ئۇيغۇرتىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

1

مىللەتلەر نەشرىياتى

ئۇيغۇر تىلىنىڭ

ئىزاھلىق لۇغىتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق
خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

ئا — پ

مىللەتلەر نەشرىياتى
1990

维吾尔语详解辞典

（维吾尔文）

阿布利孜·牙库甫，艾尼扎提·艾尤拉尼，
扎依提·艾维利，司马义·卡的尔，
海木都拉·阿布都热合满，阿布利孜·
艾买提，帕力哈提·努尔编

责任编辑：阿布利孜·牙库甫
艾尼扎提·艾尤拉尼

责任校对：热西提·瓦依提

民族出版社出版发行　各地新华书店经销
民族印刷厂印刷

开本：787×1092毫米1/16 印张：52 1/2
1990年5月第1版
1990年5月第1次印刷
印数：0001—7,000 册

ISBN　7—105—00928—4/Z·51
民文　（维 3）　定价：18.50元

كىرىش سۆز

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ تۈزۈلۈشى ئۇيغۇر تىل-يېزىق تارىخىدا تېخى تۇنجى قېتىملىق ئىش. مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈشتە، تىلشۇناشلار، ئالىي ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەر ئوقۇتقۇچىلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى، ئاخبارات، نەشرىيات خادىملىرى، يازغۇچى، شائىرلار ھەمدە بارلىق ئۇيغۇر تىلىغا قىزىققۇچى كىتابخانلارنىڭ ئېھتىياجىنى قانىدۇرۇش ھەمدە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىندى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»گە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ ئىستېمال قىلىنۇاتقان 60 مىڭغا يېقىن تۈپ سۆز، ياسالما ۋە قاتقان سۆزلەر، تۇراقلىق بىرىكمىلەر كىرگۈزۈلدى.

كىشىلەرگە مەلۇمكى، تىل ئىنسانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاقە ۋاستىسى. ئىنسانلارنىڭ بارلىق پائالىيىتى تىلدىن ئايرىلالمايدۇ. تىل جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم بىر ۋاستىسى ئىكەن، ئۇ ئۆزىمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، ھەرقايسى ساھەلەردە مەيدانغا كەلگەن يېڭى شەيئى، يېڭى ئۇقۇملارنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئىنسانلارنىڭ ئالاقە ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىدۇ. تىلنىڭ لۇغەت تەركىبى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئۆزىدە ناھايىتى تېز ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىر مىللەت تىلىنىڭ ئومۇمىي لېكسىكا تەرەققىياتى شۇ مىللەتنىڭ ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخىغا جانلىق گۇۋاھ بولالايدۇ. شۇڭا، بىر مىللەت تىلىنىڭ مۇكەممەللەك ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغىتى شۇ مىللەتنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخىدا زور بۇرۇلۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر تىلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە بىر تىل. پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق، تىل تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرسەكلا V ئەسىردىكى مەڭگۈتاشلاردىن باشلىنىپ، تاكى XX ئەسىرگىچە بىرنەچچە خىل يېزىق قوللىنىلغان ۋە بۇ يېزىقلاردا نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر يېزىلغان ئۇزۇن بىر مۇساپىنى كۆرىمىز. بۇ تارىخىي دەۋرلەردە ئۇيغۇر تىلىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇنلىغان لۇغەتلەرمۇ مەيدانغا كەلدى.

ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكى ھەققىدە توختالغاندا، بىز ئالدى بىلەن خاقانىيە دەۋرىدە ئۇلۇغ تىلشۇناس مەھمۇت قەشقەرى تۈزگەن «دىۋانۇلۇغاتت تۈرك» («تۈركىي تىللار دىۋانى»، XI ئەسىر)نى پەخىر بىلەن تىلغا ئالىمىز. بۇنىڭدىن باشقا «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (XIV ئەسىر، مىللەتلەر نەشرىياتى 1984-يىل نەشرى)، تالىي ئىمانىيىنىڭ «بەدائىيۇل لۇغەت» (IV ئەسىر)، «ئوبۇشقا لۇغىتى» (XVI ئەسىر)، «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت» («مانجۇچە-زاگزۇچە-موڭغۇلچە-ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە لۇغەت» XVII ئەسىر)لەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ

لۇغەتلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشى شۇ تارىخىي دەۋرلەردىكى ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن بىرنى ناھايىتى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. جۈملىدىن، تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى بولغان لۇغەتشۇناسلىق خىزمىتى جەھەتتە بىزگە مول تەجرىبىلەرنى قالدۇردى.

ئۇيغۇر تىلى لۇغەتچىلىكى XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن بۇيان زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، بۇلاردىن «ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە - رۇسچە لۇغەت» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1953 - يىل)، «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە قىسقىچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1963 - يىل)، «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1974 - يىل)، «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەر لۇغىتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1979 - يىل)، «ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982 - يىل) ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تىل لۇغىتى، فىزىكا لۇغىتى، ماتېماتىكا لۇغىتى، تىببىي لۇغىتى، ئورمانچىلىق لۇغىتى، نېفىت لۇغىتى، خىمىيە لۇغىتى، تەنتەربىيە لۇغىتى، بىئولوگىيە لۇغىتى، ئېلېكتر تېخنىكىسى لۇغىتى، سودا لۇغىتى قاتارلىق كۆپلىگەن سېلىشتۇرما كەسپىي لۇغەتلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ جەريانىدا يەنە بىر قىسىم ئىزاھلىق لۇغەتمۇ مەيدانغا كەلدى. بۇلاردىن «سىياسىي ئىقتىساد لۇغىتى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 - يىل)، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق فرازېئولوگىيىلىك بىرىكمىلەر سۆزلۈكى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 - يىل)، «ئۇيغۇر شېئىرلىرى سۆزلۈكى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىل)؛ «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىل)، «ئەدەبىيات ئاتالغۇلىرى لۇغىتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1988 - يىل)، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تىلشۇناسلىق ئاتالغۇلىرىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1989 - يىل) لارنى ئاتاپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقىمۇ نۇرغۇنلىغان ھەر خىل قورال كىتابلار نەشر قىلىندى.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز بايلىقىنى توپلىغان ھەم ئۇنى تەرتىپلەپ يەشكەن، ھەربىر سۆزنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى، فونېتىكىلىق، گراماتىكىلىق، ستىلىستىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن بىرەر مۇكەممەل لۇغەت تېخى مەيدانغا چىقمىغانىدى. بۇ بىر چوڭ بوشلۇق ئىدى. مانا بۇ «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى ئىشلەش زۆرۈرىيىتىنى تۇغدۇردى.

مەلۇمكى، تىل بىر مىللەتنىڭ بارلىق ئەزاسى ئۈچۈن ئورتاق قورال. كىشىلەر مۇشۇ قورالغا تايىنىپ، بىر - بىرىنى چۈشىنىدۇ، شۇڭا تىلىنى توغرا چۈشىنىش، توغرا قوللىنىش ئىنتايىن مۇھىم. بىر مىللەتنىڭ تىلى پۈتمەس - تۈگىمەس خەزىنە ئىكەن، بىر تىلنىڭ ھەممە بايلىقىنى بىلىدىغان بىرەر شەخسنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ھەرقانداق بىر تىلدا، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئۈچۈن ئورتاق بولغان لۇغەت فوندىدىن باشقا، كونىرىغان سۆزلەر، تارىخىي سۆزلەر، مەلۇم ئەزالار ئۈچۈنلا خاس كەسپىي سۆزلەر، دىئالېكتلىق پەرقلەر، شەخسلەرگە خاس ستىلىستىكىلىق ئىشلىتىشلەر، قېلىپلاشمىغان تەركىبلەر، ھەتتا خاتا قوللىنىشلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ھال ئوقۇش - ئوقۇتۇش، كىنو - تىياتىر، رادىئو - تېلېۋىزىيە، ئاخباراتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىدا — قىسقىسى شۇ تىلنى قوللانغۇچى بارلىق كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ئالاقىلىرىدا نۇرغۇن قېيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ قېيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئەدەبىي تىلنىڭ سۆز

بايلىقنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان، ئىملا، گرامماتىكا ۋە ستىلىستىكىلىق نورمىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان قورال كىتاب ئىنتايىن زۆرۈر بولىدۇ. بۇ قورال كىتاب ــ ئىزاھلىق لۇغەتتۇر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل ـ يېزىق خىزمىتى كومىتېتى مۇشۇ ئېھتىياجنى ۋە ھازىرقى بار ئىمكانىيەتنى ھېسابقا ئېلىپ، 1978 ـ يىلى «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشنى كۈنتەرتىپكە قويىدى ۋە تەييارلىق خىزمەتلىرىنى باشلىدى. 1980 ـ يىلى كومىتېت قارىمىقىدا لۇغەت بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى تۈزۈش ئىشى رەسمىي قولغا ئېلىندى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشتە، ئالدى بىلەن ئۇيغۇر تىلىنىڭ قايسى دەۋر ۋە قايسى باسقۇچتىكى تىل لېكسىكىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك، دېگەن مەسىلە ھەل قىلىنىشى لازىم ئىدى، ئەلۋەتتە. لۇغەتنى تارىخىي جەريان ۋە باسقۇچلار بىلەن، ھازىرقى ئەدەبىي تىل نورمىلىرى بىلەن چەكلىمەي تۇرۇپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن پۈتۈن تارىخىي جەريانىدىكى سۆز بايلىقىنى توپلاپ تۈزۈش مۇمكىنىدى. لېكىن بۇ ئىنتايىن مۇشكۈل ھەم نۇرغۇن ئادەم كۈچى، ئۇزاق ۋاقىت، ھەتتا بىرنەچچە ئەۋلادنىڭ تىرىشىپ ئىشلىشىنى تەلەپ قىلاتتى. شۇڭا، ھازىرقى ئەھمىلىي ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، مەزكۇر لۇغەتنى ئىشلەشتە، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىستېمال قىلىنىۋاتقان سۆز بايلىقىنى توپلاش ۋە ئۇنى ئىزاھلاش مەقسەت قىلىندى. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا باشلانغان بولۇپ، 50 ـ يىللارغىچە كلاسسىك ئۇيغۇر تىلى قېلىپلىرىنى ھازىرقى زامان جانلىق تىلغا يېقىنلاشتۇرۇش ئۇرۇنۇشلىرى باشلانغان، يېڭىچە مەكتەپ مائارىپى يولغا قويۇلغان، ئۇيغۇر تارىخىدا مىخ مەتبەئە مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا كلاسسىك ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەسىرى خېلى كۈچلۈك ئىدى، ئىملا پرىنسىپلىرى تېخى مۇكەممەللەشمىگەنىدى، سۆز ـ ئاتالغۇلار تۇراقلاشمىغانىدى. شۇڭا بىز «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ماتېرىياللىرىنى توپلاشتا بۇ باسقۇچتىكى يازما ئەسەرلەر تىلىنى ئاساس قىلىپ كەتمىدۇق. بەلكى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دەۋرنى ئاساس قىلدۇق. مۇشۇ قىسقىغىنا تارىخىي باسقۇچتا، ئۇيغۇر تىلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي تىل ـ يېزىققا ئائىت بىر قاتار فاكتىجىن ـ سىياسەتلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئۇيغۇر خەلقى تىل ـ يېزىقىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىپ بەردى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىل ـ يېزىقىنى قوللىنىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ھوقۇقى مەملىكىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە ئاپتونومىيە قانۇنىدا كۈچلۈك كاپالەتلەندۈرۈلدى.

ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەسىدە ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشتىكى قورال قىلىندى. باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن ئالىي مەكتەپلەرگىچە ھەرقايسى پەنلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى دەرسلىكلىرى تۈزۈلدى. ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىدىكى ئاخبارات، نەشرىيات ئورۇنلىرى كۆپلەپ تەسىس قىلىندى ھەم كۈچەيتىلدى. رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ۋە ئۇنىڭ نۇتۇق شەكىلىنىڭ قېلىپلىشىشىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزا ئىگىلىك، سانائەت، پەن-تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت قاتارلىق ئىشلىرى مۇشۇ تارىخىي باسقۇچتا ئىلگىرىكىدىن زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. بۇ ئۆزگىرىشلەر تىلدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپماي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا، ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكىسىدا كۆپلىگەن ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى، يېڭى سۆز-ئاتالغۇلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى، نۇرغۇنلىغان سۆزلەرنىڭ مەنىسى كېڭەيدى ۋە تېخىمۇ كونكرېتلاشتى، ئۇيغۇر تىلىنىڭ گرامماتىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە ستىلىستىكىلىق ۋاستىلىرىدىمۇ يېڭى تەرەققىياتلار بولدى. مانا مۇشۇنداق تەرەققىياتلارنى ئۆزىدە ئىپادە قىلىش — «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ يەتمەكچى بولغان نىشانىدۇر.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈش خىزمىتى تۆۋەندىكىدەك كونكرېت باسقۇچلاردىن ئۆتتى: ئالدى بىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز بايلىقىنى توپلاش ئۇچۇن، ئۇيغۇر تىلىدا نەشىر قىلىنغان گېزىت-ژۇرنال، ئەدەبىي، پەننىي، ئىلمىي، ئاممىباب ئەسەرلەر، دەرسلىكلەر، پارتىيە-ھۆكۈمەت ھۇججەتلىرى ۋە بىر قىسىم تەرجىمە ئەسەرلىرى بولۇپ 400 دىن ئارتۇق كىتاب-ماتېرىيالدىن 500 مىڭدىن ئارتۇق جۇملە كارتۇچكىسى تەييارلاندى ھەم ئۇلاردىن 60 مىڭغا يېقىن سۆز تاللاندى؛ ھازىرقى زامان يېزىق تىلىدا كۆپ ئۇچرىمايدىغان، ئەكسىچە خەلقنىڭ جانلىق تىلىدا ئىستېمال قىلىنىدىغان، ھاياتىي كۇچىكە ئىگە سۆزلەرنى توپلاش مەقسىتىدە 1980-يىلى ۋە 1982-يىلى شەرقىي شىنجاڭ ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا ئىككى قېتىم تىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى؛ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش يۈزىسىدىن بىرنەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى؛ كۆپ تەرەپلىمە تەتقىقاتلاردىن كېيىن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى تۈزۈشنىڭ كونكرېت پرىنسىپلىرى تۈزۈلدى ھەمدە شۇ پرىنسىپلار ئاساسىدا 500 گە يېقىن سۆزنىڭ ئىزاھلانغان ئۈلگىسى ئىشلىنىپ، ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتىدا ئەڭ سىڭدۈرۈۋاتقان مۇتەخەسسىسلەرنىڭ مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ يەنە بىر مۇھىم ۋەزىپىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق كومىتېتى 1985-يىلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ قايتا تۈزىتىلگەن ۋە تولۇقلانغان ئىلا قائىدىسىنى ئېلان قىلدى. شۇنداقلا ئىلا لۇغىتىمۇ نەشر قىلىندى. 1988-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنى تۈزگەن ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ تەلەپپۇز قائىدىلىرى كومىتېت تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشتە، ئىلا ۋە نۇتۇق فورمىلىرىدا يۇقىرىقى پرىنسىپلارغا تولۇق ئەمەل قىلىندى. مەزكۇر لۇغەتتە يەنە ھەرقايسى پەنلەرگە ئائىت ئاتالغۇلارمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ ئاتالغۇلارنى ئېلىشتا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش، بېكىتىش كومىتېتىنىڭ ئاتالغۇلارنى بېكىتىش پرىنسىپلىرىغا تولۇق ئەمەل قىلىندى. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ئاتالغۇلار يۇقىرىقى كومىتېتنىڭ ھەر ساھە مۇتەخەسسىس-

لىرى قاتناشقان بىرنەچچە قېتىملىق مەخسۇس مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئارقىلىق بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ بېكىتىلدى.

ئەدەبىي تىل جانلىق تىلنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلى. ئەدەبىي تىل خەلقنىڭ جانلىق تىلى ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولسىمۇ، ئۇ ئىپادىلەش شەكلىنىڭ بايلىقى، يۇقىرى دەرىجىدە قېلىپلاشقانلىقى بىلەن خەلق تىلىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. شۇڭا مەزكۇر لۇغەتتە سۆزلەرنىڭ تۈپ مەنىسى، كېڭەيگەن ھەم كۆچمە مەنىلىرىنى ئايرىشتا، ستىلىستىكىلىق مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا شۇنداقلا بۇلارنى مىساللار بىلەن پاكىتلاشتا، رەسمىي نەشر قىلىنغان ئەسەرلەردىكى ئەدەبىي يېزىق تىلى ئۆلچەم قىلىندى. دېمەك، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈش جەريانى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇلۇشىنى يەنىمۇ ئىلگىرى سۈرۈش جەريانى بولدى.

شۇنداقتىمۇ، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل بولۇپ كەتتى، دەپ ئېيتالمايمىز. بۇنداق بىر چوڭ تىپتىكى لۇغەتنى تۈزۈش، ھەر جەھەتتىن ئالغاندا، ئاسان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. تىل ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، شۇڭا تىلىنىڭ قېلىپلىشىشىمۇ نىسپىي بولىدۇ، يەنى ئۇ داۋاملىق بۇزۇلۇپ تۇرۇش ھەمدە داۋاملىق قېلىپلاشتۇرۇش جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكا، لېكسىكا، گراماتىكا جەھەتلىرىدە داۋاملىق ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرمۇ ئاز ئەمەس، مەلۇم نۇقتىلاردا كۆز قاراش تېخى تولۇق بىرلىككە كەلگىنى يوق. بۇ ھال مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈشتە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالمىدى. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز تۈركۈملىرىنى بۆلۈش جەھەتتە يېڭى كۆز قاراشلار گەۋدىلەندۈرۈلدى، ئۇيغۇر تىلىدىكى كېلىشىلەر مەسىلىسىدە يەنىلا ئەنئەنىۋى كۆز قاراش ساقلاپ قېلىنىدى ۋە باشقىلار. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇيغۇر تىلى لېكسىكولوگىيىسى تەتقىقاتى ۋە لۇغەتشۇناسلىق تەتقىقاتى تېخى بىر ئاجىز ھالقا بولۇپ تۇرماقتا. گەرچە ئۇيغۇر تىلىدا كۆپلىگەن لۇغەتلەر ئىشلىنىپ، مەلۇم تەجرىبىلەر ھاسىل قىلىنغان ھەمدە باشقا تىللاردا ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغەتلەرنىڭ خېلى زور ياردىمى بولغان بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆلۈك ھالدا كۆچۈرۈپ كېلىشكە بولمىغانلىقتىن مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈش جەريانى — بىر تەرەپتىن ئۆگىنىش، بىر تەرەپتىن تەتقىقات قىلىش جەريانى بولدى. بۇ جەريانىدا، كۆپلىگەن ئەمەلىي مەسىلىلەر ھەل قىلىندى، شۇنداقتىمۇ يولۇققان مەسىلىلەرنىڭ دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ۋاقىتنىڭ زىچلىقى ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بارلىق مەسىلىلەرنى ئىلمىي، مۇكەممەل ھەل قىلىنىپ كەتتى، دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ. شۇڭا مەزكۇر لۇغەتتە ياكى ئۇنداق ياكى بۇنداق مەسىلىلەرنىڭ ساقلىنىشى تەبىئىي. شۇنداق بولسىمۇ، لۇغەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئەدەبىي تىلنى قېلىپلاشتۇرۇشتا تېگىشلىك رول ئويناش بىلەن بىللە تىلشۇناسلىرىمىزغا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بېرىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

مەزكۇر لۇغەتنىڭ 1 ـ تومىنى تۈزۈش خىزمىتىگە، لۇغەت ئاپتورلىرىدىن باشقا، يەنە بۆلۈمىمىزنىڭ ئىلمىي خادىملىرىدىن ئەسقەر ئابدۇقادىر، بۇھەيرە ئابلەتۇۋالار قاتناشتى؛ ئۇنىڭدىن باشقا بۇۋەيشخان ئابدۇللا لۇغەتنى ئورىگىناللاشتۇرۇش، ماتېرىيال تەييارلاش، رەتلەش قاتارلىق

خزمەتلەردە ئالاھىدە كۆچ چىقاردى. ئارسلان ئابلىز، نىجات تۆرەخمەتلەر لۇغەتنى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن ئورنىغناللاشتۇرۇش ئىشىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدى. گۇلنار، ئەلانۇرلار ماتېرىيال تەييارلاش خزمىتىگە يارەملەشتى.

لۇغەتنىڭ ھەرقايسى پەنلەرگە دائىر ئاتالغۇلىرىنىڭ ئىزاھلىرىنى ئىشلەشتە ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك پروفېسسور، دوتسېنت، لېكتور، تەتقىقاتچى خادىملارنىڭ قىممەتلىك ئىلمىي تەكلىپلىرى، ئەمەلىي يارەملىرىگە ئىگە بولدۇق. بىز مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ يولداشلارغا ۋە بىزنىڭ ئىشىمىزغا ھەر جەھەتتىن يارەمدە بولغان باشقا بارلىق يولداشلارغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمىز. كىتابخانلىرىمىزنىڭ مەزكۇر لۇغەتتە ساقلانغان يېتەرسىزلىكلەر ئۈستىدە پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر
تىل-يېزىق خزمىتى كومىتېتىنىڭ لۇغەت بۆلۈمى.

1989-يىلى 5-ئاي.

لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى

1. ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى ئىشلەشتە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ لۇغەت بۆلۈمى ئازادلىقتىن كېيىن نەشر قىلىنغان ئەدەبىي، ئىجتىمائىي-سىياسىي، ئىلمىي، ئاممىباب ئەسەرلەر: دەرسلىكلەر، گېزىت-ژۇرنالىلار: ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى، پارتىيە-ھۆكۈمەت ھۇججەتلىرى ۋە بىر قىسىم ئەدەبىي تەرجىمە ئەسەرلەردىن تاللىغان كارتىلار ئاساسىي مەنبە قىلىندى.

2. لۇغەتكە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ قوللىنىلىۋاتقان بارلىق سۆز تۈركۈملىرىگە ئائىت تۈپ سۆزلەر يەنى ئىسىملار (**باش، كۆز، سىياسەت، ئەقىل**)، سۈپەتلەر (**قىزىل، ئېگىز، سۈنئىي، ياخشى**)، سانلار (**بىر، ئون، يۈز**)، مىقدارلار (**يۇتۇم، كاپام، سەر، نەپەر، تال**)، رەۋىشلەر (**بۈگۈن، ئىلگىرى، ناھايىتى، پائال**)، ئالماشلار (**مەن، بۇ، كىم، ئۆز، ھەممە، ھېچ، كىمدۇ**)، پېئىللار (**ماڭماق، تۇرماق**)، تەقلىد سۆزلەر (**شار-شۇر، ۋال-ۋۇل، چىم-چىم**)، تىركەلمىلەر (**ئۈچۈن، ئائىت، قاتارلىق**)، باغلىغۇچىلار (**ۋە، ھەم، ياكى، ھەتتا، يەنى، جۈملىدىن**)، يۆكلىمىلەر (**مۇ، چۇ، زە، ھە**)، ئىملىقلار (**پاھ، ۋايجان، ئاپلا**)، ياسالما سۆزلەر يەنى سىنتېتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەر (**ئىشچى، ئەقىللىق**)، ئانالىتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەردىن قوش سۆزلەر (**پۈتمەس-تۈگىمەس، ئاستىن-ئۈستۈن، ئاچ-يالىڭاچ، بالا-چاقا، نان-پان، ئوڭغۇل-دوڭغۇل**)، بىرىككەن سۆزلەر (**بىلەزۈك، ئاقساقال، تاشپاقا**)، «قىل-، بول-» قاتارلىق سۆزلەرنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان پېئىللار (ھۆكۈم قىلماق، پەيدا بولماق)؛ تۈراقلىق بىرىكمىلەر يەنى بىر قىسىم ئۇدۇل مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر (**ئاتوم بومبىسى، قايناش نۇقتىسى**)، كۆچمە مەنىلىك تۈراقلىق بىرىكمىلەر (**قولى قىسقا، ئاغزىنى ياغلىماق، ھۇشۇك ئاپتاپقا چىقمايدۇ**)، ئادەت سۆزلىرى (**ئاق يول بولسۇن، خۇدايىمغا ئامانەت، ئاتاڭغا لەنەت**)، قاتقان سۆزلەر (**كۈندە، بولدى، بوپتۇ، باشلاپ**) كىرگۈزۈلدى.

3. قىسقارتىلما سۆزلەر لۇغەتكە ئېلىنمىدى.

4. مەلۇم دىئالېكتقا خاس سۆزلەر تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **جۈجەم، ئايلا، ھەدە، ھۈت، كات...**

5. كونىرىغان سۆزدىن مەلۇم بىرمەزگىلدە مەتبۇئاتتا كۆپ ئىشلىتىلگەنلىرى ئېلىندى.

مەسلەن: **ئىمپېرىيالىزم، باتالیون، دىۋىزىيە...**

6. تارىخىي سۆزلەردىن ھازىرقى ئەدەبىي تىلدا كۆپ ئۇچرايدىغانلىرىلا تالىلاپ ئېلىندى. مەسلەن: **يۇزبېشى، مىڭبېشى، تۇرا بېگى، تەيجى، خاقان.**

7. باللار لېكسىكىسىدىن تۇرمۇشتا كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **مەمە، چىششا، جوجو، ھام ھام...**

8. ئۇزۇندىن بۇيان مەتبۇئاتلاردا ئىملاسى ئىككى خىل بولۇپ كەلگەن سۆزلەرنىڭ ئىملاسى توغرا بولمىغان شەكلى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **ئەۋۋەل، ئاۋال، خوشنا.**

9. ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يەككە ھەرپ شەكىللىرى ۋە ھەرپ ناملىرى كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **ئا، ئە، ب، بې، پ، پې، ت، تې...**

10. جانلىق تىلدا قوللىنىلمايدىغان، پەقەت يېزىق تىلىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر تاللاپ ئېلىندى. مەسلەن: **چەشمە، نەۋقىران، دىلرەبا...**

11. پەن ـ تېخنىكا، ھۈنەر ـ سەنئەتكە دائىر ئاتالغۇلارنى ئېلىشتا كۆپىرەك تولۇق ئوتتۇرا مەلۇمات ئاساس قىلىندى. بەك خاس ئاتالغۇلار كىرگۈزۈلمىدى.

12. مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەردىن باشقا يەنە خەلقئارادا سانى كۆپرەك بولغان مىللەتلەرنىڭ نامى ئېلىندى.

13. سانلاردىن ئاددىي ساناق سانلار ئېلىندى. مەسلەن: **نۆل، بىر، ئىككى، يۈز، مىڭ.**

14. دەرىجە ۋە ئۆلۈك سانلار بىردىن تارتىپ يۈزگىچە بولغان ئاددىي سانلار تەرتىپى بويىچە ئېلىندى. مەسلەن: **بىرىنچى، ئونىنچى، يۈزىنچى، بىرەيلەن، ئونەيلەن، يۈزەيلەن.**

15. تەقلىد ۋە ئىملىق سۆزلەردىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كۆپرەك قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ ئېلىندى. ئۇلارنىڭ پېئىللىشىشىمۇ كىرگۈزۈلدى. مەسلەن: **گۈر، گۈر ـ گۈر، گۈرۈلدەـمەك، ۋال، ۋال ـ ۋۇل، ۋاللىدىماق...**

16. قوپال سۆزلەر ئېلىنمىدى.

17. يەر، كىشى ئىسىملىرى، ئورگان، ئەسەر ناملىرى ئېلىنمىدى.

18. پېئىللار ئىسىمداشنىڭ «ـماق // ـمەك» شەكلىدە بېرىلدى. مەسلەن: **باشلىماق، ئويىنىماق، كۈتمەك...**

19. «ـش، ـۇش» بىلەن ياسالغان ئىسىمداشلارنىڭ پەقەت ئىسىمغا ئايلانغانلىرى ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەردە باش سۆز بولۇپ كەلگەنلىرى باش مادىدا قىلىپ ئېلىندى. مەسلەن: **كۆرۈنۈش، بۆلۈش، ئۇرۇش، ئېلىش، كۆپەيتىش، قوشۇش.**

20. «ـغان، ـقان، ـگەن، ـكەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن باشقا سۆز تۈركۈمىگە ئۆزگەرگەن ياكى تۇراقلىق بىرىكمىلەردە بىرىكمە بېشى بولغانلىرى باش مادىدا قىلىپ ئېلىندى. مەسلەن: **كەتكەن (كەتكەن سارالڭ). كېلىشكەن (كېلىشكەن يىگىت).**

21. «ـر، ـار، ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن تۇراقلىق بىرىكمىلەردە بىرىكمە بېشى بولغانلىرى باش مادىدا قىلىپ ئېلىندى. مەسلەن:

ئاقار «ئاقماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاقار جىسىم <فىز>

ئاقار جىسىملار مېخانىكى <فىز>

ئاقار يۇلتۇز <ئاستر>

22. ـر، ـار، ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارنىڭ يوقلۇق شەكىللىرىدىن سۈپەت ئورنىدا كېلىپ، دائىم قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **تېپىلماس (ئادەم)، پۈتمەس (دەۋا)، كۆرەلمەس (ئادەم).**

23. «ـپ، ـىپ، ـۇپ، ـۈپ» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلاردىن مۇستەقىل مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن:

باشلاپ ① «باشلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەك ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەك دەسلەپ... ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە) بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ:...

24. «ـا، ـە» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلاردىن پەقەت قوش سۆز ئورنىدا كېلىپ، كۆپ ئىستېمال قىلىنىدىغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **بارا ـ بارا، ماڭا ـ ماڭا...**

25. «ـراق، ـرەك» بىلەن ياسالغان سۈپەت دەرىجىلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ياخشىراق، ئوبدانراق، سەترەك...**

26. «ـدەك، ـتەك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلغان سۆزلەردىن ئودۇل ئوخشىتىشتىن باشقا مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن:

ساماندەك (كۆپ)	**تىرناقتەك (كىچىك)**
قىلدەك (ئىنچىكە)	**مۇزدەك (سوغۇق)**
ئالىقاندەك (كىچىك)	**ئوتتەك (قىزغىن)**
تىكەندەك (يالغۇز)	

27. «ـدىكى» قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ئۆيدىكى، بازاردىكى، تاغدىكى، كېلىشتىكى. ...**

28. «غۇ، قۇ، گۇ، كۇ» بىلەن كەلگەن ئىسىمداشلارغا «چى» قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ ياسالغان سۈپەتلەردىن پەقەت تۇراقلىق بىرىكمىنىڭ باش سۆزى بولۇپ كەلگەنلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **بىرىكتۇرگۈچى** «بىرىكتۇرمەك» پېئىلىنىڭ بىر خىل سۈپەتداش شەكلى.

29. «ـغۇ، ـقۇ» بىلەن ياسالغان ئىسىملارغا «ـسىز» ئۇلىنىش ئارقىلىق ياسالغان سۈپەتلەردىن پەقەت سۈپەت ئورنىدا كۆپ قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ ئېلىندى. مەسىلەن: **چىدىغۇسىز (ئىسسىق)، يېگۈسىز (ئاچچىق)...**

30. ئالماشلارغا «ـسىز» ئۇلىنىش ئارقىلىق ياسالغان سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **مەنسىز، مېنىڭسىز، سەنسىز، سېنىڭسىز...**

31. كونكرېت شەيئىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارغا «ـسىز» قوشۇلۇش ئارقىلىق ياسالغان

سۈپەتلەردىن پەقەتلا شۇ شەيئىلەرگە ئىگە ئەمەسلىكنى بىلدۈرىدىغانلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **كۆمۈرسىز، تۆمۈرسىز، تامسىز.**

32. ئىسىمداشلارغا، «ـر، ـار، ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارغا «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ ياسالغان سۆزلەردىن كونكرېت مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىنىدى. مەسىلەن: **يۇرۇشلۇك، يېيىشلىك، كۆرگۈلۈك، تارتقۇلۇق، يېتەرلىك، دېيەرلىك.**

33. «ـر، ـار ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارنىڭ يوقلۇق شەكلىگە «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلغانلىرىنىڭ پەقەت كونكرېت مەنىگە ئىگە بولغانلىرىلا كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **كېلىشمەسلىك، كۆرەلمەسلىك.**

34. ئىسىملارغا «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، كونكرېت مەنىگە ئىگە بولمىغانلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن، **فابرىكىلىق، زاۋۇتلۇق...**

35. «ـغۇ+چە، ـقۇ+چە، ـگۇ+چە، ـكۇ+چە» ۋە «ـغا+چە، ـقا+چە، ـگە+چە، ـكە+چە» قوشۇمچىلىرىدىن كېيىن «ـلىق، ـلىك» قوشۇلغان قۇرۇلمىلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغۇچىلىق، قاققۇچىلىق، كەلگۈچىلىك، بازارغىچىلىك.**

36. «ـغان، ـقان، ـگەن، ـكەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن كېيىن «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ كەلگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغانلىق، باشلىغانلىق، كەتكەنلىك.**

37. تۇرغۇن سۆزلەرگە «ـلىق، ـلىك، ـلۇق، ـلۈك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ «ئىكەن» مەنىسىنى بەرسە ئېلىنمىدى (بۇ سۆز مۇنداق ئەھۋالدا كۆپىنچە III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىنى ئېلىپ كېلىدۇ).

38. ۋاقىت ئىسىملىرى، مىقدار ۋە بەزى قورال نامىلىرىغا «ـچە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، مۆلچەرنى بىلدۈرسە (مۇنداق سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كۆپىنچە ساناق سانلار كېلىدۇ) ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **(بىر) مىنۇتچە، (ئون) تونىنچە، (تۆت) ھارۋىچە.**

39. بەزى ئىسىملارغا «ـچە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ پەرەزنى بىلدۈرگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن، **(بۇ) گەپچە، (ھېنىڭ) پىكرىمچە.**

40. «ـغۇ، ـقۇ، ـگۇ، ـكۇ» بىلەن ياسالغان ئىسىمداشلارغا «ـچە» قوشۇمچىسىنىڭ ئۇلىنىشى بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغۇچە، يازغۇچە، تۇرغۇچە.**

41. خاس ئىسىملارغا «ـچە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، ئوخشىتىش مەنىسىنى بەرسە ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **دېڭىزچە، تۆگىچە، ئېشەكچە.**

42. «ـغان، ـقان، ـگەن، ـكەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارغا «ـچە»، «ـسېرى» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ ياسالغان رەۋىشداشلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغانچە، يازغانچە، سۆزلىگەنچە، بارغانسېرى، يازغانسېرى، سۆزلىگەنسېرى.**

43. «ـش، ـۇش، ـۈش» بىلەن كەلگەن ئىسىملارغا «ـچە» قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ، ئىمكانىيەت چېكىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **يېزىشچە، مېڭىشچە، ئېلىشچە.**

44. كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھ، مەلۇم تىپ، خاندانلىق، خەلق توپى مەنىلىرىنى بېرىدىغان سۆز ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: **ئاقلار، ئۆكتىچىلەر، قىزىللار، ئۆمۈلىگۈچىلەر، مىكرو ئېلېمېنتلار، قاراخانىلار، ئابباسىيلار، خەنزۇلار، ئۇيغۇرلار، سالالار، موڭغۇللار.**

45. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئىلاجى بار شەخسسىز ئىپادىلەيدۇ. شەخسسىز كەلىمەيدىغانلىرى III شەخسنىڭ بىرلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: **باش ئاغرىماق، بويۇن تولغماق، ئاغزى بوش، بازىرى يوق.**

46. ئاخىرى پېئىل بىلەن تۈگىگەن كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئىسىمداشنىڭ «-ماق، -مەك» شەكلى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: **كۆڭلى بۇزۇلماق، كۆڭۈل بەرمەك.**

47. ئىگە-خەۋەرلىك مۇناسىۋەتتە كەلگەن كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر جۈملىدە تولدۇرغۇچى ۋە تولۇقلىغۇچى مۇناسىۋەتتە كەلسىمۇ، پەقەت ئىگە-خەۋەرلىك مۇناسىۋەتتە كەلگىنى ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن:

كۆڭلى بۇزۇلماق (كۆڭلىنى بۇزماق ئەمەس)

باش ئاغرىماق (بېشىنى ئاغرىتماق ئەمەس)

48. سۈپەتداشلارنىڭ بولۇشسىز شەكلى بىلەن كەلگەن كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر «-ماسلىق، -مەسلىك» شەكلىدە بېرىلىدۇ: مەسىلەن: **قىل سىغماسلىق، تىلى بارماسلىق.**

49. مەلۇم بۆلىكىنى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق مەنىداش بولىدىغان كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ ھەرقايسىسى مۇستەقىل ماددا قىلىپ ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: **ئاغزىڭغا ماي، ئاغزىڭغا ياغ، ئاغزىڭغا قەنت.**

50. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ قىسقارغان شەكلىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: **بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق، بىر ياقىدىن باش چىقارماق؛ ئەرۋاھى قېرىق گەز ئۇچماق، ئەرۋاھى ئۇچماق.**

51. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ «قىل، ئەت» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پېئىللار قوشۇلۇپ ئانالىتىك يول بىلەن پېئىللاشقانلىرى ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: **خام خىيال قىلماق، باغرى قان بولماق، ئارا ئوچۇق بولماق.**

52. تەرجىمە تىلىدىن خەلق ئاممىسىغا ئۆزلىشىپ كەتكەن بىر قىسىم كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرمۇ تاللاپ ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: **ئارقا ئىشىك، يېشىل چىراغ ياقماق.**

53. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ تۇرلۈك گرامماتىك ۋاريانتلىرى يەنى شەخس، دەرىجە، يوقلۇق، تۈس ۋاريانتلىرى ئىپادىلىنىدۇ.

54. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر باش ماددا ۋە يارىمچى ماددا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. باش ماددىغا بارلىق تۈپ سۆزلەر، سىنتېتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەر، ئانالىتىك يول بىلەن ياسالغان جۈپ سۆزلەر، بىرىككەن سۆزلەر، قاتقان سۆزلەر كىرگۈزۈلدى. باش ماددا چوڭ قارا ھەرپ بىلەن بېرىلدى. يارىمچى ماددىغا تۇراقلىق بىرىكمىلەر، ئانالىتىك يول بىلەن پېئىللاشقان

سۆزلەر ئورۇنلاشتۇرۇلىدى. يارەمچى ماددىلار لۇغەتنىڭ ئىزاھاتى بىلەن تەڭ قۇردا سەل چوڭراق قارا ھەرپ بىلەن بېرىلدى.

55. يارەمچى ماددىلار باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى. يارەمچى ماددىلارنى باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇشتا ئۇنىڭ بىرىنچى سۆزىنىڭ گراماتىك تۈرلىنىشىگە ئۆتۈشتىن، يىلتىزىنىڭ تەركىبىدىكى «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلىشىشتىن بۇرۇنقى ھالىتى ئاساس قىلىندى. پەقەت «ئاغىز، باغىر سۆزلىرىنىڭ ئاجىزلاشقان شەكىللىرى «ئېغىز، بېغىر» سۆزلىرىنىڭ كەينىگە بېرىلدى. «-پ، -ىپ، -ۇپ، -ۈپ» رەۋىشداشلىرى بىلەن باشلانغان يارەمچى ماددىلار پېئىلنىڭ ئۇنىڭغا مۇناسىپ «-ماق، -مەك» شەكىللىرىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى.

56. باش مادا قاتتىق ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى. بىردىن ئوشۇق يارەمچى ماددىلارمۇ ئۆزئارا ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى.

57. يېزىلىشى ۋە ئوقۇلۇشى ئوخشاش ئاھاڭداش سۆزلەر ئايرىم مادا قىلىپ ئېلىنىپ، رىم رەقەملىرى بىلەن ئايرىپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

پىسخە I	ئى	[پ]	<بوت>
پىسخە II	ئى	[پ]	<زوئول>
باشلىماق I		(ئۆيگە...)	
باشلىماق II		(ئۆتۈكنى...)	

58. يېزىلىشى ئوخشاش، ئەمما ئوقۇلۇشىدا مەلۇم سوزۇق تاۋۇشنى سوزۇپ ئوقۇش ئارقىلىق پەرقلەندۈرۈلىدىغان سۆزلەر ئايرىم-ئايرىم مادا قىلىپ ئېلىندى. تىرناق ئىچىگە شۇ مادا يېزىلىپ سوزۇپ ئوقۇلىدىغان تاۋۇشتىن كېيىن سوزۇلما سوزۇق بەلگىسى (:) قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاچا
ئاچا (ئا : چا)
ئارا
ئارا (ئا : را)

59. بىر قىسىم ئىككى بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئىككىنچى بوغۇمىدىكى ئېگىز سوزۇق تاۋۇشلار شۇ سۆزلەرگە قوشۇمچە قوشۇلغاندا، ئۆزىنىڭ ئورغۇسىنى يوقىتىپ تەلەپپۇزدا چۈشۈپ قالىدۇ. تىرناق ئىچىگە شۇ سۆزنىڭ چۈشۈپ قالغاندىن كېيىنكى شەكلى ئۇچىنچى شەخس بىلەن كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

كۆكۈل	(كۆكلى)
نەسىل	(نەسلى)
بۇرۇن	(بۇرنى)
جىسىم	(جىسمى)

60. بىر ۋە كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى «ئا» ۋە «ئە» تاۋۇشلىرى قوشۇمچىلار قوشۇلغاندا ئاجىزلاشمىسا، بۇنداق سۆزلەردىن كېيىن تىرناق ئىچىگە ئۇنىڭ

ئاجىزلاشمايدىغان شەكلى ئۇچىنچى شەخسته كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

ئىملا	**(ئىملاسى)**
بەش	**(بەشى)**
ماتا	**(ماتاسى)**
ئەدەبىيات	**(ئەدەبىياتى):**

61. ئۇيغۇر تىلىغا خاس بىرىككەن سۆزلەرنىڭ، باشقا تىللاردىن كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەندىن كېيىن بىرىككەن شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر ئىككى تەركىبى مۇستەقىل ئىشلىتىلىدىغان بىرىككەن سۆزلەرنىڭ بىرىكىشىدىن بۇرۇنقى مورفېمىلىرى چوڭ تىرناق ئىچىدە بۆلۈپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

بۇگۈن	رەۋ	[بۇ + كۈن]
بالىياتقۇ	ئى	[بالا + ياتقۇ]
ئالىتاغىل	سۈپ	[ئالا + تاغىل]
ئاللىقانچە	ئال	[ئاللا + قانچە]
ئاللىكىم	ئال	[ئاللا + كىم]
ئاشقازان	ئى	[ئاش + قازان]
بالايىئاپەت	ئى	[بالا + يى + ئاپەت]

62. لۇغەتكە ئېلىنغان ئۇيغۇر تىلىغا خاس تۈپ سۆزلەرنىڭلا قايسى سۆز تۈركۈمىگە تەۋەلىكىنى كۆرسىتىدىغان قىسقارتىلما سۆزلەر بېرىلدى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئال	ئالماش
باغل	باغلىغۇچى
پ	پېئىل
تەق	تەقلىد
تىر	تىركەلمە
رەۋ	رەۋىش
سان	سان
سۈپ	سۈپەت
مىق	مىقدار سۆز
ئى	ئىسىم
ئىم	ئىملىق
يۈك	يۈكلىمە

63. سۆز تۈركۈملىرىنى بىلدۈرىدىغان قىسقارتىلمىلار ھەممە مەنە تۈرلىرىگە خاس بولسا، بىرىنچى مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمنىڭ ئالدىغا قويۇلدى، ھەرقايسى مەنىلىرى باشقا-باشقا سۆز تۈركۈملىرىگە خاس بولسا، مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمدىن كېيىن قويۇلدى.

مەسلەن:

ئاق ① سۈپ. پاختا، قار ياكى سۈت رەڭگىدىكى؛ قارىنىڭ ئەكسى ②... ③... ④... ⑤ ئى توغرا، ياخشى ئىش، ھەققەت: ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلماق...

64. ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلمەي پەقەت چەتئەل كىرگەن سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلدى. ئېتىمولوگىيىلىك قىسقارتىلمىلار ئوتتۇرا تىرناق [ ] ئىچىگە ئېلىندى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

[ئە]	ئەرەبچە	[نېم]	نېمىسچە
[پ]	پارسچە	[فران]	فرانسۇزچە
[خەن]	خەنزۇچە	[ھىند]	ھىندىچە
[ر]	رۇسچە	[ئىتال]	ئىتالىيانچە
[گرېك]	گرېكچە	[ئىنگ]	ئىنگلىزچە
[گول]	گوللاندىيە	[ئىسپان]	ئىسپانچە
[لات]	لاتىنچە		

65. ئەگەر باشقا تىلدىن كىرگەن سۆزگە ئۇيغۇر تىلى قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ ياكى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزگە باشقا تىللاردىن كىرىپ ئۆزلەشكەن قوشۇمچە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسالغان بولسا، مۇنداق سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلمىدى. مەسىلەن: **ئىستېمالچى، ئادالەتلىك، ۋاپاسىز، بۇغدايىزار، تىلشۇناس.**

66. باشقا تىللاردىن كىرگەن سۆزگە باشقا تىللاردىن كىرىپ ئۆزلەشكەن قوشۇمچە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسالغان بولسا، مۇنداق سۆزلەرنىڭ تومۇر ۋە قوشۇمچىسىنىڭ ئېتىمولوگىيىسى ئوتتۇرا تىرناق ئىچىگە قوشۇش [+] ئالامتى بىلەن ئايرىپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

ئادالەتپەرەس [ئە+پ]، **دىندار** [ئە+پ]، **دەرۋەقە** [پ+ئە].

67. مەلۇم بىر تىلدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆزنىڭ ئەسلىسى يەنە باشقا بىر تىلدىن كىرىپ ئۆزلەشكەن بولسا، كېلىپ چىقىش بەلگىسى (<) ئارقىلىق كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

بامبۇك [ر<فران]

باندىت [ر<ئىتال]

68. مەلۇم ئىسىم-پەن ياكى مەلۇم بىر ساھەگە خاس بولغان سۆزلەرگە، زۆرۈر تېپىلغاندا، قىسقارتىلما سۆز بىلەن ئۇنىڭ قايسى پەن ياكى قايسى ساھەگە تەۋە ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ قويۇلدى. لۇغەتتە ئىشلىتىلگەن قىسقارتىلما سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

1. <ئارخېئول> ئارخېئولوگىيە
2. <ئانات> ئاناتومىيە
3. <ئاستر> ئاسترونومىيە
4. <ئەد> ئەدەبىيات
5. <بوت> بوتانىكا

6. <بىئول>	بىئولوگىيە
7. <بىن>	بىناكارلىق
8. <پەلس>	پەلسەپە
9. <پسخول>	پسخولوگىيە
10. <تارىخ>	تارىخ
11. <تەن>	تەنتەربىيە
12. <تىب>	تىببىي ئىلىم
13. <تىل>	تىل - يېزىق
14. <تىيا>	تىياتىر
15. <جۇغ>	جۇغراپىيە
16. <چار>	چارلاش - قىدىرىش
17. <خىم>	خىمىيە
18. <دىن>	دىن
19. <سودا>	سودا، تاشقى سودا
20. <سۇ>	سۇ ئىشلىرى
21. <س ئىق>	سىياسىي ئىقتىساد
22. <فىز>	فىزىكا
23. <قاتىن>	قاتناش ئىشلىرى
24. <قا>	قانۇن ئىشلىرى
25. <كىنو>	كىنو ۋە فوتوگرافىيە ئىشلىرى
26. <گ سەن>	گۇزەل سەنئەت
27. <گېئول>	گېئولوگىيە
28. <لوگ>	لوگىكا
29. <ماتار>	ماتارىپ
30. <مات>	ماتېماتىكا
31. <ماشىن>	ماشىنىسازلىق
32. <مەت>	مەتبۇئاتچىلىق
33. <مۇز>	مۇزىكا
34. <مېتېئور>	مېتېئورولوگىيە
35. <مەرب>	مەربىي ئىشلار
36. <ئورم>	ئورمانچىلىق
37. <ئۇس>	ئۇسسۇل
38. <ئۆلچ>	ئۆلچەش ئىشلىرى

39. <ئىر> ئىرسىيەت

40. <ئىرق> ئىرقشۇناسلىق

69. ئىلىم-پەن ياكى مەلۇم ساھەگە خاس قىسقارتىلما سۆزلەر ھەممە مەنە تۇرىگە خاس بولسا، بىرىنچى مەنە تۇرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمنىڭ ئالدىغا قويۇلدى، پەقەت ئايرىم مەنە تۇرىگىلا خاس بولسا، شۇ مەنە تۇرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمدىن كېيىن قويۇلدى. مەسىلەن:

قوشۇش ① «قوشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىداش شەكلى.

② <مات> ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئوشۇق سانلارنىڭ يىغىندىسىنى تېپىش ئەمىلى...

70. سۆزلەرنىڭ ئىستېمال دائىرىسىنى بىلدۈرۈش زۆرۈر تېپىلغانىدا قىسقارتىلما سۆز بىلەن ئىپادىلەپ قويۇلدى. بۇ قىسقارتىلما سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

ئايال	ئاياللارغا خاس سۆزلەر
جان ت	جانلىق تىل
دىئال	دىئالېكت سۆزلىرى
سەلب	سەلبىي مەنىدىكى سۆزلەر
يېزىت	يېزىق تىلى
تىل ھا	تىل-ھاقارەت، قارغىش سۆزلىرى
تار س	تارىخىي سۆز
كونا	كونىرىغان سۆزلەر
بال س	باللار سۆزى

71. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ھەربىر سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ۋە قىسقا قىلىپ ئىزاھلاندى.

72. لۇغەتتە سۆزلەرنىڭ مەنىلىرىنى بەرگەندە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ قوللىنىلىۋاتقان مەنىلىرى ئاساس قىلىندى.

73. بىردىن ئوشۇق مەنىگە ئىگە بولغان سۆزلەرنىڭ ھەربىر مەنىسى رەت تەرتىپى بويىچە «①، ②...» دېگەن رەقەملەر بىلەن ئايرىلدى. مەسىلەن:

باشلام ئى ① بىر يۇرۇش ئېتىزلارغا ئەڭ باشتا سۇ كىرىدىغان ئېتىز: سۇ ئەمدى باشلامغا چىقىپ تۇراتتى، باشتىن توسۇۋالدى. ② ئېچىق: كۆمىدى ئۇنى باشلامغا، ئۇچۇق قويۇپ بېشىنى، كۆمۈپ بولۇپ چوروق پوم، غۇچۇرلاتتى چىشىنى.

74. سۆزلەرنىڭ كۆچمە مەنىسى ئايرىم مەنە تۇرى قىلىپ ئېلىنىپ، مەنە بۆلەكلىرىگە قويۇلغان رەقەمدىن كېيىن «كۆچمە» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

بۇلغىماق پ ① كىر، پاسكىنا قىلماق: ئىشچىلاردىن بىرى ئوت ئۆچۈرۈش سۈيۇقلۇقى قاچىسىنىڭ ئاغزىنى تەتۈر تۇتۇپ ئاچقانلىقتىن، سۈيۇقلۇق ئېتىلىپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ باش-كۆزىنى بۇلغىۋەتتى. ② كۆچمە. داغ چۈشۈرمەك، قارا سۈركىمەك: بىركۈنى كەچتە ياسىن ئاكامنىڭ: «يا ھۆكۈمەتنىڭ سۆزىگە كىرمىدىڭ يا مېنىڭ نەسىھىتىمنى ئاڭلىمىدىڭ،

ئاخىرى ئائىلىمىزنىڭ شەنىنى بۇلغىدىڭ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدىم. ③ كۆچمە... ④...

بايراقدار ئى ① بايراق كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ھەرىكەت، ئىلغار پىكىر، يېڭىلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا يېتەكچى ياكى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، نەمۇنە، ئۈلگە كۆرسىتىدىغان كىشى؛ باشلامچى: ناۋايى ـــ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا نامايەندىسى، XV ئەسىردىكى ئاسىيا ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى، تۈركىي تىلىدا سۆزلىشىدىغان مىلىيونلىغان خەلقنىڭ پەخرى، تۈركىي تىلىدا يېزىشنىڭ دەۋر بۆلگۈچ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى ۋە چوڭ ئۇستاز شائىرى.

75. ئادەتتىكى سۆزلەردە پرىنسىپ جەھەتتىن سۆزنىڭ ئانا مەنىلىرى ئالدىدا، كېڭەيگەن مەنىلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن بېرىلدى. ياكى ئەدەبىي تىلدا كەڭ قوللىنىلىدىغان مەنىلىرى ئالدىدا، كەم قوللىنىلىدىغان مەنىلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن بېرىلدى.

76. ئىلمىي، پەلسەپىۋى، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئاتالغۇلارنىڭ مەنىسى ئىلمىي، سىياسىي ئەسەرلەردە بېرىلگەن تەرىپلەر ئارقىلىق ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

ئاسترونومىيە ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

77. ئېنسىكلوپىدىيىلىك ئاتالغۇلارنى ئىزاھلاشتا، زۆرۈر تېپىلغاندا بىر سۆزنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى ئىزاھلانغاندىن سىرت شۇ سۆزگە مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەر قوشۇپ چۈشەندۈرۈلدى. مەسىلەن:

ئاچچىقئوت ئى [ئاچچىق + ئوت] ئاچچىقئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلىغۇچى غولى بار، يوپۇرمىقى ئۈچ قۇلاقلىق مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىغا ئوخشاش يۇمىلاق تۆرۈك شەكىللىك؛ تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننىڭ سىرتىدىن سۈرسە قوتۇر قاتارلىق تېرە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

78. ئايرىم سۆزلەرنىڭ كىشى ئىسمى، يەر نامى بولۇپ قوللىنىلىشى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىندى. مەسىلەن:

باي ① سۈپ. ئىقتىسادىي ئاساسى مۇستەھكەم، ھېچ نەرسىگە موھتاجلىقى يوق؛ نۇرغۇن مال ـ دۇنياسى بار: باي مەملىكەت. باي ئادەم. ـــ پولات تاۋلاشتا يېيىلىۋاتقان ئاشلىق، خەجلىنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز باي ھېسابلاپتىمەن، ـــ دېدى ھاشىر. ② سۈپ ... ③ ئى ...④ ئى ... ⑤ ئى ...⑥ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى.

بېزەكلىك ① سۈپ. ئۈستىگە نەقىش ئىشلەنگەن، بېزىكى بار، بېزەلگەن؛ زىننەتلىك: بېزەكلىك تام. ② سۈپ. بېزەك قىلىشقا بولىدىغان، بېزەك بۇيۇمى قىلىشقا لايىق: ئامىنە، قارا، قولۇڭغا سالىدىغان بېزەكلىك ئۈچۈن ساپسېرىق ئالتۇن ئالىمەن، ئۇ چاغدا

نېمه دەيسەن؟ ③ ئى. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ساقلانغان بىر جاي.

پازىل [ئە] ① سۈپ. پەزىلەتلىك، ياخشى خۇلق ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە: مەن ھاكىم جانابلىرىنى رەھىمدىل، پازىل كىشى دەپ ئاڭلىغان بولساممۇ، تازا ئىشىنىپ كەتمىگەنىدىم،... * ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ نازۇنېمەتلىرى مول، ھاۋاسى يېقىملىق، پادىشاھى ئادىل ۋە خەلقى پازىل شەھەر ئىكەن. ② ئەرلەر ئىسىمى.

79. سۆزنىڭ باشقا سۆز تۈركۈمىگە ئۇتۇپ ھاسىل قىلغان يېڭى مەنىسى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىندى، ئايرىم مەنە ھاسىل قىلماي پەقەت باشقا سۆز تۈركۈمى ۋەزىپىسىدىلا كەلسە، ئىككى خىل سۆز تۈركۈمى ۋەزىپىسىدە كەلگەن جۈملە مىساللىرى ئېلىندى. جۈملە مىساللىرى ئارىسىغا ئىككى تىك سىزىق (//) قويۇلدى. مەسىلەن:

ئالتۇن ① ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Au (Aurum). رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، سوزۇلۇشچان، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق ئەتىۋار مېتال؛ زەر: ساپ ئالتۇن. * يوقالغان پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * ئوكا، كۆڭلۈڭ باشقىچە خۇشمۇ؟ ئالتۇن ئوچراپ قالدىمۇ نېمە؟ * // ئارسلان: — يوقالغان نەرسىلەرنى ئاتامنىڭ ھويلىسىدىن تېپىپ ئەكەلگەندە ئوڭنىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئالتۇن شامدانمۇ بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ② ئى...

بىزار سۈپ [پ] بەزگەن، تويغان، زېرىككەن: بىكاردىن خۇدا بىزار (ماقال). * بۇ يەردىكى تاغلىقلارنىڭ ھەممىسى دورغىدىن بىزار. * // ئاكا-ئوكىنىڭ ئازارى بولسۇن، بىزارى يوق (ماقال).

80. مىللەت ۋە قەبىلە ناملىرىنىڭ بىرلىكى ئىزاھلانماي، كۆپلۈكى ئىزاھلاندى. بىرلىكى كۆپلۈكىنىڭ ئىزاھىغا كۆرسىتىش بەلگىسى (←) بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

ئۇيغۇر ← ئۇيغۇرلار.
قازاق ← قازاقلار.

81. مەنداش سۆزلەرنىڭ ئاز قوللىنىلىدىغىنى كۆپ قوللىنىلىدىغىنىغا، كونىرىغان سۆز ھازىرقى قوللىنىۋاتقىنىغا كۆرسىتىش بەلگىسى (←) بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

بايام ← بايا.
دەرەخزار ← دەرەخلىك.
بىئەدەب ← ئەدەبسىز.
بىھايا ← ھاياسىز.
ئىمپېرىئالىزم ← جاھانگىرلىك.

82. بەزى خاس ئىسىملارنىڭ تەڭ قوللىنىلىپ كېلىنگەنلىرى بولسا ئىزاھتىن كېيىن ئەسكەرتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاقكېسەل ئى [ئاق + كېسەل] <تب> تېرە كېسەللىكى. كۆپەرەك تېرىدە قارا پېگمېنت شەكىللىنەلمەسلىك سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ. كېسەللىك ئالامىتى: تېرىدە

پارچه ـ پارچه ئاق داغلار پەيدا بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ ھەم قىچىشمايدۇ. «پىسە» «بەرەس» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

83. پېئىل دەرىجىلىرىدىن باش دەرىجە ئىزاھلاندى. پېئىلنىڭ باشقا دەرىجىلىرى پەقەت گراماتىكىلىق فورمىدىلا قوللىنىلسا، گراماتىكىلىق ئىزاھ بويىچە پېئىلنىڭ قايسى دەرىجىسى ئىكەنلىكى كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

پاكىزلەنمەك «پاكىزلىمەك» پېئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.
باغلانماق I «باغلىماق» پېئىلى ①، ⑨، ⑪، ⑫نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.
ئازدۇرماق «ئازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.
ئاتلاشماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.
بىلدۇرگۈزمەك «بىلمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

84. باش دەرىجىدىكى پېئىل باشقا دەرىجىلەرگە ئىگە بولغاندا ياكى دەرىجىلەر قەۋەتلەنگەندە جەرگەن مەنىلىرى ئەسلىدىكى پېئىل مەنىلىرىگە ئۇيغۇن كەلمەسە، دەرىجىلەنگەندىن كېيىنكى توغرا كەلگەن مەنىلىرى رەقەم بىلەن كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

ئاغدۇرماق ① «ئاغماق» پېئىلى ①، ④، ⑤نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنىڭغا پەرۋاسىزغىنە كۆز يۇگۈرتتۇم ـ دە، كۆزۈمنى ئوسمان ئاكىنىڭ سوئاللىرىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ غودۇكشىغىنىچە جاۋاب بېرىۋاتقان ئابدۇللاغا ئاغدۇردۇم. ② كۆچمە... ③ ...

85. پېئىل دەرىجىلەرگە ئىگە بولغاندىن كېيىن گراماتىكىلىق مەندىن باشقا، لېكسىكىلىق مەنە ئاڭلاتسا ئايرىم ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

بىلىنمەك ① «بىلمەك» پېئىلى ③ ④ ⑤ ⑥ نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى ئەمدى بىلىندى. * مەن مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايە كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن، ئويلىساملا ئالغا باسمايۋاتقاندەك بىلىنىلىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ② «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىنىڭ زېھنىي قۇۋۋىتى بىلىپ بولۇنغان ھەقىقەت ئۇستىدە توختاپ قالمايدۇ، ئۇ ئۆزلۈكسىز تۇردە تېخى بىلىنمىگەن ھەقىقەت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ... ③ نامايان بولماق، ئاشكارا بولماق، سېزىلمەك: ئەكس ئەتمەك: ئالتۇن ئوتتا، ئادەم مېھنەتتە بىلىنەر (ماقال). * مامۇتكام خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى گەپ سۆزدىنلا ئەمەس، چىرايىدىن ھەتتا گەپ قىلغان چاغدىكى ھەرىكەتلىرىدىنمۇ بىلىنىپ تۇراتتى.

86. بەزى پېئىللارنىڭ رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ بېرىدىغان تۈس مەنىسى، بىر قىسىم ئۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياساش رولى ھەممە سۆز مەنىلىرىدىن كېيىن بېرىلدى. مەسىلەن:

ئالماق پ ① ...ئۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ: ئەۋج ئالماق. ئارىيەت ئالماق. ئۆچ ئالماق. ② قىساس ئالماق. ھېساب ئالماق. تەسىر ئالماق. ئىمتىھان ئالماق. ئاش ئالماق. كۈن ئالماق. رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، تۈس مەنىسىنى جىلدۇرىدۇ. بۇ چاغدا رەۋىشداش ئاخىرىدىكى «پ» تاۋۇشى «ۋ» تاۋۇشىغا ئۆزگىرىدۇ ۋە

تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ھەربىر تەكشۈرۈش ياكى ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنى ئىگىلەش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىشلار. * ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنى ئىگىلەش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىشلار. 2) ئىشلەپچىقىرىش ھەربىر تەكشۈرۈش ئورنىدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنى ئىگىلەش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىشلار. * ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنى ئىگىلەش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىشلار.

87. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەردىن ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئۇدۇل مەنىلىرى ئۇچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغانلىرىنىڭ ئۇدۇل مەنىلىرىمۇ بېرىلىدى. مەسىلەن:

باش ئاغرىماق ① بەدەننىڭ باش قىسمى ئاغرىماق. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىككە قالماق، تەشۋىشلەنمەك، كۆڭۈلسىزلىككە، دەخمىزىگە يولۇقماق: بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق باش ئاغرىيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى.

بازىرى كاسات ① خېرىدارى يوق، ئۆتىمەيدىغان، سېتىلمايدىغان: ئىمىن بىدىكىنىڭ جاھانسازلىقىتىكى مەككارلىقى ئۇلا ئەمەس ئىدى، ناھىيدە ئۇلاغنىڭ بازىرى كاسات بولغانىدىن كېيىن، ئۇ بوتۇكلۇق قىلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئاممىنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلغان، نەزىرىدىن چۈشكەن: سولچىلىقنىڭ بازىرى كاسات.

88. سۆزلەرنى ئىزاھلىغاندا مەنە دائىرىسى ياكى ئۇلارنىڭ سىنتاكسىس مۇناسىۋىتىنى چەكلەشكە توغرا كەلسە، ئىزاھتىن بۇرۇن ياكى كېيىن تىرناق ئىچىدە ئېنىقلىما بېرىلىدى. مەسىلەن:

ئاچ II سۇپ. قېنىق، توق ئەمەس؛ سۇس (رەڭ ھەققىدە): ئاچ يېشىل، ئاچ سېرىق. ئاچ كۆك. ئاچ قىزىل...

باشلاپ ① «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەگ ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەگ دەسلەپ: بۇ ئىشنى باشلاپ كىم قىلدى؟ ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە» بىرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ: شۇ كۈندىن باشلاپ قادىر، كېۋىر ئاكىنى ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىۋالدى. * كامىل شۇ كېچىسى پەقەت ئۇخلىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى قۇم تىققاندەك ئاغرىپ كەتتى، ئەتىسىدىن باشلاپ كۆزىنى ئاچالماستىن يېتىپ قالدى.

89. ئۆزى مۇستەقىل قوللىنىلماي، پەقەت باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كەلگەندىلا مەنە بېرىدىغان سۆزلەر باش سۆز بولغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى بىرىكمىگە ھاۋالە قىلىنىدى. مەسىلەن:

دۇچ ← دۇچ كەلمەك.
ۋاز ← ۋاز كەچمەك.
ئاتلانتىك ← ئاتلانتىك ئوكيان.

90. ئۇزاقتىن بۇيان مەتبۇئاتلاردا ئىملاسى ھەر خىل قوللىنىلىپ كەلگەن سۆزلەرنىڭ باشقا شەكىللىرى ئىملا لۇغىتىدە بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن شەكلىگە تۆۋەندىكى ئۇسۇل بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

ئاۋال (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.
ئەۋۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.
ئەۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.
خوشنا (توغرىسى: قوشنا) ← قوشنا.

91. لۇغەتكە ئېلىنغان سۆز ۋە تۈراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ ھەربىر كونكرېت مەنىلىرىنى، ئۇلارنىڭ سىنتاكسىسلىق مۇناسىۋىتىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلىق مىساللار كەلتۈرۈلدى.

92. لۇغەت ھەجمىنىڭ بەك چوڭ بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن پەن-تېخنىكا ئاتالغۇلىرى ۋە بىر قىسىم خاس ئىسىملارغا مىسال بېرىلمىدى.

93. مىساللارنىڭ رەت تەرتىپى جەھەتتە ئالدى بىلەن تۈراقلىق ۋە ئەركىن سۆز بىرىكمىلىرى، ئاندىن ماقال-تەمسىلەر، ئۇنىڭدىن كېيىن جۈملە مىساللىرى ئېلىندى. مىسال ئېلىنغان ئەركىن ۋە تۈراقلىق بىرىكمىلەر ئوتتۇرىسىغا چىكىت (·) ، ماقال-تەمسىلەردىن كېيىن تىرناق ئىچىگە (ماقال) دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى. بىردىن ئۇشۇق جۈملە مىساللىرى ئوتتۇرىسىغا گۈل (*) بەلگىسى قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاسماق پ ① بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە باغلىماق، ئىلماق، ساڭگىلاتماق؛ بېكىتمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: مارجان ئاسماق. ملتنق ئاسماق. * ئۆچكىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئاسار (ماقال). * ئوقۇغۇچىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سومكىلارنى تۇتقان ۋە بويىنىغا ئاسقان ھالدا نېمىلەرنىدۇ يادلاپ ماڭاتتى. ② كۆچمە...

94. سۆزلەر مەنىداش سۆزلەر ۋە سۆز بىرىكمىلىرى بىلەن ئىزاھلانغاندا، تەڭداش ئىزاھلار ئوتتۇرىسىغا پەش قويۇلدى، ئەگەر تەڭداش ئىزاھلارنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى يەنە تەڭداش بۆلەكلەردىن تۈزۈلگەن بولسا، تەركىبى قىسمىدىكى تەڭداش بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىغا پەش (،) سۆزنىڭ مەنىسىگە تەڭ چوڭ تەڭداش بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىغا چىكىتلىك پەش (؛) قويۇلدى. ئىزاھ تۈگەپ مىسال ئېلىشقا توغرا كەلگەندە ئىزاھتىن كېيىن قوش چىكىت (:) قويۇلدى. مىسالدا بېرىلگەن جۈملىلەرنىڭ تىنىش بەلگىلىرى ئەسلى ئەسەردىكى تىنىش بەلگىلىرى بويىچە ساقلاندى. مەسىلەن:

ئاسان سۈپ. [پ] ئىشلىنىشى، ئورۇندىلىشى جەھەتتىن ئانچە قىيىن، مۇرەككەپ بولمىغان ھەم ئانچە كۆپ مېھنەت، كۈچ ۋە بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان؛ بوش، يەڭگىل: ئىشنىڭ ئاسىنى يوق، قىلالىساڭ قىسىنى يوق (ماقال). * ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، «تاغ-

دەريالارنى ئۆزگەرتىش ئاسان، كىشىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەك تەس» دەيدىغان گەپلەر توغرا ئەمەس.

95. ئېلىنغان مىساللارنىڭ ئىملاسى بىردەك ھازىرقى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىسى ۋە ئىملا لۇغىتى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدى. شېئىر ۋە ئېلىنىغان بەزى مىساللاردا «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشماسلىقىغا، بەزى گراممات‌ىكىلىق قوشۇمچىلارنىڭ كونا تەركىبىنىڭ ساقلىنىشىغا يول قويۇلدى.

لۇغەتتى تۈزۈشتە پايدىلىنىلغان مەنبەلەر

1. گېزىت-ژۇرنال ۋە ئەدەبىي توپلاملار

شىنجاڭ گېزىتى، شىنجاڭ ئەدەبىياتى، شىنجاڭ سەنئىتى، تارىم ژۇرنىلى، ئىتتىپاق ژۇرنىلى، ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى، قەشقەر ئەدەبىياتى، ئىلى دەرياسى، يېڭى قاشتېشى، ئاقسۇ ئەدەبىياتى، تۇرپان ئەدەبىياتى، غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر، ھېكايىلار توپلاملىرى.

2. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى، ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى، ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى، ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى، ئۇيغۇر خەلق بېيىتلىرى، ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى، نەسىردىن ئەپەندى لەتىپلىرى، خەلق ماقال-تەمسىللىرى، تاللانغان ئەقلىيە سۆزلەر، جامىئۇل ھېكايەت، يۈسۈپ ئەخمەت (چۆچەك).

3. تەرجىمە ئەسەرلەر

AQ نىڭ تەرجىمھالى، ئىسىق شامال، ئائىلە، ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە، ئىككىنچى قېتىم ئۇچرىشىش، يېڭى باتۇرلار، سۇ بويىدا، كۆكۈيۇن، كىم ئەيىبلىك، گورىيۇ بوۋاي، بوران بالىلىرى، ھاتەم ھەققىدە قىسسە، سەرسانلىق-سەرگەدانلىقتا، قابۇسنامە، ئەمەلىيەت توغرىسىدا، زىددىيەت توغرىسىدا، يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ھەققىدە، ئاممىنىڭ كۆپچىلىكىگە ئىشىنەيلى، كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى، سوتسىيالىزمنىڭ خىيالدىن پەنگە راۋاجلىنىشى، دىئالېكتىكا ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم، دۆلەت ۋە ئىنقىلاب، لىيۇدۋىگ فېيېرباخ ۋە نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسى، لېنىنىزم ئاساسلىرى توغرىسىدا، قانۇنىنىڭ كېلىپ چىقىشى، پسىخولوگىيە، پىداگوگىكا.

4. پايدىلىنىلغان لۇغەتلەر

ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلى لۇغىتى، خەنزۇچە ئوكيانۇس، تۈركچە ئوكيانۇس، ئۆزبېك تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى.

ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى

ئا	ئە	ب	پ	ت	ج	چ	خ
د	ر	ز	ژ	س	ش	غ	ف
ق	ك	گ	ڭ	ل	م	ن	ھ
ئو	ئۇ	ئۆ	ئۈ	ۋ	ئې	ئى	ي

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز..... 1
لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى 1
لۇغەتتىن تۈزۈشتە پايدىلىنىغان مەنبەلەر 17
ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى
ئا 1
ئە..... 219
ب..... 328
پ 600

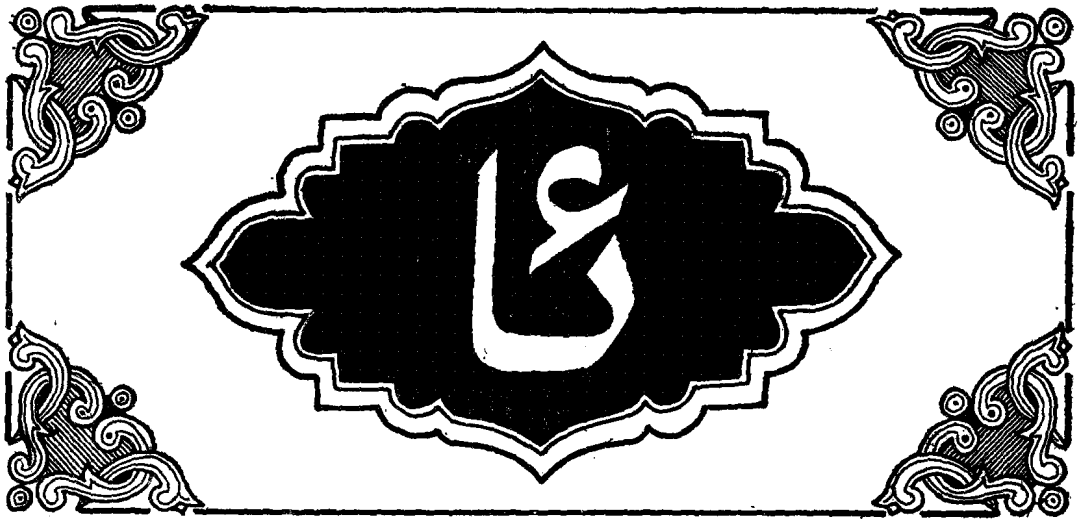

ئا I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرپى. ② شۇ ھەرپنىڭ نامى. ③ رەت جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ: ئا. سىنىپ. * ئاۋۇ «ا - يىلىق ئا» سىنىپقا كىرىدۇ.

ئا II يوق. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تەكىتلەشنى بىلدۈرىدۇ: چاقىرىپ ئاقىرا بولۇڭ. تېزرەك ماڭغىنا. - كېلىمەن دەمسىزغا!

ئا III تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە: ياشا=ياشا. قىينا=قينا. ئويۇنا=ئوينا.

ئا IV ئال. جانىت (توغرىسى: ئاۋۇ) ← **ئاۋۇ**

ئاب ئى [پ] يېزا. سۇ: سەككىز ھەپتە سەئىدنىڭ سەككىز قىسىم گۈل بابىنى، زوقلىنىپ كۆرگەنده ئىچتىم جەننەتىدىن ئابىنى.

ئابات (توغرىسى: ئاۋات) ← **ئاۋات.**

ئاباد (توغرىسى: ئاۋات) ← **ئاۋات.**

ئابارون (توغرىسى: ئوبورون) ← **ئوبورون.**

ئابايا رەۋ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى (ۋاقىت ھەققىده): ئابايا ئويلانمايلا ئۇلارنىڭ گېپىگە خاپا بولۇپتىمەن. بۇ ئاشپەزلىكتىن نېمە تاپىمەن؟

ئابايام (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا.**

ئابايامقى (توغرىسى: ئابايىقى) ← **ئابايىقى.**

ئابايىقى سۆپ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى يۇز بەرگەن، سادىر بولغان، كۆرۈلگەن: ئابايىقى گېپىڭنى يەنە دېگىنە، ئەمدى بىر ئاغلاپ باقاي.

ئابخاز ← **ئابخازلار.**

ئابخازلار ئى <ئىرىق> ئەزەربەيجان رېسپۇبلىكىسىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى، ئابخاز خەلقى.

ئابدال ئى [ئە] قەلەندەر، دېۋانە، تىلەمچى: ئاكام مېنى كىچىكمىدە دائىم «سېنى ئابدالدىن سېتىۋالغان» دەپ تېرىكتۈرەتتى.

ئابداللىق ئى. ئابداللارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: — جانىنى نېمىگە لازىم قىلسەن، ئابداللىققىمۇ؟ — دەپ ۋارقىردى ئۇ.

ئابدىملىك ئى [ئە] <بوت> سۇتلۇك ئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق شادا غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى چوڭ ۋە ئالقانسىمان يېرىلىدۇ، كونۇسسىمان

گۈل رېتىدە چېچەكلەيدۇ. «ئىنەكپىتى»مۇ دېيىلىدۇ.

ئابدىملىك پىلە قۇرتى <زوئول> پەرۋانە ئائىلىسىگە كىرىدۇ، تۇخۇمى ئاقۇچ كۈل رەڭ بولۇپ، لىچىنكىسى سورتىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ھەر خىل رەڭلىك بولىدۇ، ئابدىملىكنىڭ يوپۇرمىقىنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ. لىچىنكىسى يىپەك قۇسۇپ چىقىرىدۇ.

ئابدىملىك پىلىسى ئابدىملىك پىلە قۇرتى قۇسۇپ چىقارغان بىر خىل پىلە، توقۇمىچىلىقتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئابدىملىك مېيى ئابدىملىك ئۇرۇقىدىن ئېلىنىدىغان، تىبابەتتە سۈرگە دورىسى، سانائەتتە سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ماي.

ئابروي ئى [پ] كىشىلەرنىڭ قىلغان ئىشى ۋە ياخشى خىسلەتلىرى تۈپەيلىدىن جاما-ئەتچىلىك ئىچىدە تاپقان ھۈرمەت؛ ئىناۋەت، نوپۇز: ئابروينى ئالتۇنغا ئال، جاننى كېپەككە سات (ماقال). * بايىز خالۋاپ قول-ئىلكىدە يوق ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئەل ئىچىدە ئۆزىگە تۇشلۇق ئابروينى ساقلاپ كەلگەن ۋە ئوڭايلىقچە ھاقارەتلەنگەن ئادەم ئەمەس ئىدى.

ئابروي قىلماق ھۈرمەت، ئىناۋەت دەپ چۈشەنمەك، ھېسابلىماق، تونۇماق: سەمەت ئازغىنا ئىشلىگەن ئىشىنى ئابروي قىلىۋېلىپ ھەممە يەردە ماختىنىپ يۈردى.

ئابرويى بىر پۇل بولماق ئابرويى، ئىناۋىتى، ھۈرمىتى، نوپۇزى چۈشمەك، يوقالماق؛ ئابرويسىزلانماق: ئۇ خەلقنىڭ غېمىنى يېمەي، ھەر دائىم ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئابرويى بىر پۇل بولدى.

ئابرويى بىر تىيىن بولماق ← ئابرويى بىر پۇل بولماق.

ئابروينى بىر پۇل قىلماق ئابروينى، ئىناۋىتىنى، نوپۇزىنى، ھۈرمىتىنى چۈشۈرمەك؛ يوقاتماق: مەن نەق مەيداندا ئۇنىڭ قىلمىشىنى ئېچىپ تاشلاپ ئابروينى بىر پۇل قىلدىم.

ئابروينى بىر تىيىن قىلماق ← ئابروينى بىر پۇل قىلماق.

ئابروينى تۆكمەك ← ئابروينى بىر پۇل قىلماق: شۇغىنىسى ئۇ چاغدا ئابرويىمىز راستتىنلا پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كەتكەنىدى، بۇ نۆۋەت قانداق بولاركىن، كۆرەرمىز.

ئابروينى قىلماق نوپۇزلۇق، ئىناۋەتلىك، ھۈرمەتلىك دەپ بىلمەك، تونۇماق: بىز چەتتىن كەلگەن مېھمانلارنى ئوبدان كۈتۈۋېلىپ، تېگىشلىك ئابروينى قىلدۇق.

ئابرويپەرەس سۈپ [پ] نام، شۆھرەت، ئابروي قوغلىشىدىغان: ئابرويپەرەس پادىشاھ ئوڭ قول ۋەزىرىنى قىچقىرىپ، ئاسمانغا تۈۋرۈكى يوق تەخت سېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

ئابرويپەرەسلىك «ئابرويپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئابرويپەرەسلىك ئۆز ئابروينى تۆكىدىغان يامان ئادەت. * ئاچكۆزلۈك ۋە ئابرويپەرەسلىك ئاخىرى شۇ ئادەمنىڭ بېشىغا چىقىدۇ.

ئابرويسىز سۈپ. ئابرويى، ئىناۋىتى، ھۈرمىتى، ئېتىبارى يوق؛ نوپۇزسىز: بۇرۇن ئۇ بىزدەك ئابرويسىزلارغا قاراپمۇ قويمايتتى.

ئابرويسىزلاندۇرماق «ئابرويسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازراق غۇرۇرى بار ھەرقانداق ئادەم كۆپچىلىك ئالدىدا ئۆزىنى ئابرويسىزلاندۇرىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ.

ئابرويسىزلاندۇرۇلماق «ئابرويسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر ئادەم ئايرىم زىيانكەشلەر تەرىپىدىن مەلۇم ۋاقىت ئابرويسىزلاندۇرۇلسىمۇ، تارىخ بەرىبىر بىركۈنى ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئابرويسىزلانماق پ. ئابرويى كەتمەك، ھۈرمىتىنى، ئىناۋىتىنى، نوپۇزىنى يوقاتماق: ئۇ شۇندىن ئېتىبارەن ئابرويسىزلىنىپ مەھەللە ئىچىدە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئابرويسزلىق «ئابرويسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ خىزمەتداشلىرى ۋە ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئىچىدىكى ئابرويسزلىقى مۇھەببەت ئىشىغىمۇ جىق سەلبىي تەسىر كۆرسەتتى.

ئابرويلۇق سۈپ. ئابرويى بار؛ نوپۇزلۇق: ئابرويلۇق ئادەم. * سىز بولسىڭىز يۇقىرى ئابرويلۇق ئالىم بولۇپ كېتىپسىز! * قىز باشقا بىر پادىشاھنىڭ ئابرويلۇق قىزى ئىكەنلىكىنى، قىزىل دۆڭنىڭ ئۈلپ قېچىپ كېلىپ، قەپەسكە سولىغانلىقىنى بايان قىلىپتۇ.

ئابزاس ئى [ر <نېم] ① مەلۇم مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى باش قۇر ئارىسىدىكى تېكىست: بىر ئابزاس. ئاخىرقى ئابزاس. * بۇ بىر ئابزاس سۆزنىڭ كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان يېرى شۇكى، خاتالاشقان ئادەمگە جەمئىيەتنىڭ قارىشى قانداق بولۇشى كېرەك؟ ② باش قۇر: يېڭى ئابزاستىن يازدىم.

ئابزاسلىق سۈپ. ئابزاسى بار، ئابزاسلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: مەن «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»گە بەش ئابزاسلىق بىر قىسقا ماقالە ئەۋەتتىم.

ئابستراكت سۈپ [ر] ئابستراكتسىيەگە، ئابستراكتسىيلەشتۈرۈشكە ئاساسلانغان؛ پىكىر قىلىش ئارقىلىق تەسەۋۋۇر قىلىنغان، كونكرېت تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈلمىگەن؛ ئېنىق بولمىغان؛ مۇجمەل: ئابستراكت ئۇقۇم، ئابستراكت تەبىر. * ئۇ خىزمەتنى نۇرغۇن مۇناسىۋەتلەر، خەۋەر، دوكلاتلار، سوراقلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ بىرىكمىسى سۈپىتىدە مەلۇم تەرتىپ ۋە قانۇن بويىچە تەرەققىي قىلىدىغان بىر خىل ئابستراكت نەرسە دەپ قارايتتى. * ئەرلىرى، ئاشقىلىرى، ئاكا ـ ئۇكىلىرى ۋە پەرزەنتلىرى ـــ ئۇلار ئەمدى پەقەتلا نامەلۇم ۋە ئابستراكت كىشىلەر ئىدى.

ئابستراكت ئەمگەك <س ئق> ئىنسانلارنىڭ ھەر خىل كونكرېت شەكىللەردىن ئايرىلغان ئادەتتىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا مېڭىسىنىڭ، جىسمانىي كۈچىنىڭ خورىشى.

ئابستراكت تەپەككۇر <لوگ> ئۇقۇم، ھۆكۈم، خۇلاسىلاردىن ئىبارەت تەپەككۇر شەكىللىرىگە ئىگە بولغان، بىلىشنىڭ ئەقلىي بىلىش باسقۇچىغا تەۋە بولغان تەپەككۇر. ئادەتتە بىلىش نەزەرىيىسىدە ئېيتىلىدىغان «ئوبرازلىق تەپەككۇر»غا يەنى بىلىشنىڭ ھېسسىي بىلىش باسقۇچىغا ياتىدىغان تەپەككۇرغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئابستراكت سەنئەت <گ سەن> ھازىرقى زامان غەرب ئەللىرىدە تارقالغان گۈزەل سەنئەت ئېقىمى. 1910 ـ يىلى باشلانغان بۇ ئېقىم ئوبىيېكتىپ دۇنيادىكى كونكرېت ئوبرازۇ تۇرمۇش مەزمۇنلىرىدىن مۇتلەق قول ئۈزۈپ ئۇنى رەسىم يۈزىدە گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەرنىڭ گۈرۈپپىلىرى ياكى ئابستراكت رەڭ ۋە سىزىقلار ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تىرىشىدۇ.

ئابستراكت ئۇقۇم <لوگ> ① كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان نەرسىلەرنى بىلدۈرىدىغان ئۇقۇم. مەسىلەن: سىياسەت، پرىنسىپ. ② شەيئىنىڭ ئۆزىنى ئەمەس، بەلكى بەلگىسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئۇقۇم. مەسىلەن: ئاق، كېچىك، ئوماق، ئىلغار.

ئابستراكتلاشتۇرماق ① «ئابستراكتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② نەرسە ياكى ھادىسىلەرنىڭ مۇھىم ۋە مۇئەييەن بەلگە ۋە قانۇنىيەتلىرىنى ئاجرىتىش مەقسىتىدە ئۇلارنىڭ بەزى ئەرزىمەيدىغان تەرەپلىرىنى ياكى باغلىنىشلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ تۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزمەك.

ئابستراكتلاشتۇرۇلماق «ئابستراكتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئابستراكتلاشماق پ. ئابستراكسىيگە ئىگە

بولماق، ئابستراكسيە ھالىغا كەلمەك؛ ئابستراكتلاشتۇرۇش يولى بىلەن نەزەرىيەۋى ئومۇملاشتۇرماق ۋە خۇلاسىغا كەلمەك: ماددىنىڭ ئابستراكتلىشىشى، تەبىئەت قانۇنىيىتىنىڭ ئابستراكتلىشىشى، قىممەتنىڭ ئابستراكتلىشىشى ۋە باشقىلار تەبىئەتنى تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ توغرا ۋە تولۇق ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئابستراكتلىق ئى. ئابستراكسىيىگە ئاساسلانغانلىق، مەۋھۇملۇق: دەرسنى ئاڭلىق ئىگىلەش، تېكستنى تەھلىل قىلىپ كونكرېتلىقتىن ئابستراكتلىققا ئاندىن يەنە ئابستراكتلىقتىن كونكرېتلىققا ئۆتەلەيدىغان بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئابستراكسىيە ئى [ر <لات] ① <لوگ> نۇرغۇن شەيئىنىڭ ئايرىم، ماھىيەتسىز بەلگىلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئورتاق، ماھىيەتلىك بەلگىلىرىنى ئايرىۋېلىپ پىكىر يۈرگۈزۈش. ② مەۋھۇم چۈشەنچە، ئابستراكسىيىلەشتۇرۇش يولى بىلەن ھاسىل قىلىنغان نەزەرىيەۋى ئومۇملاشتۇرما، نەزەرىيەۋى خۇلاسە: پەقەت ھەرىكەت ئابستراكسىيىسىلا ئۆزگەرمەي تۇرىۋېرىدۇ.

ئابستراكسىيىلەشتۇرمەك «ئابستراكسىيىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ خۇدانىڭ ئۆزى ــ ئۇزاق مۇددەتلىك ئابستراكسىيىلەشتۇرۇش جەريانىنىڭ مەھسۇلى.

ئابستراكسىيىلەشتۇرۇلمەك «ئابستراكسىيىلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئابستراكسىيىلەشمەك پ. نەرسە ياكى ھادىسىلەر ئۆزلىرىدىكى مۇھىم ۋە مۇئەييەن قانۇنىيەتلەر ئاجرىتىلغان، بەزى ئەرزىمەيدىغان تەرەپلەر ياكى باغلىنىشلار نەزەردىن ساقىت قىلىنغان مەۋھۇم ھالەت ۋە بىلىش جەريانىغا ئىگە بولماق.

ئابستراكسىيىلىك سۈپ. ئابستراكسىيىگە ئىگە، ئابستراكسىيىلەنگەن.

ئابسپىسا (ئابسىسىسا) ئى [ر<لات] <مات> تەكشىلىكتىكى خالىغان بىر نۇقتىدىن كوردىنات ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق بۇ نۇقتىنىڭ ئابسىسىسا دېيىلىدۇ.

ئابۇ ئاش <يېزت> ① سۇ ۋە ئاش، ئاش سۈيى. ② ئاش تەييارلاشقا كېتىدىغان گۈرۈچ، ئۇن، ماي، كۆكتات.... سۇ قاتارلىق لازىملىق نەرسىلەر (كۆپىنچە نەزىر ــ چىراغلار ئۈچۈن تەييارلىنىدۇ): شۇنىڭدىن كېيىن، پادىشاھ: ــ قىرىق كۈنگىچە ھەربىر پۇقرا ــ ئالامانغا خەزىنىدىن ئابۇئاش بېرىلىدۇ، ــ دەپ شەھەر ــ شەھەرگە نامە چىقاردى.

ئابۇچەشمە (توغرىسى: ئابىسچەشمە) ← **ئابىچەشمە.**

ئابۇكەۋسەر (توغرىسى: ئابىكەۋسەر) ← **ئابىكەۋسەر.**

ئابۇنە ئى [پ<فران] <مەت> گېزىت، ژۇرنال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا ئالدىن ھەق تۆلەپ يېزىلىش: ھازىردىن باشلاپ بىزگە بەزىبىر ئۇيۇشمىلار ئابۇنە پۇلىنى ئەۋەتىۋاتىدۇ.

ئابۇنىچى ئى. گېزىت، ژۇرنال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا ئالدىن ھەق تۆلەپ يېزىلغان شەخس؛ تەشكىلات: بۇ ژۇرنال ئۇچىنچى سانىغا كەلگەندە ئىككى ــ ئۈچ يۈز ئابۇنىچىغا ئىگە بولدۇ.

ئابۇ ھايات (توغرىسى: ئابىھايات) ← **ئابىھايات.**

ئابىچەشمە ئى [پ] يېزت ① بۇلاق سۈيى. ② ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ بىرىنىڭ نامى. ئۇ 15 نەغمە ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئابىدارما ئى [براخما] <دىن> بۇددا نومىلىرىنىڭ ئىككىنچى قىسمى بولۇپ، ئابىدارما ياكى شاسترا دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ قىسمى ساكيا ــ مۇنى ئېيتقان گەپ ــ سۆزلەرگە ئىزاھ بېرىدۇ.

ئابىدە ئى [ئە] ← **مەڭگۈتاش.**

ئابىراۋان ئى [پ] يېزىت. ئاقار سۇ: پىغانىم كەتتى كۆڭلۈمدىن، يورۇق، كەڭ بىرزامان تاپتىم، يۈتۈم سۇغا ئەجەب تەشنا ئىدىم، ئابىراۋان تاپتىم.

ئابىزەمزەم ئى [پ+ئە] يېزىت ① مەككىدىكى زەمزەم بۇلقىنىڭ سۈيى. ② شىپالىق سۇ، «زەمزەم»مۇ دېيىلىدۇ. ئاقتى دەريا يۇ ئېرىقلار ئابىزەمزەمگە تولۇپ، خۇشلۇقىنى سىغدۇرالماي مەدھىيە ـ كۈيلەر ئوقۇپ.

ئابىكەۋسەر ئى [پ+ئە] يېزىت ① دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان جەننەتتىكى كەۋسەر بۇلىقىنىڭ سۈيى: يىگىت ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلىپتۇ. ئانا ئوغلىنىڭ بېشىنى يۆلەپ، ئاغزىغا ئابىكەۋسەر تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ② كۆچمە. شىپالىق سۇ.

ئابىناۋات ئى [پ+ئە] ① يېزىت. ناۋات سۈيى، شېكەر شەربىتى: قاقتى بۇلبۇل باغ ئارا ئەركىن قانات، تىلىدىن تۆكۈپ شېكەر، ئابىناۋات. ② سېرىق ئالا پوستلۇق شېرىن تەملىك قوغۇن: بۇ ئاتا ـ ئانا ۋە بالا ئۇچى ئۈجمە سايىسىدا بىر ـ بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ شېرىن ئابىناۋاتتىن يەنە بىر يېيىشىپ ئۈسسۈزلۇقنى قېنىشتى.

ئابىھايات ئى [پ+ئە] يېزىت. رىۋايەتلەردىكى تىرىكلىك بېغىشلىغۇچى سۇ، ھاياتلىق سۈيى: ئۇنىدا سانسىز بۇلاقتا، ئابىھايات ئاقارمىش، ئېرىقلاردا ياقۇتلار كۆز چاقنىتىپ ياتارمىش.

ئابىيا (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا**.

ئابىيام (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا**.

ئاپا ئى ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئايال. «ئانا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: قۇربان، ئاپامنى قانداق قىلىمىز؟ سىز ئۇنىڭ يېنىدا بولۇڭ! ② ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۆزىدىن چوڭ ئايالىلارنىڭ ئىسمىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: ئايىمخان ئاپا. ③ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا ئەرنىڭ ئۆز خوتۇنىنى ئاتاپ چاقىرىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئاپىسى! بالىلار كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ ④ قورقۇش، چۆچۈشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق رولىدا كېلىدۇ: چىراغ ئۆچتى. ئۆينىڭ ئىچىدە بىر قىزنىڭ «ئاپا!» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاپارات (توغرىسى: ئاپپارات) ← **ئاپپارات**.

ئاپارغۇزماق پ [ئېلىپ+بارغۇزماق] «ئاپارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بۇ يىل ئالىي مەكتەپكە كىرگەن بالامنىڭ يوتقان ـ كۆرپىسىنى ياتقىغا ئاپارغۇزۇپ قويدۇم.

ئاپارماق پ [ئېلىپ+بارماق] ① بىرەر نەرسىنى قاتناش قورالى بىلەن ياكى ئۆزى كۆتۈرۈپ تېگىشلىك ئورۇنغا يەتكۈزۈپ بەرمەك: تاپشۇرماق: ئاخىرى بىر كۈن ئانامنى يۇدۇپ، تەۋەككۈل قىلىپ دوختۇرغا ئاپاردىم. ② باشلاپ، يول كۆرسىتىپ بىرگە بارماق: ـــ قەيەرگە بارماقچىدىلە چوڭ ئانا، مەن ئاپىرىپ قويايى. * ئالىدىمىزغا سېلىپ ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ چوڭىغا ئاپىرايلى! ③ تەگكۈزمەك، يېقىنلاشتۇرماق: نېرىقى قورۇدىن چىققان بوۋاي ئالىقىنىنى قۇلىقىغا ئاپىرىپ: ـــ نېمە دەيسىز، ھە، ھېساب چاتاق دەمسىز! ـــ دېدى.

ئاپئاشكارا سۈپ. بىرەر نەرسە بىلەن يۆگەلمىگەن، توسۇلمىغان، بەك ئوچۇق، ئېنىق: كۆل ئوتتۇرىسىدىكى شېپاك بىلەن ئەگرى ـ توقاي تاش كۆۋرۈك ئاپئاشكارا كۆرۈندى. * نۇرۇم: ـــ ئاغىنىلار، بىلىپ قويۇڭلار، بۇگۈن ئۇلار بىزگە كىم دوست، كىم دۇشمەن ئىكەنلىكىنى ئاپئاشكارا تونۇتتى.

ئاپئاق سۈپ ① ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئاق: بوۋاينىڭ ئاپئاق ساقىلى، مومانىڭ ئاق داكا ياغلىقى قارغا ئوخشاش پارقىراپ كۆرۈنەتتى. * كەڭ دېرىزىلەردىن ئېلىكتر چىرىغىنىڭ ئاپئاق نۇرى ھويلىغا چۈشۈپ تۇراتتى. ② كۆچمە. كۆپىنچە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىق مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەركىلىتىش، يېقىنلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئاپئاق

بالام. ئاپئاق دادا. * ئاپئاق بالام! چوڭ بولۇپ قالدىڭ، ئەمدى بۇ قىلىقلار ساڭا ياراشمايدۇ.

ئاپاق - چاپاق ئۆزئارا ئىتتىپاق، ئىناق، ئىجىل، دوستانە، مۇناسىۋەتتى يېقىن: ئاق كۆڭۈل، ساددا پاقا چاشقانلىڭ گېپىدىن بېشى ئايلىنىپ «مەيلى، چاشقان دېگەن كۆپنى كۆرگەن، ماڭا قارىغاندا جىق نەرسىنى بىلىدىغان نېمىغۇ» دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بىلەن ئاپاق - چاپاق دوست بولۇپتۇ.

ئاپاق - چاپاق بولۇپ كەتمەك ناھايىتى ئىناق، ئىجىل بولۇپ كەتمەك، ناھايىتى يېقىن ئالاقە باغلىماق: شۇنداقمۇ كىشىلەر بارکى، ئۇلار ئەتىگەنده بىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ، ئاخشىمى ئادا - جۇدا بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قىلچە پەرۋاسىمۇ قىلمايدۇ.

ئاپئاقچىلىق ئى. ئاپئاق بولۇپ كېتىش، ئاپئاق ھالەتكە كېلىش: باش ئەتىيازنىڭ سېرىق قارى لەپىلدەپ چۈشۈشكە باشلىدى، پۈتۈن شەھەر بىر كېچىدىلا خۇددى ئاق شايىدىن تون كىيگەندەك ئاپئاقچىلىققا ئايلاندى.

ئاپئايان سۈپ. ناھايىتى ئايان، بەك ئېنىق؛ روشەن: ھەممىگە ئاپئايان، ئۇنى بىز ئاچقان، غوجىنىڭ ھەققى يوق! بوز دۆڭ بىزنىڭكى!

ئاپئايدىڭ سۈپ ① ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئايدىڭ: ئاپئايدىڭ كېچە. * بىز ئۆيدىن چىققان چاغدا ئېلېكتر چىرىغىنىڭ ئاپئايدىڭ يورۇقى ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. ناھايىتى ئېنىق، روشەن: ئۇ ئۆزىنى ئالدىماقتا ئىدى، چۈنكى، قىلچىمۇ ئۇمىد قالمىغانلىقى ۋە بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا ئاپئايدىڭ ئىدى.

ئاپەت ئى [ئە] ① تەبىئەت ھادىسىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيان - زەخمەت: ئوت ئاپىتى. قورغاقچىلىق ئاپىتى. سۇ ئاپىتى. * ئوۋچىلىق قىلىمىز، دورا ئۆسۈملۈكى كولايمىز، دەپ ئورمان ئىچىگە كىرىدىغان ئادەم كۆپ، شۇڭا ئوت ئاپىتىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. ② باشقا كەلگەن ئوڭۇشسىزلىق، ئېغىر بەختسىزلىك؛ زور بالا - قازا: ئاپەت كۆرمەي دېسەڭ ھوشيار بول (ماقال). * مۇنىرىدىن ئاكا...خېتىنى ئىزنى ئالدىم. نادانلىقىم سەلەرگە ئاپەت كەلتۈرۈپ بەردى. * بۇ بالا بىزگە بىر ئاپەت بولدى.

ئاپەتلىك سۈپ. ئاپەت بىلەن ئۆتكەن، ئاپىتى بار، ئاپەت باشلاپ كەلگەن: ھېلىقى ئاپەتلىك يىللاردا «قارا يېپ» دەپ قارىلىپ، جاڭگالغا پالاندى بولغان كۈنلىرىمىدە، ھەمىشە كالا ھارۋىسىنى ھەيدەپ جاڭگالدىن يانتاق توشۇغانىدىم.

ئاپپارات ئى [ر<لات] ① مەلۇم بىر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئەسۋاب، مېخانىزم: فوتو ئاپپارات، تېلېفون ئاپپاراتى. ② مۇئەييەن تىل شارائىتىدا فوتو ئاپپاراتى، كىنو قويۇش ئاپپاراتىنى كۆرسىتىدۇ: ئۇ ئاپپاراتنىڭ كۆزى ئۆزىگە توغرىلانغانلىقىنى كۆرۈپ، جىم تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ③ ئىدارە، جەمئىيەت، تەشكىلات قاتارلىق خىزمەت ئورگانلىرى: ئاپپاراتلارنى ئىسلاھ قىلىش خىزمىتى ھازىر مەركەزدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرىدا ئۆگۈشلۈق ئېلىپ بېرىلماقتا.

ئاپپاق I (توغرىسى: ئاپئاق) ← **ئاپئاق.**

ئاپپاق II ئى. زاڭزۇ (تاڭغۇت)چە سۆز، ئەسلى: ئاباخ؛ سۆز مەنىسى: رەئىس، قازى، ئۆلىما سۆزلىرىگە توغرا كېلىدۇ؛ بۇ 1678 - 1679 - يىللاردا «قەشقەرىيە خانلىقى»غا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ھىدايىتۇللا خوجىغا 1677 - يىلى دالاي V تەرىپىدىن بېرىلگەن بىر خىل دىنىي ئۇنۋان؛ بۇ سۆز ئۇيغۇر تىلىدا فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ياساپ «ئاپپاق» شەكلىدە مۇقىملاشقان ھەم تىلىمىزدىكى «ئاق» سۆزىنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسى «ئاپپاق» (1985 - يىلدىن بۇرۇنقى ئىملا بويىچە) سۆزى بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالغان.

ئاپپاق خوجا <تارىخ> 1678 ـ يىللىرى قەشقەرىيەگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان شەخس، ئەسلى ئىسمى ھىدايەتۇللا خوجا، ئۇ ئۆز زامانىسىدىكى چوڭ ئىشان، سوپى ھەم تونۇلغان مەددا‌ھ، ئۇ ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى «قەشقەرىيە خانلىقى»غا ھۆكۈمرانلىق قىلغان 19 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە قەشقەرىيىدە مەدەنىيەت ۋە ئىسلام ـ پەن ئىنتايىن ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان، مەدەنىيەت، ئىسلام ـ پەن بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار «كاپىر»، «مۇرتەد» ھېسابلىنىپ جازاغا تارتىلغان، ئۆلتۈرۈلگەن؛ ئىسلام، مەرىپەت ئورۇنلىرى بۇزۇۋېتىلگەن؛ ئەسەرلەر كۆيدۈرۈلگەن.

ئاپپاق خوجامنىڭ ئۇمىچى ئەمەس ھەرگىز خالىغانچە بىكارغا ئالمىغان، ئىگىلىۋالمىغان نەرسە ئەمەس: ھەي!... ــ دېدى باغۋەن ھە دەپ ئالما ئۈزۈۋاتقان بالىلارغا ۋارقىراپ، ــ ھەرقايسىڭ ئۆزەڭ بىلگەنچە ئۈزۈپ يانچۇقۇڭغا سالمىغان ئاپپاق خوجامنىڭ ئۇمىچى ئەمەس بۇ.

ئاپپاي ئى. بىلىملىك ياكى ئوقۇتقۇچى ئاياللارنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ئۇلارنىڭ ئىسمىغا قوشۇپ قوللىنىلغان ھۆرمەت سۆزى: پاتەم ئاپپاي.

ئاپتاپ ئى [پ] ① قۇياش، كۈن: ئاپتاپ چىقتى. * بىر كىشى ئەپەندىمىدىن: «ئەپەندىم، ئاپتاپ ياخشىمۇ، ئايمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. * ھۆزۈر ئالاتتى تامنىڭ تۈۋىدە، ئاپتاپ نۇرىنى تاپقاندا ئىسسىپ. ② قۇياش تارقاتقان نۇر، ئىسسىقلىق: ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق، پىژ ـ پىژ ئاپتاپ، بوران ئازابىدىن جېنى ئاز قېلىپتۇ. * ۋوي، ساۋۇت قارىي، يەنە مەيدەڭنى ئاپتاپقا قاقلاپ ئولتۇرۇپسەنغۇ؟ ③ قۇياش نۇرى چۈشۈپ تۇرغان، قۇياش نۇرى ئىسسىتىپ تۇرغان جاي: مەن ئاپتاپتا ئولتۇرۇپ دەرس تەكرارلىدىم. * تۇردى ئاكا، بالىلار بىلەن ئاپتاپتا قالدۇق، قانداق قىلىمىز؟

ئاپتاپ چاقماق ① قۇياش ھارارىتى قىزىتىپ نەملىكنى قاچۇرۇپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك، كېسەلگە دۇچار قىلماق: بۇ يىل بىر بۆلەك يەردىكى بۇغداينى ئاپتاپ چىقىپ كەتكەنلىكىتىن ھوسۇل كەملەپ كەتتى. ② ئاپتاپ كۆيدۈرمەك، ئاپتاپ ئۆتمەك: چىك چۈش، ئاپتاپ ھەركىمنىڭ شىللىلىرىنى چىم ـ چىم قىلىپ خېلى ئاچچىق چاقىدۇ، بۇ چاغ ھەركىمنى سۆگەت سايىلىرىنى ئىزدەشكە ئالدىرىتىدۇ.

ئاپتاپ چىقماق قۇياش ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈپ ياكى بۇلۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ نۇرىنى چاچماق: سىرىق ياغدەك ئاپتاپ چىقىپتۇ، شولىسىغا سۆيۈپ قويغۇدەك.

ئاپتاپ ئۆتمەك قۇياش ھارارىتى بەدەنگە ئۆتۈپ كېسەل قىلماق: ــ بېشىڭغا ئاپتاپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئەقلىڭدىن ئادىشىپ كېتىپسەن، ماشىنچىنىڭ بالىسى سۇلتان قىزىغا ئۆيلىنىپتۇ دېگەن گەپنى ئاڭلىغان يېرىڭ بارمۇ؟ ــ دەپتۇ مومای.

ئاپتاپ يېمەك ئاپتاپقا قاقلانماق؛ بىرنەرسىگە كۈن نۇرى ئۆتمەك: ئاپتاپ يېگەن مېۋىنىڭ تەمى ياخشى بولىدۇ. * ھەر يىلى ياز پەسلىدە بىزنىڭ توپلىق يوللاردا كەم بولغاندا بىر ئاي يالىڭاياغ يۈرۈپ ئاپتاپ يېسە سالامەتلىككە پايدىسى كۆپ بولىدۇ.

ئاپتاپپەرەس ئى [پ] <بوت> بىر يىلىلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى يۇمرەكسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرماق ساپىقى ئۈزۈن بولىدۇ، باشاقسىمان گۈل رېتىدە سىرىق چېچەكلەيدۇ، دائىم قۇياشقا باقىدۇ، گازىرىدىن ياغ تارتىلىدۇ.

ئاپتاپپەرەس ئۆسۈملۈكلەر <بوت> كۈنگەيدە ئۆسىدىغان، ئاپتاپنى ياخشى كۆرىدىغان ئۆسۈملۈكلەر.

ئاپتاپپەرەسلىك ئى ① ئاپتاپپەرەس تەرىلىغان يەر، ئاپتاپپەرەس بار جاي:

ئالدىنقى يىلدىكى ئاپتاپپەرەسلىكىنى بۇ يىل بۇغدايلىققا ئۆزگەرتمەكچىمىز. ② **ئاپتاپپەرەستەك خۇلق ـ مىجەز، ئاپتاپپەرەستەك خاراكتېر:** بىر قىسىملار ئاپتاپپەرەسلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىشاتتى... پەقەت ناھايىتى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرلا، مۆكۈپ ـ چۆكۈپ دېگۈدەك ھال ـ ئەھۋال سوراپ تۇرغان بولدى.

ئاپتاپسىندۇرماق «ئاپتاپسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـ ئۇكاڭنى بىردەم ئاپتاپسىندۇرۇپ كىرگىن، ـ دېدى ئاتا بالا بۇتۇپ تۇرغان قىرىغا قاراپ.

ئاپتاپسىنماق پ. ئاپتاپقا قاقلانماق، ئۆزىنى ئاپتاپقا سالماق، ئاپتاپقا چىقماق: ئۇ بەر ـ بۇ بەردىن ئاپتاپسىنىس ئۈچۈن كەلگەنلەر نەچچىگە بەتتى. * ئەر بامازدىن كەلسە خوتۇنى پەرىشان ھالدا ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرغۇدەك.

ئاپتاپلىق ① سۈپ. ئاپتاپ تېگىدىغان، **ئاپتاپ چۈشىدىغان:** گۈل باھاردىن، ئاپتاپلىق يازدىن، ئالتۇن كۈزدىن قېلىشمايدۇ قىش. پاراغەتلىك ئۆتمەكتە ھايات، كۆڭۈلگە غەم قوندۇرمايدۇ قىش. ② ئى. **ئاپتاپ تېگىدىغان يەر:** پادىشاھ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاھزادىنى قەپەس بىلەن ئاپتاپلىققا ئېسىپ قوتۇپ قاتىق ئازابلاپتۇ.

ئاپتوبۇس ئى [ر<گرېك<لات] **يولۇچىلارنى توشۇيدىغان، كۆپ ئورۇندۇقلۇق، ئۈستى يېپىق ماشىنا:** چوڭ ئاپتوبۇس گۈركىرەپ ئۇچقان قۇشتەك باراتتى. قىز ـ ئوغۇللار خۇشلۇقىا مەيرىرىگە قارابتتى.

ئاپتوبۇس بېكىتى ئاپتوبۇسلار توختايدىغان، ئاپتوبۇسلار يولغا چىقىدىغان جاي: ئۈرۈمچى كوچىلىرىنىڭ ھەر 500 مېتر ئارىلىقىدا بىردىن ئاپتوبۇس بېكىتى بار.

ئاپتور ئى [ر<لات] <مەت> ئەدەبىي ياكى باشقا خىل بەدىئىي، ئىلىمىي ئەسەر يازغان كىشى؛ مۇئەللىپ: رومان ئاپتورى. ماقالە ئاپتورى * ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىنمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئوبدان مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. * ئۆتكەن يىل ۋىلايەت بويىچە ھەر مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتىنى باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىپ، 30 پارچە ئەسەر مۇكاپاتلاندى.

ئاپتور تىلى <ئەد> ئاپتورنىڭ ۋەقەلىكلەرنى بايان قىلىش، پېرسۇناژلارنى سۈرەتلەش، ئۇلارنىڭ شارائىتىنى تەسۋىرلەش ۋە ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش ۋاقتىدا قوللانغان تىلى.

ئاپتورلۇق ئى <مەت> «ئاپتور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاپتورلۇق ھوقۇقى ئاپتورنىڭ ئۆز ئەسىرىنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىش، قىلماسلىق؛ ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش، كىرگۈزمەسلىك؛ توختام بويىچە قەلەم ھەققى ئېلىش ھوقۇقى.

ئاپتول ئى [ر<گرېك+لات] ئاپتوموبىل، تراكتور ۋە باشقا ماشىنىلارنىڭ ئايلىنىدىغان قىسىملىرىنى مايلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، نېفىتتىن ئېلىنىدىغان بىر خىل ماي: شوپۇر خۇشال بولۇپ بۇ حالىس ياردەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى ئاپتولدا مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ: ـ يولداش، رەھمەت سىرگە، ـ دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ. * ـ سىزنىڭچە ماتورنىڭ ئاپتول ياكى سۇ يوللىرىدا مەسىلە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ـ دەپ سورىدى لەنۋەر ئادىل سۆزىدىن توختىغاندا.

ئاپتومات ئى [ر<گرېك] <ھەرب> يېقىن ئارىلىقتا جەڭ قىلىش ۋە ھۇجۇمغا ئۆتۈشتە ئىشلىتىلىدىغان، تېز ئېتىلىدىغان قورال.

ئاپتوماتچى ئى. ئاپتومات بىلەن قورالـلانغان جەڭچى: ئاپتوماتچىلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن «ھۇررا!» ۋارقىراپ ئالغا باشلاندى.

ئاپتوماتلاشتۇرماق «ئاپتوماتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەھەرلىك

پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئۆتكەن يىلى تېلېفون ئالاقىسىنى ئاپتوماتلاشتۇردى.

ئاپتوماتلاشتۇرۇلماق «ئاپتوماتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاپتوماتلاشتۇرۇلغان ئېگىرىش سېخى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلگەندىن كېيىن، ئىش ئۈنۈمى تېز ئۆسۈپ، مەھسۇلات تەننەرخى تۆۋەنلىدى.

ئاپتوماتلاشماق پ. ئاپتوماتنىڭ ئەسۋابلار، ماشىنىلار بىلەن قورالـلانماق، ئاپتوماتنىڭ ئۇسۇللارغا كۆچمەك: ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەك كۆچىنى تېجەيدۇ.

ئاپتوماتلىق سۈپ. ئاپتوماتى بار، ئاپتومات بىلەن قورالـلانغان: ئاپتوماتلىق جەڭچىلەر كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئاپتوماتنىك سۈپ [ر<گرېك] بەلگىلەنگەن ئىشنى ئېچىكى مېخانىزم يارىدەمىدە ئۆزى بېجىرىدىغان، ئۆز ـ ئۆزىدىن ئىشلەيدىغان: ئاپتوماتنىك تېلېفون. ئاپتوماتنىك قەلەم. * ئۇ ئۆگىنىش بىلەن ئىلمىي تەتقىقاتنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئېلېكتر قوڭغۇرىقىنىڭ ئاپتوماتنىك باشقۇرۇلۇش قۇرۇلمىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ، پەن ـ تېخنىكا ئورۇنلىرى تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى.

ئاپتوماتنىك قېرىنداش قېرىنداش قەلەمنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ شەكلى ئۆزلۈكىدىن سىياھ ئىچىدىغان قەلەم شەكلىگە ئوخشايدۇ، ئىختىيارىي تەڭشەشكە، قەلەمنى چىقىرىپ، كىرگۈزۈشكە بولىدۇ.

ئاپتوماتنىك مىلتىق <ھەرب> ئۆزمەي ئاتقىلى، بىر ـ بىرلەپ ئاتقىلىمۇ بولىدىغان مىلتىق.

ئاپتوماشنا ئى [ر] ← **ئاپتوموبىل**: پەي مەنزىلگە مېڭىش ئۈچۈن تەخ بولۇپ تۈرغىنىدا قىسمىغا بىر ئاپتوماشنا كېلىپ قالدى.

ئاپتوموبىل ئى [ر<گرېك+لات]<ماشىن> ئىچكى يېنىش دۋىگاتېلى ئورنىتىلغان، رېلىسسىز يولـلاردا مېڭىپ ئادەم ۋە يۈك توشۇيدىغان، تۆت ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق چاقلىق ترانسپورت ۋاسىتىسى: بۇ چاغدا سەمەتكە ئاپتوموبىل دۋىگىنىڭ ياش شوپۇرى ساقى ئەمەت ئۇچراپ قالدۇ.

ئاپتوموبىل مۇسابىقىسى <تەن> تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى، تاشيول ياكى دالىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ: ئاپتوموبىلنىڭ مېڭىش سۈرئىتى، ھەيدەش تېخنىكىسى ۋە ئاپتوموبىلنىڭ خۇسۇسىيىتى جەھەتتە مۇسابىقىلىشىدۇ.

ئاپتوموبىلسازلىق ئى. سانائەتنىڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى: ئاپتوموبىلسازلىق سانائىتى.

ئاپتونوم سۈپ [ر] ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدىغان، ئاپتونومىيىلىك: ئاپتونوم ئوبلاست. ئاپتونوم يېزا. * ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن سەنئەتچىلەرنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرۈشكە كىمۇ قىزىقمايدۇ، دەيسز.

ئاپتونوم رايون ئۆلكە دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى.

ئاپتونوم ناھىيە ناھىيە دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى. چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى.

ئاپتونوم ئوبلاست ۋىلايەت دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى. سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى.

ئاپتونومىيە ئى [ر<گرېك] مىللەت، تەشكىلات، رايون قاتارلىقلارنىڭ ئۆزى قاراشلىق دۆلەت، ھۆكۈمەت ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنـنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلغاندىن تاشقىرى، ئۆز ئىشىدا مەلۇم ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشى: مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە.

ئاپتونومىيە .هوقۇقى ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرى ئۆزى بىلەن تەڭ دەرىجىلىك ئادەتتىكى يەرلىك ئورگانلارنىڭ هوقۇقىنى يۈرگۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن هوقۇق دائىرىسى بويىچە يۈرگۈزىدىغان، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان هوقۇقلار.

ئاپتونومىيە ئورگىنى مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلاردىكى يەرلىك هاكىمىيەت ئورگانلىرى؛ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»دا بەلگىلەنگىنى بويىچە، ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ئاپتونوم ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەم خەلق ھۆكۈمەتلىرى مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرىدۇر.

ئاپتۇۋا ئى [پ] يۈز، پۇت ـ قول يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە جۈمەكلىك، بوغۇزى تار، مىس ۋە تۇچتىن ياسالغان چۆگۈن: سايىت ئاكا مەھەللىدىكى كۆل بويىغا كەلگەندە ئاپتۇۋا كۆتۈرۈپ سۇغا كېتىۋاتقان خوتۇنىغا ئۇچرىشىپ قالدى.

ئاپتۇۋا ـ چىلاپچا ئاپتۇۋا ۋە چىلاپچا قاتارلىق قولغا سۇ بېرىدىغان ئائىلە سەرەمجانلىرى: قازناقنىڭ بىر تەرىپىدە تىزىپ قويۇلغان ئاق ئالىيۇمىندىن ئىشلەنگەن مانتا قازانلىرى، قوشۇق ـ چۆمۈچلەر؛ مىس، تۇچتىن سوقۇلغان ئاپتۇۋا ـ چىلاپچا، چۆگۈنلەر ئۆتكۈر ئېلېكتر نۇرىدا يالت ـ يۇلت قىلاتتى.

ئاپتېكا ئى [ر<گرېك] <تىب> دوختۇرنىڭ يېزىپ بەرگەن رېتسېپلىرىغا قاراپ دورا تەييارلايدىغان، شۇنىڭدەك دورا ۋە داۋالاش بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان ئورۇن، دورىخانا.

ئاپتېكار ئى [ر] ⟵ **دورىگەر.**

ئاپرېل ئى [ر<لات] <ئاستر> شەمسىيە كالېنداری بويىچە 4 ـ ئاي: ئاپرېلنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، لىن جىلۇنىڭ قولىغا ئاقيار بازار مەكتىپىدىن كەلگەن بىر پارچە خەت چۈشۈپ قالدى.

ئاپشاركا ئى [ر] ئىتنىڭ بىر خىلى، ھەربىي ئىشلار ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكىنى قوغداش قاتارلىق خىزمەتلەردە تۈرلۈك ئەنزىلەرنى پاش قىلىش، ئېنىقلاشتا پايدىلىنىدۇ: نادىر 50 مېترچە يەرگە بارمايلا، توساتتىن، ئايروپىلان تېگىدىن بەش ـ ئالتە ئاپشاركا ئىت ئىرغىپ چىقىپ، قاۋىغان پېتى ئۇنىڭغا ئېتىلدى.

ئاپقۇت ئى. كۆن ۋە خۇرۇم قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن ئاياغلارنىڭ پاشنا ئۈستىدىكى تاش بىلەن ئەستەر ئارىسىغا ئېلىنىدىغان قاتۇرما، كۆپىنچە، تارشا ياكى قېيىش چەمدىن ئىشلىنىدۇ: ئۆتنىگە لاپقۇت، ئۆتۈككە ئاپقۇت (ماقال). * ـ ئۆزلىرى دادامغا بۇيرۇغان ئۆتۈككە ئاپقۇت قىلىمەن، ـ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چوكان.

ئاپقۇتچى ئى. ئاپقۇت ياسىغۇچى، تەييارلىغۇچى؛ ئاپقۇت ساتقۇچى كىشى: مەن ئاپقۇتچىغا يۈز كىشىلىك ئاياغقا ئاپقۇت زاكاز قىلدىم.

ئاپقۇر ئى [پ] كورىنىڭ بىر تۈرى: قىز مېنىڭ تىكىلىپ تۇرغىنىمنى سەزگەن بولسا كېرەك، ئاپقۇرنى ماڭا ئۇزاتقاندا، قايماقلىق چايدىن كۆزىنى ئۈزمىدى. * ئۆچكىگە ھەر كۈنى بىر تۇتام قۇرۇق ئوت بېرىپ، يېلىنلىرىغا مۇشتلاپ يۈرۈپ، كۈنىگە بىر ئاپقۇر سۈت سېغىپ ئالىدىكەن.

ئاپقۇر چىنە ئاپقۇردەك چوڭ چىنە.

ئاپقۇن دېئال ⟵ **كولا.**

ئاپلا ئىم ① كۈتۈلمىگەن ۋەقە ـ ھادىسىدىن تەئەججۇپلىنىش ۋە پۇشايمان قىلىشنى ئىپادىلەيدۇ: ئاپلا، خوشلىشالماي قېلىپتىمەن ـ دە، ئەمدى ئوسمانجان ئارقىلىق خەت يېزىپ ئەپۇ سورىمىسام بولمايدۇ. ② ئېچىنىش،

قايغۇروش، ھېسداشلىقنى ئىپادىلەيدۇ: ــ ئاپلا! ــ دەۋەتتى زەينەپ چوڭقۇر ئېچىنىغان ھالدا، ــ ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق، كۆزدە بولسا سۇ ئاپىتى. * ــ ئاپلا، ساڭا قېيىن بولۇپتۇغۇ، ــ دېدى ئۇ ۋە گويا بىرەر ياردەم بېرەلەيدىغاندەك ماشىنىنىڭ ئاستىغا كىرىپ بىر ياقتىن سۆزلىگەچ ماتورنىڭ ئۇ يېر ــ بۇ يېرىگە قارىغىلى باشلىدى. ③ غەزەپ، خاپىلىقنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئاپلا! ــ دەپتۇ ئوتۇنچى غەزەپ بىلەن، ــ ھېيلە ــ مىكىر ئۆيدە قېلىپتۇ. ــ بولمىسا كۆرسىتىپ قويۇاتتىم.

ئاپلا دەپ قالماق ئورۇندىلىش ۋاقتى ئۆتكەن بىرەر ئىشقا پۇشايمان قىلىپ قالماق، ئارمانىدا قالماق: ــ كۆرسەن تېخى! ئۇ غەزەپتىن تىترىدى، ــ سېنىڭ يادىڭدا يوق چاغلاردا مەن ئۇنى ياخشى كۆرگەنمەن، قانچىلىك كۆيۈك ئازابى تارتتىم بىلەمسەن؟ ئەمدىزە ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەندە ئاپلا دەپ كۆشۈڭنى يېگىنىڭ بىلەن پايدا تاپالمايسەن.

ئاپلاھەكبەر ئىم ← **ئاپلا:** ــ ئاپلاھەكبەر! ... سۇلايمان قاتتىق خورسىنغان ھالدا قېيىن ئاتىسىغا تاپا قىلدى، ــ ھېچ بولمىسا، يا پۇلىنى، يا قەلەمنى ئېلىپ قالغان بولسىلىمۇ، ئۇ خەقىنىڭ ئىزىنى ئوڭايىراق ئىزدەيدىكەنمىز! . * ــ ئاپلا ــ ھەكبەر... ــ ئەھەت قارىي قولىغا تېرە كېسىدىغان بۇرەندىنى ئېلىپ قۇشتەك ئېتىلىپ بېرىپ تۇرا ــ خانىنىڭ چېچىدىن ئېلىپ يەرگە باستى، ــ ئاپلا ــ ھەكبەر، ھېلى بىكار، بۇغۇزلۇپتىپ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرىمەن!

ئاپلىسۇن (توغرىسى: ئاپېلسىن) ← **ئاپېلسىن.**

ئاپورت سۆپ [ر] ← **ئاپورت ئالما.**

ئاپورت ئالما ئالمىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى قىزىل ياكى تاغىل بولۇپ، ئادەتتىكى ئالمىلاردىن چوڭراق، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ: ئەتىگەنلىك قۇياش نۇرى ئەمگەك بىلەن پىشقان دېھقان قىزىنىڭ گۈزەل چىرايىنى قىزارتىپ، كۈنىگە قاقلىنىپ پىشقان ئاپورت ئالمىغا ئوخشىتىپ قويغاندى.

ئاپوفىزا ئى [ر] <گېئول> چوڭ بۆسمىلەرنىڭ چەتلىرىدىكى ئەتراپ جىنسىلىرىنى كېسىپ ئۆتكەن كىچىك تېپتىكى بۆسمە.

ئاپپىلسىن ئى [ر<گول] <بوت> ① رۇتا ئائىلىسىگە كىرىدىغان كىچىك دەرەخ؛ يالغۇز ياكى توپ ھالەتتە ئاق چېچەكلەيدۇ، پىشقان مېۋىسى قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك بولىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئاپىخان (توغرىسى: ئارپىخان) ← **ئارپىخان.**

ئاپىدىيان (توغرىسى: ئارپىبەدىيان) ← **ئارپىبەدىيان.**

ئاپىرىدە ئى [پ] ← **ئاپىردە بولماق.**

ئاپىردە بولماق تۆرەلمەك، يارالماق، مەۋجۇت بولماق، پەيدا بولماق: بۇ قارىي بۇ يەرگە ئاپىردە بولغاندىن تارتىپ، مەندە ئارام يوق. * سەن بىلەن مەن مۇشۇ ئالەمگە ئاپىردە بولغاندىن تارتىپ، بىر ــ بىرىمىزنى يېتەرلىك بىلىشىمىز.

ئاپىردە قىلماق مەۋجۇت قىلماق، ياراتماق، تۆرەلدۈرمەك، پەيدا قىلماق: ــ ئەي بەختلىك يىگىت، سېنى بۇ ئالەمگە ئاپىردە قىلغان ئاتاڭ كىم؟ ئاناڭ كىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئاپىرىشماق «ئاپارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەسەل ھەرە سانىدۇقلىرىنى مېنىڭ ھارۋام بىلەن تاغقا ئاپىرىشىپ بەرسۇن.

ئاپىرىن ئى [پ] بىرەر ئىشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقى، بېجىرىلگەنلىكى ئۈچۈن رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقنى ئىپادىلەيدىغان ئالقىش سۆزى: شۇ تويغا يىغىلغانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇمىغىنى يوق. * ئىمتىھان ھەقىقەتەنمۇ، گۆش بىلەن بەزنى ئايرىغاندى. كىشىلەر مەھمۇتنىڭ نەتىجىسىگە قاراپ ئاپىرىن، باركالا ئوقۇدى. * سىزنىڭ كەڭ قورساقلىقىڭىزغا ئاپىرىن! خوش، ئەمدى قانداق قىلماقچىمىز؟

ئاپىرىن ئەيلىمەك ← **ئاپىرىن ئېيتماق:**

ئۇلار ۋەلى باپكارغا ئاپىرىن ئەيلەپ، ئۇنى يۇرت بېشى قىلىپ، تەختتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

ئاپىرىن ئوقۇماق ← **ئاپىرىن ئېيتماق:** تالىپ ناخشىنىڭ ئاخىرىنى شوخ مەرغۇل پەدىلىرى بىلەن تاماملىدى. بەكمۇ رازى بولۇپ كەتكەن ياشلار ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇشتى.

ئاپىرىن ئېيتماق رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقنى ئىپادىلىمەك، بىلدۈرمەك: ماختاماق: شۇڭا، ئۇلار دەرھال ساڭا ئاپىرىن ئېيتتى، «دۆلەت جەزمەن ياردەم قىلىدۇ. غەيرەت بىلەن كىرىشىڭ» دېيىشتى. * باغ ئارا كۆرگەنده يار چاچقان ئىپار گۈلشەنىنى مەن، ئاپىرىن ئېيتماي نېچۈن بۇلبۇللىرىڭ كۈلگەندىمەن.

ئاپىلىق سۈپ (توغرىسى: ئارپىلىق) ← **ئارپىلىق.**

ئات I ئى ① توم تۈياقلىقلارغا مەنسۇپ سۈت ئەمگۈچى يىرتقىچ ئىش ھايۋانى: يېيىش-لىك ئات ھارماس (ماقال). * قېرىغاندا ئات تېزىكى ئالتۇن كۆرۈنەر (ماقال). * ئادەمسۇ، ئاتمۇ كۆرۈنمەيتتى. پەقەت ھارۋىلا تۇراتتى. ② ئاتنىڭ بېشىغا ئوخشىتىپ ياسالغان شاھمات ئۇرۇقى: ئاتنى ماڭماق. ③ مۇچەل يىل ھېسابىدا يەتتىنچى يىل نامى: ئۇ ئات يىللىق.

ئات باقار ئات باقىدىغان كىشى: دادام ساراي خىزمەتكارى، ئاكام مالاي، خوتۇنۇم بولسا خىزمەتكار، مەن ئۇلارنىڭ ئات باقارى ئىدىم.

ئات بەيگىسى <تەن> ئات چاپتۇرۇش تېزلىكى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان بىر خىل مۇسابىقە: ئەتىسى باھاۋۇدۇن بوۋاي باي ۋە ئۇنىڭ چاپارمەنلىرىنى ئات بەيگىسى قىلىشقا ماقۇل كەلتۈرۈپتۇ.

ئات توپى <تەن> ① توپ تۈرلىرى تەنھەرىكىتىنىڭ بىرى: توپ مەيدانى تىك تۆت بۇلۇڭ بولىدۇ، تەنھەرىكەتچىلەر ئاتقا مىنىپ، بېشى ئەگرى تاياق بىلەن توپنى ھەيدەپ قىتارىشى تەرەپنىڭ ۋاراتاسىغا ئۇرۇپ كىرگۈزسە، غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ② مۇشۇ تەنھەرىكەت تۈرىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ.

ئاتتىن چۈشمەي، ئۈزەڭگىدىن چۈشمەسلىك ئىلگىرىكى مەۋقە ياكى مەرتىۋىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنمۇ چوڭچىلىق ۋە تەكەببۇرلۇقىنى تاشلىماسلىق: ئۇ ئىلگىرىكىدەك قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەردىن يۇلۇپ يېگۈدەك ھوقۇق ـ ئىمتىيازغا ئىگە بولمىغىنى بىلەن «ئاتتىن چۈشمەي، ئۈزەڭگىدىن چۈشمەپتۇ» دېگەندەك، ھېلىھەم ناسىر ئاخۇن ئائىلىسىنى نەزىرىگە ئىلمايتتى.

ئاتتىن چۈشكەن يېرى ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئەتىۋارلىق، ئەڭ قۇۋۋەتلىك دەپ ھېسابلانغان قىسمى: ــ ئەكسىلە، ئاتتىن چۈشكەن يېرىدىن بىر شوراي، ــ دېدى ئۇ قولۇمدىكى ئاز قالغان تاماكىنى ئىلىپ.

ئات چىشلىق قوناق ئات چىشىغا ئوخشايدىغان سېرىق كۆممىقوناق..

ئات سالماق ئات يۈگۈرتمەك، ئات چاپتۇرماق: ھەممەيلەن ئۇنى ياندىشىپ سىرتقا قاراپ شىددەت بىلەن ئات سالدى. * ئىقبالنىم ئارزۇسىدا ئات سالىمەن، جەڭ ئارا پۇتمەس مادار ــ كۆچكە تولۇپ.

ئات سۈلەيسۈنى <زوئول> تىلىنىڭ ئۇچى قىزىلراق بولىدىغان سۈلەيسۈن.

ئات قامچا ئېغىر يۈك ـ تاق ئالماي، ئات مىنگەن ھالدا: مەن ئات قامچا يولىغا چىقىپ، بىر كۈندىلا يېتىپ كەلدىم.

ئات قويماق ← **ئات سالماق:** ئىلگىرى بىلەن مەشرەپ ئولجا ئېلىنغان ئىككى ساقچى ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ، قىلچىلىرىنى قولىغا ئېلىپ، ئالماسىنىڭ كەينىدىن ئات قويدى.

ئات قۇلان <زوئول> ئاتقا كۆپرەك ئوخشايدىغان بىر خىل قۇلان: تۈيىقى چوڭ، بويى ئېگىز، بولۇپمۇ ئايغىرىنىڭ يوينى بەك يوغان، رەڭگى ئاق ئالا، سېرىق ئالا

ياكى سۇر بولىدۇ.

ئات قېچىر <زوئول> ھاڭگا ئېشەك بىلەن بايتالنى چېتىلىدۇرۇشتىن تۇغۇلغان قېچىر، تېنى چوڭ، قۇلقى سەل كىچىك، قۇيرۇق قىللىرى شالاڭ بولىدۇ.

ئات كۈچى <فىز> ھەر سېكۇنتتا 75 كىلوگرام يۈكنى بىر مېتر ئېگىزلىكە كۆتۈرۈش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىشقا تەڭ قۇۋۋەت بىرلىكى.

ئاتمۇ ئۆلمىسۇن، ھارۋىمۇ سۇنمىسۇن ← كاۋاپ-مۇ كۆيمىسۇن، زىخمۇ كۆيمىسۇن: بۇ ئىشنى توغرا بىر تەرەپ قىلايلى، ئاتمۇ ئۆلمىسۇن، ھارۋىمۇ سۇنمىسۇن.

ئاتنىڭ قاشقىسىدەك ھەممە كىشىگە مەلۇم، ھەممە كىشى بىلىدىغان، ھەممە كىشىگە تونۇشلۇق: بۇ ئىش ئەمەتنىڭ قولىدىن كېلىدىغانلىقى، ئاتنىڭ قاشقىسىدەك كۆرۈنۈپ تۇرسا، ئۇنىڭغا تاپشۇرماي، يەنە نېمىدەپ ئىككىلىنىپ تۇرىمىز.

ئات ئوروق، يول يىراق كۈچ ئاز، ۋەزىپە ئېغىر (مەقسەتكە يېتىشتە قۇدرەت يېتىشمەسلىكنى بىلدۈرىدۇ): ئات ئوروق، يول يىراق بولسىمۇ، غەيرىتىمىز ئۇستۈن. تىرىشىدىغانلا بولساق، بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇندايمىز.

ئات ئويۇنى ئات ئۇستىدە ئاتنى ھەر خىل تېزلىكتە ماڭدۇرۇپ تۇرۇپ كۆرسىتىدىغان ئويۇن.

ئات ۋاباسى <زوئول> ئاتلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك، ئات ۋاباسىنىڭ ۋىرۇسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، قان شورىغۇچى ھاشاراتلار ئارقىلىق يۇقىدۇ.

ئات ئېگەرلەكمەك بەرمەس ئىشنى قىلىشقا نىسبەتەن تەييارلىق قىلىنغان، تەخمۇتەخ بولۇپ تۇرغان: **شۇ ئىشنى قىلىشقا** تولۇق ھازىرلانغان.

ئات يىلى <ئاستر> ئون ئىككى مۇچەلنىڭ يەتتىنچىسى.

ئات II ئى ① ئادەم ياكى نەرسىلەرگە قويۇلغان مەخسۇس ئىسىم: ئۇنىڭ ئۆگەي قىزىنىڭ ئېتى ھەجەرخان، ئۆز قىزىنىڭ ئېتى پاتىمخان ئىكەن. * مېنىڭ ئېتىم رەپىق ئاخۇن بولىدۇ، ھەھەللىدىكىلەر «رەپىق يۈمشاق» دەپىشىدۇ، تەقسىر... ② نام، ئاتاق: ئات ئايلىخانغا، يول سارىخانغا (ماقال). * ئۇ كۈنلەر گۈل قىسىپ قۇياشتەك چاقناپ، باشلايسەن شاۋقۇنلۇق ھايات! شەۋكىتىڭ تارايدۇ ئەنئەنەڭگە باب، كېتىدۇ بېشىڭدىن «قالاق» دېگەن ئات. ③ شان ــ شۆھرەت، ياخشى نام؛ داڭق: ياخشىدىن ئات قالىدۇ، ياماندىن داد قالىدۇ (ماقال). ④ <تىل> شەيئىلەرنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ، «كىم؟ نېمە؟» دېگەن سوئاللارغا جاۋاب بولۇپ كېلىدىغان سۆز تۈركۈمى: ئاتاقلىق ئات. تۇردەش ئات.

ئات قويماق نام بەرمەك، ئاتىماق: ئۇنىڭغا مېھرىبان ئاتا ــ ئانىسى ئۆز هاياتىدىكى بۇ تۇنجى قىزىنى ئەتىسۇارلاپ «تۇرۇپ قالسۇن، ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا «تۇرسۇنئاي» دەپ ئات قويۇشقانىدى. * بوۋاقىقا تېخىچە ئات قويۇلمىغانىدى، شۇڭا بۇگۈن نېمىدەپ ئات قويۇش ئۇستىدە تالاش ــ تارتىش قىزىپ كەتتى.

ئات كۆتۈرمەك سۆز ــ چۆچەككە قالماق، يامان نام، ئاتاقنا ئىگە بولۇپ قالماق: ئات كۆتۈرسەڭ ياخشى بىلەن كۆتۈر، سۇ كۆتۈرسەڭ بالداق بىلەن كۆتۈر (ماقال). * ئۇنداق ئاتنى كۆتۈرۈپ يۈ يۈرتتا يۈرگۈچە بىر كېچىدىلا يوقالغان ياخشى.

ئېتى ئۇلۇغ، سۇپىسى قۇرۇق نامىغا لايىق ئەمەلىيىتى يوق: بەزى ئورۇنلار ئۆزىنىڭ ئېتى ئۇلۇغ، سۇپىسى قۇرۇق ئورگان بولۇپ قالغانلىقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ.

ئاتا I ئى ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئەر كىشى: ئۆز ئاتا. ئۆگەي ئاتا. * ئاتىسى ئاتالمىش قوغۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ توغۇزنى

(ماقال). * ئاتا بولماي ئاتا قەدرىنى بىلمەس (ماقال). * سارايدىكى خىزمەتچى ئايالىلارنىڭ باشلىقى بولغان قېرى خوتۇن مەلىكە بۇدۇرگە: ــ ئەگەر سىزنىڭ بۇ چاقچىقىڭىز ئاتىڭىزنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ بارغۇدەك بولسا، ئۇ چاغدا بىزنى بۇ يەردە ئامان قويمايدۇ، ــ دەپتۇ. ② يېشى چوڭ كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئاتىلار سۆزى ــ ئەقىلنىڭ كۆزى (ماقال). * مەھەللىدىكىلەر دادامنى «ئاتا» دەپ چاقىرىشاتىتى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىش ــ ھەرىكەتنى باشلاپ بەرگەن، ئۇنىڭغا ئاساس سالغان ياكى شۇ ئىش ــ ھەرىكەتنى باشقۇرىدىغان ھۆرمەتلىك كىشى: لوقمان ــ دىنىي رىۋايەتلەردە تىبابەتنىڭ بىرىنچى ئاتىسى، دەرىجىدىن تاشقىرى ماھىر ھۆكۈما دەپ قارىلىپ، ھەتتا پەيغەمبەر پەللىسىگىچە كۆتۈرۈلىدۇ. * بىر كىشى ئامبال بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ، ئامبالىنىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغانلاردىن: ــ ئامبال ئاتىمىز نېمىنى ياخشى كۆرىدىكىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئاتا بولماق ئاتا ئوغىدا باشقىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان بولماق، ياخشىلىق قىلماق: ھەي ئاچا، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا، ــ سەن ماڭا ئانا ئوغىدا ئانا، ئاتا ئوغىدا ئاتا بولغىن.

ئاتا تۇتماق ئۆز ئاتىسى ئوغىدا كۆرمەك، ئۆز ئاتىسى ئوغىدا مۇئامىلە قىلماق: ئۇ ئاتا ــ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن يىراقراق بىر تۇغقىنىنى ئاتا تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كەتتى.

ئاتا جەمەت ئاتا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولغان تۇغقانلار: مەن سۇلتان بىلەن ئاتا جەمەت تۇغقان.

ئاتا كەسىپ ئاتا ــ بوۋىسىدىن تارتىپ شۇ جەمەتتە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ھۈنەر ــ كەسىپ: ئۇ ھازىرمۇ ئاتا كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن ① ئەخلاق ــ پەزىلەتلىك، قائىدە ــ يوسۇنلۇق، قابىلىيەتلىك، ياخشى تەربىيىلەنگەن: ئاتا كۆرگەن ئوقيا ياسار، ئانا كۆرگەن كىيىم پىچار (ماقال). ② يېقىن ئۇرۇقتىكەن، بىر ــ بىرىنى چۈشىنىدىغان: بىز دۈيجاڭ بىلەن ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەنلەردىن.

ئاتاڭغا رەھمەت بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغانلىقىغا ئىنتايىن رازىمەنلىك بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئېيتىلىدۇ: ئاتاڭغا رەھمەت، ئوغۇل بالا، قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن.

ئاتاڭغا لەنەت بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىش ــ ھەرىكەتنى خاتا ياكى ناتوغرا قىلىپ، باشقىلارنىڭ نەپرىتىنى قوزغىغانلىقىغا قارىتا ئېيتىلىدۇ: سەندەك بىئەدەب، قىلىقسىز بالىنى چوڭ قىلغان ئاتاڭغا لەنەت!

ئاتاڭ ياخشى، ئاناڭ ياخشى دېمەك يالۇۋۇرۇپ يېلىنماق: ئاتاڭ ياخشى، ئاناڭ ياخشى دەپ، مىڭ تەسلىكتە ئۇنى ئوناتتۇق.

ئاتام زامان ئۆزۈن يىللاردىن ئىلگىرى، بۇرۇنقى ۋاقىت، بۇرۇنقى دەۋر: مەسىلە تولىمۇ ئاددىي ئىدى، تورۇستا ئاتام زاماندا بولۇپ ئۆتكەن مودا بويىچە چىراغ ئېسىلىق ئوغان قارا تۆمۈر ئىلمەككە پۈتلىرىنى ۋە قاناتلىرىنى كېرىپ ئوغان بىر مۇھەببەت ئىلاھىنىڭ سۈرىتى ئىپەك لېنتا بىلەن چېگىلىپتۇ.

ئاتام زاماندىن بۇيان ← ئاتام زاماندىن تارتىپ: سىز ئۆزىڭىزنى تېخىنىڭ دەيدىكەنسىز، قېنى ئېيتىپ بېقىڭا، سۈلياۋ يېپىپ كېۋەز تېرىغانلىنى ئاتام زاماندىن بۇيان كىم كۆرۈپتىكەن؟.

ئاتام زاماندىن بېرى ← ئاتام زاماندىن تارتىپ: ... مانا بۇ ئاتام زاماندىن بېرى بىزگە ئادەت بولۇپ كەلگەن بار ئىش.

ئاتام زاماندىن تارتىپ بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىن، بۇرۇنقى دەۋرلەردىن بېرى: ئەرلەرنىڭ ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ كىيىشى ئاتام زاماندىن تارتىپ بولۇپ باقمىغان ئىش ئىدى. ھازىر بەزى

ئوغۇل باللار بىر سويام پاشنىسى بار ئاياغلارنى كىيدىغان بولۇۋالدى، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك.

ئاتام زاماندىن قالغان بۇرۇندىن تارتىپ بار بولغان، بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ بار: ئۆيدە ئاتام زامانىدىن قالغان بىر كونا چۆگۈن بار ئىدى.

ئاتام ئېيتقان بايىتى بۇرۇنقىدەك، ئاۋۋالقىدەك، **ئۆزگىرىش يوق:** — قانداق بولاتتى، يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايىقى، «ۋاي قوللۇقتىن چىقتىڭلارمۇ، ئۆزەڭلار يەر تېرىيسىلەرمۇ، ئاقىدى-كۆكىدى» دېيىشتى. «قوشتىن ئېلىپ سۆرەمگە سېلىش» دېگەن مۇشۇنداق بولامدىكىن، تاڭ؟ جاھاندارچىلىق مۇشۇنداق.. اق، — دەپ ئوك ياقتىكى كەڭ ئېتىزلارنى كۆرسەتتى ئۇ.

ئاتا مىراس ئاتىسىدىن باللىرىغا قالغان، ئاتىسى باللىرىغا بۆلۈپ بەرگەن پۇل ۋە باشقا مال-مۈلۈك: تەقسىملۇقات: بۇ ئۆي مېنىڭ ئاتا مىراسىم، ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق.

ئاتا يولاۋۇق ھۈرمەت ۋە ياش-قۇرام جەھەتتە ئاتىغا باراۋەر، ئاتىغا ئوخشاش ھۈرمەتكە ئىگە: شۇ چاغدا ئالاۋىددىن ئەبۇ ئەشئەمات ئەھمەد دەنەپكە: — ئەي، ئاتا يولۇق تاغا! خۇدا سىزنى ھېچ نەرسىگە موھتاج قىلمىسۇن! — دەپ دۇئا قىلىپتۇ.

ئاتا II ئى [ئە] ← **ئاتا قىلماق.**

ئاتا قىلماق نېسىپ قىلماق، بەخش ئەتمەك، **ئىنئام قىلماق، بەرمەك:** بەخىباشلىقىمىنىڭ ئاخىرىدا ماڭا ئاتا قىلغان يۇرتىكىمنى زىيادە قىلغۇچى ھەددىيلەرنى كۆرۈپ ئۆتكەن ھاياتىمغا ئۆكۈنۈشكە باشلىدىم. * بىركۈنى ئەپەندىم تۇرمۇشتىن قىسىلىپ خۇداغا يالۋۇرغىلى تۇرۇپتۇ: — ئەي خۇدا، راستتىنلا كەمبەغەلگە رەھىمىڭ كېلىدىغان بولسا، ئىنى ماڭا يۈز تىلىلا ئاتا قىلغىن، بىر تىلىلا كەم بولسىمۇ ئالمايمەن، — دەپتۇ.

ئاتا-ئانا بالىنىڭ ئاتا ۋە ئانىسى: ئاتا-ئانىلار يېغىنى. * — ئۆكام، — دېدى ئۇ بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، — ئاتا-ئاناڭغا ۋە ساۋاقداشلىرىڭغا يۈزلەندۇرمەستىن ئۆيۈمگىلا ئېلىپ كەلدىم.

ئاتا-ئانىلار مەجلىسى مەكتەپلەرنىڭ ئاتا-ئانىلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىش، تەلىم-تەربىيە، ئاتا-ئانىلارغا قوينۇلىدىغان تەلەپ ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ئۆگىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى تونۇشتۇرۇش ھەم ئاتا-ئانىلاردىن پىكىر ئېلىش يۈزىسىدىن ئاچىدىغان يىغىن: قادىر مولا قىزى بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر يىلدىن بېرى بىرەر قېتىممۇ ئاتا-ئانىلار يىغىنىغا قاتناشمىغاچقا مەكتەپ مۇدىرى بىلەن رىزۋان مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئاتا-بالا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

ئاتا-ئانىلىق ① ئاتا-ئانىسى بار، ئاتا-ئانىسى ھايات. ② ئاتا-ئانىغا خاس بولغان: ئاتا-ئانا ئۆتەشكە ۋە بېجىرىشكە تېگىشلىك بولغان: ئاتا-ئانىلىق بۇرچ ئاتا-ئانىلىق مەجبۇرىيەت. * كۆزىمىزنىڭ ئوچۇقىدا يالغۇز ئوغلىمىزنى ئۆيلەپ، بىر كۈن بولسىمۇ تۇرمۇشنىڭ قىزىقىنى كۆرىلى، بىزمۇ ئاتا-ئانىلىق قەرزىدىن قۇتۇلىلى.

ئاتا-بالا ئاتا ھەم بالا: مىڭ ئائىلىسىدىكى ئاتا-باللار بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چىرايىدىكى غەزەپ ئالامەتلىرى يوقلىپ: — چۇشەندۇق، بولدى، سۆزلىمەيلا قويۇڭ، — دېيىشىپتۇ.

ئاتا-باللىق ئاتا ۋە بالىغا خاس بولغان، ئاتا ۋە بالىغا ئالاقىدار بولغان، ئاتا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى: بالىسى گەپنى ئاڭلىمىسا، ئاتا-بالىلىق مۇناسىۋىتىنى ئۈزىدىغانلىقىنىمۇ ئېيتقانىدى.

ئاتا-بوۋا ئىلگىرى ياشاپ ئۆتكەن كىشىلەر: ئەجدادلار: ئاتا-بوۋىلىرىمىز «ياخشىلىققا ياخشىلىق — ھەر كىشىنىڭ ئىشى، يامانلىققا ياخشىلىق — ئەر كىشىنىڭ ئىشى» دەپ ئۆگەتكەن.

ئاتارمەن ئى. بىرەر ھوقۇق تۇتقان مەنسەپدارنىڭ ياكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ

بۇيرۇقىنى شەرتسىز ئىجرا قىلىدىغان ئادەم؛ قولچوماق: چاقىرىق بىلەن ئوقۇشنى تاشلاپ كەلگەندىن بېرى پىپەن قىلىندىم، شۇي شۇجىنىڭ ئاتارمېنى دېگەن نامغا ئىگە بولدۇم. * قازىنىڭ تىلى تۇتۇلغانلىقىنى كۆرگەن ئاتارمەنلەر باقىنى سۆزلەتمەسلىك ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇۋالدى ۋە پوتىسىنى يېشىپ ئاغزىنى تېڭىپ قويدى.

ئاتارمەن ـ چاپارمەن ئاتارمەن ۋە چاپارمەن: قورمالنىڭ ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى كوچىلارغا يېيىلغان ھالدا مەھەللىمۇمەھەللە، ئۆيمۇئۆي ئاختۇرۇشقا كىرىشىپ كەتتى. * ئۇلار تەييارلىقىنى پۇختا قىلىپ، باشقا ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ھەرقانداق ئېھتىمالغا ھازىر تۇرۇش، تاغدىكىلەر بىلەن ئالاقىنى كۈچەيتىش ھەققىدە مەسلىھەتلىشىپ تارقالدى.

ئاتاش ئى. بال س. يېڭىدىن تىلى چىققان بالىلارنىڭ ئاتىسىنى ۋە ئاتا سۈپەت ئادەملەرنى چاقىرىشتىكى تەلەپپۇز فورمىسى: ـــ قاچما ئوغلۇم، بۇ ئاتاش ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى ئاپام مېنى بوۋاي تەرەپكە ئاستا ئىتتىرىپ.

ئاتاشماق I «ئاتىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ساتارنى خۇددى ئىسكىرىپكا چالغاندەك نەپىس، تېز، جاراڭلىق چالاتتى، شۇڭا ئۇنى جامائەتچىلىك «مۇزىكىنىڭ باشىسى» دەپ ئاتىشاتتى. * چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلاشقان ئۇيغۇرلارمۇ شۇ جايدا يۈسۈپ سەككاكىنىڭ قەبرىسى بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ يۇرتنى «خۇنىخاي مازار» دەپ ئاتاشقان.

ئاتاشماق II «ئاتىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن قەھرىمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەزىز جانلىرىنى خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئاتاشمىدىمۇ؟!

ئاتاغا ئى. ۋاڭنىڭ ئوغۇللىرىنى تەربىيىلىگۈچى ئەر كىشى.

ئاتاق ئى. ① نام، ئابروي، شۆھرەت، داڭق: يامان ئاتاق بىلەن يۈرگەندىن، ياخشى ئاتاق بىلەن ئۆلگەن ئەۋزەل (ماقال). * ئايرىم بايلار ھەزرەت سەيلىسىدە كەمبەغەللەرگە، تىلەمچىلەرگە سەدىقە تارقىتىپ بېرىپ ئاتاق چىقىراتتى. ② قانداشلىق ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولماي تۇرۇپ تۇغقانلىق نامى بىلەن يۈرگەنلەرگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ: ئاتاق ئانا. ئاتاق بالا. * پاقلان: ـــ شىر دېگەن بەك مېھرىبان ئىكەن، پاقلاننى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، ـــ دەپ يۈرىكى پۈتۈنلىشىپ قېلىپتۇ ـ دە، دەررۇ كەتمەي، شىرغا ئاتاق ئوغۇل بولۇپ قالاي دېگەن ئوي بىلەن تۇرۇپ قېلىپتۇ. ③ ئۇنۋان: مۇبارەك بولسۇن، تۈنۈگۈن ئاڭلىدىم، ئۆزلىرىگە «ئالاھىدە دەرىجىلىك ئاشپەز» دېگەن ئىلمىي ئاتاق بېرىلىپتۇ، تەبرىكلەيمەن! ـــ دېدى مۇتەللىپ قىزغىن كەيپىياتتا خۇشاللىق بىلەن.

ئاتاق ئالماق ① نام، شۆھرەت، ئابرويغا ئىگە بولماق: بۇ يېزىدا بار بولسىمۇ سانسىز پالۋان، بىر يىگىتلا «باتۇر» دېگەن ئاتاق ئالغان. ② يامان نامغا قالماق: خاماندا ئىشلەپ يۈرۈپ، «ئوغرى» دەپ ئاتاق ئالدىم، بۇنىڭ بىلەن ئەمەتكە يىل بويى چاكار بولۇپ قالدىم.

ئاتىقى چىقماق ① نام، شۆھرەت، ئابروي قازانماق: ئەمگەك قىلساڭ ئاتىقىڭ چىقار، قىلمىساڭ چاتىقىڭ چىقار (ماقال). ② يامان نامى چىقماق، يامان ئاتقا قالماق: يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ «ئوغرى» دېگەن ئاتىقى چىقىپ، ھەممە يەرگە پۇر كەتتى.

ئاتاق ـ ئابروي ⟵ نام ـ ئابروي.

ئاتاقسىز ⟵ نامسىز: شەرەپ مەيدانىغا يوللاپ بوغۇنلارنى ئاداققى رەت، يۇمارسەن ئۈن ـ تىۋىشسىز كۆز، ئاتاقسىز قەھرىمان ئۇستاز.

ئاتاقلىق سۈپ. ئاتىقى بار، نامى، داڭقى چىققان؛ مەشھۇر، نامدار: ئاتاقلىق رۇس فىزىئولوگىيە ۋە پسىخولوگىيە ئالىمى سىچىنوۋ سېلىشتۇرۇشنى «ئىنسانىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ئەقىل خەزىنىسى» دەپ ھېسابلىغانىدى. * ـــ مەن باغدادلىقمەن، ـــ دەپ باشلىدى ئۇ سۆزىنى، ـــ ئاتام باغدادنىڭ ئاتاقلىق كىشىلىرىدىن ئىدى.

ئاتاكا ئى [ر<فران] **شددەتلىك ھۇجۇم، قايتۇرما ھۇجۇم:** جاسارەت بىلەن ئالغا بېسىپ، چوققىغا قاراپ ئاتاكا قىلىۋاتقان باتۇر ئەزىمەتلەرنىڭ قەھرىمانلىق روھى ئۇرغۇپ تاشقاندى.

ئاتاكىغا ئۆتمەك شددەتلىك ھۇجۇمغا، قايتۇرما ھۇجۇمغا **ئۆتمەك:** خەلىپە قول ئاستىدىكىلەردىن موڭغۇل ئاتلىقلىرىنىڭ ئىنتايىن ئاز ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ... شەھەردىكى قوشۇنلىرىغا قوماندانلىق قىلىپ، شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ، ئاتاكىغا ئۆتتى. * جەڭچىلەر شۇ تۇرقىدا ئاتاكىغا ئۆتۈش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇراتتى.

ئاتالغۇ I ئى ① بىرەر ساھەدە، مەلۇم بىرنەرسىنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرلىك سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى: ماتېماتىكا ئاتالغۇلىرى. خىمىيە ئاتالغۇلىرى. * باقى ئاكام سۆز قىلسا كۆپىنچە يېڭى ئاتالغۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋالىدىغان بولدى. ② <لوگ> كەسمە ئۇچ ھۆكۈملۈك قۇرۇلمىدا ھاسىل بولغان ئۇقۇمنى ئىپادىلىگۈچى سۆز.

ئاتالغۇسىز سان ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بىلەن كەلمىگەن سان: 18,32 گە ئوخشاش سانلار.

ئاتالغۇلۇق سان ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بىلەن كەلگەن سان: ئۇچ مېتر، تۆت مېتر، ئىككى سانتىمېتر قاتارلىقلار.

ئاتالغۇ || ئى. دىئال. ئات تۇتۇشتا ئىشلىتىدىغان ئارغامچا: سالما.

ئاتالما ← **ئاتالغۇ I:** بۇ ئەسەرنىڭ تىلى ھازىرقى تىلغا يېقىنراق، ئەرەب ـ پارس ئاتالمىلىرى ئازراق.

ئاتالماق I «ئاتماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ «ھۆسەن پارتىزان» دەپ ئاتىلىپ يۈردى. * سادىقمۇ ئۇنىڭ «قارا باتۇر» دەپ ئاتالغان جۇمە ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا تونۇدى....

ئاتالماق II «ئاتماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئانىنىڭ سۆتىنى ئاقلىدى رازاق، ئاتلىپ ۋەتەنگە ياشلىق باھارى. ئەسلەيدۇ ئەل ئۇنى ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق، خەلقىم دەپ جان بەرگەن ئوغلان قاتارى.

ئاتالمىش سۆپ. مەلۇم كىشىلەر دەۋالغان، ئاتىۋالغان: ئۇ چاغلاردا بۇ ئاتالمىش «ئېقىمغا قارشى جەڭچى»نىڭ بېشى ھازىرقىدىن بەش ھەسسە يوغان، سۆزى ئۇستىرىدىنمۇ ئىتتىنىك ئىدى. * شۇنداق قىلىپ، بىرنەچچە كۈنلا كۆچكە ئىگە بولغان ئاتالمىش «4 ـ نومۇرلۇق بۇيرۇق»نىڭ غەزەپ قىلىچىغا ئۇچرىغان دەسلەپكى قۇربانلارنىڭ بىرى مەن بولدۇم.

ئاتامان I (ئاتامانى) ئى. يولباشچى، سەردار: سۆڭجىياڭ باش بولۇپ تىزلاندى. ئاندىن قالغان ئاتامانلارمۇ قاتار بولۇپ تىزلاندى.

ئاتامان بولماق ئاتامانلىق ئىشىنى ئىشلىمەك، ئاتامانلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالماق: سىزنى لياڭشەن كۆلىدە ئاتامان بولۇپ تىمىش دەپ ئاڭلىدىم. * دۇك پىك، جاك چىگلارمۇ تاغتۇرادا ئاتامان بولدى.

ئاتامان II ئى. تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئويناىدىغان بىر خىل ئويۇنچۇق؛ توپ: ئاتامان ئويىنماق.

ئاتامانلىق «ئاتامان I» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاتان ئى. پىچىلغان تۆگە.

ئاتايەن (توغرىسى: ئاتايىن) ← **ئاتايىن.**

ئاتايتەن (توغرىسى: ئاتايىن) ← **ئاتايىن.**

ئاتايىن رەۋ [ئە] ① مەخسۇس، ئالاھىدە بىر مەقسەتنى كۆزلەپ، ئەتەيلەپ: مەن ئاتايىن كونىشەھەرگە كىرىپ، بىلال ئەزىزنىڭ ئاكامنىڭ سالىمنى يەتكۈزۈپ قويىاتتىم. * چۈشۈپ كەتتى بىر تال سەرەڭگە، ياندۇرغاندا لامپىنى ئانا، ئېلىپ بەردى ئاتايىن ئۇنى، سېلىپ قويدى قېپىغا يانا. ② مەقسەتلىك: قەستەن: كېنىزەكنىڭ سېنىڭ ئىكەنلىكىنى ۋەزىر بىلگەن بولسا كېرەك. ئۇ، ئاتايىن قىستاۋاتىدۇ. * كۆرگەن ـ بىلگەنلەر ۋە ئوردىدىكىلەر موللازەيدىن ئالتىشەھەردىن يېنىپ كېلىپ، ئۆيگە كېتىۋېتىپ

دەپ قالسۇن ئۇچۇن ئاتايمن شۇنداق قىلغانىدى.

ئاتەش ئى [پ] ① ئوت، يالقۇن؛ نۇر: مەن تىكىلدىم، سەن ئېگىلدىڭ غۇنچىدەك، گۈل يۈزۈڭنى كېپىنەكستەك سىلىدىم. لەۋ دەپتىمەن لېۋىم تەگكەن ئاتەشنى، چايغا سالغان چاقماق قەنتتەك ئېرىدىم. * «يېڭىئاۋات»نىڭ قۇم بارخانلىرى ئاتەشتەك قىزىق ئىدى. ② كۆچمە. دىلىنى ياندۇرىدىغان، ئۆرتەيدىغان ھارارەتلىك ھېس ـ تۇيغۇ: يارىم كەتتى يىراقتا، سېلىپ ئاتەش ـ پىراقتا. * بوتا ئىچىرە سېلىپ بىلگەن كەبى مىس بىلەن زەرنى، مەشۇقى سىنار ئاتەش ئىچىدە چىن ئاشىق ئەرنى.

ئاتەش كۆز كۆزى نۇرلۇق، كۆزىدىن ئوت چاقناپ تۇرىدىغان: بوۋاي ھەممىگە بىرقۇر نەزەر تاشلاپ خوجايىز بەگكە كەلگەندە ئاتەش كۆزلىرى بىلەن قادالغانىدى.

ئاتەشپەرەس ئى [پ] ئوتقا تاۋاپ قىلغۇچى، ئوتقا سەجدە قىلغۇچى: ئاتەشپەرەس ئادەم. ئاتەشپەرەس خەلق.

ئاتەشپەرەسلىك ئى <پەلس> ئوت ئېتىقادچىلىقى، قەدىمكى زامانىدا ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپلەردە تارقالغان بىر خىل دىن. ھازىر ئىرانىنىڭ قىسمەن رايونلىرى ۋە ھىندىستاندىكى بومبايدا ئۇنىڭ ئاز ساندىكى مۇرىتلىرى بار.

ئاتەشدان ئى [پ] ← **ئوتدان:** بوۋاي يىگىتلەرنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ ئولتۇرماستىن، شېكەر قاچىلانغان خالتا ئۈستىگە كۆمتۇرۇپ قويۇلغان پىيالىلاردىن ئىككىنى ئاۋايلاپ قولىغا ئالدى ـ دە، ئاتەشدانىدىكى ئارچا كۆمۈرىنىڭ چوغىغا پاتۇرۇپ قويۇلغان جانان چەينەكتىكى چاي بىلەن پىيالىلارنى پاكىز چايقىدى ۋە يېرىم ـ يېرىمدىن چاي قويۇپ، يىگىتلەرگە ئىككى قوللاپ تۇتتى.

ئاتەشسىمان سۈپ. ئاتەشتەك: كۈل قوزام، راھەتلىنىپ كۈل. ئۇ خۇشاللىق ناخشىسى، جان سۆيۈنسۇن خۇش ئاھاڭ، ئاتەشسىمان مىراسىدىن.

ئاتەشكۈ ئى. تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىدىكى ئوچاقنىڭ شامال كۆزىنى ئاچىدىغان ئىلمەك تۆمۈر.

ئاتەشلىك سۈپ. ئوتلۇق؛ قىزغىن: ئارزۇيۇم ئاتەشلىك بىر تونۇر بولۇپ، خەلقىمغە بىر ئۆمۈر نان تەقدىم ئەتسەم. نە نان ئۈ، تاۋلانغان ئىجادىم بىلەن، ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ مۇرادقا يەتسەم!

ئاتەشىن سۈپ [پ] ئاتەشكە ئوخشاش، ئوتتەك: يالقۇنلۇق، قىزغىن، جۇشقۇن: لەھەتكە كىرسەمۇ جىسمىم كۆمۈلمەس ئاتەشىن قەلبىم، يۈرەر سازەندىدەك روھىم يەنە قانماي ماكانىمغا. * بۇ شادلىق يېشىدۇر، كۈلكە يېشىدۇر، مۇز تاغنى ئېرىتتى ئاتەشىن قۇياش.

ئات ـ پات ئات ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: يەنە بىر ياقتا ئاسمان بۇركۈتى لى يىگىمۇ چوڭ ـ كىچىك لەشكەرلىرىنى باشلاپ... قولىغا چۈشۈپ قالغان سۇ لەشكەرلىرىنى قوتقۇزدى، ئۇلارنىڭ ئوزۇق ـ تۇلۇك ۋە ئات ـ پاتلىرىنى ئېلىپ، ئاندىن شۇ ئەتراپىتا تارقىلىپ يۈرگەن ئاقساق ـ چولاق چېرىكلەرنى ئەل قىلدى.

ئاتچى ئى. بىرقانچە ئات بىلەن يۈك ۋە ئادەم توشۇپ كىراكەشلىك قىلغۇچى كىشى: كارۋان: ئۇ ئۆزىنى ئاتچى قىلىپ كۆرسەتتى، قارا تاغنىڭ باغرىدىكى جايلاردا، لېكىن ئاتلار كەتتى تامام قىرىلىپ، تومۇز قايناپ تۇرغان قاقاس سايلاردا.

ئاتچىلىق ① ئى «ئاتچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئاتچىلىق مېنىڭ ئاتا كەسپىم. ② سۈپ. ئاتلارنى نەسىلەندۇرىدىغان، بېقىپ پەرۋىش قىلىدىغان: ئاتچىلىق فېرمىسى. * ئىلى ئاتچىلىق فېرمىسىدىكى بىر بايتال بۇيىل 5 ـ ئايدا قوشكېزەك قۇلۇنلىدى.

ئاتخانا ئى. ئات باقىدىغان ئۆي، ئات ئېغىلى: ئابدۇۋۇپلىنىڭ ئاتخانىدىن قايتىپ چىقىشى مەسۇم ئاكىنىڭ قاپاقنى كۆتۈرۈپ ئۆيدىن چىقىشىغا توغرا كەلدى. * ھېلىقى جەڭچىنىڭ ئېيتىشچە، «تۇلپار» باغلاقلىق يېرىدىن چۇلۇۋرىنى

ئۇزۇپ چىقىپ، يولىنىڭ ئۇ قېتىمدىكى ئاتخانىسىدا باغلاقلىق تۇرغان بوز ئاتنىڭ قېشىغا چېپىپ بېرىپتۇ.

ئاتخۇمار سۈپ. [ئات+خۇمار] ئاتنى ياخشى كۆرىدىغان، ئاتقا ھەۋىسى بار: يۇرتتىكى ھەر-قايسى ئاتخۇمار بايلار شىرغىنى تالىشىپ 15 دادەن بۇغداي بېرىمىز دەپمۇ سېتىۋالالماي يۈرەتتى.

ئاتروپىن ئى [ر<لات] <تىب> رەڭسىز، پۇراقسىز كرىستال پاراشوك دورا، بەزلەرنىڭ ئاجرالمىلىرىنى تىزگىنلەپ، ئاشقازان، ئۇچەي، كاناي شاخچىلىرىدىكى سىلىق مۇسكۇللارنىڭ سپازمىسىنى بوشاشتۇرىدۇ، سانجىق ۋە ھەزىم قىلىش يوللىرىدىكى يارىلىنىشتىن كېلىپ چىقىدىغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

ئاتورنا ئى [لات] <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان، قېپى ئۇچ بۇرجەك، قارا كۆك رەڭلىك كېلىدۇ، دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى لاتقا ئارىسىدا ياشايدۇ.

ئاتسېتات ئى [ر<لات] <خىم> ← **ئاتسېتات كىسلاتا.**

ئاتسېتات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە؛ مولېكۇلا فورمۇلىسى CH_3COOH، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، كۈچلۈك غىدىقلىغۇچى پۇراقتا ئىگە؛ سۇنئىي يېسىك، كىنو لېنتىسى، ئاسپىرىن قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ؛ كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىستېمال قىلىنىدىغان ئاچچىقسۇ تەركىبىدە ئاتسېتات كىسلاتا بار. «سىركە كىسلاتاسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتسېتلىن ئى [ر<لات>] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ئالكىنلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_2، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق يېنىشچان گاز، ئوت بىلەن سۇنىڭ رېئاكسىيىسىدىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئورگانىك بىرىكمىلەرنى سىنتېزلاش، يورۇقلىق چىقىرىش، مېتاللارنى كەپشەرلەش ۋە كېسىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئاتسېنافېتېن ئى [ئىنگ] <خىم> كاربون گىدىرىدىلارنىڭ بىر تۈرى، خىمىيىۋى فورمۇلىسى $C_{12}H_{10}$، رەڭسىز يېڭىنسىمان كرىستال بولۇپ تىزاپ ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاتسىل ئى [ر] <خىم> نېئورگانىك ياكى ئورگانىك ئوكسىگېنلىق كىسلاتا تەركىبىدىن گىدروكسىل (OH–) گۇرۇپپىسىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى قېلىپ قالغان ئاتوملار توپى.

ئاتقۇچى ئى ① پاختا، يۇڭ قاتارلىقلارنى پاختا دۇكىنىغا سېلىپ يۇمشىتىش، تىتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: پاختا ئاتقۇچى. ② <ھەرب> ئوقيا، مىلتىق ياكى زەمبىرەك-ئاتقىدىغان كىشى.

ئاتقۇچلىق «ئاتقۇچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: توختاخۇن ئاكا يىل بويى ئاتقۇچلىق بىلەن كۈن كەچۈرىدۇ. * بىزنىڭ قىسمىدا ئاتقۇچىلىق بىلەن داڭ چىقارغانلار ئارانلا بىز ئىككىمىز.

ئاتقۇرماق پ. بىرەر ئىش، بىرەر ۋەزىنى بېجىرمەك، ئادا قىلماق، ئورۇندىماق: سۇلتاننىڭ ئاتقۇرۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىسىنى مەن ئاتقۇرۇپ قويدۇم.

ئاتقۇرۇلماق «ئاتقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتقۇرۇلۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىلەر دەل ۋاقتىدا ئاتقۇرۇلدى.

ئاتقۇزماق «ئاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — خوش، سېنىڭ بىزگە ئېيتقىدىغان ئاخىرقى سۆزۈڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ. — بار، — دېدى تۇتقۇن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، — مېنى تېزرەك ئاتقۇزۇڭە ت...

ئاتقۇزۇشماق «ئاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاتقۇزۇلماق «ئاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتقۇلاق ئى [ئات+قۇلاق] <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تۇۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى ئۇزۇن، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى يوق، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە سۇس يېشىل، قىزغۇچ گۈللەيدۇ، تاغلاردا ئۆسىدۇ.

ئاتقۇنە دىئال. ئات، ئىسىم، فامىلە.

ئاتكوس ئى [ر] >سۇ> ① ئېگىزلىك دەرىجىسى بارا-بارا تۆۋەنلىگەن يانتۇ يۇز: ئاتكوس تاپىنى. ئاتكوس چوقىسى. * بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان 200دەك كىشى قارا تەرگە چۆمۈلۈپ تۇزلەش، خاڭداش، ئاتكوس چىقىرىش ئىشىنى ئىشلەۋاتاتتى. ② يانتۇ يۇزنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش نۇقتىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىزلىك پەرقىنىڭ گورىزونتال ئارىلىققا بولغان نىسبىتى.

ئاتكىرىتكا ئى [ر] بىر تەرىپىگە سۇرەت چۈشۈرۈلگەن، سالام خەت، تەكلىپ ۋە تەبرىكنامىلار يېزىشقا ئىشلىتىلىدىغان كارتا: تامىلارغا ئاجايىپ گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىلىرى چۈشۈرۈلگەن رەڭلىك سۇرەتلەر ئېسىپ قويۇلغان، ئاتكىرىتكىلار قاتار مىخلاپ قويۇلغانىدى.

ئاتلاتماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىمنى ئېرىقتىن ئاتلىتىپ ئۆتتۈم. * مەكتەپ مۇزاكىرە قىلىپ خالىدەمنىڭ ئۇچىنچى سىنىپتا ئوقۇسا، يېتىشىپ كېتەلەيدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ سىنىپ ئاتلاتتى.

ئاتلاشماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىر توپ كىچىك بالىلار مەكتەپ ئالدىدىكى ئېرىقچىدىن ئاتلىشىپ ئويناۋاتاتتى.

ئاتلام مق س. ئاتلىغاندا ھاسىل بولغان ئىككى پۇت ئارىسىدىكى ئارىلىق: بىر ئاتلام ئارىلىق. * ئۆستەڭنىڭ كەڭلىكى ئىككى ئاتلام كېلىدۇ.

ئاتلامبەرگەن ئى [ئاتلام+بەرگەن] دىئال. <زوئول> ← **تۆمۈرتىرناق.**

ئاتلانتىك سۈپ [ر<لات] <جۇغ> ← **ئاتلانتىك ئوكيان.**

ئاتلانتىك ئوكيان <جۇغ>ياۋروپا ۋە ئافرىقا قىتئەلىرىنى شىمالىي ئامېرىكا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان، دۇنيادىكى تۆت ئوكيانىنىڭ بىرى.

ئاتلاندۇرماق «ئاتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بىرسىپ ئاتچىلار بىلەن ئاتلارنى ھەيدەشىپ كېلەي، ئاندىن تاڭ يورۇشى بىلەن بۇگۈن بىر كۈن خاماننى توختاتماقمۇ، بىرنەچچە ئادەمنى ئاتلاندۇرۇپ، بالىنى ئىزدەيلى. * خىزمەت دۇيىنىڭ كادىرى ئېلىيۇ بىر قىسىم يارامسىز كىشىلەرنى ئۈيۇشتۇرۇپ، تېرىقچىلىققا ئاتلاندۇردى.

ئاتلاندۇرۇلماق «ئاتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتلانماق پ ① ئاتقا مىنمەك: ئۇلار ئاتلىق كەلگەن، ئۇلار بىلەن بىرىنچى دۇيىنىڭ ئەزالىرىمۇ ئاتلىنىپ بىللە كېلىشكەنىدى. ② كۆچمە. **بىرەر جايغا بېرىش ئۈچۈن تەييارلانماق، ھازىرلانماق:** ھازىر ئالدىنقى سەپتە كۆرەش قىزىماقتا، مەن پات يېقىندا بۇ مۇقەددەس جەڭگە ئاتلىنىمەن. ③ كۆچمە. **بىرەر ئىشنى قىلىشقا تەييارلانماق، ھازىرلانماق:** ــ بىز ئەزالار بىلەن مەسىلىھەتلەشكەندىن كېيىن، قارلىق تاغنىڭ سۇيىنى ئەكىلىشكە ئاتلىنىمىز، ــ دېدى سابىر ھاكىمغا.

ئاتلىتكا ئى [ر<گرىك] <تەن> كۈچ ۋە چاقىققانلىق تەلەپ قىلىدىغان ھەم ئۇلارنى كامالىغا يەتكۈزىدىغان ئىسپورت مەشىقلىرىنىڭ يىغىندىسى: يېنىك ئاتلىتكا. * 1986 ــ يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يېنىك ئاتلىتكا مۇسابىقىسىدا شىنجاڭ دۇيى ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

ئاتلىتىلماق «ئاتلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتلىق I ① سۈپ. ئېتى بار، ئاتقا ئىگە، ئات قوشۇلغان: ئۇنىڭ بۇندىن بىرنەچچە يىل بۇرۇنلا، ئات تۇغۇل بىر تال نوختىسىمۇ يوق ئىدى. مانا ھازىر ئۇ دۆلدۈلدەك ئىككى ئاتلىق بولۇپ قالدى. * كېتىپ بارىمەن ئاتلىق ھارۋىدا، بولۇشقا يېزا ئىشقىدا پىدا. ② سۈپ. ئات مىنگەن: ئاتلىق قىسىم. ئاتلىق تۇمەن. * تۈيۇقسىز ياڭاق دەرىخى ئالدىدا ئۈچ ئاتلىق كىشى كۆرۈندى. * ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىۋاتقان ئالا ئاتلىق كىشى ئات ئۈستىدە مەغرۇر ئولتۇراتتى. ③ رەۋ. ئات مىنىپ، ئات مىنگەن ھالدا، ئات بىلەن، ئات ئۈستىدە: ئاتلىق ماھارەت كۆرسەتمەك. ئاتلىق ھۈجۇمغا ئۆتمەك. * مەن قاتتىق سوغۇققا قارىماي ئاتلىق يولغا چىقتىم. * ئۇلار ئاتلىق بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن، راستىنلا بىر چوڭ بازارنى كۆردى. ④ ئى. ئات مىنگەن كىشى: ئاتلىق پىيادىنىڭ ھارغىنىنى بىلمەس (ماقال). * ئوغلاقنى سول تېقىمىغا بېسىۋېلىشقا ئولگۈرگەن ئابدۇۋۇيلى بىر توپ ئاتلىقنىڭ ئارىسىدا قالدى. ⑤ ئى. ئاتقا خاس خۇسۇسىيەت، ئاتقا خاس ئالاھىدىلىك: ئاتنىڭ ئاتلىقى باردۇر، ناۋاتنىڭ تاتلىقى باردۇر.

ئاتلىق ئەسكەر <ھەرب> ئاتلىق ئۇرۇش قىلىدىغان ئەسكەر، «ئاتلىق قىسىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتلىق ئەسكەر مىلتىقى ئاتلىق ئەسكەرلەر ئىشلىتىدىغان مىلتىق، ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە تۈزۈلۈشى پىيادە قىسىملار ئىشلىتىدىغان ئادەتتىكى مىلتىقنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئەمما قىسقا، ئېتىش مۇساپىسى ئادەتتىكى مىلتىقنىڭكىگە يەتمەيدۇ.

ئاتلىق تۇمەن <ھەرب> ئات مىنىپ جەڭ قىلىدىغان، ئاتلىق ھەربىكەت قىلىدىغان تۇر ۋە كۆپ تۇر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، مۇسابىقىدا بەلگىلەنگەن ھەربىكەت ۋە ئۆزى تاللىغان ھەربىكەتلەر ئورۇندىلىدۇ.

ئاتلىق چارلىغۇچى <ھەرب> چارلاش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان ئاتلىق ئەسكەر.

ئاتلىق ماھارەت كۆرسىتىش <تەن> چەۋەندازلىق تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى، يەككە تۇر ۋە كۆپ تۇر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، مۇسابىقىدا بەلگىلەنگەن ھەربىكەت ۋە ئۆزى تاللىغان ھەربىكەتلەر ئورۇندىلىدۇ.

ئاتلىق II سۈپ. ئىسىملىك، ناملىق، ئىسىم ياكى ناملىغا ئىگە بولغان؛ .... دەپ ئاتىلىدىغان: داۋانچىڭنىڭ يولى قاتتىق تاۋۇزى تاتلىق، داۋانچىڭدا بىر ياڕىم بار قەمبەرخان ئاتلىق. * بۇرۇنقى زامانىدا بىر شەھەردە ھەسەن ئىسىملىك بىر كەمبەغەل ماشىنچى بولۇپ، ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە ئالاھىدىن ئاتلىق بىرلا ئوغلى بار ئىكەن.

ئاتلىماق پ ① دەسسىمەي ئىككى پۇت ئارىسىدا قالدۇرۇپ ئۈستىدىن ھالقىپ ئۆتمەك، ئارتىلىپ ئۆتمەك؛ سەكرىمەك: ئۇ سول تەرەپتىكى يان ئۆينىڭ تاش سۇپىسىغا چىقىپ، بوسۇغىدىن ئاتلاي دەپ تۇرۇشىغا، سول تەرەپتىكى تۆر ئۆينىڭ دېرىزىسى يېنىدىن بىر قىزنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. * سوپىيەم سۇدىن ئەمدىلا چىقىپ كېينىشكە باشلىغىدى، قەيەردىندۇر قارىياغاچقا پەيدا بولغان بىر سېغىزخان شاختىن-شاختا ئاتلاپ ئۆە مارلاپ، خۇددى زاڭلىق قىلىپ كۆلگەندەك قىق-قىقلاشقا باشلىدى. ② قەدەم ئالماق، قەدەم تاشلىماق: ئاياغ ئاتلىمىسا، باش يۇگۇرمەيدۇ (ماقال). * ئۆيدىن چىقىپ ئەمدى قەدەم ئاتلىشىمغا ئارقامدىن بىرى توۋلاپ قالدى. ③ قالدۇرۇپ، تەگمەي ياكى مەلۇم قىسمىنى تاشلاپ ئۆتۈپ كەتمەك: ناھىيە ئاتلاپ ئوقۇماق. سىنىپ ئاتلىماق. * مەن خەتنى ئاتلاپ ئوقۇدۇم، خەتنىڭ ئاخىرىدا ئاجايىپ سۆزلەر بار ئىدى. * كائوتسىكىنىڭ «قارشى پارتىيە» مەسلىسىگە ئاتلاپ كېتىشى ئۇنىڭ دەل

ئىنقلاب نۇقتىسىنەزىرىنىڭ ئورنىغا ئاغمىچىلىق نۇقتىسىنەزىرىنى قويغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ④ ئېشىپ ئۆتىمەك: ياۋۇز تەختىنى گۈم ئەيلەپ، داۋانلار ئاتلىغان باتۇر، بېشىغا ياغدى يامغۇردەك، چىداپ بولماس ھاقارەتلەر.

ئاتلىنىشماق «ئاتلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۆلارمۇ دەرھال ئاتلىنىشتى.

ئاتما سۈپ. ئاتىدىغان، ئېتىلىدىغان: ئاتما توپ. ئاتما نەيزە.

ئاتماق پ ① قولدىكى نەرسىنى شىلتىپ يىراقىقا ياكى مۆلچەرلەنگەن يەرگە تاشلىماق؛ ئىرغىتماق: توپقا قاراپ تاش ئاتما (ماقال). * تاش ئاتقانغا ئاش ئات (ماقال). * بىرقانچە ئۇششاق بالىلار مېنى تۆتۈۋېلىپ، ئاسمانغا ئېتىپ ئويناپ، ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا ئازلا قالغانىدى. ② شىددەت بىلەن بىرەر يەرگە تاشلىماق، تاشلانماق: شۇ گەپ بىلەن تەڭ، مەشرەپ كېمىسىنىڭ قۇيرۇقىدىن ئۆزىنى دەريانغا ئاتتى. * ئېسىدەپ يىغلاۋاتقان مەريەم «ئاكا» دېگىنىچە زاكىرجانىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى. * ئۇ پۈلنى ئالدىمغا ئېتىپ، ھەمىسىنى تولۇق بېرىشكە قىستىدى. ③ يېمەك، ئىچىمەك، چەكمەك (يېمەك ـ ئىچمەك، تاماكا ھەققىدە): ئىككىمىز ئوخشىغان پولۇنى قىزىقلىقىغا قارىماي، خىللا تەلەپچان بولۇپ قالغان ئاشقازانلىرىمىزغا «تۆگە تاپىنى» قىلىپ غەيرەت بىلەن ئېتىشقا باشلىدۇق. * ئۇ بىر روموكا ھاراقنى بىراقلا ئاغزىغا ئاتتى ـ دە، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپمۇ قويماي جايىغا بېرىپ ئولتۇردى. * قاسىم ئاخۇن بىر چېكىم ناسنى چاققانلىق بىلەن ئاغزىغا ئاتتى ـ دە، غودۇڭشىغىنچە تالاغا ماڭدى. ④ كۆچمە. چىقارماق، يايماق، ئاچماق، ئېچىلماق: چېچەك ئاتماق. * گۈل بولۇپ چېچەك ئاتتىم دەۋرىمىز باھارىدا، تۆگىمەس بەخت تاپتىم، گۈڭچەندەك زامانىدا. ⑤ تىتماق، پارچىلىماق: پاختا ئاتماق. يۇڭ ئاتماق. * ئالتە ئاي ئاتقان پاختام بىر چاپانغا يەتمەپتۇ (ماقال). ⑥ پارتىلاتماق: تاغ ئاتماق. پوجاڭزا ئاتماق. * ھاشىم قاسىم ئۇچ يىل تاغ ئاتقۇچىلارنىڭ دوربىسىنى كۆتۈرۈپ يۈرگەنىدى. ⑦ كۈچ بىلەن ئىتتىرىپ چىقارماق، ئۇرۇلمەك: قادىر ناخشا كېلىۋاتقان ياققا ــ قۇياشنىڭ سېخىي نۇرلىرىدىن كۈمۈشتەك پارقىراپ، دولقۇنلار ئۈستىگە دولقۇنلار ئېتىپ ئېقىۋاتقان دەريا بويىغا قاراپ ماڭدى. * ئۇركەشلەپ ئېقىۋاتقان خۇاڭخې، چاڭجىياڭ دەريالىرى مەرۋايىت ئۇنچىلىرى چاچرىتىپ پەلەككە دولقۇن ئاتماقتا. ⑧ ئۇرماق، تەگكۈزمەك: پۈت ئاتماق، پەشۋا ئاتماق. * مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئەتە ـ ئۆگۈن سەن بىلەن ماڭمۇ مۇشت ئاتىدىغان بولىدۇ... ⑨ بىرەر قورال ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئوق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەرنى چىقارماق، ئۇزمەك: ئاتالمىغانىنىڭ ئوقى ئالتە غۇلاچ كېتەر (ماقال). * دۇشمەنىنىڭ ماتورلۇق كېمىسى يەنە بىرپەس پىلىموت ئاتقاندىن كېيىن، بۇ ياقتىكى قومۇشلۇققا كەلدى. ⑩ بىرەر قورال ۋاسىتىسى ئارقىلىق يارىلاندۇرماق، شېكەستىلەندۈرمەك؛ ئۆلتۈرمەك: ئاتىسى ئاتمىغان قوڭغۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ توڭگۇزنى (ماقال). * دادامنى ئۇلار ئېتىۋەتكەن. ⑪ مىدىرلاتماق، ئويناتماق: ئالمىلىق باغقا كىرىپ، ئالما ئاتقان قارا كۆز، تال چۈشتەك ئېگىلىپ، قاشنى ئاتقان قارا كۆز. * شۇ ئۇمىدنىڭ كەينىدىن كىمگە، قاچان قاش ئاتتىم، شوخلۇق قىلىپ ماڭلاپ، قايسى تامدىن تاش ئاتتىم؟. ⑫ يورۇماق، سۈزۈلمەك: قادىر يېتىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن تاك ئاتتى.

ئاتموسفېرا ئى [ر<گرېك] يەر ۋە باشقا بەزى پىلانېتىلارنى ئوراپ تۇرغان گازسىمان جىسىم.

ئاتموسفېرا ئايلانما ئېقىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرا ئوتتۇرىچە ھەرىكىتىنىڭ پۈتۈنلەي ستاتسىتىكا ئۇسۇل بىلەن تەسۋىرلىنىشىنىڭ ئومۇمىي ئاتلىشى.

ئاتموسفېرا بېسىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ھاسىل بولغان بېسىم.

ئاتموسفېرا فىزىكىسى <مېتېئور> مېتېئورولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، ئاتموسفېرادىكى فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى، فىزىكىلىق جەريان ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاتموسفېرا قاتلىمى <مېتېئور> ← **ئاتموسفېرا.**

ئاتموسفېرا قالايمقان ئېقىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى ھاۋا ئېقىمىنىڭ قانۇنىيەتسىز ھەرىكىتى: ئاتموسفېرا قالايمقان ئېقىمى ئېنېرگىيە، ھەرىكەت، پار، چاڭ - توزانلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشتە مولېكۇللارنىڭ ئىسسىقلىق ھەرىكىتىدىنمۇ كۆچلۈكرەك رول ئويناىدۇ.

ئاتموسفېرا قوچۇلۇشى <مېتېئور> ئاتموسفېرا مۇقىم ھالىتىنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىشى ياكى قالايمىقانلىشىشى.

ئاتموسفېرانىڭ سۈندۈرۈشى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ ئاسمان جىسىملىرى رادىئاتسىيە سىزىقىغا بولغان سۈندۈرۈش تەسىرى.

ئاتموسفېرا ھەرىكەت مەركىزى <مېتېئور> كەڭ دائىرىلىك ھاۋا رايى ياكى كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە مۇئەييەن تەسىر كۆرسىتىدىغان مەڭگۈلۈك ياكى يېرىم مەڭگۈلۈك يۇقىرى، تۆۋەن ھاۋا بېسىمى سىستېمىسى؛ دائىم بەلگىلىك رايونىدا پەيدا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئورنى، كۆچلۈكلۈكى ۋە دائىرىسى پەسىل ئالمىشىشىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

ئاتموسفېرا ئۇزۇن دولقۇنى <مېتېئور> ئوتتۇرا يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىدا غەربتىن شەرقىگە قاراپ ھەرىكەتلىنىدىغان، دولقۇن ئۇزۇنلۇقى نىسبەتەن ئۇزۇن بولغان دولقۇن.

ئاتېمپتكا ئى [ر] <سۇ> دېڭىز يۈزى تەكشىلىكىدىن ياكى باشقا نورمال تەكشىلىكتىن بىر نۇقتىغا ياكى بىر جىسىمغىچە بولغان تىك ئارىلىق.

ئاتمىش سان. ئوننىڭ ئالتە قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان.

ئاتمىشىنچى سان. تەرتىپ ئورنى 60 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن 59 دىن كېيىن، 61 دىن بۇرۇن تۇرىدىغان: 60 - يىللار. 60 - ئورۇندۇق.

ئاتوم ئى [ر<گرېك] <فىز> خىمىيىلىك ئېلېمېنتنىڭ ھاسىل قىلغۇچى ئەڭ كىچىك زەررىچە، شۇنداقلا ماددىلارنىڭ خىمىيىلىك رېئاكسىيىگە كىرىشتىكى ئەڭ تۆپكى زەررىچە بولۇپ، ئۇ مۇسبەت زەرەتلىك ئاتوم يادروسى ۋە ئاتوم يادروسىنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىدىغان ئېلېكترونلاردىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ھەر خىل ئاتوملارنىڭ ماسسىسى، چوڭ-كىچىكلىكى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرى ئۆزئارا ئوخشاشمايدۇ.

ئاتوم بومبىسى <ھەرب> يادرو قوراللىرىنىڭ بىر خىلى، ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىقلارنىڭ ئاتوم يادروسى پارچىلانغاندا ھاسىل بولىدىغان ئاتوم ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىپ قىرىش، خاراب قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قورال، پارتلىغاندا زەربە دولقۇنى نۇر رادىئاتسىيىسى ۋە رادىئوئاكتىپلىق بۇلغىنىش پەيدا قىلىدۇ.

ئاتوم رېئاكسىيە قازىنى <فىز> ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق رادىئوئاكتىپ ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنى پارچىلاپ ئاتوم ئېنېرگىيىسىگە ئېرىشىش قۇرۇلمىسى؛ بۇنىڭ قانۇنىيىتى ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنى نېيترون بىلەن پارچىلاپ، زەنجىرسىمان رېئاكسىيە سادىر قىلىپ، زور مىقداردىكى ئېنېرگىيە چىقىرىشتىن ئىبارەت. بۇ يەنە «يادرو رېئاكسىيە قازىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتوم سائىتى <ئاستر> ئاتوم ئېنېرگىيىسىنىڭ دەرىجىلىك ئاتىلاش جەريانىدا بەلگىلىك چاستوتىدىكى ماگنىت دولقۇنلىرىنى قوبۇل قىلىش ياكى چىقىرىشى بىلەن، ئاشۇ چاستوتىلار ئارىلىقىدىكى ۋاقىتنى ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ ۋاقىت ھېسابلايدىغان ئاپپارات.

ئاتوم فىزىكىسى <فىز> فىزىكىنىڭ ئاتومنىڭ تۈزۈلۈشى، ئۇنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ئاتوم قورالىرى <ھەرب> ← **يادرو قوراللىرى.**

ئاتوم قىممىتى <خىم> بىرەر ئاتوم ياكى ئاتوملار گۇرۇپپىسىنىڭ باشقا ئاتوملار بىلەن بىرىكەلىشىدىكى قىممىتى. «ۋالېنت»قا قارالسۇن.

ئاتوملار گۇرۇپپىسى <خىم> ھەر خىل ئاتوملارنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان گۇرۇپپا، بىرىكمە ھالىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ، لېكىن رېئاكسىيە جەريانىدا بىرەر ئېلېمېنتقا ئوخشاش رول ئوينايدۇ.

ئاتوملۇق كرىستال پەنجىرىسى <گېئول> پروتونلار ئارىسىدا ئاساسەن باغلىنىدىغان كرىستال پەنجىرىسى، ئاتوملۇق كرىستال چاقمىقىغا ئوخشە بولغان كرىستاللارنىڭ ئادەتتە قاتتىقلىقى بەك يۇقىرى، سۇزۇك، ئېرىش نۇقتىسى يۇقىرى بولىدۇ؛ قاتتىق ياكى سۇيۇق ھالەتتە توك ئۆتكۈزمەيدۇ.

ئاتوم ماسسىسى <خىم> ھەر خىل ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ نىسپىي ماسسىسى، ئاتومنىڭ ماسسىسى ئېنتايىن كىچىك، ماسسا سانى 12 بولغان كاربونىنىڭ ئاتوم ماسسىسى 12 قىلىپ بېكىتىلگەن، ئۇنىڭ بىلەن باشقا ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم ماسسىلىرىنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق بۇ خىل نىسپىي ماسسا قىممىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

ئاتوم نەزەرىيىسى <خىم> ماددا ئاتوم دەپ ئاتىلىدىغان زەررىچىلەردىن تەركىب تاپىدۇ، ئاتوم ماددىلار پارچىلانمىشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكى دەپ قىياس قىلىدىغان نەزەرىيە «ئاتوم نەزەرىيىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتوم نومۇرى <خىر> ئېلېمېنت ئاتومنىڭ يادروسى سىرتىدىكى ئېلېكترون سانىنى ئاساس قىلىپ بەلگىلەنگەن، ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىدىكى ئېلېمېنت ئاتوملىرىنىڭ رەت نومۇرى.

ئاتوم ۋاقتى <ئاستر> ئاتوم ئىچكى ئېنېرگىيىسىنىڭ دەرىجىلىك ئاتىلاش جەريانىدا چىقارغان ياكى قوبۇل قىلغان ماگنىت دولقۇنى، چاستوتىسى ئىنتايىن تۇراقلىق بولىدۇ، مۇشۇ چاستوتىسنىڭ ۋاقتى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىپ ھېسابلانغان ۋاقىت، ئاتوم ۋاقتى بولىدۇ.

ئاتوم ئېنېرگىيىسى <فىز> ئاتوم يادروسىدا پارچىلىنىش ياكى توپلىنىش ھادىسىسى يۈز بەرگەندە قويۇپ بېرىلىدىغان ئېنېرگىيە. ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائەت ۋە ھەربىي ئىشلاردا كەڭ پايدىلىنىلىدۇ.

ئاتوم يادروسى <فىز> ئاتومنىڭ پروتون بىلەن نېيترونىدىن تەشكىل تاپقان مەركىزىي قىسمى. ئاتوم يادروسى تەركىبىدىكى پروتون ۋە نېيترونىنىڭ سانى ئوخشاشمايدۇ. ئاتوم يادروسىنىڭ بەزىلىرى تۇراقلىق، بەزىلىرى تۇراقسىز بولىدۇ. تۇراقسىز ئاتوم يادروسى نۇر تارقىتىدۇ ھەمدە يېمىرىلىپ باشقا بىر خىل ئېلېمېنتنىڭ ئاتوم يادروسىغا ئۆزگىرىدۇ.

ئاتۇش ئى. يۇرت ئىسمى.

ئاتۇش چوپى <يىم> ئۇيغۇر تاماقلىرىنىڭ بىر تۈرى، تۇخۇم قوشۇپ يۇغۇرۇلغان

خېمىر ئالىقاننىڭ يېرىمىدەك ئۇزۇنلۇقتا، ئۈچ قولدەك كەڭلىكتە كېسىلىپ سۇدا پىشۇرۇلىدۇ، زەنجىۋىل، كاۋاۋىچىن سېلىپ پىشۇرۇلغان گۆش ۋە سەۋزە ئۇششاق قىيما قىلىپ توغرىلىدۇ، قىيمىغا شورپىدا پىشۇرۇلغان پىياز، سامساق، قارىمۇچ، تۇز ئارىلاشتۇرۇلۇپ چۆپنىڭ ئۈستىگە قۇيۇلىدۇ ۋە ئۈستىگە مەلۇم مىقداردا شورپا قۇيۇلۇپ ئاندىن ئارىلاشتۇرۇلۇپ يېيىلىدۇ.

ئات ـ ئۇلاغ ئات ۋە شۇ قاتاردىكى ئىشلەپچىقىرىش هايۋانلىرى: بىزمۇ ئات ـ ئۇلاغلىق بولۇپ قالدۇق. * قاراڭلار، ئىلى دەرياسىغا كەلكۈن نېمىدېگەن كۆپ كەلگەن! هەر يىلى بۇ يەردە بىرقانچە ئادەم، ئات ـ ئۇلاغ دەرياغا چۆكۈپ ئۆلىدۇ.

ئاتۋاز سۈپ. ئاتخۇمار، ئاتقا ئامراق: ئاتۋاز ئادەم. * بۇ ئادەم ئۇزۇندىن بۇيان ئاتۋاز ئىدى.

ئاتېبرىن ئى [ئىنگ <نېم] <تىپ> كۇيناكرىن گىدرۇخلورىدنىڭ دورىلىق نامى، بەزگەككە داۋا بولىدىغان، تەمى ئاچچىق؛ سېرىق رەڭلىك كرىستال پاراشوك.

ئاتېئىزم ئى [ر<فران] <پەلس> دىنىي ئېتىقادلارنى رەت قىلىش كۆز قارىشى؛ خۇداسىزلىق: ئاتېئىزم تەربىيىسى. * ئىسلامىيەت هۆكۈمرانلىق قىلغان كەڭ رايونلاردا پۈتكۈل ئوتتۇرا ئەسىر داۋامىدا پەن بىلەن خۇراپاتنىڭ، ئاتېئىزم بىلەن دىننىڭ كۈرىشى داۋام قىلغان.

ئاتېئىزملىق سۈپ. ئاتېئىزمغا ئائىت، ئاتېئىزم روھىدىكى، دىنغا قارشى: ئاتېئىزملىق تەربىيە.

ئاتېئىست ئى [ر] ئاتېئىزم تەرەپدارى؛ دەھرىي، دىنسىز كىشى.

ئاتېئىستلىق ئى. دىنسىزلىق، دەھرىيلىك، دىنغا قارشىلىق: ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ئىشلەپچىقىرىش كۈچىنىڭ ئاجىزلىقى، دىنىي ئەكسىيەتچىلىكنىڭ شەپقەتسىزلىكى تۈپەيلىدىن مۇنداق ئاتېئىستلىق پىكىرلەر يەنىلا مەلۇم نىقابلانغان فورمىدىلا ئىپادىلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

ئاتىدارچىلىق ئى. ئاجىز، يېتىم ـ يېسىر، تايانچسىز كىشىلەرگە قىلىنىدىغان غەمخورلۇق؛ يار ـ يۆلەك، تايانچ، كۆيۈنۈش: بىز بۇ ياققا ماڭىدىغان چاغدا دادىسى ئۇنى ئاشۇ تاغىسىنىڭ ئاتىدارچىلىقىغا قالدۇرغانىدى.

ئاتىدارچىلىق قىلماق يار ـ يۆلەك بولماق، غەمخورلۇق قىلماق، كۆيۈنمەك: دەرۋازىغا «بۇ هويلىنىڭ ئىگىسى مۇساپىرلارغا دوست ۋە غېرىبلارغا ئاتىدارچىلىق قىلىدىغان كىشىلەردۇر» دېگەن خەت يېزىلغانىكەن. * پەررۇخ «قازى ماڭا ئاتىدارچىلىق قىلدى» دەپ خۇشال بولۇپ دۇئالار قىلىپتۇ.

ئاتىكاچى سۈپ. ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالىدىغان، ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئامراق؛ مەنمەنچى: «ئۆزەڭمۇ تازا ئاتىكاچى بىرنېمە ئىكەنسەن، ـــ دېدى پاتىمە سەمەتكە بۇرۇلۇپ، ـــ سانىماي سەككىز دېمە».

ئاتىكاچىلىق «ئاتىكاچى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ باشقىلارنىڭ سۆزلىرى تۈگەتۈگىمەيلا سۆز قىستۇرۇپ ئاتىكاچىلىق بىلەن سۆزنى تارتىۋالىدىغان بىر خىل تەتۈر مىجەزلىك ئادەم بولۇپ يېتىلمەكتە ئىدى.

ئاتىكاچىلىق قىلماق ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالماق؛ ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنماق، مەنمەنچىلىك قىلماق: مېنىڭ سۆزۈم تۈگىگىچىلا ئۇ، ئاتىكاچىلىق قىلىپ سۆزۈمنى بۆلۈۋەتتى. * ئىدرىس باشقىلارنىڭ ئاتىكاچىلىق قىلىشىنى، ئۆزىگە ساۋاق بېرىشىنى يامان كۆرىدۇ.

ئاتىلا ئى. قىچا ئۇنىنى ياغ بىلەن قورۇپ، ئۈستىگە سۇ قۇيۇپ پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك.

ئاتىلارچە رەۋ. ئۆز ئاتىسىدەك، ئۆز ئاتىسى ئورنىدا؛ ئاتىسىغا ئوخشاش: مەن توختىنىڭ بالىلارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلىپ، ئىناق

بولۇپ يۈرۈشىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ باللىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ كەتتىم. * بىر چاغلاردا ناۋاتخانىنىڭ يۈرەك يېرىپ ئىزھار قىلغان سۆيگۈ ـ مۇھەببىتى بىلەن سەيدىن قارىيىنىڭ ئاتلارچە ۋەدە قىلغان مېھر ـ شەپقىتى كۆنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاستا ـ ئاستا كۆپۈكىكە ئايلىنىپ تۈگىدى.

ئاتلىق ① سۈپ. ئاتنىسى بار، ئاتىسى ھايات: ئاتلىق ئوغۇل ــ خوجىلىق قۇل (ماقال). * ئاتلىقلار ئاتام دېسە قۇيۇلدى يېشىم، ئانلىقلار ئانام دېسە ئېگىلدى بېشىم. ② ئاتىغا خاس: ئاتا بولغۇچى كىشى قىلىشقا ياكى ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان: ئاتلىغا ئائىت: ئاتلىق بۇرچ. ئاتلىق قەرز. ئاتلىق مېھر ـ مۇھەببەت. * كېيىن دادامۇ ماڭا قىلىدىغان ئاتلىق ئىلتىماتلىرىنى بىردىنلا ئۈزۈپ قويدى. ③ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ چاڭدان ۋە گۈل يېپىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تۈزۈلگەن كۆپېيىش ئەزالىرىنىڭ ئاتلىق قىسمى. ئاتىلىق يېتىلگەندىن كېيىن چاڭدان يېرىلىپ گۈل چاڭلىرى توزۇپ چىقىدۇ.

ئاتلىق تۈزۈمى باشلانغۇچ كومۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ **ئانلىق** تۈزۈمىدىن كېيىنكى بىر باسقۇچى. بىرىنچى قېتىملىق چوڭ ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن ئەرلەر ـ ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇش ۋە ئىجتىمائىي باشقۇرۇش ئورنىغا ئۆتىدۇ. جۇپ نىكاھ تۈزۈمىنى باشلايدۇ. ئاتىلىق تۈزۈمىنىڭ تەسىرى سىنىپىي جەمئىيەتتە ئۇزاق مۇددەت ساقلانغان.

ئاتلىقسىز كۆپېيىش <بىئول> جىنسلىق كۆپىيىدىغان بەزىبىر ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەردە ئۇچرايدىغان ئۇرۇقلانمايلا ئەۋلاد يېتىلدۈرۈش ھالىتى. مەسىلەن: ھايۋانلاردىكى يوپۇرماق پىتىنىڭ گامېتالىرى ئالماشماستىنلا كۆپىيىشى، ئۆسۈملۈكلەردىن تەرخەمەكنىڭ تۈزانلانماستىن ئۇرۇقلىنىپ مېۋە بېرىشى قاتارلىقلار.

ئاتلىق سىستېمىسى <بىئول> چېتىلىشىشقا قاتنىشىدىغان ئاتلىق تەنە.

ئاتلىق گۈل <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پەقەتلا ئاتلىقى بار بولغان، مېۋە بەرمەيدىغان تاق جىنسلىق گۈلى. مەسىلەن: كاۋىدا ئىككى خىل گۈل بولىدۇ: بىرى، مېۋىسىدىغان ئانلىق گۈل، يەنە بىر خىلى ئېچىلىپ بولۇپ توزۇپ كېتىدىغان ئاتلىق گۈل.

ئاتماق I پ. ئات قويماق، نام بەرمەك، ئادەمنىڭ ياكى نەرسىنىڭ نامىنى دېمەك: كىشىلەر ئوغلى «ئەۋلىيا ئاتا» دەپ ئاتايدۇ. * بىز ھەممىمىز ئوغلى «خانىم» دەپلا ئاتايمىز، چوڭ ـ كىچىك، پىشىق ـ توك ھەممىسى ئاشۇنداق ئاتاۋېرىدۇ. * ھېلىقى كىشى دادامنى، ئاپامنى ۋە ھەتتا كىچىك ئاپامنى بىر ـ بىرلەپ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ سوۋىدى.

ئاتماق II پ ① بېغىشلىماق، تەقدىم قىلماق، بەرمەك: ھەي، زېرەك باتۇرۇم، سىزنىڭ ئۆز جېنىڭىزنى كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشقا ئاتىغانلىقىڭىزغا قايىلمەن. * ئاۋۇ قويدىن بىرەرىنى ئاتىۋەتسىلىمۇ بولىۋېرىدۇ. بۇنداق قىلسىلا قان ئېقىتىپ كاتتا نەزىر بەرگەن بىلەن باراۋەر بولىدۇ، ــ دېدى باخشى ھېچ ئىزارماستىن. ② كۆڭلىگە پۈكمەك، نىيەت قىلماق: ــ قانداق، كىچىك ئاخۇن، سېتىپ بېرىشكە ئاتىغىنىڭىزنى چىقارمامسىز؟ ــ دېدى ھۇشۇر ھامۇت. * ئۇ 70 ياشلار چامىسىدىكى ياشانغان بىر كىشىنىڭ يانتاق باسقان بىر ھارۋىنى يېتىلەپ، كوچىدا ئۇچرىغان كىشىلەرگە: ــ قېنى ئېلىپ قويۇڭسىلا، ئاتىغانلىرىنى بېرىڭسىلە؛ مەن كېتىۋالاي، ــ دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ③ تەييارلىماق، تەييار قىلماق: يىللار مەيدەڭنى تۆتۈپ قاقاقلاپ كۈلمە، ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كۆرىمەن ئۆلۈمنى، قېرىتىمەن دەپ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە، ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

ئاجايىبات ئى [ئە] كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان، غەيرىي كۆرۈنىدىغان نەرسىلەر ياكى ۋەقەلەر: ــ شۇنداق ئاجايىباتلار ئىچىدە ئەڭ كىچىكى ئىشلەنگۈسى نەرسىلەرنىڭ ياكى ــ فورمىلىرى، مىقدارى ۋە مانجىسى ھەققىدە سۆزلىشىۋاتقانلىرىدا ئىشكىتىن ئادەم شەپسى كەلدى.

ئاجايىپ [ئە] ① سۈپ. ناھايىتى قىزىق، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان، قىزىقارلىق: ئوغلىدىن بۇ ئاجايىپ ۋەقەنى ئاڭلىغان قاسماخۇن ئۇستامنىڭ شادلىقىدىن ئۇدا بىر قانچە كېچىگىچە ئۇيقۇسى كەلمىدى. * مېڭەمگە بىر پىكىر كەلدى، ــ دەپتۇ سۇلتان ۋەزىرگە، ــ كەچ بولۇش بىلەن بۇ ئاجايىپ سىرنى ئۆزەم تەكشۈرىمەن. * ئاجايىپ تارىخنىڭ جاردۇر، پۈتۈلگەن قۇرلىرى زەردىسىن، سېخىي، مەردانىسەن خەلقنىڭ كۆرەڭچان، پالۋان يۈرتۇم. ② سۈپ. غەيرىي، غەلىتە، باشقىچە: ــ مانا ئەمدى سىزنى ئويلىنىسامىلا ئاجايىپ بولۇپ قالىمەن، ــ دېدى زەينەپ كامالنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ. ③ سۈپ. ناھايىتى ياخشى، قالتىس، پەيزى: ياشلىق ــ ئاجايىپ چاغ. * بىلەمسەن، ھەي ئاداش، شۇ تۇرقىدا بىر ئاجايىپ قىز سېنىڭ ئۈچۈن تولغىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ. ④ رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن، تولىمۇ، خويمۇ، بەك: ئۇنىڭ ئاجايىپ ھەۋىسى كېلەتتى. * يازغۇچىلار ئۇرۇش، ئەمگەك، مۇھەببەت تېمىلىرى ئۈستىدە ئاجايىپ قىزىقارلىق، جانلىق ۋەقەلەرنى توقۇپ چىقىدۇ.

ئاجايىپخانا ئى [ئە+پ] ھەر خىل ھايۋانلار بولۇپمۇ تەتقىقات قىممىتى يۇقىرى بولغان، بەزىبىر ئاز ئۇچرايدىغان ھايۋانلارنى بېقىپ، كىشىلەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان ئورۇن: ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدا پاپپاسلاپ مېڭىشلىرىنى كۆرگەن كىشى بەزى ئاجايىپخانىلاردىكى قۇيرۇقى يوق قارا ئېيىقنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى تامامەن مۇمكىن ئىدى.

ئاجايىپ ـ غارايىپ ناھايىتى قىزىق، ھەيران قالارلىق، ئالامەت: يېرىم ئەسىردەك ھاياتىمدا نۇرغۇن ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنى كۆردۈم. * بۇ ئاجايىپ ـ غارايىپ ۋەقە ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. * بۇنىڭدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپلارنى كۆرۈپ بۇلار ھەيران قېلىشىپتۇ.

ئاجراتماق پ ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېيت ئاخۇن قوچقارنىڭ تېرىسىنى ئاجرىتىپ، ئالما شېخىغا ئاستى. ② پەرقلەندۈرمەك: بۇ شتابقا جايلاشقان قىسىملىرىمىزنىڭ تۇتقان پوزىتسىيەسىنى دۈشمەن پوزىتسىيەسى بىلەن پەقەت «يېڭمايات» مەھەللىسىنىڭ كوچىسىلا ئاجرىتىپ تۇراتتى. * قاراپ تۇرغان كىشىگە ئۇنىڭ كۇلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىش تەس ئىدى. ③ خالاس قىلماق، قۇتۇلدۇرماق: بېشىمىزدا دۈشمەنلەر قىلىچىنى ئوينىتار، بۇ دوزاختىن نوزۇكىنى قاندىق بىر جان ئاجرىتار؟! ④ بىرەر مەقسەت ئۈچۈن ئاتماق، چىقارماق، بەلگىلىمەك: ب د ت نوپۇس پائالىيىتى فوندى 15 مىليون 6 يۈز مىڭ يۈەن ئامېرىكا دوللىرى ئاجرىتىپ، ئېلىمىزنىڭ بۇ قېتىمقى نوپۇسنى تەكشۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ. * كۇزلۇك يېغىم ـ تېرىمنى مۇددەتتىن بۇرۇن قولدىن چىقارغاندىلا، ئاندىن قىشلىق سۇ قۇرۇلۇشقا يېتەرلىك ۋاقىت ئاجراتقىلى بولىدۇ. ⑤ ئەھمىيىنى، نىسكاھىنى بۇزماق، مۇناسىۋەتىنى ئۈزمەك: ئۇ قىزىنى 15 يىل ئۆي تۇتقان ئېرىدىن زورلۇق بىلەن ئاجرىتىۋالدى. ⑥ <بىئول> جانلىق ئورگانىزملار تېنىدىكى بەزى ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئەزالار ھەلۈم ئاجرالمىلارنى ئايرىپ چىقارماق.

ئاجرىتىپ چىقارغۇچى توقۇلما <بوت> ئۆسۈملۈكلەر تېنىدىكى ئاجرىتىپ چىقىرىش رولىغا ئىگە توقۇلمىلار. مەسىلەن: يېلىم نەيچىسى، سېكىدۇرۇش ئورگىنى قاتارلىقلار.

ئاجراشتۇرماق «ئاجراشماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئائىلە مۇناسىۋىتى بۇزۇلغىلى خېلى بولۇپ قالغانىدى، ئۇلارنى سوتتىن ئاجراشتۇرۇۋەتتى.

ئاجراشتۇرۇلماق «ئاجراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئاخىرى ئۇلار نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلدى.

ئاجراشچانلىق ئى <ىغ> مىنېرالارنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى، مىنېرال كرىستاللىرى سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانىدا، مەلۇم كرىستال يۈز يۇنۇلمىشى بويىچە تەكشى يۈزدە پېرىلىدىغان دائىملىق خۇسۇسىيەت. ئاجراشچانلىقنىڭ مۇقىملىق دەرىجىسى مىنېرالارنىڭ خىلىغا قاراپ ھەر خىل بولىدۇ.

ئاجراشماق ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چۆچۈپ كەتكەن ئەر-خوتۇن ئالدىراپ-تېنەپ بىر-بىرىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراشتى-دە، كۆز-ياشلىرىنى ئېرتىشىپ، خىجىل بولغان ھالدا قاسىم ئاكىغا قاراپ زورغا كۈلۈمسىرەشتى. ② ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتتىن ئايرىلماق، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: مەۋلان خوتۇنى بىلەن ئاجراشقىنىغا تېخى بىر ئايمۇ بولمىغانىدى. * — ئۇ كونا ئايالى بىلەن نېمە ئۈچۈن ئاجرىشىپ كەتكەنكەن، — دەپ سوريدى نۇسرەت.

ئاجراق سۈپ ① تۆتاشقان جاي ئايرىلىپ كەتكەن: پۈتى ئاجراق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىلى بولمايدۇ. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئاجرىلىپ تۇرغان دەرىزى، يوچۇقى: ياغاچ تۇڭنىڭ ئاجرىقىدىن سۇ چىكىپ چىققىلى باشلىدى.

ئاجرالماق ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ② پەرقلىنىپ تۇرماق، كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرماق، ئايرىلىپ تۇرماق: ۋاقتى كەلگەندە كونىسى، يېڭىسى بولۇپ ھەممىسى چۈۋۈلدۇ، چۈۋۈمساق كىمنىڭ ئائىلىلى، كىمنىڭ ئائىلىلىكى ئەمەسلىكى ئاجرالمايدۇ.

③ جۈدا بولماق: ئايرىلماق.

ئاجرىلىپ چىقىش <خىم> قاتتىق ماددىلارنىڭ ئېرىتمە ياكى گازلاردىن ئاجرىلىپ چىقىشى.

ئاجرىلىپ كۆپىيىش <بىئول> جىنسسىز كۆپىيىش ئۇچىدىكى بىر يەككە تەننىڭ ئىككى تەڭگە بۆلۈنۈپ كۆپىيىشىدەك ئىپتىدائىي كۆپىيىش شەكلى.

ئاجرالمىلار ئى <بىئول> جانلىقلار تېنىدىكى بەزى ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئورگانلارنىڭ فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتى بىلەن سىنتېزلاپ ياكى ئاجرىتىپ چىقارغان خىمىيىۋى بىرىكمىلەر.

ئاجرىتىلماق «ئاجراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مۇقاۋىسىدىن ئاجرىتىلغان ئىككى پارچە كونا رومان ئىدى. * بۇ ھەقمۇ ھەربىر مەھەللىگە چۈشكەن ھارۋا سېلىغىدىن يېغىلغان پۇلدىن ئاجرىتىلاتتى.

ئاجرىماق پ ① بۆلەكلەرگە، تەركىبىي قىسىملارغا بۆلۈنمەك، پارچىلانماق: ئەندۈزىنىڭ تۈتقۇچى ئاجراپ كېتىپتىكەن، ئاكام شۇنى تۈزەيمەن دەپ ئىككى سائەت ئاۋارە بولدى. * چاقتىن ئاجراپ يەرگە چۈشتى ئوق، ئىككىلىسىنىڭ رولى بولدى بولدى يوق. ② ئايرىلماق، يىراقلاشماق: رەقىب بىزدىن ئاجراپ چىقىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى، ئۇلار گۈدۈكلاشتى. * تۈيۇقسىزلا ئۇ ھېنىكىدىن ئاجراپ دەرۋازىدىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى... ③ (چىقىش كېلىش بىلەن) يوقاتماق، يىتتۈرمەك، مەھرۇم بولماق: بالىسىدىن ئاجراپ قالغان ئانا ئالدىراپ ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، ھىسامدىن ئاكا كەچلىك تامىقىنى يەپ بولۇپ گېزىت كۆرۈپ ئولتۇراتتى، * — خوتۇن، مۇشۇ كالىدىن ئاجراپ قالساك ئوقەت قىلىشىمىز تەس بولىدۇ جۇمۇ...، — دەپتۇ بوۋاي.

ئاجىز سۈپ [ئە] ① جىسمانىي جەھەتتىن

كۆچسىز، زەئىپ، قۇۋۋەتسىز: ئاجىز ئايال. تېنى ئاجىز. * نەتىجىدە، ئېلى مەكتەپتىكى 500 ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ئورۇق ۋە ئاجىز، بويىمۇ ھەممىدىن پاكار بولۇپ چىقىپتۇ. * — رەھمەت ئۆكام، مەن ئاجىز قېرىنىڭ تولا ئىشلىرىغا ياردەم قىلدىلا، بۇ قىلغانلىرىغا مەندىن يانمىسا، خۇدايىمىدىن يانار. — دېدى كېۋىر ئاخۇن. ② ئامالسىز، ئىلاجسىز، نائىلاج، يار-يۆلەكسىز: ئۇ يالغۇز نىياز پالۋانىنى يەنتقانغا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن خەلقنى ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويغانغا خۇشال ئىدى. * خوش، ھەق سۆزنى قىلدىم بېگىم، ئاجىز پۇقرانىڭ تەلىپىنى يەتكۈزدۇم، ئويلاپ كۆرسىلە، قۇرۇق تاغار ئۈرە تۇرمايدۇ - دە! ③ پەس، بوش، كۆچسىز (ئاۋاز ھەققىدە): قاياقتىندۇ، ناھايىتى ئاجىز يېغا ئاۋازى ئاڭلاندى. * مەتباقنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك ئاجىز چىقاتتىكى ھەتتا يېنىدا تۇرغان ئادەممۇ تەستە ئاڭلايتتى. ④ خىرە، نۇرسىز: چىراغ شۇنچىلىك ئاجىز ۋە غېرىبلىق بىلەن ياناتتىكى، ئۇ گويا، پەقەت ئۆزىنى يورۇتۇش ئۈچۈنلا يېنىۋاتقاندەك ئىدى. * ئايىنىڭ ئاجىز نۇرى ئۆي ئىچىگە تۆكۈلۈكتىن چۈشۈپ تۇراتتى. ⑤ كۆرۈش ياكى باشقا جەھەتلەردە ئىقتىدارىنى قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي يوقاتقان، قارىغۇ، كور: جەمئىيەتلەكسىدىن چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئىچ كۆڭۈلىكنى مەيدىسىگە بېسىپ، ئاجىز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراشقا باشلىدى. * ئېلىشانىڭ كۆزى ئاجىز...ئىدى. ⑥ سىياسىي، ئىقتىساد، پەن-تېخنىكا، ھەربىي ۋە باشقا جەھەتلەردە ئارقىدا قالغان: قالاق، ئادەم كۆچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچى يېتەرسىز، كەم: دۆلىتىمىز ئاجىز دۆلەت، ئۇنىڭ ئوستىگە، بىرنەچچە بەگلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۆلەت. * يەتتىنچى دۈي ئاجىزراق، شۇڭا يەتتىنچى دۈيگە كۆپرەك ياردەم بېرىش كېرەك. ⑦ ئارقىدا قالغان، ناچار، تۆۋەن، يېتەرسىز — مەكتەپ بويىچە دەرسىتە ئاجىز ئوقۇغۇچىلارغا ھەر كۈنى مۇشۇ كەچلىك مۇزاكىرە ۋاقتىدا بىرەر سائەت قوشۇمچە ئۆگىنىش قىلىپ بېرىۋاتىمەن.

ئاجىز ئاساس <خىم> ئىشقارلىق خۇسۇسىيىتى ئاجىز بولغان، سۇدا ئېرىگەندە ئىنتايىن ئاز مىقداردا گىدروكسىل ئىئونى ھاسىل قىلىدىغان ئاساس. مەسىلەن: ئامموني گىدروكسىدى.

ئاجىز كەلىمەك ① كۆچ-قۇۋۋىتى، مادارى يەتمەي قالماق: ئارقان تارتىشتا ئۇ تەرەپنىڭ كۈچى ئاجىز كېلىپ قالدى. ② چارە-ئامالسىز، ئىلاجسىز قالماق، قولىدىن كەلمەي قالماق: بۇ كىشى بارچە ھېكمىلەر ئاجىز كەلگەن كېسىلىگىزنى داۋالاپ ساقايتتى. ③ جۈرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: خىسراۋ: — سۆيگۈنىڭ سۈپەتلىرىنى ئىزھار قىل، پەرھات: — ئىسمىنى ئاتاشقا ئاجىز كېلەر تىل. * ۋەزىر پىكىر بېرىشتىن ئاجىز كەپتۇ، سۇلتان كىيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپتۇ - دە، يولغا چۈشۈپتۇ.

ئاجىز كىسلاتا <خىم> كىسلاتالىق خۇسۇسىيىتى ئاجىز، سۇدىكى ئېرىتمىدە ئىنتايىن ئاز مىقداردىكى ھىدروگېن ئىئونىنى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن: سىركە كىسلاتاسى. كاربون كىسلاتاسى.

ئاجىزە (ئاجىزەسى) ئى [ئە] ئاجىز ئايال: ئايال: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپ ئاخىرىغا: «ئاجىزەلىرى مەرىيەم بۇۋى» دەپ يېزىپ قويدى.

ئاجىزلاتماق «ئاجىزلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇياش ئالىلىقاچان قىيىسىپ، ئۆتكۈر نۇرلىرىنى ئاجىزلاتقاندى.

ئاجىزلاشتۇرماق «ئاجىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خاتا قاراش پارتىيە قۇرۇلۇشىنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك رولىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. * ئەپسۇسكى، بۇنداق ئويلار ئوتتۇرا ئەسىر قالدۇقلىرى بولۇپ، ئىرادىنى ئاجىزلاشتۇراتتى.

ئاجىزلاشتۇرۇلماق «ئاجىزلاشتۇرماق» پېئى-

لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ دۇشمەنىنىڭ كۆرۈنەرلىك ئاجىزلاشتۇرۇلدى — دە، بىز دەرھال ھۇجۇمغا ئۆتتۇق.

ئاجىزلاشماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چېنىقماستىن غالىبجان، دۇچار بولدى كېسەلگە، بەدەنلىرى بوشىشىپ ئاجىزلىشىپ كەتكەچكە.

ئاجىزلاندۇرماق «ئاجىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاجىزلاندۇرۇلماق «ئاجىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاجىزلانماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاجىزلىشىش ① «ئاجىزلاشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمداش شەكلى. ② ئى <تل> كۈچلۈك ئېيتىلمىدىغان تاۋۇشلارنىڭ كۈچسىز ئېيتىلىشى، ئۆز تۇسىنى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزگەرتىشى. مەسىلەن: بىر بوغۇملۇق سۆزلەردىكى «ئا»نىڭ «ئې»غا ئاجىزلىشىشى.

ئاجىزلىق «ئاجىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۈچۈن ئۆزىدە كۆرۈلگەن ئاجىزلىقلارغا رەھىم — شەپقەت قىلماسلىق لازىم. * «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەندەك، شۇ مەزگىلدە ئاپامۇ نېرۋا ئاجىزلىق كېسىلىگە دۇچار بولۇپ قېلىپ، ئۆيىمىزگە ئاپەت ياغقاندەك بىرنەرسە بولدى.

ئاجىزلىق قىلماق ئامال — چارە تاپالماي قالماق، ئاجىز كەلمەك: ئۇ، خەنزۇچە بىلىمگەنلىكى ئۈچۈن، يۇرەك سۆزلىرىنى ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلدى. * قىز ئۆزىنىڭ سۆزلەشكە ئاجىزلىق قىلۋاتقانلىقىنى، كامىلنىڭ مۇھەببىتىگە قايىل ھەم تەشنا ئىكەنلىكىنى كۆڭۈل سۆزى بىلەن ئىپادە قىلىپ، يىگىتنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى.

ئاجىزلىماق پ ① جىسمانىي جەھەتتىن زەئىپلەشمەك، كۈچسى، قۇۋۋىتى، ماغدۇرى ئازايماق، ھالسىزلانماق: بەدەنىدە ئاقسىل ماددىسى ئازلاپ كەتسە، ئادەم ئاجىزلاپ، ھاياتى خەۋپكە يولۇقىدۇ. * ئۇ بەكمۇ ئاجىزلاپ كەتكەنلىكتىن، كادىرلار ساناتوريىسىگە ئەۋەتىلدى. * ئىلگىرى بۇ ناھىيە يەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن، يەر ئۇزلۇكسىز ئاجىزلاپ كېتىپ، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولغانىدى. ② پەسلىمەك، بوشىماق، **تۆۋەنلىمەك** (ئاۋاز ھەققىدە): * باغ ئىچىدىكى ناخشا ساداسى مەھەللىمىزگە يېتىپ كەلگۈچە ھاۋانىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ، ئاران ئاڭلىغۇدەك دەرىجىدە ئاجىزلىغانىدى. ③ خىرەلەشمەك، **نۇرسىزلانماق**: ئۆي ئىچىدىكى جىنچىراغ ئاجىزلاپ — ئاجىزلاپ، ئاخىر ئۆچۈپ قالدى. ④ كۈچىدىن قالماق، ناچارلاشماق، ئىقتىدارى **تۆۋەنلىمەك**: راستىنى ئېيتسام كۆزۈم ئاجىزلاپ قالغانمۇ، زادى سېنى تونۇيالمايۋاتىمەن. * مۇكاپاتلاش ئۇسۇلى توغرا قوللىنىلسا، ئوقۇغۇچىلارغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. قالايمىقان تەقدىرلىنىدىغان بولسا، ئۇنىڭ تەربىيەۋى رولى ئاجىزلايدۇ.

ئاچ I ① سۇپ. قورسىقىدا يېگەن نەرسىسى قالمىغان، تاماق يېمىگەن، ئېچىرقىغان: ئاچ قورساق. * ئاچ ئۆيدە قېتىق ئۈيۈماس (ماقال). * تارتىنىغان ئاچ قالار (ماقال). * ئەگەر ئاچ كىرسە توق چىقتى، يالىڭاچ تونلۇق ھويلاڭدىن، جاھانىدا بارمۇ سەندەك كەڭ قورساق، چوڭ داستىخان يۇرتۇم. ② كۆچمە. قانائەتسىز، شۈكۈر — قانائەت قىلمايدىغان: تويماس، ئاچكۆز: ئۇ باي بولغىنى بىلەن ئىنتايىن ئاچ ئادەم ئىكەن، «ھەممە نەرسىنى بىراقلا تېرىپ ھوسۇل ئالمەن» دەپ، كۆزى تويماي ھەممىدىن قۇرۇق قالدى. ③ كۆچمە. تولمىغان، مۇكەممەل ئەمەس؛ كەم، پۇچەك: ئاچ دان. ئاچ قاپىيە. ④ ئى. ئاچلىق ھالىتى ۋە شۇنداق ھالەتتىكى كىشى: بىر قارنىم ئاچتىن ئۆلمەس (ماقال). * ئاچ نېمىنى يېمەس، توق نېمىنى دېمەس (ماقال).

ئاچ قالماق تاماقسىز قالماق: كىشىنىڭ ئاغزىغا قارىغان ئاچ قالار (ماقال). * ئىلگىلار،

جانۋارلار! يەر يۈزىدىكى ئادەملەرنىڭ پەيلىدىن سىلەرمۇ ئاچ قالدىڭلار.

ئاچ كىرمەك خۇراپىي چۈشەنچىسىدە تاماق يەۋاتقان كىشىگە باشقا بىر كىشىنىڭ ئاچكۆزلۈك بىلەن قارىشى نەتىجىسىدە تاماق يەۋاتقان كىشىدە قۇسۇش، قورساق ئاغرىش، ئەسنەش قاتارلىق بىر خىل ھالەت يۈز بەرمەك.

ئاچ II سۈپ ① قېنىق، توق ئەمەس؛ سۇس (رەڭ ھەققىدە): ئاچ يېشىل. ئاچ سېرىق. ئاچ كۆك. ئاچ قىزىل. * مەشتە چاراسلاپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. قىپقىزىل چوغقا ئايلىنىپ كەتكەن كاناي بىلەن مەشنىڭ يوچۇقلىرىدىن لىپىلداپ چۈشۈپ تۇرغان يورۇق ئۆي ئىچىنى ئاچ قىزىل رەڭگە كىرگۈزگەنىدى. * ئەينەكتىكى قىز ئاچ ھاۋا رەڭ كېيىم كىيگەن، چېچىغا گۈل قىستۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ ناتونۇش بولۇپ كۆرۈنەتتى. ② **تولۇق ئەمەس:** ئاچ قاپىيە.

ئاچ سېرىق قېنىق ئەمەس، سۇس سېرىق.

ئاچ قاپىيە <ئە> شېئىرىيەتتە سوزۇق تاۋۇش ۋە ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىقى ئانچە تولۇق بولمىغان سۆز ۋە بوغۇملاردىن تۈزۈلگەن قاپىيە.

ئاچ قىزىل قېنىق ئەمەس، سۇس قىزىل.

ئاچ كۆك قېنىق ئەمەس، سۇس كۆك.

ئاچ يېشىل قېنىق ئەمەس، سۇس يېشىل.

ئاچا I (ئا:چا) ئى ① بىر تۇغقان قېرىنداشلار ئىچىدىكى ئۆزىدىن چوڭ ئايال تۇغقان: پاتەمخان ئاچا. ② ئۆزىدىن چوڭ ئايالىلارنى ھۆرمەتلەشتە ئېيتىلىدۇ: ئىشك چېكىشىنىمۇ ئۇنتۇپ ھاسراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىپ كەلگەن پەرھاتنى گۆھەرنىساخان ئاچا قىزغىن كۈتۈۋالدى.

ئاچا II ① سۈپ. بىر گەۋدىدىن ئاجرىلىپ چىققان، بۆلۈنگەن: ئاچا ياغاچ. ئاچا قۇيرۇق. ئاچا يول * قىزلار قايتىپ كېلىشىدە ھېلىقى ئىككى ئاچا يول ئۇستىگە يېتىپ كېلىپتۇ، شەمشىنۇرنىڭ ھەمراھلىرى خەتەرسىز يول بىلەن مېڭىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. ② ئى. بىر گەۋدىدىن ئايرىلىپ چىققان قىسمى، بۆلۈكى؛ پۈتاق: دەرۋازىدىنلا چاپىنىنى سېلىپ كىرگەن قاسىم، ھويلىدىكى ئاچىغا چاپىنىنى ئېسىپ قويۇپ ئىتتىك ئۆيگە كىردى. * بۆرە قوينىڭ قۇيرۇقىنى ئاچىسىدىن چىشلەپ ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. * ــ ئاچا يولىنىڭ يەنە ئاچىسى بار ئىكەن، قوينىڭ قايىقا كەتكەنلىكىنى ئۇقالماي، ئامالسىز قايتىپ كەلدۇق، ــ دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ ئۇلار. ③ ئى. بىرنەرسىنى يۆلەپ قويىدىغان تىرەك: ئۆرۈلۈپ كەتمىسۇن دەپ ئاچا يۆلەپ قويغان تامنىڭ يېنىدىن ئۆتتۈق.

ئاچا تۇياقلىقلار <زوئول> ئېمىتكۇچى ھايۋانلار ئىچىدىكى تۇيىقى ئاچا ھايۋانلار... مەسىلەن: قوي، كالا، توڭگۇز.

ئاچا قايرىما ياقلىق كاستۇم ياقىسى بىلەن قايرىمىسى ئاچا، كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، بىر ياكى ئىككى تۇگمە قادالغان كالتە چاپان.

ئاچا قۇلاق گىلەم توقۇش دۇكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغاچ.

ئاچا يول بىر جايدىن بىرنەچچە تەرەپكە ئايرىلىغان يول؛ ئاچال: بىز ماڭا ـ ماڭا ئاچا يولغا يېتىپ كېلىپ، قايسىسىغا مېڭىشنى بىلمەي بېشىمىز قېتىپ تۇرۇپ قالدۇق.

ئاچارا ئى. دىئال. ← **چاتراق.**

ئاچارچىلىق ئى. بىرەر تەبىئىي ئاپەت ياكى ئۇرۇش قاتارلىق سەۋەبلەر نەتىجىسىدە كېلىپ چىققان ئوزۇق ـ تۇلۇك يېتىشمەسلىك؛ قەھەتچىلىك: بىر يىل قورغاقچىلىق بولۇپ ئەمدىگىنە باش چىقىرىۋاتقان بۇغدايلار قۇرۇپ كەتتى. شۇ يىلى ئېغىر ئاچارچىلىق بولۇپ، نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتتى.

ئاچاسەي ئى <يەم> بەسەي قاتارلىق كۆكتاتنى قاينىتىپ سۇغا بېسىپ،

ئېچىتىپ تەييارلانغان بىر خىل خام سەي.

ئاچا - سىكىل بىر ئاتا - ئانىدىن تۇغۇلغان ھەر خىل ياشتىكى قېرىنداشلار: بىز ئۇچ ئاچا - سىكىل. * بىز ئىككىمىز بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئاچا - سىكىل بولىمىز.

ئاچاكا ئى. دىئال. ئاچا، ھەدە.

ئاچاڭزۇ ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يۇننەن ئۆلكىسىگە جايلاشقان.

ئاچاڭزۇ تىلى <تىل> خەنزۇ - زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسىنىڭ زاڭزۇ - بىرما تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

ئاچال ئى. يولنىڭ ئاچىلانغان، ئايرىلغان جايى: يېگىت مەلىكىنى ئاتقا مىندۈرۈپ بىر كېچە يول يۈرۈپ، تاڭ ئاتقاندا ئىككى بولنىڭ ئاچىلىغا كېلىپتۇ. * ئاچال باشقۇرغۇچى ئابدۇرىشىت ئۇستا، تۆمۈرىيول رېلىسلىرىنىڭ ئىستانسىغا كىرىش ئېغىزىدا كېسىشىپ ئۆتكەن تۇنىلنىڭ ئاتلاپ ئۆتۈپ، ئاچال باشقۇرغۇچىلار نۆۋەتچىلىك قىلىدىغان كېچىكىنە ئۆيىگە قايتىپ كىردى.

ئاچالچى ئى <قاتن> ئاچال باشقۇرىدىغان مەخسۇس خادىم، ئاچال باشقۇرغۇچى: دادام بۇرۇن تۆمۈرىيولدا ئاچالچى بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

ئاچالگۆش ئى [ئاچال+گۆش] <يېم> سوغۇق سەيلەرنىڭ بىر تۈرى، بۇ يېمەكلىك قوينىڭ پىشۇرۇلغان سان گۆشىنى يالپاق لاپ توغراپ، تەخسىگە تىزىپ، ئۈنىڭ ئۈستىگە ئىنچىكە توغرالغان سۇڭپىياز، ئاچچىقسۇ ۋە داغلانغان كۇنجۇت يېغى قاتارلىقلار قوبۇلۇپ تەييارلىنىدۇ.

ئاچبىقمن ئى [ئاچ+بىقمن] بىقىنىڭ يان قىسمىدىكى سەل ئىنچىكە تارتىلغان جاي، ئىنچىكە بەلنىڭ ئىككى يان تەرىپى.

ئاچپاقا سۆپ [ئاچ+پاقا] كۆزى ئاچ، تويماس: ئەتىدىن كەچكىچە خەقنىڭ نەرسىسىنى تالىشۇبرىدىغان ئاچپاقا بالا ئىكەنسەن.

ئاچپاقلىق «ئاچپاقا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچپاقلىق قىلماق. * — بولىدى ئەمدى، — دېدى مەريەمخان بالىسىنىڭ قولىدىن تارتىپ، — ياخشى بالا دېگەن ئۇنداق ئاچپاقلىق قىلمايدىغان.

ئاچ - توق بەزىدە ئاچ، بەزىدە توق: ئاچ بىلەن توقنىڭ ئارىلىقىدا، تاپقاندا يەپ، تاپالمىغاندا ئاچ يۈرگەن، تويۇپ تاماق يېيەلمىگەن: ئاچ - توق يۈرمەك. ئاچ - توق قالماق. * قورقماي قىلچە ئىسسىق - سوغۇق، ئاچ - توق قېلىشتىن، ئىشنى باشلاپ تاغنى تېشىپ كۆمۈر ئېلىشتىن.

ئاچ - توقلۇق ئاچ - توق ھالەت.

ئاچتۇرماق (توغرىسى: ئاچۇرماق) ← **ئاچۇرماق.**

ئاچچىق سۆپ ① ئېغىزنى ئېچىشتۇرىدىغان، تەمى ئۆتكۈر؛ قېرىق: ئاچچىق لازا. ئاچچىق غورا. * بىلىم — ئاچچىق يىلتىزدىن ئۆسۈپ يېتىلىدىغان تاتلىق مېۋە. * تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، تۇراخان ئىككى پىيالە ئاچچىق دەملەنگەن چاي ئېلىپ كېلىپ داستىخانغا قويدى. ② سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر قىلىدىغان پۇراق؛ ھىد: ئاچچىق تاماكا. ئاچچىق ئىس. * ئۇنىڭ ئۇستىبېشىدىن سېسىق پاتقاقنىڭ ئاچچىق پۇرىقى چىقىپ دىماغنى ئېچىشتۇراتتى. ③ جاندىن ئۆتىدىغان، بەدەننى تىترىتىدىغان: ئاچچىق سوغۇق. ئاچچىق شامال. * تاغنىڭ سوغۇق، ئاچچىق شامىلى ۋىژىلداپ يۈزلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى. * ياز پەسلى ئۆتۈپ، كۈزنىڭ ئاچچىق سوغۇقلىرى باشلانغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەسەت «ۋاپاگۈلى» نى كۆتۈرۈپ، شاھزادىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كېلىپتۇ. ④ كۆچمە. كىشىگە قاتتىق تېگىدىغان، كۆڭۈلنى ئاغرىتىدىغان، خۇش قىلمايدىغان: ياشلار ئىتتىپاقى يىغىندا ماكا ئاچچىق گەپلەر بىلەن ھۇجۇم قىلىدىغانلار بولدى. ⑤

كۆچمە. دەرد-ئەلەم، غەم-غۇسسىلىك، غەم-قايغۇنى ئىپادىلەيدىغان: ئەلەملىك: بۇ ئاچچىق خاتىرىلەرنى ئەسلەشتىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىپ خەتكە قارىدىم، ئۇنى ئوقۇغانسېرى كۆڭلۈمدۇ، چىرايىمدۇ ئېچىلىشقا باشلىدى. * ئاراش كىرپىكلىرىدە ئىلىنىپ توختاپ قالغان ئاخىرقى ئىككى تامچە ئاچچىق يېشىنى ئېرىتىتى-دە، قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئۆز ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى. ⑥ كۆچمە. مەسخىرىلىك، نەپرەتلىك: يىگىت ئاستا-ئاستا قۇلىقىغچە قىزارىدى-دە، بىردىنلا ئاچچىق كۈلۈۋەتتى ۋە غەزەپ-نومۇستىن ئوتتەك يېنىۋاتقان كۆزى بىلەن ئالغايغا تىكىلدى. * مەن ئۇنىڭغا ئاچچىق كۈلكە بىلەن قارىدىم-دە، مۇنداق دېدىم. ⑦ ئى. غەزەپ، زەردە، قەھر: بۇگۈنكى ئاچچىقىنى ئەتىگە قوي (ماقال). * تەقسىر، سىز پىلنى يەڭگەن بىلەن ئاچچىقىنى يېڭەلمىسىڭىز سىزنى قانداقمۇ باتۇر دېگىلى بولسۇن، ئاچچىق ئادەمنىڭ ئۆزىدىن چوڭ ئەمەس. * ئۆلگۈدەك ئاچچىقى كەلگەن سەئۇبەر ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى-دە، قېتىپ قالدى، ئۇنىڭ ئالدىدا رۇستەم تۇراتتى.

ئاچچىق ئاسارون <بوت> زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولاۋق ئۆسۈملۈك، تاغلاردا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ يىلتىزسىمان غولى جۈڭگو تىبابەتچىلىكىدە يۆتەلنى پەسەيتىش، بەلغەمنى بوشتىش، سۈيدۇكنى راۋانلاشتۇرۇش ئۇچۇن دورا قىلىنىدۇ.

ئاچچىق ئانار <بوت> ئانارنىڭ بىر تۈرى، تەمى ئادەتتىكى ئانارداىن چۈچۈمەل بولىدۇ.

ئاچچىق پەربۇن <بوت> پەربۇنىنىڭ بىر خىلى.

ئاچچىق تاۋۇز <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غولاۋق ئۆسۈملۈك، غولىدا چىرمىغۇچى يېپىلدرى بولىدۇ، يوپۇرمىقى يۇرەك شەكىلىدە، گۈلى ئاق، ئاتلىق ۋە ئانلىقى ئايرىم تۇپلەردە بولىدۇ؛ مېۋىسى تۇخۇم شەكىلدە، سېرىق كېلىدۇ، ئۇرۇقى يۇمىلاق، تىبابەتچىلىكتە يۆتەل پەسەيتكۈچى ۋە بەلغەم يۇمشاتقۇچى دورا ياساش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاچچىق تولغاق بالا تۇغۇلۇش ئالدىدىكى ناھايىتى قاتتىق ۋە جىددىي تۇتىدىغان تولغاق: ئاچچىق تولغاق يېمەك.

ئاچچىق چەيزە <بوت> ← قىزىل چەيزە.

ئاچچىق گىلاس <بوت> گىلاسنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ.

ئاچچىق ئۆرۈك <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى، تەمى ئادەتتىكى ئۆرۈكلەردىن سەل پەرقلىق، مېغىزى ئاچچىق بولىدۇ. مېغىزىدىن ياغ تارتىلىدۇ.

ئاچچىق ئۇچەي <ئانات> كۆشكۈچى ھايۋانلار ئۇچىيىنىڭ قېرىنىدىن تارتىپ ياغلىق ئۇچىيىگىچە بولغان ئارىلىقى. ئادەم ۋە كۆشمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ مۇشۇ خىل ئۇچىيى «ئىنچىكە ئۇچەي» دېيىلىدۇ.

ئاچچىق ئۇچيىدىكىنى دېمەك چىن كۆڭلىدىكىنى، ئېيتماقچى بولغان سۆزىنىڭ ئۆز ئەينىنى، راستىنى دېمەك: ئەستاغپۇرۇللا، گەپنى تولا يورغىلاتماي ئاچچىق ئۇچىيىڭلاردىكىنى دەپ بېقىڭلار، ئاداش!

ئاچچىق تۇۋىدىن كەلمەك ئىنتايىن قاتتىق ئاچچىقى كەلمەك: شۇ تاپتا ئاچچىقىم تۇۋىدىن كېلىۋاتىدۇ، جۇمۇ؟!

ئاچچىقى چىقماق ئاچچىقى بېسىلماق، ئاچچىقىنى تۆكمەك: دادام ئەتىيازدىن بېرى چۆچۈپ، ھەممە ئاچچىقى چىقىپ بولدى، ئابدۇرىشىت ئاكا.

ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەسلىك ← **ئاچچىقىغا چىدىماسلىق:** ئاچچىقىمغا بەس كېلەلمەي،

ماراپ بېرىپ كالىتەك بىلەن گەدەن تۈۋىگە راسا كېلىشتۈرۈپ بىرنى سالغانىدىم، ھېلىقى زومىگەر تىن تارتماي ئۆلۈپ قالىدى. * چىمەنخان ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي قولىدىكى پۇلنى كارىۋاتقا ئاتتى.

ئاچچىقىغا پايلىماسلىق ← ئاچچىقىغا چىدىماسلىق: بىركۈنى خەلپەتنىڭ ئۈجمە چىۋىقى ماڭا قاتتىق تەگدى، مەن ئاچچىقىمغا پايلىماي چاچراپ قوپۇپ، خەلپەتنى كۆتۈرۈپ بېسىۋالدىم.

ئاچچىقىغا چىدىماسلىق ئاچچىقىنى، غەزىپىنى باسالماسلىق، ئۆزىگە ھاي بېرەلمەسلىك: قاتتىق غەزەپلەنگەن سىدىق ئاچچىقىغا چىدىيالماي جوزىنى بىر مۇشتلىۋىدى، جوزنىڭ قىرغىقىدىكى ئىستاكان جاراڭڭىدە يەرگە چۈشۈپ چۇل ـ چۇل بولۇپ كەتتى.

ئاچچىقىغا ھاي بەرەمەك ئاچچىقىنى باسماق، ئۆزىنى تۇتۇۋالماق: ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولسام، قان بولۇشۇپ كېتىشكە توغرا كېلەتتى، ئاچچىقىمغا ھاي بېرىپ، ئۆزەمنى بېسىۋالدىم.

ئاچچىقى كەلمەك خاپا بولماق، زەردىسى قاينىماق، غەزەپلەنمەك، ئاچچىقلانماق: نۇراخۇننىڭ ئورمان ئىشچىسىنىڭ بۇ قىلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، چاچلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتكەنىدى. * بوۋاي ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسكە ئالسىلا، ئۆز ئوغلى قاسىمغا ئاچچىقى كېلەتتى.

ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتماق خاپىلىقىنى، دەردىنى، غەزىپىنى، بىلدۈرمەسلىك، سىرتقا چىقارماسلىق: تۇردى ئاخۇن بۇ ئىشقا قاتتىق غەزەپلەنگەن بولسىمۇ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ، پوزىتسىيە بىلدۈرمەي جىم تۇرۇۋالدى.

ئاچچىقىنى يۇتماق ← ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتماق: قاسىم ئاچچىقىنى يۇتۇپ، بۇ توغرۇلۇق ھېچنېمە دېمەستىن چىقىپ كەتتى.

ئاچچىقى ئىچىگە پاتماسلىق ئاچچىقى چېكىدىن ئاشماق، غەزىپى يۇقىرى پەللىگە يەتمەك: قاسىمنىڭ ئاچچىقى ئىچىگە پاتماي يىغلاپ تاشلىدى.

ئاچچىقى يامان قېنى قىزىق، مىجەزى ئىتتىك، ئوڭاي ئاچچىقلىنىدىغان، ئۆزىنى باسالمايدىغان: ئۇلارنىڭ مەتۋاقى ئىسىملىك ئاچچىقى يامان باشلىقى مېنى ھاقارەتلىدى. * ئاغىچا خېنىممۇ ئۇنچۇالا ئاچچىقى يامان ئادەم ئەمەستۇ؟

ئاچچىقى يانماق ئاچچىقى بېسىلماق، ئاچچىقى پەسەيمەك، ئاچچىقى كەتمەك: ئۇنىڭ دەرھال ئاچچىقى كەلگەن بىلەن بىردەمدىن كېيىنلا يېنىپ قالىدۇ.

ئاچچىق يۇتماق ئاچچىقنى ئىچىگە سىڭدۈرۈۋەتمەك: ئالتۇن مەلىكە بولسا تولا يىغلاپ دەردىنى بىر كىشىگە ئېيتماستىن ئاچچىق يۇتۇپ، ئاجىزلىشىشقا باشلاپتۇ، ئاخىر كېسەل بولۇپتۇ.

ئاچچىق ـ چۈچۈك ① تېخى تاتلىق تەم كىرمىگەن، چۈچۈمەل (يەل ـ يېمىش ھەققىدە): ئاچچىق ـ چۈچۈك غورا. * غۇلجا ئالمىسىنىڭ تەمى دەسلەپ ئاچچىق ـ چۈچۈك بولىدۇ، ئۇزۇن تۇرغانسېرى تەمى ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. ② لازا، ئاچچىقسۇ، دورا ـ دەرمان قاتارلىقلىرى ئۆتۈپراق تەڭشەلگەن: تۇرسۇن شېجاڭ ئوخشىغان پولۇ ۋە ئېغىر ئىچىملىكتىن كېيىن، ئاچچىق ـ چۈچۈك ئۇگرە بىلەن مېھمان بولدى. ③ كۆچمە. تۇرمۇشنىڭ راھەت ـ پاراغەت، جاپا ـ مۇشەققىتى، ھاياتنىڭ لەززەت ۋە غەم ـ تەشۋىشلىرى، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقى: باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساددا ئاق كۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىمىغان.

ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىماق راھەت ـ پاراغەت، غەم ـ تەشۋىشنى، بەخت ـ سائادەت، جاپا ـ مۇشەققەتنى، ئىسسىق ـ سوغۇقنى كۆرمەك، بېشىدىن ئۆتكۈزمەك: شەھەر كۆر، سودا قىلىشنى ئۆگەن. جاھاننىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىنى، ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىپ باق!

ئاچچىقچېچەك ئى [ئاچچىق + چېچەك]

<بوت>ئېيىق تاپانلىقلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ ئېگىزلىكى بەش-ئون سانتىمېتر، غولى كۆپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ ئۇچ قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى چوڭ، غول ئۇچىدا يالغۇز ئۆسىدۇ؛ غولى دورا بولىدۇ.

ئاچچىقسۇ ئى [ئاچچىق+سۇ] <يېم> تېتىتقۇ قىلىندىغان چۈچۈمەل سۇيۇقلۇق. گۈرۈچ ياكى قىزىل قوناق قاتارلىقلارنى ئېچىتىش ئارقىلىق ئىشلىنىدۇ.

ئاچچىقلاشماق «ئاچچىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بالا ئارىسىغا كىرىپ بىر-بىرى بىلەن ئاچچىقلىشىپ قالدى.

ئاچچىقلاندۇرماق «ئاچچىقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن گۈلىشەننى بىكاردىن-بىكار ئاچچىقلاندۇرۇپ ماڭدى.

ئاچچىقلانماق «ئاچچىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: خۇرشىدىخان مەنسۇردىن ئۆتە ئاچچىقلىنىپ، ئۆيىنىڭ ئىچىدە خۇددى مۇكىدەك ئۇ ياقتىن، بۇ ياققا ماڭاتتى.

ئاچچىقلىق «ئاچچىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچچىقلىق تۇزنىڭ ئوبيېكتىپ خۇسۇسىيىتىنىڭ سۈبيېكتىپ ئىپادىسى.

ئاچچىقلىماق پ. ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق: ئاتاڭ ئاچچىقلاپ — شۇم بەتبەختنى بۇگۈنلا كۆزۈمدىن يوقات، بولمىسا ئالدىڭدا كالىلىسىنى ئېلىپ، گۆشىنى چەيلەپ، سۆڭىكىنى سەيلەيمەن، — دېدى. * ئۇ مېنىڭ شەھەرگە ئالدىرىغانلىقىمنى ئاڭلاپ، بۇ يەردە بىرقانچە كۈن تۇرمىساڭ بولمايدۇ، دەپ ئاچچىقلاپ تۇرۇۋالدى.

ئاچچىقئوت ئى [ئاچچىق+ئوت] <بوت> ئاچچىقئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يەر بېغىرلىغۇچى غولى بار، ئۇچ قۇلاقلىق مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىغا ئوخشاش يۇمىلاق تۆرۈك شەكىللىك؛ تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەنىنىڭ سىرتىدىن سۇرسە، قوتۇر قاتارلىق تېرە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

ئاچ-زار ئاچ قالغان ۋە زارلانغان، جاپا-مۇشەققەت تارتقان، كۈنى ئېغىر: شەرۋانىخان بىلەن رەنا ئۆزۈن يوللارنى ئاچ-زار، هالسىز باسقان بولسىمۇ، قېينىچىلىقلارغا قىلچە پەرۋا قىلمىدى.

ئاچ-زارلىق ئاچ ۋە زار هالەت: جەبىر-زۇلۇم، ئاچ-زارلىق دەستىدىن جېنىمىز تۇمشۇقىمىزغا كېلىپ قالغان چاغدا، بەختىمىزگە تاك ئاتتى.

ئاچ-زېرىن ← **ئاچ-زار**: هېكىمەت ئانىسىدىن كىچىك قالغان ئوغلى قاسىمنى يېتىلەپ يۇرۇپ ئۆتكۈزگەن ئاچ-زېرىن كۈنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، هۆكۈمەتكە سۆيۈنمەي قالمايتتى.

ئاچ-زېرىنلىق ئاچ-زېرىن هالەت: ئۇنىڭ، ئاچ-زېرىنلىقتىن چاناقلىرىغا ئولتۇرۇشقان ئورا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، ياغاچىتەك قاتقان بەللىرىنى مۇكچەيتىپ، ئارانلا يېنىپ تۇرغان چىراغ تۇۋىدە توقۇپ چىققان تاغار، خۇرجۇنلىرىغا قاراپ قويىدىغان كىشى بولسا كاشكى!

ئاچقۇچ ئى ① قۇلۇپنى ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئەسۋاب: جامىسى سەكرەپ چۈشۈپ ئىشتان بېغىغا ئېسىۋالغان ئاچقۇچ بىلەن ئىت كالىلىسىدەك يوغان ئورۇس قۇلۇپىنى ئاچتى. ② <ماشىن> بىرەر مېخانىزمنى بۇراپ يۈرگۈزۈش، ھەرىكەتلەندۈرۈش، ئىشقا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئەسۋاب: ئاپتوموبىل ئاچقۇچى تام سائىتىنىڭ ئاچقۇچى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان ئىجابىي ئامىل؛ چارە، تەدبىر: تۇتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئاچقۇچى — پەن-تېخنىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش. * قانداق قىلغاندا ئۇنىڭدا

بىر توغرا چۈشەنچىنى ھاسىل قىلغىلى بولار؟ قانداق قىلغاندا ئۇنىڭ قەلبىنى ئاچىدىغان ئاچقۇچنى تاپقىلى بولار؟ ④ كۆچمە. <مەت> لۇغەتلەردە زۆرۈر تېپىلغان سۆزلەرنى ئىزدەشتە قوللىنىدىغان جەدۋەل، گراف: لۇغەتنىڭ ئاچقۇچى.

ئاچقۇچلۇق سۈپ ① ئاچقۇچى بار: ئۇچ ئاچقۇچلۇق قۇلۇپ. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان، تەدبىرلىك، مۇھىم: ئاچقۇچلۇق پەيت. * ئەخلاقىي ھەرىكەت ئادەتنى بىر كىشىنىڭ دائىمىي بولمىغان ئەخلاقىي ھەرىكىتىنى ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئايلاندۇرۇشتىكى ئاچقۇچلۇق ئامىلدۇر.

ئاچقۇزماق (توغرىسى: ئاچۇرماق) ← **ئاچۇرماق.**

ئاچقۇزۇلماق (توغرىسى: ئاچۇرۇلماق) ← **ئاچۇرۇلماق.**

ئاچكۆز سۈپ [ئاچ+كۆز] تويمايدىغان، نەپسىنى يەغمايدىغان، نەپسى يامان: * ئاچكۆز تويماس، بېخىل بېيىماس (ماقال). * ئاچكۆز باي قازىغا رەھمەت ـ تەزىم قىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ كەتكەندىن كېيىن قازى ھېيىلە ـ مىكىر ئويلاشقا باشلاپتۇ. * شاھنىڭ ئاچكۆز، نەزىرى پەس، كۆرەلمەس، نىيىتى يامان، بېخىل، كىشىلەرنىڭ گۈلىنى تىكەنگە ئالماشتۇرۇشقا ھەر دائىم چارە ئىزدەيدىغان، ئىچى زەھەر بىر ۋەزىرى بار ئىكەن.

ئاچكۆزلەرچە رەۋ. ئاچكۆز ئادەملەرگە خاس قىياپەتتە: بىنانىڭ پەلەمپىيى ئۇستىدە ئىككى يىگىت بىر ـ بىرىنى قولىتۇقلىشىپ بىناغا كىرىپ كېتىۋاتقان قىزلارغا ئاچكۆزلەرچە تەلمۇرۇپ تۇرۇشاتتى.

ئاچكۆزلۈك «ئاچكۆز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئابلىكىم گەپىنى تۈگىتىپ رومكىدىكى ھاراقنى ئاچكۆزلۈك بىلەن ئىچىۋەتتى ۋە گويا كۆكىس ـ قارنى بوشىغاندەك ئۇلۇغ بىر «ئۇھ» قارتتى. * زوردۇن: ـ مەن بىلىمەن، دادامنى ھەممە ئادەم يامان كۆرىدۇ، سەنمۇ يامان كۆرىسەن، دادامۇ يامان كۆرىدۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ياخشى گېپىنى قىلمايدۇ، دادام بايلىق توپلاشقا ئاچكۆزلۈك بىلەن بېرىلىپ كەتكەن ئادەم، ـ دېدى.

ئاچلىق «ئاچ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچلىقتا تۇتقان قاچاڭنى توقلۇقتا ئۇنتۇما (ماقال). * ئاش قەدىرىنى بىلمەسەك، ئاچلىق بەرسۇن جازاڭنى (ماقال). * ئاچلىق باتۇر بىلەن كامالنى ھالدىن كەتكۈزدى.

ئاچلىق ئىلان قىلماق ئۆزىنىڭ قەتئىي نارازىلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن تاماق يېيىشتىن باش تارتماق: ئاچلىق ئىلان قىلىش كۇرىشى.

ئاچماق I پ ① يولنى ياكى ئالدىنى توسۇپ تۇرغان توساقنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويماق ياكى ئېلىپ تاشلىماق؛ مېڭىش، كىرىش ـ چىقىش ئۈچۈن ئىمكان يارىتىماق: ئىشكنى ئاچماق. پەردىنى ئاچماق. يول ئاچماق. * ـ نېمە گەپ بولدى؟ ئالدىرىماي ئىيتقىنا، ـ شەمەر سۆزلىگەچ ئىشكنى ئاچتى، لېكىن ئىشك ئالدىدا ئادەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. * قورقما، ھەي زۆرەم، مەن سادىق، ئىشكنى ئاچ. ② ئورالغان، يېپىلغان، چىگىلگەن، كۆمۈلگەن نەرسىلەرنى شۇ ھالەتتىن خالىي قىلماق: ساندۇقنى ئاچماق. قولۇپنى ئاچماق. ئورنى ئاچماق. * پولات ئورنىدىن دەس تۇرۇپ يەشىكىنىڭ قېشىغا باردى ـ دە، ئۇنى ئېچىپ كۆرسەتتى. * ـ مەن قۇلۇپنى ئاچمەن، قۇلۇپنى ئاچالمسام مۇنداق جاننىڭ نېمە كېرىكى، ـ دېدى قېرى تۆمۈرچى. * ئون قەدەم ئالدىدا كېتىۋاتقان ئايال ئارقىسىغا قاراپ، بېشىدىكى پەرەنجىسىنى ئېچىپ بىر قارىدى ـ دە، يەنە گەپ قىلماي ئالدىغا قاراپ كېتىۋەردى. ③ قاتلانغان، يىغىلغان، پۈكۈلگەن، پومىلانغان نەرسىلەرنى يايماق، كەرمەك: داستىخان ئاچماق. كىگىز ئاچماق. قۇچاق ئاچماق. * ئانار ئۆزىمۇ ئانىسى ئېلىپ

چققان داستخانىنى ئېچىپ، ئانىسىغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇردى. * — ھەي دادا، پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا، پۇلسا بولسا كۆزىڭىزنمۇ ئاچمىز، — دېيىشىپتۇ ئوغۇللار. ④ قۇرۇپ، ياساپ، پۈتتۈرۈپ ئىشقا چۈشۈرمەك، پائالىيەت باشلىماق: مەكتەپ ئاچماق. دۇكان ئاچماق. * مەن سىلەردىن سوراي، ئۇنداقتا باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئېچىپ نېمە قىلىمىز؟ * بۇ يىگىت مۇساپىر ئىكەن، يېقىندا شەھىرىمىزگە كېلىپ سودىگەرلىك دۇكىنى ئېچىپتۇ. ⑤ نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ ماھىيىتى، خۇسۇسىيىتىنى، سىرىنى ئاشكارىلىماق: ئېنىقلىماق، يەشمەك: تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئاچماق. ئەپت ـ بەشىرىنى ئاچماق. زىددىيەتلەرنى ئاچماق. * ئادەمنىڭ ئىندۇسىدۇئال ئىرادە ۋە خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەرقانداق تارىخىي ياكى رېئال ئىجتىمائىي ۋەقەلىكلەرنى پروزا ئەسىرى قىلىپمۇ، ئەينى ۋاقىتتا دراما ئەسىرى قىلىپمۇ يېزىۋەرگىلى بولىدۇ. * ئېچىپ بېرەر ئىلىم ـ پەن، تەبىئەتنىڭ سىرىنى، ماگما ئېنىق كۆرسىتەر، تۆتلىشىشنىڭ يولىنى. ⑥ بېرەر نەرسىنىڭ ھەرىكىتىگە يول بەرمەك؛ باشلىماق، ئاققۇزماق: گەپ ئاچماق. سۆز ئاچماق. سۇ ئاچماق. * بېرەر چەت ئەل تىلىنى بىلىمەي تۇرۇپ، بىلىم ساھەسىدە ئىزدىنىشتىن گەپ ئاچقىلى بولمايدىكەن. * ئەيسا ئوغرىلىقچە بېغىغا سۇ ئېچىۋاپتىكەن، ئۇنى دەرھال دادۇيگە چاقىرتىپ كېلىپ جەريمانە قويۇپتۇ. ⑦ ئۆزلەشتۈرمەك، پايدىلانغۇدەك قىلماق، ئىشقا كىرىشتۈرمەك: يەر ئاچماق. كان ئاچماق. نېفىتلىكىنى ئاچماق. * — سەن ئەكىبەرنىڭ «قاۋانلىق»نى ئېچىش پىلانىنى نېمشقا ئاخشام ماگا بەرمىدىڭ؟ — دېدى لى زۇڭخۇا كاتىپقا. ⑧ كۆپچىلىكىنى بىر يەرگە يىغىپ مۇزاكىرە قىلماق ياكى بېرەر ئىشنى، مەقسەتنى ئۇقتۇرماق: مەجلىس ئاچماق. * يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەسئۇللىرى يىغىن ئېچىپ، تېرىلغۇغا بېرىلەشتۈرۈپ، كۆزگى بۇغداي پەرۋىشىنى ئوبدان ئېلىپ بېرىش تەدبىرلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. ⑨ خۇشال قىلماق، شادلاندۇرماق: كۆڭۈل ئاچماق. * پادىشاھ ئۇنىڭ جاۋابىدىن قانائەتلىنىپ ئاپىرىن ئېيتىپتۇ ۋە ئون كۈندەك تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلاپ، سەيلە ـ تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىپ باشقا يەرگە يۇرۇپ كېتىپتۇ. ⑩ كۇچەيتىمەك، راۋاجلاندۇرماق، ئۆستۈرمەك: كىتاب ئوقۇش ئادەمنىڭ زېھنىنى ئېچىپ، تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ. ⑪ ماگدۇرماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك: رادىئونى ئاچماق. تېلېۋىزورنى ئاچماق. * شۇنداق ئوكا، بىز ناخشا بىلەن ياشايمىز. مانا ھازىر قاراپ باقە؟ رادىئونى «تارس» قىلىپ ئاچساكلا خالىغان ناخشاڭنى ئاڭلىيالايسەن. ⑫ ھۆسنىگە ھۆسن قوشماق، گۈزەللەشتۈرمەك، ياراشماق: — ئىران نۇسخىلىق يېڭى گىلەم ئۆيىنى بەك ئېچىپتۇ.

ئاچماق II پ. قورساقنى يېگەن نەرسە تۆگىمەك، تاماق يېيىشنى تەلەپ قىلماق: قورساقنىڭ ئاچقىنى — ئەقلىنىڭ قاچقىنى (ماقال). * قوپ قىزىم، چاققان بولغىن، داداڭنىڭ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، ئىتتىكرەك تاماق ئېتەيلى.

ئاچماق III ئى. دېئال. ئېچىق، باشلام، ئاچما.

ئاچۇرماق I «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۆرە مومايىنىڭ ئىشكىنى نېمىدەپ ئاچۇرۇشنى بىلمۇبلمىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. * ئەنە شۇ چاغلاردا ئېشكىنى يەتتۈرۈپ قويۇپ، ھەممە يەرنى ئاختۇرۇپ تاپالماي يۇرگەن بىر كىشى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا دەرھال رەم ئاچۇرۇشقا كەپتۇ.

ئاچۇرماق II «ئاچماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرنا يەنە بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا شىر بىرلا ئېتىلىپتۇ ـ دە، تۇرنىنى تۇتۇۋېلىپ: — سېنىڭ بىلەن سۆزلىشۇبرىشكە نەدە ۋاقتىم! قورسىقىمنىمۇ ئاچۇرۇۋەتتىڭ، — دەپتۇ رەھىمسىزلىك بىلەن.

ئاچۇرۇلماق «ئاچۇرماق I» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاچقتۇرماق «ئاچىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاچقماق پ [ئېلىپ+چىقماق] ئىچكىرىدىن ياكى پەستىن بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقماق: كەرىمخان ئورەكتىن تېزلا بىر تال بەسەينى ئاچقىپ قوشنىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ئاچقىشماق «ئاچقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاچماق سۈپ. ئاچىسى بار، ئاچىلىق: بىز بىر يېرىم يىل ئىلگىرى «ئون بىر بىتىم»گە ئەمەل قىلىپ ماناس دەريا‌سى بويىدىن قايتقىنىمىزدا ئاۋۇ بىر تۈپ يوغان ئاچماق قارىياغاچنىڭ سايىسىدا ئارام ئالغاندۇق. * // سەيدىن قارىنىڭ خىيالىنى قارىياغاچنىڭ ئاچمىقىغا بېكىتىلگەن رادىئو كانىيىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى بۆلۈنۈپ كەتتى.

ئاچ - يالىڭاچ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك يېتىشمەيدىغان، كۈنى ئۆتكۈر، تۇرمۇشى قىيىن؛ ئىنتايىن نامرات: ئەمگەكچى خەلق ئاچ - يالىڭاچ قېلىۋاتقان قىش - زىمىستان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، گومىنداڭ چېرىكلىرى ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك يەنە كېلىپ بۆلىدى.

ئاچ - يالىڭاچلىق ئاچ - يالىڭاچ ھالەت: ئەمگەكچى خەلق، كونا جەمئىيەتتە فېئودالىزىم ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمىغا قاتتىق ئۇچرىغان، ئاچ - يالىڭاچلىقتا قالدۇرۇلغاندى.

ئاچ - يېلىك ← **ئاچ - يالىڭاچ**: ئاچ - يېلىك قالماق. ئاچ - يېلىك يۈرمەك.

ئاخبارات ئى [ئە] ① خەۋەر، مەلۇمات: شىنجاڭ گېزىتىنىڭ يېقىندا ئېلان قىلغان ئاخباراتىدا: «ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسى ئامېرىكا دۆلەت مەجلىسى ماقۇللىغان سودا قانۇنى لايىھىسىدىن نارازى بولىدى» دېيىلگەن. ② <ھەرب> مەلۇم ئەھۋال توغرىسىدىكى مەخپىي خەۋەر ۋە دوكلات: ھەربىي ئاخبارات.

ئاخباراتچى ئى ① ئاخبارات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم. ② <ھەرب> مۇھىم ئىچكى ماتېرىيال ۋە مەخپىيەتلىكنى ئىگىلەش ئۈچۈن قويۇلغان مەخسۇس خادىم.

ئاخباراتچىلىق ئى «ئاخباراتچى» سۆزىدىنىڭ كەسىپ نامى: ئاخباراتچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق.

ئاختا سۈپ [موڭ] جىنسىي بەزلىرى، تۇخۇمى ئېلىپ تاشلانغان: پىچىلغان: جۇ سۇلالىسى دەۋرىدىلا يۇزىگە خەت چېكىش، بۇرنىنى كېسىۋېتىش، پۇتىنى ئۈزۈۋېتىش، ئاختا قىلىۋېتىش، ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت بەش خىل جازا بەلگىلەنگەن.

ئاختا ئات ئاختا قىلىنغان ئات: ئاختا ئات ياۋاش كېلىدۇ.

ئاختا بولماق جىنسىي بەزلىرى، تۇخۇمى ئېلىپ تاشلانماق.

ئاختا قىلماق جىنسىي بەزلىرىنى، تۇخۇمىنى ئېلىپ تاشلىماق؛ پىچىۋەتمەك: — بۇ ۋاقىت ئىچىدە بىزنىڭ ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ سەرگۈزەشتىمىزنى، ئاختا قىلىنىشىمىزنىڭ سەۋەبىنى باشتىن ئاياغ سۆزلەشسەك، ۋاقىتىمىزمۇ تېز ئۆتىدۇ، دەممۇ ئالمىز، — دەپتۇ ئۇ.

ئاختارما ① سۈپ. ئاغدۇرۇلغان، ئاغدۇرۇپ قويۇپ تېرىلمىغان: ئاختارما يەر. * سادىق يولدىن قايرىلىپ، كۆزدە ئاختارما قىلىپ تاشلىۋەتكەن تېرىلغۇ ئېتىزلىرىنىڭ ئىچىگە كىردى. ئېتىزنىڭ توپىسىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇلاپ كۆردى، كىچىككىنە تۆپىراقنى چىمدىپ ئېلىپ تىلى بىلەن تېتىپ باقتى. ② ئى. ئاغدۇرۇلغان، ئاغدۇرۇلۇپ تېرىلمىغان يەر: سايدا تاش تېپىلماپتۇ، ئاختارمدا داڭگال (ماقال). * ئەمدى يانىدىم ئاختارمىغا سۇ تۆتۈپ، كۆموش سۇلۇق ئۆستەڭ بويى ساي بىلەن.

ئاختارما سۇيى <دېھ> زىرائەت تېرىلىپ مايسا بولغاندىن كېيىنكى تۇنجى سۇيى.

ئاختارما قىلماق <دېھ> ① يەرنى ئاغدۇرۇپ ئاپتاپقا سالماق: بارات سامساق ئۆتكەن يىل

ئاختارما قىلىپ قويغان ئون مو يەرگە بۇ يىل بالدۇرلا قوناق تېرىدى. ② ئاختارما قىلىنغان يەرگە ئۇرۇق چېچىپ ئاندىن سۇ قويماق: داۋۇت ئاخشىمى سارىخانغا مۇنداق دېدى: «ھېلىما ـ خۇن ئېشەك ھارۋىسىنى بەرمەكچى بولدى، ئۆزىمىزنىڭكى بىلەن ئىككى ھارۋىدا توشۇساق، ئەتە كەچكىچە قىغنى تۆكۈپ بولىمىز، چۈشتىن كېيىن ئۇرۇقنى چېچىپ، ئاختارما قىلىۋېتەيلى.»

ئاختارمىدا چالما تالاشماق ئەھمىيەتسىز، زۆرۈرىيىتى يوق نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاۋارە بولماق: ـــ بولدى، بىز ئاختارمىدا چالما تالاشمايلى، ـــ دېدى ساۋۇر ئاكا جىددىي قىلىپ، ـــ ئۇ قىز ئىشخانىدا ساقلاپ قالدى، سەن ئۇنىڭ سىزىپ چىققان چېرتيوژىنى كۆرۈپ چىق.

ئاختارمىلىق ئى. <دېھ> ئاغدۇرۇپ ئاپىتاپقا سېلىنغان تېرىلغۇ يەر: داڭ ئۈچىنچى قېتىم ئۇرۇلغاندا، كىشىلەر دادۇي قورۇسىغا قاراپ سىلجىشقا باشلىدى، دۈگدىيىپ كەتكەن بۇ ئادەملەر ئويمان ـ چوڭقۇر ھارۋا يولىدا، يازدىن بېرى ھەيدەلمەي چىڭدىلىپ كەتكەن ئاختارمىلىقلاردا دۈگجۈپ ـ دۈگجۈپ ماڭاتتى.

ئاختاما (توغرىسى: ئاختارما) ←← **ئاختارما.**

ئاختۇرتماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۇ ئوغرىنىڭ ئۆيىگە ئادەم ئەۋەتىپ ھەممە نەرسە ـ كېرەكلىرىنى بىر ـ بىردىن ئاختۇرتۇپ كۆردى.

ئاختۇرماق پ. مەلۇم بىرنەرسىنى ئىزدىمەك، قىدىرماق: لۇغەت ئاختۇرماق. ئۆيىنى ئاختۇرماق. يانچۇق ئاختۇرماق. * ياپونلار پۇقرالارنىڭ چانىلىرىغا ئولتۇرۇپ مۇز ئۈستىدە يۈرۈپ يېزىلارنى ئاختۇراتتى.

ئاختۇرۇشماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدۇللا ساقچىلارغا ياردەملىشىپ ئۇ ياق، بۇ ياقنى بىللە ئاختۇرۇشۇپ بەردى.

ئاختۇرۇلماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پومېشچىكنىڭ بىرەر چىشقاق پاقلىنى تاسادىپىي يوقاپ كېتىدىغان بولسا مەھەللىدە قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئۆيلەر ئاختۇرۇلاتتى.

ئاختىچى ئى. ① تارس. ئات باقار، ئات باققۇچى. ② ئات قاتارلىق ئەركەك ھايۋانلارنى پىچىدىغان ئادەم.

ئاختىخانا ئى. تارس. ئات ئېغىلى، ئات قوتىنى؛ ئاتخانا: قۇربان ئاكا ئاختىخانىدىكى ئاتلارنى ھەر كۈنى بىر قېتىم سۇغرىشقا ئاچىقىدۇ.

ئاخشام رەۋ ① كۈن ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىت؛ پەيت: مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، بىلمەس ئۇندىن باشقىنى. ئىشتىن ئۈزمەس قولىنى، ئەتىسى ۋە ئاخشىمى. ② كەچ، كەچقۇرۇن: ئاشۇ ئاخشام ھېچ چىقمايدۇ ئېسىمدىن (تۇنجى سۆيگۈ ھۇزۇرىنىڭ گۇۋاھى)، شۇ ئۈچرىشىش بولغانىدى يۈرەكنىڭ، دوختۇر ئىلاج قىلالمىغان داۋاسى.

ئاخشامقى سۈپ ① كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىتتىكى: خۇددى چۈشتەك ئاخشامقى ۋەقە، كەلدى ئۇنىڭ ئېسىگە بىردىن. يۈرەك قەلبى تولۇپ غەزەپكە، تۇرۇپ كەتتى ياتقان ئورنىدىن. ② كەچكى، كەچقۇرۇنقى.

ئاخشاملىق ① «ئاخشام» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ... شۇنداق قىلىپ، ئاخشاملىققا ئۇنىڭ ئۆيىگە بارىدىغان بولدۇقمۇ، ② سۈپ. بىر ئاخشامغا يېتەرلىك، بىر ئاخشامغا كېرەكلىك، بىر ئاخشام داۋاملىشىدىغان: بىر ئاخشاملىق كىنو. بىر ئاخشاملىق ئويۇن.

ئاخماق (توغرىسى: ئەخمەق) ←← **ئەخمەق.**

ئاخۇن ئى [پ] ① <دىن> ئىسلام دىنىدىكى ئۇقۇمۇشلۇق كىشى، دىنىي زىيالىي، موللا: ۋاڭنىڭ ئەتراپىدا يەتتە ـ سەككىزدەك ئاخۇن قوللىرىدا قۇرئان تۇتۇپ تۇراتتى. ② ئەرلەر

ئىسمىنىڭ كەينىگە قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى: مۆمن ئاخۇن. جاپپار ئاخۇن.

ئاخۇنەك ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، ئەركىكىنىڭ تەن ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 33 سانتىمېتىر، يازلىق پەيي تۈكلىرىنىڭ رەڭگى چىپار بولۇپ، دۈمبە، قۇيرۇق تەرەپلىرى ئاق ئالا بولىدۇ؛ چىشسىنىڭ باش ۋە بويۇن قىسىملىرى قارا، قالغان قىسىملىرى سارغۇچ رەڭلىك، قوڭۇر ئالسى بار، قىشتا ھەر ئىككىلىسىنىڭ چوققىسى، قۇيرۇق پەيلىرىنىڭ سىرتى سەل قارا بولغانىدىن باشقا قالغان قىسىملىرىنىڭ ھەممىسى ئاق بولىدۇ، ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ؛ ئېگىز تاغلاردا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ نوتىسىنى، ئۇرۇقلىرىنى ۋە ھاشاراتلارنى يەپ ياشايدۇ؛ بۇ خېيلۇڭجياڭدا، شىنجاڭنىڭ ئالتاي تاغلىرىدا تېپىلىدۇ.

ئاخۇنباش ئى [ئاخۇن+باش] دىئال يەر مەدەنىي؛ موگۇ.

ئاخۇنلۇق ئى <دىن> «ئاخۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاخۇنلۇق قىلماق. * مۇپتى، ئاخۇنلۇق سۆزىنى توختىتىپ، ئۆز ئادىتى بويىچە بېشىنى ئېگىپ، لەۋلىرىنى سۈس قىمىرلىتىپ دۇرۇت ئوقۇشقا كىرىشتى.

ئاخۇنۇم «ئاخۇن» سۆزىنىڭ بىرىنچى شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ھۆرمەت شەكلى: خوش ئاخۇنۇم، گەپ سىلىدىن بولسۇن. * ئەگ ئاخىرقى كۆزەتكە ئاخۇنۇم چىقىپ قالسا بىر چىرايلىق قىز تۇرغۇدەك.

ئاخۇنياغلىق ئى [ئاخۇن+ياغلىق] ئۇرۇكنىڭ بىر تۈرى، تاشقى پوستى ئاقۇچ، بىرئاز تۈكلۈك بولىدۇ.

ئاخىر [ئە] ① ئى. ئەرسە، ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە ــ ھادىسە ۋە ۋاقىت قاتارلىقلارنىڭ تۈگەنچىسى، ئەگ كېيىنكىسى: ئاپتونوم رايونلۇق ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش يىغىنى 3 ــ ئاينىڭ ئاخىرى ئېچىلدى. * رەجەپ قانچە قىلىپمۇ ئۇلارنى تاپالمىدى. ئاخىر «ئۇلار دەريادىن ئۆتۈپ كەتكەن بولسا كېرەك»، دەپ ئويلىدى ۋە ئۆزىمۇ دەريادىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. ② يۇك. زادى: ئاخىر سەن نېمىدېمەكچى ئىدىڭ؟ ③ رەۋ. بەرىبىر، ھامان، قاچانلا بولمىسۇن، قانداقلا بولمىسۇن؛ نەتىجىدە: بىز باش ــ ئايىغى يوق بۇ ئىشقا، ئاخىر كۆڭۈل بۆلمەي قويدۇق. * بېلىقچىنىڭ كىچىك ئوغلى كۈنلەپ، ئايلاپ، يىللاپ يىغلاپتۇ. يىغلا ــ يىغلا ئاخىر قۇشقاچقا ئايلىنىپ قېلىپتۇ.

ئاخىر بىر كۈن ئەھەس بىركۈنى ⟶ بىر كۈن ئەھەس بىركۈنى: بىز ئاخىر بىر كۈن كۆرۈشىمىز.

ئاخىر زامان دۇنيانىڭ، ھاياتنىڭ ۋە بارلىق مەۋجۇداتنىڭ يوقلىش ئالدىدا تۇرغان، يوقلىشقا يېقىن قالغان ۋاقتى؛ قىيامەت: ئاخىر زامان بولماق. ئاخىر زامان كەلمەك. * بۇ كۆڭۈلسىز كەيپىياتنى ھەر يان يۇگۈرۈپ قېچىپ يۈرگەن ئىتلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ جىددىيلەشتۈرمەكتە ئىدى. مۇنداق قارىغاندا، بۇگۈن ئىتلارغا ئاخىر زامان بولغاندەكلا تۇيۇلاتتى. ئەمما ئەھۋالنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە جىددىيلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ئاخىرەت ئى [ئە] <دىن> ئۇ دۇنيا، باقىي ئالەم؛ قىيامەت: ۋەزىر، ئەمەلدارلار شاھزادىنى سۈدىن سۈزۈپ چىقىپ قارىسا، ئۇ ئاللىقاچان ئاخىرەتكە كېتىپ بولغانىكەن. * شاھ قۇرۇق دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ.

ئاخىرەتلىك ① ئى. كىشى ئۆلگەندىن كېيىن شۇ كىشىنىڭ ئۆلۈمىنىڭ ئالدى ــ كەينىدە ئىشلىتىلىدىغان پۇل ــ پۇچەك ۋە نەرسە ــ كېرەك: ئەگەر بۇ پىكرىم، بۇ چارەم سىلەرگە ماقۇل چۈشسە، مانا مەن يېنىمدا ئاخىرەتلىكىم ئۈچۈن ساقلاپ كەلگەن مۇنۇ بىر تەڭگە پۇلۇمنى ئاتىدىم. ② سۇپ. كۆچمە. ئۆمۈرلۈك، مەڭگۈلۈك، بۇزۇلماس: ئاخىرەتلىك دوست. * سابىت بىلەن ئوسمان ئاخىرەتلىك دوستلاردىن

ئىدى. * ــ نېمىشقىلىقى ئېنىققۇ؟ ــ دېدى ھېلىقى سوئال بەرگەن تالىپ، ــ سەن ھىسابىدىن دامولا لامغا تەرەت ئېلىپ، قۇرئان تۇتۇپ، قول بېرىپ مۇرىت بولغان، مۇرىت بولۇش ئۈيۈن گەپ ئەمەس، ئاخىرەتلىك ئىش ــ تە.

ئاخىرقى سۈپ. نەرسە ۋە ھەرىكەت قاتارلىنىڭ ئەڭ كەينىدىكى، كېيىنكى: ئاخىرقى پۇرسەت. * مۇختەر 20 تىيىنغا تۆت بىلگۈر ئېلىپ يېدى. ئاخىرقى بىلگۈرنى يېگەندە، بىلگۈرنىڭ سوغۇقى ئۇنىڭ مېڭىسىگە چىقىپ كەتتى.

ئاخىرقى پەللە ① بېرىپ يېتىدىغان، ئاخىرقى نۇقتا. ئاخىرقى نىشان. ② <تەن> يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىدا بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكى؛ ئايىغىلىشىش ئورنى، توختىغان نۇقتا.

ئاخىرقى خانا <مات> سانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر خانىسى.

ئاخىرقى سوت <قا> سوت مەھكىمىسى ئەنزىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قىلغان سوت؛ ھۆكۈم.

ئاخىرقى نەپىسگىچە ئۆمۈرنىڭ ئاخىرلاشقان مىنۇتىغىچە، ئۆلگەنگە قەدەر: ئاخىرقى نەپىسگىچە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلماق.

ئاخىرقى نۇسخا <مەت> ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سىلىشتۇرۇپ ئۆزگەرتىپ چىقىلغاندىن كېيىن بېكىتىلگەن نۇسخا.

ئاخىرقى ھۆكۈم <قا> سوت مەھكىمىسى سوتلانغۇچى ئۇستىدىن چىقارغان ئاخىرقى ھۆكۈم.

ئاخىرقى ھېسابتا نەتىجىدە، بەرىبىر، ھامان، ئومۇمەن: كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا پەيدا بولغان بۇ ئىدىيەۋى جەريانىنى، ئاخىرقى ھېسابتا، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش شارائىتى بەلگىلەيدۇ.

ئاخىرلاشتۇرماق «ئاخىرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكا بەخت نۇرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ سەرگەردانلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتۇردى.

ئاخىرلاشتۇرۇلماق «ئاخىرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاخىرلاشماق پ. ئاخىرىغا يەتمەك، تامام بولماق، تۈگىمەك: سادىقنىڭ ھېكايىسى ئاخىرلاشتى. * سۆھبەت ئاخىرلىشىپ، ھەمرا ئوخلاپ قالغاندىن كېيىنمۇ كۆچلۈك ھاياجانلانغان مېھرىبانلىنىڭ كۆزىگە خىلىغچە ئۇيقۇ كەلمىدى.

ئاخىرى رەۋ ① ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ تۈگەش چېكى؛ ئايىغى، ئەڭ كەينى: مەن بۇ ئىشقا ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ ئاخىرى بىر ئامال تاپتىم. * كۆزىنىڭ ئاخىرى، يېرىم كېچىدە، بولۇپتۇ بىر ۋەقە، ئورمان ئىچىدە. ② ئاخىرقى ھېسابتا، نەتىجىدە بەرىبىر، ھامان: مەن ئۇرلۇك باھانە ــ سەۋەبلەر بىلەن رىزىۋانىنىڭ ياتقىغا كىلىدىغان بولۇپ قالدىم. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ئاخىرى مۇھەببەت يالقۇنىغا ئايلاندى.

ئاخىرى بېرىپ ھامان، بەرىبىر، ئاخىرقى ھېسابتا: سەمەت ئۆتكەن يىل ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمىگەندى، ئاخىرى بېرىپ، ئۇ بۇ يىل يەنە ئىمتىھان بەردى.

ئادا [ئە] ① ئى. ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە ــ ھادىسىنىڭ ئاخىرى، تاماملىنىش ئىجراسى. ② سۈپ. پاكىز، تازا: ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدىكىلەر: «بۇغدىيىڭ تازا ئەمەسكەن» دەپ باشقىدىن ئادا قىلدۇردى.

ئادا بولماق ① تامام بولماق، ئاخىرىغا يەتمەك، تۈگىمەك، پۈتمەك، قۇتۇلماق: ۋەزىپە ئادا بولماق. * روشەن چاقناپ ئېقىپ چۈشتى ئاسمانىدىن، كۈموش لېنتا كەبى ئاپئاق سوزۇلۇپ. ئۇنىڭ كۆيۈپ ئادا بولغان نۇرلىرى، كەتتى مەڭگۈ يورۇقلۇقتا قوشۇلۇپ. ② كۆچمە. دەرد ــ ئەلەمدىن تۈگىشىپ كەتمەك: بۇ ئىشلارنىڭ تېگىدە چوقۇم بىر سىر بار. ئەمما سەپەرقۇل بىلەن مومايغا بەك ئۇۋال بولدى. بىچارىلەر ئادا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ③ پاكىز، تازا بولماق: مەن

سورۇپ، تاسقاپ ئادا بولغان بۇغدايدىن ئۈچ تاغار بۇغدايىنى تۈگمەنگە ئېلىپ بېرىپ، ئۈچ ئاخشام قونۇپ، ئاران تارتىپ كەلدىم.

ئادا قىلماق ① ئىجرا قىلماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئورۇندىماق، ئۆتىمەك، بېجىرمەك؛ تۆلىمەك: بىز ئۆزىمىزنىڭ بۇرچىمىزنى ئادا قىلدۇق. * ئوغلىدىن قاتتىق رەنجىگەن ئاتا — ئانا ئىككى يىلغىچە «قەرز»نى قايتا ئادا قىلىش ھەققىدە بىرنېمە دېيىشمىدى. * ئۆمۈر قەلىمىمنى تۇتۇپ مەھكەم، ئىلھامىم كانلىرىنى قازماقچىمەن. ۋەتەننىڭ كۈتكىنىنى ئادا قىلىپ، زەپەرلەر قامۇسىنى يازماقچىمەن. (2) پاكىز، تازا قىلماق: ھەلىمىخان سورۇپ، تاسقاپ بىر كۈندە، ئادا قىلدى ئالتە تاغار قوناقنى. شۇنداق ئىشلەپ ئاخىر چۆرۈپ تاشلىدى، «ھۇرۇن خوتۇن» دېگەن كونا قالپاقنى.

ئاداپ ئى [پ] ئۇن، كېپەك قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ئۆي ھايۋانلىرىغا ئېتىپ بېرىدىغان سۇيۇق ئۇماچ: قاقشايتتى بىچارە جاناخان مۇڭلۇق، ئەتكىنى ئاش ئەمەس گوياكى ئاداپ. مەكتەپتىن قېپقالغان ئىككى ئۆسمۈرى، ئىشلەيتتى چوڭلاردەك يۈرەكتە زەرداپ.

ئادا — جۇدا ⟵ **ئادا — جۇدا بولماق.**

ئادا — جۇدا بولماق ئالاقە، مۇناسىۋەتنى ئۈزۈل — كېسىل ئۈزمەك، توختاتماق: گۈلنار: — مەن سەن بىلەن ھەم بۇ ئائىلە بىلەن ئادا — جۇدا بولدۇم، مېنى بۇندىن كېيىن ئىزدىگۈچى بولما! — دېدى.

ئادارگۈل ئى. دىئال ⟵ **ئانارگۈل.**

ئاداسقا ئى. دىئال. ئاتا — ئانىلاردىن تەۋەررۇك بولۇپ قېپقالغان نەرسىلەر.

ئاداش ئى ① دوست؛ ئاغىنە، بۇرادەر: ئاداش بولماق. * رامىلە شۇ كېچىسى خەتنىڭ داۋامىنى يېزىپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئەتىسى خالتىنىمۇ تىكىپ تەييارلىغان ھەم دادىسىدىن بىرنەچچە قىز ئاداشلىرى بىلەن بىللە تراكتورغا چىقىپ شەھەرگە ئوينىغىلى بارغاچ، ھامما ئاچىسىنىڭكىدە بىر كېچە قونۇپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدا رۇخسەتمۇ ئالغانىدى. ② يار، ئاشنا: كۆردۈڭمۇ بۇ باشىمنى، كۆزۈمدىكى ياشىمنى، ئۈچ كۈن بولدى كۆرمەيمەن، قارا قاش ئاداشىمنى.

ئاداش تۇتماق جانت ① ئۆزئارا دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورناتماق؛ دوست، ئاغىنە بولماق: مەن ئەكرەمنى ئاداش تۇتتۇم. ② ئاشنا بولماق، يار تۇتماق.

ئاداشتۇرماق «ئاداشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يات چوققىلار توسۇپ ئالدى ئايالنى، تۈن زۇلمىتى ئاداشتۇردى كۆزىنى. ئۇ مېڭىشنى داۋام قىلدى تۈن بويى، يول ئىزدىدى ھەر يان ئۇرۇپ ئۆزىنى.

ئاداشتۇرۇلماق «ئاداشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاداشقان «ئاداشماق» سۆزىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاداشقان نېرۋا <ئانات> 10 — جۈپ مېڭە نېرۋىسى. بۇ نېرۋا ئۇزۇنچاق مېڭىدىن چىقىپ، باش، بويۇن، كۆكرەك ۋە قورساق قاتارلىق قىسىملارغا تارقالغان بولىدۇ؛ ئۇ، ئىچكى ئەزا، قان تومۇرى ۋە بەز قاتارلىقلارنىڭ رولىنى تەڭشەپ تۇرىدۇ.

ئاداشماق پ ① نىشان، يول، ھېساب، پىكىر، سۆز، خىيال، ئەقىل قاتارلىقلاردىن ئازماق: نىشاندىن ئاداشماق. يولدىن ئاداشماق. * ياخشىنى ماختىساڭ يارىشىدۇ، يامانىنى ماختىساڭ ئادىشىدۇ (ماقال). * قۇرئاندازىم يول ئاداشتىم، مېنى غەيرىي يولغا سالغىن. لەيلى كەبى ھەددىدىن ئاشتىم، مەجنۇن كەبى چۆلگە سالغىن. ② سەۋەنلىك ئۆتكۈزمەك، خاتالاشماق، يولدىن چىقماق: ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى بۇ پائالىيەت داۋامىدا ئارقىدا قالغان ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاداشقان ياشلارنى يېتەكلەش، تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش خىزمىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى.

ئاداق ئى. ئاخىرى، سوڭى: كاشكى جان بىر

باغ ئوتۇنغا ئەرزىسە ئارمان نېمە، ۋەتەنسىم گۈلخاندا يانسام چاراسلاپ تا ئاداق.

ئاداققى سۈپ. ئاخىرقى، ئەڭ ئاخىرقى: ئۇ ۋۇجۇدىدا ئۆز زامانىسىنىڭ قىزلىرىدا كەم ئۇچرايدىغان بىر خىل قەتئىي مەردانىلىك ۋە يۈكسەك جاسارەتىنى ھېس قىلدى ۋە ئاداققى قەتئىي قارارغا كەلدى.

ئاداققىچە رەۋ. ئاخىرغىچە، ئەڭ ئاخىرغا قەدەر: بىز كومموندىزم ئۈچۈن ئاداققىچە كۈرەش قىلىمىز. * ياق! رەيھان ئاداققىچە ماڭارىپ ئىدارىسىگە بارمايدۇ. ئۇ ئۆزى تاللىغان بۇ خىزمەتىنى ئاداققىچە ئىشلەيدۇ. بۇ خىزمەت پارتىيەنىڭ خىزمىتى، بۇ بالىلار خەلقنىڭ بالىلىرى.

ئادالاتقۇزماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىياۋدۇيجاڭ ئەزالارغا خاماندا سورۇلۇپ بولغان بۇغداينى يەنىمۇ پاكىز ئادالاتقۇزۇپ ئامبارغا توشۇتۇۋاتاتتى.

ئادالاتماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىنىپ مەسئۇلى زۆرەم ئوقۇغۇچىلارنى ئۈيۇشتۇرۇپ ئۇلارغا مەكتەپ قورۇسىنى ئادالاتتى.

ئادالاشماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇگۈنكى تويدا قىزلار تاماق ئىشلىرىغا يارەملىشىپ سەي ـ كۆكتاتلارنى ئادالىشىپ بەردى.

ئادالانماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆكۈلدە قالمىدى غەشلىك، زىياندا شلار جازالاندى. ئىرىق ـ ئۆستەكلەرنى لاتقا ئېقىن سۇدا ئادالاندى.

ئادالەت ئى [ئە] ① ئادىل، خالىس ۋە توغرا ئىش تۇتۇش، ھەقانىيەتلىك؛ ھەقانىيەت، ئادىللىق: ئادالەت زوراۋانلىق ئۇستىدىن غەلبە قىلدۇ. * پادىشاھ ئۆز تەۋەسىدە ئادالەتنىڭ كەتكەنلىكىنى، ئۆز ئەتراپىدىكىلەرنىڭمۇ پادىشاھلىق خەزىنىنى كولاشقا باشلىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سېزىپتۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئادالەتپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] ئادالەت تەرەپدارى، ئادالەتنى ياقلايدىغان، ھەقانىيەت ئۈچۈن كۈرىشىدىغان، ھەققانىيەتچى: ئادالەتپەرۋەر ئادەم. ئادالەتپەرۋەر خەلق. * بوغدا تېغى ئۆز باغرىدا سانسىزلىغان ئاقسۇ، دانىشمەنلەرنى، باتۇر ـ پالۋانلارنى، ئادالەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر، خەلقپەرۋەر ئوغلانلارنى ئۆستۈردى.

ئادالەتپەرۋەرلىك «ئادالەتپەرۋەر» سۆزىدىكى ئابستراكت ئىسىم شەكلى: موللازىيەدىن ئوبرازىنىڭ گەۋدىلىك يېرى ئۇنىڭ خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەرلىكىدە، مەن ئۇنىڭ ئوبرازىدىن ھايات موللازىيەدىنى كۆرگەنىدەك بولدۇم.

ئادالەتسىز سۈپ ① ئادىل بولمىغان، ھەققانىيەتسىزلىك بىلەن ئىش تۇتىدىغان؛ ئادالەتتىن تاشقىرى، ئادالەتكە خىلاپ: ئادالەتسىز ئورۇش. ئادالەتسىز ئىش. ئادالەتسىز جەمئىيەت. * پادىشاھ زامانىدا بۇنداق ئادالەتسىز ئىشلار كۆپ بولغانىدى. * ئاتامنىڭ ئادالەتسىز تەنبىرىنى مۇلايىملىق بىلەن ئاڭلاشقا ۋە بۇنىڭغا سەۋر قىلىشقا ئۆزەمگە ئۆزەم قانچە قېتىم ۋەدە بەرگەنىدىم. لېكىن ۋەدەمنى زادىلا ئورۇندىيالمىدىم.

ئادالەتسىزلىك «ئادالەتسىز» سۆزىدىكى ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سەن بۇ ئىشتا بەك ئادالەتسىزلىك قىلدىڭ، ـــ دېدى سەمەت ئىبراھىمغا خاپا بولۇپ. * سەن بارلىق ئادالەتسىزلىكلەرگە كۆزۈڭنى ياشلىغان ھالدا چىداشلىق بەردىڭ، ئەزەلدىن بىر ئېغىزمۇ قارشى سۆز ئېيتماپ باقمىدىڭ.

ئادالەتلىك سۈپ. ھەقانىيەتلىك بىلەن ئىش قىلىدىغان، ھەققەتكە ئاساسلانغان؛ ئادىل: مەن ۋەتەنىمىزنى قوغداپ، تاجاۋۇزچىلارغا زەربە بېرىش ئۈچۈن ئادالەتلىك ئۇرۇشقا كېتىۋاتىمەن. * بولشېۋىكلار پارتىيەسىنىڭ يولباشچىسى بالكونغا چىقتى ـ دە، ئىشچىلارنىڭ، دېھقانلارنىڭ ھاكىمىيەتنى ئۆز قولىغا ئېلىشى كېرەكلىكى، ئۇرۇشنى دەررۇ توختىتىپ، ئۆز

مەملىكىتىدە ۋە پۈتۈن دۇنيادا يېڭى ۋە ئادالەتلىك تەرتىپ ئورنىتىشى كېرەكلىكى توغرىسىدا نۇتۇق سۆزلىدى.

ئادالىتسلماق «ئادالاتماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنىڭ كەچلىك تامىقى ئۈچۈن يېتەرلىك كۆكتات ئادالىتىپ قويۇلدى.

ئادالىماق پ. پاكىزلىمەك، تازىلىماق، ئېرىغدىماق: قاچا ئادالىماق. ئۆي ئادالىماق. سەي ئادالىماق. * مەن گۈلىنىڭ ئاپىسى تاماق ئۈچۈن ئادالاۋاتقان پەمدۇردىن ئىككىنى قولۇمغا ئېلىپ كۆرسەتتىم. * ئاغرىغاننى دوختۇر كېلىپ داۋالىدى، چاچ ئۆسكەننى ئۆز ۋاقتىدا ئادالىدى.

ئاداۋەت ئى [ئە] ئۆزئارا چىقىشالماسلىق ياكى قارىمۇقارشىلىق، دۇشمەنلىك مۇناسىۋەت: گىنە، خۇسۇمەت، ئۆچمەنلىك: ئاداۋەت تۇتماق. ئاداۋەت ساقلىماق. * ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاداۋەت يېڭىدىن كېلىپ چىقىقان بولماستىن، بەلكى ئۇزۇندىن بېرى مەۋجۇت. * مەن شەخسىي ئاداۋەت بىلەن زادىلا ھېسابلاشمايمەن. * قەلبى ئىنسانىنىڭ يۇرەكىدە نە قىلغايلار نىزا، بولىدى قوي، ئالەمچە كەك بول، تۇر ئاداۋەتتىن بىراق.

ئاداۋەت تۇتماق ← **ئاداۋەت ساقلىماق:** سۆلايمان ھېچكىمگە كۆڭلىدە ئاداۋەت تۇتايدىغان ئاق كۆڭۈل ئادەم. * ھەممە مىللەت تەڭ-باراۋەر، ئىتتىپاق، ساپ قەلبىمىز. كەمستىشلەر يوقلىپ، پۈتتى ئاداۋەت، غەلۋىمىز.

ئاداۋەت ساقلىماق ئۆزئارا دۇشمەنلىك، قارىمۇقارشىلىق، چىقىشالماسلىق پوزىتسىيىسىنى داۋاملاشتۇرماق: خۇسۇمەت، گىنىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتمەسلىك: ھەي، نادان سىڭلىم، سىز مېنى تېخىچە «ئەزىزگە ئاداۋەت ساقلاۋاتىدۇ» دەپ ئويلامسىز؟ ئۇنداقتا، مېنى پۈتۈنلەي خاتا چۈشىنىدىكەنسىز. * ــ بالىلىرىم، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، بىزنىڭ ئارىمىزدا تا مۇشۇ كۈنگىچە يا ئۇرۇش-تالاش، يا رەنجىپ ئاداۋەت ساقلاش دېگەن نەرسىلەر كۆرۈلمىدى، ــ دېدى بوۋاي.

ئاداۋەتخور سۆپ [ئە+پ] ئاداۋەت ساقلايدىغان، ئاداۋەت تۇتىدىغان: ئادەۋەتخور ئادەم.

ئاداۋەتخورلۇق «ئاداۋەتخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزى ئادەملەرنىڭ ئاداۋەتخورلۇقى بەك كۈچلۈك.

ئاداۋەتلەشتۈرمەك «ئاداۋەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمەت بىزنى قەستەن ئاداۋەتلەشتۈرۈپ قويدى.

ئاداۋەتلەشمەك پ. ئۆزئارا قارشىلاشماق، بىر-بىرىگە دۇشمەنلىك پوزىتسىيىسىدە بولماق.

ئاداۋەتلىك سۆپ. ئاداۋەت تۇتقان، ئاداۋەت ساقلىغان، ئاداۋەتى بار: بۇ ئىنچىكە ھېسابات كادىرلار بىلەن دېھقانلارنى قايىل قىلدى، شۇنىڭ بىلەن زۇللارنىڭ لايىھىسى بىرمۇ قوللىغۇچى چىقماي يانچۇقىدا قالدى، مانا شۇ چاغدا زۇللارنىڭ ئاداۋەتلىك يۈرىكىدە توختى شۇجىغا نىسبەتەن ئۆچمەس داغ قالغانىدى.

ئادەت ئى [ئە] ① ئۆگىنىپ قالغان ھەرىكەت: قىلىق: ياخشى ئادەت. يامان ئادەت بولۇپ قالماق. * ئادەتىنىڭ دورىسى يوق، مەسچىتىنىڭ مورىسى يوق (ماقال). * ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن-قىسقا بولۇشى مەلۇم مەندىن ئېيتقاندا، ھەربىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ② ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ كېلىۋاتقان ياكى ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان ۋە كىشىلەرگە سىڭىپ كەتكەن تەرتىپ: قائىدە، يوسۇن، ئەنئەنە، ئۇدۇم: ئۇيغۇرلارنىڭ مېھماندوستلۇق ئادىتى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. * بىزنىڭ يۇرتتا، ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئوغۇللار 17 ياشتا، قىزلار 15 ياشتا توي قىلىدىغان ئادەت بار ئىدى. ③ <فىزىئول> ئايالالاردا ھەر ئايدا بىر قېتىم دەۋر قىلىدىغان بالياتقۇدا قان ھاسىل بولۇشتىن ئىبارەت فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە (قاناش ۋاقتى ئۇچ

كۆندىن يەتتە كۆنگىچە داۋاملىشىدۇ): ئادەت كۆرمەك.

ئادەت بولماق ← ئادەتلەنمەك: بۆرۈن ئاتىسىدىن نۇرغۇن مال دۇنيا قالغان بىر بايۇەچچە بولغانىكەن. يەپ ـ ئىچىپ، خۇشال ـ خۇرام ئۆيناپ كۆلۈش كىچىكىدىنلا ئۇنىڭغا ئادەت بولغاچقا، ئەيش ـ ئىشرەتتىن باشقىنى ئويلىمايدىكەن.

ئادەتتىن تاشقىرى ئادەتتىكىچە ئەمەس، ئادەتتىكىدىن ئۆزگىچە؛ پەۋقۇلئادده؛ ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك: مەن ئادەتتىن تاشقىرى ھاياجانلانغانلىقىمدىن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. * سىنىپ ئىچى ئادەتتىن تاشقىرى پاكىز ھەم رەتلىك ئىدى.

ئادەت قىلماق ئادەتكە ئايلاندۇرماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك؛ ئادەتلەنمەك: مەن ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت ئالتىدە تۇرۇپ ئالتە يېرىمغىچە يېرىم سائەت تەنھەرىكەت ئويناشنى ئادەت قىلدىم.

ئادەت كەلمەك ← ئادەت كۆرمەك.

ئادەت كۆرمەك <فىزئول> ھەيز كۆرمەك، ئاي كۆرمەك.

ئادەت كۈچى بىرەر جەمئىيەت ياكى بىرەر مىللەت خەلقلىرى ئۇچىدىكى ئۇجۇتمائىي ئەنئەنىۋى كۈچ: مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ ئادەت كۈچى ئەڭ قورقۇنچلۇق كۈچ.

ئادەتتە رەۋ. ئادەت بويىچە، ئادەتكە ئاساسەن؛ نورمال ھالەتتە، كۆپ ھاللاردا: ئۇ ئادەتتە تالا ـ تۇزگە ئاز چىقاتتى. * ئالىي مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلار ئادەتتە 22 ياشتىن تۆۋەن بولۇشى لازىم.

ئادەتتىكى سۈپ ① ئادەتتە بولىدىغان، ئادەتلىنىپ قالغان: ئۇنىڭدا دۆلەت مەسلىسى ئىنتايىن ئابستراكت قويۇلغان، تېخى ئەڭ ئادەتتىكى ئۇقۇم ۋە بايانلاردىنلا ئىبارەت ئىدى. ② ئاددىي: بۇ چوڭ مەسىلە ئەمەس، ئادەتتىكى مەسىلە. * مەلىكە بۇ قېتىم ئادەتتىكى كىيىمى بىلەنلا ئۇسسۇلغا چىقىپتۇ.

ئادەتتىكى خورموسوما <بىئول> ھۈجەيرە يادروسىدا تۇرىدىغان ۋە جىنسىي خورموسومىدىن باشقا خورموسوملار.

ئادەتتىكى خورموسوما ماددىسى <بىئول> ھۈجەيرە بۆلۈنۈشىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدە ئۆيۈپ قورۇلىدىغان، ئاخىرقى ۋە ئارىلىق مەزگىللىرىدە بوشىشىدىغان خورموسوما ماددىسى.

ئادەتتىكى سىناق <ماتار> دەرس ئارىلىقىدا ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش سىنىقى، مەزمۇن جەھەتتىن ئىمتىھانغا قارىغاندا چەكلىك بولىدۇ.

ئادەتتىكى ماتارىپ <ماتار> باشلانغۇچ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ماتارىپ تەربىيىسى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئىشتىن سىرتقى مەكتەپلەرنىڭ تەلىم ـ تەربىيە خىزمىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئادەتتىكى نەتىجە <ماتار> تاپشۇرۇق، دەرس ۋاقتىدىكى سوراق ۋە ئادەتتىكى سىناق نەتىجىلىرىدىن چىقىرىلغان ئورتاق نەتىجە، خۇلاسە.

ئادەتتىكى يىل <ئاستر> مىلادى ھېسابىدا 2 ـ ئاي 28 كۈن بولغان، ھەجرىيە ھېسابىدا 12 ـ ئاي 29 كۈن بولغان يىللار يەنى مىلادى ھېسابىدا 365 كۈن، ھەجرىيە ھېسابىدا 354 كۈن بولغان يىل.

ئادەتتىكىچە رەۋ. ئادەتتىكىدەك، ئادەتتىكىگە ئوخشاش: يولداشلار، ئالدىمىزدا ئىغىر سىناق تۇرۇپتۇ، بۇ سىناق ئادەتتىكىچە ئۆتۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن بىز 20 نەچچە كۈنلۈك ئەجرىمىزنى ۋەيران قىلىۋېتىش ئىھتىمالىنى نەزەردە تۇتۇشىمىز كېرەك.

ئادەتتىكىدەك رەۋ. ھەر ۋاقىتتىكىگە، ئادەتتىكىگە ئوخشاش، ئادەتتىكىچە؛ نورمال: مەن ئەخمەتتىن خۇشالمەن، نېمىشقا دېسىڭىز:

ئۇنىڭ بىر ئىشى ئاغىنىسى مەيلى ئىلغار بولسۇن، مەيلى قالاق بولسۇن، دەيدىغىنىنى يۇزىگە دەپ بولۇپلا يەنە ئادەتتىكىدەك مۇناسىۋەت قىلىپ يۇرىۋېرىدۇ.

ئادەتلەندۇرمەك «ئادەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىنى كىچىكىدىن باشلاپ تازىلىق قىلىشقا ئادەتلەندۇرۇش لازىم.

ئادەتلەندۇرۇلمەك «ئادەتلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالا چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىشقا ئادەتلەندۇرۇلۇشى كېرەك.

ئادەتلەنمەك پ. بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى ئادەت قىلماق، ئادەتكە ئايلاندۇرماق؛ بىرنەرسىگە ئۆگىنىپ قالماق: زەخمەكنى راۋاب يۇزلۇكىگە ئۇرۇپ چېلىپ ئادەتلىنىپ قالغان بولساق يۇزلۇكى تېشىلىدۇ. بۇنى قايتا يېڭىلاشقا توغرا كېلىدۇ. * ئۇ قالۇن چېلىش ماھىرى بولۇپ، مۇقامنى قالۇن چېلىپ تۇرۇپ ئېيتىشقا ئادەتلەنگەن.

ئادەم ئى [ئە] ① پىكىر قىلىش، سۆزلەش ۋە ئەمگەك قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان ھەم ئىشلەپچىقىرىش قورالىرىنى ياسىيالايدىغان، ھەم ئىشلىتەلەيدىغان، شۇ سەۋەبلىك باشقا ھەممە مەخلۇقاتتىن ئۈستۈن تۇرغۇچى جانلىق زات؛ كىشى، ئىنسان: * ئادەمنىڭ ئالسى ئىچىدە، ھايۋانىنىڭ ئالسى تېشىدا (ماقال). * ــ قېنى، مۇئەللىم كۆپ ئوقۇغان ئادەم، مۇئەللىمنىڭ پىكىرىنى ئاڭلاپ باقايلى، ــ دېيىشتى كۆپچىلىك. ② كىشىلىك جەمئىيىتىنىڭ ئايرىم ئەزاسى، شەخس: ياخشى ئادەم. ئەخلاقلىق ئادەم. ناچار ئادەم. ③ كوللېكتىپ ئىگىلىك ياكى ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەربىرى؛ جان: ئادەم بېشىغا 30 جىگدىن نورما بەلگىلەندى. ④ بىراۋنىڭ خىزمەتكارى ياكى تەرەپدارى: زوردۇن باي ئادەملىرى بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ «ئېرىڭنىڭ قەرزىنى تۆلە» دەپ بىچارە ئايالنىڭ ئاخىرقى بىر ئىنكىنىمۇ ئاچقىپ كەتتى.

ئادەم ئاناتومىيىسى ئادەم بەدىنىنىڭ شەكلى، تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئادەم ئايىغى باسمىغان ئادەم ئىزى تەگمىگەن، ياشىمايدىغان، كىشىلەر بېرىپ باقمىغان؛ ئادەمدىن خالىي؛ ئېچىلمىغان: ئادەم ئايىغى باسمىغان چوڭلەر ھازىر بوستانلىققا ئايلاندى.

ئادەم ئەتمەك ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلماق، ھۆرمەت بىلدۇرمەك: ئادەم ئەتكەنگە تەزىم ئەت (ماقال).

ئادەم ئەمەس ئادەم دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدىغان، ئادەمگىلىك پەزىلىتى يوق: ــ يا ھەزرەت «مۆھتەرەم قارىي»، كۆرسىلە بۇ ئىشنى، ــ دېدى قۇربان ئاقساقال ئوت قويۇلغان مەسچىتنى كۆرسىتىپ، ــ جالالىدىن دېگەن بۇ خۇنپەر ئادەم ئەمەس نېمىكەن ئەمەسمۇ، مۇناپىق!

ئادەم بالىسى ① ئادەمزات، ئىنسان: ئاشىق بولمەن دەيدۇ، جانغا كۆيسە بولمامدۇ. ئادەم بالىسى تولا، قەدىر بىلسە بولمامدۇ. ② چىن، ئىنسانىي پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغان شەخس، ھەقىقىي ئىنسان پەرزەنتى بولۇشقا مۇناسىپ كىشى، ھەقىقىي ئىنسان: ئادەم بالىسى ياپراق، كىر قونماس ئىپسىل، ھەممىدىن ئۆتكۈر ئۇنىڭ مېڭىسى. باق، ئويلان، ئوبدان پىكىر قىل، دەۋرگە ئامراق يېڭىنىڭ يېڭىسى.

ئادەم بولماق ① چوڭ بولۇپ يېتىلمەك؛ چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلماق: ۋۇي! بۇ بالىنى كۆرمىگىلى نەچچە يىل بولۇپتىكەن، ئادەم بولۇپ قېلىپتۇغۇ؟! * ــ بەللى، يارايسەن ئوغلۇم، ئادەم بولۇپسەن، ــ دېدى دادىسى. ② تەربىيىلىنىپ ياخشى پەزىلەتلەرگە، چىن، ئىنسانىي خىسلەتلەرگە ئىگە بولماق: موللا بولماق ئاسان، ئادەم بولماق تەس (ماقال). * سەن زادى ئادەم بولمايدىكەنسەن، ئەسكىلىك قېنىڭغا سىڭىپ كەتكەن نەرسە ئىكەنسەن! ③ ئەي بولماق، قاتارغا قوشۇلماق (كۆپىنچە يوقلۇق مەنىدە

كېلىدۇ): تولا كېسەل تارتىپ بىر ئەت، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدى. بۇ بالىنىڭ ئادەم بولۇشىغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

ئادەم سىياق شەكلى، كۆرۈنۈشى، تۇرقى ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەم شەكلىدىكى؛ ئادەمسىمان: بولدى بىتچىت جەڭ بىلەن ئادەم سىياق ئالۋاستىلار، پارلىدى ئالتۇن قۇياش كەڭ ئەل - ۋەتەنگە نۇر چېچىپ.

ئادەم قويماق ① بىرەر ئىشنى بېجىرىش ياكى مەلۇم نەرسىنى ساقلاشقا مەخسۇس ئادەم بېكىتمەك: — تۇغنى ساقلاشقا قانچە ئادەم قويدۇڭلار دەپ سورىدى شۇجى مەھەممەت دۈيجاڭدىن. بۇ ئىشقا جەزمەن ئادەم قويماي بولمايدۇ. ② ئارىغا ئادەم قويماق، ئەلچىلىككە ئادەم ئەۋەتمەك: قېنى، ئادەم قويۇپ باقايلى، ماقۇل بولسا تىنچلا چېيىنى ئېلىپ كېرەرمىز.

ئادەم قېلىپىدىن چىقىپ كەتمەك ئىنسانغا ئورتاق ئەدەب - ئەخلاقنى بۇزماق، ئەخلاقسىزلىق، بەتقىلىقلىق قىلماق: ئىنسان قېلىپىدىن چىقىپ كەتكەن بۇنداق ئىشلار ئار - نومۇسنى، ئۆزىنىڭ ئىززەت - ئابرويىنى بىلمەيدىغانلاردىلا كۆرۈلىدۇ.

ئادەم قىلماق ① تەربىيىلەپ چىن ئىنسانغا، ياخشى پەزىلەتلىك ئادەمگە ئايلاندۇرماق، چىن، ئىنسانىي پەزىلەتكە ئىگە قىلماق: — ئۇنى مانا شۇ ئادىل مۇئەللىم ئادەم قىلىپ كەتتى، — دېدى ھېلىقى ئىشچى دوختۇرخانا تەرەپكە قاراپ. ② بېقىپ، تەربىيىلەپ چوڭ قىلماق، چوڭ قىلىپ ئادەم قاتارىغا قوشماق: ئۇنى يولدىن تېپىۋېلىپ ئادەم قىلغانىدىغۇ؟ ئەجەبا ئۇمۇ قولىغا قامچا ئېلىپ ئۇرغىلى يۈگۈرسە.

ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماق ئادەملەرنىڭ ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى، ئىقتىدارى ۋە مىجەز - خۇلقىغا قاراپ ئىش كۆرمەك: ئەمەت ئاخۇننىڭ ئوغلى مەڭلىكمۇ شۇجى بولغان بىلەن ئالتە كۈندىن كېيىن شاپاقىقا پوق ئۇسقۇدەك، ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماي ئۆزىنىڭ دادىسىدەك ئادەملەرنى سەن - پەن دەپ يۈرمەمدۇ؟ چوڭنى سىلى، كىچىكىنى سىز دېسە كىم خۇش بولمايدۇ؟

ئادەمگە بېقىپ ئىش كۆرمەك ← **ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماق:** ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنى يېتىشتۈرۈشتە ئادەمگە بېقىپ ئىش كۆرۈش كېرەك.

ئادەمگە خىتاب <ئى> بۇ رىتورىك خىتاب ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، بۇنىڭدا ئاپتور كىتابخانلار بىلەن ئەمەس، بىۋاستە ئۆز ئەسىرىدىكى پېرسوناژ بىلەن سۆزلىشىدۇ ياكى ئۇنىڭغا خىتاب قىلىدۇ ياكى بولمىسا ئەسەردىكى بىر پېرسوناژ ئۆز يېنىدا بولمىغان بىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىدۇ.

ئادەم ماڭسا ئايىغى، قۇش ئۇچسا قانىتى كۆيىدىغان ھەددى - ھېسابسىز ئىسسىق، چىداپ تۇرغۇسىز ئىسسىق: كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىنغاندىن كېيىن، ئادەم ماڭسا ئايىغى، قۇش ئۇچسا قانىتى كۆيىدىغان چۆللەردە بۇلبۇللار سايراشقا باشلىدى.

ئادەم ئېيىقى <زوئول> ← **قوڭۇر ئېيىق.**

ئادەمئاتا ئى [ئادەم+ئاتا] دىنىي ئەقىدىلەرگە كۆرە، يەر يۈزىدە بىرىنچى بولۇپ يارىتىلغان ئەر كىشى، ھاۋا ئانىنىڭ جۈپتى.

ئادەمئاتامدىن قالغان ناھايىتى قەدىمكى زاماندىن قالغان: بۇ ئادەمئاتامدىن قالغان نەرسە. * ئادەم ئاتامدىن قالغان ئادەت.

ئادەمخور سۈپ [ئە+پ] ئادەم گۆشىنى يەيدىغان، ۋەھشىي: ئادەمخور جاللاتلار ياغنى قىزدۇرۇپ، ئوسماننىڭ بەدىنىگە چاچقاندا، ئۇ يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى.

ئادەمخورلۇق «ئادەمخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەھرەمگە مەجۇسىي قاراپ يىغلاپ تۇرۇپ: — قېنىمدىن كېچىپ، مېنى ئۆلتۈرمىسىلە، مەن سىلىگە، بۇ يەردىكى ئەربابلارغا نېمەت

بىلەن نەئىمنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرەي، مېنىڭ ھېكايەم ھەربىرىگە ماقۇل كەلسە، مەن ئىككىنچى ئادەمخورلۇق قىلماسلىققا قەسەم ئىچەي، توۋا قىلىپ، سىلەرنىڭ دىنىڭلارنىڭ قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلاي، ـــ دەپ يېلىنىپتۇ.

ئادەمخۇمار سۆپ. [ئادەم+خۇمار] كىشىلەر بىلەن دائىم بىللە بولۇشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئادەمگە ئامراق، ئادەمگە ئىجىل: مەنمۇ شۇنداق ئادەمخۇمار، گەپخۇمار كىشى بولغانلىقىم ئۈچۈن ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاش ماڭىمۇ ئادەت بولۇپ قالغانىدى.

ئادەمدەك سۆپ. ئادەمگە لايىق، ئادەمگە خاس خۇسۇسىيەت بىلەن: خۇسۇسىيىتى، خاسلىقى ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەملەرچە: ـــ نېمە قىلغىنىڭ بۇ، ئادەمدەك ئىش قىلمامسەن. قاراپ تۇرۇپ بىر ياخشى كۆكلەۋاتقان كۆچەتنى قايرىۋەتتىڭا! ـــ دېدى مامۇت ئاخۇن بالىسىغا خاپا بولۇپ.

ئادەمزات ئى [ئە+پ] ئادەم بالىسى، ئىنسان، ئىنسانىيەت؛ كىشى: ئادەمزات ئايىغى تەگمىگەن جاي. * ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئالتە ئايلىق يول، ئادەمزات تۇغۇل، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇ يەرگە بارالمايدۇ.

ئادەمزاتسىز سۆپ. ئادەم ياشىمايدىغان، ئىنسان بارمىغان، ئادەمزاتتىن خالىي، ئادەمزات يوق: ئادەمزاتسىز چۆلدە غىڭلىداپ كېتىۋاتقان ماشىنامنى ئالدىمىزدىكى قىيپاش دۆڭگە ياماشقاندا بىردىنلا توختىتىشقا مەجبۇر بولدۇم، خوت ئىشلىمەيۋاتاتتى. مەن پەم بىلەن قول تورمۇزنى چىڭ تارتىپ قويۇپ، خوتنى ئالدى ـ كەينىگە كۆچەپ مىدىرلىتىشقا باشلىدىم.

ئادەمسىمان سۆپ. ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەم تەقلىدىدىكى، ئادەم شەكلىدىكى، ئادەم سۈپەت: ئادەمسىمان مايمۇن.

ئادەمسىمان مايمۇن سىرتقى قىياپىتى ۋە ھەرىكەتلىرى باشقا مايمۇنلارغا قارىغاندا ئادەمگە ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان مايمۇنلار. مەسىلەن: ئورانگوتان، شىمپەنزە، ئۇزۇن بىلەك مايمۇن قاتارلىقلار.

ئادەمگەرچىلىك ئى ① كىشىلەرگە بولغان مۇھەببەت، مېھرىبانلىق، ئىنسانغا ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇش؛ ئىنسانپەرۋەرلىك: ئادەمگەرچىلىك قىلماق. * ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتى ئادەمگەرچىلىكنى ياقلاش، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ پارلاق تارىخىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك شان ـ شۆھرىتىنى يوكسەلدۈرۈپ داۋام قىلدۇرۇش ئىدى. ② كىشىلەر ئارىسىدىكى بىر ـ بىرىنى يوقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئادىتى: ئادەمگەرچىلىك قېرىمايدۇ (ماقال). * ئۇلار بىرنەچچە قېتىم كەلدى، مەن ئۇلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى قايتۇرالمىدىم.

ئادەمگەرچىلىكتىن چىقماق ① ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتماق، يامان ئىش ـ ھەرىكەت، ناچار قىلىقلارنى تۇپەيلىدىن كىشىلەر نەزىرىدىن چەتتە قالماق. ② كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىنى يوقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئادىتىنى يوقاتماق: مەن سودىگەرچىلىك بىلەن بولۇپ كېتىپ ئادەمگەرچىلىكتىن چىقىپلا كەتتىم. ھەتتا قولۇم ـ قوشنا، يار ـ بۇرادەرلەر بىلەن ئىزدەشكۈچىلىكمۇ ۋاقىت چىقىرالمىدىم.

ئادەمگەرچىلىك قىلماق ① ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن ئىش قىلماق، ھەقىقىي ئىنسانلارغا ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولماق، شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق كۆرسەتمەك: ئاڭلىسام يېقىندىن بېرى سىز بىرمۇنچە ئەل ـ ئاغىنىلىرىڭىز ۋە تۇغقانلىرىڭىز ئۈچۈن بولۇپمۇ بىزگە ئوخشاش ھاجەتمەنلەرگە خېلىلا ئادەمگەرچىلىك قىلىپسىز. ② ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن باشقىلارغا نەپ بەرمەك.

ئادەمگىياھ ئى [ئادەم+گىياھ] <بوت> تىكەنلىك شەيتان دەرىخى ئائىلىسىدىكى

كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئوق يىلتىزى توم، گۆشلۈك ۋە ئاق سېرىق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالتەقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى كىچىك، سۇس يېشىل رەڭدە ئېچىلىدۇ؛ مېۋىسى ياپىلاق ۋە چەمبەر شەكلىدە بولىدۇ؛ يىلتىزى ۋە يوپۇرماقلىرى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننى قۇۋۇەتلەندۈرۈش رولىغا ئىگە.

ئادەملەرچە رەۋ. ئادەملەردەك، ھەقىقىي ئىنسانغا خاس خۇسۇسىيەت بىلەن: بۇ ئىنتايىن ھەققانىي تەلەپ، فېئودالىق يەر ئىگىلىك ھوقۇقىنى بىتچەت قىلغاندىلا، ئاندىن دېھقان ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ، قەد كۆتۈرۈپ ئادەملەرچە ياشاش، يېڭى جەمئىيەت قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ.

ئادەملەشتۈرمەك پ<ئەد> جانلاندۇرۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا جانلىق ۋە جانسىز نەرسىلەر ھەتتا ئابستراكت چۈشەنچىلەرمۇ ئادەم قىلىپ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇسۇل تىلنىڭ جانلىقلىقى بىلەن لىرىكىلىقىنى ئاشۇرۇشتا زور رول ئويناپدۇ.

ئادەملەشتۈرۈلمەك «ئادەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ ئادەملەشتۈرۈلۈشى ئارقىلىق ئەڭ دەسلەپكى خۇدا پەيدا بولدى.

ئادەملىك سۈپ. ئادەمگە خاس، ئادەمدە بولىدىغان، ئادەم بالىسىغا لايىق بولغان، ئادەمگە مۇناسىپ؛ ئادەمىيلىك، ئىنسانىي: ئادەملىك بۇرچ. ئادەملىك خاراكتېر. * ئادەمنىڭ ئادەملىكى ئاچچىقى كەلگەندە بىلىنەر (ماقال).

ئادەمىي سۈپ [ئە] يېزىت. ئادەمگە، چىن ئىنسانغا خاس: ئادەمىي خىسلەت. * بىۋاپا بۇگۈن بارۇر، تاڭلا ئۇنتۇغاي يارىنى، ئادەمىي ھەرگىز ئۇنتۇماس، باشتا سۆيگەن يارىنى.

ئادەمىيەت ئى [ئە] يېزىت. ئادەمزات؛ كىشىلىك، ئىنسانىيەت.

ئاددىي سۈپ [ئە] ① ئادەتتىكى، باشقىلار-دىن ئانچە كۆپ پەرق قىلمايدىغان؛ ھەر ۋاقىت بولۇپ، ئۇچراپ تۇرىدىغان، ئادەتلىنىپ قالغان، ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان: ئاددىي گەپ. ئاددىي ئۆي. * بازارنىڭ غەربىدىكى ئاددىي بىر ئېغىز كىسەك ئۆيدە 20 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا دېرىزە يېنىدا تۇراتتى. ② ئاڭلاشقا، چۈشىنىشكە، ھەل قىلىشقا ئاسان، ئوڭاي بولغان: ئاددىي سوئال. ئاددىي ئىش. * مۇدىر مۇراسىم باشلانغانلىقىنى جاكارلىدى ۋە ئاددىي سۆز قىلدى. * زالىم شاھ نېمە دېيىشىنى بىلمەي قېلىپتۇ، ئۇ مەردانىنىڭ مۇنچىلىك تېز ۋە ئاددىيلا جاۋاب بېرىشىنى ئويلىمىغانىكەن. * كونا جەمئىيەتتە خوتۇن ئېلىپ، خوتۇن قويۇش ئەڭ ئاددىي ئىشلاردىن بولۇپ قالغان. ③ لايىقىدا ئەمەس، ئاز نەرسە بىلەن: ئاياللار ئۆز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ: — مۇشۇنداق ئاددىي كېلىپ قالدۇق، ئۆزلىرىنىڭ لايىقىدا بولماي قالدى، — دېيىشتى ۋە قوللىرىنى كۆكسىگە جۇپلەپ ئۆي ئىگىسىگە سالام بېرىشتى. ④ سەل، بوش، مۇرەككەپ ئەمەس: ئاددىي قارىماق. ئاددىي چاغلىماق. ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان. * بۇ مەسىلىگە مۇنداق ئاددىي قاراشقا بولمايدۇ. * لۇكچۇن ۋاڭلىرىنى ئاددىي چاغلاشقا بولمايدۇ. ⑤ سۈپەت جەھەتتىن يېتەرلىك بولمىغان، ئانچە ياخشى ئەمەس: ئاددىي رەختتىن كىيىم كىيىۋالغان بۇ جۈۋان ئەمدى 48 ياشلارغا كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن چېكە چاچلىرىنىڭ ئاقارغانلىقى ۋە چىرايىنىڭ سولغۇنلۇقىدىن 55 ياشلىق ئاياللاردەك كۆرۈنەتتى.

ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان <مات> پەقەت بىرلا ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بولغان سان. مەسىلەن: ئۈچ تونىنا. تۆت يېرىم مېتىر. بەش مو. توققۇز جىڭ.

ئاددىي ئامفبول <گېئول> مىنېرال نامى. ئامفبول گۇرۇپپىسىدىكى ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان،

منېرالالارنىڭ بىر خىلى؛ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca_2Na(Mg,Fe)_4[(Si,Al)_4O_{11}]_2(OH)_2$، كرىستاللىرى ئىنچىكە، ئۇزۇن تۈۋرۈكسىمان، توغرا كەسمىسى ئاددەتتە ئالتە تەرەپلىك بولىدۇ؛ رەڭگى قارا يېشىل ۋە قوڭۇر يېشىل بولىدۇ.

ئاددي ئاي <ئاستر> مىلادى كالېندارىدىكى ئاددىي يىلنىڭ 2-ئېيى. 28 كۈن بولىدۇ.

ئاددي ئىمگەك <س ئىق> ھېچقانداق مەخسۇس تەربىيىلەشنى تەلەپ قىلمايدىغان ۋە ئاددەتتىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ھەممىسى قىلالايدىغان ئەمگەك! يەنى مۇرەككەپ ئەمگەكنىڭ ئەكسى.

ئاددي پىروكسېنىت <گېئول> منېرال نامى، پىروكسېنىت گۇرۇپپىسىدىكى كۆپ ئۈچرايدىغان منېرال؛ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca(Mg,Fe,Al,Fe)[(Si,Al)_2O_6]$. كرىستاللىرى قىسقا ۋە تۈۋرۈكسىمان، توغرا كەسمىسى دېگۈدەك تەڭ سەككىز تەرەپلىك بولىدۇ. ئۇنىڭ تېگىشكەن قوش كرىستاللىرى كۆپ كۆرۈلىدۇ؛ رەڭگى قارا يېشىل ۋە قوڭۇر قارا بولىدۇ.

ئاددي تاناسپ <مات> تەڭلىك بەلگىسىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپى نىسبەتتىن تۈزۈلگەن تاناسىپلىق ئىپادە. مەسىلەن: $a:b=c:d$

ئاددي تەرتىپ <قا> ئاددەتتىكى بىرىنچى سوت تەرتىپىگە قارىغاندا تېخىمۇ ئاددىيراق بولغان بىر خىل سوت قىلىش شەكلى.

ئاددي جۈملە <تىل> تولۇق ئايالاشقان بىر ئوي-پىكرىنى ئىپادىلەيدىغان، تارماق جۈملىلەرگە ئايرىغىلى بولمايدىغان جۈملە.

ئاددىي خەت زاكاز قىلىنمايدىغان، ئاددەتتىكى خەت.

ئاددي خەلق جەمئىيەت ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدىغان، ئالاھىدە ئىمتىيازلىق تەبىقىدىن پەرقلىنىدىغان، ئاددەتتىكى ئاۋام خەلق؛ پۇقرا.

ئاددي زاكاز پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان، خەت-چەك ئىچىدىكى ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇرۇلۇش مەسئۇلىيەتلىكى ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان زاكاز.

ئاددي كەسىر <مات> سۈرەت ۋە مەخرەجلەردىنلا ئىبارەت بولغان كەسىر. مەسىلەن: $\frac{1}{5}$، $\frac{3}{7}$ قاتارلىقلار: ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلاردىن ئوخشاش مەخرەجلىك ئاددي كەسرلەرنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنىڭ قانداق سېلىشتۇرۇلىدىغانلىقىنى سوراپ، ئاندىن ھەر خىل مەخرەجلىك ئاددي كەسرنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنىڭ قانداق سېلىشتۇرۇلىدىغانلىقىنى ئۆگىتىدۇ.

ئاددي كۆز زامانىۋى كۆرۈش ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ياردىمى بولمىغان كۆز؛ ئادەمنىڭ كۆزى: كېسەل مىكروبلىرىنى ئاددي كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ.

ئاددي گارمونىك ھەرىكەت <فىز> بىر خىل ئاددىي تەۋرىنىش. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋاقىتقا ئەگىشىپ سىنۇس قانۇنىيىتى بويىچە ئۆزگىرىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: پۈرژىنىنىڭ بىر بېشىغا بىر جىسىمنى ئېسىپ قويۇپ، پۈرژىنىنى تارتىپ قويۇۋەتسەك، شۇ جىسىم ئىلاستىك كۈچىنىڭ تەسىرىدە يۇقىرى-تۆۋەن ھەرىكەت قىلىدۇ. جىسىمنىڭ بۇ خىل ھەرىكىتى ئاددي گارمونىك ھەرىكەت بولىدۇ.

ئاددىي گەپ ئوڭاي قىلغىلى، ئاسان ۋۇجۇدقا چىقارغىلى، قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغان نەرسە، ئىش، مەسىلە، مەقسەت: — ئانچە قايغۇرۇپ كەتمە، بۇ ئاددىي گەپ ئىكەن، — دېدى ئۇ دوستىغا تەسەللى بېرىپ.

ئاددي گەپ ئەمەس ① ئوڭاي ئەمەس، مۇشكۈل، تەس، قىيىن: ئۆي، بالا-

چاقىدىن ئايرىلىپ، يىللاپ يېزا خىزمىتى ئىشلەش ئاددىي گەپ ئەمەس. ② مۇھىم، چوڭ ئىش: بىزدەك ئادەملەر ئۇچۇن رەھبەرلىكىنىڭ ئىشەنچىسى دېگەن ئاددىي گەپ ئەمەستە.

ئاددي ماددا <خم> باشقا ئېلېمېنتلار بىلەن بىرىكمىگەن ۋە تەبىئەت دۇنياسىدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ماددا. مەسىلەن: ھىدروگېن، بىروم، سىماب قاتارلىقلار.

ئاددي مايانىك <فىز> يۇقىرى ئۇچى بىر جايغا تۇراقلاشتۇرۇلۇپ، تۆۋەنكى ئۇچىغا بىر تال شارچە ئېسىلغان مايانىك.

ئاددي مەسىلە ① ئانچە قىيىن ئەمەس، ئاسان ھەل قىلغىلى بولىدىغان ئىش. ② <مات> ئاريفمېتىكىدىكى بىر يول بىلەن يېشىلىدىغان مەسىلە.

ئاددي مۇقاۋا <مەت> يۇپقا قەغەزلەردىن ئىشلەنگەن مۇقاۋا: ئاددىي مۇقاۋىلىق كىتاب.

ئاددي نوتا <مۇز> ئەرەب رەقەملىرىدىن 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7 ۋە قوشۇمچە بەلگىلەر ئاۋاز بەلگىسى قىلىنىدىغان نوتا.

ئاددي نىسبەت <مات> ئالدىنقى ئەزاسى بىلەن كەينىكى ئەزاسى بىرلا سان بولغان نىسبەت. مەسىلەن: 3:7، a:b

ئاددي ھۆكۈم <لوگ> بىرلا ھۆكۈمدىن ئىبارەت بولغان، باشقا بىر ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ھۆكۈم.

ئاددي ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسە <لوگ> ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ بىرەر بەلگىنىڭ بىر خىلدىكى ئوبيېكتنىڭ كۆزگە چېلىقىقان بارلىق قىسمىدا تەكرار كۆرۈلۈۋەرگەنلىكىگە ھەمدە بۇ خىل ئەھۋالغا زىت ئەھۋالنىڭ تېخى ئۇچرىمىغانلىقىغا ئاساسەن، شۇ خىلدىكى ئوبيېكت توغرىسىدا ئومۇمىي يەكۈن چىقىرىلىدىغان قىسمەن ئىندۇكسىيە لىك خۇلاسە.

ئاددىي يوپۇرماق <بوت> بىر ئالقانلىق يوپۇرماق. مەسىلەن: قارا ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقى.

ئاددي يىل <ئاستر> ئاي كالېندارى بويىچە 12 ـ ئاي 29 كۈندە توشىدىغان يىل.

ئاددىي ـ ساددا ئاددىي ۋە ساددا، ھەم ئاددىي، ھەم ساددا: تۇرمۇشتا ئاددىي ـ ساددا ئۆتىدىغان ئادەم. * 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى بولىدىغان تويىمىز ئاددىي ـ ساددا ئۆتكۈزۈلدۇ. تويدا سۇغاتمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ.

ئاددىي ـ ساددىلىق ئاددىي ۋە ساددا بولغان ھالەت، مىجەز، كەيپىيات: ئۇنىڭ ئاددىي ـ ساددىلىق ۋە زېرەكلىكى كىشىلەر ئارىسىدا تېزلا تەسىر قوزغىدى. شۇڭا ئۇ ھاكىم بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇنىڭغا ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ كېلىدىغانلار كۆپەيدى.

ئاددىيلاشتۇرماق «ئاددىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرژۇئازىيە دەۋرى مۇنداق بىر خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ئۇ سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنى ئاددىيلاشتۇرىدۇ.

ئاددىيلاشتۇرۇلماق «ئاددىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھازىر خەلق ئارىسىدىكى توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرى ئۆتكەنكىگە قارىغاندا خېلى دەرىجىدە ئاددىيلاشتۇرۇلدى.

ئاددىيلاشماق پ. ئاددىي ھالەتكە كەلمەك، ئوڭايلاشماق: نورمىلىق ئاشلىقنى سېتىۋېلىش رەسمىيىتى بۇرۇنقىدىن كۆپ ئاددىيلاشتى.

ئاددىيلىق «ئاددىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مۇئەللىم تېيىزلىقىتىن چوڭقۇرلۇقىغا، ئاددىيلىقىتىن مۇرەككەپلىككە ئۆتۈشتىن ئىبارەت دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلى بىلەن دەرس ئۆتتى.

ئادراسمان ئى <بوت> ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزى توم، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، قاتلىنىپ يېرىلىدۇ، گۈلى ئاق،

غوزىسى شارسىمان بولىدۇ؛ يەر ئۈستى قىسمى ۋە ئۈرۈقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۆپكىنى ياشارتىپ، يۆتەل توختىتىش ۋە نەملىكنى چىقىرىپ زەھەرنى كېسىش رولىغا ئىگە.

ئادرېس ئى [ر <فران] ① بىرەر كىشى ياكى تەشكىلات تۇرىدىغان جاينىڭ تەپسىلىي نامى: مەن شۇ چاغدا «ئۆيۈم تۆرەم مەھەللىسىدە» دەپ يالغان ئېيتماي ئۆز ئادرېسىمنى توغرا ئېيتىپ بەرگەن بولسام، ئىخلاس بۇۋى مېنى، ھېچ بولمىسا، ئانامنى ئىزدەپ تاپقان بولار ئىكەن. ② پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئۇستىدىكى جاي ۋە شۇ نەرسىنى تاپشۇرۇۋالغۇچىنىڭ ئادرېسى يېزىلغان يېزىق: بۇنىڭدىن كېيىن خەت يازسىڭىز ياكى تېلېگرامسا ئەۋەتسىڭىز تۆۋەندىكى ئادرېسقا ئەۋەتىڭ: ئۈرۈمچى غالىبىيەت يولى 18 ـ نومۇرلۇق قورۇ.

ئادۇوكات ئى [ر<لات] <قا> دەۋالاشقۇچىلارنىڭ ھاۋالىسى ياكى سوت مەھكىمىسىنىڭ بەلگىلىشى بىلەن قانۇنىي ھالدا دەۋالاشقۇچىلارغا ھەمكارلىشىپ شىكايەت قىلىدىغان ياكى باشقا قانۇنىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەخسۇس خادىم: ئەيىبلىگۈچى باتۇرجانىڭ جىنايەتلىرىنى يېپىدىن يېڭىنسىگىچە قالدۇرماي ئوقۇپ ئۆتتى. ئادۇوكات يۇسۇپجان بولسا ئەيىبلىگۈچىنىڭ كەلتۈرگەن پاكىتلىرىنىڭ خېلى بىر قىسمىنىڭ پوت تىرەپ تۇرالمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ئادۇوكاتلىق «ئادۇوكات» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: ناھىيە بازىرىدىكى يۇسۇپ دېگەن كىشى ئادۇوكاتلىققا تەكلىپ قىلىندى.

ئادېنوزىن ئى [ر] خىمىيەدە بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{13}O_4N_5$، ئادېنىن ئىشقارى بىلەن d نۇكلېئوزىدىن شەكىللىنىدۇ، نۇكلېئىن كىسلاتاسىدىن ھاسىل بولىدۇ، سۇدا ئېرىيدۇ، ئېرىش نۇقتىسى 229°C.

ئادېنوزىن ھونوفوسفات <ىئول> ئورگانىك بىرىكمە، قىزىل قان شارچىسى، مۇسكۇل، ئىچىتقۇلاردىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئادېنىن ئىشقارى، نۇكلېئوزا ۋە فوسفات كىسلاتانىڭ بىرىكىشىدىن شەكىللىنىدۇ ۋە ئاق رەڭلىك كرىستال ھالەتتە بولىدۇ؛ ئېرىش نۇقتىسى 197°C.

ئادىئاباتىك سۈپ [ر<گرېك] <فىز> ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىسسىقلىق مىقدارى ئۆزگەرمەيدىغان؛ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەيدىغان، ئىسسىقلىق تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان: ئادىئاباتىك جەريان. ئادىئاباتىك دەستىلەش.

ئادىئاباتىك جەريان <فىز> تاشقى مۇھىت بىلەن ئىسسىقلىق ئالماشتۇرۇش بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ماددىلار سىستېمىسى ئېلىپ بارغان تۈرلۈك فىزىكىلىق ياكى خىمىيىلىك جەريانلار.

ئادىز ئى ← **ئادىزلار**.

ئادىزلار ئى <ئىرق> تۈرلارنىڭ بىر قەبىلىسى. ئادىزلار ئەسلى ۋولگا دەرياسى ياقىلىرىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن، تۈركلەرگە تەۋە بولغان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا شەرقىقە كۆچۈپ بېرىپ سىر ـ تاردۇشقا تەۋە بولغان.

ئادىل سۈپ [ئە] ① بىرەر تەرەپكە يان باسماي، ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن خالىسانە ۋە ھەققانىي ئىش قىلىدىغان، ھەققانىي يول تۇتىدىغان؛ لىلا، توغرا: ئادىل ئادەم. ئادىل ھۆكۈمەت. * دېلىغۇل بولما، بول راۋان، دادىل، تەلەپ قىل، چارە تاپ، ئىشتا بول ئادىل. تۈز يولدا مۇدۇرۇپ، يورۇقتا تەمتىرەپ، تىنچلىقتا ئەنسىرەپ يۈرمەيدۇ ئاقىل. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئادىل بولماق بىرەر تەرەپكە يان باسماي،

ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن خالىسانە ۋە ھەققانىي ئىش قىلماق، توغرا يول تۇتماق: پادىشاھ ئادىل بولسا، پۇقرا مايىل بولار (ماقال). * دادام ماڭا: — ئىشتا ئادىل بولساڭ، كىشى ئالدىدا تىلىڭ تۇتۇق بولمايدۇ، — دەپ دائىم نەسىھەت قىلاتتى.

ئادىلانە رەۋ [ئە+پ] ئادىللىق بىلەن، ئادالەت يۈزىسىدىن، ھەقانىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئادالەتلىك بولغان: ھەققانىي: ئالىي سوت مەھكىمىسى ئەركىنلىك جىنايى قىلمىشلىرىغا ئادىلانە ھۆكۈم چىقاردى.

ئادىلانىلىق «ئادىلانە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئادىلانىلىق بىلەن ئىش قىلماق.

ئادىللىق «ئادىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەپەرقۇل پادىشاھلىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئىككى شەھەرنى بىرلەشتۈرۈپ يۇرتىنى ئادىللىق بىلەن سوراپتۇ.

ئادىم ئى. تارس. قەدەم ھەم ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى: ساراينىڭ ئىچى بەك سوزۇلۇك، تەنتەنىلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈلىدىغان بۇ سارايىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 60 ئادىم، ئېنى 35 ئادىم كېلەتتى.

ئادىمەتچىلىك ← **ئادەمگەرچىلىك:** ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش دادۇيىلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلار بۇنداق تويىدىن نەچچىسىگە يېتىدۇ. ئادىمەتچىلىك ئۇچۇن داستىخانغا چۇشكەن نەرسىلەرچۇ تېخى، خېنىمنىڭ ساندۇقلىرىغا سىغماي قالدى.

ئادىمساق ئى. [ئادەم+مىساق] ئەڭ قەدىمكى ئىنسان، ئەڭ بۇرۇنقى ئادەمزات: ھىسابىدىن دامولا بۇ كىتابىنى «قىسەسۇل ئەنبىيا» يەنى «پەيغەمبەرلەر تەزكىرىسى» دەپ ئاتايتتى ۋە ئۇنىڭدا ئادىمساق ئاپىرىدە بولغاندىن كېيىنكى ئالەمنىڭ ھېكمەتلىك سىرلىرى تەرىپ - تەپسىر قىلىنغان دەپ چۇشەندۈرەتتى.

ئار I ئى [ئە] ئۆزىگە نامۇناسىپ ياكى ئەپ كۆرمىگەن ئىشتىن، نەرسىدىن خىجالەت بولۇش، ئۇيلىش تۇيغۇسى: ئۇيات، نومۇس: ئۆز ئاتام مالدەك سېتىپ، قىلماقچى قەستى پۇل مېنى. پۇل ئۈچۈن ئارنى سېتىپ، قىلماقچى ئەسلى قۇل مېنى. * ياۋغا مەھكۇم بولۇپ ياشاشنى، ئار-ۋىجدانىم كۆرمىدى راۋا. چاك - چاك بولدى قەھرىمدىن يۇرەك، تاپالماستىن دەردىمگە داۋا.

ئار ئالماق نومۇس، ئۇيات دەپ قارىماق: نومۇس، ئۇيات دەپ ھېسابلىماق: ئار ئالمىدى خوجىسىنىڭ قىلقىنى، ئويلاپ قويدى ئاڭا گەپنىڭ سىلىقىنى.

ئار بىلمەك ← **ئار ئالماق:** ئەدەب - ئەخلاقنى يار قىلغىن، ئەدەبسىزلىكنى ئار بىلگىن. شۇ چاغ ھۆرمەت تاپارسەن زور، گۈزەللىكنى شۇئار قىلغىن.

ئار II ئى [ر <فران<لات] مىقىس. ھېتىر سىستېمىسىدىكى 100 كۈادرات مېترغا ياكى 0.15 موغا تەڭ بولغان ئۆلچەم بىرلىكى. بىر گېكتارنىڭ يۈزدىن بىر قىسمى.

ئارا ① ئى. ئىككى نەرسە ياكى ئىككى نۇقتا ئوتتۇرىسىدىكى مۇسابە، ئارىلىق: بېخىلغا قول بىلەن يانچۇقنىڭ ئارىسى 40 كۇنلۇك (ماقال). * مېنى كۆت ئەزىزىم مەن كەتتىم بىراق، قەلبىمنىڭ يېرىمى قالدى سەن بىلەن. سەن قالدىڭ ئارىمىز بولسىمۇ يىراق، سۆيگۈمىز رىشتىسى بىرگە مەن بىلەن. ② ئى. قاتار، سەپ ئوتتۇرا: — تۇرمۇشنىڭ سىزىقىنى ئالدىن بەلگىلۇالغىلى بولمايدىكەن، — دېدى ھەببە قاپىقىنى سۇزۇپ تۇرۇپ، — مەن ئۇچ ئوغۇل ئارىسىدا بىرلا قىز ئىدىم. * قىزىلگۈل ئارىسىدا بويۇڭنى كۆرۈپ قالسىدىم. ئېيتىمغانىغا بولمايدۇ، مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم. ③ ئى. ئىككى ۋەقە، ھادىسە ياكى پەيت ئوتتۇرىسىدا ئۆتكەن ياكى ئۆتىدىغان ۋاقىت: پۇرسەت: ئارىدىن ئالتە ئاي ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، زۇلال ئۈنى بىرەر قېتىمۇ يوقلىمىدى. * شەرىخانىنىڭ ئىسىدە قېلىشچە، يۇقىرىدىكى ئىشلار ئىلىدا ئىنقىلاب بولۇپ ئىككى يىلدىن كېيىن يۇز بەرگەنىدى. ئارىدىن يەنە شۇنچىلىك ۋاقىت ئۆتكەندە زوردۇن ئۆز يۇرتىدا پەيدا بولۇپ قالدى. ④ ئى. كىشىلەر

ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت؛ ئالاقه؛ دۇيجاڭ بىلەن تۇرسۇن ئاخۇننىڭ ئارىسى مۇندىن ئۇچ يىل ئىلگىرى بۇزۇلغانىدى. ⑧ سۆپ. ياخشىمۇ ئەمەس، يامانمۇ ئەمەس، چوڭمۇ ئەمەس، كىچىكمۇ ئەمەس، ئېگىزمۇ ئەمەس، پەسمۇ ئەمەس؛ ئوتتۇرا ھال: ئارا پاشنا. ئارا بوي. * بۇگۈن بازاردىن سېتىۋالغان مالىلرىمىز ئالاھىده مالمۇ ئەمەس، ئارا نەرسىلەر. ⑥ سۆپ. قولى بوش، قولىدا ئىش يوق؛ بىكار: — مەريەم ھەدە، خىزمەتىنىڭ ئارا ۋاقىتلىرىدا يېڭى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇپ بېرىڭ. مۇنداق كىتابلار مەندە بار، — دەپ مەسلىھەت بەردى ئايتۇرسۇن. ⑦ تىر. 1) باش كېلىشتىكى ئايرىم ئىسىملارنىڭ كەينىگە تىركىلىپ كېلىپ «ئارىسىدا، ئارالىق» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: پاشايىم بار، ئازادەم بار جاھان ئارا سەئىتىمىنىڭ ئاۋازىنى قىلىدى ياڭراق. باغ ئارا سەيلە قىلىشتىن مەڭگۈ ئەلا كەشپىيات، ئاتىغىن ئۆمرۈڭنى پەنگە مەنىلىك ئۆتسۇن ھايات. 2) باش كېلىشتىكى ئايرىم ئىسىملارغا تىركىلىپ كېلىپ، «ئوتتۇرىسىدا» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: كىمۇ بىلمىسۇن بۇ ئۆيده شۇ كۈن، ئەر - خوتۇن ئارا بولغان تاپىنى.

ئارا ئاي ← زۇلقەده.

ئارا بولماق قول بوشماق، بىكار قالماق؛ بېسىق، ئالدىراش ئەمەس: يېقىندا قولىمىزدىكى ئىشلار ئاخىرلىشىپ بىرئاز ئارا بولۇپ قالدۇق. شۇڭا بۇ ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنى يوقلاپ كەلدۇق. * ئۇ بۇغدايىنى تۇگىمەن ئارا بولۇپ قالسا، تارتىپ قويماقچى.

ئارا بوي ئېگىزمۇ ئەمەس، پاكارمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا بوي: ھەجەر بۇۋى ئاق سېمىز، ئوستىخانلىق ئارا بوي، مېھماندوست ئايال بولۇپ، ھال ئوقسىتى ۋە تۇرمۇشى ئوبدان ئىدى. * بۇ يىگىت كۆچا كۆرپىسىدىن قارا قۇلاقچا كىيىۋالغان، قارا قاش، يۇمىلاق يۈز، يۇزىده قارا سەپكۈنى بار، بۇغداي ئۆڭلۈك، ئارا بوي ئىدى.

ئارا بۇلۇڭ <مات> ئىككى تۈز سىزىق ياكى ئەگرى سىزىق ئارىسىدىكى بۇلۇڭ.

ئارا تام ئىككى ھويلا ياكى ئىككى ئۆيىنى ئوتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تام: باغچىنىڭ بىر يېقىدا كوچىغا ئوتاشقان تام، يەنه بىر يېقىدا قوشنا ھويلىسىنى ئايرىپ تۇرغان تام بار، بۇ ئارا تامنى يېيىلىپ ئۆسۈپ كەتكەن بۆرىگۈل پوتۇنلەي قاپلىۋالغانىدى.

ئارا تام قوشنا ئارىسى تام بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان قوشنا: يېقىن قوشنا: ئۇ بىزگه ئارا تام قوشنا بولىدۇ. * بايا مەن بۇ يەردىن چىقىپ كېتىۋاتقان بىر جانابنى كۆردۈم، ئۇ مەن بىلەن بىر مېھمانخانىدا، يەنه كېلىپ ئارا تام قوشنا ئۆيده تۇرىدىغان بىر بوۋاي....

ئارا تۇرماق تاقابىل تۇرماق، ساقلاپ قالماق؛ قوغدىماق، مۇھاپىزەت قىلماق: — ئۇنىڭ مېڭىشلىرىغا كېچه - كۈندۈز ياكى ئىسسىق - سوغۇق ئارا تۇرالمايدۇ، — دېدى ئابلىز ئۇستامنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ تۇرغان ئۇستام. * يىگىت بالىنىڭ قولىدىن مەھكەم تۇتقىنىچه توپقا شۇڭغۇپ كىردى - ده، بالىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ: - شۇنچىۋالا ئادەمنىڭ جېنىغا ئارا تۇرغان مۇشۇ بالا ئەمەسمۇ؟! — دېدى ئۇ كۆپچىلىككه قاراپ.

ئارا جاغدا قوناق چىلگه قوناقنىڭ بىر خىلى، بالدۇر پىشىدىغان چىلگه قوناق بىلەن كېيىن پىشىدىغان چىلگه قوناقنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىشىدىغان قوناق: بۇغداي ئېگىزىغا ئارا جاغدا قوناقمۇ تېرىلدى.

ئارا سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا تىل ئېغىز بوشلۇقىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش.

ئارا شال مايىسىي چىلگه شالدىن كېيىنرەك كۆچۈرۈلىدىغان، ئۆسۈش ۋە پىشىش مەۋسۇمى چىلگه شالدىن كېيىنرەك بولىدىغان شال.

ئارا قاپيه <ئەد> غەزەل شەكلىده يېزىلغان

شېئىرلارنىڭ دەسلەپكى ئىككى مىسراسى قاپىيەداش بولۇپ، قالغانلىرىنىڭ مىسرا ئاتلاپ، دەسلەپكى ئىككى مىسرا بىلەن قاپىيەداش بولۇپ كېلىشى.

ئارا قەۋەت <گېئول> يەر شارى ئىچكى تۈزۈلمىسىنىڭ يەر مەركىزىدىن يەر پوستىغىچە بولغان 2900 كىلومېتر ئارىلىقتىكى قەۋىتى.

ئارا لېچىنكا <زوئول> چېكەتكە، چېرىپاشكا قاتارلىق تولۇق شەكىل ئۆزگىرىشىدىغان ھاشاراتلارنىڭ تۇخۇمىدىن چىقىپ، تېخى قانات چىقارمىغان مەزگىلىدىكى لېچىنكىسى، شەكلى يېتىشكەنلىرىنىڭكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن، تېنى كىچىك، كۆپەيىش ئورگانلىرىنىڭ يېتىلىشى تولۇق بولمايدۇ.

ئارا ئوچۇق ① ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى ھېساب-كىتاب، ئېلىم-بېرىم تۇغمىگەن؛ مۇناسىۋەت ئۈزۈلمىگەن: ــ ئىككىمزنىڭ ئارىسى ئوچۇق، ئۇنىڭ پۇلىنى مەن ئاللىقاچان تۆلىۋەتكەن، ــ دېدى ئۇ گىدەيگەن ھالدا. * ــ بولدى قىلىڭ! ــ دېدىم مەن قولۇمنى سىلكىپ، ــ ئۇندىق بولسا ھازىردىن باشلاپ ئارىمىز ئوچۇق. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك، ئاداۋەت تۇغمىگەن: ــ ئوبدان قىزىم، ــ دەپ داۋام قىلدى تىلىلاخان، ــ بىزدە، «نەسىھەت ئاچچىق، مېۋىسى تاتلىق» دېگەن گەپ بار. مەن ئانا، سەن بالا، ئىككىمزنىڭ ئارىسىنىڭ ئوچۇق بولغىنى ياخشى.

ئارا ئوچۇق بولماق ① ئارىدىكى ھېساب-كىتاب، ئېلىم-بېرىم تۇغمىگەن؛ مۇناسىۋەت ئۈزۈلمەك: ئۇلار ئۇزاق تارتىشتى، قايتىپ كەتكۈسى كەلمىدى: ــ بەگ بىلەن بۇگۈن ئارىمىز ئوچۇق بولدى، بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرىمىز ــ دېيىشتى. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك، ئاداۋەت تۇغمەك.

ئارا ئۆتەلمە ئىككى ئۆتەك ئارىلىقىدىكى ۋاقىتلىق توختىلىدىغان جاي؛ چۈشكۈن.

ئارا يول ① مۇساپىنىڭ ئوتتۇرىسى، يولنىڭ يېرىمى: ئۆيگە قايتىشتا ئارا يولغا كەلگەندە، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. ② ئوك ۋە سول تەرەپتىكى يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يول: ئارا يول بىلەن كەلمەك.

ئارا يولدا قالماق قىلىنماقچى ياكى بېجىرىلمەكچى بولغان بىرەر ئىش يېرىملىشىپ ياكى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا توختاپ قالماق: بۇ ئىش بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ ئىپتىپ بېرىلغان، لېكىن ئارا يولدا قالغانىدى.

ئارىدىن سۆز ئۆتمەك ← **ئارىدىن گەپ ئۆتمەك.**

ئارىدىن قارا مۇشۇك ئۆتمەك غەيرىي بىرى ئىككى ئوتتۇرىدا بولار-بولماس گەپ-سۆز پەيدا قىلىپ، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق: ــ ئۇ ۋاقتىدا، ــ دېدى زەينەپ، ــ ئارىمىزدىن قارا مۇشۇك ئۆتۈپ قالغانىدى. شۇڭا تازا ئەپ ئۆتەلمىدۇق. ھازىر مۇناسىۋىتىمىز ناھايىتى ياخشى.

ئارىدىن قىل ئۆتمەيدۇ ← **ئارىغا قىل سىغمايدۇ:** ــ ئامىنە بىلەن ئىككىمزنىڭ ئارىسىدىن قىل ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالغانمىز، ــ دېدى ھۆرىكۈل.

ئارىدىن گەپ ئۆتمەك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە قاتتىق تېگىدىغان، كۆڭۈلسىز گەپلەر بولۇنماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئازراق گەپ ئۆتۈپ قالدى.

ئارىغا ئادەم قويماق ← **ئارىغا كىشى قويماق:** بىز بۇ ئىش توغرۇلۇق ئالىلىبۇرۇن ئارىغا ئادەم قويغانىدۇق.

ئارىغا ئالماق ① ئەتراپنى ئورىماق، قورشىماق: شۇنىڭ بىلەن كارۋانلار ئۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ ۋە ئۇنى ئارىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ. * ئۇبۇلقاسىم ئۇستا ئۇن چىقمايلا ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىنى چايقىغىنچە ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى. ياشلار شەۋكەتنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

② ئۆز ئىچىگە، ئۆز سېپىگە قوشماق، قېتىغا ئالماق: بۇنداق بىر ئادەمنى يېزا مۆتىۋەرلىرى ئارىغا ئېلىش مۇمكىنمۇ؟ ئۇلارنىڭ پايدا ــ زىيىنى بىردەك ئەمەس ۋە ھېس ــ تۇيغۇلىرى، مەقسەتلىرىمۇ ئوخشاش ئەمەس تۇرسا.

ئارىغا تىكەن ئۇنمەك ئوتتۇرىدا دۇشمەن پەيدا بولماق، دۇشمەن ئارىلاشماق: ئۇنىڭ مۇئامىلىسى باشقىچە بولۇپ قالدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا ئارىمىزغا تىكەن ئۇنگەندەك قىلىدۇ. * كۆچۈك كەلدى ھېسابسىزكىم، رەشىك ئەتكەنگە تىغ ئوردۇك، ئارىغا ئۇنسە تىكەنلەر قىلچىتا تارمار ئەتتىك.

ئارىغا چۈشمەك ← **ئارىغا كىرمەك**: جىڭسا ئەمەلدارىنىڭ جېنى چىقىپ تاپانچىنىڭ سېپى بىلەن ئۇرۇشقا قول كۆتۈرۈۋىدى، ياسىن خوجا ئارىغا چۈشتى. * شۇنى دېمەمسەن، قىزىم. ئەگەر داداڭ راستىنلا ئۇرغۇدەك بولسا ئۆزەم ئارىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭغا يول قويمايمەن.

ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشمەك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت يېرىكلەشمەك، ئاداۋەت يۈز بەرمەك: ئۇلارنىڭ ئارىسىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ تەيىار بولغان توي ئىشلىرىمىزمۇ بۇزۇلۇپ كەتتى.

ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق ئىككى تەرەپ مۇناسىۋىتىنى يېرىكلەشتۇرمەك، ئاداۋەت پەيدا قىلماق، بۆلگۈنچىلىك قىلماق: بۇ گەپنى ئۇقۇپ خەتنى يوتقانىنىڭ ئۇستىگە قويدۇم: «ئېقىمىز كېلىشمەيۋاتامدۇ ياكى بىراۋ ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق سېلىۋاتامدۇ؟» مانا بۇ سوئالىغا جاۋاب بېرىش، جاۋاب بەرگەندىمۇ ئېنىق جاۋاب بېرىش لازىم ئىدى.

ئارىغا شامال كىرمەيدۇ ← **ئارىغا قىل سىغمايدۇ**: ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ ئارىسىغا شامال كىرمەيدۇ.

ئارىغا قاتماق ئۆز ئىچىگە ئالماق، ئۆز سېپىگە قوشماق: ــ ئۇنداقتا ئاراڭلارغا مېنى قېتىۋالمامسىلەر؟ ــ قېتىۋېلىشقۇ ئاسان، ــ دېدى ئاكام مۇرەمنى يېنىككىنە تۇتۇپ، ــ سەن ئۇكام، بىلمىگە ھۇرمەت قىلىشىڭ كېرەك.

ئارىغا قىچا چاچماق ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق، ئاداۋەت پەيدا قىلماق: ــ بۆرە ئاكا، مەن سىلىدىن پاكار، بېرىپ ئۇلار ئارىسىغا قىچا چاچاي، جېدەللەشسۇن، بىر ــ بىرىنى چاقاي، ــ دەپتۇ تۈلكە ئەقىل كۆرسىتىپ.

ئارىغا قىستۇرۇلماق باشقىلارنىڭ گېپىگە، سۆھبىتىگە ياكى ئىشىغا ئارىلىشۇالماق: سەمەت سەن ئارىغا قىستۇرۇلماي تۇر، بىز ئۆزىمىز باشلىغان ئىشنى ئۆزىمىز ئاياغلاشتۇرىمىز.

ئارىغا قىل سىغمايدۇ ئىنتايىن يېقىن، بەكمۇ يېقىن، ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ (دوست، ئاغىنىدارچىلىق ھەققىدە): دولقۇن بىلەن ئەزىز ئارىسىغا قىل سىغمايدىغان دوستلاردىن ئىدى.

ئارىغا كىرمەك كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇنازىرە، تالاش ــ تارتىش، ئۇرۇش ــ جېدەل ۋە باشقا ئىختىلاپلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن شۇ ئىشقا ئارىلاشماق: ئاخىرى مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش ــ تالاشلار تەسلىكتە ئاياغلاشتى. * غالىب بىر قولى بىلەن ئوقىتەك قان كەتكەن بۇرنىنى تۇتۇپ، شىمىنىڭ يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئېلىپ بولغۇچە، يەنە بىر مۇشت كېلىپ قاپقىغا تەگدى ۋە پەقەت شۇ چاغدىلا بىرنەچچەيلەن «بولدى، بولدى» دەپ ئارىغا كىردى.

ئارىغا كىشى قويماق ئىككى تەرەپ ۋە ئىككى شەخسنى كېلىشتۇرۇش ياكى ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن، ئۈچىنچى بىر كىشىنى ۋاستىچى قىلماق، ئەۋەتمەك: ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاپامۇ ئارىغا كىشى قويۇپ: ــ گەپ قىلمىلار، ئاۋۇ «سۇلتان بەگىم» غادىيىپ يۈرىۋەرمىسۇن، بىرەرىنى تېپىپتىمۇ ياكى تاپىمىزمىكەن؟... ــ دەپ بېشىمنى ئاغرىتقىلى تۇردى.

ئارىمىزدا قالسۇن ئىككى ئوتتۇرىدىكى گەپ ــ سۆز ۋە باشقا ئىشلارنىڭ باشقىلارغا ئاڭلىنىپ، بىلىنىپ قالماسلىقى توغرىسىدا

ئىشلىتىلىدۇ: بۇ گەپ ۋاقىتى كەلگىچە ئىككىمىز-نىڭ ئارىسىدا قالسۇن، ھېچكىمگە تىنمايلى، ۋاقتى كەلگەندە ھېچكىم توسالمايدۇ.

ئارىنى بۇزماق كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرماق، ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈرمەك، ئاداۋەت سالماق: لۇتپۇللا بولسا، ئۇنىڭغا كۆپ خەتلەرنى يازدى. جاۋاب كەلمىگىنىگە ئۇنىڭ ئىچى تىت-تىت بولاتتى. بۇنىڭدا زادى نېمە سىر بار، يا قوشنا-ۋاتتا قالغان زۇلپىيە ئارىنى بۇزدىمۇ؟

ئارىنى ئوچۇق قىلماق ① ئارىدىكى ئېلىم-بېرىم، ھېساب-كىتابنى ئوگەتمەك: مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: دادا، ئەكىبەر ئاكام تېخى بىزنىڭكىگە سېلىنىڭ بىلەن سۆزلەشكىلى كەلمەكچى. سەن يامان ئادەملەردىن قانچىلىك بۇرۇن ئارىنى ئوچۇق قىلساڭ شۇنچە ياخشى جۇمۇ! * سەن قەشقەرگە ماڭغان كۈنىنىڭ ئەتىسى بىز مەخسۇت بەگ بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلدۇق. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك ياكى ئاداۋەتنى ئوگەتمەك، يەشمەك: —ئارىنى ئوچۇق قىلاي دېسەڭ، ئالدى بىلەن سەن گەپ قىلىشىڭ، ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان سۆزلىشىپ ئەھۋالنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشۈڭ كېرەك، —دېدى ئۇ ماڭا مەسلىھەت بېرىپ.

ئارىنى ئۈزمەك مۇناسىۋەتنى، ئالاقىنى توختاتماق: بۇگۈن شائىر مۇنازىرىدە بوش كەلمىدى. ھېكىم بىلەن گۈلبوستان، لۇتپۇللا بىلەن گۈلباھارنىڭ ئارىسىنى ئۈزۈشتىن باشقا چارە يوقلۇقىنى بىلدى.

ئارا (ئا:را) ئى. دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان، تۆمۈر ھەم ياغاچتىن ياسالغان چىشلىق سايمان: ئۇچ چىشلىق (ئىلىكلىك) ئارا. بەش چىشلىق ئارا. * ھاشىم شۇجى قولىدىكى ئارىنى تاشلاپ، دادۇي ئىشخانىسى ئالدىغا كەلگەندە ئۆتكەن كۈنى ئۇچراشقان ھېلىقى موماي تۇراتتى.

ئاراتۇر ئى [ر <لات] يېزىت —→ **ناتىقلىق**: لىن جىلىۋ، ماۋدۇن قاتارلىق مۇنەۋۋەر ئىنقىلابىي يازغۇچىلار يېڭى پەلسەپە، يېڭى ئەدەبىيات ۋە يېڭى ئىدېئولوگىيىنىڭ ئاراتۇر، لېكىتو، ۋە رولچىلىرى ئىدى.

ئارا-تۇرا —→ **ئارا-سىرە**.

ئاراتۇرلۇق ئى .يېزىت —→ **ناتىقلىق**.

ئاراچ ئى. ئىككى نەرسە ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇق: چاك، كاۋاك، يېرىق: ئازراق سامان بىلەن كاكىل لاي ئېتىپتۇ ۋە تامنىڭ ئاراچلىرىنى سۈۋاپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن سۇغا سالغانىكەن، سېۋەتتە لېپمۇلىپ سۇ توختاپتۇ. * ئۇلار ئوتۇننىڭ ياخشىراق كۆيۈشى ئۈچۈن چوڭ-چوڭ ئاراچ قالدۇرۇپ، تىزىپ سىناپ باقماقچى بولۇشتى.

ئاراچلىق سۈپ. ئارىچى بار: ئاراچلىق تام. ئاراچلىق سېۋەت. ئاراچلىق ئىشىك.

ئاراز ئى [ئە] بىراۋنى ئەيىبلەپ، گۇدىرەت ساقلاپ، گەپلەشمەي يۈرۈش ھالىتى: تونۇش-بىلىشلەرنى كۆرگەندە دىلىم يۇمشاپ، ئۇلارنى باغرىمغا باسقۇم كېلىدۇ، ھەتتا ئاراز بولۇپ قالغانلار بىلەنمۇ خۇش چىراي ئۇچراشتىم.

ئارازلاشتۇرماق پ. «ئارازلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ توشۇپ كىشىلەرنى ئارازلاشتۇرۇش پەسكەشلىك بولدۇ.

ئارازلاشماق پ. ئۆچەكەشمەك، زىتلاشماق: ئۇنىڭ ئانىسى مېنىڭ ئۆگەي ئانام بىلەن ئارازلىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا بىزنىڭ ھويلىدىن كۆچۈپ چىقىپ كەتتى. * ئۇلار قانداقلا ئىشتا بولمىسۇن، ئەرلىرى بىلەن گاھ يوشۇرۇن، گاھ ئاشكارا ئارازلىشىپ يۈرىدۇ.

ئارازلىق «ئاراز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىزنىڭ ئارىمىزغا كىملەر ئارازلىق سالغانلىقىنى كۆپچىلىك يېقىندا بىلىدۇ. شۇ چاغدا سونۇرمۇ، ئاينۇرمۇ قاتتىق پۇشايمان قىلىدۇ.

ئارا-سىرە رەۋ. گاھ-گاھ، بەزى-بەزى، ئانىدا-سانىدا، بىرە-بىرە: ئۇ ئارا-سىرە تامىقىنى چاكىلدىتىپ قويۇاتتى.

ئاراش (توغرىسى: ئاراچ) —→ **ئاراچ**.

ئاراگونت ئى[ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىلىك تەركىبى $CaCO_3$، ئۇ رومبىلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستاللىرى كۆپىنچە تۈۋرۈكسىمان ۋە يىگنىسىمان بولىدۇ، ئادەتتە ئاق سېرىق ياكى ئاق رەڭلەردە ئۇچرايدۇ، ئەينەكىكە ئوخشاش پارقرايدۇ. قاتتىقلىق دەرىجىسى 3.5—4. سېلىشتۇرما ئېغرلىقى 2.9—3. ئوتتۇرا ئاجرىشىشچانلىقتا ئىگە.

ئارا-گۈرجەك ئارا ھەم گۈرجەك، ئارا-گۈرجەك قاتارلىق سايمانلار: ئۇلار ئارا-گۈرجەكلىرىنى ئېلىپ، خامانغا كەتتى.

ئارا-گۈرجەك قولتۇقلاپ قالماق تەبەئىي ئاپەت ۋە باشقا ھەر خىل سەۋەبلەردىن ھوسۇل ۋاقتىدا دېھقان تۈزۈكرەك ھوسۇلغا ئىگە بولالماي قالماق: كونا جەمئىيەتتە يىل بويى جاپا چېكىپ يەرگە ئىشلىگەن ئورتاقچى دېھقان پومېشچىكنىڭ ئولۇشى ۋە تۈرلۈك ئالۋان-ياساقلارنى تۆلەپ ئۆزى كۆپىنچە ئارا-گۈرجەك قولتۇقلاپ قالاتتى.

ئارال ئى<جۇغ> دېڭىز-ئوكيانلار ياكى تەبەئىي كۆل ۋە دەريالاردىكى ئەتراپى سۇ بىلەن ئورالغان قۇرۇقلۇق: ئورمان ئىشچىسى مېنى كۆرۈپ قېلىپ، ئارالدىن ئۆتكۈزۈپ قويدى. * كېيىك ئۇرغاچىي توز بىلەن ئۇنىڭ جۈپىتىنى ئۆزلىرى ئۆسكەن ئارالىنى تاشلاپ باشقا يەرگە كۆچۈش پىكرىدىن قايتۇرۇپتۇ.

ئاراللار يايى <جۇغ> قىتئەلەر ياقىلىرىدىكى يايىمسمان ئورۇنلاشقان تاقىم ئاراللار. ئاساسەن غەربىي تىنچ ئوكيان ياقىلىرىدىكى كۆپۈنكىلىكى ئوكيان تەرەپكە قاراپ ئورۇنلاشقان تاقىم ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ.

ئارام ئى [پ] ① ھاردۇق، دەم: ئارام ئالماق. ئارام بەرمەك. * پالىتا چۇشكۈچە كۆتەك ئارام ئېلىپتۇ (ماقال). * قۇددۇس ئەتە يەكشەنبە بولۇشقا قارىماي، يېتىپ ئۇخلىشى، كۆتۈپ تۇرغان مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن ئارام ئېلىشى زۆرۈر ئىدى. ② جان، تەن راھىتى: دەم ئېلىشتىن، تىنچلىقتىن، خاتىرجەملىكتىن كېلىدىغان راھەت، ھۇزۇر: لېكىن ئانا يالغۇز قىزىنىڭ ئالقانلىرىدىن جېنىغا ئارام سېزىدۇ. * كۆكلەم باغىرىم كەل، سېغىنىدىم سېنى، يېشىل قوينۇڭغا تارتىۋال مېنى. قۇشلىرىڭنىڭ سايرىشى ئارامى جانىنىڭ، سۇلىرىڭنىڭ شارقىرىشى ھەرىكىتى تەننىڭ. ③ كۆچمە. ئايلىنىش، ساقلىنىش: مېۋە-چېۋە ئاشلىققا ئارام بېرىدۇ. * ماموت ئەتىياز مەشۇرنىڭ كاۋىسىنى ئېلىۋېتىپ:—بوپتۇ ئۇكا، بۇ ھېچ بولمىغاندا، نانغا ئارام،—دېدى.

ئارام ئالماق ① دەم ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: بىز تۆمەن بويىغا يېتىپ كېلىپ، بىر بوستانلىققا جاي راسلاپ، ئالماسىنىڭ ئانىسىنى ئورۇنلاشتۇردۇق-دە، ئۆزىمىزمۇ بىرپەس ئولتۇرۇپ ئارام ئالدۇق. ② راھەتلەنمەك، ھۇزۇرلانماق: توختا، توختا، يەنە بىرنى سانجۇۋېتەمسەنىيا؟! ئەجەب خۇش ياققىلى تۇردىغۇ. بىلىم خېلىلا ئارام ئېلىپ قالدى.

ئارام بەرمەك ① دەم ئالدۇرماق، ھاردۇق چىقارتماق: ئەقىلسىز باش پۇتقا ئارام بەرمەس (ماقال). * كاساپەت ئېتىزنىڭ قىرلىرى بوش ئىكەن، تەرەپ-تەرەپتىن تېشىپ كېتىپ، زادى ئارام بەرمەيۋاتاتتى. ② خاتىرجەم قىلماق، تىنچلاندۇرماق: ياتاقتا قايتقاندىن كېيىن، بۇگۈنكى ئۇچرىشىشتىن مېڭەمدە پەيدا بولغان بىر پىكىر ماڭا زادى ئارام بەرمىدى. * ئەمدى ئۇنىڭغا بىر پىكىر ھېچ ئارام بەرمەيدۇ. ③ راھەت، ھۇزۇر بېغىشلىماق: بىز ئىشىكىڭنىڭ ئالدىغا كەلگىنىمىزدە، بۇ ئۆيدىن كىشىگە ئارام بەرگۈچى ناخشا-ساز ئاڭلانىدى. ئۆيىڭىزگە كىرىش بىلەن جىمىپ قالدى. * ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق؟

ئارام تاپماق ① دەم ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: ئۇ پۈتىنى پاتقاقتا تىقىپ تۇرۇپ:—بايا تاسىن تالغان پۇتۇم تازا ئارام تاپتى. قېنى تۇرسۇن ئاكا، تېز چۈشۈڭ، ھاردۇق چىقىدە-

كەن، ــ دېدى. ② خاتىرجەم بولماق، تىنچلانماق: ئەگەر قازىنىڭ قولىدىن كەلسە موللانىيازنى ئىككى ئېزىقىغا ئېلىپ چايناپ پۈركۈۋەتسە، كۆڭلى ئارام تاپاتتى. * ئۇ: ــ پەرھات، جېنىم ساۋاقدىشىم قويۇۋېتىڭ، ماڭا يەرنىڭ ئۈستىدىن ئاستى ياخشى. بۈگۈن ئاخشام جېنىمنى ئارام تاپقۇزاي، ــ دەپ يۇلقۇناتتى. ③ راھەتلەنمەك، ھۇزۇرلانماق: ئادىتى شۇ، ھەر كەچلىكى يانغىنىدا، مۇزدەك سۇدىن ئارام تاپار قىزنىڭ يۈزى، لېكىن ماڭا ئارام بەرمەس شۇندىن بۇيان، زىناقلىرى گۈلدەك كۈلگەن «ئورمان قىزى».

ئارامبەخش سۈپ [پ] ئارام بېرىدىغان؛ راھەت، ھۇزۇر ۋە ئاسايىشلىق بېغىشلايدىغان: ياتاققا ئارامبەخش تاغ ھاۋاسى ئېقىپ كىردى. * كەچىنىڭ نەم، پاكىز، ئارامبەخىش ھاۋاسى تەنگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

ئارامچىلىق «ئارام» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كىشىلەرنىڭ كۆڭلى بىرەر نەرسىدىن ئازار يېگەندە، قىزىق بىرەر چاقچاق ئاڭلىسا، كۆڭلىدىكى غەشلىك كۆتۈرۈلۈپ، ئۆزىنىڭ دەرد ــ ئەلىمىنى ئۇنتۇپ، كۈلكە ئىچىدە ئۆز كۆڭلىگە ئارامچىلىق تاپىدۇ. * سادىرغا «ئۇھ» دېگۈدەك ئارامچىلىق ئاخىر نېسىپ بولدى. ئۇنىڭ ھېچبىر داغدۇغا، ھەشىمەتسىز ئۆتكۈزگەن ئاخىرقى سىنىقى مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

ئارامخۇدا رەۋ [ئارام+خۇدا] خاتىرجەم، تىنچ: ئىنسان بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشنى، ئارامخۇدا ياشاشنى خالايدۇ. * مەن تېخى ئارامخۇدا بولغاندا، سېنى بىر ئىزدەپ بارماقچىمۇ بولۇۋىدىم، مانا ئەمدى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇچراپ قالدىڭ. * ئەر كىشى تۆشۈككە ئارىلاشسا سۇپرىسىدا ئۇن قالىدۇ، ئۆي مۈشۈكىگە ئارامخۇدا كۈن قالىدۇ. * ئۇزاق ــ ئۇزاقلارغا سوزۇلغان دالادىكى جىمجىتلىق مېنىڭ قەلبىمنى ئالاھىدە شېئىرىي بەخت ۋە ئارامخۇدا مەنزىل ئىچىگە باشلاپ كىرەتتى.

ئارامخۇش سۈپ [ئارام+خۇش] راھەت، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، خۇش ۋاقىت قىلىدىغان: جانان جامىدا ئەي ساقىي، ئارامخۇش مەينى بەرگەيسىز، يارانلار بىرلە سازەندە مەيىن ئىچمەك خۇمارىم بار.

ئارامسىز سۈپ. ئارامى يوق، ناتىنچ، بىئارام: يېقىندىن بېرى ئىشلىرىمىز ئالدىراش بولۇپ، بىرقانچە ھەپتىدىن بېرى ئارامسىز ئۆتتۇق. * قاش قارايىدى، ئاي بۇلۇتلار كەينىدە، چوڭ يول بىلەن كېلەر بىزنىڭ ئەخمەتجان. قانچە كۈنلەر ئۆتتى بۇندا ئارامسىز، ياۋلار بىلەن ئۇ ئېلىشتى تىكىپ جان.

ئارامسىزلانماق پ. بىئارام بولماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك، بىتاقەت بولماق: جىڭلى بىر قىزىرىپ، بىر بوزىرىپ، خۇددى مىختا ئولتۇرغاندەك ئارامسىزلىنىپ، ھە دەپ ئىككى تەرەپكە تولغىناتتى. * ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىشلاردىن ۋە غەم ــ قايغۇدىن كۆڭلى ئارامسىزلىنىپ يىغلاپتۇ.

ئارامسىزلىق «ئارامسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداقتۇر بىر خىل ئارامسىزلىق بىلىنىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپ باقماقچى بولدۇم، لېكىن يالتىيىپ قالدىم.

ئارامگاھ ئى [پ] كىشىلەر دەم ئالىدىغان، راھەتلىنىدىغان جاي: ئارمانسىز ئاشىق ــ مەشۇقلارنىڭ ئارامگاھلىرى خارابىلىككە ئايلانماقتا...

ئارامگاھلىق ئى. ئارام ئالىدىغان ئورۇن؛ جاي: تاجاۋۇزچىلار دەريا ساھىلىدىكى گۈزەل چىمەنزارلىقلار بىلەن ئارامگاھلىقلارنى گۆرىستانلىققا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ئاراملىق «ئارام» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ــ سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە مەن قانچىلىك ئادەم ئىدىم، ــ ماھىرە بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى، ــ كىتابىڭىزنى ئوقۇۋېرىڭ. ئۇ سىزگە بەخت، ئاراملىق بېغىشلايدۇ.

ئاران رەۋ ① زور قىيىنچىلىق بىلەن، كۆپ مۇشەققەتتە، تەستە: ئۇلار سەيلىك يەرنى ئەر ــ خوتۇن ئىككىسى ناھايىتى كۈچىنىپ ئىشلەپ،

ئىككى كۈن دېگەندە ئاران تېرىشقا تەييار قىلالىدى. * ئۇ سېمىزلىكتىن ئېغىرلىشىپ كەتكەن بەدىنىنى ئاران باشقۇرۇپ، يوغان خاپان كاللىسىنى يەرگە سانگىلاتقان پېتى يېغىن تۈگىگىچە ئاران چىدىدى. ② سەل-پەل، بىلىنەر-بىلىنمەس: — باھار...باھار، — دېدى ئانا ئاران ئاڭلانغۇدەك بوش ئاۋاز بىلەن پىچىرلاپ. ③ پەقەت، بارى، يالغۇز: توقۇز ھۆرۈن ھەپىتىسگە ئاران بىر ئېگەر ياسىسا، ئۇ ئۆزى يالغۇز توققۇز ئېگەر ياساپتۇ، شۇڭا ئىشى كۆندىن-كۈنگە ئېغىپ، تۈرمۇشى تەدرىجىي ياخشىلىنىپتۇ. * ھە، ئانداق بولسا، سىز بۇ يەرگە مەندىن كونا ئىكەنسىز. مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىمگە ئاران بىر ئايدىن ئاشتى.

ئاران بالالىقتا ← **مىڭبىر تەسىلكتە:** ماۋۇ بىزنىڭ ئەكرەم نوچىنىڭ گەپىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمەي، مېنى تازا ماختاپ پو ئاتقىنىنى دېمەمسىز، ئاران بالالىقتا گەپنى باشقا ياققا بۇراپ كەتتۇق.

ئاران دېگەندە ناھايىتى تەسىلكتە، مىڭبىر جاپادا: مەن جېنىمنىڭ بارىچە ئۇنى قىستىدىم. ئىككى سائەت ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، يېلىنىپ يالۋۇردۇم. ئاندىن ئۇ ئاران دېگەندە ئۆزىنىڭ ئون مىڭ سوم قەرز بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتتى. * سىزدىن يوشۇرمايمەن، ئاران دېگەندە 60 نومۇر ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن.

ئارەستە سۈپ [پ] يېزىت. سەرەمجانلاشتۇرۇلغان، تەرتىپلىك، بېزەلگەن: ھەممە ياق ئارەستە قىلىنغان، كىشىلەر بايرام كىيىملىرىنى كىيگەن، داغدۇغىلىق مەنزىرە كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى.

ئارەستە قىلماق سەرەمجانلاشتۇرماق، رەتكە سالماق، تەرتىپكە سالماق: ئۇ لەشكەرلەرنى باشلاپ، تۈزلەڭلىك تەرەپكە ئۆتۈپ سەپ ئارەستە قىلدى. چوڭ-كىچىك ئاتامانلار ئاتلىنىپ نىشان تۇغ ئاستىدا قارار تاپتى.

ئارپا ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى كەڭ ھەم يېپىسمان بولىدۇ، دېنىنىڭ شاكىلىدا ئۈزۈن قىلتىرىقى بولىدۇ. ئۇ بىر خىل ئاشلىق زىرائىتى بولۇپ ئۇنىدىن مىسىدىن پۈتۈ ۋە ئارپا شېكىرى ئىشلەشكە بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى. **ئارپىسىنى خام ئورماق** يامانلىق قىلماق، (كۆپىنچە يوقلۇق، سوراق مەنىلىرىدە قوللىنىلىدۇ): ئۇ قوشنىسىغا دېۋەيلەپ كەلگىنىچە: — بالامنى بىكاردىن-بىكار ئۇرۇپ ئارام بەرمەيسەن، ئارپاڭنى خام ئورۇدۇقمۇ؟ — دەپ سۆزلەپ كەتتى. * ئۇ دائىم مۇشۇنداق، ھە دېسىلا تەنقىدلەپ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. ئارپىسىنى خام ئورۇمىغانتۇققۇ ئۇ خۇنسىنىك.

ئارپىبەدىيان ئى [ئارپا+بەدىيان] <بوت> ① كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۆسۈملۈك تېنىدىن كۈچلۈك پۈراق چىقىپ تۇرىدۇ؛ غولى تىك، ئۇستى شاخلىنىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇچ-تۆت قېتىم قايتىلىنىپ، پەيسىمان يېرىلىدۇ؛ گۈلى مۇرەككەپ كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ؛ ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

ئارپىبەدىيان چېيى ئارپىبەدىيان بىلەن دەملەنگەن چاي: قېنىق دەملەنگەن ئارپىبەدىيان چېيىنىڭ ئۆتكۈر ھىدى گۈپۈلدەپ دىماغلارغا ئۇرۇلدى.

ئارپىبەدىيانلىق ئى. ئارپىبەدىيان ئۆسىدىغان جاي، ئارپىبەدىيان تېرىلغان يەر.

ئارپىخان ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، شەكلى ئارپىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، يوپۇرمىقى سەل ئۇزۇن، گۈلى كىچىك باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ باشىقى تۆۋەنگە ساڭگىلىغان ھالەتتە ئۆسىدۇ، رەڭگى يېشىل كېلىدۇ؛ چارۋىچىلىقتا يەم-خەشەك

قىلىنىدۇ.

ئارپىلىق ئى. ئارپا تېرىلىغان يەر، ئارپا بار جاي: ئۇ دادىسىنى ئىزدەپ ئارپىلىققا قاراپ يۈگۈردى. * خالىتىنى ياتاقتا تاشلىدىم ــ دە، خەتلەرنى ئېلىپ ئارپىلىققا ــ يالغۇز يەرگە قاراپ يۈگۈردۈم.

ئارتتۇرماق I «ئارتماقI» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتتۇرماق II «ئارتماقII» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتتۇرۇلماق I «ئارتتۇرماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتتۇرۇلماق II «ئارتتۇرماقII» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقۇزماق I «ئارتماقI» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

ئارتقۇزماق II «ئارتماقII» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتقۇزۇلماق I «ئارتقۇزماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقۇزۇلماق II «ئارتقۇزماقII» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقمال ئى ⟵ **بوختاق.**

ئارتماق I پ ① كۆپەيمەك، ئاشماق: باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوتتۇرا سىنىپلىرىدىن بولۇپمۇ 4 ــ سىنىپتىن باشلاپ، باللارنىڭ ئىگىلىگەن بىلىمى يىلدىن ــ يىلغا ئارتىپ بارىدۇ. * ئوقۇپ، ئۇلغىيىپ ئۆستى يېشىمۇ، ئوقۇشتىن بىلگىنى ئارتتى ئۇنىڭكى. مەكتەپتىن خوشلىشىش پەيتى يەتكەندە، ئاشۇ خاتا كۆڭلىنى تارتىتى ئۇنىڭكى. ② كۆچمە. كۈچەيمەك، ئۆرلىمەك، ئۆسمەك: چۆمۈپ چەكسىز شادلىق قوينىغا، ئۆز يۈرتىغا ماڭدى ئۇ قايتىپ. تاغ ــ داۋانلار قالغانچە كېيىن، خۇشاللىقى باراتتى ئارتىپ. ③ مەلۇم بىر چېگرا، مىقدار ياكى چەكتىن ئاشماق، ئۆتمەك: بۇ باھا ئەسلىي باھاسىدىن ئون پىرسەنت ئارتىپ كېتىپتۇ.

ئارتماق II پ ① يۈكنى ترانسپورت ۋاستىسىنىڭ ئۈستىگە، ئىچىگە جايلاشتۇرماق، يۈكلىمەك: سىنبىغان ئاتقا يۈك ئارتما (ماقال). * كەتتى يارىم يىراقتا، ئالتە ئېشەككە يۈك ئارتىپ، ئۆمرۇم شۇنداق ئۆتەرمۇ، يارىنىڭ دەردىنى تارتىپ. ② كۆچمە. زىممىسىگە يۈكلىمەك، بويىنىغا قويماق، تاڭماق: ۋەزىپىنى ئارتماق. مەسئۇلىيەتنى ئارتماق. * شۆھرەتنىڭ ــ شانىڭ ئۇچۇن بوغدانى سەن ئارتساڭ ماڭا. دەس تۇرۇپ قەددىمنى پۈكمەي، مەنزىلگە كۆتۈرەي. ③ دۆڭگىمەك، ئىتتىرىپ قويماق: قاراپ تۇرۇپ ئۆزى قىلغان ئىشنى باشقا ئادەمگە ئارتىپ قويسا بولامدۇ؟

ئارتۇچ ئى <بوت> ⟵ **ئارچا:** باققاندى قوينىدا تەۋرىتىپ سېنى، ئارتۇچنىڭ غولىدا ياسالغان بۆشۈك.

ئارتۇق ① رەۋ. بەلگىلىك مىقداردىن، ساندىن ئۇشۇق؛ زىيادە، كۆپ: ئارتۇق ئۇخلىساڭ ئاچ قالسەن (ماقال). * 25 سانى بەشتىن بەش ھەسسە ئارتۇق. * يۈسۈپ خاس ھاجىپ جاپالىق ئەمگەك قىلىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۈچ ــ قۇدرىتىنى ناماياں قىلىدىغان 13 مىڭ مىسرادىن ئارتۇق ئۆلمەس داستانىنى يېزىپ قالدۇرغان. * ئادالەت دوختۇرخانىدا بىر ئايدىن ئارتۇق ياتتى. ② سۈپ. ئېھتىياجىدىن، نورمىدىن ئاشقان، ئۇشۇق؛ يېنىگىدا ئارتۇق پۇلۇڭ بولسا بەش كوي بېرىپ تۇرامسەن؟ * دېھقانلار دۆلەتكە سېتىپ بېرىپ بولغانىدىن كېيىنكى ئارتۇق ئاشلىق، ئارتۇق چارۋىلارنى بازارغا ئەكىرىپ ساتىسا بولىدۇ. ③ سۈپ (چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن) ئەزىز، ياخشى، ئەۋزەل، ئەلا دېگەن سىلىشتۇرۇش مەنىسىدە كېلىدۇ: قىزىدىن ئارتۇق جۇۋان بار، ئاتىتىن ئارتۇق غۇنان بار (ماقال). * ئۇ ئەلچىلەرنى: ــ قىزىمىزنى ھەرقايسىلىرىدىن ئارتۇق كىمگە بېرەتتۇق. قېنى ئويلىشىپ بىرنېمە دەيلى، ــ دەپ چىرايلىق سۆز بىلەن يولغا سالدى. ④ سۈپ.

كۆچلۈك، زور، ئۇستۈن: قىلىچىنىڭ كۆچىدىن قەلەمنىڭ كۆچى ئارتۇق (ماقال). * ئۇ ماڭا: ــ مېنىڭ بېشىمدىكى خەتەر باشقىلارنىڭكىدىن ئارتۇق ئەمەس، ــ دېدى. ⑤ رەۋ. بولۇپ ئۆتكەندىن، كۆرۈلگەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭدىن ئوشۇق: ئۇ بۇ يەردە تۇرۇپ ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ھېچبىر ھاجىتى قالمىغانلىقىنى چۈشەندى ــ دە، ئاستا چىقىپ كەتتى * ئۇ: ــ بەس! ئارتۇق چىدىيالمايمەن...، ــ دەپ ۋارقىراپ كەتتى. ⑥ سۈپ. ئارتۇقچە، بىھۇدە، ئورۇنسىز: ياماننىڭ بىر قىلىقى ئارتۇق (ماقال). * ئۇلار: ــ ئارتۇق گەپنىڭ ئورنى يوق، ــ دەپ سۆزلىرىنى توگىتىشتى. ⑦ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئارتۇق كەتمەك ① چەكتىن، نورمالىلىقتىن ئېشىپ كەتمەك: ياش يىگىت بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن بىرئاز ھودۇقۇپ: ــ سىز مېنى ياخشى كۆرگەنلىكىڭىز ئۈچۈن ماڭا ئۆز پىكرىڭىزنى ئېيتىۋاتقىنىڭىزنى چۈشىنىمەن، لېكىن، بىرئاز ئارتۇق كەتتى، چۈنكى بۇنىڭ ۋاقتى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، ــ دېدى. ② زايە كەتمەك: ــ قىزىل گۈلدەك بۇ قىز پاسكىنا بەدگىگە ئارتۇق كېتىدىغان بولدى ــ دە، ــ دېدى ئۇ ئۆكۈنگەن ھالدا.

ئارتۇقچە ① سۈپ. بەلگىلىك مىقداردىن كۆپ، ئوشۇق: ئارتۇقچە پۇل. ئارتۇقچە خىراجەت. ئارتۇقچە ۋاقىت. * شۇڭا دۈيدە باشقىلار باسقىنىدا بىر قەدەم، ئۇ باساتتى ئارتۇقچە باشقىلاردىن ئۈچ قەدەم. ② رەۋ. كېرەكىدىن، يول قويۇلۇشى مۇمكىن بولىدىغىنىدىن ئارتۇق، ھەددىدىن زىيادە: ئۇ ئارتۇقچە ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكتىن بولسا كېرەك، ئاۋازى تىترەيتتى. كېيىن ئۇ، «ئارتۇقچە قوپاللىق قىلىۋەتتىمۇ، قانداق» دەپ ئويلاپ، ئۈيلىپ قالدى. ③ سۈپ. كېرەكسىز، پايدىسىز: ــ بۇ گەپلىرىڭىز ئارتۇقچە، ــ دېدى ئەكبەر ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، ــ خاتا دەپ قويۇشتىن قورقۇشنىڭ نېمە ھاجىتى، قېنى، ئېيتىدىغان گەپ بولسا ئېيتىۋېرىڭ، * دۆلەت ئاخىرى ھەقىقىي تۇرمۇش پۇتكۈل جەمئىيەتنىڭ ۋەكىلى بولىدىغان چاغدا، ئۇ ئۆزىنى ئارتۇقچە نەرسە قىلىپ قويمىدۇ.

ئارتۇقچە تويۇنغان ھور <ئىز> مۇئەييەن تېمپېراتۇرا ئاستىدا، تويۇنغان ھور ئىگە بولۇشقا تېگىشلىك زىچلىق ئېشىپ كەتسىمۇ، يەنىلا سۇيۇقلۇقنى ئايلانمايدىغان ياكى قاتمايدىغان ھور.

ئارتۇقچىلىق ① «ئارتۇقچە» سۆزدىنىڭ ئىسىم شەكلى: * ياز ۋاقتى بولسىمۇ، سەپەرگە قېلىنراق كىيىم ئېلىۋېلىش ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇ. ② ئالاھىدە تەرەپ، ئالاھىدىلىك، نەتىجە: كىشىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى كىشىگە دە، ئۆزىگە دېمە، كىشىنىڭ كەمچىلىكىنى ئۆزىگە دە، كىشىگە دېمە (ماقال). * مېنىڭچە، دراما «سەنئەتنىڭ گۈلتاجىسى» بولغانلىقتىن، سەنئەتنىڭ باشقا تۈرلىرىنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسىنى ئىپادىلەشتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىدىن پايدىلانسا ۋە ئۇنى مۇۋاپىق قوبۇل قىلسا بولىدۇ.

ئارتۇق-كەم ئارتۇق ۋە كەم: بىزنىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىمىزدە ئازدۇر-كۆپتۇر ئارتۇق-كەملىكنىڭ بولۇشى ھېچ گەپ ئەمەس.

ئارتۇقلۇق «ئارتۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: خوتۇنۇڭ ئەقىللىق بولمىسا، ساڭا تىل ئۈزىتىپ سەندىن ئارتۇقلۇق دەۋا قىلىدۇ.

ئارتۇقلۇق قىلماق كېرىكىدىن ئارتۇق دەپ ھېسابلانماق، كېرىكىدىن ئارتۇق دەپ چۈشىنىلمەك: مۇشۇ يەردە قىسقىغىنا توختىلىپ ۋاڭ ئۇردىسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق باغلارنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتسەك ئارتۇقلۇق قىلماس.

ئارتىپىيە ئى [ر] <ئانات> ئوكسىگېنغا تويۇنۇپ يۇرەكتىن چىققان ساپ قانىنى پۈتۈن بەدەنگە يەتكۈزىدىغان قان تومۇرلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئارتىزىيان سۈپ [ر<فىران] ← **ئارتىزىيان قۇدۇق.**

ئارتىزىيان قۇدۇق <گېئول> بۇرغىلاپ كولانغان ۋە سۈيى ئېتىلىپ چىقىدىغان چوڭقۇر

قۇدۇق.

ئارتىس ئى [ر] كىنو، تىياتىر، سېرك قاتارلىق سەنئەت ئەسەرلىرىدە رول ئالغۇچى شەخس: ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا ــ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئارتىسلىرى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئويۇن قويغىلى كەتتى.

ئارتىسكا ئى [ر] ئايال ئارتىس: ئۇ ئارتىسكا بولۇشىنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار سەنئەت ئۆمىكىگە قاتنىشىپ يۈرەتتى.

ئارتىسكىلىق «ئارتىسكا» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئارتىسلىق «ئارتىس» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ــ ئارتىس بولسىڭىز بولغۇدەك، ئۆتكەندە ئۇرۇمچىدىن كەلگەنلەر ئارتىسلىققا ئادەم ئىزدىگەندە نېمە ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىپ باقمىدىڭىز؟ ــ دەپ كۆلگىنىچە چاقچاق قىلدى ئەلى.

ئارتىق I ئى. ئۇلاغقا ئارتىلغان يۈكنىڭ ئىككى قاپتالىغا چۈشۈپ تۇرغان قىسمى: ئوتۇننى ئارتىق ئەتمەك.

ئارتىق II ئى. دەريا ۋە كۆللەر ئۈستىگە ئادەم ۋە ئۇلاغ ئۆتەلمىگۈدەك دەرىجىدە تۇتقان مۇز: ئارتىق چۈشمەك.

ئارتىق چۈشمەك ئادەم ۋە ئۇلاغنى كۆتۈرەلمىگۈدەك مۇز تۇتماق: تارىم دەرياسىغا 12 ــ ئاينىڭ ئاخىرى ئارتىق چۈشىدۇ. شۇ ۋاقىتدا ئادەم ئۆتەلمەيدۇ.

ئارتىقلىق سۈپ. ئارتىلغان، يۈكلەنگەن: شاھزادە ئىمىر بىلەن مەلىكە ئاسمانغا قاراپ، بىر ھازا خۇشاللىق يېشىنى تۆكىكەندىن كېيىن، دالاغا قارىغانىكەن، ئاتلار ئەسلىگە كېلىپ، كىشنەپ تۇرغۇدەك، يۈك ــ تاقىلارمۇ ئارتىقلىق پېتى تۇرغۇدەك.

ئارتىلدۇرماق «ئارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاۋۇل ئاغرىقتا چىداپ تۇرۇپ، سېلىم يانچۇقىنى بوينىدىن تۆتۈپلا، بېشى ئۇستىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئۈچ ــ تۆت قەدەم يىراقتا ئېتىۋەتتى.

ئارتىلدۇرۇلماق «ئارتىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىنىڭ ئالدى تەرىپىدە تاغ ئالمىسى، نەشپۈت، ئاق ئۈجمىگە ئوخشاش مېۋىلىك دەرەخلەر ئۆستۈرۈلگەن، دېرىزە ئالدىدىكى بېدىشكە بولسا ئۈزۈم تالىلىرى ئارتىلدۇرۇلغاندى.

ئارتىلماق ① «ئارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ بىر سىنىڭ تامدىن ئارتىلىپ باغقا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. * سۇ تېخىچىلا تاقاقنىڭ ئۈستىدىن ئارتىلىپ چۈشمەكتە ئىدى. ② «ئارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇغداي ئارتىلغان ئېشەك ئىگىسى دەكىلا ئورۇق ۋە ھالسىز بولۇپ، ئۇلاردىن 50 قەدەمچە ئارقىدا قالغانىدى. * ئائىلىنىڭ پۇتۇن ئېغىر يۈكى: تۇگمەنگە بېرىش، ئوتۇن ــ ياغاچنىڭ غېمىنى قىلىش ئىشلىرىمۇ ئاشۇ بىچارە ئايالنىڭ يەلكىسىگە ئارتىلدى.

ئارتىلىشماق «ئارتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىراۋنىڭ شەپسىنى ئاڭلىدى ــ دە، باغنىڭ ئارقا تېمىدىن ئارتىلىشىپ، ئالدى ــ كەينىگە قارىماي بەدەر قېچىشتى.

ئارتىم ئى ← **ئارتىق I.**

ئارچا I ئى <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىز ئۆسىدۇ، كىچىك شاخلىرى تۇز، تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ؛ يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكىلدە بولۇپ مېۋىسى شارسىمان، ياغىچى پۇراقلىق ھەم بەك چىك بولىدۇ؛ قۇرۇلۇشقا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

ئارچا ئائىلىسى <بوت> يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تېپىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقاللار ئائىلىسى.

ئارچا II ئى. دىئال. قېتىقنى قاينىتىشتىن ھاسىل بولىدىغان ئۈيۈتما.

ئارچىزار ئى. ئارچا كۆپ ئۆسكەن يەر: قويۇق، كۆپكۆك ئارچىزارنىڭ ئىچىدە، ئۇ ئىزدە-

گەن مېۋە ئۆسمىش باراقسان.

ئارچىزارلىق «ئارچىزار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ جەرا ئىچى قويۇق ئارچىزارلىق ۋە تېۋىلغىلىق ئىدى.

ئارخائىزم ئى [ر<گرېك] كونىرىغان، ئىستېمالدىن قالغان سۆز، ئىبارە ياكى گراماتىكىلىق فورما: سۆز ئېلىش پرىنسىپىدا ئارخائىزملار ئېلىنمايدۇ دەپ بەلگىلەنگەن.

ئارخېئېكتور ئى [ر] <بىن> بىناكارلىق ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى لايىھىلىگۈچى ۋە قۇرغۇچى مۇتەخەسسىس، ئىنژېنېر: ئارخېئېكتور بولسا ئۇ، بىنا قۇرسا جايىلارغا، بولسا ياخشى ئىنژېنېر، سۇ چىقارسا سايلارغا.

ئارخېلوگ (توغرىسى: ئارخېئولوگ) ← **ئارخېئولوگ**

ئارخېلوگىيە (توغرىسى: ئارخېئولوگىيە) ← **ئارخېئولوگىيە.**

ئارخېئولوگ ئى [ر<گرېك] ئارخېئولوگىيە بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس: خارابە ئىزلىرى باشلانغان جايدا، تۇراتتى بىر چېدىر ــ دەم ئېلىش ئۆيى. نەچچە كۈن قۇمۇقلار باغرىنى چارلاپ، قېزىشنى باشلاپ ئارخېئولوگ دۇيى.

ئارخېئولوگىيە ئى [ر<گرېك] قېزىۋېلىنغان ياكى قەدىمدىن ساقلىنىپ قالغان يادىكارلىقلار ۋە ئىزلارغا ئاساسەن، دەۋرلەر تارىخىنى، يەنى خەلقلەرنىڭ تارىخىي ئۆتمۈشىنى، تۇرمۇش ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئارخېئولوگىيىلىك سۆپ. ئارخېئولوگىيىگە ئائىت، ئارخېئولوگىيىگە تەئەللۇق: گېزىتكە ئارخېئولوگىيىلىك ئاتالغۇلار ھەققىدە بىرنەچچە ماقالە بېسىلدى.

ئارخىپ ئى [ر<لات] بىرەر ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-پائالىيىتى ۋە ئۇمۇمىي ئەھۋالىغا ئائىت ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، سىستېمىلاشتۇرۇپ ئەنگە ئېلىپ ساقلىماق.

ئارخىپلاشتۇرماق پ. ← **ئارخىپ تۇرغۇزماق.**

ئارخىپلاشتۇرۇلماق «ئارخىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېنىڭ قولۇمدا تېخى يېقىندا جەددىي ئۆپكە تۇبېركۇلىيوز كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ياشانغان بىر ئادەمنىڭ ئارخىپلاشتۇرۇلغان رېنتگېن رەسىمى بار ئىدى.

ئارداق سۆپ. دېئال. ئېچىغان، سېسىغان، بۇزۇلغان: ئارداق قوغۇن.

ئاردىماق پ. دېئال ① ئېچىماق، سېسىماق، بۇزۇلماق. ② ئېچىشماق، تارلىقى كەلمەك.

ئارزاك ئى. ھاراق ئىشلىگەندە ئېچىتىلغان نەرسىدىن قېلىپ قالغان قالدۇق.

ئارزۇ ئى [پ] دىلدىكى ئىستەك: ئۈمىد، ئىنتىلىش، **ھەۋەس:** بىر ئارزۇ ئون ئارزۇنى تۇغىدۇ (ماقال). * ياش-ئۆسمۈرلەردە بىلىم ئىزدەش ئارزۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. * تۇرسۇن ئاخۇنۇمنىڭ كۆڭلىدە يېڭى-يېڭى ئارزۇلار بىخلاندى.

ئارزۇ قىلماق ئۈمىد قىلماق، ئۈمىدلەنمەك، ئىنتىلمەك: ئۇ شەھەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، ئايرىلىپ ۋە سىستېمىلاشتۇرۇلۇپ ساقلىنىدىغان ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللار: رازۇېتكا ئەمەلدارى قاسىم ئاستا ئورنىدىن تۇردى-دە، ئارخىپ ئېچىدىن لۈتپۇللا بىلەن كۈلباھار ئوتتۇرىسىدا يېزىشقان خەتلەرنى سۈغۇرۇۋېلىپ سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.

ئارخىپ بۆلۈمى ھەر خىل ئارخىپلار ساقلىنىدىغان ئۆي، بۆلۈم، ئىشخانا.

ئارخىپ تۇرغۇزماق ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-پائالىيىتى ۋە ئۇمۇمىي ئەھۋالنى ئائىت ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، سىستېمىلاشتۇرۇپ ئەنگە ئېلىپ ساقلىماق.

دادىسىدىن ئۇچ ئايلىق رۇخسەت سورىدى. * ئۇ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى 10 ـ 12 يىل ئىچىدە بىر ئاتقا ئىگە بولۇشنى قانچە ئارزۇ قىلسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمەي، باشقىلارنىڭ ئېتى بىلەن ئوغلاق تارتىشقا قاتنىشىپ يۈردى.

ئارزۇ ـ ئارمان دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئارمانلار: ئالەم ئارزۇ ـ ئارمان قۇچىقىدا ياشىنايدۇ. * نۇرغۇن ئۈيغۇر قىز ـ يىگىتلىرى بۇ ناخشىلار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مۇراد ـ مەقسەتلىرىنى، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىپادىلىگەن.

ئارزۇ ـ تەلەپ دىلدىكى ئارزۇ ۋە تەلەپلەر: ئەزەم ئاكا يېڭى جەمئىيەتتە ئۆسۈپ يېتىلگەن رەھبىرىي كادىر، لېكىن ئۇ تۇرمۇشنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە يېڭىلىنىۋاتقانلىقىنى، ياشلارنىڭمۇ ئۆزىگە لايىق ئارزۇ ـ تەلەپلىرى بارلىقىنى نەمىشقىمۇ چۈشەنمەيدىغاندۇ.

ئارزۇ ـ تىلەك دىلدىكى ئارزۇ ۋە تىلەكلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى خەتكە ئېنىق قىلىپ يازدى. * ئۇ ئادەمنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەندە، ئۆزىدە پەيدا بولغان ئارزۇ ـ تىلەكلەرنىڭ بىكار ئەمەسلىكىگە ئىشەنىدى، ئۆزىنىڭ خاتالاشمىغانلىقىغا يەنە خۇشال بولدى.

ئارزۇ ـ خىيال ئارزۇ ۋە شۇ ئارزۇ ھەققىدە قىلغان خىياللار، ئويلىنىشلار: بىر جۈپ ياش كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ ـ خىياللىرى ئۈستىدە ئۇزاق مۇڭداشتى. * داغدۇغىلىق سۆزلەردىن كۆرە، كۈندىلىك تۇرمۇشۇم، شېرىن ئارزۇ ـ خىياللىرىم توغرىسىدا يازاي. بۇنداق خەت ماڭمۇ، ساڭمۇ ياقىدۇ.

ئارزۇلۇق سۈپ ① كۆپتىن بېرى ئارزۇلاپ كەلگەن، ئارزۇلاپ كۈتۈلگەن؛ كۆڭۈلدىكى: ئاتا ـ ئانا ئارزۇلۇق يالغۇز قىزىنى ئۆز جانلىرىدىنمۇ ئارتۇق كۆرەتتى. * ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق بالىسى بولۇپ، ئۇلار ئوغلىنى ئۆزلىرىنىڭ جېنى، كۆز قارىچۇقى دەپ بىلەتتى. (2) ئارزۇلار بىلەن تولۇپ تاشقان، ئارزۇسى بار: ئارزۇلۇق دۇنيا. * باغقا كىردىم گۈل ئۈزەي دەپ، گۈل سۈيىي گۈلگە تامۇر. ئارزۇلۇقىنىڭ ئارزۇسى يارنى كۆرگەندە قانۇر.

ئارزۇلىماق پ ① ئارزۇ قىلماق، ئۇمىد قىلماق: بازاردا بار گەپنى ئېيتىساق، قارلىق تاغنىڭ سۈيىنى كىم خالمايدىكەن، بۇنى بىز ئەمەس، نەچچە ئەۋلاد كىشىلەر ئارزۇ قىلىشقان. ھەتتا بۆشۈكتىكى كىچىك بالىلارمۇ ئۇنى ئارزۇلايدۇ. ② ياخشى كۆرمەك، ئامراق بولماق، ھەۋىسى كەلمەك: يىگىتنىڭ بېشىدا چىمەن دوپپا، ئۇچىسىدا ھازىرقى يىگىتلەر ئارزۇلاپ كىيىدىغان خۇرۇم چاپان بار ئىدى. ③ ئاسرىماق، پەپىلىمەك، ئەركىلەتمەك: مايسەم كىچىكىدىنلا ئۇماق، ئەقىللىق بالا بولۇپ ئۆستى. زورىخانمۇ ئۇنى ئارزۇلاپ، سۈنىك سۈزۈكىنى، ئاشنىڭ قويۇقىنى بېرىپ، قولىدىن چۈشۈرمەي چوڭ قىلدى. * ئاتام مېنى، ئانام مېنى نېمىشقا ئارزۇلاپتىكىن، بۇ كۈنلەرگە قالارمىنى باشتا ئويلىماپتىكىن.

ئارزۇمەن سۈپ [پ] ئارزۇ قىلغۇچى، ئىستىگۈچى؛ ئىنتىزار: مەن خېلىدىن بېرى ئۇنى بىر كۆرۈشكە ئارزۇمەن بولۇپ يۈرەتتىم.

ئارزۇ ـ نىيەت دىلدىكى ئارزۇ، نىيەت ۋە مەقسەتلەر: ئۇ مەندىن: ـــ دەسلەپكى ئارزۇ ـ نىيەتلىرىڭىزنى تۈيۈقسىز ئۆزگەرتىۋېتىشكە نېمە مەجبۇر قىلدى؟ ـــ دەپ سورىدى.

ئارزۇ ـ ھەۋەس دىلدىكى شېرىن ئارزۇ، ئىستەك ۋە ھەۋەسلەر: ھەر خىل ئادەمدە ھەر خىل ئارزۇ ـ ھەۋەس بولىدۇ. * ياقۇبجاننىڭمۇ ئۆز ئالدىغا ئارزۇ ـ ھەۋەسى، تۇرمۇشقا قارىشى بار. * ئىنسانىنىڭ زىننىتى، گۈلى ئەخلاقتۇر، مەنىلىك ياشاشنىڭ يولى ئەخلاقتۇر. پەس ئارزۇ ـ ھەۋەسنى قىلمىغىن خىيال، ھاياتنىڭ مۇستەھكەم ئۇلى ئەخلاقتۇر.

ئارزۇ ـ ئۈمىد دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئۈمىد، ئىستەكلەر: سەن ئۇلارنى ھەربىر ئويلىغىنىڭدا ئۇلارنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرى، ئوتلۇق تىلەكلىرى ساڭا كۈچ ۋە دەرمان بېغىشلاپ، ئالدىڭدا پارلاق تاڭ ئېتىۋاتقاندەك يورۇقلۇق سېزىسەن.

ئارزۇ ـ ئىستەك دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئىستەك ـ

لەر: شۇ چاغدىكى رېئاللىق ــ فېئودال پومېشچىكلار- نىڭ خەلقتە سالغان زۇلمى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى، قايغۇ ـ ھەسرەتلىرى، ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى ۋە ھۆرلۈك ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ئۈنىڭ قەلبىدە كۆچلۈك نەپرەت ۋە مۇھەببەت تۇيغۇسىنى ئويغاتقانىدى.

ئارسفېنامن ئى [ئىنگ] <خىم> بىر خىل ئورگانىك بىرىكمە دورا، مولېكۇلا فورمۇلىسى $As = As \cdot (NH_2 \cdot HCl) - C_6H_3OH - OH \cdot C_6H_3 - (NH_2 \cdot HCl)$ ئۇ سۇس سېرىق رەڭلىك پاراشوك بولۇپ، ئېرىتمىسى تەبىيارلانغاندىن كېيىن، ئالكاگۇل، سفىلىس ۋە قايتىلانما كېزىك قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشتا ئوكۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئارسلان ئى ① مۇشۇكسىمانلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان، بەھەيۋەت، سۈت ئەمگۈچى يىرتقۇچ ھايۋان، شىر: ئارسلان بالىسى ئارسلان بولىدۇ (ماقال). ② كۆچمە. باتۇر، قەيسەر، زەبەردەست، قورقماس، دۆيۈرەك: تۇغۇلدۇم، «ئارسلان بول» دەپ ئانام سۆيگەن پېشانەمگە، سېلىپ زەڭ ھەر سۆزۈم، قەلبىم، مىجەز ـ خۇلقۇم، ئىپادەمگە. ③ ئەرلەر ئىسمى.

ئارسېن ئى [ر <لات] <خىم> ←← **مىشياك.**

ئارسىز سۈپ. ئار ـ نومۇسسىنى يوقاتقان، ئۇياتسىز: ئەر ئارسىز بولماس، يىگىت يارسىز بولماس (ماقال). * رەپىق ئاكا ئۇنىڭ ئارسىز يۈزىگە تۈكۈرۈشكە ئاللىقاچان ھازىرلانغان بولسىمۇ، تېخى ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ نېمە بىلەن تۈگىگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن غەزىپىنى زورىغا يۇتتى.

ئارسزلىق «ئارسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ھەرقانچە چىرايلىق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارسزلىق ۋە بەتقىلىقلىرى كىشىنى تولىمۇ سەسكەندۇرەتتى. * كەڭ ئاۋامنى دەسسەپ قىلىپ پەلەمپەي، ئۆرلىشىدۇ ئارسزلىقى تۈپەيلى. بىر ئۆزىگە ئوزۇق ۋە نان تاپىدۇ، مىليونلارنىڭ نانسزلىقى تۈپەيلى.

ئارغامچا ئى. پاختا، يۇڭ، چىگە ۋە ھەر خىل سۈنئىي تالالارنى ئېشىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان توم تانا، ئارقان: يۇڭ ئارغامچا. چۈپۈر ئارغامچا. * يىلانىدىن قورقۇپ كەتكەن كىشى ئارغامچىدىنمۇ قورقىدۇ (ماقال).

ئارغامچا بوي ئارغامچا ئۈزۈنلۇقىدا كېلىدىغان، ئارغامچا ئۈزۈنلۇقىغا تەڭ ئېگىزلىك: كۈن ئارغامچا بويى كۆتۈرۈلۈپ مەلىكىنىڭ كۆزى راۋاقتىن يولغا تىكىلىپ تۇرغانىدا، يىگىت ئىككى ئىنىسى بىلەن سارايۇەننى ئەگەشتۈرۈپ سىزغان رەسىم ۋە گۈللىرىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ كېلىپتۇ. * قۇدۇقنىڭ تېرەنلىكى ئىككى ئارغامچا بويى كېلەر.

ئارغامچا تارتماق ←← **ئارغامچا توسماق.**

ئارغامچا تارتىشىش <تەن> بىر خىل تەنتەربىيە مۇسابىقىسى، ئادەم سانى ئوخشاش بولغان ئىككى كامانداننىڭ ئەزالىرى، ئارغامچىنىڭ ئىككى تەرىپىنى تۇتۇپ كۈچەپ تارتىشىپ، ئارغامچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بەلگىنى چېگرا سىزىق ئۈچىگە سۆرەپ كېرىسە غەلىبە قىلىدۇ.

ئارغامچا توسماق توي كۈنى قىزنى كۆچۈرۈپ ماڭغان يولىنى ئارغامچا تارتىپ توسماق، توربماق.

ئارغامچا سەكرەش <تەن> بىر خىل باللار ئويۇنى ياكى تەنتەربىيە ھەرىكىتى. ئارغامچىنىڭ ئىككى ئۇچىدىن تۇتۇپ ۋە ئۇنى چەمبەر شەكلىدە چۆگىلىتىپ، يەرگە يېقىلماشقاندا سەكرەپ ئۆتۈپ ئويناىدۇ.

ئارغامچا شوتا <بىن> ئۇزۇن ئىككى ئارغامچا ئوتتۇرىسىغا ئوخشاش ئۇزۇنلۇقتىكى بالداقچىلارنى تېڭىش ئارقىلىق ئىشلەنگەن شوتا.

ئارغامچىغا يامشىپ چىقىش <تەن> ئېسىقلىق ئارغامچىغا يامشىپ چىقىدىغان ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى. ئۇ ئادەتتە

ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، پۇت ـ قولىنى تەڭ ئىشلىتىپ يامىشىش، يەنە بىرى قول بىلەنلا يامىشىش.

ئارغامچىنى ئۇزۇن قويۇۋەتمەك بىرەر كىشىنىڭ ئورۇنسىز، ئەخلاقسىز، بەتقىلىقلىق يامان ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە مەلۇم ۋاقىت يول قويماق، پۇرسەت بەرمەك.

ئارغامچىنى ئۇزىدىغان قائىدە ـ يوسۇن، ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلاشماي، دېگىنىنى شارتتىدە قىلىپ قويىدىغان، بۆسمىچى: ئۇمۇ خۇددى دادىسىدەك ئارغامچىنى ئۇزىدىغانلارنىڭ بىرى.

ئارغامچا ـ توقۇناق ئارغامچا ۋە ئارغامچا ئۆچىغا بېكىتىلىدىغان ئىلمەك ياغاچ ھەم شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۇ ھەر كۈنى ئۆز ئادىتى بويىچە تاغار، قاپ، ئارغامچا ـ توقۇناق لىرىنى ئېلىپ كوچىغا چىقىدىكەن.

ئارغۇ ئى. ← **ئارغۇلار.**

ئارغۇچە سۈپ. ئارغۇلارغا خاس، ئارغۇلارغا ئوخشاش: ئارغۇچە ئادەت. ئارغۇچە كىيىم.

ئارغۇلار ئى <ئىرق> ئۇيغۇرلارنىڭ XI ئەسىردىكى قەبىللىرىنىڭ بىرى.

ئارغۇن سۈپ <زوئول> قوتاز بىلەن يەرلىك ياكى باشقا نەسىللىك كاللارنى چېتىشتۇرۇش ئارقىلىق كېلىپ چىققان 1 ـ ئەۋلاد شالغۇت. ئۇنى قوتازغا قارىغاندا ئاسان كۆندۈرگىلى بولىدۇ. ئۇ كالىغا قارىغاندا كۆچلۈك، سۈت مىقدارى كۆپ ھەم ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ، چىشلىرىنى كالا ـ ياكى قوتازغا چېتىشتۇرسا، ئەۋلاد قالدۇرىدۇ، ئەركەكلىرىنىڭ كۆپىيىش قابىلىيىتى بولمايدۇ.

ئارغۇنلاشتۇرماق «ئارغۇنلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارغۇنلاشماق پ. ئازماق، نەسلى ئۆزگەرمەك: ئۇنىڭ بېقىۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسى ئارغۇنلاشقان كاللار.

ئارغىماق ئى. ئالاھىدە نەسىللىك چاپقۇر ئات: ئۇچ ئارغىماق قوشۇلغان پوچتا ھارۋىسى كۆڭرۈكتىن ئۆتۈپلا غايىب بولدى. * ئۇنىڭ تېز ـ تېز كۆتۈرۈلۈۋاتقان تۇياقلىرىنىڭ يەرگە تېگىۋاتقان ـ تەگمەيۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. شوخ چۆل شامىلى ئارغىماقنىڭ يالىسى ۋە قۇيرۇقىنى ئۇچۇرۇپ ئوينىتاتتى.

ئارفا ئى [ر <نېم] <مۇز> ← **چىلتار.**

ئارقا ئى ① **گەۋدىنىڭ قورساققا نىسبەتەن** كەينى تەرىپى: ئارقىسىنى قىلماق، قولىنى ئارقىسىغا تۇتماق. ② نەرسىلەرنىڭ كەينى قىسمى: يۇزىگە، ئالدى تەرەپكە قارىمۇقارشى بولغان قىسمى، تەتۈرى: سۇرەتنىڭ ئارقىسى. * ئۇ تامنىڭ ئارقىسىغا چاپلانغان خەتنى ئاستا سويۇۋالدى. ③ **تۆت پۇتلۇق ھايۋانلارغا نىسبەتەن باش ۋە كۆكسىنىڭ كەينى تەرىپى:** ئاتنىڭ ئالدى پۇتى ئىششىق بولسا، ئارقا پۇتىغا تەسىر قىلىپ، مېڭىشى بۇزۇلىدۇ. ④ كەينىدە قالغان، بىسىپ **ئۆتۈلگەن يول:** ئادەم ياكى نەرسە كەلگەن تەرەپ، ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپنىڭ ئەكسى: ئۇ يېرىم يولغا كەلگەندە، كۆڭلىدە بىرنەرسە يالت قىلىپ كەچتى ـ دە، ئىككىلىنىپ تۇرمايلا دەرھال ئارقىغا قايتتى. * ئوتۇنچى يولۇڭاسىنى كۆرۈپلا، پالتىنىمۇ ئالماي ئارقىسىغا قاراپ بەدەر قاچتى. ⑤ كۆچمە. **ئۆزى يوق يەر؛ ئۆزى يوق پەيت:** ئارقىسىدىن كۈلمەك. ئارقىسىدىن گەپ قىلماق. * ئارقامدىن دېگەنلەر ــ تېزىكمىنى يېگەنلەر (ماقال). ⑥ III شەخس **ئىگىلىك قوشۇمچىسىدىن كېيىن ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى ئۈلىنىپ كېلىپ تىركەلمە ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ:** بىزنىڭ بۇغۇنكى كۈنىمىز نورغۇن كۈرەشلەر ئارقىسىدا مەيدانغا كەلگەن.

ئارقا بەل ئارقا مۇرىسىنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمىدىن ئىنچىكە بەلگىچە بولغان ئارىلىق.

ئارقا بوي كىيىمنىڭ ئارقا تەرەپتىكى بويى.

ئارقا پەش كىيىمنىڭ ئارقا تەرەپتىكى پېشى.

ئارقا پۇت <زوئول> ھاشارات ۋە تۆت پۇتلۇق، ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ كەينىدىكى ئىككى پۇتى: ئېشەك ئۆز ۋەدىسى بويىچە ئارقا ئىككى پۇتىنى كېرىپ بېرىپتۇ.

ئارقا پېشاپ چوڭ تەرەت، گەندە، پوق.

ئارقا تەرەك قوللاپ-قۇۋۇۋەتلەيدىغان، ياردەم بېرىدىغان، يۆلەيدىغان ھمايىچى؛ تايانچ: ئۇنىڭ ئارقا تىرىكى كۈچلۈك. * باي، كاپىتالىستلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئارقا تىرىكى چارپادىشاھى ئىدى. * كۆچمەنلەرنى ئاشۇنداق باي-قازىلارغا، ئۇلارنىڭ ئارقا تىرىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئىشلەتسەڭلا بولمامدۇ؟

ئارقا تەرەك بولماق قوللاپ-قۇۋۇۋەتلىمەك، ياردەم بەرمەك، ھمايىچى، تايانچ بولماق: ئۇ سالىنىڭ ئوغلى ھېساب ئالغۇدەك بولسا، ئۆزىنىڭ بولغۇسى كۆيئوغلى ئارقا تەرەك بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ، تېخىمۇ چوڭ يۇرەكلىك بىلەن سالىنى بۆزەك قىلىشقا باشلايدۇ. * ئۇ يۇقىرى تەبىقىغە ئارىلىشىپ، ئۆزىگە ئارقا تەرەك بولىدىغان بىرقانچە كىشىنى قولغا چۈشۈرۈشنى ئويلىدى.

ئارقا تەرەك قىلماق قوللاپ-قۇۋۇۋەتلەتمەك، ياردەم بەرگۈزمەك، ھمايىچى، تايانچلىق رول ئويناتماق: ئۇ تاغىسىنى ئارقا تەرەك قىلىپ تۇرۇپ، جىق ئىشنى جۆندەپ كەتتى.

ئارقا چاك گەزمال، تېرە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن بۇيۇملارنىڭ ئارقا تەرەپ چېتىلغان تىكىش سىزىقى: ئارقا چاك تىكىچ.

ئارقا سەپ ① <ھەرب> ئۇرۇش مەزگىلىدىكى ئالدىنقى سەپتىن يىراق بولغان ئىچكى رايون، قىسىم: ئۇنىڭ سول پۇتى يارىلانغان بولغاچقا، بىز ئۇنى ئارقا سەپكە ئەۋەتىپ بەردۇق. * ئۇ داشۆدە بەزى تىببىي بىلىملەرنىمۇ ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن، ئارمىيەمىزنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات تارمىقىدىكى سەھىيە ئورۇنلىرىدا رەھبەرلىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانىدى. ② ئىدارە، مەكتەپ، زاۋۇت، كان، كارخانا قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ئاساسلىق خىزمەتكە بېۋاستە ئارىلاشمايدىغان ھەمدە شۇ ئاساسلىق خىزمەتنىڭ زۆرۈر تەيىارلىق، تولۇقلىما ئىشلىرىنى ئىشلەيدىغان ياردەمچى تارماق: بۇ مەكتەپنىڭ مەسئۇللىرى ئىدىيەۋى، سىياسىي خىزمەت بىلەن ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى ئوقۇتۇش خىزمىتىنىڭ مەنىۋى ۋە جىسمانىي كاپالىتىگە ئايلاندۇرغان. * سېخنىڭ ئۇستىنى سرلاش ۋەزىپىسىنى ئارقا سەپتىكى ئىتتىپاق ياچېيكىسى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

ئارقا سەھنە <تىيا> تىياتىرخانا سەھنىسىنىڭ ئارقا قىسمى. ئويۇنچىنىڭ بەدىئىي جەھەتتىكى خىزمەتلىرى ئارقا سەھنە دائىرىسىگە كىرىدۇ.

ئارقا سەھنە مۇدىرى <تىيا> ئويۇنچىنىڭ ئارقا سەھنىدىكى تەيىارلىق خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلغۇچى خادىم.

ئارقا سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلىنغاندا، تىل ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقا قىسمىدا تۇگۈلۈپەرەك تۇرۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش. تىلىمىزدىكى «ئا»، «ئو»، «ئۇ»لار ئارقا سوزۇق تاۋۇشلاردۇر.

ئارقا كۆرۈنۈش ① پېرسونازنىڭ ھەم ۋەقەلىككە تەسىر كۆرسەتكەن تارىخىي ئەھۋال ۋە ئوبيېكتىپ رېئاللىق: تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش. سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈش. * بۇ ئەسەردىن ۋەقەنىڭ قاچان، نەدە يۈز بەرگەنلىكىنى، ئارقا كۆرۈنۈشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. ② تېياتىر، كىنو، رەسىم ۋە فوتو سۈرەتتىكى ئاساسىي شەيئىنى روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدىغان مەنزىرە.

ئارقا كۆرۈنۈشلۈك ئارقا كۆرۈنۈشى بار،

ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە: مۇقام داستانلىرى ئاساسەن، مۇدھىش فېئودالىق زۇلۇمنى، تارىخىي ياكى ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشلۈك ئىشق ــ مۇھەببەت پاجىئەسىنى، داستان قەھرىمانىنىڭ تىلى ۋە سەرگۈزەشتىسى ئارقىلىق پاش قىلىشقا قارىتىلغان.

ئارقا مۇھاپىزەتچى قىسىم <ھەرب> يۇرۇش قىلغان قوشۇنىنىڭ ئارقىسىدىن ئەۋەتىلىپ، قوغداش ۋە مۇھاپىزەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان قىسىم.

ئارقا مېڭە <ئانات> مېڭىنىڭ بىر قىسمى. ئۇ مېڭىنىڭ ئارقا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆۋرۈكچە مېڭە، ئۇزۇنچاق مېڭە ۋە كىچىك مېڭىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئارقا ئىشىك ① <بىن> ئۆي، ھويلا، باغ قاتارلىقلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئېچىلىغان ئىشىك: ئۇ مۇدىر بىلەن خوشلىشىپ، مەكتەپ قورۇسىنىڭ ئارقا ئىشىكى بىلەن ئالمىلىق باغقا چىقتى. * ئۇ تالادىكى ۋاراڭ ــ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ، ئارقا ئىشىكتىن غىپىدە تىكۈۋەتتى. ② كۆچمە. قانۇنسىز، قائىدە ــ تەرتىپكە خىلاپ، ناتوغرا يول: بەزى ئىشچى ــ خىزمەتچى خادىملار ئارىسىدا مېھمان چاقىرىش، سوۋغا تەقدىم قىلىش، ئارقا ئىشىك قىلىش، بۇزۇپ ــ چېچىش، ئىسراپچىلىق قىلىش ئەھۋاللىرى ساقلانماقتا. * ئۇنىڭ ئارقا ئىشىكى بولغاچقا، خىزمەت تەقسىماتىدا ھېچنېمىدىن غەم قىلمىدى.

ئارقا ئىشىك ئاچماق ① ئۆي، ھويلا، باغ قاتارلىقلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئىشىك ئاچماق، ② كۆچمە. قانۇنسىز، قائىدە ــ پرىنسىپقا خىلاپ ھالدا ئىش قىلىشنىڭ يولىنى تاپماق: بۇ دا دۇيىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئازراق زىيان تارتىش مەسلىسى ئەمەس، يامان ئىش ئۈچۈن ئارقا ئىشىك ئېچىپ بېرىش مەسلىسى: ئارقا ئىشكىتىن مەنپەئەتلەنگەن ئادەملەرنىڭ خاتا ئىشىنى بىلىپ تۇرۇپ قوللاش مەسلىسى. بىز بۇ يولغا ھەرگىز ماڭماسلىقىمىز كېرەك.

ئارقا ئىشكىتىن ماڭماق قانۇنسىز، ھەم قائىدە ــ پرىنسىپقا خىلاپ ھالدا ناتوغرا يولدا ماڭماق، پرىنسىپقا خىلاپ ئىش قىلماق: ئۇنىڭ خىيانەتچىلىك ۋە ئارقا ئىشكىتىن مېڭىش قاتارلىق قىلمىشلىرى ئەينى ۋاقىتتىلا سېزىۋېلىنغانىدى. * بەزى ئورۇنلاردا ئارقا ئىشىكتىن مېڭىش گويا قانۇنىي ئىشتەك ئادەتكە ئايلانماقتا.

ئارقا ئىشىك قىلماق ← **ئارقا ئىشكىتىن ماڭماق:** ــ ئارقا ئىشىك قىلىش گەرچە خاتا بولسىمۇ، سەمەت ئۈچۈن ھازىر جان بېقىشىنىڭ بىردىنبىر يولى بولۇپ قالدى، ــ دېدى ئۇ ئۆكۈنگەن ھالدا.

ئارقا يانچۇق ئىشتانىنىڭ كاسا قىسمىغا ئېچىلغان يانچۇقى.

ئارقىدا غوڭشىماق بىراۋنىڭ يامان گېپىنى، غەيۋەتىنى قىلماق: ــ ئارقامدا كەچكىچە غوڭشىپ يۈرگۈچە، گېپىڭ بولسا ئالدىمدىلا دېسەڭ بولمامدۇ؟ ــ دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ.

ئارقىدا قالماق ① كەينىدە قالماق، قېلىپ قالماق: ئۇ كىچىك تۆپىلىكلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، تېك، ئېگىز قىيا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىۋاندا قۇياش نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى. * پادىشاھنىڭ بۇ كىچىك ئوغلى شەھەرلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، يۇرت ــ مەھەللىلەرنى ئارىلاپ، چوڭ دەريانى بويلاپ ئۈزۈن يول يۈرۈپتۇ. ② مۇسابىقە ياكى يول يۈرۈش داۋامىدا باشقىلارغا يېتىشەلمەي، كەينىدە قالماق: ئۇ كوچ ئۇلاپ يۈگۈرۈشتە ئارقىدا قالدى. ③ تەرەققىي قىلالماي، راۋاجلىنالماي بىر ئىزىدا توختاپ قالماق: ئىلگىرىلەش ياكى تەرەققىياتى ئاستا بولماق: مۇئەللىم ئارقىدا قالغان ساۋاقداشلارنى پات ــ پات ئىلھاملاندۇرۇپ تۇراتتى. * ئەگەر ئارقىدا قالغان جايلار ئارقىدا قالدۇرۇلسا، ئۇ باراۋەرلىك بولمايدۇ. بەلكى خاتالىق بولىدۇ.

ئارقىسىدا گەپ قىلماق بىراۋنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ يامان گېپىنى قىلماق، غەيۋەتىنى قىلماق: ئۇ ھەمىشە مېنىڭ ئارقامدا

گەپ قىلدۇ.

ئارقىسىدىن كۆلمەك ئۆزى يوق ۋاقتىدا مەسخىرە كۈلكە بىلەن مازاق قىلماق: بۇنداق غەلىتە كىيىملەرنى كىيىپ يۈرسەك، كىشىلەر ئارقاڭدىن كۈلىدۇ.

ئارقىسىغا چۈشمەك ← ئىزىغا چۈشمەك.

ئارقىسىغا سالماق ئەگەشتۈرمەك، نەگە بارسا شۇ يەرگە ئېلىپ بارماق: سۈلايمان ياقۇبنى ئارقىسىغا سېلىپ يۈرگىلى ئۇچ ئايدىن ئاشتى. سۈلايمان بۇ ئۇچ ئاي جەريانىدا نۇرغۇن جايلارنى، خىلمۇخىل يېڭىلىقلارنى كۆردى. * ئۇنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ يېتىشتۇرۇپ چىققىنى تازا ئۇچىغا چىققان بىر ھاماقەت ئىكەن.

ئارقىسىغا سېلىپ قويماق ① بىرەر نەرسىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن شۇ ساھەنىڭ ئۇستىسىغا بەرمەك: ھۇنەر ئۆگىنىپ قالسۇن دەپ بالىنى ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ قويدۇم. ② بىر ئاۋنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇش، ئىش ـ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇنچە پايلاشقا قويماق: گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسى زىيالىيلارنىڭ ئارقىسىغا ئادەم سېلىپ قوياتتى.

ئارقىسىغا كىرمەك ① ئەگەشمەك: مەن ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ ئۇرۇمچىگە باردىم. ②ئۆگەنمەك: بالام قاسىم ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا كىرگەن بىر يىلدىن بېرى خېلى ئۇستا بولۇپ قالدى. * ھەسەلخان ئاچام قىزىغا دائىم: ــ قىزىم، سەن ئايىنىيازنىڭ ئارقىسىغا كىرمە، ئۇ سېنى ياخشى يولغا باشلىمايدۇ، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى. ③ پايلاپ يۈرمەك، ئىزىغا چۈشمەك، پەيىدا بولماق: ئوغرى ئۇنىڭدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپتۇ.

ئارقىسىنى قىلماق ① كەينىنى قىلماق: قىز ئانىسىغا ئارقىسىنى قىلىپ، يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋالدى. ② كۆچمە. تەتۇرىگە يۈزلەنمەك؛ ئامەت قاچماق؛ ئوگۈشسىزلىققا قاراپ ماڭماق: جاھان ھەمىشە نۆۋەت بىزگە كەلگەندە ئارقىسىنى قىلىۋالىدۇ.

ئارقىغا تارتماق ① تەتۇر يۆنىلىشكە تارتماق: شۇنچە كۈچىسەكمۇ، ھارۋا نېمە ئۈچۈن قوزغالمايدىكىن دېسەك، بىز ئالدىغا تارتساق، ھېسسام ئارقىغا تارتقىلى تۇرۇپتۇ ئەمەسمۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى سەۋەب كۆرسىتىپ كەينىگە سۈرىمەك، كېچىكتۈرمەك: ئۇلارنىڭ مەقسىتى سۇ قۇرۇلۇشىنى ئارقىغا تارتىپ ئەتىياز ـ لىق تېرىلغۇغا زىيان سېلىش ئىدى.

ئارقىغا چېكىنمەك ① ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپتىن ئەكسىگە قاراپ ماڭماق. كەينىگە يانماق: دۇشمەنىنىڭ شىددەتلىك ئوت كۈچى ئارمىيىمىزنى بىرمەھەل ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى. ② ئىلگىرىلەشتىن توختىماق؛ ئىلگىرىلەش، تەرەققىياتنىڭ كەينىدە قالماق: ئۇ دەرستە ئارقىغا كۆپ چېكىنىپ كەتتى. * گويا نوتا ئىدىكى تۆپتۈز، نېچۈن قىڭغىر چېكىنىدىكسەن؟! ئۆسۈپ تۇرغان ئىدىك گۈلدەك، نېچۈن ئارقىغا چېكىنىدىكسەن؟!

ئارقىغا سۈرىمەك ← ئارقىغا تارتماق.

ئارقىغا قارىماق ① كەينى تەرەپكە نەزەر تاشلىماق. ② كۆچمە. ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلىماق، ئەسلىمەك: كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئۈچۈن ئارقىغىمۇ قاراش كېرەك.

ئارقىغا كەتمەك ← ئارقىغا چېكىنمەك: بىزنىڭ كۈندىن ـ كۈنگە ئارقىغا كېتىشىمىزگە ئۆزئارا ئىناقسىزلىقىمىز سەۋەب بولۇۋاتىدۇ.

ئارقا ـ ئارقىدىن ① بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى: ئۇلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئىرادىلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ② قاتارىسىغا، ئۈزلۈكسىز: ئۇلار ئارقا ـ ئارقىدىن ياتاقىغا كىرىپ كەلدى. * ئۇ بالىغا قارىتىپ ئارقا ـ ئارقىدىن ئوق ئۇزدى. * مەن بۈككىدە ئۆسكەن بىر تۈپ قارىغاي يېنىغا يېتىپ كەلگىنىمدە، ئاتىنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن ئەنسىز كىشىنىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن قەدىمىنى تېزلەتتىم.

ئارقا ـ ئارقىلاپ ← ئارقا ـ ئارقىدىن:

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «تارىم»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرنالىلار ئارقا ـ ئارقىلاپ نەشر قىلىنىشقا باشلىدى.

ئارقار ئى <زوئول> بىر خىل ياۋا قوي، مۇڭگۈزى توم ۋە چوڭ بولۇپ، بەزىلىرىنىڭ تۆۋەنگە ئېگىلگەن ۋە بەزىلىرىنىڭ قارماقلىشىپ كەتكەن بولىدۇ؛ يۇڭى يېرىك ۋە ئۇزۇن، قوڭۇرغا مايىل كۈل رەڭ كېلىدۇ؛ قۇيرۇقى قىسقا، پۇتلىرى بىجىرىم ھەم كۈچلۈك، ئېگىز تاغلارغا چىقالايدۇ. * ھەتتا ئارقار، جەرەن، كېيىكلەر تىترەپ ئۆتكەن قىيا تاشلاردا. ئۇچرىتىسەن تونۇش ئىزلارنى، چوققىلاردا، مۇزلۇق قارلاردا.

ئارقاق ئى. رەخت، ماتا، گىلەم قاتارلىقلارنى توقۇشتا ئۇرۇش يېپىلارنىڭ ئارىلىقىدىن توغرىسىغا ئۆتكۈزۈلىدىغان يىپ: لوقمان قاراقچىلار بۇلۇڭالغان گىلەم خۇرجۇننى ئالدۇرۇپ چىقىپ، رەڭدار ئارقاقلاردىن بىر تالدىن سۇغۇرۇپ، ئۇرۇشتىن ھەم ئالدۇرۇپ، قاراقچىلارغا تۇتقۇزۇپتۇ، ئەسۋاب نۇسخىسىنمۇ بېرىپتۇ. * يوتقانلىق پاختىدىن ئېگىردى ئۇرۇش، زوربىخان تاشلاندۇق چاقنى راسلاپ، قانچە شام ئاخشاملار ئۇلاندى تاڭغا، ئايجامال ئۇلگۈردى ئارقاقنى قاتلاپ.

ئارقاق باسماق ئارقىمۇئارقا ئارقاق يېپىنى بېرىپ چىگدىماق، ئارقاق يېپىنى زىچلاپ چىگىتماق: ئۇلار خۇش ناخشىلارنى ياڭرىتىپ، ئۇرۇشكە رەڭگۇڭا چىگەتتى، ئارقاق باساتتى ۋە پەنجە ئۇرۇپ، قىرقىشنى داۋاملاشتۇراتتى.

ئارقاقلىق سۈپ. ئارقاق ئۈچۈن تەييارلانغان، ئارقاق قىلىنىدىغان، ئارقىقى بار: ئارقاقلىق يىپ. * پاتەمخان يېڭى پاختىدىن ئارقاقلىق يىپ ئېگىردى.

ئارقاقلىماق پ. باپكارلىق ۋە گىلەمچىلىكتە، ئۇرۇش ئارىلىقىدىن يىپ ئۆتكۈزمەك.

ئارقال ئى ← **ئارقال ئوتى.**

ئارقال ئوتى <بوت> پاكار ئۆسىدىغان، غولى بوغۇم ـ بوغۇم، رەڭگى سېرىق ھەم يىللىق پۇرايىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئۇنى تاماققا سالسا، تاماقتا تەملىك پۇراق ھاسىل بولىدۇ.

ئارقان ئى ← **ئارغامچا** مەن قىرغاقنى بويلاپ، قىزغا قارىتىپ ئارقان تاشلىدىم. * ئۇ، مەھەللىنىڭ بېشىدا تۇرۇپ: ــ ھەيدە، پادا ـ كالاڭنى!...، ــ دەپ ۋارقىرسا، ئېغىلدىكى كاللار مۆرىشىپ ئارقانلىرىنى سىلكىشەتتى.

ئارقاندىماق پ ← **ئارقانلىماق** ياسىن كۆكبېشى ئاتنىڭ ئېگىرىنى ئېلىپ، غانجۇغىدىكى ئارقان بىلەن سەل يىراقراق ئاپىرىپ ئارقاندىدى.

ئارقانلاتماق «ئارقانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارقانلىماق پ. ئارقان بىلەن باغلىماق، چىگمەك: ئۇ ئاتنى ئارقانلىدى.

ئارقۇ ئى. تارس. ئوردا قاراۋۇلى: ئارسلان بىلەن ئىككىسى ئارقۇلارنىڭ يارىدىمىدە ئىككى بوز ئارغىماقتا مىنىشتى. ئۇلارنى ئىككى ئاتلىق ئارقۇ قوغداپ ئارقىدىن ماڭدى.

ئارقىچە رەۋ ← **ئارقىسچە:** يولىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە 70 ـ 80 سانتىمېتر چوڭقۇرلۇقتا ئازگال بار ئىكەن، مەن ماشىنىنى ئايلاندۇرۇپ ھېلىقى ئازگالغا ئارقىچە ئېلىپ كەلدىم ـ دە، كوزۇپىنىڭ ئارقىسىنى ئېچىپ ئات بىلەن ھارۋىنى كوزۇپقا ئالدۇق.

ئارقىسىچە رەۋ. ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپكە ئارقا تەرىپىنى قىلىپ، كەينىنى قىلىپ؛ كەينىچە: ئۇ پادىشاھنىڭ رۇخسىتىنى ئالغاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ، ئارقىسىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ئارقىسىدا تىر ① ئاقۇبەتسىزدە، نەتىجىسىدە: ئۇ ئاتىسىنىڭ تەشەببۇسى ۋە قېتىرقىنىپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا داڭلىق ھۈنەرۋەن بولۇپ يېتىشتى. * ئۇ ساتار چېلىپ مۇقامچىلىق قىلىش ئارقىسىدا خەلق ئىچىدە چوڭ شۆھرەت قازاندى. ② سەۋەبىلىك، تۈپەيلى: ئۇلار رىقابەت

ئارقىسىدا بۆلۈنۈپ كەتتى. * ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يېتىشى بىلەن، مۇقەررەر ھالدا جەمئىيەت سىنىپلارغا بۆلۈنگەن چاغدا دۆلەت، شۇنداق بۆلۈنۈش ئارقىسىدا، زۆرۈر بولۇپ قالغاندى.

ئارقىش ئى.تارس. كارۋان؛ ھەربىي قوشۇنىنىڭ ئوزۇق-تۈلۈكىنى توشۇيدىغان ئارقا سەپ خىزمىتى: بۇغراخان ئارسلان بىلەن چۈشكۈن ئالدىغا چىقىپ، ئارقىش قوشۇنىنىڭ باشلىقىنى قېچقاردى.

ئارقىلىق تىر ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن، ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن ياكى ئۈستىدىن، بىرەر نەرسە ئارىلاپ، بىر تەرەپتىن ئىككىنچى بىر تەرەپكە: بۇ ھويلا ئارقىلىق باغقا چىقىلى بولىدۇ. * ئۇلار ياغاچ كۆۋرۈك ئارقىلىق نېرىقى قىرغاقتا ئۆتۈشتى. ② بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسە ۋاستىسى، ياردىمى بىلەن، ياردىمىدە: بىلىم — ھەققەتەن قۇدرەتلىك، ئىنسانىيەت بىلىم ئارقىلىق تەبىئەت ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ، مۆجىزىلەرنىڭ سىرىنى ئېچىپ، ئۆزلىرى ئۈچۈن بەخت يارىتىدۇ. * بىز تېلېفون ئارقىلىق بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپتۇق. ③ ئىسىمنىڭ ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن ئوخشاش مەنىدە، ھەرىكەتنىڭ قورالىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ شاڭخەيگە پويىز ئارقىلىق باردى. * ئۇ بۇ ھەرىكەتكە ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئاكتىپ قاتناشتى. ④ سەۋەبىنى بىلدۈرىدۇ: تۈپەيلىدىن: ئۇ بۇ قېتىمقى ماجىرا ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قانچىلىكلىكىنى ئاشكارىلىدى.

ئارقىمۇئارقا ← **ئارقا-ئارقىدىن:** كۈنلەر ئارقىمۇئارقا ئۆلىنىپ ئۆتۈۋەردى. ئورما كۈنلىرى ئايانغلىشىپ، ئوقۇش باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى.

ئارقىمۇئارقا بۆلۈش <مات> بىر سانىنى تەرتىپ بويىچە بىرقانچە سانغا بۆلۈش.

ئاقىمۇئارقا قوشۇش <مات> ئىككىدىن ئارتۇق سانىنى تەرتىپ بويىچە ئۆزئارا قوشۇش.

ئارقىمۇئارقا كۆپەيتىش <مات> بىر سانىنى تەرتىپ بويىچە بىرقانچە سانغا كۆپەيتىش.

ئارقىمۇئارقا ئۇلاش <ئېل> بىرنەچچە ئېلېكتر ئەسۋابى ياكى دېتاللارنى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرىنى ئۇلاش.

ئارقىمۇئارقا ئېلىش <مات> كېمەيگۈچىدىن تەرتىپ بويىچە بىرقانچە كېمەيتكۈچىنى ئېلىش.

ئاركتىكا ئى [ر<گرېك]<جۇغ> يەر شارىنىڭ شىمالىي قۇتۇپ رايونى.

ئارگون ئى [ر<گرېك] <خىم>گاز ئېلېمېنت؛ بەلگىسى A ياكى Ar(Argoniun)؛ رەڭسىز ۋە پۇراقسىز كېلىدۇ. ئارگون قاچىلانغان ۋاكۇئۇم لامپىدىن توك ئۆتكۈزگەندە، رەڭلىك نۇر تارقىتىدۇ. ئۇ ئاتموسفېرا تەركىبىدە ئەڭ كۆپ بولغان ئىنېرتسىيلىك گاز ھېسابلىنىدۇ.

ئارگىنال (توغرىسى: ئورىگىنال) ← **ئورىگىنال.**

ئارمان ئى [پ] ① ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇ-ئىستەك ياكى ۋاقتىدا قىلىنمىغان ئىشلار تۈپەيلىدىن كۆڭۈلدە قالغان ئۆكۈنچ، پۇشايمان، ھەسرەت، نادامەت: — قىزىم ھاياتلا بولسا، ئۇنىڭ بىلەن دىدارلىشىپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى، — دېدى ئۇ ئېزىلىپ. * قارا-قارا قاغىلار خاماندىدۇر يار سەنەم، قىز ئالمىغان يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار سەنەم. ② ئارزۇ، ئۈمىد: — كۆزۈمىنىڭ ئوچۇقىدا دادامنى ۋە قوۋم-قېرىنداشلىرىمنى بىر كۆرسەم دېگەن ئارمىنىم بار، — دېدى ئۇنىڭ خوتۇنى. * ماڭار چاقماقچە سۈرئەتتە ۋاقىت ئالدىدا ئادەملەر، ئۇچار بەس-بەستە سۈمۈرغلار، ئۇلۇغ مەقسەتتە-ئارماندا.

ئارماندا قالماق ئارزۇ، مەقسەتكە يېتەلمەي ياكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي

ئەپسۇسلانماق، ھەسرەتتە ـ نادامەتتە قالماق: ئۇلار ئەخمەتجان ئەپەندىنى قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ، چۈقۇراشقىنىچە ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشەلمەي، ئارماندا قېلىپ قايتىپ كەلدى. * دوختۇرلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىن كېيىن، كېسەل بولغۇچىنىڭ يولدىشى تۆكۈلۈشكە تەييار تۇرغان كۆز ياشلىرىنى تەستە توختىتىپ: ــ ئارماندا قالماسلىق ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى چارە، ئوپېراتسىيە قىلىشقا قوشۇلمەن، ــ دېدى ـ دە، ئوپېراتسىيە قەغىزىگە قول قويدى.

ئارماندا كەتمەك ئارزۇ ـ ئۈمىد، مەقسىتىگە يېتەلمەي بۇ ئالەمدىن ئۆتمەك، ھەسرەت ـ نادامەتتە ئۆلۈپ كەتمەك: ئۇ دەلدەڭشىپ تۇرۇپ كامالىنىڭ قولىتۇقىدىن يۆلىدى: ــ تۇر كامال، تۇر! مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتسەك ئارماندا كېتىمىز، ھېچ بولمىغاندا تاش ئېتىپ بولسىمۇ بىرنەچچىسىنىڭ ئەدىبىنى بېرەيلى! ــ دېدى.

ئارماندىن چىقماق مەقسەت، ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىگە يەتمەك، پىغانىدىن چىقماق: بۇگۈن ئابدۇشۇكۇرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، ھەممىمىز شۇ كۈنى باغچىغا چىقىپ ئارماندىن چىقىۋەدەك بىر ئويناپلى.

ئارمانغا يەتمەك: مەقسەت، ئارزۇ ـ ئۈمىدكە ئېرىشمەك: يارنى دەپ تاغلارنى كەزدىم، يەتمىدىم ۋەسلىگە مەن. بىر كۆرۈپ ئارمانغا يەتسەم، نەۋباھار پەسلىدە مەن. * ئەگەر سەن ئىشلىسەڭ ئوبدان، بولۇر سەندىن ۋەتەن رازى، باھالار خىزمىتىڭنى ھەر زامان تارىخ دېگەن قازى، ئۆلەر جىسمىڭ، ئىشىڭ ئۆلمەس، قالار ئەلدە قىشۇ يازى...شۇ خىل ئارمانغا سەن يەتسەڭ، بۆلەك ئارمان قىياس قىلما.

ئارمان قالماسلىق ھەممە مەقسەت، ئارزۇ ـ ئۈمىد ئەمەلگە ئاشماق، ھەسرەت، نادامىتى تۇغمەك: ــ مەن ئۇلۇغ پايىتەختىمىز بېيجىڭنى بىر كۆرۈپ كەتسەم ئارمانىم قالمايتتى، ــ دېدى قوربان ئاكا ساقلىنى سلاپ تۇرۇپ.

ئارمان قىلماق ① مەقسەت، ئارزۇ ـ ئۈمىدلىرىگە يېتەلمەي ياكى بىرەر ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي ئەپسۇسلانماق؛ ھەسرەت ـ نادامەت چەكمەك، پۇشايمان قىلماق: تېرىغان خامان قىلار، تېرىمىغان ئارمان قىلار (ماقال). * ئۇ دادىسىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىگىنىگە ئارمان قىلاتتى. ② ئارزۇ قىلماق، تەلەپ قىلماق، تىلەمەك: ئەكىبەر ئۇلار بىلەن بىر كۆرۈشسەم دەپ ئارمان قىلىپ، قانچە كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى. * كىشىلەر بەخت دەپ قىلىدۇ ئارمان، بىلىسىدى شۇ بەخت ئىنسان قولىدا. بەختىنىڭ قويىنىدا ئۆزمەكتە ھامان، ھالال تەر تۆككەنلەر ئۈنىڭ يولىدا.

ئارمانسىز ① سۈپ. ئارمانى يوق، ئارمانى قالمىغان: ئارمانسىز كۈنلەر. ئارمانسىز ھايات. * ئۇنىڭسىز كەڭ سەھرا، قانسىز ـ دەرمانسىز، ئۇنىڭسىز دېھقانىنىڭ ئىشى دائىم «ئاھ!...». ئۇ بار، سەھرامۇ، خەلقىمۇ ئارمانسىز، بۈگۈنى تەشنا سەھرا چاڭقاق، ئەل گۈڭاھ. ② رەۋ. ئۆكۈنمەي، پۇشايمان قىلماي: ھەسرەت ـ نادامەت چەكمەي: ئارمانسىز كەتمەك. ئارمانسىز ياشاماق. * تۇرسەن رەزىل زالىم رەڭگىڭ قېچىپ، بىز قالدۇق زۇلمۇڭدا ئازاب چېكىپ. ئارمانسىز بۇ دۇنيادىن ئۆتەر ئىدىم، بىر قوشۇق قېنىڭنى مەن كەتسەم ئىچىپ.

ئارمىيە ئى [ر<فران< لات] <ھەرب> ① دۆلەتنىڭ سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرغان قوراللىق تەشكىلاتى، قوراللىق قوشۇنى: خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى. * ئۇ 18 يېشىدا ئارمىيىگە قاتناشتى. ② بىر ياكى بىرنەچچە قوشۇن تۈرلىرىنىڭ بىرنەچچە كورپۇس ياكى دېۋىزىيىدىن تەشكىل تاپقان، ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن قوشۇلمىسى: 1 ـ يۆنىلىش ئارمىيە. يېڭى 4 ـ ئارمىيە.

ئارمىيە تۈرى <ھەرب> ئارمىيىنىڭ ئاساسىي تۈرى. ئارمىيە تۈرى ئادەتتە قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى، دېڭىز ئارمىيىسى ۋە ھاۋا

ئارمىيىسى دەپ ئۇچ خىل بولىدۇ. ھەربىر ئارمىيە تۈرى بىرنەچچە قىسىم تۈرىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئار ـ نومۇس ① خىجالەت تارتىش، ئۇيىلىش تۇيغۇسى: ئۇيات، ئار ۋە نومۇس: ئۇ ئار ـ نۇمۇسى يوق ئادەم. * ئۇ ئار ـ نومۇس كۆچى ۋە قىزىلىق غۇرۇرى بىلەن ئۆزىنى مەھكەم تۇتۇپ، تۈرغۇنلۇك يېنىغا ئاستا كېلىپ توختىدى. ② كىشىلەرنى ئۇلۇغلايدىغان، كىشىلەرگە ھۆرمەت بېغىشلايدىغان خىسلەت، پەزىلەت: ئار ـ نومۇسنى ساقلاش ئۈچۈن ھەرقانداق گۈزەل ـ لىك ۋە ھۆزۈر ـ ھالاۋەتتىن ۋازكېچىشكە توغرا كېلىدۇ. * ئەڭ مۇقەددەس ئىززەتتىمىدۇر ئار ـ نومۇس. ۋىجدانسىزلىق ئىززەتسىزلىك مەنبەسى.

ئارۇز ئى [ئە] <ئەد> ← **ئارۇز ۋەزىن.**

ئارۇز ۋەزىن <ئەد> شېئىر تۈزۈلۈشىدە، ئۇزۇن ۋە قىسقا بوغۇملارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە ئالمىشىپ كېلىشىگە ئاساسلانغان ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىدە كەڭ قوللىنىلىدىغان ۋەزىن سىستېمىسى: ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان شېئىر. * ئارۇز ۋەزىن رېتىملىق ئاھاڭدارلىقنى كۆرسىتىدىغان بولغاچقا، تەبىئىي ھالدا، سۆزنىڭ ئوچۇق ـ يېپىق بوغۇملۇق خۇسۇسىيىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئارۇماتىك سۈپ [ر] <خىم> ← **ئارۇماتىك بىرىكمىلەر.**

ئارۇماتىك بىرىكمىلەر <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ چوڭ بىر تۈرى. ئۇ بېنزول ۋە ئۇنىڭ تۈغۈندىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تۈردىكى بىرىكمىلەرنىڭ مولېكۇلىسىدا بىر ياكى بىرنەچچە بېنزول يادروسى بولىدۇ.

ئارۇڭ ـ سارۇڭ قالايمىقان، رەتسىز: ئۇ قولىغا سۈپىدىكى يوغان ۋە ئېغىر پالتىنى ئالدى ـ دە، كۆتەكنىڭ ئارۇڭ ـ سارۇڭ پۇتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا كۇچ بىلەن ئۇردى.

ئارىچى I ئى. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان جېدەل ـ ماجىراغا ئارىلاشقۇچى، ئارىغا كىرگۈچى كىشى: ئارىچىغا ئالىتە تاياق (ماقال).

ئارىچى II (ئا: رىچى) ئى. ئارا ياسايدىغان ۋە ئۇنى ساتىدىغان ئادەم: بۇ شىياۋدۇيدە بەش ئارىچى ئائىلە بار.

ئارىچىلاتماق «ئارىچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارىچىلىق (ئا: رىچىلىق) ئى. «ئارىچى II» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ ئەمگەكتىن قولى بوشىغان ۋاقىتلىردا ئارىچىلىق قىلىدۇ. * قاسىم ئاكىنىڭ ئارىچىلىق ھۈنىرى بار.

ئارىچىلىماق پ ① بىر ـ بىرى بىلەن جېدەلـلىشىپ تۇتۇشۇپ قالغانلار ياكى چىلىشىقانـلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، تۇتۇۋېلىپ ئايرىۋەتمەك، ئارىلاشماق: سەكرەپ تۇرغان ساقچى ھۇسەينەمگە بىر كاچات سالدى، ئۇنىڭغىچە باشقىلار ئارىچىلاپ ئۇرغۇزمىدى. * بۇ ۋەھشىي چاپانىنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغانلىقىنى بىلگەن خەلق قاۋۇلنى دەرھال ئارىچىلاپ، ئارىسىغا يوشۇرۇپ، كېچە قارىغۇسىدىن پايدىلىنىپ، قاچۇرۇۋەتتى. ② ئارىلاپ ماڭماق، ئارىسى بىلەن ماڭماق: كىم بىلىدۇ، بەلكى خاماندىكى كىشىلەر دىن قورقۇپ، ئېھتىيات قىلغانىدۇ؟ شۇڭا مەمەت «بۇ يولدا مېڭىش خەتەرلىك» دەپ، يىراق بولسىمۇ ئارىچىلاپ مېڭىپ كەتتى.

ئاردا رەۋ ① ئوتتۇرىسىدا، ئىچىدە: بازار كۈنى مال بازىرىدىكى ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئاردا قېلىپ، ئالدىمدا كېتىۋاتقان ھەمراھلىرىمنى يوقىتىپ قويدۇم. ② ۋاقىتتا، ۋاقىت ئىچىدە، كۈنلەردە، پۇرسەتتە: ماشىنا ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىدى، شۇ ئاردا تۇرسۇنمۇ يېتىپ كەلدى. * مۇھەممەت كەلمىدى، شۇ ئاردا تاغىمىز سۇلايمان ئاخۇن بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بىر ھەپتە تۇرۇپ كەتتى.

③ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بۇ جەرياندا: ئوق تېگىپ يىقىلىپ، ھوشۇمغا كەلسەم، دوختۇرخانىدا يېتىپتىمەن. ئارىدا قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

ئارىدىن رەۋ ① ئوتتۇرىسىدىن، ئىچىدىن: ئۇنى ئارىدىن قوغلاپ چىقىرىشتى. ② شۇنىڭدىن باشلاپ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شۇنىڭدىن بۇيان: مانا مۇشۇ ئىشلار بولۇپ ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىتلار ئۆتتىكىن، ئىلياس ئەپەندى بىر كېچىدىلا تۇيۇقسىز يوقىلىپ كەتتى. * ئارىدىن توپتۇغرا يەتتە يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ جەرياندا دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولدى.

ئارىسال (توغرىسى: ئارىسالدى) ← **ئارىسالدى.**

ئارىسالدا (توغرىسى: ئارىسالدى) ← **ئارىسالدى.**

ئارىسالدى ① سۈپ. قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغان؛ ئىككىلەنگەن: ئارىسالدى كىشى. * ئارىسالدى ئېشەكنى بۆرە يەپتۇ (ماقال). ② سۈپ. جىددىيلىك، ئالدىراشلىق پەسەيگەن، بوشىغان: ئارىسالدى ۋاقىت. ئارىسالدى پەيت. ئارىسالدى مەزگىل. * ئەزالار ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئارىسالدى ۋاقىتلىرىدا ئوغۇت توپلايدۇ. ③ رەۋ. قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئىككىلىنىپ: ئارىسالدى بولماق. * ئۇنىڭ سوئالىغا: — يوق دېگىلى بولمايدۇ، — دەپ ئارىسالدى جاۋاب بەردى يۇنۇس. * ئىش يۈزىدە ئۇ خۇددى كەڭ دېڭىزدا كېمىنى نەگە ھەيدەپ، يەلكەننى قاياققا توغرىلاشنى بىلمەيدىغان ياشلاردەك ئارىسالدى بولۇپ، ئۆز قارارى ئۈستىدە تەۋرىنىپ قالاتتى.

ئارىسالدى بولماق قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالماق، ئىككىلىنىپ قالماق، دەككە-دۈككىدە بولماق: ئۇ ئاچا يول ئېغىزىدا ئارىسالدى بولۇپ ئۇزاق تۇردى. * مەن ئۆزەمنىڭ بىۋاسىتە تەسىراتىم ئارقىلىق شۇنى بىلدىمكى، ھازىر بىر قىسىم يولدىن ئازغان ياشلار ئاچا يول ئاغزىدا ئارىسالدى بولۇپ تۇرماقتا.

ئارىسالدى قالماق ← **ئارىسالدى بولماق.**

ئارىسالدى قىلماق ئىككىلەندۈرمەك، دەككە-دۈككىدە قويماق، قانداق قىلىشنى بىلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويماق: ئۇ ئەتىگەندىن بېرى گۈلنارنىڭ بېشىنى قايدۇرۇپ، ئارىسالدى قىلىپ قويدى.

ئارىسالدى ۋاقىت جىددىيلىك، ئالدىراشلىق پەسەيگەن، ئالدىراشچىلىق ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقىت: ئاۋات دېھقانلىرى ئارىسالدى ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بارماقتا.

ئارىسالدىلىق «ئارىسالدى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئارىسالدىلىقتا قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي، شۇ يەردىلا تۇرۇپ قالدى. * جىددىي پەيتلەردە بەزىلەر مەقسەتنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ، پرىنسىپسىزلىق قىلىپ، تەۋرىنىپ، ئارىسالدىلىق قىلىپ، بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلمايدۇ.

ئارىشاڭ ئى. ئۆچكەن يانار تاغلار ئورنىدا ھاسىل بولغان ياكى يەر ئاستىدىكى مىنېراللارنىڭ ئىسسىقلىق چىقىرىشىدىن ھاسىل بولغان، تېمپېراتۇرىسى شۇ يەردىكى مۇھىتنىڭ يىللىق ئۆتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولغان بۇلاق سۈيى ياكى ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئورۇن.

ئارىفمېتىكا ئى [ر<گرېك] ماتېماتىكىنىڭ سانلار ئۈستىدىكى ئاددىي ھېسابلارنى ھەمدە ئۇلار ئۈستىدە بېجىرىلگەن ئەمەللەرنى ئۆگىنىدىغان قىسمى؛ ھېساب.

ئارىفمېتىكىلىق سۈپ. ئارىفمېتىكىغا ئائىد، ئارىفمېتىكىغا ياتىدىغان؛ ئارىفمېتىكا قائىدىسىگە ئاساسلانغان: ئارىفمېتىكىلىق قاتار. ئارىفمېتىكىلىق ئەمەللەر. ئارىفمېتىكىلىق مەسىلە.

ئارىفمېتىكىلىق قاتار <مات> ← **تەڭ**

ئايرىملىق قاتار.

ئارىلاپ «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئارىلاپ يېنىدا ئولتۇرغانلارغا قاراپ قويۇاتتى.

ئارىلاپ تۇتىدىغان قىزىتما <تب> بەلگىلىك ۋاقىت ئارىلىقىدا تۇتىدىغان بىر تۈرلۈك قىزىتما.

ئارىلاپ تېرىماق <دېھ> ← **قۇر ئارىلاپ تېرىماق.**

ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئارىدىن مەلۇم ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ، بەزى ـ بەزى، بىرە ـ بىرە، ئاندا ـ ساندا: قاسىم گويا: «سۆزلىسىڭىز چۈ» دېگەندەك ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ماڭا قاراپ قويۇاتتى. * قىزىق ئىش، تۇراخان چوڭلا بولۇپ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىمۇ، بويىندا كىرلىشىپ، يېپىق قارىداپ كەتكەن ئېمىزگە بىللە ئىدى، دائىم ئەممىسىمۇ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كىشىگە كۆرسەتمەي ئېمۇالاتتى.

ئارىلاتماق «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنى مەيدانىنىڭ كەڭرى سالا ئېتىزلىرىنى ئارىلاتتى.

ئارىلاش ① «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② سۇپ. ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىلەر قوشۇلغان: ئارىلاش تالالىق توقۇلما. ئارىلاش يەم ـ خەشەك. * ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان رايونلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىلىرىدە چوقۇم شۇ مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى بولۇشى كېرەك. ③ سۇپ. تەركىبىدە بولغان، ئۆز ئىچىگە ئالغان: تالا تۇم قاراڭغۇ، ئاسماندا بىرەرمۇ يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. يامغۇردىن شەپە بېرىپ قۇيۇن ئارىلاش شامال چىقۇاتاتتى. * ئاتامنىڭ تەنە ئارىلاش بۇ سۆزى مېنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئارىلاش بىخ <بوت> ھەم گۈل ھەم يوپۇرماق ھاسىل قىلىدىغان بىخ. مەسىلەن: نەشپۈت، ئالما، تاش ئالما قاتارلىقلارنىڭ بىخى.

ئارىلاش تالالىق توقۇلما <سانا> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان تالالارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېگىرىش ئارقىلىق توقۇلغان توقۇلما.

ئارىلاش ئورمان بىرقانچە خىل دەرەخ ئارىلاش ئۆسكەن ئورمان.

ئارىلاش ئوزۇقلىنىش <زوئول> ھايۋانلارنىڭ ھەم ھايۋان ھەم ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىش ئادىتى يەنى ھەم گۆش ھەم ئۆسۈملۈكنى ئوزۇق قىلىش.

ئارىلاشتۇرماق «ئارىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىپەك سەللىلىك ئادەم ئەرەبچە، پارسچە سۆزلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، تاغ خەلقىغە تونۇش بولمىغان «شەرمولا» دېگەن كىتابتىن سۆز ئاچتى. * ئالىمجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ چۆپنى سەي بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويۇاتتى.

ئارىلاشتۇرۇش «ئارىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسى <سانا> ماتېريالنى ئارىلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا، ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىدا سېمونت لايلارنى ئارىلاشتۇرىدىغان ماشىنىلار كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئارىلاشتۇرۇش نىسبىتى <بىن> ئىشلەپچىقىرىشتا، ئىككىدىن ئارتۇق ماتېريالنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىشتە، ھەربىر ماتېريالنىڭ ئىشلىنىشى، ئېغىرلىقى ياكى ھەجىم نىسبىتى ئۈچۈن تېخنىكىلىق بەلگىلەنگەن سان. بۇ نىسبەت مەلۇم دائىرە چېكىدىن چىقىپ كەتسە، مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتىدە ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ.

ئارىلاشتۇرۇلماق «ئارىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گىلەمنىڭ يىپىغا ئالاھىدە يىپەك يىپ ئارىلاشتۇرۇلغاچقا، ئۇزۇلۈكسىز جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. * قات ـ قېتىغا تاش ـ شېغىل

ئارىلاشتۇرۇلۇپ ياسالغان غايەت زور تۇرمەل يارنىڭ ئېغىزىغا كەپلەشتى ۋە هايت ـ هۇيت دېگۈچە ئىككىنچى تۇرمەل كەلتۇرۇلدى ۋە ئالدىنقى تۇرمەلنىڭ ئۇستىگە لەسسىدە كەپلىشىپ توختىدى...

ئارىلاش ـ قولاش تەرتىپسىز، بىر ـ بىرىنى پەرق ئېتىپ، ئاجرىتىپ بولمايدىغان دەرىجىدە، هالەتتە: * ئۇنىڭ كاللىسىدىكى خىياللار ئارىلاش ـ قولاش بولۇپ كەتتى.

ئارىلاشما ① سۇپ. ئىككىدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان نەرسىلەردىن تەركىب تاپقان: ئارىلاشما ئوغۇت. ئارىلاشما ماددا. * ئۇلار «مەدەنىيەت كۆلۈبى» ئالدىدىكى ئاشخانىلارنىڭ ئازادىرەك بىرىگە كىردى، ئاشمانتا كەلگۈچە چاي ئىچكەچ مۇڭداشتى، ئەتراپىتىكى مانتا ساتاش، مېهمان چاقىرىشلار بىلەن قىزغىراق، ساپلىقلارنىڭ ئارىلاشما ئاۋازلىرىلا ئۇلارنىڭ ئارامىنى بۇزۇپ تۇراتتى. ②ئى. تۇرلۇك نەرسىلەرنىڭ، ماددىلارنىڭ بىرىكىشىدىن، قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان مەهسۇلات: * كلاپان هالقىسىنى قۇيۇش ئايرىم ناهىيىلەردىن باشقا، ۋىلايەتلەردىلا قىلىنىۋاتقان ئىش، 20 ـ چويۇن بولمىغاچقا، بۇ تەلەپكە يېتىش ئۈچۈن، پولات، چويۇن ۋە باشقا ئارىلاشمىلارنى هەر خىل نىسبەتتە تەڭشەپ، ئالتە خىل قىلىپ قۇيۇپ كۆرۈش قارار قىلىندى.

ئارىلاشماق پ ① بىر ـ بىرىگە قوشۇلماق، بىرلەشمەك، بىرىكمەك: هاراقنا سۇ ئارىلاشتى. * هەسەن بوۋاي ئۆز ۋاقتىدا قېچىرنى توختاتقان بولسىمۇ، ئون جىڭدىن ئارتۇق ئۇرۇق يۇمشاق توپىغا ئارىلىشىپ، يەردە چېچىلىپ ياتاتتى. * شۇ ئەمەسمىدى يىغلاپ ئاققان سۇ، قان ياشلار بىلەن ئارىلاشقان ئېقىم، شۇ سۇ قويىنىغا تاشلانمىغانمۇ؟ تالاي گۇناهسىز ئىزلىكەن يېتىم. ② باشقىلارنىڭ سۆزىگە سۆز قاتماق، ئىشىغا قاتناشماق: ئۇ گەرچە ئۇستىگە ئېنىق بىر ۋەزىپە ئالغان ئاساسىي قاتلام كادىرى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ قالىتىس خوجايىنلىق غۇرۇرى بىلەن هەممىگە ئارىلاشتى. * ـ ياق، بالىلىرىم، مەن بۇنىڭغا قوشۇلمايمەن، ـ دەپ ئارىلاشتى دۇيىنىڭ ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى ئۇلاغ باققۇچىسى داۋۇت ئاكام. ③ ئالاقە قىلماق: ياشلىقىم تۇرمە، تارىم ئەمگىكى بىلەن ئۆتۈپ كەتتى، قىرىق نەچچە ياشلىق ئادەم بولغىنىمدىلا جەمئىيەتكە ئارىلاشتىم. ④ باردى ـ كەلدى قىلماق، مۇناسىۋەت باغلىماق: ئۇ مەكتەپ قاراۋۇللىنىڭ ئوغلى بولۇپ، لۇتپۇللا بىلەن دېمەتلىك ئىدى هەم قويۇق ئارىلىشاتتى.

ئارىلىق I ① ئى. نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى جاي، مۇساپە، بوشلۇق: ئۇلار چەشلەرنىڭ ئەتراپىغا ئارىلىقىنى بىر گەزدەك قالدۇرۇپ ئادەم بويى مەڭگەن دۆۋىلىدى. * بەكرى ئاكىنىڭ ئۆيىگە 100 قەدەمدەك ئارىلىق قالغاندا، بايا تىن بېرى ئۇلارغا ياندىشىپ كېلىۋاتقان بۇرۇتلۇق بىردىنلا ئابدۇۋۇهلى بىلەن تەڭلىشىپ ئوغلاققا قول ئۇزاتتى. ② ئى. ئىككى ۋەقە، هادىسە ياكى پەيت ئوتتۇرىسىدىكى ۋاقىت، پۇرسەت: شام بىلەن خۇپتەن ئارىلىقىدا ئۆيىگە قايتىپ كەلگەن قاسىم يەنە ئالدىنقى كۈنگە ئوخشاش قاپقىنى ئاچماستىن تاڭنى ئاتقۇزدى. * تەۋەككۇل ئاخۇن بەش ياش ۋاقتىدىن تارتىپ 15 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا دىنىي مەكتەپتە ئوقۇدى. ③ سۇپ. ئوتتۇرا: ئارىلىق هادىسە. ئارىلىق مېڭە.

ئارىلىق جىنس <ئىر> ئاتىلىق ـ ئانىلىقى ئايرىم تەنەدە بولغان هاياتلىقلارنىڭ جىنسىي ئايرىلىش جەريانىدا تۇرغان هالىتى.

ئارىلىق مېڭە <تب> مېڭە غولى ئالدىنقى ئۇچىنىڭ بىر قىسمى، ئۇ دۆڭچە مېڭە، دۆڭچە مېڭە ئەتراپىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلمىلار، سېزىم يەتكۈزگۈچى پوستلاق ئاستى نېرۋا مەركىزى، ماددا ئالمىشىش ۋە تېمپېراتۇرىنى تەڭشەيدىغان پوستلاق ئاستى ۋېگېتاتىۋ نېرۋا مەركەزلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئارىلىق II ئى ← پارا.

ئارىلىق ئالماق ← پارا ئالماق.

ئارىلىق بەرمەك ← **پارا بەرمەك.**

ئارىلىق يېمەك ← **پارا يېمەك.**

ئارىلىماق پ ① ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن، ئىچىدىن ئۆتمەك، ئايلانماق، كەزمەك؛ كۆزدىن كەچۈرمەك: باتۇر قاتار ئوروندۇقلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، يولۋاس شۇجىنىڭ قېشىغا كەلدى. * ئۇلار قىزغىن سۆھبەت بىلەن سالا ئېتىزلارنى ئارىلاپ خېلى ئۇزاق ماڭدى. * كوچىدا مەن ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىش ماگىزىن ئارىلاپ، بازار چۆگىلەش ئىدى. ② چېتىلما رەۋىشداش شەكىلىدە كېلىپ: «مەلۇم ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ، ئاندا-ساندا، بەزى-بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇسسۇلچىلار ئۇسسۇل ئويناشتى. ئارىلاپ تانسىغا چۈشكۈچىلەرمۇ بولدى. * ئۇ قىز تېخىنكۇمدا ئوقۇۋاتىپمۇ ئارىلاپ كېلىپ تۇراتتى. ③ ئاجراتماق، توسماق، بېسىقتۇرماق: ئىدىرىس غەزەپ بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ سۆلايمانىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى. بۇ ۋاقىتتا ياقۇب يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارنى ئارىلىدى. ④ بۆلمەك، سۆز قىستۇرماق، (گەپ، سۆز ھەقىقىدە): گەپ ئارىلىماق. * —ياق، —دېدى سۇلتان ئابدۇۋۇپلىنىڭ گېپىنى ئارىلاپ، —ئۇنداق قىلساق كۆپچىلىكنىڭ قاتتىق نارازىلىقىغا ئۇچرايمىز. ⑤ يوشۇرۇنۇپ كىرمەك، قوشۇلۇۋالماق: ئۆيىنىڭ ئىچىدە ئۆزۈم، يىغلايدۇ قارا كۆزۈم. دۇشمەن ئارىلاپ قاپتۇ، ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم. ⑥ ئاندا-ساندا پەيدا بولماق: سادىقنىڭ دوكلاتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، چاچ-ساقاللىرىنى ئاق ئارىلىغان پېشقەدەم دۇيجاڭ ئوتتۇرىدىن قوپۇپ، سادىقنىڭ قوللىرىنى ئالقانلىرىغا ئالدى. * شۇ ئارىلىقتا سىفەن شۆيۈەنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇغۇچى ئېلىش ئۇچۇن ۋىلايەتتىن كەلگەن ئېگىز بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك، چاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان خالىدىن ئەپەندىم سىلىق قەدەملەر بىلەن كىرىپ كەلدى.

ئارىئوزو ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ئارىيانىڭ، ئۆزگەرگىنى، بۇ مۇزىكا ھەجىم جەھەتتە كىچىك، تۇزۇلۇش جەھەتتە ئەركىن ھەمدە يېقىملىق ۋە لىرىكىلىق كېلىدۇ.

ئارىيان ئى ← **ئارىيانلار.**

ئارىيانلار ئى <ئىرق> ياۋروپانىڭ XIX ئەسىردىكى تارىخىي ھۇججەتلىرىگە ئاساسلانغاندا ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدىغان خەلقنىڭ نامى. ھىندى ۋە پارس تىلىدىكى ھۇججەتلەرگە قارىغاندا، قەدىمكى دەۋردە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغان، ئۆزىنى، «ئارىيا» دەپ ئاتىۋالغان بىر قوۋم، ئۇلار ئاتىلىق جامائەت تۈزۈمىدە بولۇپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان ھەم روھقا ئىشەنگەن، مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2000-يىللىدىن 1000-يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلارنىڭ بىر تارمىقى جەنۇبقا بېرىپ ھىندى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان، بىر تارمىقى غەربىي جەنۇبقا يۈرۈپ پېرسىيىگە كىرگەن، يەنە بىر تارمىقى كىچىك ئاسىياغا كىرگەن.

ئارىيە ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ئوپېرا ياكى ئومۇمىي خورلاردا، ئورکېستىرنىڭ تەڭكەش قىلىپ بېرىشى بىلەن ئېيتىلىدىغان يالغۇز كىشىلىك ناخشا.

ئارىيەت ئى [ئە] ئۆتنە، قەرز: ئۇلارغا باشقىلارنىڭ ئۆيىنى ۋاقىتلىق ئارىيەتكە ئېلىپ ئولتۇراستىن باشقا ئامال قالمىدى. * لۇتپۇللا پات-پات پېتكىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭ دادىسىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ تۇراتتى. بىلمىگەن يەرلىرىنى سورايتتى.

ئارىيەت ئالماق ئۆتنە ئالماق، قەرز ئالماق: ئۇ مەكتەپتىن ئۇچ پارچە كىتاب ئارىيەت ئالدى. * مەكتەپتىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇشقا بولىدۇ، لېكىن ياش ئالىملارنى قىزىقتۇرىدىغان كىتابلار يوق ئىدى.

ئارىيەت بەرمەك ئۆتنە بەرمەك، قەرز

بەرمەك: مەن ئۇنىڭغا ئون يۇەن ئارىيەت بەردىم. * تامغا ھەر خىل باغاقلارنىڭ نۇسخىسى، ئارىيەت بېرىلىدىغان نەرسىلەردىن ئېلىنىدىغان ئۇپراش ھەققى يېزىلىغان گرافىكلار چاپلانغان بولۇپ، دۇكان ھەققىي بىر ماگزىنغا ئايلانغانىدى.

ئاز سۈپ. ① سان ياكى مقدار جەھەتتىن كۆپ ئەمەس؛ كەم: پۇلى ئازنىڭ غېمى ئاز (ماقال). * دوست كۆپ، توغرىسى ئاز (ماقال). * قەشقەرنىڭ قىشى ئاز، سوغۇقى ئەتىياز (ماقال). * شىنجاڭدا ھۆل-يېغىن مقدارى ئاز. ② يېتەرلىك ئەمەس؛ كۇپايە قىلمايدىغان، قانائەتلىنەرلىك بولمىغان: ئۇ ھېلىلا ئىنسىنىڭ دوستىدىن ئاڭلىغانلىرى ئۇچۇنلا ئايالى مايسىخان چويۇننىڭ يۈزىگە تۈكۈرسىمۇ، ئۆيىدىن ھازىرلا قوغلاپ چىقارسىمۇ ئاز... ③ بەزى-بەزىدە، كەمدىن-كەم؛ گاھ-گاھ: ئۇ تالا-تۇزگە ئاز چىقاتتى.

ئاز دېگەندە ئەڭ تۆۋەن مۆلچەرلىگەندە، ئەڭ تۆۋەن ھېسابلىغاندا: ئۇ، بۇ كىتابنى ئاز دېگەندە ئىككى كۈندە ئوقۇپ بولىدۇ.

ئاز سانلىق سان جەھەتتىن كۆپ بولمىغان، سانى ئاز: شىنجاڭ—ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى. * ئىمپېرىيالىستىك دۆلەتلەردىكى ھاكىمىيەت پەقەت ئاز سانلىق كاپىتالىستلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئاز سانلىق مىللەت ئى <پەلس> كۆپ مىللەتلىك مەملىكەتتىكى ئاھالىسى ئەڭ كۆپ بولغان مىللەتتىن باشقا مىللەتلەر. ئېلىمىزدە خەنزۇ مىللىتىدىن باشقا مىللەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاز سۈزلۈك كۆپ گەپ قىلىشنى خالىمايدىغان؛ كەم سۆز، جىمغۇر: ئۇ پەقەت ئېقىمنىڭ ھەمراھى بولدى. ئېغىر-بېسىق، ئاز سۆزلۈك مىجەزى، ئۇنىڭ ئىدىيىسىدىكى ئىللەتلەرنى يوشۇرالمايتتى.

ئاز قالماق ① سان ياكى مقدار جەھەتتىن كېمىيىپ قالماق: ساڭدىكى ئاشلىق يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا-بارا ئاز قالدى. * كۆل سۈيى پارغا ئايلىنىش ۋە يەرگە سىڭىپ كېتىش نەتىجىسىدە ئاز قالغاندى. ② يېقىنلاپ قالماق (ۋاقىت، پۇرسەت، ئارىلىق قاتارلىقلار): ئەكبەر سەككىزىنچى دۇيگە يېتىپ كەلگەندە كۆن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغاندى. * ئۇنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈشىگە ئاز قالدى. ③ تاس قالماق: يول جاپاسىغۇ بىلىنمىدى، بىراق بەۋدە ئۆلۈشكە ئاز قالدۇق. * ئۇلار بۇ مەشھۇر ۋائىزنىڭ ئۆزىنىمۇ ئەستىن چىقىرىپ قويۇشقا ئاز قالدى.

ئاز كۈندە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىتتا، ئانچە ئۇزۇن بولمىغان كۈن ئىچىدە؛ پات-يېقىندا: ئۇ ئاز كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىشى مۇمكىن.

ئاز گەپ ئەمەس ئاز سان ئەمەس، بوش كۆچ ئەمەس؛ ناھايىتى نۇرغۇن: —ئۇ لياڭشەن كۆلىنىڭ ئاتامىنى سۇڭ جىياڭ دېگەن كىشى ئىمىش، ئۇنىڭ 108 پالۋىنى بار ئىمىش، بۇ ئاز گەپ ئەمەس، —دېدى غوجا.

ئاز ھەيدەش ئۇسۇلى <دېھ> دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئېتىز ئىچىدە يۈرۈش قېتىم سانىنى ئازايتىش ئارقىلىق سەرپىياتنى تۆۋەنلىتىش، تۇپراق تۈزۈلمىسىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان بىر خىل ئۇسۇل.

ئازاب (ئازابى) ئى [ئە] ① جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتىكى قىينىلىش؛ ئېغىر چىلىق: تۇغۇت ئازابىنى ئانا بىلەر (ماقال). * ئورۇنسىز غەزەپ—ئۆزەڭگە ئازاب (ماقال). * زۇلال بۇ قۇرلارنى تەكرار-تەكرار ئوقۇدى، ھەر قېتىم ئوقۇغىنىدا، قەلبىدىكى ئازاب ئوتى يېڭىلانغاندەك بولاتتى. ② جاپا-مۇشەققەت: مۇشكۈلۈك، قىيىنچىلىق: يول ئازابى—گۆر ئازابى (ماقال). * مەن بۇ مۇساپىنى مىڭبىر ئازابتا بېسىپ تۇگەتتىم.

ئازاب تارتماق → **ئازابلانماق**: —سەندىن باشقىسىغا مەن دىلىمنى بۇنچىلىك چىڭ باغلىمايتتىم ۋە بۇنچىلىك ئازاب تارتىپمۇ كەتمەيتتىم، —

دەپ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپتۇ غەنىم. * ـ ھەئە، ھەممىسى مۇشۇ تويىنىڭ خاپىلىقى! ـ دېدى مەۋلان ئېغىر نەپەس ئېلىپ، ـ راستىنى ئېيتسام، ئىككى ئايىنىڭ بۇياقى بەزى ئىشلارنى سەندىن يوشۇرۇپ ئاز ئازاب تارتمىدىم.

ئازاب چەكمەك ← ئازابلانماق: ئۇلار ئازاب چەككەن مەھبۇس قېرىنداشلارنى ئالدىراپ كېلىپ يۆلىدى. * بۇ ئەھۋال بۇ بەختسىز قىزنىڭ يۈرىكىنىڭ تولىمۇ ئازاب چېكىۋاتقانلىقىدىن، ئۇنىڭ ناھايىتى زور غەيرەت بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. * زۇلۇم پەنجىرىلىرى پاچاقلىنىپ، قان شورىغۇچى باي-بەگلەر يوقىتىلغاندىن كېيىن، ئازاب چەككەن تاغلىق رايون خەلقى ئۆز يېرىنىڭ ھەقىقىي خوجايىنى بولدى.

ئازاب سالماق ← ئازابلىماق: ـ بىر يەتتە باشلىق يالماۋۇز موماي، ـ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىت سۆزگە كېلىپ، ـ ئۇ بىزگە ۋە خوتۇنۇڭغا ناھايىتى كۆپ ئازاب سالدى، بىزنى ئېلىپ كەتكىن.

ئازابلاشماق «ئازابلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزەلۈك دەرىجىسى: شۇنچە قىلىپ، بىرەر تال شال پاخلىغا ئىگە بولالمىغاندىن كېيىن، مۆمىن ئاكىنى «پوزىتسىيىسى قەبىھ، جاھىل ئۇنسۇر، بۇنىڭغا قارشى داۋاملىق كۈرەش قىلغىنىمىز قىلىغان» دېيىشىپ، تېخىمۇ ئېغىر جىسمانىي ئازابلار بىلەن ئازابلاشتى.

ئازابلانماق «ئازابلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئون بارمىقىمىنى ئورۇندۇقىقا قاتتىق تېگىپ، تېرىنقىمغا يېگىنە سانجىغاندا قاتتىق ئازابلاندىم ـ دە، يەنە ھوشۇمدىن كېتىپ قالدىم. * بۇ پاجىئەدە ئۆزىنىڭمۇ قولى بارلىقى ئۈچۈن، ئۇ قاتتىق ئازابلىنىپ ئىچىدىن تۇگەپ يۈرەتتى. * ـ ئالۋاستى قورقۇنچقا چاڭگال سالدۇ، ـ دەپ سۆز باشلىدى ئۇ ـ نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى بېسىلىپ، ئازابلىنىپ كەلدۇق، يەنە ئازاب چېكىۋېرەمدۇق؟

ئازابلىق سۈپ ① جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتە قىينالغان: دەردلىك، قايغۇلۇق: ناخشىسىز، ئۇسۇلسىز ئۆتكەن كۈنۈم سىرتماقتا تۇرغاندەك ئازابلىق! * دوختۇر ئۇنىڭ ئۇمىد يېپىلىرىنى ئۈزۈۋېتكەن، ئازابلىق كۆڭلىگە تېخىمۇ زور ئازابلارنى سالغانىدى. * ئەمدىلا يېنىك نەپەس ئېلىپ شېرىن ئويقۇغا كەتكەن نۇسرەتنى ھەبىبنىڭ ئازابلىق ئاۋازى ئويغىتىۋەتتى. ② جاپا ـ مۇشەققەتلىك: مۇشكۈل، قىيىن، تەس: ئىككى چاقىرىمدىن ئوشۇقراق ئازابلىق سەپەردىن كېيىن، ئۇلار ئۆڭكۈرگە يېتىپ كەلدى. * ئۇبۇلقاسىم يوغان تۇگىنىڭ ئارغامچىسىنى بوينىغا سېلىپ، پاتقاق تارتىشىنىڭ قانچىلىك ئازابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئاسىم دادىسىدىن ئاڭلىغانىدى.

ئازابلىماق پ. جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتىن ئەزمەك، قىينىماق: جاپا ـ مۇشەققەتكە، قىينىچىلىققا دۇچار قىلماق: دەردكە سالماق: ئايال ئۇنىمۇ بايىقىدەك ئۇرۇپ ئازابلاپتۇ. * مانا ھازىر ئۇلار يوق. قاراڭغۇ، شورلۇق زامان ئاچ ـ زارلىق، دەرد ـ ئەلەمى بىلەن ئازابلاپ، ئەجىلىدىن بۇرۇن ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى.

ئازاب ـ ئوقۇبەت تۇرلۇك ئازاب ۋە ئوقۇبەتلەر، جەبر ـ جاپا، مۇشەققەت ۋە قىينىچىلىقلار: چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ۋەزىرنىڭ ئايالى گەپنى باشلاپتۇ، كۆرگەن چۈشىنى ۋە كېچە تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى بىر ـ بىردىن بايان قىلىپتۇ. * يېرىم كېچە بولغانىدا، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇنىڭدىن نەچچە يىللار بۇرۇن چىنار تۈۋىدە تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنى ئەسلەپ يىغلاپتۇ.

ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك تۇرلۇك ئازاب ۋە ئوقۇبەتلەر بىلەن ئۆتكەن؛ قىينىچىلىق ۋە مۇشەققەتلەرگە مۇپتىلا بولغان؛ جەبر ـ جاپالىق: سادىر پالۋاننىڭ قوشاقلىرىدىن بىز XIX ئەسىردىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشى، ئۇلارنىڭ ئار-زۇ ـ ئارمانلىرى ۋە كۈرەشچان ھاياتىنى روشەن كۆرۈۋالالايمىز. * داشا ئەمدى ئۆزىنى شۇ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، قانغا مىلەنگەن ھايات بىلەن

باغلانغاندەك، بۇنىڭدىن باشقا ھايات يوقتەك سېزەتتى.

ئازاد سۈپ [پ] ① ئۆز ئەركىنلىكى، ھوقۇقى ئۆز قولىدا بولغان، ئەركىنلىكىكە ئېرىشكەن، قوللۇقتىن ئازاد قىلىنغان، ئاسارەتتىن قوتۇلغان؛ ھۆر، ئەركىن: ئازاد ۋەتەن. ئازاد زامان. * ـ ئانا، ئازاد زامان ۋە مانا بۇ قول ـ قاناتلىرىم بولمىغان بولسا، مەن بىر غازى نېمىمۇ قىلالايتتىم؟ ـ دېدى غازى ئانىسى گۈلسۈمخانغا. ② ئۆز ھالىغا، مەيلىگە قويۇلغان، ھېچقانداق مەجبۇرىيەت بىلەن باغلانمىغان؛ بوش: «ئون ئىككى مۇقام» چوڭ ھەجمىدىكى مۇزىكىلىق بەدىئىي مىراس بولۇپ، زور ئىستىقبالغا ئىگە. ئۇ ياۋروپا سىمفونىيىلىرىدەك ئۆزىنى مەلۇم ھېكايىلىق تارىخىي داستان ياكى قەھرىمانغا باغلاپ، چېتىپ قويمىدىغان تارىخىي چەكلىمىدىن ئازاد. ③ تۇتقۇنلۇقتىن چىقىرىلغان، قاماقتىن بوشىتىلغان: تۇرمىدىن ئازاد قىلىنغان باتۇر تۇرمە ئىشىكىدىن چىقىپ، ساپ ھاۋادىن ئاچكۆزلۈك بىلەن قانغىچە نەپەس ئالدى. ⑤ ئەرلەر ئىسمى.

ئازاد ئەزا <مات> بىر كۆپ ئەزالىق تەركىبىدىكى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ئەزا. مەسىلەن: كۆپ ئەزالىق «5ـ7+2» تىكى 5 ـ ئازاد ئەزادۇر.

ئازاد بولماق ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشمەك؛ قوللۇق ۋە ئاسارەتتىن قوتۇلماق: ئۇنىڭدىن كېيىن خوتەنلىك كومانىدىر تەمكىنلىك بىلەن چۈشەندۈردى: ـ ھازىر پۈتۈن مەملىكىتىمىز قىزىل نۇرغا پۈركەندى، ئازاد بولدى. بۇ نۇر ۋە ئازادلىقتىن «شەھىدانە» خوتەنمۇ تېزرەك بەھرىمەن بولۇشى كېرەك. * بۈگۈن سەن ئازاد بولسەن. چېرىكلەر ئۇخلاپ قالغانىدىن كېيىن، مەن سېنى يولغا سېلىپ قويىمەن.

ئازاد قىلماق ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشتۈرمەك؛ قوللۇق ۋە ئاسارەتتىن قوتۇلدۇرماق: ـ بۆرىتالانى ئازاد قىلىپ، ئاناڭنى چوقۇم خۇشال قىلىمىز، ـ دېدى باتىر غازى. * ھاكىم جاللاتقا: جوھۇتنى ئازاد قىلىپ، ماشىنىچىنى ئېسىشنى بۇيرۇپتۇ. * بۇ تەدبىر كىشىلەرنى ئائىلىنىڭ ئېغىر يۈكىدىن ئازاد قىلىپ، ئۇلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ ۋاقتىنى ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئازادە سۈپ [پ] ① كەڭ، كەڭىتاشا: لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئازادە ئۆينىڭ دېرىزىسىگە قويۇلغان يوغان بىر تەشتەكتىكى ئەتىرگۈل ئاجايىپ چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ. * بازار كۈنلىرىدىن باشقا كۈنلىرى كۈچانىڭ كوچىلىرى خېلى ئازادە بولۇپ قالىدۇ. ② ئەركىن، ئېچىلىپ يېيىلىپ، بەھۇزۇر؛ خاتىرجەم: ـ ياڭاللا قىزىم، ـ دېدى ئۇ چىرايىغا زورلاپ كۈلكە تۇسىنى بېرىپ، ـ ھەپتىدە بىر كېلىدىغان يەكشەنبىدە بىزمۇسەن بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ، ئازادە مۇڭدىشىدىغان ۋاقىت بولىدىكەن. * ئەل ئازادە، كۆڭۈل ئازادە، شادلىق بىلەن ياشاردى بۇ جان. توي كەينىگە ئۇلاندى مەشرەپ، قىزىلگۈلگە ئوخشار ھەر مېھمان. * ـ ھە، قېنى ئوغلۇم، تارتىنماي، ئازادە ئولتۇرۇڭ، ـ ھەمسەپىرىمۇ گويا ئۆزىنىڭ ئۆيىدەكلا مېھمانى تاماقسا زورلىدى. ③ خالىي، ئايرىم: ئۇ: ـ مېھمانىڭ سىز بىلەن ئازادىرەك سۆزلەشكۈم كېلىدۇ، ـ دېدى. ④ خوتۇن ـ قىزلار ئىسمى.

ئازاد ـ ئەركىن ئازاد ۋە ئەركىن: جۇڭگو خەلقى ئازاد ـ ئەركىن ياشاۋاتىدۇ.

ئازادلىق ① «ئازاد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئاياللارنىڭ ئازادلىقىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىش ئەلۋەتتە جىنايەت بولىدۇ. * ئەزگۈچىلەر ھاكىمىيىتىنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل يىمىرىلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ھاشىم بەگ «ئاسمىنى كەڭ» بۇ شەھەرگە ئازادلىق ساداسى ھەممە يەرنى قاپلىغان تەنتەنىلىك كۈنلەردە قېچىپ كېلىۋالىدۇ. ② مەملىكىتىمىزدە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ جۇڭخۇا

خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان ۋاقىت: —ئازادلىقتىن بۇرۇن نېمە ئىش قىلغانىدىڭىز؟— دەپ سوريدى قۇربان شۇجى نامان تاغدىن. * ئۇ غەزەپ بىلەن سۆزىنى دادام قىلدى، —«ئاۋارە-چىلىك» دېگەن بۇ سۆز تىلغا ئېلىنسا، مەن ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئىشلارنى ئەسلەپ كېتىمەن. ③ كونا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقىتىن بۇرۇن قويۇپ بېرىش.

ئازادلىق ئارمىيە <ھەرب> جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى: تۇرسۇنئاي ھەدىنىڭ خۇشاللىق ياشلىرى ئەكبەرنىڭ يۇزىنى ھۆللەشكە باشلىدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسىگە چەكسىز سۆيۈنۈش بىلەن قارىدى.

ئازادلىق ئالماق ① ئۆز ئەركىنى، ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئالماق؛ ئەركىنلىككە ئېرىشمەك. ② كونا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقىتىن بۇرۇن ئارام ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولماق: تاشۋاي ساۋاق ئېلىشقا باشلاپ بىر ھەپتىلەرچە ئۆتكەن بىركۈنى، شاگىرتلار ئازادلىق ئالغاندىن كېيىن، مىرئەلى تاشۋايىنى باشلاپ دادىسىنىڭ ئالدىغا كىردى.

ئازادلىق بەرمەك ① ئۆز ئەركىنى، ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا بەرمەك؛ ئەركىنلىككە ئېرىشتۇرمەك: —ئەگەر سۆزۈڭ راست بولسا ساڭا ئازادلىق بېرىمەن، بولمىسا كالىلاڭنى ئالمەن، —دەپتۇ پادىشاھ. ② كونا دىنىي مەكتەپلەردە موللام بالىلارنى ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقىتىن بورۇن قويۇپ بەرمەك: موللام تالىپلىرىغا ئازادلىق بېرىۋېتىپ، ئالدىرىغان پېتى ئۆز ئۆيىگە ماڭدى.

ئازادلىق ئۇرۇش <ھەرب> ① ئېزىلگۈچى مىللەت ياكى سىنىپنىڭ ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشى. ② دۆلىتىمىزدىكى ئۇچىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش.

ئازادلەشتۈرمەك «ئازادىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئازادلەشتۈرۈلمەك «ئازادىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازادلەشمەك پ ① كەڭىتاشا بولماق، كېڭەيمەك: نەرسە-كېرەك ۋە جابدۇقلار ئىخچاملانغاندىن كېيىن، ئۆيى ئىچى خېلى ئازادلەشتى. ② غەم-ئەندىشە، دەككە-دۈككىدىن خالىي بولماق؛ خاتىرجەم بولماق: —ئوبدان ئۇكام، سەن مېنى ئۇرغىن! مېنى ئۇرساڭ كۆڭلۈم بىرئاز ئازادىلىشىپ قالۇر، —دېدى جاڭ باۋ ئازابلانغان ھالدا. * توغرا، جاھان يورۇپ، كۆڭۈل ئازادىلەشتى. ھەممىلا ئادەم پەرۋاز قىلسام دەيدۇ.

ئازار ئى. [پ] بىراۋغا سېلىنغان ياكى سالغان جىسمانىي ھەم روھىي جەھەتتىكى ئازاب؛ جەبىر-جاپا: رەقىبىنىڭ ھەر ۋاقىت رەشكى كۆزى ئۈستىدە نۇقسانىنىڭ، كى شەپقەت ئۇنتۇلۇر، ئازار قالۇر قەلبىدە ئىنسانىنىڭ. * ئەي ھەسەتخور، قاچان تۇگەر سەبىيلەرگە ئازارىڭ، قانچە زامان قىزىپ ئۆتەر شۇ ئازارلىق بازارىڭ.

ئازار بەرمەك ئازابلىماق، قىينىماق ياكى رەنجىتمەك: ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدىغان نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھەر كۈنى بىر يېڭى خاپىلىق، «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن سوئال بىلەن ئۆيىگە قايتاتتى ۋە ئاچچىقىنى ھاراقتىن، موخورکىدىن، بەزىدە خوتۇنغا ئازار بېرىشتىن چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. * چوڭ ئاپىسى ئىچكىرىكى ئۆيىدىن چىقىپ ئەزمەتنىڭ يۇزىنى سىلاپ: —بىرلا ئوغۇل تۇرسا بۇ بالىغا نېمىشقا ئازار بەرىدىكىلا؟ —دېدى.

ئازار چەكمەك ← **ئازار يېمەك:** ئۇ ئۆز ئانىسىنى ئەسلىيەلمەيتتى، ئۇنىڭ يادىدا ـ كىچىك ۋاقتىدا ئازار چەككەن چېغىدا رابىخان ئانىنىڭ ئۆزىگە قىلغان مېھرىبانلىقلىرىلا قالغانىدى. * غالىب تېخىمۇ چوڭقۇر ئويلانىدى: «ئۇنداقتا بۇ پۇلنى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئىز قوغلاپ ماڭسام كېچە، ئەتە مەكتەپكە ئاپىرىپ تاپشۇرسام، پۇل ئىگىسىنىڭ

قولىغا بېرىپ يەتكۈچە ئۇ كىشى قانچە ئازار چېكەر!»

ئازار قىلماق ← ئازار بەرمەك: ۋاپادار كۆڭلىگە ئازار قىلما، ئۇنى كۆپ ھۇرمەتلىگىن، خار قىلما.

ئازار يەتمەك ئازاب، دەرد-ئەلەم ياكى خاپىلىققا ئۇچرىماق: مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي تىت-تىت بولاتتىم، بىزنى دەپ بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار يېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئازابلىناتتىم.

ئازار يېمەك روھىي ھەم جىسمانىي تەرەپتىن قاتتىق ئازابقا، جەبىر-جاپاغا يولۇقماق؛ قىينالماق ياكى رەنجىمەك: بۇ ياش دىلى ئازار يەپ چىقىقان ياش ئەمەس، بەلكى قىلغان ئەسكى ئىشلىرىدىن ئۆكۈنۈپ، ساۋاقداشلىرىنىڭ سەمىمىيىتىدىن تەسىرلىنىپ چىققان ياش ئىدى. * مەن تېخى ناماقۇلۇق چېيى بېرىمەن، — دېدى ئەزىز، — مېنىڭ چېقىمچىلىقىم، كۆيدۈرگىلىكىم تۆپەيلىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان، ئازار يېگەن دوستلارنىڭ ھەممىسىدىن بىر-بىرلەپ ئەپۇ سورايمەن، كەچۈرۈم سورايمەن!.

ئازازۇل ئى [ئە] ① جىن-ئالۋاستى: قانچە جان، قانچە كىمە يەم بولمىغان دولقۇنلارغا، ئۆتكەن كېچە تۈن ئازازۇلى چىرقىرىغان چاغدا!؟ ② كۆچمە. ھېيلىگەر ھەم ئۇچىغا چىققان بىشەم، ئۇششۇق، ئۇرۇشقاق، ئۆكتەم: ۋاييەي پاتىمە ھەدە، جاڭزىلارغا بېرىش ما ياقتا تۇرسۇن، باغقا چىقىپ سەل يوقاپ كەتسەم، كەينىمدىن بۆجەلەردەك مارىشپ يۈرىدىغان بولدى بۇ ئازازۇللار. * ئادەتتە مەن ئائىلىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى كۆرۈنگەنگە ئېيتىپ يۈرۈش يامان كىشىلەرنىڭ خۇلقى، ئەدەبسىزلىك دەپ قارايتتىم. لېكىن شۇنداقتىمۇ بېشىمدىن ئۆتكەن «خوتۇن سەۋداسى»نى بولۇپمۇ ھېلىقى ئازازۇل خوتۇنىدىن كۆرگەن كۆلپەتلىرىمنى بەختىخانغا ئېيتىپ بېرىشكە توغرا كەلدى.

ئازازۇللۇق «ئازازۇل» سۆزى «②»نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزىدە ئۇ «قېلىن دوربىسى» ئىچۈۋلىپ زائىلىقلار، كۆلكىلەرگە ئۆزىمۇ قېتىلىپ كۈلىدىغان ۋە ھەتتا قوللىرىنى ئاجايىپ پۇلاڭلىتىپ، ئۇسسۇلمۇ ئويناپىدىغان بولۇۋالدى. لېكىن شۇنداقتىمۇ خەلىچە جىن ھېچبىر زېرىكمەيتتى، يا ئازازۇللۇقنى قويمايتتى.

ئازايتماق «ئازايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆندە كۆرىدىغان يايلاق، كۆندە ماڭمىدىغان پاتقاقلىق يول، سوغۇق ۋە جىمجىت ياتاق مېنىڭ قايغۇلىرىمنى كۆپەيتمەكتە، چىرايىمنى كۆندىن-كۈنگە سارغايتىپ، ئۈيقۇ ۋە تامسىقىمنى ئازايتىماقتا... * دەل-دەرەخ يوپۇرماقلىرى ھاۋادىكى ئىس-تۈتەك، جاڭ-توزانلارنى ئازايتىدۇ.

ئازايتىلماق «ئازايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك قۇرۇلۇش تۇرى 62.7 پىرسەنت ئازايتىلدى.

ئازايماق پ. سان ياكى مىقدار جەھەتتىن كەمەيمەك؛ تۆۋەنلىمەك: باللار ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىش پائالىيىتى كۆرسەتمىلىك ئۈسۈلدىن پايدىلىنىش ئازايغان شارائىتتا تېخىمۇ ئابستراكت ئاساستا ئىلىپ بېرىلىدۇ. * بۇ يىلقى كۆمۈرنىڭ كىرىمى ئازىيىپ كەتتى.

ئاز-پاز ئازغىنا، بىرئاز، سەل-پەل: بىركۈنى سېھىلىم ئاكا بىلەن بۇسارەم ئاز-پاز تەگىشىپ قالدى. * مەن پەقەت ئاز-پاز ساۋاتقا ئىگە بولۇشنىلا ئۈمىد قىلمەن.

ئاز-تولا ئازمۇ ئەمەس، كۆپمۇ ئەمەس، مەلۇم مىقداردا، مەلۇم دەرىجىدە؛ ئاز-پاز: * راستىنى ئېيتقاندا ھەممە كىشىدە ئاز-تولا كەمچىلىك، خاتالىق بولىدۇ.

ئازچىلىق ئى. ئادەملەر توپىنىڭ ئاز قىسمى، بەلگىلەنگەن ياكى مۆلچەرلەنگىنىدىن كەم بولغان قىسمى: قارار قىلىنغانكەن، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنۇش كېرەك. * XIX ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا، ماركسىزمچىلار نارودنىكلار بىلەن كۆرەش قىلىشۋاتقان يەردە، روسىيە پرولېتارىياتى شۇ چاغدا ئاھالىنىڭمۇتلەق زور كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدىغان يەككە دېھقانلارغا

قارىغاندا ناھايىتى ئازچىلىقنى تەشكىل قىلاتتى.

ئازدۇر ـ كۆپتۈر ← **ئاز ـ تولا:** ـ ياق ئاكا! ـ رىزىۋان كېسىپ ئېيتتى، ـ مېنىڭ كارايىتىم چاغلىق. بىراق، سىز رەھبىرىي كادىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەندىقوۋ جىڭلى بىلەن ئازدۇر ـ كۆپتۈر تۇغقان كېلىسىلەر. * ئۇلار جاپىپار شۇجىنى ھۇر-مەت قىلىدىغان، تولاراق ئازدۇر ـ كۆپتۈر سوۋغات ئارقىلىق گۈڭشېمىزنىڭ بۇ رەھبىرىگە بولغان ئىخلاسىنى ئىزھار قىلىشنى ئۆز بۇرچى دەپ بىلىدىغان كىشىلەردىن ئىدى.

ئازدۇرماق «ئازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بايۇەچچە شۇ توخۇنى يېيىش ئۈچۈن، ئوتۇنچىنىڭ جوتۇنىنى ئازدۇرۇشقا باشلاپتۇ. * ئۇ گويا كى پەرىشتىلەر دۇنياسىغا كىرىپ قالغاندەك بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۆز ئالدىدا ئەقلىنى ئازدۇرغۇدەك ئىشلار كەينى ـ كەينىدىن يۈز بەردى.

ئازدۇرۇشماق «ئازدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار سېنى ئازدۇرۇشسىمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنە ھېچنېمە قىلالمايدۇ.

ئازدۇرۇلماق «ئازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازسىنماق پ. ئاز، يېتەرلىك ئەمەس دەپ ھېسابلىماق، ئاز كۆرمەك: بايۇەچچە يىگىتنىڭ قولىدىن پۇلىنى ئېلىپ ساناپ قايتۇرۇپ بەردى، بەلكىم ئۇ ئازسىندى بولغاي.

ئازغاشتۇرماق «ئازغاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمما ماركو بۇ ئاۋازنىڭ جىن ـ ئالۋاستىلار ئۆزىنى ئازغاشتۇرۇش ئۈچۈن چاقىرغان ئاۋاز بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، قىمىرلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى.

ئازغاشتۇرۇلماق «ئازغاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازغاشماق پ. ئازماق، ئېزىپ قالماق: ئايشەمگۈل بىركۈنى نۇرنىساخان ئاچىغا ئەگىشىپ كوچىغا چىققىنىدا، ئازغىشىپ يوقاپ كەتتى. * كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۆلگەنلىكىنى بىلمۇبلىش، نۇرغۇن كىشىلەرگە ئاسانەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن بەزى كەيپىياتلاردا ئۇلارمۇ ئازغىشىپ قالسا كېرەك.

ئازغاق سۈپ. تولا ئازىدىغان، تولا ئادەمشىدىغان، ئېسىدە تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى تۆۋەن: بەزى ئادەملەر قېرىغانىدا ئازغاق بولۇپ قالىدىكەن.

ئازغان ئى <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، غولى ئىنچىكە، شاخلىرىدا زىچ ئۆسكەن كىچىك تىكەنلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى ئاق ياكى سۇس قىزىل رەڭلىك، خۇش پۇراقلىق؛ مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ.

ئازغانلىق سۈپ. <بوت> ① ئازغان ئۆسكەن ياكى ئۆسىدىغان: دەل شۇ چاغدا ھېلىقى ئىككى ئادەم ئازغانلىق ئېرىقىنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ، ئالدىراپ تاش ئۆستەڭ تەرەپكە كەتتى. ② ئى. ئازغان ئۆسكەن ئورۇن، جاي: ۋۇ بېگى كېسىدە چاڭجىياڭ دەرياسىنى سەيلە قىلىپ بولغاندىن كېيىن مايمۇن تېغىغا چىققانىكەن، تاغدىكى نۇرغۇن مايمۇنلار ئۇركۈپ كەڭ بىر ئازغانلىققا كىرىپ كېتىپتۇ.

ئازغۇن سۈپ. يولدىن ئازغان، توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەن، ئايىنىغان: قاچقۇنىغا شەپقەت يوق، ئازغۇنىغا ھۇرمەت يوق (ماقال). * ئەل ـ ۋەتەن ئارزۇسىنى ئاقلىيالمىغان ئاشىق ئەمەس، بىر ئۆمۈر ئۆتكەي ھاياتقا پايدىسىز ئازغۇن بولۇپ.

ئازغۇنلۇق «ئازغۇن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئازگال ئى. ئويۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان جاي؛ ئويمان: سېپىل تۈۋى كەڭ بىر ئازگال ئىدى. كىشىلەر ئاسانلىقچە بۇ يەرگە كەلمەيتتى. * سادىق روزى شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا، ۋېلىسىپىت يەنە بىردىنلا ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ئالدى چاقى ئاللىقانداق بىر ئازگالغا پاتتى ـ دە، ئۇ ۋېلىسىپىت ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ قار ئىچىگە چۆكۈپ كەتتى.

ئازگاللىق ① سۈپ. ئازگال بار، ئازگال كۆپ: بۇنداق ئازگاللىق ئېتىزدا بىرنەرسە ئۇنەمدۇ؟ ②ئى. ئازگال كۆپ جاي: ھارۋا ئازگاللىققا كىرىپ قېلىپ دوم كۆمتۇرۇلۇپ كەتتى.

ئازلاتماق «ئازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يولداشلارنىڭ پىكرىدىن كېيىن خىزمەتكە دائىم كېچىكىپ كېلىدىغان ئادىتىنى خېلى ئازلاتتى.

ئازلىشىلماق «ئازلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازلىق «ئاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئازلىق قىلماق. * ئادەمنىڭ ئازلىقىدىن ۋەزىپە ۋاقتىدا ئورۇنلانمىدى.

ئازلىق قىلماق يېتىشمەي قالماق، كەم بولۇپ قالماق؛ قانائەتلەندۈرەلمەي، رازى قىلالماي قالماق: —دېھقانلارغا قىلغان مېھرىشەپقىتىڭلارغا تۆگە سويۇپ مېھمان قىلساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ، —دېدى قاۋۇل ئاكا. * يۇرتكىمنى قاپلاپ كەتكەن دەرد تولا، بىر-بىرلەپ سۆزلەيدىغان بولسام، ئون كېچە-كۈندۈز ئازلىق قىلىدۇ. * ئوغۇل بالىغا يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەرمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

ئازلىماق پ. ← **ئازايماق:** ئادەمىلەر ئازلاپ، جەمجىتىلىق پەيدا بولدى. * يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بۇ يەرگە كېلىپ مەيدىسىنى ئاپتاپقا قاقلايدىغانلار ئازلاپ قالدى.

ئازما I سۈپ. نەسىلدىن ۋە شەكىلدىن ئۆزگىرىپ كەتكەن؛ ئازغان: ئازما ئايغىر.

ئازما ئايغىر <زوئول> بىيىلەرنىڭ كۆيلىگەنلىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە، ئۇيۇراتسىيە قىلىش بىلەن ياكى توسالغۇ بىلەن توسۇپ، چاپالماس قىلىپ تۇرۇپ، بىيە بىلەن بىيە پادىسىغا قوشۇۋېتىلمىدىغان ئايغىر.

ئازما قوچقار <زوئول> ساغلىقنىڭ كۆيلىگەنلىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە، ئۇيۇراتسىيە قىلىش بىلەن ياكى كۆيەك تارتىش يولى بىلەن چاپالماس قىلىنىپ، ساغلىق پادىلىرىغا قويۇۋېتىلمىدىغان قوچقار.

ئازما II ئى دىئال. ئېرىق-ئۆستەڭلەردىكى شارقىراتما ۋە شۇ شارقىراتمىنىڭ سۇ چۈشۈپ، ئويۇلغان يېرى.

ئاز-ماز ← **ئاز-پاز:** —بۇ يەردە بىر دەم ئېلىپ قورساققىمۇ ئاز-ماز بىرنېمە يەۋالايلى، — دېدى ھاشىم.

ئازماق پ ① يولنى يوقتىپ قويماق؛ تېنىمەك: ئات ئازسا، تايغا ئەگىشەر (ماقال). * يولدىن ئازسىمۇ، يۇرتىدىن ئازماپتۇ (ماقال). * ئۇچرىدى يول ئۈستىدە، ئېزىپ قالغان بىر قوزا، «تېپىپ بەرگىن ئانامنى...» دەپ مەرەيىتى ئۈگويا. ② يېگىلىشماق؛ خاتا قىلماق: ھېساباتتا ئازماق، گەپتە ئازماق. * لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مەددادھىنىڭ بۇ جەڭنامىنى ئازماي، ھودۇقماي ۋە شۇنچە تەمكىن بايان قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ③ كۆچمە. توغرا يولدىن تايماق، ناتوغرا يولغا كىرمەك، ساختا پىكىرگە ئەگەشمەك: ئەگرى كىشى ئازىدۇ، توغرا كىشى ئۇزىدۇ (ماقال). * ئاز سانىدىكى ئازغان ياش-ئۆسمۈرلەرنى قانداق قۇتۇلدۇرۇۋېلىش كۆز ئالدىمىزدىكى بىر ئىجتىمائىي مەسىلە بولۇپ، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەر ۋە خەلق ئامما-سىنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىماقتا.

ئازنا ئى. ھىجرىيە كالېندارى بويىچە ھەپتىنىڭ بەشىنچى كۈنى: جۈمە (كونا ئادەتتە دەم ئالىدىغان كۈن): —تەقسىر، پېقىرلىرى ئاخشام ئۇلۇغ ئازنا ئاخشىمى ئاجايىپ بىر سىرلىق چۈش كۆرۈپتىمەن، —دەپ بويىقچى كۆز يېشى قىلىپتۇ.

ئازنا بازار ھەپتىنىڭ بەشىنچى كۈنى يەنى جۈمە كۈنى بولىدىغان بازار: كۆچادا ھەر جۈمە كۈنى بازار بولاتتى. كۆچالىقلار جۈمە بازىرىنى ئازنا بازار دەپ ئاتايتتى.

ئازنا قىلماق ← **ئازنىلماق.**

ئازنە (توغرىسى: ئازنا) ← **ئازنا.**

ئازنى (توغرىسى: ئازنا) ← **ئازنا.**

ئازنىلاتماق «ئازنىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بالام، — دېدى ئانىسى ئاسمىغا، — بۇگۈن ئازنا، خوتۇنۇڭنى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ ئاپىرىپ ئازنىلاتمامسەن؟

ئازنىلاشماق «ئازنىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۇگۈن قاسىمكامنىڭ كېلىنلىرى ئۆيمۇئوخشاش كېينىشىپ ئالدىراپ-تېنەپ ئەتىگەندىلا چوڭ ئۆيگە ئازنىلىشىپ كېتىشتى.

ئازنىلىق ① سۈپ. ئازنا كۈنگە تەئەللۇق، ئازنا كۈنى قىلىنىدىغان: ئازنىلىق كېيىم. ئازنىلىق چاي. * — قىزىم، ئەتىگەندىلا ئازنىلىق كېيىمگىزنى كېيۋاپسىزغۇ، دادىگىزنىڭ ئۆيىگە ھازىرلا ماڭماقچىمۇ؟ — دېدى قېيىن ئانىسى ئايگۈلگە. ② ئى. كېلىنلەرنىڭ ھەر جۈمە كۈنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىشى: ئازنىلىق قىلماق.

ئازنىلىق قىلماق ← **ئازنىلماق.**

ئازنىلماق پ. ئەنئەنىۋى قائىدە بويىچە كېلىن ئايالىلار ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم جۈمە كۈنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بارماق؛ ئاتا-ئانىسىنى يوقلىماق، جۈمەلىمەك: ئازنا قىلماق. * رازىيە بۇگۈن چىرايلىق كېينىپ، بۇدرۇققىنا ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ، چوڭ ئۆيگە ئازنىلىغىلى ماڭدى.

ئازنىماق پ. دىئال. كىشىنىمەك (ئات ھەققىدە).

ئازوت ئى [ر<گرېك] <خىم>گاز ئېلېمېنت، خىمىيىۋى بەلگىسى N، رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ، يانمايدۇ ھەم يېنىشقا يارىدىم بەرمەيدۇ؛ خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ ئەمەس، ھاۋانىڭ تەخمىنەن تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئوزۇقلىنىدىغان مۇھىم تەركىبلەرنىڭ بىرى.

ئازوت گۈرۈپپىسى <خىم> مېندېلېيېۋنىڭ ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىدە ئازوت، فوسفور، ئارسېن، سۈرمە ۋە بىسمۇتتىن ئىبارەت بەش ئېلېمېنتنىڭ خۇسۇسىيىتىنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشى نەزەردە تۇتۇلۇپ، بىر گۈرۈپپىغا ئايرىلغان. مانا مۇشۇ گۈرۈپپا ئازوت گۈرۈپپىسى دېيىلىدۇ.

ئازوت مەنبەسى <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ھۈجەيرىسىدىكى پروتوپلازمىنى ۋە تەركىبىدە ئازوت بولغان باشقا خىمىيىۋى بىرىكمىلەرنى بىرىكتۈرۈش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئازوت، ئاممونىي تۈزلىرى، نىترات تۈزلىرى، ئۇرېيە، ئامىنوكىسلاتا ۋە ئاقسىل قاتارلىق ئازوتلۇق ماددىلار.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيە <بىئول> تۇپراق ئارىسىدا ياشايدىغان، ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى شۇمۇرۇپ، ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدىغان ئازوتلۇق بىرىكمىلەرگە ئايلاندۇرىدىغان بىر خىل باكتېرىيە.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى جانلىقلار <بىئول> موكىسمان باكتېرىيە ۋە ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيىگە ئوخشاش ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى شۇمۇرۇۋېلىپ ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدىغان ئازوتلۇق بىرىكمىلەرگە ئايلاندۇرالايدىغان جانلىقلار.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئېنزىم <بىئول> ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى ئوكسىدسىزلاپ ئاممىياكقا ئايلاندۇرىدىغان ئېنزىم. ئۇ تۆمۇر ئاقسىلى ۋە تۆمۇر مولىبدېن ئاقسىلىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئاقسىلدىن تۇزۇلگەن.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇش رولى <بىئول> چەتتىن ئوزۇقلىنىدىغان باكتېرىيىلەرنىڭ ئاتموسفېرادىكى ئازوتنى ئاسسىملياتسىيە

قىلىش جەريانى ۋە توپىدىكى مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئازوت ئېلېمېنتىدىن ئازوتلۇق خىمىيىۋى بىرىكمىلەرنى شەكىللەندۈرۈش رولى.

ئازوت (I) ئوكسىد <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى N_2O، رەڭسىز، خۇش پۇراق گاز، 102.4°C تا سۇيۇقلىنىدۇ، 90°C تا قاينايدۇ، سۇدا ئازراق ئېرىيدۇ، براق، سۇ بىلەن بىرىكمەيدۇ، ئىسپىرت بىلەن ئاسان بىرىكىدۇ.

ئازوت (II) ئوكسىد <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى NO، سۇيۇقلۇققا ئايلىنىشى ناھايىتى قىيىن بولغان رەڭسىز گاز؛ سۇيۇقلاندۇرۇلغاندىكى زىچلىقى 1.3402 لىتر/گرام. 163.6°C تا سۇيۇقلىنىدۇ؛ سۇدا ئازراق، ئىسپىرتتا كۆپ رەڭ ئېرىيدۇ، 151.8°C تا قاينايدۇ، 163.7°C تا قاتىدۇ.

ئازوت (IV) ئوكسىد <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى NO_2 ياكى N_2O_4 ئۇ نورمال شارائىتتىكى زىچلىقى 2.054 لىتر/گرام بولغان قىزغۇچ قوڭۇر رەڭلىك گاز. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس پۇرىقى بار، ئاسان سۇيۇقلۇققا ئايلىنىدۇ، نەتىجىدە قىزغۇچ سۇيۇقلۇق ھاسىل بولىدۇ؛ قايناش تېمپېراتۇرىسى 21.3°C سوۋۇتۇلغاندا ئاستا ـ ئاستا رەڭسىنى يوقىتىشقا باشلايدۇ ۋە 10°C دا مۇزلاپ، رەڭسىز كرىستال ھاسىل قىلىدۇ.

ئازوتلۇق ئوغۇت <دېھ> ئاممونىي سۇلفات، ئاممونىي نىترات، يېشىل ئوغۇت، گەندە، سۇيىدۇككە ئوخشاش تەركىبىدە ئازوت بولغان ئوغۇتلار.

ئازىلماق (توغرىسى: ئارزۇلماق) ← **ئارزۇلماق.**

ئازۇن ئى. تارس. دۇنيا، جاھان: كەتكەنلەر قالغانلارغا ئەدىگۈ نام قالدۇرۇپ كەتسە، ئازۇندا بۇنىڭدىن ئەدىگۈ ئىش يوق. شۇنداق ئەمەسمۇ، ھۇرمەتلىك بىلگە تېكىن؟

ئاس ئى. دىئال. ئېھتىمال، بەلكىم، شۇنداق بولسا كېرەك. شۇنداق چىغى بار... دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئاسارە ـ ئەتىقە (توغرىسى: ئاسارئەتىقە) ← **ئاسارئەتىقە.**

ئاسارەت I ئى [ئە] ① چەكلىمە، بويۇنتۇرۇق: ئادىل ئۆتكەنكى ئۆزىنى چىرماپ تۇرغان ئاسارەتلەردىن قۇتۇلۇپ، ۋەتىنىمىزدىكى مىليونلىغان بالىلارغا ئوخشاش قۇياش نۇرىدا ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىمەكتە. * گەرچە ئۇنىڭ «ئاساسى» بولسىمۇ، بىراق ئۇ بۇ يەردە يەنىلا ئەنئەنىۋى ئىدېئالىزمنىڭ ئاسارىتىدە ئىدى. ② ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇملۇق: قۇللۇق، ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق: ئالماس ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار پارتىزان ئەترىتى بىلەن مىڭ يىللىق ئاسارەتنىڭ يىلتىزىغا جاسارەت بىلەن پالتا ئۇرغان باتۇر يىگىت. * ئىسكەندەر قاتتىق ئۇيقۇنىڭ ئاسارىتىدە ھېچنېمىنى سەزمەي يېتىۋېرىپتۇ.

ئاسارەتكە چۈشمەك ① ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم بولماق، قۇل بولماق: ئۇلار جاھانگىرلىك ۋە فېئودالىزمنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالدى. * خەلق ئاممىسى ئېنىق بىلدۈكى، دۆلىتىمىزدە قانۇن خەلقنى ئاسارەتكە چۈشۈرۈپ قويىدىغان كىشەن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى ئۆز ئىشىغا ئۆزى خوجا بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدىغان قورال. ② باغلىنىپ قالماق، مەپتۇن بولماق: كونا ئىدىيە ۋە خۇراپاتلىقنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەر يەنىلا خېلى سانىنى ئىگىلەيدۇ.

ئاسارەتكە سالماق ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلماق، قۇل قىلماق: ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو خەلقى فېئودالىلىق ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشتى.

ئاسارەت II ئى [ئە] ① تەسىر؛ ئەسەر، ئىز، بەلگە. ② <تىب> بىرەر كېسەللىكتىن قالغان ئېغىر ئىز، ئاقىۋەت.

ئاسارەتلىك سۈپ ① چەكلەنگەن، چۈشەپ قويۇلغان، بويۇنتۇرۇقلۇق: دىلىشات قاۋاقخانىغا يەنى تارىختىن بۇيان مىللىتىمىزنى نادانلىق ۋە ئاسارەتلىك يولىغا ئېلىپ مېڭىۋاتقان ئاشۇ تېگى يوق ھاك تەرەپكە كېتىۋاتىدۇ. ② ئەركىنلىك، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلىنغان؛ ئەسىرلىك، قۇللۇق ۋە تۆتىنىلۇقتا دۇچار بولغان: ئەزىز دوستۇم، مۇڭغا چۆكۈپ قالىسەن نېچۈن، ئۆكۈندۈڭمۇ ئاسارەتلىك ئون يىلنىڭ ئۇچۈن.

ئاسارئەتتىقە ئى [ئە] قەدىمكى دۇنيا ئىنشائاتلىرى، قەدىمدىن قالغان مەدەنىيەت، تەرەققىيات تارىخىدا مەلۇم قىممەتكە ئىگە يادىكارلىقلار يەنى قۇرۇلۇش، مەڭگۈتاش، قورال-ياراغ، تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە سەنئەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار.

ئاسار-تۆرە ئۇرۇق-تۇغقان، قوشنا-قولۇم، مەھەللە-جامائەت ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۇيۇشۇپ، بىرەر كىشىنىڭ توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، ئەزىز-چىراغ، ئۆي-جاي سېلىش، دېھقانچىلىق قاتارلىق ئۆزى يېتىشىپ بولالمايدىغان ئىشلارغا ياردەملىشىپ بېرىدىغان ئىجتىمائىي ھەمكارلىق ھەرىكەت.

ئاسارۇن ئى[پ] <بوت> زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى يۇرەك شەكىللىك، گۈلى تۈتۈق سۆسۈن، يىلتىزى ناھايىتى ئىنچىكە، تەمى ئاچچىق بولۇپ، دورا قىلىنىدۇ؛ باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىش رولى بار.

ئاساس ئى [ئە] ① نەرسىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى تۇتۇپ ياكى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان قىسمى، ئۇل. ② ئىجتىمائىي ھايات ياكى تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ نېگىزىنى تەشكىل قىلغان نەرسە، تايانچ، نېگىز، بازا: سوتسىيالىزمنى پەنگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئەڭ ئاۋۋال ئۇنى رېئال ئاساسقا قويۇش كېرەك. ③ باش قائىدىلەر، ئاساسىي پرىنسىپلار: ماركسىزم-لېنىنىزم ئاساسلىرى. ④ سادىر بولغان ياكى قىلىنغان ئىش-ھەرىكەت ۋە گەپ-سۆز قاتارلىقلارغا خىزمەت قىلىدىغان دەلىل، ئىسپات، سەۋەب: ھازىر قاسىم توغرۇلۇق بىرنەرسە دېيىشكە تېخى ئاساس يوق. * «مولىلىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما» دېگەن گەپنىڭ مەلۇم ئاساسى بار ئىكەن-دە. ⑤ <مات> گېئومېتىرىيىلىك شەكىلنىڭ، چىرتىيوژنىڭ ئاستى تەرىپىگە پاراللېل بولغان تەرىپى. ⑥ <مات> دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدىغان ئەسلىدىكى سان. ⑦ <خىم> كىسلاتالار بىلەن ئۆزئارا بىرىكىپ، تۇز ھاسىل قىلىدىغان بىرىكمە يەنى گىدروكسىل گۇرۇپپىسى بولغان بىرىكمىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاساس قىلماق ① ئۇل، تايانچ بولماق؛ نېگىز بولماق: يازغۇچى ھەم دراماتۇرگ زۇنۇن قادىرنىڭ ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رېئاللىزملىق ئەدەبىياتنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس بولدى. ② دەلىل، ئىسپات، سەۋەب بولماق: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ توقۇپ چىققان تۆھمەتلىرى جۇڭگودا سوتسىيالىزمنىڭ غەلبىسىنى ئىنكار قىلىشقا قىلچە ئاساس بولالمايدۇ.

ئاساستىكى بۇلۇڭ <مات> تەكشىلىكتىكى شەكىللەردە ئاساسنى ئۆزىنىڭ بىر تەرىپى قىلغان بۇلۇڭ.

ئاساس سالماق بەرپا قىلماق، باشلاپ بەرمەك؛ **ئۇل سالماق**: شۇنداق قىلىپ جەمئىيەت كەيپىياتىنى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ۋە پارتىيە ئىستىلىنى ئوڭۇشلۇق ئۇچۇن ياخشى ئاساس

سېلىپ بەردى ئوقۇ، ئوقۇت پەرزەنتىڭنى بىلىم ئالسۇن، ئالىم بولۇپ ئەل ئىچىدە نامى قالسۇن، مەرىپەتتىن مەدەنىيەتكە ئاساس سالسۇن، مۇشۇ خىسلەت بارچىسىدىن ئەلا بولۇر.

ئاساس سان <مات> **ھېسابلاش ئۆلچىمى قىلىنىدىغان سان.**

ئاساس بولماق **ئالدىنقى ئورۇنغا قويماق، مۇھىم نۇقتىسى دەپ قارىماق؛ نۇقتىلىق ھالدا بېجىرمەك:** پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى بۇرژۇئازىيىگە زورلۇق كۈچ ئىشلىتىشنى ئاساس قىلىدىغان ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت. * تاشقورغان—چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان ناھىيە. * مەكتەپلەر خىزمىتى ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىشى كېرەك.

ئاساسى بوش ① **ئۇلى ئاجىز، ئۇلى پۇختا ئەمەس:** شورلۇق يەرگە سېلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ ئاساسى بوش بولۇپ قېلىشى تۈپەيلىدىن بىر-ئىككى يىلغا بارمايلا ھەممىسىنىڭ تاملىرى زەيلىشىپ كېتىپ، ئۆرۈلۈش خەۋپىنى تۇغدۇرۇۋاتىدۇ. ② **پاكىتى، دەلىل-ئىسپاتى تولۇق ئەمەس، كەلتۈرگەن دەلىلى كىشىنى قايىل قىلالمايدىغان:** ئۇنى ھەقلىق دېمەسلىككە ئاساسىمىز بوشلۇق قىلىدۇ. ③ **ئاساسىي بىلىملەردىن ياكى دەسلەپكى ساۋاتلاردىن تولۇق خەۋىرى يوق؛ پۇختا ئۆگەنمىگەن:** ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئاران ئۈچ يىل ئوقۇغان، ئاساسىنىڭ بوشلۇقى تۈپەيلىدىن تولۇق ئوتتۇرىنىڭ دەرسىنى دېگەندەك ئۆزلەشتۈرۈپ كېتەلمىدى.

ئاساسى چىڭ ① **ئۇلى مۇستەھكەم، ئۇلى پۇختا سېلىنغان:** ئىمارەتنىڭ ئاساسى چىڭ بولسا، ئۇزاق يىل چىدايدۇ. ② **پاكىتى، دەلىل-ئىسپاتى تولۇق، كەلتۈرگەن دەلىلى قايىل قىلارلىق:** بىزنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئاساسىمىز قانچە چىڭ بولسا، مۇنازىرىدە شۇنچە ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولالايمىز. ③ **ئاساسىي بىلىملەردىن ياكى دەسلەپكى ساۋاتلاردىن تولۇق خەۋىرى بار؛ پۇختا ئۆگەنگەن:** قۇدرەت سىنىپتىكى ئاساسى چىڭ، ئەلاچى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى بولغاچقا، ھەممە ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭ داشۆگە ئۆتۈپ كېتىشىگە ئىشىنەتتى.

ئاساسى كۈچلۈك ⟵ **ئاساسى چىڭ.**

ئاساس ياراتماق ① **ئۇل سالماق، نېگىز پەيدا قىلماق، باشلاپ بەرمەك، بەرپا قىلماق:** دالتون يېقىنقى زامان خىمىيىسىگە ئاساس ياراتقۇچى بولۇپ، ئاتوم تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ② **ئىمكانىيەت پەيدا قىلماق، شارائىت تۇغدۇرماق:** ماددىي مەدەنىيەتنى يۈكسەلدۈرۈش مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئاساس يارىتىدۇ. * گوركىينىڭ ئىنتايىن جاپا-مۇشەققەتلىك شارائىتتا قەتئىي نىيەت بىلەن كىتاب ئوقۇپ، يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىگە ئىگە بولۇشى ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس ياراتقانىدى.

ئاساسەن رەۋ [ئە] ① **ئومۇمەن قىلغاندا، ھەممىسى دېگۈدەك، ئاساسىي جەھەتتىن:** غۇلجا شەھىرى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى تەييارلىقنى ئاساسەن پۈتتۈرۈپ بولدى. * يىغىنغا كېلىدىغانلار ئاساسەن كېلىپ بولۇپ، بىر يېرىم سائەتچە ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، مۇدىرنىڭ ئۆزى تېخىچە كەلمىدى. ② **بىنائەن، بويىچە:** —داداڭ ئالدىنقى سەپتە ئۇرۇشتا قۇربان بولدى. سەن تۇغۇلدۇڭ، داداڭنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ئىسمىڭنى جاسارەت قويدۇم، —دېدى ئانا ئوغلىغا.

ئاساسچى ئى. **بىرەر نەرسىنى پەيدا قىلغان، ئىختىرا قىلغان، باشلاپ بەرگەن ياكى شۇنىڭغا ئاساس سالغان كىشى:** لۇشۇن—ئۇلۇغ كوممۇنىزم جەڭچىسى، جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى.

ئاساسسىز سۈپ ① **يېتەرلىك ئاساسى بولمىغان، دەلىللەر بىلەن مۇستەھكەملەنمىگەن، ئىسپاتلانمىغان، ئىسپاتسىز:** بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۈلكە بۆرىگە ئۇچراپ:—ئۆچكىلەر قىلچە ئاساسسىزلا نامىڭىزغا تىل تەگكۈزىشىدۇ، —دەپتۇ. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنى پىششىق تەتقىق قىلغان يولداش ۋەن تۇڭشۈينىڭ «ئون ئىككى مۇقام—ئون ئىككى چوڭ

ئەغمە» دېگىنى ئاساسسىز ئەمەس. ② سەۋەبسىز، مەقسەتسىز: مېنى ھەم ۋاقتىنچە تاشلاپ قويغىنى ئەمەسكەن ئاساسسىز ھەمدە سەۋەبسىز. بۇ دېمەك ئۇمىدىنىڭ ئۈچقۇنى ئەمەس، ئۇمىدمۇ گۈللىمەس ئەجىرسىز-تەرسىز. ③ زۆرۈرىيىتى يوق، قۇرۇق: ھاجەتسىز: لېكىن جاۋ بېگىم بۇ ئەندىشىنى ئاساسسىز دەپ ھېسابلايتتى، چۈنكى AQ نى «ئۆزەم» قىچقارتتىم، دەيتتى. دېگەندەكلا بۇ دورەم ئۇنىڭ سۆزى توغرا بولۇپ چىقتى.

ئاساسلاتماق «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاساسلاشماق «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئاساسلانماق ① «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقىنى نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىي رېئاللىق ئارقىلىق ئاساسلانغان نۇقتىئىنەزەر. ② مەلۇم شەيئىنى خۇلاسلاش ياكى ھۆكۈم قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلماق؛ تايانماق، يۆلەنمەك: تىلشۇناسلىققا دائىر تارىخىي خاتىرە لەرگە ئاساسلانغاندا، ئالتاي تىللىرى تونگۇس تىلى، تۈركىي تىللار ۋە موڭغۇل تىل تارماقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. * تۇرسۇن ئېيتقان ئەھۋال ۋە ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسىگە ئاساسلىنىپ نوروز شۇنى ئېيتالايدۇكى، ئۇنىڭ ئوغلى ئەمدى قاتىل.

ئاساسلىق سۈپ ① ئالاقىدار شەيئىلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىم بولغان، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، ئالدىنقى قاتاردىكى، ئەھمىيەتلىك، تۈپ، باش: ئاساسلىق زىددىيەت. ئاساسلىق ئامىل. ئاساسلىق شەخس. * تاڭ يورۇشقا ئازلا قالغانىدى. سەمەتنىڭ قان تەركىبى «O» ئىكەنلىكى ئېنىقلانىدى. دېمەك، ئۇنىڭغا قان بېرىش ئۇچۇن مۇڭاپىق قان گۇرۇپپىسىنى تەكشۈرۈش ئاساسلىق مەسىلە ئىدى. * «ئون ئىككى مۇقام»دىكى ھەربىر مۇقامنىڭ ئۆزى چوڭ ئۇچ يۇرۇش ئاھاڭلارغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەربىر مۇقامنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى ببئەن ئاساسلىق نەغمىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ بىرنەچچى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ② <خىم> ئاساسقا ئوخشاش، تۈپ خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ ئاساسىي رول ئوينايدىغان: ناترىي كاربونات ($Na_2CO_3 \cdot IOH_2O$) نىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى ئاساسلىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدۇ.

ئاساسلىق ئاشلىق <دېھ> ھەرقايسى رايونلار ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە ئىستېمال قىلىدىغان ئاشلىقلار ئىچىدە ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدىغان ئاشلىق.

ئاساسلىق بولمىغان زىددىيەت <پەلس> كۆپ خىل زىددىيەتلەر ئىچىدىكى بىتەكچىلىك قىلىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان، ئاساسىي زىددىيەتكە قارىتا قوشۇمچىلىك رول ئوينايدىغان زىددىيەت.

ئاساسلىق بولمىغان ئېقىم <پەلس> شەيئىلەرنىڭ ماھىيەتلىك بولمىغان تەرىپى. ئۇ شەيئىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بەلگىلىمەيدۇ، لېكىن ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەنە «تارماق ئېقىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاساسلىق تۇزلار <خىم> سۇ قالدۇقى بولغان تۇزلار. مەسىلەن: ئاساسلىق مىس كاربونات. $Cu(OH)_2 \cdot CuCO_3$.

ئاساسلىق يېمەكلىك ئاشلىقتىن ئىشلەنگەن پولۇ، لەغمەن، مانتا قاتارلىق يېمەكلىكلەر.

ئاساسلىماق پ. دەلىللەر بىلەن پاكىتلىماق، ئىسپاتلاپ بەرمەك: تۇرغۇن بۇگۇنكى يىغىندا ئۆز پىكرىنى بىرمۇبىر ئاساسلاپ، پۈتۈن يىغىن ئەھلىنى ھەيران قالدۇردى. * ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك تارىخىنى تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولغان يولداشلار ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىگە دائىر 2000 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل تارىخىي ماتېرىيالالارنى توپلاپ، ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى تارىخىنى

بەلگىلىك تارىخىي ماتېرىياللار بىلەن ئاساسلاپ چىقتى.

ئاساسىي سۈپ [ئە] ① ئەڭ مۇھىم، نېگىزلىك، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان، ئالدىنقى قاتاردىكى، ئەھمىيەتلىكى: تۈپ، باش: ئاساسىي زىددىيەت. ئاساسىي قانۇن. * شۇ ۋاقىتتا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر 165 نەپەر كىشى بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسىي قىسمى قول ئەمگىكى بىلەن ئېلىپ بېرىلاتتى. * شىنجاڭ—ئېلىمىزنىڭ ئاساسىي چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. ② دەسلەپكى، ئەڭ دەللىي: ئۇمۇمىي: ئاساسىي بىلىم. ئاساسىي ماھارەت. ئاساسىي چۈشەنچە.

ئاساسىي ئامىل ئەڭ مۇھىم، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان ياكى مۇھىم سەۋەب بولىدىغان ئامىل: ھەرقانداق مەسىلىنىڭ ئاساسىي ئاملىنى چىڭ تۇتۇش كېرەك.

ئاساسىي بىلىم <ماتار> ئىلىم—پەندىكى ئاساسىي ئۇقۇم، ئاساسىي قانۇنىيەتلەر توغرىسىدىكى ئۇمۇمىي چۈشەنچە: كەڭ ئىتتىپاق ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرى: ئىتتىپاقنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى توغرىسىدا داۋاملىق تەربىيە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

ئاساسىي جازا <قا> مۇستەقىل قوللىنىشقا بولىدىغان جازا. مەسىلەن: مۇددەتلىك جازا، مۇددەتسىز جازا قاتارلىقلار: دۆلىتىمىزنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، جازا ئاساسىي جازا ۋە قوشۇمچە جازا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاساسىي جىنايەتچى <قا> بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن جىنايەتتە ئاساسلىق ۋە ئۈيۇشتۇرغۇچىلىق رول ئوينىغۇچى جىنايەتچى.

ئاساسىي دەرس <ماتار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارغا مۇناسىۋەتلىك پەنلەر بويىچە ئۆتۈلىدىغان ئاساسىي ئۇقۇم، ئاساسىي قائىدىلەر ۋە ماھارەت ئۆگىتىدىغان دەرسلەر. بۇ دەرسلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەخسۇس بىلىملەرنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆگىنىشىنىڭ ئاساسىي بولىدۇ.

ئاساسىي رەڭ <فىز> ئۆزئارا بىرىكىپ، ھەر خىل رەڭلەرنى ھاسىل قىلىدىغان رەڭ: بويىاق ئىچىدىكى ئاساسىي رەڭ قىزىل، سېرىق، كۆكتىن ئىبارەت: رەڭدار نۇر ئىچىدىكى ئاساسىي رەڭ قىزىل، يېشىل، كۆكتىن ئىبارەت.

ئاساسىي زال <بىن> ① بىر پۈتۈن بىنانىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ زال. ② كۆلۇبلارنىڭ تاماشىچىلار ئولتۇرىدىغان قىسمى يەنى سەھنىنىڭ تۆۋىنىدىكى سەھنىگە قاراپ تۇرغان قىسمى.

ئاساسىي زەررەت <فىز> ئېلېكترون، پوزىترون (مۇسبەت ئېلېكترون)، پروتون، زەررەتلىك مېزون قاتارلىقلار ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك زەررەت.

ئاساسىي زەررىچە <فىز> ھازىر كىشىلەرگە مەلۇم بولغان جىسىمنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ ئاددىي مادىدىلار، ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇئەييەن ماسسىسى بولىدۇ؛ بەزىلىرى زەررەتلىك، بەزىلىرى زەررەتسىز بولىدۇ؛ ئۆزئارا ئۆزگىرىدۇ. ئاساسىي زەررىچە پەقەتلا ماددىنى تەشكىل قىلغۇچى بىر ھالقا، ئۇ پارچىلانماس نەرسە ئەمەس.

ئاساسىي زىددىيەت <پەلس> مۇرەككەپ شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ مۇئەييەن جەريانى ياكى مۇئەييەن باسقۇچىدىكى، كۆپ خىل زىددىيەتلەر ئىچىدە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان، ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدىغان زىددىيەت.

ئاساسىي قاتلام ھەر خىل تەشكىلاتلارنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن بىۋاستە ئالاقىلىشالايدىغان تۆۋەن قاتلام تەشكىلاتى:

ئاساسي قاتلام تەشكىلاتلارنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش لازىم.

ئاساسي قاتلام خەلق سوت مەھكىمىسى <قا> جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ناھىيە، ئاپتونوم ناھىيە، شەھەر ۋە شەھەرگە قاراشلىق رايونلاردا تەسىس قىلىغان خەلق سوت مەھكىمىسى.

ئاساسي قانۇن <قا> دۆلەتنىڭ ھۆكۈمران سىنىپىنىڭ ئىرادىسىنى نامايان قىلىدىغان، سىنىپىي كۈچلەرنىڭ سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئەڭ زور قانۇنىي كۈچكە ئىگە تۆپ قانۇنى. باشقا قانۇنلار شۇنىڭغا ئاساسەن تۈزۈلىدۇ.

ئاساسي قەھرىمان <ئە> ← **باش قەھرىمان:** بۇ ئەسەردىكى ئاساسي قەھرىمانىنىڭ خاراكتېرى ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان.

ئاساسي قوشۇن <ھەرب> ① ئۇرۇش قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان قوشۇن: ئاساسي قوشۇنسىز دۆشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بەرمەكتە. ② كۆچمە. بىرەر ئىشتا ئاساسلىق، تايانچ رول ئوينىغۇچى كۈچ.

ئاساسي قۇتۇپ <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ لۇك ئۈچ قۇتۇپلۇق لامپىنىڭ بىر ئېلېكتر قۇتۇپى. ئۇ تارقاتقۇچى قۇتۇپ تارقاتقان توكنىڭ كۈچىنىشىنى كونترول قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاساسي قۇرۇلۇش <بىن> خەلق ئىگىلىكىدىكى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ تۈزاقلىق مۇلكىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن سالغان قۇرۇلۇشلىرى. مەسىلەن: زاۋۇت، تۆمۈريول، سۇ قۇرۇلۇشلىرى ۋە باشقىلار: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سانائىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا، زۆرۈر بولغان ئاساسي قۇرۇلۇشنى ياخشى ئېلىپ بېرىش لازىم.

ئاساسي كۆۋرۈك <بىن> چوڭ تېپتىكى كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاساسلىق قىسمى، ئىككى قىرغاقتىكى كۆۋرۈك سوزۇلمىسىنى ھېسابلىمىغاندا، كۆۋرۈكنىڭ دەريا ئۈستىدە تۇرغان قىسمى.

ئاساسي كۈي <مۇز> ئاھاڭلارنىڭ باشلىنىشى ۋە تاماملىنىشىدا ئىشلىتىلگەن كۈي.

ئاساسي گەۋدە بىرەر نەرسىنىڭ ئاساسلىق، مۇھىم، نېگىزلىك قىسمى: تۇردى ئاخۇن ئاكا ساقلاپ قالغان «ئون ئىككى مۇقام» گەرچە داۋاملىق راۋاجلانغان بولسىمۇ، ئاساسىي گەۋدىسى جەھەتتە يەنىلا شۇنى ئاساس قىلغان.

ئاساسي گىمناستىكا <تەن> ساغلاملىقنى ئاشۇرۇش، داۋالاش ۋە ئادەمنىڭ ھەر تۈرلۈك جىسمانىي ئىقتىدارىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان، شەكلى ئاددىي، ئومۇملاشتۇرۇشقا ئاسان گىمناستىكا.

ئاساسي لۇغەت تەركىبى <تىل> لۇغەت تەركىبىدىكى ئومۇمىي خەلقىچە چۈشىنىشلىك، دائىم قوللىنىلىدىغان سۆزلەر. ئاساسي لۇغەت تەركىبى ئومۇمىي لۇغەت تەركىبىنىڭ يادروسى ۋە ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسي ماددا <بىئول> بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما ھۈجەيرىلىرى ھاسىل قىلغان تەكشى ۋە مىكرو توقۇلمىلارغا ئىگە بولمىغان بىر خىل ماددا.

ئاساسي ماددا ئالمىشىش <بىئول> ئادەمنىڭ سەگەك ھەم خاتىرجەم ئەھۋالىدىكى يەنى ھەرىكەت، يېمەكلىك، روھىي جىددىيلىك، سىرتقى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى قاتارلىق تەسىرلەرگە ئۈچرىمىغان چاغدىكى ئومۇمىي ئېنېرگىيە سەرپىياتى، ئاساسىي ماددا ئالمىشىشنى ئۆلچەش ئارقىلىق قالقان بەز، بۆرەك ئۈستى بېزى قاتارلىقلارنىڭ خىزمىتىنىڭ نورمال ياكى نورمال ئەمەسلىكىگە دىئاگنوز قويۇشقا بولىدۇ.

ئاساسي ماھارەت <ماتار> مەلۇم بىر خىل خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن ئىگىلەشكە تېگىشلىك بولغان ئاساسي بىلىم ياكى تېخنىكا.

ئاساسي ناخشا كىنو، تىياتىرلاردا ئاساسي ئىدىيىنى ئىپادىلەيدىغان ناخشىلار.

ئاساسي ھالەت <فىز> مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى (ئاتوم، ئاتوم يادروسى) دا بولىدىغان ھەر خىل ھالەتلەر ئىچىدە ئېنېرگىيىسى ئەڭ تۆۋەن بولغان ھالەت، مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى ئاساسي ھالەتتە تۇرغاندا، ئەڭ تۇراقلىق بولىدۇ.

ئاساسي ھۈجۈم <ھەرب> ئاساسي ئەسكىرىي كۈچنى توپلاپ، ئاساسي يۆنىلىشتە قوزغايدىغان ھۇجۇم.

ئاساسي ئوغۇت تېرىش، كۆچۈرۈشتىن ئىلگىرى ئېتىزلارغا بېرىلىدىغان ئوغۇت. قىغ، چىرىندى ئوغۇت، يېشىل ئوغۇت قاتارلىقلار ئاساسىي ئوغۇت ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسي ئۇل ← **ئۇل**.

ئاساسي ئېقىم <پەلس> شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان، شەيئىنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپى: ھازىر مەملىكەت بويىچە ئىتتىپاق ئەزالىرى قوشۇننىڭ ماھىيىتى ۋە ئاساسي ئېقىمى ياخشى بولسىمۇ، يەنە بەزى مەسىلىلەر ساقلانماقتا.

ئاساسي ئىش ھەققى <س ئىق> ئومۇمەن ئىش ھەققى شەكلىنىڭ مىقدار جەھەتتە بىرقەدەر مۇقىم بولغان ئىش ھەققى شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاساسي يۇلتۇز <ئاستر> بىر جۈپ يۇلتۇز ئىچىدىكى يورۇقراق يۇلتۇز، يەنە بىرى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ.

ئاسان سۈپ [پ] ئىشلىنىشى، ئورۇندىلىشى جەھەتتىن ئانچە قىيىن، مۇرەككەپ بولمىغان ھەم ئانچە كۆپ مېھنەت، كۈچ ۋە بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان: بوش، يەڭگىل: ئىشنىڭ ئاسىنى يوق، قىلالىساڭ قېيىنى يوق (ماقال). * ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، «تاغ ــ دەريالارنى ئۆزگەرتىش ئاسان، كىشىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەك تەس» دەيدىغان گەپلەر توغرا ئەمەس.

ئاسان بولماق ئاسانلاشماق: توپا قېزىش ماشىنىسى كەلگەندىن كېيىن ئىشمىز بەك ئاسان بولدى.

ئاسانغا توختىماق ← **ئاسانغا چۈشمەك**: بۇ ئىشنى ئۈجۈدقا چىقىرىش ئاسانغا توختىغىنى يوق.

ئاسانغا چۈشمەك ئوڭاي ھەل قىلىنماق، ئوڭاي بىر تەرەپ قىلىنماق: ۋاڭنىڭ زەڭگىسى بىلەن چېلىشقا چۈشۈپ، زەڭگىنى چۆرۈپ تاشلىغان بۇ ئادەمدىن قۇتۇلۇش ئاسانغا چۈشمەيتتى، ئەلۋەتتە.

ئاسان قىلماق ئاسانلاشتۇرماق، يەڭگىللەشتۈرمەك، ئوڭايلاشتۇرماق: «تاش مىنا» پارتىلىتىش ئۈسۈلى جىق مۇشكۈلنى ئاسان قىلىۋەتتى.

ئاسان گەپ ھەل قىلىش تەس بولمىغان مەسىلە، ئوڭاي ئىش: ــ مەكتۇپ يېزىش ئاسان گەپ، كىم ئېلىپ بارىدۇ؟ ــ دېدى لىياڭ مىرزا بەگ. * شۇنچىلىك ئىشنى يالغۇز بىر ئادەمنىڭ قىلىپ تۈگىتىشى ئاسان گەپمۇ؟

ئاسان گەپ ئەمەس ئوڭاي ھەل قىلغىلى بولمىغان مەسىلە ئەمەس، ئاسان ئىش ئەمەس: ئالىم بولۇش ئاسان گەپ ئەمەس، بۇ خۇددى يېڭىنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك بىر ئىش.

ئاسانچىلىق ← **ئاسانلىق**: ئىلىم، قانۇن، سىياسەتكە قارىغاندا، ئومۇمەن، كونكرېتراق بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى ئىگىلىشىگە ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلىشىغا ئاسانچىلىق تۇغدۇرىدۇ.

ئاسانلاتماق «ئاسانلىماق» پېئىلىنىڭ ھەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەربىر ئىشتا ئەل خىز-

مىتىگە ئاساسلانساق، قۇرۇپ تېخنىكا ئېغىر ئىشنى ئاسانلاتساق، تەرەققىيات يولىغا ئەزىز جاننى ئاتساق، بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە كۆلۈم ئېچىلاتتى.

ئاسانلاشتۇرماق «ئاسانلاشماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆلكە بۆرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: — خۇدا ئىشلىرىڭنى ئاسانلاشتۇردى. ئەمدى ھېچقانداق قىينالماستىن توپتوغرا باغقا كىرەلەيسەن، — دەپتۇ.

ئاسانلاشتۇرۇلماق «ئاسانلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشلار ئەمدى ئىزىغا چۈشۈپ، ئاسانلاشتۇرۇلدى.

ئاسانلاشماق پ. ئوڭايلاشماق، يەڭگىلەشمەك: ئىش ئاسانلاشتى، سۈرئەت تېزلەشتى، سۈپەت ئۆستى. * مانا ئەمدى خىزمەت جەريانىدا، شۇنىڭ پايدىسى بىلەن خىزمىتىم ئاسانلاشماقتا.

ئاسانلىق «ئاسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ھەرزەتلىرىنىڭ سايىسى ھەر ئىشقا ئاسانلىق بېرىدۇ، — دېدى قازى ئالدىرىماي جاۋاب بېرىپ. * ھېلىدىن - ھېلىغا ئىگىراپ يىقىلىغان جەڭچىنىڭ نالىسى ئاڭلىناتتى... ئومۇمەن قىسمىلىرىمىزغا ئاسانلىق يوق ئىدى.

ئاسانلىقچە رەۋ. ئوڭايلىق بىلەن: ئاسانلىقچە ياش چىقمايدىغان كۆزۈمدىن تارام - تارام ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى. كۆڭلۈمنى بىر مىسكىنلىك ئورىۋالدى.

ئاسانلىماق ← ئاسانلاشماق.

ئاساۋ سۈپ. بويسۇندۇرۇلمىغان، ئادەمگە ئۆگەنمىگەن، شاش: بۇ يىلقىلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن ئاساۋ بولغاچقا، تاغقا كېلە - كەلمەي تەرەپ - تەرەپكە تارقاپ كېتىپتۇ. * جالىلاتلار ئىككى ئاساۋ ئاتنى تۆتۈپ كېلىپتۇ - دە، ئۇنىڭ ئىككى چوڭ ئوغلىنى ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ، سۆرىتىپ قويۇۋېتىپتۇ.

ئاسايىش ئى [پ] ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل، غوۋغا - تەشۋىشتىن خالىيلىق؛ تىنچ - ئامانلىق، خاتىرجەملىك: ئەل - يۇرت پادىشاھنىڭ ئورنىغا ھەمرائى شاھ قىلىدى. ھەمرا بىلەن ھۆرلىقا بىر ئۆمۈر بىرگە ياشاپ، ئەلگە ئاسايىش بەردى.

ئاسايىشتە سۈپ [پ] ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل، غوۋغا - تەشۋىشتىن خالىي؛ تىنچ، بىخەتەر، خاتىرجەم: بىر قېتىم، بىر ياش ئالىم ئۇنىڭ بەھۇزۇر، ئوڭۇشلۇق — ئاسايىشتە تۇرمۇشىغا ئىنتايىن زوقلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى.

ئاسايىشلىق ① «ئاسايىش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز قوشنىدارچىلىق قىلىشقاندىن بېرى، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە شاد - خۇراملىق ۋە ئاسايىشلىق داۋام قىلىپ كەلگەنىدى. * يۇرت ئەھلى مەسلىھەتلىشىپ، تاباننى دادىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھلىققا سايلاپتۇ، تابان ئەلنى ئادالەت بىلەن سوراپتۇ. خەلق ئاسايىشلىقتا ئۆتۈپتۇ. ② سۈپ. ئۇرۇش - تالاش، جەڭگى - جېدەل، غوۋغا - تەشۋىشتىن خالىي بولغان، تىنچ، خاتىرجەم: — كۈن چىقىدۇ، قىسمىتىخۇن، ئاخىر ئاسايىشلىق كۈنلەر، ئارمان قىلغان كۈنلەر كېلىدۇ، — دېدى ئانا. * كۈنچىقىشتىن تا كۈنپېتىشقىچە، تۇرۇپتۇ مەڭگۈلۈك ئاسايىشلىق يول.

ئاسپىرانت ئى [ر<لات] <ماتار> ئالىي مەكتەپ ياكى تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان، تەتقىقات خىزمىتى ئارقىلىق بىلىم ئاشۇرغۇچى.

ئاسپىرانتۇرا ئى [ر<لات] <ماتار> ئالىي مەكتەپ، تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئاسپىرانت ياكى پراكتىكانت تەتقىقاتچىلارنى تەربىيىلەيدىغان جاي.

ئاسپىرىن ئى [ر<نېم] <تب> دورا نامى، ئورگانىك بىرىكمە بولۇپ، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_9H_8O_4$ ئاق رەڭلىك كرىستال، تەمى ئاچچىق - چۈچۈك، قىزىتمىنى يانداۋرۇش ھەم ئاغرىق توختىتىش رولى بار؛ باش ئاغرىقى، نېرۋا ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاست(ى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ تەگ قىسمى، تۈۋى: مەن بارغاندا ئۇ چېلەكنىڭ ئاستىغا يۇقۇپ قالغان لاينى تازىلاۋاتاتتى. ② نەرسىلەرنىڭ تۆۋەن قىسمىغا، تېگىگە يېقىن جاي؛ يېقىن ئەتراپى: ـــ ئىككى تەرەپتىن، ـــ دېدى ئۇ قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ـــ ئالتىدىن ئون ئىككى جەڭچى تام ئاستىغا بېرىپ، تام كەينىگە بومبا تاشلىشى كېرەك! ③ نەرسىلەر ئىگىلەپ، بېسىپ ياكى قاپلاپ تۇرغان جاي؛ نەرسىلەرنىڭ تېگىدىكى جاي ياكى بوشلۇق: ئۇ هويلىغا كىرىپ، باراڭنىڭ ئاستىدا ياتتى. * ئۇلار بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ نەشپۈتلۈك باغقا كېلىپ، يوغان بىر نەشپۈت دەرىخى ئاستىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ④ نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قىسمى، ئىچى، ئارىسى: يەر ئاستى سۈيى. يەر ئاستى بايلىقلىرى. يەر ئاستى ئۆيى.

ئاستى تاش ←تەكتى تاش.

ئاستا رەۋ ① تۆۋەن سۈرئەت بىلەن؛ ئالدىرىماي: سادىق مۇئەللىم سۆزىنى تۈگىتىپ مەن بىلەن خۇشلىشىپ ئاستا ماڭغىنىچە ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالدى. * مۇزىكانتلار ئوتتۇرىسىدىكى ياشقىنا بىر يىگىت غېجەك چېلىپ ناخشا باشلىدى، باشقا مۇزىكانتلار ئاستا تەڭكەش قىلدى. ② يەڭگىلگىنە، بىلىنەر ـ بىلىنمەس: ئۇ قېيىن ئاستىدا يېتىپ، ئاستا كۈلۈپ قويدى. ③ ئېهتىيات قىلىپ؛ ئاۋايلاپ: پوستتا تۇرغان لېتىپ رۇستەمنىڭ بولالماي قالغىنىنى سېزىپ، دەرهال يۈگۈرۈپ كەلدى ۋە تۇردى هۆسۈيۈن بىلەن بىللە رۇستەمنىڭ بېشىنى ئاستا كۆتۈردى. * بىر سائەتتىن كېيىن، نۇرۇللا مۇختەر مەرگەننى ئاستا ئويغاتتى. ④ تاۋۇش چىقارماستىن، سەزدۈرمەستىن، بىلدۈرمەستىن: بىر بۆرە دەرەخ ئۈستىدە ئولتۇرغان خورازنى كۆرۈپ، ئۇنى ئالداپ يېمەكچى بولۇپتۇ ـ دە، ئاستا دەرەخنىڭ تۈۋىگە كېلىپتۇ، * ئاسىم، ئادەملەر ئارىسىدىن ئاستا چىقىپ، ئۆيىگە قايتىپ كەتتى.

⑤ تەدرىجىي هالدا، تەدرىجىي: ئوقۇغۇچىلار خاتىرىسىنىڭ كۈچلۈك ـ ئاجىزلىقىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. خاتىرە قابىلىيىتى كۈچلۈك ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەستە قالدۇرۇشى تېز، ئۇنتۇلۇشى ئاستا بولىدۇ. بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەستە قالدۇرۇشى ئاستا، ئۇنتۇلۇشىمۇ ئاستا بولىدۇ. ⑥ تۆۋەن ئاۋاز بىلەن: چىناخان هەدە ئاستا ئاۋاز بىلەن: ـــ سىز ئاستىراق سۆزلەڭ! بۇ يەردە «ئامما» بار، ـــ دېدى. * رۇستەم ئۆيىگە كىرىپ، نۇرۇللانىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى.

ئاستا داۋان <سۇ> ئاجىزلىتىش كۆلچىكىنىڭ ئاياغ ئېقىم بىلەن تۇتىشىدىغان جايى، بۇ يەردە ئاجىزلىغان سۇ ئاستا ئېقىپ ئاياغ ئېقىمغا ئۆتىدۇ.

ئاستا ـ ئاستا ① تۆۋەن سۈرئەت بىلەن، ئالدىرىماي: ئاسماندا بىر پارچە ئاق بۇلۇت ئاستا ـ ئاستا ئۈزۈپ ئۆتمەكتە ئىدى. ② پەيدىنپەي تەدرىجىي هالدا، تەدرىجىي: سوغۇق، ئاچلىق ۋە ئۇيقۇسىزلىقنىڭ دەردى ئۇنى ئاستا ـ ئاستا دەرمانسىزلاندۇرۇپتۇ. * ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، توختى بوۋاي ئاستا ـ ئاستا تاماققا كىرىشىپ ساقىيىشقا باشلىدى.

ئاستاتىن ئى [ئىنگ] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، فورمۇلىسى At (Astatium). ئۇ، A زەررىچىلىرى بىلەن بىسمۇت ئاتومىنى بومباردىمان قىلغاندىن كېيىن هاسىل بولىدىغان مەهسۇلات بولۇپ، رادىئوئاكتىپلىققا ئىگە، ئاستاتىن ئىزوتوپلىرىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا پەقەت 8.3 سائەت بولىدۇ. مېدىتسىنادا قالقان بەز خىزمىتى كۈچىيىپ كېتىش كېسىلىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاستانە ئى [پ] ① بىرەر يەرگە كىرىشتىكى بېسىپ ئۆتىدىغان جاي، ئورۇن؛ بوسۇغا: سېرىق يۈزۈمنى ئاستانەڭگە قويماقتىن مۇرادىم شۇ، بولاي دەيمەن گۈزەل بوينۇڭغا سالغان

كەھرىۋايىكىمەن. ② پايتەخت: گەرچە ئايرىم تۇرسىمۇ ئاردىمزنى تاغ ـ دەريا، ئاستانىدا تۇرغانىدەك ھېس قىلىمەن ئۆزەمنى. ③ ئۆي، دەرگاھ، قارارگاھ: جاھانغا كۆز ئېچىپ سەندە تۇغۇلدۇم، بۇ مېنىڭ بەختىم، تېپىلماس مەن ئۇچۇن سەندەك ھايات ئاستانىسى يەكەن. * خۇش پېئىل، كەمتەر، چېۋەر ئالىيجاناب خىسلەتكە باي، كەڭ ئىدى دوستلارغا شەپقەتلىك كۆڭۈل ئاستانىسى. ④ تۇرپاندىكى بىر جايىنىڭ ئىسمى.

ئاستروبئولوگىيە ئى [گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ ئاسمان جىسىملىرىدا جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت بولۇش شارائىتىنى تەتقىق قىلىپ، مەلۇم ئاسمان جىسىمدا جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت ياكى مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى بېكىتىدۇ، شۇنداقلا شۇ خىل جانلىقلارنىڭ ھالىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاستروفىزىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ فىزىكىلىق تۈرلۈك ئۇسۇللار ۋە نەزەرىيىلەر ئارقىلىق ئاسمان جىسىملىرىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى خىمىيىلىك تۈزۈلۈشى، قۇرۇلمىسى، پەيدا بولۇشى ۋە ئۆزگىرىشى قاتارلىقلارنى؛ ھەمدە ئاسمان جىسىملىرىنىڭ يورۇقلۇقى، ماسسىسى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، تېمپېراتۇرىسى، ماگنىت مەيدانى، زىچلىقى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، قۇياش ۋە تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئېنېرگىيە مەنبەسى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاستروميخانىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى، مېخانىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەرىكىتى، شەكلى، ماسسىسى ۋە سۈنئىي ھەمراھلارنىڭ ھەرىكىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاسترونوم ئى [ر] <ئاستر> ئاسترونومىيە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى.

ئاسترونومىيە ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاسترونومىيە سائىتى <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ ۋاقىتنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى، مايانىكى ھەر سېكۇنتتا بىر قېتىم تەۋرىنىدۇ، توغرىلىق دەرىجىسى بىز ئىشلىتىۋاتقان ھەرقانداق ئەلا سۈپەتلىك ۋاقىت سائىتىلىرىدىن خېلى يۇقىرى؛ ئادەتتە ۋاكۇئۇملۇق ئەينەك قوتا ئىچىگە سېلىنىپ، تېمپېراتۇرىسى تۇراقلىق بولغان يەر ئاستى ئۆيلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاسترونومىيە كالېندارى <ئاستر> ← **ئاسترونومىيە يىلنامىسى.**

ئاسترونومىيە يىلنامىسى بىر خىل مەخسۇس كالېندار. ئۇنىڭدا ئاسترونومىيە ۋە يەر يۈزىنى تەكشۈرۈش خىزمەتلىرىگە ئېھتىياجلىق بولغان ئاسترونومىيىلىك سانلىق مەلۇماتلار خاتىرىلەنگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: قۇياش، ئاي، سەييارە ۋە نەچچە يۈزلىگەن تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى؛ ئېكۋاتور كەڭلىكى؛ كۈن، ئايلارنىڭ تۇتۇلۇشى ۋە ئاسمان ھادىسىلىرىگە ئائىت ھەر خىل سانلىق مەلۇماتلاردىن ئىبارەت.

ئاسترونومىيلىك سۈپ. ئاسترونومىيىگە ئائىت، ئاسترونومىيىگە تەۋە: ئالدىنقى قېتىملىق «توقۇز سەييارىنىڭ مارجانسىمان رەتلىنىشى»دەك ئاسترونومىيىلىك ھادىسە بۇنىڭدىن 179 يىل ئىلگىرى كۆرۈلگەنىدى.

ئاسترونومىيلىك بىرلىك <ئاستر> ئاسترونومىيىدە ئارىلىقىنى ئۆلچەيدىغان بىرلىك. ئۇنىڭدا يەر شارىدىن قۇياشقىچە بولغان ئوتتۇرىچە ئارىلىق ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىدۇ. قۇياش سىستېمىسىدىكى ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەممىسىگە مۇشۇ بىرلىك قوللىنىلىدۇ.

ئاستۇرماق «ئاسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاچقا قازان ئاستۇرما، مۇزلىغانغا ئوت ياقتۇرما (ماقال).

ئاستۇرۇلماق «ئاستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاستىدا تر ① بىرەر ھەرىكەت ياكى ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ باشقىسى بىلەن بىرگە ياكى ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھالدا سادىر بولۇشىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۇلارنى سۈرۈشتۈرۈش ئۆز ــ ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش بىلەن باراۋەر ــ دە. ② بىرەر ھەرىكەت ياكى ھالەتنى پەيدا قىلغان باشقا بىر ھەرىكەت، ھالەت ياكى كەچۈرمىشلەرنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ تۇرمۇشنىڭ مەجبۇرلىشى ئاستىدا ئاخىرى ئۇنىڭ شەرتىگە كۆندى.

ئاستىراخان ئى [ر] روسىيە فېدېراتىپ رېسپۇبلىكىسىدىكى ئاستىراخان ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ۋولگا دەرياسىنىڭ كاسپىي دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىغا جايلاشقان.

ئاستىراخان خانلىقى <تارىخ> تاتارلار مىلادى 1460 ــ يىللىرى قىپچاق خانلىقىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، كاسپىي دېڭىزنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا قۇرغان بىر فېئودال خانلىق.

ئاستىرتىن رەۋ. يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي، كىشىگە بىلدۈرمەي: ئۇ خۇپىيانە ئالاقىلىشىپ، ئابدۇللا ئەخمەتجاننىڭ قاتىلى ئىكەنلىكىنى ئاستىرتىن ھەممىگە دېگۈدەك ئۇقتۇرۇپ بولدى. * ئۇ ھەمىشە قاسمىنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ئاستىرتىن سەپسېلىپ، ئارقىسىدىن سايىدەك ئەگىشىپ يۈرەتتى.

ئاستىلاتماق «ئاستىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەل ــ دەرەخلەرنىڭ قېلىن شاخ، يوپۇرماقلىرى شامالنى توسۇپ، بوراننىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىش رولىنى ئويناىدۇ. * ئۇ ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر پىكاپنى كۆرۈپ، ماشىنىسىنى ئاستىلىتىپ، قائىدە بويىچە يولنىڭ چېتىگە چىقتى.

ئاستىلاشتۇرماق «ئاستىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر بىردىنلا ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلاشتۇردى.

ئاستىلاشتۇرۇلماق «ئاستىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاستىلاشماق ① «ئاستىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى. ② سۈرئىتى تۆۋەنلىمەك، ئاستىلىماق: مەنمۇ ئورنۇمدا تۇرالماي، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدىم، ئېگىز كۆتۈرۈلگەنسېرى ئاستىلىشىپ، پېچاقتەك قىرلىق تاشلارنى تۆتۈپ مېڭىشقا توغرا كىلەتتى.

ئاستىلىماق پ ① سۈرئىتىنى تۆۋەنلەتمەك، كېمەيتمەك: ماشىنا تېخىمۇ ئاستىلاشقا باشلىدى. ② پەسلىمەك، ئاجىزلاشماق (ئاۋاز ھەققىدە): ملىتىق ئاۋازى بارا ــ بارا ئاستىلاپ كېيىن جىمىپ قالدى.

ئاستىن رەۋ ① ئاستى، تۆۋىنى: ئاستىن قەۋەت. ئاستىن قاپاق. ② تەگ چوڭقۇر: سەنمۇ نادان، قەدىرىمنى بىلمىدىڭ! سۆزگە ئاستىنراق چۈشىنەلمىدىڭ... ئابروي ئۈچۈن ھەر نەرسىنى ئۆگەن، ئۇقمۇدۇڭمۇ «جان باقماق پەرز» دېگەن.

ئاستىن قاپاق كۆز چانىقىنىڭ ئاستى تەرىپى.

ئاستىنقى سۈپ. تۆۋەنكى، پەستكى،

تېگىدىكى: ئۇ ئوك قولىنى ئاق دېچۆلياك كۆكلەكىنىك ئاستىنقى ئىككىنچى تۆگمىسى ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ ئېيتتى.

ئاستىنقى جاغ <زوئول> ① بەزى بوغۇم پۇتلۇق ھايۋانلارنىڭ ئىككىنچى جۈپ (بەزىلىرىدە ئۇچىنچى جۈپ) بولدىغان ئوزۇقلىنىش ئورگىنى، ئۇ ئېغىزنىڭ ئىككى يان تەرىپىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ، ناھايىتى كىچىك بولۇپ، ئۈستىدە كۆپلىگەن قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. ئومۇرتقىلىق ھايۋانلارنىڭ ئاستىنقى ئېغىكى.

ئاستىن - ئۈستۈن بىرى ئۈستىدە ئىككىنچىسى تۆۋەندە، قەۋەتلىك، قەۋەت - قەۋەت: بىز داشۆدە ئاستىن - ئۈستۈن كارىۋاتتا يېتىپ ئوقۇدۇق.

ئاستىن - ئۈستۈن بولماق ① ئاستىدىكىسى ئۈستىگە، ئۈستىدىكىسى ئاستىغا، ئوڭى تەتۈر، تەتۈرى ئوك بولۇپ قالماق: ئارىلىشىپ كەتمەك، قالايمىقان بولماق، ئالماشماق: غۇلغۇلا بولغان بولسىمۇ ھېچ نەرسە ئۆزگىرىپ، ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتمىدى. * كېيىنكى گەپلەر جاپپارنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى، ئۇنىڭغا جاھان ئاستىن - ئۈستۈن بولۇۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئېسىنى يوقتىپ قويدى. ② ۋەيران بولماق، خاراب بولماق، بۇزۇلماق، بىتچەت بولماق: شەھەر ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن ھېچكىم بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن... * گەرچە ئۇ بارلىق مېھمانلىرىدىن ئايرىلغان، تۇرمۇشى ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ، ئىچى سىيرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەقىل - ھوشى جايىدا ئىدى.

ئاستىن - ئۈستۈن قىلماق ① ئاستىدىكىسىنى ئۈستىگە، ئۈستىدىكىسىنى ئاستىغا، ئوڭىنى تەتۈر، تەتۈرىنى ئوك قىلماق، ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك، قالايمىقان قىلماق: باغۋەن بوۋاي: — ئەي بەختلىك ئوغلۇم! مەن سەكسەن يىل شۇ باغدا ياشاپ ئەمگەك قىلدىم. مەن ئۆمرۈمدە بۇ يەرنى نەچچە قېتىم ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ ئاغدۇرۇپ، ھېچ نەرسە تاپالمىغان ۋە ئۈچراتمىغانىدىم، — دېدى. * بۇرژۇئا ئالىملىرىنىڭ ئىقتىساد ۋە سىياسىي ئۈستىدە ئېغىز ئاچمايلا، جۇغراپىيەۋى شارائىتىنى، قانۇنىنى ئايرىشنىڭ بەلگىسى دەپ كۆرسىتىشى تامامەن ئىشنىڭ باش - ئايىغىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ قويغانلىق بولىدۇ. ② ۋەيران قىلماق، خاراب قىلماق، بۇزماق، بىتچەت قىلماق: سەن بۇ شەھەرنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، ۋەيران قىلىشنى ياكى ئوردا سېلىپ ببرىشنى تىلەرسەن بەلكىم. * بۇگۈنكى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار ئۇنىڭ تىنچقىنا ھاياتىنى بۇزۇپ، ھەممىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەندى.

ئاستىن - ئۈستۈنلۈك ئاستىن - ئۈستۈن بولغان ھالەت.

ئاسراتماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاسراش «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <بىن> ئۆي - ئىمارەت، تاشيول، ماشىنا - ئۈسكۈنىلەرنى رېمونت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش.

ئاسراش دالىنى <سۆ> ئاجىزلىتىش كۆلچىكىنى سۇنىڭ قاتتىق زەربىسىدىن توسۇپ، ئۇلىنىڭ كولىنىپ كېتىشىدىن ئاسرايدىغان دالان.

ئاسراشماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاسرالماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاسراندى سۆپ. بېقىۋېلىنغان، باشقا ئاتا - ئاتا قارمىقىغا ياكى پەرزەنتلىكىگە ئېلىنىپ تەربىيىلەنگەن: جاك ۋېنفېلد 1953 - يىلى بىر نامرات ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. ئاپىسى بىر ئاسراندى كىلىنلىكتىن كېلىپ چىقىقان ئائىلە ئايالى ئىدى.

ئاسراندى بالا باشقا ئاتا ـ ئاتىنىڭ قارىمىقىدا ياكى پەرزەنتلىكسىزده تەربىيىلەنگەن بالا: بېقىۋېلىنغان بالا: ئۇ ئەسلىده بىر ئاسراندى بالا ئىدى.

ئاسراندىلىق «ئاسراندى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئاسرىماق پ ① قوغدىماق، ئايىماق، ساقلىماق: ئاسرىساڭ، كۆندە يېڭى كىيىم، ئاسرىمىساڭ، كۆندە كونا كىيىم (ماقال). ② ئۆز قارىمىقىغا ياكى پەرزەنتلىككە ئېلىپ تەربىيىلىمەك؛ باقماق: تۇرغۇن كېچىكىدىلا ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قالغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا بەختاخۇن ئىچ ئاغرىتىپ ئۇنى ئاسرىۋالغانىدى. ③ كۆتىمەك، كۆيۈنمەك: ئۆلۈككە يىغلا، تىرىكنى ئاسرا (ماقال). * ئۇ بالىلارنى ياخشى كۆرىدۇ، ياشلارنىمۇ بەك ئاسرايدۇ.

ئاسسوتسىئاتسيه ئى [ر<لات] ① شەخسلەر ياكى ئىداره جەمئىيەتلەرنىڭ مەلۇم ئىشنى بېجىرىشى ئۈچۈن قۇرۇلغان ئىختىيارىي بىرلەشمىسى، ئۇيۇشما. ② <پسخول> نېرۋا ـ مېڭە پائالىيىتى بىلەن باغلىق بولغان ئالاھىده پسىخىك تەسەۋۋۇرلار، پىكىرلەر، ھېس ـ تۇيغۇلار ئارىسىدىكى باغلىنىش ۋە شۇ باغلىنىشقا ئاساسلانغان ئەقلىي خۇلاسە: ئوقۇغۇچىلار «4 ـ ماي» ھەرىكىتىنىڭ قانچىنچى يىلى يۈز بەرگەنلىكىنى دەرھال، بىۋاستە ئەسلەيدىغان ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ھەم جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قۇرۇلغانلىقى قاتارلىق تارىخىي پاكىتلاردىن پايدىلىنىپ ئاسسوتسىئاتسيه ئېلىپ بېرىش مۇمكىن.

ئاسسىدىيا ئى [ر<گرېك] <زوئول>ئېپتىدائىي خوردىلىق ھايۋان، تەن شەكلى چايچۆگۈنگە ئوخشايدۇ؛ سىرتىنى سىلىلوزلىق پوست ئوراپ تۇرىدۇ؛ ئېغىز بىلەن مەقئەت تۆشۈكى تېنىنىڭ يۇقىرىسىدا بولىدۇ؛ قوش جىنسلىق بولۇپ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا ھايات كەچۈرىدۇ، بالىسىنىڭ شەكلى قۇمچاققا ئوخشاپ كېتىدۇ؛ سۇ ئۈزەلەيدۇ. ئۇنى يېيىشكە بولىدۇ.

ئاسسىستېنت ئى [ر<لات] <ماۋار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى.

ئاسسىستېنتلىق <ماۋار> «ئاسسىستېنت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاسسىغ ئى. دېئال. پايدا، نەپ، مەنپەئەت.

ئاسسىملياتسيه ئى [ر<لات] ① <بىئول> ئۆسۈملۈك ياكى جانلىق ئورگانىزم پائالىيىتى جەريانىدا سىرتتىن قوبۇل قىلىنغان ماددىلارنىڭ ئۆزلىشىشى، سىڭىشى، ھەزىم بولۇشى، ئۆزلەشتۈرۈلۈشى، سىڭدۈرۈلۈشى. ② بىر مىللەتنىڭ ئىككىنچى بىر مىللەت ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، مەدەنىيىتىنى ۋە تىلىنى ئۆزلەشتۈرۈشى نەتىجىسىده ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ بىر بولۇپ كېتىشى. ③ تىلدا ئوخشىمايدىغان، ئەمما ئۆزئارا يېقىن ئىككى تاۋۇشنىڭ بىر ـ بىرىگە تەسىر قىلىشى نەتىجىسىده، بىرىنچىسى ئىككىنچىسىگە ياكى ئىككىنچىسى بىرىنچىسىگە ئوخشاپ كېتىشى. مەسىلەن: ئۇيغۇر تىلىدىكى «تۇزسىز» سۆزىنىڭ «تۇسسىز»، «ئاتىسا» سۆزىنىڭ «ئاسسا» تەلەپپۇز قىلىنىشىغا ئوخشاش.

ئاسسىملياتسيه بولماق ئۆزلەشمەك. ئۆزلەشتۈرۈلمەك؛ سىڭمەك، ئوخشاپ كەتمەك.

ئاسسىملياتسيه رولى <بىئول> جانلىقلارنىڭ يېمەكلىك تەركىبىدىن ئوزۇقلۇق ماددىلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى ئۆز تېنىدىكى ماددىغا ئايلاندۇرۇۋېلىش ھەمدە ئېنېرگىيە سۇپىتىده زاپاس ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت ماددا ئالماشتۇرۇش جەريانى.

ئاسسىملياتسيه سياستى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت يولغا قويغان، ھۆكۈمران مىللەتـ

نىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى مىللەتنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىپ، ئۆزىگە قوشۇۋېلىش سىياسىتى.

ئاسسىملياتسىيە قىلماق ئۆزلەشتۈرمەك؛ سىڭدۈرمەك، ئوخشىتىۋالماق.

ئاسفالىت ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ ئارىلاشمىسى، قارا رەڭلىك ياكى قوڭۇر قارا رەڭلىك ۋە يېلىمسىمان بولىدۇ؛ تەبىئىي چىقىندىلىرى ھەم نېفىت ياكى كۆمۈر مېيىنى دىستىللەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغانلىرى بولىدۇ؛ تەركىبى ئوخشاپ كەتمەيدۇ، يول ياساشتا يولغا ياتقۇزۇلىدۇ؛ بىناكارلىقتا سۇدىن ھىمايە قىلىشى ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

ئاسفالىتلىق سۈپ. ئاسفالت ياتقۇزۇلغان، ئاسفالتلانغان: جىپ ئاسفالتلىق يولدا قۇيۇندەك تېز كېتىپ باراتتى.

ئاسفالتلىماق پ. ئاسفالت ياتقۇزماق، ئاسفالت تۆكمەك: يولنى ئاسفالتلىماق، * شەھەر-نىڭ ئاسفالتلانغان تۆپتۈز سلىق يوللىرى سەھرا-دىن كىرگەن كىشىلەرنىڭ زوقىنى قوزغايتتى.

ئاسقا ئى. دېئال. ئات-ئۇلاغلارنىڭ پۈتى قىسىلىپ قېلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر.

ئاسقاق I ئى. تېرىلىدىغان يەرنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىش، تاش-چالمىلىرىنى ئېلىۋېتىش، چىقىرىۋېتىش، بۇغداي ئېكىزلىرىدىكى چېچىلىپ كەتكەن باشاقلارنى يىغىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان چىشلىق سايمان، تىرنا.

ئاسقاق سالماق تېرىلغان يەرنىڭ چالمىلىرىنى يۇمشىتىش، بۇغداي ئېكىزلىرىدىكى باشاقلارنى بىر يەرگە يىغىش ئۈچۈن ئاسقاق ئىشلەتمەك.

ئاسقاق II (توغرىسى: ئاقساق) ← **ئاقساق**

ئاسقاق-چولاق (توغرىسى: ئاقساق-چولاق) ← **ئاقساق-چولاق.**

ئاسقاقلىماق (توغرىسى: ئاقساقلىماق) ← **ئاقساقلىماق.**

ئاسقۇ ئى. بىرنەرسىنى ئىلىپ، ئېسىپ قويىدىغان ئىلمەك؛ كانارا: ئاسقۇدا كۆش بولسا، بىركۈنى مېھمانغا ياراپتۇ (ماقال). * ئۇ شىرىق چاپىنىنى ئاسقۇغا ئېسىپ، روزى ئاخۇن چوڭ دادىسىنىڭ يېنىغا—پاكار چاسا جوزىسىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ئاسقۇچ ← **ئاسقۇ:** ئۇ ئۆيگە كىرىپ، كىيىم ئاسقۇچقا سومكىسىنى ئاۋايلاپ ئاستى.

ئاسقىماق I (توغرىسى: ئاقسىماق) ← **ئاقسىماق.**

ئاسكانىيە ← **ئاسكانىيە ئىنىچكە يۇڭلۇق قوي.**

ئاسكانىيە ئىنىچكە يۇڭلۇق قويى <زوئول> بىر خىل قوي، ئەسلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چىقىدۇ، ئۇنىڭدىن يۇڭ ۋە گۆش ئېلىنىدۇ؛ ئازادلىقتىن كېيىن دۆلىتىمىزگە بىرنەچچە قېتىم كىرگۈزۈلگەن؛ قوچقارلىرى 10 كىلوگرامدىن 14 كىلوگرامغىچە، ساغلىقلىرى 5.5 كىلوگرامدىن 6 كىلوگرامغىچە يۇڭ بېرىدۇ؛ ساپ يۇڭ نىسبىتى 40 پىرسەنتتىن 45 پىرسەنتكىچە بولىدۇ.

ئاسكوربىك ئى [ر<گرېك] ← **ئاسكوربىك كىسلاتا.**

ئاسكوربىك كىسلاتا <خىم> ۋىتامىن C.

ئاسلان ئى. مۇشۇكنىڭ بالىسى: —باشقىلارنى بۇنچە زورلىغانىنىڭ پايدىسى نېمە، ھارۋىدىن يېشىۋېتىپ، نان-پان، گۆش-پۆش بېرىپ، ئاسلاننى ئالداپ ئېلىپ ماڭساق بولمامدىكەن؟—دېدى زېۋىرشا ئۆزىنىڭ ئويلاپ تاپقان ئوخشىتىشىدىن مەمنۇن بولۇپ كۈلۈمسىرىدى.

ئاسلانلاتماق «ئاسلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاسلانلىماق پ. تۇغماق، بالىلماق (مۇشۇك ھەققىدە): چوڭ مۇشۇك ئاسلانلاپتۇ.

ئاسما ① سۇپ ئېسىپ قويىدىغان، ئېسىپ قويۇش ئۈچۈن مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان: ئاسما بۆشۈك. ئاسما كۆۋرۈك. * ئىشك ئېچىلىپ كالىتە جۈۋا كىيگەن بىر دېھقان چىقتى ـ دە، ئىشكىكە ئاسما قۇلۇپ سالدى. ② ئى. كىيىم تىكىدىغان ماشىنىنىڭ بىر ئۈچى مېڭىگە يەنە بىر ئۈچى چوكىغا تۇتىشىپ، ئىككىسىنىڭ ھەرىكىتىنى ماسلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان بىر خىل سايمانى.

ئاسما باغ كىگىزچىلىكتە يۇڭ ئېتىش دۇكىنىنىڭ قول بېغى بىلەن ئاسما ياغاچقا باغلانغان كىرىچ يىپ.

ئاسما بۆشۈك ئېسىپ قويۇلىدىغان بۆشۈك.

ئاسما تەك ئۆزى ئۇنۇپ قالغان، يىل بويى كۆممەيدىغان، دەرەخكە ئېسىلىپ تۇرىدىغان ياۋا ئۈزۈم.

ئاسما تورۇس <بىن> ئىسسىقلىقنى ساقلاش، ئاۋاز تىمبىرىنى ياخشىلاش ۋە تورۇسنى تۇز، چىرايلىق چىقىرىشى ئۈچۈن تورۇس ئاستىغا ئېسىپ توختاتقان ئاستىنقى تورۇس.

ئاسما چىراغ <ئىل> ئېسىپ قويۇلىدىغان چىراغ: بۇ يەردىكى سېپىلغا ئېسىلغان ئاسما چىراغلار ئۆچۈرۈلگەندىلا دەرۋازىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ۋىلايەتلىك دوختۇرخانا بىناسىغا ئورۇنلاشقان پارتىزانلار سېپىلدىن چۈشكەن دۈشمەنلەرنى كۆرەلمەي قالدى.

ئاسما خەرىتە تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان خەرىتە: كۆرسەتمىلىك قوراللار ۋە ئاسما خەرىتىلەرنى پەقەت ئىشلىتىش ۋاقتىدا كۆرسىتىش كېرەك.

ئاسما سائەت تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان سائەت.

ئاسما شىم مۇرىدىن ئايلاندۇرۇلغان ئىككى تال ئاسما لېنتا ئارقىلىق بەللىكى تۇتاشتۇرۇلغان شىم. ئۇ ئادەتتە مەخسۇس كەسىپلەردىكى ئىشچىلار ئۈچۈن تىكىلىدۇ.

ئاسما كەمەر مۇرىدىن ئايلاندۇرۇلۇپ شىمنىڭ بەللىكى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان لاتا كەمەر.

ئاسما كران <ماشىن> سېخنىڭ ئۇستۇنكى بوشلۇق قىسمىغا جايلاشتۇرۇلغان ھەمدە ئۇ ياق، بۇ ياقتا ماڭالايدىغان كران.

ئاسما كۆۋرۈك ① ھەمىسى ياكى مەلۇم قىسمى ئېسىپ قويۇلىدىغان، چۈشۈرۈشكە بولىدىغان بىر خىل كۆۋرۈك. ② دەريا ۋە تاغ جىلغىلىرىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئۇ قاتتىن بۇ قاتقا پولات سىم تارتىپ ياسالغان كۆۋرۈك: چۈشتىن كېيىن بىز يەنتەي ئارىلىغا بېرىش ئۈچۈن ئاسما كۆۋرۈك يېنىغا باردۇق.

ئاسما لامپا تام ياكى تورۇسقا ئېسىپ قويۇشقا ياكى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە بولىدىغان لامپا: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە جەمئىتىلىق ھۆكۈم سۈرۈپ تۇراتتى، قۇپقۇرۇق ئايۋان ـ سارايدا يالغۇز بىرلا ئاسمالامپا يېنىپ تۇراتتى.

ئاسما مايكا يەڭ ۋە ياقىسى يوق ئىچ كىيىم: شەھىرىمىزدىكى كەڭ خەلق ئاممىسى يېقىندا يېڭىدىن بازارغا سېلىنغان ئاسما مايكا قاتارلىق ھەر خىل كىيىم ـ كېچەك، توقۇلما بۇيۇملارنى سېتىۋالدى.

ئاسما ھالقا <تەن> ① جازا ئۇستىگە ئىككى تال ئارغامچىنى ئېسىپ، ئارغامچا ئۇچىغا بىرىدىن ھالقا ئورنىتىلغان گىمناستىكا ئەسۋابى ② گىمناستىكا مۇسابىقىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىلەر ئىككى قولى بىلەن ئاسما ھالقىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇنلايدىغان بىر خىل تۈرى.

ئاسما ئوكۇل <تېب> گلۇكوزا، فىزىئولوگىيىلىك تۇز سۇلىرىنى بوتۇلكا بىلەن جازىغا ئېسىپ قويۇپ، كېسەلنىڭ تومۇرىغا ئاستا ـ ئاستا كىرگۈزۈپ، قان مىقدارىنى تولۇقلايدىغان بىر خىل ئوكۇل: سېسترا قىز كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىدە بالىغا چۈشۈۋاتقان ئاسما ئوكۇلنى كۆزىتىپ ئولتۇراتتى.

ئاسما ۋاگون <ماشن> يانتۇ تاغ باغرىلىرىدا يۇكىنى ئېلىكتر دۆڭاتېل بىلەن تارتىپ چىقىرىدىغان ھەم چۈشۈرىدىغان قاتناش قورالى.

ئاسما ياغاچ كىگىزچىلىكتىكى دۆكان غول ياغىچىنى ئاسما باغ ئارقىلىق كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان، يەرگە ئۇرە قادالغان، ئۇچى ئېگىلگەن ياغاچ.

ئاسما يەلكە <ماشن> بەزى ماشىنا، مېخانىزملارنىڭ سىرتقا چىقىپ تۇرىدىغان بىلەككە ئوخشاش قىسمى.

ئاسماق I ئى ① ئالما، نەشپۈت، جىگدە ئۇزۇم... قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ مېۋىلىگەن جايى بىلەن مېۋىسىنىڭ تۇتىشىدىغان قىسمى ياكى ساپىقى. ② مېۋە ئاسىدىغان ئاسقۇ: بىر ئۇچكىدە يېتىلگەن قوش مېغىز بولدى، بىر ئاسماقتا ئېسىلغان قوش ئالما بولدى.

ئاسماق ئالمۇس <بوت> قېيىن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تەتۇر تۇخۇمسىمان شەكىللىك بولۇپ، ئالدىنقى ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ مېۋە باشمىقى ئىللىپس شەكىلدە بولۇپ، تۆۋەنگە ساڭگىلايدۇ، ياغىچى يۇمشاق ئىراق كېلىدۇ.

ئاسماق مېۋە <بوت> ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ بىر خىلى. تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: داڭگۇي مېۋىسى.

ئاسماق II پ ① بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە باغلىماق، ئىلماق، ساڭگىلاتماق؛ بېكىتمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: مارجان ئاسماق. قىلىچ ئاسماق. ملتنق ئاسماق. * ئۆچكىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئاسار (ماقال). * ئوقۇغۇچىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سوممكىلارنى تۇتقان ۋە بوينىغا ئاسقان ھالدا نېمىلەرنىدۇ يادلاپ ماڭاتتى. ② كۆچمە. بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئۆلتۈرمەك: دارغا ئاسماق. * ماشىنىچى ھاكىمغا: «جوھۇتنى ئازاد قىلىڭ، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى ئېسىڭ!» دەپتۇ.

ئاسماق ـ ئاسماق توپ ـ توپ، غۇژمەك ـ غۇژمەك مېۋىلىگەن: ھەربىر ساپاق ياكى بېغىدىكى مېۋىلىرىنىڭ سانى كۆپ: ماشىنا ئۇستىدە كېتىۋېتىپ، يولغا سايە تاشلاپ تۇرغان ئاسماق ـ ئاسماق نان جىگدىلەرگە زوق ـ ھەۋەس بىلەن تىكىلمەكتىمەن. * ھويلىدا بىر توپ ئالما دەرىخى شۇنچە يوغىنىغان بولۇپ، ئاسماق ـ ئاسماق ئالمىلىرى كۆزنى قاماشتۇراتتى.

ئاسماقچى ئى. يېمەكدىن يېگىنىسىگىچە كوچىلاپ، زىغىرلاپ سورايدىغان كىشى: غەر غەرەزچى كېلەر، ئوغرى ئاسماقچى (ماقال).

ئاسماقچىلىماق پ. زىغىرلاپ، كوچىلاپ، يېمەكدىن يېگىنىسىگىچە، ھېچنېمىسىنى قويماي سورىماق: ھۇشۇر ئۇنچىقمىدى. سادىرنىڭ جاۋابى ئۇنى قايىل قىلدىمۇ، ياكى يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا سوئالى قالمىدىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايتتى.

ئاسمان ئى [پ] <ئاستر> ① يەر ئۈستىدە گۈمبەز شەكىلدە كۆرۈنۈپ تۇرغان ھاۋا رەڭ بوشلۇق: پەلەك، كۆك: ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق (ماقال). ② كۆچمە. يۇقىرى دەرىجىدە، يېتىپ بولمايدىغان دەرىجىدە يۇقىرى، ئېگىز: ئۇسمانىنىڭ ئۇچۇرغان ئايروپىلانى تېزلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، موللاق ئېتىشقا باشلىدى.

ئاسمان تاپان ← ھاۋا تاپان: ئۇ يەقلىپ ئاسمان تاپان بولۇپ قالدى.

ئاسمان تاپان قىلماق ← ھاۋا تاپان قىلماق.

ئاسمان تاپىلاق دىئال ← **ھاۋا تاپان.**

ئاسمان جىسىملىرى <ئاستر> قۇياش، يەر شارى، ئاي ۋە باشقا تۇرغۇن يۇلتۇز، سەييارە، ھەمراھلار، شۇنداقلا قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز، ئاقار يۇلتۇز، ئالەم جىسمى، تۇمانلىق يۇلتۇزلار توپى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاسمان دولقۇنى <فىز> يەر شارى يۈزىدىن ئايرىلىپ تارقىلىدىغان سىمسىز رادىئو دولقۇنى.

ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلىماق خام خىيال قىلماق، ئەمەلگە ئاشمايدىغان قۇرۇق خىيالنى قىلماق، يوقىلاڭ نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلماق: چارپادىشاھ ۋە ئۇنىڭ بۇرژۇئا ئىتتىپاقچىلىرىدىن تىنچلىقنى ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلىش تامامەن ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلىغانلىق.

ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز، ئۈشتۈمتۈت: كامىل ئىككى رومكا ئىچىۋېلىپ پۈلنى تۆلەۋاتقاندا، ئۇنىڭ يېنىغا ئاسماندىن چۈشكەندەك زەينەپ پەيدا بولۇپ قالدى.

ئاسمانغا ئاسماق بەك يۇقىرى باھا قويماق، باھاسىنى ناھايىتى يۇقىرى ئېيتماق: كونا گىلەمنى ئاسمانغا ئېسىپ تۇرسا، كىم ئالىدۇ؟

ئاسمانغا پىچاق ئاتقىدەك ھەددىدىن تاشقىرى كەپسىز، ئىنتايىن يامان، ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتىن يانمايدىغان؛ بەكباش: ساۋۇر ئاكامنىڭ بالىسى سەمەت ئاسمانغا پىچاق ئاتقىدەك بالا بولۇپتۇ.

ئاسمانغا تۆۋرۈك بولاتتىڭمۇ؟ يوغىناپ، ئۆسۈپ نەگە بارىسەن؟ يەنىمۇ ئۆسۈپ يوغىناپ نەگە باراتتىڭ.

ئاسمانغا چىقارماق ھەددىدىن زىيادە ماختىماق، ماختاپ ئۇچۇرماق: — ئۇنى ماختاپ ئاسمانغا چىقىرىۋەتتىڭغۇ؟ — دەپ دوستۇم كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتماق ھەرقانداق قىلسىمۇ قۇتۇلغىلى يول قويماي تۇتۇۋالماق: ئەگەر، ئۇلار ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتىپ چىقمىز.

ئاسمانغا چىقىرىپ، يەرگە ئۇرماق ئاۋۋال تازا ماختاپ، كېيىن شەرمەندە قىلماق: — غوجام، — دەپتۇ زېرەك، — ئۇ بىچارىنى ئاسمانغا چىقىرىپ يەرگە ئۇرۇۋاتىسىز. ئۇنىڭدا نېمە قەستىڭىز بار ئىدى، بۇ ئىشىڭىز قىلچىمۇ ياخشى ئەمەس.

ئاسمان قەرى ئاسماننىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى، ئەڭ ئېگىز بوشلۇق؛ ئايروپىلان بارغانسېرى ئېگىزلەپ ئاسمان قەرىدە ئۇچماقتا ئىدى. * قۇلىقىمغا بەگنىڭ سەمەر ئاخۇن ئاكامنى ئوتقا تاشلاپ تۇرۇپ سىگىلىم بىلەن ئايقىزنى ئاسماننىڭ قەرىگە، يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، تۇتىمسام، يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، جازاسىنى بەرمەسەم، بەگ بولماي كېتەي! — دەپ قەسەم ئىچىپ چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى.

ئاسمان گلوبۇسى <ئاستر> شار شەكلىدىكى ئاسترونومىيە ئۇسكۇنىسى، ئۇنىڭدا يۇلتۇزلار تۇركۈمى، ئېكۋاتور، ئېكلىپتىكا قاتارلىقلارنىڭ ئورنى ئويۇپ كۆرسىتىلگەن.

ئاسمان ھادىسىسى <ئاستر> ① ئاستروئومىيىلىك ھادىسىلەر. ② ئاسماندىكى شامال، بۇلۇت قاتارلىقلاردا ئۆزگىرىش بولۇش ھادىسىسى: كىشىلەر دائىم ئاسمان ھادىسىلىرىگە ئاساسەن، ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئالدىن مۆلچەرلەيدۇ.

ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسە، تېگىدە مانتا يەيدىغان ھېچنېمىدىن ئەندىشە ۋە غەم قىلمايدىغان؛ بىغەم، بىپەرۋا: جەمئىيەتتە ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسە، تېگىدە مانتا يەيدىغان كىشىلەر ئازمۇ؟

ئاسمان ئۆڭتۇرۈلۈپ كەتمەيدۇ ھېچ گەپ يوق، ھېچنېمە بولمايدۇ، ئالاھىدە ۋەقە يۈز بەرمەيدۇ: ئادەم شۇنداقمۇ قورقۇنچاق بولامدۇ؟ بۇنچىلىك ئىشنى قىلغانغا ئاسمان ئۆڭتۇرۈلۈپ كەتمەيدۇ!

ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق بەك قىيىن ئەھۋالدا قالغان، ئىنتايىن بېشى قاتقان: بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان پاتمىگە ئاسمان يېراق، يەر قاتتىق كېلىپتۇ.

ئاسمان - پەلەك ① ئېگىز ئاسمان: لەپىلدەپ چۈققىدا تۇغلار زەپەردىن خۇش خەۋەر بەردى، ئىلىم - ھېكمەت قىلىپ جەۋلان سۈزۈك ئاسمان - پەلەكىلەردە. ② كۆچمە. ناھايىتى ئېگىز،

چەكسىز ئېگىز: ئۇ شۇ چاغدا يىراقتىن ئاسمان ـ پەلەك بىر چاك ـ توزانىنىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. * يولنىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى ئاسمان ـ پەلەك بوي تارتقان سۇۋادان تېرەكلەرنىڭ ياپراقلىرى لەرزان شامالدا شىلدىرلىماقتا.

ئاسمان ـ زېمىن ئاسمان ۋە زېمىن؛ ئاسمان ۋە زېمىنغا مۇناسىۋەتلىك ھەممە نەرسە: ئەر مەزلۇم جەسەتنىڭ ئۈستىگە يىقىلىپ بېھوش بولىدى، بۇ كۈنى شەھەرنىڭ ئىچى غۇلغۇلىغا تولدى، ئاسمان ـ زېمىن لەرزىگە كەلدى.

ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار ناھايىتى كۆپ پەرقى بار، پەرقى ئىنتايىن چوڭ: ئادىل بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ئىشتا ھەققەتەنمۇ ئاسمان ـ زېمىن پەرق بار ئىدى، قېنىم قايىندى.

ئاسمىغان «ئاسماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئاسمىغان قازاننىڭ ئېشىنى يېمەك.

ئاسمىغان قازاننىڭ ئېشىنى يېمەك يوق نەرسىدىن ئۈمىدلەنمەك، قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆزىنى ئالدىماق: ئاسمىغان قازاننىڭ ئېشىنى يەپ ئولتۇرۇۋەرسەك، جىق نەرسىدىن قۇرۇق قالىمىز.

ئاسغدىماق پ. دىئال. ئەتىۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسىنماق.

ئاسىي سۈپ [ئە] ① گۇناھكار، گۇناھ قىلغۇچى: ئاسىي بەندە. ② خائىن، ساتقۇن: ئاسىيلارنى تارىخ ھامان بىركۈنى جازالايدۇ. * جاھانگىرلار مۇنداق مەملىكەتلەرگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بارغان چاغدا، بۇ مەملىكەتلەر ـ دىكى ھەرقايسى سىنىپلار، ۋەتەن ئاسىيلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ۋاقتىنچە ئىتتىپاقلىشىپ، مىللىي ئۇرۇش ئېلىپ بېرىش يولى بىلەن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرىدۇ.

ئاسىيا ئى [ئە] <جۇغ> ← **ئاسىيا قىتئەسى.**

ئاسىيا قىتئەسى <جۇغ> دۇنيادىكى يەتتە قىتئەنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ قىتئە بولۇپ، شەرقىي يېرىم شارنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان؛ شىمال، شەرق ۋە جەنۇپ تەرەپى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا شىمالىي مۇز ئوكيان، تىنچ ئوكيان ۋە ھىندى ئوكيان، غەرب قىسمى ئوتتۇرا دېڭىز ۋە قارا دېڭىزغا تۇتىشىدۇ؛ غەربتىن ئۇرال تاغلىرى، ئۇرال دەريا سى، كاسپىي دېڭىزى، ئالىپ تاغلىرى، قارا دېڭىز بوغۇزى ئارقىلىق ياۋروپا بىلەن چېگىرلىنىدۇ؛ غەربىي جەنۇبتىن سۇۋەيىش قانىلى، قىزىل دېڭىز ئارقىلىق ئافرىقا بىلەن چېگىرلىنىدۇ؛ شەرقىي شىمالدىن بېرىڭ بوغۇزى ئارقىلىق شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ؛ شەرقىي جەنۇبتىن تىنچ ئوكيانى بىلەن ئاۋستىرالىيە ئوتتۇرىسىدىكى دېڭىز ئارقىلىق ئوكيانىيە بىلەن چېگىرلىنىدۇ.

ئاسىيالىق ئى. ئاسىيا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ، ئۆسكەن، ئاسىيادا ئولتۇراقلاشقان ياكى ئاسىيادا ياشايدىغان، ئاسىيادا تۇرۇشلۇق كىشى: مەن ئاسىيالىق.

ئاسىيلىق «ئاسىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: چەت ئەلگە باغلىنىپ ئاخبارات يوللاپ ۋەتەنگە قىلىنغان ئاسىيلىقنى كەچۈرۈشكە بولمايدۇ.

ئاسىيلىق قىلماق ئۆز سىنىپى ياكى تەشكىلىدىن يۈز ئۆرۈپ، دۈشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەك ياكى دۈشمەن ئۈچۈن خىزمەت قىلماق: دۈشمەنگە سېتىلماق، خائىنلىق قىلماق: ئۇ ئۇرۇش مەيدانىدا ئۆلۈم خەۋپىگە قارىماي توختىماي ئېتىلىۋاتقان توپ، ملىتىق ئوقلىرى ئىچىدىن يارىدارلارنى قۇتقۇزۇپ چىققان تۇرۇقلۇق، دۈشمەن تۇرمىسىدە قانداقمۇ ئاسىيلىق قىلسۇن؟

ئاش I ئى [پ] ① قازاندا پىشۇرۇلغان تاماق؛ غىزا، يېمەكلىك: ئىش بار يەردە ئاش بار (ماقال). * يارىم تۇرۇپ يېنىمدا، جوزا قويۇپ ئاش قويسا. ھەركىم سۆيگەن يار بىلەن، بىر تەكىيگە باش قويسا. ② پولۇ، قويۇقباش: ئاش دەملىمەك. * بىز ئاش دەم يېگۈچە، باغقا

كىرىپ ئايلىنىپ چقتۇق. ③ ئۇن چىقىرىلىدىغان دانلىق زىرائەت: بەشىنچى ئايدا بېشىنى كۆردۇم، ئالتىنچى ئايدا ئېشىنى (ماقال). * كومپارتىيە ھەرگىزمۇ يالغان سۆزنى قىلمايدۇ، بارلىق ئاشنى سۈپۈرۈپ، ساڭنى مىخلاپ ئالمايدۇ.

ئاش ئەتمەك تاماق قىلماق، تاماق تەييارلىماق، تاماق ھازىرلىماق: بېشى ئاغرىپ. سەلىمخانىنىڭ، ئورۇن تۇتۇپ قالغانكەن يېتىپ، رەھمىتىنى ئالدى لەيلىگۈل، تېزلىك بىلەن ئاش ئېتىپ بېرىپ.

ئاش بەرگەن قازاننى چاقماق ياخشىلىققا يامانلىق قىلماق، **ۋاپاغا جاپا قىلماق:** ئاش بەرگەن قازاننى ئاندىق ئاسان چاقمايلى، تۆت تەڭگە پۇلنى كۆرۈپلا، شاخلاپ كەتسەك بولماس، بولمىسا سەن بازارنى ئايلىنىپ، ئالمىدىغان نەرسىلىرىڭنى دېتالىغاچ تاماشا قىلىپ كەل.

ئاش بولماق سېگىمەك، بەرىكەت قىلماق، ئەسقاتماق، **قۇتىماق:** باقشى رەپىق ئاكىنىڭ قويلىرىدىن كۆزىنى ئۇزمەي: ــ خۇدايىم مالىلىرىنى ئاش بولغىلى نېسىپ قىلسۇن... ھال ــ كۈنلىرى قانداقراق كېتىپ بارىدۇ، تۇغقان؟ ــ دېدى. * ئۇ بۇ قىزغا: ــ خېنىم بالىكەنلا، بەك چىرايلىقىكەنلا، بىزدەك دېھقانغا ئاش بولالىمۇ؟ ــ دېدى.

ئاش تارتماق مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئاش قويماق، ئاش كەلتۈرمەك: ــ بېگىم، قازانغا گۈرۈچ سېلىپ قويدۇق، سىلىمۇ بىرئاز ئولىتۇرۇپ بەرسىلە، جامائەتكە ئاش تارتىۋالايلى، ــ دېدى ساھىبخانا.

ئاش تۇزى ئانىئورگانىك بىرىكمە، شۇنىڭدەك تەركىبىدە ناترىي خلور بولغان، رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك كرىستال جىسىم. ئۇ دانىچە ياكى كاللەك ھالەتتە بولۇپ، پۇراقلىق كېلىدۇ؛ بويىاق، ئەينەك، سوپۇن قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىشتىن تاشقىرى، يەنە ئاشلىق تەمنى تەڭشەش، چىرىشتىن ساقلاش قاتارلىقلاردا مۇھىم ماتېرىيال قىلىنىدۇ. بۇ دېڭىز تۇزى، تاغ تۇزى، كۆل تۇزى ۋە قۇدۇق تۇزىدىن ئىبارەت تۆت خىل بولىدۇ. «تۇز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاش تېپىپ يېمەك ← **نان تېپىپ يېمەك:** ئۇ قەيەرگىلا بارسا بىر قاچا ئاش تېپىپ يېيەلەيدۇ.

ئاشقا توپا سالماق بىراۋنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزمەك، بۇزغۇنچىلىق قىلماق، كاشىلا تۇغدۇرماق: ــ خەپ! ئۇ ئاشقىمۇ توپا ساپتۇ ــ دە، بۇ كۆكتۆشلەر، ــ دېدى ھەۋزىنىسانى ئابدۇقېيۇمغا بېرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان قۇربان ئاخۇن، ــ قېنى، بىر تۇتۇشۇپ كۆرەيلى، قىز سېنىڭ ئۆيۈڭگە كىرەمدۇ، يا مېنىڭ ئۆيۈمگىمۇ؟ كۆزىمىز تېخى.

ئاشقا چۈدەن چۈشمەك تەييار بولغان، ھەل بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئىش بۇزۇلماق؛ مەنپەئەت زىيانغا ئۆچرىماق، توسالغۇ پەيدا بولماق.

ئاشقا قۇم ئارىلاشماق بىر ــ بىرىگە مۇتلەق ماس كەلمەيدىغان نەرسىلەر ئارىلىشىپ قالماق: ــ ماقۇل بىللە ئوينايلى دېسە قانداق قىلاتتىڭ، ــ دېدى رەقىب ماڭا خاپا بولۇپ، ــ تازا ئاشقا قۇم ئارىلاشقان بولاتتى!.

ئاش II ئى. تېرىنى ئاشلاش ئۈچۈن ئۇن، تۇز ۋە سۇنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئېچىتىپ تەييارلانغان ئۇماچ.

ئاش بەرمەك ← **ئاشلىماق.**

ئاش-پاش تاماق ھەم تاماق دائىرىسىگە كىرىدىغان ھەر خىل تائام، يېمەكلىكلەر: ھېيىزىدىخان مەنسىلىك قىلىپ: ــ ھۇنەردە گۈل كەلتۈرىدىغان ئەپچىل قوللىرى بولغاندىن كېيىن، ئاش ــ پاش ئېتىشىنىمۇ ئۆگەنسىلە، ئۇستام، ــ دېدى.

ئاشپەز ئى [پ] ئاشخانىلاردا تاماق ئېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، تاماق ئېتىشنى

كەسىپ قىلىغان ئادەم: قاسساپ ماي چاي-نايدۇ، ئاشپەز گۆش چاينايدۇ (ماقال). * پاھ، نېمىدېگەن ئاۋات بازار بۇ؟ ئاشپەز، ناۋايلارنىڭ ۋارقىرىشى، بۇنىڭغا ماروزنى چىقىرىدىغان ماشىنىلارنىڭ غالدۇر - غۇلدۇرلىرى قوشۇلۇپ بازارنى بېشىغا كېيىپتۇ.

ئاشپەزگە پۇل بېرىپ، ناۋايغا قارايدىغان بىرەر ئىشنى لايىقىدا قىلالمايدىغان؛ ھاڭۋاقنى: ئۇ ئاشپەزگە پۇل بېرىپ ناۋايغا قارايدىغانلارنىڭ بىرى.

ئاشپەزچىلىك (توغرىسى: ئاشپەزلىك) ← **ئاشپەزلىك.**

ئاشپەزلىك «ئاشپەز» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: بۇ جايدا لېيەنگە ئاشپەزلىك قىلغانىدىن باشقا، مۇشۇنداق يېرىم كېچىدە كەلگەنلەرگىمۇ تاماق ئېتىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

ئاشپۇزۇل ئى. ئاشخانا، تاماقخانا: ئۇ ئەسلىدە بىر تۆمۈرچى ئىدى، بىر چاغلاردا يوشۇرۇن رەۋىشتە كوممۇنىستىك پارتىيىگە كىرگەن بولۇپ، ئاشپۇزۇل ئېچىپ ئالاقىچى بولغان، ئىنقىلابىي يولداشلارنىڭ مەخپىي ھەربكتىگە سايىۋەنمۇ بولغانىدى.

ئاش - تائام ← **ئاش - تاماق:** مەن ئۇ يېگىتنىڭ ئىسمىنى، يۇرتىنى، سورۇشالمىغىنىم ئۈچۈن كۆپ پۇشايمان قىلدىم، ئاتا - ئانامغا ئېيتالمىدىم، كېيىن ئاش - تائامدىن قالدىم.

ئاشتاختا ئى [ئاش+تاختا] خېمىر يۇغۇرۇش، يېيىش ۋە تورلۇك ئۈن تاماقلىرىنى ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس تاختا: ئۇ ئۆيدە كۆگىلەكلەرنىڭ ياقىلىرى يىرتىلغان، يۇزلەر مۇشۇك تاتىلىغاندەك قېيما - يارما بولغان، ئاشتاختا، نوغۇچىلارغىچە سۇنغان، ئۆي ئىچى پۈتۈنلەي ئاستىن - ئۈستۈن بولغان مەنزىرىلەر پات - پاتلا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئاش - تاماق تورلۇك تاماق - غىزالار، تائاملار: بىر ئائىلىگە نىسبەتەن ھەر ئايدا بولىدىغان خىراجەت ئاساسەن ئاش - تاماق ئۈچۈن بولىدۇ.

ئاش - ئۆز ئاش - تاماق، غىزا: شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى مېھنىڭ ئاش - ئۆزۈمىنى يەپ تۇرۇپ، ماڭا ئۇنچىلىك ئەسكىلىك قىلماس.

ئاشخانا ئى [پ] ① تاماق تەييارلاش، تاماق ئېتىش ئۈچۈن مەخسۇس ھازىرلانغان ئۆي - ئىمارەت: گۈلدەستە باتۇرنىڭ سوئال-لىرىغا جاۋاب بېرىپ، ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى. ② ئىدارە، ئورگانلاردىكى خادىملار، مەكتەپ-لەردە بولسا ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار تاماق يەيدىغان ئورۇن: ئاشخانا خىزمىتى قارىماقتا ئاددىي بولغان بىلەن كۆپچىلىكنى رازى قىلىپ كېتىش تەس ئوخشىمامدۇ؟

ئاشسۇ ئى [ئاش+سۇ] توي مۇراسىمىدا مېھمانلارغا زىياپەت بېرىش ئۈچۈن ئوغۇل تەرەپتىن قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان نەرسىلەر: پەقەت تويىنىڭ ئاشسۇيىگىلا ئادەتتىكى ئىككى تويىنىڭ چىقىمى سەرپ قىلىندى. كۆيئوغۇلنىڭ مەردلىكىگە شەرىخان كۆڭلىدە تولىمۇ قايىل بولدى.

ئاشسۇيىنى بەرمەك ئوغۇل تەرەپتىن توي مۇراسىمىدا مېھمانلارغا زىياپەت بېرىش ئۈچۈن قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان نەرسىلەرنى بەرمەك.

ئاش - غىزا ← **ئاش - تاماق:** توي كۈنى ئاش - غىزا ۋاقىتىدا ئولگۈرمەي، مېھمانلارنى بىرئاز ساقلىتىپ قويدۇق.

ئاشقازان ئى [ئاش+قازان] <بىئول> ئادەم ۋە بەزى ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئورگىنى: ئاشقازان كېسىلى. * ئۇ سىلەرگە يول باشلايدۇ. ئاڭلىشىمچە، بالىنىڭ ئاشقازىنىدا ئوزۇقلۇق ناھايىتى مول ئىكەن.

ئاشقازان ئاستى بېزى <بىئول> ← **ئۆيقولۇق.**

ئاشقازان بوشلۇقى <تب> تىنابەتچىلىكتە ئاشقازاننىڭ ئىچكى بوشلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاشقازان بېزى <بىئول> ئاشقازان سۈيۈقلۇقى

ئىشلەپچىقىرىدىغان بەز، ئاشقازان شىللىق پەردىسىگە قويۇق تارقالغان بولىدۇ؛ سانى تەخمىنەن 5 مىليارد دانە بولۇپ، بىر كېچە ـ كۈندۈزدە ئىككى لىتر ئاشقازان سۇيۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

ئاشقازان تۆۋەنلەش <تىب> ئاشقازاننىڭ قورساق بوشلۇقى ئىچىدە تۆۋەنگە ساڭگىلاپ كېتىش كېسىلى، ئۇ تەن ئاجىزلىقى، ئاشقازاننى تۇراقلاندۇرغۇچى تارىمۇشلارنىڭ بوشاپ كېتىپ كۈچسىزلىنىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدۇ، ئالامەتلىرى: قورساق كۆپۈش، ئاغرىش، جىم ياتقاندا يۇقىرىقى ئالامەتلەر يوقىلىپ، ماڭغاندا كۈچىيىشتىن ئىبارەت.

ئاشقازان چىقىش ئاغزى <ئانات> ئاشقازاننىڭ ئون ئىككى بارماق ئۈچەيگە تۇتاشقان يېرى.

ئاشقازان چىقىش ئاغزى تارايماق <تىب> ئون ئىككى بارماق ئۈچەينىڭ ياللۇغلىنىشى، سىپازمىلىنىشى ۋە سۇلۇق ئىششىقى سەۋەبىدىن ئاشقازان چىقىش ئاغزى كىچىكلىمەك.

ئاشقازان راكى <تىب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىدە كۆرۈلىدىغان يامان سۈپەتلىك ئۆسمە.

ئاشقازان سۇيۇقلۇقى <بىئول> ئاشقازان بېزىدىن ئاجراپ چىقىدىغان كىسلاتالىق، رەڭسىز، سۈزۈك سۇيۇقلۇق، تەركىبىدە ئاساسەن پېپىسىن، تۇز كىسلاتاسى ۋە شىلىمشىق سۇيۇقلۇقلار بولۇپ، يېمەكلىكلەرنى ھەزىم قىلىش ۋە باكتېرىيىنى ئۆلتۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ.

ئاشقازان كېڭىيىشى <تىب> ئاشقازاننىڭ ھەرىكىتى توسالغۇغا ئۇچراش سەۋەبىدىن ئاشقازاننىڭ كېڭىيىپ، ئوزۇق قوبۇل قىلالمايدىغان بولۇپ قېلىشى.

ئاشقازان كىرىش ئاغزى <ئانات> ئاشقازاننىڭ قىزىلئۆڭگەچكە تۇتاشقان يېرىدىكى ئاغزى.

ئاشقازان كىسلاتاسى <بىئول> ئاشقازان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى تۇز كىسلاتاسى. ئۇ ئاقسىلىنىڭ ھەزىم بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ھەمدە باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ.

ئاشقازان ئۈچەي ياللۇغى <تىب> ئاشقازان ۋە ئۈچەي شىللىق پەردىلىرىنىڭ ياللۇغلىنىشى.

ئاشقازان يارىسى <تىب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىنىڭ زېدىلىنىش كېسىلى.

ئاشقازان ياللۇغى <تىب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىنىڭ ئۆتكۈر ياكى سوزۇلما خاراكتېرلىك ياللۇغلىنىشى.

ئاشقان ـ تاشقان لازىم قېلىنىپ، ئېشىپ قالغان؛ قالدۇق: مەن شۇ يىلى قىشنىڭ قارا سوغۇق كۈنلىرىدە ھېيتگاھ ئەتراپىدىكى بىر ئايال خوجايىننىڭ ئاشپۇزۇلىدا كۈن بويى سۇ توشۇپ، ئوتۇن يېرىپ، ئوچاققا ئوت قالاپ، ئاشقان ـ تاشقان نەرسىلەرنى يەپ كۈن ئۆتكۈزدۇم.

ئاشقودا ئى. دىئال. چوڭ چىنە، ئاپقۇر چىنە.

ئاشكارا سۈپ [پ] ① ھەممىگە مەلۇم، ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان، يوشۇرۇنمىغان، ئوچۇق: ئاغرىقنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارا (ماقال). * ئۇلار ماڭا تولىمۇ قاتتىق، تولىمۇ ئاشكارا نازارەت قىلىۋاتقاچقا، بەزى ئوقۇغۇچىلار ۋە ياش ئوقۇتقۇچىلارمۇ بۇنىڭغا ھەيران قېلىۋاتىدۇ ۋە بۇنىڭدىن نارازى بولۇۋاتىدۇ. ② رەۋ. يوشۇرماستىن، ئەينەن، ئوپئوچۇق: سەمەت بىرنەچچە ئاي يوشۇرۇنۇپ يۈردى، گومىنداڭنىڭ تىنتىشى تۈگىگەندىن كېيىن، ئاندىن كوچىلاردا ئاشكارا يۈرەلەيدىغان بولدى. * ئۇنىڭ خاتالاشقانلىقى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ؟

ئاشكارا ئالامەت <بىئول> قارىمۇقارشى ئالامەتلىك ئىككى ئەجدادنى چېتىشتۇرغاندىن

كېيىن، ئەجدادتىكى ئالامەتلەرنىڭ ئۇلارنىڭ تۇنجى ئەۋلادىدا ئىپادىلىنىشى. مەسىلەن: ئاق گۈللۈك يېسىي پۇرچاق بىلەن قىزىل گۈللۈك يېسىي پۇرچاقنى چېتىشتۇرغاندا، تۇنجى ئەۋلادنىڭ قىزىل گۈللۈك بولۇشى، ئاشكارا ئالامەت بولىدۇ.

ئاشكارا بولماق ئايدىڭ بولماق، ئېنىق بولماق، ئايان بولماق، مەلۇم بولماق، ئوچۇق بولماق، پاش بولماق: — سىلەر خۇددى قوي ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئۆچكىدەك ئاسان ئاشكارا بولۇپ قالىسىلەر. بىز ئايالىلارنىڭ بارغىنىمىز ياخشى، چۈنكى دۇشمەنلەر دىققەت قىلمايدۇ، — دېدى ئۇ.

ئاشكارا تەڭ ئورۇنلۇق گېپن <بىئول> بىر جۈپ تەڭ ئورۇنلۇق گېپنىڭ ئىچىدىكى بىرى. ئۇنىڭ ئىپادىلىنىش تىپى ساپ زىگوتا ياكى ئارىلاش زىگوتا ھالەتتە بولسىمۇ پەرقلەنمەيدۇ.

ئاشكارا قىلماق ← **ئاشكارىلماق:** بۇ ھال يەنە بىردەم داۋاملاشقان بولسا، ئۇ ئۆزىنى ئاشكارا قىلغان بولاتتى. * بىر يامان ئادەم مەلۇم سەۋەب بىلەن بىر ياخشى ئادەم تۇسىگە كىرىۋالىسىمۇ، ئۇ ئاخىر ئەسلى تەبىئىتىدىكى خۇلقىنى ئاشكارا قىلىدۇ.

ئاشكارىلاتماق «ئاشكارىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاشكارىلانماق «ئاشكارىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جەددىي سىنىقىغا دۇچ كېلىپ، خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ. * ئادەم ئۆلۈشى بىلەنلا، نۇرغۇن ئىشلارنىڭ ئەسلى قىياپىتى ئاشكارىلىنىدۇ، نۇرغۇن ئىشلار مەلۇم بولىدۇ، بىزمۇ ئۆلگۈچىگە ئۆلگەندىن كېيىن باھا بېرەلەيمىز.

ئاشكارىلىق ① «ئاشكارا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <بىئول>: ئارىلاش زىگوتادىكى بىر خىل ئىرسىيەتنىڭ ئىپادىلىنىشى، ئۇنىڭ ئىپادىلىنىش تىپىدە ساپ زىگوتا پەرقلەنمەيدۇ.

ئاشكارىلىماق پ. مەلۇم مەخپىيەتلىكنى ياكى سىرنى پاش قىلماق، ئېچىپ تاشلىماق: ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق تېۋىپ ئاۋۋال ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتتى، كېيىن يارىسىنى كۆرۈپلا سىرنى ئاشكارىلىۋەتتى.

ئاشكۆكى ئى [ئاش+كۆكى] كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، يوپۇرماق ۋە غوللىرى ئالاھىدە خۇش پۇراق، ئاق چېچەكلەيدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق، مېۋىسى دۇگىلەك؛ «يۇمغاقسۇت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاشلاتماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قىشنىڭ غېمىنى قىلىپ بەش دانە تېرە ئاشلىتىپ قويدۇم.

ئاشلاشماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەن ئۇستامنىڭ ئون دانە تېرىسىنى ئاشلىشىپ بەردىم.

ئاشلامچى ئى. تېرە ئاشلاش بىلەن شۇغۇللانغۇچى، تېرە ئاشلاشنى كەسىپ قىلغۇچى: ئاشلامچى ئادەم.

ئاشلامچىلىق ئى «ئاشلامچى» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى.

ئاشلانغان «ئاشلانماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئۇستام، بۇگۈن ئاشلانغان تېرىلەر مۆلچىرىگىزچە قانچە چىقار؟

ئاشلانغان تېرە ئاشلىنىپ بولغان، ئاشتىن چىققان، ئاش يېگەن تېرە: بىز ھەر كۈنى كەچتە ئىشتىن چۈشۈشتىن بۇرۇن ئاشلانغان تېرىلەرنى بىر تەرەپكە يېيىۋېتىپ ئاندىن قايتىمىز.

ئاشلانماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قازى ئىسسىل ئاشلانغان تۇلكە تېرىسىنى قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ-چۆرۈپ كۆرگەندىن كېيىن: — بىراق ماڭا جۇڭا چىقمايدىغاندەك

قىلدۇ ـ ھە؟ ــ دېدى.

ئاشلەكپۇك ئى [ئاش+لەكپۇك] ئۇستىگە لەكپۇك سېلىنغان چۆپ تاماق: ئاشلەكپۇك قىلماق. ئاشلەكپۇك يېمەك.

ئاشلىق ① ئى ئۇن چىقىرىلىدىغان، ئاش ـ تاماق قىلىنىدىغان دان: دانلىق ئاشلىق. ئاشلىق زىرائەت. ئاشلىق تېرىلىدىغان يەر. * ئىشلەپچىقىرىش دۆيىمىز يازلىق يىغىمدىلا 200 مىڭ جىڭ ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزدى. ② سۇپ. ئاش بولىدىغان، ئاشقا يېتىدىغان (ئالدىغا ساناق ئېلىپ كەلگەندە): ئۆيدە ئاران بىر ئاشلىق ئۇن قالغانسىكەن، شۇڭا ئازراق ئۇن تارتىپ كېلەي دەپ ماڭدىم.

ئاشلىق ئامبىرى ئاشلىق ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان جاي، بىنا، ئىمارەت: شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئالماس بىلەن جۈمە مەخسۇت بەگنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسى يېنىدىكى ئاشلىق ئامبىرىغا كېلىشتى.

ئاشلىق بازىرى شەھەر ۋە يېزىلاردىكى مەخسۇس ئاشلىق سېتىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن جاي؛ ئورۇن: بىز مەخسۇت ئاكا بىلەن ئاشلىق بازىرىدا ئۇچراشتۇق.

ئاشلىق بېلىتى ئاشلىق ياكى ئاشلىق بىلەن تەيىارلانغان يېمەكلىكلەرنى سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس بېلەت: ئاشلىق دۇكىنىدىن 3 ـ ئايلىق نورما ھېسابىغا 100 جىڭ ئاشلىق بېلىتى ئالدىم.

ئاشلىق پونكىتى <سودا> يېزىلاردا ئاشلىق يۆتكەيدىغان، ئاشلىق ساقلايدىغان، ئاشلىق باشقۇرىدىغان ئورۇن، ئىدارە.

ئاشلىق دۇكىنى <سودا> شەھەر ۋە يېزىلاردا تاۋار ئاشلىق بىلەن ئاممىنى تەمىنلەيدىغان ئورۇن.

ئاشلىق زىرائەتلىرى <دېھ> ئوزۇقلۇق، يېمەكلىك ئۈچۈن تېرىلىدىغان بۇغداي، قوناق، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ۋە شۇ زىرائەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ئاشلىق ـ تۆلۈك ئاشلىق ۋە باشقا يېمەكلىكلەر: بىز ئۇزۇن يول بېسىپ دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە دەريادا ئاشلىق ـ تۆلۈك كېمىلىرى تۇرۇشۇپ كەتكەنىدى.

ئاشلىماق پ. تېرىنى مەخسۇس تېرە ئاشلاش ئۈچۈن تەييارلانغان ئاشقا سېلىپ پىشۇرماق: شۇنچە چوڭ گەمسىنىڭ ئىچىدە بىر پارچە كىگىز ياكى يوتقان ـ كۆرپە دېگەن نەرسە كۆرۈنمەيتتى، ھەممىلا تەرەپتە جەرەن، تۆلەك، توشقانلارنىڭ چالا ئاشلانغان تېرىلىرى تۇراتتى.

ئاشماق پ ① مىقدار ياكى ھەجىم جەھەتتىن كۆپەيمەك: ئۆسمەك، ئارتماق: قارىڭ بۇ ئامەتنى، بىر ئاددىي چارۋىچىنىڭ ئىككى يىلدىلا ئامانەت پۇلى 5 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شەخسىي چارۋىسى 100 تۇياقتىن ئېشىپ كەتتى. ② مەلۇم بىر پەيت، ۋاقىت چېكىدىن ئۆتۈپ كەتمەك: ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كەتتى. ③ مال سېتىشتا ئۇنىڭ باھاسىنى ئۆسۈتۈرمەك، نەرخكە نەرخ قوشماق، ئارتتۇرماق: ئۇ كالىسىنى سېتىۋالغان ئەسلى باھاسىدىن 70 يۈەن ئاشۇرۇپ ساتتى. ④ كۆچەيمەك، زورايماق: ھەۋىسى ئاشتى. غېمىم ئاشتى. غەيرىتى ئاشتى. ⑤ تاكامۇللاشماق، مۇستەمكەملەنمەك، ياخشىلانماق؛ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك: ھاشاراتلار ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشمۇ ئۇنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر مەزمۇنى بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۇرمۇشىغا ھەم جىسمانىي ئەمگەك قوشۇلاتتى ھەم ئۇنىڭ لاۋازىمات خىزمەتىگە بولغان ئىشتىياقى ئاشاتتى. ⑥ بىرەر جەھەتتىن ياكى بىرەر ساھەدە باشقىلاردىن ئۆتۈپ كەتمەك، باشقىلارنى ئارقىدا قالدۇرماق: يېزىمىزنىڭ چارۋا مەھسۇلاتى قوشنا يېزىلارغا سېلىشتۇرغاندا كۆپ ئېشىپ كەتتى. ⑦ مەلۇم بىر توساق، چېگرا ياكى نىشانلانغان جايدىن ھالقىماق: داۋانىدىن ئاشماق. * يالغۇز قىر ئاشقۇچە، كۆپ داۋان ئاشار

(ماقال). * چۈشمەيدۇ سومكىسى پەقەت دولىدىن، كېزىدۇ يېزىلار يۇرۇپ پىيادە. قورقمايدۇ چارچاش-تىن، داۋان ئېشىشتىن، تېنىدە كۈچ-قۇۋۋەت پۈتمەس، زىيادە.

ئاشمانتا ئى [ئاش+مانتا] دەملەشتىن بۇرۇن ئۇستىگە مانتا تىزىپ، مانتا بىلەن بىرگە دەملەپ پىشۇرۇلىدىغان پولۇ؛ ئۇستىگە پېتىر مانتا بېسىلغان پولۇ.

ئاشنا ئى [پ] ① دوست، يار-بۇرادەر؛ تونۇش-بىلىش: شۇ كۈندىن باشلاپ مېنى كۆڭۈلسىزلىك چىرمىۋالدى، مەن كۈنلەرنى كىتابنى يار، تەتقىقاتنى ئاشنا تۈتۈپ ئۆتكۈزمىگەن بولسام، بىر مېنۇتمۇ ياشيالمىغان بولاتتىم. * ئاشنا بولساڭ ۋەتەنگە دوستلىرىم. بولما قونغان تاڭدىكى شۇ تامچىدەك. جۇت شامالىلار سوقسا، ياپراق تەۋرىسە، سىردىشى بول، سۆي ۋەتەنىنى ماگمىدەك. ② ئادىشى، ئۇينىشى: مانا ئەمدى ئەقلىگىزنى تاپتىگىز، قەدىمكىلەر: «ئاشناڭغا ئىشەنمەڭ، ئەرسىز قالما» دېگەنىدى.

ئاشنا بولماق دوست بولماق، ئىشتىياق باغلىماق: ۋەتىنىم، باغىدا سايراپ بۇلبۇلى شەيدا بولاي، ھەردىمى سايراشقا گۈلزارلار ئارا ئاشنا بولاي. ② ئاداش، ئويناش تۇتماق، ئاشنا تۇتماق: مەن يارىمغا ئالما ئاتسام، ماڭا تاش ئاتتى. بۇ ئاپاكەن ئاشنا بولسام، تاشلىدى كەتتى.

ئاشنا تۇتماق ① دوست تۇتماق، ئاغىنە بولماق، ئىشتىياق باغلىماق. ② ئاداش ئويىنماق، ئويناش تۇتماق.

ئاشنالىق «ئاشنا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىچەي مەن قەتىرە قويماي تەشنالىقتىن، ۋاپايۇ مېھىر، دوستقا ئاشنالىقتىن.

ئاش-نان ئاش ھەم نان ۋە شۇ خىلدىكى يېمەكلىكلەر: ئىگە بولدۇق ئۆي-جايغا، قورساق تويدى ئاش-نانغا. يۈزمىڭ رەھمەت بالىلىرىم، يېگى ئازاد زامانغا.

ئاش-ئوزۇق ئاشلىق-تۇلۇك، ئاش ھەم شۇ خىلدىكى يېمەكلىكلەر: يوق ئىدى ھېچ-كىمدە زاپاس ئاش-ئوزۇق، ئاچلىقنىڭ خەۋپىنى قانداق قىلغۇلۇق؟

ئاشۇ ئال [ئاۋۇ+شۇ] سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان يېراقتىكى شەيئىنى ئېپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ئاشۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان بىز-نىڭ يېزا. * شۇنداق قىلىپ كەنجى ئوغۇل ئاشۇ خاسىيەتلىك ناننىڭ كۈچى بىلەن بوۋاي دېگەن-دەك ئۇچ ئاي يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە كېلىپتۇ.

ئاشۇت ئى. دىئال. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاشۇرماق «ئاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىرىنچى پەسلىدە گىلەم توقۇش ۋەزىپىسىنى 44 پىرسەنت ئاشۇرۇپ ئورۇن-لىدى. بۇ ئارمىيىنىڭ ئابرويىنى ئاشۇردى. * ئارىدىن بىرنەچچە ئاي ئۆتۈپ، ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە يۇز بەرگەن مۇنداق بىر ۋەقە مېنىڭ ئادىلغا بولغان ھۆرمىتىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى.

ئاشۇرۇلماق «ئاشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىقنى مۇناسىۋەت تاۋار ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلدى. * جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، 1949 - يىلى جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمغا قارشى خەلق ئىنقىلابىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىلىقىدىكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن دېموكراتىك ئىنقىلابتىن سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا بۇرۇلۇش ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

ئاشۇرغى سۆپ.دىئال. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇنچە ئال [ئاۋۇ+شۇنچە] شۇ مىقداردىكى.

ئاشۇنچىلىك ئال. ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن مىقداردىكى: شۇ دەرىجىدىكى: يولداشلار، ئاشۇنچىلىك ئىشلارنىمۇ پەش قىلىپ ئولتۇرامسىلەر؟

ئاشۇنداق ئال [ئاۋۇ+شۇنداق] ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن نەرسىگە

ئوخشايدىغان ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش: گومنداڭچىلار ئاشۇنداق ھەيۋىلىرىگە قارىماي بۇ يەردىنمۇ خۇددى ئۇۋىسى چۈۋۈلغان چۈمۈلىدەك پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى.

ئاشۇاقتى ئى [ئاش+ۋاقتى] كۈن بىرئاز كۆتۈرۈلگەن، ئۈيغۇرلارنىڭ ئادىتى بويىچە ئەتىگەنلىك تاماق يەيدىغان مەزگىل، ۋاقىت: ئۇ خېلى ئوخشىغان بەسەيلەرنىڭ سالـ پىيىپ كەتكەن قۇلاقلىرىنى چۈشۈق بىلەن ئۇراپ باغلاپ بولغۇچە ئاشۇاقتى بولغانىدى.

ئاشپىتە سۈپ [پ] يېزىت. مەپتۇن بولۇپ قالـ غان، ئەس ـ ھوشىدىن ئاداشقان؛ ئاشىق، شەيدا؛ پەرىشان: ساڭا ئاشپىتە بولدۇم بىر كۆرۈپ ھەم ئەقلىدىن ئازدىم، مۇھەببەتتىن خەۋەرسىزلەر «ساراڭ!» دەپ ئېيتمىدى بىكار.

ئاشىق ئى [ئە] ① بىراۋنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالغان، مۇھەببەت قويغان كىشى: ئاشىقىغا باغدات يىراق ئەمەس (ماقال). * ئاي ئۆتۈپ جانان سېنىڭ شەرىن لەۋلىگە سۆيمىسەم، دېمە ئاشىق، ئۆتسە يىل ھىجران ئوتۇڭدا ئۆلمىسەم. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان، ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى: گۈلگە ئاشىق بولغىنىم ئۈچۈن، گۈل تېرىدىم كۆڭلۈم بېغىغا. ۋۇجۇدۇمنى ئەيلىدىم تۈپراق، تومۇرۇمنى چېتىپ شېخىغا. ③ دۇنيادىن بىخەۋەر، پۈتۈن ئەسلى ـ ۋەسلىنى، بارلىقىنى خۇداغا بېغىشلىغان، ئۆيـ ماكانسىز، كۆپىنچە ئىبادەتخانىلاردا يېتىپ ـ قوپىدىغان، چاچ ـ ساقاللىرى ئۆسـ تۈرۈلگەن كىشى، دەرۋىش: «يەتتە ئاشىق» بەلكى بىلمەس ئېركى بىر ئوت مەندە بار، مۇنچە سەن ھۆسنىڭگە مەغرۇر... مۇنچە كىبرىڭ سەندە بار.

ئاشىق بولماق بىراۋنى، بىرنەرسە ياكى كەسپنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالماق، مۇھەببەت قويماق: قۇلاق كۆزدىن ئاۋۋال ئاشىق بولار (ماقال). * خەلىپە شۇ كۈندىن باشلاپ، شەمشۇرغا ئاشىق بولۇپتۇ. * قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە، ئاشىق بولدۇم ئۆزۈڭگە. بىرنەچچە زامان بولدى، ئېيتالمىدىم ئۆزۈڭگە.

ئاشقانە رەۋ [ئە+پ] ئاشقىلارغا ئوخشاش، ئاشقىلاردەك، ئاشقىلارچە: كېنىزەك بۇ ئاشقانە ناخشىسىنى ئېيتىپ بولۇشى بىلەنلا ئەلى ئىبنى بەككار «ئاھ» ئۇرۇپ يىغلاپتۇ.

ئاشقلىق «ئاشىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاشقلىق ئاسان، جۇدالىق تەس (ماقال). * دىلىمۇراد تىرىشچان يىگىت بولۇپ كۇرسانتلارنىڭ ئالدى ئىدى. ئۇنىڭ زېرەكلىكى، ئۆگىنىش، ئىزدىنىشكە ئاشقىلىقى مېنى ئۇنىڭغا خېلىلا يېقىنلاشتۇرغانىدى.

ئاشىق ـ مەشۇق بىر ـ بىرىنى سۆيگەن، بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرگەن (يىگىت بىلەن قىز، ئەر بىلەن ئايال): شاھزادە ۋە پەرىزات بىر ـ بىرىگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپتۇ، بىر ـ بىرى بىلەن ھەقىقىي ئاشىق ـ مەشۇق بولۇشۇپتۇ.

ئاشىيان ئى [پ] يېزىت. قۇش ئۇۋىسى، ئىن.

ئاشىيانە ئى [پ] بىنانىڭ يۇقىرى قەۋىتى، يۇقىرى قەۋەتتىكى خانا: دىلىڭ قايغۇغا چۆككەندە، غۇرۇرۇڭ كەپتىرى بولغىن، خۇشالـ لىق ئاشىيانىدۇر، جىمىڭ كەمتىرى بولغىن.

ئاغ ئى. ئىشتاننىڭ ئىككى پاچىقى چېتىلغان جاي.

ئېغى بىلەن بېغى يوق ھېچبىر ئاساسسىز، تۇتامسىز، باش ـ ئايىغى يوق: بۇ تازىمۇ ئېغى بىلەن بېغى يوق سۆزلەرنى دەۋېرىدىغان نەرسە ئىكەن.

ئاغا ئى ① ئاكا: بىز ئاغا ـ ئىنى ئۇچىمىز ئۇچ خىل خاراكتېرگە ئىگە ئىدۇق، شۇڭا ئاقۇمتەمۇ ئۇچ خىل بولدى. ② ئۆزىدىن چوڭ، تۇغقانـ دەك يېقىن، قەدىردان كىشى: كېتەيلۇق ئاغا ـ ئىنىلار، ئامانلىققا بەل باغلاپ. ③ تارس. ئەلنىڭ، يۇرتنىڭ كاتتىلىرى، چوڭلىرى،

هاكىملىرى: ئاغا بەگلەر جاۋاب بەردىم، بۇگۈن ئاخىر زامان دەۋلار، ئارمان بىلەن بەندە بولدۇم، بەگلەر سورىسا ئامان دەۋلار. ④ <تارىخ> تۈرلى ئەھمەل، مەنسەپ، ئۇنۋان نامى: ئىشىك ئاغىسى. ھەرەم ئاغىسى. * ھۇدەيچى قىز ماھىن بانۇغا تازىم قىلىپ: — ئىشىك ئاغا كىرىشكە رۇخسەت سورايدۇ، — دېدى.

ئاغاداش ئى. دىئال. يېقىن كۆرگەن تەڭتۇش كىشىنىڭ چاقىرغانىدا ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز.

ئاغالىماق پ. دىئال. ئىزھارلىماق، بېغىشلىماق.

ئاغامچا (توغرىسى: ئارغامچا) ← **ئارغامچا**.

ئاغا ـ ئىنى ← **ئاكا ـ ئۇكا** جەڭگە ئۆزىنى چاغلىغان، مەيدانغا بەلىنى باغلىغان، بىزلەرنى تىنماي يوقلىغان، ئاغا ـ ئىنى تۇغقان كېلۇر.

ئاغداما (توغرىسى: ئاغدۇرما) ← **ئاغدۇرما**.

ئاغدۇرتماق «ئاغماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تەتىلدىن پايدىلىنىپ، دوستلىرىغا كۆزگى بۇغداي تېرىيدىغان يېرىنى ئاغدۇرتۇۋالدى.

ئاغدۇرما سۆپ. ئاغدۇرۇلغان، ئۆرۈلگەن؛ تەتۇر: ئاغدۇرما ھارۋا. * ئۇ ئاغدۇرما ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىن ناسۇال چاقچىسىنى ئېلىپ ئالىقىغا دۇملىدى، ناسۇال چۇشمىگەندىن كېيىن، سۆپىنىڭ زەگۈندىسىگە تاقىلدىتىپ ئۇردى.

ئاغدۇرما ھارۋا ئۇستىدىكى توپا، قىغ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئارقا تەرەپتىن بىر يولى تۆكۈشكە لايىق قىلىپ ياسالغان ھارۋا: شۇ چاغ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئالا ئۆكۈز قوشۇلغان ئاغدۇرما ھارۋا ھەيدىگەن بىر يىگىت پەس ئاۋازدا ناخشا ئېيتىپ ئۆتتى.

ئاغدۇرماق ① «ئاغماق» پېئىلى ①④⑤نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنىڭغا پەرۋاسىزغىنا كۆز يۇگۈرتتۇم ـ دە، كۆزۈمنى ئوسمان ئاكىنىڭ سوئاللىرىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ غودۇكشىغىنىچە جاۋاب بېرىۋاتقان ئابدۇللاغا ئاغدۇردۇم.

② كۆچمە. ھاكىمىيەت ئۇستىدىن ياكى يۇقىرى مەنسەپتىن ئېلىپ تاشلىماق، چۇشۇرمەك، يېقىتماق: 1830 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنگىچە پارىژدا ئىنقىلاب پارتىلاپ، بوربون سۇلالىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. ③ئۇستىگە يۈكلەنگەن، تېڭىلغان گۇناھ، جىنايەتنى يوقىتىش چىقارماق: ئەنزە ئاغدۇرماق. * «چەتكە باغلانغان ئۇنسۇر» دېگەن جىنايەت بىلەن ئون يىل تۇرمىدا ياتقانىدىم، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغانىدىن كېيىن، بۇ ناھەق ئەنزە ئاغدۇرۇپ تاشلاندى.

ئاغدۇرمچى ئى ① بىرەر ھاكىمىيەتنى غۇلىتىش ياكى بىر مەنسەپدارنى مەنسىپىدىن چۇشۇرۇش ئۈچۈن ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ بارغۇچى. ② پۇرسەتپەرەس.

ئاغدۇرمىچىلىق ئى. ئاغدۇرمىچىلارنىڭ پائالىيىتى: جاھانگىرلار تاجاۋۇزچىلىق ۋە ئۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، دۇنيا تىنچلىقىغا قاتتىق تەھدىت سالدى ھەمدە دۆلىتىمىزگە قارىتا بۇزغۇنچىلىق ۋە ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى.

ئاغدۇرۇشماق «ئاغدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاغدۇرۇلغان «ئاغدۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى: ئىككى يىل بۇرۇن ئاغدۇرۇلغان ئېگىزلار كۆچلىنىپ، تېرىلغان بۇغدايلار ناھايىتى ئوخشىدى.

ئاغدۇرۇلغان پۇرمە <گېئول> ئوق تەكشىلىكىدىكى يانتۇ بۇلۇڭى كىچىك بولغان، بىر قانىتىدىكى تاغ جىنسى قاتلاملىرىنىڭ ئاستى ـ ئۈستى ئورنى ئاغدۇرۇلغان بىر خىل پۇرمە.

ئاغدۇرۇلماق «ئاغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەكسىلئىنقىلابىي دىكتاتۇرا جۇڭگو خەلقى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلدى.

ئاغرىپ ـ تارتىپ ← **ئاغرىپ ـ تارتىپ**

قالماق.

ئاغرىپ ـ تارتىپ قالماق ساقسىز، كېسەل بولۇپ قالماق: ئادەم ئاغرىپ ـ تارتىپ قالغان چاغلىردا ھالدىن خەۋەر ئالمغان بالىنى نېمىدەپ باقىدۇ كىشى.

ئاغرىتماق «ئاغرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رازى بولمىغان ئاش قورساق ئاغرىتار (ماقال). مەيدە ئاغرىتقان ئاش ئەمەس، كۆڭۈل ئاغرىتقان دوست ئەمەس (ماقال).

ئاغرىتىشماق «ئاغرىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ـــ ھەي بالىلار تولا غەلۋە قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتىشمىساڭچۇ؟ ـــ دېدى موماي تېرىكىپ.

ئاغرىش «ئاغرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى.

ئاغرىش سېزىمى تېرە سېزىمىنىڭ بىر خىلى، بەدەنگە زەخىم كەلتۈرگەن غىدىقنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسىنى پەرق ئېتىدىغان سېزىم.

ئاغرىق ① ئى <تب> كېسەللىنىش، چارچاش ياكى جاراھەتلىنىش نەتىجىسىدە سېزىلگەن جىسمانىي ئازاب: كېسەل مەھبۇس كۆزىنى سەل ئېچىپ، ئوسمانغا بىر قاراپ، ئاغرىقنىڭ دەردىدىن يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى. ② سۈپ. بىمار، كېسەل، ساقسىز: تۈرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى، ساقايمىغان ئاغرىقنىڭ ئۆلگىنى ياخشى (ماقال). ③ ئى. كۆچمە. روھىي ئازاب، دەرد ـ ئەلەم، ئازاب ـ ئوقۇبەت: يار مەھەللىسى يىراق ئەمەس يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن.

ئاغرىقچان سۈپ. ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان؛ كېسەلمەن: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە يالغۇز بىرلا بالا بولۇپ، ئاپىسى ئاغرىقچان، دادىسى قېرى ئىدى، شۇڭىمۇ ئۇنى بەك ئەتىۋارلايتتى. * شۇ يىل قىش ئاسىم يەنە ئاغرىقچان، ياۋاش، قانائەتلىك ئانىسى ۋە ئىككى كىچىك ئىنىسىدىن ئايرىلىپ قالدى.

ئاغرىق ـ سىلاق كېسەل، بىمار: يېزىدا كىشىلەر نامازدىن كېيىنلا ئالدى بىلەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇل، ئاغرىق ـ سىلاق ۋە ياشاڭغانلارنى يوقلاپ، كۆڭۈل سورايتتى. * ئۇ: «ئەگەر كۇن مۇشۇنداق ئىسسىق بولىۋەرسە، ئاغرىق ـ سىلاق كۆپىيىدۇ، ئۆلۈم ـ يېتىمۇ كۆپ بولىدۇ» دەپ ئويلاتتى.

ئاغرىماق پ ① كېسەل بولماق، بىرەر كېسەللىككە يولۇقماق: ئادىل ئويلىمىغان يەردە ئۇشتۇمتوت ئاغرىپ قالدى ـ دە، شۇ ئاغرىغانچە ئورۇن تۆتۈپ يېتىپ قالدى. ② كېسەل بولۇش، جاراھەتلىنىش، ياكى چارچاش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن بەدەننىڭ بىرەر جايى ئازابلانماق: قەيەر ئاغرىسا، جان شۇ يەدەر (ماقال). * سەھەرنىڭ سوغۇقى پۇتلىرىنى كۆيۈشتۇرۇپ، قېيىندىلەر تىلۈەتكەن يەرلەرنى ئېچىشتۇراتتى ۋە چىملىدىتىپ ئاغرىتاتتى.

ئاغرىنماق پ ① رەنجىمەك، نارازى بولماق، خاپا بولماق: «ئۇنىڭغا كىمۇ خەۋەر قىلغاندۇ؟ ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» مېھرىبان ئەزىزنىڭ پۇتىنى كېسىشكە ئوكايلىقچە كۆنمەيدۇ ۋە بۇ ئىشتا سۆلتاندىن ئاغرىنىدۇ. ② چىدىماسلىق قىلماق: نۆۋەتنى كەلگەندە ئۆزىنىڭ قورسىقىغا بىرەر جىك گۆش ئېلىپ يېيىشكىمۇ ئاغرىنىدىغان بۇ ئادەم تاپقان ـ تەرگىنىنى يىغىپ ـ توپلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئاغزاكى سۈپ. نۇتۇق جەريانىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان، يازما ئەمەس: ئاغزاكى ئىمتىھان. ئاغزاكى جاۋاب. * ... تەكشۈرۈشنى ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، تىزىملىغۇچى ئايال ۋاقىت، ئىش تەرتىپى، تېخنىكا ئۆلچىمى، ئاغزاكى جاۋاب كاتەكچىلىرىنىڭ ئاخىرىغا قاتار تۆت نۆل قويىدى.

ئاغلاقچى ئى. دىئال. ① ھەيدىگۈچى، سۈيلىگۈچى، نازارەتچى. ② چېقمىچى، گەپ توشۇغۇچى.

ئاغما ئى <مات> تۇز سىزىق ياكى بىر تەكشىلىك بىلەن ئۆزئارا كېسىشكەن ئەمما

ئۇنىڭغا تىك بولمىغان تۇز سىزىق.

ئاغما پرنزما <ماتـ> يان قىرى ئاساسقا تىك بولمىغان پرىزما.

ئاغماق پ ① بىرەر تەرەپكە يېتىپ قىيا ھالەتكە كەلمەك، قىيسايماق: ھارۇدىكى يۇك سول تەرەپكە ئېغىپ ھارۇا ئۆرۈلۈشكە باشلىغاندا، ھارۇنىڭ ھارۇنى دەرھال توختاتتى. ② توغرا يولدىن ياكى بەلگىلىك يۆنىلىشتىن چەتـ نىمەك، چەتكە چىقماق: ئايروپىلان ھاۋا يولى يۆنىلىشىدىن ئاغدى. ③ كۆچمە. غەلىتە، بىر قىسما بولماق: نېمە ئۈچۈندۇ يۈرىكىم بىردىنلا ئېغىپ، سارا سىمگە چۈشۈپ قالدىم. ④ بىرەر تەرەپكە يۆنەلمەك، قارىماق: ئاغدى كۆزى، كۆردى ئۇندىن تال ـ تال دورىنى، كۆردى ئوماق جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان يارىنى، چەكتى شۇنداق ئىشتىياقنىڭ تاتلىق ھېسلىرى، بىر يېقىملىق سەزگۈ بىلەن قەلبى تارىنى. ⑤ كۆچمە. بىر تەرەپكە ئۆتمەك، يۆتكەلمەك، مايىل بولماق، يان باسماق: ھازىرقى زامانىدا كىم ئەمەلدار بولسا كىشىلەر شۇنىڭ تەرەپدارى بولۇپ ئۇنىڭغا ئاغدۇ.

ئاغمىچى ئى ① گېپىدە تۇرمايدىغان، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، مەيدانسىز، ئىرادىسىز ئادەم، ئىككى يۈزلىمىچى: ــ ئەمدى تېخىمۇ تۇتۇرۇقسىزلاشتىڭ، بىردەمدىلا ئىنقلابچى، بىردەمدىلا ئاغمىچى! ــ دەپ ئاچچىقلاندى سۇلتان راخمانغا. ② باش يولدىن، تۇپ نىشاندىن چەتنىگەن، يۇز ئۆرۈگەن ئادەم: ئۇڭ ئاغمىچى. ئوڭ ئاغمىچىلار گۇرۇھى.

ئاغمىچىلار ئى. ئاغمىچىلىق گۇرۇھى ۋە شۇ گۇرۇھ قاتناشچىلىرى: بۇ ژۇرنال ئاغمىچىلارنىڭ ئوتتۇرا گۇرۇھ مەيدانىدا تۇرغان، ئۆزىنىڭ پروـ لېتارىيات ئىنقلابى ئىشلىرىغا ئاسىلىق قىلغانلىقى ۋە ئەكسىلئىنقلابىي بۇرژۇئازىيىگە ساداقەتلىك كۆرسەتگەنلىكىنى سولچىل ئىبارىلەر بىلەن يوشۇرغانىدى.

ئاغمىچىلارچە رەۋ. ئاغمىچىلارغا ئوخشاش، ئاغمىچىلاردەك: ماركس بىلەن ئېنگېلىس بۇ ئىككى تەرەپنىڭ ئاغمىچىلارچە پروگراممىا ئاساسىدا قوشۇلۇشىغا قەتئىي قارشى تۇرغان.

ئاغمىچىلىق «ئاغمىچى» سۆزىنىڭ ئابستـ تراكت ئىسىم شەكلى: ئىككىنچى ئىنتېرناتسىـ ئونال ئاغمىچىلىقى. * بىز ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى جاھىللارغا قارشى تۇرىمىز، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىدىيىلىرى ئۆزگەرگەن ئوبيېكتىپ ئەھۋالغا ئەگىشىپ ئىلگىرىلىيەلمەي، تارىختا ئوڭچىل ئاغمىچىلىق بولۇپ ئىپادىلەندى.

ئاغمىخان ئى. <زوئول> بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، بەدىنى كىچىك، ئۇزۇنـ راق، پۇتلىرى قىسقا بولىدۇ؛ قۇيرۇقى بەدەن ئۇزۇنلۇقىنىڭ يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ، رەڭگى ئاق ياكى سېرىق بولىدۇ.

ئاغۇ ئى. يېزىت. ← **ئوغا** پېغان بىلەن ھەسـ رەت چۈشتى باشىمغا، بىر يېتىمەن ئاغۇ چۈشتى ئاشىمغا. * خېلى بولدى كۆرمىدىم تۇزۇك غىزا، ئىچ ـ ئىچىم ئاغۇ بىلەن توشتى تازا.

ئاغى ئى. ئۇسۇل، چارە، تەدبىر، ئامال، باھانە: سەۋەب: ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىقتا ئاغى بولارمىكىن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغى قىلماق ئۇسۇل ـ چارە تاپماق، ئامال قىلماق، تەدبىر قىلماق: باھانە ـ سەۋەب كۆرسەتمەك: شۇ قېتىمقى ھاشارغا بارماسلىقنىڭ خېلى ئاغىسىنى قىلىپ باقسامۇ مۇمكىن بولمىدى.

ئاغچا ئى ① كونا جەمئىيەتتە باي، بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىغان ئايال خىزمەتچى: ۋاڭ ۋە شاھزادە ئۇچۇن ئىكـ كىدىن ئات قوشۇلغان پوچتا، خېنىم ۋە ئاغچىلار ئۇچۇن چىلان رەڭ دۇخاۋىدا تاشلانغان پەنجىرـ لىك مەپە تەيىار قىلىندى. ② بىراۋغا نىكاھـ لانغان، بىراۋ بىلەن توي قىلغان ئايال؛ خوتۇن: (باست) ــ باشقا ئاغچىلىرى شەرۋاـ نەمنىڭ ئالدىدا بىر ئېغىز سۆزمۇ قىلالمايدۇ

دەيمەن، ــ دېدى شائىيۇغا.

ئاغچا خېنىم كونا جەمئىيەتتە باي، بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئاياللىرىنىڭ ھۆرمەت نامى: ــ گورىيو جاناب راستىنلا گراف ئاغچا خېنىمنىڭ ئاتىسىمىكەن؟ ــ دەپ پىچىرلاپ سورىدى ۋوكى خېنىم.

ئاغچام ئى. ← **ئاغچا**.

ئاغچە ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇچتىن يەتتىگىچە يېرىلىدۇ، گۈلى تاق جىنسلىق، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ، مېۋىسى ئۇزۇن، تورلىشىپ كېتىدۇ تىباھەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئائىلىلەردە قازان يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاغچىلىق ① «ئاغچا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەرۋانەمگە ئاغچىلىق قالتىس يارىشىپتۇ. ② سۆپ. **ئاغچىسى بار، ئاغچىغا ئىگە:** ئاغچىلىق ئادەم بويتاق يىگىتلەردەك باشقىلارغا كۆز سېلىپ يۈرسە ياراشمايدۇ.

ئاغدىماق پ. قېيىدىماق، يامانلىماق؛ باتنىماق: ئۇ خېلى بولدى بىز تەرەپكە ئاغداپ كەلمەيۋاتىدۇ.

ئاغىز (ئاغزى) ئى ① ئىككى لەۋ ئوتتۇرىسىدىكى ئوزۇقلىنىدىغان، سۆزلەش ياكى ئاۋاز چىقىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بوشلۇق: ئۇنىڭ خەلقنى ئازاد قىلىش يولىدا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقى ھازىرغىچە ئەل ئاغزىدا سۆزلىنىپ كەلمەكتە. * دىۋە ئاغزىنى ئېچىپ، قىزغا ھۇجۇم قىلدى. ② ئىككى لەۋ ۋە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە تېگىپ تۇرغان جايى، ئەتراپى: ئاغزىغا سۆيۈپ قويماق. ③ كۆچمە. سۆزلىگۈچى كىشى: ئادەم: كۆپ ئىغىز بىر بولسا، بىر ئىغىز يېگىلىدۇ (ماقال). ④ ئېتىش قورالىلىرىنىڭ ئوق ئېتىلىپ چىقىدىغان تۆشۈكى: مىلتىق ئاغزى، زەمبىرەك ئاغزى. ⑤ ئىچى بوش، كاۋاك بولغان نەرسىلەرنىڭ كىرىش-چىقىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان جايى، تۆشۈكى: قۇدۇقنىڭ ئاغزى. تاغارنىڭ ئاغزى. * قىشلىق كۆكتات ئۇرۇسىنىڭ ئاغزى مەھكەم ئېتىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇرۇقدىكى كۆكتاتلار مۇزلاپ قالدى. ⑥ **مەلۇم جايىنىڭ باش-لىنىش، كىرىش-چىقىش جايى:** كوچا ئاغزى. * بىز ئىككىمىز بازار كۈنى شەھەر كوچىسىنىڭ ئاغزىغا يېتىپ كېلىشىمىزگىلا توخۇ-تۆخۈم سېتىۋالغانلار ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى.

ئاغزى ئاغزىغا تەگمەي ئاغزى بىسقماي، تۇخۇماي، ئارقىسۇئارقا، ئۇزۇلدۇرمەي: مەڭگۈ قىزىل بىر كىشى تۇلۇمدەك سەمرىپ كەتكەن توپاقنىڭ قوۋۇرغىسىنى سىلاپ كۆرۈپ، ئاغزى ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى.

ئاغزى باتۇر ھېچكىمگە رىئايە قىلماي ۋە ھېچنىمىدىن ئەيمەنمەي سۆزلەۋېرىدىغان، گېپى چوڭ، ئاغزىدا بار، ئەمەلىيىتى يوق.

ئاغزى بار سۆزلىيەلەيدۇ، سۆز قىلىشنى بىلىدۇ، قىلىدىغان گېپى بار: ئۇكا، بايقاپ سۆزلە، خەقنىڭمۇ ئاغزى بار ئەمەسمۇ؟

ئاغزى بارماسلىق ئېيتىشقا، سۆزلەشكە تىلى بارماسلىق، جۈرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: مەن ئۇنىڭغا شۇنچە ئاچچىقىم كەلگەن بولسىمۇ، جاۋابلىشىشقا ئاغزىم بارمىدى، چۈنكى ئۇ ماڭا ئاتا ئەمەسمۇ؟

ئاغزى بازار سۆزلەپ تۇرىدىغان، ئاغزى تىنمايدىغان، خۇش چاقچاق: شوپۇر ئۇستام ماڭا ــ چاتاق يوق ئاكا، خۇدا خالىسا، ئەتە ئەتىگەندە ماڭمىز، ئېغىرلىرىنى ماشىنا كۆتۈرىدۇ، شۇنچە يۈكنى كۆتۈرگەن ماشىنا چۈجىچىلىك سىلىنى كۆتۈرەلمەمتى، يەنە مېنى چۆچىگە ئوخشاتتى دەپ رەنجىمىسىلە، مېنىڭ ئاغزىم بازارراق، خاپا يۈرۈشنى خالىمايمەن، ــ دېدى.

ئاغزى بوش قورسىقىدا گەپ ياتمايدىغان، سىر ساقلىيالمايدىغان: ياق، مەنسۇرنىڭ چۈشىنىشچە، ئۇ ئاغزى بوش يىگىتلەردىن ئەمەس،

هازىرغچە بىرنەچچە قېتىم دۇشمەنىنىڭ قولىغا چۈشكەن بولسىمۇ، مالىلارنىڭ قايسى ئىسكىلاتىتىن چىققىنىنى ئېيتىپ قويمىدى.

ئاغزى ـ بۇرنىغچە تويماق قاتتىق پۇشايمان قىلماق، بىزار بولماق، ئۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلماسلىق قارارىغا كەلمەك: ئابدۇل بېقىپ چوڭ قىلغىنىمىزنىڭ ئۇستىگە، ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ، بىزنى زار قاقشىتىپ ئاغزى ـ بۇرنىمىزغچە تويغۇزدى.

ئاغزى بۇرنىنى قان قىلماق ئەجەللىك زەربە بەرمەك، قاتتىق ئەدىبىنى، جازا ـ سىنى بەرمەك: خەلق تەرىپىدىن ئەدىبىنى يەپ ئاغزى ـ بۇرنى قان قىلىنغان زومىگەرلەرنىڭ كۆنى بارغانسېرى قېيىنلاشماقتا.

ئاغزى بۇزۇق ← ئاغزى بىزەپ: نومۇس ـ سىز، ئاغزى بۇزۇق ئادەم بىلەن سەن ـ پەن دېيىشىپ كۆڭۈلنى رەنجىتىشنىڭ ھاجىتى نېمە؟

ئاغزى بىزەپ سەت، يامان گەپ قىلىدىغان: ئاغزى بىزەپ ئادەم. * ئاغزى بىزەپ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ياخشى گەپنىڭ چىقىشى تەس.

ئاغزى بېسىقماق ← ئاغزى بېسىلماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھە دەپ قىزىق پاراڭلارنى قىلىۋاتقان خەلقەمنىڭ بىردىنلا ئاغزى بېسىقىپ قالدى.

ئاغزى بېسىلماق گەپ ـ سۆزنى توختاتماق، سۆزى تۈگىمەك، جىم بولۇپ قالماق: ئەمدى تولا خاپا بولماستىن نەچچە ئون كۈن تالاغا چىقماي ئۆيدە ياتسىلا، خەقنىڭ ئاغزى بېسىلسۇن، ئاڭغۇچە بىرگەپ بولار!

ئاغزى بىسەرەمجان ئاغزىغا كەلگەنىنى سۆزلەۋېرىدىغان، ياخشى ـ يامان سۆزنى ئىلغىمايدىغان: ئاغزى بىسەرەمجان ئادەم.

ئاغزى پالۋان ← ئاغزى باتۇر جەمئىيەتتە ئاغزى پالۋان، لېكىن ئەمەلىيەتتى يوق ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەس.

ئاغزى پىششىق ← ئاغزى چىلك: شاۋۇدۇن ئاغزى پىششىق كىشى بولۇپ، باشقىلارنىڭ قانداقلىكى سۆزلىرىنى ئاڭلىسا، ئىككىنچى بىر ئىنسانغا تىنمايتتى.

ئاغزى تەگمەك ئاش ـ تاماق، يېمەك ـ ئىچمەكىكە ئېغىز تەگكۈزمەك، يەپ كۆرمەك، تېتىپ باقماق: ـــ بۇ قوغۇنغا تېخىنكىنگىمۇ ئاغزى تەگسۇن. ـــ دېدى خەلچەم ئۇيالغىنىدىن يۈزىنى تۆتۈپ ۋە قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئىشكىكە قاراپ ئېتىلدى.

ئاغزى تۆۋاقلانماق گەپ ـ سۆزدە داۋلى تېپىپ بېرەلمەي مات بولماق، ئالدى توسۇلۇپ قالماق: ئەمدى ئۇنىڭ ئاغزى تۆۋاقلىنىدىغۇ، دەپ ئويلىۋىدىم، نەدىكى، دەيدىغانلىرى يەنە بار ئىكەن.

ئاغزى چاققان ← ئاغزى ئىتتىك: ئۇ: ـــ پېقىرنىڭ قول ئاستىدا ئاغزى چاققان، بىرنى سورىسا ئۇنىغا جاۋاب بېرىدىغان بىر پايلاقچى بار، ئۇنى بىللە ئالغاچ بارسىلا، ئۆزلىرىگە يار ـ ھەمدەم بولۇر، ـــ دېدى.

ئاغزى چىلك گەپنى ئىچىدە چىلك ساقلايدىغان، ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى ئاسانلىقلىچە باشقىلارغا ئېيتمايدىغان، كىشىگە سىر بەرمەيدىغان: ئاغزى مەھكەم: ...بۇ ھاشىمنىڭ ئىشى بولسا كېرەك، ئاغزىمزلا چىلك بولسا، ناسىر يەنىلا ئىشنى ئوڭلايدۇ.

ئاغزىدا بار ھەممە ئىشنى ئاغزىدىلا قىلىدىغان، ئەمەلىيىتى يوق.

ئاغزىدا شەھەر ئالماق قولىدىن ئىش كەلمىسمۇ، پو ئاتماق: مەمەت ئىش قىلىك دېسە يوق، گەپ قىلىك دېسە ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان ئادەم.

ئاغزىدا قالماق ① تاماق ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنىڭ تەمى ئۇزاققىچە سەزگۈسىدە ساقلانماق: ـــ «قارا كوسەي»نىڭ گېپىنى تولا قىلسەن، شېكەر كۆلدە يېگەن ھېلىقى قوغۇنىنىڭ تەمى ئاغزىڭدا قاپتۇكەنىدە، ـــ چاقچاق قىلدى سېيىت دوستىغا. ② دېمەكچى بولغان سۆزنى دېيەلمەي قالماق: سۆزلەۋېتىپ سۆزنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي توختاپ قالماق: «ئۇلۇتۇر!...» ئانىنىڭ سۆزى

ئاغزىدا قالدى، بەگ ئېتىلىپ بېرىپ ئانىسىنىڭ بېقىنىغا زەردە بىلەن تەپتى.

ئاغزىدا گېپى بار سۆزلىيەلەيدۇ، داۋلىغا ئىگە: بىزغۇ مۇنداق دەۋاتىمىز، ئەمما ئۇلارنىڭمۇ ئاغزىدا گېپى بارده.

ئاغزىدىكى ئاشنى تارتىۋالماق ← **ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالماق:** ــ مۇنداق بوشاڭلىق قىلساڭ، باشقىلار سېنىڭ ئاغزىڭدىكى ئاشنىمۇ تارتىۋالىدۇ، ــ دېدى ئانا ئوغلىغا رەنجىپ.

ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالماق باشقىلارغا تېگىشلىك مەنپەئەتنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، باشقىلارنىڭ قولىدىكى، ئىلكىدىكى نەرسىنى ھەر باپ بىلەن ئۆز قولىغا كىرگۈزۈۋالماق: مېنىڭ بۇ ئىدارىگە يۆتكىلىپ كېلىشىمگە ئۇ نېمانچە قارشى تۇرىدىغاندۇ، مەن ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالىدىغانىدەك، دەپ ئويلايتتى ھاشىم زىياۋۇدۇن توغرىسىدا.

ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن ← **ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن** بىز بىرقانچىمىز ھېلىقى توپىلاڭچىنى قىستاپ كەلدۇق، يېقىنلاپ بېرىپ قارىسام، ۋاھ، تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن بىر شۇمتەك ئىكەن.

ئاغزىدىن بۇلاق قىلماق قاتتىق توۋا قىلدۇرماق، ئۇنداق ئىشنى قىلىشقا ئىككىنچى جۈرئەت قىلالمايدىغان قىلىۋەتمەك: ھاشىم قارىنى كۆپچىلىك ئارىغا ئېلىۋېلىپ ئاغزىدىن بۇلاق قىلىۋەتتى، ئۇ ھازىر «مولىلام مۇشۇك».

ئاغزىدىن چۈشۈرمەسلىك ① دائىم ئەسلەپ ياخشى گېپىنى قىلىپ تۇرۇش: ئىلىياس ئەپەندىنىڭ ئۆتكۈر سۆزلىرى، تەمكىن ھەرىكەتلىرى، ئوقۇغۇچىلارغا بولغان غەمخورلۇق ــ كۆيۈمچانلىقلىرى كىملەرگە تەسىر قىلمىغان. كىملەر ئۇنى ئويلىمىسۇن، ھەممىسى ئۇنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ② بىرەر ئىش ياكى گەپنى تەكرار ئېيتىش: كېرەم مۇئەللىمنىڭ سۆزىنى ئۇنتۇپ قالماي دېدىمۇ، ئىش قىلىپ، ئۆيىگە بارغۇچە ئاغزىدىن چۈشۈرمەي يادلاپ ماڭدى.

ئاغزىدىن چىقىپ كەتمەك تۈيۇقسىز، ئويلىمىغان يوق دەپ تاشلىماق، تېگىشلىك بولمىغان گەپلەرنى سۆزلەپ سالماق: ئۇ گەپنىڭ ئاغزىمدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزەممۇ تۈيماي قالدىم.

ئاغزىدىن سائەت چىقماق ئەمەلىيەت بۇرۇن ئېيتىلغان سۆز بىلەن ئۇدۇل چىقىپ قالماق، دېگىنى راستقا ئايلانماق، دېگىنى كەلمەك: ئۇنىڭ ئاغزىدىن سائەت چىقىپ كەتكەنمۇ نېمە، بۇ ئىش ئۇنىڭ بۇرۇن ئېيتقانلىرى بىلەن ئوپمۇئوخشاش بولۇپ چىقتى.

ئاغزىدىن سۆز ئالماق ← **شۇ ئىش توغرىسىدىكى پىكرىنى ئاڭلىماق:** نېمىلا بولسا ئۇنىڭ ئۆز ئاغزىدىن سۆز ئېلىۋالدۇق، ئەمدى شۇ بويىچە ئىشلەۋېرىمىز، مەسىلە چىقسا ئۆزى جاۋابكار بولىدۇ.

ئاغزىدىن سۆزى چۈشۈپ قالدىغان ← **ئاغزىدىن گېپى چۈشۈپ قالدىغان:** ۋاي، ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزى چۈشۈپ قالاي دەۋاتسا، ئۇ قانداق قىلىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلالىسۇن!

ئاغزىدىن سۈت پۇراپ تۇرىدىغان تېخى ياش، كىچىك، بالاغەتكە يەتمىگەن: مەن ئىسمىغا قاراپ چوڭلا ئادەمگە ئوخشايدۇ دېسەم، تېخى ئاغزىدىن سۈت پۇراپ تۇرىدۇغۇ بۇنىڭ.

ئاغزىدىن شۆلگەيلىرى ئاقماق ① تەمەخورلۇق قىلماق، نەپسى تاقىلدىماق. ② ھەددىدىن ئارتۇق ماختىماق، ئادەتتىن تاشقىرى خوشامەت قىلماق.

ئاغزىدىن شېكەر تامماق ← **ئاغزىدىن ھەسەل تامماق.**

ئاغزىدىن كەتمەك سۆزلەپ قويۇپ بالاغا قالماق، پېشكەللىكە ئۇچرىماق، زىيان تارتماق.

ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىقماق كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە لوللىق، ھېيلىگەرلىك قىلماق، ئۇستىلىق ئىشلەتمەك:

ئۇچىنچى كىشىنى بۆلەكچە خۇي - مىجەزلىك... ئوغلىمىزنىڭ ھېلىتىنلا ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن چىقىپ، ئۆزىگە ئامراق قىلىۋېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ.

ئاغزىدىن گېپىنى چۈشۈپ قالماق گېپىنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، بوشاڭ، لايغەزەل، لامزەللە.

ئاغزىدىن ھەسەل تامماق باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان يېقىملىق، شېرىن سۆز قىلماق.

ئاغزىدىن ئوت يانماق ئەيىبەنىمەستىن، تەپ تارتماستىن ئۆتكۈر ئىبارىلەر بىلەن ھەق گەپنى قىلماق.

ئاغزى شاللاق قورسىقىدا گەپ ياتمايدىغان، ئورۇنسىز، تېتىقسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان: گېپى تولا.

ئاغزىغا ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق يامان سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىماق.

ئاغزىغا ئالماق ① يېمەك، ئىچمەك: مەن بىر كۈن ئاغزىمغا ھېچ نەرسە ئالمىدىم. ② بىرەر سۆزنى سۆزلىمەك، ئېيتماق: — سەن ئىككىنچى بۇنداق گەپنى ئاغزىڭغا ئالما، — دېدى خوتۇنغا ئېرى سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ. ③ بىراۋنىڭ ئىسمىنى (نامىنى) ئېيتىپ ئەسلىمەك: يىغىندا ئىدارە باشلىقى بىر ئادەمنى تازا ماختىدى، لېكىن باشقا ھېچكىمنى ئاغزىغا ئالمىدى.

ئاغزىغا بالا تەگمەك ① تېتىقسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان، ۋالاقتەككۇر، ئاغزى يامان، ئاغزى بېزەپ: ھەي، ئاغزىغا بالا تەگمەن، تولا ئادەم بىلەن جاۋابلاشما. ② ئاغزى بېسىلماي يىغلاپ تۇرىدىغان: نېمانچە تولا يىغلايدىغاندۇ؟ تازا ئاغزىغا بالا تەگمەن بالا ئىكەن - دە بۇ.

ئاغزىغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك سۆزلەمەي، ئىپادە بىلدۈرمەي، جىم تۇرۇۋېلىش ھەققىدە ئىشلىتىلىدىغان ئوخشىتىش فورمىسى: ھەي، مۇشۇنداق پۇرسىتى كەلگەندە سۆزلەمەسەن، ئاغزىڭغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك گۆشىيىپ ئولتۇرۇسەنغۇ؟

ئاغزىغا چۈدەن چىچماق بەزى كىشىلەرنىڭ ئىنتايىن ھۇرۇن، ئىش ياقماس، ئادەتتىن تاشقىرى لەقۋا ۋە بوشاڭلىقىنى تەرىپلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاغزىغا سالماق يېمەك: مايسىخان ئاچا زورغا كۈلۈمسىرەپ چۆچۈرىدىن بىرنى ئاغزىغا سالدى.

ئاغزىغا سۇ تېمىتماق سەكراتقا چۈشۈپ قالغان، جان تالىشىۋاتقان، ئۆلۈم ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە ئۇرۇنماق: توختى ئۆيگە كىرىپلا كاڭدا ھوشسىز ياتقان ئانىسىنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتتى - دە، بىردىنلا چىرايى ئۆڭۈپ، قوللىرى بوشىشىپ كەتتى.

ئاغزىغا سىرىق سۇ كەلمەك ئاش - تاماق ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنى كۆرۈپ يېيىشكە تەقەززا بولماق، يېگۈسى كەلمەك: ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانىمۇ، ئەتىمالىم، ئاشخانا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، تۇرلۇك تائام ھىدى بۇرنىغا ئۇرۇلۇپ، ئاغزىغا سىرىق سۇ كېلىپ كەتتى. * ئۇ كىر قولىدا تۇتۇپ تۇرغان بىر پارچە نانىنى ئاغزىغا سالدى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان بالىنىڭ ئاغزىغا سىرىق سۇ كېلىپ كەتتى.

ئاغزىغا قاراپ قالماق ① قىلىنىۋاتقان گەپ - سۆزلەرگە ھەيران قالماق، تاڭ قالماق: ئۇرۇمچىگە بېرىپ كەلگەن ھارۇنكەشىلەر ئۇ شەھەردىكى ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلار توغرىسىدا ھېكايە قىلسا، سودىگەرلەر ئۇ يەردە ئوقەتىنىڭ قالتىسلىقىنى سۆزلىشەتتى، ئاڭلىغانلار ھەيران بولۇشۇپ، ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالاتتى. ② بىراۋنىڭ يولىورۇقى، مەسلىھىتىگە قاراشلىق بولۇپ قالماق، بىرنېمە دېيىشىنى كۈتمەك: — ئاكا، — دېدى سەمەت قادىرغا يېلىنىپ، — تېزرەك بىرنېمە دېمەمسەن، بىز سېنىڭ ئاغزىڭغا قاراپ قالدۇق، سەن نېمە دېسەڭ بىز شۇنى قىلىمىز.

ئاغزىغا قارىماق ① بىراۋنىڭ بىرەر نەرسە دېيىشىنى، گەپ قىلىشىنى كۈتمەك: ــ مەن جىقلا ۋالاقلىۋەتتىم، ئەمدى سىلەرنىڭ ئاغزىڭلارغا قارايمەن، خوش، قېنى ھاشىردىن باشلايلى، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن نېمە خىزمەت بىلەن شۇغۇللانماقچىسەن؟ ــ دېدى تۇرغۇن. * يېڭى ھاكىم بۇ خەتلەرنى ئوقۇۋاتقاندا، تۇڭىچى ھاكىمنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇراتتى. ② بىراۋنىڭ گېپىگە قاراپ ئىش قىلماق، بويسۇنماق، باش ئەگمەك: ياقۇبنىڭ دادىسى ئاچچىقلىنىپ: ــ بالا دېگەن ئاتا ــ ئانىنىڭ ئاغزىغا قارايدۇ، سەن كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قانچىلىق سەكپارە بولۇپ كەتكىنىمنى بىلەمسەن، ــ دېدى.

ئاغزىغا قۇرۇق ئەمچەك سالماق يالغان ۋەدىلەر بىلەن ئالدىماق، گوللىماق: ــ قاچانغىچە ئاغزىمىغا قۇرۇق ئەمچەك سالىسىز، ئالتە ئايدىن بېرى كۆزىڭىزگە قاراپ كەلدىم، بۈگۈن ئەتە دەپ مۇشۇ كۈنگىچە سۆرەپ كەلدىڭىز، ئەمدى ئوشۇق تاقەت قىلالمايمەن، راست گېپىڭىزنى ئېيتىڭ! ــ دېدى رىشت شۇجىنىڭ كۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ.

ئاغزىغا قۇرۇق قوشۇق سالماق ← **ئاغزىغا قۇرۇق ئەمچەك سالماق:** ــ قاچان بارسىمز ئۇكا، بۇ گەپ بىرنەچچە قېتىم بولدى، مەنمۇ ئازراق بىلىۋالاي، ئاغزىمىغا نېمىشقا قۇرۇق قوشۇق سالىدىغانسىز، ــ دېدى ئابدۇرەھىم شائىخەي سۆھبەتدىشىغا.

ئاغزىغا كەلگەننى بوغۇزىغا يۇتماسلىق ئاغزىغا نېمە كەلسە شۇنى ياندۇرماي سۆزلەۋېرىش، ھېچقانداق سۆزنى ئايىماسلىق.

ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلىماق ← **ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈمەك:** جياڭ جيېشى كۆرۈھەنىڭ ئىشپىيونلار باشلىقلىرىدىن بىرى بولغان چېن لىغۇ بىرنەچچە ئەكسىيەتچى لۈكچەكنى يالاپ «تۇرمۇش مەسلىكى» دېگەن نەرسىنى يازدۇرۇپ، ئاغزىغا كەلگەنىنى بىلجىرلاپ گومىنداڭنىڭ فاشىزمىنى تەرغىپ قىلغان.

ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈمەك توغرا-خاتانى، ياخشى-يامانىنى ئايرىماستىن، خىيالىغا كەچكەننى سۆزلىمەك: بەزى تۇتۇرۇقسىز ئادەملەر ھە دېسىلا ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈپ كىشىلەرنىمۇ بىزار قىلىدۇ، ئۆزىنىمۇ رەسۋا قىلىدۇ.

ئاغزىغا كەلگەننى دېمەك ← **ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك:** ــ بولدى خېنىم، ــ دېدى كۆتىيۇر خېنىم، ــ ئاغزىڭىزغا كەلگەننى دەۋەرمەڭ.

ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك ئويلىماي، توغرا-خاتاسى بىلەن ھېسابلاشماي، خىيالىغا نېمە كەلسە شۇنى دېمەك: يامۇلنىڭ بىر يايىسى ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىگەنچە يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن يامۇل تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېتىپ باراتتى.

ئاغزىغا كۆچىمەك گەپكە زورلىماق، گەپ بىلەن ئىش قىلماق،

ئاغزىغا كىلىپ قالماق ئۇشتۇمتۇت، تاسادىپىي، بىردىنلا ئېسىگە كەلمەك: ئۇ گەپ شۇ يەردە مېنىڭمۇ ئاغزىمغا كىلىۋىدى، ئەمما بەزى ئىشلارنى ئويلاپ، دېمىدىم. * ئاغزىمغا كىلىپ قالدى دەپ تاشلىدىم، ئۇنىڭغا رەنجىمەس.

ئاغزىغا گەپ سىلىپ بەرمەك نېمە دېيىشى كېرەكلىكىنى دەپ بەرمەك: ئۇگىتىپ قويماق: ــ بالام، ئاغزىڭغا سىلىپ بەرگەن گەپنىمۇ قاملاشتۇرۇپ دېيەلمەيدىكەنمۇ؟ ئەمدى قالغان ئىشنى ئۆزەڭدىن كۆر، ــ دېدى ئەمەت ئاكا ئوغلىدىلىشاتقا.

ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالماق سۆزلەيدىغان گەپ تاپالماي قالماق: تاسادىپىي ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىمدىن بىردەمگىچە ئاغزىمغا گەپ كەلمەي قالدى.

ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلالماي قالماق.

ئاغزى قۇلىقىغا يەتمەك قاتتىق خۇشاللانماق، ئادەتتىن تاشقىرى خۇرسەن بولماق: ــ ساقال سالىمساق بولمىدى، ئەمدى مۇنچە قوناققا... ــ دېدى ئايخان، بەختى ئاخۇن، ئاغزى

يېتىپ قۇلاققا.

ئاغزى قېتىقتا كۆيمەك دۇچ كەلگەن ئوڭۇشسىزلىقلاردىن ساۋاق ئالماق، تەجرىبە ـ ساۋاقنى ئەستە تۇتماق: بارات ئاخۇننىڭ مەردلىكى باشقا ئەزالارغا بېسىم بولۇپ، ئاز ـ تولا نەرسىلىرىنى تاپشۇرۇشقان بولسىمۇ، لېكىن بەزىلەرنىڭ ئاغزى نەچچە قېتىم قېتىقتا كۆيگەنلىكتىن، چارۋىلىرىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ سېتىۋېتىشتى ياكى ئىشەنچلىك جايلارغا يوشۇرۇشتى.

ئاغزى قىچىشماق گەپ قىلغۇسى كېلىپ كەتمەك: ئۇلار روزىمەتنى گەپكە سېلىپ بىردەم ـ يېرىمدەم كۆڭۈل ئېچىشنى ئۆزىگە ئەرمەك قىلىۋالغاچقىمۇ ئۇنى كۆرگەن هامان ئاغزى قىچىشىپ قالاتتى.

ئاغزى كالۋا ① ئاغزى گال، گېپىنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، گەپ قىلىشنى بىلمەيدىغان: ئۇنىڭ ئاغزى كالۋا، ئىككى ئېغىز گەپنى ئوڭشاپ قىلالمايدۇ. ② قالايمىقان گەپ قىلىدىغان. ياخشى ـ يامان گەپنى ئايرىماي دەۋېرىدىغان، ئۇنىڭ گېپىگە دىققەت قىلماڭ، ئۇ شۇنداق ئاغزى كالۋا ئادەم.

ئاغزى كالۋالاشماق هودۇقۇپ ئاغزى گەپكە كەلمەي قالماق، تىلى كالۋالىشىپ سۆزلىيەلمەي قالماق.

ئاغزى كەلمەك ئاغزى سۆزگە ئادەتلەنمەك، سۆزلىيەلەيدىغان بولماق، تىلى كېلىدىغان بولماق: جاڭ شۇجىنىڭ ئۇيغۇرچە گەپكە خېلى ئاغزى كېلىپ قالدى.

ئاغزى كۆيمەك بالاغا قالماق، باش ئاغرىقى تېپىۋالماق: ـــ هوي ساراڭ. خېنىم دە، ئاغزىڭ كۆيىدۇ، ـــ دېدى يەنە بىر كېنىزەك.

ئاغزى كۈچلۈك ـــ **ئاغزى باتۇر:** ئاغزى كۈچلۈك ئادەم.

ئاغزى گەپكە كەلمەي قالماق بىرەر ئىشتىن قاتتىق هاياجانلىنىپ هودۇققانلىقتىن تىلى كالۋالىشىپ سۆزلىيەلمەي قالماق: سىزنى تەربىيىلىگەن پارتىيىگە رەهمەت دېدىم، شۇ گەپ بىلەن تەڭلا كۆزۈم ئىختىيارسىز ياشقا تولۇپ، ئاغزىم گەپكە كەلمەي قالدى.

ئاغزىڭدىن چىقارما باشقىلارغا ئېيتما: بۇ گەپلەرنى ئاغزىڭدىن چىقارغۇچى بولما، بالاغا قالىسەن!

ئاغزىڭغا باق ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە.

ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ـــ **ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە:** ـــ ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە، جېنىڭدىن تويۇپ تۇرامسەن؟ ـــ دېدى جۈمە خوتۇنىغا.

ئاغزىڭغا تاش ـ تۇپراق شۇملۇق، بالا ـ قازا، پېشكەللىك، بەختسىزلىك كەلتۈرىدىغان سۆزلەرنى قىلغۇچىلارغا رەددىيە قىلىپ ئېيتىلىدىغان ئىبارە: ـــ راست ئاغزىڭغا تاش ـ تۇپراق، ئامانىنىسا ئاغىچا خېنىم، بولدىمۇ ئاداش، ـــ دېدى يەنە بىر قىز.

ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە ئويلاپ، نېمە دەۋاتقانلىقىڭنى چۈشىنىپ سۆزلە، ناباب، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلما: ئاياللار مەسىلىسىدە ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە. * شاڭيۇ ـــ بولدى، ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرىمىز، ـــ دېدى

ئاغزىڭغا قەنت ـــ **ئاغزىڭغا ياغ:** بۇ خۇش خەۋىرىڭ ئۈچۈن ئاغزىڭغا قەنت.

ئاغزىڭغا ماي ـــ **ئاغزىڭغا ياغ.**

ئاغزىڭغا ناۋات ـــ **ئاغزىڭغا ياغ.**

ئاغزىڭغا ياغ بىرەر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن كىشىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ئېيتىلىدىغان ئىبارە: مۇئەللىم، ئاغزىڭىزغا ياغ، قىزىمىزنىڭ ئالىي مەكتەپكە كىرگەنلىكى هەققىدە خۇش خەۋەر كېلىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن ـ هە!

ئاغزىڭ قېنى دېسە، بۇرنىنى كۆرسىتىدىغان ـــ **دۈمبىسى قىچىشسا گەدىنىنى تاتىلايدىغان.**

ئاغزىڭنى باس ـــ **ئاغزىڭنى يۇم:** ـــ ئاغزىڭنى باس، نازى! ـــ دەپ ۋارقىرىدى گورىيو بوۋاي.

ئاغزىڭنى چايقاپ گەپ قىل لايىقىدا، مۇۋاپىق گەپ قىل؛ بىمەنە، يالغان، تېتىقسىز

گەپ قىلما: «ئاغزىڭنى چايقاپ گەپ قىل ـ ھە!» نۇرامىنەممۇ جىددىي تۇس ئېلىپ مارجان بۈۋىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە مىختەك قادىلىپ قارىدى.

ئاغزىڭنى يۇم ① گېپىڭنى توختات!، سۆزلىمە! ② يىغاڭنى توختات: ـــ ئاغزىڭنى يۇم! كېچىچە يىغلاپ چىققىنىڭ يەتمىدىمۇ؟! ـــ دېدى مەريەمخان بالىسىغا.

ئاغزى مەھكەم ←← ئاغزى چىڭ: باۋۇدۇنمۇ بۇ مەسىلىدە ئۇنىڭدىن قېلىشمايدۇ، ئىككىسىنىڭمۇ ئاغزى مەھكەم.

ئاغزىمغا چىش چىققاندىن بۇيان ←← ئاغزىمغا چىش چىققاندىن بېرى.

ئاغزىمغا چىش چىققاندىن بېرى چوڭ بولۇپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولغاندىن بېرى: ئاغزىمغا چىشىم چىققاندىن بېرى بۇ يەرگە كېلىپ باقماپتىمەن.

ئاغزىمنى ئاچما مېنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلما، مېنى سۆزلەتمە: ـــ ھەي، تولا ئاغزىمنى ئاچما، بىكاردىن ـ بىكارغا دىلىڭ ئازار يەپ قالىدۇ، ـــ دېدى ھېلىقى ئادەم، يېنىدا ئۇنى مەسخىرە قىلىپ تۇرغان بىرىگە.

ئاغزىنى ئاچماق سۆزلىمەك، گەپ قىلماق: قارىسىلا، شۇ بالىمىز يىگىت بولۇپ، ئاغزىنى ئېچىپ تەلەپ قويغىنى مۇشۇ، بالىنىڭ تەلىپى يەردە قالمىسۇن، ـــ دېدى سائادەتخان ئېرىگە، ـــ گەپ قىلسىلىچۇ، بالىنىڭ تەلەپ قىلغانلىرىنى قاچان ئەۋەتىمىز.

ئاغزىنى ئەتمەك سۆزلەش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلماق؛ سۆزلىيەلمەيدىغان قىلىپ قويماق.

ئاغزىنى بوغۇپ قويغان كالىدەك مەلۇم بىر ئىش ياكى بىرەر مەسىلىگە نىسبەتەن پوزىتسىيە بىلدۈرمەي، گەپ ـ سۆز قىلماي شۈك تۇرۇۋالغانلىقنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاغزىنى بۇزماق ئەدەب ـ ئەخلاققا يات يامان گەپلەرنى قىلماق، تىللىماق: ـــ نېمە ئاغزىڭنى بۇزىسەن، جاننى ئالىدىغان ئىش بولسىمۇ، ئادەمدەك سۆزلىمەمسەن؟ ـــ دەپ ئاچچىقلاندى ئۇ.

ئاغزىنى تاتلىق قىلماق ئىشقا ئاشمايدىغان خام خىياللار بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلماق، ئۆز ـ ئۆزىنى گوللىماق: پاتىمە: بۇ ئاھانەت ئۈچۈن شاھ زۆھرەنى دارغا ئاسماي قالمايدۇ، ئەمدىغۇ شاھزادە مېنىڭ بولار، دەپ ئاغزىنى تاتلىق قىلىپ يۈرگىنىدە، شاھ شەھەردىكى ئۆلىما، ھۆكۈما، دانىشمەن، قۇرئاندازلارنى مەسلىھەتكە چاقىرتىپتۇ.

ئاغزىنى تاتىلىماق سىرنى بىلىش ۋە رايىنى سىناپ كۆرۈش مەقسىتىدە بىراۋنى گەپكە سالماق؛ گەپ ئالماق: سەپىرىمىز ئاخىرلاشقىچە كۈنلەرنى مۇشۇنداق بىر ـ بىرىمىزگە سىڭايان قاراپ ئۆتكۈزۈش مۇمكىنمۇ، ئاخىر مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلىدىم.

ئاغزىنى تۇۋاقلىماق بىراۋنى سۆزدە، داۋلىدا يېڭىپ ئېغىز ئاچالمايدىغان قىلىپ قويماق، گەپتە ئولتۇرغۇزۇپ قويماق: دوختۇرنىڭ بۇ سۆزلىرى مېھرىبان ئاتا ـ ئانىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى، لېكىن ئانىسى دەررۇ ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىپ، بۇنىڭغا رەددىيە بەردى.

* ئەزالارنىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. شۇجى يۇنۇس تۇردىغا «يارايسەن، ئاغزىنى تۇۋاقلىدىڭ» دېگەندەك بېشىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

ئاغزىنى تىيماق ←← ئاغزىنى يىغماق.

ئاغزىنى غېرىچلىماق بىلەرمەنلىك قىلىپ گەپكە ئارىلاشماق، ئۆزىدىن چوڭلار بىلەن گەپ تالاشماق: ـــ باغنى كۆتۈرە ئالمايلى دەپ شۇنچە توسساق، شۇجى ئۇنى دېدى، باتۇر دۈيجاڭ بۇنى دېدى، دەپ ئاغزىمنى غېرىچلاپ، تۈگىمەس ئاۋارىگەرچىلىكنى سېتىۋالدىڭ، ـــ دېدى دادىسى.

ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق ئۆز ئاغزىنى ئۆزى باشقۇرالمايدىغان، ئاغزىغا كەلگەنچە سۆزلەيدىغان، ئاغزىنى يىغالمايدىغان.

ئاغزىنىڭ بېغى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق: — خاپا بولماڭ، — دېدى ھېلىم يېنىدىكى دوستى گۈلنارغا، — بۇ شۇنداق ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق ئادەم، خەقنىڭ كۆڭلىگە كېلەرمۇ دېمەي خىيالىغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدۇ.

ئاغزىنىڭ پاشىسى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.

ئاغزىنىڭ پەچىمى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.

ئاغزىنىڭ پەنجىرى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.

ئاغزىنىڭ نوختىسى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.

ئاغزىنىڭ ئۇچىدا سۆزلەپ قويماق چىن كۆڭۈل، ھەقىقىي نىيەتتىدىن ئەمەس، تەسەللىسىغلا، مۇناقىلا دەپ قويماق: مەن ئۇلار بىلەن يۈرگەندە كۆرۈنۈشتە شۇلار تەرەپ بولۇۋېلىپ ئانچە-مۇنچە ئاغزىنىڭ ئۇچىدا خەلق، مىللەت ھەققىدە سۆزلەپ قويياتتىم.

ئاغزىنىڭ ئىزمىسى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.

ئاغزىنىڭ يۇگىنى يوق ← ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.

ئاغزىنى مايلىماق ← ئاغزىنى يالغىماق: قاسىم بەگ ئاللىقاچان شەنگەننىڭ ئاغزىنى مايلاشقا ئۇلگۈرگەنىدى.

ئاغزىنى ئۇپراتماق گەپ ئاڭلىمايدىغان، گەپ يېمەيدىغانلارغا سۆزلەپ بىكار ئاۋارە بولماق: ئاپا، ئاغزىڭنى ئۇپراتمىغىنا، قانچە دېسەڭمۇ ئاڭلارمىدى؟ ئۇ قانداقلا بولمىسۇن ساڭا ئۆگەي-دە؟

ئاغزىنى ئۇچلىماق نارازىلىق، مەنسىتمەسلىك، كەمسىتىش نىيىتىنى ئىپادىلىمەك: گۈلشەن ھەدىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئاغزىنى ئۇچلىغانچە ئارقىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

ئاغزىنى ئۆمەللىمەك ① سۆزلەشكە تەمشەلمەك: مۇدىر نېمىندۇ ئېيتماقچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى. ② يىغلاشقا تەمشەلمەك: ئۇ تاماق يەۋاتقان بالىسىنى سىلكىشلىۋىدى، بالا ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى.

ئاغزىنى ئېچىپ قالماق ← ئاغزى ئېچىلىپ قالماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يىگىت جۇۋدىلارنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىپ، تۆگە سۈرتىدە بولۇۋاپتۇ، مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن.

ئاغزىنى ئىشقا سالماق ئېغىزغا تايىنىپ ئىش قىلماق، سۆزلىمەك، پىكىر بايان قىلماق: — سىز بۇ ئىشنى قول تېقىپ ئىشلىمەيسىز. پەقەت لازىم تېپىلغاندا ئاغزىڭىزنى ئىشقا سېلىپ ھايداڭچىلىق قىلىپ قويسىڭىزلا ئىش يۈرۈشۈپ كېتىۋېرىدۇ. ماقۇل دەڭ، بىز سىزنىڭ ئابرويىڭىزدىن پايدىلانماقچى، — دەپ يالۇۋۇردى نىياز غوپۇر.

ئاغزىنى ياغلىماق بىرەر مەقسەت ۋە مۇددىئانى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارنى ماددىي نەرسىلەر بىلەن ئالدىماق: ھېيىلگەر باي شۇ ئاخشىمى قازىنىڭ ئۆيىگە ئوغرىلىقچە نۇرغۇن سوۋغا-سالاملارنى ئېلىپ كېلىپ، قازىنىڭ ئاغزىنى ياغلاپتۇ.

ئاغزىنى ياماق قىلماق تىللىماق، ھاقارەتلىمەك: (شەرۋان) نېمە قىلدى بۇ ساڭا شۇنچە؟ (سىيىت) ئاغزىنى يامان قىلۋاتىدۇ.

ئاغزىنى يۇمالماي قالماق ئارتۇقچە خۇشالانماق، ھەددىدىن ئارتۇق سۆيۈنمەك: — قاسىم ئاكا، ئالتۇن مونچاق ئۈچرىدىمۇ نېمە ئاغزىڭىزنى يۇمالماي قاپسىزغۇ؟ — دېدى مەسۇر.

ئاغزىنى يۇماق سۆزلىمەي جىم تۇرۇۋالماق، سۆزلەشتىن توختىماق: دادىسىنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئاغزى يۇمۇلدى.

ئاغزىنى يىغماق قالايمىقان ياكى ئارتۇقچە سۆزلەشتىن توختىماق: — سەن ئورۇنسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان بولۇپسەن، ئەمدى ئاغزىڭنى يىغساڭ بولاتتى، — دېدى ماموت ئاخۇن ئوغلىغا.

ئاغزى هاك قالماق ← **ئاغزى ئېچىلىپ قالماق.**

ئاغزى ئوچۇق روزا تۇتمىغان كىشى، كوزا: روزا تۇتقانلار سەل بۇرۇنراق ئىشتىن چۈشسىمۇ بولىدۇ، ئەمما ئاغزى ئوچۇقلار ئانچە ئالدىرىمسا بولار.

ئاغزى ئېتىلمەك گەپ ـ سۆز، داۋالى ۋە باشقا ئىشلاردا كەتكۈزۈپ قويۇپ ئالدى توسۇلماق، سۆز ئاچالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالماق: ــ بولدىلا، ــ دېدى ئۇ بىر ئامال تاپقانىدەك يېنىكىنە تىنىپ، ــ بىرنەچچە كۈنگە بولسىمۇ يەرنى تېرىۋالاي ئۇلارنىڭ ئاغزى ئېتىلىدۇ.

ئاغزى ئېچىلماق سۆزلەشكە باشلىماق، گەپكە چۈشمەك: بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، يەنە ئۆز ئوغلىنى ماختاشقا باشلاپتۇ. * بۇ قېرىنىڭ ئاغزى ئېچىلىدىمۇ بولدى، ئەگەر ئۇنىڭ گېپىنى توختىتىپ قويمىسا، خۇددى ھەرىكەتلەنگەن ماشىنىدەك توختىماستىن سۆزلەۋېرىدۇ.

ئاغزى ئېچىلىپ قالماق بىرەر ئىش ياكى گەپ ـ سۆزلەرگە ھەيران بولماق، ھاڭ ـ تاڭ قالماق: ئايسىخان ئانا كېرىمنىڭ گېپىنى چۈشەنەلمەي، ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى.

ئاغزى ئېچىلىپ كەتمەك سۆزلەپ كەتمەك ــ بۇ راست گەپ، بۇرادەرلەر يۈزدە يۈز ھەق گەپ! ــ ئالغاينىڭ بىردىنلا ئاغزى ئېچىلىپ كەتتى.

ئاغزى ئىتتىك ئويلىماي سۆزلەيدىغان، ئاغزىغا كەلگەننى يۇز ـ خاتىر قىلماي دەيدىغان: ــ ئاغزىڭ ئىتتىك ـ دە بالام، ــ دېدى دادىسى غۇلامغا، ــ ھېلىقى گەپنى ئۇ يەردە دېمەسلىك كېرەك ئىدى.

ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماق ئويلىماستىنلا ئالدىراپ ـ تېنەپ سۆزلىمەك، دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنىمۇ دەپ تاشلىماق: ئۇ بۇگۈنكى يىغىندا دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان بىر مەسىلىنى ئاغزى ئىتتىكلىك قىلىپ دەپ سالدى.

ئاغزى يالاق بولماق ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولماق، ئىنتايىن خۇرسەن بولماق: بىر گۇندىپاي باشلىقى ئازغىنا پۇل ھېسابىغا راۋابنى ساڭا ئۆز قولى بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىشكە ۋە ساڭا خەت يېزىش ئۈچۈن قەغەز ـ قەلەم ئاچىقىپ بېرىشكە ئاغزى يالاق ھالىدا ماقۇل بولدى.

ئاغزى ياماق ← **ئاغزى يېزەپ:** ئاغزى يامان بالا، ئاغزى يامان خوتۇن.

ئاغزى يۇمشاق سىلىق، چىرايلىق گەپ قىلىدىغان، يامان، يېزەپ گەپ قىلمايدىغان: ئۆزەمنىڭمۇ ئاغزىم يۇمشاق بولغاچقا، ئۇلارغا بەرگەن تەسىرىمۇ يامان ئەمەس ئىدى. * ــ سەن كالا ھارۋىسى ھەيدىسەڭ بولغۇدەك، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭغا زەردە بىلەن، ــ سېنىڭ ئاغزىڭ يۇمشاقمىكىن دېسەم، قولىڭمۇ بەك يۇمشاقكەن، توختا دېگەن يەردە توختايدىغان كىرا ماشىنىسىمۇ بۇ؟

ئاغزى يېنىك ← **ئاغزى ئىتتىك.** ئەركىن ناھايىتى ئاغزى يېنىك بالا، ئوڭايلا ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدۇ.

ئاغزى يېنىكلىك قىلماق ← **ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماق:** ماموت ئويلا ـ ئويلا ئاغزى يېنىكلىك قىلىپ ئېيتىپ سالغان سۆزلىرى ۋە يىغىنىدىن ئېيىداپ كەتكەنلىكىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى.

ئاغىل ـ تاغىل ھەر خىل، ھەر ياڭزا؛ ئالا ـ تاغىل: ئۇلار قىيقاس ـ چۇقان بىلەن كۆلۈشىتى ـ دە، ئاندىن بىرى ھۇشقىتىپ جىر باشلىدى، قالغانلىرى ئاغىل ـ تاغىل ئاۋاز بىلەن جىرلىشىپ، بىزدىن يىراقلاشتى.

ئاغىنە ئى [ئاغا+ئىنى] بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق، ئۆتىدىغان دوست، ئاداش، بۇرادەر: مەن ھەربىي خىزمىتىنى تۈگىتىپ، يېزامغا كەلگەن كۈنىلا ئاتامدىن بالىلىقىمدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، مەكتەپتە بىر سىنىپتا ئوقۇغان ئاغىنەم بەختىنى سوردىم.

ئاغىنە ـ بۇرادەر ئاغىنە ۋە بۇرادەر، ئاغىنە ـ دوست، يار ـ بۇرادەر؛ دوست ـ ياران:

ئاغىنە ـ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى ئاغىنىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان ھەقىقىي كۆيۈمچانلىقىدا.

ئاغىنە ـ بۇرادەرچىلىك ئاغىنە ـ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى: ئاغىنە ـ بۇرادەرچىلىك مۇناسىۋىتى.

ئاغىنە ـ ئۆڭگە ئاغىنە ـ بۇرادەر، دوست: زادىلا بىزنىڭ بۆلۈمىگە كىرمەيدىغان شۇجىلار، مۇدىرلار، قايسى ناھىيىنىڭدۇ سەيگۈيۈەنلىرى ۋە ئاغىنە ـ ئۆڭگىلىرى يېغىپلا كېتىدۇ.

ئاغىنىچىلىك ئى. ⟵ **ئاغىندارچىلىق** مانا تۇنۇگۈن كەچتە رەقىبكە ئوچۇق ئېيتتىم: ـــ ئاغىنە ـ چىلىك قىلمەن دېسەڭ كۆپ كەلمىگىن، كۆرگۈم كەلسە مەن باراي.

ئاغىندارچىلىق ئى. ئاكا ـ ئۇكىلارەك دوستانە مۇناسىۋەت، ئىناقلىق، دوستلۇق: بىز ئاغىنىدارچىلىقنى قانۇن ئورنىغا دەسسەتمىگەن بولساق، ئوغلىڭىز بۇ دەرىجىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن بولاتتى.

ئاغىنىلىق ئى. ⟵ **ئاغىندارچىلىق.**

ئافرىقا ئى [ئە] ⟨جۇغ⟩ ⟵ **ئافرىقا قىتئەسى.**

ئافرىقا قىتئەسى ⟨جۇغ⟩ يەر شارىدىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى، ئاسىيا قىتئەسى بىلەن ياۋروپا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان؛ شىمالىي تەرىپى ئوتتۇرا دېڭىز، جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ياۋروپاغا، شەرقىي شىمالىي قىزىل دېڭىز، سۇۋەيىش قانىلى ئارقىلىق ئاسىياغا تۇتىشىدۇ؛ غەربىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان، شەرقىي تەرىپى ھىندى ئوكيانىغا تۇتىشىدۇ؛ پۈتۈن قىتئەنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 30 مىليون كۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق، دۇنيادا ئاسىيادىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ قۇرۇقلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئافرىقلىق ئى. ئافرىقا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ھەم شۇ يەردە ياشايدىغان كىشى.

ئافغان ئى ⟵ **ئافغانلار.**

ئافغانچە سۈپ ① ئافغان تىلىدا، ئافغان يېزىقىدا: بۇلارنىڭ ئىچىدە ئافغانچە سۆزلىشىدىغانلارمۇ بار ئىدى. ② ئافغانلارغا خاس، ئافغان خەلقىغە ئائىت: ئۇلار كۆپ ھالىلاردا ئافغانچە كىيىنىپ يۈرەتتى.

ئافغانلار ئى ⟨ئىرىق⟩ ئافغانىستانىڭ تۈپ ئاھالىسى: ئافغان خەلقى.

ئافپىي ئى [ئىنگ] غەلىتە، ئۆزگىچە كىيىنگەن، يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى باشقىچە ئادەم؛ لۇكچەك.

ئافپىلارچە رەۋ. ئافپىلارغا خاس، ئافپىلارغا ئوخشاش، ئافپىلاردەك: كىيىنگەن ئالا ـ چىپار ئافپىيىلارچە، كۆزى، بېشى ۋە يوق ئىدى قاشلىرى، يېڭى يېنىپ چىقىقان كەبى مۇنچىدىن، يېيىلغاندى ھۆل ۋە سېرىق چاچلىرى.

ئاق ① سۈپ. پاختا، قار ياكى سۈت رەڭدىكى؛ قارىنىڭ ئەكسى: ئاق خەسە. ئاق ئۇن. ئاق قەغەز. * ئۇلارنى تامغا يۆلىنىپ گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرغان. ئاق خالاتلىق، چىرايلىق بىر قىز ئىتتىنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ قىزغىن قارشى ئالدى. ② سۈپ. سىرتى، كۆرۈنۈشى ئاق رەڭگە مايىل: ئاق يۇزلۈك، ئاق بىلەك. ئاق ئالما. * ناھىيە ئىدارە ئورگانلىرىنىڭ ئىشتىن چۈشۈپ چىقىقان بىر تۈركۈم كادىرلىرى ئېچىدىن ئوتتۇرا بوي، ئاق يۇزلۈك كەلگەن بىر كىشى قولىنى ئارقىغا قىلىپ بازارنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغىنىچە ئالدىرماي ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ③ سۈپ. خەت يېزىلمىغان، زىرائەت تېرىلمىغان؛ بىكار، بوش: ئاق بەت. ئاق يەر. * ئاندىن كېيىن، يەنە بىرنەچچە بەت ئاق تاشلانغاندىن كېيىن مۇنداق بىر شېئىر ئۇچرىدى. * ئۇنىڭ يېرى تېرىلماي ئاق قالسا ئەپلەشمەس، بىز ئىشلەپ قويساق دەيمەن. ④ سۈپ. پاك، گۇناھسىز: ئوغرى ئۆلگۈچە ئاقمەن دەپ تۇرار. * ـــ شۇنداق! قورسىقىڭىنىڭ ئاغرىقى بولمىسا، تاۋۇز يېيىشتىن قورقما دېگەن گەپمۇ بار. مەن ئۆزەمگە ئاق

ئىكەنمەن يېزىۋېرىمەن. پارتىيىنىڭ چوقۇم توغرا بىر تەرەپ قىلىشىغا ئىشىنىمەن! ⑤ ئى. **توغرا**، ياخشى ئىش، ھەقىقەت: ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلىماق. ⑥ ئى. **ئاقارغان تۇك**، موي؛ **چاچ ۋە ساقالىنىڭ ئاقارغان قىسمى**: چاچنىڭ ئېقى. * ساقلىڭنىڭ ئېقى بار، بالىلىقنىڭ تېخى بار. * چېچىدا ئاق تولا، يىلىلار توزانى، ھېلىتىن باشلىنىپ قالغان خازانى. ⑦ ئى. **كۆزنىڭ قارىچۇقىنى ئوراپ تۇرغان تىنىق رەڭ قىسمى**: كۆزنىڭ ئېقى. ⑧ ئى. **بەزى كېسەللىك نەتىجىسىدە كۆز قارىچۇقىدا پەيدا بولغان ئېقىش داغ پەردە**: كۆزگە ئاق چۈشمەك. * شېجاڭ پەس ئاۋاز بىلەن: ــ روزىمەت دېگىنى بايىقى بىر كۆزىدە ئېقى بار يېگىت شۇ، سۈلايمان دېگىنى مۇشۇ 8 ــ دۇينىڭ ئامبارچىسى! ــ دېدى. ⑨ ئى. **تۇخۇمنىڭ ئاقسىل ماددىسى**: تۇخۇمنىڭ ئېقى. ⑩ سۇپ. **سۇس**، ئاققا مايىل: ئاق يېشىل، ئاق سېرىق. ⑪ ئى. **ئۆلۈم ــ دەپنە ئىشلىرىدا مۇسىبەت ئىگىلىرى ماتەم تۇتۇپ باغلايدىغان ئاق رەخت**: مەرھۇمنىڭ يالىغۇز قىزى يېشىغا ئاق رومال چېگىپ، بىلىگە ئاق باغلاپ جىنازىنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئاق ئاش ① ئۆلۈم ــ يېتىم ئىشلىرىدا ماتەم تۇتۇپ مۇسىبەتتە بولغانلار ۋە ئاق باغلىغانلارغا بېرىلىدىغان ئاش، تاماق. ② پولۇنىڭ بىر تۈرى. گۈرۈچنى قايناۋاتقان سۇغا سېلىپ بىر قاينىتىپ سۈزۈۋۈۋېلىندۇ، ئاندىن سۈزۈۋۈۋېلىنغان گۆشنىڭ شورپىسىغا سەۋزە سېلىپ پىشۇرۇپ گۈرۈچ دەملىنىدۇ، كېيىن دەم يېگەن ئاشنىڭ ئۈستىگە باشقا قازاندا داغلانغان ياغنى چېچىپ، ئارىلاشتۇرۇپ لېگەنگە ئۈسلىدۇ ۋە ئۈنىڭ ئۈستىگە گۆش بېسىلىدۇ. ③ ئاق ئاشلىق (بۇغداي، گۈرۈچ): ھازىر بەزى يېزىلاردىكى دېھقانلار ئۆزلىرى ئاق ئاش يەپ، قارا ئاشنى ئۇلاغقا بېرىدىغان بولدى.

ئاق ئاشلىق ① ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدىكى كراخمالىلىق تەركىبى يۇقىرى بولغان بۇغداي ۋە شال زىرائەتلىرى. ② شۇ خىل ئاشلىقلارنىڭ دان ۋە ئۇنى: ھازىر ھەممە كىشى ئاق ئاشلىق يېيەلەيدىغان بولدى.

ئاق ئاغىمىخان <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تەن شەكلى سېرىق ئاغىمىخانغا ئوخشايدۇ؛ تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇن، تۆت ئايىغى قىسقا ــ كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ؛ تۈكلىرىنىڭ رەڭگى پەسسىلەر بويىچە ئۆزگىرىدۇ، يازدا دۈمبە تۈكلىرى قوڭۇر، قورساق تۈكلىرى ئاق، قىشتا قۇيرۇقىنىڭ ئۇچى قارا بولغاندىن باشقا تېنىنىڭ قالغان قىسىملىرىدىكى تۈكلىرىنىڭ ھەممىسى ئاق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ؛ كۆپىنچە كېچىدە ھەرىكەت قىلىپ پاقا، چاشقان قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ دۆلىتىمىزدە 3 ــ دەرىجىلىك قوغداش ئوبيېكتى قىلىپ ئايرىلىدۇ.

ئاق ئاكاتسىيە <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، شاخلىرىدا تىكەنى بار، پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق ۋە پۇراقلىق بولىدۇ؛ قاسىراقلىق مېۋە تۇتمىدۇ.

ئاق ئالا يىلان <زوئول> بىر خىل زەھەرلىك يىلان، تېنى قارا، نەچچە ئونلىغان ئاق ھالقىسىمان ئالىسى بار؛ زەھىرى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇششاق ھايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ؛ ئىلىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدە ياشايدۇ.

ئاق ئالتۇن <گېئول> ⟵ **پلاتىنا**.

ئاق ئانار تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى ($K(AlSi_{12}O_6)$)، تەڭ ئوقلۇق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ؛ كرىستالى تۆت بۇلۇڭلۇق ئۈچلانغان سەككىز يۈزلۈك شەكىلدە، رەڭسىز ياكى سەل ئاچ سېرىق

بولىدۇ؛ پارقىرىمايدۇ، كالىي تاۋلاشنىڭ خام ئەشياسى.

ئاق ئايدىك بۇلۇتسىز، سۈتتەك ئايدىك.

ئاق ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، پەيسمان يېرىلىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبە تەرىپىدە زىچ ئۆسكەن سۈس كۈل رەڭ تۈكچىلىرى بار، گۈل تاجى كاناي شەكىللىك، سۈس سېرىق. ئۇنى ئەمەننىڭ ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئاق باش بېشىنى ئاق چاچلار قاپلىغان؛ ياشانغان، پېشقەدەم: ئاق باش بوۋاي، ئاق باش مومای.

ئاق باش جاغالماي <زوئول> سار ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، چوققىسى بىلەن بويۇننىڭ كېيىنكى قىسمى سېرىق ئېقىش رەڭلىك؛ دۈمبە، بەل، قۇيرۇق پەيلىرى قوڭۇر سېرىق رەڭلىك؛ قورساق ۋە قۇيرۇق قىسمىلىرىنىڭ رەڭگى ئاچ سېرىق ۋە ئاق قوڭۇر بولۇپ، ئارىسىدا ئاق رەڭلىك يوالچىلار بولىدۇ؛ ئادەتتە دەريا، كۆل بويلىرىدىكى ئورمانلىقتا، سازلىق ۋە كۆل بويىدىكى قومۇشلۇقلاردا ياشاپ ئۇششاق قۇشلار ۋە چاشقانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ؛ شىنجاڭنىڭ غەربىي ۋە جەنۇبىي رايونلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئاق باش سېرىق قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، تېنى ئاق قۇشقاچتىن سەل چوڭ، بېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۇمىلاق ئېقىش ئالىسى بار، قالغان قىسمى قوڭۇر، دۈمبە قىسمىلىرىنىڭ رەڭگى ئېقىش ياكى ئېقىش قوڭۇر بولۇپ، كۆز پەسلىدە قوڭۇر سېرىقتا ئۆزگىرىدۇ؛ ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، ياز كۈنلىرىدە قوڭغۇز، چۈجىنى قاتارلىق **ھاشاراتلار** بىلەنمۇ ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي رايونلىرىدا ئۇچرايدۇ.

ئاق باغلىماق ۋاپات بولغۇچىغا تەزىيە بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بېلىگە ئاق رەخت باغلىماق: مۇسۇن، بارات، داۋۇت قاتارلىق بىرقانچە كىشى ئاق باغلاپ ئۆرە تۇرماقتا، تاشۋاي بېشىنى چاڭگاللاپ، بىر چەتتە مۇڭلىنىپ ئولتۇرىدۇ.

ئاق بايراق چىقارماق ← **ئاق بايراق كۆتۈرمەك.**

ئاق بايراق كۆتۈرمەك تەسلىم بولماق.

ئاق بەت <مەت> خەت بېسىلمىغان، قۇرۇق بەت.

ئاق بەل قىزىلباش قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچنىڭ بىر خىلى، تېنى ئاق قۇشقاچتىن سەل كىچىك، تېنىنىڭ دۈمبە تەرەپتىكى تۈكلىرى ئاچ قوڭۇر رەڭلىك، تېنىنىڭ ئاستى تەرەپلىرى ئېقىش كۈل رەڭ، ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي رايونلىرىغا تارقالغان.

ئاق بەل ھەيران <زوئول> قارلىغاچ ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ يۇقىرىقى قىسمىلىرى قارا قوڭۇر رەڭلىك، گال ۋە بەل قىسمىلىرىنىڭ پەيلىرى ئېقىش، تۈكلىرىنىڭ ئارىسىدا قارا يولچىلار بار، تېنىنىڭ تۆۋەن تەرەپلىرىنىڭ رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، پەي تۈكلىرىنىڭ ئۇچلىرى ئېقىش؛ ئادەتتە ھاۋا بوشلۇقىدا ئېگىز ئۇچۇپ پاشا، كۆمۈتا قاتارلىق ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ كۆپىنچە قىيا تاشلارنىڭ ئاراچلىرىغا ئۇۋا سالىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي رايونلىرىغا كۆپ تارقالغان.

ئاق بور ئاق رەڭدىكى بور: ئەكبەر قارا دوسكىغا ئاق بور بىلەن خەت يازدى.

ئاق بوز ئاققا مايىل، ئېقىش بوز: تاغدىكى يالغۇز كېپىكتەك، سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم. مەن سېنى يوقلاي دېسەم، يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

ئاق بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق، تېنى ئۇزۇنچاق، تەن سىرتىدا يېپىشقاق سۈيۇقلۇقى بار؛ دۇمبە تەرىپى قارا كۇل رەڭ، قورساق تەرىپى ئاق، تۇمشۇق تەرىپى كاناي شەكىلدە، قۇيرۇق تەرىپى ياپىلاق كېلىدۇ؛ قاسرىقى ئۇششاق بولۇپ، تېرىسىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ؛ بېشى ئۇچلۇق، چىچقۇلۇق چۇچۇسى ۋە قۇيرۇق چۇچۇلىرى بىر تۇتاش بولىدۇ، قېرىن چۇچۇسى بولمايدۇ؛ تاتلىق سۇدا ياشايدۇ، يېتىلگەندىن كېيىن، دېڭىز-ئوكيانلارغا بېرىپ تۇخۇم سالىدۇ؛ ئۇششاق جانلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئاق پادىشاھ <تارىخ> روسىيە ھەم بۇلغارىيىنىڭ بۇرۇنقى پادىشاھىنىڭ نامى، «چارپادىشاھ»مۇ دېيىلىدۇ: ئاق پادىشاھ لەشكەرلىرى، ئالتۇن كولاپ تاش كەستى. دېھقانلارنى كۆچ-كۆچ دەپ، قىلىچ بىلەن باش كەستى.

ئاق پارچا <بوت> چايانئوت ئائىلىسىدىكى تېنونىيۇم ۋە ئېيىق تاپان ئائىلىسىدىكى سېرىق گۈللۈك بۇۋانە قاتارلىقلارنىڭ تۇگۈنەك يىلتىزى. ئۇ زەھەرلىك، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ؛ بەلغەم بوشىتىش، سوغۇق يەلنى ھەيدەش، تارتىشىپ قېلىشنى ساقايتىش رولىغا ئىگە.

ئاق پۇپۇنەك <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، رەڭگى ئاق بولىدۇ؛ زەمبۇرۇغ يېپىچسىمان ئۇسۇپ مەلۇم دەرىجىگە بارغاندا ئۇزۇلۇپ، تۇۋرۇكسىمان سپورا ھاسىل قىلىدۇ؛ 82°C تا ئەڭ ياخشى ئۇسىدۇ، سۇت ۋە سۇتتىن ئىشلەنگەن ھەر خىل مەھسۇلاتلاردا ئۇچرايدۇ، چىلىغان سەي ۋە جاڭيۇلاردىمۇ بولىدۇ؛ نوكلىيوتىد ۋە ئېچىتقۇ تابلىتكىلىرىنى ئىشلەشتە پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

ئاق تاۋ تۆمۈرنىڭ قىزىپ مەلۇم گرادۇسقا يەتكەندە قاتتىق چېچەكلەپ، ئېرىش ھالىتىگە كەلگەن تاۋ.

ئاق تاشلىق كىتاب بەزى دۆلەتلەردىكى ھۆكۈمەت ياكى پارلامېنتىنىڭ ئاشكارا ئېلان قىلىغان سىياسىي، دىپلوماتىيە، مالىيە ۋە باشقا جەھەتلەردىكى ھۇججەتلىرى. بۇ ھۇججەتلەرنىڭ مۇقاۋىسى ئاق بولغاچقا «ئاق تاشلىق كىتاب» دەپ ئاتالغان. ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئادىتى، ھۇججەت مەزمۇنى ئوخشاش بولمايدۇ. بەزىلىرىدە سېرىق، قىزىل تاشلىق بولىدۇ.

ئاقتا قالماق ← ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەي قۇرۇق قالماق: ئىشنى بىز قىلساقمۇ ئۇنىڭ نەتىجىسىگە باشقىلار ئىگە بولدى، بىز ئاقتا قالدۇق.

ئاق تالۇن بىرەر نەرسىنى ئېلىش ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۈرگۈچى تەرەپنىڭ (كوللېكتىپنىڭ) تامغىسى قويۇلمىغان كونترول ۋاراقچە: «نازارەت» تامغىسى بولمىغان ئاق تالوننى ھېسابقا كىرگۈزۈشكە بولمايدۇ.

ئاق تەسكەن <بوت> چاتقال تېپىدىكى بىر خىل تاغ ئۆسۈملۈكى، توپ ئۆسىدۇ، بېشى گادا-گادا، يوپۇرمىقى سوزۇنچاق، رەڭگى يېشىل بولىدۇ.

ئاق تەمرەتكە <تىب> تېرىنىڭ، بولۇپمۇ باش تېرىسىنىڭ زەمبۇرۇغ بىلەن يۇقۇملىنىشى سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان تاز تەمرەتكىسى.

ئاق تەنلىك <ئىرق> ① ئاق تەنلىكلەر ئىرقىغا مەنسۇپ بولغان: شۇ قىممەتلىك نەرسىلەر جۈملىگە قان-يېشىنىڭ، تارتقان ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنىڭ ۋە ئۆلۈمىنىڭ گۇۋاھچىسى، ئاق تەنلىك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ، شۇ قاتاردا بوۋامنىڭمۇ جىنايەتلىرىنىڭ دەلىلى. ② ئېكسپىلاتا-

تۇرلۇق جەمئىيەتتە ئىمتىيازلىق تەبىقىلەرگە مەنسۇپ كىشى.

ئاق تەنلىكلەر <ئىرق> دۇنيادىكى ئۇچ چوڭ ئىرقىنىڭ بىرى، تېرىسى ئاق، چېچى يۇمشاق ھەم دولقۇنسىمان، قاڭشارلىق كېلىدۇ، ياۋروپا، ئامېرىكا قىتئەلىرى ۋە ئاسىيانىڭ غەربىي ۋە جەنۇبىدا ياشايدۇ.

ئاق توزان كېسىلى باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى زىرائەتلەردە كۆرۈلىدىغان، زىيىنى ئېغىر كېسەللىكلەرنىڭ بىرى. بۇ كېسەل تەگكەن زىرائەت يوپۇرماقلىرىنىڭ يۇزىدە بىر قەۋەت ئاق توزان پەيدا بولىدۇ.

ئاق تۇرنا <زوئول> تۇرنىنىڭ بىر خىلى، پەي-تۇكلىرى ئاق، قانىتى چوڭ، قانىتىنىڭ ئۇچى قارا بولىدۇ، ئېگىز ئۇچىدۇ؛ بېشىنىڭ چوققىسى قىزىل، بوينى ۋە پۇتى ئۇزۇن كېلىدۇ؛ دائىم سۇدا يۈرۈپ بېلىق، راك قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئاق تۇماق ئاق تېرىدىن تىكىلىپ تاشلانمىغان، چۆرىسىگە گۈل چېكىلگەن تۇماق.

ئاق تۆمۈر <خىم> سىنىك يالىتىلىغان تۆمۈرنىڭ ئادەتتىكى ئاتىلىشى.

ئاق تۆمۈر تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى $Fe S_2$؛ يانتۇ يانلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ، كرىستالى تاختىسىمان، نەيزىسىمان ياكى تاجسىمان بولىدۇ؛ مىس رەڭلىك، يېڭى ئۈزۈلگەن يۈزى ئاچ يېشىل مېتال پارقىراقلىقتا ئىگە؛ گۈگۈرت كىسلاتاسى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاق تۇلكە <زوئول> تۇلكىنىڭ بىر خىلى، ئادەتتىكى تۇلكىدىن كىچىكرەك، تۇكى ياز پەسلىدە كۈل رەڭ، قىش پەسلىدە ئاق بولىدۇ، شىمالىي قۇتۇپتا ياشايدۇ؛ تېرىسى قىممەت باھالىق، «شىمالىي قۇتۇپ تۇلكىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق تۇنىكە <خىم> سىنىك يالىتىلىغان تۇنىكە.

ئاق تېرەك <بوت> تېرەك-سۆگەت ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، ياش ۋاقتىدا پوستى سىلىق، كۆكۈش ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ قېرىغاندا پوستى يېرىلىپ قوپاللىشىدۇ، يوپۇرمىقى توخۇمسىمان ياكى ئۇچ بۇرجەك بولىدۇ، گىرۋەكسىدە دولقۇنسىمان چىشلىرى بار، ياغىچى ئاق بولىدۇ.

ئاق تېررورلۇق ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى ئەكسىلىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ پەيدا قىلغان تېررورلۇقى يەنى كەڭ كۆلەملىك ئىلىپ بارغان قىرغىنچىلىق ۋە قولغا ئېلىشلار.

ئاقتېمۇ يوق، كۆكتېمۇ يوق ھېچ يەردە يوق: «مال بار چاغدا مىڭى دوست، مال يىتكەندە قېنى دوست» دېگەندەك جامالىنىڭ «ئاغىنىلىرى» جامالىنىڭ تاپقان-تەرگىنىنى ئەپلەپ-سەپلەپ يەپ تۇگەتكەندىن كېيىن، ئاقتېمۇ يوق، كۆكتېمۇ يوق بولۇپ كەتتى.

ئاق چاچ ① ئاقارغان چاچ: نەچمىدىنىنىڭ چېچىدىن چۈشكەن ئىككى تال ئاق چاچ. ئالدىدىكى ئەينەك ئۈستىدە كۆمۈشتەك پارقىراپ تۇراتتى. ② چېچى ئاقارغان، چېچىغا ئاق كىرگەن، ياشانغان، مويسىپىت، قېرى: مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن ئىسمى ئاتالغان شۇ قىز بىلەن ئۆتكەن ئاشۇ يىللار، ھازىر ئالدىمدا ئولتۇرغان ئاق چاچ بىر كىشىنىڭ ياشلىق دەۋرى، خۇشاللىق، قېيىداش، ئەلەملەرگە تولغان دەسلەپكى مۇھەببەت خاتىرىسى ئۆتۈشكە باشلىدى...

ئاق چاشقان <زوئول> ئاغمىخان ئائىلىسىدىكى ئەڭ كىچىك سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، قۇيرۇقى قىسقا، يازدا دۈمبىسى قوڭۇر، قورسىقى ئاق، قىشتا پۈتۈن بەدىنى ئاق بولىدۇ؛ كىچىك قۇشلار، ئۇششاق جانلىقلار ھەم ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، تېرىسى

قىممەتلىك؛ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدا ياشايدۇ.

ئاق چالماق ← **ئاق سانجماق.**

ئاق چاي سۇتلۇك، سۇتلىگەن چاي، : تۇخۇم سېتىپ ئەللىك كويىغا بىر چىشى ئوغلاق سېتىۋالدىم. ئەتىيازدا ئوغلاق تۇغىدى، يازغىچە ئاق چاي ئىچتىم.

ئاق چەك <س ئىق> يېزىلغان سوممىسى ئامانەت قويۇلغان سوممىسىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى تۇپەيلى ئىناۋەتسىز بولغان چەك.

ئاق چوغلۇق <بوت> ئېيىق تاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئېگىزلىكى 50 — 100 سانتىمېتر كېلىدۇ؛ يىلتىزى توم، دۇگىلەك تۇۋۇرۇكسىمان، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، كەسمە يۈزى ئاقۇش هال رەڭ، يىلتىز پوستى قېلىنراق بولىدۇ؛ غولى تىك، يالغۇز ياكى توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ ئادەتتە شاخلىمايدۇ، پارقىراق، تۇكسىز كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى ئاق، قىزىل ياكى هال رەڭلىك بولىدۇ؛ ئۇرۇقى قارامتۇل قوڭۇر، پارقىراق بولىدۇ؛ «سەللىگۈل»، «ئاق شويىگۈل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق چويۇن <خم> ئۆزۈلگەن يۈزى ئاق رەڭلىك چويۇن، تەركىبىدىكى كاربون بىلەن كرىمنىي مىقدارى كۆل رەڭ چويۇنغا قارىغاندا ئاز، كۆپ قىسىم كاربون بىلەن تۆمۈر بىرىكىپ، ئاق رەڭلىك تۆمۈر كاربىد هاسىل قىلىدۇ؛ قاتتىقلىقى يۇقىرى، ئاسان ئۇپرىمايدۇ.

ئاق چۈشمەك ① چاچقا ئاق كىرمەك: چاچلىرىڭىزغا ئاق چۈشتى، قاپاقلىرىڭىزنىڭ چۆرىسىنى ئۇششاق سىزىقلار قاپلىدى. ② كۆزگە ئاق پەيدا بولماق: ئانسىنىڭ كۆزىگە ئاق چۈشۈپ قاپتۇ.

ئاق چۈمۈلە <زوئول> هاشارات، شەكلى چۈمۈلىگە ئوخشايدۇ، توپلىشىپ ياشايدۇ، ياغاچنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ؛ ئورمانلىق، ئۆي-ئىمارەت، كۆۋرۈك، تۆمۈريول قاتارلىقلارغا بۇزغۇنچىلىقى زور.

ئاق چىت <بوت> يېپىلىپ ئۆسىدىغان، غولى ئاق، بىرئاز تىكەنلىك، مېۋىسى قىزىل، لېكىن پىشقاندا قارىدايدىغان چاتقال تېپىدىكى بىر خىل تاغ ئۆسۈملۈكى.

ئاق چىمرىتال <گېئول> مىنېرال نامى، «چىرىمتال»نىڭ بىر خىلى، خىمىيىلىك تەركىبى $KAl_2[AlSi_{13}O_{18}](OH)_2$. ياپراقچىسىنى رەڭسىز، سۈزۈك، بەزىدە سۇس سارغۇچ بولىدۇ. «چىرىمتال»غا قارا.

ئاق خالات دوختۇرلار خىزمەت ئۇستىدە كىيىدىغان ئاق رەختتىن تىكىلگەن يالاڭ، ئۇزۇن تاشقى كىيىم: گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرغان، ئاق خالات كىيگەن چىرايلىق بىر قىز ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى.

ئاق خام ئاق ماتا، ئاق شىشە: ئۇنىڭ ئىشكىگە «بۇزۇق ئۇنسۇرنىڭ ئۆيى» دەپ يېزىپ قويۇلغان، بۇ خەت ئۇنىڭ ئاق خامدىن قىلىنغان يەڭ بەلگىسىدىمۇ بار ئىدى.

ئاق خەسە بىر خىل تۇز يولىلۇق سېپتا توقۇغان ئاق پاختا رەخت.

ئاق خۇن <تب> ئايالىلارنىڭ جىنسىي ئەزاسى ئىچىدىكى بالىياتقۇ بىلەن جىنسىي يولىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان سۇت رەڭلىك ياكى سارغۇچ رەڭلىك يېپىشقاق سۇيۇقلۇق.

ئاق دوپپا ئاق رەختتىن تىكىلگەن، جىيەك قىسمىغا زەي تۇتقان، ئۇستىگە شالاڭ گۈل باسقان، ئاق شاپاق دوپپا.

ئاق دىل ← **ئاق كۆڭۈل:** سورىماڭ دېدىمىيۇ، ئېيتماي بولامدۇ، كۆڭۈلدە بارىنى ئاق دىل كىشىگە. قىسمىتىم قىسقىچە قىلغاندا بايان، سەمىمىدى ئۇنىڭمۇ دەردى ئىچىگە.

ئاق زەمچە <خىم> سۈمۈقنىڭ ئادەتتىكى ئاتلىشى.

ئاق سار قۇرغۇيلار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان يىرتقۇچ قۇش.

ئاق ساراي ئامېرىكا زۇكتۇكىنىڭ ساريىي.

ۋاشىنگتوندىكى ئاق رەڭلىك بىر بىنا، ئادەتتە ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ نامى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

ئاق سانجماق چاچ ۋە ساقال تۈكلىرى ئارىسىدا بىرە-بىرە ئاقىرىپ چىققان تۈكلەر

كۆرۈنمەك: ئۇنىڭ ئانچە-مۇنچە ئاق سانجىغان قويۇق بۇرۇتلىرى، دائىم يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان قوي كۆزلىرى چىرايىغا مېھرىبانلىق ۋە سالاپەتلىك تۇس بېغىشلىغاندى.

ئاق سايۋا رەڭگى سۇزۇك، ئىچىدە ئۇچ-تۆت دانە ئۇرۇق بولىدىغان ئۇزۇنچاق (سوقا) ئۇزۇم.

ئاق سەندەل ① سەندەل ئائىلىسىگە كىرىدىغان دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، ئىللىپس شەكلىدە بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېشىدە، گۈل تاجىسى بولمايدۇ، مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ؛ ياغىچى قاتتىق ۋە خۇش پۇراق؛ ياغىچىدىن جاھاز ياساشقا ۋە كۆيدۇرۇپ نەرسىلەرنى ئىسلاشقا، دورا ياكى پۇراق ماتېرىياللىرى ئاجرىتىپ چىقىرىشقا بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ياغىچى.

ئاق سۇ ئاساسەن تاغدىكى قار-مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان دەريا سۈيى.

ئاق سۇغارماق تۆمۈرنى قاتتىق قىزىتىپ سۇغارماق.

ئاق سۈت نومۇسلۇق، پاك ئانىنىڭ ھالال سۈتى، ئانىلىق مېھرى.

ئاق سۇزۇك مونچاق <تارس> تۇغ بېگى كىيىدىغان باش كىيىم.

ئاق سۇندۇك <زوئول> بىر خىل قۇش، بېشىنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرى ئاق، ئارقا قىسىملىرى ئاقۇچ كېلىدۇ؛ ئاساسەن ھاشارات ھەم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ پايدىلىق قۇش، شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبلىرىغا كەڭ تارقالغان.

ئاق سېرىق ئاقۇچ سېرىق، ئاقىقا مايىل سېرىق: ئاق سېرىق ئادەم.

ئاق سېمونت <بىن> ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ زىننەتلىنىدىغان ئورۇنلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان رەڭگى ئاق بىر خىل سېمونت.

ئاق سىركە باشقا نەرسىلەر ئارىلاشتۇرۇلمىغان ساپ سىركە.

ئاق شەبنەم <ئاستر> 24 مەۋسۈمنىڭ 15-مەۋسۈمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 7-، 8-، ياكى 9-سېنتەبىردىن باشلىنىدۇ.

ئاق شەھمشاد <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ؛ غولى ئېگىز، قوۋزىقى كۈل رەڭ، ئۇششاق شاخلىرى قىزىل قوڭۇر، پارقىراپ تۇرىدۇ؛ يوپۇرمىقى يېپىسمان، مېۋىسى ئىللىپس شەكىلدە، تۈتۈق سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ ياغىچىدىن جاھازلارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق شورپا ئازراق پىيازدىن باشقا كۆكتات سېلىنمىغان شورپا.

ئاق شىكەر ئاق رەڭدىكى قۇم شىكەر.

ئاق غاز <زوئول> ئۆي قۇشى، غازنىڭ بىر تۈرى، پەي-تۈكلىرى ئاق، پېشانىسىدا قىزغۇچ سېرىق ئۆسمە گۆش بار، ئەركىكىنىڭ پېشانىسىدىكى گۆشى چوڭراق بولىدۇ، بوينى ئۇزۇن، ئاغزى ياپىلاق ھەم كەڭ؛ پۈتىدا بارماق پەردىسى بولۇپ، سۇدا ئۈزەلەيدۇ، ئۆيدە بېقىلىدۇ؛ زىرائەت، كۆكتات، بېلىق-راك قاتارلىقلارنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ.

ئاق فوسفور <خىم> فوسفورنىڭ بىر خىل

ئاللوتروپيك شەكىل ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇس سېرىق رەڭلىك كرىستال، سامساق پۇرىقىغا ئىگە، زەھەرى ئىنتايىن كۈچلۈك، يېنىش نۇقتىسى بەك تۆۋەن بولۇپ، ئۆزلۈكسىدىن يانىدۇ؛ ھاۋادا ھور تارقىتىدۇ، ئاددىي سەرەڭگە ياساشتا قوللىنىلىدۇ؛ ھەربىي ئىشلاردا تۈتەك بومبىسى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ؛ «سېرىق فوسفور» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق قار <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 21 ــ مەسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 6 ــ، 7 ــ، ياكى 8 ــ دېكابىردىن باشلىنىدۇ.

ئاق قار ــ كۆك مۇز ئۈزۈلمەي ياغقان قار ۋە كەڭ دائىرىدە توڭلىغان مۇز: جەڭچىلەر ئاق قار ــ كۆك مۇز قاپلىغان كەڭ دالادا ھە دەپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە.

ئاق قاشتاش <گېئول> قاشتېشىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى ئاق ھەم سۈزۈك بولىدۇ. بۇ خىلدىكى قاشتېشى ئەلا سورتلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئاق قاش غاز <زوئول> ئۆردەكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش؛ تەن ئۇزۇنلۇقى 70 سانتىمېتر ئەتراپىدا، تۇمشۇق تېگى بىلەن ماڭلىينىڭ ئالدىنقى قىسمىدا توغرىسىغا كەتكەن ئاق ئالىسى بار، باش، بويۇن بىلەن دۈمبە قىسىملىرىنىڭ تۈكلىرى قارا قوڭۇر، جىيەكلىرى ئېقش كۈل رەڭ. شىمالىي شىنجاڭنىڭ سازلىق يەرلىرىدە ياشاپ، ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. بەزىدە ھاشارات ۋە سازاڭلارنىمۇ يەيدۇ.

ئاق قاشقا ئات ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ پېشانىسىدىكى ئاق جاي، بەزىدە قاشقىمۇ دېيىلىدۇ: چاڭ تارقىلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىن پېشانىسىدا تەڭگەدەك ئاق قاشقىسى بار قارا ئات چىقىپ كەلدى.

ئاق قاشقىر <بوت> ئۈزۈمنىڭ بىر خىلى، كۆك قاشقىرنىڭ ئاق رەڭلىكى.

ئاققا كۆچۈرمەك يېزىلىغان خەت ــ چەك، ماقالىلارنىڭ تۈزىتىلگەن ئورنىگىنالىنى قايتا كۆچۈرۈپ يازماق.

ئاق قان دانچىسى <بىئول> قان دانچىلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇ قىزىل قان دانچىسىغا قارىغاندا چوڭراق، رەڭسىز، يادرولۇق بولىدۇ؛ يىلىك، لېمپا ۋە تال قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە بولىدۇ، كېسەل پەيدا قىلىدىغان باكتېرىيىلەرنى يوقىتىش ۋە ئۇلارنىڭ ئاجرىتىپ چىقارغان زەھەرلىرىنى نېيترالاش قاتارلىق روللارنى ئوينايدۇ.

ئاق قان كېسەللىكى <تىب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا ئاق قان دانچىلىرى ئادەتتىكى تاشقىرى كۆپىيىش، قىزىل قان دانچىلىرى ئازىيىش، تىلى ئىششىش، باش قېيىش، كۆز قارىغۇلىشىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

ئاق قان ھۈجەيرىسى <تىب> قان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى قىزىل قان دانچىسىدىن سەل چوڭراق كېلىدىغان ۋە ھۈجەيرە يادروسىغا ئىگە ھەمدە شار شەكىللىكى بىر خىل قان ھۈجەيرىسى.

ئاق قوچۇر ← **ئاق قارىغاي.**

ئاق قوغۇشۇن تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى $PbCO_3$؛ قوغۇشۇن رودىلىرىنىڭ بىرى، يانتۇ يانلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستالى ساختا ئالتە يانلىق قوش پىرامىدا شەكىلدە، تاختىسىمان ياكى توقماقسىمان بولىدۇ. قورامساقلىرى دانلىق ياكى زىچ كاللەك بولىدۇ؛ كۈل رەڭگە مايىل سۇس ئاق رەڭلىك، ئالماس پارقىراقلىقىغا ئىگە؛ قاتتىقلىقى 3 ــ 3.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 6.4 ــ 6.6، ئۈزۈلۈش

يۇزى سەدەپسمان بولىدۇ.

ئاق قوناق <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى كۆمىقوناقسىمانغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق سەل تارراق بولىدۇ؛ كونۇسسمان گۈل رېتىدە، گۈلى غولىنىڭ ئۈچىدا، دېنى ئاق، سورتى كۆپ؛ دېنىنى يېمەكلىك قىلىغاندىن باشقا، يەنە ئۇنىڭدىن ھاراق ئېچىتىشقا ۋە كراخمال ئىشلەشكە بولىدۇ؛ شېخىدىن بورا توقۇشقا، قەغەز ياساشقا بولىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئاق قوۋاق دىئال <بوت> ئاقتىكەن.

ئاق قوۋزاقلىق قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىگە كىرىدىغان، دائىم كۆكسۈپ تۇرىدىغان دەرەخ، قېرىغاندا قوۋزىقى سۇت رەڭگە كىرىدۇ، يوپۇرمىقى يېگىنسسمان كېلىدۇ؛ ئۇرۇقىنى يېگىلى بولىدۇ.

ئاق قۇ <زوئول> قۇش، تۇرقى غازغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق ئۇنىڭدىن چوڭ بولىدۇ، پۇتۇن بەدىنى ئاق رەڭلىك، ئېغىزىنىڭ ئۇستى سېرىق ھەم قارا ئىكىكى قىسمىغا بۆلۈنىدۇ، پۇتى بىلەن قۇيرۇقى قىسقا، پۇتى قارا، بارماق پەردىسى بار، دېڭىز ساھىلى ياكى كۆل بويىدا ياشايدۇ، ئۇچۇشقا ماھىر؛ ئۆسۈملۈك، ھاشارات قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئاق قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچنىڭ بىر تۈرى، باش ۋە دۇمبىلىرى سۇر رەڭلىك، ئازىراق چېپارلىرى بار؛ كۆز ۋە گال ئەتراپلىرى قارامتۇل، قورساق قىسمىلىرى ئاق؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى، مېۋە ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ بالا چىقىرىش ۋە بېقىش مەزگىللىرىدە ئاساسەن ھاشارات بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي رايونلىرىدىكى تۈزلەڭلىكلەرگە كەڭ تارقالغان.

ئاق قۇ يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي يۇلتۇز تۈركۈمىلىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 20 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 44°. لىرا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىدە، سامانيولىنىڭ ئۈسىتىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. ۷ ۰۳۰ ۵۰ ۸۰ دىن ئىبارەت بەش يۇلتۇز «+» شەكلىنى ھاسىل قىلىپ، خۇددى بوينىنى سوزۇپ، قاناتلىرىنى كېرىپ، سامانيولى ئۈستىدە ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئاق قۇغا ئوخشايدۇ.

ئاق قېيىن <بوت> قېيىن ئائىلىسىگە كىرىدىغان، يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ؛ قوۋزىقى ئاق، سويۇپ ئېلىنغاندىن كېيىنكى قوۋزىقى قەغەزگە ئوخشايدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە بولىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىن چىقىدۇ؛ ياغىچى چىڭ بولۇپ، بۇيۇملارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق قىچا <بوت> ① كرېستگۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، دۇمبىسىدە شالاڭ، يېرىك تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، چوڭقۇر يېرىلىدۇ؛ گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە بولۇپ سېرىق؛ مېۋىسى ئۇزۇن، مۇڭگۈزلۈك بولىدۇ؛ ئۇرۇقى شارسىمان، ئاچچىق، ئۇرۇقىدىن ماي تارتىپ ئېلىنىدۇ، دورىغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ؛ ئىشتەينى ئېچىش، يەل تارتىش، ئىششقلارنى ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش روللىرىغا ئىگە. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئاق كاۋاش <گېئول> كاۋاشنىڭ ئاق رەڭدىكى بىر خىلى.

ئاق كەندىر <بوت> ① چاققاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك: غولى تىك، ئېگىزلىكى ئىكىكى مېتىردىن ئاشىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ياكى يۇرەك

شەكىلدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى يېشىل تاق جىنسلىق، ئاتلىق ـ ئانلىق بىر تۈپتە بولىدۇ، مېۋىسى توپلىشىپ كىچىك شار شەكىلىنى ھاسىل قىلىدۇ، قېنىق قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ، سىرتقى يۈزىدە قىسقا قاتتىق تۈكچىلىرى بار، غولىنىڭ تاللىرى ئاق ھەم پارقىراق بولىدۇ؛ تارتىلىش كۈچى ۋە ئىسسىقتا چىداملىقى كۈچلۈك، توقۇمىچىلىق سانائىتىدە مۇھىم خام ئەشيا قىلىنىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پوستى.

ئاق كۆكچە قوغۇننىڭ بىر خىلى، ئۇچى، ئۇرۇقى ئاق، گۆشى چۈرۈك، تاتلىق بولىدۇ.

ئاق كۆكسىڭ زەمبۇرۇغى <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، زەمبۇرۇغ يېپچىسى كۆپ شاخلانغان، يالغان يىلتىزى يوق، يېمەكلىكلەردە، گەندە، قىغ دۆڭلىرىدە، تۈپراق ۋە نەم كېيىم ـ كېچەكلەردە ياشايدۇ. سىلىلوزا ۋە ئاقسىللارنى پارچىلاش رولىغا ئىگە؛ بەزى تۈرلىرى كراخمالنى قەنتلەرگە پارچىلىيالايدۇ؛ ئېچىتىش سانائىتىدە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىسپىرت قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، ھاراق ـ شارابلارنىڭ تەركىبىدە دائىم ئاق كۆكسىڭ زەمبۇرۇغى مەۋجۇت بولىدۇ.

ئاق كۆڭۈل كۆڭلى تۈز، نىيىتى توغرا، باشقىلارغا يامانلىق ئىزدىمەيدىغان: ئاق كۆڭۈل ئادەم. * ئۇ ئەك ئېغىر كۈنلەردە ئۆزىگە سايەۋەن بولۇپ، ئاتا ـ ئانا لەززىتى بەرگەن ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان كىشىلەرنى زادىلا ئېسىدىن چىقارمايتتى.

ئاق كۆھۈك يېغىشتۇرۇلغان تەك شۇڭلىرىنىڭ چېچىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەسلەپكى قەدەمدە توپا باستۇرۇش.

ئاق كۆئارتس <كېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى S_iO_2. ناھايىتى قاتتىق، ئۇ رەڭسىز، سۈزۈك بولۇپ، «بىللۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولمىغاندا، سۆسۈن، قوڭۇر، سارغۇچ، تۈم قارا قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ؛ ئادەتتە سۈت رەڭلىك، يېرىم سۈزۈك ياكى تۈتۈق كرىستال ھالىتىدە ئۇچرايدۇ.

ئاق كېۋەز <بوت> كېۋەزنىڭ بىر تۈرى، يەرلىك سورت، غوزىسى كىچىك، پاختىسى غوزىسىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ، بالدۇر پىشىدۇ.

ئاق كىرمەك ساقال، چاچتىكى تۆكىلەر ئاقىرىشقا باشلىماق: سۇلتاننىڭ چاچ ـ ساقاللىرى ئەمدى ئاق كىردى. * ئۇ دەررۇ ئاق كىرگەن چاچلىرىدىن تۆت ـ بەش تالنى يۇلۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ خېلى ئۇزاقىچە دەردلىك تىنىپ، خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى.

ئاق گرانىت <گېئول> گرانىت جىنسىنىڭ ئۆزگەرگەن بىر خىلى، خىمىيىلىك تەركىبى گرانىت جىنسىغا ئوخشاش، ئالاھىدىلىكى ـ قېنىق رەڭلىك مىنېرالىلار ئارىلاشمايدۇ، ئاساسىي مىنېراللىرى كۋارتس، ئىشقارلىق دالاشپاتى، كىسلاتالىق دالاشپاتى ھەم ئاز مىقداردىكى ئاق چىرىتىالدىن ئىبارەت، گرانىتلىق قۇرۇلمىغا ئىگە؛ ئاساسەن قەلەي كان ياتمىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئاق گۋاردىيە <تارىخ> چارروسىيىنىڭ ئەكسىلئىنقلابىي قالدۇق ھەربىي كۈچلىرى ۋە باشقا ئەكسىلئىنقلابچى ئۇنسۇرلاردىن تەشكىللەنگەن ئەكسىلئىنقلابىي قوراللىق كۈچ.

ئاق لەيلى <بوت> لەيلىگۈلنىڭ بىر تۈرى.

ئاق ماددا <فىزىئول> مېڭە ۋە يۇلۇننىڭ ئاق رەڭلىك تەركىبىي قىسمى. ئۇ ئاساسەن نېرۋا ھۈجەيرىلىرى چىقىرىدىغان نېرۋا تالا-

لىرىدىن تۇزۇلىدۇ.

ئاق موم <خىم> ئاق موم قۇرتى ئاجرىتىپ چىقارغان موم، ئېرىش نۇقتىسى نىسبەتەن يۇقىرى، رەڭگى ئاق. ئېلىمىزنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى، شام ھەم كۇمۇلاچ دورىنىڭ سىرتقى قېپى ياسىلىدۇ، شۇنداقلا لازا قەغىزىگە سۈرتۈلىدۇ، قاچىلارنىڭ ئاغزىنى ھەم ئېتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئاق موم دەرىخى <بوت> ئەرمىدۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ، پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق ئېچىلىدۇ. ئۇ ئاق موم قۇرتىنىڭ ئوزۇقلۇقى قىلىنىدۇ، ياغىچى قاتتىق، جاھازلارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق موم قۇرتى <بىئول> ھاشارات، توپلىشىپ ئاق موم دەرىخى ياكى بۇرجۇن دەرىخىگە قونۇۋالىدۇ؛ ئەركىكى ئاق موم ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئاق مىس <خىم> مىس بىلەن نىكېلنىڭ قېتىشمىسى، رەڭگى كۈمۈشتەك ئاق، ئۇنىڭدىن كۇنىدىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك قاچا-قۇچىلار ياسىلىدۇ.

ئاقىنى ئاقچە، كۆكنى كۆكچە راستىنى راستچە، يالغىنىنى يالغانچە، ھەق بىلەن ناھەقنى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئارىلاشتۇرماي: ئاقنى ئاقچە، كۆكنى كۆكچە بىر تەرەپ قىلماق.

ئاقىنى قارا قىلماق يالغان پاكىت بىلەن توغرا ئىشنى خاتاغا چىقارماق، راستىنى يالغان، ھەقنى ناھەق قىلماق: بۇ قۇرۇلۇشقا قارشى چىققان، قوشۇلمىغان يولداشلارنى دۇشمەن ھېسابلاپ، ئاقنى قارا قىلىپ كۆرسىتىپ پارتكومنى ئالدىدىك.

ئاق نىيەت ← **ئاق كۆڭۈل.**

ئاق ھۇججەت بىر كىشىنىڭ باشقا ئورۇن ۋە شەخسلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە شۇ شەخس تەرىپىدىن يېزىلغان ۋە شۇ شەخسنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان تىلخەت.

ئاق ئوغۇت جان ت. يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان خىمىيۋى ئوغۇتنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى: — گېپىمنى بۆلمەي تۇر، مەن ئاشخانىدا بىر شوپۇر بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. تۆت تونىنا ئاق ئوغۇت بار ئىكەن، خالىتىسىنى قىرىق كويدىن سۆزلەشتىم. ھەي، نېمانداق تازدەك گەدىنىگىنى قاشلايسەن، ھاڭۋاقىتلىق قىلماي گېپىمگە قۇلاق سال، تۆت تونىنا ئوغۇت 80 خالتا دېگەن گەپ.

ئاق ئوينىغۇچ چىلگە قوغۇنىنىڭ بىر خىلى.

ئاق ئۇن بۇغدايدىن تارتىلغان ئۇن.

ئاق ئۆپكە ئۆزنىنى تۇتالمايدىغان، ئويلىماي سۆزلەيدىغان، ئالدىراپ-تېنەپ، قارىسىغلا ئىش قىلىدىغان: شەھەرلىكلەرمۇ سەھرالىقلارنىڭ بىرچاغلاردىكىدەك ئۇنچە نامرات، ئۇنچە ئاق ئۆپكە ئەمەسلىكىنى بىلىپ قېلىشسۇن!؟

ئاق ئۆرۈك رەڭگى ئاق سېرىق، پىشقاندا تېخىمۇ سۇزۇلىدىغان، تەمى بەك تاتلىق بىر خىل ئۆرۈك: ناخشىگىزنى ئاڭلاۋېتىپ خىيالىمدا پەنجىم، تۇرپانىيۇزى، جىلىلىيۇزىنىڭ ئاق ئۆرۈك-لۈك باغلىرى، ئۇنى ساز بۇلبۇل، كاكىكۇكلىرى، مېھماندوست ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئارىسىغا كىرىپ قالغاندەك بولىمەن.

ئاق ئۆي كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ دالا-يايلاقلاردا تۇرىدىغان ئۆيى، ئادەتتە ئاق ئۆيلەر چېدىر شەكىلدە قۇرۇلۇپ، ئۇستىگە ئاق كىگىز ياكى قارا كىگىز يېپىلىدۇ، بەزىدە «قارا ئۆي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: مۇختار مەرگەن نۇرۇللانى يېشىل جىلغىدا ئولتۇرۇشلۇق بىر قىرغىز-نىڭ ئاق ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. * گۈلپەرى ئاپئاق ئىككى چېلەكنى ئېلىپ ئاق ئۆيىدىن ئالدىراپ چىقتى ۋە بۇلاق يېشىغا كەلدى.

ئاق ۋولفرام <خىمىيە> رودا، سىرتقى شەكلى دانىچە ھالەتتىكى تاش پارچىسى

شەكلىدە، رەڭگى سارغۇچراق، ئاق مايلىق ھەم پارقىراق، قىزىتقاندىن كېيىن ياكى ئۇلترا بىنەپشە نۇر ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، سەل بىنەپشە رەڭگە كىرىدۇ. ۋولفرام تاۋلاشنىڭ ئاساسلىق خام ئەشياسى.

ئاق ئېيىق <زوئول> ئېيىق ئائىلىسىگە كىرىدىغان سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تۈكى سارغۇچ ئاق، بۇرنى بىلەن پەنجىسى قارا بولىدۇ؛ شىمالىي سوغۇق بەلباغدا ياشايدۇ، سۇ ئۈزۈشكە ماھىر، «شىمالىي قۇتۇپ ئېيىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق يالپۇز <بوت> يالپۇزنىڭ بىر تۈرى، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تۆت قىرلىق بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، گۈلى سۇس سۆسۈن رەڭ، غولى بىلەن يوپۇرمىقىدا يېقىملىق پۇراق بار، دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئايرىتۇبلىنغان پۇراقلىق بىرخىمە كەمپۈت، ئىچىملىك قاتارلىقلارغا ئارىلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاق يامغۇر يامغۇرنى شەكىللەندۈرگۈچى سۇ تامچىلىرى ناھايىتى ئۇششاق بولغان، تۆۋەنگە چۈشكەندە ھاۋا ئېقىمىغا ئەگىشىپ لەيلەپ، يامغۇر ئاقىمىسىنى ھاسىل قىلالمايدىغان يامغۇر. ئادەتتە «سىم-سىم يامغۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق يانتاق <بوت> يانتاقنىڭ بىر تۈرى، يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال؛ شېخى تىكەنلىك، يوپۇرمىقى سوزۇق يۇمىلاق؛ چۆلدە ئۆسىدۇ.

ئاق يەردە تۇغمەن تالاشماق يوق نەرسە، يوق ئىشنى تالاشماق، بىكارغا ئاۋارە بولماق: ــ ھەي ئۆكلىرىم، ئاق يەردە تۇغمە تالاشقۇچە، خامىنكىلارنى سورۇۋەرسەكلار بولمامدۇ؟ ــ دېدى توختىكام.

ئاق يەردە قالماق مەنسەپەتسىز بولماي قالماق، ھەممىدىن مەھرۇم بولماق: ئەگەر شۇجىلارنىڭ شەخسىي يېرى، ياغىچى بولسا بېرىشىۋېلىڭ، بولمىسا...دەپ پىكىر بېرىۋاتىدۇ. دېمىسىمۇ ئۆز ئەزالىرىمىز ئاق يەردە قېلىۋاتقاندا...

ئاق يەلكە بۇركۇت <زوئول> سار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل قۇش، پۇتىۋېن تېنى قارامتۇل رەڭلىك، يەلكىسىدە ئازراق ئېقىش پەيلىرى بار. ئاق يەلكە بۇركۇت ئاساسەن شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە غەربىدىكى ئورمان ۋە يايلاقلاردا ياشايدۇ، ئاساسەن چاشقان، توشقان قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئاق يېشىل ئاقىقا مايىل يېشىل، سۇس يېشىل.

ئاق يېغىن پۇتۇن ئاسمانىنى بۇلۇت قاپلىغان، ئۇزاققىچە توختىماي ياققان سىم-سىم يامغۇر: چۈشتە يېغىشقا باشلىغان يامغۇر كەچكە يېقىن ئاق يېغىنغا ئايلاندى.

ئاق يىلان قۇرۇقلۇقتا ياشىغۇچى ئاق رەڭلىك، زەھەرسىز يىلان.

ئېقى قەغەز، قارىسى سىياھ ھېچ نەرسىگە ھېسساب ئەمەس، قىلچە ئەھمىيىتى يوق: ئىش ئاقمىدى، توختام ئېقى قەغەز، قارىسى سىياھ ھالىتىدە قالدى.

ئېقى كېلىشمەسلىك مىجەز-خۇلقى كېلىشمەسلىك، بىر-بىرى بىلەن چېقىشالماسلىق، بىر-بىرىنى ياقتۇرماسلىق: ئۇ ئىككىسىنىڭ ئېقى كېلىشمەيدۇ.

ئاقار «ئاقماق» پىئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئاقار دەريا. ئاقار سۇ. * سىغماس كىرسىز قەلبىمگە، قاينام مېھرىم خەلقىمگە، دەريا سىدا مېھرىمنىڭ ئاقارىم بار چىرايلىق.

ئاقار جىسىم <فىز> سۇيۇقلۇقنىڭ ۋە گازنىڭ تۇراقلىق ھالىتى بولمايدۇ، ئاسان ئاقىدۇ، شۇڭا ئۇلار بىر تۇتاش «ئاقار جىسىملار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاقار جىسىملار مېخانىكىسى <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ۋە تەڭپۇڭ بولغان چاغدىكى ھالىتى ۋە قانۇنىيەتلىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئاساسەن ئاقار جىسىملارنىڭ تېزلىكى، بېسىمى، زىچلىقى قاتارلىقلارنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى، شۇنداقلا ئاقار جىسىملارنىڭ چاپلىشىشچانلىقى، ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش-چانلىقى ۋە باشقا تەبىرمودىنامىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاقار يۇلتۇز <ئاستر> يۇلتۇز ئارا بوشلۇقتا نۇرغۇنلىغان ئۇششاق جىسىملار ۋە چاڭ-توزانلار بولىدۇ، ئۇلار يەر شارى ھاۋا بوشلۇقىغا قەۋىتىگە ئۇچۇپ كىرگەندىن كېيىن، ھاۋا بىلەن سۈركىلىپ، ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇق چىقىرىدۇ. مۇشۇ خىل قىسقا ۋاقىتلىق يورۇق چىقىرىدىغان جىسىملار «ئاقار يۇلتۇزلار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاقارتقۇچ سۆپ. ئاقارتىدىغان، ئاقارتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئاقارتقۇچ پاراشوك <خىم> نىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4OCL_2، ئاق رەڭلىك پاراشوك، خلور پۇرىقىغا ئىگە، سۇ بىلەن ئۇچراشقاندا پارچىلىنىپ، خلور ئاجرىلىپ چىقىدۇ، كۈچلۈك دېزىنفېكسىيىلىگۈچى ۋە ئاقارتقۇچى ھېسابلىنىدۇ.

ئاقارتقۇچ سېغىز توپا <گېئول> موريلونىتاش گۇرۇپپىسىدىكى مىنېراللاردىن تەشكىل تاپقان سېغىز، ئاساسەن ئەينەكلىك يانار تاغ جىنسلىرى بۆلۈنگەندىن كېيىنكى مەھسۇلات، ئۆزى بوش ھالەتتە بولۇپ، سىلىق، ئاچ كۈل رەڭ، ئاچ جىگەر رەڭ، ئاچ يېشىل كۈل رەڭدىن قارا رەڭگىچە بولىدۇ، نەم ۋاقتىدا مايلىق پارقىراقلىققا ئىگە رەڭلىك ماددىلارنى، ئورگانىك ماددىلارنى ۋە مەلۇم مىنېرال ماددىلارنى سۈمۈرۈش رولى بار.

ئاقارتقۇزماق «ئاقارماق» پېئىلنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆيلىرىمىزنى ئاقارتقۇزۇۋالدۇق.

ئاقارتقۇزۇلماق «ئاقارتقۇزماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يايرام مۇناسىۋىتى بىلەن خىزمەت بىناسى ئومۇمىيۈزلۈك ئاقارتقۇزۇلدى.

ئاقارتماق ① «ئاقارماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆينى ئاقارتماق. * قار چېچەكلىرى بىر دەمدىلا ئابدۇللانىڭ قۇلاقچىسىنىڭ ئۇستىنى، پاختىلىق چاپىنىنىڭ مۇرە-ياقىلىرىنى ئاقارتتى، قاش-كىرپىكلىرىنى نەملىدى. * بەزىلىرى كۆيۈپ-پىشىپ ئۆتىدۇ، ئۆزىنىڭلا كۆمىچىگە چوغ تارتىپ، بەزىلىرى خەلق ئۇچۇن ياشايدۇ، شولا چېچىپ قارا تۇننى ئاقارتىپ. ② يەر ئۈستىدىكى ئوت، زىرائەتلەرنى چېچىپ، يىغىپ، بىكارلىماق، بوشاتماق، پاكىزلىماق: — بولدى، بولدى، توختاپ قال! ھېچ پايدا-ڭ يوق بىز ئۈچۇن. جىمى يەرنى ئاقارتىپ، قىلدىك بىزەپ-بەك يوچۇن. ③ <خىم> رەڭلىك تالالار، توقۇلمىلارنى ئاق رەڭگە ئۆزگەرتمەك. بۇنىڭدا كۆپىنچە ھىدروپېروكسىدى، ئاقارتقۇچى پاراشوك ياكى گۈڭگۇرت (IV) ئوكسىدى ئاقارتقۇچى قىلىنىدۇ.

ئاقارتىش ① «ئاقارتماق» پېئىلنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: بىز ئۆيلەرنى ئاقارتىش ئىشىنى ھېلىراقتا تۇگەتتۇق. ② كۆچمە. بىلىم-مەرىپەت بېرىش؛ ئېڭىنى، سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇش: ئۇچ ۋىلايەتتىكى ھەربىر مەدەنىي ئاقارتىش جەمئىيەتلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن شۇ تەشكىلاتلارنىڭ بىرلىكى ئاساسىدا 1948-يىلى 1-ئاۋغۇست شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەۋجۇت بولدى. * ئۇ دەسلىپىدە خەلقنى ئاقارتىش كەسپىگە ئېرىشكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ قىزغىن ئىشقا كىرىشكەنىدى.

ئاقارتىشماق «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆيلىرىنى بەس-بەس بىلەن ئاقارتىشتى.

ئاقارتىلماق «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سېرىق يوپۇرماقلار ھەممىلا يەرنى قاپلىغان، قامغاق توسۇلۇپ قالغان كۆۋرۈك يېنىدا مەن ئاتتىن سېرىلىپ چۈشتۈم-دە، ئالدىمدىكى ئاقارتىلغان رايون مەكتىپىگە قاردىم.

ئاقارماق پ ① ئاق تۈسكە كىرمەك، ئاق تۈس ئالماق: ئۇزاققا سوزۇلغان سوراق قىلىش. قىيناش ۋە ئېغىر جىسمانىي ئەمگەككە سېلىشلاردىن ئۇنىڭ چالا ئاقارغان چاچلىرى پۈتۈنلەي ئاقاردى... ② قانسىزلىنىپ ياكى قېنى قېچىپ قىزىللىقىنى يوقاتماق: ئۇ قاتتىق ئاچچىقلانغانلىقتىن بىردىنلا چىرايلىرى ئاقىرىپ يۇزى تاتاردى. ③ ئۆڭمەك، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك: تۈرسۇنىنىڭ ئۇچىسىغا كىيگەن كۆك چاپان ئاپتاپتا ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ④ يورۇماق، يورۇق چۈشمەك، سۈزۈلمەك: ئەتىسى تاڭ ئاقارماقتا ئىدى. شەرقىي تاغ ئۈستىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان قۇياش پۈتۈن يايلاقنى ئۇيغىتۇاتاتتى. * بىز تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتتە ئۇرۇمچىدىن كورلىغا قاراپ ماشىنا بىلەن يولغا چىقتىپ، كېچىچە توختىماي مېڭىپ تاڭ سۈزۈلۈپ، يەر-جاھان ئاقىرىشقا باشلىغاندا، ئۆيمەنزىگە يېتىپ كەلدۇق. ⑤ كۆچمە. پاكىزلىمەك، تازىلىماق، كىرىنى چىقارماق: تازىلاشتىن زېرىكمىسە، ئاقارمايدىغان نېمە بار؟ كىيىم-كېچەك پاكىز يۇيۇلۇپ كىرى تولۇق چىقىرىلسىلا ئاقىرىدۇ.

ئاقاق (توغرىسى: ئارقاق) ← **ئارقاق.**

ئاقئانام ئى [ئاق+ئانام] <تب> بوۋاق بالىلاردا بولىدىغان بىر خىل تېرە كېسىلى. ئۇ ئادەتتە يېرىم ياشتىن ئۆتكەن بالىلارنىڭ بەدىنىگە ئۇششاق ئاق قاپارتما بولۇپ چىقىدۇ، تېز ساقىيىدۇ.

ئاقاۋا ئى <سۇ> سۇ ھالقىپ ئۆتىدىغان توسما.

ئاقەي-كۆكەي ← **ئاقەي-كۆكەي دېمەك.**

ئاقەي-كۆكەي دېمەك ھېلى ئۇزۇن، ھېلى بوۋنى دېمەك، ئۇ دەپ، بۇ دەپ، باھانە-سەۋەب كۆرسەتمەك: ئۇلار جېنىنىڭ بارچە ئۆزىنى ئاقلايدۇ، پاكىتلارغا جىددىي مۇئامىلە قىلىشتىن جېنىنىڭ بارچە ئۆزىنى قاچۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئالدىراپ-تېنەپ، «ۋاقىتنى خاتىرىلەش ئۇسۇلىنى ئەركىنلىكنى بوغۇپ قويىدۇ-يەي، قاينىاق ھېسسىياتنى باسدۇيەي، ئۇنىڭدا ئادەمنى ماشىنغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش خەۋپى بارەي، ئاقەي-كۆكەي»، دەپ قارشىلىق كۆرسىتىدۇ.

ئاقباش ئى [ئاق+باش] ① ← **ئاق باش.** ② ئاتلاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەل: ئاقباش كېسىلى.

ئاقباش ئوت <بوت> ئېيىق تاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، گۈلى جىگەر رەڭ، مېۋىسىدە ئاق تۈكچىلىرى بولۇپ، خۇددى بوۋايلارنىڭ ئاقارغان چېچىغا ئوخشايدۇ.

ئاقپىشما (توغرىسى: ئاقپىشماق) ← **ئاقپىشماق.**

ئاقپىشماق سۈپ. تېنى ئاق، ئاق يۇزلۇك، ئاق چىراي: بىرنى 40-42 ياشلارغا كىرگەن، قامەتلىك، كەڭ پېشانىلىك، ئاقپىشماق كەلگەن خۇش چىراي بىر كىشى كۆتۈۋالدى.

ئاقپىشمىلاق (توغرىسى: ئاقپىشماق) ← **ئاقپىشماق.**

ئاقتۇرما ئى. دىئال ← **تۇرۇپ.**

ئاقتۇرماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەھرۇزنى سۇ باشقا بىر تەرەپكە ئاقتۇرۇپ كەتكەنىكەن. * ـــ دەۋالرىنى ئاقتۇرمەن دېمىسلە قازىغا بىرەر نەرسە بەرمىسلە، ئۇنى رازى قىلىپ، كۆڭلىنى ئالمىسلا بولمايدۇ، ـــ دەپتۇ قوشنىسى.

ئاقتۇرۇشماق «ئاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئۇنى تىرىك پېتى ساندۇققا ياتقۇزۇپ، دەريا‌غا ئاقتۇزۇشۇپتۇ.

ئاقتۇرۇلماق «ئاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاقتىمكەن ئى [ئاق+تىكەن] <بوت> چاتقال تىپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك، رەڭگى ئاق، تىكىنى ئۇزۇن، تال-تال ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق بولۇپ، قارىقاتنىڭكىدەك يۇمىلاق قارا مېۋىسى بولىدۇ.

ئاقچا ← **پۇل** بۇلارنىڭ يول ئۈزۈقلىرى تۇگەپ، ئاقچىلىرى ئاز قالغانىكەن، ئەمما ئىسكەندەر بۇ توغرىدا ھۇرلىقاغا ھېچنېمە دېمەپتۇ ۋە ئۆزىدىن - ئۆزىگە خىجالەت بولۇپ، خىيال بىلەن ئېگىكىنى تۇتقىنىچە ئولتۇرۇپ قېلىپتۇ. * لاشمانلىققا ماڭغاندا، يەركەنتلەرگە قار ياغقان، قېيۇم بەگ ھاجى بولۇپ، بىزنى ئاقچىغا ساتقان.

ئاقچەشكە ئى [ئاق+چەشكە] دىئال. <بوت> توم زەنجىۋىلنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئاقچىچەك ئى [ئاق+چىچەك] <بوت> زەرەڭ دەرىخىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۇچرايدىغان گۈلى ئاق بىر خىل تۈرى.

ئاقچى ئى. قوغۇنىنىڭ بىر تۈرى.

ئاقچى-كۆكچى ئۇنداق ئىشنىمۇ قىلغۇچى، مۇنداق ئىشنىمۇ قىلغۇچى، ياخشى-يامان ھەممىنى قىلغۇچى، ئۇنداقچى-مۇنداقچى: «مەدەنىيەت ئىنقلابى»دا ئاقچى-كۆكچى دەپ ئەيىب قويمىغان ئادەملەر ئاز قالغاندى.

ئاقساتقۇزماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاقساتماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: * ھېلىقى نىياز دېگەن ھارامزادە بازارغا ياغ ئارتىپ بارغان ئەمەسمۇ، شەھەردىن چىققۇچە ئۇيىنى ئۇرۇپ قوغلاۋېرىپ ئاقستىپ قويۇپتۇ. * ياغاچچىلارنىڭ ئۇھ دېگۈچىلىك ۋاقتى يوق، ئۇلارنىڭ ئىشنى ئاقستىشقا بولمايدۇ.

ئاقساشماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاقساق سۈپ. ئاقساپ ماڭمىدىغان، بىر پۇتى قىسقا ياكى توكۇر: غەزىپى قايىنىغان دوغا ئاقساق پۇتى بىلەن ناسرنى بىر تەپكەندى، ئۇنىڭ مۇرىسىگە تەگدى. * ئاقساق ئادەم سۇ توشۇشنى ئۆڭەنگەندەك، بۇلارمۇ ئاستا-ئاستا ئۆگەنمەمدۇ. ئەتە تەكشۈرۈش مەجلىسى ئاچايلى، سىز كۆپرەك يول كۆرسىتىڭ!

ئاقساقال ئى [ئاق+ساقال] ① ياشانغان، مويىسپىپ مۆتىۋەر كىشى: بۇ تۇرغۇن ئاقساقال زاۋۇتىمىزنىڭ پېشقەدەم ئىشچىسى، ئۇزاق يىللاردىن بېرى تىرىشىپ ئىشلەپ، كۆپ ئەمگەك سىڭدۈرگەنلىكى ئۈچۈن داۋاملىق ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ كەلدى. ② ئى. بىر ياكى بىرنەچچە مەھەللە، يېزا-قىشلاقلارنى باشلىق بولغان مەھەللىۋى ئەمەلدار: بۇ يەرگە يىغىلىشقان مەھەللىنىڭ ئاقساقاللىرى يېڭى دەرۋازىغا قاراپ، نودەرنىڭ غەيرەتىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى: «باركاللا! مانا بۇ دەرۋازا كېلىشىپتۇ.» ③ كۆچمە. سۈپ. ئاتكاچى، ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالىدىغان: بەك ئاقساقال بالىكەن بۇ، دادىسىدەك ئادەملەرنىڭ ئاغزىدىن گەپنى تارتىۋېلىپ تۇرغىنىنى قارا.

ئاقساقاللىق «ئاقساقال» سۆزىنىڭ ئىپتىراكىت ئىسىم شەكلى: ئارىمىزدا مىسىردىن بىراۋ كېلىپ، باغدات سودىگەرلىرىنىڭ ئاقساقاللىقىغا، كېيىن رەئىسلىكىگە كۆتۈرۈلگەنىدى. * — ھەي بەگباش، ئاقساقاللىقنى قارا، ساڭا ئۇنداق گەپنى سوراشنى كىم قويۇپتۇ.

ئاقساقاللىق قىلماق ئاتكاچىلىق قىلماق، ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا، باشقىلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىگە ئارىلىشىۋالماق.

ئاقساق-چولاق ئاقساق ۋە چولاق. پۈت-قولى مېيىپ: ئۇلار ئىچىدە بەزى ئاقساق-چولاق ۋە قارىغۇلار بار.

ئاقساقلىق «ئاقساق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاقساقلىق تېز ھەرىكەت قىلىشىمغا توسالغۇ بولاتتى، ئېغىر يۈكلەرنىمۇ كۆتۈرەلمەيتتىم.

ئاقساقلىماق پ. ئاقساپ ماڭماق، ئاقساپ

يۈرمەك: ئۇنىڭ سۇنغان پۇتى ساقايغان بولسىمۇ ئاقساقلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدى.

ئاقسۆڭەك ئى [ئاق+سۆڭەك] ئېكسپىلاتا-تورلۇق جەمئىيەتتىكى ئىمتىيازلىق تەبىقىغە مەنسۇپ كىشى؛ ئېسىلزادە: گەرچە ئۇنىڭغا قىزىقىشى ناھايىتى كۈچلۈك بولسىمۇ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ھەقىقىي يېزا ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ قەدىمكى قەسىرلىرىدىكى بەختلىك ھاياتىنى ئۇنتۇ-مايتتى. * ئۇلارنىڭ بۇرۇن ئاساسەن فېئودال ئاقسۆڭەكلەرگە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى مەملىكەتلىك خاراكتېر ئېلىشقا باشلىدى.

ئاقسۆڭەكلىك «ئاقسۆڭەك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ۋلادىسلاۋ ئېسىل ئاقسۆڭەكلىك تەسىرىنى قالدۇرۇش ئارزۇسى ۋە ھاياجانلىنىشى بىلەن قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ئاقستىلماق «ئاقساتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولىدىغان ئىشنىڭ ۋاقتىدا بولغىنى ياخشى، ئۇنداق بولمىسا كېيىنكى ئىشلار ئاقستىلىدۇ.

ئاقسىرىماق پ ① ئاق نان، ئاق ئاش تامىقىنى يېيىشنى سېغىنماق: ئۆيگە ئەل-ئاغىنىلەر ياكى مېھمان-يۆچۈن كېلىپ قالسا، ئاق نان بولمىسا سەت تۇرىدىكەن، بالىلارمۇ ئاقسىراپ كېتىدىكەن. ② سۈت قېتىقنى سېغىنىپ قالماق: بۇ يىل كالىمىز قىسىر قېلىپ خېلى ئاقسىرىدۇق.

ئاقسىل I ئى <بىئول> كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتادىن تەركىب تاپقان، يۇقىرى مولېكۇلىلىق تەبىئىي ئورگانىك بىرىكمە. ئۇ تەركىبىدىكى ئامىنو كىسلاتانىڭ سانى، خاراكتېرى، بىرىكىش شەكلىنىڭ ئوخشىماس-لىقىغا قاراپ نۇرغۇن خىلغا بۆلۈنىدۇ، ئاقسىل جانلىقلار تېنىدىكى ھاياتلىق ماددىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ، ھاياتلىقنىڭ ئاساسىدۇر.

ئاقسىل سىيىش سۈيدۈك تەركىبىدە كۆپ مىقداردا ئاقسىل پەيدا بولۇش ھادىسىسى. كۆپرەك بۇرەك كېسەللىكلىرى سەۋەبىدىن بولىدۇ.

ئاقسىل II ئى <زوئول> ئاچا تۇياقلىقلار ئەترىتىدىكى ھايۋانلاردا بولىدىغان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل، ئاساسلىق كېسەللىك ئالامىتى: تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەيدۇ، ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىسى ۋە تۇيىقىدا سۇلۇق قاپارتما پەيدا بولىدۇ ھەمدە زېدە بولىدۇ، ئاغزىدىن ئاق كۈپۈك چىقىدۇ، ماڭغاندا ئاقسايدۇ؛ يۇقۇملىنىشى ناھايىتى تېز بولۇپ، بەزىدە ئادەملەرگىمۇ يۇقىدۇ.

ئاقسىماق پ ① بىر پۇتىنىڭ مېيىپلىكى ياكى ئاغرىغانلىقى سەۋەبلىك ئاقساپ، دىڭگۇسلاپ ماڭماق: ئۇنىڭ سۇنغان پۇتى ساقىيىپ كەتمىگەن ۋە بىرئاز ئاقساپ ماڭىدىغان بولسىمۇ، قەتئىي تەلەپ قىلىپ، تەشمىدە ئىشلىدى. ② ئارقىدا قالماق، كېيىنگە سۈرۈلمەك، دەخلى يەتمەك: ئەر ئەمگەك كۈچلىرىدىن بىر قىسمى يېزىدىن شەھەرگە كىرىۋالغانلىقتىن، ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى خېلى ئاقسىدى.

ئاقشۇل ← **ئېقىش:** «ئاپاش، ئاپاش». دەپ ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ تىزىنى تۇتقانىدى. ئاقشۇل يوپكىغا قىزىمنىڭ قولىدىكى كىر سەللا چىقىپ قاپتۇ.

ئاقشىمار ← **نامازشامگۈل.**

ئاققاپتال سۈپ [ئاق+قاپتال] گەپ كار قىلمايدىغان، گەپ ئۆتمەيدىغان، قاشاڭ، تەييارتاپ: ئۇ بىر ئاققاپتال ئادەم.

ئاق-قارا ھەق-ناھەق، توغرا-خاتا، ياخشى-يامان.

ئاق-قارىنى ئاجراتماق ← **ئاق-قارىنى پەرق ئەتمەك.**

ئاق-قارىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك ھەق بىلەن ناھەقنى، توغرا بىلەن خاتانى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان قىلىۋەت-مەك: ئاق-قارىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىشتە تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقىنى دانىشمەن بالا يازغان «ئون

سەككىز مىڭ ئالەم توغرىسىدىكى رىۋايەت».

ئاق - قارىنى بىلىپ قالماق ھەر نەرسىنىڭ ياخشى - يامىنىنى، توغرا - خاتاسىنى سېزەلەيدىغان، پايدا - زىياننى بىلەلەيدىغان بولماق: ئۇ ئاق - قارىنى بىلىپ قالغان بالا، ئەمدى ئۇ بار يەردە گەپنى سەل پەملەپرەك قىلمىسا بولمايدۇ.

ئاق - قارىنى پەرق ئەتمەك ياخشى بىلەن يامانىنى، پايدا بىلەن زىياننى، دوست بىلەن دۈشمەننى پەرق ئەتمەك، چۈشەنمەك: مەنمۇ شۇ ئادەم ئاق - قارىنى پەرق قىلارمىكىن دەپ ئويلىۋىدىم، ئۇ ئادەممۇ تۇرسۇننىڭ تىككەن چاپىنىغا دەزمال بېسىپ بېرىدىغاندەك قىلىدۇغۇ!

ئاق - قارىنى تونۇماق ← **ئاق - قارىنى پەرق ئەتمەك.**

ئاق - قارىنى ئىلغىماسلىق ھەق - ناھەقنى، توغرا - خاتانى، ياخشى - يامانىنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىش، ئايرىماسلىق، پەرقلەندۈرمەسلىك.

ئاققۇلاق ئى [ئاق+قۇلاق] <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، قۇرۇپ ئۆلگەن ياكى يېرىم قۇرۇپ ئۆلگەن پۇرۇپكا دەرىخى قاتارلىق دەرەخلەردە ياشايدۇ؛ ئاق رەڭلىك ھەمدە يېرىم سۈزۈك بولۇپ، تەركىبىدە يىلىم ماددىسى كۆپ بولىدۇ؛ ئادەم ئىستېمال قىلسا، بەدەن قۇۋۋەتلىنىدۇ.

ئاققۇيرۇق ئى [ئاق+قۇيرۇق] <زوئول> ← **قاڭشارلىق بۆكەن.**

ئاق - كۆك ← **ئاق - كۆك دېمەك.**

ئاق - كۆك دېمەك ئۇنى - بۇنى دېمەك، ھەر خىل گەپ قىلماق: ئاق - كۆك دەپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەك.

ئاقكېسەل ئى [ئاق+كېسەل] <تىب> تېرە كېسەللىكى، كۆپرەك تېرىدە قارا پىگمېنت شەكىللىنەلمەسلىك سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ، كېسەللىك ئالامىتى - تېرىدە پارچە - پارچە ئاق داغلار پەيدا بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ ھەم قىچىشمايدۇ. «پېسە»، «بەرەس» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاقلاتقۇزماق «ئاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاقلاتقۇزۇلماق «ئاقلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاقلاتماق «ئاقلىماق» پېئىلى «①②③④»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆيلەرنى پاكىز ئاقلىتىپ تازىلىدى، تاللىقلارغا سۇ قويىدى، ماگىزىندىن چىرايلىق تاۋار يوتقان تېشى سېتىۋېلىپ ئوغلى ئۈچۈن يۇمشاق يوتقان تەييارلىدى.

ئاقلاشماق «ئاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ماڭ، — دېدى ئۇ قۇددۇسىنىڭ پېشىنى چىڭ تۇتۇپ، — شەرىئەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئاقلىشايلى.

ئاقلانماق «ئاقلىماق» پېئىلى «① ② ③»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن بىرنەچچە مېتر نېرىراقتا باشقا بىراۋنىڭ ئاقلانغان خىش تېمى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * بىرقانچە مەزگىلدىن كېيىن، ھەقىقەت ئۆز ئورنىنى تاپتى: ئەنۋەر ۋە ئۇنىڭ دادىسى ئاقلاندى. ھەقىقىي جىنايەتچىلەر سوتقا تارتىلىپ، تېگىشلىك ئەدىبىنى يېدى.

ئاقلىتىلماق «ئاقلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈرۈچ ئاقلىتىلدى.

ئاقلىغۇچ ئى ① يۇلغۇن ياكى باشقا ياغاچتىن ياسالغان قىسقۇچ. بۇ سايمان بورا توقۇش ئۈچۈن يېرىپ تەييارلىغان قومۇشنى سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② قوناق ئاقلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچلۇق كىچىك ياغاچ.

ئاقلىغۇچى ئى ① مەلۇم نەرسىنى ئاقلاش، ئاقارتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئۆي ئاقلىغۇچى. شال ئاقلىغۇچى. ② <قا> سوتتا بىر كىشى ياكى تەرەپنى ھىمايە قىلغۇچى، شۇلار ئۈچۈن سۆزلىگۈچى، ئادۋوكات: جاۋابكارنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى، ۋەسىلىرى ئۇنى

ئاقلسا بولىدۇ. خەلق سوت مەھكىملىرى زۆرۈر تاپسا، جاۋابكارغا ئاقلىغۇچى بەلگىلەپ بەرسە بولىدۇ.

ئاقلىق ئى ① «ئاق» سۆزى «① ② ③ ④» نىڭ ئىسىم شەكلى: كۆڭلەكنىڭ ئاقلىقى. يۈزنىڭ ئاقلىقى. * ئاچار قەتئىي ھەققەت سۆزىنى. ئاقلىقىڭنى كۆرەر جاھان شادلىنىپ. ② سۈپ. كۆچمە. سۈتلۈك، سۈتنى كۆپ: ئاقلىق ئىنەك. * ئاقلىق ئىنەك ئۆلگۈچە ئاقلىق ئاتالماس (ماقال).

ئاقلىماق پ ① ھاك ۋە بورغا ئوخشاش ئاق تۇسكە كىرگۈزگۈچى نەرسىلەر بىلەن بويىماق، ئاقارتماق: ئۆي ئاقلىماق. * ھېيت يېقىنلىشۋاتىدۇ، شۇڭا ئۆيىلەرنى ئاقلاش ئۈچۈن ھاكخانىدىن 30 كىلوگرام ھاك سېتىۋالدىم. ② دان، دەرەخ (ياغاچ)، كۆكتاتلارنىڭ پوستىنى، قوۋزىقىنى سويماق، ئايرىماق، شىلىپ ئالماق: قوناق ئاقلىماق. شال (گۈرۈچ) ئاقلىماق. * تۇگمەن جاپاسىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن خەلق تېخىمۇ قىزىپ كېتىپ، گۈرۈچ ئاقلايدىغان، ياغ تارتىدىغان ماشىنىلارنىمۇ ئالدى. * ئانا كىرنى يۇيۇپ بولۇپ، خېمىر يۇغۇردى، ساۋۇر كۆكتاتلارنى ئاقلاپ، ئوت قالدى. ③ كۆچمە. بىرەر كىشىنىڭ ياكى ئۆزىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى، ئەيىبكار ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىماق: ئۇ ھاياجان بىلەن ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەۋاتقىنىدا، مەن سىزنى ھېلىقى چاغدا ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغان يەردىن دوستلىرىمنىڭ ياردىمى بىلەن كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىققانلىقىم، ھەتتا كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سىزنى ئاقلاپ مۇنازىرلەشكەنلىكىم ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇردۇم... * ــ ئۇنىمىسا قانداق قىلاي؟ ــ رۇقىيە ئەمدى ھوردىدىن چۈشۈپ ئۆزىنى ئاقلاشقا كىرىشتى. ④ بىرەر ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلىماق، ھەق، توغرا دەپ تونۇماق: ــ ياق، ئۇستازلار، سىلەر ھەممە جايدا، ھەرقانداق ۋاقىتتا ھۆرمەتلىك ئادەملەر، ــ دېدى شائىر ئۆزىنىڭ تەكلىپىنى ئاقلاپ، ــ سىلەر جەمئىيەتنىڭ چىرىغى. * ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يەنە ئىشقا چىقمىغانلىقىنى ئاقلاش ئۈچۈن يۇقىرىقى گەپلەرنى دېيىشمەكتە ئىدى. ⑤ كۆتكەن ئۈمىد، ئارزۇ، تەلەپكە يەتكۈزمەك، قانىدۇرماق، شۇنىڭغا لايىق ئىش قىلماق: ئەجدادلارنىڭ ئازغۇسىنى يۇرىكىدە ساقلىدىڭ، ئىشەنچىنى ئۈمىدىنى ھەر نەپەستە ئاقلىدىڭ. ⑥ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچىنى، ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماق، ئورۇنلىماق: شان ــ شەرەپنى ساقلايمىز، كەلدۇق يەنە غەيرەتكە، بۇرچىمىزنى ئاقلايمىز، تۆھپە قوشۇپ دۆلەتكە. ⑦ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماق، ۋەدىسىگە ئاساسەن ئىش كۆرمەك: ۋەدىنى قىلىشماق ئاسانكەن شۇنداق، ۋەدىدە چىڭ تۇرماق تەس ئىكەن ئاندىن. قەسەملا ئەمەستۇر سىناقنىڭ تېشى، ۋەدىنى ئاقلىماق ئەزىزدۇر جاندىن. ⑧ سىڭدۈرگەن ئەمگەك، بەرگەن تۇزنىڭ بەدىلىگە تۇشلۇق ئىش قىلماق: ۋەتىنىم ئىشقىڭ ياشار جېنىمدا، ئاقار مېھرىڭ يۈرەك قېنىمدا. بولسام قۇربان ئەجرىڭنى ئاقلاپ، قىلچە ئارمان قالماس دىلىمدا. * سەنمۇ تۇزۇمنى ئاقلاپ، ھالاللىق بىلەن ئىشلىدىڭ.

ئاقما سۈپ. ئاقىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ئاقما جىنس.

ئاقما يارا <تب> ئادەم ياكى ھايۋانلار تېنىدە يىرىڭلىق ئىششىق پەيدا بولغاندا ھاسىل بولىدىغان تۇرۇبا. تۇرۇبىنىڭ ئېغىزى تېرە يۈزىدە بولىدۇ ياكى ئۇ باشقا ئىچكى ئەزالار بىلەن تۇتىشىدۇ، كېسەل ئوچىقى ئىچىدىكى ئاجرالمىلار ئەنە شۇ تۇرۇبىدىن ئېقىپ چىقىدۇ.

ئاقماق پ ① پەس تەرەپكە قاراپ سۇرۇلمەك، ھەرىكەتلەنمەك، يۇرۇشمەك: ــ ئەپەندىم، سال بىلەن ماڭمىسلا، سۇ يولى خەتەرلىك بولىدۇ، ــ دېدى ئۇلار، ــ تۆۋەندە قاپچىغاي دېگەن يەر بار، بەك تار، ئۇنىڭ ئۇستىگە سۇ تېز ۋە ئەگرى ــ بۈگرى ئاقىدۇ. ② توپلىشىپ بىرەر تەرەپكە قاراپ يۇرۇش قىلماق، ماڭماق: بۈگۈن ئادەتتە نامازغا بارمايدىغانلارمۇ جۈمە

مەسچىتى تەرەپكە ئاقتى. ③ كۆچمە. ئىناۋەتلىك دەپ قارالماق، ئۆتمەك، يۇرۇشمەك: ئۇنىڭ سۆزى ئاما ئىچىدە خېلى ئاقدۇ. * دېمەك بۇ ئىشقا خېلىلا قارشىلىق قىلىپ باققان بولسىمۇ، ئاقمىدى. ④ سىزماق، ئېرىپ كەتمەك: قايغۇ - دەردتە سارغايغان، يېتىم ھالىمنى ئېيتايمۇ، قۇمۇل يولىغا قاراپ، ئاقتى كۆزىنىڭ قارىسى. * بىچارە دەرد ئېيتىدىغان بولسا يۈرەك باغرى يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئېقىپ كېتىدۇ، زادى... ئۇھ!

ئاقمۇچ ئى [ئاق+مۇچ] <بوت> قارىمۇچ مېۋىسىنىڭ شۆپىكى ئېلىپ تاشلانغاندىن كېيىن قالغان قىسمى.

ئاقنان ئى [ئاق+نان] ① بۇغداي ئۇنىدىن ياققان نان: ئاقنان يەپ چوڭ بولغان بالا. ② يۇزىنى ئادەتتىكى نان بىلەن چوڭراق ئېچىپ ياققان نان: ئايشەمخان ئاقنانىنى ئوخشىتىپ يېقىپتۇ.

ئاقنانچى ئى. ئەمگەك قىلماي تەييار نانىنى يېيىشكە ئامراق، تىرىكتاپ ئادەم: بىزگە ئاق نانچىلار ئەمەس، ئەمگەك قىلىدىغانلار كېرەك. * راست جاپاكەش ئەھلىمۇ ئۇ ياكى بىر ئاق نانچىمۇ؟ يولدا يولداش بولمىغايكىن چىن ۋاپادار بولمىسا.

ئاقنانچىلىق ئى ئەمگەك سىڭدۈرمەي، تەييارغا ئىگە بولۇۋېلىش ھەرىكىتى ۋە ھالىتى: ئاقنانچىلىق ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ يارىماس ئادەت.

ئاقناۋات ئى [ئاق+ناۋات] قوغۇنىنىڭ بىر تۈرىنىڭ نامى.

ئاقۇچ سۆپ. ئاقما مايىل، سۇس ئاق: دەريا بولسا ئاقۇچ تۇمان ئىچىدە. تۇن قاراڭغۇلۇقىغا زىت ھالدا، كۆمۈشتەك يالتىراپ تۇزاقلارغا سوزۇلغىنىچە ئېقىپ تۇرماقتا ئىدى.

ئاقۇش (توغرىسى: ئاقۇچ) ← **ئاقۇچ**

ئاقئۇشاق ئى [ئاق+ئۇشاق] دېنى تولمىغان، ئاقلىغاندا ئۇۋۇلىپ ئۇششاقلىنىپ كەتكەن ئۇۋاق گۈرۈچ.

ئاقۇالداق ئى [ئاق+بالداق] يۇقىرى ھارارەتتىن ھاۋاسىزلانىدۇرۇلغان قازاندا ئېتىلىدۇرۇلغان قوناق، گۈرۈچ دانىلىرى: مەن تاغدىن قايتىپ كەلسەم، تېخى ھېچكىم ئۆيىگە كەتمەپتۇ، شۇ كۈنى تۇن نىسپىغىچە ئاقۇالداقتەك پاراسلاپ تالاش - تارتىش قىلدۇق، — ئۇھۇ... دېھقانلار جەمئىيىتى كوچ - مادار، تۇگۈلگەن مۇشت، — دېيىشتۇق.

ئاقىرقەرھا ئى [پ<ھىند] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئىنچىكە، گۈلى ئاق ياكى قىزىل بولىدۇ؛ قۇرۇتۇلغان گۈلىدىن قىلىنغان پاراشوك بىلەن پاشا، چۈمۈن قاتارلىق زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

ئاقىل سۆپ [ئە] ئەقىللىق، ئۆتكۈر پىكىر قىلىدىغان؛ دانا: ئاقىل ئۆزىنى ئايايدۇ (ماقال). * ئاتام مېنى ياتلىق قىلماقچى بولسا، ماڭا لايىق بولغۇچى يىگىتمۇ ئۆزەمدەك ئاقىل ۋە دانا بولۇشى لازىم.

ئاقىلانە رەۋ [ئە+پ] ئەقىل ئىشلەتكەن ھالدا، ئەقىللىق كىشىلەرگە ئوخشاش، ئەقىل بىلەن: بۇرۇنقى زامانىدا، بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، ئۇ ھەر كۈنى ئىشقا چۈشكەندە، ئالدى بىلەن دانىشمەنلەرنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاقىلانە مەسلىھەتلىرىنى ئاڭلايدىكەن، بۇ ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلانغانىكەن.

ئاقىلانىلىك «ئاقىلانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەن بۇ ئېغىر ئاقىۋەتىنى كۆرۈشۈڭ، ئېتىراپ قىلىشىڭ، بۇ زىيانىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش، تۈزىتىۋېلىشنىڭ يولىنى ئىزدىشىڭ كېرەك. مېنىڭچە، مانا بۇ ئاقىلانىلىك. * ھە، مەن قول يازمىنىڭ ئاقىلانىلىك بىلەن يېزىلغان جايلىرىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلمايمەن.

ئاقدى - كۆكدى ئانداق - مۇنداق.

ئاقدى - كۆكدى دېمەك ئانداق - مۇنداق دېمەك: ھەر خىل گەپ قىلماق. خىلمۇخىل

سەۋەب كۆرسەتمەك.

ئاقىلەي ـ كۆكىلەي ـــ ئاقىدى ـ كۆكسىدى.

ئاقىلەي ـ كۆكىلەي دېمەك ـــ ئاقىدى ـ كۆكسىدى دېمەك: ئاغىنە، ئاقىلەي ـ كۆكىلەي دەپ گەپ يورغىلاتماي، زادى شۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتىڭنى ئوچۇق دېمەمسەن؟

ئاقىلەي مۇنچاق ۋاكىلىق دەۋرىدىكى تەرجىمانلار كىيىدىغان باش كىيىمنىك بەلگىسى.

ئاقىللىق «ئاقىل» سۆزىنىك ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئورۇنسىز كۈلۈش ساراڭلىقتۇر، ئورۇنلۇق كۈلۈش ئاقىللىق ۋەھ ئەدەبدۇر.

ئاقمۇن ئى [پ] خەلق شائىرى، خەلق داستانچىسى، داستانلارنى ئېغىزچە ناخشا قىلىپ ئېيتقۇچى: بۇ قېتىم ئۆتكەن يىل ئوبلاست بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەتكارلىرى، ئاقسۇلىرى يىغىنىغا سىزغان مەكتەپتىن ۋەكىل بولۇپ قاتناشىپ، ئۆز تالانتى بىلەن كىشىلەرنى قايىل قىلدى ۋە بىرىنچى بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى.

ئاقىنلىق «ئاقىن» سۆزىنىك كەسىپىي نامى.

ئاقىۋەت [ئە] ① ئى. ئاخىرقى يەكۈن، نەتىجە: ھېيىلىگەر بىر چاشقان سىرتىقا قاراپ ئېتىلىۋىدى، «ئۇر!» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ كالتەك كېلىپ بېشىغا تەگدى. يەنە بىرىنىك ئاقىۋىتىمۇ شۇنداق بولدى. ② رەۋ. ھەممە ئىش بولۇپ ئۆتكەنىدىن كېيىن، ئاخىرى، نەتىجىدە: ئەبىلغازىنىك سۆزلىرى كۆز يېشىغا ئارىلىشىپ چىقاتتى، ئۆمۈر بويى مۇشۇ ئىسلام ھاجىلارنىك مىلىنى بېقىپ ئاقىۋەت كۆچىدىن قالغاندا تېرىك پېتى ھاجەتخانىغا تاشلانغان بوۋىسى، بايىنىك جىيەنى مەرگەنلىكىنى كۆرسەتىش ئۈچۈنلا قوي سېغىۋاتقان يېرىدە تۇرغۇزۇپ ئېتىۋەتكەن مومىسى كۆپچىلىكنىك كۆز ئالدىغا كەلدى.

ئاقياغلىق ئى [ئاق+ياغلىق] <بوت> ئۆرۈكىنىك بىر تۈرى، چوڭ ـ كىچىكلىكى جاناھە ئۆرۈكتەك بولىدۇ، ئەمما ئاق ئۆرۈكىگە ئوخشاش ئاق سېرىق پىشىدۇ: ماۋۇ شەرىتى ئېقىپ پارقىراپ تۇرغىنى ئاقياغلىق، بۇ ھۇل ـ ھۇل قىزىرىپ پىشقىنى ـــ يۇمىلاق جاناھە، ھەممىسى مەي باغلاپ كەتكەن شاخ مانتىلىرى.

ئاقيول ئى [ئاق+يول] خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق يول، سەپەر: ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئوغلۇم، ـــ دېدى ئۇ ئادەم سەل قورۇنۇپ راق، ـــ سەپىرىڭىزگە ئاقيول بولسۇن.

ئاقيول بولسۇن يولىڭىز خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق بولسۇن، يولدا ئامان بولۇشىڭىزنى تىلەيمىز: ـــ خەير خوش ئاقيول بولسۇن! ـــ دېيىشتى باشقىلارمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن.

ئاقيول تىلىمەك خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق يول يۈرۈشنى تەلەپ قىلماق، ئاقيول بولۇق بولۇشنى ئۈمىد قىلماق: ئاتلىقلار يولغا چۈشكەندە، سەيدىخان ئاچام، غەيرەت ۋە «بويناق»لار يولىنىك قاق ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشقىنىچە ئۇلارغا ئاقيول تىلەپ قېلىشتى.

ئاكا ئى ① چوڭ ئوغۇل (ئۇكىلىرىغا نىسبەتەن): ئاكاڭ كىمنى ئالسا، يەڭگەڭ شۇ (ماقال). * ئۇ ئاكىسى بىلەن تەڭ ئوقۇشقا كىردى. ② ئۆزىدىن چوڭ ئەر كىشىگە مۇراجىئەتتە ياكى ئۇنىڭغا ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدۇ: مۆمىن ئاكا ئۆزىنىك ياشلىق دەۋرىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

ئاكاڭ قارىغاي سۆزلىگەندە، ئۆزىنى چوڭ كۆرسەتىش ئۈچۈن «مەن قالتىس»، «مەن نوچى» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: ئاكاڭ قارىغاي بىرىنچى. * ئاكاڭ قارىغاي ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ تەكەببۇرلۇق بىلەن. * ئەپسۇسلىدىم: «ئۇجمە سايىسى ئاكاڭ قارىغىنىڭ، ياغمچى باي غوجامنىڭ»، دەپ پەرۋا قىلماي جاۋاب بېرىپتۇ.

ئاكابىر ئى [ئە] يېزىت. يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشى، كاتتا ئادەم: ـــ ئەي ئوغلۇم قەمەر شاھ!... ئوردا ئاكابىرلىرى ئالدىدا پادىشاھىتىن تىلخەت ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ھۈنىرىڭنى

كۆرسەتكەيسەن، ـــ دەپ سالماس بوۋا دۇئا بىلەن قەمەر شاھنى يولغا سالدى.

ئاكاتسيه ئى [ر <گرېك] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ. شېخى تىكەنلىك، پەيسمان مۇرەكـ كەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق، پۇراقلىق، مېۋىسى ياپىلاق تاسما شەكىللىك بولىدۇ.

ئاكادېمىزم ئى [ر] ① قۇرۇق نەزەرىيىگە بېرىلىپ كېتىش، ھاياتتىن، تەرەققىياتتىن ئۈزۈلۈپ قېلىش، قۇرۇق نەزەرىيەۋازلىق (ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئوقۇتۇش يۇرتلىرىدا). ② XVII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياۋروپادىكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى باشقۇرغان گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىدا شەكىللەنگەن مۇتەئەسسىپ ئېقىم.

ئاكادېمىك ئى [ر] پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى ياكى شۇ ئەزانىڭ ئۇنۋانى: ئۇ كېيىنكى يىللاردا ئەنگلىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى 15 يۇقىرى دەرىجىلىك ئىلىم يۇرتـ لىرىدا دوكتور، ئاكادېمىك دېگەندەك ئۇنۋانلارنى ئالدى.

ئاكادېمىكچىلار ← ئاكادېمىزم تەرەپدارلىرى.

ئاكادېمىيە ئى [ر <گرېك] دائىرىسى نىسـ بەتەن چوڭ بولغان، ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسى.

ئاكا ـ ئۇكا بىر ئاتا ـ ئانىدىن تۇغۇلغان ئاكا ۋە ئۇكا ئوغۇل بالىلار: ئاكا ـ ئۇكىسىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال). * قاسىم بىلەن سەمەت بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئاكا ـ ئۇكىلار.

ئاكا ـ ئۇكىلىق ئاكا ـ ئۇكىلارغا خاس: ئاكا ـ ئۇكىلىق مۇناسىۋەت.

ئاكت ئى [ر<لات] بىرەر ئىشنى تەستىقلاش ئۈچۈن يېزىلغان ھۆججەت: ئاكت يازماق. ئاكتقا قول قويماق.

ئاكتۇئال سۈپ [ر] ھازىرقى ۋاقىت ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم، ئەلا، زۆرۈر: ئاكتۇئال مەسىلە. ئاكتۇئال پروگراممىا. ئاكتۇئال تېما. * يازغۇچىـ لىرىمىز نۇرغۇن ئاكتۇئال تېمىلاردا ئەسەرلەرنى يېزىپ، زامانىمىزدىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان زور ئۆزگىرىشلەرنى ئەكس ئەتتۈردى.

ئاكتۇئاللىق «ئاكتۇئال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقانداق بىر خىل تەرىبىيە ئەگەر تەرىبىيىلەنگۈچىلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تەرىبىيىلەش ئاكتۇئاللىقى بىلەن بىرلەشمىسە، كۆزلىگەن نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

ئاكتىپ [ر] ① سۈپ ھەرىكەتچان، ئىلغار، ئىجابىي: ئاكتىپ ئامىل. * ئۇلار ئاكتىپ تەدـ بىرلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىدى. ② رەۋ. پائال، قىزغىن، ئىجابىي يوسۇندا: ئۇلار كۆچەت تىكىشكە ئاكتىپ قاتناشتى. * بەزى جايلار قىسمىلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىـ شىش مەسىلىسىنى ئاكتىپ ھەل قىلدى. ③ ئى. بىرەر تەشكىلات ياكى كوللېكتىپنىڭ ئىلغار، تەشەببۇسكار ئەزاسى: ئاكتىپلار يىغىنى، ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپى. * يېل ئاخىرىدا ئىجتىمـ ائىي پائالىيەت ئاكتىپلىرى مۇكاپاتلاندى.

ئاكتىپ ئىممۇنىتېت <تىب> تەبىئىي يۇقۇملىنىش ياكى سۈنئىي ئەملەش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئادەمنىڭ ئىممۇنىتېتلىق ئىقـ تىدارىنىڭ قورغىلىشى. ئۇ تەبىئىي ئاكتىپ ئىممۇنىتېت ۋە سۈنئىي ئاكتىپ ئىممۇنىتېت دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئاكتىپلاشتۇرۇلغان «ئاكتىپلاشتۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈر سۇمۇرۇش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك كۆمۈر، قاتتىق ياغاچ، مېۋە پوستى، ئۇستىخان قاتارلىقلارنى

هىم ئېتىلگەن قاچىغا سېلىپ كۆيدۈرۈپ كۆمۈر قىلىپ، ئاندىن ئۇنىڭ كاۋاكچىلىرىنى كۆپەيتىش بىلەن ياسىلىدۇ؛ زەھەرلىنىشتىن قوغدىنىش ئىقابىدا گازنى فىلتىرلەش، سانائەتتە سۈيۇقلۇقنى رەڭسىزلەندۈرۈپ ساپلاشتۇرۇش، تىبابەتچىلىكتە ئاشقازان ۋە ئۇچەيدىكى توكسىن، باكتېرىيە ياكى يەلنى سۈمۈرۈۋېلىش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاكتىپلىشىش ① «ئاكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ ئىسمىدىشى. ② <خىم>مولېكۇلا ياكى ئاتومنىڭ ئېنېرگىيە مىقدارىنى ئاشۇرۇش. ئادەتتىكى ياغاچ كۆمۈرنى ھېم ئېتىلگەن قاچىغا سېلىپ قىزىتىقاندا، ئۇ سۈمۈرۈش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولغان ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈرگە ئايلىنىدۇ.

ئاكتىپلاشتۇرماق «ئاكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاكتىپلاشتۇرۇلماق «ئاكتىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاكتىپلاشماق پ. ئۆز پائالىيىتىنى ئاشۇرماق، كۈچەيتمەك، پائاللاشماق: ئۇ ھازىر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاكتىپلىشىپ قالدى.

ئاكتىپلىق ① «ئاكتىپ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ تەدبىر ئەزالارنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. * ھەربىر گىرازدان ئومۇمنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئاكتىپلىق بىلەن ئاسرىشى كېرەك. ② غەيرەت، جاسارەت، پائالىيەت: ياشلار «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدا زور ئاكتىپلىق كۆرسەتمەكتە.

ئاكتىپلىق قىلماق سەلب. ئۆزىنى يالغاندىن ئاكتىپ قىلىپ كۆرسەتمەك؛ ئۆزىنى ئاكتىپ قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن يالغاندىن ھەرىكەت قىلماق: ئۇ ئاكتىپلىق قىلىپ: يېشىم ئېشىپ كەتتى. پېنسىيگە چىقمەن... ئۆمەر ياش، قاۋۇل كادىر، مېنىڭ ئورنۇمدا ئىشلىسە مۇۋاپىق، ــ دەپ پىكىر بېرىپ، ئاخىرى تەس كۈنگە قالدى.

ئاكتىنىي ئى [<گرېك] <خىم> ئۇراننىڭ يىمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدىغان رادىئاكتىپلىق ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Ac. ئۇ يەنە يىمىرىلىپ بىر قاتار رادىئاكتىپ ئېلېمېنتلارنى ھاسىل قىلىدۇ، يىمىرىلىش دەۋرى 22 يىل.

ئاكسىئوما ئى [ر <گرېك] <مات> ① ئىنسانلارنىڭ ئۈزاق مۇددەتلىك تەكرار ئەمەلىيىتىنىڭ سىنقىدىن ئۆتكەن، قايتا ئىسپاتلاش ھاجەتسىز بولغان ھۆكۈم. مەسىلەن: $A = B$، $B = C$ بولسا، ئۇ ھالدا $A = C$ بولىدۇ. ② <لوگ> جەمئىيەتتە كۆپ سانلىق كىشىلەر ئېتىراپ قىلغان توغرا قائىدە.

ئاككورد ئى [ر<ئىتال] <مۇز> مۇزىكىدا ھەر خىل ئېگىزلىكتىكى بىر ـ بىرىگە ئاھاڭداش بىرقانچە تاۋۇشنىڭ بىرىولى چېلىنىشى.

ئاككوردشۇناسلىق ئى <مۇز> مۇزىكا ئىلمىنىڭ بىر تارمىقى، ئۇ ھەر خىل باسقۇچلۇق ئىنتېرۋالدىكى ئاككوردلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاككوردلاشتۇرماق «ئاككوردلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبىلى ئاككوردلاشتۇرغان خەلق مۇزىكىسى «تاشۇاي» دۆلەتلىك سەنئەت مۇسابىقىسىدا ئالا نەتىجىگە ئېرىشتى.

ئاككوردلاشتۇرۇلماق «ئاككوردلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاككوردلاشتۇرۇلغان مۇزىكا.

ئاككوردلاشماق پ. يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى ۋە ئاۋاز ئىسىمى ھەر خىل بولغان بىرقانچە ئاۋازلار ئۆزئارا بىرلەشمەك؛ ئاككوردلار مۇزىكىدىكى باشقا ئامىللار بىلەن ماسلاشماق.

ئاككوردلۇق سۈپ. ئاككوردلاشقان، ئېگىز ـ پەسلىكى ئوخشاش بولمىغان بىرقانچە ئاۋاز ئۆزئارا بىرلەشكەن: ئۇ رويالنى ھەر

خىل ئاككوردلۇق ئاھاڭلارغا چالالايدۇ. * بىرىنچى سىم بىلەن ئوتتۇرا سىملارنى قوشۇپ چالساق بۇنىڭدا بىر خىل يۇقىرى ئاككوردلۇق ئاھاڭ مۇزىكىغا قوشۇمچە ئاۋاز بېرىدۇ.

ئاككوردىيون ئى [ر<فران] <مۇز> يېرىم ئاۋازلىق گارمون، تىترىگۈچى مېتال پىلاستىنكا، قاتلىنىدىغان تېرە شامال ساندۇقى ۋە بىر قاتار تىللاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ چالغان چاغدا سول قول بىلەن شامال تارتىلىدۇ، ئوڭ قول بارماقلىرى بىلەن تىللار بېسىلىدۇ.

ئاككۇمۇلياتور ئى [ر<لات] <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى خىمىيىلىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ ساقلاپ قويىدىغان قۇرۇلما، توك ئىشلەتمەكچى بولغاندا، يەنە خىمىيىلىك ئۆزگىرىش ئارقىلىق ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى چىقىرىلىدۇ. ئاككۇمۇلياتورنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ. ئۇ تۇراقلىق توك بىلەن تەمىنلەشتىكى مۇھىم قۇرۇلما ھېسابلىنىدۇ.

ئاكوپ ئى [ر] <ھەرب> ئۇرۇشتا ئوقتىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن قېزىلغان خەندەك ۋە ئالدىغا توپا قاتارلىقلارنى دۆۋىلەپ توسۇلغان چوڭقۇرلۇق، ئورەك: ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئاكوپ قازدى. تاش دۆۋىلىدى. * قورغانىڭ نېرىقى تەرىپىدە بۇرجىكى سوزۇلۇپ چىقىقان ئاكوپلاردا ئالتىنچى لېيەن ياتاتتى.

ئاكوپداش ئى. بىر ئاكوپتا بىللە جەڭ قىلغان، بىر ئاكوپتا بىللە تۇرغان جەڭچى: سۆيۈنىدۇ ئەسلىسە سېنى، چاۋشيەندىكى تۇغقان ـ قېرىنداش. پەخىرلىنىپ سۆزلە ھېكايە، بىللە بولغان جەڭچى ئاكوپداش.

ئاكوستىكا ئى [ر<گرېك] <فىز> فىزىكىنىڭ بىر تارمىقى، ئاۋاز دولقۇنىنىڭ ھاسىل بولۇشى، تارقىلىشى، رولى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاكوستىكىلىق سۈپ. ئاكوستىكىغا ئائىت، ئاكوستىكىغا ئاساسلانغان: ئاكوستىكىلىق ئاپپاراتلار.

ئاكۇشېر ئى [ر<فران] <تىب> رەسمىي ئاكۇشېرلىق مەكتىپىدە ئوقۇغان ياكى شۇ دەرىجىدىكى قابىلىيەتكە ئىگە بولغان، مۇستەقىل ھالدا تۇغۇت قوبۇل قىلالايدىغان ۋە كۆتەلەيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تېببىي خادىم.

ئاكۇشېركا ئى [ر] <تىب> ئايال ئاكۇشېر.

ئاكۇشېركىلىق «ئاكۇشېركا» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: ئۇ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېركىلىق قىلىدۇ.

ئاكۇشېرلىق «ئاكۇشېر» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: بۇ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېرلىق قىلىدىغانلار پەقەتلا شۇ ئىككىسى.

ئاكۇلا ئى [ر] بىر خىل بېلىق، تۇرى كۆپ؛ دېڭىز، ئوكيانلاردا ياشايدۇ؛ تېنى ئۇرچۇق شەكلىدە بولۇپ سەل ياپىلاق كېلىدۇ، قاسىرىقى قالقانسىمان بولىدۇ؛ كۆكرىكى ۋە ئۇزگۈچى قانىتى دۆڭ كېلىدۇ، بەزى تۈرلىرىنىڭ بېشىدا سۇ پۈركۈش تۆشۈكى بولىدۇ، ھەربىرى چاققان بولۇپ يىرتقۇچ كېلىدۇ، باشقا خىلدىكى بېلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى.

ئاكىلە ئى [ئە] <تىب> ئۆتكۈر بالىلار كېسەللىكى، كۆپىنچە قىزىل ۋە سىكارلاتىنا قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ. ئالامەتلىرى: ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىسىنىڭ بىر قىسىم توقۇلمىلىرى جاراھەتلىنىپ، قاردىاپ، نېكروزلىنىدۇ ھەمدە سىرتقا قاراپ زىدىلىنىدۇ. ئېغىرلاشقاندا كېسەل ھوشىدىن كېتىدۇ.

ئاكىلىق سۈپ. ئاكىدا بولۇشقا تېگىشلىك،

ئاكىغا لايىق: ئۇ بىر قاچا تاماق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئاكىلىق ھوقۇقىنى ئىنسانغا سېتىپ بېرىپتۇ. * ئۇ ئاكىسىغا: ــ مەرھۇم دادىمىزنىڭ ھۇرمىتى ئۈچۈن، ئۆزەڭنىڭ ئاكىلىق بۇرچۇڭنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ماڭا ياردەم قىلغىن...، ــ دەپتۇ.

ئاگاھ سۈپ [پ] خەۋىرى بار، دىققەتنى قوزغالغان؛ ھوشيار.

ئاگاھ بولماق ① بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ئىش، ھەرىكەت، ۋەقە ۋە ھادىسىدىن خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: ئاگاھ بولغىنكى، خەلق مېنىڭ ئەھۋالىمدىن خەۋەرسىز دەپ ئويلىما. ② ھوشيار بولماق، سەگەك، لەشمەك، سەگەك تۇرماق: ــ خەۋىدارلار، سومكا ۋە يانچۇقۇڭلارغا ئاگاھ بولۇڭلار! ــ پىركازچىكىنىڭ ئۇنلۇك ئېيتقان بۇ گېپى ئابدۇللانى چۆچۈتۈۋەتتى. * كۆزى چۈشتى كېپىنەكنىڭ بىناگاھ، چۈمۈلە ھالىدىن ئۇ بولدى ئاگاھ. * يامغۇرلار تولا ياغسا مۇز داۋانلار پەسلەيدۇ، يار ئۆزەڭگە ئاگاھ بول دۇشمەن بىزنى قەستلەيدۇ.

ئاگاھلاندۇرماق ① «ئاگاھلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇ كەچتە كەلگەن سەمەت بوسۇغىدا توختاپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىراشلىقىنى، ئەتىدىن باشلاپ ئانا-بالا ئىككىسىنىڭ ئىشقا چىقىشى كېرەكلىكىنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇپ كەتتى. * ــ بىر نەرسىنى كۆرمىسەم ۋە ئاڭلىمىسام سىزنى ئاگاھلاندۇرماس ئىدىم، ــ دېدى ئابىت ئىشەنچ بىلەن. ② سەگەكلەشتۈرمەك، ئەسلەتمەك، دىققەت قىلدۇرماق، پەخەس بولۇشقا ئۈندىمەك: ــ ھەي ئەخمەق، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن...! ــ دەپ ئاگاھلاندۇردى باغۋەن ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ. * ــ يولداش تۇراپ، ئەگەر سىزيەنسلا شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسىڭىز، ئاخىرقى قېتىم ئاگاھلاندۇرۇپ قويايى! گۈڭشې شۇجىلىقىڭىزدىنمۇ ئۈمىد قالمايدۇ...، ــ دېدى ئۇ.

ئاگاھلاندۇرۇش ① «ئاگاھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئىسمىدىشى. ② خاتالىق سادىر قىلغۇچىلارغا بېسىلىدىغان بىر خىل جازا تۈرى: ئامانلىق ساقلاش باشقۇرۇش نىزامىغا خىلاپ ھەرىكەتلەرگە قارىتا ئاگاھلاندۇرۇش، جەرىمانە قويۇش ۋە تۈتۈپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل مەمۇرىي جازا بېرىلىدۇ.

ئاگاھلاندۇرۇشماق «ئاگاھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاگاھلاندۇرۇلماق «ئاگاھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ جاۋاب خەت مارتىنىڭ جەھلىنى جىقاردى، چۈنكى تەكلىپنامىدا: «ناھايىتى مۇھىم» دەپ ئاگاھلاندۇرۇلغانىدى.

ئاگاھلانماق خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: خۇشال بولدۇم ئىشىڭ، دىتىڭدىن، ئاگاھلاندىم يازغان خېتىڭدىن.

ئاگرونوم ئى [ر] يېزا ئىگىلىك ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسى: سىزنىڭ ئاتىڭىز تاۋۇز تېرىپ داڭ چىقارغان، ھەتتا كۆك يانتاققا تاۋۇز پىلىكىنى ئۇلاپ يانتاقنىڭ شەرىتىنى تاۋۇزغا سىڭدۈردى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىز ئاگرونوم بولۇشنى، ئاتىڭىزنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلدىڭىز.

ئاگرونومىيە ئى [ر<گرېك] دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ مەزمۇن جەھەتتىن زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش، سورت يېتىشتۇرۇش، تۇپراق، ھاۋا رايى، ئوغۇت ۋە دېھقانچىلىققا زىيانلىق بولغان زىياندىش ھاشارات قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاگگلیوتىناتىپ سۈپ [ر] يېرىشقاق، تۇرلىنىشچان: ئاگگلیوتىناتىپ تىللار.

ئاگگلیوتىناتىپ تىللار <تىل> سۆزلەرنىڭ گرامماتىكىلىق مەنىسى ئاساسەن سۆز تومۇرىغا قوشۇمچە قوشۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان تىللار. ئۇيغۇر تىلى، تۈرك تىلى شۇ تىللار قاتارىغا كىرىدۇ. ئۇ يەنە «يېپىشقاق تىللار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاگېنت ئى [ر<لات] ① بىرەر تەشكىلات،

مۇئەسسىسە قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەلۇم ۋەزىپىنى ئۆتەش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋەكىلى. ② باشقىلار تەرىپىدىن قويۇلغان، شۇلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان شەخس: بۇرژۇئازىيە ئاگېنتلىرى. ③ بىرەر دۆلەت رازۋېتكىسىنىڭ مەخپىي خادىمى، جاسۇس، ئايغاقچى: گومىنداڭ ئاگېنتلىرى.

ئاگېنتلىق ئى. مۇخبىرلار يارىتىدىغان سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي هاياتقا، تۈرمۇشقا دائىر مەلۇماتلار ۋە خەۋەرلەرنى توپلاش هەم تارقىتىش ئورگىنى: شىنخۇا ئاگېنتلىقى. مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى.

ئاڭ I ئى ① كىشىلەرنىڭ پىكىر قىلىش قابىلىيىتى، ئەقىل-ئىدراك: ئادەمنىڭ ئېڭى ئۇنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ تەدرىجى تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. ② ئادەملەرنىڭ ئىجتىمائىي هاياتىنى چۈشىنىشى، سېزىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى: سىياسىي ئاڭ. سىنىپىي ئاڭ. * هەر خىل شەكىلدىكى تەشۋىقىي تەربىيە ۋە ئەمەلىي هەرىكەتلەر ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئىدىيەۋى ئېڭىنى ئۆستۈرۈۋېتىش لازىم. ③ ۋەقەلىكنىڭ كىشى مېڭىسىدە، ئۇنىڭ بارلىق روهىي پائالىيەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە مەلۇم مەقسەتكە يۆنەلگەن هالدا ئەكس ئېتىشى: ئاڭ مېڭىنىڭ فۇنكسىيەسىدۇر. * ماددا بىرلەمچى، ئاڭ ئىككىلەمچى. ④ بەلگىلىك بىر ئىجتىمائىي سىنىپ ۋەكىلى بولغان كىشىلەرنىڭ پىسخولوگىيىلىك، سىياسىي ۋە پەلسەپىۋى نۇقتىسىنەزەرلىرى؛ دىنىي، بەدىئىي قاراشلىرىنىڭ يىغىندىسى، سىستېمىسى: سوتسىيالىستىك ئاڭ. كوممۇنىستىك ئاڭ.

ئاڭ فورمىسى <لوگ> بەلگىلىك ئىقتىسادىي بازىس ئاساسىدا شەكىللەنگەن، دۇنيا ۋە جەمئىيەت توغرىسىدىكى سىستېمىلىق كۆز قاراش ياكى ئوي-پىكىرلەرنىڭ يىغىندىسى. ئۇ سىياسىي، قانۇن، سەنئەت، دىن، پەلسەپە ۋە ئەخلاق قاتارلىق مەسىلىلەر هەققىدىكى ئىدىيەۋى نۇقتىسىنەزەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۇستقۇرۇلمىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ روشەن سىنىپىيلىققا ئىگە.

ئاڭ II ئى. ئووۇلىنىدىغان بارلىق جاندارلار: ماڭاتىتى يول بويى ناخشىلار توۋلاپ، ماڭاتتى ئۇچرىغان ئاڭلارنى ئۆۋلاپ.

ئاڭ-پىكىر كىشىلەرنىڭ مەلۇم شەيئىگە، ۋەقە، هادىسىلەرگە بولغان تونۇشى، تەپەككۇرى، چۈشەنچىسى: بۇ پائالىيەتلەر ئارقىلىق ياشىلارنىڭ ئاڭ-پىكرى تېخىمۇ ئېچىلدى.

ئاڭچى ئى. **ئۇۋچى:** ئاڭچى ئاڭ كۆشىنى يېمەي تۇرۇپ ئۆز گۆشىنى يەر (ماقال).

ئاڭ-سەۋىيە ئاڭ ۋە سەۋىيە: ئاڭ-سەۋىيە هازىرقىدەك بولغان بولسا، مەرپەتنىڭ قۇشى باشقا قونغان بولسا.

ئاڭ-سېزىم ئاڭ ۋە سېزىم: ئىلغار ئىدىيەۋى ئاڭ-سېزىم هەممە يەردە بىخ ئۇرۇپ، دېموكراتىك هەرىكەتلەر ئەۋج ئالماقتا.

ئاڭسىز سۈپ ① ئېڭى يوق، ئاڭغا ئىگە ئەمەس، ئەقىل-ئىدراكسىز: ئاڭسىز هايۋان. ئاڭسىز جانلىقلار. ② بىلىمسىز، چۈشەنمىگەن، بىلىم-سەۋىيىسى تۆۋەن، قالاق؛ مەدەنىيەتسىز: ئىدىيەۋى سىياسىي تەربىيىنى يالغۇز ئاڭسىز كىشىلەرگىلا ئەمەس، بەلكى ئاڭلىق زىيالىلارغىمۇ ئىشلەتكە كېرەك. ③ مەقسەتسىز؛ قارىسىغا، تەخمىنەن: ئۆسمۈرلەر ئۆز بەدىنىنىڭ جىددىي ئۆسۈپ كېتىشى ۋە كۆچىنىڭ ئارتىشى بىلەن، ئۆزىنىڭ ئەمدى كىچىك بالا ئەمەسلىكىنى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز هالدا هېس قىلىدۇ. * ئۇلار ئاڭسىز هالدا بۇ هەرىكەتكە قاتناشتى.

ئاڭسىزلىق ① «ئاڭسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەدەنىيەت جەهەتتىكى نادانلىق، بىلىمسىزلىك سىياسىي جەهەتتىكى ئاڭسىزلىقتا بۇاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ② <پسخول> ئۆزى

بىلمەي، مەقسەتسىز ئېلىپ بارغان ھەرىكەت.

ئاڭقارماق پ. چۈشەنمەك، بىلمەك، سەزمەك، ھېس قىلماق: ئانا قىزىدىن: ــ بىرەر نەرسىنى ئاڭقىرالىدىڭمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. * بىردىنلا بىر ئايالچە ئاۋاز يەنى بۇۋى ھەجەرنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى ئاڭقارغىنىدا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل گۇمان، كۈنچىلىكنىڭ ئاچچىق سەزگۈلىرى قاپلىۋالدى.

ئاڭقاۋ سۈپ. ئەس ــ ھوشىنى دەرھال يىغىپ ئالالمايدىغان، گەپكە دەرھال چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغان؛ بىخۇد، دۆت: ئاڭقاۋ ئادەم.

ئاڭقاۋلاشتۇرماق "ئاڭقاۋلاشماق" پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاڭقاۋلاشماق پ. دۆتلەشمەك، بىخۇدلاشماق؛ كالۋالاشماق.

ئاڭقاۋلىق «ئاڭقاۋ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاڭقاۋلىق قىلىپ، ھېسا باتتا خاتالاشتى.

ئاڭقىرىشماق «ئاڭقارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچى ھە دەپ ئېزىپ ئىچۈرگىنى بىلەن، ئۇنىڭ مەقسەت ــ مۇددىئاسىنى ئوقۇغۇچىلار زادىلا ئاڭقىرىشالمىدى.

ئاڭقىرىلماق «ئاڭقارماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاڭلاتماق ① «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گېپىنى بىزگە ئاڭلاتماسلىق ئۈچۈن ئاۋازىنى قانچە پەسلىتىپ سۆزلىگىنى بىلەن، بىز يەنىلا ئاڭلاپ قالدۇق. * شوخ ناخشا ــ مۇقامىنى بىر ئۆمۈر جارانلاتسام، ئارزۇيۇم ــ مۇرادىمىنى كىمگە جاھانغا ئاڭلاتسام.

② سىمسىز ياكى سىملىق رادىئو يارىدەمى ئارقىلىق رادىئو نومۇرلىرىنى سىرتقا تارقاتماق: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى يەنە بەش مىنۇتتىن كېيىن سەنئەت نومۇرلىرىنى ئاڭلىتىدۇ.

ئاڭلاش «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىكى: ئاڭلاش سېزىمى. ئاڭلاش نېرۋىسى. * ئۇلار دوكلات ئاڭلاش ئۈچۈن ئالدىراپ مېڭىپ كەتتى.

ئاڭلاش سۆڭىكلىرى <فىزىئول> بولقا سۆڭەك، سەندەل سۆڭىكى ۋە ئۇزۇنچاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار ناغرا پەردىسىدىكى تىترەش دولقۇنىنى ئىچكى قۇلاققا ئۆتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئوينايدۇ.

ئاڭلاش سېزىمى تاۋۇش دولقۇنىنىڭ قۇلاق پەردىسىنى تىترىتىشىتىن ھاسىل بولىدىغان سېزىم.

ئاڭلاش نېرۋىسى <فىزىئول> 8 ــ جۈپ مېڭە نېرۋىسى، كۆۋرۈك مېڭە بىلەن ئۇزۇنچاق مېڭە ئارىلىقىدىن چىقىپ، ئوتتۇرا قۇلاقنا تارقىلىدۇ. ئاڭلاش سېزىمى ۋە بەدەن تەڭپۇڭلۇقى سەزگۈلىرىنى باشقۇرىدۇ.

ئاڭلاشماق «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەنە بىر جايدا بىر توپ ئادەم بىر چىملىقلىقنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىۋېلىپ، چىملىقلىقنىڭ ئىچىدىكى ئالاھىدە ئاۋاز دوراملىقىنى ئاڭلاشماقتا ئىدى.

ئاڭلانماق «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىراقتىن كىمنىڭدۇ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلاندى. * نەۋرىخان ئاچا ھويلا ئىشكىنى ئېچىشىغا، قويلارنىڭ تەڭلا مەرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاڭلىتىش ① «ئاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىكى. ② رادىئو ئىستانسىسى ياكى رادىئو ئۇزۇللىرىنىڭ ئاڭلىتىدىغان بىر قېتىملىق نومۇرلىرى: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئەتىگەن سائەت بەش يېرىمدا بىرىنچى قېتىملىق ئاڭلىتىشنى باشلايدۇ.

ئاڭلىتىلماق «ئاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ يېتىم يېسىرلارغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن ئىئانە توپلاش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى ئاڭلىتىلىشى بىلەنلا ئوقۇغۇچىلار سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، بەس ــ بەس بىلەن ئىئانە تەقدىم قىلدى.

ئاگلىشىلماق ① «ئاگلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② بىلىنمەك، ئۇقۇلماق، ئىپادىلەنمەك: مەقسەتنى قىسقا سۆزلەر بىلەن بايان قىلىشتا شۇنداق ئۇستىلىق كۆرەكىكى، قىسقا يوللار ئارقىلىق كەڭرى پىكىرلەر ئېنىق ئىپادىلەنسۇن، ئوچۇق ئاگلىشىلىپ تۇرسۇن.

ئاگلىشىلماسلىق ← **ئۇقۇشۇلماسلىق:** گېزىت ۋە باشقا تەشۋىقات ئۇسۇللىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەنلا، شۇ ۋاقىتلاردىكى كىشىلەر ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان قالايمىقانچىلىق، ئاگلىشىلماسلىق ۋە خاتا چۈشەنچىلەر پەيدىنپەي يوقىلىشقا باشلىدى.

ئاگلىق سۆپ ① ئاڭغا ئېگە، ئەقىل-ئىدراكلىق: ئادەم ئاگلىق مەخلۇق. ② ئىجتىمائىي ھاياتنى، ئۆزىنىڭ مەۋقەسى ۋە تارىخىي بۇرچىنى توغرا چۈشىنىدىغان، چۈشەنگەن: — قىزىم سىز ئاگلىق ۋە ياخشى ئىشچى، — دېدىم-مەن مۇمكىنقەدەر سىلىق سۆزلەشكە تىرىشىپ. — بىر ئىشچى ئۈچۈن شەخسىي ئالاقىلارغا قارىغاندا دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنىسىز. * ئۇ ئايالىغا مەنىلىك قىلىپ: — سەن بالاڭ ئۈچۈن مېھرىبان ئانىسەن، شۇنداقلا قانۇننىڭ ئاگلىق قوغدىغۇچىسىسەن!... دېدى. ③ ئىلمىي چۈشەنچىگە ئىگە، بىلىملىك، مەدەنىيەتلىك: خەلىرۇلانىڭ ئانىسى ئاگلىق ئايال بولغاچقا، ئوغلىنىڭ تاپقان لايىقىغا دەرھال رازى بولدى. * ئۇ تازا يۇرىكىدە ئوتى بار يىگىت، لېكىن شوخ ۋە ھەددىدىن تاشقىرى ئىتتىك بالا، ئاگلىق ۋە ناھايىتى تىرىشچان. ④ ئاڭ، ئەقىل-ئىدراك بىلەن باغلانغان، ئەقىل-ئىدراك تەقەززاسى بىلەن قىلىنىدىغان: ئاگلىق ھايات. ئاگلىق ھەرىكەت. ⑤ ئۆزلۈكىدىن، ئۆز ئىختىيارى بىلەن، مەقسەتلىك ھالدا، كۆرۈپ، بىلىپ تۇرۇپ: ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىكى رەھبىرىي يولداشلار ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، خىلمۇ خىل ناتوغرا ئىستىللارنى ئاگلىق توسۇپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىغا ئۇلگە بولۇشى لازىم. * ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى دۆلەت مەنپەئىتىنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ، تەشكىلنىڭ تەقسىماتىغا ئاگلىق بويسۇنۇشى لازىم.

ئاگلىقلىق «ئاگلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: خەلقنىڭ قانۇنغا رىئايە قىلىشى ئاساسىي جەھەتتىن ئاگلىقلىق ئاساسىدا بولىدۇ. * مەدەنىيەت يۇرتى ھەر تۇرلۇك تەشۋىقي تەربىيە خىزمەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ئاممىنىڭ ماددىي-مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىشتىكى ئاگلىقلىقىنى ئۆستۈردى.

ئاگلىماس «ئاگلىماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۆيەتداش شەكلى: ئۇنىڭ قۇلىقى ئاگلىماس بولۇپ قالغىلى بىرەر يىلچە بولدى.

ئاگلىماسقا سالماق ئاگلىسىمۇ ئاگلىمىغان قىياپەتكە كىرىۋالماق، بىلىپ تۇرۇپ، بىلىمەس بولۇۋالماق: دۇرنەم بۇ گەپلەرنى ئاگلىماسقا سېلىپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. * ئۇ كېتىۋېتىپ كۆرەشنىڭ — قەيسەر! بىز سېنى ساقلاپ تۇرغانىدۇق، مۇنداق ماڭ، بىز بىرگە ماڭايلى! — دەپ ۋارقىرىغانلىقىنى ئاگلىغان بولسىمۇ ئاگلىماسقا سالدى.

ئاگلىماق پ ① تاۋۇشنى ئاگلاش ئورگىنى ئارقىلىق قوبۇل قىلماق: مۇزىكا ئاگلىماق. دەرس ئاگلىماق. * قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاگلا (ماقال). * ئەركىن ئاپىسىنىڭ گېپىنى كۆلۈمسىرىگەن ھالدا دىققەت بىلەن ئاگلىدى. ② بىلىمەك، خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاگلىغانىدىم. * قايسى كۈنى ئۇ دوستى قادىردىن پولاتنىڭ ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغانلىقى، يېڭىلا دوختۇرخانىدىن ئەكەلگەنلىكىنى ئاگلىدى. ③ كۆڭۈل بولمەك، ئېتىبار بىلەن قارىماق، دىققەت-ئېتىبارىنى قاراتماق: ئاممىنىڭ پىكرىنى ئاگلىماق. * ئەخمەتجان قاسىمى بۇ ۋەكىللەر بىلەن كۆرۈشۈپ، خەلقنىڭ ياخشى تەلەپ-ئارزۇلىرىنى ئاگلىدى. بەزى مەسىلىلەرگە جاۋاب بەردى. ④ قوبۇل كۆرمەك، ماقۇل بولماق:

بويسۇنماق، ئۇنماق، كۆنمەك: گەپ ئاڭلىماق. تەربىيە ئاڭلىماق. * سىدىق تەسىرلەنىپ: ـــ تاغا، مەن ئىلگىرى سىزنىڭ نەسىھەتلىرىڭىزنى ياخشى ئاڭلىمىغانلىقىمغا پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، ـــ دېدى. * مۆمىن ئاخۇن: ـــ زەردە بىلەن گەپ قىلارمىش تېخى، ئۇ سېنىڭ گېپىڭنى بەك ئاڭلاپ كېتەر!؟ ـــ دېدى. ⑤ ئاغزاكى تەنبىھ، دەككە، دەشنەم ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئىشتىمەك: سېنى دەپ ئاپامدىن بىرمۇنچە گەپ ئاڭلىدىم. * ئۇ مۇئەللىمدىن ئاڭلايدىغىنىنى راسا ئاڭلىۋالدى.

ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس ئاران ـ ئاران ئاڭلىنىدىغان، بىرئاز ئاڭلىنىدىغان دەرىجىدە، بوش ئاۋاز بىلەن: كېلىن تولا ئاڭلىغان بۇ سۆزلەردىن زېرىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس قىلىپ كوتۇلدىدى. * ماشىنا ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس گۇرۇلدەپ، توپ شەكلىدىكى چىراغلار يورۇتۇپ تۇرغان سېمونت يول بىلەن ھويلا باغچىسىنى ئارىلاپ، تۆمۈر رېشاتكىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئال (توغرىسى: ھال) ← **ھال.**

ئالا سۈپ ① ئاق ـ قارا، ئاساسەن ئاق بىلەن باشقا رەڭنىڭ ئارىلىشىپ كېلىشىدىن ھاسىل بولغان (ھايۋانلار ھەققىدە): ئالا ئات. ئالا كالا * ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، ھايۋانىنىڭ ئالىسى تېشىدا (ماقال). * ئىككى ئادەمنىڭ بىردىن مۇشۇكى بار ئىكەن. بىرىنىڭ ئالا، بىرىنىڭ سۇر مۇشۇك ئىكەن. ② ھەر خىل رەڭلىك ياكى يولۇق؛ چىپار: ئالا بەقەسەم. ئالا كۆڭلەك. ئالا بالداق. ③ كۆچمە. باراۋەر، تەكشى ئۇنۇپ چىقمىغان، شالاڭ: بىر يەردە بار، بىر يەردە يوق: ئالا بۇغداي. * ئەگەردە قايسى يەر بولسا بىكار، شۇ يەرگە رەت ـ رەت ئۇجمە سال. قالمىسۇن ھېچ يەر ئالا، بولسۇن بىر گۈل جامال.

ئالا بولماق رەڭ تۈزۈمەك، سۈزۈلمەك، سارغىيىشقا، ئاقىرىشقا، قىزىرىشقا باشلىماق: ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرسە ئالا بولار (ماقال). * جىگدىلەر ئالا بولۇپ، كەلسە كەلكۈن كۆپىيىپ ئۇلغىيىسەن قىرغاق ئېشىپ، قاشتېشى، بىلەي تېشى، سەدەپ تېشى، كېلىدۇ ئېقىنىڭغا تەڭ ئەگىشىپ.

ئالا بولۇپ قالماق بىر يېرى پىشىپ، بىر يېرى خام قالماق (پولۇ تامىقى ھەققىدە): نەزىرىنىڭ پولۇسى ئالا بولۇپ قېلىپتۇ.

ئالا غورا سۈزۈلگەن، تېخى پىشمىغان، ئۇرۇقچىسى قاردىاپ مېغىزى قېتىشقان غورا: ئالا غورىنى كۆپ يېسە، چىش قامايدۇ.

ئالا غورۇلاي <زوئول> غورۇلاي ئائىلىسىگە كىرىدىغان گۆشخور قۇش، غورۇلايىنىڭ ئالىسى: چاشقان، پاتمىچۇق قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، بەزىدە قۇشقاچنىمۇ تۇتۇپ يەيدۇ؛ ھەرقانداق شارائىتتا پۇتىغا قان تەگكۈزمەيدۇ.

ئالا قاغا ① قارا ۋە كۈل رەڭ پەيلىك بىر تۈرلۈك قاغا. ② كۆچمە. خەۋەر تارقاتقۇچى، گەپ توشۇغۇچى: ـــ بۇ گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ ـــ دەپ سورىسام، ـــ بىر ئالا قاغىدىن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئۇ قولىمغا پىچىرلاپ.

ئالا قانات ئۆردەك ئۆردەكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، پەي تۈكلىرى قارامتۇل بولۇپ پارقىراپ تۇرىدۇ. تېنىنىڭ قالغان قىسىملىرى ئېقىش، چىشىنىڭ باش قىسمى قارامتۇل قوڭۇر، دۈمبە قىسمى قوڭۇر كۈل رەڭ، قورسىقى ئاق، ئادەتتە دەريا بويلىرى، كۆلچەك بويلىرىدا ياشايدۇ. شىنجاڭنىڭ لوپنۇر ئەتراپىغا تارقالغان.

ئالا قۇيرۇق بۇركۈت سار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ دۈمبە تەرىپى قېنىق قارامتۇل، قورساق تەرەپىنىڭ رەڭگى قوڭۇر قارا رەڭلىك، قۇيرۇقىدا ئاق ئالىسى بار: شىمالىي شىنجاڭنىڭ تاغلىق ئورمانلىرىدا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ خوشۇت، قەشقەر قاتارلىق جايلىرىدا ئۇچرايدۇ؛ ئاسا-

سەن چاشقان، توشقان، سۇغۇر قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئالا قويماي ھەممىنى، ھەممە يېرىگە، بىرنېمۇ قالدۇرماي: ئۆينىڭ تاملىرىغا ئالا قويماي رەسىم چاپلاۋېتىپتۇ.

ئالا كۆرمەك تەڭ قارىماسلىق، كىشىلەرگە نىسبەتەن بىر خىل، ئوخشاش مۇئامىلىدە بولماسلىق: — مۇئەللىم، — دېدى ئېگىز، قارا قۇمچاق بىر ئوغۇل بالا قادىر مۇئەللىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — ئاشپەز ئۇستام بىز يېڭى كەلگەنلەرنى سەل ئالا كۆرۈۋاتىدۇ. يېڭى ئوقۇغۇچىلاردا بىرئاز نارازىلىق پەيدا بولۇپ قالدى. شۇڭا ئاشپەزگە تەربىيە بېرىپ قويىسىز.

ئالا كۆڭۈل كىشىلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلمايدىغان، كۆڭۈلسىدە تەڭ قارىمايدىغان، سۆزى باشقا، نىيىتى باشقا: كۆڭۈلىنىڭ ئالىسى — خۇدانىڭ بالاسى (ماقال). * ئالا كۆڭۈل بىرنەچچىسى باش قوشۇپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۆيمۇ ئۆيگە گەپ توشۇپ؛ سەركۈايىنىڭ پىكرىدە چىڭ تۇرۇپتۇ، شۇملۇق بىلەن مەخپىي پىلان قۇرۇپتۇ.

ئالا كۆڭۈللۈك كىشىلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە بولماسلىق، تەڭ قارىماسلىق، سۆزى باشقا، نىيىتى باشقا بولۇش: ئەگەر مەن ئالا كۆڭۈللۈك قىلسام، ماڭا غايىب ئوق تەگسۇن!

ئالا كۇچۇكى كەتمەك ← **ئالا كۇچۇكى يانماق.**

ئالا كۇچۇكى كەلمەك بىردىنلا ئاچچىقى تۇتۇپ قالماق، تۇرۇپلا خۇيلىنىپ قالماق.

ئالا كۇچۇكى يانماق خۇيى يېشىلمەك، ئاچچىقى پەسكويغا چۈشمەك، ئاچچىقى قايتماق: ھەي، ماڭا نېمە باش قېتىمچىلىق؟! «پالتا چۈشكۈچە، كۆتەك ئارام ئاپتۇ» دېگەندەك، بۇ غوجاملارنىڭ ئالا كۇچۇكلىرى يانغۇچە بىردەم ئارام ئېلىۋالسام بولمىدىمۇ.

ئالا نىيەت نىيىتى ساپ، سەمىمىي بولمىغان، كىشىلەرگە يامانلىق ئىستەيدىغان: — خوش، — دەپ سۆزنى داۋام قىلدى ئەكبەر، تاماكا ئىسىنى پۈۋلەپ تۇرۇپ، — شەرۋان بىلەن سالىجانىدىن ئىبارەت ئىككى ئالا نىيەت كىشى بۇ قېتىمقى تاسادىپىي ۋەقەنىڭ قۇربانى بولغان.

ئالا يىپ ئەشمەك گەپ توشۇماق، سۇخەنچىلىك قىلماق: شۇنچە ياشقا كىرگەن ئادەم تەشكىل ئالدىدا ئالا يىپ ئېشىپ يۈرسە بولامدۇ؟ ئىنسان ئۇچۇن ئېيتقاندا، سەمىمىي نىيەت ھەممىدىن ئەلا.

ئالا-بۇلا ① ئاق ۋە باشقا ھەر خىل رەڭ ئارىلاشقان؛ بىر يېرى ئاق، بىر يېرى باشقا رەڭدە: ئۇ بىر قولى بىلەن چېكىسىنى تىرەپ، ئىككىنچى قولىنى بالا يۆگەلگەن ئالا-بۇلا كۆرپىگە قويۇپ ئولتۇراتتى. * ئاي ئالا-بۇلا بۇلۇتلار ئىچىنى ئارىلاپ يەرنى بىر يورۇتۇپ، بىر غۇۋالاشتۇرۇپ باراتتى. ② كۆچمە. تۇتۇرۇقسىز، تۇتاەسى يوق، تاقىلا-تۇققا: ئۇ ئالا-بۇلا سۆزلەپ قالدى. ③ خۇسۇسىيەتلىرى جەھەتتىن بىر خىل بولمىغان؛ ھەر خىللىققا ئىگە: ئاۋىنارئۇسۇلنىڭ باشقا نەزەرىيۇى قائىدىلىرى ماتېرىيالىزمدىن ئوغرىلىۋېلىنغان، شۇڭا ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، تەجرىبە تەنقىدچىلىكى بىر «ئالا-بۇلا ئارىلاشما».

ئالا-بۇلماچ ← **ئالا-بۇلا:** ئۇلارنىڭ ئىغىز بۇرۇنلىرىغا ماسكا، يۇزلىرىگە ئالا-بۇلماچ قىلىپ جىياۋبۇ چاپلىۋالغانلىقىدىن بىلدىمكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تونۇتماسلىق ئۈچۇن تىرىشۋاتقانىكەن. شۇڭا مەنمۇ تونۇماسقا تىرىشتىم.

ئالا-پىسە بەدەندىكى ئاق داغلار؛ پېسە.

ئالارمەن ① سۇپ «ئالماق» پېئىلىنىڭ كەلگۈسى زامان I شەخس بىرلىك شاندا تۇرلەنگەن شەكلى. ② ئى. مال ياكى نەرسە-كېرەك سېتىۋالغۇچى، خېرىدار بولغۇچى كىشى: بېرەرمەننىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوخشاپتۇ (ماقال). * ھەي ئىسىت، تۇنۇگۈن كەلگەن بولسىڭىز ئۇچ يەشىكىنىڭ ھەممىسىنى

تولدۇرۇۋالغان بولاتتىكىز، تۇنۇگۈن سىزدەك ئالارمەندىن بىرسى كەپتىكەن، 200نى بېرىۋەتتىم دەڭا، ئەرزانلىقىنى دېمەيسىز، دانىسىنى بىر مو توقۇز پۇڭ بەش لىدىن... ③ ئى. كۆچمە. باشقىلارغا قىلىچە نەرسە ئۆتكۈزمەيدىغان باشقىلارنىڭ پۇلى، مال ـ مۈلكىنى ئالسام دەپ تۇرىدىغان كىشى.

ئالاقه ئى [ئە] ① كىشىلەر، تەشكىلاتلار، دۆلەتلەر ياكى نەرسىلەر، ۋەقەلەر، ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت، مۇئامىلە، باردى ـ كەلدى، ئىچكى ـ تاشقى باغلىنىش: دوستلۇق ئالاقىسى. سودا ئالاقىلىرى. ئالاقە باغلىماق. ئالاقە قىلماق. ئالاقىمىز ياخشى. * قورغانىنى قولىغا چۈشۈرسەك، مۇزداۋان بىلەن بولىدىغان ئالاقە بىۋاستە يۈرۈشۈپ كېتىدۇ. * ئېھتىمال كۆرۈشمەسمىز، بىز تاكى سەھەردە كېتىمىز، مېنىڭ بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولۇشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن. * بۇ گەپلەرنىڭ ماڭا ئالاقىسى يوق، ــ دېدىم مەن ئېتىراز بىلدۈرۈپ. ② ئىككى نۇقتا ياكى ئىككى ئادىملىقتا تۇرۇپ خەۋەرلىشىش، باغلىنىش ۋاستىسى: تېلېفون ئالاقىسى. ئالاقە يوللىرى. * بۇنداق دۆلەت مۇلكىگە ئايلانىدۇرۇش زۆرۈرىيىتى ئالدى بىلەن كەڭ كۆلەمدىكى ئالاقە ئاپپاراتلىرى يەنى پوچتا، تېلېگراممۇ ۋە تۆمۈرىيول جەھەتتە كۆرۈلىدۇ. ③ يىگىت، قىز ياكى ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى قەلبىداشلىق تۇيغۇ، كەيپىيات؛ ئىشق ـ مۇھەببەت؛ جىنسىي مۇناسىۋەت: ــ بۇ ئۆزۈكلەرنىڭ ئىگىلىرى خۇددى سىلەرگە ئوخشاش مەن بىلەن ئالاقىدە بولغان، ــ دەپتۇ ھېلىقى ئايال. ④ بىرەر ئىدارە، تەشكىلاتنىڭ تونۇشتۇرۇش، ئىسپاتلىق خېتى: ئوسمان كېرىم بىلەن تاشپولات غېنى قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىختىيارىغا ئەۋەتىلدى. ئالاقىسى پوچتا ئارقىلىق يوللاندى. * ھېساب ئىنچىكە بولغانىدۇ، ئۇنداق بولسا ئەمدى سېمونتقا ماڭايلى، سەن دادۇيىڭنىڭ ئالاقىسىنى ئېلىپ گۈڭشېغا بارغىن.

ئالاقه باغلىماق مۇناسىۋەت ئورناتماق: پارتىيىمىزنىڭ كادىرلىرى ئامما بىلەن مۇستەھكەم ۋە يېقىن ئالاقە باغلىشى لازىم.

ئالاقه قىلماق ← **ئالاقىلاشماق**: نورمال ۋاستە ئارقىلىق بىز بىلەن تىجارەت قىلىش، بىز بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەمكارلىشىشقا كەلگەن چەت ئەللىك سودا ـ سانائەتچىلەر، چەت ئەللەردىكى مۇھاجىر سودىگەرلەر ۋە شاڭگاڭ ـ ئاۋمېندىكى سودا ـ سانائەتچىلەرنى بىز داۋاملىق قارشى ئېلىۋىشىمىز، ئۇلارغا ئەدەبىلىك مۇئامىلە قىلىشىمىز، ئۇلار بىلەن مەسىلەر ۋە كەسىپىي جەھەتلەردە تەشەببۇسكارلىق بىلەن كېڭىشىشىمىز، نورمال ئالاقە قىلىشىمىز لازىم.

ئالاق ـ جالاق ئېگىز ـ پەس، غەلىتە تېنەپ ـ تەمتىرەپ؛ باش ـ ئايىغى يوق؛ قورقۇنچلۇق: شۇ چاغدا، مەخسۇت بەگ ئوق چىقىرىشنى توختاتتى، ئۇ ھە دەپ ئۆزىنى دالدىغا ئالىدىغان يەر ئىزدەپ، ئالاق ـ جالاق بولۇپ تىترەپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. * قازى ئالاق ـ جالاق بولۇپ قۇلاقلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى.

ئالاق ـ جالاق بولماق تېنەپ ـ تەمتىرىمەك، قاملاشمىغان، باش ـ ئايىغى يوق ھەرىكەت قىلماق؛ قورقماق: ئۇ خۇشاللىقىنى باسالماي كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى.

ئالاق ـ جالاق قىلماق تېنەپ ـ تەمتىرەتمەك، قاملاشمىغان، باش ـ ئايىغى يوق ھەرىكەت قىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق؛ قورقۇتماق: ۋاي بالام، بۇ شۇم خەۋەرنى ئېلىپ كېلىپ بىزنى ئالاق ـ جالاق قىلىۋەتتىڭغۇ؟

ئالاقزاده رەۋ. نېمە قىلىشنى ئېنىق بىلمەي تېنەپ ـ تەمتىرەپ، ئالاق ـ جالاق ھالەتتە، قورققان ھالدا: دۇشمەنلەر ئالاقزاده بولۇشۇپ، ئوقنى قايىقا قارىتىپ ئېتىشنى بىلمەي قالغانىدى.

ئالاقزاده بولماق ئالاقزاده ھالەتكە چۈشۈپ

قالماق: دۇشمەنلەر ئالاقزاده بولۇپ، گۇلەندەم، تاجىنساخان ۋە سالاخۇنىنى كوچا ئوتتۇرىسىدىلا ئېتىپ تاشلىدى-دە، سېپىل ئىچىگە قاراپ قېچىشتى.

ئالاقزاده قىلماق ئالاقزاده هالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: ئۇلار ئامال قىلىپ ئوردىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلىدىغان بولدى. كېيىن مەن تەيىجى، قازى بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇلارنى ئالاقزاده قىلۇەتتىم.

ئالاقزادىلەشمەك پ. ئالاقزاده بولماق، ئالاقزاده هالەتكە كېلىپ قالماق: دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئالاقزادىلىشىپ قايسى تەرەپكە قېچىشنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدى.

ئالاقزادىلىك «ئالاقزاده» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يامۇل ئىچى ئالاقزادىلىككە تولدى. پۇتەيلەرگە جالاتلار قارا قاغىدەك قوندى.

ئالاقچى ئى ① ئالاقىلەشكۈچى خادىم، ئالاقە ئىشلىرى خىزمەتچىسى: ئۇلار ئىلىغا، ئۇرۇمچىگە ۋە باشقا ئورۇنلارغا ئەۋەتىلىدىغان ئالاقچىلىرىنى ئەۋەتىپ بولۇشتى. ② <مەرب> ئالاقە خىزمىتى جەڭچىسى.

ئالاقچىلىك «ئالاقچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئالاقچىلىك ئىشى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ئالاقىدار سۆپ [ئە+پ] مۇناسىۋەتلى، ئالاقىسى بار: دەرۋەقە، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا ئىش تەقسىماتى بولۇشى لازىمقىلىنى تەكتىلىگەن چاغدا، ھۆكۈمەت خىزمىتى ۋە ئىقتىسادىي خىزمەتكە ئالاقىدار چوڭ-چوڭ مەسىلىلەرگە دائىر سىياسەتلەرنى يەنىلا پارتىيە بەلگىلىشى لازىم.

ئالاقىسىز سۆپ. ئالاقىسى، مۇناسىۋەتلى، تەسىرى يوق، مۇناسىۋەتسىز: كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسى بىلەن بولغان كۆرىشى ۋە تەبىئەت دۇنياسىدىن پايدىلىنىپ ماددىي ۋاستىلەرنى ئىشلەپچىقىرىشى يەككە-يەككە، ئالاقىسىز هالدا، ئايرىم-ئايرىم هالدا ئېلىپ بېرىلمايدۇ، بەلكى كوللېكتىپ بولۇپ، ئۇيۇشقان هالدا بىرلىكتە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئالاقىلەشمەك مۇناسىۋەت، ئالاقە ئورناتماق؛ باردى-كەلدى، ئالدى-بەردى قىلماق: ئۇ مەركىزىي تىزگىنلەش بۆلۈمىدىكى نەچچە ئون چوڭ ئاپپارات بىلەنلا ئەمەس، يەنە نەچچە ئون جايدىكى كۆزىتىش پونكىتى بىلەنمۇ، ئەتراپتىكى ئاسمانىدا ئايلىنىپ تۇرغان ئون نەچچە كۆزىتىش ئايروپىلانى بىلەنمۇ ئالاقىلىشىپ تۇراتتى.

ئالاقىلىك سۆپ. ئالاقىسى بار، ئالاقە ئورناتقان، ئالاقىدار: بۇ ئىشلار بىر-بىرى بىلەن ئالاقىلىك.

ئالاقۇاز سۆپ. ئالاقىغىلا تايىنىدىغان، ئالاقە ئارقىلىقلا ئىش بېجىرىشنى ئادەت قىلىۋالغان: ئالاقۇاز ئادەم.

ئالاقۇازلىق ئى. ئالاقە بىلەن ئىش قىلىشقىلا تايىنىدىغان ئادەت: تۆۋەنگە چۈشۈپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلمايدىغان، ئالاقۇازلىققىلا يۆلىنىدىغان يامان ئىش ئىستىلىنى تۈزىتىش لازىم.

ئالاڭ سۆپ. ئارىسىغا زىرائەت ياكى باشقا ئۆسۈملۈكلەر ئۇنمىگەن، بوش، ئالا، ئاق: ئالاڭ يەر. * بىزنىڭ دادۇيدە يىگىرمە بەش مولۇق بىر باغ بولۇپ، باغۋەن مۇساتاغا ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇ باغدا ئىشلەپ، باغنىڭ ئالاڭ يەرلىرىگە كۆچەت قويۇپ، مېۋىسى ناچارلىرىغا ئەلا سورتلۇق مېۋىلەرنى ئۇلاپ، بۇ باغنى ئاجايىپ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئالاڭغۇ سۆپ. بىر تەكشى ئەمەس، تەكشى بولمىغان؛ ئېگىز-پەس ياكى ئۇزۇن-قىسقا: ئۇ ئىشلار بۇۋاينىڭ يەكتىكىنىڭ ئىچىدە ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان ئاجىز يۈرىكىدە ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان...

ئالاڭلىماق پ. هەيران بولماق؛ ئاڭقىرالماي قالماق؛ ئالاقزاده بولماق: ئايروپىلان بۆلۈتنىڭ ئۈستىدە ئۇچۇشقا باشلىغاندىن كېيىن، مەتتوختەم ئايروپىلاننىڭ ئىچىدىكى نەرسىلەرگە

ئالاڭلاپ قاراشقا باشلىدى.

ئالامەت [ئە] ① ئى. شەرتلىك رەۋىشتە قوبۇل قىلىنغان ياكى قويۇلغان بەلگە، ئىشارە: ئېلىش ئالامتى. كۆپەيتىش ئالامتى. ئى. ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە، ۋەزىيەت، ھالەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلاردىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە، نىشانە؛ ئىپادە: سەھنده بايراقدارلارغا گۈل تەقدىم قىلىش ئىشى كېتىۋاتاتتى، بۇ يىغىنىنىڭ تۈگىگەنلىكىنىڭ ئالامتى ئىدى. ③ ئى. بىرەر غايە ياكى چۈشەنچىنى ئىپادىلەيدىغان، ئەسلىتىدىغان شەرتلىك بەلگە، ئىشارە: زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدا پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ بىر ئېيتقان بۇ مۇھىم ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىلدۇ. ④ سۈپ. ئالاھىدە خىسلەتلەرگە ئىگە بولغان، ئاجايىپ: ــ بۇگۈن ناھايىتى ئازادە كىيىنگەن بىر شاھزادە، ئالامەت كېلىشكەن بىر زور ئارغىماق ئاتنى مىنىپ كېلىپ، چاپقانچە 20 ــ پەلەمپەيگىچە چىقتى. ⑤ سۈپ. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئەجەبلەندۇرىدىغان، غەلىتە، قىزىق: ئۇنىڭ چىرايلىق بىلەكلىرى ۋە يەلكىلىرىگە ئۇپا سېپىلگەن، چاچلىرى ئالامەت قىلىپ تارىلىپ، بېشىغا تاج قىلىپ تۇگۇلگەنىدى.

ئالامەتلىك سۈپ. ئالامتى بار، ئالامەتكە ئىگە، بەلگىسى، ئىشارىسى بار: كۆپ ئالامەتلىك تەڭلىمىلەر. * تاغلارنى يېپىپ چىققان، ئەجدىھا سۈپەت بولغان، ئەگرى ــ توقاي يىلاندەك ئالامەتلىك ئاق ئۆستەڭ،

ئالاھازەل رەۋ [ئە] «ئالاھازەلقىياس» سۆزىنىڭ قىسقارغان شەكلى، تەخمىنەن، قىياس قىلىنىشچە، مۆلچەرلىنىشچە: بۇ ساقلى ئۆسۈپ چاڭگا بولۇپ كەتكەن، رەڭگىدە قان دىدارى يوق، ئالاھازەل 80 ياشلاردىكى بىر نېمجان بوۋاي ئىدى. * ئارىدىن ئالاھازەل ئىككى ئاي ئۆتكەندە، سايلانغانلار رەسمىي ئېلان قىلىندى.

ئالاھازەلقىياس رەۋ [ئە] مۆلچەرلىنىشچە قىياس قىلىنىشچە، تەخمىنەن: ئالاھازەلقىياس بۇ يەردە جىق ماجىرا بولدۇ.

ئالاھىدە سۈپ [ئە] ① باشقىلاردىن پەرقلىق، ئايرىم: ــ ئەرزانلا تاپشۇرۇۋالغان بۇ ئاتلار ئالاھىدە بېقىلىدىغان ئاتلار بولۇپ، خالىغان جايدا ئوتلىشى شەرت ئىدى. ② ئۆزىگە خاس، مەخسۇس: ئۇكام غالىبجان، مەن سىزنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلدىم.

ئالاھىدىلەشتۈرمەك «ئالاھىدىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر قىسىم پارازىت ياشىغۇچى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى تۈپراقتىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرمەستىن تۇزۇلۇشىنى ئالاھىدىلەشتۈرۈپ، پارازىت ئىگىسىگە بۆسۈپ كىرىپ پارازىت ئىگىسىدىن ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. بۇ خىل يىلتىز پارازىت يىلتىز دەپ ئاتىلىدۇ.

ئالاھىدىلەشمەك پ. ئايرىمچە بەلگە ۋە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق، ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەت بىلەن ئاجرىلىپ تۇرماق، ئالاھىدە پەرقلەنمەك: خۇسۇسىيەت تولمۇ كۆپ بولۇپ كەتسە، تولمۇ ئالاھىدىلىشىپ قالىدۇ؛ تولمۇ ئالاھىدىلىشىپ كەتكەندە، كىشىلەردىن ئايرىلىپ قالىدۇ.

ئالاھىدىلىك ئى. پەرقلىق خۇسۇسىيەت، بەلگىلىك ئارتۇقچىلىق، مەخسۇس ئايرىملىق: بىز ھەممە خىزمەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى، مەنپەئىتىنى ۋە ئارزۇسىنى نەزەرگە ئالمايدىغان، شىنجاڭنىڭ مىللىي رايونلۇق ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتمايدىغان بولساق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلىيالمايمىز، خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلىيەلمەيمىز.

ئالايتۇزماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالايتماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالدىم دولانىنىڭ قىزىنى، ئايدا يۇمايدۇ يۇزىنى. قوپ يۇزۇڭنى يۇ دېسەم، ئۈيدەك ئالايتتى كۆزىنى. * ــ نېمە كارىڭ! ــ دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئالايتىپ. خەقنىڭ رىزىقىغا كۆز

ئالايتقاندىن گۇناھ ئىش يوق.

ئالايتۇرماق (توغرىسى: ئالايتماق) ← **ئالايتماق.**

ئالايتىشماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىگە كۆز ئالايتىشتى. * ھەقىقىي ئەقىللىق كىشىنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇنداق مەدھىيە، چاكىنا كىشىلەرنىڭ تۇمەن مىڭ قېتىملىغان كۆز ئالايتىشلىرىنى بەكار قىلمۇەتتى. * ھەممىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراشتى ۋە كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن ئالايتىشتى.

ئالايلۇق قىستۇرما سۆز رولىدا مىسال قىلىپ باقايلى. مەسىلەن: پەرەز قىلايلى، دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

ئالايلى ← **ئالايلۇق.**

ئالايماق پ. كۆزنى يوغان ئېچىپ، چەكچەيىپ قارىماق، قاپقىنى تۇرۇپ غەزەپ بىلەن چەكچەيمەك: مەن سېنى كۆرۈشكە ئالدىرىدىم، بېشىمدا دوختۇرلار تۇرغانىكەن، ئۇلار ماڭا قەھرى بىلەن ئالىيىپ قاراشتى ۋە ئەھۋالىمنى ئېيتىپ بەردى. * ھۆسەن ئاكا بۇ سۆزۈن تەلەتلەرگە غەزەپ بىلەن ئالايدى.

ئالايىتەن رەۋ. ئالاھىدە، مەخسۇس، ئايرىم تەييارلىق بىلەن: شۇنىڭ ئۈچۈنلا: قەبرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مەنمۇ قىز بىلەن تەڭ سومكامدىن ئالايىتەن تەييارلانغان بىر دەستە گۈلنى چىقىرىپ قەبرىگە قويدۇم. * باغقا ئالايىتەن بىر باغۋەن قارايدۇ، كۆزلۈك مېۋىلەرنى ئۆيىنىڭ ئاستىدىكى مەخسۇس ياسالغان ئامبارغا ساقلايدۇ.

ئالە «ئالماق» پېئىلىنىڭ III شەخس بىرلىك سانىدىكى بۇيرۇق ئۇمىد رايى شەكلى.

ئالە شەرىئىتى ① ھەممىسى ماڭا ھېساب، ھەممىسى ماڭا قالسۇن. ② قارا بۇنى، بەللى.

ئالەم ئى [ئە] ① پۈتۈن مەۋجۇدات، بارلىق، كائىنات، دۇنيا، پۈتۈن جاھان: كوڭكا! توۋا! ئالەم پەيدا بولغاندىن بۇيان بىزنىڭ بۇ يەرگە كومۇكنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشىغۇ بۇ! * قىسقىسى ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ماددىسى، ئادەمنىڭ سۆرىتى، ھاياتى، زاتى، ئەقلى — بۇلارنىڭ ھەربىرى ئۇز ئورنىدا بىر ئالەمدۇر. * مېنى سەن ئۇشبۇ ئالەمدە ئۆزگىچە بىر يېڭى مەجنۇن بىل، گۈزەل لەيلىمگە مەجنۇنىدىن تۇمەنىمىڭ ھەسسە مەپتۇن بىل. ② بۇ دۇنيا: ئالەمدىن ئۆتمەك. ئالەمدىن كەتمەك. * بۇ ئاتاقلىق پېشقەدەم ئالىم ئالەمدىن ئۆتۈش ۋاقتىدا لۇنىڭ ھۆكۈمەتكە ۋەكالىتەن ئۇنىڭ ئۆز ھاياتىدىكى نامى-ئەھۋالىغا مۇۋاپىق باھا بەردى. ③ ۋەزىيەت، ھالەت: ئەجەبمۇ زامان بولدى، ئالەم چۆرگىلەي دەيدۇ، يۈرەكتىكى زەردەپ سۇ قانغا ئۆرگىلەي دەيدۇ (قوشاق). * — ھەي! شۇنچە ئۇزۇن بوپتۇ، بۇگۈن كەچتىكىدەك ھۇزۇرلىنىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولمىغىنىمغا! — بۇگۈن ئالەم راستلا ئۆزگەردىمۇ؟ — دېدى ئۇ. ④ كۆچمە. ۋاقىت، زامان: — ئەخمەت بۇ يەردىن كەتكىلى نە ئالەم بولدى؟ ⑤ كۆچمە. كەڭ: نۇرغۇن: ئالەمچە كۆڭۈل. * سەن كەتكەندىن بۇيان ئالەم ئىشنى قىلىپ بولدۇم.

ئالەم ئايروپىلانى ئالەم بوشلۇقىدا، يەر شارى بىلەن پىلانېتىلار ئارىسىدا قاتنايدىغان ئايروپىلان: يېقىن كەلگۈسىدە ئالەم ئايروپىلانى ئىنسانىيەتنىڭ ئاساسلىق قاتناش ۋاستىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

ئالەم بوشلۇقى ئاتموسفېرا قاتلىمىدىن باشقا ھەممە بوشلۇق.

ئالەمدىن تۇگەشمەك ← دۇنيادىن تۇگەشمەك: سېيىت ھېكىم بەگ بولسا شۇ چاغدىكى كۆچا، ئاقسۇ خەلق قوزغىلىڭىنىڭ خائىنى بولۇپ، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېنى بەدىلىگە ئەيش-ئىشرەت قىلىپ، ھاراق-شاراب ئىچىپ، ئاخىرى رەسۋايى ئىزىم بولۇپ ئالەمدىن تۇگەشكەنىدى.

ئالەمدىن خوشلاشماق ھاياتلىقتىن كۆز يۇمماق، ئۆلمەك: لېكىن ۋاقىت ئۆزگەرتىدۇ ئىنسانىنى، ئىزلار قالار ئۇنىدا ئۆتكەن ھەر دەمدىن. گۆدەك ئۆسەر، ياشقا يېتەر قېرىلىق ۋەقېرىلار خوشلىشىدۇ ئالەمدىن.

ئالەمدىن كەتمەك ← دۇنيادىن ئۆتمەك.

ئالەمدىن يانماق ← دۇنيادىن ئۆتمەك: ئورۇقراق بىر دوختۇر گۇلنارغا: ــ دەرھال تېلېگرام سوقۇپ گۇلباھارنىڭ قىزىغا ئۇقتۇرۇپ قويىسائىلار. مانا ماۋۇ ئۇنىڭ ئادرېسى، ئۇنىڭ ئانىسى تېخى بۇگۈن تاڭ سەھەردە ئالەمدىن ياندى، ــ دېدى.

ئالەمدىن ئۆتمەك ← دۇنيادىن ئۆتمەك: ئۇ ئايالنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرى بىزنىڭ يېزىغا باغلىنىدۇ. ئۇ بىزنىڭ قىنغىر ئىشكىلىك غېرىب كەپمىزدە شاكىرنى تۇغۇپلا ئالەمدىن ئۆتكەن. * تىلۇۋالدىنىڭ دادىسى سىيىت ئاخۇن ئاكا بەش يىل بۇرۇن تۇيۇقسىزلا يۇرەك كېسىلى بىلەن ئاغرىپ قانچە داۋالانسىمۇ بولماستىن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى.

ئالەم قاراش ← دۇنيا قاراش.

ئالەم كەزمەك ھەممە يەرگە بارماق، ھەممە يەرنى كۆرمەك، ھەممىدىن خەۋەردار بولماق.

ئالەم كېمىسى كۆپ ئۇگلىك راكېتىلىق قاتناش قورالى. يەر شارىدىن قويۇپ بېرىلگەندە ئالەم بوشلۇقىدا قاتناپ يۈرەلەيدىغان ئۇچۇش ماشىنىسى.

ئالەمگە پۇر كەتمەك نامى-ئەھۋالى، قىلغان-ئەتكەنلىرى خەلق ئىچىگە تېزلا يېيىلماق، تارقالماق، ھەممە ئادەم بىلىپ كەتمەك: ئۇزاق ئۆتمەي سەمەندەرنىڭ كارامىتى ۋە ھېكمەتلىك كىتابنىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ.

ئالەمگە سغماي قالماق ← ئالەمگە سغماي كەتمەك.

ئالەمگە سغماي كەتمەك ① ھەددىدىن ئارتۇق، ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولماق: ئوغلۇمنىڭ ئوقۇپ ئالىم بولغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ ئالەمگە سىغماي قالدىم. ② كۆزىگە ئىلمەپ كەتمەك: ھېلىقى زومىگەر ئاتاڭ بار ۋاقتىدا ئالەمگە سغماي كېتىۋىدىڭ، ئەمدى قۇيرۇقۇڭ قىسىلىپ قاپتۇغۇ!

ئالەمگە كۆز ئاچماق ① دۇنياغا كەلمەك، تۇغۇلماق. ② چوڭ بولۇپ، ئازراق ئىشقا يارايدىغان بولماق: ئاتا-ئانام بۇ ئالەم بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقانىكەن، ئالەمگە كۆز ئېچىپ دەسلەپ كۆرگىنىم بايا سىلەر كۆرگەن كاداڭ قارىياغاچ ۋە ماڭا تاپشۇرۇلغان بىر پادا مال بولدى.

ئالەمنى باشقا كىيمەك ھېچنېمىدىن تەپ تارتماي، بىلگىنىنى، خالىغىنىنى قىلماق: خان بىر ھازادىن كېيىن، ھوشىغا كەلگەندەك مەلۇمچىغا قارىدى: ــ ئۇچ بېگىگە پەرمان بېرىلسۇن، ئالەمنى بېشىغا كىيگەن بۇ بەتبەختلەرنى قېرىپ تاشلىسۇن!

ئالەمنى بىرئالماق ھەممە يەرگە ئاڭلانماق: ئۇنىڭ ۋايجان دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئالەمنى بىرئالدى.

ئالەمنىڭ ئۇ چېتى ناھايىتى چەت، ناھايىتى يىراق: سارىخان ئانا لەيلىگۇلنىڭ تولىمۇ يىراق بىر شەھەرگە، ئالەمنىڭ ئۇ چېتىگە ــ بېيجىڭغا ئوقۇشقا بارىدىغانلىقىنى بۇنىڭدىن ئىككى سائەتچە ئىلگىرى ئۆز ھويلىسىدا، ئۆزىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن موزايلىق ئىنەكىنى ئوجىمە غولىغا باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ سۈتىنى سېغىشقا تەمشىلۇاتقاندا ئاڭلىدى.

ئالەمنى مالەم قىلماق قالايمىقان ھەرىكەت ۋە ۋارقىرىغان ئاۋاز بىلەن ئەنسىزلىك پەيدا قىلماق: ئىزا-ئاھانەت جېنىغا بەك پاتقان ساموق بىركۈنى خەلىچە جىن ياقىسىغا ئېسىلغاندا: ــ كېتە سارىڭ جىن، ــ دەپ ئىتتىرىۋىدى، خەلىچە جىن ئۆزىنى يەرگە يۇزىچە ئاتىتى-دە، بۇرنىنى مۇشتلاپ قانتىپ، يۇز-كۆزىگە سۇركەپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋايجانلاپ ئالەمنى مالەم قىلۋەتتى. * سودىگەر قارا تايىنى ئۆلتۈرۈشكە نىيەت قىلىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئوغلى دادىسىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلاپ. تايىنى ئۆلتۈرمەسلىكنى سوراپ زار يىغلاپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئانا بولسا ئالەمنى مالەم قىلىپتۇ.

ئالەمبەخش سۈپ [ئالەم+بەخش] ئالەم

بەخش ئەتكەن، ئالەمچە زور: ئۇلۇغۋار بۇ نامىنىڭ تەرىپى ئۈچۈن، ئالەمبەخش سۆيگۈدىن يازىمەن خالاس.

ئالەمچە سۈپ. ئالەمگە تەڭ كېلىدىغان، ناھايىتى كەڭ، ناھايىتى كۆپ: دادىسىنىڭ بولسا مىجەزى بۇزۇلغان، خاپىلىقى بەكمۇ كۆپ، ھەممە نېمىدىن خاپا، ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى زادى بىلەلمىدىم. كىچىككىنە ئادىلدىنمۇ ئالەمچە خاپا، زادى كارى يوق. * ۋەتەندۇر بىز مىلىيون پەرزەنتكە ئانا، ۋەتەندۇر مۇقەددەس مەڭگۈ باشپاناھ، ئوغلىمەن، دېمەككى مۇھەببىتىمنى ئالەمچە بار دېسەم ئاز كېلەر يانا.

ئالەمشۇمۇل سۈپ [ئە+پ] خەلقئارا ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان، ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭ؛ جاھانشۇمۇل: تارىخىمىزدا، سۆيگۈ-مۇھەببەت بابىدا ۋاپادارلىق، ساداقەتنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە، ئالەمشۇمۇل داستانلارنىڭ ئالتۇن بەتلىرىگە پۈتۈلگەن قىز-يىگىتلەر ئاز ئەمەس.

ئالەمشۇناس ئى [ئە+پ] ئاسترونومىيىلىك كۆزىتىش ماتېرىيالىلىرى ۋە فىزىكىلىق قانۇنىيەتلەر ئاساسىدا ئالەم بوشلۇقىدىكى ماددىلارنىڭ تارقىلىشى، ھەرىكىتى، ئۆزگىرىشى ۋە ئالەم بوشلۇقىنىڭ گېئومېترىيىلىك ئالاھىدىلىكى قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى.

ئالەمشۇناسلىق «ئالەمشۇناس» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئالەمىي سۈپ [ئە] دۇنياۋى، پۈتۈن ئالەمگە تەئەللۇق: قۇشنى ئەگىشىپ يۈرگەن كىشىلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ: — ۋاي ئالەمىي خان، مۇبارەك بولسۇن! — دېيىشىپ، ھۈرلىقانى ئاتتىن چۈشۈرۈپ، كۆپچىلىك قولمۇقول كۆتۈرۈپ دېگۈدەكلا خان ئوردىسىغا ئېلىپ كېتىشىپتۇ.

ئالبان ئى <ئىرق> ⟵ **ئالبانلار.**

ئالبانلار ئى <ئىرق> ئالبان خەلقى، ئالبان مىللىتى.

ئالبوم ئى [ر<فران] خاتىرە ئۈچۈن چۈشكەن فوتو سۈرەتلەر، ئاتكىرىتكىلار ياكى ھەر خىل ماركىلار توپلام قىلىپ چاپلانغان قېلىن مۇقاۋىلىق دەپتەر؛ بىرەر تېمىغا ئائىت رەسىملەر، سىزمىلارنىڭ ئىزاھلىرى بېرىلگەن توپلام: خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇردۇم-دە، ئورنۇمدىن تەستە تۇرۇپ، ئالبوم دەپتىرىمنى ئالدىم. ئالبومدا پۈتۈن ساۋاقداشلارنىڭ رەسىملىرى ۋە يېزىپ قالدۇرغان خاتىرە سۆزلىرى بار ئىدى. خەتنى ھاشىر بىلەن رازىيىنىڭ سۈرىتى بار يەرگە قىستۇرۇپ قويدۇم.

ئالپىنىزم ئى [ر] <تەن> تاغ چوققىلىرىغا، مۇز تاغلارغا چىقىش سپورتى.

ئالپىنىست ئى [ر] <تەن> تاغ چوققىلىرىغا ۋە مۇز تاغلارغا چىقىش سپورتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەنھەرىكەتچى.

ئالتاي ئى ① شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى. ② ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يەنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىلىقىدىكى تاغ تىزمىلىرى.

ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى <تىل> تىللارنى قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى جەھەتتىن كلاسسىفىكاتسىيە قىلىش ئۇسۇلى بويىچە ئايرىلغان بىر خىل تىللار سىستېمىسى. بۇ تىللار ئاساسەن جۇڭگو، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى، سوۋېت ئىتتىپاقى، تۈركىيە، ئافغانىستان، ئىران ھەمدە شەرقىي ياۋروپادىكى بەزى مەملىكەتلەر دائىرىسىدە قوللىنىلىدۇ. بۇ تىل سىستېمىسى تۈركىي تىل تۈركۈمى، تونگۇس-مانجۇ تىل تۈركۈمى، موڭغۇل تىل تۈركۈمىدىن ئىبارەت ئۈچ تىل تۈركۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ سىستېمىدىكى تىللار مورفولوگىيە

جەھەتتىن ئاگگىلىيۇتىناتىپ تىل بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئالته بەشتىن كېيىن، يەتتىدىن بۇرۇن كەلگەن سان ۋە بۇ ساننى ئىپادىلگەن رەقەم؛ بەشكە بىر قوشۇلغاندا ھاسىل بۇلغان مىقدار: ئالته ئوغۇل. ئالته قوي. ئالته نان.

ئالته بۇلۇڭ <مات> ئالته بۇلۇڭدىن تەركىب تاپقان تەكشىلىكتە ياتقان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

ئالته پاتمان نورماللىقتىن كۆپ ئېشىپ كەتكەن، ھېسابلاب بولغىلى بولمايدىغان، ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى زور؛ ئارتۇقچە: ئالته پاتمان گەپ. * خەۋەر بەرسەم بۇگۈن مۇندىن، لەشكەر كېلۇر بىلگىن ئاندىن، ئالته پاتمان گۈرزە تۇتۇپ، ھايال يوقتۇر كېلىشلىرى.

ئالته توك ـ توك بىرنەچچىلا؛ ئازغىنا: ھە، قانداق، ئۇ خەسىس ئېرىڭنىڭ ئالته توك ـ توك نەرسىسىنى «قىزىمنىڭ تويلۇقى» دەپ تەخسىگە سېلىپ جاراستانغا ئېلىپ چىققىلى بولاتتىمۇ؟ * خەلق كۈچى قۇدرەتلىك، يېڭىلمەستۇر جاھاندا، «ئالته توك ـ توك» خائىننىڭ ئىغۋاسىغا ئىشەنمە.

ئالته قول <فىزىئول> ئالته بارماقلىق قول: ئالته قول بالا.

ئالته قىرلىق <مات> ئۆزئارا كېسىشكەن، ئالته تەكشى يۈز ئوراپ تۇرغان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

ئالته كۆرەك تۇغۇلغىنىغا يەتته يىل توشقان تۆگە.

ئالته كۈنلۈك ئالەم تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان، ئۇزۇن بولمىغان ھايات: مەن سېنى پاناھ تارتىپ ئايۋانىڭدا ياتايمۇ، ئالته كۈنلۈك ئالەمدە سېنىڭ دەردىڭنى تارتايمۇ.

ئالته ياشتىن ئاتمىش ياشقىچە ⟵ **يەتته ياشتىن يەتمىش ياشقىچە.**

ئالته ياقلىق <مات> ئۆزئارا كېسىشكەن، ئالته تەرەپتىن تەركىب تاپقان تەكشىلىكتىكى گېئومېترىيىلىك شەكىل.

ئالتىئاتار سۈپ [ئالته+ئاتار] ئالته تال ئوق يەيدىغان، ئالته ئوقلۇق: ئالتىئاتار تاپانچا.

ئالتەيلەن سان. ئالته كىشى، ئالته نەپەر-كىشى: ئىشلەپچىقىرىش دۈيىمىزدىن سۇ قۇرۇلۇشىغا بارغان ئالتەيلەن بىر گۇرۇپپا بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

ئالتۇن ① ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Au (Aurum)، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، سۇزۇلۇشچان، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق، ئەتىۋار مېتال؛ زەر: ساپ ئالتۇن. * يوقالغان پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * ئۇكا، كۆڭلۈڭ باشقىچە خۇشقۇ؟ ئالتۇن ئۇچراپ قالدىمۇ نېمە؟. * ئارسلان: ـــ يوقالغان نەرسىلەرنى ئاتامنىڭ ھويلىسىدىن تېپىپ ئېلىپ كەلگەندە ئۇنىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئالتۇن شامدانمۇ بارمىدى؟ ـــ دەپ سوراپتۇ. ② ئى. شۇ مېتالدىن ياسالغان پۇل: ـــ سەنمۇ شۇ ئۆيگە بىللە بار، كۆرۈپ قوي! ئەتە ئەتىگەن قېچىرنى ئېلىپ كەل! ـــ دەپ ئۇنىڭغا تۆت تىللا ئالتۇن بەردىم. ③ سۈپ كۆچمە. قىممەتلىك، بىباھا، گۈللەنگەن، تەڭدىشى يوق: ئالتۇن دەۋر. * سېغىنىش ھېسىسىياتى ئوقچۇپ بۇلاقتەك، يازاتتۇق تارىخقا ئۆچمەس ئالتۇن قۇر... * ئۇلۇغ ۋەتەنگە، دۇنياغا مەشھۇر، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشرەپ سەنئىتى، قەدىرلەش مېنىڭ شانلىق ۋەزىپەم، چۈنكى بوۋامنىڭ ئالتۇن مېھنىتى. ④ سۈپ. كۆچمە. ئالتۇنغا ئوخشاش رەڭلىك، سارغۇچ قىزىل رەڭلىك: ئەتىياز قۇياشى ئالتۇن نۇرلىرى بىلەن قارلىق دالالارنى نۇرلاندۇرۇپ، قىزىرىپ چىققاندا، مەھەللىدىن ھارۋا سۆرىگەن ئادەم، مول ھوسۇل ئۈچۈن كۈرەشكۈچى دېھقان ـــ مەنسۇر ئېتىزغا قاراپ كېتىپ باراتتى.

ئالتۇن بېلىق ① رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان

قىزغۇچ سېرىق ئالتۇن رەڭگىدىكى، خىسلەتلىك بېلىق؛ ئۇ بېلىققا ئىگە بولغان كىشىلەر تۈگىمەس بەخت-سائادەتكە ئېرىشەر ئىمىش: ئۆتكۈزدۈم تالاي-تالاي كېچىلەرنى، خىياللار ئوكيانىدا ھەيدەپ قېيىق. ئاختۇردۇم تالاي-تالاي كىتابلارنى، ئوكياندىن تۇتماق بولدۇم ئالتۇن بېلىق. ② مەخسۇس كۆلچەك ۋە قاچىلاردا بېقىلىدىغان، بەدىنىنىڭ كۆپ قىسمى قىزغۇچ يەنە قارا، كۆك، ئاق-قىزىل رەڭلەرمۇ ئارىلاشقان، سۈنئىي تەربىيىلەش ئارقىلىق يېتىشتۈرۈلگەن بىر خىل بېلىق تۈرى.

ئالتۇن پەسىل بىر يىلنىڭ ھەممە نەرسە پىشقان مولچىلىق مەزگىلى، كۈز پەسلى: دەرۋازىسى كەڭ ئېچىلغان شىنجاڭ كۈزنىڭ مېۋىسى پىشقان ئالتۇن پەسلىدە ئىقتىساد-تېخنىكا ھەمكارلىقى پىلانى ۋە سودا ئۈستىدە ئورتاق مەسىلىھەتلىشىش ئۈچۈن شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلار، ھەرقايسى ئەللەردىن كەلگەن سودىگەرلەر ۋە مېھمانلارنى كۈتۈۋالدى.

ئالتۇن تەر نەتىجىلىك، ئۈنۈمى بار مېھنەتكە تۆكۈلگەن تەر: چىن بەخت كېلىدۇ ئەجىر ئەمگەكتىن، ئۇ سەندەك ھۇرۇنغا بولمايدۇ نېسىپ. ئالتۇن تەر ئاققۇزغان قەيسەر ئەۋلادنى ئانا يەر سۆيىدۇ باغرىغا بېسىپ.

ئالتۇن چاغ ھاياتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ۋاقىتلىرى؛ ياشلىق ۋاقىت: ئۇنىڭ ياشلىق كۈچى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان گۈزەل دەۋرى، قايتا يېنىپ كەلمەس ئالتۇن چاغلىرى شۇنداق تۇيۇقسىز، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا چاپسانلا تۈگەپ كەتكەنمىدۇ؟

ئالتۇن دەۋر گۈللەنگەن، راۋاج تاپقان دەۋر؛ نۇرغۇن يېڭىلىقلار مەيدانغا كەلگەن دەۋر: تارىختا سەنئىتىمىزنىڭ بىر ئالتۇن دەۋرى بارلىققا كېلىپ، بۇ ئەزىز دىيار بۇ تەرەپتە ئىران، ئىراق، ئۇ تەرەپتە يىراق شەرققىچە شانۇشۆھرەتكە ئىگە بولغانىكەن.

ئالتۇن دىيار نازۇنېمەتلەرگە باي، ئاۋات، ياشنىغان مۇقەددەس جاي: ئەي مېنى تۇغقان ئەزىز ئانا يۇتۇرم، زەپەرگە قۇچاق ئاچقان ئالتۇن دىيار.

ئالتۇن قوزۇق ① يەر شارىنىڭ شىمالىي قۇتۇپىغا ئەڭ يېقىن يورۇق يۇلتۇز، كىچىك يەتتە يۇلتۇزنىڭ بىرى، قۇتۇپ يۇلتۇزى. ② ھېچكىم يۆتكەپ كېتەلمەيدىغان ئەبەدىي بايلىق: يەر — ئالتۇن قوزۇق.

ئالتۇن مېدال ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەنلەر ياكى مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلارغا بېرىلىدىغان، قىممىتى يۇقىرى، ئالتۇندىن ياسالغان ياكى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن مېدال.

ئالتۇن ھەل ① ئالتۇن كۇكۇندىسىدىن تەييارلانغان ھەل: خان بۇ ۋەقەنى ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىپ ساقلاشقا بۇيرۇپتۇ. ② ئالتۇن رەڭگىدە تەييارلانغان ھەل.

ئالتۇنسىمان سۈپ. ئالتۇنغا، تىللاغا ئوخشاش، ئالتۇن رەڭلىك، يالتىراپ تۇرىدىغان، ساپسېرىق ئالتۇندەك: يۇرت ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ قۇياش نۇرى، ئوينىشىدۇ جەرەن كۆزلۈك بۇلاقلاردا. ئالتۇنسىمان تاۋلىنىدۇ يوپۇرماقلار، زەر ھالىقىدەك شىلدىرلىشىپ شاخ-شاخلاردا.

ئالتۇن-كۈمۈش ئالتۇن ۋە كۈمۈش قاتارلىق قىممەت باھالىق نەرسە ۋە بۇيۇملار: ياسىن قازى ۋاڭنىڭ ئالدىدا ماقۇل، دەپ قويۇپ كەينىدىن ئۆزى بىلگەننى قىلدى. ئالتۇن-كۈمۈشنىڭ يېرىمىنى ئۆزى ئېلىپ، قالغىنىنى چەندارىنىغا ئەۋەتىپ بەردى. * ئۇلار زەرگەرنىڭ ئۆيىدىن يوقالغان گىلەملەر ۋە باشقا مال-مۈلۈكلەردىن نەچچە ھەسسە ئارتۇقراق ۋە ياخشىراق گىلەم ۋە ئالتۇن-كۈمۈش جابدۇقلارنى ئېلىپ كىرىپتۇ.

ئالتۇنگۈل ئى [ئالتۇن+گۈل] <بوت>

ئېيقىتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئۇزۇن ساپىقى بار، يوپۇرمىقى بەش بۇرجەك شەكلىدە بولىدۇ، ياز پەسلىدە چېچەكلەيدۇ، گۈلى چوڭ بولىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، گۈلى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئالتۇنلۇق ئى ① ئالتۇنى بار، ئالتۇنغا ئىگە، ئالتۇن چىقىدىغان يەر: ئالتۇنلۇق ئۆيدىن كۆڭۈلنىڭ تىنچلىقى ياخشى (ماقال). ② ئۇلۇغلار مازارلىقى.

ئالتىنچى سان ① تەرتىپى 6 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، بەشىنچىدىن كېيىن يەتتىنچىدىن ئىلگىرى بولغان: 6ـنومۇرلۇق: ئالتىنچى ئاي. ئالتىنچى رەت. * ئالتىنچى ئايدا ئالتە چاپان كىيىپتۇ، ئون ئىككىنچى ئايدا كالتە چاپان كىيىپتۇ (ماقال). ② چوڭ ـ كىچىك نەرسىلەر، كىيىملەرنىڭ بەشىنچىدىن چوڭ ۋە يەتتىنچىدىن كىچىك نومۇرى: ئالتىنچى كالاچ.

ئالتىنچى ئاي ← ئىيۇن.

ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك ئىز ـ دېرىكى يوق، ئۇزاقىچە نەگە بارغان، نەدە تۇرغىنىنى سەزدۈرمەي: ئەسكەرلەرنى ئىز قوغلاشقا ئەۋەتسەم، ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك يوقاپ كەتتى، ئەپلەشمىسە، ناھىيە بازىرىغا، شەنگەننىڭ قېشىغا بېرىپ مىر كېرەمنى كېلىشتۇرۇپ بىر چاقسام بولارمىكىن.

ئالجىشماق «ئالجىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار راستىنلا ئالجىشتى، بولمىسا، مۇشۇ گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشەمدۇ.

ئالجىماق پ. خىيالىغا كەلگەننى دەيدىغان بولۇپ قالىماق؛ ئەس ـ ھوشىنى يوقاتماق: ـــ بالام، قېرىغاندا ئالجىغان دادامنى ئەپۇ قىل!. ئەمدى سېنى بىلدىم، چوشەندىم ئوغلۇم، ـــ دېدى ئۇ دۇدۇقلىغىنىچە سۆزلەپ. * ـــ ئالجىپ قالدىڭمۇ، ساۋۇت؟ ـــ دېدىم مەن غەزەپلىنىپ. ـــ نېمە دەۋاتىسەن، ھەي، ئەبلەخ؟!

ئالچاق سۈپ ① پۇتىنى كېرىپ چامدايدىغان، ئىغاڭلاپ ماڭىدىغان: ئالچاق پۇت. ② كۆرەڭلەيدىغان، گىدىيىدىغان.

ئالچاڭشىماق پ. ← **ئالچاڭلىماق**: ساۋۇتجان تاماكىنى بىرنەچچە شورئۇالغاندىن كېيىن، ئالچاڭشىغان ھالدا سادەتنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئالچاڭلاتماق «ئالچاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالچاڭلاشماق «ئالچاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئالچاڭلىماق پ ① پۇتىنى كېرىپ، ئىغاڭلاپ ماڭماق: ئۇ بۇ قېتىم كېسەلدىن قوپقاندىن بېرى ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدى. * ئېيقىباي ئالچاڭلاپ، گويا خۇش ياقمىغان قىياپەتتە جاڭگاللىقا يول سالىتۇ. ② كۆرەڭلىمەك، گىدەيمەك: سەمەت ئازراق قېتىۋېلىپلا ئاڭچاڭلىغىلى تۇردى.

ئالچۇ ئى. ئوشۇقنىڭ تىك تۇرغاندىكى ئويمان يۇز تەرىپى: مىنۇپ مەزىن چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇ كەڭ مەيدانغا تۇزۇلگەن تاۋاكادا يەككە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قىمار ئويناۋاتقۇدەكمىش، ئۇنىڭ چۆرىسىنى قىمارۋازلار ئوراپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار تۆت ئوشۇقنى قولىغا ئېلىپ «دەتتەكام» دەپ ئاتسىلا «ئالچۇ» قويقۇدەك، ئۇ ئۆزى ئاتسا «چۇ» چۈشكۈدەك.

ئالچۇ چۈشمەك قىمار ئويۇنىدا ئوشۇقنىڭ يۇز تەرىپى يۇقىرىغا قاراپ تىك تۇرماق، ئۇتماق: مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە كىرگۈچىلەر: ـــ قانداق بولۇپ كېتىپ باردۇ ـ ھە!، ئۇلارنىڭ ساقسى ئالچۇ چۈشۈۋەرمەس، بۇنىڭلىق بىلەن كىمنى قورقۇتالايدۇ، ـــ دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىشتى.

ئالچۇ قويماق ← **ئالچۇ چۈشمەك**.

ئالد(ى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ كۆزەتكۈچىگە قاراپ تۇرغان قىسمى: يۈزى: تاغنىڭ ئالدى شېخىل ئارىلاش شىبەن تاش بولغانلىقى ئۈچۈن ئالدىنقى بىر ھەپتىدە ئالدى تەرەپنىڭ ئىش ئۇنۇمى

ناھايىتى تېز بولدى. * بىركۈنى ئەپەندىم ئىشىكنىڭ ئالدىدا ئولتۇرسا، قازى ئۆتۈپ قاپتۇ. ــ يول بولسۇن، تەقسىر؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئەپەندىم. ② **ھۇزۇرى، ئۇدۇلى، قېشى:** ئاينۇر دېگىنىنى قىلىدىغان قەيسەر ئىتتىپاق ئەزاسى ئىدى، ئۇ راستىنلا ناھىيىگە مېڭىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، ئاروپ ئۇۋۇسىغا سۇ كىرگەن چاشقاندەك تۇرالماي قالدى ــ دە، دوختۇرخانا باشلىقىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. * مەخسۇت ئالمىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ③ **كۆچمە. ياخشىسى، ئەلاسى، ئالغا باسقىنى:** كۆيئوغۇل تەييار. بىزنىڭ زاۋۇتتىكى باتۇر تازا باب كېلىدۇ. ئۇ زاۋۇتىمىزدىكى يىگىتلەرنىڭ ئالدى. ئۆزى توك بازغىنىدا ئىشلەيدۇ، تەقى ــ تۇرقىمۇ جايىدا، كېلىشكەن يىگىت. ④ **بېشى، دەسلەپكىسى، ئاۋۋالقى:** باققالنىڭ ئالدى ياخشى، قاسساپنىڭ كەينى ياخشى (ماقال). مانا، مېھمانلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. * مەن پەنجىرىدىن قارىدىم: ئالدى ئون بەش ياش، كەينى يەتتە ياش چامىسىدىكى ئوتتۇز ــ قىرىق بالا ئۇزۇن بەندىگىلەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، پاراڭ سېلىشماقتا ئىدى. ⑤ **ئىلگىرى، ئاۋۋال، بۇرۇن:** ئەلۋەتتە ماركسقا مۇشۇ نەزەرىيىنى تەتبىق قىلىش ئارقىلىق كاپىتالىزمنىڭ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغان يىمىرىلىش مەسىلىسىنىمۇ، كەلگۈسى كومۇنىزمنىڭ كەلگۈسى تەرەققىيات مەسىلىسىنىمۇ تەكشۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. ⑥ **جەنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ ئاتالغان يەنە بىر نامى:** يىگىت سىزلام بولۇپ ئالدىدىن يىرىك ئېقىش بىلەن سىيەلمەي قينالغان. * نېمە كۆلسەن؟ ئالدىم ئوچۇق قاپتۇمۇ؟

ئالدى بولماق ئىلغار، نەمۇنىچى بولماق، ئالغا ئۆتۈپ كەتمەك: مېھرىگۈل زېھنىي سىناشتا ھەممىنىڭ ئالدى بولۇپ سىرىنچىلىكتى ئالدى.

ئالدى بىلەن دەسلەپتە، ھەممىدىن بۇرۇن، بىرىنچى نۆۋەتتە: بۇ يەردە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك. رەھبىرىي كادىرلار سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنى ئويلىشى لازىم. * تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇشتا بىز ئالدى بىلەن تاجاۋۇزچىلىققا قارشى چىقىقان دۆلەتمىز. * بىز پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتى قانۇننىڭ جېنى دەيمىز، بۇ ئالدى بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىگە ئاساسەن تۈزۈلگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ.

ئالدى پېشاپ كىچىك تەرەت؛ سۆيدۈك: ئالدى پېشاپى راۋان.

ئالدىغا چىقارماق ① بىرىنى كۆپىنىڭ، كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ قويماق. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ۋە مەسلىنىڭ جاۋابكارى دەپ قاراپ مەسئۇلىيەتنى ئارتماق: ئۇلار قىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلىرى قىلىپ ئاخىرىدا سۇلتانىنى ئالدىغا چىقىرىپ قويىدى.

ئالدىغا سالماق ① ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ ماڭدۇرماق: چوڭلارنى ئالدىمىزغا سېلىپ بېرىپ ئەپۇ سورايلى. * مۆمىن ئاكىنىڭ ئات ــ ئۇلاغلىرى كۆچلۈك بولغاچقا ھارۋىسىنى ئالدىغا سېلىپ، باشلاپ ماڭدى. ② بىرەر مەسىلە، بىرەر ئىشنى باشقىلارنىڭ مەسلىھەتىگە سۇنماق: 5 ــ باشلانغۇچ مەكتەپتىكىلەر مۇسابىقە ۋاقتىغا قوشۇلامدۇ، يوق، بىرىگىلار بۇ ئىشنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سېلىپ كېلىگىلار. ③ **ئارقىسىدىن ھەيدەپ نازارەت قىلىپ ماڭماق:** قارىسام بىر ئاتلىق ئادەم ئۇنى يۇگۇرۇتۇپ ئالدىغا سېلىپ كېلىۋېتىپتۇ. * ئوچ چىرىك ئىككى دېھقاننى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلمەكتە.

ئالدىغا قارىماق ئۆتكەن ئىشلارنى تىلغا ئالماي، كەينىكى ئىشلارغا يۈزلەنمەك: بىز ئىتتىپاقلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆتمۈشتە بولغان ئىشلارنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئالدىمىزغا قارىشىمىز لازىم.

ئالدىغا ئۆتۈۋالماق شۇ ئىشتا ئۆزىنى ھەممىدىن ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋالماق: ئۇ يىغىن باشلىنىش بىلەنلا سۆز ئېلىپ، باشقا-

لارنىڭ دېمەكچى بولغانلىرىنىمۇ سۆزلەپ، ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈۋالدى.

ئالدى قول ھايۋانلارنىڭ ئالدى پۇتى ۋە ئالدى پۇتىنىڭ گۆشى: قاسساپ قويىنى سويۇپ بولۇپ ئالدى قولىنى كەستى ـ دە جىگلىدى، ئاندىن: ــ مانا ئۇكا، دەل ئۇچ كىلوگرام كەلدى، ــ دېدى

ئالدىنى ئالماق خەۋپ ـ خەتەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئىلگىرى چارىسىنى قىلماق، ياماندىن ئاقىۋەتىنىڭ يۈز بېرىشىنى توسماق: گۈڭشىمىز كەلكۈن ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مۇداپىئە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى. * ــ ئەمدى بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش يولىنىمۇ ئۆزلىرى كۆرسەتسىلە.

ئالدى ئوچۇق ① ئالدى تەرىپى ئوچۇق، توسۇپ تۇرغان نەرسە يوق: خالىغان تەرىپىڭگە كېتىۋەر ئالدىڭ ئوچۇق. ② كۆچمە. ھەرقانداق ئىشى ئوڭىدىن كېلىدىغان، يولى بار: بۇ بالىنىڭ ئالدى ئوچۇق ئىكەن، تىجارىتى ئوڭايلا يۈرۈشۈپ كەتتى.

ئالدى ئېتىك ① ئالدى تەرىپى توسۇپ قالغان، ئوچۇق ئەمەس. ② كۆچمە. ئىشى ئوڭىدىن كەلمەيدىغان، قىلغان ئىشلىرىدا كۆپىنچە پېشكەللىكە ئۇچراپ تۇرىدىغان: بىزنىڭ بالىنىڭ ئالدى ئېتىكمىكەن تاڭ، قانداقلا ئىش قىلمىسۇن ئىشى تازا يۈرۈشۈپ كەتمەيدۇ، ــ دېدى بايىز قاسساپ ھەسرەت ئارىلاش.

ئالداپ «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

ئالداپ ـ سالداپ ← **ئالداپ ـ سلاپ:** خەلىچە جىن بولسا ۋايجانلاپ، ۋارقىراپ بىشەملىك بىلەن كوچىنى بېشىغا كىيىدى. ھاڭ ـ تاڭ قالغان ھېلىقى كىشىلەر ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، خەلىچە جىننى ئالداپ ـ سالداپ كەتكۈزدى.

ئالداپ ـ سلاپ يالغان گەپ ۋە يالغان ۋەدە قىلىپ؛ ھەر خىل ئالدامچىلىق ۋاستىلىرىنى ئىشقا سېلىپ: «مۇزاكىرە قىلايلى» دېگەن، شۇ سۆز ئاڭا دائىملىق ئادەت، ئالداپ ـ سلاپ قايتۇرۇپ تۇرار، كەلگەنلەرگە سۆزلەپ «سىياسەت».

ئالداتماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىيەت دەرىجىسى.

ئالداشماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىلىسى ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي قەلبىنى ئاشكارا قىلماي، بىر ـ بىرىنى ئالداشماقتا ئىدى.

ئالدام ئى. ئالداش پائالىيىتى: شۇڭا سېنى بۇيرۇساق خىزمىتىمىزدە، چاقىرساق ئالدىمىزدا بولۇپ، نېمە دېسەك شۇنى ئاڭلايدىغان ئىگە ـ چاقىسىز، ياۋاش، ياخشى بىر يىگىتكە ياتلىق قىلىشنى خالايمەن؛ سەن مېنىڭ بۇ گەپلىرىمنى قوللىقىڭدا چىڭ تۇتۇپ باشقىلارنىڭ ئالدىمىغا چۈشۈپ كەتمىگىن. // ئۇنىڭ يوغان سەللىسىنى گۈڭگۈاھ قىلىپ ئون ئىككى يىلدىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئالدام تەسۋىرىنىڭ نۆۋەتتىكى ئىشەنگۈچسىز بىزنىڭ سۈپىيەم بولدى.

ئالدام خالتا ھەقىقىتىنى يوشۇرۇپ يالغان ئېيتىلغان سۆز ـ ھەرىكەت، تۇزاق: ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرى ھەقىقىي ئىش ئەمەس، ئەكسىچە كىشىلەرنى تۇيۇق يولغا باشلايدىغان ئالدام خالتا. * ئۇ بوينىغا ئالدام خالتىسىنى ئېسىۋالغان، بايىقى سۆزلىرى ئاشۇ خالتىسىدا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان سۆز ـ لەر. ئۇ مۇشۇنداق سۆزلەر بىلەن نۇرغۇنلىغان ئاق كۆڭۈل، سەممىي ئادەملەرنى ئىشەندۈرەلەيمەن دەپ ئويلايدۇ. ياق، ساختىلىقنى ئەڭ بالدۇر سەممىي ئادەملەر سېزىدۇ.

ئالدام خالتىغا چۈشمەك يالغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە ئىشىنىپ كەتمەك، تۇزاققا چۈشمەك: نىياز ئەپەندى قىزىنى ئۇزدەپ كەلمىدى. قىز ئۆزىنىڭ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئەنە شۇ چاغدىلا چۈشىنىپ يەتتى. * ۋاھاپ بىردىنلا سەگەكلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ، ئوسمان توغرىسىدا ناسىر شۇجىغا ماتېرىيال بەرگەنلىكىنى تەپسىلىي ئېيتىپ

بەرگەنىدى.

ئالدامچى ئى. ئالداش بىلەن شۇغۇللانغۇچى، باشقىلارنى ئالدىغۇچى ئادەم: ئالدامچىلار ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ، يىگىتنىڭ ئۆيىدىن قىزنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. * بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن خان ئايىم بىلەن تېۋىپ نەگىدۇ قېچىپتۇ. شۇ ئان پادىشاھ: — ئالدامچى خوتۇن بىلەن ھىيلىگەر تېۋىپ تۇتۇلسۇن! — دەپ بۇيرۇق قىلىپتۇ. كۆپچىلىك دەرھال خان ئايىم بىلەن تېۋىپنى تۇتۇپ كەپتۇ.

ئالدامچىلىق ئى. ئالداش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: — مەن ئەمدى قايسى يۈز، ۋىجدانىم بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا باش كۆتۈرۈپ يۈرەلەيمەن؟ خەپ، توختاپ تۇرۇش! ئەتىلا ئالدامچىلىقلىرىڭنى ئامما ئالدىدا يېيىۋەتمىسەم، — دەپ قاتتىق ۋارقىرىۋەتتىم. * توغرا ئېيتتىڭ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلىنىڭ قىلۋاتقىنى ئالدامچىلىق بولغاندىكىن، يەرلىك ئەمەلدارلار «بىتىم»نى ئىجرا قىلدۇ دەمسەن!؟

ئالدانماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈلئايشەم ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتقىنىنى ئاڭلاپ تىترىدى: — ئىسىت، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئالدىنىپتىمەن. * سۈلتان بايدا ۋەدە، ۋاپا، ئىنساپنىڭ قىلچىمۇ يوقلۇقىنى يەنە بىر قېتىم تېخىمۇ ئوچۇق كۆردۇق. ئەمدى، ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئالدانماڭلار، ئۆستەكنى بۇزۇپ تىندۇرۇۋېتىڭلاركى، ھەرگىز سۇ باشلىماڭلار! * ئەي ئوغۇل، كىشىلەرنى ئالدىغۇچى بولما، ئالدانغۇچىمۇ بولما، كىشىنى ئالدىماق ۋە كىشىگە ئالدانماقنىڭ ھەر ئىككىلىسى يامان ئىش.

ئالدۇرماق «ئالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياد ئالدۇرماق. باش ئالدۇرماق. * ھەرقانداق ۋاستە بىلەن خەت - ئالاقە قىلىشقا، كىتاب - ژۇرناللارنى ئالدۇرۇشقا رۇخسەت قىلمايتىتى. * ئۇ ئۆزىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن يىرىك ساقلى ۋە قىسقا قىلىپ ئالدۇرغان چاچلىرى بىلەن كىرپىگە ئوخشايتتى. * بۇگۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ سەنئەتچىلىرى كەپتىكەن، ئويۇنغا كەتتى، بىردەم مېڭەڭنى ئارام ئالدۇرۇپ كەل، دېدىمغۇ...

ئالدۇرۇپ قويماق كۆچەپ كەتمەك؛ كېرەكتىن چىقارماق، كېرەكسىز قىلىپ قويماق: ئۆزەڭنى تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، ھاياتىنىڭ بۇ ئۆزۈن يوللىرىدا ئۇپراپ تۈگەيسەن، ھېلى كۆرۈشكىنىمىزدە تىلىم بارمىدى. ئېيتمىسام بولماس، ئۆزەڭنى خېلىلا ئالدۇرۇپ قويۇپسەن. * ئۆزلىرىمۇ بىلىلا، تولا چاغلاردا مەن: — بۇنداق بىرىلسەڭ مېڭەڭنى ئالدۇرۇپ قويىسەن قىزىم، — دېسەم، ئۇ: — ئانا، سەن مەندىن ئەنسىرىمە، ۋاقىت ئالتۇن، ياشلىق ئالتۇن، ئىلىم ئالتۇن، مەن مۇشۇ ئالتۇنلارنى قەدىرلەۋاتىمەن، — دەيدۇ.

ئالدۇرۇلماق «ئالدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرىيوسىلدىن ئالدۇرۇلغان پويزىسى، تېخى بەتتەر قىلغاندى ئەھۋالنى، ئۇنى بوغۇپ تۇرار ئىدى ئارغامچا، بوغقان كەبى سامان تىققان تاغارنى.

ئالدى - ئارقىسى ① ئالدى ۋە ئارقا تەرىپى، ئەتراپى: ئالدى - ئارقىسىغا قارىماق. ئالدى - ئارقىسى گۈللۈك ئۆي. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئوڭ ۋە تەتۈر تەرىپى، ئاستى - ئۈستى: ئالدى - ئارقىسى قىزىرىپ پىشقان نان. ئالدى - ئارقىسى سىلىق توقۇلغان گىلەم. ③ كۆچمە. ياخشى - يامان تەرىپى، بولىدىغان - بولمايدىغان تەرىپى: ئەي ئوغۇل، سۆزنىڭ ئالدى - ئارقىسىغا قاراپ، مەنىسىنى بىلىپ سۆزلە. بىر كىشى سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىپ سۆزلىمىسە، تۈتى قۇشقا ئوخشاپ قالىدۇ.

ئالدى - ئارقىغا قاراپ قالماق ← ئالدى - كەينىگە قاراپ قالماق.

ئالدى - ئارقىغا قارىماق ← ئالدى - كەينىگە قارىماق.

ئالدى - ئارقىنى ئويلىماق ← ئالدى - كەينىنى ئويلىماق.

ئالدى - بەردى ← ئالغۇ - بەرگۈ: ئەمدى كېتىش نۆۋىتى ماڭا كەپتۇ، دۇيىدىكى ئالدى -

بەردىمنى ھېسابلىشۇبتەيلى. * مەن ئەخمەت ئاكام بىلەن ھېچقانداق ئالدى - بەردى قىلىشمىسام قانداقسىگە مەندە شۇنچىلىك پۇلى بولىدىكەن؟

ئالدى - بەردى قىلماق ← ئالغۇ - بەرگۇ قىلماق: ئۇ ھېچكىم بىلەن ئالدى - بەردى قىلمايدۇ.

ئالدىچە رەۋ. ئالدى تەرەپتىن، ئالدى تەرەپ ئارقىلىق، ئالدى تەرەپ بىلەن: ئالدىچە ئۇزمەك. ئالدىچە ماڭماق. ئالدىچە يۈدۈمەك. * ئاتنى مىندىم ئالدىمچە، ئېلىپ ئوردى يېنىمچە. يېڭى يارچە يار تۇتسام، ئويناتمىدى مەيلىمچە.

ئالدىدا تىر ① ھۆزۈرىدا، قېشىدا: ئىشنى ياخشى قىلساق، ئامما ئالدىدا يۈزىمىز يورۇق بولىدۇ. * مەن دادامنىڭ ئالدىدا بىر قىش تۇردۇم. ② **بۇرۇن، ئىلگىرى، پەيتىدە:** زەيتۇنەم باشلىغان ئاتلىق دۇي جەددىي ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغاندا، تىببىي ياردەم سومكىسىنى بويىنىغا ئېسىپ، ئالدىراپ سۇن مېي يېيتىپ كەلدى. ③ **نىسبەتەن، قارىغاندا:** دەرس قانچە قىيىن بولسىمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئالدىدا ھېچ نەرسە بىلىنمىدى.

ئالدىدا ئاندىق، كەينىدە ھۇندىق ← ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل.

ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل ئالدىدا تۇرغاندا خوش دەپ، كەينىدىن غەيۋەت قىلىدىغان، باردا ياخشى دەپ يوقدا يامان گەپنى قىلىدىغان: ئۇنىڭ ئاجىزلىقى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل بولۇشىدا.

ئالدىدا بىر ياڭزا، كەينىدە بىر ياڭزا ← ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل.

ئالدىدا ماڭماق باشلامچى بولماق، ئۆلگە بولماق، يول باشلاپ ماڭماق: كادىرلار بىر قەدەم ئالدىدا مېڭىشى كېرەك.

ئالدىدا يىپ ئېشەلمەيدۇ ئۇنىڭغا ھەرگىز تاقابىل تۇرالمايدۇ، قەتئىي تەڭلىشەلمەيدۇ، ئۇنىڭدىن جىق تۆۋەن تۇرىدۇ.

ئالدىدىكى سۆپ. ئالدىدا تۇرغان، ئالدىدا مېڭىۋاتقان: ئالدىدىكى كىتاب. ئالدىدىكى بالا. * ئۇ سوئالىغا ئالدىمدىكى ئوقۇغۇچى جاۋاب بېرەلمىدى. * ھەممىنىڭ ئالدىدىكىسى 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى.

ئالدىدىكى ئاشنى تارتۇالماق باشقىلارنىڭ تەييار نەرسىسىنى ئېلىۋالماق، ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: يالغان - ياۋىداق سۆز بىلەن ئالداپ ئالدىدىكى ئاشنى تارتۇېلىشمۇ بارمۇ؟

ئالدىدىن رەۋ. بىرەر ئىش، ۋەقە - ھادىسە باشلىنىشتىن ئىلگىرى: **بۇرۇن:** ئالدىدىن ئېيتماق. ئالدىدىن پۇل بەرمەك.

ئالدىدىن توغرا ئۆتمەك بىھۇرمەتلىك قىلماق: ئالدىلىرىدىن توغرا ئوتۇپ قويغان بولسام كەچۈرگەيلا. * ئۇستازلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتمەسلىك ھەربىر ساپ دىل ئوقۇغۇچىنىڭ ۋىجدانىي بۇرچى.

ئالدىدىن ئۆتكۈزمەك سەمىگە سېلىپ، ماقۇللۇقنى، رازىلىقنى ئالماق، ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزمەك: سەن بۇگۈنلا ئاتام بىلەن سۆزلەش، ئەتىلا ئەلچى ماڭدۇرايلى، مەن خوتۇنلىرىمنى چاقىرىپ، ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ قويايي.

ئالدىدىن ئۆتمەك بىرەر ئىش ھەقىقەدە مۇناسىۋەتلىك بىراۋنىڭ پىكرىنى ئالماق، مەسلىھەتلەشمەك، رازىلىقىنى ئالماق: بىز بۇ ئىشنى سېكرېتارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەنىدىن كېيىن قىلىشىمىز كېرەك، بولمىسا مەسىلە چىقسا جاۋابكار بولالمايمىز. * راست دەيسەن، ھېلىقى ئىدارىنىڭ كاتىپى قاسىم ئاخۇنۇمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتمىگەن ھەرقانداق ئىش ئاقمايدۇ.

ئالدىراپ «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

ئالدىراپ قالماق كۆتۈلمىگەن ۋەقە سەۋەبىدىن جەددىيلەشمەك: فىزىكا ئىمتىھانىدا

تارماق سوئاللارمۇ كۆپ بېرىلگەچكە بېرىلگەن ۋاقىت ئازلىق قىلىپ، ئالدىراپ قالدىم. * قېنى؟! — دەپ يەكە تۇرۇپ چۈشتۈق ئېتىزغا، ئېخ قىزلار!... (ئالدىراپ قالدۇق بىز لېكىن)، تاكە قېلىپ قارايمەن شۇ چېۋەرقىزغا، شۇنچە تېز، يا ئۇنىكە قولى ئونمىكىن.

ئالدىراپ - تېنەپ ① ھەم ئالدىراپ ھەم تېنەپ؛ ئۆزىنى توختىتىۋالالماي، تولۇق تەييارلىقسىز: ۋاقىت توشقانلىقىنى بىلدۇرۇپ سىگنال بېرىلىشىگە مەرگەن ئالدىراپ - تېنەپ ئوقىنى ئاتقانىكەن، قارىغا تەگكۈزەلمەپتۇ. * ئۇ بويىنى ئالدىراپ - تېنەپ جۇۋىسىنىكە ئېچىگە يوشۇرۇپ پرىكازچىكقا پۇل ئۈزاتتى، سودا پۈتتى. ② ئويلانماي، پىكىر يۈرگۈزمەي: بەزى يازغۇچىلار ئۆز ئەسىرى ئۈستىدە جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈپ پىشىق ئىشلىمەيدۇ، ئالدىراپ - تېنەپ يېزىلغان ئەسەرلىرى بىلەن تەھرىرلەرنىكە بېشىنى قاتۇرىدۇ ۋە ئۇنى زورمۇزور ئېلان قىلدۇرماقچى بولىدۇ. * بىز تاسادىپىي ئىدراك قىلغان شەيئىلەر، ئوقۇغان ماقالىلار، مەلۇم ئەھۋال ئاستىدا كۆڭلىمىزدىن كەچۈرگەن كەيپىياتلار، ئالدىراپ - تېنەپ قىلىنغان ھەرىكەتلەرنى ئەينى ۋاقىتدا ئەستە قالدۇرۇشنى مەقسەت قىلمىغان بولساقمۇ، بىرمۇنچە قىسمى ئېسىمىزدە قالىدۇ.

ئالدىراپ - سالدىراپ ← **ئالدىراپ - تېنەپ:** ئەزالار كەچتە ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، ئالدىراپ - سالدىراپ ئۆز ئۆيلىرىگە يۈگۈرۈشتى. * باتۇر ئالدىراپ - سالدىراپ ئۇلارنىكە ئاستىغا يېكەندىاز سالدى. ئالدىغا ئۈزۈم، چاي - مەزە قويدى.

ئالدىراتقۇزماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىكە قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالدىراتماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىكە مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئورمىغا چۈشكەن ئادەم كۆپ بولغاچقا، ئۇلارغا تاماق تەييارلاش ئىشى بىزنى تولىمۇ ئالدىراتتى.

ئالدىراش ① «ئالدىرىماق» پېئىلىنىكە يەنە بىر ئىسىمدىشى. ② رەۋ. جىددىي ھالدا، بىردەم تۇرماستىن، توختىماي: ئۇرۇش مەيدانىنىكە ئالدىنقى سېپىدىن تارتىپ يا ئارقا سەپكىچە ئارىلىشىپ يۈرگەن شەپقەت ھەمشىرىلەر ئالدىراش يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. * باھار كەلدى، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ تەييارلىقى قىزىپ كەتتى. يەر تۈزلەش ماشىنىلىرى، تراكتورلار كېچىلەپ ئىشلەيتتى. دۈيلەر ئەتىيازلىق تېرىلغۇ قىلىنىدىغان يەرلەرگە ئالدىراش قۇم، ئوغۇت يۆتكەيتتى. ③ سۆپ. مۇھىم، ۋاقتى قىسقا، تېزلىكنى تەلەپ قىلىدىغان: يېزىنىكە ئەكە ئالدىراش ۋە جىددىي پەيتى — ئورما باشلاندى. ئوقۇغۇچىلارنى تەتىل قويۇۋەتتىم. * قولۇمدا ئالدىراش زاكاز بار، بوش ۋاقتىم يوق...

ئالدىراش - تېنەش ← **ئالدىراپ - تېنەپ:** بۇنداق سوئاللىنى كۆتىمگەن قاسىم ئالدىراش - تېنەش «ھەئە، تونۇيمەن» دەپ جاۋاب بەردى.

ئالدىراشچىلىق ← **ئالدىراشلىق:** ئۇچ يىگىت ئالبومىلىرىنى تەكىلا ئېچىشتى، ئەلى ئالبومىنى ئالدىراشچىلىقتا قايتا - قايتا ۋاراقلاپ، ھەيران بولۇپ سورىدى. * — مانا مۇشۇنداق ئالدىراشچىلىق، — ئۇ خۇددى چوكە ئادەم بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك ئۈستەلدىكى قەغەزلەرنى ئىشارەتلەپ، قوللىرىنى يېيىپ قويدى.

ئالدىراشلىق «ئالدىراش» سۆزىنىكە ئىسىم شەكلى: شۇنداق قىزغىن، ئالدىراشلىق بىلەن قىلىنىۋاتقان ئەمگەك پارتىزانلارنى بىردەمدىلا قىزىتىپ تەرلىتىشكە باشلىدى. * ئۇ، چېچىلىپ ياتقان تۆمۈر پۇللارنى ئالدىراشلىق بىلەن يىغىشتۇردى - دە، يانچۇققا سالدى.

ئالدىراشماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىكە ئۆملۈك دەرىجىسى: ئانىلىرى ئۇنى بار نەرسىلەرنىكە ھەممىسى بىلەن مېھمان قىلىشقا ئالدىرىشاتتى، ھەتتا جىگدە يىلىمىمۇ سوۋغا قىلىشاتتى. * بۇ ئالاھىدە خۇش خەۋەرنى ئۇمىد بىلەن قارىشىپ قالغان يېڭىيەر دادۇيى ئەزالىرىغا تېزرەك يەتكۈزۈشكە ئالدىرىشاتتى.

ئالدىراقسان سۆپ. ئالدىراپ تۇرىدىغان،

ئالدىراڭغۇ: ئاغمىچىلار قورقۇنچاق بولغاچقا، بۇرژۇئازىيە بىلەن بولغان ئالاقىسىنى قەتئىي ئۈزۈشنى خالىمىغاچقا، بۇ بۇرۇلۇشتىن قورقتى، بۇ بۇرۇلۇشنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىدى؛ ھۆكۈمەتسىزلەر بولسا ئالدىراقسان بولغانلىقى ياكى كەڭ كۆلەملىك ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ شارائىتىنى زادىلا چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇ بۇرۇلۇشنى كۆرۈشنى خالىمىدى.

ئالدىراقسانلىق «ئالدىراقسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەك ئالدىراقسانلىق قىلمىغىن، ئوغلۇم؛ خەقلەر سېنى مەيلى يامان كۆرسۇن، ياكى ياخشى كۆرسۇن، ئۆز ھەرىكىتىڭگە دىققەت قىلغىن.

ئالدىراڭغۇ سۈپ. دائىم ئالدىرايدىغان؛ ئالدىراقسان، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان: ئۇ پادىشاھنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ئىسمى بەھزات ئىكەن، كۆپ ئىلىملەرنى ئوقۇغان، ئەقىل ـ پاراسەتلىك يىگىت بولسىمۇ، ئالدىراڭغۇ، قانائەتسىز ئىكەن.

ئالدىراڭغۇلۇق «ئالدىراڭغۇ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھېزىمنىڭ ئالدىراڭغۇلۇقىنى بىلگەن ھاشىم ئاكا كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپتۇ.

ئالدىرىما ① «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ II شەخس بىرلىك سانىنىڭ بولۇشسىز بۇيرۇق رايى. ② قاراپ تۇر، كېيىن كۆر، شۇ ۋاقتىدا بىل: ئالدىرىما، قۇلىقىڭنى قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويمىسام، دادامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي!

ئالدىرىماق پ ① بىرەر جايغا يېتىپ بېرىش ۋە بىرەر ئىشنى بېجىرىش ھەرىكىتىنى تېزلەشتۈرمەك؛ تېز يۈرمەك: ئاتىكەم ناھايىتى سەھەر تۇردى. ناشتا ۋاقتىدا گالستۇك ئۇنىڭ بوينىنى راستتىنلا سىقىۋالغاندەك تۇيۇلۇپ، ناننى خېلى يۇمشاق چاينىسىمۇ كانىيىدىن ھېچلا ئۆتمەيتتى. ئۇ، چىلىغان ناننىڭ يېرىمىنى يەپلا مەكتىپىگە ئالدىرىدى. * بەرىبىر سىلەر كېتىسىلەرغۇ، ئەسكىرىڭلارنىڭ يېرىمى قېچىپ كەتتى، قالغانلىرى ئۆيگە كېتىشكە ئالدىرايدۇ. * ـــ ياق، رۇقىيەم ياق! ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمىدىم، ـــ مەۋلان ئالدىراپ چۈشەندۈردى، ـــ ھەر ئىككىمىزنىڭ كۆڭلىنى دەپ، توينى ئىتتىكرەك قىلىۋېتىشكە ئالدىرىدىم. ② توساتتىن يۈز بەرگەن ئىش ـ ھەرىكەت سەۋەبىدىن ھولۇقماق، ھاياجانلانماق، ئەنسىرىمەك: ـــ مېنىڭچە، ـــ دېدى ئەنۋەر ئالدىراپ، ـــ ئالدى تەرەپتىن ھەم ھۇجۇم قىلىش كېرەك ئىدى... * يېڭى چاپان كىيگەن جېلىل بوۋاي بۇنى ئاڭلاپ گويا بىر ئىش يادىغا چۈشكەندەك ئالدىراپ بانكىغا كىردى. بەھرىخان ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قالدى.

ئالدى ـ ساتتى سودا مۇئامىلىسى؛ سودا: ئۇلار يۈرۈش ـ تۇرۇشتا سىپايە، سۆزدە مۇلايىم، ئالدى ـ ساتتىدا ئادىل، ھەرىكەتتە تۈز بولۇپ كىشىلەرگە يىللىق مۇئامىلە قىلىدىكەن ۋە يول قويىدىكەن، قوشنىلار ئىناق ئۈتىدىكەن، بىر كوچىدا ئولتۇرىدىغانلارمۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك يېقىن ئىكەن.

ئالدى ـ كەتتى بىرىدىن ئالغان نەرسىنى بەرمەيدىغان، ئالغىنىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالىدىغان مۇئامىلە، ئالاقە.

ئالدى ـ كەتتى قىلماق قولغا ئالغىنىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: نىياز قۇربان ئۆز گېپىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا ئېيتتى، ـــ قاسىمغا بۇ نەرسىلەرنى «ئالدى ـ كەتتى» قىلىپ دۇئا قىلدۇرمايمىز ـ دە!

ئالدى ـ كەينى ① ئالدى ۋە ئارقا تەرىپى، ئەتراپى: ئۆينىڭ ئالدى ـ كەينى پاكىز تازىلاندى. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتتىن ئىلگىرى ھەم كېيىن: مۇشۇ ئىشلارنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مەيدان رەھبەرلىك ئورنىغا يېقىن ئورۇنلاشقان ئىككى دېھقانچىلىق لىيەندۈيى يۆتكىلىپ كېتىپ، تۆت كورپۇس ـــ 80 ئېغىز ئۆي بوشىدى.

ئالدى ـ كەينىگە قاراپ قالماق بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئىككىلەنمەك، ئارىسالدى بولماق: سىلەر دادىل، يۈرەكلىك بولۇڭلار، ئالدى ـ

كەينىگىلەرگە قاراپ قالماي، مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈڭلار.

ئالدى - كەينىگە قارىماق بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئەتراپلىق ئويلىماق: بۇ ئىشتا ئالدى - كەينىگىلارغا قاراپ ئىش كۆرمىسەڭلار ئاخىر ياقاڭلارنى چىشلەپ قالسىلەر جۇمۇ!

ئالدى - كەينىنى ئويلىماق ھەر تەرىپىنى مۇلاھىزە قىلماق، ئاقىۋىتىنى ئويلىماق، ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزمەك: ئالدى - كەينىنى ئويلاپ ئىش قىلمىغان بىلەن بولمايدۇ.

ئالدىماق پ ① ئەخمەق قىلماق، گول- لىماق: ئۇلار جەنۇبتىكى كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى «ئالتۇن كولاپ باي بولۇپ قايتسىلەر» دەپ ئالداپ، ئۇرۇشقا سالدى.

② يۇلدىن ئازدۇرماق: خەلقنى يامان يولغا باشلاپ، ئامىنى ئالداپ، خاتا يولغا ماڭغىنىڭنى سەزمەي يۈرەمسەن؟

ئالدىن رەۋ. ئاۋۋال، ئىلگىرى، بۇرۇن: ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ قارارىنى چوقۇم ئىجرا قىلىش كېرەك. ئەتە گۈڭشې پارتكوم ھەيئەتلەر يىغىنى ئېچىپ، ئالدىن مۇزاكىرىلىشۈلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئالدىن كۆرەر بىرەر ئىش يۈز بېرىشنى ئالدىن بىلەلەيدىغان، كېلىدىغان ئىشلارنى ئالدىن سېزەلەيدىغان: ئالدىن كۆرەر ئادەم.

ئالدىن كۆرەرلىك ئالدىن كۆرۈش قابىلىيىتى، ئالدىن كۆرۈش ئىقتىدارى: بەزى كىشىلەرنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكى يېتەرسىز بولغاچقا، ئىش يۈز بېرىپ بولغاندىن كېيىن «ئاپلا» دەپ قالىدۇ.

ئالدىنئالا رەۋ. ئىشتىن بۇرۇن، دەسلەپتىلا، ئالدىنى ئېلىپ: ئەخەت مۇئەللىم ئوچۇق چىراي بىلەن كۈلۈمسىرەپ سۆزىنى تۈگەتتى - دە، ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان سوئالىنى دوسكىغا يېزىشقا كىرىشتى.

ئالدىنقى سۈپ ① باشقىلارغا نىسبەتەن ئالدىدا، ئىلگىرى تۇرغان، ئالدى تەرەپتىكى، ئالدى تەرەپكە جايلاشقان: ئالدىنقى پوست. ئالدىنقى رەت. * ئالدىنقى ھارۋىدىكى پاختا بۇلۇتىتەك كۆپۈپ، كۈمۈشتەك رەڭلىنىپ تۇراتتى ۋە ناھايىتى تازا ئىدى.

② ئىلگىرى، بۇرۇن ئۆتكەن: ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى: بىز يېڭى دەۋردە، ئىنقىلابىي قۇر- بانلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ۋەتەنىمىز- نىڭ بىپايان زېمىنىدا ئالدىنقىلار قىلىپ باقمىغان ئۇلۇغۋار ئىشلارنى قىلايلى! * جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئەنە شۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنىڭ ئالدىنقىلىرىدىن بىرى ئىدى.

③ كۆچمە. ياخشى، ئەلا، ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان، پىشقەدەم: نۆۋەتتە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا تۇرسۇنجان ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش تۈرى بويىچە ئالدىنقىسى بولۇپ بىرىنچىلىكنى ئالدى.

ئالدىنقى سەپ ① بىرەر ئەمگەك ۋە خىزمەت ساھەسىدىكى ئەمەلىي مەشغۇلات مەيدانى، جاپالىق خىزمەت ئورنى: مەن ئالدىنقى سەپتە ئىشلەيمەن... بۇ ئاجايىپ يېڭى گەپ - ھە؟ مەن ئەزەلدىن ئالدىنقى سەپ دېسە ئۇرۇش مەيدانىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم، بۇ ئايال بولسا، يەسلى، بالىلار باغچىسى، باش- لانغۇچ مەكتەپلەرنى ئالدىنقى سەپ دەۋاتىدۇ - ھە؟

② ئۇرۇش مەيدانى: ئىنقىلابىمىز ھەممىزنى — ياشلارنى، قېرىلارنى، ئوغۇللارنى، قىزلارنى ...ھەربىي سەپكە چاقىرىلىقتا، ئالدىنقى سەپ بولسۇن، ئارقا سەپ بولسۇن ھەممىسى شەرەپلىك!

ئالدىنقى شەرت بىرەر ئىش، ۋەزىپە بېجىرىش، ئورۇنلاشتىكى شەرتلەرنىڭ ئەڭ مۇھىمى: ھەل قىلغۇچ ئامىل: سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ئۇزلۇكسىز ياخشىلاش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاق- لىقىنى كۈچەيتىش — ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بارلىق خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

ئالدىنقى قىسىم ① ئالدىنقى سەپتە، چېگرا مۇداپىئەسىدە تۇرغان قوشۇن:

چېگرا مۇداپىئىسىدە تۇرغان ئالدىنقى قىسىم جەڭچىلىرى قەھرىتان سوغۇق، قار ـ شىۋىرغانلاردا زور قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ مۇداپىئە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىمەكتە. ② كۆپ قىسىملىق كىتابلارنىڭ دەسلەپكى قىسمى ياكى ئالدىنقى بۆلەكلىرى، بابلىرى: تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 1 ـ يىللىقلىرىغا ئۆتۈلدىغان دەرسلىك كىتابلاردىن ماتېماتىكا ئالدىنقى قىسىم (1 ـ كىتاب) نەشرىدىن چىقىپ ئۇقۇغۇچىلارغا تارقىتىلدى.

ئالغا ① رەۋ. ئالدىغا، ئالدى تەرەپكە: ئالغا ماڭماق. ئالغا ئىلگىرىلىمەك. ئالغا چاپمىماق. * جەڭگىۋار يىگىتلەر، قىزلار قولىدا، چۆللەردە يېڭىدىن ھايات باشلاندى. قۇرۇغان دەريالار يېڭى يولىدا، ئۆركەشلەپ سۇ ئاقتى، ئالغا تاشلاندى. ② ئىم. كۆچمە. ئالغا قاراپ سلجىشقا، ئالدىغا قاراپ يۈرۈش قىلىشقا چاقىرىش، ئۇندەش: ئۇلۇغ غەلىبىلەر ئۈچۈن ئالغا! * ـ بىزمۇ قاراپ تۇرمايلى. دۈشمەنىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئالغا! ـ دېدى ياردار ۋاقىراپ.

ئالغا باسماق ① ئالدى تەرەپكە قاراپ يۈرمەك، ئىلگىرىلەپ ماڭماق: سەن مۇشۇ يول بىلەن بىر كىلومېتر يول يۈرۈپ ئوڭغا بۇرۇلۇپ ئالغا نۆۋەتچە قەدەم باسساڭ مانا شۇ ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى كۆرىسەن. ② كۆچمە. راۋاجلانماق، ئىلگىرىلىمەك: ئىدىيىدە ئالغا باسقانلارنى ۋاقتىدا تەقدىرلەپ، ئارقىدا قالغانلارغا ئىلھام بېرىش لازىم.

ئالغا سۈرمەك ① راۋاجلاندۇرماق، ئىلگىرىلەتمەك: يالغۇز سانائەتنىلا راۋاجلاندۇرۇپ قالماستىن دېھقانچىلىق ھەم چارۋىچىلىقنىمۇ بىردەك راۋاجلاندۇرغاندىلا، ئاندىن جەمئىيەتنى ئالغا سۈرگىلى بولىدۇ. ② قۇۋۋەتلىمەك: ئۇ دائىم ئۆز پىكرىنى ئالغا سۈرىدۇ.

ئالغا كەتمەك ← **ئالغا باسماق.**

ئالغاي (توغرىسى: ئالىغاي) ← **ئالىغاي.**

ئالغۇ ـ بەرگۇ ئىلىش ـ بېرىش؛ ئىقتىسادىي مۇئامىلە، ئىقتىسادىي ئالاقە: نەچچە كۈندىن بۇيان كالىلىسىدىكى «ئۆلۈپ كېتىش» خىيالىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بىردەم ئالغۇ ـ بەرگۈلىرىنى ھېسابلاپ، بىردەم غەمكىن كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ رازىلىق سوراۋاتقان بۇ بىتاپ، دوختۇرنىڭ ئۆزى ئۈستىدىكى ھۆكۈمنى ئاڭلاپلا ھوشىدىن كەتكەنىدى.

ئالغۇر سۈپ ① ئۈۋۈنى ياخشى ئالىدىغان: چىن تۆمۈر باتۇر ھەر قېتىم ئۈۋىغا چىقىۋاندا مىسران قىلىچى بىلىدىن، ئالغۇر بۇركۈتى قولىدىن، ئارغىماق ئېتى ئاستىدىن، كاپىكاپ كۆچۈكى يېنىدىن ئايرىلمايدىكەن. ② ھەقىقىنى كەتكۈزمەيدىغان؛ ھەر باب بىلەن ئالىدىغان: ئۇ ناھايىتى ئالغۇر ئادەم بولغاچقا ئالىلىقاچان ئۆلگەن پۇللارنىمۇ تىرىلدۈرۈپ ئالالىدى.

ئالغا ئى [ر<گرېك] گرېك ئالفاۋىتىنىڭ بىرىنچى ھەرپىنىڭ نامى.

ئالغاۋىت ئى [ر<گرېك] ← **ئىلىپبە.**

ئالقات ئى. چاتقال تېپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئالقىش ئى ① رەھمەت سۆزى، رەھمەت تۇيغۇسى: ئازادلىققا ئېرىشكەن خەلقنىڭ ئۇ كۈنلەردىكى يۈرەك ئالقىشى، خۇشاللىق ھېسسىياتلىرىنى قەلەم تىلى بىلەن قانداقمۇ ئىزھار قىلىش مۇمكىن. ② ئالقىشلاپ چېلىنغان چاۋاك: ئۇ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشى ئىچىدە بايراقنى تاپشۇرۇۋالدى. * دۆلەتباي سۆزىنى تۈگەتكەندە، زال ئىچىنى قىزغىن ئالقىش سادالىرى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئالقىشقا ئېرىشمەك قوللاشقا، ھىمايە قىلىشقا، قارشى ئېلىشقا ئېرىشمەك: پارتىيىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدىكى فاكىجېن ـ سىياسەتلىرى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئالقىشىغا ئېرىشتى. * ئۇلار بارلىق كۈچى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىغە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىپ ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

ئالقىشقا ئىگە بولماق ← **ئالقىشقا ئېرىشمەك:** پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى نەمۇنىلىك بىلەن ئىجرا قىلغان ئۇرۇنلار ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئىگە بولدى.

ئالقشلاتماق «ئالقشلىماق» يېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالقشلاشماق «ئالقشلىماق» يېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئالقشلانماق «ئالقشلىماق» يېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئەزالارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئالقشلاندى.

ئالقشلىماق پ ① مەنىۋىيەت بىلەن ھۇرمەت بىلدۇرمەك، ئالقش سۆزلىرى بىلەن تەبرىكلىمەك؛ تەبرىكلەپ، قارشى ئېلىپ چاۋاك چالماق: * شائىر ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار شېئىرىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز ئورنىدا ئولتۇردى. كۆپچىلىك قىزغىن چاۋاك چېلىپ ئالقشلىدى.

ئالكوگول ئى [ر<ئە] <خىم> ① مولېكۇلىرىسى تەركىبىگە كىسلورود ۋە ۋودورود ئاتوملىرى گۇرۇپپىسى كىرىدىغان بىرىكمىلەر؛ ئىسپىرتلار. ② ھاراق، ۋىنو قاتارلىق ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر.

ئالكوگولىزم ئى [ر] ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرگە، ھاراقخورلۇققا بېرىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان، ئېغىر ئاقىۋەتلەررگە ئېلىپ بارىدىغان كېسەللىك.

ئالگىبرا ئى [ر <ئە. ئەسلى: ئەل جەبر] ماتېماتىكىنىڭ مىقدارلار ئۈستىدە (ئۇلارنىڭ سان قىممەتلىرىدىن قەتئىينەزەر) بېجىرىلىدىغان ئالامەتلەرنىڭ ئومۇمىي قائىدىلىرى ھەققىدىكى بۆلۈمى.

ئالگىبرالىق سۈپ. ئالگىبرا‌غا ئائىت: ئالگىبرالىق ئىپادە. ئالگىبرالىق تەڭلىمىلەر.

ئاللا I ئى [ئە] <دىن> پۈتۈن مەۋجۇداتنى جۇملىدىن ئادەم، ھايۋانات ۋە باشقا مەۋجۇداتلارنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە بۇلارنىڭ تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرغۇچى دەپ تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغان ئىلاھىي كۈچ؛ خۇدا، تەڭرى، پەرۋەردىگار: — ئاللاھ ئۆزەڭ بار. — دەپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى بوۋاي.

ئاللا II ① ئىم. ھەيرانلىق، پۇشايمان ۋە ئېنىقسىزلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئاللا! ياماڭ بولدى. * ئاللا، ئاللا ۋاي باللا، ئېچكىرىسىدە بىر گەپ بار، ئوينىۋېلىڭلار ياش باللا، ئېچكىرىسىدە بىرگەپ بار. ② سوراق ئالماشلىرىغا قوشۇلۇپ بەلگىسىز ئالماش رولىدا كېلىدۇ: ئاللاكىم، ئاللىنېمە، ئاللىقاچان، ئاللىمقانداق، ئاللىقانچە.

ئاللاتائالا ئى [ئە] ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئاللا: مەن ھەممىدىن ئاۋۋال شۈنى ئېيتىپ قويايكى، ۋاڭ غوجامىنىڭ مال - چارۋىلىرىنى «يوقاپ كەتتى، بۆرە يەپ كەتتى، ئۆلۈپ كەتتى ياكى تۇغمىدى» دەپ ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەرنى كۆرسەتسەڭلار بولمايدۇ. ئۇلۇغ ۋاڭىمىز ئاللاتائالانىڭ يېقىن ئادىمىدۇر.

ئاللا - توۋا پىغان، ناله - زار، ئازاب - ئوقۇبەتنى بىلدۈرىدىغان جۈپ ئىملىق: تۇڭمەنچى خوتۇنى بىلەن تۇلۇمنى ئاستا باشقا ئۆيگە ئۇزىتىۋېلىپ ئەپچىقىپ، ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئۇر توقمىقىم، ئۇر!» دېگەنىكەن، تۇلۇمدىن توقماق چاچراپ چىقىپ، تۇڭمەنچى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنلىرىنى شۇنداق ئۇرغىلى تۇرۇپتۇكى، ئاللا - توۋىنىڭ دەستىدىن جاھانىدا تۇرۇپ بولغىلى بولماپتۇ.

ئاللا - توۋا دېگۈزمەك راسا ئەدىبىنى بەرمەك، **توۋا** قىلدۇرماق، قىلغان - ئەتكەنلىرىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدۇرماق: شۇنداق قىلىپ خەلپەتنى ئاللا - توۋا دېگۈزۈۋەتتۇق.

ئاللا - توۋىسىنى بەرمەك ← **ئاللا - توۋا دېگۈزمەك.**

ئاللا - توۋىسىنى كۆرسەتمەك ← **ئاللا - توۋا دېگۈزمەك.**

ئاللا - كاللا دەپ ۋارقىراپ - جارقىراپ، يىغلاپ - قاقشاپ: پاتەمخان ئانا قىزىنىڭ سۇغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئاللا - كاللا دەپ باش - كۆزىنى مورلاپ كۆزلىرى ئالاق - جالاق

بولۇپ ئەنسىزلىك ئىچىدە نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى.

ئاللاھۇئەكبەر ئى [ئە] بىرەر نەرسىنى ئۇلتۇرۇشتىن بۇرۇن، دۇئادىن كېيىن ئېيتىلىدىغان ئادەت سۆزى: ئۆزى يالىماۋۇزنى پۈتى بىلەن تېپىپ ئويغىتىپتۇ ۋە «ئاللاھۇئەكبەر!» دەپ بىرلا چاناپ كاللىسىنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. * — ئامىن ئاللاھۇئەكبەر، خۇدا رەھمەت قىلسۇن، باللىرىم؛ مەن يەنە ئۆچۈپ كېتىمەن، — دەپلا ئۆلار بىلەن خوشلىشىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ خىزىر.

ئاللىگورىيە ئى [ر<گرېك] مەۋھۇم چۈشەنچىلەرنى كونكرېت ئوبراز ۋاستىسى بىلەن ئىپادىلەش؛ كىنايە.

ئاللىگورىيىلىك سۈپ. ئاللىگورىيىگە ئائىت، ئاللىگورىيىدىن، كىنايىدىن ئىبارەت بولغان، كىنايىلىق.

ئاللىبۇرۇن رەۋ [ئاللا+بۇرۇن] خېلى ۋاقىت ئىلگىرى، خېلى بۇرۇن: لەنگەرنىڭ يەرلىرىنى ئون نەچچە مېتر قازسىلا سۇ چىقىدۇ، لېكىن قىزىل سېغىزلىق قۇدۇقتىن چىقىقان سۇنىڭ زىرائەتلەر ئۈچۈن زىيانلىق ئىكەنلىكى لەنگەرلىك ئۈچۈن ئاللىبۇرۇنلا سىناق بولغان.

ئاللىبىر ئال [ئاللا+بىر] كىم ۋە نېمىلىكى نامەلۇم بولغان بىر، قانداقتۇر بىر: ئۇ ئالدىدىكى ئىستاكاندىن بىر — ئىككى يۇتۇم قايناق سۇ ئوتلىدى، لېكىن زادىلا ئاغزىغا تېتىمىدى، ئۇ شۇ ۋاقىتدا، ھاراق خۇمار قىلغانلىقىنى بىلدى، جىددىيەلەشكەن ئەسەبىيلىرى بىردىنلا بوشىشىپ، قۇلىقىغا ئاللىبىر سورۇنلاردىكى رومكىلارنىڭ جارانىشغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، كۆزىگە ھەشىمەتلىك داستىخانلاردىكى خىلمۇخىل نازۇنېمەتلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئاللىقاچان ئال [ئاللا+قاچان] خېلى ۋاقىت بۇرۇن، خېلى ۋاقىت ئىلگىرى: * تۇرسۇن بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن تۇرمىدىن چىقىپ يۇرتىغا كەلگەندە، بەدىنى ياپراقىتەك تىترەپ تۇرغان ئانا ئوغلىنىڭ پىراقىدا ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

ئاللىقانچە ئال [ئاللا+قانچە] قانچىلىكلىكى نامەلۇم، بىرقانچە: بۇ گەپنى مەن سەمەتكە ئاللىقانچە قېتىم تەكتىلىدىم، لېكىن ئۇ قۇلىقىغا ئالمىدى.

ئاللىقانداق ئال [ئاللا+قانداق] قانداقلىقى ئېنىقسىز، قانداقتۇر، نامەلۇم، ناتونۇش: ئۇ باتۇرنىڭ چىرايىدا ئېچىنىش ئەمەس، بەلكى ئاللىقاندىق بىر خىل خاتىرجەملىكنى كۆرۈپ، غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلىدى.

ئاللىقانداقتۇر ئال ← **ئاللىقانداق**: ئۇ ئادەملەرنىڭ سەپەرگە تەييارلانغان كېمىگە ئاللىقانداقتۇر بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقىپ جايلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

ئاللىقايان ئال [ئاللا+قايان] قايسى تەرەپ ئىكەنلىكى ۋە قەيەر ئىكەنلىكى نامەلۇم جاي: مەن يولغا چىققۇچە سۆزلەش ئۈچۈن كۆڭلۈمگە پۈكىكەن سۆزلەر ۋە شۇنچە رىيازەت چېكىشىمگە سەۋەبچى بولغان بۇ قىزغا بولغان غەزىپىم ئاللىقايانلارغىدۇ ئۆچۈپ كېتىپ، يېلى چىقىپ كەتكەن كامبەردەك بوشىشىپ كەتتىم.

ئاللىقايسى ئال [ئاللا+قايسى] قايسىلىقى ئېنىقلانمىغان، نامەلۇم ياكى ئەستىن كۆتۈرۈلگەن: ئاللىقايسى بىر كۈنلەردە، ئاللىقايسى بىر ئىشتا.

ئاللىقەيەر ئال [ئاللا+قەيەر] قايسى يەر ئىكەنلىكى ئېنىقسىز، نامەلۇم جاي: ئۇلارنىڭ باراۋەر باسقان ئاياغلىرىدىكى ئۆتۈكلىرىنىڭ ئۇنلۇك غىچىلداشلىرى، تەڭكەشلەنگەن جەڭگىۋار ساداسى ھەر يان ئۆتۈۋاتقان ماشىنلارنىڭ سىگنال ۋە گۈركىرەشلىرىنى، ھۆپىگەرلەرنىڭ ھەر يانىزا ئاۋازلىرىنى، زاۋۇتلارنىڭ گۈدۈكلىرىنى، مەزنىلەرنىڭ ئەزانلىرىنىمۇ ئاللىقەيەرلەردە قالدۇرۇپ، گۈزەل ئىلىخونىڭ ساپ ھاۋاسىدا پەلەكلەرگە پەرۋاز قىلماقتا.

ئاللىكىم ئال [ئاللا+كىم] قانداقتۇر نامەلۇم شەخس؛ كىمدۇ، بىراۋ: ئاللىكىملەر يەنە نېمىلەردە ئۆلىدى، يەنە قايسىمىز قانداق

قاپقىندا ئۆلىمىز، بۇنى كىم بىلىدۇ، ئۆلگەنلەر ئۇچۇن يىغلىدۇق، قاقشىدۇق، لېكىن ئىنتىقام ئالىدىغان ئەر چىقمىدى.

ئاللىنىمە ئال [ئالىلا+نىمە] قانداقتۇر ئېنىق-سىز، نامەلۇم بىرنەرسە، نېمىدۇ: ئۇ ھەر ھەپتىدە سېۋەت-سېۋەت مېۋە-چېۋىلەرنى ۋېلىسىپىتىنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ ئۆيگە ئەكىلەتتى. بەزىدە مەن تونۇمايدىغان كىشىلەر ئاللىنىمىلەر بىسلىغان ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ ماموتىنىڭ قورۇسىغا كىرىپ كېتىشەتتى.

ئالما ئى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئىلىپس شەكىلدە، گۈلى قىزغۇچ ئاق، قىزىل كېلىدۇ: مېۋىسى يۇمىلاق، تەمى تاتلىق ياكى چۇچۇمەل بولىدۇ: مېۋىسى ئادەتتىكى يەل-يېمىش ھېسابلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكىنىڭ مېۋىسى.

ئالما قورۇمىسى <يىم> قورۇپ پىشۇرۇلىدىغان سەيلەرنىڭ بىر تۈرى. بۇ سەينى تەييارلاشتا ئالمىنى چوڭ-چوڭ قەلەمچە قىلىپ توغراپ ئۇنى پۇرچاق ئۇنى، ئاق ئۇن ۋە تۇخۇمغا ئارىلاشتۇرۇپ، ياغقا سېلىپ بوشراق قورۇيدۇ، ياغ قۇيۇلغان شېكەر قىيامىغا سېلىپ، ئۇچ-تۆت قېتىم ئارىلاشتۇرۇپ ئۇستىگە قورۇغان كۇنجۇت سېپىلىدۇ.

ئالما قېقى ئاقلاپ، تىلىمچە قىلىپ كۇن نۇرىدا قۇرۇتۇلغان ئالما مېۋىسى.

ئالماش ئى. ئۇيغۇر تىلىدىكى سۆز تۇركۇملىرىنىڭ بىرى، ئۇ ئىسىم، سۇپەت، سانلارنىڭ ئورنىدا قوللىنىلىدۇ: كىشىلىك ئالماش. سوراق ئالماش.

ئالماشتۇرماق «ئالماشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇرخانىدىكى بەزىلەرمۇ ئاق خالات بىلەن تېڭىشغۇچىنى ملتىق بىلەن نەيزىگە ئالماشتۇرۇپ، «كونا دۇنيانى بۇزۇپ، يېڭى دۇنيا قۇرىدىغان مۇقەددەس كۇرەش»كە كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن مەتروزى بىرنەچچە دوختۇر ۋە سېستىرانى دوختۇرخانىدا ئېلىپ قېلىشقا مۇۋاپىق بولدى.

ئالماشتۇرۇلماق «ئالماشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايلىق، مەۋسۇملۇق ۋە يىلىلىق ئىمتىھان سوئالىلىرى مەكتەپ بويىچە بىر تۇتاش چىقىرىلىپ، ئىمتىھان ئېلىش ۋاقتىدا ھەرقايسى سىنىپلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇلۇپ، ئىمتىھانغا رىياسەتچىلىك قىلدۇرۇلدى.

ئالماشماق پ ① بىرى-بىرىنىڭ ئورنىنى ئالماق، ئىگىلىمەك، يېگىلانماق: بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى پات ئارىدا ئۆرۈلىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ئۆيلەر ياسىلىدۇ، ئۇ چاغدا ھېچكىمنىڭ كونا ئۆيلەرنى ئەسلىمەيدۇ، ۋەھالەنكى، بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىدە ھايات داۋام قىلماقتا، ھەۋەس قايىنماقتا، ئەۋلاد ئەۋلاد بىلەن ئالماشماقتا. ② ئالمىشىپ قالماق، يۆگىشىپ قالماق: ئوتلاقتىكى باغلاقلىق كالىنىڭ ئارغامچىسى ئالمىشىپ قاپتۇ. * ئەركىنىڭ ئۇچىيى ئالمىشىپ قېلىپ، ئوپېراتسىيە قىلىندى. ③ بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكەلمەك: ئاتىسىنىڭ خىزمىتى ئورنى ئۇنىڭ شارائىتى ياخشى ئورۇنغا ئالمىشىۋېلىشىغا تامامەن ئىمكانىيەت بەرسىمۇ، ئۇ ھەرگىز بۇ بەيگىگە چۇشمەيدۇ.

ئالماق پ ① نەرسىنى ئوچۇملاپ، سقمەداپ ياكى بىرەر ئەسۋاب بىلەن تۇتۇپ قولغا كىرگۈزمەك: چېلەكتىن سۇ ئالماق. يانچۇقتىن پۇل ئالماق. * يېگىلا كىرىپ كەلگەن ئەكبەر ھېچكىم بولمىغاندىن كېيىن تېلېفونىنى قولىغا ئالدى. ② قوبۇل قىلماق: ئوقۇغۇچى ئالماق. ئىشقا ئالماق. ياتاقتا ئالماق. * قىز مېنى كۆردى-دە، ئانىسىغا پىچىرلاپ قويۇپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى، مەن ئاننىڭ گەپ قىلىشىغا قاراپ ئۇنىڭ پىكرىنى ئالدى دەپ بىلدىم. * دوختۇرلار نېمە ئۈچۈن مېنى ياتاقتا ئالمىدى، — دېدى ئانا ئىگىرىغان ئاۋاز بىلەن... ③ بوشاتماق، بىكار قىلماق، چۇشۇرمەك: ۋەزىپىسىدىن ئالماق. * خىزمەت

دۇيى ئەھۋالنى بىرقۇر ئىگىلەپ يەرلىك هاكىمىيەتنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان بىر يەل تاپان رەۋەندىنى كەنت باشلىقلىقىدىن ئېلىپ ئورنىغا باشقا ئادەم قويدى. ④ قىرقماق، كەسمەك، سۇغۇروپ چىقارماق: چاچ ئالماق. تىرناق ئالماق. ساقال ئالماق. * ــ يوقسۇ ئۆمرۈمدە پادىشاهنىڭ چېچىنى ئۆز دۆكىنىمدا ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى، ــ دېدى ساتىراش. ⑤ قولغا كىرگۈزمەك، ئىگە بولماق، قازاقماق، هاسىل قىلماق، ئېرىشمەك: دارامەت ئالماق. خامان ئالماق. هوسۇل ئالماق. پايدا ئالماق. ئولجا ئالماق. بەهرى ئالماق. نەپ ئالماق. ساۋاق ئالماق. ئىلهام ئالماق. * ئۇ دەسلەپ: ــ جاينى سېنىڭ داداڭ سالغان بولسىمۇ، ئانامنىڭ ئائىلىدە ئەجرى كۆپ، بىر ئېغىزنى مەن ئالىمەن، ــ دەپ «چىرايلىقچە» ئېيتىپ كۆردى. * ــ ۋاي تەقسىر، مەن ساڭا خىزمەت قىلىشقا تەييارمەن، نېمە تىلىكىڭ بار؟ نېمە تىلەيسەن؟ نېمە تىلىسەڭ شۇنى ئالىسەن، ــ دەپتۇ. ⑥ يېمەك، ئىچمەك، ئىستېمال قىلماق: بىر كۈنلۈك هەمراهقا قىرىق كۈن سالام، دەپتىكەن، هەرقايسىلىرىدىن ئارتۇق ئەمەس، قېنى ئالسلا! * بىزە چۆچۈلرەك بولۇپ قالدى، ئىشتىن كېيىن قالغىنىغا يەنە ئېغىز تېگەرسەن ئۇكا، هازىرچە...قېنى ئال! ⑦ مەلۇم رەڭ، هالەتنى ئۆزىگە سىڭدۈرمەك: پەيدا قىلماق: رەڭ ئالماق. تۈس ئالماق. خاراكتېر ئالماق. كۆزىگە ياش ئالماق. * پۇتۇن تەبىئەت خۇددى قىزغۇچ ئالتۇن سۈيىدىن هەل بەرگەندەك، ئاجايىپ گۈزەل رەڭ ئالدى. ⑧ ئۆيلەنمەك: قۇربان كەتكەندىن كېيىن، زېمىندار مامۇت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار مايسىخانىنى ئېلىشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ. * بۇ شەيتان قىزنىڭ سۆزىدە مەنە بار، بۇنداق پادىچى قىزنى ئەر ئالمايدىغان ئىش نەدە بولسۇن، يېزىمىزدىكى هەممە يىگىتلەرنىڭ كۆزى ئۇنىڭدا. ⑨ نەرسە ــ كېرەك سېتىۋالماق: بۇ ئاياغنى نەچچە پۇلغا ئالدىڭىز؟ * بوۋا، هېلى مەن سىزدىن ئون تىيىنلىق ئالما ئېلىپ ئېسىمدە يوق، پۇلىنى بەرمەي كېتىپ قاپتىمەن. ⑩ ئۇستىگە قويماق: يەردە چېچىلىپ ياتقان كىتابلارنى يىغىپ جوزىغا ئالدىم. * هېلىقى ئادەم يېنىدىكى يوغان چامادانىنى هارۋىغا ئالدى. ⑪ بوشاتماق، چۈشۈرمەك، خالي قىلماق: مۇرىسىدىن خۇرجۇننى ئالماق. هارۋىدىن سانىدۇقىنى ئالماق. ماشىنىدىن يەشىكىنى ئالماق. ⑫ ئورۇنلاشتۇرماق، مەلۇم جاي ۋە ئورۇندا قويماق: دالدىغا ئالماق. * هېلىقى ياش چوكان سېغىز چاينىشتىن توختاپ قالدى ــ دە، يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئالغان بولۇپ، ئاستىلا كىشىلەرنىڭ دالدىسىغا ئۆزىنى ئالدى. * بىرەر سائەت قادىلىپ ئىشلىگەن بولسامۇ، ئىشقا بەرداشلىق بېرەلمەي، چولاق تام سايىسىغا ئۆزەمنى ئالدىم. ⑬ ئىگىلىمەك، ئىشغال قىلماق: ئورۇن ئالماق. نام ئالماق. شەهەر ئالماق. * بىر پۇتى غۇچ ــ غۇچ بولۇپ كەتكەن ناسىركام ئۆز ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا پاخال ئۈستىدىن جاي ئالدى. * كەچقۇرۇنلۇقى، ئۇ ئەھۋالنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك بىلەن مەسلىھەتلىشىپ دايالڭ يېزىسىدىكى پوتەينى ئالماقچى بولدى. * ئۇزۇلمىدى تارىخ سېنىڭ ئېقىنىڭدەك، غەم ئورنىنى كۈلكە ــ شادلىق ئالدى مانا. ⑭ قاپلىماق، ئورىماق: ئوت ئالماق. * يامغۇر ئالەمنى بىرئالدى. * يېڭى دەملەنگەن پولۇنىڭ هىدى ئۆيىنى بىرئالدى. * ئۇنىڭ ئالتاغىل ۋارقىرىغاق ئاۋازى جاهاننى بىرئالدى. ⑮ پەيدا قىلماق، هاسىل قىلماق: ئەت ئالماق. ياغ ئالماق. ياش ئالماق. * ــ ئەمدى... شۇنداق بولسىمۇ ئوپېراتسىيە قىلمىسۇن، ــ كېسەل ئايال كالپۇكلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى. * ئىشىك ئالدىدىن ئېرىق ئالدىم ئاتلاپ ئۆتكۈدەك. سۇزۇك ــ سۇزۇك سۇلار كەلدى قېنىپ ئىچكۈدەك. ⑯ كەلتۈرمەك: ئەسكە ئالماق. يادىغا ئالماق. زېھنىگە ئالماق. * ــ مەن...مەن...ئۇنىڭ ئايىغىنىڭ يىرتىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سىز ماڭا ئېلىپ بەرگەن هېلىقى ئاياغنى ئېسىمگە ئالدىم. ⑰ يوقاتماق، كەتكۈزمەك: زەهەرنى زەهەر ئالىدۇ (ماقال). ⑱ تەلەپ قىلماق، ئىزدىمەك:

ۋاقىپلانماق: پىكىر ئالماق. جاۋاب ئالماق. دېرەك ئالماق. رۇخسەت ئالماق. ئىجازەت ئالماق. * قىدىر شاھ ھەر تەرەپكە كىشى ئەۋەتىپ، بىر يىلغىچە ئىزدىگەن بولسىمۇ، مەلىكە گۈلچېھرە-نىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ⑲ **خاتىرىلىمەك، رەسىمنى قالدۇرماق:** ئەنگە ئالماق. دەپتەرگە ئالماق. ھېسابقا ئالماق. سۈرەتكە ئالماق. * ئالىمجان بىر باقتى ـ دە، كەپشەرلەنگەن زاپچاسلارنى سۈرەتكە ئالدى. * «ئون ئىككى مۇقام»نى خەلقئارا نوتىغا ئېلىش مۇقام ھەققىدىكى كەسپىي ۋە ئىلمىي تەتقىقاتنى ئىلگىرى سۈردى. ⑳ **باسماق، ماڭماق:** قەدەم ئالماق. يول ئالماق. * مەن بۇنىڭغا پىسەنت قىلماي، ئۆيىدىن چىقىپ، ئۇدۇل دۇي ئىشخانىسىغا قاراپ يول ئالدىم. * ئاخىر، مەن يانداپ قاچاقچى بولدۇم ـ دە، يانغا بىر قەدەم ئېلىشىم بىلەن كىمدۇ بىراۋنىڭ بېشىغا دەسسۈالغاندەك بولۇپ مولاق ئېتىپ چۈشتۈم. ㉑ **مەھكەم تۇتماق، چىشلىمەك، كەسمەك:** بېلىدىن ئالماق. ياقىسىدىن ئالماق. قۇلقىدىن ئالماق. * بۇ سۆزلەردىن قاتتىق غەزەپلەنگەن پەخرىدىن ناسىركامنىڭ ياقىسىدىن ئالدى. * ئاق بويناق شۇنداق قىلىپ ئۇ ئىتنىڭ پاچقىدىن ئالدى. * دوختۇرلار ئۇنىڭ ئاشقازىنىنىڭ يېرىمىنى ئېلىپ تاشلىدى. * ئەمدىلا كەلگەندە بوۋاي تەرەپكە، رازاقمۇ كېچىكمەي كەلدى يان ياقتىن، ھۇجۇم قىلىپ ئارقىدىن تېزدىن بۆرىگە، ئالماقچى بولغاندا ئىككى قۇلاقتىن. * ㉒ **قوشماق:** ئارىغا ئالماق. قاتارغا ئالماق. ㉓ **ئىگە دەپ قارىماق:** ئىناۋەتكە ئالماق. ئېتىبارغا ئالماق. ھېسابقا ئالماق. ㉔ **تۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنى يېتىللاشتۇرىدۇ:** ئەۋج ئالماق. ئارىيەت ئالماق. ئۆچ ئالماق. قىساس ئالماق. ھېساب ئالماق. تەسىر ئالماق. ئىمتىھان ئالماق. باش ئالماق. كۈن ئالماق. ㉕ **رەۋىشداش بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۈس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ چاغدا رەۋىشداش ئاخىرىدىكى «پ» تاۋۇشى «ۋ» تاۋۇشىغا ئۆزگىرىدۇ ۋە تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ:** 1) **ھەرىكەتنىڭ ئوبيېكتى ياكى ئۇنۇمنىڭ سۇبيېكت تەرەپكە يۆنىلىشى ياكى سۇبيېكت تەۋەلىكىگە ئۆتۈشىنى بىلدۈرىدۇ:** ئۇلار بۇ يىل ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىۋالدى. * ئەپەندىم خېرىدارلارغا سەت كۆرۈنمىسۇن دەپ ئېشىكىنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىۋېلىپ، خۇرجۇنىغا سېلىۋاپتۇ. 2) **سۇبيېكتنىڭ ھەرىكەتتىن مەنپەئەتدار بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ:** بىرئاز ئۇخلاۋال، بۇگۈن ئاخشام يەنە ئىشلەيمىز. * تاماق يەۋېلىپ ئاندىن ئىشلەيلى. 3) **ھەرىكەتنىڭ مەلۇم پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ:** كۆچۈمنىڭ بېرىدا ئىشلىۋال. * يامغۇر ياغقۇچە ئۆيگە يېتىۋالايلى. 4) **ھەرىكەتنىڭ مۇداپىئە ئۇچۇن ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلىشىنى بىلدۈرىدۇ:** ئۇ ئولتۇرۇۋېلىپ ماڭغىلى ئۇنمىدى. * ئۇلار يوغان بىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، نەچچە سائەت ئېتىشتى. 5) **بەزى پېئىللار بىلەن بىرىكىپ ھەرىكەتنىڭ يالغاندىن ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ:** ئۇ دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى كۆرۈش بىلەنلا توكۇر كىشى بولۇپ ئاقساقلىۋاپتۇ. * ئاغىلىمىغان بولۇۋېلىپ جىم ئولتۇرغىنىنى قارامايلار ئۇنىڭ.

ئالماق ـ ساتماق ئېلىش، سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانماق، تىجارەت قىلماق: بېسىمدارلىق قىلىپ پايدا ئېلىشقا يېقىن كەلمە، ئالماق ـ ساتماقتا ھېچقانداق ئادەمگە يالغان سۆز قىلما. * چەت شەھەرلەرگە سېتىشقا باپ كېلىدىغان مالىلاردىن راسلاپ بېرىپتۇ، بۇلار شەھەرمۇ شەھەر يۈرۈپ ئالماق ـ ساتماق قىلىپتۇ.

ئالمان سۇپ ① ئېلىشتا ئىتتىنىڭ، تېز، چاقىقان: تېز ئالدىغان: ئالغۇچە ئالمان، بەرگۈچە بەزگەك (ماقال). ② كۆچمە. ئۇۋدا سالغانىنى ئالدىغان: ئالغۇر: ئالمان قۇش. * بۇ قارچىغا ناھايىتى ئالمان چىقتى، كۆزىگە كۆرۈنگەننى قويماي ئالدۇ.

ئالمان ـ تالمان ئوپۇل ـ توپۇل، ئالدى-

راش - تېنەش، ئالدىراپ - سالدىراپ: ئۇلار ئالدىراپ كىرىپ كەلگەن سادىقنى كۆرۈپ، ئالمان - تالمان ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە ھە دېگەندىلا «ئاخبارات» ئۇستىدە پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. * مەن چالا - بۇلا يۈيۈندۇم ۋە ئالمان - تالمان كىيىندىم - دە، ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ يۈگۈردۈم

ئالمۇتۇگۇل ئى [ئالمۇتۇ+گۇل] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، سوزۇق ئىللىپس ۋە يۇرەك-سىمان تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ؛ ياز، كۈز پەسىللىرىدە چېچەكلەيدۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، باش باھاردا تېرىلىدۇ.

ئالمزار ← **ئالمىلىق:** تېغىك شۇنچە، بېغىڭغا كىم تاپالايدۇ مۇناسىپ سۆز. تەبىئەت ساڭىلا شۇنداق سېخىيمۇ ئالمزار نىلقا.

ئالمزارلىق ← **ئالمىلىق.**

ئالمىغان «ئالماق» سۆزىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى.

ئالمغان - بەرمىگەن ئېلىش - بېرىشى تۈگىمىگەن، ئارىسى ئوچۇق بولغان: پۇل مۇئامىلىدە بىز ئالمغان - بەرمىگەن.

ئالمىغان - بەرمىگەن بولماق ئېلىش - بېرىشنى تۈگەتمەك، ئارىسى ئوچۇق بولماق: بىز ئۇلار بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ئالمغان - بەرمىگەن بولۇپ تۇگەشتۇق.

ئالمىلىق I ① سۈپ. ئالما دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن، ئالما دەرىخى بار: ئالمىلىق باغ. * مېنىڭ ئېكىسى مو كەلگۈدەك ئالمىلىق بېغىم بار. ② ئى. ئالما دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن يەر، مەيدان، باغ: ئادەتتىن تاشقىرى ھايا جانلانغان ۋە قاينام - تاشقىنلىقتا چۆمگەن بۇ ئالمىلىق قۇرتقا قارشى جىددىي جەڭ مەيدانغا ئايلانغاندى.

ئالمىلىق II ئى. توقۇش دۇكىنىدا جەينەك-نىڭ دەپتىنگە ھەرىكەتچان ئورۇنلاشتۇرۇل-غان جايى.

ئالمىماق پ ① يىپ ئۇچلىرىنى ئالماش-تۇرۇپ تاڭماق، چاتماق: ئازادەمىنىڭ ماھىر قوللىرى ئاپتوماتتەك ھەرىكەت قىلاتتى. كۆزنى يۇمۇپ ئېچىپ بولغۇچە يىپنى ئالماپ چىگىپ بولاتتى. ② بىرنەرسىنى ئىككىنچى نەرسىنىڭ ئۈستىگە ئالماشتۇرۇپ تۇرۇپ ئورۇنلاش-تۇرماق: پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرماق. شاختىنى ئالماپ قويماق. ئارغامچىنى ئالماپ قويماق.

ئالوي ئى [ر<گرېك] <بوت> ← **سەبرە.**

ئالۇچا ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان مېۋىلىك دەرەخ، گۈلى قىزغۇچ، قىزىل كېلىدۇ، مېۋىسى يۇمىلاق بولۇپ پىشقاندا قىزىرىدۇ؛ يېيىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئالۇدە ئى [پ] ئېچ ئېلىشىش، كۆڭۈل ئېغىش.

ئالۇدە بولماق ئېچ ئېلىشماق؛ قۇرۇق ھۆ تۇتماق، كۆڭۈل ئاغماق: قاچىدىكى تاماقنى كۆرۈپلا ئېچىم ئالۇدە بولۇپ، قۇرۇق ھۆ تۇتقان-دەك بولدى.

ئالۇاستى ئى ① رېۋايەتلەردىكى ھەر خىل قىياپەتلەرگە كىرەلەيدىغان ئەپسانىۋى مەخلۇق؛ جىن: خۇددى پەرىزات تۇسىگە كىرگەن ئالۇاستىدەك كىشىلەرنى ئۆزىگە رام قىلىۋاتقىنىنى قارا، دەپ ئويلىدى ئاسىم. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆرۈمسىز بەتبەشىرە (ئالدامچى ئادەمگە نىسبەتەن ئىپتىلىدۇ): ...ئۆزىنىڭ پارتىيىگە، خەلقىگە قارشى يامان نىيىتىنى يوشۇرۇپ، كىشى ئالدايدىغان شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۆزىگە تارتىدۇ - دە، مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان قورچاقتا ئايلاندۇرىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى سىز ماھىنۇردەك بىر ئالۋاستىدىن قۇتۇلدىڭىز.

ئالۋاڭ (توغرىسى: ئالۋان) ← **ئالۋان.**

ئالۋان ئى. زورلۇق بىلەن تاپشۇرۇشقا بەلگىلەنگەن، ماددىي نەرسە ياكى ھەقسىز

ئىشلەپ بېرىدىغان مەجبۇرىي ئەمگەك: يول ياقىسى ئېگىز ئوردا، قاراپ ئۆتەلمەيدۇ كىشى. ئالۋان ـ سېلىق دەستىدىن، ئۆيدە ياتالماي‌دۇ كىشى. * ئۇلار ھەر كۈنى يېزىلارغا ئالۋان سالاتتى؛ بىركۈنى سەكسىز يۇز جىلىك ياغ دەپ كەلسە، ئەتىسى يۇز جىلىك ئاچچىقسۇ دەپ كېلەتتى.

ئالۋان سالماق زورلۇق ۋە مەجبۇرلۇق بىلەن. ئالۋان ـ سېلىق يۈكلىمەك، ئارتماق: ئۈچ يىلدىن بېرى يۇز بېرىپ كېلىۋاتقان قۇرغاقچىلىق ئاپىتىنىڭ ئوستىگە، خەلقنى سالغان ئالۋان كۈندىن ـ كۈنگە كۆپەيىپ خەلق تۇرمۇشى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

ئالۋانچى ئى. ئۇستىگە ئالۋان مەجبۇرىيىتى چۈشكەن كىشى: تەشەككۇر ئېيتىسەن مىڭ بار، ئوغۇل بالا يۇزىن كۆرسەڭ. بىلىپ قوي! ئالۋانچى تۇغۇلغان قىز ۋە ئوغلانىڭ.

ئالۋان ـ سېلىق مەلۇم تۆلەشكە تېگىشلىك بولغان ۋە مەجبۇرىي ھەقسىز تاپشۇرۇلىدىغان ماددىي نەرسە ۋە ئۇنىڭغا بەدەل قىلىنغان ئەمگەك كۈنى: سۇ بەگلىرى ئۈچۈن ئاقتى، پۇقرالارغا سۇ بولمىدى، لېكىن بىزنىڭ ئالۋان ـ سېلىقلىرىمىز ئۆزگەرمىگەنىڭ ئۈستىگە بارغانچە كۆپەيىپ كەتتى.

ئالۋان ـ ياساق ← **ئالۋان ـ سېلىق.** ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچكۆز خوجايىنلار، ئالۋان ـ ياساقلار، خورلۇق ـ ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى.

ئالۋۇن ئى. دىئال. ئېزىنتقۇ.

ئالبوتا ئى [ئالا+بوتا] تاشلاندۇق يەرلەردە، بەزى ئېتىزلاردا ئۆسىدىغان يوپۇرمىقىنىڭ ئۈستى يالتىراق، ئاستى كۈل رەڭ ياۋا ئوت.

ئالبۆرەك سۈپ [ئالا+بۆرەك] ① تولۇق بىر خىل رەڭگە كىرمىگەن، ئالا ـ بۇلا: پەمىدۇر توق قىزارمىدى، ئەمدى ئالبۆرەك بولدى. ② تولمىغان، يېتىشىپ بولمىغان: بۇگۈن سويغان قوي ئالبۆرەك چىقتى.

ئالپ سۈپ. چوڭ، ئېگىز، كۆركەم: ئاي چىقىدۇ ئاخشامىسىرى، ئالپ تاغلار ۋالىلدايدۇ. مەھەللىلەردە، تاش ئۆيلەردە، جىن چىراغلار پىلىلدايدۇ.

ئالپاساق سۈپ [ئالا+پاساق] ئالا قوۋزاق، ئالچىپار، قارا ـ قۇرا: قوناق ئالپاساق بولدى. * يول ساسلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن‌دى. ئالپاساق شور ئۆرلىگەن پاتقاق يولىمۇ ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل ئىدى.

ئالپىتە سۈپ. چىرايلىق، كۆركەم؛ يېتىلگەن: مەن ئىنتىك بۇرۇلدۇم، يېنىمدا ئېگىز بوي، ئاق پىشماق، ئالپىتە كىينىگەن بىر يىگىت تۇراتتى.

ئالتاغىل سۈپ [ئالا+تاغىل] ① ئاق داغلىرى بولغان، ھەر خىل رەڭ ئالغان: ئالتاغىل توپاق. * بوۋاي سۆزىنى تۈگىتىپ ئالتاغىل ئايغىرىنىڭ ساغرىسىغا قامچا ئۇردى. ② بىر خىل بولمىغان تەرتىپسىز، قالايمىقان: ئېگىز ـ پەس، بوم ـ زىل، يۇقىرى ـ تۆۋەن: ئالتاغىل ئاۋاز. * ئۇنىڭ ئالتاغىل ئاۋازى قۇلىقىمغا غەلىتە ئاڭلىنىدۇ. * بۇ قىزنى ئوڭىڭزدا ئەمەس چۈشىڭزدە كۆرگەن ئوخشايسىز، چۈنكى بۇنداق ئالتاغىل چۈش، ياكى كۆزگە كۆرۈنگەندەك قىلغان خىلمۇخىل خىيالىلار ھەر خىل تاماقنى ئېگىز ـ پەس يەۋەرگەنلىك ئۈچۈنمۇ يۇز بېرىدۇ.

ئالتاغىل توۋلىماق ← **ئالتاغىل ۋارقىرىماق.**

ئالتاغىل ۋارقىرىماق ئېگىز ـ پەس، تەرتىپسىز، رېتىمسىز توۋلىماق: ـ ھەي ئۆلۈپ قالدىڭمۇ؟ ـ دېدى ئۇ زەردە بىلەن، ئاخشىمى بولسا ئىچىپ ـ چېكىپ، ئالتاغىل ۋارقىراپ ياتمايسەن، ئەتىسى كۈن پىشىن بولغۇچىلىق قوپمايسەن.

ئالتوپىلاك ئى [ئالا+توپىلاك] قالايمىقانچىلىق، غەلۋە ـ غوۋغا، تىنچسىز ھەرىكەت ۋە ھالەت: يەۋاتقان ئاشلىرىنى چالا تاشلىشىپ، ئالتوپىلاك بولۇپ تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بۇنداق ئالدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالمايمەن، مەنمۇ ئەگىشىپ

تالاغا چىقتىم. * ــ ۋاي بالام، ــ جاۋاب بەردى شاكىر قوۋۇقچى، ــ بۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، مەن ساڭا ئېيتسام، بۇلار ئالتوپلاڭ قىلىپمۇ شۇ كۈنگە قالغانلار، خۇدايىمىنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر قىلغان تۈزۈك ئەمەسمىدى.

ئالتوپلاڭ كۆتۈرمەك قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق، قالايمىقان ھەرىكەت، غەلۋە ــ غوۋغا پەيدا قىلماق: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا جىق ئەسكى ئىشلارنى قىلغانلىقىنى كىم بىلىپتۇ؟ مېنىڭچە، بۇنداق كىشىلەر ئەسلى قانچە يۈزلىرى بولسا، شۇنچە چوڭ ئالتوپلاڭ كۆتۈرىدۇ.

ئالتوپلاڭچى ئى. ئالتوپلاڭنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى، ئالتوپلاڭغا قاتناشقۇچى: ئالتوپلاڭچىلار دەككىسىنى يەپ ئۆز تۆشۈكلىرىگە كىرىشتى.

ئالتوپلاڭچىلىق ئى. ئالتوپلاڭچىلار كەلتۈرۈپ چىقارغان ھەرىكەت ۋە ھالەت: ئەنە شۇنداق تارتىشماقنىڭ ئۈستىگە ھاسىراپ ــ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن پاتىگۇل ھەدە بۇ ئالتوپلاڭچىلىقتىن پېشانىسىنى تۈتتى.

ئالجوقا سۈپ. ئالدىراڭغۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان: ئالجوقا ئادەم. * ھەي، ھېلىقى سەمەت دېگەن ئالجوقا ئەجەب ئالدىراپ كېتىپ قالدى ــ دە، ــ سۇلتان ناھىيىلىك دوختۇرخانىدىن تەكلىپ قىلىنغان دوختۇرنى ئەلەم بىلەن ئەسكە ئالدى، ــ ئەگەر ئۇ تۇنۇگۈن ئېيتقان بولسا، ئۇمۇمەن، مېھرىبانىمۇ مېنىڭ خالىسلىقىمدىن گۇمانلىنالمىغان ۋە كېسىش تەكلىپىنى رەت قىلىشقا ئامال قىلالمىغان بولاتتى.

ئالجوقلىق ئى. ئالدىراڭغۇلۇق، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق، رەتسىزلىك: ئالجوقلىق بىلەن قىلغان ئىش بەربىر ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ. * مەن بۇنى ئالجوقلىق دېمىگەندىمۇ، بېخىلىق ۋە غەلىتە قىلىق دەپ ھۆكۈم قىلغان بولاتتىم ــ قىسقىسى، بۇ، بىر ئۇلۇغ ئەربابنىڭ ئاجىزلىقى خالاس.

ئالچا ئى. رەڭلىك يىپلاردىن يوللۇق توقۇلغان رەخت.

ئالىچەكمەن [ئالا+چەكمەن] ① ئى. **يوللۇق توقۇلغان چەكمەن:** ئۇ «باي بولۇش-نىڭ يولى»نى خاتا تاللىغانلىقىنى شۇنچە كېچىكىپ تونۇغانلىقىدىن كۆڭلىدە قاتتىق ئۆكۈنەتتى، شۇڭا، ئارتۇقچە سۆزلىيەلمىدى ۋە ئالدىدىكى ئاشنىمۇ تاشلاپ، ئورنىدىن تۇرغان پېتى قوزۇقتىكى ئالىچەكمەن بەلباغنى ئېلىپ بېلىگە ئورىغىنىچە ئىشكىتىن چىقىپ كەتتى. ② كۆچمە. سۈپ. ئالدىراش-لىق، ھەيرانلىق ياكى خاپىلىقتىن چىرايى ئۆزگەرگەن، كۆزلىرى يوغان ــ كىچىك ئېچىلغان: ئۇنىڭ كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كېڭەيگەنىدى.

ئالىچۇقان ئى [ئالا+چۇقان] ۋاراڭ-چۇرۇك بىلەن تولغان تىنىمسىز ھالەت: ئىش شۇنىڭ بىلەن بېسىقمىدى، سول ياڭىقى ئىششىپ چىققان چەت ئەللىك ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ مېھمانخانىنى بىرئالدى. * توخۇ بازىرىدىكى ۋاراڭ ــ چۇرۇكلارغا قوشۇلۇپ، كەپتەرۋازلارنىڭ ئالىچۇقانلىرى بازارنى قاپلىغانىكەن، ئۇ مېنىڭ دىققىتىمنى ئۆزىگە جەلپ قىلمۇالدى.

ئالىچۇقان سالماق ← **ئالىچۇقان كۆتۈرمەك:** ئوغۇتچىلار بىلەن سۇچىلار ئالىچۇقان سېلىشىپ كېتىپ قېلىشتى.

ئالىچۇقان كۆتۈرمەك ۋاراڭ-چۇرۇك قىلماق، ۋارقىراپ ــ جارقىرىماق، غوۋغا چىقارماق: ئاخىر ئالماس ئاتىخانا ئۈستىدىكى بىدىگە ئوت قويۇپ، تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ بەگنى تەمتىرىتىپ، سۈڭگۈچ بىلەن كىرىپ سىلەرنى قۇتۇلدۇرۇشنى ئويلاپ تاپتى. * ئۇ مومىنىڭ ئۈچىنى چىڭ قۇچاقلاپ، پۈتلىرىنى مومىغا قاتتىق تاقاپ تۇرۇپ، مومنى شۇنداق قاتتىق لىكشىتىكى، موما ئىڭىلاپ، تۆۋى تەرپى غىرىسلاپ كەتتى. تۆۋەندە قاراپ تۇرغان كىشىلەر ئىچىدە ئالىچۇقان كۆتۈرۈلدى.

ئالىچۇق ئى. ئىككى يان تەرىپى يانتۇ، ئۇستى (چوقىسى) بىر نۇقتىدا تۇتاشىتۇرۇلۇپ، ئۇچ بۇرجەك ياسالغان، سىرتى

كىگىز ياكى قومۇش ئوت-چۆپلەر بىلەن بۆكەلگەن كەپە: — ئالىچۇقىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇۋالماي قوغۇندىن ياخشىراق خەۋەر ئالغىن جۇمۇ، — دېدى ئۇ ئايالىغا تاپىلاپ.

ئالىچىپار سۈپ. [ئالا-چىپار] ئاق داغلىرى بار؛ چىپار: ئالىچىپار ئات. ئالىچىپار كۆڭلەك. * بىراۋ ئىشىكنى يېنىك چەكتى، باسىت بېشىنى كۆتۈردى، ئاپتاپتىن كوسا يۈزلىرى ئالىچىپار بولۇپ كەتكەن تاشماق ئۆزى بىلەن باش تومۇزنىڭ ئىسسىقىنى باشلاپ ياتاقىقا كىرىپ كەلدى. * يېشىل مەخمەلدەك قىرلار ئالىچىپار رەڭگە كىردى.

ئالىزارىن ئى [ر<فران<ئە] ئوردان ئۆسۈملۈكى يىلتىزىدىن ئېلىنىدىغان ياكى سۈنئىي يول بىلەن تەييارلىنىدىغان بوياق ماددا.

ئالىسېرىق سۈپ [ئالا+سېرىق] سارغىيىشقا باشلىغان، تەكشى سارغىيىپ كەتمىگەن، ئالا-بۇلا سارغايغان: ئالىسېرىق غورا، ئالىسېرىق پەمىدۇر. * ئالتىنچى ئاينىڭ باشلىرىدا ئۆرۈك ئالىسېرىق بولىدۇ.

ئالىغاي سۈپ. قىڭغىر كۆز، كۆز قۇرۇلمىسى قىڭغىر؛ ئەلەس، ئەلەس قارايدىغان: ئالىغاي كۆز. ئالىغاي ئادەم.

ئالىقاپ سۈپ [ئالا+قاپ] يالغان-ياۋىداق سۆزلەيدىغان، راست-يالغان بىلەن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرىدىغان: ئالىقاپ ئادەم.

ئالىقاپلىق ئى. يالغان-ياۋىداق سۆزلەپ، راست-يالغان بىلەن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرىدىغان قىلىق: ئۆزەڭنى تۇتۇشنى، ئادەملەر بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگەن. سېنىڭ ھازىر قىلىۋاتقىنىڭ ئالىقاپلىق.

ئالىقاپلىق قىلماق ئالىقاپلىق بىلەن شۇغۇللانماق، ئالىقاپلىققا ئادەتلەنمەك: ئەكىبەر ئالىقاپلىق قىلىپ نۇرغۇن كىشىلەرنى قايمۇقتۇردى.

ئالىقاراق ئى [ئالا+قاراق] توم تۇياق ماللاردا بولىدىغان سانجىق كېسىلىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. مال ئالىقاراق بولغاندا كۆزىنىڭ قارىقى تارتىشىدۇ.

ئالىقان ئى. قول پەنجىسىنىڭ ئىچ يۈزى: مەھبۇبە ئالىقىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى. تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە، پۇتلىرى ئۆلۈكنىڭ پۇتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. * نۇرگۈل ئاخىر ئۆزىنى تۇتالمىدى، ئالىقانلىرىدا يۈزىنى توسۇپ ھۆڭرەپ يىغلىغىنىچە سېختىن يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

ئالىقاندا كۆتۈرمەك ناھايىتى ئەتىۋارلىماق، ئىنتايىن ئىززەت-ھۈرمىتىنى قىلماق: ئالىمنى بىر ئوغۇل دەپ ئانىسى ئالىقاندا كۆتۈرگەندەك قىلىپ ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغان.

ئالىقىنىدا ئويناتماق دېگەن گېپىدىن، سىزغان سىزىقىدىن چىقارماي باشقۇرماق، دېگىنىنى قىلدۇرماق.

ئالىقانغا چۈشمەك قولغا چۈشمەك، ئىلكىگە ئۆتمەك: — جېنىم، غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت، — دېدى سادىق قوللىرى بىلەن رەيھاننىڭ چاچلىرىنى ئاستا تاراپ تۇرۇپ، — ھازىر ئارام ئېلىشقا، ئۇخلاشقا ۋاقىت يوق. تېرىلغۇ ئېتىزلىرى زەي-شورنىڭ ئالىقىنىغا چۈشۈپ كاردىن چىقاي دەپ قاپتۇ.

ئالىقىنىدا ئۆسمەك ئۆز يېنىدا، كۆز ئالدىدا تەربىيىلەنمەك: — ئەجەب مۇلايىم، يېقىملىق يىگىتكەن، — ياخشى بولغاچقا ئۆزەم شوپۇرلۇققا قوبۇل قىلغان، ئالقىنىمدا ئۆستى، پىشتى، مېنىڭ قولۇمغا چۈشكەن ئۆكۈزمۇ يورغىلايدىغان بولىدۇ.

ئالىقىنىغا ئالماق قولىغا ئالماق، قولغا چۈشۈرۈۋالماق، قولغا كىرگۈزۈۋالماق: دىلەيسەم بالام مۇئاۋىن دادۇيجاڭ بولۇپلا پۈتۈن دادۇينىڭ ئىشىنى ئالىقىنىغا ئالدى. پەخەس بولۇڭ، شېجاڭلىقىڭىزنىمۇ ئېلىۋالمىسۇن يەنە!

ئالىقىنى قىچىشماق ① بىرەر ئىش-ئەمگەك قىلغۇسى كەلمەك: يارايسەن، ئېنىم، كەتمەننى كۆرۈپ ئالىقىنىڭنىڭ قىچىشىۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، بارغىن ئۇلارمۇ سېنى سېغىنغان، مەنمۇ ھارۋىنى چىقىرىۋېتىپ، كەينىڭدىن يېتىپ

بارىمەن. ② خۇراپىي چۈشەنچىدە: قولغا پۇل ياكى بىرەر نەرسە كىرىشىنى سەزمەك، بولىدىغان پايدا ۋە مەنپەئەتنى سەزمەك.

ئالقىنى قىزمىاق ← ئالقىنى قىچىشماق: مۇزاكىرە قىلايلى، جۇمە نېمە ئۆرە تۇرىسەن، شانىياز ئۇكا، ئالقىنىڭ تازىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ — دە، ئولتۇر... — دەپ بىر — بىرلەپ ئولتۇرغۇزدى.

ئالقىنى كەڭ ← قولى ئوچۇق: ئايالىرى ئەدەبلىك (بەھايا غەزەپلىك)، ئالقىنى كەڭ، مېھماندوست، ئىكەن باتۇر نەسەبلىك.

ئالقىنىنى يالايدىغان كىشىلەرگە نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل، پەخسىق: ئۇ باي راسا پىشىشىق، ئالقىنىنى يالايدىغان ئادەم، شۇنداق بولسىمۇ ئالماي ئىلاجى قانچە!

ئالقىنى ئوچۇق ← قولى ئوچۇق: قىر ۋە ئۆستەڭ بويىدا شاخلاپ زاراڭزا ئوخشىغان، يەر دېگەن ئادىل سېخىي، كەڭ ئالقىنى ئوچۇق ئىكەن.

ئالقانات سۈپ [ئالا + قانات] كۆچمە. گەپ — سۆزى، ھەرىكىتى تۇراقسىز، ھەممە ئىشتا بار، تىنىم تاپمايدىغان: پۇل ئۇتۇۋالغۇچى مەندىن چوڭ ھەم كۈچلۈك، ئۇچىغا چىققان ئالقانات ئىدى، مېنىڭ سۆزۈم ئۇنىڭ ئوغلىنى قاينىتتى. * ھېلىقى ئۇرۇش — جېدەل قاينىغان كۈنلەردە شەھەردە ئۆزى تونۇمايدىغان بىر ئوقۇغۇچى بالىنى تاياقتىن ساقلاپ قالمەن، دەپ ئەلەم كۈرىشىگە چىققان ئالقاناتلاردىن كالتەك بېگەنىكەن، ئۇ شۇنىڭدىن قالغان ئىز.

ئالقاناتلىق «ئالقانات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئالقانچە سۈپ. كىچىككىنە، ئازراق: دېھقانلار مو بېشى مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالقانچە يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماي تېرىيدۇ. * ئۇ زامانلاردا بايلار بىپايان زېمىنغا ئىگە بولۇۋالغان، كەمبەغەللەرنىڭ بولسا ئالقانچىمۇ يېرى بولمىغان، بۇ ھال يەرنىڭ پومېشچىكلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئالقانچىلىك سۈپ ← **ئالقانچە:** ئاساندا ئالقانچىلىكمۇ بۇلۇت يوق. ھاۋا كىشىگە قىزىتىلغان تونۇرنى ئەسلىتەتتى. شامال بولسىچۇ، كاشكى! * بۇ ئالەمنى كەڭ دەيدۇ، بىلەلمىدۇق زادىلا. ئالقانچىلىك يەر تۇرماق، يېتەلمىدۇق سايىغا.

ئالقانسىمان سۈپ. ئالقانغا ئوخشايدىغان، ئالقان شەكىللىك: ئالقانسىمان ئېرىق.

ئالقوڭغۇز ئى [ئالا+قوڭغۇز] قوڭغۇزنىڭ بىر خىلى.

ئالقول سۈپ [ئالا+قول] بىر قوللۇق ئەمەس، ئالغۇ — بەرگۈدە باراۋەر مۇئامىلە تۇتمايدىغان: ئالقول ئادەم. * ئالقول ئادەملەر ئاخىرقى ھېسابتا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالىدۇ.

ئالقوللۇق ئى. باشقىلارغا بىر خىل مۇئامىلىدە بولماسلىق، ئالا مۇئامىلىدە بولۇش: مال ساتقۇچىلار ئالقوللۇق قىلماي ھەممە ئادەمگە ئوخشاش مۇئامىلىدە بولۇشى لازىم.

ئالگەدەن سۈپ [ئالا+گەدەن] تەرىبىيە كۆرمىگەن، ھەددىدىن ئوشۇق قوپال ۋە قاتتىق مۇئامىلە قىلىدىغان: ھوي، قاپاقباش ئالگەدەن، سىلىگە ئوخشاش بوھتان چاپلاپ خەقنىڭ قېنىنى شوراۋاتقىنىم يوق، تىللىرىنى ئوڭشاپ گەپ قىلسىلا.

ئالگەدەنلىك ئى. ھەددىدىن ئاشقان قوپال ۋە قاتتىق مۇئامىلىلىك ھەرىكەت ۋە ھالەت.

ئالگىرات (ئالگىراتى) ئى ① ئەينۈلا تېپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك، مېۋىسىنىڭ تەمى چۈچۈمەل، ئاچچىق: بىزنىڭ باغدا بەش تۈپ ئالگىرات بار. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاللىق ① «ئالا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② كۆچمە. كۆڭلىدە ساقلانغان نارازىلىق، نېيىتىدىكى ئىككى خىللىق، كۆڭلىدىكى دۇشمەنلىك: ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ ئالىلىقىدىن قىلغان ئىشى راۋاج تاپمايدۇ.

ئالىم ئى [ئە] ① پەننىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە مەخسۇس يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغان

كىشى: ماتېماتىكا ئالىمى. فىزىكا ئالىمى. ② ئەرلەرگە قويۇلىدىغان ئىسىم.

ئالماچ سۇپ. ئالا-بۇلا، ھەر خىل رەڭ-تۈس ئالغان: ئالماچ بۇغا. ئالماچ ئاسلان. * چىغىر-چىنىغىر قارلىغاچ، قاناتلىرى ئالماچ، ئىشىكىگە مەن كەلدىم، ئايسى خېنىم قوۋۇقۇنى ئاچ.

ئالمادىس يۈك. [ئالەم+ھادىس] مۇبادا، ئېھتىمال: ئۇشتۇمتۇت، كۈتمىگەندە، كۈتۈلمىگەندە: ماتور باشقۇرغاندا ئالمادىس خەتەر چىقىپ قېلىشتىن ھوشيار بولۇش لازىم. * مۇشۇنداق بولىۋەرسە، ئۇنىڭ جىگەر پارىسى بولغان يالغۇز ئوغلىنىمۇ ئالمادىس بىرەر بەختسىزلىككە دۇچار بولمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ ھەي، ئەجەب بىر مالماتاڭ كۈنلەرگە قالدىغۇ كىشى....

ئالمان ئى. ئۆز-ئۆزىدىن ستىخىيىلىك رەۋىشتە توپلانغان ئادەملەر: خالايىق: كېرىلەتتى ھۆركۈل بۇقا شۇ پەيتتە، تۆگە يۈكى پەشمىتىگە سىغماستىن. تەنە يېنىپ تۇرغان قىيغاچ كۆزلىرى، ئالمانىنى ئارىلايتتى تىنماستىن.

ئالمىلىق ئى ① ئالمىلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت: ئىپارگۈلدە ئەدەبىيات ئالمىلىقىنىڭ بىخلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىغانىدىن كېيىن ئىلىك بەك خۇش بولدى. ② كۆچمە. بىلەرمەنلىك، ئۆزىنى ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسىتىش: سەن مېنىڭ ئالدىمدا تولا ئالمىلىق قىلما!

ئالمۇپكە سۇپ [ئالا+ئۆپكە] تۇرالغۇسىز؛ ئىشىنى ئالدىراپ-تېنەپ چالا قىلىدىغان: ئالمۇپكە ئادەم.

ئالمۇپكىلىك ئى. تۇرالغۇسىز ھەرىكەت؛ ئىشىنى ئالدىراپ-تېنەپ چالا قىلىش ھالىتى: ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ئالمۇپكىلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

ئالمۇار ئى. سارغا ئوخشاش ئۇزۇقلىنىدىغان، چوڭلۇقى سارەڭ، قۇيرۇقىدا ئېقى بار بىر خىل قۇش.

ئالىي سۇپ [ئە] ① ئورنى، مەرتىۋىسى، رەھبەرلىك رولى ۋە شۇ قاتارلىق جەھەتتە ئىردىن ئەڭ يۇقىرى؛ باش: ئالىي سوت، ئالىي باش قوماندان. * جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدۇر. ② سۇپەت جەھەتتىن ئەڭ يۇقىرى، ئەڭ ياخشى: ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك، يۇكسەك: ئالىي سۇپەت. ئالىي مەقسەت. ئالىي نىشان. ③ ماتارىپ سىستېمىسىدا تولۇق ئوتتۇر مەكتەپتىن يۇقىرى: ئالىي مەكتەپ. * تۇرسۇنئاي ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيدۇ. ④ يۇقىرى مۇرەككەپ: ئالىي ماتېماتىكا. * بىزگە ئالىي ماتېماتىكا دەرسىنى رىشات مۇئەللىم ئۆتىدۇ.

ئالىي كوپېراتىپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن ھالقىغان كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتى: دېھقانلار يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئالىي كوپېراتىپ بولۇپ ئۆيۈشتى.

ئالىي ئېھتىرام يۇقىرى ھۆرمەت، ئالىي ھۆرمەت: ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرمەك. ئالىي ئېھتىرام بىلەن سالام يوللىماق.

ئالىيجاناب سۇپ [ئالىي+جاناب] ① بەك ئەدەبلىك، ئادەمگەرچىلىكى ئىنتايىن ياخشى: ئۇلۇغ، ئېسىل: ئالىيجاناب ئادەم. * راستىنى ئېيتسام، بۇ پېشقەدەم مۇئەللىمنىڭ بۇنداق ئالىيجاناب قەلبىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغان ئىكەنمەن. ② ئىنتايىن ياخشى، مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ياخشى: ئالىيجاناب ئىش. * يولداش خۇرشىدە گۈڭشېمزنىڭ ئەزاسى، كەمبەغەل دېھقان ئەمەتئاخۇنۇنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش، ئۇنىڭ ئانىسى رابىخانىنىڭ ئەما كۆزىنى ئېچىشتا كېچە-كۈندۈز دېمەي، جاپاغا چىداپ ئىشلىدى، كېسەللەرنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالدى، خۇرشىدىنىڭ ئۇزۇل-كېسىل خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان بۇنداق ئالىيجاناب روھىنى ئۆگىنىمىز....

ئالىيجانابلىق ئى. ئالىيجاناب ھەرىكەت، پائالىيەت: ئۇنىڭ ئالىيجانابلىقىنى بىر دېمەك. * بىر چاغلاردا ئويۇنچۇقتەك كۆرۈنگەن بۇ ئادەم ھازىر ئۆز قەلبىنىڭ ئالىيجانابلىقى بىلەن كۆز ئالدىمدا توساتتىن بويلىسا بوي يەتمەيدىغان گىگانت بىر ئادەمگە ئايلاندى.

ئالىيلىرى ئې. ئالىي تەبىقىغە مەنسۇپ ياكى مەنسەپكە ئىگە كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ نامىنى ئۇلۇغلاپ ئېيتىلىدىغان مۇراجىئەت پورمىسى: ئۇ، پات ئارىدا ئۆزەم بىرىپ ۋەزىر ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشمەن دېدى.

ئالىيلىق «ئالىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ ئورنىنىڭ يۇقىرى، مەنسىپىنىڭ ئالىيلىقى بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىز يوق.

ئالىيۇمىن ئى [ر<لات] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى Al (Aluminu) كۈمۈشسىمان ئاق، يەڭگىل، ئېلاستىكلىقى كۈچلۈك، ئاسان توك ئۆتىدۇ. ئۇنىڭدىن توك سىمى، ئاشخانا سايمانلىرىنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ئالىيۇمىن قېتىشمىسى ئايروپىلان، راكېتا، ئاپتوموبىل، پاراخوت قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپدۇ.

ئالىيېشىل سۈپ [ئالا+يېشىل] ئاساسەن يېشىل تۈس بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان ئالا ـ بۇلا: ئالىيېشىل كۆڭلەك. ئالىيېشىل رەڭ. * ئۇ كوزۇپتىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە، تاماردىكى ئالىيېشىل شوتار ۋە چوڭ خەتلىك گېزىتلەرگە يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقتى.

ئالىيېشللىق ئى. ئالىيېشىل ھالەت: باھار پەسلى يېتىپ كېلىش بىلەن رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ باغچا ئىچى ئالىيېشللىققا تولدى.

ئالىيىشماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئادەملەر توپى مېنىڭ بۇ قىلغىنىمغا نارازى بولۇپ ئالىيىشتى. بەزىلەر غودۇكشىشتى.

ئام ئى. ئايالالارنىڭ جىنسىي ئەزاسى.

ئامال ئى [ئە] چارە ـ تەدبىر، ئىلاج، ئۇسۇل ـ چارە: ئاستا سۆزلىگەن كىشىنىڭ ئامالى كۆپ (ماقال). * سەۋەب قىلساڭ زاۋال يوق، قىلالمىساڭ ئامال يوق (ماقال). * ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر تىينمۇ بولمىغانلىقتىن، ئاغزىغا كەلگەن سېرىق سۆنى يۇتماقتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى.

ئامال تاپماق بىرەر مەسىلە ۋە بىرەر ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇسۇل ـ چارىسىنى ئويلاپ چىقماق، چارە تاپماق، ئىلاج قىلماق: ئۇ ئۇنىمۇ، بۇنىمۇ ئويلاپ ئاسان قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي، ئاخىر قېچىپ كېتىش قارارىغا كەپتۇ. * ئابدۇقادىر ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ ئاخىر بۇ ئىشقا ئامال تاپتى.

ئامال قانچە نېمە چارە بار، قانداق ئىلاج قىلغىلى بولسۇن، ئىلاج يوق: ئامال قانچە، ھەربىي بولغاندىن كېيىن، قوماندىغا بويسۇنۇش كېرەك ـ تە، ـ دېدى يېگىت مۇلايىمغىنا. * مەنمۇ خىجىل، رەنجىمەك ئانچە. كۈندە ساتقان بېلەت ئاز ئەمەس، يېتىشمىسە، ئامالىم قانچە.

ئامال قىلماق چارە ـ تەدبىر قوللانماق، بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق: كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولۇپ چەكچىيىپ كەتكەن بەگ ھەم ئۇنىڭ چاپارمەنلىرى بىر ئامال قىلىپ، ئاتلىرىغا مىنىشتى ـ دە، يۇرت ئىچىگە قاراپ تىكىۋەتتى. * ئۇنىڭ قىلمىغان ئامالى، كۆرسەتمىگەن تېۋىپى قالماپتۇ، قىز ساقايماپتۇ.

ئامال ـ چارە ئامال ۋە چارە: بارلىق ئامال ـ چارىلارنى قىلىپ، كوللېكتىپ مەبلەغنى كۆپەيتىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم. * ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ھۇججەت، دوكلاتلاردىن ئۆز ناھىيىسىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىغا پايدىلىق ئامال ـ چارىلارنى ئىزدەيتتى.

ئامالسىز سۈپ. ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ياكى ئالدىنى ئېلىشنىڭ ئىلاجسىز بولمىغان، چارىسى يوق، ئىلاجسىز: ئامالسىز ئىش. ئامالسىز مەسىلە. * ئۇ ھەر ئىككى ئىشنى تەڭ ئېلىپ بېرىشقا ئامالسىز ئىدى.

ئامالسىز قالماق چارە ـ تەدبىر تاپالماي،

ئىلاج قىلالماي قالماق: ئەزىز ئاخىرقى سۆز-لىرىنى قىلىپ تۈگىتىشكە ئامالسز قالدى. چۈنكى چەكسز پۈشايمان يېغسى تەرەپ ــ تەرەپتىن ئولىشىپ كېلىپ ئۈنى قىساقتا ئىدى. * بۇ سوئال مېنى گاڭگىرىتىپ قويىدى، ھەممەيلەن ماڭا تىكىلگەندە، مەن ۋەج كۆرسىتىشكە ئامالسز قالدىم.

ئامالسزلىق «ئامالسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ ھەسرەتلىك كۆلكە ئىدى، شۇنداقلا ئامالسزلىق ئاستىدىكى كۆلكە ئىدى. * خېمىر باتۇر ئامالسزلىقتىن ئۆزىنىڭ بىر يانپېشىنىڭ گۆشىنى كېسۈۋېلىپ بېرىپتۇ.

ئاماللىماق پ. ئامال قىلماق، چارە ــ تەدبىر تاپماق، ئىلاج قىلماق: ئۇ كۆڭلىدىكى ئېغىر ئەلىمنى بىر ئامالىلاپ يۇتۇپ. ئوسمانغا بولغان بۇرۇنقى قارىشىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى. * ئۇ رەقىبىنى بىر ئامالىلاپ ئۆز ئايىغى بىلەن بالاغا تىقماي دەپ ئويلاپتۇ.

ئامان سۈپ [ئە] ① ساق ــ سالامەت خېيىم-خەتەرسىز: باش ئامان بولسا، دوپپا تېپىلار (ماقال). * ئەل ئامان ــ شەھىرىڭ ئامان (ماقال). ئۇ دەھشەتلىك بۇ ھەرىكەتتىن ئامان قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمەي، قاماپ قويغان ئۆيدىن چىقتى ــ دە، يەنە قاچتى. ② تىنچ، ئاسايىشلىق، غەم ــ ئەندىشە-سىز: ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگىرويۇڭ ساماندۇر بولماس (ماقال). ③ ئەرلەر ئىسمى.

ئامان بولماق ① ساق ــ سالامەت، ئامان-ئېسەن بولماق: ــ تېز قېچىڭ، تېز قېچىڭ، ــ دېدى قىز يىغلاپ تۇرۇپ، ــ ئامان بولۇڭ ئەپەندىم. * ئازادلىق زامان بولدى، خەلقىمىز ئامان بولدى. ② تىنچلىققا، ئاسايىشلىققا ئېرىشمەك، غەم ــ ئەندىشىدىن خالىي بولماق: شەھىرىم ھۇر دىيارىمسەن، پەخرىم ــ ئىپتىخارىمسەن، گۈللەن، بول ئامان مەڭگۈ، سۆيگەن گۈل باھارىمسەن.

ئامان تاپماق ← ئارام تاپماق: ئۇ بىزگە رەھىمەت ئېيتىپ ــ ئاۋۇال خۇدا، ئاندىن قالسا ھەربىرلىرىڭ ھىممەتلىرىدە بالا ــ قازادىن قۇتۇلۇپ، ئامان تېپىپ قالدۇق، ــ دېدى. * ئەي كىشى بولسا ھوشۇڭ ئىشقىغا سەن يولۇما، ئىشق ئوتىدىن تاپمىدى بۇ جېنىم بىردەم ئامان.

ئامان خۇدا ← ئارام خۇدا: ــ نېمە جاپا! ــ دېدى ئۇ تۇرغۇنىغا، ــ يەنە نېمانچىلا قىلىپ كېتىسىز؟ دۆلەت بېرىۋاتقان مۇئاشىمىز بولغاندىن كېيىن، ساق بېشىمىزغا ئاغرىق تاپماي، ئامان خۇدا كۈنىمىزنى ئالساق بولمىدىمۇ؟ * ئۇلار ئامان خۇدا ئۆتكەن ئون ئۇچ يىل ئوستىدە ماختىنىپ سۆزلىشەتتى.

ئامان قالماق ① ساق قالماق، خەتەردىن قۇتۇلماق: ئادىل شاھ قاراقچىلاردىن ئامان قالغانلىقىغا شۈكۈر قىلىپ، تاغ ئوستىگە چىقىپ كەتتى. ② ھايات قالماق: ــ سىلەر قانداق ئامان قالدىڭلار، ئۆيدە نېمە ۋەقە بولدى، ــ دېدى باي خوتۇنىغا قاراپ. * مۇشۇ ئۇچ شەرتىنى تولۇق ئورۇنلىسىڭىز ئاندىن دادام مېنى سىزگە بېرىدۇ ۋە سىزمۇ ئامان قالىسىز، ــ دەپتۇ قىز يىگىتكە.

ئامانەت سۈپ [ئە] ساقلاپ بېرىش، ۋاقتىنچە پايدىلىنىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان ياكى بىرەر كىشىگە ئەۋەتىپ بېرىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان: ئامانەت خەت. ئامانەت پۇل. * ئامانەتنى تۇتماڭ، يوقالسا تۆلەرسىز، تام تۇۋىدە ئولتۇرماڭ، يىقىلسا ئۆلەرسىز (ماقال). * كەپتەر زۇۋانغا كېلىپ كارۋانلارغا قاراپ: ــ ئەي كارۋانلار! مېنىڭ سىلەرگە بىر ئامانەت سۆزۈم بار...، ــ دەپتۇ.

ئامانەت قويماق ساقلاپ بېرىشكە ياكى ۋاقتىلىق پايدىلىنىش ئۈچۈن تاپشۇرماق: بانكىغا پۇل ئامانەت قويماق. * ئۇ سۇ ئۈزۈش مەيدانىغا بېرىپ، كىيىم ــ كېچەكلىرىنى ئامانەت قويۇپ، بىر ئىستاكان پىۋا ئىچتى ــ دە، سايدىن ئۆتۈپ، دولقۇنلاپ تۇرغان دەريانىغا سەكردى.

ئامانەت قىلماق ① ساقلاپ بېرىشكە تاپشۇرماق: ئۇنىڭ ئاتىسى مېنىڭدىن مانا شۇ مال ــ مۈلۈك، نەق پۇل ۋە باشقىلارنى ئامانەت قىلىپ ئەۋەتتى. * ئۇ قىزىنى ئوقۇتۇۋاتقان دامۇللىسىغا ئامانەت قىلىپتۇ. ② يولىلماق:

ئۇ ئاتسى تۇردى خەلىپىگە سۆز ئامانەت قىلغان. تۇردى خەلىپە بولسا ھازىر ئاۋاتتا ئىكەن.

ئامانەت كاسسسى <س ئىق> پۇل ئامانەت قويۇلىدىغان، ئامانەت قويۇلغان پۇلنى باشقۇرىدىغان ئىش ئورنى: ئامانەت كاسسىسى سىنىڭ خادىمى ئىپتار، چەكلەرگە يېزىلغان رەقەمگە قاراپ: ھاجىتى چۇشسە گەر پۇلغا دېھقانىنىڭ، دۇيجاڭنىڭ ئالدىدا تۇرمايدۇ جوراپ...

ئامانەت كىنىشكىسى <س ئىق> بانكا ۋە ئىناۋەتلىك قەرز كوپىراتىپلىرى قاتارلىق ئورۇنلاردىن پۇل ئامانەت قويغۇچىلارغا ئىسپات تەرىقىسىدە ئىشلىتىش ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلىدىغان كىچىك دەپتەر.

ئامانەتتەك رەۋ. جىمجىت، مىدىر ــ سىدىر قىلماي، گەپ ــ سۆزسىز: قادىر ياغاچچى بەكمۇ قورۇنۇپ، ئاستا بېسىپ يۇقىرى چىقتى ــ دە، قادىر تېخىنكىنىڭ يېنىدا ئامانەتتەك ئولتۇردى.

ئامانەتچى ئى. ئامانەت كاسسىسىغا پۇل قويغان كىشى.

ئامانەت ــ قەرز ئامانەت ۋە قەرز. بانكىغا پۇل قويۇش ۋە بانكىدىن پۇل قەرز ئېلىش ئىشلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى، ئومۇمىي ئاتالمىشى، ئادەتتە بانكىنىڭ قەرز ئىشلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئامانەت ــ قەرز كوپىراتىپى يېزىلاردا دېھقانلارنىڭ شەخسىي ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش يۈزىسىدىن يولغا قويۇلغان، پۇل ئامانىتى ۋە قەرز ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان كوپىراتىپ: ھاشىم: ــ ئامانەت ــ قەرز كوپىراتىپىغا ئەزا بولسىڭىز كالا سېتىپ ئېلىشقا پۇل قەرز بېرەتتى، شۇنىمۇ قىلماپسىز، ــ دېدى.

ئامانلاشماق پ. بىر ــ بىرى بىلەن سالاملاشماق، بىر ــ بىرىدىن ھال ــ ئەھۋال سوراشماق: ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇلارنى قارشى ئالدى ۋە بىرمۇبىر ئامانلىشىپ چىقتى. * گۆھەرخان كوچىدا ئۇچرىغانلار بىلەن قىسقىچە ئامانلىشىپ ئۆتۈپ گۈلسۇمىلەرنىڭ ئۆيىي تەرەپكە بۇرۇلدى.

ئامانلىق ئى ① ساق ــ سالامەتلىك، ئېسەنلىك: كىشىگە قىلساڭ يامانلىق، ئۆزەڭگە تاپمايسەن ئامانلىق (ماقال). * بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەر ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭىدىغان بالىلىرىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن كېلىشكەنىدى. ئۇلار سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان بالىلارغا ئامانلىق تىلەيتتى. ② تىنچلىق، ئاسايىشلىق، بىخەتەرلىك: ئامانلىق بولسا يەنە كۆرۈشەرمىز.

ئامانلىق تىلىمەك ساق ــ سالامەتلىك، تىنچ ــ ئاسايىشلىق ۋە خاتىرجەملىكنى ئۈمىد قىلماق: دوستۇڭ ئامانلىق تىلەر، دۇشمىنىڭ يامانلىق تىلەر (ماقال). * كەچ كىرگەن چاغدا لۇتپۇللانىڭ سۆھبەتداشلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، شائىرنىڭ يېڭى سەپىرىگە ئامانلىق تىلەپ قايتىشتى.

ئامان ــ ئېسەن ئامان ۋە ئېسەن: شاھى ماران ئوغلىنىڭ ئامان ــ ئېسەن كەلگەنلىكىگە تازىمۇ خۇشال بولۇپتۇ ۋە بايۇەچچىنىڭ ئوردىغا كىرىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ. * سۆيۈملۈك ئايشەم مۇئەللىم، ياخشىمۇسىز؟ مەن ئۇرۇمچىگە ئامان ــ ئېسەن يېتىپ كېلىپ داشۆگە ئورۇنلاشتىم.

ئامان ــ ئېسەنلىك ئامان ــ ئېسەن بولغان ھالەت: * ئاتلىقلار قۇيۇندەك چاپسان كۆزلىگەن يېرىگە يېتىپ بېرىپ، مېھمان بىلەن كۆرۈشۇپ ئامان ــ ئېسەنلىك سوراشقاندىن كېيىن ئانچە ھايال بولمايلا، ھەممىسى بىرلىكتە بۇ تەرەپكە مېڭىشتى.

ئامەت ئى [پ] ئىشنىڭ ئوڭىدىن كېلىشى ئىلگىرى بېسىشى: بەخت، تەلەي: ئامەت كەلسە قوش كېلەر، كەلمىسە مۇشت كېلەر (ماقال). * ئامەت كەلسە ئىشىك، تۆڭلۈكتىن كىرەر (ماقال). * ئەمەت ئۇستا كۈتۈلمىگەن بىر ئامەت ئاسماندىن كېلىپ قولغا چۈشكەندەك چەكسىز خۇشال بولۇپ كەتتى.

ئامەتسىز سۈپ. ئامىتى، تەلىيى يوق، بەختسىز: ئامەتسىز ئادەم. ئامەتسىز يىگىت.

ئامەتلىك سۈپ ① ئامىتى، تەلىيى بار،

بەختلىك: ئامەتلىك ئادەم. ئامەتلىك ئائىلە. * بىلىملىك كىشىلىرى كۆپ مىللەت ھەقىقەتەن ئامەتلىك كېلىدۇ. ② ئامەت ئاتا قىلىدىغان، ئامەت ئېلىپ كېلىدىغان: ئۇنىڭ بۇ ئامەتلىك كۈنلىرى ئۇزاققا بارمىدى. * ھەممەيلەن ئۇنىڭغا تەڭ ئېگىلىپ: — مۇبارەك بولسۇن ئامەتلىك قەدەملىرىگە، ئىززەتلىك دۈيجاڭ! — دېيىشتى.

ئامبار ئى [ئە] جىق نەرسىنى ساقلىغىلى بولىدىغان قۇرۇلۇش: ئاشلىق ئامبىرى. سۇ ئامبىرى. * ئۇ ئىشخانا سىرتىدىكى كېرەكسىز تۆمۈر — تەسەكلەرنى كونا ماتېرىياللار ئامبىرىغا توشۇۋەتتى.

ئامبارچى ئى. ئامبار باشقۇرغۇچى خادىم: ماشىنا ئوغۇت چۈشۈرۈلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش دۈيىگە يېتىپ كەلگەندە ھويلىسىدا ئامبارچى بىلەن ئاشلىق ئالغىلى كەلگەن ئىككى — ئۈچ كىشى پاراڭلىشىپ تۇراتتى.

ئامبارچىلىق ئى. ئامبار باشقۇرۇش ئىشى، ئامبار ئىشلىرى كەسپى: ئەكبەر سۇلايمانغا: — ئامبارچىلىقىمنى ئالساڭمۇ ئال، چەينەكنى ئەكەل! — دېدى.

ئامبارلاشتۇرماق پ. ئامبارغا سېلىنىدىغان نەرسىلەرنى ئامبارغا ئەكىرىپ، تۈرلەر بويىچە ئورۇنلاشتۇرماق، قاچىلىماق: ئۇلار سېخ — سېخلارغا خام ماتېرىيال توشۇۋاتاتتى ياكى يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئامبارلاشتۇرماقتا ئىدى. * 2 مىڭ 4 يۈز مو يەردىكى بۇغداينى ئون كۈندە ئورۇپ — تېپىپ ئامبارلاشتۇرۇپ بولۇش ئۇلار ئۈچۈن قارىغۇنى ياردا قىستىغاندەك ئىش ئىدى.

ئامبال ئى. تارس ① چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭ ۋە ئىچكى موڭغۇللاردا تۇرغۇزغان ئىش بېجىرگۈچى ۋەزىرلىرى. ② ناھىيىنىڭ باشلىقى، ھاكىم: ئۇلار گۇناھسىز كىشىلەرنى باغلاپ، بۈگۈر ئامبىلى ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلايتتى. * ئۇ ئۆزىدىن بۇرۇنقى ئامباللارغا ئوخشاش كەينىگە مۇھاپىزەتچى سېلىپ ھەشەم كۆرسىتىپ يۈرمەيتتى. ③ كۆچمە. ئەمەلدار، مەنسەپدار: ئامبالنىڭ ئېتىنى سۇغار، پۇلىنى ئال (ماقال). * جەم بولۇشتى ئامباللار، يەڭگۈشلىشىپ تامباللار، داچەي ھارۋىنى قوش دەپ، يارلىق قىلدى دەرھاللا.

ئامبال — دارىن ئامبال ۋە دارىن؛ ئەمەلدار، مەنسەپدارلار: ھېسابسىز ياشلار شۇ ئۇرۇشتا ئۆلۈپ كەتتى. «قان پۇلى» دەپ بەرگەن ئازغىنا پۇلنىمۇ، ئامبال — دارىنلار، باي — بېگىملەر قان ئورنىدا ئۆزلىرى شورىۋېلىشتى.

ئامبال — غوجام ئامبال ۋە غوجام: ئامبال باشچىلىقىدىكى بارلىق مەنسەپدار: لەڭگەردىن ئۆتكەندە غۇلام گەپنى ئۆزگەرتىپ، — مانا بۇ ئامبال — غوجاملار سەگىدەپ ئۆتىدىغان جاي، — دېدى.

ئامباللىق ① سۈپ. ئامبالغا خاس، ئامبالغا تەئەللۇق بولغان: كې ئەن شىنخەي ئىنقىلابى مەزگىلىدە بىر ئۈركۈپ كېتىپ، شىچۇڭ ناھىيىسىدىكى ئامباللىق تامغىسىنى تاشلاپ، ئۆزىگە گىرىم قىلىپ، مەركەزگە قېچىپ كېلىۋالغانىدى. ② ئى. ئامبالغا خاس مىجەز، ئامباللارغا خاس ئىش، ھەرىكەت؛ ھۆكۈمىرانلىق: ئۇ ئېرىنىڭ قىلغىنىنى ئاز دەپ ھە دېگەندە ئامباللىق قىلغىلى تۇردى.

ئامبۇر ئى [پ] مېتاللارنى قىسىش، سۇغۇرۇش، سۇندۇرۇش، ئېگىش ۋە ئاجرىتىش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قىسقۇچ ئەسۋاب: ئاغرىغان چىشنىڭ دورىسى ئامبۇر (ماقال). * ئۇ يەنە ئۇرماقچى بولغاندا، ئۇنىڭ قامچا تۇتقان قولىنى بايىز خالۋاپ ئامبۇردەك قىسىپ تۇتۇۋالدى.

ئامبۇر كۇلۇچ سىلىندىر شەكلىدىكى دېتاللارنى ئېگىش ياكى قىسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئامبۇلاتۇرىيە ئى [ر<لات] <تىب> قاتناپ داۋالىنىدىغان ياكى ئۆيدە يېتىپ داۋالىنىدىغان بىمارلارنى مېدىتسىنا ياردىمى بىلەن داۋالايدىغان شىپاخانا: شەھەر ئامبۇلا-

تۈرىيسى، زاۋۇت ئامبۇلاتۇرىيسى، ئامبۇلاتۇرىيە ۋىراچى.

ئومپۇل ئى [ر<لات] <تىب> ئىچىگە ئوكۇل دورىسى سېلىنىپ ئاغزى ھىم ئېتىلگەن نەيچەسىمان كىچىك شىشە، ئىشلىتىلىدىغان چاغدا ئۇچى تەرەپ چېقىۋېتىلىدۇ.

ئامپېر ئى [ر<فران] <فىز> توك كۈچىنىڭ بىرلىكى، ئۆتكۈزگۈچتىن ھەر سېكۇنتتا ئۆتكەن زەرەت مىقدارى بىر كولون بولغاندا، توك كۈچى بىر ئامپېر بولىدۇ. بۇ نام فرانسىيە فىزىكا ئالىمى ئامپېر (ANDRE AMPERE) نى خاتىرىلەش ئۈچۈن بېرىلگەن.

ئامپېر سائەت <فىز> ئاكۇمۇلياتورنىڭ توك سىغىم مىقدارىنىڭ بىرلىكى، ئۇ توك كۈچى بىلەن توك ئۆتكۈزۈلگەن ۋاقىتنىڭ كۆپەيتمىسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

ئامپېرلىق سۈپ. ئامپېر كۈچىگە ئىگە بولغان، ئامپېرى بار: ئون ئامپېرلىق توك سائىتى.

ئامپېرمېتر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىدىكى توك كۈچىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئامپېرمېترلىق سۈپ. ئامپېرمېترغا ئىگە، ئامپېرمېترى بولغان.

ئامپىلىتۇدا ئى [ر<لات] <فىز> توغرا دولقۇنىدىكى دولقۇن چوققىسىدىن ياكى دولقۇن ئازگىلىدىن ئابسېسسا ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق.

ئامراق سۈپ ① مېھىر-مۇھەببەتلى بار، مېھرىدىن كېچەلىمەيدىغان، مېھرىنى ئۈزەلمەيدىغان، ئىشتىياق باغلىغان، ياخشى كۆرگەن، يېقىن، ئېچىل: مۆشۈكنىڭ پۇلى يوق بەزگە ئامراق (ماقال). * كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە ئۆزى بىلەن سەمىمىي خۇش خۇي مۇئامىلە قىلىشقان كىشىلەرگە ئامراق بولىدۇ. * ئۇنىڭ 12 ياشلىق ئامراق نەۋرىسى سالامەت بوۋايغا ئۆزىنى ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى. ② ھەۋەس قىلغان، قىزىقىدىغان؛ خۇشتار: ياشلار ئويۇنىغا ئامراق، قېرىلار ئۆيقۇغا ئامراق (ماقال). ③ سۆيۈملۈك، ئوماق: ئاققۇ ئەمەس بۇندا يەنە قولۇاق كېلىدۇ، قولۇاق بىلەن مانا بىر جۈپ ئامراق كېلىدۇ. * ئامرىقىم سېنى بار دەپ، مەن مەلەكدە ئويىنايمەن، مەلەكدە كۆرەلمىسەم، تاڭ ئاتقۇچە ئويلايمەن. ④ ھەۋەسكار، ئىشقىۋاز: ئۆزىنىپ قالار مېنى ئىش ئۈستىدە، قەلەمقاش سەنەملەرنىڭ ئوماقلىرى. يول بويى مەن كېلىمەن مۇقام ئاڭلاپ، چوڭ-كىچىك بۇندا ناخشا ئامراقلىرى.

ئامراقلاشماق پ. مېھىر-مۇھەببەتى كۈچەيمەك، ئىشتىياق باغلىماق، ياخشى كۆرمەك، يېقىنلاشماق: يېقىندىن بېرى ئۇ ئۇستىسى بىلەن تېخىمۇ ئامراقلىشىپ كەتتى. * ئۇرۇشمايلى كېتەيلى، ماكانغا تېز يېتەيلى. يا ئۇلارغا ئەل بولۇپ، ئامراقلىشىپ ئۆتەيلى.

ئامراقلىق «ئامراق» سۆزى ① «②»نىڭ ئىسىم شەكلى: مەن ئۇلارنى تىزىمغا ئولتۇرغۇزۇپ، مەيلىمچە ئەركىلىتىپ ئويناپتتىم. ئۇلارمۇ ماڭا ئەركىلەپ ئامراقلىق قىلاتتى. * ئۇ كىچىك ۋاقتىدا ئەقىللىق ۋە زېرەك بولۇپ، مومىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراقلىق قىلاتتى.

ئامراقلىقى كەلمەك ئامراقلىق مېھىسىياتى قوزغالماق، مەسلىكى كەلمەك، زوقى كەلمەك، * ئۇ ئۆز ئوزۇنىدا تاش چېقىۋاتاتتى «پولات ئادەم» دەيتتىم ئىچىمدە ئۇنىڭغا ئامراقلىقىم كېلىپ.

ئامفىبول ئى [ر] <گېئول> مەنبىرال نامى، تەركىبىدە ماگنىي، تۆمۇر، كالتسىينىڭ سىلىكاتى بار؛ تۈتۈق يېشىل، قارا قاتارلىق رەڭلەردىكى كرىستاللاشقان جىسىم؛ ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، ئادەتتە تۆۋرۈكسىمان بولىدۇ؛ تۈرى ناھايىستى كۆپ، يۇمشاق قاشتېشى ۋە تاشپاختا قاتارلىقلار ئامفىبولغا كىرىدۇ.

ئامفىبول جىنس <گېئول> ئولتىرا نېگىزلىك

جىنسنىڭ بىر خىلى، ئاساسەن ئامفبولدىن تەركىب تاپىدۇ؛ تەركىبىدە يەنە ئاز مىقداردا زەيتۇن تاش، جولا تاش ۋە قارا چىرىمتال بولىدۇ.

ئامفبولىت ئى [ر] <گېئول> رايونلۇق ئايىنىش جەريانىدىكى ئوتتۇرا ئايىنىش بەلبېغىنىڭ مەھسۇلاتى، نېگىزلىك، ئوتتۇرا نېگىزلىك ماگمىلىق جىنسلار ياكى تۆمۈر، ماگنېيىلارغا باي بولغان ھاكىلىق دولۇمىت جىنسلاردىن ئاينىپ ھاسىل بولىدۇ؛ ئاساسلىق مىنېرالىرى ئامفىبول ۋە پلاگىئوكلازدىن ئىبارەت، قېنىق يېشىل ياكى سۇس يېشىل رەڭلىك بولىدۇ؛ تارىشلىنىشى كۆچلۈك بولمايدۇ.

ئاممىا ئى [ئە] ① بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھنىڭ زور كۆپچىلىكى؛ ئومۇم، كۆپچىلىك، خەلق: دېھقانلار ئاممىسى. ئىشچىلار ئاممىسى. زىيالىيلار ئاممىسى. * ئامما ھەقىقىي قەھرىمان. * ئۇ ئۆزىنى ئورنۇالغان ئامما قاراپ: ــ رەھمەت! رەھمەت سىلەرگە! ئاقىۋزغان قان - تەرلىرىمىز بىكارغا كەتمەپتۇ، ــ دېدى. ② كوممۇنىستىك پارتىيە ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولمىغان ياكى رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتىمىگەن كىشىلەر: يۇقىرىقا ئىككى ۋەكىل سايلاپ بەرمەك، بىرى پارتىيە ئەزالىرىدىن، بىرى ئاممىدىن بولدى.

ئاممونىي ئى [ر<لات] <خىم> ئامىياك تۇغۇندىلىرىدىن ئېلىنىدىغان مۇسبەت زەرەتلىك رادىكال. ئۇ يەنە ئاممونىي ئىئونى ياكى ئاممونىي رادىكالى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاممونىي خلور <خىم> نىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_4Cl، ئاق رەڭلىك كىرىستال؛ تەمى ئاچچىق ھەم تۇزلۇق. ئۇنىڭدىن دورا، ئوغۇت ۋە قۇرۇق باتارىيە قاتارلىقلار ياسىلىدۇ؛ تەبىئىي چىقىندىغان ئاممونىي خلور «نۇشادۇر» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاممونىي سولفات <خىم> نىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(NH_4)_2SO_4$، رەڭسىز، سۇزۇك كىرىستال؛ تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولغاندا كۈل رەڭ ياكى ساغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ تەمى قىرتاق، ئۇ ئاساسەن ئوغۇت قىلىنىدۇ.

ئاممونىي فوسفات <خىم> نىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(NH_4)_2HPO_4$ $NH_4H_2PO_4$. رەڭسىز كرىستال ياكى كۈل رەڭ پاراشوك؛ بەزىدە دانىچە ھالىتىدە بولىدۇ، سۇدا تەستە ئېرىيدۇ، تەركىبىدە ئازوت بىلەن فوسفور بار، بىر خىل بىرىكمە ئوغۇت.

ئاممونىي گىدروكسىد ← **ئاممىياكلىق سۇ**.

ئاممونىي نىترات <خىم> نىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_4No_3. رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك كرىستال، سۇدا ئېرىيدۇ، بىر خىل ئازوتلۇق ئوغۇت، يەنە پارتلىغۇچى دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاممباب سۈپ [ئاما+باب] ئومۇمغا، ئابىغا تېگىشلىك بولغان؛ ئاما ئۇچۇن يارىتىلغان، ئاممىغا قارىتىلغان؛ ئاما چۈشىنەلەيدىغان: ئاممباب ئەدەبىيات. ئاممباب تىل. * دوكلاتنىڭ ئاساسىي تېمىسى ئېنىق بولۇشى، مەزمۇنى قىسقا، ئىخچام بولۇشى، تىلى جانلىق، ئاممباب بولۇشى لازىم. * بەزى ئوقۇغۇچىلار ئەسلىدىلا ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ياكى پەنگە دائىر ئاممباب كىتابلارنى ئوقۇشنى خالىمايدۇ.

ئاممبابلاشتۇرماق «ئاممبابلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەلۋەتتە، ئۇزۇن نەقىلەرنى كەلتۈرگەندە ماقالە ئۇزۇراپ كېتىدۇ، ئاممبابلاشتۇرۇشقا قىلچە يارىدەم بەرمەيدۇ. * ئۇ چوڭ يىغىندا قىلغان دوكلاتىنى ئاممبابلاشتۇرۇپ سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن يىغىن قاتناشچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىنى دىققەت بىلەن

ئاڭلىدى.

ئاممبابلاشتۇرۇلماق «ئاممبابلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاممبابلاشماق پ. ئاممىغا لايىقلاشماق، ئاممىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان، ئاما چۈشىنىلەيدىغان دەرىجىگە كەلمەك: ماقالە ھەتتا دېھقانلار ئۈقۇسا چۈشىنىلەيدىغان دەرىجىدە ئاممبابلاشقان تىل بويىچە يېزىلىشى كېرەك.

ئاممبابلىق «ئاممبات» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسەرلەرنى تەرىرلىگەندە، ئەسەر تىلىنىڭ ئاممبابلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش كېرەك.

ئاممۇي سۈپ [ئە] ئاممىغا، كۆپچىلىككە ئائىت؛ ئاما، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ياكى ئاما ئارىسىدا بېجىرىلىدىغان: ئاممۇي ئىش. ئاممۇي خىزمەت. ئاممۇي ھەرىكەت. * ياشلاردىن تەشكىللەنگەن نازارەتچى قاراۋۇللار ئاپتوبۇس بېكەتلىرى قاتارلىق ئاممۇي سورۇنلارغا بېرىپ تەرتىپ ساقلىدى.

ئاممۇي تەشكىلات دۆلەت ھاكىمىيىتى خاراكتېرىدە بولمىغان ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى، ئايالالار بىرلەشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق تەشكىلاتلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاممۇي خىزمەت ئاما، كۆپچىلككە ئائىت خىزمەت؛ ئاما، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ياكى ئاما ئارىسىدا بېجىرىلىدىغان خىزمەت: تىل-يېزىق خىزمىتى ــ بىر ئاممۇي خىزمەت. * خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئورۇمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنىڭ ھەرقايسى چوڭ ئورۇنلىرى ئاممۇي خىزمەت مەسئۇلىيەت رايونى قۇردى.

ئاممۇي قۇرۇلۇش <بىن> ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سېلىنغان ئىشخانا، كىتابخانا، مەكتەپ، دوختۇرخانا، تىياتىرخانا، تەنتەربىيە سارىيى، كۆرگەزمەخانا، مېھمانخانا، ماگىزىن، ۋوگزال قاتارلىق بىنالار.

ئاممۇي لۇشيەن <پەلس> پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن تونۇشۇ مۇناسىۋىتە ئورنىتىشى ۋە ئۇلارغا تونۇشۇ رەھبەرلىك قىلىشى ئۈچۈن تۈزگەن لۇشيەنى.

ئاممۇي مەدەنىيەت كۆپچىلىككە، خەلق ئاممىسىغا ئائىت ۋە مەنسۇپ بولغان مەدەنىيەت: ئاممۇي مەدەنىيەت ــ خەلق ئاممىسىغا مەنسۇپ بولغان، جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى مەدەنىيەت، يېڭى دېموكراتىك مەدەنىيەت ــ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتى.

ئاممۇي نۇقتىئىنەزەر <پەلس> تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي نۇقتىئىنەزەرلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: خەلق ئاممىسى، ئالدى بىلەن ئەمگەكچى خەلق ــ تەبىئەت دۇنياسىنى ۋە جەمئىيەتنى بىلىش ئۆزگەرتىشتىكى ئاساسىي گەۋدە، ئىجتىمائىي، ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنىڭ يارىتىقۇچىسى ۋە ھەقىقىي قەھرىمانى دېگەندىن ئىبارەت.

ئاممۇي ھەرىكەت زور كۆپچىلىك، كەڭ خەلق ئاممىسى قاتناشقان سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي ھەرىكەت.

ئاممۇيلاشتۇرماق «ئاممۇيلاشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاممۇيلاشتۇرۇلماق «ئاممۇيلاشتۇرماق» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاممۇيلاشماق پ. ئاممۇي تۈس ئالماق: يېزا ياشلىرى ئىچىدە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش ھەرىكىتى كەڭ قانات يېيىپ ئاممۇيلاشتى.

ئاممۇيلىق «ئاممۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ھەرىكەت كۆچلۈك سىياسىۋىيلىققا ۋە ئاممۇيلىققا ئىگە.

ئاممياك ئى [ر<گرېك] <خىم> ئازوت بىلەن ھىدروگېننىڭ بىرىكمىسى، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_3، رەڭسىز، سەسىق پۇراقلىق گاز، سۇدا

ئاسان ئېرىيدۇ، ئۇنىڭدىن توڭلىتىش دورىسى، شۇنداقلا نىترات كىسلاتا ۋە ئازوتلۇق ئوغۇت ياساشقا بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە قوزغاتقۇچى دورا قىلىنىدۇ.

ئاممىياكلىق سۈپ. تەركىبىدە ئاممىياك بولغان، ئاممىياكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئاممىياكلىق سۇ. ئاممىياكلىق بىرىكمە.

ئاممىياكلىق سۇ <خىم> ئاممىياكنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى. بىر خىل تېز ئۇنۇملۇك ئازوتلۇق ئوغۇت، ئادەتتە ئاممىياك تەركىبى 15—20 پىرسەنت بولىدۇ. ئاساسىي ئوغۇت ۋە قوشۇمچە ئوغۇت قىلىشقا بولىدۇ. تۆۋەن قويۇقلۇقتىكى ئاممىياكلىق سۇنى بەدەن سرتىغا ئىشلىتىدىغان دورا قىلىشقا بولىدۇ. «ئامموني گىدروكسىد» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئامورتىزاتسىيە ئى [ر<لات] <س ئىق> خورىغان مۇقىم مۇلۇكلەرنىڭ تولۇرۇلغان قىممىتى.

ئامورف سۈپ [ر<گرېك] ① تۈزۈلۈشى كرىستال شەكلىدە بولمىغان، كرىستاللانمىغان: ئامورف ماددىلار. ② شەكىلسىز، فورمىسىز، ئۇيۇشمىغان: ئامورف ھالەت. ئامورف تىللار.

ئامورف تىللار <تىل> مورفولوگىيىلىك سىستېمىسى راۋاجلانمىغان ياكى تامامەن مورفولوگىيىسى يوق تىللار.

ئامورف كاربون <خىم> كاربونىنىڭ ئاللوتروپىدىن بىرى، كاللەك ياكى پاراشوك ھالەتتە، قارا رەڭلىك بولىدۇ، پارقىرىمايدۇ. مەسىلەن: ياغاچ كۆمۈرى، كوكس قاتارلىقلار.

ئامۇت ئى <بوت> ① نەشپۈتنىڭ بىر سورتى، پىشقاندا مېۋە شۆپۈكى سېرىق يېشىل رەڭگە كىرىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى سەل قىرتاق بولىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئامۇت قۇرتى <زوئول> ھاشارات، يېتىلگەن قۇرتنىڭ رەڭگى قارا، قانىتى قارا ياكى توق كۈل رەڭ، يېرىم سۈزۈك بولىدۇ؛ لېچىنكىسى ئورچۇق شەكلىدە، بېشى كىچىك، قارا رەڭلىك، گەۋدە قىسمى سۇت رەڭلىك بولىدۇ؛ ھەربىر بوغۇمىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدە قىسقا تۈكلۈك ئۆسىمىسى بار؛ لېچىنكىسى مېۋە دەرەخلىرىنىڭ يۇمران بىخى، پورەك ھەم يوپۇرماقلىرىنى يەپ، نەشپۈت، ئالما دەرەخلىرى قاتارلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

ئامۇتلۇق ① سۈپ. ئامۇت دەرىخى ئۆسكەن، ئامۇت دەرىخى كۆپ: ئامۇتلۇق باغ. ئامۇتلۇق ھويلا. ② ئى. ئامۇت دەرەخلىرى ئۆستۈرۈلگەن جاي (يەر): ئۇلار ئامۇتلۇقتا بېرىپ بىرمەھەل سەيلە قىلىشتى.

ئامۇخاس كۆپچىلىك ۋە شەخس، ھەممە كىشى، خالايىق نېچۈن قەشقەر ۋە يەكەندە ئامۇخاس، ئۇنىڭغا بۇ قەدەر باغلاپتۇ ئىخلاس؟

ئامپېرىتسىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىئوئاكتىپ مېتال ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Am، كۈمۈش رەڭلىك، پارقىراق — يۇمشاق ھەم سوزۇلۇشچان كېلىدۇ؛ ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 8 مىڭ يىل.

ئامېرىكا ئى <جۇغ> ① ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ قىسقارتىلما نامى، شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان؛ شىمال تەرىپى كانادا بىلەن، جەنۇب تەرىپى مىكسىكا بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شەرق تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيانىغا ھەمدە مىكسىكا قولتۇقىغا، غەرب تەرىپى تىنچ ئوكيانىغا تۇتىشىدۇ؛ ئۆز زېمىنىدىكى 48 شتات، بىر بۈاستە قاراشلىق رايون (پايتەخت جايلاشقان كولۇمبىيە رايونى) ۋە ئالياسكا، ھاۋاي شتاتلىرىدىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ئومۇمىي يەر مەيدانى 9 مىليون 353 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، نوپۇسى 216

مىليون 817 مىڭ (1977—يىل)؛ پايتەختى ۋاشىنگتون. ② ئامېرىكا قىتئەسى.

ئامېرىكا ئاگاۋىسى <بوت> تاشسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى گۈشلۈك ھەم قېلىن؛ يوپۇرماق شەكلى تەتۈر تۆمۈنگە ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى يېشىل ئارىلاش كۈل رەڭ، يوپۇرمىقىنىڭ گىرۋەكلىرىدە ئىلمەك تىكەنى بار، گۈلى يېشىل ئارىلاش سېرىق؛ كۆپ يىل ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن ئاندىن گۈللەيدۇ، مېۋىلىگەندىن كېيىنلا قۇرۇپ ئۆلىدۇ؛ ئەسلى مىكسىكىدىن تارالغان، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

ئامېرىكان سۈپ [ر] ئامېرىكىچە: ئامېرىكان ئۆتۈك. ئامېرىكان مەسە.

ئامېرىكىلىق سۈپ. ئامېرىكىدا چوڭ بولغان، يۇرتى ياكى دۆلىتى ئامېرىكا بولغان: مەكتىپىمىزدە ئامېرىكىلىق، ئەنگلىيەلىك ئوقۇغۇچىلار خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. * مەن ئەتىگەندە مەكتەپكە كېتىۋاتقىنىمدا ئۇ يول ياقىسىدا ئىككى نەپەر ئامېرىكىلىق بىلەن سۆزلىشىپ تۇراتتى.

ئامىل ئى [ئە] ئىش—ھەرىكەت، ۋەقە—ھادىسە ۋە باشقىلارنىڭ بىر باشقا چېتىشى، سادىر بولۇشى ئۈچۈن سەۋەب بولىدىغان نەرسە: سەۋەب: ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەڭ جانلىق ئەڭ ئىنقىلابىي ئامىل بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل. * ئادەمنىڭ پىسخىكىلىق ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ئۇچ ئاساسىي ئامىل ئۆزئارا رول ئوينايدۇ. بۇ ئۈچ ئامىل ئىرسىيەت، مۇھىت ۋە تەلىم—تەربىيىدىن ئىبارەت.

ئامىن تەق [ئە] پاتمىدە «ئىلاھى شۇنداق بولسۇن، ئېيتقىنىڭىز كەلسۇن» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: ئابدۇللا دامۇللا ئىختىيارسىز دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ: — شۇنداق بولغاي! ئامىن، ئالىلا مەدەت قىلسۇن، جەبرائىل ئەلەيسالام قانات بولسۇن، ئامىن...، — دېدى.

ئاميوبا ئى [ر<گرېك] <بىئول> تاق ھۈجەيرىلىك ئەڭ كىچىك بىر خىل ھايۋان، ھەرىكەت قىلغاندا تەن ھالىتىنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. ئادەتتە سۇدا ياشايدۇ. پۈتى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ ۋە ئوزۇقلۇق تېپىپ يەيدۇ.

ئاميوبا كېسەللىكى <تىب> ← **ئاميوبالىق تولغاق.**

ئاميوبالىق سۈپ. ئاميوباسى بار، تەركىبىدە ئاميوبا بولغان.

ئاميوبالىق تولغاق <تىب> ئاميوبا ئۇچەي يوللىرىدا پارازىت ياشاشتىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل تولغاق. ئۇنىڭ ئىپادىسى: قورساق ئاغرىش، ئىچى سۇرۇش ۋە چوڭ تەرەت قان ھەم شىلىق سۈيۇقلۇقلار بىلەن ئارىلاش كېلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئان I ئى [ئە] قىسقا بىر زامان، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتكەن ۋاقىت، پەيت: شۇ ئان. * بۇلبۇل گويا كۆرمىش ئاتام چۈشىدە، تاپماق شەرتتۇر ئۇنى ئۇچ ئاي ئىچىدە. كۆڭلۈم كېزەر كۈندۈزىيۇ كېچىدە، شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ—ئەپغان ئېتەرمەن.

ئان II رەۋ. جان ت ← **ئاندىن.**

ئانا ئى ① پەرزەنتلىك ياكى بالا—چاقىلىق ئايال كىشى (ئۆز بالىلىرىغا نىسبەتەن): ئۆز ئانا. ئۆگەي ئانا. * ئانا ئايىغىدا جەننەت بار (ماقال). * شۇ ئاردا ئۇنىڭ ئانىسى كىرىپ كېلىپتۇ. ② يېشى چوڭ، قېرى ئايالىلارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىش، مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: ئانا، قەيەردىن كەلدىلە؟ ③ يېشى چوڭ، قېرى ئايالىلارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىشتا ياكى مۇراجىئەت قىلىشتا، ئۇلارنىڭ نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: رەۋىخان ئانا ئۆزۈندىن بېرى نەۋرىلىرى ئۈچۈن ساقلاپ قويغان گۈلە—قاقلىرى سېلىنغان سېۋەتنىنى بىلىكىگە ئۆتكۈ—

زۇپ، ئاستا قەدەملەر بىلەن شەھەرگە قاراپ يۇرۇپ كەتتى. ④ بالا تۇغقان جانۇار: ئانا كەپتەر. ئانا توشقان. ⑤ كۆچمە. بىرەر ئىش، ھادىسە ياكى نەرسىنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولىدىغان، ئۇنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ياكى ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىل؛ سەۋەب: — بىلىم ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ، بىلىمنىڭ ئانىسى ئىش، ئاكا! سىزدىن ئىش ئۆگەنگىلى كەلدۇق! — دېدى مۇئەللىم. * زۇكام كېسەلنىڭ ئانىسى. ⑥ شۇ نەرسىنىڭ غوللۇق، ئاساسىي قىسمى: ئانا ئېرىق. ئانا ئۆستەك. ئانا تىل. ⑦ ئانا ئۇرنىدا باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان، ياردەملىشىدىغان، ياخشىلىق قىلىدىغان ئايال كىشى: ئانا بولماق. تۇغۇت ئانىسى.

ئانا بولماق ① بالىلىق بولماق، بالىلىق ئايالىلار قاتارىغا ئۆتمەك: تۆت-بەش يىل ئالدىدىكى گۆدەك قىز ماھنۇر ئىككى بالىغا ئانا بولغاندىن كېيىن تۇرمۇشنىڭ ئەلمى-تەلمىنى خېلى بىلىپ قالدى. ② ئانا ئۇرنىدا باشقىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان بولماق، ياخشىلىق قىلماق: پەرزەنتلەرگە مېھرى پۈتمەس ئانا بولدۇڭ، كۇلىسەڭ ئۇلار كۇلىدۇ، غېمىدە غەمگە تولدۇڭ.

ئانا تىل ① كىشىلەر گۆدەكلىكتە ئانىسىدىن ياكى شۇ كىشى مەنسۇپ بولغان مىللەت تەربىيىچىسىدىن ئۆگىنىۋالغان تىل يەنى سۆزلىگۈچى شەخس مەنسۇپ بولغان خەلق تىلى، ئۇز مىللىتىگە خاس خەلق تىلى: باشقا مىللەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆز ئانا تىلىنى ياخشى بىلىش كېرەك. ② باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل دەرسلىكى: ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندە: — مانا مۇئەللىم، — دەپ، ھېسابقا ئىككى دەپتەر، ئانا تىلىغا ئىككى، رەسىمگە بىر، دەپ كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ئانا جەمەت ئانا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ياكى تۇيۇلۇشىش مۇناسىۋىتى بولغان تۇغقانلار: ھاشىم مېھرىنىساغا ئانا جەمەت يېقىن تۇغقانلاردىن ئىدى.

ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن ئەقىل-پاراسىتى تېخى يېتىلمىگەن، بېشىدىن ئىش ئۆتمىگەن، گۆدەك: — ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن بۇ بالىدا نېمە گۇناھ، — دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ غەزەپ بىلەن.

ئانا سۈتىدىن ھالال ھېچقانداق ناپاكلىق، ساختىلىق ئارىلاشمىغان، ھالال تەر بەدىلىگە كەلگەن؛ پۈتۈنلەي ئۆزىنىڭ بولۇشقا تېگىشلىك: ماڭا بۇ پاقلان ئانا سۈتىدىن ھالال، چۈنكى بۇنىڭ يېرىم ئاي كېسەك قۇيۇپ بەرگەن ھەققىمغە ئالغان، ئەمما سىلەر بۇنى ئوغرىلىۋاپسەن دەۋاتىسىلەر.

ئاناك ئۆرگۈلسۇن بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىشىنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغانلىقىغا ئىنتايىن رازى بولۇش يۇزىسىدىن ئېيتىلىدۇ: — ئاناك ئۆرگۈلسۇن، ئەجەب ياخشى ئىش قىلىپسەن، — دېدى ئۇ ئوغلىنىڭ قىلغان ئىشىدىن رازى بولۇپ.

ئانا مەكتەپ ئىلگىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ياكى ئوقۇغان مەكتەپ: بۇگۈن ئۇنىڭ ئانا مەكتىپى بويىچە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزىتىش ۋە ئىلغارلارنى مۇكاپاتلاش يىغىنى بولۇۋاتاتتى.

ئانا ۋەتەن كىشى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇقەددەس سانالغان مەملىكەت: ئانا ۋەتەن رادىئوسىدىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشا تۇيغىچە بۇ نەچچە قۇر خەتنىڭ سىياھى يېيىلىپ كەتتى.

ئانا يۇرت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، چوڭ بولغان، مۇقەددەس سانىلىدىغان يۇرت، ئورۇن، جاي: ئانا يۇرت مېھرىنىڭ كۇچلۇك مۇھەببىتى — جەڭچى روھىنىڭ

سۈنماس ۋە تالماس قانىتى. * يەنە كۆپ يول ماڭغاندىن كېيىن، شانياز ئۆزىنىڭ ئانا يۇرتىغا يېتىپ كېلىپتۇ.

ئانىدىن تۇغما بارلىق كىيىم-كېچەكلىرى سالدۇرۇۋېتىلگەن، كىيىم-كېچەكسىز، قىپيالىڭاچ: ئۇنىڭ جەستى ئانىدىن تۇغما هالەتتە تۇراتتى.

ئانسى گەپكە تۇغقان تولا گەپ قىلىدىغان، كۆپ سۆزلەيدىغان، ۋالاقىتەكلىك: — بۇ تازىمۇ ئانسى گەپكە تۇغقان بىرنېمە ئوخشايدۇ، — دېدى ئۇ سۆزلىگۈچىدىن زېرىككەندەك ئۆزىگە غوتۇلداپ.

ئانسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك قاتتىق ئەدەبىنى بەرمەك: — بۇ خۇنپەرنىڭ ئانسىنى كۆزىگە كۆرسىتىش كېرەك، — دېدى ئەمەت ئالقىنىنى ئالقىنىغا ئۇرۇپ.

ئانسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەن تەلەيسىز، ئىشى ئوڭغا تارتمىغان، شور پېشانە: — ئانسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەنلەر بۇ ئىشنى قىلىدۇ، سىلەر ئەتە-ئۆگۈن بىلىپ قالىسلەر، — دېدى ئۇ.

ئانا-بالا ئانا ۋە بالا: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئانا-بالا ئىككىيلەن بىر-بىرىگە ئېسىلىپ يىغلىشىپ كېتىپتۇ.

ئانا-بالا بولماق ئانا ۋە بالا بولۇشۇپ بىللە ئۆتمەك: — پەقەت ئۇ دۇنياغا بارغاندا مېنى تاشلاپ كەتمىسەڭ، مۇشۇ دۇنيادىكى‌دەك، ئانا-بالا بولۇپ ئۆتىسەكلا بولدى...، — دېدى ئۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ تۇرۇپ.

ئانا-بالىلىق ئانا ۋە بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە ئائىت، ئانا ۋە بالىغا تېگىشلىك: ئۇلارنىڭ ئانا-بالىلىق مېھىر-مۇھەببىتىگە ھەممە كىشىنىڭ زوقى كېلىدۇ.

ئاناتوكسىن ئى [ر<گرېك] <تب> كېسەللىك باكتېرىيىسىنىڭ تاشقى زەھىرى ئۇزاق مۇددەت ساقلانغان ياكى خىمىيىلىك دورىلار ئارقىلىق زەھەرلىك خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئانتىگېنلىك رولى يەنىلا ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەت ئۆزگەرتەلەيدىغان تاشقى زەھەر ئادەتتە «ئاناتوكسىن» دەپ ئاتىلىدۇ. تاشقى زەھەر ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تېنىگە ئوكۇل قىلىنغاندىن كېيىن سۈنئىي هالەتتىكى ئاكتىپ ئىممۇنىتېت كۆچمنى پەيدا قىلىدۇ.

ئاناتومىيە ئى [ر<گرېك] تىرىك ئورگانىزملارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تۈزۈلۈشى توغرىسىدىكى پەن: ئادەم ئاناتومىيىسى.

ئاناتومىيىلىك سۈپ. ئاناتومىيىگە ئائىت، ئاناتومىيىگە خاس، ئاناتومىيىگە مۇناسىۋەتلىك.

ئانار ئى [پ] ① <بوت> ئانار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم يۇمىلاق؛ گۈلى قىزىل، ئاق ياكى سېرىق رەڭدە؛ مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ؛ ئىچىدە نۇرغۇن ئۇرۇقلىرى بار، ئۇرۇقىنىڭ سىرتقى پوستى شىرنىلىك بولۇپ، يېيىشكە بولىدۇ؛ يىلتىز پوستى ۋە شېخىنىڭ قاسراقلىرىدىن تاسما مەددە ۋە سازاگىسىمان مەددىلەرنى چۈشۈرگۈچى دورىلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى. ③ ئايالىلارنىڭ ئىسمى.

ئانار شەربىتى <يېم> ئانار دانىسىدىن چىقىرىلغان شەربەت.

ئانار يۇزلۇك يۇزى ئانارغا ئوخشايدىغان، مەجازى قىزىل: بىردەمدىن كېيىن ئانار يۇزلۇك، شەھلا كۆزلۈك بىر قىز بىز-تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى.

ئانارخىزم ئى [ر<گرېك] ← **ھۆكۈمەتسىزلىك.**

ئانارخىست ئى [ر] ئانارخىزم (ھۆكۈمەتسىزلىك) تەرەپدارى.

ئانارخىيە ئى [ر<گرېك] ① ھەرقانداق دۆلەت ھاكىمىيىتىنى، ھەممە ئۇچۇن مەجبۇر

بولغان قانۇن ـ قائىدىلەرنى، ئەدەب ـ ئەخلاق پرىنسىپلىرىنى ئىنكار قىلىش، ھۆكۈمەتسىزلىك. ② كۆچمە. باشباشتاقلىق، قانۇنسىزلىق، تەرتىپسىزلىك.

ئانارخىيىلىك سۈپ. ھۆكۈمەتسىزلىككە ئائىت، ھۆكۈمەتسىزلىك توغرىسىدىكى.

ئانارده‌ك سۈپ. ئانارغا ئوخشاش، ئانار كەبى، قىپقىزىل: قىز ئەكبەرنىڭ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقىنىنى شۇ چاغدىلا بىلدى ـ دە، قىپقىزىل يىپەك ياغلىقىنىڭ تەپتىدىنمۇ ياكى «باربىكاللا» لارنىڭ تەسىرىدىنمۇ ۋە ياكى... ئۇ ئانارده‌ك قىزارغانىدى.

ئانارزار ئى [پ] ← **ئانارلىق.**

ئانارزارلىق (توغرىسى: ئانارلىق) ← **ئانارلىق.**

ئانارگۈل ئى [ئانار+گۈل] <بوت> ① ئانار دەرىخىگە ئوخشايدىغان، مېۋە بەرمەيدىغان بىر خىل مەنزىرە ئۆسۈملۈكى. ئۇ ئادەتتە تەشتەكلەردە ئۆستۈرۈلىدۇ. ② ئايالـلارنىڭ ئىسمى.

ئانارلىق سۈپ ① ئانار دەرىخى بار، ئانار دەرىخى ئۆسكەن: ئەنە، ئۇ كەلدى مۇز تاغدىن ــ گۈزەل قار لەيلىزاردىن، ئەنە، ئۇ ئالمىلىق غۇلجا، قېتىق ـ قايماق بازاردىن، ئەنە ئۇ قاشتېشى يۇرتى، ئانارلىق باغ ئۆزاردىن، ئەنە، ئۇ ئۈزۈمزار تۇرپان، كۈمۈش رەڭ پاختىزاردىن. ② ئى. مەخسۇس ئانار تىكىلگەن يەر، ئانار دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن باغ: بىز مەھەللە ئارىلاپ مېڭىپ، مەھەللىنىڭ ئايمغىغا جايلاشقان ئانارلىققا كېلىپ توختىدۇق.

ئانالىتىك سۈپ [ر] ئانالىز ئۇسۇلىغا ئاساسلانغان؛ تەھلىلىي: ئانالىتىك مېتود. ئانالىتىك تىل. ئانالىتىك مورفولوگىيە.

ئانالىتىك تىل <تىل> جۈملىدە سۆز بىلەن سۆز ئوتتۇرىسىدىكى گرامماتىكىلىق مۇناسىۋەت سۆزنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى بىلەن ئەمەس، بەلكى سۆز تەرتىپى ۋە يارده‌مچى سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان تىل.

ئانالىز ئى [ر<گرېك] ① تەكشۈرۈش ئوبيېكتىنى تۈرلەرگە ئاجرىتىپ تەتقىق قىلىش ئۇسۇلى، تەھلىل؛ ھەر تەرەپلىمە تەھلىل قىلىش، چوڭقۇر تەكشۈرۈش: ئوبيېكتنى ئۆزگەرتىشتە سۆز ئارقىلىق كۆرسىتىش بىلەن ئانالىز قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش كېرەك. * مانا بۇ يەردە بىرنەچچە تال بەتنىكە مىخمۇ تۇرۇپتۇ، نەق مەيدانىدا تەكشۈرۈپ كۆرۈش ۋە ئانالىز قىلىش نەتىجىسىدىن مەلۇم بولىدىكى، بۇ مىخلار يولدا يانىدىشپ كېتىۋاتقان بىر يېگىت بىلەن بىر قىزنىڭ ئايىغىدىن دېرەك بېرىدۇ. ② ماددىنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلاش: خىمىيىۋى ئانالىز. ماتېماتىكىلىق ئانالىز. * ئۇنىڭ ئاۋازى، خۇددى تاۋۇش دولقۇنى مىكرو ئانالىز ئۇسكىدىكى تەجرىبە نەتىجىسىگە نۇقسان يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلغانىدەك، ناھايىتى تۆۋەن ئىدى.

ئانالىز قىلماق ① تەكشۈرۈش ئوبيېكتنى تۈرلەرگە ئاجرىتىپ تەتقىق قىلماق: ھەر تەرەپلىمە، چوڭقۇر تەكشۈرمەك: مۇلاھىزە قىلماق: ئۇ بۇنداق مەسىلىلەرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئانالىز قىلدۇ. ② ماددىنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلىماق: ئۇ مېدىتسىنا داشۆسىدە قانىنى ئانالىز قىلىش تېخنىكىسى توغرىسىدا قوشۇمچە لېكسىيە سۆزلەيدىغان بولدى.

ئانا ـ مانا ئانا ۋە مانا قاتارلىقلار.

ئانا ـ مانسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك ← **ئانسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك.**

ئانت ئى ← **قەسەم.**

ئانت ئىچمەك ← **قەسەم ئىچمەك:** ــ ئۇ بۇ يولدا ماڭماسلىققا بۇرۇنلا ئانت ئىچكەنىدى، بۇ قېتىم يەنە كونا مۇقامىغا دەسسەپتۇ ـ دە، ــ دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن جوزىنى مۇشتلاپ.

ئانتانتا ئى [ر<فران] ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر، بىرلەشمە دۆلەتلەر.

ئانتاركتىكا ئى [ر<گرېك] <جۇغ> يەر

شارىنىڭ جەنۇبىي قۇتۇپى، يەنى يەر شارىدىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى.

ئانتاركتىكا قىتئەسى <جۇغ> ← **ئانتاركتىكا.**

ئانتاگونىزم ئى [ر<گرېك] <پەلس> كېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان قارىمۇقارشىلىق، زىددىيەت.

ئانتاگونىيە ئى [ر<گرېك] <پەلس> كەسكىن توقۇنۇش بولۇپ ئىپتىدائىلەنگەن كۈرەش شەكلى، ئۇ زىددىيەتلەر كۈرىشىنىڭ ھەممە شەكلى ئەمەس، ئۇنىڭ بىر خىلى.

ئانتاگونىيسىز سۈپ <پەلس> ئانتاگونىيە ئامىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، پارتلاش شەكلىدە بولمىغان يول بىلەن ھەل قىلغىلى بولىدىغان.

ئانتاگونىيسىز زىددىيەت <پەلس> «ئانتاگونىيلىك زىددىيەت»كە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا تۈپ مەنپەئەت بىرلىكى ئاساسىدىكى زىددىيەت ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا ئانتاگونىيسىز بولىدۇ، تەبىئەت دۇنياسىدا، ئانتاگونىيە ئامىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، شۇنداقلا پارتلاش شەكلىدە بولمىغان يول بىلەن ھەل قىلىنىدىغان زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئانتاگونىيسىز زىددىيەت بولىدۇ.

ئانتاگونىيلىك سۈپ <پەلس> ئانتاگونىيە شەكلى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان. كېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان، بىر-بىرىگە تامامەن زىت بولغان.

ئانتاگونىيلىك زىددىيەت <پەلس> «ئانتاگونىيسىز زىددىيەت»كە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ، ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا دۇشمەنلەشكەن سىنىپلار ياكى گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى تۈپ مەنپەئەت توقۇنۇشى ئاساسىدا پەيدا بولغان زىددىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ؛ تەبىئەت دۇنياسىدا ئومۇمەن ئانتاگونىيلىك ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە ئاخىر بېرىپ تاشقى توقۇنۇش شەكلى ۋە ئانتاگونىيە شەكلى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان زىددىيەتلەر ئانتاگونىيلىك زىددىيەت بولىدۇ.

ئانتخور سۈپ ← **قەسەمخور:** ئۇ تولىمۇ ئانتخور ئادەم.

ئانتولوگىيە ئى [ر<گرېك] ← **ئەسەرلەر توپلىمى.**

ئانتىدېموكراتىك سۈپ [ر] دېموكراتىيىگە قارشى، خەلق مەنپەئىتىگە زىت، دۇشمەن بولغان.

ئانتىسكلون ئى [ر] ← **تەتۇر ھاۋا قاينىمى.**

ئانتىگېن ئى [ر<گرېك] ① <بىئول> ئورگانىك ماددا. ئۇ ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ قان سۇيۇقلۇقى ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن قان زەردىبىدە ئانتىتېلىنى ھاسىل قىلىدۇ، شۇنىڭدەك ئانتىتېل بىلەن خىمىيىۋى رېئاكسىيىگە كىرىشىدۇ. ② <تىب> ئورگانىزمدا ئىممۇنىتېتلىق رېئاكسىيە قوزغىيالايدىغان ماددىلارنىڭ ھەممىسى «ئانتىگېن» دېيىلىدۇ. بەلگىلىك ئانتىگېن ئورگانىزمدا، پەقەت ئۆزىگە مۇناسىپ ئانتىتېللا پەيدا قىلالايدۇ.

ئانجىرغا سۈپ. دىئال. ئورۇق، ئاۋاق، يېگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.

ئانچە ئال ← **ئۇنچە.**

ئانچە ـ مۇنچە ئاز مىقدارىدا، ئاز ـ تولا، بەزى ـ بەزى، ئاندا ـ سانىدا: ھەجەر ئاپپاي يېشى قىرىقتىن ئاشقان، يۈزىدە ئانچە ـ مۇنچە چېچەك ئىزى بار، خۇش پىچىم، ساددا، ياۋاش ئايال ئىدى. * مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە ـ مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم.

ئانچىكى سۈپ. ئاددىيلا، شۇنداقلا: مۇھىم، مۇرەككەپ ئەمەس: ئانچىكى بىر ئىش. * ئانچىكى دەپ قويغان بىرگەپ.

ئانچىكىم (توغرىسى: ئانچىكى) ← **ئانچىكى.**

ئانچىلا ئال ← **ئۇنچىلا.**

ئانچىلىك رەۋ ← **ئۇنچىلىك:** ئانچىلىك ئاچچىق پىيازدىمۇ بار (ماقال). * ئانچىلىك ئىش قانچىلىك ئىش (ماقال).

ئانچىنان رەۋ [پ] شۇنچە، خېلى بەك، شۇ قەدەر: قەلەندەر پادىشاھنى ئەتىسى ئانچىنان ئىزدەپ تاپالمىدى.

ئانچۇالا ئال ← **ئۇنچۇالا.**

ئاندا رەۋ. ① ئۇ يەردە، بۇ يەردە، شۇ يەردە: خانىمانىم ئاندا قالدى، گۈل چېھرىم بەندە بولدى، قاراقچىلار قولىدا قالدى، كىشى ئۆز يارىغا ئوخشارمۇ. ② ئۇ يەرگە، بۇ يەرگە، شۇ يەرگە: يۈرۈك ئاندا بارايلى، دەريا بويى بويلايلى. بېلىقلارغا ئەرز ئېيتىپ، بىز خۇداغا يىغلايلى.

ئاندا ـ ساندا رەۋ ① بەزى ـ بەزىدە، بىرە ـ بىرە، گاھ ـ گاھ: تالا قاراڭغۇ ۋە قورقۇنچلۇق بولۇپ، ئاسماندا بىرەر تال يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاندا ــ ساندا چاقماق چېقىپ تۇرەتتى. * شەھەر سېپىلىنىڭ تۆت دەرۋازىسى ئوستىدىكى قاراۋۇل پوتەيلىرىگە كىرىۋالغان دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئاندا ـ ساندا ئوق چىقىرىپ قويىاتتى. ② ئۇ يەر، بۇ يەردە، ئۇندا ـ مۇندا: ئۇنىڭ چېكى چاچلىرىغا ئاندا ـ ساندا ئاق سانجىلغان، كۆزلىرىنىڭ جىمىكلىرىگە ئىنچىكە سىزىقلار تارتىلغاندى.

ئانداق ئال ← **ئۇنداق.**

ئانداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ ← **ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ.**

ئانداقچى ئال ← **ئۇنداقچى.**

ئانداقچى ـ مۇنداقچى ← **ئۇنداقچى ـ مۇنداقچى:** خاسىيەت زاۋۇتقا تېلېگرامما ئەۋەتكەندە ماڭا بەرمىگەنلىكى، تېلېفون بەرسە چاقىرىپ قويمىغانلىقى، ئىزدەپ كەلسە كۆرۈشتۈرمەيلا قالماستىن، مېنى ئانداقچى ـ مۇنداقچى دەپ تەتۈر تونۇشتۇرغانلىقلىرىنى سەن بېرىپلا چۈشەندۈرۈپ بولالامسەن؟

ئاندا ـ مۇندا ← **ئاندا ـ ساندا** ياتاقتىكىلەر شېرىن ئۇيقۇدا، ئاندا ـ مۇندا خورەك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. * ئۇلار ئاندا ـ مۇندا ساقلىنىپ قالغان تەبىئىي ئورمان، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئاسراشنى كۆچەيتتى.

ئاندىن ئال ① شەرت ـ بېقىندى جۈملىلەردە باغلىغۇچلىق ۋەزىپىسىدە كېلىپ، شۇ چاغدا، شۇ ۋاقىتتىلا دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئەگەر ئۇ، شۇ چېكىنگىنىچە كوزۇپقا بېرىپ تاقالسا، ئاندىن مەن ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ كوزۇپنىڭ يان ياغچىغا كېلىشتۇرۇپ ئوستۇرۇشنى ئويلىغانىدىم. * خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ھۆكۈمى پەقەت ھەقىقىي ئىجرا قىلىنغاندىلا، ئاندىن ئۇ خەلقنى قوغداش، دۇشمەنگە زەربە بېرىش، جىنايەتچىلەرنى جازالاپ ئۆزگەرتىش رولىنى ئوينىيالايدۇ. ② ئۇنىڭدىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتىن كېيىن: ئۇلاپلا: ئاۋۋال ئىشلە، ئاندىن ئويىنا (ماقال). * ئارسلانوۋ بالىنست باشلىقى غۇلامجانىنىڭ پىكرىنى ئېلىپ، ئاندىن ئوپېراتسىيە قىلماقچى بولدى. ③ ئۇندىن، ئۇندىنمۇ، ئۇنىڭدىن، ئۇنىڭدىنمۇ: ئەل ئامان، دەردىڭ يامان، كۆيدۇرۇشۇڭ ئاندىن يامان.

ئاندىن باشقا ← **ئۇندىن باشقا.**

ئاندىن كېيىن ← **ئۇندىن كېيىن.**

ئانسامبل ئى [ر<فران] بىر پۈتۈن بەدىئىي كوللېكتىپ بولۇپ ئويۇن كۆرسىتىدىغان ئارتىسلار كوللېكتىپى: ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلى.

ئانكىت ئى [ر<فران] تېگىشلىك مەلۇمات ئېلىش ۋە توپلاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن سوراق خاراكتېرلىكِ جەدۋەل، ۋاراق: ئانكىت تولدۇرماق. پارتىيە ئەزالىرىنى قايتا تىزىملاش ئانكىتى. * ئۇ ئارىمىزدا ھاشىرىدىن قالسا، ياشتىمۇ چوڭ، ئۇنىڭ يىگىرمە تۆت ياشقا كىردىم دەپ ئانكىت تولدۇرغىنى، ئايالى ۋە بىر بالىسى بار ئىكەنلىكى يادىمدا، ئۇ ئايالىنى قويۇۋېتىپ بىز بىلەن ماڭدى.

ئانېمومېتر ئى [ر<گرېك] ھاۋا، شامال ھەرىكەتلىنىش تېزلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئانىجان ئى. ئانىسىغا ياكى ياشانغان ئاياللارغا يېقىنچىلىق قىلىپ ياكى ئۇنىڭغا ئەركىلەپ دېيىلىدىغان مۇراجىئەت سۆزى: ئانجان، ئارزۇيۇڭدىكى زامان بولدى. * قەدىمدىن ۋەتەننى دەيمىز بىز، سۆيۈنۈپ، ئەزىزلەپ ئانىجان. شۇ ئۇلۇغ نام بىلەن سېنى ئاتىدىم، قەلبىمدە ھاياجان. يۇرىكىم تېپىدۇ سەن ئۇچۇن، تومۇردا ئۇرغۇيدۇ قىزىل قان.

ئانىسى ئى ① «ئانا» سۆزىنىڭ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۇرلىنىشى. ② ئەرلەرنىڭ ئۆز ئاياللىرىغا ئىسىمنى ئاتىماستىن مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: — ھەي ئانىسى، قاراڭلا كىم كەلدى، — دېدى ئۇ مېھمانىنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىۋېتىپ.

ئانىكا ئى. ئانىسى ياكى ئانىسى قاتارلىق ئاياللارغا يېقىنچىلىق قىلىپ ئۇلارنى ھۆرمەتلەپ ئېيتىدىغان مۇراجىئەت شەكلى: — ئاھ، — دەپتۇ پەرىزات، — يامان قىلىدىلا ئانىكا، مېنىڭ مايمۇن سۈرەتلىك نىقابىمنىڭ ئىس-تۈتەكلىرى ئاتا-ئانامنىڭ دىمىغىغا يېتىپ بارغان ھامان، ئۇلار مېنى ئىزدەپ كېلىدۇ.

ئانىكام قاق دېگۈزۈۋەتمەك دىئال. ۋايىجىنىنى چىقىرىۋەتمەك، جۇگۇ-جۇگۇ دېگۈزۈۋەتمەك.

ئانىلارچە رەۋ. ئانىلارغا ئوخشاش: ئانىلارغا خاس، ئانىلاردا بولىدىغان: ئانىلارچە غەمخورلۇق. ئانىلارچە كۆيۈنمەك. * ۋاڭ جاۋشىن ياۋۇزلارنىڭ مۇشتىنى بولغۇچە يېگەنلىكتىن. بۇ ئانىلارچە مېھرىبانلىقنى كۆرۈپ، كۆز ياشلىرىنى زادىلا توختىتالمىدى.

ئانلىق سۆپ ① ئانىسى بار، ئانىسى ھايات: ئاتىلىقلار ئاتام دېسە قۇيۇلدى ياشىم. ئانىلىقلار ئانام دېسە، ئېگىلدى باشىم. ② ئانىسىغا خاس، ئانىغا ئالاقىدار: ئانىلىق مۇھەببەت. ئانىلىق مېھىر. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كەچمىكتە يۈمران بوۋاقنى چەكسىز ئانىلىق مېھرى بىلەن باغرىغا بېسىپ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ئايالىنىڭ قىياپىتى نېرى كەتمەيتتى. ③ <بوت> ئانا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ۋە ئۇرۇقداشلىق مۇناسىۋىتى بار بولغان: ئانىلىق تۇپ. ئانىلىق تەن. ئانىلىق گۈل.

ئاننای ئىم. دىئال. ۋىيەي.

ئانى سۆپ [ئە] بوزەك: ياۋاش: ئانىسىنى تاپسام، شىللىسىگە مىنىپ چاپسام (ماقال).

ئانى ئەتمەك ← **ئانى تاپماق** — ئۇكام ئادەمنى مۇنداقمۇزە ئانى ئەتكەن بارمۇ؟ — دەپ كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى توختى سەيپۇك.

ئانى تاپماق بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئەگەر كىم ئاق نىيەت كىشىلەرنى ئانى تېپىپ، ئۇلارنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى سوقۇۋېلىپ بېيۋالغان مۇشتۇمزورلارنى ئاڭلاپ قالسا، ئۇلار مەيلى قەيەردە بولسۇن، شۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتىپ، يىغىشتۇرۇپ كېلەتتى. * ئاتا-ئانىلىرى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇلار مىراس بۆلۈشۈپتۇ، بۆلۈشۈپمۇ بىر قورۇدا ياشاپتۇ، چوڭلىرى كىچىكىنى ئانى تېپىپ، ئالداپ-سالداپ ئۇنىڭ مىراسلىرىنى يەپ تۇگىتىپتۇ.

ئاھ ئىم ① مېھىر-مۇھەببەت، كۆچلۈك ھېسسىيات، سېغىنىش، ئىنتىزارلىق، خۇشاللىق قاتارلىق ھېس-تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدۇ: — ئاھ، خۇدا، قىزلىرىمنىڭ بەختىنى ئوڭ قىلغىن! — دېدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ. * ئاھ، جېنىم بالام، سېنى كۆرىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن-ھە. * ئېگىلدىم مەن ساڭا ئاھ ئانا قۇياش، دىلىمدا بارىكى بىر تەلەپ-ئىلتىجا، گۈلخۇمار بۇلبۇلدەك تۆكىمەن ناۋا، ئەرزىمنى ئىشتىكىل ۋە كەلتۇر بەجا. ② ئېچىنىش، دەرد-ئەلەم، ھەسرەت-نادامەت، ناله-تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدۇ: «ئاھ» دېسە ئۆپكىسى كۆرۈنۈپتۇ (ماقال). * ئاھ، شۇ كۈنى ئۆزەمنىڭ نېمە بولغانلىقىمنى ھېچ بىلمىدىم. * — ئاھ!... — دەپ زارلاپتۇ يىگىت، — شۇ باغ بىلەن ئىمارەت مېنىڭ

ئىدى... ③ ناله، زار، دەرد، پىغان: يىگىت ئايرىلىش ئازابىدىن بىر ئاه ئۇرغانىكەن، ئۇنىڭ ئاهى يەتتە قات ئاسمانىنى، يەتتە قات زېمىنىنى تىترىتىپتۇ. * ئاه ئۇرارمەن، ئاه ئۇرارمەن، ئاهلىرىم تۆتقاي سېنى؛ كۆز يېشىم دەريا بولۇپ، بېلىقلىرىم يۆتقاي سېنى.

ئاه تارتماق ← **ئاه ئۇرماق:** زېرەك بۇ ئىشنى كۆرۈپ خوجا ۋاپانىڭ قېشىغا كىرىپ بىر ئاه تارتىپتۇ.

ئاه چەكمەك ← **ئاه ئۇرماق:** توڭ قاغا تۆلكىنىڭ ئاه چېكىپ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ: — ئەي تۆلكە، نېمىشقا بۇنچە خاپا بولىسەن؟ نېمىگە رەنجىپ چىشلىرىڭنى غۇچۇرلىتىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاه ئۇرماق ناله قىلماق، زارلانماق، پىغان چەكمەك: — غۇلام كۈندۈزى خىزمەت قىلدى، كېچىسى ئۇخلىماي بىر بۇلۇڭدا يىغلاپ ئاه ئۇرار ئىدى. * نەچچە ۋاقىتتىن ئاه ئۇرۇپ مەن يارنى دەپ، باغدا يارىم بار ئىكەننى بىلمىدىم. ھەسرەت بىلەن سەنەم جانىم قايدا دەپ، سەنەم جانىم باغدا ئىكەننى بىلمىدىم.

ئاها ئى [پ] گىلەمچىلىك كەسپىدە ئۆرۈشكە سۇركەش ئۇچۇن تەييارلانغان سۇيۇق ئۇ ماچ، شىلىم.

ئاها پىشىپى ئاهانىڭ ئاها ياغلىقىدىن ئۆتمەي قالغان كىرەكسىز قىسمى.

ئاها تېشى ئەتلەس دۇكىنىدىكى ئۆرۈش يىپلارغا ئاها بېرىلگەندە ئىش تېشىغا قوشۇپ ئېسىلغان كىچىك تاش، ئېغىرلىقى بەش-ئالتە جىك كېلىدۇ.

ئاهاك ئى [پ] ← **هاك.**

ئاهاڭ ئى [پ] ① بىر-بىرىگە ئۇلانغان، ئۇيغۇنلاشقان تاۋۇشلار ئېقىمى: قىزلار بولسا ئاللىقاچانلا ئۇيقۇغا كەتكەن. پاتىمىنىڭ قۇلقىغا بىر خىل ئاهاڭدا گۈركىرەش ئاڭلىناتتى. ② <مۇز> تۇرلۇك تاۋۇشلارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە ئۇيغۇنلىشىپ، مۇزىكا پۈتۈنلۈكىنى تەشكىل قىلغان بىرىكمىسىدىن ئىبارەت مۇزىكا ئەسىرى، كۈي: بىرىنچى مۇقام يىگىرمە ئىككى ئاهاڭ ئېيتىلغانىدىن كېيىن تۇگىدى. * يوغان-يوغان ئۆيلەرنىڭ ئوچۇق دېرىزىلىرىدىن خۇش چاقچاق ئاۋازلار، تالىشىشلار، مۇزىكا ئاهاڭلىرى ئاڭلىناتتى. ③ نۇتۇقتا مەنىگە قاراپ ئاۋازنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە پەسىيىشى، كۈچلۈك ياكى ئاجىز ئېيتىلىشى: ئىنتوناتسىيە: مەن بۇۋايغا: — سىز دەرھال بېرىپ ئادىل شۇجىنى چاقىرىپ كېلىڭ! — دېدىم بۇيرۇق ئاهاڭدا. ④ سۆزلىگۈچىنىڭ ھېس-تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدىغان تەلەپپۇز ئۇسلۇبى: يىغلامسىرىغان ئاهاڭدا سۆزلىمەك. * سەلەي تەمتىرەپ كەتمىدى، چۇنكى لېۋشيانىڭ ئاۋازىدا قورقۇدەك ئاهاڭ يوق ئىدى.

ئاهاڭ تەرجىمىسى <تل> بىرتىلنىڭ سۆز-ئىبارىلىرىنى يەنە بىر تىل تاۋۇش سىستېمىسىنىڭ ئىمكانىيىتى يار بەرگەن دائىرىدە، ئوخشاش قىلىپ ئېيتىش، تەلەپپۇز قىلىش، ئىپادىلەش ئۇسۇلى.

ئاهاڭ شەكلى <مۇز> مۇزىكا ئاهاڭلىرىنىڭ تۇزۇلمە شەكلى. بۇ، ئوقۇش ئاهاڭ شەكلى، ئاساسىي كۆي شەكلى ۋە يۇرۇش ئاهاڭلىرى شەكلى دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئاهاڭغا سالماق تېكىست (شېئىر)نى ئاهاڭغا ماسلاشتۇرۇپ ناخشا ھالىتىگە كەلتۈرمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ قوشاقلىرىنى ئاهاڭغا سېلىپ، ناخشا قىلىپ ئېيتاتتى. * «ئۇچقۇنلار ئىنتىپاقى»نىڭ ئەزالىرى دىلبەرنىڭ شېئىرىنى ئاهاڭغا سېلىپ «مەھبۇسلار ناخشىسى» قىلىپ ئوقۇيدىغان بولدى.

ئاهاڭدار سۇپ [پ] ① قۇلاقنى خۇش ياقىدىغان، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، يېقىملىق. ناخشىچى سايرامىنىڭ سۆيگۈنى ھۇرنىڭ ئاۋازى بۇلبۇلدەك ئاهاڭدار ئىكەن. ۋە بەلكى بۇلبۇلمۇ يەتمەسكەن ئاڭا، شۇڭلاشقا ئەل ئۇنى بۇلبۇل ئاتار ئىكەن. ② مەلۇم ئاهاڭغا ئىگە بولغان:

ئاھاڭلىق ، جاراڭلىق: بۇ شېئىر نېمىدېگەن ئاھاڭدار ــ ھە!

ئاھاڭدارلىق «ئاھاڭدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: * «ئون ئىككى مۇقام» تېكىستلىرى... شېئىرنىي ۋەزىن جەھەتتىن كۆچلۈك ئاھاڭدارلىققا ئىگە.

ئاھاڭداش سۈپ [پ] ① ئېيتىلىشى ئوخشاش ، تەلەپپۇزدىكى ئاھاڭى بىر خىل: ئاھاڭداش سۆز. ② مەلۇم ئاھاڭغا ، مەلۇم كۈيگە ماس كېلىدىغان: ئاھاڭداش ناخشا. ئاھاڭداش شېئىر. * شاۋقۇنلىرىڭغا ئاھاڭداش ئۇيغۇر، ئېيتىدۇ ساڭا دىلدىن تەشەككۈر.

ئاھاڭداش سۆز <تىل> فونېتىك شەكلى ئوخشاش ، لېكىن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆز.

ئاھاڭداشلىق «ئاھاڭداش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاھاڭرەبا ئى [پ] ماگنىت.

ئاھاڭلىق سۈپ ① مەلۇم بىر ئاھاڭ ياكى مۇزىكىغا ئىگە، مەلۇم بىر ئاھاڭ ، مۇزىكا بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ، چېلىنىدىغان ياكى ئېيتىلىدىغان: شەھەر ئاھالىلىرى ئادەتتە سېپايە كىيىنىپ، پاكىز يۈرەتتى. مۇئامىلىدە سىلىق، قائىدىلىك، ئۆزئارا سۆزلىشىشلىرى ئاھاڭلىق ۋە جاراڭلىق ئىدى. ② ئاھاڭدار: كېلىشكەن بۇرۇتنىنى بۇراپ يىگىت، چالدى ــ دە، خۇش ئاھاڭلىق دۇتارىنى. يېقىملىق لەرزان ناخشا كەتتى ياڭراپ، تىترىتىپ يۈرەكلەرنىڭ زىل تارىنى.

ئاھالە ئى [ئە] مەلۇم بىر ئورۇندا ، مەملەكەتلەردە ئولتۇراقلىشىپ ياشىغۇچى ئادەملەر توپى؛ خەلق: مەملىكىتىمىز دۇنيا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ مەملىكەت. بىر مىليارد ئاھالىسى بار مۇشۇنداق چوڭ مەملىكەتتە ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشىنىڭ كۆلىمى مەملىكىتىمىز تارىخىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مىسلىي كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كەڭ بولدۇ.

ئاھانەت ئى [ئە] ① كىشىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان ياكى نامىغا زىيانلىق بولغان ئاساسسىز گەپ ــ سۆز؛ ھاقارەت ، تۆھمەت ، بوھتان: ئۆمرۇمدە ئاڭلاپ باقمىغان بۇ ئاھانەتكە چىداپ تۇرالماي ئىتتىك تالاغا چىقتىم. * نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك، تاپا ــ تەنىلەر، ئاھانەتلەردىن كېيىن ئۇ ئىشتىن قۇتۇلۇپ چىققان ئاپام ئەلىمگە چىدىماي مېنى قارغايتتى. ② خورلۇق ، ناھەقچىلىك ، ئۇۋالچىلىق: نومۇس ۋە ئاھانەتكە چىدىمىغان بەختسىزلىنىڭ دادىسى بىركۈنى كەچقۇرۇن غەزەپ بىلەن قۇددۇسنىڭكىگە بېرىپ، بەختسىزلىنىڭ ئۆيىگە كىردى. * ئەمگەكلىرىم، دىل ــ يۈرەكلىرىم، ئاھ، خۇش پۇراق گۈل ــ چېچەكلىرىم، ئاياغ ئاستى بولدۇڭ قانچە يىل، ئاھانەتكە تولدۇڭ قانچە يىل. ③ نومۇس ، ئىزا ، ئۇيات: چىقىرار ئادەمنى كاردىن ياساس ئەخلەت قىلىپ، قەلبى ساپ ئىنسان ئۇچۇن قاتتىق ئاھانەتتۇر تاما.

ئاھانەت قىلماق ھاقارەتلىمەك ، تىللىماق ، خارلىماق: قوشنام دونياي كالپۇك بىلەن بالا ئارىسىغا كىرىپ چاچلىشىپ قالدۇق... ئۇ «قەلەندەر» دېدى، مەن «كاۋۇچى» دېدىم. ئۇ «سەن كاۋۇغا دۇم چۈشۈپ، يۇرتۇڭدىن تېنەپ يۇرىسەن،» دەپ ئاھانەت قىلدى. * باي مەڭدەپ ھويلىغا چىقسا ئىتى بىرنەرسىنى غاجاپ ياتقان، باي قاراپمۇ قويماپتۇ، ئۆيگە كىرسە خوتۇنلىرى ئاھانەت قىلىپ ئارام بەرمەپتۇ.

ئاھانەتلىك سۈپ ① ھاقارەتلەنگەن ، تىل ــ ئاھانەت ئىشتىكەن ، قارىلانغان ، خورلانغان: زۇلال ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دېدى: ــ مېنىمۇ، ئۆزىڭىزنىمۇ ئاھانەتلىك قىلىشىڭىزغا ئەمدى ھەرگىزمۇ چىداپ تۇرالمايمەن! چۈشەندىڭىزمۇ؟ * قامچىلارنى تەڭلەيدۇ، كەتمەنچىنى ئىلغايدۇ، بەزىسىنى تىللايدۇ، ئاھانەتلىك ئاق ئۆستەڭ. ② كىشىنى سەسكەندۈرىدىغان ، نومۇس قىلدۇرىدىغان ، ئۇيالدۇرىدىغان: نامەت ئاكا بىرئاز پەسكويغا چۈشۈپ، گېپىنى داۋاملاشتۇردى: ــ يېشىڭ

ئوتتۇزغا يەتـمەي تۇرۇپ ئوچ قېتىم ئۆيلەندىك، شۇڭـا «خوتۇن بېـدىـكى» دېگەن ئاھانەتـلىك نامغا ئېرىشتىك. * خوتۇنپەرەسلىك ۋە نەشە بىلەن بۇلغىنىپ يۈرگەن دادا بۇ كۆڭۈلسىز، ئاھانەتلىك ھادىسىـگە، گويا ھېچنېـمە بولمىغانـدەك پەرۋاسىز قاراپ جىمجىت ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئاھ ـ ئەپغان ← **ئاھ ـ زار:** باشتىن سۆزلەي يەتـكـىـل دادۇھـالـمـىغا، شۇڭـا ھەر ئان ئاھ ـ ئەپغان ئېتەرمەن. قېرىنداشـلىرىم چۈشتى مېـنىڭ يادىـمـىغا، شۇڭا ھەر ئان ئاھ ـ ئەپـغان ئېتەرمەن.

ئاھ ـ پەرياد ← **ئاھ ـ زار:** قىز ھوشىغا كېلىپ قارىسا، تۇغقىنى بىر تۈكلۈك مايمۇن بالـسى! ئۇ ئاھ ـ پـەرياد ئۈرۈپـتۇ، يېـشى قار ـ يامـغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ.

ئاھ ـ پىغان ← **ئاھ ـ زار:** 17 يىللىق خۇشال ـ خۇرام كۈلكەم بىلەن ئاھ ـ پىغانلىق ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشلىرىمغا گۈۋاھ بولغان بۇ كـىچىكـكىنە ناھىيە تەۋەسىدە مېنىڭ قەدىمىم تەگمىگەن يېزا ـ مەھەللىلەر يوق دېيەرلىك. * قايسى چاغ بىلمىدىم، بولغانمىـش شۇنداق ئاجايىـپ بىر ۋەقە، ئەنە شۇ يۈرتـتا. بۇ ئىشتىن ئادەمـلەر چېكىپ ئاھۇپـىـغان، كۆيگەنمىش دىللىرى ئورتىنىپ ئوتتا...

ئاھۇزار يېزىت ← **ئاھ ـ زار:** مەن بۇگۈن بازاردا ئەنـجۇر ساتـمەن، تاپـمەن ھېرىـسـمەن خېرىدارىـمـنى. ئويـلايـمەن بىر چاغـدا ئەنـجۇر ساتالماي، كوچىدا چەككەن مۇڭ، ئاھۇزارىـمـنى. * خازان بولـدى لالە ـ زارىـم، جانـدىن ئۆتـتى ئاھۇزارىـم، قولدىن كەتتى ئىختىيارىم، قالـمىدى تەنده مادارىم.

ئاھۇنادامەت يېزىت ← **ئاھ ـ نادامەت:** نە سەۋەبـتىن چەكـتىك ئاھـۇنادامەت، كىمـدىن چۈشـتى ساڭا ۋەھىمە قـىيامەت، سەن يىغلىساڭ دۇشمەن قـىلار مالامەت، كۆپ يىغلىـما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاھ ـ ۋاھ ئېچىنىشـلىق نالە ـ زار، قايـغۇ ـ ھەسـرەتـنى بىلـدۇرىـدۇ: ئۇ خېلى ئۇزاقـقىچە «ئاھ ـ ۋاھ» دەپ ھەسرەت چېكىپ يۈرەتتى.

ئاۋاپ سۆپ. دىئال. ئالدامچى.

ئاۋات سۆپ [پ] ① گۈلـلەپ ياشـنـىـغان، راۋاج تاپقان: ئاتام بىلەن تاغلىرىم شەھەرلەردە بولۇپ ئۆتـكەن ئاجايىـپ ھادىـسـىلەر، نەرسە ـ كېرەكـلەر ۋە ئاۋات شەھەرلەر ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولـتۇرۇشـتى. * ـــ ئۇنىڭ ئىسـمى قەمەرۇززامان ئىـكەن. ئۇ، ئادالەتـلىك، قولـى ئوچۇق، مەرد، خەير ـ ئېھسانلىق، سېخىي پادىشاھ بولۇپ، مەملـكىتى تىنـچ ۋە ئاۋات، شەھىرىمۇ گۈزەل! ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بىرى. ② ئادەم كۆپ يىغلىدى، گۈلـخانـدىن چـوغ چېـچىلـدى ياۋلار ھەر يان قېچىلـدى. ئاھۇپەرياد ئىچىدە تـۆمۈر دەرۋازا ئېـچىـلـدى. * يـىـغا، ھەسـرەت يولـى بىلەن، مەقسىتـسىز ھەل بولماس، كېچە ـ كۈندۈز ئىشمە ئاھۇپەرياد بولغاندا.

ئاھـۇپـىـغان يېزىت ← **ئاھ ـ پىغان:** 17 يـىـلـلىق خـۇشال ـ خـۇرام كـۈلـكەم بىلەن ئـاھـۇپىغانـلىق ـ ئۇلۇغ كـىچـىك تىنىشلىرىمغا گۈۋاھ بولغان بۇ كـىچىكـكىنە ناھىـيە تەۋەسـدە مېنىڭ قەدىمىم تەگـمىگەن يېزا ـ مەھەللـلەر يوق دېيەرلىك. * قايسى چاغ بىلمـىدىم، بولغانمـىش شۇنداق ئاجايىـپ بىر ۋەقە، ئەنە شۇ يۈرتـتا. بۇ ئىشتىن ئادەمـلەر چېكىپ ئاھۇپـىـغان، كۆيگەنمىش دىللىرى ئورتىنىپ ئوتتا...

ئاھۇزار يېزىت ← **ئاھ ـ زار:** مەن بۇگۈن بازاردا ئەنـجۇر ساتـمەن، تاپـمەن ھېرىـسـمەن خېرىدارىـمـنى. ئويـلايـمەن بىر چاغـدا ئەنـجۇر ساتالماي، كوچىدا چەككەن مۇڭ، ئاھۇزارىـمـنى. * خازان بولـدى لالە ـ زارىـم، جانـدىن ئۆتـتى ئاھۇزارىـم، قولدىن كەتتى ئىختىيارىم، قالـمىدى تەنده مادارىم.

ئاھۇنادامەت يېزىت ← **ئاھ ـ نادامەت:** نە سەۋەبـتىن چەكـتىك ئاھـۇنادامەت، كىمـدىن چۈشـتى ساڭا ۋەھىمە قـىيامەت، سەن يىغلىساڭ دۇشمەن قـىلار مالامەت، كۆپ يىغلىـما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاھ ـ ۋاھ ئېچىنىشـلىق نالە ـ زار، قايـغۇ ـ ھەسـرەتـنى بىلـدۇرىـدۇ: ئۇ خېلى ئۇزاقـقىچە «ئاھ ـ ۋاھ» دەپ ھەسرەت چېكىپ يۈرەتتى.

ئاۋاپ سۆپ. دىئال. ئالدامچى.

ئاۋات سۆپ [پ] ① گۈلـلەپ ياشـنـىـغان، راۋاج تاپقان: ئاتام بىلەن تاغلىرىم شەھەرلەردە بولۇپ ئۆتـكەن ئاجايىـپ ھادىـسـىلەر، نەرسە ـ كېرەكـلەر ۋە ئاۋات شەھەرلەر ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولـتۇرۇشـتى. * ـــ ئۇنىڭ ئىسـمى قەمەرۇززامان ئىـكەن. ئۇ، ئادالەتـلىك، قولـى ئوچۇق، مەرد، خەير ـ ئېھسانلىق، سېخىي پادىشاھ بولۇپ، مەملـكىتى تىنـچ ۋە ئاۋات، شەھىرىمۇ گۈزەل! ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بىرى. ② ئادەم كۆپ يىغلىدى،

غان؛ ئادەم زېچ ياشايدىغان؛ قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمگەن، قاينىق، قىزىق: داستىخان مېھمان بىلەن ئاۋات (ماقال). * گۈگۈمنىڭ ئالدىدىكى تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشى ئەزەلدىن ئاۋات جاي. ③ بەزى ئىسىم ياكى ئايرىم سۈپەتلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، شەھەر، قىشلاق ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ خاس ئىسىملىرىنى ياسايدۇ: قوشئاۋات. يېڭىئاۋات.... ④ يەر، جاي نامى.

ئاۋاتچىلىق ئى ← **ئاۋاتلىق:** مەن ھۆرمەت يۈزىسىدىن مۇنداق دېدىم: ئايال كىشى ئۆيىنىڭ زىننىتى، چىرىغى. بىر ئائىلىنىڭ ئاۋاتچىلىقى ئايال كىشى بىلەن بولۇر.

ئاۋاتلاشتۇرماق «ئاۋاتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خوتەن دەرياسىنىڭ ئايىغىدىكى «ئېگەرچى» دېگەن كەنتە كەنجى ئوغۇلنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى ئاۋاتلاشتۇرغان جاي بولۇپ، ئېگەرچىلىك ھۈنىرى بۇيۇرتنىڭ نامى بولۇپ ئۆزلىشىپ قالغانمىش. * ... بىرمۇنچە باللار ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئاۋاتلاشتۇرغاندى.

ئاۋاتلاشتۇرۇلماق «ئاۋاتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەھەرلەر ئاۋاتلاشتۇرۇلدى.

ئاۋاتلاشماق پ. بارا ـ بارا ئاۋات بولماق: خەلقى بېيىپ يۇكسىلىپ كۆندە تۆش ـ پەش چاينىغان، ئاۋاتلىشىپ يېزىلار بەخت ئىچىدە يايرىغان... چېچەكلىگەن باھارى، ياشناپ ئارمان كېرىيە. * ھېلىلا جەمجىتلىققا چۆكۈپ قالغان بۇ ئۆي بىردەمدىلا پاراڭچىلارنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرى بىلەن ئاۋاتلىشىپ قالدى.

ئاۋاتلىق «ئاۋات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: * بىزگە كېرەك يېرىمىزنىڭ ئاۋاتلىقى، بىزگە كېرەك خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى.

ئاۋاره سۈپ [پ] ① بىرەر جايدا تىنىم تاپالمىغان: سەرسان ـ سەرگەردان: باقسا‌ڭ مېنىڭدەك دۇنيانىلارغا، ئىسيان چۆلدە ئاۋارىلارغا. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت بىلەن بەند، مەشغۇل، شۇ ئىشقا ئارتۇقچە ئۇرۇنغان: ھازىر ھەر ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن ئاۋاره. * جىلە بولسام بېلەت ئالالماي، ھەر قېتىم ئۇ «ئەتە كەل» دەيدۇ. تولا قاتناپ، نۆۋەتتە تۇرۇپ، ئاۋارىمەن بېلەت تەگمەيدۇ. ③ ئامالسىز، بىچارە: قېينالغان: ۋە يا داچەن دەردىدىن ئاۋارىمۇسەن؟ ياكى ئوغرى، بۇلاڭچى، قاراقچىمۇسەن. ④ ئاجىز، ئورۇق، جۇدەڭگۈ: ئاۋاره قوي. ئاۋاره ئات.

ئاۋاره بولماق ① ئۆزىنى كايىتماق، قېينالماق: مەسىلەمنى ھەل قىلالماي، بىر يىل ئاۋاره بولدۇم. ② بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن بەند، مەشغۇل بولماق؛ ئۆزىنى كايىتماق، قېينالماق: رەھىمجان كۈن بويى ئېتىز ئىشلىرى بىلەن ئاۋاره بولاتتى.

ئاۋاره قىلماق بىراۋنى بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن قېيناپ قويماق؛ كايىتماق: شىياۋمېي «دورا قاينىتىۋىرىمەن دەپ سىزنى بىرمۇنچە ئاۋاره قىلدىم» دېدى. * ئەركىنىڭ ئويلىماي قىلىپ قويغان بۇ قاملاشمىغان ئىشى، ئۇنىڭ ئۆزىنىلا ئەمەس، پۈتۈن ئائىلىسىنى، ساۋاقداشلىرىنى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىنىمۇ ئاۋاره قىلغانىدى.

ئاۋارىچىلىك «ئاۋاره» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ قوي ـ ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ يۈرمەك بىر ئاۋارىچىلىك ـ تە! ــ دەپ سۆزۈمنى بۆلدى ئاۋۇت ئاخۇن. * لاۋجاڭ بۇ سۆزىدىن بىرئاز خىجىل بولغانىدەك: ــ بىز كېلىپ سىلەرگە كۆپ ئاۋارىچىلىك سېلىپ قويدۇق، ــ دېدى ئاستاغىنا.

ئاۋارىز ئى. دىئال. ئارزۇ، ئارمان، تەلەب، پۇخا.

ئاۋارىكەش ئى. ئاۋاره بولغان، ئاۋارىچىلىك تارتقان ئادەم: ھارۋىكەش ــ ئاۋارىكەش (ماقال). * ــ مەن ئاۋارىكەش، ــ دەپتۇ، دېھقان چېچىلىپ، ــ ئاغرىمىغان بېشىمغا ئالتە تاياق.... پادىشاھقا سوۋغات ئېلىپ كەلگەن...

ئاۋارىگەر ئى ← **ئاۋارىكەش:** ياغسا يامغۇر ئۆگزىگە كۆل قويۇپ، تۆشۈك ئېتىپ، قىشتا تار ياغسا بولار ئىدۇق ھەم تولا ئاۋارىگەر.

ئاۋارىگەرچىلىك «ئاۋارىگەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: خوتۇنى: — توۋا، بۇ ئادەمنى! بۇ نېمە قۇرۇق ئاۋارىگەرچىلىك! — دەپ كايىپتۇ. * ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىش ماڭا كۆڭۈلسىز ۋە ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىك ئىدى.

ئاۋاز ئى [پ] ① ماددىلارنىڭ تەۋرىنىشى، نەرسىلەرنىڭ ئۇرۇلۇشىدىن پەيدا بولغان تاۋۇش: سائەتنىڭ ئاۋازى. يامغۇر ئاۋازى. دۇمباق ئاۋازى. * قەيەردىندۇ نەي بىلەن راۋابنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② ئۆپكىدىن چىققان ھاۋانىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ تەۋرىنىشىدىن چىققان تاۋۇش؛ سادا: — ئەي ئوغلۇم، — دېدى ئۇ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، — نېمە سىرىڭ بار، ماڭا ئېيىت. ③ پىكىر-تەلەپ، ناله: ئاممىنىڭ ئاۋازى. * يۈرىكىمگە ئورناشتى يېتىملارنىڭ ئاۋازى! * جاھان ئەھلىنى تاڭ قالدۇرىدىغان مۇزىكىلىرىڭلار، ئۇستىلىقىڭلار بىلەن دەۋر ئاۋازىنى ياڭرىتىڭلار، يېڭى ھاياتنىڭ ئىشقىۋازلىرى! ④ دۆلەت ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئۆتكۈزىدىغان سايلامدىكى سايلىغۇچىنىڭ ئۆز پىكرىنى بايان قىلىش ھوقۇقى ياكى ئۇسۇلى: يوشۇرۇن ئاۋاز. بىر ئاۋازدىن ماقۇللىماق. * كومىتېتنىڭ رەھبىرىي ئورگىنىنى سايلاش ۋاقتىدا لېنىنچىلار كۆپ ئاۋازغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «بولشېۋىكلار» (كۆپ سانلىقلار) دەپ، ئاغمىچىلار ئاز ئاۋازغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «مېنشېۋىكلار» (ئاز سانلىقلار) دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان.

ئاۋاز ئارىلىقى ⟵ **ئىنتېرۋال.**

ئاۋاز ئالماق مېخاينىكىلىق ئۇسۇل، ئېلېكتر تېخنىكىسى ياكى ئېلېكتروماگنىت ئۇسۇلى ئارقىلىق ئاۋازنى كۆچۈرمەك، خاتىرىلىمەك.

ئاۋاز باسقۇچى ⟵ **گامما.**

ئاۋاز بەرمەك ① <كىنو> كىنو ياكى تەرجىمە فىلىم ئىشلەشتە، ئاۋاز ئارتىسلىرى ئۆز ئاۋازىنى شۇ فىلىمدىكى پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگى ياكى ناخشىلىرىغا ماسلاشتۇرۇپ لېنتىغا ئالدۇرماق. ② بىرەر مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا، ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەكلىپكە ياكى سايلامدا بىرەر شەخسنى سايلاش-سايلىماسلىققا ئۆز ئىختىيارىنى بىلدۈرمەك: بۇ تالاش-تارتىش ئاخىر ئاۋاز بېرىش يولى بىلەن يەنى ئۈچ ئاۋازغا قارشى بەش ئاۋاز بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى. * ھەمرا كۆپچىلىكنىڭ ئاۋاز بېرىشى بىلەن دادۇيگە باشلىق بولۇپ سايلانغان.

ئاۋاز بەلگىلىرى <مۇز> مۇزىكا نوتىسىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى، يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بەلگە.

ئاۋاز توسقۇنلۇقى <فىز> يۇقىرى تېزلىكتە ئۇچۇۋاتقان جىسىم (مەسىلەن: ئايروپىلان، راكېتا قاتارلىقلار)نىڭ تېزلىكى ئېشىپ ئاۋاز تېزلىكىگە يېقىنلاشقان چاغدا، شۇ جىسىم ئالدى تەرەپتىكى ھاۋانىڭ تارقىلىپ كېتىشىگە ئۈلگۈرەلمەسلىكىدىن سىقىلىدۇ. زىچلىق، تېمپېراتۇرا توساتتىن ئۆرلەپ، بۇ جىسىمنىڭ ئۇچۇشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ خىل ھادىسە «ئاۋاز توسقۇنلۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاۋاز تۈسى <مۇز> دولقۇن تىپىنىڭ ياكى مۇزىكىلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان ئاۋازلاردىكى خاسلىق.

ئاۋاز تېزلىكى <فىز> تاۋۇش دولقۇنىنىڭ تارقىلىش سۈرئىتى، ئوخشىمىغان ۋاستىلەردە ئاۋاز دولقۇنىنىڭ سۈرئىتى ئوخشىمايدۇ. 15°C ھاۋادا ئاۋاز تېزلىكى ھەر سېكۇنتىغا 34° مېتر بولىدۇ.

ئاۋاز تىپى <مۇز> ⟵ **رىتىم تىپى.**

ئاۋاز چاستوتىسى <فىز> ئادەم قۇلىقى ئاڭلىيالايدىغان دەرىجىدىكى تەۋرىنىش چاستوتىسى. بۇ ئادەتتە 20000—20 گېرتس بولىدۇ.

ئاۋاز دائىرىسى <مۇز> بىرەر ساز ياكى ئادەمنىڭ ئاۋازىدىكى ئەڭ تۆۋەن ئاۋاز

بىلەن ئەكس يۇقىرى ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق.

ئاۋاز دەرىجىسى <مۇز> مۇزىكىدا ئوقۇش ئىسمى (DO، RE، MI، FA، SO، LA، SI) ياكى ئاۋاز ئىسمى (C، D، E، F، G، A، B)غا ئىگە ھەرقانداق بىر ئىسىملىك ئاۋاز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەربىر ئاۋاز دەرىجىسىدە بىرقانچە خىل ئاۋاز ئېگىزلىكى بولۇپ، بۇلار ئۆزگەرمە ئاۋاز بەلگىلىرى بىلەن پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

ئاۋاز رېتى <مۇز> مۇزىكىلىق ئاۋازلار سىستېمىسىدا، ئاۋازلارنىڭ ئېگىز-پەسلىك تەرتىپى بويىچە قاتار تىزىلىپ چىقىشى.

ئاۋاز قوشماق مەلۇم چاقىرىق ياكى تەشەببۇسقا قوشۇلىدىغانلىقىنى، قوللايدىغانلىقىنى، رازى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەك: ھېكمەت ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، خىزمەتتىن چېكىنىپ يېزىغا چىقىۋالغىنى بولمىسا، يارامليق كادىر. * ئۇستام ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغان كۈنلا ئەزەلدىن قىزىل بايراقدار بولۇپ كېلىۋاتقان «50007 — 27» نومۇرلۇق ماشىنىغا مۇسابىقە ئېلان قىلدى. «50007 — 27» نومۇرلۇق ماشىنىنىڭ شوپۇرىمۇ خۇشاللىق بىلەن دەرھال ئاۋاز قوشتى.

ئاۋازغا قويماق بىرەر مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ياكى سايلامدا كۆپچىلىكنىڭ قول كۆتۈرۈشى، ياكى بىلەت ئارقىلىق ئۆز رايىنى بىلدۈرۈشىگە سۇنماق: چۈشتىن كېيىن يىغىن بولىدى. ئايال شۇجى يۇقىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىمزمۇ ياكى ئەسمىتۇللانىڭ پىكرىچە بەيگە ئاتلىرىنى قالدۇرۇپ قويىمزمۇ، دېگەن مەسىلىنى ئاۋازغا قويدى. * يىغىنىنىڭ ئاخىرىدا تالاش-تارتىش قىلىنۋاتقان مەسىلە ئاۋازغا قويۇلدى.

ئاۋاز كىرىشتۇرۇش <كىنو> ئاۋازلىق كىنو ئىشلەشنىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە، كىنو فىلىمىدىكى ھەر خىل ئاۋازلارنى ئۆز رېتى بويىچە بىرلەشتۈرۈش.

ئاۋاز كىرىشتۇرگۈچى <كىنو> كىنو فىلىمىدىكى ھەر خىل ئاۋازلارنى ئۆز رېتى بويىچە بىرلەشتۈرۈش ئىشىنى بېجىرگۈچى شەخس.

ئاۋاز نامى <مۇز> ئېگىزلىكى ئوخشاش بولمىغان ئاۋازلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان نام، ھەربىر ئاۋاز ئۆزىگە مۇناسىپ ھەرپىلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: C، D، E، F، G، A، B لار.

ئاۋاز ئېگىزلىكى <مۇز> ئاۋازلارنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىلىرىنىڭ بىرى، بۇنىڭدا ئاۋاز بەرگۈچ جىسىملارنىڭ ھەربىر سېكۇنت ئىچىدە تەۋرەنگەن قېتىم سانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاۋاز چىقارغۇچى ماددىنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدىكى تەۋرىنىش سانى قانچە كۆپ بولسا، ئۇنىڭدىن چىققان ئاۋازمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ئاۋازى بېسىلماق ① ئۇنى ئۆچمەك، ئاۋاز چىقىرىشتىن توختىتماق: سۆزلەشتىن توختىتماق: ئىككىنچى ماتورلۇق كېمە جەنۇبتىكى قومۇشلۇققا بېرىپ ئوسۇپ قېلىپ، ئاۋازى بېسىلدى. ② كۆچمە. پىكىر-تەلەپلىرى، ئەرز-شىكايەتلىرى تۈگىمەك؛ ئارزۇ-تەلىپىگە قانماق: ئالتە قەۋەتلىك بىنادىن بىر يۇرۇش ئۆي ئېلىۋىدى، ئۇنىڭمۇ ئاۋازى بېسىلىپ قالدى.

ئاۋاز يەتمەك ① ئاۋاز چىقارغاندا، ئاۋازى بەلگىلىك بىر ئېگىزلىك ۋە ئارىلىققا يەتمەك: ساز بەك ئېگىز تەڭشىلىپ كەتكەنىكەن، ئاۋازىم يەتمىدى. ② كۆچمە. پىكىر-تەلەپ، ئەرز-شىكايەتلىرى ياكى ئىنكاسلىرى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا ئۇقتۇرۇلماق، ئاڭلانماق: — رايون، ناھىيىگە دېدىگىلارمۇ؟ — دەپ سورىدى يولۇچى، — بىز كەمبەغەللەرنىڭ ئاۋازى نەگە يەتسۇن، — دېدى يەنە بىر دېھقان.

ئاۋازسىز سۆپ. ئاۋازى يوق؛ گەپ قىلمايدىغان، تاۋۇشسىز: ئاۋازسىز كىنو. ئاۋازسىز تېياتىر. * ئۇنىڭ چىرايى ئاۋازسىز تۆكۈلۈۋاتقان

سۆگەت يوپۇرماقلىرىدەك سارغايغان، بەدىنى بولسا قۇرۇپ قالغان تېرەكستەك، بىر تېرە، بىر ئۈستىخانلا بولۇپ ئورۇقلاپ كەتكەندى.

ئاۋازشۇناس ئى. مەخسۇس ئاۋاز ھەققىدىكى پەننى تەتقىق قىلىدىغان، شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم.

ئاۋازشۇناسلىق ئى. ئاۋازنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، ئىلىم.

ئاۋازلىق سۈپ ① ئاۋازى بار، ئاۋاز چىقىرىدىغان: — ھەي، ئوكا، ماكا قارىغىنا، بۇ يول بىلەن قەيەرگە بارغىلى بولىدۇ، — دەپ سورىدى يوغان ئاۋازلىق بىر كىشى. ② ئاۋازى كۈچلۈك، ئاۋازى چىڭ: دىلەيساخان ئاۋازلىق قىلىپ: — ھەي ئەخمەق، ھەي، بۇلغانغان ئەخمەق! تىللانى تېزەككە ئايرىباش قىلمۇاتقىنىڭنى قارا! — دېدى.

ئاۋاق سۈپ. يادائغۇ، ئورۇق، سەمرىمىگەن: — ھەي ئاۋاق، نېمىشقا قورسىقىم ئېچىپ، ئۇچەيلىرىم تارتىشىپ قالغۇچە كەلمەيسەن؟! — دەپ ۋارقىراپتۇ يولۋاس توشقانغا. * تاشماق ئاۋاق بەستىنى سەل قىمىرلىتىپ قويۇپ گېلىنى قىردى.

ئاۋاقتا ئى. سولاق، تۇرمە، زىندان: قۇل - يېتىمنىڭ ياتقان يېرى، بېتىلىق ئاۋاقتا، قۇل - يېتىمغا ئاش بېرەر ئىكەن سۇنۇق تاۋاقتا.

ئاۋاقلاشتۇرماق «ئاۋاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاۋاقلاشتۇرۇلماق «ئاۋاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋاقلاشماق پ. ئورۇقلىماق، يادىماق؛ جۈدىمەك: ئۇ بەكلا ئاۋاقلىشىپ كېتىپتۇ.

ئاۋام [ئە] ① سۈپ. ئاممىۋى، ئومۇمىي: ئاۋام خەلق. ② ئى. ئاددىي خەلق، ئامما، پۇقرا: ئاۋام جۇملىسىدىن بولغان كىشى، قىلىدىغان ئىشلىرىغا ۋاقىت بەلگىلىمەي، قاچان بولسا شۇ ۋاقىتتا ئىشلەيدۇ. * بەگدە بارى ئاۋامدىمۇ بار.

ئاۋام پالاتا ① بەزى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى ئىككى خىل پالاتا تۈزۈمىگە ئىگە پارلامېنتنىڭ تۆۋەن پالاتاسىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى. ② بىر پالاتالىق تۈزۈم بولغا قويۇلغان دۆلەتلەردىكى پارلامېنتنىڭ نامى.

ئاۋام خەلق كەڭ خەلق، ئومۇمىي خەلق، ئاددىي خەلق: ئەتىسى ئاۋام خەلق ئوبدان «ساۋاق» ئېلىپ، مەدرىسىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەكلىكىنى چوڭقۇر «چۈشىنەتتى». * مۇقامنىڭ كۈيلىرى ئاۋام خەلققە بەك تونۇشلۇق.

ئاۋانتيۇرىزم ئى [ر] ئاسانلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشنى، پايدا ئېلىشنى كۆزلەپ تەۋەككۈلچىلىك بىلەن قىلىنغان ئىش، ھەرىكەت.

ئاۋانس ئى [ر<فران] قەرز: تويغا ئوچ كۈن قالغاندا، ئەكرەم ھەدىسگە تۆت يۈز سوم پۇل ئەكىلىپ بەردى. ئۇ پۇلنى ئاۋانس ئالدىم، دەپ ئېيتتى.

ئاۋانگارت ئى (ر<فران) ① ھەربىي كۈچلەرنىڭ ياكى ھەربىي پاراخوتنىڭ دۈشمەنگە قارشى يۈرۈشتە ئالدىنقى سەپكە بارىدىغان ئىلغار قىسمى. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى سىنىپنىڭ ئالدىنقى سەپتە تۇرغۇچى ئىلغار يېتەكچى قىسمى: ئىشچىلار سىنىپى دۆلەتكە بولغان رەھبەرلىكىنى ئۆزىنىڭ ئاۋانگارت ئەترىتى — جۈگو كومۇنىستىك پارتىيىسى ئارقىلىق ئەملىگە ئاشۇرىدۇ. * ئوقۇتقۇچى ئوقۇتۇشنىڭ بىرىنچى سېپىدە كۆرەش قىلىۋاتقان ئاۋانگارت جەڭچى.

ئاۋانگارتلىق ئى. ئىلغارلىق، يېتەكچىلىك: بۇ قېتىمقى كۆرەشتە ئۇلار ئاۋانگارتلىق رول ئوينىدى.

ئاۋايلاشماق «ئاۋايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋايلىماق پ. ئېھتىيات قىلماق، دىققەت قىلماق، ئايىماق، ئاسرىماق: ئاۋايلىماي ئورۇۋىدىم، ئاغرىماي ئۆلۈپ قالدى (ماقال). * كىرىم كۆك كونۇبرىتنى ئاۋايلاپ يىرتقۇچە يۇرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى.

ئاۋغۇست ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن (پاپالىرىدىن) بىرىنىڭ نامى. ئۇ، ميلادى كالېندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن 8 ـ ئاينى شۇنىڭ نامىدا ئاتىغان. ② ميلادىنىڭ 8 ـ ئېيى.

ئاۋلاق I ئى. دىئال. ئوۋ قىلىنىدىغان، ئوۋ ھايۋانلىرى ياشايدىغان جاي.

ئاۋلاق II <تب> پىسە كېسەللىكى.

ئاۋۇ ئال. سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان نەرسىدىن يىراقراقتىكى شەيئىنى ئىپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ــ ھوي، ــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى دۇيجاڭ. ــ ئاۋۇ كېلىۋاتقان چاقماقجان ئەمەسمۇ؟. * ــ ئاكام نەگە باردىغانلىقىنمۇ دېمەي، پوپكىسىنى ماڭا بېرىپلا ئاۋۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى، ــ دېدى خالىدەم بېشى بىلەن ئاكىسى كەتكەن تەرەپنى ئىشارەت قىلىپ.

ئاۋۇتماق «ئاۋۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: * ئېتىم بىر پەسكە، بىر ئېگىزگە ماڭغاچقا يولنى ئاۋۇتالمىدىم.

ئاۋۇتۇشماق «ئاۋۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋۇتۇلماق «ئاۋۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋۇرماق پ. ئېتىلماق، ئېتىلىپ كەلمەك: يولۋاس ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.

ئاۋۇشقا ئى. دىئال. قېرى بوۋاي، چال.

ئاۋۇغاي سۆپ. دىئال. ئاۋاق، ئورۇق.

ئاۋۇل ئى. كۆچمەنچى چارۋىچىلار ئورۇنلاشقان جاي؛ قىشلاق: بىزنىڭ ئاۋۇلىغا كېلىۋاتقىنىڭلارنى يىراقتىن كۆرۈپ چېپىپ كەلدىم، قېنى ئۆيىگە بارايلى...، ــ دېدى ئۇ. * ئاشۇ كىچىدىكى جەڭ ھەقىقەتەنمۇ غەلىبىلىك بولدى. ئاۋۇلغا چۈشكەن دۈشمەن پۈتۈنلەي يوقىتىلدى.

ئاۋۇلماق پ. دىئال. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك.

ئاۋۇماق پ. كۆپەيمەك، نۇرغۇنلىماق، ئاشماق، ئۇلغايماق: ئۇ ئۇرۇقنى قولدا سېلىۋىدى، ھەم سۈپەتكە دەخلى يەتتى، ھەم خېلى تېز مىدىرلىغان بولسىمۇ ئىش ئاۋۇمىدى. * لېكىن بۇ تىرىشچانلىقلار كارغا كەلمىدى. قىلىنغان نەسىھەتلەر ئاۋۇغانسېرى ئۇ تېخىمۇ كاجلىشىپ كەتتى.

ئاۋۇن سۆپ. كۆپ، جىق، نۇرغۇن: ئۇرۇق يېڭى، ساپ ۋە خاسىيەتلىك بولغاندىلا ئاۋۇن ھوسۇل ئېلىش مۇمكىن.

ئاۋۇنچاق ئى. كۆڭۈلنى تىنجىتىدىغان، بەزلەيدىغان، خاتىرجەم قىلىدىغان، دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن خالاس قىلىدىغان نەرسە: چىقاردىم بىر يەكۈن ئاخىر ئۆمۈر مەنزىلىدىن شۇنداق، ئۆمۈردۇر بىر كۈرەش، ھەرگىز ئەمەس ئۇ بىزگە ئاۋۇنچاق.

ئاۋۇندۇرماق پ «ئاۋۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇلاق سالدىم. بۇ ئاۋاز گايىدا ئاڭلانماي قالاتتى. ماڭا شۇنداق تۇيۇلۇۋاتسا كېرەك، يا بەلكىم، راستىنلا بىرەر ماشىنا كېلىۋاتقاندۇ؟ مەن ئۆز ـ ئۆزەمنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشاتتىم. * گۈلچىمەن بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇۋاتقان قىزلار، پۈتۈن تەسەللى سۆزلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنى ئاۋۇندۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئاۋۇندۇرۇشماق «ئاۋۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋۇندۇرۇلماق «ئاۋۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋۇنماق پ. ئۆزىنى تىنجىتماق، بەزلەمەك، خاتىرجەم بولماق، دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن خالاس بولماق: ئانا قىزىنىڭ تەسەللىسىنىڭ كۈچى بىلەن ئاستا ـ ئاستا ئاۋۇنۇپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

ئاۋۇال رەۋ [ئە] ① باشلىنىش پەيتى، ۋاقتى؛ دەسلەپكى پەيت: ئاۋۇال ـ ئاخىر. ئاۋۇال ئاخشام. ② ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا؛ ئىلگىرى، بۇرۇن: ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئاۋۇال

قانداق بولسا، ھازىرمۇ شۇنداق ئىكەن، ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماپتۇ. ③ **ھەممىدىن ئالدىن، ئالدىن، دەسلەپ:** ئاۋۋال تائام، بەداز كالام (ماقال). * كىرىشتىن ئاۋۋال چىقىشنى ئويلا (ماقال). * مۇزدىن ئۆتسەڭ ئاۋۋال ئۆت، دەز چىققۇچە ئۆتەرسەن. سۇدىن ئۆتسەڭ كېيىن ئۆت، چۆككىنىنى كۆرەرسەن (ماقال).

ئاۋۋال ئاخشام ئاخشامنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پەيتى، ئەمدىلا قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىت: بەزىلەر ئاۋۋال ئاخشامدا ئۇخلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇيقۇسى ئۇزاققا داۋاملىشالمايدۇ. تۈننىڭ كېيىنكى سائەتلىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزىدۇ.

ئاۋۋالقى سۈپ. ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن باشقىسىدىن ئالدىن، ئىلگىرى بولغان، ئىلگىرىكى، ئالدىنقى، بۇرۇنقى: ... زۆھرە شۇ ئان قەبرە ئىچىگە ئۆزىنى ئاتتى. قەبرە يەنە «گۈپ» قىلىپ ئاۋۋالقى ئەسلىگە كەلدى. * جۇڭگو بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ 100 يىلى ئاۋۋالقى 80 يىل ۋە كېيىنكى 20 يىل دەپ ئىككى چوڭ بۆلەككە ئايرىلىدۇ.

ئاۋىئاتسىيە ئى [ر<لات] ① ھاۋادا ئۇچۇش توغرىسىدىكى نەزەرىيە ياكى ئۇچۇش ئىشلىرى: ئاۋىئاتسىيە تېخنىكىسى. ② ئۇچۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئاۋىئاتسىيە مېتېئورولوگىيىسى <مېتېئور> ئەمەلىي مېتېئورولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى ئاۋىئاتسىيىگە مۇناسىۋەتلىك ھاۋا رايى مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاۋىئاتسىيە ھاۋا رايى مەلۇماتى <مېتېئور> ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇش، كۆتۈرۈلۈشى ۋە چۈشۈشىنىڭ بىخەتەرلىكىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھاۋا رايى مەلۇماتى.

ئاۋىئاماتكا ئى [ر] دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ ئايروپىلانلىرى دېڭىزدا ھەرىكەت بازىسى قىلىدىغان چوڭ تىپتىكى ھەربىي پاراخوت. ئۇ دېڭىز قىرغىقىدىن يىراق بولغان جايلاردا جانلىق ئۇرۇش قىلالايدۇ، ۋەزىپىسى ۋە ئېلىپ يۈرگەن ئايروپىلانىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ھۇجۇم قىلغۇچى ۋە سۇ ئاستىغا چۆككۈچى ئاۋىئاماتكا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاۋىي ئى. دىئال. ئابروي، ئىززەت-ھۈرمەت.

ئائىت تىر [ئە] تېگىشلىك، تەئەللۇق، دائىر، مۇناسىۋەتلىك: مارشاللار ئۆزلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىگە ئائىت نەرسىلەر ئۈستىدە سۆزلىشىپ كەتتى. * راستىنى ئېيتقاندا، شۇ تاپتا مېنى ئىككىمىزنىڭ چوڭقۇرراق تونۇشۇشىمىزغا ئائىت پاراڭلار بەكرەك قىزىقتۇرىدۇ.

ئائىلە ئى [ئە] ① ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى نىكاھ ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلغان بىر تەشكىلىي شەكىل يەنى ئەر-خوتۇن ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى ھەم ئەڭ يېقىن تۇغقانلىرىدىن ئىبارەت بىرگە ياشىغۇچى كىشىلەر توپى: شۇ يول بىلەن بۇ ئائىلىنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە كىرىشىپتۇ. ② بىر مەقسەت، بىر مەسلەك بىلەن بىرلەشكەن كۆپ كىشىلەر: جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ چوڭ ئائىلىدە ئەللىك نەچچە مىللەت ياشايدۇ. ③ <بىئول> جانلىقلار سىستېمىسىدىكى تۈزۈلۈش جەھەتتىن بىر-بىرىگە ئوخشاش، كېلىپ چىقىش جەھەتتىن ئۆزئارا يېقىن بولغان ھەمدە بىرنەچچە ئۇرۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان گۇرۇپپا.

ئائىلە باشلىقى ① بىر ئائىلىگە باشچىلىق قىلغۇچى كىشى.

ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى <پەلس> قۇللۇق ياكى فېئوداللىق جەمئىيەتلەردىكى ئائىلىدە ئائىلە باشلىقى ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىغا ئىگە بولغان ئائىلە تۈزۈمى، ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمىدىكى ئائىلىدە ئائىلە باشلىقى ئىقتىسادىي چوڭ ھوقۇقىنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى ئورۇندا

تۇرىدۇ. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر ئۇنىڭغا شەرتسىز بويسۇنىدۇ.

ئائىلە تاپشۇرۇقى <ماتار> ئوقۇغۇچىلارغا دەرس سىرتىدا مۇستەقىل ئىشلەشكە بېرىلگەن تاپشۇرۇق.

ئائىلە تاۋابىئات ← **ئائىلە تەۋە:** ئۇ ھاكمىنىڭ خانىدانىغا كىرىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ئائىلە تاۋابىئاتىنى قىرىپ تاشلىدى، قىزىنى ئولجىغا ئالدى.

ئائىلە تەربىيىسى <ماتار> ئاتا-ئانا ياكى چوڭلارنىڭ ياش-ئۆسمۈرلەرگە بولغان ئائىلىۋى تەلىم-تەربىيىسى: ئوخشاشمىغان جەمئىيەتتە ئوخشاشمىغان ئائىلە تەربىيىسى بولىدۇ. * ئائىلە تەربىيىسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم رول ئويناپىدۇ.

ئائىلە تەۋە ئەر-خوتۇن ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى تۇغقانلىرىدىن شۇ ئائىلىدە ياشىغۇچى كىشىلەر: داۋۇتكام ئائىلە تەۋەلىرىنى كۆچۈرۈپ يولغا چىقتى. * ئۇ ئاساسەن، ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇراتتى.

ئائىلە قۇرماق ← **تۇرمۇش قۇرماق:** ئۇلار ئائىلە قۇرغاندىن كېيىنمۇ بۇ كىنوخانىنى، بۇ پەلەمپەينى ئۇنتۇپ قالمىدى. ھەر قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ مۇھەببەت كەچۈرمىشلىرى ئەسلىرىگە كېلەتتى، بىر-بىرىگە بولغان مېھرى تېخىمۇ ئاشاتتى.

ئائىلىلىك سۈپ. ئائىلىسى، بالا-چاقىسى ۋە رۇزغارى بار، ئۆيلەنگەن ياكى ئەرگە تەگكەن: زومىگەر يۇنۇس 35 ئائىلىلىك دېھقاننىڭ 12 تەگمىلىك سۈيىگە توپ بېشى بولۇۋالغان. * ئۇنىڭدا گۈڭشې رەھبەرلىرى ئۇچۇن سېلىنماقچى بولغان بەش ئائىلىلىك قۇرۇلۇشنىڭ لايىھىسى سىزىلغانىدى.

ئائىلىلىك بولماق ئۆيلەنمەك خوتۇن ئالماق، ياتلىق بولماق، ئەرگە تەگمەك، توي قىلماق: ئائىلىلىك بولۇپ قالغان ئادەم ئەتە-ئاخشىمىدا ھەر يەردە سوكۇلداپ يۈرسە بولمايدۇ.

ئائىلىلىكلەر بىناسى <بىن> ئائىلىلىكلەرنىڭ تۇرۇشى ئۈچۈن لايىھىلىنىپ ياسالغان بىنا.

ئائىلىۋى سۈپ [ئە] ئائىلىگە مەنسۇپ، ئائىلىگە تېگىشلىك: ئائىلىدە بولىدىغان: ئۇ كۈنى ئىشخانىدا خىزمەت ۋە ئائىلىۋى تۇرمۇش توغرۇلۇق سۆزلەر بولدى. * ئۆتكەن يىلى ئائىلىۋى قوشۇمچە كەسپتىن مىڭ يۇەندىن كۆپرەك كىرىم قىلغانلار 300 نەچچە ئائىلىدىن ئاشىدۇ.

ئاي ئى <ئاستر> ① يەر شارىنى ئايلىنىدىغان سەييارە، يۇزى ئوڭغۇل-دوڭغۇل بولۇپ تەكشى ئەمەس، ئۆزى نۇر چىقارمايدۇ، قۇياش نۇرىنى قايتۇرىدۇ. دىئامېتىرى يەر شارى دىئامېترىنىڭ تۆتتىن بىرىگە، تارتىش كۈچى يەر شارى تارتىش كۈچىنىڭ ئالتىدىن بىرىگە توغرا كېلىدۇ: بىركۈنى كىشىلەر ئەپەندىمىدىن: — ئەپەندىم، يېڭى ئاي چىققاندا، كونا ئاي نەگە كېتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ② شەمسىيە يىلنىڭ ئون ئىككىدىن بىرى يەنى ئاي شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش داۋامىدىكى 28، 29، 30 ياكى 31 كۈن ۋاقىت دەۋرى: ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ (ماقال). * ئايدا يېگەن توق بولار، كۈندە يېگەن تاچ بولار (ماقال). * ياغاچچى ئۆيىدە ئىككى ئاي ۋاقتىنى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ئۆتكۈزۈپتۇ. ③ ئايغا ئوخشاش نۇرلۇق: چىرايلىق: تۇرمۇشۇمنى پاي قىلارسەن كەتمىنىم، ئېغزىمنى ماي قىلارسەن كەتمىنىم. ياخشى تۆتۈپ ئاسرىۋالسام كەتمىنىم، يۈزلىرىمنى ئاي قىلارسەن كەتمىنىم ④ ئايالار ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولىدۇ: ئايخان، ئاينۇر، ئايگۈل، گۈزەلئاي، تۇرسۇنئاي.

ئاي جىجە دىئال. ئاي موما.

ئاي ئاخىرى <ئاستر> ① ھىجرىيە قەمەرىيىدە ئاينىڭ تاڭ سەھەردە كۆرۈنگەن

ئورغاقتەك ئاياغلاشقان كۆرۈنۈشى، ياكى يوشۇرۇنۇش ئالدىدىكى پەيتى. ② مىلادىيەدە ھەر ئاينىڭ 28 دىن كېيىنكى كۈنلىرى.

ئاي تۇتۇلۇش <ئاستر> يەر شارى ئۆز ئوربىتىسىدا ئايلىنىپ ئاي بىلەن قۇياش ئارىسىغا كەلگەندە، قۇياش نۇرى توسۇلۇپ قېلىپ، ئاي يۈزىگە چۈشمەي قالىدۇ. نەتىجىدە ئاي يۈزىدە قارا كۆلەڭگە پەيدا بولىدۇ. بۇ ھادىسە ئاي تۇتۇلۇش دېيىلىدۇ.

ئاي تۇغماق يېڭىدىن ئاي چىقماق، ئاي كۆرۈنمەك: ئاۋۋال ئاخشام ئاي تۇغدى، سەھەرلىكتە چولپان قىز. سېنى دەپ يۇرۇيمىز بىز، ئاچ قوينۇڭنى چوكان قىز.

ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس ئىنتايىن چىرايلىق، ئىنتايىن گۈزەل، ناھايىتى قاملاشقان: پادىشاھ ئات چاپتۇرۇپ قارىغۇدەك بولسا، قۇشنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس بىر قىز ھوشسىز ياتقۇدەك. * ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئالدىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس شۇنداق بىر ساھىبجامال پەيدا بولدىكى، ھاماماچام ھەيران قېلىپ، كۆزلىرىنى چوڭ ئاچتى.

ئايدىن ئاي، كۈندىن كۈن ئۆتۈپ خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئۆتۈپ: ئايدىن ئاي، كۈندىن كۈن ئۆتۈپ، ئۇ ئاخىر بۇ خىل تۇرمۇشقىمۇ كۆنۈپ قالدى.

ئاي قاراڭغۇسى ئاي چىقمىغان كېچىلەردىكى ھېچقانداق نەرسىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە بولىدىغان قاراڭغۇ: راسا ئاي قاراڭغۇسى بولغان بىر كېچىدە تۇن تەڭدىن ئۆتكەنىدى، دەرۋازا قاتتىق قېقىلدى. چوڭ قورۇغا قويۇپ بېرىلگەن «بويناق» يوسۇغىنى تىرەجەپ تۇرۇپ غەزەپ بىلەن ئاچچىق قاۋاپ كەتتى.

ئاي كالېندارى <ئاستر> ← **دېھقانلار كالېندارى.**

ئاي كۆرمەك ← **ئادەت كۆرمەك.**

ئاي كۆرۈنمەك ① ئاي چىقماق، ئاي كۆتۈرۈلمەك. ② ئايغا ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل كۆرۈنمەك: ئوغۇل بالا بالاغەتكە يەتكەندە ئانچىكى قىزلارمۇ كۆزىگە ئاي كۆرۈنىدۇ.

ئاي گەردىشى <ئاستر> ئاي نۇرى بۇلۇت قاتلىمىغا چۈشكەندە كۆرۈنىدىغان ئاي چۆرىسىدىكى رەڭلىك نۇر ھالقىسى.

ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار ھېچقانداق نەرسىنىڭ مۇكەممەل بولمايدىغانلىقىنى، جۈملىدىن خاتالىق كەمچىلىكسىز ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاي يۈزلۈك چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان؛ ئايغا ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل: شاھزادە مالاي خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ شۇنداق قارىسا، باشتىكى ئۆزىنىڭ ئاي يۈزلۈك، ئالتۇن كوكۇللىق پەرى خوتۇنى ئولتۇرغانىكەن.

ئايا ئىم [پ] يېزىت ← **ھەي:** ئايا دوستلار، بىر سۆزۈم بار قۇلاق سېلىڭ، ۋەتەن مېھرى جاندىن ئەزىز بىلدىڭىزمۇ؟

ئاياز ئى [پ] **قەھرىتان قىش پەسلى، قىش:** ئاقتى ئەگىز، كەلدى كۆكلەم، كەتتى ئاياز، تۇرنىلارمۇ توي تارتىشىپ قىلدى پەرۋاز. * دەل-دەرەخنىڭ پىرىمۇدۇر قارىغاي؟ ئاياز كەلسە ياز ئەڭلىنى سالماسكەن، لازىملىق ئۇ ئىمارەتكە ئىشلەتسە، چىدامليقى ئۇنىڭ گويا ئالماسكەن.

ئاياشماق «ئايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مېنى خېلى ئاياشتى، بولمىسا شۇ كۈنلا كۆرگۈلۈكسىز كۆرەتتىم.

ئاياغ ئى ① ئادەم، ھايۋان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ تايىنىپ تۇرۇشى، يۈرۈشى ياكى ئۆمىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى؛ پۇت: ئاياغ يۇگۇرۈكى ئاشقا، ئېغىز يۇگۇرۈكى باشقا (ماقال). * دوست باشقا قارايدۇ، دۈشمەن ئاياغقا (ماقال).

* ياخشىنىڭ ئايىغىدا قۇرت ئۆلمەس (ماقال).
② كۆن، خۇرۇم قاتارلىق رەختلەردىن پۇتقا كىيىش ئۈچۈن تىكىلگەن ئۆتۈك، توپلەي، كەشكە ئوخشاش ئاياغ كىيىمى: — پۇتۇڭ مۇزلىمىدىمۇ؟ قېنى، بۇ يەرگە قول قويۇۋات، — دەيتتى بوغالتىر دېھقان بالىسىنىڭ پۇتىغا ئاياغ كىيگۈزۈۋېتىپ. * ئىشىم ھەل بولغۇچە ئايىغىمنىڭ چەمى تېشىلىپ كەتكۈدەك بولدى. ③ يەنە بىر تەرىپى، يەنە بىر بېشى: كارىۋاتنىڭ ئايىغى. مەھەللىنىڭ ئايىغى. * شۇ كۈنى كەچقۇرۇن نامان ئاياغ مەھەللىدىكى يالغۇز مەسچىتنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مەسچىت سۇپىسىدا تەلپىكىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، تەسۋى تارتىپ ئولتۇرغان سۇلايمان تۈلكىنى كۆرۈپ قالدى. ④ ئاخىر، داۋام: ئۇ شۇنداق زېرەك ئىدىكى، گەپنىڭ بېشى چىقىپ بولغۇچە، ئايىغىنى بىلىپ بولاتتى. * قۇربان ئەنە شۇنداق ئايىغى ئۈزۈلمەس خىياللار بىلەن شىپاخانىغا كەلدى.

ئاياغ ئاستى بولماق باشقىلار تەرىپىدىن خارلانماق؛ دەپسەندە قىلىنماق؛ ھۈرمەت ۋە ئىززىتى يوقالماق: شاھانە كەش ئاستىدا ئاياغ ئاستى بولغان بىرمۇنچە ئۇقۇمۇشلۇق جانابلارمۇ تەجرىبىلىك بولۇپ قالدۇق، دەپ ئاللىقاچان بار كۈچى بىلەن چۇقان كۆتۈردى.

ئاياغ ئاستى قىلماق باشقىلارنى زورلۇق كۈچ ئىشلىتىپ خارلىماق، زىيانكەشلىك قىلماق، دەپسەندە قىلماق: بەگ ئۆز ھاياتىدا ناھايىتى كۆپ قىز-چوكانلارنى ئاياغ ئاستى قىلدى. * دۆلەت قانۇنىدا كىشىلەرنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى ئاياغ ئاستى قىلىدىغان بۇنداق ئىشلارغا يول قويۇلمايدۇ.

ئاياغ باسماق ① دەسسىمەك، دەسسەپ ئۆرە تۇرماق: ئاياغ بېسىپ تۇرغۇدەك يەر يوق. ② قەدەم تەشرىپ قىلماق؛ ماڭماق، بارماق؛ باردى-كەلدى قىلماق: ئىنسان ئاياغ باسمىغان يەر. * شىر مۇھەممەت بۇ ئۆيگە قۇربان ئاقساقالنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈنلا ئانچە-مۇنچە كىرىپ قالمىسا، ئادەتتە ئاياغ باسمايتتى. * ئۆمەر باي: — سىلىدەك ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ بوسۇغىمىزغا ئاياغ بېسىشىنىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن ئەڭ زور بەخت! ئەڭ زور شەرەپ! — دېدى.

ئاياغ جازىسى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئىككى يان تەرەپتىكى جازىسى.

ئاياغ چاقى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئايىغىغا بېكىتىلگەن تاسمىلىق چاق.

ئاياغ سالماق خامان تېپىۋاتقان ئۇلاغ ياكى تراكتورنىڭ ئايىغىغا زىرائەت ئۆنچىلىرىنى يېيىپ قويماق: — بۇ نېمە؟ — ئېلى چېچىلىپ ياتقان كىچىككىنە بىر سىقىم ئۆنچىنى قولىغا ئېلىپ سىلكىدى. — سېنى بىز ئېتىزغا ئاياغ سېلىشقا ئەكەلدۇقمۇ - ھە؟

ئاياغ سۇ <سۇ> ① سۇ ئامبىرى، كۆل، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، تۈگمەن قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرىدىن ئېقىپ تۆۋەن تەرەپكە (ئاياغقا) ئۆتكەن سۇ. ② شال قاتارلىق زىرائەتلەرنى سۇغىرىپ، ئېتىزنىڭ ئايىغىدىن چىقىرىۋېتىلگەن سۇ. ③ تۇپراقنىڭ شورىنى ئۆزى بىلەن ئېقىتىپ زەيكەش ئارقىلىق چىقىپ كىتىدىغان سۇ. ④ زىرائەتنىڭ ئاخىرقى قېتىملىق سۈيى.

ئاياغ كىيىم ئۆتۈك، توپلەي، كەش قاتارلىق ئاياغقا كىيىدىغان كىيىملەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئايىغى-ئايىغىغا تەگمەي ⟵ پۇتى-پۇتىغا تەگمەي.

ئايىغى چىقماق ① يول مېڭىشنى ئۆگىنىۋالماق، ماڭالايدىغان بولماق: كۈن، ئايلارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ مۇھەممەتجانمۇ چوڭ بولۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئايىغى چىقىپ، مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر بالىلىرى بىلەن بىللە قۇم بارخانلىرىغا يامىشىپ چىقىپ، سىيرىلىپ ئويناشقا كىرىشتى. ② نەتىجىسى چىقماق، خۇلاسىلانماق؛

ئاخىرلاشماق، تۈگىمەك: تاشۋاي: — بۇ ئىشنىڭ ئايىغى چىقىشقا زادى كۆزۈم يەتمەيدۇ، شۇڭا يېپىقلىق تاۋاقنىڭ يېپىقلىق تۇرغىنى تۇزۇك...، — دېدى. * ئاخىر مولازىمدىن ئايغى چىقماي-دىغان بۇ خىياللارنى ھەمراھلىرى بىلەن سۆز-لىشىكە كىرىشتى.

ئايغى چىقىپ قالماق ① ھەرىكىتى، يول مېڭىشى كۆپەيمەك: مەمەتنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئايغى چىقىپ، ئۆيدە ئولتۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. ② ياماق يولغا ماڭماق، ئەخلا-قىي جەھەتتىن بۇزۇلۇشقا باشلىماق (ئايالالار ھەققىدە): ئايخاننىڭ يېقىندىن بېرى سەل ئايغى چىقىپ قالغاندەك قىلامدۇ نېمە؟

ئايغىدا ئۆلمەك ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتتىدە بولماق، بىر ئورۇندا سادىق خىزمەت قىلماق: ئانام بولسا كۆرسەمەن، دادام بولسا كۆرسەمەن. ئانام بىلەن دادامنىڭ ئايىغىدا ئۆلسەمەن.

ئايغىدىن شامال ئۆتۈپ تۇرماق ئۆلمەي ھايات تۇرماق؛ ئىشقىلىپ تىرىك يۈرمەك: — ياخشى بالام، ياخشى، ئىشقىلىپ ئايىغىمدىن شامال ئۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئانا ئارانلا. * ئۇ كۆچىلۈك، يوغان ئالقىنى بىلەن دولامغا شاپىلاقلاپ قويۇپ: — مانا، ئايىغىمزدىن شامال ئۆتۈپلا تۇرسا، ھامان بىركۈنى كۆرۈشىدىكەنمىز — ھە، — دېدى.

ئايغىغا باش قويماق پاناھ، نەجاتلىق تىلىمەك، يالۇرماق، يېلىنماق: گورىيۇ بوۋاي: — قىزىمنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ سۆيۈ-مەن، دېگەن ئەمەسمىدى ئۇ؟ ھەم، ئەگەر قىزىمنى «تاك» قىلىپ چېكىدىغان بولسا، جېنىنى ئالمەن ئۇنىڭ. — دېدى غەزەپ بىلەن.

ئايىغىغا باش ئۇرماق ← ئايغىغا باش قويماق: — بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى ئۇ شاھنىڭ ئايغىغا باش ئۇرۇپ.

ئايغىغا سەجدە قىلماق ← ئايغىغا باش قويماق: — سەن قاچانغىچە ئۇنىڭ ئايىغىغا سەجدە قىلىسەن؟ — دېدى ئۇ غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ

ئايغىغا يېقىلماق ← ئايغىغا باش قويماق: ئۇلار ھەرقانچە بىز بالىلىرىڭىز بولىمىز، دېيىشىپ بوۋاينىڭ ئايغىغا يېقىلغان بولسىمۇ، بوۋاي ئىشەن-مەپتۇ. * شۇ ئەسنادا گراف ئاغىچا خېنىم ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، ئاتىسىنىڭ ئايىغىغا يېقىلدى: — مېنى كەچۈرۈڭ!

ئايغى قويۇلۇپ قالماق ئايغى ئىتتىك-لەپ، يولى كۆپەيمەي قالماق: ئايخان: — يېقىندىن بېرى تاشماقنىڭ ئايىغى قويۇلۇپ قالدى، ھە دېسلا دادام بىلەن كۆسۈرلىشىدۇ، — دېدى.

ئايغى قۇرغاق بارغان يېرىدە پىشكەللىك كەلتۈرىدىغان؛ پالاكەت، بەختسىزلىك پەيدا قىلىدىغان؛ ئايغى ياراشمايدىغان، ئالدى جۇت: پادىشاھنىڭ ئايىغى قۇرغاق بىر قىزى بار، ئۇنى ھەر قېتىمدا قىرىق كېچە-كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ ياتلىق قىلىدۇ. قىرىقىنچى كۈنى ئاخشامدا قىزنىڭ قېشىدا ساپمۇساق قالغان يىگىت قىرىق بىرىنچى كۈنى سەھەردە يەرلىكىدە ياتىدۇ.

ئايغىنى يىغىشتۇرماق مەلۇم بىر ئىشنى خۇلاسىلىماق، توختاتماق، تاماملىماق: بولدى كەچ كىرىپ كەتتى، ئىشنىڭ ئايىغىنى يىغىشتۇرايلى.

ئايغى ئۇزۇلمەك توختىماق، تۈگىمەك: — شۇنىسى، — دېدى ئۇ، — مەھكىمىلەردىكى ھۆكۈمەت ئىشلىرىنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيۋېتىپتۇ. * مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلدى. * سەئىدىنىڭ ئۆيىگە ھەر ساھە كىشىلىرى ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ-كېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ شەخسىي نامىغا كېلىدىغان مەكتۇپلارنىڭ سانىمۇ جىق ئىدى.

ئايغى ئېغىر ئىش خۇش ياقمايدىغان، ئىش قىلىسىمۇ بەك ئالدىرىماي قىلىدىغان؛ ھورۇن: ئايغى ئېغىر ئادەم.

ئايغى ئىتتىك ← ئايغى يېنىك: ئۇ ئايغى ئىتتىك، يېزىق-ھېسابات ئىشلىرىغا ئۇستا بولغان-لىقتىن، تۆرە ئۇنى ئۆز ئائىلىسىنىڭ غوجىدارى قىلىپ قويغانىدى.

ئايىغى ياراشماق ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەك: بەزى مۇنەججىم كىشىلەرمۇ: يېڭىدىن كېلىدىغان ئامبال ئىنساپلىق ئادەم بولۇشى ئېھتىمال، خۇدا خالىسا، ئۇنىڭ ئايىغى يارىشىپ، يۇرتىمىز ئاۋات، پۇقرالار ئامان ـ ئېسەن بولۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس دېيىشىپ مۇڭدىشاتتى.

ئايىغى يېنىك ئىشنى تېز قىلىدىغان، ئىشتىن قاچمايدىغان، تېتىك: سۇلايمان ئايىغى يېنىك بىرقانچە يىگىتنى ھارۋا ۋە دوختۇر تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى.

ئاياغلاپ رەۋ. ئاياغ بىلەن: ـــ قاراڭ، غازلار ئىككى ئاياغلاپ قېچىۋاتىدۇغۇ، سىز نېمىشقا يالغان گەپ قىلىسىز؟ ـــ دەپتۇ پادىشاھ ئەپەندىمگە.

ئاياغلاشتۇرماق «ئاياغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوكتور چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلاپ، خېلى ئاۋارە بولۇپ تەييارلىغان قورسىقىدىكى گېپىنى ئاياغلاشتۇردى. * جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئابلىكىم ئۆزىنىڭ خادىملىرى بىلەن زۆرۈر بولغان تەكشۈرۈشنى ئاياغلاشتۇردى.

ئاياغلاشتۇرۇلماق «ئاياغلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۆلىتىمىزدە خەلق سوت مەھكىمىلىرى گەرچە تۆت دەرىجىلىك بولسىمۇ، لېكىن بىر ئەنزە پەقەت ئىككىنچى دەرىجىلىك سوت بىلەنلا ئاياغلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاياغلاشماق پ. ئاخىرلاشماق، تاماملانماق، توختىماق، تۈگىمەك: ـــ ئاخىرى ناخشىچى، سازەندىلەر قىزىرىپ، تەرلەپ ـ پىشىپ ھارغاندا، بەزمە ئاياغلاشتى. * ناخشا ئاياغلاشقاندا قۇربان قىلىچ يەنە ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

ئاياغلىق سۇپ. ئايىغى بار، ئايىغى بولغان: ئۇزۇن ئاياغلىق نېمىس ئەسكىرى ۋاگوندىن ۋاگونغا يۈگۈرەيتتى.

ئاياق ئى [پ] ① ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان، يايپاڭ تەخسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان چوڭ قاچا: كۆپ ئۆتمەي بىز يىغىلغان زالغا 40 ياشلاردىكى بىر دېھقان پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قولىدا دەز كەتكەن بىر قاپاق، يېرىقلىرى چەمبەرلەنگەن قوپال ئاياق ۋە باشقا ئەسكى ـ تۈسكىلەر بار ئىدى. ② تارىختا جام، پىيالە، قەدەھ قاتارلىقلارمۇ بۇ نام بىلەن ئاتالغان: مەختۇمسۇلا ئۆز قولى بىلەن ئاياقلارغا سۈت ھارىقىنى تولدۇرۇپ كېنىزەك، نەۋكەرلەرگە بىر ـ بىرلەپ سۇنۇپ، بىردەمدە ھەممىسىنى مەست قىلىۋېتىپتۇ. * يول دېسەم يول بېرەمدىلا يارىم باغقا، سۇ دېسەم سۇ بېرەمدىلا چىنە، ئاياقتا.

ئايال (ئايالى) ئى [ئە] ① خوتۇن ـ قىزلارنىڭ ئومۇمىي نامى، خوتۇن كىشى: ئاياللار بايرىمى، ئاياللار بۆلۈمى، ئاياللار كېسىلى. * ـــ قىزىم، سەن بىلەن ياتقان ئايال كىشى كىم بولىدۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ مەلىكىدىن. ② ئېرى بار خوتۇن، رەپىقە: (ئۆز ئېرىگە نىسبەتەن) ـــ ھەي مەخلۇق، قانداق يۈزۈڭ بىلەن مېنىڭ ئېرىم ئۈستىدە گەپ قىلىۋاتىسەن، ـــ دەپتۇ كەمەك ھەييارنىڭ ئايالى.

ئايالچە سۈپ ① ئايال كىشىگە خاس، ئايال كىشىگە ئاتالغان، ئاياللارغا مۇناسىپ: ئايالچە كۆڭلەك. ئايالچە سائەت. ② ئايال كىشىگە ئوخشاش، ئايال كىشى شەكلىدە: ئايالچە سۆزلىمەك، ئايالچە ياسانماق.

ئاياللار بۆلۈمى <تىب> ئاياللار داۋالىنىدىغان، ئاياللار كېسەل كۆرسىتىدىغان بۆلۈم.

ئاياللار تاۋۇش قىسمى <مۇز> ناخشىدا ئاياللارنىڭ ئورۇنلايدىغان قىسمى. ئادەتتە ئۇ ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز، ئايالچە ئوتتۇرا ئاۋاز ۋە ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئاياللار تۆۋەن ئاۋازى <مۇز> تاۋۇش بۆلۈنمىلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ ئاۋاز رادىئوسى F دىن F2 گىچە جەمئىي 15 گرادۇس بولىدۇ.

ئاياللار ئوتتۇرا ئاۋازى <مۇز> ناخشىدىكى ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋاز. ئۇنىڭ ئاۋاز

دائىرىسى A دىن 2 A گىچە (كىچىك ھەرپ-لىك IA دىن كىچىك ھەرپلىك 2 — گۇرۇپ-پىدىكى A/گىچە) ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كەڭرەك بولىدۇ. بۇنىڭغا نوتىدا يۇقىرى ئاۋاز ئاچقۇچى ئىشلىتىلىدۇ، ئومۇمىي خورلاردا «ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئايالالار يۇقىرى ئاۋازى <مۇز> ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاۋاز پەردىسى 1 C دىن 3 C گىچە (كىچىك ھەرپلىك 1 — گۇرۇپپىدىن كىچىك ھەرپلىك 3 — گۇرۇپ-پىغىچە) بولىدۇ.

ئايالىق سۈپ ① ئايالى بار، خوتۇن ئالغان. ② سۈپ. ئايال كىشىگە خاس، ئايال كىشىدە بولىدىغان: ئۇ ئۆزىنىڭ ئايالىق تەبىئىتى بويىچە، مېھماننىڭ چىرايى تۇتۇق بولسىمۇ، لېكىن يۇرىكىدىكى مەلۇم بىر خىل كۈچلۈك ھەم مۇرەككەپ دەردىنى قەيسەرلىك بىلەن بېسىۋاتقانلىقىنى چېچەنلىك بىلەن بايقىدى. * ئۇنى شۇ تاپتا ئايالىق ۋىجدانى ئەيىبلىمەكتە ئىدى.

ئايالماق «ئايىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايالغان جان كۆيگۈچى پىراق ئوتنىغا ئوخشايدۇ.

ئايان سۈپ [ئە] ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان، روشەن، مەلۇم، ئېنىق: يېڭىيەرنىڭ تارىخى تۆمۈر بوۋامغا بەش قولىدەك ئايان ئىدى. * ئوقۇتقۇچى قوبۇل قىلىشتا كادىرلار ئىشىغا مەسئۇل بولغان ئابلىكىمنىڭ قولىدا ھوقۇقنىڭ چوڭ بېشى بارلىقى ھەممە كىشىگە ئايان، ئەلۋەتتە.

ئايان بولماق ① كۆرۈنمەك، پەيدا بولماق، نامايان بولماق: ئاپتوموبىل ئاخىرقى داۋانىدىن ئۆتۈپ ئوڭغا بۇرۇلۇش بىلەن كۆز ئالدىمىزدا «كۆموش بۇلاق»نىڭ مەنزىرىسى ئايان بولدى. * قىز ئەنە شۇ كۈنلەردە ئۇشتۇمتۇت چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاپئاق ساقالىق بىر كىشى ئايان بولۇپ، قىزغا: — ئالدىراپ كەتمە، سېنىڭ نىگارىڭ يىراق شەھەردە، ئۇ بات يېقىندا يېنىڭدا بولىدۇ، — دەپتۇ. ② ئاشكارا بولماق، ئېنىقلانماق، بىلىنمەك: خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلىغان كىشىنىڭ سىرى ئېچىلىپ، ئىش ئايان بولدى. * ئايال دوختۇر: — ئەتە كېچىچە مېنى كۈتۈڭلار، مەن بارغاندىن كېيىن ھەممە ئەھۋال ئايان بولىدۇ، — دەپ ئاددىيلا جاۋاب بەردى.

ئايان قىلماق ① پەيدا قىلماق، نامايان قىلماق، كۆرسەتمەك: ئاشۇ ئاي چېھرى ئايان قىلدى ناراتنىڭ ھۆسنىنى، بىپايان يايلاقتا خۇش سەيلىدە بولدۇم مەن گويا. * قوللاردىكى يېڭىمىز، ياسار چىمەن باغلارنى، ئايان قىلىپ چېچەكتىن، بۇ بەختيار چاغلارنى. ② ئاشكارا قىلماق، ئېنىقلىماق، بىلدۈرمەك: سىرلىرىمىزنى تۆكۈپ ئېچ — باغرىمىزنى بىر — بىرىمىزگە ئايان قىلغان چېغىمىزدا سىزنىڭ قەلبىڭىزنىڭ ئاجايىپ گۈزەللىكى ئېپادىلەنگەنىدى. * زېرەك مېھرىنىڭ ئەھۋالنى، باشتىن كەچۈرگەنلىرىنى ئايان قىلىپتۇ.

ئايانچ سۈپ. كىشىنىڭ رەھىمسىزنى كەلتۈرىدىغان، ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنىشلىق: قېرى ماختانغانىدەك ئۇنىڭغا قارىدى. خىيالى باشقا نەرسىلەرگە بېرىلىپ كەتكەن ياش ئەسكەرنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭغا ئايانچ كۆرۈنىدى. * تۇتى بىلەتتى قوي بېچارىنىڭ ئايانچ ھالىنى يىرتقۇچ دەستىدىن. ھەربىر مىنۇتى ئۆتكەن ئۇنىڭ، خەتەر ئىچىدە بۇرە قەستىدىن.

ئايانچلىق سۈپ. ئېچىنىشلىق بىلەن، ئېچىنىشلىق ھالدا: رۇقىيەمنىڭ ئاۋازى تىترەپ، كۆزلىرى ئايانچلىق چاقنايتتى. * بالا دېھقان ئايانچلىق ئىڭرىدى. باغرى يۇمشاق ئانا ئېسىنى يىغىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلىدى.

ئايانماق ① «ئايىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دادام — ھەركىم بىرەر ئىشقا چىن كۆڭلىدىن ئىشتياق باغلىسا، شۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھېچ ئايانماي تەر ئاققۇزۇپ ئەجىر قىلسا، ھەم ئۆزۈن يىل بوشاشماي قەتئىي داۋاملاشتۇرسا، ئۆز تىلىكىگە چوقۇم يېتەلەيدۇ، — دەيدۇ. * تۇغلۇقنىڭ ھۆسەن شاھنىڭ سوئاللىرىغا جاۋابەن ئەينەكتە كۆرگەنلىرىنى ئايانماي سۆز-

لىشى ئەنە شۇ قارارغا كەلگەنلىكىدىن بولغانىكەن.

ئايەت ئى [ئە] <دىن> قۇرئاندا توختاپ ئوقۇلىدىغان بىر ۋە بىرقانچە جۈملىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۆلەك: باقى قويچى گۈلسۈمخانىڭ باش تەرىپىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغا ئارىلاش ئايەت ئوقۇماقتا. * ئىشان ئۆرە تۇرۇپ نۇرغۇن ئايەتلەرنى ئوقۇپ، ئۇزۇن دۇئا قىلدى.

ئايەتچىلاپ رەۋ. ئايەت ئوقۇغانغا ئوخشىتىپ، ئايەت ئوقۇغانغا ئوخشاش: خەتتىنى نۇرۇزان ئوقۇدى بەك تەستىمۇ، ھۆل بولۇپ كەتتى ۋاراقىنىڭ ئۈستىمۇ. قالغىنىدا داڭ قىپتىپ ئۇ گاڭگىراپ، قىلدى شۇ سۆزنى بوۋاي ئايەتچىلاپ.

ئايەم ئى [ئە] ① بارات ئىبىنىڭ ئون بەشىدىكى تۇنەيدىغان كۈن، تۇنەك كېچىسى. ② ھېيت كۈنى، ھېيت: ئايەملىرى مۇبارەك بولسۇن! * ئۇ مۇشۇ ئايەم كۈنلەردە ئۆز يېزىسىنى، يېزىدا ئۆتكۈزگەن ھېيتلىرىنى سېغىنىپ خىيالغا چۆكتى.

ئايەملىك سۈپ. ئايەم ئۇچۇن تەييارلانغان؛ ئايەم ئۇچۇن ئاتالغان: ئۇكامۇ ئايەملىك كىيىملىرىنى كىيىپ تەييار بولدى.

ئايەملىمەك پ. ئايەم كۈنى ئايەمنى مۇبارەكلەپ كەلمەك ياكى بارماق: بۈگۈن ھارپا، ئەتە ھېيت، مەن جىقلا ساڭزا سالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم ئايەملەپ بىر دەستە ساڭزا ئېلىپ كېلىپتۇ.

ئايپاك سۈپ. تاقىر، ھېچ نەرسە ئۇنمىگەن، پارقىراپ تۇرىدىغان.

ئايپاك باش ← **ئايدىك باش**: ــ ياشلا تۇرۇپ ئايپاك باش بولۇپ كېتىپسەنغۇ، ــ دەيدى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ.

ئايپالتا ئى [ئاي+پالتا] تېغى ئاي شەكلىدە قايرىلىپ ياسالغان پالتا: ئۇ قوش ئايپالتىسىنى كۆتۈرۈپ سەپىنىڭ ئالدىغا چىقتى. * ئەزىز ئايپالتىسىنى بېلىگە قىستۇرۇپ چاققانلىق بىلەن دەرەخكە ياماشتى.

ئايدالا (ئايدالاسى) ئى [ئا+دالا] چەكسىز كەتكەن يەر، كەڭ دالا: دەل شۇ چاغدا، كېۋەزلىكنىڭ ئايمغىدىكى چەكسىز ئايدالادىن ــ ئاسمىنىدا قۇش قانىتى، توپىسىدا ئەر تاپىنى كۆيمىدىغان چاڭقاق بوزلۇق ئىچىدىن ناتونۇش بىر يىگىت چىقىپ كەلدى.

ئايدا-يىلدا ئۇزاق ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ بىرەر قېتىم: ئاندا-ساندا، بىرە-بىرە، ناگاھان-ناگاندا: ئەمدىلىكتە، ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ پۈتۈن تىرىكچىلىكى قىزى چەت ئەلدىن ئايدا-يىلدا ئەۋەتىدىغان خالتىغلا قاراشلىق بولۇپ قالدى. * ئالمىخاننىڭ ئېرىقى ئايدا-يىلدا بۇزۇلۇر. ئالمىخاندىن سوراڭلار، ئۇزى قاچان توزۇلۇر.

ئايدەك سۈپ. ئايغا ئوخشاش نۇرلۇق، چىرايلىق، گۈزەل: قەلەمدەك قاشلىرىڭ، ئايدەك جامالىڭ، مېنى ئوتقا سېلىپ نەدۇر خىيالىڭ. * شاخ-شاخى بولغان بىلەن، مېۋىسىز بولسا بىكار. ئايدەك يۈزى بولغان بىلەن ئەقلى بولمىسا بىكار.

ئايدىك سۈپ ① ئاي چىقىپ ھەممە ياق ئاي نۇرى بىلەن يورۇغان، يورۇق: ئايدىك كېچە. * ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىك، ئون بەشى قاراڭغۇ (ماقال). ② كۆچمە. ئېنىق كۆرۈنۈپ، بىلىنىپ تۇرغان؛ روشەن، چۈشىنىشلىك: ھەممە نەرسە ئايدىك بولدى، بۇنداق بىشىم خوتۇنغا نېمە دېگىلى بولىدۇ؟

ئايدىك باش بېشىدا چېچى قالمىغان، ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كەتكەن، تاقىر باش، ئايپاك باش.

ئايدىڭدا قېتىق ئىچىشمىگەن بىر مەقسەتتە بىرەر ئىشنى بىلە قىلمىغان، مۇناسىۋىتى يوق: بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشۇپ باقمىغان، تونۇشمايدىغان، بىلىشمەيدىغان: بىز ئۇنىڭ بىلەن ئايدىڭدا قېتىق ئىچىشمىگەن.

ئايدىڭلاشتۇرماق «ئايدىڭلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆڭلىدىن بۇ ئىشنى جەزمەن ئېنىقلاپ ئايدىڭلاشتۇرۇش

كېرەك، دېگەننى ئۆتكۈزدى. * رەتلىك، قەيسەر ئىراددىلىك كىشى بىر كۈن تۈگىگەندىن كېيىن، يەنە شۇ كۈندىكى ئەھۋاللارنى تەھلىل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى قانداق قىلىپ ئەقىلغە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەكلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ.

ئايدىڭلاشتۇرۇلماق «ئايدىڭلاشتۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ شېئىرلارنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن سۆزلىرىدە گەرچە مەلۇم ئوخشىماسلىقلار كۆرۈلگەن بولسىمۇ، شېئىرلارنىڭ قەدىمكى تۈركي تىلىدا يېزىلغانلىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلغان.

ئايدىڭلاشماق پ. ئېنىق، روشەن، چۈشىنەرلىك بولماق، ئاشكارىلانماق، ئېنىقلانماق، يېشىلمەك: ئۇلارنىڭ ناھىيىدىكى بىر ئەنزە بىلەن بولغان مۇرەككەپ مۇناسىۋىتىمۇ ئايدىڭلاشتى. * جۇي خۇيىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن مەسىلە پۈتۈنلەي ئايدىڭلىشىپ، ئىزاھلاپ ئولتۇرۇشقىمۇ ھاجەت قالمىدى.

ئايدىڭلىق ئى ① ئايدىڭ بولغان ھالەت. ② ئاي چىقىپ ئاي نۇرى بىلەن يورۇتۇلغان ئورۇن، جاي: ئايدىڭلىقتا ئىككى ئادەم ئۇنتىنسز ئولتۇرۇشاتتى.

ئايروپىلان ئى [ر<گرېك+فران] ماتور، قانات ۋە تەنەدىن تەركىب تاپقان، ھاۋادا قاتنايدىغان قاتناش ۋاسىتىسى. ئۇنىڭ خىلىرى ئىنتايىن كۆپ بولىدۇ. ئۇ ھەربىي ئىشلار، يېزا ئىگىلىكى، كان مەھسۇلاتلىرى، ئالاقە ۋە تەكشۈرۈش-قىدىرىش ئىشلىرىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ: ئايروپىلان ئۇرۇمچىدىن قەشقەرگە كۈنىدە بىر قېتىم قاتنايدۇ. * مەن ئايروپىلان ئىچىدە يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ چوڭقۇر خىيالغا كەتتىم.

ئايروپىلان خېتى مەخسۇس ئايروپىلان ئارقىلىق توشۇلىدىغان خەت-چەكىلەر.

ئايروپىلانسازلىق ئى. ئايروپىلان ياساش سانائىتى.

ئايرودروم ئى [ر] ئايروپىلاننىڭ تۇرۇشى، ئۇچۇشى ۋە قونۇشى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان شارائىتقا ئىگە كەڭ مەيدان: بىز ئايرودروم چېتىدىكى ئۆستەكە قىرىنىڭ بىر يېرىگە كېلىپ ئولتۇردۇق.

ئايرودىنامىكا ئى [ر] ھاۋا ۋە گازلارنىڭ ھەرىكىتىنى ھەم ئۇلارنىڭ قاتتىق جىسىملار ھەرىكىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئايرودىنامىكلىق سۇب. ئايرودىنامىكا پېنىگە ئائىت، ئايرودىنامىكا پېنىگە مۇناسىۋەتلىك، ئايرودىنامىكا خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئايروستات (ئايرۇستاتى) ئى [ر<گرېك] ھاۋادا يەڭگىل ئۇچۇش ۋاستىسى.

ئايرىباش ئى [ئايرى+باش] تېگىشىش، ئالماشتۇرۇش: خوش، ئەگەر ئايرىباش قىلىنسا، سەنمۇ شۇلار بىلەن بىللە كېتەمسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن.

ئايرىباش قىلماق ← **ئايرىباشلىماق:** موگۇلىنتسكى خېتىدە تىسبولاغا: «ئائىلەم ئەزالىرىنى بولشېۋىكلارغا ئايرىباش قىلىشقا رازى-مەن، مانا مۇشۇ تەرتىپتە ئايرىباش قىلىمىز: ئايرىباش قىلىنىدىغان كىشىلەر خۇلمەنىكا بىلەن سورىنوۋكا ئوتتۇرىسىدىكى دالاغا كەلتۈرۈلىدۇ، ئارىلىق بىر كىلومېتر بولىدۇ» دەپ قىسقىلا جاۋاب قايتۇرغانىدى.

ئايرىباشلىماق پ. ئالماشتۇرماق، تېگىشمەك: مالنى مالغا ئايرىباشلىماق. * ئايرىباشلاپ ئالدى باتۇر ئۇلاردىن، ئىككى يىلىپىز تېرىسىگە ئىككى ئات. قۇشتەك ئۇچۇپ كەتتى قاراپ كورلىغا، چىقارغاندەك بولۇپ گويا جۇپ قانات.

ئايرىتماق «ئايرىماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باي چاكىرىغا بۇغداي بىلەن تېرىقنى ئايرىتىپتۇ.

ئايرىشماق «ئايرىماق» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئايرىغۇچى سۇپ. نەرسىلەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىدىغان، پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ياكى

ئاجرىتىدىغان: ئايرىغۇچى قەۋەت. ئايرىغۇچى ئامىل.

ئايرىلغۇسىز سۈپ. ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان، ئايرىلالمايدىغان: دوستقا دوست قىلىدىك مېنى، دۈشمەنگە دوست قىلىدىك مېنى، سۈرە ياسىننى ئوقۇپ، ئايرىلغۇسىز قىلىدىك مېنى.

ئايرىلماس سۈپ. ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان، ئايرىلمايدىغان: پارتىيە، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئايرىلماس قىسمى. * ــ ئىككى تەڭگە پۇلۇم بولسا، ئۆز يۈرتۇمدىن ئايرىلماس ئىدىم.

ئايرىلماق پ ① «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرە يەر (ماقال). * ــ بىردەم ئويناپ كەتمەمسەن؟ ــ دېدى باتۇردىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەن كامال. ② «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىشاننى دەپ ئېشەكتىن ئايرىلدىم (ماقال).

ئايرىلىش ① «ئايرىلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: ــ ئۇ ئايرىلىش ئالدىدا ھۆكۈمەپ يىغلاپ كەتتى. * ھەر ئىككىسى بىر ــ بىرىدىن ئايرىلىشقا ئالدىراشتى. ② ئى. يولنىڭ تارماقلارغا بۆلۈنگەن جايى: ئۇلار ئايرىلىشقا كەلگەندە بىر ــ بىرى بىلەن خوشلاشتى.

ئايرىلىشماق «ئايرىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: ...ئۇلار خوشلاشتى. رەيھان سىنىپقا، سادىق دادۇي ئىشخانىسى تەرەپكە قاراپ ئايرىلىشتى.

ئايرىم سۈپ ① ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ئالاھىدە، يەككە: كۆك يۆتەل بولغان بالىنى ساق بالىغا قوشماي ئايرىم بېقىش كېرەك. ② بەزى، بەزىبىر: ...ئۇلار بەزىدە دۆلەت ياكى كوللېكتىپنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈۋالماقتا، بەزىلىرى ھەتتا پارتىيىنىڭ ئايرىم رەھبىرىي كادىرلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشمەكتە.

ئايرىم قىممەت <س ئىق> ئايرىم تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچى مەلۇم بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپچىقىرىشتا سەرپ قىلىغان بۇيۇملاشقان ئەمگەك ۋە جانلىق ئەمگەكنىڭ يىغىندىسى ھاسىل قىلغان قىممەت.

ئايرىم- ئايرىم باشقا-باشقا، بۆلەك-بۆلەك، يەككە-يەككە: ــ ياق، ئايرىم-ئايرىم كەتسەك خەۋپ ئازراق بولار دەپ ئويلايمەن، ــ دېدى ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى سەمەتكە تىكىپ. * ھازىرقى ئاساسىي قانۇننىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا ئىلىم-پەن ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش بىلەن ماۋارىپ ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش ئايرىم-ئايرىم ماددا قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئىلىم-پەن ۋە ماۋارىپ خىزمىتىنىڭ مۇھىملىقى گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

ئايرىما ئى. پەرق: ياش ئايرىمىسى، جىنسىي ئايرىما. * بىر چاغ ئىدىم ئەسىرى شۇ ئاجايىپ تۈيغۇنىڭ، ئايرىمىسى قانچىلىك ئىنسان بىلەن توخۇنىڭ.

ئايرىمچە رەۋ. باشقىلاردىن پەرقلىق ھالدا، باشقىچە، ئۆزگىچە، ئالاھىدە.

ئايرىملىق ئى. باشقىلاردىن پەرق قىلىدىغان، بۆلۈنۈپ چىقىقان ئەھۋال، ھالەت: ئومۇمىي قائىدىگە سىغمايدىغان ئايرىم ھالەت بولىدۇ. پۈتۈنلۈككە نىسبەتەن ئايرىملىق.

ئايرىمچى ئى. بىرلىك، ئۆملۈك، ئىنتىلماقلىقنى بۇزغۇچى شەخس.

ئايرىمچىلىق ئى. بىرلىك، ئۆملۈك، ئىنتىلماقلىقنى بۇزىدىغان قىلمىش: ئۇلار ئايرىمچىلىق قىلمىشقا باشلىدى.

ئايغاق سۈپ. ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ-سۆز توشۇيدىغان، پايلاقچىلىق قىلىدىغان، خەۋەرچىلىك قىلىدىغان: ئېغىز ــ ئايغاق، تىل ــ تايغاق (ماقال). * نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟ ئايغاق دوستۇم ئېيتساڭچۇ؟

ئايغاقچى ئى. ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ توشۇغۇچى، خەۋەرچى؛ پايلاقچى، جاسۇس: ــ ئايغاقچىلار دەررۇ پادىشاھقا خەۋەر قىلىپتۇ، پادىشاھ ھەم ئوردا ئەھلى يەنە بىر

قېتىم «سۇبھانالـلا» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىشىپ قاراپ قېلىپتۇ. * بەكمۇ تەسىلكتە كەلدىم. كەينىمگە ئايغاقچى چۈشۈۋېلىپ مىڭبىر جاپادا قۇتۇلدۇم.

ئايغاقچىلىق ئى. گەپ توشۇش، خەۋەر يەتكۈزۈش، پايلاش، جاسۇسلۇق پائالىيىتى، ئىشى.

ئايغاقلىماق پ. مەخپىي تەكشۈرمەك، دېرىكىنى ئالماق، سۈرۈشتۈرمەك: ئۇلار بۇ ئۆينى ئاللىقاچان ئايغاقلاپ بىلۈۋالغانىدى.

ئايقىن سۆپ. ← **ئايقىن - سايقىن.**

ئايقىن - سايقىن قالايمىقان، چۈۋالچاق، ئوڭىتەپ - توڭىتەپ، رەتسىز: ئۇ يەردە ئاخشامقى قاچا - قومۇچلار ئايقىن - سايقىن تۇراتتى. * ئادەمزاتسىز كەڭرى ئېتىزلار گەرچە ئايقىن - سايقىن بولسىمۇ ئەسىتىنىڭ كۆزىگە خۇددى بىر چۆرە قول ھەممىلا نېمىنى جاي - جايىغا تىزىپ چىققاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئاي - كۈن ① ئاي ۋە كۈن. ② ۋاقىت: خېنىمغا ئايىرىم كەشپىياتىلارنىڭ ئاي - كۈنلىرى كېرەك ئەمەسمىكەن؟ ③ (2 - تەرىكىبىگە III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا) تۇغۇتىنىڭ ۋاقتى - سائىتىنى بىلدۈرىدۇ: زۆھرەنىڭ ئاي - كۈنى يېقىنلاشقانسېرى، پاتمىنىڭ ئايىغى قويۇقلىشىپ، كۈندە دېگۈدەك سىگىلىسىنى يوقلايدىغان بولۇپتۇ.

ئايگۈل ئى [ئاي+گۈل] ① گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل. ② قىز، ئايالارنىڭ ئىسمى.

ئايلا ئى ① ئۆزىدىن چوڭ ئايال بىر تۇغقىنى، ئاچا؛ ھەدە. ② ئۆزىدىن چوڭ ئايالارنى ھۆرمەتلەپ ئاتاشتا ئىشلىتىلىدۇ: دىڭ جېيچۇن: — ئايلا! بولدى قىلىڭ، — دېگىنىچە سۇڭ سۇبونىڭ قۇچىقىغا ئېتىلدى. ③ تارس. ۋاڭ جەمەتىدىن بولمىغان ئوردا خىزمەتچىلىرىنىڭ خوتۇنلىرىنىڭ ھۆرمەت نامى.

ئايلاپ رەۋ. بىرنەچچە ئاي مابەينىدە، ئايلار داۋامىدا: بەزى دېھقانلار بولسا، خاڭلارغا چىقىپ، زۇخاڭدىن يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىدۇ - دە، ئايلاپ يۇقىرىغا چىقالمايدۇ. * مەن بۇ نەرسىلەرگە تۆلەنگەن پۇلنى ئىچمىدە ھېسابلاپ كۆرۈپ، ئۇنى ھاشىخان ئاچىنىڭ ماگىزىدىن پەلەمپەيلىرىدە ئايلاپ ئولتۇرۇپ تاپىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم - دە، قەلبىمنى تولىمۇ ئېغىر تۇيغۇ چىرمىۋالدى.

ئايلاپ - ئايلاپ «ئايلاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىش يولى بىلەن كۆچەيگەن شەكلى: ئۇ ھازىر ئايلاپ - ئايلاپ ئۆيگە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. * ئېگىز بويلۇق، ياڭاق سۆڭەكلىرى چوقچىيىپ تۇرىدىغان، ساقال - بۇرۇتى جۇسەيدەك شالاڭ ھەم قىرقىلمىغان بىر كىشى قولىتۇقىغا بىر يۆگەم قەغەزنى قىستۇرۇپ مۇرادلارنىڭكىگە پات - پات كېلىپ تۇراتتى، بەزىدە ئايلاپ - ئايلاپ يوقاپ كېتەتتى.

ئايلاپ - يىللاپ ئاي ۋە يىللار بويى، ئۇزاق بىرمەزگىل: ئۇ، ھەممىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى سىرتلاردا تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئايلاپ - يىللاپ كەلمەي يۈردى.

ئايلاندۇرغۇزماق «ئايلانماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئايلاندۇرماق پ ① «ئايلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىركۈنى دادامغىمۇ قالپاق كىيگۈزۈپ، يۈزىنى قارا بويياپ كوچا ئايلاندۇرۇپ، سازايى قىلدى. * تىرىشچانلىق مۇشكۈلنى ئاسانغا، خەۋپنى بەختكە، يىراقنى يېقىنغا ئايلاندۇرالايدۇ. ② ئالدىماق، قايمۇقتۇرماق: ھىسامىدىن: — سېنى تازىمۇ ئايلاندۇرۇپتۇ - دە، بولدى، ۋاقتىدا بېرىپ چاپانىنى ئېلىۋالايلى، يۈرۈڭلار، — دېدى. ③ <بىئول> بىر خىل سورتتىكى باكتېرىيە باشقا بىر خىل سورتتىكى باكتېرىيەدىن ئاجرىتىۋېلىنغان DNA (ئالمىشىش فاكتورى)نى سۈمۈرۈۋېلىپ، ئىرسىيەت خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلماق.

ئايلاندۇرۇلماق «ئايلاندۇرماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەگەر ھېلىقى سازلىق سۇ ئامبىرىغا ئايلاندۇرۇلسا، ئاپەت كېلىپ چىقىدۇ.

ئايلانسۇن پ ① «ئايلانماق» پېئىلنىڭ III شەخس بۇيرۇق-تەلەپ مەيلى. ② سەدىقىسى كەتسۇن؛ ئۆرگۈلسۇن: جامال ئاكا: ئۇنى بىر دەيسەن، زىياپەت سېنىڭدىن ئايلانسۇن! بۇگۈن دېگەن يېرىمدىن چىقالساڭ، ساڭا ئاتاپ پاقلان سويۇۋېتىمەن تېخى، ھا...ھا... ھا... ③ يېقىنچىلىق ياكى ھۆرمەتنى ئىپادىلىگۈچى مۇراجىئەت سۆزى: — ئايلانسۇن، بالام، تاغاڭ ئايلانسۇن، — دېدى كىبىر.

ئايلانما سۈپ ① ئۆز ئوقىدا، بىرەر دائىرە ئىچىدە ياكى بىرەر نەرسىنى بويلاپ ھەرىكەت قىلدۇرغان، ئايلىندۇرغان، پەرقىرايدۇرغان: ئايلانما ئورۇندۇق. ئايلانما ھەرىكەت. * بىر دەمدىن كېيىن ئايلانما غالتەك چوڭايتىلدى، يېپ غالتىكى كىچىكلىتىلدى. ② **ئايلاندۇرۇپ ياسالغان ياكى ياي شەكلىدە ئورۇنلاشقان**، يايسىمان: ئايلانما يول. ئايلانما پەلەمپەي. * مەشىنىڭ ئىچىدىكى ئوتقا چىداملىق خىشتا ئىككى قەۋەت قويۇرۇپ چىقىقان ئايلانما تامنىڭ تۆر تەرەپتىكى بىر پارچە بۆلۈكنى كۆيۈپ، خوراپ گۇمۇرۇلۇپ چۈشتى. * لۇتۇن كوچىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىنى ياقىلاپ، بىر بىسىپ، ئىككى بىسىپ ئايلانما دوقمۇشقا يېقىن 1 - نومۇلۇرق ئۆيىنىڭ ئالدىدا توختىدى. ③ يۇرۇشۇپ تۇرىدىغان، ئوبوروت بولىدىغان: ئايلانما كاپىتال.

ئايلانما پانۇس ئايلىنىپ تۇرىدىغان بىر خىل پانۇس.

ئايلانما ئورۇندۇق ئايلىنىش ۋە بۇرۇلۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ھەرىكەتچان ئورۇندۇق: شەمەر خەتنى ئوقۇغانسېرى ئورنىدا ئولتۇرالماي قالدى. ئايلانما ئورۇندۇق بىردە ئوڭغا، بىردە سولغا ئايلىناتتى.

ئايلانما ئىسپات <لوگ> لوگىكىدىكى A ئاساستىن B يەكۈننى خۇلاسىلاپ چىقىرىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە B يەكۈننى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ A نى ئىسپاتلاشنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ئىسپات پۈت تىرەپ تۇرالمايدۇ.

ئايلانماق پ ① ئۆز ئوقىدا، بىرەر دائىرە ئىچىدە ياكى بىرەر نەرسىنى بويلاپ ھەرىكەت قىلماق: تۆگىمەن بىر ئايلانغۇچە، ئىگىسى يۈز ئايلىنار (ماقال). * قېيىق دوقمۇشتىن ئايلىنىپ چوڭ سازلىقىقا كەلدى. * ئەزىز ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ ھويلىدا ئايلىنىپ يۈردى. ② سەيلە، تاماشا قىلماق؛ كەزمەك، ئارىلىماق، بېسىپ ئۆتمەك: ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنىنى تاپىدۇ (ماقال). * ئالماس تېخىچە شەھەر ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرەتتى. ③ كۆزدىن كەچۈرمەك، تەكشۈرمەك: — خوتۇن، سەن باللار بىلەن چاي - پاي ئىچكەچ تۇرغىن، مەن قورۇقلارنى بىر ئايلىنىپ كېلەي، — دېدى مۇسا تاغا. * مەغرىبتىن كەلگەن ئادەم ئايلىنىپ يۈرۈپ، سىرنى ئوبدان ئوقۇۋاپتۇ. ④ باشقا ھالەتكە، كۆرۈنۈشكە كىرمەك، باشقا تۈس ئالماق، ئۆزگەرمەك: سۇ پارغا ئايلاندى. يامغۇر ئاستا - ئاستا قارغا ئايلاندى. * تۇراپ شۇجى ئەمدى ئۇنىڭ نەزىرىدە پۈتۈنلەي كاردىن چىقىقان، يارىماس ئادەمگە ئايلاندى. ⑤ يۇرۇشمەك، ئوبوروت بولماق: تىجارەتتە پۇل قانچە تېز ئايلانسا، پايدا شۇنچە كۆپ بولىدۇ. ⑥ توغرا كەلمەك، تەقسىملەنمەك: ئىلگىرى دارامەت بىر ئەمگەك كۈنگە تۆت - بەش مودىن ئايلانغان بولسا، 1981 - يىلى بىر يۆەن 80 پۇلدىن ئايلاندى. * يېرى ناچار بولغاچقا، چىققان ھوسۇلى ئاران بىر موغا بەش خودىن ئايلانغان. ⑦ مەشغۇل بولماق، تۇتۇنماق: ئۇششاق - چۈششەك ئىشلار بىلەن ئايلىنىپ قېلىپ، يىغىنىغا ۋاقىتىدا كېلەلمىدىم.

ئايلۇ ئى. دىئال. قارانچۇق.

ئايلناي پ ① «ئايلانماق» پېئىلنىڭ

بۇيرۇق-تەلەپ مەيلى I شەخس، بىرلىك شەكلى. ② سادىغاك كېتەي، سەدىقە، قۇربان بولاي، ئۆرگۈلەي: قوي قوتانىدا، ئايلىناي، بايا ئاكىمىزنىڭ مىجەزى بۇزۇلۇشقا باشلىغاندىلا سولۇۋەتكەنمەن.

ئايلنىپ «ئايلانماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشداش شەكلى: ئايلنىپ ئۆتمەك. ئايلنىپ كەلمەك.

ئايلنىپ كېتىش <تب> مېڭىدىكى قان ئازلىق ئوكسىگېن يېتىشمەسلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقارغاندا پەيدا بولىدىغان بىر خىل قىسقا مۇددەتلىك هوشسىزلىنىش؛ هەددىدىن ئارتۇق قايغۇرۇش، جىددىيلىشىش، قان كۆپ ئېقىپ كېتىش، يۈرەك كېسەللىكى قاتارلىقلارنىڭ هەممىسى بۇ خىل كېسەل ئالامىتىنى پەيدا قىلىدۇ.

ئايلنىپ كېتەي ① ئىجابىي جەهەتتە ئىنتايىن رازى بولغانلىقنى، چەكسىز خۇرسەن ئىكەنلىكنى، تولۇق قوشۇلغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئايلنىپ كېتەي دوستۇم، ئەجەبمۇ ياخشى قىلدىڭ. ② سەلبىي جەهەتتە قاتتىق نارازىلىق، قارشىلىقنى مەسخىرە بىلەن ئىپادىلەيدۇ: ئەگەر گەپتە سۆزلىرى باغلاشمىغان ئادەملەرنىمۇ مىللىي تەۋەررۇكىنىڭ قەدىرداني دەپ هېسابلاشقا توغرا كېلىدىغان بولسا، ئۇنداق مىللىي تەۋەررۇكلەردىن ئايلنىپ كېتەي.

ئايلانمىلىق سۆپ. ئايلانمىسى بار، ئايلانمىغا ئىگە: ئۇ ئايلانمىلىق قورۇدىن چىقىپ كەلدى.

ئايلىق ① سۆپ. ئاي بويى داۋام قىلىدىغان، ئايغا يەتكۈدەك، ئايغا مۆلچەرلەنگەن: بىر ئايلىق ۋەزىپە. ئىككى ئايلىق يول. ئايلىق ژۇرنال. * دۇيجائىنىڭ سۆزلىرىنى ئويلاۋېتىپ جەرەن بۇلاقتىكى بۇرغىلاش ئىشچىلىرىنىڭ ئايلىق ۋەزىپىنى بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئورۇنلىغان بىرلەشمە جەڭچىلىرى كۆز ئالدىمىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتتى. ② سۆپ. ئايغا تولغان: بۇ چاغدا جۇي من ئانامنىڭ قورسىقىدا يەتتە-سەككىز ئايلىق بولۇپ قالغانىدى. ③ ئى. بىر ئاي داۋامىدا سەرپ قىلغان مېهنەت ئۈچۈن بېرىلىدىغان هەق، ماتاش: ئاي توشۇپ ساۋۇتجان بوغالتىرنىڭ قېشىغا ئايلىقىنى ئالغىلى كىرگەنىدە، تاغىسى باۋۇدۇن بىلەن ئۈچرىشىپ قالدى.

ئايلىقچى ئى ① ئىش مۇددىتى بىر ئاي بىلەن چەكلەنگەن، ياكى بىر ئاينى هېسابات بىرلىكى قىلىدىغان ئىشچى: مەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە ئايلىقچى بولۇپ ئىشلىدىم. ② هەر ئايدا ماتاش (هەق) ئالىدىغان ئىشچى ياكى خىزمەتچى: ئۇ ئايلىقچى بولغىنى بىلەن هەر ئايلىق ماتاشىنى ئۆزىگە يەتكۈزەلمەيدۇ.

ئايلىنىش ① «ئايلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: — ماشىنىنىڭ ئايلىنىش تېزلىكىنى ئۆلچەش كېرەك، — دېدى ئۇ بىزگە قاراپ. ② ئى. يولنىڭ ياي شەكلىدە ياسالغان يەنى كىشىلەر ئايلىنىپ ماڭىدىغان قىسمى، ئايلانما، ئەگىم: شوپۇر ئايلىنىشقا كەلگەندە ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلاتتى.

ئايماق ئى ① تارىختىكى ۋىلايەت، ناهىيە دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ نامى. ② قەبىلە. ③ هازىر بەزى جايلاردا يېزىلارمۇ ئايماق دەپ ئاتىلىدۇ: ئۇنىڭ ئىشك ئالدىدىكى ئىككى ئېرىقتا ئىككى ئايماقنىڭ سۈيى ئېقىپ ئۆتەتتى.

ئايماقلىق سۆپ. شۇ ئايماقتا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ياكى شۇ ئايماقتا ياشىغۇچى.

ئايمۇئاي هەربىر ئايدا: ئوغلى هايات ۋاقتىدا ئىشچى بولۇپ ئىشلىگەن ئىدارىسى شەرىخانىنى ئايمۇئاي قۇتۇلدۇرۇش پۇلىدىن بەهرىمەن قىلىپ تۇردى. * ئايمۇئاي مۇشۇنداق ياشاۋېرىش ۋە ئايمۇئاي 30 تەڭگىدىن ماتاشىنى ئېلىۋېرىش نەتىجىسىدە ئۇنىڭدىكى مۇنداق باشقىچە هېسسىياتلار تۇغۇپ كەتتى. خۇشاللىقمۇ يوقالدى، قايغۇمۇ يوقالدى.

ئاينىتماق I ① «ئاينىماق 1» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم مېھرىبانىنى تامامەن ئاينىتىپ بولۇپتۇ. * زەيكەشلەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قارا لاي پۈركىگە بىلەن ئاتنىڭ بەدىنىدىن كۆتۈرۈلگەن قاڭسىق تەر ھىدى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئايىنىتىپ، ئىچىنى سىقاتتى. ② **ئۆزىگە قاراتماق، رام قىلىۋالماق:** قادىراخۇن: — مامۇتاخۇن قىزى ئارقىلىق ئوغلۇمنى ئۆزىگە ئاينىتۇالماقچى، مەن ئۇنىڭ بۇ نىيىتىگە يول قويمايمەن، — دېدى.

ئاينىتماق II پ «ئاينىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىلتىزنىڭ ئاستىدىن تەخمىنەن ئوتتۇز سانتىمېتر ئارىلىقتا ئورا كولاپ كەپتەر مايىقىنى يانتاق بىلەن بۇيىغا ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈش، گاستىنىڭ قوغۇن ئايىنىتىش، قوغۇنغا ئاجايىپ لەززەتلىك تەم كىرگۈزۈشتىكى سىناڭغان تەجرىبىسى ئىدى. * ئىلغارلىقنى ئاينىتىپ، تراكتورنى ياڭىرىتىپ، خۇش سادالار ئاڭلىتىپ، گۈللىتەيلى ۋەتەننى.

ئاينىتىلماق I «ئاينىتماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئالدىڭاچان ئاينىتىلغاندى.

ئاينىتىلماق II «ئاينىتماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مىڭبىر جاپادا ئاينىتىلغان كۆچەتلەر ئۇلارنىڭ رەھىمسىز قوللىرى ئارقىلىق كېسىپ تاشلاندى.

ئاينىشماق «ئاينىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاينىماق I پ ① تۇسى، رەڭگى ئۆزگىرىپ، بۇرۇنقى ھالىتىنى، بۇرۇنقى رەڭگىنى يوقاتماق، ئۆڭمەك. ② مىجەز-خۇلقى، ئەدەب-ئەخلاقى يامانلاشماق، يامان تەرەپكە ئۆزگەرمەك، بۇزۇلماق: يىراقتىكى دۇشمەندىن، ئاينىپ كەتكەن دوست يامان(قامال). ③ پىكىرىدىن، نىيىتىدىن، سۆزىدىن قايتماق، پىكىرىنى، نىيىتىنى ئۆزگەرتمەك: مادوتەينىڭ خېتىنى مەندىن ئالدىڭىز، ئەمدى نېچۈن بىلمىدىم ئاينىپ قالدىڭىز؟ ④ ئەقىلدىن ئازماق، ئېلىشىپ قالماق، سىراك بولماق: — ھەي، كىچىك ئەپەندى، قارىغىنا، چوك ئەپەندىڭىز! ئاينىپ قالدىمۇ، نېمە؟ ⑤ ئېلىشماق: كۆڭلى ئاينىماق.

ئاينىماق II پ ① تۇتماق، ئاۋۇماق، كۆپەيمەك: ئۇ چىشلىرىغا ئالتۇن قاپلاتتى، چېچەمۇ ئۆسۈپ، ئاينىپ تاپىنىغا يېتىدىغان بولدى. * خوپ ئايىنىدى كۆچەتلەرمۇ چېچەكلەپ، مېۋە ئالدۇق كۆزدە راسا ئىتەكلەپ. ② **كۆچەيمەك، ئېغىرلاشماق:** ئەنۋەرنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئايىنىپ قالدى. * بارغانسېرى ئاينۇاتقان بوران ئاپتوبۇسقا كۈچ بىلەن كېلىپ ئۇرۇلاتتى.

ئايىاي ئىم خۇشالىلىنىش، ھاياجانلىنىش ياكى ھەيران قېلىش سەۋەبىدىن قىلىنىدىغان ئىدا، خىتاب، شاۋقۇن-سۈرەن: ئايىاي سالماق، ئايىاي كۆتۈرمەك. * بوۋاي بۆردىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن غەزىپى ئۆرلەپ ئۇنى كەتمەن بىلەن سالغىلى تۇرۇپتىكەن، ئايىاي، بۆرە دۇنياغا كەلگىنىگە مىڭبىر پۇشايمان يەپتۇ.

ئايىاي سالماق ← **ئايىايلىماق:** بىر خۇش خەۋەر بار، مەن ساڭا ئېيتاي، مېنىڭدىن قورقۇپ سالمىغىن ئايىاي.

ئايىايلاتماق «ئايىايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئايىايلاشماق «ئايىايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئايىايلىماق ① يىراقتىكى ئادەمنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن چاقىرماق. ② خىتاب قىلماق، شاۋقۇن-سۈرەن كۆتۈرمەك، ۋاراڭ-چۇرۇك قىلماق، ۋارقىرىماق: ئۇ ئايىايلاپ جاھاننى بېشىغا كىيىدى. * غۇرۇرلۇق ئىلىكىدە كۆلىكەك، كۆلۈپ ئايىايلىدىك كاككۇك.

ئايۇئان ئى [ئە] ھويلىنىڭ ئوستى يېپىلغان قىسمى، پېشايۇان: پادىشاھ «بۇ ئادەمنى ئايۇاننىڭ تېمىغا شوتا بىلەن چىقىرىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ.

ئايۇان ساراي پېشايۇانلىق ساراي:

مانا شۇ گەپتىن غوجى بۇ كەلگە ئايۇان سارايدا ناۋاتخانسىنىڭ يالغۇز ئىكەنلىكىنى بىلدى، ئۇ شۇنداق پۇرسەتنى خىلىدىن بېرى كۈتۈپ يۈرەتتى.

ئايۇانلىق سۆپ. ئايۇنىنى بار، ئايۇانغا ئىگە: ئۇلار ئايۇانلىق هويلىغا كىرىشتى.

ئايماق پ ① رەھىم-شەپقەت قىلماق، يۇز-خاتىرىسىنى قىلماق، ئەزىز دەپ بىلمەك: يامانىنى ئايماڭ ياخشىلىق يوق (ماقال). ② ئىھتىياتقىلماق، ئاسرىماق، ئاۋايلىماق، تەجىمەك: دۇشمىنىڭنى قاتتىق ئۇر، كالتەكنى ئايما (ماقال). * ئات ئايمىغان ئات مىنەر، كىيىم ئايمىغان تون كىيەر (ماقال). ③ **يوشۇرماق، قىزغانماق:** خۇدا ئۇنىڭدىن ھېچنېمىنى ئايمايدۇ، سېمىزلىك ۋە ساغلاملىقنى ئەلگە ئالىي مۇكاپات سۈپىتىدە بەخشەندە قىپتۇ.

ئايمىقماق ئى [ئايم+قماق] قىزلارغا ھۇرمەت يۇزىسىدىن مۇراجىئەت قىلىش سۆزى: بىرمەھەل خىزمەتكارلار قاتارىغا چۈشۈپ قالغان نارەسىدە قىز يەنە باشقىدىن ئايمىقماق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى.

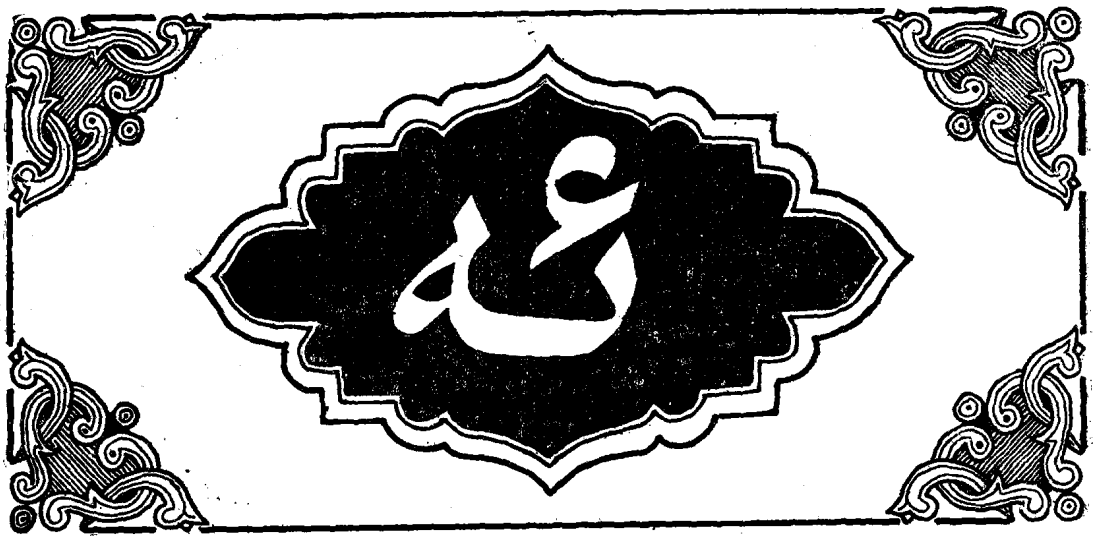

ئە I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى. ② شۇ ھەرپىنىڭ نامى. ③ رەت جەھەتتە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ.

ئە II يۆك. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تەكىتلەشنى بىلدۈرىدۇ: كۆر+ە=كۆرە، ياز+ە=يازە، ماڭ+ە=ماڭە.

ئە III تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە: تۇن+ە=تۇنە، تۇز+ە=تۇزە، كۇچ+ە=كۇچە.

ئەبەد [ئە] يېزىت ① ئى. ئاخىرى، پايانى يوق كېلەچەك زامان؛ مەڭگۈلۈك، ھەمىشە، دائىما: ئانا ۋەتەن ساڭا سادىق قىزىل قەلبىم، مېنى كۆيلەپ تا ئەبەدكە ناخشام ياڭرار. ② رەۋ. مەڭگۈ، ئەبەدىي: ئۆمۈرۋايەت: بۇگۈن يازدىم ساڭا دوستۇم مۇسىبەت نەقلىزارىمنى، ئۇنتۇماي مەڭگۈ «بىخ» دوستۇڭ ئەبەد ساقلار ئىجادىڭنى.

ئەبەدىلئەبەد رەۋ [ئە] يېزىت. ئەبەدىي، مەڭگۈ، ئۆمۈرۋايەت، ھەمىشە: مەن ئەمدى ئائىلىمىزنىڭ بەخت گۈلىنىڭ ئەبەدىلئەبەد تۇزۇپ كېتىشىگە چىداپ تۇرالىمايمەن. * گەرچە ھازىر بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بولسامۇ، مۇنۇ بىر پاجىئە ئەبەدىلئەبەد ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئاتا ـ ئانام ئۆلۈپ كېتىپ 11 يېشىمدا ئىسمائىل بەگنىڭ قوللۇق زەنجىرىگە باغلاندىم.

ئەبەدىي سۈپ [ئە] ۋاقىتنىڭ چېكى بولمىغان، دائىمىي؛ مەڭگۈ: ئۇ، كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ، ئۇيغۇر ئەدەبىيات ـ سەنئىتە تارىخىدا ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە ئەبەدىي نۇر چاچىدۇ.

ئەبەدىيەت ئى [ئە] يېزىت. ئەبەدىيلىك، مەڭگۈلۈك.

ئەبەدىيلەشتۈرمەك «ئەبەدىيلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇتلەق تەكشۈرۈش ساددا چىنلىق نەزەريىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرىدۇ؛ نىسپىي تەكشۈرۈش يېگانە ئىدىئالىزمنى مەڭگۈ ئۆزگەرمەس دەپ جاكارلايدۇ.

ئەبەدىيلەشتۈرۈلمەك «ئەبەدىيلەشتۈرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەبەدىيلەشمەك پ. يېزىت. ئەبەدىي يوقالمايدىغان، بۇرۇلىمايدىغان، ئۇنتۇلىمايدىغان، ئەۋلادلارغا مەڭگۈ قالىدىغان بولماق.

ئەبەدىيلىك ئى. دائىملىق، مەڭگۈلۈك: بۇ ھەممىسى بىرەر ھاياتقا ئەبەدىيلىك كۈچ ۋە چىن مەنە ئاشار شۇڭا ئۇنىڭ قىممىتى، زوق ئويغاتقۇچ تەسىرى يەنە.

ئەبجەت ئى [ئە] يېزىت. ئەرەب ھەرپلىرىدىن تۈزۈلگەن ۋە ھەرقايسى ھەرپنىڭ سان قىممىتىنى ھەمدە قەدىمكى ئەرەب ئالفاۋىتىنىڭ تەرتىپىنى ئەستە ساقلاش ئۈچۈن ئويلاپ چىقىرىلغان سەككىز سۆزنىڭ بىرىنچىسى. بۇ سەككىز سۆز «ئەبجەت، ھەۋەز، ھۇتتىي، كەلەمەن، سەئۇفەس، قەرەشەت، سەخخەز، زەزەغ» بولۇپ، بۇ سۆزلەر تەركىبىدىكى ھەرپلەر سان قىممىتى بويىچە تىزىلغان: ا [ئەلىف] = 1؛ ب = 2؛ ج = 3؛ د = 4؛ ھ = 5؛ و = 6؛ ز = 7؛ ح = 8؛ ط = 9؛ ي = 10؛ ك = 20؛ ل = 30؛ م = 40؛ ن = 50؛ س = 60؛ ع = 70؛ ف = 80؛ ص = 90؛ ق = 100؛ ر = 200؛ ش = 300؛ ت = 400؛ ث = 500؛ خ = 600؛ ذ = 700؛ ض = 800؛ ظ = 900؛ غ = 1000.

ئەبجەت ھېسابى ئەبجەتتىكى ھەرپلەرنىڭ سان قىممىتى بويىچە بىرەر سۆز ياكى ئىبارىدىن مەلۇم بىر سان، ساناق ياكى يىلنامىنى چىقىرىش.

ئەبجەش سۆپ. ئارىلاشما بولغان، ئارىلاشتۇرۇلغان، ئارىلاشما: ئەبجەش ماي. ئەبجەش نان. * ئۇ بېشىدا ھەر خىل خىيال ئەبجەش بولۇپ، ئويلىغانچە كۆڭلى شۇنچە غەش بولۇپ. بويىنى باغلانغان كېيىكتەك مۆلدۈرەپ، بەزىدە يىغلاپ سالاتتى ھۆركىرەپ.

ئەبجەش بولماق ئارىلىشىپ كەتمەك، ئارىلىشىپ قالماق: يېقىندىن بېرى ئىشلارنىڭ رەت تەرتىپى بۇزۇلۇپ ئەبجەش بولۇپ كەتتى.

ئەبجەش قىلماق ئارىلاشتۇرماق: ئۇ ماڭا ھەسەل بىلەن ئەبجەش قىلىپ چاي بەردى، نەشپۈت ئاقلاپ تۇتتى.

ئەبجەق سۆپ. ئىشتىن، كاردىن چىققان، كېرەكسىز، بۇزۇلغان: ئىدارىنىڭ ئەلالىك قەدەمدە بىر قېتىم زەنجىر تاشلاپ تۇرىدىغان ئەبجەق ۋېلىسىپىتى بىلەن يول يۈرۈش ماڭا پىيادە ماڭغاندىنمۇ ئېغىر ئىدى.

ئەبجىق چىقماق كېرەكسىز بولماق، ئىشتىن چىقماق، كارغا كەلمەس بولۇپ قالماق: بۇزۇلماق: كۆۋرۈك ئاستىدا پاسكىنا ۋە ئەبجىق چىقىقان كونا بىر قېيىق تۇراتتى. * بۇ يەردە ھەتتا ئەك يېڭى پەلسەپە، دەلىللەنگەن پەلسەپە ياكى شۇبھىسىز پاكىت دېگەنلەرنىڭ ئازراق سايىسىمۇ يوق. بۇ يەردە پەقەت كونىراپ ئەبجىق چىقىپ كەتكەن ئىدىئالىستىك كاززاپلىقلا بار.

ئەبزەل (توغرىسى: ئەۋزەل) ← **ئەۋزەل.**

ئەبگا (توغرىسى: ئەبگار) ← **ئەبگار.**

ئەبگار سۆپ [پ] ① ھال ـ ئەھۋالى ناچار، يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان؛ خاراب: تۆكلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ، تېرىسىدىن كېپەك ئۆرلەپ، دۇمبىسىدىكى تاياق زەربىسىدىن پەيدا بولغان جاراھەتلەر قاقاچ تۆتۈپ، ئۇنى تولىمۇ كۆرۈمسىز، ئەبگار كۆرسىتىپ تۇراتتى. ② ئورۇق، زەئىپ، جۈدەڭگىۋا؛ ئاجىز: ئەتىياز كۈنى تاغدىن ھەيدەپ كېلىنگەن قويلارنىڭ ھەممىسى ئەبگار ئىكەن.

ئەبگارلاشتۇرماق «ئەبگارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىلقى تەبىئىي ئاپەت دېھقانچىلىققا زور زىيان كەلتۈرۈپ، دېھقانلارنى ئەبگارلاشتۇرۇۋەتتى.

ئەبگارلاشتۇرۇلماق «ئەبگارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەبگارلاشماق پ. ① ھال ـ ئەھۋالى ناچارلاشماق، تۇرمۇشى يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق: كەمبەغەللەشمەك، نامراتلاشماق: ئۇ، يىلدىن يىلغا ئەبگارلىشىپ كەتتى. ② جۈدەپ ئورۇقلاپ زەئىپلىشىپ كەتمەك، ئاجىزلماق: بۇ يىل ئەتىياز مالىلارنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈكى تۈگەپ، چۆك ـ كىچىك مالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەبگارلىشىپ كەتتى.

ئەبگارلىق «ئەبگار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئەبلەخ سۈپ [ئە] قىلمىشى، ھەرىكىتى چېكىدىن ئاشقان، ئۆتۈپ كەتكەن قەبىھ؛ يارىماس، رەزىل: مۇشۇ ھالەتتە مېكىۋېرىشمۇ خەتەرلىك ئىدى. ئۆزەم ئۇچۇن قېچىشقا ئەپلىك بىر يەرنى تاللاپ، بۇ ئەبلەخنى يىغىشتۇرۇپ قاچمىسام بولمايتتى.

ئەبلەخلىق «ئەبلەخ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كۆپكۈندۈزدە، قىزلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۆتۈپ كەتكەن ئەبلەخلىق.

ئەبۈنە (توغرىسى: ئابۇنە) ← **ئابۇنە.**

ئەبدىل ـ ئەبەت (توغرىسى: ئەبەدىلئەبەد) ← **ئەبەدىلئەبەد.**

ئەپ سۈپ ① لايىق، مۇۋاپىق، ماس، قولاي، باپ: بۇ جاي ياز كۈنلىرى دەم ئېلىشقا ناھايىتىمۇ ئەپ. * ئۇنىڭ بالىدەك سۆزىدىن، بولۇپ قالدى كۆڭلۈم توق. ئەركىن تىنىق ئېلىشقا، ئۇ ئېيتقاندىن ئەپ جاي يوق. * بۇ خوتۇننىڭ نىيىتى بايۇەچچىگە تازا ئەپ كېلىپتۇ. ② ئىناق، ئىجىل، يېقىن: ئۇ ئايالى بىلەن ئەپ. * شېرىپ بىلەن تالىپ ئىككىسى كۆيۈمچان دوست، تەڭ دېمەت. بىر ھويلىدا ياشايدۇ، قېرىنداشتەك ئىناق، ئەپ.

ئەپ بولماق ئىنىقلاشماق، ئىتتىپاق بولماق، يارىشىپ قالماق: ئاكا ـ ئۇكا ئىككىسى ئەپ بولۇپ قالدى.

ئەپ تاپماق پەيتىنى كەلتۈرمەك، پۇرسەت ياراتماق، مۇۋاپىق شەرت ـ شارائىتقا ئېرىشمەك: ئۇنىڭ شوپۇردىن دوستلىرى بار ئىدى. ئەپ تاپسلا رول تالىشىپ يۈرۈپ ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىۋالدى. * خىيالى ئىدى ئەپلىك پەيت تېپىش، خاقان ئېشىغا ئوغلار سېپىش. بىراق، بۇنىڭغا تاپالمايتتى ئەپ، ساقچىلار ھوشيار يۈرگەچ تۇزۇپ سەپ.

ئەپ كەلمەك ماس، مۇۋاپىق، دەل، باپ كەلمەك: جايىغا چۈشمەك: بۇ ئىشكاپ ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا تازا ئەپ كەلدى.

ئېپىنى قىلماق بىرەر ئىشنىڭ چارىسىنى ئامالىنى، يولىنى تېپىشقا كىرىشمەك، شۇ يولدا ئىزدەنمەك: پات يېقىندا بولىدىغان توي-مىزنىڭ تەييارگەرلىكى ئۇچۇن بىرەر يېرىم ئېغىز ئۆي تېپىشنىڭ ئېپىنى قىلىۋاتىمەن.

ئەپەندى ئى [گرېك] ① جاناب. ② ئۇقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ ھۆرمەت مەنىسىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: بۇ نەشرىنىڭ تەرجىمىسىنى ماركسنىڭ «كاپىتال» دېگەن كىتابنىڭ كۆپ قىسمىنى تەرجىمە قىلغان ساموئېل مور ئەپەندى ئىشلىدى. ③ ئوقۇتقۇچى، مۇئەللىم: مەن داشۆنى پۈتتۈرۈپ ئۇرۇمچىدىكى شەھەرلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدە بەش يىل ئەپەندى بولدۇم. * ئاسىم ئەپەندى پادىچى يېگىتگە چۈشەندۈردى، بەگ تاج ـ تەختىنىڭ سورۇلغانلىقىنى، مۇئازادلىق كۈنلىرىنىڭ يېقىنلىشىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. ④ خوجا نەسىرىدىننىڭ سۈپەتى ياكى لەقىمى: ئەپەندى لەتىپلىرى (خوجا نەسىرىدىن لەتىپلىرى).

ئەپەندى لەتىپلىرى نەسىرىدىن ئەپەندى ھەققىدىكى لەتىپلەر.

ئەپەندىچىلىك ئى. «ئەپەندى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئەپەندىچىلىك دېگەن ئاسان گەپ ئەمەس. بالىلارنى ھەر تەرەپلىمە يېتىلدۈرۈش ئۇچۇن نۇرغۇن باش قاتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەپەندىلىك ئى. ئەپەندىچىلىك: دادام ئوتتۇز يىل ئەپەندىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، نۇرغۇن ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە بىلىم ئۆگىتىپ، مائارىپقا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشتى.

ئەپەندىم ئى. كىشى ئىسمىغا قوشۇلۇپ (ئىگىلىك قوشۇمچىسىنىڭ I شەخس بىرلىكى بىلەن كېلىپ) ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ ياكى كىشى ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمىنى

تەشكىل قىلىدۇ: ئەخمەتجان ئەپەندىم: «دۇشمەنسىزلىنىڭ دۇشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز» دېگەنىدى.

ئەپپەي دىئال. «ۋىيەي، ۋايجان» مەنىسىدىكى قورقۇش، ئەجەبلىنىش ۋە ھاياجانىنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

ئەپەت ئى ① يۈز، چىراي، بەشىرە، بەت: «مەن» دېگەن ئاۋازدىن كېيىن قىيا ئېچىلغان ئىشكىتىن پەيزۇللانىڭ ھەجىيىپ تۇرغان ئەپتى كۆرۈندى. * توختى شۇجى ئۇنىڭ ئەلەمدىن پۈرۈشۈپ كەتكەن ئەپتىگە سىنچىلاپ قارىدى. ② تاشقى كۆرۈنۈش قىياپەت، تەقى ـ تۇرق، ھالەت: ئۇنىڭ بېجىرىم ۋە قاۋۇل كەلگەن ئەپتىدىن كۆچ يېغىپ تۇراتتى.

ئەپەت ـ بەشىرە ① كىشىنىڭ ئەپتى، بەشىرىسى، يۈزى، چىرايى، تەلەتى: ئۇنىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىدىن قايغۇ ـ ھەسرەت ۋە ئاچچىق ئەلەم تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى بىلىنىپ تۇراتتى. ② كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، مەنىۋى قىياپىتى: بۇ سۆزلەر ھامۇتنىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئامما ئالدىدا چىققا يايدى.

ئەپەت ـ بەشىرىسىنى ئاچماق كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە مەنىۋى قىياپىتىنى ئاشكارىلىماق، پاش قىلماق: پارتىيىمىز «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ زادى قانداق نېمىلەر ئىكەنلىكىنى خەلقىمىزگە تونۇتتى.

ئەپچىل سۈپ ① ھەرقانداق ئىشنى تېز ۋە چاققان قىلالايدىغان، چاققان، چېۋەر، چەبدەس: سادىقنىڭ ئەپچىل بىر ئىنسى قازناقنىڭ تۆكۈلۈكىدىن چۈشۈپ تۆلۈمنى يېشۈۋېتىتۇ. ② ئەپلىك، قولاي، مۇۋاپىق، باپ: ئەخمەتجان ئۇنىڭ قولىدىكى ۋېلىسىپىتىنى ئېلىپ ئۆستەڭ بويىغا ئەكېلىپ، ئەپچىل بىر جايغا قويۇپ قويدى. * ئۇستاز، شاگىرت بىر گەۋدە بولۇپ ئىشلار بېرىلىپ، پۈتۈپ چىقار زاپچاسلار، شۇنچە ئەپچىل قىرىلىپ. ③ كېلىشكەن، تۈزۈك، جايىدا: ئۇ بۇگۈن ئۆزىگە ئانچە ـ مۇنچە پەرداز قىلىپ، چاچلىرىنى يۇيۇپ ـ تاراپ، خېلىلا ئەپچىل ئايال بولۇپ قالغانىدى.

ئەپچىللەشمەك پ. ئەپچىل بولۇپ قالماق، ئەپچىل ھالەتكە كەلمەك: سەنمۇ خېلىلا ئەپچىللىشىپ قېلىپسەن، مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى بىلگەندەك، نازۇك ئۆتكەلدىن چاندۇرماي ئۆتۈپ كەتتىڭ.

ئەپچىللىك «ئەپچىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ رادىئونىڭ ئەپچىللىكىنى قاراڭ. * قىز ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپىتكە مىنىپ، پېدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيىنى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

ئەپخان (تونغىرىسى: ئەپغان) ← **ئەپغان.**

ئەپسانە ئى [پ] ① ئېغىزدىن ئېغىزغا، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا كۆچۈپ كېلىۋاتقان سىرلىق، لاشتۇرۇلغان ھېكايە: رىۋايەت، داستان: يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى يەر ئوغلى ئۆز ئانىسىنىڭ مېھرى ــ بەھرىدىن بىرپەس ئايرىلغانلىقى ئۈچۈن گىراكلىنىڭ قولىدا ھالاك بولغان. ② كۆچمە. ئاساسسىز گەپ، يالغان ـ ياۋداق سۆز: ئويدۇرما: مۇراتبېك تاغنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرى گەرچە بىر ئەپسانە بولسىمۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭدىن قەدىمكى ئاتىلىرىمىزنىڭ «تەبىئەت تىلسىملىرى» ئالدىدىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم. ③ كۆچمە. ئەقىلغە سىغمايدىغان، مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن، مىسلى كۆرۈلمىگەن نەرسە، ئىش: ھازىرقى زامان پېنىسىلىنىڭ تەرەققىياتى ئەپسانىلارنى رېئاللىققا ئايلاندۇردى. * تەجرىبە دېگەن سۆز ئارقىلىق ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزم ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى يوقاتقىلى بولىدۇ، دەيدىغان بىمەنە مۇقامنىڭ پۈتۈنلەي ئەپسانە ئىكەنلىكىنى بايقايمىز.

ئەپسانچى ئى. ئەپسانىۋى ھېكايە ۋە ئىبارىلەر ئېيتىدىغان، ئوڭى توقۇپ، ئويدۇرۇپ چىقىرىدىغان ئادەم، مەدداھ: ھەرقانداق بىر ئەپسانچى ئادەمىمۇ، قاراپ تۇرۇپلا ئەقىلغە سىغمايدىغان، مەۋجۇت بولمىغان مۇنداق بىر

ھېكايىنى توقۇپ چىقالمايدۇ.

ئەپسانىشۇناس ئى [پ] ئەپسانە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.

ئەپسانىشۇناسلىق ئى. ئەپسانە ھەققىدىكى ئىلىم.

ئەپسانىلاشتۇرماق «ئەپسانىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بۇ يەردىن ھېچ نەرسىگە نەزەر كۆزىنى سالماي ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن رەۋەندە مىللىي ئارمىيىنىڭ ياخشىلىقىنى بىرنى ئون قىلىپ سۆزلىگەن، ھەتتا ئەپسانىلاشتۇرۇۋەتكەن.

ئەپسانىلاشتۇرۇلماق «ئەپسانىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياش بالىلارنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئەپسانىشتۇرۇلغان نەرسىلەرنى تولا ئوقۇشىمۇ ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس.

ئەپسانىلاشماق پ. ئەپسانىغا ئايلانماق.

ئەپسانۇي سۈپ [پ] ① ئەپسانە ژانىرىغا مەنسۇپ بولغان، فانتازىيىلىك: ئەپسانۇي ھېكايە. ② پەقەت ئەپسانىلاردىلا مەۋجۇت بولغان، ئەلەمدە يوق، خىيالىي: «ئىراق مۇقامىنىڭ باشلىنىش مۇزىكىسى»نىڭ تېكىستىدا مۇھەممەت سىدىق زەلىلىنىڭ ئەپسانۇي جەڭنەتىنى رەت قىلىدىغان، ئالەمگە تەبىئەت كۆز قارىشى بىلەن نەزەر تاشلايدىغان شېئىرىي جۈملىلەرنى ئۇچرىتىمىز. ③ كۆچمە. ئەقىلغە سىغمايدىغان، مىسلى كۆرۈلمىگەن، ئۈيدۇرما، توقۇلما: ئەپسانۇي گەپ.

ئەپسانۇيلىق «ئەپسانۇي» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئەپسۇس ئىم [پ] ئۆكۈنۈش، ئېچىنىش، پۇشايمانىنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ئىسىت: ئۆتتى، ئەپسۇس، كۆپ كېچە يۇلتۇز ساناپ، ئايغا قاراپ. ھېلىمۇ بەك كەچ ئەمەس، ماڭسام ھامان ئالغا قاراپ.

ئەپسۇس قىلماق پۇشايمان قىلماق، ئېچىنماق، ئۆكۈنمەك: ئۇ تولىمۇ ئەپسۇس قىلاتتى. بۇ بەختلىك كۈنلەر ئەگەر ئۇنىڭ يىگىتلىك ۋاقتىدا، بەھرىخان ھەدەمنىڭ چاچ ئۆرۈملىرى مەجنۇنتالدەك ئېگىلىپ تۇرغان ۋاقتىدا بولغان بولسا نەقەدەر ياخشى بولاتتى.

ئەپسۇسكى ئىم «ئەپسۇس» سۆزىنىڭ كۈچەيتىش فورمىسى: ئەجەب ياخشى نەغمە قىلدى بۇلار. ئەپسۇسكى، ناخشىلىرىنى ئاڭلىيالمىدۇق. بۇلار كىملەركىن، بۇ قانداق ئادەمنىڭ ئۆيىمكىن؟

ئەپسۇسلاندۇرماق «ئەپسۇسلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئىشلار مېنى تولىمۇ ئەپسۇسلاندۇردى.

ئەپسۇسلانماق پ. پۇشايمان قىلماق، پۇشايمان يېمەك، ئۆكۈنمەك، ئېچىنماق: مەن بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن قاتتىق ئەپسۇسلاندىم. * ئۇ نىجاتتىن ئارتۇقچە ئاغرىنىپ يۈرگەنلىكىگىمۇ قاتتىق خجىل بولدى، پۇشايمان قىلدى. شۇ ئاخشىمى نىجات بىلەن كۆرۈشۈشكە بارالمىغانلىقىغا قاتتىق ئەپسۇسلاندى.

ئەپسۇسلۇق ئى. ئەپسۇسلىنىدىغان، ئەپسۇسلۇق ھېس قىلدىغان ھالەت: ئۇ، دۇنيادا شۇنچە گۈزەل مەدەنىيەت يارىتىقان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ مۇشۇنداق بىر دوپپا تىكىپ كىيىشنى بىلمىگەنلىكىدىن تولىمۇ ئەپسۇسلۇق ھېس قىلىدىكەن. * ئەزىز چوڭ بىر ئىشتىن زىيان تارتقاندەك چوڭقۇر ئەپسۇسلۇق ئىچىدە بوغۇلۇپ ۋارقىرايتتى.

ئەپسۇسلىنارلىق سۈپ. كىشىگە ئەپسۇسلۇق ھېس قىلدۇرىدىغان، كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان: شۇنىسى ئەپسۇسلىنارلىقكى، بىزنىڭ بەزى ئاپتورلىرىمىزمۇ ئۆزىگە ۋە تەھرىرلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلمايدۇ. * مەكتەپقۇ ناھايىتى ياخشى ئىكەندۇق. ئەپسۇسلىنارلىقى، مەن پەقەت بىر يىللا ئوقۇغان.

ئەپسۇن ئى [پ] جادۇ، سېھىر قىلىش

مەقسىتىدە ئوقۇلىدىغان ھەر خىل دۇئا: ئۇ بۇ يەردىن بىرئاز توپا ئېلىپ كىشى چۈشەنمەيدىغان ئەيسۇنلارنى ئوقۇدى. * لېكىن ئەپسۇنىدىن پۈتكەچ ئەجدىھا، ئوق، نەيزە زەربى قىلمىدى پەرۋا. بۇ سىرنى بىلىدى دانىشمەن بىر زات، قىلماقچى بولدى ئەپسۇننى بەربات.

ئەپسۇن ئوقۇماق سېھىرلەش، جادۇ قىلىش مەقسىتىدە ئەپسۇن دوئالىرى ۋە كالامىلىرىنى ئوقۇماق: كەمەك ھەيىار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، ھېرىپتۇ، بىر قوغۇنلۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ، قارىياغاچ سايىسىدا ئۇخلاپتۇ. ئۇخلاش ئالدىدا ئۆزىگە ئەپسۇن ئوقۇپ، بېشىنى قوغۇنغا، پەدىنىنى پېلەككە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ.

ئەپسۇنچى ئى. ئەپسۇن ئوقۇيدىغان كىشى؛ جادۇگەر، سېھىرگەر، سېھىرچى: ئىشتىكەچ شۇ تونۇش ئەپسۇنچى نەينى، ئاجايىپ بىر جاسارەت بىرلە لەيلى. چۈشۈپ دېرىزىدىن شۇنچە دادىل، يۆنەلدى باغ تەرەپكە ھەمدە ئەپچىل.

ئەپسىز سۈپ. ئەپ بولمىغان، بىئەپ، قولايسىز: ساقى گېپىنىڭ داۋامىنى قىلىشنى ئەپسىز كۆرگەندەك بىردىنلا توختاپ قالدى. * ئاتىكە خېنىم ئىنتايىن ئەپسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. قىزنىڭ ئەقلىغە نىسبەتەن كۆڭلىدە بارىكاللا ئېيتقۇسى كەلسىمۇ، لېكىن ئېغىزدىن چىقىرالمىدى.

ئەپسىزلەنمەك پ. ئەپسىز دەپ بىلىمەك، ئەپسىز كۆرمەك؛ ئەپسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالماق: مۇئەللىمە سادىقنى يېراقتىن كۆرۈپ، بىر مىنۇتچە ئۆز ئورنىدا قېتىپلا تۇرۇپ قالدى- دە، بۇ ھالەتتىن ئۆزىمۇ ئەپسىزلىنىپ ئۇدۇل سادىق تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئەپسىزلىك «ئەپسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: روشەن بۇ يەردە ئارتۇقچە تۇرۇشنىڭ ئەپسىزلىكىنى بىلىپ دەرھال كەتتى.

ئەپشان ئى [پ] يېزىت. سۆز بىرىكمىسىدە «چاچقۇچى»، «تۆكۈچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ: نۇر ئەپشان. شېكەر ئەپشان. * بۇلبۇل بوتۇپ شېكەر ئەپشان ئەيلەيمەن، گۈل ئىشقىدا بۇلبۇل قۇشتەك سايرايمەن. كەل غېرىبجان بۇ باغ ئىچىدە يايرايمەن، چىمەن گۈلۈم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

ئەپغان ئى [پ] يېزىت. پىغان، ناله- پەرياد، ناله-زار: شەمسى جانان ئەي نىگارا قايدىسەن، ۋىسالىڭغا. ئەمدى قاچان يېتەرمەن، قاي تامانغا باشىم ئېلىپ يۈرەر مەن، مەن نەيلىيىن ياردىن ئەپغان بولمىسا.

ئەپقاچماق پ [ئېلىپ+قاچماق] ئېلىپ كەتمەك، ئېلىپ يۈرمەك، ئېلىپ ماڭماق، ئېلىپ قاچماق: جەدە ئات مىنگەن ئېگىز بوي ئوغلاقچى توپ ئىچىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ، ئوغلاقنى ئەپقاچتى.

ئەپقاچتى خەۋەر چىنلىقتىن يىراقلاشقان، ئېنىق بولمىغان، ئىشەنچسىز ئۇچۇر؛ قۇلاقتىن قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەن ھەر خىل خەۋەر.

ئەپقاچتى گەپ چىنلىقتىن يىراقلاشقان، قۇلاقتىن قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەن ھەر خىل گەپ-سۆز: «پالانى پوكۇنى باشلىققا بىر پارچە گىلەم كۆتۈرۈپ بېرىپتىكەن، ئۇي ھەل بولۇپتۇ» دېگەندەك ئەپقاچتى گەپلەر قۇلىقىمىغا كىرىپ قالدى.

ئەپكار ئى [ئە] يېزىت. پىكىر؛ پىكىرلەر.

ئەپكار ئامما جامائەت پىكرى.

ئەپكەچ (توغرىسى: ئەپكەش) ← **ئەپكەش**.

ئەپكەش ئى [پ] چىلەك، سېۋەت ۋە باشقا يۇك-تاقالارنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، بالداق ياغاچىنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئىلمەك تۆمۈر ياكى ياغاچ ئىلمەك بېكىتىلگەن سايمان: ئاردىدىن بىرەر سائەت ئۆتتى بولغاي، جاپپار ئىككى چېلەككە ئاتىنىڭ قېنىدەك دەملەنگەن چاينى ئۈسۈپ، ئەپكەشنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئاستى-دە، يۈرۈپ كەتتى. * ماڭدى ئازاد يولىغا، مۇرىسىدە ئەپكىشى. شۇنچە چاققان- شۇنچە تېز، پۇتلىرىنى يۆتكىشى.

ئەپكەشچى ئى. ئەپىكەش بىلەن سۇ ۋە باشقا نەرسىلەرنى توشۇيدىغان ئادەم: ئېتىزغا ئوغۇت يۆتكەۋاتقان ئەپكەشچىلەر بەس-بەس بىلەن ئىشلىمەكتە.

ئەپكەشچىلىك «ئەپكەشچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئەپكەشلىك سۈپ ① ئەپكەش كۆتۈرگەن، ئەپكىشى بار، ئەپكەشكە ئىگە: شۇنداق قىلىپ، مەنمۇ بىردەمدىلا بىر ئەپكەشلىك بولۇپ قالدىم. ② ئەپكەش قىلىدىغان، ئەپىكەش بولىدىغان؛ ئەپكەشكە لازىملىق، ئەپىكەشكە ئاتالغان: بىزنىڭ ئۆيدە بىر ئەپكەشلىك قومۇش ياغچى بار.

ئەپلاتون ئى [ئە<گرېك] قەدىمكى گرېك ئالىمى پلاتونىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى.

ئەپلاتوتنىڭ زەنجىرىنى ئۈزىدىغان ھېچ-نېمىدىن يانمايدىغان، جاھىل ۋە كاجىلىقتا ئۇچىغا چىققان: ئۇمۇ ئەپلاتونىنىڭ زەنجىرىنى ئۈزىدىغانلارنىڭ بىرى.

ئەپلەپ-سەپلەپ بىرەر ئامال تېپىپ، بىرەر چارە-تەدبىرلەر، ھەر خىل يوللار ئارقىلىق: ئادەملەرنىڭ بىر-بىرىنى كولايدىغىنىدىن تويدۇم. تالىشىدىغان نېمە بار. قىش چىقىقۇچە ئەپلەپ-سەپلەپ ئوقەت قىلىپ، بەش-تۆت تەڭگىلىك بولۇۋالساق بۇنىڭ نېمىسى ياماقنىكەن؟ * ئۇلار ئۆزىنى پەردازلاپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، جىددىي ۋە قىيىن مەسىلىلەر ئۈستىدىمۇ توختىلىشقا قارشى تۇرمايتتى، لېكىن ئۇلار بىر خىل «رېزىنكە خۇسۇسىيەتلىك» قارارلار ئارقىلىق ئىشنى ئەپلەپ-سەپلەپ تۈگىتىشنى مەقسەت قىلاتتى.

ئەپلەتمەك «ئەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەپلەشتۈرمەك «ئەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قاسقاندا پىشۇرۇلغان قوي گۆشى، كاۋاپ، سامسا، شاكلات، تاتلىق-تۇرۇم، مېۋە-چېۋە، نان-توقاچ، پېچىنە-پىرە-نىكىلەرنى ھەر خىل تەخسە-قەنتلارغا ئەپلەشتۈرۈپ تىزدى. * سابىر سەن چۆچۈرىنى خام سانىما، توختا، مەن بۇ ئىشنى شۇنداق ئەپلەشتۈرەيكى، سېنىڭ گۈڭشې پارتكومى ۋە ئەزالار ئالدىدىكى يۈز-ئابرويۇڭ تاپىنىڭغا تەگلەشسۇن، ئۆزەڭنىڭ نەگە دومىلاپ چۆشكىنىڭنى بىلمەي قالغىن.

ئەپلەشتۈرۈپ قويماق ياراشتۇرۇپ، كېلىشتۈرۈپ، ياخشىلاشتۇرۇپ قويماق: تۇردى ئۇنىڭدىن غەم قىلما. چوڭ ئوغلۇڭ روزىنى باشلاپ كېلىپ سېنىڭ بىلەن ئەپلەشتۈرۈپ قويىمەن.

ئەپلەشتۈرۈلمەك «ئەپلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەپلەشمەك پ ① مۇڭاپىقلاشماق، ماسلاشماق، باپ كەلمەك، جايىغا چۈشمەك: ئىش ئەپلىشپ نەپ تەگكەنچە نەپسى يوغىناپ، ئىزباسارى ھېلىمنى پەننىي مەكتەپتىن توختىتىۋېلىپ زەينىدىن قارىيدا ئوقۇتۇش توغرىسىدا ھەسەلخان بىلەن كۆسۈرلاشتى. ② ياراشماق، ئىنتىپاقلاشماق، ياخشىلاشماق، چىقىشپ قالماق: بىز ئىككىمىز بەزىدە ئۇرۇشۇپ. بەزىدە ئەپلىشپ يۈردۇق. * ئۇلار تويدىن كېيىن بىر-بىرى بىلەن بىرئوبدان ئەپلىشپ قالدى.

ئەپلىشپ قالماق ① ئىش دېگەن جايدىن چىقماق، كۆڭۈلدە ئويلىغاندەك بولۇپ چىقماق، ئويلىغاندەك بېجىرىلمەك: بۇ يۇرتقا ئاز-تولا ئوقەت قىلىپ، جاھاندارچىلىق قىلساق دەپ كەلگەندۇق، قېنى بىر ئىرادە بىلەن ئىشىمىز ئەپلىشپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ② ئىناق ئۆتمەك، ئەپ بولۇپ كەتمەك، ئۆزئارا چىقىشپ قالماق، مىجەزى كېلىشپ قالماق: تىل بىلەن تۇققان تۇغچىنى قول بىلەن بولماس يېشىپ، ئەپلىشپ قالغان كۆڭۈلنى گاڭ بىلەن بولماس كېسىپ. ③ ئۆگىنىپ قالماق: كۆنۈپ قالماق، ئۆزلىشىپ كەتمەك: ئىشكىتىن كىرىشمگە دادام ماڭا قاراپ، ــ قانداق

ئوغلۇم، ئىشلىك بىلەن خېلى ئەپلىشىپ قالغاندەك تۇرامسەن؟ — دەپ سورىدى.

ئەپلەنمەك ① «ئەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجـ ھۇل دەرىجىسى. ② تەمشەلمەك، تەرەددۇت قىلماق: لۇ جۇنيى يېزىپ بولۇشىغا ۋۇ يىڭ قۇمـ لىقىنى يىغىشتۇرۇپ، تازىم قىلدى — دە، مېڭىشقا ئەپلەندى. * شۇي شۇ تازىم — تەكرىم قىلىپ مېڭىشقا ئەپلەندى.

ئەپلىسۇن ئى (توغرىسى: ئاپپلىسىن) ← **ئاپپلىسىن.**

ئەپلىك سۇپ ① مۇۋاپىق، قولاي، ئوڭۇشـ لۇق: نادەم ئۆملەپ بىر قەبرە يېنىغا ماڭدى. بۇ پوتەيگە يېقىن ۋە ھۇجۇم قىلىشقا ئەپلىك جاي ئىدى. ۋارىسجانمۇ نادەمنىڭ كەينىدىن شۇ يەرگە بېرىپ ئەپلىك بىر جايغا ئورۇنلاشتى. * دۇتار ئىككى تارلىق ساز بولۇپ ئۆگىنىشكە ئەپلىك، خەلق ئارىسىدا ئومۇملاشقان. ② چاققان؛ ئەپـ چىل: قىزچاقنىڭ ئەۋرىشىم بارماقلىرى ئاجايىپ ئەپلىك ئىكەن. * گالستۇك چەگدىم بويىنۇمغا ئەپلىك. سەپىنىڭ ئالدىدا تىزىلىپ رەتلىك. ③ كۆپ ئىشلارنى قىلالايدىغان، چېۋەر، ماھىر: قادىرنىڭ قولى ئەپلىك بولۇپ، ئىشچـ لارنىڭ چاچ — ساقالىلىرىنى ياساپ قويياتتى. ④ كۆچمە. ئىناق، ئىنتىپاق؛ يېقىن، ئېجىل: كەندىر تۇۋىدە كەكلىك، مەن يارىم بىلەن ئەپلىك. ئوڭ يېنىدا چېچى بار، تولغاپ سۆيگىلى ئەپلىك.

ئەپلىمەك پ ① مۇۋاپىق، جايىدا بېجىرـ مەك، پەم بىلەن قىلماق: ئىمىن پالىكان ياخشى ئەر، ھەممە ئىشنى ئەپلىگەن. ئۇركۈپ قاچقان دۇشمەننىڭ توغراقتا بېشىنى كەپلىگەن. ② قاملاشتۇرماق، جايلىماق، بابلىماق: سايىم ئاكا ئۆز رەقىبىنى دالدا يەردە ئەپلەپ تۇرۇپ بىر سالدى — دە، ئۇنى جايىدىن قوپالماس قىلىپ قويدى. * كەنجى ئوغۇل بىلەن مالچى ھېلىقى بايىنى ئەپلەپ، ئۇنى تاغارغا كەپلەپ، ئاغزىنى چىگىپ، ئېشەككە بۇرۇنقىدەك ئارتىپ قويۇپ، مالنى ھەيدەپ يولغا راۋان بولۇپتۇ. * بۇگۈن ئاخشام روزى دېگەن قاقباشىنى تازا ئەپلىدۇق، بىراق ئۇنىڭغا ئۇۋالمۇ قىلدۇق.

ئەپۇ ئى [ئە] كەچۈرۈم، ئۆزرە: ئەپۇ سورىماق. ئەپۇ قىلماق. * ئابدۇقادىر ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئېسىدىن چىقىرىۋەتتىمكىن؟ قانداقلا بولمىسۇن، مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەپۇ سورايمەن.

ئەپۇ ئەتمەك ← **ئەپۇ قىلماق.**

ئەپۇ سورىماق ئۆتكۈزگەن كەمچىلىك، سەۋەنلىكنى كەچۈرۈشنى ئۆتۈنمەك، ئۆزرە ئېيتماق: ئەخمەت مېنىڭ گېپىم تۇگىمەيلا، مېھـ مانىنىڭ ئالدىدىلا كىيىملىرىنى قېقىشقا باشلىدى. مەن ئۇنى ئاران توختىتىۋالدىم ۋە ئاغىنەمدىن خىجالەت بولۇپ ئەپۇ سورىدىم.

ئەپۇ قىلماق باشقىلارنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلماق، گۇناھىدىن ئۆتمەك، كەچۈرمەك: سىزنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، ئەپۇ قىلىڭ. * ئۇلارمۇ ئادەم بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاتا — ئانا بولغاندا ئاتا — ئانىنىڭ قەدرىگە يېتەر دەپ، ئانا بىنانىڭ ئىشىكىدىن چىقىپ بولغۇچە ئوغلى بىلەن كېلىنىنى ئەپۇ قىلىۋەتتى.

ئەپىيەتكە ئى. ئاكا — ئۇكىنىڭ خوتۇنلىرى (بىر — بىرىگە نىسبەتەن): ئۇلار بىر ئۆمۈر ياخشى ئەپىيەتكە بولۇپ ئۆتكەن.

ئەپيۇن ئى [ئە] ئەپيۇنگۈلنىڭ تولۇق پىشمىغان ياكى پىشىش ئالدىدا تۇرغان غوزىسىنىڭ شىرنىسىدىن تەييارلىنىدىغان، قاتتىق مەست قىلىدىغان بىر خىل زەھەرلىك چېكىملىك.

ئەپيۇن ئۇرۇشى <تارىخ> 1840 — يىلدىن 1842 — يىلغىچە ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى دۆلىتـ مىزىنىڭ ئەنگلىيە سودىگەرلىرىنىڭ ئەپيۇن ئېلىپ كىرىپ سېتىشىنى مەنئى قىلغانلىقىنى باھانە قىلىپ، مەملىكىتىمىزگە قارىتا قوزغىغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى.

ئەپيۇنكەش ئى [ئە+پ] داۋاملىق ئەپيۇن

چېكىدىغان، ئەپيۇن چەكمىسە تۇرالمايدىغان، ئەپيۇن خۇمار ئادەم: خەلقنىڭ كۆز يېشى، نالىسى ئەپيۇنكەشلەرنىڭ ئىسلاشقان دىلىنى ئېرىتەلمەيدۇ. * ئەپيۇنكەش جاللاتلار، ماجاڭ ئويناپ ياتىدۇ. قاراڭغۇ زەي زىندانىدا، نوزۇك يالغۇز ياتىدۇ.

ئەپيۇنكەشلىك ئى. دائىم ئەپيۇن چېكىش ئادىتى.

ئەپيۇنگۈل ئى [ئەپيۇن+گۈل] <بوت> ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تېنى ئاق پاراشوكلۇق، يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق يۇمىلاق شەكىلدە، گۈلى قىزىل، ھال ياكى ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ مېۋىسى شار شەكىلدە بولۇپ، تېخى پىشمىغان ۋاقتىدا پوستى تىلىپ قويۇلسا ئەپيۇن ئىشلەشكە بولىدىغان بىر خىل شىرنە ئېقىپ چىقىدۇ؛ مېۋە شاكىلىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، ئىچى سۇرۇشنى توختىتىش روللىرىغا ئىگە.

ئەت ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ گۆشى: ئەت قونماق، ئەت تۇتماق. * گۆشىدىن بىر مىسقال 6 يۇز 89 تۆياق مالىنى 563 ئائىلىگە ئەسلى ئېغىرلىقىغا 19 مىسقال 579 كىلوگرام ئەت قوشۇش، ئەسلى ئېغىرلىقىدىن ئاشقان قىسمىنىڭ پۇلىنى كوللېكتىپ بىلەن شەخسىي تەڭ ئېلىش شەرتى بويىچە بورداشقا كۆتۈرە بەردى. * ھاشىم ئاكا ئەركىنگە نەسىھەت قىلىپ: ــ بىلەمسەن، ساڭا مۇشۇ لايمۇقى تاپقۇچە، چېچىمىغا ئاق كىرىپ كەتكىلى تاس قالدى. ئاناڭ بىلەن دادامنىڭ كۆزىگىمۇ ئۇيقۇ كىرمەي، بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتتى، ــ دېدى. ② بەزى مېۋىلەرنىڭ گۆش قىسمى: ئەتلىك قوغۇن. ③ كۆچمە. يەرنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى مۇنبەت، ھوسۇللۇق قىسمى: زەيتۇنەم ئۇرۇق سېلىنىۋاتقان ئېتىزنىڭ نەملىكىنى تەكشۈرۈپ، بىر سىقىم توپىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇلاپ كۆردى، ھۆل ئەت توپا ئالقىنىغا خېمىرىدەك چاپلىشىپ قالدى.

ئەت ئالماق ئەت قونماق، سەمرىمەك: بالا ئۇچ ئايلىق بولغاندا ئوبدانلا ئەت ئېلىپ قالدى.

ئەت توپا ئۆسۈملۈك، گۈل-گىياھ، زىرائەت ئۆستۈرۈشكە مۇۋاپىق، مۇنبەت، ئەتلىك توپا، تۇپراق: زەيتۇنەم تەشتەكتىكى گۈلنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئەت توپىغا تىكتى.

ئەت توپلىق توپىسى ئەتلىك، مۇنبەت: تراكتور تاغ باغرىدىكى شېغىللىق يولنى ئارقىدا قالدۇرۇپ مارجان بۇلاقنىڭ مۇنبەت ئېتىزلىرى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن يۇمشاق ئەت توپلىق چوڭ يولغا چۈشتى.

ئەت تۇتماق ← **ئەت قونماق.**

ئەت رەڭ ئاز مىقدارداىكى قىزىل ۋە سېرىقتا تېخىمۇ ئاز مىقدارداىكى كۆك قوشۇلۇپ سۇس تەڭشىلىپ ھاسىل بولىدىغان، رەڭگى ئەتكە ئوخشايدىغان مۇرەككەپ رەڭ: ئايشەم: ــ ئاپا مەن كەتتىم، كېچىكسەم ئەندىشە قىلما، جۇمۇ؟ ــ دېدى-دە، چىرايلىق ئەت رەڭ سومكىسىنى ئېلىپلا چىقىپ كەتتى.

ئەت قونماق ئەت پەيدا بولماق، ئەت قوشۇلماق، ئەتلەنمەك، سەمرىمەك: سىز ھەربىيلىكە كېتىپ يامان قىلمىغان ئىكەنسىز، جۇدەڭ چىرايىڭىزغا بىر ئىلىك ئەت قونۇپتۇ. * بوۋاينىڭ يۈزىگە بىر ئىلىك ئەت قونغان بولۇپ، ئون-يىگىرمە ياش ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئېتىدىن چۈشمەك جۇدىمەك، ئورۇقلىماق: ھاشىم بالىسىنىڭ خاپىچىلىقىدا بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتتى.

ئەتە ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈندىن كېيىنكى كۈن يەنى بۈگۈندىن كېيىنكى بىر كۈن: بۈگۈن ماڭا كەلدى، ئەتە ساڭا كېلەر (ماقال). * بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە

قويما (ماقال). * ھەمراھ سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجانىنى مەتنيازنىڭ ھويلىسىغا باشلاپ باردى. ② ئى. يېقىن ۋاقىت؛ يېقىن كەلگۈسى، كېلەچەك: ئادا بولدى گۈل ئالدىدا شەرتىمىز، كېلەر ئەمدى قەنتتىن تاتلىق ئەتىمىز. * شۇ گۈزەل ئەتىگە يېتىمىز چوقۇم، پارتىيەم مەدەتكار، ئىشەنچ كامىل.

ئەتە كىم بار، كىم يوق كېيىن كىم ئۆلۈپ، كىم قالىدىغانلىقىنى، نېمە ئىشلار بولىدىغانلىقىنى ئالدىن مۆلچەرلەش تەس ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئابدۇقادىر ئاكا ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ: ــ ئوغلۇم سەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭ، بىزنىڭ يېشىمىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، كۆزىمىز پىلدىرلاپ تۇرغاندا سېنىڭ تويۇڭنى قىلىۋاتىمساق، ئەتە كىم بار، كىم يوق، جان خۇدانىڭ ئىلكىدە، ــ دېدى.

ئەتىدىن كەچكىچە ① تاڭ ئاتقاندىن تارتىپ تا كۈن پاتقۇچە، كۈن بويى، پۈتۈن بىر كۈن: بازغاندا ئەتىدىن كەچكىچە تىنىم تاپماي ئىشلەۋاتقان نۇرگۈلنىڭ ئىشتىن چۈشكەندە قولىنى قىمىرلىتىشقىمۇ ھالى قالمايتتى. بىراق ئۇنىڭ روھى چۈشۈپ كەتمىدى. ② ھەمىشە، دائىم: ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە ئويۇننىڭلا كويىدا يۈرىدىغان بولدى. ئويۇننى ئويىنىغانسېرى شۇنچە بېرىلىپ كەتتى.

ئەتە ـ ئاخشام ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ ئەتە-گىنى ۋە ئاخشىمى: تاغامنىڭ قىزى ھەر كۈنى ئەتە ـ ئاخشامدا ئۇنىڭ يېنىغا كېرەتتى. * ئانارخانىنىڭ ئۆزى ئوبدان، ئانىسى يامان. ئەتە ـ ئاخشام باراي دېسەم، ۋەدىسى يالغان.

ئەتە ـ ئۆگۈن ئەتە ياكى ئۆگۈن؛ ئەتە ـ ئۆگۈنگە يېقىن كۈنلەردە، پات ئاردا، يېقىن ئاردا: ھازىر كۈنمۇ خېلى ئىسسىپ قالدى، ئەتە ـ ئۆگۈن تېرىقچىلىق باشلىنىدۇ. * رېيازەتتە باشلار ئاقاردى، ئەتە ـ ئۆگۈن بولار نەۋرىمىز، بىلىشۈنكى، ساقلاپ ئەقىدە، ئۆتۈپ كەتتى ئالتۇن دەۋرىمىز.

ئەتەي رەۋ ① مەلۇم بىر مەقسەت يوشۇرۇنغان ھالدا، بىلمەسكە سېلىپ؛ بىلىپ تۇرۇپ، يالىغاندىن، قەستەن: مەن قىزنىڭ روھىي ئىنتىلىشلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتەي ئۇنى كۆپ-رەك سۆزلەتتىم. * زىۋەرەم يولدىشىنىڭ كېلىشىنى بىلسەمۇ، قىزى پاتەمنى ئۇخلىتىش ئۈچۈن ئەتەي يالغان سۆزلىدى. ② ئالايىتەن، مەخسۇس، ئاتاپ: مەن ئەتەي سىزنى يوقلىغلى كەلدىم. * ئۇنىڭ ھارام نېيىتى يوق. مۇشۇ لېنتىنى بۇگۈن ئەتىگەن ئەتەي بىر كىشىدىن ئەۋەتىپتۇ.

ئەتەيلەپ ← **ئەتەي**: ــ ھەمىشە، ئۇ سىزنى دەپ ئۆزىنى ئەتەيلەپ ئاغرىقا سالىدۇ، ئۆزى بولسا ئاتتەك ساق.

ئەتەيىن ← **ئەتەي**.

ئەتتار ئى [ئە] يېزىت. سودا دۇكانلىرىدا ئەتىر، ئۇپا ـ ئەڭلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەر خىل پەردەز، زىننەت بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان كىشى؛ ئەتىرچى: مەن بۇگۈن قاسساپتىن، سودىگەردىن، ئەتتاردىن، باققالدىن، مېۋە دۇكانلىرىدىن سېتىۋالغان نەرسىلىرىمنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلدىم.

ئەتتەڭ ئىم. ئەپسۇسلىنىش ياكى پۇشايمان تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: ئەتتەڭ مەن بارغان بولسام بولۇپتىكەن. * ئەتتەڭ، بۇ سىر ئېچىلىپ كەتتى، بۇنى سىزنىڭ بىلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى.

ئەتتەكەي ← **ئەتتەڭ**.

ئەتتىكەن ئى [ئەت+تىكەن] ئادەمنىڭ تىرنىقى ئەتراپىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالىدىغان تىكەندەك ئىنچىكە تېرە.

ئەتراپ (ئەتراپى) ئى [ئە] ① كۆزەتكۈ-چىگە نىسبەتەن تۆت تەرەپ، پەرق ئەتكەن ھەممە ياق: كۈندۈزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقىنى قۇلاقىڭغا ياق (ماقال). * پەرھات ھەيران بولغان

هالدا ئەتراپىقا تىكىلىدى. * هاۋا ئېچىلىغاندىن كېيىنكى سوغۇقتا جۇڭدىن چىقالماي، ئەتراپىقا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرغان باسىت ئاتلىقلارنى يىراقتىنلا تونۇدى. ② كۆزەتكۈچىگە نىسبەتەن يېقىن جاي: يېرىم سائەتتىن كېيىن يېقىن ئەتراپتا زەمبىرەكلەر گۈلدۈرلەشكە باشلىدى. ③ مەلۇم نەرسىنىڭ چۆرىسى: هازىر كەلگەن مېھمانلار ئۈستەل ئەتراپىغا توپلىشىپ ئولتۇردى.

ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسى <تب> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى سىرتىدىكى نېرۋا توقۇلمىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ ھەر خىل نېرۋىلار، نېرۋا چىگىشى ۋە نېرۋا تۈگۈنلىرىنى ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئادەم بەدىنىدىكى ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ ئاساسلىق تەركىبلىرى: 12 جۈپ مېڭە نېرۋىسى، 31 جۈپ ئومۇرتقا نېرۋىسى ۋە ۋېگېتاتىۋ نېرۋا سىستېمىسىدىن ئىبارەت.

ئەتراپلىق رەۋ. ھەممە تەرەپنى تەڭ كۆزىتىپ، ھەممە تەرەپلىرىنى تەڭ ھېسابقا ئېلىپ، ئومۇمىي جەھەتلەرنى كۆزدە تۇتقان ھالدا: ئوقۇتۇشنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئوقۇغۇچىلارغا ئەتراپلىق، سىستېمىلىق پەننىي بىلىملەرنى بېرىش، ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت. * ئۇ ئۆزىنىڭ زېھنىگە ئاساسەن نەچچە ئون تەڭلىمىنى ۋە يۈزدىن ئارتۇق ئالاھىدە سانلىق ئاساسلارنى يادقا سۆزلەپ، فورمۇلىنى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق يېشىپ بەردى.

ئەتراپلىقلىق «ئەتراپلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ تۇتۇش ئەتراپلىقلىققا ياتىدىغان قاراش.

ئەتراپىدا ① رەۋ. بىرەر نەرسىنىڭ تۆت تەرىپىدە، چۆرىسىدە: بالىلار جوزىنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ، تاماق يەۋاتىدۇ. * بىز قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە دالاغا ئوتۇن ئالغىلى باردۇق، ئۇ يەرنىڭ سوغۇقلۇقىغا چىدىمايلا، ئاخىر بىر دالىدا يەردە ئوت قالاپ، ئوتنىڭ ئەتراپىدا بىردەم ئىسىنىدۇق. ② تىر. كۆز مۆلچەرىدە، تەخمىنەن، چامىسىدا، ئۆپچۆرىسىدە: گەرچە ئۇنىڭ يېشى 40 تىن ئاشقان بولسىمۇ، بىر قارىماقتا 30 ياش ئەتراپىدا كۆرۈنەتتى. * ئۇ يازغان ماتېرىيالدا قاۋانلىق دېگەن جايدىن ئەتىيازلىقتا 3 مىڭ مو ئەتراپىدا يەر ئېچىشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

ئەتىرە (توغرىسى: ئەتىر) ← **ئەتىر**.

ئەتىرەت ئى [ر] ① ھەربىي گۇرۇپپا: ئىدۇارد باغ ئەتراپىدا باشلانغان ئېتىشىشنى ئاڭلاپ، ئۆزى تەشكىل قىلغان خەلق ساقچىسىدىن بىر ئەتىرەتنى ئەۋەتتى. * ئەتىرەت كوماندىرى ئەتىرەتنى ئارقىسىغا چېكىنىدۈرۈشكە بۇيرۇق بەردى. * بىز بەشىمىز رەتلىك تىزىلىپ، ھەربىي قائىدە بويىچە يېڭى ئەترەت باشلىقىمىزنى قارشى ئالدۇق. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت، خىزمەت ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان كىشىلەر توپى، گۇرۇپپا: ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، سىنىپ بويىچە بىرىنچى تۈركۈمدە قىزىل گالستۇك تاقاپ ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى بولغان. * ئەگەر ناخشىچىغا مۇزىكا ئەتىرىتى تەڭكەش قىلىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئىككى تەرەپنىڭ ماسلىشىش ئۇنۇمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش بىرقەدەر قىيىنغا توختايدۇ. ③ <بىئول> بىئولوگىيىدىكى بىر سىنىپقا ياتىدىغان ۋە بەلگىلىرىنىڭ ئوخشاشلىقىغا ئاساسەن ئايرىلغان جانلىقلار توپى. مەسىلەن: قۇشلار سىنىپى، توخۇ شەكىللىكلەر ئەتىرىتى، قارىغاي سىنىپى، كۆمۈش ئۆرۈك ئەتىرىتى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئەتسىز سۈپ ① ئىپتى، گۆشى يوق، ئەت قونمىغان، گۆشسىز، ياداڭغۇ، جۇدەڭگۇ، ئورۇق: ئۇنىڭ ئۆزىنى قۇتقۇزۇۋالغان نىجاتچىسىغا بولغان مىننەتدارلىق ياشلىرى ئەتسىز مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ② كۆچمە. ئوت-چۆپ ۋە باشقا ئۆسۈملۈكلەر

لەر ياخشى ئۆسمەيدىغان، كەم ھوسۇل، ئۇنۇمسىز: ئەتسىز يەر، ئەتسىز تۇپراق.

ئەتكاپ (توغرىسى: ئېتىكاپ) ← **ئېتىكاپ.**

ئەتكەس سۈپ [ر] دۆلەت ئېلىپ سېتىشنى مەنئى قىلغان، دۆلەت سودا سىياسىتىگە، باج تۈزۈمىگە خىلاپ، قانۇنسىز، چەكلەنگەن: ئەتكەس مال.

ئەتكەس قىلماق مەنئى قىلماق، بىكار قىلماق، ئىناۋەتسىز قىلماق.

ئەتكەسچى ئى <سودا> دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ-سېتىش چەكلەنگەن مالىلارنى ئېلىپ ساتقۇچى كىشى: ئەگەر ئالتۇننى دۆلەتكە سېتىپ بەرمەي، ئازغىنا پايدىنى دەپ ئەتكەسچىلەرنىڭ قولىغا تۆتقۇزۇپ قويىدىغان بولساق، ئاش بەرگەن قازانىنىڭ تۆۋىگىنى چاققان بولىمىز.

ئەتكەسچىلەر گۇرۇھى <سودا> دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ-سېتىش چەكلەنگەن مالىلارنى قانۇنسىز توشۇغان، يېنىدا ئېلىپ ماڭغان (كىرگەن) ۋە ئۇنى تەكشۈرۈشكە قارشى تۇرغان گۇرۇھ.

ئەتكەسچىلىك ئى. دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ-سېتىش، چەكلەنگەن مالىلارنى ئېلىپ-سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: ئاساسىي قانۇن ئەتكەسچىلىك بىلەن مۇرەسسە قىلمايدۇ. * ھازىر بەزى كىشىلەر خىزمەتتىكى قولايلىقتىن پايدىلىنىپ چەت ئەللىكلەردىن پارا ئېلىۋاتىدۇ، چەت ئەللىكلەردىن ئۆزىنى زىيارەتكە تەكلىپ قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، ھەتتا ئۇلار بىلەن ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئەتكەسچىلىك قىلىۋاتىدۇ.

ئەتكەنچاي ئى [ئەتكەن+چاي] قېنىق دەمگەنلەن قارا چايغا سۈت ۋە تۇز ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلگەن چاي: ئۇ ئۇزاق يىللار داۋامىدا ئەتكەنچايغا ئادەتلىنىپ قالغانىدى. * ئۇ بۈگۈنمۇ ئەتىگەنلىك چايىنى ئىچىپ بولۇپ، قاچا-قومۇچلارنى يىغىشتۇرماي، ئەتكەن چايىنىڭ شامىسىنى چاينىپ، جوزىغا تايىنىپ خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇردى.

ئەتكۈزمەك I «ئەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇنۇگۈن بالامغا ئېيتىپ باغنىڭ شورىسىنى ئەتكۈزۈۋەتتىم.

ئەتكۈزمەك II «ئەتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆزەمچە ئۆيى تامىقىنى سېغىنىپ قېلىپتىمەن ئاكا، بىرەر ئۆيگە كىرىپ تاماق ئەتكۈزۈپ يەي دەپ، ماڭا-ماڭا ئاخىر مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. * ئەخمەتجان: — تومۇقاپ قالغانىدىم، شۇڭا ئاچچىق-چۈچۈك سۆيۈقئاش ئەتكۈزدۇم. قېنى مېھمانلار ئاشقا باقايلى، — دېدى.

ئەتكۈزۈشمەك I «ئەتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەتكۈزۈشمەك II «ئەتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەس-بەس بىلەن يېڭى ئوي جاھازلىرى ئەتكۈزۈشتى.

ئەتكۈزۈلمەك I «ئەتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتكۈزۈلمەك II «ئەتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى كەلگەن مېھمانلار ئۆچۈن ئايرىم تاماق ئەتكۈزۈلدى.

ئەتلەس ئى [ئە] بىر يۈزى يالتىراق ھەم گۈلى ئوچۇق كۆرۈنىدىغان، يەنە بىر يۈزىنىڭ گۈلى سۇس يەرلىك يىپەك رەخت: ئەتلەس سۇغا چۆكمەس (ماقال). * ئۇلاردا بار نەرسىلەر ھازىر ھۆكۈمەتتىمۇ بار. ئۇلاردا ئەتلەسنىڭ بىر كىيىملىكى 80 كوي بولسا، ھۆكۈمەتتە 70 كوي.

ئەتلەسچى ئى. ئەتلەس توقۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: زەيتۇنەمخان بۇ ئىككى تاقا ئەتلەسنى خوتەننىڭ قىزىق دەرۋازىسىدىكى بىر ئەتلەسچىدىن ئېلىپتۇ.

ئەتلەسچىلىك ئى «ئەتلەسچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: خوتەن خەلقى ئەتلەسچىلىك، گىلەمچىلىك، قاشتاش ئويمىچىلىقى قاتارلىق

هۇنەر - سەنئىتى بىلەن تونۇلغان.

ئەتلەنمەك پ ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەدىنىگە گۆش قوشۇلماق، ئەت قونماق؛ سەمرىمەك: مەن ئۇچ ئايدىن بۇيان كېسەل تارتقان بوۋامنىڭ كېسەلدىن ساقىيىپ، چىرايىنىڭ ئەتلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز كۆزۈمدىن ياش كەتتى. ② كۆچمە. ھال - ئەھۋالى، تۇرمۇشى، كۈنى ياخشىلانماق، ھاللانماق، بېيىماق: خۇدا بۇيرۇسا، كېلەر يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ، تۈك تاشلاپ، ئەتلىنەۋالمىز، دېسلە...ھۆددە يەر دېگەن بىلەن گەپ ئىكەن، تاپشۇرۇلدىغان نورمىنى تاپشۇرساق، قالغىنى بىزنىڭ بولۇپ قالىدىكەن ئەمەسمۇ! * بۇ يىل غەيرەت قىلىپ ئىشلىسەك ئەتلىنەۋالمىز، كېلەر يىلى ئېشىنەۋالساق، يەنە بىر يىلى بېيىپ قالمايمىزمۇ؟

ئەتلىك سۈپ ① ئەت قونغان، ئېتى بار، سېمىز: توي چېيىدا يىگىتلەر ئامانگۈلگە قارىتا چاقچاق ئارىلاش پاراقىدە كۈلۈشۈپ چۇقان كۆتۈردى، ئامانگۈلنىڭ ئەتلىك يۈزى سەل قىزارغان بولسىمۇ، لېكىن دەرھاللا ئۆزىنى تۇتۇپ ئۇمۇ بوش كەلمىدى. ② كۆچمە. مۇنبەت، ھوسۇللۇق (تۇپراقتا نىسبەتەن): ئەتلىك يەر. ئەتلىك توپا. ③ كۆچمە. گۆشى بار، گۆش قېسىمى قېلىن (قوغۇن - تاۋۇز، كاۋا ۋە ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىق مېۋىلەرگە نىسبەتەن): ئەتلىك قوغۇن. ئەتلىك شاپتۇل.

ئەتلىك يىلتىز ← **گۆشلۈك يىلتىز.**

ئەتلىمە سۈپ. بەدىنىگە تۈك چىقمىغان، ئەت كۆرۈنۈشىدىكى، قىزىل ئەت: ئەتلىمە باچكا. ئەتلىمە گۆش.

ئەتلىمە گۆش ئۇچار قانات ۋە چوشقىغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ يېگى تۇغۇلغان تۈكسىز ھالىتى ياكى تۈك تاشلاپ قىزىل ئەت بولۇپ قالغان ھالىتىگە ئېيتىلىدۇ: ئەتلىمە گۆش باچكا. ئەتلىمە گۆش توخۇ.

ئەتمەك I پ ① ئۇچۇق تۇرغان نەرسىلەر - نىڭ ئىشىكىنى ياكى ئاغزىنى ياپماق، تاقاماق: ئۇ ئاستاغىنا ئۆيگە كىرىپ، ئىشىكىنى ئېچىدىن ئەتتى. * ئاخشام كىنودىن قايتىپ كېلىپ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرگەندە تۇرسۇن ئارقىدىن كىرىپ دەرۋازىنىڭ تاقىقىنى ئېتىپ قويدى. ② كېيىم - كېچەك ھەم ھەر خىل ئېغىزلىق نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ئېغىز قىسمىنى ئۆزئارا تۇتاشتۇرماق؛ تۇگمىلىمەك، ئىزمىلىمەك: مەن قىلىدىغان گېپىمنى تاپالمىغانسېرى نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇجۇركامنىڭ تۇگمىلىرىنى قايتا ئېتىشكە باشلىدىم. * بوۋام مېنى يولغا سالماقچى بولۇپ، خۇرجۇنۇمنىڭ ئىزمىسىنى ئالدىرىماي ئەتتى. ③ بىرەر نەرسىنىڭ يۈز قىسمىنى، تاشقى كۆرۈنۈشىنى، قىياپىتىنى توسماق، ياپماق؛ ئورىماق؛ تاكىماق؛ دالدا قىلماق: يۈزىنى ئەتمەك. كۆزىنى ئەتمەك. * ئۇلارنىڭ سەل نېرىسىدا قىزىل ھىجاب ياغلىقى بىلەن يۈزىنى ئېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقان بىر قىز تۇراتتى. ④ ئېقىۋاتقان سۇ ۋە سۇغا ئوخشاش سۇيۇقلۇقلارنى ھەر خىل توسما، توسۇق، تۇغانلار بىلەن توسماق، تورىماق، باشقۇرماق: سۇنى ئەتمەك. توغان ئەتمەك. باشلامنى ئەتمەك. * گەر تەۋرەنسە تاغنى يۆتكەپ باشقا جايغا تاغ قىلغۇدەك، سۇيى ئۇلۇغ دەريالارنى ئېتىپ - توسۇپ توختاتقۇدەك.

ئەتمەك II پ ① ھەر خىل خام يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلىمەك، ياسىماق، قىلماق: بۇ قىز دادىسىنىڭ ئاش - تامقىنى ئېتىپ بېرىپ، ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىكەن. * ئۇ ئاش ئەتتى، ئۇگرىنىمۇ ئۆزى كەستى، ئەمما ئۆيدە بولۇۋاتقان ئىشلار خىيالىغا زادى كىرمىدى. ② بىرەر ئىش - ھەرىكەتنى بېجىرمەك، قىلماق: ئاۋۋال تام ئەت، ئاندىن باغ ئەت (ماقال). * شاپتۇلدا باغ ئەتمە، ئۆچكىدە مال ئەتمە (ماقال). ③ كۆچمە. دەپ بىلمەك، دەپ ھېسابلىماق، قاتاردا كۆرمەك؛ تۇتماق: مومای: — قىزىم، ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ، ھەر

هالدا ئادەم ئەتكەنگە تازىم ئەت. بۇ يىگىت سىنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى، — دەپتۇ. * دەريا بويىدا تاللار، تاللۇالغىن تالكىنى. بىۋاپانى يار ئەتمە، سورىمايدۇ ھالىڭنى. ④ «قىلماق» مەنىلىرىدىكى يارەمچى پېئىل رولىدا كېلىدۇ ۋە تۇ ن سۆزلەر بىلەن يانداشىپ كېلىپ، ئۇنى پېئىللاشتۇرىدۇ: مەن ئاتا كەسپىمنى داۋام ئەتتىم. * بىئولوگىيە سىستېمىسى ياكى بىئولوگىيىدىكى سىستېما ئۇنىڭغا ساپ ستىلستىكا جەھەتتە شادلىق بەخش ئەتتى.

ئەتۆبركە ئى [ر] ھەر خىل ماشىنا ئۈسكۈنلىرىنى قوراشتۇرۇپ ياساشتا، قالپاقلىق بۇرما مىخلارنى بۇراپ چىڭىتىش، بوشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قول سايمىنى.

ئەتىر ئى [ئە] خۇش بۇي ماددىلارنىڭ ئىسپېرتتىكى ئېرىتمىسىدىن ئىبارەت سۇيۇقلۇق، پەرداز بۇيۇمى: * قىزلار تەيىارلىقى ئۈچۈن تويلۇق كىيىم ـ كېچەكلىرىنى كىيىشتى ۋە ئۇستىـ بېشىغا ئەتىر سېپىشتى.

ئەتىرسوپۇن ئى [ئەتىر+سوپۇن] خام ئەشيالىرىغا ئەتىر ماتېرىيالىلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىگەن خۇش پۇراقلىق سوپۇن: تۇرسۇنگۈل بىر توقاچ ئەتىرسوپۇن ئالدى.

ئەتىرگۈل ئى [ئەتىر+گۈل] <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، غولى تىك، تىكەنلىرى ناھايىتى زىچ؛ كىچىك پەيسىمان مۇرەكىەپ يوپۇرماقلىق، يوپۇرمىقى ئىللىپىس شەكىلدە بولۇپ، گۈلى كۆپىنچە قىزىل، ئاق، سېرىق ئېچىلىدۇ ھەم پۇراقلىق؛ نىسبەتەن كەڭرەك ئۆستۈرۈلىدۇ؛ گۈلىنى چاي دەملەپ ئىچىشكە بولىدۇ، خۇش پۇراقلىق ماتېرىيال قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئەتىرلىك سۈپ. ئەتىر پۇرىقى بار، ئەتىر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئەتىر قوشۇلغان: چىن ئاشقىسەن تۇتقىل ئوتلۇق قولۇمدىن، باغۇەن بولۇپ ئۆزگىل تازا گۈلۈمدىن. نەپەس ئالغىن خۇش ئەتىرلىك بويۇمدىن، ئىشەنگىن سەن قەمەرشاھ دەردىك تۇگەيدۇ.

ئەتىكى سۈپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتىسى يۈز بېرىدىغان: ئەتىكى ئىش. * ئەتىكى قۇيرۇقتىن، بۇگۈنكى ئۆپكە ئەلا (ماقال).

ئەتىگەن رەۋ ① تاڭ يورۇغاندىن تارتىپ كۈن چىقىقۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت؛ سەھەر: ئۇ يانغا باق، بۇ يانغا باق، ئەتىگەن تۇرۇپ قوشناڭغا باق (ماقال). * ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەن كۈن چىقماستا پوپكىسىنى ئېسىپ مەكتەپكە يۈگۈرەيدۇ. ② بەلگىلەنگەن ۋاقىتقا نىسبەتەن بالدۇر؛ ۋاقتى يېتىپ كەلمىگەن: بۇ گەپنى قىلىشقا تېخى ئەتىگەن. * مەن ئەمدى ئون سەككىز ياشقا كىردىم ،توي قىلىشقا تېخى ئەتىگەن * بۇ ھويلىدا كۆپچىلىك كىشىلەر تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىمىغانلىقى ئۈچۈن، چىداشلىق بېرەلمەي ئەتىگەنلا يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىگەنكى سۈپ. شۇ كۈنى ئەتىگەندىكى: ئەتىگەندىكى ئىش. ئەتىگەنكى تاماق. ئەتىگەنكى ۋەقە.

ئەتىگەنلەپ رەۋ. ئەتىگەندىلا، سەھەردىلا: ئۇلار ئەتىگەنلەپ يولغا چىقتى.

ئەتىگەنلىك سۈپ. ئەتىگەن ئۈچۈن تەييارلانغان، ئەتىگەن ئۈچۈن ئاتالغان؛ ئەتىگەنگە تەۋە، ئەتىگەنگە تەئەللۇق، ئەتىگەنگە مەنسۇپ: ئەتىگەنلىك چاي. ئەتىگەنلىك مەشىق. * يەكشەنبە كۈنى لېتىپ ئەتىگەنلىك چېيىنى ئىچىپ بولۇشىغا تۇرسۇن يېتىپ كەلدى.

ئەتىگەنلىككە رەۋ. ئەتىگەندە، سەھەردە: ئۇ: — ئەنسىرىمە ئاسىم، بىزمۇ ئىسسىق ئۆيىگۈنى بۇزمايمىز، ئىسسىق چېيىڭنى تەيىارلا، بىر ئوتلامدىن سۇمۇرىمىز ـ دە، ئۇخلايمىز، قالغان گەپلەر بولسا ئەتىگەنلىككە سۆزلىشەرمىز، — دېدى.

ئەتىلەتىن رەۋ. بۇگۈندىن كېيىن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا، ئەتىگىچە: بىز ئىككىمىز ئەتىلەتىن سېنى يوقلىغىلى كېلىپ قالارمىز. * ئۇلار ئەتىلەتىن بېرىپ قېلىشى مۇمكىن.

ئەتىلىك سۈپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتە قىلىنىدىغان، ئەتە يۈز بېرىدىغان، ئەتىگە ئاتاپ قويۇلغان: ئەتىلىك ئىش. ئەتىلىك تاماق. * بۈگۈنكى ئىشنى بۈگۈن، ئەتىلىك ئىشنى ئەتە قىلىش كېرەك.

ئەتىلىككە رەۋ. ئەتىكى كۈندە، ئەتە: ئەتىلىككە بايرام قىلىمىز. * بۈلار تېخى ئەتىلىككە زىياپەت ئۆتكۈزۈپ مېنى ئۈزاتماقچى. * مەن ئەتىلىككە كۆچۈپ كېلىپ سىزگە ھەمراھ بولىمەن.

ئەتىمال (توغرىسى: ئېھتىمال) ← **ئېھتىمال.**

ئەتىمالىم (توغرىسى: ئېھتىمال) ← **ئېھتىمال.**

ئەتىۋار [ئە] ① ئى. ئامما ئارىسىدا قازانغان، نام، ئابروي، ئىشەنچ، نوپۇز، ئىناۋەت، ھۆرمەت: ئۆلۈم ئەۋزەل يېلىنماقتىن، تايان ئەجرىنىگە جەۋلانى، ياشايدۇ ئەتىۋار ھەركىم، ئىجاد ـ مېھنەت گۈلى بولسا. * ئاق ساراي بولغان بىلەن، زەدىۋالى يوق ئىكەن. ئالدىراپ بەرگەن كۆڭۈلنىڭ ئەتىۋارى يوق ئىكەن. ② سۈپ. يۈقىرى باھالىق، قىممەت، ئاز ئۇچرايدىغان، ئېسىل ئەزىز، قىممەتلىك: بۇ تاش دۇنيادىكى 72 خىل ئەتىۋار دورىلارنىڭ زەررىلىرىدىن ياسالغان. * بۇ نەرسە ناھايىتى ئەتىۋار. ③ سۈپ. ئەزىز، ئەركە: كىچىكىدە ئەتىۋار بولۇپ ئۆسكەن ساۋۇتجانىنىڭ مەسۇم قەلبىگە بۇ دەشنەملەر نەشتەر بولۇپ سانجىلىپ، يىگىنى گېلىدا قالاتتى.

ئەتىۋارسىز سۈپ ① ئەتىۋارى، ئابرويى، نوپۇزى يوق: ئەتىۋارسىز ئادەم. ② قىممىتى يوق، نەزەرگە ئىلىنمايدىغان: ئەتىۋارسىز نەرسە.

ئەتىۋارسىزلىق ئى «ئەتىۋارسىز» سۆزدىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەتىۋارلاتماق «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەتىۋارلاشتۇرماق «ئەتىۋارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىنى ئەتىۋارلاشتۇرۇپ، چاقىرغان يەرلەرگىمۇ بارمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەتىۋارلاشتۇرۇلماق «ئەتىۋارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتىۋارلاشماق ① «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇرمۇشتا ساختىلىقنى پەزىلەت دەيدىغانلار بولىدۇ. ئۇلارنى تېخى بەزى يەرلەردە ئەتىۋارلىشىدۇ. ② ئەتىۋار ھالەتكە كەلمەك: مول نەرسە ئازايسا، ئەتىۋارلىشىدۇ.

ئەتىۋارلانماق «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتىۋارلىق سۈپ ① ئابرويى، نوپۇزى بار، نوپۇزلۇق: ھۆرمەتكە ئىگە: مۆتىۋەر: ئەكبەر بۇ ئائىلىنىڭ ئەتىۋارلىق بالىسى ئىدى. * بىر چاغلاردا بىلىملىك ئادەملەر ئەتىۋارلىق ئىدى. ② قىممىتى بار، قىممەتلىك، كەم ئۇچرايدىغان، ئەزىز: ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى قالايمىقان تۇتۇشنى، قالايمىقان ئوۋلاشنى قاتتىق مەنئى قىلىپ، ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش لازىم. ③ ئاسراشقا تېگىشلىك، ئاسرىلىدىغان، قەدىرلىك: ھەيدەرنىڭ دادىسىدىن قالغان، تۇكىدىن تولا يامىقى بار بۇ شالۋۇر ئۇنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلىق كىيىمى ئىدى. * چامادانىدىكى سوكنا پەلتو بىلەن يەنە بىر قامىلىق قۇلاقچى تاغامنىڭ بىردىنبىر ئەتىۋارلىق كىيىمى ئىدى.

ئەتىۋارلىماق پ ① چوڭ كۆرمەك، ئابرويىنى قىلماق، ھۆرمەتلىمەك، ئەتىۋار كۆرمەك: ياش پادىشاھ ھېلىقى ئىككى ئۈستىنى خۇددى ئاتىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان خىزمەتچىلەردەك ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدىكەن. * تۇردى ئاخۇن ئاكا خەلق ئۇچۇن ئۆچمەس تۆھپە ياراتقان بولغاچ، كىشىلەر ئۇنى ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئەتىۋارلايتتى. ② ئاسرىماق، قەدىرلىمەك، قىممەتلىك دەپ بىلمەك: ئۇلار ئاتىسى بەرگەن بۇ بايلىقنى ناھايىتى ئەتىۋارلاپ، ئوغرىغا بېرىپ قويماسلىق ئۈچۇن، ئوزۇق ـ تۆلۈك ئىزدەشكىمۇ بارماي، قودۇق بېشىدا بېقىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. * ئۇ قەيەردە

تىبى ئىلىمگە دائىر قەدىمكى كىتاب بار دەپ ئاڭلىسا، دەرھال شۇ يەرگە بېرىپ، بۇ كىتابلارنى ئەتىۋارلاپ سېتىۋالدى. ③ ئەزىز كۆرمەك، ئەزىزلىمەك، ئارزۇلىماق: ئۇلارنىڭ سەمەت ئاتلىق ئارزۇلۇق بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن بۇ ئارزۇلۇق بالىسىنى جېنىدىنمۇ بەك ئەتىۋارلايدىكەن.

ئەتىياز ئى [ئەتە+ياز] تۆت پەسىلنىڭ بىرىنچىسى، قىشتىن كېيىنكى يازنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، يەنى كۆكلەم مەزگىلى. مىلادى بويىچە تەخمىنەن 3-فېۋرالدىن 5-مايغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەمسىيە يىل ھېسابىدا يېڭى يىلنىڭ بىرىنچى كۈنى، يەنى مارت ئېيىنىڭ 21-كۈنىدىن باشلىنىدۇ: ئەتىياز پەسلى.

ئەتىيازلىق سۈپ. ئەتىيازدا بولىدىغان، ئەتىيازدا قىلىنىدىغان: ئەتىيازلىق تېرىلغۇ. * مەكتەپ كوچىغا بىر تەشۋىقات ماشىنىسى چىقىرىپ، ئاممىغا ئەتىيازلىق تازىلىق بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلدى. * ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا ئالدىراش تەييارلىنىۋاتقان كۈنلەردە كۈزگى بۇغداي مايسىلرىنىڭ ئۈششۈپ كەتكەنلىكى بىزنى گاڭگىرتىپ قويدى.

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئەتىياز ۋاقتىدا تېرىلىدىغان ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ ئىشى.

ئەتىيازلىق كۈن تەڭلىكى <ئاستر> يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ تۆتىنچى مەۋسۇمى، مىلادى بويىچە يىگىرمىنچى ۋە يىگىرمە بىرىنچى مارتتىن باشلىنىدۇ. بۇ ۋاقىتتا جەنۇبىي ۋە شىمالىي يېرىم شاردا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن-لۇقى تەڭ بولىدۇ.

ئەتىيان ئى [ئەت+يان] بەدەنىنىڭ ھەممىسى، پۈتۈن بەدەن؛ تەن: ئۇنىڭ كەندىر يىپى بىلەن بىرنەچچە يېرىدىن ماتىۋالغان كۆڭلىكىدىن ئاپتاپتا كۆيگەن قاپقارا ئەتيانلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەجەب رەۋ [ئە] ① ھەيران قالارلىق، قىزىق، غەلىتە: كىشى ئەجەب خەۋەرلەرنى ئاڭلايدىكەن-دە!... * ئەپەندىم ئۆيلىنىپتىكەن، خوتۇنى ئۇچ ئايدىلا تۇغۇپ قويۇپتۇ. ئەپەندىم ھەيران بولۇپ: — خوتۇن، باشقىلارنىڭ خوتۇنى توققۇز ئايدا تۇغسا، ئەجەب سەن ئۇچ ئايدىلا تۇغدۇڭغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ② جۇملىدە ئېنىق-لىغۇچى رولىدا كېلىپ، «ئىنتايىن، ناھايىتى، تازا، بەك، نېمىدېگەن»گە ئوخشاش كۈچەيتىش، ئاشۇرۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: يارنىڭ ئېتى رەيھانمۇ، چېچى سۈمبۈل بوستانمۇ؟ سۆزلىرى ئەجەب تاتلىق، ھەسەل-ناۋات قوشقانمۇ؟

ئەجەب ئەمەس ئېھتىمال، ئېھتىمالغا يېقىن، مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: — ئۇنداق بولسا، پادىشاھى ئالەم، بىزنىڭ سىلىگە بېرىدىغان مەسلىھىتىمىز شۇكى، سىلى يەنە بىر خوتۇن ئېلىشلىرى كېرەك. يەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئارزۇ-ئارمانلىرى ھەل بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ ئۇچىنچىسى. * ئەجەب ئەمەس زالىم شاھ، كېلىپ قالسا ئىنساپقا. يەڭگىن جەزمەن تىلىسمنى، بەرداش بېرىپ ئازابقا...

ئەجەب بولماق ① بىرەر كىشىنىڭ قىلغان قىلمىشىغا ياراشا تارتقان جازاسى ھەققىدە ئېيتىلغان «ياخشى بولدى، كۆڭۈلدىكىدەك بولدى، خوي بولدى» دېگەنىدەك مەنىلەر-دىكى ئىبارە: — ھە... ئەجەب بولدى، قىنىكىزغا پېتىپ ئولتۇرمغاندىن كېيىن، — دېدى ئانىسى بالىسىنى جىملەپ. ② ئويلىغانلىنىڭ، تەتۇرىچە بولماق: ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن. كىشىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، غېرىب بولغانغا يىغلايمەن.

ئەجەب بىر بىرقىسما، غەلىتە، يوچۇن، باشقىچە: ئەجەب بىر زامان بولدى، ئالەم چۆر-گىلەي دەيدۇ. يۈرەكتىكى زەردەب سۇ، قانغا ئۆرۈلەي دەيدۇ. * ھىھ... ھىھ... ھىھ... دەپ ئەجەب بىر كۈلۈپ كەتتىڭغۇ؟ بىرەر يېرىم ئېچىلىپ قېلىپتۇمۇيا؟.

ئەجەب قىلماق ① ياخشى قىلماق، كۆڭۈل-

دىكىدەك قىلماق: ئۇ كېتىپ، ئەجەب قىلدى. ② ئويلىغانىنىڭ، ئارزۇ قىلغانىنىڭ تەتۈرىنى قىلماق: ــ سەن تۆنۈگۈن ئەجەب قىلدىڭا! بىز سېنى ئوندىق قىلار، دەپ ئويلىمىغان، ــ دېدى ئۇ دوستىغا سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن.

ئەجەب ئىش غەلىتە ھادىسە، غەلىتە ۋەقە، بىرقىسما ئىش، بۆلەكچە ئىش: ــ بىر يىل بولغان ئۇ بۇ ئۆيگە دەسسىمىگىلى، بۇگۈن ئۇشتۇمتۇت كېلىپ قېلىشى ئەجەب ئىشقۇ؟ ــ دەپ ئويلايتتى زاھىر.

ئەجەبا ئىم [ئە] تەئەججۇپ، قىزىق، ھەيران قالارلىق، غەلىتە: ــ ۋاھ ئەجەبا، ــ دەيتتى يىگىت، ــ بۇ قانداق ھادىسىدۇ؟ ئوكۇممۇ بۇ چۈشۈممۇ، ئادەممۇ ئۇ شەيتانمۇ؟... * ــ مېنى تېخىچىلا چۈشەنمەيدىكەنسىز ــ دە! ــ دېدى تۇرغۇن رەنجىپ، ــ ئەجەبا، مەن پۇل ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىمەنمۇ؟! ياق! خەلقىمىزنىڭ پايدا ــ مەنپەئىتى ئۈچۈن!...

ئەجەبسىنمەك پ. ئەجەبلەنمەك، ئەجەبلىنىش ھېس قىلماق: چاۋار مەتقۇل تېخى بايىلا يېگىيەر يېزىسىدىن قايتىپ كەلگەنىدى. سابىرنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، بىرئاز ئەجەبسىنىپ قاسىمغا قارىدى.

ئەجەبكى تىر. ھەيران قالارلىقى شۇكى، غەلىتلىكى شۇكى.

ئەجەبكىم ← ئەجەبكى: تېپتىنچ كۆك ئاسمانمىش، يۇلتۇزلار پارقىراپ تۇرغانمىش. ئەجەبكىم، يەتمىشچە ئاي چىقىپ ھەربىرى زەر شولا چاچقانمىش.

ئەجەبلەندۇرمەك «ئەجەبلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۇنەرگە زور ئىشتىياق بىلەن كىرىشكەن زەيتۇننىڭ ئۇشتۇمتۇت سوۋۇپ قېلىشى ئادىلنى ئەجەبلەندۇردى.

ئەجەبلەندۇرۇلمەك «ئەجەبلەندۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەجەبلەنمەك پ. ھەيران بولماق، ھەيران قالماق، تاڭ قالماق، تەئەججۇپلەنمەك: بىر كۆلپەتتىن قۇتۇلۇپ، ئىككىنچىسىگە يولۇققىنىمغا ئەجەبلەندىم. * ــ توۋا خۇدايىم! ــ ئۇ ئوغلىنىڭ جۆيلۈپ تۇرۇپ «مۇئەللىم» دەپ چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىپ ياقىسىنى تۇتتى، ــ ئۇنىڭ ئەس ــ يادى مۇئەللىمدە ئىكەن.

ئەجەبلىنەرلىك سۈپ. ھەيران قالارلىق، تاڭ قالارلىق، تەئەججۇپلەنگۈدەك: مۇنداق خىرەدارنى ھەرقانداق ھۇنەرۋەن ئۆمرىدە بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئۇچرىتالىشى تەس ئىدى. بولۇپمۇ ئىمام مۇھەممەتتەك ياش كاسىپقا بۇ ھال تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك تۇيۇلاتتى.

ئەجەبلىنىشمەك «ئەجەبلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: مالىيە ئىشخانىسى، تېخنىكا ــ تەكشەش بۆلۈمى ۋە كەسىپىي ئىشخانىلارنىڭ بەزى خادىملىرى پەيزۇللانىڭ گۈزەل، كېلىشكەن بىر قىزنى ئەگەشتۈرۈپ ئىشخانىسى تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەجەبلىنىشتى.

ئەجەل ئى [ئە] كىشىنىڭ ياشاش ۋاقتى تۇگىگەن، ھاياتى ئاخىرلاشقان، ئۆمرى تامامىلانغان پەيت، ئۆلۈم، قازا: ئەجەل يەتمەي جان چىقماس، بېخىل بايدىن نان چىقماس (ماقال). * ــ ئەمدى مۇنداق قىلايلى، مۇختار بۇ يىل توپتوغرا 30 ياشقا كىرىدۇ. مېنىڭ تېنىم ساق بولسىمۇ، لېكىن ئەجەل دېگەنگە بىرنەرسە دېگىلى بولمايدۇ، ئۇ كۆيۈۋاتقان چىراغدەك ئۆچىتىمۇ تۇگىدى. مەن ئەمدى ئاتلىق قەرزىمنى ئادا قىلاي دەيمەن، سىلەرچە قانداق؟ ــ دېدى ئالماس ئاكا ئايالى رابىخانغا.

ئەجەل پۇرىماق ئۆلۈمدىن بېشارەت بولماق، قازا شەپىسى كەلمەك: شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، يامانلاشتى بارغانچە كېسەل. تىنىشمۇ ئاستا ھەم تۆۋەن، پۇراپ تۇرار شۇ تاپتا ئەجەل.

ئەجەل سۆرەپ كەلمەك بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا بېرىپ ئۇشتۇمتۇت ۋاپات بولماق: تاشماق قولىدىكى تاياقنى شىلتىپ ئالتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى: ــ سەن!... سەن كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان جاھىل ئۇنسۇر... ياخشى، سېنى بۇ يەرگە ئەجىلىڭ سۆرەپ ئەكىلىپتۇ!

ئەجەل كەلمەك قازا يەتمەك، ئۆمۈر تۈگەمەك، كۈنى توشماق: ئەجەل كەلسە ئەقىل قاچار (ماقال). * قازى داد ــ پەريات كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقان بالىنى بەزلەپ: ــ سەۋر قىل، ئاتاڭ كېسەل ئازابى تارتىپ تولىمۇ قىينىلىپ كەتكەنىدى، بۇگۈن خۇدادىن ئەجەل كېلىپتۇ، ئۇنىڭغا ھېچ ئامال قىلغىلى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ.

ئەجەلنىڭ ئاغزىدىن قايتماق ئۆلۈم گىردابىدىن يانماق، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالماق: قۇتقۇزدى بىزگە جان بەرىپ، كومپارتىيە ۋە داھىمىز، قايتىتۇق ئەجەلنىڭ ئاغزىدىن، پۈتتى يۈرەكتە ئاھىمىز.

ئەجەل يەتمەك ← **ئەجەل كەلمەك.**

ئەجىلى پۈتمەك ← **ئەجىلى توشماق.**

ئەجىلى توشماق ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلماق، ئاخىرەتكە يۈزلەنمەك، كۈنى تۈگىمەك، ئۆمرى ئاخىرلاشماق: ــ مەن دەيمەن، توختى چولاقنى شاققىدە ئۆجۈقتۇرۇۋەتسەك قانداق؟ــ دېدى ئۇ يېنىدا ئۆرە تۇرغان باستقا غادىيىپ، ــ بۇنداق ئادەملەرنىڭ خۇنى نېمىگە ئەرزىيتتى، ھازىر ئۇنىڭ ئەجىلىمۇ توشۇپ قالدى.

ئەجىلى تولماق ← **ئەجىلى توشماق.**

ئەجىلى مۇئەللەق ئۇشتۇمتۇت كەلگەن قازا، ۋاقىتسىز يەتكەن ئەجەل، تاسادىپىي ئۆلۈم: مەن بۇگۈن كىملىكىمنى كۆرسىتىمەن، ئىغۋاگەرنى تاپتىم، ئاسمىنى سۇغا بېسىپ ئەجىلى مۇئەللەق قىلىمسام، ئەر ئوغلى، مەخسۇت بەگ بولماي كىتەي!...

ئەجىلى مۇتلەق مۇقەررەر ئۆلۈم، قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئۆلۈم.

ئەجەللىك سۈپ. ① ئەجەل يەتكۈزىدىغان، ئەجەلگە ئېلىپ بارىدىغان: بىر ئادەمنى ئەجەللىك بالا ــ قازادىن قۇتۇلدۇرۇپ قويۇش كىچىك ئىش ئەمەس. ② كۆچمە. ھەل قىلغۇچ، قاقشاتقۇچ: ئۆز كارخانىلىرىدىكى ئىقتىسادىي ئۇنۇمنىڭ ناچار بولۇشىدەك بىرقانچە ئەجەللىك مەسىلىنى تۈتۈپ، ئاممىنى ئىنچىكە ھېسابلاشقا قوزغاپ، بىر ــ بىرلەپ تەھلىل قىلىپ، مۇناسىپ تەدبىرلەرنى تۈزۈش لازىم.

ئەجەللىك زەربە قاقشاتقۇچ دەككە، ھەل قىلغۇچ زەربە: سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ 1917 ــ يىل ئاپرېلدىن ئۆكتەبىرگىچە بولغان دەۋرىدىكى ستراتېگىيىسىنى زاپاس ئارمىيىدىن ئەنە شۇنداق پايدىلانغانلىقىنىڭ ئەمەلىي مىسالى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. شۇبھىسىزكى بۇ دەۋردە ئۇرۇشتا دۈشمەنگە ئەجەللىك زەربە بەرگىلى بولاتتى. * چۈنكى سەن ئىلمىنىڭ غەربىدە مەغرۇر، گىگانت قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاراۋۇل. بېرىسەن ھەر مەھەل ئەجەللىك زەربە. ياۋ ئەگەر ۋەتەنگە سوزسا قارا قول.

ئەجەللىك يېرى ئەڭ ئاجىز جايى، ھەل قىلغۇچ ئورنى، ھالقىلىق نۇقتىسى: بۇ ئىشنى ئۇزۇل ــ كېسىل ئېنىقلىماي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەجەللىك يېرىدىن تۇتۇش مۇمكىن ئەمەس. * بۇ ئەترەت جەڭ داۋامىدىكى ھالقىلىق پەيتلەردە دۈشمەننىڭ ئەجەللىك يېرىگە سانجىلىدىغان خەنجەر ئىدى.

ئەجەللىمەك پ. ئەجەل يەتمەك، قازا تاپماق: ئۆلمەك: ــ بۇرۇنقى ئېتىم ئەجەللەپ قالغانىدى.

ئەجەم ئى [ئە] ① يېزىت. ئەرەبلەردىن باشقا خەلقلەر، خۇسۇسەن پارسلار، ئىرانلار: كۆرمىگەن ئەرەمەن ــ ئەجەمدە سىز كەبى باتۇرنى بىز، رۇمى، يۇنان، كوھىقاپ شەھسۋالار ئىچىدە. ② <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ 7 ــ مۇقامى: ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام گۇرۇپپىسى ئەجەمنى نوتىغا ئېلىپ بولدى.

ئەجەم مۇقامى <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ 7 ــ مۇقامى، بۇ مۇقام 17 نەغمە، 143 مىسرا‌غا بۆلۈنگەن، ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتە چوڭ نەغمە، 65 مىسرا، تۆت داستانغا: سەككىز نەغمە، 56 مىسرا، ئۇچ مەشرەپكە: ئۇچ نەغمە، 22 مىسرا‌غا ئورۇنلاشقان.

ئەجەمپىتى ئى [ئەجەم+پىتى] <بوت> پاپونىيە پىجىقى.

ئەجداد (ئەجدادى) ئى [ئە] بۇرۇن ئۆتكەن نەسىل ــ نەسەب، ئاتا ــ بوۋىلار: ئۇلار يېڭىدىن

يېڭى ئۇتۇقلارغا، شان ـ شەرەپلەرگە ئېرىشكەنسېرى ۋە ئەجدادلار ياراتقان كۆرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى، ئاشۇ ئەجدادلارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ.

ئەجدەر (توغرىسى: تەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجدەرھا (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجدىھا (ئەجدىھاسى) ئى [پ] ① ئەپسانىۋى چوڭ يىلان: پەرھات غارنىڭ ئاغزىغا يېقىن كېلىشىگە، ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن كۆچلۈك گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، غار ئىچىدىن بىر ئەجدىھا ھەيۋە بىلەن پەرھاتقا ھۇجۇم قىلدۇ. ② كۆچمە. قانخور، ياۋۇز، زالىم: سەن بولساڭ بىر ئادەم، بەگ بولسا ئەجدىھا، ئۇنىڭ ئېزىق گۆشى بولاي دەمسەن؟

ئەجدىھا دەرىخى ئى [ئەجدىھا+دەرىخى]. <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىزلىكى 20 مېتىرغا يېتىدۇ، يوپۇرمىقى خەنجەرسىمان ۋە ئاقۇچ رەڭدە بولۇپ، كۆپرەك شېخىنىڭ ئۇچىغا مەركەزلەشىدۇ؛ گۈلى ئاق، مېۋىسى شىرنىلىك ھەم قىزغۇچ سېرىق بولىدۇ؛ تروپىك بەلباغىدا ئۆسىدۇ؛ يېلىمى قىزىل بولۇپ، جۇڭگىي دورىسىــپالما يېلىمىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئەجدىھا گۈل ئى [ئەجدىھا+گۈل] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياكى ئىككى يىللىق، تېنى ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ ئۇزۇنراقلىرى ئىللىپس ياكى تۆمۈنە شەكلىدە بولىدۇ؛ گۈلى ياز ۋە كۈزدە ئېچىلىدۇ، گۈل تاجى بىنەپشە، قىزىل، سېرىق، ئاق رەڭلەردە كېلىدۇ. ئۇنى تېرىش، قەلەمچە قىلىپ تىكىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق كۆپەيتكىلى بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپانىڭ جەنۇبى بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا مەدەنىيلەشتۈرۈلۈۋاتىدۇ.

ئەجدىھا ئوتى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى يېپىسىمان، گۈلى كىچىك، ئومۇم گۈل رېتى، ئۇنىڭ غولى ۋە يوپۇرماقلىرىدىن يامغۇرلۇق، ئارغامچا، ساۋۇت خەي ۋە قەغەز قاتارلىقلارنى ياسىغىلى بولىدۇ.

ئەجدىھا يۇلتۇز تۇركۈمى <ئاستر> ئەگمە قۇتۇپ يۇلتۇز تۈركۈمىلىرىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 17 سائەت. ئېكۋاتور كەڭلىكى 65°. چوڭ ئېيىق ۋە كىچىك ئېيىق يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىدا، گېركۇلېس يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا، سېفىي يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ؛ ئىگىلىگەن دائىرىسى ناھايىتى كەڭ ۋە ئەگرى ـ بۈگرى بولۇپ، خۇددى ئۇزۇن ئەجدىھاغا ئوخشايدۇ.

ئەجدىھا يىلى <ئاستر> 12 مۇچەلنىڭ بەشىنچىسى.

ئەجدىھار (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجرە (توغرىسى: ئەجىر) ← **ئەجىر.**

ئەجنەبي [ئە] ① سۈپ. چەت ئەللىك، چەت ئەللىككە ئوخشاش: يۇرتداشلار سۆز ئاچقىنى سېنىڭ توغرائىدا، كەپتۇ بىر ئەجنەبي بالا. ئوخشىماي قاپتۇ ئۇ يېزا ئوغلىغا، سەسكەندى يېزىمىز، بۇ سەھرا ـ دالا. ② ئى. چەت ئەل گرامماتىكىسى، چەت مەملىكەت ئادىمى، چەت ئەل پۇقراسى: چېكىلىۋاتقان بۇ تاماكىنى يېقىندا ئاقسۇنى زىيارەت قىلغان غەربىلىك ئەجنەبىيلەر تەقدىم قىلغانىدى.

ئەجۈج - مەجۈج جان ت. ⟵ **يەجۈج - مەجۈج:** — سىلەر تاغ خەلقى ھېچنېمە بىلمەيسىلەر، — دېدى ئۇ داستىخانىدىكى ناننىڭ ئۇۋاقلىرىنى تېرىپ يەپ، دۇئا قىلغاندىن كېيىن، — پەرىشتە بىلەن ئەجۈج - مەجۈجنى ئايرىشنى بىلىش كېرەك.

ئەجىبا (توغرىسى: ئەجەبا) ⟵ **ئەجەبا.**

ئەجىر (ئەجرى) ئى [پ] ① ئىشلەنگەن ئىش، ئەمگەك، خىزمەت: ئەگەر ھارام مال يەيدىغان بولسام، قىلغان ئەجرىم بىكار بولىدۇ. * خەق نېمە دېسە دېمەمدۇ. مەن ئۈچۈن باغاق سېتىش بولامدۇ، تاغاق سېتىش بولامدۇ، ئىشقىلىپ ئىشلەيدىغان بىر ئىش بولسىلا، ئۆز ئەجرىم بىلەن پۇل تاپساملا بولاتتى. * دېھقان شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ، چار چۈرۈكنى ئىككى كاسا قىلىپ تىلدى. بىر كاسىنى ئابدۇللاغا تۇتتى: — ئۆز ئەجرىمىزنىڭ مېۋىسى، ئېلىڭلار... دېھقانلار جەمئىيىتى كېسىپ بەرگەن يەرنىڭ قوغۇنى، تۇنجى قېتىم ئۆز يېرىمىزنىڭ ھوسۇلىدىن بەھرىمەن بولدۇق...، — دېدى خۇشال بولۇپ. ② غەمخورلۇق، كۆيۈنۈش، كۆڭۈل بۆلۈش، تەلىم - تەربىيە: ئاڭلىسام ئۇ تېخى سىزنى پارتىيىگە تونوشتۇرغۇچىنىڭ بىرى ئىكەن، بۆلۈم باشلىقلىقىغا ئۆسۈشىڭىزدىمۇ ئۇنىڭ ئەجرى ھەممىدىن كۆپ ئىمىش، سىزگە ئەپسىز بولارمىكىن دەۋاتىمەن...* تىكەندىن گۈل ئۈنگەندەك، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان ئويۇن قېپىدىن خېلىلا ئۈمىدلىك ئوقۇغۇچى يېتىلىپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنىڭ ھەممىسى سىلىنىڭ ئەجىرلىرى.

ئەجىر تاپماق بېقىش تاپماق، كۈتۈشكە ئېرىشمەك، پەرۋىش قىلماق: مەن «بۇ ئۆكۈزنى ئالمايمەن، مال بولمايدۇ» دېسەم، «ئاتلارنىڭ ئاشقان بوغۇزىنى بەر، ئەجىر تاپسا ئالامەت مال بولىدۇ»، دېمىگەنمىدىڭ.

ئەجرى سىڭمەك خىزمىتى يەتمەك، تۆھپىسى قوشۇلماق، مېھنىتى سىڭمەك: ئالىم ھەممىدىن ئوبدان بىلىدۇكى، ئۇنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بۇيان باسقان ھەربىر قەدىمىگە، قولغا كەلتۈرگەن ھەربىر مۇۋەپپەقىيىتىگە تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئەجرى سىڭگەن! * ئۇستازىم دەپ نامىڭىزنى ئالسام تىلىمغا، دولقۇنلىنىپ ئاقار مېھرىم دەريالىرى. سىڭىپ ئەجرى، ئەقلىڭىزنىڭ نۇرى ماڭا، چېچەك ئاتقان ئوتلۇق ئارمان رەنالىرى.

ئەجىر قىلماق ئەمگەك قىلماق، خىزمەت ئىشلىمەك، تەر تۆكمەك: — ھە، مۇنداق دېگىن، — دېدى سادىق، — بۇنىڭ تىلغا ئالغۇدەك نېمىسى بار؟ يول تېخى ئۇزۇن، بىزگە ئېھتىياجلىق بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىشلار ئاز ئەمەس، ھەر ئىككىمىز كۆپرەك ئەجىر قىلىپ تۆھپە يارىتىشىمىز لازىم...

ئەجىرسىز سۈپ. ئەمگەك سىڭدۈرۈلمىگەن، ئەجرىسى يوق؛ مېھنەتسىز، ئەمگەكسىز: ھالال تەردىن تىزىپ ئۈنچە ۋەتەننى قىلمىساڭ گۈلشەن، كېلەرمۇ ئۆز - ئۆزىدىن ئۇ، ئەجىرسىز بىر ئىشارەتكە.

ئەجىرلىك سۈپ. مېھنىتى سىڭگەن، ئەمگەك قىلىنغان، تەر تۆكۈلگەن: ياشلىقتا ياڭاقنى چاقىدۇ چىشىڭ، تاشقا مۆھۈر باسقاندەك ئەجىرلىك ئىشىڭ، مېھنەت ۋە كۈرەشتە ئۆتكۈزسەڭ ئۇنى، مەڭگۈلۈك باھاردەك بولىدۇ قىشىڭ.

ئەجىن ئى. يېزت. ئادەمنىڭ يۈز - كۆز ۋە بەدەنلىرىدە ھاسىل بولىدىغان قورۇق ۋە سىزىقلار: شۇندىمۇ پەسەيمەي ئىشەنچ يالقۇنىڭ، ئىشلەپسەن، كۈن ۋە تۈن ئۇنتۇپ ئۆزۈڭنى، ئورۇقلاپ كېتىپسەن جاپالىق ئىشتا، قاپلاپتۇ كۆپ يېڭى ئەجىن يۈزۈڭنى.

ئەچۈشتۈرمەك «ئەچۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەچۈشۈلمەك «ئەچۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەچۈشمەك پ [ئېلىپ+جۈشمەك] ئېگىزدىن پەسكە چۈشۈرمەك، يۇقىرىدىن تۆۋەنگە يۆتكىمەك: شاكىر ئۆگزىسىدىكى قۇرۇتۇلغان كىشمىش ئۈزۈمدىن بىر سېۋەت ئەچۈشۈپ، جۈرئەتكە يوللۇق تۇتتى.

ئەخبار ئى [ئە] يېزت. خەۋەر، خەۋەرلەر، ئۇچۇر، مەلۇمات: نىسايىمدىن يېتىلگەچ چۈنكى

ئەخبار، ئۇلار بولغان ئىدى گەپتىن خەۋەردار. * بۇ كەڭ دۇنيانىڭ قانداق پۇچقىقغا باش تىقىپ ياتىسىڭ، بىلىم تارتىپ چىقار مەيدانغا ھېچ بىركىمگە ئەخبار يوق.

ئەختەر ئى [پ] يېزىت. ① زۇھەل يۇلتۇزىنىڭ نامى؛ يۇلتۇز: قانائەت كۆكسىنى تىلغان شجاەت قەلبىمى بىرلە، بىلىمنىڭ كانىنى ئىزدە ۋەتەن بەختىگە ئەختەر تاپ. * سەن ئۆزەڭنى يەرگە تەڭ تۆت، ئەيلە كەمتەرلىكنى خۇي، مەۋقەيىڭ بولغاندىمۇ ئۇستۇن ــ پەلەكنىڭ ئەختەرى. ② ئايالىلار ئىسمى.

ئەخلاق (ئەخلاقى) ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ھەربىر جەمئىيەتكە خاس بولغان پائالىيەت مىزانىسى؛ ئەدەب، خۇلق، پەزىلەت: مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاقنى قوغداشتا ھەممە كىشىنىڭ ھوقۇقى ۋە مەسئۇلىيىتى بار. * ئەخلاق بىلەن قانۇننىڭ پەرقىمۇ بار. ئۇنىڭ ئىپادىسى شۇ يەردىكى، بىرىنچىدىن، قانۇن جەمئىيەت سىنىپلارغا بۆلۈنگەندىن كېيىن ئاندىن پەيدا بولغان، ئەخلاق دېگەن پائالىيەت مىزانى بولسا ئىپتىدائىي جامائە جەمئىيىتى دەۋرىدىمۇ مەۋجۇت ئىدى.

ئەخلاق پەلسەپىسى <پەلس> مۇئەييەن جەمئىيەتتە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە شەخسلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تەرتىپكە سالىدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي ئىدىئولوگىيە، ھەرىكەت قائىدە-لىرىنىڭ نەزەرىيىلەر يىغىندىسى.

ئەخلاق ــ پەزىلەت ئەخلاق ۋە پەزىلەت: پۇل، مال ــ مۈلۈك بولغاندىن سىرت بىلىم، ئاق، ئەخلاق ــ پەزىلەت بولۇشى، يەنە كەلگۈسى ھايات توغرىسىدا گۈزەل ئارزۇ بولۇشى، شۇ ئارزۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدىغان غەيرەت بولۇشى لازىم.

ئەخلاقسىز سۈپ. ياخشى تەربىيە كۆرمىگەن، ئەدەب ــ قائىدىلەرگە بويسۇنمايدىغان، ئەخلاقى بۇزۇق، ئەخلاق ــ پەزىلەتتىن ئايرىلغان، ئىنتىزامسىز، ئەدەبسىز: بۇ ئاتىسىنى دورىماپتۇ، بۇخارادا ئوقۇپ كەلدىم دېگىنى بىلەن ئۇ ئەخلاقسىز بىر ئېشەك. * كۆر-دۈڭمۇ ئالىمجان، مانا مۇشۇنداق «ياماڭغا يولۇق-ساڭ ياردىسى» دەيدۇ. ئاتا ــ ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماي، مەكتەپتىن قېچىپ، يامان بوللارغا كىرىپ كەتكەن ئەخلاقسىز بالىلارنىڭ كەينىگە كىرسەڭ، سېنىمۇ ئازدۇرۇپ كاردىن چىقىرىدۇ.

ئەخلاقسىزلىق «ئەخلاقسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئىش تۇزۇمگە، زاۋۇتنىڭ مەشغۇلات پرىنسىپلىرىغا رىئايە قىلماڭانلىقىنىڭ ئۇستىگە، ئەخلاقسىزلىق كوچىسىدا، ئەيش ــ ئىشرەت سورۇنلىرىدا خېلىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىغا باقماي چېچىپ يۇرىدىغىنى.

ئەخلاقشۇناس ئى [ئە+پ] كىشىلەردىكى ئەخلاق ــ پەزىلەت، تەرتىپ ــ ئىنتىزام ۋە ئەدەب ــ قائىدىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى: ئىككىمىزنىڭ بىر ــ بىرىمىزگە بۇنداق يار بولۇشىمىز گۇناھمۇ ئەمەس، بۇنىڭ ئەڭ تەلەپچان ئەخلاق-شۇناسلار قاپىقىنى تۇرۇپ قارايدىغان يېرىمۇ يوق.

ئەخلاقشۇناسلىق ئى. ئەخلاق ــ پەزىلەت، تەرتىپ ــ ئىنتىزام، ئەدەب ــ قائىدىلەر ھەققىدىكى پەن: ئەخلاق ــ ئەخلاقشۇناسلىق بىلەن ئىجتىمائىيەتنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى؛ ئەخلاقي پەزىلەت بولسا، پسىخولوگىيە بىلەن پېداگوگىكىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى. * ئەخلاقشۇناسلىق كىشىگە ئۆزىنى تۇتۇشنى ئۆگىتىدۇ، لوگىكا ۋە ستىلىستىكا كىشىنى ناتىق قىلىدۇ.

ئەخلاقلىق سۈپ. ياخشى تەربىيە كۆرگەن، ئەخلاقى ياخشى، ئەدەبلىك: مۇئامىلىسى ياخشى، ئەخلاقلىق كىشىدىن ھەرقانداق كىشىگە پايدا كەلسە كېلىدۇكى، زىيان كەلمەيدۇ.

ئەخلاقي سۈپ [ئە] ئەدەب ــ ئەخلاققا ئائىت، ئەدەب ــ ئەخلاققا دائىر، ئەخلاق ــ پەزىلەتكە خاس: ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاقي تىرىشچانلىقلىرى ئارقىلىق ئېسىل ئەخلاقي پەزىلەتنى يېتىلدۈرۈشى زور مۇۋەپپەقىيەت ھېسابلىنىدۇ.

ئەخلاقي بىلىم ئەخلاققا ئائىت ساۋات،

ئەدەب ـ ئەخلاققا دائىر بىر يۈرۈش سىستېمىلاشقان بىلىم: ئەخلاقىي بىلىم دېگىنىمىز كونكرېت ھەرىكەت ئۆلچىمى بىلەن ئۇلارنى ئىجرا قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىدىن ئىبارەت.

ئەخلاقىي پەزىلەت ئەدەب ـ ئەخلاققا خاس ئېسىل خىسلەت، تەرتىپ ـ قائىدىگە ئائىت يۈكسەك ئادەت: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنىڭ شەكىللىنىش جەريانىمۇ تەربىينى ئاساس قىلغان تەربىيە بىلەن ئۆز ـ ئۆزىنى تەربىيىلەش قارىمۇقارشىلىقى بىرلىكىنىڭ راۋاجلىنىش جەريانى.

ئەخلاقىي تەربىيە ئەخلاق ـ پەزىلەتنى مەزمۇن قىلغان تەربىيە.

ئەخلەت ئى [ئە] ئۆي ئىچى، ھويلا ـ ئارام، كوچا قاتارلىقلارنى سۈپۈرۈپ تازىلاش جەريانىدا توپلانغان تاشلاندۇق، مەيىنەت نەرسىلەر؛ سۈپۈرۈندى: بۇ قېتىمقى «مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى پاسكىنا، قالايمىقان، ناچارلىقنى تۇغدۇرۇش، مەنىۋى ئەخلەتنى سۈپۈرۈپ تاشلاشتا چوڭ تۈرتكە بولىدۇ.

ئەخلەت سۇزگۈچ <سۇ> سۇدا ئېقىپ كەلگەن ئەخلەتلەرنى ئۆتكۈزمەي سۇزۇپ قېلىش ئۈچۈن ياسالغان سايمان؛ شالا ياكى تور.

ئەخلەت ئوغۇت <دېھ> ئاساسلىق ئوغۇتلاردىن باشقا ئوغۇت ئۈرنىدا ئىشلىتىلىدىغان ئەخلەتتىن ئىشلەنگەن ئوغۇت.

ئەخلەت ـ چاۋار ئەخلەت ۋە چاۋار قاتارلىق نەرسىلەر: شەھەرنى ئۇراپ سوقىقان سېپىل ئۈچۈن توپا ئېلىنغان خەندەكلەر ناھايىتى كەڭ ۋە چوڭقۇر بولۇپ، بۇ يەر توختام سۇ ۋە شەھەر ئىچىدىن ئېلىپ چىقىپ تۆككەن ئەخلەت ـ چاۋارلار بىلەن چىرىپ سېسىپ پاسكىنىلىشىپ تۇرىدۇ.

ئەخلەتخانا ئى. [ئە+پ] ئەخلەت تۆكۈش ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان، تەييارلانغان جاي، ئورۇن: بىز تۇرغان ئۆي ئەخلەتخانىغا ئايلىنىپ قېلىپتۇ. * ئەخلەتخانا ئولتۇراق ئۆيىدىن يىراق بولۇشى لازىم.

ئەخلەتلىك ئى ئەخلەت بار، ئەخلەتكە تولغان جاي.

ئەخمەق سۈپ [ئە] ئەقلىي جەھەتتىن چەكلەنگەن، ئەقىل ئىشلەتمەيدىغان، نادان، ھاماقەت، ئەقىلسىز: ئەخمەقنىڭ چوڭ ـ كىچىكى يوق (ماقال). * ـــ ۋاي ئەخمەق، شۇ گەپكە ئالدىنىپ شۇنچە يەردىن ئەگىشىپ كەلگىنىڭنى قارا، ـــ دېدى ئۇ ئاستا پىچىرلاپ، ـــ ئەخمەق دوستتىن ئەقىللىق دۈشمەن ياخشى.

ئەخمەق ئەتمەك ← **ئەخمەق قىلماق.**

ئەخمەق بولماق ئالدانماق، گوللانماق، ھاماقەت بولماق؛ ئەقىلسىزلىق قىلماق: ئادەم بولمىساڭ ئەقلىڭ بىلەن، ئەخمەق بولسەن ساقلىڭ بىلەن (ماقال). * ـــ خۇرجۇن توشىمايدۇ دېسەم نېمە بولسا بولسۇن دېدىلە، شۇ خۇرجۇنىڭ توشمىغان يېرىگە چالما سالدىم، ـــ دەپتۇ، دېھقان. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئەخمەق بولغانلىقىنى بايقاپ دېھقانىنى جازالىماپتۇ.

ئەخمەق قىلماق ئالدىماق، گوللىماق، بۇرنىدىن يېتىلىمەك: كۆپ سۆز ئادەمنى ئەخمەق قىلار (ماقال). * ئەخمەق دېگەن مۇشۇ ئوكام، ۋاي قىزىڭلارنى قېتىپ بېرىڭلار، دېدىڭلار، خوپ دېدۇق، بۇگۈنكى كۈنگە كېلىپ، يەنە بۇ ئىشنى كەينىگە سۈرەۋاتسىلەر، بۇ ئەخمەق قىلغان بولماي نېمە!

ئەخمەقلەرچە رەۋ. ئەخمەقلەرگە ئوخشاش، ئەخمەقلەردەك: ـــ داداڭ بىزنى ھەرگىزمۇ ساڭا ئوخشاش مۇنداق ئەخمەقلەرچە يېمەيدۇ، ـــ دېدى بورسۇق بۆرىگە.

ئەخمەقلەشتۈرمەك «ئەخمەقلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەخمەقلەشمەك پ. ئەخمەققە ئايلانماق، ئەخمەق بولماق: مۇشۇ ھەقىقەتنى ئۇنىڭ ئويۇن بىلەن ئەخمەقلىشىپ كەتكەن كاللىسىغا، ھاراق بىلەن قارىيىشقا باشلىغان كۆڭلىگە ئورناشتۇرۇشقا تىرىشتىم.

ئەخمەقلىك «ئەخمەق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياخشى ئوقۇۋاتقان بالىنى

مەكتەپتىن چىقىرىۋالىمەن، دېيىش، ئۇچىغا چىققان ئەخمەقلىك.

ئەخمەقلىك قىلماق ئەخمەقىقە ئايلانماق، ئەخمەقتە ئوخشاش ھەرىكەتتە بولماق: ــ مۇدىرنىڭ ئىستقبالى تېخى ئالدىدا، ــ دېدى شانىياز چولپانخان ئاننى قىزىقتۇرۇپ، ــ ئىش بىز دېگەندەك بولسا ھەممىگىلارنىڭمۇ تويى بولىدۇ، ئەخمەقلىك قىلىپ، باشقا خىيالىلاردا بولۇپ يۈرمىسىلە.

ئەخمىقانە رەۋ [ئە+پ] ئەخمەقلەرگە خاس، ئەخمەقلەرچە: ھازىرقى جەمئىيەتتە غايە بىلەن ئەخمىقانە خىيالنىڭ پەرقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ. يەنە بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، «قولۇم-دىن كەلمەيدۇ» بىلەن «قولۇم بارمايدۇ»نىڭ پەرقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ.

ئەخمىقانىلىك ئى. ئەخمەقلىك: ــ بۇ چېكىدىن ئاشقان ئەخمىقانىلىك، ــ دېدى ئىلى كۆزلىرىنى قىسىپ، ــ قانداقمۇ قورساقتىكى ھامىلىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز بولۇشىنى بەلگىلەپ بەرگىلى بولسۇن؟

ئەدەب ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇئامىلىدە ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىشى؛ ئەخلاق، تەربىيە ۋە ئۇنىڭ ئۇلاچەملىرى: ئۇ شۇ كۈنى كەچتە زاۋۇت ئامبىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ياش ئامبارچىغا ئەدەب بىلەن سالام قىلدى. * شۇ ھالەتتە تۇرغىنىمنى كۆرۈپ قىز، ئەدەب بىلەن قىلدى تازىم ھەمدە تېز.

ئەدەب ساقلىماق كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكى قائىدە-يوسۇن، ئىجتىمائىي تەرتىپكە رىئايە قىلماق، ئەمەل قىلماق، بويسۇنماق: ھاكىم ئىككىلا قولىنى تىزغا قويۇپ ئالدىغا بىرتاز ئېگىشىپ، پۈتۈن دىققەت-ئېتىبارى بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى. «ئۆز دادىسىنىڭ ئالدىدىمۇ مۇنچىلىك ئەدەب ساقلاپ ئولتۇرمىغان بولاتتى-ھە؟» دەپ ئويلىدى سېتى.

ئەدەبنى بەرمەك زەربە بەرمەك، دەككە-سىنى، جازاسىنى بەرمەك: تۆلكە ئەمدىلا تامغا سەكرىگەنىكەن، ئىت، توخۇ، غاز، ئۆردەكلەر يۇگۇرۇشۇپ كېلىپ قۇيرۇقىدىن تارتىپ چۇشۇرۇۋاپتۇ ۋە ھەممىسى بىر بولۇپ ھەيبار تۆلكىنىڭ ئەدەبىنى بېرىپتۇ.

ئەدەبنى يېمەك باشقىلاردىن دەشنەم ئاڭلىماق، زەربە يېمەك: ئىززىتىنى بىلمىگەن ئەدەبنى يەر (ماقال). * ھامۇت ئىدارىنىڭ ئامبارچىسى بولۇپ، خىيانەتىتىن قول ئۈزمىگەنلىكى ئۈچۈن دادام ئۇنى پاش قىلغان، تەنقىد قىلغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇ تەشكىل ئالدىدا ئەدەبنى يېگەن.

ئەدەب-ئەخلاق ئەدەب ۋە ئەخلاق: ئەركىنجان ئەدى ھەربىي قىسمىنىڭ بىر چوڭ مەكتەپ ئىكەنلىنى، ئۇنىڭدا سىياسىنى، ھەربىي ئىشلارنى، ئەدەب-ئەخلاقنى ئۆگىنىپ، چىنىقىپ، تېز ئالغا باسقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

ئەدەب-ئەخلاقلىق ئەدەب ۋە ئەخلاقى بار، ئەدەب ساقلايدىغان ۋە ئەخلاققا رىئايە قىلىدىغان: «مەدەنىيەتلىك» دېگەن ئەسلى ئەدەب-ئەخلاقلىق، سىيلىق-سىپايە، قائىدە-يوسۇن ئۇقۇق، شېرىن سۆزلۈك بولۇش دېگەندەك مەزمۇنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

ئەدەبسىز سۈپ. ئەدەب-ئەخلاققا، تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىئايە قىلمايدىغان؛ تەرتىپسىز، ئەخلاقسىز، بىئەدەب: ئەدەبنى ئەدەبسىزدىن ئۆگەن (ماقال). * بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ: ــ ھەي ئەدەبسىز، سەن قايسى يۇزۇڭ بىلەن مېنىڭ دەرگاھىمغا مۇشۇنداق بىمەنە تەلەپنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭ؟! جاللات! ــ دەپ چاقىرىپتۇ.

ئەدەبسىزلەشمەك پ. ئەدەب-ئەخلاق، تەرتىپ-ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلماق، ئۇنىڭدىن چەتنىمەك: ئەخلاقسىزلىق قىلماق: ــ بۇ بالىلار ئەجەبمۇ ئەدەبسىزلىشىپ كەتتى، ــ دېدى رازىق ئىشكىنى يېپىۋېتىپ.

ئەدەبسىزلىك «ئەدەبسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم ئابستراكت شەكلى: ــ قوي مۇنداق گېپىڭنى، 6-ئايدا جۇڭا كىيىپ ۋاڭ غوجامنىڭ مەرىكىسىگە كېلىش ئەدەبسىزلىك بولىدۇ، ــ دېدى غوجاكا. * ــ بۇ خىزمەت قىلىدىغان ئورۇن. ئىشخانىدا مەست

بولۇپ ئولتۇرۇشنىڭ ئۆزى ئەدەبسىزلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقىلارنىڭ خىزمەت قىلىشىغىمۇ تەسىر يېتىدۇ، ـــ دېدى باشلىق.

ئەدەب ـ قائىدە ئەدەب ۋە قائىدە: «خوتۇنى بار تۇرۇپ خوتۇنۇم يوق دېسە، ئەمرىدىن جۇدا بولىدۇ...»غان ئىسلامىيەتنىڭ ئەدەب ـ قائىدىسىنى ئىمام مۇھەممەت ئوبدان بىلەتتى.

ئەدەبلەتمەك «ئەدەبلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەدەبلەنمەك «ئەدەبلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەدەبلىك سۆپ. ئەدەب ـ ئەخلاق قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىدىغان، ئەدەبنى بىلىدىغان، تەربىيە كۆرگەن؛ ئەخلاقلىق: ئەدەبلىك بولۇش پائالىيىتى ئىجتىمائىي كەيپىياتىنىڭ ۋە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ياخشى يۆنىلىشكە قاراپ ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈردى. * ئانا مەكتەپ بىزلەرنى ئۆستۇرمەكتە ئەدەبلىك. ئەخلاق، ئوقۇش، ئەمگەكنى بىلمىز، ئەڭ شەرەپلىك.

ئەدەبلىمەك پ. باشقىلارغا جىسمانىي، روھىي جەھەتتىن زەربە، دەككە بەرمەك، جازالىماق: بەزىلەر يۇرت ئاقساقاللىرى، يۇزبېشىلەر، مىراب ـ دوغلارنى باغلاپ كېلىپ، راسا ئەدەبلەپ جازاسىنى بېرىشنى تەلەپ قىلسا، يەنە بەزىلەر كونىلىرىنى قىيما ـ چىيما قىلۋېتىپ. يېڭى ئاقساقال، يۇزبېشى، مىرابلارنى قويۇشنى تەلەپ قىلىپ ۋاراقرايىتتى.

ئەدەب ـ ھۇرمەت ئەدەب ۋە ھۇرمەت: يۇسۇپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگ قىرىق يىگىتنى باشلاپ ئۆرگەنچ يۇرتىغا يېتىپ كەلدى. ئىر ئەلىخان تامامىي بەگلىرى بىلەن ئالدىغا چىقىپ ئىززەت ـ ھۇرمەت بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ تەختكە تەكلىپ قىلدى. يۇسۇپ بەگ ئەھمەد بەگلەر ئەدەب ـ ھۇرمەت ساقلاپ پەستە ئولتۇردى.

ئەدەب ـ ئىكرام ئەدەب ۋە ھۇرمەت: شاھزادە پەرىزاتنى كۆرۈپ، ئەدەب ـ ئىكرام بىلەن سالام بېرىپ، قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ئەدەبىي سۆپ [ئە] بەدىئىي ئەدەبىياتقا، يېزىقچىلىق ئىشلىرىغا، يازغۇچى، ئەدىبلەرگە دائىر، ئائىت؛ ئەدەبىيات تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرىدىغان؛ ئەدەبىي ئەسەر. ئەدەبىي تەخەللۇس. ئەدەبىي تىل. ئەدەبىي ھايات. * بۇ ئادەمنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى مەن رومانىدا يازمىغان. ئۇ ئۆزى ناھايىتى كېلىشكەن، ئەدەبىي ماھارىتى ئۇستۇن بىر ئادەم ئىدى. * ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىلىرى كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئەدەبىي ئاخبارات <ئە> نەشرىي ئەسەرلەرنىڭ بىر خىلى، خەۋەر، ئاخبارات، زىيارەت خاتىرىسى، ئوچېركلارنىڭ ئومۇمىي نامى. رېئال تۇرمۇشتىكى تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار تېما قىلىنىدىغان مۇۋاپىق بەدىئىيلەشتۇرۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە خەۋەر.

ئەدەبىي ئەسەر بەدىئىي ئەدەبىياتتا يازغۇچىنىڭ تىل ۋاستىسى ئارقىلىق كىتابخانلارغا تەبىئەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ۋەقەلىكنى رېئال ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەپ تونۇشتۇرغان ئەسەر، ھېكايە، رومان، شېئىر، دراما، قاتارلىق ئەسەرلەر: تارىخىي خاتىرىلەردىكى، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى، رېئال تۇرمۇشتىكى شۇنداق ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان تراگېدىيە ـــ پاجىئەلەر بۇگۈنكى كۈندە سۇ گۈمبەزلىنىڭ تەقدىرىدە نەچچە قېتىم تەكرارلانغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئەنئەنە <ئە> ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ۋە ئۇنىڭ ئۇزاق يىللىق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا قەدەممۇ قەدەم شەكىللەنگەن، ئۆزىگە خاس مىللىي تۈسكە ئىگە بەدىئىي نۇقتىسىنەزىرى، بەدىئىي ئۇسلۇبى، سەنئەت شەكلى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئەدەبىي تەرمىلەر <ئە> بىرەر پارچە ماقالە

ياكى كىتابتىن تاللىۋىلىنىغان ئۇزۇندىلەر.

ئەدەبىي تەلەپپۇز <تل> ئەدەبىي تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى يەنى ئىستېمال ئۇسۇلىغا كىگە بولغان دىئالېكتنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەدەبىي تەلەپپۇزى، ئورۇمچى تەلەپپۇزى، دەپ مۇئەييەنلەشتۇرۇلدى.

ئەدەبىي تەنقىد <ئەد> بەلگىلىك سىنىپنىڭ سىياسىي نۇقتىئىنەزىرى ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت كۆز قارىشىغا ئاساسەن ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى تەھلىل-تەتقىق قىلىش، باھالاش ۋە خۇلاسىلاش ۋەزىپە-سىنى ئۇستىگە ئالغان بىر خىل ئىلمىي پائالىيەت: «ئېچىلىش-سايراش» فاكىجىنى ئەدەبىي تەنقىدنى ھەرگىزمۇ چەتكە قاقمايدۇ، ئەكسىچە، ئۇ ئەدەبىي تەنقىدنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەدەبىي تىل <ئەد> بەلگىلىك بىر مىللەت خەلقىنىڭ ئېغىز تىلىنى ئاساس قىلىپ ئۇزاق تارىخىي دەۋر جەريانىدا شەكىللەنگەن، پىششىقلانغان، قېلىپلاشتۇرۇلغان، ئەدەبىي ئەسەرلەر، گېزىت-ژۇرناللار، كىتاب ماتېرىياللار، خەت-ئالاقە ۋە رادىئو لاردا ئىشلىتىدىغان ئورتاق تىلى.

ئەدەبىي سەنئەت <ئەد> ئەدەبىيات ۋە سەنئەتنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشى ياكى بىرىكىشى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيىتىگە قىزىقىدۇ، بەزىلىرى تەنتەربىيىگە قىزىقىدۇ. تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنى بۇ خىل ھەرىكەتلەرگە قاتناشتۇرۇپ ئۇنى ئۆگىنىش بىلەن باغلاشتۇرىدۇ.

ئەدەبىي لەقەم <ئەد> ← **تەخەللۇس.**

ئەدەبىي مىراس <ئەد> تارىختىكى يازغۇچىلار ۋە خەلق ئاممىسى ئىجاد قىلغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرى: «بۇلاق» مەجمۇئەسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىنى خەلقىمىزگە تونۇشتۇرىدىغان بىردىنبىر ژۇرنال.

ئەدەبىي ئوبزور <ئەد> يازغۇچىلىق كەسپىدە ئۆزئارا باغلانغان مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرگە دائىر مەلۇماتلار تىل ۋاستىسى بىلەن ئەدەبىي تەھلىل ئارقىلىق ناھايىتى قىسقا، ئىخچام، ئۆتكۈر قىلىپ خۇلاسىلانغان يازما ئاخبارات: يېقىندا مىللەتلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان «ياخشىراق يازايلى، قىسقىراق يازايلى» دېگەن ئەدەبىي ئوبزورلار توپلىمى ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئەدەبىي ئۇسلۇب <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرنىڭ بىر قاتار ئىجادىيەتلىرىدە ئىپادىلىگەن يېزىش ئۇسۇلى، ماھارىتى.

ئەدەبىي ئېقىم <ئەد> بەلگىلىك تارىخىي دەۋردىكى ئەدەبىيات-سەنئەتكە بولغان قارىشى ۋە بەدىئىي ئۇسلۇبى ئوخشاش ياكى بىر-بىرىگە يېقىنراق بولغاق يازغۇچىلارنىڭ ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدىكى قوشۇلمىسى.

ئەدەبىي ئىجادىيەت <ئەد> يازغۇچى، شائىرلارنىڭ قەلەمكەشلىك ئىشىدا ياراتقان تۆھپىسى، قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىسى: كۆچۈرمىكەشلىك ياكى ئوغرىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئەڭ پەسكەش خاھىش.

ئەدەبىي ئىستىل <ئەد> ← **ئەدەبىي ئۇسلۇب.**

ئەدەبىيات ئى [ئە] ① تىل ۋاستىسى ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى كۆرەشلەرنى ئوبرازلىق ئىپادىلەيدىغان سەنئەت. ئۇ، سەھنە ئەسىرى، شېئىر، ھېكايە، نەسرىي ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: شاھ ھەسەن بەدرىددىنگە ئەدەبىيات ساھەسىدىن يەنە بىرنەچچە سوئال بېرىپتۇ. ② بىرەر خەلق ۋە بىر دەۋرنىڭ بەدىئىي، ئىلمىي، پەيلاسوپىيلىك ۋە باشقا ئەسەرلەرنىڭ يىغىندىسى. ③ مۇئەييەن بىر پەن ياكى ساھەگە، مەسىلگە ئائىت ئەسەرلەر، كىتابلار.

ئەدەبىيات تارىخى ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات جەريانى تەتقىق قىلىنىدىغان پەن. ئەدەبىيات تارىخىدا ئەدەبىياتنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققي قىلىش تارىخى ۋە قانۇنىيىتى شەرھىلىنىدۇ. ئەدەبىياتنىڭ ھەرقايسى تارىخي دەۋرلەردىكى سىنىپىي كۆرەش جەريانىدا ئويىنىغان رولى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت پىكىر ئېقىملىرى ۋە ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى تەتقىق قىلىنىدۇ.

ئەدەبىيات مۇنبىرى ئەدەبىيات ساھەسى، ئەدەبىيات سەھنىسى.

ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ئەدەبىيات ھەققىدىكى مارکسىزم ـ لېنىنىزم پرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان نۇقتىئىنەزەر، قائىدە ـ قانۇنىلارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى: بىر يازغۇچى ئالدى بىلەن ئەدەبىيات نەزەرىيىسىدىن ياخشى خەۋەردار بولۇشى ھەتتا ئۇنىڭ ئەڭ ئۇستىلىرىدىن بولۇشى لازىم.

ئەدەبىيات ئىنقىلابىي «4 ـ ماي» ھەرىكىتىدىن ئىلگىرى ـ ئاخىر قانات يايدۇرۇلغان كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھەرىكەت. ئەدەبىيات ئىنقىلابى ۋىنىيەن ئەدەبىياتىغا قارشى تۇرۇپ، ئامېرىكا ئەدەبىي تىلىنى يېتەكچى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ۋە يەنمۇ ئىلگىرىلەپ فېئودالىلىق مەزمۇنىدىكى كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، جاھانگىرلىككە، فېئودالىلىققا قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىدۇر.

ئەدەبىياتچى ئى. ئەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس: تويىنى قىزىتىدىغان سازچى بولغىنىدەك زامانىنى قىزىتىدىغان ئەدەبىياتچى، سەنئەتچىدۇر.

ئەدەبىياتچىلىق ئى. ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: بۇ دىيارىدا بىز سانى ئاز مىللەتلەرگە مەتبۇئاتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ۋە ئەدەبىياتچىلىق ساھەسىدە ھازىرقىدەك بېرىلمۇاتقان ئەھمىيەتنى تارىخىمىزنىڭ كۆزى كۆرگەن ئەمەس.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەدەبىيات ۋە سەنئەت: ھازىر كۆپلىگەن ناھىيىلەردىكى يېزا ـ قىشلاقلاردا ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈرۈپپىلىرى بار.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت پىكىر ئېقىمى بەلگىلىك تارىخىي دەۋردىكى ئىقتىسادىي ئىسلاھات ۋە سىياسىي كۆرەشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە شەكىللەنگەن مەلۇم ئىدىيىۋى خاھىش.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ تۈپ ماھىيىتى، ئالاھىدىلىكى، تەرەققىيات قانۇنىيىتى ۋە ئىجتىمائىي رولىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان نەزەرىيە، نەزەرىيىۋى بىلىم.

ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىشى <تارىخ> ياۋروپادا (ئىتالىيەدە) XIV ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە داۋاملاشقان مەدەنىيەت ۋە ئىدىيىۋى گۈللىنىش ئېقىمى. ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىنىڭ مۇھىم ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىكى ئىنسانپەرۋەرلىك بولۇپ، ئادەمنى ئاساس قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان، ئىلاھنى ئاساس قىلىدىغان دىنىي ئەقىدىلەرگە قارشى چىققان.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىلمى ئەدەبىيات ھەمدە سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىش قانۇنىيىتىنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى، ئەدەبىيات تارىخى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەدەبىياتشۇناس ئى [ئە+پ] ئەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس،

ئەدەبىياتچى.

ئەدەبىياتشۇناسلىق ئى <ئەد> ئەدەبىيات تارىخى، ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد قاتارلىق ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە دائىر مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئەدەبىيلىك ئى ① ئەدەبىي سەنئەت ئەسەرلىرى ئارقىلىق تۇرمۇشنى ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈش شۇنىڭدەك ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى توغرا، ئېنىق جانلىق ئىپادىلەش دەرىجىسى. ② يازغۇچى، ئەدىبلەرنىڭ يېزىقچىلىق ئىشلىرىدىكى كەسپىي ماھارىتى.

ئەدەتمەك «ئەدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپپاراتلارنىڭ كېلەڭسىز بولۇپ كېتىشى، ئۆز نۆۋىتىدە مۇقەررەر ھالدا بىيۇرو-كراتلىقنى ئەدىتىپ قويىدۇ.

ئەدەس ئى [ئە] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پاكار ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى جۇپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۆت جۇپتىن يەتتە جۇپكىچە بولىدۇ؛ گۈلى ياز مەۋسۇمىدا ئېچىلىدۇ. ئۇ تاق ياكى جۇپ سانلىق ئومۇمىي گۈل رېتىدە ئۆسىدۇ، گۈل تاجى كېپىنەك شەكلىدە كېلىدۇ؛ مېۋىسى قاسراقلىق ۋە ياپىلاق كېلىدۇ، ئۇرۇقى بىر-ئىككى تال بولۇپ، ئۇنىڭ شەكلى كۆپۈنكە ئەينەككە ئوخشايدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپانىڭ جەنۇبى بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي شىمال رايونلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ؛ ئۇرۇقىدا لەڭپۇك ئۇنى ياكى يېمخەشەك ئىشلەشكە بولىدۇ.

ئەدەشمەك «ئەدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەدىرەك ئى [ئە] يەرلىك ئۇسۇل بىلەن شېكەر قىيامىغا دورا-دەرمان ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان بىر خىل تاتلىق يېمەكلىك: مەيدانىنىڭ تۆت تەرىپىدىن يازلىق مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇز، ئەدرەك، مەنىپەسى، گۆش گىمرده، كاۋاپ، ماروژنا، دوغاپ... سېتىۋاتقان ئوقەتچىلەرنىڭ يولدىن ئۆتكۈچىلەرنى ئۆز مېلىغا ئېغىز تېگىپ بېقىشقا چىلىلاپ، ھەۋەس بىلەن توۋلاشقان ياكىزىمۇياكىزا ئاۋازلىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەدگو سۆپ. تارس. ساۋابلىق، خەيىرلىك، ياخشى: كەتكەن قالغانلارغا ئەدگۈ نام قالدۇرۇپ كەتسە، ئاۋۇنىدا بۇنىڭدىن ئەدگۈ ئىش يوق، شۇنداق ئەمەسمۇ ھۇرمەتلىك بىلگە تېگمن؟

ئەدلى-ئادالەت توغرا، ئادىل، ھەققانىي: ــ ئەزىز ئىنىم، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىزنى ئۆلگۈچە ئۇنتۇمايمەن. ئەگەر خالىسىڭىز، ئاتىڭىز بىلەن بىللە مەيخانىنى يىغىشتۇرۇپ، كۆچاغا كېلىلى، بىرلىكتە ئەدلى-ئادالەت يولىنى تۇتايلى. قانداق دەيسىز؟ ــ دېدى ھۇسەيىن بەگ.

ئەدلىيە ئى [ئە] <قا> خەلق سوت ئىشلىرىدا قانۇننى ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى تۇرغۇزۇلغان ئەنزە دېلولىرى، ھۆكۈم ماتېرىياللىرىنى بۇاسىتە تەكشۈرۈپ كۆزدىن كەچۈرىدىغان تەپتىش ئورگان: ئوچۇق سوت ئاخىرلاشقاندا خەلق ساقچىلىرى ۋە ئەدلىيە خادىملىرى جاۋابكارنىڭ قولىغا كويزا سېلىپ تۇرمىگە ئېلىپ ماڭدى.

ئەدلىيە ھەمكارلىقى <قا> خەلقئارالىق خۇسۇسىي قانۇنىدا ئىككى دۆلەت سوت مەھكىمىلىرى ھەق تەلەپ ئەنزىلىرى ياكى جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆزئارا ۋەكالىتەن بېجىرىپ بېرىش مەقسەت قىلىنغان ھەمكارلىق.

ئەدنا (ئەدناسى) سۆپ [ئە] جان ت. ئەڭ تۆۋەن، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك، ئەقەللىيسى، ئاددىيسى: بىرەر يېڭى ئىش قىلماقچى ئىكەنمىز، چوقۇم ئۇنىڭغا مەلۇم ئىقتىساد كېتىدۇ. ئەدناسى، قۇشقاچ تۇتۇش ئۇچۇنمۇ بىر سىقىم تېرىق بولمىسا

بولمايدۇ. * بىر چەتتىرەك ئولتۇرغان ئاياللار جۇرىنى باياتىن بېرى نىياز قۇربانىنىڭ «ئەدناسى، قىشچە دادۇي ئىچىدە قىلىدىغان ئىشمۇ ئاز ئەمەس» دېگەن سۆزىنى ھېساب-چوت قىلىپ ئولتۇراتتى.

ئەدىب ئى [ئە] ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يېزىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى؛ يازغۇچى، شائىر، قەلەمكەش: بۇ مىساللاردىن ۋە قاراشلاردىن مەقسەت شۇكى، ئەدىبلەر مەيلى شېئىر، مەيلى ھېكايە يازسۇن تۇرمۇشتىكى مۇشۇنداق ئالاھىدە «يېڭى» نەرسىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. * ساۋۇتوۋ ئىككىمىز ئۇزاققىچە كوچا ئايلاندۇق. ئۇ داڭلىق ئالىملار، ئەدىبلەر توغرىسىدا قىزىقارلىق ھېكايىلارنى سۆزلەپ بەردى.

ئەدىبلىك ئى «ئەدىب» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئەدىرەك (توغرىسى: ئەدرەك) ⟵ **ئەدرەك.**

ئەدىمەك پ ① ئاۋۇماق، ئۇلغايماق: دىلەيساخان دەرۋازىغا مېڭىپ، — مەرەزگە خىزمەت قىلغىنىڭغا شۇنچە كالچارامسىنا، بىلىپ قوي، پاقا سېسىق سۇدا كۇركىرايدۇ. چىۋىن ئەۋرەزدە ئەدەيدۇ! — دەپ غودۇڭشىدى. ② ئەۋج ئالماق، كۈچەيمەك: ئاتلارنىڭ كىشنەش، پۇرقۇشلىرى جىمىقتى. بىراق قاراڭغۇلۇق قانچە يېيىلغانسېرى دۈشمەن ئوقلىرىنىڭ ئۇچۇپ كېلىشى شۇنچە ئەدىمەكتە ئىدى. ③ ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلماي قالماق: ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ قولۇمغا ئېسىلغاندا، گۈلنى قاچۇرۇپ شۈك تۇردۇم. قول ياندۇرمىدىم. ئۇ تېخىمۇ ئەدەب ياقامغا ئېسىلدى.

ئەدەب قالماق ① ئاۋۇپ قالماق، ئۇلغىيىپ، كۆپىيىپ قالماق: بىرنەچچە كۈندىن بۇيان بېسىلىپ قالغان باھار شامىلى يەنە ئەدەب قالدى. ② ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلمەي قالماق.

ئەدەب كەتمەك ① تازا ئولغايماق، ئەۋج ئالماق، كۆپىيىپ كەتمەك: بەزى ئەھۋاللار كىشىنى چۆچۈتىدۇ، بۇنداق ئەھۋاللارنىڭ ئەدەب كېتىشىگە يول قويۇلسا، پارتىيىدە جەڭگىۋارلىقتىن نېمە قالسۇن! ② ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلمەي قالماق: ئاشۇنداق ئوتقۇيرۇقلارنىڭ جازاسىنى بېرىپ، يۈرىكىنى مۇجۇپ قويمىسا، باشقا مۇتتەھەملەرمۇ ئەدەب كېتىدۇ.

ئەدىيال ئى [ر] يوتقان-كۆرپە ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان ھەم ئورۇن-كۆرپە ئۈستىگە يېپىلىدىغان، يۇڭ ۋە پاختا يىپتىن توقۇلغان يالاڭ قەۋەت يېپىنچا، ياپقۇچ: ئۇنىڭ ئاددىي ياسالغان مېھمانلىق ئۆينىڭ قىبلە تېمىغا قويۇلغان كۆك ساندۇقنىڭ ئۈستىگە بىرقانچە ئاددىي شاتىۋار يوتقان-كۆرپىلەر تىزىلىپ، ئۈستىگە بىر پارچە يېشىل يوللۇق ئەدىيال يېپىپ قويۇلغانىدى.

ئەر ئى ① ئەركەك جىنسقا مەنسۇپ كىشى؛ ئەركەك: ئەر كىشى. ئەر خەق. * بىر سۆز بىلەن ئەر ئۆلمەس (ماقال). * ئاخشامقىدەك ياخشى ئەرنى مەن چۈشۈمدىمۇ كۆرگىنىم يوق. ② خوتۇن كىشى بىلەن نىكاھ ئەھدىدە بولغان ئەر كىشى (ئۆز خوتۇنىغا نىسبەتەن): بالاڭ ئۆلسە ئەرگە باق، ئېرىڭ ئۆلسە يەرگە باق (ماقال). * ئەر قەيەردە بولسا، خوتۇن شۇ يەردە (ماقال). * ئۆيۈم ھېيتتىكىدەك بولسا، ئېرىم توي كۈنىدىكىدەك بولسا (ماقال). * ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەرلىرى بىلەن كېتىشتى. ③ مەرد يىگىت، ئالىيجاناب، جەسۇر كىشى: بېلىق سۇدىن ئايرىلالماس، باتۇر ئەر ئەلدىن (ماقال). * ئەل بار يەردە ئەر بار (ماقال). * تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى، سۈزۈپ ئىچەر ئەر قېنى؟ مېنى قەشقەر شەھىرىگە، ئېلىپ كېتەر ئەر قېنى. * شۇ بوستانلار ئىچىدە بار ئىدى كۆپ قەبرىلەر. كۆمۈلگەنتى بۇ يەرگە قانچە باتۇر-مەرد ئەرلەر.

ئەر خەق ئەركەك جىنسقا مەنسۇپ بولغان كىشىلەر؛ ئەر كىشىلەر: ئەر خەق دېگەننىڭ گېپى گەپ بولمىسا بىكار. * بۈگۈنكى تويدا ئەر خەقلەرگە مەخسۇس سورۇن تەييارلاندى. * مەن

قۇربان هېيتتا ئەر خەقلەر بىلەن بىللە هېيتلىدىم.
ئەرگە بەرمەك قىز ۋە ئاياللارنى تۇرمۇشقا چىقارماق؛ ياتلىق قىلماق، تالالىق قىلماق: ــ مېنىڭ ھەر دائىم تەلىيىم كاج كېلىۋاتىدۇ. ھېچ بولمىسا تېخىنىكۇملارغا كىرىپ بولسىمۇ ئوقۇپ، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ بىرەر بۆلۈملىرىدا ئىش-پىشىلىق بولۇپ قالغان بولسام بۇنچە خارلىنىپ يۈرمەس ئىدىم. يەتتىنچى سىنىپنى پۈتتۈرۈپلا دادام ئۆيگە قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالدى. ئەمدىلىكتە مۇشۇ يەردە ئەرگە بېرىمەن دەۋاتىدۇ، ــ دېدى بۇۋىھەجەر ياغاچچى يىگىت پىداغا.
ئەرگە تەگمەك ئەرلىك بولماق، ياتلىق بولماق، تالالىق بولماق، تۇرمۇشقا چىقماق: گۈلەمخانىڭ قوش پۇپۇكى يەرگە تېگەمدۇ، ئون بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئەرگە تېگەمدۇ؟. * ئۇ قىز: ــ بولۇپتۇ خاپا بولما، ئاپا. مەن ئەرگە تېگىمەن دەپ ئالدىرىغىنىم يوق، ساڭا يارىغۇدەك كادىر چىققۇچە ئولتۇراي...، ــ دېدى.
ئەرگە چىقماق ← **ئەرگە تەگمەك**: يېتىلىك ئۇستىگە تۇللۇقنىڭ دەردى قوشۇلغانىدى، يىغلاپ-قاقشاپ بىر يىل قارىسىنى تۇتۇپ يەنە بىر ئەرگە چىقتىم. چۈنكى ئىگىلىكىمنى باشقۇرۇشتا يالغۇزلۇق قىلاتتىم.
ئەر يەتمەك ← **بالاغەتكە يەتمەك.**
ئەر-ئايال ① ئەر ۋە ئايال: يىراقتا ياپيېشىل مايسىلار ئارىسىدا ئالىيېشىل كىيىملەرنى كىيىشىپ، قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان ئەر-ئايال ئەزالار ماڭا خۇددى رەڭمۇرەڭ ئېتىز گۈلدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. * بۇ ئىشتا ئەر-ئايال دېمەي ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش ھەق بېرىلدى. * ئەر-ئايال ھوقۇقتا باراۋەر. ② ئەر ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى: بۇرۇن بىر ئەر-ئايال بولۇپتىكەن، ئۇلارنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، خۇدادىن بىر قېرى سوراپ يىغلايدىكەن.
ئەر-ئاياللىق ئەر-ئاياللار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان، ئەر-ئاياللار ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىدىغان: ئەر-ئاياللىق مۇناسىۋەت. ئەر-ئاياللىق مېھىر-شەپقەت.
ئەرەب ئى [ئە]← **ئەرەبلەر**: ئەرەب خەلقى. ئەرەب تىلى. ئەرەب رەقەملىرى. ئەرەب ئېلىپبەسى. * ئوقار ئىدىم قىسسىنى ئەرەبنىڭ، كىتابى بار «مىڭ بىر كېچە» دەيدىغان. ياشلىقىمدا كۆپ قېتىملاپ مەن ئۇنىڭ، ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى ئوقۇغان.
ئەرەب تىلى <تىل> ئەرەبلەر قوللىنىپ كېلىۋاتقان تىل. ئۇ سام-ھام تىللىرى سىستېمىسىنىڭ سام تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيا ھەم شىمالىي ئافرىقا رايونلىرىدىكى ئەرەب ئەللىرى دائىر رىسىدە يۈز مىليوندىن ئارتۇق كىشى قوللىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە مول يادىكارلىقلىرى ئەنە شۇ تىل-يېزىقتا يېزىلغان. بۇ تىل خەلقئارادا كەڭ قوللىنىلىدىغان تىللارنىڭ بىرى، ھەمدە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا قوللىنىلىدىغان بەشىنچى خىزمەت تىلى.
ئەرەب رەقەملىرى <مات> ئوتتۇرا ئەسىردە ئەرەبلەر ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان ۋە ھازىر خەلقئارادا ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان، ناھايىتى كەڭ تارقالغان سان بەلگىلىرى، رەقەملەر يەنى 0، 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7، 8، 9.
ئەرەب كېۋەزى <بوت> كېۋەزنىڭ بىر تۈرى، تۈگمە گۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىلىلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، گۈلى سۇس سېرىق، غوزىسىنىڭ شەكلى ياڭاققا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئاق تالا ۋە چىگىت بولىدۇ، تالالىرى پاختا دېيىلىدۇ، پاختىسى توقۇمچىلىق سانائىتىنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى؛ چىگىتىدىن ماي تارتىشقا بولىدۇ.
ئەرەب ئېتى <زوئول> ئاتلارنىڭ دۇنياغا مەشھۇر قەدىمكى نەسىللىرىدىن بىرى، ئەسلى ماكانى ئەرەب يېرىم ئارىلى بولۇپ، ئۇزاق

تارىخقا ئىگە؛ جۇغى ئوتتۇرا تېپقا كىرىدۇ، تەن قۇرۇلۇشى تەكشى ۋە چىرايلىق؛ بېشى كىچىك، بويىنى ئۇزۇن ۋە كۆركەم، يايلى ئېگىز ھەم قويۇق، بېلى قىسقا ۋە كۈچلۈك، ساغرىسى ئۇزۇن كېلىدۇ؛ تۆتلا پۇتىنىڭ مۇسكۇل پەيلىرى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان؛ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 148 — 152 سانتىمېتر، ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 450 — 500 كىلوگرام؛ شاش ۋە قەيسەر كېلىدۇ، يەڭگىل ھەم تېز چاپىدۇ، چىداملىق. ئۇ، دۇنيادىكى نۇرغۇن-لىغان ئەلا سورتلۇق نەسىلەرنى يېتىشتۈ-رۈشتە زور روللارنى ئويناغان.

ئەرەب يېزىقى <تل> ئەرەب تىلىنى خاتىرىلىگۈچى يېزىق، ئوڭدىن سولغا يېزىلىدۇ، ئۇزۇك تاۋۇش ھەرپلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەرەب ئېلىپبەسى تەركىبىدىكى ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ھ ن و ي دىن ئىبارەت 28 ھەرپ ئۇزۇك تاۋۇشلارنى ۋە سوزۇلما سوزۇق تاۋۇشلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ. قىسقا سوزۇق تاۋۇشلار ھەرپلەرنىڭ ئاستى-ئۈستىگە قويۇلغان بەلگىلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

ئەرەب يېلىمى دەرىخى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، تىكەنى بار، يوپۇرمىقى ئىككى قاتلىنىدىغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى ئاق، پۇراقلىق ۋە باشاقسىمان گۈل رېتىدە؛ ئافرىقىنىڭ شىمالىي قىسمىغا كەڭ تارقالغان، يېلىمى «ئەرەب يېلىمى» دەپ ئاتىلىدۇ ھەمدە دورىگەرلىك ۋە سانائەتنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە «ئەموغەيلان» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەرەبچە ① سۈپ. ئەرەبىلەرگە، ئەرەب ئېلىپبەسى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيە-تىگە ئائىت، تەئەللۇق: ئەرەبچە كىتاب. ئەرەبچە ناخشا. * ئۇ ئەرەبچە سىقىرلارنى يوغان ئىككى بەتكە يېزىپ، نۇرغۇن قېتىم ھېسابلىغان بولسىمۇ، ھېسابىنى يەنىلا چىقىرالمىدى. ② ئى. ئەرەب تىلى ۋە يېزىقى: سىز ئەرەبچىنى بىلەمسىز؟ * ئەپەندىم مەدرىستە ئەرەبچە ئوقۇپ يۈرگەن كۇنىلەرنىڭ بىرىدە خەلىپەت ئىمتىھان ئېلىپتۇ. — ئەپەندىم، موزايىنى ئەرەبچە نېمە دەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئەرەبشۇناس ئى [ئە+پ] ئەرەب تىلى، يېزىقى، مەدەنىيىتى، ۋە تارىخى بويىچە مۇتەخەسسىس كىشى؛ ئالىم.

ئەرەبشۇناسلىق ئى. ئەرەب تىلى، يېزىقى، مەدەنىيىتى ۋە تارىخىنى ئۆگىنىدىغان، تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئەرەبىي سۈپ [ئە] ئەرەب تىلىدا ئېيتىلغان ياكى ئەرەب يېزىغا قىدا يېزىلغان؛ ئەرەبچە: مەخسۇم پارىسىي ۋە ئەرەبىي كىتابلارغا تولۇق مەنە ئېيتالايتتى.

ئەرەپات ئى [ئە] ① مەككىگە يېقىن، ھاجىلار زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى ھەج ئەركانلىرىنى تاماملاش ئۈچۈن تۇرىدىغان بىر تاغ. ② ھاجىلار ئەرەپات تېغىدا تۇرغان ۋاقىت: ئەرەپات كۈنى. ئەرەپات ئېيى. ③ ئەرەپات تېغىدا ھەج ئەركانلىرىنى ئادا قىلىش پائالىيىتى: ئەرەپات قىلماق. ئەرەپاتتا بولماق.

ئەرەپات ئاي ← **زۇلھەججە.**

ئەرەختەن - پەرەختەن ئوكتەي - توكتەي، تىرىپىرەن، بىنەچىت: خەلق ئارمىيىسى بۇ يىل تۆتىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى بىرلا ھۇجۇم بىلەن بۇ شەھەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، چوڭ يىلانىنىڭ ئۈۋىسىنى ئەرەختەن - پەرەختەن قىلىۋەتتى.

ئەرەك - سەرەك دىئال. ھەر خىل - ھەر ياكىزا: ئوك - تەتۇر، ئېگىز - پەس.

ئەرەن ئى. ئەر، ئەر كىشى: يۇسۇپ خاس

ھاجەت «ھەر ئىنسانغا قۇتادغۇبىلىك» دېسە، ئەخمەت يۈكنەكى «ئەرەن كۆركى ئەقىل، سۆزنەككە يىلىك» دېگەنىدى.

ئەرەنچە سۈپ. ئەرلەرگە خاس، ئەرلەرگە مەنسۇپ، ئەرلەرگە ئوخشاش، ئەرلەردەك؛ ئەرلەر پاسونىدا: ئەرەنچە ئاياغ. ئەرەنچە كۆڭلەك. * ھەلىمخان جەمجەت ئولتۇرغىنىدا، خەق ئۇنى ئەرەنچە ياسانغان ئىنتايىن گۈزەل قىز بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن. * قىز غەزەپتە ھەممە ئىشنى غەلىدى، ھەم ئەرەنچە ياسىنىپ تىك-تىكلىدى.

ئەرەنلىك ئى. ئەرلەرگە خاس، ئەرلەردە بولىدىغان جىنسىي قۇۋۋەت: ئۇنىڭ ئەرەنلىكى ئاجىز. ئەرەنلىكى ئىشتىن چىققان.

ئەرباب (ئەربابى) ئى [ئە] ① پەن، مەدەنىيەت، سەنئەت ساھەلىردە ياكى دۆلەتنىڭ سىياسىي ئىشلىرىدا ئۆز پائالىيىتى بىلەن تونۇلغان، شۇ ساھەلەردە ئۆزىنى كۆرسەتكەن شەخس: خىزمىتىمىزگە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى كۆڭۈل بۆلۈپلا قالماستىن، بەلكى دۇنيادىكى ئەربابلارمۇ دىققەت قىلماقتا. ② باشلىق، ئەمەلدار: ئۇيناشماڭ ئەرباب بىلەن، ئەپلەپ سالار ھەر باب بىلەن (ماقال).

ئەربابلىق ئى. ئەربابلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، ئەربابلاردا بولىدىغان ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت.

ئەرپە (توغرىسى: ھارپا) ← **ھارپا.**

ئەرتىس (توغرىسى: ئارتىس) ← **ئارتىس.**

ئەرتىسلىك (توغرىسى: ئارتىسلىق) ← **ئارتىسلىق.**

ئەرتەك ئى. دىئال. رىۋايەت، ھېكايە، ياخشى گەپ، تەرىپ.

ئەرجىم ئى. دىئال. بىر تەرەپ، ھەل: ئەرجىم قىلماق.

ئەرجىم قىلماق دىئال. بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق، بېجىرمەك.

ئەرچە سۈپ ← **ئەرەنچە:** مەلىكە دادىسىغا تەسەللى ئېيتىپ، قىرىق كېنىزەك تەييارلاپ ئەرچە كىيىندۇرۇپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ. * مەن سېنىڭ كۆچۈڭنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، كەينىڭدىن ئەرچە ياسىنىپ چىقمەن.

ئەرچىلىك سۈپ. ئەر بىلەن تەڭ، ئەرگە ئوخشاش، ئەردەك: مومايى: «مەن كېتەي بالام، ياخشى چۈش كۆر، ھەي، يالغۇزدىن يالغۇز بىر ئۆيدە بىر ئاجىز بالا، ھېچ بولمىسا بىر ئاق خوراز بېقىپ قوي، بېرىم ئەرچىلىك قانات بولىدۇ، قارا باسمايدۇ...» دېدى-دە، ئۆيگە يول ئالدى.

ئەر-خوتۇن ئەر بىلەن خوتۇن، ئەر ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى: چىرايلىق ياسالغان ئۆي ئىچى يېگى تويى بولغان ياش ئەر-خوتۇنلاردىن ھال سوراپ كەلگەن ياشلار بىلەن تولغانىدى. * ئايشەم: — بىزنىڭ ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىزگە ھېچقانداق توسالغۇ يوق، — دېدى.

ئەر-خوتۇنچىلىق ← **ئەر-خوتۇنلۇق:** ئۇ گەپكە ئارىلىشىپ: — شۇنداق، ئەمما دادىڭىز بىلەن ئانىڭىز ئەر-خوتۇنچىلىق قىلىپ، پەرزەنت كۆرۈپ، ئىناق ئۆتكەنغۇ! — دېدى.

ئەر-خوتۇنلۇق ئەر بىلەن خوتۇن ئارىسىدا بولىدىغان، ئەر بىلەن خوتۇنغا خاس: ئۇنىڭ بىلەن بىر تۇغقان ئاچا-ئۇكا بولۇپ كېتىشىمىز مۇمكىنىدى. ئەمما دادام بىزنى ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتى تەرەپكە تارتماقچى بولدى.

ئەرخۇ ئى [خەن] <مۇز>خەنزۇلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ئىككى تارلىق چالغۇ ئەسۋابى. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى يىلان تېرىسى بىلەن قاپلانغان باش، ساپ، قۇلاق، تار، ئوتتۇرا خەرەك، باش خەرەك ۋە كامالچىلاردىن تەركىب تاپقان.

ئەردەم ئى. يېزىت. ئەدەب-ئەخلاق، تەرتىپ-قائىدە، ئىسىل پەزىلەت: ئەي بېگىم، ئۇ ئۆلگۈسى كەلگەنلىكىدىن ئۆزلىرىنى خاپا قىلدى، بىراق ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتسىلە، ئۇ ئەردەم ساقلاپ شۆھرەت بولدى دېگەن نامغا ئىگە بولىدۇ-دە، ئۆزلىرى نامەرد دېگەن ياماڭ نامغا قالىدىلا

تەقسىر.

ئەرز ئى [ئە] ئاغزاكى ۋە يازما بايان قىلىنـ غان شىكايەت، دەرد تۆكۈش، ئىلتىماس: ئابدۇرەھىم قارىي ئاق رەختكە يېزىلغان ئەرز خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. * سەمەتجان يىغىنغا چىقمىدى. ئۇنىڭ كېيىن مېنىڭ ئۈستۈمدىن پارتكومغا ئەرز يازغانلىقىنى ئاڭلىدىم.

ئەرز بەرمەك ← **ئەرز قىلماق.**

ئەرز قىلغۇچى <قا> جىنايى ئىشلار ھەققىدە سوت مەھكىمىسىگە بىۋاسىتە ئەرز قىلغۇچى ئادەم: شەخس.

ئەرز قىلماق <قا> سوت مەھكىمىلىرىگە ئەرز سۇنماق، ئەرز بەرمەك: ھەسەن ناھەقچىلىككە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلدى. * ـ ئىدارىمىزگە ئەرز قىلىپ كەلگەن كىشىلەر، ئىشى ھەل بولماي، بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئاشۇ يەردە يېتىۋاتىدۇ، ـ دەپ جاۋاب بەردى دىجورنى.

ئەرزان سۈپ [پ] ① باھاسى، نەرخى تۆۋەن، قىممەت ئەمەس: ئەرزان مال. ئەرزان ساتماق. ئەرزان بەرمەك. * ئەرزان گۆشنىڭ شورپىسى يوق (ماقال). * ئەرزان بىلەن قىممەتنىڭ بازاردا چىققان نەرخى بار (ماقال). * بىز دەسلەپكى كۈنلەرنى ياتاق باھاسى ئەرزان مېھمانخانىدا يېتىپ ئۆتكۈزدۇق. ② كۆچمە. ئەتىـ ۋارى يوق، ئەتىۋارسىز قارىلىدىغان، تايىنى يوق، تۇتۇرۇقسىز: يۇرتقا كەلگەن بۆز ئەرزان، ئېغىزغا كەلگەن سۆز ئەرزان (ماقال). * بۈگۈن كەلسەم «ئەتە كەل» دەيدۇ، بەكمۇ ئەرزان ئۇنىڭ ۋەدىسى، «ئەتە»لەردىن زېرىكتىم ئەجەب، قاچان تۈگەر ئۇنىڭ ئەتىسى.

ئەرزان توختىماق تۆۋەن باھادا سېتىۋالـ ماق، ئەرزان چۈشمەك: سەئۇدى ئەرەبىستاندا چىقىرىلغان نېفىت كۈۋەيتتە چىقىرىلىدىغان نېفىتكە نىسبەتەن ئەرزان توختايدۇ.

ئەرزان چۈشمەك تۆۋەن باھادا سېتىۋالـ ماق، ئەرزان توختىماق: بۇ يەردە ھەسەل كۆپ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلار ئەرزان چۈشىدۇ. * بۇ گەپ ياقتى چولاققا، بولدى خۇشال، كىرىشتى تۇل ئايال تاپماققا دەرھال. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ مۈشكۈل بولدى ئاسان، ۋە بەلكى توي ئىشىمۇ چۈشتى ئەرزان.

ئەرزانچى ئى. مالنى ئەرزان باھادا ساتقۇچى: ئەرزانچىنىڭ مېلى تالاشتا قالىدۇ، قىممەتچىنىڭ مېلى تالادا قالىدۇ (ماقال).

ئەرزانچىلىق ئى. نەرخ ـ ھاۋا تۆۋەن، ھەممە نەرسە ئەرزان ھالەت. قىممەتچىلىكنىڭ ئەكسى: سىلىنىڭ بۇ يۇرتلىرى خېلى ئەرزانچىـ لىق ئىكەن، نېمە دېسە، شۇ تېپىلىدىكەن.

ئەرزانلاتماق «ئەرزانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۆكۈمەت چارە ـ تەدبىر قوللىنىپ نۇرغۇن ماللارنىڭ باھاسىنى ئەرزانلاتتى.

ئەرزانلاشتۇرماق «ئەرزانلاشتۇرماق» پېئىـ لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مال باھاسىنى ئەرزانلاشتۇرماق.

ئەرزانلاشتۇرۇلماق باھاسى، تەننەرخى تۆۋەنلىمەك، باھاسى چۈشمەك، ئەرزان بولماق: كەڭ ئىستېمال قىلىنىدىغان ماللار ئەرزانلاشتۇرۇلدى.

ئەرزانلاشماق پ. باھاسى، تەننەرخى تۆۋەنلىمەك، باھاسى چۈشمەك، ئەرزان بولماق: بازاردىكى ماللار خېلى ئەرزانلاشتى. * بىر يىلى ئاشلىق باھاسى ناھايىتى ئەرزانلىشىپ كېتىپ، ھېچكىم ئاشلىقنى پۇلغا ئالمىدى. * قوغۇن سەككىزىنچى ئايدا ئەرزانلىشىدۇ.

ئەرزانلىتىلماق «ئەرزانلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەرزانلىماق پ ← **ئەرزانلاشماق:** مېۋە ـ چېۋىلەر كۈندىن ـ كۈنگە ئەرزانلىدى. * بۇ يىل كۆكتات ئوخشىغاچقا باھاسى بىردىنلا ئەرزانلاپ كەتتى.

ئەرز ـ داد (ئەرز ـ دادى) ئەرز ۋە داد: ئەبۇ سابىر پادىشاھ بولۇپ خەلقنىڭ ئەرز ـ دادلىرىنى ئادىل سوراپتۇ.

ئەرز ـ شكايەت ئەرز ۋە شكايەت: بۇ ئىككى ئاكا ـ ئۇكا شاھزادە ئاتىسىنىڭ ئورنىدا تەختكە چىقىپ ئولتۇرۇپ دۆلەت ئىشىنى ۋە خەلقنىڭ ئەرز ـ شكايەتلىرىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپتۇ.

ئەرز ـ ھال ئەرز ۋە ھال: ئۇ دائىم خەلقنىڭ غېمىنى يەيدىكەن، ئاجىز كەمبەغەللەرنىڭ ئەرز ـ ھالىغا يېتىدىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ ئابرويى كۈندىن ـ كۈنگە كۆتۈرۈلۈپتۇ.

ئەرزىمەس سۈپ. ئەرزىگۈچىلىكى يوق، ئېتىبارغا ئالغۇچىلىكى يوق، بىرەر قىممەتكە ئىگە بولمىغان، ئەرزىمەيدىغان: ۋاقىت ئەڭ ئەرزىمەس نەرسە، شۇنداقلا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، چۈنكى ۋاقىت بولسلا ھەممىگە ئېرىشەلەيمىز. * مەردان ئادەتتىكى ئەرزىمەس ۋەقەلەرنىمۇ كىشى قىزىققۇدەك قىلىپ سۆزلەشكە ئۇستا ئىدى.

ئەرزىمەك پ ① لايىق، مۇۋاپىق كەلمەك، ماس كەلمەك: بۇ توپلامنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى ئىككى پارچە ماقالە ھەققەتەن قىممەتلىك، قەدىرلىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. * تۇپراقنى ياخشىلاش، ھەسۇلاتنى ئاشۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بارغان ئىلمىي تەجرىبىلەرنى قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. ② زايە كەتمەسلىك: بۇنداق ياخشى ئادەمنى دەپ ئەس ـ ھوشۇڭدىن ئايرىلىساڭمۇ ئەرزىيدۇ. * ۋەتەن ئانا! ئانا ئۈچۈن ئوغلانلار، قانلار ئاققۇزۇپ قۇربان بەرسە ئەرزىيدۇ.

ئەرزىيەت ئى [ئە] زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىككە ئۇچرىغۇچى تەرەپتىن ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورنىغا يەتكۈزۈلىدىغان ئىنكاس، ئەرز، ئىلتىماس: بارلىق ناتوغرا كەيپىياتلارغا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم. خەلق ئامما ئىسىنىڭ ئەرزىيەت خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ بەرگەن تەكلىپلىرىگە ئىخلاس بىلەن قۇلاق سېلىشىمىز لازىم.

ئەرسات ئى [ئە] ① ئىنتايىن، جىددىيلىك، بەك ئالدىراشلىق: ئىشخانىغا كىرىشىمۇ بولدى، خۇددى بىر ئەرسات: بىر ياقتىن تېلېفون جارانلاۋاتقان، بىر ياقتىن ئەرز ئېيتقۇچىلار ئىشىك ماراۋاتقان... ماۋۇ ھۇجۇمەت، ئالاقە، خەت ـ چەكلەرنى كۆرمىسە تېخى، بۇلارنى بىر تەرەپ قىلمىسا يەنە بولمايدۇ. ② قىيامەت: ئامبال دەرغەزەپ بولۇپ قىزىتىلغان يېڭىنى ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا تىقتى. مىس لېگەننى قىزىتىپ كۆكرەكىگە ياقتى. يامۇل ئىچى بىر ئەرسات، شەھەرنىڭ قازى ـ كالانلىرى ئامبالدىن ھەبىبۇللا مۇپتاجىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى.

ئەرسەك سۈپ. ئەرگە ئامراق، ئەرسىرىگەن: ئەرسەك ئايال.

ئەرسىرەشمەك «ئەرسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى.

ئەرسىرىمەك پ. ئەر سېغىنماق، ئەر تەلەپ قىلماق.

ئەرش ئى [ئە] ① دىنىي چۈشەنچىلەرگە كۆرە پەلەكنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمى، ئەڭ يۇقىرى ئاسمان: ئەرشكە چىقماق. * مەن ئەگەر ئەرشتىن چۈشكەن پەرىزات بولۇپ قالدىم دېگەنىدىمۇ سەندىن مېھرىمنى ئۈزەلمەيمەن، بىز ئۆمۈرۋايەت بىللە ئۆتىمىز. ② ئەڭ يۇقىرى جاي، ئەڭ يۇقىرى ئورۇن.

ئەرشئەلا ئى [ئە] ① (دىنىي چۈشەنچىلەردە) ئاسمانىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمىدىكى سارايى، تەختى: بارات مەزمۇن: ـــ بالا دېگەن ئەرشئەلاغا چىقىپ كەتسىمۇ بالا ـ دە، ھەممە ئىشتا ئاتا ـ ئانىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماق بار، ـــ دېدى. ② كۆچمە. ھەرقانداق ئادەمگە مۇيەسسەر بولىۋەرمەيدىغان ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋە، سەلتەنەت: سېزەرمەن ئەرشئەلادا ئورۇن ۋە ئېتىبارىمنى، بولۇرمەن خۇددى تاپقاندەك چىمەنزار ئىچىدە يارىمنى.

ئەرشئەلاغا كۆتۈرمەك كۆككە كۆتۈرۈپ ماختىماق، كۆككە كۆتۈرمەك: سىز بىزنى تازىمۇ ئەرشئەلاغا كۆتۈرۈۋەتتىڭىز.

ئەرك ئى ① كىشىنىڭ ياكى كىشىلەرنىڭ ئۆز خاھىشى بىلەن ئىش ـ ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقى: ئىختىيارىي، مەيلى، ئەركىنلىك: يامانىنى قويۇپ بەرسە ئەركىگە، كۈندە چىچىدۇ

بۆكىگە (ماقال). * ئەر - ئايالىلار نىكاھىدا ئۆز ئەركىگە ئىگە. * قەپەستىكى قۇشتەك باشقىلارغا يالىلىنىپ راھەت كۆرگەندىن كۆرە، ئۆز ئەركىم بىلەن مۇشۇنداق سەرىقىتال ئۆتكىنىمۇ ياخشى. ② مۇستەقىللىك: ئەركىنلىك، ھۆرلۈك، ئازادلىق، ھۆرىيەت: ئەرك ئۈچۈن كۈرەشمەك. * يارىگنى گۈل ئارىسىدىن ئىزدە، ئەركىگنى ئەل ئارىسىدىن ئىزدە (ماقال). * دۇشمەن بىلەن ئەرك ئۈچۈن جەڭ قىلىشۋاتقانلار ۋەتەنىنىڭ ئوغۇللىرى بولسا، بىز ۋەتەنىنىڭ قىزلىرى.

ئەركان ئى[ئە] يېزىت ① ئۇلۇغ مەرتىۋە ئىگىسى، كاتتا ئەمەلدار، مەنسەپدار، ئەرباب: شەھەر تەرەپتىن مەۋلان شاھ بىلەن بەھرام، مەردان ۋە بىر توپ ئوردا ئەركانلىرى ئاتلارغا مىنىپ ھەيۋەت بىلەن چىقىپ كەلدى. ② دىنىي، قائىدە - مىزان، تەرتىپىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى، ئەڭ ئاساسلىق تەرىپى: ئەگەر بىر كىشى ئۆزىنى پەرىشتە، خىزىر قىلىپ كۆرسىتىپ، ئالدامچىلىق قىلسا، بۇ ھۆكۈمەت سىياسىتىگىمۇ دىنىمىزنىڭ ئەركانلىرىغىمۇ توغرا ئەمەس.

ئەركە سۈپ. ئەتىۋارلاپ ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋېتىلگەن، ئارزۇلاپ ئۆگىتىپ قويغان، ئارزۇلۇق: بايىنىڭ بالىسىمۇ ئەركە، كالىسىمۇ ئەركە (ماقال). * كۆلىكىنىڭ ئۈستىگە ۋاڭىنىڭ ئەركە ئوغلى ئاقپاشا كىرىپ كەلدى. * توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. دادىسى ئۇنى نېمە قىلىمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ئەركە بالا قىلىپ قويغان.

ئەركە - تايىتاق ← ئەركە - نايناق: ھېلىقى ئەركە - تايىتاق ئىكىكى بايىۋەچچە ھېلىتىنلا پىشىمغان كۆك ئالمىلارنى ئوغرىلاشقا باشلاپتۇ. * كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرى چاچلىرى پاخپايغان، يۈز - كۆزلىرىنى قاسماق باسقان ھالدا كوچىلاردا پىرقىراپ يۈرىدۇ؛ دۆلەتمەن بايلارنىڭ بالىلىرى بولسا نوچى، سەتەڭ ۋە ئەركە - تايىتاق بولۇپ ئۆيلىرىدە پىرقىراپ يۈرىدۇ.

ئەركە - تايىتاقلىق ← ئەركە - نايناقلىق: ئاق پاشانىڭ ئەركە - تايىتاقلىقى موللازىيىدىنى زىيىنكىتۈرگەن بولسىمۇ، چىشىنى چىشلەپ ئولتۇردى.

ئەركەچ ئى. پىچىلغان ئەركەك ئۆچكە؛ سەركە: ئەركەچ ئېتى ئەم بولۇر، ئۆچكە ئېتى يەل بولۇر (ماقال).

ئەركەك ① ئى. ئەر جىنسىغا مەنسۇپ بولغان كىشى، ئەر كىشى؛ ئەر: ئۇ قىز يەنە باشقا بىر ئەركەك بىلەن كۈلۈشۈپ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاچقا، ئۇ باشتىن ئاخىر شۇ قىزدىن كۆز ئۈزەلمىدى. * ساراىخان ئانا مەھەللە ئىچىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، يۈرت ئىچىدە ھېچبىر ئەركەكىنىڭ قالمىغانلىقىنى سەزدى. ② سۈپ. ئەركەك جىنستىكى: (ھايۋانلار، قۇشلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرگە نىسبەتەن): ئەركەك قوي. ئەركەك مۇشۇك. ئەركەك چېچەك. * — مەن ئەركەك ئەجدىھا بىلەن چىشى ئەجدىھانىڭ تاماق ۋاقتىدا قىلىشقان سۆزلىرىنى ئاڭلىغانىدىم، — دەپتۇ موماي ئويلىنىۋېلىپ. ③ سۈپ. كۆچمە. تۇرمۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ھەر خىل سايمانلارنىڭ مۇرۋىتى (تۆشۈكىگە كىرىپ تۇرىدىغان قىسمى): ئەركەك تۇرۇم. ئەركەك جەندىر. ④ سۈپ. ۋەدىسىگە ئەمەل قىلمىدىغان، قورقماس، مەرد، راستچىل: ئەركەك بولسىڭىز ۋاپادارىڭىزنىڭ قەبرىسى ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ياقىڭىزنى يىرتىپ يىغلاڭ. يۈرىكىڭىزدىكى قايغۇ - ھەسرەتلىرىڭىز چىن بولسا ياش تامچىلىرىغا ئايلىنىپ مەرھۇمنىڭ قەبرىسى ئۈستىگە تامسۇن!...

ئەركەك - چىشى ① ئەركەك ۋە چىشى: قوزىنىڭ ئەركەك - چىشىسىنى پەرق ئەتمەك. ② كۆچمە. ياخشى - يامان، ئېپى - جىپى: يولىنىڭ ئەركەك - چىشىسىنى بىلمەك. ئىشنىڭ ئەركەك - چىشىسىنى بىلمەك.

ئەركەك - چىشىنى بىلمەك ياخشى - يامانىنى ئايرىماق، ئېپى - جىپىنى ئىنچىكە بىلمەك، ئۇقماق.

ئەركەك چۈشن قونمىغان ← ئەركەك چۈشن كۆرمىگەن.

ئەركەك چۈشن كۆرمىگەن ① ئەخلاقىي

جەھەتتىن ساپ ـ پاك؛ يامان يولدا ماڭمىغان. ② تېخى ياتلىق قىلىنمىغان.

ئەركەك كەندىر <بوت> كەندىرنىڭ ئاتلىق تۈپى. ئۇ پەقەت ئاتلىق گۈللەرنىلا ئېچىلدۇرۇپ، دان تۇتمايدۇ.

ئەركەك مال ئەرلىك جىنستىكى مال: توپاق چاغلىق بىرەر ئەركەك مال بېقىپ قويساق، ئۇزۇنغا قالماي، بىر ئۆكۈزلۈك بولۇپ قالارمىز دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭمۇ جايىنى قىلىپ قويدۇق.

ئەركەكچە رەۋ. ئەرلەرگە ئوخشاش، ئەرلەرچە، ئەرلەردەك؛ ئەرلەر پاسونىدا: ئەركەكچە ياسانماق. * كۆنلەردىن بىركۈنى ھۆرلىقا ئايالچە كىيىملىرىنى كىيىپ ئۆزىنىڭ سۈرىتىنى ئالدۇرۇپتۇ ـ دە، يەنە ئەركەكچە كىيىنۋاپتۇ.

ئەركەكچىلىك ئى ← **ئەركەكلىك.**

ئەركەكزەدەك سۈپ [ئەركەك+زەدەك] ① باش ئالمىغان سەۋزە. ② ئەركەكلەرگە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلىرى بار، ئەر مىجەز (ئايال ھەققىدە): ئەپەندىم پادىشاھنىڭ نىيىتىنى بايقاپ: ــ ئېلىپ كەتكەن بېلىقنىم ئەركەكزەدەك ئىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەركەكلەرچە رەۋ. ئەركەكلەرگە ئوخشاش، ئەركەكلەردەك: ئەركەكلەرچە ئىش قىلماق.

ئەركەكلىك ① «ئەركەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ ئىشتا قىلغان ئوغۇلبالىچىلىقى ئەركەكلىكىنىڭ ئالامىتى. ② ئەركەكلەرگە خاس ئىش ـ ھەرىكەت ۋە خۇسۇسىيەتلەر.

ئەركە ـ ئاياق ئۆز ئىختىيارى، خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشقا ئادەتلەنگەن، ئەركە ئۆگىتىپ قويۇلغان: ئەتىۋارلىق: ئۇ ئەركە ـ ئاياق خوتۇنلاردەك كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. * ئەركە ـ ئاياقلارغا مەن ئەسلا بېرەلمەيمەن كۆڭۈل، ھۆر زامان بەرناسغا ئەھدى قارارىم بار مېنىڭ.

ئەركە ـ ئاياقلىق ئەركە ـ ئاياقلارغا خاس ئىش ـ ھەرىكەت، قىلىق: بىز ئۇ بايۋەچچە ـ لەردەك ئەركە ـ ئاياقلىق قىلىپ ئۆگەنمىگەن.

ئەركسىز سۈپ. ئۆز ئەركى ئۆزىدە بولمىغان، ئازادلىقتىن مەھرۇم: ئەركى يوق، ھوقۇقسىز: ئۇ چاغلاردا يېتىم، كەمبەغەل يېگىتلەر كۆپىنچە ھالىلىق ئائىلىلەرگە ئىچ كۆيئوغۇل نامى بىلەن قۇلغا ئوخشاش ئەركسىز بولۇپ كەرەتتى. * مەلىكەخان ئاچام ئۆتىمۇشتە ناھىيە بازىرىنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولمىغان بىر ئەركسىز ئايال ئىدى.

ئەركسىزلىك «ئەركسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مۇقام تېكىستلىرىدىكى مۇھەببەت ناخشىلىرى ۋە ئىشقى شېئىرىيەت كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ فېئودالىلىق ئەدەب ـ قائىدىلەرگە، فېئودالىلىق نىكاھ تۈزۈمىگە، فېئودالىلىق ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى ۋە فېئودالىلىق ئەركسىزلىككە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنىڭ بەدىئىي لىرىك ئىپادىسى.

ئەركىلەتمەك «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇگۈن نۇسرەت ئورنىدىن سەھەررەك تۇردى ۋە بوۋاقنى يېڭى يۆگەككە چىرايلىق قىلىپ ئورىدى ھەمدە ئەركىلىتىپ چېكىسىگە سۆيدى. * دادىسى ئۇنى كايىش ئۈزىنىغا ھۆرمەتلەپ، دىلىغا مۇھەببەت پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ، كۆڭلىنى ئېلىپ ئەركىلىتىپتۇ.

ئەركىلەشمەك «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەركىلەنمەك ① «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② ئەركىلىك قىلماق، ئۆزىنى ئەركە ھالەتتە تۇتماق.

ئەركىلىك «ئەركە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئانا بالىنى ئەركىلەتكەنسېرى ئۇنىڭ ئەركىلىكى تېخىمۇ ئاشتى. * ئايىمگۈل ئۆز چېچىغا قىستۇرۇۋالغان پاختا گۈلىنى ئەركىلىك بىلەن زەيتۇنەمنىڭ چېچىغا قىستۇردى.

ئەركىلىمەك پ. ياخشى كۆرۈش، يېقىنچىلىق، سۆيۈنۈشنى ئىپادىلەيدىغان قىلىقلارنى قىلماق، ئەركىلىك قىلماق: داداڭ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان بولسىمۇ، يۇرتىمىز

ئامان قالغانىدى. سەن ئەركىلەپ ئويناپ چوڭ بولدۇڭ. * مەن ئانامنىڭ ئېچىلىپ - يېيىلىپ مېھرىبانلىق قىلىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئۆزەمنى ئانا قوينىغا تاشلىغىم كەلدى، بىراق كىچىك ۋاقتىمدا ئەركىلەپ ئۇنداق قىلغىنىم بىلەن، ھازىر چوپچوڭ يىگىت بولۇپ قالغىنىم ئېسىمگە چۈشتى.

ئەركىن ① سۈپ. ھەرقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان، چەكلىمىدىن خالىي، ئازادە، بىمالال، خاتىرجەم، ئارامخۇدا: ئەركىن ھايات. ئەركىن تۇرمۇش. ئەركىن رىقابەت. * ئۇنىڭ ئورنىنى ئەركىن رىقابەت ۋە ئەركىن رىقابەتكە ئۈيغۇن كېلىدىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە سىياسىي تۈزۈم، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىقتىسادىي ھۆكۈمرانلىقى ۋە سىياسىي ھۆكۈمرانلىقى ئىگىلىدى. ② رەۋ. ئەركى، ھوقۇقى ئۆز قولىدا بولغان، ئازاد: ئۆزىنى ئەركىن تۇتماق. * ئەمدى پارتىيىنىڭ ۋاقتىدا ساقا ئوخشاش بەختلىك قىزلار ئۆزى خالىغان يىگىت بىلەن ئەركىن تۇرمۇش قۇرالايدۇ. ③ سۈپ. سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھوقۇقىي مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان، ئازاد، ھۆر؛ خاتىرجەم، ئارامخۇدا، بەھۇزۇر: ئېنگېلس: «باشقا مىللەتنى ئېزىۋاتقان ھەرقانداق مىللەت ئەركىن مىللەت بولالمايدۇ» دېگەنىدى. مانا بۇ — يىمىرىلمەس ھەقىقەت. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەركىن ئاتموسفېرا <ئاستر> سۈركىلىش قاتلىمىنىڭ سىرتىدىكى ئاتموسفېرا. يەر يۈزىدىكى سۈركىلىشنىڭ ئەركىن ئاتموسفېرا دائىرىسى ئىچىدىكى ھاۋا ھەرىكىتىگە بولغان تەسىرى ئادەتتە ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. شۇڭا ئۇ، ئىدېئال ئاقار جىسىم سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىنقى چېگرىسى ئادەتتە يەر يۈزىدىن 500 — 1500 مېتر ئېگىزلىكتە بولىدۇ.

ئەركىن بازار ① شەخسىي تىجارەتچىلەر تىجارەت قىلىدىغان بازار، سودا - سېتىق مەيدانى: ساۋۇر يەكشەنبە كۈنى ئەركىن بازاردىن بىر جۈپ كالاچ سېتىۋالدى. ② باھاسى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنمىگەن، ئەرخىنى ساتقۇچى بىلەن ئالغۇچى ئۆزئارا كېلىشىپ توختىتىدىغان تىجارەت: ئابدۇرەھىم ئاكا: — ئىنساپ قىلىڭلار كادىرلىرىمىز، ھارۇننى ئەركىن بازاردىن 350 يۈەنگە سېتىۋالغانىدۇق. ھېچ بولمىغاندا، تاختاي باھاسى بويىچە پۇل بېرىڭلار، — دېدى.

ئەركىن باھا خېرىدار بىلەن تىجارەت قىلغۇچى، ساتقۇچى بىلەن ئالغۇچى ئۆزئارا كېلىشىپ توختاتقان كېلىشىم باھا: ئەركىن باھادا سېتىۋالماق. ئەركىن باھا پەرقى.

ئەركىن بۇرژۇئازىيە <س ئىق> ئادەتتە بېيۇروكىرات كاپىتالىزم شەكىللىنىشىتىن بۇرۇنقى ئەركىن رىقابەت بىلەن ئەركىن تەرەققىي قىلىش مەزگىلىدە تۇرۇۋاتقان بۇرژۇئازىيە: غەرب دېھقانلىرى بولسا بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە ئەركىن بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىكىدە كۈرەش ئېلىپ بارغان، مۇشۇ بۇرژۇئازىيە قولىدىن يەرگە ئېرىشكەن ھەمدە شۇنىڭ بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ زاپاس ئارمىيىسى بولۇپ قالغانىدى.

ئەركىن چېلىشىش <تەن> چېلىشىش تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى، مۇسابىقە تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ بەدەن ئېغىرلىقىغا ئاساسەن سەككىز دەرىجىگە ئايرىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. چېلىشقاندا قولى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ بەلدىن يۇقىرى قىسمىنى قۇچاقلاپ تۇتۇشقا بولىدۇ، ئەمما پۇتى بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا بولمايدۇ، قارشى تەرەپنىڭ ئىككى تاغقىنى (دۇمبىسىنى) بىرۋاقىت ئىچىدە يەرگە تەگكۈزگىنى مۇتلەق غەلبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولمىسا پۇتۇن مەيدان بويىچە ئېرىشكەن نومۇرى كۆپرەك بولغانلىرى غەلبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەركىن رىقابەت <س ئىق> كاپىتالىستىك

تۇزۇم شارائىتىدىكى كاپىتالىنىڭ ھەرقايسى كارخانىلار ياكى ھەرقايسى تارماقلار ئارىسىدا ئەركىن يۆتكىلىپ تۇرۇش خۇسۇسىيىتىدىكى رىقابەت.

ئەركىن سودا <س ئىق> سودىغا قارىتىلغان ھەر خىل بەلگىلىمىلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، ئەركىن رىقابەت ئاساسىدىكى سودا.

ئەركىن سۇ <سۇ> توپا دانىچىلىرىنىڭ سۇمۇرۇش تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان سۇ. تۇپراقتىكى بىرىككەن سۇ (توپا دانىچىلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن سۇ) دىن باشقا كاپىلىيارلىق سۇ، گراۋىتاتسىيون سۇ، پار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەركىن سۇ دېيىلىدۇ. ئەركىن سۇ تۇپراقتا ئۆز ئېغىرلىق كۈچىنىڭ تەسىرى ۋە كاپىلىيارلىق كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئەركىن شېئىر <ئەد> شەكىل چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدىغان، مىسرالىرىنىڭ قاپىيىداش بولۇشى شەرت قىلىنمايدىغان شېئىر، چاچما شېئىر: ئەركىن شېئىر يازماق.

ئەركىن قاپىيە <ئەد> قاپىيىداشلىقى ھەر خىل بولۇپ كېلىدىغان قاپىيە، يەنى تۆت مىسرالىق كۇپلېتلاردىكى ئىككىنچى ۋە تۆتىنچى مىسرالارنىڭ قاپىيىداش بولۇپ كېلىشى. مەسىلەن: ۋەتەن دەپ تۇغۇلدۇم، ۋەتەن دەپ ياشاپ، رازىمەن ۋەتەن دەپ تۆكسەم قىزىل قان. ۋەتىنىم بىر غېرىچ يېرىڭنى قوغداش يولىدا جان بەرسەم قالمايدۇ ئارمان.

ئەركىن گىمناستىكا <تەن> گىمناستىكا مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى. موللاق ئېتىش، تەتۈر تىكلىنىش، بەدەن ئايلاندۇرۇش، تەڭپۇڭلۇق ساقلاش، ئۇسۇل ئويناش، سەكرەش قاتارلىق ھەرىكەتلەردىن تەركىب تاپقان. ئادەتتە گىلەم ئۈستىدە مۇزىكىنىڭ تەڭكشى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (ئەرلەر-نىڭ ئەركىن گىمناستىكا مۇسابىقىسىدا مۇزىكا چېلىنمايدۇ).

ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان <ماتـ> فۇنكسىيە y = f (X) تىكى ئۆزگەرگۈچى سان y نىڭ سانلىق قىممىتى، ئۆزگەرگۈچى سان X نىڭ سانلىق قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. X نىڭ قىممىتى y نىڭ قىممىتىنى بەلگىلەيدۇ. ئۆزگەرگۈچى سان X ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان دېيىلىدۇ.

ئەركىن ئۇزۇش <تەن> سۇ ئۇزۇشنىڭ بىر تۈرى، تەنھەرىكەتچىلەر ئۆزى خالىغان قىياپەت بىلەن بەلگىلەنگەن مۇساپىنى ئۇزۇپ ئۆتىدۇ.

ئەركىن ئېلېكترون <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ ئۆزىگە تارتىش دائىرىسىدىن ئايرىلىپ، ئاتوملار ئارىسىدا ھەرىكەتلىنىدىغان ئېلېكترونلار ناھايىتى ئاسانلا ئەركىن ئېلېكترونغا ئايلىنىپ كېتىدۇ، نەتىجىدە مېتالنى ئۆتكۈزگۈچ قىلىپ قويىدۇ. ئىزولىياتوردا ئەركىن ئېلېكترون ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

ئەركىن ـ ئازادە ئەركىن ۋە ئازادە: پارتىزانلار مانا ئەمدى ئەركىن ـ ئازادە ئولتۇرۇشۇپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى. * بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئىككى يول تۇرۇپتۇ. بىرى، دۇشمەنلەرگە ئەل بولۇپ، قۇلۇقتا سارغىيىپ ياشاش؛ يەنە بىرى، دۇشمەنلەرگە قارشى جەڭ قىلىپ، ۋەتەنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ساقلاپ، ئەركىن ـ ئازادە ياشاش.

ئەركىنلەشتۈرمەك «ئەركىنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «ئېچىلىش ـ سايراش» فاكتىنى بۇرژۇئازىيىچە ئەركىنلەشتۈرۈش بىلەن ھەرگىز چېتىشالمايدۇ.

ئەركىنلەشتۈرۈلمەك «ئەركىنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەركىنلەشمەك پ. ئەركىن ھالەتكە كەلمەك، ئەركىن بولماق: بىز بۇرژۇئازىيىچە

ئەركىنلىشىش، چېكىدىن ئاشقان شەخسىيەتچىلىكنى تەنقىد قىلىشىمىز ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم.

ئەركىنلىك «ئەركىن» سۆزى «① ② ③»نىڭ ئىسىم شەكلى: پۇقرالارنىڭ پىكىر قىلىش ئەركىنلىكى، جىسمانىي ئەركىنلىكى ۋە تۇرالغۇ جاي ئەركىنلىكى بولىدۇ.

ئەرگۈل ئى ① بولت، گايكا ۋە چىشى مۇرىتۇمەت قاتارلىقلارنىڭ يۇزىگە قىرىپ چىقىرىلىدىغان بۇرمىلىق سىزىقچىلار، رىزبە: ئۇ بۇ قۇرۇلۇشنى ئۆزلىرىمۇ قۇراشتۇرالايدىغانلىقى، لېكىن تۆمۈر تاياقچىلارنى ئېگىش، ئەرگۈل چىقىرىش، سۈۋارکا قىلىش ئىشلىرىدا ئەسۋاب يوقلۇقىنى ئېيتتى. ② باغلاپ قويۇلىدىغان ھايۋانلارنىڭ بوغۇلۇپ ياكى چىرمىشىپ قالماسلىقى ئۈچۈن نوختىنىڭ ئېگىكلىكىگە ياكى بويۇن باغقا بېكىتىلىدىغان ھالقىسىمان تۆمۈر بۇرما: بۇگۈن مەن ئاۋۇت تۆمۈرچىگە بىر دانە ئەرگۈل سوقتۇردۇم. ئارغامچىغا ئەرگۈل بېكىتمىسەك قوي چىرمىشىپ قالىدۇ.

ئەرلىك ① سۈپ. پەقەت ئەر كىشىلەرىلا بولىدىغان، ئەرلەرگە خاس: ئەرلىك جىنس. ئەرلىك جىنسى قوزغالماق. ② ئى. ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى، ئەرلىك جىنسى، ئەرەنلىك: بۇ ئىككىسى ھۆسن ـ جامالدا، قەددى ـ قامەتتە ۋە باشقا گۈزەللىك دەپ سانالغان ھەممە جەھەتتە بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىكەن. پەقەت ئەرلىك ۋە قىزلىقتىلا بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلىدىكەن. ③ سۈپ. ئېرى بار، ئەرگە تەگكەن، تۇرمۇشقا چىققان: ئەرلىك خوتۇن. ④ ئى. ئەرلەرگە خاس بولغان مەردلىك، باتۇرلۇق، مەردانىلىك، قەھرىمانلىق، جاسارەت، غەيرەت: يامۇلىنىڭ تېگى زەيلىك، بۇ دەردلەرگە نېم دەيلىك، ئەرلىكىگە بەلنى باغلاپ، ياخشىلىقنى ئىزدەيلىك.

ئەرلىك گورمون <بىئول> ھايۋانلارنىڭ ئاتىلىق ئەزالىرىنىڭ يېتىلىش ۋە قوشۇمچە جىنسىي بەلگىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ نورمال پائالىيىتىنى تەڭشەش رولىنى ئويناىدىغان بىر خىل گورمون.

ئەرمەك I تارس «ئىدى، ئىكەن، ئىمىش» يارەمچى پېئىللىرىنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى شەكلى بولغان «ئەردى، ئەركەن، ئەرمىش»لەرنىڭ يىلتىزى: كۆمۈش لاچىندا ئۇچقان بارچە سەنئەتكار، ئۇلۇغ كومپارتىيىدىن ئەردى مىننەتدار.

ئەرمەك II ئى. ۋاقىتنى كۆڭۈللۈك ياكى زېرىكمەي ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان نەرسە، مەشغۇلات: باللار ئەرمىكى. * ئۇرۇش ـ سوقۇش، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش دېگەنلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان ئەرمەك ئىكەن. * قىزلار سەلىمخانىنى ئەرمەك قىلىپ، كۈلۈشۈپ ئولتۇرغاندا خەلىچىخان كىرىپ كەلدى. * ئۇزاق يىللار داۋامىدا يازغان خەتلىرىمىدە نەچچە مىڭ قېتىم پەيدا بولغان بۇ ئىسىم ماڭا مەنىۋى ئەرمەك بولدى.

ئەرمەك بولماق مەلىكە بولماق، مەشغۇل بولماق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كالىسىنى نەسىلەندۈرۈش ئۈچۈن ناھىيىگە نەچچە قېتىم پىيادە بېرىپ ـ كېلىپ تارتقان جاپاسى بىلەن، موزاي تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭغا ئەرمەك بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈللۈك كۈنلىرى ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئەرمەك قىلماق مەلىكە قىلماق، مەشغۇل قىلماق: باللار ئۇنىڭدىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ ئاشۇ چۆچەكنى باشلاپ، باللارنى ئەرمەك قىلاتتى.

ئەرمەن ئى ← **ئەرمەنلەر**: ئەرمەن تىلى. ئەرمەن خەلقى. ئەرمەن مىللىتى.

ئەرمەنلەر ئى <ئىرىق> ئەرمەنىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك رېسپۇبلىكىسىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدىغان خەلق؛ مىللەت. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى گرۇزىيە ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى بىلەن ئەزەربەيجان ئىتتىپاق-

داش جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدۇ. جەمئىي نوپۇسى 3 مىليون 850 مىڭ (1975 ـ يىلدىكى سانلىق مەلۇمات). تىلى ھىندى ـ ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ ئەرمەن تىللىرى گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ، ئۇلار سلاۋيان يېزىقىنى قوللىنىدۇ، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بىر قىسمى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئەرمۇ ئى. يۇڭى ئۇچ سانتىمېتىردىن بەش سانتىمېترغىچە بولغان قوزا تېرىسى.

ئەرۋاھ (ئەرۋاھى) ئى [ئە] <دىن> ① روھ: ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەرۋاھىغا دۇئا قىلماق. * ئۆز زامانىمىزدىكى ئادەملەرنى ئۆتكەن بىرنەچچە زامانىدىكى ئادەملەرنىڭ ئەرۋاھىغا سېلىشتۇرىدىغان بولساق، بىزنىڭ سانىمىز ئۇلارغا ھەرگىزمۇ يېتىشەلمەيدۇ. ② ئۆلگەن كىشىنىڭ ھايات ئادەم خىيالىدا ياكى چۈشىدە كۆرۈنگەن كۆلەڭگىسى: يارىم بەرگەن ئۇزۇكنى، ئوك قولۇمدا ساقلايمەن، يارىم سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ، ئەرۋاھىڭنى يوقلايمەن. * سېنىڭ مۇشۇنداق ئاقىۋەتسىكە قېلىشىڭ، خۇددى ئەرۋاھىڭغا ئوخشايدىغان كىشىلەر ئۆچۈن ئېيتقاندا قالتىس ئىبرەت ئەمەسمۇ؟! ③ كۆچمە. ئادەمنىڭ جانسىز، گۆشسىز ئىسكىلىتى: بۇ ئادەم ئورۇقلاپ شۇنچىلىك ھالسىزلانغانكەن، غۇۋا پارقىراپ تۇرغان ئىككى كۆزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بەئەينى ئەرۋاھقا ئوخشايتتى.

ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىمەك ← ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق: پىخسىق باي بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ ۋە ئاغزىنى بۇزۇپ تىل سالغىنىچە قولىدىكى تۆمۈر ئارا بىلەن قېچىر ئۇستىدىكى مەرھۇمنى بىرنەچچىنى ئۇرۇپتۇ.

ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق ① جان ـ پېنى چىقىپ كېتەي دەپ قالماق، قاتتىق قورقماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئانامنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى. ② قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئىنتايىن ئاچچىقى كەلمەك: مۇھەممەت ئۇستام ئوغلى ئەسقەرجانىنىڭ سودىدا زىيان تارتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى.

ئەرۋاھى ئۇچماق ① قورقماق، ئەندىشە قىلماق: بىركۈنى ئەخمەت كېيىم ـ كېچەكلىرى لاي ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى، مەن ئەخمەتنىڭ كونا كېسىلى يەنە قوزغالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەنسىرەپ ئەرۋاھىم ئۇچتى. ② ئاچچىقى كەلمەك، غەزەپلەنمەك: بالىسىنىڭ مەكتەپكە بارماي قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن قاسىم ئاخۇنۇمنىڭ بىردىنلا ئەرۋاھى ئۇچتى.

ئەرۋاھى ئۆركىمەك ← ئەرۋاھى ئۇچماق: كۈلىمرا ۋاھاپنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۆركۈدى بولغاي، غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا بىر تىكتى ـ دە، دەرھال ئۇنىڭدىن يۈزىنى ئۆرۈدى.

ئەرۋاھى يۈز گەز ئۆرلىمەك ← ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىمەك: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەسەنىنىڭ ئەرۋاھى يۈز گەز ئۆرلىدى.

ئەرىن ئى. دىئال. كالپۇك، لەۋ.

ئەزا (ئەزاسى) ئى [ئە] ① <ئانات> ئادەم ياكى ھايۋان ئورگانىزمىنىڭ مۇئەييەن ياكى مەلۇم بىر ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان قىسمى: باش ئەزا. سەزگۈ ئەزالىرى. ئادەمنىڭ ئىچكى ئەزالىرى. * دوختۇر ئىچكى ئەزايىمىنى تەكشۈرۈپ ئۆپكە كېسىلىدىن گۇمان قىلدى، چۈنكى مەن شۇ كۈنى قان ياندۇرغانىدىم. ② كىشىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى؛ جەسەدى، تېنى: كۆزلىرىم ئۇ قىزنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقىنىدا نېمە ئۈچۈندۇ پۈتۈن ئەزايىم تىكەنلىشىپ، تىترەك ئولىشىپ كەتتى. ③ بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھ، كوللېكتىپ ياكى جەمئىيەتتە مەنسۇپ بولغان ھەربىر كىشى، شەخس: پارتىيە ئەزاسى. سىياسىي كېڭەش ئەزاسى. * ئاشۇ يىللاردا قىيابەتنى ئۆزگەرتىمىز، دەپ قىلمىغان ئىشلىرىمىز قالمىغان، ئەزاغمۇ، كادىرغمۇ ئارام يوق ئىدى. * ئەمدى خۇماخان بىلەن توي قىلۇالمىسلا بولدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ دۇي بويىچە، ياق دادۇي بويىچە، بەلكى پۈتۈن دۇنيا بويىچە ئەك

بەختلىك ئەزا بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق! ④ <مات> تەڭلىمىدە تەڭلىمىنى تەشكىل قىلغۇچى ياكى تەڭلىمىگە قاتناشقۇچى ھەربىر بۆلەك: ئەزا يۆتكىمەك. ئەزالارنى ئىخچاملىماق.

ئەزا بولماق بىرەر تەشكىلات، ئۈيۈشما، گۇرۇھ، ئىتتىپاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىلارغا رەسمىي قوبۇل قىلىنماق، كىرمەك ياكى سايلانماق: ئۇ كۆپ ئۆتمەي كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولدى. * مەن سىلەرنىڭ تەشكىلاتىڭلارغا ئەزا بولاي دېۋىدىم.

ئەزا يۆتكەش <مات> تەڭلىمىنى يەشكەندە، تەڭلىمىدىكى مەلۇم بىر ئەزانى تەڭلىك بەلگىسى (ياكى تەڭسىزلىك بەلگىسى) نىڭ بىر تەرىپىدىن ئىكىنچى بىر تەرىپىگە يۆتكەش، ئەزالار يۆتكەلگەندىن كېيىن پىلۇس بەلگىسى مىنۇس بەلگىسىگە، مىنۇس بەلگىسى پىلۇس بەلگىسىگە ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن: $ax+b=0$ دىكى b نى يۆتكىگەندىن كېيىن $ax=-b$ غا ئۆزگىرىدۇ.

ئەزالىق ① «ئەزا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ ئەزالىقى. پارتىيە ئەزالىقى. * مەن پارتىيە ئەزالىق بەدىلىنى تاپشۇردۇم. * بەدەندىكى نېرۋا تالالىرى سەزگۈ ئەزالىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ، تاشقى مۇھىتنىڭ بەدەنگە بولغان تەسىرىنى چوڭ مېڭىگە ئىنكاس قىلىپ تۇرىدۇ. ② سۆپ <مات> ئەزاسى بار، ئەزادىن تەشكىل تاپقان، ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئۈچ ئەزالىق ئەمەل. بىر نامەلۇملۇق ئىككى ئەزالىق تەڭلىمە. * كۆپ ئەزالىق تەڭلىمىلەرنى يەشمەك.

ئەزالىق بەدىلى مەلۇم بىر تەشكىلات، ئۈيۈشما، جەمئىيەت ياكى ئىجتىمائىي گۇرۇھقا ئەزا بولغانلارنىڭ ئەزالىق نىزامنامىسىغا ئاساسەن قەرەللىك تاپشۇرىدىغان پۇلى: سىنېمىزدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ئەزالىق بەدىلىنى تاپشۇرۇپ بولدى.

ئەزالىق كىنىشكىسى بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى جەمئىيەتكە ئەزا بولغۇچىنىڭ قولىغا ئىسپات ئۈچۈن بېرىلىدىغان كىچىك دەپتەرچە، گۇۋاھنامە.

ئەزان ئى [ئە] <دىن> مەزگىلنىڭ مەسچىتتە جامائەت بولۇشۇپ ناماز ئوقۇش ئۈچۈن قىلىغان چاقىرىقى: ئەزان ئېيتماق. * تاڭ سەھەردە خورازغا جور بولغاندەك بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتۇاتقان مەزگىلنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئەزان ۋاقتى ① نامازغا ئەزان ئېيتىلىدىغان ۋاقىت. ② تاڭ يورۇغان پەيت، سۇبھى ۋاقتى: مەن بۈگۈن ئەتىگەندە ئەزان ۋاقتى بىلەن ئۇيغىنىپ كەتتىم. * ئەسقەر ئەزان ۋاقتىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلدى.

ئەزان ئېيتماق ① مەزگىل مەسچىتتە جامائەت بولۇشۇپ ناماز ئوقۇش ئۈچۈن چاقىرىق قىلماق، چاقىرماق: مەزگىل نامازغا ئەزان ئېيتتى. ② يېڭى تۇغۇلغان بوۋاق بالىلارغا ئىسىم قويغاندا بالىنىڭ قۇلىقىغا تەگبىر ئوقۇماق، تىلاۋەت ئوقۇماق: بۇ ئىسمىنى ئۇنىڭغا دادىسى ئەزان ئېيتىپ قويغان. * جاپىار دېسەم نېمە بولۇپتۇ؟ ئىسمىنى ئۇنىڭغا دادىسى ئەزان ئېيتىپ قويغانغۇ؟

ئەزەل ئى [ئە] باشلىنىشى نامەلۇم بولغان ۋاقىت، قەدىمكى زامان: قەدىم شۇ كەمگىچە كۆرمىدىم كۈندۈز — تۈننىڭ پەرقىنى. ئەزەل قارا قىلغانمۇ خوتەنلىكنىڭ بەختىنى؟

ئەزەلدە رەۋ. ئاۋۋالسىدا، ئەسلىدە، پەيدا بولۇشىدا، قەدىم زامانلاردا: ئەزەلدە بۇ يەر بىر جاڭگال ئىدى. * ئۇچىنچى دۇي ئەزەلدە، ئاجىز، نامرات دۇي ئىدى. مەسئۇل قىلىپ رەھبەرلىك، «پەرۋانىدەك كۆي» دېدى.

ئەزەلدىن رەۋ ① قەدىمكى زامانلاردىن بېرى، بۇرۇنىدىن، قەدىمدىن، ئەسلىدىن، پەيدا بولۇشىدىن: ئۇ ئەزەلدىن تەنتەربىيىنى

ياخشى كۆرىدۇ. * سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل، ئەمدى سايرىماس بولدى. ئەزەلدىن قارىغان يارلار ئەمدى قارىماس بولدى. * شىنجاڭ ئەزەلدىن بىر ياخشى ماكان، يەر بايلىقى مول، تۇرمۇش پاراۋان. ② ھېچقاچان، ئەسلا: مەن ئەزەلدىن باشقىلارغا زىيان سالغان ئادەم ئەمەس. * بۇنداق ئەھۋال تارىختا ئەزەلدىن كۆرۈلگەن ئەمەس.

ئەزەلىي سۈپ [ئە] ئەزەلدىن تارتىپ مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، ئەزەلدىنلا بار؛ تۇغما، قەدىمىي.

ئەزەلىيەت ئى [ئە] <پەلس> ئىدىئالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى. ئۇ ماتېرىيالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى بىلەن تۇپتىن قارىمۇ قارشى. ئۇ بىلىش ئوبيېكتىپ شەيئىدىن، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتىن، ھېس-تۇيغۇدىن بۇرۇن بولىدىغان نەرسە، ئۇ تۇغما (ئەزەلىي) بولىدۇ. ئۇزۇنىڭ كاللىسىدا ئەزەلدىن بار بولىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

ئەزەلىيچىلىك ئى <پەلس> ئەزەلدىن تارتىپ بار، مەۋجۇت دەپ ھېسابلىنىدىغان كۆز قاراش، ئىدىيە، چۈشەنچە.

ئەزەلىيلىك «ئەزەلىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەزەلىيلىك ئىدىئالىزمى. ئەزەلىيلىك پەلسەپىسى.

ئەزەم ئى [ئە] يېزا. ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ بۈيۈك، ئەڭ زور؛ كاتتا: شاھى ئەزەم بىر كېچىسى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆرۈپتۇ. * ۋەزىرى ئەزەم ئالىيلىرى نۇرغۇن لەشكەر بىلەن شكارغا مېڭىپتۇ.

ئەزەن (توغرىسى: ئەزان) ← **ئەزان.**

ئەزبىرايى ئىم [پ] راستىنلا، جەزمەن، قەسەم شۇكى، خۇدا ھەققى: ئەزبىرايى مەن بۇ سۆزنى قىلمىدىم. * ئەزبىرايى نان ئۇرسۇن، بىر كۆزۈمدە ئەيىب بولغىنى بىلەن قۇلاقلىرىم ساققۇ! قايسى كۇنى ماخونىڭ ئالدىدا بىر توپ ئادەم شۇنداق دېيىشتى.

ئەزبىرايى خۇدا خۇدا ھەققى، خۇدا يولىدا، ئۆلۈپ كېتەي: ئەگەر گېپىمگە ئۇنىمىسا، ئەزبىرايى خۇدا، بۇلارنىڭ ئەدىبىنى راسا كېلىشتۇرۇپ بېرىپ قويماي بولمايدۇ. * ئەزبىرايى خۇدا، مەن ھېچنېمىنى ئۇقمايمەن.

ئەزدۇرمەك «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەزرائىل ئى [ئە] <دىن> ئىسلام دىنىنىڭ دىنىي ئەقىدىلىرىگە ئاساسلانغاندا، ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئالىدىغان ئەجەل پەرىشتىسى: بىز بەگنى ئەزرائىلدەك ئۆچ كۆرىدىغان بولۇپ قالدۇق. * ئەپەندىم: — يا ئەزرائىل، كىمنىڭ ئاغرىق، كىمنىڭ ساقلىقىنى ئۆزەڭ بىلىسەن، جان ئېلىشتىمۇ شۇنىڭغا قاراپ ئىش كۆرىسەن، — دەپتۇ.

ئەززەم (توغرىسى: ئەزەم) ← **ئەزەم.**

ئەزگۈ سۈپ. خەيرلىك، ساۋابلىق، ياخشى: چىقماي نە ئۇچۇن قوچقىلى باغرىمنى ئېچىپ، ئۆمرۈمگە مېنىڭ ئەزگۈ شەرەپ-شان كېلىدۇ.

ئەزگۈچى ① «ئەزمەك» سۆزىنىڭ سۈپەتدىشى: يۇرەكلەرنى ئەزگۈچى جەمئىيەتلىق بىرنەچچە مىنۇت داۋام قىلدى. ② ئى. ئۆزۈنىڭ ھاكىمىيىتى، ھوقۇقى ياكى كۈچىگە تايىنىپ زوراۋانلىق يۈرگۈزىدىغان، باشقىلارنى ئېزىدىغان ئادەم، سىنىپ ياكى تەبىقە: ئۇ ئەزگۈچىلەرگە قارشى كۈرەشكەن ئادەملەرنى چىن كۆڭلىدىن سۆيىدۇ.

ئەزگۈچى سىنىپ <پەلس> ئۆزۈنىڭ ھاكىمىيىتى، ھوقۇقى ياكى كۈچىگە تايىنىپ تۇرۇپ، باشقا سىنىپلار ئۈستىدىن زوراۋانلىق يۈرگۈزىدىغان ۋە ئۇلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان، ئېزىدىغان سىنىپ، تەبىقە.

ئەزمە ① سۈپ. گەپنى تەكرارلاۋېرىدىغان، گەپنى سوزۇپ ئىنجىقلاپ قىلىدىغان: تولا ئادەملەر ئەزمە گەپلىرىنى قىلۋېرىپ دەققىتىڭنى ئاشۇرۇپ قويىدۇ. * سىز تولا ئەزمە گەپلەرنى قىلىپ يۈرمەڭ، ۋاقتىنى قولدىن كەتكۈزۈپ

قويىسىز. ② سۈپ. بوشاڭ، ئېزىلىپ يۈرۈيدىغان، ئېزىلەڭگۈ: مۇشۇ زامانىنىڭ بالىلىرى تازىمۇ ئەزمە كېلىدىكەن جۇمۇ، بىز ئۆز ۋاقىتلىرىدا ئاتا-ئانىمىز ئىشقا بۇيرۇسا، ھەرقانداق ئىشنى تۈكۈرگەن تۈكۈرۈك قۇرۇغىچە پۈتتۈرۈپ بولاتتۇق. ③ ئى. ئەزمە ئادەم: مىلجىڭنى ئەزمە يېڭىدۇ، ئەزمىنى خۇدادىن بەزمە يېڭىدۇ (ماقال).

ئەزمىسىنى ئەزمەك ① گەپنى سوزۇپ ئىنجىقلاپ قىلماق؛ مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنىمۇ قىلىپ ۋاقىتنى ئالماق: ئۇ بىرھازا ئەزمىسىنى ئەزدى، ئاڭلىماي كېتىۋېرەي دېسەم، «ھال پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ»، دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم، ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ② ھۇرۇنلۇق، ئېزىلەڭگۈلۈك قىلماق: — ئۇكام، سىز تولا ئەزمىڭىزنى ئەزمەي، بۇيرۇغان ئىشنى غاچ-غاچ قىلىڭ، — دېدى ھامۇت ئاكا-ئابلىزغا، رەنجىگەن ھالدا. * غۇلام دەسسەپ سالغان شاپتۇلدەك ئەزمىسىنى ئېزىپ ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدىن چۈشتى.

ئەزمەك پ ① بېسىپ مىجىقلىماق، يەنجىمەك؛ سىقىپ سۈيىنى چىقارماق: غۇلام ئالدىراش يۈگۈرۈپ كىردى-دە، پىشىپ تۈۋىگە چۈشكەن بىر شاپتۇلنى دەسسەپ ئېزىۋەتتى. * — تەگمە ھوي، سېنىڭ بادرىدەك قوللىرىڭ قومۇشنى ئېزىۋېتىدۇ ئۆزى، قومۇش ئىككىنچى سورتقا چۈشۈپ قالسا، بېغى بەش پۇڭ تۆۋەنلەيدۇ ئۆزى، ئىككى باغدا ئون پۇڭ زىيان ئۆزى.... ② ئۇرۇپ، سوقۇپ ئۇۋاقلىماق، يۇمشاتماق، ماكچايتماق: دادام ئۇستا تېۋىپ بولۇپ ئۆزى دورا تەييارلايتتى، بۈگۈن ئۇ يۇمشىتىلىدىغان خام دورىلارنى چوڭ چويۇن ھاۋانچىسىدا ئېزىۋاتاتتى. * چىشى قالمىغانلىقىدىن قوناقنى ئەزمەي يۇتۇشقا مەجبۇر بولغان ئېشەكنى ياش ئېشەك دەپ دەۋا قىلىدىغان مۇتتەھەمنى ئالەم بىنا بولغاندىن بۇيان كىم ئۇچرىتىپتۇ، تەقسىر. * قاراقچىلار قاتتىق ئۇرۇپ ئۇنىڭ يۈز-كۆزىنى ئېزىۋېتىپتۇ. ③ نەمدەپ ياكى سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ تەمىنى چىقارماق، سۇيۇقلۇققا ئايلاندۇرماق: گۈلسۈم مېھما-لارغا تۇتقان چاي ئىستاكانلىرىغا ئۇلارنىڭ توسۇشىغا قارىماستىن تۆت چاقماق قەنت سالدى-دە، چاي قوشۇقى بىلەن ئاستا مالتىلاپ ئېزىشكە باشلىدى. ④ كۆچمە. جەبىر، زۇلۇم سالماق؛ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلماق: ھۈسەيىننىڭ دادىسى چوڭ پومېشچىك، قوشۇمچە كاپىتالىست بولۇپ، خەلقنى ئېغىر ھالدا ئەزگەنىدى. * سىز ئاكتىپلىق بىلەن ئەرزىيەت ئېيتىپ، ئۇنىڭ سىزنى قانداق ئەزگەنلىكىنى، كۈچىڭىزدىن قانداق پايدىلانغانلىقىنى كۆپچىلىك ئالدىدا پاش قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن دادىل كۈرەش قىلسىڭىز، بىر تىيىن ھەققىڭىزنى قالدۇرماي ئېلىپ بېرىمىز. ⑤ كېسەل ياكى قىيىنچىلىق جىسمانىي جەھەتتىن بوشاشتۇرماق: رەھمەت، چوڭام، ئۆزەمغۇ تۈزۈك، ئامما، زۇكام سەل ئەزدى، شۇ سەۋەبتىن نامازنى ئۆيدىلا ئوقۇۋالدىم. * خۇشاللىقنى ئۇنتۇدى پەرھات، يۈزلىرىدىن كۆچتى قىزىللىق. كۆزلىرىدە ئويىنىدى ھەسرەت، ئەزدى ئۈنى مىسكىن يېتىملىك. ⑥ روھىي جەھەتتىن ئازابلىماق، چۈشكۈنلۈككە ئۇچراتماق، قىينىماق؛ بىئارام قىلماق: مەن بالىسىنىڭ قايغۇسىغا تەڭ شېرىك بولالمىساممۇ ئۇنىڭ ھازىرقى ھالى يۈرەك باغرىمنى ئەزدى. * بالام ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېزىپ نېمانداق ئولتۇرىسەن؟ ⑦ يۈرەكنى دولقۇنلاتتۇرماق، ھاياجانلاندۇرماق: قىزنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى يۈرىكىمنى ئەزدى. * بۇ مۇزىكىدىن ھېچ قەيەرگە قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ قانداقتۇر غەمكىن، يۈرەكنى ئېزىدىغان لەززەتلىك مۇزىكا. ⑧ بىرەر گەپنى ئەزمىلىك بىلەن سوزماق، گەپنى چايناپ ئۇزارتماق: ئۇ بىرھازا ئەزمىسىنى ئەزدى، ئاڭلىماي كېتىۋېرەي دېسەم، «ھال پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ»، دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم.

ئېزىپ ئىچىۋالماق ياخشى بىلىۋالماق، بەش قولدەك بىلىمەك، سۇدەك بىلىمەك: تۇيغۇن مۇئەللىم ئۆتكەن ھەر سائەتلىك دەرسىنى

ئېزىپ ئىچۈالاتتى.

ئەزمدە ئى. ھەزىم، سىڭىرىش: مەن بۇ تاماقنى ئەزمدە قىلالمايمەن.

ئەزمىدە بولماق ① ھەزىم بولماق، سىڭمەك. ② تازا مەي باغلاپ ئېزىلمەك: باغدىكى مېۋىلەر پىشىپ ئەزمدە بولۇپ كېتىپتۇ.

ئەزمىلەشمەك پ ① گەپنى تەكرارلاۋەرمەك، گەپنى سوزۇپ ئىنىجىقلاپ قىلماق: بىزنىڭ بۇ دۇيجاڭمىز ئەزمىلىشپ يېغىن ئاچسا بىر كۈننى ئالىدىغان بولدى. ② بوشاپ كەتمەك، ئاستا، ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن قىلماق: ــ سايىم، ئەزمىلىشپ كېتىپسەن، ئاخشام توي باغقىنى نېمە ئۈچۈن ئىگىسىگە يەتكۈزۈپ بەرمەيسەن؟ ــ دېدى ئۇ سايىمغا تونۇشلۇق بولغان شەرتلىك سۆزىنى ئىشلىتىپ.

ئەزمىلىك «ئەزمە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاۋۋال ئالدىرىماي تۇرۇپ ئۇستەلنى سۈرتتى. ئاندىن باشقىلارغا سۆزلىگەچ ئەزمىلىك بىلەن چاپىنىنى يېشىپ، ئىلغۇچقا ئاستى. * ــ ھە بولدى، شۇنىڭغا مىنىپ ھايالسىز بېرىڭ! ــ دېدىم مەن بوۋاينىڭ ئەزمىلكىگە تېرىكىپ.

ئەزمىلىك قىلماق ← **ئەزمىلەشمەك**: ــ ئەجەب بىر گەپ قىلىدىغان ئادەمكەن بۇ، ــ ھەۋزىنسا تەتۇر قارىۋالدى. سۆلايمان بولسا، ھە دەپ ئەزمىلىك قىلماقتا ئىدى. * سەن مۇشۇنداق ئەزمىلىك قىلىدىغان بولساڭ، پويىزدىن قالسەن.

ئەزۇەيلەتمەك «ئەزۇەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ دورا شىپا بولۇش يىراق تۇرسۇن، ئەكسىچە، ئۇنىڭ كېسىلىنى ئەزۇەيلىتىپ قويىدى.

ئەزۇەيلەشمەك «ئەزۇەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەزۇەيلىمەك پ ① سۆزدە، ھەرىكەتتە جىددىيلىشىپ بارغانسېرى ئۆرلەپ كەتمەك، كۆچەيمەك، ئەۋجىگە چىقماق، ئەدەب كەتمەك: تۇرسۇن ئايىمنىڭ جۇدۇنى تۇتقانىدا، ئۆزى سۆزلەپ، ئۆزى ئۆرلەپ، ئۆزى پەسكويغا چۈشمىسە، بىرىلگەن تەسەللى كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىگە قۇيۇلغان ياغ بولاتتى ــ دە، تېخىمۇ ئەزۇەيلەپ كېتەتتى. * ئۇلار سۇلايمان بوۋايىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئۇنىڭ قولاق تۈۋىگە كېلىپ گىتارنى تېخىمۇ ئەزۇەيلەپ قاتتىق چالدى ۋە ئۇچەيلەن سەت ۋارقىرىشىپ غەلىتە ناخشىلارنى ئېيتتى. ② تېز پۇرسەتتە ئېگىز بولۇپ ئۆسمەك: بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى ھۆل ــ يېغىن بىلەن يول بويىدىكى دەرەخلەر بەس تاشلاپ ئەزۇەيلەپ ئۆسكەنىدى.

ئەزىز [ئە] ① سۇپ. ئىززەت ــ ھۆرمەتكە ئىگە، قەدىرلىك، سۆيۈملۈك: ئەزىز مېھمان. ئەزىز دوست. ئەزىز ئوغلۇم. * مەن بۇ ئەزىز مېھمانلارنى گەپ ــ سۆزسىز ساقلىتىپ قويغىنىمغا خىجالەتمەن. * ئەي ئەزىز ئوغلۇم ــ جىگەرىم، سەن قايان كەتتىڭ بۇگۈن، دەردتە قويۇپ دادائىنى باغرىنى قان ئەتتىڭ بۇگۈن. ② سۇپ. ئۇلۇغ، سۆيۈملۈك، بىباھا: ئەي ئەزىز ئانا دىيارىم ياشىنىدىڭ بوستان بولۇپ، كۆيلىنەر ئىشقىڭ تۈمەن دىلدا غەزەل ــ داستان بولۇپ. ③ سۇپ. ئەتىۋارلىق، قىممەتلىك، مۇقەددەس، تەڭداشسىز: ئۇنىڭ ئۈچۈن بىلىمدەڭ ئەزىز نەرسە يوق ئىكەن. ئىلىم ــ پەننى سۆيسە كىم ئاڭا ئۇ بەڭ زوق ئىكەن. * قەشقەر دەپ نامى چىقسا بىلىمەيسەن قالماس كىشى، «ئەڭ ئەزىز، مەشھۇر» دەپ نامداردۇر قەشقەر. ④ تى. ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى: ئەزىز ئاخۇن. ئەزىزخان. ئەزىزەم.

ئەزىز بولماق ھۆرمەتكە، ئېتىبارغا ئىگە بولماق: سېنىڭ تىزگىنسىز دەۋرىڭ تۈگەيدۇ پات ئارىدا، قىممەتلىك، ئەزىز بولۇپ قالسەن جەزمەن خەلق قولىدا....

ئەزىز قىلماق ھۆرمەتلىنىدىغان، ئىززەتلىنىدىغان، ئېتىبار قىلىدىغان ھالەتكە ئېرىشتۈرمەك، ئىگە قىلماق: سېنى گۆش، پولو بېرىپ بېقىپ، ئوقۇتۇپ يۇرت ئىچىدە، ئائىلىمىزدە ئەزىز قىلدىم. ئەمدى بۇرچىڭنى ئاقلىشىڭ كېرەك.

ئەزىزانە رەۋ [ئە+پ] يېزىت. ھۆرمەت،

ئېتىبار ۋە ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشكەن: قىيامەت ئىچىدە قالغاندەك گويا، بىلىندى يىگىتكە ئەزىزانە يۇرت. * ئەزىزانە قەشقەرنىڭ شەھرىن ــ شەربەت سۇيى بار، ھايات بىلەن قوشكېزەك ياڭراق ناخشا كۇيى بار.

ئەزىزلەشمەك ① «ئەزىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر ئائىلىدىكى ئەر ۋە ئايال تەرەپ بىر ــ بىرىنى ئەزىزلەشسىلا، بىر ــ بىرىگە ھۆرمەت قىلىشسىلا، ئائىلىدە ياخشى كەيپىيات بارلىققا كېلىدۇ. ② ھۆرمەتكە، ئېتىبارغا، ئالاھىدە ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشمەك: ئاشۇ كۇنىلەردە بازارنىڭ ھېچ قەيىرىدە سارجا بولمىغاچقا ئۇنى ئىزدەۋاتقانلار ئارىسىدا ئەزىزلىشىپ كەتتى.

ئەزىزلەنمەك «ئەزىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دىلشات بۇ ئىككى قېرىنىڭ كۆز نۇرى، ئىككى دۇنياسىغا بولغاچقا، ئۆيدە پاقلاندەك ئەزىزلىنىشكە مۇيەسسەر ئىدى.

ئەزىزلىمەك پ ① ئالاھىدە ياخشى كۆرمەك، ئەتىۋارلىماق، ھۆرمەتلىمەك، ئىززەت ــ ئىكرام قىلماق: خەلق ئۇچۇن ئىشلىگەن، خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلغان كىشىنى ھەممە ئەزىزلەيدۇ. ② ئۇلۇغ، ئەتىۋارلىق، سۆيۈملۈك دەپ بىلمەك، قارىماق: ئەۋلادلار يەنە بىر سەرسان بولماسقا، يېگىچە روھ بىلەن يادلايدۇ ئۇنى، نادانلىق دەردىنى تارتقان ھەر كىشى ئەزىزلەپ دىلدا ساقلايدۇ ئۇنى

ئەزىم سۇپ [ئە] ئۇلۇغ، بۇيۇك، چوڭ، زور؛ كاتتا: ئادەمنىڭ كۆڭلى ئەزىم دەريا بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە سىغىدۇ. * كوئىلۇن تىزمىلىرىدىكى يېشىل قارىغايلار ۋە زەرەپشان قىرغاقلىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى، ئەزىم دەريا تىنىمسىز چايقىلىپ، خۇشال ئۇركەشلىگەنىدەك تۇيۇلاتتى.

ئەزىمەت [ئە] ① سۇپ. كاتتا، بۇيۇك، زور: ئىلىخو... ئىلىخو.... ئەزىمەت شەھەر، تاغلاردىن قوش قانات ئاچقان ئىشكەن. باغرىدىن باتۇر ــ لۇق ئوغۇزنى ئېمىپ، پالۋانلار ئويغانغان ئالتۇن بۆشۈكەن. * ــ بەللى ئوكا، ئەزىمەت ئىش قىلىپسىلەر، ــ دېدى بىر شىاۋدۇيجاڭ خۇشالىلىق بىلەن سابىرنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۇرۇپ. ② سۇپ. ھەر ئىشنى قىلشقا جۇرئەتلىك، قۇدرەتلىك، مەرد: مەن سېنى ئۇمىدسىزلەنمەيدىغان ئەزىمەت سۇپىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم، ئويلىغىنىم بولدى. بۇ ئۇمىد بىزنى ئۆز مەقسىتىمىزگە يەتكۈزىدۇ. * كۆردۈڭلارمۇ بۇ ئەزىمەتنى، ئۇ يالغۇز ئەمەلدارلىق قىلىشنىلا ئەمەس يەنە تراكتور ھەيدەشنىمۇ بىلىدىكەن، يېزا كادىرى دېگەن شۇنداق بولسۇن ــ دە! ③ سۇپ. باتۇر، پالۋان، قەيسەر: ــ دوستۇم كامال، گەپ قىلساڭچۇ، سەن باتۇر ــ ئەزىمەت ئىدىڭغۇ! * بىز قېرىنداش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن كەلگەن چىلىشچى ئەزىمەتلەرنى قىزغىن قارشى ئالىمىز. * قۇرۇلۇش دۇيىنىڭ ئەزىمەتلىرى ئولتۇرغان ئازاد ماركىلىق ئاپتوموبىل بىرلەشمە جەڭ رايونى دائىرىسىگە كىرگەندە، باشقىلار ئالىلىقاچان ئىشقا چۇشۇپ كەتكەنىدى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەزىمەتلىك «ئەزىمەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ يىگىتلەر سىلەرنىڭ بۇ قېتىمقى تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرەشتىكى ئەزىمەتلىكىڭلار خەلقىمىزنىڭ تارىخىدا تېگىشلىك ئورۇن ئالىدۇ، ــ دېدى ئەترەت باشلىقى.

ئەزىيەت ئى [ئە] ① رەنج، ئازار، زىيان ــ زەخمەت: ــ بىز سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى تولۇق ئىگىلىدۇق، ــ دېدى كادىر، ــ سىز ئېغىر كۇنلەرنى باشتىن كەچۈرگەن، ئەزىيەت تارتقان ئادەمسىز. ② قىيىنچىلىق، جاپا ــ مۇشەققەت، ئازاب: چۇشۇمدە بىر يۇرتتا بىر توپ خەلق قوللىرى باغلىنىپ، يۈزەك باغرى داغلىنىپ ئەزىيەت ئىچىدە قېلىپتۇ.

ئەزىيەت تارتماق ← **ئەزىيەت چەكمەك:** كۆپ ئەزىيەت تارتىپلا، ئۆزلىرى ئەسلى كىمنىڭ پەرزەنتى بولىلىكىن؟ ــ سوردى داۋۇت موللام.

ئەزىيەت چەكمەك ئازار يېمەك، جاپا ــ

مۇشەققەت، قىيىنچىلىقنى باشتىن كەچۈرمەك: ئۇمۇر بويى كىشىلەردىن يۆمشاق مۇئامىلە كۆرمىگەن، ئېرى داۋۇت توكۇر ھايات ۋاقىتىدىمۇ دائىم تاياق يەپ، تىل ئىشتىپ ئەزىيەت چەككەن، ئوغرىلىق قىلىپ ئەل ـ يۇرتنىڭ قارغىشىغا ئۇچراپ كەلگەن بۇ ئايال بۇگۈن موللازەيدىننىڭ يېقىملىق مۇئامىلىسى ۋە يۆمشاق سۆزلىرىدىن تەسىرلەنمەيدى.

ئەزىيەتلىك سۈپ. جەبىر ـ زۇلمى، ئازاب ـ ئوقۇبىتى، جاپا ـ مۇشەققىتى، جەبىر ـ جاپاسى بولغان؛ جاپا ـ مۇشەققەتلىك: ئۇ، ئابدۇللانىڭ ئەزىيەتلىك ئېغىر قىسمەتلىرى توغرىسىدا ئاڭلىغان ۋە ئۆزى ئۆزى بىلەن تەقدىرداش ھېسابلاپ كەلگەنىدى.

ئەس ئى ① ئادەمنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى؛ ئاڭ، زېھىن، ھوش، ئەقىل: ئېسىنى يوقاتماق. ئېسىنى يىغماق. ئېسىنى تاپماق. ئېسىنى بىلمەك. * ئېسىڭ بارمىدا ئېتەك ياپ (ماقال). * ئەر قېرىسا كۆچىدىن قالار، خوتۇن قېرىسا ئېسىدىن قالار (قامال). * ئەلاخان دېسە بۇ يۇرتنىڭ ئىچىدە، بارمىدۇ كەمبەغەل تىلىلمايدىغان؟! ھەتتاكى ئەس كىرگەن بىر سەبىي گۆدەك، بولىدۇ شۇ زامان يىغلىمايدىغان. ② يادىدا ساقلاش، يادقا ئېلىش قابىلىيىتى؛ ياد، خاتىرە: ئەسته تۇتماق. ئەسته قالدۇرماق. ئەسكە ئالماق. ئەسكە سالماق. ئېسىگە كەلمەك. * نىياز تۇنۇگۈن قىزىنىڭ «دادا نېمىشقا ماشىنا بىلەن چىقمىدىڭ» دېگەن گېپىنى ئېسىگە ئالدى. * ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئەتىگەن ئىدارىدە ئېيتقان سۆزلىرى بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى.

ئەس ئالدۇرماق دەم ئالدۇرماق، ھاردۇقىنى چىقارماق: ئېتىم بەك ھېرىپ كەتتى، سەل ئەس ئالدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ماڭايلى. * توشقان دەريادىن ئۆتۈپ خېلى ئۇزاق ئەس ئالدۇرۇلغان ئاتلار ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەپ، ئاقيار بازىرىغا يېقىنلىشىپ قالدى.

ئەس تاپماق ئەقىل تاپماق، ئاق ـ قارىنى بىلىپ قالماق: ئۇلار ئىشنى تۈگىتىپ قايتىدىغان چاغدا، بەزى كىچىك بالىلارنى ئاكا ـ ھەدىلىرى چۈشۈرۈپ ئېلىپ قالدى، ئەمما سەل ئەس تېپىپ قالغان بالىلار باشقا مەھەللىلەرگە تراكتور بىلەن بىللىلا كەتتى.

ئەسته تۇتماق يادىدا، خاتىرىسىدە ساقلىماق، يادىدا قالدۇرماق: بىز لېنىنىنىڭ سۆزىنى ئەسته تۇتۇشىمىز كېرەك.

ئەسته ساقلىماق ← **ئەسته تۇتماق:** مەن دادامنىڭ سۆزىنى ھەر ۋاقىت ئەسته ساقلايمەن.

ئەسته قالدۇرماق ← **ئەسته تۇتماق:** ئۇ شۇنداق تۇرۇپمۇ، دەرسته ياخشى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قاتارىدا ماڭاتتى، مەن ئۇنىڭ ئەسته قالدۇرۇش قابىلىيىتىگە ھەيران ئىدىم. ئۇ ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قانداق ۋاقىتدا سورىسىڭىز، بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرەلەيتتى.

ئەسته قالماق يادىدا، خاتىرىسىدە ساقلانماق: بۇ ھېكايىنى بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى بېيشىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئېسىمده قالغىنىغا ئاساسەن يېزىپ چىقتىم.

ئەستىن چىقارماق ئۇنتۇپ كەتمەك، ئۇنتۇماق: مەن ئۆزەمنىڭ نېمىگە ئالدىراۋاتقانلىقىمنى بىر سېكۇنتمۇ ئەستىن چىقارماسلىقىم لازىم. * ئامبارنى ياساشنى ياساپتىمىزۇ، مۇستەھكەملەشنى ئەستىن چىقىرىپتۇق، ئوبدان مۇھاپىزەت قىلماپتۇق.

ئەستىن كۆتۈرۈلمەك ئەستىن چىقماق، ئۇنتۇلۇپ كەتمەك، ئۇنتۇلماق: چەت ئەل تىلى دېگەننى دائىم ئۆگىنىپ تۇرمىسا، ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. * شۇغۇللانغان كەسپىنى تاشلىۋەتسە ئەستىن كۆتۈرۈلىدۇ.

ئەسكە ئالماق ئېسىگە، يادىغا، خىيالىغا كەلتۈرمەك، ئېسىگە چۈشۈرمەك، ئويلىماق: ئۇلار پەقەت ھاجىتى چۈشكەن چاغدىلا ئۇنى ئەسكە ئالاتتى. * زەيتۇنەم سۈرەتكە قاراپ ئولتۇرۇپ، يېقىملىق بىر تۇيغۇ بىلەن ئۆتكەنلەرنى ئەسكە ئالدى.

ئەسكە سالماق يادىغا، خىيالىغا كەلتۈر-

مەك، ئەسلەتمەك، ئويلاتماق: مومايىنىڭ قەددى ئوبدانلا پۈكۈلگەن بولۇپ، تارتىلغان يانىڭ كىرىچىنى ئەسكە سالاتتى.

ئېسى ئاغماق ئەقلىدىن ئاداشماق، ئەقىل-ھوشىنى يوقاتماق، خاتا قاراشتا بولماق: مەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ئېسىم ئاغدى، ئۆزەمنى يوقاتتىم.

ئېسىگە چۈشمەك ← **ئېسىگە كەلمەك**: مەن ئۇنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ، كىچىك چاغدىكى چىرايى ئېسىمغا چۈشتى.

ئېسىگە كەلمەك ① ئەس-ھوشى بار ھالەتكە كەلمەك، ئەس-ھوشى ئەسلىدىكى ھالىغا كەلمەك: ئۇ سۇدىن قۇتقۇزۇلۇپ، ئون مىنۇتتىن كېيىن ئاران ئېسىگە كەلدى. * سىڭلىم قاتتىق ئاغرىپ قېلىپ، ئىككىنچى دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغاندا ئەنۋەر دوختۇرنىڭ كۆڭۈل قويۇپ داۋالىشى بىلەن تەستە ئېسىگە كەلدى. ② يادىغا چۈشمەك، يادىغا ئالماق، خىيالىغا كەلمەك: ئۇنىڭ قانچىلىك ۋاقىت ئىشلىگەنلىكى پەقەت، دادىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا ئېسىگە كەلدى.

ئېسىم قۇرۇسۇن ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن، ئېسىمدىن چىقىپتۇ: — ئاپئاق قىزىم، خاپا بولما، — دەپ ئەركىلەتتى ئۇ كارىۋاتنىڭ چېتىدە بۇلۇتلۇق ئاسماندەك تۇتۇلۇپ ئولتۇرغان قىزىنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ، — ئېسىم قۇرۇسۇن، سېنىڭ ئامراق نەرسىلىرىڭنى ئېلىپ كېلىۋىدىم، ئۇنىڭ ھەممىسى ئاشۇ خۇرجۇندا.

ئېسىنى بىلمەك ① ئەسلىيەلەيدىغان ۋە ئەستە ساقلىيالايدىغان ھالەتكە كەلمەك؛ ئاز-تولا ئاق-قارىنى پەرق قىلالايدىغان ياشقا يەتمەك: مەن ئېسىمنى بىلسەم، ئائىلىمىزدە بىر ئات-ھارۋا، يىگىرمە تۇياق قوي، بەش كالىمىز بار ئىكەن. ② ئەقلى-ھوشىنى يىغماق، ئەقلى-ھوشىنى تاپماق، ئۆزىنى ئۆزى بىلمەك: — ئېسىڭنى بىل، بولمىسا، خامىرىڭنى يانجىيىمەن، — دېدى مەخسۇت ئاكا ئەسەتكە ئاچچىقلىنىپ. * — ئېسىڭنى بىلىپ يۈرگىن ئۇكام، بولمىسا، ئاغزىڭغا كەلگىنىنى دەۋېرىپ بىرىدىن تاياق يەۋالمىغىن يەنە، — دەپ نەسىھەت قىلدى مەريەم ئۇكىسى ئەركىنجانغا.

ئېسىنى يوقاتماق ئەقلى-ھوشىدىن ئايرىماق، ئېسى ئاغماق، ئېسەنگىرىمەك: يىگىت مەلىكە ساھىبجامالنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ دەيدىغان گېپى تۈگۈل، ئېسىنىمۇ يوقىتىپ قويدى.

ئېسىنى يىغماق ئەقىل-پاراسىتىنى، زېھنىنى بىر يەرگە جەم قىلماق، ئەس-ھوشىنى يىغىشتۇرۇۋالماق: مەن ئۇيقۇدىن تۇرۇپ ئېسىمنى يىغىپ ئويلاپ بولغۇچە ئۇلار ئۆيگە كىرىپ كەلدى. * كېيىن بىرئاز ئېسىنى يىغىپ: — يولداش تۇراپ، سىز ئەقىلدىن ئازمىغانسىز؟! بۇ قانداق گېزىت بىلەمسىز؟! — دېدى.

ئەسەب ئى [ئە] نېرۋا ۋە نېرۋا تومۇرلىرى سىستېمىسى: مۇنداق ئەسلەش ئادەمنىڭ ئەسەبلىرىنى شۇنداق كاردىن چىقىرىدۇكەنكى، ئەقىلغە سىغمايدىغان نەرسىلەرنى ئويلايدىغان بولۇپ قالىدۇكەن كىشى. * ئايۇپ ئاكىنىڭ ھېلىقى زەھەرلىك سۆزلىرى ئۇنىڭ ئەسەبلىرىنى قاقشىتاتتى.

ئەسەبىي سۈپ [ئە] ① مىجەزى ئۆزگىرىشچان، بولار-بولماس قىزىرىشىپ قالىدىغان، ئاچچىقى، غەزىپى، زەردىسى تېز كېلىدىغان: ئەسەبىي كىشى. ئەسەبىي بالا. * ئۇ خاسىيەتخاندىن ساقىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شۇنچىلىك قاتتىق غەزەپكە كەلدىكى، ئەزەلدىن تەمكىن ۋە خۇش چىراي بۇ ھاكىم تاقەت قىلالماي ئەسەبىي ئادەمدەك ۋارقىراپ تاشلىدى. ② يامان خاراكتېرلىك، غەلىتە مىجەزلىك: سوتلار قانلىق ۋە ھەيران قالارلىق ۋەقەلەرنى مەززە قىلىپ ئاڭلىغۇچى ئەسەبىي خوتۇنلارغا تولۇپ كېتەتتى. ③ قاتتىق، ئاچچىق: باتۇرجان جان-جەھلى بىلەن سۆزلەيتتى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قانداقتۇر بىر خىل ئەسەبىي قەھرۇغەزەپ چىرمىۋالغانىدى.

ئەسەبىيلەرچە رەۋ. ئەسەبىيلەردەك، ئەسەبىي كىشىلەرگە خاس يوسۇندا:

ئۇ تېزلا كەينىگە يېسىنىپ، سىرتىتىن بىر پالىتىنى كۆتۈرۈپ كىردى - دە، چېلىشىۋاتقان ھېلىقى ئىككى گەۋدىنى ئەسەبىيلەرچە چاناپ تاشلىدى. * ئۇلار خۇشال بولغانىدا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ كېتىدۇ.

ئەسەبىيلەشتۇرمەك «ئەسەبىيلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ قوللىقىغا ئاڭلانغان بۇ شۇم خەۋەر ئۇنى تېخىمۇ ئەسەبىيلەشتۇردى.

ئەسەبىيلەشتۇرۇلمەك «ئەسەبىيلەشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەسەبىيلەشمەك پ. ئەسەبىي ھالەتكە كەلمەك: خۇيىنى بۇزماق، چېچىلىماق: دەل شۇ مىنۇتتا ئېلىشات بىردىن ئەسەبىيلەشتى. ئۇ ئاچچىقىدا ھېلىقى ئەسكىرنىڭ كاچىتىغا بىرنەچچىنى سالدى. تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ يەنە بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى.

ئەسەبىيلەنمەك پ. ئەسەبىيلىكى، نېرۋىسى قوزغالماق: ئەسەبىي بولماق، ئاچچىقىدىن، غەزىپىدىن ئۆزىنى تۇتالماي قالماق، دەرغەزەپ بولماق: گۇلىنسانىڭ ئاۋازى ئۆزگەردى ۋە ئۇنىڭ رەڭگىرويىدا جىددىيلىك ئالامەتلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىدى، ئۇ خېلىلا ئەسەبىيلەنگەنىدى.

ئەسەبىيلىك «ئەسەبىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كېرەم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ھېلىقى ئادەمگە لاپپىدە قارىۋالدى - دە، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. * ئۇلارنىڭ قايناق ھېسسىياتى ئەسەبىيلىك ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى ئۇنتۇغان قىزغىنلىق، ئىجاتچانلىق روھىدا كەم بولسا بولمايدىغان قىزغىنلىق.

ئەسەد ئى [ئە] <ئاستر> ① ئەسەد بۇرچى. ② شەمسىيە يىل ھېسابىدىكى 5-ئاينىڭ ئەرەبچە نامى (مىلادى 22 - ئىيۇلدىن 12 - ئاۋغۇستقىچە بولغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ). ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەسەد بۇرچى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرچىنىڭ بەشىنچىسى، بەلگىسى «ﻝ»، ئاستىرونومىيىلىك ئۇزۇنلۇقى 120° — 150°. ئەسلى ئورنى ئەسەد يۇلتۇزلار تۈركۈمى بولۇپ، يىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىگە كۆچكەن. قۇياش ھەر يىلى 23 - ئىيۇلنىڭ ئالدى - كەينىدە بۇ بۇرچىتا بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم «تومۇز» دېيىلىدۇ.

ئەسەد يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 10 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 16°. سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىغە، سۇنبۇلە ۋە ۋىرونىكا چېچى يۇلتۇز تۈركۈمىلىرىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ.

ئەسەر I ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىدىن قالغان ياكى ئۇنىڭدىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە، ئىز: ئالامەت: تېۋىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى ھەرقانچە تۇتۇپ باقتى بولسىمۇ، ھېچقانداق كېسەللىكىنىڭ ئەسىرىنى سېزەلمەپتۇ. * ئۇنىڭ چىرايىدىكى بايىقى ھارغىنلىقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ② تەسىر: سېنىڭ سۆزۈڭ ماڭا ئەسەر قىلدى. ③ كىشىلەردە بولىدىغان نېرۋا ئاجىزلىق ھالەت: ئەسىرى بار ئادەم. ئەسىرى تۇتماق.

ئەسەر قىلماق ئۆزىگە تارتماق، جەلپ قىلماق: تەسىر قىلماق: سېنىڭ سۆزۈڭ ماڭا ئەسەر قىلدى.

ئەسىرى كېسىلمەك تەسىرى يانماق، ھوشىغا كەلمەك، ياخشىلانماق.

ئەسەر II ئى [ئە] <ئەد> ① ئىجادىي ھېنەنەت مەھسۇلى: ئىلمىي ئەسەر يازماق. ئەسەر يارىتماق. * ئۇنىڭ دوستىگەرلىك ئىلمىغا ئائىت ئۇچ پارچە ئەسىرى نەشىر قىلىندى. * سىزنىڭ سەھنە ئەسىرىڭىز ھېنى ناھايىتى ھايا جانلاندۇردى. * قۇدرەتنىڭ سىزىپ چىققان بىر پارچە ماي بويىاق سىزما ئەسىرى موسكۋا گۈزەل -

سەنئەت كۆرگەزمىخانىسىدا كۆرگەزمە قىلىندى.

ئەسەر قەھرىمانى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەر ـ لەردىكى ئالاھىدە ئېنىق خاراكتېرلىك بەلگىلەرگە، مىجەز ـ خۇلقىغا ئىگە ھەمدە ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن باشقا شەخس ۋە تۈرمۇش ھادىسىلىرىگە مۇقىم مۇناسىۋەتتە بولغۇچى شەخس. كۆپىنچە، ئەسەردىكى كۆپ تەرەپلىمە، تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن شەخسلەرمۇ ئەسەر قەھرىمانى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەستا ← **ئەستاغپۇرۇللا:** ئەستا ئۇ نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ. * ئەستا، ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ھەممىمىزنىڭ بېشى قاتتى.

ئەستاغپۇرۇللا ئىم [ئە] ① ئەجەبلىنىش، ھەيران قېلىش، تەئەججۇبلىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ؛ ياپىر، يارەببىمغا ئوخشاش سۆزلەرگە توغرا كېلىدۇ: نۇرمۇھەممەت ياقىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: ــ ئەستاغپۇرۇللا، دەل ئۆزى شۇ، ــ دېدى. * ئەستاغپۇرۇللا، ئەستاغپۇرۇللا، نېمە بولۇپ كەتتى بۇ ئىش، بۇ جاھان. ② غەزەبلىنىش، ئاچچىقلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئالغاندا بىسمىللا، بەرگەندە ئەستاغپۇرۇللا (ماقال). * ــ ئۇ ئەستاغپۇرۇللا، بۇ بەكباش نەگە كەتكەندۇ؟ ــ دەپ بالىسىنى تىللىدى. ③ ئەپسۇسلىنىش، پۇشايمانىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ئۆيىگە بىرىپ چېينىنى ئېچە ـ ئىچمەيلا، ــ ئەستاغپۇرۇللا! ھېلىقى ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن ئەمەسمۇ، ــ دەپ ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

ئەستايىدىل رەۋ [پ] ① چىن كۆڭلىدىن، كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ: ئۇ ئەستايىدىل كىتاب ئوقۇدى. * ئوسمان دوختۇر بالىسىنى كېسىلىنى ئەستايىدىل تەكشۈردى. * ئەختەم بۇ سۆزلەرنى خۇددى چوڭ ئادەم بىلەن سۆزلەشكەندەك ئەستايىدىل سۆزلىدى. * رۇقىيە ئۆي ئىچىنى ئەستايىدىل تازىلىدى. ② ھەممە تەرەپنى ھېسابقا ئېلىپ، ئەتراپلىق: پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىلاشتۇرۇش لازىم. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ لوگىكىلىق، مۇستەقىل پىكىر قىلىش ۋە ئەستايىدىل ئويلىنىش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ھەممە ئوقۇتقۇچى ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

ئەستايىدىللىق «ئەستايىدىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دوختۇر ئۇنىڭ كېسىلىنى ئەستايىدىللىق بىلەن تەكشۈرۈپ چىقتى. * خەلق خىزمىتىگە نىسبەتەن ئادەمدە بىر خىل ئەستايىدىللىق بولۇش كېرەك.

ئەستەر ئى [پ] كىيىم ـ كېچەك ياكى كۆرپىگە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قەۋىتى، ئىچكى تەرىپىگە تىكىلگەن ماتېرىيال، رەخت: چاپانىنىڭ ئەستىرى. كۆرپىنىڭ ئەستىرى. يوتقانىنىڭ ئەستىرى. * ئوسمان بىر پارچە خەتنى قادىرغا بەردى، قادىر خەتنى چىرايلىق قاتلاپ، دوپپىسىنىڭ ئەستىرى ئىچىگە تىقىۋالدى.

ئەستەرلەتمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پەلتوىۇمنى ئەستەرلەتتىم. * ئايالىم يوتقان ـ كۆرپىنى ئەستەرلەتتىپ كەلدى.

ئەستەرلەشمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەستەرلەنمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياۋروپانىڭ جەنۇبىدا ئوتتۇرا دېڭىزغا يانداشىپ تۇرىدىغان بىر يېرىم ئاراL دۆلىتى بار. بۇ دۆلەتنىڭ يەر شەكلى خۇددى تەتۈر ئۆرۈلگەن قوي تېرىسىدا ئەستەرلەنگەن ئۆتۈككە ئوخشايدۇ. بۇ ــ ئىتالىيىدۇر.

ئەستەرلىك سۈپ ① ئەستەر قىلىشقا يارايدىغان، ئەستەر قىلىشقا بولىدىغان: ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى يېڭى تىكتۈرمەكچى بولغان چاپىنىمغا ئەستەرلىك رەخت سېتىۋالغىلى بازارغا باردىم. ② ئەستىرى بار، ئەستەرلەنگەن: ئابدۇكېرىم تۆت يانچۇقلۇق، ئەستەرلىك چاپىنىنىڭ ئىزمىلىرىنى يېشىۋەتتى. // ماموت تىكتۈرمەكچى بولغان پەلتوسىنىڭ ئەستەرلىكىنىمۇ ئۇ دۇكاندىن سېتىۋالدى.

ئەستەرلىك گەپ تېگى بار گەپ، ئىككى بىسلىق گەپ: سىز بۇ قوش ئەستەرلىك گەپنى چۈشەندىڭىزمۇ؟

ئەستەرلىمەك پ ① ئەستەرگە ئالماق، ئەستەر ئورناتماق: چاپانىنى ئەستەرلىمەك. يوتقانىنى ئەستەرلىمەك. * ماشىنىچى ئۇستام پەلتونىڭ تېشىنى تىكىپ بولۇپلا، ئۇنى ئەستەرلىدى. ② كۆچمە. ئاز-تولا بىرنەرسە يېيىمەك، تويۇغۇزماق: جامال ئاكا ناتونۇش كىشىگە: ــ ئاۋۇال قورساقنى ئازراق ئەستەرلەيلى، ئاندىن يېراقتىكى ئاشۇ ئەزىز كىشىلەرنىڭ ئىسمىلىكىنى بىر-بىرلەپ ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

ئەستىلىك ئى ① بىرەر كىشىگە ياكى ئۆز يېقىنلىرىغا خاتىرە ئۈچۈن ھەدىيە قىلىنغان نەرسە، بۇيۇم، يادىكارلىق: بۇ ساڭا ئەستىلىك بولسۇن. * ئۇ ماڭا بىر تال قەلەمنى ئەستىلىك قىلدى. ② كۆچمە. ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن، كەچۈرگەن ياكى ئۆز ھاياتىدا يۈز بەرگەن ئىش، ھادىسە، ۋەقە ھەققىدىكى ئەسلىمە: دەريانىڭ كۆچلۈك شاۋقۇن ئاۋازى ئادىلغا ئاپىرىل ئەستىلىكلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. * ئۇنىڭ مەيۈس چىرايى، غەمكىن كۆزلىرى قانداقتۇر بىر ئاچچىق خاتىرە، كۆڭۈلسىز ئەستىلىكلەرنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

ئەسرا ئى [ئە] سىر، سىرداش، ھەمراھ: ئۇ ئۆگەتتى كىم بولۇشنى، كىم ئۈچۈن ئىشلەشنى ھەم، شۇ بىلەن بولدۇم خەلقنىڭ ئەڭ يېقىن ئەسراسىمەن.

ئەسرا بولماق سىرداشماق، ھەمسۆھبەت بولماق؛ تونۇشماق: ھەمراھ بولماق: مەن ئۇ كىشى بىلەن كۆپ ئەسرا بولغانىدىم. * ئۇ، ئەنۋەر بىلەن تاماقخانىدا ئەسرا بولدى.

ئەسرار ئى [ئە] يېزىت. سىر، سىرلار: نەرە تارتسام، غارقىراپ چىقسا تىيانشاندىن سادا، گۈلدۈرلىگەن كۆكتەك بولۇپ، يەتسۇن دىل ئەسرارىمغا خەت. * بىرىنىڭ ئىزىغا مىڭدۇر تەييار، ھەممىگە مەلۇم دىلدىكى ئەسرار.

ئەسسالام ئى [ئە] ← **سالام**: ــ ئەسسالام، ــ دەپ ئېگىشىپ سالام بېرىپتۇ قىز بوۋىسىغا. * ــ ئەسسالام، تىنچ تۇرىدىڭىزمۇ ئاپئاق قىزىم! ــ مەسۇمنىڭ ئاۋازى خۇشاللىقىدىن تىترەپ كەتتى.

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئى [ئە] ① كىشىلەر-نىڭ بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا تىنچ-لىق-ئامانلىق، ھال-ئەھۋال سوراش يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى بولۇپ، لۇغەت مەنىسى ــ تىنچ-ئامان بولۇڭ: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم!» دېسە، «بەش تەڭگەمنى بەر»، ــ دەپتۇ. (ماقال). * سەمەندەر ئىززەت-ئىكرام بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ: ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم بوۋا، ــ دەپ ھۆرمەت بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ② كۆچمە. قانداق، مەن دېگەندەك بولدىمۇ؟...غا ئوخشاش قارشى تەرەپنى ئۇيالدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز: ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇنىماي كېتىۋېدىڭىز، قايتىپ كېلىپسىزغۇ؟

ئەسقاتماق پ. كىرەكسىز كەلمەك، ئىشقا يارىماق، پايدا بەرمەك: مەن ئۇ يەردە خېلى ئەسقاتتىم. * سەن قۇلا تايچاقىقا ياخشى قارا، ئۇ ساڭا كېيىن ئەسقاتىدۇ.

ئەسقېتىشماق «ئەسقاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزمۇلۇك دەرىجىسى: ــ بەللى، ياشاپ كەت ئاداش، ھەممە ئىشلارنى تۈگىتىپسىلەرغۇ، ــ دەپ خۇشال سۆزلىدى ئۇ، ــ دوست دېگەن مۇشۇنداق ۋاقتتا بىر-بىرىگە ئەسقېتىشمىسا، ئۇنى دوست دېگىلى بولمايدۇ-دە.

ئەسكەر ئى [ئە] ① ھەربىي خىزمەت ئۆتە-ۋاتقان كىشى، ھەربىي قوشۇن ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك جەڭچى: پىيادە ئەسكەر. ئاتلىق ئەسكەر. ئەسكەر ئالماق. * ھەربىي ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر ئەسكەر پوستتا تۇراتتى. ② دۆلەتنىڭ قورال-لىق كۈچلىرى ياكى ئۇلارنىڭ بىر قىسمى: قوشۇن، ئارمىيە: مۇنتىزىم ئەسكەر. خەلق ئەسكىرى. * ئەسكەر باشلىقى ئەسكەرلىرىنىڭ

ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قالغانلىقىغا چىدىماي، شەرمىندىسى سۇغۇرۇپتۇ — دە، ئوتتۇرا قولدەك تالالانغان ئەسكەرلىرىگە پەرمان بېرىپتۇ.

ئەسكەر ئالماق ئەسكىرى خىزمىتىكە قوبۇل قىلماق: ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۈچۈن، يەنە يېڭى ئەسكەر ئالدى.

ئەسكەر بولماق ئەسكىرى خىزمىتىكە قوبۇل قىلىنماق، ئەسكەرلىككە كىرمەك؛ ئەسكىرى خىزمىتى ئۆتىمەك: مەن ياش ۋاقتىمدا ئۈچ يىل ئەسكەر بولدۇم.

ئەسكەرتكۈزمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەسكەرتمە ئى. ئەسكەرتىپ قويۇشقا تېگىشلىك، سۆز — ئىبارىلەرگە بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش، قوشۇمچە، تەكىت: كىتابنىڭ ئاخىرىغا نۇرغۇن ئەسكەرتمىلەر بېرىلدى.

ئەسكەرتمەك پ ① ئېسىگە سالماق، يادىغا چۈشۈرمەك: قۇددۇس تالادا يامغۇر يېغۇاتقاندىلىقىنى يەنە ئەسكەرتتى. * ئەخمەت راستنىي ئېيتىش ھەمدە دىلشاتنىڭ ئۆز خىزمىتىگە توسالغۇ بولۇۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويۇش قارارىغا كەلدى. ② ئەسكەرتىش بەرمەك، چۈشەنچە بەرمەك: قاسىم ئۆزىنىڭ سۈچىلىقىنى ئوقۇغان ئادەم ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتتى. * مۇئەللىم تىل دەرسىدە قائىدىنى ياخشى بىلىش، كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇش، يازغاندا قائىدىلەرگە سېلىپ ئالدىرىماي يېزىشنى ئەسكەرتىپ تۇراتتى. ③ ئاگاھلاندۇرماق، تەكىتلىمەك: باشقا پارتىزانلار ئۇنىڭ چىشىغا تولا تەگمەسلىكىنى پات — پات ئەسكەرتىپ قوياتتى. * كومىسسىيە باشلىقى ئۇلارنىڭ يەنە بەش مىنۇت ئىچىدە ئىمتىھان قەغىزىنى تاپشۇرۇپ بولۇش لازىملىقىنى ئەسكەرتتى.

ئەسكەرتىش ① «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② ئى. بىرەر نەرسە توغرىسىدا بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش، قوشۇمچە ئىزاھ؛ ئەسكەرتمە: مەنسۇر تۇرسۇن توغرىسىدا ئەكىبەرگە بەزى ئەسكەرتىشلەرنى بەردى.

ئەسكەرتىشمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىلىيار خوجا دائىم بىر كۆزىنى قىسىپ يۇرگىنى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى قارىغۇ خوجا دېيىشەتتى. بىرنەچچە كىشى ئەتراپىتىكى كىشىلەرگە قاراپ ئۇنى قارىغۇ خوجا دېمەي، ئۇنى ئىلىيار خوجا دەپ ئاتاشنى ئەسكەرتىشتى.

ئەسكەرتىلمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇقتۇرۇشتا دىلدارنىڭ ئىسمى يېزىلغان ۋە ئۇنىڭ پەلىسەپە فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىكەنلىكى ئەسكەرتىلگەنىدى.

ئەسكەرچە رەۋ. ئەسكەرلەرگە خاس، ئەسكەرلەرگە ئوخشاش: ئەسكەرچە كىيىم. * جاپاپاروۋ گېزىت قەغىزىنى ئۈچ بۇرجەك يىرتىپ، ئەسكەرچە قىلىپ تاماكا ئورىغاچ ئۇنى كۈتتى.

ئەسكەرچىلىك ئى. ئەسكەرلىك ھاياتى، تورمۇشى: — ئەسكەرچىلىك دېگەن ھەقىقەتەن تەس، تەقسىر، ئەسكەرنىڭ بويىنى قىل ئارغامچىدا باغلاقلىق بولىدىكەن، — دېدى يېنىدىكى ئەسكەرلەرگە ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ.

ئەسكەرخانا ئى [ئە+پ] <ھەر> ئەسكەرلەر تۇرىدىغان جاي، كېزەرمە: دادام ئەسكەرخانىدا ھەربىي خىزمەت ئىشلەيتتى، ئۆيىمىز بولسا، ئەسكەرخانىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە ئىدى.

ئەسكەرلىك «ئەسكەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسكەرلىككە ئالماق. ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلماق. ئەسكەرلىككە چاقىرماق. * ياسىن قازى يېڭىدىن ئەسكەر ئېلىش بۇيرۇقىنى جاكارلىدى. شۇنىڭ بىلەن قۇمۇل شەھىرىدە يەنە ئۈي — ئۆيدىن ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش باشلىنىپ كەتتى.

ئەسكەرمەك پ. كۆز ئالدىغا، يادىغا كەلتۈرمەك، ئاڭقارماق، ئەسكە ئالماق، ئەسلىمەك.

ئەسكى سۇپ ① ئىشلىتىلىپ، كۆپ

تۆتۈلۈپ كونىرىغان، كونا، سۈپىتىدىن چۈشكەن: ئەسكى چاپان. ئەسكى كىگىز. * ئەسكى چايان يامغۇردا ياخشى، يامان تۇغقان ئۆلگەندە ياخشى (ماقال). * مەشنىڭ كەينىدىكى بۇلۇڭدا، بىر پارچە ئەسكى كىگىزنى ئاستىغا سېلىپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بىر خوتۇن ئولتۇراتتى. ② ئىستېمالدىن قالغان، تاشلىۋېتىلگەن، تاشلاندۇق: — بۇنداق ئەسكى، سۇنۇق نەرسىلەرنى ئېلىپ نېمە قىلىسەن؟ — دەپ سوردى ھۈسەن چوقۇر. * بۇ پاكارغىنا، تاملىرىغا ئەسكى قىزىل قەغەزلەر چاپلانغان ئۆي ئىدى. ③ كۆچمە. يامان، بۇزۇق، ئوسال، ناچار: ئەسكى ئادەم. ئەسكى قىلىق. * ئۇ شۇمتەكنىڭ قىلىقى ئەسكى بولغان بىلەن كۆڭلى ياخشى ئىكەن. * مەن ئەمدى ئۇنداق ئەسكى ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن.

ئەسكى چاپاننىڭ ئىچگە كىرىۋالماق ئۆزىنى كەمبەغەل، ھال - ئۇقىتى ناچار قىلىپ كۆرسەتمەك؛ ئۆزىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى يوشۇرماق.

ئەسكىپۇرۇش ئى. ئەسكى - تۇسكى نەرسىلەرنى يىغىپ، ئېلىپ ساتقۇچى كىشى: سېنىڭ بۇ ئەسكى لاتا، ئەسكى ئاياغ ۋە تۆمۈر - تەرسەكلىرىڭنى پەقەت بازاردىكى ئەسكىپۇرۇشلارلا سېتىۋېلىشى مۇمكىن.

ئەسكىپۇرۇشلۇق ئى. ئەسكى - تۇسكى نەرسىلەرنى يىغىش ۋە ئېلىپ سېتىش بىلەن شوغۇللىنىش ئىشى: ئۇ بۇۋاي قېرىغىنىغا قارىماي، دائىم ئەسكىپۇرۇشلۇق قىلاتتى.

ئەسكى - تۇسكى ئەسكى، كونا، ئىشلىتىشتىن قالغان، تاشلاندۇق: شۆھرەت ئۇ قەلەمنى تالادىكى ئەسكى - تۇسكى نەرسىلەر ئارىسىدىن تېپىۋالدى. * ئۆينىڭ ئويۇقىدا ئورۇن - كۆرپە بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۇسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغانىدى.

ئەسكىرەتمەك «ئەسكىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا شۇ كۈنى ئالغان ئويۇنچۇقنى شۇ كۈنلا ئەسكىرىتىۋاتتى. * كىچىك بالا دېگەن تۇنۇگۈن ئېلىپ بەرگەن كىيىمنى بۈگۈنلا ئەسكىرىتىدۇ.

ئەسكىرىمەك پ ① ئىشلىتىلىپ، كۆپ تۇتۇلۇپ ئەسكى بولماق، يارامسىز ھالغا كەلمەك، كونىرىماق: ئەسكىرىگەن چاپان. ئەسكىرىگەن ماشىنا. * ئۇنىڭ كىيىم - كېچىكى بەك ئەسكىرەپ كەتتى. ② يامان، ئەسكى، ئوسال قىلىقىنى يۈقىتۇرۇۋالماق، ئوسالىلاشماق، يامانلاشماق: ئۇ بالا يېقىندىن بېرى ئەسكىرىۋالدى.

ئەسكىرىي سۈپ. ئەسكەرگە، قوشۇنغا ئائىت بولغان؛ ھەربىي: ئەسكىرىي كۆچ. ئەسكىرىي خىزمەت. * دۇشمەن ئەسكىرىي كۆچىنى توپلىدى. بىزمۇ ئەسكىرىي كۆچىمىزنى كۆچەيتىشىمىز كېرەك.

ئەسكىرىي خىزمەت ئەسكەرلەرگە، ھەربىي ئىشلارغا ئائىت بولغان خىزمەت، ھەربىي خىزمەت: ئەنە شۇ يىللىرى مەن ئۇچ يىل ئەسكىرىي خىزمەتتە بولدۇم.

ئەسكىرىي كۆچ ئارمىيىنىڭ ئەمەلىي جەڭگە قاتنىشىدىغان جانلىق كۈچى ۋە ئۇلار قورالانغان ئۇرۇش ئەسلىھەلىرى: ئەسكىرىي كۈچنى توپلاماق. * قىزىل ئارمىيە ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ، دۇشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى.

ئەسكىلەشتۈرمەك «ئەسكىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چاغدىكى ۋەزىيەت ياش ئوقۇغۇچىلارنى بەكمۇ ئەسكىلەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئەسكىلەشمەك پ ① كونا، ۋەيرانە ھالەتكە كەلمەك، كونىرىماق: شۇنچە ياشتا تۇرۇپ بۇ ئەسكىلەشكەن چاپانىنى قاچانغىچە كىيىسەن. * ھازىرقى بۇ مەكتەپ بىناسى ناھايىتى ئەسكىلىشىپ ئۆرۈلەي دەپ قالدى. ② كەپسىز، ئەدەپسىز، بىھايا بولماق، ئوسالىلاشماق: كىچىك بالىنى ئوقۇتماي كوچىغا قويۇۋەتسە ئۇزىمايلا ئەسكىلىشىپ كېتىدۇ.

ئەسكىلىك ئى. ئەدەبسىزلىك، قىلىقسىزلىق، يامانلىق، ئوساللىق: دۇنيادا ۋەدىسىدە تۇرماسلىقتىن ئارتۇق ئەسكىلىك بارمۇ؟ * ئارسلان بۇندىق ئادەملەرنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئەسكىلىك كېلىدۇ، دېگەن ئويغا كەلدى.

ئەسكىلىك قىلماق يامانلىق، ئەدەبسىزلىك، ئوساللىق قىلماق، يامان ئىش قىلماق، يامان قىلىق قىلماق: ئۇلار بۇگۈن چوڭ كوچىدا خالىغانچە ئەسكىلىك قىلدى. * مەن شۇنچە ئەسكىلىك قىلساممۇ ئۇ چاچلىرىمنى سىلايتتى.

ئەسل ئى [ئە] ① دەسلەپكى ھالەت، ھەقىقىي ھالەت، نېگىز: سىزنىڭ كېسىلىڭىزگە زۇپا شەربىتى مەنپەئەت قىلدۇ، بۇنى تەييارلاشقا زۇپانىڭ ئەسلىسى بولسا ناھايىتى ياخشى. * ئەي جۇڭغار چۆللىرى! نەدىدۇ چېكىڭ، قۇچىقىڭ بىر دۇنيا ــ كەڭسەن شۇ قەدەر. ھەقىقىي سۈپىتىڭ ــ ئەسلىڭنى ئىزدەپ، خىيالىم ئۇچىدۇ كېزىپ دەر ــ بەدەر. ② كېلىپ چىقىش، نەسەب: چىرايىڭغا قارىسام، خېلى ئىمانى بار مۇسۇلمانىنىڭ بالىسىدەك قىلىسەن، سېنىڭ ئەسل ــ زاتىڭ ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئەمەس. * ئېيىق ئويلاپ ــ ئويلاپ ئۆزىدىكى بۇندىق ئۆزگىرىشتىن ناھايىتى خۇشال بولۇپتۇ ۋە كاللىسىغا بىر ھىيلە كېلىپتۇ: «ئەمدى مېنىڭ ئەسلىمنى ھېچكىم بىلەلمەيدۇ، جاڭگالغا قايتىپ بارسام ھەممە ھايۋانلار چوقۇم مەندىن قورقىدۇ». ③ ئاۋۋالقى نۇسخا: تەرجىمان بولغان كىشى ھەم ئەسلىگە سادىق بولۇشى ۋە ئىجادىي تەرجىمە قىلىشى لازىم، لېكىن ئۆزىڭىز مەنسىنى ئانچە چۈشەنمىگەندە، ئۇنى خاتا ئىكەن دەپ ئويلاپلا «توغرىلاپ» يۈرمەڭ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئەسلىنى ساقلاپ قالغىنىڭىز تۈزۈك.

ئەسلىگە كەلمەك ① ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتماق، ئەمەلىيلەشمەك: خىزمىتى ئەسلىگە كەلمەك. ھوقۇقنى ئەسلىگە كەلتۈرمەك. * ياسىنىڭ بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن بەزىبىر بۇزۇق كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن قەست قىلىنغان دادىسى ھۈشۇر ئاكىنىڭ نامى ئەمدىلىكتە تولۇق ئەسلىگە كەلدى. ② ئەس ــ ھوشقا كەلمەك، كۈچ ــ قۇۋۋەت، سالامەتلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلمەك، بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتماق: ياخشىلانماق، تۈزەلمەك، ساقايماق: سەمەتنىڭ چىرايى ئاستا ــ ئاستا ئەسلىگە كەلدى. * تاشۇيانىڭ سالامەتلىكى ناھايىتى تەستە ئەسلىگە كەلدى. * ھازىر مېنىڭ سالامەتلىكىم پۈتۈنلەي ئەسلىگە كەلدى.

ئەسلىنى ئۇنتۇماسلىق كېلىپ چىقىش، كەچۈرمىشىنى يادىغا كەلتۈرۈپ تۇرماق: بوۋاي بالىسىغا: ــ بىرئاز مال ــ دۇنيانى كۆرۈپلا ئوڭچە ــ چوڭچە خەجلىگەن بىلەن بولمايدۇ، ئادەم بالىسى دېگەن بايلىقات تۇرمۇش كەچۈرگەندىمۇ ئەسلىنى ئۇنتۇماسلىقى كېرەك، ــ دەپ نەسىھەت قىلدى.

ئەسلا رەۋ [ئە] ① پەقەت، ھېچقاچان: زادى: بۇ گەپنى مەن ئەسلا دېمىدىم. * مۇنداق ئىشنىڭ بولۇشى ئەسلا خىيالىمغا كەلگەن ئەمەس. ② ئەسلىدە، بۇرۇنىسىدا: بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار، تېشى بار، توپىسى يوق، ئەسلا كۆيمىگەن يارنىڭ، دەردى بار ۋاپاسى يوق.

ئەسلەتمە ئى. مەلۇم مەسىلىنىڭ پاكىت ۋە جەريانىنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان دىپلوماتىيە ھۆججىتى. ئۇنى ئىككى تەرەپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقان مەزگىلدە نەق مەيدانىدا تاپشۇرۇپ بېرىمۇ ياكى كېيىن مۇستەقىل ھۆججەت قىلىپ مۇناسىۋەتلىك دۆلەتكە تاپشۇرۇپ بېرىمۇ بولىدۇ.

ئەسلەتمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ تال چۈشتەك ئېگىلىپ تۇرغان قامىتى، قىزغۇچ تاڭ نۇرىدەك جىلۋە قىلىپ تۇرغان ھۆسنى خۇددى چۆچەكلەردىكى پەرىلەرنى ئەسلىتەتتى. * ئۇنىڭ قىياپىتى شۇنچىلىك يېرگىنچلىك ئىدىكى، گويا يېرتقۇچ ھايۋاننى ئەسلىتەتتى.

ئەسلەشمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلۈك دەرىجىسى: سادەتىخان مېھمانىنى ئۆيگە باشلاپ باردى. ئۇلار ئۆتكەنكى ئىشلارنى ھاياجان بىلەن ئەسلەشتى. * ئۇلار قارا تاغ كەنتى كوللېكتىپلاشقاق يېگىرمە بەش يىلغا يېقىن جەريانىنى ئەسلىشىپ مەھەللە ئىچىگە كىردى.

ئەسلەنمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆزىگە ياش ئېلىپ ئەسلەندى رەناگۈل، ئىدى بەش جان كىشىنىڭ ھەممىسى بىر قۇل.

ئەسل ـ نەسل ئۇرۇق ـ ئەۋلاد، ئۇرۇق ـ جەمەت: ئاتا ـ بوۋا، كېلىپ چىقىش: شامەخسۇت ۋاڭ قول ئاستىدىكىلەرگە يارلىق چۈشۈرۈپ، تۆمۈر خەلپىنىڭ ئەسل ـ نەسلىنى پۈتۈنلەي قۇرۇتۇۋەتمەكچى بولدى، مەن نەسلىمنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن.

ئەسل ـ ۋەسل ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە مال ـ مۈلۈك، بالا ـ چاقا ۋە ئۆي ـ سەرەمجان: ئۇ پۈتۈن مال ـ مۈلكى بىلەن ئېلىپ بارغان كومموننزم سىنىقى مەغلۇپ بولغانلىقى ئارقىسىدا ئەسل ـ ۋەسلىدىن ئايرىلىپ قالغاندى.

ئەسلى ← **ئەسلىدە:** مەن ئەسلى بىر شەھەر قىزى ئىدىم. * ئەسلى بۇ ھارامزادە دەريا ئۈستىدە بۇلاڭچىلىق قىلىپ تاپقان نەرسىلىرىنى مانا مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كېلىپ خەجلەيدىكەن.

ئەسلىدە رەۋ. تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا، ھەقىقەتتە، ئەمەلىيەتتە: ئەسلى: بۇۋاي ئەسلىدە ناھايىتى دانىشمەن، ھەممە ئىلىملاردىن خەۋەردار ئىكەن. * ئەسلىدە بۇ موماي بىر جادۇگەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئوغلى بۇ پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەن.

ئەسلىك سۈپ ① يادىدا ساقلىيالايدىغان، ئېسىدە، خاتىرىسىدە قالدۇرالايدىغان: ئابدۇللا مېنىڭ ئالدىمغا خېلى ئەسلىك چاغدا ئانسىنى ئەگىشىپ كەلگەن. ② ئەقىللىق، ئەقىل ـ ھوشلۇق، ئەس ـ ھوشى بار؛ زېرەك: بۇ بالىنى ئەسلىك دەپ ئۈيدە قالدۇرۇپ كەتكەن.

ئەسلىمە ئى. ئەسكە ئېلىنغان، ئېسىگە كەلگەن كەچۈرمىش، خاتىرە: تاجىخان چوڭ ئانىنىڭ ئۆتمۈش ھەقىدىكى بۇ ئەسلىمىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەممىنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىرى تۆكۈلۈشكە باشلىدى. * شۇ چاغلاردىكى ياشلىق ئەسلىمىلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىرئاز كۆتۈرۈلدى.

ئەسلىمە كەيپىيات <تېما> سەھنە ئەسەرلىرىدە پېرسوناژلارنىڭ ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ئۆتكەن ئەسلىمىلىرىنى تۇيغۇ ۋە ھېسسىيات جەھەتتىن ئىپادىلەشكە قارىتىلىدۇ.

ئەسلىمەك پ ① ئەسكە ئالماق، ئېسىگە كەلتۈرمەك؛ خاتىرىسىگە كەلتۈرمەك: ئۇ ھەر كۈنى ئورنىدىن تۇرغاندا كېچىچە قانداق چۈش كۆرگەنلىكىنى ئەسلەيتتى. * ئۇ ھەمىشەم دوختۇرخانىدا ياتقان تۇراخۇنىنى ئەسلەيتتى. ② <فىزىئول> بولۇپ ئۆتكەن شەيئىلەرگە بولغان ئىنكاسىنى قايتا ئەكس ئەتتۈرمەك.

ئەسلىمە (ئەسلىمەسى) ئى [ئە] ① ئۇرۇش، جەڭ ئۇچۇن كېرەكلىك قورال ـ ياراغ ۋە ئوق ـ دورا ماتېرىيالىلار: دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇش ئەسلىمەلىرى بىسلىغان ھەربىي ئاپتوموبىل كالونىسى ئاپئاق قار قاپلىغان ھەيۋەتلىك كوئىنلۇن تاغ تىزمىلىرى ئارىسىدىن ئۆتمەكتە. ② ئۇسكۇنە، جاھاز: ئوقۇتۇش ئەسلىمەلىرى، قۇرۇلۇش ئەسلىمەلىرى. * تېلگىرى بۇ ناھىيىدە سودا ئەسلىمەلىرى ناچار ئىدى. * بۇ مېھمانخانىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى مىللىي ئۇسلۇبتا، ئىچكى ئەسلىمەلىرى زامانىۋى ئۇسۇلدا لايىھىلىنىپ قۇرۇلماقچى بولدى.

ئەسلىي سۈپ [ئە] «ئەسل» سۆزىنىڭ سۈپەت شەكلى: ئەسلىي پىلان بويىچە سىزنى بەش يىل زەربىدارلىق بىلەن تەربىيىلەپ باقماقچىكەن. يەنە بىر يىل بار. * ــ مەن سىزنىڭ ئەسلىي ئىسمىڭىزنى ئاتىسام مۇمكىنمۇ؟...

ئەسلىي ئەرز <قا> دەۋا جەريانىدا جاۋابكار دەۋاگەرگە قارىتا قارشى ئەرز ئوتتۇرىغا

قويغاندا، دەۋاگەرنىڭ ئەرزى ئەسلىي ئەرز بولىدۇ.

ئەسلىي سوت <فا> نارازىلىق ئەرز بېرىش تەرتىپى ياكى ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە تۆۋەن دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسى قاراپ چىقىپ ئاخىرلاشتۇرغان ئەنزە يۇقىرى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىگە يۆتكەپ بېرىلسە، مەزكۇر تۆۋەن دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ قاراپ چىققىنى ئەسلىي سوت بولىدۇ.

ئەسلىي سۈپەت <بىل> شەيئىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتىنى، رەڭگىنى بىۋاستە ئىپادىلەيدىغان سۈپەتلەر. ئەسلىي سۈپەتلەر ئىپادىلەيدىغان خۇسۇسىيەتلەر، كۆپىنچە كونكرېت، يەنى كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ئارقىلىق بىلىشكە بولىدىغان خۇسۇسىيەتلەردىن ئىبارەت. مەسىلەن: ئاق، قارا، كۆك، قىزىل، ئالا، يېشىل، چوڭ، كىچىك، ئېگىز، پەس.

ئەسمەك I پ. يېگەن تاماق ھەزىم بولماي قورساقنى كۆپتۈرمەك: ھازىر يېگەن ساپتۇل قورسىقىمنى ئېسىپ، بىئارام قىلىۋەتتى.

ئەسمەك II پ. بىزب. ئۇرماق، ئۆتمەك، يەلپۈمەك (شامال ھەققىدە): ئەى گۈزەل قىز، سىنىمدىن ئۆتىنۈك، ئىبار چېچىپ ئەسكەندەك شامال. رىياغىنا قامىنىڭ سېنىڭ گويا بېڭى گۈللىگەن بەھال.

ئەسنا ئى [ئە] بىرەر ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە سادىر بولۇپ تۇرغان پەيت، بۇرسەت، چاغ: شۇ ئەسنادا، ئىچكىرىدىن سوغا ئارتقان ئېشىكىنى ھەيدەپ بالىنىڭ دوستى چىقتى. * مەن مەكىەپتىن ئەمدىلا كېلىپ تۇراتىم، سائادەت بولسا دېرىزە ئالدىدا ماشىنىدا بىرنەرسە تىكىۋاتاتتى، شۇ ئەسنادا، جەنىنەتخان كىرىپ كەلدى ۋە سائادەتكە قاراپ ھەيران بولغاندەك كۈلۈمسىرىدى.

ئەسنەتمەك «ئەسنىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاراۋۇلنى ياڭ ئۇيقۇسى ئەسنىتىپ، كۆۋرۈك ئارا بۈرەر ئىدى ئۇ يەككە. ھامىد ئىرغىپ چىقىپ ئاڭا پۇت قويىدى، جەنجەر بېتىپ ياردى قارا بۈرەككە.

ئەسنەشمەك «ئەسنىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوپال بۆگەلگەن موخۇركىلارنى قولىدىن قولىغا ئۆتكۈزۈپ چېكىشىپ، قۇرۇق ئەسنىشىپ، ئەتىدىن كەچكىچە نام يۆلەپ ئولتۇراتتى.

ئەسنەك ئى <فىزىئول> ئۇيقۇسىرىغاندا ئېغىزنى چوڭ ئېچىپ چوڭقۇر نەپەس ئېلىش ۋە چىقىرىش نەتىجىسىدە، قان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى كاربون (IV) ئوكسىدى كۆپىيىپ ۋە مېڭىدىكى نەپەسلەندۈرۈش مەركىزىنى غىدىقلاش ئارقىلىق پەيدا قىلىدىغان بىر خىل فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە: ئۇلار ئۆتكەن-كەچكەنلەر ئۈستىدە پاراڭغا چۈشۈپ كىتىشتى. قىلىشىدىغان گەپلىرىمۇ تۈگەپ، ھەر ئىككىيلەننى ئەسنەك بۇنۇشقا باشلىغاندا، نىلۇپەر تۇيۇقسىز بىر ئىشنى سورىدى. * ئۇنى بىردىنلا ئەسنەك تۇتتى ۋە بېشىنى ئۈستەلگە قويۇپ بىرھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن، كۆرى ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەسنەك باسماق ← **ئەسنەك تۇتماق:** ئۇلار تۇرۇپ-تۇرۇپ توقۇش بىڭنىلىرى بىلەن چىشلىرىنى كولاپ، ئەسنەك باسقان ئېغىزلىرىنى ئالىقانلىرى بىلەن بېپىپ ئۆزئارا بىرنېمىلەرنى دىيىشىپ ئولتۇراتتى.

ئەسنەك تۇتماق ① ئەسنەشكە باشلىماق: پەقەت كۆزلىرى بۇمۇلۇپ، قايتا-قايتا ئەسنەك تۇتقاندىن كېيىنلا ۋاقىنىڭ بىر يەرگە بىرىپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى. ② ئۇيقۇ كەلمەك، ئۇيقۇ باسماق: ئۇنى بىردىنلا ئەسنەك تۇتتى ۋە بېشىنى ئۈستەلگە قويۇپ بىرھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۈزىمۇ تۇيماي قالدى.

ئەسنىمەك پ. چوڭقۇر نەپەس ئېلىش بىلەن ئىختىيارسىز كېرىلىپ ئاغزىنى يوغان ئاچماق: ئۇ سۇپىدا پۇتىنى مىنگەشتۇرۇپ، ئالىقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تىرەپ ئەسنىدى. * ئەرىمەت ئاغزىنى

يوغان ئېچىپ ئەسنىدى.

ئەس-هوش ① ئەس ۋە هوش، ئەقىل ۋە زېھىن، ئەقىل ۋە سەزگۈ: ئۇنىڭ ئەس-هوشى جايىدا. * بۇ ئىككىسى قورقۇپ كېتىپ ئەس-هوشلىرىنى يوقاتتى. ② پىكىر-خىيال: سىز قايتىپ كەتتىڭىز، شۇنىڭدىن بېرى مېنىڭ پۈتۈن ئەس-هوشۇم سىزدىلا.

ئەس-هوشى جايىدا ئەسلەش ۋە سېزىش قابىلىيىتىنى يوقاتمىغان، ئەقلى ۋە سەزگۈر-لۈكى بار، ئەس-هوشلۇق: * ئەس-هوشلىرى جايىدىمۇ قانداق؟ ئۆزلىرىدە ئەسلا بىر تۇراقلىق پىكىر يوق ئىكەن. * ساراڭلىق دەشتىگە سالمىغاي ئاياغ، ئەس-هوشى جايىدا بولغان هەر كىشى. قەلبىدە بولىدۇ مۇهەببەت دېگەن، تۈيغۇنىڭ ئاھ، شېئىرىن مېۋە-يېمىشى.

ئەس-هوشى جايىغا كەلمەك ئەسلەش-سېزىش قابىلىيىتى ئەسلىگە كەلمەك: مېنىڭ بەدىنىم يەنە «جۇغ» قىلىپ قايتىدىن قورقۇنچتا قالدىم. نېمىلا بولمىسۇن بۇ چاغدا ئەس-هوشۇم خېلىلا جايىغا كېلىپ قالغانىدى.

ئەس-هوشىدىن كەتمەك بىهوش بولماق: ئېلىشىشتا ماهىرەم، ئەس-هوشىدىن كەتكەندە؛ ئېلىپ قېچىپ ياۋ ئۇنى، تاغ باغرىغا يەتكەندە.

ئەس-هوشنى بىلىپ يۈرمەك ئەس-هوشى بىلەن، ئەقىل ۋە زېھنى بىلەن ئىش قىلماق: ئەس-هوشۇڭنى بىلىپ يۈر، بولمىسا زىيان تارتىپ قالىسەن.

ئەس-هوشنى تاپماق ① ئەقىل ۋە زېھىن بىلەن ئىش قىلالىغۇدەك بولماق: ئوسمان بىرئاز ئەس-هوشنى تېپىپ قالغان كۈنلەردە «ئۆلمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك» دېگەنىدەك، بۇ يۈرتقا قارا كېزىك تارقىلىپ ئارقا-ئارقىدىنلا ئىككى سىڭلىسى، ئانىسى دۇنيادىن ئۆتتى. ② ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، يامان ئىشلاردىن قول ئۈزمەك: ئۇ بۇرۇنقى ئوسمان ئەمەس، هازىر خېلىلا ئەس-هوشىنى تېپىپ قالدى.

ئەس-هوشنى يوقاتماق ① ئەسلەش ۋە سېزىش ئىقتىدارىدىن ئايرىلماق، بىهوش بولماق: كۆتۈلمىگەن بۇ ئىككىنچى زەربىدىن ئۇ ئەس-هوشىنى يوقىتىپ كەينىدىكى ئورۇندۇققا ئىختىيارسىز ئولتۇرۇپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. * ئۇكام ئەس-هوشىنى يوقىتىپ قويۇپ تىلمۇ قولاشماي قالغانىكەن، گەپ قىلالماپتۇ. ② ئىختىيارسىز ئۆزىنى ئۇنتۇماق، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق، خىيالغا كەلگەننى قىلماق: ئۇ شۇ تاپتا شۇنچىلىك خۇشال ئىدىكى پۈتۈن ئەس-هوشىنى يوقىتىپ، ئۆيى ئېچىدە پىرقىرايتتى. * كۆتۈلمىگەن بۇ هادىسىدىن ئەس-هوشىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى ئانىنىڭ باغرىغا ئېتىپ كۆكسىگە باش قويدى.

ئەس-هوشنى يىغماق ← ئەس-هوشنى تاپماق: ئۇ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي شۇ تەقلىدتە بىر دەم شۇك تۇردى، ئاندىن ئەس-هوشىنى يىغىدى-دە، بارغىنىچە ئىشكىنى بار كۈچى بىلەن تەپتى.

ئەس-هوشى يوق ← ئەس-هوشسىز: گۈزەل ئاتۇش دىيارىدا، پەرىسەن تەكىدىشىك يوقتۇر. قاچانكى سېنى بىر كۆردۈم، بىلەمسەن ئەس-هوشۇم يوقتۇر.

ئەس-هوشسىز ئەس-هوشى يوق، ئەس-هوشىنى يوقاتقان، پەرىشان: ئۇ بالا ئۇچ كۈندىن بېرى ئەس-هوشسىز هالەتتە ياتاتتى.

ئەس-هوشلۇق ئەس-هوشى بار، ئەس-هوشى جايىدا، سەزگۈر: ئەس-هوشلۇق بالا. ئەس-هوشلۇق ئادەم.

ئەسۋاب (ئەسۋابى) ئى [ئە] ①بىرەر هۈنەر، كەسىپ ۋە مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان قورال، سايمان، جابدۇق: تۆمۈرچىلىك ئەسۋابلىرى. توقۇش ئەسۋابلىرى. * ئۇ روهى چۈشكۈن هالدا، ئەسۋابلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ستانوكىنى تازىلاۋاتقاندا نېرىدىن سىدىق ئۈستىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② بىرەر نەرسىدىن بىرەر مەقسەت ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان بۇيۇم: ئۆلچەش ئەسۋابى. ئالتۇن ئەسۋابلار. * ئۇستەل ئۈستىدە تىكلىمە ئەينەك، ساقال قىرىش ئەسۋابى ۋە ئاپئاق قول ياغلىق تۇراتتى.

③ مۇزىكا ئورۇنلاش ۋە سەنئەت ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم، قورال، چالغۇ؛ ساز: چالغۇ ئەسۋابلىرى. مۇزىكا ئەسۋابلىرى. * دادام ئۈرۈمچى شەھەرلىك چالغۇ ئەسۋابلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ.

ئەسۋاب-جابدۇق ئەسۋاب ۋە جايدۇق؛ ئەسۋاب ۋە جايدۇق دائىرىسىدىكى نەرسىلەر: ئۇلار ئۈچ ئاكا-ئۇكا ئەسۋاب-جابدۇقلىرىنى ئېلىپ، ئۈچ ئاي يول يۈرۈپتۇ، بىركۈنى شام ۋاقتىدا قىزنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كېلىپتۇ.

ئەسۋابسىز سۈپ. ئەسۋاب ئىشلىتىلمەيدىغان، ئەسۋاب بىلەن ئېلىپ بېرىلمايدىغان؛ ئەسۋابى يوق: ئەسۋابسىز گىمناستىكا. ئەسۋابسىز كەلمەك.

ئەسۋابسىز گىمناستىكا <تەن> بەدەننىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، مۇئەييەن تەرتىپ بويىچە كۆتۈرۈش، سىلكىش، پۇلاڭلىتىش، كەينىگە ياندۇرۇش، بۇرۇلۇش، ئېگىش ۋە تۈزلەش، ئايلاندۇرۇش قاتارلىق بىر يۈرۈش ئەسۋابسىز ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان گىمناستىكا.

ئەسۋابلىق سۈپ. ئەسۋاب بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان؛ ئەسۋابى بار: ئەسۋابلىق گىمناستىكا.

ئەسۋابلىق گىمناستىكا <تەن> تەنتەربىيە ئەسۋابلىرى بىلەن ئورۇنلىنىدىغان گىمناستىكا.

ئەسۋە ئى [ئە] ⟵ **ئىلغا**: كىرپىكىمنى شۇ يار ئۈچۈن يىڭنە قىلىمەن، شۇ ئەسۋىنى توختاڭلار ئۆزەم ئىلىمەن.

ئەسىر I ئى [ئە] ①<تارىخ> يۈز يىلنى بىر ئەسىر قىلىپ ھېسابلايدىغان، يىللارنى ھېسابلاش بىرلىكى: ئەبۇ ناسىر فارابى X ئەسىردە «ئۇد» مۇزىكىسىنى تىلغا ئالغان. * مىلادى I ئەسىر ئەتراپىدا، ھون دۆلىتى ئىككىگە بۆلۈنگەن دەۋرگە كەلگەندە، تۈركىي تىللار بىلەن تونگۇس-مانجۇ تىللىرى ۋە موڭغۇل تىللىرى بىر-بىرىدىن ئاجرالغان. ② دەۋر، زامان: ئوتتۇرا ئەسىر. * بىلىمدىن ھەممە ئىش مەيدانغا چىققان ئەسىردۇر بۇ، بىلىش لازىم بىلىمسىزلەرگە بۇ ئەسىردە خېرىدار يوق.

ئەسىر II ئى [ئە] ① ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىنغان كىشى: ئەسىرگە ئالماق. ئەسىرگە چۈشمەك. * ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىككى قولىنى ئەسىرگە ئوخشاش كۆتۈرۈپ تىترەپ تۇراتتى. * ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى قايسى قوشۇن، قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قورال تاشلاپ، قول كۆتۈرگەنىكەن، خارلاشقا، ئىنسانىي ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشقا، ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. ② كۆچمە. بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ تەسىر كۈچىدىن ئۇنىڭغا بېرىلىپ كەتكەن، شەيدا بولغان كىشى؛ مەپتۇن، بەندە، قۇل: سازەندە ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ، ئالدىرىماستىن خەلق ناخشىلىرىدىن باشلىۋەتتى. مېھمانلار بىردىنلا جىم بولۇشۇپ دۇتارغا ئەسىر بولۇشتى.

ئەسىرگە ئالماق ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈشمەن تەرەپنىڭ كىشىلىرىنى تۇتۇۋالماق، قورالسىزلاندۇرۇپ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلماق، نەزەربەند قىلماق: مامۇت زورنىڭ قوشۇنى چېرىكلەرنىڭ كەينىدىن شىددەت بىلەن قوغلىدى. ئاخىرى ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئەسىرگە ئالدى.

ئەسىر بولماق ① دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولماق، نەزەربەند قىلىنماق: نېمىس ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى جېنىدىن ئايرىلدى، بىر قىسمى زەخىملەندى، يەنە بىر قىسمى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە ئەسىر بولدى. ② بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك، مەپتۇن بولماق: ئۇنىڭدا پۇل كۆپ بولغاچقا قىزغا ھەر خىل نەرسىلەرنى سوۋغات قىلاتتى، بىللە تاماق يەپ، ئۇزاقتىن ئۇزاق پاراڭلىشاتتى. شەھەر تۇرمۇشىنى ئارزۇ قىلىدىغان بۇ قىز ئاخىرى نىياز ئەپەندىگە ئەسىر بولۇپ قالدى. * ئۇ، ناخشىنىڭ يۈرەك

تارىنى تىترەتكەن سېھرىلىك كۈچىگە ئەسىر بولۇپ، ئەخلەتمەنلىك كەينىدىن ئاستا يېقىنلاپ كەلدى.

ئەسرگە چۈشمەك ئۇرۇشتا تەسلىم بولۇپ، دۈشمەن تەرەپنىڭ قولىغا چۈشمەك: ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا نېمىسلارنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئەسىرگە چۈشتى.

ئەسىر قىلماق ① ئەسىر ھالىتىدە تۇتقۇن قىلماق: بىزنىڭ دېگىز ئارمىيىمىز دۈشمەنىنىڭ ئون ھەربىي كېمىسىنى پۈتۈنلەي ئەسىر قىلدى. ② ئۆزىگە قارىتىۋالماق، مەپتۇن قىلماق: شۇنىڭ بىلەن بالىلىق چېغىدىلا روھىي دۇنياسىغا چوڭقۇر سىڭىپ، چوڭ بولغانسېرى ئۇلۇغىيىپ كېلىۋاتقان بۇ مۇقەددەس ئېتىقاد ئۇنى شەيدايى ئەسىر قىلدى. * ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تامامەن ئەسىر قىلىۋالغان تۇيغۇ باشقا ئىدى.

ئەسىر III ئى [ئە] ① كۈن پېتىشتىن بىر سائەت ئىلگىرىكى ۋاقىت: ئەسىر ۋاقتى. ② ئەسىر ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان ناماز: ئەسىر ئوقۇماق.

ئەسىرلىك I سۈپ. بىر ئەسىر ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، يۈز يىللىق: كېلىمەن، ئويلايمەن: ماڭماقتىمىز بىز، ئەجدادلار ماڭمىغان يېپىيېڭى يولدا. ۋە ئۇلار قىلمىغان ئىشلارنى قىلدۇق، ئەسىرلىك يوللارنى بېسىپ ئاي-يىلدا. * ئۇزاق ئەسىرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىغا دائىر تارىخىي يېزىقلارنى چوقۇم تەتقىق قىلىش كېرەك. ئۇ يېزىقلاردا ئەجدادلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ زامانداشلىرى (دوستلىرى ياكى رەقىبلىرى) يېزىپ قالدۇرغان مۇھىم بايانلار بار.

ئەسىرلىك II «ئەسىر II» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۆكۈلسە ئەل قېنى، ئىسيانغا ئەرلەر جان پىدا بولغاي، ئەسىرلىك بۇ قىساس بۇرچى قىلىچ بىرلە ئادا بولغاي.

ئەسىرلەپ رەۋ. ئەسىر بويى، ئەسىرمۇ ئەسىر: بۇيۇك تارىم، بۇ يۇرتۇمدا ئېقىنلار ئىچرە سەرۋەرسەن، تولۇق دولقۇن ئۇرۇپ ئاقتىك ئەسىرلەپ شۇنچە قەيسەرسەن.

ئەس-ياد ①ئەس ۋە ياد، ئەس-ھوش: مەن يەرنى ئاران-ئاران دەسسەپ، ئەس-يادىمنى يوقاتقان ھالدا، ئويمان-دۆڭ، لاي-لاتقىلارنى كېچىپ، چەكسىز خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كېتىۋاتىمەن. * گۇرۇھ-گۇرۇھ ئادەملەر-نىڭ ھاياتى، يىراقلاشتى مەندىن تامام بولدى يات. كۈن چىقىقاندا سىڭىپ كەتكەن تۇماندەك، ئەس-يادىمدىن كۆتۈرۈلدى ئۇ ھايات. ② پۈتۈن ئوي، بارلىق خىيال: ئالماس ناھايىتى ئالدىراش ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئەس-يادى مەخسۇت بەگ ۋە ھېلىقى قاچقۇن ئىككى ئەكسىلىنقىلابچىدا ئىدى. * چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ پۈتۈن ئەس-يادى سىڭلىسى مەختۇمسۇلادا ئىكەن.

ئەش ئى. بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن چۈشىدىغان ھەمراھى.

ئەشئار ئى [ئە]<ئە> يېزىت. شىئىر؛ شىئىرلار: خەت-چەكلەر ئىچىدە ئابدۇرەھىم قارىي يېزىپ ئەۋەتكەن بىرپارچە ئەشئار بار ئىدى. * ھەر كېچە-كۈندۈز يارنى كۆتىمەن، يارغا مۇناسىپ ئەشئار پۈتىمەن. * قاپىيە ئەشئار ئەمەس، ئەشئار ئۈچۈن بىر خىل بەزەك، ئەلنى تارتىماقتا ئېتەر پىكرىڭنى رەڭدار قاپىيە.

ئەشەددىي سۈپ [ئە] ئۇچىغا چىققان، ئۆتۈپ كەتكەن، ئەڭ ياماق، ئەڭ قەبىھ، ئەڭ ياۋۇز (پەقەت سەلبىي مەنىدە قوللىنىلىدۇ): ئۇ مېنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىم. * جاھانگىرلار پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى. * بىلىمسىزلىك بېڭىلىقنىڭ ئەشەددىي دۈشمنى.

ئەشەددىيلەشتۈرمەك «ئەشەددىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەشەددىيلەشتۈرۈلمەك «ئەشەددىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەشەددىيلەشمەك پ. ئەشەددىي ھالەتكە كەلمەك، ئەشەددىي بولماق: ئۇلارنىڭ سېنى ئېلىپ بېرىپ سوراق قىلغانلىقىنى ھېچكىمگە تىنما، ئۇلارنىڭ ئەشەددىيلىشىپ نەقابىنى يىرتىۋېتىپ سەكرەپ چىقىشىغا ئاز قالدى.

ئەشەددىيلىك ① «ئەشەددىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دۇنياىدىكى ھەرقايسى ئەل خەلقلىرى بىلەن جاھانگىرلار ئوتتۇرىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئەشەددىيلىكنى تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ھېچكىم بېسىلدۇرالمىغان ئەھمىس. ② قەبىھلىك، ياۋۇزلۇق: ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تازىمۇ ئەشەددىيلىك ھېسابلىنىدۇ.

ئەشتۇرمەك «ئەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساڭزا ئەشتۇرمەك. يېپ ئەشتۇرمەك. * مەن بىر كالىلەك پاختىنى يېپ ئەشتۇرۇپ كەلدىم. * قۇربان ھېيتتا ئايالىمنىڭ قولىغا چاقا چىقىپ قالغانلىقتىن، ساڭزىنى قوشنىلارنىڭ قىزلىرىغا ئەشتۇردۇق.

ئەشتۇرۇلمەك «ئەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېپ ئەشتۇرۇلدى. ئارغامچا ئەشتۇرۇلدى.

ئەشرەپ ئى [ئە] يېزىت. كۆپ شەرەپكە مۇيەسسەر بولغان كىشى، ئەڭ شەرەپلىك ئادەم؛ ئۇلۇغ، مۆتىۋەر: پادىشاھ دەرھال ھۆكۈم چۈشۈردى. ياساۋۇللار شەھەرنىڭ ئىچى-تېشىدىكى ھۆكۈما، ئۆلىما، ئەمىر، ئاكابىر، ئەشرەپلەرنى جەملەپ ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن پۈتۈن كەنت، ئايماق، سەھرا، قىشلاقلاردىن ھاشار توپلاپ مەلىكە سەنەمگە بىر چارباغ بىنا قىلدى.

ئەششاپتۇل ئى [ئەش+شاپتۇل] ئۇرۇقچىسى بىلەن گۆش قىسمى چىمىك يېپىشقان، پوستى سويۇلمايدىغان، دانىسى چوڭراق بولىدىغان بىر خىل شاپتۇل.

ئەشمە سۈپ. ئېشىپ ياسالغان، ئېشىپ تورلانغان، پىششىق: ئەشمە چاچ. ئەشمە يېپ. ئەشمە قۇيماق. * ئۇ بىر تال ئەشمە قامچا سېتىۋالدى.

ئەشمە چاچ ئېشىپ ياسالغان سۈنئىي چاچ: ئەشمە چاچ ئاسقان ئايال. ئەشمە چاچ قادىغان جۈۋان.

ئەشمەك پ. ئايلاندۇرۇپ، بۇراپ، پىششىق قىلماق، پىشىلدۇرماق، ئېگىرمەك: يېپ ئەشمەك. تانا ئەشمەك. ئارغامچا ئەشمەك. * ساتاردىم تارىغا جان رىشتەسىدىن تار ئېشىپ سالدىم، ئۇنىڭكى نالىسىدىن بۇاپانىڭ كۆڭلىنى ئەزدىم.

ئەشمىقۇم ئى [ئەشمە+قۇم] <گېئول> قۇمنىڭ بىر خىلى، دانىچىلار دىئامېترى 0.01 mm — 0.1، يەنى ئادەتتىكى قۇم بىلەن سېغىز ئارىلىقىدا بولىدۇ، مىنېرال تەركىبى ئادەتتىكى قۇم بىلەن ئوخشاش. ئۇ ھازىرقى زامانىدىكى چۆكۈندىلەر تەركىبىدە كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

ئەشمىقۇم تاش <گېئول> دانچىلار دىئامېترى 0.01 mm — 0.1 بولغان ئەشمە قۇملارنىڭ ئۆزئارا يېپىشىپ چىگىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان ئۇۋاق چۆكۈندى جىنس. مىنېرال تەركىبى قۇم تاش بىلەن ئوخشاش، بىراق تەركىبىدە تۇراقلىق مىنېرالالار سەل كۆپرەك بولىدۇ.

ئەشۇ (توغرىسى: ئاشۇ) ← **ئاشۇ.**

ئەشۇنداق (توغرىسى: ئاشۇنداق) ← **ئاشۇنداق.**

ئەشيا (ئەشياسى) ئى [ئە] ھەرقانداق بۇيۇم، نەرسە؛ خام ماتېرىيال: خام ئەشيا. * مەكتەپنىڭ خوجىلىق باشقارمىسى پۈتۈن مەكتەپنىڭ خىراجەت كىرىم-چىقىمىنى باشقۇرۇشقا ۋە ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولىدۇ.

ئەشيان (توغرىسى: ئاشيان) ← **ئاشيان.**

ئەغيار [ئە] يېزىت ① سۈپ. غەيرىيلەر، ئۆزگىلەر: نۆبىتى سەن ھەم تىلىكدىن يارىغا بىر خەت ئىبەر، كىم سىرىكنى يار بىلسۇن بىلمىسۇن ئەغيار خەت. ② ئى. رەقىب، دۇشمەن: ئۆزەمنى چاغلىماي كۆڭلۈمنى بەردىم مەن ساڭا ئەي يار، شىكايەت ئەيلىمەكتە ھەر تەرەپتىن دوست بىلەن ئەغيار.

ئەقەللىي [ئە] ① سۈپ. ئەڭ ئاددىي، ھەممىگە چۈشىنەرلىك: ئەقەللىي چۈشەنچە،

ئەقەللىي بىلىم. ئەقەلمىي ساۋات. * بوسۇغاڭدىن ئاتلاپ كىرگەن كىشى ئەگەر ساڭا دۇشمەن بولغان ھالەتتىمۇ، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ھۇرمەت بىلدۇرۇ- شۇڭ ئەقەللىي قائىدە- يوسۇن ئەمەسمۇ؟! ② باغل. ھەتتا، ھېچ بولمىغاندا: راستىنى ئېيت. شۇ بويۇڭ بىلەن مۇشۇ كىچىككىنە كۆپكە قانداق سىغدىڭ؟ بۇنىڭغا سېپىنىڭ بىر پۇتۇڭ ئەمەس، ئەقەللىي بىر قولۇڭمۇ سىغمايدۇ.

ئەقەللىيسى رەۋ. ئەڭ ئاددىيىسى، ھېچ بولمىغاندا: شۇنداق بولسىمۇ كىچىك ئاخۇنىنىڭ سۆزىدە ياكى ھەرىكىتىدە، ئەقەللىيسى چىراي ھالىتىدە بولسىمۇ، زەررىچە نارازىلىق، قارشىلىق ئىپادىسىنى تاپقىلى بولمايتتى.

ئەقەدە ئى [ئە] توي ياكى نىكاھ قىلىشقا پۇتۇشۇش: ئەقەدە قىلماق.

ئەقەدە قىلماق توي ۋە نىكاھ قىلىش ئۈچۈن پۇتۇشۇشمەك: يەنىلا سىزدىن سوراي، تويلا- شىشقا ئەقەدە قىلىپ تۇرۇقلۇق، يەنە نېمىشقا ئاستىر- تىن بىر قىز بىلەن مۇھەببەت باغلاپ يۈرىسىز؟

ئەقەرەب ئى [ئە] <ئاستر> 12 بۇرچنىڭ بىرىنىڭ نامى بولۇپ، «چايان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەقەرەب بۇرچى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرچنىڭ سەككىزىنچىسى، بەلگىسى «m»، ئاسترونومىيىلىك ئۆزۈنلۇقى 210° ــ 240° قىچە، ئەسلىي ئورنى ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈ- مىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مىزان يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن؛ ھەر يىلى 23- ئۆكتەبرنىڭ ئالدى- كەينىدە قۇياش بۇ بۇرچتا بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتا قىراۋ چۈشىدۇ.

ئەقەرەب يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ ئەڭ روشەن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۆزۈن- لۇقى 16 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 36°، ياز پەسلىدە جەنۇبىي ئاسمان بوشلۇقىدا پەيدا بولىدۇ. بۇ چاغدىكى شەكلى خۇددى چايانغا ئوخشايدۇ، قۇيرۇقى شەرقىي جەنۇبقا سۇرۇلگەن بولۇپ پىلانچى يۇلتۇز تۈركۈمى، قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە مىزان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىغا ئورۇنلاشقان بولىدۇ.

ئەقرىبا ئى [ئە] ېبزت. يېقىن يار- بۇرادەر، قېرىنداش: باغ- ئېتىزلاردا ئېچىلغان گۈل- گىياھلارنى كۆرۈڭ، مېھنىتىدىن باغ يارانقان ئەقرىبالارنى كۆرۈڭ.

ئەقلىي سۈپ [ئە] ئەقىل ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىدىغان، پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئائىت: ئەقلىي قابىلىيەت. ئەقلىي ئەمگەك. * بىزنىڭ تەلىم- تەربىيە فاكۇلتېتىمىز تەربىيىلەنگۈچىلەرنى ئەقلىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن تەڭ يېتىشكەن سوتسىيالىستىك ئاڭغا ئىگە مەدەنىيەتلىك ئەمگەكچىلەردىن قىلىپ يېتىشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولۇشى لازىم.

ئەقلىي ئەمگەك <پەلس> ئەقىل ئىشلىتىش، پىكىر- ئىدراك قىلىش بىلەن ئورۇنلىنىدىغان ئەمگەك: جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇ- چىلارمۇ، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارمۇ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىكى ئەمگەكچىلەر.

ئەقلىي بىلىش <لوگ> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتى، ماھىيىتى ھەم ئىچكى باغلىنىشى توغرىسىدىكى بىلىش بولۇپ، ئۇ ئۇقۇم، ھۆكۈم ھەم خۇلاسە قاتارلىق تەپەككۇر شەكىللىرى ئارقىلىق يۈرگۈزۈلىدۇ.

ئەقلىي بىلىش باسقۇچى <لوگ> كىشىلەرنىڭ بىرەر شەيئىنى بىلىش جەريانىدىكى ئۇقۇم، ھۆكۈم ۋە ئەقلىي يەكۈن باسقۇچى.

ئەقلىي تەربىيە مەدەنىيەت، ئىلىم- پەن جەھەتتىكى تەلىم- تەربىيە.

ئەقلىي خۇلاسە <لوگ> لوگىكا ئىلمىدىكى تەپەككۇرنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، مەلۇم بولغان بىر ياكى بىرقانچە ھۆكۈم ئاساسىدىن يېڭى بىر ھۆكۈم (يەكۈن)

چىقىرىشتىن ئىبارەت پىكىر قىلىش جەريانىنى بىلدۇرىدۇ. ئۇنىڭ بىۋاسىتە، ئەقلىي خۇلاسە، ۋاستىلىك ئەقلىي خۇلاسە دېگەن تۈرلىرى بار.

ئەقلىي قابىلىيەت ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى بىلىش، تونۇش ۋە بىلىم تەجرىبىسىگە تايىنىپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش قابىلىيىتى. ئەستە ساقلاش، كۆزىتىش، پىكىر يۈرگۈزۈش، ھۆكۈم قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەقلىي ھېسسىيات <پسخول> ھېسسىيات بىلەن ئىدىيىنىڭ بىرىكمىسى يەنى ئوڭايلىقچە ئۆزگەرمەيدىغان بىر خىل روھىي ھالەت.

ئەقلىيە سۈپ [ئە] ئەمەلىيەت داۋامىدا ئەقىل ئىشلىتىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق خۇلاسىلانغان: ئەقلىيە سۆز.

ئەقلىيە سۆز ئەمەلىيەت جەريانىدىكى تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئاساسەن خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن يەكۈنلەنگەن ھېكمەتلىك سۆز-ئىبارە: بۇ ۋەزىندىكى غەزەللەر ۋە خەلق بېيىتلىرى، ئەقلىيە سۆزلىرىنىڭ بەدىئىي ئىخچاملىنىشى ۋە قوشۇلۇشى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى شۇبھىسىز.

ئەقلىيلىك «ئەقلىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھېسسىياتلىق بىلەن ئەقلىيلىك سۈپەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. لېكىن بىر-بىرىدىن ئايرىلىپ كەتكەن ئەمەس.

ئەقىدە ئى [ئە]. ① چىن كۆڭۈلدىن مۇئەيەنلەشتۈرۈلگەن پىكىر، ئىشەنچ: رەيھان سادىقنىڭ ئۆز ئەقىدىسى يولىدا جان پىدا قىلىشتىن يانمايدىغان قەتئىي، تەلەپچان، يۈكسەك غايىلىك ئەر ئىكەنلىكىدىن كۆڭۈلى ئەمىن ئىدى. * بىر پارتىيە ئەزاسىدا ئۆز پارتىيىسىگە نىسبەتەن كۆچلۈك ئەقىدە بولماسا، ئۆز ئىشىغا نىسبەتەن ئىنقىلابىي جاسارەت بولمىسا، ئۇنى قانداقمۇ كوممۇنىزم ئۈچۈن ئاخىرغىچە كۈرەش قىلىدىغان كوممۇنىست دېگىلى بولىدۇ. ② بىرەر نەرسە توغرىسىدا شەكىللەنگەن ھۆرمەتلەش ۋە ياخشى كۆرۈش ئادىتى، ئىتىقاد: ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن. ئەقىدەمگە يىغلايمەن. * ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇپ چېنىقىش ئادىتى بىر كۈنمۇ ئۆزگىرىپ باقمىدى. سەۋەب، بۇ بىر خىل ئەقىدە، ئادەت-تە! ③ ئىشەنچ ۋە ئىتىقادقا ئاساسەن شەك يوق دەپ قارالغان قائىدە ۋە ھۆكۈملەر: ئارتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ، خۇددى دىنىي ئەقىدىنى يادلاۋاتقاندەك، سالماقلىق بىلەن جاۋاب بەردى.

ئەقىدە باغلىماق بىرەر كىشى ياكى مەلۇم شەيئىگە ئىشەنچ، ھۆرمەت، ئىتىقاد تۇرغۇزماق: — ئىست، سىز ئەقىدە باغلىغان كىشى ئۆلۈپ كەتتى، — دېدىم مەن ئۇنىڭ چىن ھېسسىياتىنى كۆزەتمەكچى بولۇپ، — قانچە ئازابلانغانسىز-ھە! * بۇ گەپنى نېمىشقا بۇرۇنراق دېمەيسىز؟ مەن شۇنچىلىك ئەقىدە باغلاپتىمەن تېخى!

ئەقىدە قىلماق ← ئەقىدە باغلىماق: — سەن تۇمارنى ئىزدەپ كەلدىڭمۇ؟ ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە قەدىمى يەتكەن ئەمەس، سەن ئۇستازغا ئەقىدە قىلىپ، ئۇستازنىڭ خىزمىتىنى ئورۇنداش ئۈچۈن بۇ خەتەرلىك جايغا كېلىپسەن. * مەنمۇ ئۇنىڭ ماڭا قىلغان ئەقىدىسىگە لايىق بۇ يەردىن تېزرەك قۇتۇلۇپ ئۇنى بەختلىك قىلىش خىيالىلا بار ئىدى.

ئەقىدىسىنى ئۈزمەك ئىشەنچ، ئۈمىدىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىغا ئىشەنمەك، ئەقىدىسىدىن ۋازكەچمەك: ئىشكىگە گۈل تېرىپ، بىر گۈلۈڭنى ئۈزمىدىم. بۈۋاپا ئەمەسقۇ دەپ، ئەقىدەمنى ئۈزمىدىم.

ئەقىدىسىنى يەردە قويماسلىق باشقىلارنىڭ ئىشەنچى، ئۈمىدى، ئىتىقادىغا مۇناسىپ ئىش قىلماق: ئەزىمەت بېتىپ ئاشقۇدەك دەردەلەم چەككەن، جىگىرى بار، بىر سۇرلۇك يىگىت، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ ئەقىدىسىنى يەردە قويمايدۇ.

ئەقىدىنى ئاقلىماق بىلدۇرۇلگەن ئىشەنچ ئەقىدىسىگە مۇناسىپ ئىش قىلماق.

ئەقىدىچىلىك ئى. ئەقىدىلەرگە ئېسىۋ-

لمۇالىدىغان ھەرىكەت ۋە خاراكتېر، ئەقىدىپەرەسلىك.

ئەقىدىلىك سۈپ. ئىشەنچ، ئەقىدىسى بار: كازىم ئۆز كەسپىنىڭ چىن ئەقىدىلىك پىداكارى، ئەدەبىيات ــ سەنئەتنىڭ سەممىي ھۆرمەتلىگۈچىسى، قەدىرگە يەتكۈچىسى ئىدى.

ئەقىل (ئەقلى) ئى [ئە] ① ئىنسانىنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى: ئەقىل ئىگىسى. * تۆگىدەك بويۇڭ بولغۇچە، تۆگىمدەك ئەقلىڭ بولسۇن (ماقال). ② پىكىر يۈرگۈزۈش، چۈشىنىش؛ پەم، ئىدراك: ئاپىمزنىڭ خۇشالـلىقى بىزگىمۇ چەكسىز خۇشاللىق بېغىشلىدى، دېمەك بىز ئەقىل ئىشلەتسەكلا، ئۆز ئانىلىرىمىزنى خۇشال قىلالايدىكەنمىز. * ئەگەر سەن يوقسۇل ئىكەنسەن، ئەقىل ــ ئىلىمىڭ، ھۈنەر ــ كەسپىڭ بولسا، بايسەن. چۈنكى، ئەقىل ــ بىلىم، ئۇ مال ــ مۈلۈك، بايلىقتىن ياخشى. ③ ئەس ــ ھوش، مېڭە: ئەقلىڭ جايىدىمۇ؟ * قاش لەۋھەگە ئەنبەر بىلەن بەش مىسرا شېئىر يازدى، بىلۇر كۆكسىدە بەش بارماق كۆرۈپ قايىتا ئەقىل ئازدى. ④ مەسلەھەت، پايدىلىق چارە ــ تەدبىر: مۇھەممەت دۇيجاڭغا ئاستاغىنا بىر ئەقىل كۆرسەتتى. دۇيجاڭ ئالدىراپلا، يېغىن تۈگىدى، دەپ ئىشنى بولدى قىلدى. * سېنىڭچە قايسىنى ساتساق بولار، ئەقىل كۆرسەتكىنە.

ئەقلى بار پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەقلىنى ئىشقا سالالايدىغان: مەن سېنى ئەقلى بار، ياخشى ئوقۇيدۇ دېسەم، نومۇس قىلمايۋ شۇ نومۇرنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭمۇ؟ * قىلىچىڭنى سالدىڭمۇ؟ ئەقلىڭ ئاز ــ پاز بار ئىكەن، باتۇر ئىكەنسەن، سەندە مىڭ پالۋانىڭ كۈچى بار ئىكەن.

ئەقلى بۇلغانماق ① ياخشى ياماننى پەرق ئېتەلمەس بولۇپ قالماق، كۆڭلى ناپاكلاشماق: مەن بۇ خوتۇننىڭ كۆز ياشلىرىغا ببرىلىپ، خۇشا-مەتتىن قىلغان بۇ سۇئغىنى ئېلىپ قويغانلىقىمدىن ئەقلىم بۇلغىنىپتۇ. ② ئۆز نومۇسىغا تېگىدىغان بەتقىلىق ئىشلارنى كۆرسىمۇ كۆرمەس، بىلسىمۇ بىلمەس بولۇپ يۈرمەك، كۆڭلىگە ئالمايدىغان بولۇپ قالماق.

ئەقلى جايىدا ئەقلىدىن ئازمىغان، ئەس-ھوشىنى يوقاتمىغان: ــ مەن ئۇنى كەچۈر-دۈم، ــ دەپ كۆزىنى ئاچتى بوۋاي، ئۇنىڭ ھالى خاراب، بۇنىڭغا ئەقلى جايىدا بولغان ئادەمىمۇ چىدىيالمايدۇ. * قانداق، ئۆزىڭىز سالامەتمۇسىز؟ مېنىڭ قارىشىمچە ئەقلىڭىز جايىدا كۆرۈنىدۇ.

ئەقلى چولتا ← **ئەقلى قىسقا**: ئۇنىڭ ھۆسىن-جامالىدا گەپ يوق، بىراق ئەقلى چولتىراق.

ئەقلى دۇمبىسگە ئۆتۈپ قالماق ← **ئەقلى گەجگىسگە ئۆتۈپ قالماق.**

ئەقلىدىن ئادا شماق ← **ئەقلىدىن ئازماق:** مۇشۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، چوقۇم ئەقلىمدىن ئادىشىدىغان ئوخشايمەن.

ئەقلىدىن ئازماق: ئېسىنى يوقاتماق: ساراڭ بولماق، ئالجىماق: ــ ھەي، ئەقلىدىن ئازغان ساراڭ تاز، نېمىشقا بوغۇزۇڭغا كەلگەننى يۇتمايسەن؟ كىمنىڭ بۇلغىماقچىسەن؟ * مەن قىزىمدىن ئۇمىدىمنى ئۈزگەنىدىم، ئەقلىمدىن ئازغىلى تاسلا قالغانىدىم. بەختكە يارىشا سىلەرنىڭ يارىدىمىڭلار بىلەن قىزىم قۇتۇلدۇرۇپ قېلىندى.

ئەقلى قىسقا پەم ــ پاراسىتى يېتەرلىك ئەمەس، ئەتراپلىق ئويلىمايدىغان.

ئەقلى كالتە ← **ئەقلى قىسقا:** ئېلىپتۇ ياغ، گۈڭگۈرت ۋە ئۆتكۈر پالتىنى، يوق قىلىشقا دېۋە ــ ئەقلى كالتىنى.

ئەقلى كەم ← **كەم ئەقىل:** بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەسەن سوغۇق كۈلۈپ، مەسخىرە ئاھاڭىدا مۇنداق دېدى: تۆتۈرۈقسىز گەپلىرىڭنى ماڭا ئەمەس، ئەقلى كەم باللارغا ئېيتساڭ ئىدى.

ئەقلى كوتا ← **ئەقلى قىسقا.**

ئەقلى گەجگىسگە ئۆتۈپ قالماق زىيانلىق ئىكەنلىكى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان نەرسىنىمۇ پەرق ئېتەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، دۆتلەشمەك، كالۋالاشماق: ــ چەتكە بۇرال، ئەقلى گەجگىسگە ئۆتۈپ قالغان ئەخمەق!

ئەقلىغە كەلمەك بىرەر مەسىلە ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەقىل ئىشلىتەلەيدىغان ھالەتكە كەلمەك: تەجرىبە ـ ساۋاقلىق ئىگە بولماق، چوڭ بولماق، ئادەم بولماق: ئۇنى دېمىسىمۇ ئەقلىغە كەلگەندىن باشلاپ ئېتىز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولغان بۇ ئادەم بىكار ئولتۇرۇشقا بەك ئۆچ ئىدى. * ئۇ ئەقلىغە كېلىش ئۇچۇن بىرئاز ساۋاقلىق موھتاجىدەك كۆرۈنىدۇ. * — شۇنداق، ئەمدى ئەقلىگە كېلىپسەن، ياخشى ئويلاپسەن، ئۆيلىنىش توغرۇلۇق بالىدۇرراق ئويلاش كېرەك ئىدى، — دېدى ئەمەت دۇيجاك.

ئەقلىنى تاپماق ئەس ـ ھوشىنى يىغماق، ساۋاق ئالماق، ئىشنى توغرا قىلىدىغان بولماق: — ئەقلىمنى تاپتىم ئانا! ئەمدى ھەممىنى چۈشەندىم! بۇگۈندىن ئېتىبارەن پايدىلىق قۇش قاناتلارغا زادى تەگمەيمەن! * بۇندىن كېيىن ئەقلىگىنى تاپسائلا بولدى. قوي ئەمدى يىغلما!

ئەقلىنى يوقاتماق بىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتىدىن مەھرۇم بولماق، سارىك بولماق: سالمە بوۋا شۇندىن بېرى قىزىنىڭ ئىچ ـ ئاغرىقىدا بەش يىل يىغلاپ ئەقلىنى يوقاتتىپ قويدى. * مومام نەۋرىلەرنىڭ قىزىق پاراڭلىرىدىن كۈلۈپ ئەقلىنى يوقتىپ قويغىلى تاس قالدى.

ئەقلى يەتمەسلىك ئىشەنگۈسى كەلمەسلىك، تەسەۋۋۇر قىلالماسلىق: بۇلارمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ، بۇنىڭ نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىگە ھېچ ئەقلى يەتمەپتۇ. * — شۇنىڭغا ئەقلىڭ يەتمەمدۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم، — ئەگەر ئىككى كۆزىنى قىسۋالسا قاندىق كۆرەلەيدۇ.

ئەقلى يەلكىسىگە مىنمەك ← **ئەقلى گەجگىسىگە ئۆتۈپ قالماق:** خۇددى بەزگەك كېسىلىگە قالدى ئەمىر سۇر بېسىپ، ئەقلى مىندى يەلكىسىگە ھوشىدىن كەتتى ئېزىپ.

ئەقلى يوق پىكىر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتى يوق، ئەقلىنى ئىشقا سالالمايدىغان، مېڭىسى ئىشلىمەيدىغان: بۇرادەر، ئۇنى چوڭ بالام دەپ شۇنچە ئارزۇلىغىنىمغا تۇشلۇق ئەقلى يوق بولۇپ چىقتى.

ئەقىل تاپماق يېڭى تەسىرات، يېڭى ساۋاق ۋە چارە ـ تەدبىرگە ئىگە بولماق، يېڭى بىر بىلىمگە ئېرىشمەك: كېرەم خوتۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەقىل تاپقاندەك بولدى. * ئەگەر ئەقىل تېپىپ ئوغلۇمنى ساقايتالىساك، قىزىمنى بېرىپ، سېنى ئۆزەمگە كۈيئوغۇل قىلۋالمەن. * كىتاب ـ دەپتەر، قەلەمنى، چۇشۇرمەيمەن قولۇمدىن. كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنىپ ئەقىل تاپتىم ئۇنىڭدىن.

ئەقىل تارازىسىدا تارتماق ئەقىل بىلەن باھالىماق، چوڭقۇر ئويلاپ بىر قارارغا كەلمەك: دادامغا كەلگەن بۇ بەختسىزلىك ماڭا ناھايىتى زور ئەلەم قىلغان بولسىمۇ، كېچىلەپ ئويلىنىپ ئەقىل تارازىسىدا تارتىپ كۆرۈپ، تەقدىرگە تەن بەرمەكچى بولدۇم.

ئەقىل تارازىسىدا ئۆلچىمەك ← **ئەقىل تارازىسىدا تارتماق.**

ئەقىل تارازىسىغا سالماق ← **ئەقىل تارازىسىدا تارتماق.**

ئەقىل چىش بالا 18 ياشتىن ئاشقاندا چىقىدىغان ئېزىق چىش.

ئەقىل سورىماق يولىيورۇق، مەسلىھەت ۋە تەدبىر كۆرسىتىشىنى تەلەپ قىلماق: ئۇ بۇ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن، تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلەن سىرداشىپ، ئۇلاردىن ئەقىل سوراپ، تەجرىبە ئۆگەنىدى. * ئەقىل سوراپ مۇئەللىمدىن ماڭغانىدى ئالدىراپ كامال. قىلدى ئۇنى تۇلىمۇ تىت ـ تىت يولدىكى بۇ كۆتمىگەن ئەھۋال.

ئەقىلغە سىغماسلىق ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەسلىك، ئويلاپ يەتكىلى بولماسلىق: لېكىن قىز بالىنىڭ بىر توپ غوۋغاچى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا چېپىپ يۈرۈشى ئاتا ئۆچۈن ھاقارەت، جاماەت ئىچىدە ئەقىلغە سىغمايدىغان بىر ئىش ئىدى.

ئەقىلغە مۇۋاپىق ئەمەلىيەتكە ۋە كۆڭۈلدە ئويلىغانغا ماس ۋە ئۇيغۇن: باشقىلارغا قارىغاندا سېنىڭ بۇنىڭدىن كۆپرەك پايدىلىنىشىڭ

ئەقىلغە مۇۋاپىقتۇ؟! * بۇ ئەقىلغە مۇۋاپىق تەلەپ، تۆل ئولتۇرۇش ئايال كىشىگە راۋا ئەمەس.

ئەقىل كەلمەك كالىسىدا ياخشى چارە، تەدبىر پەيدا بولماق: كۆپچىلىك! مېنىڭ كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى، قېنى ئېيتىپ باقايمۇ؟

ئەقىل كۆرسەتمەك پايدىلىق چارە ــ تەدبىر ۋە مەسلىھەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويماق، مەسلىھەت بەرمەك، يول كۆرسەتمەك: تاغىلار، قېنى ئەقىل كۆرسىتىڭلار، ئىشنى نەدىن باشلىساق بولار؟ * جىددىي ۋەزىپە ئالدىدا ئۈيغۇسى قېچىپ ھەربىرىكەتكە كەلگەن ئادەملەر بىر ئېغىزدىن ھەر خىل ئەقىللەرنى كۆرسىتىشتى. * قېنى ئۆزلىرى مېنىڭ ئورۇمچىگە بېرىشىمغا بىر ئەقىل كۆرسەتسىلە.

ئەقىل كىرمەك پىكىر يۈرگۈزۈش، ئويلاش، ياخشى ــ ياماننى بىلىش ئىقتىدارى پەيدا بولماق: ئەمىر خالىد ياسمىنگە: ــ خوپ، مەيلى، بۇ بالىغا ئەقىل كىرىپ، «مېنىڭ ئاتام كىم؟» دەپ سورىسا، سەن ئۇنىڭغا: «سېنىڭ ئاتاڭ باغداد شەھىرىنىڭ ھاكىمى ئەمىر خالىد» دەپ ئېيتقىن! ــ دەپتۇ.

ئەقىل ئۆگەتمەك بىرەر ئىش ــ ھەربىرىكەتنى بېجىرىش ئۇسۇلىنى چۈشەندۈرمەك، يولىيورۇق كۆرسەتمەك: ــ دادام، بۇ ئىش ھەل بولۇپ بولغۇچە ئاناڭلارغا ئۇقتۇرماڭلار، ھەل بولۇپ رەسمىي يولغا چىقىش ئالدىدا ئاناڭلارغا ئۇقتۇرۇپ ئېلىپ كېلىڭلار، ــ دەپ ئەقىل ئۆگەتكەن بولدى.

ئەقىل ئىشلەتمەك ئەقلىنى ئىشقا سالماق، پىكىر يۈرگۈزمەك، باش قاتۇرماق ئويلانماق: ھەي، ئالاۋىدىن، ئەقلىڭنى ئىشلىتىپ باق! ئويلا! مىسىردىن باغدادقىچە نەچچە كۈنلۈك يول؟

ئەقىل ئىگىسى ئەقلى بار، ئەقىل ئىشلىتەلەيدىغان كىشى: قارا، سەنمۇ بىر ئەقىل ئىگىسى، ئالدى بىلەن ئۆزەڭ ئوبدانراق ئويلىشىپ كۆر!

ئەقىل يۈرگۈزمەك ← **ئەقىل ئىشلەتمەك**: ئۇ بىرئاز ئەقىل يۈرگۈزگەندىن كېيىن جاماللا دىنغا ئېيتتى.

ئەقىل ـ پاراسەت ئەقىل ۋە پاراسەت: ــ گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلىدۇ دېگەن شۇكەن ــ دە، مازارلارغا ياغ پۈرىتىپ ئالالىمغان مەھسۇلاتنى ئەقىل ــ پاراسەت بىلەن ئالغىلى بولىدىكەنغۇ، ــ دېدى بوۋاي ئۆز ــ ئۆزىگە. * ھاكىمنىڭ بايانىتىقى گېپى كۆڭلۈمگە ياغدەك يېقىپ ئىچىمدە ئۇنىڭ ئەقىل ــ پاراسىتىگە قايىل بولدۇم.

ئەقىل ـ پاراسەتلىك ئەقىل ــ پاراسەتكە ئىگە بولغان، ئەقىل ــ پاراسىتى بار: بۇ پادىشاھ ئۆزىنى دۇنيادا مېنىڭدەك ئەقىل ــ پاراسەتلىك ۋە سۆزمەن ئادەم يوق، دەپ ئويلايكەن. * ئۇ تۇغۇلۇشىدىن ئەقىل ــ پاراسەتلىك ئىدى. ئۇ 15 يېشىدا لاۋازىماتچىلىق ئىدارىسىگە كىرگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي بىلىمىنى ئاشۇرۇپ، پەيدىنپەي مۇكەممەللىششكە تولۇق مۇمكىنچىلىك تاپتى.

ئەقىلدار ئى [ئە+پ] ئەقىللىق، دانىشمەن ئادەم: نادانلار ئۆزىچە بولۇپ «ئەقىلدار»، «كونىلىق» ئۇستىدىن كۆتۈردى «ئىسيان». پىشقەدەم كادىرلار «جاھىل ھوقۇقدار»، مۇئەللىم ــ ئۇستازلار بولدى «جىن ــ شەيتان». * بار، كاتتا شەھەرلەرگە قاناتلىنىپ، ئەقىلدار ئادەملەرگە قۇۋۋەت بەرگىن. گاڭ بىلەك ئىشچىلارغا دەرمان بولۇپ، پەن ــ بىلىم تەشناسىغا مەدەت بەرگىن.

ئەقىلسىز سۈپ، ئەقلى يوق، بىئەقىل، ئەخمەق: ئەقىلسىز دوستتىن، ئەقىللىق دۈشمەن ياخشى (ماقال). * ھەي بەتبەخت، مانا مۇشۇنداق ئەقىلسىز چوڭ بولدۇڭ، ئاغزىڭغا كەلگەننى بوغۇزۇڭغا يۇتماي جۆيلۈيسەن، توغرا جاۋاب بېرەلمەي ھەر مۇقامدا يورغىلايسەن. * ئۇ ۋاقتىدا مەن ئەقىلسىز بولدۇم. ئەمدى مەن ئەقىل تاپقاندا ئانام بولمىدى. ئانامنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىكىمگە ئاھ ــ ئىسىت دەيمەن. //بۇ ئەقىلسىز دائىم ئۆزىگە ئىش تېپىپ يۈرىدۇ.

ئەقىلسىزلىق ئى ① «ئەقىلسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھەممىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، سېنى ئەقىلسىزلىق قىلىپ كېلىپ يۈرمىسۇن دەپ بۇ ياقتا كېلىشىم، ماڭا،

تۆزۈك كىيىن! * ئۇلار ئەقىلسىزلىقىدىن بەشى چۈشكەن ھالدا ئوردىغا كېتىشىپتۇ. ② ئويلاندىرماستىن قىلىنغان ئەخمىقانە ئىش: ۋاي، ياق، بۇ تازىمۇ ئەقىلسىزلىق!

ئەقىللەشمەك پ. پىكىر ئۆلىشىش، مەسىلىھەتلەشمەك، باش قوشۇشماق، كېڭەشمەك: مېنىڭ پىلانىم پەقەت ئەقىللىشىش بىلەنلا ئەمەس، ھەرىكەت بىلەنمۇ يارىدەم قىلىشىڭىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەقىللىق سۈپ ① ئەقلى بار، كاللىسى ئىشلەيدىغان، ئۆتكۈر، ھوشيار، زېرەك: ئەقىللىق ــ يۈرتنىڭ ئاغىسى، ھۇنەرۋەن ــ يۈرتنىڭ چاكىرى (ماقال). * ئەقىللىق ئۆزىنى ئەيىبلەر، نادان دوستىنى (ماقال). * ــ توختى ئاخۇن ئاكا، نەۋرەڭنىڭ خېلى جىگىرى بار ئىكەن. ئەقىللىق بالا بولۇپتۇ بۇ! ــ دەپ كۆلۈپ قويدى. * ــ مەن ئۇنى ئەقىللىق ئادەم دېسەم، ئۇ بىر سارائ ئىكەن، ــ دېدى خوتۇنۇم. ② ئەقىل بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن، بىلىملىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان: مانا بۇ ئەقىللىق گەپ، تازا توغرا ئېيتتىڭ. * ۋاھ، بۇ ناھايىتى ئەقىللىق ئىش بولدىغۇ!

ئەقىللىقلىق «ئەقىللىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سىز بەلكىم ئەقىللىقلىقتا تىڭ ــ تىڭچىلار ئۆلچىمى بويىچە ھۆكۈم قىلۋاتسىڭىز كېرەك. * ئۇ بۇ قېتىمقى جېدەلدە ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ بىر ئەقىللىقلىق قىلدى.

ئەقىل ــ ھوش ئەقىل ۋە ھوش، پەم ــ پاراسەت: نېمە دېسەم بولار، قېرىغاندا ئادەمنىڭ ئەقىل ــ ھوشى جايىدا بولمايدىكەن، تونۇدۇم دەي دېسەم، دەرھال ئېسىمگە ئالالمايۋاتىمەن، تونۇمۇدۇم دەي دېسەم بۇرۇن بىر جايدا كۆرگەنىدەكلا قىلىمەن. * مەن ئەخمەق قىلىدىغان سىزنىڭ كىچىك بالىڭىزمىدىم؟ سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئەقىل ــ ھوشۇم بىلەن ئولتۇرۇپتىمەن. قىلىدىغانىنى ھەممىنى قىلىپ بولۇپ ئۆزىچە تېخى: ــ پارتىيىنىڭ ئاشلىق سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلمىدىم، ــ دەپ مېنى ئالداشلىرىنى ئېيتىڭچۇ؟

ئەقىل ــ ھوشى جايىدا ← **ئەقلى جايىدا:** مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار، ئەقلى ــ ھوشى جايىدا ياخشى بالا بولىدى. * ــ بۇ نېرۋىسى ئاجىز كىشىلەرگە ئاز ــ پاز تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن، لېكىن ئەقىل ــ ھوشى جايىدا كىشىلەرنى بۇنداق قارا نىيەت ھەرگىزمۇ ئالدىيالمايدۇ، ــ دېدى ھېكىمگە دەككە بېرىپ.

ئەقىل ــ ھوشىنى تاپماق ← **ئەقلىنى تاپماق:** ئۇ چاغدا مەن ئۆيدە ئەقلى ــ ھوشىنى تاپقان ئادەم ھېسابلىناتتىم.

ئەقىل ــ ھوشىنى يوقاتماق ← **ئەقلىنى يوقاتماق:** بۇ خەتنى ئوقۇپ غەزەپكە چىدىمايلا ئەقىل ــ ھوشىڭىزنى يوقىتىپ قويىسىڭىز، بۇ مېنىڭ ئۇچۇن ئەڭ خۇشاللىنارلىق ئىش بولار ئىدى. * ئۇنى بىر كۆرۈشۈم بىلەنلا ئەقىل ــ ھوشۇمنى يوقىتىپ مۇھەببەت مەجنۇنى بولۇپ قالغانىدىم.

ئەكابىر ئى [ئە] يېزىت. ئەڭ ئۇلۇغلار، ئەڭ كاتتىلار.

ئەكابىر ــ ئەشرەپ يېزىت. ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ مۆتىۋەر زاتلار: كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھقا سەپەر ھەۋىسى چۈشۈپ، ۋەزىر ــ ئۇمرا، ئەكابىر ــ ئەشرەپلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، مىڭلىغان خىزمەتكار، ئون مىڭلىغان ياساۋۇللىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا داغدۇغا بىلەن يولغا چىقىپتۇ.

ئەكابىر ــ تەكابىر چوڭ ــ كىچىك ئەمەلدارلار، يۇقىرى ــ تۆۋەن مۆتىۋەرلەر: بايانداي سېپىلنىڭ جەنۇبىي تۈمشۇقىدىكى ئۆستەڭ گىرۋىكىگە جاڭجۇن باشلىق ئەمەلدارلار ۋە يۇرتنىڭ باشقا ئەكابىر ــ تەكابىرلىرى ئۇچۇن ھەشەمەتلىك مۇنبەر ياسىلىپ، مۇنبەر رەڭمۇرەڭ لاتىلاردىن پورەك چىقىرىپ ياسالغان گۈلىلەر، چوڭ پانۇسلار بىلەن بېزەلگەنىدى.

ئەكە (توغرىسى: ئەركە) ← **ئەركە.**

ئەكەتكۈزمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز دەرھال بۇلارنىڭ ئەسكى ــ تۇسكىلىرىنى ئەكەتكۈزۈۋېتىڭ، ئاندىن پاكىز تازىلاپ مېھمان كىرگۈدەك قىلىپ قويۇڭ.

ئەكەتمەك پ [ئېلىپ+كەتمەك] ئېلىپ كەتمەك، ئالغاچ كەتمەك: نەچچە يىلدىن بېرى

بالامنىڭ بالىسى دەپ كۆيۈپ ـ پىشىپ باقسام، چوڭ بولغانىدا ئەكەتكىنىنى قارا!

ئەكەك (توغرىسى: ئەركەك) ← **ئەركەك.**

ئەكەلدۈرمەك «ئەكەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىگىت ئانىسىنى ۋە ئۇنىڭ تېگىۋالغان ئېرىنىمۇ قوشۇپ ئوردىغا ئەكەلدۈرۈپتۇ. * ئەخمەت بەگ دەرھال گېزەكچىنى چاقىرتىپ كېيىم ساندۇقىنى ئەكەلدۈردى ۋە ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرۇپ ئىچىدىن بىر بوغچىنى ئالدى.

ئەكەلدۈرۈشمەك «ئەكەلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆلمۈك دەرىجىسى: ــ مالىلىرىڭىنى قانداق ئەكەلدۈرۈشتۇك، ئۇنىڭ بىلەن كارىم نېمە؟ ــ دېدى خوجايىن ئاچچىق بىلەن.

ئەكەلدۈرۈلمەك «ئەكەلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ چەتتىكى تۇغقانلىرى ئارقىلىق ئەكەلدۈرۈلگەن ئالتۇن بىلەزۈكنى كېلىنگە سېلىپ قويدى.

ئەكەلمەك پ [ئېلىپ+كەلمەك] باشلاپ، كۆتۈرۈپ، ئېلىپ كەلمەك: شۇ ئۇچرىشىشتىن كېيىن ئايالىم ئۇنى بالىلىرى بىلەن قوشۇپ ئىككى قېتىم ئۆيگە چاقىرىپمۇ ئەكەلدى. * 1972 ـ يىلى، ساۋۇت كېسەل بولۇپ قالغىنىدا، ئابدۇرەھىم ئۇنى باداۋان كۆمۈر كېنىدىن ئۆز ئۆيىگە ئەكىلىپ، بىر يىلدىن ئارتۇق باقىدۇ.

ئەكتۈرمەك «ئەكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەكتۈرۈلمەك «ئەكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكچە رەۋ. ئايرىم، ئوڭچە: شۇ ئاخشىمى چاۋارغا زايىت بەگنىڭ ئۆيى ئەكچە قالدۇ.

ئەكچىتمەك «ئەكچىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەكچىتىلمەك «ئەكچىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكچىمەك پ. ئارتۇق نەملىكى كۆتۈرۈلۈپ نەمخۇش ھالەتكە كەلمەك، سۇيى قاچماق، چالا قۇرۇماق: باھار ئاپتېپىنىڭ تەپتىدىن توڭلار ئېرىپ، يەرلەر خېلى ئەكچىپ قالدى.

ئەكس [ئە] ① ئى. بىرەر نەرسىنىڭ سىلىق، يالتىراق يۈزىدە كۆرۈنگەن باشقا بىرنەرسىنىڭ تەسۋىرى، شەكلى: قىز ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ دەريانىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ ـ دە، ئېگىشىپ تۇرۇپ ئۆمىرىدە تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ چىرايىنىڭ سۈدىكى ئەكسىنى كۆرۈپتۇ. * ھەجەر گالىستۇكنى تاقاپ بولۇپ تامدىكى چوڭ ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆردى. ② سۇپ. زىت، تەتۇر، قارىمۇقارشى: زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەييەن شارائىتقا ئاساسەن، ئۆزلىرىنىڭ ئەكس تەرىپىگە ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

ئەكس ئەتمەك ① ئىچكى ھېس ـ تۇيغۇ، كەيپىيات قاتارلىقلار كىشىنىڭ يۈزىدە، تاشقى قىياپىتىدە كۆرۈنمەك: بۇ كىشىنىڭ كۆزلىرىدىن تەشۋىش، ئۈمىد ۋە يېلىنىش ئەكس ئېتەتتى. * قىزنىڭ ياشقا تولغان قويۇق كىرپىكلىك، چوڭ كۆزلىرىدە ئۈيات، خورلۇق، ئۆكۈنۈش ئەكس ئېتەتتى. ② بىرەر چۈشەنچە ۋە تەسىرات مەلۇم كۆرۈنۈش ۋە تەسۋىردە ئىپادىلەنمەك، نامايان بولماق: گۈھەر كۆل، بۈگۈن سۈيۈك خۇددى كۈمۈش، شۇ سۈدا ئەكس ئېتەر بەختىك سېنىك. * ئېكراندا ئالتە جۈپ يىگىت ـ قىزلار ـ نىڭمۇ مۇڭدىشىۋاتقانلىقى ئەكس ئېتىدۇ. ③ ئۆز ئىپادىسىنى تاپماق: ئەكس ئېتەر شۇ ئالتۇن جۈملىدىن، ئارمىيىگە خەلقىنىڭ سۆيگۈسى. ④ پىكىر، خىيالدا بىرەر تەسىرات گەۋدەلەنمەك: «ئۆزگىرىش كېرەك، ئۆزگەرسەم ئاندىن ئاپامغا يۈز كېلەلەيمەن» بۇ يۈسۈپىنىڭ ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن كاللىسىدا ئەكس ئەتكەن ئويى ئىدى.

ئەكس تەسىر <فىز> تەسىر كۈچىگە ئۇچراۋاتقان جىسىمنىڭ كۈچ ئىشلەتكۈچى جىسىمغا بولغان قارشى تەسىرى. ئەكس تەسىر كۈچ بىلەن تەسىر كۈچىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى

تەك، يۆنىلىشى قارىمۇقارشى ھەمدە بىر تۈز سىزىق ئۈستىدە بولىدۇ.

ئەكس سادا <فىز> ① ئاۋاز دولقۇنى توسالغۇغا يولۇقۇپ قايتىقاندىن كېيىن قايتا ئاڭلانغان ئاۋاز: ئىككى تەرەپتىن توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى پۈتۈن جىلغىلارنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى، ئۇقىنىڭ ئەكس سادالىرى يىراقلاردا جارانلايتتى. * ئايال چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ مەزمۇت ماڭغان قەدەم ئاۋازى نۇردۇن ھاكمىنىڭ قۇلىقىدا خېلى ۋاقىتقىچە ئەكس سادا بولۇپ تۇردى... ② كۆچمە. جاۋاب ساداسى، جاۋاب ھەرىكىتى، جاۋاب ئىشارىتى: بىر پارچە مەكتۇپ بىر قەلبكە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئەكس ساداسى بولىدۇ، شۇڭا تۆيغۇن كىشىلەر مەكتۇپىنى مۇھەببەتنىڭ قىممەتلىك سوۋغىتى دەپ بىلىدۇ. ③ <مۇز> بىر ئاۋاز بەرگۈچى جىسمىنىڭ تىترىشى يەنە بىر ئۇنىڭدىن چوڭراق جىسمىغا تەسىر كۆرسىتىپ پەيدا بولغان كۈچەيمە ئاۋاز.

ئەكس ساداسى بوشلۇقى <مۇز> تارلىق چالغۇلارنىڭ گەۋدىسىدىكى تارنىڭ تىترىكىنى كۈچەيتىپ چىقىرىپ بېرىدىغان بوشلۇق.

ئەكس سان <ماتـ> ئەگەر a نۆلگە تەڭ بولمىسا، $\frac{1}{a}$ نى a سانىنىڭ ئەكس سانى دەيمىز.

ئەكسىچە رەۋ ① كۆتۈلگەن ۋە ئارزۇ قىلىنغانغا پۈتۈنلەي قارشى ھالدا، تەتۈرىچە: مەن چوڭ يىغىنىنى كېچىكتۈرۈپ ئاچىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، لېكىن ئۇ پەرزەنتىنىڭ ئەكسىچە، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئېچىلدى. * ئۇنىڭ ئورنىغا كەلگەن يېڭى باشلىق بۇرۇنقى باشلىقنىڭ ئەكسىچە ئادەم بولۇپ چىقتى. ② خاتا ھالدا: — جېدەلنى ئايرىغانكەنسەن توغرا ئايرىغىن، توپ ھېنىڭ تۇرسا ئەكسىچە ھېنى ئۇردۇڭ، مۇشۇ جېدەل ئايرىغانلىق بولامدۇ؟ — دېدىم مەن. * بىز ئۇلارنىڭ تېپىشلىرىگە ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇپراق تېپىش بىلەن جاۋاب قايتۇرماي، ئەكسىچە بۇ بىچارىلەرگە رەھىم قىلىشىمىز لازىم ئىكەن. ③ قارىمۇقارشى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: بۇ ئۇچ دۇي پايدا ئېلىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئون مىڭ يۈەنىدىن كۆپرەك زىيان تارتقانىدى. * ئارسلان نانغا قاراپمۇ قويمىدى، ئەكسىچە ئارقىغا سۈرۈلۈپ پارتىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىشقا ھەرىكەت قىلدى.

ئەكسلھەرىكەت ئى [ئە] ئىنقىلابقا قارشى ئېلىپ بېرىلغان بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى: جياڭ چىڭ گۇرۇھىنىڭ قىلمىشلىرى پۈتۈنلەي ئەكسلھەرىكەتتۇر.

ئەكسلھەرىكەتچى ئى. ئەكسىلھەرىكەت تەرەپدارى، ئەكسىلھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

ئەكسلھەرىكەتچىلىك ئى. ئەكسلھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەكسلئىنقىلاب ئى [ئە] ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتكە قارشى، ئىنقىلابىي دىكتاتۇرىنى ئاغدۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنىدىغان ئەكسىيەتچىل ھەرىكەت.

ئەكسلئىنقىلابچى ئى. ئەكسىلئىنقىلاب تەرەپدارى ياكى قاتناشچىسى: مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنى ئەكسلئىنقىلابچى دەپ قولغا ئالغان. * جەمئىيەت ئاماندلىقىنى ياخشىلاپ تىنچ بولۇش-ئىتتىپاق بولۇشتەك سىياسىي ۋەزىيەتنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئەكسلئىنقىلابچىلار ۋە ھەر خىل جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشىمىز لازىم.

ئەكسلئىنقىلابچىلىق ئى. ئەكسلئىنقىلاب بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەكسلئىنقىلابىي سۈپ. ئىنقىلابقا قارشى تۇرىدىغان، ئىنقىلابقا دۇشمەنلىك قىلىدىغان: ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىدىغان ئوبيېكتلار ئەھۋالىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى.

قاماقتىكى جىنايەتچىلەر ئارىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتچىلەر ئازايدى.

ئەكسىنچە ← **ئەكسىچە:** سوتسىيالىستىك مۈلۈكچىلىك تۈزۈمىنىڭ بارلىققا كېلىشى مىللەتلەرنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىپ تاشلىمايدۇ، ئەكسىنچە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق، ھەمكارلىق ئىدىيىلىرىنى ئۆستۈرىدۇ.

ئەكسىيەتچى ① ئى. ئىلگىرىلەشكە، ئىنقىلاب ئىشلىرىغا قارشى، ئاغدۇرۇلغان تۈزۈم تەرتىپلىرىنى ساقلاپ قېلىش، تىكلەش تەرەپدارى ياكى ئۇنىڭ قاتناشقۇچىسى: 1947 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئەخمەتجان قاسىمى خوتەنگە كېلىپ، بۇ يەردىكى ئەمگەكچى خەلق ۋە زىيالىيلارنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرىشىگە ئىلھام ۋە مەدەت بەرگەنىدى. ② سۈپ. ئىنقىلاب تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغان سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان، ئاغدۇرۇلغان سىنىپلارنىڭ ئىدىيىسىگە مەنسۇپ بولغان: خەلقىمىز بىلەن بۇ ئەكسىيەتچى سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتۇر.

ئەكسىيەتچىل سۈپ. ئەكسىيەتچىگە خاس، ئەكسىيەتچىگە مايىل: جاھانگىرلىك دەۋرىدە، بۇرژۇئا قانۇنشۇناسلىقى تېخىمۇ ئەكسىيەتچىل بولۇپ كەتتى. * كونا جەمئىيەتنىڭ ۋە ئەكسىيەتچىل ئەدەب ـ قائىدىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراش جەھەتتە ئۇ بىزگە ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق باشقا جەھەتلەردە زادىلا ئوخشىمايدۇ.

ئەكسىيەتچىلەشمەك پ. ئەكسىيەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانماق، ئەكسىيەتچى بولماق: ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە بەزى ئادەملەر ئىنقىلابىي سەپكە كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭنىڭ «تازىلاش» ھەرىكەتلىرىدىن قورقۇپ ئىنقىلابقا خائىنلىق قىلدى ھەم ئەكسىيەتچىلىشىپ كەتتى.

ئەكسىيەتچىللەشمەك ← **ئەكسىيەتچىلەشمەك:** جاھانگىرلىك دەۋرىدە، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە مونوپولىيە قىلىشىغا ۋە سىياسىي جەھەتتە كۈنسېرى ئەكسىيەتچىللىككە قاراپ مېڭىشىغا ئەگىشىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ قانۇنلىرىمۇ تازا ئەكسىيەتچىللىشىپ كەتتى.

ئەكسىيەتچىلىك ئى. ئەكسىيەتچىلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە پائالىيەت: 1927 ـ يىلدىن كېيىنكى ئەكسىيەتچىلىك ئەنە شۇنداق نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى چۈشەنمەسلىكنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

ئەكسىيەتچىللىك ← **ئەكسىيەتچىلىك:** لېكىن بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ ۋەزىپىسى بۇ خىل تەسەۋۋۇرنىڭ چىن ئەمەسلىكىنى، خىيالىيلىقىنى ۋە ئەكسىيەتچىللىكىنى كۆرسىتىشتىن ئىبارەت.

ئەكمەك پ. ئۇرۇقنى يەرگە چاچماق: تېرىماق.

ئەكىتىشمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دۇيجاڭ يۈگۈرۈپ ئېتىزغا كېلىپ بولغۇچە بۇ بالىلار ئېتىزدا باققان ماللىرىنى ئاللىقاچان ئەكىتىشكەنىدى.

ئەكىتىلمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دادام قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ ھاسا ئۆيىمىزدىكى قوزۇققا ئېلىپ قويۇلغانىدى. بىر ئايدىن بېرى ئۇ كۆرۈنمىدى، ئۇنىڭ كىم تەرىپىدىن قاچان ئەكىتىلگەنلىكى بىزگە نامەلۇم.

ئەكىرمەك پ [ئېلىپ+كىرمەك] باشلاپ، كۆتۈرۈپ، ئېلىپ كىرمەك: بىر چاغدا خوتۇن چىقىپ قازاندا قالغان گۆشلەرنى تاۋاققا ئېلىپ، بايۋەچچىنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. * ئۇ ئۆز ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، بىر قىسىملارنى چەتكە قاقتى، يەنە بىر قىسىملارنى ئۆز قوشۇنىغا ئەكىردى.

ئەكىرىشمەك «ئەكىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭ ئۆي كۆچۈشىگە ھەمكارلىشىپ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئۆيىگىچە ئەكىرىشتى، ھەم ئورۇنلاشتۇرۇپمۇ بەردى.

ئەكىرگۈزمەك «ئەكىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ يىل چەتتىن نۇرغۇن ماللار ئەكىرگۈزدى.

ئەكىرگۈزۈلمەك «ئەكىرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكىرىلمەك «ئەكىرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارۇق ئوغرىلىق جىنايىتى بىلەن ئەيىبلىنىپ كۆرسىتا ئەكىرىلدى.

ئەكىلەتمە (توغرىسى: ئەركىلەتمە) ← **ئەركىلەتمە.**

ئەكىلەتمەك (توغرىسى: ئەركىلەتمەك) ← **ئەركىلەتمەك.**

ئەكىلىك (توغرىسى: ئەركىلىك) ← **ئەركىلىك.**

ئەكىلىمەك (توغرىسى: ئەركىلىمەك) ← **ئەركىلىمەك.**

ئەكىلىنمەك «ئەكەلمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇگۈن كىتابخانىدىن نۇرغۇن لۇغەتلەر ئەكىلىندى.

ئەگەر باغل [پ] شەرت بېقىندى جۇملىسىنىڭ بېشىدا كېلىپ «سا، سە» ۋە باشقا شەرت قوشۇمچىلىرى بىلدۇرگەن مەنىنى كۆچەيتىپ كېلىدۇ: ئەگەر سەن كەلمىگەن بولساڭ، بۇ چاتاق ئۇزۇلمەيتتى. * ئەگەر سىلەر ۋاقتىدا يېتىپ كەلمىگەن بولساڭلار، زىيان تېخىمۇ كۆپ بولاتتى.

ئەگەرچە ← **ئەگەر:** ئەگەرچە ئولتۇرۇپ بىر باغ ئىچىدە، تاماشا ئەيلىسەڭ ھەم كۆز ئۇچىدا. ئانار، شاپتۇل شېخى ئۈزرە تۆۋەنگە — ئەزەر سالساڭ سۈيى ئۆركەش تۇمەنگە، ئەجەب ھېسلار بىلەن كۆڭلۈڭ بىتاقەت، دېگىزدەك چايقىلار تىنماي ئالامەت.

ئەگەرچەندە ← **ئەگەر:** ئەگەرچەندە ئابدۇللا مۇدىر بۇ ئوقەتنى ھەل قىلىپ بەرمىگەن بولسا، ئۆگەنمىگە سۈيىنى ئالقىنىمىزدا ئۇچۇملاپ تارتامدۇق؟ * ئەگەرچەندە بۇنىڭغا يەنە نارازى بولىدىكەنسەن، بارىدىغان يېرىڭنى ئۆزەڭ ئويلاپ كۆر!

ئەگەردە ← **ئەگەر:** — ئەگەردە بەددىنىگە مەن كەم بولسام بەدىنىڭنىڭ ئۆسۈشى ئاستىلاپ كېتىدۇ، كۆزۈڭ ئاجىزلاپ نامازشام قارىغۇسى بولۇپ قالسەن، — دەپتۇ ئۇتامىن «A».

ئەگەشتۇرمەك «ئەگەشمەك» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سادىق ئەمدى ئۆز ھەمراھلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، سۇ چىقىرىش ئېغىزى تەرەپتىكى دامبا ئۈستىگە يۇگۇردى. * ئەمدى مەن بېرىپ سۇلتانىنى مۇشۇ يەرگە ئەگەشتۇرۇپ كېلىمەن، — دەپتۇ ئالاھىدىن.

ئەگەشتۇرۇلمەك «ئەگەشتۇرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا ھويلىغا ئەگەشتۇرۇلۇپ كىرىلگەن ئەسىرەت قىزاردى ۋە ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ھودۇقتى.

ئەگەشكۈچى سۆپ. ئەگىشىپ ماڭغۇچى: بۇ قېتىمقى ھەربىكەتتە باش جىنايەتچىلەر قاتتىق جازالاندى، ئەگەشكۈچى جىنايەتچىلەر سۈرۈشتۈرۈلمىدى.

ئەگەشكۈچى جىنايەتچى <قا> بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن جىنايەتتە، ئاساسىي جىنايەتچىگە يار دەملىشىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەن ھەمدە قوشۇمچە رول ئوينىغان جىنايەتچى، ئەگەشكۈچى جىنايەتچى ئاساسىي جىنايەتچىلەردىن پەرقلىنىدۇ.

ئەگەشمە سۆپ. ئەگەشكۈچى، ئەگىشىپ كېلىدىغان: ئەگەشمە بۆلەك.

ئەگەشمە بۆلەكلەر <تىل> جۇملىنىڭ باش بۆلەكلىرىنى ياكى ئۆزئارا بىر-بىرىنى ئېنىقلاپ، تولۇقلاپ، ئىزاھلاپ كېلىدىغان جۇملە بۆلەكلىرى؛ ئۇلار تولدۇرغۇچى، ئېنىقلىغۇچى، ھالەتتىن ئىبارەت.

ئەگەشمە چاق <ماشىن> ئاساسىي چاقنى ئەگىشىپ ئايلىنىدىغان چاق.

ئەگەشمە كېسەللىك <تىب> بىرەر كېسەل سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان ئىككىنچى بىر خىل كېسەللىك. مەسىلەن: قىزىل ئۆپكە يالليۇغىنى كەلتۈرۈپ چىقارسا، ئۆپكە يالليۇغى ئەگەشمە كېسەللىك بولىدۇ.

ئەگەشمەك پ ① ئارقىسىدىن ماڭماق، كەينىدىن بارماق: باشقىلارغا رەھمەت ئېيتىپ،

ئەڭ ئاخىردا تەكلىپ قىلغان شۇ چوكانغا ئەگەشتىم - دە، يۈرۈپ كەتتىم. ② بىرەر كىشىنى دوراپ، تەقلىد قىلىپ، ئىش - ھەرىكەت قىلماق؛ بىرەر كىشىنىڭ گېپىگە كىرىمەك: ئەنە بىر چاغلاردا ئابدۇللاغا ئەگەشكەن مۆمىن مۆرىمەسمۇ ئەمدى كەينىگە بۇرۇلۇپ، نەيزە ئۇرۇپ پاش قىلىش ماتېرىيالى يېزىۋېتىپتۇ. * مەن ئون يىل ساڭا ئەگەشتىم. ③ ئاخىرىغا «ئىپ، ئۇپ، ئۈپ» رەۋىشداش قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ، «بىلەن، بىللە، ئارقىلىق» مەنىسىدىكى تىركەلمە رولىدا كېلىدۇ: ئەلۋەتتە، سىياسەتنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، قانۇننىڭمۇ تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى كېرەكلىكى ئومۇمىي ئەھۋالدىن ئېيتىلغان. * دۇنيانىڭ ئاۋاتچىلىقىغا ئەگىشىپ، قەشقەرمۇ ئاۋاتلىشىپ كېتىۋېتىپتۇ.

ئەگدۈرمەك «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاكتىپلارنىڭ قاۋانلىقىنى باش ئەگدۈرمەكچى بولغانلىقى، ئاتا - بوۋىسى قىلىپ باقمىغان ئىشنى قىلماقچى بولغانلىقى، نەچچە يۈز يىللىق قەدىمىي قومۇشلۇققا ھۇجۇم قىلىش ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇلاھىزىلىرى ئۇنى ھاياجانلاندۇرغانىدى.

ئەگدۈرۈلمەك «ئەگدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مانا قولۇمدىكى بۇ ھاسا بۇلتۇر ئالما نوتىسىدىن ئەگدۈرۈلگەنىدى.

ئەگرى سۈپ ① تۈز سىزىق بويلاپ يۆنەلمىگەن، قىڭغىر، ئېگىلگەن: بوۋاي ئەنە شۇ ئەگرى دەرۋازىدىن چىقىپ، رەستىلەرنى ئايلىنىپ، دوپپا بازىرىغا باردى. * قېشىنى خۇددى ئەگرى يا دەيسەن، كىرپىكلىرىنى ياۋغا ئاتقان ئوق. * دارغا ئاس! — جەمشىت غەزەپتە توۋلىدى بىر غالچىغا، قۇردى دار ئارغامچا باغلاپ ئەگرى شاخلىق ئارچىغا. ② كۆچمە. دۇرۇس بولمىغان، ناتوغرى؛ ساپ بولمىغان، ناپاك: ئەگرى يول. ئەگرى سۆز. ئەگرى قول. ئەگرى غەرەز.

ئەگرى ئاتىدىغان توپ <ھەرب> مىناميوت ۋە ياغ زەمبىرىكى قاتارلىق دەسلەپكى سۈرئىتى ئاستا، ئوق يولى ئەگرى بولىدىغان زەمبىرەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئەگرى دەستە <ماشىن> دوك ئوقنىڭ ئەگرى قىسمى، ئۇنىڭ رولى: ئۆزى ۋە شاتون ئارقىلىق پورشېننىڭ قايتىلانما ھەرىكىتىنى دوك ئوقنىڭ ئايلانما ھەرىكىتىگە، ياكى دوك ئوقنىڭ ئايلانما ھەرىكىتىنى پورشېننىڭ قايتىلانما ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىشتىن ئىبارەت.

ئەگرى دەسسىمەك يامان يولغا ماڭماق، خاتا دەسسىمەك: تۇرنىسا، ئەگرى دەسسىمەي، تۈز يولغا ماڭ، بولمىسا سەنمۇ داداڭ بارغان جايغا بارىسەن.

ئەگرى سىزىق <مات> ھەرىكەتچان نۇقتا ھەرىكەت قىلغاندا، يۆنىلىشىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سىزىق.

ئەگرى قول ← **قولى ئەگرى:** — ئۇنىڭمۇ ئەمدى بۇرۇنقى ئەگرى قولى تۈزلىنىپ قالدى، — دېدى ئوسمان دۈيجاڭ.

ئەگرى قىسقۇچ: تۆمۈرچىلەر ئىشلىتىدىغان، ئاغزى ئىچىگە ئېگىلگەن قىسقۇچ.

ئەگرى يول خاتا، ناتوغرا يول: نۇرنىسا سابىرنىڭ يېقىندىن بېرى ئەگرى يولغا دەسسەۋاتقانلىقىنى ئاز - تولا بايقىغان بولسىمۇ بىلدۈرمىگەنىدى.

ئەگرى - بۈگرى ← **ئەگرى - توقاي:** ئەگرى - بۈگرى ئېرىق ۋە بىرنەچچە قاتار چىت گۈلباغنى مەكتەپتىن ئايرىپ تۇراتتى. * ئاپتوموبىل ئەگرى-بۈگرى تاغ يولىدا توختىماي ئىلگىرىلەيتتى. * بالا خەتنى قولىغا ئالدى، ئۇ بۇنداق ئەگرى - بۈگرى خەتلەرنى تونۇمىسىمۇ خەتكە سىنچىلاپ قارىدى.

ئەگرى - توقاي قىڭغىر - قىيسىق، ئوڭغۇل - دوڭغۇل، تۈز ئەمەس، يىلان باغرى: بىر كىچىك ئېقىن ئېگىز - پەس، ئەگرى - توقايلاردىن ئۆتۈپ، ئۆركەشلەپ ئالغا ئېقىۋاتقان چوڭ دەرياغا قوشۇلۇپ، يېڭى ھاياتقا ئىگە بولدى.

ئەگرى ـ توقايلىق ① «ئەگرى ـ توقاي» هالەت: يولنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى. خەتنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى. ② كۆچمە. جاپا ـ مۇشەققەت، توسالغۇ: كىيىن جۇڭگودا ۋە باشقا سوتسىيالىستىك ئەللەردە يەنە سىياسىي ۋە ئىقتسادىي جەھەتلەردە ئارقا ـ ئارقىدىن بەزى ئەگرى ـ توقايلىقلار پەيدا بولدى. * كىشىلەر ھاياتىدا ھەر خىل ئەگرى ـ توقايلىقلارغا يولۇقىدۇ. بەزىلەر ئەگرى ـ توقايلىقلار ئىچىدە ئالغا باسىدۇ. بەزىلەر بولسا، قوشۇندىن چۈشۈپ قالىدۇ.

ئەگرى ـ دوناي ←ئەگرى ـ توقاي: بىز كېتىۋاتقان ئاسفالت يول ئەسلىدە ئىككى ياقىسىدا جىگدە كۆتەكلىرى چوقچىيىپ تۇرغان ئەگرى ـ دوناي ھارۋا يولى ئىدى.

ئەگرىسۇناي ئى [ئەگرى+سۇناي] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ، يۇزىدە پۈرمىلىرى بولىدۇ؛ گۈلى سۇس سۆسۈن، يىلتىزى سېرىق، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئۇ قانىنى تولۇقلاش، يۇرەكنى كۈچەيتىش رولىغا ئىگە.

ئەگرىلىك «ئەگرى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سىلى ئايال تۇرۇقلۇق توغرا بىلەن ئەگرىلىكىنى بىلگەن يەردە، مەن ئەلۋەتتە بىلىمەن ـ دە. * ياڭرىدى شۇ سادا جاراڭلىق خىتاب، ساداقەت، ۋاپادىن دىلىم سۆيۈندى. ئەگرىلىك قەلبىمدىن كۆچتى قەددىمگە، بىر پارچە قارا تاش تاغدەك كۆرۈندى.

ئەگزىك ئى. بېلىق تۇتىدىغان تورنىڭ ئىككى يان تەرىپى.

ئەگلەك (توغرىسى: ئەلگەك) ←**ئەلگەك.**

ئەگمە ① سۆپ. ئېگىلگەن، قايرىلغان؛ ئېگىپ ياسالغان؛ ياي شەكىللىك: كامېرلارنىڭ تېمى پىششىق خىش بولۇپ، سىمونت بىلەن سۇۋالغان، ئۈستى پىششىق خىش بىلەن ئەگمە قىلىپ ياسالغان. ② ئى. ئېگىلگەن جاي، يولنىڭ ئايلانمىسى: ئۇلار ھەربىر خەتەرلىك ئەگمىلەردىن خۇددى جەرەندەك چەبدەسىلىك بىلەن ئەگمىشىپ ئۆتەتتى.

ئەگمە دېرىزە <بىن> ئۈستى قىسمى تۇرلۇك ئەگمە شەكىللەردە ئىشلەنگەن دېرىزە.

ئەگمە كۆۋرۈك <بىن> ئوتتۇرىسى ئېگىز، تۆشۈكى ياي شەكلىدە بولىدىغان، ياي شەكلىدە ئېگىپ ياسالغان بىر خىل كۆۋرۈك: بىركۈنى ئۇ شۇ تەرىقىدە كېتىۋېتىپ ئەگمە كۆۋرۈكتە تاشقا پۈتلىشىپ يېقىلىپ چۈشتى. ئۇ ۋېلىسىپىتىنىڭ ئۈستىدە چار پاقىدەك دۇم يېتىپ جېنىنىڭ بارىچە تېپىچەكلەيتتى.

ئەگمە ئىشىك <بىن> ئۈستى ياي شەكلىدە، ياكى ياي ۋە باشقا تۇرلۇك سىممېتىرىك ئەگرى سىزىقلارنى كېسىشتۇرۇش يولى بىلەن ئەگمە چىقىرىپ ياسالغان ئىشىك.

ئەگمەچ سۆپ ←**ئەگمە:** ئۇنىڭ ھۆسنىگە ماس كەلمەيدىغىنى ئوڭ قېشىنىڭ ئەگمەچ، سول قېشىنىڭ تۇزلۇكى، ئەكسىنچە، ئوڭ كۆزىنىڭ جايىدا، سول كۆزىنىڭ سەل ئالغايلىقى ئىدى. * ئۇ كۆك خىشتىن ئەگمەچ قىلىپ قويۇرۇلغان، قاراڭغۇ، ئۇزۇن يولدىن ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ ئىچكىرىكى دەرۋازىسىدىن كىرىشى ھامان، شەھەردە بىر خىل ئەنسىزلىكنىڭ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئەگمەك پ ① ئېگىلگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئازدىن كېيىن شتاب باشلىقى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى ئەگمەكچى بولدى، بىراق ئەخمەت قاقىقان قوزۇقتەك قىمىر قىلماي تۇراتتى. * ئىشىك ئالدى چىناردۇر، ئەگسەم شاخى سۇنادۇر. يار ئۇستىگە يار تۇتسا، ئوغۇل ـ قىزغا گۇناھدۇر. ② قەددىنى پۈكمەك، مۇكچەيتىۋرمەك: ئالدىرىماي تۇر، ئاشۇ مەغرۇر قامىتىڭنى يادەك ئەگمىسەم، ئومۇمەن، ئوغۇل بالا بولماي كېتەي! * نۇر بوۋاي ئۆتمۇشتە دەرد ـ ئەلەم چەككەن، زۇلۇمنىڭ تاغلىرى قەددىنى ئەگگەن.

ئەگۈن ئى. ئۈستى ئەگمىلىك رېشاتكا شەكلىدە ياسالغان ياغاچ دەرۋازا.

ئەگىتمە سۆپ. ئەگرى قىلىنغان، ئەگرى

هالەتكە كەلتۈرۈلگەن: ئەگىتمە يوللار بىلەن سۈلكەن قىلىشنى بىلمەيدىغان مۇراد توپتوغرا ئېيتتى.

ئەگىتمە سۆز ← **ئەگىتمە گەپ:** سۆزادان تېرىكىدەك تۈز كەتكەن بۇ ئادەم ئەگىتمە سۆز، ياپتا گەپلەر قىلىشنى بىلمەيتتى.

ئەگىتمە گەپ <تىل> مەقسەتنى باشقىچىراق ئۇسۇل بىلەن ياكى باشقىچىراق يول بىلەن ئىپادىلەش كۆزدە تۇتۇلىدۇ: ــ ئەجەب ئەگىتمە گەپلەرگە ئۇستا بولۇپ كېتىپسىز! ــ دېدى نۇرۇم.

ئەگىتمەك «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاشۇ تاشلاردىن سالىنى ئەگىتىپ بىخەتەر ئۆتۈپ كېتىش ئاسان ئىش ئەمەس. * تەھلىلچى ئىكەنسىز لەيلى، نەلەرگە ئەگىتىپ كەتتىڭىز گەپنى؟

ئەگىتىلمەك «ئەگىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يۇقىرىدا گەپ بىرمۇنچە ئەگىتىلىپ ئۇنىڭ نامى ــ ئەمالى تونۇشتۇرۇلدى.

ئەگىر (توغرىسى: ئەگرى) ← **ئەگرى.**

ئەگىز ئى. ئەتىياز ۋاقتىدىكى ئېرىگەن قار-مۇز: باھارنىڭ يىللىق ئاپىتىپى يەر-يۇزىنى يىلتىپ، يان بېغىرلاردىن ئەگىز ئېقىپ، جان-جانىۋارلار ئۇچەكتىن چىقىشقا باشلىدى. * بۇ يىل ئەتىياز كېلىش بىلەن بىزنىڭ ئۆيگە بەرىكەت كېلىشكە باشلىدى. كالىمىز ئەگىز كۆرمەي تۇرۇپلا تۇغدى. قويلارنىڭ ئۇچى ئىككىدىن قوزىلىدى.

ئەگىز سۇيى ① ئەتىيازدىكى قار-مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇ: ئەگىز سۇلىرى بىلەن ئۇلغىيىپ كەتكەن دەريا ئىچىدە تېخى تاختا-تاختا مۇزلار غاراسلاپ ئاقاتتى. ② <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 2-مەۋسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 18-، 19-ياكى 20-فېۋرالدىن باشلىنىدۇ.

ئەگىزئوت ئى [ئەگىز+ئوت] <بوت> چىنىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، كىچىك، سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئاجىز بولۇپ يەردە يېتىۋالىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە ئۇدۇل ئۆسىدۇ؛ گۈلى كىچىك، ئاق ۋە كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ. ئۇ دالىدا ئۆسىدىغان ئوت-چۆپ بولۇپ، دورا ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەگىشمەك «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەگىلدۈرمەك «ئەگىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر ماشىنىسىنى شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىلدۈرۈپ يۈرۈپ خېلى ماڭدى.

ئەگىلمە ئى. ئەگىلگەن، قايرىلغان جاي: ئەنۋەر كەنتىنىڭ ئايىغىدىكى، ئىككى يېقى بۇك تاللار، دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان چوڭ ئۆستەڭ ئەگىلمىسىدىكى سالى سوپىياڭنىڭ خۇش ھاۋالىق قورۇسىغا يېتىپ كەلگەندە، قۇلقى كېسىلگەن، تۇم قارا «تۆت كۆزلۈك» تايىغان ھەيۋە بىلەن قاۋىغىنىچە ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى.

ئەگىلمەك «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەگسم ① سۇپ. ئەگىلگەن، قايرىلغان: ئەگسم ــ ئەگسم يوللاردىن ئىز كېلىدۇ يار سەنەم، قىزىل تونىنى پۈركىنىپ قىز كېلىدۇ يار سەنەم! ② ئى. ئەگىلگەن، قايرىلغان جاي: ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ يۇقىرىسىدىكى ئەگسم يېنىدا بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ تۇرغان يەنە بىر چوڭ بۇلاق بار ئىدى.

ئەگمەچ (توغرىسى: ئەگمەچ) ← **ئەگمەچ.**

ئەگمەش (توغرىسى: ئەگمەچ) ← **ئەگمەچ.**

ئەگمەك پ ① ئۇدۇل ماڭماستىن يان تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ ماڭماق: ھەي مۇشۇ تاپتا ئاتقا بىر قانات پۇتسە، چوڭ يولدىن ئەگىپ يۈرمەي ئۇدۇل ئېتىزنىڭ ئۇستى بىلەن ئۇچۇپ بېرىپ باشلىقلارنىڭ ئالدىغلا چۈشىسە. * ماشىنا شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىپ يۈرۈپ خېلى ماڭدى-دە، ئاخىرى يول تاپالمىدى. شۇجى شوپۇرغا قاراپ: ــ قالغىنىنى پىيادە ماڭمىز، يۈر ئەر-كىن! ــ دېدى. ② بىرەر ئورۇن، بىرەر نەرسە، بىرەر كىشىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرمەك،

يىراق كېتەلمەسلىك: ئۆزلىرىنىڭ بىرنەچچە ئايدىن بېرىقى گۈلشاتنى ئەگىپ قىلغان تىرىشچانلىقىلىرىنىڭ نەتىجىسى بۈگۈن مەلۇم بولىدىغانلىقى ئېنىق. * بۇ ھاراقكەش بويتاقلار مېنىڭ ئۆيۈمنى ئاز ئەگىدى دەمدىلا؟ * ئېگىز - ئېگىز تاغ باشىدا قۇرغۇي ئەگىيدۇ. قۇرغۇي ئەمەس تاغ باشىدا يارىم ئەگىيدۇ. ③ پەيدا بولماق، كۆرۈنمەك: — قويۇڭا ئاشۇ گەپنى، ئادىل - ئادىل دەپلا يۈرۈيدىكەنسىز، سىزنى جەننەتكە ئەكىرەمتى، — زەيتۇنەمنىڭ كۆڭلى چېچىلىپ كۆزىدە ياش تامچىلىرى ئەگىدى.

ئەگىن (توغرىسى: ئەگىم) ⟵ **ئەگىم.**

ئەڭ رەۋ. سۈپەتلەرنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىنى ياسايدىغان دەرىجە رەۋىشى: ئەڭ ياخشى، ئەڭ تاتلىق. * بىر سائەت ئوتتۇز مىنۇت. بۇ — چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن بېرىلگەن ئەڭ ئۇزاق ۋاقىت. * دەرسمۇ ئۆتۈپ بېرەرسىز، ھازىر ئەڭ مۇھىمى مۇئەللىمىمىز يوق.

ئەڭ تۆۋەن ھاۋا تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى ئەڭ تۆۋەن قىممىتى.

ئەڭ چوڭ ئومۇمىي بۆلگۈچى <مات> بىرقانچە سانغا ئورتاق بولغان بۆلگۈچىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىرى. يەنى بۇ بىرنەچچە سان پۈتۈن بۆلۈنىدىغان ئەڭ چوڭ سان. مەسىلەن: 18 بىلەن 24 نىڭ ئومۇمىي بۆلگۈچىلىرى 2، 3، 6 بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدىى 6 ئەڭ چوڭ. شۇڭا ئۇ 18 بىلەن 24 نىڭ ئەڭ چوڭ ئومۇمىي بۆلگۈچىسى بولىدۇ.

ئەڭ كۆپ شامال يۆنىلىشى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە پەيدا بولغان، قېتىم سانى ئەڭ كۆپ بولغان شامال يۆنىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ، ئادەتتە، كۈنلۈك ئەڭ كۆپ شامال يۆنىلىشى، ئايلىق، يىللىق ئەڭ كۆپ شامال يۆنىلىشى دېگەندەك بىرنەچچە خىل بولىدۇ.

ئەڭ كىچىك ئومۇمىي بۆلۈنگۈچى <مات> بىرقانچە سانغا ئورتاق بولغان بۆلۈنگۈچىلەر ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك بىرى. يەنى مۇشۇ بىر قانچە سانغا پۈتۈن بۆلۈنىدىغان ئەڭ كىچىك سان. مەسىلەن: 6، 12، 18 لەرنىڭ ھەممىسى 2 بىلەن 3 كە پۈتۈن بۆلۈنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 6 ئەڭ كىچىك، شۇڭا 6 بولسا 2 بىلەن 3 نىڭ ئەڭ كىچىك ئومۇمىي بۆلۈنگۈچىسى بولىدۇ.

ئەڭ يۇقىرى شامال سۈرئىتى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى شامال سۈرئىتىنىڭ ئەڭ چوڭ قىممىتى. مەملىكىتىمىزدە يەر يۈزى ھاۋا رايىنى كۆزىتىشتە شامالنىڭ بەلگىلىك ۋاقىتتىكى (كۈنلۈك، ئايلىق، يىللىق) ئوتتۇرىچە (ئادەتتە ئون مىنۇت ئۆلچەم قىلىنىدۇ). سۈرئىتىنىڭ ئەڭ چوڭ قىممىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەڭ يۇقىرى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى ئەڭ چوڭ قىممىتى. مەسىلەن: كۈنلۈك ئەڭ يۇقىرى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ۋە يىللىق ئەڭ يۇقىرى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى قاتارلىقلار.

ئەڭلىكئوت ئى [ئەڭلىك+ئوت] <بوت> ئەڭلىكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تۆۋندىكى يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ ۋە ساپاقسىز كېلىدۇ، شەكلى يىپسىمان تۆمۈنە شەكلىدە بولىدۇ، غولىدىكى يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى چەكلىك كونۇسسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ كانايسىمان، رەڭگى سۆسۈن ياكى سۇس سۆسۈن مېۋىسى قاتتىق، شەكلى تۇخۇمسىمان ۋە سۇس قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ يىلتىزى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ،

يىلتىزىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ قاننى سوۋۇتۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۈچەينى تازىلاش ۋە چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش رولى بار.

ئەڭگۈشتەر ئى [پ] ① ئالتۇن قاتارلىق قىممەت باھالىق مېتال، ياقۇت قاتارلىق قىممەت باھالىق تاشلاردىن ياسالغان ئۈزۈك. ② كۆچمە. خاسىيەتلىك، جىق ئىشقا يارايدىغان، نۇرغۇن نەرسىنى قىلىشتا قۇدرەتلىك نەرسە: بوۋاي كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىكىپ: ـــ يېزا ئىگىلىك پەن ـ تېخنىكىسى بىزنىڭ ئەڭگۈشتىرىمىز، ـــ دېدى.

ئەڭگىز ① ئى. سوغۇق مىجەز، سوغۇقلۇق: بۇ بالىنىڭ ئەڭگىزى ئېشىپ قالغان ئوخشايدۇ، كۆزىنىڭ ئېقى كۆكىرىپ، بۇرۇنلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ. * ھالۋا قىلىپ بېرەي، ئەڭگىزلىرى ئېشىپ كېتىپتۇ! ② سۈپ. كۆچمە. تېرىككەك؛ يىغلاڭغۇ: بۇ بالا بەك ئەڭگىز بالا بولۇپتۇ.

ئەڭگىزلىك سۈپ ① سوغۇق مىجەزلىك: بۇ بالا سەل ئەڭگىزلىك بالا بولۇب قالدى. ② كۆچمە. ئى. تېرىككەكلىك؛ يىغلاڭغۇلۇق.

ئەڭگىزلىك قىلماق تېرىككەكلىك، يىغلاڭغۇلۇق؛ خۇلق، مىجەزى نورمال بولماسلىق: نېمانچە ئەڭگىزلىك قىلىسەن، بىرئاز سەۋرتاقەت قىلىپ تۇرساڭ بولمامدۇ!

ئەڭلىك ئى. ئاياللارنىڭ مەڭزىگە، كالپۇكىغا سۈرتىدىغان قىزىل سۈرمە؛ قىزنىڭ ھەشەم بىلەن ئۇششاق بۇدۇر قىلىۋالغان چاچلىرىغا، ئەڭلىك سۈركىۋالغان مەڭزىلىرىگە ئوت تۇتىشىپ كېتىۋاتقاندەك بولدى.

ئەڭىل (توغرىسى: ئېگىن) ⟵ **ئېگىن.**

ئەڭىن (توغرىسى: ئېگىن) ⟵ **ئېگىن.**

ئەڭىنىياق (توغرىسى: ئېگىن ـ ئاياغ) ⟵ **ئېگىن ـ ئاياغ.**

ئەل I ئى ① بىرەر جاينىڭ ئادەملىرى، ئاھالىسى، خەلقى: ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك (ماقال). * ئەل بىلەن ئۆلۈم، بەجايىكى توي (ماقال). * ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە، سۇغا كىرسەڭ بېلىڭچە (ماقال). * ئاتاڭنىڭ بالىسى بولغۇچە، ئەلنىڭ بالىسى بول (ماقال). ② يۇرت، دىيار، مەملىكەت: چەت ئەل. * ئەينى زامانلاردا ئىلى ۋادىسى باشقا ئەللەرگە «گۈزەل بوستانلىق»، «ئېسىل گۈلىستان» دېگەن ناملار بىلەن مەشھۇر ئىدى. ③ بىرەر قەبىلىگە مەنسۇپ ئادەملەر؛ قەبىلە.

ئەل ئايىغى بېسىقماق كەچ كىرىپ ۋاقىت بىر يەرگە بارغاندا كىشىلەرنىڭ گەپ ـ سۆز، مېڭىش ـ تۇرۇش ھەرىكەتلىرى توختاپ، ئەتراپنى جىمجىتلىق باسماق: بىركۈنى كېچىسى ئەل ئايىغى بېسىققاندا، يېنىمغا يوغان بىر پىچاقنى ئالدىم ۋە بىر ئاتنى تاپتىم ـ دە، مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشتىم.

ئەل ئايىغى بېسىلماق ⟵ **ئەل ئايىغى بېسىقماق:** ئۇلار قاراڭغۇ چۈشۈپ ئەل ئايىغى بېسىلغاندا يولغا چىقىپ، تاڭ سۈزۈلگەندە، سۇپتايغا كەلدى.

ئەل ئايىغى جىمىلماق ⟵ **ئەل ئايىغى بېسىقماق:** ئۇ ھەربىر بايرام ۋە قۇتلۇق كۈنلەردە تۈن يېرىم بولۇپ، ئەل ئايىغى جىمىققان پەيتلەردە ئۆزىنىڭ كابىنېتىدىكى سافادا يالغۇز ئولتۇرۇپ، بىر قولى بىلەن پېشانىسىنى ياكى ئېڭىكىنى تۇتۇپ، قانچىلىغان كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئەل قاتارى ئەلگە ئوخشاش، ئەل بىلەن بىللە، ئەل قانداق بولسا شۇنداق: ئەل قاتارى ئۆتمەك. ئەل قاتارى تۇرمۇش كەچۈرمەك. * ئۆتكەن يىلقى سايلامدا ئاللىقاچان ئاممىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەن ھېلىقى دۈيجاڭ «موللاق ئاتقان»دىن كېيىنلا قاۋۇلكام ئەل قاتارى مۇئامىلىگە ئىگە بولغانىدى.

ئەل ئۆمرىدە پۈتۈن ھاياتىدا، پۈتۈن ئۆمرىدە: كوپىراتسىيىنىڭ ھوسۇل تويىدا، ئەل ئۆمرىدە تاغار تولدۇرۇپ ئاش ئالمىغان ئازنىخاندەك تۇل خوتۇنلارغىمۇ تاغار ـ تاغار ھوسۇل ھەم پۇل تەگدى.

ئەل II ئى ← **ئەل بولماق.**

ئەل بولماق ① ئۆز كىشىلىرى قاتارىغا ئۆتمەك، ئۆزلەشمەك: ۋاپا قىلماق: ئەركە ئەل بولمايدىغان خوتۇن. * ساۋۇت بوۋاي ئوغلىغا: — ئوغلۇم ئەركىن، ئاڭلىسام، بىر ئەمەلدار ـ نىڭ قىزى بىلەن پەش تارتىشپ يۈرگۈدەكسەن، ئۇلار دېگەن ئۆزىنى يوقتىتا بىر دەپ چاغلايدىغان كاتتا خەق، ئۇ خەقنىڭ قىزى بىر ئاددىي پۇقرا ـ نىڭ ئوغلىغا يەنى بىزگە ئەل بولمايدۇ، بىزمۇ ئۆز خىلىمىزدىكىلەر بىلەن قۇدىلىشايلى، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. ② تەسلىم بولماق، باش ئەگمەك، بويسۇنماق (دۇشمەن ھەققىدە): ئۇلار ھەققەتنى چۈشىنىپ بىزگە ئەل بولدى. * خەلق ئەسكەرلىرى دۇشمەنىنىڭ ئىككى ئاتلىق ئەسكىرىگە مىلتىقنى تەڭلەپ تۇرۇپ: — تېز ئاتتىن چۈشۈپ ئەل بولۇش! بولمىسا ئاتىمەن! — دەپ توۋلىدى.

ئەل قىلماق ① ئۆزىگە قارىتۇالماق، ئۆز كىشىلىرى قاتارىغا كىرگۈزمەك: سادىق ئۆزبەكنىڭ بارلىق ئەقىل ـ پاراسىتى بىلەن خوتۇنى زۇلپىيىنى ئەل قىلىۋالدى. ② تەسلىم قىلدۇرماق، باش ئەگدۈرمەك، بويسۇندۇرماق، تىز پۈكتۈرمەك: ئۇلارنى ئەل قىلماقچى بولۇپ ئىككىيلەن خۇپىيانە مەسلىھەتلەشكەنىدى.

ئەلا (ئەلاسى) [ئە] ① سۈپ. سۈپىتى، پەزىلىتى جەھەتتىن ئەڭ ياخشى، ئەڭ يۇقىرى: ئېسىل: ئەلا سۈپەت. ئەلا سورت. * يۇز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). * بالام، شۇدۇر ساڭا جاۋابىم، تىكەندىن گۈل، ھەسەل چىقار ھەرىدىن. بۇ ھەقىقەت تەبىئەتنىڭ ئۆز يولى، خەلقىمىز تەرتۆكمەك ئەلا ھەممىدىن. ② مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلمىي نەتىجىسىنى كۆرسىتىدىغان ئەڭ يۇقىرى باھا: ئەلا نەتىجە. ئەلا ئوقۇغۇچى. ئەلا نەتىجىگە ئېرىشمەك. * كېلىمەن داشۇنى ئەلا پۈتتۈرۈپ تېخنىك بولۇپ، بۇ يېڭى شانلىق سەپەردە چامدايمىز ئالغا قول تۇتۇپ! ③ ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئەلاچى سۈپ. ئاساسىي پەنلەرنىڭ ھەممىسىدە ئەلا نەتىجىگە ئېرىشكەن، ئەلا ئوقۇغان: يولۇاس بىلەن جاپپار بىر مەكتەپتە، بىر سىنىپتا، بىر پارتىدا بىللە ئوقۇدى. يولۇاس ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولۇپ، جاپپار ئۆگىنىشتە ھەمىشە ئۇنىڭ سەمىمىي ياردىمىدىن بەھرىمەن بولۇپ تۇراتتى.

ئەلاچىلىق «ئەلاچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: دىلدار قىز دادىسىغا چاڭىلداپ تۇرۇپ: — مەن چوقۇم تىرىشىپ ئۆگىنىپ، باشلانغۇچ مەكتەپتىكىگە ئوخشاش، ئەلاچىلىقنى قولدىن بەرمەيمەن! — دېدى.

ئەل ـ ئاغىنە دوست ـ بۇرادەر، يار ـ بۇرادەر، دوست ـ يارەن: بوۋام بىلەن سۆھبەتسىز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئىشقا كەتكەن دادام بىلەن ئاپامنىڭ كېلىشىنىمۇ كۈتمەي، مەھەللىدىكى ئەل ـ ئاغىنىلەر بىلەن ئۇچرىشىشقا ئالدىرىدىم.

ئەل ـ ئاغىنچىلىق ← **ئەل ـ ئاغىنىدارچىلىق.**

ئەل ـ ئاغىنىدارچىلىق ئەل ـ ئاغىنىلىك، دوست ـ بۇرادەرلىك، يار ـ بۇرادەرلىك مۇناسىۋەت: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئەل ـ ئاغىنىدارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتىمەن. * ئىككىسزنىڭ ئەل ـ ئاغىنىدارچىلىقىدا گەپ يوق.

ئەل ـ ئاغىنىلىك ← **ئەل ـ ئاغىنىدارچىلىق.**

ئەلەس سۈپ. كۆزى بىر يانغا قىيپاش قارايدىغان، ئالغاي: قادىر ئاخۇن ئۇستام ئەلەسرەك كەلگەن بىر ناكار ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ ئاشپۇزۇلى ئىككى ئاكسىنىڭكىگە قارىغاندىمۇ ئاۋاتراق ئىدى. * بۇ ئادەمنىڭ ئەلەس كۆزلىرىدىن يا ئىچكەدىلىكى، يا چەككەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەلەسلەشمەك پ. كۆزى سەل يۇمۇلۇپ، خىرە كۆرىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئالدى ئوچۇق، كۆزلىرى مەستلىكتە ئەلەسلەشكەن ياشقىنا ئىككى يېزا يىگىتى ئەتراپتىكى كىشىلەرگە گۆشىيىپ قارىشىپ تۇراتتى.

ئەلەك ئىم. ئادەم ياكى باشقا بىرەر نەرسىنىڭ ئىككى تەرەپىكە كۆچسىز چايقىلىش، ئېغىناش ھەرىكىتىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەلەك ـ سەلەك ئۇ يان ـ بۇ يانغا كۆچسىز

چايقالغان، ماغدۇرسىز ـ ھالسىز، ئەرۋەڭ ـ سەرۋەڭ: ئۇ بىرنەچچە يىل بالا دەردىدىن ئەلەڭ ـ سەلەڭ يۈرۈپ، ئاخىرى 1960 ـ يىلى مايسەم تۇغۇلغاندىن تارتىپ ئىچ ئاغرىقىنى ئۇنتۇشقا باشلىغانىدى. * ساقى، كەيپىنىڭ كۈچىدە ئەلەڭ ـ سەلەڭ بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا بوتۇلكا بىلەن رومكىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، ساقىلىقنى داۋاملاشتۇرۇشقا كىرىشمەكچى بولدى.

ئەلەڭسىز سۈپ. تەرتىپسىز، رەتسىز، قالايمىقان: ئۇلارنىڭ ئوقلىرى نېرىقى قورۇغا ئۇچۇشقا باشلىدى ھەم ئۆستەڭ ياقىلىرىدا ئەلەڭسىز يۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ ئۈستىگە مۆلدۈردەك ياغدى.

ئەلەڭشىمەك پ ← **ئەلەڭلىمەك**: زالغا توپلانغانلار جاي ـ جايىلىرىدا ئولتۇرۇشۇپ، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ يېڭى ئوقۇش يىلىنىڭ باشلىنىشى ھەققىدىكى دوكلاتىنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇشتۇمتۇت ئاڭلانغان چىرقىراق كۈلكە بىلەن تەڭ زالنىڭ ئىشىكى «غاچ» قىلىپ ئېچىلىپ، ئىككى گەۋدە ئەلەڭشىپ كىرىپ كەلدى.

ئەلەڭگە ـ بەلەڭگە ئۇ ـ بۇ، ئۇنداق ـ مۇنداق... قاتارلىقلار: ـــ ماۋۇ بالا كىچىكنى قارا، بىزنى باشقۇرمىغان بىلەن ئاتلارنىڭ قارنى، ھارۋىنىڭ جابدۇقى، ئەلەڭگە ـ بەلەڭگىلىرىنى شۇ باشقۇرىدۇ ئەمەسمۇ، ـــ ھېزىم تېرىق قىزىشىپ سۆزلەپلا كەتتى.

ئەلەڭگۈ ئى ① ئېزىتقۇ، ئالۋۇن. ② يالقۇن، بېشارەت، بەلگە: مەن ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدىم، ئۇنىڭ ئاۋۇ كۈنكى شادلىق ئۇچقۇنلىرى نۇرلىنىپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ئەلەم ۋە ئۈمىدسىزلىك ئەلەڭگۈسى كۆرۈنەتتى.

ئەلەڭگۈلۈك «ئەلەڭگۈ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: قاسىم غەزەپلىنىپ شۇنداق دېگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئاللىقاچان ئەلەڭگۈلۈك پەيدا بولغانىدى.

ئەلەڭلەشمەك پ. كۆزى قاراڭغۇلىشاي دەپ قالماق، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلماق: ئىشىك ئالدىدا زەڭگەر رەڭلىك يېپىيېڭى بىر «بولكىۋاي» پىكاپ كۆز چاقنىتىپ تۈراتتى. بۇنى كۆرگەن ئىلياسنىڭ مەستلىكتە ئەلەڭلەشكەن كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

ئەلەڭلىمەك پ. كۆزى قاراڭغۇلاشماق، ئېلىشماق: ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆزلىرى تورلىشىپ، ئاي يورۇتۇپ تۇرغانلىقىغا قارىماي كۆز ئالدى قاراڭغۇ كۆرۈنەتتى، ئۇ كەپىدىن چىقىپ ئەلەڭلەپ ئىككى تەرىپىگە نەزەر سالدى. * خەمىت ھە دەپ دېرىزە سىرتىغا ئەلەڭلەپ قاراپ، تاقەتسىزلىنىشنى باسماقچى بولاتتى.

ئەلەم I (ئە: لەم) ئى [ئە] <دىن> شەرىئەت يولى بىلەن چىقىرىلغان پەتىۋانى تەستىقلايدىغان ياكى رەت قىلىدىغان دىنىي زات؛ باش مۇپتى، دىنىي ئۆلىما: ئەلەم ئاخۇنۇم. * ئۆمەر شاڭيۇ غۇنچەمگە: ـــ مانا بۇ ئۆزەڭنىڭ قولى، خاتىپ ئاخۇنۇم، ھاشىمبايلارنىڭ گۇۋاھلىق تامغىلىرى، مانا بۇ ئەلەم ئاخۇننىڭ تەستىقلىغان مۆھۈرى، سەن ئاللىقاچان بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن، ـــ دېدى.

ئەلەم ئاخۇنۇم <دىن>ئەلەم ئەمىلىنى بېجىرىۋاتقان دىنىي ئۆلىما: باتۇر ئۇشتۇمتۇت بىر ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ: ـــ بوۋا، سېنىمۇ، موللا نىياز دادامنىمۇ ئاشۇ خوتۇن كەلگەن كۈنى ئەلەم ئاخۇنۇمغا چېقىشتۇردى، ـــ دەپ سۆزلەپ كەتتى.

ئەلەم II ئى [ئە] ① جىسمانىي ئازاب، ئاغرىق: نىياز ئۇزاق يىلغىچە كېسەل ئازابىنى تارتىپ ئۆمرى ئەلەم بىلەن ئۆتتى. ② روھىي ئازاب، دەرد ـ ھەسرەت: ـــ ئۇلار دادامنى چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر دەپ قىيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى! ـــ دېدى قايغۇلۇق ئاۋازدا، ـــ ئەلەمگە چىدىماي بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ قويسام، مېنىمۇ ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر دەپ سولاپ ئەمگەككە سالدى. ③ قەست، ئۆچ، قىساس: ... سىز بىكاردىن ـ بىكار شۇنچە ئاچچىقلاپ كېتىپسىز، ئۇنىڭدىن ئالالمىغان ئەلەملىرىڭىزنى مەندىن ئالماقچىمۇ؟

ئەلەم بولماق دەرد، ئازاب بولماق: بەختىيارنىڭ بۇنداق ئۇشتۇمتۇت قولغا ئېلىنىپ

كېتىشى سائادەت ئۇچۇن بەكمۇ ئەلەم بولدى.
ئەلەم تارتماق ئازار يېمەك، ئازابتا قالماق، دەردكە دۇچار بولماق: سېنىڭ دوپپاڭنى مەن كىيسەم، ساڭا ئوخشامدىمەن يارىم. ھەرقانچە ئەلەم تارتسام، سېنى تاشلامدىمەن يارىم.
ئەلەم چەكمەك ← **ئەلەم تارتماق:** روزىخان ئانا نەۋرىسى ئەركىن ئۇچۇن كۆپ ئەلەم چەكتى.
ئەلەم قىلماق ① ئازار بەرمەك، روھىي ــ ئازاب سالماق، ئازابتا قويماق: بۇ ئىش ماڭا شۇنچە ئەلەم قىلدىكى، كۆزلىرىمدىن ئۆكتىيارسىز ياش چىقىپ كەتتى. * ئۇنىڭغا ھەممىدىن كۆپرەك ئەلەم قىلغان نەرسە ئۇنىڭ بۇنداق زورلۇقلارغا، قوپاللىقلارغا جاۋاب بېرىشكە قۇدرىتسىزلىكى يەتمەسلىكى، ئاجىزلىقى بولدى، شۇنىڭ ئۈچۇن ئۇ پەقەت كۆز يېشى قىلاتتى. ② تىللىماق، ھاقارەتلىمەك. * ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئالدىدا بىراۋغا بۇنچىلىك ئەلەم قىلىشى توغرا ئەمەس.
ئەلەم يۇتماق ← **ئەلەم تارتماق:** مېنىڭ ناھىيە بازىرىغا بولسىمۇ ئورۇنلىشالماي، قاتمۇ قات تاغلار ئارىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىم ماڭا ئەلەم يۇتقۇزدى.
ئەلەم III ئى [ئە] ① بايراق، تۇغ: جەڭ مەيدانىدا ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى بىر ــ بىرىگە يېقىنلىشىپ كەلدى، ئەلەملەر كۆرۈنۈپ، دۈمباق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ② مازارلارنى تاۋاپ قىلغۇچىلار تەرىپىدىن شۇ مازارلارغا ئېسىلغان لاتا.
ئەلەم كۆرۈشى قوراللىق كۈرەش، جىسمانىي ۋە زورلۇق كۈچكە تايىنىپ ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاب، قەلەم كۈرىشىنىڭ ئەكسى: بۇنىڭدىن بىر ھەپتە بۇرۇن رېمونت زاۋۇتىدا ئەلەم كۈرىشى بولۇپ، ئۇچ ئادەم ئۆلۈپ، سەككىز ئادەم يارىلانغان. * قايىنىدى شىددەتلىك ئەلەم كۈرىشى، شۇم ئەجەل ئوقلىرى ئۈچتى ۋېرىلداپ. بىباھا قامۇسلار كۈل بولدى كۆيۈپ، پارتلاتقۇچ دوردىدا بىنالار غۇلاپ.
ئەلەمداش ئى. دەرد ــ ئەلەمنى بىللە تارتقۇچى: مۇنار ئۇلىنى تىترەتكەن پىغانلىق ئاھ ــ ناداسىدىن ناۋاسىدىن بېرىپ ئىلھام ئەلەمداش يارىغا تاشۋاي.
ئەلەمدار ئى [ئە+پ] <ھەرب> بايراق، تۇغ كۆتۈرگۈچى؛ بايراقدار: جەڭ مەيدانىدا ئەلەمدارلار ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭدى.
ئەلەمزادە سۈپ [ئە+پ] يېزىت. يۇرتىكى دەرد ــ ئەلەمگە توشقان، ئەلەم چەككەن، دەرد ــ ئەلەم تارتقان: ئىرپان سۈيى ئەلەمزادىلەر قەلبىگە يەتسۇن، ئوقۇش ئۇچۇن كەتكەن ئىنىم مۇرادىغا يەتسۇن.
ئەلەمسىز سۈپ. دەرد ــ ئەلەم تارتمىغان، دەرد ــ ئەلەمسىي يوق، ئەلەمدىن خالىي: سەھەر ــ سۈبھى چىمەن باغلار ئارا سايرايدۇ خۇش كاككۇك، ئەلەمسىز كۆلكە يار ئەمدى مېنىڭدەك كۆڭلى سۇلغۇنغا.
ئەلەمكارانە رەۋ [ئە+پ] يېزىت. ئەلەملىك ئىپادە بىلەن، ئەلەملىك قىياپەتتە: خۇسۇسەن شۇ كۈنى ھەربىي شتابتا، بايان قىلغان پىكىرنى قايتا ــ قايتا، يەنە ئېيتتى روبىرتقا مەيۇسانە، ئۇزۇن ــ قىسقا تىنىپ ئەلەمكارانە.
ئەلەملىك سۈپ. دەرد ــ ئەلەم تارتقان، دەرد ــ ئەلەمگە گىرىپتار بولغان، دەرد ــ ئەلەمى بار: ــ مەن پارتىيە قىزىل بايرىقى ئاستىدا ئۆسۈۋاتىمەن! بۇ تۆھمەت! پارتىيە ئادىل، تەكشۈرۈڭلا! ــ دېدى قىز ئەلەملىك كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ تۇرۇپ.
ئەلەنجە ئى. دىئال. ئامال، ئىلاج، چارە، تەدبىر. ② ئىزا، ئاھانەت.
ئەلەبەتتە (توغرىسى: ئەلۋەتتە) ← **ئەلۋەتتە.**
ئەلپاز (ئەلپازى) ئى. ھالەت، قىياپەت، تۇرق، ئەپت: ئەلپازى ياخشى. ئەلپازى يامان. ئەلپازى قورقۇنچلۇق. * بوغالتىر خۇش ياقمىغان ئەلپاز بىلەن قول ئىشارىتى قىلىپلا، يانىدىكى بۆلۈمنى كۆرسىتىپ قويدى.
ئەلپازنى بۇزماق چىرايى ئۆڭمەك،

چىراي ـ شەكلى سەتلەشمەك، قىياپەتى بۇزۇلماق: شاكىر ئەلپازىنى بۇزۇپ، كىشىلەرنى ئەپسانە سۆزلەر بىلەن تىللاشقا باشلىدى.

ئەلتېرە ئى. تۇغۇلۇپ بىر ئايغىچە ئارىلىقتا سويۇلغان قوزىنىڭ تېرىسى: پرىكازچىك 50 ياشلار ئۆپچۆرىسىدە بولۇپ، بېشىغا كۆچا كۆرپە-سىدە تىكىلگەن چىرايلىق قۇلاقچا، ئۇستىگە ئەلتېرە ياقا تۇتۇلغان سوكنا چاپان كىيىۋالغانىدى.

ئەلتېرىچى ئى. ئەلتېرىنى ئېلىپ ـ سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئۇ يەر ئەلتېرىچىلەر بازىرى بولۇپ ئادەملەرنىڭ بىرى ساتسا، بىرى ئېلىپ تۇراتتى.

ئەل ـ جامائەت ئەل ۋە جامائەت، يۇرت خەلقى: ئۇزاق يىل كېسەل ئازابىنى تارتقان ئۆمەر ئاكىنى مەھەللىدىكى ئەل ـ جامائەت يىغىلىپ يوقلىدى. * ئۇ يوقىتىلسا، يولنىڭ ئورنىنى ھۆسەيـ-نەمنىڭ ئۆيى ئالدىدىكى دەرەخلىككە ئۇلۇغتىكلى بولاتتى ۋە يولمۇ خېلى كەڭرىيەتتى. بۇنداق بولغىنىدا ئەل ـ جامائەتنىڭ ھەممىسى ئەلۋەتتە ئاپىرىن ئوقۇيتتى.

ئەلچى ئى ① بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپكە مەلۇم ھاجەت، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتكەن كىشى، ئىككى ئوتتۇرىدا ۋاستىلىك رول ئويناىدىغان ئادەم: ئەلچى قويماق. ئەلچى ئەۋەتمەك. * ئۆزەڭنىڭ كىملىكىنى بىلەي دېسەڭ، كىشىنىڭ قىزىغا ئەلچى ئەۋەتىپ كۆر (ماقال). * ئەلچى ئىككى تەرەپنى بۇزار (ماقال). * ئەلچىگە ئۆلۈم يوق (ماقال). ② دىپلوماتىك ۋەكىلـ-لەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى، ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان ئادەم: دىپلومات: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى. * ئەلچى دەخلىسىزلىك ھوقۇقىغا ئىگە. ③ كۆچمە. دېرەك (خەۋەر) بەرگۈچى نەرسە، بەلگە: ناخشا كۈيلەپ نەۋباھارنىڭ شوخ ئەلچىسى ـ قارلىغاچلار ئۇچۇپ كەلدى يىراقلاردىن. باھار سۈيى شاۋقۇن سېلىپ ئاقار تىنماي، ئېتىزلارغا ئېرىق ـ ئۆستەڭ، بۇلاق-لاردىن. ④ ئۇرۇش قىلىۋاتقان مەملىكەتـ-لەرنىڭ ئۆزئارا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن ئەۋەتكەن ۋەكىلى.

ئەلچى بولماق ئەلچىلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالماق، ئۆتىمەك، ئەلچىلىككە تەيىنلەنمەك: ئۇ فېدېراتىپ گېرمانىيىدە باش ئەلچى بولۇپ تۇرغان. * ئۇزۇنمىنىڭ ئالدى چېكىلىشكە باشلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنىڭ ئۆيىگە تونۇمايدىغان ئىككى ئايال كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەيدىغان داۋۇت ئىسمـ-لىك بىر يىگىت نامىدىن باھار قىزغا ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىشتى.

ئەلچى قويماق ئەلچى ئەۋەتمەك: بەشكېرەمـ-دىن ئەنجۇر ئالدىم يەكەندىن راۋاب، ئاتىڭىزغا ئەلچى قويسام بەرمەيدۇ جاۋاب.

ئەلچىخانا ئى. بىر مۇستەقىل دۆلەتنىڭ يەنە بىر مۇستەقىل دۆلەتتە تۇرۇشلۇق دىپلوماتىك ۋەكالەت ئورنى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىدە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى.

ئەلچىلىك «ئەلچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: رەنا: ــ ئوبدان ئاپا. ئەتىلىككە ئابلىز تاغام ئەلچىلىككە كەلمەكچى، سىز ماقۇل بولۇڭ جۇمۇ!، ــ دەپ ئاپىسىنى قۇچاقلىدى.

ئەلقىساس ئى [ئە] ← **قىساس.**

ئەلقىساسۇمىنەلھەق قىساس ئېلىش ھەق ۋە قىلىشقا تېگىشلىك ئىش، قىساس ئېلىش ھەق بولىدى، قىساس بەربىر ئېلىنماي قالمايدۇ، دېگەن مەنىلەردە يۇكلىمە سۆز رولىدا كېلىدۇ: خوجاپىز بەگ كىشىلەرگە دەھشەت سېلىپ، ــ ئەگەر ئەتە يەنە كاجىلىق قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا ھەممىڭنى باغلاپ ئېقىندىكى سۆگەتلەرگە ئېسىپ تاشلايمەن. قامچامدىن قان تامىمىغانىنى مەن بىر كۆرەي! ئەلقىساسۇ مىنەلھەق، شەرىئەتتە قاتىلنى تېپىش ئۈچۈن ھەرقانداق چارىلارنى قوللىنىشقا يول بار، ــ دېدى.

ئەلقىسسە [ئە] ① ئى. ھېلىقى قىسسە. ② باغل. شۇنداق قىلىپ، خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا،

قىسقىسى: ئەلقىسسە، شۇنىڭدىن كېيىن، شاھ خىسراۋ شەھەرگە قايتىپ، ئىككى ئاغىچىسىنى قويۇپ بەردى، ئۆزى خانىكەبىگە بارماقنى ئىختىيار قىلدى، ئاردىدىن ئۈزاق ئۆتمەي جابدۇنۇپ يولغا چىقتى.

ئەلكۈن ئى [ئەل+كۈن] جاماەت، خالايىق، يۇرت ئەھلى: ئەگەر بۇ ئىشنى ياخشى ئورۇندىمساق ئەلكۈننىڭ ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالىمىز. * قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ ئەلنى قوغداش يارلىقى: ئىلىكخانىلارغا، خانلىقلار، ئۇلۇس ۋە ئۇلۇس ئۈيۈملىرىغا، بارلىق چېرىك ۋە چېرىكباشلىرىغا، جىمى خىزمەتچى ۋە ئەمەلدارلارغا، جىمى بودۇن ۋە ئەلكۈنگە!

ئەلكېزەر سۈپ [ئەل+كېزەر] يۇرتمۇ يۇرت، شەھەرمۇ شەھەر ئارىلاپ يۈرىدىغان: ئەلكېزەر ئادەم.

ئەلكېزەرلىك «ئەلكېزەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ يېرىم ئۆمرى ئەلكېزەرلىك بىلەن ئۆتتى.

ئەلگەك ئى. يۇمىلاق قاسقانلىق، ئاستىغا تور بېكىتىلگەن ئۇن تاسقايىدىغان سايمان: ئەلگەككە چىقىپ ئەرگە تېگىپتۇ (ماقال). * مەريەمخان ئانا قوشنىسىدىن ئەلگەك سوراپ ئەكىرىپ يېڭىلا تۇگمەنىدىن تارتىپ كەلگەن بىر خالتا بۇغداي ئۇننىنى تاسقاشقا باشلىدى.

ئەلگەكتىن ئۆتكۈزمەك ياخشى-يامانىنى ئايرىماق، ئىنچىكىلىمەك، قىلىنى قىرىق يارماق: ئانداق ئاسان ئىش يوق، ھەربىر ئوقۇغۇچىنى نەچچە ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئاندىن تەستىقلايدىكەن.

ئەلگەكچى ئى. ئەلگەك ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى: ئەلگەكچى بوۋاي. ئەلگەكچىگە شاگىرت كىرمەك.

ئەلگەكچىلىك ئى. ئەلگەك ياساش ئىشى؛ ئەلگەك ياساش كەسپى: ئەلگەكچىلىك قىلماق. * مەن ئېسىمنى بىلگۈدەك بولسام، رەشىت بوۋام قېرىغىنىغا قارىمای، ئەلگەكچىلىك قىلىدىكەن.

ئەللامە ئى [ئە] ئىزىت ① ئىلىم-پەننىڭ بىر قىسمىنى: ئەلقىسسە، شۇنىڭدىن كېيىن، شاھ خىسراۋ شەھەرگە قايتىپ، ئىككى ئاغىچىسىنى قويۇپ بەردى، ئۆزى خانىكەبىگە بارماقنى ئىختىيار قىلدى، ئاردىدىن ئۈزاق ئۆتمەي جابدۇنۇپ يولغا چىقتى.

ئەلكۈن ئى [ئەل+كۈن] جاماەت، خالايىق، يۇرت ئەھلى: ئەگەر بۇ ئىشنى ياخشى ئورۇندىمساق ئەلكۈننىڭ ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالىمىز. * قاراخانىلار خانىدانلىقىنىڭ ئەلنى قوغداش يارلىقى: ئىلىكخانىلارغا، خانلىقلار، ئۇلۇس ۋە ئۇلۇس ئۈيۈملىرىغا، بارلىق چېرىك ۋە چېرىكباشلىرىغا، جىمى خىزمەتچى ۋە ئەمەلدارلارغا، جىمى بودۇن ۋە ئەلكۈنگە!

ئەلكېزەر سۈپ [ئەل+كېزەر] يۇرتمۇ يۇرت، شەھەرمۇ شەھەر ئارىلاپ يۈرىدىغان: ئەلكېزەر ئادەم.

ئەلكېزەرلىك «ئەلكېزەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ يېرىم ئۆمرى ئەلكېزەرلىك بىلەن ئۆتتى.

ئەلگەك ئى. يۇمىلاق قاسقانلىق، ئاستىغا تور بېكىتىلگەن ئۇن تاسقايىدىغان سايمان: ئەلگەككە چىقىپ ئەرگە تېگىپتۇ (ماقال). * مەريەمخان ئانا قوشنىسىدىن ئەلگەك سوراپ ئەكىرىپ يېڭىلا تۇگمەنىدىن تارتىپ كەلگەن بىر خالتا بۇغداي ئۇننىنى تاسقاشقا باشلىدى.

ئەلگەكتىن ئۆتكۈزمەك ياخشى-يامانىنى ئايرىماق، ئىنچىكىلىمەك، قىلىنى قىرىق يارماق: ئانداق ئاسان ئىش يوق، ھەربىر ئوقۇغۇچىنى نەچچە ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئاندىن تەستىقلايدىكەن.

ئەلگەكچى ئى. ئەلگەك ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى: ئەلگەكچى بوۋاي. ئەلگەكچىگە شاگىرت كىرمەك.

ئەلگەكچىلىك ئى. ئەلگەك ياساش ئىشى؛ ئەلگەك ياساش كەسپى: ئەلگەكچىلىك قىلماق. * مەن ئېسىمنى بىلگۈدەك بولسام، رەشىت بوۋام قېرىغىنىغا قارىمای، ئەلگەكچىلىك قىلىدىكەن.

ئەللامە ئى [ئە] ئىزىت ① ئىلىم-پەننىڭ بىر ياكى بىرنەچچە ساھەسىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن بىلىملىك ئادەم؛ ② مەلۇم ئىش، مەلۇم ساھەنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغىنى: ئۇ، قورقۇتۇش بىلەن ئۆزىنى «گاڭگۇك» ھېسابلايدىغان، دولىسىنى سىڭايان چىقىرىپ يۈرىدىغان قاپاق نوچىلارنىڭ تازا بىر ئەللامىسى ئىكەن. * بۇ پالۋانغا بۇ شەھەردىكى چىلىشچىلارنىڭ ئەللامىسىمۇ تەڭ كېلەلمەيدۇ.

ئەللەي ئى ① بوۋاق بالىنى ئۇخلاتىشتا ئېيتىلىدىغان سۆز: ئەللەي ئەتىمەك. ئەللەي ئىتىپ ئۇخلاتماق. ② بوۋاق بالىنى ئۇخلاتىشتا ئېيتىلىدىغان ئاھاڭلىق قوشاق: ئەللەي بالام، ئەللەي، سەن ئۇخلىغىن مەن پەپىلەي. ئېيتاي ئاڭلىساڭ چۆچەك، ھەرگىز يېنىڭدىن كەتمەي.

ئەللەي ئەتمەك → **ئەللەيلىمەك**: دەرمان كېتىپ ھاردۇق يەتتى، بارغان بويى ئۇخلاپ كەتتى. شىلدىرلىغان كۆك قومۇشلار، دەردەمنى لەرنى ئەللەي ئەتتى.

ئەللەيلەتمەك «ئەللەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاقلار ئانىلىرىنىڭ كۆكسىگە چىڭ چاپلىشىپ چىرقىراشماقتا، ئانىلار ئەللەيلىتىپ بەزلىمەكتە.... مۇخىتەرمۇ ئويغىنىپ كەتكەندى، تالاغا چىقىپ ئاسمانغا كۆز تىكتى ۋە يانغا بۇرۇلۇپ شوتىغا پۈت قويدى.

ئەللەيلەنمەك «ئەللەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۆلىنىپ ناخشا-كۈيۈك بۆشۈكىگە، تەۋرەندىم خىيالارىدا ئەللەيلىنىپ.

ئەللەيلىمەك ب. بوۋاق بالىنى ئۇخلاتىش ئۈچۈن بالىنى بۆشۈككە بۆلەپ ياكى يۆگەككە ئوراپ، «ئەللەي، ئەللەي» دەپ ياكى ئەللەي قوشىقى ئېيتىپ مىدىرلاتماق. تەۋرەتمەك: تۆزسۈنگۈل بوۋاق بالىسىنى بۆشۈككە بۆلەپ ئەللەيلەپ ئۇخلاتتى. * قارىيەمەن ئۇ گويا كەپسىز بالىدەك، ئانىسى باغرىدا ماڭغىنى-ماڭغان. ئانىمۇ زېرىكمەي ئۇنى ئەللەيلەپ، تازا چىڭ قۇچاقلاپ باغرىغا تاڭغان.

ئەللىك I سۈپ. بىرەر ئەلگە مەنسۇپ،

بىرەر مەملىكەتكە تەۋە: چەت ئەللىك مۇخبىر. * كەيلات ئەپەندى باشىمە خانىغا سەمىمىي ھالدا: ـــ يەرمەنكىمىز 30 ـ مارتتا رەسمىي باشلىنىدۇ، ھەرقايسى ئەللىك سودىگەرلەر كېلىپ بولىدى، سىلەر بۇ يەرگە كېلىپ تەيياراللىق ئىشلىرىنى ئوبدان قىلىۋالساڭلار، ـــ دېدى.

ئەللىك II سان. ئوننىڭ بەش قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان: ئەللىك ياش. ئەللىك ئادەم. * ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك (ماقال).

ئەللىكبېشى ئى. تارس [ئەللىك+بېشى] فېئوداللىق كونا جەمئىيەتتە يېزىلاردىكى ئەللىك ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەھەللە ئەمەلدارى: بىز 40 ـ 50 ماڭدام ماڭغاندىلا، دەرۋازا ئېچىلىپ، ئالدىدا ئېتىنى يېتىلەپ ۋاراڭ جان چىقىپ كەلدى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئەختەمباي، مەنسۇر يۈزبېگى، قەمىردىن ئەللىكبېشى، ھۇرنىساخان ۋە باشقىلار چىقىشتى.

ئەللىكنچى سان. تەرتىپ ئورنى 50 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 1 دىن باشلاپ سانىغاندا تەرتىپ ئورنى جەھەتتىن 49 نىڭ كەينىدىلا تۇرىدىغان: ئەللىكنچى بەت. ئەللىكنچى قاتار. ئەللىكنچى ئورۇندۇق.

ئەلمەش ـ چەلمەش مۇناسىۋەتسى ئىنتايىن يېقىن، ئاپاق ـ چاپاق، ئىچقويۇن ـ تاشقويۇن، ھەمنەپەس: ئۇ ئۇستىگە جۈۋىسىنى تاشلاپ، بارماقتەك يۆگمۈالغان تاماكىسىنى پۈرقىرىتىپ تارتىپ تۇرۇپ، راھەتلىنىپ ناخشا ـ مۇزىكىلارنى ئاڭلايدىغان بولدى، مانا بۇ جانجان مەنپەئەت نەمەت بىلەن سايىمىنى بىر ياقىدىن باش چىقىرىدىغان ئەلىمەش ـ چەلمەشلەرگە ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ئەل ـ مەھەلله ← **ئەھلىمەھەلله.**

ئەلمى ـ تەلمى ئىشىنىڭ يولى، ئېپى ـ جىسپى: شەرت ـ شارائىتى: بىز تېخىچە بۇ ئىشنىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى بىلىپ بولالمىدۇق. * بىر ئىككى يىل بولدى، بۇ ئىش شەھەر ئەتراپىدىكى گۈزەللىكلەردا نۆۋەت بىلەن ئىشلىنىۋاتىدۇ، قالتىس گەپ! مەن بۇ ئىشنىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى بۇرۇنلا ئۇققان، كېيىن، ئۇ يەرگە بېرىپ كۆرۈپمۇ كەلدىم.

ئەلمساق ئى [ئە] تارس. ئىنتايىن قەدىم زامان، ئەڭ بۇرۇنقى ۋاقىت: بۇ... بىزنىڭ مىللىتىمىز ئىچىدە ئەلمساقتىن تارتىپ بار ئادەت. * تاغ ئىدى ئەلمساقتىن كۆرەڭلىگەن، ئۆزىنى بىر مۇقەددەس ئىقلىم ساناپ. ئىشىنىپ قاتتىقلىقى، بەستىگە ئۇ، گويا كى تېگىپ بولماس «تىلسىم» ساناپ.

ئەلمساقتىن بېرى ← **ئەلمساقتىن تارتىپ.**

ئەلمساقتىن تارتىپ ئاتام زاماندىن بۇيان، ئىنتايىن قەدىم زاماندىن بۇيان: بۇ ئەلمساقتىن تارتىپ بار گەپ. * سابىرغا ئۆز قەلبىنىڭ گۈزەللىقى بىلەن شۇ نەرسە ئېنىق ئىدىكى، بۇ جەسۇر قىز ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ۋۇجۇدىنى ئالىلىقاچان بۇ تاغلىق يېزىدا ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق گۈزەل، مەدەنىيەتلىك يېزا قۇرۇش كۈرىشىگە ئاتاپ قويغان؛ ئەلمساقتىن تارتىپ بىر قېلىپتا چوڭراق ئۆزگىرىشسىز توختاپ قالغان بۇ سۆيۈملۈك ئەل ـ ماكانىنى گۈللەندۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى.

ئەلمساقتىن قالغان ← **ئادەمئاتامدىن قالغان.**

ئەلنەغمە ئى [ئەل+نەغمە] يەرلىك ئالاھىدىلىكىكە ھەم ئومۇملۇققا ئىگە بولغان، بىر يۇرۇشلۇق نەغمە ياكى نەغمىلەر يېغىندىسى: ناخشىغا ئونلاپ ئادەم قوشۇلىدى، ئۇسسۇلغا ئونلاپ ئوغۇل ـ قىزلار چۈشتى، ئەلنەغمىگە ئىشقۇاز خەلق ئېغىر ئەمگەك ھاردۇقىنى ئەنە شۇنداق تېزلا ئونتۇدى.

ئەلنەغمىچى ئى. ئەلنەغمە بىلەن مەشغۇل بولىدىغان، نەغمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم؛ نەغمىكەش: ناماز بامداتتىن كېيىن ئىشكىتىن بىرنەچچى بولۇپ ئەلنەغمچىلەر كىرىپ كەلدى. توي ـ تۆكۈنىنىڭ جانلاندۇرغۇچىسى بولغان بۇ كىشىلەرنىڭ كىرىشى بىلەنلا، بۇ ئۆيدىن خۇشال توي نەغمىسى ياڭراشقا باشلىدى.

ئەلنەغمىچىلىك «ئەلنەغمىچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قەشقەر، كۇچا، غۇلجا كوچىلىرىدا، ساماۋار - چايخانىلاردا ئەلنەغمىچىلىك قىلىدىغان كەمبەغەل سازەندىلەر دائىم مۇقام چېلىش بىلەن كۈن كەچۈرگەن.

ئەلنەغمىلىك «ئەلنەغمە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ خوتەن تۆتىنچى رايوندىكى سايىم ئاخۇن ئورۇنلىغان خوتەن سەنىمى بىلەن «چەببىيات مۇقامى» سەنىمىنىڭ نوتىسىنى سېلىشتۇرۇپ، سەنەم نەغمە شەكىللىرىنىڭ ئەلنەغمىلىك ئاساسى بىردەك ئىكەنلىكىنى، بىر مەنبەدىن تۈسلەشتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن.

ئەلھاسىل [ئە] يېزت. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، يىغىپ ئېيتقاندا، قىسقىسى، ئومۇمەن دېگەن مەنىدە قىستۇرما سۆز رولىدا كېلىدۇ: ئەلھاسىل، داھىلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي رەھبەرلىكى، ئاتىدارچىلىقى سايىسىدا ئۆلكىمىزنىڭ ئىقتىسادىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن خەلق تۇرمۇشى كۈندىن - كۈنگە ياخشىلىنىپ كېتىپ بارىدۇ. * مۇشۇنداق خىلمۇخىل ئىشلار ئەلھاسىل، بولاتتى سەيرىنىڭ دەۋرىدە ھاسىل.

ئەلھال رەۋ [ئە] يېزت. ھازىر، مۇشۇ پەيتتە، ئەينى ۋاقىتتا: ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارغا ئەلھال بار بولغان بىلىمنى نەزەردە تۇتقان ھالدا جانلىق، قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارغا ھەربىر سائەتلىك دەرستە نەتىجە قازانغانلىقىنى ھېس قىلدۇرسا، شۇنىڭ بىلەن ئاڭلىق ئۆگىنىش ئادىتى يېتىلىدۇ.

ئەلھايا ئى [ئە] ھايا قىلىش.

ئەلھەزەر ئىم [ئە] يېزت. توۋا، خۇدا ساقلىسۇن، ھەزەر قىلىڭلار، ساقلىنىڭلار: ھېچقاچان خەلق ھالىغا بىر زەررىمۇ قىلماي نەزەر، قالدى مائارىپ يامغۇرىنىڭ تامچىسىدىن بىخەۋەر، كۆرمىگەن ئوڭ - سولدا دۇنيا بولىسىمۇ زىرۇزەۋەر، دەر ئىدى خەلقىم زۇلۇمدىن «ئەلھەزەر، مىڭ ئەلھەزەر»، پېرىخۇندەك ئەللە ئويناپ كەلسە جىندار ئالدىدا.

ئەلھەق يۈك [ئە] راست، شۇنداق، ھەقىقەتەن: قۇربان قىلىچ بەزى چوڭ مۇقاۋىلىق كىتابلارنى قولىغا ئېلىپ يۈزىگە سۈرتۈپ قوياتتى ۋە ئۆزىنىڭ ئوقۇيالماي ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرىگە ھەسرەت بىلدۈرۈپ: — «ئالىم بولساڭ، ئالەم سېنىڭكى» دېگەن سۆز ئەلھەق راست ئىكەن - دە! — دەيتتى.

ئەلھەمدۇلىللا ئىم [ئە] <دىن> ئاللاغا شۈكۈر، خۇداغا شۈكۈر دېگەن مەنىلەردە خاتىرجەملىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۇرىدۇ: ئەلھەمدۇلىللا، مىڭ مەرتە شۈكۈر، لېكىن ئۆزلىرى مەھسۇلاتنى ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويۇپ كەتكەندىن كېيىن بىز تەرەپلەرگە ھۆددەس ئالدىلىرىنى قىلمىدىلا، ئولتۇرسام - قوپسام ئەس - يادىم سىلىدە، تاق قوپۇپ كېلەي دېسەم ئىشلار ئۆندەرەش.

ئەلھۆكمىلىللا ئىم [ئە] <دىن> تەقدىرنىڭ ھۆكمى شۇ، باشقا كەلگەننى كۆرمەي ئىلاجى يوق، دېگەن مەنىلەردە تەن بېرىش تۇيغۇسىنى بىلدۇرىدۇ: باي خەق دېگەن ھەممە ئىشنى پۇل بىلەن ئوڭلايدۇ. بىزدە نېمە ئامال بار؟ كەلگەن بالا - قازاغا ئەلھۆكمىلىللا دېمەستىن باشقا چارىمىز يوق.

ئەلۋان سۈپ [ئە] يېزت. تۈرلۈك، ھەر خىل: سەنەم ئېيتۇر، ئى مېھرىبان، ئۆمرۈمگە سالدىڭ دەردۇ ئەلۋان، نەچچە يىللار تارتتىم ھىجران، يۈرىكىمنىڭ مادارى يوق.

ئەلۋەتتە [ئە] ① پىكىرنىڭ ياكى ئىش - ھەرىكەتنىڭ قەتئىيلىكىنى، مۇقەررەرلىكىنى، شۈبھىسىز، سۆزسىز بېجىرىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: مېنى بارماي قالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلماڭ، مەن ئەلۋەتتە بارىمەن. * بۇ خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدە تۈرلۈك سەۋەبلەر بار، ئەلۋەتتە. ② شۈبھىسىز، تۇرغان گەپ، تەبىئىي دېگەن مەنىدە: ئەلۋەتتە، كىشىلەرگە سۇيىقەست قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن شۇ ئۆمرۈڭنى بىلىم ئۆگىنىش، ئىنسانىيەت يولىدا پايدىلىق مۆجىزىلەرنى يارىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلساڭ، نېمىدېگەن

ياخشى بولاتتى ـ هه!.

ئەلۋەك سۈپ. مول، كۆپ، ئاۋات: يىراقتىن قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان باغراش كۆللى ساھىلىدىكى ياپيېشىل قومۇشلۇق ۋە بوستانلىقلار، قارا شەھەر دەريا سىنىڭ قىرغاقلىرىنى چۈمكەپ تۇرغان تالزارلىقلار، ئۇيغۇر ئەلۋەك، ئوت ـ چۆپى مول، پايانسىز شىكىشىن، قارامۇدۇق دالاسىغا ئاجايىپ ھۆسن بېغىشلاپ تۇراتتى.

ئەلۋەكچىلىك ئى. مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق: قاراڭ، بازاردىكى ئەلۋەكچىلىكىنى، ھەممە نەرسە بار، مەھەللىدىكىلەر، ــ بىزنىڭ توي كۆرگۈمىز كەلدى، مۇشۇنداق كۈنلەردە توي قىلماي قاچان قىلاتتىڭ، ــ دەپ تۇرۇۋېلىشتى.

ئەلۋىدا ئىم [ئە] يېزىت. مەڭگۈلۈك خوشلىشىش، ئاخىرقى خوشلىشىشقا ئىپتىلىدۇ: دېدى خەلقىم شۇڭا چوڭقۇر يۈرەكتىن: «ئەلۋىدا ئوغلۇم، ياشايدۇ بىز بىلەن روھىڭ، ئەمەس بىزدىن جۇدا ئوغلۇم!»

ئەلۋىدالاشماق پ. مەڭگۈلۈك خوشلاشماق: «ئۆچ ئېلىڭلار!...» شۇ ۋەسىيەتىنى قىلىپ ئەلگە جاكا، شۇ كۈنى كەچتە جاھاندىن ئەلۋىدالاشتى ئاتا.

ئەلىپماي ئى [ئەلىپ+ماي] ئۆسۈملۈك ھېيىنىڭ بىر خىلى. ئۇ ھەر خىل سايمانلارغا سۈركەلگەندىن كېيىن قۇرۇپ بىر قەۋەت نېپىز پەردە ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن: زىغىر يېغى قاتارلىقلار، سانائەتتە سىرنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ئەلياتقۇ ئى [ئەل+ياتقۇ] ئەل ئايىغى بىسىقمان، ئەل ياتىدىغان ۋاقىت: ھېنىڭ تەرتىپلىك تۇرمۇشۇم ئۆزگەردى، كېچىسى، ئەلياتقۇدىن كېيىن مەكتەپ قورۇسىنى ئايلىنىش، قىزلار ياتقىغا قاراش، كۈندۈزلىرى بىكاردىنلا نۇرغۇن ۋاقىتنى قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش ھېنىڭ مەشغۇلاتىمغا كېلىپ قوشۇلدى.

ئەل ـ يۇرت ئەل ۋە يۇرت، يۇرت خەلقى: باقدۇ پەخرىي بىلەن ئەل ـ يۇرت ساڭا، ئاقلىساڭ ئوغلۇم ئاناڭنىڭ سۈتىنى. مەڭگۈگە بولماس سېنىڭ رەڭگىڭ سامان، ساقلىساڭ دىلدا ۋەتەننىڭ ئىشقىنى.

ئەم ئى <تىب> چېچەك ۋە بەزى باشقا كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تېرە ئارقىلىق بېرىلىدىغان سۇيۇقلۇق.

ئەما (ئەماسى) سۈپ [ئە] كۆزى كۆرمەس؛ قارىغۇ: ئۇلار داستىخان ئۈستىدە خۇشال پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. خۇرشىدە مومانىڭ نېمە ئۈچۈن ئەما بولۇپ قالغانلىقىنى ئىنچىكىلەپ سورىدى ۋە مومانىڭ كۆزىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ كۆردى.

ئەمالىق «ئەما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەمەت ئاكا كۆزىنىڭ ئەمالىقىدىن يورۇق دۇنيانىڭ ھۇزۇرىدىن بەھرىمەن بولالماي ئالەمدىن ئۆتتى.

ئەمەت ئى [ئە] ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەمەتنىڭ دوپپىسىنى سەمەتكە كىيدۈرمەك باشقىلارنى ئالدىماق، گۆللىمەك: قاسىم دېگەن ساختىپەز ئەمەتنىڭ دوپپىسىنى سەمەتكە كىيدۈرۈپ، نۇرغۇن ئادەملەرنى ئەخمەق قىلۇەتتى.

ئەمەس «ئەرمەك» يارىمچى پىشىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى بولۇپ، ئىنكار، رەت قىلىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز: رەخت پۇل ئەمەس، ھۈنەر پۇل (ماقال). * قارا قاشىم بار مېنىڭ، كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس. بىر ئادىمنىڭ بار مېنىڭ ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

ئەمەك ئى. مەلىكە، مەشغۇلات: مەن ئۇ رەقىبىنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە ئىشىنىپ سەت بولسامۇ، بىلمىسىز بولسامۇ مەنسىپى، پۇلى بار كەنىغۇ، بوپتىلا تۇرمۇش قۇرسام قۇراي دەپ ئويلاپ نېمىلا دېسە ماقۇل دەۋېرىپتىمەن... ئۇنىڭ مېنى ئەمەك ئۈچۈنلا ئويناتقىنىنى، ئەس ـ يادى دوستۇمدا ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي. * بۇ ئايالنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ ھەممەيلەن ھېلىقى ئالىگەدەن يىگىتكە قاراشتى. ئىسىق ۋە زېرىكىشتىن تۇنجۇقان ئادەملەرگە ئەمەك تېپىلغاندى.

ئەمەك بولماق مەلىكە بولماق، مەشغۇل بولماق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كالىسىنى نەسىل ـ

لەندۇرۇش ئۇچۇن ناھىيگە نەچچە قېتىم پىيادە بېرىپ - كېلىپ تارتقان جاپاسى بىلەن، موزاي تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭغا ئەمەك بولۇپ ئۇتكەن كۆڭۈللۈك كۈنلىرى ئۇتۇشكە باشلىدى.

ئەمەك قىلماق مەلىكە قىلماق، مەشغۇل قىلماق: بالىلار ئۇنىڭدىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ ئاشۇ چۆچەكنى باشلاپ، بالىلارنى ئەمەك قىلاتتى.

ئەمەل I ئى [ئە] <مات> ماتېماتىكىلىق ھېسابىنىڭ ھەربىر تۈرى: تۆت ئەمەل. قوشۇش ئەمىلى. بۆلۈش ئەمىلى.

ئەمەل II ئى [ئە] مەنسەپ، ھوقۇق، ۋەزىپە: ئەمەل تۇتماق. ئەمىلى ئۆسمەك. * ئۇ چاغدا ھۆشۇر ئاكا بۇ كادىرنىڭ ئىسمى، شۇنداقلا، خىزمەت گۈرۈپپىسىدىكى ئەملىنىمۇ بىلمەيتتى. * 1978 - يىلى ئەتىيازدا سادىق كادىرلار ئىدارىسىگە يۆتكەلدى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، داۋۇتنىڭ ئەملىمۇ ئېلىپ تاشلىنىپ زاپخوزلۇققا چۈشۈرۈپ قويۇلدى.

ئەمەل تۇتماق ئەمەلدار بولماق: ئېلى شۇجى ئۇزاق يىل ئەمەل تۇتقان ئادەم.

ئەمەلگە قويماق بىرەر مەنسەپ ياكى ۋەزىپىگە تەيىنلىمەك، بەلگىلىمەك: ئىدارە پارتكومى قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق سادىقنىڭ ئۇزاق يىللىق ھەم تەجرىبىلىك كادىرلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇنى بۇ قېتىم ئەمەلگە قويدى. سادىقنىڭ خىزمەتداشلىرىمۇ ئۇنىڭ ئەمەلگە قويۇلۇشىغا بىردەك قوشۇلدى.

ئەمەل III ئى [ئە] كۈندىلىك ئىش، پائالىيەت، ئەمەلىيەت: ئەمەلدە كۆرسەتمەك. ئەمەلگە ئاشۇرماق. * ئېغىزدا بار، ئەمەلدە يوق (ماقال). * ئەمىلى يوق سوپىدىن، تۇخۇمى يوق توخۇ ياخشى (ماقال). * سىز ئېيتقىنىڭىزدەك ئۇنىڭغا زورلۇق كۈچ بىلەن قارشى تۇرمىغاندا مەقسەتكە يېتىش مۇمكىن بولمايدىغانلىقى ئەمەلدە ئىسپاتلاندى. * ساۋۇت بوۋايىنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە قىلىدىغان ئەمىلى پادا بېقىش ئىدى.

ئەمەلدە كۆرسەتمەك ئەمەلىي ھەرىكىتىدە ئىسپاتلىماق، ئەمەلىيەتتە بېجىرمەك: ئۇ ئېيتقانلىرىنى ئەمەلدە كۆرسەتتى. * 1980 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا قادىر ئۆزىنىڭ ۋەدىسىنى ئەمەلدە كۆرسەتتى.

ئەمەلدىن قالماق بىكار قىلىنماق، كۆچتىن ئادەتتىن قالماق: بۇرۇن چىقىرىلغان پېنسىيگە چىققان كادىرلارنىڭ بىرەر بالىسىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھۆججىتى ئەمەلدىن قالدى. * ھازىرقى ئادەت بويىچە بۇنداق كېچىلىك زىياپەت ئەمەلدىن قالدى.

ئەمەل قىلماق رىئايە قىلماق، ئىجرا قىلماق، ئاساسلانماق: بىز ئىشلەپچىقىرىشقا پايدا يەتكۈزۈش ۋە ئىختىيارىيلىق، ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ھەققىي ئەمەل قىلىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك بىرلەشمىلىرىنىڭ بارلىقىغا كېلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز لازىم. * مەنمۇ دادامنىڭ نەسىھىتىگە ئەمەل قىلىپ، تىرىشىپ ئۆگەنىدىم. نەتىجىسىنى كۆرۈۋاتىمەن. ھازىرغىچە ئىمتىھان نەتىجەم توقسانىدىن يۇقىرى بولماقتا. * سەلىم راست سۆزلۈك ئادەم. ئۇ لەۋزىگە چوقۇم ئەمەل قىلىدۇ.

ئەمەلگە ئاشماق ۋۇجۇدتقا كەلمەك، ۋۇجۇدتقا چىقماق، بەرپا بولماق، بېجىرىلمەك: بىزنىڭ يېغىندا قويغان تەلەپلىرىمىز ئەمەلگە ئاشتى. * سەلىمنىڭ مەكتەپتە ئوقۇش ئارزۇسى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى.

ئەمەلگە قويماق يولغا قويماق، ئىشقا كىرىشتۇرمەك، يولغا سالماق: نۆۋەتتىكى تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا بىرمۇنچە يېڭى قائىدە - تۈزۈم ئەمەلگە قويۇلدى.

ئەمەلپەرەس سۈپ [ئە+پ] ئەمەلنى ياخشى كۆرىدىغان، ئەمەلگە ئامراق، ئەمەلنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان، مەنسەپپەرەس: ئەمەلپەرەس ئادەم.

ئەمەلپەرەسلىك «ئەمەلپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ياقۇبنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن ئەمەلپەرەسلىك چىقىپ تۇرىدۇ.

ئەمەلچە (توغرىسى: ھەمەلچە) ← **ھەمەلچە.**

ئەمەلدار (ئەمەلدارى) ئى [ئە+پ] مەنسەپ ئىگىسى، مەنسەپدار: ئۆز ئىشىدا كۆپ قېتىم خىزمەت كۆرسىتىپ تەقدىرلەنگەن بۇ رازۋېتچىكلار ئەسلىدە ئۆلكىلىك ساقچى ئەمەلدارلار كۆرسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تۈگىتىپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈمىگە ئەۋەتىلگەنلەر ئىدى.

ئەمەلدارلارچە رەۋ. ئەمەلدارغا ئوخشاش، ئەمەلدارلاردەك: قېيىۇمنى بىر كۈن ۋاقىتلىق گۇرۇپپا باشلىقى قىلىپ قويۇۋىدى، ئەمەلدارلارچە قولىنى سىلكىپ بۇيرۇق قىلىدىغان بولۇۋالدى.

ئەمەلدارلىق «ئەمەلدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ـــ «پايدىسى يوق مازاردىن شەيخ كۆچۈپتۇ» دېگەندەك، مۇنداق بولسا كىم تۇرىدۇ، ـــ دەپ زەردىسى بىلەن غودۇڭشىدى قاسىم، لېكىن ئۇ ـــ چىقىڭ، بۇ ياق بىلەن مېڭىڭ، ـــ دېدى سوغاققىنا، ئەمەلدارلىق تەلەپپۇزىدا.

ئەمەلىي سۈپ [ئە] ① كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتىگە، تۇرمۇشىغا ئائىت بولغان، ھايات بىلەن باغلىنىشى بار: سوتسىيالىزم قۇرۇش جۇڭگو خەلقىنىڭ ئەمەلىي ۋەزىپىسى. * دېھقانچىلىق ئىشلىرى دېھقانلارنىڭ كۈندىلىك ئەمەلىي ئىشىدۇر. ② ئەمەلىيەتكە تەتبىق قىلىنغان، تەجرىبە ـ سىناقلاردىن ئۆتكەن، تەجرىبە ئارقىلىق ئىسپاتلانغان، ھەقىقىي: ئەمەلىي تېخنىكا. ئەمەلىي بىلىم. ئەمەلىي تەجرىبە. * بىزگە قۇرۇق قالپاق كېرەك ئەمەس، سىزدەك ئەمەلىي تەجرىبىسى بارلار كېرەك.

ئەمەلىي جەڭ <ھەرب> ئەمەلىيەتتە قىلىنغان جەڭ.

ئەمەلىي دارامەت ئەمەلىيەتتە قولغا تېگىدىغان پۇل؛ كىرىم: دېھقانلارنىڭ ئەمەلىي ئالىدىغان دارامىتى يىلدىن ـ يىلغا ئاشماقتا. * بۇ يىل گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمەلىي دارامىتى 88.73 پىرسەنت ئاشتى.

ئەمەلىي سان ئەمەلدە نەق بار، ئېنىق سان؛ سانلىق مەلۇمات: ئاياغ خۇرۇم زاۋۇتى ئىشچىلىرىنىڭ يىللىق مۇكاپاتى زاۋۇت يىللىق ئومۇمىي كىرىمىنىڭ قالدۇق ئەمەلىي سانىغا ئاساسەن بەلگىلەندى.

ئەمەلىي ئۈنۈم <س ئىق> ئەمەلىيەتتە ھاسىل بولغان ئۈنۈم.

ئەمەلىي ئىش ھەققى <س ئىق> ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىش ھەققىغە ئالغان پۇل بىلەن ئەمەلىيەتتە سېتىۋالالايدىغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ سانى ۋە مۇلازىمەتلىكتىن بەھرىمەن بولۇشىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكىدە ئىپادىلىنىدىغان ئىش ھەققى.

ئەمەلىيەت ئى [ئە] ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى ۋە جەمئىيەتنى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتىكى پۈتۈن ھەرىكىتى؛ ئىجتىمائىي پائالىيەت، ئەمەلىي پائالىيەت، تەجرىبە: ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىمەك. * بىلىش ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ. * كىشىلەرنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياجلىرىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئىجتىمائىي ئېھتىياجلىرى بولىدۇ. بۇ خىل ئېھتىياج ئەمەلىيەت جەريانىدا ۋە تەربىيە تەسىرى ئاستىدا پەيدا بولىدۇ.

ئەمەلىيەتچان سۈپ. ئەمەلىيەتكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئەمەلىيەتچىلىكى كۈچلۈك: ئەمەلىيەتچان ئادەم.

ئەمەلىيەتچانلىق «ئەمەلىيەتچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەدىلە يولدىشىغا: ـــ سىز بارغاندىن كېيىن ئامېرىكا خەلقى، ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلار ۋە خىزمەتداشلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈڭ. ئۇلار بىلەن دوست ئۆتۈڭ. ئامېرىكا خەلقىنىڭ ئەمەلىيەتچانلىقىنىمۇ كەمتەرلىك بىلەن قېتىرقىنىپ ئۆگىنىڭ، ـــ دېدى.

ئەمەلىيەتچى ئى. ئەمەلىيەتنى ئۈستۈن كۆرىدىغان، ئەمەلىي تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈشكە بېرىلگەن ئادەم: غالىب مۇئەللىم ئوقۇغۇچىسى مۇھەممەتكە: ـــ بىر ئالىم ئۈچۈن ئەڭ باخشى پەزىلەت، بىرىنچى، ۋەتەننى ۋە

خەلقنى قىزغىن سۆيۈش. ئەنە شۇ مۇھەببەتنى ئۆزىنىڭ كۆچ مەنبەسى قىلىش. ئىككىنچى، قىلچىمۇ ساختىلىق ۋە قۇۋلۇق قىلماسلىق، ئەمەلىيەتچى بولۇش، سىز مانا بۇ جەھەتلەردە ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇڭ! ــ دەپ تەربىيە بەردى.

ئەمەلىيەتسىز سۈپ. ئەمەلىيەتنى يوق: ئەمەلىيەتسىز نەزەرىيە بولمايدۇ. نەزەرىيە دېيىلسىمۇ، ئۇ ــ قۇرۇق سەپسەتە.

ئەمەلىيلەشتۈرمەك «ئەمەلىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نىياز تۇردى دادۇي پارتىيە ياچېيكسىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيىنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈردى.

ئەمەلىيلەشتۈرۈلمەك "ئەمەلىيلەشتۈرمەك" پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەمبەل ئى [خەن] خېمىرنى زۇۋۇلا قىلىش، ئېچىش ھەم گۆش، سەي توغراش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان شال تاختا.

ئەمچەك ئى ① ئاياللارنىڭ سۈت بەزلىرى جايلاشقان ئەزاسى: بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماس (ماقال). * ئەمچەك بېزى. ② سۈت ئەمگۈزگۈچى ھايۋانلارنىڭ سۈت بېرىدىغان ئەزاسى، يېلىن.

ئەمچەكتىن ئايرىماق ئانا سۈتىدىن ئايرىماق، ئەمگۈزۈشتىن توختاتماق: بوۋاقنى ئانا سۈتىدىن ئايرىپ باشقا ئوزۇقلۇقلار بىلەن باقماق.

ئەمچەكتىن چىقارماق ← **ئەمچەكتىن ئايرىماق.**

ئەمچەك سالماق ئەمگۈزمەك، ئېمىتمەك (بوۋاق باللارنى): بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماس (ماقال).

ئەمچىكى ئىششىماق تەمە بىلەن قېنىنالماق، ئومۇنماق: مۇتلا بەگ ئۆزىنىڭ ھەج سەپىرىدىن ئىلگىرى پۇتۇن يۈرتقا بىر چاي بېرىش ھەقىقىدە ئويلىنىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ئايالى ئاتىكە خېنىم مۇتلا بەگكە: ــ ياموللىدىن ئادەم كەلمىسە بولماس، قازى ــ كالان، موللا ــ ئىشان دېگەنلەرنىڭ كەلمىسە، ئەمچىكى ئىششىيدۇ. يەنە ئۆزەڭ بىلىدىغان قەدىناسلار، ئەھلىمەھەللىدىكىلەر بولۇپ، ئەللىك ــ ئاتمىشتەك ئادەم بولار، ــ دەپ ئۆزىنىڭ ھېس قىلغانلىرىنى بىلدۈردى.

ئەمچەكداش ئى. **ئېمىلداش.**

ئەمچەكسىمان سۈپ. ئەمچەككە ئوخشايدىغان، ئەمچەك شەكىللىك: ئوپېراتسىيە بۆلۈمىدە دوختۇر سۇلايمان سەلىمنىڭ قولاق ئارقىسىغا چىققان ئەمچەكسىمان ئۆسمىگە پىچاق سېلىشقا باشلىدى.

ئەمچەكلىك سۈپ ① ئەمچىكى بولغان، ئەمچىكى بار: سۈت ئېمىتكۈچى ئەمچەكلىك ھايۋانلار. ② ئەمچىكى چوڭ، ئەمچىكى يوغان: ئەمچەكلىك ئايال.

ئەمچى ئى. ئەملىگۈچى تېۋىپ؛ تومۇرچى: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولۇر، كۆپ يۇرگەن يولچى بولۇر (ماقال).

ئەمچىلىك «ئەمچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئايۇپ ئاتا مىراس كەسىپى ئەمچىلىكنى قايتا قولغا ئالغاندىن كېيىن ھال ــ كۈنى تېزلا ياخشىلىنىپ كەتتى.

ئەمدۇرمەك «ئەمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چۈنكى سەن پەپىلەپ، ئاق سۈت ئەمدۇرۇپ، تۇنلىرى يېنىمدىن ئايرىلمايلا باققان. يىغلىسام قايسى چاغ مەن قىلىپ خەقنى، قولۇڭغا سەن ئېلىپ باغرىڭغا ياققان.

ئەمدۇرۇلمەك «ئەمدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەمدى رەۋ ① سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە، ھازىر: مانا ئەمدى ھەممە ئىش جايىدا بولدى. ② سۆز سۆزلىنىۋاتقان پەيتتىن كېيىن، ھازىر: بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كەلسە، ئەمدى باغ ئايلىنىپ كېلەر (ماقال). ③ مەنىنى تەكىتلەش، كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان سۆز: خوش ئانا، كېتەي ئەمدى، داشۆگە يېتەي ئەمدى. بىلىم ــ ھېكمەت يولىغا جانىنى بەخش

ئېتەي ئەمدى.

ئەمدىلەتىن رەۋ. ئەمدىرەك، ئەمدىلا: ئابدۇبەسەرلەر ئەمدىلەتىن يولغا چىققان بولۇشى مۇمكىن. * بىزنىڭ ئېلىمىزدىمۇ «قۇتادغۇبىلىك»نى تەرجىمە قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش ئىشى ئەمدىلەتىن باشلاندى.

ئەمدىلىكتە رەۋ. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بۇگۈنكى كۈندە: ئەمدىلىكتە ھېلىقى ئورۇق كاللىلارمۇ بۇلۇتتەك سەمرىپ، تۆكلىرى پارقىراپ كەتتى. * قەدىمكى شۇئاق ئۆسىدىغان بوز يەرلەر ئەمدىلىكتە قومۇشلۇققا ئايلاندى.

ئەمر ئى [ئە] ① بۇيرۇق، پەرمان، يارلىق: تۆۋەنگە شاھىنىڭ ئەمرى يوللىنىپ، ئاتلىنىپتۇ يۇرت بىردەك قوزغىلىپ. ② ئىختىيار، ئىخ-تىيارلىق؛ ئىلىك؛ نىكاھ: سول قول ۋەزىر مۇشۇ شەھەرلىك بولۇپ، قولىنى قاياقىقا سوزسا شۇ ياقىقا يېتىدىغان ھالەتتە بولسىمۇ، بۇلەك شەھەردىن بىر نامرات ئادەمنىڭ يالغۇز قىزىنى ئەمرىگە ئالدى.

ئەمر قىلماق بۇيرۇق، پەرمان بەرمەك؛ يارلىق چۈشۈمەك: جەڭگە سال، يولۋاسقا سال، قايتسام ئۆلۈم، خىزمەت ئەمەس، ئەڭ قېينىغا ئەمرى قىل، بىرئاز قېيىن مېھنەت ئەمەس. * پادىشاھ جاۋاھىرپۇرۇشلارغا، سودىگەرلەرنىڭ مەرۋايىتلىرىنى تېپىپ بېرىشنى ئەمر قىلىپتۇ.

ئەمرىدە ساقلىماق ئۆز نىكاھىدا تۇتماق، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى داۋاملاشتۇر-ماق: قازى ئۇزۇنغىچە ئىككى خوتۇننى ئەمرىدە ساقلىدى.

ئەمرىگە ئالماق نىكاھىغا، خوتۇنلۇققا ئالماق: ئالغىن مەيلى ئەمرىڭگە، شۇنداق ئىكەن پېشانەم. تۇماردىكى قىزىلگۈل بولسۇن ساڭا نىشانەم.

ئەمر-پەرمان بۇيرۇق، بۇيرۇقلار؛ پەر-مانلار؛ مىزان: دۆلەت ئاساسىي قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، دۆلەت تۈزۈمىگە مۇناسىۋەتلىك تۈرلۈك مۇھىم قانۇن، ئەمر-پەرمانلارنى تۈزۈپ چىقتى.

ئەمرىمەرۇپ ئى <دىن> دىنىي تەشۋىقات، پەندىنەسىھەت: مولىلازىيدىن ئۇلاپلا يەنە پاراڭ باشلىدى: ــ بىرەر ئاي ئالدىدا يەنە بىر سوپى كېلىپ پەيغەمبەرىمىزنىڭ سۈننەتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ، ھەربىر مۇسۇلمان سۈننەت-لەرنى ئادا قىلىشى لازىم، ــ دەپ ئەمرىمەرۇپ قىلدى.

ئەمرىمەرۇپچى ئى. دىنىي پەندىنەسى-ھەت، قائىدە-يوسۇنلارنى تەشۋىق-تەرغىپ قىلغۇچى كىشى.

ئەمرىمەھەل ئى [ئە] ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى دەرگۇمان، ناتايىن ياكى ناھايىتى قىيىن بولغان مۇشكۇل ئىش.

ئەمگەك ئى. ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە قىلىنغان ئىش، پائالىيەت؛ سىڭدۈرۈلگەن ئەجىر؛ مېھنەت: ساقلىنى ساتقان قېرىندىن، ئەمگىكىنى ساتقان بالا ياخشى (ماقال). * ئادەم تۇرمۇشتىن كېلىدىغان زوقنى، ئۆز ئەمگىكىدىن كېلىدىغان زوقنى سېزىشى، بىلىشى، ئۇنى چۈشە-نەلىشى كېرەك.

ئەمگەك پىسخولوگىيىسى <پسخول> پسىخولوگىيىنىڭ تارمىقى. ئادەمنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي ئەمگەك جەريانىدىكى پسىخولوگىيىلىك ھەرىكىتىنىڭ قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئەمگەك سۇغۇرتىسى <س ئىق> ئەمگەك جەريانىدا ئەمگەكچىلەرنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە سالامەتلىكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان ھەر خىل تەدبىرلەر.

ئەمگەك سۆيەر ئەمگەك قىلىشقا ئامراق، ئەمگەك سۆيىدىغان، ئەمگەكچان: شۇجى كىچىك ئاخۇنىڭ بۇ دۇيگە كەلگەن دەسلەپكى ئون يىلدىكى ئىشچانلىقى، ئەمگەك سۆيەر، ھالال ۋە ئاق كۆڭۈللۈكىنى ئەسلەپ ئۆتتى.

ئەمگەك سىجىللىقى <س ئىق> ئەمگەكنىڭ

جىددىيلىك دەرىجىسى، يەنى بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدىكى ئەمگەك كۈچىنىڭ سەرپ قىلىنىش دەرىجىسى: ئۇچ بەن، تۆت سىنىلىق ئىش تۆزۈمى يولغا قويۇلسا، ماشىنا-ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئىقتىدارىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى يەنىمۇ راۋاجلاندۇرغىلى، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك سىجىللىقىنى يەكۈللەتكىلى بولىدۇ.

ئەمگەك سىڭدۈرمەك ئەجىر قىلماق، كۈچ-قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلماق، تەر تۆكمەك: مەرىيەمنىڭ دادىسى بارات مۇئەللىمگە: — قىزىمنى سىز ئېرىنمەي، زېرىكمەي تەربىيە بەرمىگەن، ئەمگەك سىڭدۈرمىگەن بولسىڭىز، ئۇنىڭ بۈگۈنكىدەك ئالىي پەزىلەتكە ئىگە مۇنداق بىر ئەۋلاد بولۇپ چىقالىشى زادىلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى، — دېدى.

ئەمگەك قاراش ئەمگەككە بولغان تونۇش، چۈشەنچە؛ كۆز قاراش: ئۇنىڭ ئەمگەك قارىشى ياخشى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر خىل ئەمگەكلەرگە ئاڭلىق ھالدا ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن قاتنىشىدۇ.

ئەمگەك قانۇنى <قانۇن> ئەمگەك توختامى، ئەمگەك ھەققى، ئەمگەك سۈغۇرتىسى ۋە ئەمگەك ئىنتىزامى قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك قانۇن-مىزان.

ئەمگەك قىلماق جىسمانىي ئىش، پائالىيەت، مېھنەت بىلەن شۇغۇللانماق، ئىشلىمەك؛ ئەجىر قىلماق، تەر تۆكمەك، مېھنەت سىڭدۈرمەك: ھارۇدىن ئوغۇت چۈشۈرۈۋاتقان بىرى يېنىدىكى ھەمراھىدىن سورىدى: — مانا ئەمدى ئېرىنمەي ئەمگەك قىلسا، يېلىنماي قورساق تويىدىغان چاغلار بولدى. بۇ يەرگە نېمە تېراي دەيسەن، قاسىم ئاكا؟

ئەمگەك كۈچى <س ئىق> ئادەمىلەرنىڭ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارى يەنى ئەقلىي ۋە جىسمانىي كۈچىنىڭ يىغىندىسى.

ئەمگەك كۈچى تاۋارى <س ئىق> سېتىۋېلىش-سېتىش ئوبيېكتى قىلىنىغان ئەمگەك كۈچى.

ئەمگەك كۈچى تەقسىماتى <س ئىق> ئەمگەك كۈچىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىدا، ھەرقايسى جايلار، كارخانىلار ۋە خىزمەت ئورۇنلىرى ئارىسىدا تەقسىم قىلىنىشى.

ئەمگەك كۈچى قىممىتى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەمگەك كۈچىگە زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى. ئۇ: ① ئەمگەكچى ئۆزىنىڭ ئەقلىي، جىسمانىي كۈچىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتىنى، ② يېڭى ئەمگەك كۈچلىرىنى ئۆزلۈكسىز تولۇقلاپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئىشچىلار ئائىلە ۋە پەرزەنتلىرىنى بېقىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاستىلىرىنىڭ قىممىتى، ③ مەلەكلىك ئەمگەكنى تەمىنلەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تەربىيىلەش خىراجەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمگەك كۈنى <س ئىق> ئەمگەك ۋاقتىنى ھېسابلاشنىڭ بىرلىكى. مەملىكىتىمىزدە سەككىز سائەت بىر ئەمگەك كۈنى بولىدۇ.

ئەمگەك ئوبيېكتى <س ئىق> ئەمگەك بىلەن ئېلىنىدىغان ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان نەرسىلەر. ئۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەسلىي نەرسە (يەر ئاستىدىكى رودىغا ئوخشاش) بولۇشى مۇمكىن، پاختا، پولات ماتېرىياللىرىغا ئوخشاش پىششىقلانغان خام ماتېرىيال بولۇشىمۇ مۇمكىن.

ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى <س ئىق> ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى يەنى ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۈنۈمى.

ئەمگەك ۋاستىلىرى <س ئىق> كىشىلەر ئەمگەك ئوبيېكتىگە تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىشتە پايدىلىنىدىغان بارلىق ماددىي ۋاستىلەرنىڭ مەجمۇئەسى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش قورالى، يەر، ئۆي ــ ئىمارەت، يول، قانال، ئامبار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش قورالى ھەل قىلغۇچ رول ئويناپدۇ.

ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى <س ئىق> سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ شەخس تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىش پرىنسىپى، ئۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ قابىلىيىتىگە يارىشا ئەمگەك قىلىشنى، جەمئىيەت تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك سانى ۋە سۈپىتى بويىچە تەقسىم قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش قانۇنىيىتى <س ئىق> سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى، ئەمگىكىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ تەقسىم قىلىشنىڭ ئوبيېكتىپ مۇقەررەرلىكى قانۇنىيىتى.

ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقلىملىقى <س ئىق> تاۋار ئىشلەپچىقىرىشتىكى كونكرېت ئەمگەك بىلەن ئابستراكت ئەمگەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەمگەكچان سۈپ. ئىشچان، ئەمگەك سۆيەر: ئۇلار پارتىيە سىياسىتىگە، ئەمگەكچان ئىككى قولىغا ۋە يۈكسەك ئەقىل ــ پاراسىتگە تايىنىپ، باي، پاراۋان، گۈزەل يېڭى تۇرمۇش يارىتالايدۇ!.... * مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، ئانىلارنىڭ ياخشىسى. ئىشى چۈشمەس قولىدىن، ئېغىزىدىن ناخشىسى.

ئەمگەكچانلىق «ئەمگەكچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇگۈن ەەل ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ باشقىلارغا زىيان سېلىش بەدىلىگە پايدا ئېلىپ، نادانلىق، گومۇشلۇق بىلەن ياشلىق باھارىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈشتىن، بۈگۈنكى كۈندىكى ئەمگەكچانلىقى بارلىققا كەلگەنگە قەدەر جەريانىنى ئەسلەپ، ئەمگەكنىڭ شەرەپلىكلىكىنى، ئەمگەك قىلماسلىقنىڭ نومۇس ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدى.

ئەمگەكچى ئى. ئەمگەك قىلغۇچى، مېھنەتكەش، ئىشچى: سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، سوتسىيالىستىك قانۇن ۋە كومۇنىستىك ئەخلاق ئىشچىلار سىنىپى ۋە ئەمگەكچى خەلقىنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئەمگەكسىز سۈپ. ئەمگەك قىلماي، ئەمگەك سىڭدۈرمەي، ئىشلىمەي: سۈسىز ھايات بولماس، ئەمگەكسىز راھەت بولماس (ماقال). * ئۈمىد ــ شېرىن، خىيال ــ شېرىن، ئەمگەكسىز چېچەك ئاچماس. مەردلىكە ۋىسال ئاشنا، نامەردلەر مۇراد تاپماس.

ئەملەتمەك «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چېچەك ئەملەتمەك.

ئەملەش «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

ئەملەش يىڭنىسى ① <تىب> بەزى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ۋاكسىنىنى ئادەم ياكى ھايۋانات تېنىگە ئوكۇل قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان يىڭنە. ② <بوت> مىكرو ئورگانىزملارنى يۇقىتۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىلىدىغان بىر خىل سايمان، ئاستىنقى ئۇچى يىڭنە شەكلىدە بولىدۇ. ئۇ ئادەتتە تېز ئىسسىپ، تېز سوۋۇيدىغان ۋە ئاسان ئوكسىدلانمايدىغان پلاتىنا ياكى نىكېل خروم سىمىدىن ياسىلىدۇ.

ئەملەنمەك «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەملىتىلمەك «ئەملەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەملىمەك پ. داۋالىماق: ئەمچى ئۇنىڭ يۇزىدىكى داغلارغا كۆيدۈرگە دورىنى تەگكۈزۈپ، ئاندىن شىپالىق ئېسىل دورىلار بىلەن ئەملىدى.

ئەمما باغل. ئىككى جۈملە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ئىپادىلەپ، قارىمۇقارشى باغلىغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەنە جەھەتتىن «لېكىن»، «بىراق» سۆزلىرى بىلەن ئوخشاش: مەن كۆزلىرىدىن كۈشنى ئوڭايسىزلاندۇرغۇچى بىر خىل نۇر چاقناپ تۇرىدىغان بۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىدىمىيۇ، ئەمما ئىشقا بەلگىلەشكە تىلىم بارماي، ياغاچ چىلەكنى ئالدىم — دە، سىرتقا قاراپ ماڭدىم.

ئەممەك پ ① ئەمچەكتىن ياكى ئېمىزگىدىن سۈت سۈمۈرۈپ ئىچمەك: — جېنىم ئانا! سەندىن بۇگۈن ئايرىلىدىغان بولدۇم، سېنى ئاخىرقى قېتىم بىر ئېمىۋالسام، — دەپتۇ بالا. * ئەپەندىم سۈت سوراپ كىرگەن قوشنىسىنى كالا قوتىنىغا باشلاپ چىقىپ: — بۇگۈن موزاي ئېمىپ قويۇپتۇ. ئۆيدە بىر قوشۇقمۇ سۈت يوق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.② كۆچمە. **ئۆزىگە سىڭدۈرمەك**، بەھرە ئالماق، بەھرىمەن بولماق: گۈل چېكىمەن ئىشقىمدىن، تالا — تالا يول قىلىپ، تاغدەك كۆچكە تولدۇممەن، زامانەمدىن نۇر ئېمىپ.

ئەمۇغەيلان ئى [ئە] ⟵ **ئەرەب يىلنامى دەرىخى.**

ئەمىر ئى [ئە] <تارىخ> بۇخارا ۋە بەزى مۇسۇلمان مەملىكەتلىكەتلىرىدە مەنسەپ نامى: خانلىق، پادىشاھلىق ئۇنۋانىغا ھەمدە شۇ ئۇنۋانىغا ئىگە بولغان شەخس: ئۇ چوڭ بىر ئەمىرنىڭ قىزى ئىكەن. * جىنايەتكار سۇنى ئېچىپتۇ ۋە ئەدەب — قائىدە بويىچە: — ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى ئالىلا سىزنىڭ ياخشىلىقىڭىزنى كۆپ قىلسۇن. ئەمدى مەن سىزگە مېھمان بولدۇم، مېنى تەشنالىق ھالىتىدە بىر قاچا سۇ بىلەن مېھمان قىلدىڭىز، مېھمانىنى ئۆلتۈرۈش سىزدەك ئىسلام خەلىپىسىگە لايىق بولسا، مېنى ئۆلتۈرۈڭ، ئەگەر مېھمانىنى ئۆلتۈرۈش توغرا بولمىسا، مېنى ئەپۇ قىلىڭ، — دەپتۇ.

ئەمىرزادە ئى [ئە+پ] خان ياكى پادىشاھنىڭ ئوغلى: مەنكە — ھەي يىگىت! راستىڭنى ئېيتقىن، پادىشاھزادىمۇسەن، يا ئەمىرزادىمۇسەن، يا بەگزادىمۇسەن ياكى بايزادىمۇسەن؟ — دەپتۇ.

ئەمىرلىك سۈپ. ئەمىردە بولىدىغان، ئەمىرگە لايىق، ئەمىرگە تەئەللۇق: ئەمىرلىك ھوقۇق. * ئۇچىسىدىكى ئەمىرلىك كىيىمىنى يېشىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا قۇللارنىڭ كىيىمىنى كىيگەنىكەن.

ئەمىر-ئۆمىرا خانىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى؛ ۋەزىرلەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خانىنىڭ يېقىنلىرى: شاھ مەھمۇتخان ئەمىر-ئۆمىرالىرىغا قاراپ: — ئەل-يۇرت بىزدىن رازىمۇ، يوق؟ — دەپ سوردى.

ئەمسە باغل. جاۋاب جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، «ئۇنداقتا، ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئەمسە، ئادەمنىڭ بىلىشى زادى قانداق قىلىپ ئەمەلىيەتتىن كېلىپ چىقىدۇ ۋە يەنە قانداق قىلىپ ئەمەلىيەت ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ؟ * — ماقۇل موما، ئەمسە كەتتۇق، سەن ماڭا راستىنىلا بىر دانە پۇتبۇل توپى ئېلىپ بېرىسەن؟! — دېدى مومانىنىڭ نەۋرىسى ئىشكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ.

ئەملي (توغرىسى: ئەمەلي) ⟵ **ئەمەلي.**

ئەملىيەت (توغرىسى: ئەمەلىيەت) ⟵ **ئەمەلىيەت.**

ئەملىيەتسىز (توغرىسى: ئەمەلىيەتسىز) ⟵ **ئەمەلىيەتسىز.**

ئەملىيەتچى (توغرىسى: ئەمەلىيەتچى) ⟵ **ئەمەلىيەتچى.**

ئەملىيەتچىلىك (توغرىسى: ئەمەلىيەتچىلىك) ⟵ **ئەمەلىيەتچىلىك.**

ئەملىيلەشمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشمەك) ⟵ **ئەمەلىيلەشمەك.**

ئەملىيلەشتۈرمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشتۈرمەك) ⟵ **ئەمەلىيلەشتۈرمەك.**

ئەملىيلەشتۈرمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشتۈرمەك) ⟵ **ئەمەلىيلەشتۈرمەك.**

ئەملىيلىك (توغرىسى: ئەمەلىيلىك) ⟵

ئەمەلىيلىك.

ئەمن سۆپ [ئە] ①ئامان ـ ئىسەن؛ خاتىرجەم: مۇھاپىزەتچى: ــ مەن ئاتىلىق، پىيادە بولۇپ ئۇچ يۈز لەشكەر بىلەن جانابىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ باراي، جانابىلىرىنىڭ ئەمىن بېرىپ كېلىشىلىرىگە كاپالەت بېرىمەن، ــ دېدى. ② ئىشەنگەن: بىز پادىشاھىمىزنىڭ پۇقرالارغا بۇنداق غەمخورلۇق قىلىدىغانلىقىغا ئەزەلدىنلا ئەمىن ئىدۇق.

ئەمن تاپماق خاتىرجەم بولماق، خاتىرجەملىككە ئېرىشمەك؛ ئامان ـ ئىسەن بولماق، ئارام تاپماق: ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپتى ـ دە، ئۆيىگە كىرىپ ئىشكىنى زەنجىرلىدى. * قاسىم تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان كىشى تۇرۇپكىنى قويۇپ، گويا كى ئېغىر يۈكتىن خالاس بولۇپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقان كىشىدەك يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ پېشانىسىنى سۈرتتى.

ئەمىنلىك «ئەمىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ساۋاقداشلار قەيسەرنىڭ ئانىسىنىڭ ئەمىنلىكىنى ئاڭلاپ ئەركىن نەپەس ئېلىشتى.

ئەن I ئى. قوي، كالا قاتارلىق ھايۋانلارنى تونۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاق ياكى يوتىسىغا سېلىنغان بەلگە، نىشان: ــ قويىڭىزنىڭ ئېنى بارمىدى؟ ــ دەپ سورىدى قاسىم ئاخۇن ھېلىقى قوي ئىزدەپ يۈرگەن ئادەمدىن.

ئەن سالماق قوي ۋە كالا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ قۇلاق ياكىسى يوتىسىغا بەلگە قىلىپ قويماق: بايىنىڭ غالچىسى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي بېرىپ، قاسمىنىڭ كالىسىنىڭ قۇلقىغا ئەن سېلىپ قويۇپ قايتىپ كېلىپتۇ.

ئەن II ① ئى. رەخت ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ كەڭلىكى؛ توغرىسى: ئېنى كەڭ رەخت. رەختنىڭ ئېنى. * بۇ، مەن سىزگە تونۇشتۇرماقچى بولغان قاپاق تېرەكلىك ھويلىنىڭ دەل ئۆزى، بۇنىڭ كالا ھارۋىسى بىمالال پاتقۇدەك ئەگىم دەرۋازىسى شەرققە قارىغان، ئېنى قىرىق ماڭدام كېلىدىغان بۇ ھويلىنىڭ زادى قاچان سېلىنغانلىقىنى ھېچكىمۇ بىلمەيدۇ. ② سۆپ. كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۇچۇن تېخى ئۆلچەپ كېسىلمىگەن: پارچىلانمىغان: ئەن رەخت. ئەن مەخمەل. * سۇ بولسا، سۈزۈك بولسا، ئەتلەس بولسا، ئەن بولسا. كېلىن بولسا، قەنت بولسا، مېنىڭكىدەك بەلەن بولسا.

ئەن تارتقۇ توقۇلۇۋاتقان گىلەمنىڭ كەڭلىكىنى مۇقىملىقتا ساقلاش ئۈچۈن، ئىككى تەرەپتىن تارتىپ تۇرىدىغان تانا.

ئەن تارتماق I توغرىسىغا يوغىنىماق، توغرىسىغا يوغىناپ كەتمەك، سەمرىمەك: تۇرسۇن ئاشخانىدا ئىشلىگىلى بىر يىل بولمايلا ئەن تارتىپ كېتىپتۇ.

ئەن رەخت كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۈچۈن ئۆلچەپ كېسىلمىگەن، پارچىلانمىغان رەخت: مەسۇدىخان مۇكاپات بېرىلگەن بىر قوزىلىق قوي، بىر پارچە گۈللۈك كىگىز، ئىككى كىيىملىك ئەن رەخت، بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ھاياجانلانغان ھالدا تاپشۇرۇۋالدى.

ئېنى تاختا ئېنى كەڭ ئەمەس، ئېنى تار: ئېنى تاختا رەخت. ئېنى تاختا بۆز.

ئەن ياغاچ تىلىنمىغان، پارچىلانمىغان ياغاچ.

ئەن III سۆپ. سۇ ئىتتىك، راۋان ئاقىدىغان، چوڭقۇر: سۇيى ئەن. ئەن ئېرىق. * ئۇنىڭ ئېيتىشچە، شارقىراتمىنى سۇ بەك ئەن ئاقىدىغان جايىنىڭ ئەڭ تۆۋەن تەرىپىدىن سەل كۆتۈرۈپ سالغاندا، بۇ ئارىلىقنىڭ تولىمۇ ئۇزۇن بولۇشى تۈپەيلىدىن، دەسلەپتە يۇقىرى تەرەپكە ھېچقانچە تەسىر كۆرسىتەلمىگەندەك قىلغان بىلەن سۇ چىڭقالغانسېرى لاي تىنىپ، كېيىنچە يۇقىرى ـ تۆۋىنى تەكشىلىنىدىكەن.

ئەن تارتماق II كەڭرىپ، يوغىناپ، چوڭقۇرلاپ كەتمەك: باشلامنىڭ ئېغزى تۇتۇلمىغانلىقتىن، ئېغىز ئەن تارتىپ كېتىپ، نۇرغۇن ئېتىزلارنىڭ قىرلىرىنى سۇ ئېلىپ كەتتى.

ئەن يەر ئېرىقتىن چوڭقۇرراق، سۇ تېز،

راۋان ئاقىدىغان يەر: ئۇنىڭ ئېيتىشچە — شارقىراتمىنى سۇ بەك ئەن ئاقىدىغان يەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن تەرىپىدىن سەل كۆتۈرۈپ سېلىش لازىم ئىكەن، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ....

ئەن IV ئى [خەن] ← **ئەنگە ئالماق.**

ئەنگە ئالماق تىزىملىماق، خاتىرىگە ئورناتماق: ئۇرۇمچى قىسىملىرى پارتكومى بۇ ئىكىكى چېگرا مۇداپىئە پونكىتىنى كوللېكتىپ ھالدا 2 — دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ ئەنگە ئالدى. * ئېچىقلارغا، دامبا ئېغىزلىرىغا بېسىلغان كىگىز، چىتىلارنىڭ ھەقىقى ھەممە ئەزالارغا تۇتاش چېچىلىپ، قەرز ھېسابىدا ئەنگە ئېلىنىدۇ.

ئەنە ① ئال. نېرىراقتا ياكى كۆز ئالدىدا تۇرغان نەرسىنى ياكى بولمىسا يۇز بېرىۋاتقان ۋەقە، ھادىسىلەرنى كۆرسىتىشتە قوللىنىلىدۇ: — سەمەت قېنى؟ — ئەنە، كېلىۋاتىدۇ. * يولۋاس چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، شالىنى چېچىپ ئەتراپقا بىرقۇر قاراپ چىقىقاندىن كېيىن: — ھەي ئاۋاق، قېنى ئۇ ئېپلاس؟! — دەپ ۋارقىراپتۇ. توشقان قۇدۇقىنى ئىشارەت قىلىپ: — ئەنە پادىشاھى ئالەم، ئەنە، سىلىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىلىرىنى كۆرۈپ قۇدۇقنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى، — دەپتۇ. ② يۆكلىمە. كۆرسىتىش، تەكىتلەش ۋە مۇئەييەنلەشتۈرۈش قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: بىپايان كەتكەن كەڭ دالا، شۇ دالا بىلەن گۈزەل بىر مەنزىلگە يەتمەكچىمەن. ئەمما، يول ئۇزۇن ھەم خەتەرلىك، ئەنە شۇنداق چاغدىمۇ مېنىڭ دادام يەنىلا ھېلىقى ھاسسىسى بىلەن ئالدىمدا ماڭا يول ئېچىپ، مېنى جىددىي ھەم سالماق قەدەملەر بىلەن ئالغا يېتەكلەپ كېتىۋاتىدۇ.

ئەنەتكەك ئى. ھىندىستانىنىڭ تىلسىمزدا قوللىنىلغان قەدىمكى نامى.

ئەنە-مانا ھەر خىل ياھانە-سەۋەب، ۋەج، قۇرۇق ۋەدە، گەپ-سۆز: — سەن ئەمدى «ئەنە-مانا»نى قوي. بۇ ھۆكۈمەتنىڭ پۇلى. بۇنىڭ بىلەن تولا ئويناشماي تېزرەك تۆلىۋەت، — دېدى ياشلىق قاتتىق خاپا بولۇپ.

ئەنە-مانا دېمەك ھەر خىل ياھانە-سەۋەب، ۋەج كۆرسەتمەك، قۇرۇق ۋەدە بەرمەك: ئارىدىن ئون نەچچە كۈن ئۆتكەندە ماڭا «مېنى يەنە بىر قېتىم سۈرۈشتە قىلدىم. ئۇ ئەنە-مانا دەپ يۈرۈپ ماقالىنى بىر بەرىم ئاي ئۆتكەندە قولۇمغا قايتۇرۇپ بەردى.

ئەنئەنە ئى [ئە] كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆرپ، ئادەت، ئەخلاق، ئىدىيە، ئىستىل، سەنئەت، تۇزۇم قاتارلىق تەرەپلەردە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا، ئاتىدىن بالىغا قېلىپ كېلىۋاتقان، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكە ئىگە بىر خىل ئىجتىمائىي ئامىل: جۇڭگو خەلقى جاپاغا چىداپ ئىشلەش، ئاددىي-سادىدا تۇرمۇش كەچۈرۈشتىن ئىبارەت ئېسىل ئىنقىلابىي ئەنئەنىگە ئىگە. * مېھمانىدوست ئۇيغۇر بوۋاي ئۆز ئەنئەنىسى بويىچە ئاتىنى ئېغىلىغا باغلاپ، يېپەك سەللىلىك يولۇچىنى ئۆيگە باشلىدى. * شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى مېۋىلىك دەرەخلەرنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئېسىل ئەنئەنىگە ئىگە.

ئەنئەنچى ئى. ئەنئەنە ۋە قائىدە-يوسۇنلارنى قوغدىغۇچى ۋە ياقىلىغۇچى؛ داۋاملاشتۇرغۇچى كىشى.

ئەنئەنچىلىك ئى. ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش، ئەنئەنە بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەنئەنىلىك سۈپ. ئەنئەنىگە ئىگە: ناۋايى ئانا تىلىمىزنىڭ ئەنئەنىلىك بايلىقىنى كۆتۈرۈپ، ئەدەبىيات مەيدانىغا چىقتى ۋە سەلبىي جەريانىغا خاتىمە بەردى. * سەلىم بارات بىلەن پۇچۇناي توي قىلغاندا، ئەنئەنىلىك ئادەتلەر بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمىدى، بىر-بىرىنىڭ تەييارلىقىدىن «ئاخبارات» ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، كېڭىشىپ زۆرۈر نەرسىلەرگىلا پۇل خەجلەپ سېتىۋالدى.

ئەنئەنۋى سۈپ [ئە] ئۇزاق زامانلاردىن بېرى ئەنئەنە بويىچە داۋاملىشىپ كەلگەن، ئەنئەنە بولۇپ قالغان، ئەنئەنىگە

ئايلانغان، ئەنئەنىلىك: ئەنئەنەۋى بايرام. ئەنئەنەۋى ئادەت. * بىچارە دادام ئۆيگە ئىشلەۋاتقىنىدا بىرقانچە قېتىم كېسىلى قوزغىلىپ، ھوشىدىن كەتكەن چاغلىرىنى كۆرگەنىدىم. ئۇي پۈتكەندىن كېيىن، ئەتىگەن ــ ئاخشاملىرى ياغاچچىلىق ھۈنىرىنى ئىشلەتىپ، ھەربىر ئويۇق، مېھرابغىچە ئەنئەنەۋى گۈللۈك نەقىشلەر ياساپ چىققانىدى.

ئەنئەنەۋى ئادەت ئۇزاق زامانلاردىن بېرى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۆرپ ــ ئادەت: ساۋۇت ئۆلگەندىن كېيىن، ئايدۇرەھىم ئۇنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنەۋى ئادىتى بويىچە ئۇزاتتى.

ئەنئەنەۋى ماۋارىپ بۇ ياۋروپا، ئامېرىكا ئەللىرىدىكى خېربارت (HERBART) قاتارلىقلارنىڭ ماۋارىپ نەزەرىيىسى ئاساسىدا شەكىللەنگەن دەرسخانا ئوقۇتۇش تۈزۈمى، ئوقۇتۇش نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇللىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: دەرسلىكلەرنى لوگىكىلىق تەرتىپ بويىچە تۈزۈش، پەنلەر بويىچە ئوقۇتۇش، سىستېمىلىق ھالدا ھەر خىل ئاساسىي مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئوقۇتۇش، مەجبۇرىي ئىنتىزام ۋە ئوقۇتقۇچىلار نوپۇزىغا ئەھمىيەت بېرىشتىن ئىبارەت.

ئەنئەنەۋى تىياتىر مەلۇم بىر مىللەتنىڭ ئالدىنقى كىشىلىرى تۈزۈپ ئوينىغان ئۇسسۇل ۋە شەكىل بويىچە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىۋاتقان تىياتىر.

ئەنبەر ئى [ئە] كىت ئوچىيىدىن ئاجرىتىۋېلىنىدىغان مومسىمان ئۆتكۈر خۇش پۇراقلىق ماددا، رەڭگى كۈل رەڭ ياكى قارا بولىدۇ. بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ھەر خىل خۇش پۇراقلىق ماتېرىياللار تەييارلىنىدۇ: دىلرەبانىڭ قولىي ھىجران ياقىسىنى قىلدى چاك، لالە ــ ئەنبەر ھىدىغا تولدى ھاۋا، تۆپراقۇخاك.

ئەنبەر دەرىخى <بوت> ئەنبەر دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى توخۇم شەكىلىدە ۋە تولۇق گىرۋەكلىك بولىدۇ؛ گۈلى ئاق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مېۋىسىدە بىر تال ئۇرۇق بولىدۇ، ئەسلىي ماكانى سۇ ماتىرا قاتارلىق ئورۇنلار، دەرەخ غولىدىن بورنېئول ئالغىلى بولىدۇ.

ئەنبەرلىك سۈپ. ئەنبەر پۇرايدىغان، ئەنبەر پۇراپ تۇرىدىغان: يول بويى كەلدىم ساماغا يۆلىنىپ، مۇشكى ــ ئەنبەرلىك ھاۋاغا چۆمۈلۈپ.

ئەنبىيا ئى [ئە] <دىن> پەيغەمبەرلەر: ئۇ، پۈتۈن ئەۋلىيا، ئەنبىيالارنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم ئىچىپ قوزغالماسقا ۋەدە بەردى.

ئەنت ئى. ئىنتىقام، قىساس، ئۆچ: مەن بۇ دوستلىرىمغا يەنە بۇنىڭلىق بىلەن لۇتپۇللا ئاكام بىلەن ئوسمان ئۇچۇن ئالىدىغان ئەنتىمىز چىقمايدۇ دېدىم. * ئۆلسەم ئورنۇمدا قالار ئىزىم بار، ئەنتىمنى ئالار ئوغۇل ــ قىزىم بار.

ئەنتىلى ئالماق ئىنتىقامىنى، قىساسىنى، ئۆچىنى ئالماق: نۇرۇم: ــ ئۇلارغا يالۋۇرۇش ئۆلۈمدىن يامان، غۇنچەم، بىزمۇ ئەنتىمىزنى ئالىدىغان بىر پەيت كېلىدۇ، ــ دېدى.

ئەنجام ئى [پ] يېزىت. ئائىلە سەرەمجانلىرى: ھەرقايسى ساھەنىڭ ئۆزىگە خاس سايمانلىرى، ئەسۋابلىرى؛ نەرسە ــ كېرەكلەر: سەيدىغان ئاچمۇ ئۇنىڭ سەپەر ئەنجامىلىرىنى خۇرجۇنغا قاچىلاپ، پىشايۋاندا ھازىر بولدى. بۇ چاغدا، باشقىلار ئاللىقاچان ئاتلىرىنى يېتىلەشىپ، تاشقىرىغا چىقىپ بولغانىدى.

ئەنجان ئى. ئۆزبېكستاندىكى بىر ئۆلكە-نىڭ ئىسمى.

ئەنجان پاختىكى قىشتا كېتىپ يازدا پەيدا بولىدىغان، جۇغى ئادەتتىكى پاختەكتىن كىچىك، يېقىملىق سايرايدىغان بىر خىل پاختەك.

ئەنجان تېمى كۆملاچ قىلىنغان لاي بىلەن قوپۇرۇلىدىغان تام: باغ ئىكەنۇ باغ ئىكەن، ئەنجان تېمى باغ ئىكەن. ئەنجان تېمى تۇۋۇشىدە، روزىلەمخان بار ئىكەن.

ئەنجان دوپپىسى دوپپىنىڭ بىر خىلى: ئەنجان دوپپام بار دەيسەن، كىيمەيدىغان نېمەڭگە. ئاخشام بولسا چىللايسەن، چىقمايدىغان نېمەڭگە. ۋاي جېنىم زەيتۇنىخان.

ئەنجۇر ئى [پ] ① <بوت> ئۇجمە ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، چوڭ، قېلىنراق ۋە يۇمىلاقراق كېلىدۇ، تۇۋى يۇرەكسىمان بولۇپ، ئادەتتە بەشكە يېرىلىدۇ؛ گۈللىرى تەتۇر تۇخۇمسىمان ياكى شار شەكىللىك گۈل تېگىگە يوشۇرۇنۇپ، يوشۇرۇن باشلىق گۈل رېتىنى شەكىللەندۇرىدۇ؛ مېۋىسى گۆشلۈك بولۇپ، خام چېغىدا يېشىل، پىشقاندا سارغۇچ قوڭۇر ياكى سۆسۈن قوڭۇر رەڭگە كىرىدۇ. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا بولۇپمۇ قىزىلسۇ رايونىدا كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىسى، شېخى، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىزىمۇ دورا قىلىنىدۇ؛ تەمى تاتلىق بولۇپ، تەبىئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز؛ بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىپ، تالنى ياخشىلايدۇ، ئۇچەينى سىيلىقلاشتۇرىدۇ. رېماتىزمنى يوقىتىدۇ، قان توختىتىدۇ، سۈت ماڭدۇرىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئەنجۇر قېقى ئەنجۇر مېۋىسىنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئەنجۇر مۇرابباسى ئەنجۇر مېۋىسىدىن تەييارلانغان مۇراببا.

ئەنجۇرلۇك ① سۈپ. ئەنجۇر ئۆسكەن، ئەنجۇر بار: ئەنجۇرلۇك باغ. ئەنجۇرلۇك هويلا. * بېدىشىنىڭ ئوڭ تەرىپى ئانارلىق، سول تەرىپى ئەنجۇرلۇك باغ ئىدى، باغ ئالدىدا ئۆزۈن كەتكەن گۈلزارلىقنىڭ ئايىغىدا قەد كۆتۈرۈپ، پۇتكۈل سەمەرقەنتكە كۆرۈنۈپ تۇرغان ئوردا جايلاشقانىدى. ② ئى. ئەنجۇر تىكىپ ئۆسۈتۈرۈلگەن يەر، ئەنجۇر تىكىلگەن جاي: قەيسەر ئەتىگەندە ئىككى ئوغۇل ساۋاقدىشى بىلەن بىرگە ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلغىلى ئەنجۇرلۇككە كەتتى.

ئەنجى (توغرىسى: ئۆنچە) ← **ئۆنچە**.

ئەنجىبار ئى [پ] <بوت> قامچا ئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يىلتىزسىمان تومۇر، تىك، يەككە ئۆسىدۇ؛ تۇۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى چوڭ، سىپى ئۆزۈن، شەكلى ئۆزۈن تۇمۇنىگە ئوخشايدۇ؛ غولىدا ئۆسكەن يوپۇرمىقى كىچىك، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ ۋە ساپاقسىز؛ گۈلى كىچىك ئاق ياكى ھال رەڭدە بولۇپ، باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ كىچىك، قاتتىق مېۋىسى ئۇچ قىرلىق، قارا، پارقىراق كېلىدۇ؛ يىلتىزسىمان غولى دورا بولىدۇ؛ تىيانشان، ئالتاي، كوئىنلۇن قاتارلىق تاغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ؛ ئىسسىق قايتۇرۇش، زەھەرنى تارقىتىش، ئىششىق يانىدۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئەنداز (توغرىسى: ئەندىزە) ← **ئەندىزە**.

ئەندەتمەك «ئەندىمەك» پىشلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەزالار ئاستا ئېقىۋاتقان ئۆستەڭگە كەتمەن كۆتۈرۈپ چۈشۈپ لاي تارتىپ ئەندىتىشكە باشلىدى.

ئەندەرىمەك (توغرىسى: ئۆندەرىمەك) ← **ئۆندەرىمەك**.

ئەندۇ سۈپ. غەلىتە، باشقىچە.

ئەندۇۋا ئى [پ] <بىن> سۇۋاقچىلىقتا تامنى سۇۋاش، سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دەستىلىك، تېگى سىلىق مېتال ئەسۋاب.

ئەندىز (توغرىسى: ئەندىزە) ← **ئەندىزە**.

ئەندىزە ئى [پ] ① كىيىم-كېچەك ياكى بىرەر باشقا نەرسە پېچىش، تەييارلاش

ئۇچۇن قىلىن قەغەز، كاردون ۋە باشقا ماتېرىياللاردىن ياسالغان شەكىل: ئەۋرىشكە، ئۆرنەك، ئۇلگە: كېيىم ئەندىزىسى. گۈل ئەندىزىسى. * دادام، تۇرلۇك تېرىلەرنى دەسلەپ ئەندىزە بويىچە پارچە-پارچە قىلىپ كېسىپ تاشلايدۇ. ئاندىن ئۇلارنى بىر-بىرىگە چېتىپ ئاجايىپ ئىسكەتىلىك تۇماقلارنى تىكىدۇ. ② كۆچمە. ئۆرنەك: نەمۇنە: سوتسىيالىستىك تۇزۇم شارائىتىدا پىلانلىق ئىگىلىكىگە قانداق قاراش ۋە ئۇنى قانداق يولغا قويۇش سوتسىيالىستىك ئىگىلىكىنىڭ ئەندىزىسى ۋە قۇرۇلۇش يولىغا مۇناسىۋەتلىك زور مەسىلە.

ئەندىزە ئالماق ① بىرەر نەرسىنىڭ شەكلىنى كۆچۈرمەك. ② ئۆرنەك ئالماق.

ئەندىزە قىلماق ئۇلگە، ئۆرنەك، نەمۇنە قىلماق: شۇ بوستاننى قىلىپ ئەندىزە، يېزىمىزنى گۈللەيمىز بىزمۇ. شۇ چاغ بىزنىڭ يېزىمىزغىمۇ، ھەۋەس بىلەن قارايسىز سىزمۇ.

ئەندىزىچى ئى. ئەندىزە تەييارلاش، ئەندىزە ئىلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

ئەندىزىچىلىك ئى. ئەندىزە ئىلىش ۋە ئەندىزە تەييارلاش ئىشى ۋە شۇ ئىش بىلەن شۇغوللىنىش كەسپى.

ئەندىزىلەشمەك پ ① ئەندىزىگە ئىلىنغان، ئەندىزە قىلىنغان ھالەتكە كەلمەك. ② ئۆرنىكى، نەمۇنىسى بار بولماق.

ئەندىزىلەشتۈرمەك «ئەندىزىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇر دەرىجىسى.

ئەندىزىلەشتۈرۈلمەك «ئەندىزىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەندىزىلىك سۈپ. ئەندىزىسى، ئۇلگىسى بار.

ئەندى (توغرىسى: ئەمدى) ⟵ **ئەمدى.**

ئەندىش (توغرىسى: ئەندىشە) ⟵ **ئەندىشە.**

ئەندىشە ئى [پ] بىرەر مەسىلە ياكى ئىشنىڭ ئاقىۋىتى، نەتىجىسى ھەققىدە قىلىنغان غەم، تەشۋىش: ئەندىشە قىلماق. ئەندىشىگە چۈشمەك. * ئەندىشىنىڭ ئۈتى قورقاق (ماقال). * روزى ئاخۇنىنىڭ كۆڭلىگە بىر ئەندىشە كىرىۋالدى. قوللىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەشكە باشلىدى.

ئەندىشە قىلماق غەم قىلماق، تەشۋىشلەنمەك: يەمەن پادىشاھىغا «ئەبرىھە قېچىپتۇ» دېگەن خەۋەر يېتىپتۇ. شاھ دەرغەزەپ بولۇپ ھەر تەرەپكە ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ خەۋەر تاپالماپتۇ. پادىشاھ ئەبرىھەنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خېلى ئەندىشە قىلىپتۇ.

ئەندىشىگە چۈشمەك ⟵ **ئەندىشىگە قالماق:** پادىشاھ ئۆز ئۆلۈمىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ. * شەمسۇننارنىڭ كېنىزەك قىزى ئۇن تارتىپ يىغلاپ كىرىپتۇ. قىزنى بۇ ئەھۋالدا كۆرگەن زەرگەرنىڭمۇ رەڭگى تاتىرىپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ.

ئەندىشىگە سالماق غەمدە قويماق، تەشۋىشلەندۈرمەك: بەزىلەر: ــ تۇغما مايماقنى ئوپېراتسىيە قىلىپمۇ ساقايتقىلى بولمايدۇ، بەزىبىر توكۇر بولغىنى بولغان، ــ دەپ ساريخان ئاچىنىڭ كۆڭلىنى ئەندىشىگە سېلىپ بىئارام قىلدى.

ئەندىشىگە قالماق غەمگە قالماق، تەشۋىشلەنمەك: يېزىلاردا يەرلەرنى شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشى بىلەن ئەندىشىگە قالغان پۈتكۈل دېھقانلارنىڭمۇ كۆڭلى تىندى.

ئەندىشسىز سۈپ. غەم-ئەندىشسىز يوق، خاتىرجەم، غەمسىز: بوغۇلۇپ قالغان تىلىڭنى قىل راۋان ئەندىشسىز، چەكمە غەم، تۈزلە بىلىڭنى كۆتۈرۈپ باشنى ئېگىز.

ئەندىشلىك سۈپ. غېمى، تەشۋىشى بار: مەن تۇنجى مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈك لەززىتى بىلەن مەست بولۇپ يۈرسەمۇ، لېكىن يەنە بەزىدە، خۇددى ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، كەلگۈسى ھەققىدە بەزى ئەندىشلىك خىياللارنىمۇ قىلاتتىم.

ئەندىكتۇرمەك «ئەندىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسماندىن چۈشكەن-

دەكلا تۈيۈقسىز پەيدا بولغان بۇ چىرايلىق قىزنىڭ خۇش تەبەسسۇمى قادىرنىڭ يۈرىكىنى ئىختىيارسىز ئەندىكتۈرۈۋەتتى.

ئەندىكتۈرۈلمەك «ئەندىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەندىكمەك پ. تاسادىپىيلىقتىن سىلكىنىپ كەتمەك، شۇركەنمەك، چۆچۈمەك: رەقىبنىڭ سۆزىدىن بىراۋ بېشىمغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكتىم. * ئاينۇر كۈتۈل-مىگەن بۇ تونۇش ئاۋازدىن قاتتىق ئەندىكىپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى جىغدىدە قىلدى.

ئەندىكشىمەك «ئەندىكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەندىلىكتە (توغرىسى: ئەمدىلىكتە) ← **ئەمدىلىكتە.**

ئەندىلەتىن (توغرىسى: ئەمدىلەتىن) ← **ئەمدىلەتىن.**

ئەندىمەك پ. كەڭرىپ، يوغىناپ، چوڭ-قۇرلىشىپ تېز، راۋان ئاقىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئەن تارتماق (سۇ ھەقىدە): توغانىدىن ئاشقان سۇ بارغانسېرى ئەندەپ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەنزار ئى [ئە] <مەت> دەسلەپكى پىكىر، دەسلەپكى مۇلاھىزە، دەسلەپكى قاراش.

ئەنزە ئى [خەن] <قا> جەمئىيەتتىكى تەپتىش ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ۋە دەۋا ئىشلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە: جايلار ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن، سوراق قىلىنىپ بولغان ھەمدە توغرا ھۆكۈم چىقىرىلغان، مۇھىم ئەنزىلەردىن بىرقانچىسىنى ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىش ئارقىلىق كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىغا تەربىيە بېرىشتى.

ئەنزە ئاغدۇرماق تۈرغۇزۇلغان ئەنزىنى، جىنايىتىنى يوققا چىقارماق، ئىنكار قىلماق، بىكار قىلماق: ھېلىقى ياش 1974-يىلى كۆزدە باسقۇنچىلىق جىنايىتى بىلەن قاماق جازا-سىغا ھۆكۈم قىلىنغانىدى. جازا مۇددىتى تولغاندىن كېيىن، ئەنزە ئاغدۇرۇش غەرىزىدە ئەرز قىلىپ يۈردى.

ئەنزە تۈغدۇرماق قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، مەسىلە، ۋەقە، ھادىسىلەرنى سادىر قىلماق، پەيدا قىلماق: قەيسەر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى مۇۋەپپەقىيەتسىز تۈگەتكەندىن كېيىن، ئۆيدە توقلۇقتىن شوخلۇق قىلىپ يۈرۈپ، كېچىسى يول توسۇپ ئەنزە تۈغدۇرغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانىدى.

ئەنسىرەتمەك «ئەنسىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشكىنىڭ تۈيۈقسىز قېقىلىشى زايىت بوۋايىنى بىرئاز ئەنسىرىتىپ قويدى. * بۇگۈن كەچتە ئانا ئېتىزدىن قايتىپ كېلىۋاتىپ، ھاشىم ئاخۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ھاشىم ئاخۇندىن ئاڭلىغان بەزى گەپلەر ئانىنى ئەنسىرىتىپ قويدى.

ئەنسىرەشمەك «ئەنسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر قىزنىڭ «زۇنۇن لەقۇاغا ياتلىق بولماقچى ئوخشايدۇ» دېگەنگە ئوخشاش سۆز-چۆچەكلەرگە قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرىشەتتى.

ئەنسىرىمەك پ. غەم قىلماق، قايغۇرماق، ئەندىشە قىلماق: ئۇلار گۈلچېھرىنىڭ بۇ مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتەلمەسلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. * ئانا ئۆمەرجانىنىڭ ئىشچانلىقىغا بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەيتتى.

ئەنسىز I سۈپ. ئەن سېلىنمىغان، ئېنى يوق: ئەنسىز قوي. ئەنسىز كالا.

ئەنسىز II سۈپ. ئېنى تار، ئېنى تاختا: ئەنسىز رەخت.

ئەنسىز III سۈپ. تىنىچ، خاتىرجەم ئەمەس، ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك، قورقۇنچلۇق: ئەنسىز كېچە. * مەنسۇر خالتا كوچىغا بۇرۇلۇپ بىرنەچچە قەدەم ماڭماستىن، يېقىنلا بىر يەردە ئەنسىز ۋارقىرىغان ئايال كىشىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، سەل تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن

ئىختىبارسىز ھالدا ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرۇلدى. * مۇھەممەت قايسى ھويلىدىن يۈگۈرۈپ چىقىقان ئىت پاچىقىمىدىن ئالاركىن، دېگەن ئەندىشە بىلەن ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ كېتىپ باراتتى.

ئەنسىزچىلىك ئى ← **ئەنسىزلىك:**

ئەنسىزلىك: بىر گۆرگە سۇ كىرسە، مىك گۆردە ئەنسىزچىلىك (ماقال).

ئەنسىزلەشمەك پ. خاتىرجەمسىزلەشمەك؛ ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك بولۇپ قالماق: قاپلان ئەنسىزلىشىپ، بىر يۇقىرىغا، بىر ئەتراپقا دىدلەرگە ئالاق ـ جالاق قارايتتى.

ئەنسىزلەندۈرمەك «ئەنسىزلەنمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈلسۇمخان ئانا ئەنسىز قوڭغۇراق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا، كەچلىك غىزانىڭ تەرەددۇتىنى قىلىپ، ئوچاق بېشىدا يۈرەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن توختىماي ئۇرۇلۇۋاتقان قوڭغۇراق ئاۋازى ئەنسىزلەندۈرۈۋەتتى.

ئەنسىزلەنمەك پ. تەشۋىشلىك، خاتىرجەمسىز، ئەنسىزلىك ھېس قىلماق: «ئاپلا، يامغۇر ياغىدىغان بولدى!» رىشت ئۇستا ئاسمانغا قاراپ ئەنسىزلەندى. * ئەنسىزلىنىپ يۈرىكى، بېشى بەكمۇ قاتاتتى. ماڭلىيىنى تۇتۇپ ئۇ، خىيالىلارغا پاتاتتى.

ئەنسىزلىك «ئەنسىز III» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گۆر ئەنسىزلىكىدىن ئۆي ئەنسىزلىكى بامان (ماقال). * بىركۈنى كېچە تەڭ بولغاندا غەلىتە بىر ئاۋاز مېنى ئويغىتىۋەتتى. مەن ئەنسىزلىك ئىچىدە چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

ئەنقا ئى [ئە] يېزىت. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشچە ناھايىتى چوڭ، ھەيۋەتلىك ئەپسانىۋى قۇش: ئەنقا دەيدىغان بىر قۇش بولۇپ، ئۇنىڭ گەۋدىسى تەكرى تېغىدەك زور، قاناتلىرى بۇلۇتتەك كەڭ ئىكەن. قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ، كۆكنى قارا بۇلۇتلار قاپلىغاندا، ئۇ توسقۇنلارنى بۆسۈپ 90 مىڭ يول كۆتۈرۈلۈپتۇ ۋە دۇمبىسى بىلەن كۆكنى تىرەپتۇ.

ئەنقانىڭ تۇخۇمى ناھايىتى ئاز ئۇچرايدىغان، كەمدىن كەم تېپىلىدىغان بەك قىممەت باھالىق نەرسە: «ئەنقانىڭ تۇخۇمىدەك ئەجەب يوقاپ كەتتى. ۋاي ئىسىت»، دېدى قادىر بوۋاي زارلانغان ھالدا.

ئەنكاپ ئى <بىن> تام قوپۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خىش ئارىلىقلىرىدا قالغان كاۋاكچىلارغا لاي تولدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ئەنكاپلىماق پ <بىن> تام قوپۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خىش ئارىلىقلىرىدا قالغان كاۋاكچىلارغا لاي تولدۇرماق.

ئەنگىز (توغرىسى: ئەڭگىز) ← **ئەڭگىز.**

ئەنگۈشتەر (توغرىسى: ئەڭگۈشتەر) ← **ئەڭگۈشتەر.**

ئەنگىلىشىم ئى [ئىنگ] يىمپەكتىن توقۇلىدىغان تېگى قېلىن، يۈزىگە ھەر خىل گۈل نۇسخىلىرى چۇشۇرۇلگەن، گۈلى پارقىراق بىر خىل رەختكە رەڭگى ھەر خىل بولىدۇ.

ئەنلەتمەك «ئەنلىمەك I» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەنلەشمەك «ئەنلىمەك I» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەنلەنمەك «ئەنلىمەك I» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەنلىتىلمەك «ئەنلەتمەك I» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەنلىك سۆپ. ئېنى نىسبەتەن كەڭ، ئېنى تاختا ئەمەس: ئەنلىك رەخت. ئەنلىك بۆز.

ئەنلىمەك I پ. مېتىرلىماق، ئېنى ئوخشاش ھالغا كەلتۈرمەك؛ ئۆلچىمەك: رەختنى ئەنلىمەك. ماتانى ئەنلىمەك.

ئەنلىمەك II پ. **ئەندىمەك.**

ئەنھار ئى [ئە] <سۇ> يېزىت. ئېرىق ـ ئۆستەڭ، دەريا: مەن سىزنى جەنىنەتۇلمەۋانىڭ تەھتە ئەنھار بويىدا ئاشىقلار شاھلىرى بىلەن كۆتۈپ

تۇرىمەن.

ئەھدە ئى [ئە] پۈتۈشكەن، بىرلىككە كەلگەن قەتئىي سۆز، ۋەدە، لەۋز؛ قارار: مۇتەللىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا مۇئەللىم بولۇشقا ئەھدە قىلغانىكەن. * شاھ باشلىق بارلىق پەرىلەر كېلىپ ھاتەمنى زىيارەت قىلدى ۋە: ــ مۇندىن كېيىن ئىنسانلارغا ئەدەبسىزلىك قىلمايسىز، ــ دەپ تۆۋا قىلىپ ئەھدە بەردى.

ئەھدە باغلىماق ← **ئەھدە قىلماق:** ئەنجان بىلەن مەرغۇلاندىن، قىرىق مىڭ ئۆيلۈك قوقان كېلۈر. بىر-بىرىگە ئەھدە باغلاپ، جاننى جانغا قاتقان كېلۈر.

ئەھدە قىلماق ۋەدە، لەۋز، قارار قىلماق: شاھ ئوغلىنىڭ بىر ئالىي پەزىلەتلىك قىزنى ئۇچراتقانلىقىدىن تولىمۇ مەمنۇن بولدى ۋە ئوغلىنى قىزنىڭ ئارزۇسى بويىچە ھۇنەرۋەن كاسىپ قىلىپ چىقىشقا ئەھدە قىلدى.

ئەھدىسىدىن چىقماق ھۆددىسىدىن چىقماق، گېپىدە، ۋەدىسىدە تۇرماق: جاپاكار ئوقۇش پۈتۈرگەندىن كېيىن خېلى ئۇزۇن يىللارغىچە ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالماي، مەكتەپنىڭ زاپىخوزى بولدى.

ئەھدۇپەيمان ئى [ئە+پ] يېزىت. قەتئىي ۋەدە: يوق ساڭا بۇندا ئورۇن، سەن ئەھدۇپەيمان بۇلغىدىڭ، چىن مۇھەببەت يولىدا بىر سۆز ۋە بىر جان بولمىدىڭ. مال-جېنىمدىن كەچتىم مەن، ئەھدۇپەيمان بۇزمىدىم، سەنمۇ جېنىڭدىن كېچىپ، ئەھدىڭگە قۇربان بولمىدىڭ.

ئەھدىلەشمەك پ. شەرتلەشمەك، ۋەدىلەشمەك، سۆز بېرىشمەك: بۇرۇن بىز ئۇچەيلەن ئەھدىلەشكەن ۋاقىتدا، بىللە ياشاپ، بىللە ئۆلمىز دەپ ئانت ئىچىشكەنىدۇق.

ئەھدىنامە ئى [ئە+پ] يېزىلغان ھۆججەت، شەرتنامە، كېلىشىم: چاغانتوقاي ناھىيىسى كادىرلار ۋە ئامما تاپشۇرۇپ، يېزا قائىدىلىرى ئەھدىنامىسى تۈزۈپ، جەمئىيەت كەيپىياتىنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئەھكام ئى [ئە] يېزىت. ھۆكۈم، ئەمر-پەرمان، يولىيورۇق: ئۇ: ــ پادىشاھ پادىشاھقا لايىق بولسۇن، ۋەزىر ۋەزىرگە، ئاتا ئاتىغا، بالا بالىغا لايىق بولسۇن، دېگەن ئەھكام ۋە ئەركان جۈملىسىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ مېغىزىنىڭ مېغىزى، ــ دەپ قارايدۇ.

ئەھل ئى [ئە] ① بىرەر ساھە، كەسىپ ياكى دائىرە كىشىلىرى: كەسىپ ئەھلى. بىلىم ئەھلى. * مەن بۇ ساھەنىڭ ئەھلى بولمىغاچقا، بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچالمايمەن. ② مەلۇم بىر جايدا ياشايدىغان، توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر، ئاھالە: يۇرت ئەھلى. شەھەر ئەھلى. * بۇ توي پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پۈتۈن يۇرت ئەھلى يىغىلىپ، كاتتا ئۆتكۈزۈلدى. ③ بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە قاتناشقۇچى، داخىل بولغۇچى كىشىلەر، جامەئەت: ئىككى-ئۈچتىن بولۇپ، بۇرجەك-بۇرجەكتە مۇنازىرە قىلىشۋاتقان مەجلىس ئەھلى ئەمدى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، ئۈستەل ئەتراپىغا يىغىلدى.

ئەھلى جامائەت بىر جامائەتنى تەشكىل قىلغان كىشىلەر.

ئەھلى سالا توغرا يول تۇتقۇچى، توغرا ئىش قىلغۇچى كىشىلەر: ــ بىز ھەممىمىز خېلى ئەھلى سالا ئادەملەر، ــ دېدى كوسا ئەتراپتىكىلەرگە تەكشى قاراپ يېلىنغان قىياپەتتە.

ئەھلى مۇسۇلمان مۇسۇلمان ئەھلى، مۇسۇلمانلار: قازىم: ــ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئەھلى مۇسۇلمان بولۇش لازىم، قۇرئان ئايەتلىرىنى ياد بىلمەك شەرتتۇر، ــ دەپتۇ.

ئەھلى ئىلىم ئىلىم ئەھلى، ئىلىم ئىگىسى، ئىلىملىك: يۇسۇپ ئەھلى ئىلىم كىشىنىڭ پەرزەنتى بولدۇ.

ئەھلسەلىپ ئى [ئە] <تارىخ> ئوتتۇرا ئەسىردە مۇقەددەس زېمىنىنى ئىستىلا قىلىش ئۈچۈن غەربتىكى خرىستىئانلارنىڭ قىلىغان ھەربىي يۈرۈشىگە قاتناشقۇچىلار، ئۇلار

كىيىملىرى ۋە قوراللىرىغا سەلىپ (كرېست) بەلگىسىنى قادىۋالغان، ئەھلىسەلىپ دېيىلگەن.

ئەھلىمەھەللە ئى [ئە] بىر مەھەللىدە ياشاۋاتقان كىشىلەر، بىر مەھەللىنىڭ ئادەملىرى، ئەل ــ جامائەت: توختى شۇجى، كۆپچىلىككە: ــ قېنى، جامائەت، ئەھلىسەمەھەللە مۇشۇ يەردە ئىكەنمىز، مەسلىھەتلىشىپ باقايلى، قەبرىلەرنى كۆچۈرىمىزمۇ ياكى مەڭگۈ مۇشۇ يەردە قالدۇرۇپ دەرياغا يەم قىلىپ بېرىمىزمۇ؟ ــ دەپ سۆزلەپتۇ.

ئەھمىيەت ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ياكى ئىشنىڭ كىشىلىك ھاياتىدا، جەمئىيەتتە، ۋەقەلىكتە تۇتقان ئورنى؛ قىممىتى؛ مۇھىملىقى؛ رولى: ئەھمىيىتى بار. ئەھمىيىتى زور. * خەلق ئاممىسىنىڭ ئاڭلىق تۇردە قانۇنغا رىئايە قىلىشىدىن باشقا، قانۇنغا رىئايە قىلىشنىڭ يەنە تېخىمۇ ئاكتىپ، مۇھىم ئەھمىيىتى بار، ئۇ بولسىمۇ قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلەرگە قارشى قەتئىي كۆرەش قىلىش. ② ئېتىبار: دىققەت ــ ئېتىبار: ئەھمىيەت بەرمەك. * سادىق دەرس مېتودىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى بولۇپ چىقتى.

ئەھمىيەت بەرمەك دىققەت قىلماق، ئېتىبار بەرمەك، كۆڭۈل قويماق: ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كۆپ خىل ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، كوللېكتىپ ۋە شەخسىلەرنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بۇ يىل ئەتىياز ئۇجمە كۆچىتى تىكىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرمەكتە.

ئەھمىيەتسىز سۈپ. ئەھمىيىتى، ئېتىبارى، زۆرۈرىيىتى يوق، مۇھىم ئەمەس: بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالماس ئۈچۈن ئەھمىيەتسىز بىرنېمە ئىدى.

ئەھمىيەتلىك سۈپ. ئەھمىيەتكە ئىگە، ئەھمىيىتى بار: ــ بۇگۈنكى سۆھبەت بىر ئەھمىيەتلىك دەرس بولدى، ــ دېدى مۇئاۋىن مۇدىر قۇربان خوشلىشىپ.

ئەھھەي ئىم. ئەپسۇسلىنىش، ئەجەبلىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ــ ئەھھەي.... تۆگە مېنىپ تۇرۇپ، تۆگىسىنى ئىزدەپتۇ، دېگەنىنىڭ ئۆزى شۇ ــ دە! تونۇشۇڭلار، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئادىل. ئېنگىلىز تىلىنى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا ئۆگىنىۋالغان، ــ دېدى ئەمەت ئۇستا مېھمانلارغا خۇشاللىق بىلەن قاراپ.

ئەھۋال ئى [ئە] ① مەۋجۇت بولغان ياكى يۈز بەرگەن ھالەت، پەيدا بولغان كەيپىيات، ۋەزىيەت: لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بۇ ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتۇپ، توقۇز نەپەر رەھبىرىي كادىرنى گۇڭشې ــ دۇيىلەرگە ئەۋەتتى. * ئىنقىلاب دەۋرىدە ئەھۋالنىڭ ئۆزگىرىشى ناھايىتى تېز بولىدۇ. ئەگەر ئىنقىلابچىلار بىلىشنى شۇنىڭغا يارىشا تېز ئۆزگەرتمەيدىغان بولسا، ئىنقىلابنى غەلىبىگە ئېلىپ بارالمايدۇ. ② تۇرمۇش شارائىتى، ھال ــ ئەھۋالى، كۇنى: ئۆي ئەھۋالى. قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق. * ئۆيۈڭدىكى ئەھۋالنى قوشنا ــ دىن سورا (ماقال). * مەن ئۇنىڭدىن ئائىلە ئەھۋالىنى سورىۋېدىم، ئۇ دەمدەرەك بۇقۇلداپ سۆزلىيەلمەي قالدى. ئەمما ھېلىقى ھاجى دېگەن بالا ئۇنىڭ ئائىلە ئەھۋالىنى ياخشى بىلىدىكەن. ئۇ، ھەممىنى ئېيتىپ بەردى.

ئەھۋال سورىماق ھال ــ كۇنىنىڭ قانداقلىقىنى ئۇقۇشماق، ئامان ــ ئېسەنلىكىدىن خەۋەر ئالماق: چوڭلارغا سالام بېرىش، ياشانغانلاردىن ئەھۋال سوراش ياشلار ئادەتلىنىشكە تېگىشلىك ئېسىل خىسلەت.

ئەھۋال ئېيتماق ئۆزىنىڭ ھال ــ ئەھۋالىنى ياكى شۇ نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ھەققىدىكى ئەھۋالنى بىركىمگە سۆزلىمەك، ئۇقتۇرماق: پادىشاھنىڭ ئىككى خىزمەتكارى دانىشمەن بالىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ.

ئەھۋالات ئى [ئە] ھال ــ ئەھۋال، ۋەزىيەت، شارائىت: تەرجىمان ھىندىستانغا خېلى كۆپ قېتىم كەلگەن بولغاچقا، بۇ يەرنىڭ ئەھۋالاتى بىلەن پىششىق تونۇش ئىدى.

ئەھۋاللاشماق پ ① بىر ــ بىرىدىن ھال ــ ئەھۋال، تىنچلىق ــ ئامانلىق سوراشماق:

ئەختەم گۈلچەمخان چوڭ ئانامغا قاراپ كېلىۋېتىپ، گۈللۈك يېنىدا ئىككى قولىنى كۆكسىنىڭ ئۈستىگە جۈپلەپ تەزىم قىلدى. قەددىنى رۇسلاپ ئەھۋاللاشتى. ② **ھاللاشماق، پاراڭلاشماق، سۆزلەشمەك؛ پىكىرلەشمەك:** تاشۋاي بارات بىلەن بىللە سەھنىگە كىرىپ كېلىدۇ. كىشىلەر تۇشمۇتۇشتىن تاشۋاينىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنى ئورىۋالىدۇ. تاشۋاي كىشىلەرگە سالام بېرىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن قىزغىن ئەھۋاللىشىدۇ.

ئەھيا ئى [ئە] يېزت ⟵ **ئەھيا قىلماق.**

ئەھيا قىلماق بەرپا قىلماق، بارلىققا كەلتۈرمەك، ۋۇجۇدقا چىقارماق، شەكىللەندۇرمەك: ئاتا-بوۋىلىرىمىزنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشىچە، ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى يېزا-قىشلاق، شەھەرلەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، كىشىلەر ئېغىر خەۋپ ئىچىدە قالغاندا بىر دانىشمەن كىشى چىقىپ: — ھاياتىمىزنى ساقلاپ قېلىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى قۇملۇقلارغا ئورمان ئەھيا قىلىش كېرەك، ئورمانلارلا بۇ دەھشەتلىك قۇم-بورانلارنى توسۇپ بىزنى قوغداپ قالالايدۇ، — دەپتۇ

ئەھيان رەۋ [ئە] يېزت. ھەر زامان، بىرزامان، بەزىدە: سەبرى گۆھەر، سىر ئالتۇن، سىرى ئەھيان ئۆزگىدۇر. سىرى ئايان ئەھلىگە، ئۆمرى گەريان ئۆزگىدۇر.

ئەۋارە (توغرىسى: ئاۋارە) ⟵ **ئاۋارە.**

ئەۋارى (توغرىسى: ئاۋارە) ⟵ **ئاۋارە.**

ئەۋاز (توغرىسى: ئاۋاز) ⟵ **ئاۋاز.**

ئەۋەتكۈزمەك «ئەۋەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ رېماتىزم پۇتلىرى قانچىلىك ئاغرىۋاتىدىكىن؟ مەيدان رەھبەرلىكىگە ئەھۋال ئېيتىشنى، ئالدىغا ئادەم ئەۋەتكۈزۈشنى ئويلىدىم.

ئەۋەتمەك پ ① بىرەر ئىش ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا كىشى بۇيرۇماق، ماڭدۇرماق، ئادەم ئەۋەتمەك: ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، ئاببا سىنىڭ گۇڭشىدىكى ھوقۇقى تارتىۋېلىندى. بىر چەتكە چىقىرىپ قويۇلغانلىقى، بەلكى ئۇنىڭ يىراق بىر دادۇيدە ئاممىنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئەمگەك قىلىشقا ئەۋەتىلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. ② **بىرەر نەرسىنى بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا بىرەر ۋاستە ئارقىلىق يوللىماق، يەتكۈزمەك، ئەۋەتمەك:** دادام سىلەرنى ئۆز قولى بىلەن تېرىغان بۇغدايدىن يەپ باقسۇن دەپ، بىر تاغار ئەۋەتتى.

ئەۋەتىشمەك «ئەۋەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۇقىرىدىن ياردەم ئۈچۈن كىملەرنى ئەۋەتىشكەنلىكى تېخى مەلۇم ئەمەس. كەلگەندە ئاندىن ئۇقارمىز.

ئەۋەتىلمەك «ئەۋەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاكام گېزىتخانىنىڭ تېخنىكا ئىشلىرىنى قىلغاندىن سىرت، ماقالىلارنىمۇ تەھرىرلەيتتى. كادىرلار كۇرسىغا ئۇيغۇر تىلىدىن دەرس بېرەتتى. ئاكتىپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، كېيىن باشقا ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە بېيجىڭ داشۆگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەنىدى.

ئەۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ⟵ **ئاۋۋال.**

ئەۋەن (توغرىسى: ئېۋەن) ⟵ **ئېۋەن.**

ئەۋپارىقۇن ئى [ئە] <بوت> سېرىق چاي ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ، يوپۇرمىقى سوقىچاق تۆمۈنە ياكى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ؛ گۈلى سېرىق، چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ مېۋىسى غوزا شەكلىدە، ئۇرۇقى كۆپ، قارامتۇل پور رەڭدە بولىدۇ؛ پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسسىقنى تارقىتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، قاننى ماڭغۇزۇش رولى بار. ئۇ يەنە «سېرىق چاي ۋە دالا چاي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەۋج ئى [ئە] ① بىرەر ۋەقە، ھادىسە ئەڭ

قىزىغان پەيتى، كۆچەيگەن، زورايغان ۋاقتى، يۇقىرى نۇقتىسى، يۇكسەك دەرىجىسى، ئۇلغايغان پەللىسى: دېڭىزغا قۇيۇلغان سانسىز دەريادەك، ئاقماقتا يېزىغا ئۇلۇغ بىر ئېقىن. مىسلىسىز دولقۇنى ئەۋجىدىن ئۇنىڭ ھەتتاكى لەرزىگە كەلمەكتە زېمىن. ② ناخشا، مۇزىكا، غەزەللەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى باسقۇچىغا كۆتۈرۈلگەن نۇقتىسى: ئېيتىمەن ياكىرىتىپ ئوتلۇق ناخشامنى، ھۆر ئۇيغۇر ئوغلى دەپ ئاڭلىسۇن جاھان. ناخشامنىڭ ئەۋجىسى دوستنى كۈلدۈرۈپ، دۈشمەننىڭ قەلبىنى داغلىسۇن ھامان.

ئەۋج ئالماق كۆچەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق، يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلمەك، قىزىماق: تۆيۇقسىز قاتتىق بىر بوران چىقىپ دېڭىز دولقۇنلىرى ئەۋج ئېلىپتۇ. * پارتىلىتىپ كۆكۈم-تالقىنى چىقىرىلغان قورام تاشتىن كېيىن، تەشمەنىڭ تۆرىدە ئۇششاق شېغىل قاتلاملىرى كۆرۈندى. جوتۇ، گۈرجەك، لوم تۆمۈرلەرنىڭ شىددەتلىك ھەرىكىتى ئەۋج ئالدى.

ئەۋجىگە چىقماق يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلمەك، چېكىگە يەتمەك، كۆچەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق: سوغۇق-زىمىستان ئەۋجىگە چىققانسېرى، غەزىپىم يالقۇنى شۇنچە ئۆرلىدى. * ئۇلار «ئۇلۇغ ئىنقىلاب» تازا ئەۋجىگە چىقىقان چاغلاردا، ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي، ئۆزىنىڭ بىر-ئىككى مېلىنى كۆپچىلىكنىڭ مېلى بىلەن قوشۇپ بېقىپ ئونغا يېقىن مال قىلغانىدى. * مولىلامنىڭ قانچىكى كۆچەپ ۋارقىرىشىدىن قەتئىينەزەر ھەرە-پالتا ئاۋازلىرى ئەۋجىگە چىقتى.

ئەۋجىگە كۆتۈرمەك يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزمەك، ئۇلغايتماق، كۆچەيتمەك، زورايتماق: مەخسۇتنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان روشەن كۆلكىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى. * كۆتۈردى ئەۋجىگە شادلىق مۇقامىنى ئىلى-تارىم، يۇرەكىكە زوق-ھۇزۇر، ئىلھام شۇ دولقۇن قوينىدا ئاقسام.

ئەۋجىگە يەتمەك ← **ئەۋجىگە چىقماق.**

ئەۋجىلىك سۆپ. ئەۋجىگە چىققان، پەللىگە يەتكەن، كۆتۈرۈرەڭگۇ روھلۇق: دولقۇنلۇق، جۇشقۇنلۇق: تېيىپجان ئىلىيۇ قاتارلىق شائىرلارنىڭ بۇ ھەقتىكى شېئىرلىرىدىن رومال ئۇسۇلنىڭ باربىتتا ئورۇندىغان، داپ ۋە شاپالداق بىلەن رىتملىنىدىغان، يانداخور ئوقۇلۇپ تۇرىدىغان ناخشىلىق ۋە ئەۋجىلىك، لىرىك ئۇسسۇل ئىكەنلىكىنى بىلمۇالايمىز.

ئەۋرە ئى. نەۋرىنىڭ بالىسى: ئىلھىكترونلۇق رويال چالغان ھېلىقى ئالتە ياشلىق كىچىك قىزچاق تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەۋرىسى بولىدۇ.

ئەۋرەت ئى [ئە] <دىن> ① شەرىئەت بەلگىلىمىسى بويىچە تەنىنىڭ كىشىگە كۆرسىتىشكە بولمايدىغان يېرى يەنى ئەرلەرنىڭ كىندىكىتىن تىزغىچە، ئاياللارنىڭ بىلەكىنىڭ بېغىشىدىن بويۇنغىچە، بويۇنىدىن ئۇشۇققىچە بولغان قىسمى. ② جىنسىي ئەزا: بۇ دەرەخزارلىقىنىڭ يېنىدا بىر يېزا بولۇپ، ھاۋاسى ئىسسىق بولغانلىقتىن نۇرغۇن كىشىلەر ئۇستىبېشىغا ھېچنېمە كىيمەيدىكەن، پەقەت بىر پارچە رەخت بىلەنلا ئەۋرىتىنى يېپىۋالىدىكەن.

ئەۋرەت لاتىسى ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىغا تۇتىدىغان لاتا.

ئەۋرە-چەۋرە ئەۋرە ۋە چەۋرە، ئادەمنىڭ ئۆچمىچى، تۆتىنچى پۇشتى؛ ئەۋلادى: جالالىدىن بوۋاينىڭ ھېلىمۇ تېنى ساق، بالىلىرىنىڭ چوڭى 80 دىن، كىچىكلىرى 60 ياشتىن ھالقىغان، 90 دىن ئارتۇق ئەۋرە-چەۋرىسى بار.

ئەۋرە-چەۋرىلىك ئەۋرە ھەم چەۋرىلىرى بار، كۆپ ئۇرۇق-ئەۋلادلىق: ــ ۋاي-ۋۇي! ئۇنداقتا، كۆچىتىڭىز ئەۋرە-چەۋرىلىك بولۇپ كېتىدىكەن-ده، لۇتپۇللا ئاكا! ــ دەرۋەقە شۇنداق، ئۇستىنى كېسىپ كەتسە، يىلتىزىدىن يەنە كۆكلەپ تۇرىۋېرىدۇ-ده، ساۋاقداش!

ئەۋرەز ئى [پ] ئۆينىڭ ئىچىگە يۇيۇنۇش ئۈچۈن ياسالغان ئۇستى يېپىق ئورا: ھىسابىدىن داموللىنىڭ ئەۋرىزى ئۇستىگە كۆك رەڭلىك سىدام پىششىق خىش ياتقۇزۇلغانىدى.

* تامغا چاپلاپ يەرگە كۆمدۇم، قالمدى ئەۋرەزمۇ ھەم، قينىندىم شۇنداق سېنى، ئالىي جانابىم ئەلۋىدا.

ئەۋرەز پاقسى ئاچكۆز، تويماس: ئاق يوغان سەللىنىڭ ئاستىدا ئاشۇ زەھەرلىك ئارماننىڭ چاقى پىرقىرار، ئەگ ئىپلاس ئەۋرەزنىڭ پاقسى كەبى پۇل، مەنسەپ تەمەسى تىنماي چىرقىرار.

ئەۋرىشكە ئى. ئۇلگە قىلىنىدىغان بۇيۇم؛ ئۈرنەك، نۇسخا: بىز كەچكىچە ئىككى ئورۇنىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك پارتلىتىپ، تەجرىبە ئۈچۈن رودا ئەۋرىشكىلىرىنى ئېلىپ چېدىرغا قايتىتۇق. * بۇ يەرگە كەلگەن نۇرغۇن چەت ئەللىك دوستلار، ئەۋرىشكىگە قويۇلغان گىلەمنى كۆرۈپ: — بۇ نېمىدېگەن گۈزەل ھۈنەر — سەنئەت، ھە؟! — دەپ ماختاشتى.

ئەۋرىشكە تەكچىسى سودا ماگىزىنلىرىدا ھەر خىل تاۋار نۇسخىلىرىنى خېرىدارلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن مال تىزىلىدىغان جاھاز قەۋىتى.

ئەۋرىشىم [پ] ① ئى. يىپەك، مەشۇت. ② سۇپ. كۆچمە. ئېگىلىشچان، نازۇك، زىلۋا: ئەرنىڭ كۆڭلى ئەۋرىشىم (ماقال). * شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ قامىتىنىڭ قانچىلىك تولۇق، قانچىلىك كۆركەم ۋە تال چۈۋىتەك ئەۋرىشىم ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. * ئۇ سائادەتنىڭ ئەۋرىشىم، زىلۋا بويىغا، غەزەپكە بوغۇلغانلىقتىن تولۇق كۆكسىنىڭ دەم-دەم كۆتۈرۈلۈشىگە ئاچكۆزلۈك بىلەن قاراپ تۇردى.

ئەۋرىشىملىك سۇپ. يۇمشاقلىق، ئېلاستىكلىق، ئېگىلىشچانلىق: ئۆسمۈرلۈك مەزگىلى دەل چوڭ مېڭە، ئالىي نېرۋا پائالىيىتى فۇنكسىيىسى تېز تەرەققىي قىلىش، يېتىلىش مەزگىلى بولۇپ، بۇ مەزگىلدە ئۆسمۈرلەرنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرىدىكى ئەۋرىشىملىك چوڭ بولىدۇ.

ئەۋزەل I سۇپ [ھ] ياخشى، ئەلا، ئۈستۈن، ئارتۇق: مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەۋزەل (ماقال). * — توغرا، توغرا، — دەپ قوشنىسى ئويلىنىپ تۇرماستىلا، — چۈپۈرنىڭ كۆيۈپ كەتكىنىدىن سىزنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىڭىز ئەۋزەل ئوخشامدۇ؟

ئەۋزەل بولماق ياخشى، ئەلا، ئارتۇق بولماق: ئابدۇللانىياز ئۇنىڭ دولىسىنى قاقتى ۋە: — توغرا ئېيتتىڭ، ھازىر ماڭا ساق يۈرۈشتىن مەست يۈرۈش ئەۋزەل بولۇپ قالدى، — دېدى. * بولۇپ ئەۋزەل تۇرۇم يار يۈرت ۋە ئەلگە، چىگىپ كەشپ بەلبېغىنى يەنە بەلگە. ئۇ ماڭدى تۆت پەرىزات قورغىنىغا، زەپەر ياغدى يۈرۈشىنىڭ كارۇنىغا.

ئەۋزەل II ئى [ئە] ① لاي ھەم گەچدىن كىچىك ھەم نازۇك قىلىپ ئىشلەنگەن ياكى ئىشىك — دەرىزىلەرنىڭ كېشىكىنىڭ يۇزى تەرىپىگە چىقىرىلغان پىلىتە — ناۋا. ② پىلتە — ناۋا قاقىدىغان ئەسۋاب.

ئەۋزەللەشتۇرمەك «ئەۋزەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەۋزەللەشتۇرۇلمەك «ئەۋزەللەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەۋزەللەشمەك پ. ياخشى، ئەلا بولماق، ئارتوقلۇققا ئىگە بولماق.

ئەۋزەللىك ئى «ئەۋزەل I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دۆلىتىمىزنىڭ شەھەر — بازارلىرىدىكى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە يېڭى بىر ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

ئەۋزەيلىمەك (توغرىسى: ئەزۋەيلىمەك) ← **ئەزۋەيلىمەك.**

ئەۋقاپ ئى [ئە] <دىن> جاماەت ئىختىيارىغا ئۆتكەن، مەسچىت، مەدرىسىلەرگە ۋەخپە قىلىنغان مال — مۈلۈك، يەر — زېمىن ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: بىر ئاي دېگەن ئوتتۇز كۈن، بىر يىل دېگەن ئۈچ يۈز ئاتمىش بەش كۈن، كۈنگە يولمىدى دېگەندە ئۈچ — تۆت سەر تەڭگە تاپسا، جەمئىيەت كۆرۈڭلار قانچە بولۇپ كەتتى؟ بۇنىڭدىن باشقا توي — تۆكۈن، نەزىر —

چىراغ، ئەۋقاپ كىرىمى قانچە بولىدۇ؟

ئەۋلات (توغرىسى: ئەۋلاد) ← **ئەۋلاد.**

ئەۋلاد (ئەۋلادى) ئى [ئە] ① بىر ئاتا-بوۋىدىن تارقالغان ئۇرۇق-جەمەت، نەسىل: باست بوۋاينىڭ يۈزىدىن ئارتۇق نەۋرە-چەۋرىسى ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ تۆت ئەۋلادى ئىككى يۈز يەتمىشتىن ئاشىدۇ. ② بىر دەۋردە ياشىغان كىشىلەرنىڭ نەسلى: بۈگۈن چۈشەنمىسە ئەتە چۈشىنىدۇ. بۈگۈنكىلەر چۈشەنمىسە، كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلار چوقۇم چۈشىنىدۇ!... * ئۇ يەنە قىلىدى داۋام ئۆز يولىنى، چىڭ تۇتۇپ ئەۋلادلىرىنىڭ قولىنى. ③ بىر دەۋردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كىشىلەر: ياش ئەۋلاد. بىرىنچى ئەۋلاد.

ئەۋلادتىن ئەۋلادقا نەسىلدىن نەسىلگە، ئاتا-بوۋىدىن بالا-چاقىغا، بالىدىن بالىغا: تۇردى ئاخۇن ئاكا ھازىرمۇ ۋە كەلگۈسىدىمۇ ئۇيغۇر مۇقامچىلىقىنىڭ پىرئۇستازى. بىز ئۇنىڭدىن ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆگىنىمىز.

ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە ← **ئەۋلادتىن ئەۋلادقا.**

ئەۋلادسىز سۈپ. ئۇرۇق-تۇغقىنى، جەددى-جەمەتى بولمىغان؛ نەسلى يوق: مۇھەببەتسىز جەھەننەم دۇنيا، چۆلگە ئوخشاش ئەۋلادسىز ھايات. سېنىڭ مېھرىڭ ئۆچمەس ئوت گويا، بولماس سەنسىز بازىرىم ئاۋات.

ئەۋلادلىق سۈپ. ئەۋلادى، ئۇرۇق-تۇغقىنى، جەددى-جەمەتى، قېرىنداشلىرى بار؛ نەسىلىك، بالىلىق، جەمەتلىك: توختى ئاخۇن بەك ئەۋلادلىق ئادەم. ئۇنىڭ پۈتۈن ئەۋلادىنى بىر يەرگە يىغسا يۈزدىن ئاشىدۇ.

ئەۋلىيا (ئەۋلىياسى) ئى [ئە] <دىن> ① ئېتىقادلىق، دىندار كىشىلەر نەزىرىدە گويا ئاجايىپ كارامەتلەرگە ئىگە، كارامەت كۆرسىتەلەيدىغان، مۆجىزىلەرنى يارىتالايدىغان مۇقەددەس، ئەزىز ئادەم: مېنىڭچە بۇ پۇلنى خۇدا يولدا ئەۋلىيا ئاتىمىزغا دۇئا قىلدۇرۇۋېتەيلى، قانداق دەيسىلەر؟ * ئۇ، دەرەختىن چۈشۈپ، سەپىرگە قاراپ: ــ مەن بۇگۈنكىچە ئەۋلىيالارنىڭ بۇنداق كارامەتلىرىنى كۆرگەن ئەمەس ئىدىم، ــ دەپتۇ. ② كۆچمە. گەپ، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ مەنبەسىگە چۈشىنىپ يەتكەن؛ دانىشمەن، ئۇلۇغ ئادەم: مەھمۇت قەشقەرى تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ ئەۋلىيا، ئۇلۇغ شەخس. ③ كۆچمە. مۇبالىغە، مەسخىرە قىلىشتا كىنايە ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ: ــ بەللى، پاسار ئاخۇن تازا ئەۋلىيا ئىكەنسىلە! چۈشۈگىلىگە نېمە كىرسە شۇنى دەمسىلە؟ ــ دېدى ھېكىم.

ئەۋلىيا-ئەنبىيا ئەۋلىيا ۋە پەيغەمبەرلەر: ئوغرى تەمتىرەپ دۇدۇقلىغىنىچە: ــ ئىشانىم، مەن نېمە قىلسام بولىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى. ــ نېمە قىلاتتىڭ، ئەۋلىيا-ئەنبىيالارنىڭ روھىغا ئاتاپ ماڭا ئەللىك تەڭگە سەدىقە بېرىسەن.

ئەۋلىيالىق «ئەۋلىيا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇلار ياپياش بۇ چوكان نېمجان يىگىتكە بەند بولۇپ قالماس دەپ ئەۋلىيالىق قىلىشاتتى.

ئەۋۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← **ئاۋۋال.**

ئەۋەندىمەك (توغرىسى: ئەدىمەك) ← **ئەدىمەك.**

ئەي I ئى ① تىرىلىش، قاتارغا قوشۇلۇش، ئايىنىش، كۆكلەش، تۇتۇش (ئۆسۈملۈك ۋە باشقا جانلىقلارغا نىسبەتەن): مەسىئۇلىيەت تۇزۇمى ئەمەلىيەشتۈرۈلمىگەنلىكى، پەرۋىش قىلىش ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەر يىلى كۆچەت قويۇلسىمۇ، ئەي بولماي كەلگەندى. * تۇرسۇن شېجاڭ بۇغدايىنى كۆرۈپ: ــ ئەي بولغان تەقدىر-دىمۇ ئۇرۇقى ئاران چىقىدۇ، شال ئۇرۇقى يۆتكەشكە ھارۋا، 15 ــ 20 تونىنەدەك خىمىيە ئوغۇتقا پۇل تەييارلاڭلار، ــ دېدى. ② كۆچ-قۇۋۋەت، ئۇزۇقلۇق، ئوغۇت: ئەي بەرمەك. ئەي قىلماق.

ئەي بەرمەك كۆچلىمەك، ئوغۇتلىماق، پەرۋىش قىلماق: باشلايلۇق ئىشنى، ئۈچ خىل خۇرۇچ بىلەن، ياسىغان ئوغۇتۇمنى ئەكىلەيلۇق. يەتمىسە توخۇ، كەپتەر مايىسقىدا، تاپ ئېچىپ

ھېچ كېچىكمەي ئەي بېرەيلۇق.

ئەي بولماق ① ساق قالماق، چوڭايماق، قاتارغا قوشۇلماق، تۇتماق، كۆكلىمەك: ھېچقانداق سۈتسىز، چايناپ يېگۈزگەن نانىنىڭ كۆچى بىلەن بۇ بالىنىڭ پاقلان، بۇدرۇقىنە ئەي بولۇۋاتقىنىغا كىشىلەر ھەيران قالاتتى... * كوللېكتىپ بىنا قىلغان ئورمان بەلباغلىرى ئۆز ۋاقتىدا سۈغىرىلىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئوتالغانلىقتىن، ياخشى ئۆسۈپ كۆپىي ئەي بولدى. * قوينىڭ كۆپىيىپ، ئەي بولۇش نىسبىتى ئالدىنقى يىلغا قارىغاندا 6.3 پىرسەنت ئۆستى. ② <تىب> ئوڭلانماق، ساقايماق، تۇزىلىپ قالماق، شىپا تاپماق: — قان توختىدى. سۆڭەك ساق ئىكەن، ئەي بولۇپ قالار، — دېدىم مەن مۇمكىنقەدەر ئۆزەمنى بېسىۋېلىپ.

ئەي قىلماق ساقايتماق، تۇتقۇزماق، قاتارغا قوشماق، ئۆستۈرمەك، ئايىنىتماق: ئۇلارنىڭ كېسىپ ئۆرۈۋاتقىنى ئەمدىلىتىن قاتارغا قوشۇلغان چىنار، ياڭاق، سۈۋادان تېرەكلەر بولۇپ، ئادىل بۇلارنى بىر تالدىن تېكىپ، بۇۋاقنى پەرۋىش قىلغانىدەك مىڭ مۇشەققەتتە ئەي قىلغانىدى. * ھېمىدىخان بالا — چاقسىز، تىرىشچان، ئاق كۆڭۈل ئايال ئىدى. ئۇ يىغىپ — تەرگىنىنى سېتىپ، بۇۋاقنى كالا سۈتى بىلەن ئەي قىلدى.

ئەي II ئىم. يېزىت. زوقلىنىش، ھاياجانلىنىش، ھېسداشلىق، غەزەپلىنىش، پۇشايمان قىلىش قاتارلىق مەنسىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ، تىلدىكى «ھەي» بىلەن تەڭ: سالام، ئەي مويسىپىتلەر، پېشقەدەم ئۇستاز! باھار بوستانىدا سايرايلى خۇش ئاۋاز! * ئەي دەرىخ، ئۆز ئايىغى بىلەن بىراۋنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ، ئاتا — ئانا، تۇغۇلغان ئەل — يۇرتىنى كېچىپ كەلگەنىنىڭ جازاسى شۇمۇ؟ * تىلىكىنى تارت، ھۇ ئۆز قەدىرىنى بىلمىگەن ئەي نادان! بولمىسا، كۆرگۈلۈكۈنى كۆرىسەن!

ئەيان (ئە: يان) ئىس [ئە] يېزىت. يۇقىرى مەنسەپلىك، مەرتىۋىلىك كىشىلەر؛ ئەمەلدارلار، خوجايىنلار: ماڭا ئېگىلىپ توققۇز تەزىم قىلىدىغان، ئەجرى ئۆچۈن ئىنتىلىم — مۇكاپاتقا غەرق بولغان ئوردا ئەيانلىرىم مەندىن يۈز ئۆرۈدى.

ئەيتاۋۇر يۈك. ئىشقىلىپ، ھەر ھالدا، قانداقتۇر: ئۇنى قىمارىدا ئۇتتۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى ئۇتقانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى قىمارۋازلارنى بوزەك قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر كىشىلەرنىڭ ئۇرغانلىقى ئىنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * ھارۋا يولىدا ئەتىگەندىن بېرى ھېچ كىشى ماڭمىغانمۇ ياكى شامال قارلارنى ئۇچۇرۇپ ئىزلارنى كۆمۈپ كەتكەنمۇ ئەيتاۋۇر يولدا بىر ئۆتۈك كىيىگەن كىشىنىڭ ۋېلىسىپىت يېتىلەپ ماڭغان ئىزىدىن بىلەك ئىز يوق ئىدى.

ئەيش ئى [ئە] ① ھۇزۇر — ھالاۋەت — پاراغەت، لەززەت: كەلىدى نوروز، كەلىدى بۇگۈن، ئەيش بىنا ئەتكىلى، بارچە ئادەم كۆڭلىنى، شادۇخۇرام ئەتكىلى. ② كەيىپ — ساپا، مەيخورلۇق، ئىشرەت: ئەي پەلەك، چەرقى بۇزۇق، قىلغان ئىشىڭ ئېيتسام ئەگەر، بىۋاپا ئالەمدە ئىشرەت ئەيشىنى نادان سۈرەر.

ئەيش — ئىشرەت شەھۋانىيلىق، كۆڭۈل ئېچىش، كەيىپ — ساپا، مەيخورلۇق: بايىنىڭ ئىچكىرىكى قورۇسىدىكى ھەشەمەتلىك ئۆيلەردىن ئەيش — ئىشرەت قىلىۋاتقانلارنىڭ سەت كۈلكىلىرى ئۇزاققىچە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەيش — ئىشرەتلىك ئەيش — ئىشرىتى بار، ئىشرەتكە تولغان: ۋاڭنىڭ ئەيش — ئىشرەتلىك تۇرمۇشى ئەنە شۇنداق يىلىلاپ — يىلىلاپ داۋام قىلاتتى.

ئەيلەتمەك I «ئەيلىمەك I» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تېرىچىلىك كارخانىسى ئىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئاشتىن چىققان تېرىلەرنى مەسئۇلىيەت تۇزۇمى بويىچە شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىپ سۈپەتلىك ئەيلىتىپ بولدى.

ئەيلەتمەك II «ئەيلىمەك II» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۈيگۈدىن سالىدى ئەل ئاسفالت يولغا، قەلبىمدەك غۇبارسىز پايانداز بىنى. گۈل دەستە تۇتۇشتى بىزگە ھەۋەستە، ئەيلىتىپ

جەۋلان ئۆز باھار، يازىنى.

ئەيلەش «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: ئەيلەش تۆزى. ئەيلەش تېخنىكىسى.

ئەيلەش تۆزى <خىم> تەركىبىدە ئاش تۆزى، كالىي نىترات ۋە باشقا ئارىلاشمىلار بولغان ناترىي سۇلفات. ئۇ دېڭىز سۇيى ياكى تۇز كۆلىنىڭ سۇيىنى قاينىتاقاندىن كېيىن چۆكتۈرۈلگەن كرىستال بولۇپ، رەڭسىز، سۈزۈك، تېرە ئاشلاشتا ئىشلىتىلىدۇ، گەندىن سىرت يەنە دورىگەرلىكتە سۈرگە دورىسى ياكى سۇيدۇك ھەيدەش دورىسى ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ،

ئەيلەشمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئاشتىن چىقىقان تېرىلەرنى سۇپەتكە كېپىللىك قىلىش شەرتى بىلەن ھۆددىگە ئېلىپ بەس ــ بەس بىلەن ئەيلەشتى.

ئەيلەشمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كونا جەمئىيەتتە ئەجنەبىي مۇغەمبەرلەر ئوغرىدەك قەست ئەيلىشىپ، جۇڭگو- نىڭ پۈت ــ قولىغا گاڭ چېتىقنى چاتقاندى.

ئەيلەنمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەيلەنگەن ئۆچكە تېرىسى سېلىنغان كاڭنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان باي بېشىنى سىلاپ ــ ئەسىنەپ تورۇسقا قارىدى.

ئەيلەنمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نېچۈن ھاياتىنى بىزگە دەردىسەر قىلدىڭ؟ نېچۈن بۇلبۇلنى گۈلگە بەنەزەر قىلدىڭ؟ نېچۈن گۈل ــ غۇنچىغا قۇزغۇن راۋا ئەيلىنەر؟ نېچۈن يۈرەكلەر مۇنچە يارا ئەيلىنەر؟!...

ئەيلىبان رەۋ. يېزىت. ئەيلەپ، ئەيلەش بىلەن: تەپەككۇر ئەيلىبان ئەجدادلىرىم پۈتكەن شۇ تارىخنى، دېدىم: «زۇلمەتتىكە مىڭ لەنەت!» تولۇپ قۇدرەتكە ــ دەرمانغا.

ئەيلىتىلمەك «ئەيلەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاشلىتىلغان تېرىلەر ئەيلىتىلدى.

ئەيلىمەك I پ. تېرە، خىمىر قاتارلىقلارنى پىشۇرماق؛ پىششىقلىماق: توختى بوۋاي ئارغامچىنى يېشىپ، كۆمۈش پارچىسىنى ئالدى ــ دە، ئۇستەلگە بىر ئەدىيالنى يېپىپ، ئۆچكە تېرىسىنى يۆگەپ، ئۇستىدىن ئەيلىگىلى باشلىدى.

ئەيلىمەك II پ. يازما ئەدەبىياتتا «قىلماق»، «ئەتمەك» رولىدا كېلىدۇ: بىر بۇرادەر ئۆمرىدە كۆپرەك خۇشامەت ئەيلىدى، بۇ «ھۇنەر»نى ئۆزىگە باب ھەمدە ئامەت ئەيلىدى. ئىشلىدى، پەرۋانە بولدى شۇ «ھۇنەر»نىڭ ئىشقىدا، بۇ «ھۇنەر»دىن بىرمەھەل قالتىس تاپاۋەت ئەيلىدى.

ئەيمەندۇرمەك «ئەيمەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن شۇ گەپنى قىلىۋاتقاندا، ماھىرەنىڭ چىرايىدىن كۈلكە ئۆچكەن بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئادەمنى ئەيمەندۇرگۈدەك ئوت چاقنايتتى.

ئەيمەنمەك پ ① بىرەر ئادەم ۋە نەرسىدىن ھايا قىلماق، تارتىنماق، قورۇنماق: خىجىلمەن، گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتسام، ساڭا ئوچۇق پىكىر بېرىشتىن ئەيمىنمەن. ② ھېيىقماق، تەپ تارتماق، قورقماق، سۇر باسماق: يىگىت چاي ئىچىۋېتىپ ئىشىك تەرەپكە شۇنداق قارىغانكەن، تالادىن بىر چوڭ يىلاننىڭ كىرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەيمىنىپ قېلىپتۇ. * سەمەتنىڭ شۇنداق تەرسالىقى تۇتتىكى، بەش ئادەم ئەيمىنىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بارالمىدى.

ئەيمىنىشمەك «ئەيمەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بوۋاي بىلەن مومايئۇلارنىڭ گۈزەللىكىدىن ئەيمىنىشىپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي، گۈللۈك ئارىسىغا يوشۇرۇنۇشۇپتۇ.

ئەينەك ئى [پ] ① قاتتىق ۋە چۈرۈك بولغان بىر خىل سۈزۈك جىسىم، ئۇ ئادەتتە كۈارتسلىق قۇم، ھاك تاش، ساپ ئىشقار قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرا ئاستىدا ئېرىتىلگەندىن كېيىن ياسىلىدۇ: بىرنەچچە يوچۇن ئادەم ساقچى بۆلۈمگە كىرىپ كەتتى، ئۇ يەردىن دېرىزە ئەينەكلىرىنىڭ جارانگ-

لاپ سۆنغىنى ئاڭلاندى. ② قارشىسىدىكى نەرسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئادەتتە كىشىلەر ئۆز ئەكسىنى كۆرىدىغان، ئارقىسى سىلانغان مەخسۇس شىشە: مەلكە ئۇنى كۆرۈپ ئورنىدىن قوپۇپتۇ، يانچۇقىدىن ئەينەكنى ئېلىپ، ئاۋۇال ئەينەكنىڭ ئالدىنى، كېيىن ئارقىسىنى كۆرستىپتۇ؛ بېشىدىكى تاغاقنىڭ چىشلىرىنى سۈندۇرۈپ كۆلچەككە تاشلاپتۇ ـ ده، شپاڭدىن چۈشۈپ گۈلدۈك ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ③ يىراقتىكى نەرسىلەرنى يېقىنلاشتۇرۇپ كۆرسىتىدىغان، كىچىك نەرسىلەرنى چوڭايتىپ كۆرسىتىدىغان، كۆزنىڭ كۆرۈش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ بېرىدىغان مەخسۇس شىشە ئەسۋاب: بۇگۈنكى ئالىملار ئاسمانىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئاستىرونومىيە ئەينىكى ئىجاد قىلدى... ④ كۆچمە. بىرەر ھالەتنى، ھادىسىنى كۆز ئالدىدا ئەكس ئەتتۈرۈپ ياكى يورۇتۇپ تۇرغان نەرسە؛ ئۇلۇغە نەمۇنە: ئابلىمىت خەتتىن كۆزىنى ئېلىپ، سافاغا ئۆزىنى تاشلىدى ـ ده، كۆزەينىكىنى تۇتقان پېتى خىيال سۈردى: ـــ تۇرغۇن ھەققەتەن قەيسەر جەڭچى. ئۇنىڭ پەزىلىتى مەن ئۈچۈن ئەينەك. ⑤ كۆزگە تاقايدىغان ئەينەك (كۆزەينەك): ئۇ ئەينەكسىز خەت كۆرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئەينەك بولماق نەمۇنە بولماق، ئۇلۇغ بولماق: ئۆچىنچى دۇنيا ئەللىرى ئىچىدىكى بىرمۇنچە دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە تېخنىكىسى بار، كۆپىنچىسىنىڭ مىللىي ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە باشقا دۆلەتلەرگە ئەينەك بولغۇدەك تەجرىبىلىرىمۇ بار.

ئەينەك پارقىراقلىقى <گىئول> غەيرىي مېتال پارقىراقلىقىنىڭ بىر خىلى، بەزى مىنېراللار يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇشى ياكى پارقىراقلىقى خۇددى ئەينەكنىڭكىگە ئوخشايدۇ. شۇڭا ئۇ «ئەينەك پارقىراقلىقى» دەپ ئاتالغان. ئۇ سۈزۈك مىنېراللاردا ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل خۇسۇسىيەت. مەسىلەن: دالاشپاتى قاتارلىقلارنىڭ پارقىراقلىقىغا ئوخشاش.

ئەينەك پولات <خىم> ئەينەك تالاسى ئۇنىڭ توقۇلمىلىرى ۋە بىرىكمە دېئوبرقايىلارنى يېپىشتۇرۇش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل ماتېرىيال. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: توك ئۆتكۈزمەيدۇ، مېخانىك كۈچىنىشى يۇقىرى، چىرىشقا چىداملىق، ئېگىلمەس ھەم يېنىك، ماشىنا سايمانلىرى، ئاپتوموبىل ۋە پاراخوتلارنىڭ سىرتقى قېپى قاتارلىقلارنى ياساشتا مېتاللارنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئەينەك تالا <خىم> ئادەتتىكى ئەينەك ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىنتايىن ئىنچىكە تالا. ئۇ ئىزولياتسىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئىسسىقلىقتا چىداملىق، ئاسان چىرىمەيدىغان، مېخانىكىلىق كۈچىنىشى يۇقىرى، سانائەتتە ئېلېكترىك ئەسۋابلارنىڭ ئىزولياتورى ۋە ئەينەك پولاتنىڭ خام ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

ئەينەك تەنجە <تىب> كۆز ئالمىسىدا، كۆز گۆھىرى بىلەن كۆرۈش پەردىسى ئارىلىقىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان رەڭسىز، سۈزۈك يېلىمسىمان ماددا. ئۇ كۆز ئالمىسىنىڭ ئىچكى تامىلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ.

ئەينەك خىش <بىن> ① قېلىن ئەينەك تاختا. ② ئەينەكتىن ياسالغان خىشسىمان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى، كۆپىنچە ئىچى كاۋاك قىلىپ ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاۋاز توسۇش ۋە نۇر ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولىدۇ.

ئەينەك قەغەز <خىم> نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئوراشقا ياكى زىننەت بۇيۇملىرى قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل پارقىراق قەغەز. ئۇ نېپىز تىنىق بولىدۇ، قەغەز بوتقىسىنى

خىمىيىلىك بىر تەرەپ قىلىش ياكى يالتىراقتىن پايدىلىنىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئەينەك قىلماق نەمۇنە قىلماق، ئۈلگە قىلماق: ئايرىش ئۇسۇللىرىنىڭ بەزىلىرىنى سوتسىيالىستىك قانۇنشۇناسلىقتا ئەينەك قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئەينەك ماددىسى <گېئول> ماگمىلىق جىنسلار قۇرۇلمىسىنىڭ بىرى، يەر ئۈستىگە ئېتىلىپ چىققان ياكى يەر يۈزىگە يېقىن ئەتراپقا بۆسۈپ كىرگەن ماگما تېز مۇزلاپ توڭلىغاندىن كېيىن كرىستاللىنىشقا ئۈلگۈرەلمەي شەكىللەنگەن تەبىئىي ئەينەك.

ئەينەك ئوغۇت <خىم> تەركىبىدە بور، ئارسىن، مانگان، مولىبدىن ۋە كوبالت قاتارلىق ئېلېمېنتلار بولغان بىرىكمىلەر بىلەن ئەينەك پاراشوكىنى بىرگە ئېرىتىپ ياسىلىدىغان دانىچە ھالەتتىكى ئوغۇت. تۇپراقتا سۇ ئۇنى ئاسانلىقچە ئېقىتىپ كېتەلمەيدۇ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى ئۇنى بىۋاستە سۈمۈرۈۋالالايدۇ، ھەم ئۆسۈملۈككە ئۇزاققىچە كۈچ بېرىدۇ.

ئەينەك يىپ <خىم> ئادەتتىكى ئەينەك، يالتىراق ياكى باشقا سۇنئىي سىنتېز قىلىنغان ماددىلاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىنچىكە تالا. ئۇنىڭدىن ئەينەك رەخت، زىننەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ.

ئەينەكچى ئى. ئەينەك سېلىش، سېتىش ۋە ئۇنى خىلمۇخىل شەكىلگە كەلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئىمارەت ئاللىقاچان پۈتكەن، ھازىر بولسا شەھەردىن تەكلىپ قىلىنغان ئەينەكچىلەر ئىمارەتنىڭ دېرىزىلىرىگە ئەينەك سېلىۋاتىدۇ.

ئەينەكچىلىك ئى ① ئۆي ــ ئىمارەت دېرىزىلىرىگە، ئىشكاپ، جاھازلارغا ئەينەك سېلىش ۋە قۇراشتۇرۇش ئىشى، شۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دادام ئەينەكچىلىك قىلاتتى. پۈتۈن ئائىلىمىز دادامنىڭ شۇ ئەينەكچىلىكتىن تاپقان پۇلى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتۈك. ② ئەينەكنى ئېرىتىپ ھەر خىل بۇيۇملارنى ياساش كەسپى.

ئەينەكسىزلىنىش ئى <گېئول> ماگمىلىق جىنسلاردىكى تۇراقسىز ھالەتتە تۇرغان ئەينەك ماددىسى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ۋە بېسىم، تېمپېراتۇرا قاتارلىق فىزىكىلىق شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ كرىستالغا ئايلىنىش ھادىسىسى.

ئەينەكسىمان سۈپ. ئەينەك شەكىللىك، ئەينەككە ئوخشايدىغان، ئەينەكتەك: ھە، مانا چاڭئەنجې ــ ئەينەكسىمان يول، ھاياتنىڭ شاۋقۇنى قاينايدۇ ئۇندا. رەڭ ئېلىپتۇ باشقىچە جۇڭشەن گۈللىرى، قارىغايلار باراقسان گۈللەپتۇ بۇندا...

ئەينەكلىك سۈپ ① ئەينىكى بار، ئەينەك سېلىنغان، ئەينەك ئورنىتىلغان: ئەينەكلىك ئىشىك. ئەينەكلىك دېرىزە. * ئۇ دەرھال بىر ماگىزىننىڭ ئىچىگە كىرىپ يوشۇرۇنۇپ، ئىشىكنىڭ ئەينەكلىك قانىتىدىن سىرتقا مارىلاپ قارىدى. ② ئەينەك تاقىغان، ئەينەككە ئىگە: ــ زادى نېمە گەپ؟ ــ ئەينەكلىك دوختۇر كۆزىدىن ئەينىكىنى ئېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئەينەن رەۋ [ئە] ① ھېچقانداق ئۆزگىرىشسىز، ئۆز پېتىچە، ئەينى بىلەن: ھايال ئۆتمەي ھېلىقى ئەقىللىق ئادەم دوستى بىلەن بىللە بېرىپ، بۇ ئىشنى قازىغا ئەينەن مەلۇم قىلدى. ② دەل، نەق: تۈڭلۈكتىن كۆرۈنگەن يۇلتۇزلارنى بىر پارچە كۈل رەڭ بۇلۇت كېلىپ توسۇۋالدى. بۇلۇت بىردىنلا شەكىل ئۆزگەرتىپ ئادەم سۈرىتىگە ئوخشاپ قالدى. بۇ ئادەم ئورۇق، يىرگىنچلىك روزەك بەزنىڭ ئەينەن ئۆزى.

ئەينەن سۈرەت <گ سەن> جۇڭگوچە فورترىت رەسىمىنىڭ ئەنئەنىۋى ئاتالغۇسى بولۇپ، ئۇ «تىرىك سىزىش»، «ئەينى سىزىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەنى ئادەم ۋە

نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى بەئەينى تىرىكتەك ئوخشىتىپ سىزىش دېمەكتۇر.

ئەينەنسىز سۈپ. ئەينەن ئەمەس، ئەينى بولمىغان.

ئەينەنسىزلىك «ئەينەنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەينەنسىزلىك دەرىجىسى <فىز> ئەينەنلىك دەرىجىسىنىڭ ئەكسى. ئۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى: چىققان سىگنالدا، كىرگەن سىگنالدا بولمايدىغان بەزى گارمونىك دولقۇن ئامىللىرىنىڭ بولغانلىقىدىن ئىبارەت. ئۇ يەنە، «سىزىقسىز ئەينەنسىزلىك كوئېففىتسېنتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەينەنلىك سۈپ. ھېچقانداق ئۆزگىرىشسىز بولغان، خۇددى ئۆز پېتىچە ساقلانغان، ئوپمۇ ئوخشاشلىققا ئىگە: بۇ ئىككى پارچە ھېكايە ئىلگىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغان بولسىمۇ، قول يازما ھالەتتە قولدىن قولغا ئۆتۈپ بىر قىسىم كىتابخانلارغا تونۇش بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ھېكايىلارنىڭ سۆز-ئىبارىلىرىگە قىسمەن تۈزىتىش كىرگۈزۈپ قويغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ مەزمۇن ۋە بەدىئىي قۇرۇلمىسى جەھەتتىكى ئەينەنلىكىنى تولۇق ساقلاپ قالدىم.

ئەينەنلىك دەرىجىسى <ئېل> ئەسۋاب-ئۈسكۈنىلەرنىڭ چىقىش سىگنالى بىلەن كىرىش سىگنالىنى قايتا ئىپادىلەشتىكى ئوخشاشلىق دەرىجىسى بولۇپ، رادىئو، تېلېۋىزورلارنىڭ ئەينەنلىك دەرىجىسى قانچە ياخشى بولسا ئۇلار چىقارغان ئاۋاز ياكى سۈرەتنىڭ شۇنچە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەينۇلا ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، سورتلىرى كۆپ بولۇپ، سوغۇققا چىداملىق؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك؛ باھاردا چېچەكلەيدۇ، گۈلتاجى ياپراقچىسى بەش تال ئاق، قىزىل، ھال رەڭ قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مېۋىسى شار شەكلىدە، رەڭگى يېشىل، پىشقاندا سېرىققا ئۆزگىرىدۇ. يېگىلى بولىدۇ. تەمى چۈچۈمەل. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئەينۇلا مۇرابباسى ئەينۇلا مېۋىسىنى قاينىتىپ ياسالغان مۇرابباسى.

ئەينى سۈپ ① خۇددى ئۆزى، دەل ئۆزى، نەق ئۆزى، ئوپمۇئوخشاش، ئەسلى: مەن تۆۋەنگە چۈشۈپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن ئەينى ئەھۋالنى يېزىپ، يۇقىرىغا دوكلات ئەۋەتتىم. * رەڭگى ئۆڭگەن، ئۆزى جىددىي تولىمۇ، جىلە بولۇپ ماڭار ئالدى-كەينىگە، ئويلاپ قالدىم: قاچان قايتار بۇ باشلىق، شۇ ھالەتتىن ئۆز ئەسلىگە، ئەينىگە. ② رەۋ. شۇ، ئۆتكەن: مەرھۇم رەھىم ناۋاي دەپنە قىلىنغان كۈنى قەشقەردىكى يوقسۇل نامراتلار، تاشۋاينىڭ ئەينى يىللاردا گۇلاختا بىللە ياشىغان يېتىم-يېسىر سەپداشلىرى ھەيۋەتلىك سەپ تۈزۈپ، جىنازىنى كۆتۈرۈپ مېڭىشتى. * ۋېنېتسىيە ۋە گېنۇيە، بۈگۈنكى كۈندە ئىتالىيىنىڭ شەرقىي شىمالى ۋە غەربىي شىمالىدىكى دېڭىز بويلىرىغا جايلاشقان ئىككى چوڭ شەھەر، ئەمما ئەينى يىللاردا، ئۇلار ئىككى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت ئىدى.

ئەينى چاغدا ⟵ **ئەينى زاماندا:** دۇرۇس، ئەينى چاغدىكى پارتكوم سۇ ئامبىرى قۇرۇشنى قارار قىلىشتا بۇ ئىشنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلمىدى، ئىلمىي روھ كەم بولدى. * چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىلىرى مانا مۇشۇ كەڭ زېمىندا موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەرقايسى خانلىقلىرىنى قۇرغان، ئەينى چاغلاردىكى قىرىم باتۇخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى قىپچاق دۆلىتىگە قاراشلىق ئىدى.

ئەينى زاماندا شۇ دەۋر، شۇ مەزگىل، شۇ پەيت، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە: يازغۇچى، شائىرلار ئەينى زاماندا مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرغۇچىلار ۋە ئىنسانىيەتنىڭ «روھىي ئىنژېنېر»لىرى. شۇڭا، بۇ پائالىيەتتە بىزنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك

ۋەزىپىمىز ۋە ئويناپدىغان رولىمىز چوڭ.
ئەينى مۇددىئا ئاساسىي مەقسەت، ھەقىقىي نىيەت، كۆڭۈلدىكى ئوي: بۇ جايغا ياخشى باغۋەنلەرنى ئەۋەتىپ بۇ يەرنى گۈزەللەشتۈرۈش، ئاۋاتلاشتۇرۇش ئەينى مۇددىئا.
ئەينى ۋاقتتا ← **ئەينى زاماندا.**
ئەينىيەت ئى [ئە] ① يېزىت. ئەينەن، ئوخشاشلىق، بىر خىللىق، بىردەكلىك. ② <مات> تەركىبىدىكى بارلىق ھەرپ بەلگىلىرىنىڭ ھەممە قىممەتلىرىدە مۇتلەق ئۆزگەرمەيدىغان تەڭلىك، ئوخشاشلىق.
ئەينىيەت قانۇنىيىتى <لوگ> فورمال لوگىكىدىكى تۈپ قانۇنىيەتلەرنىڭ بىرى، ئۇ پىكىر قىلىشتا ۋە ھۆكۈملەرنى ئەينى بىر مەنىدە قوللىنىشنى، ئوخشاش بولمىغان ئۇقۇم ۋە ھۆكۈملەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئالماشتۇرۇپ قويماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. يەنى «ئا»نى«ئا» دېگۈلۈك دېگەندىن ئىبارەت.
ئەيھەننا س (توغرىسى: ئەييۇھەننا س) ← **ئەييۇھەننا س.**
ئەيۋاش (توغرىسى: ئەيۋەش) ← **ئەيۋەش.**
ئەيۋەش ئى ← **ئەيۋەشكە كەلمەك.**
ئەيۋەشكە كەلمەك ① پەيلدىن يانماق، يولىغا كىرمەك، پەسكويىغا چۈشمەك، ماقۇل بولماق، ئۇنىماق، كۆنمەك: ئايخان: ماقۇل، ماقۇل، ئەمىسە مەن دەرھال ماڭاي، (تېز ماڭمىدۇ، بىرنەرسە ئېسىگە كېلىپ يەنە قايتىپ كېلىدۇ) بىلمەمسىز، سادىرمۇ ئەيۋەشكە كەلدى. قېنى، ماڭا قانچىلىك نەپ بېرىسىز؟ * ــ ھوي، ياخشىلىقنى بىلمىگەن مۇناپىق! قېنى كۆرەيلى! كىم كىمنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەركىن! ــ دېدى ۋە ئادەملىرىگە ۋارقىرىدى، ــ بۆرە تەبىئەتلىك بەتبەخت. * توشقانىنىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزمىگەن تۈلكە: ــ بۇ ئەخمەق ئاسانلا ئەيۋەشكە كەلدى. ئۇ ئۆيىنى راسلىۋالغۇچە مەن بۆرىنى چاقىرىپ كېرەي. قېنى ماڭا تۈتۈق بەرمىگەن توشقانىنىڭ بۆرە چاڭگىلىدىكى ھالىنى بىر كۆرەي، ــ دەپ ئويلاپتۇ. ② ئەسلىي ھالىتىگە كەلمەك، ساقايماق: بۇ يىل مارجان بۇلاقتا ئېقىتسادىي زىرائەتلەر كۆپ تېرىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەزالار بۈرۈن تاشلىۋېتىلگەن ئۇنۇمسىز يەرلەرنى قايتىدىن ئەيۋەشكە كەلتۈردى.
ئەيىب ى [ئە] ① قائىدە ــ يوسۇنغا، تەرتىپ ــ تۈزۈمگە، ئەدەب ــ ئەخلاققا خىلاپ ئىش: كەمچىلىك، سەۋەنلىك: بىلمەسلىك ئەيىب ئەمەس، تىرىشماسلىق ئەيىب (ماقال). * ئۆزىنىڭ ئەيىبى ئۆزىگە كۆرۈنمەس، كۆزىنىڭ ئەيىبى كۆزىگە كۆرۈنمەس (ماقال). ② كىشى ئۈيلىدىغان، نومۇس قىلىدىغان، خىجالەت تارتىدىغان خاتا ھەرىكەت: ناچار قىلىق، بولمىغۇر ئادەت، خىجالەتلىك ئىش، ئۈيات: سىز دەرسىز، يېگىتكە ياش تۆكمەك ئەيىب، بىلمەن نومۇسى كۆز ياش يىگىتىنىڭ، ئېسىمدە ئاتامنۇ ئېيتقان ئۆلۈمگە رازى بول ۋە ئەمما تۆكمە كۆز يېشىڭ! ③ نۇقسان، قۇسۇر، ئىللەت، جىسمانىي كەمتۈك: غېمى يوق ئىنسان بولماس، ئەيىبى يوق ھايۋان بولماس (ماقال). پۈتىدا بىرئاز ئەيىبى بارلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كېرەمنىڭ تەقى ــ تۇرقى كېلىشكەن يىگىت ئىدى.
ئەيىب قويماق ئەيىبلىك دەپ قارىماق، ئەيىب ئارتماق، ئېۋەن تاپماق، نۇقسان تاپماق: بەختيار ئاچچىقلانغان ھالدا مۇدىرغا: ــ سىز ھەمىشە تىرناق تۈۋىدىن كىر ئىزدەپ ئۆگىنىپ قېلىپسىز... دائىم مېنىڭ ئىشىمغا ئەيىب قويمىسىزغۇ؟ ــ دېدى.
ئەيىبكە بۇيرۇماق ← **ئەيىبلىمەك:** ساقىيا، ئىچەيلى بىر قەدەھ، ئەيىبكە بۇيرۇما سەن مېنى. كېلەر گۈل ــ گۈلىگە سۆزلۈرۈم، بولغاندا شارابنىڭ گۈلگۈنى!
ئەيىبنى بوينىغا ئالماق كەمچىلىك، خاتالىقنى تونۇماق، ئىقرار بولماق، باش ئەگمەك: قەيسەر كەسكىن سۆزەتتە ئەيىبىنى بوينىغا ئېلىپ، ــ سىز توغرا ئېيتىڭىز مەن سىزنىلا ئەمەس ئۆزەمنىمۇ ئازابلىدىم، ــ دېدى.
ئەيىبدار [ئە+پ] ① ئى. نۇقسانى، ئەيىبى

بار، ئەيىبلەنگۈچى، گۇناھكار شەخس: ساقچى ئەيىبدارنى سوت مەيدانىغا ئېلىپ باردى. ② سۈپ. جىسمانىي جەھەتتىن بىرەر كەمچىلىك، نۇقسانى، ئىللىتى بولغان، ئەيىبناق، ئەيىبلىك: ئەيىبدار بالا.

ئەيىبسىز سۈپ ① ئەيىبى يوق، گۇناھسىز: ئەيىبسىز دوستنى ئىزدىگەن دوستسىز قالار (ماقال). * ئۇ ئەيىبسىزلا پادىشاھ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ② جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام، نۇقسانسىز: يالقۇن ھەر جەھەتتىن كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلىپ قىلارلىق دەرىجىدە ئەيىبسىز يىگىت بولدى.

ئەيىبكار ئى [ئەيىب+چ] خاتالىق ئۆتكۈزۈپ جىنايەت سادىر قىلغان، قانۇن ئالدىدا ئەيىبلەنگەن كىشى؛ گۇناھكار، جاۋابكار: سوتچى قەتئىي ھالدا: ــ قانۇننىڭ بەلگىلىمىسىنى شەخسنىڭ تەلىپى بويىچە ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، قانۇننىڭ ئەيىبكار ئۈستىدىن دەۋا قىلىش ھوقۇقى بار، ــ دېدى. * ئەسقەر شوخلۇق قىلىپ بىكاردىن ــ بىكار ئەيىبكار بولۇپ قالدى.

ئەيىبلەش «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى.

ئەيىبلەشنى كەچۈرۈم قىلىش <قا> تەپتىش ئورگانلىرى جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئەمما قانۇن بويىچە جازالاشقا تېگىشلىك بولمىغان ياكى جازانى كەچۈرۈم قىلىشقا بولىدىغان جاۋابكار ھەققىدە چىقارغان قارار.

ئەيىبلەشمەك «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مېنى بەزى كىشىلەر، ــ سەندە ئۆز كەسپىگە بولغان مۇھەببەت كەم، ــ دەپ ئەيىبلىشىدۇ.

ئەيىبلەنمەك «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىق يىغىن قاتناشچىلىرى تەرىپىدىن: ــ ئۆتكىل ئىدىيىسى بار»، «دۇنيا قارىشىنى ياخشى ئۆزگەرتمىگەن زىيالىي، ــ دەپ ئەيىبلەندى.

ئەيىبلەنگەن «ئەيىبلەنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئەيىبلەنگەن ئەنزە <قا> تەپتىش ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ نامىدىن جىنايەتچىنىڭ جىنايى جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلىگەن ئەنزە.

ئەيىبلەنگۈچى ئى. سوت مەھكىمىلىرى تەرىپىدىن جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلغان شەخس.

ئەيىبلىك سۈپ. ئەدەب ــ ئەخلاققا خىلاپ، كىشى ئۈيلىدىغان ئىشنى قىلغان؛ جاۋابكار: زەيتۇنخان بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئەيىبلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇن چىقارماستىن جىملا ئولتۇردى. * ــ ئەپۇ قىل خوتۇن، ــ دېدى ئەخەت ئايالىغا يالۋۇرۇپ، ــ مەن ئەيىبلىك، ئىككىنچى مۇنداق قىلماسلىققا ۋەدە بېرىمەن.

ئەيىبلىگۈچى ئى. دۆلەتكە ۋەكالىتەن سوت مەھكىمىسىدە جىنايى ئىش يۈزىسىدىن ئەيىبلەش پىكرىنى قۇۋۋەتلەيدىغان شەخس.

ئەيىبلىمەك پ ① ئەيىبلىك دەپ تونۇماق، گۇناھكار دەپ ھېسابلىماق: ئۇلارنى كىم خاتىرىلەيدۇ؟ ھېچكىم! ھەتتا ئۇلارنى مۇشۇ قىسمەتكە مۇپتىلا قىلغانلارمۇ خاتىرىلىمەيدۇ، بەلكى تىللايدۇ، ئەيىبلەيدۇ. ② تەنقىد قىلماق: شۇنۇ بىر يىلدىن بېرى مەتىيا قەيسەرنىڭ ئەيىبلەشلىرىدىن خېلى قۇتۇلۇپ قالغاندى، مانا بۈگۈن يەنە ئاڭلىماقتا.

ئەيىبناق سۈپ. جىسمانىي جەھەتتىن ئاجىز، بىرەر ئەزايىدا كەمچىلىكى، نۇقسانى، ئىللىتى بار، ھېيىپ، مەجرۇھ: مەن، ئۇنىڭ مېنى يەرگە قاتتىق ئۇرۇپ ئەيىبناق قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدىم، لېكىن ئۇ، ئۇنداق قىلمىدى.

ئەيىبنامە ئى [ئەيىب+نامە] بىرەر خاتا ئىش ــ ھەرىكەت ياكى جىنايى قىلمىشنى پاش قىلىش ھەققىدىكى شىكايەت خېتى، ھۈججەت قاتارلىقلار: ئەيىبدارلار ئۈستەلنىڭ ئۈدۈلىغا تىزىلغاندا، ھېلىقى كىشى كۆزەينەكنى تاقىدى ــ دە، ئورۇق قولى بىلەن ئالدىدىكى

قەغەزنى ئېچىپ، پۈكۈلگەن جايلىرىنى ئالىقىنى بىلەن تەكشىلەپ، سېرىق ياسىما چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، ئەيىبنامىنى ئوقۇشقا باشلىدى.

ئەييام ئى [ئە] ① يېزىت. كۈن، كۈنلەر، ۋاقىت، ۋاقىتلار: ئارچىلار شىلدىرلىدى، قۇشقاچلار كۆككە ئۆرلىدى، قوشۇلۇش ئەيىامىنى تورغايلار خەندان كۆيلىدى. ② بايرام، بايرام كۈنلىرى: ئەي ۋەتەن پەرزەنتلىرى، بايرىمىڭىز مۇبارەك، خۇشال ـ شاد ئۆتۈۋاتقان ئەيىامىڭىز مۇبارەك.

ئەييۇھەننەس ئىم [ئە] يېزىت ① كۆپچىلىككە، توپلانغان، جەم بولغان خالايىقا قاراتا قىلىنىدىغان خىتاب، نىدا؛ ئەي خالايىق، ئەي ئادەملەر: مولازىيدىن يەنە جاكارلاپ مۇنداق دېدى: ــ ئەييۇھەننەس ــ ئىشتىكلار ئامۇخاس، گۈناھ رىيا بولسىمۇ، جازا دېگەن راست. ② كۆچمە. ھاياجان، قايغۇ، غەزەپ ۋە ئازابلىنىش تۈيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان داد ـ پەرياد، شاۋقۇن ـ سۈرەن، كۈچلۈك ئاۋاز: بىر چاغدا يېنىمدىلا بىرنېمە «كىش... كىش...» قىلىپ كۈشۈلدىغاندەك قىلدى. كەينىمگە بۇرۇلۇپ قارىدىم، ئەييۇھەننەس، تامنىڭ تۆشۈكلىرىدىن يوغان ـ يوغان يىلانلار باشلىرىنى چىقىرىپ، كۈشۈلدىشىپ تۇرمامدۇ، بەدەنلىرىم شۇركۈنۈپ كەتتى.

ئەيل (توغرىسى: ئېيل) ← **ئېيل.**

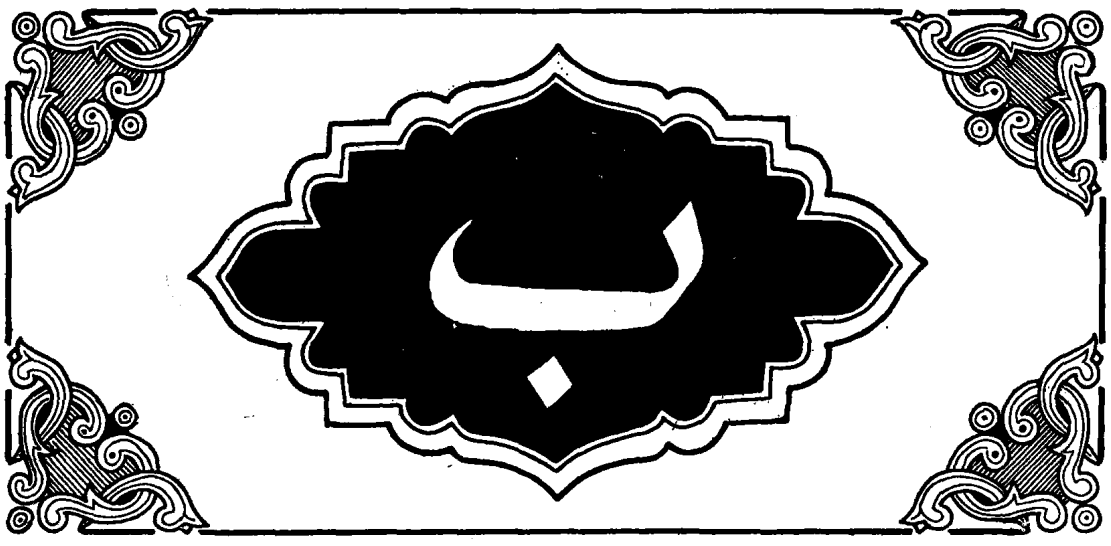

ب ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە ئۇچىنچى. چىنى كۆرسىتىدۇ: بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەر ئارا ئۆتكۈزۈلگەن تىكتاك توپ مۇسابىقىسىدا مەكتىپىمىزنىڭ «ب» گۇرۇپپىسى چېمپىيونلۇققا ئېرىشتى.

باب (بابى) ئى [ئە] ① كىتاب، ئەسەر، ماقالە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر ئايرىم بۆلىكى؛ قىسمى: كىتابنىڭ بىرىنچى بابى. * بۇ بابتا بىز ئالدى بىلەن ئالماسنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمىز. ② كۆچمە. دەۋر، سەھىپە: «4-ماي» ھەرىكىتى جۇڭگو ئىنقىلابى تارىخىدا يېڭى باب ئاچتى. ③ ئامال، چارە: ئويناشماققا ئەرباب بىلەن، جايلايدۇ ھەر باب بىلەن (ماقال).

بابىت ئى [ر<ئىنگ] <خىم> قەلەي، قوغۇشۇن ياكى ئاز مىقداردىكى باشقا مېتاللاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان، سۇركىلىشكە ئىنتايىن چىدامىلىق ھەمدە كۆزەينەكنىڭ مۇھىم ماتېرىيالى قىلىنىدىغان بىر خىل قېتىشما.

بابلىق سۈپ. بابلارغا بۆلۈنگەن، بابلىرى بار: بەش بابلىق كىتاب. * XIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەدىب ئەھمەد يۈكنەكى «ئەتەبەتۈلھەقايىق» ناملىق 14 بابلىق ئومۇمىي نەسىھەت خاراكتېرىدىكى كلاسسىك ئەسىرىنى ئىجاد قىلدى.

بابمۇباب بىر باب-بىر بابتىن، باب تاشلىماي: بابمۇباب ئوقۇماق. * بابمۇباب سېلىشتۇرماق.

بابۇنە ئى [پ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، شاخلىرى كۆپ، ئىنچىكە؛ يوپۇرمىقى پەيسىمان چوكۇر يېرىلغان؛ باشسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ، ئوتتۇرىسىدىكى گۈللىرى سېرىق، چۆرىسىدىكى گۈللىرى ئاق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ شىنجاڭدىن چىقىدۇ؛ گۈلى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئىچىنى يۇمشىتىش، يەلنى تارقىتىش، مېڭە ۋە پەينى قۇۋۇتلەندۈرۈش، سۈيدۈك، ھەيزلەرنى ماڭغۇزۇش، سۈت كۆپەيتىش قاتارلىق روللىرى بار.

بابدا رەۋ. ساھەسىدە، جەھەتتە: دېدىم ئاخىرى رەئىس ماختىغان، قالتىس تالانتلىق شائىرلىقىمنى، شېئىر بابدا كەم ئۇچرايدىغان، تالانت ئېگىسى، ماھىرلىقىمنى.

بابىل ئى [ر<گرېك] <تارىخ> «ئىككى دەريا

ۋادىسى»نىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان قەدىمكى ئەڭ چوڭ شەھەر يەنى قەدىمكى بابىل پادىشاھلىقى بىلەن يېڭى بابىل پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى (ھازىرقى ئىراقتىكى باغداتنىڭ جەنۇبىدا).

بابىل پادىشاھلىقى <تارىخ> قەدىمىي شەرقتە ئۆتكەن، بابىل شەھىرىنى پايتەخت قىلغان قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەت. ئۇ قەدىمكى بابىل پادىشاھلىقى (مىلادىدىن بۇرۇنقى XIX ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە) ۋە يېڭى بابىل پادىشاھلىقى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 626 ـــ 538 ـ يىللىرى) دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

باپ سۈپ [پ] ① بىرەر ئادەم، مەقسەت، ئىش ياكى نەرسىگە ماس كېلىدىغان؛ مۇۋاپىق؛ لايىق: ئاشپەز ئۇستىلار قازانغا باپ ساپلانغان يوغان كەپكۈرلەر بىلەن شۇيلىنىڭ ئوبدان بولۇشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلماقتا. * شۇڭغۇپ كىردىم سۆز دېڭىزى قايناملىرىغا، كوممۇنىستىك خىسلىتىگە تاپماققا باپ سۆز.

باپ كەلمەك مۇۋاپىق، ماس، لايىق كەلمەك: فېيىيرباخ بۇنداق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ۋە: ـــ بۇنداق تەلەپ مۇتلەق بولىدۇ، ھەرقانداق زامانغا ھەم ھەرقانداق ئەھۋالغا باپ كېلىدۇ، ـــ دەپ ھېسابلايدۇ. * بىز تەجرىبىلەرنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە باپ كېلىدىغان تۈزۈم، چارىلارنى تېپىشىمىز كېرەك.

باپباراۋەر سۈپ [پ] ھەجمى، كۆلىمى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى، ئېگىز ـ پەسلىكى، قىممىتى قاتارلىق جەھەتلەردە تەپمۇتەڭ: دۆلىتىمىزنىڭ 1954 ـ يىلدىكى ئاساسىي قانۇنىنىڭ 85 ـ ماددىسىدا: «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بارلىق پۇقرالىرى قانۇندا باپباراۋەر» دەپ بەلگىلەنگەن.

باپباراۋەرلىك «باپباراۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئامېرىكىنىڭ «مۇستەقىللىك خىتابنامىسى» دا: «ھەممە ئادەم باپباراۋەرلىك ئاساسىدا تۇغۇلغان، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەخلىسىز بولغان تۇغما كىشىلىك ھوقۇقى، ھاياتلىق، ئەركىنلىك ۋە بەختكە ئىنتىلىش ھوقۇقىغا ئىگە»، ـــ دەپ جاكارلانغان.

باپكار (بابكارى) ئى [پ] قول دەستىگاھىدا پاختا يىپتىن بۆز (ماتا) توقۇغۇچى كاسىپ، ھۈنەرۋەن: ياشاپ ئۆتكەن ئاشۇ شەھەردە، قولى گۈل بىر باپكار ئۇستا. توقۇغان ئۇ كۈندە ئون گەز رەخت، كېچىكتۈرمەي يېڭى ئىش تۇتسا.

باپكارچىلىق (توغرىسى: باپكارلىق) ⟵ **باپكارلىق.**

باپكارلىق «باپكار» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: خوتۇن ئېرىگە شۇنداق دەپتۇ: بۇرۇنقى زاماندا يېزىلارنىڭ بىرىدە بىر باپكار ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە باپكارلىق دۇكىنىدا ئىشلەيدىكەن.

باپلاتماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باپلاشماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ـــ بۇ مۇناپىق ئىپلاسنى باتۇرلار تازا باپلىشىپتۇ ـ دە! ـــ دېدى ساقىلى قاردەك ئاقارغان بىر مويسىپىت كىشى زۇنۇننىڭ ھازىرقى ھالىتىگە قاراپ.

باپلانماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۈرەش تۇغدى داھىنى ـــ ۋەتەن ئوغلى دانانى، ئاتتى قايتىدىن تاڭمۇ، شۇملار خويمۇ باپلاندى.

باپلىماق پ ① سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت ۋە كۈرەش بىلەن ئەدىبىنى، جازاسىنى بەرمەك؛ جايلىماق: ـــ يەپ تويماس باجگىرلارنى راسا باپلاپتۇ ـ دە! ـــ دېدى خېرىدارلاردىن بىرى * ئۈچ يىل ياتتۇق شۇ يولدا، ئارچا بىلەن ئوت قالاپ، باپلايلى دەپ راسلىنىپ، دۈشمەن يولىغا قاراپ. ② بىرەر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك مۇۋاپىق بېجىرمەك، بەجا كەلتۈرمەك؛ ياخشى، قايىل بولارلىق دەرىجىدە ئىجرا

قىلماق، ئورۇندىماق: بۇ شەكىللەرنى ئۆزىگە خاس ئورۇنلىرىغا باپلاپ ئىشلەتمەسلىك، ئاسانلا خاتالىقلار كېلىپ چىقىدۇ. * ئالدى ــ دە خەنجەرنى سۇغۇرۇپ قىنىدىن، ئوردى باپلاپ زالىم سولان گەجگىسىدىن. ③ بىرەر ئىش ياكى گەپتە باشقىلارنى ئالدىماق، گوللىماق: تازا باپلىدۇقمۇ؟ ئۇنىڭ سوئاللىرىغا تەمتىرىمەي قالتىش جاۋاب بەردىڭ، ئۇمۇ راست دەپلا ئىشەندى. * ــ ئۇ بۇ قېتىم مېنى قالتىس باپلاپ كەتتى، ــ دېدى سودىگەر يېنىدا كېتىۋاتقان خوتۇنىغا ھەسرەتلىك بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ.

بات ئى. دىئال ← **بات قىلماق.**

بات قىلماق كۆز ـ كۆز قىلماق، داملىماق.

باتارىيە ئى [ر<فران] <ئىل> خىمىيىلىك ئېنېرگىيە ياكى يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلارنى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان قۇرۇلما.

باتارىيىلىك سۈپ. باتارىيىسى بولغان، باتارىيىگە ئىگە: تۇرغۇن باتارىيىلىك ساقال ئېلىش ماشىنىسى سېتىۋالدى.

باتالىيون ئى [ر<فران] <كونا> ← **يىلك:** بىز مۇزاكىرىلىشىپ، ئۇ يەرگە سىزنىڭ باتالىيونىڭىز دىن بىر روتا ئەسكەر ئەۋەتىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

باتچى سۈپ. دىئال. ماختانچاق، پوچى؛ مىننەتخور؛ داملامچى. كۆز ـ كۆز قىلغۇچى.

باتخور سۈپ. دىئال. **باتچى**

باتراق ئى [ر] <كونا> ← **يالالانما دېھقان.**

باتراقلاشماق پ. يالالانما دېھقانغا ئايلانماق.

باتراقلىق ئى. يالالانما دېھقان بولۇشتىن ئىبارەت ھالەت.

باتىستراتسىن ئى [ر] <بىئول> ئانتىبىئوتىكلارنىڭ بىرى، سۇس سېرىق رەڭدىكى پاراشوك ھالىتىدە بولىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ خىل شارسىمان باكتېرىيىلەرگە قارىتا قارشىلىق رولى بار، شۇڭا ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيىسى ياكى زەنجىرسىمان باكتېرىيىلەردىن بولغان يۇقۇملىنىشلارنى داۋالاشتا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

باتىسللونوستېللار ئى [ر] <تىب> ئۆزىگە كېسەللىك باكتېرىيىسىنى يۇقتۇرۇۋالغان، لېكىن كېسەل بولمىغان؛ كېسەل بولسىمۇ ساقايغاندىن كېيىن، كېسەللىك باكتېرىيىسى تېخى يوقالمىغان ھەمدە ئۆزىدىكى كېسەللىك باكتېرىيىسىنى باشقا كىشىگە يۇقتۇرىدىغان كىشىلەر.

باتناتماق «باتنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىردەمدىلا سەن ئۇنى باتنىتىپ قويدۇڭغۇ؟

باتناشماق «باتنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئۇلار خېلىدىن بېرى بىر ـ بىرى بىلەن باتنىشىپ يۈرىدۇ.

باتنىخور سۈپ. دىئال. قەيىدىغاق، ياماناتلىغاق.

باتنىماق پ. سۆز، بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت تۈپەيلى باشقىلاردىن يامانلىماق، قەيىدىماق، رەنجىمەك: سادىردىن رۇقەيمۇ: ــ سەن دادامنىڭ ئۇستىدىن گەپ قىلغان ئوخشايسەن، ــ دەپ باتناپ يۈرىدۇ. * ــ يۈرتىنى خوتۇن خەق سورىسا، ئاخىر زامانىنىڭ بولغىنى شۇ، ــ دەپ باتناپ يىغىندىن چىقىپ كەتكەن ئەر خەقىلەرمۇ چىقىپ قالدى. * زىئورشا ئۆز كۆڭلىدە تۆۋەندىكى نارازىلىقلارنىڭ سەۋەبچىسى ئەبىلغازى دەپ بىلىپ، مۇشۇ بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئەبىلغازىغا باتناپ يۈرەتتى.

باتۇر ① سۈپ. خەۋپ ـ خەتەر، قىيىنچىلىقلاردىن قورقمايدىغان؛ يۈرەكلىك، جەسۇر: باتۇر چۈشىدە دۈشمەن كۆرمەر (ماقال). * بەرگەن باتۇر ئەمەس، سورىغان باتۇر (ماقال). * ــ بەكرى ئاخۇن ئاكامنىڭ ھويلىسىغا ئوغلاقنى كىم تاشلىسا، شۇ باتۇر، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى قىزلاردىن بىرى. * بۇ باتۇرلار پەقەت ئويغاق ۋاقىتىدىلا

باتۇر ئىكەن، ئۇخلاپ قالغاندا، بۇرنىدىن چۈشۈن كىرىپ، ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى تۈيمايدىكەن. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

باتۇرانە رەۋ. ← **باتۇرلارچە:** گومىنداڭ باندىتلىرى بىلەن باتۇرانە جەڭ قىلغان بۇ قوشۇنىڭ داڭقى خېلىدىن بېرى ئالماسلارغا مەلۇم.

باتۇرلارچە رەۋ. باتۇر، جەسۇر خۇسۇسىيەت بىلەن: ئامېرىكا داشۆلرىدەكى ياشلار نامايىشنى باستۇرغان ھەربىي ساقچىلار بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشتى.

باتۇرلۇق «باتۇر» سۆزى ①نىڭ ئىسىم شەكلى: باتۇرلۇق قىلماق، باتۇرلۇق كۆرسەتمەك. * باتۇرلۇق كۆرەشلەردە بارلىققا كېلىدۇ، جاسارەت ھەر كۈنى قېينىچىلىق بىلەن قەتئىي ئېلىشىش جەريانىدا يېتىلىدۇ. * ئەگەر باتۇرلۇق بىلەن پەمنى بىرلەشتۈرمىگەن بولسا، ھېچنېمە چىقمايتتى.

باتىل سۈپ [ئە] يېزىت ① ئىناۋەتسىز؛ يالغان: ــ مۇبادا بۇنىڭغا پېقىر ۋە مېنىڭ ئەۋلادىم نارازى بولۇپ دەۋا قىلسا، يۇرت، شەرئى ئالدىدا دەۋاسى باتىل بولغاي، ــ دېگەن گەپلەر يېزىلىپتۇ. ② قۇۋۇ، ھېيلىگەر: سايىت ئاشۇنداق بىر تۈرلۈك ھىجايغىنىدا ئۇنىڭ ئېگىسىنى ئالدىغان قۇشنىكىكسەك باتىل كۆزلىرى ئەجەب بىر ياڭزا چىمىرلايتتى.

باتىن ئى [ئە] يېزىت. ئىچ؛ كۆڭۈل، ئىچكى دۇنيا: باتىنى زەققۇم بىلەن تولغان يىلانىدىنمۇ بەتتەر، شەپشەكى جادۇ كەبى شۇملۇقتا شەيتاندىن ئۆتەر.

باتىن كۆز كۆزسىز كۆڭۈل سەزگۈسى ئارقىلىق زاھىر نەرسىلەرنى بىلىش ئىقتىدارى: كۆرۈندى ئاخىر چولپان شەرق ئاسمىندا چاقناپ، كۈلۈپ بۇ يۇرت ئاڭا باتىن كۆزىدە تەلپۈنۈپ باقتى.

باج ئى [ئە] دۆلەت ھەر خىل تاۋارلار ئۈچۈن نىسبەت بويىچە يېغىۋالىدىغان پۇل: باج تۆلىمەك. باج ئالماق. * قەمەرۇززامان شاھلىق تەختىگە چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، چۈقرالار ئۈستىدىكى ھەممە ئورۇنسىز باج ۋە ئېغىر سېلىقلارنى ئېلىپ تاشلاپتۇ.

باج تۈرى دۆلەت باج كىرىمىنىڭ تۈرى، مەسىلەن: دېھقانچىلىق بېجى، سودا ــ سانائەت بېجى قاتارلىقلار.

باج تۈزۈمى دۆلەت ئالىدىغان ھەر خىل باجلارغا دائىر قانۇن، قائىدە ۋە باج ئېلىش جەريانىدىكى ھەر خىل تۈزۈملەر: شەھەرنىمزدىكى تىجارەتچىلەر پارتىيىنىڭ باج تۈزۈمى توغرىسىدىكى يوليورۇقلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، ئېڭىنى ئۆستۈرۈشتى.

باج خېتى تېگىشلىك باجنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن باج تاپشۇرغۇچىغا بېرىلىدىغان ئىسپات خېتى، ھۈججەت: باج خېتى ئالماق.

باج كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىك سەۋەبلەر بىلەن باج پۈلى تاپشۇرۇۋېلىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

باج كىرىمى دۆلەت باج ئېلىش بىلەن ئېرىشكەن كىرىم.

باج نىسبىتى باج نىزامىدا بەلگىلەنگەن مەلۇم باج ئېلىش ئوبيېكتىدىن ئېلىنغان باج سوممىسىنىڭ نىسبىتى.

باج ئوغرىلاش <مال> تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج پۈلىنى تاپشۇرماي ياكى كەم تاپشۇرۇپ، باج قانۇنىغا غەرەزلىك ھالدا خىلاپلىق قىلىش: ھازىر بىرمۇنچە كارخانىلاردا تەننەرخنى قالايمىقان بېكىتىدىغان، باج ئوغرىلايدىغان، يۇقىرىغا تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك پايدىنى تاپشۇرمايدىغان ئەھۋاللار خېلى ئېغىر دەرىجىگە يەتتى.

باجا ئى. ئاچا ــ سىڭىللارنىڭ ئەرلىرى (بىر ــ بىرىگە نىسبەتەن): باجا باجىنى كۆرسە، كۆتى قىچىشىپتۇ (ماقال).

باجا بولماق باشقا بىرىنىڭ خوتۇنىنىڭ سىڭىلىسى ياكى ھەدىسىگە ئۆيلەنمەك: ئۇچ ئاي بولدى، مەن كېرەمگە باجا بولۇپ قالدىم.

باجخانا ئى [ئە+پ] باج ئالىدىغان جاي،

ئىداره: زەينەپ، سەن مېنى بىلىپ قوي! مەن دېگەن ئاۋات ناھىيىسىدىكى زوردۇن بەگنىڭ بالىسى. باجخانىدا چوڭ مەنسەپنىڭ ئېگىسى.

باج-خراج باج ۋە ھەر تۈرلۈك سېلىق، تۆلەملەر: ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ، مېلىڭ ھالالغا تايىن تاپىدۇ، باج-خراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرىسەن.

باج-سېلىق خىلمۇخىل باج، سېلىق ۋە تۆلەملەر: دېھقانلار ئۆز تۈرمۇشىنى قامدايدىغان، ئۆز ئەمگىكىنى ئاساس قىلىدىغان ئىقتىسادقا ئىگە بولىسىمۇ، لېكىن فېئودالالارغا ھەر خىل باج-سېلىقلارنى تۆلەشكە مەجبۇر بولىدۇ.

باجگىر ئى [ئە+پ] باج ئالغۇچى كىشى، باجخانىنىڭ باج يىغقۇچىسى خادىمى: باجگىرنىڭ يولۇچىلار ئۈستىدىن نازارەت قىلىش ئۈچۈن باققان باغلاقتىكى ئىتىمۇ تەڭلا قاۋاشقا باشلىدى.

باجگىرلىك «باجگىر» سۆزىنىڭ كەسىپىي نامى: نۇقتىدا تۈرغان كادىرنىڭ ئېتى كېرىماجى، دادىسى كونا بېدەك، ئۆزى باجگىرلىك بىلەن شۇغۇللىناتتى.

باجلاتقۇزماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەكرەم سېتىۋالغان كالىسىنى باجلاتقۇزۇپ كەلگەندە، ئايالى بىلىقىز كەچلىك تاماققا توتۇش قىلىۋاتقانىدى.

باجلاتقۇزۇلماق «باجلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باجلاتماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساتقان ئېكىنى قوينى باجلىتىپ قويدۇم.

باجلانماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باجلىماق پ. تېگىشلىك باج پۇلىنى ئېلىپ، رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ بەرمەك: باجگىر بازارغا كەلگەن ھەممە چارۋىلارنى باجلاپ بولۇپ ئۆيىگە قايتتى.

باجىگىر ئى [خەن<ر] كۆن، خۇرۇم قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن كالتە قونچۇق، بوغقۇچلۇق ئاياغ كىيىمى؛ قونچلۇق توپلەي: ئابلىكمنىڭ ئالدىدا باجىگىر كىيۋالغان تەمبەل بىر يىگىت مەزمۇت قەدەملەر بىلەن كېتىپ باراتتى.

باجلىق سۇپ. باجسى بار.

باجسماق پ.دىئال. باشقۇرماق، بېجىرمەك.

باجياۋ ئى [خەن] <بوت> ① بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ناھايىتى چوڭ؛ گۈلى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسى بانانغا ئوخشايدۇ ھەم يېگىلى بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ئىسسىق بەلباغ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

باچكا I ئى. كەپتەرنىڭ ئۇچۇرما بولمىغان بالىسى: ئۇ باچكىسىنى بېقىش ئۈچۈن يەم يېغىپ پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن ئانا كەپتەرگە ئوخشايتتى.

باچكا شورپىسى كەپتەر باچكىسىنىڭ گۆشىدىن سېلىنغان شورپا.

باچكا II ئى. جۇۋازنىڭ يۇك يانجىلىپ، ماي چىقىدىغان ئىچكى كاۋاك قاچىسى.

باچكىلاتماق «باچكىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باچكىلىماق پ. كەپتەر ئۇخۇمىدىن چۈجە چىقارماق: ئاسمىنىڭ ئاق كەپتىرى باچكىلىغىلى ئەمدىلا بىر كۈن بولغاندا، ئانا كەپتەر مۆلدۈرگە دۈچ كېلىپ ئۆلۈپ كەتتى. بۇ ئىش ئاسمىغا تولمۇ ئېغىر كەلدى.

باخ تەق ← **باخ ئەتمەك.**

باخ ئەتمەك باغرىغا باسماق، قۇچاقلىماق: بالىنى باخ ئەتمەك.

باخ-باخ «باخ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: باخ-باخ ئەتمەك. * — بالام، مېنى باخ-باخ ئېتىپ قويۇڭ، — دېدى ئەركىن ئوغلى تۇرسۇنجانىنى قۇچقىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ تۇرۇپ.

باخ-باخ ئەتمەك ← **باخ ئەتمەك:** كەلدى چۆللەرگە ھاياتتىن سەپ تۇزۇپ، سۇ بىلەن

بىلىقنى باخ - باخ ئەتكۈزۈپ.

باخشى I ئى <دىن> ① دۇئا ئوقۇپ، دەم سېلىپ كېسەل داۋالىغۇچى كىشى. ② توغ باغلاپ، پېرى ئويىنغۇچى؛ پېرىخۇن: — شامال دارىپ قالغان بىرنەچچە ئاغرىق - سلاقنى تېپىپ، توغ باغلاپ پېرى قىلدىم. يىراق - يېقىنداكىلەرمۇ قىزىقىپ قالدى ۋە نامۇ ئەمالىم يىراق - يېقىنغا پۇر بولدى، — دېدى باخشى ياغلىقىدا قالغان نانىنىڭ ئۈۋاقلىرىنى تېرىپ كاپ ئېتىپ.

باخشى II ئى. بۇركۈت، قارچىغا، لاچىن قاتارلىقلار بىلەن ئوۋ ئوۋلايدىغان كىشى؛ قۇشچى: قۇش باخشىسى.

باخشلىق I «باخشى I» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ باخشىلىق قىلىپ، بىرمۇنچە ئادەمنى ئالداپ كەتتى.

باخشلىق قىلماق <دىن> باخشىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانماق: سادىر باخشىلىق قىلىپ يۈرۈپ نۇرغۇن مال - دۇنياغا ئىگە بولۇۋالدى.

باخشلىق II «باخشى II» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: مەمەتنىڭ ئورمانلىقتا باخشىلىق قىلىپ يۈرگىنىگە ئىككى يىل بولغاندى.

باد ئى [پ] بىزت. شامال.

باداشقان ئى. ئىككى پۇتنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، ئىككى تېقىمغا چاپلاپ ئولتۇرۇش هالىتى؛ چازا: بۇرادەر ئۆي تارچىلىق، باداشقانىنى يىغىپ ئولتۇرايلى!

باداشقان قۇرماق ئىككى پۇتنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، ئىككى تېقىمغا چاپلاپ ئولتۇرماق؛ چازا قۇرۇپ ئولتۇرماق: باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرماق. * يولداشلار، ئۆيىمىز كەڭ - كۆشادە، باداشقانىنى قۇرۇپ ئازادە ئولتۇرساقمۇ بولىۋېرىدۇ. * خانىنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئۇلار كۆچپىلىككە يۈزلىنىپ شىرە ئالدىدىكى كۆرپىلەر ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

بادارغا ئى. دىئال. بادرا، چەنزە.

باداق ① ئى. چىۋىق، چىغ، قومۇش قاتارلىق نەرسىلەردىن توقۇلۇپ، يۇمىلاق هالەتكە كەلتۈرۈلگەن ياكى دەرەخ تېنىدىن كېۋىپ شەكىللىدە ئويۇپ ياسالغان ئاشلىق ساقلايدىغان چوڭ قاچا: ئىشنى كارداڭدىن سوراق، ئۇنىنى باداڭدىن (ماقال). * ئۇستىگە پاختا بادىنى قويۇلغان «يار - يار» هارۇنى هەيدەپ، تۇراخۇن يېتىپ كەلدى. ② سۇپ. كۆچمە.

چوڭ، يوغان: گادايلارنى «نادان»، «ئەخمەق» دېگەن باداق قورساقلارغا، جاۋابىڭنى يازاتتىك سەن تىزىپ ئوتلۇق قوشاقلارغا.

باداق تاغار ئىچىگە جىق ئاشلىق سىغدىغان يوغان تاغار: ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى باداق تاغار - لاردا لىق بۇغداي قاچىلاقلىق تۇراتتى.

باداق قورساق يوغان قورساق: هېلىقى باداق قورساق پاكار ئادەم هاسىراپ - هۆمۈدەپ ئاپتوبۇستىن ئارانلا چۈشتى.

باداڭدەك سۇپ. يوغان، چوڭ: بۇرە يەپتۇ - يەپتۇ قورساقلىرى باداڭدەك بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن بۇرنىدىن چىقماپتۇ.

بادام ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تېمىنسىمان؛ گۈلى سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ مېۋىسى تۇخۇم شەكىللىدە، مېۋە گۆشى نېپىز، شىرنىسى ئاز بولىدۇ؛ ئۆزگەرگەن تۈرلىرى كۆپ؛ ئۇرۇقى ئاچچىق بولىدىغانلىرى ئاچچىق بادام، تاتلىق بولىدىغانلىرى تاتلىق بادام دېيىلىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

بادامبەز ئى [بادام+بەز] <ئانات> يۇقىرىقى نەپەس يولىنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان، لىمفا تۇگۈنىگە ئوخشايدىغان توقۇلما، ئادەتتە تاڭلايدىكى بادامبەزنى كۆرسىتىدۇ. تاڭلايىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە بىردىن ئىككىسى بولىدۇ، شەكلى بادامغا ئوخشاش بولغانلىقى ئۈچۈن «بادامبەز» دەپ ئاتالغان: بالا ئوغدىسىغا يېتىپ ئوخلاۋاتقاندا توختىماي

خورەك تارتسا، ئاغزىنى ئېچىپ نەپەس ئالسا، چىرايى تاتىرىپ، قاشىرى كېكىيىپ ئولتۇرۇشۇپ قالغاندەك قىياپەت پەيدا بولسا، بۇ، بالىنىڭ بادامبېزىنىڭ يوغىناپ نەپەس ئېلىشقا تەسىر يەتكۈزگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ھېسابلىنىدۇ.

بادامچاي ئى [بادام+چاي] بادامنىڭ مېغىزىدىن قىلىنغان چاي.

بادامدوپپا ئى [بادام+دوپپا] گۈلى بادام نۇسخىلىق دوپپا: لۇتپۇللانىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان ھامان راۋابچى بادامدوپپىسىنىڭ قېتىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، شائىرغا سۇنىدى. * ئىشقا ماڭغان چېغىمدا كۆن چىقىپتۇ ئاسمانىدا. بادامدوپپا تىكتىم مەن، گۈزەل يارىم ئىشچانغا.

بادامقاپاق ئى [بادام+قاپاق] بادامغا ئوخشايدىغان قاپاق (ئادەمنىڭ قاپىقىغا نىسبەتەن): لېۋى ئاچتى غۇنچىنى، قاتار تىزغان ئۇنچىنى، جادۇ كىرپىك ياراشقان، بادامقاپاق مېغىزغا.

بادامكۆز ئى [بادام+كۆز] كۆزنىڭ كىرپىك ئورۇنلاشقان جايى، بادامغا ئوخشايدىغان كۆز: ئۆينىڭ تۆرىدە بادامكۆز بىر كىشى باداشقان قۇرۇپ ھاكاۋۇرلارچە ئولتۇراتتى.

بادامگۈل ئى [بادام+گۈل] بادامغا ئوخشىتىپ تىكىلگەن گۈل: بادامگۈلى — بەختى كۈلگەن پامىر، تىيانشان: گېزەك گۈلى — دولقۇنلىغان تارىم، زەرەپشان.

بادامچە ئى. چىمەن دوپپىنىڭ تۆپىلىكىگە ئىككى شاخ ئايرىپ، بادام شەكلىدە تىكىلگەن گۈل.

بادامزار ئى [پ] ← **بادامىلىق**: كۆچانىڭ ھاۋا رەڭ گىلەمىلىرىدە، قوش شىرلار سەكرەيدۇ يېيىپ يايلىنى. خوتەنىنىڭ تاش بويىاق زىلچىلىرىدا، كۆرىسەن بادامزار گۈزەل ۋادىنى.

بادامزارلىق ئى ← **بادامىلىق**: — مەھمۇت بادامزارلىققا كەتتى، — دېدى ئادىل ئايشەمگە.

بادامىلىق ئى. بادام دەرىخى كۆپ ئۆسىدىغان جاي: بادامىلىق باغ. * قارا كۆرۈنگەن بادامىلىق بىزىنىڭ مەھەللە.

بادە ئى [پ] يېزىت. مەي، ئىچىملىك: تا قىيامەت چىقمىغاي كەيپى مۇھەببەتِ بادەسى، يارىنىڭ شەۋقى جامالى شەمئىغە پەرۋانە گۈل.

بادرا ئى. دىئامېترى تەخمىنەن ئالتە سانتىمېتردىن 12 سانتىمېترغىچە بولغان، ئۆيۈمىرەتكە ئىشلىتىلىدىغان، ئۇزۇن ۋە تۈز ياغاچ: ئۆينىڭ ئاق تېرەك، سېرىق سۈگەت ۋە قاغا جىگدە بادرىلىرىدىن تەركىب تاپقان جەگىلىرى يادەك ئېگىلىپ تۇراتتى.

بادراك ئى. دىئال ← **بادراك كۆز**.

بادراك كۆز دىئال. بېلىق كۆزى.

بادرەنجى ئى [پ] ← **بادرەنجى بۇيا**.

بادرەنجى بۇيا <بوت> كالىپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تېنى تۈكلۈك، چاسا غوللۇق بولىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ؛ گۈلى سۇس سۆسۈن كېلىدۇ ۋە غولىنىڭ ئۇچىغا يېقىنراق بولغان يوپۇرماقلارنىڭ قولتۇقىدا ئۆسۈپ، كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە پۇراقلىق ماي ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

بادىسابا ئى [پ+ئە] يېزىت. تاڭ شامىلى، سەھەر شامىلى: ئەي بادىسابا پەيام يەتكۈز، مېنىڭ يارىمغا سالام يەتكۈز.

بار I سۈپ ① مەۋجۇت؛ يوقنىڭ ئەكسى: بار ئىمكانىيەتتىن پايدىلانماق. * جان بار يەردە قازا بار (ماقال). * ئۇ مەلىدىن بۇ مەلىگە يولى بارمكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمكىن. ② كۆپ ئىقتىسادقا، بايلىققا ئىگە بولغان؛ باي، دۆلەتمەن: بار بارنى قىلار، يوق نېمىنى قىلار (ماقال). * قول ئىلكىدە بار ئائىلىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ئادەمنىڭ مۇنداق تۇرمۇشقا كۆنۈشى ئاسانغا چۈشمەيتتى. ③ ھەممە، جەمئىي، بارلىق: ئېگىز تاغقا چىققاندا، قولىڭىزنى

مەن تارتقان، بار ئويۇنىنى سىز ئويناپ، دەردىڭىزنى مەن تارتقان. * ئىرادەم — مەڭگۈگە بار كۆچۈم بىلەن، ئېلىم - پەن بىغدا ئۆتۈش نۇر چېچىپ. ④ ئورۇن كېلىشتە كەلگەن سۆزدىن كېيىن خەۋەر ۋەزىپىسىدە كېلىپ: 1) مۆلچەرنى، چامىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ يېشى يىگىرمە بار. 2) «قولىدىن كېلىدۇ»، «قىلالايدۇ»، «بىلىدۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: پەرىشتىگۈل دېگەن بالامنى خوتەنىنىڭ گۈلى دېسىلە، دۇتار، ئۇسسۇل، ناخشا.... ھەممىسىدە بار.

بار بولماق مەۋجۇت بولماق؛ نەق، ھازىر بولماق: «كېچىدە» جۇڭگودا ئەزەلدىن بار بولغان فېئودالىق ئىمتىھان تۈزۈمىنى كۆرسىتىدۇ. * سىنىپتا بار بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئوتتۇز بەش، لېكىن ئىككىسى يوق.

بار ئىكەن، يوق ئىكەن ← بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زامانىدا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن.

بارمۇ سىز (سەن، سىلەر) ئۇزۇن ۋاقىت دېرەكسىز، كۆرۈنمىگەن دوستلار ياكى يېقىنلارغا «كۆرۈنمىدىڭىز، يوقاپ كەتتىڭىز» دېگەن مەنىدە ئىبتىلىدىغان ئادەت سۆزى: مۇھەممەت، بارمۇ سىز! ئون بەش كۈندىن بېرى يوقاپ كەتتىڭىز!

بارنى تەڭ كۆرمەك شۇ چاغدىكى بار نەرسىدىن تەڭ بەھرىمەن بولماق: — بارنى تەڭ كۆرەرمىز، ئاپا، — دېدى باقى قويىچى.

بار II مق س [ر<لات] <فىز> ئاتموسفېرا - نىڭ بېسىم بىرلىكى، بىر بار ھەربىر كۋادرات سانتىمېتر يۈزگە چۈشكەن بىر مىليون دىنا تەسىر كۈچىنىڭ بېسىمىغا تەڭ بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىكى ئاتموسفېرا بېسىمىمۇ تەخمىنەن بىر بارغا تەڭ.

بارا I ئى. تىك چۈشكەن يارنىڭ تاش ياكى شېغىل قاتلىمى.

بارا ئالتۇنى بارادىن ئېلىنىدىغان قارامتۇل ئالتۇن.

بارا II ئى. دىئال. بارقا پاقلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.

بارا - بارا ۋاقىت ئۆتكەنسېرى، بارغانسېرى، قەدەممۇقەدەم، پەيدىنپەي، تەدرىجىي، بىر - بىرلەپ: ئەكبەر خۇشال - خۇرام ئۆگەندى، بارا - بارا تېنىمەي راۋاب چېلىپ ناخشىنى ئوقۇيدىغان بولدى. * بارا - بارا ئۇلار مېنىڭ باھايىمدىن نارازى بولۇشىدۇ.

بارابان (بارابانى) ئى [ر<پ] ئىككى يۈزگە تېرە تارتىلغان، يۇمىلاق قاسقانلىق، چوكا بىلەن چالىدىغان مۇزىكا ئەسۋابى.

بارابانچى ئى. بارابان چالغۇچى: پەرھات باشلانغۇچ مەكتەپتە دۇي بارابانچىسى ئىدى.

بارابانچلىق ئى. بارابان چېلىش ئىشى: ئامىنە بارابانچىلىقىنى باشلانغۇچ مەكتەپتىكى چېغىدىلا خېلى پىشىشق ئۆگەندى.

بارات ئى [ئە] ① قەمەرىيە يىل ھېسابىدا سەككىزىنچى ئايىنىڭ نامى؛ شەبان: بارات ئاي. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

بارات ئاي ← شەبان: ھىجرىيىنىڭ 960 - يىلى، بارات ئاينىڭ 15 - كۈنى شەھىرى يەكەندە يېزىلدى.

بارات كېچىسى قەمەرىيە سەككىزىنچى ئاينىڭ 15 - كۈنىگە ئۆتىدىغان كېچىسى.

باراخسان (توغرىسى: باراقسان) ← **باراقسان.**

بارار «بارماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتداشى: بۈغداينىڭ بارار يېرى تۆگىمەن (ماقال). * بارار جايى بولمىغان باجىسىنىڭ ئۆيىگە بارار (ماقال).

بارار يېرى ساھانلىق قولىدىن كېلىدىغىنى، قىلالايدىغىنى چاغلىق.

باراقسان سۈپ. قويۇق، بۈك، باغجانلاشقان: ئالماس ئەلەم بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، سۈيى تېشىپ تۇرغان بىر ئېرىقتىن ئاتلاپ ئۆتتى -

دە، ئۆيـنىڭ كەينـىدە بىر تۈپ باراقـسان ياڭاق دەرىخى بار، قوش قاناتلىق كىچىك دەرۋازىـنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

باراقسان بولـماق ← **باراقسانلاشماق:** بۇلاقنىڭ يېنىـدا ئۇچ تۈپ قارىـياغاچ باراقـسان بولۇپ كۆكىرىپ تۇراتتى.

باراقسانلاشتۇرماق «باراقسانلاشماق» پېئىـلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باراقسانلاشتۇرۇلماق «باراقسانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باراقسانلاشماق پ. بۇك ـ باراقسان ھالەتكە كەلمەك: گۈلدىكى بۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشنى كۆرگەن كىشىلەر ھەيران بولۇپ: — ... يوپۇرماق ـ لىرى بىرئوبـدان باراقسانلىشىپ كېتىپتۇيۇ، گۈلى سەتلىشىپ توزۇشقا باشلاپتۇ، — دېيىشىپتۇ.

باراقسانلىق «باراقسان» سۆزىـنىڭ ئىـسىم شەكلى: ئىـلى يولى بوستانـلىق، باراقـسانـلىق گۈلباغلىق. يۇرتكىمدە ساقلاقـلىق، يارىم بەرگەن قول ياغلىق.

باراقسانلىق دەرىجىسى <ئورم> ئورماندىكى دەرەخـلەرنىڭ قويۇقـلۇق ۋە يەر يـۈزىـنى قاپـلاش دەرىجىسى.

باراقسانلىماق پ. قويۇقلاشماق، باغجانلـ ماق، ئايىنىماق: ئىككى بۇلۇڭدا سوغـما كۆچۈ ـ رۈلـگەن سۆگەتـگۈلـمۇ باراقسانـلاپ كېـتىپـتۇ... * ئەگەر ئۇ بولمىغاندا، ئورمانلىرىمىز بۇگۈنكىدەك مۇنداق باراقسانلاپ، ساغلام ئۆسەلمىگەن بولاتتى.

باراڭ ئى ① كاۋا، قاپاق پـىلەكلىرىنىڭ ۋە تەك شۇڭـىنىڭ ئارتىلـىشى ئۈچۈن ياغاچتىن ياسالغان جاھاز، چەللە: ئاكام سالغان باراڭغا تۆت دانە تۇرۇك، يارىمغا مەن ئەكەلدىم بازار ـ دىن ئۆرۈك. ② كاۋا، قاپاق پـىلەكـلىـرى، تەك شۇڭلىرى ئارتىـلىپ سايـلانغان جاي: غۇنچەم، ناھايـىتى قىزىـق گەپ دەڭا! يۇرۇڭ، باراڭدا ئولتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىمەن.

باراڭلىق ① ئى. باراڭ بولغان ھـالەت: ھويلىغا قاپاق تېـرىپ، قاپاق باراڭـلىق قىلـدىلا، يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ، ئەجەب سارائلىق قىلدىلا. ② سۆپ. باراڭ بار، باراڭ جايـلاشـقان: نەمەت دېرىزە ئالدىغا كېلىپ دەرەخلىك ئارىسىدىن سايىمنىڭ باراڭلىق ھويلىسىغا تىكىلدى.

باران ئى. دىئال. شەپە، قارا: ھەيۋە.

بارانا ئى. دىئال. تىرنا.

باراۋەت ئى. بىرقانچە كىشىنىڭ بىر جايغا توپلىشىپ قىلغان سەيلە ـ تاماشاسى: باراۋەت قىلماق. * مەن دادامـنىڭ ئالـدىغا بېرىپ تۇنەك باراۋەتـتىگە قوشۇلۇش ئۈچـۈن پۇل بېرىـشـنى سورىدىم. * مولا قارىمنى سايباغ تەرەپلەردىـكى باراۋەتلەرگە چىلـلاپ مېھمان قىلـدى، ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسەتتى.

باراۋەت قىلماق بىرقانچە كىشى بىر جايغا توپلىشىپ سەيـلە ـ تاماشا قىلـماق.

باراۋەت ئوينىماق ← **باراۋەت قىلماق.**

باراۋەتخانا ئى. باراۋەت قىلىدىـغان باغ، سەيلىگاھ: شاھزادىنىڭ باراۋەتخانىسى رەڭمۇرەك گىـلەمـلەر بىلەن بېزەلـگەن، گازۇاي چىراغـلار يېقىلغانىدى.

باراۋەر [پ] ① سۆپ. ئۆلـچـىمى، سانى، ھەجـمـى، مىقـدارى، قـىـمـىـتى، چوڭ ـ كىچىكلىـكى، ئەھمىيـىتى، مەنىسى قاتارلىـق جەھەتـلـەردە بىر خىل، تەك: پەرقى يوق، بىردەك: بۇ ئۆز ئىشىمىز، ھازىر سۇ دېگەن قان بىلەن باراۋەر، توسۇۋالغىنىـمىز ئوبـدان بولـدى. * سەيـيات: — بويى بىلەن باراۋەر ئالـتۇن بەرسە ساتماس ئىدىم، — دېدى. * بىر تەرەپـتىن ياسال ـ ماقـتا بـىنالار، ئىـچى ـ تېـشى ئۇپـۇقۇشاش باراۋەر. مۇبارەكلەپ كېلىەر تۇغقان بۇرادەر، زەپ چىرايلىق زامانىۋى ئىـمارەت. ② رەۋ. بىرمەز ـ گىلـدە، بىرپـەيـتـتە، بىرۋاقىتـتا: باراۋەر يۈگۈرمەك. باراۋەر تۇرماق. باراۋەر ئىشلىمەك. * ئۆكۈز بىلەن باراۋەر بولمەن دەپ، پاقا يېرىلىپ كېتىپتۇ (ماقال). * يېڭى ھۆكۈمەت پۈتۈن مىللەتـ لەرنىڭ مىللـىي مەدەنىيەتـلىرىنى ۋە ئىقتىـسادىي تۇرمۇشـلىرىنى باراۋەر كۆتـۈرۈش ئۈچۈن جاي ـ

جايلاردا سانائەت، زاۋۇت، ئورمانچىلىق ياردەم بانكىلىرى تەشكىل قىلدى. ③ مىق س. ساناق سانلارغا قوشۇلۇپ ھەسسە، كەررە، قېتىم مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ باراۋەر كەم. بەش باراۋەر ئارتۇق. * مېلىمىزنى ئون باراۋەر پايدىسىغا ساتتۇق. * ۋەزىر: ــ مېھرىنى ئۆزى بىلەن ئالىتە باراۋەر كۆمۈش بېرىپ سېتىۋالغانىدىم، ئۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈمنى ئاچمىسام، نېمە پايدىسى بار؟ ــ دەپ ئويلاپ مېھرىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

باراۋەر بولماق ← **باراۋەرلەشمەك:** بىز بىر ئەر ــ بىر خوتۇنلۇق بولۇشنى ۋە ئەر ــ ئايال ــ لارنىڭ ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشنى تەشەببۇس قىلىمىز.

باراۋەر تۇرماق ① ئورنىدىن بىرلا ۋاقىتتا تەڭ قوزغالماق، قوپماق. ② ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ــ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردە تەڭ ئورۇندا تۇرماق: باشقارما بىلەن ئىشخانا ھوقۇق ۋە ئىمتىياز جەھەتلەردىن باراۋەر تۇرىدۇ.

باراۋەر قىلماق ئۆلچىمى، سانى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ــ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەڭ ئورۇنغا چىقارماق؛ تەڭلەشتۈرمەك: ھېكىم قاچىنىڭ ئاغزى بىلەن باراۋەر قىلىپ دورا سېلىپتۇ.

باراۋەرسىز سۈپ. باراۋەر بولمىغان؛ تەڭ، ئوخشاش ئەمەس.

باراۋەرسىزلىك ئى. تەڭسىزلىك، ئوخشاش ئەمەسلىك: سىياسىي جەھەتتىكى باراۋەرسىزلىك ئەۋج ئېلىپ، ئىجتىمائىي تۈزۈم بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغاچقا، يېڭى تەبىئىي ھالەت پەيدا بولغان.

باراۋەرلەشتۈرمەك «باراۋەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باراۋەرلەشتۈرۈلمەك «باراۋەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياخشى بىلەن يامان باراۋەرلەشتۈرۈلسە، ناھەقچىلىك كېلىپ چىقىدۇ.

باراۋەرلەشمەك پ. ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ــ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتتە تەڭ بولماق، بىردەك بولماق: دېڭىزدا دولقۇن باشلاندى، سۇ كۆتۈرۈلۈپ تاغقا باراۋەرلەشتى.

باراۋەرلىك ئى. تەڭلىك، تەڭ ھوقۇقلۇق: مىللەتلەر باراۋەرلىكى. * سىرتقا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش، باراۋەرلىك ــ ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە چەت ئەللەر بىلەن ئىقتىساد ۋە تېخنىكا ئالماشتۇرۇشنى كېڭەيتىش ــ مەملىكەت ــ مىزنىڭ تەۋرەنمەس ستراتېگىيىلىك فاكتورى.

باربت ئى [ئە] <مۇز> يۇزلۈكىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر تۆشۈكى، بويۇن پەردىسى بىلەن قوشۇلۇپ 30 پەردىسى بار، تۆت تارلىق، بارماق بىلەن چېكىپ چېلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابى: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غوبۇقا، باربت، راۋاب، غىجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئېچكى ئۆلكىلەردىكى زۇرنا، سەي، چىڭ قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بارتو ئى. دىئال. ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى كىشى؛ غوجىدار.

بارچە ئال. بىر خىل تېپتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى؛ بارلىق، پۈتكۈل: ــ نەمىشقا كۆلمەيمەن پادىشاھىم، بارچە ئادەم يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئالسا، مەن يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئالغىنىمغا كۆلىمەن، ــ دەپتۇ. * بارچە دۆلەت مەنده دەپ، دۆلەتكە مازۇر بولمىغىن.

بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلماق ① ھەر خىل ژانىر، ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى ئەدەبىيات ــ سەنئەت ئەسەرلىرى ئەركىن راۋاجلانماق: دۆلەت، بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ــ بەستە سايراش فاكتورىنى يولغا قويۇپ، سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىشىنى ۋە ئىلىم ــ پەننىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ،...

② ئەدەبىيات — سەنئەت ساھەسىدە گۈللەن- گەن مەنزىرە بارلىققا كەلمەك.

بارخان ئى. شامال، بوران قاتارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى تۆپەيلى پەيدا بولغان قۇم دۆۋىلىرى: دۆڭلۈك: دۆۋە — پەرىلەر جەم بولۇشۇپ، ھەمراجانىنىڭ ئالدىغا كۆز يەتمەس قۇم بارخانلىرىنى پەيدا قىلدى. * ئەزىم دەريا.... يەكەن ۋادىسىنى، مۇنبەت دولان ۋە سانسىز قۇم بارخانلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تارىم دەرياسىغا قۇيۇلدۇ. * ئۇ، سول تەرىپى ئاپئاق تون كىيگەن كۆز يەتكۈسىز قۇم — شور بارخانلىرى ئارىسىدىكى ئەگرى — بۈگرى ھارۋا يولىنى بويلاپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە...

بارخانلاشماق پ ← **بارخانلىماق**

بارخانلىماق پ. شامال، بوران قاتارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى تۆپەيلى قۇمدىن دۆۋە ۋە دۆڭلۈك پەيدا بولماق.

بارداق ئى. دىئال. سۇ قاچىسى، ئاياق.

باردۇرماق (توغرىسى: بارغۇزماق) ← **بارغۇزماق.**

باردى — كەلدى ئۆزئارا بېرىش — كېلىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت: بىزنىڭ ئۆلار بىلەن باردى — كەلدىمىز يوق. * ئۇنىڭ باردى — كەلدىسى ساپلا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى، قىسقىسى پۇل بايغا، سۇ سايغا.

باردى — كەلدى قىلماق ئۆزئارا بېرىش — كېلىش قىلماق، ئالاقە باغلىماق، مۇناسىۋەت ئورناتماق: بىز خېلىدىن بېرى ئۇرۇق — تۇغقانلار بىلەن باردى — كەلدى قىلالمىدۇق. * ئۇنىڭ بۇنداق ھەۋىسى تاشقى دۇنيا بىلەن باردى — كەلدى قىلىشقا موھتاج.

بارزا ئى [ر<فران] بىرەر نەرسىگە سۆرىتىپ ماڭىدىغان ياكى ئۆزى يۈرىدىغان يۈك كېمىسى.

بارس ئى ← **يولۋاس.**

بارغانچە رەۋ ← **بارغانسېرى:** گۈلدۈرماما ئاۋازىمۇ بارغانچە يېقىنلىشىپ، ئارقا — ئارقىدىن توختىماي گۈلدۈرلەيتتى. * مەن ئادەتتىكى پارچە — پۇرات تەجرىبىسىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم — پەننىنىڭ ئورنىنى ھېچقاچان باسالمايدىغانلىقىنى بارغانچە چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن.

بارغانسېرى رەۋ. ۋاقىت ئۆتكەنچە، بارغانچە، كۈنسايىن: ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. * ئاپتور چوڭقۇر ئىشىنىدۇكى، ۋاقىتقا ئاقلانىلىك ۋە ئىنسان- پەرۋەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسى بارغانسېرى جىددىي ئېھتىياج بولماقتا. * قالدى ئوخشاش بىر دېگىزغا ئۇي دېگەن، بەكرى ھەيدەكسىز قېيىقتەك لەيلىگەن. ھوشىدىن ئايرىلدى ئۇ بارغانسېرى، قىز تەرەپكە قانچە ئىنتىلگەنسېرى.

بارغۇزماق «بارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆيدىكىلىرىڭ بارغۇزمىدىمۇيا؟ * شۇنچە يالۋۇرۇپمۇ، قانتىق ئېيتىپمۇ ئوغلىنى ئۆزىنىڭ كۆكتات ساتىدىغان دۇكىنىغا بارغۇزالمىدى.

بارغىندى ئى. دىئال. بارغۇچى كىشى.

بارقا ئى. قىرقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.

بارگاھ ئى [پ] ھەربىي قوشۇن، پادىشاھ، خان، ۋاڭ، بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلارنىڭ تۇرار جايى: دەرگاھى: ئەلقىسسە، يۇسۇپ ئەھمەدلەر بوۋاي قەمبەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپ، بارگاھلىرىغا قايتىپ كېلىپ، بىر — بىرى بىلەن ھال — ئەھۋال سوراشتى. * مەخسۇت بەگ بۇ چاغدا، چېدىر بارگاھتا قوللىرىنى شىلتىپ، ھە دەپ ئىمام خاتىپقا كايىۋاتاتتى. * سەۋەبكى، ئاندا مەنزىل يولىنى توسۇپ، چېرىكلەر تۇرار ئىدى بارگاھ قۇرۇپ.

بارلاس ئى. <تارىخ> تۆمۇر ۋە تۆمۇرىيلەر دەۋرىدە چوڭ رول ئوينىغان ئۆزبېك قەبىلىلىرىدىن بىرىنىڭ ناملى ۋە شۇ قەبىلىگە مەنسۇپ كىشى.

بارلىق I ① «بار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىتاب بارلىقى بار، لېكىن بۇ يەردە يوق. * تېخى قانمىدىم، قورسىقىمدا بۇنچە جىق پىلانلارنىڭ

بارلىقىنى بىلمەپتىمەن ئاداش. * مۇنداق ئادەمنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن. ② سۆپ. مەۋجۇت، **ھاسىل**: گەرچە شارائىتىنىڭ مۇناسىۋەتسىز ناھايىتى چوڭ بولسىمۇ، لېكىن شارائىتىنى كىشىلەر بارلىقىقا كەلتۈرگەن. * بۇنداق بىرلىشىش پەقەت ئىختىيارىي يوسۇندا مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىشىنىشى ۋە دوستلۇقى ئاساسىدا بارلىقىقا كېلىدۇ. ③ ئى <پەلس> ئوبيېكتىپ دۇنيا، پۈتۈن ئالەم، مەۋجۇدات: ماتېرىيالىزم ئومۇمەن بارلىق ئاڭنا ئەمەس، ئاڭ بارلىقىقا باغلىق دەپ قاراشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ④ ئى. ئادەمنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى، ئۆزىگە قاراشلىق ھەممە نەرسىسى: بارلىقىم ھەم سېنىڭ ئوچۇن يارىتىلغان، تىلەك ــ مەقسەت بەختىڭ ئوچۇن قارىتىلغان. ⑤ سۆپ. باي، پۇلدار: بارلىق بولساڭ بېشىڭنى سلايدۇ، يوقلۇق بولساڭ بېشىڭ سىغمايدۇ (ماقال).

بارلىقىقا كەلمەك ھاسىل بولماق، مەۋجۇت بولماق، پەيدا بولماق، ۋۇجۇدقا چىقماق، بىنا بولماق، تۇغۇلماق: بۇنداق بىرلىشىش پەقەت ئىختىيارىي يوسۇندا مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىشىنىشى ۋە دوستلۇقى ئاساسىدا بارلىقىقا كېلىدۇ. * ئەركىنلىك بارلىقىقا كەلگەن چاغدا، دۆلەت بولمايدۇ.

بارلىق II سۆپ. ھەممە، جەمئى، پۈتكۈل، ئومۇمىي: دەرس ئۆتۈش ــ بارلىق ئوقۇتۇش پائالىيەتلىرىنىڭ مەركىزىي ھالقىسى. * باغدىكى بارلىق مېۋىلەرنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ قويۇڭلار. * شاساقى بارلىق ھۈنەرىنى ئىشلىتىپ، ئېسىل تاشتىن كۆز ئويۇپ، بەكمۇ قاملاشتۇرۇپ، بىر دانە ئېگەر ياساپتۇ.

بارماق I ئى. پۇت، قول پەنجىلىرىنىڭ ھەربىرى: بىرىنچى بارماق بىلەن بىرىنچى سىنىڭ «لا ــ 6» پەدىسىنى تۇتۇپ، ئىككىنچى بارماق بىلەن ئىككىنچى سىنىڭ «6» دىن بىر ئاھاڭ تۆۋەن پەدىسىنى تۇتاشاق «فا ــ 4» ئاھاڭ بولىدۇ.

بارماق بىلەن سانىغۇدەك ئاز، چەكلىك: ھازىر بىزنىڭ ئەمەلىيەتتە، چەتتىن قوبۇل قىلغان ئاتالغۇلىرىمىزدا «ژ» ھەرپى بىلەن يېزىلىدىغان ئاتالغۇلار بارماق بىلەن سانىغۇدەكلا.

بارماق بىلەن سانماق ئاز، چەكلىك ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەك: مەملىكىتىمىزدىكى ئاز ــ تولا ھەقسىز تالانتلىق ساتىرىكلارنىڭ ھەممىسىنى بارماق بىلەن ساناپ بېرەلەيمەن.

بارماق پەردىسى <زوئول> بەزى قوش ماكانلىق ھايۋانلار، سۆرەلگۈچىلەر، قۇشلار ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ پۇت بارماقلىرى ئارىسىدىكى نېپىز پەردە. ئۇ سۇغا چۈشكەندە، سۇ ئۆزۈش ئوچۇن ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: يېشىل پاقا، تاشپاقا، ئۆردەك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە بولىدۇ.

بارماق تىلى گاس، گاچىلارنىڭ قول ئىمائىشارەتلىرى، بارماق بىلەن ھەرپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزئارا ئالاقىلىشىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى.

بارماق چوڭلىمىچى بارماق ئوچىدىكى بۇرما شەكىللىك تېرە سىزىقلىرى.

بارماق سۆڭىكى قول بارمىقىنىڭ پارچە سۆڭەكلىرىدىن تەشكىل تاپقان بىر پۇتۇن گەۋدە. باش بارماقتا ئىككى، باشقا بارماقلاردا ئوچ پارچىدىن سۆڭەك بولىدۇ.

بارماق ۋەزىن <ئەد> شېئىر مىسرالىرىدىكى تەك مىقدارلىق بوغۇملار مەلوم تەرتىپتە گۇرۇپپىلىنىپ، بىر خىل رېتىم ھاسىل قىلىدىغان شېئىرىي ۋەزىن. بۇ نام مىسرالاردىكى بوغۇملار سانىنىڭ بارماق بىلەن سانىلىشىدىن كېلىپ چىققان.

بارمىقىنى چىشلىمەك ھەسرەتتە، پۇشايماندا قالماق: 1973 ــ يىلى بىزمۇ چارباغ دادۇيىنى دوراپ، بۇنداق بەقەسەم ئېتىزلاردىن ئاز ــ تولا قىلىپ باققان، لېكىن يىلىنىڭ ئاخىرىدا چاچقان ئۇرۇقىمىزنى تاپالمايلا بارمىقىمىزنى چىشلەپ قالغانىدۇق.

بارماق II پ ① سۆزلىگۈچى ياكى كۆزەتكۈچى تۇرغان جايدىن، نەزىرىدىن نېرى كەتمەك، يىراقلاشماق، يول ئالماق: بارمايمەن دېگەن تۇگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ (ماقال). * ئۇ جەڭلەردە ئەڭ خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى. ② داۋاملاشماق، داۋام قىلماق: خېنىم، ئەگەر ھەممىنى مېنىڭ رېتىمىمدا بويىچە بەجا كەلتۈرسەڭىز، ئانىڭىز مۇشۇ ھالىتىدە يەنە ئىككى ئاي ئۆمۈر كۆرىدۇ، ئۇنىڭدىن ئۇزاقتا بارمايدۇ. * بۇ يەردە گەپ دۆلەت ھاكىمىيىتى پائالىيىتىنىڭ مەزمۇنى ئۈستىدىلا بارىدۇ. ③ بىرەر جايدا بىرەر كىشىنىڭ ھۇزۇرىدا بولماق، قەدەم تەشرىپ قىلماق: ياخشى بولساڭ تويۇڭغا بارارمەن، يامان بولساڭ ئۆلۈمۈڭگە (ماقال). * ئارسلانۇۋ قۇددۇس پەيزىنىڭ يېنىغا باردى. * ئىككىنچى قېتىم مەن يەنە ئۇنىڭ ئالدىغا بارىمەن. ④ رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۇس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: 1) ئىش-ھەرىكەتنىڭ داۋاملىشۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: مەن ھۇشۇر ئاكامغا ياندىشىپ كېتىپ باراتتىم. 2) ئىش-ھەرىكەتنىڭ پەللىمۇپەللە ئۆرلەگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: دۆلەت بىكار قىلىنىدۇ ئەمەس، ئۇ ئۆز-ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ باردۇ. 3) ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى، تۈگىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ، بۇ كەمگىچە كورلىغا يېتىپ باردى. ⑤ يۆنىلىش كېلىشتە كەلگەن سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، شۇ نەرسىنىڭ شۇ سان بىلدۈرگەن چەكىگە يەتكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ: ئۇنىڭ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلى 12 مىڭ يۈەنگە بارىدۇ.

بارسا كەلمەس بارغان ئادەم قايتىپ كېلەلمەيدىغان، ناھايىتى خەتەرلىك: ئۇلا مېڭىپ-مېڭىپ بىر يەرگە كەلسە، ئۇچ ئاچا يول ئۇچراپتۇ. ئۇنىڭ بىرى، بارسا كېلەر يول، يەنە بىرى، بارسا يا كېلەر، يا كەلمەس يول، ئۈچىنچىسى بارسا كەلمەس يول ئىكەن.

بارسا كەلمەسكە كەتمەك ئۆلمەك، قازا قىلماق: ئەكسىيەتچى كۆچەلەرنىڭ زورلۇق-زومبۇلۇقلىرى ئەمدى بارسا كەلمەسكە كەتتى.

بارماقتەك سۆپ. ← **بارماقچىلىك**: سېنىڭ بارماقتەك نەرسەڭ نېمىگە يېتىدۇ.

بارماقچىلىك سۆپ. كىچىك، كىچىككىنە، ئۇششاق: پەرھات ئاچچىقلىنىپ، قوپالىق بىلەن ئاسلاننىڭ بويىندىن تۇتتى-دە، بارماقچىلىك نادىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقتى.

بارماقلىق سۆپ. بارمىقى بار، بارماقلارغا بۆلۈنگەن: بەش بارماقلىق قول. * قارا چىبەر-قۇتتىن نېپىز پاختا سېلىپ، بەش بارماقلىق قىلىپ تىكىلگەن بۇ پەلەي باشقا پەلەيلەردىن كۆركەملىكى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى.

باروگراف ئى [ر<گرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا بېسىمىنى شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن يېزىپ بېرىدىغان ئاپتوماتىك بارومېتر.

بارومېتر ئى [ر<گرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا بېسىمىنى، ھاۋا رايىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ، بارومېتردىكى سىماب يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ ياكى تۆۋەنلەيدۇ.

بارومېترلىق سۆپ. بارومېترى بار، بارومېتر ئورنىتىلغان: مەكتەپ تەجرىبە يۈزىسىدىن بارومېترلىق بىر كىچىك كۆزىتىش پونكىتى قۇردى.

بارون ئى [ر<فران] <تارىخ> غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ روسىيىدە يولغا قويغان گرافدىن بىر دەرىجە تۆۋەن ئۇنۋانى ۋە شۇنداق ئۇنۋان ئالغان شەخس.

بارى ئال. ھەممىسى، بارلىقى، جەمئىسى، ئومۇمىي: ئورىغا كۆمۈلگەن بۇغداينىڭ بارى ئوتتۇز تاغار. * نېرىنى كۆپ سۆزلىمەيلى، 50-يىللىرى، بارى 60 مىڭ ئىدى، ئات، قوي، كالا، توپاق، قولۇن.

بارمنى تەڭ تارتماق يولۇقۇش ئېھتىمالى

بولغان ھەممە جاپا-مۇشەققەتلەرنى بىللە كۆرمەك: بىزمۇ شۇ يەرگە كۆچۈپ كەلسەك، بارىنى تەڭ تارتىپ دەرقەمتە ئۆتسەك.

بارىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى بارىي سۇلفات ($Ba\ SO_4$)، ساپلىرى رەڭسىز ھەم سۈزۈك، ساپ بولمىغانلىرى كۈل رەك، ئاق، قىزىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى چوڭراق. ئۇنى ئاق رەڭ ماتېرىيالى، ئېمالىلىق سىر، ساپال سىرى ۋە خىمىيىۋى تەجرىبە دورىلىرىنى ياساشنىڭ خام ئەشياسى قىلىشقا؛ قەغەز ۋە كاۋچۇك ئىشلەشتە قاچىلاش ماتېرىيالى قىلىشقا؛ نېفىت ئېلىشتا، سېغىزلىق ئېرىتمىگە ئارىلاشتۇرۇپ، قۇدۇق فونتانلاش ھادىسىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بارىچە رەۋ. بارىنى، ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ، ھەممىسىنى ئىشلىتىپ؛ يېتىشىچە: بالىلار، چۆكۈپ كەتكەن چېلەكنى ئىزدىشەتتى. ئەكرەم بولسا سۆگەتنىڭ شېخىغا ئېسىلىۋېلىپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرايتتى. * ساتتار كۈچىنىڭ بارىچە ياڭاققا چالما ئاتتى، لېكىن بىر تالمۇ ياڭاق چۈشمىدى. * موللازەيدىن بۇ چەكسىز چۆللەرگە قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇھ تارتىپ ۋە ئاۋازىنىڭ بارىچە ناخشا ئېيتقۇسى كەلدى.

بارىدا رەۋ. بار شارائىتتا، بار ۋاقىتتا: چىشىڭنىڭ بارىدا گۆش يە، يېڭىڭنىڭ بارىدا قول سال (ماقال).

بارىسىدا تىر. توغرىسىدا، ھەققىدە، خۇسۇسىدا: چىقسام تۇرىدۇ رەت-رەت مەكتەپ دەرۋازىسىدا، تەرتىپ بىلەن سۆز بارماقتا ئىكەن دەرس بارىسىدا.

بارىكادا ئى [ر<فران] كوچا جەڭلىرىدە دۈشمەن ئوقىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان توساق؛ توسما: خوش، جېمماچۇ؟ ئۇ بارىكادىلار ئالدىدا جەڭ قىلىدۇ.

بارىكاللا ئىم [ئە] بىرەر سۆز، بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە ئېيتىلغان رەھمەت؛ تەشەككۇر: مەيدانغا يىغىلغان كۆپچىلىك: — بارىكاللا! نۇسرەت شاھنىڭ ئەقىللىقلىقىغە ئاپىرىن! نېمىدېگەن دانالىق بۇ؟ — دېيىشىپ، نۇسرەتنىڭ تەدبىرىگە ھەيران قېلىشىپتۇ.

بارىكاللا ئوقۇماق بىرەر سۆز، ئىش-ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتماق؛ تەشەككۇر بىلدۈرمەك: — ھەببەللى، ئاغزىڭغا قەنت، — دېدى بىرى، كۆپچىلىك خۇشاللىقتىن كۈلۈپ كەتتى. ناسىر ئاكام تەسىرلىنىپ بۇ جاۋابتىن، بىزلەرگە بارىكاللا ئوقۇپ كەتتى.

بارىكاللا ئېيتماق ⟵ **بارىكاللا ئوقۇماق:** داۋۇتكام ئوغلى ئادىلنىڭ ئەقلىغە بارىكاللا ئېيتتى.

بارىگا (توغرىسى: بارگاھ) ⟵ **بارگاھ.**

بارىئون ئى [ر<گرېك] <خىم> ماسسىسى پروتوندىن چوڭ بولغان (پروتوننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئاساسىي زەررىچىلەر. بۇ زەررىچىلەر ئىچىدە، پروتوندىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى بىر دانە نۇكلېئون ۋە بىرنەچچە دانە مېزونلارغا ياكى ناھايىتى يېنىك بولغان زەررىچىلەرگە بۆلۈنەلەيدۇ.

بارىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Ba (Baryum). ئۇ بىر خىل ئىشقارىي يەر مېتالى بولۇپ، كۈمۈش رەڭدە كېلىدۇ؛ ئاسان ئوكسىدلىنىدۇ؛ كۆيگەن ۋاقىتتا سېرىققا مايىل يېشىل رەڭدە نۇر چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ تۇزلىرى رەڭ ئىشلەپچىقىرىشتا، ئالىي سورتلۇق ئاق رەڭنىڭ خام ئەشياسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بارىي بوتقىسى <تىب> قىزىلئۆڭگەچ، ئاشقازان، ئۆچەي يوللىرىدىكى بەزى كېسەللەرگە دىئاگنوز قويۇشتا بارىينىڭ كېسەلگە

ئىچۈرۈلىدىغان دوغاپ ھالەتتىكى تۇزى، يەنى دوغاپ ھالەتتىكى بارىي سۈلفات.

بارىيلىق سۈپ. تەركىبىدە بارىي بولغان.

بار-يوق ھەممە، جەمى، بارلىق: ئۇ كونا ئۇزۇن پەلتوسى ئۇستىدىن بىر كونا تاسما بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان، بار-يوق دەسمايىسى بىر ئالماس، بىر كىچىك يەشىك ۋە بىرنەچچە پارچە ئەينەكتىن ئىبارەت بولغان بىر كەمبەغەل ئەينەكچى ئىدى.

بار-يوق دېمەي سەۋەب كۆرسەتمەي، باھانە كۆرسەتمەي، يوپۇتماي: بېگىم، يول ئۇستىدىكى مۇساپىر ئىكەنمەن، ئېشىكىم ھېرىپتۇ، بار-يوق دېمەي بىر سېۋەت سامان بېرەرلا، ئېشەكنى مادارلاندۇرۇپ ھەمراھلىرىمغا يېتىشۋالاي.

بار-يوقنىڭ ئارىسىدا بار دېگىلمۇ، يوق دېگىلمۇ بولمايدىغان، ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق، كىچىككىنە: ئۇ يىلىلاردىكى تەقسىمات دېگەن نېمىمۇ بار-يوقنىڭ ئارىسىدىكى بىرنېمە بولىدىغان، قېنى دەپتەرنى كۆرۈپ باقايلى.

بار-يوقنىڭ ئۈرنىدا بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا، بار دېسىمۇ، يوق دېسىمۇ بولىدىغان: ئابلىكىم ئىشخانىدا بار-يوقنىڭ ئورنىدىكى ئادەمگە ئايلىنىپ قالغىلى تۇردى.

بار-يوقى ① قول-ئىلكىدە، ئىختىيارىدا بولغان ھەممە نەرسە: بىر توپ ئوغرىلارغا ئۇچراپ قالدىم، ئۇ يەردە مېنىڭ بار-يوقۇمنى تارتىۋېلىپ، ئۆزەمنى بىر ئورىغا سولاپ قويىدى. * قەدىردىن بار-يوقى بىر يوتقان، بىر كۆرپىسىنى قاتلىدى. ② ھەممىسى، جەمىسى، بارلىقى: بۇ قېتىم بار-يوقى ئۇچ تېگىملا كىتاب كەلگەنكەن. * ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ: — مېنىڭ بار-يوقى ئىككىلا قويۇم بار ئىدىغۇ، بۇگۈن نېمىشقا ئۇچ كۆرۈنىدۇ؟ — دەپ ئويلاپ، كۆزىنى ئۇۋۇلۇپتىپ، يەنە قارىغاندى، خاتاسى يوق ئۇچ ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆردى.

بارىيىر ئى [ر<فران] <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىنىڭ توسۇق ئاتلاپ يۈگۈرۈش تۈرىدە ئىشلىتىلىدىغان، مەخسۇس ياغاچتىن ياسالغان جازا شەكىللىك توسۇق.

بارىيىر مۇسابىقىسى <تەن> يۈگۈرۈش بىلەن بارىيىر ئاتلاش بىرلەشتۈرۈلگەن بىر خىل يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى.

باز I باغ [پ] يېزا. يەنە، شۇنىڭدەك: ياشلىقىم، بەختىم، غۇرۇرۇم، ئەرك، ھوقۇقۇم-بارىنى. ئالدى تەقدىر قايتا-قايتا قالغىنى ۋىجدان ماڭا. شۇم پەلەك كەم بولسا باز ئال، ئاشۇ ۋىجدانىنى بىراق، ئالمىقاق تەستۈر گويا كۈنىنى ئۆچۈرمەكتىن ساڭا.

باز II ئى [پ] ← باز-باز.

بازا ئى [ر<فران] ① ئاساس، نېگىز، تايانچ: ئىقتىسادىي بازا. ھەربىي بازا. ② دەرۋازا ئۈرنىتىش ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگە خىش ياكى كېسەكتىن قويۇرۇلغان تۈۋرۈك.

بازار ئى [پ] ① ئاھالە سودا-سېتىق قىلىدىغان مەخسۇس جاي: مال بازىرى. ئاشلىق بازىرى. * ئىسكەندەر كەشتە ياغلىقىنى قاتلاپ قوينىغا سېلىپتۇ-دە، بازارغا كېتىپتۇ. ② ئاھالە سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەخسۇس كۈن: ھېيت، بايرام، بازار كۈندە ئاقار مىڭلاپ بادامدوپپا، بادامدوپپا، چىمەن دوپپا ماكانسەن گۈزەل ھېيتكا. ③ دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا قارىتا تاۋار ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئورۇن: جاھان بازىرى، ئىچكى بازار. تاشقى بازار. * گۈاڭجۇ، شياڭگاڭ خەلقئارا سودا بازىرى. ④ كۆچمە. بىرەر جايدىكى ۋاراڭ-چۇرۇك، سۆرەن-چۇقان، تەرتىپسىزلىك ھالەت: بالىلىق ئۆيى — بازار، بالىسز ئۆيى — مازار (ماقال). * ئىشتىن يانغان دېھقانلار بىردەمدىلا ئۇنىڭ ھويلىسىنى كەلكۈن سۈيىدەك بېسىپ، بازارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ⑤ ناھىيىلەرنىڭ مەركىزى.

بازار ئارقىلىق تەڭشەش <سودا> بازار مېخانىزمى ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ھەرقايسى

تاوماقلاردىكى تەقسىماتنى ئاپتوماتىك ھالدا تەڭشەپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بىر خىل ئىقتىسادىي تەڭشەش شەكلى. ئۇ تاۋار ئىگىلىكى ئاساسىي قانۇنىنىڭ فۇنكسىيىسىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى.

بازار ئالماق بازارغا بېرىپ سودا ــ سېتىق قىلماق: ــ مۇشۇ ئالدىمىزدىكى بازارنى ئىلگىرى ئىلىپ ئاندىن ماڭىدىغان بولدۇم، ــ دېدى ئادىل دوستى سەمەتكە.

بازار ئەھلى ① بازار ئاھالىسى، بازاردا ئولتۇراقلاشقان خەلق. ② سودا ــ سېتىقنى بىلىدىغان، بازار ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئادەم.

بازار باشقۇرۇش <سودا> ① ئىجتىمائىي تاۋار ئوبوروت پائالىيىتىنى دۆلەتنىڭ سىياسىتى ۋە قانۇنلىرى بويىچە مەمۇرىي جەھەتتىن ئىدارە قىلىش. ② جان ت. بازار ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىدىغان تەشكىلنىڭ نامى.

بازار باھاسى <س ئق> تاۋارنىڭ بازاردا سېتىلىش ــ سېتىۋېلىنىش باھاسى، بازاردىكى باھا: رەھىم ئاكا كۆچەتلىرىنى بازار باھاسىدىنمۇ ئەرزان بەردى.

بازار بولماق ① ئىشلەپچىقىرىلغان تۇرلۇك مەھسۇلاتلار بازاردا ئېلىپ سېتىلماق: ئۇنىڭ بېقىنىدىكى سايىدا ئات، كالا، قوي بازىرى بولاتتى. * بۇ ئىككى مەملىكەت ياۋروپانى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتىتا يەنە ياۋروپانىڭ سانائەت بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان بازار بولۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قالايمىقان بولماق، ۋاراڭ ــ چۇرۇڭ بولماق، تەرتىپسىزلەنمەك.

بازار بېگى تارس. بازاردىكى تىجارەت ۋە باھانى باشقۇرغۇچى ئەمەلدار.

بازار تاپماق ← **بازىرى چىقماق**: ئۇنىڭ پاكىز ئاشخانىسىدا تەملىك چۆچۈرە ياخشى بازار تاپتى. * ئەگەر ئەركىنلەشتۈرۈش خاھىشىغا قارشى تۇرۇلمايدىكەن، ئۇ «سول»چىلىق خاتالىقىغا بازار تېپىپ بېرىدۇ. * ئۇنىڭ دۇكىنى يوشۇرۇن ھالدا ئارقا كوچىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، خېلىلا بازار تاپقانىدى.

بازار تاشلاش مەلۇم تەلەپكە يېتىش ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش يۈزىسىدىن بىرلىشىپ تىجارەتنى توختىتىش: ئۇ 6 ــ ئايىنىڭ باشلىرىدا شاڭخەي بىلەن نەنجىڭدا بولغان زور كۆلەملىك بازار تاشلاش ھەرىكىتىنىڭ خەۋىرىنى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇدى.

بازار تالاشماق <سودا> سودا ــ سېتىق، تىجارەتتە رىقابەتلەشمەك، بەسلەشمەك. ياۋروپادىكى چوڭ دۆلەتلەر ئارىسىدا ھىندىستان ۋە ئامېرىكا قىتئەسى بىلەن بولغان سودا جەھەتتىكى زوراۋانلىقنى ۋە مۇستەملىكە بازارلىرىنى تالىشىش يۈزىسىدىن XVII ئەسىر ۋە XVIII ئەسىردە بولغان بىر قاتار ئۇرۇشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بازار چاقماقنىڭ ئىش ئالدىدا تۇتۇش قىلغانىنىڭ، بۇرۇن قىلمۇالغانىنىڭ: ــ سىزنى تالىشىش مەسىلىسىدە ئەلۋەتتە بازار چاقماقنىڭ بولىدۇ ــ دە، ــ دېدى مۇڭ دۇگىچاۋ زو يىڭنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ مۇغەمبەرلەرچە ھەجىيىپ قويۇپ.

بازاردا بار گەپ ھەممە ئادەم بىلىدىغان، يېڭىلىقى يوق گەپ: ــ بۇنىڭ ئانچە ھەيران قالغۇچىلىكى يوق، بازاردا بار گەپقۇ؟ ــ دېدى باتۇر ئايشەمگە.

بازار سودىسى <س ئق> ① سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ باشقۇرۇشىدىكى دېھقانلار ۋە دېھقانلار بىلەن شەھەر ئاھالىسى ئوتتۇرىسىدىكى بار ــ يوقنى ئۆزئارا تەڭشەش ئاساس قىلىنغان تاۋار ئالماشتۇرۇش شەكلى. ② بازاردا بولىدىغان ئېلىپ ــ سېتىش پائالىيىتى.

بازارغا سالماق ① مالنى سېتىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ بارماق، خېرىدارغا كۆرسەتـ

مەك: ھارۋىنىڭ كەينىدە بىر توپ ھەر خىل ئادەملەر — كوچىدىكى سەرگەردان باللار، قەلەندەرلەر، يول بويى مولاق ئېتىپ كېلىۋاتقان موللاقچى قىزنىقچىلار ۋە ۋاقىراپ ماللىرىنى بازارغا سالىدىغان چاربازارچىلار — ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن بىرەر نەرسىنى كۆز-كۆز قىلماق، ئايلاندۇرۇپ كۆرسىتىپ داملاپ يۇرمەك: ئويلاپ باقمىغان بىر-بىرلەپ قىلغان-ئەتكەن ئىشكىنى، ھە دېسىلا «تۆھپەڭ»نى سېلىۋەرمەي بازارغا.

بازار قىلماق ① بازارلىماق ② كۆچمە. ۋاراڭ-چۇرۇك، قالايمىقان قىلماق: بۇ باللار ئۆينى بازار قىلىۋەتتىغۇ!

بازار قىممىتى ← **بازار باھاسى.**

بازار كۆتۈرمەيدۇ ① مالنىڭ باھاسى مۇۋاپىق بولمىغانلىقتىن بازاردا خېرىدار چىقمايدۇ؛ ھېچكىم ئالمايدۇ. ② كۆچمە. باشقىلارغا ياقمايدۇ، ئاقمايدۇ، ئۆتمەيدۇ: — دېيىشنىغۇ دەيمىز، بىراق بازار كۆتۈرمەيدۇ، — دېدى ئابلەت سەمەتكە دەرد تۆكۈپ.

بازار كۈنى سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئورۇندا بازار قىلىنىدىغان مەخسۇس كۈن: بازار كۈنى بارسام يەسلى تاقلىپتۇ... — دېدى ئابدۇل رەجەپكە.

بازار نەرخى ① بازار باھاسى. ② سېتىۋالغۇچىنىڭ دېگىنىگە سېتىلىدىغان باھا.

بازار نېنى سېتىش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان نان: تۇرسۇن ئوغلىغا ئون دانە بازار نېنى ئېلىپ كېلىشنى تاپىلىدى.

بازار ئۇچۇرى <سودا> بازاردا سېتىلىشى جەددىي بولۇۋاتقان تاۋارلار ۋە ئۇنىڭ باھالىرى ھەققىدىكى خەۋەر: بازار ئۇچۇرى ئېگىلىنىپ، مال يۆتكەپ سەييارە سېتىش ۋە مال يۆتكەپ كېلىش كەسپى جانلاندۇرۇلدى.

بازار ئېگىلىكى <سودا> بازار ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ۋە بازار سودىسى ئارقىلىق ئالماشتۇرۇلىدىغان تاۋار ئېگىلىكى.

بازىرى بار ① خېرىدارى كۆپ، تېز سېتىلىدىغان: ئۇنىڭ قولىدىكى بار مالىنى سېتىپ، ئۇ ياقتا بازىرى بار مالارنى ئالدى. كۆچمە. ② ئەتىۋارلىق، خېرىدارلىق.

بازىرى چاققان ← **بازىرى ئېتتىك.**

بازىرى چىقماق خېرىدارى كۆپەيمەك، تېز سېتىلماق: — قارىسام سودىڭ باس-باس بولۇۋاتىدۇ، مېلىڭنىڭ بازىرى چىقىپتۇ، — دېدى مەخمۇت داۋۇتقا.

بازىرى كاسات ① خېرىدارى يوق، ئۆتەمەيدىغان، سېتىلمايدىغان: ئەمەن بېدىكنىڭ جاھانسازلىقتىكى مەككارلىقى ئۇلا ئەمەس ئىدى، ناھىيىدىكى ئۇلاغ بازىرى كاسات بولغانىدىن كېيىن، ئۇ بوتۇڭلۇق قىلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئاممىنىڭ ھمايىسىدىن ئايرىلغان، نەزىرىدىن چۈشكەن: سولچىلىقنىڭ بازىرى كاسات.

بازىرى ئۆلگەن ئىستېمال ۋە ئېھتىياجدىن قالغان؛ ئۆتەمەيدىغان: مەنمۇ تازا ئەخمەق-تە، ئاللىقاچان بازىرى ئۆلگەن بۇ ھۇنەرگە شۇنچە يېپىشىۋالغىنىمنى قارىمامدىغان.

بازىرى ئېتتىك ① جەددىي ئېھتىياجلىق، تېز ئۆتىدىغان، ئېتتىك سېتىلىدىغان: — ئۆرۈكلەردە گەپ يوق، مېنىڭچە، ئاق ئۆرۈكتىن ئالسىڭىز بازىرى ئېتتىك، — دېدى ئۇ قولى بىلەن باغنى كۆرسىتىپ. ② كۆچمە. چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغانلار، ئىزدەيدىغانلار كۆپ. ئەخمەت باشقارما باشلىقى بولۇۋىدى، بازىرى ئېتتىك بولۇپ كەتتى. بىزگە بىرەر سائەت چۈلىسى تەگمەيدۇ.

بازىرى يوق ← **بازىرى كاسات.**

بازارچى ئى. سودا-سېتىق، ئېلىم-بېرىم ئېھتىياجى بىلەن بازارغا كەلگەن شەخس: كىشى: بىزگە مانا بۇ بازارچى سىڭلىمىز كېلىپ قوشۇلدى.

بازارچىلىماق پ. بازارمۇ بازار يۈرۈپ

سودا ـ سېتىق ياكى تاماشا قىلماق: ئەخمەت بۇگۈن قۇمباشقا بازارچىلاپ كەتتى.

بازارلىق ① سۈپ. سېتىش ئۈچۈن تەييارلانغان: بازارلىق ئاش ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق بولماپتۇ... ② ئى. سودا ـ سېتىق: ئانچە ـ مۇنچە بازارلىق قىلمىساق تۇرمۇش دېگەندە يەنە بولمايدۇ. ③ ئى. بازاردىن ئۆيدىكى بالا ـ چاقىلارغا ئېلىپ كەلگەن سوۋغا: ئۇ يېنىشىدا بالىلىرىغا بازارلىق ئېلىۋالدى. ④ ئى. بازاردا ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر: سەھرالىق دەيدۇ بىزنى ئۆزىنى بىلمەيدىغان بازارلىق.

بازارلىق ھۆكۈمەت ناھىيە ۋە يېزا بازارلىرىدىكى ناھىيىدىن تۆۋەن دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى: 3 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنىدىن 4 ـ كۈنگىچە بازارلىق ھۆكۈمەت تەۋەسىدىكى 99 ئورۇندا ئۇچ قېتىم چوڭ تازىلىق پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى.

بازارلىق قىلماق سودا ـ سېتىق قىلماق: ــ بۇگۈن مەھەللىدىكى ياش بالىلارنىڭ كۆپىنچىسىگە بازارلىق قىلىپ كېرىپ كەتتى، ــ دېدى بوۋام كۆچەت قومۇرۇۋېتىپ، ــ بولمىسا ئۇلار ماڭا يارەملىشەتتى.

بازارلىماق پ. بازارغا بېرىپ سودا ـ سېتىق قىلماق، ئېلىپ ساتماق: ئەمەت ئايشەمگۈل بىلەن بازارلاپ كەلگەنلىكىنى دادىسىغا سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ئىشىك يېنىككىنە چېكىلدى.

بازالت ئى [ر<لات] <گېئول> ماگما جىنسلارنىڭ بىر خىلى، يەر شارىنىڭ سىرتقى يۈزىگە كۆپ تارقالغان. مىنېرال تەركىبى پىروكسېن پىلاگىئوكلار، زەيتۇن تاش قاتارلىقلار بولۇپ، كۆپىنچە قارا ياكى يېشىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ. ئۇ، دانىچىلىرى زىچ بولغان كۆپۈك كاۋاكچىلىق تۈزۈلمىگە ئىگە ھەم قاتتىق بولغاچقا، قۇرۇلۇش ماتېرىيالى ئورنىدا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

بازالتلىق سۈپ. خىمىيىلىك تەركىبىدە بازالت بولغان.

بازالتلىق قاتلام <گېئول> خىمىيىلىك تەركىبى بازالت جىنس بىلەن ئوخشاش بولغان يەر پوستىنىڭ ئاستىنقى قاتلىمى.

باز ـ باز ← **باز ـ بازغا چۈشمەك.**

باز ـ بازغا چۈشمەك ھۇرپەيمەك، دۈمبەك (توخۇلارنىڭ سوقۇشۇش ئالدىدىكى ھەرىكەتلىرىدىگە ئېيتىلىدۇ): ئاق تېرە جۇۋىغا ئورىلىغان بۇ ئىككى ئادەم باز ـ بازغا چۈشكەن خورازلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈۋاتقاندەك، «ھە، قېنى، بەرىكە تاپ خەق» دېگەندەك، خىر ـ خىر كۈلۈپ، بىر ـ بىرىنى جەينەكلىشىپ، ھىجىيىپ تۇرۇشاتتى.

باز ـ بازغا سالماق سوقۇشۇشقا كۈشكۈرتمەك: پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئالىم رىشت بىلەن ئەلنى باز ـ بازغا سېلىشقا باشلىدى.

باز ـ بازلىماق ← **بازلىماق.**

بازغان ئى. تۆمۈرچىلىكتە تۆمۈر قاتارلىق ھېتاللارنى سوقۇپ، يېيىسلايدىغان، بولقىدىن چوڭ ئەسۋاب: بىر يىل ئۆتكەندە بازغان تۇتۇشنى ئۆگەندىم، يېشىم ئون توققۇزغا يەتكۈچە بازغان سوقتۇم.

بازغانچى ئى. تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا بازغان ئورىدىغان كىشى، بازغان ئىشچىسى: ــ بولدى، بولدى، ــ دېدى ھېلىقى ئادەم...، ــ مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىش بولامدۇ؟ ــ دېدى بازغانچى.

بازغانچىلىق «بازغانچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: شۆھرەت زاۋۇتقا نۇرغۇن زىيان سالدى، كېيىن «بۇرۇنۇا تەتقىقات يولىنىڭ زىيانلىرى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى يېزىپ، ئالىمجاننى سېخىتىن چىقىرىپ بازغانچىلىققا سېلىپ قويدى.

بازغانچىلىق قىلماق بازغان ئورۇش بىلەن شۇغۇللانماق: بۇ يەردە تۇراخۇن، سادىقلار ئىككى گۇرۇپپا بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ بازغانچىلىق قىلىۋاتاتتى.

بازغانلاتقۇزماق «بازغانلىماق» پېئىلىنىڭ

قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغانلاتماق «بازغانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغانلىماق پ. بازغان ئۇرماق: ئەخەت قىزىتىلغان تۆمۇرنى بازغانلىدى.

بازغىتماق «بازغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغىشماق «بازغماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىككىسى بىر-بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تارتىشىپ قارىشىپ، خورازلاردەك بازغىشىپ، دېگىز تەرەپتىكى دېڭىزچىدىن كىرىۋاتقان شامالدا مۇزلىغاندەك غولىلىرىنى چېقىرىپ، ھودۇقۇپ گاڭگىراشتى.

بازغىماق پ. قىزىرىشماق، ئۆڭمەك، دۇنىماق، ھۇرپەيمەك: كۈنمۇ بۇلارنىڭ بازغاپ تۇرۇشىنى تاماشا قىلغاندەك تاغ ئارقىسىدىن ئارتىلىپ چىقىپ قاراپتۇ.

بازلاتماق «بازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازلاشماق «بازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاماقتا تۇتۇش قىلدى، لېكىن تاماق ئارىلىقىدا يەنە بىر-بىرىگە بازلىشىپ، گەپ-سۆزنى توختاتمىدى.

بازلىماق پ. ھۇرپەيمەك، سوقۇشۇشقا تەييارلانماق: مەشۇر ئاخۇن بىلەن ھېيىزىخان ئەكىسى يېزىنىڭ كۇنىپېتىش تەرىپىنى بويلاپ رايونىغا قاراپ ماڭدى، مەشۇر ئاخۇن قولىنى قوينىغا تىقىپ بازلىغان خورازدەك ماي تارتىپ ئالدىدا باراتتى.

بازبدوپ ئى [ر<نېم] بازبدوپ كارل (1799 — 1854) نېمىس، ئۇراچ. 1840-يىلى «قالقان بەز خىزمىتىنىڭ كۇچىيىپ كېتىشى» (بازبدوپ كېسىلى)نى يېزىپ چىققان.

بازبدوپ كېسىلى <تب> ← **كۆز پولتىيەدىغان قالقان بەز ئىششىقى.**

بازىس ئى [ر<گرېك] <س ئىق> جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ بەلگىلىك باسقۇچىدىكى سىياسىي-ئىقتىسادىي تۈزۈم. يەنى جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، ھوقۇق تۈزۈلۈشى ئاساسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى: ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتە تايىنىلىدىغان ئىقتىسادىي بازىسلار ئۈزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قانۇنلارمۇ ئۈزىگە خاس بولغان مەلۇم خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

بازىمەن ئى [خەن] لەغمەن خېمىرنى سوزۇشنىڭ بىر خىلى، پۈتۈن خېمىر ئىكىكى بۆلەككە بۆلۈنۈپ، ھەربىر بۆلەك ئايرىم-ئايرىم بىر قېتىم ئوڭ، بىر قېتىم تەتۈر ئېشىلىدۇ؛ توم-ئىنچىكىلىكى بىردەك تەكشى ھالغا كەلگەندە، ئىككى بېشىدىن تۇتۇپ غۇلاچلاپ سوزۇلىدۇ؛ ئاخىرىدا ئىككى بېشىدىكى توم خېمىر كېسۈېتىلىپ قاينىۋاتقان سۇغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ.

باس سۈپ [ر<ئىنگ] <مۇز> پەس، تۆۋەن، بوم (ئاۋازا ھەققىدە): باس ئاۋاز.

باس ئاۋاز <مۇز> پەس، تۆۋەن ئاۋاز.

باس-باس ئارقا-ئارقىدىن؛ تۆپە-تۆپەلەپ؛ تالىشىپ: — بۇگۈن يېڭى چىققان ئىكەن، كىشىلەر باس-باس بىلەن ئېلىۋېتىپتىكەن، مەنمۇ ساڭا بىر كىيىملىك ئالغاچ كەلدىم، — دېدى ئىمام مۇھەممەت ئايالىغا.

باس-باسچىلىق باس-باس بولۇش ھالىتى: بىنەپىتە كۈنلۈكىمۇ باس-باسچىلىق بىلەن ئۆتتىدىغان ئاشخانا، سامسىخانا، گۆش گىردەخانىلارنىڭ بىرەرىمۇ ئوچۇق ئەمەس.

باستون ئى [ر<ئىنگ] ئەلا سۈپەتلىك بىر خىل يۇڭ رەخت، سارجىنىڭ بىر خىلى.

باستۇرغۇزماق «باسماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ماتېرىيالنى يەنە ئەللىك نۆسخا كۆپەيتىپ باستۇرغۇزدۇق.

باستۇرما ئى. نەرسە-كېرەكلەرنى باسۇرۇپ قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئېغىر تاقا؛ باستۇرۇق:

— بایاتىن ماخۇ ئۆگزىسىدىكى بېدىلەرگە باستۇرما كۆتەكلەرنى چىقاردۇق، — دېدى مەنسۇر قۇلاق-چىسىنى چۆكۈرۈپ تۇرۇپ، — ئەجەب چىقىتىغۇ بۇ بوران!

باستۇرماق ① «باسماق» پېئىلىنىڭ مەجـ-ھۇرىي دەرىجىسى: — ئۇ توغرا، بۇ كىتابلارنىمۇ باستۇرىمىز، ھە، راست، سۇلتان تېزرەك قايتسا بولار ئىدى، — دېدى قىدىرخان. * تامام خاتىر-جەم بولۇش ئۈچۈن بەلكى گۆرۈم ئۈستىگە تاشمۇ باشتۇرۇپ قويار. ② تەنچىتماق، جازالماق: لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» مارکسزم-نىڭ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى تەلىماتىنى بۇرمىلىدى. كادىرلار ۋە ئامما-نى دەھشەتلىك باستۇردى. * قورالى يوق ئىسيانچىنى باستۇرۇش سىزنىڭمۇ قولىڭىزدىن كېلىدۇ.

باستۇرۇپ سۇغارماق <دېھ> چۆنەكلىمەي تېرىلغان زىرائەت ئېتىزلىرىنى تەكشى سۇ توختىتىپ سۇغارماق.

باستۇرۇپ قويماق ← **بېسىپ قويماق.**

باستۇرۇپ كەلمەك زورلۇق كۈچ بىلەن بېسىپ كەلمەك: سول تەرەپتىن شىپې جەن بىلەن كۇك لياڭ، ئوك تەرەپتىن كۇك مىڭ بىلەن شىپې باۋ ھەربىرى بەش يۈزدىن چاپارمەننى باشلاپ باستۇرۇپ كەلدى.

باستۇرۇپ كىرمەك زورلۇق كۈچ بىلەن بېسىپ كىرمەك: ئۇ ئۇچۇق چىراي كۆرسەتمەي، بۇ ئىككىيلەننىڭ يېنىم كېچىدە ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىپ، يولدىشى ئەخمەتجاننى باغلاپ ئېلىپ ماڭغان قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. * كوچىدا شوئار توۋلاپ، ئاسمانغا مۇشت ئېتىپ يۈرگەنلەرنىڭ بىر توپى ئىشخانىغا باستۇرۇپ كىرىشتى.

باستۇرۇق ئى ① ئېگەر-توقۇم، ئۇچۇلۇق-نىڭ ئۈستىدىن تارتىلغان تاسما ياكى توقۇلغان بەلباغ. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈس-تىدىن باستۇرۇپ قويىدىغان ئېغىرتقۇ؛ باس-تۇرما: ئوغرى باستۇرۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھە دەپ يۇلقۇناتتى.

باستۇرۇلماق «باستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېيىنچە قوزغىلاڭ ئېچىنىش-لىق تۇردە باستۇرۇلۇپ، خېۋىرىنىڭ دادىسى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن بۇيان بۇ خەنجەر ئەنە شۇ قەلەي ساندۇقتا يوشۇرۇن ساقلىناتتى.

باسقان «باسماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق ئىرادىسىدىن، ۋەدىسىدىن يانماسلىق: — بولدى ئىشىڭنى داۋاملاشتۇرۇۋەر، ئوغۇل بالا دېگەن باسقان ئىزىدىن قايتمايدۇ، — دېدى مەخمۇت ئۇستا ئابلەتكە.

باسقان ئىزىدىن يانماسلىق ← **باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق.**

باسقۇچ I ئى ① پەلەمپەينىڭ ھەربىر پەللىسى: — مېھمانخانىدىمۇ مۇشۇنداق ئاجايىپ ئىشلار بولىدىكىنا! — دەپ ئويلاپ، پەلەمپەيدىن بىرنەچچە باسقۇچ چۈشۈپ قۇلاق سېلىپ، تەڭگىنىڭ جىرىڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. ② كۆچمە. **تەرەققىياتنىڭ ھەربىر پەللىسى، دەۋر:** ئىنقىلابىمىز ئىلگىرى باسقۇچتىن ئۆتتى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇچنىچى باسقۇچقا كىردى. ③ <گېئول> بىرەر دۆلەت ياكى بىرەر چوڭراق رايون دائىرىسى ئىچىدىكى ئەسىردىن كىچىك بولغان گېئولوگىيىلىك ۋاقىت بىرلىكى. ④ كۆچمە. دەرىجە: شىيائەن ھەدەمنىڭ پۈتىدىكى جاراھەتنىڭ خەتەرلىك باسقۇچقا يېتىپ قالغانلىقىنى، تېز تۈتۈش قىلمىغاندا تىزىنىڭ توكۇر بولۇپ قېلىش خەۋپىنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى.

باسقۇچ II ئى. تۆكۈلگەن سىياھنى سۈمۈ-رۈش، قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۈمۈرگۈچ قەغەز ئورنىتىلغان ئەسۋاب.

باسقۇچ III ئى. دىئال. شوتا.

باسقۇچلۇق سۈپ ① پەلەمپەيى، باسقۇچى بار: ئەنۇەر بايىنىڭ «قېنى، قېنى ئۆيگە» دېيىشى ۋە قولى بىلەن ئۆي تەرەپنى كۆرسەتىش بىلەن تۆت باسقۇچلۇق پەلەمپەينى بېسىپ پېشايۋانغا چىقتى. ② كۆچمە. ئۆزئارا باغلانغان باسقۇچ-

لارغا، بۆلەكلەرگە، دەۋرلەرگە بۆلۈنگەن: ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتى باسقۇچلۇق بولىدۇ، دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرى ئوخشاش بولمىغان باسقۇچلاردىكى ئوخشاش بولمىغان ۋەزىپىلەرگە ئاساسەن تۈزۈلگەن. * خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىلىقىدىكى دۆلەت مەملىكەتنى سانائەتلەشتۈرۈش مەسىلىسىنى باسقۇچلۇق رەۋىشتە ھەل قىلىشى لازىم. ③ كۆچمە. قەدەممۇقەدەم، دەرىجىمۇدەرىجە، باسقۇچمۇباسقۇچ: بۇ ئىشقا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ھەر جەھەتتىن ئوبدان تەييارلىق كۆرۈپ، ئۇنى پىلانلىق ۋە باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىش كېرەك. * تەرتىپ بويىچە پەيدىنپەي ئىلگىرىلەش پرىنسىپى دېگىنىمىز — ئوقۇتۇشنى... ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىلىش قانۇنىيىتى بويىچە تېيىزدىن چوڭقۇرغا، ئاساندىن قىيىنغا، تۆۋەندىن يۇقىرىغا ئۆتوپ، پىلانلىق، باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىپ، ئوقۇغۇچىلارنى سىستېمىلىق ئاساسىي بىلىملەرگە ۋە ئاساسىي ئىقتىدارغا ئىگە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

باسقۇچلۇقلۇق «باسقۇچلۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شۇنىڭدەك تۈپ زىددىيەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ياكى ئۇنىڭ تەسىرىدە بولغان نۇرغۇن چوڭ-كىچىك زىددىيەتلەرنىڭ بەزىلىرى كەسكىنلىشىدۇ، يەنە بەزىلىرى يېڭى تۇغۇلغان بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جەريان ئۆزىنىڭ باسقۇچلۇقلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

باسقۇچمۇباسقۇچ قەدەممۇقەدەم، پەللىمۇپەللە، دەرىجىمۇدەرىجە، بىر-بىرلەپ، پەيدىنپەي.

باسقۇنچى ئى ① زورلۇق كۈچ بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ باشقىلارنى بۇلاپ-تالايدىغان باسمىچى، بۇلاڭچى، باندىت: ئەگەر جامائەت لايىق كۆرسە، باسقۇنچىلارنىڭ كەينىدىن بىز ياشلار قوغلاپ بارايلى، بۇنىڭغا بىرىنچى بولۇپ مانا مەن تەييار. ② زورلۇق كۈچ بىلەن باشقا يۇرتنى، ئەلنى بېسىۋالىدىغان تاجاۋۇزچى: مەغرۇرلىنىپ ئالدانمىغىن ھېچ، ئۇتۇقلار سەن تەرەپ قاراپ ئاقىدۇ. «مەزلۇم ئەل قىساسى!» دەپ كۆتۈرگىن قىلىچ، باسقۇنچى ئەبلەخلەر گۆرىن تاپىدۇ. ③ زورلۇق بىلەن ئاياللارنى ئاياغ ئاستى قىلىپ نومۇسىغا تەگكۈچى: كىچىك قىزلارنىڭ نومۇسىغا تەگكەن باسقۇنچى قانۇن ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ.

باسقۇنچىلىق ئى ① زورلۇق كۈچ بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ باشقىلارنى بۇلاپ-تالايدىغان باسمىچىلىق؛ بۇلاڭچىلىق، باندىتلىق: بۇلار ھەر خىل زومىگەرلىكلەردىن، ھەتتا باسقۇنچىلىقتىنمۇ قول تارتمايتتى. ② زورلۇق كۈچ بىلەن باشقا يۇرتنى، ئەلنى بېسىۋالىدىغان تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك: غەربىي خۇبېيدىكى زور غالىبىيەت «ياپون باسقۇنچىلىرى چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ باسقۇنچىلىققا قارشى ئۇرۇشى تەھقىق غەلىبە قىلىدۇ» دېگەن نەزەرىيىنىڭ توغرىلىقىنى يەنى بىر قېتىم ئىسپاتلىدى. ③ زورلۇق بىلەن ئاياللارنىڭ ئىپپەت-نومۇسىغا تېگىش، ئاياغ ئاستى قىلىش: ئەزەلدىن خوتۇن-قىزلارغا چېقىلىشنى ئادەت قىلىۋالغان قاشقىرباي ئىسىملىك بۇ ئادەم بۇندىن يەتتە ئاي بۇرۇن بىر نارەسىدە قىزغا باسقۇنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانىدى.

باسما ① سۈپ. مەتبەئەدە بېسىلغان، نەشىر قىلىنغان: باسما ماتېرىيال. ② سۈپ. بىرنەرسىنىڭ ئۈستىگە ئىزى، شەكلى چۈشۈرۈلگەن: باسما كىگىز. باسما گۈل. ③ ئى <مەت> مەتبەئە: چارشەنبە كۈنىنىڭ ئەتىگەنلىكى ھەپتىلىك گېزىتنىڭ ماقالىلىرىنى باسمىغا بېرىش ۋاقتى بولۇپ، ئۇلار سەيشەنبە كۈنى كەچتە شۇ يەردە ماقالىلارنى تەييارلاپ بولۇشى لازىم ئىدى. ④ ئى. زاۋۇتتا پاختا يىپتىن نېپىز، گۈللۈك قىلىپ توقۇلغان بىر خىل رەخت: ئاق باسما، يېشىل باسما، كۆڭلەك كىيسەم ياراشماس، ئايرىۋەتتى يارىمدىن، مېنى يارىم كۆرەلمەس.

باسما تاۋاق <مەت> بېسىلىدىغان، نەشىر قىلىنىدىغان ئەسەر ياكى تېكىستلارنىڭ قەغەز ئۆلچەم بىرلىكى. بىر باسما تاۋاق

16 فورماتلىق كىتابنىڭ 16 بېتىگە تەڭ.
باسما رەسىم <گ سەن> مەتبەئىدە بېسىلغان ياكى تاختاي يۈزىگە ئويۇپ بېسىش يولى بىلەن كۆپەيتىلگەن رەسىم.
باسما زاۋۇت مەتبەئىدە ئىشلىتىدىغان بىر يۈرۈش ماشىنا-ئۈسكۈنىلەر يىغىلغان ۋە بۇ خىل ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلىدىغان ئورۇن.
باسما شەكىل <تىل> ھەرپلەرنىڭ باسمىدا ئىشلىتىلىدىغان شەكلى («يازما شەكىل»گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ).
باسما كۆرۈك تۆمۈرچىلىك، مىسكەرچىلىك، زەرگەرلىكتە ئوت ئۈلغايتىش ئۈچۈن قول بىلەن بېسىپ ئىشلىتىلىدىغان تۆلۈمسىمان تېرە شامالچە.
باسما ماتېرىيال <مەت> مەتبەئە يۈزىدە ئېلان قىلىنغان ئەسەر، رەسىم، ناخشا قاتارلىق قەرەللىك ۋە قەرەلسىز ماتېرىيال.
باسما ھەرپ باسما ئەسەرلەرنى تىزىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ھەرپ.
باسما ھەرپ ھېتالى <مەت> ھەرپ قۇيۇش ئۈچۈن قوغۇشۇن، سۈرمە، قەلەي ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل قىلىنغان ھېتال (بۇنىڭ ئىچىدە قوغۇشۇن تەخمىنەن 75 پىرسەنتنى، سۈرمە 20 پىرسەنتنى، قەلەي 5 پىرسەنتنى ئىگىلەيدۇ).
باسما ئۇلغۇچ <ئېل> توك يولىنى ئېچىش-يېپىش ياكى توك لىنىيىسىنى ئۆزگەرتىشتە ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما، تۈرلىرى كۆپ، ئادەتتە تېلېگرامما بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كۇنۇپكا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
باسماق I ئى. ئۇششاق ئۇچار قاناتلارنى تۇتۇشتا ئىشلىتىلىدىغان قاپقان: ئۇنداقلار ئاقۇشەتتە دان تېرىپ يەيمەن دەپ باسماقىغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇۋچىنىڭ ئولجىسىغا ئايلىنىپ قالغان تۇمۇچۇقنىڭ كۇنىگە قالىدۇ.
باسماق II ئى. تاسما بىلەن ئۇستىدىن باستۇرۇپ ئېتىدىغان پەس پاشنىلىق بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىم: ئۇ ياز كۇنلىرى دائىم پۇتىغا باسماق كىيىپ يۈرەتتى.
باسماق III پ ① يول يۈرمەك، دەسسەمەك، ماڭماق: ئەل باسمىغان يەردە كۆپ يۈرمە (ماقال). * گۈلمۇ دەپ باستىم تىكەننى، تارتىدۇر-مەن دەردىنى، بىلسەم ئىدىم باسماس ئىدىم، تارتماس ئىدىم دەردىنى. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە، ئىچىگە باشقا نەرسىنى قاچىلىماق، جايلاشتۇرماق: مەن ئېلىپ كەلگەن ماشىنا، تراكتورلار لىقمۇلىق ئوغۇت باسقان ھالدا تاشىيولدا سەپ تارتىپ گۈڭشىغا قايتماقتا ئىدى. ③ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قارىتىپ كۇچ بىلەن نىقتىماق: ئالماس يۈگۈرۈپ بارماقچى بولۇۋىدى، ئاسىم ئۇنىڭ مۇرىسىدىن باستى. ④ قاپلىماق، ئورىماق: ئايرىلغانىنى قارا باسار، بۆلۈنگەنىنى بوران (ماقال). * قار يالاپ تورۇق ئېتىم يۈگەن بىلەن، مۇز باسقان داۋانلاردىن ئۆرلىمەكتە. ⑤ نەشىر قىلماق: مەن بولسام يازمەن، ماۋۇ ئاغىنەم تۇردى بولسا كىتاب-ماقالە باسدۇ. * ئەمسە بۇنى بېسىپ چىقىرىش كېرەك، دەمسىز؟ ⑥ ئۇستۇن كەلمەك، ئارتىپ كەتمەك، ئېشىپ چۈشمەك: نەيگە تەڭكەش قىلىنغان بىر غېجەكنىڭ ئاۋازى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇنى نەينىڭ ئاۋازى بېسىپ كەتكەندى. ⑦ ياقماق، تەگكۈزمەك: — يېقىن كەل ئوغلۇم، — ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنى باغرىغا باستى. ⑧ بىرنەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ ئىز چىقارماق، تېكمەك: كىيىملىرى ئاددىي، لېكىن، كەشتە باسقان، يەلكىلەرگە يوغان بامبۇك سۆمۈت ئاسقان. * مەلىكىنى ئېلىپ كەلگەن تۇجىارنى ئۆز ئورنىدا يەمەنگە پادىشاھ قىلىپ، مۇھۇرىنى بېسىپ، كەلگەن ئەلچىگە قوشۇپ ئەۋەتتى. ⑨ پەسەيتمەك، تىنجىتماق، ھاي بەرمەك، يالتايماق:

ئالماسنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ، چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى زورغا بېسىپ، تەمكىنلىك بىلەن رابى ۋېتنامنىڭ ئالدىغا كەلدى. * ئۇ ئەرلەرگە خاس ئېغىرلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتسىمۇ، لېكىن ئۇزاققىچە ئۆزىنى باسالمايتتى. ⑩ ئۇرماق: ئالدى بىلەن ياش «ئايال»نى دەررىگە باستى. * بۇرۇن گۈناھ قىلغانلارنى زىندانغا تاشلاش، باغلاپ ئېسىش، ئۆلۈمگە بۇيرۇش، كالتەككە بېسىش — ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل چارە ئىدى. ⑪ ئۇستى — ئۈستىگە قويماق، تەخلىمەك: ئىككىمىز قىردىكى ئوت — چۆپلەرنى يۇلۇپ سۇ ئېلىپ كەتكەن يارغا باستۇق. ⑫ كۆچمە. زورلۇق بىلەن مەنئى قىلماق، توسماق، تىنجىماق: ئامېرىكا پىكرىنى باسماق. * گومىنداڭ خەلقنىڭ نارازلىقىنى بېسىش ئۈچۈن ھەربىي تېررورلۇق باشلىدى.

بېسىپ چۈشمەك ① ئۈستىگە چۈشمەك: تۆتۈشۈۋاتقان ئىككىسى تەڭلا يىقىلىپ، ئېگىزرەكى پاكارراقنى بېسىپ چۈشتى. ② ئېشىپ كەتمەك، ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىمەك: كىيىپسەن ئاققىنا لىباس، قىزىل بەلگە سېنىڭ قەلبىڭ، بېسىپ چۈشكەي قىزىل قامەت گۈلىستان نارىنى دوختۇر.

بېسىپ قويماق ① نەرسە — كېرەكلەرنى بەلگىلىك بىر ئورۇنغا دۆۋىلەپ قويماق، ئۈستىگە ئېلىپ قويماق. — شۇنچە مۇھىم ماتېرىياللارنى «ئەسكى قەغەز ئىكەن» دەپ ئىسكىلاتنىڭ بىر بۇلۇڭىغا بېسىپ قويۇپتۇ. ② كۆچمە. قەستەن ئىجرا قىلماسلىق، ئاشكارىلاماسلىق: ئامېرىدىن كەلگەن خەت — چەكلەرنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلماي بېسىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئەرزىيەت ئىشخانىسىنىڭ باشلىقىغا مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى.

بېسىپ كەلمەك ← **باستۇرۇپ كەلمەك.**

بېسىپ كىرمەك ← **باستۇرۇپ كىرمەك:** ئابلىمىت ئۆيگە بېسىپ كىردى.

بېسىپ ئولتۇرماق ① ئورنىدىن يۆتكەلمەسلىك، جايىدىن قوزغالماسلىق. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى قادىلىپ تۇرۇپ قىلماق، بېرىلىپ بېجىرمەك، قاتتىق ئىشلىمەك: ئۇ قولىدىكى شۇنچە نۇرغۇن ماتېرىيالنى بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر ھەپتىدە يېزىپ تۈگەتتى.

بېسىپ ئۆتمەك مەلۇم جايغىچە يول يۈرمەك، ئۈستىدىن ياكى ياندىن ئۆتۈپ كەتمەك، ئارقىدا قالدۇرماق: قۇمۇلغا بېرىش ئۈچۈن تۇرپاننى بېسىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. * ئۇ ئالدىدىكى نۇرغۇن ماشىنىلارنى بېسىپ ئۆتۈپ كەتتى.

بېسىپ ئىشلىمەك بىرەر ئىشنى ئۈزلۈكسىز، ئۈزۈلدۈرمەي، بېرىلىپ بېجىرمەك: قولۇمدىكى ئىشنى يەنە بىر ھەپتە بېسىپ ئىشلىسەم تۈگەيدۇ.

بېسىپ يېمەك زورلاپ يېمەك: قىزغانچۇقنىڭ ئېشىنى بېسىپ يە (ماقال).

باسمادىماق پ ← **باسماقدىماق:** ساتتىدىغان گەپ نەدە، خۇرجۇن — خالتىلىرىنى يەرگە قويۇپ بولغۇچە، تۆتى تۆت تەرەپتىن كېلىپلا باسمادۇالدى. * بۆرە ئېتىلىپ كېلىپ، بورسۇقنى باسمادىتۇ.

باسماقدىماق پ. پۇت — قولنى تۇتۇۋېلىپ، بۇلجۇتماي، خۇددى باسماقتا باسقاندەك بېسىۋالماق: ئېپىنى كەلتۈرۈپ، بىر باسماقداش ئۈچۈن دەيلىغۇ بەگ ئاكا!

باسماقلىق I سۈپ. بېسىش ئارقىلىق ئىشلەيدىغان: باسماقلارغا ئىگە: باسماقلىق چالغۇلار گۇرۇپپىسى.

باسماقلىق II سۈپ. ① باسمىقى بار. باسماق كېيگەن. ② باسماق بولىدىغان، باسماق تىكىشكە يېتىدىغان: بىر باسماقلىق خۇرۇم. ئىككى باسماقلىق كۆن.

باسمالليماق (توغرىسى: باسماقدىماق) ← **باسماقدىماق.**

باسمىچى ئى. باسمىچىلىق ھەرىكىتىنىڭ قاتناشچىسى، بۇلاڭچى، باندىت: نىم شېھىت

ئالدىنقى سەپ ئالدىدا تۇرماقنى كۆتۈر، ھەر قەدەمدە باسمچىغا مەن دېسەم: قولۇڭ كۆتۈر!... * بۇنىڭ بىلەن تۇرماستىن باسمچى ئوسمانغا يارىدەم قىلىپ، ئۇچ ۋىلايەتكە قورالىلىق ھۇجۇم قىلدى.

باسمچىلىق ئى. خەلق ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىلىپ بېرىلغان باندىتلىق، قاراقچىلىق: ئوسمان باندىتنىڭ شىنجاڭدا ئىلىپ بارغان باسمچىلىق ھەرىكەتلىرىگە 1951 - يىلى ئۆزۈل - كېسىل خاتىمە بېرىلدى.

باسمىخانا ئى. كىتاب، ژۇرنال، گېزىت، ئەسەر نەشىر قىلىدىغان كارخانا؛ مەتبەئە.

باسمىل ئى <ئىرق> ← باسمىللار.

باسمىللار ئى <ئىرق> XI ئەسىردىكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ بىرى.

باسنوشكا ئى [ر] پۇتنى سالقىن تۇتۇش ئۈچۈن تىكىلگەن ئايالالارنىڭ بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى.

باسۇت (توغرىسى: بوسۇت) ← **بوسۇت.**

باسۇرماق ① «باسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى: مۇختەر غەيرىتىگە كېلىپ، ئەگ ئاخىرقى قېتىم «كىمنىڭ!» دەپ ئۇنلۇك بىر ۋارقىرىدى - دە، ئاندىن كۆگىلى تىنىپ، بوغىنى يەنە چۆپىنىڭ ئاستىغا باسۇرۇپ قويدى. ② چۆجە چىقارتىش مەقسىتىدە بىرقانچە تۇخۇمنى كۇرۇك توخۇنىڭ ئاستىغا سېلىپ بەرمەك: كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، پەملىك ئايال توخۇلارنى بېقىپ، تۇخۇمنى يىغىپ، باسۇرۇپ، چۆجە چىقىرىپتۇ.

باش ① ئى. ئادەم بەدىنىنىڭ بويۇندىن يۇقىرى، ھايۋان بەدىنىنىڭ بويۇندىن ئالدىنقى يەنى كۆز، قۇلاق، ئېغىز، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالار ئورۇنلاشقان قىسمى؛ كاللا: سوقا باش. گىلدىك باش. * ئوقۇغۇچىلار ئىتتىك بېشىنى بۇراپ، ھېسداشلىق بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى. ② ئى. تىك، ئۈرە نەرسىلەرنىڭ يۇقىرى تەرىپى؛ چوققىسى: تاغ بېشى. دەرەخ بېشى. تونۇر بېشى. * تاغ بېشىدا قارىغاي، باغدا بۇلبۇل سايرىغاي، يۇرتىكى بىر دوستلارنى، دۇشمەن قانداق ئايرىغاي. ③ ئى. **باشلىق، رەھبەر:** يۇسۇپ بەگ ماقۇل بولۇپ، پالۋان يىگىتلەردىن ئۈچ يۈز ئاتمىشنى ئايرىپ، ھۇشۇر بەگ سەردارىنى ئۇلارغا باش قىلىپ، ئىرولغا ماڭدۇردى. * ئەل توپى كەلكۈن سۈدەك تەۋرىدى بىردىن، چېرىك بېشى ئاڭا يايى پەيلىدى بىردىن. ④ سۇپ. بىرەر كەسىپ ياكى ساھەدە باشقىلارغا رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئورنى باشقىلاردىن يۇقىرى: باش كاتىپ. باش ئىنژېنىر. * — ئاڭا لىشمىچە سەن گۇڭشىغا باش شۇجى بولۇپسەن، تەبرىكلەيمەن، — دېدى ئادىل قەيسەرنىڭ قولىنى سىقىپ. ⑤ سۇپ. ئەڭ مۇھىم، ئاساسىي: باش بۆلەك (گرامماتىكىدا). باش ۋەزىپە. * خوش، مۇشۇ بارلىق تەشكىلاتلار خىزمەتىنى ئەمەل قىلىشى لازىم بولغان لۇشيەننىي يەنى باش يۆنىلىشىنى كىم بەلگىلەيدۇ؟ ⑥ ئى. كۆچمە. مېڭە، ئەقىل، ھوش، زېھىن، كۆڭۈل: ئۇنىڭ بېشى جايىدا ئەمەس، بولمىسا ئاشۇنداق گەپ قىلامدۇ؟ * بېشىڭ نەگە كەتتى؟ ⑦ ئى. كۆچمە. كىشى، ئادەم، جان. ئۆز: — ئەگەر بېشىڭ ئون بولسىمۇ بۇ ئىشنى قىلىپ ھۆددىسىدىن چىقالمايسەن، — دېدى ئايشەم مەخمۇتقا. * — بېشىڭنى ئېلىپ بۇ يەردىن چىقىپ كەت، — دەپتۇ ئايال ھامماللا. ⑧ رەۋ. ئاۋۋال، بۇرۇن، دەسلەپ، ئىلگىرى: يارنىڭ ئۆيى باغراشتا، بەلگىسى قارا تاشتا. ئانچە مەيلىڭ بولمىسا، نېمىشقا ئويىنغان باشتا. * «ھەرقانداق ئىشنىڭ بېشى قىيىن بولىدۇ.» دېگەن بۇ سۆز ھەرقانداق پەنگە تۇغرا كېلىدۇ. ⑨ سۇپ. بىرىنچى: باش كۆۋرۈك. باش بارماق. * شاھزادە بىلەن مەلىكە باش كۆۋرۈك بىلەن ماڭماي ئۇدۇل لىك - لىك كۆۋرۈك بىلەن مېڭىپتۇ. ⑩ مق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر باش پىياز. ئىككى باش چامغۇر. ئون باش قوناق. * ئازراق گۆش، بىر باش پىياز، ئىككى باش چامغۇر

توغراپ، تاتلىقىنا سۈيۈقىنىش ئېتىپتىكەن، بىر چىنىدىن ئىچتۇق. ⑪ ئى. ئەسىر، يىل، پەسىل، ئاي، كۈن، گەپ ـ سۆز قاتارلىقلار ياكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ باشلانغان جايى، قىسمى: يۇقىرى تەرىپى: يىلنىڭ بېشى. گەپنىڭ بېشى. ساينىڭ بېشى. دەريانىڭ بېشى. * XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا گېرمانىيىدە فېئودالىلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «تارىخىي قانۇن» ئېقىمى مەيدانغا چىقتى. * يەكەن دەرياسىنىڭ باش تەرىپى زەرەپشان دەپ ئاتىلىدۇ. * سۇغا چۈشۈش ئۇچۇن ئۆستەڭگە چىققان بالىلاردىن بىرى: — بۇ يەردە ئادەم بار ئىكەن، سەل باشقا چىقايلى، — دېدى. * — ئۇلار مانا مۇشۇ ساينىڭ بېشىدا، — دېدى جۇنىس گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ باتالىيون كوماندىرىغا. ⑫ ئى. بەزى زىرائەت ۋە كۆكتاتلارنىڭ كالىكى بولىدىغان مېۋىسى، ھوسۇلى، باشاق: باش تەرمەك. باش پىياز. * توختى ئاخۇننىڭ قونىقى شۇنچىلىك چوڭ باش ئېلىپتۇكى، ھەربىر باشىنى 500 گرامدىن ئوشۇق كېلىدۇ، دېسە لاپ بولمايدۇ. * ئارىلاپ توختايدۇ، ئېگىشىدۇ ئۇ، تېرىيدۇ ئېگىزدا قېپقالغان باشىنى. ⑬ ئى. كۆچمە. چاچ: باش ئاقارماق. باش چۈشۈرتمەك. * ئەكرەم ساتىراشخانىدا بېشىنى ئالدۇرۇۋاتىدۇ. * ئېغىر دەرد ـ ئەلەم ئۇنىڭ بېشىغا ۋاقتسىز ئاق كىرگۈزۈۋېتىپتۇ. ⑭ ئى. بەزى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ شۇ ئىسىم ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن نەرسىنى ياكى شۇ نەرسە ئورۇنلاشقان جايىنى بىلدۈرىدۇ: ئېتىز بېشى. ئېرىق بېشى. * ئۇلار ئېرىق بېشىدا پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرىدۇ. * ئاكام ئېتىز بېشىدا قالدى.

باش ئاتماق باش بىلەن ئۇرماق: ھاۋا رەڭدە بويالغان ئايىمخانىنىڭ كۆكىلىكى. زالىملارغا باش ئاتتى، قاپتەك ئىكەن يۇرىكى.

باش ئاغرىقى ① بەدەننىڭ باش قىسمىنىڭ ئاغرىقى: دادامنىڭ تۇتقاق باش ئاغرىقى بار. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىك، دەخمىزە، كۆڭۈلسىزلىك، تەشۋىش: بوربوت پادىشاھلىقى تىرىلگەندىن كېيىن، دېرىستو بولۇپمۇ ھېلىقى بوۋاي ئۇچۇن بىر باش ئاغرىقى بولۇپ قالدى. * — خوش، ئەگەر سىلەر بۇنى ئۆزەڭلار ئۇچۇن يۈك، ئاۋارىچىلىك، باش ئاغرىقى، دەپ قارىساڭلار مەن ئېلىپ كېتەي...، — دېدى ئايشەم ماھىنۇرغا.

باش ئاغرىقى تاپماق ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرمەك، كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرۈپ چىقارماق: ئۇ ھارۇنسىنى ئاۋايلاپ ھەيدىمەي بىخەستەلىك قىلىپ، بىر بالىنى دەستىپ قويۇپ، دادىسىغا بىكاردىن ـ بىكار باش ئاغرىقى تاپتى.

باش ئاغرىماق ① بەدەننىڭ باش قىسمى ئاغرىماق. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىككە قالماق، تەشۋىشلەنمەك، كۆڭۈلسىزلىكە، دەخمىزىگە يولۇقماق: بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق باش ئاغرىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى.

باش ئاكۇشېر <تب> ئاكۇشېرلىق كەسپىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك خادىم: باش دوختۇر: — سەڭلىم ئايمىقىز، بىزنىڭ قايتىش ۋاقتىمىز بولۇپ قالدى. بىز سىزگە قاراشقا باش ئاكۇشېر رەيھاننى قالدۇردۇق، — دېدى.

باش ئالماق ① باشنى كەسمەك، ئۆلتۈرمەك: ئەگەر پەرمانىنى ئورۇنلىمىساڭ، پادىشاھ بېشىڭنى ئالدۇ. ② باش چىقارماق، باشاقلىماق: ئاقار ئىدى سۆلار قۇدۇق تەشىمىدىن، مايسا بىغەم شۇڭا قۇرغاق ۋەھىمىدىن. ھەر تۈپ قوناق ئالغانتى باش بەش ـ ئالتىدىن، قورقماس ئىدى بېغىشلىرى ئاي پالتىدىن.

باش ئاۋاز <مۇز> كۆي شەكلىدىكى مۇتلەق تۇراقلاشقان ئاۋاز دەرىجىسى، باشقا ئاۋاز دەرىجىلىرى مۇشۇ ئاۋاز دەرىجىسىگە ماسلىشىپ بارىدۇ.

باش ئايلانماق ① ھوشىنى، خۇدىنى، سېزىش قابىلىيىتىنى يوقاتماق: بېشىم ئايلىنىپ كېتىپ يىقىلدىم. ② كۆچمە. پىكرى چېچىلىپ كەتمەك: بىرەر توغرا پىكىرگە كېلەلمەي

قالماق. — بەشىم ئايلىنىپ، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. ③ ھۆ بولماق ئايروپىلاندا بېشىم ئايلىنىپ، قۇسۇۋەتكىلى تاس قالدىم.

باش ئەتىياز ← **باش باھار:** 1944 - يىلى باش ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىر يەكشەنبىسى سەھەردە لۈتپۇللانىڭ ھۇجرا ئىشكى چېكىلدى - دە، مۇنەۋۋەردىن بىلەن مۇزىكانت زەۋقى كىرىپ كەلدى.

باش ئەگمەك بويسۇنماق، قايىل بولماق، ئىتائەت قىلماق، تەسلىم بولماق: تۇتقۇن قىلىنغان ئېلىشا بىلەن قىزنىڭ باش ئېگىشىدىن ئۈمىد كۈتۈلمىدى، يۇرت قازىسى «ئىسلام شەرىپىنىڭ قائىدىلىرى»نى بۇزغانلىقى ئۈچۈن، يىگىت بىلەن قىزنىڭ بوينىغا تاش ئېسىپ دەريانىڭ تاشلاشنى ھۆكۈم قىلدى. * كۆرەش قىلماي باش ئېگەمدۇق زورلۇققا، تېگىشەمدۇق ئەركىنلىكنى قۇللۇققا.

باش ئەلچى <ت ئش> بىر دۆلەت باشقا بىر دۆلەتتە تۇرۇشقا ئەۋەتكەن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك دىپلوماتىك ۋەكىل.

باش بارماق ئادەم پۇت - قول پەنجىلىرىنىڭ بىرىنچىسى، چوڭ بارمىقى: قولنىڭ باش بارمىقى. * بىرىنچى قېتىم يالىڭاياغ يۈرگىنىم ئۈچۈن، ئوڭ پۇتۇمنىڭ باش بارمىقى تاشقا تېگىپ، پەشۋا يەپ زەخمىلىنىپ قالدى.

باش باھار يىگىرمە تۆت مەۋسۈمنىڭ بىرىنچى مەۋسۇمى. مىلادى بويىچە 3 - ، 4 - ياكى 5 - فېۋرالدىن باشلىنىدۇ: باش باھارنىڭ سەلكىن شامالىلىرى زەرەپشان يېزىلىرىنى ئارىلاپ كېزىپ يۈرمەكتە. * بەختىنىڭ باش باھارى بۇ، تېخى تاغ كەينىدە يازى.

باش بەرمەك ① كۆنمەك، يۈاشلىماق (ھايۋانلارغا نىسبەتەن): ئۇ بۇرۇن ئىنتايىن ئاغزى قاتتىق. باش بەرمەيدىغان ئات ئىدى. ھازىر خېلى يۈاشلاپ باش بېرىدىغان بولدى. ② كۆچمە. يېگىلمەك، مەغلۇپ بولماق، تەسلىم بولماق: — مەنسۇرنىڭ دادىسى ئەكبەرنىڭ دادىسى بىلەن جان دوست ئىكەن، ئەكبەر ھازىر كېچەيۇ كۈندۈز مەنسۇرلەر بىلەن، دېمەك، مېنى ئاغدۇرۇشقا كىرىشىپتۇ، ياق، مەن ئوڭايلىقچە باش بېرىپ قويمايمەن، — دەپ ئويلايتتى ئاسىم.

باش بوغالتىر <مال> ئىدارە، زاۋۇت - كارخانىلاردىكى يۇقىرى دەرىجىلىك بوغالتىر خادىم: باش بوغالتىر قاسىم دەپتىرىنى ئىچىپ ھېسابلاشقا باشلىدى.

باش بولماق باشچىلىق قىلماق، رەھبەرلىك قىلماق: — چېيىنى ياندۇرۇۋەتسۇن، قىزنى مەن ئالىمەن، بۇ ئىشقا ئۆزىڭىز باش بولىسىز، — دېدى سەمەت بەگ ئۆمەر بايغا. * ئۇچ كۆرە بۇغداي ئۈن تارتتى، بىر چۈشلۈكە ئاش بولدى. تۆمۈر خەلىپە دېگەن باتۇر، دېھقانلارغا باش بولدى.

باش بۇرنى ھەممىدىن بۇرۇنقىسى، ئەڭ ئاۋۋالقىسى، تۇنجىسى: پادىشاھ بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ: — مۇشۇ چىلىگىنىڭ باش بۇرنىنى پادىشاھ يېسۇن دەپ ئەكەلدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. * ھە، مانا قوغۇنىنىڭ پىشتى باش بۇرنى، سارغىيىپ تەمىمۇ بولدى قەنت بۇگۈن.

باش بۇلغىماق دىئال ← **باش تولغىماق.**

باش بېقىشماق ① بىر - بىرىنىڭ بېشىدىكى پىت - سىركىلەرنى ئۆلتۈرۈشمەك: ئايشەمخان بىلەن پاتەمخان باشلىرىنى بېقىشىپ بولۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ② كۆچمە. باشقىلار ئۇستىدىن غەيۋەت - شىكايەت قىلىشماق: ھەنىپەلەر يەنە باش بېقىشقىلى تۇردى، كىمنىڭ ئۇستىدىن گەپ تاپتىكىن؟ ③ كۆچمە. بىرەر ئىش ئۈستىدە ئالدىنئالا كېلىشۋالماق، پىكىرلىشۋالماق: — ئۇلارنىڭ گېپى ئەلۋەتتە بىر يەردىن چىقىدۇ - دە، چۈنكى ئۇلار ئاخشاملا خېلى ئۇزۇن باش بېقىشىۋالغان، — دېدى دىلىبەر يۇنۇسقا.

باش پەدە <مۇز> ① دۇتار، تەمبۇر قاتارلىق پەدە باغلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ ئەڭ باشتىكى پەدىسى: قولنى سىيرىپ بوۋاي ئاستا باش پەدىدە توختاتتى، ئىشچانىنىڭ دىلىنى ئۇ يېڭى ناخشىدا ئويناتتى. ② بىر يۇرۇش

ئېيتىلىدىغان ناخشىلارنىڭ ئەڭ باشتا ئېيتىلىدىغان مۇقەددىمىسى.

باش پتى <زوئول> ئادەم چېچىنىڭ ئارد-سىدا ياشايدىغان بىر خىل پىت.

باش پىياز <بوت> ئاساسلىق مېۋىسى يەر ئاستىدا كاللەك بولىدىغان پىياز: — بالام سۆكپىياز ئەكەلمەي، باش پىياز ئەكەل جۇمۇ، — دەپ ئەۋەتتى زوربخان بازارغا بالىسىنى.

باش تاتلىغۇدەك ۋاقىت يوق ھېچقانچە، ئازراقمۇ ۋاقىت يوق: — بىز بەك ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق، باش تاتلىغۇدەك ۋاقىت يوق، — دېدى ئابلىز مەرىيەمگە.

باش تارتماق رەت قىلماق، خالىماسلىق، مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرماق، چەتكە ئالماق: — رەھمەت سىزگە، — دېدى ئابلەت بۇ نەرسىلەرنى ئېلىشتىن باش تارتىپ، — مەن يەنە ئىككى كۈن ماڭساملا ئۆيۈمگە يېتىۋالىمەن. * خەلق ئەسكەرلىرىمۇ ۋەزىپىنى ئۇرۇنلاشتىن باش تارتتى، ئاكلىسام ئۇلار: — كادىرلار سۆزىدە تۇرمايدىكەن، خەلقتە يامان بولغۇنىمىز قالغۇدەك، — دېيىشەر-مىش. * نەئىمە يۈزىدىن نىقابىنى ئېلىشتىن باش تارتىپتۇ.

باشتا كۆتۈرمەك يۈكسەك دەرىجىدە ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئەزىزلىمەك: باشتا كۆچا خەلقى بۇ ئادەمنى مەۋلۇتنىڭ ئوغلى دەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگۈدەك قىلدى.

باش تاۋاق تۆردە ئولتۇرغان مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئەڭ دەسلەپ، بىرىنچى قېتىم كەلتۈرۈلىدىغان تاۋاق: — باش تاۋاقنا گۆشنى جىقراق بېسىڭلار، — دېدى ھاشىم يىگىتلەرگە قاراپ.

باش تەپتىش <قا> تەپتىش ئورگانلىرىدىكى رەھبىرىي خادىم. مەملىكىتىمىزدە باش تەپ-تىش خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ خىزمەت-لىرىگە رەھبەرلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە شۇ دەرىجىدىكى خەلق سوت مەھكىمىسى ئاچقان سوت ھەيئەتىنىڭ يىغىنلىرىغا سىرتتىن قاتنىشىش ھوقۇقى بولىدۇ، ئەيىبلىنىدىغان ئەنزىلەرگە قارىتا باش تەپتىش ياكى ئۇ تەيىنلىگەن تەپتىش قىلغۇچى خادىم دۆلەت ئەيىبلىگۈچىسىنىڭ سالاھىيىتى بىلەن سوتقا قاتنىشىپ، ئەيىبلەشكە يارەملىشىدۇ ۋە سوت ئىشلىرىنىڭ قانۇنىغا ئۇيغۇن بولغان، بولمىغانلىقىغا نازارەتچىلىك قىلىدۇ.

باش تەندىن جۈدا بولماق بېشى (كاللىسى) كېسىلمەك، ئۆلمەك: — مېنىڭ قولۇمدا 550 كىشىنىڭ بېشى تېنىدىن جۈدا بولغان، بىكار سەنمۇ شۇنداق بولمىغىن، — دېدى ئەجدىھا شاھزادىغا.

باش توخۇ ① تاڭ ئالدىدا بىرىنچى قېتىم چىللىغان توخۇ: مەن بالىخانىدىكى سارايغا ئۇخلىغىلى چىققانىدا باش توخۇ چىللىغا-نىدى. ② تاڭ ئالدىدا بىرىنچى قېتىم توخۇ چىللىغان ۋاقىت: بۈگۈن ئالىم ئۆيىدە يالغۇز قالغانلىقى ئۈچۈن باش توخۇغىچە كىتاب ئوقۇدى.

باش تولغىماق نارازى بولماق، رەت قىلماق، بويسۇنماسلىق: خان: — باش تولغىساڭ جايىڭ زىندان، — دېدى ناۋايغا.

باش تومۇز يىگىرمە تۆت مەۋسۇمىنىڭ ئون بىرىنچىسى مىلادى بويىچە 6 — 7 — ياكى 8 — ئىيۇلدىن باشلىنىدۇ.

باش تېخنىك زاۋۇت، كان، قۇرۇلۇش ئورۇنلىرىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك تېخنىك خادىم: زاۋۇت پارتىيە كومىتېتى بۇغداي سورۇش ماشىنىسى ياساش مەسىلىسىنى زاۋۇت كوللېكتىپى-نىڭ چوڭ يىغىنىغا قويغانىدا، زاۋۇتنىڭ باش تېخنىكى ئورنىدىن تۇرۇپ: — مېنىڭچە بۇ مۇمكىن ئەمەس...، — دېدى.

باش تېرىسى <تب> باشنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان بىر قەۋەت تېرە.

باش تېما <ئەد> ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە پىرسونازلار ئوبرازىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق

ئىپادىلىنىدىغان مەركىزىي ئىدىيە.
باش تىققۇدەك ئادەم كىرگۈدەك، سىغىقۇدەك: باش تىققۇدەك ئۆيى يوق، داك چىققۇدەك مېلى يوق (ماقال).
باش تىقماق ① كىرمەك (ئادەمگە نىسبەتەن): ــ شۇنچە يەردىن كېلىپ، بىزنىڭ ئۆيگە باش تىقماي كېتەمسەن؟ ــ دېدى ئاينۇر شازادەمگە. ② ئورۇنلاشماق، جايلاشماق: ئەسكىگە ئەل ئىچىدە باش تىققىلى چىقماس ماكان، ياخشىلار ھەر جايغا بارسا ئىززەتىكە مېھمان بولغۇسى.
باشتىن ئاخىر باشتىن ئاياغ: شۇنداق قىلىپ ھەرقانداق ئىشنى باشتىن ئاخىر پۇختا قىلمىسا، موللىۋاي تىكىكەن توقۇمىنىڭ ئالدىكەينىنىڭ پەرقى يوق دېگەندەك ئىش بولىدۇ. * تەرتىپكە سېلىش داۋامىدا باشتىن ئاخىر ئاممىغا تايىنىش لازىم.
باشتىن ئاياغ بېشىدىن تارتىپ تا ئايىغىغىچە، ھەممە يېرى: ئۇ مېنى كەلدى دەپ ئويلاپ بۇرۇلۇپ قارىسا، باشتىن ئاياغ ئاپئاق، غەلىتە كىيىنگەن بىر ئادەم تۇرغۇدەك.
باشتىن تۇتۇن چىقماق ھەيرانلىقتا تاك قېتىپ قالماق، قاتتىق تەئەججۇپلەنمەك، چۆچۈمەك: ئايالى: ــ ساندۇقتىكى پۇل يوق، ــ دېدى ئېرىنىڭ بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى.
باشتىن كەچۈرمەك ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزمەك، كۆرۈپ ئۆتمەك، دۇچار بولماق، يولۇقماق: شۇ تاپتا جامال ئاكىنىڭ بۇ تەسىراتىنى مەنمۇ ئۆز بېشىمدىن كەچۈرۈۋاتقاندەك بولۇۋاتاتتىم. * دۆلىتىمىز ئۇزاق مۇددەتلىك سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشنى باشتىن كەچۈردى. * ــ شۇنداق دەھشەتلىك ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈرۈپمۇ بەربىر ئىشىكىزنى تاشلىمىغان بولسىكىز، سىز مەن كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ئەڭ مەردانىسى سىز، ــ دېدى نۇرنىسا مەردانىغا زوقلىنىپ قاراپ. * ــ قانداق ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈردۇڭ؟، ــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ۋەزىردىن.
باشتىن ئۆتكۈزمەك ① باشتىن كەچۈرمەك. ② ئويلىماق: يەن چىڭ: ــ لياڭشەن كۆلىگە بېرىپ، سۇڭ دانىشىنى بۇ ۋەقەدىن خەۋەردار قىلىپ، قۇتقۇزۇشقا ئادەم ئەكەلمەسەم، قاراپ تۇرۇپ غوجامىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ قالمايمەنمۇ، ــ دېگەن خىيالنى باشتىن ئۆتكۈزدى.
باشتىن ئۆرۈمەك كونا ئادەت بويىچە بىرەر خۇشاللىق ياكى خاپىلىق تۇيۇلسا ئۆز مۇلكىدىكى بىرەر نەرسىنى ياكى مەلۇم پۇلنى باشقىلارغا بېرىۋەتمەك، سەدىقە قىلماق: ــ ئاخشام يامان بىر چۈش كۆرۈپ قېلىپتىكەن، مەن، ئەتىگەندە چاپىنىمنى بىر كەمبەغەلگە بېشىمدىن ئۆرۈپ بېرىۋەتتىم، ــ دېدى ھېيىزىخان ئايتۇراخانغا.
باشتىن ياغاچ ئوشتۇماق شۇ ئىشنىڭ بولغانلىقىغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى بىلدۈرمەك: لۇتپۇللا بىلەن يىگىت قورۇغا كىرىشى بىلەن تەڭلا يىگىتنىڭ ئانىسى شائىرنى كۆرۈپ: ــ كەل شائىر بالام، بېشىڭدىن ياغاچ ئوشتۇپ قويايمۇ؟ قېرى ئاناڭنى يوقلاپ كەلگىنىڭگە رەھمەت بالام، ــ دېدى.
باش جايىغا چۈشمەك ئەقلى، زېھنى نورمال ئىشلەشكە باشلىماق، خىيالى ھەر تەرەپكە چېچىلىشتىن يىغىلماق، خاتىرجەم بولۇپ قالماق: ــ ھازىر سەن ئانچە خاتىرجەم ئەمەس، سەل بېشىڭ جايىغا چۈشسۇن، بۇ ئىش توغرۇلۇق ئاندىن كېيىن سۆزلىشەيلى، ــ دېدى بەختيار زۇلپىقارغا.
باش جىنايەتچى <قا> جىنايەتچىلەر گۇرۇھىنى ئۇيۇشتۇرغان ۋە ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، پائالىيەت ئېلىپ بارغان جىنايەتچى: ئادەم ئۇيۇشتۇرۇپ قاتىلىق قىلغان باش جىنايەتچىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، شۇ ھامان ئىجرا قىلىندى.
باش چاپارمەن تارس. چاپارمەنلەرنىڭ باشلىقى: باش چاپارمەن شاتۇر دورغا دەرھال كېلىپ، ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ توپسىنى قاقتى.
باش چايقىماق ① رەت قىلماق، نارازى

بولماق: ــ مەنمۇ؟ ــ پادىچى يىگىت بېشىنى چايقىدى، ــ مېنىڭ ئىشىم بار...، ــ دېدى بەگ-زادىگە قاراپ. * ئادىل بېشىنى چايقاپ تىت ـ تىت بولۇپ: ــ ئەجەبمۇ كەلمەسكە قالدى، ــ دەپ پىچىرلىغانچە پار قازىنى تەرەپكە قارىدى.

② **گۇمانلانماق، دەرگۇمان بولماق:** ــ بۇنىڭغا قانداق ئامال قىلارمىز، ئوبۇل ھاجىمنىڭ ئۆيى بەك چىڭ، ئەركەك چىۋىنمۇ كىرەلمەيدۇ، ــ دېدى زۇمرەتخان بېشىنى چايقاپ.

③ **ئەپسۇسلانماق، ھەسرەت چەكمەك، پۇشايمان قىلماق:** بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شاھ بېشىنى چايقاپ يىغلاپ تاشلىدى.

باش چۆكۈرمەك بىرەر ئىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشمەك، قېتىرقىنىپ ئىزدەنمەك، چوڭقۇرلاپ كىرمەك: باش چۆكۈ-رۈپ ئوقۇۋاتىمەن، يېزىۋاتىمەن، ئاۋۋال مېڭەمدىن قىزنى ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىمەن. * خېلى ئۇزاقتىن بۇيان، يې يۈيخەن ھەمىشە تەجرىبىخانىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، كېيىنكى باسقۇچلۇق خىزمەتنىڭ تەييارلىقىنى پۇختىلاپ قويغانىدى.

باش چۈجە شۇ يىلى ئەڭ دەسلەپ، بىرىنچى قېتىم چىقىرىلغان چۈجىلەر: باش چۈجە شۇ يىلى كۈزدە تۇخۇم تۇغىدۇ.

باش چۈشۈرمەك ئۇستىرا بىلەن باشتىكى چاچنى ئېلىۋەتمەك: كېيىن ئانىسى قىزىنى ئېرىنىڭ يېشىنى چۈشۈرۈپ يۈرىدىغان ساتىراشقا بەردى.

باش چىقارماق زىرائەت دان تۇتۇپ، باشاقلىماق: كۆممىقوناق باش چىقىرىشقا باشلاپتۇ. * بۇغدايلار باش چىقىرىپ تاختا بولۇپتۇ.

باش خوردىلىقلار <زوئول> خوردىلىقلار ئىچىدىكى تېنى بېلىققا ئوخشايدىغان، لېكىن باش قىسمى ئېنىق بۆلۈنمىگەن بىر خىل كەنجى تىپ. مەسىلەن: لانسىت بېلىقىغا ئوخشاش.

باش دەپتەر <مال> بارلىق مالىيە، ئىقتىساد ئىشلىرى، ھېسابلاش تۈرلىرى بويىچە تۇتۇلىدىغان ھېساب دەپتەرلىرى ئىچىدىكى ئاساسىي دەپتەر.

باش دوختۇر <تىب> دوختۇرخانىلاردا دوختۇرلۇق كەسپى بويىچە باشقا دوختۇر-لارغا (كەسىپداشلىرىغا) يېتەكچىلىك قىلغۇچى دوختۇر؛ يېتەكچى ۋراچ: ئادىل بىردىن ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىمىنى كىيدى ـ دە، باش دوختۇر ئابلىمىتنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى.

باش رول <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردىكى ئاساسىي رول.

باش رول ئالماق <كىنو> كىنو، تىياتىر-لاردا ئاساسىي رولنى ئورۇنلىماق؛ ئويناپ چىقماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كومېدىيىنى يازغان ۋە ئۇنىڭدا باش رولنى ئالغان لۇتپۇللامۇ بار ئىدى.

باش رولچى <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردىكى ئاساسىي رولنى ئورۇنلىغۇچى، ئويناپ چىققۇچى: ئامىنە بۇ درامىنىڭ باش رولچىسى.

باش ساقايماق قىيىنچىلىقى، مۇشكۈلى ھەل بولماق؛ غەم ـ ئەندىشىسى تۈگىمەك: ــ بۇرۇنلا مۇشۇنداق قىلغان بولساق، باش ساقـ-ياتتىكەن ئەمەسمۇ؟ ئوغلۇڭغا شۇ قىزنى ئېلىپ بېرىپلا بېشىڭنى ساقايتمامسەن؟ ــ دېدى بارات توختاخۇنغا.

باش ساقچى شۆبە ساقچى ئىدارىلىرى ياكى پەيچۇسولار قاراشلىق ساقچى ئىدارىسى.

باش سەردار تارس. مەلۇم گۇرۇھنىڭ ياكى لەشكەرلەرنىڭ ئەڭ چوڭ باشلىقى، ھەربىي باش قوماندان: بارگاھ قوشۇنغا سۇڭ جاڭ باش سەردار، ۋۇ يۇڭ مۇشاۋىر بولدى.

باش سەركەردە تارس. لەشكىرىي قوشۇن ۋە سەركەردىلەر باشلىقى.

باش سوتچى <قا> بىرەر ئەنزىنى سوراق قىلىشقا مەسئۇل قىلىپ بەلگىلەنگەن سوت خادىمى: باش سوتچى ھامۇتنىڭ كۆڭلىدىـ-كىنى بىلگەندەك، ئىشىككە قاراپ كېلىشكە باشلىدى.

باش سوراقچى <قا> ← **باش سوتچى:**

لۇتـپۇلـلا تىك تۇرۇپ باش سوراقـچىغا تىكـلىنىپ قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ چاچلىرى ئۆسۈپ ئىككى قولىقىنى بېسىپ چۈشكەن.

باش سۆڭەك بوشلۇقى <ئاناتىم> باش سۆڭىكىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بوشلۇق.

باش سۆڭىكى <ئاناتىم> باشنىڭ پېشانە سۆڭىكى، چوققا سۆڭىكى، چېكە سۆڭىكى، كەجگە سۆڭىكى ۋە كېپىنەك سۆڭەك قاتارلىق سۆڭەكلەرنىڭ تەركىب تاپقان بىر پۈتۈن گەۋدىسى.

باش سۈيى I يازلىق زىرائەتنىڭ تېرىلىپ، ئۇنۇپ مايسا بولغاندىن كېيىنكى بىرىنچى سۈيى، كۈزلۈك زىرائەتنىڭ ئەتىيازدا كۆكلەپ مايسا بولغان ۋاقتىدىكى دەسلەپكى سۈيى: كۈزگى بۇغداي پەرۋىشىدە 4 ــ ئايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا باش سۈيى بېرىش كۈزگى بۇغداينىڭ بالدۇر كۆكىرىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

باش سۈيى II <فىزىئول> باش سۈيى پەردىسى ئىچىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان، تۆرەلمىنى تاشقى تەسىردىن ساقلاپ تۇرىدىغان سۇيۇقلۇق: يېشىندۇرۇپ ئايىم قىزىنى تېز، تازىلىدى باش سۈيىنى ئۇ، مېھرى بىلەن سىلىدى ئۇزمەي، قورسقىنى ــ بار بويىنى ئۇ.

باش سۈيى پەردىسى <فىزىئول> ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تۆرەلمىسىنى ئوراپ تۇرىدىغان، ئىچىدە سۇيۇقلۇق بار خالتىسىمان پەردە.

باش سۈيى پەردىلىكلەر <زوئول> باش سۈيى پەردىسىگە ئىگە ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار. سۆرەلگۈچىلەر، قۇشلار، سۈت ئەمگۈچىلەر مۇشۇنىڭغا كىرىدۇ.

باش سىلكىمەك ① ھوشىنى تاپماق، ھوشيار بولماق، سەگەكلەشمەك: ئەسىرلەر قاراڭغۇ تۇندە ئۇخلىدىڭ ــ ياتتىڭ ھامان، كۆرمىدىڭ ئاپتاپ يۈزىنى. بولدى چىرايىڭ سامان. گەر يەنە ئويغانمىساڭ «ئاھ!» تەقدىرىڭ ئاندىن يامان، ئاچ كۆزۈڭنى باشنى سىلكىپ. كۆتكىنىڭ قايسى زامان، يان بېغىڭدا شاد تۇرغان مەردۇ مەردانىڭغا باق. ② قوشۇلماق، تەستىقلىماق: ھاجى چايان: ــ راست، ھەربىرىكەتتە بەرىكەت دەيدۇ، قېنى بىر ھەربىرىكەت قىلىپ كۆرەيلى، ــ دېۋىدى، ئابۇل ھۇقۇش بىلەن مەمەدۇل تەستىقلاپ باش سىلكىدى.

باش شتاب ① ھەربىي قىسىملارنى باشقۇرغۇچى يۇقىرى ئورگان: ــ بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ھەربىي ئاكادېمىيىدە ئوقۇش توغرۇلۇق باش شتابقا يازغان ئىلتىماسىم ھەققىدە بىرەر خەۋەر بارمىدۇيا؟ ــ دەپ ئويلىدى مەردان. ② كۆچمە. رەھبەرلىك ئورگان: ئالدىنقى تاختىغا قىزىل قوغدىغۇچىلار باش شتابى، ــ دەپ يېزىقلىق تۇراتتى.

باش خوجدار باي، مۇلۈكدارلارنىڭ ئىگىلىكىنى باشقۇرغۇچى خىزمەتچىلەرنىڭ ئەڭ چوڭى، باشلىقى: ئۇنىڭ قول ئاستىدا چوتچى، دەپتەرچى، خەزىنىچى بولۇپ 40 ــ 50 چە ئادەم ئىشلەيتتى، بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى «باش خوجدار» دەپ ئاتىشاتتى.

باش غول سىم <ئېل> ئېلېكتر ئىستانسىسى ياكى ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك يەتكۈزۈپ بېرىدىغان باش ئۆتكۈزگۈچ سىمى.

باش فوكۇس نۇقتىسى <فىز> لىنزىدا سۇنغان، قارىمۇقارشى يۆنىلىشكە قاراپ سوزۇلغان نۇرنىڭ باش ئوقتىكى بىر نۇقتىدا كېسىشكەن جايى.

باشقا ئاق سانجماق باش چېچىنىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرى ئاقارماق؛ ئاقىرىشقا باشلىماق، باشقا ئاق كىرمەك: بېشىغا ئاق سانجىغان ئادەم.

باشقا ئاق قونماق ← **باشقا ئاق سانجماق:** بوۋاي كۆلەر ئەتراپقا مەغرۇرانە كۆز سېلىپ، غەلبىسىدىن سۆيۈنۈپ تەڭگە سىغماس شادلىقى. تاغدىكى قار مىسالى ئاق قونۇپتۇ بېشىغا، لېكىن يۇرەك ــ قەلبىدىن قايتماس ئەبەد ياشلىقى.

باشقا ئاق كىرمەك ← باشقا ئاق سانجماق.

باشقا بالا بولماق قاتتىق باش ئاغرىقى، ئېغىر تەشۋىش، ۋەھىمە، كۆڭۈلسىزلىكىكە قالماق: جېنىم بالام، كالىمىز بېشىمىزغا بىر بالا بولىدىغان بولدى. ئىشتىن قايتىپ بىر چىنە قايناق سۇ ئىچەي دەپ تۇرسام، بىر ساقچى كىرىپ ئالدىغا سېلىپ ساقچىغا ئاپاردى. * ــ بۇ بىر چوڭ كىشى ئىكەن، ۋاقىتانۋاق كېلىپ بېشىمغا بىر بالا بولىمىسۇن، كاللامۇ يېمەي، چىشىمۇ چاقماي، ــ دېدىم.

باشقا بالا تېپىۋالماق ئورۇنسىز، ئاۋارىچىلىك، ئارتۇقچە تەشۋىش، كۈلپەتكە ئۇچراپ قالماق: ــ سىز گۇمان قىلىۋاتامسىز كوللېكتىپلىشىش يولىدىن گۇمان قىلىپ كاپىتالىزمچى بولۇپ قالما، بېشىڭغا بالا تېپىۋالمىسۇن دېمەكچىمۇ؟ ــ دەپ سوردى نۇراخۇن سادىقتىن.

باشقا بالا كەلمەك زىممىسىگە، ئۆز ئۈستىگە ۋەھىمە، تەشۋىش، كۆڭۈلسىزلىك چۈشمەك، پەيدا بولماق: ــ ئۆمرۈڭنى جاڭگالدىن يانتاق توشۇپ ئوتكۇزگىنىڭدىن مەلىكە بىلەن ئوتكۇزگىنىڭ مىڭ مەرتىۋە ئەلا، ــ دەپتۇ تازىنىڭ ئانىسى، ــ بولدى، بېشىمغا ھەر بالا كەلسە مەن كۆرەي، سەن ماڭا تارتىشىپ تۇرماي شۇ گۇزەل مەلىكە بىلەن كەت.

باشقا بەخت قۇشى قونماق بەختى، تەلىيى، ئامىتى كەلمەك، ئىش يۇرۇشۇپ كەتمەك: لېكىن ئۇزۇنغا بارماي، ئونىڭ بېشىغا قونغان بۇ بەخت قۇشى قايتىپ بېرىپ توختى چاۋارنىڭ بېشىغا قونغاندا، ئۇ نەچچە كېچىلەرنى ھەسرەت ــ نادامەت بىلەن كىرپىك قاقماي ئوتكۇزۇۋەتكەنىدى.

باشقا پىت چۈشمەك غەم ــ ئەندىشىگە گىرىپتار بولماق، ۋەسۋەسكە قالماق: ــ مۇشۇ يېقىندىن بۇيان، ــ دېدى دېھقان شائىرغا رەھمەت بىلدۇرگەچ، ــ گومىنداڭچىلارنىڭ بېشىغا پىت چۈشۈپ قالدى بولغاي، ئاشلىق ئالۇشىنى كۈچەيتىپ، مىڭلاپ بەگ، دورغا ــ يايىلارنى ئاشلىق سەيىسىسى ئۇچۇن ئوجمە، يېڭىشېرىق، ئايكۆل، سايىشېرىق... قاتارلىق رايونلارغا ئەۋەتتى.

باشقا پىت سېلىۋالماق بىكار ئاۋارىچىلىك، باش ئاغرىقى تېپىۋالماق: مۇشۇ ئىشنى قىلمەن دەپ، بىكاردىن ــ بىكار بېشىمغا پىت سېلىۋالدىم.

باشقا دۆلەت قۇشى قونماق ← باشقا بەخت قۇشى قونماق: ئەمەت ھەسرەتلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بېشىغا دۆلەت قۇشى يەنە قايتىدىن قوندى ــ دە، ئۇ تېرىسىگە سىغمايلا كەتتى.

باش قاتماق گاڭگىراپ قالماق، چارىسىنى تاپالماي قېيىنالماق: بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار، تاپانلارغا تاش پاتتى. دوۋاڭ خانىنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلالماي باش قاتتى. * ئۆلۈمنامەگىنى كۆرگەندە كۆكسۈمگە پىچاق پاتىتى، قانداق قىلىمىز گاڭگۇڭ، ئەجەبمۇ بېشىم قاتتى.

باش قاتۇرماق چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزمەك، ئەستايىدىل ئويلىماق، بېرىلىپ چارە ــ تەدبىر ئىزدىمەك: ــ ئەي ۋەكىل، ــ دەپتۇ يەنە ئېلى نۇرىدىن، ــ ئەگەر سەندە بۇگۈن چۈشلۇق تاماقتا چۈشلۇق نەرسە بولسا، كەچقۇرۇنلۇق تاماقىنىڭ غېمىنى يەپ بېشىڭنى قاتۇرۇپ ئاۋارە بولما!. * ئوقۇغۇچىلارنى كىتاب ئوقۇغاندا باش قاتۇرىدىغان، باش قاتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيدىغان قىلىش، ئوقۇش بىلەن باش قاتۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش لازىم.

باشقا چىقماق ئەمەلگە ئاشماق، ۋۇجۇدقا كەلمەك: مەنمۇ ئۇزۇن يىللىق تېخنىك، راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشلار باشقا چىقمايدۇ. * بوۋايلار باشلىغان ئىشنى چىقارغىن ئەمدى بىر باشقا.

باشقا دەسسىمەك زۇلۇم سالماق، بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئامانىنسا خېنىم، تېخى مېنىڭ بېشىمغا دەسسىمەكچىمۇسەن.

باشقا سوغۇق سۇ قۇيماق باشقىلارنىڭ روھىغا، ئاكتىپلىقىغا، قىزغىنلىقىغا زەربە بەرمەك: بۇ سۆزلەر سەلىمنىڭ بېشىغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيغاندەكلا تەسىر قىلدى. ئۇ ئۇمىدسىز ــ

لەنگەن هالدا بېشىنى سېلىپ ئەلەم بىلەن قورۇدىن چەقىپ كەتتى.

باشقا كەلگەننى كۆرمەك ئېھتىمالى بولغان بىرەر كېلىشىمسىلىك ياكى ئوڭۇشسىزلىقنى تەييار تۇرماق: ــ بولدى، تازىلمايلا قويۇڭ، بېشىمغا كەلگەننى كۆرۈرمەن! ــ دېدى ئەزىز چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ.

باشقا كەلمەك بىرەر ئىشقا دۇچار بولماق، يولۇقماق: كېيىنكى ئىشلار ئابدۇللانىڭ بېشىغا كەلمىگەن بولسا، ئۇ بۇ قەدەر چۇشكۈنلىشىپ كەتمىگەن بولاتتى.

باشقا كۈن چۈشمەك ئوڭۇشسىزلىقنى، پېشكەللىكنى ئۇچرىماق: قېيىن ئەھۋالدا قالماق: ئەر بېشىغا كۈن چۈشسە، ئۆتۈك بىلەن سۇ كېچەر (ماقال). * ناۋادا ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ بېشىڭلارغا كۈن چۈشۈپ قالسا ئەسقېتىپ قالار. * سەن هاياتىنى سۆيمىسەڭ، هايات سېنى سۆيمەيدۇ. بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە، هېچكىم كۆڭۈل بۆلمەيدۇ.

باشقا كۈن كەلمەك ← باشقا كۈن چۈشمەك: باتۇر بەش ياشلارغا كىرگەندە، باقىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر كېلىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ دادىسى توقسان ياشقا كىرىپ ۋاپات بولدى.

باشقا كىيمەك ۋارقىراپ ــ جارقىراپ غوۋغا كۆتۈرمەك، ئالەمنى بىر ئالماق: دورغا ــ مىرابلا بولسا دېھقانلارنى تىللاپ، ۋار ــ قىراپ ــ جارقىراپ مەھەللىرنى بېشىغا كىيىشتى. * ــ قانداق بولدى، ــ دېدى ئىسھاق قارا كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ. ــ ئاپاڭ غوۋغا كۆتۈرۈپ ئۆيىنى بېشىغا كىيدىمۇ؟

باشقا ئېلىپ چىقماق بىرەر ئىشنى ئاخىرى ــ غىچە قىلىپ تۈگەتمەك، ئەمەلگە ئاشۇرماق: دېمەك، قەتئىي نىيەتكە كەلمىسە، هېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ.

باشقا ئېلىپ يۈرمەك ← بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرمەك: ــ جېنىم ئايشەم سېنى ساق بولۇپ، قانچە بېشىمغا ئېلىپ يۈرسەمۇ ئەرزىيتتى، بىراق سالامەتلىكىم تازا يار بەرمەيۋاتىدۇ، ــ دېدى ئايگۈل هېسداشلىق بىلەن.

باش قايغان، پۈت تايغان يەردە يۈرمەك مەقسەتسىز، نىشانسىز لاغايلاپ يۈرمەك: قىز تاڭ ئاتقاندا بېشى قايغان، پۈتى تايغان ياققا مېڭىپتۇ.

باش قايغان تەرەپكە كەتمەك ← باش قايغان يەرگە كەتمەك: ــ غۇلام بېشى قايغان تەرەپكە كېتىدىغان بالا ئەمەس، ــ دېدى پەخىرىدىن ئىشەنچ بىلەن.

باش قايغان يەرگە كەتمەك مەقسەتسىز، نىشانسىز ئۆز بېشىمچە خالىغان يەرگە كەتمەك: ــ ئازراق رەنجىپ قالغانلىق ئۈچۈن بېشى قايغان يەرگە كېتىشكە بولمايدۇ ئۇكام، ــ دېدى ئەمەت ئىنىسىغا نەسىھەت قىلىپ.

باش قايماق ① باش ئايلانماق، كۆز قاراڭغۇلاشماق: بېشىم قېيىپ هوشۇمدىن كەتتىم. ② كۆچمە. گاڭگىراپ قالماق تېڭىرقىماق، ئالجىپ قالماق: ئايتۇراخان: ــ شىرمەمەت ئاكا، بېشىڭ قايدىمۇ، نەدىكى گەپلەرگە ئىشىنىپ قالدىڭمۇ؟ دادامدىن كۆڭلۈڭ قالسا، مەندىنمۇ كۆڭلۈڭ قالدىمۇ؟ ــ دېدى.

باش قەھرىمان <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى يازغۇچى تەرىپىدىن نۇقتىلىق هالدا سۈرەتلەنگەن ئاساسىي قەھرىمان: غۇنچەم ــ «غۇنچەم» دراممىسىنىڭ باش قەھرىمانى.

باش قوشماق ① بىرنەچچە ئادەم بىر يەرگە توپلاشماق، يىغىلماق: ــ يولداشلار، ئەمدى مۇنداق بولسۇن، ــ دېدى سورۇنىنى باشقۇرۇۋاتقان يىگىت ئۇچ ــ تۆتتىن باش قوشۇپ پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنلەرنى ئۆزىگە قارىتىپ. ② بىرنەچچە ئادەم بىر يەرگە يىغىلىپ، بىرەر ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشمەك، كېڭەشمەك: ــ ئىلىم ــ پەن بويىچە تۆھپە يارىتىقانلارنىڭ باش قوشۇش يىغىنىدا ئۇچرىشىپ قالساق، ــ دېدى هاشىر هاياجان بىلەن، ــ ئەلا چوقۇم سەھنىدە، بىز پەگاهتا بولمىز ــ دە!...

باش قوماندان <هەرب> پۈتۈن دۆلەتتىكى

قوراللق كۈچلەرگە قوماندانلق قىلىدىغان ئەڭ ئالىي رەھبەر: يولداش جۇ دې خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى ئىدى.

باش قوماندانلق شتابى <هەرب> پۈتۈن دۆلەتتىكى قوراللق كۈچلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان ئەڭ ئالىي ھەربىي ئىشلار ئورگىنى: بىز ئەسرلەرگە ئىنسانىي مۇئامىلە قىلىمىز، بۇ مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى، بۇيرۇق بىز ئۈچۈن قانۇن.

باش قويماق چوقۇنماق، قۇللارچە بويسۇنماق: ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار؟

باش قۇر <مەت> ئابزاس باشلانغان قۇر: ئالدىمغا تاشلىدى نىغمەت گېزىتىنى، باش قۇرنى ئوقۇپلا قالدىم تاڭ قېتىپ.

باش قېتىمچىلىق چارە-تەدبىر تاپالماسلىق، ئېنىق بىر پىكىرگە كېلەلمەسلىك، گاڭگىراپ قېلىش: كادىرلار يىغىنى شۇ تاپتىلا ئاياغلاشتى. راستىنى ئېيتسام ھەممىمىز باش قېتىمچىلىق بىلەن تارقاشتۇق.

باش قىش بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 19-سى، مىلادى بويىچە 7-، 8-نويابىردىن باشلىنىدۇ: باش قىش مەۋسۇمى ئىدى. ئالىم ئائىلىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يولغا چىقىشقا تەرەددۇت قىلۋاتاتتى.

باش قىلماق رەھبەر، باشلىق قىلىپ تەيىنلىمەك، بەلگىلىمەك: سۇڭ جياڭ شيې چېڭ بىلەن شيې باۋنى 500 لەشكەرگە باش قىلىپ، ۋېنشاڭ ناھىيىسىنى ئېلىشقا ئەۋەتتى.

باش كاتىپ ① پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى كۇندىلىك كونكرېت خىزمەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان مەسئۇل خادىم: دۇجۇن يوق بولسا باش كاتىپ قوبۇل قىلسۇن! ② بىرەر ئىدارە، ئورگانىنىڭ رەھبەرلىرىگە ياردەملىشىپ، خىزمەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىي توغرىسىدا پىلان، مەلۇمات، رويخەت تۈزۈش، خاتىرە يېزىش قاتارلىق ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ھەمدە ھۇججەت، خەت-ئالاقىلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەسئۇل خادىم: ساقچىنىڭ تىياتىر ئۆمىكىگە پىلانلىق ھالدا «11-نومۇرلۇق» ئۆيدىكى گۈمانلىق زىيالىيلارنىڭ ساھىبخانىنى باش كاتىپ، شۇ زىيالىيلارنىڭ مەككار ساقىيىسى يانتاۋ ئۇنىڭ ئاغىنىسى لوخۇرنى ئۆمەك باشلىقى قىلىپ بەلگىلىدى.

باش كەتمەك بېشىدىن ئايرىلماق، ئۆلمەك: — ئەي ئوغلۇم! نېمىشقا سەن مېنى ئايمىاي پۇلۇمۇ، بېشىمۇ كېتىدىغان ئىشنى قىلىسەن؟ — دەپتۇ ئاتىسى. * ئۆمۇرلۈك مۇھەببەتنى خارلاتماي‌مەن، باش كەتسىمۇ، سۆيگۈنۈمنى زارلاتمايمەن.

باش كۆتۈرەلمەسلىك ① قاتتىق خىجالەت، ئىزا، نومۇس تۇپەيلىدىن باشقىلارغا قارىيالماسلىق: ئۆز قېرىندىشىدىن بۇنداق گەپ-سۆز-لەرنى ئاڭلاش غوجى ئۈچۈن ئاسانمۇ؟ ئۇ يىغىندا باش كۆتۈرەلمىدى. ② بىكار بولالماسلىق، قولى بوشىماسلىق: بىزنىڭ گۇلىنىسا قىزمۇ ئايىغى تۇگمەيدىغان ئوقۇشتىن باش كۆتۈرەلمىدى. ئىككىسى بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولۇپ باقمىغان.

باش كۆتۈرگۈسىز قاتتىق خىجالەت، ئىزا، نومۇس تۇپەيلىدىن باشقىلارغا قارىيالمىغۇدەك: ئۇ بىچارە ئاتا-ئانىسىنى ئەل-يۇرت ئىچىدە باش كۆتۈرگۈسىز قىلۇەتتى.

باش كۆتۈرمەك ① ئۇنۇپ چىقماق، باش تارتماق: تۆكۈلگەن تەر، قانۇياشلاردىن، ئۇمىد گۈلى كۆتۈرمەكتە باش. ② ئۆرلىمەك، كۆتۈرۈلمەك (ئاي ۋە قۇياش ھەققىدە): تاڭ ئاقىرىپ، ئۇپۇقتىن باش كۆتۈرۈپ چىققان قۇياش پۈتۈن جاھانىنى يورۇتتى. ③ پەيدا بولماق، قايتا جانلانماق، تىرىلمەك: ئۇ قەلبىدە زوربىدۇنغا قارىتا خەيرخاھلىق تۇيغۇسى باش كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى. * ئۆتمۈشنى ئۇنتۇش ھازىرقىغا خىيانەت قىلغان بىلەن باراۋەر. ئۇ ئۇنتۇلسا، شەخسىي غەرەز باش

كۆتۈرىدۇ، ئىشتا غەيرەت بولمايدۇ. ④ قوزغالماق، قارشى چىقماق: تەشۋىق ۋاراقلىرىغا گومىنداڭغا قارشى باش كۆتۈرۈشنىڭ، ئازادلىق سېپىگە ئۇيۇشۇشنىڭ لازىملىقى يېزىلغانىدى. ⑤ قەد كۆتۈرمەك: بىزنىڭمۇ باش كۆتۈرۈپ چىقىدىغان كۈنىمىز كېلىدۇ، يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇشال بولىدىغان كۈنىمىز كېلىدۇ، ئۇزاق قالمىدى. * جۇڭگونىڭ باش كۆتۈرۈشى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇيلى. ⑥ داڭ چىقارماق، مەشھۇر بولماق: ئۇ ئۈرۈمچىدە ھازىر خېلى باش كۆتۈرۈپ قالدى.

باش كۆتۈرمەي بېرىلىپ؛ ئۈزۈلدۈرمەى: شىرمەممەت باش كۆتۈرمەي ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەيتتى. * ئۇنىڭ كۆزلىرى مەخسۇتىنىڭ باش كۆتۈرمەي جىددىي يېزىۋاتقان قىياپىتىگە چۈشۈش بىلەن يەنە كەيپى بۇزۇلدى.

باش كۆتۈرۈپ يۈرمەك باشقىلارنىڭ ئالدىدا تىل قىسقىلىقى بولمىغانلىقتىن يەرگە قارىماي ئەركىن، مەغرۇر يۈرمەك: ئانا، بېشىڭىزنى كۆتۈرۈپ يۈرۈڭ، مېنى دەپ يىغلىماڭ.

باش كۈز بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 13-سى بولۇپ، مىلادى بويىچە 7-، 8-ياكى 9-ئاۋغۇستتىن باشلىنىدۇ: باش كۈز كېلىشى بىلەنلا بىزنىڭ يۇرتتا توي-تۆكۈن قايناشقا باشلىدى.

باش كېپىكى <تىب> باشنىڭ تېرىسىدىن چۈشىدىغان بىر خىل كېپەكسىمان قۇماق.

باش كېسەر ← **كاللا كېسەر**: —ۋاڭ غوجامنىڭ پەرمانىنى ئىجرا قىلىۋاتىمىز. ھېلىقى باش كېسەر ئىككى ئوغرى كېچە تۇرمىدىن قېچىپتۇ، — دېدى سالى ئۇچىيگى مامۇت تۆمۈرچىگە.

باش كېلىش <تىل>ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ ھېچقانداق كېلىش قوشۇمچىلىرى ئۇلانمىغان نۆل شەكلى.

باش كىيىم ئىسسىق، سوغۇق، شامال، يامغۇر ۋە قۇياش نۇرى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىدىن باشنى ئاسراش ئۈچۈن يىپ، يىپەك، يۇڭ، تېرە ۋە ھەر خىل رەختلەردىن ئىشلەنگەن كىيىم. مەسىلەن: دوپپا، شىلەپە، شەپكە، تۇماق، قۇلاقچا قاتارلىقلار: ئۈرۈمچى شەھەرلىك باش كىيىم زاۋۇتى ئىش تۈزۈمىنى ياخشلاپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈردى.

باش لۇشىيەن <پەلس> مەلۇم بىر تارىخىي باسقۇچنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان تۈپ فاڭجېن، سىياسەتلىرى.

باش لىڭشىتماق ماقۇل بولماق، قوشۇلماق، رازى بولماق: — ياخشى، ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دېدى ئۇ ئىختىيارسىز بېشىنى لىڭشىتىپ، — مەن بۇ پىكرىڭىزنى مۇزاكىرىگە قويىمەن. كۆپچىلىك جەزمەن ياقتۇرىدۇ. * ئويلاپ كۆرسەم، دىلبەرنىڭ دېگىنى توغرا، مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم.

باش ماقالە <مەت> گېزىت-ژۇرناللاردا رېداكسىيە تەرىپىدىن نۆۋەتتىكى مۇھىم ئىش، مەسىلىلەر ھەققىدە ئېلان قىلىنغان يولىيورۇق، كۆرسەتمە ياكى بېغىشلما خاراكتېرىدىكى ماقالە: ئاپتونوم رايونلۇق يېزا خىزمىتى يىغىنىنى كۈتۈۋىلىش يۈزىسىدىن شىنجاڭ گېزىتىنىڭ 15-دېكابىردىكى سانىغا «يېزا ئىگىلىكتىن ئىبارەت ئومۇمىيلىققا بولغان تونۇشىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرايلى» دېگەن تېمىدا باش ماقالە ئېلان قىلدى.

باش مېڭە <ئانات> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ نېرۋا تالالىرىدىن تەركىب تاپقان ئەڭ مۇھىم قىسمى. باش مېڭە ئوڭ ۋە سول ئىككى بۆلەككە بۆلۈنىدۇ، ئادەمنىڭ باش مېڭىسى بەك تەرەققىي قىلغان.

باش ناخشىچى <مۇز> كوللېكتىپ ئورۇنلايدىغان ناخشا ياكى ئومۇمىي خورلارنىڭ باشلانما قىسمى ۋە ياكى ئوتتۇرا قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرغان يالغۇز كىشىلىك ناخشىنى

ئورۇنلىغۇچى.

باشنی تاتلماق ئامال-چارە تاپالماي قىيىن ئەھۋالدا قالماق، باش قاتۇرماق، ئويلانماق: نۇرغۇن كىشىلەر خەت يازغاندا بۇنى ئايرىيالمايدۇ، قايسىنى «لىق»، «لىك» يازىمىز دەپ باشنی تاتلاپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ.

باشنی تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ ھەرقانچە كۆچمەن بىلەنمۇ، ھەرقانچە چارە-ئامال قىلغان بىلەن: بېشىنی تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ سۆزىنی ئۆتكۈزەلمەيدۇ.

باشنی تامغا ئۇرغان بىلەن ← باشنی تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ: — بىزگە بۇنداق پۇرسەت بۇنىڭدىن كېيىن يېغلاپ بېشىمىزنی تامغا ئۇرغان بىلەنمۇ كەلمەيدۇ، — دېدی ئابلەتنىك بېشىندا ئولتۇرغان دىلشات ئىسملىك بالا.

باشنی تۆتۈپ قالماق بىرەر ئىشقا دۇچ كېلىپ، چىقىش يولی تاپالماي گاڭگىراپ قالماق، ئىلاجسىز قالماق.

باشنی تىكىپ قويماق يولۇقۇش ئېھتىمالی بولغان ھەرقانداق خىيىم-خەتەرگە، ھەتتا ئۆلۈمگىمۇ تەييار تۇرماق: بولدی قورقۇپ نەگە بارىمەن، يەنە كەلسە شۇنچىلىك كىلەر، مېنی دېسە ئېتىۋەتمەمدۇ، بېشىمنی تىكىپ قويدۇم.

باشنی قاپاق قىلماق پىكىر قىلالمايدىغان بولۇپ قالماق، زېھنىنی يوقاتماق: ئۇ چاقىرغان مېھمىنی بىلەن ئەتىدىن كەچكىچە ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ، ناخشا ئېيتىپ بېشىمنی قاپاق قىلىۋەتتی.

باشنی قاشلماق ← باشنی تاتلماق: بالىلار تېخی كارغا يارىمايدۇ. ئۇ خوتۇنىمۇ ھەرقانچە قىلغان بىلەن ئايال كىشی ئەمەسمۇ؟ بولمىدىلا، باشنی قاشلاپ تۇرۇشنىك نېمە ھاجىتی، ئەمدی يەنە نەگە باراتتىم؟

باشنی ئوچاق ئەتمەك ← باشنی ئوچاق قىلىۋەتمەك: — نېمە داۋاتىسىز جىگىلى!... خەق بىر پۇڭنىك جېدىلنی قىلىپ، ئادەمنىك بېشىنی ئوچاق ئېتىۋېتىپ بارسا، بىكارغا مال بېرىدىغان ئۇنداق بوزەك ئادەم نەدە دەيسىز!؟

باشنی ئوچاق قىلىۋەتمەك مېڭنی ئېلىشتۇرماق، قايدۇرماق، گاڭگىرىتىۋەتمەك: باي ئۆيگە كىرىپ ئويلاپتۇ، لېكىن خوتۇنلىری تاپا-تەنە بىلەن بېشىنی ئوچاق قىلىپ ئويلىغىلی قويماپتۇ. * بىرىدىن ئارقاق چىقسا، بىرىدىن ئۆرۈش چىقىپ، بېشىمنی ئوچاق قىلىۋەتتی.

باشنی ئىچىگە تىقىپ يۈرمەك ئۇنچىقماي، گەپ قىلماي يۈرمەك، ئۆزىنی ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز قىلىپ كۆرسەتمەك، سىرىنی ئاشكارىلىماي مەخپىي تۇتماق: بىز ئىنقىلابىي ئارمىيە كەلگۈچە ھەر ھالدا، بېشىمزنی ئىچىمىزگە تىقىپ يۈرۈشىمىز، ئۇلارغا سىر بېرىپ قويماسلىقىمىز لازىم.

باشنی ئىچىگە تىقىۋالماق ← باشنی ئىچىگە تىقىپ يۈرمەك: «مەدەنىيەت ئىنقىلابىی»دا مەيدىنىنی كېرىپ شۇنچە ھۆركىرەپ يۈرگەن نوچی، بۇگۈن ئەجەب ھېچنېمە كۆرمىگەندەك بېشىنی ئىچىگە تىقىۋاپتۇ.

باشنىك ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتماق ھېچقانداق چارە-ئامال قىلالماي قالماق، ئويلاپ ھېچقانداق يولنی تاپالماي قالماق: ھەي، باشنىك ئىچىمۇ، تېشىمۇ تازا قاتتی-دە، قانداق قىلساق بولاركىن؟ * باندىتنىك زەھەر تىللىق قامچىسىدا باش-كۆزی يېرىلغان مۇھەممەتجاننىك ئەندىلا ئىگىراشتىن توختاپ كۆزی ئۇيقۇغا كەتكەنلىكىنی كۆرگەن قاۋۇل ئاستا سىرتقا چىقىپ، ئۆيی پۇتۇنلەي كۆيۈپ تۈگىگەن بىر ئائىلىنی قانداق ۋە نەگە ئورۇنلاشتۇرۇشنی بىلمەي بېشىنىك ئىچىمۇ، تېشىمۇ قېتىپ قالغان پەيجاڭغا ئۆزىنىك بىر ئېغىز ئۆيىنی بوشتىپ بېرىش تەكلىپىنی قويدی.

باش ئۇچی يوق ← باش-ئايىغی يوق: مەن ھەر كۈنی ناخشا ئېيتىمەن، ناخشا مېنی باش ئۇچی يوق خىياللاردىن، تىنچقىتا غىڭلداپ ئارام بەرمىگەن چۈنىگە ئوخشاش جانغا تېگىدىغان غەملەردىن خالاس قىلدۇ.

باش ئۇرماق بېشىنی ئېگىپ، بېلىنی

پۇكۇپ تەزىم قىلماق؛ چوقۇنماق، تاۋاپ قىلماق: ئۇلار چوقۇنۇپ بولغاندىن كېيىن رۇبجۇ خەيچېنىنى يېتىلەپ قىزىل ئەدىيال ئۇستىگە ئەكىلىپ باش ئۇرغۇزدى. * چىن ئەمر قىرغاقتا چىقىش بىلەنلا سۇك جياك باشلىق ھەممىسى ئالدىغا بېرىپ، باش ئۇرۇپ تەزىم قىلدى. * ئاڭلىسام كىرىمك ئاشقانمىش ھەسسە، باش ئۇرۇپ كەتكىلى كەلدىم باي بىلىپ.

باش ئۇستىگە «بەجانىدىل»، «پۇتۇن كۈچ، پۇتۇن ئىمكانىيىتىم بىلەن» دېگەن مەنىلەردىكى جاۋاب سۆزى: ــ ئاغىچا، سەنەم ئەتىدىن باشلاپ مەدرىسكە چىقمىسۇن! ــ دېدى شاھى ئاببىاس ئاغىچا ئانىغا، ــ باش ئۇستىگە، ــ دېدى ئاغىچا ئانا قوللۇق سىلدۇرۇپ.

باش ۋالىي <تارىخ> قەدىمكى دەۋردىكى ئەمەل نامى، جەنگو دەۋرىدە ۋىلايەت باشلىقلىرىنىڭ ھۇرمەت نامى ئىدى؛ مىك سۇلالىسى دەۋرىدە، خان تەرىپىدىن يەرلىكتىكى ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە نازارەتچىلىك قىلىش ئۈچۈن ۋاقىتلىق تەيىنلەنگەن ئەمەلدارلار شۇنداق ئاتىلىدىغان بولدى؛ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە ئۇلكىنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان دائىملىق ئەمەلدارلارنى بىلدۇرىدىغان بولدى.

باش ۋەزىپە <ئارخا> **باش ــ لۇشيەن.**

باش ۋەزىر پادىشاھلىق تۈزۈمى ئىجرا قىلىنۇاتقان دۆلەتلەردىكى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئەمەل نامى. پادىشاھلىق تۈزۈمىدە بولمىغان بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ باشلىقلىرىمۇ بەزى چاغلاردا بۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەمەل دەرىجىسى يۇقىرىقى دۆلەتلەردە مىنىستىرلەر كابىنېتىنىڭ زۇڭلىسىغا تەڭ.

باش ئېلىپ كەتمەك ھەممە نەرسىدىن ۋازكېچىپ، باشقا يۇرتقا، باشقا يەرگە كېتىپ قالماق: مەن كېتەرمەن باش ئېلىپ، ئىككى قولۇمغا تاش ئېلىپ، ئامرىقىم يىغلاپ قالار، قارا كۆزىگە ياش ئېلىپ، * بېشىمنى ئېلىپ كېتىپ گۇلمەيرەم، قۇتۇلاي دېدىم دەردىنى گۇلمەيرەم.

باش ئىچكى بېسمى <فىزىئول> مېڭە ـ يۇلۇن سۇيۇقلۇقىنىڭ باش ئىچى بوشلۇقىدىكى بېسمى.

باش ئىرغىتماق ← باش چايقىماق: ئىدارە باشلىقى بېشىنى سەل ئىرغىتىپ قويۇۋىدى، قاسىم مۇدىر دېمەكچى بولغان سۆزىنى دەرھال توختىتىۋالدى.

باش ياچېيكا بىرەر پارتىيە ـ گۇرۇھ قارىمىقىدىكى بىردىن ئارتۇق ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى: ئۇ بۇ مەسىلە ئۈچۈن ھەتتا باش ياچېيكا شۇجىسىنىڭ قېشىغچىلىك باردى.

باش يار بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 7ـسى، سىلادى بويىچە 5ـ، 6ـياكى 7ـمايدىن باشلىنىدۇ: باش يار كېلىشى بىلەن ئادەل توي تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش بولۇپ قالدى.

باش ياستۇققا يەتكەندە كېسەل بولۇپ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغاندا: مۇنداقلا ئۆتۈپ كەتمەسمىز، قايتىپ كېلىپ ئاتا ـ ئاناڭدىن ئەپۇ سورايمىز، باشلىرى ياستۇققا يەتكۈچە خىزمىتىنى قىلمىز.

باش ياغلىق ئايالىلارنىڭ باشقا ئارتىدىغان ياغلىقى: ئايگۈل ئېھتىياتسىزلىقتىن باش ياغلىقىنى چۈشۈرۈپ قويدى.

باش يامغۇر شۇ يىلىغا نىسبەتەن تۇنجى قېتىم ياغقان يامغۇر: شۇندىن تارتىپ بۇ يۇرتتىكى كىشىلەر باش يامغۇر ياغقاندا، گۈلەمەرنىڭ كۆز يېشىنى ئەسلەپ، يامغۇر سۈيىگە ئېغىز تېگىدىغان بولۇپتۇ.

باش يۇرغا ئاتىنىڭ تەكشى، سىلىق ۋە ئەڭ تېز يۈرىدىغان يورغىسى.

باشى يېغىنى <تارىخ> 1938ـيىلى 8ـئايدا

جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسى تەرىپىدىن سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى «باشى» دېگەن جايدا ئېچىلىپ، جياڭ گوتاۋ-نىڭ مەركەزنى پارچىلاش جنايىي قىلمىشلىرىنى پىپەن قىلىپ، قىزىل ئارمىيىنىڭ داۋاملىق شىمالغا قاراپ يۈرۈش قىلىشىنى قارار قىلغان يىغىن.

بېشى ئاسمانغا تاقاشماق چەكسىز خۇشاللىقتا چۆمەك، ئىنتايىن هاياجانلانماق: كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ قولۇڭدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن بىرەرى داڭلىق ئادەم بولۇپ قالسا، قېرىنىڭدا ئۇ سېنى يوقلاپ كېلىپ، ئوك قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ سالام بەرسە، سېنىڭ بېشىڭ ئاسمانغا تاقاشمامدۇ؟

بېشى ئاسمانغا يەتمەك ← بېشى ئاسمانغا تاقاشماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشىم ئاسمانغا يەتكۈدەك بولدى.

بېشى ئاقارماق ① چېچى ئاقارماق، ② كۆچمە. يېشى چوڭايماق، قېرىماق: بېھەدەك سارغىيىپ قالدىم، شېخىمدىن ئۇز مېنى ئالىلا، ئاقارتتى غەم بېشىمنى، هەم ئېقىپ پۈتتى يۈرەك گويا.

بېشى ئامان بولماق ياشىماق، هايات كەچۈرمەك، سالامەت بولماق: تاشۋايىنىڭ بېشى ئامان بولسا، تېخى نى-نى ناخشىلارنى ئىشلەيدۇ.

بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن قۇتلۇق بولسۇن، هەر يەردە بولسا ئامان بولسۇن: مەريەمخان ئانا سالامغا كىرگەن ئوغلى بىلەن كېلىنگە قاراپ «بېشىڭلار باش، ئايىغىڭلار تاش بولسۇن» دەپ دۇئا قىلدى.

بېشى باش پاقالچىقى تاش بولسۇن ← بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن: بېشىڭ باش، پاقالچىقىڭ تاش بولسۇن، — دەپ دۇئا قىلدى ئانا ئوغلىدىن ئايرىلىش ئالدىدا تۆكۈلۈپ تۇرغان ياشلىرىنى داكا ياغلىقىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ.

بېشى باغلاقلىق توي قىلىدىغان ئوبيېكتىغا ماقۇللىق جاۋابى بەرگەن، لايىقى بار: بۇ گەپنى ئاڭلاپ خېلى ئۇزاقىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالدىم. — راست، ئەگەر ئۇنىڭ بېشى باغلىنىپ قالغان بولسىچۇ. ئۇنداقتا، ئۇ قولۇمدىن چىقىپ كېتىپ قالارمۇ، — دېگەن خىيال يۈرىكىمنى قۇرتتەك غاجىلاشقا باشلىدى.

بېشى باغلانماق لايىق تۇتماق، توي قىلىدىغان نىشان بىلەن پۈتۈشمەك: ئەكسىچە دادام خۇرسەن بولدى. بېشىڭ باغلىنىپتۇ، دەپ بېشىمنى سىلاپ قويدى، بەختلىك ئۆتۈڭلار، دەپ دۇئا قىلدى.

بېشى بوش بىراۋغا باغلانمىغان، لايىقى يوق، توي قىلىشقا پۈتۈشمىگەن: خەلىپە هەسەن ئىبنى سۇهەيلىنى كۆرۈپ: — سېنىڭ خەدىچە ئىسىملىك قىزىڭ بارمۇ؟ — دەپ سوردى. ئۇ: — ئەي خەلىپە، بار، — دەپ جاۋاب بەردى. خەلىپە: — ياتلىق قىلىنغانمۇ؟! — دەپ سوردى. — يوقسۇ، خەلىپە، قىزىمنىڭ بېشى بوش ۋە ئازادە، — دېدى.

بېشى بۇلۇتقا تاقاشماق ← بېشى ئاسمانغا تاقاشماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان دىلشاتنىڭ بېشى بۇلۇتقا تاقاشتى.

بېشى بىر يەردە بولماق توي قىلماق، ئەر-خوتۇن بولماق، ئۆي-ئوچاقلىق بولماق: — دادام ماڭا: قانداقلا بولمىسۇن، ئەمدى بېشىڭلار بىر يەردە بولسۇن، دېدى. مەن هازىر دادامغا تەۋە يەر-زېمىن، بىرنەچچە ساراي، دۇكانلارنىڭ ئارىلىقىدا مېڭىپ يۈرىمەن، — دېدى ئايشەم.

بېشى بىلەن ① پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن، بارلىق ئەقىل-پاراسىتىنى تولۇق ئىشلىتىپ، ئەستايىدىللىق بىلەن: رازاق ئۆز كەسپىگە بېشى بىلەن كىرىپ كەتتى. ② جېنى، هاياتى بىلەن: — مەن بۇ ئىشقا بېشىم بىلەن جاۋاب قىلالايمەن، — دېدى تۇرسۇن ئىشەنچ بىلەن.

بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك بىرەر ئىشقا،

كەسپىكە پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە بارلىق ئەقىل-پاراسىتىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ئەستايىدىل كىرىشىپ كەتمەك؛ پۈتۈن ھېسسىياتى بىلەن بېرىلمەك.

بېشى پەلەككە يەتمەك ← بېشى ئاسمانغا تاقاشماق: ئاتا-ئانىسىدىن كەلگەن خەتنى كۆرۈپ چىمەنگۈلنىڭ بېشى پەلەككە يەتتى.

بېشى پىشماق تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىپ، تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئىگە بولماق؛ چېنىقماق، تاۋلانماق: ــ كۆپىنى كۆرۈپ بېشى پىشقان، ــ دېدى بۇۋاق ئايمخانغا.

بېشى تەۋرەپ قالماق ← بېشى تۆرىمەك: ــ ھە، ۋاربىجان، ــ دېدى نادەم ئۇنىڭغا ئەجەبلىنىپ قاراپ، ــ نېمە بېشى تەۋرەپ قالغان ئادەمدەك قىلىپ يۈرىسەن.

بېشى تۆرىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق: بۇ كەڭرى كوچىغا كىرىپ ئابدۇلنىڭ بېشى تۆرەپ قالدى.

بېشى تۆۋەنلىمەك ← بېشى چۈشمەك: مەزكۇر رۇبائىدىكى تۆتىنچى مىسرا ــ تەكەببۇرلۇقنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا ئاجايىپ جايىدا چىقىرىلغان يەكۈن. تارىخنىڭ بىزگە كۆرسەتىپ كېلىۋاتقىنى شۇكى، كىمكى غادايىدى، ئۇنىڭ بېشى تۆۋەنلىدى.

بېشى جايىدا ئەقىل-ھوشى بار: مېنىڭ بېشىم خېلى جايىدا، ئەمما باشقىلارنىڭ بېشىنىڭ قانداقلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.

بېشى جايىدا ئەمەس مەلۇم دەرىجىدە ئەقىل-ھوشىدىن ئايرىلغان، شۇ مەزگىلدە ئويلاش ئىقتىدارىنى بىرئاز يوقاتقان: ــ ھازىر ئەمەتنىڭ بېشى جايىدا ئەمەس، بۇ ئىشلارنى كېيىنچە سۆزلەشسەك، ــ دېدى ئابلەت ئاۋۇتقا قاراپ.

بېشى جايىغا چۈشمەك پىكىر-خىيالى، ئەقىل-ھوشى ئورنىغا كەلمەك: ــ ئۇھ، ئەمدى بېشىم جايىغا چۈشتى، ــ دېدى خاسىيەت ئوغلى ئابدۇللانى كۆرۈپ.

بېشىچە كىرىپ كەتمەك ← بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك: ئالىم كەلدى-دە، باشقا ھەرقانداق ئارزۇ-ھەۋەسلەرنى قويۇپ، ئۆزىنىڭ كەسپىي ئىشىغا، پۈتۈن زوق، مېھرى بىلەن بېشىچە كىرىپ كەتتى.

بېشى چوڭ باشباشتاق، ئۆز بېشىمچە، ئۆز بىلگىنىنى ھېساب دەيدىغان: ھېلىقى بېشى چوڭ قىز بەك ئىچىمنى قاينىتتى. ــ ئاشلىقنى ساتايلى! ــ دەپ، مېنى خېلى ئويناتتى.

بېشى چوڭلۇق قىلماق ھېچنېمىدىن ئەيمەنمەي چوڭ يۈرەكلىك قىلماق: ھەي، قايسى مۇتتەھەمسەن، بۇ يەرگە بېشى چوڭلۇق قىلىپ كىرگەن؟

بېشى چۈشمەك ① ئوسال ئەھۋالدا قالماق، تەن بەرمەك: ئەمەلىي پاكىتلار ئالدىدا ئەمەتنىڭ بېشى چۈشتى. ② روھسىزلانماق، چۈشكۈنلەشمەك: ئاكتىپلارنىڭ بېشى چۈشتى، دۇينى ساقلاپ قېلىش راستىنلا ناھايىتى قىيىن ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن تەربىيىدىن باشقا يەنە يۇل لازىم ئىدى.

بېشىدا بولماق يېنىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالماق، كۈتمەك: ــ مەن بېرىپ دادامغا قارايمەن. ئۇنىڭ بېشىدا بولمەن، ــ دېدى ئايشەم كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ تۇرۇپ ئەنۋەرگە.

بېشىدا پەرۋانە بولماق قېشىدا خەۋەر ئېلىپ تۇرماق، ئايرىلماي ئۇستىدە تۇرماق: چوڭ دادىسى جان ئۈزۈش ئالدىدا تۇرسۇن بېشىدا پەرۋانە بولغانىدى.

بېشىدا تۇرماق ① يېنىدا تۇرۇپ كۈتمەك، قارىماق: ياقۇبنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشقاندا، ئەنۋەر بېشىدا تۇردى. ② باشچىلىق قىلىپ، باش بولۇپ تۇرماق: دېھقان بولساڭ قېشىدا تۇر، سىپاھ بولساڭ بېشىدا تۇر (ماقال).

بېشىدا زاغۇنى بار ← بېشىڭ سۇيى بار: ــ قانداق بېشىدا زاغۇنى بار ئاداش بۇ! ــ دېدى دىلىشات ئەنۋەرگە ئېچىنغان ھالدا قاراپ قويۇپ.

بېشىدا قامچا ئويناتماق قاتتىق هۆكۈمرانلىق قىلماق، زۇلۇم سالماق، ئەزمەك، بوزەك ئەتمەك: كونا جەمئىيەتتە فېئودال باي، زومىگەر بەگلەر دېھقانلارنىڭ بېشىدا قامچا ئوينىتاتتى.

بېشىدا ئوت كۆيمەك ① بۇ، بىرنەرسىنىڭ ناھايىتى ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى يەنى ئۇ نەرسىنى باشقا بىر يەرگە ئىشلىتىش ياكى ياشقا بىرنېگە بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ: — بالام، — دېدى ئانىسى گۈلسۇمگە يالۇۋرۇپ، — هازىرچە سەن شۇ پوپايكىنى ئالسەن دەپ بىزنى قىينىما، سەن دېگەن ئازراق پۇل راست ئۆيدە بار، ئەمما ئۇ پۇلنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتىدۇ ② قىيىن ئەھۋالدا قالماق: — هەربىر ئادەمنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتقان ئاشۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئىشىمىزنىڭ بىرەر-يېرىمىنى سېزىپ قالدىغان بولسا، مەنمۇ چەتتە قالمايتتىم، — دېدى ئابلاكام ماڭا قاراپ.

بېشىدا ئولتۇرماق ئايرىلماي يېنىدا، قېشىدا تۇرماق، قېشىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالماق: قۇتۇلقۇلۇپ خېلى ۋاقىتقىچە غەنىمنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ، كېيىن قەسىرگە قايتىپتۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك قىلماق، خورلىماق، ئاياغ ئاستى قىلماق: — مەنمۇ سىلىنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن مەسلىھەتكە چاقىرغان. قاراپ تۇرساق، لەي سى جۇڭۇاڭ بولۇپ، بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ، نەسەب ئۇزۇلىدۇ، سىلى ئېغىر كۆرمەي، كاھىنى ھەمراھ قىلىپ، ئاتۇشقا بېرىپ كەلسىلە قانداق؟ — دېدى ئاينىگار.

بېشىدىن تارتىپ تاپىنغىچە پۈتۈن ئەزايى-بەدىنى، ھەممە يېرى: — ھە، لېۋ بىنىدى خەلقىمىز ئالدىدا بېشىدىن تارتىپ تاپىنغىچە جىنايەتكە بوغۇلغان بىر قانخور! ئۇ بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنى، ئىلى ۋەقەسى، دەپ ئاتىۋالغان، — دېدى سەمەت ئاكام غەزەپ بىلەن پاش قىلىپ.

بېشىدىن تۆتۈن چىقارماق ئوق بىلەن ئېيىتىپ ئۆلتۈرمەك: ئوسمان زومىگەر پومپىشچىك بولغانلىقىدىن يەر ئىسلاھاتىدا ھۆكۈمەت بېشىدىن تۆتۈن چىقارغان.

بېشىدىن تۆتۈن چىقىپ كەتمەك قاتتىق قورقماق، ئالاقزادە بولماق، ئەندىشە قىلماق: دوختۇرنىڭ تازىلانمىغان خورمىنى جىق يەپ زەھەرلەنگەن دېگەن خۇلاسىنى ئاڭلىغاندا، قادىر ئاكا بىلەن مەريەمخانىنىڭ بېشىدىن تۆتۈن چىقىپ كەتتى.

بېشىدىن قورقماق بېشىنىڭ كېتىشىدىن، ئۆلۈشتىن، خەتەرلىك ئاقىۋەتلەرگە دۇچار بولۇشتىن قورقماق: — قويسىلا. بۇ ئىشنى خېنىم، كىشىنى تىنچ كۇن ئالغىلى قويسىلا. ئەگەر بېگىم سېزىپ قالغۇدەك بولسا، باشلىرىدىن قورقمامىلا؟ قورقمىسىلا مەيلى، مەن قورقمەن، — دېدى گۈلسۇمخان.

بېشىدىن ئۆتكەن پۈتۈن ھاياتىدا دۇچ كەلگەن: يولۇققان، كەچۈرگەن: بۇ كىچە نىجات بىلەن پادىشاھ ياخشى غەزالارنى يەپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى بىر-بىرىگە بايان قىلىشتى.

بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتمەك تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىپ تەجرىبە-ساۋاقىغا ئىگە بولماق؛ نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزمەك: — هەي، قۇرۇق ماختاش قانچىلارنى خاراب قىلدى-ھە! مانا، بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتمىگەن ياش نوتىلارمۇ ماختاشنىڭ بەھۇدە قۇربانى بولۇپ ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ! — دېدى قەبرى توغراق ئىغىر تىنىپ.

بېشى سېلىنماق روھى چۈشۈپ كەتمەك، روھىي ئازابقا قالماق: — بۇ ئويۇن بولماي قالدى، قارىسىلا، خان غوجام يامانلاپ چىقىپ كەتتى. يەنە بىرنەچچە بەگ يىگىتلەرنىڭ بېشى سېلىنىپ كەتتى، — دېدى سىپاھىلاردىن بىرى نەزەرنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلاپ.

بېشىغا تاغ كېيىلمەك ← بېشىغا تاغ يېقىلماق: ئۇنىڭ دادىسى: — ماڭ بالام، ئىنقىلابقا قاتناش، بۇ ئىنقىلابتىن بىزمۇ ئۆز ئۈلۈشىمىزنى ئېلىشىمىز

كېرەك، بۇنداق توپىلاڭدا كىشىنىڭ بېشىغا ئويلىمىغان يەردىن تاغ كىيىلىپ قالىدۇ، ئامەت كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، ھېچ بولمىغاندا، توپىلاڭنىڭ ئىچىدە تۇرغىنىڭ ياخشى، — دېدى.

بېشىغا تاغ يىقىلماق ئېغىر دەرد-ئەلەم، قايغۇ باسماق: دېدى لەيلى: بۇ قانداق زامان بولدى، بېشىمغا تاغ يىقىلدى، يامان بولدى.

بېشىغا تاڭماق ← چېكىسىگە تاڭماق: — مەن يەر تېرىمايمەن، كالا-قوشلىرىڭنى بېشىڭغا تاڭ! — دېدى كېچىك ئاخۇن پەرۋاسىزلىق بىلەن ئالىقانلىرىغا تۈكۈرۈپ قوشچى يىگىتكە قاراپ.

بېشىغا توپا چاچماق ← بېشىغا سۇ قۇيماق: — قاراپ تۇرۇڭ! ھە، قەلەم ھەققىڭىز كەلگەندە، ئالدى بىلەن 100 يۈەننىڭ بېشىغا توپا چاچمايدىغان بولساق، — دېدى داۋۇت ئەنۋەرگە چاقچاق قىلىپ.

بېشىغا چاڭگا تىزماق ئاجايىپ ئۇستىلىق قىلماق، چېۋەرلىك بىلەن ئالدىماق: مۇنداق دەڭ تېخى، تۆت كۈنلۈك يەردىن قېچىپ كېلىپ، بۇرنىمىزنىڭ تېگىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ بېشىمىزغا چاڭگا تىزسىمۇ ئۇقماپتۇق.

بېشىغا چۈشمەك بىرەر ئىشقا يولۇقماق، گىرىپتار بولماق: تاماشا بولۇش بېشىغا چۈشكەن كىشى ھېسابقا ئېلىنمىسا، مۇنداق نەرسىلەر ئادەمنى بەكمۇ قىزىقتۇرىدۇ. * قارا ساچىم يەلپۈنۈپ قاشىمغا چۈشتى، تۈمەن سەۋدا، مىڭ بالا بېشىمغا چۈشتى.

بېشىغا چىقماق ھالاكەتكە ئېلىپ بارماق؛ نابۇت قىلماق، ئۆلتۈرمەك: ئالدىرىماي تۇر، مۇشۇ قىزغانچۇقلۇقۇڭ، ئاچكۆزلۈكۈڭ بىركۈنى بولمىسا بىركۈنى سېنىڭمۇ بېشىڭغا چىقىدۇ. * ئاڭغۇچە نېرىقى باغنىڭ دوقمۇشىدىكى بايا بىرقانچە يىگىتنىڭ بېشىغا چىققان لەنىتى پوتەيمۇ گۈمبۈرلەپ پارتلىدى. * ئاھ، ئىسىت!... شۇنچە ئىشەنگەن گۈزەل جامالىمنىڭ ئاخىردا بېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي.

بېشىغا سۇ قۇيماق پۇل ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئورۇنسىز يەرگە ئىشلەتمەك؛ ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق: — مەسۇم ئاكا، يېڭى تاۋرا ئالاي دېۋىدىم، قارىسام خېلى كۆپ پۇلنىڭ بېشىغا سۇ قۇيىدىغان گەپ ئىكەن. مۇنۇ كونا تاۋرا ئىسكىلاتتا بار ئىدى، ئاخشامنىڭياقى ياماپ چېستەي قىلىپ قويدۇم، مۇشتىلاپ-تارتىپ ئىشلەتسەڭمۇ يەنە بىر يىل كۈچ بېرىدۇ، — دېدى ئابلەت مەسۇم ئاكامغا.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق ← بېشىغا پىت سېلىۋالماق: — بۇ قېتىم ئۆيلەندىم دېگۈچە راستىنى ئېيتسام، بېشىمغا سىركە قۇيۇۋالدىم دېگىنىم تۈزۈك، — دېدى ئىسمەت دوستىغا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ.

بېشىغا غەم چۈشمەك قىيىن ئەھۋالدا قالماق؛ قىيىنچىلىققا، ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كەلمەك: مېنىڭ بېشىمغا يەنە غەم چۈشتى، پەرھات يەنە ئەلاچى بولسا، مۇئەللىم ئەلۋەتتە ئۇكاڭچىلىك بولالمىدىڭ، دەپ ئىزاغا قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى.

بېشىغا غەم كەلمەك ← بېشىغا غەم چۈشمەك: ئەتىمىزنى ئويلىسام، ئەللەي بالام، ئەللەي، بۇ بېشىمغا غەم كەلدى، ئەللەي بالام، ئەللەي.

بېشىغا كىيىلمەك ھەممە جاۋابكارلىق، بارلىق ئېغىرچىلىق يۈكلىنىپ قالماق: — ھەي، بالام، سەن كەتكەندىن كېيىن كوپىراتىپنىڭ ھەممە ئىشى ئۇنىڭ بېشىغا كىيىلگەن تۇرسا، ئۇ نەگىمۇ كېتەلىسۇن، — دېدى ئانا ئوغلى سەلىمگە.

بېشىغا مىنمەك قىينىماق، بوزەك قىلماق، ئانىي تاپماق: — سەن بىزنىڭ بېشىمىزغا مىنمەكچىمۇسەن، بۇ ئۇخلىماي كۆرگەن چۈشۈڭ! — دېدى ئەلى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ ئەكبەرگە.

بېشىغا ئوت ياقماق قىينىماق، ئاۋارىچىلىك پەيدا قىلماق: — ئورۇن بىكار قىلسامۇ مەيلىدى وادى، بىر ھەپتىدىن بۇيان بېشىمغا ئوت يېقىۋاتىدۇ. ئەسلىدىكى كەسپىم غەلۋىسى يوق بىر ئىش ئىدى، — دېدى سەلەي داستىكى سۇنى چاچرىتىپ قول يۇيۇۋېتىپ تاھىرغا.

بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرمەك چەكسىز ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئىززەت ـ ئابرويىنى قىلماق: مېنىڭ رەھمىدىل دوستۇم رازىيېنىڭ ئۆزى ئۇچۇن بۇنچىلىك ئازاب تارتقىنىنى بىلگەن بولسا، جەزمەن ئۇ رازىيېنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بولاتتى.

بېشىغا ئېسىستما چۈشمەك بېشىغا غەم چۈشمەك: ئەتىھان سوئالىنى كۆرۈپلا ئايگۈلنىڭ بېشىغا ئېسىستما چۈشتى.

بېشى قاتتىق بوي بەرمەيدىغان، باشقۇرۇش تەس، قېيىن: ــ بۇ ئاتىنىڭ بېشى نېمىدېگەن قاتتىق ـ ھە! ــ دېدى داۋۇت ئاكام ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ. * بۇ بىر بېشى قاتتىق بالا بولۇپتۇ.

بېشى كۆككە يەتمەك ← **بېشى ئاسمانغا تاقاشماق:** ــ پارتىيە ۋە ماۋجۇشى مېنى يەر ئاستىدىن چىقالماي تۇرغان ئاشۇ سۆلارنى چىقىرىپ سىلەرنىڭ دېھقانچىلىق قىلىۋېلىشىڭلارغا يار دەم بېرىشكە ئەۋەتتى، ــ دېۋىدى، بېشىم كۆككە يېتىپ كەتتى.

بېشى گاڭگىرىماق بېشى قېتىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قالماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشىم گاڭگىراپ خېلى ۋاقىتقىچە ئىشخانىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ قېلىپتىمەن.

بېشىڭىز نەدە ئاقارغان چوڭ تۇرۇپ پەمسىز، يولسىز ئىش قىلىدىغانلارنىڭ ئىشىنىڭ يولىنى بىلەلمىگەنلىكىگە قارىتىلىدۇ: شۇنچە چۈشەندۈرۈپ تۇرسا يەنىلا ئۇنمايسىز، غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەم ئىكەنسىز، بېشىڭىز نەدە ئاقارغان سىزنىڭ.

بېشىنى ئالماق بېشىنى كەسمەك، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلماق: چۈشۈپتۇ تەختىدىن شاھ بولۇپ دەرغەزەپ، شارت قىلىپ قولىغا قىلىچنى ئېلىپتۇ؛ ــ تۇز كورلار نېمىشقا قىلىشماي سەن گەپ؟ ــ توۋلاپ بىر ھاكىمنىڭ بېشىنى ئېلىپتۇ.

بېشىنى ئايلاندۇرماق ① مېڭىسىنى قوچۇماق، زېھنىنى قاچۇرماق: ئۇ ئىككىيلەن ئەتىدىن كەچكىچە ناخشىنى تولا ئېيتىپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. ② قايمۇقتۇرماق: ئالدىماق، ئازدۇرماق: ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، «كارامەت» كۆرسەتكەنىكەن. * شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك، ئېھتىمال، ئىشىكنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ③ ئۆزىگە قارىتىۋالماق، مەپتۇن قىلماق: ئۇ ھېلىقى قىزنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالغانغا ئوخشايدۇ.

بېشىنى باغلىماق قىز ياكى يىگىتكە لايىق تېپىپ ئۇناشتۇرۇپ قويماق: ئەمدىلىكتە قادىر ئاخۇن ئۇچۇن، شەھەردىكى توختى شاڭخەي بىلەن بولىدىغان قۇدىلىشىش ئىشىنى تېزدىن بىر تەرەپ قىلىپ، ئوغلىنىڭ بېشىنى باغلۇېتىشلا بىردىنبىر يول بولۇپ قالغانىدى. * ھازىر ياتسام، قوپسام غېمىم مۇشۇ ئىككى قىزىمنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشى، بولۇپمۇ گۈلەندەمدىن بېشىم قېتىۋاتىدۇ، دىلبەرنىڭغۇ بېشىنى باغلاپ قويدۇق.

بېشىنى بىر قىلىپ قويماق قىز بىلەن يىگىتنىڭ تويىنى قىلىپ، ئۇي ـ ئوچاقلىق قىلىپ قويماق: بالىلارنىڭ بېشىنى بىر قىلىپ قويۇپ، چوڭ بىر غەمدىن قۇتۇلدۇم.

بېشىنى بىر ياقلىق قىلماق ← **بېشىنى ئوڭلماق:** قېرىنداشلارنىڭ بىر كۈنلۈك جەم بولۇشى بۇ قورۇنىڭ قىياپىتىنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى، ــ دىلشاتنىڭ بېشىنى بىر ياقلىق قىلىشنى ئويلاۋاتمىز، ــ دېدى خەيرىلىشىش ۋاقتىدا راخمان بىلەن تۇرسۇنگۈل چوڭلارغا.

بېشىنى پەت باسماق ئىگە ـ چاقسىز قېلىپ، غېرىبلاشماق: قاراقسىز قالماق: يالغۇز ئانىسى ئۆلگەندىن كېيىن، بىچارىنىڭ بېشىنى پەت بېسىپ قالدى.

بېشىنى تاشقا ئۇرسىمۇ ← **باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ:** غالىب ھەرقانچە بېشىنى تاشقا ئۇرسىمۇ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئەمدى ئورنىغا كەلمەيدىغانلىقىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكە باشلىدى.

بېشىنى تۆۋەن سالماق خىجىل بولماق،

ئۇياتماق: ئۇ قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە ئۇنچىقماي بىرپەس تۇرغاندىن كېيىن دۇدۇقلاپ: — خاپا بولماڭ، ئىشىم چىقىپ قالغاندى، — دېدى — دە، ئېغىر قەدەم ئېلىپ، يىراقلاپ كەتتى. * ئۇ قىزىرىپ خېلى ئۇزاققىچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇردى، ئاندىن: — سىز مېنى چاقىرغانىدىڭىزمۇ؟ — دېدى ئاڭلىنار ئاڭلانماس قىلىپ. * ئۇ قىز يىراقتىنلا كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بىرەززە كۆلۈشۈپ تۇرغان بىر توپ ياشلارنى كۆرۈپ بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئىككى تەرەپكە قارىماستىن ئۆتۈپ كەتتى.

بېشىنى تىك تۇتماق مەغرۇر يۈرمەك؛ مەردانە، باتۇر قىياپەتتە تۇرماق: بېشىمنى تىك تۇتۇپ ئۆتمەك ئۇچۇن ئۆمرۇمدە ئالەمدىن، بۇۋام سادىر كەبى ئەقلىي — پاراسەت، خىسلىتىم باردۇر.

بېشىنى چېتىپ قويماق ← بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: دۇشمەن ئۆزئارا مەسلىھەتلەشىكەندىن كېيىن يىغىتكە رازىلىق بىلدۇرۇپتۇ — دە، ئۆزلىرىنىڭ رەسمىيىتى بويىچە نەچچە كىچىك كۈندۇز توي قىلىپ، پەرىزات بىلەن يىگىتنىڭ بېشىنى چېتىپ قويۇپتۇ.

بېشىنى سالماق ← بېشىنى تۆۋەن سالماق: ئارسلان خەتنى ئوقۇپ بولا — بولمايلا ئەلى بېشىنى سالغىنىچە كېتىپ قالدى. ئارقىدىن تەلمۈتمۇ كەتتى.

بېشىنى سىلماق غەمخورلۇق، ياخشىلىق قىلماق: ئۆز پاناھىغا ئېلىپ تەربىيىلىمەك، باقماق: سېنى كېلىپتۇ دەپ ئاڭلاپ خۇشال بولدۇق، بېشىمىزنى سىلا، دېھقانغا خەير قىلغان قولۇڭنى خۇدايىم سەكىكىز جەننەتكە سالغاي. * ئۇ ئادەم مەھەللىمىزنىڭ شۇڭقارى ئىدى. رەھمىتى بىزنىڭ يۆلەنچۇكمىز، بېشىمىزنى سىلايدىغان ئاتىمىز ئىدى. * ئاغىچا ئانا ئۆزەڭ سىلا بېشىمنى، يارنىڭ گۈلى كەلدى ئۆزى كەلمىدى.

بېشىنى قايدۇرماق ← بېشىنى ئايلاندۇرماق: — سىز گۈلنىڭ بېشىنى قايدۇرۇۋاتىسىز! ھېلىتىن ئۇنىڭغا نېمە؟ كاللىسىنى ئۈماچ قىلىپ.

بېشىنى قايمۇقتۇرماق ← بېشىنى ئايلاندۇرماق: — بېگىمنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇرغىلى كېلىشتىڭىزمۇ؟! — دەپ زەھەرخەندىلىك بىلەن گۆلەيدى.

بېشىنى قوشۇپ قويماق ← بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: ئائىلىدىكىلەر مەسلىھەتلىشىپ، ئەنۋەر بىلەن ئايگۈلنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويدۇق.

بېشىنى قېتىپ قويماق ← بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: شەھەر قازىسى مېنىڭ ئورنۇمدا ئاتا بولسۇن، زاھىر شاھ خەزىنىسىدىن پۇل چىقارسۇن، چوڭ توي ئۆتكۈزۈپ ئىككىسىنىڭ بېشىنى قېتىپ قويۇڭلار.

بېشىنىڭ سۈيى بار گەپ — سۆز، ھەرىكىتى بەزىدە نورمال ئەمەس؛ سارىڭ قېتىش: — تازا بېشىنىڭ سۈيى بار بىرنەرسەمۇ، قانداق، — دەپ ئويلىدى لېتىپ ئىچىدە ئابلىكىمگە ئالىيىپ.

بېشىنى ئوڭلاماق ① ئۆيلەپ قويماق، ياتلىق قىلماق: مەھەللىگە بىر قېتىم راسا ياخشى قىلىپ چاي بېرەيلى، ئىشىنىڭ يولىمۇ شۇ، ئاندىن لايىقىنى تېپىپ، ئەكىرىنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويايلى. ② مۇشكۈلنى، قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىپ قويماق: بېرەرمەننىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوڭلاپتۇ (ماقال). * تەشكىل، ئۇنىڭ ئائىلە قىيىنچىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىر قىزنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ بېشىنى ئوڭلاپ قويدى.

بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتمەك ← باش ئېلىپ كەتمەك: دادامنىڭ ئالدىدا قورقان تۇتۇپ قەسەم ئىچكەن بولسامۇ، لېكىن سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇم بارمىدى. بۇ يۇرتتىن بېشىڭنى ئېلىپ چىقىپ كەت. ئالەمنىڭ ئېتىكى كەڭ.

بېشىنى ئىككى قىلىپ قويماق ئوغۇل بولسا ئۆيلەپ، قىز بولسا ياتلىق قىلىپ قويماق: — داۋۇت ئاكام سەپەرگە چىقىش ئالدىدا غالىبنىڭ بېشىنى ئىككى قىلىپ قويماقچى بولغانىدى، لېكىن ئۇلىگۈرەلمەي قالدى، — دېدى مەمەت ئاكام ساۋۇت ئاكامغا.

بېشىنى يەيدىغان ئايالارنىڭ «ئېغىر

ئاقتۇەتكە، ھالاكەتكە يولۇقتۇشقا تېگىشلىك-سەن»، «ئۆلۈشكە لايىقسەن» دېگەن مەنىدىكى قارغىش سۆزى.

بېشىنى يېمەك ئېغىر ئاقتۇەتكە، ھالاكەتكە يولۇقماق؛ ئۆلمەك: ياخشى بولساڭ ئېشىڭنى يەيسەن، يامان بولساڭ بېشىڭنى يەيسەن (ماقال). * ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىزنى ئانچە ئۇزۇنغا بارماي بېشىنى يەيدۇ، دېيىشكەن. * بىرلىكنى بىلمىگەنلەر، ئۆز بېشىنى يېگەنلەر، تەيىار گۆشكە ھەيىاركەن، پۈرسەتكە كۈتۈپ يۈرگەنلەر.

بېشى ئوچۇق ← بېشى بوش.

بېشى ئون ئەمەس بىرەر يامان ئىش قىلىشقا تەۋەككۈل قىلغۇچى چوقۇم جاۋابكارلىققا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان تەنبىھ، ئاگاھلاندۇرۇش سۆزى: — ئەمەتنىڭ بىكاردىن سېنى ئۈرىدىغانغا بېشى ئون ئەمەس، — دېدى پاتمەخان ئوغلى ئادىلنى بەزلەپ.

بېشى ئېغىرلاشماق چارچىماق، ھاردۇق يەتمەك: كېچىچە ئىشلەپتىمىز، ئەمدى بولدى قىلساق بولار، بېشىم ئېغىرلىشىپ كەتتى.

بېشى ئىششىپ قالماق ئەخمەقلىك، نادانلىق، دۆتلۈك، ساراڭلىق قىلماق: — نېمە دەۋاتىسەن ھوي؟ بېشىڭ ئىششىپ قالغان بولسا يېقىن كەل! — دېدى مىجىت قولىغا تاياقنى ئېلىپ ھەلىمخانغا تەڭلەپ.

بېشى يوغىناپ كەتمەك بېشى چوڭلۇق قىلماق، خالىغىنىنى قىلماق؛ ئۆزىنى ھەممىنى قىلىشقا ھەقلىق دەپ چۈشىنىۋالماق: — مۇسا دۇيجاڭ، سادىقنىڭ بېشى شۇنچىۋالا يوغىناپ كېتەمدۇ؟ مېنىڭ قىلچە كۆزىگە ئىلمايدۇ، ھەتتا ئۆزلىرىنىمۇ ئايىغىغا سالغان پېتەكچە كۆرمەي پۈتۈن قۇرۇلۇشقا يالغۇز ئۆزى خوجايىن بولۇۋاپتۇ، — دېدى جالال مۇساغا سادىق ئۇستىدىن شىكايەت قىلىپ.

باش-ئاخىرى ← باش-ئايىغى.

باش-ئاخىرى يوق ← باش-ئايىغى يوق: ئۆمەر باش-ئاخىرى يوق گەپلەرنى قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتىۋەتتى.

باشاق I ئى. بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان تۇتقان قىسمى، بېشى: ئۇ: — سىز خاتىرجەم ئۇخلاۋېرىڭ، بىز بىر تال باشاقنىمۇ قويماي يىغىۋالىمىز، — دېدى. * قېرى ۋە ياشلار ۋاقتىنى ئۇشلا، باشاق چېچىلسا، خامانغا تاشلا.

باشاق تاللاش ئۇرۇق تاللاشتىكى بىر خىل ئۇسۇل، يېزىلاردا ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقلارنىڭ شەرتلىرىگە ماس كېلىدىغان باشاقلار تاللىۋېلىنىپ، ئۇرۇقلۇق ئۇچۇن ساقلاپ قويۇلىدۇ، بۇ ئارقىلىق زىرائەت سورتلىرىنىڭ سۈپىتىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

باشاق مۇڭگۈزى <بوت> باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغىنىڭ باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۇرۇقدانىدا پارازىت ياشىشى بىلەن ھاسىل بولغان زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسى، سىرتى تۇتۇق سۆسۈن رەڭلىك؛ ئىچى كۈل رەڭ ئاق؛ شەكلى سەل-پەل مۇڭگۈزگە ئوخشايدۇ؛ تەركىبىدە توكسىن بولىدۇ. ئۇنىڭ قان توختىتىش ۋە بالىياتقۇنى قورۇش رولى بار.

باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغى <بوت> خالىتلىق زەمبۇرۇغلار سىنىپى، باشاق مۇڭگۈزى زەمبۇرۇغى ئائىلىسىگە كىرىدىغان زەمبۇرۇغ. ئۇ قارا بۇغداي قاتارلىق باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقدان قىسمىدا پارازىت ياشاپ كېسەل پەيدا قىلىدۇ، ئەتىياز ۋە ياز پەسىللىرىدە ئۇنىڭ خالىتلىق سپورىلىرى شامال ياكى ھاشاراتلارنىڭ يارىدىمى بىلەن چېچەكلەۋاتقان باشقا تۈپلەرنىڭ ئانىلىق تۇمشۇقىغا يۇقىدۇ، بىخلانغاندىن كېيىن ئانىلىق بويىنى ئارقىلىق ئۇرۇقدانغا كىرىپ، زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسىنى

هاسىل قىلىدۇ؛ زەمبۇرۇغ توگۈنچىسى قاتتىق، مۇڭگۈزگە ئوخشايدۇ؛ ئىچى ئاق، سىرتى توتۇق كۆكۈش رەڭدە بولۇپ، باشاق مۇڭگۈزى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنى سۇنئىي ئۇسۇلدا يېتىلدۇرۇشكىمۇ بولىدۇ.

باشاق ئوقى <بوت> قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر باشقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئوق.

باشاق II ئى. ئوقيا ئوقىنىڭ بېشى، ئۇچ قىسمى.

باشاقسىمان سۈپ. باشاققا ئوخشايدىغان، باشاق شەكىللىك.

باشاقسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى، ئاساسىي ئوقى ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ؛ گۈل سېپى بولمايدۇ؛ گۈللىرى ئاساسەن ئوق ئۇستىدىن بىۋاستە ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ پاقا يوپۇرمىقىنىڭ گۈل رېتى مۇشۇ خىلغا كىرىدۇ.

باشاقلانماق «باشاقلاماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: 6 ـ ئاي كىرىشى بىلەن بۇغدايلار باشاقلىنىشقا باشلايدۇ.

باشاقلىق سۈپ. باشقى بار، باشاقلانغان، باشاققا ئىگە: زوقلىنىسەن ئالتۇن باشاقلىق زەپىرەڭ تولۇق بۇغداي دېنىغا، قۇش قانىتى تەگمەي ئۆتەلمەس، دۆۋىلەنگەن خامان بېشىغا.

باشاقلىقلار ئائىلىسى <بوت> تاق پەللىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى، مۇتلەق كۆپ سانلىقى سامان غوللۇق بولۇپ، غولى كۆپىنچە كاۋاك ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى تار ھەم ئۇزۇن بولىدۇ؛ گۈلى كۆپ ھاللاردا قوش جىنسلىق، گۈل يېپىنچىسى بولمايدۇ؛ مېۋىسى قىلتىرىقلىق؛ بۇغداي، شال، ئارپا، قوناق، كۆممىقوناق، بامبۇك قاتارلىقلار بۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

باشاقلىماق پ (بۇغداي، قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): باش چىقارماق: بۇغداي باشاقلاشقا باشلىدى.

باش ـ ئاياغ باش ھەم ئاياغ: باشتىن ئاخىر: ئۇ كىشىمۇ غالىبنى باغرىغا بېسىپ، بېشىنى سىلىغان ھالدا، ئۇنىڭ باش ـ ئايىغىغا قارايتتى.

باش ـ ئايىغى باش ھەم ئايىغى، ھەممە يېرى: بۇ كىتابنىڭ باش ـ ئايىغىنى تېپىپ ئاندىن رەتلەيلى. * بۇ ياغاچنىڭ باش ـ ئايىغى ئوخشاش ئىكەن.

باش ـ ئايىغى چىقماق بىرەر نەتىجىگە ئېرىشمەك، بىرەر خۇلاسىغا كەلمەك: غۇلام ئاكا گېزىت قەغىزىنى يىرتىپ موخۇركا يۆگەشكە باشلىدى. ئەمما كۆزى كادىردا، «سوردىغىنىڭ باش ـ ئايىغى چىقمايلا نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشكاپلارنى ئاختۇرىدىكىنا»، دەپ ئويلاپ قالدى.

باش ـ ئايىغىغا قارىماق بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە نەزەر تاشلىماق، ھەممە يېرىگە سىنچىلاپ سەپسالماق: ــ سەن ئۆزەڭگە نېمىگە كەلدىڭ؟ ــ دېدى ئىلىقۇل پادىچى يىگىتىنىڭ باش ـ ئايىغىغا قاراپ قويۇپ. * باش ـ ئايىغىغا بەك قاراپ كەتتىڭىزغۇ، تونۇمايۋاتامسىز؟

باش ـ ئايىغىنىڭ تايىنى يوق ← **باش ـ ئايىغى يوق:** باش ـ ئايىغىنىڭ تايىنى يوق ئىشلارنى قىلىش ۋاقتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋېتىش دېمەكتۇر.

باش ـ ئايىغى يوق ① بېشىدىن بىر قىسمى، ئايىغىدىن بىر قىسمى يوق: بۇ كىتابنىڭ باش ـ ئايىغى يوق ئىكەن. ② كۆچمە. رەتسىز، چۈۋالچاق، قالايمىقان: باش ـ ئايىغى يوق گەپ قىلماق. * ئىمىن ئۇنىڭ باش ـ ئايىغى يوق گېپىگە بىردىنلا چۈشىنەلمەي سورىدى.

باشباشتاق سۈپ [باش+باش+تاق] ھېچكىمگە ۋە ھېچقانداق قانۇن ـ قائىدىگە، تەرتىپ ـ ئىنتىزامغا بويسۇنمايدىغان، ئۆز بېشىمچە؛ بەكباش: ئۇ بەكمۇ باشباشتاق بالا ئىكەن.

باشباشتاقلىق «باشباشتاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شەھەرلىك پارتكومىنىڭ قارارى بويىچە، يېڭىتاۋات گۈڭشىسى باشباشتاقلىق بىلەن

يولغا قويغان «ئوزۇقلۇق ئېتىزى» مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى بۇگۈنىدىن ئېتىبارەن بىكار قىلىنىدۇ. * نېمىدېگەن باشباشتاقلىق، شۇ چاغقىچە دەرسكە كىرمىسە...

باشباغ ئى [باش+باغ] چارۋا مالىلارنىڭ بېشىغا باغلىغان ئارغامچا: — ھەزرتى شاھزادە ئالىيلىرى، كەمتىلىرىنى ياد ئېتىپ كەلگەنلىرىگە رەھمەت، — دەپتۇ ـ دە، پاپپاسلاپ بېرىپ ئۇزەكتىكە سۆيۈپتۇ، بىر قولىدا ئاتنىڭ باشبېغىنى تۇتۇپ ئېكىشىپتۇ.

باشپاناھ (باشپاناھى) ئى [باش+پاناھ] ① قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى، قانات ئاستىغا ئالغۇچى: قۇتقۇزۇلدى خەۋپ ئىچىدىن تېزلا سالىخ ھەم ئاتا. بولدى ئەل غەمخور ئۇلارغا ھەم تايانچى، باشپاناھ. ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقتىنچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي: ئۇ ئامالسىزلىقتىن بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ باشقا يۇرتقا كۆچۈپ بېرىپ، باشپاناھ بولغۇدەك ئورۇن تاپتى.

باشپاناھ بولماق ① قوغدىماق، ھىمايە قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق: — مېنى ئۆيلىمىدى دەمسەن؟ — دېگەن زايىتنىڭ سەل خىرىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، — بىزگە دەرھال باشپاناھ بولىدىغان تۇغقىنىم بولمىسا؟ ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ۋە ۋاقىتلىق جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي، ياشاش شارائىتى يارىتىپ بەرمەك: ئەنۋەر شۇنىڭدىن كېيىن قان شورىغۇچ بايلارنىڭ باشپاناھى بولغان زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرمىغۇچە زۇلۇمدىن قۇتۇلغىلى بولمانلىقىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

باشپاناھسىز سۈپ ① قوغدىغۇچىسى، ھىمايە قىلغۇچىسى، قانات ئاستىغا ئالغۇچىسى يوق: مۇنداق تۇيغۇ مومايىنىڭ ئۇ ئالەمگە كېتىشىدىن قورقانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى تاتلىق ئالماسنىڭ باشپاناھسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇش تۇيغۇسى پەيدا بولاتتى. ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقىتىنچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي ھەم شارائىت يوق: — ئۆيىمىز ئۆرۈلدى، باشپاناھسىز قالدىغان بولدۇق، — دېدى مومای ھەسرەت چېكىپ.

باشپاناھلىق سۈپ ① باشپاناھ بولىدىغان كىشىنىڭ بار: بۇ يېتىم بالا كېيىن لەنگەرلىك بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ باش پاناھلىقىدا چوڭ بولغىنى ئۈچۈن، ئۇيغۇر تىلىنى ئۆز تىلىدىنمۇ پىششىق بىلەتتى. ② پاناھلىنىدىغان جاي، ماكانى بار: — باشپاناھلىق يېرىمىز بار، بىز ھېچنېمىدىن قىسلىماي ياشايمىز، — دېدى قادىر ئاكا كۆپچىلىككە قەتئىيلىك بىلەن.

باشتا رەۋ ① باش تەرىپىدە، يۇقىرىدا: يارىمىنىڭ ئۆيى باشتا، بەلگىسى قارا تاشتا، ئانچە مەيلىك بولمىسا، نېمىشقا ئويىنىدىك باشتا. ② دەسلەپكى ۋاقىتتا، دەسلىپىدە، ئاۋۋال، ئىلگىرى: بەزى جايلاردا ھۆددىگەرلىك توختىمىنى باشتا ئويلىشىپ تۇزمەيدىغان، تۇزۇپ بولغاندىن كېيىن ئەمەل قىلمايدىغان، دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى.

باشچى ئى. باشلامچىلىق قىلغۇچى، باشلىق، رەھبەر: بۇ ئەزىمەت قازاق يىگىتى خۇددى تاغ بۈركۈتىگە ئوخشاش ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، قەيسەر، تەدبىرلىك باشچى ئىدى.

باشچىلىق ئى. يولباشچىلىق، رەھبەرلىك: جەڭچىلەر شۇ زامان كومانىدىرنىڭ باشچىلىقىدا دۈشمەنگە قاراپ ئېتىلدى. * چوڭ بوۋىكىز 1789 ـ يىلدىن ئىلگىرى «قىساس» ناملىق پارا-خوتقا باشچىلىق قىلغانمۇ؟

باشچىلىق قىلماق يېتەكچىلىك، رەھبەرلىك قىلماق: ساربخان ئوردىدا ئوردا كېنىزەكلىرىگە باشچىلىق قىلاتتى ۋە مەخسۇس سۇلتان مامۇت ئۈچۈن خوتۇن تاللايتتى.

باشسىز سۈپ ① بېشى، كاللىسى يوق: باغلار خازان، يوپۇرماق تاشلايدۇ، ئۇرغاچ چاپقۇنىدا بىر مۇدھىش جۇدۇن. ئەنە، قانلىق ئىز، باشسىز گەۋدىلەر، ئەنە سەپداشلار ئېچىدە لۇتۇن. ② كۆچمە. باشلىقسىز، باشقۇرغۇچىسىز،

يېتەكچىسىز، باشلامچىسىز: ــ بۇ شەھىرىمىز باشسىز قالدى. ئىلىتىپات قىلىپ، بۇ شەھەرنى قوللىرىغا ئېلىپ بىز پېقىرلارنىڭ دەردىگە يەتسىلە، ــ ۋەزىر شۇ خەتنى يېزىپ قوللىغا تۇتقۇزۇپ ئەلچىنى يولغا سالدى.

باشسمان سۈپ. باشقا ئوخشايدىغان، باش شەكلىدىكى.

باشقا ① سۈپ. يات، غەيرىي؛ **بىراۋ: بۆلەك، ئۆزگە:** ئويى باشقىنىڭ مۇڭى باشقا (ماقال). * سىز جاپپار ئىكەنسىز ــ دە؟ سىز نېمىشقا باشقا يۇرتنىڭ ئىسمىنى ئېيتىتىڭىز ئەمسە؟ * لېكىن تۇرمۇش بۇ باشقا دۇنيا ئىكەن. * تىل ھەقىدە باياناتلار تولا، تىل بىلەن دىل ئەسلىدە بىر گەپ. ئەل ئىچىدە ئالمىغۇلۇق ئات، «تىلى باشقا، دىلى باشقا» دەپ.② رەۋ. قايىتا، يەنە: بۇگۈن ياخشى قارىيالمىدىم، باشقا كەل. ③ تاشقىرى، سىرت: شۇ ئېيتقانلىرىمدىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيمەن، ــ دېدىم. * دېمەك، خاسىيەت بۇ ئەھۋالنى كۆرگەنىكەن، خامانىنى تاشلاپ، كالىنى توسۇشقا مېڭىشتىن باشقا چارىسى يوق.

باشقا بىر كوچىغا كىرمەك ئۆزى ماڭغان يولنى ئۆزگەرتمەك. باشقىچە ئىش تۇتماق: ــ ئادىل ھازىر باشقا بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى، ــ دېدى ئاۋۇت پېشقەدەم ئۇستا سادىق ئاكىغا.

باشقا گەپ باشقىچە، ئۆزگىچە، ئوخشمايدىغان، بۆلەك ــ بۆلەك: ياق، بۇ باشقا گەپ. * ــ باشقا گەپنى قويۇپ ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى! ــ دېدى مۇدىر جاپپارغا قاراپ.

باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالماق جاما ــ ئەتىسىلىكىنىڭ ئاغزىدا سۆز ــ چۆچەك بولۇپ قالماق: ئەخەت ئۇ ئىشنى شۇنچە مەخپىي تۇتسىمۇ، لېكىن قانداقتۇر تېزلا باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى.

باشقىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەك باشقىلارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا مەنپەئەت كۆرمەك: باشقىلارنىڭ ئابرويى ھېسابىغا ھۇرمەت قازانماق: كوپىراتىپلار قوشۇلۇپ كەتسە سەھرىپ قالمەن، دەپ خام خىيال قىلما! باشقىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلەش بۇ ئانچە ئابروي ئەمەس، بىلىپ قوي!

باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلىمەك ← **باشقىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەك:** باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلەشنىڭ ئۆزى تولىمۇ نومۇسسىزلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناماق باشقىلارنىڭ كۆرسەتمىسى، بۇيرۇقى بىلەن ئىش قىلماق؛ باشقىلارنىڭ دېگىنىنى قىلماق: قاچانغىچە باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئويناىسىز؟

باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۇرمەك ياشاش، تۇرمۇش كەچۈرۈشتە ئۆز ھالال ئەمگىكىگە تايانماي، باشقىلاردىن تىلەش، تەمە قىلىش ئارقىلىق جان بېقىش يولىغا كىرمەك: تاشۇاي باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۇرۇشتىن كۆرە، ئۆز كۈچىنى سېتىپ، ھېچ بولمىسا بىر ــ ئىككى زاغىرا بولسىمۇ تېپىپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغانىدى.

باشقىلارنىڭ كەتمىنىنى چاپماق باشقىلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىشلىمەك، باشقىلار تەرەپتە تۇرماق: ئۇ ئۆز تەگىتۈشلىرىدىن قاچانلا بولسا باشقىلارنىڭ، بولۇپمۇ باشلىقلارنىڭ كەتمىنىنى چېپىشتەك قىلىقلىرى بىلەن ئايرىلىپ تۇراتتى.

باشقا ــ باشقا بىر ــ بىرىدىن پەرقلىق، ھەر خىل، بىر ــ بىرىگە ئوخشمايدىغان، ئايرىم ــ ئايرىم: قەشقەر، كورلا، قۇمۇل سەنەملىرى گەرچە ئاھاڭ ۋە ناخشىلىرى باشقا ــ باشقا بولسىمۇ، ئۇلار بىردەك سەنەم نەغمە شەكلىنىڭ رېتىمىدە. * پەرھات بىلەن دۇرنەم باشقا ــ باشقا سىنىپتا بولسىمۇ، ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ پائالىيەتلىرىدە بىللە بولاتتى.

باشقارما ئى. دۆلەت ئورگانلىرىدىكى ئىش بېجىرىش ئورنى، بۆلۈم: مالىيە باشقارمىسى.

ئىلمىي باشقارما. * مۇتەللىپ مەكتەپ ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەندى.

باشقۇرتماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باشقۇرغۇچى ئى <بىئول> باشقۇرغۇچى گېپن شۇنىڭدەك يېقىن جايلاشقان قۇرغۇچى گېنىلاردىن تەركىب تاپقان فۇنكسىيىلىك بىرلىك.

باشقۇرغۇچى تور <بىئول> بىرقانچە باشقۇرغۇچى ۋە مۇناسىۋەتلىك تەڭشىگۈچى گېنىلاردىن قۇرۇلغان فۇنكسىيىلىك بىرلىك.

باشقۇرغۇچى گېپن <بىئول> باشقۇرغۇچىنىڭ ھەرىكىتىنى تىزگىنلەيدىغان گېپن، ئورنى باشقۇرغۇچىنىڭ بىر ئۇچىدا بولىدۇ.

باشقۇرماق پ ① زاۋۇت، كارخانا، تەشكىلات قاتارلىقلارنى ئىدارە قىلماق؛ يولغا سالماق: ئىلمىزدە خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمىدىن ئىبارەت بۇ تۈپ سىياسىي تۈزۈم دەل پۈتۈن خەلقنىڭ دۆلەتنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت ئالىي ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. * جەمئىيەتكە چېقىپ سىنىپىي كۆرەشكە قاتناشتىم. قارا، مانا ھازىر پۈتۈن مەكتەپنى باشقۇرۇۋاتىمەن. ② تېگىشلىك چارە-تۈسۇللاردىن پايدىلىنىپ ئىشقا سالماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك، يۈرگۈزمەك، ھەيدىمەك: ئامبارنىڭ سۈيىنى قانداق باشقۇرۇش مېنىڭ ئىشىم. * بەستىك يېنىك ئاق بۇلۇتتەك ئاق قۇمۇسەن، پەرىمۇسەن؟ تۆمۈر ئاتنى باشقۇرغۇدەك، كۈچنى ئالغان نەدىنمۇ سەن؟!. ③ چارە كۆرمەك، مۇسادىرە قىلماق: ئۇنىڭ ئەتكەسچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ تاپقان قانۇنسىز پايدىسىنى بازار باشقۇرۇش خادىملىرى بەلگىلىمە بويىچە بىر تۇتاش باشقۇرۇپ ئالدى.

باشقۇرۇش «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

باشقۇرۇش تەۋەلىكى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىشتىكى خىزمەت تەقسىماتىنى كۆرسىتىدۇ.

باشقۇرۇش ھوقۇقى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىدا ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىش دائىرىسى.

باشقۇرۇش ئۇستىلى <سانا> كۆرسەتكۈچ ئەسۋابلار، توك يوللىرىنىڭ ئۇلىغۇچ ۋە باشقا بۆلەكلىرى ئورنىتىلغان ماشىنا ياكى ئېلېكتر ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ئايلىنىشىنى كونترول قىلىدىغان ئىش ئۇستىلى.

باشقۇرۇشماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رەھبەرلىك ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىپ، زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈمىنى ياخشى باشقۇرۇشتى.

باشقۇرۇلماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھەقىقەتەن «روشەن باغ» ياخشى باشقۇرۇلۇپتۇ، — دېدى ئابدۇۋۇپلى.

باشقۇرۇلىدىغان بومبا <ھەرب> ئوق بېشى، قۇۋۋەت ئۇسكۇنىلىرى ئورنىتىلغان ھەمدە باشقۇرغىلى بولىدىغان، يۇقىرى سۈرئەتتە ئۇچىدىغان قورال. ئۇنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇنى يەر يۈزىدىن، پاراخوتتىن ياكى ئايروپىلاندىن ئېتىپ، يەر يۈزىدىكى ۋە ھاۋادىكى نىشانىنى ۋەيران قىلغىلى بولىدۇ.

باشقىچە رەۋ ① باشقىلاردىن بىرەر جەھەتتىن ياكى پۈتۈنلەي پەرقلىنىدىغان؛ ئۆزگىچە، بۆلەكچە: چىش باشقىچە ئاغرىيدۇ، كۆز باشقىچە (ماقال). * بۇگۈن ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولۇپ كەتتى! * دائىمىي ئارمىيە ۋە ساقچى — دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئاساسىي زور-لۇق قورالى، لېكىن، بۇنىڭدىن باشقىچە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ② ئالاھىدە، پەۋقۇلئىددە: شۇنىڭ بىلەن نەچچە يىلدىن بېرى پەرۋىش قىلىنماي كەلگەن مېۋىلەر بۇ يىل باشقىچە ئوخشاپ كەتتى. * ئۇلار بۇ يىل كۆتۈرە كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش ئۈچۈن باشقىچە غەيرەتكە كەلدى.

باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا باشقا سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، يەنى: ياخشى ئەخلاق ـ پەزىلەت ئادەمنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ياخشى ئەخلاق ـ پەزىلىتى يوق ئادەمنى ھەقىقىي ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. * چۈنكى ئۇنىڭغا دائىر نۇرغۇن ماتېرىيال بار؛ باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، سانلىق ئاساسلار ناھايىتى كۆپ.

باشقىچە ئىش تۇتماق دېيىلۈاتقاندىن، قىلىنۇاتقاندىن پەرقلىنىدىغان، ئۆزگىچە ئۇسۇل بىلەن ئىش قىلماق: ئۇ بىرمەزگىل شۇنداق ئىشلەپ بېقىپ، نەتىجە چىقىرالمىغانلىقىتىن، كېيىن باشقىچە ئىش تۇتتى.

باشقىچە يول تۇتماق ← **باشقىچە ئىش تۇتماق:** بۇگۈنمۇ تاشۇايىنىڭ ئۇزۇنراق باش قاتۇرۇشى مۇشۇ جەھەتتىن بولۇپ، پات كۈنلەر ئىچىدە ئامال قىلىپ گۈلچىمەن بىلەن ئالاقىلىشىپ، كېينىكى ھايات ھەقىقىدە باشقىچىراق بىر يول تۇتۇشنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

باشقىرت ئى <ئىرق> ← **باشقىرتلار.**

باشقىرتچە ئى ① باشقىرت تىلى ـ ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: باشقىرتچە كىيىم. باشقىرتچە ناخشا. ② باشقىرت تىلى: باشقىرتچە سۆزلەشمەك. * باشقىرتچىنى ياخشى بىلىدۇ.

باشقىرتلار ئى <ئىرق> ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باشقىرتىستان ئاپتونوم رېسپۇبلىكىسىدا ياشىغۇچى تۈركىي خەلقلەردىن بىرى، باشقىرتىستانىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى.

باش ـ كۆز بەدەنىنىڭ بويۇنىدىن يۇقىرى قىسمى، باش ۋە كۆز ئورۇنلاشقان جاي: باش ـ كۆزى يېرىلىپ كەتكەن ئەپەندىنى كۆرگەن خوتۇنى: ــ بۇ كېچىدە نەگە باردىڭىز، ــ دەپ سوراپتۇ.

باش ـ كۆزدىن سەددىقە ① تىلەمچىلەرگە، باش ـ كۆزدىن ئايلاندۇرۇپ بېرىلگەن سەددىقە، ياردەم: ئۇ، يانچۇقىدا قالغان ئاخىرقى بىر كويىنمۇ «باش ـ كۆزلىرىنىڭ سەدىقىسى بولا غوجام» دەپ قولىنى سۇنۇپ تۇرغان بىر تىلەمچىگە بېرىۋەتتى. ② باش ـ كۆزگە كېلىش ئېھتىمالى بولغان بالا ـ قازانى قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ بېرىلگەن، سەددىقە، نەزىر ـ چىراغ: ئۇ ئالدىنقى ئايدا دادىسىنىڭ قازا تاپقانلىقىغا ئاتاپ، باش ـ كۆزىدىن سەددىقە قىلىپ چوڭ نەزىر ـ چىراغ ئۆتكۈزدى.

باش ـ كۆزى قانغا بويالماق باش ـ كۆزدىن قان ئاقماق: ئېغىر جاراھەتلەنمەك: باش ـ كۆزى قانغا بويالغان بىر ئادەم ئالىچاڭشىپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

باشلاپ ① «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەك ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەك دەسلەپ: بۇ ئىشنى باشلاپ كىم قىلدى؟ ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە) بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ: شۇ كۈندىن باشلاپ قادىر، كېۋىر ئاكىنى ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىۋالدى. * كامال شۇ كېچىسى پەقەت ئۇخلىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى قوم تىققاندەك ئاغرىپ كەتتى، ئەتىسىدىن باشلاپ كۆزىنى ئاچالماستىن يېتىپ قالدى.

باشلاتقۇزماق I «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ ئۆيىنى بىلمىگەنلىكتىن مۇشۇ مەھەللىلىك بىر ئادەمنى باشلاتقۇزۇپ كېلىپتۇ.

باشلاتقۇزماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاسىم سىدىق موزدۇزغا يېگىدىن بىر ئۆتۈك باشلاتقۇزۇپتۇ.

باشلاتماق I «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىراب ئۇستىدە تۇرۇپ يېگى چاپقان ئېرىقتا سۇ باشلاتتى.

باشلاتماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئالدىنقى يىلى ئالغان خورۇم ئۆتۈكۈمنى بۇ يىل يېگىدىن باشلاتتىم.

باشلاشماق «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ

ئۆملۈك دەرىجىسى: خان ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى چوڭ پايتەختتىن ناھايىتى ئۇزاقلاشقاندىن كېيىن ئاندىن رەسمىي ئوۋنى باشلاشتى. * ئاستا ـ ئاستا تەرتىپكە كېلىشتى، ۋوگزالنى ئىگىلىۋېلىپ، ئۇ يەردە تۇرۇپ ئېتىشىشقا باشلاشتى.

باشلام ئى ① بىر يۈرۈش ئېتىزلارغا ئەڭ باشتا سۇ كىرىدىغان ئېتىز: سۇ ئەمدى باشلامغا چىقىپ تۇراتتى، باشتىن توسۇۋالدى. ② ئېچىق: كۆمدى ئۇنى باشلامغا، ئوچۇق قويۇپ بېشىنى، كۆمۈپ بولۇپ چورۇق پوم، غۇچۇرلاتتى چىشىنى.

باشلامباش ئى [باشلام+باش] ① ئۇچار قاناتلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئۇچۇرما بالىسى. ② كۆچمە. مەلۇم بىر ئىش ـ ھەرىكەت، ئويۇن ـ تاماشىنى باشلاپ بەرگۈچى: ئۇ شورىدىن ئاتلاپ باغقا كىرگەن بىر توپ بالىلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ: ـــ سىلەرنىڭ باشلامبېشىڭلار كىم، ـــ دەپ سورىدى.

باشلامچى ① ئى. بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلىگۈچى ئادەم: بىز كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى بۇ كونا ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى بۇزۇشتا باشلامچى بولۇشىمىز كېرەك. * بىز ھازىر يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىۋاتىمىز، ئۇنى باشقىلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاڭماي، باشلامچى بولۇپ ئۆزىمىز ئىجرا قىلساق ياخشى ئەمەسمۇ؟ ② سۈپ. بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلەيدىغان، باشلايدىغان: ئۆتكەنكى ئون يىل ئىچىدە بىئولوگىيە تەبىئىي پەنلەر ئىچىدىكى باشلامچى پەن بولدى. * قۇمۇل مۇقاملىرى، سېرىق ئۇيغۇر ئەلنەغمىلىرى غېجەكنى باشلامچى تارلىق چالغۇ (ساتار) قىلىپ كەلگەن.

باشلامچى بولماق بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ، باشقىلارنى يېتەكلىمەك؛ باشلىماق: تەشكىلىي رەھبەرلىك جەھەتتە، رەھبىرىي ئورگانلار ۋە رەھبىرىي كادىرلار باشلامچى بولۇپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە تەرتىپكە سېلىپ چىقىشتى. * شېجاڭ باشلامچى بولۇپ، قوي، توخۇ سويۇپ زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپ، مەشرەپ ئويناشنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئويۇن تاماشىغا بېرىلگەندە، مەنسۇر ئۇنى پارتكوم يىغىنىدا تەنقىد قىلدى.

باشلامچىلىق ئى. بىرەر ئىشتا ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ، باشقىلارنى يېتەكلەش، باشلاش پائالىيىتى: كادىرلار، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار ئۆزى ئۈلگە بولۇپ، باشلامچىلىق بىلەن قانۇنغا رىئايە قىلغاندىلا، ئاندىن ئاممىنى قانۇنغا رىئايە قىلىشقا يېتەكلىگىلى بولىدۇ، خىزمەتنىمۇ ياخشىلىغىلى بولىدۇ.

باشلامچىلىق قىلماق بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلىمەك: باشلىماق: بائىمىخان ئۆز تەجرىبىسىنى سۆزلىدى، ياشلارغا باشلامچىلىق قىلىپ كارخانىنىڭ ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈردى. * ئالتۇن يۇلتۇزلۇق بايراقنى لەپىلدىتىپ مەيدانغا كىرىپ كەلگەن ئالتە ماشىنىنىڭ ئالدىنقىسىدا پولات غەلىبە مارشىغا باشلامچىلىق قىلىپ كەلمەكتە.

باشلانغۇچ سۈپ ① دەسلەپكى، ئەڭ ئاۋۋالقى، باشلىنىشتىكى، ئاددىي: ئىملانى بىرلىككە كەلتۈرۈشنىڭ باشلانغۇچ ئاساسلىرى يارىتىلدى، ئاتالغۇلارنى توغرا قوللىنىشنىڭ مەلۇم پرىنسىپلىرى بەلگىلەندى. ② بىرىنچى باسقۇچتىكى ئىپتىدائىي: باشلانغۇچ مەكتەپ. باشلانغۇچ كوممۇنا. * ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ مەھەللىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەنىدۇق.

باشلانغۇچ جامائە <پەلس> ئىنسانلار جەمئىيىتى تارىخىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىل. ئۇ ئىپتىدائىي توپلارنىڭ (گۇرۇپپىلارنىڭ) بارلىققا كېلىشىدىن باشلاپ، ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى، ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئىپتىدائىي جامائە پارچىلانغانغا

قەدەر داۋام قىلغان. ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تۈۋەن ھالەتتە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكتە بولغان، كىشىلەر بىرلىكتە ئىشلەپ، بىرلىكتە ئىستېمال قىلغان، ئېكسپىلاتاتسىيە بولمىغان، كېيىن ئۇنىڭ ئورنىنى قۇلدارلىق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

باشلانغۇچ جەمئىيەت <تارىخ> ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ ئاۋۋالقى جەمئىيەت. باشلانغۇچ جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئومۇمنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولغان؛ كىشىلەر ئورتاق ئەمگەك قىلىپ ئورتاق ئىستېمال قىلغان؛ ئېكسپىلاتاتسىيىمۇ، سىنىپمۇ بولمىغان. ئۇ ئۆز بېشىدىن ئانىلىق، ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىق باسقۇچلىرىنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىنى قۇللۇق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

باشلانغۇچ كوممۇنا <تارىخ>⟵ **باشلانغۇچ جەمئىيەت.**

باشلانغۇچ مائارىپ ئۆسمۈرلەرگە ئېلىپ بېرىلدىغان ئومۇمىيۈزلۈك ئاساسىي تەلىم-تەربىيە ۋە چوڭلارغا بېرىلىدىغان باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىدىكى تەلىم-تەربىيە: ھازىر بەزى ناھىيىلەردە باشلانغۇچ مائارىپ ئومۇملىشىپ بولدى.

باشلانغۇچ مەكتەپ ئۆسمۈرلەر ۋە باللارنى ئىپتىدائىي مائارىپ تەربىيىسى بويىچە تەربىيىلەيدىغان ئورۇن: ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ مەھەللىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەنىدۇق.

باشلانما ئى. بىرەر ئىشنى قىلىشتا بېسىلغان بىرىنچى قەدەم؛ ئىشنىڭ باشلىنىشى، دەسلىپى: بۈگۈنكى مېھماندارچىلىق بىر باشلانما ئىدى، ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ، مۇشۇ خىلدىكى مېھماندارچىلىق ئارقا-ئارقىدىن بەش يەردە بولدى. * بۇ ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ چاقچىقى ۋە باشلىماقچى بولغان سۆھبىتىمىزنىڭ باشلانمىسى ئىكەنلىكى ماڭا چۈشىنىشلىك.

باشلانماق I ① «باشلىماق I» پېئىلى ①②نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ زالىغا كىرىشى بىلەن تەڭ كىنو باشلاندى. * قىز كۆچۈرۈپ كەلگۈچىلەر ۋە قىز تەرەپتىن كەلگەن مېھمانلار ئىدارىنىڭ كىچىك زالىغا باشلاندى. ② «باشلىماق I» پېئىلى ①نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تارىم دەرياسى تىيانشان تېغىنىڭ ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ. * 1952-يىلى كۈز، تەكلىماكان چۆلىدە سوغۇق بالدۇرلا باشلانغانىدى.

باشلانماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۆتۈك ياخشى باشلىنىپتۇ.

باشلىق I ① ئى. ئائىلە، ئىدارە، تەشكىلات، مۇئەسسەسە قاتارلىقلارغا باشچىلىق قىلغۇچى مەسئۇل كىشى؛ رەھبەر: ئائىلە باشلىقى، ئىدارە باشلىقى. * ياغاچچىلار گۇرۇپپىسى قادىر ياغاچچىنى ئۆزى بولمىسىمۇ گۇرۇپپا باشلىقى قىلىپ سايلىدى. * ھەربىي باشلىق ھەسرەت بىلەن بېشىنى چايقىدى. * ئاشخانىدا ئەمدى ھېلىقى شۇجى بىلەن بىزنىڭ باشلىق ۋە مەنلا قالدۇق. ② سۈپ. باشچىلىقىدىكى، يېتەكچىلىكىدىكى، ۋەكىللىكىدىكى: ئائىلىسى ۋە ھەسەن ئاكام باشلىق ئالتە كىشى بۇ جەڭگە قاتنىشىۋاتىدۇ. * بۇ يەرگە ساۋۇت شۇجى باشلىق سېخ مەسئۇللىرىمۇ كەلگەنىدى. * يولداش ئەخمەتجان باشلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلدى. ③ سۈپ. بېشى (كاللىسى) بار، باشقا ئىگە: ئاق باشلىق بوۋاي. * كۈۋەجەپ، مارجانلار تىزىپ قىرغاققا، ئاق باشلىق تاغلاردىن ئېقىپ كېلىسەن. تومۇردا قان كەبى تاراپ ھەر ياققا، تەبىئەت ھۆسنىگە بېقىپ كېلىسەن.

باشلىق II ئى ① خالات، يامغۇرلۇق قاتارلىق كىيىملەرنىڭ باشقا كىيىدىغان

قىسمى: پۇتۇمدىكى پىيما، ئۇستۇمدىكى پاختىلىق چاپان، باشلىقى بار ئاق خالات ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىشقا كاشىلا قىلاتتى. ② ئاياغ كىيىمىنىڭ يۇزىنى قاپلاپ تۇرىدىغان قىسمى: ئۆتۈككە باشلىق سالدۇرماق. * ئۆتۈكنىڭ چەمى بىرئاز قورۇلۇپتۇ، باشلىق ۋە قونچلىرىدىن شور ئۆرلەپ كېتىپتۇ.

باشلىقسمان سۆپ. باشلىققا ئوخشايدىغان، باشلىق قىياپىتىدىكى: — دادا، ھېلىقى بىز كېچىنى قىلغان ئەلا مانا مۇشۇ يىگىت، — دېدى تۇرسۇن مۇئەللىم مېنى ياشانغان باشلىقسمان بىر كىشىگە تونۇشتۇرۇپ.

باشلىقلىق I ① «باشلىق I» سۆزى ②نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: دەرۋەقە، ئۇنىڭغا مەنسەپ ياراشقاندەك باشلىقلىقىغا كۆتۈرۈلۈپ ئۆزاق ئۆتمەيلا سەمرەپ كەتتى. * ئۇ رەسەتخانىنىڭ ئەزەلدىن ئەنگلىيلىكلەر ئۆز ئۇستىگە ئېلىپ كەلگەن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى 20 - يىللاردىن كېيىن جۇڭگولۇقلار ئۇستىگە ئالغان.

باشلىقلىق II ئى. ئاياغ كىيىمنىڭ يۇزىنى قاپلاشقا ئىشلىتىدىغان رەخت.

باشلىق-ماشلىق باشلىق ۋە باشلىق بىلەن بىر قاتاردىكى كىشىلەر: — بىرىنچىسىنى ئىچكەرىدىن كېيىن ئاخىرىغىچە ئىچىمسەك بولمايدۇ، باشلىق-ماشلىقتىن قورقمايمىز دەۋاتساق، ھاراقتىن قورقامدىكەن ئەخمەق! — دېدى ھاشىمۇ ئۇنىڭ گېپىگە لوقما سېلىپ.

باشلماق I پ ① بىرەر ئىشقا كىرىشمەك: سۆز باشلماق. * ئەگەر رازى بولسىڭىز بۇگۈنلا ئوپېراتسىيىنى باشلايمىز. ② يول كۆرسىتىپ، باش بولۇپ، يېتەكلەپ بارماق، ئەگەشتۈرمەك: ئاشپەز ئوتۇنچىنى ئاشخانىغا باشلاپ كىردى. * قىز شۇ گەپىنى ئېيتقاچ، ئالماسنى دۆكان ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. ③ تەكلىپ قىلماق: ۋاي خۇدايىم، ئۆيگە باشلىماي قاراپ تۇرغىنىمنى قارامكىلار، قېنى ئۆيگە، ئۆيگە كىرىڭلار، ئۆيگە. * — قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، بولغۇلۇق بولۇپتۇ، نېمە كەلسە، ئۆزى كۆرۈر، — دېدى ھۆرنىساخان ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ. ④ بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارغا باش بولۇپ يېتەكلىمەك: بۇ ئىشنى ئەڭ دەسلەپ كىم باشلىغان، بىلەمسىز؟ ⑤ كۆچمە. باشقۇرماق، تەربىيە بەرمەك: بالىنى باشلماق. * ئاتا باشلىمىغانىنىڭ پوردىقى چوڭ، ئانا باشلىمىغانىنىڭ ئەمچىكى چوڭ (ماقال). * ئوغۇل بالا دېگەننى ئاتا باشلاش كېرەك.

باشلماق II پ. باشلىق سالماق، يېگى باشلىق سېلىپ تىكمەك (ئۆتۈك، مەسە قاتارلىقلارنى): تۇردى ئاخۇن ئۇستام ئۆتۈكنى بەك ياخشى باشلايدۇ.

باشلىنىش ① «باشلانماق II» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۇ پارتىيەمىزنىڭ ماركسزملىق توغرا لۇشىيەنىنىڭ ۋە مىللىي سىياستى، ئەدەبىيات - سەنئەت سىياستىنىڭ زور ئۆتۈقى، لېكىن بۇ تېخى بىر باشلىنىش. ② ئى <ئەد> كىرىش، مۇقەددىمە، ئېكسپوزىتسىيە.

باشلىنىش ھۆزىكىسى <مۇز> ① ئوپېرا، بالېت، كىنو قاتارلىقلار باشلىنىشتىن ئىلگىرى چېلىنىدىغان ئاھاڭلار. ② بىرلا بابلىق دۇخوۋوي مۇزىكا ئەسەرلىرى (كۆپىنچە تېمىلىق مۇزىكا بولۇپ كېلىدۇ). ③ ئاساسىي كۈي شەكىللەنگەن بولسىمۇ، بولمىسىمۇ بولىدىغان باشلىنىش قىسمى.

باشماق ئى. ئاياللار كىيىدىغان يەڭگىل، پۇت شامالداپ تۇرىدىغان بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى: پۇتىغا يېنىك باشماق كىيىپ، چاچلىرىنى بېشىغا تۇرمەللەپ نېپىز ياغلىق بىلەن مەھكەم چىگۈالغان بىر قىز كېلىۋاتاتتى.

باشمالتاق ئى. باش بارماق: قىز قولىغا ئىنتىك پىچاق ئېلىپ، ھەر ئىككى قولۇم ۋە ئىككى پۇتۇمنىڭ باشمالتاقلىرىنى كېسىپ تاشلىدى. ھوشۇمدىن كەتتىم.

باشمۇباش تەڭ قىممەتتە، ئۇستەكسىز:

باشمۇباش تېگىشمەك.

باشمۇباش تېگىشمەك تەك قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئۇستەكسىز تېگىشمەك، ئالماش-تۇرماق: داۋۇت قاسىم بىلەن ئېشكىنى باشمۇباش تېگىشتى.

باشنك ئى ← **تور دوپپا:** بۇ ۋاقىتتا بېشىغا باشىنك كىيمۇالغان بىر بوۋاي ئۆيدىن چىقىپ كەلدى.

باشۋاغ (توغرىسى: باشباغ) ← **باشباغ.**

باشى سۆپ [خەن] جان ت. بىرەر ھۈنەر-كەسىپ ياكى ئىشتا ئۇستا، ماھىر، چېۋەر: ئۇنىڭغا دادىسىدىن قالغان نۇسخا مۇشۇ گىلەمچىلىك بولىدى بولغاي، مەرھۇمنىڭ تۆت بالىسىمزغا ئۆگىتىپ، بالىلارمۇ بۇ ھۈنەرگە باشى بولۇپ كەتتى.

باغ I ئى [پ] مېۋىلىك دەرەخ، تەك ۋە گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن يەر، مېۋىزارلىق: ئالمىلىق باغ. * بېغى بارنىڭ تېغى بار (ماقال). * ئاينىڭ بالىسى دەيمۇ، كۈننىڭ بالىسى دەيمۇ؟ چىرايلىقتىن چىرايلىق سەن، يېگى باغ ئالمىسى دەيمۇ؟

باغ سەيلىسى كىشىلەرنىڭ باغلارغا بېرىپ تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىشى: ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچە جاراڭلىق ۋە ئەركىن ئىدىكى، شۇ مىنۇتتا ئۇ ئۆزىنى سوراقچىنىدا ئەمەس، گويا كۆڭۈللۈك باغ سەيلىسى ئۇستىدە سېزىۋاتقاندەك ئىدى.

باغ قىلماق بەلگىلىك بىر يەرگە كۆچەت تىكىپ، گۈل-گىياھ تېرىپ مېۋىلىك بەرپا قىلماق: قادىر ئاخۇن ئېكىكى مو يەرنى باغ قىلدى.

باغ II ئى ① باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە: يەنە يارىم سېنى دەپ، بولدۇم ئالەمگە يېغى. ئايرىلىپ كېتەي دېسەم، سەن يۈرىكىمنىڭ بېغى. ② توپلاپ بېلىدىن باغلىق بىلەن باغلانغان بۇغداي، پىچان، بېدە، ئوتۇن قاتارلىقلارنىڭ باغلانغان ھەربىر دانىسى: بىر باغ بۇغداي. * بىر باغ ئوتۇن قىلىپ، بېشىمغا ئېلىپ بازارغا باردىم. * ــ ھار-ۋىلار ئۆز-ئۆزىدىن قىغ توشۇپ، باغ تارتقانمۇ دېمەمسەن، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى. ③ مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇزلارنىڭ ساپېقى: بېغىدا پىشىپ قالغان يەل-يېمىش. ④ سېۋەت، چۆگۈن، چېلەك قاتارلىقلارنىڭ تۈتقۇچى: سېۋەت، بېغى. چۆگۈن بېغى. چېلەك بېغى.

باغ باغلىماق ئورۇلغان بۇغداي، پىچان، بېدە قاتارلىقلارنى باغلىق بىلەن تېڭىپ، باغ ھالىتىگە كەلتۈرمەك: باغقا كىردىم گۈل ئۈزەي دەپ، گۈل ياتار شېخى بىلەن. گۈل ئېچىلغاندا كىرىك، باغلاپ بېرەي بېغى بىلەن.

بېغىدا پىشىپ قالغان كىچىك تۇرۇپلا چوڭ كىشىلەردەك ئىش قىلىدىغان، ھەممىنى بىلىدىغان: بۇ بالا بېغىدا پىشىپ قېلىپتىكەن-ھە! * ئۇ قارىغانىدا كىچىككىنە تۇرىدۇ، قىلىقلىرى باشقىچە، بېغىدا پىشىپ قالغان بالا ئوخشەن.

باغاش ئى. قۇچاقلاش، باغرىغا بېسىش: يۈرەكنى ئېكىكى قولىلاپ مەن ئۇزاتسام سەن تۇتۇپ مازۇر، پۇتۇن ئەل ئالدىدا مەھكەم باغاش ئەتسەك مېنى رەنا.

باغاش ئەتمەك قۇچاقلىماق، باغرىغا باسماق: شۇ تاپتا، جىمجىت ئىسسىق كاك ئۇستىدە، يۈمشاق تۆشەكتە ئايىتۇرا بىلەن باغاش ئېتىشىپ ياتساق قانداق ھۇزۇر ئىدى.

باغاشلاشماق «باغاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۈرىكىم ئېيتتى: «جەنۇب ئۇزۇك بولسا، كۆز بولۇپ يەكەن ئاڭا خوپ ياراشتى». سېنىڭدە تۇرغان قۇتلۇق كۈنلىرىمدە ئىلھاملار نەزمە بىلەن باغاشلاشتى.

باغاشلىماق پ. باغرىغا باسماق؛ قۇچاقلىماق: مەن بار ئۈچۈن بار-يوقۇمنى ئاتاپ قويغانمەن. ھېچ بولمىسا يارىم بار تاغنىڭ توپا-تاشلىرىنى باغاشلاپ كۆز يۇمالىسامۇ، ئۆزەمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن.

باغاق ئى. چاقىرىلمىدىغان مېھمانلارغا ئەۋەتىلىدىغان تەكلىپنامە: 31 ــ دېكابىر چۈشتىن

كېيىن لۇتپۇللا تەھرىر بۆلۈمىدە ئىشلەۋاتقاندا، كومپوزىتور مويدىن غوجا ئېلىپ كەلگەن بىر باغاقنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇ باغاقتا شائىر 31 — دىكابىر ئۆتكۈزۈلىدىغان تەبرىكلەش يىغىنىغا تەكلىپ قىلىنغانىدى.

باغاقچە ئى. خەت يېزىلغان كىچىككىنە قەغەز: دەل چۈشتى ئالدىمغا كىچىك باغاقچە، چۈشتى ۋە غۇژۇيدە شۇركەندى تېنىم.

باغبانە ئى [پ] يېزىت. **باغۋەن:** باغ بىرلە ماڭا ئى زاھىد غېرىب بەزمە، باغ ساڭا بولسۇن، ماڭا باغبانە كېرەك.

باغ ـ بوستان ياشىغان، باراقسانلاشقان باغلار، بوستانلار: ياشا ساپ تۇيغۇدا ھەر دەم قىلىپ ھەممەتنى، ئەر بولساڭ، ياسا چۆللەردە باغ ـ بوستان سۈيۈپ مېھنەتنى.

باغ ـ بوستانلاشماق باغ ـ بوستان بولغان ھالەتكە كەلمەك: پۈتۈن يېزا ـ كەنتلەرنى باغ ـ بوستانلاشتۇرۇش ئۈچۈن كۆچەت قويۇش، جىرىم تىكىش ئىشىنى ھەممە ئادەمنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇش كېرەك.

باغ ـ بوستانلىق ياشىغان، باراقسانلاشقان باغلار، بوستانلار بار جاي: مانا بۇ دەشت ـ بايا‌ۋانىڭ ھازىرقىدەك باغ ـ بوستانلىققا ئايلىنىشىدا ھەممىزنىڭىدىن ئۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى كۆپ.

باغجانلىماق پ. ئايىنماق، باراقسانلىماق: ئۆسۈپ باغجانلىدى قايتا قەدىمىي ئۇجمىزار باغلار، جاھان بازىرىغا يۈرتىنىڭ يىمىپەك ھەم قەغىزى... كەلدى. * ئۇمىدىنى قويدۇڭسەن يەردە، بىرمەھەل، ئاقتىكەن باغجانلاپ كەتكەنلىكىدىن.

باغچا (توغرىسى: باغچە) ← **باغچە.**

باغچە ئى ① كىچىك باغ: ئۇ باغچىنىڭ، بۇ باغچىنىڭ كۆچەتكىنىسى، مېنىڭ ياردەم ئالەم خەلقىنىڭ چېچەككىنىسى. ② ھەر خىل گۈل ـ گىياھ، دەل ـ دەرەخ ئۆستۈرۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ ئىستىراھەت قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان جاي: ئامىۋى باغ: خېلى يىلىلاردىن كېيىن، مەن مەدەنىيەت ئىنقىلابى بولۇۋاتقان قالايمىقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ باغچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋېتىپ باشقىچە بىر مەنزىرىنى كۆرگەندىم. ③ مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش ئورنى: بالىلار باغچىسى. * مەن بالامنى بالىلار باغچىسىغا بەردىم. ④ ھەر خىل ھايۋانلار (بولۇپمۇ تەتقىقات قىممىتى يۇقىرى بولغان، بەزىبىر ئاز ئۇچرايدىغان ھايۋانلار)نى بېقىپ، كىشىلەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان ئورۇن: ئاجايىپخانا: ئەگەر ساڭا بەرگەن تەربىيىنى باغچىدىكى مايمۇنلارغا بەرسە، شۇ مايمۇن جېنىدا ئادەمچە ياشاشقا ئۆگەنگەن بولاتتى.

باغچى ئى <دېھ> ئورما ۋاقىتلىرىدا باغ باغلايدىغان ئادەم: ئورمىچىلار سول بېشىغا چىقىپ بولغۇچە، باغچى قىزلارمۇ باغلىرىنى باغلاپ ئۇلاردىن قالماي قىر ئۈستىدە تەييار بولاتتى.

باغدار ئى [پ] باغ ئىگىسى، باغۋەن: — خاتالاشمىسام، سىزنىڭ چاقماقلىق رەختىنى كۆڭلىكىڭىز بار ئىدىغۇ دەيمەن؟ — مۇمكىن. — ھا... ھا... ھا... سىزنى ئەزالار «باغدار تېخنىك» دەپمۇ چاقىرغانغۇ!

باغدىن ـ تاغدىن رەتسىز، ئىزچىل ئەمەس: ئۇ دەيدىغان سۆزلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ، باغدىن ـ تاغدىن سۆزلەپ قويۇپ، باغنى ئارىلىماقچى بولۇپ شىپاڭدىن چۈشتى.

باغلاتقۇزماق «باغلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاشماق غوجىنى ئامبارنىڭ ئالدىدىكى ھاڭگا تېرەكىكە باغلاتقۇزۇۋېتىپ، كالتەك كۆتۈرگەنلەرگە يەنە بۇيرۇق قىلدى. * ئۇ، قولدىكى دۇتارنى قويۇپ قويدى ـ دە، يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى: — تۇرمۇش ۋە روھىي غۇربەتچىلىك ئاخىر يۇرەك پىغانىمنى ئاشۇرۇۋەتتى ۋە مېنى سازغا ئىشتىياق باغلاتقۇزدى.

باغلاتماق «باغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى مەھكەم باغلىتىپ قويغانىكەنمەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق تۇرىۋېرىدۇ.

* بىر ئايدىن كېيىن ئۇلار قانۇنلۇق ئەر - خوتۇن بولۇپ، نىيازنىڭ ئائىلىسىگە پەيدا بولدى، ئەھۋال ئېنىق تۇرسىمۇ ساتتار نىيازنى خەلق ئەسكەرلەرنىڭ باغلاتتى، ئۇرغۇزدى.

باغلاشتۇرماق «باغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول باغلاشتۇرماق. جۈملىلەرنى باغلاشتۇرماق.

باغلاشتۇرۇلماق «باغلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باغلاشماق ① «باغلىماق» پېئىلى «①②»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: گۈناھىم شۇمكىن، بىلمىدىم زادى، تۇيۇقسىز تۇنده كېلىپ باغلاشتى مېنى. ② ماسلاشماق، باپ كەلمەك، مۇۋاپىقلاشماق: ئۇلار گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپ 4 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى بولسىمۇ، يازغان ماقالىلىرىنىڭ جۈملىلىرى خېلى باغلىشىپتۇ. ③ بىرەر نەرسە ھەققىده ۋەدىلەشمەك، شەرتلەشمەك: مەن باغلىشىمەنكى، ئۇ مېنىڭ مۇلكۈمنى ھازىرلا ئەمەس، يەنە كېيىنمۇ ئۆز قولىدا تۇتىمەن دەيدۇ. * مانا مەن كاللامنى تىكىپ باغلىشىمەنكى، سەن كۆڭلۈڭگە ياققان بىرەر ئايالغا يولۇقساڭ، ئۇنىڭ كىم بولۇشى، قانچىلىك باي، سەتەڭ ۋە ياش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، شۇ ھامان ھەرىنىڭ ئۇۋۇسىغا چۈشۈپ قالغاندەك بولسەن.

باغلاق ① ئى. نەرسىلەرنى باغلايدىغان باغلىق: باغلاقتىكى ئېت ئۇۋغا يارىماس (ماقال). * تۇلكە شۇ ئان يېشىپ ئۇنى باغلاقتىن، مىنۋالدى ئوبدان پەيتىنى كەلتۈرۈپ. * ئۇ ئەسىتكە ھويلىسىدىكى تېخى ئۇزۇلمىگەن ئۇزۇم، قىزىل سېرىق «مارشال» ئالمىلىرى، بېغىدىكى قوروق تامنى ياقلاپ ئۆسكەن تېرەكلىرىنى، باغلاقتىكى نەسىلىك سىيرلىرىنى كۆرسىتىپ ماختاندى. ② سۈپ. باغلانغان، باغلاغلىق: تېڭىلغان، تېڭمقلىق: بولۇڭدا، كونا بىر ساندۇق ئۈستىگە تىزىلغان رەتمۇرەت ئورۇن - كۆرپىسى. ساندۇقنىڭ يېنىدا تۇرار بايا ئۇ، توپلىغان كىر - قاتنىڭ باغلاق بوپسى. * بىر بالاغا ئۇچرىدىم، ئېكىكى بالاغا ئۇچرىدىم، بويىنى باغلاق بوز لاچىنده‌ك، ئىنتىزارلىغا ئۇچرىدىم.

باغلاقسىز سۈپ. باغلانمىغان، تېڭىلمىغان: ئۇششاق باللار ئويناپ ئىشكىنى ئېچۇۋېتىپتىكەن، باغلاقسىز ئات ئېغىلدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

باغلاقلىق سۈپ. باغلانغان، باغلاپ قويۇلغان، تېڭىلغان، تېڭىپ قويۇلغان: ئۆينىڭ ئوڭ تەرىپى قوتان، قوتاننىڭ ئالدىدا يوغان توغراقتا بىر قىزىل تورۇق ئات باغلاقلىق تۇرۇپتۇ. * قاچقۇننىڭ قولى باغلاقلىق بولغاچقا، ئانچە يىراقتا كېتەلمىگەن بولۇشى مۇمكىن. * ئەپەندىمىنىڭ باغلاقلىق موزىيى ئارقاننى ئۇزۇپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئەپەندىم موزايىنى قوغلاپ تۇتالماي تازىمۇ چارچاپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپتۇ؛ ئاچچىقىدا باغلاقلىق سىيرنى ئۇرۇشقا باشلاپتۇ.

باغلام ئى ① توپلاپ، دەستىلەپ باغلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر بېغى: مېھمانخانىغا كىرسىگىز ئەڭ دەسلەپ تەكچىلەرگە تىزىۋەتكەن يوغان باشلىق قوناق، باغلام - باغلام بۇغداي باشاقلىرى، ئاقۇالداقتەك ئېچىلىپ كەتكەن كېۋەز شاخلىرىغا كۆزىگىز چۈشىدۇ. * — نېمە باردۇر بۇنىڭ ئىچىده؟ — دېدى قىزچاق، ئاچىتى سومكىنى. باغلام - باغلام پېچەتلەنگەن پۇل، بولدى ئۇنىڭ شۇندا كۆرگىنى. ② ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، باغلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر باغلام پىياز، بىر باغلام شاخ. * نۇرنىسانىڭ بىر قولتۇقىدا بىر باغلام شۇڭاق، يەنە بىر قولتۇقىدا بىر خالتا ئۇن بار ئىدى.

باغلام - باغلام ① «باغلام» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئايرىم - ئايرىم باغلانغان، بىر باغلام - بىر باغلامدىن قىلىنغان: تام بويلاپ قويۇلغان يېڭى جاھازىلاردا تۇرغان باغلام - باغلام باغاقلاردىن باشقا گۈللۈك چىنە - قاچا، چوڭ - كىچىك تاۋاقلار دەستىلەگىلىك تۇراتتى.

باغلانما سۈپ. باغلانغان، باغلىنىدىغان: باغلانما تەسەۋۋۇرلۇق سەزگۈ. باغلانما ھەرىكەت.

باغلانما تەسەۋۋۇرلۇق سەزگۈ <پسخول>

← ئاسسوتسىئاتسىيلىك سەزگۈ.

باغلانما هەرىكەت <تىبا> ئارتىسىنىڭ سەھنە هەرىكىتىنىڭ ئىزچىللىقى.

باغلانماق ① «باغلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قارشىلىق قىلما! ئۇنىڭ كۆڭلى ساڭا باغلانغان. ② «باغلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرنەچچە ئادەم قوللىرى باغلانغان هالدا تۇراتتى. ③ بىر-بىرىگە زىت ئىككى تەرەپ مۇئەييەن شارائىتتا ئۆزئارا چېتىلىشىپ ئوخشاشلىققا، ئورتاقلىققا ئىگە بولماق: مانا شۇ كۆندىن باشلاپ ئۇلار بىر-بىرىگە يېپىنىپ باغلىنىپ قېلىشتى. * ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇنىڭ هازىرقى روھىي هالىتى دەل ئەنە شۇ نەرسە بىلەن باغلانغان.

باغلىغۇچى ئى<تىل> جۈملىدە جۈملە بۆلەكلىرىنى ۋە مۇرەككەپ جۈملە تەركىبىدىكى ئاددىي جۈملىلەرنى بىر-بىرىگە باغلاش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان يارىدەمچى سۆز ۋە سۆز تۈركۈمى: تۇرلىگۈچى قوشۇمچىلار سۆزلەرنى بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزئارا باغلاپ كەلسە، باغلىغۇچىلار سۆزلەرنى تەڭداشلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزئارا باغلاپ كېلىدۇ.

باغلىق I سۆپ ① بېغىز بار، باغقا ئىگە: ئۇنىڭغا خىزمەتچىنىڭ بىر باغلىق هويلىسى، ئۇچ ئېغىزلىق ئۆيى، 15 مو ياخشى يېرى، بىر دانە ئات-هارۋىسى تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ② باغ ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان، باغ قىلىنىدىغان: ئۇنىڭ بېغى بولمىغانلىقتىن بۇ قېتىم بىر مو باغلىق يەر بېرىلدى.

باغلىق II ① ئى. شاخ-شۇمبا، بېدە، بۇغداي، پاختا قاتارلىق نەرسىلەرنى باغلاش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان، ئۆزىدىن ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالىدىغان باغ: ئۇلار بىر تەرەپتىن باغلىق ئېشىپ، بىر تەرەپتىن ئۆزلىرى باغلاپ باراتتى. ② سۆپ. باغلاقلىق: يۇسۇپ ئاكا خەۋەر ئالغىن هالىمدىن، قولۇم باغلىق زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن. قۇتۇلمىدىم باغرى قاتتىق زالىمدىن، قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن. ③ سۆپ. مۇناسىۋەتلىك، چېتىشلىق، ئالاقىدار: بۇ ئىش هەرقايسىلىرىغا باغلىق. * پويىزنىڭ تېز مېڭىشى ئۇنىڭ بوقىسىغا باغلىق. * كېيىنكى ئەۋلاد پۇقرالىرىنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقىغا باغلىق.

باغلىماق پ ① باغ، تۇغۇن سېلىپ ئۇلىماق؛ بىرىكتۈرۈپ تۇغمەك؛ چەگمەك: بەتىنكىنىڭ بوغقۇچىنى باغلىماق. * بۇ سوغۇقتا نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ قارىغا، بەتىنكىڭىزنىڭ يېپىنمۇ باغلىماپسىز. ② توپلاپ، دەستىلەپ بېلىدىن چىگمەك؛ باغلىق سېلىپ تاڭماق: بېدە باغلىماق. * شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ تۆت باغ قىچىنى ئارغامچىدا باغلاپ، يېقىن ئاردىكى خامانغا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ③ ئارغامچا، بوغقۇچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىرەر نەرسىنى قىممەتلىيالمايدىغان قىلىپ تاڭماق؛ چىرمىماق، چۇشمەك: تىلسىز ئادەمنى باغلىغىچە ئىزا تارتىساڭچۇ! مانا مەندەك ئادەمنى باغلاڭلار. * ئاتامنىڭ يۈرتىغا بېرىشىم بىلەنلا شەھەر دەرۋازىسىدا بىرقانچە كىشىلەر مېنى ئورىۋېلىپ قوللىرىمنى ئارقامغا قىلىپ باغلىدى. ④ ئارغامچا، بوغقۇچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىرەر نەرسىگە چېتىپ قاچالىمايدىغان قىلىپ قويماق: بوينىدىن باغلىغان ئېت ئوۋغا يارىماس (ماقال). * ئات ئورنىغا ئېشەك باغلىما (ماقال). * ئاتنىڭ يېنىغلا باغلاپ قويۇلغان قارا ئېت بىزنى كۆرۈپلا قاۋاشقا باشلىدى. ⑤ ئورناتماق، تۇرغۇزماق، تىكلىمەك: مۇھەببەت باغلىماق. * ئامانۇللا بولسا مۇشۇ مەھەللىدىكى بىر داڭلىق تۆمۇرچىدىن هۇنەر ئۆگەنگەچ، ئانارگۈل بىلەن مۇھەببەت باغلىغاندى. * مېهنىتىمدىن گۈل ئېچىلدى كان، ئېتىز، لەيلەندۇي ئارا، باغلىدى شاگىرتىڭىرىم چوڭقۇر ئىشەنچ-هۆرمەت ماڭا. ⑥ مۇناسىۋەتلەشتۈرمەك، يېقىنلاشتۇرماق، چېتىشتۇرماق: بۇ مەسىلىگە پەقەت ئىلمىي جاۋاب بېرىش كېرەك: بولمىسا سەن «خەلق ۋە

دۆلەت» دېگەن بۇ ئىككى سۆزنى بىر-بىرىگە نەچچە مىڭ قېتىم باغلىساڭمۇ، ئۇنىڭ بۇ مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا قىلچە يارىدىمى بولمايدۇ. * قارىماققا كىچىك ئىشلار، ئەمما بىر-بىرىدىن سۈرۈشتۈرسە، ئۇلارنى بىر-بىرىگە ئەكىلىپ باغلىسا 3-دادۇيىدە ئەكىبەرگە قارشى بىر يوشۇرۇن ھەرىكەتنىڭ بارلىقى ئېنىق. ⑦ **قونماق، قاپلىماق:** شىرنە باغلىماق. * ئۇنىڭ ياشلىقىنىڭ تەمىنى نۇرغۇن تېتىغان لەۋلىرى ئەمدى تەشنالىقتىن قۇرۇپ گەز باغلىغان. ⑧ **ياسىماق:** — مېھمان، ئۇسسۇلۇق ئىچۋالسىلا، — دېدى رەۋنخان رابىيخانىنى گۈلۈك ئاتكىرىتكىلار چاپلاغان تامغا يۆلەپ قويۇلغان ئۇچ كىشىلىك ئۇزۇن سافاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، — ھېرىپ چىققانلا، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇرسلا ياكى سۇپا باغلىغان ئۆيگە چىقايلىمۇ؟ ⑨ **ئەسىر قىلماق، مەپتۇن قىلماق، ئۆزىگە قارىتىۋالماق:** — چىرايلىق يۈزۈڭ بىلەن مېنى ئۆزەڭگە باغلىدىڭ. ئەمدى بىرئاز ئويناپ بەرگىن! — دەپتۇ بىر قىز. * ماۋجۇشىنىڭ مېھىر-شەپقىتىدىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇش بىزنى بىر-بىرىمىزگە چىڭ باغلىغاندى. ⑩ **ئەتمەك، ياپماق، توسماق، تاڭماق:** جاللات كېلىپ ئۇنىڭ كۆزلىرىنى باغلاپتۇ. * تۇن پەردىسى يەر يۈزىنى قاپلىغانىدى، قاراڭغۇلۇق جەمئى كۆزنى باغلىغانىدى. ⑪ <دىۋ> **توسماق، تۇتماق، باشلىماق:** سۇ باغلىماق. * ئۇ قالدۇرۇق يېرىگە تېرىغان بۇغدىيىنى سۇغىرىۋېلىش ئۈچۈن كېچىدە بىرىپ چوڭ ئېرىقتىكى سۇنى ئېتىزىغا باغلىۋالدى.

باغلىنىش ① «باغلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى ② ئى. كۆچمە. ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت؛ ئالاقە: ئەگەر بۇ خۇنپەر-لەر بىلەن ھېچبىر باغلىنىشىم بولمىسا، ئۇلار مېنى نېمە قىلالايتتى. ③ ئى <پەلس> شەيئىنىڭ ئىچكى زىددىيەت تەرەپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ياكى شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا بېقىنىش، تەقەززا قىلىش ۋە بىر-بىرىگە ئايلىنىش مۇناسىۋىتى: كۆز كۆزىتىش ئەزاسى بولۇپ، دۇنيانى بىلىشنىڭ دېرىزىسى ھېسابلىنىدۇ. قول بولسا ئىشلەش ئەزاسى بولۇپ، دۇنيانى ئۆزگەرتىشنىڭ قورالىدۇر. بۇ ئىككىسى گەرچە ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئارىسىدا باغلىنىش بار.

باغلىنىشلىق ① سۆپ. باغلىنىشى بار، ئالاقىسى بار، چېتىشلىقى بار؛ مۇناسىۋەتلىك، ئالاقىدار: بىر-بىرىگە زىت نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولۇپ، ئۇلار مۇئەييەن شارائىتتا بىر پۈتۈنلۈكتە بىللە تۇرۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى مۇئەييەن شارائىتتا بىر-بىرىگە ئايلىنىدۇ. بۇ — زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقىنىڭ تولۇق مەنىسى. ② ئى <بىئول> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ تەڭ باراۋەر ئورۇندا بولمىغان گېنىنىڭ ئىرسىيەتتىكى بىرىكىپ كەتكەن چاستوتىسى.

باغلىنىشلىق دولقۇن <فىز> ئۇستى-ئۇستىگە قاتلانغاندىن كېيىن روشەن ئىنتېرفېرېنسىيە ھادىسىسى پەيدا قىلالايدىغان دولقۇنلار.

باغلىنىشلىق سەزگۈ <پسىخول> بىر خىل سەزگۈ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە بىر خىل تۇيغۇنىڭ پەيدا بولۇشىدەك پسىخىكىلىك ھادىسە.

باغمۇباغ باغ ۋە باغ، باغدىن باغقا: باغمۇ باغ يۇرۇپ سەيلە قىلماق.

باغۇ بوستان باغ ۋە بوستان.

باغ-ۋاران باغ ۋە باغ ئەتراپىدىكى دەل-دەرەخ، گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن جاي: ئەزالارنىڭ شەخسىي يەر، باغ-ۋاران، كۆللىرىگىمۇ ئەسلا سۇ يوق. * ھازىر ياغاچ-تاش سېتىۋېلىپ، تۇغقانلارنىڭ يارىدىمى بىلەن قورۇ-جاي، باغ-ۋاران سېلىۋالدۇق.

باغ-ۋارانلاشماق پ. باغ-ۋارانلىقا ئايلانماق: — تەكلىماكان قىرغىقى باغ-ۋارانلاشقاندا مېنى ئېسىڭلاردىن چىقىرىپ قويماڭلار، — دېدى بوۋاي مىڭ تەسلىكتە.

باغ-ۋارانلىق باغ-ۋارانى بار، باغ-ۋارانغا ئىگە: شۇ ئىككىسى شۇ يۇرگىنىچە باغ-ۋارانلىق بىر يەرگە يېتىپ كېلىپتۇ. * چىرايلىق باغ-ۋارانلىق هويلىلار ئالدىدىن ئۆتكەننى تۇيماي قېلىپتىمەن.

باغۇەن ئى [پ] باغنى پەرۋىش قىلغۇچى كىشى: سېنىڭدەك بىر ياخشى گۈل، باغدا ياتامدۇ، سورايمۇ مەن باغۇەنلەردىن پۈلغا ساتامدۇ؟

باغۇەنچىلىك ئى ← **باغۇەنلىك**: — مۇدىر ئۈزۈمنىڭ ئۈدۈلىدا ئولتۇرغان باغۇەنچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى مەتسىيت ئاخۇنۇمغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن سورىدى، — مېۋىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

باغۇەنلىك «باغۇەن» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: تۆت ئۆچكىسى بار ئادەمگە باغۇەنلىكىنىڭ نېمە كېرىكى، تۆت ئوغلى بار ئادەمگە ياخشى ئاتىنىڭ نېمە كېرىكى (ماقال). * — ئەي زامانىمىزنىڭ شاهى! — دەپتۇ كېمىنىڭ دورغىسى، — ئۇنى ئاتەشپەرەسلەر يۇرتىدا قالدۇرۇپ كەلدۇق. ئۇ، ئۇ يەردە بىر باغدا باغۇەنلىك قىلاتتى.

باغىبان ئى [پ] يېزت ← **باغۇەن**: زۇلۇمنىڭ چاهىدىن تارتىپ چىقارغان غەمگۇزارىمسەن، يۇرەك تەشنالىقىنى قاندۇرۇشتا گۈل ئۈزارىمسەن، بېغىمنى گۈللىتىپ ئازادە قىلغان باغىبانىمسەن.

باغىر (باغرى) ئى ① جىگەر، بېغىر: ئۇ ئىككىسى سەككىز كۈندىن بۇيان بىر-بىرىگە قاش ئېتىشىپ يۈرىدۇ، مۇمكىن بولسا باغرىنى يېرىپ كۆرسەتكۈسى بار ئۇلارنىڭ. ② كۆكرەك، كۆكس، تۆش: باغرىغا باسماق. * سۇپۇرگە ئاكا، بولۇپمۇ ئېلىقۇل مۆمىن، ياۋاش ئىنسانىڭ تەۋەررۈكى بولۇپ قالغان كىچىككىنە كەنجىتايغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇنى كېچىسى باغرىغا بېسىپ، كۈندۈزى قوينىغا سېلىپ يۈرۈپ، ئاخىر بەش ياشقا كىرگۈزدى. ③ كۆچمە. كۆڭۈل، دىل، نىيەت، يۈرەك، قەلب: يۈقىرى يارنىڭ ئۆيى، ئاندىن تۆۋەن دوستىنىڭ ئۆيى، ئوتى باغرىمدا كۆيىدۇ، ئۇستىخىنىمدا چوغى. * بېگىم ئۆز باغرىنى بىزگە ئاتىدى. ④ كۆچمە. تۇغقان، **قېرىنداش**: ئېلىقۇل ئۆز باغرىم ئەمەسمۇ، مۇشۇ ئۆيدە تۇردۇم، قېرىنداشلار خەۋەر ئېلىشتى، كەتمە دېيىشتى. * ئۆز باغرىڭمزغۇ؟! بىر قېتىملىقتا كەچۈرۈۋېتىڭ...! ⑤ ئېتەك، قاپتال، يان: بۇ يىلمۇ مۇزتاغ باغرىغا باهار كەلدى.

باغرى تاش باغرى قاتتىق؛ شەپقەتسىز، رەھىمسىز، مېهىر-مۇھەببىتى كەم: بۇ باغرى تاشلار سېنىڭ كۆز ياشلىرىڭغا قارىمىدى. هەي گۈلەمخان، باغرىلىرى تاشمۇ؟ نېمە مۇشەققەتلەر بىلەن چوڭ قىلىمىدۇق بۇ بالىلارنى. * ئۆستەڭ بويى سۇزۇك تاش، ماڭغانلارنىڭ كۆزى ياش. بۇ پەرمانىنى چىقارغان، نەكۆلاي زالىم باغرى تاش.

باغرى تاشلىق شەپقەتسىزلىك، رەھىمسىزلىك: مېهىر-مۇھەببىتى كەملىك: بۇ دەهشەتلىك سۆزنى نېمىدېگەن ئاسان، نېمىدېگەن باغرى تاشلىق بىلەن ئېيتتى ئۇ! ،بېنىڭ دەۋاتقىنىم ئويۇنىنىڭ شۇ قىسمىدا باغرى تاشلىق چېرمىشىپ يېتىپتۇ.

باغرى تاشلىق قىلماق رەھىمسىزلىك قىلماق، شەپقەتسىزلىك قىلماق: — سىزمۇ ئۆمرىڭىزدە بىرەر باغرى تاشلىق قىلغانمىدىڭىز؟ — هە... بىر قېتىم، كۆپ ۋاقىتلار بۇرۇن، يامان باغرى تاشلىق قىلغانىدىم.

باغرى چىدىماق كۆڭلى چىدىماق: دېيىشكە ئەلۋىدا سىزنى چىدامىدۇ باغرىمىز بىزنىڭ، يېقىملىق كۆيىڭىز بىرلە ياشايدۇ روهىڭىز سىزنىڭ.

باغرى خۇن ← **باغرى قان**: ئېلىيۇغا يىگىتنىڭ باغرى خۇن، جىگىرى كاۋاپتەك بىلىندى.

باغرى خۇن بولماق ← **باغرى قان بولماق**: ئوغلىنىڭ قىلغان ئىشىدىن ساربخان ئانىنىڭ باغرى خۇن بولۇشقا باشلىدى.

باغرى سۇنۇق مۇسىبەت ۋە ئېغىر ئوكۇشسىزلىق سەۋەبىدىن كۆڭلى يارىلانغان، خۇشال ئەمەس: بۇ كىشى يۇرتىمىزغا مۇساپىر-دۇر، مۇساپىر دېگەنىنىڭ باغرى سۇنۇق، ئۆزى

غەربىدۇر.

باغرىغا باسماق قوينىغان ئالماق، قۇچاقلىماق: ئاتا ـ ئانىسى: ـــ ۋاي جېنىم بالام، بارمۇسەن؟ نەلەردە يۈرىسەن؟ ئاكاڭلار سېنى ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ كەلگەنىدى، دەردىڭدە يىغلاپ يۈرۈپ كۆز نۇرىمىزدىن ئايرىلدۇق بالام، ـــ دەپ يىغلاپ بالىسىنى باغرىغا بېسىپتۇ. * ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن «ئالىمجان سىنىپىمىزدىكى ئۆلگىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى» دېگەن ماختاشلارنى ئاڭلىغانىدا، باشقا ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئالدىدا پەخىرلىنىپ بېشىدىن سىلىغانىدى؛ «داشۆدە ئوقۇپ ئىنژېنىر بولىمەن» دەپ ئېيتقاندا، «مەقسىتىڭگە يەت ئوغلۇم»، دەپ باغرىغا باسقانىدى.

باغرى قاتتىق ← باغرى تاش: ـــ قاراڭغۇلار ئاۋۇ تازىمۇ باغرى قاتتىق بوۋاي ئىكەن. شۇ ساقلىق بىلەن ئۆزى ئېشەككە مىنۋېلىپ، كىچىكىنە بالىنى پىيادە ماڭدۇرۇپتۇ، ـــ دەپ غودۇڭشىپتۇ يولنىڭ بويىدا ئولتۇرغان بىرنەچچە كىشى.

باغرى قاتتىقلىق ← باغرى تاشلىق: ـــ نېمانداق باغرى قاتتىقلىق قىلىدىغانسىز كىچىكىنە بالىغا، ـــ دېدى ئايشەمخان يولدىشىغا.

باغرى قارا قان ← باغرى قان: ئەرزىمىنى ئىشتىگىل ئەمرزادىلار، باغرى قارا قان بولغان مەن ئەمەسمۇ، ئۆز تېغىمدىن كەتكەن شېھىتزادىلار، ئىزدىگىنىڭ شاھى جاھان مەن ئەمەسمۇ.

باغرى قان غەم ـ قايغۇسى چەكسىز ئېغىر، دەردى تولا، ئېغىر بەختسىزلىككە ئۇچرىغان، بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن: ئېلىيوۋغا يىگىتنىڭ باغرى قان، جىگىرى كاۋاپتەك بىلىنىدى.

باغرى قان بولماق ئېغىر بەختسىزلىككە ئۇچرىماق، بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشمەك، ئېغىر دەرد تارتماق: باغرى قان بولغان كىشى.

باغرى قانماق ← كۆڭلى قانماق: ئەمدى مەن باغرىم قانغۇچە ژۇرنال كۆرەلەيدىغان بولۇپتىمەن.

باغرى كاۋاپ بىرەر نەرسىنىڭ دەردىدە، ئىشقىدا، ئارزۇسىدا كۆيگەن، ئۆرتەنگەن: قولۇڭ ئۇزات، قوينۇڭغا تارت باغرى كاۋاپىنى، تەشنا يۈرەك سەندىن كۆتەر شېربىن جاۋابىنى...

باغرى كاۋاپ بولماق بىرەر نەرسىنىڭ دەردىدە، ئىشقىدا، ئارزۇسىدا كۆيمەك، ئۆرتەنمەك: كۈنلەر كۆتۈپتۇ، يىگىت مەلىكىنى كېچە ـ كۈندۈز ئويلاپتۇ، باغرى كاۋاپ بولۇپتۇ. ئاغزىدىن چىقىقىنى نەپەس ئەمەس، بەلكى كۆيۈۋاتقان يۈرىكىدىن چىققان ئىس بولۇپتۇ. * ئەجەبمۇ كەلىمدىڭ يارىم، مېنىڭ ھالىم خاراب بولدى، سېنىڭ ئىشقىڭدا، دەردىڭدە كۆيۈپ باغرىم كاۋاپ بولدى.

باغرى كەڭ ① قۇچىقى، ئېتىكى كەڭ: مېھرىڭ شۇنچە ئىسسىق ھەم باغرىڭ شۇنچە كەڭ، ئەي ماڭا جان بەرگەن ئانىجان ۋەتەن. ② كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ، سېخىي، مەرد: ھەممىگە مەرھەمەتى كەڭ ۋە قولى ئوچۇق: قىل ئەزىز ئۆمرۈڭگە مەردلىكنى بايراق، ئادەملەر ئەزەلدىن مەردلەرگە ئامراق، تارىختا ئۇنتۇلماس مەردلەر قىسسىسى، مەردلەرنىڭ باغرى كەڭ پايانسىز يايلاق.

باغرىنى ئەزمەك ① كۆڭلىگە، قەلبىگە قاتتىق تەسىر قىلماق: ئېرىتمەك: قوينى ھەيدەپ ئىككىسى، ساھىلىلارنى كېزىپتۇ. يىگىت نەيدە تۆككەن مۇڭ، قىز باغرىنى ئېزىپتۇ. ② كۆڭلىنى قاتتىق ئازابلىماق، يۈرىكىنى ئەزمەك: ئەگەر ماڭا چىن دوست بولىدىغان بولساڭ، مۇنداق گەپلەر بىلەن باغرىمنى ئەزمە.

باغرىنى تىلماق قاتتىق ئازاب ۋە دەردكە سالماق: ھەتتا تۇغۇلغان كىچىك بوۋاقمۇ، يىغلاپ سالاتتى ئېچىپ كۆزىنى، ئانىلارنىڭمۇ باغرىنى تىلىپ، سارغايتقانىدى گۈدەك يۈزىنى.

باغرىنى چاك ئەتمەك ← باغرىنى تىلماق: غۇنچە لەۋ ئاچىتى كۈلۈپ مېھرى بىلەن باققاچ ھاۋا، قىلدى باغرىنى چاك ئېتىپ گۈل بەرگىدە بۈلبۈل ناۋا.

باغرى ئىسسىق مېھرىبان، غەمخور، خۇش چىراي: «بۇلاقبېشى» ئەي گۈزەل ماكان، باغرى ئىسسىق، ئۇلۇغ ئانىجان. ساغلام ئۆسۈپ يېتىلگەن سەندە، نىزاردەك ئۇستاز ـــ غەزەلخان.

باغرى يارا ئوكۇشسزلىق ۋە زەربىدىن كۆڭلى رەنجىگەن، كۆڭلى ئاغرىغان، كۆڭلىدە دەردى بار: مېھرىلىك سۆيىدى-دە، تۆكتى ئۇنچە ياش، باش قويۇپ شۇ يار باغرىغا مېنىك.

باغرى يۇمشاق ← كۆڭلى يۇمشاق:

باغرى يۇمشاقلىق ← كۆڭلى يۇمشاقلىق: ئۇ دادىسىنىك ئىرادىسىنى قانداق بويسۇندۇرالمىسۇن! پەقەت شۇ مېھرىبان باغرى يۇمشاق ئانىغا ئۆز ھالىنى ئېيتىش كېرەك-تە!

باغرى يۇمشاقلىق ← كۆڭلى يۇمشاقلىق: تولىمۇ باغرى يۇمشاقلىق قىلىپ كەتسىمۇ جان توشىمىغۇدەك بۇ جاھانىدا»، دەپ ئويلىدى ھاشىمجان بايانىن بولغان ۋەقەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ.

باغرىتاق ئى. تارس. ئاياللارنىك كۆكسىنى ئاسراش، كۆتۈرۈش ۋە يوشۇرۇش ئۈچۈن كۆكسىگە تاقايدىغان بۇيۇم.

باغرىلاتماق «باغرىلماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاك ئاتقانىدا تۇرسۇن ئاكام بۇغدايلىققا چىقىپ قارىسا، كېچىچە يامغۇر ئارىلاش چىقىقان قاتتىق بوران دان تۆتۈۋاتقان بولۇق بۇغدايلارنى يەر باغرىلىتىپ ياتقۇزۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مول ھوسۇلدىن ئۈمىدسىزلەندى.

باغرىلاشماق «باغرىلماق» پېئىلىنىك ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاغ باغرىلىشىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ ئېلىشانىك يېنىغا يېتىپ كەلگەندە، ئېلىشا راۋابنى قورام تاشقا يۆلەپ قويۇپ تەمكىن ئولتۇرۇپ «زېرەك دېھقان» توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەشكە باشلىغانىدى.

باغرىلىغۇچى سۆيەتدە. گەۋدىسى ياكى باغرىنى يەرگە يېيىشتۇرۇپ ماڭىدىغان: غولى يەرگە يېيىشىپ ئۆسىدىغان: يەر باغرىلىغۇچى ھايۋانلار. باغرىلىغۇچى ئۆسۈملۈكلەر.

باغرىلىغۇچى ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يۆگىمەچ غولى ياكى ياماشقۇچى غولى بولغان ئۆسۈملۈكلەر.

باغرىلماق پ ① باغرىنى، گەۋدىسىنى يەرگە يېقىپ ياتماق: يەر باغرىلاپ ئىلگىرىلىمەك. * قولى قاتتىق يارىلانغان پىلىموتچىك ياقۇبنى بىر جەڭچى يەر باغرىلاپ ئېلىپ قايتتى. * ئۇلارنىك بەزىلىرى قارىغا ئېتىش مەشىقى، دۇشمەنگە ئېتتىك ئۇرۇش مەشىقى، يەر باغرىلاپ يۇرۇش مەشىقى، گرانات ئېتىش مەشىقى ئۆتكۈزمەكتە. ② گەۋدىسىنى يېقىن قىلىپ ياكى ياندىشىپ يۈرمەك: ياقىلاپ، قاپتالىلاپ، بويلاپ ماڭماق: قارىغاچ يەر باغرىلاپ ئۇچۇۋاتىدۇ. * شانىياز تام باغرىلاپ، قوناقلىقلارنىك ئىچى بىلەن يۇگۈرۈپ كەتتى. * تۆمۈر بوۋا قوتاندىن ئايرىلىپ، تاغ باغرىلاپ يولغا چۈشتى.

باقار ① «باقماق» پېئىلىنىك يەنە بىر خىل سۈپەتدىشى. ② ئىسىم بىلەن قوشۇلۇپ كېلىپ «باقىقۇچى، قارىغۇچى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈدۇ: ئات باقار. ئىشىك باقار. * ئۇنىك 20 يىلغا يېقىن ئۆمرى مەخسۇت بەگنىك ئاتخانىسىدا ئات باقار، ئات يېتىلگۈچى بولۇپ رىيازەت چېكىش بىلەن ئۆتتى.

باقالى ئى [پ] ئۇن، قوي يېغى، سۈت، شېكەر، ھەسەل، ياڭاق، ئۈزۈم، تۇخۇم، سودا، قەھۋە قاتارلىقلارنى سېلىپ خېمىرنى سۇيۇق قىلىپ يۇغۇرۇپ، دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

باقان ← باقاندەك.

باقاندەك سۇپ. راۋۇرۇس، كېرەككە كېلىدىغان: قابىل: توختى ئاخۇن ئاكامنىك باقاندەك تۆت ئوغلى بار. ئۇلار ھەر جەھەتتىن يېتىشىپ كەتتى.

باقاۋۇل ئى.تارس. پادىشاھ، خان سارايلىرىدا پادىشاھ ۋە خانلارغا تاماق تەييارلاشقا مەسئۇل مەنسەپدار: پادىشاھ ھېلىقى مەخلۇقنى جاڭگالغا مېھماندارلىققا تەكلىپ قىلىشقا باقاۋۇللارنى بۇيرۇپتۇ.

باقتۇرغۇزماق «باقماق» پېئىلىنىك قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: —مۇشۇ يەرگە چوڭ بىر باغ بىنا قىلدۇرۇپ دۇنيادىكى بارلىق قۇشلارنى

شۇ باغقا يىغدۇرۇپ باقتۇرغۇزسلا بولمامدۇ؟ ــ دېدى مەلىكە شاھزادىغا.

باقتۇرماق «باقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇجىلىقىنى يەنە ئۆزەك ئۆتەۋاتقان سەن، مەن نېمە ئۈچۈن قويۇمىنى باشقىلارغا باقتۇرىدىكەنمەن؟

باققال ئى [ئە] قوغۇن ــ تاۋۇز، مېۋە ــ چېۋە بىلەن تىجارەت قىلغۇچى: ئۇ بىر ئىش بىلەن كوچىغا چىقىپ، ھېلىقى ساقچىنىڭ قاسىم باققال بىلەن كاۋاپخانىدا ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.

باققالچىلىق (توغرىسى: باقىقاللىق) ← **باققاللىق.**

باققاللىق ئى. قوغۇن ــ تاۋۇز، مېۋە ــ چېۋە بىلەن تىجارەت قىلىش كەسپى: بۇ چاغلاردا ئۇ 28 ــ 29 ياشلارغا بېرىپ قالغان بولۇپ، بىر تەرەپتىن يەر تېرىدى، يەنە بىر تەرەپتىن باققاللىق قىلدى. دەرۋەقە ھال ــ كۈنى بىرئاز ياخشىلاندى.

باقما سۈپ. مەخسۇس بېقىش، ئۆستۈرۈش يولى بىلەن يېتىشتۈرۈلگەن، بېقىلغان.

باقماق پ. ① نەزەر تاشلىماق، نەزەر سالماق، قارىماق: كۆكىكە باقما، كۆپكە باق (ماقال). * ئەركىن چەكسىز ئىپتىخار ئىچىدە بۇ سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىنىڭ مەنزىرىسىگە ھەۋەس بىلەن باقتى. * قىزىل گۈللەر ئىچىدە غۇنچىسىنى ساقلىدۇق، شۇنچە خەقلەر كېلىۋىدى ھېچ كىشىگە باقمىدۇق. ② قارىشىلىق بولماق: ئاغزىغا قارىماق: بايىغا باقىقان قۇل بولار، كەمبەغەلگە باقىقان گۇل بولار (ماقال). * باي بايىغا باقار، سۇ سايغا ئاقار (ماقال). ③ كۆزەتمەك، قاراپ تۇرماق، ساقلىماق، مۇھاپىزەت قىلماق: ئۇنى ئىككى پايلاقچى بېقىپ تۇرۇپتۇ. * ئۇ ھەر كۈنى كېچىدە خامان باقاتتى. بۇگۈن قانداقتۇر ساقسىز بولۇپ قېلىپ خامان بېقىش ۋەزىپىسىنى قاسمغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. * ــ قوغۇن بېقىۋاتقان كىم؟ ــ دەپ توۋلىدى ئۇ يىراقتىن. ④ تەربىيەلىمەك، پەرۋىش قىلماق، ھالىدىن خەۋەر ئالماق: بالا باقماق. كېسەل باقماق. * بىز ئۇنى 13 يىل بېسمەي يېدۇرۇپ، كىيمەي كىيدۇرۇپ باقتۇق. * يۇرتقا بارغاندىن كېيىن ئاچام بىلەن ئىككىمىز ئانامنىڭ كېسىلىنى باقتاچ، سىزنىڭ توغرىڭىزدا سۆزلەپ بەردىم. ⑤ ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئۈي قۇشلىرىنى پەرۋىش قىلماق، ئاسرىماق، ئوتلاتماق: پادا باقماق، توخۇ باقماق. * ياش چاغلىرىدا يېتىم قالغان سادىق ئاتا ــ ئانىسىنىڭ قەرزى ئۈچۈن خىزمىتىنى قويىنى بېقىشقا باشلاپتۇ. * ئالتاي باقتىم قويىڭنى، بىر كۆرمىدىم بويۇڭنى. كۆرسەتمىسەك كۆرسەتمە بۆرە يېسۇن قويۇڭنى. ⑥ ئاختۇرماق، ئىزدىمەك: يانچۇقىنى باقماق. * ئاپا، ئاشخانىنى بېقىپ پىچاقنى تاپالمىدىم، نەدە قويغانتىڭ. ⑦ تېپىپ ئۆلتۈرمەك: پىت باقماق، باش باقماق. * ــ ئۇنىڭ بېشىنى بېقىپ قويساڭ بولمامدۇ، پىت بولۇپ قالغانغا ئوخشايدۇ، ــ دېدى قاسىم ئايالىغا. ⑧ كۆچمە. يېمەك، ئىچمەك: ئاشقا باقماق. * قېنى يولداشلار، نانغا بېقىڭلار، چايدىن ئېلىڭلار. ... * ــ خوش قېنى، ــ غۇلام قوشۇقنى چۆپكە پاتۇرۇپ ئېتىپ، بېشى بىلەن شوپۇرغا ئىشارەت قىلدى، ــ بېقىڭە، ئۇستام. ⑨ مۇڭاپىقلاشقان، ماسلاشقان ھالدا ئىش تۇتماق: زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق (ماقال). * ئەتىگەن تۇرۇپ قوشنىڭغا باق (ماقال). * ئاپتاپنىڭ چىقىشىغا باق، سۇنىڭ ئېقىشىغا (ماقال). * ئۇ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا بېقىپ تەرەققىي قىلىدۇ. * ــ دادا، مەن ساڭا يەنە بىر ئېيتاي، ــ دېدى سابىر جاراڭلىق ئاۋازدا، ــ ئەمدى بۇ يېڭى دەۋر، ھەممە ئىش يېڭىچە بولىدىغان زامان! سەنمۇ ئەمدى زامانغا باق! ⑩ رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۇس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. 1) ئىش ــ ھەرىكەتنى بېجىرىشكە ئۇرۇنۇشنى بىلدۈرىدۇ: مەن ھېچقاچان يالغان سۆزلەپ باقمىغان. * بىز ئەمدى يەنە ئېنگىلىسنىڭ بايانلىرىنى كۆرۈپ باقايلى. 2) ئىش ــ ھەرىكەتنى سىناپ كۆرۈش، بېجىرىش، قىلىپ بېقىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: يەپ باقماق. تېتىپ باقماق.

* شۇنداق بولسمۇ سوراپ بېقىش كېرەكمكىن.

باقمچی ئى. چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۇرۇش، كۆپەيتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

باقمچىلىق ئى. چارۋا ۋە سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىش ھەم كۆپەيتىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئېشىپ قالغان بىر قىسىم ئەمگەك كۈچلىرى مۇلازىمەت خىزمىتى، سودا، باقمچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى.

باقلە ئى<بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى چاسا شەكىلىدە، ئىچى كاۋاك؛ گۈلى ئاق، يۇزىدە سۆسۈن رەڭلىك دېغى بار؛ قاسراقلىق مېۋە تۈتىدۇ؛ ئۇرۇقىنى يېگىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى ياكى ئۇرۇقى.

باقمەندە سۈپ [ئە+پ] مەڭگۈلۈك، ئەبەدىيلىك، دائىمىيلىق: بۇ دۇنيا ھېچكىمگە باقمەندە ئەمەس.

باقمەندىلىك «باقمەندە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كونا كادىرلار بىلەن يېڭى كادىرلارنىڭ ئورۇن ئالمىشىشى تەبىئىي قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن، ئىلمىيلىققا ئىگە، باقمەندىلىك تۈزۈم ئىلمىي قانۇنىيەتكە خىلاپ.

باقي [ئە] ① سۈپ. دائىمىي، ئەبەدىي، مەڭگۈ، مەڭگۈلۈك، ئۆلمەس: باقي ئالەم. * مەن سائا باقي ئەمەس، كىمنىڭ قولىدا بولسام، شۇنىڭغا ئىشلەيمەن. * ئەگەر ياسىن خوجا خەت يازمىغان بولسا، ئۇكا، ئېھتىمال ئىككىمىزنىڭ دىدار كۆرۈشۈشى ئۇ دۇنياغا باقي بولۇپ قالاتتىمكىن! ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

باقي ئالەم ← **باقي دۇنيا**: — ئامبارنى ئاچامسەن، يوق؟! ئاچمساڭ ئامبىرىڭ ئۆزەڭگە يەرلىك بولىدۇ، يەردىكى مانا شۇ تۇكۇرۇكۈم سىڭگىچە جاۋاب بەرمىسەڭ، ئۆزەڭنى باقي ئالەمدە كۆر!

باقي دۇنيا ئۇ ئالەم، قيامەت، ئاخىرەت: ئەگەر بۇ ئالما بولمىغان بولسا، قىز باقي دۇنياغا كېتەتتى. * سۆلايمان توپپىشىنىڭ باقي دۇنياغا راۋان بولۇشى تەقدىرىي ئاللانىڭ ئىلىم ھېكمىتى.

باك ئى [ر<فران] سۇ ۋە ماي قاتارلىق سۇيۇقلۇق قاچىلىنىدىغان مېتال ياكى يالتىراق تۇك: باكتىكى سۈپسۈزۈك ماي تەۋرىنىپ چايقىلاتتى.

باكالاۋر ئى [ر] بەزى دۆلەتلەردە ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلىدىغان ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان.

باكتېرىئوفاگ ئى [ر] <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ بىر خىلى، شەكلى قۇمچاققا ئوخشايدۇ، باكتېرىيىلەرنى ئېرىتەلەيدۇ. ئۇ قۇيرۇق قىسمى بىلەن باكتېرىيە تېنىگە بۆسۈپ كىرىپ، كۆپ مىقدارىدا كۆپىيىش ئارقىلىق باكتېرىيىنى ئېرىتىۋېتىدۇ. مەلۇم بىر خىلدىكى باكتېرىئوفاگ پەقەت ئۆزىگە ماس كېلىدىغان باكتېرىيىگىلا قارىتا رول ئوينىيالايدۇ.

باكتېرىئوفاگ دېغى <بىئول> تەركىبىدە باكتېرىيە بولغان قاتتىق ئۆستۈرگۈچ ئوزۇقتا باكتېرىئوفاگ باكتېرىيە ھۈجەيرىلىرىنى پارچىلىغاندىن پەيدا قىلغان سۈزۈك داغ؛ شەكلى كۆپ خىل بولىدۇ، بەزىلىرى گەردىش شەكلىدە كېلىدۇ، بەزىلىرى كۆپ قەۋەتلىك مەركەز داش چەمبەرگە ئوخشايدۇ، يەنە بەزىلىرى سەل يۇمىلاق كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىمۇ ئوخشاشمايدۇ.

باكتېرىئولوگ ئى [ر] <بىئول> ← **باكتېرىيىشۇناس.**

باكتېرىئولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> ← **باكتېرىيىشۇناسلىق.**

باكتېرىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> مىكرو

ئورگانىزملارنىڭ چوڭ بىر تۈرى، تېنى ئىنتايىن كىچىك بولۇپ، پەقەت مىكروسكوپلار ئارقىلىقلا كۆرۈشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ شارسىمان، تاياقسىمان، بۇرمىسىمان، يايسىمان ۋە يىپسىمان قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللىرى بولىدۇ. ئادەتتە بۆلۈنۈش ئارقىلىقمۇ كۆپىيىدۇ. ئۇ تەبىئەتكە كەڭ تارقالغان بولۇپ ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ، بەزىلىرى ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق بولسا، بەزىلىرى ئىنسانلار ۋە چارۋىلارنى كېسەل قىلىدۇ.

باکتېرىيە ئانتىگېنى <بىئول> باکتېرىيە تېنىنىڭ ئانتىگېنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ گىرام مەنپىي تاياقچە باکتېرىيىسىنىڭ ئانتىگېنى بولۇپ، خىمىيۋى تەركىبى مايلىق شېكەردىن ئىبارەت.

باکتېرىيە بومبىسى <ھەرب> تۆرلۈك كېسەللىك باکتېرىيىسىدىن كېلىپ چىققان زەھەرلىك ماددىلار ئارقىلىق ئادەم ۋە ھايۋانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان بىر خىل بومبا.

باکتېرىيە توپلىمى <بىئول> يەكگە باکتېرىيە ياكى ئۇنىڭ سپورىسى قاتناشقان ئۆستۈرگۈچ ئوزۇقتا كۆپەيتىپ. كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان دەرىجىدە شەكىللەنگەن باکتېرىيە كالونىسى.

باکتېرىيە توشۇغۇچى <تىب> ئۆز تېنىگە كېسەللىك باکتېرىيىسىنى يۇقتۇرۇۋالغان بولسىمۇ كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈلمىگەن ياكى كېسەل بولۇپ ساقايغاندىن كېيىن كېسەللىك باکتېرىيىسى يوقالمىغان ۋە بۇ خىل كېسەللىك باکتېرىيىسىنى باشقىلارغا يۇقتۇرىدىغان ئادەم.

باکتېرىيە خلوروفىلى <بىئول> ئاز ساندىكى ئۆزلۈكىدىن ئوزۇقلىنىدىغان باکتېرىيىلەردىن تېپىلىدىغان، خلوروفىلغا ئوخشاپ كېتىدىغان خىمىيۋى ماددا.

باکتېرىيە قوراللىرى <ھەرب> تۆرلۈك باکتېرىيە ۋە كېسەللىك باکتېرىيىسى پەيدا قىلىدىغان زەھەرلىك ماددىلار ئارقىلىق ئادەم ۋە ھايۋانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان قوراللار.

باکتېرىيە ئوغۇتى <بىئول> سۈنئىي ئۈسۈلدا ئۆستۈرۈلگەن ئازوتنى توپلىغۇچى باکتېرىيە، يىلتىز باکتېرىيىسى ۋە فوسفور باکتېرىيىلىرى ئارقىلىق ياسالغان باکتېرىيە لىك ياسالما، ئۇ تۇپراق تەركىبىگە كىرگەندىن كېيىن ھاۋادىكى ئازوتنى توپلاش تۇرۇپ، زىرائەتلەر شۇمۇرلەيدىغان ماددىلارنى ھاسىل قىلىدۇ ياكى تۇپراقتىكى فوسفور ۋە كالىيلىق ماددىلارنىمۇ زىرائەتلەر شۇمۇرلەيدىغان ماددىغا ئايلاندۇرىدۇ.

باکتېرىيە ئۇرۇشى <ھەرب> باکتېرىيە قوراللىرىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق قىلىنىدىغان ئۇرۇش.

باکتېرىيە ئېرىتكۈچ <بىئول> باکتېرىيىلەرنى ئېرىتەلەيدىغان ماددىلار. بۇ خىل ماددىلار باکتېرىيە ھۈجەيرە پەردىسىنى توزگۈچى كۆپ قەنتلىك ماددىلارنى پارچىلاپ، باکتېرىيىلەرنىڭ ۋەيران بولۇشى ۋە ئۆلۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. كۆز يېشى، ماگقا، شۆلگەي، ئاق قان دانچىسى ۋە تۇخۇم ئېقى قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە باکتېرىيە ئېرىتكۈچ بولىدۇ.

باکتېرىيىگە قارشى فاكتور <بىئول> باکتېرىيىلەرنىڭ ئۆسۈشى ۋە بۆلۈنۈشىنى توسىدىغان بىرخىل ياكى تەبىئىي ھالەتتىكى ماددىلار.

باکتېرىيىگە قارشى قان زەردابى <بىئول> كېسەللىك باکتېرىيىسىنى ھايۋانلار تېنىگە ئوكۇل قىلغاندىن كېيىن ئېرىشكەن قان زەر-

دابى. بۇ خىل قان زەردابسىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئادەملەردىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى ۋە ئۇنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

باكتېرىيىلەرنى چەكلەش رولى <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ فىزىكىلىق، خىمىيىلىك ۋە بىئولوگىيىلىك ئامىللىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئۆسۈش ۋە كۆپىيىشىنى چەكلەش رولى. بۇ ئامىللار يوقالغاندىن كېيىن مىكرو ئورگانىزملار ئۆزىنىڭ نورمال ھاياتىي پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ.

باكتېرىيىشۇناس ئى [ر<گرېك+پ] <بىئول> باكتېرىئولوگىيە ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، باكتېرىئولوگىيە مۇتەخەسسىسى، باكتېرىئولوگ.

باكتېرىيىشۇناسلىق ئى <بىئول> باكتېرىيەلەرنىڭ ھالىتى، تۈزۈلۈشى، تۈرى ۋە ھاياتىي پائالىيەت قانۇنىيىتىنى؛ باكتېرىيەلەرنىڭ سانائەتتىكى ئېچىتىش ھەم ئىنسان ۋە جانلىقلاردا بولىدىغان كېسەللىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم؛ باكتېرىئولوگىيە.

باكتېرىيىلىك سۈپ. باكتېرىيىسى بار، باكتېرىيىگە ئىگە: باكتېرىيىلىك تولغاق.

باكتېرىيىلىك تولغاق <بىئول> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل قوزغاتقۇچى تولغاق تاياقچە باكتېرىيىسى. ئالامەتلىرى: قىزىش، قورساق ئاغرىش، قۇرۇق ئىنجىقلاش، ئىچى سۇرۇش، تەرەت ئىچىدە يېرىڭلىق قان ۋە شىلىمشىق سۇيۇقلۇق ئارىلاش كېلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

باكتېرىيىلىك يەم ـ خەشەك <بىئول> چارۋىلار ئۈچۈن پايدىلىق مىكرو ئورگانىزملارنى ئىشلىتىپ ئېچىتىش ئارقىلىق تەييارلانغان بىر خىل ئوزۇقلۇق.

باكتېرىن ئى [ر] <بىئول> ← **ۋاكسىنا**.

باكىلىت ئى [ر] <خىم> فېنول بىلەن فورمالدېگىتنى سىنتېز قىلىش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل يالتىراق، قاتتىق ۋە يۇزى سىلىق كېلىدۇ، ئاساسەن توك ئىزولياتور ماتېرىيالى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە «فېنول ـ فورمالدېگىت يالتىراق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

باگاژ (باگاژى) ئى [ر<فران] <كونا> يولۇچىلار يۈكى.

باگۇ ئى [خەن] <تىل> ماقالە يېزىش، نۇتۇق سۆزلەش قاتارلىقلاردا قوللىنىدىغان بىر خىل مەنىسىز، قېتىپ قالغان، ئۆلۈك، ناچار ئىستىل؛ پارتىيە باگۇسى.

باگۇچىلىق ئى <تىل> باگۇ ئىستىلى بىلەن شۇغۇللىنىش: باگۇچىلىققا قارشى تۇرۇش.

باڭ I ئى [خەن] ① ئېلان قىلىنغان تىزىملىك. ② يازما چوڭ خەتلىك ئېلان.

باڭ چىقارماق ئېلان قىلىنىدىغان تىزىملىكنى ئۇقتۇرماق.

باڭ كۆتۈرمەك قارتا ئويۇنىدا ئويۇن تۇتقۇچىنى بەلگىلەش ئۈچۈن قارىمۇقارشى تەرەپ قولغا ئالغان قارتىنى سېلىشتۇرماق.

باڭ II ئى [خەن] جان ت. قاداق.

باڭ III ئى [پ] يېرىم مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قۇرۇق ياغاچتىن ئىچى كاۋاك قىلىپ ئويۇلغان، چوڭ ئىككى چوكا بىلەن ئۇرۇلىدىغان يەرلىك ياغاچ ناغرا.

باڭ چالماق باڭنى چوكا ياغاچ بىلەن مەلۇم رىتىمدە ئۇرۇپ ئاھاڭ چىقارماق.

باڭلىق سۈپ. جانت ← **قاداقلىق**: بىر باڭلىق چايدان.

بال I ئى. يېزىت. **ھەسەل**: چىمەنلەرنىڭ لېۋىدىن تۆكۈلدى ئەنبەر، ئالما، ئانار باغرىدىن ئاقتى بال، شېكەر.

بال قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى

يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى يىڭنە شەكىللىك ۋە يىپسىمان بولىدۇ؛ ئاتلىق گۈلى سېرىق، ئانىلىق گۈلى يېشىل قوڭۇر رەڭدە؛ مېۋىسى يۇمىلاق تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ، سىرتقى يۈزىدە تەڭگىچە لىرى بولىدۇ؛ ياغىچى پۈختا، چىك بولۇپ شپال قىلىشقا بولىدۇ؛ دەرەخ مېيىدىن ئىسكىپىدار ئىشلەشكە بولىدۇ.

بال قوشۇقى ھەسەلنى ئىستېمال قىلىشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل كىچىك قوشۇق: بال قوشۇقىدا دورا ئىچمەك.

بال ھەرىسى ھەسەل ھەرىسى: ياش نېفىتچى قەلبىگە ئوت ياقتى قىزنىڭ ۋەدىسى، قىپقىزىل گۈل مەڭزىگە قوندى شۇ دەم بال ھەرىسى.

بال II مۇس [ر<فران] <مېتېئور> يەر تەۋرەش ۋە شامال قاتارلىق تەبىئىي ھادىسىلەرنىڭ كۈچىنى بىلدۈرىدىغان ئۆلچەم بىرلىكى: بەش بال شامال. ئالتە بال يەر تەۋرەش. * بىركۈنى توقۇز بال بوران چىقىپ قاتناش توختاپ قالدى.

بالا I ① ئى. يېڭى تۇغۇلغان، تېخى ئانا باغرىدىن ئايرىلمىغان؛ بوۋاق: بالىنى ئېمىتمەك. بالىغا ئەمچەك سالماق. ② ئى. ئاتا-ئانىسىغا نىسبەتەن قىز ياكى ئوغۇل پەرزەنت: مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا (ماقال). ③ ئى. بويىغا يەتمىگەن ئادەم؛ ياش: قىز بالا. ئوغۇل بالا. * ئادەمنىڭ مېۋىسى ــ بالا (ماقال.) * ــ ئەي مەلىكەم، بۇ چۈش ئەمەس، ئوڭۇم. چۈنكى ئۇ بالا تاش بىلەن ئۇرۇپ پېشانەمنى يارغاندى، ــ دەپتۇ. ④ سۈپ. كۆچمە. يېشى چوڭ بولسىمۇ گۆدەكلەرچە ئىش، قىلىقلارنى قىلىدىغان: نادان: بالا، قىلىغان ئىشىڭ چالا (ماقال). ⑤ سۈپ. كىچىك، ياش: بالا ئىشچى، بالا پادىشاھ. * بادامخان: ــ قويسىلا خېنىم، ئۆزىمىز بالا تۇرساق تېخى، ــ دېدى. ⑥ ئى. يېڭى تۇغۇلغان كىچىك ھايۋان ياكى تۇخۇمدىن چىققان قۇش: قاغا بالام ئاپئاق دەيدۇ، كەرپە بالام يۇمشاق دەيدۇ (ماقال). ⑦ سۈپ. بىر تۇردىكى چوڭ-كىچىك نەرسىلەرنىڭ كىچىكى: بالا مەش. بالا توقاچ. بالا يەڭ. بالا تام.

بالا باققۇچى باشقىلارغا يالىنىپ ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى باقىدىغان ۋە ئۆي ئىشلىرىنى قىلىدىغان ئايال.

بالا بولماق ① چوڭ بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىلمەك: بالا، بالا بولغۇچە، ئانىسى موما بولار (ماقال). * ئۇنىڭ بالىسى خېلى ياخشى بالا بولۇپتۇ. ② مەلۇم سەۋەب بىلەن باشقىلارنىڭ پەرزەنتلىكىدە، تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىلمەك، شۇ كىشىلەرگە ئۆز ئاتا-ئانىسى قاتارىدا مۇئامىلە قىلماق: ــ ئاتا سىزمۇ يالغۇز ئىكەنسىز، سىزگە بالا بولۇپ، قېشىڭىزدا تۇرۇپ خىزمىتىڭىزنى قىلساق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بالىلار.

بالا تاپماق (ئەرگە نىسبەتەن) پەرزەنت كۆرمەك، بالىلىق بولماق: ئۇ توي قىلىپ ئۇچ يىلغىچە ئارقا-ئارقىدىن تاپقان بالىلىرىنىڭ ھەممىسىلا قىز ئىدى.

بالا تاشلاش <زوئول> بوغازلىق جەريانى ئوتتۇرا يولدا ئۇزۇلۇپ قېلىپ، تۆرەلمىنىڭ ۋاقتىسىز تۇغۇلۇشى ياكى چۈشۈپ كېتىشى. ئۇ سەۋەبلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئادەتتىكىچە بالا تاشلاش، يۇقۇملۇق بالا تاشلاش، پارازىتلىق بالا تاشلاش قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ.

بالا تام <بن> ئۆي-ئىمارەت سىرتقى تامليرىنىڭ ئۆگزىدىن ئېشىپ چىقىپ تۇرغان پاكار قىسمى. ئۇ بىنانىڭ كۆركەم كۆرۈنۈشى، ئۆگزىدىكى نەرسىلەرنىڭ سىرتقا كۆرۈنمەسلىكى قاتارلىق جەھەتلەردە رول ئوينايدۇ.

بالا سزىپ كەتمەك ئۆزىنىڭ ئېغىرئايلىقى

ھەققىدىكى گۇمانى توغرا چىقماسلىق.

بالا قوزغالماق بالا ئانا قورسىقىدىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتمەك: بالا قوزغىلىپ كەتسە تۇغۇت قىيىن بولىدۇ.

بالا قىلماق ① بېقىپ چوڭ قىلماق؛ ئۆسۈتۈرمەك، يېتىشتۈرمەك: ياشىنىپ قالغان ئاتا قېرىپ قالغانلىقىغا ئۆكۈنۈپ: — بۇنى بالا قىلغۇچە كۆزۈم يۇمۇلمىغان ئوخشايدۇ، — دېدى. ② ئۆز تەربىيىسىگە، پەرزەنتلىكىگە قوبۇل قىلماق؛ بېقىۋالماق: ھەسەن بەدرىدىن ماقۇل كۆردى، ئاشپەز ئۇنىڭغا يېڭى كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، بالا قىلۋالدى.

بالا قۇلۇن ئاسرىۋالغان، بېقىۋالغان بالا: — مەنسۇر ئۇنى بالا قۇلۇنلۇقىغا ئەكىرىۋېلىشىنى نىيەت قىلىپ يۈرگىلى نەكەم، بۇنى پۈتۈن خەلقى ئالەم بىلىدۇ، — دېيىلگەنىدى ئەرزنامىدا.

بالا كەش 12 ياشتىن 13 ياشقىچە بولغان بالىلار كىيىدىغان قىشلىق قونچلۇق ئايىغ.

بالا كۆرمەك ① بالىلىق، پەرزەنتلىك بولماق: ئايال كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ: — بىزنىڭ بالىمىز يوق ئىدى، بالا كۆرۈشنى مەنمۇ شۇنداق ئارزۇ قىلاتتىم، — دەپ سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، بىر نەۋرە سىغىلىسىغا. ② كىچىك بالا قاتارىدا ھېسابلىماق، تېخى ئەقىلغە توشمىغان دەپ قارىماق: — ئاكا! بىزنى بالا كۆرۈۋاتامسىز، بىزمۇ 25 لەرگە كىرىپ قالدۇق، ئۇنچىلىك ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايمىز جۇمۇ! — دېدى زاھىر باشلىقنىڭ گېپىنى بۆلۈپ.

بالا كىچىك نادان، پەمسىز، كەم ئەقىل: ئۇ ماڭا: — بىز نېمىدېگەن بىلەنمۇ بالا كىچىك — دە! — دېدى.

بالا مالاي كىشىلەر ئىشكىدە يالىنىپ ئىشلەيدىغان، تېخى بالاغەتكە (يىگىتلىك قۇرامىغا) يەتمىگەن بالا خىزمەتچى: بايۇەچچە سۆزلەۋېتىپ: — بالا مالايغا ئېيتىڭلار، ئۇنى تېزرەك باشلاپ كەلسۇن! — دېدى.

بالا مەش كاناي بىلەن ئەسلىي مەشنىڭ ئارىلىقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، سوقىچاق مەش.

بالا ھەمراھى <تب> ئانا تېنىدىكى بالىياتقۇ دۇئارى بىلەن تۆرەلمە ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان يۇمىلاق توقۇلما. ئۇ كىندىك بىلەن تۆرەلمىنى تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق، تۆرەلمىنى ئانا تېنى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۈرۈپ تۇرىدۇ.

بالا ئىشچى يالىنىپ ئىشلەيدىغان، تېخى قۇرامىغا يەتمىگەن ئىشچى: بىركۈنى ئۇئان سېرگىيېۋىچ ئۆزىنىڭ روسىيىدە تۇغۇلغانلىقىنى، كىچىك ۋاقتىدا ئائىلىسىنىڭ بەكمۇ نامراتلىقتا كۈن كەچۈرگەنلىكى، ئۆزى زاۋۇتتا بالا ئىشچى بولۇپ ئىشلىگەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

بالا يەڭ يەڭنىڭ قىيپاش كېسىلگەن كىچىك پارچىسى.

بالا يۈزى كۆرمەك ← بالا كۆرمەك: ئەمدىلا بالا يۈزى كۆرگەن ئوسمان ئىسمىلىك بىر ياش مۇئەللىم نۇرنىسانى ئۆي خىزمەتچىلىكىگە ئېلىپ كەتتى.

بالىلار ئەدەبىياتى <ئەد> ئۆسمۈر بالىلارنىڭ يېشى، زېھنى ۋە ھەۋىسى قاتارلىق ئالاھىدىلىكىلەرگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئىجاد قىلىنغان ئەدەبىي ئەسەر.

بالىلار باغچىسى <مائار> مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش ئورنى. ئۇ ئەھۋالغا قاراپ كۈنلۈك ياكى ھەپتىلىك بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئومۇمەن كۆكۈل ئېچىش ئويۇنلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا ئەخلاقىي، ئەقلىي، مەدەنىي ۋە تەنتەربىيە تەلىم-تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىدۇ. تەربىيىنىڭ سىستېمىلىق ئېلىپ بېرىلىشىغا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن بالىلار چوڭ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك سىنىپلارغا ئايرىلىدۇ. چوڭ سىنىپلاردا مۇۋاپىق تىل، ھېساب، رەسىم ۋە قول ھۈنەر دەرسلىرى ئۆتۈلىدۇ.

بالىلار بايرىمى <مائار> پۇتۇن دۇنيادىكى ئۆسمۇر بالىلارنىڭ بايرىمى. 1949-يىلى موسكۋادا ئېچىلغان خەلقئارا دېموكراتىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ يىغىنىدا 6-ئاينىڭ 1-كۈنىنى خەلقئارا بالىلار بايرىمى كۈنى قىلىپ بېكىتكەن.

بالىلار بۆلۈمى <تب> دوختۇرخانىلاردىكى بالىلارنىڭ كېسىلىنى تەكشۈرىدىغان داۋالايدىغان مەخسۇس بۆلۈم: ئاسىيە ئىككىنچى دوختۇرخانا بالىلار بۆلۈمىدە ئىشلەيدۇ.

بالىلار پالىچى <تب> جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل. بۇ خىل كېسەلنى يۇلۇنغا ۋىروس بۆسۈپ كىرىپ پەيدا قىلىدۇ. ئۇ كۆپ ھاللاردا بىر ياشتىن ئالتە ياشقىچە بولغان بالىلاردا كۆرۈلىدۇ، ئاساسلىق ئالامەتلىرى: قىزىش، پۈت-قول قاتتىق ئاغرىش ۋە تارتىشىپ قېلىش قاتارلىقلار بولۇپ، ئېغىرلاشقاندا پالەچ قىلىپ قويىدۇ.

بالىلار پسىخولوگىيىسى بالىلار پسىخىكا تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى ۋە ياش ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بالىلار تىياتىرى مەخسۇس ئۆسمۇر بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تەييارلانغان؛ ئۆسمۇرلەرنى قىزىقتۇرىدىغان؛ ئۆگىنىشكە، تۇرمۇشقا ئىنتىلدۇرىدىغان سەھنە ئەسىرى.

بالىلار چۆچىكى بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، مول تەسەۋۋۇر ۋە مۇبالىغىلەشتۇرۇش ئارقىلىق، بالىلارنىڭ ھەۋەس قىلىشىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلغان چۆچەك.

بالىلار سارىيى ← **ئۆسمۇرلەر سارىيى:** شەھىرىمىزدە يېڭىدىن سېلىنغان بالىلار سارىيى ناھايىتى كۆركەم بولۇپتۇ.

بالىلار فىلىمى ئۆسمۇر بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مەخسۇس ئۆسمۇر بالىلار ئۈچۈن ئىشلەنگەن، بالىلار ئاسان چۈشىنەلەيدىغان ۋە مەلۇم تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە، قىزىقارلىق فىلىم.

بالىلار قوشىقى <ئەد> بالىلار تىلى بىلەن ئوقۇلىدىغان ۋە بالىلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، شەكلى بىرئاز ئاددىي ناخشا-قوشاقلار: كىچىك بالىلارغا خاس، چۈچۈك تىل بىلەن يېقىملىق ئېيتىلغان بۇ تاكىسۇققىنا بالىلار قوشىقى مېنىڭ دىققىتىمنى ئۆزىگە تارتتى.

بالىلار كۇتۇپخانىسى ئۆسمۇر بالىلارغا ئائىت كىتاب، گېزىت-ژۇرنال ۋە باشقا ماتېرىياللارنى يىغىپ، رەتلەپ ۋە ساقلاپ، ئۆسمۇر بالىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كۇتۇپخانا.

بالىلار كۇلۇبى مەخسۇس ئۆسمۇر بالىلار ئۈچۈن سېلىنغان ۋە بالىلار تۇرلۇك مەدەنىي مەشغۇلاتلارنى ئېلىپ بارىدىغان كۇلۇب.

بالىلار كۆرگەزمىسى مەخسۇس ئۆسمۇر بالىلار ئۈچۈن ئېچىلغان ۋە تەربىيە قىممىتىگە ئىگە مەزمۇنلارنى تۇرلۇك ئەمەلىي شەكىللەر ئارقىلىق جانلىق ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ كۆرسىتىدىغان ياكى بالىلار ئۆزلىرى ياراتقان گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى قويۇلغان كۆرگەزمە.

بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى <تب> مېدىتسىنا ئىلمىدىكى بىر خىل كىلىنىكىلىق پەن. ئۇ بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، ئوزۇقلىنىشى، ساغلاملىقى، بالىلار كېسەللىنىڭ سەۋەبلىرى، كېسەلنىڭ باشلىنىش پرىنسىپلىرى، كېسەل جەريانى، كېسەل ئەھۋالى، دىئاگنوزى، ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ. ئاساسلىق ۋەزىپىسى بالىلارنىڭ تەن ساغلاملىقىنى كۈچەيتىپ، سالامەتلىكىنى قوغداشتىن ئىبارەت.

بالىلار كىنوخانىسى مەخسۇس ئۆسمۇر

بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن سېلىنغان، بالىلار چۈشىنەلەيدىغان، بالىلار ھەۋەس قىلىدىغان كىنو ۋە تىياتىرلار قويۇلىدىغان كىنوخانا.

بالىلار كىيىملىرى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ بەدەن تۈزۈلۈشى ۋە ياش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تىكىلگەن كىيىملەر.

بالىلار لاگېرى ئۆسمۈر بالىلار يازلىق تەتىل ۋاقىتلىرىدا سىرتقا چىقىپ ساياھەت قىلىدىغان، دەم ئالدىغان جاي.

بالىلار مائارىپى ئوقۇش يېشىغا توشمىغان ئۆسمۈر بالىلارغا قارىتىلغان مائارىپ.

بالىلار ناخشىسى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ تۇرمۇشى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، ئوبيېكتىپ شەيئىلەرگە بولغان قارىشى ۋە كەلگۈسى گۈزەل تۇرمۇشقا بولغان تەلپۈنۈشى ئەكس ئېتىلىدىغان ناخشا.

بالىلار ئويۇنى ① ئۆسمۈر بالىلار ئويناىدىغان ۋە تۇرمۇشقا تەقلىد قىلىنغان تۈرلۈك شەكىلدىكى قىزىقارلىق ئويۇنلار. ② بالىلار تىياتىرى: يېقىندىن بۇيان قويۇلۇۋاتقان بالىلار ئويۇنى خېلى ياخشى تەييارلىنىپتۇ.

بالىلار ئويۇنچۇقى ئۆسمۈر بالىلارنىڭ خاراكتېرى، ئالاھىدىلىكىگە ماس ھالدا مەخسۇس بالىلارنىڭ ئوينىاپ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن ياسالغان ھەر خىل ئويۇنچۇقلار.

بالىلار ئۆمىكى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە مەملىكەت ئازاد بولۇشتىن بۇرۇن ھەرقايسى ئىنقىلابىي بازىلاردا قۇرۇلغان ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتى.

بالىلار ئۆيى 10—14 ياشتىكى يېتىم بالىلارنى يىغىپ تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇن. بالىلار بۇ يەردە تولۇقسىز مەلۇماتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەرگە ھۆكۈمەت تەمىناتىدا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ ۋە مۇۋاپىق خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

بالىلار ئىسكىرىپكىسى بالىلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە خاس، كىچىك قىلىپ ياسالغان ئىسكىرىپكا.

بالا II (بالاسى) [ئە] ① ئى. باشقا كەلگەن ئاپەت؛ پالاكەت؛ خەۋپ—خەتەر: ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا (ماقال). * ساقلانساڭ بالا يوق، ساقلانمساڭ داۋا يوق (ماقال). * ئادەمگە سېمىزلىكىمۇ بىر بالا ئىكەن. ② ئى. ئاپەت، خەۋپنىڭ سەۋەبى؛ ئىللىتى: بىر بالاسى بولمىسا، قۇيرۇق ياتامدۇ تاشتا (ماقال). * — ھەممە بالا مۇشۇ ئەزىزنىڭدا، — دېدى دىلەيساخان. ③ سۈپ. قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدىغان؛ ئۇستا، چېۋەر، ماھىر: قاسىم دوستىنىڭ دولىسىغا قېقىپ تۇرۇپ: — سۆزگە بالا نېمە ئىكەنسەن، — دەپ ماختاپ قويىدى. ④ ئى. ناھايىتى زور ھېچ نەرسە كار قىلمايدىغان نەرسە.

بالا بولماق ① پالاكەت، كۈلپەت كەلمەك؛ ئاپەت يۈز بەرمەك: نېمە بالا بولدى، ئۆزەمگە بىر دەرد تېپىۋالدىم. * بۇ يىل يۇرتىمىزدا چېكەتكە بالاسى بولدى.

بالا تاپماق ئاپەت تۇغدۇرماق، پالاكەت ئېلىپ كەلمەك، خاپىلىق پەيدا قىلماق: ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا (ماقال). * ئۇ: — مۇشۇ قېرى كەلسلا بىر بالا تاپماي قويمايدىغۇ زادى، — دېدى كۈلكە ئارىلاش. * — مەن بالا تاپتىم دەپتىمەن! بېشىمغا بالا تاپقانىكەنمەن، — دېدى سايىت ئاخۇن خىرىلداپ.

بالا تەگمەك بالا كەلمەك: ھەلىمخان: — ۋاي خۇدايىم، بۇ ئادەمگە نېمە بالا تەگكەندۇ، چىرايى تاتىرىپ تامدەكلا بولۇپ قاپتىغۇ ئەمدى؟ — دېدى.

بالا تېرىماق خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، جېدەل—ماجىرالارنى كەلتۈرۈپ چىقارماق: توختاخۇن: — ھېلىقى ناسىرنىڭ ئوغلى نادىر دېگەنمۇ ئەپەندى ئەمەسمىدى، ئەنە شۇمۇ ھەممە

بالانی تەرەپ، هۆکۈمەتکە قارشی چىقىپ، ئاخىرى ئۆز بېشىنى يېدىرغۇ، ــ دېدى. * ــ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىش كېرەك، بولمىسا، كۆپ ئۆتمەي بالا تېرىيدۇ، ــ دەپتۇ ھەيدەر.

بالادا قالماق ئاپەت، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىككە دۇچار بولماق: مەنمەنلىكتىن كىشى قالار بالادا، كەم بولغانلار ئاخىر بولار زىيادە، ياخشىلىق قىل، ئېتىك قالسۇن دۇنيادا، چوڭلار سۆزى شولدۇر، ئازاد ئەيلىگىل.

بالاغا تىقماق بالايىئاپەتكە، كۆڭۈلسىزلىككە، پېشكەللىككە دۇچار قىلماق: سۇئ جياك: ــ ئەتە پانۇس سەيلىسىنى كۆرۈپ بولۇپ، كېچىلەپ قايتقىنىمىز تۇزۇك، بولمىسا، بالاغا تىقىلىپ قالىمىز! ــ دېدى. * ــ دەسلىپىدە سۇئ دانىش ئۆزلىرىنى بالاغا تىققان، ئەمدى لياڭشەن كۆلىگە بارماقتىن باشقا يول يوق، ــ دېدى يەنچىك.

بالاغا دۇچار قىلماق ← **بالاغا تىقماق:** **بالاغا سالماق** ← **بالاغا تىقماق:** بۇ يىل ئون ئىككى يىل بولۇپ قالدى ئۇكام، بۇ ئەپەندى بولماق، مېنى بىر بالاغا سالدى ئۇكام.

بالاغا قالماق ئاپەت، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىككە گىرىپتار بولماق: ئىشنى قىلغان كانايچى، بالاغا قالغان سۇنايچى (ماقال). * ھارماڭ دېسە ھاپاش بولۇپتۇ، تېخىمۇ دېسە بالاغا قېلىپتۇ (ماقال). * پادىشاھ: ــ نېمە بالاغا قالدىم، بۇ ئەخمەق گادايدىن، ــ دەپ ئۇنى قوغلاپ چىقىرىپتۇ. * يامۇلنى تېشىپ قويۇپ، ئىككى چىقتىم تالاغا. مېنى باقماق بەش يايى، ئەمدى قالدى بالاغا.

بالاغا قويماق ← **بالاغا تىقماق:** ئۆزى چىقتى تالاغا، مېنى قويدى بالاغا (ماقال). * دادام: ــ ئۇلار بۇ يەرنى بىلمەيسا، مېنىڭغۇ كارايىتىم چاغلىق، لېكىن مېنى ھمايە قىلمايسا بۇ كىشىلەرنى بالاغا قويمىز، ــ دېدى.

بالا كەلمەك ئاپەت، يامانلىق، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، پېشكەللىك كېلىپ چىقماق، پەيدا بولماق: يېغى يامدىن قوپۇر، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال). * بېشىڭغا ھەر بالا كەلسە، ئۆزەڭنىڭ خوي ـ پەيلىدىن كۆر (ماقال). * دىۋە: ــ سەن كەڭ قورساق بول! يامانلارنىڭ قىلمىشلىرى ئاخىر ئۆزىگە بالا كەلتۈرىدۇ، دېگەن ماقال بار، ــ دەپتۇ.

بالانى ھاپ ئېتىدىغان ← **بالانى يەيدىغان.**

بالانى يەيدىغان ھېچ نەرسىدىن يانمايدىغان دەرىجىدە ئاچكۆز، قارنى يامان، تويماس: بالانى يەيدىغان بىر نانغىمۇ تويمىدىڭمۇ؟

بالا ئۈستىگە قازا كەلمەك بالايىئاپەت، ئۆلۈم ـ يېتىم ۋە پېشكەللىكلەر ئارقا ـ ئارقىدىن، ئۈستى ـ ئۈستىلەپ كەلمەك: ھاشىم بايىنىڭ يول ئۈستىدە ماشىنا ھادىسىگە ئۇچرىشى ۋە ئېلىپ ماڭغان چامادانىنىڭ يوقىشى بالا ئۈستىگە قازا كەلگەندەك بىر ئىش بولۇپتۇ.

بالا ياغماق ئاپەت، كۈلپەت قاتمۇقات كېلىپ تۇرماق: بۇكۈن ئاسماندىن يامغۇر ئەمەس، بالا ياغدى.

بالا يەتمەك ← **بالا كەلمەك:** ــ سىلەرگە نېمە بالا يەتتى؟ ــ دەپ ئۇلاردىن سوراپتۇ ۋەزىر.

بالا III (بالاسى) ئى. <بت> ئۆينىڭ ئۈستىنى يېپىشتا سىنجى ياغاچ ئۈستىگە توغرىسىغا قويۇلىدىغان ۋە ئۈستىگە ۋاسا ئورنىتىلىدىغان ياغاچ؛ جەگە.

بالا بېشى <بىن> ① تامنىڭ جەگە (لىم) قويۇلغاندىن كېيىن جەگە (لىم) ئارىلىقلىرىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن ئېتىلگەن قىسمى. ② بالا ياغاچىنىڭ سىنجىغا قويۇلغان بېشى.

بالا ـ چاقا ① بىر ئائىلىدىكى چوڭ ـ كىچىك، قىز ـ ئوغۇل بالىلار، بالا ـ ۋاقا: يۇسۇپ توختى: ــ ئاتا ـ ئانا بىلەن بالا ـ چاقا ئوتتۇرىسىدا مەڭگۈلۈك ۋاپادارلىق؛ ئەر ـ خوتۇن ئوتتۇرىسىدا تەۋرەنمەس ساداقەتلىك: دوست ـ ئاغىنىلەر ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر ئىخلاسمەنلىك بولۇشى كېرەك، ــ دەيتتى. ② ئائىلە ئەزالىرى:

خوتۇن ۋە بالىلار: ئايمۇخان ئاچا: ـــ ساۋۇت، مە، بالا ـ چاقاڭدىن خەت كېلىپتۇ، ـــ دەپ يانچۇ- قىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇندى.

بالا ـ چاقلىق بالا ـ چاقسى، ئائىلىسى بار: لەشكەرلەر زىنداندىن چىققان قىزلارغا ئۆيلىنىپ، بالا ـ چاقلىق بولۇشۇپتۇ. * ئۇ، توغرا سىياسەت يۈرگۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۆيلىنىپ بالا ـ چاقلىق بولۇپ قالدى.

بالاخور سۈپ [ئە+پ] ① باشقىلارنىڭ ھەقىنى يەۋالىدىغان، ھارامتاماق: ئۇ غەزىپىنى زوربىغا بېسىپ، كۆزلىرىگە غەل ـ پال ياش ئالغان ھالدا: ـــ ھوي، تويماس بالاخور! سەن ئەسلىدە ئادەمنىڭ قان ـ يېشىنى ھاراقتا تېگىشىپ ئىچىدىكەنسەن ـ دە! ـــ دەۋەتتى. * جاھالەت دۇنياسى ئاچتى ۋەھىمىلىك ئاغزىنى ئاخىر، كىرىپ كەتتى، ئۇنىڭ تويماس بالاخور قارنىغا تاشۋاي. ② بالايىئاپەت، خەۋپ ـ خەتەر پەيدا قىلىدىغان؛ پېشكەللىك كۆڭۈلسىزلىكلەر- نىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولىدىغان؛ جېدەلخور: نادىر: ـــ بۇ بالاخور ئايروپىلانلارنى يوقاتماي تۇرۇپ، قايسى يۈزۈم بىلەن قىسمىغا قايتىمەن؟! ـــ دېدى.

بالاخورلۇق «بالاخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بالادەك سۈپ. ناھايىتى زۇر، ھېچ نەرسە كار قىلمايدىغان: بالادەك نەرسە. بالادەك نەپسىدىن كەچمەك.

بالادەك نەپسىدىن كەچمەك ناھايىتى زور مەنپەئەت ياكى ئۆزىگە ئىنتايىن زور ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىدىن ۋازكەچمەك.

بالاغەت ئى [ئە] قىز ـ ئوغۇلالارنىڭ جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلىشى.

بالاغەتكە يەتكەن مەزگىل قىز- ئوغۇللارنىڭ كۆپىيىش ئەزالىرىنىڭ يېتىلىپ پىشقان مەزگىلى. ئادەتتە ئوغۇلالارنىڭ بۇنداق مەزگىلى 15 ـ 16 ياش ئەتراپىدا، قىزلارنىڭ 13 ـ 14 ياش ئەتراپىدا بولىدۇ.

بالاغەتكە يەتمەك جىسمانىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلمەك؛ بويىغا، ۋايىغا يەتمەك: بۇ قىز بالاغەتكە يەتكۈچە ئەقلى كامالەتكە يېتىپتۇ، گۈزەللىكتە ئانىسىدىنمۇ ئېشىپ كېتىپتۇ. * شاھزادىلار چوڭىيىپ بالاغەتكە يېتىپ قېلىپتۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرت ئىچىدىن بۇ ئىككى ئوغۇلغا لايىق تېپىلمايدۇ.

بالا ـ قازا (بالا ـ قازاسى) ئۆلۈم ۋە مۇسىبەت ئېلىپ كېلىدىغان تۇرلۇك بالا ۋە قازالار: بالا ـ قازا دەرەخ بېشىدا ئەمەس، ئادەم قېشىدا (ماقال). * ـــ بالام، چاينى ئۆزلىرى ئېلىپ چىقىپ مېھمانلار بىلەن كۆرۈشسىلە، بۇگۈن بىزنى بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرغان ياخشى ئادەملىرىمىز شۇ، ـــ دېدى ئايال.

بالالايكا ئى [ر] <موز> رۇسلارنىڭ ئۈچ تارلىق چېكىپ چالىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى، ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ، دەستە- سىگە پەدە باغلانغان؛ ئۇرۇپ چېلىشقىمۇ، چېكىپ چېلىشقىمۇ ياكى بارماقلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ مەرغۇللىتىشقىمۇ بولىدۇ.

بالالىق I سۈپ. بالاسى بار، بالا سادىر بولغان: كۆرگىلى ھۆسنۈڭنى زارۇ مۇپتىلا بولىدۇم ساڭا، نە بالالىق كۈن ئىدىكى ئاشنا بولدۇم ساڭا.

بالالىق II سۈپ ① بالاسى بار: بەش بالالىق ئۆي. ② بالا بولالايدىغان، بالاغا لايىق: بالالىق ياغاچ.

بالانس ئى [ر<فران] ① بىرەر كارخانا ياكى تەشكىلاتنىڭ بەلگىلىك بىر مۇددەت ئىچىدىكى قىلغان كىرىمى بىلەن چىقىمىنىڭ بىر ـ بىرىگە سېلىشتۇرۇلۇپ ۋە نىسبەتلەش- تۈرۈلۈپ چىقىرىلغان يەكۈنى: ئاكتىپ بالانس. پاسسىپ بالانس. بىر ئايلىق بالانس. ② تەڭپۇڭ ھالەت.

بالانس بولماق ← **بالانسلاشماق:** ئۇنىڭ ھېسابسىز كۆپ تاماق يېيىشى، كۆپ پەل قويۇپ بېرىشى بىلەن بالانس بولۇپ تۇراتتى،

ئۇنى لەنگەر كوچىسىدىكى بالىلار «ئالىم ئوسۇر-غاق» دەپ ئاتىشاتتى، لېكىن لۇتپۇللا ئۇنىڭغا «زەمبىرەكچى ئالىم» دەپ چىرايلىق نام قويۇپ قويدى.

بالانس قىلماق ① بىرەر كارخانا ياكى تەشكىلاتنىڭ بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە قىلغان كىرىم-چىقىمىنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇپ ۋە نىسبەتلەشتۈرۈپ يەكۈن چىقارماق، بالانسلاشتۇرماق. ② كىرىم-چىقىمنى تەڭپۇڭ ھالەتكە كەلتۈرمەك.

بالانسلاشتۇرماق «بالانسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالانسلاشتۇرۇلماق «بالانسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر يىللىق كىرىم-چىقىم بالانسلاشتۇرۇلدى.

بالانسلاشماق پ. كىرىم-چىقىم تەڭلەشمەك، تەڭپۇڭلاشماق.

بالانسلانماق پ ← **بالانسلاشماق.**

بالا-ۋاقا ← **بالا-چاقا:** ئۆيگە كەلسەك بالا-ۋاقىمىز ئاچلىقتىن زار-زار يىغلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. * رەھمەتلىكىم، داموللام، قانداق چىداي ئوتۇڭغا. قالدى تۇتقان دۇتارىڭ، ئەزىز بالا-ۋاقاڭغا.

بالا-ۋاقىلىق ← **بالا-چاقىلىق:** ئالىم خەتنىڭ ئاخىرىدا يەنە: — دوستۇم، بالا-ۋاقىلىرىڭنى ئېلىپ بىز تەرەپلەرگە بارغىن، بىزمۇ بالا-ۋاقىلىق بولۇپ قالدۇق، بالىلار بىلىشىپ ئۆتكىنى ياخشى، — دەپ يېزىپتۇ.

بالايىئاپەت ئى [بالا+يى+ئاپەت] تۈرلۈك ئېغىر بالا، ئاپەتلەر: بالايىئاپەت بولمىسا، بەخت-سائادەت بولمايدۇ؛ بەخت-سائادەت بولمىسا، بالايىئاپەتمۇ بولمايدۇ. * ئون يىللىق بالايىئاپەت ئۇلارنىڭ يىلىكىنى ئۈزۈۋەتتى، چوڭ قازاننىڭ ئېشى قورساق تويغۇزۇشقا يېتىشمىدى.

بالايىئاپەتلىك سۈپ. تۈرلۈك ئېغىر بالا ۋە ئاپەتلەرنى پەيدا قىلىدىغان ياكى بالايىئاپەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: بالايىئاپەتلىك ھېلىقى يىللارغا كەلگەندە دادام 54 ياشلاردا ئىدى. * زەرەپشان دەرياسىغا ھەر بەش-ئون يىلدا بىر قېتىم ئوتتۇرا ھال، ھەر 20-30 يىلدا بىر قېتىم چوڭ، ھەر 50-100 يىلدا بىر قېتىم مىسلى كۆرۈلمىگەن بالايىئاپەتلىك كەلكۈن-قىياننىڭ يامراپ كېلىشى ئادەت ئىدى.

بالايىئەزىم ئى [بالا+يى+ئەزىم] ناھايىتى زور، ئىنتايىن چوڭ بالا: چۈشۈمدە بىراۋ ماڭا: — بۇ بالايىئەزىمدىن كىشىلەرنى قۇتقۇز، — دېدى.

بالايىبەتتەر ئى [بالا+يى+بەتتەر] ناھايىتى يامان ۋە زىيىنى ئىنتايىن زور بولىدىغان بالايىئاپەت: ھالۋىنى ھېكىم يېسە، تاياقنى يېتىم دېگەندەك، كونا جەمئىيەتتە بالايىبەتتەر خەلقنىڭ بېشىغا چۈشەتتى.

بالبال ئى <ئارخىئول> قەدىمكى تۈرك ھۆكۈمرانلىرى قەبرىگاھ ياكى قورغان ئەتراپلىرىغا خاتىرە سۈپىتىدە ئورنىتىپ قويىدىغان، ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن خاتىرە تاش. بۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ئويما ياكى قاپارتما يېزىق ۋە بەلگىلەر بولىدۇ.

بالبۇئا ئى. پانامانىڭ پۇل بىرلىكى.

بالچى ئى. بال يىغقۇچى ياكى بال ساتقۇچى كىشى.

بالچىلىق «بالچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ھازىر ناھىيىمىزدە بالچىلىق ئىشلىرى خېلى راۋاجلىنىپ قالدى.

بالداق ئى ① سۇ ياكى يۈك قاتارلىقلارنى دولىدا كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياپىلاق ياغاچ؛ ئەپكەش: بىر بالداق سۇ. ② شوتا، كارىۋات، ئورۇندۇق ۋە شۇ تىپتىكى نەرسىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىغا بېكىتىلگەن ياغاچ؛ چېتىق: مىڭبىر تەسلىكتە بىر يۈدە ئوتۇننى يۈدۈپ ئاشخانا ئۆگزىسىگە چىقىشقا باشلىدىم، شوتىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن سەل ئېشىپ شوتىنىڭ بىر بالدىقىغا پۇتۇمنى يۆتكەي دېيىشىمگە

كۈچ ـ مادارىم كېتىپ، ئۆشنەمدىكى ئوتۇن ئارقامغا بېسىپ كەتتى ـ دە، موللاقلاپ يەرگە چۈشۈپ كەتتىم. * ئوسمان بىلەن يۇنۇس پالتا بىلەن نۆۋەتلىشىپ، يەنە ھە دەپ «7 ـ نومۇرلۇق» كامېرنىڭ قاتمۇقات بېكىتىلگەن تۆمۈر بالداقلىرىنى، ئادەم كاللىسىدىن چوڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىشقا كىرىشىپ كەتتى. ③ كۆچمە. باسقۇچ، پەللە، دەرىجە: جەڭچىلەرنىڭ ھەربىي سۈپىتى ئىلگىرىكىدىن بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. * مېھمانخانىدا يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، غالىب ھەممىدىن بەكرەك كۈلگەنىدى، تېلىقىپ ھەتتا ئېغىناپ كەتتى. ئۇ چىڭقىلىشتىن زورۇقۇپ «تارت» قىلىپ يەل چىقىرىۋەتكەنىدى، كۈلكە يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ④ نەرسىلەر يۈزىگە توغرىسىغا چۈشۈرۈلگەن يول ياكى رەڭلىك بەلگە: بالا بالداق مايكا. * پەردە ئېچىلغاندا سەھنىگە قارا چاپان كىيگەن، ئىككى يېڭىگە ئىككى بالداق، تۆت چاسا تۆت يۇلتۇز بەلگە تاقىغان جۈرئەت كىرىدۇ.

بالداقلاتقۇزماق «بالداقلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بالداقلاتماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالداقلاشماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بالداقلانماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بالداقلىنىلماق «بالداقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بالداقلىق سۈپ. بالدىقى بار، بالداق سېلىنغان: بالداقلىق رەخت. * ئۇلار كوچىنىڭ ئاخىرىدىكى بىر قورۇنىڭ ئالدىدا توختىدى ـ دە، ئاستا شەپە چىقارماي ئىككى بالداقلىق قورۇدىن ئېڭىشىپ چۈشتى، ئۇ يەر، بۇ يەرلىرى ئۆرۈلۈپ كەتكەن پاكار تاملىق بۇ كىچىك قورۇ جىمجىت ئىدى. * ئۇ يەردىن يۇقىرىغا چىقىش ئۈچۈن يەتتە بالداقلىق شوتا بار ئىدى.

بالداقلىماق پ. بالداق ئورناتماق، چېتىق بېكىتمەك، چېتىقلىماق.

بالداقمۇبالداق ① بىر بالداق بىر بالداقتىن. ② كۆچمە. پەللىمۇپەللە، دەرىجىمۇ دەرىجە، پەيدىنپەي: ئۇ ئۆزى ئولتۇرغان چۆكمە ئورۇندۇقتىن قوزغىلىپ، ماڭا گەۋدىسىنى تاشلاپ دېرىزىدىن تۆۋەنگە قاراشقا باشلىدى. مەن شۇ چاغدىلا ئايروپىلاننىڭ بالداقمۇبالداق تۆۋەنلەپ يەرگە يېقىنلاپ قالغىنىنى سەزدىم. * داپنى چېلىشتا ئاددىي بىرلەشتۈرۈشتىن باشلاپ، تەدرىجىي ھالدا بالداقمۇبالداق مۇرەككەپلىككە قاراپ ئىلگىرىلەيمىز.

بالدۇر رەۋ. ئەسلى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بۇرۇن؛ ئىلگىرى، دەسلەپ: بالدۇر بارغان گۆش يەر، كېيىن بارغان مۇشت يەر (ماقال). * بۇ كېسەللىك قانچە بالدۇر سېزىلسە، قانچە بالدۇر داۋالىتىلسا، ئۇنۇمى شۇنچە ياخشى بولىدۇ. * كوپىراتىپ ئىچىدىن تۇردى مەمەت ئېيتىدۇ: — بالدۇر ئېشىم يەتمىگەن، ئەمدى ئېشىم يېتىدۇ.

بالدۇر قېرىش <تىب> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ مۇددەتتىن بۇرۇن ئاجىزلىشىشى.

بالدۇر يېتىلىش ① <فىزىئول> ئىششىقسىمان بەزنىڭ بالدۇر چېكىنىشى جىنسىي بەزنىڭ بالدۇر يېتىلىشىگە تۈرتكە بولۇپ، ئۇزۇن سۆڭەك بىلەن سۆڭەك ئېپىفىزىنىڭ ئۆسۈشىنى ۋە ئۇلارنىڭ بالدۇر ئۇچرىشىشىنى تېزلىتىدىغان بىر خىل ھادىسە. بالدۇر يېتىلگەن بالىلار تەڭ قۇراملىق بالىلاردىن ئېگىز بولىدۇ. بالاغەتكە يېتىدىغان مەزگىلگە كەلگەندە، جۇغى ۋە پويى تەڭ قۇراملىق بالىلاردىن كىچىك ۋە پاكار بولۇپ قالىدۇ. ② <دېھ> زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى قىسقا ۋە پىشىشى تېز بولىدىغان ھادىسە.

بالدۇرقى سۈپ. دەسلەپكى، ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى، ئىلگىرىكى: موماي ئېرچىنىڭ تەكلىپىنى قۇۋۋەتلەپ: — بالدۇرقى زامان بولسا، بۇ بالىنىڭ ئېتى كۆچ ئۈستىدە تۇغۇلغانلىقتىن

كۆچباي، ياكى يول ئۈستىدە تۇغۇلغانلىقتىن جولدىباي، يا بولمىسا بوراندا تۇغۇلغانلىقتىن بورانباي قويۇلاتتى، ـــ دېدى.

بالدۇرلۇق «بالدۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بالدۇرلۇق قىلماق.

بالدۇرلۇق قىلماق شۇ ئىشنى قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋاقىتتىن بۇرۇن بولۇپ قالماق، ئەتىگەنلىك قىلماق: «قانۇنىيەت»نى تېپىش ئالىملارغا ۋە مۇتەخەسسىسلەرگە خاس ئىش، لېكىن، سۈي گۈەنلەن، دىڭ جىيچۈندەك ياشلارغا ئۇنداق قىلىش تېخى بىرئاز بالدۇرلۇق قىلىدۇ ۋە مۇشكۈل چۈشىدۇ.

بالدىرغان ئى <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك، ئوتتۇرىسى كاۋاك كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئىككى-ئۈچ قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، ھەرە چىشلىرى بار؛ گۈل رېتى مۇرەككەپ كۈنلۈكسىمان بولۇپ، ئۇچىدا ئۆسىدۇ؛ گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق؛ قوش ئاسماق مېۋىسى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك بولىدۇ؛ دورا قىلىنىدۇ؛ ئاچچىق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل، زەھەرسىز بولۇپ سوغۇق يەلنى، ھۆللۈكنى قايتۇرىدۇ؛ ئاغرىق باسىدۇ. ئۇ ئاساسەن تىيانشاننىڭ تاغلىق رايونلىرىدا ئىلى رايونىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

بالدىرغانلىق ئى. بالدىرغان ئۆسكەن ياكى بالدىرغان تېرىلغان يەر: ـــ بۇ ئوتلارنى بالدىرغانلىقنىڭ ئەتراپىدىن ئورۇپ كەلدىم، ـــ دېدى قاسىم ئەمەتكە قولىدىكى بىر تۇتام ياۋا ئوتنى كۆرسىتىپ.

بالغۇن ئى <بوت> يۇلغۇن ئائىلىسىگە كىرىدىغان چاتقال، يوپۇرمىقى تەڭگىگە ئوخشايدۇ؛ گۈللىرى غولىنىڭ ئۇچىغا توپلىشىپ ئۆسۈپ، ئومۇمىي گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ ئۇرۇقىدا تۈكلىرى بولىدۇ. كۆپىنچە دەريا ساھىلىدە ئۆسىدۇ.

بالقىماق پ ① كۆتۈرۈلمەك، ئېتىلىپ چىقماق، بەرق ئۇرۇپ كۆرۈنمەك: بەختى ئاكام مۇشۇ ئاي-كۈنلەردىن بېرى، ئەزالار ئېتىزدىن تارقىغان چاغدا ۋە ھەتتا كەچلىكى كۆكتە جىمىرلاپ، دەسلەپكى يۇلتۇزلار بالقىغان چاغدىمۇ ئىشلەۋاتىدۇ. * شەپەقتەك بالقىساڭ كۆكتە، بۇلۇتتەك شۇنچىلىك پەسمەن، قولۇمنى تۇتمىساڭ رەببىم، بۇ دەريادىن ئۆتمەسمەن. ② يارقىن نۇر چاچماق، يالتىرىماق؛ پارلىماق: بالقىپ تۇرغان ئالتۇن شارنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى دەريا ئۈستىدىن چاقناپ جىمىرلاشقا باشلىدى. * تاڭ شەپىقى ـــ ...بالقىپ كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان نۇرلۇق قۇياشنىڭ سەلتەنەتلىك خەۋەرچىسى.

بالكون ئى [ر<ئىتال] <بىن> بىنانىڭ ھەربىر قەۋەتلىرىدىكى، دېرىزىسى كوچا، ھويلا ياكى ھاۋالىق تەرەپكە قارىغان، ئۆيلەرگە بىرىكتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان پېشايۋان ياكى بىنانىڭ ئۆگزىسىدىكى ھاۋالىنىدىغان جاي: چوڭ ئىشىكنىڭ ئۈستىدىكى بالكوندا پاكار بويلۇق، ھاياجانلانغان بىر كىشى پەيدا بولۇپ، قوللىرىنى سىلكىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشكە باشلىغانىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمىدى.

بالكونلۇق سۈپ. بالكونى بار، بالكون ئورۇنلاشتۇرۇلغان: مەن بالكونلۇق ئۆيگە قاراپ غەزەپ بىلەن يۈگۈردۈم.

باللادا ئى [ر<فران] <ئەد> شېئىر بىلەن يېزىلغان لىرىك قىسسە، ئېپىك داستان، سۇژىتلىق شېئىر.

باللىستىكا ئى [ر<گرېك] <فىز> ئوق يولىنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، كىشىلەر ئوق-دورىلارنى لايىھىلەش، ئىشلىتىش ۋە باشقۇرۇشتا بۇنىڭغا ئاساسلىنىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئىچكى باللىستىكا ۋە تاشقى باللىستىكا دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ؛

ئىچكى باللىستىكا ئوقنىڭ مىلتىق ۋە زەمبىرەك ئىچىدىكى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى، تاشقى باللىستىكا ئوقنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىكى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

باللىماق پ. ھەسەل ھەرىلىرى ھەر خىل گۈل چېچەكلىرىنى يەپ ھەسەل قۇسماق: — بىزدە پۇل بار، ئابروي بار. خۇددى بال ئىچىگە باللىغان ھەرە لېچىنكىلىرىدەك ياشايمىز.

بالنىست ئى [ر] <تىب>—> **كېسەلخانا:** ئەتراپى گۈلىستان، كۆجۈم دەرەخزار، مىسالى قار رەڭلىك ئاپئاق بالنىست. ئالدىرار دوختۇرلار، سېسترا قىزلار، ئاڭلانماس ئاياغدىن ئەمما ئۈن-تىۋىش.

بالون ئى [ر<فران] <ماشىن> ماشىنا، تراكتور، ۋېلىسىپىت قاتارلىق قاتناش قورالىدىكى چاقنىڭ سىرتقى قەۋىتىدىكى ھالقا شەكىللىك رېزىنكە بۇيۇم: دولقۇن ئەنۋەرنىڭ ماشىنىسىنىڭ ئارقا چاقىدىن كېسىۋالغان بىر قولدەك قان يۇقى بالون پارچىسىنى كۆپچىلىككە كۆرسەتتى.

بالېت ئى [ر<فران] <ئۇس> ئىتالىيىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن بىر خىل ئۇسسۇللۇق دراما. ئۇنىڭدا ۋەقەلىك تەڭكەش قىلىنغان مۇزىكا ئاساسىدىكى بەدەن ۋە يۈز ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئايال ئۇسسۇلچىلار كۆپىنچە بۇ ئۇسسۇلنى پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ يۈرۈپ ئوينايدۇ.

بالېت ئۇسسۇلى —> **بالېت.**

بالېتچى ئى <ئۇس> بالېت ئۇسسۇلىنى ئوينايدىغان ئارتىس ياكى ئارتىسكا.

بالىجان سۈپ. كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ، يېقىن كۆرۈپ، ھۈرمەتلەپ چاقىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مەن باساي مۇندا تۇخۇم ئاۋۋالقىدەك، بالىجان كۆرگۈم كېلۇر سەندىنمۇ بەك.

بالىچان سۈپ. بالىسى بار، بالىلىق.

بالىچانلىق سۈپ. بالا-چاقىلىرى كۆپ؛ بالىلىق: بۇ قېتىم سودىگەر بىر ھەپتە مېھمان بولۇپتۇ. ئۆي ئىگىسى بالىچانلىق، قول-ئىلكىدە يوق ئادەم بولسىمۇ يەنە بىلىندۇرمەي قوشنىلىرىدىن ئۇن-پۇن قەرز ئېلىپ يۈرۈپ كۈتۈپتۇ. * ئىمىن ئاخۇن ئاكام بالىچانلىق ئادەم، ھازىر تۇرمۇشتا قىينىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئاز-تولا ئوقەت قىلىپ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالمىسا، بۇ يىل قىشتىن چىقىشى تەسكە چۈشىدۇ.

بالىچۇق ئى ① نەرسىلەرنىڭ كىچىكى: بالىچۇق كاۋا. ② بۇغداي باشقىنىڭ بۆلىكى: بۇغداي ئوبدان باش ئالدى، بالىچۇقلىرى قوشۇلدى. سۇ ۋاقتىدا قويۇلغاچ، بۇغداي تولۇق دان تۇتتى.

بالىچىلاپ رەۋ. بالا-ئورنىدا، بالا ھېسابىدا: بالىچىلاپ كىرمەك.

بالىچىلاپ كىرمەك كۈيئوغۇل بولغۇچى يىگىت قېيىن ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە بالا ئورنىدا كىرىپ بىرگە تۇرماق: تۇرسۇنئاي ئېرىنىڭ مۈرىسىنى نوقۇپ: — ماڭا قاراڭلار، ھېچ بولمىغاندا، بىر بۆلۈم باشلىقى بولسىمۇ ئەمىلى بار، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، مائاشى يۇقىرى، نىكاھلانمىغان، سانجىقى يوق بىر ياش بولسا، بالىچىلاپلا ئۆيىگە ئەكىرسەك دەپ ئويلىغىنىمىنىڭ يامىنى بارمىكەن؟ — دېدى.

بالىچىلىق ئى. بالا بولۇش ئىشى؛ بالىلاردا بولىدىغان قىلىق: — ئوغۇل بالىچىلىقتا نېمە ئىشلار بولمايدۇ، دەيسەن؟

بالىخانا ئى [پ] يەرلىك ئۇسۇلدا سېلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ ئىككىنچى قەۋىتى ۋە شۇ ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئۆي، ئۆگزىگە سېلىنغان كىچىك ئۆي: چۆرە خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن بالىخانىغا چىقىپ كېتىپتۇ.

بالىخانىلىق سۈپ. بالىخانىسى بار، قەۋىتى بار: ئۇنىڭ ئامۇت، نەشپۈت، ئانار، تەكلىك چوڭ بېغى، بالىخانىلىق ئۆيى، ئۆيىنى ساقلايدىغان بۆرە ئىتلىرىمۇ بار ئىكەن.

بالىسىرىماق پ. پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇسى

كۆچەيمەك.

بالسز سۆپ. بالسى يوق، بالا كۆرمىگەن، پەرزەنتسز: بالسزنىڭ مېلى هارام، ئىمانسزنىڭ جېنى هارام (ماقال). * بالدق ئۆي بازار، بالسز ئۆي مازار (ماقال).

بالسزلىق «بالسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بالسزلىق ــ ئادەم ئۆچۈن چوڭ دەرد.

بالىغ سۆپ [ئە] يېزت. بالاغەتكە، ۋايىغا يەتكەن: بالىغ بولماق.

بالىغ بولماق جسمانىي جەهەتتىن يېتىلمەك، بالاغەتكە يەتمەك: ئۇ شاهزادە بالىغ بولغاندىن كېيىن، ئەلچىلەر نى ــ نى كاتتا باي، ۋەزىر، پادىشاهلارنىڭ قىزلىرىدىن لايىق كۆرسەتسە ئۆزەم تېپىپ ئالىمەن، كۆڭلۈم چۈشكەننى ئالىمەن دەپ ئۇنماپتىكەن.

بالىكا ئى. ئەرك س. ئاتا ــ ئانىلار ياكى چوڭلارنىڭ ئۆز بالىلىرى ياكى كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ، يېقىنچىلىق قىلىپ چاقىرىش شەكلى: شۇ سۆز بىلەن ئانىسى، ئىشككە ئوقتەك ئېتىلىپ، سۆزگە قان ــ ياش قېتىلىپ، بويىغا گىرە سېلىپ «هارماڭ بالىكام» دەپتۇ.

بالىلاتقۇزماق «بالىلماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالىلاتماق «بالىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالىلارچە رەۋ. بالىلارغا ئوخشاش، گۆدەكلەردەك: بالىلارچە ئوي. بالىلارچە سوئال. * ئەخمەتجان قاسىمدىكى مۇنداق بالىلارچە هۆزۈرلىنىپ كۆلۈش ئۈنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكى بولسا كېرەك، دېگەننى ئويلىغانسېرى. * تۇرسۇن هەم هەيران، هەم خۇشال بولۇپ، خۇددى كىچىك بالىلارچە كۆلۈمسىرەيتتى.

بالىلاشماق ① «بالىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ②بالىلارغا ئوخشاش قىلىق قىلماق؛ بالىلارچە ئىش قىلماق؛ بالىلارچە هەرىكەت قىلماق.

بالدق سۆپ ① بالىسى، پەرزەنتى بار، بالا ــ چاقىلىق: بالدق ئۆي بازار، بالسز ئۆي مازار (ماقال). * بالدقنىڭ بالىسنى باققۇچە، ئىشنى قىل (ماقال). * يولۇچىلارنىڭ هەر خىل گەپ ــ سۆزلىرى، ۋاراڭ ــ چۇرۇڭلىرى، ياشلارنىڭ قېرىلار ۋە بالدق ئايالىلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىشۋاتقان، قېرىلار ۋە بالدق ئايالىلارنىڭ بۇنىڭدىن دىلى سۆيۈنۈپ، رەهمەت ئېيتىشلىرى ئاپتوبۇس ئىچىنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى. ② بالىلارغا خاس: بالدق بۇرچ. بالدق خىيال. * دېمىسمۇ ئۇنىڭ قېرىنداشلىق مېهرىمۇهەببىتى بىلەن تولغان ساپ بالدق قەلبى ئاكسىنى سېغىناتتى. * ئۇ بالدق هېسسىيات ئىلكىدە باغىنى ئارىلاپ، باغۋەن مۇسا تاغنىڭ قېشىغا باردى. ③ ۋايىغا، بالاغەتكە يەتمىگەن، ئۆسمۈرلۈك، گۆدەك: بالدق دەۋر. بالدق چاغ. * ياشلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى گۈزەللىك هېسسىياتى بالدق مەزگىلىدىكىدىن چوڭقۇر بولىدۇ. * مەن هازىر بىزنىڭ باغچىنى، بۇرۇن بىلله ئويناغان هەمراهلارنى، بالدق ۋاقتىمدىكى چاغلارنى ئەسلەۋاتىمەن. * بالدقىم ئۆتتى سېنىڭ قوينىڭدا، ئارمىنىم يوق ئۆتكىنىچۇن ياشلىقىم. كۆرۈپ سەندىن ئەمگىكىمنىڭ كۆچىنى، قاينىاپ تاشتى يۈرىكىمدە شادلىقىم.

بالدق بولماق پەرزەنت كۆرمەك، بالغا ئىگە بولماق، بالا تاپماق: شۇ چاغ ئايشەمنىڭ يۈزىدە شادلىق نۇرى ــ بىرىنچى قېتىم بالدق بولغان ئانىلاردا بولىدىغان شاتلىق نۇرى چاقنىغانىدى.

بالدق دەۋر كىشىلەرنىڭ ۋايىغا، بالاغەتكە يەتمىگەن دەۋرى: گۆدەكلىك يەنى 13 ــ 14 ياشقا كىرگۈچە بولغان مەزگىلى: مەن ئۆچۈن ئۇ بالدق دەۋر خۇددى بىر ئۇنتۇلماس شېرىن چۈشتەك بولۇپ قالدى.

بالدق قىلماق ① كىچىك بالىلارغا ئوخشاش ئىش ــ هەرىكەتلەردە بولماق، كىچىك بالىلار قىلىدىغان قىلىقلارنى قىلماق: ــ هەي، سەن دېگەن يەتتە ئىقلىمنىڭ ئەڭ ئابرويلۇق پادىشاهى

نىڭ ئوغلى تۇرۇپ، باياۋاندىن تېپىۋالغان قىزنى ئالماقچىمۇ؟ ياق، ئوغلۇم، سەن بالىلىق قىلما!، ـــ دەپتۇ پادىشاھ. * ھىسامىدىن ئابلەتنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ: ـــ سەن يەنىلا بالىلىق قىلىۋاتىسەن، ئويۇن كۆرسەڭ، سەھنىنىڭ سىرتىدىكى بىرنېمىلەرنى كۆرىدىكەنسەن، ـــ دېدى. ② ئويلانماي، ئاددىي ئىش كۆرمەك: بىز بالىلىق قىلدۇق.

بالىلىماق پ ① بالا تۇغماق؛ بالا چىقارماق: بوۋاي: ـــ ئۇ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر چىنار دەرىخى بار؛ چىنارنىڭ ئۇچىدا ھەر يىلى سۇمۇرغ قۇش بالىلايدۇ، شۇ قۇشنىڭ بالىلىرىنى ھەر يىلى بىر ئەجدىھا كېلىپ يەپ كېتىدۇ، ـــ دېدى. ② بىر يەرگە ئۇۋا سېلىپ ئۆي قىلىپ تۇرماق، ئورۇن تۇتۇپ ماكانلاشماق (قۇشلار ھەققىدە): قۇشقاچ تام تۆشۈكىدە بالىلايدۇ. ئەمما ياۋا كەپتەر سۈيى يوق كارىزدا بالىلايدۇ. ③ كۆچمە. كۆپەيمەك، ئاۋۇماق: يىللاردىن بېرى بالىلاپ كەتكەن بىرنەچچە توقماق قەرزنى تۆلەش ئېمىننى تۈگمەن تېشىدەك باستى.

بالىمان ئى <مۇز> ئۇيغۇرلارنىڭ بىر خىل يەللىك مۇزىكا ئەسۋابى، ئۇ قۇرغاق يەردە ئۆسكەن قومۇشتىن ياسىلىدۇ، سەككىز تۆشۈكلۈك، ئاۋازى يۇمشاق چىقىدۇ، ئاساسەن كلاسسىك مۇزىكىلارنى ئورۇنلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى نەيگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

بالىمانچى ئى. بالىمان چالىدىغان كىشى: بۇ قېتىمقى كۆرەكتە بالىمانچىلارمۇ خېلى كۆپ ساننى ئىگىلەيتتى.

بالىياتقۇ ئى [بالا+ياتقۇ] <ئانات> ئاياللار ياكى سۈت ئەمگۈچى چىشى ھايۋانلارنىڭ تۆرەلمە يېتىلدۈرۈش ئەزاسى، شەكلى خالتىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇ دوۋساق بىلەن تۈز ئۈچەينىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئېغىزى جىنسىي يول بىلەن، ئاستىنىڭ ئىككى تەرىپى تۇخۇم توشۇش نەيچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ ئىچكى قاتلىمى شىلىق پەردە، ئوتتۇرا قاتلىمى سىلىق مۇسكۇل، سىرتقى قاتلىمى قوشقۇچى توقۇلمىدىن ئىبارەت. تۇخۇمدان ئۇرۇقلانغاندىن كېيىن بالىياتقۇ ئىچىدە يېتىلىپ، تۆرەلمە بولۇپ شەكىللىنىدۇ.

بالىياتقۇلۇق تۇغۇت ئادەم ياكى بەزى ھايۋانلارنىڭ بالىسى ئانا تېنىدە يېتىلىپ بەلگىلىك باسقۇچقا يەتكەندە ئانا تېنىدىن ئايرىلىدىغان بىر خىل ھادىسە.

بامەسلىھەت رەۋ [پ+ئە] مەسلىھەت بىلەن، مەسلىھەتلىشىپ، كېڭىشىپ، باش قوشۇپ، بىرلىككە كېلىپ: بامەسلىھەت ئىش قىلماق. ـــ ئۈچەيلەن بامەسلىھەت بۇ يەردە بىر كۈننى ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى يولغا چىقىپتۇ.

بامبۇك ئى [ر<فران><بوت>] باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدۇ؛ غولى سىلىندىر شەكلىدە، ئوتتۇرىسى كاۋاك ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقىدا پاراللېل كەتكەن تومۇرلىرى بولىدۇ؛ تۈرى ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن: قارا بامبۇك، قېرىق بامبۇك قاتارلىقلار. غولىنى قۇرۇلۇشلارغا، جابدۇق ياساشقا ئىشلىتىشكە، نوتىسىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

بامبۇك كەكلىكى <زوئول> بىر خىل قۇش، تېنى ئورمان كەكلىكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، تېنىنىڭ ئۈستى قوڭۇر زەيتۇن رەڭدە، كۆكرىكى قوڭۇر، كۆكرىكىنىڭ ئىككى يېنىدا نۇرغۇن قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار. كۆپىنچە بامبۇكزارلىقتا ياشايدۇ.

بامبۇكزار ئى ← **بامبۇكلۇق.**

بامبۇكسىمان سۈپ. بامبۇك شەكىللىك، بامبۇكقا ئوخشاش،

بامبۇكسىمان قۇرت <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە بولۇپ، بامبۇكقا ياكى دەرەخ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ؛

رەڭگى يېشىل ياكى قوڭۇر؛ بېشى كىچىك، قانىتى يوق؛ يوپۇرماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ دەرەخ شاخلىرىدا ياشايدۇ.

بامبۇكلۇق ئى. بامبۇك كۆپ ياكى زىچ ئۆسكەن جاي: باشلىق ئۇنىڭدىن بامبۇكلۇق قانچە مو يەرنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى سورىدى.

بامدات ئى [پ] <دىن> ① تاڭ سەھەردە، كۆن چىقىشتىن بۇرۇن ئوقۇلىدىغان بىرىنچى نامار: بامدات ئوقۇماق. بامداتقا تەرەت ئالماق. ② تاڭ سەھەر پەيتى، بامدات نامىزى ئوقۇلىدىغان پەيت، قاق سەھەر: شايىت: ــ مەشەتكە كەتكۈچە تايىنلىق تاڭ ئاتار، بۈگۈن بىرەر سارايدا قونۇپ قېلىپ، ئەتە بامدات بىلەن يولغا چىقىپ كەتسەكمىكىن، ــ دېدى داۋۇتقا.

باھدات نامىزى <دىن> تاڭ سەھەردىن كېيىن، كۆن چىقىشتىن ئىلگىرى ئوقۇلىدىغان نامار: ــ ئەل مېھرىدىن ئايلىناي! ــ دېدى بامدات نامىزىدىن قايتقان ھېزىم ئاخۇن ئۇزاتقىلى يىغىلغان ياشلارغا قاراپ.

بامدات ۋاقتى بامدات نامىزى ئوقۇلىدىغان ۋاقىت، پەيت؛ سەھەر: ــ كېچىلەپ يول يۈرۈپ، بامدات ۋاقتى بىلەن كەلمىگىلى ئىككى ئاي بولغان ئۈيغۇرمىنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىردىم. * ئەتىگەن بامدات ۋاقتى بىلەن نەچچە مىڭ ئاتلىق ۋە پىيادىلەر قوشۇنى قاتارلىشىپ، شەھەرگە كىرىپ كەلدى.

بانان (بانانى) ئى [ر] <بوت> بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە چوڭ، ئۇزۇن سېپى بار؛ گۈلى سۇس سېرىق رەڭدە؛ مېۋىسى ئۇزۇن، سەل ئەگرى كېلىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، تەمى تاتلىق؛ تروپىك بەلباغ ۋە سوبتروپىك بەلباغدىن چىقىدۇ. بانانىنىڭ ئېگىز غوللۇق بانان ۋە پاكار غوللۇق بانان دېگەن تۈرى بار.

بانان ئالما تەمى بانانغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئالما.

بانتىك ئى [ر] كۆڭلەك ياقىسى ياكى ئايالالارنىڭ چېچىغا تاقايدىغان كېپىنەك شەكلىدىكى لېنتا ۋە شۇ خىلدا چىگىلگەن بوغقۇچ قاتارلىقلار.

بانتىكلاتماق «بانتىكلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بانتىكلىماق پ. ئايالالار چېچىنى ئېگىز ئۆرۈپ، بىر-بىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېشىنىڭ كەينى تەرىپىگە تۇگۈۋالماق.

باندا ئى [ر<فران] ئارتىسلار ياكى بەزى سەھرىپ كەتكەن ئايالالار بەدەن مۇسكۇللىرىنى نورمال ھالەتتە تۇتۇپ تۇرۇش ئۇچۇن، ئادەتتىكىدىن چىڭراق تارتىپ باغلىۋالىدىغان بەلباغ؛ تارتقۇ.

باندىت ئى [ر<ئىتال] ① قورالانغان ئوغرى، باسقۇنچى، كاللا كېسەر: خۇددى تاپىنىنىڭ ئاستىدىن چىققاندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولغان باندىتلارنى يوقتىش ئۈچۇن ئاتلانغان ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئاتلىق پولكى شىخو بىلەن شىخەنزە ئارىلىقىدىكى تاغلارغا يۆتكىلىپ يۇرۇپ ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. ② قورالانغان، مەلۇم سىياسىي كۆز قاراشقا ئىگە ۋە تەشكىللىك ھەرىكەت قىلىدىغان يەرلىك ئەكسىيەتچىل سىياسىي تەشكىلات: گومىنداڭ باندىتلىرى.

باندىتلىق «باندىت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاسىم قوشۇمسىنى بىر تۇردە، يىگىتلەرگە قاراپ: ــ باندىتلىق! مۇناپىق بەگ ئەمدى باندىتلىق قىلىشقا باشلاپتۇ-دە، يۇرۇڭلار، چاپسان ھەرىكەت قىلايلى، قېرىنداشلارنى قۇتقۇزايلى، ــ دېدى.

بانكا I ئى [ر<فران] پۇل ئامانەت قويۇش، پۇل قەرز بېرىش، پۇل پېرېۋوت قىلىش قاتارلىق كەسىپلەر ئارقىلىق ئامانەت، قەرزنىڭ ۋاستىلىك ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان ئامانەت،

قەرز ئاپپاراتى: ياندا قويساڭ 30 تەڭگە توققۇز بولۇر، بانكىدا قويساڭ توققۇز تەڭگە 30 بولۇر.

بانكا كاپيتالى <س ئىق> بانكا كەسپىنى يولغا قويۇشتا سېلىنىدىغان كاپيتال. ئۇ نەق پۇل ۋە باھالىق چەكتىن تەركىب تاپىدۇ، ئەسلىي مەنبەسى بانكىرنىڭ شەخسىي پۇلى ۋە ئامانەت قويۇلغان پۇللار بولۇپ، ئامانەت قويۇلغان پۇللار كېيىنچە بانكىنىڭ دائىم ئىشلىتىدىغان ۋە قەرز بېرىدىغان كاپيتالغا ئايلىنىدۇ.

بانكا II ئى [ر] شېشە ياكى مېتالدىن ياسالغان سىلىندىر شەكىللىك ئىدىش.

بانكىر ئى [ر] كاپيتالىستىك مەملىكەتلەردىكى زور كاپيتالغا ئىگە بولغان بانكا ئىگىسى: ئۇلار باشقىلارنىڭ پېرىدىكى بايلىقلارنى، چارۋا بىلەن تولغان گۈزەل يايلاقلارنى، تۇگمەس ئىقتىسادىي مەنبەلەرنى، تولىماس خالتا بانكىرلارغا يەم قىلماقچى.

باها (باھاسى) ئى [پ] ① نەرسىنىڭ، مالنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلەنگەن قىممىتى؛ نەرخى: يۇقىرى باها. تۆۋەن باها. بازار باھاسى. توپ باها. پارچە باها. * ئالىدىغا پىشۇرۇلغان تۇخۇم، سېۋەتلەپ ئۆرۈك ۋە ئۈجمىلەرنى قويۇۋالغان دېھقانلار كەچ قاراڭغۇسىنىڭ يېتىپ كېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆز مېلىنى باها تالاشمايلا سېتىشاتتى. ② كۆچمە. ئادەم، نەرسە ياكى قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ياخشى ـ ياماىلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى ۋە قەدىر ـ قىممىتى قاتارلىقلار ھەققىدە بېرىلگەن پىكىر ياكى چىقىرىلغان يەكۈن: باها بەرمەك. ياخشى باھاغا ئېرىشمەك. * مۇزىكىلار مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالغاچقا تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرقانچە قېتىم يازغان ماقالىلىرى ياخشى باھاغا ئېرىشتى.

باها بەرمەك ئادەم، نەرسە ياكى قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ياخشى ـ ياماىلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى، قەدىر ـ قىممىتى قاتارلىقلار ھەققىدە پىكىر قىلماق، يەكۈن چىقارماق: ئۇچ يېگىت ئىختىيارسىز بىر ـ بىرىگە قاراشتى ـ دە، خۇش ياقمىغان ھالدا يېگى ئۆينىڭ جاھازلىنىشى توغرىسىدا باها بېرىشكىلى تۇردى. * بىر ئادەمگە ئۇنىڭ بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى كۆز قارىشىغا قارىپلا باها بېرىشكە بولمايدۇ. كۆز قارىشى توغرا بولمىغان ياخشى ئادەملەرمۇ بولىدۇ.

باها پەرقى <س ئىق> ئوخشاش بىر خىل تاۋارنىڭ سېتىۋېلىش ـ سېتىپ بېرىش ھالقىلىرى، رايونلىرى. سېتىۋېلىش ـ سېتىپ بېرىش پەسىللىرى ياكى سۈپىتى، ئىستاندارتى ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ باھاسىدا شەكىللەنگەن پەرق.

باها تۆزۈلمىسى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى، مۇئامىلە خىراجىتى، باج ۋە پايدىدىن ئىبارەت تاۋار باھاسىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئامىللار، ئۇلارنىڭ باھادا تۇتقان ئورنى ۋە تەشكىللىنىش ئەھۋالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

باها چىقارماق <س ئىق> سودا ئورگانلىرى تەرىپىدىن سېتىلىدىغان تاۋارنىڭ نەرخىنى توختىتىپ ئوقتۇرماق.

باها سۆزى <مائار> ئوقۇتقۇچى ياكى مەكتەپ تەشكىلىنىڭ ھەربىر ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپتىكى ئىپادىسىگە قارىتا بەرگەن ۋە يېزىپ قالدۇرغان پىكرى.

باھاسىغا چىقماق تاۋارنى ساتقۇچى كۆزلىگەن باھاغا ياكى ئۆز نەرخىگە يېتىپ سورىماق: ئۇ: ـــ تۇغچىلىقلار مېلى باھاسىغا چىقمىغۇچە ئېغىز ئاچمامدۇيا، ـــ دېدى.

باها سىياسىتى <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى ھەرقايسى سىنىپلار، تارماقلار، رايونلار ۋە ھەرقايسى كارخانىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مەنپەئەتنى باھادىن پايدىلىنىپ تەڭشەيدىغان ئىقتىسادىي سىياسەت.

باهاسی یوق ① نەرخی، قممتی بەلگىلەنمىگەن، باهاسی بېكىتىلمىگەن. ② تەڭداشسىز قممەتكە ئىگە، تېپىلمايدىغان؛ ئىنتايىن قممەتلىك، بەباها: تۆمۈر بوۋام — باهاسی یوق كىشی ئىدی.

باهاغا سۇندۇرماق <س ئق> تاۋارنىڭ قممىتىنی پۇل بىلەن هېسابلاپ كۆرمەك.

باها قویماق <س ئق> ① سېتىلىدىغان مالنىڭ نەرخىنی بەلگىلىمەك، بېكىتمەك: مەلىكە بۇدۇر دورغىغا: — سىلەر قانچە باها قویساڭلار شۇ باهادا ئالىمەن. زادی بۇنىڭ ئېنىق باهاسی قانچە؟ — دەپ قايتا سوراپتۇ. * ئەلی نۇرىدىن ئەنسۇلجەلسنی قۇلىلار بازىرىغا ئېلىپ بېرىپ، دەللالغا تاپشۇرۇپ: — هەي هاجی سەن بۇنىڭغا باها قوي، — دەپتۇ. ② مالنىڭ باهاسىنی ئەسلی باهاسىدىن ئۆستۈرۈپ ئېيتماق: — بۇرادەر باها قويماي، ساتىدىغان يېرىڭىزنىلا ئېيتىڭا، — دېدی سەمەت ئۆتۈكنی قولىغا ئېلىپ كۆرۈۋېتىپ.

باها نسبتی<س ئق> بىر خىل تاۋار باهاسی بىلەن باشقا بىر خىل تاۋار باهاسىنىڭ سېلىشتۇرما نىسبىتی.

باهادىر (توغرىسی: باتۇر) ← **باتۇر**.

باهادىرلىق (توغرىسی: باتۇرلۇق) ← **باتۇرلۇق**.

باهار (باهاری) ئی [پ] ① تۆت پەسىلنىڭ بىرىنچىسی، قىشتىن كېيىن یازدىن بۇرۇن كېلىدىغان پەسىل؛ كۆكلەم: 1963 - یىلىنىڭ باهار ئایلىرىغا كەلگەندە مېنىڭ هایاتىمدا ئاجایىپ ئۆزگىرىش بولدی. ② كۆچمە. تۇرلۇك نەرسىلەرنىڭ یەنی هایات، ئۆمۈر، یاشلىق، ئىلىم - پەن ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ گۈللەپ - یاشنىغان، راۋاجلانغان چاغلىری ۋە شۇنداق چاغلارنىڭ سىمۋولی: یاشلىق باهار. ئىلىم - پەن باهاری. * «ئون ئىككی مۇقام» مۇزىكىلىرىنىڭمۇ یېڭی باهاری بولدی. ④ ئەر، ئایالىلار - نىڭ ئىسمی.

باهار بایرىمی ← **چاغان**: بۇ یىلقی باهار بایرىمىدا دادامنی كۆرۈپ كەلدىم.

باهالاتماق «باهالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسی: — مەن بۇنی كۆپچىلىككە باهالىتىپ باقاي، قېنی ئۇلار نېمە دەيدۇ، — دېدی ئۇ كېتىۋېتىپ.

باهالاتقۇزماق «باهالماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسی: ئۇ كالىسنی سېتىشتىن بۇرۇن ئالدی بىلەن دەللالارغا باهالاتقۇزۇۋالدی.

باهالاش ئی. «باهالماق» پېئىلىنىڭ یەنە بىر خىل ئىسىملىشی: كەچقۇرۇن باهالاش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئەكبەر سۇنۇرنىڭ یېنىغا ئولتۇرۇپ مەهەللىگە قايتتی.

باهالاشماق «باهالماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسی.

باهالانماق «باهالماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسی: ئەخمەت پارتىیە یاچېيكىسىنىڭ كۆپ قېتىم ئىنچىكە سىياسىي - ئىدىيىۋی خىزمەت ئىشلىشی ئارقىلىق ئۆتكەن یىلی مەیدان بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسی بولۇپ باهالاندی. * ئۆتكەن یىلی بۇ مەكتەپ ئاقچی ناهىيىسی ۋە قىزىلسۇ ئوبلاستی بويىچە ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باهالاندی.

باهالىق سۆپ. باهاسی بار، باهاسی بېكىتىلگەن: ئاینۇر بوینىغا ناهایتی قممەت باهالىق یۈك شارپىنی ئورنۇبلىپ، ئانىسىنىڭ یېنىدا ئۇندىمەستىن ئولتۇراتتی.

باهالىق بۇیۇم <س ئق> ① كەم تېپىلىدىغان، ئەتىۋارلىق بۇیۇم. ② باهاسی بېكىتىلگەن بۇیۇم.

باهالىق چەك <س ئق> پۇل، كاپىتال، تاۋار یاكی باشقا مال - مۈلۈك قاتارلىق قممەتلىك بار نەرسىلەرگە بولغان ئىسپات قەغىزی یاكی چەك. مەسىلەن: پای چېكی، زایوم چېكی، هەر خىل فاكتور، تاۋار یۆتكەش تالونی، ئىسكىلات تىجارەتچىسی ساقلایدىغان

تاۋار تالونى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

باھالىماق پ ① سېتىلىدىغان مالنىڭ باھاسىنى، نەرخىنى بەلگىلىمەك: بېكىتمەك: كۆپچىلىك ئېنەكنى 400 يۈەن باھالىسۇن، كېرەم يەنىلا ساتماي تۇرۇۋالدى. ② كۆچمە. ئادەم، نەرسە ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ياخشى-يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى قاتارلىقلار ھەققىدە پىكىر بەرمەك، يەكۈن چىقارماق: **باھا بەرمەك**: خىزمەت گۈرۈپپىسىنىڭ كادىرى لەيلىگۈل جوزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دېھقالارنىڭ باھالىشى، دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشى بىلەن بېكىتىلگەن تەقسىم قىلىش تىزىملىكىنى بىر-بىرلەپ ئوقۇشقا باشلىدى. * كازىم ئەدەبىياتنى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ ئۆتكۈر تەرىپىچىسى، كۈرەشچىسى سۈپىتىدە ناھايىتى يۇقىرى باھالايتتى.

باھانە ئى [پ] ① بىرەر ئىشتىن باش تارتىش مەقسىتىدە كۆرسىتىلگەن ئورۇنسىز سەۋەب، ئۆزرە: سىيىت ئاكا ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم سۆزداشماقچى بولۇپ ئۆيىگە تەكلىپ قىلغانىدى، بىراق ئادىل ھەر خىل باھانىلارنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى. ② باشلانغۇچ سەۋەب: توي باھانىسىدا تون پۈتتى (ماقال). * بۇغداينىڭ باھانىسىدا قارىمۇق سۇ ئىچىپتۇ (ماقال). * تىلىۋالدى بالىلارنىڭ بەشىنچىسى — ئەڭ كەنجىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا تۇغۇلغان تۆت بالا يېشىغا توشا-توشمايلا بىرلا ئاغرىغان باھانە بىلەنلا كۆز يۇمۇپ توختىمىغانىدى.

باھانە بولماق بىرەر ئىشتىن باش تارتىشقا سەۋەب، دەستەك بولماق: سايىم چوڭنىڭ سوئالى ئۇنىڭغا باھانە بولدى. * ياري باري كەلمىدى، شۇڭقاري باري كەلمىدى. يارىمنىڭ ئايىغى سۇنىدى، باھانە بولدى كەلمىدى.

باھانە قىلماق بىرەر ئىشتىن باش تارتىشقا سەۋەب كۆرسەتمەك: مەن ئات بېقىشنى باھانە قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن.

باھانە-سەۋەب تۈرلۈك باھانە ۋە سەۋەبلەر: كاتىپىنىڭ ھەر خىل باھانە-سەۋەب بىلەن توي خېتىنى بەرمەسلىكى تۇرغۇن بىلەن قۇندۇزنى ئازابلاپ، ھەسرەت ۋە ئەلەم تۈيغۇسى يۈرىكىنى ئامبۇردەك قىسماقتا ئىدى.

باھانىدىماق پ ← **باھانە قىلماق**: ئۇنىڭ نەزىرىدە جارۇپ ئىنژىنېرمۇ چوقۇم ئىشىنىڭ كۆپلۈكىگە باھانىداپ، بۇ ۋەزىپىدىن باش تارتىشى كېرەك ئىدى.

باۋئەن ئى <ئىرق> ← **باۋئەنلەر**.

باۋئەن تىلى <تىل> ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى موڭغۇل تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدىغان، باۋئەن مىللىتى قوللىنىدىغان تىل.

باۋئەن مىللىتى <ئىرق> ← **باۋئەنلەر**.

باۋئەنچە رەۋ. باۋئەن مىللىتىگە ئوخشاش؛ باۋئەن مىللىتىگە خاس ياكى باۋئەن مىللىتى ئىشلىتىدىغان: باۋئەنچە سۆزلىمەك. باۋئەنچە كىيىنمەك. باۋئەنچە كىيىم.

باۋئەنلەر ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇلار ئاساسەن گەنسۇ ئۆلكىسى نىڭشا ناھىيىسىنىڭ داخېجياۋ دېگەن يېرىدە ئولتۇراقلاشقان.

بائىس ئى [ئە] يېزىت. سەۋەب، ۋەج: نۆكەر-لەر ساتىراشنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ، دار تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشتى. ئوردىدا پەم-پاراسەتلىك ئاقىل، دانالىقى بىلەن شۆھرەت چىقارغان ھاكىم بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تازىم قىلىدى-دە: — شاھىنشاھ. ساتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ بائىسى نېمىدۇر؟ — دەپ سورىدى.

باي ① سۈپ. ئىقتىسادىي ئاساسى مۇستەھكەم، ھېچ نەرسىگە موھتاجلىقى يوق: نۇرغۇن مال-دۇنياسى بار: باي مەملىكەت، باي ئادەم. * — پولات تاۋلاشتا يېيىلۇاتقان ئاشلىق، خەجلەنمۇاتقان پۇلنى كۆرۈپ ئۆزىمزنى تەڭداشسىز باي ھېسابلاپتىمەن، — دېدى ھاشىر. ② سۈپ.

تەركىبىدە، ئىختىيارىدا، باغرىدا، ئىچىدە كېرەكلىك ۋە پايدىلىق نەرسىلەر كۆپ؛ مول، يېتەرلىك: يېرى باينىڭ ئېلى باي (ماقال). * موماي تۈرلۈك رىۋايەت، ئەپسانىلەرگە ۋە لەتىپە، چۆچەكلەرگە باي ئىدى. * «ئون ئىككى مۇقام» ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسىنىڭ، شۇنىڭدەك مۇزىكا ـ نەغمە شەكىللىرىنىڭ باي خەزىنىسى. ③ ئى. مال ـ دۇنيا يىغقۇچى؛ دۆلەتمەن كىشى: باي بارنى بەرمەس، كەمبەغەل قاراپ تۇرماس (ماقال). * باي بۇغدايلىرىنى يىغىۋالماقچى بولۇپ، ئون ئورمىچى ياللىۋاپتۇ. ④ ئى. بايلارغا مۇراجىئەت قىلىشتا ياكى ئۇلار توغرىسىدا سۆز بولغاندا، ئۇلارنىڭ نامى ئورنىدا ياكى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: دېدىم تۇرۇپ: — باي ئاكا، ئوغرى دەمسىز مېنى سىز؟ قۇتاندىكى ئىزلارنى، قاراپ كۆرۈڭ قانداق ئىز. ⑤ ئى. هۈرمەت يۈزىسىدىن كىشى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ هەم كىشى ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمىغا كىرىدۇ: ئەمەتباي. تاشباي. ⑥ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناهىيىنىڭ ئىسمى.

باي دېهقان يېزىلاردىكى ياللانما ئەمگەكچىلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش (قوشۇمچە جازانىخورلۇق قىلىش ياكى بىر قىسىم يەرلىرىنى ئىجارىگە بېرىش)نى ئاساسلىق تۇرمۇش مەنبەسى قىلىدىغان كىشىلەر. ئادەتتە ئۇلار يەر ۋە بىرقەدەر ياخشى ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى هەم هەرىكەتچان كاپىتالغا ئىگە بولغان بولىدۇ. ئۆزىمۇ ئەمگەككە قاتنىشىدۇ، بىراق ئاساسىي كىرىمى ئېكسپىلاتاتسىيىدىن كېلىدۇ. ئۇلار يېزىلاردىكى بۇرژۇئازلاردۇر: مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، پومېشچىك، باي دېهقانلاردىمۇ بۆلۈنۈش بولدى، هازىر سوتسىيالىزمغا تازا قارشى تۇرمايدىغانلىرىمۇ بار.

بايا رەۋ. جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل بۇرۇن؛ هېلىراق: مەن قاياققا مېڭىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم. كەينىمگە قايتاي دېسەم، چىغىر يول بىلەن بايا قاتراپ چۈشكەن تۆپىلىككە ئەمدى چىقىشقا كۆزۈم يەتمىدى. * هېكمەت بايا شېجاڭدىن روزىمەتنىڭ ناهىيىلىك ساقچىغا ئەۋەتىلىدىغانلىقىنى بىلدى.

بايات ئى [پ] <مۇز> ⟵ **بايات مۇقامى.**

بايات مۇقامى <مۇز> ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقامنىڭ بىرى. ئۇ 19 نەغمە، 119 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە — ئون نەغمە، 93 مىسرادىن؛ ئۈچ داستان — ئالتە نەغمە، 16 مىسرادىن؛ ئۈچ مەشرەپ — ئۈچ نەغمە، 44 مىسرادىن تەركىب تاپقان.

باياتىن رەۋ. جان ت ⟵ **بايا:** — سىز تېخىچە شۇ گەپتىمۇ؟، — دېدى گۈلنىسا، — مەن باياتىن كونا خاماننى سورىماسلىقىڭىز كېرەك دېدىمغۇ؟. * ئادىل ئۆز ئورنىغا قايتىپ كەلگەندە، باياتىن ئوڭدا ـ سوڭدا بولۇپ يىقىلغان لۈكچەكلەر ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىدى.

باياتىنقى سۈپ ⟵ **بايىقى:** — سەن باياتىنقى ئىشتىن خەۋەر تاپتىڭمۇ، — دېدى ئۇ ماڭا قاراپ.

باياشات سۈپ [بايا+شاد] باي ۋە شاد، پاراۋان، راهەت ـ پاراغەتلىك، خاتىرجەم: ئۇ تەتقىقات يۇرتىدا ئىشلەشنى ياراتماي، ئېرى بىلەن سەهرالارغا، دېڭىز ساهىلىغا كېتىپ باياشات، راهەت تۇرمۇش كۆچۈرۈۋېتىپتۇ. * دېهقان خوتۇن بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ئالتۇننى خەجلەپ باياشات ياشاپتۇ.

باياشاتچىلىق ⟵ **باياشاتلىق:** مەنسۇر كۆڭلىدە: — مەن قىلالمىغان ئىشلار ئەمدى ئورۇنلىنىدىغان بولدى، قولۇمدىن كەلگىنىچە ياردەم بېرەي، مۇنۇ كۆز ئالدىمىزدىكى قىيىنچىلىقلارنى تېزرەك تۈگىتىپ، ئەزالارغا يېڭى جەمئىيەتنىڭ كونا جەمئىيەتتىن نۇرغۇن ياخشى ئىكەنلىكىنى، باياشاتچىلىق، بەخت ـ سائادەت، مۇشۇ جەمئىيەتتە ئىكەنلىكىنى تېزرەك ئىسپاتلاپ كۆرسىتەيلى، — دەپ ئويلىدى.

باياشاتلاشتۇرماق «باياشاتلاشماق» پېئىـ

لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بایاشاتلاشماق پ. بایاشات ھالغا كەلمەك، بایاشات بولماق: قاسىم كەلگۈسىدىكى بایاشاتلاشقان تۇرمۇشنىڭ لایىق كېلىدىغان ھەم ياش ھەم چىرايلىق ئۆي كىشىسى بولۇشى لازىملىقىنى زۆرۈر تاپتى.

بایاشاتلىق «بایاشات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ شەھەرلەر ئۆزىنىڭ ئاۋاتلىقى، بایاشاتلىقى بىلەن مەشھۇر ئىكەن. * كۆنلەر يېزىغا بایاشاتلىق، باغلارغا رەڭ، ئېتىزلارغا سوۋغا، ئادەملەرگە خۇشاللىق تەقدىم قىلىشپ، يۇگۇرۇشۇپ تېز ئۆتۈشتى.

بایام رەۋ. جان ت ← **بایا**: بایام ئېتىزلىقتا ئۇچرىغان ھېلىقى بوۋاي كۆلۈپ، قەمەرنى ئۆز ئۆيىگە تاماققا باشلاپ، بارمىسىمز بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى.

بایان I ئى [ئە] ① ۋەقە، ھادىسە، پىكىر ۋە مۇلاھىزىلەرنىڭ ئاغزاكى ياكى يازما ئىپادىسى: ئىزھار، چۈشەندۈرۈش: ئاغزاكى بایان. پىكىر بایان قىلماق. * ئېژېن خىيال دېگىزىغا شۇنچىلىك غەرق بولۇپ كەتتىكى، قانچىلىغان ئوي ـ پىكىرلەر ئۇنىڭ كالىسىغا كىرىپ چىققان بایان قىلىش تەس. * يۇقىرىدا يېزىلغان سۆزلەر پەقەت ئۇنىڭ قىسقىچىلا بایانى. * قەمەرۇزامان ئەلچىنىڭ بایانلىرىنى ئاڭلاش بىلەن قاتتىق «ئاھ» ئۇرۇپ ھوشىدىن كېتىپتۇ. ② <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرنىڭ سادىر بولۇۋاتقان ۋەقەلەر ھەمدە ۋەقەنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە ھېكايە قىلىنىۋاتقان قىسمى: بایان خاراكتېرلىك ماقالە.

بایان ئەتمەك ← **بایان قىلماق**: كۆنىلەر كەيىنىدىن ھەپتە، ئايلار ئۆتۈشتى: قېرىنداشلار كەچمىشىنى بایان ئېتىشتى. قىز يۇرىكى سۈ ئىچتى مېھرىبان قولىدا، ئاي جامالى نۇر قۇچتى ئاستا ۋە ئاستا.

بایان ئەيلەمەك ← **بایان قىلماق**: نېچۈك ئاسمان ئاچمايسەن چىرايىڭنى، بایان ئەيلە، ئاڭلايچۇ مۇددىئايىڭنى.

بایان جۈملە <تىل> ئىش ـ ھەرىكەت ياكى شەيئىنى خەۋەر تەرىقىسىدە بایان قىلىدىغان جۈملە. ئۇ سوئال جۈملە، بۇيرۇق جۈملە ۋە ئۇندەش جۈملىدىن پەرقلىنىدۇ ھەمدە شۇلارغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. يېزىق تىلىدا بایان جۈملىنىڭ ئاخىرىغا چېكىت قويۇلىدۇ. ئۇ يەنە «خەۋەر جۈملە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بایان قىلماق ۋەقە، ھادىسە، پىكىر ۋە مۇلاھىزە قاتارلىقلارنى ئاغزاكى ياكى يازما ئىپادە قىلماق: شەرھلىمەك، ئىزھار قىلماق، چۈشەندۈرمەك: ئەقىلسىز يىگىت دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى بایان قىلىپتۇ. * يىغىن ئاخىرلىشاي دېگەندە، قاسىم پىكىر بایان قىلدى.

بایان II ئى [ر] <مۇز> رۇسلارنىڭ ئوك قول مىلودىيىلىك تاۋۇش قىسىملىرىنى ئاھاڭغا كەلتۈرۈپ، سول تەرەپتىكى كلاۋىئاتۇرىسىنى تەڭكەش قىلىپ تۇرۇپ چالىدىغان چوك تىپتىكى يېرىم ئاۋازلىق گارمونى: بایان چالماق.

بایانات (بایاناتى) ئى [ئە] ① بایان قىلىۋاتقان بىرەر ئىش، ۋەقە ۋە ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ تەپسىلاتى، بایانى؛ بایانىنامە: ئۇ ساۋاتسىز بولغىنى ئۈچۈن سۆزى مۇقەددەم ـ ئاخىر بولسىمۇ، ئەمما كوپىراتىپ ئەھۋالىدىن، بولۇپمۇ ئارتۇقچىلىق ۋە كەمچىلىكلەر ئۈستىدىن خېلى ئوبدان بایانات بېرىپ ئۆتتى. ② دېپلوماتىك مۇناسىۋەتلەر، مۇزاكىرىلەر، خەلقئارا ئەھۋال ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە مەنپەئەتدار تەرەپلەر ھەم ئومۇمىي ئاخبارات ئۈچۈن ئاغزاكى ياكى يازما شەكىلدە ئېلان قىلىدىغان ئۇقتۇرۇش ۋە ياكى شۇ ھەقتىكى ھۆججەت: بایانات ئېلان قىلماق. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بایاناتى.

بایانچى ئى. بایان چالىدىغان ئادەم: ـ ئاپا، ئاكام ئاخشام تويدا بایان چالغان ھېلىقى بایانچى يىگىت بىلەن بىللە كەتتى، كەچرەك كېلىمەن دەيدۇ، ـ دېدى ئىسمائىل

ئاپمسغا.

بايانناما ئى [ئه+پ] بىرەر مەسلە ئۈستىدە يېزىلغان يازما بايانات.

بايباۋان بايباۋانى ئى [پ] مەھەللە ـ يۇرتتىن يىراق بولغان ۋە ئادەم ياشمايدىغان سۇسىز چۆل؛ سەھرا، دەشت: پادىشاھ ئازادە بەخت بىلەن خوتۇنى ئىككىسى ئارانلا جېنىنى ئېلىپ بايباۋان تەرەپكە قېچىپتۇ.

بايتاسۇن ئى. دىئال. تاغنىڭ ئېگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسمان ئۆسۈملۈك.

بايتال ئى <زوئول> ئاتنىڭ چىشىسى: بوۋاي بىر دانە قوناقنى جادۇگەرنىڭ يۇزىگە ئېتىپ ــ ئات بول، ــ دېگەنىكەن، جادۇگەر دەرھال بىر بايتال ئاتقا ئايلىنىپتۇ.

بايچېچەك ئى [باي + چېچەك] <بوت> دەسلەپكى باھاردا ئېچىلىدىغان پېيازگۈل، «شىرىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بايراق ئى ① دۆلەت، تەشكىلات، ھەربىي قىسىم ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ سىمۋوللۇق بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن ياكى بىرەر ئىشارىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە گۈلسىز، رەڭلىك رەختتىن ياكى قەغەزدىن تۆت چاسا ۋە ياكى ئۈچ بۇرجەك شەكىلدە ياسالغان بۇيۇم؛ ئەلەم: قىزىل بايراق. دۆلەت بايرىقى. ئاق بايراق. * بۇدۇر چاچلىرى چاڭغا مىلەنگەن بىر قىز كىچىك بايراقنى پۈلاڭلىتىپ يىراقتىكى قىزلارغا ئىشتىن چۈشۈشكە بەلگە بېرىۋاتاتتى. ② كۆچمە. سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي تەشكىلات، گۇرۇپپا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرلىكى ھەم مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان يېتەكچى غايە: ماركسىزم ـ لېنىنىزم بايرىقى. كوممۇنىزم بايرىقى. * ئۇ چاغدا كونا ئەخلاقنى قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىش، كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئىككى چوڭ بايرىقى قىلىندى. ③ كۆچمە. كۆز قاراش، ئىدىيە، ئۇقتۇرۇمنەزەر: مەنىۋى جەھەتتە بۇرۇنىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇرادەرلەر دورا يېيىشىكە يەنىلا «ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تەۋەررۈك بولۇپ قالغان كونا كېسەل» دېگەن بايراق بىلەن قارشى تۇرمىسلا جۇڭگونىڭ ئالجىش كېسىلى ئاخىر بىركۈنى سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدۇ. * بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۇرۇشكە بايرىقىمىز روشەن ھالدا قارشى تۇرىمىز.

بايراق چىقارماق دۆلەت بايرىقى، ھەربىي بايراق قاتارلىق بايراقلارنى ئاستا ـ ئاستا تارتىپ بايراق خادىسى ئۇچىغا چىقارماق.

بايرىقى روشەن مەيدانى، كۆز قارىشى ئېنىق: بۇ مەسىلىدە ھەربىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ بايرىقى روشەن بولۇشى كېرەك.

بايراقچە ئى ① كىچىك بايراق: ئۇلار باشقىلارغا قوشۇلۇپ، ئۇنلۇك شوئار توۋلايتتى، قولىدىكى بايراقچىلارنى پۇلاڭلىتاتتى. ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا نىسبەتەن دەيتتى. ② خەرىتە ياكى دېئاگراممىلارغا، بايراقسىمان ئوخشىتىپ سىزىلغان ياكى قادالغان كىچىك بەلگە: تامغا ئېسىلغان ئۆلكە خەرىتىسىگە قىزىل ۋە قارا بايراقچىلار قادالغان قويۇلغانىدى.

بايراقچى ئى ① سەپنىڭ ئالدىدا بايراق كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى: ئىشىك يېنىدا توق بىغىر رەڭ كاستۇم كىيگەن كىچىك ۋۇگۇەن، ئاتلىق ئەسكەرلەر بايراقچىسى پەيدا بولدى. ② يەر ئۆلچەش، قاتناش ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا بايراقچە بىلەن ئىشارەت قىلىپ يېتەكچىلىك قىلغۇچى.

بايراقدار ئى ① بايراق كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي ـ سىياسىي ھەرىكەت، ئىلغار پىكىر، يېڭىلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا يېتەكچى ياكى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، نەمۇنە، ئۈلگە كۆرسىتىدىغان كىشى: باشلامچى: ناۋايى ــ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا نامايەندىسى، XV

ئەسىردىكى ئاسىيا ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يېرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىليونلىغان خەلقىنىڭ پەخرى، تۈركىي تىلدا يېزىشنىڭ دەۋر بۆلگۈچ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى ۋە چوڭ ئۇستاز شائىرى. * لۇشۇن يېڭى مەدەنىيەت قوشۇنىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ باتۇر بايراقدارى.

بايراقلىق سۆپ ① بايرىقى بار، بايراققا ئىگە: شۇ چاغدا توساتتىن دۇمباق گۈپۈلدەپ، يىراقتىن بايراقلىق بىر توپ كۆرۈندى. خامانغا يول ئېلىپ كەلگەن ئاشۇ توپ، ھەر كىشى كۆڭلىدە سىر بولۇپ تۇيۇلدى. ② بايراق تەيياراشقا لايىق، باپ؛ بايراققا يېتىدىغان: بايراقلىق رەخت ئالماق.

بايرام ئى ① مۇھىم تارىخىي ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنى تەنتەنىلىك خاتىرىلەش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ياكى ئادەت بولۇپ قالغان خاتىرە كۈن: دۆلەت بايرىمى، «1 ـ ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى. نوروز بايرىمى. * ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار ۋە سىياسىي ئورگانلار بايرام مەزگىللىدىكى ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش ـ خەلقنى سۆيۈش پائالىيىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش كېرەك. ② مۇھىم، خۇشاللىنارلىق ھادىسە يۈز بەرگەن، زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلگەن ۋە شۇ سەۋەبتىن شادلىق بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈن: ئائىلىۋى بايرام. * ئاتىنىڭ ئۆلۈمى ئىنتقا بايرام (ماقال). * يۈرتۇمدا بۇگۈن قىزغىن يېغىلىش، بولماقتا بايرام، قىزىماقتا توي، ھەممىنىڭ كۆڭلى گۈل ئېچىلغاندەك، ئازاد گۈلباغدا دىللىرى خۇش خۇي.

بايراملىق سۆپ. بايرامدا ئىشلىتىدىغان ياكى كېرەك قىلىدىغان: بۇ قېتىم مال سېتىۋالغۇچىلارنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرگە يۆتكىگەن بايراملىق مالىلىرىنىڭ تۈرلىرى ۋە سانى كۆپ. * شۇ كۈنى ئەركىن بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ، مەكتەپكە مېڭىش ئالدىدا تۇراتتى. دادام ئادەتتى بويىچە چىرايلىق قىزىلغان گۈل دەستىنى ئەكىلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى.

بايزادە ئى. باينىڭ ئوغلى، باينىڭ بالىسى: مەلىكە ئۇنىڭدىن: — ھەي يىگىت! راستىڭنى ئېيتقىن، پادىشاھزادىمۇسەن، يا ئەمىرزادىمۇسەن، يا بەگزادىمۇسەن ياكى بايزادىمۇسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

بايقاشماق «بايقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قورشاۋالدى جىياڭ ۋە قېرى چالنى، بايقىشىپ بۇندا بولغان ئەھۋالنى.

بايقالماق «بايقىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆپچىلىك پاراققىدە كۆلۈشتى. گۈزەلئايمۇ پىسكۈندە كۆلدى. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن چىشى بار ئىكەنلىكى بايقالدى.

بايقۇت ئى [ر<ئىنگ] رەت قىلىش، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىشىگە، نەرسە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلىدىغان ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش: ئۇ بولسىمۇ ئاشۇنداق ئوغرىلارنىڭ ئەتراپىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئەخلاقىي بايقۇتنى، يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىغان كەيپىياتنى پەيدا قىلىش.

بايقۇت قىلماق رەت قىلماق، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىمگە، نەرسىگە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا قارشى ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش ئېلىپ بارماق؛ چەكلىمەك؛ توسماق؛ مەنئى قىلماق: جايلاردىكى سىياسىي ئىش تاشلاشلار، سىياسىي نامايىشلار، سىياسىي ئومۇمىي ئىش تاشلاشلار، دۇمانى بايقۇت قىلىش، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋە ئىنقلابىي جەڭگىۋار شوئارلار مۇشۇ دەۋردىكى ئۆزئارا ئالمىشىپ تۇرغان كۈرەش شەكىللىرى ئىدى.

بايقۇت ئېلان قىلماق رەت قىلىش، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىشى نەرسە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىماق.

بايقۇش ئى ① ھۇقۇش: قالدى كۆپ ئات ـ

ئۇلاغنىڭ ئۆلۈكلىرى بايقۇشقا، يىلپىزلارغا ئوزۇق بولۇپ. قار ـ مۇزلار كۆمۈپ ئېغىزنى ئېتىلدى ئۇ چاغ يەنە ئالتۇن قۇلۇپ. ② كۆچمە. بەختسىز؛ شۇم پېشانە: ۋاي، بايقۇش! نۇرغۇن جاپالارنى تارتتىڭ.

بايقماق پ ① كۆرمەك، كۆزەتمەك: تاۋقش كىچىككىنە كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ: — سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن بايقاپ كېلەي، — دېدى. ② ھېس قىلماق؛ ئاڭقارماق؛ سەزمەك؛ بىلمەك: دۇشمەن تۇيۇقسىز جىمىپ قالدى. جەڭچىلەر دۇشمەنلەرنىڭ قاراۋۇلخانىغا قاراپ چېكىنگەنلىكىنى بايقاپ قېلىشتى. * ئەتىسى كىشىلەر پىدانىڭ ئۈشتۈمتۇت مەھەللىدىن يوقالغانلىقىنى بايقاشتى. ③ ئېھتىيات قىلماق، پەخەس بولماق، دىققەت قىلماق؛ ئويلىماق: بايقاپ سۆزلىمەك. بايقاپ ماڭماق. * بۇ سۆزنى كېۋىر بايقىماي ئۇنلۇك دەۋەتتى.

بايلىق ① «باي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى. تەبىئەت دۇنياسىدىكى مەيلى كىشىلەر ئىختىيارىغا ئۆتكەن ياكى ئۆتمىگەن بولسۇن نەق قىممەتلى بار ماددىي نەرسىلەر؛ پۇل ـ پۇچەك، مال ـ مۈلۈك قاتارلىقلار: يەر ئاستى بايلىقى، كان بايلىقلىرى. * — بۇ يەرگە راستىنلا ئوغرى كىرگەن بولسا بايلىقىمىزدىنمۇ ئايرىلىپ قالمايلى، دەپ قورقمەن، — دەپتۇ ئالماس. * باغۋەن بوۋايدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان قەمەرۇزـزامان: — بۇ بايلىقنى مەن تاپقان بولساممۇ ئۇ سېنىڭ يېرىڭدىن چىقتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئىككىمىز تەقسىم قىلىپ ئېلىشىمىز كېرەك، — دەپتۇ. * دۆلىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي قانۇنلىرى مۇھىتنى ۋە تەبىئىي بايلىق مەنبەسىنى قوغداشقا پايدىلىق. ③ ئى. تەركىبىدىكى ياكى ئىختىيارىدىكى بار نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىسى: تىل بايلىقى. سۆز بايلىقى. * ئەقىلدىن ئارتۇق بايلىق يوق (ماقال). * ساقلىقىم — بايلىقىم (ماقال). ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى ئەسىرلەر داۋامىدا خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىپ، تولۇقلىنىپ، خەلقنىڭ پۈتمەس ھاياتىي كۈچىگە ئىگە مەنىۋى بايلىقىغا ئايلانغان.

باينات ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بىلىتىزسىمان، تىك بولۇپ يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ؛ قوۋزىقى كۈل رەڭ سارغۇچ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى تۈخۈمسىمان تۆمۈنە شەكىلدە، گىرۋەكلىرىدە چىشقا ئوخشاش تىكەنلىرى بار؛ گۈل رېتى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى قىزغۇچ سۆسۈن؛ مېۋىسى بىرئاز ياپىلاق كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە يىلىتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تالىنى كۈچەيتىش، نەملىكىنى قايتۇرۇش قاتارلىق رولى بار، شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئۆسىدۇ.

بايۇەچچە ئى [باي+بەچچە] ① بايىنىڭ بالىسى، بايزادە: ئۇنىڭ بايۇەچچە ئوغلى 20 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، باينىڭ ئوغلى بولغىنىغا يارىشا بىر ماتا كۆڭلەكنى يېڭمىغىنا كىيگەن، بەش تەڭگە پۇلنى ئۆز قولى بىلەن تۈتۈپ خەجلىگەن ئەمەس ئىكەن. ② بايلارنىڭ بالىلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشتا، ئۇلارنىڭ نامى ئورنىدا ياكى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: ئوت ياقار خىجالەت بولۇپ: — ياق، ياق، رەھمەت بۇ جۇل ـ جۇل كىيىملىرىم بىلەن سىزدەك بىر بايۇەچچە بىلەن ئولتۇرۇپ، بىر لەگەندە تاماق يېيىشىم كېلىشمىگەن بىر ئىش، — دەپ ئارقىغا بۇرۇلۇپتۇ. ③ ئۆزىنى باي بالىسىدەك چاغلايدىغان ئابرويىپەرەس، سۆلەتۇاز كىشى: قاسىم: — ئالدى بىلەن ئۇستىباشلىرىنى راۋۇرۇس يېڭىلاپ، كېلىشكەن بايۇەچچە بولۇشۇم كېرەك، ئاندىن قورۇ ـ جاي ئېلىشقا ھەرىكەت قىلساممۇ ئولگۈرىدۇ، — دېدى ـ دە، توپتوغرا ماگىزىنغا يۈگۈردى.

بايۇەچچىلىك ① «بايۇەچچە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھېيتەم ھەقىقىدە

سۆز ئېچىلغاندا، دادام ھەمىشە: — بايۋەچچىلىكى قۇرۇسۇن! ھۇ ئىتنىڭ بالىسىنىڭ، — دەپ تىللاپ قوياتتى. ② ئى. بايۋەچچىلەرگە خاس خۇسۇسىيەت، ھەرىكەت ۋە قىلىق: پەيتۇن ئارتوئا كوچىسىغا كېلىپ توختىدى. بوۋاي ئالدى بىلەن پەيتۇندىن چۈشۈپ، خۇددى مەمنۇن بولغان چاغدا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان بويتاقلارغا ئوخشاش بايۋەچچىلىك قىلىپ، پەيتۇنكەشكە ئون فرانك بېرىۋەتتى.

بايۋەچچىلىك قىلماق بايۋەچچىلەرگە خاس ھەرىكەت، قىلىق قىلماق: سەن تولا بايۋەچچىلىك قىلما، ئەتە - ئۆگۈن ئۇ پۇلۇڭمۇ تۈگەيدۇ.

بايىقى سۈپ. بايا، ھېلى سادىر بولغان؛ بايا يۈز بەرگەن، كۆرۈلگەن، ئىشتىلگەن؛ ھېلىقى: ئاتام ئېيتقان بايىقى (ماقال). * مەن بايىقى ئادەمنىڭ سۆزىنى راست ئىكەن دەپ ھېس قىلدىم.

بەئەينى رەۋ [پ+ئە] پەرق ئەتكىلى، ئاجراتقىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئوخشاش؛ خۇددى، ئەينەن، ئۆزى: تارىخچى يىگىت رەسىمنى قولىغا ئېلىپ، سىنچىلاپ كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن، مەمنۇنلۇق ئىزھار قىلىپ: — دەل ئۆزى بولۇپتۇ، كەم - كۇتىسىز، بەئەينى ئۆزىلا، — دېدى. * باتۇرنىڭ چىراي - شەكلى بەئەينى دادىسىغا ئوخشايتتى.

بەپ - بەپ تەق س. گاس، گاچىلارنىڭ سۆز تەلەپپۇزى.

بەپبەپلەتمەك «پەپبەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەپبەپلەشمەك «بەپبەپلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ئۇنىڭ ماڭا سايە قىلغىنى 50 ياشتىن ئاشقان گاچا ئوغلى بولۇپ، بۇ بىغەرەزگە شۇ يۇرتتا ھېچ خوتۇن تەگمىگەنىكەن، ئەمدى بېشىمغا كۈن كەلگەندە مەن تەگكىدەكمەن. ۋاي قانداق قىلاي! ئۇنىڭ بىلەن نەدە بەپبەپلىشىپ يۈرىمەن، — دەپ ئويلىدى گۈلبوستان.

بەپبەپلىمەك پ. بەپ - بەپ قىلىپ مەقسىتىنى ئۇقتۇرالماي قالماق؛ گاس - گاچىلاردەك دۇدۇقلىماق.

بەت ئى ① ئادەم بېشىنىڭ ئالدى تەرىپى؛ يۈزى: مېنى سەندىن ئايرىدى نىگار، ۋادەرىخا! شورلۇق قىسمىتىم. ئۆتتى ئۆمرۈم ۋىسالىڭغا زار، جۇدالىقتىن زەپىران بېتىم. ② كىتاب، گېزىت - ژۇرنال ۋاراقلىرىنىڭ ھەربىر يۈزى، سەھىپىسى: نىم شېھىت گېزىتنىڭ ئاخىرقى بېتىنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقاندا پەردە ئېچىلدۇ. ③ بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستى، ئوڭ تەرىپى، سىرتى، يۈزى: بىر تەرەپتە زەربىدارلار ئۆستەڭ يارىدۇ، زاكۇ ئۈچۈن چاسا - چاسا تاشلار قازىدۇ. گۈمبۈرلىشىپ تەگكەن پولات بازغان زەربىدىن، تاش بېتىدە ۋال - ۋۇل قىلىپ ئوتلار يانىدۇ. * تۇرۇپ قېلىپتۇ ئىككىسى، بىرپەس سۇغا قارىشىپ. جىلۋە قېلىپتۇ شولىسى، سۇ بېتىگە يارىشىپ.

بەت ئاچماق يېڭى بىر ساھەگە ياكى ئايرىم بىر دەۋرگە قەدەم قويماق، يۈرۈش قىلماق، باشلىماق، ئاتلانماق: ھەربىر يىلدا يېڭىچە شانلىق بەتلەر ئاچىمىز، غەلىبىمىزنىڭ شەنىگە قوشاقلارنى قاتىمىز.

بەت بېشى <مەت> گېزىت - ژۇرناللارنىڭ نامى ۋە سانى بېسىلغان ئۈستۈنكى قىسمى.

بەت سېلىش <مەت> كىتاب، گېزىت - ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ تىزىلىپ بولغان بېتىنى تۈزۈلگەن بەت تەرتىپى بويىچە ماشىنىغا ئورۇنلاشتۇرۇش.

بەت نۇسخىسى <مەت> ھەرپ تىزىلىپ، كورىرېكتورلۇقتىن ئۆتكەندىن كېيىن دەسلەپكى قەدەمدە بېسىپ چىقىرىلغان بەت شەكلى ياكى ئەۋرىشكە.

بەتئەخلاق سۈپ [پ+ئە] يېزت. ئەخلاقى بۇزۇق، ئەخلاقى ناچار؛ ئەخلاقسىز، قىلىقسىز: بەتئەخلاق ئادەم. * — بۇ خىل بەتئەخلاق، يامان خۇيلاردىن ئۆزەمنى پاك ساقلاپ،

گۇناھلىرىمىغا توۋا قىلىمەن. ئاللادىن، يۈرت خەلقىدىن ئەپۇ سورايمەن، ــ دېدى ئىشان داموللا. * بەدىندىن مەخسۇمنىڭ بەتئەخلاقىدىن قاتتىق رەنجىگەن قازىنىڭ قۇلىقىغا ھەرقانچە شېرىن سۆزلەرمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيتتى.

بەتەھقىق رەۋ [پ+ئە] يېزىت. ھەقىقەتەن، ئەمەلىيەتتە، جەزمەن، چوقۇم: ئەگەركى ئىلمۇئىرپان ئىشقىنىڭ چىن ئاشىقى بولساڭ، مۇھەببەت رىشتىسىگە جان تومۇر ئەيلە شىجائەتتىن. كىمكى ھۆكمىگە كۆندۈرسە گەر قۇدرەت ۋە دەرمانىنى، ئاشۇ ئۇزگەي بەتەھقىق روھىي مەھكۇملۇق ئاسارەتتىن.

بەتبەخت سۈپ [پ] تىل ھا. بەختسىز، تەلىيسى كاج: بۇزۇق، پەس، ئەبلەخ: بوۋاي دەرغەزەپ بولۇپ: ــ ئەي لەنتى بەتبەخت! شاھزادىغا قىلمىغان زىيانكەشلىكىڭ قالمىدى، ــ دېدى. * ئۇ بەتبەختلەرنى ئىنساپقا كېلەر دەپ ھەرگىز ئويلىما، ھازىر ھەممىدىن مۇھىمى ئۇلار بىلەن كۆرەش قىلىش.

بەتبەختلىك «بەتبەخت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۆزىنىڭ بەتبەختلىكىدىن مۇشۇ كۈنلەرگە قالدى. بولمىسا، ئۇنىڭغا ھېچكىم زىيان سالغىنى يوق.

بەتبەشىرە [پ+ئە] ① سۈپ. ئەلپازى، ئەپتى، چىرايى بۇزۇق: كۆرۈمسىز: سەت: ئۇ پاكار ۋە بەتبەشىرە بىر دوك كىشى ئىكەن. // ئۆيىنىڭ ئىچىدىن پىشانىسىدا پەقەتلا بىر كۆزى بولغان ئالامەت قورقۇنچلۇق بىر بەتبەشىرە چىقىپ، يىگىتكە: ــ ياخشى يىگىت! ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كېلىپسەن، مەرھەمەت قىلىپ ئىچكىرى كىرگىن. ــ دەپتۇ. ② ئى. يامان قىياپەت، ماھىيەت: ــ ئۇنداقلارنىڭ بەتبەشىرىسىنى مەن بىر قاراپلا بىلىۋالىمەن، ــ دېدى بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ.

بەتبەشىرىلىك «بەتبەشىرە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەتبۇي سۈپ [پ] پۇرىقى، ھىدى يېقىمسىز: سېسىق پۇرايدىغان: ئۇزۇن يىللار ياشىدى پاقا، بەتبۇي، سېسىق قۇدۇق ئىچىدە، ــ بۇ قۇدۇقۇم چەكسىز ئالەم، ــ دەپ، كۆركىرايتتى ھەر كۈن كېچىدە. * ئىرغىتىپ تاشلاپ يىراق لاي ــ لاتقا بەتبۇي لۆجىنى، كۆلىسە كاكىكۈك دىلئارامىدىن مادام يايراپ جېنى، ئىشقىنىڭ جان رىشتىسىگە جەۋھەر قىلىپ ئەل ئەجرىنى، ئەيلىسە پەرۋازى ــ پەيزى زوقىدىن كۆلگەن خوتەن.

بەتبۇيلۇق «بەتبۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆستەڭ بويىدىكى تاپىنىڭ بەتبۇيلۇقىدىن ئۇنىڭ يېنىغا ھېچكىم يولۇمىدى.

بەتتە ئى ← **بەتتە پولۇ.**

بەتتە پولۇ <يېم> ئۆستىگە قورۇلغان سەي سېلىپ يېيىلىدىغان پولۇ: داستىخان تارتىلىپ، بەتتە پولۇ قاتاردا مەيمۇ كەلتۇرۇلۇپتۇ. * ــ تىنچ كۆڭۈلگە تۇزسىز ئۇماچمۇ تېتىيدۇ، بۇ جېدەل ــ غوۋغالاردا كىشىگە بەتتە پولۇمۇ تېتىماس، ــ دەيتتى ئانا.

بەتتەر سۈپ [پ] يامان، ئەسكى، ناچار، (سەلبىي مەنىدە قوللىنىلىدۇ): مەسلىھەتنى ئاڭلاشنى خالىمىغان كىشى گاستىنمۇ بەتتەر گاس بولۇۋالىدۇ. * پادىشاھ ئۇچىنچى بىرىنى بۇ يۇرتقا ئاقساقاللىققا تەينىلەپتۇ. «ئۇنىغانغا يونۇغان» دېگەندەك، بۇ ئاقساقال ھەر ئىككىلىسىدىنمۇ بەتتەر چىقىپتۇ.

بەتتەرلەشمەك پ. ئەسلىدىكىدىن تېخىمۇ يامانلاشماق، ناچارلاشماق، ئەسكىلەشمەك: بۇ بالىنىڭ ئېغىزى بەتتەرلىشىپ كېتىپتۇ. * ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ئەمەتنىڭ كېسىلى تېخىمۇ بەتتەرلەشتى.

بەتتەم سۈپ [پ] ① تەمى يوق، تەمسىز؛ لاۋزا: بەتتەم قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقى تولا دەپ، بىز كەمبەغەللەرنىڭ بالىمز تولا بولىدۇ. ② ھۆزۈرسىز: خۇش ياقمايدىغان بۇنداقلارنى قاتناشتۇرماي ئۆتكۈزگەن مەشرەپ تۇز سالمىغان كۆجمەدەك بەتتەم بولىدۇ.

بەتىخاھ سۈپ [پ] يېزىت. يامانلىقنىلا ئويلايدىغان، يامان نىيەتلىك: شۇ ھالدا ئىككى قەلب مۇڭ ــ زار تۆكۈشتى، زامانە پەيلىنى

قارغاپ سۆكۈشتى. سۆكۈشتى كۆزى كور گۈمراھ زامانىنى، نە گۈمراھ شۇم پېشىل بەتخاھ زامانىنى.

بەتخەج سۇپ [پ] ئورۇنسىز پۇل خەجلەيدىغان، ئىسراپخور: كىچىك بالىغا كۈندە پۇل بېرىپ ئۆگىتىپ قويسا، چوڭ بولغاندا بەتخەج ئادەم بولۇپ قالىدۇ. * ئۇنداقتا، ھاشىماخۇن بەتخەج ئوخشىمامدۇ؟ ياق! ئۇ، تۇرمۇشتا بەك تېجەشلىك ئىدى.

بەتخەجلىك «بەتخەج» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سادىرنىڭ يانچۇقتا بارنىڭ ھەممىسىنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلەپ، ئۆزىچە كۆرەڭلەپ باققان ۋاقتلىرىمۇ بولغان.

بەتخەجلىك قىلماق ئورۇنسىز پۇل خەجلەمەك، پۇلنى بۇزۇپ-چېچىپ ئىسراپ قىلماق: مالىيە چىقىمى جەھەتتە... چەكلىك پۇلنى جانغا ئەسقاتمىدىغان ئورۇنغا ئىشلىتىشىمىز، بەتخەجلىك قىلىش، قارىسىغا مۆلچەرلەپ ھېسابات قىلىش ۋە بۇزۇپ-چېچىپ ئىسراپ قىلىشتەك خاھىشلارنى تۈگىتىشىمىز لازىم.

بەتخۇي سۇپ [پ] خۇيى، قىلىقى يامان؛ مىجەزى ئەسكى: بەتخۇي بالا. * بەتخۇيىنىڭ بېتى قارا (ماقال).

بەتخۇيلۇق «بەتخۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: چورۇق ھېكىم مۇنداق بەتخۇيلۇقلاردىن خالىي بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىر ۋاقتى ئەل بەختىنى كۆزلەشتەك ياخشى ئەمەللەر بىلەن بەند ئىدى.

بەتىرەك سۇپ [پ] رەڭگى سەت، كۆرۈمسىز، خۇنۇك.

بەتقىلىق سۇپ ← **قىلىقسىز**: بەتقىلىق ئوغۇل، بەتقىلىق پاراڭ. * ئالماس مەدرىستىن قايتىپ چىقۇبتىپ: ــ نەدىكى بەتقىلىق لاۋزا پاراڭلار بىلەن كۈن ئوتكۈزۈشنىمۇ ئوقۇش دېگىلى بولامدۇ؟ ــ دېدى.

بەتقىلىقلىق ① «بەتقىلىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شياۋ فاڭ ئاپىسىنى ئويغىتىپ، قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئاچچىق يىغلاپ: ــ ئاپا! يەتتە-سەككىز يىل بەتقىلىقلىق قىلىپ يۈردۈم، مەن دائىم ئۆمۈر بويى تۈگەشتىم، ھېچكىمنىڭ مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ، دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. مەن چوقۇم ئۆزگىرىمەن، ــ دەيدۇ. ② غەيرىي ئەر-ئاياللىق مۇناسىۋەت: ئىككى لۇكچەك ئايشەملەرنىڭ كەينىگە كىرىۋالغان ھەم قىزغا بەتقىلىقلىق قىلىشقا ئۇرۇنغاندا جازاسىنى تاپتى.

بەتكەردە سۇپ [پ] ① كارغا كەلمەيدىغان، ئىشتىن چىققان، كېرەكسىز: دېھقان خىجالەت ئىچىدە: ــ تەقدىرنى تەگىبر بۇزدى، دېگەندەك، مېنىڭ پىلانىمنى بالام بەتكەردە قىلۇەتتى. ۋەدىگە ۋاپا قىلالمىدىم، ــ دېدى. ② ياماق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان، قەبىھ، ئىپلاس.

بەتكەردىلىك «بەتكەردە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەتگۇپا سۇپ [پ] دىئال. ۋاپا قىلمايدىغان، بىۋاپا، ۋاپاسىز.

بەتگۇمان سۇپ [پ] ھەركىمدىن، ھەربىر ئىشتىن گۇمان قىلىدىغان، ھەركىمگە، ھەر نەرسىگە شۇبھە بىلەن قارايدىغان؛ گۇمانخور: گەر مېنى «ئوغرى» دېسە پۈتكۈل جاھان، پاكلىقىمدىن قىلچە قىلمايمەن گۇمان. بەتگۇمانلار تۈتسا مېنى «ئوغرى» دەپ، بۇندىن ئارتۇق دەردمۇ بولمايدۇ ماڭا.

بەتگۇمانلىق «بەتگۇمان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەتگۇمانلىق قىلماق.

بەتكىردار سۇپ [پ] ھېزىت. ياماق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان؛ قەبىھ، ئىپلاس: خاقان غەزەپ بىلەن: ــ يوقال كۆزۈمدىن بەتكىردار خائىن، ــ دەيدۇ. خەزىنىچى باش قويۇپ: ــ ئۇزۇن ياشاڭ قۇدرەتلىك شاھىم، ــ دەيدۇ. غۇلاملار خەزىنىچىنىڭ تاجىسىنى ئالىدۇ. * ئىشقى ئەھلىنىڭ قاتىلى خىسراۋ بەتكىردار.

بەتلەشمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەنسۇر شاگىيونىڭ يول باشلىشى بىلەن چېرىكلەر ملىتقىلىرىنى بەتلىشپ، قەدەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن بېسىپ، ئەنۇەرنىڭ

ياتقى ئالدىغا كەلدى - دە، بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

بەتلەتكۈزمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساقچى باشلىقى ئون ساقچىنى مەھبۇسلاردىن ئون مېتر يىراقلىقتا تۇرغۇزۇپ مىلتىقلىرىنى بەتلەتكۈزدى.

بەتلەتمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەتلەگلىك سۈپ ① بەتلەپ قويغان، ئۈستۈق بېسىلىپ ئېتىشقا تەييارلانغان؛ بەتلەنگەن، ئوقلانغان: پارتىزان باشلىقى ئوق بەتلەگلىك مىلتىقنى دىلبەرىنىڭ قولىغا بەردى. * مېھمانخانىدىكىلەر كەينىگە داجىپ، كىرىپ كېلىۋاتقان ئوچ ئادەمگە يول ئاچتى. ئولارنىڭ يانچۇقىغا سېلىنغان قوللىرىدا بەتلەگلىك تاپانچا بار ئىدى. ② قارىغا ئېلىنغان، قارىتىلغان، توغرىلانغان: سەن قاچقۇن باندىت شىنجاڭغا ستۇول تەگلەپ كىرگەن تۇرۇقلۇق، ئۇيالماي يەنە بۇ گەپلەرنى سۆزلەۋاتامسەن؟ ساڭا بەتلەگلىك تۇرغان يۈز مىڭلىغان قىساس ستۇوللىرىنى ئەكىلىدىن سېزىدىغانسەن؟

بەتلەنمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جۈمە تۇرۇپكىنى تۇتقان ھالدا كەينىگە بۇرۇلۇپ، سادىقنىڭ قولىدىكى تاپانچىنىڭ ئۆزىگە بەتلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

بەتلىك سۈپ. بېتى بار: 100 بەتلىك ئورىگىنال. 500 بەتلىك كىتاب. * بارى - يوقى سەككىز بەتلىك بۇ ماتېرىيالدا ئوسمان يۈك قىرقىشنى ماشىنلاشتۇرۇش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، رەھبەرلىكىنىڭ بۇ ئىشقا مۇئاپىق ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلغانىدى.

بەتلىگۈچ ئى. ئۇرۇش قوراللىرىنىڭ كەينى قىسمىدىكى ئوقنى ئېتىلىدىغان ئورۇنغا ئىتتىرىپ، تەپكە بېسىلغان ھامان ئېتىلىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىدىغان ھەرىكەتچان بۆلەك: كوللېن بەتلەگلىك تاپانچىلارنىڭ پارقىرىغان بەتلىگۈچلىرىگە كۆز يۇگۇرۇتۇپ، خەۋپ ئاستىدا قالغانلىقىنى چۈشەنىدى - دە، ئىنسان بالىسىنىڭ ئەڭ يۇكسەك روھىي كۈچىنى كۆرسىتىپ، دەرھال ئۆزگەردى.

بەتلىمەك پ ① قورالغا ئوق سېلىپ ئېتىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ ئوقلاماق: دۈك تېخەن، جاپپاروۋ، ئالماسلار تاپانچىلىرىنى بەتلىدى. ② قارىغا ئالماق، تەگلىمەك، ئۇدۇللىماق، چەنلىمەك: سادىق بوۋاي ھېكايەسىنى تۇگىتىپ ماڭا قارىدى ۋە مېنىڭ خاتىرە دەپتىرىمىنى يىغىشتۇرماي، قەلىمىمنى بەتلەپ تۇرغانلىقىمنى كۆرۈپ: — يولداش مۇخبىر، ساڭا يەنە نېمىلەر كېرەك ئىدى؟ — دەپ سورىدى.

بەتمۇقام سۈپ [پ+ئە] قائىدە - يوسۇن بىلمەيدىغان، تەرتىپسىز، ئەدەبسىز، قوپال: ئايالىم ئوچ بالا تۇغۇپلا كېيىن تۇغماي قويدى. ئۆزى بىرئاز بىغەرەزرەك خوتۇن، بالىلارنى بەك بەتمۇقام چوك قىلىپ قويدى.

بەتنام (بەتنامى) ئى [پ] يامان نام، يامان ئات، تۆھمەت: بەتنام چاپلىماق. * تۇرسۇننىڭ دادىسى تۇگمەس يوقلاك بەتنامىلار بىلەن روھىي ۋە جىسمانىي ئازابتىن ئۆلۈپ كەتتى، ئۇ ئانىسى ۋە ئوچ ئۇكىسى بىلەن قالدى. * ئەگەر سېنىڭ ئەسكىرلىك مەغلۇپ بولۇپ يېڭىلسە، پۈتۈن جاھاندا «سۇلتان مەھمۇت بىر ئايال بىلەن ئۇرۇشۇپ كۆچى يەتمەي مەغلۇپ بولۇپتۇ»، دەپ نامىڭ چىقىدۇ، بەتنام ساڭا قالىدۇ، — دېدى بوۋاي شاھقا قاراپ.

بەتنام چاپلىماق تۆھمەت قىلماق، قارا چاپلىماق، نامىنى بۇلغىماق، قارىلىماق: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەپ ئاتالغان شۇم ھەرىكەت باشلىنىش بىلەنلا مېنى تارتىپ چىقىرىپ، «يەرلىك مىللەتچى»، «كونا جەمئىيەتنىڭ داشقىلى»، «ئەكسىيەتچىل ئىلىم نوپۇزلۇقى» دېگەن بەتنامىلارنى چاپلاپ، كۈرەش قىلىشتى، سازايى قىلىندىم، «ئۆگىنىش كۈرسى» ئاتالىق تۇرمىدە ياتتىم.

بەتنام قىلماق ← **بەتنام چاپلىماق**: ئەسلىدە «ھاسا ئوغرى بىلەن موسى ئوغرى بىر

ئىكەن»، ماڭا بىرنەچچىسى بىر بولۇپ بەتنام قىلىپ، مېنى ئاستى، ئۇردى، گاڭزىغا باستى، ــ دېدى قۇربان قىلىچ.

بەتنىيەت سۈپ [پ+ئە] يامانلىقنى ئويلايدىغان، نىيىتى بۇزۇق، نىيىتى يامان: بەتنىيەتنىڭ يولى تار (ماقال). * دېھقانىنىڭ كىچىك ئوغلىنىڭ خۇي-پەيلى ئەسكى، ئۆزى مەككار، ئالدامچى، بەتنىيەت ئىكەن. ئۇ كىشىلەرنى ئالداش، مەككارلىق، قىلمىش يولىغا كىرىپ كېتىپتۇ. * توختى بوۋاي ئۆيگە كىرىپ: ــ ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، خۇدايىم بەتنىيەت مۇناپىقلارنىڭ جازاسىنى بەرسۇن! ــ دېدى.

بەتنىيەتلىك «بەتنىيەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ ئەگەر بەتنىيەتلىكتىن قايتىپ توۋا قىلساڭلار، يول توسىدىغان قاراقچىلىق ھەرىكىتىڭلاردىن ۋازكېچىپ ھالال كەسىپ قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا خاسىيەتلىك دۇئالىرىمنى ھەرگىز ئايىمايمەن، ــ دېدى مولا زەيدىن. * ئۇلارنىڭ ھاياسىزلىق، بەتنىيەتلىك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى قىزغا ئوقتەك قادالغاندى.

بەتھەيۋەت سۈپ [پ+ئە] ھەيۋىتى يامان، كۆرۈنۈشى سەت، كىشىنىڭ قورقۇسى كېلىدىغان: ۋەھىمىلىك، قورقۇنچلۇق: مەيمۇنە جىن قىز يەنە بىرنى تەپكەنىكەن، ئۇ يەردىن شۇنداق بەتھەيۋەت بىر دۈۋە چىقىپ تۇكى، ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالىدىكەن.

بەتىس [ر<فران] پاختا يېپىتا توقۇلغان نېپىز ئاق رەخت.

بەتىنكە ئى [ر] كالا، ئات، قوي ۋە چوشقا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ كۆن-خۇرۇملىرىدىن تىكىلگەن قىسقا قونچلۇق بىر خىل ئاياغ كىيىمى: قادىر ئۇستا ئۇستىگە نىل رەڭ سارجىدىن كاستۇم-بۇرۇلكا، بېشىغا قىزىل مانچىستىر دوپپا، پۇتىغا پارقىراپ تۇرغان بەتىنكە كىيگەن بولۇپ، ساقال-بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدۇرغاندى.

بەجا رەۋ [پ] يېزىت ← **بەجا كەلتۈرمەك.**

بەجا كەلتۈرمەك بىرەر ئىشنى، تاپشۇرۇقنى جايىدا ئورۇنلىماق، ئىجرا قىلماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئادا قىلماق: مەشۇر بۇ ۋەزىپىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى كېچىكتۈرمەي ۋاقتىدا بەجا كەلتۈردى. * ئەيسا پاششاپ: «قايسىلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈرەي» دېگەندەك قىلىپ مەقسۇت بەگكە قاردى.

بەجا ئەيلىمەك ← **بەجا كەلتۈرمەك.**

بەجانىدىل رەۋ [پ] جان-دىل بىلەن، خۇشاللىق بىلەن، جان دەپ: ــ مەن بۇ ۋەزىپىنى بەجانىدىل قوبۇل قىلىمەن، ــ دېدى قۇربان قىلىچ قىزغىنلىق بىلەن. * بەكرى ئامبارغا كۆزەتچى قىلىپ بەلگىلەنگەندىن كېيىنمۇ ۋەزىپىنى بەجانىدىل ئورۇنداپ كەلدى.

بەجانىدىللىق «بەجانىدىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز ئۆز خىزمىتىمىزنى بەجانىدىللىق بىلەن ئىشلەپ، ئىلىمىزنىڭ تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا يارىملىق ئادەملەردىن بولۇپ چىقىشىمىز لازىم.

بەجايىكى رەۋ [پ] يېزىت. گويا، ئوخشاش، خۇددى: ئەل بىلەن ئۆلۈم ــ بەجايىكى توي (ماقال). * مەزىن قوبۇنى تەستە سۈنۈپ، پۇتلىرىنى تىزىغچە سىلاپ كۆرۈپ، بەجايىكى مۇزنى تۇتۇۋالغاندەك سەسكىنىپ كەتتى.

بەچچە ئى [پ] ① گۆدەك ئوغۇل بالا: خىزمەتكار بالا: يېقىنراق باردىم، كۆردۈمكى، پادىشاھلاردەك بىر كىشى ئولتۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ يېنىدا شاھزادە سۈپەت ئىككى بەچچە، بىر مەلىكە ئولتۇرۇپتۇ. ② ئەرلىك جىنسىي خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان، ئاياللاردەك مىجەز-خۇلقىغا ئىگە بولۇپ قالغان ئوغۇل بالا، ئەر كىشى: خەلقەر دېيىشتىكى: ھەي سىيىت نوچى ــ سىيىت گاڭگۇك، ئالدىدىكى ئاتلىق ما بايۇچچىدۇر، خۇنسىلىقتا ئۆتۈپ كەتكەن بىر بەچچىدۇر، ئاتار-مەن-چاپارنىلىرى قىرىق نەچچىدۇر.

بەچچىخەر ئى [پ] تىل ھا. ئەسلى «ئىشەكنىڭ بالىسى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، نەپرەت،

غەزەپ بىلەن قاتتىق كايىشنى ئىپادىلەيدۇ: ئاچ بەچچىخەردىن قاچ بەچچىخەر (ماقال) * ئەپەندىم قوزۇقنى دەررۇ بۇلاقنىڭ كۆزىگە تىقىپ: ــ ھەي بەچچىخەر، يامانلىقىڭدىن كۆزۈڭگە قوزۇق تىقىپ قويۇشقانىكەن، ــ دەپ يولىغا راۋان بولۇپتۇ.

بەچچىۋاز ئى [پ] گۆدەك ئوغۇللارغا بەتقىلىقلىق قىلىدىغان ۋە شۇنىڭغا ئادەتلەنگەن كىشى: بەچچىۋاز ئادەم.

بەچچىۋازلىق ئى. بەچچىلەرگە بەتقىلىقلىق قىلىش ئادىتى.

بەچچىۋازلىق قىلماق بەچچىلەرگە بەتقىلىقلىق قىلماق.

بەچىدان ئى [پ] دىئال. چىشى ھايۋانلارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنىڭ بالا ئۆسۈپ چوڭىيىدىغان ئىچكى قىسمى: قوينىڭ بەچىدىنى.

بەخت ئى [پ] ① كىشىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىن رازى بولغانلىق، ئارمانسىزلىق، خۇرسەنلىك ھالىتى: دوست ئۈچۈن، دوستنىڭ بەختى ئۈچۈن ئازاب چېكىشمۇ بىر بەخت. لېكىن بۇ گەپنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشۇرماق، ئېيتماققا قارىغاندا، نەچچە مىڭ ھەسسە قىيىن. * قىز بەختكە تولغان كۆزلىرىنى ئەكبەردىن يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، لېكىن نېمە دېيىشىنى بىلمەيتتى. ② ئامەت، تەلەي، ئىقبال: ۋاقتىڭ كەتتى ــ بەختىڭ كەتتى (ماقال). * ۋەزىر نۇرىدىننىڭ قولىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ: ــ ئوغلۇم، بۇ كېچە ئۆتسۇن، ئەتە ساڭا بەخت تىلەپ، ياخشى تىلەكلەر بىلەن شاھ ئالدىغا بارىمەن! ــ دەپتۇ.

بەخت قۇشى بېشىغا قونماق ← **باشقا بەخت قۇشى قونماق.**

بەختكە قارشى يۈز بەرگەن، سادىر بولغان ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغانلىقىنى، ئويلىمىغان يەردىن چىققانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: بىركۈنى ئايخان سۇ ئەكەلگىلى كوچىغا چىققاندا، بەختكە قارشى كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر مەككار ۋەزىر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىپتۇ. ۋەزىر بۇ چىرايلىق خوتۇننى كۆرۈپ قېلىپ، ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئۆيىنى بىلىۋاپتۇ. * مەھمۇتنىڭ دادىسى بۇ يىل 3 ــ ئايدا بەختكە قارشى ۋاپات بولدى.

بەختكە يارىشا يۈز بەرگەن، سادىر بولغان ئىش ــ ھەرىكەت، ۋەقە ــ ھادىسىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: * بەختكە يارىشا ئۇنىڭ ئىشىدىن ھېچكىممۇ قۇسۇر تاپالمىدى. * بەختكە يارىشا بولدى بۇرۇلۇش، ئىشلىگەن يۈز تاپتى يېڭى دەۋردە. تاشلىدى ھاراققا بولۇشنى ئەسىر، كۆڭلىنى ئېرىتكەچ دەۋر، تەربىيە.

بەخت ئىشىكى ئېچىلماق تۇرمۇشى بەخت، ئامەتكە قاراپ يۈزلەنمەك: ئويناڭلار قاقاقلاپ مارت چېچەكلىرى، ئېچىلدى بەختنىڭ كەڭ ئىشىكلىرى.

بەختى قارا ھاياتتىن، تۇرمۇشتىن ياخشىلىق كۆرەلمىگەن؛ تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان؛ ئامەت، تەلىيى قاچقان؛ تەلەيسىز: ئاغچى ئېيتۇر: «قىسمەت نېچۈك يېزىلدى، نە سەۋەبتىن قىلغان ۋەدە بۇزۇلدى، قانداق قىلىپ قولۇڭ ياردىن ئۈزۈلدى، بەختى قارا سەرگەندانىنى نە ئەيلەدىڭ.» * رازى بول ئاق سۈتۈڭ، ئەجرىڭگە ئانا. كەچۈرگىن قىزىڭنى، بەختى قارىنى. خوشلاشتىم ھاياتتىن ساقايتىش ئۈچۈن، چارە يوق قەلبىمگە چۈشكەن يارىنى.

بەختى كەلمەك ئامىتى، تەلىيى كەلمەك؛ بەختى ئېچىلماق: ئىككى يېقى جەننەت ھۆسىنىدەك، كەلدى قوشلاپ بەختى دېھقاننىڭ. پەستە قالدى پامىر ــ كوئىنلۇن، چەشلىرىدىن ئالتۇن خاماننىڭ.

بەختىگە ئولتۇرماق باشقىلارنىڭ بەختىنى ئىگىلىۋالماق، باشقىلارغا كەلگەن ئامەتنىڭ قولىدىن كېتىشىگە سەۋەبچى بولماق: ــ ئاداش، مېنى كەچۈر، مەن سېنىڭ بەختىڭگە ئولتۇردۇممۇ، قانداق؟ ــ دېدى ھەببە كۆزلىرىگە

ياش ئېلىپ ھەنىپىگە.

بەختى ئوچۇق ئامىتى، تەلىيى بار: ــ بالىكىزنىڭ بەختى ئوچۇق ئىكەن، كېينىكى ھاياتى ئۇستىدە ئانچە قايغۇرۇپ كەتمەسكىزمۇ بولىدىكەن، ــ دېدى پالچى ساتىراشقا.

بەختى ئوڭ كەلمەك ← **بەختى كەلمەك.**

بەختى ئېچىلماق ئامەت، تەلەي يۇزلەنمەك، بەختكە ئىگە بولماق: مەرىيەمخانىنىڭ بەختى ئېچىلدى، كېينىكى تەگكەن يولدىشى بەك كۆيۈمچان ئەر بولۇپ چىقتى.

بەختى يانماق بەخت ــ تەلىيى قاچماق؛ كۆڭۈلسىزلىككە، بەختسىزلىككە ئۇچرىماق: بەختيار: ــ ئى پادىشاھى ئالەم! ئۆمرىڭىز ئۇزۇن بولسۇن، بىر سۆزۈم بار ئېيتاي، خۇدا گۇۋاھ-تۇركى، مەن بۇ ئىشتا بىگۇناھمەن. لېكىن مېنىڭ ئىشىم بەختى يانغان سودىگەرگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭمۇ بەختى يانغان ۋاقتىدا، ئۇنىڭغا جاپا ۋە بالا ــ قازا يۇزلەنگەنكەن، ــ دەپتۇ.

بەخت ــ پېشانە پېشانىغا پۈتۈلگەن ئامەت، تەلەي، رىزىق: شاھزادە ئامان مەلىكە گۈلچېھرىگە ئۆيلەنگەندىن كېيىن، ئۆز بەخت ــ پېشانىسىدىن مەمنۇن بولۇپتۇ. * ئەزىزىخان مومايىنى گەپكە سېلىپ: ــ ئەمدى بۇنىدىن كېيىنكىلەرنىڭ بەخت ــ پېشانىسى ئۆزگەرمەس؟ ــ دېدى.

بەخت ــ تەلەي بەخت ۋە تەلەي: دانىشمەن، بۇ سىرنى ئۆزلىرى ئېچىپ بېرىدىغان بولدىلا، بەخت ــ تەلىيىمىز بار ئىكەن.

بەخت ــ سائادەت بەخت ۋە سائادەت: ئاياغ ئاستى بولغان ئەمگىكىم، تاپتى بۇگۈن ھۇرمەت ۋە ئىززەت. ناخشا بولۇپ تاشتى شادلىقىم، قۇچتى مېنى بەخت ــ سائادەت.

بەختسىز سۈپ ① بەختى يوق، بەخت تاپمىغان، بەخت ــ سائادەتتىن يىراق، ئامىتى قاچقان، تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان، بەختى قارا، تەلەيسىز: بەختسىز ئادەم. * جۇڭگو ئىنقىلابى ئازاب ــ ئوقۇبەت ئىچىدىكى بەختسىز ئايالىلارنى نەچچە مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن فېئودالىلىقنىڭ قۇلۇق ئاسارىتىدىن ئازاد قىلىدى. * دۇئا بىلىقچىنى كۆرۈپ: ــ ئەي بەختسىز، مەن سېنى ھازىر ئازابلاپ ئۆلتۈرىدىمەن! ــ دەپتۇ. ② كۆڭۈلسىز ھادىسىگە، بەختسىزلىككە يولۇققان: بىچارە: ئەخمەت تۇغۇلۇپ يېشىغا يەتمەيلا ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ بەختسىز بالا بولۇپ قالدى.

بەختسىزلىك ① «بەختسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: نېمىشقىمۇ رازىيىنىڭ ھېسسىياتلىرىنى سىزگە بىلدۈرۈپ قويدۇم! بىلمەسسىز، رازىيىنىڭ بەختسىزلىكىگە مەن سەۋەبچى بولدۇم. * ئوتربن: ــ ھەي، گۇناھسىز ئاياللار، بەختسىزلىككە، خارلىنىشقا تۇچراۋاتسىلەر، ــ دېدى. ②بالا ــ قازا، پېشكەللىك، كۆڭۈلسىزلىك، كېلىشمەسلىك: شۇ چاغدا ئۇرغاچى غاز: ــ بەختسىزلىككە يولۇققۇشتىن قورقمەن. بىراق تىكىلىپ كەلگەن بالا ــ قازادىن قاچقانىنىمۇ پايدىسى يوق، ــ دەپ تۇرۇپتۇ. * لېكىن ھەببۇلىلاخان بىلەن كېلىشتۇق، ئۇ، ئالدىمىزدىكى قىشنى ئۆتكۈزۈپلا دادىسىنى يوقلاپ كەلمەكچى بولدى. ئويلىمىغان يەردە 1 ــ ئاينىك قەھرىتان سوغۇق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، چوڭ بىر بەختسىزلىك يۈز بەردى.

بەختلىك سۈپ. بەختى بار، بەختيار: بەختكە ئېرىشكەن: كېلىن كۆپ ئۆتمەيلا: ــ ئىنتىپاقلىق بولسا، ھەممە ئىشمىز راۋاج تاپىدۇ، ئۆيىمىزگە بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل ــ ماجىرادىن خالىي بولۇپ بەختلىك ياشايمىز، ــ دەپتۇ. * بىرنەچچە كۈندىن بۇيانقى خىياللىرىم مېنى، سىز بىلەن تونۇشقانلىقىم بەختلىك ئىش بولدى، سىز بىلەن بىللە ئۆتۈش بەختلىك ئىش، قەلەمنى قولىغا ئېلىپ سىزگە خەت يېزىشىمۇ بەختلىك ئىش، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈردى. ② ئامىتى بار، تەلىيى بار، ئامەتلىك، تەلەيلىك: ئانا! سەن بەختسىزمۇ؟ ياق، سەن بەختسىز ئەمەس، سەن مېنى ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشتۇڭ، سەن ئۆز خەلقىنىڭ بەختى ئۈچۈن چېلىش سېپىدە قۇربان بولغان، بەختلىك ئۇغلۇڭنىڭ بەختلىك ئانىسى سەن!

بەختيار سۈپ [پ] بەختكە تولغان، ئامەت،

تەلىيى كەلگەن، پاراۋان، تەلەيلىك: ياتاق ئىچىدىن ئەنۋەر ئاكىنىڭ: — بىز نېمە ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلدۇق، — دېگەن تەمكىن ئاۋازى چىقتى. — يوقسۇللارنى ئازاد قىلىپ، بەختىيار هايات قۇرۇش ئۈچۈن. * ئۇلارنىڭ بەختىيار خۇشال هاياتى ۋە بەختىيار دەۋر ئۈچۈن زوق - شوق بىلەن ئېيتقان مەدهىيە قوشاقلىرى، «ئەجەم» بىلەن تەڭلا كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا بىر - بىرلەپ ئايان بولۇپ، مۇزىكىنىڭ هەربىر تىڭشىغۇچىسىنى گويا ئۆزگىچىلا بىر لىرىكا دۇنياسىغا باشلايدۇ. * ئۇ ئۆزىنى بەختىيار دەپ سانىماي قانداق قىلسۇن؟ بىراق بۇ بىرىنچى قېتىم ئەمەس. بەختىنىڭ بوۋايىنىڭ ئائىلىسىگە قەدەم قويغىنىغا يەتتە يىل بولدى.

بەختىيارلىق «بەختىيار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار چەكسىز هاياجان، بەختىيارلىق ئىچىدە قۇچاقلاشتى. يۈرەكلەرنىڭ دۈپۈلدىشى، تومۇرلارنىڭ سوقۇشلىرى شۇنداق ئېنىق ئاڭلىناتتى.

بەخش ئى [پ] يېزت ← **بەخش ئەتمەك.**

بەخش ئەتمەك يېزت. ئاتا قىلماق، ئاتىماق، بېغىشلىماق، بەرمەك: دوختۇرخانا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا گويا ئۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، هەبىبە يېتىپ بېرىشى بىلەن هاياتلىق ۋە خاتىرجەملىك بەخش ئېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. * تەبىئەت ئادەملەرگە بەخش ئەتكەن كېلىشمەسلىكلەر ناهايىتى كۆپ. ئادەملەرنىڭ سولىشىپ، چۈشكۈنلىشىپ، ئارقىغا چېكىنىپ كېتىدىغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس، لېكىن هايات شۇ ۋەجدىن هەرگىز ئارقىغا قايتمايدۇ.

بەخشەندە سۈپ [پ] مىراس قالغان، ئاتا قىلىنغان، بەخش ئېتىلگەن: قاسىم يېلىنغاندەك قىلىپ: — دادا، هاكىملىقمۇ، بۇ ئۆيلەرمۇ ماڭا ئۆمۈرۋايەت بەخشەندە ئەمەس، ئەلۋەتتە توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ، ئۆلۈم - يېتىم بولىدۇ، ئۆزەڭنىڭ رۇزىغارى بولغانغا يەتمەيدۇ - دە، — دېدى. * غېرىبدۇرمەن، غېرىبدۇرمەن، غېرىبلىق ماڭا بەخشەندە. يېتەرمۇ ۋەسلىگە كاككۇك، خازان بولغان بۇ گۈلشەندە.

بەخشەندە قىلماق مىراس قىلىپ قالدۇرماق؛ ئاتا قىلماق، بەخش ئەتمەك؛ بېغىشلىماق، ئاتىماق: هەي، خۇدايىمەي! بىزنى بەختلىك قىلغان ئادەم بىلەن جاپادىمۇ بىللە، راهەتتىمۇ بىللە بولۇش ناهايىتى تەبىئىي ئىش ئەمەسمۇ؟ ئۆزەڭنىڭ هەممە نېمەڭنى بىراۋغا بەخشەندە قىلغان تۇرۇپ، يەنە ئۇ نەرسىلىرىڭنىڭ ئىچىدىكى كىچىككىنە بىر قىسمىنى ئاياپ قالاتتىڭمۇ؟. * ئۇلۇغلۇقنىڭ هەممىسى هەيۋەتلىكلەرگە بەخشەندە قىلىنىپ، يۈكسەك مەرتىۋىگە قېقىۋېتىلگەن ئەمەس.

بەخىرامان رەۋ [پ] غەم - ئەندىشىسىز، خاتىرجەم، بىمالال، خۇدۇكسىرىمەي، بىخۇدۇك: بۇ چاغدا قولى باغلانغان شانىياز بەخىرامان ئولتۇرغان ئەسكەرنىڭ بېشىغا كەينىچە بىر كاللا قويۇپ، ئوڭدىسىغا چۈشۈردى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدى. * باسىت ئەشرەپ بوۋايغا مەنسىتمىگەندەك قاراپ قويۇپ سورىدى: — سىز قايسى باغنىڭ ناخشىسىنى ئېيتماقچىدىڭىز؟ — مەن لەنگەرنىڭ ناخشىسىنى ئېيتىمەن - دە! — دېدى بوۋاي بەخىرامان هالدا.

بەخىرامانلىق «بەخىرامان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — كۆرۈڭ سىزنىڭ چاقچىقىڭىزنى، — دېدى مۇنىرىدىن، بەخىرامانلىق شاهلىقتىن ئارتۇق - تە! هازىر ئىش باشقىچە.

بەداز رەۋ [ئە+پ] يېزت. ئاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن كېيىن: ئاۋۋال تائام، بەداز كالام (ماقال).

بەدەر رەۋ [پ] ← **بەدەر قاچماق.**

بەدەر تىكىۋەتمەك ← **بەدەر قاچماق:** قورقۇپ كەتكەن باي هېكمەتلىك كىتابنىمۇ ئۇنتۇپ ئالدى - كەينىگە قارىماي بەدەر تىكىۋېتىپتۇ.

بەدەر قاچماق تېز، دەرهال غايىب بولماق؛ شۇ هامان قېچىپ، ئىز - دېرەكسىز يوقالماق: مۇشتلىشىش ئۇزاققا بارمىدى، بۇلاڭچى يىگىتلەرنىڭ بىرى ئىككى قېتىم، يەنە بىرى بىر قېتىم يەر قۇچاقلىغاندىن كېيىن بەدەر قېچىشتى. * نېرىدىكى چاتقاللىق ئىچىدىن يەتتە - سەككىز

جەرەن دۆپۈرلىشىپ چىقىپ يەنە چۆلنى بويلاپ بەدەر قاچتى.

بەدەشقان (توغرىسى: باداشقان) ← **باداشقان.**

بەدەل ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىغا بېرىلگەن ھەق، بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان باشقا بىرنەرسە: بوۋاي ھال-مۇڭىنى سۆزلەپ كېلىپ: — مېنىڭ مۇنداق ياشاۋاتقىنىمغا ئۆزۈن يىللار بولدى، ھەر كۈنى ئۆزۈن يول بېسىپ، بازارغا ئوتۇن ئېلىپ كىرىپ ساتىمەن، ئۇنىڭ بەدىلىگە بىرلا نان كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆتكەن كۈنۈمگە شۈكۈر قىلىپ كېتىپ بارىمەن، — دېدى. * ھەقىقەتنى تېپىش يولىدا كۆرسىتىلگەن تىرىشچانلىقىنىڭ بەدىلى، خېيىم-خەتەرسىز ئىگىلىۋالغانغا قارىغاندا ھامان كۆپ يۇقىرى بولىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىلمىي تەشكىلات ياكى پارتىيە-گۇرۇھ ئەزالىرى تۆلەپ تۇرىدىغان ئەزالىق پۇلى: پارتىيە ئەزالىق بەدىلى. ئىتتىپاق ئەزالىق بەدىلى.

بەدەل تۆلىمەك ① مەلۇم مەقسەت، نىشانغا يېتىش ئۈچۈن چىقىم تارتماق؛ ھەق تۆلەمەك، قۇربان بەرمەك: ھوقۇق نۇرۇللانىڭ جېنى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ھوقۇقتىن ئايرىلىش جاندىن ئايرىلىش بىلەن ئوخشاش، شۇڭا ئۇ بۇ يولدا ھەرقانداق بەدەل تۆلەشكە تەييار ئىدى. ② ئەزالىق پۇلىنى تۆلىمەك: پارتىيە ئەزالىق بەدىلى تۆلىمەك. ئىتتىپاق ئەزالىق بەدىلى تۆلىمەك.

بەدەلسىز سۈپ. بەدىلى يوق، ھەقسىز، تۆلەمسىز، بىكارغا.

بەدەللىك سۈپ. بەدىلى بار، بەدەل تۆلەيدىغان: بەدەللىك ئەمگەك. بەدەللىك ئۇرۇش. * تاغ دەپ ئېيتماق بەدەلسىز ھامان، تاش يوندىماق بەدەللىك بىراق. قۇياش دېمەك مىڭ قېتىم ئاسان، مىڭ ئېيتقانغا يانماس بىر چىراغ.

بەدەن ئى [ئە] ① ئادەمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك تۈزۈلۈشىدىن ھاسىل بولغان بىر پۈتۈن گەۋدىسى: ئەگەر ئادەمنىڭ ئەقلى يوقالسا، بەدەن ئۆز ھالىتىدە تۇرالمايدۇ، يېقىلىدۇ. * تەنتەربىيە دەرسىنى ئوقۇتۇشتا ئاساسەن ئوقۇغۇچىلارغا بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق تەنتەربىيە بىلىملىرى ۋە ئىقتىدار ئىگىلىتىپ، بەدەننىڭ ساغلاملىقىنى ئاشۇرۇش مەقسىتىگە يېتىلدۇ. ② ۋۇجۇد، تەننىڭ سىرتقى قىسمى، سىرتى: بەدىنى قارا ئادەم. * ئۇنىڭ بەدىنىدە قامچا ئىزلىرى بار ئىدى.

بەدەن تەربىيە ← **تەنتەربىيە.**

بەدەن پىتى <زوئول> پىتىنىڭ بىر خىلى، شەكلى باش پىتىغا ئوخشايدۇ، تېنى سەل چوڭ، تېز كۆپىيىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ كېسىمى ۋە يوتقان-كۆرپىلەردە پارازىت ياشاپ، قايىتۇرما كېزىك، قارا كېزىك قاتارلىق كېسەللەرنى تارقىتىدۇ.

بەدەن تەڭپۇڭلۇقى <بىئول> بىرقەدەر يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ تاشقى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماسلىقتىن ئىچكى تۈزاقلىقنى ساقلاپ تۇرۇش ھادىسىسى.

بەدەن تەمرەتكىسى <تىب> بىر خىل تېرە كېسىلى. ئۇنى ئاساسەن زەمبۇرۇغ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ كۆپرەك يۇز، بويۇن، گەۋدە ۋە پۇت - قول قاتارلىق ئەزالاردا پەيدا بولىدۇ. ئۇ ئاچ قىزىل ھالقىسىمان داغ ھالىتىدە بولۇپ، ئۈستىدە ئاق قاسىرىقى بولىدۇ؛ تەمرەتكە چىقىقان ئورۇن بوش قىچىشىدۇ.

بەدەن تېمپېراتۇرىسى <تىب> بەدەننىڭ ئىسسىقلىق دەرىجىسى. ئادەم بەدىنىنىڭ نورمال تېمپېراتۇرا ئۇرۇسى ئادەتتە 37°C ئەتراپىدا بولىدۇ، كېسەل سەۋەبىدىن تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، قاتتىق ھەرىكەتمۇ بەزىدە تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ.

بەدەن تىپى <ئانات> ئادەم بەدىنىنىڭ

ئوخشاش بولمىغان تېپى.

بەدەن سۇيۇقلۇقى <بىئول> بەدەننىڭ ئىچكى توقۇلمىلىرى ئارىسىدىكى سۇيۇقلۇق.

بەدەن سۇيۇقلۇقى ئىممۇنىتېتى <بىئول> بەدەن سۇيۇقلۇقىي تەركىبىدىكى (قان پلازمىسى، لىمپا ۋە توقۇلما سۇيۇقلۇقىدىكى) ئائىتتېلالار قاتناشقان خاس ئىممۇنىتېت.

بەدەن سېزىمى بىرەر جىسىم تېرە ۋە تۈكچىلەرگە تەگكەندە ھاسىل بولىدىغان سېزىم.

بەدەنلىك سۈپ. بەدىنى بار، بەدەنگە ئىگە: ئۇنىڭ يېنىدا يۇزى يۇمىلاق، تولۇق بەدەنلىك، قاشلىرى ئىنچىكە بىر قىز قىسقا يەڭلىك گۈللۈك شىپۇن كۆڭلەك ئىچىدىكى چىرايلىق گەۋدىسىنى ماشىنىنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ، جىمجىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. * بەزەن قاتار ــ قاتار بولۇپ ماشىنا سېپى، توختاپ بوندا، چۈقان بىلەن تاشىدۇ كۈلكە. گاڭ بەدەنلىك ئۇغۇللار ھەم ئالمىدەك قىزلار، دەيدۇ: بۇۋا ماكانىڭنى ئورايمىز گۈلگە.

بەدەۋى سۈپ [ئە] ① كۆچمەنچى ۋە يېرىم كۆچمەنچى ئەرەب قەبىلىلىرىگە تەۋە كىشى. ② كۆچمە. مەدەنىيەتسىز، ياۋايى: بىز ئۇيغۇرلار تولا شەپقەتلىك، ئادەملەرنىڭ قەدىرىنى بىلمىز. ياش جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، سۆزلە ئېتىتىك، ئەي بەدەۋى قىز.

بەدەۋىلەر ھەربىكتى <تارىخ> ئەدەبىيات ــ سەنئەت سېپىدە، كىلىنگىر، گىدىسىللىرى ۋە ياش ھېرد قاتارلىقلار باشچىلىقىدا، شەخسىيىتىنىڭ ئىنىدىۋىدۇئال ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش، چېرىك فېئودالىق تۈزۈمىنى ۋە پادىشاھنىڭ مۇستەبىت دىكتاتۇرىسىنى گۇمران قىلىش، تۈرمۇش ۋە سەنئەتتىكى خىلمۇخىل توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈش ئۈچۈن، XVIII ئەسىرنىڭ 70 ــ يىللىرى گېرمانىيىدە ئېلىپ بېرىلغان بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكىتى.

بەدەۋىلىك «بەدەۋى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەدرەك سۈپ [پ] تىل ھا. نەسلى پەس، پەسكەش، رەزىل، ئېپلاس: زەۋقى دەرھال ئۇستامغا كۆز قىسىپ قويۇپ: ــ يوقال بەزگەك، ئىت يالىقىنى يالاپ كۇن ئالىدىغان بەدرەك!...، ــ دېدى. * لۇ جۇنيى: ــ ھۇ بەدرەك، پوق چاينىما، ــ دەپ چالۋاقىدى.

بەدۋەلەت سۈپ [پ+ئە] ① كاتتا دۆلەتكە، بايلىقىقا ئىگە بولغان: دۆلەتمەن، باي: بەدۆلەت ئادەم. * بەدۆلەت ھەم ئەمەلدار ھەمدە تاقۇا، ئۇنىڭ قىلىغان سۆزى ھەر جايدا پەتىۋا. ② تارس. 1865 ــ 1877 ــ يىللىرىدىكى قەشقەرىيە خانلىقىنىڭ خانى ياقۇب بەگنىڭ يەنە بىر نامى. ياقۇب بەگ قەشقەرىيىگە ھۆكۈمران بولۇۋالغاندىن كېيىن ئۆزىگە «كاتتا دۆلەتمەن خان» دېگەن مەنىدىكى «بەدۆلەت خان» نامىنى بەرگەن. بۇ نام ئاستا ــ ئاستا قىسقىراپ خەلق تىلىدا «بەدۆلەت» بولۇپ مۇقىملىشىپ قالغان.

بەدىئي سۈپ [ئە] <ئەد> ۋەقەلىكنى نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى، ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەيدىغان، گۈزەل، نازۇك: ئەسەردە تۇپ ئىدىيە ۋە مۇددىئانى، غايە ۋە ئىرادىنى كونكرېت بەدىئي ئوبرازغا سىڭدۈرۈش ئەدەبىيات ــ سەنئەتنىڭ ئاساسلىق قانۇنىيىتىدۇر. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىلىق بەدىئي ئەسەر سۈپىتىدە ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مەھسۇلى، ئالدى بىلەن خەلق ناخشىلىرى ۋە ئەلنەغمىلىرى تەرەققىياتى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن بەدىئي نەتىجە.

بەدىئي ئامىل <ئەد> ئەدەبىيات ــ سەنئەتتىكى ئوبراز ئارقىلىق تۇزمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش: ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش ھەم ئۇلارنىڭ توغرىلىق، روشەنلىك، جانلىقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇرۇرۇش:

شەكىل، قۇرۇلما ۋە ئىپادىلەش ماھارەتلىرىنىڭ گۈزەللىك دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى: تاك دەۋرى شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل سەنئىتىدە مۇزىكانت ۋە ئۇسسۇلچىلارنىڭ كىيىنىشى، زىبۇزىننىتى مۇھىم بىر بەدئىي ئامىل.

بەدئىي تەپەككۇر <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىپ ماتېرىيال يىغىشتىن تارتىپ تاكى بەدئىي ئوبراز يارىتىقانغا قەدەر بولغان بىر پۈتۈن ئىجادىيەت جەريانىدىكى ئاساسلىق تەپەككۇر پائالىيىتى ياكى تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى.

بەدئىي تەسەۋۋۇر <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ بەدئىي ئوبراز ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى مۇئەييەن تۇرمۇش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ قىلغان تەسەۋۋۇرى: كۆچادىكى مىك ئۆيى تىزمىلىرى، قىزىل ۋە قۇمتۇر مىك ئۆيىلىرى قەدىمكى بەدئىي تەسەۋۋۇر ۋە بەدئىي ماھارەتنىڭ يادنامىسى سۈپىتىدە III ئەسىرنىڭ ئالدى ـ كەينىدىن باشلاپ تا ھازىرغىچە ئۆزىنىڭ كۆچىنى يوقاتقىنى يوق.

بەدئىي تىل <تىل> بىر مىللەتنىڭ مەخسۇس ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىلا قوللىنىلىدىغان ۋە ستىلستىكىلىق ۋاستىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەدەبىي تىل.

بەدئىي قۇرۇلما ← **كومپوزىتسىيە.**

بەدئىي گىمناستىكا <تەن> گىمناستىكىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ ئۇسسۇل، سەكرەش، تەڭپۇڭلۇق، دولقۇنسىمان ھەرىكەت ۋە مەلۇم تۈردىكى چەبدەسلىك ھەرىكەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئادەتتە مۇزىكىنىڭ رىتمىغا ئەگىشىپ ئويناىلىدۇ؛ بەدئىيلىكى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇ بەدەنىنىڭ ئەۋرىشىملىك، چاققانلىق، ماسلىشىشچانلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ۋە كىشىلەرنىڭ مۇزىكا سېزىمى ۋە ماھارەت كۆرسىتىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشتە ياخشى رول ئويناىدۇ.

بەدئىي ماھارەت <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ ھەر خىل بەدئىي ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى قابىلىيىتى، ئىقتىدارى.

بەدئىي ئومۇملاشتۇرۇش <ئەد> ئوخشاش خىلدىكى شەخسلەرنىڭ ماھىيىتىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدىلىكلىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، بىرمۇ كونكرېتنى پېرسوناژنىڭ ئۇستىگە يىغىش، توپلاش.

بەدئىي ئۆلچەم <ئەد> ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ بەدئىيلىكىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى بىلىش ئۆلچىمى.

بەدئىي ئىجادىيەت <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ توغرا ئىجادىيەت پرىنسىپى ۋە ئۇسۇلى بويىچە ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىكى بەدئىي ۋاستىلەرنىڭ ياردىمىدە بەدئىي ئوبراز يارىتىش ئارقىلىق، رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش پائالىيىتى.

بەدئىي ھۈججەتلىك فىلىم <كىنو> ئارتىسلار رول ئالمايدىغان؛ ھەقىقىي ئادەم، چىن ۋەقەلىكنى ئەينەن كۆرسىتىدىغان ۋە ھېكايە فىلىمنىڭ دەسلەپكى تەييارلىق باسقۇچى بولغان سەنئەت خاراكتېرىدىكى ھۈججەتلىك فىلىم.

بەدئىيلەشتۈرمەك «بەدئىيلەشمەك» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەدئىيلەشتۈرۈلمەك «بەدئىيلەشتۈرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەدئىيلەشمەك پ. ۋەقەلىك نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى، ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەنمەك، گۈزەللەشمەك، نازۇكلاشماق.

بەدئىيلىك «بەدئىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭدا بىر كۆپلەت خەلق قوشقىنى ئىدىيىۋىلىك

هەم بەدىئىلىك جەھەتتىن تەھلىل قىلىش تەلەپ قىلىنغانىدى.

بەرەس ئى [ئە] <تب> ← **ئاق كېسەل.**

بەرەھنە سۈپ. يېزىت ① كىيىمى تېنىنى ياپالمايدىغان. ② قېپىيالمىگاچ، ئانىدىن تۇغما: شۇ جايدا 14 يىل تۇردى. بۈگۈن ـ ئايالىرى چىرىپ بەرەھنە قالدى. * بۇ جەزىرىگە كەلگىلى 14 يىل بولۇپتۇ، ئادەم پەرزەنتىنى كۆرمىدىم، ئەمدى ئادەم بار يەرگە بارسام، نە قىلايكى ئۆزەم بەرەھنە، بەدىنىمنى تۈك بېسىپتۇ...

بەربات سۈپ [پ] يېزىت. خاراب، ۋەيران، سورۇلغان، بۇزۇلغان، تۇگەشكەن: پىراق مېنى ھازىر ئەيلىدى بەربات، بىر خۇداغا يىغلاپ ئېيتارمەن پەريات. * نېمە قىلسۇن، كىمگە ئەيلىسۇن داد، جىمى كۆتكەن ئۈمىدى بولدى بەربات.

بەربات بولماق ① خاراب بولماق، ۋەيران بولماق، بىھۇدە سەرپ بولماق، سورۇلماق: بۇ مېنىڭ غەملىك كۆڭلۈم، بولار ـ مىكىن بىر كۈن شاد، غەم تاغلىرىدىن ئۈچۈپ، بولارمەنمۇ مەن ئازاد. يا ھەمىشە قىينىلىپ، زۇلۇم ئوتىدا كۆيۈپ، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرمەي، بولارمەنمۇ مەن بەربات. ② **يوققا چىقماق:** «مېنى ھېچكىم كۆرمىدى، دەرھال قېچىپ، بۇ پالاكەتتىن تىنچ ـ ئامان قۇتۇلدۇم» دېگەن خىيا ـ لىمنىڭ بەربات بولغانلىقىنى سەزدىم. ③ **مەغلۇپ بولماق، تارمار بولماق:** ـــ مانا مۇشۇنداق جەددىي بىر پەيتە قولغا چۈشۈپ قالمىگىز ناھا ـ يىتى ياخشى ياردەم قىلغان بولمىسىز ـ دە! ئاخىر سىزنىڭ قامىلىشىگىز پۈتۈن ئىشىنىڭ بەربات بولۇشى دېگەن سۆزغۇ!. * ئاممۇ قوزغىلىپ كېتىپ، ئەتراپىتا قوغداش تەدبىرلىرى كۆچەيتىلگەنلىكتىن، توختى قارىينىڭ يېزىدىن چىقىپ كېتىش پىلانى بىرنەچچە قېتىم بەربات بولغان.

بەربات قىلماق ① خاراب قىلماق، ۋەيران قىلماق، بىھۇدە سەرپ قىلماق؛ سورۇماق: چېكى بار قارا تۇنىنىڭ، ھامان غالىب قۇياش ـ ئايىتاپ، جاھالەت ساقچىسى ياۋنى قىلار تاك خەنجىرى بەربات. ② **يوققا چىقارماق، بىكار قىلماق:** يارىم مېنى كەتتى دەپ مالال بولمىغىل، چىن سۆزۈڭنى ماڭا ھەر دەم يوللىغىل. ۋەدىمىزنى سەنمۇ بەربات قىلمىغىل، پات كېلۈرمەن پەرىزاتىم ياخشى قال. ③ **يوقاتماق، مەغلۇپ قىلماق:** ئالدىنى ياۋدىن ئۆچۈمنى ئادەمزات، تۆشۈك ئېچىپ دۇشمەننى قىلدى بەربات.

بەرباتلىق «بەربات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوقۇپ بىلىپ يېتىشسەك، بىرلىك بىلەن بىلىشسەك. زالىم جاھانگىرلارنى بەرباتلىقتا يەتكۈزەر.

بەرپا سۈپ [پ] بارلىقتا كەلگەن، ۋۇجۇدقا كەلگەن.

بەرپا بولماق پەيدا بولماق، بارلىقتا كەلمەك، ۋۇجۇدقا كەلمەك: يۈرىكىمدە تۇمەن بۇلاق بولدى بەرپا، بۇلاقلاردىن ئوقچۇغان كۆي ساڭا ئىنئام. * ئۇنىڭ مىسالى دۇنيادا بىرلا، ھۇر باغ ئادەملەر بەرنا، سەنمۇ بىر ئادەم، دەيدۇ، كۈرەش قىل، بولۇر كۈرەشتە ئۈمىدلەر بەرپا.

بەرپا قىلماق بارلىققا كەلتۈرمەك، ۋۇجۇدقا چىقارماق، پەيدا قىلماق: بىز ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈلىنگەن، بەخت ـ سائادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چاممىماقتىمىز. * يېقىنقى ئۈچ يىلدىن بۇيان ئوبلاست بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 52 مىڭ 800 نەچچە مو ئوتلاق بەرپا قىلىندى.

بەرجەس سۈپ [پ] ① زور، كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان: غازى ئوتتۇز بەش يىللىق ئۆمرىدە تاۋلىنىپ پىشىپ يېتىلگەن بەرجەس قولى بىلەن شەرەنى تەرەپ تۇرۇپ قاشلىرى ئاستىدىكى ئوتلۇق كۆزىنى كۆپچىلىككە تىكتى. * جوتۇ ـ كەتمەنلەر بەرجەس مۇرىلەردە پارقىرايتتى. ② ساغلام؛ روھلۇق؛ تېتىك: قۇددۇسىنىڭ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىغا قورۇق چۈشكەن بولسىمۇ، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆز قارىچۇقلىرى روھىنىڭ ناھايىتى تېتىك ئىكەنلىكىنى ۋە ئاپەتلىك يىللار ـ دىمۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتمەي، روھسىزلانمای، بەرجەس تۇرغانلىقىدىن بىشارەت بېرەتتى.

* تۇغۇلغىنىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە بەرجەس تۇرۇپ كېلىۋاتىمەن. ③ سالماق، تەمكىن، مەزمۇت: يېشى 50 تىن ئېشىپ قالغىنىغا قارىماي، ياشلار ئارىسىدا بەرجەس قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتقان بۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن بىرھازاغىچە ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ قالدىم.

بەرچەتكە ئى. پەش ۋە يەڭنىڭ چۆرىسىگە قارا دۇخاۋا تۇتۇلىدىغان قىشلىق قىسقا چاپان ياكى قىسقا جۇۋا.

بەرداش ئى [پ] چىدام، سەۋر-تاقەت: ئانىجان كۆتۈر باشىگىنى، تۆكمە ئەمدى كۆز ياشىگىنى، قالدۇرغاچ كۆرەي بەرداشىگىنى، يۈسۈپ ئەھمەد ئوغلانىڭ كەلدى. * تۇيۇلغان بولسىمۇ ئۇچ ئاي گويا كى قىز ئۇچۇن ئۇچ يىل، ئامان قالدى كېسەللىككە بېرىپ بەرداش قىلسكار دىل.

بەرداشسىز سۈپ. سەۋر-تاقەتسىز، چىدام-سىز: — يولداشلار ئالدىمىزدىكى ئۇچ كۈنلۈك جاپا-مۇشەققەتلىك جەڭ كىمنىڭ بەرداشلىق، كىمنىڭ بەرداشسىز ئىكەنلىكىنى سىنايدۇ، — دېگەن سۆزلەر كانايدىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بەرداشلىق سۈپ. سەۋر-تاقەتلىك، چىدام-لىق: ھەر ھالدا بۇ ئۇتۇقىن ئىش، ئۇتۇقىن ئىشقا سالاۋات، بۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىڭىزنى بەرداشلىق بىلەن تەمكىن تۇتقانلىقىڭىزنى كۆرۈپ، ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم. * ياشاردىم مىسلى قارىغايدەك بوران-چاپقۇنغا بەرداشلىق، يېگىت بولدۇم جەسۇر پالۋان، بۇنىڭدىن زور شەرەپ-شان يوق.

بەرداشلىق بەرمەك ① چىداشلىق بەرمەك، سەۋر-تاقەت قىلماق، چىدىماق: ئادىلىنىڭ مالچىلارغا خاس پىشىشق گەۋدىسى ھەرقانداق قىيىنچىلىققا بەرداشلىق بېرەلەيتتى. * مەن ھەر كۈنى پەقەت چارچاپ ھالسىرىغاندىلا ئۇخلايمەن. مېنىڭ ياشلىق ھەۋىسىم، ياشلىق كۈچ-قۇۋۋىتىم بولغاچقىلا بۇ ئىشقا بەرداشلىق بېرەلىدىم. ② بوي ئەگمەسلىك، بېرىلمەسلىك: بىر ئوقۇغۇچى روھىي تۇرمۇشقا باي، مۇستەھكەم تونۇرا سىياسىي يۇنىلىشكە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى جىسمانىي جەھەتلىرىدىن بالدۇر يېتىلىسە، ئاندىن ئۇ غەلىتە كىيىم «مودىلار»نىڭ، سىرىق مۇزىكىلارنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ.

بەردەم سۈپ [پ] كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغان، چىداملىق، مەزمۇت: ئەخمەتجان قاسىمى بېشىغا ھەر بالا كەلسىمۇ روھىي جەھەتتىن بىلىنى قويۇۋەتمەيدىغان بەردەم بىر ئۇيغۇر ئوغلى ئىدى. * ئانا كۆز ئالدىدا يېڭى چوڭ ئۆزگىرىش، جۇشقۇن يېڭى ھايات مەنزىرىسى قوچاق ئېچىۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئۆزىنى ئىشەنچلىك، بەردەم سانايتتى.

بەردەم بولماق مەزمۇت، چىداملىق، ساغلام، بەرداشلىق بولماق، كۈچلەنمەك، غەيرەتلەنمەك: دېدى پالۋان پولات قىزغا: — ئەقىللىق سىز، بولۇڭ بەردەم، ئەمەسمىز يۇرتتا بىز يالغۇز، جىمى ئەل يار-يۆلەك ھەمدەم!. * شۇ قارارغا كەلدى دەرھال بارچىسى ھەمدەم بولۇپ، يۇرىكى ئاغزىدا ئەمما سۆزىدە بەردەم بولۇپ.

بەردەملىك «بەردەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەخسۇت بەگ نوكچا ئالتۇننى ئايمايدىغانلىقى ھەققىدە، جاڭ تۇەنجاڭ ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ بەردەملىكى توغرىسىدا ماختاندى.

بەردەنكە ئى [ر] يالغۇز ئاتار ملىتسق: سادىرنى ئاتار بولسا، بەردەنكە بىلەن ئاتسۇن. مەن جاڭجۇنگە خەت يازدىم، كالامنى كېسۈەتسۇن.

بەررە ئى [پ] يېزىت. قوزا، پاقلان: بەررە كاۋاپ.

بەررە كاۋاپ پاقلان گۆشىدە قىلىنغان كاۋاپ: ئۇلار قىزغىن پاراڭ بىلەن چىمەن ئۇستىگە سېلىنغان داستىخان ئەتراپىغا يېقىنلاشتى. زىرە، لازا بىلەن پىشۇاتقان بەررە كاۋاپىنىڭ پۇرىقى بۇرۇنلارغا گۈپۈلدەپ ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. * ھەر كۈنى شام ئولىشار چېدىر قۇرۇپ، قۇشنى تاۋلار ھەممىسى سەھەر تۇرۇپ. قونالغۇدا تەييارداۋر بەررە كاۋاپ، شورپىسىمۇ بار ۋە يەنە

تەمبۇر ـ راۋاب.

بەررە گۆش پاقلان گۆشى؛ يۇمران گۆش.

بەر غەموت ئى [لات] <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق، گۈلى ئاق، مېۋىسى توق سېرىق رەڭدە، ئاستىنقى ئۇچىدا يېرىقى بار، شەكلى يېرىم سىقىشىپ تۇرغان قولىغا ئوخشايدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

بەرق ئى [ئە] چاقماق، چېقىن، يېشىن: بەرق ئۇرماق، بەرق ئۇرغان. * ئېھ تەيۇەن، سەن گويا بىر كىچىك كېمە، ۋەتەننىڭ بىر پارچە ئالتۇن زېمىنى. جۇڭخۇا ــ ئۇ شاخلىرى بەرق ئۇرغان چىنار، ئاھ، شاخسىز قانداقمۇ بولسۇن جان ـ تېنى؟

بەرق ئۇرماق ① چاقنىماق، پارقىرىماق، يالتىرىماق: تاۋلىنىپ رەڭدار گىلەمدەك بەرق ئۇرار ئوتلاق ـ ئېتىز، قاينىغان يايلاق ھاياتى مىسلى ئۆركەشلىك دېڭىز. * ئەلىنى سەن كۆيـلەپ، سېنى ئەل كۆيلىسە ئۆلمەس ئىشىك، بەرق ئۇرار ھەسەن ـ ھۈسەن گويا بولۇپ ئاسماندا يا. ② نامايان بولماق، سېزىلىپ تۇرماق، كۆرۈنمەك: چىرايىدىن ھېسابسىز شادلىق تەبەسسۇمى بەرق ئۇرۇپ تۇرغان ياش ئاتا قابىلىيەك چېقىپ كەلدى. * ئاق يۇزۇڭنى ئاي دېسەم، ئاي نە قىلۇر يول ئۇستىدە، ئاي ۋەسالىڭ بەرق ئۇرۇپتۇ لالە رەڭ گۈل ئۇستىدە. ③ ئۇلغايماق: قىزىدى ئۇسسۇل، ساما، دىللاردا شادلىق بەرق ئۇرۇپ، بولدى مەنبەسى ئۇزۇلمەس دەريا، فونتان قەشقىرىم. * قەدىرلەپ تۇرمۇشنى، كەلدۇق بىرلىكتە، ئەجرىمىز بەرق ئۇرۇپ چېچەكلەپ تۇردى.

بەرقارار سۈپ [پ+ئە] ① قارار تاپقان، قەتئىي، ئۇزۇل ـ كېسىل: قەدىرىگە يەتمەك ئۇچۇن قېينال ئۇنىڭ دەردىدە، بەرقارار تۇر بىر ئۆمۈر بەخش ئېيلىگەن ئەھدىدە سەن! ② مۇستەھكەم، تۇرغۇن، مۇقىم: تارازا بولمىغۇنچە ھەق ۋە ناھەق ئاشكارا بولماس، تارازا يۇلتۇزسىز كۆكتە تەڭپۇڭ بەرقارار بولماس.

بەرقارار بولماق قارار تاپماق، مۇقىملاشماق، ئارام تاپماق.

بەرقارارلىق «بەرقارار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەرقۇت (توغرىسى: چىبەرقۇت) ← **چىبەرقۇت**.

بەرگ ئى [پ] يېزىت ① يوپۇرماق: ئاينۇر دەيدىغان گېپىنى توختىتىپ، ئولتۇرغان پېتى سېكىلەك گۈلنىڭ بەرگلىرىنى پارچىلاپ يۇلۇشقا باشلىدى. ② ساپاق: دەل ـ دەرەخلەر، گۈل ـ گىياھلار ئۆسۈش جەريانىدا تەرەققىي قىلىپ، مەلۇم دەۋرىگە كەلگەندە، ئۆسۈشتىن توختاپ ئۇيقۇ دەۋرىگە يۇزلىنىدۇ، مۇشۇ چاغدا يوپۇرماقلار سارغىيىپ تەبىئىي ھالدا بەرگىدىن ئاجراپ يەرگە چۈشىدۇ. * يارنىڭ بېغىدا ئالما پىشىپتۇ، بەرگى ئۇزۇلۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

بەرگلىمەك پ. ساپاق ۋە يوپۇرماق چىقارماق: ئاچتى پەن بېغىدا تۇنجى غۇنچىلار، بەرگلەپ پورەك بولۇپ ئۇز شۇنچىلا.

بەرگۈزمەك «بەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەرمەك پ ① ئۆزىدە ياكى يېنىدا بولغان بىرنەرسىنى باشقىلار قولىغا تۇتقۇزماق؛ ئىختىيارىغا تاپشۇرماق: بېرىپ يامان بولغۇچە، بەرمەي يامان بول (ماقال). * ئالماقتا بار، بەرمەكتە يوق (ماقال). * ــ كارامەت ئېسىل پەلەيغۇ، بۇ، ــ دېدى دۇيجاڭ پەلەيگە زوقلىنىپ قاراپ، ــ قايسى قولى گۈل تىككەندۇ، ئەمدى بۇنى قايسىلارغا بېرىش كېرەك؟. ② تەمىنلىمەك، تارقاتماق: دارامەت بەرمەك. مائاش بەرمەك. قۇتقۇزۇش بەرمەك. ئۇغۇت بەرمەك. * ــ مانا مەن كەلدىم، ئەمدى مېنى ھېچكىم كەتكۈزەلمەيدۇ. قېنى يۇر، ئاتلارغا يەم بېرەيلى، ــ دېدى بوۋاي جۇۋىسىنى سىلىۋېتىپ. * ــ ئۇنىڭ چوڭ ئەتراپتىن بېرىۋاتسا، تۇگمەننى نېمە قىلىمىز؟ ــ

سوربدى دادۇي باشلىقى ھەيران بولۇپ. ③ **ھاسل قىلماق**، نەتىجىگە ئېرىشتۇرمەك: ئۇنۇم بەرمەك. پايدا بەرمەك. مېۋە بەرمەك. * ئابدۇرەھىم ئاكىنىڭ مېھنەت تەرى ئاخىرى مول مېۋە بەردى. * شۇنداق قىلىپ، ئون يىلدىن بېرى سۈت، قېتىق، سېرىق ماي، ھەتتا پۇلمۇ بەرگەن ئاشۇ بىر كالىمىز قولدىن كەتتى. ④ **بەرەر مۇئەسسەسەگە ياكى ئورۇنغا، كىرگۈزمەك، ئورۇنلاشتۇرماق**: يەسلىگە بەرمەك. مەكتەپكە بەرمەك. * ئوچ كۈندىن كېيىن پۈتۈم يەرگە دەسسىگۈدەك بولغاندى، دادام مېنى يەنە مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. ⑤ **قەرز ياكى ئۆتەنىنى تۆلىمەك**: قايتۇرماق: تۇغۇلۇپ ئۆلمىگىنىڭ كۆرەي، قەرزدار بولۇپ بەرمىگىنىڭ كۆرەي (ماقال). ⑥ **بەرەر تۈس، كۆرۈنۈش، كەيپىيات ھاسىل قىلماق**: بەخش ئەتمەك، بېغىشلىماق: ئارام بەرمەك. تەسىر بەرمەك. * مۇزىكا مېڭىنى ئارام ئالدۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ. * ئەل ئۇچۇن بەرگەچكە جان، قۇچتى ھاياتىك مەڭگۈ شان، يۇرتىمەن بىللە ھامان، ئىلھام بېرىپ يېنىمدا سەن. ⑦ **نەشىر قىلدۇرغان نەرسىگە كىرگۈزمەك**: باسماق، ئېلان قىلماق: بۇ ماقالىنى ژۇرنىلىمىزنىڭ 3 ــ سانىدا بېرىلمىز. ⑧ **ئوقۇتماق، ئۆگەتمەك**: تەربىيىلىمەك: سىز بىزگە خۇش خەت بىلەن ھېسابتىن دەرس بېرەتتىڭىز. ⑨ **ياتلىق قىلماق، تالالىق قىلماق، ئەرگە چىقارماق**: ئاتاڭنى ئۆلتۇرگەنگە ئاناڭنى بەر (ماقال). * ــ ئەمدى مەن ئۆلگۈچە يىغلايمەن سېنىڭ سۆزۈڭ توغرا، ئوغلۇم، ئەگەر سەن قارشى بولمىساڭ مەن ساڭا ئۇلارنىڭ ئەڭ كىچىك سىڭلىسىنى ــ كىچىك قىزىمنى بېرەي، ــ دەدى ۋەزىر باتۇرغا. ⑩ **سۇنماق، ئۇزاتماق، ئىلتىپات قىلماق**: ئەكىبەرنىڭ سۆزلىرى قۇلىقىغا مۇشت ئۇرغاندەك ئىشتىلگەن ئابدۇۋاھىت تەرىنى تۇرگەن ھالدا، خۇش ياقماسلىق بىلەن قولىنى ئۇنىڭغا بەردى. * ئاقساقاللاردىن بىرى: ــ ھوي مەشرەپ! ماۋۇ يولۇچى ئوبدان كىيىپ قالدى، قولىغا سۇ بېرىپ ئۆيگە باشلا، ــ دېدى. ⑪ **يوللىماق، ئەۋەتمەك**: تېلېفون بەرمەك. سىگنال بەرمەك. خەت بەرمەك. ئەرز بەرمەك. ⑫ **بايان قىلماق، ئېيتماق، دېمەك، ئۇقتۇرماق**: رازىلىق بەرمەك. رۇخسەت بەرمەك. ئىجازەت بەرمەك. * ــ پىكرىمىز بولسا بىر دەرىجە يۇقىرى ئورگانغا بەرسەك بولىدۇ! بۇ پارتىيە ئىنتىزامى! ــ دېدى ئىدارە پارتكوم شۇجىسى. * شۇنداق قىلىپ، زۇبەيدە قىزىنى ماڭا نىكاھ قىلىشقا رازىلىق بەردى. ⑬ **ئىگە قىلماق، ئېرىشتۇرمەك**: ۋەزىپە بەرمەك. ئۇنۋان بەرمەك. * ئەلۋەتتە، ئۇ ئىسمىنى ئاتىغان بىرقانچە ئىشچى ــ خىزمەتچىلەرنىڭ بالىلىرىغا خىزمەت بېرىش كېرەك ئىدى. * ئىرادىنىڭ مۆھرى دىلغا بېسىلغاچ، غالىب چىقتى شېئىر ئىشقى جاپادىن. چىگىش ئويلار چىگەلمەستىن ئۆمىدىنى، تەپەككۇرغا ئورۇن بەردى مىسرادىن. ⑭ **ساتماق**: ــ قانچە پۇلغا بېرىسىز؟ ــ ئالىسىڭىز بەش كويغا ئېلىك، بىر پۇڭ كەم بولسا بەرمەيمەن. ⑮ **كۆرسەتمەك، ئاڭلاتماق**: بۇگۈن رادىئودا كونسېرت ۋە ناخشا بەردى. ⑯ **ئايرىم ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ، پېئىل ياسايدۇ**: ئەھمىيەت بەرمەك. تۇنۇشلۇق بەرمەك. سالام بەرمەك. بەرھەم بەرمەك. ⑰ **رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۇرىدۇ**. 1) **ھەرىكەتنىڭ باشقا شەيئى ئۈچۇن ياكى باشقا بىركىمگە قارىتىپ ئورۇندىلىشىنى بىلدۇرىدۇ**: يىگىت قايتىپ بارغاندىن كېيىن بولغان ۋەقەنى، پادىشاھنىڭ ھاجىتىنى خوتۇنىغا دەپ بېرىپتۇ. * ــ ياق. ئەمدى ئۇسسۇل ئويناپ بەرسۇن! ــ قارشى چىقتى ئۇنىڭدىن سەل چوڭراق بىرى. 2) **ھەرىكەت ۋەھەلۇم بىر ئىشنىڭ بولۇشى ئۈچۇن پايدىلىق بولۇشنى بىلدۇرىدۇ**: ــ قايسى گەپنى دەيسىز؟ «مۇشۇ يەردە تۇرۇپ بەرگىنىڭىز بىزنى ئەرشىلاغا كۆتۈرگىنىڭىز»، ــ دېگەن سۆزىڭىزچۇ؟ * تېڭنى سۈرۈشتۇرسىڭىز دېھقانچىلىقنى بىز ئاياللار باشلاپ بەرگەن. بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز.

بەرنا سۈپ [پ] يېزىت. ياش، نەۋقىران؛

گۇزەل، قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن: بۇگۈن ئالدىمغا ھەممە بەرنا يىگىتلەر يىغىلىدىغانغا ئوخشايدۇغۇ؟ * تومۇرىدا ئىلى دەريا، سۆزىدە بىباھا مەنە، تىيانشان ئەھلىنىڭ بەرنا، باھادىر رەھبىرى كەلدى. * جادۇگەر كەمپىر پەلەك كۆرسەتتى ئاخىر شۇم ئويۇن، ئۇ گۇزەل بەرنا ئايالنى كۆمدى تۆپراققا قويۇن.

بەرھەق سۈپ [پ+ئە] ھەقىقەت؛ ھەق، چىن، راست، توغرا، ھەقىقىي: ــ بەرھەق، بەرھەق، ــ كېۋىر ئاخۇن ئىمامىنىڭ سۆزىنى تەستىقلىدى ۋە كۆڭلىگە بىر ئىش يەتتى، ــ ئەگەر قىزىم سەلىمە بويىغا يېتىپ قالمىغان بولسا، قۇشناچىمدا ئوقۇتارکەنمىز. * ۋەزىر شاھ ئالدىغا كىرىپ: ــ ئى پادىشاھى ئالەم! قىزى بارنىڭ ئالدىغا ئەلچى كىرىش ياخشىلىقنىڭ بېشا ـ رىتى، شەرىئەتتە ھېچقاچان ئەلچىگە ئۆلۈم جايىز ئەمەستۇر، ناھەق تۆكۈلگەن قان ئۇچۇن ئاخىرەتتە جاۋاب بەرمەك بەرھەقتۇر، ــ دېدى.

بەرھەم ئى [پ] ← **بەرھەم بەرمەك.**

بەرھەم بەرمەك زىيان سالماق، توسالغۇ بولماق، دەخلى يەتكۈزمەك: ئۆي ئىچىگە توپلانغان توختاخۇنىڭ دىلكەشلىرى بەھوش ياتقان توختاخۇنغا بەرھەم بەرمەسلىك ئۇچۇن پىچىرلىشىپ، بۇ غەلىتە ئىش توغرىسىدا ھەر خىل پەرەز ـ مۆلچەرنى قىلىشۋاتاتتى. * سابىر ئۆز دادۇيى يېڭىيەردە سۇنماق قىس ئىكەنلىكىنى، قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشكە ھەمشە بەرھەم بېرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن، قوشنا دادۇيلەرنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئەھ ـ ۋالىنىڭ بۇ قەدەر جىددىي ئىكەنلىكىنى ئويلاپ كۆرمىگەنىدى.

بەرھەم يەتمەك زىيان يەتمەك، دەخلى يەتمەك، زىيانغا، توسالغۇغا ئۇچرىماق.

بەرھەم يېمەك زىيان تارتماق؛ زىيانغا، توسالغۇغا، توسقۇنلۇققا ئۇچرىماق؛ زەربە يېمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ روھىي ئازابىنى «بالىلىرىمنىڭ دىلى بەرھەم يېمىسۇن» دەپ، يەنىلا يوشۇرۇن ساقلايتتى، شۇڭا چولپان كۆپ چاغلاردا دادىسى ـ دىن خاتىرجەم بولۇپ، خېلى ئۇمىدۋار ياشايتتى.

بەرۋەن ئى. دىئال. پىچاق، قىلىچ قاتارلىق ئەسۋابلارنىڭ تىغ بىلەن دەسـ تىسىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان قىسمى.

بەرى مق س. جان ت. داكا قاتارلىق رەختلەرنىڭ كەڭلىكىنى بىرلىك قىلىغان، كۆادرات قىلىنغان بىر پارچىسى ياكى قاتلىمى: خان غوجام: ــ ھەي ئىسمائىل، بېلىمدە ئون يەتتە بەرى دۇردۇنۇم بار، بىر بەرىسىنى يىرتىپ يوتامنى تېڭىپ قوي، ــ دېدى.

بەربىر رەۋ [بارى+بىر] ① ھەممىسى بىر، ئوخشاش، بىر خىل، بىردەك، پەرقسىز: ھېكمەت قانداق جايدا بولسا ھېكمەتتۇر. گۆھەر نەدە بولسا ئۇ بەربىر گۆھەردۇر. * كۆكۈيۇن ئۇنىڭ سۆزىنى چورت بۆلۈپ: ــ توغرا ئەمەس! ئۇ مەن ئۇچۇن بەربىر، گەرچە مەڭگۈ يوز كۆرۈ ـ شەلمىسەكمۇ! ــ دېدى. ② ھەرقانچە قىلىغان بىلەن، نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى ھېسابتا، چوقۇم، ھامان: ئادەمنى ئاغرىق تۇتىدىغان بولسا بەربىر تۇتۇۋې ـ رىدۇ. * سەن ھېچكىمگە قارشى تۇرمايمەن دېگـ ـ نىڭ بىلەن باشقىلار بەربىر ساڭا چېقىلۇېرىدىكەن، شامالنىڭ چىقىشى سېنىڭ چىلىشىڭ بىلەن بولمـ ـ ىغاندەكلا بىر ئىش ئىكەن! * قىز بالا دېگەن ئۆز ئۆيىگە مېھمان ئىكەن، تەقدىر شامىلى ئۇنى بەربىر ئۇچۇرۇپ كېتىدىكەن.

بەرىكات ئى [ئە] ① غەمخورلۇق، ئىلتىپات: ــ پارتىيىنىڭ توغرا سىياستىنىڭ بەرىكاتى بىلەن يەنە كۇنۇم ئۆتۈۋاتىدۇ، ــ دېدى ياسىن شاڭجەي مەمنۇنىيەت بىلەن. * مانا بۇلار پارتىيىنىڭ يېڭى يېزا سىياسىتىنىڭ بەرىكاتىدىن كۈچ ـ قۇدرەت تېپىپ، ھالال مېھنىتى بىلەن باي بولۇۋاتقان كۆڭلى شاد كىشىلەر. ② كۈچ ـ قۇدرەت، مەدەت: ــ ئاتا ـ ئانمىز: «ئەخلىتكىلار ئالتۇن، كۇلۇڭلار كۇموش بولسۇن»، دەپ دۇئا قىلىپتە ـ كەن. مانا شۇ دۇئانىڭ بەرىكاتى بىلەن خۇداغا شۇكۇر، ئايىغىمىزدىن ئەمدى شامال ئۆتۈشكە باشلىدى، ــ دېدى دىلىشات خۇشاللىق ئىلكىدە تۇرغۇنغا جاۋاب بېرىپ.

بەرىكە ئى [ئە] ← **بەرىكەت:** ئەپەندىم دەرھال كۆزىنى يۇمۇپتۇ - دە، قولىنى سوزۇپ: — بولۇپتۇ، باريغا بەرىكە، توقۇز تەڭگە بولسىمۇ بەرگىن - دە، خورازنى ئېلىپ كېتىۋەر، — دەپتۇ. * ئۇزۇن يىللار ئاش تېرىدىم هارماي، ئىشلەپ دوك بولۇپ كەتتىم تىنماي، ئالغان هوسۇلۇمدا بەرىكە يوق، سەن ئىپلاسلار ئوغرىلاپ قويماي!...

بەرىكە تاپ سودا - سېتىقتا «پۇلۇك ئاۋۇ - سۇن»، «بېيى»، «قۇرۇق قول بولما»، «شۇ نەرسە قۇتسۇن»، «پۇلۇك ئەسقاتسۇن» دېگەندەك مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ.

بەرىكەت ئى [ئە] ① جىق نەرسىنىڭ ئور - نىنى باسىدىغان، ئۇزلۇكسىز كۆپىيىدىغان ئۇنۇم: تۇردى: — بۇ سىزغىنىڭ خانغىمۇ يارايدۇ، قولۇڭغا بەرىكەت بەرسۇن، — دېدى. * پەقەت بىر يىل كالا ئۇچۇن ئىشلە دېدىم، سەپەر ئۆزى ماقۇل بولدى قارشى كەلمەي، خۇدا ساڭا بەرىكەت بەرسۇن ياخشى ئىشلە، دەپ كەڭچىلىك قىلدىم ئاڭا ئازار بەرمەي. ② موللۇق، كەڭ - كۇشادىلىق، باياشاتلىق: يۇرتۇمنىڭ يېرى بەرىكەت، مۇنبەت، سېخىي، تۇغمەس خەزىنە ئۇ ئالتۇن قوزۇق. قانچىلاپ جۇت، دوقالىلار كەزسۇن ئۇنى، يەنىلا ئىنسانلارغا بېرەر ئۇزۇق. * ئۆتتى چاغ هەر كۈنلۈكى بەرىكەت بىلەن، ئەر - ئايالنىڭ هەممىسى ئەمگەك بىلەن، نەچچە مىڭلاپ تاش توشۇپ هەيۋەت بىلەن، هەممە كادىر ئىشلىشەر غەيرەت بىلەن. ③ پايدا، مەھسۇلات، هوسۇل، مېۋە، نەپ، نەتىجە: ئەمگەك بىلەن هەرىكەت — ئالتۇن بىلەن بەرىكەت (ماقال). * هەرىكتى كېتەر، بەرىكتى قالار (ماقال). * هەرىكەتتە بەرىكەت، بىكار - چىلىقتىن نېرى كەت (ماقال).

بەرىكەت بەرسۇن ← **بەرىكەت قىلسۇن.**

بەرىكەت قاچماق ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك.**

بەرىكەت قىلسۇن ① سېتىلغان مال ياكى تاپشۇرغان پۇل «پايدا بەرسۇن، مەنپەئەت قىلسۇن» دېگەن مەنىدە سودىدا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئادەت سۆزى: ئۇلار ئۇ يان تارتىشپ، بۇ يان تارتىشپ، بۇ خېرىدارىنىمۇ بەش كويىنى ئالدى - دە: — نەسىپ بولسۇن، بەرىكەت قىلسۇن — دېيىشپ ئايرىلىشتى. ② داستىخاندىن كېيىن دېيىلىدىغان «يېيىلگەن نېمەتلەرنىڭ ئورنىغا هەسسىلەپ بېرىلسۇن» دېگەن مەنىدىكى مىننەتدارلىق سۆزى.

بەرىكەت قىلماق ئۇنۇمى زور بولماق، جىق نەرسىگە ئىشلىتىشكە يەتمەك: بولۇك ئامان، ئۇزۇن بولسۇن ئۆمرىڭىز، تاپقىنىڭىز بەرىكەت قىلسۇن بۇرادەر.

بەرىكەت كەتمەك ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** شۇنىڭ بىلەن خسلەتلەر ئۇچۇپ، كېرەمىلەردىن يىراقلاپ كۆچۇپ، ئەل ئىچىدىن بەرىكەت كېتىپتۇ، ئەل ۋە يۇرتقا كۈلپەت يېتىپتۇ. * كىچىككىنە قازناقتا موك يېتىپ، موك قوپۇپ يۇرگەن رۇزىمەت: — ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى، — دېدى - دە، كېيىنچە چويلا توقۇپ ساتىدىغان، بەزىدە جاڭگالغا بېرىپ چىغ ئورۇپ كېلىپ سۇپۇرگە، كىگىزچىلەرگە چىغ ياساپ كۈن ئالدىغان بولۇپ قالدى.

بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك بېرىدىغان ئۇنۇمى، هوسۇلى كېمەيمەك، ئازايماق، يوقالماق: قاسىم ئاخۇنۇمنىڭ پۇل تېپىش ئۇچۇن ئۆز كەسپىگە هېيلە ئىشلەتكىنىدىن كېيىن، بارا - بارا ئىشىدا بەرىكەت كۆتۈرۈلۈپ، مالىلىرى سېتىلىمايدىغان بولۇپ قالدى.

بەرىكەت كۆچمەك ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** — ئۇششاق - چۇششەك بولامدۇ، يولداش ئاسىم، بىزنىڭ بايلىقىمىز يېزا، كۆچمىزمۇ يېزا، يېزىدىن بەرىكەت كۆچسە، قۇرۇغىنىمىز شۇ!

بەرىكەت ئۇچماق ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** * شائىيۇ قولىنى پاتەمخانغا شىلتىپ: - ساڭا ئوخشاش ناپاك خوتۇنلارنىڭ قەدىمى تەگكەن يەردىن بەرىكەت ئۇچىدۇ. يوقال مېنىڭ ئۆيۈمدىن، — دېدى. * بەرىكتى ئۇچقان خامان كېگىيىپ، ئىلكىدە داندىن ئېگىز تاغ كۆردى.

داستىخانلار ئېچىلدى كەڭرى، قازان ـ قومۇچ يەنە ياغ كۆردى.

بەرىكەت ياغماق ببردىغان پايدىسى، ئۇنۇمى، ھوسۇلى ئاشماق، كۆپەيمەك: ئانام ماڭا: ــ ئوغلۇم... ئۆيۈڭدە قارلىغاچ ئۇۋا سالسا، ئۆيۈڭگە بەرىكەت ياغدۇ، ــ دېگەنىدى. * شۇ يىلى ئوخشىدى ئاشلىق شۇنچىلىك، بەرىكەت ياغدۇرۇپ كەلدى سېخىي كۆز. تەنتەنە قاپلىغان كۆنىلەر چىمەنىنى، ئايجامال دۇنياغا كەلدى، ئاچتى كۆز.

بەرىكەتسىز سۈپ. بەرىكىتى يوق، بەرىكىتى تۇگىگەن، بەرىكەت قىلمايدىغان: بەرىكەتسىز نەرسە.

بەرىكەتسىزلىك «بەرىكەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ چاغلاردا بىر كۈنلۈك نورمىمىز بىر جىڭ قوناق ئىدى، گۆش ـ ياغ كۆرمىگەنىنىڭ سىرتىدا ئاشۇ بىر جىڭ قوناقمۇ يېرىم تارتىلغاچقا، ئۇ يېرىم ئۇنىنىڭ بەرىكەتسىزلىكىدە يەنىلا ئاچ قالاتتۇق.

بەرىكەتلىك سۈپ ① بەرىكىتى بار، بەرىكەت قىلىدىغان: ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرىدىغان: كاناپ چىقىقان جاڭگاللار ئاشۇ، دۇردۇن چىقىقان بوستانلار ئاشۇ، زەر نېمىتى تۇگىمەيدىغان. بەرىكەتلىك داستىخانلار ئاشۇ. ② ئاز بولسىمۇ، كۆپكە توغرا كېلىدىغان: كۆپكە تېتىيدىغان: ئايىنىشلىق: ئۇنىڭ ئۇچۇن كۇن ئايدەك، ئاي يىلدەك بەرىكەتلىك بولۇپ تۇيۇلۇپتۇ. ③ پايدىلىق، مەھسۇلاتلىق، نەتىجىلىك، ئۇنۇملۇك، ھوسۇلۇق: بۇنى كۆرگەن قاراۋۇللار باشلىقى ئەھمەد قاقىم: ــ خۇدا نامى بىلەن ئىش باشلايمەن! قەدىمىمىز بەرىكەتلىك بولدى. مانا بۇ يەردىن يوشۇرۇن خەزىنە چىقتى، ــ دەپتۇ. * زەرەپشان بويلىرى بەرىكەتلىك كۆز ئايلىرى كېلىشى بىلەن تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ.

بەريان سۈپ [پ] يېزىت. كاۋاپ، كاۋاپ بولغان، ئۆرتەنگەن، كۆيگەن: كۆكرەكىدىن ئوت چىقتى، ماڭا تەگىدى دۈت چىقتى، ئىشق ئوتۇڭدا ئۆرتىنىپ، يۈرەك بولىدى بەريان قىز. * نەرگىسى كۆزلىرىڭ ياشقا تولۇپتۇ، شىكەستە دىلىڭ بەريان بولۇپتۇ.

بەز ① ئى <ئانات> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ تېنى ئېچىدىكى بەز ھۈجەيرىلىرىدىن تۈزۈلگەن ۋە بەلگىلىك دەرىجىدە خىمىيۋى مادىلارنى ئاجرىتىپ چىقىرالايدىغان توقۇلما: تەر بېزى. شۆلگەي بېزى. * مۇشۇكنىڭ پۇلى يوق، بەزگە ئامراق (ماقال). ② ئى. ئورگانىزملارنىڭ يالىلۇغلىنىشىدىن تومپىيىپ چىقىقان جاي: ــ ئوغلۇم، تولا ئاقسىماي ماڭ، تېقىمگىغا بەز چۈشۈپ قالىمسۇن يەنە. ③ سۈپ. كۆچمە. گەپ، سۆز تەسىر قىلمايدىغان، يۈزى قېلىن: تۇرسۇنكامىنىڭ بالىسى بىر بەز ئادەم بولۇپتۇ، گەپ قىلسا ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراپلا تۇرىدىكەن. ④ سۈپ. سۇ سىڭمەيدىغان، قاتمايدىغان ھەم يۇمشىمايدىغان: بەز تۇپراق. بەز لاي.

بەز تۇپراق <دېۋ> سېغىز تەركىبى كۆپ، سۇ سىڭمەيدىغان ھەم يۇمشىمايدىغان تۇپراق.

بەز قۇلاق گەپ تەسىر قىلمايدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان: بىزەڭ، قاشاڭ (بالىلار ھەقىدە): ئالىم كوچىغىلا چىقىدىكەن، ئاز ئۆتمەي ئانىسىغا ئەرز كىرەتتى، بىرى: بەختىخان، بالىڭىزغا گەپ قىلىڭ، ئۇ بەز قۇلقىڭىز بالامنى ئۇرۇپتۇ، ــ دېپسە، يەنە بىرى ئالمىنىڭ ئەدەبسىزلىكىدىن قاقشاپ نەشتەردەك سانجىلاتتى.

بەز ماريغان مۇشۇكتەك ئاچكۆزلۈك، تەمەخورلۇق ھەققىدە ئىشلىتىلىدۇ: غۇلام: ــ بايا تىن شۇنچە قىلساق ماشىنا بىلەن كەلگىلى ئۇنىمايى، ئاخىر كەينىمىزدىن پىيادە سوكۇلداپ كېلىپسىز. مانا ئەمدى ئالدىڭىزغا ئاش كەلگەندە، بەز ماريغان مۇشۇكتەك تۇگۇلۇپ ئولتۇرغىنىڭىز نېمىسى؟ ــ دېدى ئادىلغا.

بەز ھۈجەيرىسى <بىئول> ئورگانىزملارنىڭ ھەربىر توقۇلمىسىنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى بەلگىلىك تۈردە سۈيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىدىغان

دىغان ۋە تاجرىتىدىغان ھۇجەيرە. مەسىلەن: تەر بەزى، شۆلگەي بەزى قاتارلىقلارنى تۇزگۈچى ھۇجەيرىلەر.

بەز ۋىرۇسى <بىئول> قىزىتما خاراكتېرلىك شىللىق پەردە يالۇغىنى ۋە باشقا نەپەس يولى كېسەللىكلىرىنى پەيدا قىلىدىغان بىر تۈرلۈك ھايۋان ۋىرۇسى.

بەز يېگەن ھۇشۇكتەك پوزىتسىيە بىلدۈرمەي تۇرۇۋالىدىغان كىشىلەرگە قارىتا ئىشلىتىلىدۇ: — نېمە بەز يېگەن ھۇشۇكتەك قاراپ تۇرىسىز، ياكى تاگىگازا چىشلۇۋالىدىگىمۇ يە، گەپ قىلسىگىزچۇ، — دېدى ئامىنە يولداشى ئابلىمتكە يىغلامسىراپ تۇرۇپ.

بەزدۈرمەك «بەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆيدۈرگەنمۇ تىل، بەزدۈرگەنمۇ تىل (ماقال). * ھازىر مەتبىيازنى يالغۇزلۇق، روھىي چۈشكۈنلۈك، كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان تىنچىق ئەھۋال بەزدۈرۈپ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق - شوق قىزىقتۇرغاندى.

بەزدۈرۈشمەك «بەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەزدۈرۈلمەك «بەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەزگەك ئى <تب> ① جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل، بەزگەك پىلازمودېيىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ پاشا ئارقىلىق يۇقىدۇ؛ مەزگىل بويىچە تۇتىدۇ. بەزگەك پلازمودىيېمىسنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ، بەزلىرى بىر ياكى ئىككى كۈن ئارىلاپ تۇتىدۇ؛ بەزلىرىنىڭ تۇتۇشى مەزگىلسىز بولىدۇ. ئالامەتلىرى: بەدەننى تىترەك باسىدۇ؛ قىزىتىپ قاتتىق تەرلىتىدۇ؛ باشنى ئاغرىتىدۇ؛ ئېغىزنى قۇرۇتىدۇ؛ ماغدۇرسىزلاندۇرىدۇ؛ ھەر كۈنى كۈن پېتىش بىلەنلا ئۇنىڭ بەزگىكى تۇتاتتى. تىترەپ چىشلىرى كاراسلاپ كېتەتتى، پۈتۈن ئەزايى بەدىنى قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتى.

* خىزمەتكار خۇددى بەزگەك بولغان كىشىدەك جالاقلاپ تىترەپتۇ، كىيىملىرى سۇغا چىلىشىپ چۆپ بولۇپ كەتكەنلىكتىن چىشلىرى كاسىلداپتۇ.

② **شۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشى:** ۋاگىنىڭ سەپرايى ئۆرلىدى چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئاچچىقىدىن بەزگەكتەك تىترەپ كەتتى. * نىغمەت بەزگەكتەك تىترەپ، ئوغلىنى چوڭ كوچىغچە قوغلاپ چىقتى.

بەزگەك پاشىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ئىككى - ئۈچ مىللىمېتر كېلىدۇ؛ رەڭگى قارا، بېشى كىچىك، سەزگۈچى مۇڭگۈزچىسى توم ۋە قىسقا، مۇرەككەپ كۆزى ئېنىق، قانىتى كەڭ ھەم سۈزۈك؛ ئادەم ۋە چارۋا ماللارنىڭ قېنىنى شورايدۇ. لېچىنكىسىنىڭ بېشى چاسا شەكىللىك، قۇيرۇقى كەڭرەك، سۇ بويىدا ياشايدۇ.

بەزگەك پلازمودىيىسى <زوئول> بىر ھۇجەيرىلىك ھايۋان، پروتوپلازما بىلەن ھۇجەيرە يادروسىلا بولىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ قىزىل قان دانىچىسىدا پارازىت ياشاپ، بەزگەك كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ كۈن ئارىلاپ تۇتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى، ئۈچ كۈندە بىر تۇتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى ۋە يامان سۈپەتلىك بەزگەك پلازمودىيىسى دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ.

بەزلەتمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەزلەشمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەزلەنمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەزلىك سۈپ. تەركىبىدە بېزى بار، بەز بولغان.

بەزلىمەك I پ. كۆڭلىنى ياسماق، راۋاجلاندۇرماق، كۆڭۈل ئېچىتماق، تەسەللى بەرمەك: مۇزەپپەر قىزنى يېقىملىق سۆزلىرى بىلەن بەزلەپ:

ــ ياخشى قىز، ئازراق سەۋر قىلىڭ، ئازلا قالدى. نېمە، ئاغرىۋاتامدۇ؟ ھېچقىسى يوق، بىرئازدىن كېيىن ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، ــ دەيتتى. * قويچى: ــ بالام، سەن ئوغۇل بالىغۇ، بوۋاڭ «يىگىت ئىشتا چېنىقىدۇ، يوپۇرماق بەرگىدە» دەيدىغان ئەمەسمۇ؟ بىرنەچچە يىل چىدىغىن. سەن چىدىمساڭ، ئاناڭ بىلەن مېنى ئېغىرچىلىققا سېلىپ قويىسەن، ــ دەيتتى ئوغلىنى بەزلەپ.

بەزلىمەك II پ. ماي ئارىسىدىكى بەزنى ئايرىپ چىقىرىۋەتمەك، ماي قاتلىمىدىكى بەزنى ئالماق.

بەزمە ئى [پ] دوستلار، يار-بۇرادەرلەر ياكى قۇرداشلارنىڭ نۆۋەت بىلەن بىر يەرگە جەم بولۇپ، يەپ-ئىچىپ، ناخشا، ساز بىلەن قىلىغان ئويۇن تاماشىسى: ئەمدى ئۇ غوپۇر ئاخۇنىنىڭ ئۆيىدە بولۇپ ئوتكەن ھېلىقى بەزمە توغرىسىدا ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى يوشۇرماي تولۇق ئېيتىپ بەردى. * ئىلى نۇرىدىن شۇ يوسۇنىدا ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا ھەر كۈندە بىرنەچچە قېتىم داستىخان سېلىپ، ئىنئام بېرىپ بەزمە، ئولتۇرۇش بىلەن راسا بىر يىلنى ئوتكۈزۈپتۇ.

بەزمە تۈزمەك ← بەزمە قۇرماق: پەن-ئىرپان خەزىنىسى گۈزەل يەكەن، مېھرىگىدىن يۇرىكىمگە ئوت تۇتاشتى. يولتۇزدەك پارلاق ئالىم، ئەدىبلىرىڭ، دەرس بەردى بەزمە تۈزۈپ ھال سوراشتى.

بەزمە قۇرماق ئويۇن-كۈلكە، كۆڭۈللۈك سۆھبەت، زىياپەت ئۈيۇشتۇرماق، ئوتكۈزمەك: مەشۇر: ــ بۈگۈن ئوچ ۋاخ تامىقىمغا پېتىر مانتا يېدىم، كەچتە ئاشخانىدا مېھمان بولدۇم، بەزمە قۇرۇپ كۆڭۈل ئاچتىم، ــ دەپ ئويلايتتى ئىچىدە. * قوللارنى كۆتۈردۈق ئۇسسۇلغا يەنە، باشقىدىن بېرىلدۇق ناخشا-قوشاقلا. قۇرۇلدى بەزمىلەر، ئۇرۇلدى چاۋاك، تەمبۇرلەر سايرىدى «ئەجەم»، «ئوشاققا».

بەزمە قىلماق ئويۇن-كۈلكە، كۆڭۈللۈك سۆھبەت، زىياپەت قىلماق: چوڭ-كىچىك ئاتارمەنلەر بىر-بىرىگە تۈزۈت قىلىشىپ، مەي-شاراب ئىچىپ بەزمە قىلىشتى.

بەزمە-باراۋەت بەزمە ھەم باراۋەت؛ ئويۇن-تاماشا: بەزمە-باراۋەت نۇرغۇن ھاكىمنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ئىدى. * نەزەر شاھزادىمۇ سىگلىسىنىڭ توي-مەرىكىسىنى ھەشمەتلىك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، كۈندە ئوتكۈزۈۋاتقان بەزمە-باراۋەتلىرىنى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى.

بەزمە-مەشرەپ بەزمە ۋە مەشرەپ؛ بەزمە ئولتۇرۇشى: نە كېرەك باغ سەيلىسى دۆتار، راۋابى بولمىسا، بەزمە-مەشرەپ نە كېرەك قوينىڭ كاۋاپى بولمىسا.

بەزمەك پ. بىزار بولماق، ۋازكەچمەك، يالتايماق، زېرىكمەك: ئاتىسى تۇرۇپ ئوغلى سۆزلىگەندىن بەز (ماقال). * مەتنىياز بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ، قالغان قىچىسىنى پاك-پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ھۇرۇنلۇقى قوزغىلىپ بىردەمدىلا ئىشتىن بېزىدۇ.

بەزەن [ئە] ← **بەزى:** مەن سەمەندىن كونىشەھەرگە پىيادە كېلىۋاتاتتىم، بەزىدە يول بويىدىكى دەرەخلەر سايىسىدا ماڭاتتىم ۋە بەزەن جايلاردا ئوشۇققىچە ئىختىيارسىز توپا كېچىشكە توغرا كېلەتتى. * بەزەن كۆكتىن ئۇچار ئىكەن-سەن، بەرگە ئاققان يۇلتۇزدەك گويا. بەزەن چەكسىز ئۇپۇق قوينىدا، ئېچىلسەن ئاق گۈلدەك گويا.

بەزەن-بەزەن بەزى-بەزى، ئارىلاپ-ئارىلاپ، گاھ-گاھ: ئۇ كەينىگە قارىمايتتى. كۆك قەردە بەزەن-بەزەن يالتىرىغان چاقماق نۇرلىرى ئۇنى ئارقا تەرەپىدىن غىل-پال يورۇتۇپ قالاتتى. * نېمىشقىدۇ، كۆزلىرىدە ئۇنىڭ ياش چاقنار، بەزەن-بەزەن تىترەپ تېنى، ئېغىر ئۇھ تارتار.

بەزى [ئە] ① ئال. بىر تۈردىكى ياكى ھەر خىل نەرسىلەر، ئادەملەر، ۋەقە-ھادىسىلەر-

دىن ئايرىملىرىنى ئايرىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىپ، «بىر قىسىم»، «ئايرىم» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ. بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكۈسى كەلمىگەن بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم بولمايدۇ. * مەن ئۇ خەتنىڭ بەزى جايلىرىنى ئىككى قېتىمدىن ئوقۇپ بەردىم. ② باغل. جۈملىنىڭ بىر خىل بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بەزى ئۇنداق، بەزى مۇنداق. ③ ئىسىم رولىدا كېلىپ ئايرىم ئادەم، نەرسە ۋە باشقىلارنى بىلدۈرىدۇ: مەجلىسكە يىغىلغانلاردىن بەزىلىرى ئۆزئارا پاراڭلاشسا، بەزىلىرى مۈگدەپ ئولتۇراتتى. * ئۇ ئىشكاپتىكى كىتابلارنىڭ بەزىسى قاتتىق مۇقاۋىلىق، بەزىسى قەغەز مۇقاۋىلىق، ھەتتا بەزىسى يىرتىۋېلىنغان كىتابلار ئىدى.

بەزىبىر ئال [بەزى+بىر] مەلۇم بىر، ئايرىم بىر: ئابدۇكېرىم ئاۋۋال نىلقا قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ يېقىنقى ھەرىكەتلىرىنى — گومىنداڭنىڭ بەزىبىر ئورگانلىرىغا تېگىپ، ئۇلارنى ئالاقزادىلىككە سېلىۋاتقانلىقىنى بايان قىلدى. * ئابلىكىم سۆزلەۋاتقاندا، ئالماسنىڭ كۆز ئالدىدىن بەزىبىر خاتىرىلەر تىزىلىپ ئۆتتى.

بەزىدە ① رەۋ. ئايرىم ۋاقىتتا، گاھىدا: ئۇ بەزىدە مېنىڭ «چاغىتاي تىلى»دا يېزىلغان شېئىرلاردىكى ئەرەبچە - پارسچە سۆزلەر ئۈچۈن تۈزۈپ چىققان قىسقىچە ئىزاھلىق لۇغىتىمنى سوراپ ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى... * قادىر مۇشۇ گۈلنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ دەم ئالاتتى، ئۆگىنەتتى، بەزىدە گۈللەرگە قاراپ ئۇزاق - ئۇزاق تۇرۇپ كېتەتتى. ② باغل. جۈملىنىڭ بىر خىل بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بەزىدە كېلىدۇ، بەزىدە كەلمەيدۇ. * بەزىدە بار، بەزىدە يوق.

بەس I ئى [ئە] ① بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى تالاش - تارتىش؛ رىقابەت، مۇنازىرە: بەس تالاشماق. بەس قىلماق. * راۋاقنىڭ ئېگىزلىكى گويا كۈن بىلەن بەستە، قەسىرلىرى قاتمۇ قات تۇرار ئايغا تەڭ رەتتە. ② بىر - بىرىگە نىسبەتەن ھەركىم پىكرىدە تۇرۇش، ئۆز پىكرىنى باراۋەر، ئوخشاش ئورۇنغا قويۇش: بەس كەلمەك.

بەس تالاشماق رىقابەتلەشمەك، مۇسابىقىلەشمەك، مۇنازىرىلەشمەك: خاتىپ ئېيتقان ئارزۇنى شەھەر مۇئەككىلى چۈشەنمەي تۇرۇپلا مەلۇم سورۇندىكىلەر بىلەن بەس تالاشقان.

بەس سالماق بىرەر ئىش، ئەمگەك، ۋەزىپە قاتارلىقلارنى بېجىرىشنى بىر - بىرىگە ئىتتىرىشمەك، بىر - بىرىگە قاراپ ئىشلىمەك: ئەبىلغازى ھېيتەكلەرگە بۇرۇلدى - دە: — تۇرۇشمامسەن! مۇنۇ كۆتەكلەرنى چىقىرىپ بولۇپ گوداڭلارنى تۈزلىۋېتەيلى، بەرىبىر بۇ كۆپچىلىك قىلىدىغان ئىش. بەس سالىدىغان يېرىڭگە بېرىپ بەس سېلىشۋال! — دېدى.

بەس قىلماق I ⟵ **بەس سالماق.**

بەس كەلمەك ① تەڭ، باراۋەر كەلمەك؛ تەڭلەشمەك، باراۋەرلەشمەك: بوۋاي... ھايا - جانلىنىپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ: بۇ چۆل، باياۋاندىكى لەنىتى قۇم ئەجدىھاسىغا، رەھىمسىز قارا بورانلارغا پەقەت سىلەرلا بەس كېلەلەيسىلەر. * خاۋ سىۋېن دەرغەزەپ بولۇپ لىن چوڭغا ئېتىلدى، ئىككى ئاتلىق بىر - بىرى بىلەن كۆپ ئېلىشتى، شۇ ئارىلىقتا خۇا رۇڭ يېتىپ كېلىپ ھەمدەم بولدى، خاۋ سىۋېن بۇلارغا بەس كېلەلمەي ئېتىنى بۇراپ قاچتى. ② بەرداشلىق بەرمەك، چىدىماق: ئاغرىققا بەس كەلمەك. * شوپۇر ئاغزىنى سۈرتۈپ، ئىسسىققا بەس كېلەلمەي، ئۆزىنى تاشلاپ پۇشۇلداپ ئولتۇرغان ئوغلىغا خاۋاتىرلەنگەن ھالدا قاراپ قويۇپ گازنى كۈچەپ باستى.

بەس II [پ] «بولدى، يېتەر، يېتەرلىك؛ قوي، توختات مەنىسىدىكى ئۈندەش رولىدا كېلىدۇ»: — بەس! بولدى، بۇ يەر قالايمىقان تاكالىشىدىغان ئورۇن ئەمەس! — دېدى سودىيە قۇلان ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ. * ئەي رەشىدى ئىچمىگىن

بىخۇد شارابىن ئەمدى بەس، جامدا شاراب بارمىكىن ياكى زەھەر بىلمەپتىمەن. * ئاتساڭ ــ چاپساڭ گېپىم شۇ، ئىللا ــ بىللا بولدى، بەس.

بەس قىلماق II بولدى قىلماق، توختاتماق: ــ بەس قىلىڭ، ــ دەپتۇ قىز ئۆز ئاتىسىغا، ــ كېچە دوكىنىڭ ئۈستىدىن ئادەملەرنى كۈلدۈرگەنىكىمزمۇ يېتەر.

بەسەي ئى [خەن] <بوت> كرېست گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى چوڭ؛ گۈلى ئاچ سېرىق؛ سورتى كۆپ بولىدۇ. ئادەتتە كۆكتات ھېسابلىنىدۇ.

بەسەيلىك ① سۈپ. بەسىيى بار، بەسەي تېرىلىدىغان: بەسەيلىك يەر. ② ئى. بەسەي تېرىلىدىغان جاي، بەسەي ئۆسكەن جاي: بەسەيلىكتىن بىر تۇپ بەسەي يۇلۇپ چىق.

بەس ــ بەس بىر ــ بىرىدىن قېلىشماي ھەركەت قىلىش تۇسىنى ئالغان بىر خىل كەيپىيات: سەيلە مەيدانى ئەمەلدە جانلىق ناخشا ــ ئۇسسۇل كۆرىكى تۇسىنى ئالاتتى. خەلق تەرەپلەردىن ياقتۇرۇلغانلىرى كەك تارقىلاتتى ۋە بۇ ھال كېلەر يىلقى سەيلە كۆركى ئۈچۈن بەس ــ بەس پەيدا قىلاتتى. * ناخشا بىلەن باشلىدى تېرىم، چېۋەر قىزلار چۈشتى بەس ــ بەسكە، خۇددى بىر توي، قانىمايدۇ دىلىك، مىك كۆز بىلەن باقساڭ ھەۋەستە.

بەس ــ بەس بىلەن ← **بەس ــ بەستە:** چوڭ لامپىلار بىلەن ئاپتاق يورۇتۇلغان كىنوخانا ئالدىدىكى مەيدانىدا گازىرچىلار، كاۋاپچىلار، باققاللار، ناۋايىلار بەس ــ بەس بىلەن توۋلىشىپ خېرىدار چاقىرىشاقتا ئىدى.

بەس ــ بەستە بىر ــ بىرىدىن قېلىشماي، بەسلەشكەن ھالدا: بۇ خىزمەت يەنىلا زۇرۇر، كەلگۈسىدە كىشىلەر بۇ خىزمەتنى بەس ــ بەستە تالىشىپ ئىشلەيدۇ * يېغىن داۋام قىلماقتا، ئۇلاغ باققۇچىلار بەس ــ بەستە سۆزلىمەكتە.

بەس ــ بەسچى داۋاملىق بەس ــ بەس بىلەن ھەركەت قىلىدىغان، باشقىلاردىن ئۈستۈن كېلىشكە قىزىقىدىغان، رىقابەتچى.

بەست ئى. [پ] قەددى ــ قامەت، تەقى ــ تۇرۇق، گەۋدە: بۇ ئاددىي كىيىملەر ئۇنىڭ ئايدەك جامالى ۋە تەبىئىي گۈزەل بەستىگە ياراشىپ كەتكەنىدى... * مامۇت زورنى تۇتقىلى كەلگەن ئون چېرىك پالۋاننىڭ بەستىنى كۆرۈپ، ئىشك تۇۋىدە ھودۇقۇپ تۇرۇپ قالدى. * ئۇنىڭ بەستىدىن ياشلىقنىڭ ئاجايىپ كۈچى تېمىپ تۇراتتى.

بەستلىك سۈپ. قەددى ــ قامىتى بار، قەددى ــ قامەتلىك، گەۋدىلىك، قابىل، ئۇستىخانلىق: يېشىغا نىسبەتەن بەستلىك، يوغان كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ تۇرىدىغان غەيرەت بۇ ئادەمنىڭ تاققا ــ تۇققا گەپلىرىدىن كۆمانلىنىپ، دادىسىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ قويدى، * بەزىلەرنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، باقى ئاكام ياش ۋاقتىدا ئوغلى ياقۇبتىنمۇ نەچچە ھەسسە بەستلىك ئىكەن.

بەسلەشتۇرمەك «بەسلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەسلەشتۇرۇلمەك «بەسلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەسلەشمەك پ. بىر ــ بىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالاشماق، مۇسابىقىلەشمەك، بەس ــ بەسكە چۈشمەك: شۇنداق قىلىپ مەمەتجان بىلەن ئاماننىڭ ئوتۇل ئورمىدا بەسلىشىپ قالدى. مەمەتجاننىڭ ئەترەپىدىكى يىگىتلەر ئۇنى دەيدىگە سېلىپ قۇشلىسا، ئامانگۈلنىڭمۇ چۆرىسىدىكى قىز ــ چوكانلار ئۇنى خۇددى چېقىر تاشقا بىلىگەندەك بىلەيتتى. * بەزىلەر، بىرقۇر ياخشى كىيىم كېيىشنى ھەققىي لەززەت دەپ ھېسابلايدۇ، بۇنداق ئادەملەر بىلەن بەسلىشىشنىڭ نە ھاجىتى؟

بەس ــ مۇنازىرە [پ+ئە] ھەركىم ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان قىزغىن مۇنازىرە، تالاش ــ تارتىش، دەتالاش: لوپنۇر توغرىسىدىكى بەس ــ مۇنازىرە باشلانغىنىغا يۈز يىلدىن ئاشتى. * سۇخەنچىنىڭ پىكرى يېغىندا چوڭ بەس ــ مۇنازىرىگە سەۋەب بولدى.

بەسىر سۈپ [ئە] لۇغەت مەنىسى: «كۆرەـ

دىغان، كۆرگۈچى» دېگەن بولاتتى، ئەمما ھازىر ئۇيغۇر تىلىدا: «كۆزى كۆرمەيدىغان، كور، قارىغۇ، كۆرمەس» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ: ئىچىمدىكى دەردىمنى، قاچىلايمۇ تۆلۈمغا. بەسىر بولدى كۆزلىرىم، قاراڭغۇلۇپ يولۇڭغا. * ئىجازەت بەر بېرىشقا، شاھقا شىپا تېپىشقا، بەسىر بولغان كۆزىگە نۇرى گۈھەر سىلىشقا.

بەش سان. تۆتتىن كېيىن ئالتىدىن بۇرۇن كەلگەن سان ۋە بۇ سانىنى ئىپادىلىگەن «5» رەقىمى؛ 4 بىلەن 1 قوشۇلغاندا ھاسىل بولغان مىقدار: 5 كىشى، 5 كىلوگرام نەشپۈت. * ئۇنىڭ قايتىپ كەلگىنىگە 5 كۈن بولدى.

بەش ئاچا مەرۋايىت <زبوي> بويۇنغا ئاسىدىغان بەش تىزىق، بەش قۇر مەرۋايىت مارجان.

بەش تاش قىزلارنىڭ كىچىك ھەم يۇمىلاق بەش دانە تاش بىلەن ناخشا ئېيتىپ ئويناي-دىغان بىر خىل ئويۇنى: بەش تاش ئويناق.

بەش تۇر بويىچە تەنھەرىكەت <تەن> يېنىك ئاتلىتىكا مۇسابىقىسىدىكى ئومۇمىي ماھارەت كۆرسىتىش تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. ئەرلەرنىڭ بەش تۈرى: يىراقتا سەكرەش، نەيزە ئېتىش، 200 مېتىرغا يۈگۈرۈش، دىسكا ئېتىش، 1 مىڭ 5 يۈز مېتىرغا يۈگۈرۈش تەرتىپى بويىچە بولىدۇ؛ ئاياللارنىڭ بەش تۈرى: پەس باريېردىن ئاتلاپ 100 مېتىرغا يۈگۈرۈش، چويۇن توپ ئېتىش، ئېگىزگە سەكرەش، يىراقتا سەكرەش، 800 مېتىرغا يۈگۈرۈش تەرتىپى بويىچە بولىدۇ.

بەش خانلىق <تارىخ> تاڭ سۇلالىسىدىن كېيىن، مىلادى 907 — 960 - يىللىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ھاكىمىيەت قۇرغان لىياڭ، تاڭ، جىن، خەن، جۇ خانلىقلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بەش قول تەڭ ئەمەس ھەممە نەرسە بىر خىل، بىردەك ئەمەس: — ھە دېسلا ھەممىنى سىلىشتۇرۇپ يۈرمە، شىياۋدۇي دېگەندە چارۇسى بارلىرى بولىدۇ، نوپۇسى كۆپلىرى بولىدۇ، ئازلىرى بولىدۇ، بەش قول تەڭ ئەمەس، شۇنىڭغا قاراپ ئوغۇت پىلانىنى مۇۋاپىق تۈزگىنىمىز ياخشى، — دېدى قاريكام.

بەش قولدەك ① داۋاملىق كۆرۈپ تۇرغاندەك، ناھايىتى ئېنىق: ئىشقىلىپ، ئۇ ھەممىسىنى بەش قولدەك ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. * چاقمىنىڭ يالىڭىاياغ دوختۇرى مۇزەپپەر بۇ يەردىكى چارۇچىلار ئۈچۈن ئۆز كىشىسى بولۇپ، ھەممىگە بەش قولدەك تونۇش ئىدى. ② قاتار، رەتمۇ-رەت، زىچ، كەينى-كەينىدىن: ئۇلارنىڭ كۆڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىشى ئارقىسىدا، جىگدە ۋە ئۈجمە بەش قولدەك ئۇنۇپ چىقتى، قەلەمچىلەر تەكشى كۆكەردى. * بۇ يەر ئەسلىي تېرىلغۇ بولۇپ ئەتراپىدا بەش قولدەك قويۇق ئۆسكەن دەل-دەرەخلەر بار ئىدى.

بەش قولنى ئاغزىغا سالماق ← بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىقماق.

بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىقماق بىرقانچە خىل ئىشنى بىر قېتىمدىلا قىلىشقا ئۇرۇنماق ياكى بىر ئىشنى بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە، بىردەمدە قىلىشقا ھەرىكەت قىلىق: بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىققىلى بولمايدۇ.

بەش كۈن <مېتېئور> ئۇدا بەش كۈن. كىلىماتولوگىيىدە ھەپتە قوللىنىلماي، بەش كۈن قوللىنىلىدۇ. چۈنكى بەش كۈن، دەل بىر يىلدىكى 365 كۈنىنىڭ بىر فاكتورىدۇر.

بەش كۈنلۈك ئالەم ← **ئالتە كۈنلۈك ئالەم.**

بەش كۈنلۈك دۇنيا ← **ئالتە كۈنلۈك ئالەم.**

بەش مالتاق (توغرىسى: باش بارماق) ← **باش بارماق.**

بەش يللىق پىلان بەش يىلغا مۆلچەرلەن-

گەن، بەش يىلدا ئورۇنلىنىدىغان پىلان: ھازىر پۈتۈن مەملىكەت، پۈتۈن مىللەت ۋە پۈتۈن پارتىيىنىڭ ۋەزىپىسى بىرقانچە بەش يىللىق پىلان مەزگىلى ئىچىدە قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك مەملىكەت قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت.

بەشئاتار ئى [بەش+ئاتار] بەش تال ئوق قاچىلىنىدىغان ۋە بىر-بىرلەپ ئېتىلىدىغان مىلتىق: ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، بەشئاتارنى ماڭا سۇنۇپ، تاغدىن شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەكنى قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخانىنى كۆرسەتتى.

بەشئاتار مىلتىق ← **بەشئاتار.**

بەشەرتى باغل [پ+ئە] يېزىت. شەرت بېقىندى جۈملىلىك قوشما جۈملىدە باش جۈملە بىلەن ئەگەشمە جۈملىنى باغلاش رولىدا كېلىپ، «ئەگەر، ئەگەردە، مۇبادا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: بەشەرتى بۇرۇن قوشۇنمىز بىلەن بىللە بولغانىكەنمىز، ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەسرىتىگىمۇ ئورتاقلىشىشىمىز زۆرۈر ئىدى. چۈنكى ھەرقانداق سۇنۇق كۆڭۈل تەسەللىگە موھتاج-دە! ئەپسۇسكى، بىزنىڭ سەمىمىي ئەقىدىلىرىمىز بىكار بولۇپ چىقتى.

بەشەيلەن سان. بەش كىشى: بەشەيلەن ئالدىراپ كەلدۇق، قالغانلار ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.

بەشلەك ئى [بەش+لەك] قارتا ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى.

بەشلەك قەغەز بەشلەك ئويۇنىنى ئويناش ئۈچۈن تەييارلانغان بىر خىل قارتا، ئۇزى ئۇزۇنچاق، ئوك يۈزىدە سانىنى بىلدۈرىدىغان ھەر خىل بەلگىلىرى بولىدۇ.

بەشلىك سۈپ ① بەش كىشى ياكى بەش نەرسىدىن تەركىب تاپقان. ② ئۈستىگە «5» بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن: «5» ئۇلۇچەم قىلىنغان: بەشلىك قاغا. ③ <ئەد> بەش مىسرادىن تەركىب تاپقان شېئىر تۈرى: مۇخەممەس.

بەشلىك تۇزۇم ئوقۇغۇچىنىڭ نەتىجىسىنى باھالاشتىكى بىر خىل نومۇر خاتىرىلەش ئۇسۇلى، ئەڭ يۇقىرى نەتىجە «5» ھېسابلىنىدۇ. «3» نومۇر لاياقەتلىك، «2» نومۇر لاياقەتسىز ھېسابلىنىدۇ.

بەشلىمەك پ. سانىلىدىغان نەرسىلەرنى بەشتىن، بەشتىن قىلىپ قويماق: ئايىمخان ناۋايخانىدىن بەشلەپ قويغان نانىدىن ئىككى دەستە نان ئېلىپ داستىخانىغا يۆگىدى-دە، ئارقىسىغىمۇ قارماي مېڭىپ كەتتى.

بەشمەرەك ئى دېتال ← **بەش بارماق.**

بەشىرە ئى [ئە] ① يۈز، چىراي، قىياپەت: كۆلگەندە ئۇلارنىڭ بەشىرىسى ئاشۇنداق بولۇپ كېتىدۇ. * بۇ مەھبۇسنىڭ بەشىرىسىدە غەيرىي بىر تۇس بار ئىدى. ② كىشىنىڭ روھىي ھالىتى، تەبىئىتى ۋە ئىچكى قىياپىتىنى ئىپادىلەيدىغان سىرتقى كۆرۈنۈش: كۆزلىرى نېمىدېگەن كۆك، چېقىر كۆز، ــ دەپ يېقىمسىز ئۆيلىدى مەتقۇربانىباي، ــ چېقىر كۆز-لۈك شەيتاننىڭ بەشىرىسى دەيدىغان. ③ ياماق خاراكتېر، ياماق نىيەت: ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن ھەققىي بەشىرىسىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ.

بەشىنچى سان. تەرتىپى «5» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، تۆتىنچىدىن كېيىن ئالتىنچىدىن ئىلگىرى بولغان، بەشىنچى نومۇرلۇق: بەشىنچى ئورۇن. بەشىنچى كۆرۈنۈش. بەشىنچى بىنا. * كەچكى تاماق ۋاقتىدا ئۆگەي ئانام بىلەن چوڭ ئاكام ئىككىسى تۆتىنچى كېچەك ئاپام، بەشىنچى كېچەك ئاپام ۋە چېن كېچەك ئاغىنىلارنىڭ تاكتىكىلىرى ھەققىدە سۆزلىشىپ كەتتى.

بەشىنچى ئاپرىل ھەربكتى <تارىخ> بېيجىڭ خەلقى 1976-يىلى 4-ئاينىڭ 5-كۈنى تيەنئەنمېن مەيدانىدا جۇ ئېنلەينى خاتىرىلەپ گۈل چەمبىرەك، شېئىر، قەسەمنامىلەرنى تەقدىم قىلىپ، تەزىيە بىلدۈرگەن: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ قىلمىشىنى ئەيىبلىگەن ئاممىۋى ھەربكەت. لېكىن بۇ ھەربكەت «تۆت

كشىلىك گۈرۈھىنىڭ قانلىق باستۇرۇشىغا ئۇچرايدۇ ھەمدە ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت دەپ بۇرمىلىنىدۇ. 1978 ـ يىلى 1 ـ ئايدا پارتىيىنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا تولۇق ئىنقىلابىي ھەرىكەت دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

بەشنچى ئاي ← ماي.

بەشنچىلىك «بەشنچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بەشيۈلتۈز ئى [بەش+يۈلتۈز] <ھەرب> بەش بۇرجەكلىك يۈلتۈز شەكلىدە ياسالغان كاكار، بەلگە: ئەركىنلىك كۆزى دوختۇرنىڭ شەپكىسىدىكى چىراغ نۇرىدا يالتىراۋاتقان چوغدەك بەشيۈلتۈزغا چۈشتى.

بەشيۈلتۈزلۈق سۈپ. بەشيۈلتۈز بەلگىسى بار، بەشيۈلتۈز بەلگىسى ئورنىتىلغان: قاۋۇل مىنناتدارلىق كۆزى بىلەن ئۆز ئەتراپىدىكى بەشيۈلتۈزلۈق شەپكە كىيگەن قېرىنداشلىرىغا تەكشى قاراپ چىقتى.

بەقابىل سۈپ [پ+ئە] ھەرقانداق ئىشقا قابىلىيىتى بار: قۇدرەتلىك، قابىلىيەتلىك، **لاياقەتلىك:** توختاخۇن خىيالغا چۆككەن ھالدا ئۆز ـ ئۆزىگە خىتاب قىلىپ سۆزلىدى: ـــ يوق گەپ. سەن پېشانەڭگە دەرد ـ ئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەت تامغىسى بېسىلغان بەقابىل بىر ئەر ئەمەسمىدىك؟

بەقاۋۇل (توغرىسى: بەقابىل) ← **بەقابىل.**

بەقەسەم ئى. يەپەك ۋە ئارىلاشما يىپتا يول ـ يول توقۇلغان بىر خىل يەرلىك رەخت.

بەقەسەم پولۇ خۇرۇچى ۋە ئېتىش ئۇسۇلى ئادەتتىكى پولۇلارغا ئاساسەن ئوخشاش، ئەمما توغرا ئالغان گۆش، قۇرۇق ئۇۋزۇم قاق قاتارلىقلارنى سېلىپ گۈرۈچ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلىدىغان رەڭگى ئالا ـ بۇلا بىر خىل پولۇ.

بەقەسەم تاش <گېئول> ئالتۇن كانلىرىدا ئالتۇننىڭ يېنىغا جايلاشقان ئالا يولۇق تاش.

بەقەسەم تون بەقەسەمدىن تىكىلگەن تون.

بەقەسەم يوللۇق قاشتېشى قاشتېشىنىڭ بەقەسەمگە ئوخشاش يولى بار بىر تۈرى.

بەقەم ئى [پ<ئە] <بوت> ① قىزىل رەڭ ماتېرىياللىرىنى ئايرىتۇپلاشقا بولىدىغان بىر خىل ياغاچ. ② يۇلغۇنىڭ قۇم ئاستىدىن كولىۋېلىنىدىغان قىزىل يىلتىزى، قىزىل كۆتىكى: سۆزلەندى كەچمىش، «يات»لار ئۆز بولدى، پاراڭلار قىزىپ، تالاي سۆز بولدى. گۈلخان يېقىلدى توغراق، بەقەمدە، ئولتۇردى ئۇلار بىللە ـــ دەرقەمتە.

بەقۇۋۇەت سۈپ [پ+ئە] زور جىسمانىي كۈچىكە ئىگە بولغان، جىسمانىي جەھەتتە ساغلام ھەم كۈچلۈك: بەقۇۋۇەت ئادەم. * سەن نېمىشقا دەمسەن ئۇكا؟ دۇنيادا يۈز بەرمەيدۇ سەۋەبى يوق ئاقسۆەت. سەن كۆردۈڭغۇ مېنى؟ شۇنداق چەبدەسىمەن، زېھنىم تازا ۋە ياش جىسمىم بەقۇۋۇەت.

بەك I رەۋ. ناھايىتى، ئالاھىدە، ئىنتايىن، قالتىس، تازا، راسا: بەك قاتتىق. بەك ياخشى. بەك چاپماق. بەك خارلانماق. * ـــ ھە، شۇنداقمۇ، بەك سېخىي دېسىلە، ـــ دەپ ئالدىراپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى باخشى. * ئايشەمخان ئاچا مايسىخانىنى بەك ياخشى چۈشىنەتتى. بۇلار ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن سىر ساقلانمىغان قەدىردان كىلىنلەر ئىدى.

بەك II سۈپ. چىلىك، پىشىق، مەزمۇت، مۇستەھكەم: جېنى بەك. * يەپ تۇر، بەك تۇر (ماقال).

بەكە ئى ← **قەلەمتىراش:** ـــ سالام خەت يازىسىز؟ ھە مۇنداق دەڭا، ـــ دېدىم مەن بىر تال ئالمىنى قولۇمغا ئېلىپ بەكە بىلەن سويغاچ، ـــ بۇنىڭ ھەممىسى مېنىڭ قەلەمىمنىڭ يۇزى ئۇچۇن ئىكەن ـ دە؟!

بەگ ئى. تارس ① فېئودالىزم دەۋرىدە شەھەر ۋە يېزا-قىشلاقلاردىكى رايون دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى: بۇرۇنقى زامانىدا بىر ئادەل پادىشاھ ئۆتۈكەنسىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون ئۇچ بەگ بار ئىكەن. * يىگىرمىگە يېقىن كىشى بەگنىڭ تەل-ھاقارىتى ئاستىدا قورقۇپ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىشىپ تۇراتتى. ② ئۆز خوجايىنىغا مۇراجىئەت قىلغاندا ياكى ئۇلار ھەققىدە گەپ قىلغاندا ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى. ③ كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە كېلىپ، ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ: توختى بەگ. قاسىم بەگ.

بەگ-بىگات بەگ ۋە بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلار: پۈتۈن قەشقەرغە تەۋە بەگ-بىگاتلار، ئۇلار تارقاتتى بۇ پەرماننى پاتلا.

بەگچەك ① ئى ← «بەگزادە I» ② سۆپ. تەكەببۇر؛ ھارامزادە.

بەگزادە I ئى. بەگ، باي، ئەمەلدالارنىڭ بالىلىرى؛ بەگ نەسلى: يىگىت... بۇۋاي بېقىپ ئۆگەتكەن يولۋاس، بۆرىلەرنى ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈپ، ئىككى بەگزادە كەتكەن تەرەپكە مېڭىپتۇ.

بەگزادە II ئى. قوغۇننىڭ بىر تۈرى، ئۆزى كىچىك، ئۇزۇنچاقراق، شاپىقى نېپىز، سىرتى تۆكلۈك، بىرئاز تىلىم-تىلىم، ئىچى قىزىل ۋە كۆكۈش بولىدۇ؛ تەمى بەك تاتلىق.

بەگلىك ① ئى. بەگلەرنىڭ ئورنى، ۋەزىپىسى؛ بەگلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشى، ئەمىلى: خوجايىز بەگ ھايات ۋاقتىدا ئەگەر ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، ئۇنداق قىلماڭ، خەلقىگە زۇلۇم سالماڭ. ئالدى-كەينىگىزگە قاراپ ئىش قىلىڭ، بەگلىك كېتىدۇ، يۇرت قالىدۇ، دەيدىغان بولساق قۇلىقىغا تاش بىلەن ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى. ② سۆپ. بەگ قارىمىقىدىكى، بەگلەرگە ئاتالغان: بىزنىڭ يۇرتىنى ئۇتتۇز ئىككى بەگلىك دېيىشىدۇ. * ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە بەگلىك قازىسى بىلەن سوپى ئىشان تەسۋى سىيرىغان ھالدا بېشى بىلەن نېمىنىدۇ ماقۇللاپ ئولتۇرۇپتۇ. * دوغا ھەيدەپ ماڭدى بوۋاڭنى، بەگلىك ھويلا، قانلىق دەرەخكە. ئۇ كىيگەن ئاق ماتا يول بويى، ئوخشاپ قالدى قىزغۇچ شەپەققە.

بەگلىك تۈزۈم <تارىخ> ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئوتتۇرا ئەسىرلەردە يولغا قويغان ئەمەل تۈزۈمى.

بەك ئى [پ] ← **نەشە:** بەگنىڭ كۈچى بىلەن كاللىسى چۆگىلەپ، ئۆزى لەيلەپ قالغان مەست باخشىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ بىلجىرلاشلار رەپىق ئاكىنىڭ ئاق كۆڭلىگە ئاستا-ئاستا قارا رەڭلىك داغ بولۇپ يېيىلماقتا ئىدى.

بەگباش سۆپ [بەك+باش] ئۆزى بىلگەننى، كۆڭلى خالىغانىنى قىلىدىغان؛ باشباشتاق: شۇ گۈزەلگە ئوخشىتىپ كەزدىم مۇھەببەت دەشتىنى... نە قىلاي ياشلىق دېگەن بەگباش ئىكەن، بەگباش ئىكەن. * ئايال: — توختاپ تۇرغىن ھەي بەگباش، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ؟ دادالىڭ كەتمەن چاپقانىدا، سەن «تاش تەمەك» ئويناياتتىڭ، — دېدى.

بەگباشلىق «بەگباش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى مەيلى راست ياكى يالغان بولسۇن، بارا-بارا مېنىڭ بالىلارغا خاس تەلپۈنۈشۈمنى قوزغاپ، بەگباشلىق تۇيغۇمنى ئاشۇرۇپ بارماقتا ئىدى.

بەگباشلىق قىلماق ئۆزى بىلگەننى، كۆڭلى خالىغاننى قىلماق؛ باشباشتاقلىق قىلماق: زوردىخان: — ھە، ئانداق بولغاندىن كېيىن، كېلىشمىگەن ئىشلارغا ئارىلاشماي، بەگباشلىق قىلماي «سىلىنىڭ راست، خوپ» دەپ قويساڭ سەندىن ھېچ نەرسە كەتمەيدۇ.

بەگگى ئى [پ] ① نەشە چېكىدىغان ئادەم: ئۇ خۇددى مەجنۇن شوراپ، توختىماي كۈلىدىغان قوتۇر چىراي بەگگى قىياپىتىگە كىرگەنىدى. * ئولپىتىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان بەگگىلەر باشلىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ، پۇرۇلۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى

دوستىغا تىكىپتۇ - دە: — ئۇنچىلىك پەيزى قىلمىساڭ، بەڭ چېكىپ نېمە قىلسەن؟ — دېيىشىپتۇ. ② كۆچمە. تاماكا، ناس قاتارلىق نەرسىلەرنى كۆپ چېكىشكە ئادەتلەنگەن كىشى.

بەڭگى خيال بەڭگىلەرگە ئوخشاش قىلىنغان خام، ئورۇنسىز خىيال: مۇزەپپەر بەگ: — مانا، سۇنى تاپتۇق مەيلى بېرى، مەيلى گادىيى بولسۇن، مەندىن سۇنى ئۆلچەم بىلەن سېتىۋالدۇ. شۇنداق، بىر يىلدا مۇنچە، بەش يىلدا مۇنچە، بولىدۇ، — دەپ بەڭگىنىڭ خيالىنى قىلغىلى تۇردى.

بەڭگىدىۋانە ئى [پ] <بوت> چەيزە ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك، ئۇستۇنكى قىسمىنىڭ شاخلىرى ئاچماق بولىدۇ؛ ئاددىي يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ سېپى ئۇزۇن، شەكلى تۇخۇمسىمان، گىرۋىكى رەتسىز، دولقۇنسىمان چىشلىق بولىدۇ؛ گۈلى يوپۇرمىقىنىڭ قولتۇقىدىن ياكى شاخچىنىڭ بۆلۈنگەن جايىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ رەڭگى ئاق كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى يۇمىلاق كېلىدۇ، پىشقاندا يېرىلىدۇ؛ ئۇرۇقى قارا بولىدۇ؛ مېۋىسى ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ؛ تەمى ئاچچىق بولۇپ، زەھەرلىك، مەست قىلىپ ئاغرىق توختىتىدۇ؛ رېماتىزمنى داۋالايدۇ؛ يۆتەل ۋە دەم سقىلىشنى پەسەيتىدۇ.

بەڭگىلىك «بەڭگى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەڭباش (توغرىسى: بەڭباش) ← **بەڭباش.**

بەل I ئى ① <ئانات> ئارقا ئومۇرتقىنىڭ تۆۋەنكى قىسمى؛ گەۋدىنىڭ كۆكرەك قاپقىسى بىلەن داس سۆڭەك ئوستىدىكى ئارىلىقى: ئادەمنىڭ بېلى. * — بىزمۇ جەمئىيەتتە ياشاۋاتقاندىن كېيىن «ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە، سوغا كىرسەڭ بېلىڭچە» دېگەندەك، جەمئىيەتكە قاراپ بىر ئىش قىلمىدۇق، — دېدى جىگىلى شۇجىغا. * تۇرسۇنئاي قىزنىڭ ئىنچىكە ئۆرۈلگەن چاچلىرى، ئۇنىڭ ئىنچىكە بېلىگە چۈشۈپ تۇرىدۇ. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى، تەڭ ئوتتۇرىدىن بۆلۈنگەن جايى: ياغاچنىڭ بېلىدىن كەسمەك، تاياقنىڭ بېلىدىن ئوشتۇماق. ③ كۆچمە. جىسمانىي ياكى ماددىي كۈچ: بېلى بوش. * تازىمۇ بېلى بوشنېمە ئىكەنسەن، باشقىلار ئۆلە-تىرىلىشىگە باقماي ئىشلەۋاتسا، سەن ياش تۇرۇپ بېلىڭنى سىلاپ تۇرۇشقا ئىزا تارتمامسەن؟ — دېدى ئەتىرەت باشلىقى ھېلىقى يىگىتكە. ④ ئېگەرسىمان تۆپىلىكنىڭ پەسەيگەن جايى: ماشىنا كېچىك بىر بەلدىن ئېشىپ چۈشۈۋاتقاندا قۇربان شۇجى نازىمەقۇلدىن: — سىز بىزنى بۇگۈن نەگە باشلايسىز؟ — دەپ سورىدى.

بەل باغلىماق بىرەر ئىشقا ئەستايىدىل كىرىشمەك، نىيەت قىلماق، ئىرادە تۇرغۇزماق: تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماي، ئېلىمىزنىڭ مۇزىكا تارىخىدا مەڭگۈ خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان بۇ ئۇلۇغۋار ئىشقا بەل باغلاپ رەسمىي كىرىشتى.

بەل پۇرمە ئۆڭلەك بەل قىسمى پۇرمە قىلىنغان كۆڭلەك: سەمەتجان «تۆت كونا» ئۇستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈش باشلانغان كۈنىلا ئايالى ۋە بالىلىرىنىڭ دوپپىلىرىنى ھەم ئايالىنىڭ تېخى يېقىندىلا تىكتۈرۈتۈپ بىرەر قېتىممۇ بويىغا ساپمىغان ئىككى دانە بەل پۇرمە تاۋار كۆڭلەكنى خەلقنىڭ كۆز ئالدىدا يىرتىپ ئوتقا ئاتتى.

بەل تۇتۇشماق كۈچ سىناشماق، چېلىشماق: نىياز پالۋان ھازىرغىچە ئالتە كىشى بىلەن بەل تۇتۇشۇپ، يەتتىنچىسىدە زەڭگى بىلەن بەل تۇتۇتۇشماقتا.

بەل قويۇۋەتمەك بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشقا نىسبەتەن ئىشەنچ-ئىرادىسىنى بوشاشتۇرماق، يوقاتماق: مەندە نېمە ئامال، شۇنچە تىرىشىمۇ ئەلاچى بولالمايدىكەنمەن. شۇنىڭدىن كېيىن بەل قويۇۋېتىپ بوشىشقا باشلىدىم. مانا 5 - سىنىپمۇ

مىلك تەستە پۈتتى.

بەلنى چىڭىتماق ئىرادىنى چىڭىتماق، ئىرادىنى مۇستەھكەملىمەك، ئىرادىگە تولماق، غەيرەتلەنمەك، غەيرەتكە كەلمەك: بەلنى چىڭىتىش دېگەنلىك قارامىلىق بىلەن ئىش قىلىش، تېرە تاراقشتىش، قالايمىقان تەنقىد قىلىش، قالايمىقان كۆرەش قىلىش دېگەن سۆز ئەمەس.

بەلنى سلاپ تۇرماق كۆز ئالدىدا قىلىنىۋاتقان ئىشقا قول سالماي بىكار قاراپ تۇرماق: بەلنى سلاپ تۇرغانغا ئىش پۈتمەيدۇ ئۇكام، ــ دېدى تۇرغۇن ئىنىسىغا قاراپ، ــ ئالدى بىلەن ئۆزىمىز قول سېلىپ ئىشلىشىمىز كېرەك.

بەلنىك تۆۋۈنى جىنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ، ئەگىتىپ ئېيتىلىشى: ئۇ دائىم بەلنىك تۆۋۈنىدىن گەپ قىلىدىغان ئاغزى بىزەپ ئادەم.

بەل ئېلىشماق ← **بەل تۇتۇشماق.**

بېلى بوش بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئىرادىسى ئاجىز؛ ئىرادىسىز، غەيرەتسىز: بېلى بوش ئادەم. بېلى بوشنىڭ ئىشى بوش (ماقال). بىزنىڭ ئائىلە جەمەتىمىزدە ئەزەلدىن بېلى بوش ئادەملەر كېلىپ چىققان ئەمەس.

بېلى بوشاپ كەتمەك بىرەر ئىشنى قىلىشتىكى غەيرىتى، ئىرادىسى ئاجىزلاپ كەتمەك: ــ ھوي، ئاغىنە، ــ دېدى تاھىر ئاغىنىسى ئوسمانغا، ــ تېخى يېقىندىلا خېلى چىڭ گەپ قىلىپ تۇراتتىڭ، ئىشنى باشلا ــ باشلىمايلا بېلىڭ بوشاپ كېتىپتىغۇ؟ ــ دېدى ھەيران بولۇپ.

بېلى پۈكۈلمەك ← **بېلى ئېگىلمەك.**

بېلى چىڭ بىرەر ئىشقا كىرىشىشكە ياكى باشلاشقا تەييارلىقى، غەيرىتى بار: ئىرادىسى مۇستەھكەم، بېلى چىڭ ئادەم. بېلى چىڭ ئەر. * مۇسا تاغام: ــ ماگا ياردەملەشكىن، ئۆتكەن يىلدىن باشلاپ بۇ باغدا مېۋىسىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى پەيدا بولۇپ قالدى، بىز ئاشۇ دۈشمەن بىلەن كۆرەش قىلىمىز. قانداق ئوغلۇم، بېلىڭ چىڭمۇ؟ ــ دېدى سىناق نەزىرى بىلەن ئابدۇرەھىمغا قاراپ.

بېلىگە تەپمەك بىراۋ بىرەر ئىشقا ئىنتىلىۋاتقان، جىددىي كىرىشىۋاتقان پەيتتە توسقۇنلۇق قىلماق؛ قارشىلىق قىلماق؛ زەربە بەرمەك: ھاشىم ئاكام زەردە بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنىڭ بېلىگە تەپتى. * ئالتىنچى ئاي مەزگىلى. گۈلسۈمخان ئاچا توساتتىن قاتتىق ئاغرىپ قالدى. بۇ كېلىشمەسلىك گۈلنىسانىڭ تەتىلدىن پايدىلىنىپ شەھەرگە بېرىپ ئاتا ــ ئانىسىنى يوقلاش ئارزۇسىنىڭ بېلىگە تەپتى.

بېلىنى تۇزىۋالماق ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق، تۇرمۇشىنى، ھال ــ ئوقىتىنى ياخشىلىماق: سەئىدىخان لەشكەر ۋە ئەمەلدارلارنى خەزىنىدىن بېقىپ، پۇقرالار ئۈستىدىن بەش يىللىق باج ــ سېلىقنى كۆتۈرۈۋەتكەن، ئەل بۇنىڭ بىلەن بېلىنى خېلى تۇزىۋالغاندى.

بېلىنى رۇسلىۋالماق ← **بېلىنى تۇزىۋالماق.**

بېلىنى سۇندۇرماق ← **بېلىنى ئۇشتۇماق.**

بېلىنىڭ تۆۋىنگە سۈيۇقئاش بارمىغان بېلى بوش، ئىرادىسى ئاجىز، كۆچسىز: قادىر شائىيە دوغىسىغا قاتتىق كايىپ شۇنداق دېدى: ــ نەدىن تېپىپ كەلدىڭ بۇ بېلىنىڭ تۆۋىنگە سۈيۇقئاش بارمىغان نېمىلەرنى، بۇ نېمىلەر بىلەن بۇ ئىشنى بىر ئايدا ئەمەس، بىر يىلدىمۇ قىلىپ بولالمايسەن.

بېلىنى ئوشتۇماق ماددىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن زور زىيان يەتكۈزمەك.

بېلى ئېگىلمەك ئىغىرچىلىق، جاپا ــ مۇشەققەت، دەرد ــ ئەلەمنى كۆتۈرەلمەي قېيىن ئەھۋالدا قالماق.

بەل II ئى. ئەنجان تېمى سېلىشتا تامغا لاي ئېتىپ بېرىشكە ئىشلىتىدىغان ئوزۇن ياغاچ ساپلىق تۆمۈر سايمان، يۇزى ئادەمنىڭ ئىككى ئالقىنىدەك چوڭلۇقتا بولىدۇ.

بەل كەتمەن زىرائەت ۋە كۆكاتلارنىڭ تېگىنى يۇمشىتىش، ئوتنى ئوتاش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىدىغان يۇزى كىچىك، سېپى

ئۈزۈن كەتمەن.

بەل گۈرجەك ئائىلىلەردە مەش، ئوچاق-لارغا كۆمۈر سېلىش، كۈل ئېلىش قاتار-لىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب. شەكلى گۈرجەككە ئوخشاش، ساپاقلىق، تۈتقۇچلۇق بولىدۇ.

بەل ئۈمۈرتقىسى <ئانات> بەلدىكى ئۈمۈرتقا سۆڭىكى. جەمئىي بەش تال بولۇپ، كۆكرەك ئۈمۈرتقىسىدىن چوڭراق كېلىدۇ.

بەل ياغاچ <بىن> ئىككىدىن ئارتۇق تايىنىش نۇقتىلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان، شۇ نۇقتىلار ئارىلىقىدىكى ئېغىرلىقنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان چوڭ ياغاچ. «لىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەل يۆگەك بۆشۈكىكە سېلىنغان بالىنىڭ بېلىنى يۆگەش ئۈچۈن ئۈۋدا ئۈستىگە سېلىنىدىغان يۆگەك.

بەلەن سۈپ [پ] ① ئوبدان، ياخشى، ئېسىل: سەن سۆزسىز بەلەن ئادەم، مەن بۇنى سېنىڭ ئوچۇق پېشانەڭدىن، كۆز نۇرىڭدىن، ساغلاملىقىڭدىن كۆردۈم. ② كۈچلۈك، يۇقىرى؛ قاتتىق: ئىلىم-پەنگە ۋەتىنىم يۈردۈڭ بۈگۈن، روھىم بەلەن! ئارزۇيۇم شۇ ئىدى، بىر كۈلسە دەپ بىزنىڭ ۋەتەن... * گۈلباھار ئىلھامىدىن زوققا تولۇپ ئېيتتىم غەزەل، تەنتەنە-شاۋقۇنغا تەڭكەش بەلەن ئاۋاز بىلەن.

بەلەن بولماق بەلەن ھالەتكە كەلمەك: تۆمۈر بۇۋا ھاياجانلاندى، كۆزلىرى نۇرلاندى ۋە خۇشاللىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ: ــ بەك بەلەن بولدى ئوغلۇم مەن سىزگە يەنە بىر قېتىم يول باشلاي، ــ دېدى.

بەلەن قىلماق بەلەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ ئەجەب بەلەن قىلدۇق. * بۇ ئىشنى كۆڭلىمىزدىكىدەك بەلەن قىلدۇق.

بەلەنلىك «بەلەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇلۇت ئۈستىدە كۈيلەيتتى بىغەم، ئاشۇ شۇم قۇيۇن چېگرىغا قاراپ، ــ كۆكتە شۇنداق بەلەنلىكتىمەن، جىنىمۇ كۆرمەيدۇ، ــ دەپ ھەر يان ماراپ.

بەلباغ ئى [بەل+باغ] ① بەلگە باغلايدىغان پوتا: ئالماس بەلبېغى بىلەن دادىسىنىڭ ئېغىزىنى سۈرتتى. ② ئات ئۇلاغلارنىڭ ئېگەر ۋە مۆلىلىرىنىڭ ئۈستىدىن باستۇرۇپ باغلايدىغان ياكى ھارۋىنىڭ شوتىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان تاسما: ئەمەت ھارۋىنىڭ ئۈزۈلۈپ كەتكەن بەلبېغىنى تېكىۋاتقانىدا، ھەمراھلىرى ھارۋىلىرىنى قوشۇپ تەييار بولغانىدى. ③ ھەر نەرسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئۆتكەن دەپ پەرەز قىلغان سىزىق، ھالقا: ئىسىسىق بەلباغ، ئورمان بەلبېغى.

بەلتوسما ئى [بەل+توسما] <سۇ> سۇنىڭ قاشنى چېقىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قاشنىڭ خەتەرلىك يېرىدىن ئېقىنىنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ ياسالغان «T» شەكىللىك توسما. سۇ ئۇنىڭغا ئۇرۇلۇپ قايتىدۇ. بۇ «چېقىلغۇ توسما» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلچە I ئى. ئايىغ كىيىمنىڭ پاشنا ۋە چەم چۆرىسىنى تۇزلەپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۇتقۇچلۇق تۆمۈر ئەسۋاب: ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا، ئۆتۈكنىڭ قېلىپىنى چاپىدۇ، بەلچە، بۇرەندە، بىگىز، يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسۋالىدۇ.

بەلچە II ئى. كۆكتات ۋە زىرائەت مايسىلىرى ئارىسىدىكى ئوت-چۆپلەرنى ئوتاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب.

بەلچە III ئى. دىئال. ① مەش ۋە ئوچاقتىن كۈل ئالىدىغان بەل گۈرجەك. ② ھارۋىنىڭ ئىككى شوتىسىغا ئورنىتىلغان، شوتىنى قېتىلغان ھايۋاننىڭ بېلىگە تارتىلىدىغان تاسما، بەلباغ.

بەلچىر ئى. ئىككى ئېقىنىنىڭ قوشۇلغان

يېرى، جايى.

بەلدەتمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەلدەشمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەلدەك ئى. دىئال ← **ئەپكەش.**

بەلدەم ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ بۆلۈنىدىغان جايى؛ بوغۇم. ② بىرەر نەرسىنىڭ بۆلۈنىدىغان جايىدىن كېسىلگەن بۆلەك.

بەلدەنمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەلدىرەڭگە (توغرىسى: بەردەنكە) ← **بەردەنكە.**

بەلدىمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ مەلۇم جايلىرىغا بەلگە سېلىپ، بەلدەم-بەلدەم قىلىپ قويماق. ② بىرەر نەرسىنى بەلدەم-بەلدەم قىلىپ كەسمەك.

بەلغەم ئى [ئە] <تب> شىللىق ئۆپكە پۈۋەكچىسى. ئۇ كانايچە ۋە كاناي ئاجرىتىپ چىقارغان سۇيۇقلۇق بولۇپ، نورمال ئەھۋال ئاستىدا ئاجرىلىپ چىقىشى ئازراق بولىدۇ؛ ئۆپكە ياكى نەپەس يولى يالۇغلانغاندا كۆپىيىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا ئۇنىڭ تەركىبىدە كېسەل باكتېرىيىلىرى بولىدۇ: قان تولغان كۆزنىگە كۆلەڭگە سالغان، قاپقى ئېچىلماس ئىكەن تۇرۇلۇپ، ئۆلۈمنىڭ قايغۇسى بىلەن پەرىشان، ئولتۇرار ئىكەنۇ بەلغەم تۆكۈرۈپ.

بەلكى باغل [پ] ① بۇرۇلۇش مەنىسىدە كەلگەن جۈملە بىلەن جۈملىنى ۋە جۈملە بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: روسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ نەتىجىسى بۇرژۇئا-زىيىدىن ئىبارەت بۇ سىياسىي كۈچنى كۈچەيتىدى، بەلكى ئۇنى ئاجىزلاشتۇردى؛ ئۇنىڭ سىياسىي زاپاس ئارمىيىسىنى كۆچەيتمىدى، بەلكى ئۇنى ئاساسىي ئارمىيىدىن مەھرۇم قىلدى يەنى دېھقانلاردىن مەھرۇم قىلدى. ② «ئېھتىمال» دېگەن مەنىدە ئۆكلىمە رولىدا كېلىدۇ: بەلكى ئۇ مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلىمىغان بولسا كېرەك.

بەلكىم باغل [پ] ← **بەلكى:** ئۇنىڭ كەلتۈرگەن مىسالى ئۆز پىكرىنى ئىسپاتلىمىدى. بەلكىم رەت قىلدى. * بەلكىم پايدىلىق مەسلىھەت چىقىپ قالار، ئەمما، تونۇش بولمىغان بۇ كىشىلەرنى نەدىن تاپىمەن؟... دەپ ئويلايتتى ئالماس. * بەلكىم ئۇ يېپەك كىيىملىرىنى كىيىپ كەلگەن بولسا ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان بولاتتى.

بەلگە ئى ① تونۇشلۇق بولۇش ۋە پەرقلەنىپ تۇرۇش ئۈچۈن شەكىللەندۈرۈلگەن نىشان، ئالامەت؛ تامغا: جەينەكتىن ئۈزۈۋېتىلگەن ئۇك قولى ئۇنىڭ ئەنە شۇ جەڭ يىللىرىدىكى باتۇرلۇقنىڭ شەرەپلىك بەلگىسى ئىدى. ② بىرەر مەنە، مەزمۇن ياكى مىقدارنى ئىپادىلىگۈچى گرافىك، ئالامەت، ئىشارە: سوراق بەلگىسى، تەڭلىك بەلگىسى. ③ نەرسە، ۋەقە ھادىسىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى، سۈپىتى: ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش شارائىتلىرى دېگەن زادى نېمە؟ ئۇلارنىڭ بەلگىلىرى زادى قانداق بولىدۇ؟ ④ <لوگ> ئوبيېكتنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشايدىغان ياكى بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلىرى لوگىكىدا «بەلگە» دەپ ئاتىلىدۇ. ⑤ ئىچكى ھېسسىيات، كەچۈرمىشلەرنىڭ، پىسخولوگىيىلىك ھالەتلەرنىڭ تاشقى ئالامىتى، ئەسىرى، كەچۈرمىشى: ئايىشەمنىڭ چىرايىدىن دەرد-ئەلەم بەلگىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ⑥ دېرەك بېرىدىغان ئالامەت، نىشان: مەمەتنىڭ چىرايىدىكى سېرىقلىق — كېسەللىكنىڭ بەلگىسى. ⑦ <ئارخىئول> يەر ئۆلچەشتە ئىشلىتىدىغان ئاق ۋە قىزىل قىلىپ سىرلانغان ئالا كالتەك ياكى مەخسۇس ئۆلچەملىك سىزغىلار سېلىنغان ئۇزۇن تاختاي. "رايكا" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە بەرمەك بىرەر مەقسەت ۋە ھەرىكەت

يۆنىلىشىنى بەلگە، ئالامەت ئارقىلىق ئۇقتۇرماق، بىلدۈرمەك، سەزدۈرمەك، خەۋەر قىلماق: سەلەي جانانىنىڭ بىلىكىگە ئارغامچا باغلاپ ئۆگزىدىكىلەرگە بەلگە بەردى. * ئانا بالىغا: — مەلىكە ھەر ھەپتىنىڭ جۈپ كۈنلىرى ئويناپ — كۈلگىلى چار بېغىغا كىرىدۇ. كېچىسى باغنى ئارىلايدۇ، شۇ چاغدا سەنمۇ بېرىپ ماراپ تۇرغىن، مەلىكىنىڭ ساڭا راستىنلا مەيلى بولسا، سېنى كۆرگەندىن كېيىن بەلگە بېرىدۇ، ئېسىڭدە ساقلاپ ماڭا كېلىپ دېگىن، — دېدى.

بەلگە تاپانچىسى <ھەرب> بەلگە ئوقىنى ئاتىدىغان تاپانچا. ئۇ ئادەتتە «سىگنال تاپانچىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە زەمبىرىكى <ھەرب> بەلگە ئوقىنى ئېتىپ، سىگنال يەتكۈزۈشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل زەمبىرەك.

بەلگە سالماق تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تامغا، نىشان شەكىلەندۈرمەك؛ بەلگە قىلماق: شى چۈەن بېرىپ، بىر كۈن ئىچىدىلا ئەھۋالنى تەپسىلىي ئۇقۇپ، ئۇرەك — خەندەكلەرگە بەلگە سېلىپ قايتىپ كەلدى ۋە ئەھۋالنى مۇشاۋىرغا مەلۇم قىلدى.

بەلگە قىلماق ① تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تامغا، نىشان شەكىلەندۈرمەك؛ بەلگە سالماق. ② بىرەر ئىش ھەرىكەت، پىكىر بىرلىكى ئۈچۈن نىشان تۇرغۇزماق: بىرىنچى دەۋر 1919 — يىلىدىكى «4 — ماي» ھەرىكىتىدىن تارتىپ 1921 — يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانغا قەدەر بولغان دەۋر. بۇ دەۋر «4 — ماي» ھەرىكىتىنى ئاساسىي بەلگە قىلدۇ.

بەلگە گەز <بىن> يەر يۈزىنى، ئېگىزلىك ياكى سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ۋە ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بەلگىسى سېلىنغان گەز.

بەلگە ئوق ئېتىلغاندىن كېيىن رەڭلىك نۇر ياكى تۈتەك ھاسىل قىلىدىغان بىر خىل ئوق، خەۋەرلىشىش، ئالاقە قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ «سىگنال ئوقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە ئۇقۇمى <لوگ> شەيئىلەرنىڭ بەلگىسى توغرىسىدىكى ئۇقۇم، «شەيئى ئۇقۇمى» دېگەنگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بەلگۇ (توغرىسى: بەلگە) ← **بەلگە.**

بەلگىچىلىك ئى <پەلس> بىر خىل سۇبېيەكتىپ ئىدىيالىزملىق نەزەرىيە. ئۇ ئادەمنىڭ تۇيغۇسى ۋە ئىدىيىسى تاشقى دۇنيادىكى شەيئىلەرنىڭ ئىنكاسى ئەمەس، بەلكى پەقەت تاشقى دۇنيادىكى شەيئىلەر بىلەن ھېچقانداق ئوخشاشلىقى بولمىغان دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇ «تەسۋىرىي يېزىق نەزەرىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگىسىز سۈپ ① بەلگىسى يوق، بەلگە قويۇلمىغان، بەلگە سېلىنمىغان. ② نامەلۇم، ناتايىن، ئېنىق ئەمەس: ۋۇما ئۈزۈن بولدى كۆرۈنمەيدۇ؛ ئۇنىڭ نەگە يوقلىپ كەتكەنلىكى بەلگىسىز.

بەلگىسىز ئالماش <تىل> ئېنىقسىزلىقنى بىلدۈرىدىغان ئالماش. مەسىلەن: ئاللىقاچان، ئاللىكىم، ئاللىقانداق، قايسىبىر، پالانى، بىرمۇنچە....

بەلگىلەتمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەلگىلەش «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: — قاچقۇنىنى تۇتۇپ كېلىش ئۈچۈن دەرھال ئادەم بەلگىلەش كېرەك، — دېدى ساقچى باشلىقى ئوفىتسېرلەرگە قاراپ.

بەلگىلەش ئالماش <تىل> تەكىتلەش، ئېنىقلاش مەنىسىدە كەلگەن ئالماش. مەسىلەن: ھەركىم، ھەرقاچان، ھەربىرىمىز...

بەلگىلەشمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلمۇك دەرىجىسى: — مېنىڭچە، ناھىيىگە نېمە

دېيىش كېرەكلىكىنى كۆپچىلىك ئۆزلىرى بەلگىلەشكىنى ياخشىراق، ــ دېدىم مەن. چاپىار شۇجى ئۇندىمىدى، دېرىزە سىرتىغا قاراپ ئولتۇرغىنىچە خىيالغا چۆكتى.

بەلگىلەنگەن «بەلگىلەنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: بىر توشۇغۇچى راكېتا بىلەن ئۇچۇش سۇنۇمىي ھەمراھىنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك قويۇپ بېرىلگەنلىكى ئىلىمىزنىڭ پەن ـ تېخنىكا ساھەسىدە، بولتۇر تىنچ ئوكيانىدىكى بەلگىلەنگەن دېڭىز رايونىغا توشۇغۇچى راكېتا قويۇپ بېرىلگەندىگەندىن كېيىن قازىنىلغان يەنە بىر يېڭى مۇۋاپىقىيەت بولدى.

بەلگىلەنگەن مۇھىت <تىبا> سەھنىدە پېرسوناژلارغا يارىتىپ بېرىلگەن مۇھىت ۋە شارائىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بەلگىلەنگەن ھەرىكەت <تەن> گىمناستىكا، چامباشچىلىق، سۇغا سەكرەش، فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش قاتارلىق مۇسابىقىلارغا قاتناشقان تەنھەرىكەتچىلەر ئورۇندايدىغان بىر يۈرۈش ياكى ئايرىم ھەرىكەتلەر. بەلگىلەنگەن ھەرىكەتلەرنى مۇسابىقە ئۆتكۈزگۈچى ئورۇن تۈزۈپ بېكىتىدۇ ياكى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

بەلگىلەنمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجۇل دەرىجىسى: ئورمان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئورمان ئاسرىغۇچىلارنى سىرتقا ئەمگەككە ئۆتەتمەسلىك، ئۇلارغا ئۇزۇقلۇق يېرىلا بېرىپ، مەسئۇلىيەت ئېتىزى بەرمەسلىك بەلگىلەندى.

بەلگىلىك سۆپ ① بەلگىسى، نىشانى بار: بەلگە قويۇلغان، بەلگە ـ نىشان سېلىنغان: بەنجاك ئالدىراپ كېتىپ قالدى، بىر چاغدا ئۇ كىرىست بەلگىلىك سومكا كۆتۈرگەن بىر ئەسكەرنى باشلاپ كەلدى. ئۇ ئەسكەر قولۇمنى يېشىپ قايتىدىن تاكىدى ۆتە دورا بەردى. ② مەلۇم، مۇئەييەن، ئېنىق، بەلگىلىك مۇددەتتە، بەلگىلىك ۋاقىتتا: مەن كۆپرەك ئالتۇن ـ كۈمۈش ئالغاچ بېرىپ، شەھەرگە يوشۇرۇنۇپ، شىنىك ئۆيىگە جايلىشاي، ھەزىرەتلىرى دېيىشىپ قويغان بەلگىلىك سائەت ئىچىدە شەھەرگە تېگىش قىلسىلا.

بەلگىلىمە ئى. بىرەر ئىش ياكى مەلۇم مەسىلە ھەققىدە بىرەر ئورگان، تەشكىلات ۆتە مەلۇم بىر يىغىن بامەسلىھەت قوبۇل قىلغان توختام، تۈزۈم، قارارلار ۆتە ئۇنىڭ تېكىستى: ئاسىم مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى ۆتە: ــ قەغەزدىكى بەلگىلىمە بۇ يەردە ئاقمامدۇ؟ ــ دېدى نارازى قىياپەتتە.

بەلگىلىمەك پ ① بىرەر شەرتلىك بەلگە، ئىشارەت بىلەن ئىپادىلىمەك: خىمىيىدە ھىدروگېن «H» بىلەن بەلگىلىنىدۇ. ② بىرەر خۇسۇسىيەت، ماھىيەتكە ئاساسەن مەلۇم يەكۈننى ئىپادىلىمەك: يازنىك كېلىشىنى باھار بەلگىلەيدۇ. * ئادەمنىڭ روھىي پەزىلىتىنى بەلگىلەيدىغان نەرسە ئۇنىڭ ھەرىكىتىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مۇددىئاسى دېگەن بىر سۆز بار. ③ بىر قارارغا كەلمەك، قارار قىلماق: ــ بولدى، بولدى، ئادىلە، سەن گۈزەلئايىنى باشلاپ كېلىۋەر. كەچكى تاماق مەشھەدە يېيىلىدۇ، شۇ كۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ مەزمۇنىنى بىز بەلگىلەيمىز، نېمىشقا دېسەك، بۇ ساھىبخانىنىڭ ئىشى! ــ دېدى رەقىب. ④ بىرەر مەقسەت ئۈچۈن تاللىماق، كۆرسىتىپ بەرمەك: ئابلىمىت ئەختەمگە داۋاملىق تەكرار قىلىش ئۈچۈن دەرسلىك كىتابىنى بىرنەچچە جايلارنى بەلگىلەپ بېرىپ ئۆزى شەھەرگە كىرىپ كەتتى. ⑤ ئىشقا قويماق، تەيىنلىمەك: ئەركىن قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن تەقسىمات بويىچە يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىكى يانداۋرما بازار باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگىلەنگەن، شۇ جەريانىدا مەمتىلى بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدى...

بەلگىلەپ سېتىۋېلىش دۆلەت پىلانى، خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىلان بەلگىلەپ بىر تۇتاش سېتىۋېلىشتا قوللىنىدىغان سىياسەت.

بەللۇت ئى [ئە] <بوت> دۇب دەرىخىنىڭ مېۋىسى، ئۇزۇن ۋە ئاز مىقدارىدا تانىس بار؛ پوستىدىن ياريېلىم ئېلىشقا بولىدۇ؛ ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ ئۇچەينى قورۇپ ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش رولى بار.

بەللى ئى [پ] ① ماختاش، ماقۇلاش، مەدھىيە، ئالقىشنى بىلدۈرىدۇ: دىلشاتنىڭ دادىسى كۆلۈپ تۇرۇپ: ــ بەللى، شۇنداق قىل ئوغلۇم! بۇگۈندىن باشلاپ بۇلار سېنىڭ ئەسكەرلىرىڭ بولسۇن، سەن ئۇلارنىڭ كوماندىرى بول، قانداق؟ ــ دېدى. ② قوشۇلماسلىق، ياقتۇرماسلىقنى بىلدۈرىدۇ: ــ ھوي شۇجى، سىزمۇ؟ كىم سىزنى بۇ يامغۇرلۇق كېچىدە بۇ يەرگە كېلىشكە ئۇندىدى. بەللى، بولماپتۇ ئىنىم، قايتىڭ، قايتىڭ، ئاۋۇال ساقىيىڭ، تەنىڭنىڭ سالامەتلىكى ھەممىدىن ئەۋزەل، ــ دېدى ۋېلىم ئاكا شۇجىغا.

بەللىك ئى ① شىمنىڭ ئۈستى، بەلباغ بېكىتىلىدىغان قىسمى: شىمنىڭ بەللىكى. ② ئات-ئۇلاغلارغا توقۇلىدىغان ئېگەر، چوم، مۆلە قاتارلىقلارنىڭ ئىككى قېشىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياپىلاق توقۇمۇر.

بەللىمەك (توغرىسى: بەتلىمەك) ← بەتلىمەك.

بەلۋاغ (توغرىسى: بەلباغ) ← بەلباغ.

بەلىزگۈل ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۆزى پاكار، يوپۇرمىقىنىڭ كۆپ قىسمى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى قوشۇق ياكى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ گۈلى باشسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، غولىنىڭ ئۇچىدا تاق ئۆسىدۇ؛ تىلسىمان گۈللىرى ئاق، ئاچ قىزىل، ياكى قىزىل رەڭلەردە؛ كانايسىمان گۈللىرى سېرىق رەڭدە بولىدۇ؛ ئۇرۇقىنى تېرىپ كۆپەيتىشكە بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپا بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈرۈلمەكتە.

بەلىش ئى. خېمىرنىڭ تۇخۇم، ئەبجەش ياغ، سودا، ئاق شېكەر، سۈت قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

بەلىش پوشكال <يېم> خېمىرنى بەلىش خېمىرىغا ئوخشاش يۇغۇرۇپ سالىدىغان پوشكال.

بەمەل ئى. ← بەمەلچەك.

بەمەلچەك ئى ① قول بارماقلىرىنىڭ ھەربىر ئۇگىسى، بېغىشى. ② قۇشلار، ئۇچار قاناتلارنىڭ چوڭ بارمىقى.

بەمەلدىرەك پ. قامچا سېپىنىڭ تۇتىدىغان يېرى، جايى: ئات ئۈستىدىكى ئادەم ئۆزىنى بىرەر ئاتنىڭ ئۇ يېنىغا، بىرەر بۇ يېنىغا تاشلايتتى. قامچىسىنىڭ بەمەلدىرىكىنى چىشلۇپ لىپ، ئاتنىڭ يالىسىدىن چىڭ تۇتۇپ، يوغان ئۆتۈكلىرى بىلەن قارا غوناننى كۆچەپ دېۋىتەتتى.

بەن (بەنى) ئى [خەن] <ھەرب> پەيدىن كېچىك بولغان ھەربىي بۆلۈنمە؛ تەشكىل: بىر بەن ئەسكەر. بىر بەن ئادەم. * قادىر بىر بەن ئەسكەرنى باشلاپ يولغا چىقتى.

بەنجاك ئى <ھەرب> پەيدىن كېچىك بولغان ھەربىي بۆلۈنمىنىڭ باشلىقى، يېتەكچىسى: تۇرسۇن ھەربىي سەپكە كىرىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا مەلۇم قىسىم ئىككىنچى پەي ئۇچىنچى بەنىنىڭ بەنجىگى بولدى.

بەنجاگلىق «بەنجاك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۇرسۇن بەنجاگلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ مۇكاپاتلاندى.

بەند I [پ] ① ئى. بېكىتىلگەن، مىخلانغان جاي: چىن ئاشقىلار چاقار قەپەس بەندىنى، ئىشەنگىن ئەي قەمەرشاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ. ② ئى. باغلاق، سولاق، تۇگۇن، تۇزاق،

قاپقان: پادىشاھ ئوردا مەرزىسىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال بالىسىنىڭ يۈز-كۆزىگە سۈيۈپتۇ، شۇ زامان: — بەند ۋە كىشەنلەرنى ئېلىۋېتىڭلار، — دەپ بۇيرۇيتۇ. * چۈنكى ئۇنىڭ ئەزايى، تەقى-تۇرقى بەجايي، ئوخشىغانىكەن تۇلكىگە، چۈشكەچكە بەند ئىلىكىگە. * يا بىر ياماندەردكە قالدى، ياكى ئۇنى بەندكە سالدى، يا زىندانغا سولاپ ئالدى، نە بولدى يارىم كەلمىدى. ③ ئى. ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق ھالىتى: سەن ۋاپادار قېرىنداش بىلسەڭ ئىدىڭ، مەن نېمە... مەن پۈت-قولۇم ئازادە بولغىنى بىلەن قەلبىم بەند قىلىنغان، كىشەنلەنگەن ئادەمەن... مېنىڭ سۆز قىلىشىم چەكلەنگەن، سۆز قىلماسلىققا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلغانمەن. * «مەھبۇس» قىلىپ «قۇل» دەپ بىلىپ قولغا ئالاتتى، كۈن كۆرۈنمەس زىندان ئارا بەند قىلاتتى. ④ سۇپ. بىرەر ئىش بىلەن مەشغۇل، بوش ئەمەس: ئابلىمىت يورۇقتا بولغىنى ئۇچۇن تالادىكى ئادەمنى دېرىزىدىن كۆرەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ جىددىي ئىش بىلەن بەند ئىدى. * ئېگىز بوي، قارا ساقال، ئۇزۇن قاشلىرى كۆزلىرىنى يېپىپ تۇرغان بۇ ئادەم سودىغا قىزىقمىغانلىقىنى باشقىلارغا سەزدۈرگۈسى كەلمىگەندەك، ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى. ⑤ ئى. بىرەر نەرسىگە بېرىلگەنلىك، مەپتۇنلۇق ياكى ئۇنىڭ تەسىرىگە ئېلىنغانلىق: ئامىنە ئىسكىرىپكىنى شۇنداق ياخشى چالىدىكەن، كىشىنى ئاجايىپ مەپتۇن قىلىدىكەن، ئەمما تەسىرلىك ئىسكىرىپكا كۈيلىرى يەنىلا مېنى بەند قىلالمىدى. * مەن قايتاي دەپ تۇرۇۋېدىم، ئانامنىڭ قەبرىسىگە ئانچە يىراق بولمىغان بىر قەبرە تەرەپتىن كىلىۋاتقان مۇڭلۇق يىغا ئاۋازى قۇلقىمنى بەند قىلدى. ⑥ سۇپ. باغلىنىلغان، مۇپتىلا بولغان: ئەي جاپا دەستىدە سەرگەردان يىگىت، نەدىسەن، تۆھمەتكە بەندە، قۇربان يىگىت؟

بەند بولماق ① سولانماق، بېكىتىلمەك: قاراڭغۇ خاڭلاردىن قورقالدى ئىشچى، شىددەتلىك بوراندەك كۆتۈرۈپ دولقۇن، شەھەردە ھۇنەرۋەن يېزىدا دېھقان، قورقالدى زىندانغا بەند بولغان تۇتقۇن. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق: تۇتۇش قىلماق، كىرىشمەك: سايىم ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن بىرھازا گۇللۇكنى پەرۋىش قىلىش بىلەن بەند بولاتتى. ③ بىرەر ئىش ۋە نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك: مەپتۇن بولماق: پەرىشانلىق ئىچىدە ھەر خىل خىياللار بىلەن بەند بولۇپ، سۆكۈت ئىچىدە ئولتۇرغان ئالماس ئاكا بىلەن مەلىكە ھەدە تۇيۇقسىز جىرىڭلىغان تېلېفون ئاۋازىنى ئاڭلاپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ④ توسۇلماق: بىر مەھەل قاغا قاقاقلاپ، بولدى بۇلبۇل ئاغزى بەند، كىم «ھەقىقەت» دېسە، قىلدى ئىت تالاپ جۇلجۇل يەنە.

بەند قىلماق ① باغلىماق، بېكىتمەك: چۈنكى ئاتام بۇ ئۇسۇل بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئۇنىڭغا بەند قىلىپ قويدى. * — تۇرمىغا راست بولسا گەر، — دەپتۇ بوۋاي، — ئاڭغۇچە سېنى تېرەكىكە بەند قىلاي. ② سولىماق، تۇتۇپ تۇرماق: ئايلار ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ قىزنى قورۇغا كىرگەن خوتۇنلاردىنمۇ قاچۇرىدىغان بولۇپتۇ، ئاخىرى بېرىپ، ئۇنى قورۇنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر ئۆيگە بەند قىلىپتۇ. * دەيدۇ لايچى: «يولۇقما، بەگباش ئاتلىق مەرەزگە...» قۇشمىدىم مەن بىر ئۇمۇر بەند قىلىنغان قەپەسكە؟ ③ توسۇۋالماق، توختىتىۋالماق: بىراق ئۇنداق ھەسرەتنى بەندە قىلىپ قويۇش، يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. * قەلبىم ئوت، كۆزۈم ئوت، مۇزلىماس تېنىم، بەندە قىلىپ تۇرسىمۇ دەھشەت زىمىستان. ④ ئۆزىگە تارتماق، قاراتماق، مەپتۇن قىلماق: ۋەھىمىلىك شاۋقۇ ئەتراپنى قاپلىدى، سېھىرلىك دەريا ئانا قەلبىنى يەنە ئۆزىگە بەند قىلىۋالدى. * يازلار ئۆتتى باغدا بۇلبۇل خەندان ئۇرۇپ، ئېتىز-قىرلار گۈل-چېچەكىكە شۇنچە تولۇپ، ئىش قايىنمى بەند قىلدى قىز-يىگىتنى، شاد ناخشىدىن ھەممە جايدا بەزمە قۇرۇپ.

بەند II ئى [پ] ① <ئەد> ① قاپىيە، رېتىم

ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ئۆزئارا باغلانغان شېئىرىي پارچە: بىر بەند شېئىر. ② <مۇز> مۇزدىكا ئەسىرى ياكى ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر قىسمى.

بەندە ئى [پ] ① <دىن> دىنىي ئېتىقاد بويىچە خۇداغا ئىشەنگەن ۋە ئۆز ئىختىيارى ھەم تەقدىرى خۇدانىڭ ئىلكىدە بولغان ئادەم، خۇدانىڭ قۇلى: ــ ئاغىنىلەر، خۇدايىم بەندەمنى كەچ قويسام قويارمەن، ئاچ قويماسمەن دەپتىكەن، قانداقلا بولمىسۇن قونالغۇغا كېلىۋالدۇق. ئەمدى تاماق يەپ ئارام ئالايلى، ــ دېدى ئەتىرەت باشلىقى سايىم. ② (جانلىقلارغا نىسبەتەن) ئادەم، كىشى: ــ ئۇنىمۇ بىلمەن، ــ دەپتۇ ئەپەندىم، ــ بەختلىك بەندە ئىكەنسەن، قازىنىڭ ئالدىدا يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئۆلۈپ قۇتۇلۇدۇڭ دەيمەن، خالاس. * ئۆستەڭ بويىدا نەمدە، راۋاب چالمەن غەمدە، ئىزدىمەڭلار، سورىماڭلار، مەن دەردى تولا بەندە. ③ كۆچمە. پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن نەرسىگە، كىشىگە بېرىلگەن، ئۇنىڭ قۇلى، شەيداسى بولغان كىشى ھەققىدە: كىتاب بەندىسى. * ئەرزىم ئىشت يۈسۈپ ئاغا، غەم ــ قايغۇدا دىلىم مېنىڭ. بەندە بولۇپ قىزىل باشقا، قالدى داغدا مېنىڭ دىلىم.

بەندەر ئى [پ] ① سودا بازارلىرىدىكى كوچىلارنىڭ كېسىشكەن دوقمۇشى: توپ مال سودىگىرى مەتقۇۋانباي تۆت كۈچىنىڭ بەندەردىكى پىشىشق خىشلىق، كۆتۈرۈپ سېلىنغان، ئالدىغا ئاق رەختتىن سايىۋەن تۇتقان ئەينەكلىك چوڭ دۇكاندا ــ پوكەي ئۇستىگە چەينەك، پىيالە قويغان ھالدا يۆلەنچۈكى بار ئورۇندۇقتا كېرىلىپ ئولتۇرۇپ قىزىق سودا قىلۋاتاتتى. ② يول ئۈستىدىكى ئاچال ۋە قونالغۇ ئورۇنلاشقان جاي: ئۇلار پاراڭلىشىپ، ئاچا يولنىڭ بەندىرىگە كەلگەندە توختاخۇن: ــ ئوغلۇم، سەن كېتىۋەرگىن، مەن كۆكقوم كەنتىگە باراي. يېزا باشلىقى ئۇچ كۈن بولدى، شۇ يەردە، بۇگۈن كەچتە كەنت يىغىنى ئېچىپ كەنت باشلىقى سايلىماقچى، بىز شۇ يەردە ئۇچرىشىدىغان بولغان، ــ دېدى.

بەندەرگاھ ئى [پ] ① كوچا ــ رەستىلەردىكى سودا ــ تىجارەت ئورۇنلىرى. ② يول ئۈستىدىكى ئۆتەڭ ــ قونالغۇلار جايلاشقان ئاچال: پادىشاھقا: ــ ئى پادىشاھى ئالەم، بىزلەر بەش يۈز سودىگەر دۇرمىز، بەندەرگاھقا چۈشتۇق، بەش يۈز سودىگەرنىڭ چوڭىدۇرمەن، ئەتىلىككە ماللىرىمىزنى كۆرۈپ بېجىنى ئالدۇرسىڭىز، ــ دەپ يانماقتا ئىختىيار قىلدى سودىگەر.

بەندىچىلىك ئى ① بەندىلەر قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، ئىش ــ ھەرىكەت: رۇستەم باغقا چۈشەيمۇ، چۈشمەيمۇ دەپ ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندا، بىردىنلا ئايۇانىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ سەيدىن قارىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى: ــ كىشىنىڭ ھەققىدىن، يامان ئىشتىن پەرز قىلىپ، خۇداغا ھالاللىق بىلەن ئاتمىش يىل بەندىچىلىك قىلدىم. ② ئىقتىدارسىزلىق، موھتاجلىق: ــ پېقىر بەندىچىلىكتە ئۆزلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا ئۇقۇشماي كىرىپ قېلىپتىمەن، رەھىم قىلسىلا، ــ دېدى ئوتۇنچى بوۋاي پادىشاھقا ئېگىلىپ تازىم بىلەن.

بەندىچىلىك قىلماق ① قۇللۇق قىلماق. ② قارا تاپماق: ۋاپات بولماق: موماي كۆزىگە غىللىدە ياش ئېلىپ: ــ خۇداغا شۈكۈر، مۇشۇنچىلىك تۇردۇم، رەھمەتلىك، خۇداغا بەندىچىلىك قىلدى، ــ دېدى سۆزىنى داۋام قىلىپ. ③ ئىقتىدارسىزلىق، ئاجىزلىق ۋە موھتاجلىقنى ئىپادىلەپ قويماق.

بەندىك ئى [خەن] ئورۇندۇق: ئايۇانىنىڭ تام تەرىپىگە ياغاچتىن ياسالغان كەڭ بەندىك قويۇلغانىدى.

بەنزە ئى [خەن] مەلۇم بىر ۋەزىپىنى ئورۇنداش ئۈچۈن قۇرۇلغان تەشكىل: رەھبەرلىك بەنزە. * كارخانىلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسىنى سەپلەش ۋە رەھبەرلىك تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىشنى نۇقتىلىق ياخشى تۇتۇش لازىم.

بەنشرە ئى. گۈشنى ئۇششاق چاناپ، كۆك

ئارىلاشتۇرۇپ قىيما قىلىپ، جىلتە قىلىنغان خېمىردىن تۈگۈپ ياسىلىدىغان بىر خىل تاماق.

بەهر I ئى [ئە] ① دېڭىز، ئوكيان: سىرلىق سوئال ئىلكىدە مالچى باقىدۇ، يۈرىكىدە بىر دەريا مېھرى ئاقىدۇ. تەئەججۇپتە ياساپ ئۆركەش كۆڭۈل بەھرى، تەپەككۇرنىڭ ئاسمىنىدا كېزەر ئەقلى. * كۆزۈم بىر نۇقتىغا قاراپ قېتىپ قالىدۇ، ۋۇجۇدۇم خىيال بەھرىگە پېتىپ قالىدۇ. ② كەڭلىك؛ ئوچۇقلۇق، يورۇقلۇق: نۇرى جاھان بەھرىدە، مەلۇم مەنزىل قەھرىدە، قەبرىستاننىڭ كەينىدە، غېرىبانە مەلىدە.

بەهر مۇھىت ئۇلۇغ ئوكيان: «بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن» زاماننىڭ بېشىدا، بەھر مۇھىت قېشىدا.

بەهر II ئى [ئە] <ئەد> ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئارۇز ۋەزنىنىڭ ھەربىر تۈرى.

بەھەيۋەت سۈپ [پ+ئە] ① ناھايىتى كاتتا، زور، چوڭ: مەن ئاڭا ئېڭىشتىم تۇتتۇم قولىدىن، يېنىمغا يانداتتىم، چوققىغا يەتتىم. بەھەيۋەت مۇنار بار ئىدى بۇندا، ئۇھ دېدىم، يۆلىنىپ بىر نەپەس ئالدىم. * شۇنچە زور تاغنىڭ بەھەيۋەت قامىتى، قىپقىزىل يالقۇن سۈپەتلىك تاشلىرى. كۆچمەن بۇلۇتلار كۆكسىگە، كۆك تىرەپ تۇرماقتا مەغرۇر باشلىرى. * مەن ئاڭا ئېڭىشتىم تۇتتۇم قولىدىن، يېنىمغا يانداتتىم، چوققىغا يەتتىم، بەھەيۋەت دۇمباقلار، تاغلاردەك ئېغىر قاپ، نە قىلسا كۆزىدىن كەتمەس ئىدى ھېچ. ② ھەيۋەتلىك، ھەيۋىتى قالتىس، ۋەھىمىلىك: ئۇ ئالتىنچى كۈننىڭ ئاخىرىغىچە ئادەتتىكى بەھەيۋەت قەيسەرلىكى بىلەن چىداپ كەلدى. كېيىن غۇرۇرى ئاستا-ئاستا سۇنۇشقا يۈزلەندى.

بەھرە ئى [پ] ① پايدا، مەنپەئەت، نەپ: تۇراپ شۈجى ئۆز قەلبىنى ئەنە شۇ ئايدەك يورۇق ھېسابلىسىمۇ، لېكىن خەلققە تېخى ئاشۇ ئايدەك بەھرە بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈنلا مەيۈسلىنەتتى. ② لەززەت، مەززە، ھۇزۇر: بىرمەھەل زەپمۇ سۆيۈندۇردى مېنى، ۋەسلىڭ خويمۇ شېرىن بەھرە بىلەن. * ئايلىنىپمەن رەستىلەرنى ھارغىنىمنى بىلمىدىم، ئەل يۈرۈپتۇ، يۇرت ئۈزۈپتۇ مەمۇرچىلىق بەھرىدە.

بەھرە ئالماق ⟵ **بەھرىلەنمەك**: سوتسىيالىزمدىن بەھرە ئالغان خەلق ئەلۋەتتە كاپىتالىزم يولىغا مېڭىشنى خالىمايدۇ. * ئۇلار خەلقنىڭ ناخشا-قوشاق بېيىتلىرىنى، ھېكايە-چۆچەكلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلايدىغان، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالىدىغان بولۇپ قالدى.

بەھرە بەرمەك پايدا، مەنپەئەت، نەپ يەتكۈزمەك: بېرەر چوقۇم ۋىجدانلىق كىشى، ئەل—ۋەتەنگە تەردىن بەھرىنى. كۆڭۈللەرنى قىلار شاد-خۇرام، ئادا قىلىپ بۇرچى، ئەھدىنى.

بەھرە ئېچىلماق كۆڭلى ئېچىلماق، خۇشاللانماق: ناخشا پەيزىدىن بەھرى ئېچىلغان سابىر بىلەن يېزا باشلىقى مېنىڭ ئالدىمدا بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، ناخشا-ناۋا قاينىغان ئاياغدىكى چوڭ چېدىرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

بەھرىسىز سۈپ ① پايدا، مەنپەئەت ئېلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولغان: ھايات بېغىدا سەير ئەتكەندە مەن بىر گۈلنى ئەسلەيمەن، قىزىلگۈل خۇش پۇراق چاچقاندا بىر بۇلبۇلنى ئەسلەيمەن. چېپىش مەيدانىدا ئىلگىرىلىگەن دۇلدۇلنى ئەسلەيمەن، باھاردىن بەھرىسىز كەتكەن چېۋەر ئوغۇلنى ئەسلەيمەن. ② پايدىسىز، مەنپەئەتى يوق: ئوغۇل-قىزلار باغۋەن بولسۇن ئەل ئۈچۈن، بۇ دەرەخنى قالدۇرمىسۇن بەھرىسىز. * بىلەتتىم بۇرۇن نامىڭنى مايتاغ، ئەزەلدىن قاقاس، مۇڭلۇق جاي ئىدىڭ. نەپ بېرەلمەي ۋەتەن خەلقىمغە، بەھرىسىز ياتقان چۆللۈك ساي ئىدىڭ.

بەھرىلەندۈرمەك «بەھرىلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆكتە ئىمىر-چىمىر يۇلتۇزلار، پەستە ئېلېكتر چىراغلىرى ئۆزىگە خاس نۇرىدىن يولۇچىلارنى بەھرىلەندۈرۈپ تۇراتتى.

بەھرىلەنمەك پ ① پايدا، مەنپەئەت،

نەپكە ئىگە بولماق؛ پايدا، نەپ، مەنپەئەت كۆرمەك؛ پايدىلانماق؛ بەھرىمەن بولماق: تەر ـ ئۈنچىدىن بەھرىلىنىپ مېۋىسىگە شېرىن تەم، گۈللىرىگە پۇراق ئالغان بەشكېرەمنىڭ بېغى ئۇ. دېھقان قەلبى تولۇپ پەۋەس خۇشاللىقىقا، راسا ئىشلەپ خۇشال ـ خۇرام قەنت چىشلەشنىڭ چېغى بۇ. ② لەززەت ئالماق؛ مەززە، ھۇزۇر قىلماق: ئۇ كۈنلەردىن بىركۈنى بېغىنى ئارىلاپ، ئۇنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرىدىن بەھرىلىنىپ سەيلە قىلىپتۇ ۋە ھارغاندىن كېيىن، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەتراپى رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن قاپلانغان باراڭدا دەم ئېلىپ يېتىپتۇ.

بەھرىلىك سۈپ. بەھرە ئالغان، بەھرىلەنگەن: نېسىپ ئەتكەچ ۋىسالىڭنى، بويۇڭدىن بەھرىلىك بولدۇم، گۈلىستاندىكى بۇلبۇلدەك قاندىلەر ئەمدى ئارمانىم.

بەھرىمەن سۈپ. [پ] بەھرە ئالغان، بەھرە ئالغۇچى: قەدىمدىن پەقەت قۇشلارلا بۇ يەردىن نەپ ئېلىپ كەلگەن ئەمەسمىدى! مانا بۈگۈن بولسا بۇ يەردىن خەلق گۈڭشېسىنىڭ ئەزالىرى بەھرىمەن. * ـــ يەرلىك مەھسۇلاتلارغا تولۇق ئېغىز تەگكۈزۈڭلار، ـــ دېدى دادۇي شۇجىسى ئاشخانا تەرەپنى شەرەت قىلىپ: ـــ ۋەكىللەر سىلەرنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىكتىن بەھرىمەن ئىكەنلىكىڭلارنى كۆرۈپ قايىل بولسۇن.

بەھرىمەن بولماق ← بەھرىلەنمەك: تارىختا جايلار، ئوبلاستلار ۋە باشقىلار قوشما شىتات تۈزۈمىدىكى جۇمھۇرىيەتتىن ئەمەس، بەلكى مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىدىكى جۇمھۇرىيەتتە ئەركىنلىكتىن ئەڭ كۆپ بەھرىمەن بولالىدى.

بەھرىمەن قىلماق پايدا يەتكۈزمەك، نەپ بەرمەك، مەنپەئەتدار قىلماق: ھۆكۈمەت بىزنىمۇ شۇلار قاتارىدا ساناپ، ئاشۇ پۇلدىن بەھرىمەن قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن قانچە رەھمەت ئېيتساق ئەرزىيدۇ.

بەھرىمەنلىك «بەھرىمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دەپ ئۆزۈمنى ئەل سۆيەر ئەل سۆيگىنىنى بىلمىسەم، چىن سۆيۈشتىن بەھرىمەنلىك نەدە ئىمكاندۇر ماڭا؟

بەھرىۋەر سۈپ [پ] يېز ت. ← **بەھرىمەن:** جامالىدىن ئاي بەھرىۋەر ئىدى، قېشىغا قەلەم ھەم سەپەر ئىدى.

بەھمەن ئى [پ] <بوت> بەھمەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يۇقىرى قىسمىدىن شاخلايدۇ، بىر تەرەپكە قىيپاش ھالەتتە ئۆسىدۇ؛ تۆۋەن قىسمىدىكى يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكلىدە ياكى سوقىچاق بولۇپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ، غولىدىكى يوپۇرماقلىرى تەڭگىگە ئوخشايدۇ؛ گۈلى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، كۆكۈش سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ قان توختىتىش، تۇرۇپ قالغان قاننى تارقىتىش رولى بار.

بەھۇزۇر رەۋ [پ + ئە] ① ھۇزۇرلىنىپ، راھەتلىنىپ، بىمالال: باتۇر دادىسى بىلەن بىللە، ئۇ كېچىچە دادىسى بىلەن بەھۇزۇر مۇڭدىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئۇ بەكمۇ خۇشال ئىدى. ② توسقۇنسىز، پەرۋا قىلماي، خاتىرجەم: بەھۇزۇر ئوينىماق. * ئابدۇللانىڭ كۈلكىسى شۈنچىلىك بەھۇزۇر ئىدىكى، مېنىڭ نەزىرىمدە پەقەت ئۆزىگە ئىشەنگەن ئادەملەرلا ئاشۇنداق كۈلەلەيتتى.

بەۋا رەۋ [پ] مۇۋاپىق، لايىق، تەڭ: ـــ دەھشەت، ـــ دېدى ئوسمان تاران ئېغىر تەشۋىش ئىچىدە، ـــ بىز بۇ تەرەپكە چاپقاندا، ئەھۋال چاتاقلاشقان، بۇ چاغقا ئۇ يەردە قىيامەت قايىم بولغاندۇ، لەپمۇلەپ تولغان سۇغا نېمە بەۋا كېلىدۇ.

بەۋا كەلمەك مۇۋاپىق كەلمەك، لايىق كەلمەك، تەڭ كەلمەك: ـــ شۇنداق، تاغلار داۋالغۇسا، دەريالار غەزەپكە كەلسە، مەن ـ مەن دېگەنلەرمۇ بەۋا كېلەلمەيدۇ، ـــ دېدى ئارسلان ئۆزىگە ـ ئۆزى. ئۇ ئۆستەڭ سۈيى بىلەن مۇنداق

ئوبدان مۇئداشقانلىقىدىن خېلى رازى بولغانلىغا ئوخشايتتى. ئۇ يەنىلا سۇنۇك «ناخشىلىرى»نى ئاڭلاپ، كۆپ ئۇكلۇك سەكرەشلىرىگە قاراپ ئولتۇردى...

بەيئەت ئى [ئە] ← **بەيئەت قىلماق.**

بەيئەت قىلماق بىراۋغا ئۆز ئەركىنى تاپشۇرماق، قول بېرىپ مۇرىت بولماق؛ توختاتماغا ماقۇل بولۇپ قول ئېلىشماق؛ بىرەر پادىشاھ ياكى ھۆكۈمەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتمەك، ۋەدە بەرمەك: ــ مۇشۇ ئون كۈن ئىچىدە باج-خىراجنى تەييارلاپ، ئالدىڭلارغا چىقىپ بەيئەت قىلايلى، ــ دەپ ئەلچىنى يانىدۇردى سودىگەر. * ئۇزۇلدى ئىختيار تىزگىنى دەھشەت، يۇرەك قىلماس ئەقىلغە ئەمدى بەيئەت.

بەيتۇلمال ئى [ئە] يېزىت ① دۆلەت خەزىنىسى، خەزىنە: ــ ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ، مېلىك ھالالغا تايىن تاپىدۇ، باج-خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرىسەن، ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلمىسەڭ، ئەللىك دەررە ئۇرۇپ، مېلىڭنى ھارامغا تايىن قىلىپ بەيتۇلمالغا ئالمىز، ــ دېدى قاراقچىلار سودىگەرگە. ② دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكەن مال-مۇلۇك ۋە شۇ خىل مال-مۇلۇكنى ساقلايدىغان مەخسۇس بىنا.

بەيزۇ ئى <ئىرق> ← **بەيزۇلار.**

بەيزۇ تىلى <تىل> بەيزۇ مىللىتى ئىشلىتىدىغان تىل. ئۇ خەن-زاڭ تىللىرى سىستېمىسى، زاڭ-مىيەن تىللىرى تۈركۈمى، يى تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ.

بەيزۇلار ئى <ئىرق> دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، ئۇلار ئاساسەن يۈننەن ئەتراپىغا جايلاشقان.

بەيزى ئى <تارىخ> گۈڭنىڭ خان تەرىپىدىن گۈڭغا ئىزباسار قىلىپ بېكىتىلگەن ئەمەل ۋە شۇ بەيزىلىك ئەمىلىگە تەيىنلەنگەن كىشى. ئۇ ۋاڭ بولغان مەزگىلەردىمۇ ئوردا ئىشىغا قاتنىشىدۇ.

بەيگە ئى ① ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى: سادىق روزى شۇ تاپتا گۈڭشېدىكى نۇرغۇن كادىر ۋە ئەزالارنىڭ بەيگىگە چۈشۈشكە تەييارلانغان ئاتلاردەك تېپىچەكلەپ تۇرغانلىقىنى ئويلاپ خۇشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. ② كۆچمە. مۇسابىقە، بەسلىشىش: كىلىڭلار بەيگىگە دوستلار، سىنايىلى جەڭدە غەيرەتنى، جاسارەتنى كۆرەك ئەيلەپ تەشەككۇر مۇنبىرى كەلدى.

بەيگە ئالماق دىئال. بىرىنچى بولماق، ئۇزۇپ چىقماق.

بەيگىگە چۈشمەك پ ① چېپىشىش مۇسابىقىسىغا چۈشمەك: ئون نەچچە ئاتلىق بەيگىگە چۈشتى كىمنىڭ ئۇزۇپ چىقىشى ھازىرلا مەلۇم بولىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش-ھەرىكەتتە مۇسابىقىلەشمەك، بەسلەشمەك: ئون يىللىق ئىچكى قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە بەزى كىشىلەر تەلۈلىكتە، نادانلىقتا بەيگىگە چۈشكەنىدى. * داغ كەلتۈرمەي ئوقۇيمەن، گالستۇكنىڭ شەنىگە. قېنى دوستلار يۈز ئۇچۇن، بىز چۈشەيلى بەيگىگە.

بەيگىلىك سۇپ. ئات بەيگىسى ئۆتكۈزۈشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان، لايىق (مەيدان، جاي ھەققىدە): بىر بەيگىلىك يەرگە ئۆستەڭمۇ ئېلىنغانۇ، لېكىن ئۇنى ياۋا چوشقىلار بىرلا كېچىدە تىلىغاپ تىندۇرۇۋەتكەن. كەتكەن گۈك، چىقىقان چىقىم دېھقانلارنىڭ ئۇستىگە سېلىق بولۇپ چۈشۈۋەرگەن...

بەينەلمىلەل ئى [ئە] تارىخ. خەلقئارا، ئىنتېرناتسىئونال: شائىر ئاق مەسچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، شۇنىڭغان سەل پەسەيگەندەك بولدى. ئۇ قەدىمىنى تېزلىتىپ، «بەينەلمىلەل كىتابخانىسى» ئالدىغا بېرىۋالدى-دە، كىتابخانىغا كىرىپ، چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن چۈيۈن مەشكە بىرئاز قاقلىنىپ ئىسسىندى.

بەينسىبرىق ئى <بوت> يوپۇرماق ۋە غوللىرى سېرىق ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ سېرىق چېچەكلەيدۇ؛ مال

بەك يەيدۇ.

بەيئى ئى [ئە] سېتىش.

بەيئى قىلماق ساتماق، سودا قىلماق؛ كېلىشىمەك: بازار ئەھلى ھەممىسى بولدى جەمئىي، ئۇنىڭ باھاسىنى قىلماقچى بەيئى.

براخما ئى [سانس] <دىن> ھىندىلارنىڭ دىنىي چۈشەنچىسىدە بارلىقنى ياراتقۇچى، تەڭرى، خۇدا.

براخمان ئى [سانس] <دىن> ① براخما دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى. ② ھىندىستاندىكى براخما دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئەڭ يۇقىرى بىر تەبىقە.

براخمانىزم ئى [سانس+ر] براخمان دىنى.

براشۇرا ئى [ر] <مەت> كىچىك كىتاب، كىتابچە؛ رىسالە.

براك سۈپ [ر] ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆلچەمگە توشمىغان، يارامسىز؛ سۈپەتسىز: براك مال.

* ئۇلار ئايلىنىپ قىلىنۋاتقان ئىشلارنى، ئىشلىنىۋاتقان ماتېرىياللارنى كۆزدىن كەچۈردى. بۇ يەردە ئىشلىتىۋاتقان نەرسىلەرنىڭ تولىسى براك ماتېرىياللار ئىدى.

براكچى ئى. ئۆلچەمگە توشمايدىغان، يارامسىز مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغۇچى ئىشچى.

براكلاشماق پ. يارامسىزلاشماق، كېرەكسىزلەشمەك، سۈپەتسىزلەشمەك.

براكلىق «براك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بروتسېللىيوز ئى [ئىنگ] <زوئول> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل، كېسەل قوزغاتقۇچىسى بروتسېللىيوز تاياقچە باكتېرىيىسى. ئۇ ئۆچكە، كالا، قوي، چوشقا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ بالا تاشلاش كېسىلى بولۇپ، نەسىلىنىش ئەزالىرىنىڭ يالۇغلىنىشى، بالا تاشلاش، تۇغماسلىق ۋە باشقا ئەزالارنىڭ يالۇغلىنىشى قاتارلىق ئالامەتلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ؛ ئېغىز، جىنسىي يول ۋە تېرىدىكى زەخمىلەر ئارقىلىق يۇقىدۇ. ئۇ يەنە كېسەل ھايۋانلارغا دائىم يېقىن تۇرىدىغان مالچىلارغىمۇ يۇقىدۇ. بۇ نام ئەنگلىيىلىك دوختۇر داۋىد بروتسې (David Bruce)نىڭ نامىغا بېرىلگەن.

بروم ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتالىلوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى Br (Bromium)، توق قوڭۇر رەڭدىكى تۇتۇنلۇك سۇيۇقلۇق؛ تەسىر قىلغۇچى ئۆتكۈر پۇراقلا ئىگە؛ خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى بىرقەدەر ئاكتىپ بولۇپ، كۆپ ئېلېمېنتلار بىلەن بىۋاستە بىرىكەلەيدۇ؛ تېرىنى قاتتىق چېرىتىش رولىنى ئويناىدۇ؛ سانائەتتە بوياق ئىشلەپچىقىرىشتا قوللىنىلىدۇ؛ خىمىيىۋى بىرىكمىسى تىنچلاندۇرۇش دورىسى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

برونى ئى [ر] <ھەرب> ھەربىي پاراخوت ياكى برونېۋىكلارغا ئوق ئۆتمەسلىك ئۈچۈن سىرتىدىن قاپلىنىدىغان پولات ياكى باشقا قاتتىق مېتال.

برونى تېشەر ئوق <ھەرب> تانكا، برونېۋىكلارنىمۇ تېشىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان زەمبىرەك ئوقى.

برونېۋىك ئى [ر] ئۇرۇشلاردا ئىشلىتىلىدىغان ۋە سىرتى ئوق ئۆتمەيدىغان پولات تاختا بىلەن قاپلانغان ھەربىي ئاپتوموبىل ياكى پويىز: ئەنە گومنداڭدىن ئولجا چۈشكەن بىر برونېۋىك ۋە ئىككى تانكىمۇ زەنجىر تاپانلىرىنى شاراقلىتىپ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى توشۇماقتا.

برونېۋىك ئاپتوموبىل <ھەرب> پولات قاپقاق ۋە قورال ئورۇنلاشتۇرۇلغان بالونلۇق ئۇرۇش ئاپتوموبىلى.

برونېۋىك قىسىم <ھەرب> تانكا، برونېۋىك، ئۆزى يۈرەر زەمبىرەك ۋە توشۇش ئاپتوموبىلى قاتارلىقلارنى ئاساسىي قورال-جابدۇق قىلغان قىسىم.

بروئون ئى. ئەنگلىيە بوتانىكا ئالىمى روبېرت بروئون (Robert Brovn).

بروئون ھەرىكتى <فىز> مىكرو زەررىچىلەر ئاقما جىسىمدا لەيلەپ تۇرغاندا، ئەتراپتىكى مولېكۇللارنىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن ئۇزلۇكسىز ھالدا تەرتىپسىز ھەرىكەت قىلىدۇ. زەررىچە قانچە كىچىك بولسا ھەرىكىتى شۇنچە تېز بولىدۇ. ئەنگلىيە بوتانىكا ئالىمى بروئون مىكروسكوپ ئارقىلىق بۇ خىل ھادىسىنى سەزگەچكە «بروئون ھەرىكتى» دەپ ئاتالغان.

برىگادا ئى [ر] كونا ① لۇي. ② ئەمگەكنىڭ مۇئەييەن بىر تۈرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان كوللېكتىپ: پاختىكارلىق برىگادىسى.

برىگادىر ئى [ر] كونا. ئىشلەپچىقىرىش برىگادىسىنىڭ باشلىقى.

برىلىيانت ئى [ر<فران] <گېئول> كېسىلىپ، تاراچلىنىپ، ھەر خىل شەكىلگە كەلتۈرۈلگەن؛ ئۈستىگە ھەل بېرىلگەن ئالماس.

بلوك ئى [ر<ئىنگ] كونا ← **گۇرۇھ.**

بلىنداژ ئى [ر<پ] <ھەرب> ئۇرۇش مەيدانلىرىدا يەرنى قېزىپ تەييارلىغان ھەربىي ئىستېھكام ياكى گازارما. بۇ خىل ئىستېھكامنى تەييارلاشقا بېتون، لاي، ياغاچ قاتارلىق ماتېرىياللار ئىشلىتىلىدۇ: زەپەر ئاكا ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ئاشۇ بوران-چاپقۇنلۇق يىللارنى — ئارغىماق مىنىپ، دۈشمەن بلىنداژلىرى ئۈستىدىن ئۈچۈپ ئۆتكەن قىران ياشلىق چاغلىرىنى سېغىنىش بىلەن ئەسكە ئالدى.

بوپا ئى ① رەخت، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەرگە ئوراپ، تېڭىلغان، چىگىلگەن تۇگۇنچە، يۇك: ئايمىخانىنىڭ ئېسىگە خېلى يىللاردىن بېرى ئوراپ، ساقلاپ يۈرگەن بوپىسى كەلدى — دە، بوپىسىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. * رەخت ساتقۇچى سول تەرەپتىكى شېرىكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر بوپىنى ئالدىدىكى كىشىگە ئۇزاتتى. ② كۆچمە. كۆڭۈلدىكى ئەندىشە، ھاجەتسىز غەم-غۇسسە: مەسىلەن: ئىدىيۇي يۈك.

بوپا تاشلىماق پ. كۆڭۈلدىكى ئەندىشە-لەرنى، ئىدىيۇي مەسىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ يەڭگىللەشمەك: بەزى يولداشلارنىڭ ھازىرغا قەدەر بوپا تاشلىغىنى يوق.

بوپبوش سۈپ. پۈتۈنلەي بوش، ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق، پۈتۈنلەي قۇرۇق: بوۋاي ئۆزىنى زەئىپ، قېرى ۋە بىرىنچى سوغۇق ئۇرۇپ كەتكەن خازانغا ئوخشاش ھېس قىلدى. ئەمدى ئويغاندى، ئەتراپى بوپبوش ۋە قاپقاراڭغۇ ئىدى.

بوپلاتقۇزماق «بوپلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئوغلۇم، ئەمدى بىز بۇ يەردە يەنە تۇرالمايمىز، سەن بېرىپ تىجارەت دۇكىنىدىكى گەزلىمە رەختلەرنى دەرھال بوپلاتقۇزغىن، ئات-قېچىرلارغا ئارتىشقا ئەپلىك بولسۇن! — دەپتۇ سودىگەر ئوغلىغا.

بوپلاتماق «بوپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خوجايىن خىزمەتچىسىگە كىيىم-كېچەك ۋە باشقا يۇكلىرىنى چوك-چوك قىلىپ بوپلاتتى — دە، يولغا چىقىشقا تەييارلىنىشنى ئېيتتى.

بوپلاشماق «بوپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەمدى ئىش ئورنىدىن چوك چېدىرغا كېلىۋاتقان ئەزالار يىراقتىن كېلىۋاتقان تراكتورنى كۆردى، كىمدۇ بىرى ئۆيگە قايتىدىكەنمۇ دەپ بولغۇچە ھەممىسى دۈركىرەپ يوتقان-كۆرپىلىرىنى بوپلىشىپ، كۆتۈرۈشۈپ چىقىشتى.

بوپلانماق «بوپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — يولداش! ئاشۇ قىزىل قەغەزگە بوپلانغان يۈك يىپلارنى ئېلىك! مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى خېرىدار پرىكازچىكقا.

بوپلىق سۈپ ① بوپا قىلىنغان، بوپلانغان: كارۋانلارنىڭ قوڭغۇراق ئاۋازلىرىنىڭ يېقىنلىشىشىغا

ئەگىشىپ تۆگىلەردىكى چوڭ-چوڭ بوپسلىق ۋە يەشكىلىك يۈكلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ② بوپسلاشقا مۇۋاپىق، لايىق: مەن ئەتە كىتابلارنى پوچتىدىن سېلىۋەتمەكچى، ئۇنى ئوراش ئۈچۈن سەن بىرقانچە بوپسلىق قەغەز ئەكەلگىن.

بوپسلماق پ. ئېلىپ ماڭىدىغان ياكى ئەۋەتىدىغان نەرسىلەرنى رەخت، قەغەز قاتارلىقلار بىلەن بوپا-بوپا قىلىپ ئوراپ تاڭماق: بىر كىچىسى نەسىردىن ئەپەندىمىنىڭ ئۆيىگە ئوغرى كىرىپ بار-يوقىنى بوپسلاپ كۆتۈرۈپ مېڭىپتۇ.

بوتا I ئى ① تۆگىنىڭ بالىسى، بوتىلاق: بوۋاي خۇددى بوتىسىدىن ئايرىلىۋاتقان قايمالدەك، قۇلۇنىدىن ئايرىلىۋاتقان بايتالدەك، باچكىسىدىن ئايرىلىۋاتقان كەپتەردەك زارلاندى. ② I شەخس ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى "م" قوشۇلۇپ بالىلارنى ئەركىلىتىشتە قوللىنىلىدۇ: قىزىنىڭ سۆزلىرى كۆڭلىگە يېقىپ كەتكەن ئانا: — جېنىم بوتام، ئەقىلىگىدىن ئۆرگەلىسۇن ئاناڭ! — دەپ ئۇنى باغرىغا بېسىپتۇ.

بوتا كۆز تۆگە بالىسىنىڭ كۆزىگە ئوخشايدىغان چىرايلىق كۆز، شەھلا كۆز ۋە شۇنداق كۆزلۈك كىشى: ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بوتا كۆز بىر قىز تېخىمۇ پەرۋانە بولۇپ، يىغلاپ تۇراتتى. * ئۇ، دەمۇدەم قومۇش قۇلاقلىرىنى يوپۇرۇپ، بوتا كۆزلىرىنى يىراقتا تىكىكەن هالدا خۇددى ئۇچۇشقا تەمشىلگەن بۇركۇتتەك، تۇياقلىرىنى يەرگە تەگكۈزمەي تەلپۈنۈپ تېپىرلايتتى.

بوتا II ئى. دىئال ① هاۋانچا تېشى. ② زەرگەرلىك دۇكانلىرىدا مېتال ئېرىتىش ئۈچۈن چوققىدىن ياسالغان روملا شەكىللىك كىچىك قاچا؛ چاناق.

بوتانكا ئى [ر<گرېك] ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈزۈلۈشى، ئۆسۈشى ۋە هاياتىي رولىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى؛ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈزىلەرگە بۆلۈنۈشى، تەدرىجىي تەرەققىياتى، تارقىلىشى ۋە ئۆسۈملۈكلەردىن پايدىلىنىش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بوتقا ئى. تويدا قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن هاردۇق سوراش يۈزىسىدىن گۈرۈچ، ماي، گۆش قاتارلىقلار بىلەن ئېتىلىدىغان بىر خىل تاماق.

بوتقاش ئى [بوتقا+ئاش] ← **بوتقا.** پاتەمخان: — هازىر هەممىسى بوتقاش ئېچىشۇاتىدۇ، — دېدى.

بوتكا ئى [ر] ① ياغاچ تاختاي ياكى قاڭالتىردىن ۋاقتىلىق ئىشلىتىشكە ياسالغان يۆتكەشكە بولىدىغان كىچىك ئۆي: بالىلار دەريا بويىدا بوتكا قۇرۇپ هەسەلچىلىك ۋە بېلىقچىلىق قىلىدىغان بىر قىزىل ساقال رۇسنىڭ باقىقان غازلىرىنى، هەسەل ساندۇقىنى، بېلىق تورلىرىنى كۆرۈشتى. * ئۇدۇلدا ئېگىز ۋە هەيۋەت تۇرمە تېمى، سىرتىدا قۇرۇپ قالغان دەرەخ، تامنىڭ بىر چېتىدە قاراۋۇل بوتكىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ② كىچىك دۇكان: جۇرئەت گېزىت ساتىدىغان بوتكىدىن بىر نۇسخا «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» سېتىۋالدى.

بوتۇك ئى [خەن] ① كونا جەمئىيەتتە ئېكسپىلاتاتسىيىچىلەر تەرىپىدىن ئىشچىلار ۋە ئەمگەكچىلەرنى باشقۇرۇپ ئىشقا سېلىشقا بەلگىلەنگەن كىشى: ئۇ يېنىدا چاي قۇيۇپ ئولتۇرغان خوتۇنىغا قەتئىي قىلىپ بۇيرۇدى: — ماڭ بېرىپ بوتۇكىغا ئېيىت، ئىتىلارنى دەرھال بوشىتىۋەتسۇن! ② مەلۇم بىر ئىشنى كۆتۈرە ئېلىپ ئەمگەك كۈچى يالىلغۇچىسى شەخس: قادىر بوتۇك ئالتە ئاي مۆلچەرلەپ كۆتۈرە ئالغان قۇرۇلۇشىنى تۆت ئايدا پۈتتۈرۈپ نۇرغۇن پايدا ئالدى.

بوتۇكلۇق «بوتۇك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — بوتۇكلۇقمۇ، ئىشمۇ، — دېدى ئۇلاردىن بىرى، — بوتۇك بولغان ئادەملەر ساپلا خەقنىڭ كۆچىدىن پايدىلىنىپ بېيىشقا ئۇرۇنىدىكەن خەقنى نارازى قىلىپ، ئۇنىڭدىن

كۆره ئۆز كۆچۈڭ بىلەن هالال ئىشلەپ جان ساقلىغان مىڭ ئەۋزەل، — دېدى خاپا بولغان هالدا.

بوتۇڭلۇق قىلماق بوتۇڭلارغا خاس ئىش — هەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق: ئادىلغا ئوخشاشلارنىڭ قولىدىن تامغا كېسەك قويۇشمۇ كەلمەيدۇ، ئەمما ئارقا ئىشىك بىلەن چوڭ — چوڭ قۇرۇلۇشلارنى كۆتۈره ئالىدۇ — ده، بوتۇڭلۇق قىلىپ بىر يىل ئىچىدىلا باي بولۇپ كېتىدۇ. مۇنداق ئادەملەر جەمئىيەتتە ئاز ئەمەس.

بوتۇلكا ئى [ر] ئەينەكتىن ياسالغان بوغۇزى تار شېشە: ئەسكەر ئۇستەل يېنىغا ئىلدام كەلدى — ده، ملتقىنى بىر قولى بىلەن تۇتۇپ، ئۇزۇن بوتۇلكىدىن سۇ قۇيۇشقا باشلىدى.

بوتۇلكىلىق سۈپ. بوتۇلكىسى بار، بوتۇلكىغا قاچىلانغان: ئەسەت چوڭ بوتۇلكىلىق هاراقتىن ئىككىنى ئالدى.

بوتى ئى [ر] ئايالىلار كىيىدىغان قىسقا قونچلۇق، قونچىنىڭ ئۇستى تەرىپىگە ۋە بوغۇچلايدىغان جايىغا تېره تۇتۇلغان قىشلىق بەتىنكە.

بوتىچاق ئى ← بوتىلاق.

بوتىلاتماق «بوتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بوتىلاق ئى. تۆگىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان بالىسى: بالا نېمە گەپ ئىكەنلىكىنى سورىغانكەن، هېلىقى كىشىلەرنىڭ بىرى بولغان ۋەقەنى بايان قىلىپ: — بۇ بوتىلاق مېنىڭ تۆگەمنىڭ بالىسى ئىدى. مۇنۇ ئادەم مېنىڭ بوتىلىقىم، دەپ تارتىۋالماقچى بولۇۋاتىدۇ. — دەپتۇ.

بوتىلماق پ. تۇغماق، تايلاقلماق (تۆگە هەققىده): يىل ياخشى كەلگەنلىكتىن بۇ يىل قايماللار بالدۇر بوتىلاپ بولدى.

بوجا ① ئى. هارۋىغا قوشقان ئىچى ئاتنىڭ يۇگىنىگە بېكىتىلگەن ئۇزۇن ئىككى تال تاسما: قوللىرىدا سىم قامچىسى بار ئىككى ئاتلىق چېرىك ئۇنىڭغا نېرىدىن ۋارقىرىدى: — هەي هارۋا، توختا! — نادەم بوجىسىنى تارتىپ، هارۋىنى توختاتتى. ② سۈپ. قاقلاپ قورۇتۇش ئۇچۇن تاسما قىلىپ تىلىنغان: بوجا گۆش.

بوجاق ئى [خەن] <تاريخ> كونا جەمئىيەتتىكى يەرلىك مەمۇرىي ئەمەل: شۇ ئەمەلگە ئىگە بولغان ئادەم. ئادەتته يۇز ئۆيلۈك ئادەملەرنى باشقۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ «يۇزبېشى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: بەگ — بوجاقلار قېنىغان ئالۋان قويۇپ هەر كۈنى، كومىپارتىيەم تىڭشىدى مېنىڭ ئاھۇزارىمنى.

بوجاقلىق «بوجاق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بوچى ئى. تار س. ۋاقىغا تاماق تەييارلىغۇچى.

بوچىخانا ئى. ۋاقىغا تاماق ئېتىدىغان ئورۇن.

بوختاق ئى. هايۋانلارنىڭ قول ۋە پۇت ئىلكىلىرىنىڭ يۇقىرى قىسمى: يۇقىرىقى بىلەك، «ئارتقمال» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بوخچا (توغرىسى: بوغچا) ← بوغچا.

بوخولور ئى. دىئال. شاپ.

بودا ئى. دىئال. تۆگە، كالا، ئات قاتارلىق چوڭ چارۋا: قارامال.

بوداتماق «بودىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دۇيجاڭ تۇرسۇن ئاكىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىكى بىر دۆۋە ئوغۇتنىڭ ئۈستىگە كەلدى — ده، بوغالتىر قاتارلىق بىرقانچە ئەزاغا بۇ ئوغۇتنىڭ قانچە تاغار كېلىدىغانلىقىنى بوداتتى.

بودارغان ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىگە كىرىدىغان يېرىم چاتقال، شاخ ۋە يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك شېخىدا بوغۇملىرى بولمايدۇ: ئۆسۈملۈك تېنى سىلىق: گۈل يېپىنچىسى شار شەكىلده كېلىدۇ، مېۋىلىگەنده قانات چىقىرىپ مېۋىسىنى قورشىۋالىدۇ، قانىتى گۈل يېپىنچىسىنىڭ ئۈچىدىن ئۆسۈپ چىقىدۇ: قۇرغاق شورلۇق جايلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭغا كەڭ تارقالغان.

بوداشماق «بودىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى: قويۇنى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈشكەن ئىككى قاسساپ ئوتتۇز بەش كىلوگرام كەلگۈدەك دەپ بوداشتى.

بوداق ئى. بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارى، ھالىتى توغرىسىدا قىلىنغان مۆلچەر، پەرەز؛ بوداق بوداققا كەلمەك.

بوداق بوداققا كەلمەك مۆلچەرلەنگەن ئىش ۋە نەرسە شۇ مۆلچەر بويىچە چىقماق: بۇ ئىشنى بەك ئاددىي چاغلىماڭ، چۈشچىكدا بىرەر ئىشنى ئوڭۇشلۇق ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئانچىلا ئوڭاي ئەمەس. جاھاندا بۇنداق بوداق بوداققا كەلمەيدىغان ئىش كۆپ.

بودالماق «بودىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆيىمىزنىڭ ئارقىسىدىكى كىچىك مۇنبلىك باغ بوغالتىرنىڭ قەدەملەپ كۆرۈشىچە بەش پۇڭ بودالغانىدى، ئەما بۇ قېتىم گۈڭ سالغاندا تۆت پۇڭ ئالتە لى چىقتى.

بودەك I ئى. ئالتۇن، كۈمۈش، تۇنچ، مىسلارنى شار شەكلىگە كەلتۈرىدىغان قېلىپ.

بودەك II سۈپ. تولغان، تولۇق ئەت ئالغان: بودەك ئۇجمە. * — نېمە ئۇچۇن تاللىدى، نېمىدەپ؟ — ئاق ئۇجمىنىڭ بوىدىكى دەپ!

بودەكسىمەك پ. تولۇق ئەت ئالماق، تولماق: سۇ ۋاقتىدا كىرگەچكە بۇغداي دانلىرى بودەكسىشكە باشلىدى.

بودىماق I پ. بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارى، ھالىتىنى ئۆزىچە پەرەز قىلماق، مۆلچەرلەمەك، قىياس قىلماق: ئالدىنقى كۈنى غەيرەت سايلىققا چۈشۈپ، كۆچەتزارنى كۆزدىن كەچۈردى، ئۆزىچە ھەربىر تۈپ كۆچەتنىڭ نەرخىنى قورسىقىدا بوداپ چىقتى. * بۇۋاي يىكلىرىنىڭ نەرخىنى قايتا بوداپ كۆرۈپ پىسكىنىدە كۈلدى.

بودىماق II (توغرىسى: بوردىماق) ← **بوردىماق.**

بور I ئى [ر ‹لات] ‹خىم› مېتاللوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى B (Borum)، كرىستال ئەمەسلىرى يۇمشاق ۋە پاراشوكسىمان بولۇپ، يېشىل قوڭۇر رەڭدە، كرىستال ھالەتتىكىلىرى ناھايىتى قاتتىق بولۇپ، پارقىراق كېلىدۇ. بور نېيترون سۈمۈرىدۇ، شۇڭا يادرو رېئاكسىيىسىدە كونترول قىلغۇچى كالىتەك قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قېتىشما، راكېتا يېقىلغۇسى ۋە فارفور ئېمالى تەييارلاشتا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

بور II ئى① ‹گېئول›① كالتسىي كاربوناتنىڭ يەنى ھاكتاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق بىر تۈرى. ② ھاكتاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق تۈرىدىن ياسالغان ھەمدە دوسكىغا خەت يېزىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل بۇيۇم.

بور دەۋرى ‹گېئول› ئوتتۇرا ھايات ئىراسىنىڭ ئۈچىنچى دەۋرى، تەخمىنەن 60 مىليون يىلغا سوزۇلغان. بۇ دەۋردە تاغ ھاسىل بولۇش ھەرىكىتى ناھايىتى تېز بولغان؛ بور جىنسلىرى ئىنتايىن قېلىن بولغان يەر قاتلاملىرىنى شەكىللەندۈرگەن؛ ھايۋاناتتىن دىنازاۋرلار بەك تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاخىرقى مەزگىلگە كەلگەندە تەدرىجىي يوقالغان، بېلىق ۋە قۇش تىپىدىكى ھايۋانلارمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار كۆرۈلۈشكە باشلىغان؛ ئۆسۈملۈكلەردىن گۈلۈك ئۆسۈملۈكلەر ناھايىتى تەرەققىي قىلغان، ئىسسىق بەلباغ ئۆسۈملۈكلىرى ۋە كەك يوپۇرماقلىق دەرەخلەرمۇ كۆرۈلۈشكە باشلىغان.

بور سىستېمىسى ‹گېئول› ئوتتۇرا ھايات گۇرۇپپىسىنىڭ ئۈچىنچى سىستېمىسى. ئۇ بور دەۋرىدە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بورا ئى. ئاقلاپ يېيىلغان قومۇش ياكى چىغدىن توقۇلغان بىسات: قىرلىرى تىتىلىپ كەتكەن بورا ئۈستىدە چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن

بىر ئادەم ئولتۇراتتى.

بورا توقۇماق ئاقلاپ تەيىارلانغان قومۇش، چۆپ تاللىرىنى بىر-بىرىنىڭ ئارىلىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، كىرىشتۇرۇپ، توقۇلما ھالەتكە كەلتۈرمەك: ــ ئۇلارنىڭ تەننەرخىي بەك ئەرزان دەيدىغۇ؟ ــ سۇلايمان ئالدىغا ئېتىنى دېۋىتتى، ــ ئۇلار بىر بېغىنى ئون بەش پۈكۈدىن ئالىدىكەنغۇ، ئۇنچىلا ئەرزان ساتقۇچە بورا توقۇيلى بولمسا!

بورا قىياق <بوت> قىياق ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق، سامان غولۇق ئۆسۈملۈك، سۇدا ئۆسىدۇ؛ غولى ئۇچ قىرلىق، يوپۇرمىقى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن، گۈلى يېشىل قوڭۇر رەڭدە؛ بورا توقۇشتا ئىشلىتىلىدۇ.

بورا ياندۇرماق توقۇلغان بورا مەلۇم ئۆلچەمگە يەتكەندىن كېيىن قومۇش تاللىرىنىڭ ئۇچلىرىنى ئېگىپ چاسىلىماق.

بورات ئى [ر<لات] ← **بورات كىسلاتا.**

بورات كىسلاتا <خىم> نېئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى H_3BO_3، ئاق رەڭلىك كرىستال؛ بېلىق قاسرىقى شەكلىدە بولىدۇ؛ سۇدىكى ئېرىتمىسى ئاجىز كىسلاتالىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ ئەينەك ۋە فارفور قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ؛ دورىگەرلىكتە دېزىنفېكسىيىلىگۈچى ۋە چىرىشتىن ساقلىغۇچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بوران ئى ① توپا-چاڭ ئارىلاش چىققان شىددەتلىك شامال: گۈلەمبەر نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغانىدا، تۈيۈقسىز بوران چىقىپ، قۇيۇنلار ئۈچۈشقا باشلاپتۇ. * «شامالباغ» گۈزىشىغا كەلگىنىمگىمۇ بىر يىل بولاي دەپ قالدى. ماي ئېيىنىڭ كېينىكى يېرىمىدا تۈيۈقسىز بوران ئاپتى يۇز بەرگەچكە، گۈزىشې پارتكومى قۇتقۇزۇش خىزمىتى ئىشلەش ئۈچۈن كادىرلارنى بىرقانچە نۇقتىلارغا ئەۋەتتى. ② كۆچمە. داغدۇغا ۋە شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەت: ــ ھە، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ قانداق شامال بولاتتى، شامال ئەمەس، ئىنقىلاب بورىنى-دە! ــ دېدى رەيھان كامىلغا.

بوران چېچىكى دىئال ← **مامكاپ.**

بوران چىقماق ① توپا-چاڭ ئارىلاش شىددەتلىك شامال پەيدا بولماق، كۆتۈرۈلمەك: دورغا دېگەن بوراندا يول ماڭمايدۇ، ــ دېدى بوۋاي، ــ ئۇلار بوران چىقسا بىرىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ياتىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئېلىپ بارغاندا تەھدىت سالىدىغان، ۋەھىمىلىك شىددەتلىك ھالەت پەيدا بولماق: ئاتالمىش «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش بورىنى چىقىپ تىنچ-ئىتتىپاق ۋەزىيەتكە ۋە خەلق ئىگىلىكىگە ئېغىر بۇزغۇنچىلىق سالدى.

بوران-چاپقۇن ① يامغۇر ئارىلاش چىققان قاتتىق بوران: ئات-ئۇلاغلىرى چارچىغان، بوران-چاپقۇن، ھۆل-يېغىندا قالغان يولۇچىلارنى يۇمشاق ئورۇن، ئاش-ئوزۇق، ئۇسسۇلۇق بىلەن تەمىنلەشتىنمۇ ئۇلۇغراق ئىشمۇ بارمىكىن؟ ② كۆچمە. ئىلگىرىلەش داۋامىدىكى ئېغىر توسقۇنلۇق، قاتتىق قېينىچىلىق، ئوڭۇشسىزلىق: پەرھات دوستىغا سەممىي تەسەللى بېرىپ: ــ تۇرمۇش بىز مەكتەپتە ئويلىغاندەك ئەمەس ئىكەن، بۇنىڭدىنمۇ قاتتىق بوران-چاپقۇنغا دۇچ كېلىشىمىز مۇمكىن، ئۆزىمىزنى يوقتىپ قويماق بولمايدۇ، ــ دېدى.

بوران-چاپقۇنلۇق بوران-چاپقۇنى بار، بوران-چاپقۇنغا تولغان: ــ جۇڭغار داللىرى بوران-چاپقۇنلۇق، بىرئاز قارىداپ قالغاندەك كۆرۈنمىسىز، ــ دېدى ئەخمەتجان قاسىم. * ئەمدى ئىنقىلابنىڭ بوران-چاپقۇنلۇق دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى. يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بەرپا قىلىندى.

بوراندەك رەۋ. تېز، چاپسان، ئىنتىلىك: قاسىم قارىي ئايالىنىڭ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ يالۋۇرۇشلىرى، نەسىھەت قىلىشلىرىغا قارىماي،

دەرغەزەپ بىلەن ئۆيدىن بوراندەك چىقتى ـ دە، ئۇدۇل ئابدۇقىيۇم كېسەرنىڭ ئۆيىگە ماڭدى.

بورانقۇش ئى [بوران+قۇش] <زوئول> تېنى قارلىغاچقا ئوخشايدىغان، ئېغىزى ئىلمەك، قاناتلىرى قارا، پۇتىدا ئۈزۈش پەردىسى بار، تىرنىقى قارا، دائىم دېڭىز ئۈستىدە ئۇچۇپ يۈررۈپ بېلىق ۋە راك قاتارلىقلارنى يەيدىغان بىر خىل قۇش: ئالغا! ئالغا! ئالغا! بۈيۈك ئىقبالغا... يالقۇنلۇق سادادىن تەۋرىنەر تاغ، تاش، يۈكسەككە ئىنتىلەر بورانقۇشىدەك، مۈرىگە مۈرە تىرەپ بارلىق ۋەتەنداش.

بورانلىق سۈپ ① بورىنى بار، بورانغا تولغان: مۇزەپپەر سۆزىنى تۈگىتىپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ بىرپەستىلا يامغۇر ۋە بورانلىق تۈن قوينىدا غايىب بولدى. ② كۆچمە. كەسكىن، شىددەتلىك، كۈرەشكە تولغان: بورانلىق يىللارنىڭ شائىر لاچىنى، كۆكسىدىن چېچىپ قان، كېلەچەككە پارلاق ئۈمىدلەرنى يېزىپ كەتتى.

بورداتماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باي ئۆزى بورداتقان ئىككى قوينىڭ بىرىنى قازىغا، يەنە بىرىنى يۈسۈپ بەگكە خۇپىيانە ھالدا ئاپىرىپ بېرىپ، تەلىپىنى ئېيتقان بولسىمۇ ھېچبىر ئۈنۈمى بولمىدى.

بورداشماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ يىل چارۋىچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرى دۆلەتكە سېتىپ بېرىدىغان تاۋار چارۋىلارنى ئەستايىدىل مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن بورداشتى.

بورداق سۈپ. گۆش ئۈچۈن بېقىپ سەمرىتىلگەن؛ سېمىز: سۇپىنىڭ بىر چېتىگە كانار ئورنىتىلغان بولۇپ، بورداق قوينىڭ گۆشى ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. * ھە ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن، ساتىدىغان ئىككى بورداق قويى بار كادىر سىلىمۇ يا؟ نەچچىدىن كېلىشكەن، قوينى ئەكىلىپ، ئاندىن پۇلغا قول سۇنسىلا يىگىت، جۇگۇسىلا!

بورداق گۆش بوردالغان چارۋىنىڭ گۆشى؛ سېمىز گۆش: — بۇگۈن تەمىنلەشنىڭ بورداق گۆشىگە ئۇچراپ قالدىڭمۇ، نېمە؟ ئەركىن بازارنىڭمۇيا؟ — دەپ سوراپ قالدى غەنىدىن دوستى ئەنۋەر.

بوردالماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يىل پىرمىدا ئىككى قوتان قوي ۋە بىر قوتان ئۆكۈز سېمىز بوردالدى.

بوردانماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بوردىماق پ. مەخسۇس بېقىپ سەمرىتمەك: ئەپەندىمنىڭ قوي بورداۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپقان مەھەللە بايلىرىنىڭ بالىلىرى ئەپەندىمنى ئالداپ قوينى يەۋېلىشنى مەسلىھەتلىشىپتۇ.

بوردۇ ئى [فران] ⟵ **بوردۇ سۇيۇقلۇقى.**

بوردۇ سۇيۇقلۇقى <دېھ> مىس سۇلفات، ھاك ۋە سۇ بىلەن ياسالغان دېھقانچىلىق دورىسى، زىرائەتلەرگە پۈركەلگەندە بىر قەۋەت نېپىز پەردە شەكلىدە قېتىۋېلىپ كېسەل مىكروبلىرىنىڭ ئۆسۈملۈك تېنىگە كېرىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. بۇ دورا فرانسىيىنىڭ بوردۇ (Bordeaux) دېگەن يېرىدە بۇرۇن ئىشلىتىلگەنلىكى ئۈچۈن شۇ جاينىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

بورسۇق ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تۈكلىرى ئومۇمەن كۈل رەڭ، قورساق بىلەن تۆت پۇتى قارا بولىدۇ، بېشىدا ئۈچ تال ئاق ئالىسى بار؛ بارماق ئۇچىدا ئۇزۇن ۋە ئۆتكۈر تىرناقلىرى بولىدۇ، توپا كولاشقا ماھىر، تاغ باغرىلىرىدا كامار كولاپ ياشايدۇ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ؛ مېيىنىڭ كۆيۈكنى داۋالاشتىكى ئۈنۈمى ياخشى؛ «قاشقىئوغلاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بورغۇل ① سۈپ. پاختەك تۈكى رەڭلىك (ئات ھەققىدە): بورغۇل ئاتقا مىنىپ ناتونۇش بىر ئادەم كېلىۋاتاتتى ② ئى. پاختەك تۈكى رەڭلىك ئات: ناسىر ئات ئېغىلىدىن ئېگەر-

لەگلىك بورغۇلنى يېتىلەپ چىقتى ـ دە، ھويلىدىن مىنىپ چىقىپ كەتتى.

بورۇن ئى [خەن] جان ت. باشقا بىرىگە ۋەكالىتەن مەسئۇلىيەتنى ۋاقىتلىق ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى؛ كېپىل: ئۇلار «قىز ئوغرىلاش» ئويۇنى قىلماقچى، ئەپلەشمىسە، قىزنى ئالماس ئۈچۈن بورۇنغا ئالماقچى بولۇشتى.

بورۇن بولماق باشقىلار ئۈچۈن مەسئۇلىيەتنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالماق؛ كېپىل بولماق: ئەخمەت 5000 يۈەنگە بىر ئايلىق بورۇن بولۇپ ئوسماننى قۇتۇلدۇرۇپ قويدى.

بورۇن قىلماق باشقا بىراۋنى ئۆزى ئۈچۈن مەسئۇلىيەتنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى كىشى قىلىپ بېكىتمەك، كېپىل قىلماق: مەن بۇ ئىشتا تاغام ئەخمەتنى ئۆزەمگە بورۇن قىلىمەن، چۈنكى تاغام مېنى تولۇق چۈشىنىدۇ.

بورۇنلۇق «بورۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: نادان ئادەملەر ئۆزىگە ئىشەنچىلىك بولمىغان ئادەملەرگە بورۇنلۇق قىلىدۇ.

بورىچى ئى. بورا توقۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: شۇنداق قىلىپ، باينىڭ كۆزى ئاشۇ بورىچىنىڭ قىزىغا چۈشۈپ قالدى ـ دە، ئۇنى قانداق قىلىپ قولىغا كەلتۈرۈش ھىيلىلىرىنى ئويلاپ تاپتى.

بورىچىلىق ئى. بورا توقۇش ۋە سېتىش كەسپى: بىرقانچە يىل ئۇ يەر، بۇ يەردە قاڭقىپ يۈرگەن رىشىت ھاجىم ئاخىر ئۆز يۇرتىغا كېلىپ ئەر ـ خوتۇن بورىچىلىق قىلىشقا كىرىشتى.

بورىچىلىق قىلماق بورىچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق: ـــ ھە، ئەمدى بورىچىلىق قىلماقچى بولۇپسەن ـ دە، تېخى، ـــ دېدى تۇردى مۇھەممەتكە.

بورىيا ئى [ئە<پ] يېزت. ـــ> بورا: ماڭغان دەريا، ياتقان بورىيا (ماقال). * تەكەببۇر ئەيلىدى شەيتان، ئۇنىڭدىن روھى سىياھ بولدى. قومۇشنى كۆرمىدىڭلارمۇ، باش چىقاردى بورىيا بولدى.

بوز I سۈپ. كۆككە مايىل ئاق رەڭ: بوز ئات. بوز قوي. بوز ئېشەك. بوز كېيىك. * كۆرگەزمىگە قويۇشقا يارىغۇدەك بوز ئېشەكتىن بىرى ئۇزۇن قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ بىزگە قاراپ تۇراتتى. * ئېتىم بوز ئات، ئېتىم بوز ئات يالىڭنى ئۇزات. بۇگۈن ئاخشام يار قېشىغا يەتكۈزگىن بوز ئات.

بوز ئالا ئاساسەن بوز تۈسى بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان ئالا: بوز ئالا تايىنى مىنىپ، ساي تۆۋەن قاچقان. دۈشمەن ئاتلىق قوغلاپ كەلسە بېشىنى چاپقان.

بوز تورغاي <زوئول> بىر خىل قۇش، پەيلىرى قىزغۇچ، قوڭۇر سەپكۈنلىرى بار، تۇمشۇقى كىچىك ھەم ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ قانىتى چوڭ بولۇپ ئېگىز ئۇچىدۇ؛ يېقىملىق سايرايدۇ: ھاۋادىكى بوز تورغاي، سايرىمىساڭ نە بولغاي، بۇ چۆللەردە جېنىمنى قىينىمىساڭ نە بولغاي.

بوز توشقان <زوئول> تۈكلىرى كۈل رەڭگە مايىل توشقان: ئەتىگەندە شەبنەمدە، يورغىلايدۇ بوز توشقان، يېڭى تۇتقان يارىمىنىڭ، ئاغزىغا شېكەر قوشقان.

بوز تۈلەك <زوئول> تۇغۇلغىلى ئىككى يىل بولغان، ئەمدى بىرىنچى قېتىم تۈلەش ئالدىدا تۇرغان قارچىغا. بۇنداق قارچىغىنىڭ قۇيرۇقى ئون بىر تالدىن ئاشمايدۇ، رەڭگى بوز كېلىدۇ.

بوز تۈلكە <زوئول> تۈلكىنىڭ بىر خىلى، تۈكى ئاچ سېرىق بولۇپ، كۈل رەڭگە مايىلراق كېلىدۇ، تىۋىتلىرى سەل نېپىز بولىدۇ.

بوز غورۇلاي <زوئول> چوڭلۇقى قارا قۇشقاچتەك، قۇيرۇقىدا قارامتۇل بەلدەم بار، تۇمشۇقى ئىلمەك، بېشى يوغان بىر خىل غورۇلاي.

بوز لاچىن <زوئول> تۇلەككە كىرمىگەن لاچىن: تام بېشىدا ئولتۇرغان، بويىنى ئالا بوز لاچىن. مەھەللىگىزگە مەن كەلدىم، ئۆيىگىزگە يول ئاچىك.

بوز يۇلغۇن قوۋزىقى ئورۇق، چېچىكى بوز، تېگىدىنلا شاخلايدىغان يۇلغۇن.

بوز II سۈپ ① ئېچىلمىغان، تېرىلمىغان، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن: بوز يەر، بوز توپا. * بۇغداي تەرسەكە كۆزگە تەر، ئارپا تەرسەكە بوزغا (ماقال).//ئولار ناشتىدىن كېيىن گەمە ئارقىسىدا ئاچقان بىر پارچە بوزغا كەلدى. ② ئۆيلەنمىگەن، تۇرمۇش تەجرىبىسى كەم، چېنىقمىغان: بوز يىگىت.

بوز توپا قۇۋۇتى ئاجىز، زىرائەت تېرىلىپ مۇنبەتكە ئايلانمىغان، بوز قوم ئارىلاش تۇپراق.

بوز يەر <دېھ> تېرىقچىلىق قىلىنىپ باقمىغان، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن يەر: — راستىنى ئېيتسام، كەتمەندىن تېخى زېرىككۈدەك بولمىدىم، لېكىنزە، قارىسام، دېھقان ئۇچۇن بارغانسېرى ياخشى كۆنلەر بولۇۋاتىدۇ. ھۆكۈمەت بوز يەرلەرنى قانچىلىك ئېچىۋالسا ئۆزەكلارغا ھېساب، — دېدى.

بوز يەر ئاچماق ← **بوز يەر ئۆزلەشتۈرمەك**: خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىش ئۇچۇن ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ قول تەۋرىتىپ بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلىشى خەلق دۆلىتىنى ئوبدان قۇرۇش ئۇچۇن ناھايىتى چوڭ مەدەت.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرمەك بوز يەرگە سۇ باشلاپ، ئېتىز ياساپ تېرىمغا ئايلاندۇرماق: بۇ بىر يىل ئىچىدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سېپىدىكى يولداشلار جاپا-مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك يارىتىش روھىنى چوقۇم جارى قىلدۇرۇش لازىم.

بوز يىگىت ئۆيلەنمىگەن، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۇچۇكىنى تېتىمىغان، تۇرمۇش تەجرىبىسى كەم، چېنىقمىغان يىگىت: — قېنى ئالدى بىلەن ئۆزەكنىڭ گېپىگىنى قىل، تېخىچىلا تىزىگىنى قوچاقلاپ يۇرەمسەن، ئۆيلەنمىگەن بوز يىگىت، چىگگىلىك باشتىن بېرەرنى تاپمىدىگۇ تېخى... — دېدى ئاۋۇت ئاكا تۇرسۇنغا چاقچاق قىلىپ.

بوزا ئى. تېرىق، ئارپا قاتارلىق ئاشلىقلارنىڭ يالسىلىدىغان: كەيپ قىلىش رولىغا ئىگە بىر خىل ئىچىملىك: سۆيۈمقان يېڭى پىشقان گۆش، شورپا ۋە بىر چىنىدىن بوزا ئېلىپ كىرىپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى.

بوزا سالماق يېرىك تارتىلغان تېرىق، ئارپا قاتارلىقلارنى دەسلەپ قاينىتىپ، كېيىن ئېچىتىش ئارقىلىق ئىچىملىك تەييارلىماق: — بىزگە چاي قاينىتىپ بېرىدىغان خوتۇنىمۇ يوق، بىزگە خوتۇنىمۇ شۇ، بالا-ۋاقىمۇ شۇ، ئۆي-جاھانمۇ شۇ دېگىنە، مانا مۇشۇ سالغان بوزامدىن باشقا نېمەم بار ئەمدى؟ — دېدى رازىق دوستى نامانغا.

بوزارتماق «بوزارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارقىمۇئارقا ياغقان يامغۇر، ئارىلاپ قىزىتىپ تۇرىدىغان ئاپتاپ خادا ياغاچقا ئېسىلغان بايراقنى بوزارتۇەتكەندى.

بوزارماق پ. رەڭگى ئۆزگىرىپ بوز ھالەتكە كەلمەك: مەستۇرە بوزىرىپ كەتكەن كۆك بوغچىسىنى ئۆيدىن ئىزدەپ ئاران تاپتى. * ھاۋا سەل يېلىپ قالغان بولسىمۇ، دەرەخلەر تېخى قىشلىق ئۇيقۇدىن ئويغانمىغانىدى، تام تۇۋىلىرىدە توپا-چاڭ قونغان قالدۇق قارلار بوزىرىپ كۆرۈنەتتى.

بوزاڭ سۈپ. بوزارغان، بوز ھالەتتىكى: ئۆگەي ئانا ئەمدى بوز قوينىنى ئۆلتۇرۇپ بالىغا يېگۈزگىلى تۇرۇپتۇ. بوز قوينىڭ گۆشىمۇ تۇگەي دېگەندە بالا: — ھە ئانا، ئالەم بوزاڭ تۇردىغۇ؟ — دەپتۇ.

بوزاڭ توپا بوزارغان، بوز تۇسكە كىرگەن توپا.

بوزاڭلاشماق پ. بوزارغان ھالەتتىكى رەڭ ياكى تۇسكە كەلمەك: ھاۋا بوزاڭلاشتى.

بوزەك سۈپ. باشقىلارغا تاقابىل تۇرالمايدىغان، قارشىلىق قىلىش ئىقتىدارى كەم؛

ئانىي: ئارزۇگۈلنىڭ نەزىرىدە زورىخان «كىچىك بالا» ئىشقا بۇيرۇسىمۇ ماڭمىدىغان «ئەخمەق»، بوزەك خوتۇنلاردىن ئىدى.//بوزەكنى بوزەك ئەتمىسەڭ، قىيامەتتە سورىقى بار (ماقال).

بوزەك ئەتمەك ← بوزەك قىلماق: ــ سېنى كىم بوزەك ئەتتى؟ ــ دېدى دادىسى خاپا بولۇپ، ــ «ئادەمنىڭ كىچىكى بولغۇچە، ئىتنىڭ كۆچۈكى بول» دېگەن راست گەپكەن ــ دە.

بوزەك بولماق باشقىلارنىڭ ھاقارەت ۋە پەس كۆرۈشلىرىگە ئۇچرىماق: ــ مۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنىمۇ توغرا، ئابدۇۋۇپلىكا، ــ دېدى ئۇ پارىڭنى داۋاملاشتۇرۇش مەقسىتىدە، ــ سىزغۇ مۇسا دۆكانچىغا بوزەك بولماپسىز، لېكىن ئۇنىڭ خاتا ھەرىكىتى ئاشكارىلانمىغاچقا، شۇ كەمگۇچە قانچىلىغان ئادەملەر ئۇنىڭغا بوزەك بولغاندۇ.

بوزەك تاپماق ← بوزەك قىلماق: ــ ئەگەر مېنى ھېلىمباي دېگەن خۇنسا بوزەك تاپمىغان بولسا، مەن بۇنچىلىك ئەسكى يولغا كىرىپ قالمايتتىم، ــ دېدى ئەكبەر كۆزىگە ياش ئېلىپ.

بوزەك قىلماق باشقىلارنى خورلىماق، كەمسىتمەك، **ئانىي قىلماق:** ــ قانداق؟ ــ دېدى ئالتۇن چىش سوغۇق كۈلۈپ قويۇپ، ــ گېپىڭنى قىل! شاگىرتىمنى نېمىشقا بوزەك قىلسەن؟. * سىلەر قانچە بوزەك بولساڭلار، ئۇلار سىلەرنى شۇنچە بوزەك قىلىدۇ. ئەمدى بۇنىڭغا قول قوشتۇرۇپ يۇرۇشېرىش مۇمكىنمۇ؟

بوزەكلىك «بوزەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەك ياۋاشلىق ئادەتتە بوزەكلىكىمۇ بولۇپ قالىدىكەن.

بوزەكلىمەك پ. بوزەك قىلماق، بوزەك تاپماق: ئۆتمۈشتىكى پاراقنى، كەمبەغەللەر بېرەتتى. كەمبەغەللىنى بوزەكلەپ، دوزغا، يايى ئۇراتتى.

بوزتېكەن ئى [بوز+تېكەن] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنىدە ئاق سۈت بار؛ غولى تىك، تۈكسىز، سىلىق كېلىدۇ، ئۆۋەندىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ قىسقا سېپى بولىدۇ، غولدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى پەيسىمان تېرىز ياكى چوڭقۇر يېرىلىدۇ، تۈۋى قۇلاقسىمان بولۇپ، غولىنى ئورايدۇ، گىرۋەكسىدە تىكەنلىك چېشىلىرى بولىدۇ؛ پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسسىقنى تارقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قانىنى جانلاندۇرۇش، تۇرۇپ قالغان قانىنى ماڭغۇزۇش ۋە يىرىڭنى چىقىرىپ غەلۋىرەكنى ساقايتىش رولى بار.

بوزلاتماق «بوزلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىركۈنى ئەپەندىم پادىشاھنىڭ تۆگىلەرنى ئالدۇرۇپ كېلىپ بوزلاتقانغا قاراپ، بويى تىكەنلەشكەندەك بولدى ــ دە، تۆگە بوزلاپ ھازا قىلغان يەردە، ئېشىكىم ھاڭراپ ھازا قىلسا بولمامدىكەن، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئاتايىن ئېشەك مىنىپ جىنازا نامىزىغا قاتناشتى.

بوزلاشماق «بوزلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىراقتىن تۆگىلەرنىڭ بوزلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بوزلۇق ئى. بوز يەر، بوز توپا كۆپ يەر: تىببىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسى يېنىككىنە قوزغىلىپ، بوزلۇقتىكى يېڭى يولدىن غۇيۇلداپ يۈرۈپ كەتتى. * يولنىڭ ئىككى تەرىپى ئېچىلمىغان مۇنبەت بوز يەر بولۇپ، بوزلۇقنىڭ ئايىغى يىراق تەكلىماكانغا تۇتىشىپ كېتەتتى.

بوزلماق پ ① ھەڭگان (چىشى تۆگە) نىڭ تايلىقىنى، تايلاقنىڭ ئانىسىنى سېغىنغان ۋاقتىدا چىقارغان ئاۋازى ھەققىدە ئېيتىلىدۇ: ــ نېمە ئاۋاز بۇ، ــ دېدى ئوسمان ئۈيقۇدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ــ ئۇخلاۋەر، تۆگىنىڭ تايلىقى سىرتتا قالغانغا ئوخشايدۇ، شۇڭا ئانىسى تايلىقىنى ئىزدەپ بوزلاۋاتىدۇ، ــ دېدى يېنىدا ياتقان دوستى سەمەت. ② كۆچمە. **ئاۋاز چىقىرىپ يىغلىماق، ناله قىلماق:** كېيىن ئۇ بالا جىنازىغا ئۆزىنى ئېتىپ شۇنداق بوزلىدىكى، ئونىڭ مىسكىن زارىدىن يەر يېرىلىپ، تاغۇتاشلار ئېرىپ كەتكۈدەك بولدى.

بوزون ئى [هند] <فز> ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىشتىكى ھەربىر مقدارى مومېنتى $\frac{1}{2}\frac{h}{2\pi}$ نىڭ جۈپ ھەسسىسىگە باراۋەر بولغان مىكرو زەررىچە. مەسىلەن: فوتون، л مېزونى، a زەررىچىسى ۋە جۈپ سانلىق نۇكلېئونلاردىن تۈزۈلگەن ئاتوم يادروسى قاتارلىقلار.

بوزىچى ئى. بوزا ئىچىملىكىنى تەييارلاش ۋە ئۇنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بوزىچى ھالۋىچى بولسا كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ، دېگەندەك، بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي نېمە بولدۇ دەيسىز.

بوزىچىلىق ئى. بوزا ئىچىملىكىنى تەييارلاش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بوزىچىلىق قىلىدىغان سۆيۈمەقان دېگەن بىر قىز بار ئىدى.

بوزىخانا ئى. بوزا سېتىلىدىغان ۋە بوزا ئىچىلىدىغان جاي: ئۇزاق ئۆتمەي بوزىخانىغا بىر كىشى دەلدەكلەپ كىرىپ كەلدى.

بوزىرىشماق «بوزارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بوسە ئى [پ] يېزىت. مېھىر-مۇھەببەت ۋە ھۆرمەتنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن لەۋنى بىرەر كىشىگە ياكى نەرسىگە تەگكۈزۈش: سۆيۈش: خۇددى يارى پەرىزاتنى كۆرگەندەك ئۇنى بوسە قىلىپ كۈچ-مادار تاپقاندەك بولۇپتۇ.

بوسە قىلماق مۇھەببەت ۋە ھۆرمەت ئىزھار قىلىپ لەۋ تەگكۈزمەك: سۆيمەك: مەكزىمدىن بوسە قىلدى ئامانىنسا، قەلبىمدە «ئىشرەت ئەنگىز» ئۇرغۇپ تاشتى، تالانتلىق مۇقامشۇناس بۇ گۈزەلگە، ئەقىدە مۇھەببىتىم يەنە ئاشتى.

بوستان ئى [پ] دەل-دەرەخ ۋە يېشىلىقتىن تولغان باغ، جاي: ئىشك ئالدى دەرەخ بوستان، قىزىل گۈلەر ئېچىلغانىدا، قايان باردىڭ تولۇن ئايىم. * ئېچكىلى مېھرىڭ سۆيىنى سەن تامان ئۇچقانىدا مەن، ئۆز ئانام قويىنىنى تاپتىم بۇ گۈزەل بوستاندا مەن.

بوستان چاچ ئۇزۇن ھەم قويۇق ئۆسكەن چاچ: زەيتۇنەمنىڭ بېشىدا گۈللۈك چىمەن دوپپا، ئۇستىدە كۆكرەك پۈرمە ئەتلەس كۆڭلەك بولۇپ، تال-تال ئۇرۇلگەن ئۇششاق بوستان چاچلىرى مۇرىسىنى يېپىپ تۇراتتى.

بوستانلاشتۇرماق پ. باغ-بوستانغا ئايلاندۇرماق: ھەر يىلى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ئارقىلىق بۇ چۆلەرنى بوستانلاشتۇرۇش ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى.

بوستانلىق ئى. باغۇبوستانلار بىلەن قاپلانغان ئاۋات يەر: ھازىر مەكتەپنىڭ مۇئەللىم دەرىخى ئون مىڭ تۈپكە، بېغى ئون تۆت موغا يېتىپ مەكتەپ ئىچى بوستانلىققا ئايلاندى.

بوسو ئى [خەن] پىشۇرۇلغان چۆپ بىلەن قورۇلغان سەينى بىر قىلىپ قايتا قورۇپ تەييارلانغان لەغمەن.

بوسۇت ئى. تويدا ئادەمگەرچىلىك يۈزىسىدىن قويىدىغان سۇغا-سالام: بىرپەسلىك ئويۇن تاماشىدىن كېيىن توي بوسۇتىنى يوغان پەتنۇستا كۆتۈرگەن ئەختەر سەپىنىڭ ئالدىغا ئۆتتى.

بوسۇغا ئى. ① ئىشىك، دەرۋازا كېشەكلىرىنىڭ ئاستىغا قويۇلغان توغرا ياغاچ ياكى خىش، تاش، سېمونت قاتارلىقلاردىن قىلىنغان توسما: ئەكبەر دادۇي ئىشخانىسىغا كىرىۋېتىپ بوسۇغىدا توختاپ قالدى. * ئەزىز بوسۇغىغا قەدەم قويۇشى بىلەنلا قۇددۇس، قەلبىنۇرلار تەڭ سالام بەردى. ② كۆچمە. ئۆي، قورۇ، دەرگاھ: بۇ ئىككى ئەۋلاد ئەلمىساقتىن تارتىپ ياتقا قىز بەرمەيدىغان، ياتنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان كىشىلەر ئىدى. ③ كۆچمە. شەھەر، يېزا-قىشلاققا كىرىشتىكى جاي: —ئاپلا... دۇشمەن بىزنىڭ بوسۇغىمىزدىلا يۇرۇپتۇ-دە، مەن بۇ خەۋەرنى ھازىرلا باتۇرغا يەتكۈزەي، سەن يەنە تەكشۈرۈپ كۆر، —دېدى كامال ۋە ئالدىراپ باتۇر تەرەپكە كەتتى. ④ كۆچمە. بىرەر نەرسە، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ باشلىنىش

شغا يېقىن قالغان پەيت: باشلىنىشى، كىرىش قىسمى: — ھەي بالا، — دېدى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى، — سىز ئەمدى ھايات بوسۇغىسىغا كەلدىڭىز. * راست ئىكەن-دە، بۇ ئايالنىڭ بالىسى ئۆلۈم بوسۇغىسىغا كېلىپ قېلىپتۇ. * بىز ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بوسۇغىسىنى كۆرمىدۇق، قىسقىسى، بىز كەشپىيات ئەمەس، دورامچىلىقنىمۇ قاملاشتۇرالمايمىز. * يەر ئايلىنار، ۋاقىت ئۆچار، بۇگۈننىڭ بوسۇغىسىدا ئەتە ساقلاپ تۇرار. ⑤ **ئۆستەڭ،** ئېرىقلاردىكى زاكو، ئازما، سەكرەتمىلەرنىڭ تاختاي بىلەن سۇنى توسقاندا تاختايغا ھەملىشىپ تۇرىدىغان ياغاچتىن ياكى سېمونتتىن تەييارلانغان تاپان: ئازمىنىڭ بوسۇغىسى.

بوسۇغىسىدىن ئاتلىماق ئۆيىگە كىرمەك: ئۇلارنى رەنجىتىپ قويارمەنمىكىن دەپ ئۇلارنىڭ كىگە بېرىشقا جۈرئەت قىلمىدىم، شۇنداق قىلىپ مەن قىزلىرىمنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم.

بوسۇغىسىغا پۇتىنى ئالماق ئۆيىگە كەلمەك: ئۇ ئەتىدىن بېرى بوسۇغىمىزغا پۇتىنى ئېلىپ باقمىدى.

بوسۇغىسىغا دەسسىمەك بىرەرسىنىڭ **ئۆيىگە كەلمەك، ئۆيىگە كىرمەك:** — مەن ئۆزلىرىنى بۇگۈن چاقىرغان يەرگە بارغۇزمايمەن، ئەگەر مېنىڭ گېپىمگە كىرمەي كېتىدىغان بولسىلا ئىككىنچى بوسۇغامغا دەسسىگۈچى بولمىسىلا، — دېدى ئۆي ئىگىسى.

بوسۇغىسىغا كېلىپ قالماق يېقىنلاشىپ قالماق: ئازادلىق ئارمىيە بوسۇغىمىزغا كېلىپ قالغان تۇرسا، بىز يەنە نېمىدىن قورقاتتۇق.

بوسۇغىسىنى توپا باسماق ئۆيىگە باشقا كىشىلەر كىرمەسلىك: «جىن-شەيتان» قېلىپ ئايرىپ قويۇلغان ئاشۇ ئون يىللىق ئاپەت يىللىرىدا ھەممە كىشىلەر ئۇنىڭدىن قېچىپ بوسۇغىسىنى توپا باسقانىدى.

بوسۇغىسى ئېگىز باشقىلار ئۆيىگە ئەيمىنىپ كىرەلمەيدىغان، ھالى چوڭ، ئۆزىنى باشقىلار-دىن يۇقىرى تۇتىدىغان: — ئۇلارنىڭ بوسۇغىسى ئېگىز، بىز كىرەلمەيمىز، دېگىنە، — دېدى ئىسمائىل غەمكىن ئولتۇرغان دوستى ئىبراھىمغا.

بوسۇغىسى ئېگىزلىمەك ھاكاۋۇرلاشماق، ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان بولۇپ قالماق: شەمەر چاقچاقلا يوللىدى: — بوسۇغاڭ ئېگىزلەپ قېلىپتۇ، ئاتلىيالماسلىقتىن قورقىتۇم. — تۇراپ شۇجىمۇ بوش كەلمىدى: — ئاتلاشتىن قورققان ئادەم يول يۈرمىسمۇ بولىدۇ.

بوسۇغا - داۋان ① داۋانىدەك بوسۇغا: بوسۇغا - داۋىنى ئېگىز. ② بۆسۈپ ئۆتىدىغان ئۆتكەل: بوسۇغا - داۋىنىدىن ئۆتمەك.

بوسۇغا - داۋىنى ئېگىز ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان: يېقىنلاشقىلى ھەم ئالاقە قىلغىلى بولمايدىغان: ئوغلۇم، رەنا ئۆزى ياخشى قىز بولسىمۇ ئۆيىدىكىلەرنىڭ بوسۇغا - داۋىنى ئېگىز، بىز بويتۇرالمايمىز، ئەڭ ياخشىسى ئۇنىڭدىن مېھرىڭنى ئۈز.

بوسۇق I ئى. دىئال. بوسۇغا.

بوسۇق II ئى. دىئال. بوغۇرساق.

بوسۇنچۇق سۈپ. دىئال. بوزەك، ئانىي.

بوش سۈپ ① ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق؛ قۇرۇق: — بۇ ئىشىكلار ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ، — دېدى رەمزىيە مۇئەللىم كۈلۈپ، — مەندىمۇ سىلەرگە بېرەي. ھازىر مانا ماۋۇ بوش ئىشكاپنى ئېلىپ، تۇرۇڭلار. * ئاشپەز قولىغا بىر بوش قاچىنى ئېلىش، جوزا ئۇستىگە ۋە يەرگە چۈشۈپ كەتكەن چۆپلەرنى بىر-بىرلەپ تېرىشكە باشلىدى. ② ئادەم ياكى نەرسىدىن خالىي، ئىگىلەنمىگەن؛ بىكار: — مۇئەللىم، بىزنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيىمىز پۇتۇنلەي بوش تۇرۇۋاتىدۇ. شۇ ئۆيىگە كۆچۈپ كېلەمدىلا؟ — دېدى مېھرای مۇئەللىمگە سەممىي ئىلتىماس قىلىپ. * ساۋۇت بۇلۇڭدىكى بىر بوش ئورۇندۇقىغا چىقىپ زوكزىيىپ ئولتۇرۇۋىدى، كۆتكۈچى كېلىپ ئۇنىڭ پۇتىنى چۈشۈرۈپ ئولتۇرۇشنى ئېيتتى. * ھېيتەم ئاكىسى بىلەن باغنىڭ بوش يېرىنى ئاغدۇرۇپ بولدى، ئۇ

يەرگە كۆكتات تېرىماقچى. ③ **هېچ نەرسە كۆتۈرمىگەن، بىكار:** هەرقاچان ئايالار ئۇ بۇلاققا سۇغا كەلسە بىر ئايال چېلەك كۆتۈرمەستىن بىللە كېلىدۇ. چېلەك كۆتۈرمەي بوش كەلگەن ئايال يولدىكى قۇرتلارنى كىشىلەر دەسسەۋەتمەسۇن دەپ يولدىن يىراق قىلىدۇ. ④ **ئىش، خىزمەت بىلەن مەشغۇل بولمىغان؛ ئىشتىن خالىي، بىكار:** — بالىمىز دەرسلىرىنى ئوبدان ئوقۇۋاتىدۇ، تاپشۇرۇقلىرىنى ۋاقتىدا ئىشلەۋاتىدۇ، بوش ۋاقتلىرىدا مۇشۇنداق نەرسىلەرنى ياساپ ئويناسا، زېھنى ئېچىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ — دېدى سېلىم ئاكا ئايالىغا. ⑤ **ئاسان ئۇۋلاپ، يىرتىلىپ، سۇنۇپ كېتىدىغان، پۇختا ئەمەس:** بوش يىپ. بوش رەخت. بوش كېسەك. بوش ياغاچ. * ماشىنىچى تۇغمىنى بوش يىپ بىلەن قاداپ قويغاچقا، ئۇزاققا قالماي چاپاننىڭ تۇغمىسى چۈشۈپ قالدى. * — بەللى، بەللى! تۇمۇرچى ئۇستام بازغانلىرىدىن ئايلىناي، قارىمامدىلا، سىلەنىڭ بازغانلىرى تەگگەن كەتمەن مۇشۇنداق بوش بولامدۇ؟ — دېدى سادىق ئاكا. ⑥ **كۆچسىز، زەئىپ، ئاستا، سۇس:** بوش ئاۋاز. بوش شامال. * — نادىر... نادىر! ماڭا قارا، كۆزۈڭنى ئاچە، — دەپ بوش ۋارقىرىدى كوماندىر. * تاك... تاك... تاك! ياتاقنىڭ ئىشىكى بوش چېكىلدى. * شامال دېرىزىدىكى ئىككى تەشتەك قۇشرۇيگۈلنىڭ بەرگ - يوپۇرماقلىرىنى بوش ئىرغاڭلاتماقتا ئىدى. ⑦ كۆچمە. **قاتتىق قول، تەلەپچان ئەمەس، بوشاڭ:** بوش رەھبەر. * — بۇ جايغا كېلىپ تەختىنى چېقىۋەتكۈچە بولغاندىن كېيىن، ئۇ بوش ئادەم ئەمەس، باشقىلار زېمىان - زەخمەت سېلىپ قويمىسۇن دەپ يالغاندىن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالغان ئوخشايدۇ، — دېدى سول قول ۋەزىر شاھقا ئېگىلىپ تازىم قىلىپ. * — جىم تۇرسا بوش دەۋاتامسەن؟! — ھىم! — دېدى مۇسا دىمىغىنى قېقىپ، — سەندەك چىڭلارنى تاپالماي يۈرەتتىم، قېنى بىركۈنى كۆرۈپ باقايچۇ؟. * تۇرسۇنمۇ بوش يېگىت ئەمەس، قىزلارغا قانداق كۆرۈنۈشنى بىلىدۇ. ⑧ **يېتەرلىك ئەمەس، كەم:** زاھىر خەنزۇ چىدە بوشراق ئىدى. شۇڭا ئاساسىي پەن ھېسابلانغان خەنزۇ تىلىدىن نەتىجىسى تۆۋەنرەك بولغانلىقتىن، بۇ مەۋسۇمدە ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمىدى. ⑨ **قىزغىن ئەمەس، سۇس:** ئەمما قادىرنىڭ سوپىتايغا بولغان مۇھەببىتىنى بوش دېيىشكە بولمايتتى. * دادىسى ھەتتا قىز رەنجىپ قالسا كەلمەي قالارمىكىن، دېگەن ئەندىشە تۇپەيلى، كۆڭلىدىكى سۆزلىرىنىڭ بىرىنمۇ تېشىغا چىقمىرالمىدى. بىر - ئىككى قېتىم بوشقىنا كايىپ قويدى.

بوش ئەمەس تەدبىرسىز، چارىسىز ئەمەس، ياماق: سىلىمۇ بوش ئەمەسكەنلا، ئېسىمدە قېلىشىچە شاكىرىنى ئۆزلىرى تۇرمىگە ئاپىرىپ قاماتقان.

بوش پەللە <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ توك ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىنى تەسۋىرلەپ بېرىدىغان بىر خىل ئۇقۇم. يېرىم ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ لېنتىسى ئېلېكترونلار تەرىپىدىن ئىگىلىنىپ بولىدىغان ئەھۋال ئاستىدا بارلىقىغا كەلگەن ئاز مىقدارداىكى بوش ئېنېرگىيە دەرىجىسى «بوش پەللە» دېيىلىدۇ.

بوش توپا ① قاتمىغان، يۇمشاق بوزاڭ توپا: دادامنىڭ پۈتى بەختكە قارشى بوش توپىغا پېتىپ سىيرىلىپ كېتىپتۇ - دە، جىگدە دەرىخىنىڭ غولى ئاستىدا بېسىلىپ سۆڭەكلىرى پەقىش - پەقىش بولۇپ كېتىپتۇ. ② قۇرۇلۇش، تاغ جىنسلىرى ئىلمىدە يەر پوستىنىڭ يۇزىدىكى بوش توپا قاتلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بوش توپىلام <مات> بىرمۇ ئېلېمېنتى بولمىغان توپىلام.

بوش تۇتماق ئۆز ئەركىگە، ئۆز ئىختىيارىغا قويماق: ئۇلارنى سى لويىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن، ئۇ سەل بوش توتقان ئوخشايدۇ.

بوش تۇرماسلىق ئوڭۇشسىز، پايدىسىز ئەھۋالدا قالماسلىق، بەرداشلىق بېرىپ، چىڭ تۇرماق: — ياق بىزمۇ ئۇ يەردە بوش تۇرمىدۇق، دەرھال قايتىمەن، ئەتىلا، — دېدى ئالماس.

بوش قارىماق ← **سەل قارىماق:** ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆز ئوقۇغۇچىلىرى ئارسىدىكى بەزىلەرنىڭ تاپشۇرۇقىنى تولۇق ئورۇنىدىماسلىق ئەھۋالىغا بوش قارىسىلا، بۇنداق ئوقۇغۇچىلارنى كۆپەيتىپ قويىدۇ.

بوشقا كەتمەك بىكار، زايە، مەنپەئەتسىز بولماق: ھەسەن ئۆزىنىڭ بۇ يېزىلار توغرىسىدىكى شېرىن خىياللىرىنىڭ بوشقا كېتىۋاتقىنىغا چىدىيالمىدى. * چىمەنگۈلىنىڭ، چېقىپ كەتكەن پۇتىنى ئورنىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئورۇنغان بارلىق ھەرىكەتلىرى بوشقا كەتتى.

بوش قويماسلىق ① دىققەت ئېتىبارىنىڭ سىرتىدا قويماسلىق، ئۆز مەيلىگە قويماسلىق، ئۆز ھالىغا قويۇۋەتمەسلىك: — دادام بىزنى مەكتەپتىن قايتقاندىن كېيىن بىرەر سائەتمۇ بوش قويمايدۇ، ھېلى ئۇنى قىل دەۋاتقان، ھېلى بۇنى قىل دەۋاتقان، — دەيدى ھەسەن نارازى قىياپەتتە. ② جازالىماق، ئەدىبىنى بەرمەك: — ئەگەر بىز بىرەر گەپ-سۆز تارقىتىپ قويساق، كۈنلەردە بىر كۈن شەھەرگە كىرىپ قالسا، ئۇ چاغدا بىزنى بوش قويمايدۇ، — دەيدى بوۋاي. * — كاپشىما! — چالۋاقاشقا باشلىدى گۈلسۇمخان جۈدۇنى تۆتۈپ، — ئۇلارنى يەنە ئاغزىڭغا ئالغۇچە بولسىما! ئەگەر سىرىمىز پاش بولۇپ قالسا، ھۆكۈمەت ھەر ئىككىمىزنى بوش قويمايدۇ.

بوش قويماق قۇرۇق، بىكار قويماق: شۇ كۈنى كەچتە بىردىنلا ئومۇمىيۈزلۈك ھەرىكەتلىنىپ، بىرىمۇ قالماي يېتىپ كېلىشتى ۋە بىر ئورۇنىنمۇ بوش قويمىدى. * شۇنى ئويلاپ چولاق ئۆز كۆڭلىدە خۇش، ناماز خۇپتەنگە ماڭدى، ئۆيىنى قويۇپ بوش.

بوش كەلمەك ① كەم كەلمەك: بۇغداي پاتمىغان ئاغزىمغا، قوي كاللىسى بوش كەلدى. * ئاي دېدى ۋە كۈن دېدى... بۇ نامغا ماقۇل دەي دېسەم، بوش كېلور «ئانام» دېگەندىن باشقا ئۇنۇڭ قەشقىرىم. ② چوڭ كەلمەك: — يېڭى ئالغان توپلىيىم پۇتمىغا بوش كېلىپ قالدى، ئالىدىغان ئادەم بولسا، سېتىۋەتسەم بولاتتى، — دەيدى ئايشەمگۈل دوستىغا قاراپ. ③ ئۇتتۇرۇپ قويماق: يېڭىلمەك: كۈچسىز، ئاجىز كەلمەك: — ماڭا قارا ھاشىم، كاللاك ماشىنىدەك ئىشلەيدۇ جۇمۇ. دەرھال شامالچىنى ئويلاپ تاپقىنىڭىنى قارا، بوش كەلمە، بىز سېنى قوللايمىز، — دەيدى سايىم ھاشىمنىڭ غولىغا ئۇرۇپ.

بوش گەپ ئەمەس ئاز، كىچىك، ئادەتتىكى، ئاسان ئىش ئەمەس: ھېلىتىنلا بۇزۇلدى پەيلى ئەلنىڭ، ماڭا ھەم سىر ئەمەستۇر مەيلى ئەلنىڭ. تۇنۇگۈن بولغان ئىش بوش گەپ ئەمەستۇر، شۇنى ئويلاش ئۆزى ئاقىلغا بەستۇر.

بوش گەپمۇ؟ ئاسان ئىشمۇ: ھەممە ئادەم جۇرىنى دېگەن سۆزنى شۇ كىشىنىڭ ھەم ئىسمى ھەم فامىلىسى دەپمۇ ھېسابلايتتى. شۇنداق كىشىنىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىش دېگەن گەپ بوش گەپمۇ؟

بوشاتماق «بوشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى بوشاتماق، قولىنى بوشاتماق. * ئۇلار ھەر كۈنى كەچنى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزىدۇ. رەقىب گۆش-ياغ، ئۇن-مايلىرىنى ئايانماستىن توشۇپ تۇرىدۇ، ھەر كۈنى بىر بوتۇلكىنى بوشىتىمىز. * ئۇنىڭ ئۇستىگە سۇلتان بىلەن رۇقىيەنىڭ داۋالاش ئەھۋالى ھەققىدە شىكايەت قىلغىنى بىلەن مەتروزى ئۇلارنى خىزمەتتىن بوشىتىۋېتىلەرمىدى؟ يەنىلا شۇلارنىڭ قولىغا قالدىغان گەپ. * سونۇر بولسا ئوكىدا يېتىپ ئېغىر زاپچاسىنى كۆچ بىلەن مىدىرلىتىپ بوشاتماقتا ئىدى. پاتىمە سونۇردىن زوقلاندى.

بوشاشتۇرماق «بوشاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا قانداقمۇ جىددىيلىكىنى بوشاشتۇرغىلى بولسۇن. * مەركەزنىڭ يوليورۇقلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ھەرگىز بوشاشتۇرماي كۆپ خىل ئىگىلىكنى تىرىشىپ راۋاجلاندۇرۇش لازىم.

بوشاشماق ① «بوشىماق» پېئىلى «②③»نىڭ ئۇملۇك دەرىجىسى. ② قاتتىقلىقىنى ۋە چىڭلىقىنى يوقاتماق: بۇ تېلېفون سىملىرى ئىسسىقتىن سوزۇلۇپ بوشىشىپ قالغاچقا، بىرى يەنە بىرىگە

نېگىپ قېلىشتىن چىققان چاتاق ئىدى. * تۆيۈقسىز باسقان سۇ ئاپىتىدىن تاملار بوشىشىپ ئۆرۈلۈشكە باشلىدى. * يامغۇرنىڭ نەملىكىدىن دۇتارنىڭ تارلىرى بوشىشىپتۇ. ③ **مادارىدىن كەتمەك، كۆچسىزلەنمەك، زەئىپلەشمەك:** ساقسىز بولۇپ قالدىڭمۇ چىمەن؟ نەچچە كۈندىن بېرى بوشىشىپلا كەتتىڭغۇ؟ * نېمىشقىدۇ ئەركىنىڭ يۈزى قىزىرىپ، لەۋلىرى تىترەشكە، بەدىنى بوشىشىپ، پېشانىسىدىن تەر چىقىشقا باشلىدى، بۇ ھالەت قار تازىلىغاندىن نەچچە ھەسسە ئېغىر تۆيۈلۈشقا باشلىدى. * ئەمدى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىز-قورۇقلار كۆپىيىپ، ئاق سېرىق يۈزى پۈتىدىكى مەسىنىڭ قونچىغىلا ئوخشاپ قالدى، تەندىن گۆش قاچتى، تېرىلەر توڭلاپ ئېرىگەن گۆشتەك بوشىشىپ كەتتى.

بوشاك سۈپ. ئىشنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان: لايغەزەل، ئىرادىسىز: — شۇنچىلىك گەپنى ئوڭلاپ قىلالماي خەققە كۈلكە بولغىنىڭ نېمىسى، ئەجەبسۇ بوشاك بالا بولدۇڭغۇ؟ — دەپ كايىپ كەتتى ئاسىم قارىي. * ھېكايىنى ئوقۇپ چىقىقان كىتابخان باشتىكى بوشاك، ئىرادىسىز مەتنىيازنى ئۆزىنىڭ كىشلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاڭلىق ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ، چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلدى. * يەنىلا بۇ كىچىك ئىش، لېكىن ئۇ مېنى ئۆزەمگە قويغان تەلەپلىرىم ئالدىدا بوشاك كۆرسىتىدىغان ئىش.

بوشاڭلىق «بوشاك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بوشاڭلىق قىلسا ئاتتىن سېرىلىپ چۈشىدىغانلىقىنى سەزگەن دورغا ئۇزەڭگىنى چىڭ تېپىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. * — بۇ ئىشنى ھۆكۈمەتكە ۋاقتىدا مەلۇم قىلىش كېرەك، كېچىكتۈرۈشكە ھەرگىز بولمايدۇ، زادى بوشاڭلىق قىلما، — دېدى ئەخمەتباي مەنسۇر شاگىيوغا.

بوشاندۇرماق «بوشىماق» پېئىلى ②نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق بولسىمۇ ئايسىخان «دوستقا تاپا، دۈشمەنگە كۈلكە» قىلماسلىق ئۈچۈن، زىلەيخانىڭ ئاي-كۈنى توشقاندا بىر چىرايلىق «تىلەپ» كەلدى، سالامەت بوشاندۇردى.

بوشانماق ① «بوشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: گۈلى ئىشكىتىن كىرە-كىرمەيلا ئاپىسىنىڭ قولىدىن بوشاندى-دە، ئۇدۇل چامادانلارنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ باردى ۋە قوللىرى بىلەن خۇددى ئاسلانىنى ئەركىلەتكەندەك چامادانلارنى سىلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. **كۆز يورىماق، تۇغماق:** ئىخلاس بۆۋى شۇندىن كېيىن دەرۋازىدىن چىقماستىن كىتاب ئوقۇدى. ھېلىقى ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئىككىنچى يىلى باھاردا تاڭ سەھەردە ئۇ بوشاندى. * نىزام بولسا جاپالارنىڭ يېقىن ئاغىنىسى، ئۇنىڭ ئايالى بوشانغىلى ئالتە ئايدىن ئاشتى. نىزامنىڭ ئايالى بىر يوقلاپ كىرىمەن-كىرىمەن دەپ زادىلا ۋاقىت چىقىرالماي يۈرەتتى.

بوشلۇق ①«بوش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى — پۈت-قولۇمنىڭ بوشلۇقى (ماقال). * قېنى باللار، ھازىر مېھمانىمۇ يوق، ئۆيىمىزنىڭ بوشلۇقىدا تاملارنى ئاقارتىۋالايلى. * يازىدىغان خەتنى قولۇمنىڭ بوشلۇقىدا ئەكەلسەك ناھايىتى ياخشى بولاتتى. ② ئى. **ئەتراپى مەلۇم نەرسە بىلەن ئورالغان دائىرىلىك، خالىي جاي:** دىماغ بوشلۇقى. ئېغىز بوشلۇقى. * تاش ئاستىدىكى پەلەمپەي سېنى يەر ئاستى بوشلۇقىغا ئېلىپ باردۇ. ③ ئى. **زېمىندىن خالىي باشقا يۇلتۇزلار ئارىلىقىدىكى مۇساپىلار:** ئالەم بوشلۇقى. ئاسمان بوشلۇقى. * ھېسسىيات مەيلى نېمىدىلا بولسۇن ئۆزىنىڭ ئىزىنى قالدۇرىدۇ، بەلكى ئۇ بوشلۇقتىن ئۇچۇپ ئۆتىدۇ. * نۇرنىسا كۆز ياشلىرىنى ياغلىق بىلەن سۈرتۈۋېتىپ بوشلۇققا قاراپ يەنە سۆز باشلىدى. ④ ئى. **بوش ياتقان يەر، جاي:** باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر كەڭ بوشلۇققا بىر دەمدىلا نۇرغۇن باللار توپلاندى. * نەسرىدىن ئاكا چۆچۈپ قارىۋىدى بايتال يول چېتىدىكى بوشلۇقتا ئېغىناپ تېپىرلاۋېتىپتۇ. ⑤ ئى. مادداللار مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىر خىل ئوبيېكتىپ شەكلى. **كەڭلىك، ئۇزۇنلۇق، ئېگىزلىك ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.** ⑥ تولۇقسىزلىق، كەملىك: بۇ لۇغەت ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكىدىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇرىدۇ.

بوشلۇق پەنجىرىسى <فىز>كرىستالنى تەشكىل قىلغان ئاتوم، ئىئون ياكى مولېكۇلالارنىڭ ئورۇنلىشىش ئورنى.

كىل قىلغۇچى زەررىچىلەر (مولېكۇلا، ئىئون ياكى ئاتوم) نىڭ مۇئەييەن قانۇنىيەت بويىچە بوشلۇقتا تىزىلىپ تۇزگەن سېپى. خىمىيىلىك تەركىبى ئوخشاش، بوشلۇق پەنجىرىسى ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ماددىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتىمۇ ئوخشىمايدۇ. بۇ يەنە «كرىستال پەنجىرىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بوشلۇق توپى <گېئول> كرىستاللار ئىچكى قۇرۇلمىسىدىكى سىمېترىيە ئامىللىرىنىڭ توپلىمى. ھەرقانداق كرىستاللار قۇرۇلمىسىدا ئومۇمەن 230 خىل بىر-بىرىگە ئوخشاش بولمىغان بوشلۇق توپى بولىدۇ.

بوشلۇقتىكى شەكىل <ماتېماتىكا> بارلىق نۇقتىلىرى بىر تەكشىلىكتە ياتمىغان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

بوشلۇق دولقۇنى <فىزىكا> يەر شارى يۈزىدىن ئايرىلغان ھالدا تارقىلىدىغان رادىئو دولقۇنى.

بوشىتىلماق «بوشاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەرىپە يېرىم سائەت ئىچىدە بەش خىل سەي قورۇپ ئەكىرىدى. مېھمانلار ماختاپ-ماختاپ يېيىشتى. بوتۇلكىلار ئارقا-ئارقىدىن بوشىتىلدى. * — قېنى، ماڭايلى، بۇلارنىڭ قولى بوشىتىلىپ، پەقەت قول بىغىشلىنىلا بوشراق باغلانسۇن! — دەپ بۇيرۇدى-دە، فۇگۇەن ئۆزى ئالدىدا يولغا چۈشتى.

بوشقى ئى. تارس. ۋاڭغا ئادەم چاقىرىدىغان، ۋاڭ بۇيرۇغان ئىشلارغا ماڭىدىغان كىشى.

بوشماق پ ① ئىگىلىگەن ۋە ئىشغال قىلغان نەرسىدىن خالىي بولماق: ئۆي بوشىدى. يول بوشىدى. * ئۇ بوشغان چىنىنى ئۈستەلگە جاقىقىدە قويىدى-دە، تام تەرەپكە بۇرۇلۇپ، بېشىنى ياستۇقىغا تاشلىدى. * خەتمۇ پۈتتى چاپلىدى، تام گېزىتىنىڭ بېشىغا. كۆكسى-قارنى سەل بوشاپ، ياندى ئۇلار ئىشىغا. ② ئىشتىن، مەلۇم ھەرىكەتتىن چۈشمەك: بىكار بولماق: گېپى گەپكە ئوخشىماس، ئاغزى گەپتىن بوشىماس (ماقال). * يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ قولى خېلى بوشايدۇ. * — ئالدىرىما ئۇكام، قول سەل بوشىسۇن، ئاندىن سېنىڭ توي ئىشىڭنى بىر تەرەپ قىلايلى، — دېدى سايىت ئاخۇن ئىنىسى ھەسەنگە. ③ قۇتۇلماق، بىكار بولماق: ئىشىدىن بوشىماق. خىزمەتتىن بوشىماق. تۇرمىدىن بوشىماق. ئەملىدىن بوشىماق. * — تۇرسۇن بەنجاڭ، سىزنىڭ ئاشپەزلەر بەنگە چېقىپ ئىشلىشىڭىزنى قارار قىلدۇق. كونا ئاشپەز بەنجىڭى ھەربىي سەپتىن بوشاپ قايتماقچى، — دېدى كوماندىر.

بوغا ئى. ھارۋىغا قېتىلىدىغان ئات، ئېشەكنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان رەختتىن تەييارلانغان ھارۋا جابدۇقى: جەمبو: توم تۇياقلىق، قابىل سۇر ئېشەك بۇگۇنكى ھارۋىكەشتىن ئەجەبلەنگەنىدەك قۇلاقلىرىنى شىڭگايىتىپ بوغا كىيگۈزۈلگەن بېشىنى ھە دەپ سىلكىيتتى.

بوغاز سۇپ <زوئول> قورسىقىدا بالىسى بار: سەييات تورنى تارتىپ بېلىقنى ئالدى. بوغاز بېلىقنىڭ قارنىنى يارىدى. * قىزنىڭ ئاتىسى مېھمانغا سويۇشقا ئەركەك قوي ئىزدەپ، ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئاخىر كېلىپ ئۆزىنىڭ بوغاز قويىدىن بىرىنى سويۇپتۇ.

بوغاز بولماق ئۇرۇقلىنىش ئارقىلىق چىشى ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا تۆرەلمە ھاسىل بولماق.

بوغاز قىلماق ئۇرۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق چىشى ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا تۆرەلمە ھاسىل قىلماق.

بوغالتىر ئى [ر <نېم] ئىدارە-جەمئىيەت، كارخانا قاتارلىقلارنىڭ ھېساب-كىتاب ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغۇچى خادىم، ھېسابچى: — مۇدىر، — دېدى ئۇ، ياغاچلارنى كىمگىدۇ سېتىش توغرىسىدا بوغالتىر بىلەن مەسلىھەتلىشىۋاتقان يەخرىدىنگە، — نېمە قىلغان ئىشكىز بۇ؟

بوغالتىرلىق ئى. بوغالتىرلار ئىشىنىڭ كەسىپ نامى: شۇنىڭدىن ئۇزاق ئۆتمەي مۇدىر

ماڭا بەكمۇ مېھرىبان بولۇپ كەتتى، مېنى يەنە بىر ھەيران قالدۇرغىنى شۇكى، مەن تۈيۈقسىزلا بوغالتىرلىق بۆلۈمىگە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئۆستۈم.

بوغالتىرىيە ئى [ر] ھېساب-كىتاب نەزەرىيىسى ۋە پراكتىكىسى: بىز بۇگۈن بوغالتىرىيە-دىن دەرس ئاڭلىدۇق.

بوغجۇما ئى. كىيىم-كېچەك، ۋە كىيىملىك رەختلەرنى ئوراپ تۇگۈپ قويۇلغان بوپا: — دوست بار، دۇشمەن بار. يالغۇز قىزنىڭ بوغجۇمىسى ياخشىراق بولسۇن. چۈنكى، بوغجىمىنى ھەممىنىڭ ئالدىدا ئېچىپ كۆرسىتىدىغان ئىش ئەمەسمۇ؟ — دېيىشتى ئايالار.

بوغجۇملاتماق «بوغجۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇۋىم تويلۇقلارنى بوغجۇملىتىپ قىز ئۆيىگە ئېلىپ ماڭدى.

بوغجۇملانماق «بوغجۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىگىتلەر مالىلارنىڭ بوغجۇملانغانلىرىنى ئاستىغا، تېڭىلغانلارنى ئۈستىگە بېسىپ تەپتەخ قىلىپ قويۇشتى.

بوغجۇملىق سۈپ. بوغجۇما قىلىشقا لايىق، مۇۋاپىق؛ بوغجۇما بولغۇدەك: سىڭلىم، بىر-ئىككى بوغجۇملىق رەخت بارمىدۇ؟

بوغجۇملىماق پ. نەرسىلەرنى ياغلىقلارغا تۇگۈپ بوغجۇما قىلماق.

بوغچا ئى. رەخت ياكى تېرىدىن تىكىلگەن، ئوقۇغۇچىلار دەپتەر-قەلەملىرىنى سالىدىغان، دولىغا ئاسىدىغان ياكى قولىدا كۆتۈرىدىغان خالتا: — بوغچىنى تۇنۇگۈن تىكىپ بەرسەم بۇگۈن يەنە يىرتىپسەنغۇ؟! — دېدى مەريەمخان ئاچا ئوغلىغا كايىپ.

بوغدۇرماق «بوغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شياۋخۇانىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى ئوقۇشتىن چەكلەپ، مەجبۇرىي ھالدا ئۇنىڭ پۇتىنى بوغدۇرغانىدى.

بوغدۇرۇلماق «بوغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دوختۇرلار ماشىنىدىن بوۋاينى كېسەلخانىغا ئېلىپ كىردى — دە، جاراھەتنى تاڭدى ۋە بوغدۇرۇلغان يىلىكىنى يېشىۋەتتى.

بوغرۇل سۈپ. قارىغا مايىل قىزىل.

بوغرۇل ئات بوغرۇل رەڭلىك ئات.

بوغقۇچ ئى. قاپ-خالتىلارنىڭ ئېغىزىنى، بەتىنكە، توپلەيلەرنى، قۇش-ھايۋانلارنىڭ پۇت-قانىتىنى بوغۇشقا ئىشلىتىدىغان يىپ: — ساڭا بۇ ئىش ياراشمايدۇ، — دەپتۇ قىز ئاللىقاندىن بىر قىياپەتتە، — چۈنكى مېنىڭ كىيىملىرىمنىڭ بوغقۇچلىرىغا ناھايىتى چوڭ بىر كىشىنىڭ تامغىسى بېسىلغان.

بوغقۇچلاتماق «بوغقۇچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

بوغقۇچلانماق «بوغقۇچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىراق ئىككىلا قانىتى مەھكەم بوغقۇچلانغان بۇ تىيانشان بۇركۇتى ھازىر تۆمۈر قەپەس ئىچىدە تۇراتتى.

بوغقۇچلىماق پ. بوغقۇچ بىلەن بوغۇپ، چىگىپ بەند قىلماق: بىر ئۇۋچى قاپقان قۇرۇپ تۇتۇۋالغان بىر سېرىق جەرەنىنىڭ پۇت-قولىنى مەھكەم بوغقۇچلاپ، ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېتىۋاتقانىكەن.

بوغما I سۈپ. بوغۇپ قويۇلغان ياكى پۇرۇپ قويۇلىدىغان، پۇرمىلىك: بوغما ياقىلىق كۆڭلەك.

بوغما II ئى <تىب> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل، كېسەل قوزغاتقۇچىسى بوغما تاياقچە باكتېرىيىسى؛ ئادەتتە ياز ۋە كۈزدە كۆپرەك تارقىلىدۇ. كېچىك بالىلار بۇ خىل كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىدۇ. بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىنىڭ پۈتۈن بەدىنى زەھەرلەنگەن بولىدۇ؛ يۇتقۇنچاقتا سۇس كۈل رەڭ بىر قەۋەت پەردە پەيدا بولۇپ، ئاسانلىقچە ئاجىرالمايدۇ؛ بەزى ئاغرىقلارنىڭ ئاۋازى پۈتۈپ قالىدۇ. بۇ خىل كېسەل بەزىدە يۈرەك مۇسكۇللىرىنىڭ يالىلۇغلىنىشى ۋە پالەچ كېسەل-

لىكىنىمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بوغما پولات چىۋىقى <بىن> پولات بېتۇنىنىڭ ئىچىگە توغرىسىغا سەپلەنگەن پولات چىۋىق.

بوغما قاپاق ئېغىز تەرىپى سەل تار، قورساق تەرىپى خېلى كەڭ، ئوتتۇرىسى خۇددى بوغۇلغاندەك تار بولغان قاپاق: ئېرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۈرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان ـ يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى.

بوغما ياقا يۇقىرى تەرىپى خالتىغا ئوخشاش ئېتىلىدىغان ئۆرە ياقا.

بوغما يەڭ ئۇچى پۈرۈلۈپ رېزىنكە ياكى بىنت بىلەن بوغۇلغان يەڭ: ئۇ، بوغما يەڭلىك چاپان كىيىۋالغان بىر يىگىت بىلەن كېتىۋاتاتتى.

بوغماق I پ ① قاتتىق يىغىپ سىقماق؛ سىقىپ باغلىماق: بىردىنلا قار ئىچىدىكى كىچىك كۆتەككە پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم. ئۇ يەنە كۆكرىكىمگە مىنىۋېلىپ، گېلىمنى ئىككى قولى بىلەن بوغۇشقا باشلىدى. * ئەپەندىم پادىشاھنىڭ تازا ئوبدان قارچىغىسىدىن ئۈچنى ئېلىپتۇ ۋە قاپقا سېلىپ ئاغزىنى مەھكەم بوغۇپتۇ. ② مەلۇم ئارىلىقنى بىرەر توساق بىلەن تۇتاشتۇرۇپ توسماق: دەريانى بوغماق. يول ئېغىزىنى بوغماق. ③ كۆچمە. توسقۇنلۇق قىلماق، ئۆسۈش، راۋاجلىنىش يولىنى توسماق: ئاينۇر ھېلىقى ماجىرادا قادىرنىڭ خاپا بولۇپ چىقىپ كەتكىنىدىن كېيىن، بۇ ئەھۋالغا زادىلا چىداپ تۇرالمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىيىتىگە تەگكەنلىكى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئارۇپنىڭ ئاكتىپ، ئىلغار تەشەببۇسلارنى بوغۇپ، ياش كۈچلەرگە ھە دەپ زەربە بېرىۋاتقانلىقىغا چىدىيالمىدى. ④ گېلىدىن چىشلەپ ئۆلتۈرمەك: ـ توپتىن ئايرىلغاننى بۆرە يەر، بۇ ھەمراھلىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك. بىچارىنى بىرنېمە بوغۇپ قويۇپتۇ ـ دە، ـ دېدى ئايۇپ ئاكام. ⑤ خۇلاسىلىماق: ئۇنىڭ ئاڭلىق ئىنتىزامى يەنىلا كۈچكە ئىگە، بىراق ھېسابىنى بوغقاندا كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ ئۆز خىراجىتىنىڭ ھۆددىسىدىن مۇتلەق چىقالمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

بوغماق II سۈپ ① باغلاپ، تېڭىپ قويۇلغان: ھى ـ ھى... بۇ يەردە پۇل بار ئەمەسمۇ؟ ئاز پۇل ئەمەس ـ تە، تاراقلاپ تۇرىدىغان، ساپمۇ ساق تۆت بوغماق دەڭلا! ② بوغۇم ـ بوغۇم قىلىنغان: قوللىرىدا ئۈچ ئاياغلىق دۇربۇن ۋە ياكى بەزىسىدە ئالا بوغماق ئۆلچەم خادىسى. قول يايرىقى ئېگىز ـ پەسكە يەلپۈنەر بەزەن، خادىلار تەڭ يېقىن ـ يىراق يۆتكىلەر بەزەن.

بوغماق ئۈچەي <تىب> چوڭ ئۈچەينىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاساسىي قىسمى. قارىغۇ ئۈچەي بىلەن تۇتاشقان ۋە يۇقىرىغا قاراپ ئۆرلىگەن قىسمى «ئۆرلىمە بوغماق ئۈچەي»، ئۇنىڭدىن كېيىنكى قورساق بوشلۇقى ئىچىدە توغرىسىغا سوزۇلغان قىسمى «توغرا بوغماق ئۈچەي»، تۆۋەنگە قاراپ سوزۇلغان قىسمى «تۆۋەنلىمە بوغماق ئۈچەي»، يانپاش سۆڭەكنىڭ سول تەرىپىدىكى ئەڭ ئاخىرقى «s» شەكلىدە سوزۇلغان قىسمى « «s» سىمان بوغماق ئۈچەي» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۈچەي گەۋدىسى بوغۇم ـ بوغۇم بولغاچقا «بوغماق ئۈچەي» دەپ ئاتالغان.

بوغماق ئۈچەي ياللۇغى <تىب> بوغماق ئۈچەي شىللىق پەردە ياللۇغى. ئىپادىسى: ئىچ سۈرىدۇ، قورساق ئاغرىيدۇ، ھەمىشە قۇرۇق ئىنجىق تۇتىدۇ؛ چوڭ تەرەت كۆپىنچە شىللىق سۇيۇقلۇق، قان ۋە يىرىڭ ئارىلاش كېلىدۇ.

بوغماق يىلان <زوئول> زەھىرى يوق بىر خىل چوڭ يىلان، ئۇزۇنلۇقى ئالتە مېترغا يېتىدۇ؛ بېشى ۋە ئېغىزى چوڭ، تىلىنىڭ ئۇچى ئاچىماق، دۈمبە تەرىپى قوڭۇر قارا، قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار، قورساق قىسمى

ئاق. كۆپىنچە تروپىك بەلباغلاردىكى سۇغا يېقىن ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ كىچىك سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ: — ئۇنىڭ نەزىرىدە دادىسىنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق ئىدى. دادىسى ئۇنى مېھرى بىلەن تىزىغا ئېلىپ، دۇنيادىكى غەلىتە نەرسىلەر توغرىسىدا — ئامازۇنكا دەريالىسى ۋادىسىدىكى ئېتىدائىي ئورمانلىقتىكى يوغان بوغماق يىلانلار، نىل دەريالىسى بويىدىكى سېرىق تەنلىك ئادەملەر، تىمساھلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى.

بوغنۇقماق پ ① ئەركەك نەپەس ئالالماي، تۇنجۇقۇپ قالماق: يادىمدا قاپلاردا بوغنۇققان جانلار، يادىمدا ياغ چېچىپ ئۆرتىگەنلىرىڭ! ② كۆچمە. بېسىم ۋە قىسىلىش سەۋەبىدىن ئەركەك ئىش قىلالماسلىق: بىز بۇنداق ئەھۋاللارنى ھەممە يەردە ئۇچرىتىمىز. قىزلىرىنىڭ مېھمانخانىلىرىدا ئۇ كىشى كېيىمگە چۇشكەن ماي دېغى بولۇپ كۆرۈنمەيدۇ دەمسىلەر؟ ئۇ ئۇلارنىڭكىدە قىسىنىپ - قورۇنۇپ، بوغۇقۇپ كەتكەن.

بوغۇرساق ئى. بوشراق بولدۇرغان، ماي شىكەر ئارىلاشتۇرۇلغان خېمىردىن بارماقتەك تومىلاقتا، ئىككى سانتىمېتر ئۇزۇنلۇقتا ئۇزۇپ ياغدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك: ئۆيگە كەلگەندە باي ئاتام بىلەن ئاغىچا ئاپام قەنت بىلەن چاي، بوغۇرساق بىلەن چاي بېرىدۇ.

بوغۇز I ئى. ئات - ئۇلاغلارنىڭ ئاشلىقتىن تەييارلانغان ئوزۇقلۇقى: قالماق ئېتى بوغۇز يېمەس، بوغۇز يېسە توۋرا تېشەر (ماقال) * مەسۇم ئاكا يەنە ئاللىنېمىلەرنى جېكىلەپ، ئاتخانىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئابدۇۋۇپلى گويا ئاتنىڭ بوغۇز يېيىشىگە مەستلىكى كەلگەندەك، ئۇنىڭ يالىنى تاراشقا باشلىدى.

بوغۇز II ئى ① ئېغىز بوشلۇقىنىڭ قىزىل مۆڭگەچ ۋە كېكىردەكنى باشلانغان يېرى؛ يۇتقۇنچاق، گال: سېنىڭ ئىشىق - دەردىڭدە، بوغۇزىمدىن غىزا ئۆتمەس. بىر يىل بولدى كۆيگىلى، ئوت تەپتى ساڭا ئۆتىمەس. * ئوق ئەجەل يوللاپ مەخلۇق ياۋۇزغا، سانجىلدى ئۇدۇل بېرىپ بوغۇزغا. * مۇشۇك بېلىقنىڭ باش تەرىپىنى ئۇزۇپ يەپ، تېنىنى ئىتقا بېرىپتۇ. مۇشۇك ئەڭگۈشتەرنى بېلىقنىڭ بوغۇزىدىن تېپىۋېلىپ ئىتقا تۇيدۇرماي ئاغزىغا سېلىپتۇ. ② كۆچمە. ئەجەللىك جاي، ئۆلۈم گىردابىدىكى جاي: جان بوغۇزىغا كەلمەك. ③ تۇرلۇك چۆگۈن، ئىدىش، قاپاق، ئاپىتۇۋا قاتارلىقلارنىڭ ئاغزىدىن قورسىقىغىچە بولغان تار جاي: باتۇر ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي، قولىدىكى ئاپىتۇۋنىڭ بوغۇزىدىن تۇتۇپ يەرگە بىرنى قويۇۋىدى، يېيىڭى ئاپىتۇۋا خۇددى ئېتىنى يەپ تاشلۇەتكەن قوغۇن كاسسىدەك ماكچىيىپلا قالدى. ④ ئىككى سۇ كۆلى ياكى دېڭىزنى تۇتاشتۇرغۇچى تار سۇ يولى: تەيۇەن بوغۇزى.

بوغۇز ئاغرىقى <تب> يۇتقۇنچاق — كېكىردەكنىڭ يالليۇغلىنىشى، قىزىرىپ ئىششى، قاتتىق ئاغرىشى قاتارلىق كېسەل ئالامەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بوغۇز پارتلىغۇچ تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىقىۋاتقان ھاۋا ئېقىمى بوغۇزدا توسقۇنلۇققا ئۇچرىغاندىن كېيىن پارتلاپ چىقىشتىن ھاسىل بولىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدىكى ھەمزە، «ع» تاۋۇشلىرى.

بوغۇز سىيرىلاڭغۇ تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىقىۋاتقان ھاۋا ئېقىمى بوغۇزدا توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، سىيرىلىپ چىقىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن: «ھ».

بوغۇزخانا ئى. ئۇلاغلارنىڭ يېمەكلىكىنى ساقلايدىغان ئورۇن؛ ئامبار: خۇپىتەن ۋاقتى، مەتقۇلى بوغۇزخانىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، موللا زەيدىنى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ كىردى. بۇ چاغدا ئاتخانىنىڭ دەرۋازىسىغا قۇلۇپ سېلىپ قويۇلغان، سىرتتا ئەل ئايىغى بېسىلىپ تىمتاسلىق ھۆكۈم سۈرگەنىدى.

بوغۇزلاتماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىكياندىن بىرىنى تۇتۇپ كىرىپ بوغۇزلاپ بېرىلگەن دېسەم نەجىسىدىن ئۇنىمىدى. قوشنىلاردىن بىرىگە بوغۇزلىتاي دەپ ماڭسام توخۇنى تارتىۋېلىپ قويۇۋەتتى.

بوغۇزلاشماق «بوغۇزلاش» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قارىغۇدەك بولسا يولدا ئۇچ ئۆلۈك ياتقۇدەك، ئېرىقتا ئىگىراۋاتقان ئايالىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغانىدا بۇلار نەپسانىيەتچىلىكتىن بىر-بىرىنى بوغۇزلاشقان مەستلەر ئىكەن.

بوغۇزلاندۇرماق پ. ئات-ئۇلاغلارغا بوغۇز يېگۈزمەك: بىز خاڭگوگدا بىر ئاخشام خاتىرجەم دەم ئېلىپ، ئاتلىرىمىزنى بوغۇزلاندۇرۇپ، ئۇچىنچى كۈنى تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ ئاقسۇ شەھىرىگە قاراپ ماڭدۇق.

بوغۇزلانماق «بوغۇزلاش» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شاھزادە رومالىنى ئېچىپ قارىغانكەن، بوغۇزلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن ناھايىتى چىرايلىق بىر ئايال چىقىپتۇ. * ئاسىم «قاۋانلىق» قا ئېچكىرىلەپ كىرىپ، بوغۇزلانغان كېيىكنىڭ يېنىدا كۆلۈشۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆردى.

بوغۇزلۇق I ① ئى. ھايۋانلار يەم-خەشەك قىلىشقا مۇۋاپىق ئاشلىق، ئوزۇقلۇق. ② سۈپ. يەم-خەشەك تاللىماي، ئىشتىھا بىلەن يەيدىغان (ھايۋان ھەققىدە): بوغۇزلۇق ئات.

بوغۇزلۇق II ئى. چارۋا مالالرنىڭ پىچاق سۇرىدىغان، بوغۇزلىنىدىغان جايى.

بوغۇزلىماق پ. بوغىزىغا پىچاق سۇرمەك: ئۆلتۈرمەك: بىر بەگ بۆرىنىڭ ئاغزىدىن بىر قوينى قۇتۇلدۇرۇپ ئۆيىگە ئەكىلىپتۇ-دە، ئۇنى بوغۇزلىماقچى بولۇپ يەرگە يېقىتىپتۇ. * سۇلايمانىنىڭ ئۆيىدە ھېلىقى «قاياق» دېگەن سېمىز كىشى مېھمان بولۇۋاتىدۇ. سۇلايمان قولى سويىمەن دەپ كېچىدە موزىيىنى بوغۇزلۇۋېتىپتۇ.

بوغۇشماق ① «بوغماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرى يىغقان ئوغۇتنى تاغارلىرىغا ئېلىشىپ، ئېغىزلىرىنى بوغۇشۇپ يەنە يۇدۇپ كېتىشتى. ② ياقا سىقىشىپ ئۇرۇشماق: غەنى ئىشكاپنى ئېچىۋاتقاندا ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغان ئالمجان ئۇنىڭغا ئېسىلدى. ئىككىسى ياقا سىقىشىپ بوغۇشۇپ كەتتى. * سايىم كېلىشتۇرۇپ، بىرىنى تېپىۋىدى، نېمەت داجىپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ، سايىمغا تاشلاندى، ئىككىسى بوغۇشۇپ كەتتى.

بوغۇق سۈپ. بوغۇلغان، بوغۇلۇپ، خىرىلداپ قالغان: — بۇلبۇل بولساڭ سايراپ باققىنا، — دەپتۇ باغۋەن. ئەپەندىم ھەم بوغۇق ھەم قوپال ئاۋاز بىلەن سايراشقا باشلاپتۇ. * ۋاقىت سائەت ئون ئىككىگە يېقىن بېرىپ قالدى. ھېچقايسىڭلار ياقتىن كىشىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پەقەت يىراقلاردىن قاۋىغان ئىتلارنىڭ بوغۇق، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى.

بوغۇقلۇق سۈپ. بوغۇلغان، بوغۇپ قويۇلغان: كەپتەرنىڭ قانىتى بوغۇقلۇق ئىكەن. * ئاغزىم بوغۇقلۇق ۋارقىرالمسام! دەريادەك تېشىپ شارقىرالمسام.

بوغۇلماق ① «بوغماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ئاغزى بوغۇلغان كالىدەك پۇشۇلداپ يۇرىسەنغۇ؟ — دېدى ئابىلەت تۇرغۇنغا. * ۋارقىرىدى ئۇنىڭ ئۈنى چىقمىدى، تېپىرلىدى سىرتىماقتا بوغۇلۇپ. كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تېقىلدى، ھەممە نەرسە كەتتى بىردىن يوقلىپ. ② خىرىلداپ نەپەس ئالماق، ئاۋاز چىقىرىش تەسلەشمەك؛ بوغۇق ئاۋاز بىلەن سۆزلىمەك: ئۇنىڭسىزمۇ ھاۋانىڭ شالاڭلىقىدىن نەپسىم بوغۇلۇپ ئۆپكەم ئاغزىمغا تېقىلىپ قالاي دېگەنىدى. * چوڭ ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ياغاچ ئورۇندۇقتا ئاتمىش ياشلاردىكى بىر كىشى ئاپتاپ سۈنۈپ ئولتۇراتتى، ئۇ پات-پات بوغۇلۇپ يۆتىلەتتى ۋە خىرقىراپ نەپەس ئالاتتى. ③ غەزىپىنى ئىچىگە يۇتماق: ئۇ تازا بوغۇلۇپ تۇرغانىدا، بىردىنلا قومۇشلۇق ئىچىدىن بىر بېلىقچى كىچىككىنە قېيىقنى ھەيدەپ چىقىپ كەلدى. ④ چىرمالماق، مۇپتىلا بولماق؛ پاتماق: ئاردىدىن ئانچە ئۆتمەي

ئىككىنچى ئوغلۇم ئاغرىپ، دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ئاڭلىسام، قەرزگە بوغۇلۇپ كېتىپتۇ، قالغان بېساتىمنى ساتتىم. * قەرزگە ئۆمىدىم بار ئىدى سەندىن ئەدەبلىك بولسا دەپ ئوغلۇم. بوغۇلدۇڭ كۆپ جىنايەتكە، يارا بولدى يۈرەك ـ كۆڭلۈم.

بوغۇم ئى. ① نەرسىلەرنىڭ ھەربىر بۆلەكلىرىنىڭ ئۆزئارا تۇتاشقان جايى: بوغۇم پۇتلۇقلار. قومۇشنىڭ بوغۇمى. ② <فىزىئول> بەدەن سۆڭەكلىرىنىڭ ئۆزئارا بىرىككەن جايى: ئۇستىخانلىرىم بوغۇملىرىغىچە ئاغرىپ كەتتى. ③ <تىل>بىر ياكى بىرقانچە تاۋۇش ئېلىمېنتىدىن ھاسىل بولغان ئەڭ كىچىك فونېتىكىلىق بىرلىك: ئوچۇق بوغۇم. يېپىق بوغۇم.

بوغۇم ئاياغلىقلار <زوئول> ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارنىڭ بىر تىپى، تېنى نۇرغۇنلىغان بوغۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ، ئادەتتە باش، كۆكرەك ۋە قورساق دەپ ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ؛ سىرتىدا قاسرىقى بولۇپ، ئىچكى ئەزالىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرىدۇ؛ ئاياغلىرى جۈپ ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ تۈرى ناھايىتى كۆپ، مەسىلەن: قىرىقئاياغ، ئۆمۈچۈك، ھەرە، كېپىنەك، راك، قىسقۇچپاقا قاتارلىقلار.

بوغۇم ئايرىش بەلگىسى <تىل> يېزىقىمىزدىكى ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاياغلاشقان بوغۇمنى سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدىن ئايرىپ ئوقۇشتا قوللىنىلىدىغان شەرتلىك بەلگە.

بوغۇم تەنلىكلەر <زوئول> ھايۋانلارنىڭ بىر تىپى، تېنى ئۇزۇن ۋە يۇمشاق بولۇپ، نۇرغۇنلىغان بوغۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ سىرتىدا ئەينەككە ئوخشايدىغان نېپىز پەردىسى بولىدۇ؛ باش، كۆكرەك ۋە قورساق قىسىملىرى ئايرىلمايدۇ؛ ئۈچىيى ئۇزۇن ۋە تۈز كېلىدۇ. مەسىلەن: سازاڭ، سۈلۈك قاتارلىقلار.

بوغۇم كۆچۈرۈش <تىل> قۇر ئاخىرىغا سىغماي قالغان سۆزلەرنىڭ بىر قىسمىنى يېڭى قۇردىن يېزىشقا توغرا كەلگەندە بوغۇمنى بىرلىك قىلىپ بۆلۈپ يېزىش.

بوغۇم ياللۇغى <تىب> بوغۇم ياللۇغلانغان بىر خىل كېسەللىك، ئالامەتلىرى: بوغۇم قىزىرىپ ۋە ئىششىپ قاتتىق ئاغرىيدۇ؛ بەزى ۋاقىتلاردا قىزىتىدۇ، ئېغىرراقلىرىدا بوغۇمنىڭ شەكلى ئۆزگىرىدۇ ياكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كېتىدۇ.

بوغۇم ـ بوغۇم ① «بوغۇم» سۆزى «②»نىڭ تەكرارلىنىشى. ② بىر بوغۇم ـ بىر بوغۇم، بۆلەك ـ بۆلەك: باي ئۇنىڭ بوغۇم ـ بوغۇم بولۇپ تۇرغان كىگىز پايپاقلىق ئايىغىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

بوغۇملۇق سۈپ. بوغۇملىرى بار، بوغۇملارغا ئىگە: ئۇلارنىڭ ھەممىسى «نازاكەتلىك»، «سىلىق»؛ ئۇلاردا بومبا ۋە تاپانچا تۈگۈل توققۇز بوغۇملۇق سىم قامچىمۇ، ئۈچ قىرلىق ئىككى بىسلىق خەنجەرمۇ يوق.

بوغۇملۇق يېزىق <تىل> بىر خىل ئېلىپبەلىك يېزىق. ئۇنىڭ ھەرپى بىر پۈتۈن بوغۇمنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: سانسكرىت يېزىقىغا ئوخشاش.

بوغۇن I ئى. ئەۋلاد، نەسىل: ھازىر پېشقەدەم بوغۇنلار ئۆلۈپ بولدى. كېيىنكى بوغۇنلارنىڭ ئۆز تۇرمۇشىنى قامدىغۇدەكمۇ ھالى قالمىدى؛ ياش بوغۇنلاردىن بەزىلىرى جۇڭگو ئىنقىلابى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئىسسىق قانلىرىنى ئاققۇزدى.

بوغۇن II ئى ⟵ **ھەرە.**

بوغۇناق ئى. بوراندىن ۋە ئادەم، ھايۋانلارنىڭ جىددىي ھەرىكىتىدىن ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەن توپا ـ چاڭ: ئۇلار شۇ سۆز ئۈستىدە تۇرغان چاغدا، يىراقتىن يەنە چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپتۇ. كۆكنىڭ يۈزىنى بىر قەۋەت بۇلۇتتەك بوغۇناق قاپلاپتۇ.

بوغۇنداش ئى. ئۇرۇق ـ ئەۋلاد؛ نەسىل ـ

داش: بىزنىڭ بوغۇنداشلىرىمىزدىن مەيلى ئوغۇل، مەيلى قىز بولسۇن ئۇنى ياخشى كۆرمەيدىغىنى يوق.

بوغۇنماق پ. نەپەس ئالالماسلىق.

بوقتاق ئى.دىئال. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.

بوقتوغ ئى.دىئال. قولىنىڭ جەينەكتىن يۇقىرى مۇرىگىچە بولغان ئارىلىقى، بىلەك.

بوقۇسا ئى. ياغاچتىن ياسالغان، تۆمۈر چىش بېكىتىلگەن ۋە يەر ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئاددىي سايمان: ئىختىيار ئەيلىسەك بىلمەكنى تۆگۈل، سورىغىن، چېكەمگە چۈشكەن ئەجىنەدىن، ۋە ياكى سامانىدەك سارغايغان يۇزۇم، چۈشەنگىن بوقۇسا قالدۇرغان ئىزدىن.

بوكس ئى [ر<ئىنگ] <تەن> مەخسۇس قولقاپ كىيىپ، مەلۇم قائىدىلەرگە ئاساسەن مۇشتلىشىش ھەرىكىتى.

بوكسچى ئى <تەن> بوكس ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىسپورتچى.

بوكسىت ئى [ر<فران] <خىم> **ئالىيۇمىن ئوكسىدى.**

بوك تەق. بوغۇق قاتتىق ئاۋاز ۋە ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان سادا.

بوك-بوك «بوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بوك-بوك قىلغان ئاۋاز چىقتى.

بوكبوكقوغۇز ئى [بوكبوك+قوغۇز] بوك-بوك، ئاۋاز چىقىرىپ ئۇچىدىغان بىر خىل قوغۇز: ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن، بوكبوكقوغۇز ئەمەسمۇ؟ يىگىتلەرنى توتۇپ بەرگەن، ئازاد توگۈز ئەمەسمۇ؟

بوكشماق پ «بوك-بوك» قىلغان ئاۋاز چىقماق؛ بوكۇلدىماق: ئۇ يەردە بوكشىغان ئاۋاز ئارقا-ئارقىدىن چىقىشقا باشلىدى.

بوكۇلداتماق «بوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بوكۇلداشماق «بوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بوكۇلدىماق پ «بوك-بوك» قىلغان ئاۋاز چىقماق: يىراقتىن بوكۇلدىغان ناغرا ئاۋازى ئاڭلاندى.

بولا I ئى [خەن] كېپىل.

بولا بولماق كېپىل بولماق، ۋەكالىتەن ئۆز ئۈستىگە ئالماق: تۇرسۇنىنى ئاتىسى بولا بولۇپ ساقچىدىن ئېلىپ كېلىپتۇ.

بولا II ئى [خەن] بەشلەك ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ھەرىكەت: بولا بولماق. بولا قىلماق.

بولا بولماق بەشلەك ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلماق ۋە شۇ سەۋەبتىن جازاغا ئۇچرىماق.

بولا قىلماق بەشلەك ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلغانلىقتىن جازالىماق.

بولغا كەتمەك بەشلەك ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا قائىدىنى بۇزغانلىقتىن جازاغا ئۇچرىماق: تۇرسۇن بۇ قول قارتىدا يەنە ئۇتتۇرۇپ ئىككى رومكا ھاراق بولغا كەتتى.

بولاتماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم پوچتىدىن ئەۋەتىدىغان كىتابلارنى بولىتىپ تەييار قىلىپ قويدى.

بولار ① «بولماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر سۈپەتداشى: بولغۇنچە بولار * بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۈلى (ماقال). ② كۆچمە. «يېتەر، بەس، كۇپايە» دېگەن مەنىدە ئىسىملىك خەۋەر ۋەزىپىسىدە كېلىدۇ: — ئەمدى، بولار، سۆزلىمەيلا قويۇڭ، كۆڭلۇمىزنى ئېزىۋەتتىڭىز، — دېدى ئامىنە يولداشى ئابلىمتكە.

بولار ئىش بولدى ئالدىنى ئالدىغان، تەدبىر كۆرىدىغان پەيت ئۆتتى؛ كەتتى.
— بولار ئىش بولدى، ئەمدى پۇشايمان قىلغانىنىڭ پايدىسى يوق، — دېدى ئاپام ماڭا قاراپ.

بولار يېرى شۇ ① ياخشىلىنىش، ئادەم

بولۇش ، تۇزۇلۇش جەھەتلىرىدىكى ئەھۋالى شۇ، شۇنچىلىك: — بىز شۇنچە تەرىبىيە بەردۇق، ئادەل ھاراقنى شۇنداق ئۆگىنىپ قالغان، ئۇنىڭ بولار يېرى شۇ، — دېدى غەيرەت نارازى بولۇپ. ② كۆچمە. راست؛ توغرا؛ ئەمەلگە ئاشىدىغان، مۇۋاپىق كېلىدىغان جايى شۇ: — بەرىبىر بىر كېچىككە كىرىسەن، يا ئۆگىنا، يا تەتۈرىگە ئاقسەن، گەپىنىڭ بولار يېرى شۇ، ۋاقتىدا يول تاللا، كېيىنكى پۇشايمان ئۆزەڭگە دۇشمەن، — دېدى ئىمىر سونۇرغا.

بولار - بولماس بولمىغۇر، ئەرزىمەس، تايىنى يوق: ئەگەر سېنى بىر ئادەم چاقىرسا، بولار - بولماس ئادەمنىڭ ئۆيىگە بارما. سېنىڭ ئۆلۈغلۇقۇڭغا ۋە ھۆرمىتىڭگە زىيان يېتىدۇ.

بولار - بولماي بەلگىلىك بىرمەزگىل تولۇق ئۆتمەي: مەن خىزمەتكە چىقىپ بىر يىل بولار - بولماي دادام تۆگەپ كەتتى - دە، پۈتۈن ئۆي بېشىمغا كىيىلدى.

بولارلىق سۆپ. بولىدىغان، بولۇشقا ئەرزىيدىغان: سىنىپىمىزدا گۈلنىسا، رەيھانگۈل قاتارلىق يەتتە نەپەر ئوقۇغۇچى ئۆزلىرىنىڭ ئۆلگە بولارلىق ياخشى ئىشلىرى ئۈچۈن قىزىلگۈل تاقىدى ۋە خاتىرە بۈيۇملار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

بولاشماق «بولماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بولاق I سۆپ. ئۇستى رەخت ياكى قەغەز قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئوراپ تېڭىلغان، بولانغان: — سىزگە سوۋغا قىلىپ بىر بولاق ئالتۇن - كۈمۈش ئالغاچ كەلدىم، — دېدى سودىگەر شاھزادىغا. * بارات دېرىزىگە يامىشىپ چىقىپ، تورۇستىكى لىمنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويغان بىر بولاق نەرسىنى ئالدى.

بولاق II سۆپ. خېمىر تۇرۇچ سېلىپ بولدۇرۇلغان: بولاق مانتا. * ئەمەتنىڭ يۇتۇشلىرىنى، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىغان مېھرىبان ئەمدى بىر بولاق مانتىنىمۇ ئۇنىڭغا بەردى.

بولاق مانتا خېمىرى بولدۇرۇلغان مانتا.

بولاق ياپما خېمىرى بولدۇرۇلغان ياپما.

بولاقلىق سۆپ ① بولاق قىلىپ قويۇلغان، بولانغان: كىتابلارنىڭ ھەممىسى بولاقلىق. ② بولاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، بولاق قىلىشقا لايىق: ئىككى بولاقلىق قەغەز.

بولاڭخۇي رەۋ [خەن] ① سۇپىتىگە ھۆددە قىلغان ھالدا: بولاڭخۇي ساتماق. بولاڭخۇي ئالماق. ② ھۆددە قىلمەن، چاتاق يوق: بۇ تاۋۇزنىڭ قىزىل چىقىشىدا گەپ يوق، بولاڭخۇي.

بولاڭخۇي قىلماق سېتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ سۈپىتىنى ھۆددە قىلماق.

بولالماي رەۋ «بولماق I» ئىمكان پېئىلىنىڭ بولۇشسىز رەۋىشدىشى: — تۇرسۇن بۇگۈن كەچ ئىشخانىدا بولالمايدۇ.

بولالماي قالماق چىداشلىق، بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان دەرىجىگە يەتمەك: ماھىرە چۈشتىن ئاۋۋال خېلى تېتىك يۇرگەنىدەك قىلغان بولسىمۇ، بىراق چۈشتىن كېيىن بولالماي قالدى. بىردەم - بىردەم تۇرۇۋالغۇسى ۋە يېتىۋالغۇسى كېلەتتى. * بۇرە غەيرىتىگە كېلىپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن خېلى يەرلەرگىچە مېڭىپ بېقىپتۇ. ئاخىرى بولالماي قېلىپتۇ - دە، يولىنىڭ ئوتتۇرىدا سىدا يېتىۋاپتۇ.

بولانماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولانغان قەنت. بولانغان تاماكا.

بولتا ئى [ر] بىر ئۈچىدا كالىلىكى، يەنە بىر ئۈچىدا رەزبىسى بولغان چىڭىتىش دېتالى: — مانا، — دېدى سىدىق ئۇستام ئىشكىتىن كىرىپلا ئىككى بولتىنى كۆرسىتىپ، — بۇ ئاشۇ ماشىنىغا سالغان بولتىدىن ئېشىپ قالغىنى، قارىسام سەل چاتاقتەك تۇرىدۇ.

بولتىلداماق پ. بولتا بىلەن چىڭىتماق: مەردان ئوت باكقا تۇتاشقىچە كوزۇپىنىڭ تەكتىگە بولتىلانغان باكىنىڭ قامۇتلىرىنى يېشىپ، سىم ئارقان بىلەن چېتىپ، باكىنى كۆيۈۋاتقان ماشىنا گەۋدىسىدىن ئاجرىتىۋالدى.

بولجا I ① سۆپ. يىلتىزدىن كۆكلەپ چىققان: ئۇ ئاشۇ بولجا تېرەكتەك تىكلىگىنىچە تۇرۇپ قالدى. ② ئى. يىلتىزىدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك: نىياز ئاخۇن بېغىدىكى ئىككى بولجانى كېسىپ، ئۆز يېزىسىغا يېگى سېلىنىۋاتقان مەكتەپكە يارىدىم قىلدى.

بولجا II ئى. دىئال. مۆلچەر، قىياس.

بولجالىق ئى. بولجا تېرەك ئۆسكەن جاي: — مەن سۆلايمانىنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى بولجالىقتا سۆلايمانىنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنغان يوچۇن ئادەمنى پايلاپ تۇرغانىدىم، — دېدى توختى ئاتىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سابىرغا.

بولدۇرماق I «بولماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بولۇمسزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن - قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم. (ماقال).

بولدۇرماق II «بولماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باھارنىڭ ئاپتېپىدا يايرار بارلىق، بولدۇرغان خېمىر كەبى ئەكچىدۇ يەر. گۈرۈلدەر باھار يەردە ياكى كۆكتە، ھەر دىلغا پۇتمەس ئىشق سېلىپ ئۆتەر.

بولدۇرۇلماق «بولدۇرماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولدۇرۇلغان خېمىر.

بولدى ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ ئېنىق ئۆتكەن زامان III شەخس بىرلىك فورمىسى: — سائەت ئون ئىككى بولدى. تېخى كەلمەيدۇغۇ، — دېدى قېيۇم تەت-تەت بولۇپ. ② كۆچمە. كۆپايە، يېتەرلىك: — ماڭا بىرەر نان بەرسەڭ بولدى. مېڭىۋېرىمەن، — دېدى يولۇچى شاھزادىغا. * بىرەر ئويۇنغا كىرىشىپ قالدىڭمۇ بولدى، ھەممىنى ئۇنتۇپ ئويناۋېرىسەن. ③ كۆچمە. بەس، توختا: — بولدى، داڭلاۋەرمە، مەي باغلاپ پىشقان ئۆرۈكلەر ئىكەن، — دېدى ئەخمەتجان بىر تال ئۆرۈكنى تامىقىدا ئېزىپ. * — بولدى، — ئاسمىكام ئەخمەتنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى، — نېمە بولسا بولسۇن، ئەسقەرگە ماشىنىنى بېرىڭلار.

بولدى قىلماق تۆگەتمەك، ئاياغلاشتۇرماق، توختاتماق: رۇقىيە: بولدى قىلسىلا بوۋا، كۆڭۈلىلىرىنى بۇزمىسىلا، — دېدى. * — بولدى قىلىڭ، ئۆيۈمدىن چىقىپ كەتمىسىگىز، كىشىلەرنى چاقىرىمەن! — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ھەمرا.

بولسا ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ شەرت رايى: ئوغرى بولساڭ ئىنساپ بىلەن بول، قازىنىنى ئالساڭ تۆۋىقىنى قوي (ماقال). * ھەر كىشىنىڭ ياري بولسا قېشىدا بولسا، پەرەڭ ياغلىق ئاشۇ يارىنىڭ بېشىدا بولسا. ② باغل. جۈملىدە ئىگە بىلەن خەۋەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: مەن بولسام ئوقۇتقۇچى، ئەخمەت بولسا دېھقان. ③ ئىلگىرىلەش باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: جوزا توغرالغان نان، پىششىق گۆش، سىرىق ماي، قېزا، سامسىلار بىلەن تولغان، تاشقىرىقى ئۆيدىن بولسا قاپىناۋاتقان سۇر گۆشنىڭ پۇرىقى كېلەتتى... ④ «غان، قان، گەن، كەن» قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلار بىلەن بىللە كېلىپ، قوشما جۈملە تەركىبىدىكى شەرت جۈملە بىلەن پەرەز جۈملىسىنى باغلاش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ: تۆت كىشىلىك گۈرۈھ بۇرۇنراق يوقالغان بولسا، خەلق بېشىغا مۇنچىلىك دەرد - ئەلەم كەلمىگەن بولاتتى. * سەن كەلمىگەن بولساڭ، مەن باراتتىم.

بولسا كېرەك بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال: يېنىمدا ئولتۇرغان كىشى بەكمۇ ھاياجانلانغان بولسا كېرەك: — شۇنداق ئەلۋەتتە، شۇنداق! تۆت كىشىلىك گۈرۈھ زىمىستان ئېلىپ كەلدى، — دەپ ئاۋازىنى چىقىرىپ ئىختىيارسىز سۆزلىۋەتتى.

بولسۇن ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بۇيرۇق - تەلەپ رايى: — ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويۇڭ، — دېدى بۆلۈم باشلىقى، — بىز كەلگۈچە قولىدىكى ئىشنى جەزمەن ئورۇنداپ بولسۇن. ② قارىمۇقارشى شەرت باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: — ئالدىنقى سەپ بولسۇن، ئارقا سەپ بولسۇن، — دېدى ھەربىي كىشى، — ھەممىسى ئازادلىق، ئەركىنلىك ئۈچۇن ئەمەسمۇ؟

بولشېۋىزم ئى [د] <پەلس> ئىشچىلار ھەرد-

كىتتىنىڭ ئىنقىلابى ئارقىلىق كاپىتالىستىك جەمئىيەتنى ئاغدۇرۇپ، كوممۇنىستىك جەمئىيەت قۇرۇشتا روسىيە ۋە خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتى تەجرىبىسىنى ئۆگىنىش ئاساسىدا لېنىن تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان نەزەرىيە ۋە تاكتىكا.

بولشېۋېزملىق سۆپ [ر] <پەلس> بولشېۋېزم نەزەرىيىسى ۋە تاكتىكىسىغا ئىگە.

بولشېۋىك ئى [ر] <پەلس> لېنىن قۇرغان سوۋېت ئىتتىپاقىنى كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىشلەتكەن ئاتالغۇ بولۇپ، «كۆپ سانلىقلار» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى 1905ـ يىلى روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى چاقىرغان 2ـقېتىملىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا پارتىيە پروگراممىسى ۋە تەشكىلىي جەھەتتىكى پرىنسىپال مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىش جەريانىدا ۋەكىللەر ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈندى. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنىنى سايلىغاندا لېنىننىڭ تەشەببۇسىنى ھىمايە قىلغۇچىلار كۆپ سانىنى ئىگىلەپ «بولشېۋىك» (كۆپ سانلىق) نامى بىلەن ئاتالغان. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىسىم بولشېۋىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى ــ كوممۇنىست دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان بولدى.

بولشېۋىكلارچە رەۋ بولشېۋىكلارغا خاس يوسۇندا، بولشېۋىكلارغا ئوخشاش، بولشېۋىكلاردەك.

بولشېۋىكلىق ئى «بولشېۋىك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بولغاي ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بۇيرۇق-تەلەپ رايىنىڭ يەنە بىر شەكلى: ــ ئۆزلىرى دېگەندەك بولغاي قازى ئاخۇنۇم، ــ دېدى قادىر ئىمام قول باغلاپ تۇرۇپ. ② كۆچمە. بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال: بوۋاي مېنىڭ سۆزلىرىمدىكى جىددىيلىكنى سەزدى بولغاي، ئۇندىمەي ئارقىغا قايرىلغىنىچە تېز يۈرۈپ كەتتى. * ئولتۇرۇش ئاياغلاشتى بولغاي، بىرىنىڭ تاشقىرىغا ماڭغان ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلاندى.

بولغۇسى ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى. ② سۈپ. كۆچمە. كەلگۈسىدە بولۇشى مۇمكىن ياكى ئېھتىمالغا يېقىن بولغان: تۇن ئايدىڭ ئىدى، مەن شۇ چوكانىڭ ئۆيىدە ئىدىم. بىر كېنىزەك كىرىپ ماڭا: ــ سەن ئۆگزىگە چىقىپ، بولغۇسى ئىشنى تاماشا قىل! ــ دېدى. * خەتتە دۇئايى سالامدىن كېيىن مۇنداق دېيىلگەنىدى: «بىرنەرسىچى، مەن چەت ئەلگە چىقماقچىمەن، بولغۇسى ھاكىم ئۆزلىرىگە مۇبارەك بولسۇن».

بولغۇلۇق ① سۈپ. بولۇشى لازىم، بولۇشى كېرەك: ــ سۆزلە، ــ دەپتۇ باي، ــ كىم سېنى ھاكىم بول دەپ قىستىدى؟ تاغارغا كىم سولىدى؟ قانداق قىلىپ ھاكىم بولغۇلۇق؟ * «ھوشيار بولغۇلۇق!» دەيتتى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ. ② ئى. بولىدىغان ئىش، بولۇشقا تېگىشلىك ئىش: ــ قېنى ئۆيىگە كىرىڭلار، بولغۇلۇق بولۇپتۇ. نېمە كەلسە، ئۆزى كۆرەر، ــ دېدى ھۆزنىساخان ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ.

بولغۇلۇق بولدى ← **بولار ئىش بولدى**: ــ بولغۇلۇق بولدى، قاقشىغانىنىڭ پايدىسى يوق، ــ دەپ ئۆزىگە ھاي بەردى ھۆشۇر ئىچىدە.

بولقا ئى. مىخ قاتارلىق نەرسىلەرنى قېقىش، تۆمۈر ماتېرىياللىرىنىڭ ئۈستىنى تەكشىلەش ۋە ئېگىشكە ئوخشاش ئىشلاردا قوللىنىلىدىغان ياغاچ دەستىلىك پولات ياكى ياغاچ سايمان: تۆمۈر بولقا. ياغاچ بولقا. * ياقۇبنىڭ خىيالى بىر يەردە بولمىغانلىقتىن، قولىدىكى بولقا بىلەن مىخنى قاقمەن دەپ بىر ئۇرىۋىدى، بولقا مىخقا تەگمەي قولىغا تەگىدى-دە «ۋاي!...» دېگىنىچە بولقىنى تاشلاپ قولىنى چاڭگاللاپ قالدى.

بولقا سۆزلۈك <فىزىئول> ئاڭلاش سۆزلۈكلىرىنىڭ بىرى، شەكلى بولقىغا ئوخشاش بولۇپ، قۇلاقنىڭ ناغرا پەردىسگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئاۋازنىڭ تېتىرەش دولقۇنىنى

سەندەل سۆگىكى ۋە ئۇزەڭگۇ سۆڭەكلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

بولقىلاتماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بولقىلاشماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بولقىلانماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بولقىلماق پ. بولقا بىلەن ئۇرماق، قاقماق.

بولكا ئى. [ر] ئاق ئۇنىنىڭ بولدۇرۇلغان خېمىرىدىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان. ئۆزى ئۇزۇنچاق، ئىچى ھەرە كۆنىكىدەك كاۋاكچە بولىدۇ؛ تەمى تاتلىق.

بولكىچى ئى. بولكا پىشۇرۇش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

بولكىچىلىق ئى. بولكا سېتىش ياكى پىشۇرۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كەسىپ نامى: رەھىم 1983 ـ يىلىدىن باشلاپ بولكىچىلىققا كىرىشىپتىكەن.

بولماق I پ ① يۈز بەرمەك، سادىر بولماق: ھايۋانلارمۇ بوش كەلمەپتۇ. قىرىق كېچە ـ كۈندۈز جەڭ بولۇپتۇ. * ئۆلگەننىڭ ئۇسىتىگە تەپكەنىدەك ئىش بولدى، ـــ دېدى قادىر نارازى بولۇپ. * شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن قومانداناللىق شتابىنىڭ چېدىرىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا چوڭ يىغىن بولدى. ② كەلمەك؛ باشلانماق: چۈش بولدى. زاۋال بولدى. * كۈن ئېگىلدى كەچ بولدى، شاخ ئېگىلدى پەس بولدى. بۇ زۇلۇمنىڭ دەستىدىن ياشاش بىزگە تەس بولدى. ③ بىرەر يەردە مەلۇم ۋاقىت تۇرماق، ھازىر بولماق: شەنبە كۈنى گۈلباھار كەچكىچە ھەجەر ئاچىنىڭ ئۆيىدە بولدى. ئائىلىسى يىراقتا قالغان بۇ قىزنىڭ ئىشتىن سىرتقى كۆپ چاغلىرى مۇشۇ ئۆيدە ئۆتەتتى. * ـــ بۇگۈن چۈشتىن بۇرۇن مەكتەپ مەمۇرىيەت بىناسىنىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدىكى مەجلىسخانىدا يىغىنىدا بولىمەن، ـــ دېدى مۇدىر زەپەرجان. ④ ئورۇنلاشماق: سونۇر ھەيران بولۇپ ئەكبەرگە قارىدى: ـــ ئىشخانا ئۈچاغدا نەدە بولىدۇ؟ * توي كۈنى قېرىلار بىر يەردە، ياشلار بىر يەردە بولىدۇ. ⑤ ئۆسمەك، ئايناماق، ئوخشىماق: بۇ يىل بۇغدايىنىڭ بولۇشىدا گەپ يوق ئىدى. * غورا بولماي مېغىزى بولماس. * بۇ يىل ھۆل ـ يېغىن نورمال يېغىپ، يىل ياخشى كەلگەنلىكىدىن مېۋە ـ چېۋىمۇ قالتىس بولدى. ⑥ ئۆتمەك: ـــ بوۋاي بۇ نېمە قىلغىنىمىز، ـــ دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، ـــ بۇ قۇدۇقنى كولىغىلى يىگىرمە بەش يىل بولدىغۇ؟ * ماڭا مۇشۇ يەردە ياشىغىلى ئۇزاق يىللار بولدى، ـــ دېدى كېيىك. ⑦ مەۋجۇت، بار، ھالەتكە كەلمەك: ئۇلارنىڭمۇ دائىم ماڭىدىغان يولى بولىدۇ. * ئەلۋەتتە ئەمگەك بىلەن ئۆزىگە ھايات يولى تېپىشنى مەقسەت قىلغۇچىنىڭ بۇنچىلىك گەپ قىلىش ھوقۇقى بولىدۇغۇ! * ـــ پارتىيە ماۋجۇشى بىزگە ئىگە سىڭللىرىم، ـــ دېدى روزاخۇن بوۋاي ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، ـــ دۇيىمىز قىيىنچىلىققا يولۇققىنى راست، تەخىر قىلايلى. بىز ھالىڭلارغا يېتىمىز. ئاشلىقمۇ بولىدۇ. پۇلمۇ بولىدۇ. ئۆيۈڭلەرگە كېتىڭلار. ⑧ ۋەزىپىگە تەيىنلەنمەك، بىرەر دەرىجە ۋە ئورۇنغا ئىگە بولماق: مەن ھازىر مەكتەپ مۇدىرى بولدۇم، لېكىن مەكتەپ خىزمىتىنى بىر كۈنمۇ ئىشلىگىنىم يوق. * بايۋەچچە بىر كىتابتىن: ـــ كىمكى گۆھەر تۇغدىغان توخۇنىڭ بېشىنى يېسە پادىشاھ، قانىتىنى يېسە ۋەزىر بولىدۇ، ـــ دېگەن گەپنى كۆرگەنكەن. ⑨ مەلۇم قىممەتكە يارىماق: زىۋىرشانىڭ ھېسابىدا ئۇلارنىڭ 30 مىڭ باغ قومۇشى 7 مىڭ 5 يۈز يۆەن بولاتتى. ⑩ توغرا، مۇۋاپىق كەلمەك: ـــ ھەي ھارامزادە تۇلكە، ـــ دەپتۇ ئۇشتىكەر تۇلكىگە خىتاب قىلىپ، ـــ مەندىن بىر دېۋىگە پۇل ئالغىلى ھەپتە بولدى. ئۇچ كۈندە كېلىمەن دەپ كېلىشىڭ بۇگۈنمۇ؟ بۇمۇ مەيلى، يەنە كېلىپ مېنىڭ ئاغزىمنى ئالداپ كەلگىنىڭ ئۈچۈن مەن سېنى قانداق قىينىماپ ئۇلتۇرسەم بولىدۇ.

قېنى، ئۆز تىلىڭ بىلەن ئېيتىپ باقە؟! * سابىر كۆپچىلىك بىلەن دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپ: — ياخشى، قېنى ئۆزئارا مەسىلىھەتلىشىپ كۆرەيلى، بۇ سۇ مەسىلىسىنى قانداق قىلساق بولار؟ — دېدى. * ئاخىر ساۋۇت بۇ ئىش ئۈستىدە ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىغىنىم تۈزۈك، يېنىكلىك بىلەن قوشنامنى يامان ئادەمگە چىقىرىۋەتسەم بولماس، دېگەن ئويغا كەلدى. ⑪ مەلۇم ھالەتتە ئۆتىمەك، مەلۇم ھالەتكە كەلمەك: — سىز بىلەن تەڭتۇش، ھەر ئىككىمىز تۇرمۇشلۇق بولمىدۇق. ئۇ ئىش بەرىبىر بىزنىڭ بېشىمىزدا بار. ئېيتىڭا، كۆڭلىڭىز تارتقان بىرىگە خەت يازغانمىدىڭىز؟ — دەپ سوردى ئايگۈل گۈلنارىدىن. * قولدىن كەتكەن بولسا ئەگەر ھاكمىيەت تەختىمىز، قول بولمامتۇق يېڭىباشتىن، كۈل بولمامتى بەختىمىز!؟ * ئۆتتى ھەر باشتىن كەچۈرمىش بەردى تارىخ بىر ساۋاق، ئىتتىپاق بول! ئىتتىپاق بول! ئىتتىپاق بول! — ئىتتىپاق! ⑫ بەزى ئىسىملارغا باغلىنىپ كېلىپ پېئىللاشتۇرۇش رولىدا كېلىدۇ: ئىلاج قانچە؟ كىچىكىدىن شۇنداق تەربىيە ئېلىپ ئادەتلەنگەن سۈپتاي ئاتا - ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرمىسە گۇناھكار بولىدۇ. ⑬ سۈپەتلەر ۋە رەۋىشلەر بىلەن بىرىكىپ ئۆتۈمسىز پېئىللاشتۇرۇش رولىدا كېلىدۇ: چوڭ بولماق، ھەيران بولماق، خۇشال بولماق. — ئاكاڭ نېمە كېسەل بولۇپ قالغانىدۇ بالام، چاتاق بولدى، ئىمتىھان ۋاقتىدا تازا چاتاق بولدى! — دەپ قويماتتى قادىر ئاكا. * ئىشلەيسەن باھار تاڭدا، گۈڭشې قوينىدا باغدا. ئەجرىڭدىن ئەجەب تاتلىق، مول بولدى ئانار، ئالما. ⑭ «-سا، بولۇپتىكەن» فورمىسىدا كېلىپ ياخشى ئىدى، مەنىسىدە كېلىدۇ: ئەكبەر خوددى بۇ گەپنى بۇرۇن ئاڭلىغانىدەك خاتىرجەملىك بىلەن پاتمىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى: — بايىقى ئىككى سوئالنى باشقىچە قويىڭىز بولۇپتىكەن. ⑮ بولۇشسىز فورمىدا كېلىپ ئىقتىدارىدىن، پائالىيەتتىن قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئون ياشقا كىرگەندە دادىسىمۇ قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قېلىپتۇ. — بالام، — دەپتۇ بىركۈنى ئوغلىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، — مەن بولالمايدىغان ئوخشايمەن. ⑯ تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ئالماس بىلەن ئېلىقۇل: — لەيلىگۈل، ئانار قەيەردە؟ بول ئىتتىكرەك ئېيت، — دەپ سوردى ئۇنىڭدىن. ⑰ -ار، -دىغان، -ماق، -ماقچى قوشۇمچىلىرى بىلەن ئاياغلاشقان پېئىللار بىلەن قوشۇلۇپ ئۆمىد، تىلەك مەيلىنى بىلدۈرىدۇ: شۇنىڭدىن باشلاپ سۈپتاي مىجەت بىلەن بىللە كۈنىگە ئىككى-ئۈچ قېتىم كۆرۈشىدىغان بولدى. * لىياڭ مىرزا بەگكە كەلسەك، ئۇ قۇتۇلۇش يولىنى تاپماق بولۇپ، قول ئاستىدىكىلەرنى مىرزىبەگ مەھكىمىسىگە يىغىپ، ئۇلارغا مەسىلىھەت سالدى. شەرىنىنى كۆرەر بولساڭ، پەرھاتنىڭ كۆزى بولغىن، شەرىنىنى سۆيەر بولساڭ، پەرھاتنىڭ ئۆزى بولغىن. ⑱ «-سىڭ، -ۇڭ» بىلەن ئاياغلاشقان رەۋىشداشلار بىلەن قوشۇلۇپ ئىش-ھەرىكەتنىڭ تاماملىنىپ بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: — نۇرۇم، چېيىڭنى ئىچىپ بولۇپ، ئالملارغا سۇ بارىدىغان ئېرىقنى قېزىۋەتكىنە، — دېدى زورىخان نۇرغا. * — بۇگۈن تۆتىنچى كۈنى، — دېدى زىۋىرشا ئۇششاق قوللىرىنى كۆرسىتىپ، — مىدىرلاۋەرسەك بىر گەپ بولىدىكەن، قاراڭ، قاۋانلىقنىڭ خېلى يېرىنى يەپ بولدۇق. ⑲ ئىسىملىك خەۋەرگە يانداشقان كېلىپ «...دۇر» مەنىسىدە خەۋەر جۈملە باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ: — بۇ مېنىڭ ئېرىم، سۈپتاي بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى ھېلىقى ئايال. ⑳ چىقىش كېلىشتە تۇرلىنىپ كەلگەن ئىسىم بىلەن كېلىپ «دۇنياغا كەلمەك»، «تۇغۇلماق» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ھارامدىن بولغان. * — بۇ كىشى خوتەندىن بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى مېنى ئۇ باشلىقىغا. ㉑ يۆنىلىش كېلىشتە تۇرلىنىپ كەلگەن ئىسىملار بىلەن سۈپەتداش فورمىسىدا باغلىنىپ كېلىپ «نىسبەتەن»، «قارىتا» مەنىسىدىكى تىركەلمە رولىدا

كېلىدۇ: بەزىدە يۈز بەرگەن كىچىككىنە ۋەقەلەرمۇ سېنىڭ يىللار داۋامىدا يېتىشتۈرگەن پسىخولوگىيەڭنى، تۇرمۇش ھادىسىلىرىگە بولغان كۆز قارىشىڭنى ۋە ھايات ئۈچۈن باسقان قەدەملىرىڭنىمۇ ئۆزگەرتىۋېتىشكە قادىر. ㉒ شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنگەن بىرىكمىنىڭ خەۋىرى بولۇپ كېلىپ «...دەپ ھېسابلانماق» مەنىسىدە كېلىدۇ: يامانىنىڭ ياخشىسى بولغۇچە، ياخشىنىڭ يامىنى بول (ماقال). * ئۇنىڭ قايسى قولى سول قولى بولىدۇ. ㉓ «...بىلەن بولماق» فورمىسىدا كېلىپ «...بىللە بىر تەرەپتە تۇرماق»؛ «شۇغۇللانماق»؛ بېرىلمەك» مەنىلىرىدە كېلىدۇ: چۆشىن چوڭلار بىلەن بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ھەممەيلەننىڭ ماجاڭ بىلەن بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى. مەنغۇ سېنىڭ بىلەن، سەن بولمىدىڭ مېنىڭ بىلەن. بولمىساڭ بولما يارىم، يېنىڭدىكى سېنىڭ بىلەن. ㉔ «...دەك، تەك» بىلەن كەلگەن سۈپەتداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئاشۇنداق ھالەتكە كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: باي «ھىم» دەپ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپتۇ. * خەتتىكى ھەربىر سۆز ئۇنىڭ قۇلىقىدا جاراڭلىغاندەك بولدى. ㉕ «غىلى، قىلى...» بىلەن كەلگەن پېئىللارغا «...قا، غا، كە، گە» بىلەن كەلگەن ئىسىمداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قولدا چاۋاك چالغىلى بولماس (ماقال). * سابىر «تاش مىنا»چە پارتلىتىش چارىسىنى تېپىپ چىقتى، بۇ ئۇسۇل بىلەن قورام تاشلارنى بىر تەرەپ قىلىۋەتكىلى بولىدۇ. * مانا بۇنىسى بولماپتۇ-دە! بۇنى ئەمدى كىمدىن كۆرگىلى بولىدۇ. * بۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا قاراپ نەمۇنىچى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ * كەينى تەرەپتىن ئۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلگىلى بولمايتتى * بۇنى ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ. ㉖ شەخسلەنگەن سۈپەتداش بىلەن بىللە كېلىپ سۈپەتداش بىلدۈرگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا تىلەكداش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: — بولۇپتۇ، دېگىنىڭىز بولسۇن، — دەپتۇ كەمبەغەل.

بولماق II پ. خېمىرتۇرۇچ ياكى سودا سېلىپ چەيلەنگەن خېمىر بەلگىلىك مىقداردا ئېچىپ پېتىر ھالەتتىن كۆپتۈرۈلگەن ھالەتكە كەلمەك: ئەتىگەن يۇغۇرۇپ قويغان خېمىرىم بۇ كەمگە بولدى. ھازىر كىرىپ غاچچىدە تونۇرغا ئوت سالسام، بىردەمدە يېقىپ بولىمەن. ئاندىن بىللە بارايلى. بىر سائەت ساقلاپ تۇرساڭلار، — دېدى سارىخان ۋە شاپاشلاپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

بولمىسا ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بولۇشسىز شەرت رايى: بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۇلى بولار (ماقال). * بۇ ئىش بۈگۈن بولمىسا ئەتە بولار. ② قارىمۇقارشى باغلىغۇچى «ياكى»، «ئەگەر ئاشۇنداق قىلىنمىسا» مەنىلىرىدە كېلىدۇ: — نېمە بولدۇڭ يېتىمچى؟ — دەپ سوراپتىكەن، ۋاھىت: — ئاكامنى ئۆلتۈرۈۋەتتىڭ، تۆلەپ بەر، بولمىسا، يۈر پادىشاھ ئالدىغا بارىمىز، — دەپ ئېسىلىۋاپتۇ. * — مەززىسىنى قورساققا چۈشكەندە بىلىسەن، بولمىسا، ئەكەلگىنە قوۋۇرغاڭنىڭ قالغىنىنى مەن يەۋېتەي، — دەپتۇ تۈلكە. ③ ئۇنداق بولمىغان تەقدىردە، ئۇ ھالدا: — ئۆز ۋاقتىدا بۇ توي ئىشىنى ياخشى ئويلىمىدىڭلار، بولمىسا بۇنداق ئىش چىقمىغان بولاتتى، — دېدى ۋاھاپ كېۋىرگە. * شۇنداق، بولمىسا نېمە چارە بار؟ — دېدى ئەختەم سۇلايمانغا.

بولمىغان «بولماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى.

بولمىغان گەپ ئاساسسىز، قۇرۇق، قاملاشمىغان گەپ: شېئىرنى چىرايلىقلاشتۇرىمەن دەپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇش بولمىغان گەپ.

بولمىغۇر سۈپ ① ئاساسىي بولمىغان، بولۇشقا تېگىشلىك ئەمەس، قۇرۇق: ۋاقىت ئۆتكەنسېرى بەزى بولمىغۇر خىياللار كۆڭلۈمگە

ئەندىشە سېلىشتا باشلىدى. * قورقۇپ، ھەر تۈرلۈك بولمغۇر پىكرلەرگە بېرىلگەن ھالدا ئۆيگە يېتىپ باردىم. ② ئەدەبسىز، بىھايا، ياۋىماس، رەزىل، پەس: بالىلار ئاتا ــ ئانا، ئاچا ــ سىڭىللىرىنىڭ ئالدىدا بولمۇغۇر سۆزلەرنى قىلماسلىق كېرەك. * ئۇلار بۇ بەيگىدە مۇمكىنقەدەر تېز ئىلگىرىلەپ ھەممىدىن ئۇزۇپ كېتىشكە ئۇرۇنۇپ، خىلمۇخىل بولمۇغۇر قىلىقلارنى چىقارماقتا. * بەلكىم سەن بىركۈنى بۇنىڭدىنمۇ بولمۇغۇر ئىشلارنى قىلارسەن، چىرايلىق ئايالغا خۇشامەت قىلىپ، ئۇنىڭ پۇلىنى قوبۇل قىلارسەن. بۇنداق قىلىشىنى سەن ئويلاپمۇ قويدۇڭ. // ــ بىردە ئەمەس بىردە، شۇنداق سۆزلىرىڭ بىلەن بىرەر بولمۇغۇرنىڭ قولىغا چۈشىسەن ــ دە، ئۆزەڭنى ــ ئۆزەڭ ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىسەن، ــ دېدى سەمەت ئاستاغىنا.

بولمۇغۇر گەپ ① ئاساسسىز، خىيالىي گەپ: سىڭلىسىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئاكىسى: ــ قوي، بۇنداق بولمۇغۇر گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ ــ دەپتۇ. سىڭلىسى بولسا: ــ چۈشۈمدە كۆردۈم، جېنىم ئاكا، مېنى سىڭلىم دېمىگىز، ياق دېمەيسىز، ــ دەپ يىغلاپ يالۇڭۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. * ــ بىز دېگەن جۇڭگولۇق، كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن ۋەتەننى تاشلاپ قاياققا كېتەتتۇق. ئۇنداق بولمۇغۇر گەپلەرنى قويۇڭ، مۇشۇ يەردە ياشاپ، تەر تۆكۈپ ئىشلىسەكلا بەخت ئەمەسمۇ؟! ــ دېدى كامىل. ② قاملاشمىغان، ئەدەبسىز، بىھايا گەپ: شۇ ئارقىلىق نىيازنىڭ ئۆگەي ئانىسى نىيازغا گۈلى توغرىسىدا بەزى بولمۇغۇر گەپلەرنى قىلغانلىقىنى، شۇنىڭدىن كېيىن نىيازنىڭ گۈلىگە بولغان كۆز قارىشى ئۆزگىرىپ، پىچاق ئېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرىمەن دەپ، تەھدىت سېلىپ يۈرگەنلىكىنى بىلدى.

بولمۇغۇرلۇق «بولمۇغۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ ئوغلۇم بۇنچە ياشتا تۇرۇپ بۇنداق بولمۇغۇرلۇق قىلما! ــ دېدى دادىسى ئوغلىغا.

بولۇپ ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: سۈنۇر ھەيران بولۇپ ئەكسىگە قارىدى. * ــ بۇۋاي بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، ــ دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، ــ قۇدۇق سۈيى توختاپ كەتكىلى ئۇچ كۈن بولدى. ② بەزى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ «ۋەزىپىسىدە، سۈپىتىدە» مەنىسىدە كېلىدۇ: مەن شۇ چاغدا خەلىق گۈڭشېسىدا تراكتورچى بولۇپ ئىشلىدىم، ئۇكام بولسا شاگىرت بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

بولۇپمۇ باغل. ئومۇمىي ئۇقۇم تەركىبىدىكى ئايرىم بىر تارماقنى ئالاھىدە تەكىتلەپ «ھەممىدىن بەك»، «خۇسۇسەن» دېگەن مەنىسىدە كېلىدۇ: تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بولۇپمۇ دېموكراتىك ئاساسىدا نازارەت قىلىش تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش كېرەك.

بولۇشتۇرماق «بولۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بولۇشسىز سۈپ ① مەۋجۇت بولمىغان، بولمايدىغان: يۇز بەرمىگەن، يۇز بەرمەيدىغان. ② <تل> يوقلۇق، ئىنكار: بولۇشسىز ئالماش. بولۇشسىز پېئىل.

بولۇشسىز ئالماش <تل> يوقلۇق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئالماشلار، مەسىلەن: ھېچكىم، ھېچقانداق، ھېچقاچان.

بولۇشسىز پېئىل <تل> يوقلۇقنى، ئىنكارنى بىلدۈرگۈچى پېئىل.

بولۇشسىز شەكىل <تل> يوقلۇق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان شەكىل.

بولۇشسىز قوشۇمچە <تل> سۆزلەرگە ئۇلىنىپ ئەسلى سۆزنىڭ ئىنكار مەنىسىنى ئىپادىلىگۈچى قوشۇمچە، مەسىلەن: ما، مە... قاتارلىقلار.

بولۇشقاق سۈپ. بىرگە بولۇشقۇچى، يان باسقۇچى: ئاتىسى بولۇشقاقنىڭ ئوغلى ئۇرۇشقاق، ئانىسى بولۇشقاقنىڭ قىزى يىغلاڭغۇ (ماقال).

بولۇشلۇق سۈپ. مەۋجۇت بولغان ۋە بولىدىغان، بولارلىق: بولۇشلۇق پېئىل.

بولۇشلۇق پېئىل <تل> ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ

ئېنىقلىقنى بىلدۈرىدىغان پېئىل.
بولۇشلۇق شەكىل <تىل> ئېنىقلىقنى بىلدۈرىدىغان شەكىل.
بولۇشماق ① «بولماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەنە بىرى: — قايسى بايىنىڭ ئەركە قىزىدۇ؟ — دەپ ھەيران بولۇشۇپ قېلىپتۇ. * يىگىت ھودۇقماستىن يولدىن تېپىۋالغان ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى پىرقىرىتىپ ئاتقانىكەن. بۇنى كۆرگەن دۈشمەن ھەيران بولۇشۇپتۇ. * لېكىن يەركەن، قەشقەرگە ماڭمىدىغان ھارۇلار بولسا، يەنە بىر كۈن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇشتى. ② يان باسماق، يارەملەشمەك، قانات ئاستىغا ئالماق: ماۋۇ دەللە بۇنىڭغا بولۇشۇپ (غۇنچەمنى كۆرسىتىپ) بىزنى تېخى زالىملار دەۋاتىدۇ. * خوراز سۆزگە كېلىپ، ئۆگزىگە ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ: — قى...قى...قە...ق! ئارىلىشىپ كەتتى تېرىق. ھەممىمىز ئولىشايلى، يېتىم قىزغا بولۇشايلى! — دەپتۇ. ③ مەجەز — خاراكتېرى كېلىشمەك، ئەپ ئۆتمەك (ئەر — ئايالىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە): نادىركام ئوغلىغا يىراق بىر يېزىدىن تۇغقىنىنىڭ قىزىنى ئەكىلىپ بىر كېچىدىلا تويىنى قىلىپ قويۇۋىدى، بىراق ئۆزلىرى تېپىشمىغانلىقىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر بولۇشالمىدى.
بولۇشۇپ قالماق مەجەز — خاراكتېرى كېلىشىپ قالماق، ئەپ ئۆتمەك (ئەر — خوتۇن چىلىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە): ئەسقەر بىلەن مېھراي يېڭى توي قىلغانىدى. ئۇلار ئوبدانلا بولۇشۇپ قالدى.
بولۇشچە رەۋ ① ئىمكانقەدەر، قولىدىن كېلىشىچە، قىلالىغىنىچە، ئانچە كۆچەپ كەتمەي: بولۇشچە قىلماق. ② پۈتۈن ئىمكانىيىتى بىلەن؛ جېنىنىڭ بارىچە: ـ ئېتىكنى بولۇشچە چاپتۇرۇپ قوغلا، بولمىسا يېتىشەلمەيسەن، — دېدى يولۇچى ئاتلىق بالىغا.
بولۇشىغا رەۋ ← **بولۇشچە**: ئىككى چېرىككە يەنە ئىككى ئاپتومات ئاسقان ئاتلىق ئەسكەر قوشۇلدى. ئۇلار ناھايىتى ئالدىراشچىلىقتا كېمىدىن چۈشتى — دە، ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى.
بولۇشىغا قويۇۋەتمەك ① ئىقتىدارى يەتكۈچە، يۈگىرى پەللىگە، چېكىگە يەتكۈچە قويۇۋەتمەك: مەن شەھەر يولىغا قاراپ ئېشەكنى بولۇشىغا قويۇۋەتتىم. ② كارى بولماسلىق: — كىچىككىنە ياۋاش بىر بالىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ ئاخىرى ئوغرى بولۇپ چىقتى، — دېدى سادىق ئايالىغا.
بولۇغا ئى [ئە] يېزىت. سۆز ئۈستىلىرى، ناتىقلىرى: ئۇيغۇر بولۇغالىرىدىن بولغان نەفىسى، سەككاكى، لۇتپىغا ئوخشاش زور ئالىملىرىمىز بۇ سەلبىي جەريانغا قارشى چىقىپ، ئۆز ئىجادىيىتىنى ئانا تىلى بىلەن باشلاپ، بۇ ئېقىمنى تۈز يولىغا سېلىش ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ باردى.
بولۇق سۈپ ① قويۇق، زىچ: دەريانىڭ شەرق تەرىپىدىكى بولۇق قىرچىنتاللار، خۇددى دەريا قېشىغا قويغان ئوسمىدەك كۆپكۆك بولۇپ كۆرۈنەتتى. ② ھوسۇللۇق، ئوخشىغان: بولۇق بۇغداي.
بولۇمسىز سۈپ. ھېچ ئىشنى قىلالمايدىغان، يارىماس: بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال). * «بۇ — بولۇمسىز ھۇرۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن.
بولۇنماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سارۇچىندا بولۇنغان ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپ يولغا چىققان توققۇز تارا ناھىيىلىك ساقچىنىڭ سارۇچىن پونكىتىدىن ئىككى چېرىك، ئاتلىرىنى قارا تەرگە چۆمدۇرۇپ، ياماتۇ كېمە بويىغا يېتىپ كەلدى.
بولماق ئى. ئۇستىنى رەخت ياكى قەغەز بىلەن ئوراپ، يىپ بىلەن تاڭماق.
بولۇار ئى. ۋىنسۇئېلا پۇل بىرلىكى.
بوم I تەق. بورۇقتۇم ئاۋاز: تۈيۇقسىز كوچا تەرەپتىن پوجاڭزا تاۋۇشىغا ئوخشىمايدىغان «بوم!» قىلغان ئاجايىپ بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.
بوم II سۈپ. زىل ئەمەس: ھاشىر بوم ۋە

يېقىملىق ئاۋازى بىلەن شوخ ۋالىس پەدىسىگە كەلتۈرۈپ ناخشا باشلىۋەتتى.

بوم ئاۋاز ئىنچىكە ياكى زىل بولمىغان توم، ئاۋاز: — تېزرەك ئاھاڭغا سال، مېنىك يېڭى ناخشا ئېيتىقۇم بار، — دېدى ئارزىگۈل ئوغۇل بالىدەك بوم ئاۋاز بىلەن.

بوم تار <مۇز> بوم ئاۋاز چىقىرىدىغان تار: — شۇنداق ئانا، دادۇيىدىن كېلىۋاتىمەن، — ئابا- بەكرى زەخمەكنى بوم تارغا بىرنەچچىنى چېكىپ توختىدى - دە، — ھازىر ياشلارنىڭ يىغىنىغا كېتىۋاتىمەن، — دېدى.

بومبا ئى [ر<فران] <ھەرب> بىر خىل پارتلايدىغان قورال. ئادەتتە ئۇنىڭ تاشقى قېپى پولاتتىن ياسىلىدۇ، ئىچىگە پارتلاتقۇچى دورا قاچىلىنىدۇ، پىلتىگە تېگىپ كەتسىلا پارتلايدۇ: ئاتوم بومبىسى. قول بومبا. * قوللاردا ئاپتومات، بەللەردە بومبا، باشلاردا مۇقەددەس بايراق سايىسى. مەيدانغا ماگنىتتەك تارتاتتى جاننى، ئانا يۈرت مېھرىنىڭ ئوتلۇق غايىسى.

بومبا ساقال قويۇق، بومبايغان ساقال، ۋە شۇنداق ساقاللىق كىشى: — دادۇي بىلەن گۈشېنىڭ پىكرى قانداقكەن؟ — بومبا ساقاللىق بىر ئادەم سوردى. — نېمىدەپ چۈشەنسەڭ چۈشىنىۋەرگىن، ئېلىپ بار، يولىنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۈپ، جېنىنى خۇداسىغا سوۋغا قىل، — دەپ بومبا ساقال قولىنى سلكىدى.

بومبىغا ئۇتماق بومبارداىمان قىلىش ئارقىلىق زەربە بەرمەك.

بومبارداىمان ئى [فران] <ھەرب> بومبا تاشلاش، بومبا ياغدۇرۇش، بومبا تاشلاپ قىرىش: كىشىلەر گويا ساداقتىن ئېتىلىپ چىققان ئوقتەك ھەيۋەت بىلەن ئالغا ئېتىلماقتا ئىدى. ئاسماندا غۇڭۇلداپ يۈرگەن قوش قاناتلىق ئىككى ئايروپىلان تۈرۈپ - تۈرۈپ پەسكە شۇڭغۇپ كىشىلەرنى ئوققا تۇتاتتى. بومبارداىمان قىلاتتى.

بومبارداىمان قىلماق <ھەرب> ئايروپىلاندىن ياكى زەمبىرەكتىن يەر ئۇستىدىكى، سۇ ئۇستىدىكى تۈرلۈك نىشانغا بومبا تاشلىماق، ياغدۇرماق: چۈشتىن كېيىن ئايروپىلانلىرىمىز فۇجيەن دېڭىز يەردىكى تۆمۈرىيولنى بومبارداىمان قىلغان.

بومبارداىمانچى سۆپ. بومبارداىمان قىلىدىغان، بومبا تاشلايدىغان.

بومبارداىمانچى ئايروپىلان <ھەرب> ھاۋادىن يەر ئۇستى ياكى سۇ ئۇستىدىكى نىشانلارنى بومبارداىمان قىلىدىغان ئايروپىلان. بۇنداق ئايروپىلانغا بومبا قاچىلايدىغان مەخسۇس ئۇسكۇنە ۋە مۇداپىئە خاراكتېرلىك ئېتىش قورالى ئورنىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئىقتىدارى يوق، ئۇچۇش مۇساپىسى ئۇزۇن، سۈرئىتى تېز بولىدۇ.

بومبارداىمانچىلىق ئى. بومبارداىمان قىلىنغان ھالەت

بومبايتماق (توغرىسى: دومبايتماق) ← **دومبايتماق.**

بومبايماق (توغرىسى: دومبايماق) ← **دومبايماق.**

بوم-بوم «بوم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

بوھتان (بوھتانى) ئى [ئە] بىرەر كىشىنى ئەيىبلەش ياكى قارىلاش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان، ئاساسسىز بولمىغان پىكىر: تۆھمەت، يالا: ئەي بالام، ساق بول ئۆزەڭگە، ساقلىسۇن تەڭرم ئامان. قالمىغىن تۆھمەتكە ھەرگىز، ھەممىدىن بوھتان يامان.

بوھتان چاپلىماق باشقىلارغا ئاساسسىز پىكىر بېرىپ قارىلىماق، ئەيىبلىمەك، تۆھمەت قىلماق: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا بەزى ئالقاپلار بىرمۇنچە ياخشى ئادەملەرگە بوھتان چاپلاپ، ئۇلارنى ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە دۇچار قىلدى.

بوھتانچى ئى. بوھتان قىلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئالماس «بۇلاڭچى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەن تومۇرىدا ئۇرغۇپ تۇرغان قان «ۋاشىشدە» بىر قىزىدى - دە، رابى

ۋىت - ۋىتىنىڭ بىلىكىدىن سىلكىپ تارتتى: — ئەمدى جۆيلۈمە! يەنە ئېگىز - پەس گەپ قىلىدىغان بولساڭ، چىشىڭنى ئېزىۋېتىمەن، بوھتانچى! — دېدى غەزەب بىلەن.

بوهران (بوهرانى) ئى [پ] ← **كرىزىس:** ئىقتىسادىي بوهران. سىياسىي بوهران.

بوۋا ئى. ئانىسىنىڭ ۋە دادىسىنىڭ دادىسى: بوۋاملار ۋەسلىنى ئىزدەپ خىيالىم ئەيلىگەن پەرۋاز، مەھەل سازەندە تەييار دەپ سىنەمنى بىغۇبار قىلدىڭ.

بوۋاسىر ئى [ئە] <تىب> بىر خىل كېسەللىك. بۇ خىل كېسەل مەقئەت بىلەن تۈز ئۈچەيىنىڭ ئاخىرقى ئۇچلىرىدىكى كۆك تومۇر قان ئۇيۇپ قېلىش نەتىجىسىدە كېڭىيىپ، كىچىك تۈگۈنچىلەرنى پەيدا قىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئىچكى بوۋاسىر ۋە تاشقى بوۋاسىر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. ئالامىتى: قىچىشىدۇ، قاتتىق قىزىرىدۇ، ئاغرىيدۇ، چوڭ تەرەت قان ئارىلاش كېلىدۇ.

بوۋاق ① ئى. يېڭى تۇغۇلغان، ئىمىدىغان بالا: — ئەپەندىم، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاققا، «ھاجى» دېگەن ئىسىم قويغىنىڭىز نېمىسى؟ — دەپ ھەيران بولۇپتۇ قوشنىسى. ② سۈپ. يېڭى تۇغۇلغان، ئېمىش دەۋرىدىكى: بوۋاق بالا. بوۋاق چاغ.

بوۋاق غوجا <تارس> ۋاڭنىڭ ئىنىسىنىڭ ئەركىلىتىپ چاقىرىلىشى.

بوۋاقلار قاتما كېسەللىكى <تىب> يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردا بولىدىغان بىر خىل قاتما كېسەللىك، كۆپ ھاللاردا دېزىنفېكسىيە قىلىنمىغان ئەسۋابلار بىلەن كىندىك كېسىش تۈپەيلىدىن، بوۋاق قاتما تاياقچە باكتېرىيىسى بىلەن يۇقۇملىنىپ بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىك ئادەتتە بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن تۆت كۈندىن ئالتە كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ.

بوۋاقلىق ① «بوۋاق» سۆزى ① نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بوۋاقلىق قىلماق. ② سۈپ: بوۋاق بالىسى بار، بوۋاق ھالەتتىكى: توي قىلىپ بىر يىلدىلا بوۋاقلىق بولۇپ قېلىپسىلەر. ③ ئى. يېڭى تۇغۇلغان، ئېمىدىغان دەۋر: بوۋاقلىقىمدا تاغاملارنىڭ يېنىدا تۇرغانىكەنمەن. ④ ئى. بوۋاقلارغا خاس ھەرىكەت، قىلىق: بوۋاقلىقىڭنى تاشلا!

بوۋاي ئى. ① ياشانغان، قېرى كىشى: شۇنداق قىلىپ، بوۋاي بىلەن مومايىنىڭ مىڭ جاپادا يىغقان ئوتتۇز تىللاسىمۇ تۈگەپتۇ. ② ياشانغان ئاتىسىنى ياكى يولدىشىنى ھۈرمەتلەپ ئاتاش فورمىسى: — ياسىن ئاتاڭ نېمىشقا بۈگۈنكى تويغا كەلمىدى؟ — دەپ سورىدى ئايشەم. — بوۋاينىڭ بىرئاز مىجەزى يوق، — دېدى ئەركىن جاۋاب بېرىپ.

بوۋىقۇش ئى. [بوۋا+قۇش] <زوئول> قەدىمكى ئومۇرتقىلىق ھايۋان، بېشى قۇشنىڭكىگە ئوخشايدۇ، ئادەتتە قۇشلارنىڭ بوۋىسى دەپ قارىلىدۇ.

بوي ① ئى. كىشى قامىتى: بىرىنچى بولۇپ ساما توغرىسىدا گەپ ئاچقان يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بوي، دوغىلاق يىگىت ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ يېقىملىق بىر كۈلۈپ قويۇپ پەلەمپەيدىن چۈشتى. * بۇ ئىككى ئۆرۈم چاچنىڭ ئۇزۇنلۇقى دوختۇرنىڭ بويى بىلەن تەڭ ئىدى. ② ئى. تىك نەرسىلەرنىڭ ئېگىزلىكى: تېرەك بويى. تام بويى. * مەدرىسىنىڭ سول تەرىپىدە مەخسۇت بەگنىڭ، ئوڭ تەرىپىدە ئاكىسى ھېسامىدىن غوجىنىڭ پۈتۈنلەي ئاق گەج، كۆك سىر بىلەن نەقىش - ناۋا چىقىرىپ ياسالغان بىنالىرى گويا بوي تالاشقاندەك سىرلىق قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ③ ئى. ئۇزۇنلۇق ۋە كەڭلىككە ئىگە نەرسىلەرنىڭ ئۇزۇن تەرىپى: ئۇ گىلەمنىڭ بويى قانچىلىككەن؟ ④ ئى. قىرغاق، ساھىل، چەت: — تۈنۈگۈن سېنى كېلىشىڭ

بىلەنلا تۆتۈش ئۇچۇن دەريا بويىغا ئادەم قويدى، ــ دېدى قىسمەت چورۇق ئالماسقا. * ئۇ پۇلنى ئېلىپ ئۆستەك بويىدىن ھېيتگاھقا قاراپ ماڭدى. ⑤ رەۋ. III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىنىڭ بىرلىكىدە كېلىپ «داۋامىدا، مابەينىدە»: قوغۇن پىششىقى ــ دېھقانلار يىل بويى تۆككەن تەرنىڭ ئەجرىدىن ئەڭ كۆپ بەھرىمەن بولىدىغان، ئەڭ مەمۇرچىلىق، ئەڭ خۇشاللىق كۈنلەر. * قوزغىلىپتۇ ئۇلاردا، پەنگە شۇنداق مۇھەببەت. ئۇزمەي داۋام قىلىپتۇ، تەتىل بويى بۇ ئادەت. ⑥ رەۋ. قىلغان پېتى، ئەتكەن ھالدا: بېھىسىنى قولۇمغا تۆتقان بويى ئۆيگە كەلدىم ⑦ ئى. مەلۇم ئۇزۇنلۇققا يېتىدىغان نەرسە: بىر بوي تال. بىر بوي تاسما.

بوي ئەگمەك ← **باش ئەگمەك**:

دۇشمەنگە بوي ئېگىپ، خائىنلىق بىلەن ياشىغاندىن، مەردانىلىك بىلەن ئۆلگەن ياخشى.

بوي بەرمەك ① سۇنۇك چوڭقۇرلۇقى سۇغا چۈشكەن ئادەمنىڭ بويىدىن (ئېگىكىدىن) تۆۋەنرەك كەلمەك. ② سۆزگە، گەپكە كىرمەك؛ **بويسۇنماق**: لېكىن، جاسارەتلىك گۇلەمخان شاڭيونىڭ پوپوزا قىلىشى ۋە ئالداپ بېقىشىغا بوي بەرمەي، قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتكەن. * مەن بەگنىڭ قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم، بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ نەدىنۇ ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى.

بوي بېشىدا قالماق ← **بويىدا قالماق**.

بوي تارتماق بويى ئېگىزلىمەك، ئۆسمەك: دەريا ۋادىسى يەنە باشقىدىن گۈزەل تۈسكە كىردى، قوناق مايسىلىرى تېخىمۇ بوي تارتىپ، يېشىل دېڭىزدەك مەيىن تەۋرىنەتتى. * ئۆيدە ئابدۇقادىر بىلەن رىزۋان بار ئىكەن، بوي تارتىپ چوڭ بولۇپ قالغان زۇمۇرەت قىز ھويلىدا گۈللەرنىڭ ئارىسىدا كېپىنەك قوغلاپ يۈرەتتى.

بوي تالاشماق بىر ــ بىرىدىن ئېگىزلىك تالاشماق، بىر ــ بىرىدىن قېلىشماي ئۆسمەك: ئېتىزلىرى تۇتاشقان، نۇرلۇق كۆزلەر قاراشقان، دىل ــ دەردىنى يارىشقان، كۆڭ بىلەن بوي تالاشقان. * مىسلىسىز كۆركەم ــ گۈزەللىك يار ئۇنىڭغا تا ئەبەد، كۆڭ بىلەن بوي تالىشار تاغدىن ئېلىپ زور كۈچ ــ قۇۋۋەت.

بوي دولقۇن <فىز> دولقۇننىڭ بىر خىلى، ئالاھىدىلىكى: تەۋرىنىشىنىڭ يۆنىلىشى دولقۇننىڭ تارقىلىش يۆنىلىشى بىلەن بىردەك بولىدۇ. مەسىلەن: ئاۋاز دولقۇنى.

بوي ئوق تىككۈچىلىك ماشىنىسىنىڭ قورسىقىغا بېكىتىلگەن ۋە ماشىننى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئاساسىي ئوق.

بويى تىكەنلەشمەك تېنى غۇژۇلدىماق، شۇركۇنمەك: ھاۋاخانىنىڭ بىرىنىلا بويى تىكەنلىشىپ، ئۆزى تىترەشكە باشلىدى.

بويىدا قالماق ھامىلدار بولماق، قورسىقىدا قالماق: ئەمما ئايالىنىڭ بويىدا قالغان بولۇپ، ئۇ بىر قىز تۇغىدىكەن. قىزغا نۇرانەم دەپ ئىسىم قويىدىكەن. كېيىن شۇ ئىسىملىك قىزى ھەققىدە سۆزلىگەنلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ دادىسىغا خەۋەر بېرىدىكەن.

بويىدىن ئاجرىماق بويىدا قالغان بالا ۋاقتى كەلمەي چۈشۈپ كەتمەك، يەنى ھامىلدار بولغان ئايالنىڭ قورسىقىدىكى تۆرەلمە 28 ھەپتە ئىچىدە چۈشۈپ كەتمەك.

بويى شۇركۈنمەك بىرەر نەرسىنىڭ كۆڭلىگە ياقماسلىقى، بەدەنگە تەگكەن بىرەر نەرسىنىڭ يامان تەسىرىدىن بەدىنى جۇغۇلىدىماق، تىترەك ئولاشماق: ئۆز ۋاقتىدىكى ئېغىرچىلىقلار، شۇ ئارقىلىق قانلار ئىچىدە بويىلىشلار، «زامانە زورنىك، تاماشا كورنىك» بولۇشى توغرىسىدىكى قېرىلارنىڭ ئوتلۇق سۆزلىرى چىرايلىق جۈملىلەر ئارقىلىق تىزىلىپ چىقىشى بىلەن تىڭشىغۇچىلارنىڭ يۈرەكلىرى ئۆز ــ ئۆزىدىن جىغىلداپ، بويى شۇركۈنەتتى. ــ بۇنىڭدىنمۇ قوتۇلارمىزمۇ؟ ــ دەپ ياشلار قېرىلارغا سوئال بېرىشەتتى.

بويى كىر ① ئايالنىڭ ئادەت كۆرۈۋاتقان

قان ۋاقتىغا نسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ② جنسىي ئالاقىدىن كېيىن ياكى ئېھتىلام بولغاندىن كېيىن بويىنى سۇغا سالمىغان ۋاقىتقا نسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بويى كىر بولماق ① ئادەت كۆرمەك، ئاي كۆرمەك، ھەيز كەلمەك: ئايالىرنىڭ بويى كىر بولۇش نورمال بولماسلىقىمۇ بىر خىل كېسەل. شۇنداق ۋاقىتتا ئۇلار مۇۋاپىق دەم ئېلىشى كېرەك. ② جىنسىي مۇناسىۋەتتىن كېيىن بويىنى سۇغا سالماسلىق.

بويىغا يەتمەك بويى ئۆسۈپ بالىغ بولماق: شاھ بەھرام مەجۇسىنىڭ بويىغا يەتكەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى بوستانىكەن.

بويىتماق «بويمىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغلىقىمنى كۆك بويىتتىم، بەلبېغىمنى ھاۋا رەڭ، يېشى باغدا ئالما پىشتى كۈندە كېلىپ ئالما يەك.

بويىشماق «بويمىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەسلىدىكى بالىلار رەسىم بويىقلىرىنى ئىشلىتىمىز دەپ ساپ قوللىرىنى بويىشۇىتۇ.

بويىق ئى. بويىش، رەڭ بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ماددا: بويىق بىلەن بويىغچە تېشىنى، بىلم بىلەن زىننەتلىگەن ئېچىنى. * ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئىككى مەڭزى خۇددى قىزىل بويىق سۈركەپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى.

بويىق ساپال <ئارخېئول> يېڭى تاش قورال دەۋرىنىڭ تىپىك ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى. بۇنداق ساپالىلار ئاۋۋال بويىق بېرىلىپ ئاندىن خۇمداندا پىشۇرۇلىدۇ، بېرىلگەن بويىق ئۆچمەيدۇ.

بويىقچى ئى. رەخت، يىپ قاتارلىقلارنى بويىغۇچى ئۇستا: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زامانىدا بىر پادىشاھنىڭ بىر ياغاچچىسى بىلەن بىر بويىقچىسى بار ئىكەن. * ئەسلىدە ھېلىقى ئۆي بىر بويىقچىنىڭ ئاشخانىسى بولۇپ، ئۆزى يىقىلغان تۆكلارنىڭ بويىق چىلانغان تۆكلار ئىكەنلىكى خىيالىغىمۇ كەلمەپتۇ.

بويىقچىلىق ① ئى. بويىق بويىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپىنىڭ نامى: مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شىخەنزە توقۇمىچىلىق ــ بويىقچىلىق زاۋۇتىنىڭ خەلق قورالىلىق بۆلۈمى خەلق ئەسكىرى بەنىنى تەشكىللەپ، قارىغا ئېتىش مەشقى ئېلىپ بارماقچى بولدى. ② ئى. كۆچمە. ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك: ــ قىلمىشلىرىڭنى پەردازلىماقچى بولۇپسەن ــ دە، ــ دېدى باشلىق بوغۇلۇپ، ــ ئىنقىلابىي ئاممىنىڭ كۆزى روشەن، بويىقچىلىق قىلىپ ئۆتۈپ كېتەلمەيسەن.

بويىقخانا ئى. بويىقچىلىق قىلىدىغان جاي، ئورۇن: ــ ئاتاڭ بويىقخانىدا ئىشلەمدۇ؟ ــ دەپ سورىدى مۇئەللىم بالىدىن.

بويىقلىق سۈپ. بويىق بېرىلگەن، بويالغان، رەڭلىك: بىراق، كۆتمەك ئۈنى رەڭدار بويىقلىق، بويىقتا ئىستېدات، رايىمۇ چاغلىق.

بويىلماق «بويمىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قانچە ــ قانچە قېرىنداشلىرىمىز بەگ ــ دورغىلارنىڭ قامچىسى ئاستىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى، ئىش ئورنىدىن قاچقانلار تۇرمە ۋە زەي قارا ئىغۇ گەمە ــ زىندانلارغا سولاندى. تاغ ــ تاشلار قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىسسىق ياش، قىزىل قېنى بىلەن بويالدى.

بوي ــ بەست قەددى ــ قامەت، گەۋدە: گۈل سۈم بوي ــ بەستى كېلىشكەن، قولىدىن ھەممە يېگىنە ئىشى كېلىدىغان، كۆڭلى ياخشى بىر قىز ئىدى.

بويتاق سۈپ [بوي+تاق] توي قىلمىغان ياكى توي قىلىپ ئاجراشقان (ئەرلەر ھەققىدە): ــ لۇتپۇللا ئۆزىنىڭ بۇ بويتاق، قەدىناس، كونا ئاراتام قوشنىسىنى خۇش پېئىللىق بىلەن كۈتۈۋالىدى ــ دە، يىگىتنىڭ قولىدىكى شاھماتىنى كۆرۈپ بۇگۈن ئاخشام يېڭى بىناغا بېرىشتىن ۋازكېچىش قارارىغا كەلدى.

بويتاق ئۆتمەك توي قىلماي يالغۇز تۇرمۇش كەچۈرمەك: خىزمەتداشىم سۈيگۈنى ئۈچۈن

ئۆلۈپ تىرىلەتتى. لېكىن توي قىلىشقا ئالدىرىمايتتى. مەن بىركۈنى ئۇنىڭغا: — بويتاق ئۆتۈۋېرەمسەن؟ ئالدىغان قىزىڭ قېرىپ كېتىدۇ، — دەپ چاقچاق قىلدىم.

بويتاقچىلىق ئى. بويتاقلارغا خاس ھەرىكەت — ھالەت: بايىقى گۆش نان سېلىشتىن باشلاپ، بويتاقچىلىقىڭ دەردىدىن زارلانسۇنمۇ؟ ياكى توغرىدىن توغرا «تويىنى قاچان قىلىمىز» دېسۇنمىكىن.

بويتاقلىق «بويتاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەتىگەن، بىلمەيمەن كۆڭلۈم نېچۈن غەش، نە ئۈچۈن تومۇرۇم سالار ئېگىز — پەس؟ كېيىندىم بويتاقلىق ئادىتىم بىرلە، ناشتىسىز سىنىپقا ماڭدىم شۇ نەپەس.

بوي — تۇرۇق ئادەمنىڭ ئېگىزلىك ۋە تاشقى قىياپىتى: قىزنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسى ماڭا بىرئاز ئېغىر كەلدى. ئۇنىڭ بوي — تۇرقىغا قاراپ: — ھېلىقى ئاغىنىلەرنىڭ ھەسەت قىلغىنى بىكار ئەمەسكەندە، — دەپ ئويلىدىم.

بويچىلىق دىئال. بويتاقلىق.

بويسۇندۇرغۇزماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى:

بويسۇندۇرماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرژۇئازىيە يېزىنى شەھەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇردى. * شەخسىي ھېسسىيات بىلەن ئومۇمىي ئىش توقۇنۇشۇپ قالغاندا، مېنىڭچە، ھېسسىياتنى ئومۇمىي ئىشقا بويسۇندۇرۇش لازىمغۇ دەيمەن، ئايرىم ھاكىم، شۇجىلار نېمىشقا ئۇنداق قىلالمىدى!؟

بويسۇندۇرۇلماق «بويسۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بويسۇنماق پ [بوي+سۇنماق] ① ئىتائەت قىلماق: موللازىمدىن ۋاڭنىڭ دىتىغا يېقىپ داستىخاننى ئېلىپ كەتمەكچى بولغانىدا، ئۇلار ھېچ ئامال قىلالماي بۇيرۇققا بويسۇندى. * بىز سىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىزغا بويسۇنمىز، — دېدى مۇختار مەرگەن. ② تەن بەرمەك، ماسلاشماق، كۆنمەك: ئەمما غەيرەت مۇشۇ يەرنىڭ ئادىتىگە بويسۇنمىسا بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ ئىلاجسىز ئۇنى دوراپ سۇ ئېلىپ ئىچتى ۋە چىقىپ كەتتى. ③ كىرمەك، رىئايە قىلماق: ئالاۋىدىن ئۇنىڭ گېپىگە بويسۇنۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. * مەن ھېچقانداق ئەنئەنەۋى ئەخلاققىمۇ ئىشەنمەيمەن، ئۇنىڭ قائىدىسىگىمۇ بويسۇنمايمەن.

بويسۇنۇشماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بويسىرە رەۋ بويلارنىڭ ئېگىز — پەسلىكىگە قاراپ، بويلارنىڭ ئېگىز — پەسلىكى بويىچە: يادىمدا قىزىل پاگون، ئالتۇن بالداق، يۇلتۇزلار، كۆزلىرىمدە نۇر چاقناتقان كۆكرەكتىكى قوش مېدال. بويسىرە بولۇپ سەپكە تۇرغان جاسارەتلىك جەڭچىدەك باھادىرلىق، «ساداقەت» ھەم «پىدائىي» ۋە «ئىستىقلال».

بويسىرە بولماق بويىغا قاراپ سەپتە تۇرماق.

بويسىرە قىلماق بويىغا قاراپ سەپتە تۇرغۇزماق: جىرتاق كۆز تەرتىپ مۇدىرى ھەر كۈنى ئەتىگەندە تەكرارلىنىدىغان قائىدە بويىچە بۇگۈنمۇ كېچىككەن ئوقۇغۇچىلارنى سەپنىڭ ئالدىغا چىقىرىپ بويسىرە قىلدى.

بويلاتماق «بويلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تام بويلىتىپ ئىككى قاتار قىلىپ تىزىلغان ئۇستەللەرگە كەمپۇت، گازىر — پۇرچاق، ئالما — نەشپۈت تىزىلغاندى. * جەننەت ئارا يول تۈتۈپ، قويىنى شۇ يان بويلىتىپ، جىرەن ئاتىنى ئويىنىتىپ، قوي ھەيدىگەن چوپان ئۇ!...

بويلاتقۇزماق «بويلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بويلاشماق ① «بويلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سەھەر ئىدى قۇياش يېڭى يۇز ئاچقان، بارار ئىدۇق ئېتىز — ئېرىق بويلىشىپ. ئوتلۇق يۇرەك ئوينار ئىدى شادلىقتىن، گۈڭشېچىلار ئىش قىزىتقان توپلىشىپ. ② يېتىشمەك، چىقىشماق: قەرزدارلىقىنىڭ يامانلىقىدىن ئىمىن ئاخۇن ئاكا ئاياغلىرىنى ئىلاجسىز باھا تالاشماي ئېلىشىغا ساتتى، لېكىن بۇ پۇل سەرپ

ئەتكەن دەسمايغا ئاران بويلاشتى.

بويلام سۆپ. بويغا، ئۇزۇنغا كەتكەن.

بويلۇق سۆپ. بويى بار، بويغا ئسگە، قامەتلىك: مېنىڭ يېنىمدا بىر پىشقەدەم ھەربىي ئولتۇراتتى. ئۇ، ئېگىز بويلۇق، كەڭ يەلكىلىك، ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى ئادەم بولۇپ، ئۇچىسىغا ھەربىيچە پاختىلىق پەلتۇ يېپىنچاقلىۋالغانىدى. * كۆڭلى خۇشتار، لەيلى بويلۇق مەڭزى گۈلدەك ئوت يۈرەك، ياكى شېرىن ياكى زۆھرە ۋەسلىنى ئاقسۇدا كۆر.

بويلىما سۆپ. بويىغا، ئۇزۇنغا كەتكەن، بويلام: بويلىما يېرىق.

بويلىما يېرىق <بن> ياغاچ ماتېريالنىڭ تەكشى قۇرۇماسلىق سەۋەبىدىن يۈز بېرىدىغان يېرىق. ئۇ توغرا كەسمە يۈزدىكى يېرىق بىلەن ياغاچ سىرتىدىكى يېرىقنىڭ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولىدۇ.

بويلىماق پ ① ئۆز بويى بىلەن ياكى مەلۇم ئۇزۇنلۇقتىكى نەرسىنىڭ بويى بىلەن ئۆلچىمەك: ئۇ: — مەن دېمىدىمۇ، كەتمەن بويلىمىدى، سۈنىڭ تېرەنلىكى زادى ئىككى گەزدىن كەم ئەمەس، — دېدى. ② دەريا، يول قاتارلىقلارنىڭ ياقىسى، بويى بىلەن ماڭماق: سابىر تەرەپ — تەرەپتىن خۇشال ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلارغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، چوڭ يولدىن بۇرۇلۇپ، يان تەرەپتىكى ئانا ئېرىقنى بويلاپ كېتىۋاتقاندا، ئالدى تەرەپتىن شاپ بۇرۇتلىرىنى تولغاپ، دادۇي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى نىياز قۇربان چىقىپ كەلدى. ③ بويىنى سوزماق: قەپەزنىڭ ئىگىسى ئوتۇنچىغا: — ھە، نېمىشقا قەپەسنى بويلاپ قالدىڭ؟ ئوغرىمۇسەن؟ كەت نېرى! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بويناق ئى [بويىنى+ئاق] بويىندا ئاق بولغان ياكى بويىندا باشقا بەلگىلىرى بولغان ئىت؛ كۆچۈك: بوسۇغامنى بېسىپ ياتقان، كىچىك-كۆندۈز قاۋاپ ياتقان، جاپايىمنى تولا تارتقان، بويناقلىرىم ئامان بارمۇ؟

بويۇن (بويىنى) ئى ① ئادەم ۋە ھايۋان گەۋدىسىنىڭ باش بىلەن تەنىنى بىرىكتۈرگۈچى قىسمى: ھەربىي ۋە مەمۇرلار كېلىپ، بۇلارنىڭ ھەم مېنىڭ بوينۇمغا تاقاق، قولىلىرىمغا كويزا سېلىشتى. ② قاپاق، چۆگۈن قاتارلىقلارنىڭ بېشى بىلەن قورسىقى ئارىلىقىدىكى ئىنچىكە قىسمى: ئاپتۇۋۇسنىڭ بوينى. قاپاقنىڭ بوينى. ③ ئۇستى، زىممىسى: شۇ چاغدا قۇربان نىياز غوجا توختىنى ئالدىغا چاقىرتىپ، ئونى ئۆزىگە ئۆمۈرلۈك «بالا» بولۇشقا رازى قىلىپ، ساۋابلىق ئۇچۇن توختىنىڭ بوينىدىكى قەرزنى «ئېلىپ تاشلىۋەتتى».

بويۇن ئەگمەك ① تازىم قىلماق: ئاستا كېلىپ سالام قىلدىم بوينۇمنى ئېگىپ، ئەجەبمۇغۇ سەزمىدىلە كۆكلۈمنى چىگىپ. ② كۆچمە. ئەيىبىنى بوينىغا ئالماق، ئەيىبىگە ئىقرار بولۇپ بېشىنى سالماق: — ئۆزۈم قىلغان ئىشكەن. بويۇن ئەگمەي نېمە ئىلاجىم، — دېدى ئۇ. ③ كۆچمە. بويسۇنماق: ئاستىن-ئۈستۈن قىلدى جاھانىنى، ئەمما ئاڭا ئەگمىدۇق بويۇن.

بويۇن بەرمەسلىك ← **بوي بەرمەسلىك:** بۇ چاغ لەشكەرلەر ئون گەز ئېگىزلەپ، ئاسمان قەسىرى-مەنزىلىنى كۆزلەپ، ئۆرلىگەنىدى زېمىنىدىن-پەستىن، تېپىرلايتتى قىز بويۇن بەرمەستىن.

بويۇن تولغماق باش تارتماق، نارازىلىق قىلماق: بويۇن تولغما، مەن بىلەن سودىلاشماڭچىمۇسەن، ئاچىق قوتاندىن ئۆكۈزنى. * رەھىمەتمۇ ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى.

بويۇندىن ساقىت ← **گەدەندىن ساقىت.**

بويۇن سۇنماق ← **بويسۇنماق:** گەر ھەۋەس قىلساڭ، كۆرۈشىنى ئورنىدۇر ساياباغ رايون. مۇمكىن ئەمەس، كۆز بىلەن كۆرگەندە سۇنماسقا بويۇن.

بويۇنغا يەل تۇرۇپ قېلىش <تب> ئۇخلىغاندا بويۇنغا سوغۇق تېگىش ياكى ياستۇقنىڭ توغرا قويۇلماسلىقى تۇپەيلىدىن بولىدىغان

بويۇن ئاغرىقى.

بويۇن ئومۇرتقىسى <فىزىئول> بويۇندىكى ئومۇرتقا سۆڭىكى. ئۇ ئادەتتە يەتتە تال بولىدۇ، كىچىكرەكلىرى بىرىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى ۋە ئىككىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ تۈزۈلۈشى باشقا بويۇن ئومۇرتقىلىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

بوينۇم قىلدا باغلاقلىق ھەرقانداق جازالىنىشقا تەييار: يوق گەپ، ماڭا ئىشىنىڭلار، يالغان ئېيتسام، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق.

بوينىدا شاپىتۇل قاقماق نارازى بولۇپ، ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ بويۇن تولغىماق: يەنە بويىنۇڭدا شاپىتۇل قېقىۋەرسەڭ ھەممىدىن قۇرۇق قالسەن.

بويىندىن باغلىغاندەك مەجبۇرىي، سۆرەگەندەك: ئۇ خۇددى بويىندىن باغلىغاندەكلا كېتىپ قالدى.

بويىندىن ساقىت بولماق ← گەدەندىن ساقىت بولماق: بۇ ئىشلار ئۇنىڭ بويىندىن پۈتۈنلەي ساقىت بولدى.

بويىندىن ساقىت قىلماق ← گەدەندىن ساقىت قىلماق.

بوينى سۇنغۇر «بوينۇڭ سۇنۇپ كەتسۇن» دېگەن مەنىدىكى تىل-ھاقارەت، قارغىش سۆزى.

بوينىغا ئارتماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىنى زىممىسىگە يۈكلىمەك: يوقاپ كەتكەن ھارۋىنى ئۇنىڭ بوينىغا ئارتىشتى.

بوينىغا ئالماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالماق، خاتالىق، كەمچىلىكىنى ئۆزىگە قىلىماق: — ھېچقىسى يوق ئانىسى، — دېدى داۋۇت ئاكام، — ئۇ يىگىت بولىدىغان بولسا، ئەيىبىنى بوينىغا ئېلىپ، بۇگۈن بولمىسا ئەتە ئىشقا چىقىدۇ. * سېتىنىياز ئالىيجاناب مەردانە كىشى بولغاچقا، ئايالى قىلغان گۇناھىنى بوينىغا ئېلىپ تۇرا قىلغان چاغدىمۇ ئۇنىڭدىن ئاجرىشىپ كەتمىدى.

بوينىغا چۈشمەك زىممىسىگە، ئۈستىگە ئارتىلماق، يۈكلەنمەك: ئەلىشىر بوينىغا چۈشكەن بۇ ئېغىر ئىشتىن قۇتۇلۇش يولىنى تاپالماي پىكىرلىرىنى توغرىدىن-توغرا ئېيتتى. * ئۇ بوينىغا چۈشكەن ھەرقانداق ئېغىر ۋەزىپىنى ئورۇندىشىقا تەييار ئىدى.

بوينىغا سىرتماق چۈشمەك قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بىسىم ۋە ئاسارەتكە مۇپتىلا بولماق: مەنسىز ياشاشتىن مەنىلىك ياشاشقا ئۆتكەن، ئۇلۇغ كۈرەشكە ئۆزىنى ئاتقان، خەلقنىڭ بوينىغا چۈشكەن سىرتماقنى ئۈزۈش ئۈچۈن قولغا قورال ئېلىپ، ھازىرغىچە ياخشى جەڭلەرنى قىلغان، بۈگۈن مەردلەرچە قۇربان بولغان سەپدىشىمىز كېۋىرنىڭ قەھرىمانلىقى بىزنىڭ ئازادلىق ئۇرۇش تارىخىمىزغا يېزىلدى.

بوينىغا قويماق گەدىنىگە، زىممىسىگە، ئۈستىگە يۈكلىمەك: ھېكىم نۇر! بۇرۇنقىسىنى دېمەي تۇرۇپ گۇندىخانىدىكى گېپىنى بوينىغا قويۇڭ، — دېدى زومىك.

بوينىغا قىلىچ كەلگەندىمۇ ئۆلۈم ئالدىدىمۇ: ئۇ، بوينىغا قىلىچ كەلگەندىمۇ مەغرۇر ۋە مەردانە قىياپىتىنى بۇزماي دۈشمەننى قىلچە مەنسىتمىدى.

بوينىغا گىرە سالماق بوينىدىن قۇچاقلىماق: ئۇ، ئانىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ھۆڭرەپ يىغلۇۋەتتى. * بۇ چاغدا سەرسان دادىسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىۋالغان بولۇپ، ئابلىزنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن ساقال-بۇرۇتلىرىغا يۈزىنى يېقىپ ئولتۇراتتى.

بوينىغا مىنمەك بوزەك قىلماق: — ئۇلار ھازىر بوينىمىزغا مىنىۋالدى، قاچانغىچە كۆتۈرىمىز؟! — دېيىشىپ ۋارقىرىشاتتى توپلانغان ئىشچىلار.

بوينى قاتتىق بويۇن ئەگمەيدىغان، تىز پۈكمەيدىغان: جاھىل: سېنى ئالدىمغا كېلىدۇ، ياردەم، مەسلىھەت سورايدۇ دەپ كۈتتۇم، لېكىن بويىنۇڭ قاتتىق ئاۋاق جۈمۈسەن، ئاخىر يەنە مەن سېنىڭ ئايىغىڭغا يىقىلدىم.

بوينى قسق بوينى قسلىغان، بىچارە، يار-يۆلەكسىز، غېرىب: ئۇ بالىنىڭ بوينى قسق، بېشىنى سىلىمساق ئەلۋەتتە بولمايدۇ-دە.

بوينى قسلماق غېرىبسىنماق، يار-يۆلەكسىز قالماق: ــ دوست-دۇشمەنلىرىڭ ئالدىدا ئاشۇ بالىلارنىڭ بوينى قسلمىسا دەيمەن، ئانىسى رەھمەتلىكنىڭ شۇ بالىلارنى چوڭ قىلمەن دەپ كۆرمىگەن كۈنى قالمىغان، ــ دېدى داۋۇت ئاكام كۆزىگە ياش ئېلىپ.

بوينى ئۆرە ← **بوينى قاتتىق.**

بوينى ئۇزۇلگۇر «بوينى سۇنۇپ، ئۇزۇلۇپ ئازابلىنىشقا لايىق» دېگەن قارغاش مەنىسىدىكى سۆز: ــ ئۇ بوينى ئۇزۇلگۇر سىلىنىڭ يۈرەكلىرىنى يۇلۇۋاتسىمۇ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇرامىلا ئەمەسە؟ــ دېدى گۈلەمخان.

بوينى يۇمشاق ① باشباغ باغلاپ يېتەلەشكە، باشقۇرۇشقا بولىدىغان: كۆنىگەن: ياۋاش: بوينى يۇمشاق كالا. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ باشقۇرۇشىغا قارشىلىق قىلمايدىغان: ئۇنىڭ بوينى بەكلا يۇمشاق ئىكەن، ئەگەر ئۇنىڭ ئورنىدا مەن بولىدىغان بولسام، ھەي...

بويۇنتاۋلىق ئى. ئىتائەت قىلماسلىق، بويسۇنماسلىق: قارشىلىق قىلىش: لى كۇي بىرنەچچە قېتىم پەشۋا بېگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئالدىدا بويۇنتاۋلىق قىلالمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. * ئۇنىڭ تۇرقى-سىياقى باشقىچىلا، ئۆزىمۇ خىيالچان بولۇپ قېلىپتۇ. تۈكىنى تارتقان ئۆچكىنىڭ مەڭگىنىدەك سارىڭ كۈلكىسىمۇ يوق، گەپ قىلسا نەزەر قىلمايدىغان، نېزىقايدىغان بويۇنتاۋلىقى ھەم يوق.

بويۇنتاۋلىق قىلماق ئىتائەت قىلماسلىق، بويسۇنماسلىق، قارشىلىق قىلىش ئېپادىسى ياكى ھەرىكىتىدە بولماق: چوڭ-كىچىك بۇرادەرلەر تەينىلەنگەن ۋەزىپىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا تولۇق ئەمەل قىلىشسىلا، بويۇنتاۋلىق قىلىشمىسىلا، ئۇلارنىڭ مەردلىكىگە زىيان يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ.

بويۇنتۇرۇق ئى ① قوش، جۇۋاز، تۇلۇق، ھارۋا قاتارلىقلارغا قېتىلىدىغان ئۆكۈزلەرنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان ئەگرى ياغاچ: ھېيىزە بولسا يېگىدىن بويۇنتۇرۇق سېلىنغان تاغىل توپاقنىڭ ئىككى يېرىدىن ئۇلانغان تانسىنى قىسقا تۇتۇپ يېتىلەپ بەرمەكتە ئىدى. ② جەبىر-جاپا، ئازار-ئەت، چەكلىمە: ئېزىلگۈچى مىللەتلەر جاھانگىرلىكنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن ئازاد بولىدۇ. * «سول» ئىدىيىسىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەھەتتىكى يېتەكچى ئىدىيە توغرىلانىدى.

بويۇنچاق ئى. قىز-ئاياللار بوينىغا ئاسىدىغان، يىپ ئۆتكۈزۈلگەن مارجان: ئاق بەدەن قىزلار بويۇنچاق ئاسسا مەڭزىيىت تىزىپ، چىشلىرىنكىدىن بەلگە دەپ يازسام پىداكارىمغا خەت.

بويۇنچە ئى. تۆگە كارۋىنىنىڭ ئەڭ ئالدىدىكى تۆگىسىنىڭ بوينىغا ئېسىلىدىغان پۈپۈك.

بويۇنچۇق ئى. قوش ياكى ھارۋىغا قېتىلىدىغان ھايۋانلارنىڭ بوينىغا سېلىنىدىغان سايمان، جىمبو: ئالدى بىلەن بۇ جانۋارغا بويۇنچۇق سالايلى.

بويۇنداشماق «بويۇندەماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ــ ھەي، قوڭغۇز ماشىنا كېلىۋاتىدىغۇ...، ــ دېدى بىرى قولىنى سايەۋەن قىلىپ. ھەممەيلەن بويۇندىشىپ يولغا تىكىلدى. * توپنىڭ ئارقىسىدا تۇرغانلار نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلمەك بولۇپ، پۇتلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن دەسسەپ بويۇنداشماقتا ئىدى.

بويۇندەماق پ. بوينىنى سوزماق: گۈلسۇمخان ئۇلارنى كۆرمەكچى بولغانىدەك، شوخ كۆلكە ئاۋازى چىقىۋاتقان يانىدىكى ھۇجرىغا بويۇنداپ قاراپ قويىدى. * راھىلە تراكتورغا چىقىپ شەھەرگە ماڭىدى، ئۇ كېتىۋېتىپ ھە دەپ ئالدىغا بويۇنداپ قارىدى.

بويۇنكەش سۆپ ← **گەدەنكەش.**

بويۇنكەشلىك ئى ← **گەدەنكەشلىك:** ھازىر ئۇ خېنىم بىلەن بىرگە ئۆتۈۋاتىدۇ. مېنى بويۇنكەشلىك قىلىدى دەپ ئۆيدىن ھەيدەپ

چىقاردى.

بويۇنلۇق سۈپ ① بوينى بار، مەلۇم شەكىلدىكى بويۇنغا ئىگە: پاتەم ئۇزۇن بويۇنلۇق سۇ قاچىسىدىن تەشتەككە سۇ قۇيدى. * ئۇ ئىشكاپتىن غاز بويۇنلۇق قورساقلىق بىر بوتۇلكا ۋە ئىككى رومكا ئالدى. ② بويۇنغا سېلىشقا تەيىيارلانغان: ئۇ: — بۇ قېتىم قىز تۇغسىڭىز بىر بويۇنلۇق مەرۋايىت، ئوغۇل تۇغسىڭىز ئالتۇن بىلەزۈك ئالىمەن، — دەپ قالدى. * بۇ قېتىم دانىلىرى يوغان ئون تۆت تىزىقلىق مەرۋايىتتىن بويۇنلۇق كېرەك.

بويىتىلماق «بوياتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاسىم شاپتۇل چېچىكى رەڭگىدە بويىتىلغان بەلىبېغىنى باغلاپ، ئېتىنى مىنىپ شەھەرگە يول ئالدى.

بويىتىشماق «بوياتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بويىچە رەۋ ① ...گە ئاساسەن، مۇۋاپىق، بىنائەن: مامۇت ۋەدە بويىچە كۆك ئېتىنى چۆگۈنگە تېگىشىپ، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئۆيىگە مېڭىپتۇ. * مۇدىر ئادىتى بويىچە ئالدى بىلەن كۆپچىلىككە سالام بەردى، ئەھۋال سورىدى. ② مەلۇم ئورۇن، دائىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، «ھەرىكەت، ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ شۇ جايغا تەئەللۇق» ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئەمدى بىزمۇ ئائىلىمىز بويىچە بىرنى يازساق قانداق؟ * جەڭ مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئورۇنلاشقان ئەنۋەرنىڭ قىسىمى سەپ بويىچە قاتتىق ئۇرۇشماقتا ئىدى.

بويىماق پ. رەڭ بەرمەك، رەڭگە سالماق: ئۇ گەۋدىسىنى كۆتۈرگەندە، بۇرنىدىن چىققان قان ساقاللىرىنى قىپقىزىل بويىۋەتكەنىدى.

بۇ ئال ① سۆزلىگۈچىگە يېقىن، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى، ئۇنىڭ يېنىدىكى ياكى قولىدىكى نەرسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىدۇ: — بالام، بۇنى دەرھال ئاپىرىپ، ئاكاڭغا بېرىپ كەل، — دېدى ئانىسى قولىدىكى قەغەزگە يۆگەكلىك نەرسىنى بالىسىغا بېرىپ. ② سۆز بولۇۋاتقان پەيتنى ياكى ئۇنىڭغا يېقىن ۋاقىتنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: ئۇ، بۇ كۈنلەردە ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتاتتى. * بۇ يىل قىش بالدۇرلا چۈشۈپ كەتتى. ③ ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئاڭلىغۇچى يېقىن دەپ ھېس قىلغان ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش ياكى ئۇلارغا ئىشارە قىلىشتا قوللىنىلىدۇ: تۇرسۇن بىر ماقالە يازدى. بۇ ماقالە يېقىندا ئېلان قىلىنىدۇ. * ھېلىقى لۇغەتتىن يەنە بىرنى ئالدىم، بۇنى ئۇكامغا بېرىمەن.

بۇ ئالەم كىشىلەر ئۆلۈشتىن ئىلگىرىكى ياشىغان مەۋجۇتلۇق؛ بۇ دۇنيا: شاھزادىنىڭ ئانىسى: — ئوغلۇم غايىب بولۇپ كەتكەندىن بېرى ھەممە ياقنى ئىزدەپ، ھېچ يەردىن ئىزدېرىكىنى ئالالماي، ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ يىغلاپ ھازا ئېچىپ ئولتۇرغانىدىم. مانا بۈگۈن ئوغلۇمنىڭ بۇ ئالەمدە ھايات ئىكەنلىكىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىپسىلەر، — دەپ خۇرسەن بولۇپ، بۇلارنى ياخشى مېھمان قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ.

بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە سۆز بولۇۋاتقان ئاي، ۋاقىت ئىچىدە: قاسىم جىڭسانىڭ بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە كەينىگە ئادەم سالماي بۇ يەرگە چىقىشى بىكار ئەمەس. * بۇ ئىشنىڭ ھەل بولۇشىدىن بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئۈمىد يوق.

بۇ تاپتا سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە.

بۇ چاغ بىرەر ئىش، ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن ياكى سۆز بولۇۋاتقان پەيت؛ ۋاقىت: بىز تاغدىن قايتقان بۇ چاغ قىش مەزگىل ئىدى. * ئاينىساخان ئانا: — ئوغلۇم تۇرسۇن مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ، بۇ چاغقىچە سۇ ئەكىلىپ ئۆيىنى ئىسسىتىپ ئولتۇرغاندۇ، — دەپ ئويلىدى.

بۇ دور ← بۇ دورەم: غۇپۇر بۇ دور ئۇتۇپ چىقتى — دە، خۇشال — خۇرام ئۆيىگە كەتتى.

بۇ دورەم بۇ نۆۋەت، بۇ قېتىم: شۇنداقتىمۇ ئۇ، بۇ دورەم «ئۆگەنگەن كۆڭۈل

ئۇجمه پىشقەدەم» دېگەندەك كۆنۇپ قالغان گېپىنى بىرقۇر تەكرارلىغاندىن كېيىن، ئەينەكتىن يىراقلىشىپ كەشتىنى قولىغا ئالدى. * باقى قويچى: ــ سېنىڭ كېسىلىڭنى ئويلاپ، ئاغزىمدىن چىقىرالماغانىدىم، ھازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭ، بۇ دورام مەن بېرىپ كېلەي، يەنە بىر نۆۋەت سەن بېرىپ كېلەرسەن، ــ دېدى.

بۇ دورقى بۇ نۆۋەتتىكى، بۇ قېتىمقى: بۇ دورقى يىغىندا يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك پىكىر بايان قىلدى.

بۇ دۇنيا ھازىرقى مەۋجۇت دۇنيا، كىشىلەر ياشاۋاتقان دۇنيا؛ بۇ ئالەم: بۇ دۇنيادا بىزدەك خۇشال، ھاياجانلانغان ھېچكىم يوق. * بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلقى تۇۋىدە ئەركىننىڭ «نىجاتىنىڭ بۇ دۇنيادا دادىسى بولغان ئەمەس، ئىشەنمىسىڭىز كىنوخانا يېنىدىكى چايخانىغا بېرىپ بېقىڭ» دېگەن سۆزلىرى يەنە ئاڭلانغاندەك بولدى.

بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا ← **ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا.**

بۇ دۇنيالىق ھازىرقى مەۋجۇت بولغان كىشىلىك دۇنياسىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ۋە ئۇنىڭدا قىلىشقا، ئورۇندىشىقا تېگىشلىك بولغان: سەيدىن قارىي: ــ ھە، بۇ دۇنيالىق ئىشنى ئاخىرەتكە قالدۇرماي دېدىم، ئالاھازەل غوجاخۇنمۇ ئالدىرىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ــ دېدى. * مەزىن: ــ بۇلارنىڭ ھەممىسچۇ، بۇ دۇنيالىق ئىشلار، بىزگە ئۇ دۇنيالىقنى بەرگەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ ئۇ دۇنيالىقنى ــ ئاخىرەتلىكنى ئويلىمىغان نائەھلىلەرنى مۇسۇلمان دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇنداقلارغا قىز بېرىش تۇرماق، بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشمۇ ھارام، ــ دېدى.

بۇ قەدەر بۇنچىلىك دەرىجىدە، بۇنچىۋالا: مەن بۇ مەسىلىنىڭ بۇ قەدەر چىگىشلىشىپ كېتىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلمىغانىكەنمەن.

بۇ كەم سۆز بولۇۋاتقان پەيت، مەزگىل: جاپىلار ئامالسىز يەنە قورال ــ ياراغ زاۋۇتىغا باردى. ئەمما، بۇ كەمدە بۇ زاۋۇت گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن بولۇپ، توختاپ قېلىش ھالىتىگە چۈشكەنىدى.

بۇ گەپچە دېيىلگەن ياكى ئاڭلىغان گەپكە ئاساسلانغاندا، قارىغاندا: ئەپچىلەم: ــ بۇ گەپچە مەن پۈلىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپتىمەن ــ دەڭ؟ ــ دېدى.

بۇ نۆۋەت ئىش ــ ھەرىكەتنىڭ سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت ئىچىدە ئورۇندىلىۋاتقان ياكى باشلانغان قېتىمى؛ بۇ قېتىم: ــ بۇ نۆۋەت مەن باراي، كېيىنكى نۆۋەت سەن بار، ــ دېيىشىپ كېلىشتى ئاكا ــ ئۇكا ئىككىلەن.

بۇنىڭدىن باشقا ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىرىدىن باشقىلىرىنى تەكىتلەشتە ئىشلىتىدۇ: بۇ قېتىمقى يىغىندا بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ← **بۇنىڭدىن باشقا.**

بۇنىڭدىن سىرت ← **بۇنىڭدىن باشقا.**

بۇنىڭدىن كېيىن سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىن: كۇرسانتلار بۇ قېتىملىق كۇرس ئاخىرلاشقاندا، ئىرادىنامە يېزىپ، بۇنىڭدىن كېيىن خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇرۇپ، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈپ، زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، يېڭى غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

بۇنىڭ سىرتىدا يۇقىرىقىسىنى ھېسابلىمىغاندا: يىغىنغا كەلگەنلەر جەمئىي ئوتتۇز كىشى بولۇپ، بۇنىڭ سىرتىدا يەنە ئۈچ نەپەر كاتىپمۇ بىللە كەلگەنىدى.

بۇنىڭلىق بىلەن ئېيتىپ ئۆتۈلگەنچىلىك ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن: ساۋۇت ئاكام ماڭا: ــ ئارقا ئىشىكىتىن ماڭ، پارە بەر دەيسەن، يالغۇز بۇنىڭلىق بىلەنلا ئىش تاڭ ئاتمايدۇ، ــ دېدى ئېتىراز بىلدۈرۈپ.

بۇ ھال يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ھالەت؛ بۇ ئىش: شەھەر ئىچىدىكى بىر قىسىم ئادەملەر ھە دەپ يېزىلارغا قېچىشماقتا ئىدى. بۇ ھال خەلق ئىچىدە ھەر خىل گەپ ــ سۆزلەرنىڭ ئاۋۇپ

كېتىشگە سەۋەب بولغانىدى. * پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلىنى بىلدىغانلار يىگىتنىڭ بۇ ھالدا سەپەردىن يېنىشىغا ھەيران قېلىپتۇ.

بۇ ھەقتە ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئىش ياكى مەسىلە توغرىسىدا: مەن بۇ ھەقتە ئۇنىڭ بىلەن كۆپ قېتىم سۆزلەشتىم.

بۇت ئى [پ] <دىن> بۇددا دىنى ۋە بەزى دىن مۇرىتلىرىنىڭ خۇدا دەپ بىلىپ سەجدە قىلىش ئۈچۈن تاش، ياغاچ، لاي، گەچ ياكى مېتال قاتارلىقلاردىن ئادەم شەكلىدە ياسىۋالغان ھەيكەل: يېرىم كېچە، ياتاقخانىدىكى كارىۋاتىتا ياتاتتىم. بىردىنلا ئىككى بىرنەچە كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ بىرى «مۇنكىر»، يەنە بىرى «نەكىر». لېكىن بۇلاردىن ھەيرانمۇ بولمىدىم. چۈنكى بۇلار چىڭخۇائىمياۋنىڭ بۇتىغا ئوخشايتتى.

بۇتادەئېن ئى [رگرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_6، رەڭسىز گاز، ئاسان ئۆيۈشىدۇ ۋە سۇيۇقلىنىدۇ؛ نېفىت ياكى ئىسپىرتلارنى دىستىللىغاندا ئازغىنا ئېلىنىدۇ؛ بۇتىل بېنزوللۇق كاۋچۇك، پىر-بۇنان قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بۇتان ئى [ر<گرېك] <خىم> ئالكانلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_{10}، رەڭسىز يېنىشچان گاز، نېفىت ۋە تەبىئىي گازلاردا بولىدۇ.

بۇتېپەرەس سۆپ. بۇتقا چوقۇنىدىغان، بۇتقا ئېتىقاد قىلىدىغان: بۇتپەرەس ئادەم.

بۇتېپەرەسلىك «بۇتپەرەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بۇتتەك سۆپ. مىدىر-سىدىر قىلماي، زۇۋان سۈرمەي ياكى جىمجىت، ھەرىكەتسىز: بۇتتەك تۇرماق. * ئادىلە بىر سائەت ياتتى، مېنى ئاستا قۇچاقلىدى، يۈزىنى ياقتى. مەن بۇتتەك ياتقاندىن كېيىن، ئۇ تامغا بۇرۇلدى ــ دە، بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ئۈيقۇغا كەتتى.

بۇتتەك تۇرماق مىدىر-سىدىر قىلماي، زۇۋان سۈرمەي، جىمجىت، ھەرىكەتسىز تۇرماق: سوراقچى ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ كېلىپ: ــ ئېيتە، نېمە بۇتتەك تۇرىسەن؟ ــ دەپ يەنە قىستاپ سورىغىلى تۇردى.

بۇتتەك قېتىپ قالماق بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ياكى كۈتۈلمىگەن بىرەر ھادىسە تۈپەيلى گاڭگىراپ تۇرغان يېرىدە قىمىر قىلماي تۇرۇپ قالماق: رازۇېتچىك دوكلاتىنى تاغدىن-باغدىن سۆزلەپ تۈگەتتى، لېكىن ئۇ، خوجايىن يەنە نېمە دەرىكىن، دەپ ھودۇققىنىدىن خۇددى بۇتتەك قېتىپ قالغانىدى.

بۇتخانا ئى [پ] <دىن> بۇت ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاي يەنى بۇددا دىنىنىڭ ئىبادەتخانىسى.

بۇتناشماق (توغرىسى: باتناشماق) ← **باتناشماق.**

بۇتنماق (توغرىسى: باتنماق) ← **باتنماق.**

بۇتىل ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **بۇتىل كىسلاتا.**

بۇتىل بېنزوللۇق كاۋچۇك <خىم> بىرىكمە كاۋچۇكنىڭ بىر خىلى، بۇتادەئېن ۋە فېنىل ئېتىلىندىن پايدىلىنىپ ياسىلىدۇ؛ سۇركىلىشكە چىداملىق، سۇپىتىنى ئاسان ئۆزگەرتەلەيدۇ؛ تەبىئىي كاۋچۇكنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بۇتىل كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $CH_3(CH_2)_2COOH$، رەڭسىز مايسىمان سۇيۇقلۇق، ئۆتكۈر سېسىق پۇراقتا ئىگە، تۆۋەن دەرىجىلىك ماي كىسلاتالىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ خۇرۇم، كاۋچۇك، پۇراقلىق ماتېرىيال قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بۇجۇغۇر سۆپ. تۈرۈلگەن، قورۇلغان؛ بۇدۇر-بۇدۇر: بۇجۇغۇر چاچ.

بۇجۇغۇر بۇلۇت <مېتېئور> يۇقىرى بۇلۇت تۈركۈمىگە مەنسۇپ بولغان بىر خىل ئاساسىي بۇلۇت تىپى، رەڭگى ئاق ۋە كۆلەڭگىسىز بولىدۇ، يۇمشاق مەشۇت تالالىرىغا ئوخشاش پارقىرايدۇ. ئۇ يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىغا بۆلەك-بۆلەك ھالدا تارقىلىدىغان بولۇپ، شەكلى خۇددى قۇشنىڭ پېيىگە، ياكى ئىلغۇچقا ۋە ياكى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا ئوخشاپ قالىدۇ؛ تەركىبىدە مۇز كرىستاللىرى بولۇپ، 5 مىڭ مېتردىن ئارتۇق بولغان يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىدىكى سۇ پارىنىڭ قېتىشىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدۇ.

بۇخسۇماق پ. جىنسىي تەلىپى ئاشماق: قاناتلىنىپ بۇخسۇپ قالغان سېمىز ئات، ئۇچۇپ تۇرغان شامالارغا قېتىلدى.

بۇدجېت ئى [ر<فران] ئارخا← **خامچوت.**

بۇددا ئى [سانس] ① <دىن> بۇددا (BUDDNA) قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «بۇرھان» (BURHAN) دېيىلىدۇ. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «ئەس-ھوش» بولۇپ، «بۇددا» (ئەس-ھوش) سەدىغارتىنىڭ (ساكىيامۇنىنىڭ) سېزىمگە كىرىپ، ئەس-ھوشىنى تېپىپ ئەۋلىيا بولغاندىن كېيىنكى ھۆرمەت نامى. ② بۇددا دىنى.

بۇددا ئەدەبىياتى بۇددا دىنى ئاساسىدا شەكىللەنگەن ئەدەبىيات. ئۇ بۇددا ئەقىدىلىرىگە باغلانغان، بۇددا رىۋايەتلىرىگە ئاساسەن ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلەنگەن نەسرىي ئەسەرلەر ــ ھېكايە، قىسسە، دراملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇددا تەلىماتى <دىن> بۇددا سۆزلىگەن دىنىي تەلىماتلار بولۇپ، بۇددا دىنىنىڭ تۈرلۈك ئەقىدىلىرى ۋە شۇ ئەقىدىلەر ئارقىلىق ئىسپاتلىنىشىغان بۇددا دىنى «ھەقىقەت»لىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇددا دىنى دۇنياداكى ئاساسىي دىنلارنىڭ بىرى. مىلادىدىن ئىلگىرى V، VI ئەسىرلەردە قەدىمكى ھىندىستاننىڭ كاپىلاۋاستۇ دۆلىتى (ھازىرقى نېپالنىڭ چېگرىسى ئىچىگە توغرا كېلىدۇ) نىڭ شاھزادىسى ساكيامۇنى تەرىپىدىن يارىتىلغان. بۇ دىن ئاسىيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرگە تارقالغان، جۈملىدىن غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى دۆلىتىمىزگە تارقالغان.

بۇددا نومى <دىن> بۇددا دىنىنىڭ بارلىق كلاسسىك كىتابلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇددىچىلىق ئى. بۇددا نوملىرىدىكى ئىدىئالىستىك پەلسەپە.

بۇددىزم ئى [سانس+ر] بۇددا دىنى.

بۇددىست ئى [سانس+ر] بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى شەخس؛ بۇتقا چوقۇنىدىغان ئادەم.

بۇددىستلىق ئى. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىش، بۇتقا چوقۇنۇش پائالىيىتى.

بۇدرۇق سۈپ. بەدەن گۆشلىرى يۇمران، بوغماق-بوغماق، سېمىز، ساغلام: بۇدرۇق بالا. * لۇتپۇللا مەكتەپ يېشىغىمۇ كېلىپ قالدى. ئۇ شوخ، ئوماق، بۇدرۇق، كىشىنىڭ ئامراقلىقى كەلگۈدەك يېقىملىق چوك بولدى. * قىزنىڭ تۇرۇلگەن يەڭلىرىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپئاق، بۇدرۇق بىلىكىدە كىچىككىنە سائەت يالتىراپ، يەنە بىر قولىدا پۇل سومكىسى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

بۇدۇشقاق ① ئى. <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇچ بۆلۈكلۈق؛ مېۋىسىنىڭ سىرتىدا تىكەنلىرى بار، ئۇرۇقى جۇكىيى تىبابەتچىلىكىدە دورا قىلىنىدۇ؛ ئىشىشىق قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللۈكنى ھەيدەش، يەل تارقىتىش رولى بار. ئۇنىڭدىن ماي ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② سۈپ. كۆچمە.

(ئادەمىلەرگە نىسبەتەن) ئاجرالمايدىغان، چاپلاشقاق: لۇتپۇللا، نەزىرەنىڭ قېچىپ كەتكىنىنى مۇنىردىنىدىن تېخى ئالدىنقى كۈنىلا ئاڭلاپ، كۆڭلىدە «بىر بۇدۇشقاق رودىپايدىن ئازاد بولۇپتىمەن»، دەپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. * شاۋۇاڭ دەيتتى ئىسمىنى، ئىدى شۇنچە ئۇرۇشقاق. ئۆچ كۆرەتتى باللار، دەيتتى ئۇنى بۇدۇشقاق.

بۇدۇشقاقلىق ①. سۈپ. بۇدۇشقاق بار، بۇدۇشقاق ئۆسكەن: بۇدۇشقاقلىق يەر. بۇدۇشقاقلىق ئېتىز. ② ئى. بۇدۇشقاق كۆپ ئۆسكەن جاي: بەئباش قويلار سوپتاينىڭ شۇنچە توسۇشلىرىغا قارىماي، ئۇدۇل بۇدۇشقاقلىققا قاراپ چېپىپ كېتىشتى. ③ ئى. ھە دېگەندە كىشىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالىدىغان، يېپىشۇالىدىغان بىر خىل قىلىق، يېپىشقاقلىق: تويغا جىددىي جابدۇنۇۋاتقان ياش ئايال، ئۆزىگە ئەگىشىپ يىغلاۋاتقان ئوغلىغا قاراپ: — بۇدۇشقاقلىقنىڭ قاچانمۇ تۈگەر — ھە؟ — دەپ سوراپ قويدى.

بۇدۇكتەي رەۋ [خەن] ① تەۋرەنمەي، مەزمۇت: ئۇ بۇدۇكتەي تۇراتتى. ② كۆچمە. ھېچنېمىنى غەم قىلماي، خاتىرجەم، غەمسىز: ئۇ: — ئاكاڭ قارىغاي ئابلەق بۇدۇكتەي ھارىقىنى ئىچىپ ئويناۋاتىدۇ، ھېلى سەلەي دېگەن قەلەندەر 70 يۇەننىنى ئەكىلىپ بېرىدۇ. ئۇ ئېھتىمال، تاپان ھەققى تاما قىلىپ قالار. كېيىنكى مۇناسىۋەت يۇزىسىدىن، بىرەر رومكا قۇيۇپ بېرىمەن. ھەددىدىن ئاشسا، كۆرگۈلۈكسىنى كۆرىدۇ. مەن كىم؟ — دەپ خىيال سۈردى.

بۇدۇكتەي تۇرماق تەۋرەنمەي، مەزمۇت تۇرماق: كېرەم ئۆتكۈزگەن خاتالىقى بولمىغاچقا، سوراقچىنىڭ ئالدىدا بۇدۇكتەي تۇردى.

بۇدۇكشماق پ. دىئال. باغلاق، سولاق قاتارلىقلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تېپىرلاپ ھەرىكەت قىلماق.

بۇراتماق «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرادەر ئى [پ] ① ئاكا-ئۇكا، ئاغا-ئىنىلەردەك يېقىن دوست: ئاغىنە، يولداش: بىركۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلغا بىر بۇرادەر مەسىل يېزىپ كېلىپتۇ. * خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ باغ سەيلىسى ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەنمۇ بىرنەچچە بۇرادىرىم بىلەن بىللە مەركىزىي باغچىغا باردىم. ② «دوستۇم، ئاغىنە» دېگەن مۇراجىئەت مەنىسىدە كېلىدۇ: بۇرادەر! نەچچە كۈندىن بېرى قەيەرلەردە بولدۇڭ.

بۇرادەرچىلىك «بۇرادەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەخسۇت ئاكا بىلەن شائىر لۇتپۇللانىڭ بۇرادەرچىلىكى كېيىنكى چاغلاردا بەك يېقىن بولۇپ كەتتى.

بۇرادەرلىك ئى ← **بۇرادەرچىلىك**: دۇنيادا دوستلۇق، بۇرادەرلىك، قېرىنداشلىق دېگەندەك گۈزەل چۈشەنچىلەرمۇ بار.

بۇراش «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى.

بۇراش كۈچى <فىز> جىسمدا بۇرۇلۇش دېفورماتسىيىسى سادىر قىلىدىغان كۈچ.

بۇراق سۈپ. رەتكە ئۆتمىگەن، يارامسىز: بۇراق تېرە. بۇراق مال. بۇراق پاقلان.

بۇرالدۇرماق «بۇرالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرالماق «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ، ئايخان يىراقلاپ كەتكەندىن كېيىنلا كەينىگە بۇرالدى، لېكىن مەكتەپنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىۋېچە قانچە قېتىم ئارقىغا قارىغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

بۇرام ① ئى. بىر قېتىم بۇراشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە؛ ھالەت؛ ئورام. ② مىق. ئورام، يۆگەم: سۈنۇر ئىككى-ئۈچلا شوراپ بىر بۇرام تاماكىنى تۈگەتتى.

بۇرج ئى [ئە] <ئاستر> قۇياشنىڭ يىللىق ھەرىكەت يولىنى بويلاپ جايلاشقان ئون ئىككى يۇلتۇزلار تۈركۈمىنىڭ جەمئىسى ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرى.

بۇرجەك ئى ① نەرسىلەرنىڭ تەرەپلىرىنىڭ كېسىشكەن جايى؛ ئۇچ: كارىۋاتقا لىق ئورۇن- كۆرپىلەر تىزىلغان بولسا كېرەك، ئۇستىگە قىممەت باھالىق يۇڭ ئەدىيال يېپىلىپ، ئىككى تەرىپىگە بۇرجەكلىرى چوقچايتىپ چىقىرىلغان ئىككى ياستۇق تىزىلغانىدى. ② ئۆي، بىنا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تەرەپلىرى تۇتاشقان جايى؛ بۇلۇڭ: ئۇلار ئۆزلىرىگە ئارتۇقنى قالدۇرۇپ ئون مىڭ تەڭگىنى ئۆيىنىڭ بۇرجەكلىرىگە كۆمۈپتۇ. ③ كوچىلارنىڭ، يولالارنىڭ بۇرۇلغان، قايرىلغان جايى؛ دوقمۇش: كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر دېھقان كوچىنىڭ بۇرجىكىدىن ئىلدام ئايلىنىپ كېتىۋاتسا، ھورۇن ئۇنىڭغا: — ھوي دېھقان ئاكا، نېمانچە پايپاسلاپ يۈرىسىز...، — دەپتۇ. ④ چەت، يىراق جاي؛ بۇلۇڭ-پۇچقاق: يىغىنغا دۇنيانىڭ ھەربىر بۇرجەكلىرىدىن تەبرىك خەتلىرى ئەۋەتىلگەنىدى.

بۇرجۇن ئى <بوت> ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان چاتقال، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە، گۈلى ئاق بولىدۇ؛ مېۋىسى ئۈزۈن ۋە ئىللىپس شەكىلدە كېلىدۇ. موم قۇرتى بۇرجۇن دەرىخىنىڭ شاخ، يوپۇرماقلىرىدا يوپۇرماق شىرنىسىنى شۇمۇرۇپ پارازىت ياشايدۇ؛ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي جەنۇبىي رايونلىرىدا مۇشۇ خىل دەرەخنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق موم قۇرتلىرى بېقىلىدۇ.

بۇرچ ئى. مەجبۇرىي ئۆتەشكە، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپە: ۋەتەننىڭ قوغداش ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇقەددەس بۇرچى.

بۇردا I سۈپ [پ] كىچىك پارچە، بۆلەك (ئاساسەن نان قاتارلىق يېمەكلىكلەر ھەققىدە): بۇردا بولماق. بۇردا قىلماق. * ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخاندا رەھمەتنىڭ ئۈرۈۋەتكەن چىنىسى ۋە سۇتلۇك چايغا چىلانغان، كۆپۈپ قالغان نان بۇردىلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. * شىرەگە ئون ئالتە بالا ئۇچۇن ئاران تۆت دانە تۇخۇم بولىدىكەن قويۇلغانىدى، ماكا پەقەت بىر بۇردىسىلا تەگدى.

بۇردا بولماق ① پارچىلانماق، ئۇششاقلانماق. ② كۆچمە. قاتتىق تەت-تەتىت بولماق.

بۇردا قىلماق ① پارچىلماق، ئۇششاقلىماق: قىلىچ ھازىرلىغان قۇل: — خوجام مەن بۇنى قىلىچ بىلەن ئىككىگە بۆلىمەن، بىر بۇردىدىن قىلىپ دەجلە دەرياسىغا تاشلايمەن. بېلىقلار يېسۇن، — دېدى. ② كۆچمە. قاتتىق تەت-تەتىت قىلماق.

بۇردا II ئى. ئالدام، ساختا.

بۇردا بولماق ئالدانماق، گوللىنىپ قالماق.

بۇردا قىلماق ئالدىماق، گوللىماق.

بۇردا-بۇردا پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك، ئۇششاق-ئۇششاق: ئات ئۇنى ھەم چىشلەپ، ھەم تېپىپ، ھەش-پەش دېگۈچە بۇردا-بۇردا گۆشكە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

بۇردىلىماق پ. بۇردا-بۇردا ھالەتكە كەلتۈرمەك، بۇردا-بۇردا قىلماق، پارچىلىماق، ئۇششاقلىماق: ئۇ ئالدى بىلەن نانىنىڭ بىر پارچىسىنى بۇردىلاپ «بىسمىللا»نى مەن ئاڭلىغۇدەك ئىپتىپ ئاغزىغا سالدى.

بۇرژۇئا ئى [ر<فران] ← **بۇرژۇئازىيە**: بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى. بۇرژۇئا ئىدىيىۋى خاھىش.

بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى <پەلس> بۇرژۇئازىيە بەھرىمەن بولىدىغان دېموكراتىيە، شۇنداقلا بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنىڭ بىر خىل ۋاستىسى.

بۇرژۇئا ئىنقىلابى <پەلس> بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلىدىغان دېموكراتىك ئىنقىلاب. بۇ بۇرژۇئازىيە كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىشى يولىدىكى توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، فېئودالىزىملىق تۈزۈمگە قارشى تۇرۇپ، بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بارىدىغان ئىنقىلابىدۇر.

بۇرژۇئاز ئى [ر<فران] بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ ۋەكىلى.

بۇرژۇئازلاشماق پ. بۇرژۇئازغا ئايلانماق، بۇرژۇئا روھى بىلەن سۇغۇرۇلماق: يېڭى بۇرژۇئازلاشقان دۆلەت دىنىي جەمئىيەتى بولسا كېينكى يەكشەنبىنى قوللاندى، بۇ يەكشەنبە ھازىرغىچە ئەنگلىيىنى بېزەپ تۇرماقتا.

بۇرژۇئازىيە ئى [ر<فران] <پەلس> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغە ئىگە بولغان ھەمدە يالالانما ئەمگەكنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت شورىۋالىدىغان سىنىپ. ئۇ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ھۆكۈمران سىنىپ، شۇنداقلا ئىنسانلار تارىخىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپ.

بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسى <پەلس> بۇرژۇئازىيىنىڭ پرولېتارىيات ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلق ئۇستىدە زورلۇق كۈچ بىلەن يۈرگۈزىدىغان دىكتاتۇرىسى. ئۇ كاپىتالىستىك دۆلەتنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىدۇر. ھەرقانداق كاپىتالىستىك دۆلەتتە دىكتاتۇرا مەيلى شۇ دۆلەتنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشىدىن (پادىشاھلىق تۈزۈمىدە ياكى جۇمھۇرىيەت تۈزۈمىدە بولۇشىدىن) قەتئىينەزەر، ماھىيەتتە، ھامان بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: كاپىتالىستىك ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قوغداش، پرولېتارىياتنى ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقنى ئېزىشتىن ئىبارەت.

بۇرژۇئازىيە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى <پەلس> بۇرژۇئازىيە دۇنيا قارىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇ شەخسىيەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ؛ پايدىغىلا ئىنتىلىش، نەپسانىيەتچىلىك قىلىش، باشقىلارغا زىيان سېلىش ھېسابىغا ئۆزى نەپ ئېلىش، پايدا ۋە پاراغەت قوغلىشىشنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئالىي مەقسىتى قىلىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

بۇرژۇئازىيىچە سۈپ. بۇرژۇئازىيىگە ئائىت، بۇرژۇئازىيىگە خاس: بىز مەسئۇلىيىتىمىزنى ئېنىق تونۇپ، بۇرژۇئازىيىچە ئەركىنلەشتۈرۈش خاھىشىنى ئەدەبىي تەنقىد ئارقىلىق قەتئىي تۈگىتىپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىيات-سەنئىتىنى يېنىمۇ گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشايلى!

بۇرغا I ئى <ماشىن> كانچىلىق نېفىت، خىمىيە سانائىتى گېئولوگىيىلىك قىدىرىش ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلارنى قېزىش، كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈسكۈنە: پەرمە: يولداش قادىر نامان بۇ ئىشنى بىلىپ دەرھال بۇ گۈرۈپپىغا يېتىپ كېلىپ، ئىشنىڭ ئەڭ ئېغىرى بولغان بۇرغا بىلەن تۆشۈك تېشىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئىشچىلار بىلەن بىللە ئۈدا بىرقانچە كۈن جاپالىق ئىشلەيدۇ.

بۇرغا ماشىنىسى <ماشىن> كانچىلىق، نېفىت، خىمىيە سانائىتى، گېئولوگىيىلىك قىدىرىش ۋە شۇ خىل ئىشلارنى قېزىش، كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ۋە بۇرغىنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان ماشىنا.

بۇرغا II ئى. كالا، تاغ تېكىسى قاتارلىقلارنىڭ مۈڭگۈزىدىن ياسىلىدىغان، پۈۋلەپ چېلىنىدىغان، بىر خىل قەدىمىي چالغۇ ئەسۋابى: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غوشقا، باربىت، راۋاب غېجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى زۇ، زىلك، سەي، چىلك قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بۇرغىلاتماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرغىلاشماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بۇرغىلانماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇرغىلماق پ. بۇرغا بىلەن كولىماق، قازماق؛ پەرمىلىمەك: جازا ئىشچىسى ئەخمەت ـــ بۇرغىلاش سەھىنىسىنىڭ تەييارلىق ئىشلىرىنى پۈتتى، ـــ دەپ خەۋەر قىلدى.

بۇرما ① ئى. ياغاچ ياكى قاتتىق نەرسىلەرگە تۆشۈك ئېچىشقا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب؛ ئۇشكە: بۇرما بىلەن تۆشۈك تەشمەك. ② ئى. دېتاللارنىڭ تاشقى ياكى ئىچكى يۈزىگە ئايلاندۇرۇپ چىقىرىلغان ئورام شەكىللىك چىش، رېزبا: بۇرما چىقارماق. ③ سۈپ. ئايلانما ھالەتتە يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان ياكى ئىلگىرىلەيدىغان: بۇرما شەكىلدىكى ھەرىكەت. * ئۇ ھەرىكەتنىڭ بۇرما شەكلىدە بارىدىغانلىقىنى ھەم مۇقەررەر ھالدا سەيياردىلەر ھەرىكىتىگە ئوخشاش مەركەزگە سوقۇلۇپ تۇرىدىغانلىقىنى بايقىيالمايتتى.

بۇرما لامپۇچكا بۇرمىلىق، بۇراپ بېكىتىدىغان لامپۇچكا.

بۇرما مىخ بۇرما چىقىرىلغان، بۇراپ كىرگۈزۈلىدىغان مىخ.

بۇرمىسمان سۈپ. بۇرما شەكىللىك، بۇرما شەكلىنى ئالغان.

بۇرمىسمان تەنچە <بىئول>باكتېرىيە بىلەن ئىپتىدائىي ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مىكرو ئورگانىزم، شەكلى ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، خېلىلا كۆپ بۇرمىسى بار؛ ھۈجەيرە پەردىسى يوق، بىخ سپورا ھاسىل قىلمايدۇ، سوزۇلۇپ قىسقىراش ئىقتىدارىغا ئىگە؛ سفىلىس، قايتۇرما كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بۇرمىلاتماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرمىلاشماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇرمىلانماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: روشەنكى، بۇ ھېكايىدا تارىخىي پاكىتنىڭ تۈپ ماھىيىتى، رېئاللىقنىڭ قانۇنىيىتى پۈتۈنلەي بۇرمىلانغان.

بۇرمىلىماق پ ① بۇرما مىخ بىلەن چىڭتىماق: تاختاينىڭ ئاجراپ كەتكەن جايىنى بۇرما مىخ بىلەن بۇرمىلاپ قويۇڭلار. ② ئەسلى ھالىتىنى، قىياپىتىنى، مەنىسىنى ئۆزگەرتىمەك، پاكىتنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلماق: ئۇلار سوتسىيالىستىك ماارىپ فاكىتىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ بۇرمىلىدى، «مەكتەپنى يوقىتىش نەزەرىيىسى» ۋە «ئوقۇش پايدىسىزلىق نەزەرىيىسى»نى تەرغىپ قىلدى.

بۇرناكۇن رەۋ [بۇرۇن+ئاۋۇ+كۇن] ئۆتۈپ بولغان كۈننىڭ ئالدىدىكى كۈن؛ ئۇلۇشكۈن: بىز بۇرناكۇن ئېكسكۇرسىيەدىن قايتىپ كەلدۇق.

بۇرناكۇنكى سۈپ. ئۇلۇشكۈنكى.

بۇرۇت ئى ① ئادەملەرنىڭ بۇرنىنىڭ ئاستى ۋە يۇقىرىقى لېۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىدىغان موي، تۈك: بۇرۇت چىقىمغان بالا. بۇرۇتى خەت تارتقان بالا. * يىگىت بۇرۇتىنى سىلاپ، كۆزىنى قىسىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى. ② بەزى ھايۋانلارنىڭ ئۈستۈنكى تۇمشۇقىغا چىقىقان سېزىش ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغان تۈك: مۇشۇكنىڭ بۇرۇتى. بېلىقنىڭ بۇرۇتى.

بۇرۇتى خەت تارتماق بۇرۇت ئورنىدىكى سېرىق تۈكلەر قاربداپ ئاشكارا مەلۇم بولماق: ئۇ چاغدا ئۇ بۇرۇتلىرىمۇ خەت تارتمىغان، چىرايىدىن سەبىيلىكى چىقىپ تۇرىدىغان، ئۈستىبېشى ئاۋارە قىياپەتتىكى بالا ئىدى.

بۇرۇتىغا چاڭگا تىزماق ھېيلە ئىشلەتمەك، ھېيلە بىلەن ئالدىماق: ئۇ چاغدا دادام مېنى: ـــ سەن شۇم تېخى دادائىنىڭ بۇرۇتىغا چاڭگا تىزغۇدەك بولدۇڭمۇ؟ ـــ دەپ قوغلاپ، ھويلىنىڭ سىرتىغىچە سۆرەپ چىققاندى.

بۇرۇتىغا چالما تىزماق ← **بۇرۇتىغا چاڭگا تىزماق.**

بۇرۇتنى تولغاپ يۇرمەك كۆڭلى توق،

بىغەم، خاتىرجەم يۇرمەك: ئۇ ھەممە ئىشتىن خاتىرجەم، توققۇزى تەل، كۆڭلى توق، شۇڭا بۇرۇتىنى تولغاپ ئويناپ يۇرىدۇ.

بۇرۇتلۇق سۈپ. بۇرۇتى بار، بۇرۇت قويغان: — ئۆزلىرى ئەيسا پاششاپقۇ دەيمەن؟ — دېدى پادىچى يىگىت بۇرۇتلۇق، بۇقا بويۇن ئادەمنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

بۇرۇقتۇرما سۈپ ① كىشىنىڭ نەپىسىنى بوغىدىغان، دېمىنى سىقدۇرغان؛ تىنجىق: ئۇنىڭ ئۆيدىكى بۇرۇقتۇرما سېسىقلىقتىن قىلچە كۆڭلى ئايىنمايتتى. * بۇرۇقتۇرما ئۆي ئىچىدە ھەر ئىككىيلەن قاسقانغا دۈملەنگەن ھور نانىدەك چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەنىدى. ② كۆچمە. كۆڭۈلنى غەش قىلدۇرغان، ئىچنى پۇشۇردۇرغان، زېرىكتۈرىدىغان: مەن پەقەت بۇ ئۆيگىلا ئەمەس، بەلكى دۇنياغىمۇ ئۇقۇشماي كېلىپ قالغان ئادەمدەك غەمكىن ۋە بۇرۇقتۇرما كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدىم.

بۇرۇقتۇرما بولماق ① نەپىسى بوغۇلماق، دېمى سىقىلماق، تۇنجۇقماق: سېۋەت باش خوتۇن بولسا كەينى-كەينىدىن كېرىلىپ تۇرۇپ: — بۇنداق كۈن كۆرگۈچە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ئۆلۈۋالغان مىڭ ئەلا، — دەپ ناله قىلدى. * بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالغۇسى كېلەتتى. ② كۆڭلى غەش بولماق، ئىچى پۇشماق، تىت-تىت بولماق، زېرىكمەك: بىرنەچچە كېچىنى بۇرۇقتۇرما بولۇپ، ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈش، كۈندۈزى مىدىرلاپ تۇرغان ئادەم ئۇچۇن قىيىن ئىدى. * بىراق ئۇ قانداق كەچۈرۈم سوراشنى بىلمەي، بىرقانچە كۈنگىچە بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈردى.

بۇرۇقتۇرما قىلماق ① نەپسىنى بوغماق، دېمىنى سىقماق، بۇرۇقتۇرماق؛ تۇنجۇقتۇرماق: تومۇزنىڭ ئاشۇ دېمىق كۈنلىرىدىكى بۇ ئۆينىڭ ھاۋاسى مېنى بۇرۇقتۇرما قىلىپ ھالىمدىن كەتكۈزۈۋەتكەنىدى. ② كۆڭۈلنى غەش قىلماق. ئىچىنى پۇشۇرماق، تىت-تىت قىلماق، زېرىكتۈرمەك: ئۇي ئىچىدە كىشىنى بۇرۇقتۇرما قىلىدىغان ئېغىر جىملىق يەنە ھۆكۈم سۈرمەكتە.

بۇرۇقتۇرمىچىلىق ئى ← **بۇرۇقتۇرمىلىق:** ھاۋا دېمىقاندا يايرار كۈمۈتا، بەرمەس ئادەمگە كەڭ-كۇشادىچىلىك. ھەر ئىشقا تۇزگىلى بولىدۇ. بىراق، ھەممىدىن يامىنى بۇرۇقتۇرمىچىلىق.

بۇرۇقتۇرمىلىق «بۇرۇقتۇرما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇي ئىچىنى كىشىنىڭ نەپسى سىقىلىغۇدەك بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلىدى. * بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۆردەكلىكنى جىمجىتلىق قاپلاپ، دېھقانلار بۇرۇقتۇرمىلىقتا چۆمدى.

بۇرۇقتۇرۇشماق «بۇرۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇرۇقتۇرۇلماق «بۇرۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇرۇقتۇم سۈپ ← **بۇرۇقتۇرما.**

بۇرۇقتۇم بولماق ← **بۇرۇقتۇرما بولماق.**

بۇرۇقتۇم قىلماق ← **بۇرۇقتۇرما قىلماق.**

بۇرۇقتۇملۇق ئى ← **بۇرۇقتۇرمىلىق.**

بۇرۇقماق پ. نەپسى بوغۇلۇپ، دېمى سىقىلماق، تۇنجۇقماق: ئۇ ئۇي ئىچىنى قاپلاپ كەتكەن ئىس ئىچىدە بۇرۇقۇپ كەتكەنلىكتىن، يورۇق كۆرۈنگەنلىكى جايغا ئۆزىنى ئاتاتتى.

بۇرۇلكا ئى[ر] ئىشتان، شىم: — مۇنۇ خوتۇن قاراپ تۇرۇپ بۇرۇلكامنى لاي قىلىۋەتتى، كۆزىڭىزگە قارىسىڭىز بولمامدۇ ئاچا! — دېدى تاھىر ئايالىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ.

بۇرۇلماق پ. گەۋدىنى، يۆنىلىشىنى يەنە بىر تەرەپكە ئايلاندۇرۇپ يۈزلەنمەك: ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ، ئىتنىڭ تەرەپكە بۇرۇلدى.

بۇرۇلۇش ① «بۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۇ ئارقىلىق ئاپتوتور مەتنىيازدىكى ماھىيەتلىك بۇرۇلۇش يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر ئۆزگىرىشىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ھالدا ئىچىپ بېرىپ، خاراكتېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۈكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ. ② يولنىڭ بۇرۇلۇپ ئايلىنىپ

ماڭىدىغان قىسمى؛ ئەگىم: پويىز بۇرۇلۇشلاردىن ئۆتۈشكە باشلىدى. * بارگاھلار بارغانسېرى كىچىكلەپ، پەسىيىپ باراتتى، ئاخىرقى بۇرۇلۇشتىن كېيىن بارگاھ كۆزدىن غايىپ بولدى.

بۇرۇلۇش ياسماق ئۆزگىرىش ھاسىل قىلماق، ئۆزگىرىش پەيدا قىلماق.

بۇرۇن I ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۇراش، نەپەسلىنىش ئۆرگىنى، باشنىڭ ئالدى قىسمىغا (كۆز بىلەن ئېغىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا) جايلاشقان. ئۇنىڭ ئىككى تۆشۈكى بولىدۇ: بۇرنى چوڭ. بۇرنى قانىماق. * بالىلاردىن بىرى: — جىگدىڭىز چېچىلدى، جىگدە! — دەپ ۋارقىرىغاندىن كېيىنلا «قىزىل بۇرۇن» ئۇسسۇلدىن توختىدى. ② قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ ساپىقى ئورۇنلاشقان يېرىنىڭ قارشى تەرىپى؛ قوغۇننىڭ بۇرنى.

بۇرنۇڭنى تارتىپ كەل سەن بۇ ئىشنى تېخى قىلالمايسەن، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرنىدىن بۇلاق ئاچماق←**بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق:** بۇ ئىشىك تۈۋىگە بارغاندا ئارقىغا بۇرۇلۇپ ھېزىمغا قارىدى — دە: — خەپ، توختاپتۇر، ئۆلۈپ كەتمىسەم، كۈنلەردىن بىركۈنى مۇشۇ تۆھمەتلىرىڭ ئۈچۈن بۇرنۇڭدىن بۇلاق ئاچىمەن! — دېدى.

بۇرنىدىن بۇلاق بولماق قاتتىق ئەدىبىنى يېمەك، جازاسىنى تاپماق: كۈنىگە يېگەن بىر — ئىككى تاۋاق غىزاسى بالىنىڭ بۇرنىدىن بۇلاق بولۇشقا باشلىدى.

بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق قاتتىق ئەدىبىنى، تېگىشلىك جازاسىنى بەرمەك: مىركېرەم: — تىلىڭنى چاينىساڭ ئاناڭدىن ئەمگەن سۈتۈڭنى بۇرنۇڭدىن بۇلاق قىلىمەن، — دېدى. * ئۇرۇشنى كىم قوزغىغان بولسا، جاۋابكار شۇ بولىدۇ. ئۇرۇش قوزغىغانلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرىنى ئاخىر بىركۈن خەلق بۇرنىدىن بۇلاق قىلىدۇ.

بۇرنىدىن تامغۇزۇۋالماق توۋا قىلغۇزۇۋەتمەك، بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق: ئابدۇل: — ياق تاغا، خوجايىننىڭ تايىقىنى ئىزدەۋاتىمەن، ئۇنى تاپمىسام خوجايىن بەرگەن نېنىنى بۇرنۇمدىن تامغۇزۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇرنىدىن چۈلۈك ئۆتكۈزمەك بۇيرۇقىدىن، گېپىدىن چىقمايدىغان، نېمە دېسە شۇنى قىلىدىغان قىلىۋەتمەك: ئاتىسى قېيىدىغاندەك قىلىپ: — كىشىلەر سېنىڭ بۇرنۇڭدىن چۈلۈك ئۆتكۈزۈۋاپتۇ، مەيلى قانداق قىلساڭ شۇنداق قىل! مەن بەرىبىر سېنى گەپكە كىرگۈزەلمەيمەنغۇ! — دېدى.

بۇرنىدىن چىقارماق قاتتىق ئەدەبلىمەك، ئاللا — توۋىسىنى كۆرسەتمەك.

بۇرنىدىن چىققۇچە راسا تويغۇچە (يېمەكلىك ھەققىدە): تۈلكە بۆرىگە: — بۇ ياغدىكى ئۈجمە ناھايىتى شېرىن، قانچە كۆپ يېسەڭ، شۇنچە سىڭىۋېرىدۇ. بۇرنىمىزدىن چىققۇچە يېيىش كېرەك، بولمىسا قورساق تويغان ھېسابلانمايدۇ، — دەپ جېكىلەپتۇ.

بۇرنىدىن ئوزۇقلاندۇرۇش <تىب> ئاغرىق كىشى ئېغىز ئارقىلىق ئوزۇقلىنالماي قالغاندا، ئالاھىدە ياسالغان نەيچىلەر ئاغرىقنىڭ بۇرۇن بوشلۇقى ئارقىلىق ئاشقازانغا كىرگۈزۈلۈپ سۇيۇقلاندۇرۇلغان ئوزۇقلۇق شۇ ئارقىلىق ئاشقازانغا قۇيۇلىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل «بۇرنىدىن ئوزۇقلاندۇرۇش» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇرنىدىن ئىلىنماق ① ئۆز قىلمىشلىرى ئارقىلىق تۇتۇلماق، ئاشكارىلانماق: مۇسا تاغا: — «قۇۋ تۈلكە بۇرنىدىن ئىلىنىپتۇ» دېگەن مانا شۇ! ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ. ھىيلە — مىكىرنىڭ پاش بولمايدىغىنى يوق، — دېدى. ② بىراۋنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ قالماق، چېتىلىپ قالماق.

بۇرنىدىن يېتىلىمەك خالىغانچە باشقۇرماق، قارشىلىق قىلالمايدىغان ھالغا كەلتۈرمەك، دېگىنىنى قىلىدىغان قىلماق: ئەتىگەندىن بېرى

دۇشمەنىنىڭ بۇرنىدىن يېتىلەپ يۈرۈپ پۈتۈن ساينى ئايلىنىپ چىققان ئەنجانباي ئۇيغۇر، بۇ يەردە دۇشمەن بىلەن جىددىي ئېلىشىۋاتقان ئۆز ئاتلىقلىرىنى كۆرۈپ قالدى.

بۇرنىغا سۇ كىرمەك قاتتىق ئاچچىق ساۋاقتا ئىگە بولماق: قاسىم بۇرنىغا بىر قېتىم سۇ كىرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بىرىلگەن تەنقىدتەربىيە تەسىر قىلغان، ساۋاقتا ئىگە بولغان بولۇشى مۇمكىن. * ئەپەندىم بىر ھەپتە ئېغىلغا باغلانغاندىن كېيىن پادىشاھ: ــ ئەمدى بۇرنىغا سۇ كىرگەندۇ، بۇ قېتىم شېئىرىمنى ماختىسا ئەجەب ئەمەس، ــ دەپ ئويلاپ، ئەپەندىمنى چاقىرتىپتۇ ۋە يېڭىدىن يازغان بىر شېئىرنى ئۇنىلۇك ئوقۇپ بېرىپتۇ.

بۇرنىغا قان پۇرىماق قان تۆككىسى كېلىپ قالماق: ئۆمۈر سائىتى يىگىرمە ئۆچكە سوققاندا مانا مەن ھازىر قاراڭغۇ زىندانىدا يېتىپتىمەن، بۇرنۇمغا قان پۇرايدۇ.

بۇرنىغا مۇشت يېمەك زەربىگە ئۇچرىماق، پەشۋا يېمەك: ھاپىز بوۋاي: ــ ئىدىرىس بۇرنىغا مۇشت يەپ ئادەم بولدى...، ــ دېدى.

بۇرنىغا يېمەك ← بۇرنىغا مۇشت يېمەك: بەڭباش باللار بىر ـ ئىككى قېتىم بۇرنىغا يېگەندە ئاندىن ئادەم بولدۇ.

بۇرنى قۇلقىغىچە تويماق ① ئاشقازىنى سىگىرەلمىگۈدەك دەرىجىدە يەپ تويماق، ھەددىدىن زىيادە تويۇپ كەتمەك (تاماق ھەققىدە): چۆلدە يۈرۈپ ئۇچ كۈن ئاچ قالغانلىقىم ئۈچۈن، تاماقنى بولۇشىغا يەپ بۇرنى ـ قۇلقىمغىچە تويۇپ كەتتىم ② كۆچمە. قاتتىق پۇشايمان قىلماق، ئۆكۈنمەك: ئىدىرىس: ــ ئەگەشكىنىمگە بۇرنى ـ قولقىمغىچە تويدۇم، بوۋا، ــ دېدى. ③ كۆچمە. بىزار بولماق، سەسكەنمەك: ــ قىزىق ئىش، قاسىم ناۋاي ئۆز ۋاقتىدا يېزىدىن بۇرنى ـ قۇلقىغىچە تويغان ئەمەسمىدى؟ ئەمدى يەنە يېزىغا نېمىشقا كەتكەندۇ؟ ــ دەپ ئويلىدىم.

بۇرنى كۆپمەك ھالى يوغىنىماق، ھاكاۋۇرلاشماق، تەكەببۇرلاشماق: باھار كەتكەندىن كېيىن مېنىڭ قاپقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالىمەن، دادام: ــ ھە، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى، ــ دەپ قويياتتى.

بۇرنىنى تارتالماي قالماق ئىنتايىن ئالدىراش بولۇپ يېتىشەلمەي قالماق.

بۇرنىنى تارتقۇچىلىك ھالى يوق سالامەتلىك ئەھۋالى بوش، مىجەزى بەك تۆۋەن.

بۇرنىنى تاشلىماق مىشقىرماق: بۇرنۇڭنى تاشلاپ كەل.

بۇرنىنى تىقماق ① ئۆزىگە ئالاقىسى بولمىغان ئىشلارغا ئارىلاشماق: قارىماتاق ئېگىز ئادەم كەلگەنچە مۇراتىنىڭ مەيدىسىگە بىرنى سالدى ـ دە، قوپالىلىق بىلەن: ــ ھەي مورا تازىلىغۇچى، سەن ئۇچىقىڭدىن كۆلۈڭنى تارتىماي نېمە بۇ يەرگە بۇرنۇڭنى تىقىپ يۈرىسەن؟، ــ دەپ ۋارقىردى. ② كىرمەك: قاسىم دېگەن بالا بەش كۈندىن بېرى ئۆيمىزگە بۇرنىنى تىقىپ قويمىدى.

بۇرنىنىڭ ئاستىنى كۆرمەك ← بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرمەك.

بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالماق كېلىشتۈرۈپ ئەدەبىنى بەرمەك؛ جايلىماق: سىيىت ئاكا يىغلامسىراپ: ــ توختاپتۇر، سەن خۇنسىلارنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمىسام، ــ دېدى.

بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق مەلۇم ئىش ـ ھەرىكەتنى دېگىنىنىڭ ئەكسىچە قىلدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: قورسىقىم توق دەۋاتىسەن، ھېلى تاماق قىلسام بۇرنۇڭنىڭ ئۇستىگە ئېلىپ قويارسەن.

بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرمەك يىراق كەلگۈسىنى ئەمەس، پەقەت ھازىرنىلا كۆرمەك: ئەقىللىق يىراقنى ئويلاپ يول يۈرەر، كەم ئەقىل بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرەر. نەزەرنى يىراقتا تاشلىغان كىشى، ھاياتتا يېڭىلمەس، شاد دەۋران سۈرەر.

بۇرنى يوق ① پۇراش، سېزىش قابىلىيىتى تۆۋەن؛ سېزەلمەس. ھەي بۇرنى يوق، يوتقان

كۆيۈۋاتسا شۇنىمۇ سەزمىدىكمۇ؟ ② كۆچمە. ياخشى ـ ياماننى، ھەق ـ ناھەقنى پەرقلەندۈرەلمەيدىغان: ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلاپ يېتەلمەيدىغان: ئەخمەتكامنىڭ ھېلىقى شۇمتىكى تازا بۇرنى يوق لالىما بولۇپتۇ، كىم مە دېسە شۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋاتامدۇ.

بۇرۇن II رەۋ ① ئىلگىرى، ئىلگىرىكى چاغلاردا: بۇرۇن بىر يېزىدا ئوبۇل دېگەن بىر كىشى بار ئىكەن. * ئاسىم ياسىن خوجىنى بۇرۇن كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلىغانىدى. ② ۋەقە، ھادىسە ياكى شۇ ھەقتە سۆز بولۇۋاتقان پەيتتىن ئالدىن، بالدۇر: تويغا بارساڭ بۇرۇن بار، بۇرۇن بارساڭ ئورۇن بار (ماقال). * بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇنلا «كاللىسى ئېلىنىدىكەن» دېيىلگەن ئادەملەر بۈگۈن كىشىلەر ئالدىدا تۇراتتى. * مەن ئۇ كىشىنىڭ بۇرۇن كىرەكلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ھازىرلىغانىدىم.

بۇرۇندىن رەۋ. ئەزەلدىن، قەدىمدىن: بۇ ئادەمنىڭ مىجەزى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق. * مەن بۇ ئىشقا بۇرۇندىن تارتىپلا قوشۇلماي كەلدىم.

بۇرۇنقى سۈپ ① ئاۋۋالقى، ئىلگىرىكى؛ كونا، قەدىمكى. ئۆتمۈشتىكى: بۇرۇنقى ئادەملەر. بۇرۇنقى مەكتەپلەر. بۇرۇنقى زامان. بۇرۇنقى ئاسارىئەتىقلەر. * بېلىقچى كۆلگە بېرىپ تور سېلىپتۇ. تورنى كۆتۈرۈپ قارىسا، بۇرۇنقىدەكلا تۆت بېلىق تۇرغۇدەك. ② بىرەر پەيتتىن؛ ۋەقە، ھادىسىدىن ئالدىن بولغان؛ ئىلگىرىكى: ئۇ بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇنقى ئىش ئىدى. * توپىلاڭنىڭ ئوغۇت بۇرۇنقىدىن بىر ھەسسىدىن كۆپرەك ئېشىپ، 2 مىليون جىڭغا يەتتى.

بۇرۇنقىلار ئى. قەدىمكى ئادەملەر، ئاتا ـ بوۋىلار، ئۆتكەن ئەجدادلار.

بۇرۇنلۇق ← چۈلۈك.

بۇرۇنسىدا رەۋ. قەدىمكى زامانىدا، ئىلگىرىكى دەۋردە: ئۇنىڭ مىڭگەن ئېتى بۇرۇنسىدا دۈمن جىڭجۇدىن تارتىۋالغان، كۈنىگە مىڭ يول باسىدىغان، گۈھەردەك يالتىرايدىغان شىر ئات ئىدى.

بۇروۋاي ئى [ر] ← **بۇرغا**: —لېتىپ ئاكا: مەن بۇرغىلاش دۇيىدە ئىشلەۋاتقىنىمغا ئالاھازەل يىگىرمە تۆت يىل بولۇپ قالدى، بىر كۈن بۇروۋايدىن ئايرىلىپ باقمىدىم دېسەمۇ بولىدۇ، — دېدى ئەختەم.

بۇرىماق پ ① باشقا تەرەپكە قاراتماق، قايرىماق، ئەگمەك: ئادىل بېشىنى يېرىم بۇراپ قادىرغا بىر قاراپ قويدى ـ دە، قولىدىكى كۆلۈچنى سىيرىلدۇرۇپ تاشلۇۋېتىپ يەنىلا جىم ئولتۇرۇۋەردى. ② ئايلاندۇرماق، تولغماق: سائەتنى بۇرىماق. گايكىنى بۇرىماق. * ساقچى يانداكى يەنە بىر تېلېفوننىڭ نومۇرىنى بۇرايدۇ. * جامال ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ رادىئونىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، قۇلقىنى بۇراپ ئاڭتى. ③ ھەرىكەت يۈنىلىشىنى ئۆزگەرتمەك: ھارۋا تۆپەدەك مەھەللىسىدىن ئۇزاپ چىققاندا، نادەم ئاتلارنىڭ بېشىنى ئۆزى بىلىدىغان ئېتىز يولىلىرىغا بۇرىدى. * ئۇ ماشىنىنى ئوڭغا بۇراپ، ئۇچقاندەك ھەيدىدى. ④ كۆچمە. يۆنەلدۈرمەك، قاراتماق: مەركىزىي كومىتېتنىڭ چاقىرىقى بويىچە خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشىغا بۇرىدۇق. * شېجاڭ كەتكەندىن كېيىن دادۇي پارتىيە ياچېيكىسى مۇشۇ كۇرەش يېغىنىنى ئېچىپ، كۇرەشنىڭ يۆنىلىشىنى بۇراشنى قارار قىلدى. ⑤ كۆچمە. كۆچۈرمەك، يۆتكىمەك (گەپ ـ سۆز مەزمۇنى ھەقىدە): ئايالىم مېنىڭ راستىنى ئاچچىقلانغانلىقىمنى كۆرۈپ، گەپنى باشقا ياقتا بۇرىدى. * سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە، مەتروزى نېمىشقىدۇ سۆزنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋېتىپ، گەپنى باشقا ياقتا بۇرۇۋەتتى.

بۇزا ئى. ئىشكىنىڭ ئۇستۇنكى ياغاچىنىڭ ئېگىز ـ پەسلىكىنى تۇراقلاشتۇرىدىغان تىرەك ياغاچ.

بۇزدۇرماق «بۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ قۇرۇلۇشنى بۇزدۇرغان ئېغىر گۇناھقا ئىگە بولىدۇ.

بۇزدۇرۇشماق «بۇزدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇزدۇرۇلماق «بۇزدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇزغۇنچى ئى. بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: بۇزغۇنچى ئۇنسۇر. * ئەسئەتنىڭ ئاپىسى تېرىكىپ: — سەن زادى بىزگە زىيان سېلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان بۇزغۇنچى بولدۇڭ! — دېدى.

بۇزغۇنچىلىق ئى. بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر: 1958 - يىلدىكى پولات - تۆمۈر تاۋلاشتا بەزى جايلاردا ئورمانلار مەلۇم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، شۇ مەزگىلدە ئاممىنىڭ غەيرىتى ناھايىتى زور بولغانلىقىتىن، جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشمۇ راۋاجلاندۇرۇلغانىدى. * دۆلىتىمىزدە قانۇنلارنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى، دۈشمەننىڭ بۇزغۇنچىلىقىلىرىدىن ساقلىنىشتىن، جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاشتىن ئىبارەت.

بۇزغۇنچىلىق سالماق ← **بۇزغۇنچىلىق قىلماق.**

بۇزغۇنچىلىق قىلماق بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق؛ بۇزماق، ۋەيران قىلماق: ۋيېتنامنىڭ كامبۇدژىغا قىلغان تاجاۋۇزى كامبۇدژىنىڭ مۇستەقىللىكى، ئىگىلىك ھوقۇقى، زېمىن پۈتۈنلۈكى ۋە تىنچلىقى، بىتەرەپلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئاسىيا ۋە دۇنيا تىنچلىقىغا ئېغىر ھالدا تەھدىت سالدى. * بۇزغۇنچىلىق قىلدى دۈشمەن ئىچكىرىلەپ، پارتلاتتى تۆمۈر-يولنى، كۆۋرۈكنى. مەخپىي قورال ئامبىرىمىز يوق بولدى، تاشيوللاردا ياتقۇزدى كۆپ ئۆلۈكنى.

بۇزماق پ. بىر يۈرۈش ياكى بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچىلىماق، چۇۋۇماق، سۆكمەك، ئاغدۇرماق، ۋەيران قىلماق، كېرەكتىن چىقارماق: ئۆينى بۇزماق. ماشىنىنى بۇزماق. باغنى بۇزماق. * جەپەر بىلەن مەسرۇر ساندۇقنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ. * قادىر ئېتىشىۋېرىپ، رادىئونى بۇزۇپ قويدى. ② **يوق قىلىۋەتمەك، يوقاتماق:** ئۇ شىمىنىڭ قىرىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن تىزىنى ئۈستىگە سەل تارتىپ ئاۋايلاپ ئولتۇردى. ③ **يارامسىز، لايىقسىز، سۇپەتسىز قىلىپ قويماق؛ ئەپلەشتۈرەلمەي قالماق:** ئۇ تۇزنى تەڭشىيەلمەي، ئاشنى بۇزۇپ قويۇپتۇ. ④ **ھەقىقەتتىكىدىن، ئەسلىدىكىدىن باشقىچە قىلىپ ئىپادىلىمەك (گەپ - سۆز ھەققىدە):** ئۇ يېتىپ كېلىپ نادەمنىڭ مەيدىسىگە نوقۇپ: — ما ياققا ماڭ، بىزنىڭ سەينى ئالىدۇ مەن پۇل بېرىدۇ، — دېدى ئۇيغۇر تىلىنى بۇزۇپ سۆزلەپ. ⑤ **مەۋجۇت ۋەزىيەتنى، كەيپىياتنى، ھالەتنى ئۆزگەرتمەك؛ دەخلى قىلماق:** تىنچلىقنى بۇزماق. جىملىقنى بۇزماق. تەلەتىنى بۇزماق. ئاۋازىنى بۇزماق. * ساۋۇتكام ئوغلىنىڭ ھازىرقى بۇ خۇشاللىق كەيپىياتىنى بۇزۇشنى خالىمىدى - دە، ئانىسى توغرىسىدىكى كۆڭۈلسىز خەۋەرنى ھازىرچە ئېيتماسلىقنى قارار قىلدى. ⑥ **ماس كەلمەي قالماق، نۇقسان يەتكۈزمەك:** يېڭى سېلىنغان بىنالار ئارىسىدىكى بۇ قەدىمىي ئۆيلەر قورۇنىڭ يېڭىچە ھۆسىنىنى بۇزۇپ تۇراتتى. ⑦ **بەربات قىلماق، بىكار قىلماق، يوققا چىقارماق:** پىلاننى بۇزماق. * بۈگۈن بازار راسا قىزىۋاتقاندا، چېرىك تۇتقىلى چىققانلار كېلىپ، ھەممە ئىشنى بۇزۇپ تاشلىدى. * ئىشنى يەنىلا نۇر مۇھەممەت بۇزدى. ⑧ **رىئايە، ئەمەل قىلماي، خىلاپ ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق:** قانۇننى بۇزماق، ۋەدىنى بۇزماق. * جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزغانلار ئەلۋەتتە قانۇن بويىچە جازالىنىشى كېرەك. ⑨ **سوغۇقچىلىق چۈشۈرۈپ يامان ئاقىۋەت پەيدا قىلماق؛ يامانلاشتۇرماق، چاتاقلاشتۇرماق، ئايرىۋەتمەك:** ئارىنى بۇزماق. ئائىلىنى بۇزماق. * يامان ھارۋا يول بۇزار، يامان ئادەم يۇرت بۇزار

(ماقال). * ئۇ هازىرغىچە ئىككى قېتىم ئۆيلەنگەن بولسىمۇ، ئانىسى كېلىنىنىڭ بىرىنى «قولى ئەگرى»، بىرىنى «مەينەت»، دەپ ئۆيمىنى بۇزۇ-ۋەتكەنىدى. ⑩ ئەسلىدىكى چەكسىز بۆسۈپ ئۆتمەك: هالقماق: رېكورتنى بۇزماق. ⑪ روهىي جەهەتتىن چىرىتمەك: توغرا يولدىن ئازدۇرماق: ئاينىتماق: چاقسىز بۇزغان خانىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال). * — سىز بالىنى بۇزۇۋاتىسىز، — دەيتتى مېهراي جاپىپارغا قاينىاپ. ⑫ ئىپپەت-نومۇسنى دەپسەندە قىلماق، ئىپپەت-نومۇسسىزغا تەگ-مەك، ئاياغ ئاستى قىلماق (قىزلار هەققىدە): نامەتتىنىڭ پۇل بىلەن ياش قىزلارنى بۇزغانلىقى هەققىدىكى ماتېرىيالغا ئاساسەن يېقىندا ساقچى ئىدارىسى ئۇنى قولغا ئالدى. ⑬ بىھۇدە سەرپ قىلماق، ئىسراپ قىلماق، زايە قىلماق: پۇلنى بۇزماق.

بۇزۇشماق «بۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى يىغىنىنىڭ قارارىنى ئاخىرقى هېسابتا ئۇلار ئۆزلىرى بۇزۇشتى.

بۇزۇق سۈپ. ① بىرەر قىسمى زەخمىلەنگەن، بۇزۇلۇپ ئىشلىمەيدىغان هالغا كەلگەن، ئىشتىن چىققان: مەن گۈڭشې تراكتور پونكىتىدىكى «بوستان» دادۇيىنىڭ بۇزۇق بىر تراكتورىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ② ئەخلاقىي پەزىلىتى ناچار، تۇرمۇش ئىستىلى بۇزۇلغان: ئەخلاقسىز: جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى يېقىندا جەمئىيەتتە ئېقىپ يۈرگەن بەزى بۇزۇق ئاياللارنى يىغىۋېلىپ، ئۆزگەرتىش ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بەردى. ③ نېيىتى يامان: نىيىتىنى، پەيلىنى بۇغان: يامان نىيەتكە كەلگەن. بىز بۇزۇق ئادەملەرنى قەتئىي جازالايمىز.

بۇزۇق ئۇنسۇر جەمئىيەت تەرتىپىگە، قانۇنىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلغان كىشى: جەمئىيەتتىكى بۇزۇق ئۇنسۇرلار بىلەن بولغان كۆرەشنى قەتئىي، غەلبىلىك ئېلىپ بېرىپ، خەلقنىڭ ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

بۇزۇقچىلىق ئى. بۇزۇق كىشىلەرگە خاس ئىش-هەرىكەت: ئەخلاقسىزلىق: نۇرۇم: — ئۇياتسىزلىق، ناهەقلىق، تۆهمەت، خىيانەت، بۇزۇقچىلىقنىڭ ئۈستىلىرى، يەنە بۇ سۆزلەرنى باشقىلارغا سۈۋاپ قويغان هېيىلگەرلىكىڭلارغا لەنەت! — دېدى.

بۇزۇقچىلىق قىلماق بۇزۇق كىشىلەرگە خاس ئىش-هەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق: پاهىشۇازلىق قىلماق.

بۇزۇقلۇق «بۇزۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: باشلىق ماشىنىنىڭ بۇزۇقلۇقىدىن خەۋەر تاپمايلا شوپۇرغا كايىپ كەتتى. * ئۇنىڭ نېيىتىنىڭ بۇزۇقلۇقى خېلىدىن بېرى مەلۇم ئىدى. * بۇرۇن مەلۇم بىر يۇرتتا بۇزۇقلۇقتا ئۆچىغا چىققان بىر باي ئۆتكەنكەن. * ئۇنىڭ چىرايىدىن بۇزۇقلۇقىنىڭ نېرى يېقىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

بۇزۇلماق ① «بۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاناڭ ئۆگەي بولسا، تويۇڭ بۇزۇلار (ماقال). * ئەر كۈنلىسە ئۆي تۇزۇلىدۇ. خوتۇن كۈنلىسە ئۆي بۇزۇلىدۇ (ماقال). ② «بۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چۈشتىن كېيىن ئۇشتۇمتۇت هاۋا بۇزۇلدى. ③ نىكاهلىق يولدىشىدىن يۈز ئۆرۈپ، باشقا بىرىگە قارىماق، بېرىلمەك: پاتەمخان بالىسىغا ئېچىنىش بىلەن قارىغاندىن كېيىن: — بۇنىڭ دادىسى... كېيىن هازىرقى خوتۇنىغا بۇزۇلۇپ، مېنى ئاجرىشىشقا قىستىدى، يەتتە ياشلىق بالام سەۋەبىنى يېتىلەپ ئۇنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم، — دېدى.

بۇزۇن ئى <بوت> ئۇچقات ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدىغان تاق سانلىق پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى بەش تال بولۇپ، سوقىچاق كېلىدۇ؛ گۈلى كونۇس شەكلىدىكى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېستىدە بولۇپ، رەڭگى سارغۇچ ياكى

ئاقۇچ يېشىل رەڭدە؛ مېۋىسى شىرنىلىك، رەڭگى توق قىزىل ۋە شارسىمان كېلىدۇ؛ يىلتىز پوستى ۋە يۇمران شېخى دورا قىلىنىدۇ، پەينى بوشىتىش، قاننى جانلاندۇرۇش، رېماتىزمنى داۋالاش رولى بار.

بۇزلىماق پ. ئىشككە بۇزا بېكىتمەك، ئورناتماق.

بۇژ تەق. كۆپىنچە سۈيۇقلۇقنىڭ كۆپۈكلىشىشى ياكى قاينىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

بۇژ-بۇژ «بۇژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: چىنىلارغا قۇيۇلغان قىرغىز بوزىسى خىلىغچە بۇژ-بۇژ قىلىپ تۇراتتى.

بۇژۈندە رەۋ «بۇژ» قىلغان ھالدا: ئەمەت ئۆگۈپ رەڭگىنى يوقاتقان دۇخاۋا دوپپىسىنىڭ ئاستىدىن قولىنى تىقىپ بېشىنى تاتىلىدى، دولىسىدا سالۋارىغان قۇرۇق خۇرجۇن، چېكىسىدە، توپا قونغان يۈزىدە، قۇلاق تۈۋىدە بۇژۈندە ئۆرلەپ چىققان تەر تامچىلىرى يالتىرايتتى.

بۇژغۇن ئى. سۇنىڭ دولقۇنلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاق كۆپۈك: دەريادىكى ئۇلۇغ سۇ تاشتىن تاشقا سەكرەپ، ئاق بۇژغۇن چىقىرىپ، قىرغاقلارغا قاراپ يېيىلماقتا، سالقىن كۈز شامىلى سارغايغان دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى بەرگىدىن ئايرىماقتا.

بۇژغۇنلانماق «بۇژغۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دولقۇن كۆتۈرۈلگەندە، پۈتۈن دەريا قاتمۇقات ئۆركەش دۆڭلىرى ھاسىل قىلىپ شىددەت بىلەن ۋاشىلداپ قايىناتتى، دولقۇن تارىغاندا بولسا چايقىلىپ تۇرغان قىزغۇچ لاي سۇ خۇددى ئىككى بىسىلىق خەنجەردەك ئىككى قىرغاققا تاراسلاپ ئۆرۈلۈپ، دەستىلەنگەن ئاق چېچەكتەك بۇژغۇنلىنىپ ۋەھىمىلىك شارقىرايتتى.

بۇژغۇنلىماق پ. بۇژغۇن ھاسىل قىلماق: ماي ئايلىرىدا قىزىل دەريا ۋادىسى تولىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ؛ يېشىل چىملىق قىرغاقلاردا مامكاپ، ئاق لەيلىگەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ، باراقسان سۆگەت تاللىرى بۇژغۇنلاپ ئېقىۋاتقان سۇ يۈزىنى سۆيۈپ ئەركىلەيدۇ.

بۇژۇلداتماق «بۇژۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇژۇلداشماق «بۇژۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بۇژۇلدىماق پ. «بۇژ-بۇژ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «بۇژ-بۇژ» قىلماق: ھاپىز مولا قاتتىق قېقىلىپ كۆزىدىن ياش چىققۇچە يۆتەلدى، ئاغزىدا كۆپۈك بۇژۇلداپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

بۇس ئى ① نەرسە-كېرەكلەردىن، ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تىنىقىدىن چىققان سېسىق ئاچچىق پۇراق؛ ھىد: ئاغرىقنى بۇس ئۆلتۈرەر، يىگىتنى نومۇس (ماقال). * سەيدىن قارىي ئۇلۇغ-كىچىك تىندى، ئۇنىڭ بۇرۇن كۆمۈرچەكلىرى كېرىلىپ، ئىچىدىن ئاچچىق بۇس چىقىقاندەك بىلىندى. ② پۇشۇرۇلغان نەرسىلەردىن چىققان ھور: تونۇرنىڭ بىر تەرىپىدىن بۇس چىقىپ تۇراتتى.

بۇس نان تەكشى، نېپىز يېيىلغان خېمىرنىڭ يۈزىگە قايماق ياكى ئەبجەش ياغ بىلەن ھەر خىل خۇرۇچ ئارىلاشتۇرۇلغان قېيمىنى سۈركەپ، ئاندىن بىر چەتتىن ئۇزۇنچاق تۈرۈپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.

بۇسنى چىقارماسلىق ① ھىدىنى، ئاچچىق پۇرىقىنى تاراتماسلىق؛ ② كۆچمە. ئاشكارا قىلماسلىق، باشقىلارغا تۇيدۇرماسلىق، شەپسىنى بىلدۇرمەسلىك: ئۇلار بىرنەچچە قوينىڭ بۇسنى چىقارماي يەۋەتتى.

بۇسلۇق سۇپ. بۇسى بار، بۇس چىقىۋاتقان، بۇسقا تولغان: بۇسلۇق ئۆي.

بۇغ ئى. سۇيۇق جىسىملارنىڭ قىزىتىلغاندىن كېيىنكى گاز ھالىتى.

بۇغا ئى <زوئول> ① سۇت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى كۆشگۈچىلەر ئائىلىسىگە

كىرىدىغان ھايۋان، تۈرلىرى كۆپ، تۆت ئايىغى ئىنچىكە ئۇزۇن، قۇيرۇقى قىسقا كېلىدۇ؛ ئەركەكلىرىنىڭ بېشىدا مۈڭگۈزى بولىدۇ، بەزى تۈردىكى چىشلىرىنىڭمۇ مۈڭگۈزى بولىدۇ؛ تۈكلىرىنىڭ ھەممىسى بېغىر رەڭ، بەزىلىرىنىڭ ئالىسى ياكى يوللىرى بولىدۇ؛ ئاڭلاش ۋە پۇراش سەزگۈلىرى ئۆتكۈر كېلىدۇ. ② شۇ ھايۋانىنىڭ ئەركەكىنىڭ نامى.

بۇغا تىنجىقى <مېتېئور> يازنىڭ پەقەت شامىلى يوق، ئادەمنى كۆيدۈرگۈدەك تومۇز كۈنلىرىدىكى تىنجىق: كۈن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۈرىدىغان بۇغا تىنجىقى يەنە باشلاندى.

بۇغا ــ مارال بۇغا ۋە مارال: ئورمانىدىن چىقار ئۇركۈپ بۇغا ــ مارال، نەدىدۇر ھۆركىرەيدۇ ئېيىق پالۋان.

بۇغداي ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك ئۆسىدۇ، غولىنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك، يوپۇرمىقى كەڭ تاسمىسىمان كېلىدۇ؛ دېنى ئىللىپس شەكىلدە بولۇپ قورساق تەرىپىدە ئېرىقچىسى بولىدۇ. ئۇ دېنىدىن ئۇن تارتىشقا بولىدىغان ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى. تېرىش ۋاقتىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ يازغى بۇغداي، كۈزگى بۇغداي دەپ ئايرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

بۇغداي پەرۋانسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، يېتىلگىنى ئاچ سېرىق رەڭدە، قانىتى تار ھەم ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ كەينى قىرىدا بىر قاتار ئۇزۇن تۈكلىرى بولىدۇ؛ لېچىنكىسى سۇت رەڭگىدە كېلىدۇ. ئۇ شال، بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ دېنى ئىچىدە پارازىت ياشاپ، ئۇلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

بۇغداي پولۇ گۈرۈچ ئورنىغا بۇغداينى كۆپتۈرۈپ ئەتكەن پولۇ.

بۇغداي پىتى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ناھايىتى كىچىك، يېشىل ياكى قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ. ئۇ بۇغداي تېپىدىكى دانلىق زىرائەتلەرنىڭ زىيانداشى بولۇپ، پىشمىغان بۇغدايىنىڭ غولى، يوپۇرماق ۋە باشاقلىرى تەركىبىدىكى سۇيۇقلۇقنى سۈمۈرۈپ ھايات كەچۈرىدۇ.

بۇغداي تېرىمى بۇغداي تېرىلىدىغان ۋاقىت، مەزگىل.

بۇغداي سۆز يېقىملىق، چىرايلىق گەپ ــ سۆز: بۇغداي نېنىنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى؟ (ماقال). * مەن ئۇنىڭ بۇغداي سۆزىگە تەشەككۈر ئېيتىپ يولنى بوشاتتىم.

بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، تېنى كىچىك كېلىدۇ. ئۇنىڭ يۇمىلاق تەنلىك بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى ۋە ئۇزۇن پۇتلۇق بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى دېگەن ئىككى تۈرى بولىدۇ. يۇمىلاق تەنلىك بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تېنى يۇمىلاق، قارا قوڭۇر ياكى قىزىل قوڭۇر بولىدۇ، دۈمبىسىدە قىزىل ئالىسى بولىدۇ، پۇتلىرى قىزىل كېلىدۇ؛ ئۇزۇن پۇتلۇق بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تېنى ئۇرچۇق شەكىلدە، رەڭگى ئاچ، ئالدىدىكى ئىككى جۈپ پۇتى بەك ئۇزۇن بولۇپ ئۆمىلەشكە ماھىر كېلىدۇ. بۇغداي ئۆمۈچۈكلىرى بۇغداي، ئارپىلارنىڭ ئاساسىي زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ، بەزى جايلاردا «قىزىل ئۆمۈچۈك» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇغداي ئۆڭلۈك چىرايى، بەدىنى بۇغداي ئۆڭ كەلگەن: يان تەرەپتىكى دۈمبىسى بولسا، بەستىلىك كەلگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك، قويۇق قاشلىرى بىر ــ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن مېھرىبانلىق چېقىپ تۇرىدىغان، سالاپەتلىك سۆلتان مىرغەزەپ ئولتۇراتتى.

بۇغداي يىپچە قۇرتى <زوئول> يىپسىمان هايۋان، تېنى ناهايىتى كىچىك بولۇپ بۇغداي توقۇلمىلىرىدا پارازىت ياشايدۇ. ئۇ قۇرت ئۆسمىسىنى هاسىل قىلىپ بۇغداي يىپچە قۇرت كېسىلى پەيدا قىلىدۇ، زىيانغا ئۇچرىغان مايسىنىڭ غولى تومۇلۇشىپ ئېگىلىپ كېتىدۇ، يوپۇرماقلىرى سولىشىدۇ، بۇ هال ئېغىر بولسا باشاق چىقارمايدۇ.

بۇغدايزار ئى← **بۇغدايلىق:** كېچىنىڭ سالقىنى يىپەكتەك يۇمشاق، يۇزۇڭنى سىپايدۇ. ئاه قانداق هۇزۇر! چوققىلار كەينىدىن كۆتۈرۈلۈپ ئاي، بۇغدايزار ئۈستىنى ياپتى كۈمۈش نۇر.

بۇغدايزارلىق ئى. ← **بۇغدايلىق:** ئۇ، ئون كۈندىن بۇيان هەر سەهەر سۇبهى كۆتۈرۈلۈش بىلەنلا «مۇدەن» مارکىلىق سۈرەت تارتىش ئاپپاراتىنى كۆتۈرۈپ، پىشاي دەپ قالغان بۇغدايزارلىققا كېلدۇ.

بۇغدايلىق ① ئى. بۇغداي تېرىلغان ياكى ئۆسكەن ئېتىز: هېلىقى بىر توپ ئادەملەر بۇغدايلىقنى ئارىلاپ چىقىپ چوڭ يولدىكى ماشىنا يېنىدا توختىدى. * ئۇ ئېشكىنى بىر يەرگە باغلاپ قويۇپ، ئۇ ياق، بۇ ياقىقا قاراپ يۈرۈپ، بىر بۇغدايلىقنىڭ چېتىدىكى چۆپلەرنى كۆرۈپتۇ ۋە ئاستا ئورۇشقا باشلاپتۇ. ② سۈپ. بۇغدىيى بار، بۇغدايغا ئىگە: تراكتورلار يول سالدى، سالا ئېتىز باغرىغا. بۇغدايلىق بولۇپ قالدۇق، تويمىغانلار زاغرىغا.

بۇغدىيەك ئى <ئانات> ئەرلەر بوينىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا بولىدىغان قالقانسىمان كۆمۈرچەك.

بۇغدىيەكلىك سۈپ. بۇغدىيەكى بار، بۇغدىيەكى بولغان: ئۇزۇن بويۇن بۇغدىيەكلىك قارامتۇل بىرى كېلىپ لام-مىم دېمەي ئۇنىڭ يېنىدا كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇردى.

بۇغرا ئى. ئەركەك تۆگە.

بۇغرىغا كىرمەك ئەركەك تۆگە قايمال سېغىنماق، كۆيلىمەك.

بۇغىتاپان ئى [بۇغا+تاپان] <بوت> بۇغىتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ گۈلى ئاق بولۇپ، غولىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدا توپلىشىپ ئۆسۈپ، ئۇمۇمىي گۈل رېتىنى هاسىل قىلىدۇ؛ غوزىسى شارسىمان بولىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن تېنى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئۇ پەي، سۆگەكلەرنى كۈچلەندۈرۈش، رېماتىزمنى داۋالاش، قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

بۇغپت ئى [ر<فران] پېچىنە-پىرەنىك، قەنت-گېزەك تاماكا ۋە هەر خىل ئىچىملىك قاتارلىقلارنى ساتىدىغان كىچىك ماگىزىن، دۇكان: سەلىمە يۇگۈرۈپ چىقىپ ئىشىكى ئالدىدىكى بۇغپتىتىن ئىككى بوتۇلكا گاز سۇيى ئەكىرىپ دوستلىرىنىڭ ئالدىغا قويدى.

بۇغپتچى ئى. بۇغپتنا ئىشلەيدىغان، ياكى بۇغپت ئاچقان سودا خادىمى، سودىگەر.

بۇق تەق. كەپتەر دەم تۇتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز: چىرايلىق دەمدەر پېشايۋانغا قونۇۋېلىپ «بۇق-بۇق» قىلىپ سايراپ تۇراتتى.

بۇقا I ئى. كالىنىڭ پىچىلمىغان ئەركىكى.

بۇقا II ئى. دەريا، ئېقىن سۇلىرىنى قايتۇرۇش ياكى مەلۇم ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن تۇرمەل سالغاندا كېرەك بولىدىغان ئۈچ ئاچا قىلىپ باغلانغان ياغاچ.

بۇقا سالماق دەريا، ئېقىن سۇلىرىنى قايدۇرۇش ياكى مەلۇم ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن بۇقا ئورناتماق.

بۇقۇلداتماق «بۇقۇلداماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇقۇلداشماق «بۇقۇلداماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇقۇلداماق پ «بۇق-بۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «بۇق-بۇق» قىلماق: ئۇ ئانىسىنىڭ

ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

بۇقسىرىماق پ. ئىنەك كۆيلىمەك.

بۇل I ئى ① تۆگىمەن ئوقىغا بېكىتىلگەن چۆرىسىگە قانات قېقىلغان يۇمىلاق كۆتەك. ② ھارۋىنىڭ ئوقىنى ئايلاندۇرۇپ تۇرىدىغان، ئىچىگە ياپىلاق تۆمۈر ئورنىتىلغان ئىچى كاۋاك يۇمىلاق كۆتەك. ③ چىغىرىقىنىڭ ئايلىنىش پرىنسىپىغا ئاساسەن ياسالغان بىر خىل ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئۇسكۇنىسى. ئادەتتە قۇدۇقتىن سۇ تارتىش، كېمە، پارا ـ خوتلاردا لەڭگەرنى تارتىش، مال بېسىش ۋە چۇشۇرۇش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇل II سۈپ. ئۆزىگە ئۆتكەن نەمنىڭ تەسىرى ئارقىلىق ئىچىدىن بىخسىغان، ئېچىغان، ئەسلىي ھالىتى بۇزۇلغان: بۇل بۇغداي. بۇل بولغان ئاشلىق.

بۇل بولماق نەم ئېلىپ بىخسىماق، ئېچىماق، سېسىماق: بۇ يىل خامان ۋاقتىدا ھۆل ـ يېغىن كۆپ بولغانلىقتىن بەزى جايلاردا بۇغدايلار بۇل بولۇپ كەتتى.

بۇل قىلماق نەم ئالدۇرۇپ بىخسىپ، ئېچىتىپ، سېسىتىپ قويماق: ھەسەن چورۇق ئايالغا: ــ ئاغزىمنى غېرىچلىما! ئېيتە، تېخى بىر ئاي بۇرۇنلا بىكارغا كەلگەن بورىنى ئايلاپ، كەھرىۋادەك قۇرۇيدىغان تۆت چارەك گۈلنى بۇل قىلغىنىڭ يادىڭدا بارمۇ، يوق؟ ــ دېدى.

بۇلاپكا ئى. مېتالدىن ئىشلىنىپ ئالتۇن ياكى كۈمۈش رەڭگىدە ھەل بېرىلىدىغان، بەزىلىرىگە كۆز قويۇلىدىغان ۋە زىننەت ئۈچۈن مەيدىگە تاقىلىدىغان بۇيۇم: ئۇگرە سودىگىرىنىڭ شايى گالستۇكىغا تاقۇالغان، ئوتتۇرىسىغا كىچىك زەنجىر ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى دانە بىرلىيانت بۇلاپكىسى كۆڭلىكىنىڭ رەختىنى تېخىمۇ ئېسىل ۋە پاكىز كۆرسىتەتتى.

بۇلاتماق I «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلاتماق II «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلاشماق I «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇلاشماق II «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇلاق ئى ① يەر ئاستىدىن چىقىقان سۇ مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ ئېغىزى: سۇ ئانىسى ــ بۇلاق، سۆز ئانىسى ــ قۇلاق (ماقال). * ئۇلار تاغ باغرىدىكى بىر كىچىك بۇلاق بويىدا ئاتلىرىنى ئوتقا قويۇپ، بىردەم ئارام ئالدى. ② كۆچمە. باي، پۇتمەس ـ تۈگمەس مەنبە: ئىجات بۇلىقى. ئىلھام بۇلىقى. * كىتابنى سۆيۈ، ئۇ ئىلىم بۇلىقى. * مەن باشتىن ئاخىر ئېسىمدە ساقلاپ كەلمەكتىمەنكى، ياشلىق گۈزەل نەرسە. ئۇ ئەزەلدىن مېنىڭ ئىلھام بۇلىقىم بولۇپ كەلمەكتە.

بۇلاق سۇيى بۇلاقتىن چىقىقا سۇ: مازار ئېچىدىن بىلەكتەك بۇلاق سۇيى ئېقىپ چىقماقتا ئىدى.

بۇلاق كۆزى بۇلاقنىڭ سۇ بۇلدۇقلاپ چىقىدىغان ئېغىزى، كۆزى.

بۇلاڭ ئى ← **بۇلاڭزۇ.**

بۇلاڭ تاي <تل> جەنۇبىي ئاسىيا تىللىرى سىستېمىسىغا كىرىدىغان ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن ئۆلكىسى شىشۇاڭبەننا دەيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى قاتارلىق جايلاردا ياشىغۇچى بۇلاڭزۇلار ئىشلىتىدىغان تىل.

بۇلاڭ ـ تالاڭ زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋېلىش ھەرىكەتلىرى: تالان ـ تاراج، بۇلاڭچىلىق: پۇتكۈل دېڭىز سەپىرى داۋامىدىكى ئەڭ چوڭ خەتەر دېڭىز قاراقچىلىرىنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچراشتىن ئاشمايدۇ.

بۇلاڭ ـ تالاڭ بولماق بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىماق؛ يولۇقماق.

بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلماق زورلۇق كۈچ بىلەن

باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ-تۆزىنىڭ قىلمۇشلىرى: تالان-تاراج قىلماق، بۇلاپ-تالماق: رىزۋان «تۈيۈقسىز تۈتقۇن قىلىش ۋە پات-پات قوراللىق بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش بولۇۋاتقانلىقى» توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەنىدى. * بىز يولغا چىقىپ يولۇاسلار توقايلىقىغا كەلگەندە قاراقچى ئەرەبلەر تۇنىدە بىزگە ھۇجۇم قىلىپ، بۇلاڭ-تالاڭ قىلىشتى.

بۇلاڭچى ئى. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالىدىغان، تالان-تاراج قىلىدىغان كىشى: ئۇ كېچە-كۈندۈز ئاكسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ قارا ئۇيۇسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ.

بۇلاڭچىلىق ئى. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالىدىغان، تالان-تاراج قىلىدىغان بىر خىل قىلمىش: باي، سىزنىڭ جاكارلىغىنىڭىز ئادىل تەقسىمات ئەمەس، بەلكى ئوپ-ئوچۇق ئالدامچىلىق، بۇلاڭچىلىق!

بۇلاڭچىلىق قىلماق زورلۇق كۈچكە تايىنىپ، باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالماق، تالان-تاراج قىلماق: ئوسمان ئاكا ئوغرىنىڭ غولىدىن ئىتتىرىپ: — ئېيتقىنا؟ بۇ يەردىن قېچىپ يەنە كىمىلەرنى قاقشاتىسىڭ؟ نەلەردە بۇلاڭچىلىق قىلدىڭ؟ بۇرنى يوق ئېشەك، ئېيتە! — دېدى.

بۇلاڭزۇ ئى <ئىرق> ← **بۇلاڭزۇلار.**

بۇلاڭزۇچە ① سۇپ. بۇلاڭزۇلارغا خاس، بۇلاڭزۇلارغا ئائىت: بۇلاڭزۇچە كىيىنمەك. ② ئى. بۇلاڭ تىلى: ئۇ بۇلاڭزۇچىنى ياخشى سۆزلەيدۇ.

بۇلاڭزۇلار ئى <ئىرق> مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. يۇنىنەندە ياشايدۇ.

بۇلانماق I پ «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇلانماق II ① «بۇلماق II» پېئىلىنىڭ تۆزلۈك دەرىجىسى: ئىككى تەرەپنىڭ ئىككى نەپەر ماھىر چېلىشچىسى بارلىق ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپمۇ بىر-بىرىنى يېڭەلمىدى، ئەكسىچە مەيداندىن ھالقىپ چىقىپ زەيكەش تەرەپتىكى ئازگالغا چۈشۈپ كەتتى-دە، لاي ۋە پاتقاقتا بۇلىنىپ كەتتى. ② «بۇلماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تالاغا چىقاي دەپ تۇرۇشۇمغا، ئىنىم توپىغا بۇلانغان بىر پارچە گۆشنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىردى.

بۇلبۇل ئى [پ] <زوئول> بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى قۇشقاچچىلىك كېلىدۇ، چىرايلىق سايرايدۇ؛ دائىم ئۇچرايدىغانلىرى قىزىلگال بۇلبۇل ۋە كۆكتولغاق قاتارلىقلار: بۇلبۇلغا باغ ياخشى كەلمەك تاغ (ماقال). * باغىدىكى گۈللەرگە، بۇلبۇل قونسا سايرايدۇ، سائا كۆيگەن يۈرەكتە، چەينەك قويسا قاينايدۇ.

بۇلبۇلەك ئى. خەرەك.

بۇلبۇلگويا ئى. خەلق چۆچەكلىرىدىكى ناھايىتى چىرايلىق بولغان، ئادەمدەك گەپ قىلىدىغان ۋە چىرايلىق سايرايدىغان بىر خىل قۇش.

بۇلتۇر رەۋ. تۆتكەن يىل، ئالدىنقى يىل: بۇلتۇر 9-ئاينىڭ 3-كۈنى ئالمجان ئوقۇيدىغان پەرزەنتلەر مەكتىپىدە دەرس باشلانغانىدى.

بۇلتۇرقى سۇپ. تۆتكەن يىلدىكى، تۆتكەن يىل بولغان، ئالدىنقى يىلدىكى: بۇلتۇرقى پاقلان بۇ يىل ئىككى ياش قوي بولدى.

بۇلجۇتماي رەۋ. مىدىرلاتماي، قىمىرلاتماي: تۇتقان پېتى: ئۇنىڭ قارچىغىسى ئالغان توشقانىنى ئىگىسى يېتىپ كەلگۈچە بۇلجۇتماي تۇتۇپ تۇراتتى.

بۇلجۇڭ ئى ← **بۇلجۇڭ گۆش.**

بۇلجۇڭ گۆش ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۈت-قوللىرىدىكى تۇرۇلۇپ، كۆپۈپ چىققان لوق گۆش: شۇ تاپتا بۇ ئادەمنىڭ سېمىز

بۇلجۇق گۆشلىرىنى بىر چىمدىۋالسىمۇ تۇيمايتتى.

بۇلدۇق تە‌ق. تۇرۇبا ياكى بۇلاق قاتارلىق‌لاردىن ئېتىلىپ چىققان، قازانـدا قاينىۋاتقان سۇنىڭ ئاۋازى: باكـتىكى سۇ بۇلـدۇق قىلىپ ئېقىپ چۈشتى.

بۇلدۇق - بۇلدۇق «بۇلـدۇق» سـۆزىـنىڭ تەكرارلىنىـشى: بۇلاقـتىن بۇلـدۇق - بۇلـدۇق قىلىپ سۇ چىقىپ تۇراتتى.

بۇلدۇقلاتماق «بۇلدۇقـلىماق» پېئىلـىنىڭ مەجبۇرىـي دەرىجىسى: ئېلىيوۋ قاپاقنى ئاۋايلاپ سۇنى كېرىم چاپقان ئورەككە بۇلدۇقلىتىپ قويىدى.

بۇلدۇقلاشماق «بۇلدۇقلىماق» پېئىلـىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بىز كىرگەنـدە چوڭ زالـغا ئېسىلغان داش قازانـلار بىر خىل بۇلـدۇقـلىشىپ قاينىۋاتاتتى.

بۇلدۇقلىماق پ ① «بۇلـدۇق - بۇلـدۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «بۇلدۇق - بۇلدۇق» قىلماق: تۇرۇبىدىن ئېقىپ چـىقىۋاتـقان يىلـلىق سۇنىڭ بۇلدۇقلىشى ئاڭلىناتتى. ② كۆچمە. جۇش ئۇرماق، ئۇرغۇماق، دولقۇنلانماق: مەن كېلـمەن ساڭا بېقـىپ تويـماسـتىن، كۈلۈپ تۇرغان بەختىم بىلەن تويلىشىپ، ئىلھاملىرىم بۇلدۇقلايدۇ، قاينايدۇ، باغرىڭدىكى دولقۇن بىلەن قوغلىشىپ.

بۇلغاتماق «بۇلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىـي دەرىجىسى.

بۇلغار I ئى. ماي تەركـىبى بولغان بىر خىل يۇمشاق خۇرۇم: بۇلـغار ئۆتۈك. * بىلـدىكى بەلبېغى، ئېسىل قىزىل يىپەكـتۇر، پۇتلىرىغا كىيگىنى، مەزمۇت بۇلغار ئۆتۈكتۇر.

بۇلغار II ئى <ئىرق> ← **بۇلغارلار.**

بۇلغارلار ئى <ئىرق> بۇلغارىيىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشـكىل قىلـدىغان، جەنۇبـىـي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ خەلق.

بۇلغاشماق «بۇلغىماق» پېئىلـىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇشـشاق بالـلار سۇ ئېقـىۋاتـقان ئېرىقتا ئەسـكى - تۈسـكى نەرسـىلەرنى تاشـلاپ، سۈزۈك سۇنى بۇلغاشتى.

بۇلغانماق «بۇلغىماق» پېئىـلـىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باتۇر: — ئەلـۋەتـتە سىزنىڭ يۇرد-كىڭىز ئۇنىمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن بىر ئېقىمدا بۇلغىنىپ بولدىڭىز، — دېدى.

بۇلغۇن ئى <زوئول> سۆسەر ئائىـلىـسـىگە كىرىدىغان بىر خىل سۇت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، تۆت پۇتى ئوخ-شاشلا قىسقا، قۇيرۇقى ئۇچ بۇرجەك، ئاڭلاش سەزگۈسى ئۆتكۈر. ئۇنىڭ تۇرى خىلـمۇخىل بولۇپ، تېرىسى بەك ئەتىۋار.

بۇلغماق پ ① كىـر، پاسـكـىنا قىلـماق: ئىشچىـلاردىن بىرى ئوت ئۆچـۈرۈش سۈيۇقـلۇق گازنىڭ ئاغـزىـنى تەتۈر تۇتۇپ ئاچـقانـلىقـتىن سۈيۇقلۇق ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ باش-كۆزىنى بۇلـغىۋەتتى. ② كۆچمە. داغ چۈشۈر-مەك، قارا سـۆركـىمەك: بىركـۈنى كەچـتە ياسىن ئاكامنىڭ: «يا ھۆكۈمەتـنىڭ سۆزىگە كىر-مـسەڭ، يا مېنىڭ نەسىھـەتـمـىنى ئاڭـلىمـسەڭ، ئاخىرى ئائىلىمىزنىڭ شەننىنى بۇلـغىسەڭ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدىم. ③ كۆچمە. تەركىبىگە پاسـكـىنا، ناپاك نەرسـىنى ئارىلاشـتۇرماق: ھاۋانى بۇلغىماق. سۈنى بولـغىماق. ④ باش ۋە قولىنى ھەرىكەتـلەنـدۈرۈپ، ئايـلانـدۇرۇپ بېـشارەت بەرمەك: ئاۋاب بەرمەك: — ياق، ياق، — پروفېسـسور قول بۇلـغىدى، جوزىـدەكى ئىستاكاننى قولىغا ئېـلىپ بىر يۇتۇم چاي ئىچىۋې-لىـپ، ئـۆزىـنى توختـاتـقادىـن كېـيـىـن بىرئاز ئويلاندى، — ئۇ ئەللىكتىن ئاشتى...

بۇلغىنىش ① «بۇلغانـماق» پېئىلـىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <بىئول> ھاۋا، تۇپراق، سۇ مەنـبەسى قاتارلىقـلارغا مۇھـىت تازىلىقىنى بۇزىدىغان ياكى جانلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان ماددىلار ئارىلىشىپ قالـىدىغان بىر خىل ھادىسە.

بۇلماق ئى. بوۋاق بالىلار ئۇچـۈن سۈت، قوي يېغى، ئۇن، شېكەر قاتارلىقلارنى ئارد-

لاشتۇرۇپ تەييارلايدىغان بىر خىل ئۇزۇق-لۇق: مومايى، بوۋاقنىڭ ئىچى قاتتىق سۇرۇپ كەتسە، قوي يېغى بىلەن بۇلماق ئېتىپ بېرىش ئارقىلىق ساقايتاتتى.

بۇلماقتەك سۈپ. سېمىز ھەم بۇدرۇق: بۇلماقتەك بالا. * بۇلار بارمىغان شەھەر، چىقمىغان سەھرا، كىرمىگەن قورۇ، ئاختۇرمىغان ئۆيى قالماپتۇ. بۇلماقتەك ئاتلار تايغانىدەك تارتىلىپتۇ.

بۇلۇت ئى <مېتېئور> سۇ تامچىلىرى ۋە مۇز كرىستاللىرىنىڭ توپلىنىشىدىن شەكىللەنگەن ۋە ھاۋا بوشلۇقىدا لەيلەپ يۈرىدىغان بىر خىل جىسىم: بۇ تاغنىڭ ئېگىزلىكى بۇلۇتقا تاقىشىدىكەن، ئۇ تاغقا بىرەر كىشىنىڭ چىقىقانلىقىنى ئاڭلىغان ياكى كۆرگەن ئادەمۇ يوق ئىكەن.

بۇلۇت قاتلىمى <مېتېئور> بۇلۇتنىڭ قەۋەتلەرگە بۆلۈنگەن ھەربىر قاتلىمى.

بۇلۇتسىز سۈپ. بۇلۇت بىلەن قاپلانمىغان: ئوچۇق: ئاسمان پۈتۈنلەي بۇلۇتسىز ئىدى. كۆپكۆك ئوكيانىدا يېگانە ۋە چەكسىز كەتكەن تولۇن ئاي سەپەر قىلاتتى.

بۇلۇتسىمان سۈپ. بۇلۇتقا ئوخشايدىغان، بۇلۇت سىياقىدىكى، بۇلۇت شەكىللىك.

بۇلۇتلانماق پ. بۇلۇت بىلەن قاپلانماق: ئەخمەتباي ئاسمانىنىڭ بۇلۇتلانغانلىقىنى كۆرۈپلا خامانغا يۈگۈردى ۋە ئۇنچىلەرنى بىر جايغا يىغىشقا باشلىدى.

بۇلۇتلۇق سۈپ. بۇلۇت بىلەن قاپلانغان، بۇلۇتلانغان: قەدىردىنىڭ كۆلۈپ تۇرغان چىرايى بىردىنلا قايغۇلۇق تۇس بىلەن ئالماشتى، ئۇنسىز ھالدا يوپۇرماقلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇلۇتلۇق ئاسمانغا تىكىلگىنىچە ئېغىر ئۇھ تارتتى.

بۇلۇق تەق. ئېتىلىپ چىققان سۇنىڭ ئاۋازى: سۇزۇك بۇلاقتىن بۇلۇقلاپ چىقىۋاتقان سۇنىڭ ئاۋازى خۇددى يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشىدەك يېقىملىق ئاڭلىناتتى.

بۇلۇق-بۇلۇق «بۇلۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

بۇلۇقلىماق پ. «بۇلۇق» قىلىغان ئاۋاز چىقارماق: بالا شۇ يەرنى قېزىپتىكەن، دېگەندەك بۇلۇقلاپ سۇ چىقىپتۇ.

بۇلۇك ئى <مات> بىر نۇقتىدىن چىققان ئىككى نۇردىن ھاسىل بولغان شەكىل.

بۇلۇك ئۆلچىگۈچ <ماشىن> تەكشۈرۈش ۋە سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سايمان.

بۇلۇك-پۇچقاق ① بۇلۇك ۋە پۇچقاق: ئۆيمىز ماڭا گويا مۇزخانىدەك كۆرۈنەتتى. ئانچە ئۆتمەي تام-تورۇسلاردا چاشقانلار چىرىلداپ، بۇلۇك-پۇچقاقلارغا ئۆمۈچۈكلەر تور سېلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. كىشىلەرنىڭ نەزىرى چۈشمەيدىغان، يىراق، چەت جاي، ئورۇن: پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچار بولۇشتەك ھادىسىلەر بۇگۈن تۈگىتىلسە، ئەتە يەنە پەيدا بولىدۇ. بۇ جايدا تۈگىسە، يەنە باشقا بۇلۇك-پۇچقاقلاردا باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. * يېقىن كەلگۈسىدە ئاپتونوم رايوننىڭ پۈتۈن شەھەر، يېزا ۋە باشقا بۇلۇك-پۇچقاقلىرىغچە ببرىپ، فولكلور يىغىپ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشمىز مۇمكىن.

بۇلۇكچى ئى. تامنىڭ بۇلۇك سۈۋاقلىرىنى تۈزلەيدىغان ئەسۋاب.

بۇلۇكلۇق سۈپ. بۇلۇكى بار، بۇلۇك چىقىرىلغان: بۇلۇكلۇق ئېتىز.

بۇلۇكلۇق پولات <سانا> توغرا كەسمە يۈزى «L» شەكلىدە بولغان پولات ماتېرىيالى. كۆۋرۈك، ئىمارەت قۇرۇلۇشى ۋە سانائەتتە كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ.

بۇلماق I پ. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئېلىۋالماق، تالان-تاراج قىلماق: «مامۇت چايان» خەلقىتىن بۇلىۋالغان مال-چارۋىلارنى ئالدىغا سېلىپ ماڭار چېغىدا ئۇدۇل كەلگەن بىرقانچە ئۆيگە ئوت

قويۇۋېتىپ، تاغ ئىچىگە قاراپ تىكىۋەتتى.

بۇلماق II پ. يۇقۇشىدىغان نەرسىگە پاتۇرماق، تۆگۈرمەك، مىلىمەك: ئۇ قولىدىكى نانىنى لازىغا بۇلاپ يەپ تۇگەتتى.

بۇمازې ئى [ر] بىر تەرىپى تۇتۇلۇق رەخت.

بۇنچە ① رەۋ. بۇ قەدەر: ــ بۇنچە ئالدىراپ نەگە باراتتىكەنە، ــ دېدى ئايالى ئېرى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن. ② سۆپ. مۇنچىۋالا: بۇنچە نەرسىنى كۆتۈرەلمەيسەن، ئەكە، بىرىنى مەن كۆتۈرۈۋالاي.

بۇنچىلا «بۇنچە» سۆزىنىڭ كۆچەيتمە شەكلى: ياش ماخوچى ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپ: ــ بارغىن، بىر مۇھىم ئىشىڭ بولمىسا سەن بۇنچىلا ئالدىرىمايتتىڭ! ــ دېدى. * بۇگۈنكى يىغىنغا بۇنچىلا ئادەمنىڭ يىغىلىشى تەسەۋۋۇر قىلىنمىغانىدى.

بۇنچىلىك ① رەۋ. بۇ قەدەر، بۇ دەرىجىدە: رۇستەم غوجىنىڭ غۇرۇغۇن مىجەزلىكىنى بىلەتتى، لېكىن بۇنچىلىك قوپالىلىقىنى تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى. * كامىل زەينەپنىڭ مېھماندوستلۇقى ۋە ھەرىكىتىنىڭ بۇنچىلىك چاققانلىقىغا كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇسىمۇ، لېكىن ھە دېگەندىلا تەمتىرەپ قالدى. ② سۆپ. ئۆزى ئېنىقلاپ كەلگەن ئىسىم ئىپادىلىگەن شەيئىنى مىقدار، ھەجىم، دەرىجە، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىق جەھەتلەردىن تۆۋەنلىتىپ ئىپادىلەشتە قوللىنىلىدۇ: پوچتالىيون: ــ كېرەك يوق، بۇنچىلىك يول دېگەن نېمىتى؟ ــ دېدى. * پايلاقچى: ــ مېنى بۇنچىلىك ئىشنى قاملاشتۇرالمايدۇ، دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ ــ دەپ مەغرۇرانە ھېجايدى.

بۇنچىۋالا «بۇنچىلا» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل كۆچەيتمە شەكلى: ــ سەۋرى قىلىڭ قىزىم، ئۆلۈم دېگەن ھەممىمىزنىڭ بېشىدا بار. مۇسىبەت كۇنى بۇنچىۋالا يىغلاپ كېتىش ياخشى ئەمەس، ــ دەپ تەسەللى بېرەتتى مومای. * ــ ئون يىل ئىچىدە بېشىگا كەلگەن بۇنچىۋالا دەردكە چىداپ، ئەمدى كۇنىڭ سېرىقىنى كۆرىدىغان ۋاقتىمىزدا بىزنى تاشلاپ كېتەمسەن جېنىم دادا، ــ دەپ يىغلايتتى بالىلىرى.

بۇنداق ① ئال. بۇ خىل، بۇنىڭغا ئوخشاش: چوڭ گىلەم سودىگىرى بولغان كەيلات شىنجاڭغا كەلگەندە ھەيران بولۇپ: ــ شىنجاڭدا بۇنداق ئېسىل گىلەم توقۇلىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدىكەنمەن، ــ دېگەنىدى. * يەنچىك: ــ ئاكا، ئاغزىڭىزغا كەلگەنچە جۆيلىۋەرمەك، نەدە بۇنداق ئىش بولسۇن! ــ دېدى. ② رەۋ. بۇ تەرىقىدە، بۇنىڭدەك: ئەخمەتنىڭ بۇنداق دېگىنى توغرا بولماپتۇ. سىز رەنجىمەك.

بۇنيات سۆپ [پ] يېزىت ← **بۇنيات قىلماق.**

بۇنيات قىلماق پەيدا قىلماق، ۋۇجۇدقا چىقارماق: يەنە ھىجران، جۇدالىق داغى پەرياد، پەلەك قىلدى يەنە زۇلمىنى بۇنيات.

بۇۋانە ئى <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، عولى تىك؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئالقانسىمان يېرىلغان بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، گۈلى چوڭ، سۆسۈن رەڭلىك؛ يىلتىزسىمان غولى قاغىنىڭ بېشىغا ئوخشاش كاللەك كېلىدۇ. ئۇ زەھەرلىك بولۇپ ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇي ئى [پ] پۇراق، ھىد: زېمىنغا تۆكۈلگەن ئېسىل ياپراقنىڭ قېتىدىن كېلىدۇ ئاجايىپ بىر بۇي.

بۇيا ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، 30 ــ 80 سانتىمېتر ئۆسىدۇ؛ پۇتۇن ئۆسۈملۈك تېنىدە قىسقا ۋە يۇمشاق ئاق تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ غولى شاخلىنىپ تىك ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان تاق سانلىق پەيىسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، سوقىچاق كېلىدۇ؛ قاسراقلىق مېۋىسى تەسۈنسىمان بولىدۇ؛ ئۇرۇقى سارغۇچ،

تۇخۇمغا ئوخشايدۇ، تەمى ئىنتايىن قېرىق؛ يىلتىزى تىك ئۆسىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە پۈتۈن چۆپى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرلىك بولۇپ ھۆل ئىسسىقنى تارقىتىدۇ، ئاغرىقنى باسىدۇ، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

بۇياق ئى [بۇ+ياق] ① سۆزلىگۈچى ئىشارە قىلغان ياكى كۆرسەتكەن تەرەپ: — ئەنۋەر، ئۆرە تۇرۇپ قالدىڭىز، بۇ ياقتا كېلىپ ئولتۇرۇڭ، — دېدى ئۇ ئۇنىلۇك ئاۋازدا. * مەرھۇمنىسا: — گۈلەمخان ئاچا، بۇ ياقتا چىقىسىلا، — دەپ توۋلىدى. ② «بۇ كىشى، بۇ ئادەم» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: — يولداش خەمىت، — دېدى ئادىل بىللە كەلگەن ئادەمنى كۆرسىتىپ، — بۇ ياق سىزنى ئىزدەپ كېلىپتۇ. ③ تەۋەلىك III شەخس قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، «مابەينىدە، بۇ تەرىپىدە» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇلار ئىككى-ئۈچ كۈنلۈك بۇيىقى سوقىدا يېتىپ، سوقىنىڭ قاتتىق-قۇرۇقلىرىغا خېلى كۆنۈپ قالغانىدى.

بۇ ياقتا تۇرسۇن جۈملىدە نۇقتا قىلىنغان بۆلەكلىنىڭ ئاخىرىدا كېلىپ، «تۇگۈل» دېگەنگە ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇ ئىشلىرىمىزغا ياردەملىشىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۆرۈشكەن يەرلەردە سالام-سائەتمۇ قىلمايدۇ. * مومايى ئالدىراپ: — بالام! قىزىمدىن خاپا بولماڭ، ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇ، ئۇمۇر بويى كۈنىڭ نۇرىنى كۆرەلمىگەن، سۆزلەش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۈلۈشنىمۇ بىلمەيدۇ، — دەپتۇ.

بۇيان تر [بۇ+يان] چىقىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، «بېرى، باشلاپ، مابەينىدە» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئابلا شەھەرگە كەلگەن ئۇچ يىلدىن بۇيان «زەنجىر تاپان»، «كران» دېگەن لەقەملەر بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى.

بۇيانقى سۆپ. بېرىسىدىكى، مابەينىدىكى، بۇ تەرىپىدىكى: بىرنەچچە ئون يىلدىن بۇيانقى سانائەت ۋە سودا تارىخى ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە قارشى تۇرغان تارىختىنلا ئىبارەت.

بۇيروت ئى <ئىرق> ← **بۇيروتلار.**

بۇيروتلار ئى <ئىرق> چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى قىرغىزلار.

بۇيروتما ① ئى. بىرەر نەرسە ئىشلەپ بېرىش ياكى ياساپ بېرىش ھەققىدە بېرىلگەن تاپشۇرۇق، زاكاز: كارخانىمىزدا ھۆددىگە ئېلىنغان بۇيروتمىلار، نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار ياغاچ پېتىشمەسلىك تۈپەيلى كەينىگە سۈرۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ. ② سۆپ. ياساش، ئىشلەپ بېرىش ئۇچۇن تاپشۇرۇلغان، زاكاز قىلىنغان: بۇيروتما كىيىم. بۇيروتما ئىشىكاپ.

بۇيروتماق «بۇيرۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كارىۋاتتىكى ئاتايىتەن بۇيروتۇپ توقۇلغاندەك كۆرۈنىدىغان گىلەمدە چاچما گۈللەر جۇلالىنىپ تۇراتتى. * ئۇلار ئاشخانىنىڭ ئىشكىدىن كىرىپلا تۇخۇم، قارا بولكا، ھاراق بۇيروتتى.

بۇيروتمىچى ئى. بۇيروتما قىلغان ياكى بۇيروتما بەرگەن كىشى.

بۇيروتۇلماق «بۇيروتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ ھەپتىلىك تامىقى ئالدىن بۇيروتۇلدى.

بۇيروشماق «بۇيرۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىنى ئىشقا بۇيروشۇپ، قىلماقچى بولغان ئىشلارنى پىلاندا كۆرسىتىلگەن ۋاقىتتىن كېچىكتۈرۈپ قويدى.

بۇيروق ئى. ئىدارە، مۇئەسسەسە، ھەربىي قىسىم ۋە شۇ قاتارلىق تارماقلاردىكى باشلىقلارنىڭ مەلۇم ۋەزىپىلەرنى بېجىرىش، مەلۇم قائىدە-تەرتىپلەرنى ئىجرا قىلىش ھەققىدە ئۆز رەھبەرلىكى ئاستىدىكىلەرگە چۈشۈرگەن

يازما ياكى ئاغزاكى پەرمان: شۇ ئاخشىمى ئۇلارغا ئىدارىنىڭ تەرەتخانىسى يېنىدىكى بۇزۇلغان سۇخانىغا كۆچۈش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلدى. * — دۇشمەننى قىزىلئۆڭگەچ كاربىدورىدا توساپ يوقىتىڭلار! — دېگەن جەددىي بۇيرۇق كەلدى. ② كەسكىن تاپشۇرۇق: سارايۇەننىڭ پۈت-قولى يەرگە تەگمەي بېرىپ، ھېلىقى بالىلارغا مەلىكىنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈپتۇ.

بۇيرۇق بەرمەك ۋەزىپىنى دەرھال ئورۇنداشنى تاپشۇرماق ياكى بىرەر ئىشنى دەرھال قىلىشقا بۇيرۇماق: شۇ كۈنى قەسىم شتابىدىن رازۋېت لەينىدىكى سوپىتايغا باندىتلار ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىش بۇيرۇقى بېرىلدى. * پادىشاھ بۇيرۇق بېرىپ مەھرەمنى كەلتۈرۈپتۇ.

بۇيرۇق پېئىل <تىل> سۆزلىگۈچىنىڭ مەلۇم ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئورۇندىلىشى ياكى ئورۇندالماسلىقى ھەققىدىكى بۇيرۇقنى، خاھىشىنى، تەلىپىنى، ئىلتىماسىنى ئىپادىلەيدىغان پېئىللار.

بۇيرۇق تاپانچىسى <تەن> يۈگۈرۈش، سۈ ئۈزۈش قاتارلىق مۇسابىقىلاردا، تەنھەرىكەتچىلەرگە ئاۋاز سىگنالى ئارقىلىق مۇسابىقىنى باشلاش بۇيرۇقىنى بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان تاپانچا.

بۇيرۇق جۈملە <تىل> باشقىلاردىن بىرەر ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىقنى تەلەپ قىلىش ياكى ئىلتىماس، خىتاب قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل جۈملە شەكلى، يېزىق تىلىدا بۇيرۇق جۈملىنىڭ ئاخىرىغا چېكىت ياكى ئۈندەش بەلگىسى قويۇلىدۇ.

بۇيرۇق قىلماق ۋەزىپە تاپشۇرماق ياكى بىرەر ئىشنى قىلىشقا بۇيرۇماق: — ھازىر ئىلى نۇرىدىننىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار! — دەپتۇ سۇلتان ئۇلارغا بۇيرۇق قىلىپ. * شېرىپ: — باغلاڭلار، بۇ خوتۇن تالاقنى! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ھەمراھلىرىغا.

بۇيرۇقنى تۇتماق بۇيرۇقنى ئېسىدە، قۇلىقىدا چىڭ تۇتۇپ ئەمەل قىلماق، ئىجرا قىلماق: ئۇ باشلىنىڭ بۇيرۇقنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭغا بولغان ئىتائەتمەنلىكىنى ئېنىق بىلدۈردى.

بۇيرۇقچى ئى ← **بۇيرۇقۇاز**.

بۇيرۇقچىلىق ئى ← **بۇيرۇقۇازلىق**: دېھقانلارنىڭ تەلىپى ئاشلىقنى مول ئېلىش، ئەگەر ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىش توغرىسىدىكى تەشەببۇس بولسا، بۇنى دېھقانلار خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەجبۇرىي بۇيرۇقچىلىق قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

بۇيرۇقۇاز ئى. بولار-بولماس بۇيرۇق چۈشۈرۈشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.

بۇيرۇقۇازلىق ئى. بولار-بولماس بۇيرۇق بېرىش، ھەممىلا ئىشنى پەقەت بۇيرۇق بېرىش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش ئادىتى: لېنىن ئويدۇرمىچىلىققا ۋە بۇيرۇقۇازلىققا خۇراپىيلارچە ئىشىنىدىغان بۇنداق كىچىلىنى «كوممۇنىستلارنىڭ تەكەببۇرلۇقى» دەپ كەمسىتكەنىدى.

بۇيرۇقۇازلىق قىلماق بۇيرۇقۇازلىق بىلەن ئىش ئېلىپ بارماق.

بۇيرۇماق پ ① بىرەر ئىشنى قىلىشقا، بېجىرىشكە بۇيرۇق بەرمەك: تاپشۇرماق: تاپىلىماق: ئىت مۇشۇكنى بۇيرۇسا، مۇشۇك قۇيرۇقنى بۇيرۇپتۇ (ماقال). * شاھزادە ئاخىرى ئۇستا بىر ياغاچچىنى قىچقارتىپ، چىنارنى كېسىپ، بۆشۈك ياساپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. ② ھۆكۈم قىلماق، ھۆكۈم چىقارماق: خەلىپە ھارۇن رەشىد ئۇنى شۇ يەردە ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. ③ بىرەر ئىشنى ئالدىن ھاۋالە قىلماق، زاكاز قىلماق، بۇيرۇتماق: قاسىمجان كەلگۈسىدىكى ئۆيىگە يوغان تام ئەينەكلىك كېيىم ئىشكاپى ياستىش ئۈچۈن بىر مۇناسىۋەتلىك كىشىگە ياڭاق ياغىچى بۇيرۇپ قويۇپتۇ. * گۈل خېنىم شەرىخانىغا بىر دوپپا بۇيرۇغانىدى. ④ قانۇنىي يول بىلەن ئىگىلىكىدە، تەۋەلىكىدە

قىلىپ بەرمەك: شۇنداق قىلىپ ئېگىچە ـ سىكىل ئىككىسى تالىشا ـ تالىشا ئۆزئارا كېلىشەلمىگەندىن كېيىن: ـ بولمىسا، قازىغا بارىمىز، قازى قايسى-بىرىمىزگە بۇيرۇپ بەرسە يېگىت شۇنىڭ بولىدۇ، ـ دەپ دۇئا-رىنىڭ قازىسىغا بېرىپتۇ. ⑤ مەلۇم ئىشنى قىلىش ياكى مەلۇم بىرىنى قىلماسلىقنى ۋەسىيەت قىلماق، يېزىپ بەرمەك (دوختۇر، تېۋىپلارنىڭ كۆرسەتمىلىرى ھەققىدە): دورا بۇيرۇماق. * ئۇ دوختۇر بۇيرۇغان ھەممە ئامال ـ چارىلارنى قىلىپ كۆرگەن بولسىمۇ، كېسىلى ھېچبىر شىپا تاپاي دېمەيتتى. ⑥ بىرەر ئىش، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتمەك: مۇزەپپەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىزنى شۇ كۈنلا تاغقا بۇيرۇدى. ⑦ نېسىپ بولماق، نېسىپ قىلماق: يۇگۇرگەن قالار، بۇيرۇغان ئالار (ماقال). * بۇيرۇسا بالا، بۇيرۇمسا بالا (ماقال). * ئۇ: ـ خۇدايىمنىڭ ساڭىمۇ بۇيرۇغىنى باردۇ، ـ دېدى ـ دە، كېتىپ قالدى.

بۇيلۇق سۆپ. بۇيى، پۇرىقى، ھىدى بار، ھىدلىق: يېتىكۈز سابا يارىمىغا، مېنىڭ نالە ـ زارىمنى. ئۆلمىسەم بىر كۆرەرمەن ئەتىر بۇيلۇق يارىمنى.

بۇيۇم ئى. تىرىكچىلىك ۋە ئائىلىگە كېرەك بولىدىغان ھەربىر نەرسە: تۇرمۇش بۇيۇملىرى. ئىشلەپچىقىرىش بۇيۇملىرى.

بۇيۇملاشقان ئەمگەك <س ئىق> مەھسۇلاتقا مۇجەسسەملەنگەن ياكى ئۇنىڭدا گەۋدىلەنگەن ئەمگەك. جانلىق ئەمگەكنىڭ ئەكسى.

بۇيى ئى <ئىرى> ← **بۇيلار**.

بۇيى تىلى <تىل> بۇيلار ئىشلىتىدىغان تىل. ئۇ خەن ـ زاك تىللىرى سىستېمىسى جۈك ـ دۇك تىللىرى تۈركۈمى، جۇاك ـ دەي تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ گۈيجۇ ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى ۋە غەربىي ـ جەنۇبىي قىسمىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇيىچە سۆپ ① بۇيىلارغا ئوخشاش، بۇيىلارغا ئائىت: بۇيىچە كىينىمەك. ② ئى. بۇيىلار ئىشلىتىلىدىغان تىل، بۇيى تىلى: بۇيىچە سۆزلىمەك.

بۇيىلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، گۈيجۇدا ياشايدۇ.

بۇيىلىق ئى ① بۇيىسى بار، بۇيا كۆپ ئۆسكەن جاي: ئورمانلىقتا كەتكەن ئات ئۇدۇل يۇقىرى مەھەللىدىكى بۇيىلىققا قاراپ چېپىپ كەتتى. ② تۇرپان ناھىيىسىدىكى ئۇزۇمچىلىكتە داڭقى بار بىر يېزىنىڭ ئىسمى.

بۇ ئى. دېئال. دۆ.

بۆجەن ئى. توشقاننىڭ بالىسى.

بۆجەنلىمەك پ. توشقان تۇغماق.

بۆجەيگەك سۆپ. ئالايغاق، ھومايغاق: ئالايغان، ھومايغان: ئۇ دوپپىسىنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيىپ، ھەربىنىڭ دەستىسىنى تۇتۇپ خۇدۇكچان، بۆجەيگەك كۆزلىرى بىلەن يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ، دۇمچىيىپ ئورنىدا تۇراتتى.

بۆجەيمەك پ. كۆزىنى ئالايتىپ قارىماق، ھومىيىپ قارىماق: ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانچىلىقىنى ئۆز يولىدا، ئەمما ئىسلام ـ پەندە يېتىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىز ياۋا ئاسلاندەك بۆجىيىپ قالدىكەنمىز.

بۆجىمەك پ. ھەممە يېرىگە يېتىنە بىلەن گۈلگە ئوخشاش نەرسىلەرنى تىكمەك، بېزىمەك: گۈل بۆجىدىم يۈرەككە، تىل تورغىيىم سۆزۈڭدىن. ساڭا بەرگەن كۆڭلۈمنى، كۆرگەنمىدىك كۆزۈمدىن.

بۆدۈنە ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، بېشى كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا، پەيلىرى بېغىر رەڭ كېلىدۇ. ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ.

بۆدۈنەۋاز ئى. بۆدۈنە خۇمار، بۆدۈنىنى ياخشى كۆرىدىغان، سوقۇشتۇرىدىغان، بۆدۈنە باققۇچى كىشى.

بۆدۇنسۇزلىق ئى. بۆدۇنە بېقىش، سوقۇش-تۇرۇش ئىشى: بۆدۇنسۇزلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزمەك.

بۆرە ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، شەكلى ئىتقا ئوخشايدۇ، يۈزى ئۇزۇن، قۇلىقى تىك، تۈكلىرى سېرىق ياكى سۇس قوڭۇر رەڭدە؛ قۇيرۇقى پەسكە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ؛ كۆپىنچە كۈندۈزى يوشۇرۇنۇۋېلىپ، كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ئاچكۆز ھەم ۋەھشىي كېلىدۇ؛ توشقان، بۇغا قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ ئادەم ۋە چارۋىلارغىمۇ زىيان يەتكۈزىدۇ؛ تېرىسىدىن جۇۋا، يوتقان-كۆرپە قاتارلىقلارنى تىككىلى بولىدۇ.

بۆرە بورسۇق <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى ۋە تۆت پۇتى قىسقا توم بولۇپ، ئېيىققا ئوخشايدۇ؛ قۇيرۇقى ئۇزۇن، قۇيرۇقىنىڭ تۈكلىرى شالاڭ، پۇتۇن تېنى قارا قوڭۇر كېلىدۇ؛ سوغۇق بەلباغلاردا ياشايدۇ، دەرەخكە چىقالايدۇ، سۇدىمۇ ئۈزەلەيدۇ؛ ۋەھشى بولۇپ، كۈچلۈك كېلىدۇ؛ توشقان، بۇغا، تىيىنلارنى يەيدۇ.

بۆرە پۇرچىقى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غولىۇق ئۆسۈملۈك ياكى كۆپ يىللىق چاتقال، تېنىدە ئۇششاق تۈكلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە. ئۇ گۈلىنىڭ رەڭگىگە قاراپ «سېرىق بۆرە پۇرچىقى»، «ئاق بۆرە پۇرچىقى» دەپ ئايرىلىدۇ، يەم-خەشەك ۋە يېشىل ئوغۇت تەييارلاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

بۆرە چاقسى <تب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى، كېسەل قوزغاتقۇچىسى سىل تاياقچە باكتېرىيىسىدۇر. ئۇ كۆپرەك يۈزدە پەيدا بولىدۇ، ئالامەتلىرى: تېرىدە توق قىزىل رەڭلىك تۈگۈنچە پەيدا بولۇپ، تەدرىجىي چوڭىيىدۇ ۋە جاراھەتكە ئايلىنىپ، سارغۇچ جىگەر رەڭلىك قاقاچ بولۇپ قاتىدۇ، ساقايغاندا ئورنى كۆپىنچە تاتۇق بولۇپ قالىدۇ.

بۆرەك ئى <ئەزئول> ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ سۈيدۈك ئاجرىتىش ئەزاسى، ئومۇرتقا تۈۋرۈكسىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە بىردىن ئىككىسى بولىدۇ، سىرتقى گىرۋىكى كۆپۈپ چىققان، ئىچكى گىرۋىكى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن ھالەتتە بولىدۇ؛ رەڭگى توق قىزىل كېلىدۇ؛ يۇزىدە تالالىق توقۇلمىدىن تۈزۈلگەن بىر قەۋەت نېپىز پەردىسى بولىدۇ؛ قان تومۇرى ئىچكى گىرۋىكى ئارقىلىق بۆرەك ئىچىگە كىرىدۇ؛ قان سۈيۇقلۇقى ئېقىپ كىرگەندە، قان تەركىبىدىكى سۇ ۋە سۇدا ئېرىگەن ماددىلار بۆرەك تەرىپىدىن سۈمۈرۈۋېلىنىپ، ئاجرىتىلغاندىن كېيىن سۈيدۈك بولۇپ شەكىللىنىدۇ ۋە سۈيدۈك توشۇش نەيچىسى ئارقىلىق سىرتقا چىقىپ كېتىدۇ.

بۆرەك جاھى <ئەزئول> بۆرەكنىڭ بىر قىسمى، شەكلى كونۇس شەكلىدىكى خالتىغا ئوخشايدۇ، تۆۋەن تەرىپى سۈيدۈك توشۇش نەيچىسىگە تۇتىشىدۇ.

بۆرەك خالتىسى <تب> تىنابەتچىلىكتە ئۇرۇقدان خالتىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆرەك خۇرجۇن بۆرەك شەكلىدە تىكىلگەن خۇرجۇن.

بۆرەك ياقا بۆرەك شەكلىدە تىكىلگەن ئالدى ئېگىز، ئارقىسى پەسرەك تىك ياقا.

بۆرەك ياللۇغى <تب> بۆرەك ياللۇغلىنىدىغان بىر خىل كېسەللىك، ئاساسلىق قوزغاتقۇچىسى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە؛ ئالامەتلىرى: سۈيدۈكتىن قان شارچىلىرى ۋە ئاقسىل چىقىش؛ قان بېسىمى ئۆرلەش،

ئىششش، باش ئاغرىش ۋە كۆڭۈل ئېلىشىش-تىن ئىبارەت. ئېغىرراقلىرىدا، سىپازمە-لىنىپ، ئەس-ھوشىنى يوقىتىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ.

بۆرەك يېغى قوي قاتارلىق چارۋىلارنىڭ بۆرەك قىسمىغا جايلاشقان، بۆرەكنى قاپلاپ تۇرغان ئىچ مېيى.

بۆرتمە سۈپ. بۆرتۈپ چىقىقان، قاپارتما چىقىرىپ ئىشلەنگەن: بۆرتمە گۈللۈك ياغلىق. بۆرتمە نەقىش. بۆرتمە شال.

بۆرتمە شال قاپارتما گۈل چىقىرىپ توقۇلغان چۈچىلىق رومال: ئۇستىگە قارا ماري دۇخاۋە-سىدىن ئۇزۇن پەلتو كىيگەن، ھال رەڭ بۆرتمە شال بىلەن يۇزىنى ياپقان بىر ئايال كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ قازىخانىغا كىرىپ كەتتى.

بۆرتمە گۈل بۆرتۈپ چىقىرىلغان قاپارتما گۈل، قاپارتما شەكىللىك گۈل: بۆرتمە گۈللۈك ياغلىق.

بۆرتمە نەقىش <بىن> قاپارتما شەكىللىك نەقىش.

بۆرتمەك پ. تۇرتۈپ چىقماق، كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ تۇرماق، بۆرتۈپ چىقماق: ئۇستىخان-لىرى بۆرتۈپ چىققان تۇرسۇن ئۆشىنسىدىكى نان خالتىسىنى يەرگە قويۇپ، تىز پۈكىكەن ھالدا تۇرمە باشلىقىغا يېلىنۇاتاتتى.

بۆرتۈپ چىقماق كۆتۈرۈلۈپ، تۇرتۈپ، ئۆرلەپ چىقماق: ھاياتى قايتىدىن ئۇمىدكە ئىگە بولغان بۇ نەۋقىران يىگىتنىڭ بۆرتۈپ چىققان يۇز سۆڭەكلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن تەرلىرىدە بىر خىل مەنۇنلۇق، كۈلۈمسىرەشنىڭ بەلگىلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بۆرىسامسىقى ئى [بۆرە+ساماق+ى] بىر خىل سېمىز ئەتلىك پارازىت ئوت.

بۆرىكۆز ئى [بۆرە+كۆز] مېۋىسىنى يېگىلى بولىدىغان، تىكەنلىك بىر خىل ئۆسۈملۈك.

بۆرىيېمەس ئى [بۆرە+يېمەس] <ئانات>

ئاچچىق ئۇچەيىنىڭ ياغلىق ئۇچەي بىلەن تۇتاشقان جايىدىكى يوغان بوغاق قىسمى.

بۆز ئى [ئە] ① پاختىدىن ئېگىرىلگەن يىپ: بۆز يىپ. بۆز تاغار. ② قول دۇكىنىدا پاختا يىپىدىن توقۇلغان رەخت، ماتا: ئۆزى كەلسە كەلسۇن، بۆز خالتىسى كەلمەسۇن (ماقال). * تويغا بارساڭ تويۇپ بار، بۆز خالتاڭنى قويۇپ بار (ماقال).

بۆز تاغار پاختا يىپى بىلەن توقۇلغان تاغار؛ چوڭ تاغار.

بۆز يىپ پاختىدىن ئېگىرىلگەن يىپ.

بۆزچى ئى. بۆز توقۇش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، بۆز توقۇغۇچى كاسىپ: بۆزچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ (ماقال). * بۆزچى يىگىت قولىدىكى بۆز توقۇيدىغان موكىسىنى چاشقانغا بىر ئاتقانىكەن، چاشقان ئۆلۈپ قاپتۇ.

بۆزچىلىك ئى. بۆز توقۇش كەسپى: ساۋۇت ئازادلىقتىن بۇرۇن بۆزچىلىك قىلاتتى.

بۆستۇرمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، ئاتىنى چاپتۇرغىنىچە توپتىن بۆستۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

بۆسمە سۈپ. بۆسۈپ چىققان: بۆسمە گەۋدە.

بۆسمە جىنس <گېئول> يەر پوستىنىڭ چوڭقۇر قىسمىدىكى ئېرىتمە ھالەتتىكى ماگمىنىڭ بەزى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە-لەرنىڭ تەسىرى ئاستىدا يەر پوستىنىڭ يۇقىرى قاتلىمىغا ئۆرلەپ چىقىپ (يەر يۈزىگە تېخى چىقمىغان ھالەتتە) ئاستا-ئاستا قېتىشىدىن شەكىللىنىدىغان بىر خىل تاغ جىنس.

بۆسمە گەۋدىسى <گېئول> توپا قاتلىمىدىكى سىرتتىن كىرگەن ئارىلاشمىلار يەنى قۇلۇلە قېپى، سۆڭەك، ساپال، خىش پارچىلىرى قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۆسمە گەۋدىسىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ ئىشلەپچە-

قىردىش ئەھۋالىلىرىنى ئېنىقلاشقا بولىدۇ. تۈپراق تەركىبىدە بۆسمە گەۋدىسى قانچە كۆپ بولسا، تېرىقچىلىققا شۇنچە پايدىسىز.

بۆسمەك پ ① قورشاۋ، توسالغۇنى يېرىپ، ئۆتمەك: باشلىدى قالغان يىگىتنى ئېتىلىپ دۇشمەنگە قىز، بۇيرۇدى قورشاۋنى بۆسمەكنى ئۇلارغا شۇنچە تېز. ② قول ياكى پىچاق قاتارلىقلار بىلەن يېرىپ پارچىلىماق: قاساپ كانارىغا پۇتۇن پېتى ئېسقىلىق تۇرغان قويىنىڭ گۆشىدىن بىر ئارقا پۇتىنى شارتىتىدە بۆستى — دە، گىرغا سالدى. ③ يارماق، سۆكمەك: تاغارنى تىكشىدىن بۆسۈۋەت.

بۆسۈپ كىرمەك يېرىپ، ئۈسۈپ كىرمەك: لوقمانىڭ دوستلىرى ئارغىماقلىرىنى چاپتۇرۇپ قىلىچ — نەيزىلىرىنى ئويناتىپ، قاراقچىلار سېپىگە بۆسۈپ كىرىپتۇ. * ئۈيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئورۇنداش سەنئىتىگە يەنە بىر يېڭى شەيئى بۆسۈپ كىردى.

بۆسۈپ ئۆتمەك ئىلگىرىلەش يولىدىكى توسالغۇنى كۈچ بىلەن يېرىپ ئۆتمەك: بۇگۈنكى ئۇغلاق تارتىش ئويۇنىدا قاسىم ئاكا ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە توپنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كەتتى. * سۇ بىزدە يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بۆسۈپ ئۆتمىسە بولمايدىغان جەددىي توسالغۇسى بولۇپ قالدى.

بۆسۈشمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۆسۈلمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاغار ئوتتۇرىدىن بۆسۈلۈپ كەتتى.

بۆشۈك ئى ① بوۋاق بالىنى بۆلەپ بېقىش ئۈچۈن ياسالغان كارىۋات شەكىللىك جابدۇق: قوشاق بىلەن بىلەي ئەللەي ئېيتار رائىلە، ئۇزاقلاردا كېزەر ئۇنىڭ خىيالى. ئېمىپ يېتىپ كېتەر ئاستا ئۇيقۇغا، ئۇنىڭ رەڭدار بۆشۈكتىكى ئوغلانى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ، ۋەقە — ھادىسىنىڭ تۇغۇلغان يېرى، ماكانى: ئىنقىلاب بۆشۈكى — يەنئەن. * بۇ يەر ئىلىم — پەن ئوچىقىغا، ئىلىم ئەھلى يېتىلدىغان بۆشۈككە ئايلانماقتا.

بۆشۈك ئەگمىسى بۆشۈكنىڭ ئىككى بېشىدىكى ئەگمە ياغاچ.

بۆشۈك تويى بالىنى بۆشۈكىكە سېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىم. بۇ مۇراسىم ئادەتتە بالا تۇغۇلۇپ 40 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدۇ: بالىدىن تەلىيى بولمىغان ساۋۇت ئاكا كەنجى ئوغلى ياسىن تۇغۇلغاندا خۇرسەن بولۇپ، كەمبەغەللىكىگە باقماي، ئەل — يۇرتنى چاقىرىپ بۆشۈك تويى قىلىپ بەردى.

بۆشۈك خالۇسى بۆشۈك ئەگمىسىنىڭ چوقىسىغا قوندۇرۇلغان توغرا ئۈزۈن ياغاچ.

بۆشۈك يورغىسى بۆشۈك پۇتىنىڭ تەۋرەتمىشكە باپ بولغان يايسىمان قىسمى.

بۆشۈكدە تۇنجۇقتۇرماق ← **بۆشۈكدە ئۇجۇقتۇرماق:** ئۇلار شۇ تۇزۇمنىمۇ بۆشۈكدىلا تۇنجۇقتۇرغانىدى.

بۆشۈكدە ئۇجۇقتۇرماق يېڭىدىن پەيدا بولۇشىغا يوق قىلىۋەتمەك: گومىداڭ ئەكسىيەتچىلىرى پارتىيەمىزنى بۆشۈكىدىلا ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەكچى بولغانىدى.

بۆشۈكىنى تەۋرەتكەنمۇ؟ بېقىپ چوڭ قىلغانمۇ، تۇغۇلغاندا بارمىتىڭ: ئۇ: — ۋاھ! خۇددى بۆشۈكۈمنى تەۋرەتكەندەك گەپ قىلمىسىزا، ئۇقۇپ قويۇڭ، مەن بۇ يىل توپتوغرا 41 ياشقا كىردىم، — دېدى.

بۆشۈك ياپقۇچ بۆشۈكتىكى بالىنى چۈشەن، پاشا قاتارلىقلاردىن ئاسراپ قېلىش ئۈچۈن بۆشۈك ئۈستىدىن يېپىلغان ياپقۇچ.

بۆشۈكتەۋرەتكۈ ئى [بۆشۈك+تەۋرەتكۈ] <زوئول> ← **ياچىۋەگ.**

بۆك - ئى ← **دوپپا:** بەشى بارنىڭ بۆكى بار (ماقال).

بۆكى سۇغا چىلاشماق ← **دوپپىسى سۇغا چىلاشماق:** قوغۇنچىدىكى ئەھۋالدىن بۆكى سۇغا چىلىشىپ قالغان يۇنۇس پۇشايمان ۋە ئىچىنىش بىلەن ئۆزىگە ئۆزى كايىماقتا ئىدى.

بۆكسىگە جىگدە چۇشمەك ← **دوپپىسىغا جىگدە چۇشمەك.**

بۆكسىگە جىگدە سالماق ← **دوپپىسىغا جىگدە سالماق.**

بۆكسىنى ئاسمانغا ئاتماق ← **دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق:** بۇندىن ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا بىرەر پارچە ئەسىرىم مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىپ قالغۇدەك بولسا، بۆكۈمىنى ئاسمانغا ئاتقۇدەك خۇشال بولۇپ كېتەتتىم.

بۆكەن I ئى <زوئول> سۇت ئەمگۈچىلەرنىڭ بىر تۈرى، تەن شەكلى ئۆچكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئادەتتە شىنجاڭدىكى قاڭشارلىق بۆكەن كۆزدە تۆتولىدۇ؛ ئەركەك-چىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە مۈڭگۈز بولىدۇ، تۆكلىرى سېرىق كۈل رەڭ، يۇزىدە قوڭۇر كۈل رەڭ ئالىسى بار؛ تۆت ئايىغى ئىنچىكە، ئۇزۇن بولۇپ، يۇگۇرەك ۋە ئۇسسۇزلۇققا چىداملىق؛ مۈڭگۈزلىرى ئاقۇش ياكى ساغۇچ بولۇپ، سەل يايسىمان، ئاستى تەرىپى كاۋاك كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە ئىستېمنى قايتۇرۇش، زەھەرسىزلەندۈرۈش، جىگەرنى كۈچلەندۈرۈش ۋە ئۇششاق ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ئالاھىدە رولى بار.

بۆكەن كالا <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋان، سۇ كالىسىغا ئوخشايدۇ؛ ئەركەك-چىشىنىڭ ھەممىسىدە قارا، قىسقا مۈڭگۈز بولىدۇ؛ تاغقى ساغرىسىدىن ئېگىز، قۇيرۇقى قىسقا، تۆكلىرى سېرىق قوڭۇر ياكى بېغىر رەڭ كېلىدۇ؛ ئېگىز تاغلاردا يېشىل ئوت-چۆپ، دەرەخ شېخى ۋە بامبۇك نوتىلىرىنى يەپ ھايات كەچۈرىدۇ؛ «قىسقا مۈڭگۈزلۈك بۆكەن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بۆكەن II ئى. دىئال. لوككا.

بۆكتەر ئى ① تاغنىڭ ئاستى ۋە يان تەرىپى ئويۇلۇپ، خۇددى پېشايۋانغا ئوخشاپ قالغان جاي: سۇلايمان سۇخەنچى تاغ بۆكتەرلىرىدە يالغۇز مېڭىشتىن، كەچ قېلىشتىن قورقاتتى. ② ئاتلىق سەپەرگە چىققاندا ئېگەرنىڭ كەينىگە تېڭىپ قويىدىغان نەرسە.

بۆكتەرلىمەك پ. ئاتلىق سەپەرگە چىققاندا ئېگەرنىڭ كەينىگە خۇرجۇن-قاچا قاتارلىقلارنى بۆكتىرىپ تاڭماق: مولازىمىدىن كالا تېرىسىنى بۆكتەرلەپ، پادىچى ۋە بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ يۇرۇپ كەتتى.

بۆكتۇرمە ئى ← **مۆكتۇرمە:** قوشۇنىنىڭ ئالدى بىزنىڭ ئاخىرقى بۆكتۇرمىمىزگە كەلگەندە بۇيرۇق بېرىلدى. * شەھەردىن قوشۇمچە يارىدەم كېلىپ قالسا، يولىنى توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن ئالاھىدە بۆكتۇرمە قويۇلدۇ.

بۆكتۇرمە جەڭ ← **مۆكتۇرمە جەڭ.**

بۆكچان رەۋ. بۆك كىيگەن ھالەتتە، بۆك كىيىپ: موماي ئوغلىنىڭ قىلقىلرىنى زوقمەنلىك ۋە پەخىرلىنىش بىلەن سۆزلەپ كېلىپ: — بىر قېتىم تېخى چېگىقى قىشتا بۆكچان قېلىۋىدى، قۇلاقچا ئال دەپ پۇل بەرسەم، شۇنىڭغىمۇ كىتاب ئاپتۇ! — دېدى.

بۆكسە سۇپ. دىئال. پەس، تۆۋەن.

بۆكسە بولماق دىئال. ئېگىلمەك، ئېگىشمەك، پەسلىمەك.

بۆكىمەك پ. دىئال. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق؛ تەسلىم بولماق، ئەل بولماق.

بۆكۈل ئى. تارس. ① توي-تۆكۈن ۋە نەزىر-چىراغلاردا تاماق تەقسىم قىلىدىغان كىشى. ② ۋاڭنىڭ ئالدىغا داستىخان سالىدىغان، تاماق تەييارلاپ ئېلىپ كېلىدىغان كىشى.

بۆگەك سۇپ. ← **بۆگەك كۆرپە.**

بۆگەك كۆرپە پەقەت مېهمانلارنىڭ ئاستىغا سېلىشقىلا ئىشلىتىلىدىغان، يېكەنداز‌غا ئوخشايدىغان بىر خىل كۆرپە: ئۆينىڭ تۆر تەرىپىگە سېلىنىغان كىگىزنىڭ ئۈستىگە كۆزۈن يىل تۆتۈلغانلىقىدىن ئۆڭۈپ سەل ئەسكىرىگەن بىر گىلەم تاشلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قارائەتلەستىن تىكىلگەن بىر يۆگەك كۆرپە سېلىنغانىدى.

بۆگەن ئى. بىر ـ بىرىگە يېپىشىپ كالىلەكـ لەشكەن، مونەكلەشكەن مايماق.

بۆگەنلىمەك پ. كاللەك ـ كاللەك مايماقلىماق: قوي سەمرىشكە باشلىغاندا بۆگەنلەيدۇ.

بۆلە ئى <دېھ> خامان تەپكەندە بۇغدىيى ئايرىلمىغان سامانىنى سورۇش ئۈچۈن دۆۋىلەنگەن دۆۋە: ئابلا قولىدىكى ئارىسىنى بۆلىگە سانجىپ قويۇپ، شاپاق دوپپىسىدا ئاپتاپتا كۆيگەن بوينىنىڭ تەرلىرىنى ئېرتىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇراتتى.

بۆلە قىلماق <دېھ> ← **بۆلە يارماق.**

بۆلە يارماق <دېھ> بۇغدايىنى سورۇش ئۈچۈن يىغىپ، دۆۋىلەپ، بۆلە ھالەتكە كەلتۈرمەك: تراكتور خامانىنىڭ سىرتىغا چىقتى، توختىكام توزدەك يۇمشىتىلغان ئۇنچە سامانلارنى سىقىمداپ كۆرۈپ: ــ قېنى يىگىتلەر بۆلە يېرىپ قويۇپ ئاندىن قايتايلى، تازا يۇمشاپتۇ، ئالما‌دىس يامغۇر قۇيۇۋەتسە، ئەستاغپۇرۇللا دەپ قالمايلى، ــ دېدى.

بۆلەتمەك «بۆلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاغرىپ ياتقان پاتەمخان ئانا بوۋاق بالىسىنى سىگىلىسى ئايشەمگە بۆلىتىپ، بۆشۈكىنى يېنىدا قويۇپ يېتىپ ئارام ئالدى.

بۆلەك ① ئى. بۆلۈنگەن نەرسىنىڭ بىر قىسمى؛ پارچىسى: نانىنىڭ بىر بۆلىكى. سوپۇننىڭ بىر بۆلىكى. * كىمە تاختايلىرى نەچچە بۆلەك بولۇپ كەتتى. ② ئى. تەشكىل قىلغان ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمى؛ تەركىبىي قىسمى: جۈملە بۆلەكلىرى. ماقالىنىڭ بۆلىكى. * بىز تەبىئەت دۇنياسىنى ۋە ئۇنىڭ ھەرقايىسى بۆلەكلىرىنى تېخىمۇ ھالىدىلا بىلەلەيمىز. ③ سۇپ. باشقا، ئۆزگە: ئۇنىڭ قەلبىدىگە ھازىر يەنىلا زۇلالىدىن بۆلەك ھېچكىم سىغمايتتى. * ئۆيدە تېرناقنىڭ دۇتار تارىسىغا تەگكەندە چىققان ئاۋازىدىن بۆلەك ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمايتتى. ④ سۇپ. باشقـ لاردىن پەرق قىلىدىغان، ئالاھىدە، باشقىچە: جايتېرەك، پەيزىڭ بۆلەك، ياشنار سېنى كۆزگەن يۈرەك. ⑤ سۇپ. ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ئالاھىدە، ئايرىم: ئۆيىنى بۆلەك قىلماق. * ئۇلارنىڭ رۇزغارى بۆلەك. ⑥ رەۋ. باشقىدىن، قايتىدىن: ــ ھەرقانداق ئىش بىر نۆۋەتتىلا ئەپلىشىپ بېرىۋەرمەيدۇ. قايتا ياساپ، بۆلەك سىناپ كۆرمەيمىزمۇ؟ ــ دېدى.

بۆلەك چىقارماق ئايرىم ئۆي تۈتۈپ بەرمەك، ئۆيىنى ئايرىم قىلىپ بەرمەك: زايىت ئاخۇن ئۆتكەن يىل ئىككى ئوغلىنى ئۆيلەـ گەنىدى، بۇ يىل چوڭ ئوغلىنى بۆلەك چىقاردى.

بۆلەك ـ بۆلەك پارچە ـ پارچە، ئايرىم ـ ئايرىم: ئېتىزدىكى دۆۋىلەنگەن يانگىۋىنى ئۈچ خىلغا ئايرىپ، خىلى بويىچە بۆلەك ـ بۆلەك قىلىپ دۆۋىلەپ قويدى.

بۆلەكتىن رەۋ. باشقىدىن، قايتىدىن، يېڭىباشتىن: ئاشۇ كۈنلەر يالقۇنلۇق ھايات، چىقماس بىزنىڭ ئوتلۇق يۈرەكتىن، ئەسلىگەندە قەھرىمانلارنى، كۆچكە تولار يىللار بۆلەكتىن.

بۆلەكچە ① سۇپ. باشقىچە: غەيرىي: بۆلەكچە ئادەم، بۆلەكچە مىجەز. ② رەۋ. ئادەتـ تىن تاشقىرى، پەۋقۇلئادده: پېشايۋانىنىڭ بارلىق ئۈسكۈنىلىرى: سۇپا، تۇۋرۇك، لەمپە، سالاسۇن ۋە دەرىزە قاپقاقلىرى پۈتۈنلەي چىنار ۋە ياڭاق ياغاچلىرىدىن ئىشلەنگەنلىكتىن بۆلەكچە كۆركەم، سىپتا ۋە ئالاھىدە بولۇپ كۆزگە چۈشەتتى.

بۆلەكلەتمەك «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۆلەكلەنمەك ① «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۆلەكلىك سۈپ. بۆلىكى بار، بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن: باش بۆلەكلىك جۇملە.

بۆلەكلىمەك پ. بۆلەكلەرگە بۆلمەك، قىسىملارغا ئاجراتماق.

بۆلەنمەك «بۆلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالىنىڭ يىغىسى بۆشۈككە بۆلەنگەندىن كېيىن توختىدى.

بۆلجۈرگەن ئى <بوت> ئەتىر گۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقىنىڭ سېپى ئۇزۇن؛ گۈلى ئاق؛ مېۋىسى پىشقاندا گۈل تېگى قىزىرىپ گۆشلىنىدۇ؛ سۇلۇق ۋە تاتلىق، يېگىلى بولىدۇ.

بۆلجۈرگەنلىك ئى. بۆلجۈرگەن كۆپ ئۆسىدىغان يەر.

بۆلدۈرگەن توغرىسى: بۆلجۈرگەن ← بۆلجۈرگەن.

بۆلدۈرمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھەت: ـــ ئۇكام، مەن ئالتۇننى بازارغا ئېلىپ بېرىپ تەڭمۇتەڭ ئىككىگە بۆلدۈرۈپ كېلەي، ـــ دەپتۇ ـ دە، ئالتۇننى ئېلىپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

بۆلگۈچ سۈپ. بىر ـ بىرىدىن ئايرىيدىغان، بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان: ئېنگېلس مۇنداق دېگەنىدى: «تەبىئىي پەن ساھەسىدىكى ھەربىر دەۋر بۆلگۈچ كەشپىياتقا ئەگىشىپ، ماتېرىيالىزم ئۆزىنىڭ شەكلىنى مۇقەررەر ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ».

بۆلگۈچى ① سۈپ. بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان. ② ئى <مات> بۆلۈنگۈچى بۆلۈنىدىغان سان: بۆلۈنگۈچى ئون، بۆلۈنمە ئىككى بولسا، بۆلگۈچى بەش بولىدۇ.

بۆلگۈنچى ① سۈپ. بىرلىكنى پارچىلايدىغان، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالىدىغان، ئارىنى بۇزىدىغان: بۆلگۈنچى ئۇنسۇر. * ئۇيۇشتۇق چىڭ جىمى مىللەت ئەلگە بولۇپ قورغان، غەزەپلىك قەھرىمىز ۋولقان ھامان بۆلگۈنچى شەيتانغا. ② ئى. شۇ خىل قىلمىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

بۆلگۈنچىلىك ئى. بىرلىكنى پارچىلايدىغان، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالىدىغان، ئارىنى بۇزىدىغان قىلمىش: دۈەن جاۋشۇ: ـــ ئەمدى ئۇيغۇر تىلىدا بىر پارچە ماقالە يېزىڭ، سادىر پەلۋان توغرىسىدا يېزىڭ، سىزنىڭ پىكرىڭىز توغرا، شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىت بويىچە «ئىلى سۇلتانلىقى»نى تەھلىل قىلىش كېرەك، ئۇ ھەرگىزمۇ بۆلگۈنچىلىك بولمايدۇ. بۇ بىر ئىلمىي مەسىلە...، ـــ دېدى.

بۆلگۈنچىلىك سالماق بۆلۈنۈش پەيدا قىلماق، مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرماق: «جەڭنامە» سۆزلەشنى باھانە قىلىپ، ئاممىنىڭ مۇناسىۋىتىگە ۋە مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىشقا، دىندىن پايدىلىنىپ، ماركسىزم ـ لېنىنىزمغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇلمايدۇ.

بۆلگۈنچىلىك قىلماق بىرلىكنى پارچىلاشقا، بۆلۈنۈش پەيدا قىلىپ، مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرۇشقا ياكى ئارىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنماق.

بۆلمە ئى. خانا، ئۆي: شەھەردە بىر كۆك راۋاق بار؛ بۇ راۋاقنىڭ ئاستى ـ ئۈستىدە چوڭ ـ كىچىك بىرەر يۈزچە بۆلمە بار.

بۆلمەك پ ① سۇندۇرۇپ، يېرىپ ياكى باشقا يول بىلەن پۈتۈن نەرسىنى بۆلەكلەرگە ئاجراتماق، پارچىلىماق، بۆلەك ـ بۆلەك قىلماق: ناننى ئىككىگە بۆلمەك. قەغەزنى بۆلمەك. ② مەلۇم بەلگىلىرىگە قاراپ قىسىملارغا ئاجراتماق: ئەسەرنى بابلارغا بۆلمەك. ئوقۇغۇچىلارنى سىنىپلارغا بۆلمەك. ③ <مات> بۆلۈش ئەمىلىنى بېجىرمەك: چوڭ ساننى كىچىك سانغا

بۆلمەك. * تۆتنى ئىككىگە بۆلسەك ئىككىدىن تېگىدۇ. ④ تەقسىم قىلماق، ئۈلەشمەك: مىراسنى بۆلمەك. پايدىنى بۆلمەك. * يەرنى ھۆكۈمەت شەخسلەرگە بۆلۈپ بەردى. ⑤ داۋام قىلدۇراتقان گەپ-سۆز سۆھبەت، خىيال، ئوي-پىكىر قاتارلىقلارنى ئۈزمەك، توختىتىپ قويماق ياكى ئۈنىڭغا تەسىر يەتكۈزمەك: ئەكىبەر تەرىنى تۇرۇپ، دوستىنىڭ سۆزىنى كەسكىن بولدى. * مومايىنىڭ سوئالى بوۋايىنىڭ خىيالىنى بۆلدى.

بۆلۈش ① «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <مات> بۆلۈش ئەملى. ③ ئى <لوگ> تەپەككۇردە ئەينى بىر جىنىس ئۈقۇمنى شۇ جىنىس ئۈقۇم تەركىبىدىكى بىرقانچە تۈر ئۈقۇمغا ئايرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆلۈش ئەملى <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر خىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. پۈتۈن بۆلۈنىدىغان مۇسبەت پۈتۈن سانلارنى بۆلۈش ئەملى يەنى بىر ساندىن ئوخشاش سانلارنى ئېلىشنى ئاددىي يول بىلەن ھېسابلاش ئۇسۇلى. مەسىلەن: «10»دىن «2»نى ئوخشاش يول بىلەن 5 قېتىم ئېلىشقا بولىدۇ، بۇ «10»نى «2»گە بۆلۈش دېگەنلىكتۇر.

بۆلۈش بەلگىسى <مات> A سانىنى B سانغا بۆلۈشنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (÷). بەزىدە ئۇنىڭ ئورنىغا توغرا سىزىق، ياتۇ سىزىق ياكى قوش چېكىت (:) ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: a سانىنى b سانغا بۆلۈش $a \div b$، ياكى a/b، $\frac{a}{b}$، $a:b$ قىلىپ يېزىلىدۇ.

بۆلۈشنىڭ ئاساسى <لوگ> ئۇقۇمنى بۆلۈشتە ئاساس قىلىنىدىغان ئۆچۈن، ئوبيېكتنىڭ بەلگىلىرى ئىچىدىن مەقسەتكە قاراپ تاللىۋېلىنغان مەلۇم بىر بەلگە.

بۆلۈشنىڭ تۈرى <لوگ> لوگىكىلىق بۆلۈشنىڭ ئوخشىمىغان تۈرلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆلۈشنىڭ تۈزۈلۈشى <لوگ> لوگىكىلىق بۆلۈش بۆلۈنگۈچى (ئۈقۇم)، بۆلۈنمە ۋە بۆلۈشنىڭ ئاساسىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تۈزۈلىدۇ. بۇ بۆلۈشنىڭ تۈزۈلۈشى بولىدۇ.

بۆلۈشمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاكام بىلەن ئىككىمىز مىراس بۆلۈشكەندە، ئاخۇنۇملار بۇ چاپاننى قىشتا ئاكىسى كىيسۇن، يازدا ئىنىسى كىيسۇن دەپ تەقسىم قىلدى.

بۆلۈم ئى ① قىسىم، خانا ۋە شۇ قاتارلىق ئاجرىتىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قىسمى: ئىشخانا: بىنانىڭ بۆلۈملىرى، كېمىنىڭ بۆلۈمى. * ئۇ، سۆزنى ئايلاندۇرۇپ كېلىپ تۇنۇگۈن بۆلۈمدە قىلىشقان پاراڭغا كېلىپ توختالدى. ② ئىدارە، مۇئەسسەسە، كارخانا، ماگىزىن، مۇزېي قاتارلىقلارنىڭ مەلۇم ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، بىر تۈردىكى نەرسىلەر توپلانغان ھەربىر قىسمى: شۆبە: مالىيە بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى. * تۆتنىچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمگە چاقىرتتى. ③ ئىلمىي ياكى بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ مەلۇم مەسىلىگە بېغىشلانغان ھەربىر مۇستەقىل قىسمى: بۇ كىتابچىدا «ئىجتىمائىي ئىنقىلابنىڭ شەكلى ۋە قورالى» مەسىلىسى مەخسۇس سۆزلەنگەن بىر بۆلۈم بار. ④ بۆلەك، قىسىم: ئورمىنى بۆلۈم تۈگىتەر، بۇدەمنى ئۆلۈم (ماقال). * — تەرتىپ! تەرتىپ! — دەپ ۋارقىراشتى بىر بۆلۈم ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ.

بۆلۈمچە ئى. بۆلۈم ياكى باشقارما تەركىبىدىكى شۆبە خىزمەت تارمىقى، كىچىك بۆلۈم: ئۇ لاۋازىمەتچىلىك ئىدارىسىدە تۆتنىچى بۆلۈمچىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئوتتۇز يىل ئىشلىدى.

بۆلۈنگۈچى ① سۇپ. بۆلۈنىدىغان، پارچىلىنىدىغان: بۆلۈنگۈچى شەيئى. بۆلۈنگۈچى مادىدا.

② ئى <مات> بۆلەمەكچى بولغان سان: بۆلگۈچى ئىككى، بۆلۈنمە تۆت بولسا، بۆلۈنگۈچى سەككىز بولىدۇ. ③ ئى <لوگ> بۆلۈنمەكچى بولغان جىنس ئۇقۇم.

بۆلۈنمە ① سۈپ. پارچىلانغان، ئايرىلغان؛ پارچە، ئايرىم: بۇ ئىككى مىللەت شۇ ۋاقىتقىچە بۆلۈنمە ھالەتتە تۇرۇش ۋە ئىچكى جاڭجاللارنىڭ بۆلۈشى ئارقىسىدا ئاجىزلاپ كەتكەن ھەم شۇ سەۋەبتىن چەت مىللەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا چۈشۈپ قالغانىدى. ② ئى <مات> **بۆلۈشتىن كېلىپ چىققان** نەتىجە: سەككىزنى تۆتكە بۆلىسەك بۆلۈنمە ئىككى بولىدۇ. ③ ئى <لوگ> بۆلۈنگۈچى جىنس ئۇقۇم بۆلۈنگەندىن كېيىن كېلىپ چىققان بىرقانچە تۈر ئۇقۇم.

بۆلۈنمەك ① «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بۆلۈنگەنىنى بۆرە يەر (ماقال). * ئاتوم، ئاتوم يادروسى بىلەن ئېلېكترونغا بۆلۈنىدۇ. ② «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەتكە ئۆتكەن يىلى ئون بەش مو يەر بۆلۈنگەنىدى. * قىزلارنى كۆرۈپ ياشلارنىڭ سۆھبىتى بۆلۈندى. ③ <بىئول> باكتېرىيە، يۇسۇن ۋە ئىپتىدائىي ھايۋانلارنىڭ بىر خىل جىنسسىز كۆپىيىش ئۇسۇلى يەنى ئورگانىزم ئىككىگە ياكى بىرقانچىغا بۆلۈنگەندىن كېيىن، ھەربىر قىسمى (بۆلىكى) مۇكەممەل يەككە تەنگە ئايرىلىدۇ.

بۆلۈنۈپ كۆپىيىش <بىئول> بىر جانلىقنىڭ بۆلۈنۈپ بىر جىنسلىق يەككە تەن ۋە بىر جىنسسىز يەككە تەننى ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت كۆپىيىش شەكلى.

بۆلۈنۈپ كۆپىيىدىغان باكتېرىيە <بىئول> بۆلۈنۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق كۆپىيىدىغان باكتېرىيە، كۆپ ساندىكى باكتېرىيىلەرنىڭ ھەممىسى بۆلۈنۈپ كۆپىيىدىغان باكتېرىيىلەردۇر.

بۆلىمەك پ. بوۋاق بالىنى بۆشۈككە سېلىپ تاكماق: ئايشەم بوۋاقنى بۆشۈككە بۆلىدى.

بۇجۇ ئى. دىئال. بالىلارنى قورقۇتۇش ياكى ئالداش ئۇچۇن، «جىن» دېگەن مەنىدە قوللىنىدىغان سۆز.

بۇدرە (توغرىسى: بۇدۇر) ← بۇدۇر.

بۇدۇر سۈپ. چاچ، موي ۋە يۇڭلارنىڭ تۇرۇلگەن، ھەر تەرەپكە ياتقان ھالدا كىرىشىپ يۆگىلىپ ئۆسكەن ھالىتى: بۇدۇر چاچ. * ئاسفالتلانغان كەڭ يولدا ماشىنا ئۇچقاندەك كېتىۋاتىدۇ. ماشىنا دېرىزىسىدىن كىرگەن شامال سەۋلەشنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىتىپ، ئەتىر-لەرنىڭ خۇش بۇي ھىدىنى دىماغىغا ئۇراتتى.

بۇدۇر چاچ بىر-بىرىگە كىرىشىپ يۆگىلىپ ئۆسكەن چاچ: بېلەت كەسكۈچى چوكان بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىتىپ، باشقا كىشىنىڭ ھېساباتىنى قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

بۇدۇر قەغەز <گ سەن> سۇرەت يۈيۇش ئۇچۇن مەخسۇس ئىشلەنگەن بۇدۇر يۇزلۇك قەغەز.

بۇدۇر قىلماق بۇدۇر ھالەتكە كەلتۈرمەك: قىزچاقنىڭ يېڭىلا بۇدۇر قىلىنغان چاچلىرى ئۇنىڭ ئوچۇق تۇرغان يەلكىلىرىگە يېيىلغان، ئۇ ئۇستىگە ئالا-بۇلماچ نېپىز پوپايكا، ئوچۇق ھاۋا رەڭ رەختتىن تىكىلگەن كەڭ پۇچقاق ئىشتان كىيگەن ئىدى.

بۇدۇر - بۇدۇر ① «بۇدۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ چېچى تۇغۇلۇشتىلا بۇدۇر - بۇدۇر بولۇپ، ھەم چىرايلىق ھەم كۆركەم ئىدى. ② بىرەر نەرسە يۈزىنىڭ كۆرۈنۈشىدىكى تەكشى بولمىغان ھالىتى: بۇ چىتقا بۇدۇر - بۇدۇر قىلىپ گۈل بېسىلىپتۇ.

بۇدۇر - چوقۇر بۇدۇر ھەم چوقۇر: ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنەرسە ئۇرلەپ بۇدۇر - چوقۇر بولۇپ كېتىپتۇ. * بۇ ياغاچ ياخشى تىلىنمىغانلىقتىن، يۈزى پۈتۈنلەي بۇدۇر - چوقۇر بولۇپ كېتىپتۇ.

بۇدۇرلەتمەك «بۇدۇرلەمەك» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: دولقۇن چېچىنى بۇدۇرلەتتى.

بۇدۇرلەنمەك «بۇدۇرلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ــ كۆزۈڭىز ھەقىقەتەن ئۆتكۈر ئىكەن، ــ ئۇ سەل بۇدۇرلەنگەن ساغۇچ ئۇزۇن چېچىنى سول قولى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ. باشقىچە قىياپەتتە سۆزلىدى.

بۇدۇرلىمەك پ. بۇدۇر ھالەتكە كەلتۈرمەك، بۇدۇر قىلماق: جۇۋىچى بۇ تېرىنى ياقلىق قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە بۇدۇرلەپ ياسىدى

بۇرەندە ئى. موزدۇزلارنىڭ كۆن، خۇرۇم قاتارلىقلارنى كېسىدىغان، تېغى ئاي شەكىللىك، ئەگرى ساپاقلىق ئەسۋابى: مەتىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇز-لۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ. ئۇ موزدۇرلۇق قىلسا، ئۆتۈكىنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ. بەلچە، بۇرەندە، بىگىز، يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسۋالىدۇ.

بۇركۈت ئى.<زوئول> قارچىغىسىمانلار ئائىلىسىدىكى چوڭ يىرتقۇچ ئۇۋ قۇشى، ئۇنىڭ تۈمشۇقى ئىلمەك، بارماق تىرناقلىرى ئۇچلۇق، قانات پەيلىرى چوڭ، كۆزى ئىنتايىن ئۆتكۈر. كىشىلەر ئۇنى قولدا بېقىپ، جەرەن، كېيىك، تۈلكە قاتارلىق ھايۋانلارنى ئۇۋلايدۇ.

بۇركۈت سالماق ئۇۋچى بىرەر نەرسىنى ئۇۋلاش ئۈچۈن بۇركۈتنى قويۇپ بەرمەك: ئۇ يىراقتىن بىر كېيىكنى كۆرۈپ بۇركۈتنى سالدى.

بۇركۈت يۇلتۇز تۇركۈمى <ئاستر> ئىكى ئاتور يۇلتۇز تۇركۈمىلىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئىكى ئاتور ئۇزۇنلۇقى 19 سائەت 40 مىنۇت، ئىكى ئاتور كەڭلىكى 3°، يا ئوقى يۇلتۇز تۇركۈمىنىڭ جەنۇبىغا، قەۋس يۇلتۇز تۇركۈمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى كۆپچىلىك يۇلتۇزلار سامانيولى ئىچىدىكى يۇلتۇزلاردۇر.

بۇرگە ئى <زوئول> ھاشارات، قېنىق بېغىر رەڭ ياكى سېرىق قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ تېنى كىچىك، پۇتلىرى ئۇزۇن، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ؛ شوراش ئەزاسى بار، ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تېنىدە قان شوراپ پارازىت ياشايدۇ؛ چاشقان يارىسى ۋە قارا كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرىدۇ.

بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالماق چوڭ ـ كىچىك ھەرقانداق نەرسىدىن پايدا ـ مەنپەئەت شىلۈالماق: مەتىنيازنى ساددە چاغلىما، بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالىدىغان نېمە ئۇ.

بۇزرۇك سۈپ [پ] يېزىت. كاتتا، چوڭ، ئۇلۇغ: ئوسمان بۇزرۇك ھەزرەتلىرى چەت ئەللەردىكى زىيارەتنى ئاياغلاشتۇرۇپ دۆلىتىگە سالامەت قايتىپ كەلدى.

بۇزرۇكگاھ ئى [پ] <دىن> ئۇلۇغلار، ئەۋلىيالار تۇرىدىغان ياكى تۇرغان جاي: مۇقەددەس ئورۇن ـ جاي.

بۇزرۇكۋار سۈپ [پ] يېزىت. ئۇلۇغ، ئۇلۇغ-ۋار؛ ھۆرمەتكە لايىق؛ مەرتىۋىلىك: ــ ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا، ئەي مېھرىبان ئانا، ماڭا رۇخسەت بېرىڭلار! مۇندىن زىيادە ھايال بولۇپ قالسام، زالىم شاھ كەينىمدىن ئادەم ئەۋەتسە، ھەممىمىز ھالاك بولىمىز، ــ دەپ بالا ئاتا ـ ئانىسىغا يالۋۇرۇپتۇ.

بۇزۇرگا (توغرىسى: بۇزرۇكگاھ) ← **بۇزرۇكگاھ.**

بۇزۇرگاھ (توغرىسى: بۇزرۇكگاھ) **بۇزرۇكگاھ.**

بۇك سۈپ. قويۇق ھەم زىچ ئۆسكەن، باراقسان، باغجانلاشقان: مەن ئۆزەمنى ئۇچ دەرۋازىنىڭ بۇك تېرەكلىك كوچىسىدا كۆتۈپ بارغانىدەك ھېس قىلماقتىمەن.

بۇك ـ باراقسان بۇك ۋە باراقسان؛ قويۇق ئۆسكەن ۋە باغجانلاشقان: رەپىق ئاكا

پەسلىكتە ئالقاندەك كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇك - باراقسان باغلارغا، كۆجۈم مەھەللىلەرگە، چەكسىز كەتكەن سالا ئېتىزلارغا نەزەر تاشلىدى.

بۇك - باراقسانلىق بۇك - باراقسان بولغان ھالەتتە، بۇكلۇك ۋە باراقسانلىق: تراكتور توختىماي ئۈچ سائەت ماگغانىدىن كېيىن، يېراق - تىنلا بۇك - باراقسانلىق ئىچىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاتار - قاتار ئاپئاق ئۆيلەر خىرە - شىرە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بۇككىدە رەۋ. بۇك - باراقسان ھالەتكە كەلگەن ھالدا: بىردىنلا بۇككىدە ئۆسكەن دەرەخلىك ھويلىدىن ئاڭلىنىۋاتقان بالىلارنىڭ زىل، يېقىملىق ناخشا ئاۋازى ئىختىيارسىز مېنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالدى.

بۇكلۇك ئى. زىچ ئۆسكەن دەرەخلىك جاي، قويۇق ئورمان بار جاي: ئەتىسى كەچقۇرۇن يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تۇرسۇن كېلىپ زايىت ئىككىمىزنى ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. بىز ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى بۇكلۇكتە يانپاشلاپ يېتىپ تاكى يېرىم كېچىگىچە مۇڭداشتۇق.

بۇگلۇك ئى. سۇپا ئورنىدا يۆتكەپ ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ كارىۋات: ئۇ باي يازلىقى باغدا گۈللەرنىڭ ئارىسىغا قويۇلغان بۇگلۇكتە ياتىدىكەن، چاكىرى بولسا، ئۇنى قورقىسۇن دەپ نېرىراق بىر يەردە سۇپىدا ياتىدىكەن.

بۇگۇن [بۇ+كۈن] ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈن، كېچە - كۈندۈز: بۇگۈن پەيشەنبە، خۇدا بۇيرۇسا، ئۆلمىسەم بۇ ئىشنى يەكشەنبە كۈنى قوللىرىغا تاپشۇرىمەن. * مېنىڭچە دۇنيادا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە «بۇگۈن»، ئەڭ ئاسان قولدىن كېتىدىغىنىمۇ «بۇگۈن»، شۇڭا ئۇ ئەڭ قىممەتلىك بىلىندۇ. ② ئى. ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان پەيت، بېجىرىۋاتقان ئىش ئۈستىدىكى ۋاقىت؛ ھازىر، ئەمدى: بۇگۈننى ئۆيلىماي، ئەتىنى ئويلا. — جۇڭگو ياشلىرىنىڭ بۇگۈنى پارلاقتۇر.

بۇگۈن - ئەتە پات - پۈرسەتتە، يېقىن - ئارىدا، يېقىندا: ئەسەتكە دادىسىدىن، بۇگۈن - ئەتە ئۈرۈمچىگە كېلىدىغانلىق توغرىسىدا خەت كەلدى. * چارەكلىك ئىمتىھان بۇگۈن - ئەتە باشلىنىدۇ.

بۇگۈن - ئەتىلىك ئاز كۈنلۈك، ئاز ۋاقىتلىق: ئۇنىڭ كېسىلى خېلى ئېغىر، بۇگۈن - ئەتىلىك ئۆمرى قالدى. * بۇ بىنانىڭ پۈتىدىغانغا بۇگۈن - ئەتىلىكى قالدى.

بۇگۈن - ئەتىسىكى قالماق بىرەر ۋەقە، ھادىسە يۈز بېرىشىنىڭ ۋاقىت - سائىتى يېقىنلاشماق؛ ۋاقىتى توشۇپ قالماق: بۇۋاي تاشۇيغا: — بايىمۇ ئېيتتىم ئۇكا، بۇگۈن - ئەتىلىكىملا قالغان ئادەممەن. مۇشۇ گۈندىخاندا كۆزەتچىلىك قىلۇاتقىنىمغا ئوتتۇز يىلدىن ئاشتى. بۇ گۈندىخانىغا كىرىپ - چىقىپ تۇرغانلار ئاز بولمىدى، بەزىلەرنىڭ بۇ يەردىن ئۆلۈكى چىقىپ كەتتى، — دەپ سۆزلەپ بەردى.

بۇگۈنچە رەۋ. شۇ بىر كۈنگە: بۇگۈنچە قەلەمكەزنى خالىق ئىشلىتىپ تۇرسۇن. * سادىق ئاغرىق ئىكەن، بۇگۈنچە ئۇنىڭ ئورنىغا ھاۋاخان ئىشلىسۇن.

بۇگۈنكى سۈپ ① سۆز بولۇۋاتقان كۈنى سادىر بولغان، يۈز بەرگەن ياكى شۇ بىر كۈندىكى: بۇگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما (ماقال). * بۇگۈنكى يىغىن ئۆز ۋاقتىدا باشلاندى. * بۇگۈنكى تويغا ئەكرەم قاتناشمىدى. ② كۆز ئالدىدىكى، ھازىرقى پەيتتىكى، ھازىرقى: ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ تۇرلۈك پۈتلىكاشاڭلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، سوتسىيالىزم دەۋرىدە ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىپ، بۇگۈنكى ھالەتكە كەلگەنلىكىنى خۇشاللىق بىلەن تەنتەنە قىلىمىز.

بۇگۈنلۈك سۈپ ① بۇگۈنگە خاس، بۇگۈن بولىدىغان، بۇگۈنگە تەئەللۇق: غالىب ئاخىرقى ئىككى سائەتلىك دەرستىن كېيىن يەنە ئىككى سائەت ئولتۇرۇپ بۇگۈنلۈك تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلىدى. ② مۇشۇ بىر كۈنگە مۆلچەرلەنگەن: بۇ، مېنىڭ بۇگۈنلۈك ئوزۇقۇم.

بۇلدۇرگە ئى. دىئال. قامچىنى قول بىغىشىغا

سېپىۋېلىش ئۇچۇن ساپ ئۇچمغا بېكىتىلگەن بوغقۇچ، قامچا بېغى،

بۇۋى ئى ① <دىن> ئىشانلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئايال، سوپى ئايال: پادىشاھ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ - چىقىش ۋە ئۇنى كۇتۇش، ساقلاش ئۇچۇن مەخسۇس تەربىيىلەنگەن بۇۋىلەر - دىن بىرنەچچىنى قويۇپ قويۇپتۇ. ② ئايالالارنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ كېلىپ ھۇرمەتلەش مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ: بۇۋى پاتىمە. بۇۋى ئايىشە. ئايىم بۇۋى.

بۇيۇك سۇپ ① ئۇلۇغ، زور، كاتتا: بۇيۇك ئىتتىپاقلىق. بۇيۇك ئادەم. * مېھمان سېنى بىللە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلسا سائادەت بىل، ئەمما مېھماندىن تۆۋەندە ئولتۇرغىن، مېھمان سەندىن بۇيۇك ئادەم بولسا ئولتۇرماق ئەدەب ئەمەس. ② يۇكسەك: يۇقىرى، ئېگىز: ئەقىدە بۇيۇكتۇر، رەھمىتىڭ كەڭدۇر، تەبەسسۇم ئەيلىشىڭ قۇياشقا تەڭدۇر.

بۇيۇكلەشمەك پ. بۇيۇك ھالەتكە كەلمەك، بۇيۇك بولماق، ئۇلۇغلاشماق، كاتتىلاشماق؛ يۇكسەكلەشمەك: ئۇ ئويلىغانسېرى ھېرىپ - چارچاشتىن قورقايدىغان، خەلقنى داۋالاش ئىشىغا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئاتىغان مۇزەپپەر كۆز ئالدىدا تېخىمۇ بۇيۇكلىشىپ باراتتى.

بۇيۇكلۇك «بۇيۇك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىنسانىنىڭ بۇيۇكلۇكى ئەقىل - ئىدراكى بىلەن. * گۆدەكلەر دوستلۇقنىڭ سىمۋولى، كۆز يەتمەس ئېگىزلىكتە يەلپۇنەتتى. جۇپ كۆكۈل شادلىقتىن تېپىپ قۇۋۋەت، تېخىمۇ بۇيۇكلۇككە تەلپۈنەتتى.

بې «ب» ھەرپىنىڭ نامى.

بېتا ئى [ر<گرېك] گرېك ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى «B» نىڭ نامى بولۇپ، پەن - تېخنىكىدا ئىككىنچى ئورۇن ياكى دەرىجىنى كۆرسىتىش ئۇچۇن قوللىنىلىدۇ.

بېتا زەررىچە <فىز> بەزى رادىئوئاكتىپ ماددىلار يىمىرىلگەن چاغدا چىقارغان تېز سۇرئەتلىك، مەنپىي زەرەتلىك ئېلېكترون ھەرىكىتىنىڭ تېزلىكى نۇرنىڭ تېزلىكىگە يېقىن كېلىدۇ.

بېتا نۇر <فىز> رادىئوئاكتىپ ماددىلار يىمىرىلگەندە قويۇپ بەرگەن بېتا زەررىچىلەر ئېقىمى. ئۇ تېشىپ ئۆتۈش ئىقتىدارىغا ئىگە يەنى نەچچە سانتىمېتر قېلىنلىقتىكى ئالىيۇمىن تاختىنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ، گازنى ئىئونلاشتۇرىدۇ، فوتو سۇرەت لېنتىسىغىمۇ يورۇقلۇق سەزدۇرەلەيدۇ.

بېتالدى رەۋ. دىئال. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.

بېتەمتىرا سۇپ. دىئال. ئالدىراڭغۇ.

بېتون ئى [ر<فران <لات] <بىن> سېمونت، قۇم، سۇ ۋە شېغىل قاتارلىقلار مەلۇم نىسبەتتە ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلانغان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ئۇ بېسىلىشقا، ئوتقا، سۇغا چىداملىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە ئەۋرىشىملىك خۇسۇسىيىتىمۇ بولىدۇ.

بېتون تاختا <بىن> قېتىغا پولات چۇۋۇق ئېلىنغان ۋە ھەر خىل ئۆلچەملىك تاختاي شەكلىدە ئىشلەنگەن بېتون.

بېتون تام <بىن> لايىھە ئۆلچىمى بويىچە سۇ، سېمونت، قۇم، شېغىل، پولات چۇۋۇق قاتارلىقلاردىن تەييارلانغان تام.

بېتون چىڭدىغۇچ <بىن> تەۋرىنىش رولىدىن پايدىلىنىپ بېتون چىڭدايدىغان ئۇسكۇنە. ئۇ ھاۋانى قىسىش ياكى ئېلېكتر ھەرىكەتلەندۇرگۈچى كۇچ ئارقىلىق ماشىنا دېتاللىرىنى مەركەزدىن قاچما ھالەتتە ئايلاندۇرۇش ياكى تەكرار ئۇرۇلدۇرۇش ئارقىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلىدۇ.

بېجىرتمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇكام قاسىم ھازىرلا شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە بار، بىزگە تەقسىم قىلىنغان

ئون مىڭ يۈەن پۇلىنىڭ رەسمىيىتىنى بېجىرتىپ كەل ، — دېدى شەھەرلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى قاسىمغا.

بېجىرمەك پ. بىرەر ئىشنى ئىشلىمەك، ۋەزىپىنى بەجا كەلتۈرمەك، ئورۇندىماق: ئاسىم تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى تولۇق ھەتتا ئاشۇرۇپ بېجىردى.

بېجىرىشمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېجىرىلمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېجىرىم ① سۆپ. بۇزۇلمىغان، تازا، ساق: بېجىرىم قوغۇن. بېجىرىم چىنە. بېجىرىم ئەينەك. ② سۆپ. باشقا نەرسە ئارىلاشمىغان؛ ئەينى، تەبىئىي، ساپ: بېجىرىم ئالتۇن.③ سۆپ. بارلىق ئەيىب، قۇسۇر، نۇقسانلىرى بولمىغان، ساغلام، پاك: بېجىرىم ئادەم. بېجىرىم يىگىت. * باغدات قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئورۇقزاق كەلگەن، ئۇستىخانلىرى تۇرمۇشنىڭ جاپا-مۇشەققىتى بىلەن تارامۇشتەك قاتقان بېجىرىم ئادەم ئىدى. ④ رەۋ. راۋرۇس، مەزمۇت: بوۋاي، ھاكىمنىڭ گېپىنىمۇ كۆتمەستىن، ياش يىگىتلەردەك يەرنى بېجىرىم دەسسەپ ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

بېخى ئى [پ] ئاياغ كىيىملەردىكى چاكنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىكىلگەن ئىنچىكە تىكىش.

بېخى سالماق بېخى تىكمەك.

بېخىچىلىق ئى. بېخى سېلىش ئىشى، بېخى سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىش.

بېخىل سۆپ [ئە] باشقىلارغا بىرەر نەرسە بېرىشنى خالىمايدىغان؛ پىخسىق: بېخىل ئادەم. بېخىل كاسىپ. * بېخىل بايدىن سېخى گاداي ياخشى (ماقال). * بېخىلنىڭ بېغى كۆكەرمەس (ماقال).

بېخىللاشتۇرماق «بېخىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېخىللاشماق پ. بېخىللىق، پىخسىقلىق ھالەتكە كەلمەك؛ پىخسىقلاشماق: بەزى ئادەملەر بېيىغانسېرى بېخىللىشىپ كېتىدىكەن.

بېخىللىق «بېخىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بېخىللىق قىلماق. * دادىسى ئۆنىگەندا: — كىشى بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ساپ دىل، توغرا، ئىنساپلىق بول، ھەرگىز يالغان سۆزلىمە، بېخىللىق، تەكەببۇرلۇق قىلما، — دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

بېخىللىق قىلماق كىشىلەرگە بېخىل، پىخسىق ھالەتتە مۇئامىلە قىلماق.

بېدە ئى<بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، مۇرەككەپ يوپۇرمىقى ئۇچ تال كىچىك يوپۇرماقتىن تۈزۈلىدۇ، كىچىك يوپۇرماقلىرى دۇگىلەك كېلىدۇ؛ گۈلى كېپىنەك شەكلىدە ئېچىلىدۇ، رەڭگى سۆسۈن كېلىدۇ؛ چوكا شەكلىدە مېۋە تۈتىدۇ. بۇ ئاساسەن چارۋا مالالار ئۈچۈن ئوت-چۆپ قىلىنىدۇ، ئۇنىدىن باشقا دېھقانچىلىقتا يېشىل ئوغۇت ئۆسۈملۈكى ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بېدە پۇرىسى قېيمىسى بېدە كۆكىدىن تەييارلىنىدىغان پۇرە.

بېدە چۆچۈرىسى قېيمىسى بېدە كۆكىدىن تەييارلىنىدىغان چۆچۈرە.

بېدە كۆكى بېدىنىڭ باش ئەتىيازدا كۆكلەپ چىقىقان يۇمران مايىسى. بۇنى باش ئەتىيازدا كىشىلەر سەي ئورنىدا ئىستېمال قىلىدۇ.

بېدىچىلىك ئى. يېزا ئىگىلىكىدە بېدە تېرىش ۋە ئۇنى يېتىشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ ۋە ئۇنىڭ نامى.

بېدىش ئى. ① تەك شۇكلىرىنى ئارتىش ئۈچۈن ياغاچتىن تەييارلانغان جاھاز، چەللە: ھويلا ئىچى ئازادە بولۇپ، بېدىشلەرگە ئېلىنغان قويۇق ئۇزۇم تالىلىرى قارىيىپ كۆزگە

چۈشەتتى. ② مۇشۇنداق تەييارلانغان ئۇزۇم بارىكى: تۈلكە ئۆزىنىڭ دۈشمنى بولغان بۆرىنىڭ ئۆلۈمنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇزۇملۇك باغدا بەدىش ئاستىدا تىنچ ۋە خاتىرجەم ياشاشقا باشلاپتۇ.

بېدەشلىك ئى. بېدىش ئورنىتىلغان، بېدىش بار يەر: تەرەپ - تەرەپتىن سوئاللار، تەنىلەر، خۇددى ئاقۇالداقتەك ئېتىلىشقا باشلىدى. زۇلا بېدەشلىكنىڭ يېنىدىكى سېمونت سۇپىغا سەكرەپ چىقىپ ۋارقىرىدى.

بېدىك ئى ① چارۋا مالىلارنى ئېلىپ - ساتقۇچى ياكى ۋەكالىتەن سېتىپ بېرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئەپەندىمىنىڭ خۇيى يامان بىر ئېشىكى بار ئىكەن. ئۇنى بازارغا ئاچقىپ بىر بېدىككە سېتىپ بېرىش ئۈچۈن بېرىپتۇ. ② چارۋا مال سودىسىنى كېلىشتۇرۇپ قويغۇچى.

بېدىكلىك ئى. چارۋا مالىلارنى ئېلىپ سېتىش ياكى ئۇنىڭ سودىسىنى كېلىشتۇرۇپ قويۇش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى ۋە كەسپى: كىشىلەر ئۇنى ئىمىن بېدىك دەپ ئاتايتتى. * يېگىتلەر ئۇنى ئىزدەپ سوراش جەريانىدا، ئۇنىڭ بېدىكلىك ھۈنىرى ھەققىدىكى قىزىقارلىق ھېكايىلارنىمۇ ئاڭلاشقا ئۇلگۈردى.

بېدىلىك ① سۇپ. بىدە بار، بىدە تېرىلغان: بېدىلىك ئېتىز. ② ئى. بىدە تېرىلىدىغان يەر: زۇمرەت، سۇلايمانىنى ئىزدەپ ئۆيىگە كەلسە، ئۇ ئاللىقاچان بېدىلىككە كەتكەنىدى.

بېرەمەن ئى. بېرىدىغان كىشى: بېرەمەنلىك ئەتىسى تۈگمەس (ماقال). * بېرەمەنىنىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوڭلاپتۇ (ماقال).

بېركېلىي ئى [رىلات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Bk(Berkelium)، a زەررىسى بىلەن سامارىيىنى بومبارىدىمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ماسسا سانى 249، ئىزاتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى 314 كۈن بولىدۇ.

بېرى ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان كىشى، سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت ياكى ئورۇنغا يېقىن: بېرى كەلگىن! بېرى ئولتۇرۇڭ! * سەلىمخان ئابدۇلنى: — بېرى كەل بالام. مەن سېنى ئوبداراق كۆرۈۋالاي، — دەپ ئالدىغا تارتىپ، ئاجايىپ بىر ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراشقا باشلىدى. ② تىر (چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى «دىن، تىن» بىلەن كەلگەندە) بەلگىلىك پەيت، «...دىن باشلاپ، داۋامىدا، مابەينىدە، بۇيان، تارتىپ، ئېتىبارەن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇزۇندىن بېرى. * ناسىر بەش يىلدىن بېرى سۇ ئىشلار ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

بېرىپ ① «بارماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: ئايىمخان ئۆتكەن ئايدا ئۇرۇمچىگە بېرىپ، ئوغلىنى كۆرۈپ كەلدى. ② «شۇنداق قىلىپ، نەتىجىدە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بۇ ئىش ئاخىرى بېرىپ سۇغا چىلاشتى.

بېرىپ - بېرىپ ① «بېرىپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② بارا - بارا: ئاخىرقى ھېسابتا: كېيىنچە: — بۇ گېپىڭ ئېيتىلىشقا ياخشى، لېكىن بەزىلەرنىڭ دېگىنىدەك ئاشۇرۇۋەتسەك، نان بەرمەيدۇ. بېرىپ - بېرىپ ئۇلار قولۇڭدىكى بىر پارچە نانىنىمۇ قۇرۇق قويىدۇ! — دېدى مەنسۇر ئەكبەرگە كەسكىن قىلىپ.

بېرىچە (توغرىسى: بارىچە) ← **بارىچە.**

بېرىش «بارماق I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۇگۈن ئۆيدە ئۇنچە ئالدىراش ئىشىمۇ يوق، بېرىپ باقمايمەنمۇ، مەن شۇ خىيال بىلەن ئەيسانىڭ ئۆيىگە بېرىش قارارىغا كەلدىم.

بېرىش كېلىش <تىل> ← **يۆنىلىش كېلىش.**

بېرىش - كېلىش بىر - بىرىنىڭكىگە بېرىپ - كېلىپ تۇرۇش، ئۆزئارا باردى - كەلدى مۇناسىۋەت، ئالاقە: يۇرۇقىقاش دەريا سىدا كەلكۈن تازا ئەۋجىگە چىققان مەزگىل ئىكەن. ئۇ كەمىلەردە دەريادا كۆۋرۈك بولمىغاچقا، ياز كۈنلىرى شەرقتىكى تۆت ناھىيە بىلەن خوتەن

شەھەرنىڭ بېرىش - كېلىشى ئۈزۈلۈپ قالدى.

بېرىش - كېلىش قىلماق ئۆزئارا باردى - كەلدى قىلماق، يېقىن مۇناسىۋەت، ئالاقە قىلىشىپ ئۆتمەك: يەڭگەم: — سىزگە دەيدىغان بىر گەپ بار، — دېدى ۋە بىلكىمدىن تۆتۈپ ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن. — ھازىرمۇ ھەنىپەم بىلەن بېرىش - كېلىش قىلمۇاتامسىز؟ — دەپ سوراپ قالدى.

بېرىشماق «بارماق» پېئىلى «①②③④⑤» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بېشىغا ئاق سەللە ئورىۋالغان قېرى - ياش ئادەملەر بىرلەپ - ئىككىلەپ مەسچىت تەرەپكە كېتىپ بېرىشاتاتتى.

بېرىشمەك «بەرمەك» پېئىلى «①②③④⑤⑥» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چېدىرنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان، ئۆرە تۇرغان ياشلار قىقاس - چۇقان بىلەن ئالىلا - باركالىلا ئىيتىپ چاۋاك چېلىپ، ئۇسسۇل ئوينىغۇچىلارغا قىزغىن مەدەت بېرىشەتتى.

بېرىقى سۆپ. سۆزلىگۈچىگە ياكى سۆز بولۇۋاتقان يەرگە يېقىنراق بولغان؛ بۇ ياقتىكى، بۇ تەرەپتىكى: بېرىقى ئىشىك. بېرىقى بىنا. * ئۇ ئالمان - تالمان ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى - دە، يەنە شۇ ئەگمە كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، بېرىقى قىرغاققا قايتىپ كەلدى.

بېرىلگەن «بېرىلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

بېرىلگەن سان <مات> ئالگېبرالىق ئىپادە ياكى تەڭلىمىلەردىكى سانلىق قىممىتى ئېنىق بولغان سان. مەسىلەن: «X + Y = 5» تەڭلىمىسىدىكى «5» سانى بېرىلگەن سان بولىدۇ.

بېرىللىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Be (Beryllium)، رەڭگى سۇس كۈل رەڭ كېلىدۇ، ئەڭ يېنىك مېتاللارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ X نۇرىنى ئۆتكۈزۈش قابىلىيىتى ئەڭ كۈچلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن X نۇر تۈرۈپكىسى ياساشقا بولىدۇ. بېرىللىي بىلەن ئالىيۇمىنىڭ قېتىشمىسى ئىنتايىن قاتتىق ھەم يېنىك بولغاچقا، ئايروپىلان، راكېتا ياساشتا كەڭ قوللىنىلىدۇ. بېرىللىي بىلەن مىس قېتىشمىسىنىڭ ئېلاستىكلىقى بەك يۇقىرى، شۇڭا ئۇ پۈرۈنا ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بېرىللىي ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بېرىلمەسلىك ① «بېرىلمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز شەكلى. ② بوش كەلمەسلىك.

بويۇن ئەگمەسلىك: كىچىك جەڭچى دۇشمەننىڭ تەھدىت سېلىپ ئۇرۇپ، تىللاپ ئازابلىشىغا پەرۋا قىلمىدى، شۇنىڭدەك دولىسىنى قېقىپ، چاي تۆتۈپ قىلغان چىرايلىق سۆزلىرىگىمۇ بېرىلمىدى.

بېرىلمەك ① «بەرمەك» پېئىلى ① ② ④ ⑥ نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئامانەت ئىگىسىنىڭ ئۆز قولىغا بېرىلىدۇ. * ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلارنىڭ قۇرۇلۇشىغا ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىلىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، نەرسە ياكى كەسىپكە قىزىقىپ قالماق، ئۆزىنى ئۇنىتۇغان ھالدا كىرىشمەك: ئىلىمگە بېرىلمەك. تەتقىقاتقا بېرىلمەك. * مەن لېنىن توغرىسىدىكى ھېكايىلارنى بىرنەچچە كۈن بېرىلىپ ئوقۇدۇم. * ئىپارگۈل مانا ھازىر پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب ئوقۇشقا بېرىلىپ كەتتى. ئىشك قاتتىق چېكىلگەندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتۈردى. * ماشىنىدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى مەنسۇرنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى، بەزىلەر بولسا شېرىن خىياللىرىغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقان بۇ 20 ياشلار چامىسىدىكى يىگىتكە نارازى بولۇپ غودۇكشيتتى.

بېزەپ سۆپ [پ+ئە] ①ئىسراپ، زايە: — قوناقنى توخۇلار بېزەپ قىلۇبتەر، كەچقۇرۇن ئاپارساممكىن دەيمەن، — دېدى بوۋاي جامالنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ. ② پاسكىنا، كىر: بۇ قورۇنىڭ ئىچى بەك بېزەپ ئىكەن.

بېزەپ بولماق ① چېچىلىپ، بۇزۇلۇپ ئىسراپ بولماق، زايە بولماق: ئۇ خاماندىكى بۇغدايىنى تاغارغا قاچىلاپ قويمىغانلىقتىن چېچىلىپ، دەسسىلىپ تولىمۇ بېزەپ بولغانىكەن. ② پاسكىنا، كىر بولماق: كىيىمىڭ بەك بېزەپ بولۇپ كېتىپتۇ.

بېزەپ قىلماق ① چېچىپ، بۇزۇپ ئىسراپ قىلماق. زايە قىلماق، ② پاسكىنا، كىر قىلماق.

بېزەپچىلىك ئى ① بېزەپ بولۇپ كەتكەن ھالەت، ئىسراپچىلىق: بۇگۈنكى زىياپەت پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانلىقتىن يېمەك ـ ئىچمەكتە تولىمۇ بېزەپچىلىك بولدى. ② پاسكىنىچىلىق: ئەتىيازدا قار ئېرىگەندە بولىدىغان ئارقا كوچىلاردىكى بېزەپچىلىك ھازىر تۈگىدى.

بېزەتكۈزمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ قوشمەچبۇرىي دەرىجىسى: ئايىمخان ئەتىكى توي تەييارلىقى ئۈچۈن برنەچچە قوشنىسىنى چاقىرىپ ئۆينى چىرايلىق بېزەتكۈزۈۋالدى.

بېزەتمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېزەرتمەك «بېزەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېزەرمەك پ. يۇزىنى قېلىن قىلىۋالماق، گەپ تەسىر قىلمايدىغان بولۇۋالماق، گۆشەيمەك، بېزەكلەشمەك: — يوقال! ھۆ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان! قۇشقاچتەك جېنىڭنى ئوڭلاپ باقالمايسەنۇ، گەپنى چوڭ قىلسەن، كۆزۈمدىن ھازىر يوقال! ئۆيۈمگە ئىككىنچى ئاياغ باسقۇچى بولما! ھە، نېمىگە بېزىرىپ تۇرىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ئارا بىلەن ھەيۋە قىلىپ قىزىل بۇرۇنغا. * — داداڭ ئىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن ماڭمامسەن بېزىرىپ تۇرماي، — دېدى نىيازنى سەل ئىتتىرىپ ھېلىقى چار ساقال كىشى.

بېزەشتۇرمەك پ. بېزەلگەن، زىننەتلەنگەن، رەتلەنگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ھويلىنى بېزەشتۇرمەك.

بېزەشتۇرۇلمەك «بېزەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېزەشمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كەچكى كۆكۈل ئېچىش ئۈچۈن بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار مەكتەپ كۇلۇبىنى قولىمۇقول بېزەشتى.

بېزەك ئى ① مارجان، بىلەزۈك قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى، زىبۇزىننەت: باللار شادلىقدىن چاپانلىرىغا تىللا تۇگمىلەر قادىشىپتۇ، قىز ـ جۇۋانلار قۇلاق، بويۇنلىرىغا بارماق ۋە بىلەكلىرىگە ئالتۇن بېزەكلەر تاقاپتۇ. ② بېرەر نەرسىگە ئىشلەنگەن نەقىش گۈل: تامغا قاپارتما شەكلىدە ئىشلەنگەن بېزەكلەر نەمىلىشىپ بۇزۇلۇشقا باشلىغانىدى.

بېزەكلىك ① سۈپ. ئۇستىگە نەقىش ئىشلەنگەن، بېزىكى بار، بېزەلگەن: زىننەتلىك: بېزەكلىك تام. ② سۈپ. بېزەك قىلىشقا بولىدىغان، بېزەك بۇيۇمى قىلىشقا لايىق: ئامىنە، قارا، قولۇڭغا سالىدىغان بېزەكلىك ئۈچۈن ساپسېرىق ئالتۇن ئالىمەن، ئۇ چاغدا نېمە دەيسەن. ③ ئى. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ساقلانغان بىر جاي.

بېزەلمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلا رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن شۇنچىلىك بېزەلگەن ئىدىكى، خۇددى پېزىنىڭ خۇش ھاۋالىق باغلىرىنى ئەسلىتەتتى. * سۇلتان ھاجىنىڭ تۇرار جايى رەڭمۇرەڭ گىلەمەلەر بىلەن بېزەلگەنىدى.

بېزەنمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دەيدىكى، نە ھاجەت بېزەنمەك، ئۆگەنگىن، سۆزلىرىڭ گۈل ئاچسۇن. دەيدىكى، نە ناموس ئۆگەنمەك، ناموسكى، نادانلىق، يەر يۇتسۇن!

بېزىتىلمەك «بېزەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىدا چىرايلىق بېزىتىلگەن ئىككى چاقلىق پەيتۇنغا قېتىلغان، جابدۇقلىرى رەتلىك ئات چاپچپ تۇراتتى.

بېزىمەك پ. ھەر خىل چىرايلىق، زىننەتلىك نەرسىلەر بىلەن زىننەتلىمەك: ھۆسن كىرگۈزمەك: ئۆينى بېزىمەك. زالنى بېزىمەك. * ئاق يېپەكتە تىكتىم كەشتە، نازۇك، چېۋەر قول بىلەن. يىللىق سەھەر، ئايدىك كەچتە، بېزەپ ئۇنى گۈل بىلەن. * كەل دىلبىرىم، گۈللەر ئۈزەيلى،

ئانا يۇرتنىڭ ئۇل دە بېزەيلى. سەن بول زۆھرە، مەن بولاي تاھىر، ئۇل ھاياتنىڭ پەيزىن سۈرەيلى.

بېزنده ئى .دىئال. ← **قولتارتقۇ.**

بېسبول ئى [ر] <تەن> ← **كالتەك توپ.**

بېسش «باسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: بېسش ماشىنىسى.

بېسش ماشىنىسى <مەت> ← **مەتبەئە ماشىنىسى.**

بېسشماق «باسماق III» پېئىلى «①②③④⑤⑥⑦»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: لېتىپ ئۆي كۆچەكەندە ئىداريدىكى ياشلار ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ، ئۆي جاھازلىرىنى ماشىنىغا بېسىشپ بەردى. * پەقەتلا شۇ يۇرەك ئىسسىق ـ سوغۇق كۆرگەن، بولىدۇ مۇڭ تولا كۆڭۈلگە سىرداش. بېسىشىپ ئۆمۈرلىنىڭ دەشت ـ چۆللىرىنى، ئاي ئەمەس، يىل ئەمەس، ئەسرلەپ ئۇزاق.

بېسىق سۈپ. ① بىكار ئەمەس، ئالدىراش، باس ـ باس: دۇيجاڭ: ـــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم ياراملىقلىرىنىڭ قولى بېسىق، قولى بوشلىرىغا بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرغىلى بولمايدۇ، ـــ دەپ ئىزاھات بەردى. * ـــ مۇشۇنداق ئىشنىڭ بېسىق ۋاقتىدا نۇرۇم نەدە يۇرىدىغاندۇ، خېلى كۈن بولدىغۇ شۇ بالا ئۆيگە كەلمىگلى، ـــ دېدى زورىخان. * تۇڭمەنده ئۇگۈت بەك بېسىق ئىكەن، شۇڭا بىزنىڭ بۇغدايىنى بەش كۈندىن كېيىن تارتىپ بەرمەكچى بولدى. ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، سالماق، تەمكىن: مىجەزى بېسىق. ئۇلار ئالىمجانغا قاراشتى، ئالىمجان ھېچ نەرسە بولمىغاندەك خاتىرجەم ۋە بېسىق ئىدى.

بېسىقتۇرماق ① «بېسىقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: 5 ـ ئايىنىڭ 4 ـ كۈنى ئەڭ ئالدى بىلەن بېيجىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يېغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە نامايىش قىلىپ بۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شىمالىي مىللىتارىست ھۆكۈمىتى بېسىقتۇرۇشقا كىرىشىپ 30 ئوقۇغۇچىنى قولغا ئالدى. * ئېھتىمال، ئۇ، كۆپچىلىكىكە بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز قىلىپ بۇ ئىشنى چىرايلىقچە بېسىقتۇرار. ② جاي ـ جايىغا ئورۇنلاشتۇرماق، جايلاشتۇرماق، تۇزەشتۇرمەك: شۇ ئەسنادا ئىچكىرى ئۆيدىن تۇراپ شۇجمۇ ھويلىغا چىقتى. زورىخان بولسا ئۆي ئىچىنى بېسىقتۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. * ئۇستامنىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ سانىدۇقلارغا قاچىلىنىپ دالاندا ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئېلىپتۇ. ئويۇقىتىكى كوزىلار، قوزۇقتىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك جاھازلىرىنىڭ پاكىز، چىرايلىق تەرتىپتە بولۇپ تۇرۇشى بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ، بېسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان ۋە سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ③ كۆچمە. ئۆلتۇرمەك: يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن يېڭى ھۆكۈمەت ھەددىدىن ئاشقان قان قىساسى بار بەش زومىگەرنى بېسىقتۇردى.

بېسىقتۇرۇشماق «بېسىتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دېھقانلار جىددىي سەپەرۋەرلىك بىلەن كەلكۈنگە قارشى كۈرەش قىلىپ، زور ئەنسىزچىلىكنى بېسىقتۇرۇشتى.

بېسىقتۇرۇلماق «بېسىقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ كوپىراتىپ توغرىسىدا تارقىتىپ يۈرگەن پىتنە ـ ئىغۋالىرى، قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى پۈتۈن جامائەت ئالدىدا پاش قىلىنىپ، شەرمەندە بولۇپ بېسىقتۇرۇلدى.

بېسىقلىق سۈپ ① ئۇستى ـ ئۇستىگە ئېلىپ قويۇلغان، بېسىلغان، قاچىلانغان: بىردەم ماگىغاندىن كېيىن قۇربان قىلىچىنىڭ ھارۋىسى ئۇدۇل تەرەپتىن كېلىپ پاتقاقىقا پېتىپ قالغان، ئۇستىدە لەك بېسىقلىق ھارۋىنىڭ ئالدىغا بېرىپ توختىدى. ② مەتبەئەدىن چىققان، نەشىر قىلىنغان: شۇجى يۇقىرىغا چوڭ قىزىل خەت بېسىقلىق بىرنەچچە بەت ماتېرىيالنى يانچۇقىدىن چىقىرىپ: ـــ ئەزالار، خۇش خەۋەر، مەركىزىي كومىتېت ھۇججەت چۈشۈرۈپتۇ، ـــ دەپ ئالدىراپ ئوقۇشقا باشلىدى.

بېسىقماق پ ① بېسىلماق، پەسلىمەك، جىممىماق، تىنجىماق، توختىماق: ئەمەت ئۇستا ئۆيگە كىرە ـ كىرمەي ئىشىكىنى جالاق ـ جۇلۇق ئېچىپ ـ يېپىپ، ئايالىغا ئورۇنسىز بىرمۇنچە قوپال گەپلەرنى قىلىۋەتتى ـ دە، ئۇزۇنچە تېرىكىپ ـ

چېچىلىپ يەنە بېسىقىپ قالدى. * سەھەردىن بېرى قار ئارىلاش چىققان ئاچچىق شامال كەچكە يېقىن ئاستا ـ ئاستا بېسىقىشقا باشلىدى. * گۈدۈك ئاۋازى ۋە پىلىموت ئاۋازى بېسىقتى. ② ئازلىماق، شالاڭلاشماق، پەسەيمەك: * كۆز كېلىپ ئېتىز ـ ئېرىقلاردىكى ئالدىراشلىقلارمۇ بېسىقتى.

بېسىلغاق ئى <بوت> كرېبست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، غولىدىن ئۆسكىنى ساپسىز كېلىدۇ، يوپۇرماق شەكلى سوقىچاق ياكى تۆمۈنسىمان؛ گۈلى كىچىك ۋە ئاق بولۇپ ئومۇم گۈل رېتىنى ھاسىل قىلىدۇ؛ مېۋىسى مۆكۈزلۈك ۋە ياپلاق كېلىدۇ، چەكلىرىدە قانىتى بولىدۇ؛ ئۇرۇقى توخۇمسىمان، تەبابەتچىلىكتە يەر ئۈستىدىكى قىسمى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ئۇ جىگەرنى ياخشىلاپ كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، تال ۋە ئاشقازانىنى تولۇقلاش، قۇۋۇۋەتنى ئاشۇرۇش رولىغا ئىگە.

بېسىلماق ① «باسماق III» پېئىلى «①،②،⑤، ⑥،⑧،⑩،⑪»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇگۈنكى «كەچلىك گېزىت»كە دۇنيادىكى ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا ئىجادىيىتى ھەقىقىدە بىر ماقالە بېسىلدى. * ماشىنىغا قاچىلانغان يۈك نورمىسىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ سورى بىلەن چاقى خېلىلا بېسىلىپ كەتتى. * ـــ ئاش دەم يېگىلى نەۋاق!... تېۋى كەتكىلى تۇردى ئاشنىڭ، ـــ دېدى بۇۋىنىيازخان ئاچا كۈلۈپ ۋە ئاشقا بېسىلغان گۆشنى توغراش ئۈچۈن ئۈستىگە پىچاق قويۇلغان ئاق نانىنى جامال ئاكىنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ② «باسماق III» پېئىلى «③،④،⑨»نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەمدى بىرئاز ئولتۇرۇۋېلىش كېرەك، شۇنداق قىلسا، ئاغرىقى بېسىلىدۇ، ئاندىن ئىشقا چۈشىدۇ. بىر ـ ئىككى مىنۇتتىن كېيىن ھەممە ئاغرىق تۇگەيدۇ. * قىزلارنىڭ ئاغزى بېسىلماي بىرنىڭ كەينىدىن بىرى گەپ قىلىپ ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك قاقاقلاپ كۈلۈشتى. * ئالمىخان دەپ قېچقارسام، ئۇنى باغلاردىن چىقۇر. كۆيۈكى ئەمدى بېسىلىدى، دەردى ئۆلگەنده چىقۇر. ③ جىددىيلىك پەسەيمەك، تەرتىبكە چۈشمەك: توختىماق: ئۇ دەپ، بۇ دەپ ئويلاشقاندىن كېيىن، ئانا چارە تاپتى. ھېيتەم بىلەن گۈزەلنى پاختەكلىدىكى ھامما ئاچسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋال بېسىلغۇچە چەتتىرەك تۇرۇشنى ئېيتتى.

بېسىمپ قالماق ① جىممپ، تىنجىپ قالماق، توختاپ قالماق: ئايىم ئاغچا خېنىم ئەسلى بېسىلىپ قالغاندى. لېكىن ئوغلىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ يەنە كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى. ② ئىجرا قىلماي، ئەمەلىيەلەشتۈرمەي، ئۆز پېتىچە قويۇپ قويماق: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى دېھقانلارغا ھۆددىگە بېرىش توغرىسىدىكى ھۆججىتى ناھىيە ۋە يېزىلارغا چۈشۈرۈلگەنده بەزى ئورۇنلاردا بىرمەزگىل بېسىلىپ قېلىپ ئاندىن ئىجرا قىلىندى. * ياقۇبنىڭ خىزمەت ئالماشتۇرۇش ئىشى ھەل بولماي بېسىلىپ قالدى. ② <سودا>سېتىلماي، خېرىدار چىقماي دۆۋىلىنىپ قالماق، كاساتلاشماق: بۇ كىتابخانا بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى كىتاب بېسىلىپ قېلىپ زىيان بولۇشتەك ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنى ئورنىتىپ، ھەربىر خادىمنىڭ ۋەزىپىسىنى بەلگىلىدى. * ئۆتكەن يىل بۇ زاۋۇت مەھسۇلات ئىشلەشتە بازار ئېھتىياجىنى تولۇق نەزەردە تۇتمىغانلىقتىن، بىر قىسىم مەھسۇلاتلار خېرىدار چىقماي بېسىلىپ قالغان، ئاز ئىشلەنگەن بىر قىسىم مەھسۇلات بولسا بازار ئېھتىياجىنى قاندۇرالماي قالغانىدى.

بېسىم ئى ① <فىز> مەلۇم نەرسىنىڭ بىرلىك يۈزىگە چۈشكەن ئېغىرلىق كۈچى: قان بېسىمى. ئاتموسفېرا بېسىمى. * قاشقا ئۇرۇلۇپ يانغان دولقۇن غازانىڭ بېشىدىن ھالقىپ دامبىغا يامرىدى. غازانىڭ گەۋدىسى كۆرۈنمەي قالدى، ئۇنى سۇنىڭ بېسىمى تۇۋرۇكتىن ئاجرىتىۋەتكەندى. كۆپچىلىك «ئاپلا» دېيىشىپ كۆزلىرىنى يۇمۇۋالىشتى. ② قىسىش، ئېزىش، زۇلۇم سېلىش: ئۇ تېخى توختى

شۇجىنى بۇ ئىشتىن ۋاقىپلاندۇرۇش ئارقىلىق قاتتىق بىر روھىي بېسىم پەيدا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. لېكىن ئىش ئۇنىڭ كۈتكىنىدەك بولمىدى. * زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدا فېئوداللىق ئېكسپىلاتاتسىيە بېسىمى ئاستىدا، روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مىجىلىپ ھالىدىن كەتكەن دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلەپ بەردى. ③ **ئېغىر ۋەزىپە، مەسئۇلىيەت:** ئۇنىڭ يۈرىكى ھازىر ئىككى خىل بېسىم ئاستىدا قىينىلاتتى: بىرى، ھازىرقى بۇ مەجبۇرىيەتنى قانداق قىلىش، يەنە بىرى، كېيىن خەلققە نېمىدەپ جاۋاب بېرىش. «ئادەم بالىسى» بولغىنى ئۈچۈن ھەر ھالدا ئۇ كېيىنكى ئاقىۋەتنىمۇ ئاز ــ پاز ئويلىماي قالمايتتى.

بېسىم ئاستىغا ئالماق بىرەر ئىشنى زورلۇق بىلەن قىلىشقا مەجبۇرلىماق: ئۇ، قىزنى شەخسىي دۈشمىنىگە ئوخشاش ناھايىتى قاتتىق بېسىم ئاستىغا ئالدى.

بېسىمغا چىداش كۈچى <فىز> ماتېرىيالنىڭ بېسىمغا بولغان قارشىلىق ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ماتېرىيال بېسىلغان چاغدىكى بىرلىك توغرا كەسمە يۈز ئۇچرىغان بېسىم كۈچ ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

بېسىم كۈچى <فىز> جىسىم ئۇچرىغان ۋە جىسىمنىڭ يۈزىگە تىك بولغان تەسىر كۈچ.

بېسىم ئۆزگەرتىش پونكىتى <ئېل> توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىدىغان ئورۇن. ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشلەپچىقارغان ئېلېكتر قۇۋۋىتىنى يىراق جايلارغا ئەۋەتىش ئۈچۈن، توك بېسىمىنى كۈچەيتىپ يۇقىرى بېسىملىق توكقا ئۆزگەرتىپ، توك ئىشلىتىدىغان ئورۇنغا يېقىنلاشقاندا، ئاندىن ئېھتىياجغا قاراپ بېسىمنى تۆۋەنلىتىش كېرەك بولىدۇ. بۇنداق توك بېسىمىنى يۇقىرىلىتىش ۋە تۆۋەنلىتىش خىزمىتى بېسىم ئۆزگەرتكۈچى پونكىتقا تايىنىپ ئورۇندىلىدۇ. بېسىم ئۆزگەرتكۈچى پونكىتنىڭ ئاساسلىق سايمانلىرى ئۇلىغۇچ بىلەن ترانسفورماتوردىن ئىبارەت بولىدۇ.

بېسىم ئىشلەتمەك ھەر خىل ۋاسىتىلەر بىلەن قىستىماق، مەجبۇرلىماق، زورلىماق، بويسۇندۇرۇشقا ھەرىكەت قىلماق: ئۇ نامەرد بۇ قىزغا ھەرقانچە بېسىم ئىشلەتسىمۇ، لېكىن جەسۇر قىز قىلچە بويسۇنماستىن ئۆز نومۇسىنى ساقلاپ قالدى.

بېسىمدار ئى. تاۋار، ئاشلىق ۋە ئېھتىياجلىق ماللارنى ئەرزان، ۋاقتىدا ئېلىپ قويۇپ بازار جىددىيلەشكەندە، قىممەتلىگەندە، قەھەتچىلىك ۋاقتىدا يۇقىرى باھادا ساتقۇچى ھايانكەش: شۇڭا ئارتۇق گۈرۈچتىن، 600 جىڭ ساتىمەن. رەۋەندى بېسىمدارنىڭ سىرلىرىنى ئاچىمەن.

بېسىمدارلىق «بېسىمدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ــ ئېيتىڭا، ئۇلار نېمە ئۈچۈن قىزىلكۆزلۈك قىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن گېلىمىزنى بوغۇشقا جۈرئەت قىلالايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بېسىمدارلىق بىلەن كۆز ــ كۆز قىلىدۇ؟ ــ دېدى غۇپۇر تېيىپ مۇئەللىمگە.

بېسىملىق سۈپ. بېسىمى بار، بېسىمغا ئىگە، بېسىمى بولغان: بېسىملىق سۇ. بېسىملىق گاز.

بېسىملىق سۇ يۇقىرىقى ۋە تۆۋەنكى سۇ توسۇش قاتلىمى ئارىسىدەكى بېسىمغا ئىگە يەر ئاستى سۇيى. ئۇ يەر ئاستى سۈيىنىڭ بىر خىل ئاساسىي تىپى بولۇپ، بۇ خىل سۇنىڭ سۈپىتى ياخشى، مىقدارى تۇراقلىق بولىدۇ. ئۇنى ئۈنۈملۈك سۇ مەنبەسى قىلىشقا بولىدۇ.

بېشارەت ئى [ئە] يېزت. ① ئالدىن بېرىلگەن خەۋەر، خۇش خەۋەر: توي كىشىنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش. ئۇ، قىز ــ يىگىتلەرنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشقا مۇستەقىل قەدەم تاشلىغانلىقىنىڭ بېشارىتى. * ــ قارنىڭ مۇنداق كۆپ ياغقىنى مول ھوسۇلنىڭ بېشارىتى، ــ دېدى ئۇ بۇرۇن ــ قۇلاقلىرىنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىنى ئۇنتۇشقا تىرىشىپ. ② ئىپادە، ئىنكاس، ئىشارەت: قاسىمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى. باشلىقنىڭ سۆزىدىن ئۇ ئاللىقان-

داق بىر ھېكمەتنىڭ بېشارىتىنى سەزگەندى. * رۇستەم قولىدىكى يايراقنى قەبرىستانلىقنىڭ بىر چېتىگە قاداپ قويدى. بۇ «ئىشنى باشلايلى» دېگەندىن بېشارەت ئىدى. * قەھرىمانلار تۇرقىدىن يېغىپ تۇرار جاسارەت، كۆكسىدىكى مېدالىلار مەرتلىكىدىن بېشارەت.

بېشارەت بەرمەك خەۋەرلەندۈرمەك، كۆرسىتىپ قويماق، ئايان قىلماق: ئۇنىڭ سالماق سۆز ــ ھەرىكىتى ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇرغان بىر ئىش توغرىسىدا ئاخىرقى قارارغا كېلىپ بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. ② ئىپادە بىلدۈرمەك، ئىشارەت قىلماق، ئىنكاس قايتۇرماق: ساھىبخانا يەنە ساقىيغا كۆز قىسىپ، لۇتپۇللا مۇتەلىلىپكە قۇي، دەپ بېشارەت بەردى. * بىز تاغدىن ــ باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتۇق. ئۇلار كۆڭلىدىكىنى دېيەلمەي خېلى ئۇزاققىچە قىسىلىپ ئولتۇرۇشتى. مەن ئۇيقۇم كېلىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كېرىلدىم.

بېشارەتلىك سۆپ. ئالدىن كۆرىدىغان، كەلگۈسىدىكى ۋەقە ھادىسىلەر ھەققىدە ئالدىن خەۋەر بېرىدىغان: شېئىرىي تىل ئىدىيە ۋە ھېسسىياتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇش كېرەك؛ تىلىدىمۇ بېشارەتلىك ۋە ئىلھام بېرەرلىك ئامىللار مول بولۇش كېرەك.

بېشىچە رەۋ. بېشى بىلەن، بېشى تەرەپ بىلەن: ھارۋىدىن ئۇچۇپ چۈشكەن بالا سۈغا بېشىچە كىرىپ كەتتى. ئادەملەردىن بىرى يۈگۈرۈپ كېلىپ بالىنى سۈدىن چىقىرىۋالدى. * تاھىر شۇ چاغدا باقىنىڭ «ھەرە چاقىقان يەرگە لاي سۈۋىسا ساقىيار ئىمىش» دېگەن سۆزلىرى ئېسىگە كېلىپ، پاتقاقلىققا ئۆزىنى بېشىچىلا تاشلاپتۇ.

بېشىچە كىرىپ كەتمەك ← **بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك.**

بېغىر (باغىر) ئى <ئانات> جىگەر.

بېغىر باسماسلىق ئۈچۈن بولماسلىق، بىرگە ئۆتمەسلىك: ــ قىزلار، ــ دەيتتى ئۇ، ــ ئۇ مەندىن كىچىك، ياش بىر يەرگە بېرىپ، ئەمەن يۇراپ قالغاندا ساڭا بېغىر باسمايدۇ.

بېغىر رەڭ ← **جىگەر رەڭ.**

بېغىر قۇرتى <زوئول> قوي ۋە ئۆچكىلەرنىڭ بېغىرغا چۈشىدىغان بىر خىل زىياندىش قۇرت.

بېغىرتاق ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى، چوڭ ــ كىچىكلىكى كەپتەرگە ئوخشايدۇ، ئاغزى كىچىك، پۇتى قىسقا، بارمىقى ئۇچ بولىدۇ؛ دۈمبىسى جىگەر رەڭ، قارا يولۇق، باش تەرىپى سارغۇچ كۈل رەڭ، كۆكرىكى قارامتۇل كۈل رەڭ كېلىدۇ؛ ئوتلاقلاردا ياشايدۇ؛ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ.

بېغىش I ئى ① بىلەكنىڭ ئالىقان بىلەن تۇتىشىدىغان ئۇگىسى: ئۇ بۇرۇۋاي دەستىسىدەك قۇۋۇۋەتلىك قوللىرى بىلەن ھاياجان تەسىرىدە يېنىك تىترەۋاتقان چىمەننىڭ بېغىشلىرىنى تۇتتى. ② ئۇستىخان ۋە غولنىڭ تۇتىشىپ تۇرىدىغان ھەربىر ئۇگىسى: ئۇلار ئۇخلىغان چاغدا تېنىنى بېغىش ــ بېغىشلىرىدىن چېپىپ پارچىلىۋەتسىمۇ ھەرگىز ئويغانمايدۇ. ③ زىرائەتنىڭ ھەربىر بوغۇملىرىنىڭ تۇتىشىپ تۇرغان، مېۋىلەرنىڭ غولىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان جايى: ھەر تاۋۇز، ھەر تاۋۇز، ھەر بېغىشتا بىر تاۋۇز.

بېغىش II ئى. تۇغمەننىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازراق ئاشلىق، ئوغۇت: تۇغمىنىڭ تېگەر بولسا، بېغىشكىنى قۇيدۇرما. ئاشقىدىن سۆز ئالساڭ، دۇشمىنىڭگە تۈيدۇرما.

بېغىشلاشماق «بېغىشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېغىشلانماق «بېغىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى يىلغا بېغىشلانغان شېئىر. * يىگىتلەرنىڭ بەزىلىرى ھاراق، بەزىلىرى زاكۇسكا كۆتۈرۈپ كىرىشتى. تۇنجى قەدەم مۇھەممەتنىڭ مۇشۇ كوللېكتىپقا قوشۇلغانلىقىغا بېغىشلاندى.

بېغىشلىما ئى. بىرەر پائالىيەت، ۋەقە، چوڭ

قۇرۇلۇش، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ مۇۋاپىق قىيمىتىگە ئاتاپ ياكى تەبرىكلەپ يېزىلغان چاقىرىق، ئۈمىد ئىپادىلەنگەن كىرىش سۆز ياكى ھەر خىل قول يازما: يېڭى يىلغا بېغىشلىما. * رەئىس «شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى گېزىتى»نىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلىما يېزىپ بەردى. * ھاشىر شىپال تاشلارغا، ھەيۋەتلىك دۆگىلەك تۈۋرۈكلەرگە، قەھرىمانلار مۇنارىسىدىكى نەقىش سۈرەتلەرگە زور قىزىقىش بىلەن قارايتتى، سىلاپ باقاتتى. ماڭا يازما بېغىشلىمىلارنى ئوقۇتاتتى، ھېلىدىن-ھېلىغا ئۈنى-بۈنى سورايتتى.

بېغىشلىماق پ ① سەرپ قىلماق، تېكىلەمەك، تەقدىم قىلماق، ئاتىماق: تۇردى ئاخۇن ئاكا پۇتۇن ئۆمرىنى ئەلنەغمە، مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن بېغىشلىغانىدى. ② بەخش ئەتمەك: بەرمەك: ئېلىپ كەلمەك: ھايات بېغىشلىماق. — دېرىزىدىن كىرگەن سالقىن شامال ھەببىسىگە راھەت بېغىشلىدى. * رادىئو كانىيىدىن شادىيانىغا ئۇرۇلۇۋاتقان قەشقەر راۋابىنىڭ يېقىملىق ساداسى كۆڭۈللەرگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى. ③ ئاتاپ يازماق: — مەن كلاسسىك شائىرلاردىن بىرنەچچىسىنىڭ گۈزەللەرگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرەي، — دەپ سەككاكنىڭ بىر غەزىلىنى ئوقۇپ بەردى ئىسھاق.

بېقىش «باقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىداش شەكلى.

بېقىش تاپماق ياخشى بېقىلماق، ياخشى كۈتۈلمەك: ئوبدان پەرۋىش قىلىنماق: — بۇ تېگى ساق مال ئىكەن، ئەگەر ياخشى بېقىش تاپسا تېز ئارىدا سەمرىپ، راۋۇرۇس ئات بولىدۇ، — دېيىشتى ئەتراپتا تۇرغانلار.

بېقىشتۇرماق «بېقىشماق» پېئىلى①نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساۋۇتكام، ئوغلى ئادىلنى، ئايال مەھەللىدىكى ھاشىمكامنىڭ توي ئىشىغا بېقىشتۇردى.

بېقىشماق ① «باقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملەش دەرىجىسى: قاسىم دوختۇر، ساربخان ۋە ماشىنا ئەترىتىنىڭ بىر قىسىم كومانىدىر-جەڭچىلىرى قاۋۇللىنىڭ ئىكىنچى قېتىم ھوشىغا كەلگىنىنى كۆرۈپ، خۇشاللانغان ھالدا بىر-بىرىگە بېقىشتى. * مېھمانلار ئۆزئارا پاراڭلاشقاچ بىر-بىرىگە تەكەللۇپ بىلەن داستىخاندىكى مەزىلەرگە قىزغىن بېقىشتى. ② يارەملەشمەك، ھەمكارلاشماق، قاراشماق: پەخىردىن بىرقانچە ساۋاقداشلىرىنى باشلاپ كېلىپ، ياسىنكامنىڭ كېۋەز چاغلىمىغا بېقىشتى.

بېقىشىپ ئويناماق كۆز تاشلىشىپ، قاش ئېتىشىپ، بىر-بىرىگە قارىشىپ ئويىنىماق: مۇساجان بىلەن ئەلانۇر ئىككىسى بۇگۈنكى باراۋەتتە بىر-بىرىگە بېقىشىپ ئويىنىدى.

بېقىلماق «باقماق» پېئىلى «④⑤⑥⑦»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈلسۈمخان ئانا دوختۇرخانىدا ياتقان مەزگىلىدە ياخشى داۋالاندى ۋە ئوبدان بېقىلدى. * قۇمۇل تەۋەسىدە ۋاقىغا قاراشلىق 18 تۈگمەن بار بولۇپ، ھەربىر تۈگمەندە 160 تىن توخۇ، ئۆردەك بېقىلاتتى. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يايلاقلىرىدا چارۋا مالىلار ھازىر ئاساسەن يەنىلا تەبىئىتكە تايىنىپ بېقىلۋاتىدۇ.

بېقىم ئى. بېقىلىش، پەرۋىش قىلىنىش: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولۇپتۇ.

بېقىمتۇل ئى. دىئال. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىقىدىكى رەڭ.

بېقىمسىز سۈپ. ياخشى بېقىلمىغان، ياخشى پەرۋىش قىلىنمىغان، قاراقسىز: بوۋاي: — ئۆتمۈشتە بالىلىرىم ئاچ-يالىڭاچلىقتا بېقىمسىز قېلىپ، ئۆمۈر سۈرەلمەپتىكەن، — دەيدى، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قىزچاق: — ۋاي قويايلىچۇ، بۇرۇنقى ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرەكلىرى ئېقىپ كېتىدۇ، — دېگىنىچە بوۋايىنىڭ سۆزىنى بۆلدى.

بېقىندۇرغۇچى «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

بېقىندۇرغۇچى ئۇقۇم <لوگ> بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتىكى ئىككى ئۇقۇمدىن ھەجىم جەھەتتىدىن كەڭ ئۇقۇم.

بېقىندۇرماق «بېقىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارپىلىق جىلغىسىغا يېقىنلاشقاندا، بۇ كېچىنى بۇ يەردە ئۆتكۈزۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن فۇگۇەن قىزىنىڭ قەلبىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇش نىيىتىدە ئەسكەرلەرگە توختاشقا شەرەت قىلدى.

بېقىندۇرۇشماق «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېقىندۇرۇلماق «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېقىندى سۈپ. مۇستەقىل ۋە ئىختىيارىي ئەمەس؛ ئەركىن ۋە ئۆز ئالدىغا خوجىلىقى بولمىغان: بېقىندى دۆلەت. بېقىندى ئەل. * // بۇ خىل باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدە، كارخانىلار پەقەت مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ بېقىندىسىغا ئايلىنىپ قالدى. كارخانىلارنىڭ نىسپىي مۇستەقىل تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلىق ئورنى ئىنكار قىلىنىدۇ.

بېقىندى ئەل كۆرۈنۈشتە ئىگىلىك هوقۇقى، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش هوقۇقى بولغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي جەهەتلەردە يەنىلا جاھانگىر دۆلەتنىڭ ئىلكىدە ياشايدىغان دۆلەت.

بېقىندىلىق ① ئى. ھەرقانداق ئىشتا، ھەرقايسى جەهەتتە مۇستەقىل ئىختىيارلىقى، ئەركىنلىكى ۋە ئۆز خوجىلىقى بولمىغان ھالەت: ھەرقانداق بىر يېڭى كەشپىيات بىلىمىزنىڭ يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى نامايەندە قىلىپ كەلدى، بېقىندىلىقنىڭ بۇگۈنگە قەدەر تېخى بايقالمىغان قالدۇقىنى كۆرسىتىپ كەلدى. ② سۈپ. بېقىنىدى ئورۇندا ئۇرۇندىغان، بېقىندى ھالەتتىكى: بېقىندىلىق مۇناسىۋەت. بېقىندىلىق ھالەت.

بېقىندىلىق مۇناسىۋەت ‹لوگ› ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مۇناسىۋەت بولۇپ، بىر ئۇقۇم يەنە بىر ئۇقۇمنىڭ پۈتۈن ھەجمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىكىكى ئۇقۇم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلىدۇ.

بېقىنماق پ. ھەرقانداق ئىشتا، ھەرقايسى جەهەتتە باشقىلارنىڭ ئىختىيارىدا بولماق؛ **بويسۇنماق**: پۇچۇناي، ئەختەمگە: — ئاۋۋال بىر سوئالىم بار، چوقۇم جاۋاب بېرىسەن. مۇھەببەت كىشىنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ، دېگەن توغرىمۇ؟ بېقىنىدۇ، دېگەن توغرىمۇ؟ — دېدى.

بېقىنىش «بېقىنماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىداش شەكلى.

بېقىنىشلىق سۈپ. بېقىنغان: فىزىكا، خىمىيە ماددىلارنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئۇلارنى تۈزگەن مولېكۇللىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسى تەرىقىدە بېقىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئىزدەيدۇ.

بېكەت ئى ‹قاتن› پويىز، ئاپتوبۇس قاتارلىق قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ يول ئۈستىدە توختاش ئۇچۇن بەلگىلەنگەن جايى، ئورنى: شوپۇر بېشىنى بىلىنمەس لىكشىتىپ قويۇپ، خوت يۆتكىدى — دە، توختىماي ئۇدۇل يۇرۇپ كەتتى. ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتىن ئۆتكەندە، يولۇچىلار چۇقان سېلىپ قېلىشتى. * ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ ئىدى. ئانا ئىشكىنىڭ بېقىنىدا سىقىلىپ تۇرۇۋالدى. ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتە توختىغاندا چۇشۇپ — چىققۇچىلار ئۇنى قىستاپ پۈتلىرىنى دەسسۈپتەتتى.

بېكىتكۈزمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېكىتمەك پ ① قاپقاق ياكى ئىشىكنى، ئېچىلىپ — يېپىلىپ تۇرىدىغان ئوچۇق جايىنى ۋە نەرسىلەرنىڭ ئېغىزىنى مەھكەملىمەك، ئېچىلمايدىغان قىلماق: ئىسلاھاتتىن كېيىن، جۇڭگو قۇدرەت تاپتى، شۇنىڭ بىلەن ئۆگەنگەن يېڭىلىقلىرىمىز چەتتىن كىرگەن يېڭىلىقلارنى دۇمبالاپ چىقىرىۋېتىپ، دەرۋازىمىزنى بېكىتىپ، يەنە كونىلىقنى ساقلاپ ياتىتۇق. ② ئورناتماق: دېرىزە بېكىتمەك. ئىشىكنى ئوتتۇچ بېكىتمەك. ئۆيگە چىراغ بېكىتمەك. ③ پىلان، قارار، لايىھە، ئىش تۈرلىرىنى مۇزاكىرە

قىلىپ مۇقىمدىماق، توختاتماق: كوپىراتىپ رەھبەرلىكى يىلىنىڭ بېشىدىلا ۋەزىپىسىنى ھەربىر پۇل مۇئامىلە خادىملىرىغىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، مۇكاپاتلاش ـ جازالاش تۈزۈمىنى ئېنىق بېكىتىپ، سوتسىيالىستىك مۇسابىقىنى قانات يايدۇردى. ④ بەلگىلىمەك، قارارلاشتۇرماق: ناھىيىلىك پارتكوم ئۇنى يەنە بىرمەزگىل خىزمەت جەريانىدا ياخشى ئويلىنىشقا قالدۇردى. گۇڭشې پارتكومى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ پىكرى بويىچە ئۇنى ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى.

بېكىتىشمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدۇكېرىم باشلىق بىرقانچە يەككە تىجارەتچىلەر شەھەرلىك يېنىك سانائەت ئىدارىسى بىلەن خېرىدارلارنى ھەر خىل يېڭى پاسوندىكى ئاياغ كىيىم بىلەن تەمىنلەش ھەققىدە ئۆزئارا توختام بېكىتىشتى.

بېكىتىكلىك سۈپ. بېكىتىلگەن، بېكىتىپ قويۇلغان؛ تاقالغان؛ يېپىلغان: سۇ ۋە ئوزۇقلۇققا موھتاج بەزى نامراتلارنىڭ ئىشىك ئېچىپ چىققىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپىنچە ئۆيلەرنىڭ ئىشىكى تېخى ئىچىدىن مەھكەم بېكىتىگلىك ئىدى. * ئاۋاز چىقىۋاتقان جاينىڭ ئىشىكى بېكىتىكلىك ئىدى.

بېكىتىلمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاق تۇغۇلۇپ ئۈچ كۈن بولغاندا، ئۇنىڭغا قويۇلىدىغان ئىسىم بېكىتىلدى. * ئاپتونوم رايونلۇق 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4 ـ يىغىنى غەلىبىلىك يېپىلدى. يېڭى يىل باشلاندى، چوڭ ئىشلار بېكىتىلدى.

بېكىشمەك پ. دىئال. پۈتۈشمەك.

بېكىمەك پ. چىڭىماق؛ مۇستەھكەملەنمەك.

بېكىندۈرمەك «بېكىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېكىنمە سۈپ. تاقالغان، مۇناسىۋەت ئۈزۈلگەن: ئۇزاق ۋاقىتتىن بۇيان بېكىنمە ھالەتتە تۇرۇپ كەلگەن شىنجاڭنىڭ ئىشىكىنى سىرتقا يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېچىۋېتىش، رايونىمىز ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى.

بېكىنمەك ① «بېكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② يوشۇرۇنماق، سۇقۇنماق: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئەزىمەتلەر ئاشۇلارنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىغا ئارىلىشىپ يۈگۈرۈپ، قارا دۆڭ بىلەن شەھەر ئارىلىقىدىكى «شىخو كۆۋرۈكى»گە يېتىۋالدى ۋە ئۇنىڭ ئاستىغا بېكىنىۋالدى.

بېكىنمىچىلىك ئى. بىرەر دۆلەتنىڭ تاشقى سىياسىتىدىكى چەتنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى يېڭىلىقلىرىنى قوبۇل قىلمايدىغان، ئۆزىنىڭكىنىمۇ سىرتقا چىقارمايدىغان بىر خىل بىر ئىزدا تۇرۇۋېلىش نۇقتىئىنەزىرى، ئىدىيىسى: جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 3 ـ ئومۇمىي يىغىندا «بېكىنمىچىلىك قىلماسلىق كېرەك، بېكىنمىچىلىك قىلغاندا، دۆلەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدۇ،» دەپ ئېنىق بېكىتىلگەنىدى.

بېڭلۇڭ ئى <ئىرق> ⟵ **بېڭلۇڭلار.**

بېڭلۇڭ تىلى <تىل> بېڭلۇڭلار قوللىنىدىغان تىل.

بېڭلۇڭچە ① سۈپ. بېڭلۇڭ تىلى ۋە يېزىقىغا مۇناسىۋەتلىك، ئائىت: بېڭلۇڭچە كىيىم. ② ئى. بېڭلۇڭ تىلى: سەن بېڭلۇڭچىنى بىلەمسەن؟

بېڭلۇڭلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، يۈننەنگە جايلاشقان.

بېگەن ئى. تىغى دەستىسىگە نىسبەتەن كۆندىلەڭ ئورنىتىلغان، ياغاچچىلىقتا يوغان ياغاچلارنى قىر چىقىرىپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تىغلىق سايمان، يوغان چاپما چوت.

بېگەندە بۇرۇت ئالىدىغان ⟵ يېكەندە بۇرۇت ئالىدىغان.

بېگېموت ئى[ر] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. ئۇنىڭ تېنى چوڭ، بېشى يوغان

ۋە تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە كېلىدۇ؛ ئېغىزى كەڭ ھەم چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، تېرىسى قېلىن بولىدۇ؛ تۈكلىرى بولمايدۇ، تېرە رەڭگى قارا قوڭۇر كېلىدۇ؛ كۆپ ۋاقىتلاردا سۇدا ياشايدۇ، ئادەتتە بېشىنى سۇ يۈزىگە چىقىرىپ تۇرىدۇ؛ ئافرىقىدىن چىقىدۇ.

بېل ئى [ر] <ئېل> ئېلېكتر ئىلمى ۋە ئاۋاز ئىلمى (ئاكۇستىكا)دە قۇۋۋەتنى ياكى قۇۋۋەت زىچلىقىنىڭ نىسبەت قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل بىرلىك. بۇ نام تېلېفوننى ئىختىرا قىلغۇچى بېل (A·G·BELL)نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

بېلەت ئى [ر] بىرەر نەرسىدىن قانۇنىي پايدىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە، مەتبەئەدە بېسىلغان ياكى يېزىلغان قەغەز: ئاشلىق بېلىتى. رەخت بېلىتى. كىنو بېلىتى. گۆش بېلىتى. ماشىنا بېلىتى.

بېلەتچى ئى. كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا تاماشىبىنلارغا؛ ئايروپىلان، پويىز، ماشىنا قاتارلىقلاردا سەپەر قىلىدىغان يولۇچىلارغا بېلەت ساتىدىغان ۋە بېلەتنى تەكشۈرىدىغان خادىم: كوچا ئاپتوبۇسى ئاخىرقى بېكەتكە يېتىپ كېلىشكە ئاز قالدى. بېلەتچى يىگىت قائىدە بويىچە ھەربىر ئادەمنىڭ بېلىتىنى تەكشۈرۈشكە باشلىدى. نۆۋەت مەن بىلەن قاتارلىشىپ ئولتۇرغان بىر قىزغا كەلدى.

بېلەتسىز سۈپ. بېلەتتىن پايدىلانماي ئېلىشقا بولىدىغان، بېلەت كېرەك قىلىنمايدىغان: بېلەتسىز گۆش. بېلەتسىز ئۇن. * ئۇرۇمچى شەھەرلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى بۇ يىل پېچىنىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتىپ، سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، بېلەتسىز پېچىنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنى نۇقتىلىق ھالدا تەمىنلىدى.

بېلىجان ئى. كىچىك بېلىق، بېلىق بالىسى: ئەخمەتجان قۇرۇق قاپاقنى كۆل بويىغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى تاشلاپ بەرگەن ئۇششاق نان پارچىلىرىنى بېلىجانلارنىڭ قانداق ئېلىپ قاچقانلىرىغا زوق بىلەن قاراپ ئولتۇراتتى.

بېلىق ئى <زوئول> ① سۇدا ياشايدىغان ئومۇرتقىلىق ھايۋان. ئۇنىڭ بەدەن تېمپېراتۇرىسى سىرتقى مۇھىت تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ؛ تېنى ئادەتتە ياپىلاق كېلىدۇ، سىرتىدا قاسىرىقى ۋە ئۈزگۈچى چۇچۇسى بولىدۇ؛ ساقاق ئارقىلىق نەپەسلىنىدۇ؛ تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، كۆپلىرىنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى بېلىق يېلىمى ئىشلەشتە ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ② شۇ ھايۋاننىڭ گۆشى: قورۇلغان بېلىق. بىز بۇگۈن بېلىق بىلەن گاڭيەن يېدۇق.

بېلىق سىرتى ① بېلىقنىڭ دۇمبە قىسمى. ② كۆچمە. بېلىقنىڭ دۇمبىسىگە ئوخشاش تەدرىجى پەسەيگەن، بېلىقنىڭ دۇمبىسىگە ئوخشايدىغان شەكىل: تامنىڭ ئۈستىنى بېلىق سىرتى قىلىپ قويسا يامغۇر توختاپ قالمايدۇ.

بېلىق قاسىرىقى <زوئول> بېلىق تېنىنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى تەڭگىچە ماددا. ئۇ ئارقىلىق بېلىق يېلىمى ئىشلەشكە بولىدۇ.

بېلىق كاۋىپى بېلىق گۆشىدىن ئېتىلگەن كاۋاپ. بۇ خىل كاۋاپ پاكىز ئادالانغان بېلىقنى جاڭيۇ، ئاچچىقسۇ، تۇز، كاۋاۋىچىن، چانالغان سۇڭپىياز ۋە سامساقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بىر سائەت قويغاندىن كېيىن، پۇرچاق ئۇنىغا مىلەپ دۇخوپكىغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ.

بېلىق كۆزى ① بېلىقنىڭ كۆزى. ② كۆچمە. لىق، لىقمۇلىق، قاچىنىڭ گىرۋىكى بىلەن تەڭ (بولۇپمۇ ھاراق ھەققىدە): بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيماق. دىلمۇرات، ئەسقەرگە: — قۇرۇق گېپىڭنى قوي؛ ماۋۇنى گۈپپىدە كۆتۈرۈۋەتكىنە، بېلىق كۆزى قۇيدۇم، بېلىق كۆزى! تارىخ — پارىخ، جۇغراپىيە — پۇغراپىيە دەمسىنا؟ ئۇنى سويىمىز دېگىنە؛ ياش چېغىدا ئوينىماي، قاچان ئوينايدۇ كىشى، قانداق دېدىم، — دېدى ئۆزىچە مەمنۇن

بولغان هالدا.

بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيماق لىق تولدۇرۇپ، لىپمۇلىپ قۇيماق: ئابدۇرىشىت، ئۆزىنىڭ تاسادىپىي توي مەرىكىسىدە بىللە ئولتۇرۇپ قالغان قوشنىسىغا: — هە، قېنى، كۆڭلىمىزدىكى چىگىشلەرنىڭ يۇيۇلۇپ كېتىشى ئۈچۈن بىر رومكا كۆتۈرەيلى، — دېگىنىچە بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيۇلغان چوڭ رومكىدىكى هاراقنى سۇندى.

بېلىق يېلىمى <خىم> بېلىق سۆڭىكى، بېلىق پۈۋىكى ياكى بېلىق قاسىرىقى سۇدا قاينىتىلىپ تەييارلىنىدىغان يېرىم سۈزۈك هالەتتىكى قاتتىق جىسىم. ئېرىتىلسە يېپىشقاقلىقى ناهايىتى كۈچىيىدۇ، ئادەتتە يېپىشتۇرغۇچى ماددا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ، يەنە فوتو سۈرەت قەغىزىنى ئىشلەشتىمۇ پايدىلىنىلىدۇ.

بېلىق يىلى <ئاستر> 12 مۆچەلنىڭ بىرى يەنى مۆچەل يىل هېسابىدىكى 5 - يىلنىڭ نامى.

بېلىقئالغۇچ ئى [بېلىق+ئالغۇچ] <زوئول> ⟵ **قارنا.**

بېلىقچى I ئى <زوئول> **چايكا.**

بېلىقچى ئۆردەك <زوئول> ئۆردەكنىڭ بىر خىلى. قانىتىنىڭ ئۈستى كۆك، كۆكسى ئاق، بوينى قارا بولىدۇ، سۇدىن بېلىق تۇتۇپ ئوزۇقلىنىدۇ.

بېلىقچى II ئى. بېلىق بېقىش، بېلىق تۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم: بېلىقچىنىڭ كۈنى سۇدا (ماقال). — مەلۇم بىر ئەزىم دەريا بويىدا بىر بېلىقچى ياشايدىكەن. بېلىقچى هەر كۈنى دەرياغا ئىككى قېتىم تور سالىدىكەن.

بېلىقچىلىق ئى. بېلىق بېقىش، بېلىق تۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى؛ ئىشى: — بۇ گېپىڭ جايىدا مەنسۇر، بۇ يەرلەردە دېهقانچىلىق قىلىشنىڭ هاجىتىمۇ يوق. ماڭا قويۇپ بەرسە، بېلىقچىلىق، توخۇ - ئۆردەك، قوي - كالا قېرمىسى قاتارلىق نەرسىلەرگە ئاجرىتىمەن، — دېدى ئاسىم روهلىنىپ. * بۇرۇن - بۇرۇندا بىر شەهەردە بىر بېلىقچى ياشىغانىكەن. ئۇنىڭ بالىلىرى كۆپ، هال - ئوقىتى ناچار ئىكەن. يىغلاپ - قاقشاپ بېلىقچىلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، تورغا ناهايىتى يوغان، تېرىسى بەكمۇ چىرايلىق بىر بېلىق چۈشۈپتۇ.

بېلىقدان ئى. ئىچىدە بېلىق بېقىلىدىغان ئەينەك قاچا: چاۋار، جوزىنىڭ قېشىغا كېلىپ بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ قاتتىق - قاتتىق شورىدى ۋە كېرىمدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، تەكچىگە قويۇلغان بېلىقداندىكى رەڭمۇرەڭ بېلىقلارغا بىرپەس قاراپ تۇردى.

بېلىقسىمان سۈپ. بېلىققا ئوخشايدىغان، بېلىق شەكىللىك: بېلىقسىمان قۇش.

بېلىقگۈل ئى [بېلىق+گۈل] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرماقلىرى تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ تارىلىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى ئومۇم گۈل رېتىگە كىرىدۇ، رەڭگى سېرىق؛ غوزىسى تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ؛ تېنىنىڭ يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ. ئۇ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ ياللۇغنى يوقىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولىغا ئىگە.

بېلىقلېشى ئى [بېلىق+لەش+ى] <بوت> يارلىقئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئىنچىكە هەم ئۇزۇن بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۆمۈنىسىمان بولۇپ، ئايلانما هالەتتە ئۆسىدۇ؛ گىرۋەكلىرىدە هەرە چىشىغا ئوخشاش ئىنچىكە چىشلىرى بولىدۇ؛ گۈلى كىچىك بولۇپ، سۇس سۆسۈن رەڭدە ئېچىلىدۇ؛ بىر جىنسلىق تۈپكە كىرىدۇ.

بېلىقئوتى ئى [بېلىق+ئوت+ى] <بوت> بېلىق ئوتى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاتلىق سۇدا ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى لېنتا شەكلىدە بولۇپ، سېپى

بولمايدۇ؛ غولى ئىنچىكە ئۈزۈن كېلىدۇ؛ كۆپىنچە بېلىق باقىدىغان قاچىلاردا زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە ئۆستۈرۈلىدۇ.

بېمول ئى [ر] <مۇز> ⟵ **چۈشۈرۈش بەلگىسى.**

بېنەپتە ئى [ئە+پ] جان ت ⟵ **بېنەپتە كۈنى.**

بېنەپتە كۈنى نۆۋەت بىلەن بازار بولىدىغان قوشنا يېزا بازارلىرىدا ھەپتىنىڭ بازار بولمايدىغان كۈنلىرىگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بېنزىل ئى[ر] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ بىر خىلى، ئورگانىك خىمىيىدە بىرىكىش بىرلىكى دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا ئۇ «بېنزىل» دەپ ئاتىلىدۇ.

بېنزىن ئى [ر] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ ئارىلاشما سۇيۇقلۇقى، نېفىت دىستىللىگەنىدە، تەخمىنەن 40°C ــ 200°C بولغان قايناش نۇقتىسى دائىرىسى ئىچىدە ئايرىۋېلىنىدۇ، ئاسان پارغا ئايلىنىدۇ. يېنىش نۇقتىسى بەك تۆۋەن بولغاچقا، ئىچىدىن يانىدىغان دۆنگاتېلىلارنىڭ يېقىلغۇسى ۋە ئېرىتكۈچى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

بېنزىن ماتور <ماشىن> بېنزىننى يېقىلغۇ قىلىدىغان ئىچىدىن يانىدىغان دۆنگاتېل.

بېنزول ئى [ر<لات] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىسى، مولېكۇلا فورمولىسى C_6H_6، رەڭسىز خۇش پۇراقلىق سۇيۇقلۇق؛ يېنىش نۇقتىسى تۆۋەن بولۇپ ئاسان پارلىنىدۇ؛ تاشكۆمۈر مېيى ھەم نېفتىتىن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ؛ سانائەتتە يېقىلغۇ، ئېرىتكۈچى ۋە پۇراقلىق ماتېرىيال قىلىنىدۇ، ئورگانىك سىنتېزنىڭمۇ مۇھىم خام ماتېرىيالى ھىسابلىنىدۇ.

بېنزوي ئى [ر<لات] <خىم> ⟵ **بېنزوي كىسلاتا.**

بېنزوي كىسلاتا <خىم>ئو رگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_7H_{602}، ئاق رەڭلىك كرىستال. ماسسىسى يېنىك، دېزىنفېكسىيىلەش، چىرىتىش ۋە مۇداپىئە كۆرۈش رولىغا ئىگە، مېدىتسىنىدا تەمرەتكە، يۇتقۇنچاق يالۇغى ۋە بۇرۇن يالۇغى قاتارلىقلارنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

بېھى ئى [پ] <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە يومىلاق، ئارقا تەرىپىدە زىچ ئۆسكەن تۈتى بولىدۇ؛ گۈلى سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭدە؛ مېۋىسى خۇش پۇراقلىق، تەمى چۈچۈمەل بولۇپ، مۇرابا قاينىتىشقا ياكى دورا ياساشقا بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

بېھى دۇملىمىسى پاكىز سۇرتۇپ، قاسقان ياكى جىمبىلدە دۇمىلەپ، ھورداپ پىشۇرۇلغان بېھى.

بېھى مۇرابباسى بېھى مېۋىسىدىن ياسىلىدىغان مۇرابا.

بېھىش ئى [پ] <دىن> ⟵ **جەننەت.**

بېھىلىك ① سۇپ. بېھى ئۆسكەن، بېھىسى بار، بېھى سالغان: بېھىلىك پولۇ. بېھىلىك باغ. بېھىلىك مەھەللە. ② ئى. بېھى دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي.

بېيجىك ئى [خەن] دۆلتىمىزنىڭ پايتەختى.

بېيجىك شەرتنامىسى <تارىخ> 1860-يىلى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە ئىككىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشىنى ئاياغلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن چىڭ ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ بېيجىڭدا ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە. چارروسىيە ھۆكۈمىتى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ بېيجىڭنى ئىشغال

قىلىشتىكى ھەربىي بېسىمدىن پايدىلىنىپ، چىك ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ شۇ يىلى 11-ئاينىڭ 14-كۈنى ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامىسىنى بۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ.

بېيجىك ۋاقتى <ئاستر> دۆلىتىمىزنىڭ ئۇلۇغ چەغرىلىك ۋاقتى. ئۇ شەرقىي ئۇزۇنلۇق «120°»لۇق مېرىدىئانىنى ئۆلچەم قىلغان خەلقئارا 8-ۋاقىت رايونى ھېسابلىنىدۇ.

بېيىت ئى [ئە] <ئەد> ① ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان ياكى ئېيتىلغان ئىككى مىسرالىق نەزمە. ② شۇ ژانىردا يېزىلغان شېئىرىي پارچە.

بېيىتماق «بېيىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كوپىراتىپلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يەرلەرنى ھۆددە بېرىش سىياسىتى دېھقانلارنى بېيىتتى. * ھەجەر ئاچا بۇ سۆھبەتنىڭ مەزمۇنىنى ئۆزىنىڭ ئانىلارچە كۆڭلى ۋە ئارزۇلىرى بىلەن تېخىمۇ بېيىتىپ، گۈلباھارغا يەتكۈزگەنىدى.

بېيىتىلماق «بېيىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېيىشماق «بېيىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېيىماق پ ① بايلىققا، دۇنياغا، دۆلەتكە ئىگە بولماق: 3-ئۇمۇمىي يىغىندىن كېيىن تارباغاتاي ژىلايىتىدە ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ئىنتايىن تېز بولدى، دېھقان-چارۋىچىلار بارغانسېرى بېيىدى. ② مۇكەممەللەشمەك، يېتىلمەك، تەرەققىي قىلماق: بىزنىڭ خەلقىمىز ئەزەلدىن سەنئەت بىلەن بىللە ياشاپ كەلگەن، سەنئەتنى ئۆزىگە ئاش-نانىدەك مەنسۇي ئۇزۇق قىلىپ كەلگەن خەلق، بىزنىڭ سەنئىتىمىز ئۆسىدۇ، بېيىيدۇ. ③ كۆپلەپ يىغىلماق، توپلانماق: ئىشلىگەنسېرى تەجرىبىمىز بېيىدى.

بېئارام رەۋ [پ] ئارامى، خاتىرجەملىكى يوق، ئەنسىز؛ تىنىچ، خاتىرجەم ئەمەس: قۇددۇس كېتەر ۋاقتىدا قەلبىنۇرنى قايتا ئويغىتىپ، بېئارام قىلىپ يۈرمەسلىك ئۈچۈن، دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ كەتكەنىدى. * ھەسەن ئولتۇرۇش يېرىملاشماستىن غىپپىدە قايتىپ چىقىپ، ئۇدۇل بۇ تەرەپكە چاپتى. يېرىم يولغا كەلگەندە، قىزىنى بېئارام قىلغۇسى كەلمەي كەينىگە ياندى. * كەلتۇر ئەي ساقى دەرھال مامۇتقا جام، بولدى ياۋ قەستى بىرلە دىل بېئارام.

بېئارام بولماق تىنچلىقى، خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك: ياسىن خوجا بېئارام بولغان ھالدا گىلەم ئۈستىدە توختىماي ماڭاتتى، قوللىرىنى ئۇۋۇلايتتى ۋە ئىنسىنىڭ جاھىلانە ئەخمەقلىقىدىن رەنجىيتتى.

بېئارام قىلماق ئارامىنى، تىنچلىقىنى، خاتىرجەملىكىنى بۇزماق: خاتىرجەمسىزلەندۇرمەك: — بىمەنە بىرۋاقتتا كېلىپ، سىلىنى بېئارام قىلىپ قويدۇمۇ نېمە شاگىيۇ ئاكا، — دېدى باسىت. * مەتنىيازنىڭ يۈمشاق تەبىئەت چاۋار-چاتقاللار پېتىپ، بىزەك چۈشىلەر بولسا، ئۇ يېنىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بېئارام قىلىۋەتتى.

بېئارامچىلىق ئى. بېئارام قىلىدىغان كەيپىيات ۋە ئەھۋال: ئۇ بىردەم يېتىپلا يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ ياق، بۇ ياققا ماڭاتتى. ئەنە شۇنداق بېئارامچىلىقتا كېچە سائەت ئىككىدىن ئېشىپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا بىر كىشى ئىشىكنى چەكتى.

بېئارامىلانماق پ. تىنچلىقى، خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق؛ خاتىرجەمسىزلەنمەك؛ بېئارام بولماق: ئۇ لېتىپنى ھەقمۇقەتەنمۇ ياخشى كۆرەتتى، شۇڭا ئاجرىشىپ كېتىشكە كۆڭلى زادى ئۇنمايتتى. ئۇ بېئارامىلىنىپ ئۇخلىيالمىدى.

بېئارامىلىق ئى. ئەنسىزلىك، ئارامسىزلىق، خاتىرجەمسىزلىك: ئىشخانا ئىچىنى جىمجىتلىق قاپلىدى. نېمەت بېئارامىلىق ئىچىدە قالدى. * لەيلىگۈلگە «سوراققا ئېلىپ كېتىلگەن مەھبۇس قايتمايدۇ، ئۆلتۈرۈشۈۋېتىدۇ» دېگەن دەھشەتلىك سۆز قاتتىق بېئارامىلىق ئېلىپ كەلگەنىدى.

بېئارمان سۈپ [پ] ← **ئارمانسىز**: گۈل-چېچەكلىك يېپىيېڭى دۇنيا، بەخت ئەتكەن

ئېلىمگە باھار. ئېچىلغان گۈل باغىدا بىئارمان، تاغ ـ دالىلار تۇس ئالغان رەڭدار.

بىئەپ سۈپ ← **ئەپسىز:** رابىخانىنىڭ يەنە خۇيى تۇتىتى، گەپ قىلاي دېۋىدىيۇ، سورۇننى بىئەپ ھېس قىلدى.

بىئەجەل سۈپ [پ+ئە] **ئەجەل يەتمەس ـ تىن، ۋاقتى توشماي، ۋاقىتسىز:** ــ ئاپا، ئويلىغىنا، قانخورلاردىن قىساس ئالماي قانداقمۇ تۇرالايمىز؟ ئۇلار ماڭا نېمە كۈنلەرنى سالمىدى، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تۇرمىلەردىكى ئازاپلىرىنى، بىئەجەل ئۆلۈملىرىنى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟ ــ دېدى قىز ئانىسىغا يېلىنىپ.

بىئەدەب سۈپ [پ+ئە] ← **ئەدەبسىز:** نېمە ھەقىقىڭ بار، مەندىن سوراشقا؟ مەندەك كىشىنىڭ يولىن توراشقا؟ مەندۇرمەن سېنىڭ چوڭ پادىشاھىڭ، سەن بىئەدەبنىڭ كۆپتۈر گۈناھىڭ.

بىئەدەبلىك ئى ← **ئەدەبسىزلىك:** ھاشىم يېڭى تونۇشىنىڭ بىئەدەبلىكىنى كەچۈردى، ئىككىسى دوست بولدى. شۇنداق قىلىپ ھاشىم ئۇنىڭ مېھمىنى بولۇپ بىللە ئۆيگە كەتتى. * ــ ئۇلار بىزنى شۇنچىۋالا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋاتقان يەردە، بىز بىئەدەبلىك قىلساق بولماس، ــ دېدى ئاكىسى.

بىئەقىل سۈپ [پ+ئە] ← **ئەقىلسىز:** ــ ئەي بىئەقىل! خەير. ئۆزەڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭمۇ قىلدىڭ. ئەمدى مەڭگۈلۈك ئايرىلدۇق، ــ دەپتۇ يىگىت ۋە دەرھال بىر ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپ غايىب بوپتۇ.

بىئەيىب سۈپ [پ+ئە] يېزت ← **ئەيىبسىز:** مەن بۇ ئىشتا بىئەيىبمەن، بىخەۋەر. ئەپۇ قىلغىن ئادىل قىلساڭ سەن ئەگەر. مەن زەئىپ بىچارىدە يوقتۇر گۇناھ، سۆزلىرىمنىڭ راستلىقىن بىلگەي خۇدا.

بىباش سۈپ. يېزت ① بېشى، كاللىسى يوق؛ باشسىز. ② كۆچمە. باش بەرمەيدىغان، گەپكە كىرمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئۆز بېشىمچە: جىن ـ شەيتان پۈتىدا مەڭگۈلۈك كىشەن، ئەتىكى دۇنيادا كۆرۈنمەس ئىزى. ھەر تامان ئۇزىمەن بىباش قېيىقتەك، بوراندا دولقۇنلار ھايات دېگىزى.

بىباھا سۈپ[پ] ① باھاسىغا يەتكىلى بولمايدىغان، ئىنتايىن يۇقىرى باھالىق، بەك قىممەتلىك: دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام، ياردىن خۇش خەۋەر كەلدى. ئالتۇن قەلەم ئىزدىدىن بىباھا گۆھەر كەلدى. * ئاھا، مۇقام، كۈيلەرنىڭ شاھىسەن، خەلقنىڭ بىباھا تاجىسەن، قان ـ تەرىسەن، ئارزۇسەن، تىلەكسەن! گۈپۈلدەپ توختىماس يۇرەكسەن!

بىبەھرە سۈپ [پ] يېزت ← **بەھرىسىز:** قۇتقۇزۇش بۇرچۇم مېنىڭ بىبەھرە زىنداندىن ئۇنى، بۇ تىلەككە يەتمىگۈنچە ئوخلىمايمەن بىر تۇنى.

بىپايان سۈپ [پ] ① پايانى، ئاخىرى، چېگراسى، چېكى يوق؛ چەكسىز، پايانسىز: يۇلتۇزلار ھېسابسىز، ئالەم بىپايان، ۋەلېكىن يۇلتۇزدىن كۆپ شېئىر ـ قوشاق. شائىرلار بارمىدۇ قوشاق قاتمىغان، ۋەتەنگە قەلبىدىن باغلاپ ئىشتىياق. * كۆرۈنەر گويا كى شېشىدەك سۇزۇك، كەڭ ئالەم بوشلۇقى بىپايان ئاسمان. كۆرۈنەر ھەيۋەتلىك ئىلى دەريا سى، تىنىمسىز شاۋقۇنلاپ ئاققان.

بىپەرداز سۈپ [پ] ← **پەردازسىز:** ئاناڭنى داداڭغا بىپەرداز كۆرسەتمە (ماقال).

بىپەرۋا سۈپ [پ] ① ھېچ نەرسىگە دىققەت قىلمايدىغان، پەرۋاسىز، بىغەم: ئەلا شۇنچە سوغۇق ۋە بىپەرۋا كۆرۈنۈشكە تىرىشسىمۇ گۈزەللىكى ئەلانىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنىدى. ② نەرسىگە، ئىشقا ئېتىبارسىزلىق، سوغۇققانلىق بىلەن قارايدىغان: قايغۇرۇشىنى ۋە جان كۆيدۈرۈشىنى بىلمەيدىغان: پارتىيە ئەزالىرى بىرەر مەسىلىگە يولۇققاندا بىپەرۋا بولماسلىقى، سەگەك تۇرۇشى لازىم.

بىپەرۋالىق «بىپەرۋا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يىگىت ھامان قىزنىڭ نازۇك سىرلىرىغا بىپەرۋالىق بىلەن جاۋاب بېرەتتى. * ئۇرۇش ۋاقتىدا ھەرقانداق بىپەرۋالىق دۇشمەنگە پايدىلىق.

بىپەرۋالىق قىلماق بىرەر ئىش ياكى نەرسىگە ئېتىبار بەرمەي، ئېھتىياتسىزلىق قىلماق، سەل قارىماق: يېزا ئىگىلىكىدە مەيلى تېرىم، مەيلى يېغىم، مەيلى پەرۋىش ئىشلىرى بولسۇن، ھېچقايسىسىدا بىپەرۋالىق قىلىشقا بولمايدۇ. * تۆپتۇز چوڭ يولدىمۇ ئورا بولامدەكەن، دەپ بىپەرۋالىق قىلمىغان بولسا، ھەرگىز ناكار بولمىغان بولاتتى!

بىسپەم سۈپ [پ+ئە] ← **پەمسىز**: ناسىر بۇغداينى سۇغاردىم دەپ ئىككى مو يەرنىڭ بۇغدىيىغا لاي ياتقۇزۇۋاتقانىدى، ئۇنىڭ بۇندىق بىسپەم گۆدەكلەرچە قىلىقىغا ھەممە ئادەم غەزەپلەندى.

بىپەملىك «بىسپەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىپەيز سۈپ [پ+ئە] پەيزى، كۆركى يوق، روھ ۋە دىلىنى سۆيۈندۈرمەيدىغان: پەيزسىز: ئۇ يەر جەمجىت، بىپەيزى بولۇپ، ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، يامغۇر ياغمىغاندەك تۇراتتى.

بىتاب [پ] سۈپ. بىرەر كىسەللىك بىلەن ئاغرىغان؛ ئاغرىق، كېسەل: ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە كۆيدىن تالاغا چىقمىدى، سۇرۇشتۇرگۇچىلەر ئۇنىڭ تۇيۇقسىز بىتاب بولۇپ، يېتىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. * خاسىيەتسىزنىڭ بىتاب ياتقان ئاپىسى ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىغان ھارۋىدىن قىزنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدى.

بىتاب بولماق بىرەر كىسەللىك بىلەن ئاغرىماق؛ كېسەل بولماق: مەسۇدىخان بىتاب بولۇپ قالغاچقا، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن.

بىتابلىق «بىتاب» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بېشىڭ ياستۇققا يەتكەندە ئەگەر دوست قىلسا چىن ياردەم، جاسارەت ــ كۆچىكە تولغاي تەن، بىتابلىق سەزمىگەي ئادەم.

بىتاقەت سۈپ [پ+ئە] تاقەتسىز يوق، سەۋر ــ تاقەت قىلالمايدىغان، تاقەتسىز، چىدامسىز: بىتاقەت ئادەم. * باست قولىنى ئارقىغا تۇتقىنىچە يىغىن مۇنبىرىگە چىقتى، تۆۋەندىكى بىتاقەت كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى.

بىتاقەت بولماق ① تاقەتنى يوقاتماق، تاقەتسىزلەنمەك: قاچقۇن شۇنىڭدىن كېيىن بىرئاز بىتاقەت بولۇپ بوۋاينىڭ ئورۇق قوللىرىنى ئالمقىنىغا ئالدى. ② تاقەتى تاق بولماق، ئىنتىزار بولماق: روزىخان كۈندە يولغا قاراپ بەكمۇ بىتاقەت بولۇپ كەتكەنىدى.

بىتاقەتلەنمەك بىتاقەت بولماق، تاقەت قىلالماي قالماق، تاقەتسىزلەنمەك: ــ ھوي، سىڭلىم، كىچىككىنە توختاپ تۇرۇڭ، ــ دېدى ساقچى بىتاقەتلىنىپ، چۈنكى ئۇ كېتىپ قالسا، «سىر»نىڭ يېپى ئۇزۇلۇپ قالاتتى ــ دە، بىرنەچچە ۋاقىتلىق رازۇبتكا بىكار بولاتتى.

بىتاقەتلىك «بىتاقەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەركىن قاپقىنى سېلىپ، بىتاقەتلىك بىلەن ھە دەپ قىمىرلايتتى.

بىتەخىر سۈپ [پ+ئە] يېزىت. كېچىكتۈرمەي، تەخىرسىز: مانا شۇ قەشقەرلىقلار يەڭدى ئاخىر، ئېچىلدى دەرۋازىلار بىستەخىر. بوشاندى نەچچە ئون مەھبۇس ھامانە، كېرىمدىن يوق ئىدى لېكىن نىشانە.

بىتەرەپ سۈپ [پ+ئە] ھېچقايسى تەرەپكە يان باسمايدىغان، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلمايدىغان: ئىككى ئوتتۇرىدا: بىتەرەپ پوزىتسىيە. بىتەرەپ دۆلەت.

بىتەرەپ بولماق ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي، ئىككى ئوتتۇرىدا تۇرماق.

بىتەرەپ تۇرماق ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي تۇرماق: غۇجا مانا مۇشۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ كىرىشتۈرۈپ تېرىش مەسلىسىدىكى مۇنازىرىدە بىتەرەپ تۇرغانلىقىنى ئىچىدە خۇشال بولدى.

بىتەرەپ دۆلەت ① خەلقئارا ئۇرۇشلاردا بىتەرەپ سىياسەت يۈرگۈزىدىغان ۋە قوللانغان، ئۇرۇشقۇچى دۆلەتلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى بىلەن دۇشمەنلەشمەيدىغان، ھېچقايسىغا ياردەم بەرمەيدىغان دۆلەت. ② خەلقئارا

شەرتنامىلارنىڭ كاپالىتى تۇپەيلىدىن مەڭگۈ باشقا دۆلەتلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمايدىغان، ۋاستىلىك ھالدا ئۇنى ئۇرۇش قىلىشقا چاقىرىدىغان ۋە ئۇنىدەيدىغان ھەرقانداق خەلقئارا مەجبۇرىيەتنى ئۈستىگە ئالمايدىغان، ھەرقانداق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارغا قاتناشمايدىغان دۆلەت.

بتەرەپچىلىك ئى. بەزى دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر جەھەتتە قوللانغان پرىنسىپى ۋە سىياسىتى بولۇپ، ئۇلار ئۆز دۆلىتىنىڭ سىياسىي مۇستەقىللىكى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ساقلاشنى ھەرقانداق ھەربىي گۇرۇھقا قاتناشماسلىق، ئۆز زېمىنىنى باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھەربىي بازىسىغا ئايلاندۇرماسلىق، ھەرقانداق دۆلەت بىلەن دۇشمەنلەشمەسلىكنى كۆزدە تۇتىدىغان ۋە شۇنى تەشەببۇس قىلىدىغان بىر خىل دىپلوماتىك بەلگىلىمە؛ قارارنامە.

بتەرەپلەشتۈرمەك «بتەرەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بتەرەپلەشمەك پ. بتەرەپ ھالەتكە كەلمەك، بتەرەپ بولماق.

بتەرەپلىك «بتەرەپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: جاھانگىرلار باشقا دۆلەتكە ئەسكەر كىرگۈزۈشنى، ئۇنىڭ «بتەرەپلىكى»نى «قوغداش» ئۇچۇن دەيدۇ.

بتەرەت سۇپ [پ+ئە] ①تەرىتى يوق، تەرىتى سۈنغان: قېيۇمىنىڭ دادىسى بتەرەت يەرگە دەسسىمەيدىغان ئادەم ئىدى. ② بويى پاكلانمىغان، پاسكىنا.

بتەكشى سۇپ [پ] يېزىت ← **تەكشىسز**: نېچۇن بىرىنىڭ كۇنى ھامان ئىشرەتتە؟ نېچۇن مىڭنىڭ كۇنى دەردۇھەسرەتتە؟ نېچۇن مۇنچە بتەكشى ئىنسان تەقدىرى؟ نېچۇن مۇنچە بىرەھىم زۇلمەت زەنجىرى؟

بتەلەي سۇپ [پ+ئە] ← **تەلەيسز**: بتەلەي ئادەم. بتەلەيگە سۇ كەلسە، ئالىلا كۆلدىن يار كېتىپتۇ (ماقال). * بىچارە ئايالنىڭ ئېتى تەلەيخان بولغان بىلەن ئۆزى بتەلەي ئىدى.

بتەلەي بولماق تەلەيسز بولماق؛ تەلىيى، بەختى قاچماق: ھەرقانداق ئاتا-ئانا ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ بتەلەي بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ.

بتەلەي قىلماق تەلەيسز قىلىپ قويماق، تەلىيىنى، بەختىنى قاچۇرماق: تەلەيخان ئاچا قىزىنى زورلاپ بىر تۇغقىنىنىڭ ئوغلىغا بېرىپ، ئاخىرى قىزىنى بتەلەي قىلدى.

بتەلەيلىك «بتەلەي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بتچىت رەۋ. تارمار، گۇمران؛ ۋەيران.

بتچىت بولماق ① تارمار بولماق، گۇمران بولماق، يىمىرىلمەك؛ يوق بولماق: دۇشمەننىڭ ھەربىي كۇچى بتچىت بولدى. * دۇشمەننىڭ سۇيىقەستى بتچىت بولدى. ② پارچىلانماق، چەيلەنمەك، ۋەيران بولماق: — ئىسىت، ئىككى مويەردىكى قوغۇنۇمنى ئۇششاق باللار دەسسەپ بتچىت قىلىۋېتىپتۇ، — دېدى توختى ئاخۇن يىغلامسىراپ.

بتچىت قىلماق ① گۇمران قىلماق، تارمار قىلماق، يوق قىلماق: جەڭ قىلمەن غەيرىتىمەدىن ھوسۇل ئېلىشقا، دۇشمەنلەرنىڭ قەستلىرىنى بتچىت قىلىشقا. ② پارچىلماق، چەيلىمەك، ۋەيران قىلۇۋەتمەك: قوتاندىن چىقىپ كەتكەن بىر توپ كالا ئىككى مو يەرنىڭ پۇرچىقىنى بتچىت قىلۇۋەتتى.

بتۇيۇق رەۋ. تۇيۇقسىز، توساتتىن: بىلمىدىم، دوستۇم، بۇگۇن نەئىشنى نىشان قىلدىلا؟ بتۇيۇق نامە ئەۋەتىپ مېنى ھەيران قىلدىلا.

بتۇيۇقلۇق «بتۇيۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىرىشتە بتۇيۇقلۇق بولسا قانداق، چىقىشتا ھەم تاسادىپ بولدى شۇنداق.

بتىم ئى <تارخ> كېلىشىم، توختام، قارار، پۈتۈم: ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى بىر

تەرەپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى يەنە بىر تەرەپ بولغان ھالدا، 1945 ـ يىل 17 ـ ئۆكتەبىر كۈنى ئۇرۇمچىدە تىنچلىق سۆھبىتى باشلاندى. سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىدە 1946 ـ يىل 6 ـ ئىيۇل كۈنى 11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىم ئىمزالاندى.

بىجاق ئى ← **بىجاق نان.**

بىجاق نان بازار نېنىدىن سەل نېپىز ۋە سەل چوڭراق، يۇزىگە چەككۈچ چېكىپ، تۇنۇرغا ئۇدۇللۇق يېقىپ، ئۇدۇللۇق قومۇ‌رۇۋالىدىغان بىر خىل نان. بۇ خىل نان كۈچا ناھىيىسىنىڭ بىجاق دېگەن يېرىدىن تارالغانلىقى ئۈچۈن شۇ يەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان: قايماق بازىرىدىكى ئەتىگەنلىك سۈت ـ قايماق سودىسى، بىجاق نان سودىسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئۆرۈك ـ شاپتۇل سودىسى كەچكىچە بولاتتى.

بىجاقىي سۈپ ← **بىجاقىي ئۇزۇم.**

بىجاقىي سايۇا سايۇا ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى، دېنىنىڭ بېشى توم، ئوتتۇرىسى ئىنچىكە، ھېۋىسى غۇزۇمەك بولىدۇ.

بىجاقىي ئۇزۇم ئۇزۇمنىڭ بىر تۈرى، ئادەتتىكى ئۇزۇملەردىن كېيىنرەك پىشىدۇ، چۈرۈكرەك كېلىدۇ، تەمىمۇ ئادەتتىكى ئۇزۇم‌لەرگە قارىغاندا سەل قىرتاق بولىدۇ.

بىجە سۈپ. دىئال. بۈدۈر.

بىجى ئى ← **بېجى كىرمەك.**

بېجى كىرمەك بوۋاق باللارنىڭ بېشىنىڭ ئايپاڭ شەكلىدە چېچى چۈشۈپ كەتمەك.

بىجىق ئى. دىئال. ئەمچەك (ئاياللارنىڭ).

بىجىقسىم سۈپ. ھۆرۈن، ئىنجىق، يالقاۋ؛ گىنجىك: بىجىقسىم خوتۇن چاي قاينىتقۇچە، چاققان خوتۇن ئاش پىشۇرار (ماقال).

بىجىك ئى <بوت> ① قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئادەتتە سۇلۇق ئېتىزلاردا ئۆستۈرۈلىدۇ، يەر ئاستى غولى ياپىلاق ۋە دۈگىلەك؛ پوستى قىزغۇچ قوڭۇر ياكى قارا قوڭۇر رەڭلىك؛ ئېتى ئاق بولۇپ يېيىشكە بولىدۇ، كراخمال ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئاستى غولى.

بىجىگەن (توغرىسى: مىجىگەن) ← **مىجىگەن.**

بىجىنار ئى. دىئال. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى؛ ياغلىق ئۇرۇك، ئاق ئۆرۈك.

بىجىنبوش سۈپ. ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئىقتىدارسىز، بىر ئىشقا قۇربى يەتمەيدىغان، قولىدىن بىر ئىش كەلمەيدىغان، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن؛ بوشاڭ، غەيرەتسىز: گۈلەمخان ئۇچىسىغا مازلىرى بۆلۈنگەن شىرما چاپان كىيىپ، بېلىنى كەندىر تانا بىلەن باغلىۋالغانىدى. چېكە چاچلىرى ئاقارغان بېشىمۇ پاخماق ئىدى، شۇڭا ئۇنى كۆرگەنلەر تازا بىر بىجىنبوش خوتۇن ئوخشايدۇ، دەپ ھېس قىلىشاتتى.

بىچارە سۈپ [پ] ① چارە، ئامالى يوق؛ چارىسىز، ئامالسىز، ئىلاجسىز: ئىشىك ئېچىلىشى بىلەنلا ئۆيگە ئوقتەك ئېتىلىپ كىرگەن بۆرە قوزىنى كۆرمەي قېلىپتۇ، بىراق كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان ئاچ بۆرىنى كۆرگەن بىچارە قوزا قورقىنىدىن ۋارقىرىۋېتىپتۇ. * دادىسىنىڭ مۇبارەك يۈزىنى كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان بىچارە ئوغۇل راست غېرىب بولۇپ قالدى. ② ماددىي ئەھۋالى ئېغىر، موھتاجلىقتا، قىينىچىلىقتا كۈن كەچۈرىدىغان كەمبەغەل: بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي بار ئىكەن، بىراق، ئۇ ناھايىتى كەمبەغەل ئىكەن، كەمبەغەل بولغاندىمۇ ھېچ نەرسىسى يوق بىچارە ئىكەن. ③ «بەختسىز»، «بىتەلەي» دېگەن مەنىدە، ئايانچ ۋە ئېچىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي بىچارە. * ياماڭ بوپتۇغۇ، بۇ بىچارە ئايالنىڭ پۇتۇن بەدىنى قانغا بويىلىپتۇ. * بىچارە كالام ئاغرىپ قېلىپتۇ.

بىچارىلەشمەك پ. بىچارە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق، بىچارە بولۇپ كەتمەك: تۆمۈر ئەسلىدە خېلى قول ئىلكىدە بار كىشى ئىدى، نېمە

ئۇچۇندۇ كېيىن بىردىنلا بىچارىلىشىپ، ئاران-ئاران كۈن كەچۈردىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى.

بىچارىلىك «بىچارە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىچاغ سۈپ. دىئال. ۋاقىتسىز، خالىغان چاغدا.

بىچەل سۈپ. ئوگۇشسىز، قولايسىز: بۇمۇ ئۇيقۇسىزلىقتىن گاڭگىراپ بولۇۋاتقان ئالامەت ئەمەستۇ، قايسى كۈنكى ئىشمۇ مۇشۇنداق بىچەل ۋاقتىدا كۆزۈمگە كۆرۈنگەن.

بىچىقىم سۈپ. چىقىم، خىراجەت تەلەپ قىلمايدىغان؛ چىقىمسىز.

بىچىم ئى. دىئال. ئادەم يۈزىدىكى ياكى ئالقىنىدىكى سىزىقچىلار.

بىخ [پ] ئى ① ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز، غول ۋە شاخلىرىدىن يېڭى ئۆسۈپ چىققان قىسمى، تېرىلغان ئۇرۇقلاردىن چىققان ئۇنداۋرمە: بىخ سۈرمەك. بىخ چىقارماق. * — ھېلىغۇ بىرلا مىس باش پادىشاھ ئىكەن. پۇتۇن يەر يۈزىنى ئەنە شۇنداق مىس باشلار قاپلاپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇلارنى بىخىدىن يوقىتىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، — دەپ ئۇ مەككار پو ئېتىپ شاھنى ئىشەندۈرۈپتۇ. ② سۈپ <بىئول> بىخ ھالەتتىكى، يېڭى: بىخ سپورا. ③ كۆچمە. ئۇ مەيدانغا كەلگەن يېڭى يۈزلىنىش، خاھىش: يېڭى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا كاپىتالىستىك خاراكتېر ئالدۇرغان بۇ زىددىيەت ھازىرقى زامانىدىكى بارلىق توقۇنۇشلارنىڭ بىخلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بىخ تەڭگىچسى <بوت> بىخىنىڭ سىرتىنى ئوراپ، ئۇنى قوغداش رولىنى ئويناىدىغان، شەكلى تەڭگىگە ئوخشايدىغان، شەكلى ئۆزگەرگەن يوپۇرماق.

بىخ چىقارماق <بىئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىخلىغان تەنچسى ئۆسمەك.

بىخ چىقىرىپ كۆپەيتىش <بىئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋانلارنىڭ بىر خىل جىنسسىز كۆپەيتىش شەكلى. مۇنداق كۆپەيتىشتە ئانىلىق تەندىن ئۆسۈپ چىققان يەكىكە تەن شەكىل جەھەتتىن ئانىلىق تەن بىلەن ئوخشاش، ئەمما چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشاشمايدۇ. ئۇ ئاجىراپ چۈشكەندىن كېيىن مۇستەقىل يەكىكە تەنلەرگە ئايلىنىدۇ.

بىخ سپورا <بىئول> بەزى تاياقسىمان باكتېرىيىلەر ھۈجەيرىسىنىڭ ئىچىدە شەكىللىنىدىغان توخۇمسىمان ياكى دۈگىلەك سپورا. بۇ خىل سپورا تەبىئىي شارائىتتا ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىنىدۇ، مۇۋاپىق شارائىتتا بىخ سپورا يېرىلىپ يېڭى باكتېرىيە ئۆسۈپ چىقىدۇ.

بىخ سۈرمەك ← **بىخ يېرىپ چىقماق**: بۇغداي ئۇرۇقلىرى بىخ سۈرۈپ ئاي ئۆتۈپ يېشىل مايسا ئىتىزغا پاتماي قالدى. * كېيىن ئۇ قەبرىمۇ قاتۇرۇلمىغان، ئارقار ياكى قوچقار مۈڭگۈزىگە ئوخشاش نەرسىلەرمۇ قويۇلمىغان، پەقەت بىرقانچە تال ياش يۇلغۇن نوتىسى بىخ سۈرۈپ چىققان ئاددىي تۈپراق يېشىغا كېلىپ توختىدى.

بىخ ئۇرماق ← **بىخ يېرىپ چىقماق**: دەل-دەرخلەر بىخ ئۇردى. * 1902-يىلى روسىيە ئىنقىلابى ئەمدىلا بىخ ئۇرۇۋاتقان چاغ ئىدى. * قىزنىڭ قەلبىدە ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا-بارا ھاياتىي كۈچكە ئىگە بىر تۈيغۇ بىخ ئۇرۇشقا باشلىدى.

بىخ ئۇلاق <بوت> ئۇلاش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدا، ئۆسۈملۈكنىڭ ياش بىخى ئۇلاق تۈپىگە سانجىپ قويۇلىدۇ.

بىخ يېرىپ چىقماق ① بىخ ئورۇقنى ياكى نوتا كۆزلىرىنى يېرىپ چىقماق: توختاخۇننىڭ ئون مو يەرگە قەلەمچە قىلىپ قويغان كۆچىتىنىڭ ئالدى 4-ئايدىلا بىخ يېرىپ چىقىپتۇ. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، يۈز بەرمەك: بۇ كىچىككىنە ئىشتىن بۇۋاي كىچىك ئوغلى قادىرنىڭ ئىدىيەسىدە بەزىبىر بولمىغۇر خاھىشلارنىڭ بىخ يېرىپ

چىقۇاتقانلىقىنى سىزىپ قالغاندى.

بخانىمان سۈپ [پ] يېزىت. ئۆي ـ ماكان ـ دىن، ئائىلىسىدىن ئايرىلغان؛ ئۆي ـ ماكانسىز: ھالقا ـ ھالقا زۇلپىنى بوينۇمغا ئەيلەپ كەمەن، ئاقۇەت بخانىمان ئەيلەپ گادا ئۆلتۇرگۈدەك.

بخەتەر سۈپ [پ+ئە] خەۋپ ـ خەتەردىن خالىي، زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيدىغان، قورقۇنچسىز، خەتەرسىز: بخەتەر ساندۇق.

* شوپۇرلار بىر ئېغىزدىن قوشۇلۇپ: ـــ روزى 20 مىڭ كىلومېتر بخەتەر يول يۈرگەن شوپۇر، ئۇنىڭغا يېڭى ماشىنا بېرىش كېرەك، ـــ دېيىشتى.

* ماشىنا بخەتەر يول يۈرۈۋاتىدۇ.

بخەتەر ساندۇق مالىيە، بانكا قاتارلىق تارماقلار نەق پۇل ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بىر خىل پولات ساندۇق.

بخەتەر ئېلېكتر بېسمى <ئېل> ئادەمنى سوقۇپ ۋەقە سادىر قىلالمايدىغان دەرىجىدىكى توك بېسمى. بۇ ئادەتتە 36 ۋولتتىن تۆۋەن بولىدۇ.

بخەتەرلەشتۈرمەك «بخەتەرلەشمەك» پېئ. لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سېخ رەھبەرلىكى ئىشچىلارنىڭ تېخنىك يېڭىلاش روھىنى ئۇرغۇتۇپ يېقىندا بازغان باشقۇرۇشنى بخەتەرلەشتۈردى.

بخەتەرلەشمەك پ. خەتىرى يوقالماق، خەتەرسىز ھالەتكە كەلمەك: ئائىلىلەردە ئىشلىتىدىغان گاز ئوچاق ھازىر تېخىمۇ بخەتەرلەشتى.

بخەتەرلىك «بخەتەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بخەتەرلىك توري. بخەرلىك قالپىقى.

* بۇ قېتىمقى ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق ئېگىزگە سەكرەش تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدا دوستلۇق ۋە بخەتەرلىك بىرىنچى، مۇسابىقە ئىككىنچى دېگەن ئىدىيە ئاساسلىق گەۋدىلەندۈرۈلدى.

بخەتەرلىك ئەينىكى <سانا> <بىن> قاتناش ئۇسكۇنىلىرى ۋە ئىمارەتلەردە ئىشلىتىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن، ئاسان سۇنمايدىغان، سۇنغان تەقدىردىمۇ، ئوڭاي ئۇۋۇلمىپ چۈشۈپ كەتمەيدىغان چىداملىق ئەينەك.

بخەتەرلىك توري <بىن> ئېگىز قۇرۇلۇش ـ لارنى ساقلىغاندا ۋە ئېگىزلىكتە ماھارەت كۆرسەتكەن ۋاقىتتا، خېيىم ـ خەتەر چىقىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بىنانىڭ يان تەرىپىگە ياكى تۆۋەنرەك قىسمىغا تارتىلىدىغان چىداملىق يىپ تور.

بخەتەرلىك سىمى <ئېل> ئېلېكتر يولىدىكى ئېھتىيات قۇرۇلمىسىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۆتكۈز ـ گۈچ سىم. ئادەتتە قوغۇشۇن، قەلەي قاتار ـ لىق ئېرىش نۇقتىسى تۆۋەن بولغان قېتىش ـ مىلار ياكى ئىنچىكە مىس سىم، مىس ـ كۈمۈش قېتىشما سىملىرىدىن ياسىلىدۇ. ئېلېكتر يولىدىكى توك چەكلىمىدىن ئېشىپ كەتكەندە، سىم كۆيۈپ ئۈزۈلىدۇ. نەتىجىدە ئېلېكتر يولىمۇ ئۈزۈلۈپ، ئوت ئاپىتىدىن ياكى ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنىڭ كۆيۈپ بۇزۇلۇشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

بىخەتەرلىك قالپىقى <بىن> كان ياكى قۇرۇلۇش ئىشچىلىرىنىڭ بېشىنى خەتەردىن ساقلاش ئۈچۈن ئىش ۋاقىتلىرىدا كىيىۋالىدىغان پولات قالپاق.

بخەتەرلىك كىيىمى مەشغۇلات جەريانىدا كىيىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن، خەتەردىن ساقلىنىش، قوغدىنىش كىيىمى.

بخەتەر ئىشلىك <بىن> جىددىي ئەھۋاللار يۈز بەرگەندە، ئىمارەت ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ تېزدىن سىرتقا چىقىپ كېتىشى ئۈچۈن قويۇلغان ئىشىك.

بخەستە سۈپ [پ] دىققەتسىز، بىخۇد، بىپەرۋا، پەرۋاسىز: ئۇ، ئىبرىنىڭ بخەستە تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، تۈيدۈرماي ئۆيدىكى نەرسىلەرنى ئۆز ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە توشۇپ كېتىپتۇ.

* تۇرغۇن بىرىنچى بولۇپ بخەستە تۇرغان رەجەپنىڭ سول چېكىسىنىڭ سەل تۆۋەن تەرىپىگە

بىر مۇشت ئۇردى.

بىخەستەلىك «بىخەستە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: رەيھانگۈل بىخەستەلىك قىلىپ مۇھىم خەتنى ئەخلەت بىلەن بىرگە قوشۇپ سۈپۈرۈندى ئارىسىغا تاشلۇۋېتىتۇ.

بىخەستەلىك قىلماق دىققەتسىزلىك، بىخۇدلۇق، بىپەرۋالىق قىلماق: ھەمىتنىڭ دادىسى پات ـ پاتلا: ــ بالام، ئاۋۇ يېڭى ئۇلاقنى ئاۋايلىغىن، سەللا بىخەستەلىك قىلساڭ، يېرىلىپ كەتسە، ئەجرىمىز بىكار كېتىدۇ، ــ دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قويا تتى.

بىخەۋەر سۈپ [پ+ئە] ① خەۋاردار بولمىغان، خەۋىرى يوق، خەۋەرسىز: ئۇ زىۋىرشانىڭ ھازىرقى ھالىدىن بىخەۋەر ئىدى. ② مەلۇماتى يوق، بىلىمى ياكى چۈشەنچىسى بولمىغان، بىلىمسىز: يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىشلەپچىقارغۇچىلاردىن دۇنيادىن بىخەۋەر، نادان يانچىلارغا قارىغاندا، مەدەنىيەتلىكرەك، پەملىكرەك بولۇشنى، ماشىنىلارنى بىلىدىغان ۋە ئۇلارنى توغرا ئىشلىتەلەيدىغان بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىخەۋەرلىك «بىخەۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ كەچۈرۈڭ، ــ دېدى ئامىنە مۇئەللىم، يېنىدا ئۆكسۈپ يىغلاپتۇرغان ئايالغا، ــ سىزنىڭ بۇ ۋەقەدىن بىخەۋەرلىكىڭىزنى بىلىمەي دەپ ساپتىمىز.

بىخسىمان سۈپ. شەكلى بىخقا ئوخشايدىغان: بىخسىمان تەنە.

بىخسىمان تەنە <بىئول> تۆۋەن دەرىجىلىك جانلىقلاردىكى كۆپەيمىشى بىخقا ئوخشايدىغان تەنە يەنى بىخ شەكىللىك تەنە.

بىخلاندۇرماق «بىخلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىخلانماق «بىخلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ياڭيو ئەتىيازدا ئىسسىق ئۆيدە تۇرۇپ قالسا، ئاسان بىخلىنىپ قالىدۇ.

بىخلىماق پ <دېۋ> ئۇرۇق تۆرەلمىلىرى يېتىلىپ ئۇرۇق پوستىنى يېرىپ چىقماق: دەرخەلەرنىڭ يىلتىز ۋە غول شاخلىرى بىخ چىقارماق، بىخ ئۇرماق، بىخ سۈرمەك: ــ كىشىلەر ھەقىقىي مۇھەببەت بىر ئۆمۈر يېتىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ، دەيدىكەن، بىزنىڭچۇ يېرىم يىل بولمايلا گۈلىمىزنىڭ يوپۇرماقلىرى سولىشىپ، قورۇلۇشقا باشلىدى. قەلبىم بېغىدا باشقا بىر غۇنچە بىخلىدى، ــ دەپ داۋاملاشتۇردى خېتىنى مەھەممەت.

بىخلىنىپ ئۆسكەن ئورمان كېسىلگەن دەرەخ كۆتىكىدىن بىخلىنىپ ھاسىل بولغان ئورمان.

بىخلىنىش «بىخلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

بىخلىنىش پوتېنسىئالى <بوت> ئۇرۇقنىڭ دەسلەپكى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىكى ئۇنۇش نىسبىتى. مەسىلەن: ئۇچ كۈن ئىچىدە 100 ئۇرۇقنىڭ 80 نى بىخلانسا، بۇ خىل ئۇرۇقنىڭ ئۇچ كۈن ئىچىدىكى بىخلىنىش پوتېنسىئالى 80 پىرسەنت بولىدۇ.

بىخۇد سۈپ [پ] ① خۇدى يوق، ھوشيار ئەمەس، بېپەرۋا، بىخەستە: بىخۇد يۈرمەك. * بىز ھەر دائىم دۇشمەننى بىخۇد دەپ ھېسابلىماسلىقىمىز لازىم. * كۆپ يىغايلى ئوغۇتنى، ئويغىتايلى بىخۇدنى، يارىتايلى رېكورتنى، تۇرمۇش بولسۇن پاراۋان.

بىخۇدلاشتۇرماق «بىخۇدلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلقنى زەھەرلەيدىغان، بىخۇدلاشتۇرىدىغان ئەپيۇن، نەشە قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە قارشى كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش لازىم.

بىخۇدلاشتۇرۇلماق «بىخۇدلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىنىڭ شىرە ئۇستىدىكى بىر بوتۇلكا ھاراق بىلەن بىخۇدلاشتۇرۇلغانلىقىنى بىلەلمەي قالدى.

بىخۇدلاشماق پ. بىخۇد ئەھۋالغا كەلمەك: ئادەم ئۆزىنىڭ بىخۇدلىشىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالىدىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ.

بىخۇدلۇق «بىخۇد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ: — ئاتا - بوۋامنىڭ بۇ ھېكمەتلىك گېپىنى قۇلاققا ئالماي، بىخۇدلۇق قىلىپ، مەككار چاشقان بىلەن ئاپاق - چاپاق دوست بولغانىنىڭ جازاسىنى تارتتىم، — دەپ ناله - پەريات قىلىپ ۋارقىراپتۇ.

بىخۇدلۇق قىلماق ① بېپەرۋالىق، دەققەتسىزلىك، بىخەستەلىك قىلماق: ئۇ ئاتا - ئانىسىنىڭ گېپىنى قۇلاققا ئالماي، بۇ ئىشتا بىخۇدلۇق قىلدى.

بىخۇدۇك رەۋ [پ] خۇدۇكسىرىماي، خۇدۇكسىز: بۇگۈن كەچتە قويۇلىدىغان «تاھىر - زۆھرە» ئوپېراسىنىڭ سەھنە تەييارلىقىغا ۋە باشقا خىزمەتلەرگە ئۈيغۇر ئۈيۇشمىسىدىن يېتەرلىك ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇق. مېھمانلىرىمىزنىڭ بىخۇدۇك ئولتۇرۇپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز، — دېدى سەھنە باشقۇرغۇچى تاماشىبىنلارغا.

بىخۇدۇكلۇك «بىخۇدۇك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىداد رەۋ [پ] يېزىت ← **بىداد بولماق.**

بىداد بولماق ھېچبىر كىشىگە داد، ئەرز، شىكايەت قىلالماي ئائىلاج قالماق: دادام كونا جەمئىيەتتە تولىمۇ بىداد بولۇپ ھەممە دەرد - ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئۆلگەنىگەن. بىز ئەقلىمىزگە كېلىپ ئاندىن بۇنى بىلدۇق.

بىدادلىق «بىداد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىراۋلار داد دېدى زالاپ زامانىدىن، بۇ بىدادلىق بىلەن زۇلمى ياماندىن. * ئايا چەرخ، قىل بۇ نۆۋەت بىر مۇرۇۋۋەت، زۇلۇم، بىدادلىقىڭنى قوي بۇ نۆۋەت. يېتەر شۇنچە ئۇنى كۆيدۈرگىنىڭمۇ، پىراق بىلەن تىرىك ئۆلتۈرگىنىڭمۇ؟

بىدار سۈپ [پ] يېزىت ① ئۈيقۇغا كەتمىگەن، ئۈيقۇسىز، ئۈيغاق: تۇنىلەر بىدار، تىقىپ قويىنىغا، ئۇزاق - ئۇزاق پۇراپ چىقاتتى. نەۋرىسىنىڭ يېتىم ھالىتى، يۇرىكىگە نەشتەر تىقاتتى. ② كۆچمە. ھوشيار، سەگەك، زېرەك: مەرىپەتنىڭ نۇرىمۇ ھۇقۇش ئۇچۇن جان قايغۇسى، مەرىپەتسىز دىلدا غەپلەت ھۇقۇشى بىداردۇر. * ئابدۇخالىق، كۇن ۋەتۇنلەر ئۈيقۇدىن بىدارسەن، خۇددى بىر پەرۋانە بول، كەتمە لېكسىن نۇردىن يىراق. * بۇلبۇلى بىچارەسەن گۇل ئىشقىدا پەريادى قىل، ئاشقى سەرگەشتە بولساڭ ئۈيقۇنى بىدارى قىل.

بىدار بولماق ئۈيقۇسىز تۇرماق، ئۇخلىماي سەگەك تۇرماق: كېچىلەردە بىدار بولغان، ئاق سۈتىنى دائىم بەرگەن، كامالىغا يېتىشتۇرگەن، مېھرىبانىم قايداسەن.

بىدارلىق "بىدار" سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: نەچچە كۇن بولدى جاراھەتتە روھى - جىسمىم زەئىپ، ئەيلىبان يار كويىدا سۇبھى - شام بىدارلىق.

بىدانە ئى [پ] ئۇرۇقسىز قارا كىشمىش ئۇزۇم: باغدا مەن، مىڭ چۆرۈلۈپ چۈشتى شېخى بىدانە دەپ، سىز مېنى يار ئەتىمىدىڭىز ئەقلى كىچىك نادانى دەپ.

بىداۋا سۈپ [پ+ئە] داۋاسى يوق، داۋاسىز، ساقايمايدىغان: بىداۋا ئاغرىق. بىداۋا كىشى. * چۇنكى ئۇ زۇلمەت - جاھالەتنىڭ تەلەپكار جارچىسى، ئايرىلىپ قالسا ئۇنىڭدىن، بىداۋا بىمارىدۇر. * بەردى خەتەرگە تۇمانلىق ھاۋا، دىللارغا دەردىنى قويدى بىداۋا.

بىدايىاق ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزسىمان غولى ئۇزۇن، يوپۇرمىقى قېلىن، قاتتىق ۋە ياپىلاق كېلىدۇ، قۇرۇغاندا يۆگىشىپ قالىدۇ؛ گۇلى باشاقسىمان گۇل رېتىگە كىرىدۇ. ئۇ چارۋىچىلىقتا ئالىي سورتلۇق ئوت - چۆپ؛ يېزا ئىگىلىكىدە بولسا قۇمنى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئاكتىپ ئۆسۈملۈك ھېسابلىنىدۇ.

بىدئەت ئى [ئە] <دىن> دىنغا خىلاپ يېڭىلىق، دىندا كېيىن پەيدا بولغان نەرسە: مولىلامنىڭ غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلىدى، شۇڭا مۇنداق بىدئەت سوئاللارنى سورىغۇچىلارغا ئىبرەت قىلىش غەرەزىدە غەزەپلىك ئاۋاز بىلەن ۋارقىردى.

بىدئەتچى ئى <دىن> دىنغا خىلاپ يېڭىلىق-

لارنى كىرگۈزۈش تەرەپدارى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى.

بىدئەتچىلىك ئى <دىن> بىدئەتچىلەر ۋە بىدئەتكە بېرىلگەنلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە خاراكتېر: بەزىلەر ئازادلىقتىن بۇرۇن شاڭخەيدە ئوقۇغانلارنى: — شاڭخەيدىكى مەكتەبلەردە بىدئەتچىلىك تېخىمۇ ئېغىر، ئۇ يەردە ئوقۇغانلار بىر بولسا ئۆكتەم بايۋەچچە بولۇپ چىقىدۇ، بىر بولسا ئۇچىغا چىققان تاياقچى بولۇپ چىقىدۇ، — دېيىشەتتى.

بىسەرمان سۈپ [پ] يېزىت. دەرمانى، كۇچى، ماغدۇرى يوق؛ قۇۋۋەتسىز، ھالسىز، زەئىپ، دەرمانسىز: مېڭىبىر تەسلىكتە، مېڭىبىر جاپادا «يولچى»نى ئېلىپ چىقىتى قىرغاقتا ئامان، بىراق قاتتىق ئۇرۇلغان دولقۇن شۇ چاغدا، ئېلىپ كەتتى يىگىتنى بۇندىن بىدەرمان.

بىدېرەك سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ھېچقانداق خەت-خەۋەرسىز، ئىز-دېرەكى يوق، دېرەكسىز: بىدېرەك كەتتىم.

بىر ① سان <مات> ئەڭ كىچىك ساناق سان ۋە بۇ سانىنى ئىپادىلىگەن «1» رەقىمى: گەپ بىر، قۇلاق ئىككى (ماقال). * بىرنى بىرگە قوشسا ئىككى بولىدۇ. ② ئى. ئۇچىنچى شەخس قوشۇمچىسى «ى، سى» بىلەن كېلىپ مەلۇم بىر «كىشى، ئادەم» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: بىرىدىن قوتۇلۇپ ئونىغا تۇتۇلدۇم (ماقال). * — ئىشىك ئالدىدا بىرسى سىلە بىلەن كۆرۈشەتتىم دەپ تۇرىدۇ، كىرسۇنمۇ؟ — دەپ سورىدى خىزمەتچى ئايال باشلىقتىن. ③ ئال. ئىسىملارنىڭ ئالدىدا كېلىپ «شۇ»، «مۇشۇ»، «ئوخشاش بىر» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھېيتەم ئەر-خوتۇن بىر مەكتەپتە ئىشلەيدۇ. * ھەمدۇللانىڭ ئىككى بالىسى بىر سىنىپتا ئوقۇيدۇ. * مېھراي نازاكەت بىلەن قەشقەردىن بىر ئايروپىلاندا كەلدى. ④ ئال. ئېنىقسىز قوشۇمچە ۋەزىپىسىدە كېلىپ «قانداقتۇر، ئاللىقانداق، قايسىدۇر، قاچاندۇر»غا ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىركۈنى. بىرئاخشىمى سىزنى بىر ئادەم ئىزدەپ كەلگەنىدى، سىز يوق، ئۇ كېتىپ قالدى. * — سەن بىر ئامال قىلىپ، ئەمەتنىڭ كېسىلىنىڭ ئەھۋالىنى ئانىسىغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن، — دېدى زايىت ئوغلىغا. * بىرچاغلاردا ئۇلار قانداقراق ئادەم بولۇشنى ئۆزلىرىچە تاللايتتى، يە ئانداق، يە مۇنداق ئادەم بولسامكەن دەپ ئارزۇ قىلاتتى. ⑤ پېئىللارنىڭ ئالدىدا ھالەت بولۇپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ: بۇ خەۋەر مەھەللىگە بىر كەلدى. * چېرىك مەسخىرە قىلغاندا غەلىتە بىر كۈلدى. * — قاراڭلار، ئاۋۇ غازلارنىڭ ئەقىللىقلىقىنى! پاقىنى بىرئوبدانلا ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى! — دېيىشىپتۇ قاراپ تۇرغان كىشىلەر. ⑥ «كىم»، «نېمە» سوئال ئالماشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئېنىقسىز ئالماش رولىدا كېلىدۇ: ئايگۈل يولدا تونۇش بىركىم ئۇچراپ قالسا بولاتتى، دەپ پات-پاتلا ئەتراپىغا قاراپ قويۇاتتى. * — بىرنېمە دېگەندەك قىلىۋىدى، ئىسمىدىن چىقىپتۇ، — دەپ جاۋاب بەردى زەينەپ ئاچىنىڭ: — ئاكاڭ نېمە دېدى، — دېگەن سوئالىغا. ⑦ ئېنىقلىغۇچى بولۇپ كېلىپ ئېنىقلانغۇچىنى گەۋدىلەندۈرۈش، بەلگە ۋە خۇسۇسىيەتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بۇ ناھايىتى مۇرەككەپ بىر مەسىلە. * ئۇ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل بىر ئادەم ئىكەن. * بۇ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر كۈن. * ئۇ، بىرئوبدان بالا. * بۇ بىرچىرايلىق رەسىم. ⑧ «يالغۇز»، «يەققەت» دېگەن مەندە تەكتلەپ كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: ئوقۇتقۇچى: — ھەممە ئوقۇغۇچىلار دەرسنى چۈشەندى، بىر سەنغىنا چۈشەنمىدىڭمۇ؟ — دېدى. * بۇ ئىشنى بىر تۇرسۇنلا بىلىدۇ، باشقىلار بىلمەيدۇ. ⑨ ئىسىملىق جۈملىنىڭ خەۋىرى بولۇپ «ئورتاق»، «ئوخشاش» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: ئەرەبلەر 23 دۆلەت ۋە رايونغا بۆلۈنگەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ تىلى بىر، يېزىقى بىر، ئېتىقادى بىر. ⑩ باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ سۆز ياساش رولىنى ئوينايدۇ: بىرۋاقىت. بىرمەھەل. بىر تەرەپ. بىر قاتار.

بىرئاز. بىرقۇر. ⑪ «بىردە»، «بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ، «ئايرىغۇچى»، «باغلىغۇچى» ۋەزىپىسىدە كېلىدۇ: — بىر ئۇنداق دەپ، بىر بۇنداق دەپ دېققىتىمنى چېچىۋەتتىڭىز ئەپەندىم، گېپىڭىز بولسا بىر قىلىڭ، ئىشىڭىز بولسا دەپلا قويۇڭ، كاسسىپ ئادەمنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماڭ، — دەپتۇ ھەسەن زەگەر.

بىر ئات، بىر قامچا ئات، قامچا بىلەنلا سەپەرگە چىققان، ئارتۇق يۈك-تاق ئالمىغان.

بىر ئاسماندىن، بىر يەردىن ← بىر تاغدىن، بىر باغدىن.

بىر ئاش پىشىم بىر قېتىم ئاش پىشىرىملىك ۋاقىت، پۇرسەت: بىز كىنو كۆرگىلى كىنوخانىغا بېرىپ، بىر ئاش پىشىم ئولتۇرغاندىن كېيىن، كىنو باشلاندى. * لەيلىگۈل: — نېمىشقا ئىشىم بولمىسۇن، مەن سىزنى ئىزدەپ يۈرگەنگە بىر ئاش پىشىم بولدى، — دېدى.

بىر ئالماق بىرەر ئورۇننىڭ ھەممە يېرىنى پۈتۈنلەي قاپلىماق؛ ئىگىلىمەك، ھەممە يېرىگە تارالماق، بىرىكەلمەك: چۆچەكلەردىكى يەتتە باشلىق ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن پۈركىلىپ چىقىۋاتقان ئوتقا ئوخشاش تۈن قوينىنى يېرىپ ئاسمانغا يامراپ كېتىۋاتقان يالقۇنىنى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ قېيا-چىيا ئاۋازلىرى ئەتراپنى بىر ئالدى. * كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا سېتىۋاتقان سامسا، كاۋاپ، پەرمۇدىلەرنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كوچىنى بىر ئالغاندى.

بىر ئامال قىلماق قوللىنىشقا تېگىشلىك چارە-تەدبىرنىڭ ھەممىسىنى قوللىنىپ باقماق، بىر ئىلاج قىلماق، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىرەر چارە-تەدبىر ئىزدەپ تاپماق: ئەركىن ئاخىرى بىر ئامال قىلىپ تۇرمىدىن قېچىپ كەتتى.

بىر ئاۋازدىن ھەممەيلەننىڭ بىردەك ئاۋاز بېرىشى بىلەن، قارشىلىقسىز، بىر ئېغىزدىن: بۇ قېتىمقى قارار، بىر ئاۋازدىن ماقۇللاندى.

بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق تۇزۇم <تار> بىر ئەر بىر ئايال بىلەن ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتىدىغان نىكاھ ۋە ئائىلە شەكلى.

بىر ئەر كۆپ خوتۇنلۇق تۇزۇم <مات> ئېئودالىزم جەمئىيىتىدىكى بىر ئەرنىڭ بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە ئايال بىلەن ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتىدىغان نىكاھ ۋە ئائىلە شەكلى.

بىر ئەزالىق <مات> قوشۇش ۋە ئېلىش ئەمەلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان پۈتۈن ئىپادە. مەسىلەن: 2_x، $\frac{2}{3}a^2$ قاتارلىقلار.

بىر ئەزالىق ئىپادە <مات> ← **بىر ئەزالىق.**

بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن ئۇيغۇرلارنىڭ چۆچەك ئېيتىش ئادىتىدە چۆچەكنى باشلايدىغان ئىبارە: بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنمىكەن.

بىر باشتىن ① باشلىنىدىغان جايىدىن: تەھرىر ئالدىغا تىزىلغان ماقالىلارنى بىر باشتىن كۆرۈپ تۈزىتىشكە كىرىشتى. * دولقۇن ھېكايىسىنى بىر باشتىن سۆزلىگىلى تۇرۇۋىدى، ھېكايىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار يېرىم كېچە بولۇپ قالغانلىقىنمۇ تۇيماي قېلىشتى. ② بىر تەرەپتىن، بىر ياقتىن، تەرتىپى بىلەن: ئاپتوبۇس ئالدىغا توپلانغانلار بىر باشتىن كىرىشكە باشلىدى.

بىر باشقا ئېلىپ چىقماق بىر ئىشنى تۈگىگىچە، ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرماق؛ ۋۇجۇدقا چىقارماق؛ ئىشقا ئاشۇرماق: — سادىر، مەن سىز بىلەن مەڭگۈ ئۆي بولىمەن. بىراق بۇ يەردىكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقماي، ھېچ يەرگە بارمايمەن، — دېدى گۈلخان تىترەك ئاۋازدا.

بىر باغدىن، بىر تاغدىن قولاشمىغان، باغلاشمىغان، رەتسىز، چۈۋالچاق (گەپ-سۆز ھەققىدە): ئۇ ئوتتۇز سەككىزگە كىرگىنىگە قارىماي بىر باغدىن-بىر تاغدىن سۆزلەۋاتقان يىگىتنىڭ

باش ـ ئاخىرى يوق گەپنى بوللدى.

بىر بايراق ئاستىدا بىر مەقسەت، بىر نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا: ئۇلار بىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن يەنى ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ 1866 ـ يىلىدىكى جەنۋە قۇرۇلتىيى ئېلان قىلغان ۋە كېيىن يەنى 1889 ـ يىلىدىكى پارىژ ئىشچىلار قۇرۇلتىيى قايتا ئېلان قىلغان سەككىز سائەتلىك نورمال ئىش كۈنىنى قانۇندا بېكىتىش ئۈچۈن، بىر بايراق ئاستىدا سەپەرۋەرلىككە كېلىپ بىر قوشۇن بولدى.

بىر بوغۇملۇق سۆز <تل> «مەن، سەن، بار...»غا ئوخشاش پەقەت بىرلا بوغۇمدىن ئىبارەت بولغان سۆز.

بىر بولماق ① بىرلەشمەك، بىر جان ـ بىر تەن بولماق: بەزىدە خامباس ئويۇنلىرىنى ئويناپ، ھەممىسى بىر بولۇپمۇ سادىرنى باسالمايتتى. ② كۆچمە. بىر خىل، ماس، مۇۋاپىق بولماق: ئۇنىڭ دېگىنى بىلەن قىلىقى ئەمەلىيەتتە بىر بولمىغاچقا كۆپچىلىك ئۇنى ياقتۇرمىغاندى.

بىر بۇردا كىچىككىنە بىر پارچە، بىر چىشلەم: بىر بۇردا نان. * بىر بۇردا نانىنى ئالدى ھۇسەن شۇندا، بىر ئوتلام ئوتلۇۋالدى قېنىق چايىنى. ژاراقلاپ كىتابنى بىر قولىدا، قېرىندىشى بىلەن سىزدى مۇھىم جايىنى.

بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالماق سۆز ـ ھەرىكەت ۋە يۈرۈش ـ تۇرۇشتا تولۇق ماسلىشىۋالماق، بىر ئادەمدەك بولۇپ كەتمەك: ئۇلار بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالىدىغان ئادەملەر.

بىر بۆلەك بىر قىسىم، بىر تۈركۈم: خەلقنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئۈرگىنىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئارمىيىدىن، پارتىزان يىگىتلەردىن بىر بۆلەك ئادەم ئېلىندى. * مەن ئۇنىڭ چوقۇم ئاغىنىدارچىلىق قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەچكە، پىلاندىن سىرت بىر بۆلەك ئوغۇت قوشۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم.

بىر بۆلۈم ① بىر بۆلەك، بىر قىسىم: ئۇ بىر بۆلۈم ئوقۇغۇچىلارغا رەھبەرلىك قىلىپ، ناھىيە بويىچە زاۋۇتتا ئېچىلغان تېخنىكا كۇرسىدا لايىھىلەش كەسپىدىن دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. ② ئوخشاش بۆلۈم، شۇ بۆلۈم: شاھزادەم بىر بۆلۈمدە ئىشلەيدىغان دوستى ئامىنىنىڭ توي ئىشلىرىغا يارەملىشىش ئۈچۈن ئىككى كۈنلۈك رۇخسەت سورىدى.

بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئاستا ـ ئاستا، ئالدىرماي، سالماق قەدەم بىلەن: 105 ـ نومۇرلۇق تۆۋرۈك بار كوچا شەھەر سىرتىغىراق توغرا كېلەتتى. ماھنۇر بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ئاشۇ ھەم تار، ھەم چوڭقۇر كوچا دوقمۇشىغا يېتىپ كەلدى.

بىر بېشىمغا بىر يالغۇز ئۆزەم ئۈچۈن: بەزى چاغلاردا كىچىك ئاخۇنۇمنىڭ ئۆزى گۆش، كۆكتات ۋە ئۇن كۆتۈرۈپ كېلىپ: ــ گۈلنارخان تاماق قىلىشىڭ بۇلارنى قوشۇۋەتسىڭ، مەن بىر بېشىمغا قازان قاينىتىمەن دەپ نەلەردە يۈرەي، ــ دەيتتى.

بىر پاتمان ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى جىق، نۇرغۇن: بىر پاتمان ئىش. بىر پاتمان گەپ. * ئۇ پۈتلىرىنى بىر پاتمان يۇيۇشنى كۆتۈرگەندەك ئاران يۇتكەيتتى. ئۇنىڭ ئارام ئالغۇسى، پۈت ـ قوللىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتقۇسى كېلەتتى.

بىر پار كىيىم ← **بىر قۇر كىيىم.**

بىر پالاقلىق قولۇاق <تەن> شەكلى تۈلۈم قېيىققا ئوخشايدىغان، سېپى قىسقا بىر باشلىق پالاق بىلەن ھەيدەيدىغان قولۇاق. تەنتەربىيىدە بۇ خىل قولۇاقنى ھەيدەش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

بىر پەردىلىك سەھنە ئەسىرى <تىيا> پەردە يۆتكەلمەيدىغان كىچىك تېپتىكى سەھنە ئەسىرى. كۆرۈنۈشى نىسبەتەن ئاددىي ۋە ئىخچام بولىدۇ.

بىر پەللە ① بىر دەرىجە، بىر بالداق: بىر پەللە كۆتۈرۈلمەك. * بۇ تولىمۇ كۆلكىلىك بىر ئىش بولسىمۇ، لېكىن بۇرنىدىن ئايرىلىپ

قالغان تۇرۇقلۇق، ئۇنى يەنە ئاتا ـ بوۋىسىمزدىن تەۋەررۈك بولۇپ قالغان كېسەل دەپ، شۇنىڭ بىلەن خالايىق ئالدىدا ماختىنىدىغان ئادەملەرگە قارىغاندا ھەر ھالدا بىر پەللە ئۇستۇن تۇرىدۇ. ② مەلۇم بىرۋاقىت، بىرمەھەل، بىرمەزگىل: ئۇ بىر پەللە شۇنداق ئويىنىغاندىن كېيىن ئاقپاشا ئات مىنىشتىنمۇ زېرىكىپ، ئاتتىن چۈشتى ـ دە، ۋاڭنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

بىر پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئۇرۇقدىنىڭ تۆرەلمىسىدە بىرتال پەللە يوپۇرمىقى بولىدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مۇنداق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز ۋە غوللىرىدا ھاسىل قىلغۇچى قەۋەت بولمايدۇ؛ يوپۇرمىقىدا پاراللېل تومۇرلىرى بولىدۇ؛ پەللە پوپۇرمىقى ناھايىتى كىچىك بولىدۇ. مەسىلەن: شال، بۇغداي، كۆممىقوناق قاتارلىقلار.

بىر پوغا يارىمايدىغان تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى يوق، ھېچ ئىشقا كېرەككە كەلمەيدىغان، ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان: ئۇنىڭ شۇنچە ۋاقتىتىن بېرى تەييارلىغان ماتېرىياللىرى بىر پوغا يارىمىدى.

بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىماق ئۆلۈمى يېقىنلىشىپ قالماق، ئۆمرى ئاز قالماق، قېرىماق: تاشۋاي رەھىم ئاخۇن ناۋايىنىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئەسكە ئالدى: مەن بۇ ئالەمدىن ئۆتكەنده بولسا، روھىمغا ئاتاپ بىر ئىككى كەلىمە قۇرئان ئوقۇتۇپ تۇرساڭ، بىر چاغلاردا ناۋاي ئاتام بار ئىدى، دەپ يادىڭغا ئالساڭ، ئەمدى بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، ماڭا يەنە ئۇنىڭدىن باشقا نېمە لازىم ئىدى؟!

بىر پۇتى يەردە، بىر پۇتى گۆردە ئۆلۈمى يېقىن، ئۆمرى ئاز قالغان: ئەخمەت قازى بىر پۇتى يەردە بىر پۇتى گۆردە تۇرۇقلۇق ئەترابىدا رازىلىق بېرىپ دۇئا ـ تەكبىر قىلدۇاتقان جامائەتكە يەنە ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە يەرنى ئۆيگە قوشۇپ بېرىش ۋە باشقا مال ـ دۇنيا قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەۋاتاتتى.

بىر پۇڭ ــ بىر تىيىن: سەن ئەگەر ئەجدادىڭ ئىزدىسەڭ دوستۇم، ئەڭ ئاۋۋال ھاياتلىق ئەجرىگە قارا. قەبرىسى ھەيۋەتلىك، تۆھپىسى بىر پۇڭ بولسىزە دللارغا چۈشدۇ يارا.

بىر پۇڭ بولماق ← بىر تىيىن بولماق.

بىر پۇڭنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق ← بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق.

بىر پۇڭ قىلماق ← بىر تىيىن قىلماق.

بىر پۇل ← بىر تىپىن.

بىر پۇل بولماق ← بىر تىيىن بولماق.

بىر پۇل قىلماق ← بىر تىيىن قىلماق.

بىر پۇتۇن ئايرىم قىسىملارغا بۆلۈنمەيدىغان، ئومۇملاشتۇرۇلغان: شەيئىلەرنىڭ ھادىسىلىرى بىلەن ماھىيىتى ۋە بىلىش جەريانىدىكى ھېسسىي بىلىش بىلەن ئەقلىي بىلىش بىر پۈتۈن نەرسە، ھېسسىي بىلىش بولمىسا، ئەقلىي بىلىش ماتېرىيالسىز قالىدۇ.

بىر تاپان يەر ① بىر تاپان پاتقۇچىلىك يەر. ② كۆچمە. كىچىككىنە يەر: بۇ ئادەم ياۋاش، خۇدانىڭ مۆمىنى ھەم ياشانغان، بىر تاپان يېرى يوق كۆك نامرات. بۇ ئادەمنى نەگىلا ھەيدەپ بارغىنىڭ بىلەن خۇدانىڭ زارىدىن باشقا ھېچنېمە چىقمايدۇ.

بىر تاتلىق ① تاتلىقلا: ــ بۇ بىر تاتلىق قوغۇن ئىكەن، مۇشۇنداق قوغۇننى يېمەي نېمە يەيدىغاندۇ بۇ خەق، ــ دېدى مومای قوغۇننى يوق چىشلىرى بىلەن غاجاپ تۇرۇپ. ② كۆچمە. كۆڭۈلگە ياقىدىغان: بۇ ئۇكام بىر تاتلىق گەپ قىلدى. شۇنىڭ دېگىنچە ئەتە بارايلى.

بىر تاغار ① ھەجمى بىر تاغار كېلىدىغان. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن: بىر تاغار گەپ. * ئاچام ماڭا تۇرمۇشۇم توغرۇلۇق نەسىھەت بېرىمەن دەپ بىر تاغارلا گەپ قىلىۋەتتى.

بىر تاغدىن، بىر باغدىن ← بىر باغدىن، بىر تاغدىن.

بىر تالاي ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن، نۇرغۇنلىغان: ئادەل مۇئەللىم يەنە بىر تالاي تەسىرلىك سۆزلىرى بىلەن بەختىخانىغا تەسەللى

بىرىپ قايىل قىلدى.

بىر تال مويىنى تەۋرىتەلمەسلىك ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەسلىك، قىلچە زىيانغا ئۇچرىتالماسلىق: ــ سىز ئاغزىڭىزدا ئۇنىڭ ئەدىبىنى بېرىمەن، ئۇنداق قىلمەن، مۇنداق قىلمەن دېگىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ بىر تال مويىنىمۇ تەۋرىتەلمەيسىز، ــ دەيتتى خوتۇنى ئېرىنى دەي ــ دەيگە سېلىپ.

بىر تامچە ① بىر تېمىم: ئۇ كۆزىدىن بىر تامچە ياش چىقارماي ۋارقىراپ يىغلىغىلى تۇرسا، مەھەللىنىڭ ئىتلىرىمۇ قاۋاپ كېتەتتى. ② كۆچمە. ئازغىنا، ئاز بىر قىسىم: ئۇنىڭ بىلگەنلىرى دېگىزنىڭ پەقەت بىر تامچىسى.

بىر تامچە قان قالغۇچە ئاخىرقى نەپەسكىچە، جېنىنى ئايىماي: ئۆزىنى ۋە جىنىنى پىدا قىلىپ.

بىر تاياقتا ھەيدىمەك ھەممىنى قارىقويۇق تەك ــ باراۋەر ئورۇنغا قويماق، پەرقلىق مۇئامىلە قىلماي ھەممىسىنى ئوخشاش دەپ قارىماق: تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى تېمىپ تۇرغان بالىنى چوڭلار بىلەن بىر تاياقتا ھەيدەشكە بولمايتتى. * ئەكىبەر شۇجى ماڭا: ــ داداڭغا ئېيت، ئەندىشىدىن نېرى بولۇپ، پارتىيە ھۆكۈمەتكە ئىشەنسۇن، بىز ھەيدەركامنى ياماندا ئادەملەر بىلەن بىر تاياقتا ھەيدىمەيمىز، ــ دېگەنىدى.

بىر تەرەپ بىر يۆنىلىش، بىر يان، بىر ياق: بىر تەرەپتە ماڭماق. بىر تەرەپتىن كەلمەك. * ئەمەلىيەتتە، ئۇلار بىر تەرەپ، بىز بىر تەرەپ بولۇپ قالدۇق.

بىر تەرەپ بولماق ① بىرەر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكى، بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقى ئايرىلماق، قانداق بېجىرىلىدىغانلىقى بەلگىلەنمەك: * دادامنىڭ مەسىلىسى بىر تەرەپ بولدى، ئەمما ئاپامنىڭ مەسىلىسى تېخى بىر تەرەپ بولمىدى. ② بىرەر ئىش ياكى مەسىلە ھەل بولماق: مۇختار: ــ ھەببەللى بىزگە ئاشۇنداق تومپاي لازىم. ئەگەر بۇ قېتىمقى مال مەسىلىسى بىر تەرەپ بولۇپ كەتسە بۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدا ئاز بولمايدۇ، ــ دېدى.

بىر تەرەپ قىلماق ① بىر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكىنى، بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقىنى ئايرىماق؛ قانداق بېجىرىلىدىغانلىقىنى بەلگىلىمەك: خەلق سوت مەھكىمىلىرى ئەنزىنى سوت قىلىش جەريانىدا سوت قىلىش تۈزۈمىگە رىئايە قىلىش ئاساسىدا تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك. * ئومۇمىي ۋەزىيەت نۇقتىئىنەزىرىنى تىكلەپ دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىتىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش لازىم. * كارخانا ئورۇنلىرىدا يۈز بەرگەن باج ئوغرىلاش، باج تاپشۇرماسلىق ھەرىكەتلىرىنى باج قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. ② ئورۇندىماق، ھەل قىلماق ــ دوختۇرلار داۋالاپ بىر تەرەپ قىلالمىدى دېدىڭىزمۇ؟... ئۇ شۇنداق ئېغىر كېسەلمىكەن؟ ــ دەپ ئەنسىزلىك ئىچىدە سوراشقا باشلىدى توختى مەمەت. * پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ۋە توغرا بىر تەرەپ قىلىش ــ ئىسلاھ قىلىشتىكى ئاچقۇچلۇق مەسىلە.

بىر تەرەپلىمە ① بىرلا جەھەتتىن، قىسمەن، ئايرىم جەھەتتىن: بۇ پولاتنى تۇتقا قىلىپ، ئېغىر سانائەتنى بىر تەرەپلىمە راۋاجلاندۇرۇشتىن نۇقتىلىق ھالدا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش يولىغا بۇرۇلۇش دېگەن سۆز ② يۈزەكى، ئاددىي: ــ ھاشىر بېپەرۋا ئەمەس! ــ دېدىم مەن قىزغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ــ ئۇ تولىمۇ تەلەپچان يىگىت، ئالدى بىلەن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە ئۇلۇغ مەقسەتنى كۆزلىگەن ئادەم ئۇچۇن ھېسسىياتقا، شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىش ئىرادىسىزلىك سانىلىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قارىشى بىر تەرەپلىمە بولۇشى مۇمكىن. * ــ بۇ پىكرىڭىز بىر تەرەپلىمە، ھازىرقى ۋاقىتتا كادىرنىڭ يۇقىرى، ئىشچىنىڭ

تۆۋەن دەپ كەتكىلى بولمايدۇ، — جىڭلى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشخانىدا ئۇ ياق، بۇ ياقتا مېڭىشقا باشلىدى.

بىر تەرەپلىمىلىك <پەلس> مېتافىزىكىلىق ئىدىيەئوي ئىستىلىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئۇ مەسىلەرنى كۆزەتكەندە ۋە بىر تەرەپ قىلغاندا، زىددىيەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتىدىن ئىگىلىمەي، كۆپىنچە ئىشنىڭ بىرلا تەرىپىگە قاراپ، يەنە بىر تەرىپىگە قارىمايدۇ، دەرەخنىلا كۆرۈپ، ئورمانىنى كۆرمەيدۇ. بۇنداق ئىستىل ماركسىزمنىڭ مەسىلىگە ئەتراپلىق قاراشنى تەلەپ قىلىدىغان ئىلمىي پوزىتسىيىسى بىلەن قارىمۇقارشىدۇر.

بىر تەكشى پۈتۈنلەي تەكشى، باشتىن-ئاياغ تەكشى: پەنجىرىنىڭ ئىنچىكە ياغاچلىق سايمۇەنلىرى كۆتۈرۈلگەندە، ئېگىز-پەس بولۇپ، بىر تەكشى كۆرۈنمەيتتى. * چەكسىز كەتكەن ساي تۆزلەڭلىكى بىر تەكشى كۆرۈندۇ.

بىر تەكىيگە باش قويماق ← بىر ياستۇققا باش قويماق: ئۇلار يېڭى توي قىلىپ بىر تەكىيگە باش قويغان ئۇزۇن تۇنلەردە سابىرنىڭ ئۇنىڭ قۇلىقىغا شۇىرلاپ: — جېنىم، مەن سەندىن ئۆمۈر بويى ئايرىلمايمەن، — دېگەن سۆزلەرنى نۇرغۇن قېتىم تەكرارلىغان، بۇ سۆز نۇرنىساغا خۇشاللىق، ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بېغىشلىغانىدى.

بىر تەن-بىر جان بولۇپ ← بىر جان-بىر تەن بولۇپ: مەش بىلەن بىر تەن-بىر جان بولۇپ كەتكەن سۇنماس ئىرادىلىك ماھىر ئۇستىنىڭ قەيسەر روھىدىن ئىلھاملانغان سېخ ئىشچىلىرى دەم ئېلىشتىن ۋازكېچىپ دەرھال يەغلىدى-دە، مەشكە ئوتۇن قاچىلاشقا تۇتۇش قىلدى.

بىر تۇتاش ① بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، ھەممىگە ئورتاق ھالدا: يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن كوپىراتسىيىلىشىشنىڭ تەرەققىي قىلىش ۋە دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش سىياسىتى، بىر تۇتاش سېتىپ بېرىش سىياستىنى قوللىنىش ئارقىسىدا باي دېھقانلار ئىگىلىكى زور دەرىجىدە چەكلىمىگە ئۇچرىدى. * بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە بىر تۇتاش ئىمتىھان ئېلىندى. ② **ئۆزئارا تۇتاشقان، ئۆزئارا باغلانغان:** جانجان ماۋجۇشى باشلىغاچ بىزنى، يۈز ئاچىتۇق تاڭدىكى گۈللەرگە ئوخشاش. ئۇزۇلمەس بىر رىشتە باغلىغان بىزنى، ھەر مىللەت خەلقنىڭ قەلبى بىر تۇتاش.

بىر تۇتاش پىلانلىماق <س ئىق> بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ۋە ھەممىگە بىردەك ئېتىبار بېرىلگەن ھالدا پىلان تۈزمەك.

بىر تۇتاش تەمىنلىمەك <س ئىق> خەلقنىڭ تۇرمۇشىدا مۇھىم دەپ قارالغان بەزى ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت بەلگىلىگەن پىلان بويىچە ھەممىگە تەڭ ئېتىبار بېرىلگەن ھالدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ تەقسىم قىلماق.

بىر تۇتاش ساتماق <س ئىق> بەزى ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت بەلگىلىگەن پىلان بويىچە ھەممىگە تەڭ ئېتىبار بەرگەن ھالدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ سېتىپ بەرمەك.

بىر تۇتاش سېتىۋالماق <س ئىق> بەزى مۇھىم ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت تەرىپىدىن بىر تۇتاش پىلانلىق سېتىۋالماق.

بىر تۇتاش كونترول قىلماق <س ئىق> ئىقتىساد، ھەربىي، ماددىي ئەشيا ۋە باشقا بارلىق ئەسلىھەلەرنى دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن پىلان بويىچە باشقۇرماق.

بىر تۇتام ① تۇتامغا بىر كېلىدىغان. ② كۆچمە. بىر باغلام، بىر دەستە: تاڭ سەھەر ۋاقتى ئىدى، ئۇچتى شامال يولى بىلەن، مەن يارىمغا گۈل ئەۋەتتىم بىر تۇتام غۇنچە بىلەن.③ بىرنەچچە تال، ئازراق: يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام (ماقال). * ئابدۇرەقىب بېشى بىلەن مېنى ئورۇندۇققا شەرەت قىلدى. ئۇ، مەن ئولتۇرغاندىن كېيىن، قولىدىكى بىر تۇتام قەغەزنى پۈلاڭلىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى. ④ كۆچمە.

قىسقا، كالىتە: «قىشنىڭ كۈنى بىر تۇتام» دېگەندەك ھەش-پەش دېگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىدۇ.

بىر تۇغقان بىر ئاتا ياكى ئانىدىن تۇغۇلغانلار: ئۇ مېنىڭ بىر تۇغقان سىڭلىم بولىدۇ. * قەيسەر ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى، ئانىسى، بىر تۇغقان قېرىنداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ بېيجىڭغا ئوقۇشقا ماڭدى.

بىر تۆشۈككە سىيمەك ھەممە ئىش-ھەرىكىتى بىر بولماق: ئۇلارنىڭ قىلمىشى بىر-بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. ئۆزلىرىمۇ بىر تۆشۈككە سىيمىغانلار.

بىر تۇركۈم مەلۇم سانىدا، خېلى كۆپ: بېقىندا ۋىلايەت بىر تۇركۈم كادىر ئاجرىتىپ، يېزىلاردا مەسئۇلىيەت تۇزۇمىنى سىناق قىلىشقا ئەۋەتىدىكەن. * ئېكسكۇرسىيە، نەق مەيدان يىغىنىغا كەلگەنلەر ئىچىدە بىر تۇركۈم دۇي-گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئالدىن بېيشىنى قوللىغان ۋە ئۇنىڭغا مەدەت بەرگەن كادىرلار بار ئىدى.

بىر تۇگمىلىك كاستۇم قايرىما ياقلىق، كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، بىرلا تۇگمە بىلەن ئىلىنىدىغان، كاسسىنى بېسىپ تۇرىدىغان، سىرتقا كىيىلىدىغان چاپان.

بىر تېرە سۆڭەك بولۇپ قالماق ← **بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق:** يېگىت ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان بولۇپ، كېسەل ئازابىدىن بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانىدى.

بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق بەك ئورۇقلاپ كەتمەك: يېگىت بالىنىڭ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان قوۋۇرغا، پاچاق ۋە چوقچىيىپ چىققان مۇرە سۆڭەكلىرىدىكە، پىلىكتەك تولغىنىپ تۇرغان بويۇن ھەم تۇغۇلغىنىدىن بۇيان سۇ كۆرمىگەن قاسماق بېسىپ كەتكەن بەدىنىگە ئىچى سىيرىلىپ قارىدى.

بىر تىزىق بىر يېپقا ياكى بىر سىزىققا تىزىلغان: بىر تىزىق بارماق. بىر تىزىق داچەن. بىر تىزىق تەڭگە.

بىر تىللىق ① بىر تىل بىلىدىغان، بىرلا تىل بىلەن ئالاقىلىشالايدىغان: مەن بىر تىللىق بولغانلىقىم ئۈچۈن، باشقا تىللاردا چىقىدىغان گېزىت-ژۇرناللاردىن پايدىلىنالمايمەن. ② كۆچمە. **ئۆزئارا تىل بېرىكتۈرۈۋالغان:** مەقسىتى، ئىش-ھەرىكىتى بىر: ئۇنىڭ بۇ شەرمەندە قارا نىيەتلەرنىڭ بىر تىللىق بولۇپ قىلغان زىيان-كەشلىكىگە ئۇچراپ، ئۆلۈم زىندانىغا تاشلانغان-لىقىنى تۇغقانلىرى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى.

بىر تىيىن ① بىر مونىڭ ئونىدىن بىرى: مۇشۇكنىڭ بىر تىيىنى يوق، گۆشكە ئامراق (ماقال). ② كۆچمە. **قىممىتى يوق، ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان، ئەرزىمەس:** يېزىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى رەھىمخان بىلەن گەپلەشمەيدىغان بولۇپ قالدى، ئەمما رەھىمخانغا بۇ بىر تىيىن ئىدى. * چىرايلىق گەپ قىلىش ئاسان، ئۇنى ئىشلەش قىيىن يولداش، ئەمەلدە يوق مىڭ تاغار گەپنىڭ باھاسى بىر تىيىن يولداش.

بىر تىيىن بولماق قىممىتىنى پۈتۈنلەي يوقاتماق؛ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس، يارىماس بولۇپ كەتمەك: — بىر ھەپتە كېچىسى ئۇخلىماي كۆچۈرگەن 100 بەت ئورىگىنال سۆغا نەمدىلىپ ھەپتىلىك ئەمگىكىم بىر تىيىن بولدى، ھەرقايسىڭنىڭ ماڭا كەلتۈرگەن پايدىڭ مۇشۇمۇ؟ — دەپ ۋارقىراشقاباشلىدى ھېلىقى كۆچۈرمە كاتىپ.

بىر تىيىنغا يارىماسلىق ھېچقانداق قىممىتى قالماسلىق، ھېچنېمىگە ئەرزىمەسلىك: سېنىڭ سۆزۈڭ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر تىيىنغا يارىمايدۇ. * ئادەم قانچە يوغان بولۇپ كەتكەن بىلەن ئەل-جامائەتكە ئېھتىياجلىق، دۇنيادا ھەممىدىن خەلق بۇيۇك، شەخس ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن بىلەن خەلقنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلسا بىر تىيىنىگە يارىمايدۇ.

بىر تىيىن قىلماق قىممىتىنى پۈتۈنلەي يوقاتماق؛ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس، يارىماس ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: بۇگۈن ئەمدى شۇم نىيەتلىك ئاي سىلىگ، ئامۇتۇمنى قىلماق-چىمىش بىر تىيىن. ھاسىل بولسا ئەگەر ئۇنىڭ

مەقسىتى، كۈن ئالماقمۇ بولار ماڭا كۆپ قېيىن.

بىر تىپىننىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ ئۆتىدىغان ← **بىر داچەننىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ قېتىم ئۆتىدىغان:** — گېپىڭىزغۇ جايىدا، — دېدى زىۋىرشا كېۋىرنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — گۈڭشېدىن بەرگەن ئادەم — يىلتىزى يوق قامىقاق، بىزدەكلەر دۇنياغا پۇل دەپ تۇغۇلغان ئىكەنمىز، پۇل دەپ جان ئۈزىدىغان ئوخشايمىز، بىر تىپىننىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ ئۆتىدىغان ھەيدەر ئاكاملارمۇ بار تېخى، مانا مۇشۇلارمۇ گۈڭشې ئەزاسىغۇ!

بىر تىپىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق ئازراق بولسىمۇ پۇل تېپىش ۋە ئۇنى قولدىن چىقارماسلىق يولىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشماق. ئۇنى مەن بۈگۈن بۇنچىلىك پۇل خەجلەپ بىزنى مېھمان قىلدىمۇ، دەپ زادى ئويلىمىغانىدىم، چۈنكى ئۇ بىر تىپىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇراتتى.

بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى يامان، بۈزۈق ئىشلارنى قىلىشتا، نېيىتى، مەقسىتى، ھەرىكىتى بىر؛ ھەمشېرىسى: بۇ خۇنپەر بىلەن مەخسۇت بەگ بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى. * ئۇلار كۆرۈنۈشتە باشقا-باشقىدەك كۆرۈنسىمۇ، تېگىنى سۈرۈشتۇرۇپ كەلسە، يەنىلا بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى.

بىر جان بىر، تەن بولۇپ ھەممە جەھەتتىن چىڭ بىرلىشىپ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ: شۇنداق، بۇ ئەر-خوتۇن ئىككىسى بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن، ئۇلار تۇرمۇشتا، تەقدىردە بىر، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىمۇ بىر، قېنىمۇ بىر، ئۇلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس.

بىر جېنىمغا بىرلا ئۆزەم ئۇچۇن، يالغۇز: — مەن بىر جېنىمغا بۇنچىۋالا جىق ئۆيىنى نېمە قىلاتتىم، ماڭا ئىككى ئېغىز ئۆي بولسا بولدى، قالغىنىنى ساتىمەن، — دېدى قاسىم ئاخۇن باجىخانا كادىرىغا قاراپ.

بىر جىنسلىق <بوت> **پەقەت ئاتلىقى ياكى ئانلىقلا بولغان:** بىر جىنسلىق گۈللەر. بىر جىنسلىق كۆپەيىش. بىر جىنسلىق مېۋىلەش.

بىر جىنسلىق كۆپەيىش <بىئول> جىنسلىق كۆپەيىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلارنىڭ تۇخۇملىرى ئۇرۇقلانمايلا ئۆز ئالدىغا ئەۋلاد يېتىلدۇرىدىغان بىر خىل كۆپەيىش شەكلى.

مەسىلەن: ئاتا ھەرە، يازلىق كۆك پىت، سۇ بۇرگىسى قاتارلىق ھاشاراتلار ۋە ماماكاپ قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەردە مۇشۇ خىل كۆپەيىش مەۋجۇت. ھازىر پىلە قۇرتى، بېلىق، پاقا، توشقاق قاتارلىق ھايۋانلار ۋە پەمىدۇر قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرگە سۇنئىي يول بىلەن بىر جىنسلىق كۆپەيىش ئۇسۇلى قوللىنىلماقتا.

بىر جىنسلىق گۈللەر <بوت> بىر تال گۈلدە پەقەت ئاتلىق ياكى ئانلىقلا بولىدىغان گۈل. بىر جىنسلىق گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئاتلىق ھەم ئانلىقى بىر تۈپتە؛ (مەسىلەن: كۆممىقوناق)؛ بەزىلىرىنىڭ ئاتلىق ھەم ئانلىقى ئايرىم-ئايرىم تۈپلەردە (مەسىلەن: كەندىر) بولىدۇ.

بىر جىنسلىق مېۋىلەش <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقدانى چاڭلىششىتىن ئۆتەمەيلا يېتىلىپ، مېۋە ھاسىل قىلىشى. بۇنداق يېتىلگەن مېۋىلەر «ئۇرۇقسىز مېۋە» دېيىلىدۇ.

بىر چاپىنى ئىككى بولماسلىق دائىم غۇربەتچىلىكتە، نامراتچىلىقتا تۇرمۇش كەچۈرمەك: ئون يىل بايغا ئىشلىدىم، بىر چاپىنىم ئىككى بولمىدى.

بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقماق بىر ئىشنى قىلىش ئارقىلىق ئىككى خىل نەتىجىگە ئېرىشمەك، يەنى بىرلا ۋاقىتتا ئىككى خىل پايدا ئالماق: سۇلتان بۇ ئىشتا كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان ئۇسۇل بويىچە بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقىدۇ. * لوتپۇللا چاقچاقتا بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى ئۇرۇش ماھارىتىنى كۆرسەتتى-دە، مۇزىكانت كوللىگە زورلاپ ئۆتكۈزۈۋېتىشتىن باشقا ئىلاج قىلالمىدى. مېھمانلار ئۇزاققىچە كۈلۈشتىن توختىمىدى.

بىر چاي قاينىمى بىر قېتىم چاي قاينىغۇ-

چىلىك ۋاقىت، بىرئاز ۋاقىت: ماھنۇر ياستۇققا يۆلەنگىنىچە بېشىنى سىلىپ ئاخىرقى قارار ئۇستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى. ئالاھازەل، بىر چاي قاينىمى ئۆتكەندىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈردى.

بىر چەتتىن بىر ياقتىن، بىر تەرەپتىن، رەت بويىچە: مەن قەدىمكى چاغىتاي يېزىقى بىلەن يېزىلغان قول يازمىنى بىر چەتتىن كۆچۈرۈۋالدىم.

بىر چوقۇپ ئالماق بىر گەپ بىلەن ياكى بىرلا ھەرىكەت بىلەن يەكۈمەك، ئۇتماق: داۋۇت ئاكا، ئاغزىغا خۇدا بەرىكەت بېرىدۇ-تەكەن ئادەم جۇمۇ، ئۇ ئولتۇرۇش ياكى ھەرقانداق سورۇنلاردا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدۇ ھەم باشقىلارنىمۇ گەپتە بىر چوقۇپلا ئالىدۇ.

بىر چىشلەم ① بىر قېتىم چىشلىگۈچىلىك، بىر چىشلەم كېلىدىغان: ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىر چىشلەم گۆش يەرگە چۈشتى. ② كۆچمە. ئاز، ئازراق، بىزە، كىچىك، كىچىككىنە: بىر چىشلەم نەرسە. بىر چىشلەم نان. * تەكشۈرۈپ كۆرسەك ئۇلارنىڭ بىر چىشلەمىمۇ ئۇزۇقى قالماپتۇ.

بىر چىمدىم ① بىر قېتىم چىمدىپ ئالغۇچىلىك، بىر چىمدىم كېلىدىغان: بىر چىمدىم تۇز. بىر چىمدىم زىرە. * ئاشپەز ئۇستام ئاشقا بىر چىمدىم تۇز سالدى. ② كۆچمە. بىرئاز، كىچىككىنە: ئابلىز: — ئۆيدە چۈشلۈك تاماقتا بىر چىمدىمۇ ئۇن قالماپتۇ ئۇن ئەكىلىۋالسام، — دەپ سوراپ چىقىپ كەتتى.

بىر خانلىق سان <مات> بىر رەقەمدىن تۇزۇلگەن پۈتۈن سان.

بىر خوتۇن كۆپ ئەرلىك تۇزۇمى <تارىخ> بىر ئايال بىرنەچچە ئەرگە ئوخشاش ياتلىق بولۇش نىكاھ شەكلى.

بىر خىل ① بىر تۈرلۈك، بىردەك، ھەر جەھەتتىن تەڭ، باراۋەر، ئوخشاش: ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ سىلەرنىڭ ئادەملىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىمى ئوخشاش، ئاتلىرىڭلارنىڭ ئېگەر-جابدۇقلىرىمۇ بىر خىل. يەنە دەپ بېرەيمۇ؟ ئاتلىرىڭلارنىڭ يۈرۈشى بىر خىل ئەمەس. ② كۆچمە. ئىزچىل، تەكشى، نورمال، باشتىن-ئاخىر ئوخشاش: ئۇ گۈرۈپپىغا كىرگەندىن كېيىن بۇرۇن ئازراق ھۇرۇنلۇق قىلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ. ئەمما كېلەچىكىنى ئويلىغىنىدا ئۆزىنىڭ يامان مىجەزىنى بېسىۋېلىپ، بېشىنى ئېچىگە تىقىپ بىر خىلدا ئىشلەۋەردى. * بۇرۇن بەزىدە سىزگە يۇز كېلەلمەيدىغان چاغلىرىمۇ بولدى، مەن باشتىن-ئاخىر بىر خىل بولمىدىم. ئەزىزىم، مېنى كەچۈرۈڭ. * بىرئازدىن كېيىن يۇرىكى ئاستا-ئاستا ۋە بىر خىلدا ئۇرۇشقا باشلىدى. ③ كۆچمە. باشقىچە، ئۆزگىچە، غەلىتە، ئاجايىپ: ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل خۇشاللىق ۋە ھاياجان بار ئىدى. مەن بەختتىن كۈلۈمسىرىدىم. * شەپىرەڭ ئاغزىدىن بىر خىل ئاۋاز چىقىرىدۇ، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى مۇشۇك ياپىلاق. * ئۇ بالىنىڭ مېڭىش-تۇرۇشى، گەپ-سۆزى بىر خىل بولغاچقا كوچىدا ماڭسا، كىشىلەر ئۇنىڭغا ھاڭۇېقىپ قاراپلا قالاتتى.

بىر داچەننىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ قېتىم ئۆتىدىغان بېخىل، پىخسىق: سەن ئۇنى بىلمەمسەن، بىر داچەننىڭ تۆشۈكىدىن مىڭ قېتىم ئۆتىدىغان ئادەم ئۇ.

بىر داچەننىڭ ئۇستىدە تىك تۇرماق ← بىر تىيىننىڭ ئۇستىدە تىك تۇرماق.

بىر دوملاپلا ① بىر قېتىم دوملاپلا. ② كۆچمە. مەيدانى، مەۋقەسىنى تېزلا ئۆزگەرتىپ: موللاق دۇيجاڭ يوق يەردە ھەرنېمە دېگەن بىلەن، بۇگۈن ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دوملاپلا ماختاشقا باشلىدى.

بىر دۇنيا غەلىتە، باشقىچە بىر ئادەم: ئۇنىڭ خۇيى-پەيلى، مىجەزى، سۆز-ھەرىكىتى ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، باشقىلارنىڭ قىلغان نەسىھىتىنى ئاڭلىمايلا، ئۆزى بىلگەنىنى قىلىدۇ. قىسقىسى، ئۇ بىر دۇنيا.

بىر دۆۋە دۆۋىلەنگەن: خېلى كۆپ، نۇرغۇن: ئۇ خەلقتىن-كەلگەن خەت-چەك، ئەرزلەرنى كۆرۈشكە ئەھمىيەت بېرەتتى. ھازىرمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دۆۋە خەت-چەكلەر تۇراتتى.

بىر دېمەتلىك ياش-قۇرامى تەڭ؛ تەڭتۇش، قۇرداش: بۇ، پاتىمە بىلەن بىر دېمەتلىك، ھېپىزەم ئىسىملىك قىز بولۇپ، باشقىلار ئۇنى ھاكاۋۇر دەيتتى.

بىر دېمەڭ بىر ئېغىز گەپ بىلەن تۆگەتكىلى بولمايدۇ: — دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن ماراپ قارىساق، شۇنداق چىرايلىق بىر چوكان ھويلىنى سۈپۈرۈپ يۈرۈپتۇ، ئېھتىمال، شۇ يىگىتنىڭ خوتۇنى بولسا كېرەك، ئۇ چوكاننىڭ چىرايلىقلىقىنى بىر دېمەڭ، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، — دەپتۇ شاھزادە.

بىر سويام ① ئارىلىقى بىر چارەك كېلىدىغان، بىر سويام ئۇزۇنلۇقتىكى: بىر سويام ياغاچ. بىر سويام تۆمۈر. ② كۆچمە. قىسقا، كالتە: ياغاچچى ئۇستام: — ئۆي جاھازىسى ياساپ بېرىڭ دەپ كەينىمگە كىرىۋالدى، ماقۇل دەپ كەلسەم، ياغاچلىرى ساپ بىر سويام ياغاچلار، بۇ ياغاچلاردىن قانداق ئىشكاپ ياسىغىلى بولسۇن، — دەپ چالۋاقاپ كېتىۋاتاتتى.

بىر سۆزلۈك گەپنى بىرلا قىلىدىغان، ئېيتقىنىدا تۇرىدىغان، لەۋزىدىن يانمايدىغان: بىر سۆزلۈك ئادەم. بىر سۈزلۈك كىشى.

بىر سۆڭەك، بىر تېرە بولۇپ قالماق ⟵ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق: ئۇ كۈنلىرىنى ئەندىشە ۋە قايغۇ ئىچىدە ئۆتكۈزگەچكە يېرىم ئايدىلا ئورۇقلاپ بىر سۆڭەك، بىر تېرە بولۇپ قالدى.

بىر سېرى بىر خىل، بىر تەرىقىدە، بىر ياڭزا: ئۇنىڭ مېڭىشى بىر سېرى، ئەمما يۈگۈرۈشى يەنە بىر سېرى.

بىر شاھمات بولماق ھەرقايسى ئورۇنلار، شاھمات ئۇرۇقلىرىغا ئوخشاش بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتلىك ۋە بىر تۇتاش قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلماق: دۆلەت قۇرۇلۇشىدا پۈتۈن مەملىكەت بىر شاھمات بولۇشى كېرەك.

بىر غېرىچ ① ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ كېلىدىغان، بىر غېرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى: بىر غېرىچ ياغاچ. بىر غېرىچ تۆمۈر. ② كۆچمە. قىسقا، قىسقىغىنا، كالتە، ئاز، كىچىككىنە: ئۇلار پارتىيىنىڭ «بىر غېرىچ يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماسلىق» دېگەن چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، ئۆتكەن يىلى خېلى كۆپ بوز يەرلەرنى ئاچقان بولسا، بۇ يىل شۇ يەرگە ئۇلاشتۇرۇپلا بىرقانچە يۈز مۇ يەر ئاچتى.

بىر قاتار ① بىر يۈرۈش، ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىرقانچە: بىر قاتار مەسىلىلەر. بىر قاتار يوليورۇقلار. * لەيلىگۈل ناھىيىدىن چىقىپلا ئۆز ئىشىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ياشلار، ئايالىلار ئىچىدە بىر قاتار تەشكىلىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇۋەتتى. ② تەڭ، باراۋەر: بەخت تېڭى ئاتتى ئاخىرى، سەنمۇ بىرگە بولدۇڭ بەختىيار. مىليونلىغان مەزلۇم خەلقتەك، بەخت بىلەن تۇردۇڭ بىر قاتار. * شۇنى كۆردۇقكى، «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»، «پرولېتارىياتنى ھۆكۈمران سىنىپقا ئايلاندۇرۇش» بىلەن «دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش» دېگەن بۇ ئىككى ئۇقۇمنى كەسكىن تۈردە بىر قاتاردا قويىدۇ. ③ «بىلەن» باغلىغۇچىسى بىلەن بىللە كېلىپ، «بىلەن، بىللە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: شىنجاڭدا باشقا ئىلگىرىلەشلەر بىلەن بىر قاتاردا مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ۋاستىسى بولغان تىل-يېزىقتىمۇ بىرمۇنچە ئىلگىرىلەشلەر بولدى ۋە بولماقتا.

بىر قارارغا كەلمەك ئوخشاش پىكىرگە، خۇلاسىغا، توختامغا كەلمەك: سادىق ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، خېلىغىچە بىر قارارغا كېلەلمىدى. ئۇ ئۈمىدۋار ئىدى. مۇشۇ ئۈمىد ئۇنى ئىشەنچىگە ئىگە قىلغانىدى.

بىر قاراشتا ① شۇنداق بىر قارىغاندا، يۈزەكى قارىغاندا، بىر قارىماققا: بۇ كىشى بىر قاراشتا قازاققا، يەنە بىر قاراشتا قىرغىزغا ئوخشايدىكەن. ② بىر قاراپلا، بىر قېتىم قاراپلا: بۇ ئادەمنىڭ يېزىدىن كەلگەنلىكىنى بىر قاراشتا بىلىۋالغىلى بولاتتى.

بىر قارىماققا يۇزەكى قارىغاندا، بىر قاراشتا: ئۇ بىر قارىماققا ياش كۆرۈنىدۇ.

بىر قامچىلىقى بار چىرايلىق، كىشىنىڭ زوقىنى، مەسلىكىنى كەلتۈرەلەيدىغان؛ ئۇز (ئايالىلار ھەققىدە): گۈزەللىكى بىر قامچىلىقى بار ئايال.

بىر قەدەم كېيىن بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ ئارقىدا؛ سەل كەينىدە: ھازىر بىزنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىمىز، زۆرۈرىيەتنىن بىر قەدەم كېيىن كېتىپ باردۇ.

بىر قەدەم ئىلگىرى بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ ئالدىدا؛ سەل بۇرۇن.

بىر قوشۇق سۇ بىلەن يۇتۇۋەتكۈدەك كىشىنىڭ مەسلىكىنى، زوقىنى، ھەۋىسىنى كەلتۈرىدىغان؛ گۈزەل، چىرايلىق؛ ساھىبجامال: ئۇ مەلىكىنىڭ گۈزەللىكىنى شۇنداق تەسۋىرلىسىمۇ مۇبالىغە بولمايدىكى، ئۇ بىر قوشۇق سۇ بىلەن يۇتۇۋەتكۈدەك قىز ئىدى.

بىر قوشۇق قېنىدىن كەچمەك تىرىك قالدۇرماق، ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىدىن يانماق: ــ قانداق خەۋەر، سۆزلە تېز، ــ دەپتۇ پادىشاھ. ــ ئەگەر بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسەڭمۇ ئېيتاي، پادىشاھى ئالەم، ــ دەپتۇ خىزمەتكار.

بىر قوشۇق قېنىنى تىلمەك ئۆلتۈرمەي تىرىك قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلماق: ــ بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي، مەن خام سۈت ئىچكەن بەندە، ــ دەيتتى ئۇ لاغىلداپ تىترەپ، ــ ئۆلتۈرمەكلەر، بۇلاڭچىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئېزىپتىمەن، بەش بالام، چۆچۈرىدەك بەش بالام بار، ئۆلتۈرمەكلەر.

بىر قول ① بىر قېتىم، بىر مەيدان: بىر قول قارتا ئوينىماق. ② بىر يۈرۈش، بىر قاپ: بىر قول قارتا سېتىۋالدىم.

بىر قوللۇق ① بىرلا ئادەم ئىشلىتىدىغان (نەرسىلەرگە قارىتا): ــ ئاغىنىلەر، يېڭى ۋېلىسىپىت ئالدىم، بىر قوللۇق منىمەكچىمەن، يۈزتۇرا ئېيتىپ قويای، سوراپ خىجىل قىلماڭلار! ــ دېدى بۆلۈمگە كىرىپ كەلگەن ھامۇت. ② بىر يۈرۈش: مەن بازاردىن بىر قوللۇق رېمونت سايمانلىرىنى سېتىۋالدىم.

بىر قولنى ئىككى قىلالماسلىق چولىسى تەگمەسلىك، يېتىشەلمەسلىك: ــ ئوغۇل بالىدەك كادىر ئىكەن! ــ دېدى ئابدۇۋېلى ئاكىمۇ چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ، ــ ئەجەب بەلەن ئىش قىلىپتۇ. دېھقان خەق بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقان چاغدا، بۇ ئىككى ھارامزادىنىڭ قىلمىقىنى قاراڭلار، ھۇ ئالدامچى دۆيۈزلەر.

بىر قولنى ئون قىلالماسلىق ← **بىر قولنى ئىككى قىلالماسلىق.**

بىر قوۋۇز سۆز بىر ئېغىز سۆز، بىر ئېغىز گەپ.

بىر قېتىم بۆلۈش <لوگ> بۆلۈنگۈچى بىلەن بۆلۈنمىدىن ئىبارەت ئىككىلا قەۋەتتىن تەركىب تاپقان بۆلۈش ئۇسۇلى.

بىر قېرىنىدىن چۇشكەن بىر ئانىدىن تۇغۇلغان: ــ ھوي، ئىككىڭ بىر قېرىنىدىن چۇشكەن تۇرۇقلۇق مۇشۇنداق ياتلاردەك تونۇشماي يۈرۈشسەڭ بولامدۇ؟ ــ دېدى قادىر ئاخۇن ئوسمانغا نەسىھەت قىلىپ.

بىر قېلىپتا بىر ئىسكەتتە، بىر خىل، بىر خىلدا: ئۇ بىر قېلىپتا تىناتتى، كۆكرىكى كۆتۈرۈلۈپ ـ كۆتۈرۈلۈپ چۈشەتتى. * ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مايلانمىغان چىشلىق چاقلارنىڭ بىر ـ بىرىنى چۆگىلەتكىنىدەك بىر قېلىپتىكى تۇرمۇش ئىدى.

بىر قىسىم بىر بۆلۈك، قىسمەن: ئۇنىڭ ئۆيىدە ئالاھىدە يوشۇرۇن تۇتىدىغان بىر قىسىم كىتابى بار. * ئىدارىدىمىزدە بىر قىسىم كادىرلار قانۇن ئۆگىنىۋاتىدۇ.

بىر قىلماق ① ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق، ئىككى بۆلەك نەرسىنى قوشۇپ بىرلەشتۈرمەك: قوناق ئۇنى بىلەن بۇغداي ئۇنىنى بىر قىلماق. * ئۇ ئۇن بىلەن كېپەكنى بىر قىلۇەتتى. ② كۆچمە. يايماق، يېيىۋەتمەك،

ئاشكارا قىلىۋەتمەك: ئۇ بۇ ئىشنى جاھانغا بىر قىلدى. ③ كۆچمە. بوزماق، پاسكىنا قىلماق: — ۋاي بالام، — دېدى پاتەمخان قىزىنى كۆرۈپ، — قېتىقنى ئاغزىڭغا ئىچمەي نەگە ئىچتىڭ، ئالدىڭغا تۆكۈپ كىيىڭنى بىر قىلىۋېتىپسەن.

بىر كاپام ① بىر قېتىم كاپ ئەتكۈچىلىك، ئېغىزغا پاتقۇدەك: ئەجىپىنىڭ قورسقى بەكمۇ تويغان ئىكەن، شۇنداق بولسىمۇ، مومسىنىڭ يۇزىنى قىلىپ بىر كاپام ئېلىپ: — بۇ ناھايىتى تەملىك ئىكەن، — دەپتۇ. * — ئۇكام نېمە قىلغىنىڭىز بۇ!... داستىخان ئۈستىگە كىرىپ بىر كاپاممۇ ئالمايسىزا؟ — دەپ ئەخمەتكام يېڭى كەلگەن خىزمەت گۈرۈپپا كادىرىغا تۇزۇت قىلۋاتاتتى. ② كۆچمە. كىچىككىنە، ئازغىنا: تاۋاقنى تولدۇرۇپ ئۈسسۈچۇ، بىر كاپام ئېشىڭغا كىم تويىدۇ.

بىر كالتەك بىلەن يوقاتماق بىر قېتىملىق زەربە بىلەن يوقاتماق: جەمئىيەتتە بەزىبىر يامان كىشىلەر بارکى، ئۇلار ھامىنى تۇرلۇك ئامالىلاردىن پايدىلىنىپ پارتىيىنىڭ ئالىي ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىكى بەزىبىر شەخسىي دېتىغا ياقمايدىغان ياخشى كىشىلەرنى بىر كالتەك بىلەن يوقىتىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئۆز يېقىنلىرىنى دەسستىدۇ.

بىر كەلمەك توشماق: تولماق، قاپلىماق؛ تارالماق: كاۋا پىلىكى يېيىلىپ چوڭ ئېتىزغا بىر كېلىپتۇ. * ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر پۈتۈن يۇرتقا بىر كەلدى.

بىر كەلمە سۆز ← **بىر ئېغىز سۆز.**

بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ئىچى دەرد — ئەلەمگە توشۇپ كەتكەن، ئىنتايىن ئېغىر ئازاپلانغان: ئانىسى: — بېرىڭلار! سىلەرنى مەن ئوغۇل دەپ تۇغقان، بوش كەلمەڭلار! مۇشۇ كۈنلەردە يوقسۇللارنىڭ بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ئىكەنلىكىنى ھەرگىزمۇ ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار؛ مەن سىلەردىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى، — دەپ سۆزلەپتۇ.

بىر كۆزى كۆلمەك ھەم يىغلىماق، ھەم كۆلمەك.

بىر كۈندەك ئۆتكۈزمەك زېرىكمەي، ئۇزۇنلۇق ھېس قىلماي ئۆتكۈزمەك: ئۇ دېھقانلار ئارىسىدا يىگىرمە نەچچە يىللىق ھاياتىنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزدى، دېھقانلارنىڭ جاپالىق ئىشلىرىنى ئۆز ئىشىم دەپ بىلدى.

بىرگە بىر بىرگە قارشى بىر، تەڭ، باراۋەر: — ھەي!...، — دېدى نىياز ئۇلارغا ۋارقىراپ، — بىر ئادەمگە چۈمۈلىدەك سەككىزنىڭ يېپىشىۋالماي، نوچى بولساڭ چىقە، بىرگە بىر.

بىرگەپ ① مەلۇم بىر مەقسەت، مۇددىئا، ئىش، مەسىلە: ئېغىلىدىن چىقىپ ئىككى قېتىم قېچىشىدا زادى بىرگەپ بار. * ئۇنىڭ بىر كۈنمۇ ئىشلىمەي تۇرۇپ، پۇلنى ئاشۇنداق بۇزۇپ — چېچىپ خەجلىشىگە قارىغاندا چوقۇم بىرگەپ بار. ② كۆچمە. قېيىن، تەس: بۇنچىۋالا ئېغىر ۋەزىپىنى تۈگەتمەك بىرگەپ.

بىرگەپ بولار بىرەر چارە — تەدبىرى تېپىلار، ئىلاجىسى بولار: ئەگەر، ھازىرلا بوشىشىپ كەتسەك، ھەتتا قانائەتلىنىپ قالساق ياكى كېلەر يىل 3 — ئايدا بىرگەپ بولار دەيدىغان بولساق، بۇ ئىنتايىن يۇزەكى چۈشەنچە بولۇپ قالىدۇ. * سىز پۈلۈم تۈگەپ قالدى دەپ غەم قىلماڭ، تۈگەپ قالغاندىمۇ بىرگەپ بولار. * جېنىمىز ئامان بولسا، باشقا كەلگەندە توي ئىشلىرىمۇ بىرگەپ بولار دەپ خاتىرجەم ئىشلەپ يۈرۈۋېتىمەن.

بىرلا دوملاپ ← **بىرلا ئېغىناپ.**

بىرلا ئېغىناپ ① بىرلا ئېغىناش بىلەن: ھېلىقى ئات بىرلا ئېغىناپ مايمۇنغا ئايلىنىپتۇ. ② كۆچمە. بىرلا ھەرىكەت بىلەن، ناھايىتى تېز: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلۇۋىدى، قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان بەزى ئادەملەر بىرلا ئېغىناپ دەرد تارتقان كىشىلەر قاتارىغا ئۆتۈۋالماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

بىر مەنبەچىلىك <پەلس> دۇنيانىڭ مەنبەسى پەقەت بىر، دەپ قارايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ماددىنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ

قاراش — ماتېرىيالىستىك بىرمەنبەچىلىك؛ روھنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ قاراش — ئىدېئالىستىك بىر مەنبەچىلىك بولىدۇ.

بىر مەنىلىك سۆز <تىل> مەنىسى بىر، بىرلا مەنىدە قوللىنىدىغان سۆز.

بىر نامەلۇملۇق تەكلىمە <مات> بىر نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەكلىمە ياكى تەركىبىدە بىرلا نامەلۇمى بولغان تەكلىمە. مەسىلەن: $2\times4+8=$.

بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان سېنىڭ-مېنىڭ دېيىشمەيدىغان؛ بارنى، تاپقانىنى تەڭ كۆرىدىغان؛ ناھايىتى ئىناق، يېقىن: ئۇلار خەلچەم بىلەن بىر مەھەللىدە بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان دوست بولۇپ چوڭ بولغانىدى.

بىر نەۋرە بىر تۇغقان ئاكا-ئوكا ياكى ئاچا-سىڭىللارنىڭ پەرزەنتلىرى، ئىككى تۇغقان: — دېھقان بالىسى ئوقۇپ نېمە بولماقچى، ھازىر يېزا نوپۇسى دەپ دېھقان بالىلىرىنى ئالمايدۇ، — دېدى ئايالىلار تەرەپتە ئولتۇرغان ئايشەمخانىنىڭ بىر نەۋرە ئاچىسى ھۆسنىخان.

بىر نۇقتىچىلىق <پەلس> ماۋزېدۇڭنىڭ مېتافىزىكىلىك بىر تەرەپلىمە قاراشىنى چۈشىنىشىلىك، جانلىق، ئاممباب قىلىپ ئاتىشى.

بىر نېگىزلىك كىسلاتا <خىم> ھەربىر مولېكۇلىسى سۇدا بىر ھىدروگېن ئىئونى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن: نىيترات كىسلاتاسى، تۇز كىسلاتاسى قاتارلىقلار.

بىر نېنى ئىككى بولماسلىق تۇرمۇشى ئىلگىرى باسماسلىق، تاپقىنى **ئۆزىدىن ئاشماسلىق**: ھېلىقى سودىگەرنىڭ «ئۆمۈر بويى بىر نېنىڭ ئىككى بولماي ئۆتتى» دېگەن گېپى بوۋاينىڭ قەلبىگە تۇز سەپكەندەك غەزىپىنى قوزغىۋەتتى.

بىرنى قويماي ھەممىسىنى، پۈتۈنلەي، تەلتۆكۈس: سادىر قورمال ياخشى ئەر، ھەممە ئىشنى ئويلىغان. ھۆجۇم قىلغان چېرىكىنىڭ بىرنى قويماي قوغلىغان.

بىرنى ئىككى قىلالماسلىق ئېشىنالماسلىق، ئىقتىساد قىلالماسلىق: بىر ئاتا-ئانىدىن ئالتە بالا ئىدۇق، بۇ ئالتە بالىنى بېقىش ئۇچۇن ئاتا-ئانام كېچە-كۈندۈزلەپ سەرتىتا ئىشلىسىمۇ، تاپقىنى ئۇدۇللۇق، بىرنى ئىككى قىلالماي كۇن كەچۈرەتتۇق.

بىرنى ئىككى قىلماق پايدا تاپماق، كىرىمنى ئاشۇرماق: سودىگەرلەر مالنى بازار باھاسىدىن ئەرزان ئېلىپ، يەنە باھا قوشۇپ قىممەتكە ساتىدۇ. يەنى بىرنى ئىككى قىلىدۇ-دە، نەتىجىدە تېز بېيىپ كېتىدۇ.

بىر ھۇجەيرىلىك جانلىقلار <بىئول> بىرلا ھۇجەيرىدىن قۇرۇلغان جانلىقلار. مەسىلەن: ئېپتىدائىي ھايۋانلار، باكتېرىيىلەر ۋە بەزى يۇسۇنلەر.

بىر ھېسابتا بىر جەھەتتىن قارىغاندا، مەسىلىنىڭ باشقا تەرىپىنى ھېسابقا ئالغاندا: — ئاكاڭغا نېمانچە قاراۋېرىسەن؟ — دېدى قۇدرەت ئاكا كايىغاندەك تەلەپپۇزدا، — بايىقى گەپلىرىڭنى ئاڭلىدىم. مەتنىيازنى شۇ ئىش ئۈچۈن چاقىرىپ-تىكەنسەن-دە، بۇمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى. قېنى، مەتنىياز كىم تەرەپتە بولاركىن؟

بىر ئوتلام ① بىر يۇتۇم، بىر يۇتقىچلىك: بىر بۇردا نانىنى ئالدى ھۇسەن شۇندا، بىر ئوتلام ئوتلىۋالدى قېنىق چايىنى. ۋاراقلاپ كىتابىنى بىر قولىدا، قېرىنداش بىلەن سىزدى مۇھىم جايىنى. ② ئىچىدىغان ئازغىنا نەرسە: ئۆيدە بىر ئوتلام چايمۇ قالماپتۇ.

بىر ئوقلۇق كېرىستال <گېئول> پەقەت بىرلا ئوپتىكىلىق ئوقىغا ئىگە بولغان كرىستال. ئوتتۇرا دەرىجىلىك كرىستال گۇرۇپپىسىدىكى كرىستاللارنىڭ ھەممىسى بىر ئوقلۇق بولىدۇ. مەسىلەن: كۋارتس، كالىتسىت قاتارلىقلار.

بىر ئوچۇم ① ئوچۇمغا كېلىدىغان، ئوچۇم توشىدىغان: بىر ئوچۇم مېغىز. بىر ئوچۇم بۇغداي. ② كۆچمە. بىر قىسىم، بەزى، قىسـ

مەن، ئاز ساندىكى: مەدەنىيەت ئىنقلابىدا بىر ئوچۇم سۇيىقەستچىلەر ئالىتوپىلاك كۆتۈرۈپ، ھەق ـ ناھاقنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلۇۋېتىشكە ئۇرۇنغاندى.

بىر ئۇچقاش بىر يولى، بىر تۇتاش، ئۇزۇلدۇرمەي: ئۇلار بۇ ئىشنى بىر ئۇچقاشلا قىلۇۋېتىپ، ئاندىن دەم ئالماقچى بولۇشتى.

بىر ئۈستىخان، بىر تېرە بولۇپ قالماق ← **بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالماق:** ئۇ ئۇزاق ۋاقىت كېسەل تارتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇزۇك غىزامۇ يېمەيدۇ، ئوبدان ئۇخلىيالمايدۇ. ھازىر ئۇ ئورۇقلاپ بىر ئۈستىخان، بىر تېرىلا بولۇپ قالدى.

بىر ئۇۋنىڭ كۆچۈكلىرى ← **بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى.**

بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچكەن بىر يەردە چوڭ بولغان، بىر يەرلىك: بىز بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان، بىر ـ بىرىمىزنى ئىنتايىن ياخشى بىلىشىمىز.

بىر ئۆمۈر ئۆمۈرۋايەت، ئۆمۈر بويى، پۈتۈن ئۆمۈر: ھۇنەر دېگەن ئادەمگە بىر ئۆمۈر ئەسقاتىدۇ. مەن سىزگە بىر ئۆمۈر ياخشىلىق قىلسامۇ، سىزنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى يانىدۇرۇپ بولالمايمەن.

بىر ئۆينى پىرقىراتماق بىر ئائىلىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقماق، بىر ئائىلىنى ياخشى باشقۇرماق: سەن گۈزەلئاينى «بۇرژوي» دەۋەرمىگىن. ئۇ ھازىر بىر ئۆينى پىرقىرىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ. دېمەك ئەمگەكچى.

بىر ئۇلۇش بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ بىرقانچىگە بۆلۈنگەندىكى بىر بۆلۈكى ياكى بىر قىسمى: مەن ئۆزەمگە تەگكەن بىر ئۇلۇشنى ئالسام بولىدۇ، باشقىلار بىلەن چاتىقىم يوق.

بىر ئېغىزدىن بىر ئېغىزدىن چىققاندەك، قارشىلىقسىز، بىردەك: بۇ مەسىلىگە كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن قوشۇلدى. * مەجلىستە دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇلاغ ۋە سايمانلارنىڭ باھاسىنى كېمەيتىشكە ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن رازى بولۇشتى.

بىر ئېغىز سۆز ← **بىر ئېغىز گەپ.**

بىر ئېغىز گەپ بىر جۈملە گەپ: ئاز، قىسقا گەپ: مېنىڭ سىزگە دەيدىغان بىر ئېغىز گېپىم بار ئىدى.

بىر ئېلىك بىر بارماق قېلىنلىقتا، خېلى قېلىن: قوي دېگەننى ئوبدانلا بىر ئاي باقسا بىر ئېلىك ئەت قوندۇ.

بىر ئىزدا بىر خىل ھالەت، بىر خىل سەۋدەيىدە، ئىلگىرىلىمەي: ئۆتتى كۈن بىر ئىزدا «چوڭ سەكرەش» بىلەن، يوقلا بىر يەردىن پۈتاق ئىزدەش بىلەن.

بىر ئىزغا چۈشمەك بەلگىلىك تەرتىپكە، رەتكە چۈشمەك: نورماللاشماق: ئوڭشالماق: ئىدارىنىڭ خىزمەتلىرى ئەمدى بىر ئىزغا چۈشتى.

بىر ئىشتاننى ئارتۇق يىرتقان سېلىشتۇرۇلغان كىشىگە نىسبەتەن ياشتا چوڭ، كۆپىنى كۆرگەن: ـ ئۇكام مەن ساڭا قارىغاندا بىر ئىشتاننى ئارتۇق يىرتقان، شۇڭا بۇنى مەن سەندىن ياخشىراق بىلىمەن، ـ دېدى سايىت قاسساپ ئەمەتكە نەسىھەت قىلىپ.

بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق بىرەر ئىشقا كىرىشمەك، بىرەر ئىش بىلەن شۇغوللانماق: ئاتىدىن ئايرىلغان ئۇچ بالا ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق، ئۆم ياشاپتۇ، بىراق بۇلار بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقان بالىلار ئەمەس ئىكەن.

بىر ئىلاھلىق دىن <دىن> ئىسلام دىنى ياكى خىرىستىئان دىنىغا ئوخشاش پەقەت بىرلا ئىلاھقا ياكى خۇداغا ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە چوقۇنىدىغان دىن.

بىر يادرولۇق ھۇجەيرە <بىئول> ئاق قان ھۇجەيرىلىرىنىڭ چوڭراق بىر خىلى، دىئامېتىرى 12 ـ 15 مىكرومېتر كېلىدۇ، ئادەم تېنىدە، ئاق قان ھۇجەيرىلىرىنىڭ ئۇچ پىرسەنتىتىن سەكسىز پىرسەنتىكىچىسىنى ئىگىلەيدۇ. ھۇجەيرە يادروسى تۇخۇم،

بۆرەك ياكى تاقا شەكلىدە كېلىدۇ. ئۇ تىنىچ تۇرغاندا يۇمىلاق كۆرۈنىدۇ؛ ھەرىكەت قىلغاندا بولسا، يالىغان پۇت پەيدا قىلىدۇ؛ يالىۋغلىنىش يۈز بەرگەندە، توقۇلمىلار ئىچىگە كىرىپ، يۇتۇش رولىنى ئويناپىدۇ.

بىر ياستۇققا باش قويماق ئەر-خوتۇن بولماق: ئۇ خوتۇنىغا قاراپ: — مەن ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، دەيمەن-دە، سىز بىلەن بىللە ئاۋۋال-قىدەكلا بىر ياستۇققا باش قويۇپ يېتىۋېرىمەن، بىزنىڭ بالىلىرىمىز بار، — دېدى.

بىر ياق ① مەلۇم بىر تەرەپ: بىر ياققا ئۆتمەك. بىر ياققا تۇرماق. ② مەلۇم بىر جاي، مەلۇم بىر يەر: بىر ياقتا بارماق. بىر ياقتا چىقماق. — سەن بۇگۈن چۈشتە بىر ياققا بارامسەن؟

بىر ياقتا تۇرسۇن بۇ ياقتا تۇرسۇن، تۇگۈل: روشەن مېنىڭ تويۇمدا ياردەم قىلىش بىر ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا كېلىپمۇ قويمىدى.

بىر ياقتىن ← بىر باشتىن.

بىر ياقلىملىق ← بىر تەرەپلىملىك.

بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق قەتئىي بىرلەشمەك، مۇستەھكەم ئۇيۇشماق، چىڭ ئىتتىپاقلاشماق: كۆپچىلىك بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، بەلنى باغلايدىغانلا بولساق، چىققىلى بولمايدىغان تاغ، ئۆتكىلى بولمايدىغان دەريا يوق. * كۆپچىلىك قەتئىي نىيەتكە كەلسە، بىر ياقىدىن باش چىقارساق، بۇ ئىش جەزمەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

بىر ياقىدىن باش چىقارماق ← بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق.

بىر ياقلىق بولماق ← بىر تەرەپ بولماق.

بىر ياقلىق قىلماق ← بىر تەرەپ قىلماق.

بىر يەر مەلۇم جاي، مەلۇم يەر: بۇ قىزنى قەيەردىدۇ، بىر يەردە كۆرگەنىدەكلا قىلاتتى. * بۇگۈن بىر يەرگە بارماي ئۆيدە ئولتۇردۇق.

بىر يەردىن چىقماق ① ئۆزئارا ئوخشاش چىقماق: بىردەك بولماق (پىكىر، مەقسەت، نىيەت، ئارزۇ-ئۇمىد ھەققىدە): ئىككىمىزنىڭ پىكرى زادىلا بىر يەردىن چىقمايدۇ، شۇنداقتىمۇ، مەن ئۇنىڭغا باشلىق دەپ تولۇق ھۆرمەت قىلىمەن. * ئەزىز ئاكا بىلەن مېنىڭ پىكرىم ھەمىشە بىر يەردىن چىقىدۇ. ② نەتىجىسى ياكى ئاقىۋىتى يا ئۇنداق ياكى مۇنداق بولۇپ ئايرىلماق: — دادا، سىز ياشقا چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، بۇ ئىش توغرۇلۇق كۆپ باش قاتۇرۇپ كەتمەك، ۋاقتى كەلگەندە بىر يەردىن چىقىدۇ، — دەپ دادىسىنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كىرىشتى ئەكبەر.

بىر يەرگە بارماق ئاخىرلىشىپ، تۈگەي دەپ قالماق: ئىشمۇ بىر يەرگە بارغان ئىدى، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بىر كېرىلدى-دە، كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. * سەمەت ۋېلىسىپىتنى قۇراشتۇرۇپ بولغۇچە كۇنىمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ئىدى.

بىر يەرگە كەلمەك بىر نۇقتىغا مەركەزلەشمەك، بىر قارارغا كەلمەك: بۇ ئىشتا رەھبىرىي كادىرلار بىلەن ئاممىنىڭ پىكرى ئاللىقاچان بىر يەرگە كېلىپ بولدى

بىر يۇرۇش ① ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك ھەممە قىسىم، تۈرلىرى تولۇق بولغان (سايمان، قورال، ئەسۋاب، كىيىم قاتارلىقلار ھەققىدە): بىر يۇرۇش كىيىم. بىر يۇرۇش سايمان. ② بىر قاتار: ئۇ ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئومۇمىي ئىلمىي نەزەرىيىسى ۋە سەھنە سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس بىر يۇرۇش قانۇنىيىتىنى ئېگىلەپ، سەھنە ئەمەلىيىتى بىلەن جاپالىق شۇغۇللانغاندا، ئاندىن ئارتىست بولالايدۇ.

بىر يىللىق ئۆسۈملۈك <بوت> بىر يىل ئىچىدە ئۇرۇقىنىڭ ئونۇشى، غول تارتىشى، يوپۇرماق چىقىرىشى، چېچەكلەپ مېۋە بېرىشى، ئاخىرى ئۆلۈشى قاتارلىق پۈتۈن ھايات مۇددىتىنى تاماملايدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن: دادۇر، خاسمك، شال.

بىرئاخشىمى ئى [بىر+ئاخشام+ى] مەلۇم بىرئاخشىمى، بەلگىلىك بىرئاخشىمى:

بىرئاخشىمى بىز ئۆيدە بىخارامان تېلېۋىزىيە كۆرۈپ ئولتۇراتتۇق، ئۇشتۇمتۇت يەر تەۋرەپ بىزنى بەك قورقۇتۇۋاتقانىدى.

بىرئاز سۈپ [بىر+ئاز] كۆپ ئەمەس، ئازراق: بىرئاز سەۋرى قىلىڭ.

بىرئەتىگەنلىكى: ئى [بىر+ئەتىگەن+لىكى] مەلۇم بىرئەتىگەنلىكى، بەلگىلىك بىرئەتىگەنلىكى: بىرئەتىگەنلىكى بىز تېخى ئورنىمىزدىن تۇرماستا ئۇ بىزنىڭكىگە كەلگەنىدى.

بىراق باغل. تەڭداش جۈملىلەرنى قارىمۇ قارشى مۇناسىۋەتتە باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئوقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئوقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ: بومبىلار پوتەينىڭ ئەتراپىدا پارتلاپ، قار ئارىلاش تۈتەكلەر كۆتۈرۈلدى. شۇ پەيتتە ئىسھاق پىلىموتنى كۆتۈرۈپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى، بىراق تۈتەكلەر ئارىسىدىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار ئۇنى بىردىنلا توختىتىپ قويدى.

بىراقلا رەۋ ① بىرلا ۋاقىتتا، بىردىنلا، بىريولى: دىلبەرنىڭ بۇ سوئالىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شائىر ئەمدى يۈرىكىنى باسالماي قالدى-دە، ئىككى كۆزىدىن بىراقلا ياش تۆكۈلۈپ كەتتى. * ئەزىزنىڭ ئامىتى كەلدى. ئۇ ئاددىي كادىرلىقتىن بىراقلا نازىرلىققا كۆتۈرۈلدى. ② بىريولى، پۈتۈنلەي، ھەممىسى: تۇڭدىكى ماي بىراقلا تۆكۈلۈپ كەتتى.

بىراۋ ئال. كىمدۇ بىر كىشى، مەلۇم بىر ئادەم، ئاللىكىم، ئۆزگە: شۇنچە كۆپ خەلقنىڭ كۆزىچە بىراۋنىڭ بوينىغا سىرتماق سېلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۆزەڭلارنىڭ بوينىغا سالىدىغان سىرتماقنى تەييارلاپ قويۇشۇڭلار كېرەك. * بىراۋغا قىلغان ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ ئوڭاي ئۇنتۇلمايدۇ.

بىرە-بىرە ئاندا-ساندا، ناگان-ناگاندا، ئارىلاپ-ئارىلاپ، گايىدا: 12-ئاينىڭ 29-كۈنى كەچ، كوچىدا ئادەملەر شالاڭلاپ كەتكەن، بېلەت سېتىش ئورنىمۇ بۇرۇنقىدەك ئاۋات ئەمەس ئىدى. بەزىدە يولۇچىلار بىرە-بىرە كېلىپ، قاراپ قويۇپلا كېتىپ قالاتتى.

بىرەر ئال. قانداقتۇر بىر، ھەر ھالدا بىر: بۇ قاراش شۇنچىلىك قەتئىي ۋە نەپرەتلىك ئىدىكى، قاسىم ئۇنىڭدىن بىرەر ياخشىلىقنىڭ ئالامىتىنى كۆرەلمىدى. * مەن بىرەر نۆۋەت ئېتىبار بېرىلەرمىكىن دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىككى پېشقەدەمگە ھېچ نەرسىنى قالدۇرماي ئېيتتىم.

بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق ⟵ **بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق.**

بىرەرى ئال ① قانداقتۇر بىركىم، بىرەر كىشى، بىركىم، بىرى: ئىشخانىدا بىرەرى بارمۇ؟ * ئۆيىڭىزدە بىرەرى ئاغرىپ قالدىمۇ؟ ② قانداقتۇر بىرنەرسە، قانداقتۇر بىرەر ئىش، بىرەر ھەرىكەت: بۇ دۇكاندىن مەن ئالىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرەرىمۇ تېپىلمىدى.

بىرەر-يېرىم بىر ۋە بىر ئەتراپىدا، بىردىن ئاشمىغان: ئۇكام، بازارغا بارساڭ بىرەر-يېرىم قوغۇن ئالغاچ كەلسەڭ.

بىرە-سىرە ⟵ **بىرە-بىرە:** ئۇ بىرە-سىرە كېلىپ تۇرىدۇ.

بىرەن-سىرەن ⟵ **بىرە-بىرە.**

بىرەھىم سۈپ [پ+ئە] رەھىمى يوق، رەھىمسىز: ھوي بىرەھىم، قىلغۇلۇقنى قىلىپ يەنە كۈلىسەنغۇ؟ * ھەددىڭدىن ئاشار بولدۇڭ شۇنچە بىرەھىم، بارمۇ سەنلەردە قىلچە ئىنسانىي شەرىم.

بىرەھىملىك ⟵ **رەھىمسىزلىك.**

بىرەيلەن «بىر ئادەم، بىر كىشى» ئىكەنلىكنى بىلدۈرىدىغان كىشىلىك سان: رەيھان مۇئەللىم ئاشۇ مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلاۋاتقان چېغىدا، بىرەيلەن ئۇنى مۇئاۋىن مۇدىر مەخمۇتنىڭ چاقىرىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. * بىزنىڭ ئۆيگە بىرەيلەن كەلدى. * ئىشىك تۇيۇقسىز ئېچىلىپ بىرەيلەن چىقىپ كەتتى.

بىربولسا باغل [بىر+بولسا] ① «ئېھتىمال، بەلكى» دېگەن مەنىدە قىستۇرما سۆز رولىدا كېلىدۇ: بىربولسا، ھازىر بېيجىڭنىڭ پويىزى كېتىپ بولدى. ② تەكرارلىنىپ كېلىپ «يا، ياكى» دېگەن مەنىدە تاللاش باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ: — شۇجى ھازىر ئۆيىدە يوق. قانداق قىلىمىز، — دېدى ھاشىم ئاكامغا. دۇينىڭ ئامانلىق ھەيئىتى ھاشىم ئاكام: — ھازىر دەل چۈش ۋاقتى، شۇجى يىراقتا بارمايدۇ، ئۇ بىربولسا ئامبارىدا بار، بىربولسا خامانغا كەتكەندۇ، يەنە بىر ئىزدەپ باققىن ئۇكا، — دېدى.

بىر - بىر ئۆز تەرتىپى بىلەن، بىرمۇبىر، بىر - بىرلەپ: قېنى مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى بىر - بىر تەكرارلاپ كۆرۈڭ؟ * ئۆتتۈق بىز ئارقانغا ئېسىلىپ بىر - بىر، قىرغاقتا يەتكەندە سۆيۈندۇق خۇشال. ۋەلېكىن، ماشىنا تېخىچە لايدا، تاپقىلى بولارمۇ بۇنىڭغا ئامال.

بىر - بىردىن بىردىن - بىردىن، بىر - بىرلەپ.

بىر - بىرلەپ ① بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى، ئارقا - ئارقىدىن: مەن دوستلىرىم بىلەن بىر - بىرلەپ قۇچاقلاشتىم. * رەيھان سومكىسىدىكى ئالمىلارنى بىر - بىرلەپ ساناپ چىقتى. * يولى بارلارنىڭ بالىلىرى بىر - بىرلەپ ئىشقا ئورۇنلىشىپ كەتتى. ② كۆچمە. تەپسىلىي، ئىنچىكە: مەختۇمسۇلا ھەممىنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بېرىدۇ. * پاتىمە مۇئەللىم ئۆزىگە يارىدەمچى ئىزدىگەندەك، يېنىدىكىلەرگە بىر - بىرلەپ قاراپ چىقتى.

بىر - بىردىن بىرى يەنە بىرىدىن، بىرى ئىككىنچىسىدىن: ئۇلار ئاشۇنداق ئادەتتىكى گەپلەر بىلەن بىر - بىردىن ھال سوراشتى. * گەرچە بۇرژۇئازىيىنىڭ قانۇنلىرى بىلەن باشقا ئېكسپلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ قانۇنلىرى بىر - بىردىن پەرقلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ سىنىپىي ماھىيىتى ئوخشاش.

بىر - بىرىگە بىرى يەنە بىرىگە، بىرى ئىككىنچىسىگە: ئۆزئارا: سابىر بىلەن زەيتۇنەم بىر - بىرىگە بېقىپ ياشىلارنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە «قوغلاپ - قېچىپ» يايراپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندا، ئىشىك تۈۋىدە تۇيۇقسىز قاسىم پەيدا بولدى.

بىر - بىرىنى بىرى يەنە بىرىنى، بىرى ئىككىنچىسىنى: بالىلار بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۇزاق ئوينىغاندىن كېيىن ئويلىرىگە تارقاشتى.

بىرپەس رەۋ [بىر+پەس] بىردەم، بىرئاز (پەقەت ۋاقىت ھەققىدىلا قوللىنىلىدۇ): ئۇلار بىرپەس خىزمەت ئۈستىدە نېرى - بېرى پاراڭلاشتى. * ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ پېلەكلەرنىڭ ئارىسىدا ساينىڭ تېشىدەك پارقىراپ كۆرۈنگەن تاۋۇزلارغا بىرپەس قاراپ تۇردى.

بىرتوقاي سۆپ [بىر+توقاي] بىر تالاي، بىرمۇنچە، نۇرغۇن، تولا: بۇ تازا يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ساۋۇتچان يالغۇز ئۆزى قولىدا ئەسكى داس بىلەن چولاق سۈپۈرگىنى تۇتقان ئابلىز شۇجىنى كوچىدا ھەيدەپ ماڭدى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا بىرتوقاي بالىلار ئەگەشكەن بولۇپ، ئۇلار خۇددى ئىت تالىشىشنى كۆرۈشكە قىزىقتەك تاماشىچىلاردەك گۈرۈلدەپ كېلىشۈاتاتتى.

بىرتۇرۇپ باغل [بىر+تۇرۇپ] «بىردەم»، «ھېلىقى» دېگەن مەنىدە ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: بىر تۇرۇپ بارىمەن دەيسەن، بىر تۇرۇپ بارمايمەن دەيسەن، زادى قانداق قىلسەن؟ بارىمەن دېسەڭ ماشىنىغا چىق، بولمىسا خۇداغا ئامانەت. * شۇ كۈنى ھاۋا بىر تۇرۇپ ئېچىلسا، بىر تۇرۇپ تۇتۇلاتتى.

بىرتۇرلۇك رەۋ [بىر+تۇرلۇك] باشقىچە غەلىتە، ئاجايىپ: — نېمە قىلىمەن دەيسەن؟ ئۇمۇ ئادەم! — دېدى كېۋىر ئاخۇن ئۆزىگە خاس بولمىغان بىرتۇرلۇك ئاچچىق بىلەن. * بۇگۈن مەجەزىم بىرتۇرلۇك بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، بېرىپ بىرەەم دەم ئالاي.

بىرچاغ رەۋ [بىر+چاغ] مەلۇم بىرۋاقىت، مەلۇم بىرمەزگىل: ئۇ نەقىقاش ئىشلىگەنسېرى خۇشاللىنىپ بىرچاغ ئۆتكەندە قولىدىكى گۈزەل -

نەپس ئويمنى تۇتقىنچە ھوشىدىن كېتىپتۇ. * بىرچاغدا ماشىنا توختىدى، قارىسام ئىش ئورنىغا يېتىپ كەپتىمىز، ھەممىمىز ماشىنىدىن چۈشۈپ جۈۋىلىرىمىزغا ئورالغىنىمىزچە كۆچىمە قازان ئورنۇتۇلغان ئۆيگە كىردۇق.

بىردە باغل. بىردەم، بىر تۇرۇپ، بەزىدە: مەن ئىشكنى مەھكەم ئېتىپ قويغانىدىم. زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى. سىرتتا ھۇۋلىغان بوران بىردە تۆپە پەنجىرىنى تاراقلىتىدۇ، بەزىدە نېمىلەرنىدۇ تاملارغا ئۇرىدۇ. * ئۇ غەزىپىنى بېسىش ئۈچۈن بىردە شاگىيۇنى، بىردە چېرىكلەرنى تىللىدى.

بىردە ئەمەس بىردە بىر قېتىمدا بولمىسا يەنە بىر قېتىمدا، قانداقلا بولمىسۇن بىر نۆۋەتتە؛ چوقۇم: — ماۋۇ سىرپايچى ئوغرى سوغۇقتا بىر كېچە ياتقۇزغانغا خۇش بولۇش يوق، ئىككى پاي پىيمىنى كېيىپ قېچىتۇ تېخى! بىردە ئەمەس بىردە ھامان قولۇمغا چۈشۈرسەن مۇناپىق، — دەپ مەزىمىنىڭ تۇۋلاۋاتقانلىقى سىرتقا ئاڭلىنىپ قالدى.

بىردە ئاندىن، بىردە مۇندىن بەزىدە ئۇندىن، بەزىدە مۇندىن؛ بىردەم ئۇندىن، بىردەم مۇندىن.

بىردەك سۈپ ① بىر خىلدا، ئوخشاش، تەكشى، باراۋەر: مەيلى ياشانغانلار ۋە ياكى كىچىكلەرگە بولسۇن بىردەك مۇئامىلە قىلىش لازىم. * ئالدىدا ۋە كەينىدە بىردەك بولىمىز. * جەڭچىلەر ھۇررا ئاۋازلىرى بىلەن بىردەك ھۇجۇمغا ئاتلاندى. * بۇ يىل سالغان ئورمانلار بىردەك ئۆسىتى. ② بىر نەرسىدەك، مەھكەم: ھەر مىللەت خەلقى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك.

بىردەكلىك «بىردەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقايسى مۇقاملاردىكى چوڭ نەغمە ۋە ئۇنىڭ تەركىبىدىكى مۇزىكىلىق بۆلەكلەر باشقا مۇقاملارغا ئالماشتۇرۇلسا، ئاھاڭ شەكلىدىكى بىردەكلىك ۋە مۇزىكا راۋاجىدىكى راۋانلىق بۇزۇلىدۇ.

بىردەم رەۋ [بىر+دەم] ① بىرپەس، بىرئاز: دادام ماڭا قاراپ بىردەم ئۇنسىز تۇردى. مەن ئۇنىڭ خىيالىچان كۆزلىرىنىڭ بىردىن چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردۇم. * بىز ئېشەكلىرىمىزنى دېڭىتتۇق ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ، سۇزۇك سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپ چىمەنلىكتە يېتىشتۇق. ② تەكرارلىنىپ كېلىپ «بەزىدە، گاھىدا» دېگەن مەنىدە ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: دۇشمەنلەر بالىنى بىردەم ئۇرۇپ، بىردەم قورقۇتۇپ ئېلىپ كەلدى.

بىردەملىك «بىردەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تۇغۇتتىن كېيىن بىردەملىك ئۇيقۇغا كەتكەن ھەببە ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچقاندا، نۇسرەت ئىشىك ئالدىدا كىرسىن ئوچاقتا ھەببىگە شوۋقىگۇرۇچ قاينىتىۋاتاتتى.

بىردەم-يېرىمدەم بىردەملىكە، قىسقا بىرۋاقىت، بىرپەس: ئۇ ئىشتىن بۇرۇنراق قايتقان كۈنلىرى باللىرى بىلەن بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولالايتتى.

بىردىن رەۋ. تاسادىپىي، ئۇشتۇمتۇت، توساتتىن، تۇيۇقسىز، كۈتۈلمىگەندە: جامائەت بىردىن كەينىگە بۇرۇلۇپ ئاسمىنى كۆردى. * دادام ماڭا قاراپ بىردەم ئۇنسىز تۇردى. مەن ئۇنىڭ خىيالىچان كۆزلىرىنىڭ بىردىن چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردۇم.

بىردىنبىر سۈپ [بىر+دىن+بىر] بىرگىنە، يالغۇز، مۇھىم، پەقەت بىرلا: بىردىنبىر چارە. * بۇۋاق بىلەن ئانىنى ئوخشاشلا قۇتقۇزۇش بىزنىڭ ھازىرقى مىنۇتتىكى بىردىنبىر بۇرچىمىز. * مەھسۇلات ئېشىشىنىڭ بىردىنبىر سەۋەبى ئىلمىي تېرىقچىلىقنى يولغا قويغانلىق. * دىلدار، گۈلنارنىڭ بىردىنبىر ئازرۇلۇق قىزىدۇر. ئۇنىڭ باشقا تۇغقىنى يوق، بىردىنبىر تۇغقىنى مۇشۇ بالا.

بىردىنلا رەۋ. توساتتىن، ئۇشتۇمتۇت، تۇيۇقسىز، تاسادىپىي: ھاۋا بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى. * تۇتەكلەر ئارىسىدىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار ئۇنى بىردىنلا توختىتىپ قويدى. * ئۇنىڭ قاپىقى بىردىنلا تۇرۇلدى — دە كۆڭلىگە ئەندىشە

چۈشتى.

بىرزامان رەۋ [بىر+زامان] مەلۇم بىرچاغ، مەلۇم بىرمەزگىل، مەلۇم بىرۋاقىت.

بىرزامانلاردا رەۋ [بىر+زامان+لار+دا] مەلۇم بىرچاغلاردا، مەلۇم بىرمەزگىلدە، مەلۇم بىرۋاقىتتا: بىرزامانلاردا دۇنيانى تىترەتكەن، كېيىنچە ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ئالتۇن ئوردىدا، ئىلىكخان ھاكىمىيىتىدىكى موڭغۇللارمۇ ئەرەبچە ئىسىم ـ فامىلە قوللىنىشقا باشلىدى.

بىرر ئى. ئېغىزئوپىيە پۈل بىرلىكى.

بىرقانچە سۈپ [بىر+قانچە] بىردىن ئارتۇق، بەلگىلىك مىقدارداً: ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرقانچە قوللار ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئايال ئۆتۈشى بىلەن، ھەممە تەرەپنى ئىپار، ئەتىرنىڭ خۇش بۇيى بېسىپتۇ. * بىز بىرقانچە ئادەم بىرگە بازارغا باردۇق.

بىرقانداق رەۋ [بىر+قانداق] **قانداقتۇر بىر يوسۇندا، قانداقتۇر بىر خىلدا، قانداقتۇر بىر ھالەتتە:** سەن ئاپتوبۇسقا چىققاندا بىرقانداق بولمىغانسەن؟ * ئانام بىرقانداق بولۇپ قالسا، دەرھال ماڭا خەۋەر قىلىڭلار!... — دەپ تېلېفونىنى ئاستا قويدى سىدىق قاسىم.

بىرقايسى ئال [بىر+قايسى] كىملىكى نامەلۇم، **قانداقتۇر بىر، قايسىبىر:** ماموت ئاخۇن قىزغا: — بىرقايسىسى مېنى ئىزدەپ كېلىپ قالسا «ھازىر كېلىدۇ» دەڭ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ تۇرسۇن، — دەپ تاپىلاپ قويۇپ، تېز ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

بىرقەپەس رەۋ [بىر+قەپەس] بىر نۆۋەت، بىر مەيدان: مەخسۇت بەگ چېرىكلەر بىلەن بىر قەپەس تۆتۈشۈپ باقىقان بولسىمۇ، لېكىن مەخسۇت بەگنى بۇلاپ، ئۇنىڭ ھەمىيانىنى تارتىۋالدى. * ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن دۇشمەنلىك نىسبەتتە ئۆزلىرى بىلەن بىرقەپەس ئېلىشىشقا كېلىۋاتقانلىقى ئېنىق چىقىپ تۇراتتى.

بىرقەپەس ئېلىشماق بىر مەيدان جەڭ قىلماق، بىر قېتىم سىناشماق، بىر قېتىم تۆتۈشماق: جەڭچىلەر دۇشمەن ئەسكىرى بىلەن بىرقەپەس ئېلىشتى. * ئەگەر جەڭچىلەرنىڭ مەشىقىنى كۆرۈپ قايتىۋاتقان پەيجاڭ بىنا ئىچىدىن چىقىپ ئۇلارغا يەتكۈدەك تەنقىد بەرمىگەن بولسا ئىدى، ئۇلار يەنە بىرقەپەس ئېلىشقان بولاتتى.

بىرقەدەر رەۋ [بىر+قەدەر] مەلۇم دەرىجىدە، خېلى: يېقىندىن بۇيان چالغۇچىلىرىمىز بىزنىڭ سەھنىلىرىمىزدە ۋە بەزى كىنو مۇزىكىلىرىنى ئورۇنلاشتا ئېلېكترونلۇق چالغۇلارنى قوللىنىپ كېشىلەرنىڭ بىرقەدەر ياخشى باھاسىغا ئېرىشمەكتە.

بىرقۇر [بىر+قۇر] رەۋ ① بىر قېتىم، بىر باشتىن: يېگىت ئۇلارغا بىرقۇر قاراپ چىقتى، تۇن قاراڭغۇسىدا ئۇلارنىڭ كىملىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمىسىمۇ، ئاق كۆڭۈل ئادەملەر ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەش قىيىن ئەمەس ئىدى. * مولىلام قولىدىكى كىتابنى بىرقۇر ۋاراقلاپ چىقتى. * خېلىدىن كېيىن ئۇ خۇددى ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئەتراپىقا بىرقۇر قاراپ چىقتى ـ دە ئالدىراپ تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى. ② سۈپ بىر يۈرۈش، بىر پار (كىيىم ـ كېچەك ھەققىدە): مەن ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى بىرقۇر كىيىم تىككۈزدۈم. * ئۇ ھېيىت باھانىسى بىلەن بالىسىغا بىرقۇر كىيىم ئېلىپ بەردى.

بىرقىسما سۈپ [بىر+قىسما] بىرتۇرلۈك، باشقىچە، نورمالسىز، غەيرىي: ھويلا ئىچىدىن ئايال كىشىنىڭ غۇدۇراپ چالۇاقىغان بىرقىسما ئاۋازى ئاڭلاندى. * ئۇنىڭ سېمىزلىكىدىن پۇشۇلداپ، قوللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ مېڭىشلىرى بىرقىسىملا ئىدى. * جىددىي خىزمەت ھەم تىنىم تاپماي كېسەل بېقىش، ھارغىنلىق، ئۇيقۇسىزلىق نەتىجىسىدە مەرھابانىڭ قوللىرى ئاشلانمىغان تېرىدەك يېرىكلىشىپ، رەڭگى ـ رۇخسارىمۇ بىرقىسما ئۆزگىرىپ كەتتى.

بىرقىسما بولماق بىر تۇرلۇك، باشقىچە، بۆلەكچە، غەلىتە بولماق؛ نورمالسىزلاشماق:

ئۇ يىغلىغانسېرى بالىلىق چاغلىرىمدىكى ئوت كەتكەن كېچىدە كۆيۈپ كەتكەن ئاتا ـ ئانام، يېتىملىكتە ئۆتكەن كۈنلىرىم يادىمغا يېتىپ، كۆڭلۈم بىرقىسما بولاتتى، بىچارە بالىغا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىيتتى.

بىركەم ئى (بىر+كەم) بىرۋاقىت، بىرچاغ، بىرمەزگىل: لۇتپۇللا يەنە خاتىرە يېزىشقا كىرىشىپ، خېلى بىركەم بولغاندا ئاندىن ئۇخلىدى. * تاڭ سۈزۈلمەكتە، چوڭ ـ كىچىك مەسچىتلەردىن ئاڭلانغان ئەرزان ئاۋازى خېلى بىركەمگىچە شەھەرنى قاپلىدى.

بىركۈنى ئى (بىر+كۈنى) مەلۇم بىركۈنى، بەلگىلىك بىركۈنى، كۈنلەرنىڭ بىرى: بىركۈنى غۇلام چاھار باغدا سەيلە قىلىپ، رەڭگا ـ رەڭ گۈللەر، ھەر تۈرلۈك جانىۋارلارنى كۆردى. * مەن ئۆتۈرمەن بىركۈنى، يارىم يىراقتا بولسىلا. ئېچىلۇرمەن غۇنچىدەك بىرلا قاراپ قويسىلا. * ئانداق ئەتمەڭلار مېنى، مۇنداق ئەتمەڭلار مېنى؛ بىركۈنى لازىم بولارمەن، تاشلىۋەتمەڭلار مېنى.

بىركىم ئال (بىر+كىم) نامەلۇم بىر كىشى، كىمدۇ بىرى: بىرىنى بىركىم بېرەر، كۆپنى ئەمگەك بېرەر (ماقال). * پىخسىق باي ئەزەلدىن ھېچنېمىنى بىركىمگە ئارىيەت بەرمەيتتى. * ئەكبەر بىرىكمىلەر ئۈستىدىكى خىمىيىۋى تەكشۈرۈشنى باشلاش ئۈچۈن پروبىركىنى ئەمدىلا قولىغا ئېلىۋىدى، ئىشىكنى بىركىمنىڭ رىتىملىق، يېنىككىنە چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

بىرگە رەۋ ① بىر بولۇپ، بىرلىشىپ، قوشۇلۇپ، بىللە، بىرلىكتە: بىز بىرگە ئوقۇدۇق، بىرگە خىزمەت قىلدۇق، بۇ جەريانىدا تېخىچە مېنى چۈشىنىپ بولمىغانمىدىڭ؟ * كېتەرىڭنى بىلەر بولسام، يولدا تۇراتتىم. يىغلاپ ـ يىغلاپ قالغىنىمدىن بىرگە باراتتىم. ② «بىلەن» سۆزى بىلەن كېلىپ «بىر قاتاردا» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: بەدەننى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن مۇۋاپىق ئوزۇقلىنىش بىلەن بىرگە تەنھەرىكەت بىلەنمۇ داۋاملىق شۇغۇللىنىش كېرەك.

بىرلە باغل. يېزت. بىلەن، ئارقىلىق: ئوخشىسىمۇ گەر سىياقىغا دەرەخنىڭ پارچىسى، ئۇل ئېسىل خىسلەتلىرى بىرلە دەرەخنىڭ تاجىسى.

بىرلەر ئى <مات> سانلارنىڭ ئونلۇق سىستېما بويىچە يېزىلىشىدىكى بىرىنچى خانىدىكى رەقەم.

بىرلەر خانىسى <مات> سانلارنى ئونلۇق سىستېما بويىچە يېزىشتىكى بىرىنچى خانە.

بىرلەشتۈرگۈزمەك «بىرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى: ئازادلىقتىن ئىلگىرى سازەندىلەر نوتا بىلمىگەچكە، ئۆز شاگىرتىنى تەربىيىلەشتە داپ بىلەن، شۇنىڭدەك ساتار بىلەن يۈزلىگەن قوشاق ۋە غەزەلنى يادا ئالدۇراتتى. شېئىرىي ۋەزنىلەرنى ساز رىتىمىگە بىرلەشتۈرگۈزەتتى.

بىرلەشتۈرمەك «بىرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەخسۇس ھۈججەت چۈشۈرۈپ، رايونىمىزدىكى خىزمىتى، ۋەزىپىسى ۋە خاراكتېرى ئوخشاش ياكى ئوخشاپ كېتىدىغان بەزىبىر ئىدارىلەرنى دەسلەپكى قەدەمدە بىرلەشتۈردى.

بىرلەشتۈرۈلمەك «بىرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ناھىيىدە كۆچەت تىكىش بىلەن پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش ئىشلىرى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلدى. * شىنجاڭ داشۆدە مەخسۇس تېمىدا لېكسىيە سۆزلەش بىلەن سىستېمىلىق ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىرلەشتۈرۈلدى.

بىرلەشكەن ① «بىرلەشمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئايرىلغاننى بۆرە يەيدۇ، بىرلەشكەنلەر كۆپ ياشايدۇ (ماقال). ② بىر تۈردىكى ياكى ئورتاق مەقسەتتىكى كىشىلەر ۋە تەشكىلاتلاردىن تەركىب تاپقان: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، 1945 ـ يىلى قۇرۇلغان خەلقئارا تەشكىلات، قىسقارتىلىپ «ب د ت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ باش ئورگىنى ئامېرىكىنىڭ نيۇ ـ يورك شەھىرىدە. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئاپپاراتلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر

تەشكىلاتىنىڭ يېغىنى، خەۋەپسىزلىك كېڭىشى، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي كېڭەش، كاتىبات باشقارمىسى قاتارلىقلاردۇر. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاساسىي نىزامنامىسىدا بەلگىلەنمىگەن، ئۇنىڭ مەقسىتى خەلقئارا تىنچلىق ۋە خەۋپسىزلىكنى قوغداپ، خەلقئارا دوستانە مۇناسىۋەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش؛ ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى خەلقئارا ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت.

بىرلەشمە ① سۆپ. بىرقانچە تەرەپ ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن، بىرلىكتە ماسلىشىپ ئىلىپ بارغان: بىرلەشمە كۆكۈل ئېچىش. * باقى بىرلەشمە جەڭگە قاتناشقاندىن كېيىن، ئۇزۇن ئۇتمەيلا ئايالى كېسەل بولۇپ قالدى. * چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇيدىغانلاردىن بىرلەشمە ئىمتىھان ئېلىنمىغىنىغا بىر ئايدەك بولۇپ قالدى. ② ئى. مەلۇم بىر ئىجتىمائىي ئاساستا ياكى مەلۇم مەقسەتلەرنى كۆزدە تۇتۇپ بىرلىشىش ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى ئۇيۇشما: چۈشتىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسى، كوئىنلۇن مېھمانخانىسىدا باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن سۆھبەت يېغىنى ئۆتكۈزدى.

بىرلەشمە ئاخبارات ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق دۆلەت، ھۆكۈمەت، پارتىيە-گۇرۇھلارنىڭ بىرلىشىپ ئېلان قىلغان ئاخباراتى.

بىرلەشمە ئارمىيە <ھەرب> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق قوراللىق تەشكىلاتلار بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ئارمىيە.

بىرلەشمە كارخانا <س ئىق> ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان ھەم ئۆزئارا پەرقلىنىدىغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ياكى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى بىرلەشكەن كارخانا: غۇلجا ناھىيىسىدە يېڭى قۇرۇلغان تەمىنلەش بىلەن رېمونت قىلىش بىللە ئېلىپ بېرىلىدىغان، سودا-سانائەت بىرلەشتۈرۈلگەن يېزا ئىگىلىك بىرلەشمە كارخانىسى 1-ئاينىڭ باشلىرى رەسمىي تىجارەت باشلىدى.

بىرلەشمە ھۆسابىقە <تەن> ۋالىبول، ۋاسكىتبول، پۇتبول قاتارلىق مۇسابىقىلاردىكى ئۇچتىن ئارتۇق تەڭ دەرىجىلىك توپ كامانىدىلىرى ئارىسىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇسابىقە.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق پارتىيە-گۇرۇھ بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ھۆكۈمەت.

بىرلەشمەك پ ① ئۆزئارا تۇتاشماق، ئۇلانماق، بىر-بىرىگە تېگىشمەك: ئاستا-ئاستا ئىككى گەۋدە بىرلەشتى، بۇ كۆرۈنۈشتە ئۇلار گويا مەڭگۈ مۇشۇنداق قوچاقلىشىپ تۇرىدىغاندەك، بىر مىنۇتمۇ ئاجراشمايدىغاندەك ئىدى. ② مەلۇم مەقسەت ياكى مەلۇم ئاساستا بىر-بىرىگە قوشۇلماق، ئۇيۇشماق: بىر ئىپتىق بىلەن بىر دېھقان ئاغىنە ئىكەن. ئۇلار بىر يىلى بىرلىشىپ ياڭيو تېرىپتۇ. * سوتسىيالىستىك پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ كەلگۈسىدىكى كومموئىنىزملىق پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن ئوخشىمايدىغان يېرى، ئۇنىڭ تاۋار ئىگىلىكى بىلەن بىرلىشىپ كېتىدىغانلىقىدا.

بىرلەمچى سۆپ <پەلس> بىرەر جەريان ياكى ھادىسىدە بىرىنچى ئورۇننى ئۇتقان، ئاساسىي ئورۇندا تۇرغان: ماددا بىرلەمچى، چۈنكى ئۇ تۈيغۇ، تەسەۋۋۇر ۋە ئاڭنىڭ مەنبەسى؛ ئاڭ ئىككىلەمچى، ھاسىلى نەرسە، چۈنكى ئۇ ماددىنىڭ ئىنكاسى، مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى. * ئوبىيېكتىپ رېئاللىق بىلەن پسىخىكىنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىگە كەلگەندە ماددا بىرلەمچى، پسىخىكا ئىككىلەمچى دېگەن نۇقتىنىزەردە چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم.

بىرلەمچى سۇ <سۇ> ماگما مۇزلاش جەريانىدا پەيدا بولغان يەر ئاستى سۇيى، ماگما مىنىڭ مۇزلىشى بىلەن گاز ھالەتتىكى ماددىلار بۆلۈنۈشكە باشلايدۇ، تەركىبىدىكى ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن يۇقىرى تېمپېراتۇرا ۋە يۇقىرى بېسىمدا بىرىكىپ سۇنى پەيدا قىلىدۇ.

بىرلەمچى كاتۇشكا ئىندۇكسىيىلىك كاتۇشكا ۋە ترانسفورماتورنىڭ توك مەنبەسىگە

ئىچىدىن ئۇلىنىدىغان كاتۇشكا.

بىرلەمچى مىنبۇال <گېئول> كان ياتمىسى تەركىبىدىكى، شەكىللەنگەن ۋاقىتىدىكى ھالىتى ۋە تەركىبىنى ساقلاپ قالغان مىنبۇاللار.

بىرلەن باغل. يېزىت. بىلەن، ئارقىلىق.

بىرلىك ① ئى. ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق: ئارمىيىمىزنىڭ ۋە خەلقىمىزنىڭ رايى مۇقەررەر ھالدا دۆلەتنى سوتسىيالىزم ئاساسىدا باي ۋە قۇدرەتلىك قىلىش، ۋەتەننىڭ تەيۋەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي تەلەپ ئۇستىگە مەركەزلەشتۇرۇلۇشى كېرەك. ② سۈپ. كۆپچىلىكىكە تەئەللۇق بولغان، ئومۇمىيلىققا ئىگە: چەت ئەللەردىكى مۇھاجىر قېرىنداشلاردىن تەركىب تاپقان ئەڭ كەڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سېپىنى يەنمۇ مۇستەھكەملەش ۋە كۇچەيتىش يولىدا كۇچىنىڭ بېرىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك. ③ ئى <مات> شەيئىلەرنى ئۆلچەشتە ئۆلچەم قىلىۋېلىنغان مىقدارنىڭ نامى. مەسىلەن: سانتىمېتر — ئۇزۇنلۇقنى ھېسابلاش بىرلىكى: گىرام — ماسسىنى ھېسابلاش بىرلىكى؛ سېكۇنت — ۋاقىتنى ھېسابلاش بىرلىكى ۋە باشقىلار: بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى 500 جىڭدىن ئاشۇرۇپ، ئىلى ۋادىسىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرايلى. ④ ئى <تىل> ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ سان كاتېگورىيىسىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، كۆپلۈك سانغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ؛ بىرلىك سان ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ⑤ ئى <پەلس> دىئالېكتىكىدا زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقى، بىرلىكى ۋە بىرەكلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بارلىق شەيئىلەردىكى زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ بىر-بىرىگە سىڭىشىشى، بىر-بىرىگە ئۆتۈشۈشى، بىر-بىرىگە بېقىنىشى، بىر-بىرىگە باغلىنىشى ۋە بىر-بىرىگە ئايلىنىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان پەلسەپىۋى كاتېگورىيە.

بىرلىك چەمبەر <مات> بىر بىرلىك ئۇزۇنلۇق-تىكى كېسىكىنى رادىئۇس قىلغان چەمبەر.

بىرلىك سەپ بىرقانچە سىنىپ ياكى بىرقانچە پارتىيىنىڭ مەلۇم سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن تۈزگەن ئىتتىپاقى: ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ. خەلق دېموكراتىيىسى بىرلىك سەپى. * يېغىنغا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، مىللىي ئىشلار كومىتېتى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بىر قىسىم مەسئۇللىرى قاتناشتى.

بىرلىككە كەلمەك ① بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولماق، بىر پۈتۈن بولماق: تەيۋەن، شاڭخەي، ئاۋمېنلارنىڭ تىنچ يول بىلەن ۋەتەن قوينىغا قايتىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، ۋەتىنىمىزنى زامانىۋىلاشقان، بىرلىككە كەلگەن قۇدرەتلىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش كېرەك. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى بىرەر پىكىردە بىرلىك ھاسىل بولماق؛ ئورتاقلاشماق، بىرلەشمەك: بۇ يېغىندا ئىككى ئىش توغرىسىدا بىرلىككە كەلدۇق.

بىرلىك مەھسۇلات <دېھ> بىر يىل ياكى بىر پەسلىدە بىرمو بىرلىك قىلىنغان يەر كۆلىمىدىن ئېلىنغان ھوسۇل، مەھسۇلات: ناھىيە بويىچە بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 400 جىڭغا، كۆممىقونا قىنىڭ 700 جىڭغا يەتتى.

بىرلىك ۋېكتور <مات> ئۇزۇنلۇقى بىر بىرلىك ئۇزۇنلۇققا تەڭ بولغان ۋېكتور.

بىرلىكتە رەۋ ① بىللە، بىر بولۇپ، قوشۇلۇپ: غۇلام تۇيى ئىگىسى بىلەن بىرلىكتە قوي سويۇۋاتاتتى. ② بىرلىشىپ، قوشۇلۇپ: بۇ قېتىمقى يېغىننى ئورۇمچى شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، شەھەرلىك ياشلار بىرلەشمىسى ۋە ئورۇمچى رادىئو ئىستانسىسى بىرلىكتە تۈتكۈزدى.

بىرمەزگىل رەۋ (بىر+مەزگىل) بەلگىلىك بىر جەريان، مەلۇم بىرۋاقىت: دەسلەپكى چاغلاردا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ئەرەب يېزىقى بىلەن

بىرمەزگىل تەڭ ئىشلىتىلگەن. * باسىت ئۇنى خۇددى باھاردىكى گۈلگە ئوخشاش بىرمەزگىل پۇراپ ـ پۇراپ تاشلىنۇەتتى.

بىرمەھەل رەۋ (بىر+مەھەل) مەلۇم بىر چەكلىك پەيت، ۋاقىت، چاغ: مەزگىل: ئىنسان ئۇچۇن بىرمەھەل زېرىكىشلىك ياكى يىرگىنچلىك كۆرۈنگەن شارائىت ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېنىڭ ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ۋە گۈزەل بولۇپ قالىدىكەن. * مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە چوڭ بولغان، بىرمەھەل ئۇنى ناھايىتى ھۇرمەت قىلغانىدىم.

بىرمۇبىر ① ئۆز رەت ـ تەرتىپى بىلەن: بىرىدىن كېيىن يەنە بىرى: مەن ئۇنىڭغا بولغان ئەھۋالنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردىم. * ئۇنىڭ خىيالىدىن رەھىبەرلىك ئىستىلىدىكى توغرا بولمىغان خاھىشلارنى تەنقىد قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرى بىرمۇبىر ئۆتۈشكە باشلىدى. ② ھەربىرىنى، ئالاھىدە، ئايرىم، بىر ـ بىرلەپ: رەقىب بىزنى ئۇنىڭغا بىرمۇبىر تونۇشتۇردى. * مەن بۇگۈن سىلەرنىڭ ئۆيگە يېتىپ كەلگۈچە بىرنەچچە يەردە سوراقتا تارتىلدىم. ئۇچرىغانلا ئادەم خەت ـ ئالاقىلىرىمنى بىرمۇبىر تەكشۈردى.

بىرمۇنچە ئال [بىر+مۇنچە] ① بىرنەچچە، بىرقانچە: بىرمۇنچە ۋاقىت. * 1981 ـ يىلى ناھايىتى زور نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن بولساقمۇ، لېكىن ئىلگىرىلەش داۋامىدا يەنە بىرمۇنچە مەسىلىلەر ساقلانماقتا. ② مەلۇم مىقداردا، بەلگىلىك ساندا، مەلۇم دەرىجىدە، خېلى، جىق: ئۇ يېنىغا قارىۋىدى، بىرمۇنچە دۇشمەنىنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. * ئازگال ئەتراپىدا بىردەمدىلا بىرمۇنچە كىشى پەيدا بولۇپ، ئۇلاردىن بىرنەچچىسى ئالمىنىڭ يېنىغا چۇشتى.

بىرنەچچە ئال [بىر+نەچچە] قانچە ئىكەنلىكى نامەلۇم، بىرىدىن كۆپ، ئاز بولمىغان: ئالماسنىڭ قۇلىقىنىڭ تۇۋىدىن يەنە بىرنەچچە پاي ئوق ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەتتى. * ئەزىمەتنىڭ قوغۇنلارنىڭ تۈر، خىللىرى توغرىسىدىكى ھېكايىسى چىنارخان بىرنەچچە خىل قوغۇنلارنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلگۈچە داۋام قىلدى.

بىرنەرسە ئال [بىر+نەرسە] ① مۇئەييەن شەيئى، ياكى قانداقتۇر سادىر بولغان مەلۇم بىر ھادىسە، ۋەقە، ئىش: كۆزۈمگە بىرنەرسە كۆرۈندى. * بىرنەرسە سېتۇۋېلىشقا بازارغا بارىمەن. * بىرنەرسە يېدىڭمۇ؟ ② مۇئەييەن بىر پىكىر، قاراش، گەپ سۆز: ــ ئوغلۇم داداڭ ساڭا بىرنەرسە دېدىمۇ؟ ــ دېدى ئانا جوزىنىڭ يېنىغا كېلىپ ۋە كارىۋاتقا ئولتۇرۇپ. ③ كىشىلەرگە قارىتىپ ئېيتىلغاندا كەمستىشنى بىلدۈرىدۇ: ــ قانداق بىرنەرسە بۇ، خەقنىڭ ئۆيىگە ئىشكىنى چەكمەي كالىدەك كىرىپ كەلگىنىڭ؟ ــ خاپا بولدى نىساخان ئاچا ئۆيگە كىرگەن كىشىگە چىرايمۇ ئاچماي غۇدۇراپ.

بىرنۆۋرى باغل [بىر+نۆرى] مەيلى، تۇرۇپ تۇرسۇن: ئېيتىڭا، ماڭا ئوخشاش ئولتۇرسا ـ قوپسا دۇينىڭ پايدىسىنى كۆزلەيدىغان ئادەمنى يولدىن ئازدىڭ دېسە قاملىشامدۇ، باشقىسمۇ بىرنۆرى، مېنىڭ ھار ئالغىنىم ئەبىلغازنىڭ مۇشۇ سۆزى، ئېيتىڭا ئۇكام، مېنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىم ئورۇنسىزمۇ؟

بىرنېمە ئال [بىر+نېمە] ← **بىرنەرسە**: ــ ئاپا ـ ئاپا، ــ دەپ يۇگۈرۈپ كىردى غەيرەت، ــ كۆزۈمگە بىرنېمە كىرىپ كەتتى. * ئانا نېمە بولدى؟ دادام بىلەن بىرنېمە دېيىشىپ قالدىڭلارمۇ؟ * مۇنۇ بۇگۈنكى ئىش توغرىسىدا شۇ ئادەم بىرنېمە دېيەلەيدۇ، مانا شۇنىڭ مەسىلىھەتى ھازىر كېرەك. * بۇگۈن يەكشەنبە، كوچىغا چىقساڭ خەجلىگۈدەك بىرنېمەڭ بارمۇ؟ بولمىسا مەن بېرەيچۇ. * ئۇ قانداق بىرنېمە؟ * ھاشىمكامىنىڭ ئەخمەت دېگەن بىرنېمىسى شۇنداق ئەسكى شۇمتەك بولۇپتۇ.

بىرنېمە بولار يا ئۇنداق، يا مۇنداق نەتىجىسى چىقار: خۇلاسىلىنار: ئانچە ئەنسىرەپ كەتمە، ئاخىرى بىرنېمە بولار.

بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ مۆلچەرلىگىلى، ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ: پاكىتلار كۆپەيمىگۈچە

بۇ ئىشقا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

بىرنېمە دېمەك مۇئەييەن بىر پىكىر، قاراش، تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويماق؛ بىرەر خۇلاسىغا كەلمەك: — سىز بىرىپ يۇقىرىنى بىرنېمە دەپ ئۇنىتىمىكى، ئۇلار بىرنېمە دېسە، مېنىڭ بېجىرمىكىم تەس ئەمەس — تە، — دېدى دادۇي شۇجىسى. * شۇنى دېمەمسەن، لېكىن بۇ قىز مەن ئويلىغان قىزلاردىن ئەمەس، سەن ئۆزەڭ بىرنېمە دېيەلمىگەن يەردە، مەن قانداق بىرنېمە دېيەلەيمەن.

بىرنېمە قىلماق بىرەر چارە ۋە ئىلاجىسىنى تېپىپ ئىشلەپ باقماق: — بۇگۈن كەچ كىرىپ خۇپتەن بولدى، بۇ چاغدا ئۇ يەرگە بېرىپ سىز دېگەن ئادەملەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئىنشائاللا ئەتە بېرىپ بىرنېمە قىلارمىز ئۇكام، — دەپ يولغا سالدى مەھەممەت خەلپەت.

بىرھازا رەۋ [بىر+ھازا] خېلى بىرۋاقىت، خېلى ئۇزاق ۋاقىت: بىز تونۇشۇپ بىرھازا پاراڭ قىلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، راشىدىن ئاكام ئەسلى گېپىگە چۈشتى. * توختى پۇلنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن سانىمايلا يېنىغا سېلىپ قويدى.

بىرھازالىق «بىرھازا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىرھازالىق نەغمە — ناۋادىن كېيىن يىگىتبېشى ناسىرغا ھەر خىل تەلەپلەر كېلىشكە باشلىدى.

بىرھالدا رەۋ [بىر+ھال+دا] بىر خىل رەۋىشتە، ئوخشاش ھالەتتە.

بىرۋاراقى رەۋ [بىر+ۋاراق+ى] قەدەممۇ-قەدەم، بىر — بىرلەپ، پەيدىنپەي، بارا-بارا، تەدرىجىي: بىرۋاراقى ئىشلەپ تۈگىتىمەن.

بىرۋاقىت رەۋ [بىر+ۋاقىت] بىرمەزگىل، بىرچاغ: بىرۋاقىتتىن كېيىن ئوقۇتقۇچى كىرىپ ھە دەپ ئابلىكىمنى تەنقىدلەشكە كىرىشىپ كەتتى.

بىرۋاقىتتا رەۋ [بىر+ۋاقىت+تا] ئوخشاش بىر چاغدا، شۇ بىر ۋاقىتتىكى ئىچىدە: بۇرژۇئازىيە دېھقانلارنى ۋە بارلىق ئۇششاق بۇرژۇئازىيە قاتلىمىنى پارچىلاش ۋە تارقىتىۋېتىش بىلەن بىرۋاقىتتا، پرولېتارىياتنى ئىتتىپاقلاشتۇرىدۇ، بىرلەشتۈرىدۇ ۋە تەشكىللەيدۇ.

بىرۋاقىتلاردا رەۋ [بىر+ۋاقىت+لار+دا] ئۆتكەن بىرچاغلاردا، بىرزامانلاردا: بىرۋاقىتلاردا ھەتتا، مېنىڭ كېلەچەكتىكى جۇپتۇم جەزمەن شۇ بولىدۇ، دەپمۇ ئويلىغان ھەم جەزمەن شۇ بولۇشىنى تىلىگەنىدىم. * بىرۋاقىتلاردا باشلىقلار بۇرژۇئازىيە تۈمەنلىگەن ئىشچىلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۈن كەچۈرىدىغان پارازىتلار، دەۋاتاتتى.

بىرىتۇا ئى [ر] ساقال ئالغۇچقا بېكىتىدىغان يۇپقا مېتال پىچاق، تىغ.

بىرىكتۈرگۈچى «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما <بىئول> ئادەم ياكى ھايۋان تېنىدىكى سۆڭەك، كۆمۈرچەك، سىكىر قاتارلىق بەرداشلىق بېرىش، ئوزۇقلاندۇرۇش، ئاسراش ۋە بىرىكتۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە توقۇلما.

بىرىكتۈرگۈزمەك «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بىرىكتۈرمەك «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەگەر ئوكسىگېننى ئازوت ياكى گۈڭگۈرت بىلەن ئوخشاش بولمىغان نىسبەتتە بويىچە بىرىكتۈرسەك، بۇنىڭدىكى ھەربىر بىرىكمىدىن سۇپەت جەھەتتە باشقا ھەرقانداق جىسىمغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل جىسىم ھاسىل بولىدۇ.

بىرىكتۈرۈش «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

بىرىكتۈرۈش مېتابولىزمى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئوزۇقلۇق ماتېرىياللاردىن ھەر خىل مۇرەككەپ ئورگانىك ماددىلارنى بىرىكتۈرۈۋېلىش جەريانى. مەسىلەن: ئۆسۈملۈك-لەرنىڭ كاربون (IV) ئوكسىدى ۋە سۇدىن

فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق قەنتلەرنى بىرىكتۇرۇۋېلىشى؛ بەزى جانلىقلارنىڭ ئاددىي ئازوتلۇق ماددىلاردىن ئاقسىللارنى بىرىكتۇرۇۋېلىشىگە ئوخشاش.

بىرىكتۇرۇشمەك «بىرىكتۇرمەك» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىرىكتۇرۇلمەك «بىرىكتۇرمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىرىككەن سۈپ ① ئۆزئارا قوشۇلغان، بىرلىشىپ كەتكەن: بىرىككەن خۇلاسە. بىرىككەن سۆز. ② <خىم> خىمىيىلىك قانۇنىيەتلەر بويىچە ئۆزئارا رېئاكسىيىلەشكەن: بىرىككەن ماددا.

بىرىككەن خۇلاسە <لوگ> ئىككى كەسمە ئوچ ھۆكۈملۈكتىن ھاسىل بولغان، ئالدىنقى ئوچ ھۆكۈملۈكنىڭ يەكۈنى كېيىنكى ئوچ ھۆكۈملۈكنىڭ ئاساسى قىلىنىدىغان بىر خىل مۇرەككەپ خۇلاسە.

بىرىككەن سۆز <تىل> «بويتاق، ئەتىياز، بۈگۈن...»گە ئوخشاش ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئارتۇق سۆزدىن بىرىكىپ بىرلا ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدىغان ياسالما سۆز.

بىرىكمە ① ئى. بەلگىلىك نىسبەتتە ئۆزئارا قوشۇلۇش ۋە ئارىلىشىش بىلەن ھاسىل قىلىنغان ئارىلاشما: ئەگەر بۇ ئىككى بىرىكمە قوشۇلۇپ ماشىنا زاپچاسلىرىنى مايلاپ بېرىشتىن باشقا ئەكس تەسىر كۆرسەتمىسە، ھازىرقى ئەھۋال بىلەنمۇ ماشىنىنى قوزغاپ بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ بېرىشقا بولاتتى. ② ئى <خىم> **بىرىكىش رېئاكسىيىسى** نەتىجىسىدە ئىككى ياكى **بىرنەچچە** سۈيدۇك ۋە بىرىكمە ئوغۇت 15 تونىنغا يەتتى.

بىرىكمە ئاھاڭ <مۇز> بىرقانچە مۇزلىكنىڭ ئاھاڭسىدىن تەركىب تاپقان بىر يۈرۈش ئاھاڭ.

بىرىكمە سۇ <گېئول> مىنېرال ياكى باشقا خىمىيىۋى بىرىكمە تەركىبىدە $(OH)^-$، H^+، H_3O شەكىللىرىدە ساقلىنىدىغان سۇ. كرىستال كاتەكچىسىدە ئۇنىڭ مەلۇم ئورنى بولىدۇ، ئۇنى خالىغانچە ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ، پەقەت يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇپ، كرىستال كاتەكچىسىنى ئۆزگەرتكەندە ياكى بۇزغۇنچىلا ئۇنى مىنېرالنىڭ تەركىبىدىن ئاجرىتىۋالغىلى بولىدۇ.

بىرىكمە كۆمۈر قازغۇچ كۆمۈر قېزىش، پارچىلاش ۋە قاچىلاش ئىش تۈرلىرى مۇجەسسەملەنگەن ئۇنۇملۇق ماشىنا.

بىرىكمە ئوغۇت <دېھ> تەركىبىدە ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئوشۇق ئاساسلىق ئوزۇقلۇق ئېلېمېنتلىرى بولغان ئوغۇتلار.

بىرىكىش ① «بىرىكمەك» پېئىلنىڭ يەنە بىرخىل ئىسمىدىشى. ② ئى <خىم> ئىككى ياكى كۆپ خىل ماددىلارنىڭ خىمىيىۋى رېئاكسىيە ئارقىلىق يېڭى ماددا ھاسىل قىلىشى. مەسىلەن: ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن بىرىكىپ سۇ ھاسىل بولغانغا ئوخشاش.

بىرىكىشمەك «بىرىكمەك» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىرىنچى ① سان. تەرتىپى «1» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 1 — نومۇرلۇق: بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە سوتسىيال ئىنقىلابچىلا

ئەخمەق، خوتۇننىڭ ماختىغان ئىككىنچى ئەخمەق (ماقال). * مېنى بىرىنچى بولۇپ يوقلاپ كەلگەن ئادەم مۇشۇ قېرى بولغىنى ئۈچۈن ناھايىتى خۇشال ئىدىم. ③ رەۋ. باشتىن كەچۈرۈلمەگەن، كۆرۈلمىگەن؛ ھاياتىدا ئەمدى بىرلا قېتىم يۈز بەرگەن، سادىر بولغان: ئۇلار شۇنداق مېڭىپ چۈشكە يېقىن شەھەرگە كىرىپ كەلدى، بۇگۈن جۈمە ئىدى، نالەم غۇلجا شەھىرىنى بىرىنچى قېتىم كۆردى. * بۇ مېنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا بىرىنچى قېتىم دەرس ئۆتۈپ بېقىشىم ئىدى. ④ سۈپ. ھەممىدىن ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان، ئەڭ ماھىر، ئىلغار، ئەلا، پىشقەدەم: بۇ يىلقى مۇسابىقىمىزدە كومانداىرىمىز ساۋۇت بىرىنچى. ⑤ سۈپ. ھەممىدىن زۆرۈر، ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان، ئەڭ مۇھىم، ئاساسىي؛ باش: ۋاقىتنى كۈندۈزى ئالتە سائەت، ئاخشىمى ئىككى سائەت قىلىپ ئورۇنلاشتۇرساق بولار. ئون ئىككى سائەتلىك پىلانىڭىز بېيجىڭغا بارغاندا ئىشلەيدۇ. بۇ يەردىكى بىرىنچى ۋەزىپە دەم ئېلىش، ئاندىن قالسا ئۆگىنىش. * ساۋاقداش باتۇرجان بەرگەن ئىمتىھان ئۆز كەسپى بويىچە ئەلا — بىرىنچى. * بۇ كىشى ئۆز كەسپىدە شەھىرىمىزدە بىرىنچى ئۇستا.

بىرىنچى ئاۋغۇست نەنچاڭ قوزغىلىڭى <تارىخ> 1927 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇ ئېنلەي، جۇ دې، خې لۇڭ، يې تىڭ، لىۋ بوچېڭ قاتارلىقلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەگەشكەنلەردىن 30 مىڭ كىشىلىك شىمالغا يۈرۈش قىلغان قوشۇنىغا رەھبەرلىك قىلىپ، نەنچاڭدا قورالىنىق قوزغىلاڭ كۆتۈردۈ، قوزغىلاڭ غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، ئىنقىلابىي كومىتېتلار قۇرۇلدۇ. نەنچاڭ قوزغىلىڭى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى بىرىنچى توپىنى ئاتقان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مۇستەقىل رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشى ھېسابلىنىدۇ.

بىرىنچى ئاي ← يانۋار.

بىرىنچى ئەۋلاد <بىئول> جانلىقلارنىڭ جىنسىلىق كۆپىيىش جەريانىدا ھاسىل قىلىدىغان بىرىنچى ئەۋلادى.

بىرىنچى باسقۇچلۇق ئەمەل <مات> ئەمەللەر ئارىلاش كەلگەن ۋاقىتتا ئالدىن بېجىرىلىدىغان ئەمەل.

بىرىنچى بولۇپ ئەڭ بالدۇر، ھەممىدىن ئىلگىرى: ياسىن ئۆتكەن يىلى يېزىمىزدىن بىرىنچى بولۇپ داشۆگە كىردى.

بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> دەرىجىسى بىر بولغان ئالگېبرالىق تەڭلىمە.

بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى <تارىخ> جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ 1914 - يىلىدىن 1918 - يىلغىچە مۇستەملىكىلەرنى قايتىدىن بۆلۈۋېلىش ۋە دۇنيا زومىگەرلىكىنى تالىشىش ئۈچۈن بىرىنچى قېتىم ئېلىپ بارغان دۇنياۋى ئۇرۇشى. ئۇرۇشقا قاتناشقان بىر تەرەپ گېرمانىيە، ئاۋستىرىيە، ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى بولۇپ، «ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر» دەپ ئاتالغان؛ يەنە بىر تەرەپ ئەنگلىيە، فرانسىيە، روسىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەر بولۇپ، «ئانتانتا دۆلەتلىرى» دەپ ئاتالغان، جۇڭگومۇ كېيىنرەك ئانتانتا دۆلەتلىرى قاتارىغا كىرگەن. ئۇرۇش ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ مەغلۇبىيىتى بىلەن ئاياغلاشقان.

بىرىنچى سىگنال سىستېمىسى <فىزئول> شەيئى ۋە ھادىسە سەزگۈ ئەزاسىغا بىۋاستە تەسىر قىلىش ئارقىسىدا چوڭ مېڭە پوستىنىڭ مۇناسىپ دائىرىسىدە شەرتلىك باغلىنىش ھاسىل قىلىدۇ، چوڭ مېڭە پوستىنىڭ مۇشۇنداق ئىقتىدار سىستېمىسى بىرىنچى سىگنال سىستېمىسى دەپ ئاتىلىدۇ. بىرىنچى سىگنال سىستېمىسى ئىنسانلار ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلاردا بولىدۇ.

بىرىنچى قول ① رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقانلار ئىچىدىكى ئاساسىي مەسئۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان كىشى، بىرىنچى باشلىق: ئۇلارنىڭ مۇنداق قاراشتا بولۇشىنىڭ ئاساسى بار ئىدى. چۈنكى مېھرىگۈلنىڭ تاغىسى ۋىلايەتلىك كادىرلار باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى ئىدى. ② دەسلەپ قولغا كەلتۈرگەن، دەسلەپ ئىگە بولغان: يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالىنى ئومۇمىلاشتۇرۇپ تەكشۈرۈشى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ 1982 ـ يىللىق ئىشلەپچىقىرىشىنى توغرا ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بىرىنچى قول ماتېرىيال توپلاپ بەردى. * دۇك تېخەن بۇ بىر ـ ئىككى ئايدىن بۇيان ھەرقايسى يېزا ـ كەنتلەرنى ئارىلاپ، پىشقەدەم دېھقانلار بىلەن سىردىشىپ، ناھايىستى كۆپ بىرىنچى قول تېپىك ماتېرىيالغا ئىگە بولدى.

بىرىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش <تارىخ> 1924 ـ يىلىدىن 1927 ـ يىلىغىچە، جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ھەمكارلىقىدىكى بىرلىك سەپنى ئاساس قىلغان، جاھانگىرلىكە، فېئودال مىلىتارىستلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇش. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا (1926 ـ ، 1927 ـ يىللىرى) قوشۇن گۇاڭدۇڭدىن چىقىپ، شىمالغا يۈرۈش قىلغاچقا، «شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۇرۇشى» دەپمۇ ئاتالغان.

بىرىنچى ماي ① 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② <تارىخ> 1 ـ ماي خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمىنىڭ قىسقارتىلغان نامى.

بىرىنچى ماي ئەمگەكچىلەر بايرىمى <تارىخ> 1889 ـ يىلى ئېنگېلس تەشكىلاتچىلىقىدا چاقىرىلغان، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىونالنى قۇرۇش قۇرۇلتېيىدا تەسىس قىلىنغان، پۈتۈن دۇنيا ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىق بايرام كۈنى، قىسقارتىلىپ «1 ـ ماي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بىرىنچى نەشرى <مەت> ← **تۇنجى نەشرى.**

بىرىنچى ئوتاق زىرائەتلەر ئۇنۇپ تەكشىلەنگەندىن كېيىن بىرىنچى سۈيىدىن ئىلگىرىكى ئوتاق.

بىرىنچى ئورۇنغا قويماق ، ئەڭ مۇھىم دەپ ھېسابلىماق، ھەممىدىن بۇرۇن قىلىشقا تېگىشلىك دەپ قارىماق؛ ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا تۇرغۇزماق: ئېنگېلس «دۆلەت ئۆزئۆزىدىن ھالاك بولۇپ بارىدۇ» دېگەن پرىنسىپتىن چىقارغان ئاغمىچىلارغا قارشى يەكۈنىي بىرىنچى ئورۇنغا قويغان.

بىرىنچى ئۆكتەبىر ① 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② <تارىخ> 1949 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان كۈنى. بولۇپ، بۇ كۈن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت بايرىمى كۈنى قىلىپ بەلگىلەنگەن.

بىرىنچى ئىنتېرناتسىونال <تارىخ> 1864 ـ يىلى 28 ـ سېنتەبىردە لوندۇندا ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە، فىنلاندىيە قاتارلىق دۆلەت ئىشچىلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئېچىلغان خەلقئارا ئىشچىلار يىغىنىدا قۇرۇلغان خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ تۇنجى ئىنقىلابىي تەشكىلاتى. ماركس بىرىنچى ئىنتېرناتسىونالنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە داھىسى.

بىرىنچى ئىيۇل ① 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى دۇنياغا كەلگەن خاتىرە كۈن. 1921 ـ يىلى 1 ـ ئىيۇل كۈنى شاڭخەيدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مەملىكەتلىك 1 ـ قۇرۇلتېيى چاقىرىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە ـ

سىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئىلان قىلىنغان.

بىرىنچىدىن سان. گەپ-سۆزدە ساناپ ئۆتۈلىدىغان شەيئى، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقىسىنى كۆرسىتىشتە قوللىنىلىدۇ: دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىنىڭ توغرا تەتبىق قىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، سىياسىي-قانۇن ئورگانلىرى ئۆزلىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ياخشى ئورۇنلايدىغان قىلىش ئۈچۈن بىرىنچىدىن، پارتىيەنىڭ سىياسىي قانۇن خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش لازىم.

بىرىنچىلىك ئى. سۈپەت، خۇسۇسىيەت، ماھارەت قاتارلىق جەھەتلەردىن ئەڭ ئۈستۈنلۈك، يۇقىرىلىق: ئۇ ئادەتتىمۇ دەرس ۋە باشقا پائالىيەتلەردە سىنىپتا ھەمىشە بىرىنچىلىكنى تالىشاتتى. * ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئەلاچى بولۇپ ئوقۇدى، ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندە، مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا بىرىنچىلىكنى ئالدى.

بىريولى رەۋ [بىر+يول+ى] بىراقلا، بىر قېتىمدىلا: مۇھەممەت يىغىن زالىدىن ئەڭ ئاخىرىدا چىقتى، ئۇ بىريولىلا قېرىپ كەتكەندەك تۇراتتى.

بىريىلى ئى [بىر+يىل+ى] ئۆتكەن، بەلگىلىك، مەلۇم بىر يىل: بۇ كىشى بىريىلى بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن ساۋۇتوۋ دېگەن كىشى شۇ.

بىز ئال ① سۆزلىگۈچى ۋە ئۇ كۆزدە تۇتقان، بىرگە بولغان بىرقانچە كىشى: بىز بۈگۈن بازارغا باردۇق. * بىز ــ شىنجاڭ داشۆنى تۈنجى قېتىم پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار. ② بىرىنچى شەخس «مەن» ئورنىدا ئىشلىتىلىپ كەمتەرلىك ياكى ماختىنىش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ: بىزنى كۆزگە ئىلمايۋاتامسىز؟ بىزچۇ!؟ ــ ئۇرۇمچىدە باش كۆتۈرگەن يىگىتلەرنىڭ بىرسى. * سىز بىلەن بىز ياخشىدۇقۇ ھاشىم ئاكا.

بىزار سۈپ [پ] بەزگەن، تويغان، زېرىككەن: بىكاردىن خۇدا بىزار (ماقال). * بۇ يەردىكى تاغلىقلارنىڭ ھەممىسى دوغدىن بىزار. // ئاكا-ئۇكىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال).

بىزار بولماق تويۇپ كەتمەك، زېرىكمەك، يامان كۆرمەك: ئۇي ئىگىسى ئاستا-ئاستا بۇ مېھمانىدىن بىزار بولۇپتۇ. * ئازغان ياش-ئۆسمۈرلەر يامان ئىشلارنى قىلغان، يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالغان، شۇڭا كىشىلەر ئۇلاردىن بىزار بولۇپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىشنى خالمايدۇ.

بىزار قىلماق تويدۇرماق، بەزدۈرمەك، زېرىكتۈرمەك: ۋاي ئوغلۇم، سىزنى خۇدا يەتكۈزدىمۇ نېمە، ئىشەك دېگەننىڭ نامىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە، قېرىغاندا كىشىنى ئىشەكمۇ بوزەك قىلىدىكەن، ئەتىگەن يولغا چىققانىدىم، ئەسكى قوتۇر بىزار قىلۇۋەتتى.

بىزە سۈپ. جانت. بىرئاز، ئازراق: يارىم ئاڭلا بۇ سۆزنى، ساڭا بىزە گېپىم بار، خويمۇ كۆيدۈم مەن ساڭا، يۈرىكىمدە ئوتۇڭ بار.

بىزەر سۈپ [پ+ئە] زەرەرسىز، زەرەر قىلمايدىغان: تۇرسۇنكا، سىز ئەندىلا سەپەردىن كەلدىڭىز، ئىلگىرى، بۇ سۈيۇق-سەلەڭ ئاش بولۇپتۇ. بۇ ــ سىزنىڭ ھارداۋقىڭىزغا بىزەرەر.

بىزەرى رەۋ. جانت. بىرئاز، كىچىككىنە، بىزە: قەغەزدىن بىزەرى بەرگىنە.

بىزەك سۈپ. يۈزى قېلىن، ئىزا تارتمايدىغان، ئۇياتمايدىغان: نېمە رودۇپاي نېمىسىز؟! ئادەمىمۇ شۇنداق بىزەك بولامدۇ؟ * ئۇ بىزەكنى كۆرمىدىغان كۆزۈم يوق.

بىزەكلەشمەك پ. يۈزى قېلىنلىق قىلماق؛ ئۇياتمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان بولۇپ كەتمەك: ئاچچىقلىك كىلىپ قالغاندا خۇددى شۇ قاملاشمىغان ئىشلىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن، ئۇرسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىزەكلىشىپ، سۆزۈڭنى ئاڭلمايدۇ.

بىزەكلىك «بىزەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تولا بىزەكلىك قىلىپ گۆشىيىپ تۇرما! * بىزەكلىك قىلمۇاتسەنغۇ ھارامزادە، كۆتەر قاسقىنىڭنى!

بزەكلىك قىلماق يۈزى قېلىنلىق قىلماق، بزەكلەشمەك.
بزەۋتە سۆپ. بىئارام، تەشۋىشلىك، بىسە ـ رەمجان: بزەۋتە بولماق. بزەۋتە قىلماق.
بزەۋتە بولماق بىئارام، بىسەرەمجان بولماق، تەشۋىشلەنمەك: بزەۋتە بولماك، مەن هازىر قايتىمەن.
بزەۋتە قىلماق ئاۋارە قىلماق، بىئارام، بىسەرەمجان قىلماق: تەشۋىشلەندۇرمەك: ــ ئاغچا خېنىم، ــ دېدى ئۇ تىترىگەن ئاۋازدا، ــ مۇھىم ئىشىم بولمىسا سىزنىمۇ بزەۋتە قىلمايتىتىم، ئەپۇ قىلغايسىز، كېيىنرەك كېلەرمەن.
بىزچە رەۋ ← **بزىنگچە**: ــ بۇ قانداق سالام، ــ دېدى زۆرىشا كۈلۈپ، ــ يېرىمى بزچە، يېرىمى رۇسچە.
بزىنگچە رەۋ. بزىنك ئويلىشىمزچە، بزىنك چۈشىنىشىمزچە، بز قىلغانغا ئوخشاش، بز قىلغاندەك: بزىنگچە بۇ پىكىر توغرا.
بزىنگكى ① ئال. بزگە قاراشلىق، بزگە تەئەللۇق، بزگە تېگىشلىك: بالا بزىنگكى، ئەقىل ئۆزىنگكى (ماقال). * بۇ ئۆي ـ ئىمارەت، باغ ـ ۋارانلار بزىنگكى. ② ئى. بزىنك ئۆي، بىزىنك ئىمارەت: بۇ مېھمانلارنى بزىنگكىگە ئېلىپ بېرىك. * دوستۇم سەن بۇگۈن بزىنگكىدە قونۇپ قال.
بىزمان رەۋ [بىر+ئاز+زامان] جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل كېيىن، بىرئازدىن كېيىن، كېيىنرەك: بز بزمان بارىمىز. * بزمان ئۇلار كېلىدۇ.
بزمانلىقا رەۋ. جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىنكى بىرۋاقىت ئىچىدە: بزمانلىقا ئۆيگە مېھمان كېلىدۇ. * سىز بزمانلىقا ئۆيگە بىر كېلىپ كېتىك.
بزۇرولبەنجى ئى <بوت> ← **مىڭدۇانە**.
بزۇۋان سۆپ [پ] يېزىت ← **زۇۋانسىز**.
بزىندە ئى. دىئال. بالىلارنى بۆشۈكىكە بۆلىگەندە تېڭىپ قويىدىغان قولتارتقۇ، باغ.
بىس ئى. پىچاق، ئۇستىرا، ئورغاق، قىلىچ قاتارلىق تېغىلىق ئەسۋابلارنىڭ ئۆتكۈر قىرى: ئاتلىق ئەسكەر ئېتى ئالدىنقى ئاياغلىرىنى يەرگە قويغاندا، دۈشمەننى قىلىچ بىلەن شۇنداق چاپتىكى، قىلىچنىڭ بىسى سۇنۇپ كەتتى.
بىسات ئى [ئە] ① ئۆي سەرەمجانلىرى: ئۇلار قاتتىق قىشتا ئۆي بىساتى بېسلغان ئۇستى ئوچۇق ماشىنىغا ئولتۇرۇپ كەلگەندى. * ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا پەقەت ئىككى سېرلانمىغان سانىدۇق تۇراتتى، بۇنىڭدىن باشقا بىسات كۆرۈنمەيدى. *شەرىپە تەخسىلەرگە يېمىش تىزىۋاتقان ئابدۇشۇكۇر دېدى سورىدى: ــ ئابدۇشۇكۇر ئاكا، يالغۇز جېنىڭىزغا نېمانچە كوپ بىسات يىغىۋالدىڭىز؟ ــ قىزىقكەنسىز سىڭلىم، ئەتە ـ ئۆگۈن توي قىلمەن ـ دە، بۇ زامانىنىڭ قىزلىرى ئادەمگە ئەمەس، بىساتقا ئامراق، ــ دېدى ئابدۇشۇكۇر. ② كىشىدە بولغان ھەممە نەرسە، بايلىق: مېنىڭ بارلىق بىساتىم مانا مۇشۇ بىر سانىدۇق كىتاب. مەن بۇ كىتابلارنى جېنىمدەك ئاسراپ، شۇنداق ئېغىر كۈنلەردىمۇ يوقاتماي ساقلاپ كەلگەنىدىم. * بىساتىمنى ئاختۇرسام چىققىنى مانا مۇشۇ بىر تال ئۇزۇك. بۇ ئۇزۇك مېھرىبان ئانامدىن قالغان تەۋەررۈك ئىدى.
بساتسز سۆپ. بىسات سېلىنمىغان، بىساتى يوق.
بساتلانماق پ. ئۆي ئۆي سەرەمجانلىرى بىلەن بېزەلمەك، جابدۇلماق: مۆمىن ئاخۇنىڭ ئىككى دېرىزىلىك پاكىز، ئاددىي بىساتلانغان ئۆيى. دېرىزىدىن سىرتتىكى دەرەخلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بىر چەتكە ئۇستەل ۋە ئورۇندۇقلار قويۇلغان.
بساتلىق سۆپ. بىساتى بار، بىسات سېلىنغان.
بساتلىققا رەۋ. دىئال. ئازغىنا ۋاقىتتىن كېيىن، بىرەمدىن كېيىن.
بسات ـ مسات ئائىلىگە قاراشلىق ھەر خىل سەرەمجانلار، مال ـ دۇنيالار: بۇلارنىڭ

كالچىراشلىرىنى كۆرسەم، پۇتۇن بەدىنىمدىن زەرداپ تامچىلايدۇ، ئامال بولسا مۇشۇ زەيىنى تېخىمۇ كۆپەيتىدىغان! ئامال بولسا بۇلارنىڭ بىسات ـ مىساتىنى يەتتە قات يەرنىڭ تېگىگە تىقۋېتىدىغان! ھەي....

بسەرەمجان رەۋ [پ] ① سەرەمجانلاش ـ تۇرۇملىغان؛ تۇرۇنلاشتۇرۇلۇشى تەرتىپسىز، رەتسىز: ھاشىم ئاكام يۇسۇپ مەكتىنى قۇدىسىنىڭكىگە باشلاپ كەلگەندە، ئۆي ئىچى تولىمۇ بسەرەمجانىدى. ② بىئارام، تەشۋىشلىك، خاتىرجەم ئەمەس: مەن سىلىنىڭ تۇز ـ تاتلىرىنى كۆپ يېدىم، مېنى تۇتۇپ كەتكەندىن كېيىن كۆپ ئىزدەپ، شۇنچە ئاۋارە بولۇپلا. ئاخشامدىنمۇ ئۆيلىرىدە قونۇپ، بسەرەمجان قىلدۇق. * تۇن قويىنىدىن تۇتلۇق ئىزلار قالدۇرۇپ ۋېكىلداپ ئۇچۇپ ئۆتىدىغان ئوقلارغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ سۇرى يامانراق ئىدى، مۇشۇنداق تىنچسىز، بسەرەمجان كۇنلەردە ئانا يالغۇز ئوغلى، كۆزىنىڭ نۇرى تىلئالدىدىن نېمىشقا ئەنسىرىمىسۇن.

بسەرەمجان بولماق ① سەرەمجانلىرى تەرتىپسىز، رەتسىز ھالەتكە كېلىپ قالماق: ئۆي ئىچى تولىمۇ بسەرەمجان بولۇپ كەتتى. ② بىئارام بولماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك، تەشۋىشلەنمەك، ئەنسىرىمەك: غۇنچەم ئەنسىرەپ بۆلەكچىلا بسەرەمجان بولۇۋاتىدۇ. * سىز مۇنداق يىغلىسىڭىز، ئۇنىڭ كۆڭلى بسەرەمجان بولۇپ كېتىدۇ. * ئايشەم نېمە قىلىشىنى بىلمەي بسەرەمجان بولۇپ تۇرغاندا، گۈلسۇمخانىنىڭ بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلىدى.

بسەرەمجان قاماق ① بسەرەمجان، تەرتىپسىز ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ ھويلا ـ ئارامىلارنى بسەرەمجان قىلىۋەتتى. ② بىئارام قىلماق، تەشۋىشلەندۈرمەك، ئەنسىرەتمەك: جېنىم قىزىم، بىزنى تازىمۇ بسەرەمجان قىلىۋەتمىگىن. ئاپاڭ بىلەن رازىلاشقىلى تاس قالدۇق.

بسەرەمجانلىق «بسەرەمجان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئائىلىمىزدە بىرەر توخۇ كاتەكنى سالساقمۇ ئاز ـ تولا بسەرەمجانلىق بولىدۇ، لېكىن بىز تۇخۇم بىلەن توخۇ گۆشى يېيىش ئۈچۈن بۇنداق بسەرەمجانلىقتىن قورقمايمىز. * ئۇ يارلىرى باغلانغان ئوق قولىنى بېشىغا ياستۇق قىلىپ، پاخال تۆشكىدە بسەرەمجانلىق بىلەن ئۇ ياق، بۇ ياقتا ئۆرۈلەتتى.

بسەۋەب سۆپ [پ+ئە]يېزىت ← **سەۋەبسىز**: ئۆلۈم ھەربىر كىشىگە مۇقەررەر، لېكىن مەرھۇمنىڭ بىسەۋەب ئۆلۈمى ھەممىمىزنى دەردىتە قالدۇردى.

بستەر ئى [ئە] ← **سىزغۇچ**

بسلىق سۆپ. بىسى بار، بىس چىقىرىلغان: يېگىت ئىككى بسلىق قىلىچىنى ئېلىپ ئەجدىھا كەلگەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپتۇ. * بۇ چاغدا سۇلايمان ئىشتىننىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ ئېسىۋالغان ئىككى بسلىق خەنجەرنى قولىغا ئالدى.

بسمىللا ئى [ئە] ① <دىن> قۇرئان سۈرىلىرىنىڭ ۋە ئۇمۇمەن كونا كىتاب، كونا خەت ـ چەك قاتارلىقلارنىڭ باشلىنىش فورمۇسى، سۆزى: «بسمىللا»نى دەپ بولۇپ، «ئالاھۇئەكبەر»نى ئېيتقۇچە، «ئازادلىق» دەپ قوزغالغان، چوڭ دولقۇنىنى ئۇنتۇما! ② بىرەر ئىشقا كىرىشكە، خۇسۇسەن تاماق يېيىشتىن ئىلگىرى ئىشلىتىلىدىغان باشلىنىش سۆزى: بوۋاي «بسمىللا» دەپ يولغا چۈشتى. * دادام بىر پارچە نانىنى «بسمىللا» دەپ ئەمدى ئاغزىغا سېلىپ تۇراتتى، كوچىدىن «قادىركا» دەپ قىچقارغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ باشلىنىشى، مۇقەددىمىسى: مەن دەرھال كېلىشمىنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىشقا باشلىدىم، ئەپسۇسكى، تېخى سۆزۈمنىڭ بسمىللاسىنى ئېيتماي تۇرۇپ، تېلېفون يەنە جىرىڭلاپ كەتتى.

بسوراق رەۋ. يېزىت ① رۇخسەت ئالماي: سورىماي، رۇخسەتسىز: بسوراق ئىش قىلماق. * مەن سىزنىڭ يەنە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغىنىڭىزنىمۇ، ھەتتا مۇخبىرلىق قىلىمەن دەپ بسوراق ماڭغانلىرىڭىزنىمۇ بىلىمەن. * ھاياجان

ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى بىسوراق سەكرەپ، ئەلانىڭ قۇلىقىغا تېگىپ كەتتى. ② **سوراق قىلىنماي، سورالماي:** سوراقسىز: بىسوراق قاماقتا ياتماق.

بسيار رەۋ [پ] يېزىت. كۆپ، زور، تولا: ئاتام ئىدى بىزگە غەمخار، ئانام يېغلاپ دائىم بسيار، ئاغام ئىدى ماھى رۇخسار، تەقدىردىن كەلسە نەيلەردۇق.

بشەكچى ئى ← **بشەكشىرىن:** قوغۇن يۇرتى دەپ ئاتالغان ھوگدا بىشەكچى، ئاق ناۋات قاتارلىق قوغۇنلار ئاجايىپ ئوخشايدۇ.

بشەكشىرىن ئى [پ+ئە+پ] قوغۇننىڭ بىر تۈرى. بۇ خىل قوغۇنىنىڭ پوستى تالالىق، ئېتى قېلىن، سۇلۇق ھەم ناھايىتى تاتلىق بولىدۇ: تام تۆپىسىدە تۆت قوغۇن، ئىككىسى بىشەكشىرىن. يانىدىشىپ تۇرغان يىگىتنىڭ، لەۋلىرى ئەجەب شېرىن.

بشەم سۈپ [پ] ئىزا تارتمايدىغان، بەتخۇي: قىلىقسىز: يۇنۇس ئەسلىدىمۇ كالتە پەم، بىشەمرەك ئادەم ئىدى. ھازىرمۇ بىردىنلا ئىشنى يوغىناتقىلى تۇردى.

بشەملىك «بىشەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ساربىخان ئىشنىڭ ئالدى ــ كەينىنى پۈختا ئويلايدىغان تەدبىرلىك ئايال بولسىمۇ، ئۆي ئىشلىرىدىن باشقا چوڭراق ئىشلاردا موللاخۇنىنىڭ بىشەملىكىدىن ئامالسىز ھالدا ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ يۈرەتتى.

بشەملىك قىلماق بەتخۇيلۇق، قىلىقسىزلىق قىلماق: مەخسۇت بەگ ھېلىقى چېرىكلەر بىلەن كېچىچە مەھەللە ئىچىدە قانداق بىشەملىك قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىڭلارغۇ، چىداش يوق، بولدى، بىزنىڭ نەرىمىز ئەر؟

بشۇ ئى. قوي، ئۆچكە تېرىسىدىن كۆن، خۇرۇملارنى ئىشلەش ئۈسۈلى بىلەن ئىشلەنگەن ئۆتۈك، مەسە قاتارلىق ئاياغ كىيىملىرىگە ئەستەر قىلىنىدىغان يۇپقا تېرە.

بغەرەز سۈپ [پ+ئە] غەرەز ئۇقمايدىغان، غەرەز بىلمەيدىغان، ئۇشۇق: بىغەرەزدىن دوزاخ قېچىپتۇ (ماقال). * ئۇنىڭ زېمىنىدىكە سايى قىلغىنى 50 ياشتىن ئاشقان گاچا ئوغلى بولۇپ، بۇ بىغەرەزگە شۇ يۇرتتا ھېچ خوتۇن تەگمىگەنىكەن.

بغەرەزلىك «بىغەرەز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوغلۇم مۇشۇنداق بىغەرەزلىك قىلۇەرسەك، بىر چىرايلىق تۇتقان ئۆيۈڭنىمۇ ۋەيران قىلىپ قويىسەن.

بغەم سۈپ [پ+ئە] ① غەم ۋە تەشۋىشنى بىلمەيدىغان، پەرۋايى پەلەك، پەرۋاسىز: ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈپ قالسا ئۇنىڭ دۇنيادىن كەتكەنلىكىگە ھېچكىم ئىچ ئاغرىتمايدۇ. ئاجايىپ كىشىلەر ــ بىغەم، باغرى تاش كىشىلەر. * ئەي سۆيگۈ كۇنسېرى كۆچەيتىتىڭ غەمنى، بۇ دۇنيا كۆرگەنمۇ، زادى بىغەمنى!؟.... ② غەم ۋە تەشۋىشتىن خالىي، غەمسىز، خاتىرجەم: ئۇ، بىغەم ئولتۇرۇپ تۆمۇر سىملارنى كېسىۋاتاتتى. * بىز كۆرەشچان ئەۋلاد، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەتتا بىر مىنۇت كۆرەشنى تەرك ئەتمىدۇق، بىغەم ياتمىدۇق.

بغەملىك «بىغەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆز كۆچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش ئىشەنچلىك بولىدۇ، ھەممە ئاكتىپ ئاملىلارنى سەپەرۋەر قىلىشقا تۇرتكە بولىدۇ، ھۆرۈنلۇقتىن، بىغەملىكتىن، باشقىلارغا تايىنۇبلىشتىن ساقلايدۇ.

بغۇبار سۈپ [پ+ئە] يېزىت ← **غۇبارسىز:** بىلدىم ئەمدى، قەلبىڭلار ئىكەن سۇتتەك بىغۇبار. ۋەتەن ئىشقى، ئەل مېھرى، ئىكەن ئاڭا ھەمراھ ــ يار.

بقارار [پ+ئە] ① سۈپ. بىر خىل تۇرمايدىغان، تۇراقسىز، ئۆزگىرىشچان: ئۇ خۇددى ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، زور ئىرادىگە كەلگەندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پۈتۈنلەي بىقارار بىر ھالەتتە ئىدى. ② رەۋ. بىر قارار، بىر پىكىرگە كېلەلمەسلىك: قارارسىز، ئىككىلەنگەن: نامان ئېغىزى تەگمەي جاۋابلىداۋەردى. ئاخىر قاسىم سەل بىقارار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ

گىپىنى بۆلدى. ③ رەۋ. كۆتۈپ تۇرالماي-دىغان، ئىنتىزار، بىتاقەت: بۇ يىگىت ئەسىلىدە باشقا بىر شەھەر پادىشاھىنىڭ ئوغلى بولۇپ، مەلىكىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرمەستىن ئاشىق بىقارار بولغانىكەن. * مەن كۆرۈپ سېنى جانان، غەمگە مۇپتىلا بولدۇم. ئوتنى ياقتىڭ يۈرەككە، ئاشىق بىقارار بولدۇم.

بىقارارلىق «بىقارار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: غوپۇر ئاخۇننىڭ بۇ سۆزلىرى قادىر دۈيجاڭنىڭ بىقارارلىق بىلەن داۋالغۇپ تۇرغان كۆڭلىگە ناھايىتى چوڭ ۋەھىمە ئوتىنى يېقىۋەتتى.

بىقسىتماق «بىقسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىقسىق سۈپ. پۇرىغان، بىقسىغان، سېسىغان: ئۆينىڭ ھاۋاسى نېمىدېگەن بىقسىق، دېرىزىنى ئېچىۋېتەيلى. * كوچا ـ كويدا قىلدى سازايى، قەغەز قالپاق كىيگۈزۈپ ئاندىن. سولاپ قويدى بىقسىق قوتانغا، كەتكەن چاغدا تامامەن ھالدىن.

بىقسىماق پ. سېسىپ، ئېچىشقا باشلىماق، بەتبۇي پۇراق چىقارماق: بازاردىكى ئادەملەر-نىڭ كۆپلۈكىدىن بەزى كۈنلىرى ئات ـ ھارۋىلار بۇ يەردىن ئۆتەلمەي قالىدۇ، ھاۋاغا چاڭ ـ توزان، بىقسىغان بۇس ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. * قارنىغا يۇتتى مېنى قان بىقسىغان زىندان ـــ قەپەس، ۋەھشىلىك ئىچرە بوغۇلدى سۆز بىلەن ئەركىن نەپەس.

بىقۇۋۋەت سۈپ [پ+ئە] يېزت. قۇۋۋەتسىز، كۈچسىز، ماغدۇرسىز: شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنى ئاجىز، بىقۇۋۋەت ھېس قىلدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، دەلدەڭشىگەن ھالدا نامانىنىڭ قولىنى تۇتتى.

بىقىن ئى ① <ئانات> گەۋدىنىڭ قولتۇقتىن يانپاش سۆڭىكىگىچە بولغان ئوڭ ۋە سول يان تەرىپى: ئوڭ بىقىن. سول بىقىن. * مىركېرەم تۈگۈلۈنۈپ بىرلا سەكرەپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، لېكىن شۇ ئەسنادا نىزام قىلىچىنى ئۇنىڭ بىقىنىغا تىقىۋېتىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ يان قىسمى، يان تەرىپى: ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ ئىدى. ئانا ئاپتوبۇس ئىشىكىنىڭ بىقىنىدا سىقىلىپ تۇرۇۋالدى، ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتە توختىغاندا، چۈشۈپ چىققۇچىلار ئۇنى قىستاپ پۇتلىرىنى دەسسىۋېتەتتى.

بىقىنىدىن تۆشۈك ئاچماق ← بىقىنىدىن تۈڭلۈك ئاچماق.

بىقىنىدىن تۈڭلۈك ئاچماق بىقىنىغا قاتتىق ئۇرۇپ زەخىملەندۈرمەك، خۇددى بىقىنى تېشىلىپ كەتكەندەك ئەھۋالدا قالدۇرماق: ـــ قادىر، سەن نوچىلىقنى ئازراق قىل!. ھېلى بىكار بىقىنىڭدىن تۈڭلۈك ئاچىمەن، ـــ دېدى ئوسمان چىرايىنى جىددىيلەشتۈرۈپ.

بىقىنىدىن ئىشىك ئاچماق ← بىقىنىدىن تۈڭلۈك ئاچماق.

بىقىنى قىچىشماق ← دۈمبىسى قىچىشماق: بۇ تازا بىقىنى قىچىشىپ قالغان نېمە ئوخشايدۇ.

بىقىنداشماق «بىقىندىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر ـ بىرى بىلەن تۇتۇ-شۇپ، بىقىندىشىپ ئويناۋاتقان بالىلار بىزنى كۆرۈپ نېمە ئۈچۈندۇ جىم بولۇپ قالدى.

بىقىندىماق پ. بىقىنىغا ئۇرماق، نوقۇماق؛ دېۋىتمەك: يولۇچىلار بىر ـ بىرىنى بىقىنداپ، ئارىسىدا كېتىۋاتقان ھېلىقى ئادەمنى كۆرسىتىشەت-تى. * موللازەيدىن ئاتنى بىقىنداپ، دۆڭلۈكلەر ئارىسىدىن تېزرەك ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى، لېكىن بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن تۇيۇقسىز ئىككى ئادەم چىقىپ، بىرى موللازەيدىنگە ئېسىلدى.

بىقىنلاشماق «بىقىنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىقىنلىماق پ ← **بىقىندىماق:** ھاياجاندا پاتتىم خىيالغا، قالغانسېرى مەنزىل يېقىنلاپ. ـــ كەلدۇق، ـــ دېدى ھېلىقى جەڭچى، بىرچاغ مېنى ئاستا بىقىنلاپ.

بىكار [پ] ① سۈپ. ئىشىدىن خالىي، بوش، ئىشى يوق، ئىشسىز: بىر بىكار ئوننى بىكار قىلىپتۇ (ماقال). * مۇساتاغا ئابدۇرەھىمنىڭ سوئالىنى ئاڭلىمىغاندەك: ـــ بالام، بىكار مۇسەن،

ــ دەپ سوربدى. * سايمنىڭ دەرۋازا ساقلاپ كېلىۋاتقىنىغا 20 يىلدىن ئاشتى. ئىشىنىڭ ھەققىتىنى سۇرۇشتۇرگەندە ئۇنىڭ ۋەزىپىسى بىكار ئىشەككە توقۇم توقۇپ قويغاندەك قۇرۇق نامدىنلا ئىبارەت بولۇپ، كۆپ ۋاقتى باشلىقىنىڭ ئۆيىدە ئۆتتى. ② سۈپ. ئەھمىيەتسىز، پايدىسىز، كېرەكسىز: سونۇر غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ قاۋانلىقىنى كۆرسەتتى: مۇنۇ يەرلەرنى ئاغدۇرۇشقا تراكتور دېگەن جانۋاردىن باشقىسى بىكار ــ دە ! * مەن گەپ ــ سۆز قىلمىدىم، ئەلۋەتتە. شۇ تاپتا جەننەت خانىغا مىڭ ئېغىز دېگەن بىلەنمۇ بىكار ئىدى. * بولغان بىلەن سۇرىتى ئادەم، ھەقىقىتىنى سۆيمىسە بىكار. ئوت بولسىمۇ يۇرەك قېتىدا، ۋەتەن ئۈچۈن كۆيمىسە بىكار. ③ رەۋ. ئورۇنسىز، سەۋەبسىز: گومىنداڭچىلار ئاشۇنداق ھەيۋىلىرىگە قارىماي بۇ يەردىنمۇ خۇددى ئۇۋۇسى چۈۋۈلغان چۈمۈلىدەك پىتراپ قېچىشقا باشلىدى. «گومىنداڭچىلار قېچىشقا ئۇستا، بىزنىڭ جەڭچىلەر ئېتىشقا ئۇستا» دېگەن سۆزنى خەلق بىكار ئېيتمىغان-دە. * مەن يېگىتلەرنىڭ قىزلار ئۈچۈن ئۆلگەنلىكى، سارالڭ بولغانلىقى ۋە سەۋدايى مىجەز بولۇپ قەھرىتان، تومۇزلاردا نەچچە كۈنلۈك يولىلارنى باسقانلىرىنى ئاڭلىغان، بىراق، ئۇلارنى ئىرادىسىز ۋە ھاماقەت يىگىتلەر ھېسابلىغانىدىم. مانا ئەمدى ئۆز بېشىمغا كەلگەندىلا ئۇلارنى بىكار ئەيىبلىگەنلىكىمنى بىلدىم. ④ سۈپ. ئىگىلەنمىگەن، بوش، قۇرۇق: شۇنچە چوڭ، ئازادە زالدا بىكار ئورۇندۇق كۆرۈنمەيتتى. ⑤ رەۋ. ھەقسىز، پۇلسىز؛ ئەجرىسىز («غا، قا، گە، كە: دىن، تىن» قوشۇمچىلىرى ئولۇنۇپ كېلىپ): جىمىلىخان ئاچا بالىسىغا دائىم: ــ بالام، كېيىم بىكارغا كەلمەيدۇ، ئۇنى ئاسراپ، ئايال كېيىش كېرەك، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى، * ئاكا، ئۇكامنى بىكاردىن رەنجىتتىڭ، ئۇ بۇگۈن مەكتەپتىن كېلىپ ھېچقەيەرگە چىقماي دەرس تەييارلىغانىدى، ــ دېدى گۈلئايىم ئاكىسىغا.

بىكار بولماق ① ئىشىنى تۈگەتمەك، ئىشتىن چۈشمەك: مەن نەچچە كۈندىن بېرى دەم ئالماي ئىشلەپ، بۇگۈن بىكار بولۇپ قالدىم.

② **بوشانماق، قويۇۋېتىلمەك**: ياسىن توشقان ئەتىيازدا تۇرمىدىن بىكار بولۇپ چىقتى. * بۇ مۇزاي خامان قوشۇقىدىن بىكار بولۇپ كېتىپتۇ. ③ **يوققا چىقماق، كېرەكسىز بولۇپ چىماق**: قىلىنغان ئەمگەكنىڭ ھەممىسى بىكار بولۇپ كەتتى. ④ **بوشىماق، قۇرۇقدالماق**: قاسىم ئاخۇنۇمنىڭ بىر ئېغىز ئۆيى بىكار بوپتىكەن، ھازىرچە شۇ ئۆيگە كۆچۇپ كەلدىم. * ــ قىزىم، ــ دېدى ئايشەمخان ئىچكىرىكى ئۆيگە قاراپ، ــ چامادان بىكار بولدى، ــ دېدى، نەرسە ــ كېرەكلىرىڭنى ئاچىق.

بىكارغا كەتمەك يوققا چىقماق، ئەھمىيىتى بولماسلىق: ئوغلىغا قىلغان بىرمۇنچە نەسىھەتلىرىنىڭ بىكارغا كەتكەنلىكىگە چىداپ تۇرالماي، دەرھال ئۇنى كۆپچىلىك ئالدىدا تەنقىد قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

بىكار قىلماق ① **بوشاتماق، قۇرۇقداتماق**: سېۋەتنى بىكار قىلماق. * ئاداش، تولا خىرقىراۋەرمەي، ئۆيۈڭنى بىكار قىل، بولمىسا، لاقا-لۇقاڭ توپا ئاستىدا قالىدۇ. ② **ئەمەلدىن قالدۇرماق، كۆچمىدىن قالدۇرماق، ئىناۋەتسىز قىلماق**: ئازادلىقتىن كېيىن بۇ تۈزۈم بىكار قىلىنىپ، ئوغۇللار 20، قىزلار 18 ياشتا توي قىلدىغان ئىش ئادەتكە ئايلانىدى. ③ **بىكار-دىن-بىكار ئىشلىمەك، پايدىسى بولمىسۇ بېجىرمەك**: سەن ئۇ ئىشنى بىكار قىلدىڭ، ئۇنداق قىلىشنىڭ بىزگە ھېچقانداق پايدىسى يوق ئىدى.

بىكار كەتمەك زايا كەتمەك، پايدىسىز بولماق: كونا جەمئىيەتتە ئانام مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغان بولسىمۇ، كونا جەمئىيەتتە ئۇنىڭ ئارزۇسى بىكار كەتكەنىدى.

بىكار گەپ ئەمەلگە ئاشمايدىغان، قۇرۇق ئەرزىمەس، ئورۇنسىز گەپ، يوق گەپ: بىكار گەپ قىلىش ئەخمەقنىڭ ئىشى (ماقال). * يۇرت ئېتىكى كەڭ دېگەن بىكار گەپ ئەمەس.

بىكار تەلەپ سۈپ [بىكار+تەلەپ] ئەمگەك

قىلمايدىغان، ئىش خۇش ياقمايدىغان، ھۇرۇن: بۇرۇن بىر يۇرتتا ئۇچ كىشى بار ئىكەن، ئۇچىلىسى يىگىتكەن، يىگىت بولغاندىمۇ قۇرۇق سۆلەت، بىكار تەلەپلەردىن ئىكەن.

بىكار تەلەپلىك ئى. ئەمگەك قىلماسلىق، ئىش خۇش ياقماسلىق، ھۇرۇنلۇق: ... جەمئىيەتتە بەزى كىشىلەر بارىكى ئۇلار ئىش قىلىشنى خالىمايدۇ، بىكار تەلەپلىك، ھۇرۇنلۇق ئۇلارنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

بىكار تەلەت [بىكار+تەلەت] ← **بىكارتەلەپ:** گۈزەرنىڭ دوقمۇشىدا ئۇچ ــ تۆت بىكار تەلەت بىر يەرگە كېلىپ قالسا بىردىنلا گەپ ئۇلغىيىپ كېتەتتى.

بىكارچى ئى. بىكار يۈرگۈچى؛ ئىشى يوق، بوش ئادەم: بىركۈنى ئەپەندىم بازاردىكى بىكارچىلارنىڭ سۆھبىتىگە قېتىلىپ قېلىپتۇ. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرى كۆرگەن ياكى ئاڭلىغان ئاجايىپ ــ غارايىپلاردىن پۇ ئېتىشقا باشلاپتۇ.

بىكارچىلىق ئى. ئىشتىن خالىيلىق، ئىشسىزلىق، ئىشى يوقلۇق، ئىشتىن قولى بوشلۇق: يولۋاس ئىشخانىغا كەلگەندە، جاپپار بىر كىشى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى. سەلەي بولسا بىكارچىلىقتىن زېرىككەندەك بىر رەسىملىك ژۇرنالنى ۋاراقلاش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

بىكاردىن ــ بىكار ھېچبىر ئاساسسىز، سەۋەبسىز، ئورۇنسىز: سىز نېمىشقا مېنى بىكاردىن ــ بىكار ئازابلايسىز؟ * دادام توكچىلارغا تولا دەپ جىملە بولۇپ كېتىدىغان بولدى. قارىسام، توك بىكاردىن ــ بىكار ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. سىزگە دەپ قويايي دېدىم.

بىكارلاتقۇزماق «بىكارلاتماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بىكارلاتقۇزۇلماق «بىكارلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىكارلاتماق «بىكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىكارلاشماق «بىكارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بىكارلانماق «بىكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىكارلىق «بىكار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆزىڭىزنى دەۋرى بالىسى، بەختلىك بىلىڭ، بۇ ۋاقىتتا بىكارلىقنى ھارام قىلىڭ!

بىكارلىماق پ. مەلۇم ئورۇن ياكى جايىنى بوشاتماق، نەرسە ــ كېرەكتىن خالىي قىلماق، قۇرۇقدىماق: ئەجدىھا سۇرەتلىك پىيالەگىنى نېمىگە بىكارلاپ قويدۇڭ. * قاڭرۇق ئوغۇل ئۆيدىن قاچا بىكارلاپ تالاغا چىقىپ، تالادىن كوچا بىكارلاپ ئۆيگە كىرىپ يۇرىدىكەن.

بىكۆيۇم سۇپ. ← **كۆيۇمسىز:** جامى لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ كۆزىگە ياش ئېلىپ: ــ مېنىڭ بالا ــ ۋاقام بىكۆيۇم، ئۇلار مېنى پاتراق ئۆلسىكەن، دەيدۇ، ئۆرە بولۇپ ئالسامىلا ھەممىنى قوغلاپ چىقىرىمەن! ــ دەيتتى.

بىكېرەك سۇپ. ← **كېرەكسىز:** شۇنچە نەرسىنى بىكېرەك قىلۋەتكەن چوڭ دادىسىغا ئەركىنىڭ ئۆچلۈكى كەلدى.

بىگانە سۇپ [پ] يېزىت. ① قېرىنداشلىقى، يېقىنلىقى بولمىغان؛ يات، ناتونۇش: ئەقىللىق ۋە جەسۇر ئايخان دەرھال ياساۋۇللارنى قىچقىرىپ: ــ نېمە ئۈچۈن بۇنداق بىگانە كىشىنى ئۆيۈمگە يېقىن كەلتۈرۈسىلەر؟! ــ دەپ توۋلاپتۇ. * قولۇم تىترەپ، قەلەم ماڭماس راۋانە، گويا جىسمىم ئىرادەمگە بىگانە. ② مۇناسىپسىز؛ غېرىب: مەندەك بىگانە ئادەمنىڭ ئۆز گۈمانلىرى بىلەن ئانىلارنىڭ مېھرىبان قەلبىگە غۇلغۇلا سېلىشقا نېمە ھەددىم بار؟ * يارنىڭ كويىدا مەن دىۋانە بولدۇم ئاقۇۋەت، خەلق ئارىسىدىن چىقىپ بىگانە بولدۇم ئاقۇۋەت. * يارنىڭ ۋەسلى جامالىنى تىلەيدۇر نۆبىتى، دوستقا سادىق ئىرۇر مەنكىم ئەمەس بىگانە. ④ ئايرىلغان، جۇدا بولغان: ئانار يۇزۈڭگە، مەستانە بولدۇم، ئەقلى ھوشۇمدىن بىگانە بولدۇم، ئايدەك جامالىڭ، سەۋرى نەھالىڭ، كۆيدۇردى مېنى، سەرسانە بولدۇم.

بىگانىلىك «بىگانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىگۇمان سۈپ [پ] يېزىت. گۇمانى يوق، گۇمانسىز؛ ئىشەنچلىك: بىگۇمان ئالغانىدىم تاتلىق مېغىز، ئارىدىن قالدى چىقىپ ئاچچىق مېغىز. * سۇندۇرالماس ھەق ـ ئادالەتنىڭ جاھالەتنىڭ سۆزى، ئىلمۇئىرپان مەشئىلى پارلار جاھاندا بىگۇمان.

بىگۇناھ سۈپ [پ] گۇناھسىز، جىنايىتى يوق؛ گۇناھسىز: بىگۇناھ ئادەم. * سودىگەرنىڭ ئالتۇننى ياغاچچى بالا ئېلىپ كەتسە، سودىگەر ئاچچىقىدا بىگۇناھ بوۋايىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. * پادىشاھنىڭ بىگۇناھ ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغىنىغا غەزەپلەنگەن تۇرسۇن ياماقچى قىلىچىنى يالىڭاچ ـ لاپ: ــ نېمە بولسام شۇ بولاي، بۇ قانخورنىڭ بىر ئەدىبىنى بېرەي، ــ دەپتۇ ـ دە، تەختتە ئولتۇرغان پادىشاھنىڭ كاللىسىنى ئېلىپتۇ.

بىگىز ئى. موزدۇزچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان، مېتالدىن يېڭىسىگە ئوخشاش ئۇچلۇق قىلىپ ياسالغان ياغاچ ساپلىق ئەسۋاب: بىگىز سانجماق. مەن موزدۇرغا يېڭى شاگىرت بولۇپ كىرگىنىمدە ھە دېسىلا بىگىزنى قولۇمغا سانجۇالاتتىم.

بىگىز تۇمشۇق [بىگىز+تۇمشۇق] <زوئول> ← **چىڭچىغىر**.

بىگىز بارماق [بىگىز+بارماق] <ئاناتىم> ← **بىگىزقول**.

بىگىزقول ئى [بىگىز+قول] <ئاناتىم> باش بارماقنىڭ يېنىغا جايلاشقان ئىككىنچى بارماق.

بىگىتۇەن ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيە ئىچىدىكى بىر دەرىجىلىك تەشكىل. ئۇ بىرقانچە كورپۇس ياكى دىۋىزىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىگىسى ئى [خەن] كۈچ ـ قۇۋۋەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت، كارامەت، ماھارەت، گۇمپا: بىگىسى بار كىشى. * ئادەمنىڭ بىگىسى قورساقتا، ھايۋاننىڭ بىگىسى تۇياقتا (ماقال).

* قېچىرنىڭ بىگىسىنى سايدا كۆر، تاماشىسىنى لايدا كۆر (ماقال). * ــ قارىغاندا سېنىڭ بىگىڭ بار ئىكەن جۇمۇ. قېنى، خەتنى ئوقۇپ باقايلا، ــ دېدى ئەلى سوغۇق كۈلۈپ تۇرۇپ.

بىگىگۇر ئى [خەن] بىر خىل سوغۇق يېمەكلىك. ئۇ سۇ، ئالما شەربىتى ۋە شېكەر قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ مۇزلىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ، ھەربىرىگە بىر تالدىن چوكىچە ياغاچ ئىشلىتىلىدۇ.

بىگىگۇرچى ئى. بىگىگۇر سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم.

بىگىگۇرچىلىق «بىگىگۇرچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئايىمخان ئۆيىدە بىكار ئولتۇرغۇچە بىگىگۇرچىلىق قىلدى، چۈنكى ياز كۈنلىرى بىگىگۇرنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى.

بىلەتمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: غالىب قويمىنى بوغۇزلاشتىن بۇرۇن نىجاتقا پىچاقنى بىلەتتى.

بىلەر ـ بىلمەس ئېنىق بىلمىگەن ھالدا، ئېنىق بىلمەستىن تۇرۇپ، نائېنىق: بىلەر ـ بىلمەس گەپ قىلماق.

بىلەرمەن سۈپ ① ھەممە ئىشتىن خەۋەردار؛ كۆپنى بىلىدىغان؛ بىلىملىك؛ ئۇستا: بىلەرمەن كىشى. * بىز بۇ ئىشنى ئالىلىقاچان كۆڭلىمىزگە پۈككەن، بىراق دادائىدەك بىر بىلەر ـ مەننىڭ جىم بولۇۋېلىشى بىزنىڭ يولىمىزنى توسۇپ تۇرىدۇ ئەمەسمۇ، ئەگەر ئۇ «مۇشۇ يەردە ئالتۇن بار» دەپ بىرەر يەرگە قولىنى سوزسىلا شۇ يەردىن ئاز ـ تولا نەرسە چىقماي قالمايدۇ. ھازىر بىز شۇنىڭغىلا قاراپ قالدۇق. ② ئۆزىنى بىلىملىك دەپ ھېسابلايدىغان؛ ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان: بۇرۇنقى زامانىدا بىر ـ بىرىدىن «بىلەرمەن» ئەر ـ خوتۇن بولغانىكەن. خوتۇنى ئېرىگە بىر مەسىلىھەت سالسا، ئېرى گەپنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يەتمەيلا «بىلىمەن» دەيدىكەن. خوتۇنىمۇ ئېرىنىڭ گېپى تۇغقا ـ تۇغمەيلا «بىلىمەن» دەپ تۇرىدىكەن.

بىلەرمەنلىك «بىلەرمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىركۆنى چۈشتىن كېيىن ئۇلار قۇلۇپ سېلىنغان ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن، ئۆي ئىچىدە ئوقۇغۇن كىتابلارنىڭ تۈرغانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ ئىشكنى چېقىپ، كىتابلارنى ئوغرىلاپ چىقتى. نەچچىسى بۇ كىتابلارنى ۋاراقلاپ باققان بولسىمۇ، ھېچقايسىسى بۇ كىتابتا نېمىلەرنىڭ يېزىلغانلىقىنى بىلەلمىدى. بىر ساۋاقداش بىلەرمەنلىك قىلىپ: — بۇ كىتابلار جەزمەن ئەكسىيەتچى كىتابلار بولۇشى مۇمكىن، بۇنى سېتىۋېتەيلى، — دېدى.

بىلەرمەنلىك قىلماق ئۆزىنى باشقىلاردىن بىلەرمەن، بىلىملىك دەپ ھېسابلىماق؛ ئۆزىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسەتمەك: — ھازىر ئىلى باتۇرلىرىنىڭ باشلىقى بىلەن چۈكچىكدىن كەلگەن ئەمەلدار دوتەي يامۇلدا بەھىس قىلىۋاتقۇدەك، — دەيتتى بەزى ھارۋىكەشلەر بىلەرمەنلىك قىلىپ.

بىلەزۈك ئى [بىلەك+ئۈزۈك] ئادەتتە ئالتۇن، كۈمۈش، تۇچ ياكى قاشتېشى قاتارلىقلاردىن ياسىلىدىغان، بىلەككە سالىدىغان ھالقا شەكلىدىكى زىننەت بۇيۇمى: بىلەزۈك سالماق. ئالتۇن بىلەزۈك. * قۇربان قىزىنىڭ قولىدىكى بىلەزۈككە، قۇلقىدىكى زىرىگە قاراپ، بېشىنى چايقىدى.

بىلەشمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار ئورمىچىلارنىڭ دەم ئېلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ئورغاقلىرىنى بىلىشىپ بەردى.

بىلەك ئى ① قولىنىڭ بېغىشىدىن جەينەكىكىچە بولغان قىسمى: بىلىكىدە كۆچى بار ئادەم. بىلەك سۆڭىكى. * ئالتۇن بولسا كۈمۈش بولسا، سالسام بىلەككە، يىراقتىكى يارنىڭ ئۈتى تەگدى يۈرەككە. ② قول: بىلىكى يوغان بىرنى يېگەر، بىلىمى يوغان مىڭنى (ماقال). * ئۇكا، غەم قىلما، بۇنچىلىك زىيان نېمىدى. ئەگەر بىلىكىڭنىڭ كۈچى بولسا، تېخى مۇنداق پۇلدىن نەچچىنى تاپسەن.

بىلەك ئارتېرىيىسى <ئاناتىن> بىلەكنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر تال قىزىل قان تومۇرى، ئۇ بىلەكتىن بېغىشقىچە بولغان ئارىلىقتا بولىدۇ.

بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى <ئاناتىن> ئالقاننى تەشكىل قىلغۇچى سۆڭەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار سەككىز تال بولىدۇ.

بىلەك سۆڭىكى <ئاناتىن> ئۈستۈنكى ئۈچى پىرىزما شەكلىدە بولىدىغان ئۇزۇن سۆڭەك، ئورنى يان بىلەك سۆڭىكىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ، ئۈستۈنكى ئۈچى تۇم ۋە چوڭ بولۇپ، يۇقىرىقى بىلەك سۆڭىكى بىلەن تۇتىشىدۇ، تۆۋەنكى ئۈچى بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ.

بىلەك قىزىل تومۇرى <ئاناتىن> ← **بىلەك ئارتېرىيىسى.**

بىلىكىدە كۈچى بار كۈچ-قۇۋۋىتى بار، ئەمگەككە ياراملىق، قۇدرەتلىك: بىلىكىدە كۈچى بار ئادەم. * بىلىكىدە كۈچلۈك بولمىسا ھېچنېمە قىلالمايسەن، ئوغۇل بالا دېگەن بىلەك كۈچىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك.

بىلەكلىك I سۈپ. بىلىكى بار؛ قوللۇق: ئۇزۇن پاچاق، يوغان بىلەكلىك بىر ئادەم قېشىمغا كېلىپ، گەپ قىلماستىن قولۇمنى تۇتۇۋىدى، قورقتىمدىن تىترەپ كەتتىم.

بىلەكلىك II سۈپ. بىلەپ قويۇلغان، بىلەنگەن: بىلەكلىك پىچاق، بىلەكلىك ئورغاق. * ساتىراشلار بىلەكلىك ئۈستىرىلار بىلەن خېرىدارلارنىڭ چاچ-ساقاللىرىنى ئېلىۋاتىدۇ.

بىلەن باغل ① ئىككى جۈملە ياكى جۈملە بۆلەكلىرىنى تەڭداش مۇناسىۋەتتە باغلاپ كېلىدۇ: ئاقسۇ سەنئەت ئۆمىكى ئويناپ چىققان درامىنىڭ مەزمۇنى بىلەن خوتەن سەنئەت ئۆمىكى ئويناپ چىققان درامىنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن ئوخشاش. * مەن ئادىل بىلەن مۇختەرنى بازاردا ئۇچراتتىم. * «ئىتتىپاق» تىياتىرى بىلەن «ئۇزۇن سەپەر» كىنوخانىسىدا يېڭى كىنولار قويۇلۇۋاتىدۇ.

② «غان، قان، گەن، كەن» بىلەن ئاخىرلاشقان سۆپەتداشتىن كېيىن كېلىپ، مەنە جەھەتتىن قارشى بولغان ئەگەشمە جۈملە بىلەن باش جۈملىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: مەن بۇ شەھەرگە كەلمىگەن بىلەن، باشقا جايلارغا بارغانمەن. * بەزى جايلاردا ۋەكىللەر كېڭىشى بولغان بىلەنمۇ پەقەت ئىجرائىي كومىتېتنى سايلىغۇچى ۋاقتىلىق ئورگان دەپ قارالماقتا. ③. ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ۋاستىسىنى بىلدۈرىدۇ: قولى بىلەن ئېلىپ، يۈتى بىلەن بېرىپتۇ (ماقال). * مەن بېلىمنى باغلۇۋالدىم، قىل بىلەن ھەم سىم بىلەن. مەن كېتەرمەن، سەن قالۇرسەن، ئۆيدە يالغۇز كىم بىلەن. ④ ئابستراكت مەنىدىكى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قانداق روھىي ھالەتتە ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇلار بىزنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالدى. * ئۇ غەزەپ بىلەن كىرىپ كەلدى. ـــ كىچىك ئەزىمەتلەر ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ساداقەتلىك بىلەن ئورۇندىلىدى. ⑤ ۋاقىت، مەنىسىدىكى سۆزلەر بىلەن كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قاچان سادىر بولغانلىقىنى، قانچە ۋاقىت داۋاملاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: خۇپتەن بىلەن كېۋىر ئاكىنىڭ قىزى خەلچەم دوختۇرخانىغا تاماق ئېلىپ كەلدى. * ئۇلار قەشقەرگە تاڭ سەھەر بىلەن يېتىپ كەلگەنىدى. * شۇ كۈنى چۈشلەر بىلەن پادىشاھ ئادەت بويىچە قىزى مەلىكىنى يوقلاپ چۈشكىلى ئاسمانغا چىقىپتۇ. ⑥ ئورۇن، جايىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ شۇ جايىنى بويلاپ يۈنەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: مەن بازار بىلەن كەلدىم. * شانىياز قوناقلىقنىڭ ئىچى بىلەن يۈگۈرۈپ كەتتى. ⑦ «بىللە» ، «بىرلىكتە» ۋەئىشلىرى بىلەن كېلىپ، بىللىلىك ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدۇ: ئاسىم ئۆزىنىڭ پارتىزان يىگىتلىرى بىلەن بىللە يېتىپ كەلدى. * مەكتەپ رەھبەرلىرى ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە ئەمگەككە قاتناشتى. ⑧ ئىككى تەرەپ قاتنىشىش بىلەن بولىدىغان ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قارشى تەرىپىنى بىلدۈرىدۇ: مەن تۇرسۇن بىلەن ئىككى سائەت پاراڭلاشتىم. * ئانا ئىشىك ئالدىدىكى ناتونۇش يىگىت بىلەن سالاملاشتى. ⑨ ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ، ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىگە ئۆزىدىن ئالدىنقى سۆز ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن نەرسە سەۋەب، ئاساس بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلمەك. * قان بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقار (ماقال). * ئون يىللىق قالايمىقانچىلىقنىڭ تەسىرى بىلەن مۇنداق ساغلام بولمىغان ئىدىيىلەر پارتىيە ئىچىدە يامراپ كەتتى. * ئۇ كومانداىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەلدى. ⑩ ۋەۋشداشلار بىلەن بىللە كېلىپ، مەلۇم بىر ئىش، ئوي ـ پىكىرگە بېرىلىپ كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: مەن پاراڭ بىلەن بولۇپ، مامۇتكامنىڭ كۆكۈل غەشلىكىنى ئۇنتۇپىلا كېتىپتىمەن. * ئۇ خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ، مېنىڭ كىرگىنىمنى سەزمەي قالدى. ⑪ ۋاقىت، پەيت مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئەگەشمە جۈملىلەردە ئىسىمداشتىن كېيىن كېلىپ، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ باش جۈملىدە ئىپادىلەنگەن ئىشتىن بۇرۇن بېجىرىلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: باش ئەتىياز كېلىشى بىلەن مەن سەرسان بولۇپ كېتىپ قالدىم. * ماشىنىنىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە يېنىك سىلكىنىشى بىلەن مەھمۇتجاننىڭ خىيالى بۆلۈنۈپ كەتتى.

بىلەنمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پىچاق بىلەنىدى. * ئەزىز بەگ بېشىدا ئەگىدى ماتەم، يىرتقۇچ يۇرىكىنى باستى ئېغىر غەم. جاھالەت سۆلتانىدىن يارىدەم تىلەندى، قايىرىلغان تەغى ئۇنىڭ قايتا بىلەندى.

بىلەي ئى. تېغىلىق سايمانلارنى بىلەپ ئىتتىكلىتىش، پارقىرىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل قۇم تاش. بۇنىڭ بىر خىلى تەبئىي تاشتىن، يەنە بىر خىللىرى سۇنئىي ئۇسۇلدا قاتۇرۇلۇپ ياسالغان سۇنئىي

تاشتىن بولىدۇ: ئۇ ئەمدىلا بىلەيىنى ئىككىنچى قېتىم ھۆللىگەنىدى، ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. ماموت ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچقۇچە ئىككى چېرىك ھويلا تېمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئىشكىنى ئېچىۋەتتى.

بىلەيزۇك (توغرىسى: بىلەزۇك) ← **بىلەزۇك.**

بىلجىرلاتماق «بىلجىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىلجىرلاشماق «بىلجىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جۈمە مۇشتۇمىلىرىنى چىڭ تۈگۈپ، بايىز خالۋاپىنىڭ يېنىدا — ئامبارنىڭ سۈپىسىدا پەيدا بولىدى: — ھوي خەق، ھەرقايسىڭغا نېمە بولۇشتى، نېمە دەپ بىلجىرلاشقىنىڭنى ئۇنتۇما، ھەممىسى تەتۈر گەپ، پىتنە، تېخى بېشىڭ بىلەن جاۋاب بېرىشىسەن! — دېدى ئۇ غەزەپتىن بوغۇلۇپ.

بىلجىرلىماق پ. ئاساسسىز، بولمىغۇر گەپ قىلماق؛ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك؛ ئالجىماق؛ جۆيلۈمەك: دانىشمەن دەپ بىلۈر كىمدۇر ئۆزىنى، ماركستىن باشلايدۇ ھەربىر سۆزىنى، بىراق، كېتەر بىلمەي ئىشنىڭ سىرىنى، كۆپ بىلجىرلاپ ئاخىر يۇمۇپ كۆزىنى.

بىلجىرلىماق (توغرىسى: بىلجىرلىماق) ← **بىلجىرلىماق.**

بىلدۇرمەك ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، توپ ـ زەمبىرەكلەرنى قانداق ئىشلىتىشنى خەلق ئەسكەرلىرىگە بىلدۇردى. * مۇئەللىملەر ئوقۇتقىنى، بىلمىگەننى بىلدۇرۇپ. ياخشى يولغا باشلىدى، كۆڭلىمىزنى كۆلدۇرۇپ. ② ئىپادىلىمەك: مەستۇرە كۈلۈپ قويىدى ۋە «ياق» دېگەننى بىلدۇرۇپ بېشىنى چايقىدى. * مەسچىت دېگەن سۆز ئەرەبچە «سەجدە قىلىدىغان جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ. ③ ئىزھار قىلماق، ئېيتماق: تەشەككۈر بىلدۇرمەك. ئىپادە بىلدۇرمەك. * ئۇ ئىنقىلابنىڭ يېقىن ئاردىدا تولۇق غەلبە قىلىدىغانلىقىنى ۋە پۈتۈن دۆلەتنىڭ ئىناق ئاكا ـ ئۇكىدەك بىرلىشىپ كېتىشىگە ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. ④ كۆرسەتمەك: فارشىلىق بىلدۇرمەك.

بىلدۇرۇشمەك «بىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەزالار ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بىردەك رەئىسىنىڭ دوكلاتىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىگىلىك ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرى ئۈستەنچىلىك ۋە ئەملىيەتكە مۇۋاپىق دەپ ھېسابلىدى ھەم ئۇنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى.

بىلدۇرۇلمەك «بىلدۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىلگەن «بىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆتكەن زامان سۈپەتداشى: بىلگىنىنى قىلماق. * بىلگەن بىلگىنىنى قىلار، بىلمىگەن نېمىنى قىلار (ماقال).

بىلگەن پوقۇنى يە سەلب. نېمىنى خالىساڭ شۇنى قىل، قانداق قىلغۇڭ كەلسە شۇنداق قىل.

بىلگىنىنى قىلماق ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلماق، ئۆز مەيلىچە ئىش قىلماق: سەنمۇ شۇ چاغدا ئۆز بىلگىنىڭنى قىل!

بىللاھ ئىم [ئە] خۇدا ھەققى، ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى: بىللاھى ئەزىم.

بىللاھى ئەزىم ئۇلۇغ خۇدا ھەققى، ئۇلۇغ ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى: — بىللاھى ئەزىم، ھازىر نەق پۇلۇم يوق، — دېدى تۇرسۇن.

بىللە رەۋ «بىرگە، بىرلىكتە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۇرىدۇ: بىللە بارماق. بىللە ماڭماق. * ئۇلايەتلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمىدىن بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلار يەكەن، ماراليېشى ناھىيىلىرىگە بېرىپ ئامما بىلەن بىللە كۆچەت، جىرىم تىكتى. * كەتمەكچى بولۇپ قالدۇق، يار كېتەمدىكىن بىللە. يار كەتسە بىللە كەتسەك، ئويۇن ـ كۈلكىمىز بىرگە.

بىللە ماكانلىشىش <زوئول> بەزى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغان ئىككى خىل جانلىق،

بىر-بىرىگە تايانماي بىللە ياشىسا بىرسىگە پايدىلىق بولۇپ، يەنە بىرسىگە پايدىسىمۇ، زىيىنمۇ بولمايدۇ. بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى «بىللە ماكانلىشىش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: لۇنخۇر قۇشى مەخسۇس سىبرىق ھەرە ئۇۋىسىنىڭ يېنىغا چاڭگا سالىدۇ. سىبرىق ھەرە زەھەرلىك بولغاچقا، نۇرغۇن ھايۋانلار يېقىنلىشالمايدۇ. نەتىجىدە لۇنخۇر قۇشى قوغدىلىپ قالىدۇ.

بىللە ياشاش <زوئول> بەزى بىر-بىرىگە ئوخشىمىغان ئىككى خىل جانلىق بىر-بىرىگە تايىنىپ بىللە ياشىسا، ھەر ئىككىسىگە پايدىلىق بولىدۇ. بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى «بىللە ياشاش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: ئاق چۈمۈلە ئۇچىسىدە ياشىغۇچى قىل ئاياغ ئاق چۈمۈلىنىڭ ياغاچ تالالىرىنى ھەزىم قىلىشىغا ياردەم بېرىدۇ؛ ئاق چۈمۈلىمۇ قىل ئاياغنى ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ؛ بۇلار بىر-بىرىدىن ئايرىلسا، مۇستەقىل ھايات كەچۈرەلمەيدۇ.

بىللۇر ئى. [ئە] رەڭسىز ھەم سۈزۈك ھالەتتىكى كۇارتس. ئۇ قىممەت باھالىق بىر خىل رودا بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى ئاز. ئۇنىڭدىن ئوپتىكا ئەسۋابلىرى، سىمسىز رادىئو سايمانلىرى ۋە زىننەت بۇيۇمى قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ.

بىللەشمەك پ. بىرگە بولماق، بىرلەشمەك، ئۇيۇشماق، ئۆملەشمەك: ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە كىشىلەر ئورمان ئىچىدە مېۋە يىغىش، سۇدا بېلىق تۇتۇش ۋە تۇرار جايلارنى بىنا قىلىش ئۈچۈن، بىللىشىپ ئىشلەشكە مەجبۇر ئىدى. ئۇنداق قىلمىسا، ئاچلىقتىن ئۆلەتتى، ياۋايى ھايۋانلار ياكى قوشنا قەبىللەرنىڭ قۇربانىغا ئايلىناتتى.

بىلمەس سۈپەتد. بىلمەيدىغان، ئۇقمايدىغان: بىلمەسكە سالماق. * ياماننىڭ يامانلىقى بار، كىشى بىلمەس ھېيلىسى بار (ماقال).

بىلمەسكە سالماق بىلسىمۇ بىلمىگەن قىياپەتكە كىرىۋالماق، بىلمەس بولۇۋالماق: ھاكىم بالىسىنىڭ ئەدەبسىزلىك قىلغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، باشقىلاردىن نومۇس قىلىپ لېۋىنى قاتتىق چىشلەپ بىلمەسكە سالدى.

بىلمەك پ ① بىرەر ساھەدە مەلۇماتقا، بىلىمگە ئىگە بولماق: خەت بىلمەك. * كۆپ ئوقۇغان كۆپ بىلەر (ماقال). * بىلگەنگە ئون ئىككى، بىلمىگەنگە ئوتتۇز ئىككى (ماقال). * شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئەللىمى غوپۇر فىزىكىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. * سىز ئەرەبچىنى پىششىق بىلەمسىز؟ ② خەۋەردار بولماق، ۋاقىپ بولماق، خەۋەر تاپماق: پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ھەممىنى بىلىدى. * سىيىت ئاكا ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئادىل ئىكەنلىكىنى، كۆمۈر يەتكۈزۈپ بېرىش ماشىنا بۆلۈمىدە ئىشلەيدىغانلىقىنى، بۇ يەرگە ئالىلبۇرۇن كەلگەنلىكىنى بىلدى. ③ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەنمەك، ئۇقماق، پەرق قىلماق، ئاجراتماق: گەپنىڭ تېگىنى بىلمەك. ئىشنىڭ تېگىنى بىلمەك. قازان ئالىساڭ چېكىپ ئال، خوتۇن ئالساڭ بىلىپ ئال (ماقال). * ھەممە ئىشنى مولا بىلەر، مولا قوپۇپ كۆلگە سىيەر (ماقال). * مەن بىلمەن، سىزگە بەزىلەرنىڭ چوڭ گۇمانى بار. سىز ئۇنچىلىك يامان ئادەم ئەمەس. * مەن ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم. ④ تونۇماق، تونۇش بولماق: بىلگەن يولۇڭنى ئاتاڭغا بەرمە (ماقال). * بۇ يەردە مېنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. * زەيتۇنەم، سەن گۈلئۇمخان ئاچامنى بىلەمسەن؟ ⑤ ھېس قىلماق، سەزمەك: قولۇمنىڭ ئاغرىغانلىقىنى ئەمدى بىلدىم. * گۈلئۇمخان ئانا كەچتە سابىرنىڭ خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە كىتاب ئوقۇيدىغانلىقىنى بىلىسمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قانداق ۋاقىتتا ئۇخلاپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ⑥ قايىل بولماق، يەتمەك، قەدىرلىمەك: ئىززىتىنى بىلمەك. * ئۆزىنى بىلمىگەن خەقنى بىلمەس (ماقال). * ياخشىنىڭ قەدرىنى بىلمەي بىر يامانغا دوست بولۇپ، دۈشمىنى تۇتسا

قەدەھنى سىر بېرىپ ئىچكەن نومۇس. ⑦ ھېسابلىماق، سانىماق، چاغلىماق...دەپ ھېسابلىماق، ...دەپ تونۇماق: غەنىيمەت بىلمەك. * ئۆزەڭنى ئەر بىلسەڭ، ئۆزگىنى شىر بىل (ماقال). * سابىرنىڭ ئەل - جامائەت ئالدىدا يۈز - ئابرويى چوڭ، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى خۇدادەك بىلىدۇ. * ياۋروپا بۇرژۇئازلىرىمۇ روسىيىنىڭ ئارىلىشىشىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەمدىلا ئويغىنىپ كېلىۋاتقان پرولېتارىياتقا تاقابىل تۇرۇشىغا ياردەم بېرىدىغان بىردىنبىر نىجات يۇلتۇز دەپ بىلەتتى.

بىلىپ - بىلمەي گاھىدا بىلىپ، گاھىدا بىلمەي؛ ئەھۋال ئېنىق بولماي تۇرۇپ: ئۇ چاغدا بىز قايمۇقتۇرۇلغان. ھازىر ھەممىمىز ئىشنىڭ تېگىنى چۈشەندۇق، بىلىپ - بىلمەي قىلغان يامان ئىشلىرىمىزغا توۋا قىلدۇق.

بىلىرۇبىن ئى [ر<لات] <بىئول> ئۆت شىرنىسى ئىچىدىكى بىر خىل پىگمېنت. ئۇنىڭ نورمال ئادەملەرنىڭ قان سۇيۇقلىقىدىكى مىقدارى ئىنتايىن ئاز بولىدۇ، مىقدارى ئېشىپ كەتكەندە سېرىق كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بىلىش ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئاكىسى بىرقانچە ئاي جاپالىق يوللارنى بېسىپ، بىر شەھەرگە كېلىپ قېلىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شەھەردە ئادەم دىدارى يوق، ھەممىلا ئادەم دېگۈدەك شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن. بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىش ئۈچۈن بالىمۇ شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ. * ئائىلىلەرنى زىيارەت قىلىشتىكى مەقسەت، ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالىنى، ئوقۇغۇچىنىڭ ئائىلىسىدىكى ئىپادىسىنى بىلىشتىن ئىبارەت. ② ئى <پەلس> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيا توغرىسىدىكى ئىنكاسى. ئۇ ھېسسىي بىلىش ۋە ئەقلىي بىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت — بىلىشنىڭ مەنبەسى ھەم ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئاساسى، بىلىشنىڭ توغرا ياكى خاتالىقىنى تەكشۈرىدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم.

بىلىش جەريانى <لوگ> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈش جەريانى.

بىلىش نەزەرىيىسى <لوگ> ئىنسانلارنىڭ بىلىش مەنبەسى، بىلىش جەريانى، بىلىشنىڭ ئەمەلىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەمدە تەرەققىياتى توغرىسىدىكى تەلىمات. بىلىش نەزەرىيىسى تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ قايسىسى بىرلەمچى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى جاۋابنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقى ۋەجىدىن «ئىدېئالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى» ۋە «ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى» دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

بىلىش ھەرىكىتى <لوگ> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈش ھەرىكىتى.

بىلىشمەك ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: زىۋىرشا بىلەن سۇلايمان ئىككىسى ئەكبەر بىلەن گەپ تالىشىپ نەپ ئالالمايدىغانلىقىنى بىلىشەتتى، ئۇلار ئەمدى ئۆكتەملىك قىلىشقا ئۆتتى. ② تونۇشماق، تونۇش - بىلىش بولماق. * بىز بىر - بىرىمىز بىلەن ياخشى بىلىشىمىز.

بىلىم ئى ① كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى ئۆزگەرتىش، بويسۇندۇرۇش يولىدىكى ئەمەلىيەت جەريانىدا ئېرىشكەن بىلىشى ۋە تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ياكى مۇئەييەن ساھەگە ئائىت بولغان مەلۇماتلار يىغىندىسى: بىلىم ئالماق. بىلىم ئاشۇرماق. بىلىم يۇرتى. بىلىم — ئەقىلنىڭ چىرىغى. ② مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ دەرىجىسى، مەلۇمات: ئۇنىڭ بىلىمى كۆپ. * كۈرەش قىلىش ئۈچۈن بىلىم

كېرەك. ئەگەر سىز خالىسىڭىز مەن سىزگە ياردەم قىلاي. مەندە نۇرغۇن كىتاب بار، تاللاپ ئوقۇڭ.

بىلىم ئاشۇرماق بىرەر مەخسۇس كۇرستا ئوقۇش ياكى ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئەسلىدىكى بىلىم سەۋىيىسىنى ئۆستۈرمەك؛ بىلىمىنى تولۇقلىماق: غوپۇر پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بېيجىڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىدا ئىككى يىل ئوقۇپ بىلىم ئاشۇردى.

بىلىم ئوچىقى <ماۋار> بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىدىغان تەربىيىلەش ئورنى، مەكتەپ.

بىلىم يۇرتى <ماۋار> ① ئومۇمەن، مەكتەپ قاتارلىق بىلىم ئېلىش ئورۇنلىرىنىڭ نامى، بىلىم ئالىدىغان جاي: كارخانا ئىچىدە ئىشچىلار باھالار مەھسۇلاتىنىڭ يېڭى سورتىنى، قەيەرگە قۇرۇشنى قىلىدۇ مۇلچەر، ئاممىۋى كۇلۇبنى، بىلىم يۇرتىنى. ② ئۇچ ۋىلايەت دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئېچىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە پىداگوگىك ئىنستىتۇت دەرىجىلىك ئوقۇش يۇرتىنىڭ نامى: ئۇ غۇلجىنىڭ سۈيدۇڭ ناھىيىسىدىن بولۇپ، ئىلىدا ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا ئوقۇغانىكەن.

بىلىمەك پ. تېغلىق سايمانلارنىڭ تېغىنى بىلەي تاش ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يۇزىگە سۇركىمەك، ئىتتىكلەتمەك: پىچاق بىلىمەك. ئۇستىرا بىلىمەك. * ئالتۇن پىچاق، كۆمۈش پىچاق، بىلىسە ئۆتمەس. يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى، سۇ قۇيسام ئۆچمەس.

بىلىمچان سۈپ. بىلىمى بار، بىلىملىك: بىلىمچان ئادەم. * تۇردى: — مانا بۇ ياخشى گەپ بولدى — دە، رەھمەت ھاشىم ئاكا، سېنىڭ ئوچۇن مەن رەھمەت دەپ قويدۇم، گەپ قىلمايسەنغۇ؟ ھاشىم: — ھەممىسى بىلىمچان بولۇپ كەتتى.

بىلىمچانلىق «بىلىمچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ۋاي — ۋۇي بىلىمچانلىقىڭنى سېنىڭ! زاۋۇت قۇرۇلغىلى يىگرمە ئىككى يىل بولۇپ قالدى. سەن كەلمەستە بۇ زاۋۇتتا بىزمۇ رېمونتچى بولۇپ ئىشلىگەن، بىر چاقنى كەپشەرلىيەلمەيمەن دېيىشكە قانداق تىلىڭ بارىدى؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم مازاق ئارىلاش كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

بىلىمدار ئى. بىلىملىك، بىلىمى بار كىشى: شۇ چاغدا ئورنىدا تۇرالماي قالغان قاراۋۇل ئۇنى يەنە بىر سىناش ئۈچۈن: — چىرەنشە، سەن بىلىمدار ئىكەنسەن. ئېيتىپ باققىنا، يېتىم نەچچە، غېرىب نەچچە؟ — دەپ سوراپتۇ.

بىلىمدان ئى. مول بىلىمگە، يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولغان: ئۇقۇمۇشلۇق، بىلىملىك: مەلۇماتلىق ئادەم: شەھەرنىڭ داڭلىق بىر بېيى ئەپەندىمنى ئۆيىگە چاقىرتىپ، ئۇنىڭدىن: — ئەپەندىم، سىزنى ناھايىتى موللا، بىلىمدان دەپ ئاڭلىدىم. ئېيتىپ بېقىڭا، قاچان قىيامەت بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بىلىمدانلىق «بىلىمدان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ساختا بىلىمدانلىق بىلىمسىزلىكتىنمۇ يامان، بىلىمسىزلىك ھەيدىگىلى ۋە تېرىغىلى بولىدىغان ئاق يەرگە ئوخشايدۇ. ساختا بىلىمدانلىق بولسا، تۇگەتكۈسىز ئوت — چۆپ بېسىپ كەتكەن بىنەمگە ئوخشايدۇ.

بىلىمسىز سۈپ. بىلىمى، مەلۇماتى يوق: بىلىم سەۋىيىگە ئىگە ئەمەس: نادان: بىلىملىك ئاسمانغا چىقىپتۇ، بىلىمسىز سامانداا يېتىپتۇ (ماقال). * پادىشاھ: — ماڭا ئوخشاش بىلىمسىز ئادەملەر پادىشاھ بولغۇچە، مۇشۇنىڭدەك بىلىملىك ئادەم پادىشاھ بولسۇن، — دەپ پادىشاھلىقىنى كۆيئوغلىغا بېرىپتۇ.

بىلىمسىزلىك «بىلىمسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىلىمسىزلىك ئەقىل — پاراسەتنى ئۇرۇقسىز قالدۇرۇپ جۇدىتۇبتىدۇ. — بىلىمسىزلىكنى پەقەت ئوقۇش، ئىزدىنىپ ئۆگىنىش ئارقىلىلا يەڭگىلى بولىدۇ.

بىلىملىك سۈپ. بىلىمى بار، بىلىمگە ئىگە، بىلىمى مول: بىلىملىك زىيالىي. * بىلىملىكنىڭ كۆزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كۆزىدە مالەم بار

(ماقال). * يەر تەۋرەشتە ئاتا-ئانسز قالغان بالىلار پارتىيىنىڭ سەمىمي غەمخورلۇقىدا تەربىيىلىنىپ بىلىملىك كىشىلەردىن بولۇپ قالدى.

بىلىملىك بولماق بىلىمگە ئىگە بولماق، بىلىم ئەھلىگە ئايلانماق: مەن گىمنازىيىگە كىشىلەر بىلىملىك بولسىلا، باشقىلارغا بوزەك بولمايدۇ دېگەن قاراش بىلەن ئوقۇشقا كىرگەن، لېكىن ئىككى يىللىق هايات مېنى ئۆزگەرتىۋەتتى.

بىلىملىك قىلماق بىلىمگە ئىگە قىلماق، بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرماق: ئاتا-ئانىلار بىزنى كىچىكىمىزدىن بېقىپ چوڭ قىلىپ، ئوقۇتۇپ بىلىملىك قىلىپ قويدى.

بىلىنەر-بىلىنمەس سەل-پەل ياكى ئانچىكى بىلىنىدىغان، دېيەرلىك سېزىلمەيدىغان، ئانچە بىلىنمەيدىغان: بايىقى كىشى قولىدىكى ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى. ئۇنىڭ سەرەڭگە تۇتقان قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. * هەجەر ئاچا بىرهازادىن كېيىن كۆزىنى كېسەلدىن يۆتكەپ، بېشىنى بىلىنەر-بىلىنمەس لىڭشىتىپ گۈلباهارغا قاراپ قويدى.

بىلىنەرلىك سۈپ. بىلىنىدىغان، سېزىلىدىغان؛ پەرق ئەتكىلى بولىدىغان، پەرقلىق: ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئۆتتى. تەبىئەت ئۆز بەڭباشلىقىنى ئاخىر قىلدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن هاۋا بىلىنەرلىك سوۋۇدى. * ئۇنىڭ نېمىدۇ بىرنەرسىنى ئېلىش ئۈچۈن قوينىغا ئۇزاتقان قولى بىلىنەرلىك تىترەيتتى.

بىلىندۇرمەك «بىلىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۆيگە كىرگىنىمنى ئۇنىڭغا بىلىندۇرۇش ئۈچۈن يۆتەلدىم. ئۇ شۇ زامانلا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئورنىدىن تۇردى.

بىلىندۇرۇشمەك «بىلىندۇرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىلىنمەك ① «بىلمەك» پېئىلى ③ ④ ⑤ ⑥ نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى ئەمدى بىلىندى. * مەن مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايا كېتىۋاتقانىدەك هېس قىلىمەن، ئويلىسامىلا ئالغا باسمايۋاتقانىدەك، بىلىملىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقانىدەك بىلىنىدۇ. ② «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: كىشىنىڭ زېهنى-قۇۋۋىتى بىلىپ بولۇنغان هەقىقەت ئۈستىدە توختاپ قالمايدۇ، ئۇ ئۇزلۇكسىز تۇرده تېخى بىلىنمىگەن هەقىقەت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ. * بۇۋايغا سابىرنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن يېنىۋاتقانىدەك، قاپاقلىرى لىپ-لىپ قىلىپ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقانىدەك بىلىندى. ③ «سېزىلمەك» هېس قىلىنماق: تالپىقا ئەتراپىدىكى هاۋا بىردىنلا ئىسسىپ كېتىپ تامىقى قۇرۇپ كېتىۋاتقانىدەك بىلىندى. * غۇلامجانىڭ مۇنداق قوپال پوزىتسىيىسى ئارسلانوۋغا ئىنتايىن هاقارەت بىلىندى. ④ نامايان بولماق، ئاشكارا بولماق، سېزىلمەك: ئەكىس ئەتمەك: ئالتۇن ئوتتا، ئادەم مېهنەتتە بىلىنەر (ماقال). * مامۇتكام خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى گەپ-سۆزىدىنلا ئەمەس، چىرايىدىن هەتتا گەپ قىلغان چاغدىكى هەربىر ئەتلىرىدىنمۇ بىلىنىپ تۇراتتى.

بىلىۋېردىن ئى [ر<لات] <بىئول> ئۆت سۈيۇقلۇقى تەركىبىدىكى بىر خىل پېگمېنت يەنى بىلىرۇبىننىڭ ئوكسىدلىنىشىدىن كېيىنكى هاسىلات. قۇشلارنىڭ ئۆت پېگمېنتى بىلىۋېردىننى ئاساس قىلىدۇ، ئادەمنىڭ ئۆت سۈيۇقلۇقى تەركىبىدە ئۇ ناهايىتى ئاز مىقداردا بولىدۇ.

بىلىيارت ئى [ر<فران] <تەن> ① مەخسۇس ياسالغان ئۇستەلدە شارلارنى مەخسۇس تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئۇستەلنىڭ يېنى ۋە بۇرجەكلىرىدىكى تۆشۈكچىگە چۈشۈرۈش ئويۇنى: بىلىيارت ئوينىماق. * — بۇگۈن زېرىكىپ يە بىلىيارت، يە شاهمات ئوينىاش خىيالىدا بولۇپ تۇراتتىم. * كېلىڭ، ئىككىمىز بۇگۈن بىلىيارت ئوينايمىز، — دېدى لۇتپۇللا ئۇ يىگىتكە تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ. ② شۇ ئويۇنىنىڭ ئۇستەل ۋە تاياق-شارچىلىرى.

بىمار سۈپ [پ] بىرەر كېسەللىك بىلەن

ئاغرىغان، كېسەل، ئاغرىق: بىمار ئادەم. بىمار كىشى. * بۇ يىل ئاياللار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ئەسلىدىكى يەتمىش ئالتە كېسەل كارىۋىتىنى يۈزگە يەتكۈزۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن داۋالىنىشقا كەلگەن بىمارلارنىڭ داۋالىنىشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىپ بەرمەكچى.

بىمارلىق «بىمار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىمارلىقنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇڭ نەۋباھار بىرلە، ئېچىلدى ساڭا ھۈرلۈكنىڭ بۈگۈن دەرۋازىسى قەشقەر.

بىماس سۈپ [پ+ئە] يېزت. ماس ئەمەس، ماس بولمىغان.

بىماكان سۈپ [پ+ئە] يېزت. ماكانى يوق، ماكانسىز: ئەسىرلەردىن بېرى ئەجدادلار جەبىر ـ زۇلۇمدىن قاڭغىر قاقشىدى. ئۇلارنى ئەزدى مۇدھىش شۇم زامان، قامغاقتەك قىلىپ بىماكان، ئىرغىتىپ چۆللەرگە تاشلىدى.

بىمالال رەۋ [پ+ئە] ① ئوڭايسىزلىق ھېس قىلماي، تارتىنماي، ئەركىن، بەھۇزۇر: بىمالال سۆزلەشمەك. * ئۇ كىشى سارايغا خالىغان چاغدا بىمالال كىرىپ ـ چىقىپ يۈرەلەيتتى. * شاھزادىغا: ـــ يىگىت، ئوقىڭىز ئۆي ئىچىدە، ئەگەر ئۇنى ئالماقچى بولسىڭىز، ئۇيقۇدا ياتقان دادىڭىزنىڭ يانچۇقىدىن ئاچقۇچنى ئېلىڭ، قاراۋۇلمۇ ئۇيقۇدا، بىمالال ئىشىكنى ئېچىپ كىرسىڭىز بولىۋېرىدۇ، ـــ دېگەن بىر كىشىنىڭ يېقىملىق گېپى ئاڭلىنىپتۇ. ② خاتىرجەم: زۆھرەخان ئاچا: ـــ ئوغلىمىز مۇھەممەت دوختۇر بولسا نېمىدېگەن ياخشى ـ ھە؟ بىمالال كېسەل كۆرسىتىپ داۋالىنىدىغان بولدۇق، ـــ دەپ كۈلۈپ قويدى. ③ توسقۇنسىز، قارشىلىقسىز؛ قىينالماي، ئاسان: پاتەمخان خەنزۇچە مەكتەپتە ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن سۆزىدە چانمايتتى. خەنزۇچە ماتېرىياللاردىن بىمالال پايدىلىنالايتتى. ④ كاملىق قىلماي، تولۇق: بۇ بىر باك ماي ماشىنىمىز خوتەنگە بارغۇچە بىمالال يېتىدۇ.

بىمەززە سۈپ [پ+ئە] ① ئېغىزغا تېتىمايدىغان، تەمسىز، لەززەتسىز: بىمەززە قوغۇن. ② يارىماس، يامان، بولمىغۇر: بىمەززە گەپ. * ئونىڭ قىلىقلىرى زەيتۇنەمگە بىمەنە ۋە بىمەززە تۇيۇلاتتى. ③ قاملاشمىغان، مەنىسىز: شۇنداق بولسىمۇ، سىزگە ئېيتىپ قويايكى، بۇ كېچە بىمەززە، كۆڭۈلسىز ئۆتىدۇ. چۈنكى قىزىق دوستلارنىڭ يېرىمى بارمايدۇ.

بىمەززىلىك «بىمەززە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىمەزگىل رەۋ. مەزگىلى، ۋاقتى كەلمەستىن، ئۆز مەزگىلىدىن بۇرۇن؛ ۋاقىتسىز: تازا بىمەزگىل ۋاقىتتا كېلىپ قېلىپتۇق، سەل كېچىكىپ كېلىدىغان ئىش ئىكەن. * كېچە قوڭغۇزى غوڭۇلداپ ئۆتەتتى، نەدىندۇر «بوڭ، بوڭ، بوڭ» قىلىپ سايرىغان كۆل بۇقىسىنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازى، يېقىنلا بىر يەردىن بىمەزگىل ھاڭرىغان ئېشەك بىلەن قاۋىغان ئىتلارنىڭ ئاۋازلىرى كېلەتتى.

بىمەسەل سۈپ [پ+ئە] ھېكمىتى يوق سۆز؛ مەنىسىز، تېتىقسىز: ئېزى ھەسەل. تولىسى بىمەسەل (ماقال).

بىمەنە سۈپ [پ+ئە] ① مەنىسى، مەزمۇنى يوق؛ مەنىسىز: بىمەنە سۆز. بىمەنە ئىبارە. ② كۆچمە. قۇرۇق سەپسەتىدىن ئىبارەت بولغان، تېتىقسىز، بولمىغۇر، ئورۇنسىز: بىمەنە گەپ. * ـــ تولا بىمەنە گەپ قىلماڭ. كىم بىلىدۇ ئۇمۇ بىر مۇساپىر بەندىدۇر، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ. * جاھىللارمۇ دەل ئۆزىنىڭ بىر پارتىيە مەسلىكىنى يۈرگۈزمەكچى بولغانلىقى ۋە بىرلىك سەپنى ئىنكار قىلماقچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا كوممۇنىزمنى ئىنكار قىلىدىغان ئەنە شۇ بىمەنە سۆزلەرنى چىقاردى. ③ ئەقىلغە سىغمايدىغان، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس؛ ئاساسسىز: ئادەملەر ھەر خىل شۇم خەۋەرلەرنى تېپىپ يۈرەتتى، ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئاڭلىغان گەپلەرنى، بىمەنە خەۋەرلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. گېزىتنىڭ بىرەر قۇرلۇق خەۋىرىدىن جانلىنىپ كېتىشەتتى. * ئۇنىڭ بۇ سۆزى پۈتۈنلەي توغرا،

لېكىن ئۇنىڭ يەكۈنى پۈتۈنلەي بىمەنە يەكۈن. ④ ئىنسانغا مۇناسىپ بولمىغان، ئەخلاقسىز، ئەرزىمەس، بولمىغۇر، يارىماس: بىمەنە قىلىق. بىمەنە ئىش. * سىيىت: ــ قانداق بىمەنە ئىشلارنى قىلمايدۇ، دەيسەن؟ خوجىمىز بولسا ئۇقمايدۇ، ــ دېدى. * بەزى كىشىلەر ۋاقىتنى بولۇشچە، كەلسە ــ كەلمەس ئىشلىتىپ، خىلمۇخىل بىمەنە ئىشلارغا سەرپ قىلىدۇ. ⑤ لەززىتى يوق، لەززەتسىز: گېنېرال ھەربىي خىزمەتتىن بوشىنىپ 1812 ــ يىلىدىكى ئۇرۇشتىن كېيىن قايتىدىن قورۇلغان موسكۋاغا كۆچۈپ كەلگەندە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا كېچە ــ كۈندۈز بىر خىل تۇرمۇدىغان، زېرىكەرلىك، بىمەنە تۇرمۇش مەنزىرىسى ئېچىلدى.

بىمەنىلەشتۈرمەك «بىمەنىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىمەنىلەشمەك پ. بولمىغۇر، بەتقىلىق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان بولۇپ قالماق، لاۋزىلاشماق: ئۇلار بۇ ئىشتا تولىمۇ بىمەنىلەشتى.

بىمەنىلىك «بىمەنە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسىيالىستنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش يولىدا غايەت زور تۆھپە قوشۇۋاتقان ھازىرقى زامان ئارتىسلىرىغا نىسبەتەن باشقىچە كۆز قاراشتا بولۇش ھەققەتەنمۇ بىمەنىلىك. * ئۇلار بەزىدە بەزى شەيئىلەرگە تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىش تۈپەيلىدىن بىمەنىلىك بىلەن ھەمىدىن گۇمانلىنىدۇ.

بىمەھەل رەۋ [پ+ئە] ① ۋاقتى كەلمەستىن، ۋاقىتسىز؛ بالدۇر: ئىشكىنىڭ بىمەھەل چېكىلىشى شەمەرنىڭ چۈشلۈك ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋەتتى. ②تاسادىپى، ئويلىمىغان يەردىن: قەمەر يېقىندىن بۇيان، بىرنەچچە كىشىنى بىمەھەل ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ، ئۇلارنىڭ رەھمىتىنى ئالدى. * ئۇ ئۆز سىرىنى بىمەھەل ئېيتىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىمەكتە.

بىمىننەت سۆپ [پ+ئە] مىننەت قىلماي، مىننەتسىز؛ مىننەتدارلىق تەلەپ قىلماي: بۇنىڭغا مەن بىمىننەت رازى، لېكىن ھالا بۇگۈن-گۈچە سەن مېنىڭ ئانىلىق نەسىھەتلىرىمىنى بىر پۇلغا ئالمىدىڭ.

بىنا (بىناسى) [ئە] ① ئى. بىرقانچە بۆلمە ياكى كۆپ قەۋەتلەردىن تەركىب تاپقان چوڭ ئۆي؛ ئىمارەت: بىنانىڭ ئالدىدا چوڭ يول، يولدىن ھەر خىل چىرايلىق كىچىك ماشىنىلار، كوچا ئاپتوبۇسلىرى ئۈزۈلمەي ئۆتۈپ تۇراتتى. * بۇلتۇر ياز ئايلىرى باشلانغان ئۇچ قەۋەتلىك ئائىلىلىكلەر بىناسىدىن بىرى ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرلىرى پۈتۈپ، ئىشچىلارنىڭ بىر قىسمى شۇ بىناغا كۆچۈپ چىقتى. ② كۆچمە. سۆپ. بەرپا، پەيدا، مەۋجۇت: بىنا بولماق. بىنا قىلماق. * دۇنيا بىنا بولغاندىن بۇيان جاھان شاھلىرىدىن: سۇلايمان، ئىسكەندەر، نەمرۇت ۋە شەددات قاتارلىقلار ئۆتتى.

بىنا بولماق ۋۇجۇدقا كەلمەك، بارلىققا كەلمەك، بەرپا بولماق، قۇرۇلماق: يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئۇرۇمچىدە ئون نەچچە قەۋەتلىك مېھمانخانىلار بىنا بولۇشقا باشلىدى. * ئۆمرۇم بىنا بولۇپ مۇنداق ئاجايىپ ئويۇنىنى كۆرگەن ئەمەسمەن. * ئالەم بىنا بولغاندا پۈتۈن زېمىن دەشت ــ باياۋانغا ئوخشاش يارىتىلغان بولۇپ، ئىنسانلار كېيىنچە قولىلىرىنى مىتىن ۋە باشقا قوراللارنى ئېلىپ ئېرىق ــ ئۆستەك، قانال-لارنى ئېچىپ، قاغجىراپ ياتقان چۆللەرگە سۇ كەلتۈردى.

بىنا قىلماق يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرمەك، بەرپا قىلماق؛ ياراتماق؛ قۇرماق: سۇ بولمىسا، جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلغىلى بولمايدۇ، بىنا قىلغاندىمۇ قۇرۇپ كېتىدۇ. * يۇسۇپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر كۆچۈپ كېلىپ بىر چىمەنزارلىققا چۈشتى. ئۇ يەر ئاجايىپ خۇش ھاۋا جاي ئىدى. بۇلار ھەر تەرەپكە ئۆستەك قېزىپ دېھقانچىلىق قىلىپ، بىر گۈزەل شەھەر بىنا قىلدى.

بىنائەن رەۋ [ئە] يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىملارنىڭ كەينىگە يانداشىپ كېلىپ، «بويىچە»، «ئاساسەن» دېگەن

مەنىدە كېلىدۇ: ئەپەندىم توپتوغرا پادىشاھىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېشكىدىن چۈشۈپىتۇ ــ دە: ــ خوش پادىشاھى ئالەم، بۇيرۇقلىرىغا بىنائەن كەلدىم، ــ دەپتۇ. * بوۋاينىڭ ئىلتماسىغا بىنائەن، ياشانغان ئانا ۋە كېلىن ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، نان ــ چاي تەييارلىدى.

بناكار ئى [ئە] بىنا، ئۆي ــ ئىمارەتلەرنى سېلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى، مەخسۇس قۇرۇلۇش ئۇستىسى: كۆكسۈڭىدە ھەر بىنا كۆتۈرگەنىدە قەد، بىناكار ئوغلۇڭنىڭ قەلبى شادلىنار. چۈنكى شۇ بىنانىڭ كۆركەم ھۆسنىدە ئۇنىڭ ساپ مېھنىتى، ئەجرى ــ تەرى بار.

بناكارلىق ① «بىناكار» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: بىناكارلىق مېنىڭ ئاتا كەسىپىم بولىدۇ. ② قۇرۇلۇش ئىشى، قۇرۇلۇش: بىناكارلىق فوتوگرافىيىسى. * شىنجاڭ 1 ــ بىناكارلىق ــ قۇرۇلۇش شىركىتى 1 ــ پەسلىدە 144 مىڭ 858 كۋادرات مېتر قۇرۇلۇش سېلىپ، ئەسلىي پىلانىنى 11.74 پىرسەنت ئاشۇرۇپ ئورۇنلىدى.

بناكارلىق ئاۋاز ئىلمى <بىن> زال ۋە كۇلۇبلاردىكى ئاۋازنىڭ ئاڭلىنىش سۈپىتى، ئۆي ــ ئىمارەتلەردىكى شاۋقۇننى پەسەيتىش ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنىڭ ئاۋاز قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بناكارلىق سانائىتى <بىن> بىناكارلىق قۇرۇلۇش كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى، يەنى بىناكارلىقنىڭ ئاساسىي تەشكىلىي قىسمى.

بناكارلىق سەنئىتى <بىن> قۇرۇلۇش توپلىرىنىڭ تەشكىللىنىشى، بىنالارنىڭ سىرتقى شەكلى، گەۋدە قۇرۇلمىسى، ئىچكى ــ تاشقى بوشلۇقلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، بېزەلىشى، رەڭگى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىملىك ئورۇنلاشتۇرۇشلار ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان ئۇنۇمۇبرسال سەنئەت. ئۇ ئىجتىمائىي تۈرۈش، روھىي كەيپىيات ۋە ئىقتىسادىي بازىسنى گەۋدىلىك ھالدا ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

بناكارلىق قۇرۇلۇشى <بىن> ئۆي ــ ئىمارەت ۋە ھەر خىل ئەسلىھەلەرنىڭ ياسىلىشى، ئۆزگەرتىلىشى ۋە رېمونت قىلىنىشى؛ پار، تازىلىق، ھاۋا ئالماشتۇرۇش، يورۇتۇش، پار ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى؛ ماشىنا ئۇسكۇنىلىرىنىڭ دەسلەپكى قۇراشتۇرۇلۇشى ۋە تۇرۇبا يوللىرىنىڭ ھەل قىلىنىشى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرۇلۇش مەشغۇلاتى.

بناكارلىق ئىلمى <بىن> بىناكارلىق سەنئىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، بىنالارنىڭ قۇراشتۇرۇلۇشى، قۇرۇلۇش قىلىش ۋە لايىھىلەش قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە خىزمەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بناكارلىق فوتوگرافىيىسى <كنو> فوتوگرافىيە سەنئىتى تۈرلىرىنىڭ بىرى. فوتوگرافىيىچى مەلۇم دەرىجىدە فوتو سۈرەتچىلىك تېخنىكا ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، رەڭلەرنى ھەر خىل تەڭشەش يولى بىلەن بىنالارنىڭ ماتېرىيالى، شەكلى، ھالىتى ۋە ئۇنىڭ ئالا ــ ھىدىلىكلىرىنى فوتو سۈرەت ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

بناماز سۈپ [پ] ناماز ئوقۇتمەيدىغان، ناماز ئوقۇشقا ئادەتلەنمىگەن: بىركۈنى ئىمام كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغان ئەپەندىمگە كايىپ: ــ ھەي، بىناماز! بۇندىن كېيىن نامازغا كەلمىسەڭ، يېزىدىن كۆچۈپ كەت! ــ دەپتۇ.

بناماز لىق «بىناماز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەپەندىم بىنامازلىق بىلەن ئەيىبلىنىپ، سوراقتا تارتىلىپتۇ.

بناھايەت [پ+ئە] يېزىت. ① سۈپ. ئاخىرى،

چېكى يوق؛ پۈتمەس ـ تۈگىمەس؛ چەكسىز: سەن ئەگەر لۇتپى ئىنايەت ئەيلىسەڭ، بىناھايەتدۇر ساۋابى بىر قەدەھ. ② رەۋ. غايەت زور دەرىجىدە، ناھايىتى، ئىنتايىن، تولىمۇ، بەكمۇ: ئۇ ــ قەدىرلىك ئاچا، غايەت شاد ۋە بىناھايەت مىننەتدارمەن، ــ دېدى ۋە يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى. * سېغىنىدۇق بىناھايەت ئۆز-لىرىنى، تولا شېرىن مۇبارەك سۆزلىرىنى. نى سائەتتە كۆرەرمىز قىزىلگۈلدەك يۈزلىرىنى.

بناۋا [پ] سۇپ. يېزا. ھاياتىنىڭ لەززىتىنى، ھۇزۇر ـ ھالاۋىتىنى، راھەت ـ پاراغىتىنى كۆرمىگەن، ئاجىز، بىچارە: نېچۈك قىسمەتكى بۇ دوستلار، ئەجەب بەختى قارا بولدۇم، تۇغۇلغان ئۆز دىيارىمدا مۇساپىر، بىناۋا بولدۇم. * دەۋر ئىلكىدە بۇ جانىم، بۇلبۇل بىناۋا بولدى. سەيرى ئەتمەككە جانىم، شەيدائى ھاۋا بولدى.

بناۋالىق «بىناۋا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بنەپ سۇپ [پ+ئە] ئىجابىي نەتىجە، پايدا، مەنپەئەت يەتكۈزمەيدىغان، پايدىسىز: بىنەپ ۋە پاسىق ئىشاندىن سەمىمىي بىر دېھقان ياخشى. بۇزۇلغان، سېسىغان مايدىن سىكەرلىك زاغىرا نان ياخشى. * كىلىتسىز قۇلۇپ ئەمەس شېئىر ئاچقىلى بولمايدىغان، ھەم ئەمەس سىرلىق تېپىشماق تاپقىلى بولمايدىغان. گەر ئاشۇنداق بولسا ئۇ تەڭ ئىچى بوش لاي توپ بىلەن، نېمە ھەددىڭ ئۇ بىنەپنى ئەلگە سوۋغام دەيدىغان.

بنەپشە [پ] ① ئى <بوت> بىنەپشە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى بۆرەك شەكلىدە بولۇپ، گىرۋەكلىرىدە ھەرە چىشىغا ئوخشاش چىشلىرى بولىدۇ؛ گۈل تاجى ياپراقچىسى ئاق كېلىدۇ، ئۇستىدە بىغىر رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ. ② سۇپ. رەڭگى بىنەپشىگە ئوخشايدىغان، بىنەپشە رەڭگىدىكى، سۇس سۆسۈن: بىنەپشە بللۇر. بىنەپشە پىروكسېن.

بنەپشە ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭغا كۆپىرەك كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياكى چاتقال تېپىدىكى ئۆسۈملۈك-لۈكلەر كىرىدۇ. سامان غوللۇقلىرىنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولىدۇ، يوپۇرمىقى تاق ۋە ئۇزۇن ساپاقلىق كېلىدۇ. گۈلى قوش جىنسلىق بولۇپ، يالغۇز ئۆسىدۇ ۋە كونۇس-سىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ مېۋىسى يېرىلىغان غوزىلىق مېۋە بولۇپ، شىرنىلىك كېلىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ سىرتى گۆشلۈك بولىدۇ.

بنەپشە بللۇر <گېئول> بىنەپشە رەڭلىك كۇارتس.

بنەپشە پىروكسېن <گېئول> پىروكسېن تېپىدىكى مىنېرال ئارنىڭ بىر خىلى، خىمىيىۋى تەركىبى $(Mg, Fe)_2 (Si_2 O_6)$.

بنەپشەرەڭ بىنەپشە گۈلى رەڭگىدىكى، سۇس سۆسۈن رەڭ.

بنەپشىلىك سۇپ. بىنەپشە گۈلى تېرىلغان، بىنەپشە گۈلى ئۆستۈرۈلگەن: قابا پەلەكنىڭ دەرىدىدە يۈرىكىمدە داغلار قالدى، بۇلبۇلنى ئايرىدى گۈلدىن بىنەپشىلىك باغلار قالدى.

بنەزەر [پ+ئە] ① سۇپ. نەزەر كۆزىنى سالغۇچىلىكى يوق، نەزەرگە ئالغۇسىز، نەزەر سالغۇسىز، ئەرزىمەس، يارىماس، كېرەكسىز: ئادەم مەيلى ئالىيجاناپ، ئۇلۇغ بولسۇن، ياكى يارىماس بىنەزەر بولسۇن، ھامان بىركۈنى قارا توپىغا كۆمۈلۈپ كېتىدىكەن. ئەمما، ئادەمنىڭ ھايات چېغىدا قالدۇرغان تەسىرى خېلى زامانلار-غىچە ئەل ـ جامائەت ئارىسىدا ياشايدىكەن. ② رەۋ. نەزەر سالماستىن، پەرۋاسىز: ئۇچىسىغا كەمزۇل كىيگەن، پۇتىغا ئۇچى ئاسمانغا قاراپ تۇرىدىغان قېلىن چەملىك لاتا ئاياغ كىيگەن، قولىدا گۈللۈك بامبۇك يەلپۈگۈچ تۇتقان ھېلىقى كىشى گېدىيىپ بىنەزەر تۇرۇپتۇ.

بنەم [پ] ① سۇپ. پەقەت يامغۇرنىڭ ياردىمىگە يۆلىنىپ تېرىلىدىغان: بىنەم

يەر. ② ئى. پەقەت يامغۇرنىڭ ياردىمىگە يۆلىنىپ تېرىلىدىغان يەر: بولسا ــ سۇلۇق، بولمىسا ــ بىنەم (ماقال). * باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى 3 ــ ئاي كىرىش بىلەنلا دەرسكە تەسىر يەتكۈزمىگەن ئاساستا ئالتە پۈك بىنەم ئېچىپ، ئون مىڭ تۈپ تېرەك، سۆگەت قەلەمچىسى تىكتى.

بىنەمچى ئى. بىنەم تېرىيدىغان كىشى؛ دېھقان: ئۇ يېزىلى بۇلاق ئەتراپىدىكى مانتىخانىلاردا مانتىچىلار بىر ــ بىرلىرى بىلەن بەسلىشىپ ۋارقىرىشاتتى. يېتىمچىلار ۋە ئاشلىقىدىن ئۈمىد ئۈزگەن دېھقانلار ئۇ يەردىكى سەيناداتوپ ــ توپ بولۇپ يۇرۇشەتتى. ئۇلارنى بىنەمچىلەر ئېلىپ كېتەتتى.

بىنەملىك ئى. بىنەم قىلىپ تېرىلىغان يەر، بىنەم يەر: بۇ يېزا باشقا يېزىلارغا قارىغاندا، دەل ــ دەرەخلەرنىڭ كۆپلۈكى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، ياز كۈنلىرى سىرتتىن قارىغاندا، قويۇق جاڭگاللىقتەك كۆرۈنىدۇ. يېزىنىڭ ئۈچ تەرىپى بىنەملىكلەر بىلەن ئورالغان.

بىنۇقسان سۈپ [پ+ئە] يېزىت. نۇقسانسىز: بىنۇقسان كىشى. * خاتالىق ھەم ئۇتۇق بولغاي جېنى جىسمىدا مەۋجۇتتا، خاتا قىلساڭ تۈزەت، ھېچكىمنى بىنۇقسان قىياس قىلما.

بىنومۇس سۈپ [پ] ئار ــ نومۇسنى، ئۇيىلىشنى بىلمەيدىغان؛ نومۇس قىلمايدىغان؛ نومۇسسىز: بىنومۇس ئادەم. * ياشلىقىنىڭ زىننىتى ــ ھۆسنىدۇر ئەخلاق، ياشلىقنى خار ئېتەر بىنومۇس ھەر ئان. ھاڭغا دۈم يىقىلار «مەن» دېگەن ئەخمەق، بولمىسا جىسمىدا گەر ھايا، ۋىجدان.

بىنومۇسلۇق «بىنومۇس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زۇلال چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ: ــ قېنى! ئەگەر سىزنىڭ بۇنچە قېلىن، بۇنچە بىنومۇسلۇقىڭىزنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسام... خەير...بولدى، بۇگۈندىن باشلاپ ئارىمىز ئۇچۇق! ــ دېدى قىزغا، ــ بىچارە قىز ئورۇندۇققا چاپلاپ قويۇلغان ھەيكەلدەك قېتىپ قالغاندى.

بىنېسىپ سۈپ [پ+ئە] يېزىت. تېگىشلىك نەسىۋىسىدىن، ھەققىدىن مەھرۇم قالغان؛ بەھرىمەن بولالمىغان: بولغان ئىدۇق ئەسىرلەر ئەركى جاھاندىن بىنېسىپ، دۇنياغا ياقتۇرمىغان نائەھلى گەردەندىن بېسىپ، باش كۆتۈرسە يوق قىلاردى باش كېسىپ، دارغا ئېسىپ، شۇڭلاشقا زىنداننىلىرىغا مۇردىلار تولغان سېسىپ، قان يۇتارمەن ئويلىسام، بۇ چەرخى زەڭگار ئالدىدا.

بىنت ئى[ر] ئۇستىگە چاپلىشىدىغان كاۋۇچۇك سۇرۇلگەن، جاراھەت تاڭمىدىغان رەخت: جانىبەكنىڭ پەقەت ئىككى كۆزىلا ئوچۇق، قالغان جايلىرى بىنت بىلەن تېڭىۋېتىلگەن ئىدى.

بىنتلىماق پ. بىنت بىلەن ئوراپ تاڭماق، باغلىماق: چاچنى بىنتلىماق.

بىننى ئى. [ئە]<تارىخ> ← **ئىبن**: خوتەنلىك شائىر ۋە سازەندە ئىسمىتۇللا بىننى نېمىتۇللا 1854 ــ يىلى خوتەن ھۆكۈمرانى ئىبلىشىر ھېكمىبەگنىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن يازغان «تارىخى مۇسىقىيۇن (مۇزىكانتلار تارىخى)» ناملىق كىتابىدا بۇ ھەقتە خېلى توختالغان.

بىھاجەت سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ئېھتىياجى، ھاجىتى يوق، ئېھتىياجسىز، ھاجەتسىز: مېنى ئەمدى يولدىن توسماق بىھاجەت، رۇخسەت ئەيلەڭ قىلىپ بىزگە شاپائەت. مەنكى ياردىن ئايرىلىشقا بىتاقەت، ھەققىڭىزدە ھەقىقە قىلغۇم ئىبادەت.

بىھايا سۈپ [پ+ئە] شەرم ــ ھايانى، ئار ــ نومۇسنى، ئۇيىلىشنى بىلمەيدىغان؛ ئۇيالمايدىغان؛ ھايا قىلمايدىغان؛ ھاياسىز؛ ئۇياتسىز: بىھايا ئادەم. * بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ غەزەپلىنىپ ھەرەمگە كىرىپتۇ ۋە پەررۇخ زادىگە: ــ ھەي بىھايا قۇل! مېنىڭ ھەرىمىمگە خىيانەت قىپسەنغۇ، ــ دەپ ۋارقىراپتۇ. * ئەخلاقسىز كىشىدە يوقتۇر پەزىلەت، ئۇنداقلار بەئەينى يەردىكى ئەخلەت، سەنمۇ شو ئەخلەتكە قالسەن ئوخشاپ، بىھايا ئادەمدىن ئالمىساڭ ئىبرەت.

بىھايالىق ئى. بىھايا كىشىلەرگە خاس

ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: بەھايالىق قىلماق.

بهوش سۈپ [پ] ①ھوشىدىن كەتكەن، ھوشىنى يوقاتقان، ھوشسىز: بەھوش بولماق. * بەھوش ھالەتتە ياتقان بالا كىشىنىڭ يۈرەك باغرىنى ئېچىشتۇرۇپ «ئېھ-ئېھ» دەپ ئىنجىقلايتتى. * مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان يېتىپ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا خان غوجام قان دەريا‌سى ئىچىدە بەھوش يېتىپتۇ، ئۇلار ئۇكسىنىڭ ئۇستىگە ئۆزىنى ئېتىپ زار-زار بوزلىنىپ خان غوجامنىڭ بېشىنى يۆلەپتۇ. ② ئەقلى، دىققىتى جايىدا ئەمەس؛ پەرىشان: مەن دۇنياغا، تۇرمۇشقا مەستىنىڭ كۆزى بىلەن، مەستىنىڭ بەھوش ئەقلى بىلەن قارىغان ئىكەنمەن.

بهوش بولماق ھوشىنى يوقاتماق، ھوشىدىن كەتمەك، ھوشسىزلانماق، **بهوشلانماق**: بۇ لەخمىنىڭ چىقىش ئېغىزى دەل قىز ئولتۇرۇپ تاماق يەيدىغان ئورۇندۇقنىڭ تېگىدە بولۇپ، شۇ تاپتا قىز يالغۇز ئولتۇرۇپ غەزالىنۇاتقان ئىكەن. ئوغۇل بۇ خۇمار كۆزلۈك پەرىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي بەھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ.

بهوش قىلماق ھوشىدىن كەتكۈزمەك، بېشىنى ئايلاندۇرۇپ ئوخلىتىپ قويماق: دىۋە چېچىنى بىر سىلكىپ، بىر دەريا پەيدا قىلىپ، ئالقىنى بىلەن شەرەت قىلسا، دەريا ئۈستىدە مەرۋايىت تاختىپۇش پەيدا بولىدىكەن. ئاندىن خالىغانۇمنى بەھوش قىلىپ، ئۆزى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىكەن.

بهوشلانماق پ. بەھوش ھالەتكە كېلىپ قالماق؛ ھوشىنى، سېزىمىنى يوقىتىپ قويماق: مېھمانخانا يەنىلا پاراكەندە ئىدى، يېرىم بەھوشلانغان كېسەل يىگىت بىئارام بولاتتى. ئانىنىڭ كۆز يېشى قۇرۇمايتتى.

بهوشلۇق «بەھوش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئالماس ئاكا يېرىم بەھوشلۇق ھالىتىدە ياتاتتى. * سىز بۇنداق ھالەتنى بېشىڭىزدىن كەچۈرمىگەندىن كېيىن، بەھوشلۇقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيسىز.

بهۇده سۈپ [پ] ① پايدىسىز، مەنپەئەتسىز، بىكار: مەن پەقەت بەھۇدە زايا بولغان ئون يىلغا ئېچىنىمەن، قانداق كۆپ ئىشلارنى قىلىۋەتكىلى بولاتتى بۇ ئون يىلدا. * ھەرنەچچە مۇشكۈل سوئالىڭ بولسا دانادىن سورا، بەھۇدە نادان بىلەن بەھىس قىلىشىپ ئەقلىڭنى بەھۇدە زايە قىلما. ② ئورۇنسىز، ناھەق: ئۇ ئۆزىنىڭ يۈرت ئەھلىگە قىلغان ۋەدىسىنى ئادا قىلالماي بەھۇدە ئۆلۈپ كېتىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەپتۇ. ③ مەززىسىز، كېلىشمىگەن، ئاساسسىز، بولمىغۇر: پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ئەپەندىمنى چاقىرتىپ كەپتۇ-دە: — ئەپەندىم، بەھۇدە گەپلەرنى قىلىپ، مېنىڭ ۋەزىرىمنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈرۈپسىز، ئېشكىكىزنىڭ ۋەزىرىمدىن ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە ئىسپات كۆرسىتىڭ، بولمىسا سىزنى زىندانغا تاشلايمەن، — دەپتۇ.

بهۇدىلىك «بەھۇدە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ۋەيرانە ئۆيلەر ۋە پاسكىنا ھويلىلار ئارىلىقىدا ناگاھان-ناگاھدا كۆرۈنۈپ قالىدىغان قارامتۇل-خۇنۇك كونا قەسىر، ھەيۋىتىدىن قارىغاندا، تىرىشىپ-تىرمىشىنىڭ بەھۇدىلىكىگە قارىماستىن، گويا ئۆزىنىڭ قەدىمىي سەلتەنىتى ۋە غۇرۇرىنى ساقلاپ قېلىشقا جېنىنىڭ بېرىچە تىرىشىۋاتقاندەك قىلاتتى.

بهۇرمەت سۆپ [پ+ئە] ھۆرمەتى يوق، كىشىنى ھۆرمەتلىمەيدىغان، ھۆرمەتلەشنى بىلمەيدىغان؛ ھۆرمەتسىز: ئەپەندىمنىڭ بەھۇرمەتلىكىدىن ئاچچىقى كەلگەن شەھەر ھاكىمى: — ھەي، بەھۇرمەت، ئەدەبسىز، سېنىڭ ئېشەكتىن پەرقىڭ قانچىلىك زادى؟ — دەپتىكەن، ئەپەندىم دەررۇ ھاكىم بىلەن ئېشەك ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنى غېرىچلاپ كۆرۈپ: — پەرق كۆپ ئەمەس ئىكەن، ئارانلا ئىككى غېرىچ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بهۇرمەتلىك «بەھۇرمەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەھۇرمەتلىك قىلماق. * باست نۇرغا: — ھاي، نائىنساپ تارت تىلىڭنى، بەھۇرمەتلىك قىلما، — دېدى.

بىھۈرمەتلىك قىلماق ئەدەبسىزلىك قىلماق، ھۈرمەتسىزلىك قىلماق: ئۇ، بالىسىنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكىگە، شۇنداق مېھرىبان ئانىغا بىھۈرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىغا زەردىسى قايىندى.

بىھېساب [پ+ئە] ← **ھېسابسىز:** ئاسماندىكى بىھېساب يۇلتۇزلار 14 كۈنلۈك تولۇن ئاي ۋە يوللارغا ئورنىتىلغان ئېلېكتر لامپىلىرى يېزا كېچىسىنى ئالتۇن نۇرغا پۈركىگەنىدى. * تاغۇ دەريا چۆمدى نۇرغا، بولدى چۆللەر باغ ـ چىمەن، قەلبى چوغ، مەردلىككە تولغان بىھېساب پالۋان بىلەن.

بىھىمايە سۈپ [پ+ئە] يېزت. ھىمايىچىسى يوق، ھىمايىسىز: ھىمايە قىل ئەي يار مېنىڭدەك زارى بىھىمايەڭنى، كۈتۈرمەن ئىنتىزارلىقتا ئىنسابۇ رىئايەڭنى.

بىئوگرافىيە ئى [ر<گرېك] بىرەر كىشىنىڭ ھايات يولى ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى؛ تەرجىمىھال.

بىئوگرافىيىلىك سۈپ. بىئوگرافىيىگە ئائىت، تارىخىي: بىئوگرافىيىلىك رومان.

بىئوئاسترونومىيە ئى [ر] <بىئول> ئالەم قاتنىشىدىكى بىئولوگىيىلىك، مېدىتسىنالىق مەسىلىلەر ۋە ھەرىكەت مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارماق پەن.

بىئوپىگمېنت ئى [ر] <بىئول> تەبىئەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋانلارنىڭ ھەرقانداق بىر پىگمېنتى.

بىئوتىن ئى [ر] <بىئول> ۋىتامىن «Б» گۇرۇپپىسىغا تەۋە بىرىكمە ئىچىدە بولىدىغان رەڭسىز ۋە كرىستال ھالەتتىكى بىر خىل ۋىتامىن. ئۇ تەبىئەتكە كەڭ تارقالغان بولۇپ، ئاساسەن بىرىكمە ھالەتتە ئۇچرايدۇ.

بىئوخىمىيە ئى [ر<گرېك] جانلىقلارنى خىمىيىنىڭ نەزەرىيە ۋە ئۇسۇللىرى ئارقىلىق تەتقىق قىلىدىغان ئارىلىق پەن. ۋەزىپىسى: جانلىقلارنىڭ خىمىيىۋى تۈزۈلۈشى ۋە ھەرىكىتىنى ئېنىقلاپ چىقىشتىن ئىبارەت.

بىئوستاتىستىكا ئى [ر] <بىئول> ماتېماتىكىلىك ۋە فىزىكىلىك ستاتىستىكا قائىدىلىرى ئارقىلىق بىئولوگىيە ئىلمىدىكى سان ئۆزگىرىشلىرىنى ئانالىز قىلىدىغان ۋە يېشىپ، شەرھلەپ بېرىدىغان بىر خىل تارماق پەن. ئۇنىڭ تەجرىبە قىلىشتا، تەجرىبە نەتىجىسىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش ئىشلىرىدا ۋە ئۇلاردىن بىرقەدەر ئەمەلىي بولغان يەكۈنلەرنى چىقىرىشتا ياردىمى بار. ئۇ بىئولوگىيە، ئاگرونومىيە ۋە مېدىتسىنا تەجرىبە تەتقىقاتلىرىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

بىئوسفېرا ئى [ر] <گېئول> يەر شارىنىڭ جانلىقلار تارقالغان بەلبېغى. ئۇ ئاتموسفېرا قەۋىتىنىڭ تۆۋەن قىسمى، گىدروسفېرا، تۇپراق ۋە چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن ئىككى كىلومېتر كېلىدىغان لىتوسفېرا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىئوفىزىكا ئى [ر<گرېك] <بىئول> فىزىكىلىق پرىنسىپ ۋە ئۇسۇللار ئارقىلىق جانلىق ئورگانىزملارنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى جەريانىدىكى مېخانىكىسىنى تەتقىق قىلىدىغان ئارىلىق پەن.

بىئولوگ ئى [ر] بىئولوگىيە ئالىمى، بىئولوگىيە مۇتەخەسسىسى.

بىئولوگىيە ئى [ر] جانلىقلارنىڭ تۈزۈلۈشى، خىزمىتى، پەيدا بولۇشى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ زوئولوگىيە، بوتانىكا، مىكروبىئولوگىيە، پالېئونتولوگىيە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىئولوگىيىلىك سۈپ. بىئولوگىيىگە تەئەللۇق، مەنسۇپ بولغان.

بىئولوگىيىلىك ئالاھىدە خاسلىق ماددا ئالماشتۇرۇش ۋە يېتىلىشنىڭ قانۇنىيەتلىك

ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يەككە تەن ۋە تۇرلەر-نىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەش پرىنسىپى.

بىئولوگىيىلىك ئالدىنى ئېلىش بەزى جانلىقلاردىن پايدىلىنىپ، ئىنسانلار ئۈچۈن زىيانلىق بولغان جانلىقلاردىن مۇداپىئىلىنىش ئۇسۇلى. مەسىلەن: ئۆرەدەكىلەردىن پايدىلىنىپ چېكەتكە لېچىنكىسىنى ۋە شال ئېتىز-لىرىدىكى زىيانداش قۇرتلارنى يوقىتىش؛ پارازىت ھەرىدىن پايدىلىنىپ يېشىل قۇرتنى يوقىتىش؛ باكتېرىيىلەردىن پايدىلىنىپ دالا چاشقىنىنى يوقىتىش قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك بىرىكتۈرۈش جانلىق ئورگا-نىزملارنىڭ بىرىكتۈرۈش ياكى سۈسلاش-تۈرۈش رولى ئارقىلىق يېڭى بىر خىل خىمىيۋى ماددا ھاسىل قىلىش جەريانى.

بىئولوگىيىلىك پارچىلىنىش ① ئۆلگەن ۋە قايتىدىن پەيدا بولغان توقۇلمىلارنىڭ بۇزۇلۇشى. ② ئورگانىك ماتېرىياللارنىڭ جانلىقلار تەرىپىدىن پارچىلىنىشى.

بىئولوگىيىلىك جۇغراپىيە ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جۇغراپىيىلىك تارقىلىشىنى تەتقىق قىلىدىغان تارماق پەن.

بىئولوگىيىلىك قوراللار <هەرب> ← **باكتېرىيە قوراللىرى.**

بىئولوگىيىلىك مىقدار بىر بىرلىك ھەجىم ياكى كۆلەمدە بولىدىغان بىر ياكى بىرىدىن ئارتۇق جانلىقلار تىپى ياكى جانلىقلار توپى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر خىل جانلىقنىڭ، مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدىكى ئومۇمىي مىقدارى. مەسىلەن: دالىيەندىكى گۈللۈك قولۇلىنىڭ ھەربىر كۋادرات مېتىر كۆلەم ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىئولوگىيىلىك مىقدارى 72 ۋە 122.4 گرام؛ چىڭداۋنىڭ ئالاچىپار قۇلۇلىسىنىڭ ھەر كۋادرات مېتىر كۆلەم ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىئولوگىيىلىك مىقدارى 110 ۋە 315 گرام بولىدۇ.

بىئولوگىيىلىك نۇر چىقىرىش جانلىق ئورگانىزملار كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان دەرىجىدە نۇر چىقىرىدىغان بىر خىل بىئولو-گىيىلىك ھادىسە.

بىئولوگىيىلىك ئوكسىدلاش ھۈجەيرە ئىچىدىكى ئوكسىدلىغۇچى-ئوكسىدسىزلىغۇچى بىر قاتار ئېنزىملارنىڭ كاتالىزاتور بولۇپ ئوكسىدلاش خىزمىتىنى بېجىرىدىغان رول-لىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ جانلىقلار تېنە-دىن ئېنېرگىيە ئېلىشتىكى ئاساسلىق ئۇسۇل.

بىئولوگىيىلىك ئېھتىكتر ئېقىمى جانلىقلار تېنىدىكى نېرۋا پائالىيىتى ۋە مۇسكۇل ھەرە-كىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى ئاجىز بولغان ئېلېكتر ئېقىمى ۋە ئېلېكتر پوتېنسىئالىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىدۇ. بۇ خىل ئېلېكتر ئېقىمى بىئولوگىيىلىك ئېلېكتر ئېقىمى دەپ ئاتىلىدۇ.

بىئولوگىيىلىك ئېنىقلاش بەزى جانلىقلارنىڭ مەلۇم ماددىلارغا قارىتا پەۋقۇلئاددە ئېھ-تىياجى ياكى ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ، شۇ خىل ماددىلارنىڭ سۈپىتى، مىقدارى قاتار-لىقلارنى ئېنىقلاپ چىقىش ئۇسۇلى. مەسىلەن: ئاق چاشقاننىڭ تارتىشپ قېلىش ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ ئىنسۇلىننى ئېنىقلاش؛ مىكرو ئورگانىزملاردىن پايدىلىپ، ۋىتامىن B_{12}نى ئېنىقلاش قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك ياسالمىلار مىكرو ئورگا-نىزملاردىن ياسالغان كېسەللەردىن مۇداپە-ئەلىنىش، دېئاگنوز قويۇش ۋە داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دورىلار. مەسىلەن: ۋاكسىنا زەھەرگە قارشى قان زەردابى، ئانا-توكسىن، باكتېرىيىگە قارشى دورا قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك يىمىرىلىش

تەسىرىنىڭ بىر خىلى، يەنى تاغ جىنسلىرى ۋە مىنېرالالارنىڭ، ئۈستىدە ئۆسۈۋاتقان ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانات تەسىردە بۇزۇلۇپ ۋەيران بولۇش ھادىسىسى.

بىئومېتېئورولوگىيە [ر<گرېك] <بىئول> جانلىقلار بىلەن ھاۋا كىلىماتى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىئوكىلىماتولوگىيە ئى [ر] <بىئول> تەبىئىي مۇھىتتىكى ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئورگانىزملارغا بولغان رولىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىئومېتر ئى [ر] <بىئول> نەپەسلىنىش رولى جەھەتتىكى مۆلچەر ئارقىلىق ئۆمۈر چېكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

بېۋاپا سۈپ [پ+ئە] ① ئەھدىسىنى بۇزىدىغان؛ ساداقەتسىز، ۋاپاسىز: بېۋاپا يار. * چىرمىشپ سۆيۈشكەندە، مەڭگۈلۈك يار دەپتە- مەن، بېۋاپا بولارىڭنى زەپ شۇ چاغ بىلمەپتىمەن. ② ھېچكىمگە ۋاپا قىلمايدىغان، ئەسقاتمايدىغان، مەڭگۈلۈك تۇرمايدىغان: بېۋاپا دۇنيا.

بېۋاپالىق «بېۋاپا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بېۋاپالىق قىلماق. * بېۋاپالىقنى سەن قىلىپسەن، مېنى قىلمايدۇ دېمە. ھەممە كويدا سەن يۈرسەن، مېنى تۇيمايدۇ دېمە.

بېۋاپالىق قىلماق ئەھدىسىدىن يانماق، ۋاپاسىزلىق قىلماق: سەن ئۇچۇن دۇشمەنلىشىپ ئۇردۇم قىلىچ دوستلارغا مەن، بېۋاپالىق قىلما ئاققان بۇنچىلا قان ئالدىدا.

بېۋاقمت رەۋ [پ+ئە] بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئىلگىرى، ياكى كېيىن، ۋاقتى-سائىتى كەلمەستىن، ۋاقتسىز: ھەر ئۆمۈر بىر بىلەن باشلىنىپ ئاخىر، ھالقىغان كۆپ بولسا بىرەر يۈزلەردىن. ۋە لېكىن قېرىلىق ئۇنى بېۋاقىت، ئوغرىلاپ قېچىشقان ئوغۇل - قىزلاردىن.

بېۋاستە رەۋ [پ+ئە] ① توغرىدىن-توغرا: ۋاسىتىسىز: مەن بۇ ئىشتا ماڭا نە سىز، نە ئاڭا ھېچقانداق كىشى ياردەم بېرەلمەيدۇ، دەپ ھېسابلايتتىم، ماڭا بېۋاسىتە خۇدادىن جاۋاب ئېلىش زۆرۈر ئىدى. * لېنىن: — كىشىلەر بىلىشىنىڭ جەريانى «جانلىق بېۋاستە كۆزىتىشتىن، ئابستراكت تەپەككۇرگە ئۆتۈش» جەريانىدىن ئىبارەت بولىدۇ، — دەپ كۆرسەتكەنىدى. ② توپتوغرا، ئۇتتۇر، ئۇدۇل: سابىر ئەت رەڭ لېنتىدەك، تۈپتۈز كەتكەن كادالڭ كونا ھارۋا يولىغا چۈشتى، بۇ يول بېۋاستە يېڭىيەر يېزىسىغا ئېلىپ باراتتى. * ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىش مۇددىئاسى كۆپىنچە ئۆگىنىش پائالىيىتى بىلەن بېۋاستە باغلىنىشلىق بولىدۇ. * ئۇ ماڭا: — ماقالە يېزىڭ، لېكىن ئۇيغۇرچە يېزىۋېلىپ تەرجىمە قىلىسىڭىز ھېساب ئەمەس، بېۋاستە خەنزۇ تىلىدا يېزىڭ. لېنىنمۇ تىل ئۆگىنىشتە دائىم باشقا مىللەت تىلى بىلەن ماقالە يېزىشنى ئەڭ ياخشى مەشىق دەپ قارىغانىدى، — دېدى.

بېۋاستە تەجرىبە <پەلس> «ۋاسىتىلىك تەجرىبە»نىڭ ئەكسى بولۇپ، رېئاللىقنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئەمەلىيەتكە شەخسەن ئۆزى قاتنىشىشتىن ھاسىل قىلىنغان بىلىم. بىر ئادەمنىڭ بىلىمى بېۋاستە تەجرىبە ۋە ۋاسىتىلىك تەجرىبىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەشكىل تاپىدۇ.

بېۋاستە سايلام <قا> ۋاسىتىلىك سايلامنىڭ ئەكسى، يەنى دۆلەتنىڭ ۋەكىللىك ئورگانلىرىدىكى ۋەكىللەر ياكى دۆلەت ئورگانلىرىدىكى رەھبەرلەرنى خەلق بېۋاستە ئاۋاز بېرىپ سايلاپ چىقىدىغان سايلام شەكلى.

بېۋاستە قاراشلىق شەھەر مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى بېۋاستە باشقۇرىدىغان چوڭ شەھەرلەر.

بېۋاستە قانداش تۇغقان بېۋاستە قانداشلىق مۇناسىۋىتىدىكى تۇغقانلار ياكى ئۆزىنى تۇغقان ئاتا-ئانا ۋە ئۆزى تۇغقان پەرزەنتلەر.

بىۋاك سۈپ [پ] گەپكە كىرمەيدىغان، ھېيىقمايدىغان، كەپسىز: ئۇ ئوقۇتقان بالا ئىككى-ئۈچ ئايدىلا ساۋاتلىق بولىدۇ. ئاتا-ئانىسىنى جېنىدىن جاق تويغۇزغان بىۋاك، كەپسىز بالىمۇ ئۇنىڭ قولىدا يىكتەك تۈزىلىپ، ئەقىللىق، ئەدەبلىك بولۇپ ئۆزگىرىدۇ.

بىۋاكلاشماق پ. گەپكە كىرمەيدىغان، ھېيىقمايدىغان بولۇپ كەتمەك، كەپسىزلەشمەك: بالىنىڭ دادىسى مۇئەللىمگە: — ئەپەندىم، ئويلاپ باقسىلا، ئوبدانلا بىر بالا ئىككى-ئۈچ يىل ئىچىدىلا بۇنچىۋالا ئاينىپ، بىۋاكلىشىپ كەتكەن بارمۇ؟ — دەپلا سۆزلەپ كەتتى.

بىۋەتەن سۈپ [پ+ئە] يېزت ① ۋەتىنى، يۇرتى يوق؛ ئۆز جايىدىن ئايرىلغان؛ ۋەتەنسىز: زېمىن-زېمىن زېمىن ئەمەس گوياكى، شېرىن ھەسەل ھەم قەنت تاپتۇق بۇ يەردە. ياشار ئىدۇق چەت ئەللەردە بىۋەتەن، يېڭى، گۈزەل ۋەتەن تاپتۇق بۇ يەردە. ② ئۆي-جايسىز، باشپاناھسىز: ئورۇنسىز بوھتان قىلىشلار بىلەن سەمەت ئۈچ يىل قېچىپ يۈرۈپ بالىلىرىنى بىۋەتەن قىلدى.

بىئىختىيار سۈپ [پ+ئە] ئىختىيارىغا باغلىق بولمىغان، ئىختىيارسىز: ئايرىلىپ ئون يىل بۇرۇن يۇرت-ماكانىدىن، ھەمدە قوۋم-قېرىنداش، بىر تۇغقانىدىن؛ كېلىپ بۇ تامانغا بىئىختىيار. تۆكۈپ تەر ماڭلىيىدىن دانە-دانە.

بىئېتىبار سۈپ [پ+ئە] يېزت. ئېتىبارى يوق، ئېتىبارسىز.

بىيە ئى. بالىسى بار بايتال: ئات ياخشى تۆگىدىن، تۆگە ياخشى بىيىدىن، بىيە ياخشى پىيادىدىن (ماقال).

بىيە باغلىماق سېغىن بىيىلەرنى سېغىش ئۈچۈن بىر يەرگە توپلىماق، يىغماق.

بيۇرو ئى [ر<فران] سىياسىي پارتىيىلەر ۋە تەشكىلاتلاردىكى ئىجرائىي رەھبەرلىك ئورگىنى: مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسى. بيۇرو ئەزالىرى.

بيۇروكرات سۈپ [ر<فران+گرېك] ئۆز ۋەزىپىسىگە رەسمىيەتچىلىك بىلەن قارايدىغان، رەسمىيەتنى دەستەك قىلغان ھالدا ئىش بېجىرىدىغان: بيۇروكرات كاپىتالىزم. بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە.

بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە <س ئىق> ئادەتتە مۇستەملىكە ۋە يېرىم مۇستەملىكە ئەللەردىكى دۆلەت ھاكىمىيىتى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن دەللال، فېئودال، بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بيۇروكرات كاپىتال <س ئىق> يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئودالىق دۆلەتلەردە، دۆلەت ھاكىمىيىتىنى كونترول قىلىدىغان چوڭ پومېشچىك، چوڭ بانكىر ۋە چوڭ دەللاللارنىڭ كاپىتالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بيۇروكرات كاپىتالىزم <س ئىق> يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئودالىق دۆلەتلەردىكى دەللال ۋە فېئودال خاراكتېرىكى دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى، ئالاھىدىلىكى: چەت ئەل جاھانگىرلىرى، ئۆز دۆلىتىدىكى فېئودال پومېشچىكلار سىنىپى ۋە كونا باي دېھقانلار بىلەن زىچ بىرلەشكەن بولىدۇ. ئۇ كارخانا ئىشچىلىرىنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپلا قالماستىن، سىياسىي ئىمتىيازلىرىدىن پايدىلىنىپ، قالايمىقان پۇل تارقىتىش، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى قەرزنى تۆلەش باھانىسى بىلەن ئىئانە توپلاش، ھايانكەشلىك قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق، كەڭ ئەمگەكچى خەلقنى دەھشەتلىك تۈردە تالان-تاراج قىلىدۇ.

بيۇروكراتلاشماق پ. بيۇروكراتقا ئايلانماق: ئەگەر ھازىرقى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتى ياخشى ئىشلەنمىسە پرولېتارىياتنىڭ ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭمۇ مەلۇم دەرىجىدە «بيۇروكراتلىشىپ» كېتىشى تۇرغان

گەپ.

بيۇروكراتلىق ① «بيۇروكرات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بيۇروكراتلىق رەھبەر بولغۇچى ئۇچۇن پايدىسىز. ② ئى. بيۇروكراتلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت: بيۇروكراتلىق قىلماق. ئىشقا بيۇروكراتلىق بىلەن قارىماق.

بيۇروكراتىزم ئى [ر] <پەلس> ① كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە مەملىكەتنى ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان، ئاممىدىن ئايرىلغان ئىمتىيازلىق شەخسلەر، تۆرىلەر ئارقىلىق ئىدارە قىلىش ئۇسۇلى: بيۇروكراتىزمغا قارشى كۈرەش قىلماق. ② ئىشقا، ئۆز ۋەزىپىسىگە رەسمىيەتچىلىك بىلەن قاراش: ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىن، رېئال جەمئىيەتتىن ۋە جەمئىيەت مەنپەئەتلىرىدىن ئايرىلغان ھالدا قۇرۇق رەسمىيەتچىلىك بىلەن ئىش تۇتۇش: بيۇروكراتىزم خەلقچىللىق بىلەن زادى چىقىشالمايدۇ.

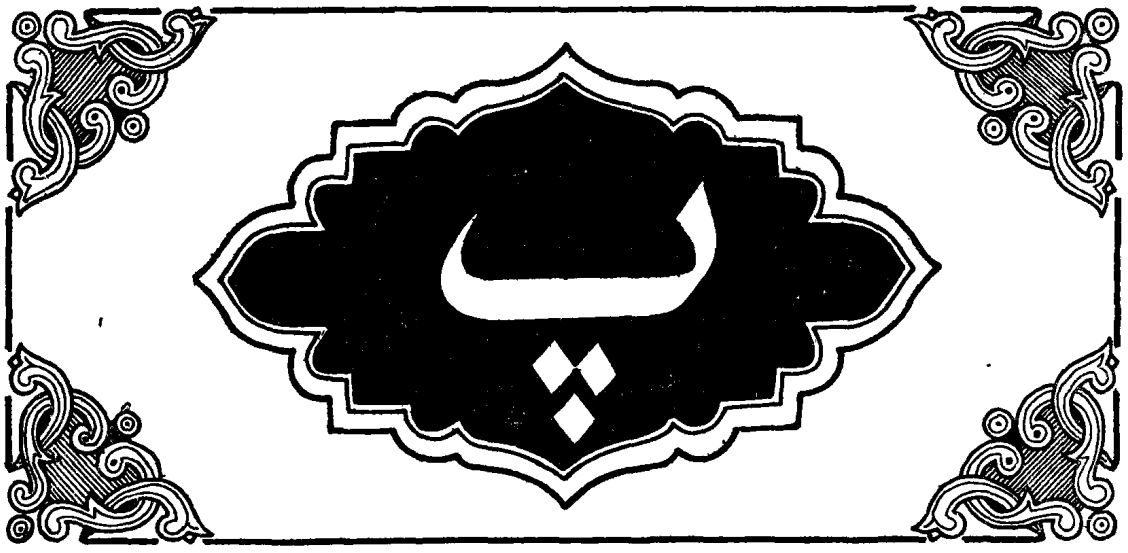

پ ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ تۆتىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە تۆتىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

پا ئىم. ئوت ۋە باشقا قىزىق نەرسىدە قاتتىق كۆيگەنلىك ئىماسىنى ئىپادىلەيدۇ: پاتكۇل مەشىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ دىققەتسىزلىكتىن قولىنى قىزىق مەشكە يېقىۋالدى ۋە كۆيۈككە چىدىيالماي «پا!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

پائال رەۋ [ئە] بىرەر ئىشقا غەيرەت بىلەن كىرىشكەن ھالدا، ئەستايىدىل، ئىزچىل، ئاكتىپ: پائال قاتناشماق. پائال ئىشلىمەك.

* باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۇقۇمىنى ئىگىلىشى پائال ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇرەككەپ جەريان بولۇپ، چوڭلار ياكى ئوقۇتقۇچىلار تەييار ئۇقۇمىنى ئۇلارغا ئاددىي ھالدا، ئەينەن «تاپشۇرۇپ» بېرىمەيدۇ، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ بىلىم تەجرىبىلىرى ئارقىلىق پائال سۇرەتتە ئىگىلەپ ئالىدۇ.

پائال تۇردە ئاكتىپ رەۋىشتە، ئەستايىدىللىق، تىرىشچانلىق بىلەن: ئوقۇتقۇچى پائال تۇردە «مەسىلە» پەيدا قىلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى دىققەتنى ئوبدان مەركەزلەشتۈرۈپ، ئاكتىپ پىكىر قىلىپ ئۆگىنىشكە قىلىشى كېرەك.

پائالىيەت ئى [ئە] ① بىرەر ساھەدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىش، مەشغۇلات، ھەرىكەت: بۈگۈن كەچتە پارتىيە ياچېيكىسى پائالىيىتى بار. * ئاقسۇ ئۇلايىتىدىكى ھەرقايسى ناھىيە بازارلىرىدا 80 مىڭدىن ئارتۇق ياش ـ ئۆسمۈر، تارباغاتاي ئۇلايىتىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە بازالىرى، يېزا ـ كەنتلىرىدە 33 مىڭدىن كۆپرەك ياش ـ ئۆسمۈر شۇ كۈندىكى تازىلىق پائالىيىتىگە قاتناشتى. ② ئىش ۋە ھەرىكەتنىڭ جەريانى: ئومۇمىي قابىلىيەت تەرەققىي قىلغانسېرى ئالاھىدە قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا پايدىلىق شارائىت ھازىرلىنىدۇ، ئەكسىچە ھەر خىل پائالىيەت داۋامىدا ئالاھىدە قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىرۋاقىتتا ئومۇمىي قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشمۇ ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

پائالىيەتچان سۈپ. پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا بېرىلىدىغان، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ماھىر؛ ئىشچان؛ ئاكتىپ: لۇتپۇللا ئۇزاق ئۆتىمەيلا سىنىپتا ئەڭ پائالىيەتچان ۋە ئىقتىدارلىق ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ دىققىتىنى

ۋە ھۆرمەتنى قوزغىدى.

پائالیه‌تچان بىخ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە بىخلىنىپ گۈل ياكى شاخ ھاسىل قىلمىغان بىخى.

پائالیه‌تچانلىق «پائالىيەتچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ماركسزمچە پەلسەپىنىڭ قارىشىچە، ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بىلىۋېلىپ، شۇنىڭ بىلەن دۇنيانى چۈشەنىدۈرۈپ بېرەلەيدىغان بولۇشتا ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەر توغرىسىدىكى بۇ بىلىش ئارقىلىق دۇنيانى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتە.

پائالیه‌تچى ئى. پائالىيەت قىلغۇچى، پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، شەخس: ئىرلاندىيىلىكلەر، پولەكلەر، پىنلار ۋە ياۋروپادىكى باشقا بەزى مىللەتلەر — ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال پائالىيەتچىلىرى — تولۇق ھوقۇقلۇق بولمىغان مۇشۇ مىللەتلەرنىڭلا تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلەتتى.

پائالیه‌تسىز سۈپ. پائالىيىتى يوق، بىرەر پائالىيەتكە ئاكتىپ كىرىشمەيدىغان، پاسسىپ: پائالىيەتسىز ئادەم.

پائالیه‌تسىزلىك «پائالىيەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پائالىيەتسىزلىك ھۆرۈنلۇقنىڭ ئالامىتى.

پائالیه‌تشۇناس ئى [ئە+پ] پائالىيەت قىلىشقا، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ماھىر شەخس؛ پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم؛ پائالىيەتچى: سايمانىڭ پائالىيەتشۇناسلىقى ئۇنىڭ ئورنىنىڭ ئۆسۈشىدە چوڭ رول ئويناندى.

پائالیه‌تلىك سۈپ ① ئەستايىدىل ئىشلەيدىغان، پائالىيەتچان، ئاكتىپ: پائالىيەتلىك ئادەم. ② پائالىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: بۈگۈن ئۆسمۈرلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدا مەزمونلۇق، تەسىرلىك، ھەر خىل پائالىيەتلىك ھەربىكەتلەر كۆرسىتىلدى.

پائانگا ئى. تونگا پادىشاھلىقىنىڭ پۇل بىرلىكى.

پاپا (پاپاسى) ئى [ر<گرېك] <دىن> كاتولىك دىنىي جەمئىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈمرانى. تارىختا، ئۇلار كاردىنالىلار ئىچىدىن سايلىنىپ، ئۆمۈر بويى ۋەزىپە ئۆتىگەن، ۋاتىكان سارىيىدا تۇرغان.

پا-پا «پا» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قۇلۇم كۆيدى پا-پا، پۇتۇم كۆيدى پا-پا. توپۇم قاچتى نەلەرگە، قانداق قىلاي جان ئانا.

پاپاخ ئى. مويى، تۈكى سىرتىغا تىكىلگەن ئۇزۇنچاق تەلپەك: بېشىغا پاپاخ كىيگەن بىر تۈرك پالۋانى جەڭ مەيدانىدا تولۇپ تاشقان جاسارەت بىلەن سۆزلەۋاتاتتى. * ئۇ پاكارغىنا، بۇرنى يوغان، پاپاخ كىيگەن بىر كىشى ئىدى.

پاپاق (توغرىسى: پاپاخ) ← **پاپاخ**.

پاپالىق سۈپ. «پاپا» مەرتىۋىسىگە تەئەللۇق ۋە ئۇنىڭغا لايىق: پاپا سايلاش رەسىم خىرىستىئان-لىرىنىڭ بىر چوڭ ئىشى ئىدى. ئىلگىرى ۋەزىپە ئۆتىگەن پاپا ئۆلگەندىن كېيىن، پوپىلارنىڭ ھەممىسى بېشىنى ئۇشلىشىپ، پاپالىق تەختىگە ئولتۇرۇش كويىغا چۈشكەنلىكىتىن، ئىككى يىلغا سوزۇلغان ۋاقىت ئىچىدە يېڭى پاپا سايلاپ چىقىلمىدى.

پاپوروتنىكلار ئى [ر] <بوت> ئۆسۈملۈك-لەرنىڭ چوڭ بىر تىپى. بۇ تىپقا تەۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سامان غولۇق، ناھايىتى ئاز قىسمى ياغاچ غولۇق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەقىقىي يىلتىزى، غولى ۋە يوپۇرمىقى بولىدۇ، غولىدا كاناللار باغلىمى بولىدۇ، يوپۇرمىقى كىچىك كېلىدۇ، سىپورا ئارقىلىق كۆپەيىدۇ؛ ئورمانلىق ۋە تاغلىق رايونلاردىكى نەم ۋە سالقىن جايلاردا ئۆسىدۇ. مەسىلەن: سارچە، پلائون قاتار-لىقلارغا ئوخشاش.

پاپىروس ئى[ر <نېم] چېكىش ئۇچۇن ئىچىگە تاماكا قاچىلانغان قەغەز نەيچە؛

زامانـۇى ئۇسۇلـدا يـۆگەلـگەن تاماكا: پاپىروس چەكـمەك. ئۇ، ئۇسـتەل ئۇستـىگە يان قورالنى يالىڭاچلاپ ئاغزىغا پاپىروسنى چىشلىگەن هالدا هەيۋەت بىلەن گىدىيىپ ئولتۇراتتى.

پاپىلماق پ.دىئال. ئۆمىلىمەك.

پات I ① ئى. يىپ ۋە رەختـلەرنى قاتۇرۇپ چىداشـلىقـنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىشـلىتىلـدىغان سۇيۇق ئۇماچ، شـلىمـسـمان ياكـى كراخـمال سۇيۇقـلۇق: پات بەرمەك. ② ئى. كۆچمە. پات بېرىلگەن هالەت، تۇرق؛ ئەسل، ئەينى: پېتىدىن چۈشمەك. ئۆز پېتى. شۇ پېتى. * ئۇ، كىتابتا نېمە بولسا، شۇ پېتى كۆچۈرۈپ قويدى. ③ باغل. بەزى سۈپەتداشلاردىن كېيىن ئۇچىنـچى شەخس فورمىسىدا كېلىپ ئىش ـ هەرىكەت كەتكەنلىك مەلۇم بىر هالىتىدە يەنە بىر هەرىكەت ئورۇنلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ياسىن كەتمەنىنى كۆتۈرگەن پېتى ئۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. * ساۋاقـداشلار كۆرەشنىڭ دېرىزە ئالدىـدا، يـىراق تاغ ئارقىسىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قۇياشقا تىكـىلگەن پېتى ئۆرە تۇرغانلىقىنى كۆردى.

پات بەرمەك ← پاتـلماق: رەختكە پات بەرمەك.

پېتى چۈشمەك ئەسـلـىدىكى تۇرقـىنى، قىياپىتىنى، هالىتىنى ئۆزگەرتمەك، يوقاتماق؛ كونىرىماق: پېتى چۈشكەن رەخت. * ئۇ رەختلەر قارىغاندا پېتى چۈشۈپ كونىرىغاندەك كۆرۈندى. **پېتىدىن چۈشمەك** ئـىزىدىن ـ ئابرويـىنى، ئىناۋىتـىنى يوقاتـماق: ئاغـىنە، پېتـمـىدىن چۈشمەي دېسەك، بۇ ئىشنى قىلما!

پات II رەۋ. ئارىـدىن كۆپ ۋاقىت ئـۆتـمەي، تېـز، چاپـسان: پات كەلـمەك. پات كەتمەك. * قۇمساڭغۇ يەرلەردىكى زىرائەتلەر پات ئۇسساپ كېتىدۇ. * «ئۆتمىسۇن پۇرسەت» دېدىم، چىقتىـم سەپەرگە ــ يولغا پات، يانـدا مۇخبىرلىق قەلەم، سومكامدا دەپتەر، ئاپپارات.

پات ئارىدا ئارىـدىن كۆپ ۋاقىـت ئۆتمىگەن مەزگىل ئىچىـدە؛ يېقىندا: ئۇ پات ئاردا يېتـىپ كېلىدۇ. * پات ئاردا! ئەتىيازلىـق تېرىلغۇ باشلىنىدۇ. * ئۇ ئۇزاق ئۆتمەي بۇ يەردىن كېتىـدۇ. سەن چاڭـجاڭ بولـسەن، مەن بولـسام شۇجى. بۇنى پات ئاردا كۆرىسەن.

پات پۇرسەتتە يېقىنـدا يېتىپ كېلىدىـغان ئوگۇشلۇق بىر پەيـت ياكـى ۋاقىتـتا، كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي: بىز بۇ ۋەزىپىنى پات پۇرسەتتە ئورۇندىاپ بولىمىز.

پات يېقىندا ئارىدىن كۆپ ۋاقىت ئوتمەسـتىن، يېقىن كەلـگۈسـىدە: دادام قەشقەرگە كەتكىلى خېلى ۋاقىت بولدى، پات يېقىندا قايتىپ كېلىدۇ. * مەن پات يېقىندا بۇ يەردىـن كۆچـۈپ كېتىـمەن. ماڭا كۆكۈل تىنچلىقـىدىن باشـقا گەپ خۇش ياقمايدۇ.

پات III ئى [ر<لات] (شاهـماتـتا) قارىمۇ قارشـى ئىككـى تەرەپنىڭ كۈچـى ئاساسەن ئوخشاش كېلىپ قېلىپ، شۇ قېتىمقى ئويۇننىڭ غەلىبىسىز تاماملانغانلىقىنى هىسابلاشـنىڭ بىر تۈرى: ئويۇن پات بولدى.

پات بولماق شاهماتتا قارىمۇ قارشى تەرەپنىڭ ئويۇنى پات هالەتتە يەنى ئۇتۇق هېچقايسىغا هېسـاب بولـماي ئاخـىرلاشـماق: ئۇلارنىڭ ئويۇنى پات بولدى.

پات IV تەق. ئاپتوموبىلنىڭ سىگنال كانايـلىرى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: يىراقتىن بولكىۋاتقان «پات» قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

پاتاسا ئى. شېكەر قىيامىنىڭ سىرتىق ناۋات ئايـرىـۋېلىنـغاندىن كېـيىنـكى قالـدۇق قىسمىدىن ياسالغان قەغەزسىز كەمـپۈت: ئۇ كىچىكىدىنلا بوينىغا تەنزە ئېسـىپ، كوچـىمۇكوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ قەنـت، ناۋات، پاتاسا، پەشـمەت سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

پاتاق ئى. ئاق قوناقـنىڭ يانـچـىغانـدىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.

پاتاكا ئى. ئاۋمېن رايونىنىڭ پۇل بىرلىكى. 1976 ـ يـىـلـىنىڭ ئاخـىـرى 13 پاتاكا بىر ئامېـرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان. 1979 ـ يىلى

1 ـ ئايدا 4.943 پاتاكا بىرئامبرىكا دولـلىرىغا تەڭ بولغان.

پاتاك ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئومۇرتقا سۆڭەكـلىرىنى بويـلاپ ئورۇنلاشـقان چوڭ پەي: كالا پاتكى. تۆگە پاتكى. پاتاك سالماق. ② بويۇننىڭ ئارقا تەرىپـى، گەدەن: پاتاك گـۆش. پاتـكى يوغان. ③ كۆچمە. زەمـمە، گەدەن، ئۆز ئۇستى: پاتـكىدىـكى قـەرزلەر كۆنسېرى كۆپەيۈەرگەن ئەزالارنىڭ بەزىـسى ياقا يۇرتلارغا قېچىپ كېتىشتى.

پاتاك سالماق ئارىنىڭ ئىلىكلىرىنى ئارىنىڭ سېپىـغا پاتاك بىلەن تاڭـماق؛ چەگـمەك: مەتتوخـتى ئاكا 6 ـ ئايـنى كۆرۈپلا قىشتىن بېرى يونۇپ، ئېگىپ تەيـيارلـىغان يۇلـغۇن بىلەن يۈز ئارىغا پاتاك سېلىپ تەخ قىلىپ قويدى.

پاتاك گۆش بويۇن گۆش، ماي ئالمىغان قاتتىق گۆش: پاتاك گۆش قاتتىق بولدۇ.

پاتاك يېغىر بولماق ئىشنىڭ ئېغىرلىقىدىن چارچىماق، ھالدىن كەتمەك: ئۇنىڭ ئېتىزدا پاتاك يېغىـر بولـغۇچە ئىشلەپـمۇ ئۇنىڭ توخۇ ـ تۇخۇم چاغـلىق بىرنەرسە ئېشىـنالمايدىغانلىـقىنى ئەتراپتىكىلەر ئەلۋەتتە بىلەتتى.

پاتاڭگۇش ئى. دىئال ← **پاتاڭگۇشلماق**

پـاتـاڭگـۇشلـماق پ. دىئال ① پاتاڭغا ئۇرماق، پاتاڭغا سالـماق، گەجگەگە ئۇرماق. ② پۇلاڭلاتماق.

پات ـ پات I ۋاقتى ـ ۋاقتىـدا، تېز ـ تېـز: ئۇ پات ـ پات كېلىپ تۇرىدۇ. * گۈڭشېنىڭ تۇيۇقتۇز تېرەكـلىـك يولـدا ئېتىـنى پات ـ پات بىقىنداپ قوغۇنلۇققا كېتىۋاتـقان كامـىل بوغالتـىر تۇردىنىڭ سۆزلىرىنى ئويـلىـغانـسېرى ئۇنىڭ ئىمـىن ئاكا توغرىسىدىكى خاتىرىلـىرى كۆڭۈل ئەينىـكىدە ئۆز ئەكسـىنى كۆرسەتـمەكـتە ئىـدى. * ئارىـدا تام بولمىسا، يارىمـىنى كۆرسەم پات ـ پات، يارىمـىنىڭ باسقان ئىزىدا ئېچىلدى گۈلـلەر قات ـ قات.

پات ـ پات II «پات IV» سۆزىنىڭ تەكرار ـ لىنىـشى: تراكـتورنىڭ ماتورىـدىن پات ـ پات قىلىپ چىققان ئاۋازنىڭ قاتتىقلىقىـدىن بىر ـ بىرد ـ مىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالماي قالدۇق.

پاتـپاراق (توغـرىـسى: پاتـپاراق) ← **پاتپاراق.**

پاتتۇرماق (توغرىسى: پاتۇرماق) ← **پاتۇرماق.**

پاتـرۇل ئى [ر<فران] ئامانـلىق ساقـلاش ساقـچىلىرى: ئۇرۇش ئاللىـقاچان ئاياغلاشـقان بولسىمۇ، جەنۇبىي سېپىلنىڭ ئۇستى ۋە شەھەرنىڭ رەستە كوچىلىرىغا قوراللىق پاترۇللار قويۇلغانىدى.

پاترۇللۇق پاترۇللار بېجىرىدىـغان ھەرد ـ كەت ۋە ئىش: ئۇلارنىڭ بىر قىسـمى ھويلىـغا كىردى، ئىـككىنـچى قىسـمى كوچىدا پاترۇلـلۇقتا قالغانىدى.

پاترون ئى [ر<فران] ① <ماشىن> ئۇشكە، ستانوك قاتارلىقلارنىڭ تېغ ياكى دېتالـلارنى قىسىپ، مۇقـىم تۇتۇپ تۇرىدىـغان قىسـمى، قىسـقۇچى. ② <ئېل> ئېلېكتر سىملىرىـنىڭ ئاخىرقى ئۇچىغا ئورنىتىلىدىغان ۋە لامـپۇچ ـ كىنى تۇتۇپ تۇرۇش رولـىنى ئويـنايدىـغان قۇرۇلما.

پاتىرئارخ ئى [ر<گرېك] <تارىخ> ئۇرۇق ـ داشلىق جەمئىيىتىدىكى ئۇرۇق باشلىقى.

پاتىرئارخال سۈپ [ر] <تارىخ> ئەرلەر ھۆكۈمرانـلىق قىلـغان دەۋردىـكى ئاتـىلىق ئۇرۇقداشلىقىغا ئائىت بولغان.

پاتىرئارخاللىق «پاتـرىئارخال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پاتقاق ئى. دەسسىسە پۈت كىرىپ كېتىدىغان، بوش لاي: ئادەمـگە ئەقـىل كىرەك، پاتقاقتا شېغىل كىرەك (ماقال). مەردان ئۇ يەردە بىر ئادەمنىڭ پاتقاقتا دومىلاپ ياتقىنىچە ئېگىراۋاتـقانلىقىنى كۆردى ـ دە، قولىدىكى چېلەكنى تاشلاپ ئازگالـغا سەكرەپ چۈشتى.

پاتقاقلا پاتماق ① لايغا كىرىپ قېلىـپ، چىقالماي قالماق؛ چۆكمەك: يولدا ھارۇسىز

پاتقاققا پېتىپ قېلىپ، دېگەن مەزگىلدىن كېچىكىپ قالدۇق. * نېمىسىنى ئېيتىسەن، «مەن ئالدىرايمەن ماڭغىلى، ئېشىكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى» دېگەندەك، ماشىنا يول ئۈستىدە نەچچە يەردە زەي — پاتقاققا پاتتى. ② كۆچمە. بىرەر سەلبىي مۇھىت ۋە ئوكۇشسىز شارائىتقا دۇچ كەلمەك، مۇپىتىلا بولماق: سېلىم تەنە قىلىپ: — يەنە سۆزلىسەك يەنە شۇ ئۆزەك پاتقاققا پېتىۋېرىسەن، ۋەسسالام — دېدى.

پاتقاققا تىقىلماق ← **پاتقاققا پاتماق.**

پاتقاقچىلىق ئى. پاتقاق بىلەن تولغان، پاتقاق بولۇپ كەتكەن ھالەت: نازىم غەزەپ بىلەن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ: — ئۇ موتسىكلىت بىلەن قاچقان بولسا بۇ پاتقاقچىلىقتا ئۇزاپ كېتەلمەيدۇ، — دېدى.

پاتقاقگازى ئى [پاتقاق+گازى] <خىم> يۇندا ۋە سېسىق سۇ كۆلچەكلىرىگە كۆمۈلگەن ئۆسۈملۈك تەنلىرىنىڭ چىرىپ، سېسىپ ئېچىتىلىشىدىن ھاسىل بولغان گاز. بۇ خىل گازنى يەنە گەندەسۇيدۇك ھەم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول، يوپۇرماقلىرىنى قوشۇپ، ئارىلاشتۇرۇپ ۋە سېستىپ، ئۇنىڭغا مېتان باكتېرىيەسىنى قېتىپ ئېچىتىش ئارقىلىقمۇ ئىشلىگىلى بولىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى مېتان، كاربون (IV) ئوكسىدى (CO_2)، ئازوت (N) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇنى يېقىلغۇ ياكى خىمىيە سانائەت خام ئەشياسى قىلىپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

پاتقاقلاشماق پ. پاتقاق ھالەتكە كەلمەك، پاتقاق بولۇپ كەتمەك: شېغىل تۆكۈش ئۇچۇن يېڭىدىن كۆتۈرۈلگەن يول پاتقاقلىشىپ كەتكەچكە، ۋېلىسىپىتنى ئىتتەرسەمۇ ماڭغىلى بولمىدى. * ئايقىز شۇ يوسۇندا يۈگۈرۈپ بىر يەرگە بارغاندىن كېيىن، ھالسىزلىنىپ ماغدۇرىدىن كەتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاسماندىن شارقىراپ يامغۇر قۇيۇلۇپ، توغرا قىلىق ئىچى پاتقاقلىشىپ كەتتى.

پاتقاقلىق ① «پاتقاق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەتىياز پەسلىدىكى پاتقاقلىق جەنۇبىي شىنجاڭ قاتنىشىدا دېققەت قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە. ② ئى. پاتقاق بولۇپ كەتكەن يەر: ئەتىگەنلىكى قاتتىق سوغۇق بولدى، سازلىق ۋە پاتقاقلىقلار مۇزلاپ قالدى. ③ سۇپ. پاتقىقى بار، پاتقاق بىلەن قاپلانغان: بالىلار گۈرجەك سۈپۈرگىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ، ئۇدۇل تەرەپتىكى پاتقاقلىق يولغا يۈرۈپ كەتتى.

پاتقۇزماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز، بۇ ئۆيگە يەنە بىر كارىۋات پاتقۇزۇڭ. * قىز ئەمدى غەزىپىنى باسالماي: — ئىنساپ قىلايلى دادىكا! بىر ئاق كۆڭۈل ساددا ئادەمنى يامان دېمەيلى، بىزنى بۇ يۇرتقا پاتقۇزغان، قولغا قول، پۇتقا پۇت بولغان، ئاش — تاماق بەرگىنى يەنىلا شۇ يىگىت ئەمەسمۇ؟ — دېدى.

پاتقۇزۇشماق «پاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەسقەر بۇ نەرسىلىرىنى تاغارغا پاتقۇزۇشۇپ بەردى

پاتقۇزۇلماق «پاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاتتىق يامغۇردا بالىلار تەرىپىدىن لايغا پاتقۇزۇلغان ھارۋىنىڭ ئارانلا چاقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پاتلاتماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەتتوختى ئاكام سەرگەز بېسىشقا 50 خامنى پاتلىتىپ قويدى.

پاتلاشماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇستىلار ئەتىلەسىنىڭ ئۆرۈش يېپلىرىنى پاتلاشقاندىن كېيىن ئۇنى چىڭ تارتىپ قۇرۇتۇشقا كىرىشتى.

پاتلانماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ رەخت ياخشى پاتلانىدى. * ناخشىنىڭ بۇ دىۋانى خوتەننىڭ پاتلانغان قەغىزىگە يېزىلغان.

پاتلىماق پ. رەخت، يىپ، قەغەز قاتارلىقلارنى پاتقا چىلاپ قاتۇرۇپ، سىلىقلاپ پەردازلىماق؛ پات بەرمەك: رەختنى پاتلىماق. * زور ۋە كەڭ — كۇشادە سېلىنغان ھەيۋەتلىك سېخىتا

رەت - رېتى بىلەن جايلاشتۇرۇلغان توقۇش ستانوكلىرى بىر خىل شاۋقۇن بىلەن تاراقلاپ ئىشلىمەكتە. قىلىدىن ئىنچىكە تارتىلغان يىپەك يىپلار ئۇرچۇقلارغا ئورالماقتا، شۇ يىپلاردىن توقۇلۇپ چىققان توپ - توپ رەختلەر ئۆز نۆۋىتى بويىچە پاتلاش، بوياش ۋە رەتلەپ قاتلاش سېخلىرىغا توشۇلماقتا ئىدى. * ئامىنەمنىك چېچىنى، ئاق ناۋاتتا پاتلىغان. ئامىنەمنى ئەسلىدە، ئەمەت ئىمىنگە ساقلىغان.

پاتماق پ ① سۈيۇق، يۇمشاق نەرسىنىڭ ئىچىگە، پاتقاقلىققا كىرمەك، چۆكمەك: تۇرسۇنىنىڭ ماشىنىسى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇغا چىلىشىپ، بارغانسېرى لايغا پاتتى. * ئۇلار يولغا چىقىقاندا گۈلئايشەم ئوشۇقىغىچە توپىغا پاتتى. ② مىلەنمەك، كۆمۈلمەك: ئەرك ئۇچۇن سۆيگۈ ئۇچۇن قەلبىم خارلاندى، ئەزىز سۆيگۈم يەرگە پاتتى، يۈرەك زارلاندى. * دۇشمەنلەر چىقىپ كەلدى، قايتا ئۇستىدىن ئۆتۈپ، شېھىت بولغان يىگىتلەر، قالدى قانلارغا پېتىپ. ③ كۆچمە. غەرق بولماق، چۆكمەك: كۆگۈلىرى تېخىمۇ پاراكەندە بولۇپ كەتكەن تەيجى بىلەن ياسىن قازى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە گاھ ئىشىنىپ، گاھ ئىشەنمەي بىرپەس چوڭقۇر ئويغا پاتتى* بىرقانچە مىنۇتتىن كېيىن، قۇددۇس هوشىغا كېلىپ تام تەرەپكە ئالدىنى قىلدى - دە، كۆزىنى يۇمۇپ، خىيالغا پاتتى. * كېچە ئۇن - تىنسىز ئىدى. ھەيۋەتلىك سۇۋادان تېرەكلەر كۇن بويى چاۋاك چېلىپ ئەمدى ئويقۇغا كەتكەندەك، پۈتۈن شەھەر سۈكۈتكە پېتىپ، بۇ ئايالنىڭ قايغۇسىغا تەڭكەش بولۇۋاتقاندەك ئىدى. ④ قاتتىق ئېسىلىدىن ئىچىگە پۈكۈپ، يېرىپ ياكى سانجىلىپ كىرمەك: يەنە بىر قولىدا بىلىكىدىن ئۇشلاپ نازارەت قىلماقتا، بوينىغا ئېسىلغان يوغان ۋە ئېغىر تاختايلار باسقانسېرى، تاختاينى تۆتۈپ تۇرغان سىملار بۇ بىچارىنىڭ گەدەنلىرىگە پېتىپ قېنىماقتا، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ بوينىدىن قان ئېقىۋاتاتتى. * شىكىشكىشاغا ماڭغاندا، يولدا ئۆلدى ئاتلىردىم. ئايىغىمغا تاش پاتتى، كۆككە يەتتى ئاھلىردىم. ⑤ كۆچمە. قاتتىق تەگمەك،

ئېغىر تۇيۇلماق: قىش كۈنلىرى قوي، كالىلارنىڭ ئارىسىدا زەي - نەم بولۇپ، سالجا، كانىغا يەم بولۇپ، ئېغىلدا يېتىپتۇ، جەبىر - زۇلۇم كۆپمۇپ جېنىغا پېتىپتۇ. * ئاي ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، رەقىب باينىڭ بېشى قېتىپتۇ. قوشنىسىنىڭ مۇلكى، بايلىقى، يۇرتىگە زىخىتەك پېتىپتۇ. * گۈڭتۇلارغا بوغۇلۇپ، خاڭلاردا يېتىپ قالدۇق. خاڭجاسى يامان زالىم، زۇلۇمغا پېتىپ قالدۇق. ⑥ بىرەر ئىجابىي ھېس - تۇيغۇ ياكى سەلبىي روھىي ھالەتتە بولماق: كەنجى ئوغلىنىڭ دەردىدە ئاتا - ئانا كۆپ قايغۇ - ھەسرەت چېكىپتۇ، بۇلبۇلگويامۇ ھېچ سايرىماستىن مۇڭغا پېتىپتۇ. * بېيجىڭغا كېلىپ شادلىققا پاتتىم، ئالتۇندىن قىممەت گۆھەرنى تاپتىم. ⑦ ئۇپۇققا يوشۇرۇنۇپ كۆزدىن غايىب بولماق: يىگىت بىلەن قىز چۇشتىن تارتىپ كۈن پاتقۇچە، ئاخشامدىن تاڭ ئاتقۇچە زىياپەتتە ئولتۇرۇپ، نەغمە - ناۋا ئاڭلاپ، شېرىن سۆھبەتلەر قىلىشىپتۇ. * گۈلئايىم هوشىدىن كەتتى شۇ دەمدە، نە تۇيغۇ، نە سېزىم قالدى بەدەندە. خېنىملار ئالدىرار سەمەن تەرەپكە، قۇياشمۇ پاتتى ئاستا، چۇشتى پەسكە. ⑧ سىڭماق؛ ماس، لايىق كەلمەك: تاغقا پاتمىغان ئۆچكە قازانغا پاتار (ماقال). * داپچى ئۆزىنىڭ دېپىغا، دۇتارچى بولسا دۇتارنىڭ يۇزىنى ئېلىۋېتىپلا قورسقىغا ئالتۇن قاچىلاپتۇ، سۇنايچى بالا قانچە ھەپىلەشسىمۇ سۇنىيىنىڭ ئىچىگە ئاران 40 تىللا پېتىپتۇ. * ماكا 42 - نومۇرلۇق بەتنىكە پاتمۇ. * يېڭى تىكتۇرگەن كىيىم ئاران پاتتى.

پاتمان ① [پ] مىق <تارىخ> شىنجاڭدا قوللىنىلغان يېقىنقى زامان ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى، 1 پاتمان 180 كىلوگرامغا 300 كىلوگرام بولىدۇ ياكى بىر پۇتتىن 11 پۇتقىچە بولىدۇ: خانلىق پەرماندا مۇنداق دېيىلىدۇ: بىرىنچى، پۇقرالاردىن ئېلىنىدىغان باج - پاراقلارنىڭ 25 پائىزى يەنى 400 پاتمان ئاشلىق، 100 چارەك پاختا، 400 چارەك زاراڭزا، 47 مىڭ سەر پۇل قىسقارتىلسۇن. ② سۇپ. بىر تالاي، ھېسابسىز، نۇرغۇن،

تولا، كۆپ، جىق: بىر پاتمان ئش. بىر پاتمان گەپ. * تويچى قىز - يىگىتلەرنىڭ بەزمە ساداسى ئەۋجىگە چىقىقانسېرى كالىسى بىر پاتمان ھەرە قاچىلانغان قاپاقتەك غوڭۇلداشقا باشلىغان قۇربان ئاخۇن شۇنچە ئەسەبىيلىشپ كەتتى.

پاتمان - پاتمان ناھايىتى كۆپ؛ ناھايىتى ئېغىر؛ ناھايىتى كاتتا: كۇن نۇردا يالقۇنجاپ تۇرغان كوئىلۇننىڭ ئېگىز چوققىسى گويا پۈتۈن ئالەمگە نەزەر سېلىۋاتقان، ئاق رەختتىن تون كىيگەن ئاپئاق ساقالىلىق مويسىپت بوۋايدەك ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قولتۇق، مۇرىلىرىدە بولسا، پاتمان - پاتمان بۇلۇت پادىلىرى لەيلىشپ يۈرەتتى.

پاتمان - پاتمانلاپ ھەددى - ھېسابسىز كۆپ، ئىنتايىن كۆپ، **ھەددىدىن ئارتۇق، ھەددىدىن زىيادە:** بىزنىڭ گۆش ئىسكىلاتمىزغا پاتمان - پاتمانلاپ گۆش بېسىلغان.

پاتمانلاپ رەۋ. پاتمان - پاتمان مىقدارىدا: كېسەل پاتمانلاپ كىرەر، مىسقالىلاپ چىقار (ماقال). * تراكتور پاتمانلاپ توپىلارنى تۆت مېتر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلگەن دامبىنىڭ ئۇستىگە تۇرتۇپ، ئىتتىرىپ چىقارماقتا.

پاتمىچۇق ئى <زوئول> سۆرەلگۈچىلەر سىنىپىغا ۋە ئۇچقۇر كەسلەنچۇك ئائىلىسىگە كىرىدىغان ھايۋان، تېنى 12 سانتىمېتر كېلىدۇ؛ بۇرۇن ئۇستى قاسىرىقى دانىچە شەكلىدە بولۇپ، باش، دۇمبە قاسىرىقىدىن كىچىك بولىدۇ؛ بېشى، تۆت ئايىغى، ئومۇرتقىسى ۋە قورساق تەرەپلىرى تۇتۇق قوڭۇر ياكى قارامتۇل رەڭدە بولىدۇ؛ دۆلتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا تارقالغان.

پاتمىخوتۇن ئى [پاتمە+خوتۇن] ئايالىلارغا مۇناسىپ بولغان ئىشلارنىمۇ قىلالايدىغان، ھەتتا چاقمۇ ئېگىرەلمەيدىغان ئايال: پاتمخوتۇنىنىڭ چاقىدەك. * بۇنچىلىك ئىشلارنى پاتمىخوتۇنىمۇ قىلالايدۇ. * ئۇغۇ بىر پاتمىخوتۇن، قورسىقىغا يېسە، بويىغا كېيسىلا بولىدۇ، بۇنىڭدىن باشقىسىنى بىلمەيدۇ.

پاتولوگ ئى [ر] پاتولوگىيە ئۇراچىسى، پاتولوگىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىدىغان كىشى، پاتولوگىيە مۇتەخەسسىسى، ئالىم.

پاتولوگىيە ئى [ر<گرېك] ئورگانىزمدىكى كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش جەريانى ۋە قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

پاتۇرماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول پاتۇرماق. * ئاتا - ئانا دۇئاسى ئوتقا، سۇغا پاتۇرماس (ماقال). * ئۇ ماشىنىنى لايغا پاتۇرۇپ قويدى. * ئۇ قولىنى لايغا پاتۇردى - دە، بىرئاز ئۇ يان، بۇ يان ماڭتىلاپ بىرنەرسىنى سېقىملاپ «مانا تاپتىم» دەپ ۋارقىرىدى.

پاتۇرۇشماق «پاتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سۇغا چۆمۈلۈشكە بارغان بالىلار دەريا بويىدىكى لۆم - لۆم پاتقاقلىقا پۈتلىرىنى پاتۇرۇشۇپ ئويناندى.

پاتۇرۇلماق «پاتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۇغا پاتۇرۇلغان قاپاق كەينى - كەينىدىن «بۇلدۇق - بۇلدۇق» قىلىپ ئاۋاز چىقىراتتى.

پاتىفون ئى [ر<فران] پلاستىنكىغا ئېلىنغان ھەر خىل مۇزىكا، نۇتۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى ئاڭلىتىپ بېرىدىغان ئۇسكۇنە. ئادەتتە ئۇ قول ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان پاتىفون ۋە توك كۈچى ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان پاتىفون دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

پاتىفون بېشى پاتىفوننىڭ پاتىفون تەخسىسگە تېگىپ تۇرىدىغان ۋە ئېلىنغان ئاۋازلارنى چىقىرىپ بېرىدىغان زاپچىسى: پاتىفون بېشى ئىشتىن چىقتى.

پاتىفون تەخسىسى شېللاك، يالتىراق قاتارلىقلاردىن ئىشلەنگەن يۇمىلاق تەخسە،

يۈزىدە ئاۋاز ئۆزگىرىشلىرى خاتىرىلەنگەن ئايلانما سىزىقچىلار بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئېلىنغان ئاۋازلارنى پاتېفون ئارقىلىق قوپۇپ قايتا ئاڭلىغىلى ۋە ئۇزاققىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

پاتېفون يېڭنىسى پاتېفون بېشىغا ئورنىتىلغان قىسقا يېڭنىسىمان زاپچاس، ئادەتتە پولات ياكى سۈنئىي ئالماستىن ياسىلىدۇ.

پاتىپاراق رەۋ. تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بىرەر ئەھۋال تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان جىددىي ھەرىكەت ۋە تاۋۇش ھەققىدە: «پاڭ! پاڭ! پاڭ!» تاپانچا ئېتىلماقتا، دەل شۇ چاغدا كارىدوردا پاتىپاراق، جىددىي ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. * كارىدور تەرەپتىن ئاڭلانغان پاتىپاراق، ئوپۇر ـ توپۇر پۈتۈن بىنانىڭ جىملىقىنى بۇزۇۋەتتى.

پاتىپاراق بولماق پاتىپاراق ھالەتكە كېلىپ قالماق، قالايمىقان ۋە پاراكەندىلەشمەك: دۈشمەن قوشۇنى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى. * كوچىلاردا كىشىلەر ئۇ ياقتىن بۇ ياققا قېچىشىپ، كىچىك بالىلار قىيا ـ چىيا قىلىپ، قالايمىقان ۋارقىراشلار، تىللاش ـ كايىش، نالە ـ زار بىلەن شەھەر ئىچى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى.

پاتىپاراق قىلماق پاتىپاراق ھالەتكە كەلتۈرمەك، قالايمىقان ۋە پاراكەندە قىلىۋەتمەك: بىزنەچچە كۈندىن بۇيان سىلەرنى پاتىپاراق قىلىۋەتتۇق، كەچۈرسىلە. * قىزىل ئارمىيە دۈشمەننىڭ بىر بۆلەك ئەسكىرىنى پاتىپاراق قىلىۋەتتى.

پاتىپاراقچىلىق ئى. پاتىپاراق بولغان ھالەت: شەھەر ئىچىدىكى دۈشمەنلەر مىنادىن ئوت كەتكەن ئىسكىلاتلارنى ئۆچۈرۈش بىلەن ئاۋارە بولۇشۇپ كەتتى، شەھەر پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە قالدى. * بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە شۇنداق پاتىپاراقچىلىق يۈز بەردىكى ئادەم ـ ئادەمگە قارىماي ئىتتىرىپ، توغرا كەلگەننى دەسسەپ ـ پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاتىپاراقلاشتۇرۇلماق «پاتىپاراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاتىپاراقلاشماق پ. پاتىپاراق ھالەتكە كەلمەك، قالايمىغان بولماق ۋە پاراكەندىلەشمەك، پاتىپاراق بولماق: ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازى بىلەن دۈشمەنلەر پاتىپاراقلىشىپ سەپلىرى قالايمىقانلاشتى، ئەنجانباي قورشاۋ ئىچىدىن بۆسۈپ چىقتى، بىراق نەسىرىدىن يەنىلا ئەنجانباي بىلەن قوشۇلالمىدى.

پاتىھە (پاتىھەسى) ئى [ئە] ① <دىن> قۇرئاننىڭ بىرىنچى سۈرىسى، باشلىنىشى. ② بىرىنى يوقلاپ ياكى زىيارەت قىلىپ ھۇزۇرىغا ۋە ئۆيىگە بارغاندا ئەھۋاللىشىشتىن ئىلگىرى ياخشىلىق تىلەپ ئېيتىلىدىغان دۇئا: ناۋادا يىگىتنىڭ كېسىلى ئۇنچە ئېغىر بولمىسا ئوغلىنى قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلمەكچى بولۇپ، مېھمانخانىنىڭ تۆرىگە چىقىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ پاتىھە قىلغاندىن كېيىن، زۇۋان سۈرمەي ئولتۇردى. * ـــ كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭ دۈيجاڭ، ـــ سەيدىن قارىي ئىككى تاقلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتى، ـــ تېرىمدىن كەلگىنىڭنى ئاڭلاپ پاتىھە ئوقۇپ كېلەي دەپ كېلىۋىدىم. ③ بىرەر ئىشنى باشلىغان كىشىگە ياخشىلىقنى تىلىگەن ھالدا بېرىلگەن رۇخسەت، ئىجازەت: سودىگەرلەر باشلىقى شەمسىدىن ھەر كۈنى ئەتىگەندە كېلىپ دۇكىنىغا ئولتۇرغان چېغىدا، بازار ئاقساقىلى سودىگەرلەر بىلەن شەمسىدىننىڭ ئالدىغا كېلىپ: ـــ خۇش كېلىپلا! ـــ دەپ سالام بېرىپ ئۇنىڭدىن پاتىھە ئالغاندىن كېيىن، ھەركىم ئۆز تىجارەت ئورنىغا بېرىپ دۇكىنىنى ئاچىدىكەن. ④ ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدە ئۆلۈمدىن كېيىن بىرقانچە كۈن ئىچىدە ياكى ھېيت كۈنلىرى مەرھۇمنىڭ روھىغا ئاتاپ قىلىنغان دۇئا ۋە تەزىيىلەر: شەھەرنىڭ بىر چوڭ ئەمەلدارى ئۆلۈپتۇ. ئەپەن-

يىگىت تۇرمۇش قۇرۇشنى ماقۇل كۆرگەندىن كېيىن ئوغۇل تەرەپنىڭ قىز تەرەپ ئائىلىسىگە باريكاللا ئېيتىپ بەرگەن تەشەككۈر دۇئاسى: ــ قېنى قىلايلى، پاتمە مۆھرى خۇدادۇر، ــ دېدى ۋە دۇئاغا قول كۆتۈردى، قالغانلار ئەگەشتى. * پاتمەدىن كېيىن ئابدۇۋاپ مۇپتى، مۇتلا بەگدىن سوردى: ــ بېگىم ئۇنداقتا دامواللامنىڭ چېيىنى ۋە توي ۋاقتىنى قاچانغا توختاشساق بولار؟ ⑥ نىكاھ مۇراسىمىدا ئوقۇلغان خۇتبە دۇئاسى: ھاجى ئىشان ئالدىراپ-تېنەپ نىكاھ پاتمەسىنى ئوقۇدى ۋە قائىدە بويىچە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان رازىلىق سۆزىنىمۇ ئالماستىن: ــ تىزلىنىڭلار. باشپاناھقا رەھمەت ئېيتىڭلار، ــ دېدى.

پاتمە ئالماق بىرەر ئىشنى بېجىرىشكە كىرىشىشتىن ئىلگىرى ئۆزىدىن ياشقا چوڭراق مۆتىۋەر كىشىلەردىن ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىغا دۇئا ۋە رۇخسەت تەلەپ قىلماق: ــ بىر ئەھۋالنى مەن سىزگە ئېيتىپ قويايلى! مىسىر سودىگەرلىرى سىزنى باشلىقلىقتىن ئېلىپ تاشلاپ، بۇگۈندىن باشلاپ، سىزدىن پاتمە ئالماسلىقنى مەسلىھەت قىلىشۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇ يەرگە سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىشمىدى! ــ دەپ جاۋاب بەردى بازار ئاقساقلى.

پاتمە بەرمەك قىز-يىگىت تۇرمۇش قۇرۇشنى ماقۇل كۆرگەندىن كېيىن ئوغۇل تەرەپ قىز تەرەپ ئائىلىسىگە بېرىپ تەشەككۈر دۇئاسى قىلماق: داستىخان سېلىنىپ مېھمانلار چاي ئىچىۋاتقاندا ئۆيگە ياش ۋە ئۇزغىنا بىر چوكان كىرىپ كەلدى. كېيىن ئۇقسام، ھېلىقى شۇجى خېنىم ئىكەن، داستىخان يىغىلىپ پاتمە بېرىلگەندىن كېيىن باشقىلار نەگىدۇ يوقلىشتى. مەن ئۆيدە يالغۇز قالدىم.

پاتمە قىلماق ← پاتمە ئوقۇماق: بەھدى رەئىس پاتمە قىلغاندىن كېيىن ئامانلىق سوراشتى: ــ قارىم ھۇنەر قىلىۋېتىپتىلا، ــ بوۋاي پاتمە قىلغاندىن كېيىن كۆپ ئەھۋاللاشماستىلا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىمجىت ئولتۇردى.

پاتمە ئوقۇماق ① قۇرئاننىڭ قىسقا سۈرىلىرىدىن بىرنى ئوقۇپ مەرھۇمنىڭ روھىغا ۋە باشقىلارغا ياخشىلىق تىلىمەك: ــ خالىسىلا پاتمە ئوقۇغاچ بېرىپ كۆرۈپ كەتسەكمۇ بولىدۇ، ــ دېدى مەزىن. ② بىراۋنىڭ ئۆيىگە ياكى تۇرغان يېرىگە بېرىپ ھال سورىماق: سۇلايمان رەھمەت ئېيتىپ كېتىپ قالدى. ئەتىسى ئابدۇللا «قورسىقىم ئاغرىپ قالدى» دەپ يېتىۋېلىپ، زۇنۇنىنى ئۆز نامىدىن بوۋايىنىڭ قېشىغا پاتمە ئوقۇپ كېلىشكە ئەۋەتمەكچى بولدى.

پاچاق ئى. دىئال. گىلەم توقۇش چەللىسىنىڭ تۆۋرۈكى.

پاجىئە (پاجىئەسى) ئى [ئە] ئېچىنىشلىق، قايغۇلۇق، مۇڭلۇق ۋەقە؛ ھالاكەت؛ مۇسىبەت؛ بەختسىزلىك: دۇرنەم بالىنستا ئانىسىغا دادىسىنىڭ پاجىئەسىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ قانلىق پاجىئە مېنىڭ بالىلىق يۇرىكىمنى تىترىتىپ كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ دەھشەتلىك قورقۇنچ ئىچىگە ئاتقاندى. * دادامنىڭ پاجىئەسى ئۇنىڭ قەلبىنى ئېيتقۇسىز ھەسرەتكە تولدۇرغان بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا ئوقۇش ئىشتىياقىدا ياتاتتى. ئۇ، تۇن يېرىمغىچە كىتاب كۆرۈپ، ئالىلقانداق بىرنېمىلەرنى ياسايتتى، سىزاتتى.

پاجىئەلىك سۇپ. ئېچىنىشلىق، مۇسىبەتلىك، قايغۇلۇق: جېلىل بىگۇناھ ئۆلگەن ئانارخانىنى، ئۇنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنى ئويلىغاندا چىداپ تۇرالمايتتى. * ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن قانلىق، پاجىئەلىك تۇرمۇش تىزىلىپ ئۆتۈشكە باشلىدى. باتۇرنىڭ سۆزلىرى ئاسمانىنى يېرىپ، ھەيۋەتلىك جارانلايتتى.

پاچاق (پا : چاق) ئى. [پ] ① ئادەم ۋە ھايۋانلار پۇتىنىڭ تىزدىن تۆۋەنكى قىسمى؛ شىراق: ئۇزۇن پاچاق ئايال. پاچىقىنى چاقماق. پاچاققا ئېسىلماق. * كان بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى كان بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىقىقاندا ماشىنا ئېگىز-پەس تاغ يوللىرىدا ئۆرۈلۈپ كېتىپ شوپۇرنىڭ پاچىقى قاتتىق يارىلاندى. ② شىمنىڭ (ئىشتانىنىڭ) تىزدىن

پەستكى قىسمى: ئىشتاننىڭ پاچىقى. پاچىقى تار ئىشتان. ③ ئورۇندۇق، شىرە، كارىۋات قاتارلىق بۇيۇملارنىڭ يەرگە تايىنىپ تۇرىدىغان قىسمى: كارىۋاتنىڭ پاچىقى. شوتىنىڭ پاچىقى.

پاچاققا پىت چۈشمەك خىيالى ئۆزگەرمەك، باشقا بىر خىيالغا كەلمەك، يېڭى بىر ئويغا كەلمەك: ھېلىقى ئوق ئاۋازىدىن بىزنى ئېلىپ كېتىۋاتقان ئىپلاسلارنىڭ پاچىقىغا پىت چۈشتى. ئۇلارنىڭ گەپلىرىدىن «ئىلى ئوغرىلىرى كېلىپ قېلىپتۇ!» دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم، قاپىغاندا، ھېلىقى بىز ئاڭلىغان ئىلى ئەسكەرلىرى راستىنلا كەلگەن ئوخشايدۇ. * ھۆدەيچى كەتكەندىن كېيىن، قورغان بېگىنىڭ پاچىقىغا پىت چۈشۈپ قالدى.

پاچاققا ئېسىلماق بىركىمنىڭ بىرەر كەمچىلىك، سەۋەنلىكىنى مەھكەم تۇتۇۋالماق: توختى ئاكا ناھايىتى پاچاقچى ئادەم، ئەگەر بىركىم بىلمەي، دىققەتسىزلىكتىن ئۇنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىگە تېگىدىغان ئىش قىلىپ قويسىلا، ئۇ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر پاچاققا ئېسىلىدۇ، جۇمۇ؟

پاچاق رەۋ. ئېزىلىپ، پۈكۈلۈپ سىنغان، پارچىلانغان، ئەبجەق: بىر ئورۇپ پەرھات سۈپەت چاققۇم كېلۇر، ئەھىرىمەنىنىڭ تەختىنى ئەيلەپ پاچاق. جان تىكىپ دەۋرگە مەن ياققۇم كېلۇر، ئىلىم ــ پەندىن مەڭگۈگە ئۆچمەس چىراغ. * ئېيتتى بەگ: يۈرەيلى تېز تاشلاپ ئۇنى، قىيادىن دوملاپ ئۆلسۇن بولۇپ پاچاق.

پاچاق ــ پاچاق ھەممە يېرى يانجىلىپ، پارچە ــ پارچە بولۇپ ئەبجىقى چىقماق، پاچاقلانغان؛ ئەبجەق: مەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنىڭ ھالال ھەققىنى نەپسى بالا، نائەھلىي ئادەملەرگە قۇربانلىق قىلىپ بەرمەسلىككە قەسەم قىلدىم. قاسساپلىق پىچىقىمنى تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىگە قويۇپ بولمىسدا پاچاق ــ پاچاق قىلىۋەتتىم.

پاچاقچى سۆپ ① پاچاقتىن چىشلەيدىغان، پاچاقتىن ئالىدىغان (ئىت ھەققىدە): پاچاقچى ئىت. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ كىچىكىنە بولسىمۇ كەمچىلىك، نۇقسانلىرىنى كۆرگەن ياكى سەزگەن ھامان ئېسىلۋالىدىغان: باشقىلاردىن نۇقسان ئىزدەشنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان: پاچاقچى ئادەم.

پاچاقچىلىق ئى. قۇسۇرىنى ئىزدەشنىڭلا كويىدا يۈرۈش ۋە ئۇنى شۇ ئان ئاشكارىلاش ھەرىكىتى، ئىشى: پاچاقچىلىق قىلماق. پاچاقچىلىق قىلغانىنىڭ ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ پايدىسى يوق.

پاچاقچىلىق قىلماق ھەر دائىم بىركىمنىڭ كىچىككىنە نۇقسانلىرىنى ئىزدەش ۋە ئۇنىڭغا ئېسىلىۋېلىش كويىدا يۈرمەك ۋە شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانماق: ھاشىم دائىم پاچاقچىلىق قىلىپ باشقىلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىگە يامان تەسىر كۆرسىتىدۇ.

پاچاقلاتماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىق شتابى ئاقسۇغا بىر بۆلەك مۇنتىزىملاشقان ھەربىي قوشۇن ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىكى دۇشمەننىڭ ئىستىھكاملىرىنى پاچاقلىتىۋەتتى.

پاچاقلاشماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆمۈلمە دەرىجىسى: بىزنىڭ ھەربىي قوشۇنلىرىمىز ماناس دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا ۋە ئۇنىڭدىن باشقا يەرلەرگە سېلىنغان دۇشمەن پوتەيلىرىنى تەرەپ ــ تەرەپتىن كېلىپ پاچاقلاشتى.

پاچاقلانماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جەڭ نەتىجىسىدە نېمىلارنىڭ بەش تانكىسى پاچاقلاندى ۋە كۆيدۇرۇلدى. * قىساس بىزگە قارار بولسۇن! غەزەپلەر زۇلپىخار بولسۇن! پاچاقلانسۇن زۇلۇم تەختى، ئادالەت ئەلگە يار بولسۇن!

پاچاقلىماق پ ① ئېزىپ، پۈكۈپ، سۇندۇرۇپ مىجىقىنى چىقارماق، پارچە ــ پارچە قىلىۋەتمەك: لى كۇي تامدىكى سۈرەتلەرنى سويۇۋېلىپ، شامغا تۆتۈپ كۆيدۇرۇپ ئۇ ياق، بۇ ياقىقا ئوت تۇتاشتۇردى، ئۇ بىر ياقتىن ئوت قويۇپ، يەنە بىر ياقتىن شام ــ كۆجە، شىرە ــ

ئورۇندۇقلارنى پاچاقلۇەتتى. * ئۇلار ئەكىبەرنى ھارغۇچە ئۇرۇپ، ئورنىدىن مىدىرلىتىالماس قىلۇەتكەندىن كېيىن، بېشىغا خالتا، قولىغا پەلەي كىيدى ۋە كالىتەك ئېلىپ ھەسەل ھەرىسى سانىدۇقىلىرى قويۇلغان تۆپلىكىكە بېرىپ سانىدۇقلارنى ئۇرۇپ پاچاقلىدى. ② كۆچمە. تارمار قىلماق، ئەبجىقىنى چىقارماق؛ گۇمران قىلماق، يوقاتماق: بىزنىڭ ئىنقلابىي قوشۇنلىرىمىز دۇشمەن ئارمىيىسىنى پاچاقلىدى. * ماركسىنىڭ پرۇدونغا ئوخشايدىغان يېرى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى ھازىرقى زامان دۆلەت ماشىنىسىنى «پاچاقلاپ تاشلاش»نى تەشەببۇس قىلىدۇ.

پاچكا ئى [ر] كېسىپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۇرۇپ قەغەزگە ئورالغان، قاپقا ياكى قۇتىغا قاچىلانغان بىر تۇردىكى نەرسە، قاپ، بولاق: بىر پاچكا تاماكا. بۇگۈن مەن بىر پاچكا تاماكا سېتىۋالدىم.

پاخال ئى ① بۇغداي، شال، ئارپا، تېرىق قاتارلىق باشاقلىق زىرائەتلەرنىڭ دېنىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن قالغان قۇرۇق غول قىسمى: مۇھەممەت قولىدىكى بىر باغ پاخال بىلەن كونىراپ كەتكەن چوڭ بىر پالاسنى يەرگە قويۇپ، ئۇستىباشلىرىنى قېقىشقا باشلىدى. ئوسمان ئۆزىنى سۆپىدىكى پاخال ئۇستىگە تاشلىدى. ② سۆپ. كۆچمە. قىممىتىنى يوقاتقان، قىممىتى چۈشكەن، ئەرزىمەس؛ يارامسىز، كېرەكسىز: پاخال پۇل. * بىز كۆردۇق خائىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى، ھاياتى سېتىلغاندۇر پاخال پۇلغا. ئېغىر ئىش، ئاچ-زارلىق قىلىپ ۋەيران، ئۇلارنى ئايلاندۇرغان بۇندا قۇلغا.

پاخال بولماق ① بۇغداي، شال ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەر دېنىدىن ئايرىلىپ، پاخال ھالەتكە كەلمەك. ② كۆچمە. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتماق، قىممىتى چۈشمەك، ئەرزىمەس بولۇپ قالماق؛ پاخال-لاشماق: كاپىتالىستىك ئەللەردە مال باھاسى تۇراقسىز بولغاچقا، پۇل پاخال بولماقتا.

پاخاللاشتۇرماق «پاخاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئامېرىكا ھۆكۈمىتى مال باھاسىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئۆرلىتىۋېتىپ پۇلنى پاخاللاشتۇرۇۋەتتى.

پاخاللاشتۇرۇلماق «پاخاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھە، بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ، — دېدى باشلىرى پارقىراپ تۇرغان سودىگەر بىر تال سۆگەكىنى غاجاۋېتىپ، — ھازىر پۇل پاخاللاشتۇرۇلغان چاغ.

پاخاللاشماق پ ① دانلىق زىرائەت ئۆسۈملۈكلىرى كۆكىگە زورلاپ دان ئالماي ياكى دېنى تولماي، پاخىلى كۆپىيىپ كەتمەك، پاخالغا ئايلىنىپ قالماق: بۇ يىل شەخسىي يەرگە تېرىغان بۇغداي كۆكىگە زورلاپ دان ئالالماي پاخاللىشىپ كەتكەنلىكتىن مەھسۇلاتى ئاينىمىدى. ② كۆچمە. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتماق؛ قىممىتى چۈشمەك؛ ئەرزىمەس بولۇپ قالماق؛ پاخال بولماق: گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەختىكە چىقىپ بەش يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە بىرنەچچە قېتىم پۇل پاخاللاشتى.

پاخاللىق ئى ① پاخال كۆپ دۆۋىلەنگەن جاي، پاخال كۆپ يەر: كىچىك بالىلار پاخالىقتا بىر-بىرىنى بېسىشىپ ئويناىدۇ. ② كۆچمە. ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە قىممىتى چۈشكەن ھالەت: مال باھاسى ئومۇمىيۈزلۈك ئۆستۈرۈلگەچكە پۇل پاخاللىقى كېلىپ چىقتى. * پۇل توپلاش ۋە مەبلەغ يىغىشتىمۇ تىزگىنلىيەلمەي قېلىشنىڭ ۋە ئىناۋەتلىك قەرز پاخاللىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

پاخپاق سۆپ ① تەرتىپسىز ئۈسۈپ كەتكەن، چۈۋۈق (چاچ، ساقال، يۈڭ ھەققىدە): پاخپاق چاچ. * ئۆگزە ئۇستىدە ئايەت ئوقۇۋاتقىنىغا يېقىنلا يەردە پاخپاق

چاچلىق، ھىڭگاك چىشلىق، خادا بويلۇق ئاجايىپ سەت بىر موماي پەيدا بولدى. ② شاخ ـ يوپۇر ـ ماقلىرى تەرتىپسىز، كىرىشىپ بۇككىدە يانغا ئۆسكەن: يۇقىرىقى چاقانىك پەللىمۇپەللە ئېگىز قىرلىق ئېتىزلىرى قويۇق، پاخپاق جىگدەللىكە تۇتىشىدۇ. ③ جىڭگا ئولتۇرمايدىغان، جىلىك باسمايدىغان: ئىچى بوش؛ يەڭگىل؛ پۇچەك: پاخپاق دان. * بۇغداي دان سۈيىگە قانمىغانلىقتىن پاخپاق بولۇپ قالدى. ④ نېپىز، يېلىك: پاخپاق كەمزۇل؛ پاخپاق چاپان. ⑤ كۆچمە. ۋەزنى يوق، قۇرۇق پو (گەپ ـ سۆزلەر ھەققىدە): پاخپاق گەپ. * ئۇ كىشىنىك پاخپاق گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

پاخپاق گەپ قۇرۇق، يوغان گەپ؛ پو گەپ: ھەر قېتىم ئۇنىك پاخپاق گەپلىرىنى ئاڭلىغىنىمدا، بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا بولغان نەپرىتىم ئاشسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيتتى.

پاخپايتقۇزماق «پاخپايماق» پېئىلىنىك قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىچارە «ئاغنەم» ھەپتىدە ئىككى قېتىم چېچىنى ساتىراشخانىدا پاخپايتقۇزۇپ...كۇندە بىر ياڭزا ئالچىپار كىيىملەرنى كىيىپ، كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرۈشنى «بەخت» دەپ ھېسابلايتتى.

پاخپايتماق ① «پاخپايماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۆرە يۇڭىنى پاخپايتىپ، ئورۇقلۇقىنى بىلدۇرمەس (ماقال). ② بۇدۇر قىلىپ ياساتماق (چاچ ھەققىدە): شەرىخانىنىك يەنە بىردىنلا سەپراسى ئۆرلەپ: ــ تېخى ئۆزەڭچە چاچلىرىڭنى پاخپايتىپ، بىر سومكىنى مۇرەڭگە ئېسىپ قالتىس بولۇپ كەتتىم دەمسىنا؟ ــ دەپ ئاچچىقلاندى.

پاخپايتىشماق «پاخپايتماق» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئاچا ـ سىڭىل ئىككىيلەن ئۆيىدە سەكسىنىچى مارت كۇنىدىكى ئايالار بايرىمىغا تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن چاچلىرىنى پاخپايتىشتى. * ئۇلار چاچلىرىنى پاخپايتىشىپ ھارغىن قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

پاخپايتىلماق «پاخپايتماق» پېئىلىنىك مەجھۇل دەرىجىسى: ئايىجامال پاخپايتلىغان چاچلىرىنى ئەينەكتە كۆردى.

پاخپايماق پ ① تەرتىپسىز ئۆسۈپ كەتمەك، چۈۋۈلۈپ رەتسىز ھالغا كەلمەك (چاچ، ساقال، يۈڭ ھەققىدە): ئۇ بادام دوپپىسىنى پاخپىيىپ تۇرغان چاچلىرىنى باسۇرۇپ كىيىۋالدى. * ئۇنىك چاچلىرى چوغۇندەكىنىك چاڭگاسىدەك پاخپىيىپ، يۇز ـ كۆزلىرىنمۇ توسۇۋاپتۇ. ② كۆچمە. كۆزلىرىنى ئالايتىپ، گۆلىيىپ قارشىلىق بىلدۈرمەك، نارازى بولماق: تۇرسۇن بىر پاخپىيىۋىدى شۇجىنىك يېلى چىقتى.

پاختا ئى ① پاختا مەھسۇلاتىدىن چىقىدىغان ئۆسۈملۈك؛ كېۋەز: يولداش ئارسلان قوناق، قوغۇن ـ تاۋۇز، پاختا زىرائەتلىرىنى كۆپلەپ تېرىشنى تەشەببۇس قىلدى. * قوناقنىك پىلانىدىكى ساندىن ئاز تېرىلىپ، پاختا بىلەن قوغۇن ـ تاۋۇزنىك كۆپ تېرىلىشىنى يولداش مىجەت ھاشىم نېمىدەپ چۈشەندۈردۇ؟ ② كېۋەزنىك غوزىسىدىن چىقىدىغان ۋە ئىنچىكە تالالاردىن تەشكىل تاپقان ئاپئاق، يۇمشاق مەھسۇلات. ئۇ ئادەتتە چىگىتلىك ياكى چىگىتسىز بولىدۇ: پاختا تالاسى. ساپ پاختا. چىگىتلىك پاختا. * چەكسىز كەتكەن پاختىزارلىقتا ئايالار بەس ـ بەس بىلەن پاختا تەرمەكتە.

پاختا ئاتماق ① چىگىتىدىن ئايرىلغان پاختىنى ئاتقۇچىلىق دۇكىنىدا زەينى مۇش (توقماق) بىلەن ئۇرۇش ئارقىلىق تىتىپ چىقارماق، يۇمشاتماق: قاسىم ئاكام كۇنىگە بىر تاغار پاختا ئاتىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، ھادىسىنى كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلماق: چوڭ سۆزلىمەك، لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق: ئۇ ئاغزىدا پاختا ئاتقان بىلەن قولىدىن كەلمەيدۇ. * ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئاتلانمايدۇ، چۈنكى سايە ئاستىدا كۆزلىرىنى ئالايتىپ، تىللىرىنى تولغاپ ئولتۇرىدىغان ئادەملەر ساينىك تېشىدەك كۆپ، شۇڭا ئۇلار ھېيلە ئىشلىتىپ،

بىر دەم پاختا ئاتسلا غەلبە قىلۇبرىدۇ.

پاختا تەرمەك ئېچىلغان پاختىنى غوزىسىدىن ئايرىپ ئالماق: ــ ئاكا، ئۆيدە ئادەم يوق، ئاپام ــ ئاچاملار پاختا تەرگىلى چىقىپ كەتتى، ئۆيگە كىرسەڭ ئاچقۇچ مەندە، ــ دېدى ئىنىم.

پاختا توقۇاما پاختا يىپىدىن توقۇلغان بۇيۇم، رەخت.

پاختا توقۇمىچلىق پاختا يىپىدىن ھەر خىل رەختلەرنى توقۇش كەسپى، ھۈنىرى: «1 ــ ئىيۇل» پاختا توقۇمىچىلىق باش زاۋۇتىدا پايدىنى ھۆددىگە بېرىش ۋە كىچىك كوللېكتىپ بويىچە ئاشۇرۇپ ئىشلىگەن ئىشغا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان.

پاختا چىقارماق چېگىتلىك پاختىنى چىغرىق ياكى پاختا چىقىرىش ماشىنىسىدا چېگىتتىدىن ئايرىماق.

پاختا دۇكىنى ① پاختا ئاتىدىغان، پاختىنى يۇمشىتىدىغان سايمان، جابدۇق. ② پاختا سېتىلىدىغان ماگىزىن: ئايشەم پاختا دۇكىنىدىن تور پاختا سېتىۋالدى.

پاختا نىسبىتى <دېھ> ساپ پاختا ئېغىرلىقى بىلەن چېگىتلىك پاختا ئېغىرلىقىنىڭ سېلىشتۇرما نىسبىتى، ئادەتتە پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ پاختا سورتىنىڭ يۇقىرى ــ تۆۋەنلىكىنى باھالاپ بېكىتىشنىڭ مۇھىم ئۆلچەملىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پاختا يۇلغۇن قوۋزىقى، ئۇرۇقى ۋە چېچىكى بوز رەڭدە، تۈۋىدىنلا شاخلايدىغان يۇلغۇن. بۇ ئادەتتە «بوز يۇلغۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ئەڭ قولايسىز، ئەڭ خەتەرلىك شارائىتتىمۇ، ساقلاش مۇمكىن بولمايدىغان ۋەزىيەت ئاستىدىمۇ، بارلىق ئاماللارنى قىلىپ، ئۆز پېتى ساقلىغاندەك: ئاڭسىز: ــ ھېسلىماخۇن، بارغىن بالام، بارغىن! سوقۇشقا ئوغۇل بالىسىمۇ ئوغۇل بالىسى يارايدۇ. تەڭلىك ئۈچۈن بېرىڭلار بالىلىرىم، داداڭلارنىڭ روھى خۇش بولسۇن! خۇدايىم سىلەرنى پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ساقلار! كېلىنلىرىمىزنىڭ ئۇمىدى، چاقاللىقلارنىڭ كۆتكىنى شۇنداق ئىكەن، ــ دەپ سۆزلىدى. * بويىغا يەتكەن قىزنى ساقلىماق ــ پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك بىر ئىش.

پاختا يىپ پاختا تالالىرىدىن ئىشلەنگەن يىپ.

پاختەك ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر خىلى، تېنى كۈل رەڭ ياكى قوڭۇر، بوينىنىڭ ئارقىسىدا ئاق ياكى سۇس قوڭۇر رەڭلىك دېغى بولىدۇ؛ تۇمشۇقى قىسقا، پۇتى سۇس قىزىل كېلىدۇ. پاختەك ھەمىشە توپلىشىپ ئېتىز ــ ئېرىق ياكى دالىلاردا زىرائەت دانلىرىنى تېرىپ يەيدۇ.

پاختەك تۇكى ① پاختەكنىڭ تۇكى. ② شۇنىڭغا ئوخشايدىغان سۇس كۈل رەڭ: پاختەك تۇكى رەخت. * تۇنۇگۈن كەچتە، كوچىدا سىزگە سالام قىلىپ ئۆتكەن پاختەك تۇكى شىلەپە كىيگەن كىشى كىم بولىدۇ؟

پاختىكى ئوڭدا ئۇچماق بەختى، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك: كۇنلەردىن كۇنلەر كېلىپ، بۇ سىرلار ئاشكارا بولۇپ قالسا بالام، ئۇلارنىڭ پاختىكى ئوڭدا ئۇچىدۇ. ئۇرۇس يېرىدە مۇنداق ئىشلار كۆپ بولغان، بىز خاراب بولمىز، بۇ گۇللەنگەن ئالىلمىز ۋەيران بولىدۇ.

پاختىچى ئى ① پاختا تازىلاش، پىششىقلاش ۋە پاختا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: ئۇنىڭ كەسپى پاختىچى. ② پاختا تېرىش، پاختا يېتىشتۇرۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دېھقان؛ پاختكار.

پاختىچىلىق ئى. پاختا تېرىش، ئۆستۇرۇش، پەرۋىش قىلىش، سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: بىز تەدرىجىي ھالدا ئاپتونوم رايونىمىزنى پاختىچىلىق رايونى، قەنت ــ شېكەر ماتېرىياللىرى بازىسى، يەل ــ يېمىش، مېۋە ــ چېۋە

بازىسى ۋە مەملىكەت بويىچە ئەڭ ياخشى چارۋىچىلىق بازىلىرىدىن بىرى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىمىز لازىم.

پاختىزار ئى. كېڭەز تېرىلىغان، كېڭەز مايىسلىرى بىلەن قاپلانغان يەر: پاختىزاردا خۇش خۇي ئەرەب دېھقىنى، يۇرەر ئىدى توپا يۆلەپ، سۇ قويۇپ. كۆكتاتلىقتا قارا كۆز ئەرەب بالىلىرى، قىزىلچىلار كولىشاتتى بىر بولۇپ.

پاختىزارلىق «پاختىزار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: غۇچچىدە ئېچىلغان پاختىزارلىق ۋە غايەت زور كەڭلىكتىكى يېشىل مەخمەلنى ئەسلىتىدىغان كۆزگۈ بۇغداي مايىسىزارلىقى كىشىنىڭ كۆزىگە تاشلىنىپ تۇراتتى. * پاختىزارلىقتىن ئۈچۈپ كەلگەن قاناتلىرى رەڭمۇرەڭ كېپىنەكنىڭ مېھرى ئۇنىڭ دىققىتىنى دەرھال ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پاختىسمان سۆپ. پاختىغا ئوخشاش يۇمشاق، يەڭگىل، ئاق ھالەتتىكى: پاختىسمان بۇلۇت، پاختىسمان نەرسە.

پاختىكار ئى. پاختا تېرىش، ئۆستۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى دېھقان؛ پاختىچى: كىرىيە ناھىيىلىك پاختا-كەندىر شىركىتى بۇ يىلقى پاختا سېتىۋېلىشتا تىجارەت ۋاقتىنى ئۇزارتىپ پاختىكارلار ئۈچۈن قولايلىق يارىتىپ بەردى. * ئارزۇيۇم بىر بېرىپ كۆرسەم ئىكەن ئەي پاختىكار، ئۆستۈرۈپسەن بىر كېڭەزنى ئۇچ يۈز ئوتتۇز غوزا بار.

پاختىكارلىق «پاختىكار» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: تۇرپان ئويمانلىقى ئۇزۇمچىلىك ۋە پاختىكارلىقى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر.

پاختىلاشتۇرماق «پاختىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دىققەتسىزلىكتىن، يېڭى ياقىقان نانىنى شامال ئۆتۈپ تۇرىدىغان يەردە قويۇپ قويماي پاختىلاشتۇرۇۋەتتى.

پاختىلاشتۇرۇلماق «پاختىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاختىلاشماق پ <بىئول> ئورگانىك ماددىلار كۆكسىرىنىڭ زەمبۇرۇغىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن بۇزۇلۇپ، سۈپىتىنى ئۆزگەرتمەك.

پاختىلىق سۆپ ① پاختىسى بار، پاختا سېلىنغان، پاختا سېلىپ تىكىلگەن: پاختىلىق چاپان. پاختىلىق ئىشتان. * ئابدۇللا پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچىگە كىيىۋالغان سۇر خادانى چاپىنىنىڭ تۆش يانچۇقىغا قولىنى ئاپاردىيۇ، دەرھال تارتىۋالدى. * ئاپئاق يورۇتۇلغان يېزا يولىدىن قاتارلىشىپ قېلىن جۇۋا، پاختىلىق چاپانلارنى كىيىپ، بەللىرىنى چىڭ باغلىشىپ ئادەملەر كېلىشمەكتە ئىدى. بۇلار يىغىنغا كېلىشۋاتقان پارتىيە ئەزالىرى ئىدى. ② ئى. پاختىزارلىق: مەن ئەتىگەن پاختىلىققا بېرىپ ئىشلىدىم

پاختىلىق كىيىم تاش بىلەن ئەستەر ئارىلىقىغا پاختا سېلىپ تىكىلىدىغان ھەر خىل كىيىم-كېچەك ۋە شۇ خىل كىيىم-كېچەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: پاختىلىق كىيىم تىكتۇرمەك. *پاختىلىق كىيىم ئۇچۇن تەييارلانغان رەخت.

پاختۇەن سۆپ. پاختىدىن ئوق ياساپ سېلىنغان؛ ئوق سالماي، دورا سېلىپلا ئاتىدىغان: پاختۇەن ملتىق. پاختۇەن پو.

پاختۇەن قىلماق ماىتقىنى ئوق ئورنىغا پاختا سېلىپ ئېتىشقا تەييارلىماق.

پاخشه سۆپ [پ] ① كاردىن چىققان، چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنۇق: پاخشه تۆخۈم. پاخشه كېسەك. ② كۆچمە. ئەرگە تەگكەن، ئەر يۇزىنى كۆرگەن؛ پېچىتى بۇزۇلغان: بىرگە تەگكەن ياخشى، ئىككىگە تەگكەن پاخشە، ئۇچكە تەگكەن باخشى (ماقال). ئۇ، ئەردىن ئەرگە چىقىپ «پاخشە» دېگەن نامنى ئېلىشنى خالىمايتتى. ③ كۆچمە. مەغلۇپ بولغان، ۋەتۋەرىكى چىقىقان، يېڭىلگەن: كىشىلەر بېسىپ كىرگەندە نېمەتنىڭ يۇزى قانغا بويالغان بولۇپ، خۇددى سوقۇشۇپ پاخشە بولغان خۇراز-لارغا ئوخشاپ قالغانىدى. كىشىلەر ئۇنى يۆلىدى.

پاخشه بولماق ① كاردىن چىقماق، بۇزۇلۇپ كەتمەك؛ چېقىلماق، سۇنماق، بۇزۇلماق:

تۇخۇم پاخشه بولدى. * يېڭى قوپۇرۇلغان تام ئۆرۈلۈپ كېتىپ كېسەكلىرى پاخشه بولدى. ② كۆچمه. مەغلۇپ بولماق، ۋەتۋەردىكى چىقماق؛ يېڭىلمەك: هابىل چېلىشتا ئىككىنى يېڭىپ بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن يەنه ئوتتۇرىغا چىقتى. قارشى تەرەپتىكىلەر ئۇنىڭغا نېمه ئۇچۇندۇ بىرنېچچه قېتىم هابىلدىن يېڭىلىپ قالغان يىگتنى ئەكەلدى. هابىل ئۇنى كۆرۈپ: — ياق، ئۇ پاخشه بولدى. ماڭا ئۇچنى ئەكىلىڭلار، — دېدى چاقچاق ئارىلاش راست گېپىنى ئېيتىپ.

پاخشه قىلماق ① كاردىن چىقارماق، كارغا كەلمەيدىغان قىلىپ قويماق؛ بۇزماق، سۇندۇرماق: ئۇ ئارقا - ئارقىدىن بەش تۇخۇمنى پاخشه قىلۋەتتى. ② كۆچمه. مەغلۇپ قىلماق؛ يىقىتماق؛ ۋەتۋەرىكىنى چىقارماق: سادىق ئارقىسىغا يۆلەكلىك قوش تاۋار كۆرپىنى تېگىگه باستۇرۇپ هەمراهلىرىغا قاراپ: — بۇدا هەممىڭنى پاخشه قىلمىسام، سادىق ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن، — دەپ توۋلىدى.

پاخشەك سۇپ. بېشىنى تاز يارىسى قاپلاپ كەتكەن، تاز: تازنى غوجام دەپتۇ، پاخشەكنى خېنىم دەپتۇ (ماقال). * ئۇ: — بۇ پاخشەكنىڭ كاللىسىغا تاش بىلەن سالايچۇ، — دېدى.

پاخشەك باش تىلها. بېشىدا يارىسى بار كىشىلەرنى ياكى كىچىكىلەرنى كەمسىتىپ هاقارەتلەشتە قوللىنىدىغان هاقارەت سۆزى: پاخشەك باش تاز.

پاخشەك تاز ← **پاخشەك باش**: بۇنى كۆرگەن بايىنىڭ ناھايىتىمۇ ئاچچىقى كېلىپ: — هەي، پاخشەك تاز، ئەتىگەندىن بېرى نېمه قىلدىڭ؟ قېنى كولىغان گۆرۈڭ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

پاخلان (توغرىسى: پاقلان) ← **پاقلان**.

پاخما سۇپ. تەرتىپسىز ئۆسكەن، پاخپىيىپ كەتكەن: پاخپايغان (چاچ، ساقال، تۈك، يۇڭ ھەققىدە): رەقىب بۇگۈن ئالاھىدە سۆزمەن، خۇش چاقچاق بولۇپ كەتكەن، ھەتتا ئۇ بۇگۈن ئالاھىدە ياسىنىۋالغانىدى: قوڭۇر كاستۇم، قارا بۇرۇلكا كىيگەن، پاخما چاچلىرىنى مايلاپ، سىلىق تارىغان.

پاخما باش بېشىدىكى چېچى چۈۋۈلغان، پاخپايغان: ھەي پاخما باش، ماڭ نېرى كەت، ئەسكى تاماقلىقا بار، كونا ساماناقلىقا بار، بۇ يەردە ساڭا ئارام يوق، يېڭى مەھەللىمىزنى كۆرۈپ تېرىكىپ تېلىقىپ قالسەن بىكار!

پاخما چىگە دىئال. ئىلغانمىغان، بېسىلغان چىگە.

پاخماق (توغرىسى: پاخما) ← **پاخما**.

پاخمال سۇپ [ر] ئېچىۋېلىشنى، ئىستېمال قىلىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز (ھاراق ھەققىدە): بۇ بىر ئەتىگەنلىك پاخمال بولىدۇ.

پاخمال قىلماق ناشتىلىق ئورنىدا يۇتۇۋەتمەك، ئىستېمال قىلماق، ئىچىۋالماق، ئىچمەك: ئاخشام شۇنداق پەيزى ئولتۇرۇش بولدىكى، ئۆلگۈدەك ئىچىۋېتىپتىمەن. بېشىمنىڭ ئاغرىپ تۇرغىنىنى قارىمامسەن، شۇڭا، سەھەردە بىر رومكا پاخمال قىلۋالاي دەۋاتىمەن.

پادا ئى [پ] چارۋا ماللارنىڭ بىرگە ھەيدەپ بېقىلىدىغان ياكى بىرگە ئوتلاپ يۈرىدىغان توپى: پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاقماندا ئايرىلدۇق (ماقال). ئۆتمۈشته پادا بېقىپ، يالىڭاياغ ئۆسكەن ئوغلىنىڭ كۈنلەر ئۆتۈپ ھاكىم بولۇپ قېلىشى مومايىنىڭ خىيالىغا كەلگەنمۇ؟! ئۇ بۇ ئىشلارنى ئويلىغانچه خۇشاللىقى دولقۇنلاپ، توپتوغرا ئىككى كېچه ئۇخلىيالمىدى.

پادا باقماق بىر توپ چارۋىنى ھەيدەپ باقماق، ئوتلاتماق: مىرزا ئالته تارلىق راۋابىنى چېلىش بىلەن داڭ چىقارغاندى، ئۇ ئېگىز تاغلاردا پادا باققاچ «قىزىل گۈل» دېگەن ناخشىنى ئىجاد قىلىپ، توي - مەرىكىلەردە راۋاب چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، خېلىلا ئىناۋەتكه ئېرىشتى.

پادا - پادا پادىلارغا بۆلۈنگەن، توپ - توپ: ئۇ يەردە پادا - پادا قويلار، قوتان - قوتان ئۆيلار، ئىشقىلىپ ھەممه نېمه بار ئىكەن، مەن ئۆزەمگه تۇشلۇق ھەيدەپ كەلدىم. قالغانلىرى «بىزنىمۇ يورۇق ئالەمگه ھەيدىگەچ كەت» دەپ مەرىشىپ،

ھۆركىرىشىپ قالدى...

پادرۇچكا ئى [ر] قولتۇقلاش.

پادرۇچكلاشماق «پادرۇچكلىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پادرۇچكلىماق پ. قولتۇقلىماق، قولتۇقلاشماق: ئۇلار پادرۇچكلاپ ماڭغىنچە ئۇدۇلىدىكى زالغا كىرىپ كەتتى. * ئەكسىچە رۇقسىنى ئۆيىگە ئۈزىتىپ قويماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن پادرۇچكلاپ ئېلىپ كەتتى.

پادىچى ئى. پادا باققۇچى: بۇگۈن بۇ يەرگە يېقىن ئارىدىكى بىر پادىچى كېلىپ بۇۋاي بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۇستىگە مولازىمدىن كىرىپ كەلدى.

پادىچى يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۈزۈنلۇقى 14 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °33؛ غەربىي قىسمى تايغان يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە ۋېرونىكا چاچلىرى يۇلتۇز تۈركۈمى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ جەنۇبىي قىسمى سۇنبۇلە يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە يىلان يۇلتۇز تۈركۈمىگە يېتىپ بارىدۇ؛ شەرقىي قىسمى شىمالىي تاج يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە گېركۇلېس يۇلتۇز تۈركۈمىگە قەدەر سوزۇلغان بولىدۇ.

پادىچىلىق «پادىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى تاغدا پادىچىلىق بىلەن ئۆتكۈزدى.

پادىشاھ (پادىشاھى) ئى [ب] قەدىمكى بەزى دۆلەتلەردىكى ئەڭ ئالىي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچى شەخس، شاھ؛ ھازىرقى بەزى دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ ئەمەل نامى: بىغەرەز پادىشاھتىن چوڭ (ماقال). * تىلىدىن كەلگەن قولىدىن كەلسە، ھەركىم پادىشاھ بولار (ماقال). * ئەنگلىيە پادىشاھى ئىلزاۋېت خانىم ئامېرىكىنى زىيارەت قىلدى.

پادىشاھى ئالەم «ئالەمنىڭ پادىشاھى» دېگەن مەنىدىكى ھۆرمەت ۋە تەكەللۇپ سۆزى: ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: ــ خوش پادىشاھى ئالەم، سىلىنىڭ بۇ خىزمەتلىرىگە بىز بېشىمىز بىلەن تەييارمىز، ــ دەپتۇ.

پادىشاھلىق ① «پادىشاھ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ قەلەندەر ئون تۆت يىل پادىشاھلىق قىلدى. شەھەرنىڭ سېپىللىرى يىقىلدى، پۇقرالىرى ھەر تەرەپكە قېچىپ كەتتى. ② سۇپ. **پادىشاھلارغا خاس**: پادىشاھلىق ئۇنۋان. پادىشاھلىق تۈزۈم. * پادىشاھ: ــ قۇش كىمنىڭ بېشىغا قونسا شۇ ئادەم پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرسۇن. بۇ قىزىمنى شۇ ئادەمگە بېرىڭلار، ــ دېگەنىكەن. * ھاي خالايىق! ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، شەھىرىمىزنىڭ پادىشاھى ھۆرۈنلار سارىيى سالدۇرىدى. شەھەر خەلقى ئىچىدىكى ھەممە ھۆرۈنلار شۇ سارايدىكى پادىشاھلىق تاماق بىلەن بېقىلىدۇ. كىمدە كىم ئىش قىلماي، پادىشاھلىق تاماق بىلەن جان بېقىشنى خالسا، ھەپتە ئىچىدە شۇ سارايدا ياتسۇن! ③ ئى. <تارىخ> پادىشاھ قول ئاستىدىكى دۆلەت: سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى ھاكىمىيەت بىلەن دىن بىرلەشتۈرۈلگەن فېئودالىق پادىشاھلىق. ④ ئى. پادىشاھلاردەك باياشاتلىق: ھۆزۈر ــ ھالاۋەت: تەننىڭ ساقلىقى ــ پادىشاھلىق (ماقال). * ياشلىقنىڭ پادىشاھلىقىنى، ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۇر. تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن، سېنىڭ قېشىڭغا كىم كېلۇر.

پادىشاھلىق تۈزۈم <تارىخ> پادىشاھ دۆلەتكە باشچىلىق قىلىدىغان بىر خىل ھاكىمىيەت شەكلى. مەسىلەن: قەدىمكى مىسىر، بابىل، پارس ۋە رىم ئىمپېرىيىسى (كېيىنكى مەزگىللىرى) قاتارلىق قۇللۇق تۈزۈمدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى پادىشاھلىق ياكى مۇستەبىت پادىشاھلىق تۈزۈمىنى قوللانغان. فېئودالىق تۈزۈم ئاستىدىكى ياۋروپادىمۇ ئىلگىرى ئاخىر بولۇپ دەسلەپكى فېئودال پادىشاھلىق تۈزۈم شەكىللىنىپ، ئوخشاش بولمىغان

دەربجدە پادىشاھلىق ۋە مۇستەبىت پادىشاھلىق تۈزۈمگە ۋەكىللىك قىلغان. كاپىتالىزم دەۋرىدىكى پادىشاھلىق تۈزۈم ئادەتتە پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق تۈزۈمدە ئىپادىلىنىدۇ.

پار I سۆپ [ر] ① بىر يۈرۈش، بىرقۇر (كىيىم-كېچەك ھەققىدە): بىر پار كىيىم. بۇ ھويلىدىكى قىزلارنىڭ ھەممىسى بىر پاردىن كىيىم كىيىپتۇ. * دىلدار بۇگۈن بىر پار ھېيتلىق كىيىم سېتىۋالدى. ② جۈپ: بىر پار پايپاق. بىر پار ئاياغ. بىر پار ياغلىق. * پار ئات قوشۇلغان خادىمنىڭ تەييار بولغانلىقى، ئۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئاچتى. ③ بىر-بىرىگە ماس، تەڭ: — قانداق خانىملار، بىزنىڭ سەنۇبەر ھەر بىرلىرىگە پار كېلەمدۇكەن؟ — پار كەلمەمدىغان، رۇستەم! خۇددى گۈل ئىكەن، ھەقىقەتەن كۆزىڭىز بار جۇمۇ سىزنىڭ!

پار بولماق بىر-بىرىگە ماس، جۈپ ھالەتتە بولماق: بۇ چىنىلەر بىر-بىرىگە پار بولدى. * قىز-يىگىتلەر پار بولۇشۇپ كىنو كۆرگىلى كېتىشتى.

پار كەلمەك بىر-بىرىگە ماس، تەڭ، جۈپ كەلمەك: ماسلاشماق، لايىقلاشماق: بۇ كۆڭلەكلەر بىر-بىرىگە پار كەلدى. * بۇ ئىككى ئات بىر-بىرىگە پار كېلىپتۇ.

پار II ئى [ر] ① سۇنۇق گاز ھالىتى؛ ھور: پار قازىنى. پار تۇرۇبىسى. پارغا ئايلانماق. ② <بىن> پار قازىنىدا قىزدۇرۇپ ئۆي-ئىمارەتلەرنى ئىسسىتىش ئۈچۈن تۇرۇبا ئارقىلىق كەلتۈرۈلگەن ھور ياكى ئىسسىق سۇ. ③ <بىن> ئۆي ئىچىگە ئورنىتىلغان رادىئاتور ۋە پار تۇرۇبىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى: ئۆيگە پار ئورناتماق.

پار بازغىنى <سانا> سۇ پارىنىڭ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل چوڭ تېپتىكى بازغان. بازغان بېشى بىلەن سىلىندىرنىڭ پورشېن دەستىسى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان بولىدۇ. ئۇ پار كۈچى ئارقىلىق يۇقىرى-تۆۋەن ھەرىكەتلىنىپ، قىزىتىلغان پولات ياكى ھەر خىل پولات ماتېرىياللىرىنى يېسىسلايدۇ.

پارغا ئايلىنىش <خىم> سۇيۇقلۇق يۇزىنىڭ ئاستا-ئاستا گازغا ئايلىنىشى.

پار قازىنى <سانا> سۇنى قايىنىتىپ پار چىقىرىدىغان ئۈسكۈنە. ئۇ ئادەتتە ئوتخانا، سۇخانا قاتارلىق قۇرۇلمىلاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ پولاتتىن ياسىلىدۇ. پار قازىنىدا ھاسىل بولغان سۇ پاردىن پايدىلىنىپ ئۆيلەرنى ئىسسىتىشقا ياكى ماشىنىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈشكە بولىدۇ. بەزى پار قازانلىرى خام سۇنى قاينىتىش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلىدۇ.

پار ئۆلچىگۈچ <مېتېئور> سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ئۇ مېتالدىن مەلۇم دىئامېتر ۋە چوڭقۇرلۇق بويىچە ئىشلەنگەن چىلەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەر كۈنى مەلۇم مىقدارداً سۇزۇك سۇ قۇيۇلۇپ 24 سائەت ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن پارغا ئايلىنىش تۈپەيلىدىن كېمەيگەن سۇ مىقدارى ئۆلچەپ تېپىلىدۇ.

پار III تەق. قۇياش، چىراغ قاتارلىقلارنىڭ نۇر چېچىش ھالىتى؛ ۋال: رازىيەنىڭ ھاشىرنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشى بىر چاكىنا ئىش. سەۋەبى، رازىيە ئۇنىڭ چىرايىغا كۆيگەن، قەلبىنى تېخى بىلمەيدۇ. بۇ خىل مۇھەببەت يوپۇرماق ئۈستىدىكى بىر تامچە شەبنەم، كۈن پارلا قىلسا يوق.

پارا ئى [پ] مەلۇم بىر مۇددىئا ياكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن شۇ ئىش بىلەن ئالاقىدار ئورۇن ياكى شەخسكە قانۇندىن تاشقىرى بېرىلگەن پۇل ياكى ماددىي نەرسە؛ ئارىلىق: پارا بەرمەك. پارا ئالماق. پارا يېمەك. * قازى دەۋادا ھە دەپ پالتۇايغا يان بېسىپتۇ. سورۇندا ناسۋاي قازىنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن پالتۇايىنىڭ ئۇنىڭغا بىرەر پارا

بەرگەنلىكنى بايقاپتۇ ـ دە، ئاخشىمى ئۇمۇ قازىنىڭ ئۆيىمگە بېرىپ، ئۇنىڭغا بىر موزاي پارا بېرىپتۇ.

پارا ئالماق ← **پارا يېمەك.**

پارا بەرمەك بىراۋنىڭ مەلۇم مۇددىئاسىنى ياكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، شۇنىڭغا ئالاقىدار بولغان ئورۇن ياكى شەخسكە قانۇنىدىن تاشقىرى ياكى ماددىي نەرسە — ئالىلىق بەرمەك: ... يېزا بايلىرى، بەگ، ئۆلىمالار تەلەمەتىنىڭ ھاشىرىغا ئادەم تۇتۇش ۋاقتى يېقىنلاشقانسېرى، خەلق بىلمەيدىغان يوللار بىلەن ئۇلۇغلارغا پارا بېرىپ، بۇ يېزىغا كەلگەن تۆرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، ئۆز ئالىلىرىنى ئايرىپ قېلىشقا جىددىي كىرىشتى.

پارا يېمەك بىراۋنىڭ مەلۇم بىر مۇددىئاسىنى ھەل قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن قانۇنىدىن سىرت پۇل ياكى ماددىي نەرسىلەنى ئالماق، ئالىلىق ئالماق: ئۆمۈر بويى پارا يەپ، پارىغا ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ گۇندىپايلار باشلىقى پۇلنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن تاشۋايىنى يالغۇز ئۆيدىن كوللېكتىپ ياتىدىغان كامېرغا يۆتكىدى. * خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ پارا يېيىش، خەلقنىڭ دەردى بىلەن كارى بولماسلىق كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ كادىرى ئۈچۈن ئېيتقاندا، كەچۈرگۈسىز جىنايەت! نومۇس! خەلق ئۇلارنى كەچۈرمەيدۇ! پارتىيە ئۇلارنى كەچۈرمەيدۇ!

پارابولا ئى [ر<گرېك] <مات> تەكشىلىكتىكى بىر ھەرىكەتچان P نۇقتىنىڭ قوزغالماس نۇقتا O بىلەن قوزغالماس تۈز سىزىق AB غىچە بولغان تەڭ ئارىلىقلىرى (PQ=PO) نى ئۆزگەرتمەي سىلجىشىدىن ھاسىل بولغان تراېكتورىيە. بۇنىڭدىكى قوزغالماس نۇقتا O پارابولانىڭ فوكۇسى دېيىلىدۇ. بىر جىسىمنىڭ يۇقىرىغا يانتۇ ئېتىلغاندا بېسىپ ئۆتكەن يولى پارابولادىن ئىبارەت بولىدۇ.

پاراڭ (پاراتى) ئى [ر<فران] ① قوشۇنلار ۋە پائالىيەت دۇيلىرىنىڭ ھەرىكەت تەييارلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك كۆرەك: 1957 ـ يىلى 1 ـ ئاۋغۇست ئارمىيە بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ھەربىي پاراتتا قىسمىمىز ئاتلىق لېيەننىڭ ھەربىي تەلىم ـ تەربىيىسى بويىچە ماھارەت كۆرسەتتى. ② بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن تەنھەرىكەتچىلەر ۋە تالىلانغان ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ بەلگىلىك ھەرىكەت ۋە كېيىنىش بىلەن مەيداندىن تەنتەنە قىلىپ ئۆتۈش ھەرىكىتى: 1985 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۇرۇمچىدە مىڭلىغان ئوقۇغۇچى ۋە تەنھەرىكەتچىلەر پاراتتىن ئۆتتى.

پاراڭ قوبۇل قىلماق سەھنىدە تۇرۇپ ياكى مەخسۇس ئۇستى ئوچۇق ماشىنا بىلەن پاراتنى كۆزدىن كەچۈرمەك: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى خەلق مەيدانىنىڭ مۇنبىرىدە تۇرۇپ پاراڭ قوبۇل قىلدى.

پاراتمە ئى [ر <گرېك] <تىب> ئۇچەي يولدىكى تېز خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل، پاراتىف تاياقچە باكتېرىيىسى تەرىپىدىن قوزغىلىدۇ، تولاراق بالىلاردا بولىدۇ؛ كېسەللىك دەرىجىسى ئۇچەي كېزىكىگە قارىغاندا يېنىكرەك؛ كېسەل جەريانى قىسقىراق بولىدۇ.

پاراچ ئى. ئالتۇن كېنىدىكى شېغىلنى بوشىتىدىغان ياغاچ ساپلىق، ئېگىلگەن بارماقىغا ئوخشاش تۆمۈر چىشى بار قول سايمىنى.

پاراخوت ئى [ر] پار دۇنگاتېلى ئورنىتىلغان، سۇدا يۈرىدىغان قاتناش قورالى؛ كېمە: — بىز پاراخوت بىلەن تىنچ ئوكيانىنى كېسىپ ئۆتتىمىز، بۇنىڭغا ئون نەچچە كۈن كېتىدۇ، — دېدى قەيسەر ئويلانغان ھالدا.

پاراخوتچى ئى. پاراخوت ھەيدەيدىغان، پاراخوت باشقۇرىدىغان ئادەم ۋە پاراخوت

بىلەن يۈك توشۇغۇچى كىشى: دادام ئون يىل پاراخوتچى بولغانىكەن. * مەن بۇ قېتىم پاراخوت بىلەن يول يۈرگىنىمىدە، پاراخوت ئىچى تىنچىق بولغاچ، ھاۋالىنىش ئۈچۈن، پاراخوتنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىغا يۆلىنىپ، يىراقىقا نەزەر تاشلاۋاتاتتىم، ئۇزاق ئۆتىمەي، بىر پاراخوتچى ئايالىنىڭ «تاماق ۋاقتى بولدى، تاماق يەڭ» دەپ چاقىرغىنى ئاڭلاندى.

پاراخوتچىلىق ئى. پاراخوت قاتنىشى ۋە ئۇنىڭدا يۈك توشۇش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دۆلىتىمىزنىڭ ئوكيان پاراخوتچىلىقىدا تېز ئىلگىرىلەشلەر بولدى.

پارازىت [ر <گرېك] ① <بىئول> باشقا بىر خىل جانلىق تېنىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا ياشاپ، شۇ خىلدىكى جانلىق تېنىدىن ئوزۇقلۇققا ئېرىشىش ئارقىلىق ئۆز ھاياتىنى كاپالەتلەندۈرگۈچى قۇرت ياكى ئۆسۈملۈك. ② سۆپ. كۆچمە. باشقىلارنىڭ مېھنىتى ھېسابىغا ياشىغۇچى، تەييارتاپ: مەن بۇ كىتابنى ئوقۇپ چىقىقاندىن كېيىن پارازىت بايلارنىڭ كەمبەغەللەرنىڭ قېنىنى شوراپ باي بولغانلىقىنى چۈشەندىم. * بىر چاغلاردا باشلىقلار بۇرژۇئازىيە تۈمەنلىگەن ئىشچىلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۈن كەچۈرىدىغان پارازىتلار، — دەۋاتاتتى.

پارازىت قۇرتلار <بىئول> ھايۋانات ياكى ئۆسۈملۈك تېنىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا پارازىت بولۇپ ياشايدىغان قۇرتلار. مەسىلەن: بۇرگە، پىت، مەددە قۇرت، فاسسىئولا ۋە بۇغداي قىل قۇرتى قاتارلىقلار. پارازىت قۇرتلار ئىگىسىنىڭ تېنىدىن ئوزۇق ئالىدۇ. بەزىلىرى ئىگىسىگە كېسەل يۇقتۇرىدۇ.

پارازىت قىسقۇچ پاقا <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، باش، كۆكرەك قىسمى قاتتىق بولۇپ، يېرىم تۈكلىرى بولىدۇ؛ قورسىقى يۇمشاق كېلىدۇ؛ ئۇزۇنراق كەلگەن سەزگۈ مۈڭگۈزچىسى بولىدۇ؛ قىسقۇچ پۇتى ئامبۇرغا ئوخشايدۇ، ئوك-سول تەرەپىدىكى قىسقۇچ پۇتىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئۇ بۇرمىسىمان قوۇلۇله قېپىغا ئورۇنلاشقان ھالدا ياشايدۇ، قاپىنىڭ سىرتىدا ئاكتىنىيارىيە بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئورتاق ھالدا ھايات كەچۈرىدۇ.

پارازىت كېسەللىكلەرى <تىب> پارازىت قۇرتلار پەيدا قىلغان كېسەللىكلەر.

پارازىت ھەرە <بىئول> ھاشارات، تېنى سەل كىچىك، خىلىرى ئىنتايىن كۆپ، تۇخۇم سېلىش كانىلى ئۇزۇن بولىدۇ. ئۇ كۆپىنچە كاپوستا كېپىنكى، يېپىشقاق قۇرت، يېشىل قۇرت، كېۋەز پىتى قاتارلىق زىيانلىق قۇرتلارنىڭ لېچىنكىسىغا ياكى قۇچقىنى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ. پارازىت ھەرىنىڭ لېچىنكىسى يېزا ئىگىلىكىگە زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقىتالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە، ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق.

پارازىت ئىگىسى <بىئول> پارازىت جانلىقلار ھايات كەچۈرۈشتە تايىنىدىغان جانلىقلار. مەسىلەن: ئادەم—مەددىنىڭ پارازىت ئىگىسى. بۇ يەنە «پارازىت خوجايىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پارازىت يىلتىز <بوت> بىر قىسىم پارازىت ياشىغۇچى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى. ئۇ تۈپراقتىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرمەستىن تۇزۇلۇشىنى ئالاھىدىلەشتۈرۈپ، پارازىت ئىگىسىگە بۆسۈپ كىرىپ، پارازىت ئىگىسىدىن ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. بۇ خىل يىلتىز «پارازىت يىلتىز» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: شۇمبۇيىنىڭ يىلتىزى.

پارازىتلىق «پارازىت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزىلەر ھازىرمۇ ئىنسانىيەتكە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى دېھقانلار جاپا تارتىپ ئاران تېرىغان زىرائەتلەرنى، باغلاردىكى مېۋە-چېۋىلەرنى يەپ، پارازىتلىق بىلەن جان باقماقتا.

پاراس تەق. پوجاڭزا ئاتقاندا، قۇرىغان چىۋىقلارنى سۇندۇرغاندا، ئوچاققا سېلىنغان ئوتۇن تۇتىشىپ كۆيگەندە ۋە شۇ خىل ھاللاردا چىققان ئاۋاز: يىراقتىن «پاراس» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

پاراسەت ئى [ئە] ئادەملەردە بولىدىغان تېز ۋە توغرا چۈشىنىش، توغرا پەرق ئېتىش قابىلىيىتى؛ ئىدراك، ئەقىل، دىت: پاراسەت ئىگىسى. * ئەسەرلىرىمنى پۈتۈنلەي پاراسىتىمگە مەنسۇپ دەپ قارىمايمەن، ئەسەرلىرىم ئۆزەمدىن تاشقىرى ماڭا خام ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بەرگەن تۈمەنمىڭلىغان ۋەقەلىكلەر ۋە كىشىلەرگىمۇ مەنسۇپ... مېنىڭ قىلغىنىم پەقەت باشقىلار ماڭا تېرىپ بەرگەن زىرائەتنى يىغۋېلىشلا، خالاس. * ئاسىم دوستلارچە يېقىنلىق ۋە سالماقلىق بىلەن: — شۇنداق، لېكىن، باشقا كەلگەننى كۆرىمىز ئەمەس، بەلكى پاراسەت بىلەن كۈرەش قىلىپ، ئازادلىق كۈنلىرىنى كۈتۈۋالىمىز، — دېدى.

پاراسەتسىز سۈپ. پاراسىتى بولمىغان، پاراسىتى يوق: پاراسەتسىز ئادەم. * پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: — قانداق، پاراسەتسىز ئادەمسىز؟ — دەپتۇ غەزەپ بىلەن، — بېلىمدىكى ئالتۇن كەمەرنىڭ ئۆزىلا ئەللىك تىللاغا توختايدۇ. * غۇپۇراخۇن دۈيجاڭنىڭ كەيپىياتىدىكى روھسىزلىقنىڭ سەۋەبىنى ئەمدىلا ئېنىق چۈشەندى، دېمەك، ئەتىدىن كەچكىچە تەرلەپ - پىشىپ ئىشلەش بىلەن كۈنى ئۆتىدىغان بۇ پاراسەتسىز دۈيجاڭ ئۆز قولىدا شۇنچىلىك چوڭ ھوقۇقنىڭ بارلىقىغا قارىماستىن ئوسماننى يەنىلا بۇ ئىشتىن توختىتالماپتۇ - دە...

پاراتسىزلىك «پاراسەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كىشى پەم - پاراسەت بىلەنلا ئىش قىلسا ھالاك بولمايدۇ. پاراسەتسىزلىك تولا چاغلاردا كىشىلەرنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ.

پاراسەتلىك سۈپ. پەم - پاراسىتى بار، پەم - پاراسەتكە ئىگە، دىتلىق، ئەقىللىق: پاراسەتلىك كىشى. * شاھنىڭ ئادالەت ئىسىملىك 20 ياشلارغا كىرگەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇ ناھايىتى پاراسەتلىك، ئىسمى جىسمىغا لايىق ئادالەتپەرۋەر بىر قىز ئىدى. ئۇ مەنتىقە، پەلسەپە ۋە قانۇنشۇناسلىق بىلىملەرنى پۇختا ئۆگىنىپ چىققانىكەن.

پاراس - پاراس «پاراس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوچاققا تاشلانغان قارىغاي ئوتۇنى پاراس - پاراس قىلىپ كۆيۈۋاتاتتى...

پاراس - پۇرۇس ← «پاراس - پاراس»: تۇيۇقسىزلا پاراس - پۇرۇس ئۈچ قېتىم پوجاڭزا ئېتىلدى؛ تەختىراۋان يەرگە قويۇلدى.

پاراسىسىدە رەۋ «پاراس» قىلغان ھالدا، «پاراس» قىلىپ: دەرەخ بىردىنلا يوغىناپ يىلاننى قەستەن ئۈزۈپ تاشلىدىمۇ، ئىش قىلىپ، يىلان خۇددى سېسىپ قالغان ئارغامچىدەكلا پاراسىسىدە ئۈزۈلۈپ، پارچە - پارچە بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

پاراسلىماق پ «پاراس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: پاراسلاپ لاۋۇلداپ ھەممە يەرگە يامراۋاتقان ئوت ۋە ۋەھىمىلىك گۈرۈلدەپ ئەتراپنى سۈتتەك يورۇتۇۋەتتى. * ئوت پاراسلاپ كۆيۈپ، قازان پۇرۇقلاپ قاينىماقتا ئىدى، مومايىنىڭ ئويىچە ھەممىدىن يامىنى ئەتە توختى ئاكامنىڭ چاي قىلىپ نىيازنى مۇبارەكلىمەكچى بولغانلىقى ئىدى. * پارتكومنىڭ بىناسى ئالدىدا دۇمباقلار ياڭراپ، پوجاڭزىلا پاراسلاپ خۇددى بايرامدەك قايناپ كەتتى.

پاراسىمپاتىك سۈپ [ر<گرېك]← **پاراسىمپاتىك نېرۋا.**

پاراسىمپاتىك نېرۋا <تىب> نېرۋا سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. يۇقىرى قىسمى ئوتتۇرا مېڭە بىلەن ئۇزۇنچاق مېڭىدىن، تۆۋەنكى قىسمى يۇلۇننىڭ ئەڭ تۆۋەنكى قىسمىدىن باشلىنىپ، بەدەندىكى ھەرقايسى ئورگانلارغا تارقىلىدۇ. ئۇنىڭ رولى سىمپاتىك نېرۋىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، يۈرەك قىسقىرىشنى تورمۇزلايدۇ، ياكى ئاستىلىتىدۇ، كۆز قارىچۇقىنى تارايتىدۇ، ئۈچەي ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ.

پاراشوك ئى [ر] ① تالقان هالىتىدىكى قاتتىق ماددا: چىش پاراشوكى. سوپۇن پاراشوكى. ② تالقان قىلىنغان دورا: دوختۇر ماڭا زۇكامنىڭ تابلىت، پاراشوكلىرىنى يېزىپ بەردى.

پاراشوك دورا سوقۇلۇپ پاراشوك هالىتىگە كەلتۈرۈلگەن دورا.

پاراشوكسىمان سۈپ. پاراشوكقا ئوخشايدىغان، پاراشوك هالىتىدىكى: پاراشوكسىمان دورا.

پاراشۇت ئى [ر<فران] <هەرب> هاۋانىڭ قارشىلىق كۈچىدىن پايدىلىنىپ، ئادەم ياكى نەرسىلەرنى هاۋا بوشلۇقىدىن يەرگە ئاستا قوندۇرۇش ياكى سەكرەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كۈنلۈكسىمان ئەسۋاب.

پاراشۇت بىلەن سەكرىمەك <هەرب> پاراشۇتنىڭ ياردىمىدىن پايدىلىنىپ، هاۋا بوشلۇقىدىكى ئايروپىلان ياكى پاراشۇت مۇنارىدىن سەكرىمەك، يەرگە قونماق: ئۇچقۇچىلار دۈيى ئۆز ماهارەتلىرىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئايروپىلاندىن پاراشۇت بىلەن سەكرەشنى مەشىق قىلىۋاتىدۇ.

پاراشۇت مۇنارى <تەن> پاراشۇت بىلەن سەكرەش مەشىقى ئۈچۈن سېلىنغان مۇنارسىمان قۇرۇلۇش. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 50 مېتر كېلىدۇ.

پاراشۇتچى ئى. پاراشۇت بىلەن ئايروپىلان قاتارلىقلاردىن يەرگە سەكرىگۈچى، يەرگە چۈشكۈچى كىشى: ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ پاراشۇتچىلىرى قىزىللارنى شىمالدىن، دېڭىز فلوتى بولسا بالتىق دېڭىزىدىن سىقىشقا باشلايدۇ.

پاراشۇتچى قىسىم <هەرب> پاراشۇت ئارقىلىق هاۋادىن يەرگە چۈشىدىغان هەربىي قىسىم.

پاراشۇتلۇق ① رەۋ پاراشۇتنى ۋاسىتە قىلىپ، پاراشۇت بىلەن: پاراشۇتلۇق سەكرەش تەنھەرىكىتى. ② سۈپ. پاراشۇت كىيگەن: ئۇلار كېتىۋاتقان تاغ جىلغىسىدا پاراشۇتلۇق ئىككى ئەسكەر هوشسىز ياتاتتى.

پاراشۇتلۇق سەكرەش تەنھەرىكىتى <تەن> دۆلەت مۇداپىئە تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇ پاراشۇت بىلەن مۇناردىن سەكرەش، هىدروگېن شارىدىن سەكرەش، ئايروپىلاندىن پاراشۇت بىلەن سەكرەش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پاراشۇتلۇق سەكرەش مۇسابىقىسى ئادەتتە كۈندۈز ۋە كېچىدە، شەخس ۋە كوللېكتىپ بويىچە بوشلۇقتىن سەكرەش، ئالاهىدە ماهارەت كۆرسىتىپ سەكرەش، بەلگىلەنگەن نۇقتىغا سەكرەش، ئۇنىۋېرسال هەرىكەتلىك سەكرەش، فىگۇرا چىقىرىپ سەكرەش، ئويۇن كۆرسىتىپ سەكرەش، ئورمانلىققا سەكرەش ۋە سۇغا سەكرەش قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

پاراغەت ئى [ئە] ① كىشى ئارام ئالىدىغان ئەھۋال، شارائىت، تىنچلىق؛ راھەت: پاراغەتكە بېرىلمەك. پاراغەتتە ياشىماق. پەمسىزنىڭ پاراستى يوق، غەمسىزنىڭ پاراغىتى يوق (ماقال). * مەندە هېچبىر پاراغەت يوق، ئۆتكەن كۈندە هالاۋەت يوق. مۇندىن ئارتۇق پالاكەت يوق، ئۆلەر بولدۇم يار دەردىدىن. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

پاراغەتسىز سۈپ. راھەت-پاراغىتى يوق: پاراغەتسىز كۈنلەر. پاراغەتسىز تۇرمۇش. پاراغەتسىز هايات.

پاراغەتلىك سۈپ. راھەت-پاراغەتكە ئىگە، راھەت-پاراغىتى بار: پاراغەتلىك تۇرمۇش. * بىز كۈتكەن پاراغەتلىك كۈنلەر چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ. * ئۇ ئىلگىرىكى ئىززەت-هۈرمەتلىك، بەخت-سائادەتلىك چاغلىرىنى، پاراغەتلىك كۈنلىرىنى ئەسلەپ قاتتىق «ئاھ» ئۇرۇپ يىغلاپ تاشلاپتۇ.

پارافىن ئى [ر <لات] <خىم> نېفىتتىن

چەككىلەش ئارقىلىق ئايرىۋېلىنىدىغان ئاق ياكى سارغۇچ رەڭلىك مومسىمان ماددا، ياغ كىسلاتاسى، ئالىي سورتلۇق ئىسپىرت، شام، ئىزولىياتور ۋە دورا قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پاراق I ئى. تېرىلغان يەرگە قاراپ، ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇلىدىغان دېھقانچىلىق بېجى ياكى شۇ باج ھەققى ئورنىدا بېرىلىدىغان سېلىق ئاشلىق: غەللە ـ پاراق. پاراق تاپشۇرماق. * دېھقانلار بۇ يىل پاراقنى مۇددەتتىن بۇرۇن تاپشۇرۇپ بولدى. * گۈڭشې، دۇيلەرنىڭ يېڭىدىن ئاچقان تېرىلغۇ يېرىدىن ھوسۇل ئالغان يىلدىن باشلاپ بەش يىلغىچە پاراق ئېلىنمايدۇ. * ئۆتمۈشتىكى پاراقنى، كەمبەغەللەر بېرەتتى. كەمبەغەلنى بوزەكلەپ، دورغا، يايىي ئۇراتتى.

پاراق II تەق. كىشىلەرنىڭ قاتتىق كۈلۈشى ۋە سۈنىڭ قايىنىشىدىن چىقىقان ئاۋاز: ئىشكىنىڭ يېنىغا كېلىشىم بىلەن ئۆينىڭ ئىچىدىن پاراق قىلىپ كۈلگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. * توكنىڭ توختىشى بىلەن پاراقلاپ قايناۋاتقان قازانمۇ توختاپ قالدى.

پاراق ـ پاراق «پاراق II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: تۆمۈر ئاتنىڭ سۆزى داستىخان ئەتراپىدىكىلەرنى پاراق ـ پاراق كۈلدۈرۈۋەتتى، ھەممەيلەن باش لىڭشىتىپ ماقۇل تېپىشتى.

پاراق ـ پۇرۇق ← **پاراق ـ پاراق**: قازاندىكى سۇ پاراق ـ پۇرۇق قىلىپ قاينىۋاتىدۇ. * ئۇنىڭ گېپىگە كۆپچىلىك پاراق ـ پۇرۇق كۈلۈشۈپ كەتتى.

پاراقچى ئى. پاراق ئاشلىقىنى تاپشۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن كىشى، پاراق ئاشلىقىنى تاپشۇرۇۋالغۇچى: ئۇنىڭ دادىسى بۇرۇن ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدە پاراقچى بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

پاراققىدە رەۋ. «پاراق» قىلىغان ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پاراق» قىلىپ: باللار قوشاقنى ئاڭلاپ پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. * لۇتپۇللانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانلارنىڭ ھەممىسى پاراقىدە كۈلۈشۈپ كەتتى، لېكىن تەكتىدىن نېمە ئويۇن چىقىدىغانلىقىنى ئۇلار تېخىچىلا چۈشەنمەيتتى.

پاراقلاتماق «پاراقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاراقلاشماق «پاراقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: پاراقلىشىپ، كۈلۈشۈپ يىغىن ئەھلى جانلاندى. «جىم!» دەپ ئۇنلۈك ۋارقىراپ، باسماق بولدى چۈقانىنى.

پاراقلىماق پ «پاراق» قىلغان تاۋۇش چىقارماق: قازاندىكى سۇ پاراقلاپ قايىندى. * ئۆپكىسىنى باسالمىغان زاكىر پاڭلا قىلىپ بىر پاي ئېتىپ تاشلىدى، شۇنىڭ بىلەن تەرەپ ـ تەرەپتىن پاراقلاپ ئوق ئېتىلدى. كىشىلەر قورساقلىرىنى تۇتۇپ بىرھازا پاراقلاپ كۈلۈشتى.

پاراكەندە [پ] ① رەۋ. تەرەپ ـ تەرەپكە تارالغان، چۈۋۈلغان، تىرىپەرەن، پاتىپاراق: كېچىلىرى ئاي چىقىپ مۇز ئۈستىگە ئۆز نۇرىنى چاچقاندا، پارتىزانلارنىڭ زەربىدار ئەترەتلىرى نۆۋەت بىلەن ھەربىكەتكە چىقىپ، يېزىلارغا بېرىپ دۈشمەنلەرنى پاراكەندە قىلاتتى. * ھاتەمنى يىراقتىن كۆرگەن دۈشمەن قورقۇنچىدىن ئارقىسىغا قارىماي قاچاتتى. باشقا گېزەندە قۇشلارمۇ پاراكەندە بولۇپ جېنىنى يىراققا ئېلىشقا تىرىشاتتى. ② سۈپ. پەرىشان، دېلىغۇل، دەككە ـ دۈككە خاتىرجەمسىز: نوروز نۇرىدۇنىڭ ئۆيىدىن تېخىمۇ مىسكىن قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆيگە كىرىپ كەلگەندىمۇ پاراكەندە كۆڭلى تېخى بېسىلمىغانىدى.

پاراكەندە بولماق ① تەرەپ ـ تەرەپكە تارالماق، تىرىپەرەن بولماق، پاتىپاراقلاشماق: پارتىزانلارنىڭ ھەيۋىسى بىلەن دۈشمەنلەر پاراكەندە بولۇشتى. ② پەرىشان بولماق، دەككە ـ دۈككىدە قالماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك: بۈگۈن ئۇنىڭ كۆڭلى تولىمۇ پاراكەندە بولۇۋاتىدۇ. * ــ بۇ يولدا پىكاپ قانداقمۇ ماڭالىسۇن! پىكاپ جالاقلاپ، سىلكىنىپ كەتسە ئۇنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغان باشلىقنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتمەمدۇ؟ كۆڭلى پاراكەندە بولمامدۇ! ھەرقايسى دادۇي، شىياۋدۇيلەر ئەمگەك كۈچى

ئاجرىتىپ بۇ يولىنى دەرھال تۈزەڭلار، ــ دەپ سۆزلەشكە باشلىدى ھېلىقى شۇجى.

پاراكەندە قىلماق ① تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىتىۋەتمەك، توزۇتۇۋەتمەك، تىرىپەرەن قىلىۋەتمەك، پاتىپاراقلاشتۇرۇۋەتمەك: ۋاڭنىڭ چېرىكلىرى نەگە ئورۇنلاشقان بولسا، دەرھال شۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش كېرەك. بۇنىڭ بىلەن دۈشمەننى پاراكەندە قىلىپ كۈچىنى چېچىۋەتكىلى بولىدۇ. ② دەككە ـ دۈككىگە سالماق، پەرىشانلاشتۇرماق، خاتىرجەمسىزلەندۈرمەك: ئۇلارنىڭ زەھەرلىك تىل ـ ھاقارەتلىرى كىشىلەر ـ نىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماقتا ئىدى.

پاراكەندىچىلىك ئى ① قالايمىغان ھالەت: پاتىپاراقچىلىق، قالايمىقانچىلىق: ياپون قاراقچىلىرى قورچاق ئەسكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ پوتەيگە جايلاشتى، پات ـ پات ئەتراپقا چىقىپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ تۇردى. ② خاتىرجەمسىزلىك، پەرىشانلىق، دەككە ـ دۈككىلىك: ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا سۈپسۈزۈك يېيىلىپ ياتقان كۆل سۈيى نامايان بولىدى ۋە خۇددى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى پاراكەندىچىلىكلەرنى بىراقلا ئۇچۇرۇپ كەتمەكچى بولغاندەك، سالقىن شامال ئۇچۇپ كىردى.

پاراكەندىچىلىك سالماق ① قالايمىقان، پاتىپاراق ھالەتنى كەلتۈرۈپ چىقارماق: بۇ خەۋەر توي بولۇۋاتقان ئۆيدىكىلەرنى پاراكەندىچىلىككە سالدى. ② ئەندىشىگە سالماق، پەرىشان قىلماق: مېنىڭ كۆڭلۈمگە تولا پاراكەندىچىلىك سالما.

پاراكەندىلىك ئى ← **پاراكەندىچىلىك**.

پاراگراف ئى [ر<گرېك] كىتاب، ماقالە ۋە شۇ قاتارلىق تېكىستنىڭ مەنە جەھەتتىن مۇستەقىللىكىگە ئىگە بولغان، ئادەتتە «§» ئارقىلىق ياكى تەرتىپ سان بىلەن كۆرسىتىلىدىغان قىسمى ھەم «§» بەلگىسىنىڭ ئۆزى: ئوقۇتقۇچى دەرسلىكىنىڭ بارلىق مەزمۇنىنى پىششىق ئىگىلىشى، پۈختا بىلىۋېلىش دەرىجىسىگە يېتىشى، شۇنىڭدەك ھەرقايسى باب، پاراگرافلارنى، تېكىستلارنىڭ مۇھىم، قىيىن نۇقتىلىرىنى ۋە ھالقىلىق جايلىرىنى چىڭ تۇتۇۋېلىشى لازىم.

پاراڭ ئى ① ئىككى كىشى ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ ـ سۆز؛ نۇتۇق: پاراڭ سالماق. پاراڭغا چۈشمەك. پاراڭ قىلماق. * پاراڭ بىرمەھەل داۋاملاشقاندىن كېيىن، سۆلايمان ئۆز گۇمانىنى ئېيتتى. * ھازىر مېنىڭ مۇنداق پاراڭلارنى ئاڭلاشقا ۋاقتىم يوق، مەن ئۇچۇن ھازىر دادامنىڭ كېسىلىگە قاراش مۇھىم. ② كۆچمە. مىش ـ مىش، ئېنىق بولمىغان گەپ، سۆز، خەۋەر: ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىشى توغرىسىدىكى پاراڭ ھەر خىل ئىدى. كېلىن ھۇرلىقا توغرىسىدا نېمە پاراڭلار بولغانلىقىنى ئاڭلىمىدىم. ③ سۆھبەت، مۇلاھىزە: ئۇلار دەسلەپ ئۆزلىرىنىڭ ساۋاقداش ئىكەنلىكىدىن خۇشال بولۇشتى، كېيىن ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ پاراڭ تېمىسى ناھايىتى كەڭ ئىدى.

پاراڭ سالماق گەپ قىلماق، سۆزلىمەك: ئايۇاندا ئىككى ئىنگلىز رەسسامىمۇ ئولتۇراتتى، ئۇلارنىڭ بىرى تاغ مەنزىرىسىگە قاراپ رەسىم سىزاتتى، يەنە بىرى ياندا تۇرۇپ پاراڭ سالاتتى. * ئۇ كىشى بىزنى كۆرۈپلا ئوغلىنىڭ تۇرمۇش ئىشى ھەققىدە بىر تالاي پاراڭ سېلىپ كەتتى.

پاراڭ سوقماق ← **پاراڭ سالماق**: بەكرى ئاكامنىڭ ساراي ئۆيىگە مەھەللىدىكى ياشانغانلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر توپلانغاندى. بۇ سارايدىكىلەر قېنىق دەملەنگەن چايلىرىنى ئالدىرماي سۈمۈرۈشۈپ، تولاراق ھەر خىل تېمىلاردا پاراڭ سوقۇشاتتى.

پاراڭغا چۈشمەك ئۆزئارا پاراڭ باشلىمىق، پاراڭ قىلىشماق: سادىق تەكلىپ قىلىپ قويغان مېھمانلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار ئورمان بوۋاي بىلەن ئادىل توغرىسىدا سادىقتىن بۇرۇنلا ئاڭلىغانلىقى ئۈچۈن، ئىشكىتىن كىرىپ تونۇشۇش بىلەنلا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. * بىز ئۇنىڭ مۇندىن بەش ـ ئالتە يىل بۇرۇنقى شوخلۇقلىرىنى ئەسلەپ پاراڭغا چۈشتۇق.

پاراڭ قىلماق ← **پاراڭ سالماق**: ھېلىقى

ئەسكەر غىزا يەۋېتىپ، ياپون قاراقچىلىرى بىلەن ئېتىشىپ ئۇلارنى چېكىنىدۈرگەنلىكى توغرىسىدا خۇشال پاراڭ قىلىپ بەردى.

پاراڭنى دۆڭ سالماق ① ئەركىن ھالەتتە، قورۇنماي پاراڭ قىلماق، تارتىنماي، بىمالال سۆزلىمەك: ئۇ يېنىدىكىلەرنىڭ كىم ــ كىم ئەمەسلىكىگە تازا پەرۋا قىلىپ كەتمەيلا پاراڭنى دۆڭ سالغىلى تۇردى. ② يوغان سۆزلىمەك، يوغان گەپ قىلماق، بىر خىلدا پاراڭ سوقماق، غېمىدا يوق سۆزلەۋەرمەك: مەن باشقىلار پاراڭنى دۆڭ سېلىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاستا ياتاقتىن چىقىپ ھېچكىم يوق، تىپتىنچ سىنىپقا كىردىم ــ دە، ئۆزەمنىڭ پارتىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، قەغەز ــ قەلەملەرنى تەييارلاپ، ئانامغا خەت يېزىشقا تەمشەلدىم.

پاراڭچى سۆپ. پاراڭ سېلىشقا ئۇستا؛ پاراڭ قىلىشقا ئامراق، قىزىق پاراڭ سالىدىغان، سۆزمەن؛ قىزىقچى: بۇ پاراڭچى ئادەم ئىكەن، كۆڭلۈمگە ئوبدانلا يېقىپ قالدى. چاي ئىچكەچ ئۇنىڭغا ۋەزىپىمىز توغرىسىدا سۆزلەپ بەردىم. * لەيلىگۈل، ئۇنىڭ قېشىدىكىلەر بىلەن قىلىۋاتقان سۆھبىتىنى كۆزىتىپ ئۇنىڭ خۇش چاقچاق، پاراڭچى كىشى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

پاراڭخۇمار سۆپ. پاراڭلىشىشنى ياقتۇرىدىغان، پاراڭغا ئامراق: ئۇ تولىمۇ پاراڭخۇمار ۋە ھەممە نەرسىگە قىزىقىدىغان بولغاچقا چوڭلاردىن پات ــ پاتلا «نېمە ئۈچۈن» دېگەن سوئالنى سوراپ تۇراتتى. * بۇگۈنكى بۇ توي شۇنىڭدىن باشلاپ پاراڭخۇمار چايخانا ئەھلىنىڭ تۇگىمەس سۆھبەتلىرىنىڭ باش تېمىسىغا ئايلىنىپ قالدى.

پاراڭلاشتۇرماق «پاراڭلاشماق» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاراڭلاشماق پ. ئۆزئارا گەپلەشمەك، سۆزلەشمەك: تاشۋاي بىلەن لەيلىگۈل بىر ــ بىرىنىڭ قوللىرىنى مەھكەم تۇتقان ھالدا قىزغىن پاراڭلاشماقتا. * ئايۇپ ئاكا بىلەن ئىككىمىز بىر ــ بىرىمىزدىن ئايرىلىشقاندىن كېيىنكى سەرگۈزەشتىلىرىمىز ھەققىدە يەنە بىر قېتىم تەپسىلىي ھالدا قىزغىن پاراڭلاشتۇق.

پاراللېل [ر] ① سۆپ <مات> بىر تەكشىلىكتە ياتقان ۋە ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان: يانداش: پاراللېل تۈز سىزىق. پاراللېل تۆت تەرەپلىك. ② سۆپ. ئەينى ۋاقىتتا تەڭ بىللە تۇرغان: تەڭ دەرىجىدىكى: پاراللېل سىنىپ. ③ ئى. <جۇغ> دۇنيا خەرىتىسىدىكى ئېكۋاتور سىزىقىغا يانداش قىلىپ سىزىلغان سىزىقلار.

پاراللېل ئالىتە ياقلىق <مات> ئىككى ئاساسى پاراللېل تۆت تەرەپلىك بولغان پرىزما.

پاراللېل تۆت تەرەپلىك <مات> قارىمۇقارشى تەرەپلىرى پاراللېل بولغان تۆت تەرەپلىك. ئۇنىڭ يۈزى ئاساسىنى ئېگىزلىكىگە كۆپەيتكەنگە تەڭ، تىك تۆت بۇلۇڭلۇق، رومبا، كۋادراتلار پاراللېل تۆت تەرەپلىكىنىڭ خۇسۇسىي ھاللىرىدۇر.

پاراللېل سىزىقلار <مات> بىر تەكشىلىكتە خالىغانچە داۋاملاشمىدىغان ئەمما ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان تۈز سىزىقلار.

پاراللېل سىنىپ <ماتار> ئوقۇش يىلى ئوخشاش بولغان سىنىپ.

پاراللېل يۆتكىلىش <فىز> مېخانىك ھەرىكەتنىڭ بىر خىل ئالاھىدە شەكلى. پاراللېل يۆتكىلىش جەريانىدا جىسىمدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا تۇتاشتۇرۇلۇپ ھاسىل قىلىنغان تۈز سىزىق باشتىن ئاخىر دەسلەپكى ئورنى بىلەن پاراللېل بولىدۇ، نەتىجىدە جىسىمدىكى ھەربىر نۇقتا ئوخشاش ھەرىكەت ھالىتىگە ئىگە بولىدۇ.

پاراللېل يۆنىلىشلىك ئايلانما ئېقىم <مېتېئور> ئاتموسفېرا ئاغ كەڭ تارقالغان ۋە جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سۇرۇلۇپ، دولقۇن كۇچى ئاجىزراق بولغان قۇتۇپنى بويلاپ ئايلىنىدىغان ھاۋا ئېقىمى. تارقالغان ۋاقىتتا، ھاۋا

شەرقتىن غەربگە قاراپ سۈرۈلىدۇ، قىسمەن ۋاقىتلاردا جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سۈرۈلىدۇ.

پاراللېلوگرام ئى [ر<گرېك] <مات> ⟵ **پاراللېل تۆت تەرەپلىك.**

پارالىچ سۈپ [ر<گرېك] <تىب> ئادەم بەدىنىنىڭ مەلۇم ئەزاسى ھەرىكەتتىن قالغان، ھەرىكەتسىز توختىغان؛ تۇتماس، باسماس، پالەچ: ئۇ ئەمدى بەلىنىڭ تۆۋىنى پارالىچ ئادەم بولۇپ، مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئۆلمەي ياشايدۇ. * ئىشلەنسىمۇ دوختۇرنىڭ ھەممە تەدبىر ـ چارىسى؛ لېكىن شپا بولمىدى، ئاخا دورا، ئوكۇل ھېچ. بولۇپ قالدى مەردانجان شۇندىن بېرى پارالىچ.

پارامان ئى [پ] <بىن> ئۆي قۇرۇلۇشىدا جەگىلەرنىڭ تامغا چىشلەپ تۇرغان ئىككى بېشىغا (ئىككى جەگنىڭ ئارىلىقىغا) قويۇلدىغان ياغاچ تاختا.

پاراموش رەۋ [پ] ① ئۇنتۇغان، ئېسىدىن چىقارغان ھالدا: پاراموش بولۇپ قالماق. ② سەزگۈر بولمىغان، دېلىغۇل ھالەتتە: قارا كېيىم كىيگەن ساقچىلارمۇ يېتىپ كەلدى، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە تولۇق قوراللانغان بىرمۇنچە ئەسكەر ۋە ساقچى يېغىپ كەتتى. سۇ گۈمبەزنى ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېچقانداق بولمىغاندەك، چىلان دەرىخىگە يۆلىنىپ، ئۇلارغا پاراموش قاراپ تۇردى.

پاراموش بولماق ① ئۇنتۇلماق، ئەسىتىن چىقماق. ② سەزگۈر لۇكىنى، ھوشيارلىقىنى يوقاتماق.

پارامېتر ئى [ر<گرېك] <مات> تەڭلىمىدىكى مەلۇم بىر دائىرە ئىچىدە ئۆزگىرىدىغان تۇراقلىق سان. بۇ تۇراقلىق سان بەلگىلىك قىممەتنى ئالغاندا، شۇ تەڭلىمە ۋەكىللىك قىلىدىغان شەكىلگە ئىگە بولغىلى بولىدۇ. مەسىلەن: تەڭلىمە $X^2+Y^2=R^2$ تىكى R بەلگىلىك قىممەتنى ئالغاندا، تەڭلىمە ۋەكىللىك قىلىدىغان چەمبەرنى سىزغىلى بولىدۇ، R بولسا چەمبەرنىڭ پارامېترى بولىدۇ.

پاراۋان سۈپ [پ] ھەممە جەھەتتىن تولۇق؛ يېتەرلىك؛ كۆپ؛ مول؛ باياشات: پاراۋان تۇرمۇش. پاراۋان ئائىلە. * ئۇ ھەر قېتىم «بوستان»دىكى كادىرلار بىلەن يىغىن ئاچقاندا: «بىز يېزىلاردا سوتسىيالىزمنى ئەملىگە ئاشۇرۇپ، دېھقانلارنى پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرىمىز دەيدىكەنسىز، ئۇلار ئۇچۇن بىر ماھىر تەشكىلاتچى بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى، ئۇلارنىڭ چىن دوستى، چاكىرى بولۇشىمىز كېرەك،» دېگەن سۆزنى ئېيتىشنى زادى ئۇنتۇمايتتى.

پاراۋان بولماق ھەر جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك مول، باياشات بولماق: بىزدە «ئالىم بولساڭ ئالەم سېنىڭكى» دېگەن بىر تەمسىل بار، مېنىڭ ئېرىم گەرچە ئالىملىق دەرىجىسىگە يەتمىگەن بولسىمۇ، ئىلىم ـ بىلىمدىن ئاز ـ تولا خەۋىرى بار ئادەم. پادىشاھلىق تەختىگە ئېرىم ئولتۇرسا، ئەل ـ يۇرت تېخىمۇ ئاۋات، پۇقرالىرى كۈندىن ـ كۈنگە پاراۋان بولارمىكىن دەيمەن.

پاراۋان قىلماق ھەر جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك، مول باياشات قىلماق: ئۇلار پۇتۇن زېھنىي كۈچىنى دۆلەتنى قۇدرەت تاپتۇرۇش، ئارمىيىنى مۇنتىزىملاشتۇرۇش، خەلقنى پاراۋان قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشقا سەرپ قىلىۋاتىدۇ.

پاراۋانلاشتۇرماق «پاراۋانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پارتىيىنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى سىياسىتى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى پاراۋانلاشتۇردى.

پاراۋانلاشتۇرۇلماق «پاراۋانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزا خەلقىنىڭ تۇرمۇشى پارانلاشتۇرۇلدى.

پاراۋانلاشماق پ. ھەممە جەھەتتىن مول، يېتەرلىك، كۆپ، باياشات ھالەتكە كەلمەك؛ باياشاتلاشماق: پارتىيىنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇ-

رۇش توغرىسىدىكى سىياسىتى يولغا قويۇلغانلىقىدىن كېيىن دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى خېلى دەرىجىدە پاراۋانلاشتى.

پاراۋانلىق ① «پاراۋان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسيالىزم يولى — ئورتاق پاراۋانلىققا قاراپ مېڭىش يولى. ② سۈپ. تۇرمۇشىنى پاراۋان بولغان: پاراۋانلىق پۈلى. پاراۋانلىق فوندى. * بۇ بوۋايغا بېرىلگەن ئەسلىدىكى ئۆي ئورنى دەرھال قايتۇرۇلۇپ پاراۋانلىق خىراجىتىدىن چىقىم قىلىپ، ئىككى ئېغىز ئۆي سالدۇرۇپ بېرىلدى!

پاراۋانلىق پۇلى <س ئىق> پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پۇل.

پاراۋانلىق فوندى <س ئىق> كوللېكتىپ ئىگىلىك ئېھتىياج ۋە ئېھتىمالغا قاراپ، ھەر يىلى تەقسىم قىلىشقا بولىدىغان ئومۇمىي كىرىمدىن مەلۇم نىسبەتتە تۇتۇۋېلىنىدىغان ۋە ئىجتىمائىي كاپالەت، مەدەنىيەت-ماارىپ، سەھىيە قاتارلىق كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن خىراجەت قىلىنىدىغان پۇل. پاراۋانلىق فوندى ئاساسەن تۇرمۇشتا ئىگە-چاقسىز، قېرى-ئاجىز، يېتىم-يېسىر، ئاجىز-مېيىپ كىشىلەر ۋە تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار ھەربىي تاۋابىئاتلىرى، قۇربان بولغانلارنىڭ ئائىلىلىرى، شۇنىڭدەك كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

پاراۋوز ئى [ر] <قاتن> پويىزنىڭ ۋاگونلارنى سۆرەپ ماڭىدىغان قىسمى، بۇقىسى. ئۇنىڭ پار، ئېلېكتر كۈچى، ئىچىدىن يانىدىغان دۇنگاتېل قاتارلىقلار ئارقىلىق ماڭىدىغان بىرنەچچە خىللىرى بولىدۇ: ئوگزالدا پاراۋوز بىر سوزۇپ ۋارقىرىغاندىن كېيىن ئازراقلا توختاپ قالىدى. * ھاڭ ئۇستىگە كەلگەن دەمدە پاراۋوز، بېتون كۆۋرۈك كەتتى شۇ ئان پارتلاپ. ئىز قوغلىشىپ پاراۋوز ۋە ۋاگونلار، چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى ئالدىراپ.

پاراۋوزچى ئى. پاراۋوز باشقۇرغۇچى، پويىز ھەيدىگۈچى خادىم.

پارە ئى [پ] ① پارچىلانغان نەرسىنىڭ بىر قىسمى؛ بۆلەك، پارچە: پارە بولماق. پارە قىلماق. * ئىشىك ئالدى تاختا كۆۋرۈك سۈدا پارە بولمىسا، ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا كۆڭلى قارا بولمىسا. * يار دەردىدە ئاۋارە، بولدى يۈرىكىم پارە. ئۆزەڭ بىلىسەن يارىم، بۇ دەردكە نېمە چارە. ② قۇرئاننىڭ 30 بۆلۈكىنىڭ ھەربىر بۆلۈمى: 30 پارە قۇرئانىنى يادا ئالماق.

پارە بولماق بىر پۈتۈن نەرسە سۇنۇپ پارچىلانغان ھالەتكە كەلمەك، پارچىلانماق: — بېشىم قاتتى بۇ ئىشقا تاپالمىدىم ھېچ چارە. بۇ ئەلەمنىڭ دەستىدىن بولدى يۈرەك مىڭ پارە.

پارە قىلماق بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچە ھالەتكە كەلتۈرمەك، پارچىلىماق: سىزنىڭ ئوتىڭىز ئەجەب مېنى بىچارە قىلدى. يۈرىكىمنى زەخمە ئەيلەپ مىڭ پارە قىلدى.

پارە-پارە پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك: پادىشاھ بۇ ئىشنى كۆرگەندىن كېيىن ياقىسىنى يىرتىپ پارە-پارە قىلىپتۇ، قۇشنىڭ ئۆلگىنىگە كۆپ پۇشايمان قىلىپتۇ. * ھاكىم قاتتىق يۆتىلىپ كېتىپ، بېشىنى يەرگە ساڭگىلاتقاندا، كۆزەينىكى يەرگە چۈشۈپ پارە-پارە بولۇپ كەتتى.

پارەش ئى. دىئال. ۋاڭنىڭ ئوردىسىدا ئاشپەزلىك قىلىدىغان كىشى؛ ئوردا ئاشپىزى.

پارپا I ئى <بوت> زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزسىمان غولى ئۇرچۇق شەكىلدە بولۇپ ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق، خورما رەڭ، قاتتىق ۋە پارقىراق كېلىدۇ، كەسمە يۈزى توق كۇل رەڭ ياكى يېشىل سېرىق بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ، ئۇيغۇغان قانىنى تارقىتىش، يەل ماڭدۇرۇش، مەيدىدىكى چىگلىقنى يوقىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

پارپا II سۈپ. پاكار، پاكىنەك، پەتەك: پارپا ئادەم. پارپا بوي. پارپا توخۇ. * موللازەيدىن قوناق نانىنى ھەممىنىڭ ئاستىغا چۈشۈرۈپ، ئاندىن ئارپا نانغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى: ھە... ئارپا، سەنمۇ خېلى يامان پارپا.

پارپا توخۇ <زوئول> تېنى سەل كىچىك، تۇخۇمىمۇ كىچىكرەك ۋە پۇتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدا تۈكلىرى بولمىغان توخۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پار-پار ① «پارIII» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ تېشى پار-پار بولغىنى بىلەن، ئىچى كار-كاردۇر. * ئايدىڭ دالا، ئاپئاق قار، يۇلتۇزلار چاقنار پار-پار. مەن مۇز تاغدا كۆزەتتە، سەن نە ھالدا گۈزەل يار. ② پارقىرايدىغان، پارقىراق: پار-پار رەخت.

پار-پۇر نۇر ۋە پارقىراق نەرسىلەرنىڭ ھەر خىل پارقىراش ھالىتى: پار-پۇر قىلماق. * پاراتتىن ئۆتكەن ئارتىسلارنىڭ كىيىۋالغان پار-پۇر كىيىملىرى كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتاتتى.

پارت تەق. بىرەر نەرسىنىڭ ئىتتىك ھەرىكەت قىلىشى ياكى يىرتىلىشى، ئۇزۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سىلىدىن ئايرىلىپ ئىككى پوتەي ماگىسا-ماگىماستىن ھېلىقى شۇجىدىن غەنىيمەت ئالغان قويىلىرى «پارت» قىلىپ قاچتى. * مىڭ تەستە تۇتۇپ كەلگەن جەرەن بالىسى «پارت» قىلىپ قېچىپ ھايى-ھۇي دېگۈچە كۆزدىن يوقالدى.

پارتا ئى [ر] مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلاش ۋە خەت يېزىشى ئۈچۈن مەخسۇس ياسىتىلغان ئۇستەل: رۇستەم ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرغان قىز-ئوغۇلغا قاراپ خىيالغا چۆكتى. بىرچاغلاردا ئۇمۇ مۇشۇ مەكتەپتە ئايخان بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلىغان، ئىمتىمان چاغلىرىدا مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى باغدا بىرلىكتە دەرس تەكرارلىغان.

پارتاكچى سۈپ. دىئال. بەتكەچ؛ ئىسراپخور: پارتاكچى كىشى.

پارت-پۇرت ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ ئىتتىك، جىددىي ھەرىكىتىدىن چىققان ئاۋاز: پارت-پۇرت قاچماق. * تۇتۇپ ئېلىپ كېلىنگەن بىر توپ بالىلار شەھەرنىڭ تۆت كوچىسىغا كەلگەندە ئەپلىك پەيتىنى بايقاپ تۇرۇپ «پارت-پۇرت» قىلىپ قېچىپ كەتتى.

پارتكوم ئى [ر] ① پارتىيە كومىتېتى: ئابدۇۋۇپلىنىڭ تەكلىپى بويىچە تۇنۇگۈن ناھىيىلىك پارتكوم ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئۇلاردىن پىكىر ئالدى. ② پارتىيە كومىتېتى ئورۇنلاشقان جاي؛ بىنا.

پارتىگۇرۇپپا ئى [ر] ← **پارتىيە گۇرۇپپىسى**: پارتگۇرۇپپىدا پارتىيە ئىستىلىغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىندى.

پارتلاتقۇچ سۈپ. پارتلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، پارتلىتىدىغان: پارتلاتقۇچ تۇرۇبا. پارتلاتقۇچ ماددا. پارتلاتقۇچ دورا. * ئۇ دۇمبىسىگە پارتلاتقۇچ دورىلارنى، بەش ئاپتوماتنى ئارتىپ، سول پۇتىنى سۆرىگەن پېتى تەسلىكتە ئۆملەيتتى. // ئۇ ئاخىرى دۇشمەن پوتىيىگە يېقىن باردى-دە، پارتلاتقۇچنى كۆچ بىلەن ئارانلا تاشلىدى.

پارتلاتقۇچ تۇرۇبا <ھەرب> پولات تۇرۇبنىڭ ئىچىگە پارتلاتقۇچ دورا ۋە كاپسۇل قاچىلانغان، دۇشمەنىنىڭ ئىستىھكاملىرىنى ياكى سىم توساقلىرىنى ۋەيران قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل پارتلىتىش قورالى.

پارتلاتقۇچى ئى. پارتلىتىش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئادەم: سابىر شۇ خىيال بىلەن كېتىۋاتقاندا، كەينى تەرەپتىن پارتلاتقۇچىلارنىڭ توختىتى بىلەن يەنە بىر خەلق ئەسكىرى يېتىپ كەلدى.

پارتلاتقۇزماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارتلاتقۇزۇلماق «پارتلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارتلاتماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوسمان دۈشمەننىڭ ئوق ـ دورا ساقلىنىدىغان چوڭ ئامبىرىنى پارتلاتتى. * ئۆتكۈزدۈم شىخودىكى جەڭنى باشتىن، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا، شاللىقتىن يەر بېغىرلاپ پوتەيگىچە، پارتلاتتىم ئوت ئاغزىنى دەل ۋاقتىدا.

پارتلاش ① «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى. <خىم> جىسىمنىڭ ھەجمى ناھايىتى تېز كېڭىيىپ، ئەتراپتىكى ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۈزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل ھادىسە، يادروربىئاكسىيىسى، تېز ئوكسىدلىنىش ۋە ئاغزى ئېتىك قاچا ئىچىدىكى گاز بېسىمىنىڭ ئۇشتۇمتۇت ئارتىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پارتلاش كۈچى <تەن> تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرىدە بىردىنلا كۈچىگەندە بارلىققا كەلگەن كۈچ. مەسىلەن: يۈگۈرۈشتە پەللىدىن چىققاندا، سەكرىگەندە، گرانات ياكى چويۇن توپ ئاتقاندا ۋە توپكا ئۇرغاندىكى كۈچەشلەر. بۇ «كۈچىنىش كۈچىمۇ» دېيىلىدۇ.

پارتلاشماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پارتىزانلارنىڭ دۈشمەن يولىنى قامال قىلىش ئۈچۈن تاشلىغان قول بومبىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن پارتلاشتى.

پارتلانماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغىماقلار ئاتلاندى، چېرىك بېلى قاتلاندى. دەسلەپكى ئېلىشىشتا سەكسەن چېرىك پارتلاندى.

پارتلىتىش «پارتلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: پارتلىتىش تۆشۈكى.

پارتلىتىش تۆشۈكى ① <ھەرب> يوشۇرۇنۇش ئاكوپىدىكى زەمبىرەك ئاتىدىغان ئېغىز. ② <سانا> بۇرغا ئارقىلىق تاغ جىنسلىرىنىڭ سىرتقى تەرىپىدىن پارتلىتىش ئۈچۈن ئاچقان تۆشۈك.

پارتلىتىلماق «پارتلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يەر بەش قېتىم پارتلىتىلىپ ئاران مۇشۇنچىلىك بولدى.

پارتلىغۇچ سۈپ ① پارتلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، پارتلايدىغان: پارتلىغۇچ دورا. پارتلىغۇچ ماددا. * كىچىك ئاكوپ ئاغزىدىن، كۆرۈپ تۇردۇم ھەممىنى. غەزەپ بىلەن ياندۇردۇم، شۇ پارتلىغۇچ بومبىنى. ② <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا نۇتۇق ئورگانلىرىدىن ھاۋانىڭ سىقىلىپ پارتلاپ چىقىشى بىلەن ھاسىل بولغان، ئېغىزدا توسقۇنلۇقنى يېمىرىپ پارتلاپ چىقىدىغان: پارتلىغۇچ تاۋۇش. * ئۇ، ئىنگلىزچە خەلقئارالىق تاۋۇش بەلگىسىنى ئۆگەنگەندە ئەڭ ئاسان دەپ ھېس قىلىدىغىنى ئۈچ جۈپ پارتلىغۇچ تاۋۇش ئىدى.

پارتلىغۇچ بوغۇز تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېقىمىنىڭ بوغۇزدا تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ ھىم يېپىلىش توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپ ئاندىن بىردىنلا ئېچىلىشىدىن پارتلاپ چىقىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدىكى ھەمزە، ئەين.

پارتلىغۇچ تاۋۇش <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېقىمى ئېغىز بوشلۇقىنىڭ مەلۇم بىر ئورۇندىكى توسقۇنلۇقنى يېرىپ، پارتلاپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن: ب، پ، د، ت، گ، ك تاۋۇشلىرى.

پارتلىغۇچ دورا <خىم> مىلتىق دورىسىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ بەزىلىرى پارتلىغاندا ئىس پەيدا قىلىدۇ. مەسىلەن: قارا پۇرۇخ؛ بەزىلىرى ئىس پەيدا قىلمايدۇ. مەسىلەن: نىتروسېللىلوزا.

پارتلىغۇچ سىيرىلاڭغۇ تاۋۇش <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېقىمى مەلۇم بىر ئورۇندا توسۇلۇپ قىلىپ كېيىن تەدرىجىي

ئېچىلىش بىلەن سىيرىلىپ چىقىدىغان ئۇزۇك تاۋۇش. مەسىلەن: ج، چ تاۋۇشلىرى.

پارتلماق پ ① جىسىملارنىڭ ھەجمى تېز كېڭىيىپ، ئەتراپىتىكى ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىپ، تەرەپ-تەرەپكە يېيىلىپ پارچە-پارچە بولىماق، بۆلەك-بۆلەككە ئاجراپ ئەتراپقا چېچىلماق. پىدائىيلار كېلىپ ياتقان جاي پىلىموت ئوقلىرى ئاستىدا قالغاندى. بىردىن ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئالتە زەمبىرەك ئوقى ۋىژىلداپ كەينى-كەينىدىن ئۆتتى-دە، نېرىغا بېرىپ گۈمبۈرلەپ پارتلىدى. * دۈشمەن ئىستېھكامىغا تاشلانغان قول بومبىلىرى ئارقا-ئارقىدىن پارتلىدى. ② كۆچمە. جەمئىيەتتە بەزى ۋەقەلەر تۈيۈقسىز شىددەتلىك يۈز بەرمەك، پەيدا بولماق، كۆتۈرۈلمەك: قوزغىلاڭ پارتلىدى. * ئېلىخان دۆلىتى ۋە باتۇرخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى قىپچاق دۆلىتى ئوتتۇرىسىدا بىر پارچە زېمىن بولۇپ، ئىككى تەرەپ ئۆزئارا تالاشقانلىقتىن ئۇرۇش پارتلىغاندى.

پارتىتۇرا ئى [ر <ئىتال] <مۇز> ⟵ جەملەشكەن نوتا.

پارتىداش [ر+پ] ئى بىر پارتىدا بىللە ئولتۇرىدىغان ساۋاقداش: مەن مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا قاھار بىلەن پارتداش ئىدىم.

پارتىزان ئى [ر<فران] دۈشمەن بېسىۋالغان جايلاردا دۈشمەنگە قارشى ياكى بىرەر دۆلەتتە ھاكىمىيەتكە قارشى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بارغۇچىلار ئەترىتىنىڭ ئەزاسى: دادام مەن ئىككى ياشقا توشقاندا، پارتىزانلار سېپىدە ياپون قاراقچىلىرى بىلەن سوقۇشۇپ قۇربان بولغانىكەن.

پارتىزانچە سۈپ ① پارتىزان ھالىتىدە، پارتىزان قىياپىتىدە، پارتىزانغا ئوخشاش، پارتىزاندەك: ئاچتى خۇرۇم سومكىسىنى يېتەكچى، پەلەستىنىڭ بايرىقىنى ئالدى ئۇ. دېدى قەتئىي: قەسەم بېرىڭ قېرىنداش، بىزدە ھازىر پارتىزانچە يوسۇن شۇ. ② كۆچمە. مۇنتىزىم بولمىغان، چېچىلاڭغۇ (تۇرمۇش ھەققىدە): سىراجىدىن ئوقۇش پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە بۆلۈنگەندىن بېرى بويتاقچىلىقتا زېرىكىپ، كۆڭلى نەدە خۇش بولسا، شۇ يەردە يۈردى، پارتىزانچە تۇرمۇش كەچۈردى.

پارتىزانلارچە رەۋ. پارتىزانلار ھالىتىدە، پارتىزانلارغا ئوخشاش، پارتىزانلاردەك: پارتىزانلارچە ئۇرۇش قىلماق. پارتىزانلارچە جەڭ قىلماق. * ئافغانىستان غازاتچىلار پارتىيىسى ئۈدا بىرنەچچە يىل پارتىزانلارچە ئۇرۇش قىلىپ ئۆز زېمىن تەۋەلىكىدىكى رايونلارنىڭ بىر قىسمىنى ئازاد قىلدى.

پارتىزانلىق ① «پارتىزان» سۆزىنىڭ ئاساسىي تۈراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۆز يۇرتىدا پارتىزانلىق قىلدى. ئۇلار شۇ ئايرىلغىنىچە مانا بۇگۈن كۆرۈشتى. ② سۈپ. پارتىزانلارچە خاراكتېر ئالغان، پارتىزانلار قاتناشقان: بىزنىڭ رايونىمىزدا نۆۋەتتىكى پارتىزانلىق ئۇرۇش تەلىمىتەربىيىسىنى ئېلىپ بېرىۋاتقىنىمىزغا بىرنەچچە كۈنلەر بولۇپ قالدى.

پارتىزانلىق ئۇرۇش <ھەرب> جانلىق، ھەربىكەتچان كېچىك قىسىملارنىڭ دۈشمەننىڭ ئارقا سېپىدە تۈيۈقسىز ۋە يوشۇرۇن زەربە بېرىش، بۇزغۇنچىلىق سېلىش، پاراكەندىچىلىك سېلىش قاتارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۇرۇش.

پارتىيە ئى [ر <نېم] <پەلس> مەلۇم سىنىپ، تەبىقە ياكى مەلۇم گۇرۇھقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ۋە مەلۇم مەقسەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات: كوممۇنىستىك پارتىيە. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى.

پارتىيە بايرىقى <پەلس> بىر پارتىيىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بايراق: جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيە بايرىقى سول بۇرجىكىنىڭ يۇقىرىسىغا سېرىق رەڭلىك ئورغاق-بولقىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بايراقتۇر.

پارتىيە پروگراممىسى <پەلس> پارتىيە

نىزامنامىسىدىكى ئومۇمىي پروگرامما. ئۇ بىر پارتىيەنىڭ ئەڭ ئاساسىي سىياسىي پروگرامىسى ۋە تەشكىلىي پروگراممىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پارتیه کومیتېتی بەزى سىياسىي پارتىيەلەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ نامى، دۆلىتىمىزدە خۇسۇسەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك كومىتېتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

پارتیه گۇرۇپپىسى پارتىيەنىڭ بىرەر تەشكىلات، ئىدارە ئورۇنلىرىدا سىياسىي ئىدىيۇى خىزمەتنى تۇتىدىغان ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ئۇچىتىن ئارتۇق ئادەمدىن تەركىب تاپقان تەشكىلىي قۇرۇلمىسى.

پارتیه گېزىتى پارتىيەنىڭ ئورگان گېزىتى. ئۇ پارتىيەنىڭ پروگراممىسى، لۇشيەن ۋە سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان قورال. ئېلىمىزدە جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ ئورگان گېزىتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

پارتیه مەكتىپى كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ پارتىيە كادىرلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان ۋە ئۇلارنى تەربىيەلەيدىغان مەكتىپى.

پارتیه نىزامنامىسى بىر پارتىيەنىڭ تۈزگەن نىزامنامىسى. ئادەتتە ئۇنىڭدا پارتىيەنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى، تەشكىلىي ئاپپاراتى، تەشكىلىي تۈزۈمى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ شەرتلىرى، ھوقۇقلىرى، مەجبۇرىيەتلىرى ۋە ئىنتىزامى قاتارلىقلار بەلگىلىنىدۇ. جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ نىزامنامىسى پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ھەرىكەت نىزامىدۇر. ئۇ پارتىيە قۇرۇلتىيىدا ماقۇللىنىدۇ.

پارتیه ياچېيكىسى پارتىيەنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى.

پارتیه-گۇرۇھ ھەر خىل سىياسىي پارتىيەلەر ياكى سىياسىي پارتىيە تەركىبىدىكى گۇرۇھلار: دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار. يېغىن ھەرقايسى دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار، ھەر مىللەتتىن قاتناشقان ئەزالار، ھەر ساھەدىكى ئەربابلارنى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 1982-يىللىق پىلانىدا بەلگىلەنگەن تۇرلۇك ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش ئۈچۈن يېڭى تۆھپىلەر قوشۇشقا چاقىرىدۇ.

پارتیەسىز سۈپ. پارتىيەگە ئەزا ئەمەس، پارتىيەگە كىرمىگەن: ئەگەر پارتىيە ئۆزىنى كىچىك دائىرە ئىچىگە بەنت قىلىپ قويۇپ، پارتىيەسىز ئاممىدىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، پارتىيە پارتىيە بولالماي قالىدۇ.

پارتیەسىزلىك «پارتىيەسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ پارتىيەسىزلىكى بىرقانچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئورنىنىڭ ئۆسۈشىگە توسقۇنلۇق قىلىپ كېلىۋاتاتتى.

پارتىيەلىك سۈپ. پارتىيەگە كىرگەن، پارتىيەگە قوبۇل قىلىنغان: پارتىيەلىك كادىر. جىنايىتى ئېغىر، قانۇن بويىچە جازا ھۆكۈم قىلىشقا تېگىشلىك پارتىيەلىك كادىرلارنىڭ پارتىيەلىك ستاژىنىڭ ئۇزۇن-قىسقا بولۇشى، ئورنىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنى ۋەزىپىسىدىن قەتئىي ئېلىپ تاشلاش، پارتىيەدىن چىقىرىۋېتىش لازىم.

پارتىيەۋى سۈپ. پارتىيە پرىنسىپلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىدىئولوگىيەسىگە تەئەللۇق: پارتىيەۋى تۇرمۇش. پارتىيەۋى مەيدانداتۇرماق.

پارتىيەۋىلىك ① «پارتىيەۋى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەجبۇرىيەتلىكى ئۇنداق ئىشلارغا يول قويمايدىغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلەتتى. ② ئى. بىرەر پارتىيەگە مەنسۇپلۇق، ئەزالىق: ھەر مىللەت رەھبىرىي كادىرلىرى پارتىيەۋىلىك ۋە پارتىيە سىياسىتى

مەيداندا چىڭ تۇرۇشى كېرەك.

پارچه [پ] ① ئى. بىر پۈتۈنلۈكىكە ئىگە نەرسىلەرنىڭ بىر بۆلىكى؛ پۈتۈن نەرسىدىن كېسىپ، سۇندۇرۇلۇپ ئېلىنغان ياكى ئۆزى ئاجراپ چىققان قىسمى؛ **بۆلەك:** قەغەز پارچىسى. باھار ئاسمىنىدا ئاپتاپ نۇرلىرىدىن ئېرىپ كېتىۋاتقان بۇلۇت پارچىلىرى ئۆزۈپ يۈرەتتى. * روزى مەكتەپكە كەلمىگەن بىرنېچچى كۈنى ئەتىگەندە قوي بېقىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن ئۆيگە كەپتۇ ـ دە، نانىڭ پارچىلىرىنى يانچۇقىغا تىقىپلا مەكتەپكە يۈگۈرۈپتۇ. ② سۇپ. **ئۆلچەم قىلىنغان مەلۇم بىرلىكىكە توشماي قالغان؛ پۈتۈن سانىنىڭ ئەكسى (پارچىسى):** پارچە پۇل. پارچە سان. ئۇ پۈتۈن پۇلنى پارچە پۇلغا ئالماشتۇرغىلى بانكىغا كەتتى. ③ مق. **نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدىغان سۆز:** بىر پارچە خەت. بىر پارچە گىلەم. بىر پارچە ماقالە. * لوقمان كېلىشتۈرۈپ بىر پارچە گىلەم توقۇپتۇ. * مەن ياخشى يازسامدۇ، ياماڭ يازسامدۇ، ئىشقىلىپ، ھەر كىزىتنىڭ بىر سانىغا بىر پارچىدىن ئەۋەتىمەن. ④ ئى <ئەد> رومان، پوۋېست قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مەلۇم بىر قىسمى، ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان باب، بۆلەك ـ لەر: ئۇ ئۆمۈر بويى پولشلىق بارىنىگە ئاشىق بولغان ئىدىغۇ، مانا ئالدىمدا بەختسىز يازغۇچىنىڭ ھاياتىدىن ئېلىنغان پارچىلار تۇرۇپتۇ. ⑤ ئى. <ئەد> ئاياغلاشقان، يەكۈنلەنگەن ئوي ـ پىكىرنى بىلدۈرگەن ماۋزۇسىز بىر كۆپلىت شېئىر.

پارچه بولماق ← پارچىلانماق.

پارچه پۇل <سودا> پۇل بىرلىكىدىكى ئۇششاق بىرلىكلەر، ئۇششاق پۇل: مەنسۇر كۆپچىلىككە بىرنەچچە ئېغىز كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان گەپلەرنى قىلغانىدىن كېيىن، يانچۇقىدىكى پارچە پۇل بىلەن ھەممەيلەننى رازى قىلىپ يولغا سالدى.

پارچه خىراجەت <سودا> ئۇششاق ـ چۈششەك چىقىم ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان پۇل، مەبلەغ: پارچە خىراجەت قىلماق. بۆلۈمسىزگە بۇ يىللىق پارچە خىراجەت ئۈچۈن 10 مىڭ يۈەن تەستىقلاپ بېرىلدى.

پارچه سان <مات> ئونلۇق كەسىر چېكىتىدىن كېيىنكى سان.

پارچه سېتىش <سودا> تاۋارلارنى توپ بويىچە ساتماي بۆلۈپ ـ بۆلۈپ خېرىدارغا قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك سېتىش: پارچە سېتىش باھاسى.

پارچه سېتىش باھاسى <س ئىق> تاۋارلارنى ئىستېمالچىلارغا بىۋاسىتە ساتقان ۋاقتىدا قوللىنىلىدىغان باھا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پارچە سېتىش باھاسى دۆلىتىمىزدە پىلانلىق پارچە سېتىش باھاسى ۋە پىلانسىز پارچە سېتىش باھاسىدىن ئىبارەت ئىككى خىل بولىدۇ.

پارچه قىلماق ← پارچىلىماق: ئۇ خالتىسىدا قالغان ئاخىرقى بىر ناننى ئىتتىك پىچاق بىلەن تەڭ ئالىتە پارچە قىلدى ۋە ئۆزى بىلەن بىللە ياتقان بەش مەھبۇسقا بىردىن بىرىپ، بىرىنى ئۆزى يېدى.

پارچه گەپ ← ئۇششاق گەپ.

پارچه گەپ قىلماق ← ئۇششاق گەپ قىلماق: ـ بۇنى دېگۈچى پارچە گەپ قىلىدىغان كىشى ئەمەس. مېنىڭچە، كېيىن سىزنى پۇشايمان يەپ قالمىسۇن دېگەندۇ.

پارچه ـ پارچه بىرقانچە پارچىغا بۆلۈنگەن، پارچىلىنىپ كەتكەن؛ **بۆلەك ـ بۆلەك:** پارچە ـ پارچە يەر. پارچە ـ پارچە بۇلۇتلار. * ئاخشامقى بوراندا دېرىزە قاتتىق ئۇرۇلۇپ، ئەينەكلىرى چېقىلىپ پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتتى. * ئۇنىڭ يېڭىلا كىيگەن قىزىل ماتا كۆڭلىكى پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەنىدى. يوتىسىنىڭ ئىت چىشلىگەن يەرلىرى تۆز سەپكەندەك ئېچىشىپ ئاغرىيتتى.

پارچه ـ پۇرات ① چوڭ ـ كىچىك پارچىلاردىن ئىبارەت، ھەر خىل چوڭلۇقتىكى پارچەلارغا بۆلۈنگەن، پارچە ـ پارچە: پارچە ـ پۇرات رەخت. پارچە ـ پۇرات نەرسىلەر. پارچە ـ

پۇرات يەر . * ئۇنىڭ ئوكسى ئالىم پارچە - پۇرات قەغەزلەرگە رەسىملەرنى سىزىپ ئويندى. * مەن ئادەتتىكى پارچە - پۇرات تەجرىبىسىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم - پەننىڭ ئورنىنى ھېچقاچان باسالمايدىغانلىقىنى بارغانچە چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن. ② مۇھىم بولمىغان، ئاساسلىق ئەمەس: ئۇششاق - چۇششەك: پارچە - پۇرات ئىش. پارچە - پۇرات گەپ.

پارچىلاتقۇزماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: لېگەنلەرگە بېسىلىدىغان گۆشلەرنى پولۇنى ئۇسۇشتىن بۇرۇن ئوخشاش قىلىپ پارچىلاتقۇزۇپ قويۇش كېرەك.

پارچىلاتقۇزۇلماق «پارچىلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۆش دۇكىنىدىكى بۇگۇن سېتىشقا پارچىلاتقۇزۇلغان گۆش ئىككى سائەتكە قالماي سېتىلىپ تۈگىدى.

پارچىلاتماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — يىگىرمە كوي پۇلنى پارچىلىتىپ تەييار قىلىپ قويىدۇم، يانچۇقلىرىغا سېلىۋالسىلا، نامازدىن چىققاندىن كېيىن ئاجىز - ئورۇقلارغا تەڭشەپ بېرەرلا، — دېدى ئايىمخان ئاچام ھېيىت نامىزىنى ئوقۇش ئۈچۈن تەرەت ئېلىۋاتقان ئېرى قاسىم ئاخۇنغا.

پارچىلاشماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يالغۇز جەمئىيەتتىكى بەزى بۇزۇق ئەبلەخلەر بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ، تىل بىرىكتۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى بىزنىڭ ئىنقىلابى قوشۇنىمىزنى پارچىلاشتى.

پارچىلانماق ① «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاتوم يادروسىنىڭ پارچىلىنىشى.* بۇ يالغۇز لۇكچەكلەر گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشى ئەمەس، ئۇنىڭ كەينىدە خوجايىنى بار! ئۇ ئۆز ئىچىمىزدە! ھازىر لۇكچەكلەر گۇرۇپپىسىمۇ پارچىلاندى. ② «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بىر پومىزەك قارنى ماھىرەگە ئاتتى. قار ماھىرەنىڭ قىزىل يۈك شارپىسىغا تېگىپ پارچىلىنىپ كەتتى. * چوڭ دادام ھويلىدا ئوتۇن يارىدى، ئۇكام بىلەن ئىككىمىز پارچىلانغان ئوتۇنلارنى بۇلۇڭغا يىغدۇق.

پارچىلىتىلماق «پارچىلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارچىلىماق پ ① كېسىپ، چېپىپ، يىرتىپ، سۇندۇرۇپ، قىرقىپ بۆلەكلەرگە بۆلمەك، ئاجراتماق؛ پارچە قىلماق، پارچە ھالەتكە كەلتۈرمەك: مۇزنى پارچىلىماق. * ساۋۇت ئاشقا بېسىلىدىغان گۆشلەرنى پارچىلاۋاتاتتى. ھويلىنىڭ كۇنىپىتىش تەرىپىدىكى لاپاس تېگىدە قاسىم بوغاز بىلەن ئادىل يېڭى سويۇلغان قوينىڭ گۆشىنى پارچىلىماقتا، ئاشخانا ئۆيىدە بولسا، خېنىمخان بىلەن ئايشەمخان ئاچا تاماقنى تۈتۈش قىلىشۋاتاتتى. ② بۆلۈۋەتمەك، ئاجىزلاشتۇرماق: يۈرتنى پارچىلىماق. ئاممىنى پارچىلىماق. * يۈرتنى ۋە ئەلنى پارچىلاشتىن ئارتۇق ئېغىر گۇناھ بولمايدۇ. * دۇشمەن ھېيلىگەر. ئۇ بىزنىڭ كۇچىمىزنى پارچىلىماقچى، بىزنىڭ دىققىتىمىزنى كەڭسايى تاغ ئاغزىغا بۇراپ قويۇپ، پەيتنى تېپىپ بىزگە ھۇجۇم قىلماقچى. ③ <خىم> تەركىبىي قىسىملارغا ئاجراتماق، بىرىكمىدىن ئاجرىتىپ ئالماق: ئاتومنى پارچىلىماق. ماددىنى پارچىلىماق.

پارچىلىنىش ① «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى. ② ئى <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ باشقا بىرنەچچە ئاتوم يادروسىغا پارچىلىنىش ھەمدە نېيترون قويۇپ بېرىش جەريانى. پارچىلىنىش ئادەتتە نېيترونىنىڭ زەربىسىدىن بولىدۇ. بەزى ئېلېمېنتلار ئۆزلۈكىدىنمۇ پارچىلىنىدۇ. ③ ئى <خىم> بىر خىل بىرىكمىنىڭ خىمىيىۋى رېئاكسىيە تۈپەيلىدىن ئىككى خىل ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئاددىيراق بىرىكمە ياكى ئاددىي ماددىغا ئاجرىلىش جەريانى. مەسىلەن: كالىي خلورات پارچىلىنىپ كالىي خلور بىلەن ئوكسىگېن ھاسىل قىلىدۇ.

پاررىدە رەۋ. «پار» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان

ياكى نۇر چاچقان ھالدا، «پار» قىلىپ: يامغۇردىن كېيىن، كۇن پارىدە ئېچىلىپ كەتتى. بۇلۇت تارقاپ كۇن ئېچىلدى پارىدە، بەس- بەس بىلەن كاككۇك، تورغاي سايرايتتى. يىگىت ۋە قىز يىغار ئىدى جىنەستە، ئاشۇ يەردە خۇشال ناخشا ياڭرايتتى.

پارس I تەق. قاتتىق قىزىپ كۆيۈش، پارچىلىنىش، يېرىلىش، ئېتىلىش، چىڭ تارتقاندىن كېيىن ئۇزۇلۇش ۋە قاتتىق سىلكىنىپ قېقىلىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئارغامچا، ھارۋىغا بېسىلغان ئوتۇننى تازا كۆچەپ تارتىپ تېڭىۋاتقاندا «پارس» قىلىپ ئۇزۇلۇپ كەتتى.

پارس قاماق «پارس» قىلغان ئاۋاز چىقار- ماق: «پارس» قىلىپ ئۇزۇلگەن تانىنىڭ بىر ئۇچى قولۇمدا قالدى.

پارس II ئى <ئىرق> ← **پارسلار**: پارس تىلى. پارس ئايال. * ئۇ ئەرەب، پارس تىللىرىنى پىششىق بىلىدۇ.

پارس تىلى <تىل> ھىندى-ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسى، ھىندى-ئىران تىللىرى تۈركۈ- مىنىڭ ئىران تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. بۇ تىل ئىرانىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنىڭ ئانا تىلى شۇنداقلا ئىرانىنىڭ دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ تىل ئىراندىن باشقا ئافغانىستانىنىڭ مەلۇم جايلىرىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ، ئەرەب يېزىقى بىلەن خاتىرىلىنىدۇ. بۇ تىلدا سۆزلىشىدىغان ئاھاللارنىڭ ئومۇمىي سانى تەخمىنەن 30 مىليوندىن ئاشىدۇ.

پارس ئىمپېرىيىسى <تارىخ> ← **پېرسىيە ئىمپېرىيىسى**.

پارس-پارس «پارس I» سۆزىنىڭ تەكرار- لىنىشى: پوجاڭزا پارس-پارس قىلىپ ئېتىلدى. * ئۇ ئوچاقتا تاشلانغان ئوتۇننىڭ پارس-پارس قىلىپ كۆيۈۋاتقىنىغا قارىغىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

پارس-پۇرس قاتتىق قىزىپ كۆيۈش، پارچىلىنىش، يېرىلىش، ئېتىلىش، چىڭ تارتقاندىن كېيىنكى ئۇزۇلۇش ۋە قاتتىق قېقىلىشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: ئەنۇەر، تۇرغۇننى نېمە ئۈچۈندۇ پارس-پۇرس بىرنەچچە شاپىلاق ئۇرۇپ سالدى، ئەتراپتىكى كىشىلەر ئەجەبلەنگەنلىكىدىن داڭ قېتىپلا قالدى. * ئاخشامقى پارس-پۇرس ئېتىلىپ تۇرغان پوچاڭزا ئاۋازى كىشىنى زادى ئۇخلاتمىدى.

پارسچە سۈپ. پارس تىلىدا ئېيتىلغان ياكى يېزىلغان؛ پارس تىلىدىكى، پارس يېزىقىدىكى، پارسىي: پارسچە-ئۇيغۇرچە لۇغەت. پارسچە يېزىق. پارسچە دەرسلىك. ② ئى. پارس تىلى ياكى پارس يېزىقى: پارسچە ئوقۇماق. پارسچە ئۆگەنمەك. ئۇ پارسچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ سۈپ. پارس خەلقىنىڭ مىللىي ئۆرپ-ئادىتىگە خاس، پارس خەلقىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىگە ماس كېلىدىغان، پارس پاسونىدىكى: پارسچە كىيىم-كېچەك. پارسچە ياسانماق. تاجىكلارمۇ پارسچە كىيىندۇ.

پارسلار ئى <ئىرق> ئىرانىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى خەلق يەنى پارس مىللىتىدىن بولغان خەلق. ئىراندىكى پارسلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى يىگىرمە نەچچە مىليوندىن ئاشىدۇ. ئۇلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە بۇنىڭدىن باشقا نېفىت سانائىتى، پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؛ بىناكارلىق، ئويمىچىلىق، نەققاشلىق، قۇيمە- چىلىق، گىلەم توقۇش قاتارلىق ساھەلەردە ھۈنەر-سەنئەتكە ماھىر؛ تارىخى ئۇزۇن؛ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئېتىقادچىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىلىرى ئىسلام دىنىنىڭ شىئە مەزھىپىگە مەنسۇپ. ئىراندىكى پارس- لاردىن باشقا تەخمىنەن 5 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە ئافغانىستاندا ياشايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىراق ۋە شۇنىڭدەك ئەرەب

دۆلەتلىرىگە كەڭ تارقالغان.

پارسىلداتقۇزماق «پارسىلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارسىلداتقۇزۇلماق «پارسىلداتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارسىلداتماق «پارسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارسىلداشماق «پارسىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارسىلدىماق پ «پارس-پارس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «پارس-پۇرس» قىلماق: تونۇرغا سېلىنغان ھۆل ئوتۇن پارسىلداپ كۆيۈۋاتىدۇ. * ئۇ ھارۋا ئۈستىدىكى توتۇرۇقلار بىلەن قومۇش ئوتۇنلارغا ئوت تۇتاشتۇردى، ئۇنىڭدىكى گۈگۈرت پارتلىغۇچلار پارسىلداپ كۆيۈپ، كۆكنى ئىس-تۈتەك قاپلاپ كەتتى.

پارسىي سۈپ [پ] پارس تىلىدا ئېيتىلغان ياكى يېزىلغان؛ پارسچە: ئابلىز مەخسۇم ئەرەبىي ۋە پارسىي كىتابلارغا مۇكەممەل تەبىر بېرەتتى. * «بوستان — گۈلىستان» دېگەن كىتاب ئەسلىدە پارسىي تىلىدا يېزىلغانتى.

پارقىراتقۇزماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارقىراتقۇزۇلماق «پارقىراتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارقىراتماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئۆتكەن ھەپتىنىڭ ئالتىسى ئىشخانىنىڭ دېرىزە-ئەينەكلىرىنى پاك-پاكىز سۈرتۈپ پارقىرىتىۋەتتۇق. * مومايى ياقۇت كۆزلۈك ھالقا، ئۈزۈكلەرنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئېرتىپ پارقىرىتىپ قويىدۇ.

پارقىراشماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارقىراق سۈپ. پارقىراپ تۇرىدىغان، پارقىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، پارقىرايدىغان: ئۇنىڭ سىلىق تاملىرى كۆك ئاسمان رەڭدە سىرلانغان بولۇپ، جانان چىنىدەك پاكىز ۋە پارقىراق ئىدى. * كىشىلەرنىڭ ماڭا قانداق قارايدىغانلىقىنى بىلمەيمەن، لېكىن مەن ئۆزەمنى دېڭىز ياقىسىدا ئويناپ يۈرگەن كىچىك بالا دەپ ھېس قىلمەن. ئۇ يەردىن گاھىدا سىلىق ھەم پارقىراق تاشلارنى تېرىۋالىمەن، گاھىدا گۈزەل قۇلۇلە-مارجانلارنى ئۈچرىتىپ خۇشال بولىمەن.

پارقىراق تۆمۈر تاش <گېئول> كرىستاللىق كېمىاتىت. پارقىراقلىقى ئەينەكتەك ئوخشايدۇ؛ ئاساسىي تەركىبى تۆمۈر(III) ئوكسىدىدىن ئىبارەت. بەزى ۋاقىتلاردا يەنە ئاز مىقداردا تىتان ۋە ماگنېيمۇ بولىدۇ، تارقىلىشى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ماگما جىنسلاردىن ئېلىنىدۇ.

پارقىراق قوڭغۇز <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى سارغۇچ سۆسۈن، سەزگۈچ مۇڭگۈزى يىپسىمان بولىدۇ. قورسىقىنىڭ ئاخىر تەرىپىدە نۇر چىقىرىش ئەزاسى بولۇپ، يېشىل نۇر چىقىرىدۇ، كۈندۈزى ئوت-چۆپ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ، كېچىسى ئۇچۇپ چىقىدۇ.

پارقىراق ئۇڭچىلىنا <زوئول> ئاددىي ھايۋان، تېنى كىچىك، قىزىل رەڭلىك، سۈزۈك ۋە شارسىمان كېلىدۇ؛ يىرىك تۈكى بار، دېڭىز-ئوكيانلاردا لەيلەپ يۈرىدۇ، نۇر تارقىتالايدۇ؛ كۆپەيگەن چاغدا سۇنىڭ رەڭگى قىزىلغا ئۆزگىرىدۇ. ئۇ پارچىلىنىش، بىخ چىقىرىش يوللىرى ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

پارقىراقلىق ① «پارقىراق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى <گېئول> مىنېرال يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇشىدىن پەيدا بولىدىغان چاقناش ھادىسىسى.

پارقىرىتىلماق «پارقىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارقىرىماق پ ① پارىدە قىلىپ يانماق، نۇر چاچماق، پارقىراپ تۇرماق، يورۇماق: چولپان يۇلتۇزى يول كۆرسەتكۈچى چىراغدەك

ئاسماندا پارقىراپ تۇراتتى. ② يالتىرىماق، جۇلالىماق: ئالتۇننىڭ پوقمۇ پارقرايدۇ (ماقال). * ئۇ گەپ قىلغاندا ئاستىنقى بىر تال ئالتۇن چىشى پارقىراپ كۆرۈنەتتى. * يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك ـ پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالت يوللار سان ـ ساناقسىز ئېلېكتر چىراغلىرىدا ئەينەكتەك پارقىرىماقتا ئىدى.

پارك ئى [ر<ئىنگ] گۈل ۋە يېشىللىق بىلەن قاپلانغان، سەيلە قىلىش، دەم ئېلىش، كۆڭۈل ئېچىش ئۈسكۈنىلىرى بار چوڭ باغ: بىز ئەتە دېڭىز بويلىرىغا بارىمىز، پاركلاردا سايا‌ھەت قىلىمىز، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، سۈت، ماي، گۆشلەرگە تويۇپ ئۆتىمىز...

پارلانتۇزماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىل 4 ـ ئايدىكى كېڭەز تېرىش مەزگىلىدە چىگىت پارلاشقا ئۆزىمىزنىڭ ئادەم كۈچى يېتىشمەي، سىرتتىن ئادەم چاقىرىپ چىگىت پارلاتقۇزدۇق.

پارلاتماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈلشەن چىنە ـ قاچا ماگىزىنىدىكى دوستىغا گۈللىرى ئوپمۇئوخشاش بولغان چىنە، تەخسىلەرنى پارلىتىپ بەش جۈپ سېتىۋالدى.

پارلاشماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: زۆھرەخان بىلەن مەريەم ئاپىسىغا يارەملىشىپ ئۆگۈت پارلىشىپ بەردى. * ئۇلار ھاردۇق ـ تالدۇق دېمەي ئەتىدىن كەچكىچە ئۈزۈم پارلاشتى.

پارلاق سۈپ ① پارلاپ، نۇر چېچىپ تۇرىدىغان، روشەن؛ نۇرلۇق: پارلاق قۇياش. پارلاق نۇر. * چىمەن دوپپا كىيگەن ئۇ قىزنىڭ يۈزىدە نۇرلۇق كۈنىنىڭ پارلاق شولىسى جىلۋە قىلماقتا. * مەن ئىشىنمەنسكى، ھامان بىر كۈنى سىزنىڭ تالانتىڭىز ۋە شۆھرىتىڭىز، ئىلىم ـ پەن ئىشلىرىغا قوشقان يۈكسەك تۆھپىڭىز كەم ئۇچرايدىغان مۇشۇ ئالماستەك پارلاق نۇر چاچىدۇ. ② كۆچمە. روناق تاپقان، بایاشات، شادلىق: ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق. * پەندە تۆپتۆز يول يوق، جاپادىن قورقماي ئەگىرى ـ توقاي يولىلارنى بېسىپ يۇقىرى ئۆرلىيەلىگەن كىشىلا پەننىڭ پارلاق چوققىسىغا چىقالايدۇ.

پارلامېنت ئى [ر<فران] كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە قانۇن تۈزىدىغان ئەڭ يۇقىرى ئورگان. پارلامېنت ئادەتتە يۇقىرى ـ تۆۋەن ئىككى پالاتادىن تۈزۈلىدۇ؛ بەزى دۆلەتلەردە بىرلا پالاتا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەزالىرى ئادەتتە سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ؛ قانۇن چىقىرىش ھوقۇقى، مەمۇرىي ھوقۇق، ئەدلىيە ھوقۇقىدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ ھوقۇقنى ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا پارلامېنت، ھۆكۈمەت ۋە سوت مەھكىمىسى يۈرگۈزىدۇ.

پارلامېنت ئەزاسى پارلامېنتتا رەسمىي ۋەكىللىك سالاھىيىتىگە ۋە ئاۋاز بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان كىشى، شەخس.

پارلامېنتلىق سۈپ. پارلامېنت تۈزۈمى يولغا قويۇلغان: بۇرژۇئازىيىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا بەلگىلەنگەن پارلامېنتلىق تۈزۈم بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەرقايسى گۇرۇھلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى پارلامېنتقا قاتنىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

پارلاندۇرماق I «پارلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارلاندۇرماق II «پارلانماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەل ـ دەرەخلەر كۆچلۈك يىلتىز سىستېمىسى ئارقىلىق سۇنى غولى ۋە شاخ ـ يوپۇرماقلىرى بىلەن پارلاندۇرۇپ، ھاۋانىڭ نىسبىي نەملىكىنى ئورمان يوق يەرگە قارىغاندا بەش ـ ئون پىرسەنتكىچە ئاشۇرىدۇ. نەتىجىدە ھۆل ـ يېغىن يېگىرمە پىرسەنت ئەتراپىدا كۆپىيىدۇ.

پارلاندۇرۇلماق «پارلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارلانماق I «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزلار چۈرۈقلىشىپ: ــ پاكىتلار ئاسماندىكى يۇلتۇزدىنمۇ كۆپ، قۇياشتەك پارلىنىپ تۇرىدۇغۇ، ــ دېيىشتى.

پارلانماق II «پارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېيتلىق ئۇن تارتىلىدىغان ئۈگۈت پارلىنىپ بولۇپلا تاغارغا قاچىلاندى. * بۇگۈن جەمئىي بىر تاغار ئۈزۈم پارلاندى.

پارلانماق III پ. پارغا ئايلانماق، پار ھالىتىگە كەلمەك: پارلانغان سۇ. * دەل-دەرەخلەر كۈچلۈك يىلتىز سىستېمىسى ئارقىلىق سۈمۈرۈلگەن سۇلار دەرەخنىڭ غولى ۋە شاخ-يوپۇرماقلىرى بىلەن پارلىنىدۇ. * ھاراق ھاراق ئېچىتقۇسىنى قاسقانغا سېلىپ دۈملەپ، پارلانغان سۈيىنى سوۋۇتۇش نەيچىسىدىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق راسلىنىدۇ.

پارلىق سۈپ ① پار بىلەن تولغان، پار ھاسىل بولغان، پارى بار: توك بولمىسا كېچىسى قاراڭغۇ بولۇپ كەتمەمدۇ، پارلىق قازان ئىشچىلىرى قاراڭغۇدا قانداق ئىشلىيەلەيدۇ، شۇڭا دادامغا گەپ قىلمايلا سىزگە ئېيتىپ قوياي دېگەنىدىم. ② پار بىلەن يۇيۇلىدىغان، پار ئىشلىتىلىدىغان: پارلىق مۇنچا.

پارلىماق I پ. يارقىن نۇر چېچىپ تۇرماق، يورۇق يانماق؛ چاقنىماق: بۇلۇتسىز ئاسماندا قۇياش پارلىدى. * قۇياش يېقىملىق پارلاپ تۇرغان بىر يەكشەنبە ئەتىگەنلىكى گۈلشاد ئارسلاننىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. * كۆرۈپ ھۆسنىڭنى، قەلبىم يايرىدى. ئىلھام جۇش ئۇرۇپ، بەختىم پارلىدى.

پارلىماق II پ ① مەلۇم ئۆلچەم ۋە نۇسخا بويىچە تۈرگە ئايرىماق؛ سورتقا ئايرىماق، خىللىماق، تاللىماق، ئىلغىماق: ئۈزۈم پارلىماق. ئۇرۇق پارلىماق. چىگىت پارلىماق. ئۈگۈت پارلىماق. * تال چوكان ئاراسىدىن تاللىۋالدىم مەن سېنى، شۇنچە خەلق ئاراسىدىن پارلىۋالدىم مەن سېنى. ② جۈپلىمەك، جۈپ-جۈپ ھالەتكە كەلتۈرمەك: پارلاپ تىزىلغان ئۆتۈكلەر مال تەكچىسىگە رەتلىك تىزىلغانىدى.

پارنىك ئى [ر] ھەر خىل گۈل-گىياھ، كۆكتات، مايسا قاتارلىقلارنى تېز ئۆستۈرۈش، يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئۈستى يېپىق ئەينەكلىك جاھازا؛ خانا: بۇ يەردە كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى ۋە سۈنئىي ئۇسۇلدا ئىسسىقلىق بېرىش ئارقىلىق ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشىدىكى مۇۋاپىق تېمپېراتۇرا ساقلاپ قېلىنىدۇ. * قوناقلىقنىڭ پاسىلىغا تېرىلغان قوغۇنلار بالدۇرلا چېچەكلەپ، پېلەك تارتتى، پارنىكتا ئۆستۈرۈپ، قوغۇنلۇققا يانداپ كۆچۈرۈلگەن شوخلا، لازىلارمۇ تېزلا ئاينىپ، غۇچچىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى.

پارول ئى [ر<فران] <ھەرب> ھەربىي خىزمەتتە ياكى يوشۇرۇن تەشكىلاتلاردا ئۆز كىشىلىرىنى تونۇش ئۈچۈن، ئۇچراشقاندا ئېيتىلىدىغان ۋە ئالدىن بەلگىلەپ قويۇلىدىغان شەرتلىك مەخپىي سۆز: — قالغان ئىشلارنى شۇ يەردىكى مەسئۇل كىشى ئورۇنلاشتۇرىدۇ، — ئېلىيوۋ ماڭا پارولنى ئېيتىپ بەردى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

پارومومتىسىن ئى [ئىنگ] <تىب> ئانتىبىئو-تىكلارنىڭ بىر خىلى؛ ئادەتتە ئىشلىتىلىدىغىنى پارومومتىسىننىڭ سۇلفاتلىق تۇزى بولۇپ، ئاق رەڭلىك پاراشوك ھالەتتە كېلىدۇ، ئاميوبا ۋە باكتېرىيىلەردىن بولىدىغان تولغاقنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پارۋاي ئى [ر] ئۆي-ئىمارەتلەرنى پار ئارقىلىق ئىسسىتىش ئۈچۈن ئورنىتىلىدىغان، تۇرۇبا ۋە پولات نەيچىلەردىن تۈزۈلگەن ئەسلىھە: ئەسقەر بالىنى پارۋاينىڭ قېشىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قوللىرىنى سىلاپ ئىسسىتتى.

پارۋايلىق سۈپ. پارۋاي ئورنىتىلغان، پارۋېيى بار: پارۋايلىق ئۆي. پارۋايلىق زال. * ئىدارىمىزنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئاللىقاچان پارۋايلىق ئۆيلەرگە كۆچۈپ بولغان.

پارىخور سۈپ [پ] پارا ئالىدىغان، پارا يەيدىغان، پارا يېيىشكە ئادەتلەنگەن: پارىخور ئادەم. * ئۆمەر: — مېنىڭ قولۇمدا پاكىت بار، سىز پارىخور ئادەمسىز ماشىنا زاپچاسلىرىنى

يېزىلارغا ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بەرمەي، ئامبارىدا ساقلاۋېرىپ ئۇلارنى كېرەكسىز نەرسىلەرگە ئايلاندۇرىدىغىز، ئالدىڭىزغا كەلگەنلەردىن پارا ئېلىپ، ئاندىن ساتتىڭىز. بىلەمسىز، بۇ دۆلەتنىڭ مۈلكى. خەلقنىڭ قان ـ تەرىگە پۈتكەن نەرسىلەر، ـــ دېدى. * ئۇ مېنىمۇ ئىككى قېتىم «يانچۇقچى» دەپ قامىتىپ قويدى، لېكىن ئۇ مېنىڭ نۇرغۇن پۇلۇمنى پارا ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ ھەم پارىخور ھەم چوڭ ئىشپىيون.

پارىخورلۇق «پارىخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پارىخورلۇق قىلماق. * ئۇ، پارىخورلۇق، ئارقا ئىشكىتىن مېڭىشتەك يامان ئىللەتلەر ئۈستىدە سۆز بولۇۋاتقاندا، گەرچە ئۆز ئىسمى ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان بولسىمۇ، ئولتۇرالماي قالدى.

پارىژ ئى [فران] فرانسىيىنىڭ پايتەختى، سىر دەريا‌سى بويىغا جايلاشقان.

پارىژ كوممۇنىسى <تارىخ> فرانسىيە ئىشچىلار سىنىپى پارىژدا قۇرغان دۇنيا بويىچە تۇنجى قېتىملىق پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى. 1871 ـ يىل 18 ـ مارت كۈنى پارىژ ئىشچىلىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، 28 ـ مارت كۈنى پارىژ كوممۇنىسىنى قۇرغان. ئۇ چاغدا ماركسىزملىق پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىغانلىقى، دېھقانلار بىلەن زىچ ئالاقە ئورنىتالمىغانلىقى، ئەكسىلئىنقىلابچىلار قەتئىي تۇرده باستۇرۇلمىغانلىقى ئۈچۈن ئاخىر ئىچكى ـ تاشقى ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىلگەن.

پارىغ سۈپ [ئە] يىزىت ← **پارىغ بولماق.**

پارىغ بولماق بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتتىن خالىي بولماق، بىكار بولماق، قۇتۇلماق: ئەبۇ سابىر خوتۇنى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ، ئەر ـ خوتۇن ۋە ئوغۇللىرى بىر ـ بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ غەمدىن پارىغ بولۇپ، راھەت ـ پاراغەت بىلەن دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. * ئۇ كەچ كىرگەندىلا نامازدىن پارىغ بولۇپتۇ.

پارىلداتقۇزماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارىلداتقۇزۇلماق «پارىلداتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارىلداتماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارىلداشماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارىلدىتىلماق «پارىلداتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارىلدىماق «پار ـ پار» قىلىپ يېنىپ تۇرماق، يورۇق نۇر تارقاتماق، نۇر چېچىپ تۇرماق، پاللىدىماق: قاراڭغۇ كېچىدىكى كۆك ئاسمانىدا پەقەت سان ـ سانا‌قسىز لىغان يۇلتۇزلار پارىلداپ كۆرۈنەتتى. * يول ئۈستىگە ئېقىپ چىقىپ كەتكەن سۇ ئاي يورۇقىدا ئەينەكتەك پارىلداپ كۆرۈنەتتى. * مېھنەت بىلىم، ئۇنىڭ نۇرىدا، قەلبىم بېغى بېزىلىپ بارار. شېئىرىمدا مېھنەت سۆيگەنلىك ئىش ئىزلىرى پارىلداپ يانار.

پازىل [ئە] ① سۈپ. يېزىت. پەزىلەتلىك، ياخشى خۇلق ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە: مەن ھاكىم جانابلىرىنى رەھىمدىل، پازىل كىشى دەپ ئاڭلىغان بولساممۇ، تازا ئىشىنىپ كەتمىگەنىدىم، شۇڭلاشقا بۇ سۆز بىلەن سىناپ باقتىم. * ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ، نازۇنېمەتلىرى مول، ھاۋاسى يېقىملىق، پادىشاھى ئادىل ۋە خەلقى پازىل بىر شەھەر ئىكەن. ② ئەرلەر ئىسمى.

پازىللىق «پازىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ھەققەتەن رەھىمدىل ۋە پازىللىقتا باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدۇ.

پاژ تەق. سۇ ياكى تەركىبىدە سۇيۇقلۇق بولغان نەرسىلەر ئوتتا قىزىتىلغان ياكى قىزىق ياغقا سېلىنغاندىن كېيىن چىقىدىغان ئاۋاز: قىزىپ كەتكەن مەش ئۈستىگە قويۇلغان چەينەكتىكى سۇ قايناپ تېشىپ مەش ئۈستىگە

«پاژ» قىلىپ تۆكۈلگەندە چىققان ئاۋاز ئىچكىرىكى ئۆيگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاژ - پاژ «پاژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوت كۆيۈۋاتقاندا مەشىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان سۇلۇق چۆگۈننىڭ تېگىدىكى يېڭىنىڭ كۆزىدەك ئۇششاق تۆشۈكچىلەردىن سرغىپ چىققان سۇ تامچىلىرى مەشىتكى كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئېقىپ چۈشۈپ پاژ - پاژ قىلىپ تۇراتتى.

پاژ - پۇژ سۇ ياكى تەركىبىدە سۈيۇقلۇق بار نەرسىلەر ئوتتا قىزىتىلغان ياكى قىزىق ياقتا سېلىنغاندىن كېيىن چىققان ئاۋاز: ئاشخانىدىكى پاژ - پۇژ قىلىپ قورۇلۇۋاتقان سەينىڭ ئاۋازى مېھمانخانىغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاژڭدە رەۋ «پاژ» قىلغان ھالدا، «پاژ» قىلىپ: سەرەڭگە قېيىدا ئاران بىر تال سەرەڭگە قاپتىكەن، شۇنچە ئاۋايلاپ چاقسامۇ «پاژڭدە» قىلدى - دە، ئوت ئالماي ئۆچتى. شۇنداق قىلىپ بىر كېچە قاراڭغۇدا قالدۇق.

پاژلداتماق «پاژلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەلىمىخان بىز ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن مېھمانلار ئۈچۈن پاژلدىتىپ سەي قورۇۋاتقانىكەن.

پاژلدىماق پ «پاژ - پاژ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پاژ - پاژ» قىلماق: چۆگۈننىڭ پورۇقلاپ قاينىپ، سۇنىڭ مەش ئۈستىگە پاژلداپ تۆكۈلۈشى سادىق روزىنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى.

پاس I تەق. بىرنەرسىنىڭ ئىككىنچى نەرسىگە ئۇرۇلۇشىدىن، قاتتىق سىلكىنىش ھەم ئۇزۇلۇشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: ئۇ قولىدىكى چۈمۈن پالىقى بىلەن شىرە ئۈستىگە قونۇۋالغان چىۋىنلەرنى «پاس» قىلىپ ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. * ئاپىسى ئۇنىڭ پېشانىسىنى ئاستا سىلىدى، لېكىن ئەزىمەت قولىنى قاتتىق بىر شىلتۇۋىدى ئاپىسىنىڭ يۈزىگە «پاس» قىلىپ تەگدى.

پاس II ئى [ئىنگ] <تەن> ← **پاس بەرمەك.**

پاس بەرمەك <تەن> توپ ئويۇنلىرىدا توپنى ئۆز كامانداسىنىڭ بىرەر ئەزاسىغا قارىتىپ تاشلىماق، ئاتماق، تەپمەك، يەتكۈزۈپ بەرمەك: خەمىت چاققانلىق بىلەن توپنى پەرھاتقا پاس بەردى. * تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ: — توپ قارشى تەرەپنىڭ ۋارتاسىغا يېقىنلاشقانسېرى، كۆپ پاس بېرىش كېرەك، — دېدى.

پاس III ئى [ر] <مۇز> ئەرلەرنىڭ ئەڭ پەس، يوغان ئاۋازى ۋە شۇنداق ئاۋازلىق ناخشىلارنىڭ رېتمى، ئۇدار: رويالنى پاس بېرىپ چالماق. * مۇزىكىنىڭ پاسى بولمىسا يېقىمسىز ئاڭلىنىدۇ.

پاسات ئى [ئە] قەستەن، مەقسەتلىك ھالدا قىلىنغان پىتنە - ئىغۋا، ئويدۇرما: بۇ ئىشلار كىشىنى تولىمۇ بىئارام قىلىدۇ ۋە تۇرلۇك پاسات خىياللار كوچىسىغا باشلايدۇ.

پاساتچىلىق ئى. ئورۇنسىز گەپ - سۆز، ئويدۇرمىلار، پىتنە - ئىغۋا ۋە شۇ ھەقتىكى سۆز - ھەرىكەت.

پاسار ئى. قوناق شېخىنىڭ پوست ۋە يوپۇرماقلىرى: مەن شاپاق دوپپام بىلەن باسۇرۇپ، ئۇچ پاقىنى تەستە تۇتۇپ قاپاقتا سولاپ ئېلىپ كەلگىنىمدە ئاغىنەم پاسارغا ئوت قويۇپ كەتمەنىنى قىزدۇرۇۋاتاتتى. * ھارۇندىن پاسار چۈشتى، قولۇمدىن ھاسا چۈشتى، سىلىدەك چاققان خېنىمغا مېنىڭ كۆڭلۈم راسا چۈشتى.

پاسار - پۇسقات پاسار ۋە پاسارغا ئوخشاش نەرسىلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدا سوغۇقتا تىترەۋاتقان ھاپىزنى كۆرۈپ، ئۆچەي دەپ قالغان قوقاسنى كولۇڭغا تارتتى - دە، پاسار - پۇسقاتلارنى مورا ئوچاققا سېلىپ ئوتنى ئۆلغايتتى.

پاساڭ I ئى. باش قوناق، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئۇزۇپ ئېلىنمىدىغان زىرائەتلەرنىڭ چالا قالغان قىسمى: پاساڭ بولماق. پاساڭ قىلماق. * بۇگۈن پۇتۇن مەھەللىدىكى ئۇششاق باللار قوغۇن پاساڭ قىلدى.

پاساڭ بولماق باش قوناق، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئۇزۇپ ئېلىنمىدىغان زىرائەتلەرنىڭ

چالا قالغان قىسمى يىغۇبلىنماق؛ پاساڭ-دالماق: لۇكچۇندە قوغۇن-تاۋۇز ئالىلماچان پاساڭ بولۇپ كەتتى.

پاساڭ قىلماق ← پاساڭدىماق: ئۇلار بىر قېتىم ئۇزۇۋۇبلىنغان باش قوناقنى بىر باشتىن پاساڭ قىلىپ چىقتى.

پاساڭ II ئى. دىئال. ھارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى-كەينىدىكى ئىككى شوتىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان چېتىق ياغاچ؛ تەكىيە ياغاچ: ھارۋا پاسكى.

پاساڭداتماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوناقنى پاساڭداتماق. قوغۇننى پاساڭداتماق.

پاساڭداشماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پاساڭدالماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوغۇن-تاۋۇز، باش قوناقلارنىڭ ئاخىرى پاساڭدىلىپ تۆگەپ، ئېتىز-لارغا قوي-كالىلار قويۇپ بېرىلگەنىدى.

پاساڭدىماق پ. باش قوناق، قوغۇن-تاۋۇز قاتارلىق ئۇزۇۋۇبلىنىدىغان زىرائەت-لەرنىڭ چالا قالغان قىسمىنى يىغۇالماق؛ پاساڭ قىلماق: بالىلار بۈگۈن قوغۇن پاساڭدىدى. * بىز بۈگۈن قوناق پاساڭدىدۇق.

پاساھەت ئى [ئە] يېزىت. چىرايلىق ۋە يېقىملىق سۆزلەش قابىلىيىتى؛ نۇتۇقنىڭ ئېنىق، چۈشىنىشلىك ھەم گۈزەللىكى: خىزمەتكار بىرنەچچە كۈن پادىشاھنىڭ قېشىدا تۇرۇپتۇ. بىركۈنى پۈرسەت تاپقاندا قۇل بالىغا: — ئوغلۇم، ئىلىم-ئەدەبتە كامىل، پاساھەت ۋە گۈزەللىك ئىگىسى ئىكەنسەن، — دەپتۇ. * كۆلكە بىلەن يىغا، شادلىق بىلەن خاپىلىق، سائادەت بىلەن جاھالەت، پاراغەت بىلەن ئاسارەت، پاساھەت بىلەن قاباھەت...گويا كى سايىدەك بىر-بىرىگە ئەگىشىپ يۈرىدۇ.

پاساھەتلىك سۈپ. چىرايلىق، يېقىملىق، راۋان سۆزلەنگەن، پاساھەت بىلەن ئېيتىلغان: پاك ۋۇجۇدلىرى بىلەن ئۇ مەزلۇمەنىڭ خانىسىغا بۇ ساۋابلىق ئىش يۇزىسىدىن بىرقانچە رەت قەدەم تەشرىپ قىلىسىلا، پاساھەتلىك نۇتۇقلىرى، خالىس تاشلىغان قەدەملىرى بىرەر خەيرىلىك ھاسىلاتىنى ۋۇجۇدقا چىقىرار دەپ ئويلايمەن. * بوۋاي ئوغلىغا: — ھەي، ئوغلۇم، ئەگەر ۋەز سۆزلىگۈچى بولساڭ، سۆز مۇنبىرىگە چىقساڭ، ئۆزەڭنى مۇستەھكەم تۇت، خاتا سۆز-لىمە، سۆزۈڭنى پاساھەتلىك سۆزلەر بىلەن باشلا، ئالدىراپ سۆزلىمە، مەجلىستە ئالدىڭدا تۇرغانلارنى ئۆزەڭدىن ئىلىمدە، سۆزدە تۆۋەن تەسەۋۋۇر قىل. قورقماي، ئۈيالماي سۆزلە، — دەپ نەسىھەت قىلدى.

پاسپاس ئى .دىئال. كىيىم-كېچەكلەرگە تۆگىمە ئورنىدا ئورنىتىلىدىغان پىستان، پىسلداق.

پاس-پاس «پاس» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى: پاس-پاس ئاۋاز.

پاسپورت ئى [ر<فران] چەت ئەلگە چىقىدىغان پۇقرالارنىڭ سالاھىيىتىنى ئىسپاتلايدىغان دۆلەت تەۋەلىك گۇۋاھ-نامىسى؛ ھۆججەت؛ ئۇ ئۆز دۆلىتىنىڭ ئاساسلىق دىپلوماتىيە ئورگىنى تەرىپىدىن بېرىلىدۇ: گۇلنىسا چەت ئەلگە تۇغقان يوقلىغىلى چىقىش ئۇچۇن پاسپورت ئالدى.

پاس-پۇس بىرنەرسىنىڭ ئىككىنچى نەرسىگە ئۇرۇلۇشىدىن، قاتتىق سىلكىنىش ھەم ئۇزۇلۇشىدىن چىققان ئاۋاز: قاسىم شۇنداق دەپ تۇرۇپلا چاپىنىنىڭ تۆگمىلىرىنىمۇ يەشمەي پاس-پۇس ئۇزۇپ، چاپىنىنى سېلىۋەتتى. * نىجات بۇ ئىشتا كەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئابدۇللا ئاچچىقىغا پايالماي، ئۇنى پاس-پۇسلا ئۇرۇپ سالدى.

پاستا ئى [ر<ئىتال] مېدىتسىنا، گىرىمچە-لىك، رەسساملىق ۋە شۇ قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان خېمىرسىمان ماددا: چىش پاستىسى. سوپۇن پاستىسى.

پاستېر ئى [ر<فران] <بېئول> ← **پاستېر دېزىنفېكسىيسى.**

پاستېر دېزىنفېكسىيسى <بېئول> تۆۋەن ئىسسىقلىق (62°C) تا 30 مىنۇت قىزىتىپ، سېپورىلىقلاردىن باشقا باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا دېزىنفېكسىيە قىلىنغۇچى ماددىنىڭ ئىچكى تەركىبلىرى بۇزۇلمايدۇ. ئادەتتە سۇت ئىسپىرتلىق بىرىكمىلەرگە قوللىنىلىدۇ.

پاسخا ئى [ر] <دىن> ← **پاسخا بايرىمى.**

پاسخا بايرىمى ① خرىستىئانلارنىڭ، ئەيسانىڭ قايتا تىرىلىشىگە ئاتاپ ئۆتكۈزىدىغان دىنىي بايرىمى. بۇ بايرام ئەتىيازدا كۈن-تۈن تەڭلىشىپ، بىرىنچى قېتىم ئاي تولغاندىن كېيىن كېلىدىغان دەسلەپكى يەكشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ② يەھۇدىيلارنىڭ باھار پەسلى ئۆتكۈزۈلىدىغان دىنىي بايرىمى.

پاسسات ئى [ر<نېم] <مېتېئور> ← **پاسسات شامىلى.**

پاسسات شامىلى <مېتېئور> ئېكۋاتورنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تۆۋەن ئاتموسفېرا قەۋىتىدە، شىمالىي يېرىم شارىدىن چىقىدىغان شەرقىي شىمال شامىلى ۋە جەنۇبىي يېرىم شارىدىن چىقىدىغان شەرقىي جەنۇب شامىلى. بۇ خىل شامالنىڭ يۆنىلىشى ناھايىتى ئاز بىر قىسىم ۋاقىتلاردا ئۆزگىرىدۇ.

پاسساژىر ئى [ر <نېم] ئايروپىلان، پويىز، پاراخوت، ماشىنا قاتارلىق قاتناش-تىرانسپورت ۋاستىلىرى بىلەن قاتنايدىغان كىشى؛ **يولۇچى:** پاسساژىرلارغا خىزمەت قىلماق. پاسساژىر ئايروپىلانى. * چەكسىز كەتكەن تاقىر سايىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزاققا سوزۇلغان تاشيول بويىدا چاڭ-توزان باسقان بىر ئۇزۇن يوللۇق پاسساژىر ئاپتوبۇسى تۇراتتى.

پاسسىپ سۈپ [ر<لات] ① بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە ئېتىبارسىز قارايدىغان، قىزىقمايدىغان، سۇس، «ئاكتىپ»نىڭ ئەكسى: پاسسىپ ئادەم. پاسسىپ ئوقۇغۇچى. * ئۇ: — يولداش ئاباباسنىڭ ئېيتقانلىرى دۇرۇس. يۇقىرىغا پاسسىپ قاراش توغرا ئەمەس، — دېدى. * بۇ ھەرىكەتكە ئاكتىپ پوزىتسىيە تۇتقانلارمۇ، پاسسىپ پوزىتسىيە تۇتقانلارمۇ بار. لېكىن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ پاسسىپ مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەققى يوق. ② **توغرا بولمىغان، ناتوغرا؛ ناچار، سەلبىي:** پاسسىپ ئامىل. پاسسىپ ئىدىيە. * ئوقۇغۇچىلارنى تەرەققىيات يۆنىلىشى بويىچە ئالغا يېتەكلەپ، پاسسىپ ئاملىنى ئاكتىپ ئاملىغا ئايلاندۇرۇش لازىم. * ئاپەتتىن مۇداپىئە كۆرۈپ، چارۋا مالىلارنى ئاسراش ئوبوروت پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلسە، زاپاس ئۆت-چۆپ، يەم-خەشەكلەرنى ئاپەتتىن بۇرۇن توپلىۋېلىپ، ئاپەتكە قارشى تۇرۇپ، چارۋا مالىلارنى ئاسراشتىكى پاسسىپ ھالەتنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ.

پاسسىپ ئىممۇنىتېت <تىب> ئىممۇنىتېتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە قان زەردابىنى ئىممۇنىتېتلانمىغان ئورگانىزمغا ئوكۇل قىلغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان قىسقا مۇددەتلىك ئىممۇنىتېت. ئۇ ئورگانىزمدىكى ئانتىتېلا ئۆزىدە ھاسىل بولماي، سىرتتىن قوبۇل قىلىنىدۇ.

پاسسىپلاشتۇرماق «پاسسىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلىدىغان تاپشۇرۇقنىڭ قېتىم سانى كۆپ بولغاندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈكى ئېغىرلىشىپ، جىسمانىي كۈچى ۋە بەرداشلىق بېرىش كۈچىدىن ئېشىپ كەتسە ئوقۇغۇچىلارنى پاسسىپلاشتۇرۇپ، ئەكس تەسىر پەيدا قىلىدۇ.

پاسسىپلاشتۇرۇلماق «پاسسىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاسسىپلاشماق پ. پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، ئۆز پائالىيىتىنى بوشاش-

تۇرۇپ قويماق: ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېشى پسىخىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئايرىم ئالاھىدىلىكلىرىنى نەزەردە تۇتماي، ئوقۇغۇچىلارغا زورمۇزور ھەممە نەرسىنى بىلدۈرىمەن دېيىشمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشتە پاسسىپلىشىپ، زېرىكىش كەيپىياتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پاسسىپلىق «پاسسىپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتۇش خىزمىتىدە ھاردىم ـ تالدىم دېمەي زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىدىغانلا بولسا، تەربىيىلەنگۈچىلەرنى پەيدىن ـ پەي پاسسىپلىقتىن ئاكتىپلىققا ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ. * گەرچە ئۇنىڭ نەق مەيدانىدىكى ئىشتىن قىلچە خەۋىرى بولمىسىمۇ، ئوت ئاپىتىنىڭ زىيىنى، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە بېرىلىدىغان ئىنئام، پاسسىپلىق قىلغانلارغا كۆرۈلىدىغان چارە ھەققىدە ئەزمىلىك بىلەن سۆزلەۋاتاتتى.

پاسكىنا سۈپ. بۇلغانغان، كىرلەشكەن، پاكىز بولمىغان، مەينەت، كىر: پاسكىنا نەرسە. پاسكىنا كىيىم. * قورۇ ئىچى قالايمىقان ۋە پاسكىنا ئىدى. ئۇ يەر، بۇ يەردە پارچە ـ پۇرات خېشىلار چېچىلىپ ياتاتتى. * ئۇ ئەمگەك تەرى ئارقىلىق بەدىنىدىكى پاسكىنا نەرسىلەرنى يۇيۇپ تازىلاشقا بەل باغلاپ، ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن يېڭى تۇرمۇش قويىنىغا ئۆزىنى ئاتتى.

پاسكىنا بولماق پاسكىنا، مەينەت ھالەتكە كەلمەك: پاسكىنىلاشماق: سادىق روزىنىڭ ياتىقىغا كىرگەندە: ــ بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيران ئىكەنسەن. ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟ ــ دېدى.

پاسكىنا قىلماق پاسكىنا، مەينەت ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاسكىنىلاشتۇرماق: قوي ئۆز ئايىغىنى پاسكىنا قىلار (ماقال). * ئابدۇۋەسىر كېيىمىنى كىيگىلى ئۇچ كۈن بولا ـ بولمايلا پاسكىنا قىلۋەتتى. * ئۇ بالا كەلسە ـ كەلمەس نەرسىلەرنى تۇتۇپ قولىنى پاسكىنا قىلۋالدى.

پاسكىنىچىلىق ئى. پاسكىنا نەرسىلەر بىلەن قاپلىنىپ كەتكەن ھالەت، مەينەتچىلىك: دىلشات تولا چاغلاردا كوچىدىكى پىر ـ ئۇستاز شېرىكلىرى بىلەن ئىچىشىپ پاسكىنىچىلىق ئىچىدە يېتىپ قالىدىغان بولدى. * تالىپ ياش بولسىمۇ، ئۇنىڭدا تۇجۇپلەپ ئىشلەش، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىش، جاپادىن، پاسكىنىچىلىقتىن قاچمايدىغان ئىشچىغا خاس خۇسۇسىيەتلەر كۆپ.

پاسكىنىلاشتۇرماق «پاسكىنىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆمۈرلۈكتىن يېڭىلا ئېلىپ كېلىپ ماشىنىدىن چۈشۈرۈلگەن كۆمۈرنىڭ توپىسى توزۇپ ھويلا ـ ئارام ۋە ئۆيىنىڭ دېرىزە، ئەينەكلىرىنى پاسكىنىلاشتۇرۇۋەتتى. * ئۇ: ــ قارىغا ئەلى، شۇنداق چىرايلىق جايىنى شۇنچىۋالا پاسكىنىلاشتۇرغىنىمىز قامىلاشماپتۇ. دەرھال يىغىپ، ھەممىسىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلايلى، ــ دېدى.

پاسكىنىلاشتۇرۇلماق «پاسكىنىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زۆھرەم پاسكىنىلاشتۇرۇلغان مېھمانخانىغا قاراپ، ئوغلىنىڭ بەش ـ ئالتە بەتمۇقام بالىلارنى يىغىپ ھاراق ئىچىپ، ئۆزىنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلانغانلىقىنى بىلدى.

پاسكىنىلاشماق پ. پاسكىنا ھالەتكە كەلمەك، پاسكىنا بولۇپ كەتمەك: رابىيە قولىدىكى سومكىنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ، يولدىشىغا: ــ قارىغا، بىر كۈن بولمىسام ئۆيىنىڭ ئىچىمۇ پاسكىنىلىشىپ كېتىپتۇ، ــ دېدى.

پاسكىنىلىق «پاسكىنا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ پۈتۈن باش ـ كۆزىنى پاسكىنىلىق بېسىپ كەتكەن بالىنى يۇيۇپ ـ تاراپ، پاكىز كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ قويغاندى، ئۇنىڭغا باشقىچىلا ھۆسن كىرىپ قالدى. * شەھەر رەزىل پادىشاھىنىڭ قولىغا چۈشۈش بىلەن ھەممە ئەترابىنى جازانىخورلۇق، قىمارۋازلىق، ئىپلاسلىق، پاسكىنىلىق بېسىپ كەتتى.

پاسلاشماق پ <تەن> ئۆزئارا بىر ـ بىرىگە پاس بېرىشمەك: توپ مۇسابىقىسى يېڭىباشتىن باشلاندى. قارشى تەرەپ روھسىزلاندىمىكىن، ھە دېگەندىلا توپىنى تارتىتۇرۇپ قويدى. 6 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ كامانداسىدىكىلەر توپىنى ۋارقىرىشىپ

پاسلىشپ، ئېلىپ ماڭدى. * پۇتىغا توپ ئىلىنىشقان دىلشات ئاخىرقى سۆزىنى ۋارقىراپ ئېيتتى — دە، * توپىنى خەمتىكە قارىتىپ تەپتى. ئۇلار تەبىئىي هالدا شۇنداق ياخشى پاسلىشپ ماڭدى.

پاسون [ر<فران] ① ئى. هەر خىل كىيىم-كېچەكلەرنىڭ پىچىمى، تىكىلىشى ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، شەكلى، مودېلى: ئۇلاردىن يېڭىرمە قەدەمچە نېرىدا هەر خىل پاسونىدا كىينىگەن ئون نەچچە كىشى ئالدىرىمايلا قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. * بۇ دۆكاننىڭ لايىهىلىنىشى يېڭى پاسونىدا بولۇپ، كۆرۈنۈشى چىرايلىق، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1500 كۋادرات مېتردىن ئاشىدۇ. * پىكاپ ئالاهازەل يەتتە — سەككىز مىنۇتچە يۈرگەندىن كېيىن، قەدىمكى پاسوندا ياسالغان، قىزىل سىرلىنىپ ئالتۇن رەڭ هەل بېرىلگەن چوڭ بىر دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى. ② سۆپ. يېڭى مودا بىلەن ياسىنىپ يۈرىدىغان؛ چىرايلىق: پاسون قىز. پاسون بولۇپ كەتمەك.

پاسونلۇق سۆپ. پاسونى بار، يېڭى پاسوندا تىكىلگەن: ۋاربسجان گىمنازىيىگە كەلگەندىن باشلاپلا بېشىغا شەپكە كىيىدى، ئۇچىسىغا قايرىما ياقىلىق ئاق كۆڭلەك، ئىسكەتلىك تىكىلگەن كاستۇم چاپان، كەم ئۇچرايدىغان سارجىدىن شىم، پۇتىغا چىرايلىق پاسونلۇق كاربىنۇاي شىبىلىت كىيىپ، ئۆزىنى ياساپ، تۇزەپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

پاسبان ئى [پ] يېزىت ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ خەۋپسىزلىكىنى، ئامانلىقىنى، دەخلىسىزلىكىنى قوغداش ئۈچۈن كۆزەتكە، پوستقا قويۇلغان كىشى: قاراۋۇل، ساقچى: ئۆگزىنىڭ قاتتىق غاراسلاپ كەتكىندىن پادىشاھ چۆچۈپ ئويغىنىپ، دەررۇ پاسبانلىرىغا نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىپ كېرىشكە بۇيرۇپتۇ. * گۈل باغ ئارا گۈل تېرۇر تەر ئاققۇزۇپ باغۋەن، پوستتا سەگەك ساقلايدۇ بۇ ۋەتەننى پاسبان. ② كۆچمە. هىمايە قىلغۇچى، مۇهاپىزەت قىلغۇچى، ساقلىغۇچى؛ غەمخور؛ باشپاناھ: مانا بۇ شانلىق نامايەندە، ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش. سەپ بېشىدا پاسبانىمىز، چېۋەر رولىچىمىز بولغاچقا بۇ ئۇلۇغۋار غايە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ. * سەن بولمىساڭ بىزگە پاسبان، دىللارغا نۇر چېچىلارمىدى؟ نەۋباھارنى كەلمىسەڭ ئېلىپ، باغدا لالە ئېچىلارمىدى!؟

پاسبانلىق «پاسبان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كېچىلىرى يېرىم كېچىگىچە مەلىكە ئۇخلاپ، ئىنكىئانا پاسبانلىق قىلسا، يېرىم كېچىدىن كېيىن ئىنكىئانا ئوخلاپ، مەلىكە پاسبانلىق قىلدى. * ئۇنىڭ قەلبىدە، ئۆزىگە پاسبانلىق قىلغان، بېشىنى سىلىغان پارتىيىگە، يېڭى دەۋرگە نىسبەتەن بىر خىل چوڭقۇر مۇهەببەت ئۇرغۇدى.

پاسىق سۆپ [ئە] ① بۇزۇلغان، چىرىگەن، سېسىغان: مانا ئەمدى، هەممە ياقىنى چاڭ-توزان قاپلاپ، تۇتەك بېسىپ كەتتى؛ پاسىق سۆڭەكلەر ئاستىدىن جىنلار سەكرەپ چىقتى. شۇم قاغىلار قاناتلىرىنى كېرىپ قاقلىدىغلى تۇردى. ② كۆچمە. يامان، ئەخلاقسىز: مەن كەچۈرگۈسىز گۇناهقا گىرىپتار بولغان پاسىق ئادەم. * بىنەپ ۋە پاسىق ئىشاندىن سەممىي بىر دېهقان ياخشى. بۇزۇلغان، سېسىغان مايدىن سىگەرلىك زاغىرا نان ياخشى. ③ پاسكىنا، ئىپلاس: شاهزادە زار ئۇرنىدىن تۇرۇپ، بۇ پاسىق جادۇگەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇدۇللا بوۋاينىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

پاسىقلىق «پاسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — سېنىڭ پاسىقلىقىڭدىن ئۆيدە بەرىكەت قاچتى، بەندە دېگەنگە تەرەت بىلەن يۈرۈپ ئىبادەت ئۆتكۈزگەن ۋاقىت نېمىدېگەن ياخشى! — دەپ ۋەز-نەسىهەت قىلدى مەزىن.

پاسىل ئى [ئە] ئىككى دۆلەت، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا، چەك، ئايرىما: پاسىل قوزۇقى. دېڭىز پاسىلى. پاسىل تام. * قوناقلىقنىڭ پاسىلىغا تېرىلغان قوغۇنلار بالدۇرلا چېچەكلەپ پىلەك تارتتى. * ئىلى ۋادىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قورغاس ناهىيەسىنىڭ چوڭ سېيى ۋە بۇ سايدا ئاقىدىغان قورغاس

دەريا‌سى مەملكتىمىز بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى يەنە بىر پاسىل ھېسابلىنىدۇ.

پاسلداق ئى. دىئال. بۇغداي، قوناق، پۇرچاق قاتارلىقلاردىن قورۇپ پىشۇرۇلغان يېمەكلىكلەر؛ قوماچ.

پاش سۈپ [پ<ئە] ھەممىگە مەلۇم، ئاشكارا، ئايان: پاش بولماق. پاش قىلماق. * قاشقىباينىڭ يەتتە ئاي بۇرۇنقى باسقۇنچىلىق ئەنزىسى ئاسلىبېك ئاكا تەرىپىدىن پاش قىلىنغانىدى. * چىقسا كۆلۈپ كۆكىكە قۇياش، كېتەر قىزىپ يەر كۆك تۇتاش. زارلاپ تومۇزغا چىرقىراپ، ئۆز دەردىنى ئەيلەيدۇ پاش.

پاش بولماق خەلقى ئالەم ئالدىدا ھەممە كىشىگە مەلۇم، ئايان بولماق؛ ئاشكارىلانماق: ئۇ ئەبلەخنىڭ شەھەردىمۇ بىرمۇنچە جىنايەتلىرى پاش بولۇپتۇ. * ئەگەر ئايسىخان قىلمىشلىرى پاش بولۇپ قالسا زەھەر يەپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى ئىدى.

پاش قىلماق ھەممىگە ئايان قىلماق، ئاشكارىلىماق، ئېچىپ تاشلىماق: بىز ئۇلار ئۈستىدە ئاڭلىغان-بىلگەنلىرىمىزنى تولۇق پاش قىلدۇق. * ئۇزاق ئۆتمەي باشلاندى، يەر ئىلاھات كۇرىشى. پومېشچىك غوجاملارنىڭ، پاش قىلىندى قىلمىشى.

پاشا I ئى [پ] <زوئول> ھاشارات، يېتىلگەننىڭ تېنى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن گەۋدىسىدە بىر جۈپ قانات ۋە ئۇچ جۈپ ئۇزۇن، ئىنچىكە پۇتلىرى بولىدۇ؛ لېچىنكا ۋە قورچاقلىرى سۇدا يېتىلىدۇ؛ ئەركەكى ئۆسۈملۈك شىرنىسى بىلەن، چىشسى ئادەم ۋە ھايۋان قېنىنى شوراش بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ؛ بەزگەك، يۇقۇملۇق مېڭە يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەرنى تارقىتىدۇ.

پاشا قونمغان ← ئەركەك چۈن قونمغان: سەن، ھەنىپىخانىنى نېمە كۆرۈۋاتىسەن، گەرچە ئۇنىڭ يېشى يىگىرمىدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا تېخى پاشمۇ قونمغان.

پاشا كۈجىسى <خم> بىر خىل كۈجە، تەركىبىدە دورا بولىدۇ، كۆيگەندىن كېيىنكى چىقىدىغان پۈرىقى پاشىنى ئۆلتۈرۈش ۋە قوغلاش رولىنى ئويناىدۇ؛ شەكلى يىپسىمان ياكى تەخسىسىمان كېلىدۇ.

پاشا لېچىنكىسى <زوئول> سۇدا پاشا تۇخۇمىدىن چىقىدىغان لېچىنكا، تېنى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە، سۇ ئۈزگەن ۋاقتىدا بىر قىسقىراپ، بىر ئۇزىرايدۇ.

پاشنى پىل قىلماق كىچىككىنە، ئەرزىمەس نەرسە، ئىشلارنى يوغان، مۇرەككەپ، سىرلىق قىلىپ كۆرسەتمەك، ناھايىتى بەك كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلماق: ئەخمەت تازا ھولۇلۇپ بىر بالا بولۇپتۇ، ھە دېسلا سېكرېتارنىڭ يېنىغا بېرىپ پاشنى پىل قىلىپ كۆرسىتىپ، يامان دېمىگەن ئادىمىمۇ قالمىدى.

پاشا II (پا:شا) ئى ① بۇرۇنقى چاغلاردا تۈركىيە، مىسىر قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان نامى. ② خوتۇن-قىزلارنى چاقىرىشتا ھۆرمەتلەش ياكى ئەركىلىتىش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: پاشا قىز. گۈلمىرە پاشا. * گۈلنار، سەمىنە ئىسىملىك ئوماققىنا قىزنى «پاشايىم، پاشايىم» دەپ ئەركىلىتىدۇ. ③ خوتۇن-قىزلارنىڭ ئىسمى.

پاششاپ (پاششاپى) ئى [پ] تارس ① ۋاڭ ئوردىسىنىڭ كېچىلىرى كۆزەت قىلىدىغان جىڭ قاقىدىغان ساقچى ئەمەلدارى. ② ئۆتمۈشتە مەھەللە ياكى كوچىلارنىڭ ئامانلىقىغا مەسئۇل يەرلىك ئەمەلدار: قاسىم توختى ئاي ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۆيدىن ئاستا چىقتى-دە، ئوغرىدەك ماراپ كېلىپ، ھەسەن پاششاپنىڭ ئىشكىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئەترايقا بىر قارىۋېلىپ دەرۋازىدىن غىپپىدە كىرىپ كەتتى.

پاششاپ بېگى تارس. ۋاڭ ئوردىسىدىكى

پاششاپلارنی باشقۇرغۇچی بەگ: ئۇ چاغلاردا مەشرەپنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى بويىچە يېگىتبېشى ئەڭ تۇڭرده، قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق، پاششاپ بېگى ۋە كۆل بەگلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى. پاششاپ بېگى ئولتۇرۇشنىڭ تەرتىپىنى، كۆل بېگى بولسا يېمەك ـ ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

پاششاپلدق ① ئى «پاششاپ» سۆزىنىڭ ۋەزىپە نامى: پاششاپلدق قىلماق. پاششاپلدق ئەمىلى. ② سۈپ. پاششاپلار ئېگىدارچىلىقىدىكى، پاششاپلارغا قاراشلىق، پاششاپلارغا خاس: مولالانىياز يەنە مۇنۇلارنىمۇ ئويلىدى: تۇردى بوۋايغا تەس بولدى. ۋاڭلىق، تەيجىلىك، قورمالىق، پاششاپلىق يەرلەرنى ھەيدىگەنده، سۆرەم سالغاندا، خامان تەپكەنده، چىقىقان ھوسۇلىنى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىدىغان چاغلاردا بۇ دېھقانىنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىدىغان ئەنە شۇ بىر كالا ئەمەسمىدى.

پاشنا ئى [پ] ئاياغ كىيىمىنىڭ تاپىسىغا قويۇلىدىغان، چەم ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان قاتۇرما؛ ئۆكچە: ئۆتۈكنىڭ پاشنىسى. بەتىنكىنىڭ پاشنىسى. * دىلبەر بۆگۈن رەڭدار شىپىڭ دۇخاۋا كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ، پۇتىدىكى ئېگىز پاشنا توپلەي بىلەن تېخىمۇ گۈزەل تۇسكە كىرگەنىدى. * دىلنۇر دادىسىغا : ــ ئۇرۇمچىدە چىرايلىق مارجان، ھالقا، ئېگىز پاشنا ئاياغ بولسا ئەۋەتىپ بېرىڭ! ــ دېدى.

پاشنلىق سۈپ ① پاشنا قويۇلغان، پاشنىسى بار: پاشنلىق ئاياغ. پاشنلىق بەتىنكە. * مەخسۇت بەگ ئېگىز پاشنلىق، تۇمشۇقى ۋە پاشنىسىغا ناھال قىيغىلىغان ئۆتۈكنى «گۈرس ـ گۈرس» دەسسەپ، يەر ئاستى تۇرمىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ② پاشنا بولىدىغان، پاشنا قىلىنىدىغان، پاشنا ئۈچۈن تەييارلانغان: پاشنلىق چەم. * سۇلايمان ئۇستام تېرە ـ خۇرۇم زاۋۇتىدىن پاشنىلىق ئۈچۈن پارچە ـ پۇرات چەم سېتىۋالدى

پاشلىق ئى ① پاشا كۆپ يەر: ئابدۇللا ھەر كۈنى ئون نەچچە كىلومېتر يولنى پىيادە بېسىپ، بۇ پاشلىققا كېلەتتى. ② پاشا چېقىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن داكا، ماتا قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن چىملىدىق: پاشلىق تارتماق. پاشلىق تىكمەك. * قاغىتۇر دېگەن يەرنىڭ پاشىسى يامان بولغاچ ئۇ يەرنىڭ خەلقى لىرى ئۇخلىغاندا ئۆينىڭ ئىچى ياكى ياتىدىغان كارىۋىتىغا دائىم پاشلىق تارتىۋالىدىكەن.

پاشئوت ئى [پاشا+ئوت] <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بىرەر مېتر ئېگىزلىكتە بولۇپ تىك، يوپۇرمقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمقى تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، يوپۇرمقىنىڭ كەينى تەرىپى ئاقۇش، ئۇستى يۈزى يېشىل كېلىدۇ؛ گۈلى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىده، رەڭگى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسى ئورۇق مېۋە بولۇپ ئۇچتىن بەش تالغىچە توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئالتاي تاغلىرىدىن تېپىلىدۇ.

پاق تەق. نەرسىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇشى، ئېتىلىشى ۋە قاتتىق چۈشۈشىدىن چىققان ئاۋاز: سادىق يەرگە ئېگىشىكەن بولۇپ، ئوڭ پۇتىنى بىلەن جۇمەنىڭ تاپانچا تۇتقان قولىغا شۇنداق بىر تەپتىكى، تاپانچا ئۇنىڭ قولىدىن ئۇچۇپ چىقىپ تورۇسقا تەگدى ۋە قاقىپ سىم كارىۋات ئۈستىگە «پاق» قىلىپ چۈشتى.

پاقا I ئى <زوئول> قوش ماكانلىق ھايۋان، بېشى ياپىلاق ھەم كەڭ؛ ئاغزى، كۆزى چوڭ؛ تېرىسى سىلىق، رەڭگى مۇھىتىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئادەتتە يېشىل، كۈل رەڭ سەپكۈنلىرى بولىدۇ؛ بارماق ئارىلىقىدا نېپىز پەنجىسى بار؛ سۇدا ياكى سۇغا يېقىن جايلاردا ياشايدۇ، كۆپىنچە قاراڭغۇدا ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ئەركەكلىرىدە كۈركىراش ئورگىنى

بولىدۇ، ئۇنىڭ كۆركىرايدۇ؛ ئاساسەن ئېتىزلاردىكى زىيانداش ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ يېزا ئىگىلىكىگە پايدىلىق، بالىسى «قۇمچاق» دېيىلىدۇ. يېشىل پاقا ئادەتتە «ئېتىز توخۇسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پاقا ئالالمايدىغان سار قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز؛ پالاكەت: ئۇمۇ تازا پاقا ئالالمايدىغان سارمۇ نېمە؟ نەچچە كۈن بولدى كېچىكىنە بىر ئىشنىمۇ قىلىپ بولالمايۋاتىدۇ.

پاقا باش ئامبۇر مەخسۇس موزدۇزلۇقتا ئىشلىتىلىدىغان، بېشى پاقىنىڭ بېشىغا ئوخشايدىغان چوڭ ئامبۇر.

پاقا باش بېلىق ئاغزى كىرتمەك ۋە تۆرۈك شەكىللىك، باش قىسمى پاقىنىڭ بېشىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل بېلىق.

پاقا پۇت بارماقلىرى دىقماق، قىسقا ۋە پەنجىلىك يېيىسىماق، كەڭ ھەم يوغان كېلىدىغان پۇت: پاقا پۇت ئادەم.

پاقسى قانماق تىلىكى ئىجاۋەت بولماق، ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقماق، كۆڭلىدىكىدەك بولماق، ئارزۇسىغا يەتمەك: ــ ئەمدى پاقاڭ قانغاندۇ؟ 5000 يۈەنگە موتو ئېلىپ، ئۇنى مىنگەنگە ئاسمانغا چىقىپ كەتمەسسەن؟ ــ دېدى ئاۋۇتكام ئوغلىنىڭ موتوسىغا قاراپ قويۇپ. * ئىلياس باشقىلارغا شۇنداق دەيتتى: ئالماس ئاكىنىڭ جىددىي قىلىپ، ــ زاۋۇتنىڭ تەقسىم قىلغان كەسپىنى ياخشى ئۆگەن! ــ دېگەن بىر جۈملە سۆزى بىلەنلا ئۇنىڭ شوپۇر بولۇش ئارزۇسىنىڭ قانىتى سۇنغانىدى. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭلىق بىلەن ئىلياسنىڭ پاقسى قانمىدى. شوپۇر دوستلىرى بار ئىدى، ئەپ تاپسا رول تالىشىپ يۈرۈپ ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىۋالدى.

پاقا II ئى. تۇگمەننىڭ تېشىنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، شۇمەكنىڭ ئۇچىغا ئورنىتىلغان، تۆپە تاشنىڭ تۆشۈكى ئىچىدە تۇرىدىغان تۆت بۇرجەك ياپىلاق تۆمۈر: تۇگمەننىڭ پاقسى.

پاقالچاق ئى. پۇتنىڭ تىزدىن تارتىپ ئوشۇققىچە بولغان قىسمى: كاللا دېسە پاقالچاق دېمەك. * بېشى باش بولسۇن، پاقالچىقى تاش بولسۇن (ماقال). * چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ كاپ ــ كاپ كۆچۈكى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇزنىڭ پاقالچىقىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ.

پاقالچاق سۆڭكى <ئانات> پاقالچاقنىڭ ئىچىدىكى ئۇزۇن سۆڭەك، ئۇستۈنكى ۋە ئاستىنقى ئۈچلىرى توم، توغرا كەسمە يۈزى ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە كېلىدۇ.

پاقالچاق مۇسكۇللىرى <ئانات> پاقالچاقنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى مۇسكۇل. ئۇ پاقالچاقنىڭ تومپىيىپ چىققان كەينى قىسمىدا بولىدۇ.

پاقام ئى ← **پاقام ئەتمەك.**

پاقام ئەتمەك باغرىنى باغرىغا ياقماق، قۇچاقلىماق: بۇرنۇمغا ئۇرۇلۇۋاتقان مەززىلىك پۇراقلار ئىلى ۋادىسىدىكى يۇرتۇمنى ــ مەن ناخشا ئېيتىپ، شوخ سۆلىرىغا پاقام ئېتىپ، شاخلىق دەرەخلىرىگە يامىشىپ چوڭ بولغان يېزامنى ئەسلىتىدۇ.

پاق-پاق «پاق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پاق-پاق ئاۋاز. * خامانىدا بۇغداي تەپكەن تراكتورنىڭ «پاق-پاق» قىلىپ چىقىقان ئاۋازى يىراقتا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاق-پۇق نەرسىلەرنىڭ بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇشى، ئېتىلىشى ۋە قاتتىق چۈشۈشىدىن چىقىقان ئاۋاز: غالىب، نىيازنىڭ تۆيۈقسىز تۇرغانلىقىدىن پايدىلىنىپ پاق-پۇق بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. * گومىنداڭنىڭ سوراق ئۆيىدە پاق-پۇق، تاراق-تۇرۇق قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاقشىماق پ «پاق-پاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، پاقىلداپ تۇرماق، پاقىلدىماق.

پاققده رەۋ «پاق» قىلغان ھالدا، «پاق» قىلىپ: ئابدۇراخمان بەئەينى «ئىقتىدار» دېگەن ئاتالغۇنى تۆتۈپ مىجۇەتكۇسى كەلگەندەك

ئەلپازى بىلەن قولىنى ئۈستەل ئۈستىگە پاقىلداپ بىرنى ئۈرۈپ مۇشتلىرىنى چىڭ تۈگىدى. * غۇلام پەرىشان قىياپەتتە ئەتراپقا بىرقۇر كۆز يۈگۈرۈتۈۋېلىپ، قولىدىكى ئۈزۈمنى داستىخانغا پاقىلداپ تاشلىدى ـ دە، ئورنىدىن دەس تۇردى.

پاقلان ① ئى. ياشقا توشمىغان قوزا: پاقلان گۆشى. * ئابدۇراخمان قويچىنىڭ ئۆيىدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇش قارارىغا كەلدى. مېھمان-دوست مالچى كەچتە قازاق ئادىتى بويىچە ئەل ئايغى بېسىلغاندىن كېيىن ئابدۇراخمانىنى سېمىز پاقلان گۆشى بىلەن مېھمان قىلدى. ② سۈپ. ئەت ئالغان، سەمرىگەن (بوۋاق ھەقىدە): بۇ بالا پاقلان بولۇپتۇ. * ھېچقانداق سۈتسىز، چاينا‌پ يېگۈزگەن نانىنىڭ كۆچى بىلەن بالىنىڭ پاقلان، بۇدرۇق ئەي بولۇۋاتقىنىغا كىشىلەر ھەيران قالاتتى...

پاقۇل ئى. دىئال. قوماچ، پاسىلداق.

پاقىچار ئى [پاقا+چار] <زوئول> لوخۇ بېلىقنىڭ بىلەكتەك بولغان ۋاقتى؛ كۆزەل.

پاقىچاناق ئى [پاقا+چاناق] تاشپاقا قېپى، جۈڭگو تىبابەتچىلىكىدە دورا ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پاقىچىغىرتمىقى ئى [پاقا+چىغىرتماق+ى] <بوت> چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى خەنجەرسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى سارغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، يۇزىدە قىزىل دېغى بولىدۇ؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە، ئۇرۇقى قارا كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكىتە يىلتىز-سىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ قىزىتمىسى يانىدۇرۇش، زەھەرنى كېسىش رولى بار.

پاقىچىلاپ رەۋ. سۇ ئۈزگەندە پۇت قولىنىڭ ھەربىكتىنى پاقا سۇ ئۈزگەندەكىگە ئوخشاش قىلىپ: پاقىچىلاپ ئۈزمەك.

پاقىچىلاپ ئۈزۈش <تەن> سۇ ئۈزۈش تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى، تەنھەرىكەتچى سۇدا دۇم بولۇپ، ئىككى بىلىكى بىلەن سۇنى سىيرىيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىككى پۇتى بىلەن سۇنى تېپىپ ئاندىن قىسىدۇ. بۇ پاقىنىڭ سۇ ئۈزۈشىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

پاقىلەش ئى [پاقا+لەش] <بوت> ← **ھىندى نېلۇپىرى.**

پاقىلداتماق «پاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولداش داۋۇت مەغرۇرلانغان ھالدا، يانچۇقىدىن بىر كورۇپكا نېمىس ئوقىنى ئېلىپ تۇرۇپ: — بۇ بەش تال، قوشنىمىزنىڭ بالىسىدىن سورىۋالدىم، بەش كىشىگە بۆلۈپ بېرىمىز، بىر تالدىن پاقىلدىتىدۇ، — دېدى.

پاقىلداق سۈپ. پاقىلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان، پاقىلدايدىغان، پاقىلدىغاق: پاقىلداق گاز. پاقىلداق ئاۋاز.

پاقىلداق گاز <خىم> ئىككى ھەجىم ھىدروگېن بىلەن بىر ھەجىم ئوكسىگېنىنىڭ ئارىلاشمىسى بولۇپ، يانغاندا پارتلاش پەيدا قىلىپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدىكى ئىسسىقلىق ھاسىل قىلىدۇ.

پاقىلدىماق پ «پاق-پاق» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پاق-پاق» قىلماق: روزىمەت: — ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى، — دېدى-دە، كېيىنچە چويىلا توقۇپ ساتىدىغان بولۇپ قالدى، ئۇ چويىلىلارنى بىر-بىرىگە چېتىپ ئۆشىنىسىگە ئارتىپ، يېزىنىڭ توپىلاڭ يولىلىرىدا يالىڭاياغ پاقىلداپ شەھەرگە ماڭاتتى.

پاقىلىق I ① سۈپ. پاقا قاپلىغان، پاقا كۆپ، پاقا بار: پاقىلىق يەر. پاقىلىق كۆل. ② ئى. پاقا ماكانلاشقان، پاقا بىلەن تولۇپ تۇرغان يەر، جاي: يالقۇن بىلەن قاھار ئىككىيلەن پاقىلىقتا ئۇيىنغىلى كەتتى.

پاقىلىق II ئى ① تۇگىمەنىڭ پاقىسى ئايلىنىپ تۇرىدىغان، پاقا ئورنىتىلىدىغان ئورۇن، جاي. ② سۈپ. پاقا قىلىش ئۇچۇن

تەييارلانغان: پاقلىق تۆمۇر.

پاقئوت ئى [پاقا+ئوت] <بوت> ← **جامكا**.

پاقيوپۇرماق ئى [پاقا+يوپۇرماق] <بوت> پاقيوپۇرماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە توخۇمسمان؛ گۈلى باشاقسمان گۈل رېتىدە؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە؛ ئۇرۇق ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۇرۇقىنىڭ ئېچ سۇرۇشنى توختىتىش ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولى بار.

پاك سۈپ [پ] ① چاڭ-توزان كىر قاتارلىقلاردىن خالىي، پاسكىنا بولمىغان، پاكىز: قولى پاك. كىيىم-كېچەكى پاك. * ئاق بولسۇن، پاك بولسۇن (ماقال). ② **تەركىبى ساپ، بۇلغانمىغان، تازا**: پاك سۇ. * باتۇر دەيدۇ خەلقىمىز، ئەل ئىشقىدا كۆيگەنىنى؛ ئادالەت ھەم ھۆرلۈك دەپ، پاك قېنىنى تۆككەنىنى... ③ باشقا بىرىنىڭ ئەجرى ئارىلاشمىغان، ئۆزىگە خاس بولغان؛ ھالال: تاپقىنىم پاك، قۇلقىم ساق (ماقال). * قايناملاردىن قورقمىغانلار سۆزەر گۆھەر، باغ ئېتىدۇ چۆلنى باغۇەن تۆككەچ پاك تەر. پەرھات كەبى ئىشقى بولسا كىمنىڭ ئەگەر، مۇرادىغا يەتكۈزىدۇ ئۇنى دىلبەر. ④ كۆچمە. نامىغا داغ تەگمىگەن، يامان ئىللەت، يامان ئىشلاردىن خالىي، ساپ ۋىجدانلىق، ساپ: پاك دىل. پاك قىز. تارىخى پاك. پاك ئادەم. * ئۇ ھېلىقى پاك قىزنىڭ مۇھەببىتىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتتى. * مەن زاھىدىگە بولغان مۇھەببىتىمنى مەڭگۈ پاك ساقلاش قارارىغا كەلدىم. * خالىدىن چوڭلۇقى بادامدەك، توق ھال رەڭدە جۇلالىنىپ تۇرىدىغان قاشتېشى تېپىۋالدى. گۈلنۇر تاشنى قولىغا ئېلىپ خۇشالىلىقىدا كىچىك لەۋلىرىگە باستى، ئۇ يەنە: — نېمىدېگەن چىرايلىق تاش، قېنى ئىككىمىز بۇ تاشقا قارايلى. بىزنىڭ ۋاپادارلىقىمىز بۇ خىسلەتلىك تاش ئىچىدە پاك ساقلانسۇن! —

دېدى.

پاكار سۈپ. ئېگىز ئەمەس، پەس: قادىر-نىك بوۋىسى ھاسىنى تۇتۇپ پاكار سۇپىدا ئولتۇرىدۇ. * مەن جاسۇسقا قارىتىپ ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پاي ئوق ئاتتىم-دە، بىر پاكار تامدىن ئارتىلىپ قاچتىم. * مەھەللىنىڭ كۈنچىقىشىغا جايلاشقان ئەڭ چەتتىكى پاكار، كونا ئۆيلەر باقى ئاكامنىڭ بۇرۇنقى جايى ئىدى.

پاكار پىچانگۇل <بوت> پىچانگۇلنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ، تار، ئۇزۇن ۋە ئوچى ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ يازدا چېچەكلەيدۇ، گۈلى سېرىق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

پاكار-پاكار «پاكار» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شاكىر مېھمانلارنى باشلاپ كىچىك ئېرىقنى بويلاپ ماڭدى. ئېرىق بويلاپ قاتارىغا پاكار-پاكار ئۆيلەر سېلىنغان بولۇپ، ئايرىم ئۆيلەرنىڭ قورۇسىدا تال باراڭلىرىغا ئىشلەۋاتقان ئادەملەر پاكار تاملاردىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پاكارلاتماق «پاكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خېلى يىللاردىن بۇيان، يامغۇر تولا يالاپ پاكارلىتىۋەتكەن مەكتەپ قورۇسىنىڭ تاملىرى ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك قىلغىيىپ تۇراتتى.

پاكارلاشماق پ. پاكار، پەس ھالەتكە كېلىپ قالماق، پاكارلىماق: بۇگۈن ئۇ ئاخشامقى زىياپەتنىڭ كارامىتىدىن قوش ئېگىزكىلىرى تېخىمۇ پۇتۇپ، پاكارلىشىپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى.

پاكارلىتىلماق «پاكارلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: لېتىپنىڭ بويى ئېگىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ماشىنىنىڭ شوپۇر ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقى پاكارلىتىلدى. * بۇ ماشىنىغا خېلى ئىلغار ئۇسكۇنىلەر ئورنىتىلغان بولۇپ، ھەتتا ئورۇندۇقلىرىمۇ ھەربىكەتچان ئاپتوماتىك ھالدا ئېگىز ياكى پاكارلىتىلدۇ.

پاكارلىماق پ. پاكار ھالەتكە كەلمەك، پاكارلاشماق، پەسلىمەك: بۇ ئادەم قېرىغاندا

پاكارلاپ كەتتى.

پاك-پاكىز ① تاپتازا، ساپمۇساق، ناھا-يىتى پاكىز: سالقىن تاغ شامىلى ئىشك ئالدىدىكى ئاكاتسىيە يوپۇرماقلىرىنى لەرزان تىترىتىپ ئۆتەتتى. يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك-پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالت يوللار سان-ساناقسىز ئېلېكتر چىراغلىرىدا ئەينەكتەك پارقىرىماقتا. ② كۆچمە. بىرنېمۇ قويماي، پۈتۈنلەي: مېھمان، بىر تەخسە مانتىنى پاك-پاكىز يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئالدىدىكى تاۋلىنىپ قالغان چايىنى راھەتلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى.

پاكلاشتۇرماق «پاكلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاكلاشتۇرۇلماق «پاكلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاكلاشماق پ. پاك ھالەتكە كەلمەك، پاكلانماق: دوختۇرخانىلار پاكلاشتى. * مىللەتنىڭ تارىخى پاكلاشتى.

پاكلانماق ① «پاكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆي-ئۆيلەردىن تەرەت ئېلىپ پاكلانغان جامائەت بىر-بىرلەپ مەسچىتكە كېلىشكە باشلىدى. ② «پاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاشۇ تويدا سېنىڭ روھىڭ شادلاندى، گۈل بېغىمىز شۇمبۇيىدىن پاكلاندى.

پاكلىق «پاك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دىلدار يولدىشى نىيازغا كايىپ تۇرۇپ: — سەن ئۆزەڭنى پاك دەپ چاغلايسەن، پاكلىقتا سەندىن كەم ئەمەس كىشىلەرمۇ جەمئىيەتتە كۆپقۇ، — دېدى. * مۇھەببەت سۆيگۈسى ۋىجدانغا باغلىق، مۇھەببەت قولدىشى سەممىي — پاكلىق.

پاكلىماق پ. پاك ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاك قىلماق، پاكىزلىماق: سەھەر سالقىن ھاۋاسىدا، يۈرەكلەرنى يۇيۇپ پاكلاپ، ھامان غەيرەت بىلەن سەكرەپ، كۈندىن-كۈنگە ئۆرلەيمىز.

پاكىت ئى [ر<لات] ① ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان، رېئال، بار نەرسە: ھەقىقىي ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇلار ھەققىدىكى مەلۇمات: پاكىت ئالدىدا پىل ئوسۇرۇپتۇ(ماقال). * رەھمەتتۇللا پالۋانىنىڭ سۆزىگە سابىر بىلەن شېرىپنىڭ قايىل بولماسلىق پوزىتسىيىسىدە بولغانلىقىنى رەھمىتۇللا سېزىپ قالدى-دە: مانا قارا ئىلا، قولىمىزدا پاكىت بار، ناشىتۇڭ ھازىر قەشقەر تەرەپتىن نۇرغۇن لەشكەر تارتىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى. ② بىرەر ئىش، نەرسە ھەققىدە خۇلاسە چىقىرىش، قەتئىي بىر پىكىرگە كېلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئاساس، دەلىل، ھۇججەت: تارىخىي پاكىت. * پاكىت مۇنازىرىدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. * ئادەم پىسخىكىسىنى ئادەم مېڭىسى بەلگىلىمەيدۇ. يالغۇز ئادەم مېڭىسىنىڭ ئۆزىلا ئادەم پىسخىكىسىنى ھاسىل قىلالمايدۇ. بۇنى «بۆرە بالا» ھەققىدىكى پاكىت ئىسپاتلايدۇ.

پاكىتسىز سۆپ. پاكىتى بولمىغان، پاكىتى يوق: پاكىتسىز گەپ. پاكىتسىز ئىش.

پاكىتسىزلىق «پاكىتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پاكىتلىق سۆپ. پاكىتى بولغان، پاكىتقا ئىگە، پاكىتى بار: پاكىتلىق ماتېرىيال. * بىز بۇ ئەھۋاللارنى ئازادلىقتىن كېيىن ھەرقايسى جايلاردىكى پېشقەدەم مۇقامچىلارنىڭ ئۇنىڭلغۇ لېنتىسىغا ئېلىنغان قولىمىزدىكى نەق پاكىتلىق ماتېرىيالىلاردىن ئېنىقلاپ چىقتۇق. * بىزنىڭ سۆزىمىز قۇرۇق بولماي، پاكىتلىق بولۇشى كېرەك.

پاكىز [پ] ① سۆپ. تازا، پاك، ئېرىق، مەينەت ئەمەس: پاكىز سۇ. پاكىز چىنە. پاكىز كىيىم. * لۇتپۇللانىڭ سۆزى تۇڭشىگە ئولگۇرۇپ، تۇردى، ئوسمان ۋە دىلبەر پاكىز يۇيۇلغان بىر سېۋەت ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ كىرىپ قېلىشتى. * جەڭچىلەر ئاخشام پاكىز سۇرتۇپ، تازىلاپ قويغان ماشىنا ئەتىگەنلىك قۇياشتا قىپقىزىل چوغدەك يالتىراپ تۇراتتى. ② سۆپ. تازىلىقتا رىقابەتلەشكەن، ئۆزىنى پاكىز تۇتىدىغان:

پاكىز بالا. پاكىز ئايال. * توپ ئارىسىدىكى چاچ ـ ساقلىنى پاكىز ياساتقان كىشى ئالدىراشلىق بىلەن توپ ئىچىدىن قىسىلىپ چىقىپ كىشىلەر ئارىسىدا راۋاب چېلىۋاتقان روزىنىڭ يېنىغا كەلدى. * باينىڭ دۇنيالىقتا پاكىز ھەم زېرەك چوڭ بولغان بىرلا قىزى بولۇپ، ئۆز قىزىنى ياخشىراق لايىق تېپىپ ياتلىق قىلمىشنى كېچە ـ كۈندۈز ئويلىنىدىكەن. ③ سۈپ. كۆچمە. ۋىجدانلىق؛ پاك؛ توغرا؛ ئادىل: قىز دېمەك بولۇر پاكىز، پاكىزلىك دېمەكىكىم قىز. ھەرقاچان مۇھەببەتتە پاكىز قىزنى تۇتقان بىز. ④ رەۋ. قالدۇرماي، پۈتۈنلەي، تامامەن، تولۇق، تەلتۆكۈس: يولدىكى قارلار پاكىز سۈپۈرۈۋېتىلدى. * بىز ھوسۇلنى پاكىز، ۋاقتىدا يىغىۋېلىشنىڭ ئەھمىيىتى ئۈستىدە يەنە بىرئاز گەپ ئېچىپ، ئاندىن ئارام ئېلىش ئۈچۈن كەپىگە قايتىپ كىردۇق. * ئۇلار ـ نىڭ بىرى قىزىل ساقالىق بوۋاي، ئىككىسى ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى.

پاكىزلەتمەك «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاكىزلەشمەك پ. پاكىز ھالەتكە كەلمەك، پاكىز بولماق، پاكىزلەنمەك: سۇ پاكىزلەشتى. * كىيىم ـ كېچەكلەر پاكىزلەشتى.

پاكىزلەنمەك ① «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شەھەر بۇگۈن ئەتىگەن مۇنچىغا بېرىپ «سەھرا توپىسى»دىن پاكىزلىنىپ كەلگەندىن كېيىن، مېھمانخانىغا كىردى. ② «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆگۈت پاكىزلەندى. كۆكتات پاكىزلەندى. * مەن ئەتىگەن قويۇپ قارىسام ھويلا ۋە يولىلار پاكىزلىنىپ قاپتۇ. ③ كۆچمە، پۈتۈنلەي، تامامەن تۈگىمەك؛ تۈگەشمەك: ئۇنىڭ قىمارىدىن بوغۇلغان قەرزىنى ئۆي مۈلكىمدىن تۆلىدىم. قارىشلىشىقا كۈچۈم يوق ئىدى. ئاخىرى ئاتا ـ ئانامدىن قالغان ئوقەت پاكىزلىنىپ، تەمەچ قالاش ھالىتىگە كەلدۇق.

پاكىزلىق «پاكىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پاكىزلىقنى ساقلىماق. كىيىمنىڭ پاكىزلىقى. * گۈزەللىكنىڭ مۇھىم مەزمۇنىدىن بىرى پاكىزلىقتۇر. * پاكىزلىق كىشىنىڭ روھىي كەيپىياتىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

پاكىزلىمەك پ. پاكىز ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاكىز قىلماق، تازىلىماق: يوتقانىنى پاكىزلىمەك. چىننىنى پاكىزلىمەك. * ھەيدەر كۆز ياشلىرىنى سۈرتمىدى. گويا ئېقىۋاتقان بۇ ياش ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىكى يارىسىنى، ئار ـ نومۇس داغلىرىنى يۇيۇپ پاكىزلەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

پاكىنەك سۆپ. بويى پاكار، پاكارغىنا، پەس (كەمىستىش ھەم ئەركىلىتىش مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ): پاكىنەك ئادەم. پاكىنەك بوۋاي. * ھېلىقى ئىمامنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان كەكە ساقال، پاكىنەك كىشى ئاغزىدىكى لوقمىنى چاينap ئولتۇرۇپ سۆزگە كىرىشتى.

پاگون ئى [ر] <ھەرب> ئوفىتسېر ۋە پاراخوت كاپىتانلىرىنىڭ مۇرىسىگە تاقىلىدىغان ھەم ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى بىلدۈرىدىغان بەلگە: پاگون تاقماق. * ئۇنىڭ ئىككى مۇرىسىگە پاگون قادالغان، ئۇ خۇددى كېچىلىرى خانتەڭرى ئۈستىدە چاقناپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلارغا ئوخشايدىغان بەش بۇرجەكلىك سېرىق يۇلتۇزلاردەك نۇر چېچىپ تۇراتتى.

پاگونسىز سۆپ. پاگونى يوق؛ پاگون تاقىمىغان: پاگونسىز ھەربىي كىيىم.

پاگونلۇق سۆپ. پاگونى بار، پاگون تاقىغان: پاگونلۇق كىيىم كىيگەن ئەسكەر. * شۇ كۈنى كەچقۇرۇن تۆت مەسچىتنىڭ ئىمامىلىرى، ئابرويلۇق بايلىرى، ھېيتىۋاقى قازىنىڭكىگە مېھمانغا ئېيتىلىپ، ئاشسۇ تارتىلدى. ئۆز گېزىكى بىلەن مەجلىس ئېچىلدى. روزاخۇن بولۇس يىغىلغانلارغا پاگونلۇق كىشىنى تونۇشتۇردى.

پاگى ئى ⟵ خېمىر تۇرۇچ.

پاگى تۇتماق ⟵ خېمىر تۇرۇچ تۇتماق.

پاگىسىز سۆپ. پاگى سالمىغان، پاگىسى يوق؛ پېتىر: پاگىسىز خېمىر.

پاگىلىق ① سۇپ. پاگى سالغان، پاگىسى بار: پاگىلىق خېمىر. ② ئى. پاگى قىلىنىدىغان، پاگى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە، ماتېريال.

پاك I سۇپ. قۇلقى ئاڭلىماس، گاس، ساغرۇ: پاك قۇلاق. پاك بولماق. پاك قىلماق. * پاك بىلەن ئورتاق بولدۇم، گەپ ئاڭلىتالمايدىغان بولدۇم (ماقال). * ئۇ ئادەمنىڭ قۇلقىنى ئاغزىمغا تىقىۋەتكەك قىلىپ تۇرۇپ قاتتىق ۋاقىرىشىدىن ئالدىمدا تۇرغان بۇ كىشىنىڭ پاك ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

پاك بولماق قۇلقى ئاڭلىماس، گاس، ساغرۇ بولۇپ قالماق: ئىشك ئالدىدا «پاك-پۇك» قىلىپ ئېتىلغان پوجاڭزا ئاۋازىدىن خەيرۇللانماك قۇلاقلىرى پاك بولۇپ قالاي دېدى.

پاك قىلماق قۇلقىنى ئاڭلىماس، گاس ساغرۇ قىلىپ قويماق: ساي تەرەپكە قاراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان سۇنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى قۇلاقنى پاك قىلۋەتكۈدەك ساداً بىلەن كۆچەيدى.

پاك II ئى [خەن] قاتار ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى. پاك ئادەتتە تاختاي ۋە شۇنكىدەك نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە چاقماق شەكلىدە سىزىلىدۇ. ئۇنىڭ سىزىلغان يوللىرىدا پاك ئۇرۇقلىرىنى يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئوينىلىدۇ: پاك ئوينىماق. پاك سىزماق.

پاك III سۇپ. غول-شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ھەددىدىن زىيادە ئۆسۈپ، بۈكۈلۈشچە، ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي يېتىشچە كەتكەن: ھوسۇل بېرىشى كەم بولغان (بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق دانلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): بۇغداي پاك بولۇپ كېتىپتۇ. * رازاقنىڭ بۇغدىيى پاك بولۇپ يېتىۋېلىپ، دان ئالالمىدى.

پاك بولماق غول-شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ھەددىدىن زىيادە ئۆسۈپ، بۈكۈلۈشچە، ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي يېتىشچە كەتمەك: بۇ يىل بۇغدايغا ئوغۇت كۆپ بېرىلىپ كەتكەچكە بۇغداي پاك بولۇپ كېتىپ ھوسۇل كېمەيىپ كەتتى.

پاك IV تەق. بىردىنلا ئېتىلىش، يېرىلىش، پارچىلىنىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ملتىق «پاك» قىلىپ ئېتىلدى. * «پاك» قىلغان تاپانچا ئاۋازى بىلەن تەڭ تۆت نەپەر ئوقۇغۇچى باراۋەر ئالغا يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇلار مەك مېتىرغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا تېز سۈرئەت تالىشىۋاتقان كىچىك ئەزىمەتلەر ئىدى.

پاڭپارسماق پ. دىئال. تولا سەمرىپ كېلەڭسىزلىشىپ كەتمەك.

پاك-پۇك بىردىنلا ئېتىلىش، يېرىلىش، پارچىلىنىشتىن چىقىقان ئاۋاز: شۇ چاغدا ئارال تەرەپتىن «پاك-پۇك» قىلغان ملتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. * پۈتكۈل شەھەر ئۈيقۇغا چۆمگەن بولۇپ، پەقەت ھەرەمبالغ بىلەن دەريا بويى تەرەپتىنلا ئارىلاپ-ئارىلاپ «پاك-پۇك» قىلغان ملتىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاڭچۇ ئى [خەن] <كىي> ئارىلاشما يىپەك يىپتىن توقۇلىدىغان تۈز يوللۇق رەخت. ئۇ نېپىز ۋە يۇمشاق بولۇپ، يازلىق كىيىم تىكىشكە باب كېلىدۇ: بوۋاي ئاق پاڭچۇ كۆڭلەك-تامبىلىنى كىيىپ، بىر سافادا ئولتۇراتتى.

پاڭشك رەۋ [خەن] جانت. خاتىرجەم، بەخىرامان، بەخۇدۇك: ئېشەكچىلەر ئېشەكلىرىنى سايىغا قوزۇق قېقىپ باغلاپ، چاپانلىرىنى يېشىپ تاشلاپ، پاڭشك ئولتۇرۇشۇپتۇ. * شاھزادە يەنە ئۈچۈپ چىقىپ، مەلىكە بىلەن بەخىرامان بىر كېچە قونۇپ، ھالىلىشىپ-مۇڭدىشىپ، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا يەرگە پاڭشك قايتىپ چۈشۈپتۇ.

پاڭقاي I سۇپ. قۇلقى ئاڭلىمايدىغان، قۇلقى ئېغىر، ئاڭلىماس، ساغرۇ: بوۋاي ھەر كۈنى ئۆزىنىڭ بوتكىسىنىڭ ئالدىنى تازىلاش بىلەنلا قالماي، بىزنىڭ دۇكانىنىڭ ئالدىنىمۇ پاك-پاكىز تازىلاپ، ئەخلەتلەرنىمۇ توشۇۋېتىدىغان بولۇۋالدى. بۇ ئادەم كور ياكى پاڭقايمىكىن!

پاڭقاي II ئى. ئات، كالا، قوي قاتارلىق سۆڭەكلىك هايۋانلارنىڭ كەينى پۇتىنىڭ تىزىدىن ئوشۇقىغىچە بولغان ئىلىك ئۇستىخىنى؛ سۆڭىكى: قوي پاڭقىيى. ئات پاڭقىيى.

پاڭقۇش سۈپ [پاك+قۇش] كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، ساراڭ قېتىش؛ دۆت، كالۋا، هاڭۋاقىتى: پاڭقۇش ئادەم. * مەن بۇ يەردە ئەتىدىن كەچكىچە قېرى پاڭقۇش دادامنىڭ ئىشلىرىنى قىلىپ هالىم قالماي، پۈت ـ قوللىرىم ياغاچتەك قېتىپلا قالدى. * ئادەم قېرىغاندا تازىمۇ پاڭقۇش بولۇپ قالىدىكەن.

پاڭگىدە رەۋ ① «پاك» قىلغان هالدا، «پاك» قىلىپ: ملتقتىن «پاڭگىدە» ئوق چىقىپ كەتتى. ② كۆچمە. بىردىنلا ئۇن سەكىپ، توساتتىن قاتتىق ئاۋاز بىلەن: هېلىقى بالا جىمە بولغىنىدىن «پاڭگىدە» يىغلىۋەتتى. * دادىسى: ـ بالام، ئەزىمەتجان، سەن بۇ قىلىقىڭنى تۈگەت، — دېيىشى بىلەن تەڭ ئەزىمەتجان «پاڭگىدە» يىغلاپ كەتتى.

پاڭگىلداتماق «پاڭگىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنمۇ باشقىلاردەك بىر دۆڭنىڭ كەينىدە دۈم ياتتىم ـ دە، بەتلەكلىك ملتقىمنى پاڭگىلدىتىپ ئېتىۋەردىم.

پاڭگىلدىماق پ «پاك ـ پاك» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «پاك ـ پاك» قىلماق: دەريانىڭ گاھ ئۇ يېرىدە، گاھ بۇ يېرىدە ملتىق ئوقى پاڭگىلداپ تۇراتتى. يېرىم كېچىدە هەممە ياقنى جىمجىتلىق باسقاندا، توساتتىن دەريانىڭ ئۈچ جايىدىن قوشۇنلار نەرىقى تەرەپكە ئۆتۈشكە باشلىدى.

پال I (پالى) ئى [ئە] ① كىشىنىڭ ئالقىنىغا قاراش، كىتاب ۋاراقلاش، قارتا ئېچىش تاش ۋە مايا‌قلارنى يۆتكەش قاتارلىق ئوسۇللار بىلەن كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىنى، شۇنىڭدەك كىشىلەر بىلىشكە قىزىقىقان نەرسە ياكى هادىسىلەرنى ئالدىن ئېيتىپ بېرىدىغان ساختا بېشارەت: پال باقماق. پال سالماق. * پالچى موماي هېلىقى تىزىلغان تاشلارنى يەنە چۈۋۈپ تاشلاپ، ئىككى كۆزىنى يۇمۇۋالغان پېتى ئىككى قولىنىڭ هەممە بارماقلىرىنى هەربىرىنى كەلتۈرۈپ تاشلارنى يەنە تىزىپ چىقتى. ئاندىن كۆزىنى ئېچىپ، تاشلارغا بىرمەھەل قاراپ تۇرۇپ، پالنىڭ تەبىرىنى يەشتى. ② كۆچمە. **بىرەر نەرسە هەققىدىكى تەخمىن، مۆلچەر، پەرەز:** — هوي، بۇلار راستىنلا مۇشۇ يەردە كەنغۇ، باقىنىڭ پالى توغرا چىقىپ قالدى، — دېدى ئىدرىس ئىشكىتىن كىرىپ كېلىۋېتىپ.

پال ئاچماق ← **پال سالماق:** بىركۈنى مەھەللىمىزگە بىر پالچى پەيدا بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمگە يېقىن جايدا: — پال ئاچىمەن، پالغا ئىشەنمە، پالسىز قالىما... — دەپ ئۆز تەقدىرىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى چاقىرىشقا باشلىدى.

پال باقماق ← **پال سالماق:** بۇ قانداق كارامەتتۇ؟ دەپ پالچىنى راستىنى ئەۋلىيا ئىكەن، دۈڭسىنى ئالاي دەپ شۇنچە ئىزدىسەم تاپالمىدىم. سۇرۇشتە قىلسام، شۇ كۈنى مەندىن كېيىن يەنە بىر ئادەم پال باقتۇرۇپ، پالچى بۇۋاي بىلەن سوقۇشۇپ قاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ ساقلىدىن تۇتۇپ سۆرەپتۇ.

پال سالماق كىشىنىڭ ئالقىنىغا قاراش، كىتاب ۋاراقلاش، قارتا ئېچىش، تاش ۋە مايا‌قلارنى يۆتكەش قاتارلىق ئوسۇللار بىلەن كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىنى، شۇنىڭدەك كىشىلەر بىلىشكە قىزىقىقان نەرسە ياكى هادىسىلەرنى ئالدىن ئېيتىپ بەرمەك: قىياس قىلماق: پالچى، ئەكرەمنىڭ يۈتۈپ كەتكەن كالىسىنىڭ نەدە يۈرۈۋاتقانلىقىغا پال سالدى. * نەزىرە ياغلىقىنى يېپىپ، مومايغا يۈز ـ كۆزىنى كۆرسەتكەندە، موماي: — هېچقىسى يوق قىزىم، مەن پال سېلىپ كۆرۈپ، دوردىسىنى سىزگە هازىرلا ئېيتىپ بېرىمەن، — دېدى ـ دە، ئاندىن ئويۇق بېشىغا ئېلىپ قويغان خالتىدىكى پال تاشلىرىنى كاك ئۇستىگە تۆكتى.

پال II تەق. قۇياش، يۇلتۇز، چىراغ،

ئوت قاتارلىقلارنىڭ يورۇقلۇق چىقىرىپ يېنىش هالىتى: ئۆي ئىچىده بىردىنلا «پال» قىلىپ چىراغ ياندى ـ ده، يەنه ئۇزىماي «لاپ» قىلىپ ئۆچتى.

پالاتا I ئى [ر<لات] بەزى كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردىكى پارلامېنت.

پالاتا II ئى [ر<لات] داۋالاش ۋە دەم ئېلىش مۇئەسسەسىلىرىده بىمارلار ياكى دەم ئالغۇچىلار ياتىدىغان ئالاهىده بۆلمە؛ خانا، ئۆي، ياتاق: زالدا ئۇيان، بۇيان يۈرگەن ئاغرىقلار ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تۇرسۇنقىز ياتقان پالاتىغا بېشىنى تىقىپ، سۇرۇلۇك قارىشىپ قويياتتى.

پالاتماق (پا: لاتماق) «پالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاه ۋەزىرلىرىگه بۇيرۇق بېرىپ رۇستەمنىڭ سادىر قىلغان گۇناهى ئۇچۇن، ئۇنى ئۇچ يىللىق پالاتتى.

پالاس I ئى [پ] ئومۇمەن يەرگه، كارىۋاتقا سېلىنىدىغان، يۇڭ ياكى پاختا يىپىلىرىدىن توقۇلغان، گىلەم ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان يۇيۇم: پالاس سالماق. * داۋۇت ئاكىنىڭ كاڭ سۇپىسىغا بىر چوڭ كونا پالاس ۋە پالاس ئۇستىگه كونىراپ كەتكەن بىر پارچه قارا كىگىز سېلىپ قويۇلغانىدى.

پالاس II تەق. ئادەملەرنىڭ مېڭىش هەرىكىتىنىڭ كېلەڭسىز هالىتى: ئەختەم پالاسلاپ ئېتىزغا ماڭدى.

پالاس ـ پالاس «پالاس II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قويچى ئالتىنچى ئاي كۇنلىرىدىمۇ يوغان پور جۇۋىنى كىيۋېلىپ، قوي پادىسى ئارقىسىدىن پالاس ـ پالاس قىلىپ، تىنىماي يۈرەتتى.

پالاسلاتماق «پالاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پالاسلاشماق «پالاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەنۋەر بىلەن ئەركىن، پويىز مېڭىشقا ئون بەش مىنۇت قالغانىدا پويىزغا ئۇلىگۈرەلمەي قالمايلى دەپ پويىز ئىستانسىسىغا پالاسلىشىپ پىيادە يۈرۈپ كەتتى.

پالاسلىماق پ «پالاس ـ پالاس» قىلغان هالەتتە ماڭماق: مەنسۇر تاغا قېرىنداشنى ئەتىدىن كەچكىچه ئۆي ئىشلىرى بىلەن پالاسلاپ يۈرەتتى.

پالاشماق پ. گۆش قاتارلىق نەرسىلەر ئىسسىقتىن بۇزۇلۇپ ئۈستىگه تور باغلاپ كەتمەك.

پالاق I ئى [ئە] ① دېنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئۇرىدىغان ياكى سوراقخانىلاردا گۇناهكارنى ئۇرىدىغان جازا قورالى: يېسىسى تاياق: پالاق بىلەن ئۇرماق. * يېڭى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى پالاققا بېسىپ جازالايدىغان كونا مەكتەپكه ئوخشمايدۇ. ② كېمە، قېيىق، قولۇاقلارنى سۇدا هەيدەش ئۈچۇن ئىشلىتىلىدىغان، سۇغا كىرىپ تۇرىدىغان، ئۇچى يېسىسى قىلىپ ياسالغان ياغاچ: قېيىق پالىقى. * كەچ كىرىپ، ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۇننىڭ قىزىل شولىسى كۆلگه چۈشۈپ كۆزنى قاماشتۇرۇشقا باشلىغانىدا، ئۇلار ئورۇغان قومۇشلىرىنى قېيىققا باستى، يۇك بېسىلغان ئېغىر قېيىق بەك ئاستا مىدىرلايتتى. ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن پۇتۇن كۇچى بىلەن پالاق ئۇرۇپ قېيىقنى قىرغاقتا ئېلىپ كەلدى. ③ چۈشەن ئۆلتۇرۇش ئۈچۈن سىم ياكى يالتىراق توردىن ياسالغان ساپلىق ئەسۋاب: چىۋىن پالىقى. ④ <تەن> تېكتاك توپ قاتارلىقلارنى ئۇرۇش ئۈچۈن ياغاچ ياكى باشقا نەرسىلەردىن مەخسۇس ياسالغان تەنتەربىيە سايمىنى: تېكتاك توپ پالىقى. * پالاق بىلەن تېكتاك توپ ئويناماق.

پالاق II سۈپ. بىخسىغان، بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكىرىپ قالغان (تۇخۇم هەققىده): پالاق تۇخۇم. * ئابدۇۋۇپلىكامنىڭ «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» دېگەن سۆزىگه دىققەت قىلمىدىڭلارمۇ؟ ئۇ مۇسا دۇكانچىسى بىلەن پۇتۇشۇپ ئۆيىگه بارغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ هەم قوشنىلىرىنىڭ چۈجه چىقارماي سېستىپ قويغان

پالاق تۆخۇملىرىنى يىغىپتۇ ـ دە، مۇساغا ئاپىرىپ ۋەدىسىنى ئورۇنلاپتۇ...

پالاق III تەق. يىقىلىش، ئۆرۈلۈش ۋە تېز ھەم تاسادىپىي ھەرىكەتتىن چىقىدىغان ئاۋاز: سۇلايمان ئاتتىن «پالاق» قىلىپ يىقىلىش بىلەنلا داد ـ پەريات كۆتۈردى.

پالاق ـ پالاق «پالاق III» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پالاق ـ پالاق قىلىپ» چىققان ئاۋاز يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پالاق ـ پۇلۇق يىقىلىش، ئۆرۈلۈش ۋە تېز ھەم تاسادىپىي ھەرىكەتتىن چىققان ئاۋاز: پالاق ـ پۇلۇق سۆزىغا چۈشۈپ كەتمەك. پالاق ـ پۇلۇق يىقىلىپ چۈشمەك. * بالا چىنار ئۈستىدە قورقۇپ كېتىپ، «پالاق ـ پۇلۇق» قىلىپ، چىنار دىن يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

پالاقچە ئى ① <زوئول> بېلىقلارنىڭ ھەرىكەت ئورگىنى. ئۇ تىكەنسىمان سۆڭەك ۋە پەردە شەكلىدىكى تەرەپ تۇرغۇچى كۆۋۈرچەكلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇنى ئورۇنلاشقان ئورنىغا قاراپ كۆكرەك پالاقچىسى، قورساق پالاقچىسى، دۈمبە پالاقچىسى، ساغرا پالاقچىسى ۋە قۇيرۇق پالاقچىسى دەپ بىرقانچە تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك گۈللىرىنىڭ ئۇرۇقدانى تۈۋىدە بولىدىغان سۇلۇق ۋە تەڭگىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. سانى ئىككى تال بولۇپ، كىچىك ۋە رەڭسىز كېلىدۇ. ئۇ سۇ سۈمۈرگەندىن كېيىن كۆپۈپ، گۈلىنىڭ ئېچىلىشىنى تېزلىتىدۇ.

پالاقچە پۇتلۇقلار <زوئول> سۇت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر تۈركۈمى، تېنى ئۈزۈن ئۈرچۈق شەكىلدە، تېنىنىڭ ھەممىسىدە قىسقا تۈكچىلىرى بار؛ تۆت ئايىغى قىسقا ھەم كەڭ، شەكلى پالاققا ئوخشايدۇ؛ توپلىشىپ ياشاشقا ئادەتلەنگەن، دېڭىز ـ ئوكيانلاردا ياشايدۇ؛ بېلىق ۋە قاسراقلىق ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ دېڭىز پىلى، دېڭىز يىلپىزى قاتارلىقلارمۇ شۇ تۈركۈمگە كىرىدۇ.

پالاقشتماق «پالاقشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روزى باللارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ سەپتىكى مەشىق ۋاقتىدا تۇرغان ئورنىغا كەلدى ـ دە، ئۇزۇن يەڭلىرىنى پالاقشىتىپ تەنھەرىكەت ئويناشقا باشلىدى. * مۇشۇكياپىلاق ئىختيارسىز قاناتلىرىنى پالاقشتىپ ئۇچتى.

پالاقشماق پ ① پالاقلىغان ئاۋاز چىقارماق، پالاقلىماق: ھەر كۈنى دەرس باشلانغاندا ئىشىك ئالدىدا پالاقشىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى ـ دە، ئارقىدىنلا روزى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ كىرىپ كېلەتتى، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭدا پىخلىدىغان كۈلكە پەيدا بولاتتى. ② كۆچمە. **بىر ەر ئىشىنىڭ كويىدا يۈرمەك، ئۇنىڭ يولىدا ھەرىكەت قىلماق:** ئۇزۇن تۆمۈر خادىغا كەپشەرلەتكەن ئاي يۈلتۈزنى ئەتراپىدىكى كورپۇسلاردىن ئېگىز قىلىپ ئورنىتىش ئۈچۈن غەيرەت بىر ياز پالاقشىدى. * داۋۇت بىلەن سادىق كونا ساۋاقداشلار ئىدى. ئۇتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن سادىق ئالىي مەكتەپكە كەتتى. ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن داۋۇت بىر ەر يىل پالاقشىپ يۈرۈپ قىسقا مۇددەتلىك كۇرستا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئېرىشتى.

پالاققىدە رەۋ «پالاق» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پالاق» قىلىپ: كىتاب پالاققىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. * مەھەللىگە ئاز قالغاندا، ئالدىدا كېتىۋاتقان ھىمىت توساتتىن «پالاققىدە» يىقىلىپ چۈشتى، چېلىكىدىكى سۇ پۈتۈنلەي تۆكۈلدى.

پالاقلاتقۇزماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز شەھەرگە كېلىۋاتقىنىمىزدا يول بويىدىكى ئۇزۇملۇك ھويلىدا بىر توپ ئۇششاق باللار قانىتى بوغۇچلانغان كەپتەرلەرنى پالاقلاتقۇزۇپ ئويناتاۋاتاتتى.

پالاقلاتقۇزۇلماق «پالاقلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالاقلاتماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: خوراز قانىتىنى پالاقلاتتى. * دىلنۇر ھېيت تەييارلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن كىگىز ـ گىلەملىرىنى پالاقلىتىپ قېقىۋاتاتتى.

پالاقلاشماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىز چاڭىلداپ كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ بوم لېكىن جاراڭلىق كۈلكىسىدىن پېشايۋان لىمىدا تۇمشۇقىنى قانىتىغا تىقىپ ئۇيقۇدا ياتقان كەپتەرلەر ئۈركۈشۈپ پالاقلاشتى.

پالاقلىماق پ ① «پالاق ـ پالاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋىدى، كاتەك تەرەپتىن توخۇلارنىڭ پالاقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. * قۇرغۇيۇم پالاقلايدۇ، كىمنىڭ بېغىدا پاختەك. يار ئۆزىنى ماختايدۇ، ئالەمدە كىشى يوقتەك. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ كۆيىدا يۈرمەك، ھەرىكەت قىلماق، غېمىنى يېمەك، ئىزدەنمەك: نىزامىدىن كوللېكتىپ ئىشلىرى ئۈچۈن ئۇدا بىر يىل پالاقلاپ يۈردى. * مېھرىبانەم مىڭ پالاقلىغان بىلەن قۇچاقتا بالىسى تۇرسا، قانچىلىك ئىش قىلالايدۇ.

پالاقمان ئى. دىبال. كامالەك، ياي.

پالاكەت [ئە] ① ئى. كىشىلەرنىڭ ئىختىيارىدىن، ئىرادىسىدىن تاشقىرى؛ ئۇشتۇمتۇت، كۈتۈلمىگەندە يۈز بېرىدىغان كۆڭۈلسىز ھادىسە؛ بەختسىزلىك؛ بالا ـ قازا؛ ئاپەت: پالاكەت باسماق. * خۇشال بولغاندا كۆزگە پالاكەت كۆرۈنمەس (ماقال). * ئېلىغا كەلگەن پالاكەت ئېلىنىڭ بەدىنىنى نابۇت قىلىش بىلەنلا توختىمىدى، ئۇ يەنە ئۇلارنىڭ گۈزەل تۇرمۇشىنى، غايىسىنى، غايە ئۈچۈن تۈزگەن پىلانلىرىنى كاردىن چىقاردى. ② سۈپ. كۆچمە. چاقىقان ئەمەس، لەقۋا، لايغەزەل، ئېپى يوق؛ كېلەڭسىز: ئايۇپ ئاكىنىڭ ئوغۇللىرى پۈتۈن ـ تىرىك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمما پالاكەترەك يىگىتلەردىن ئىدى. * ـــ ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن بۇرادەر، ـــ دېدى نەسىردىن زىياغا، ـــ راستتىنلا پالاكەت نېمە ئىكەنسەن. بولمىسا، ئۈچ كۈندىن بېرى مۇشۇنچىلىك ئىشنى قىلالمىدىم دەپ كەلگىنىڭ نېمىسى؟

پالاكەت باسماق ئىختىيارسىز ھالدا خېيىم ـ خەتەرگە، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىماق؛ نەس باسماق: پالاكەت باسسا ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۇچرىشىدۇ (ماقال). * ئاتام ماڭا: ـــ بالام. ئېسىڭدە بولسۇن، بۇ دۇنيا ھەركىمگە باقىمەندە ئەمەس، ئادەم بالىسىغا ئۈچ قېتىم ئامەت كېلىپ، ئۈچ قېتىم پالاكەت باسىدۇ، ـــ دېگەنىدى.

پالاكەتچىلىك ئى. پالاكەت باسقان، پالاكەتكە يولۇققان ھالەت؛ پېشكەللىك، نەسلىك، بەختسىزلىك: ئۇنىڭ ئالدىدا خالىق تۇراتتى، ئۇ قايسىبىر باشلىقنىڭ قېشىدىن قايتىۋېتىپ بۇ پالاكەتچىلىك ئۈستىگە كېلىپ قالغانىدى.

پالاكەتلەشتۈرمەك «پالاكەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ پۇتىغا كىيگەن پىيمىسى ھۆلچىلىكتە نەملىشىپ ئېغىرلاشقانسېرى ئۇنى پالاكەتلەشتۈرۈپ، مېڭىش ـ تۇرۇشى قىيىنلاشتى.

پالاكەتلەشتۈرۈلمەك «پالاكەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالاكەتلەشمەك پ. لەقۋا، لايغەزەل، كېلەڭسىز ھالەتكە كېلىپ قالماق: پاتقاق يولدا ماڭغانسېرى پالاكەتلىشىپ، پۇتۇمنى تەستە سۆرەپ كېلىۋاتاتتىم.

پالاكەتلىك سۈپ. پالاكىتى بار، پالاكەت باسقان، پالاكەتكە يولۇققان: قاسىم خۇدا ئۇرغانلىقىنى چۈشەندى ـ دە، يۈرىكى «ۋاژژىدە» كۆيدى. ئۇ بۇ پالاكەتلىك دەۋانى قەيەرگە بېرىپ ئېيتالىسۇن؟ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ كېچىلەپ مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى.

پالاكەتلىك قىلماق كېلەڭسىزلىك قىلماق، قولاشمىغان ھالدا ھەرىكەت قىلماق: كەپتەر باچكىسى سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ قالدى ـ دە، ئۆزىنى باشقۇرالماي پالاكەتلىك قىلىپ پەگاھقا يىقىلىپ چۈشتى.

پالاڭ ئى. بۇغداي، ئارپا، شال قاتارلىق سامان غوللۇق زىرائەتلەرنىڭ يانچىلغان، لېكىن سامانغا ئايلانمىغان غولى؛ پاخال:

شال پالىڭى. * تاشماق پەگاھنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇنىكە مەشكە بىر ئېتەك پالاڭ بىلەن مەدەكسىنى تىقتى ـ دە، گۈركىرىتىپ ياندۇرۇۋەتتى.

پالان [ئە] سۆزلىگۈچىگە نامەلۇم بولغان ئادەم، نەرسىلەرنىڭ كىملىكى، نېمىلىكى، قانچىلىكى، قانداقلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئېنىقسىزلىق ئالمىشى رولىدا كېلىدۇ: پالان ئادەم. پالان كۈن. پالان ۋاقىتتا. پالان نەرسە. پالان جاي. * بىر ئۆتكۈنچى سودىگەر: ــ ھاي ـ ھاي بۇرادەر، سەن ھېلىقى پالان شەھەرنىڭ ھاكىمى ئەمەسمۇ؟ ئەجەبا ئەمدى كاللىپەزنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسەنغۇ، ــ دەپ سوراپتۇ.

پالان ـ پۇستان ئۇ ـ بۇ، ئۇنداق ـ مۇنداق: زۇنۇن: ــ ئاغىنە «پالان ـ پۇستان»نى قوي ئەمدى. ئوشۇق گەپنىڭ پايدىسى يوق. مۇشۇنىڭ بىلەن ياخشىلىشىپ قېلىڭلار، ــ دەپ نەسىردىنگە نەسىھەت قىلدى.

پالان ـ پوكۇن ← **پالان ـ پۇستان:** ھازىر بەزىلەر پالان ـ پوكۇنىنى يوقتىمىز دەۋاتىدۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەك، بۇ، نۆۋەتتىكى كۆرەشتە ئەھۋالىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ، بىزنىڭ ھوشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرىدۇ.

پالان ـ پۇستان دېيىشمەك بىر ـ بىرى بىلەن ئېيتىشىپ، ياخشى ـ يامان، سەن ـ پەن دېيىشىپ قالماق: بىز ئاغا ـ ئىنى ئىككىمىز ھېچقاچان پالان ـ پۇستان دېيىشىپ باقمىدۇق.

پالانچى ئال. بىراۋنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئاتىمىغان شارائىتتا شۇ ئىسىمنىڭ ئورنىدا كېلىدۇ: مەن تالىپىتىن: ــ سىز بۇ ئىشنى كىمنىڭ مەسلىھىتى بىلەن قىلدىڭىز، ــ دەپ سورىسام، ئۇ ھەرگىز «پالانچىنىڭ» دېمىدى.

پالانچى ـ پەمدىمانچى ← **پالانچى ـ پۇستانچى.**

پالانچى ـ پوكۇنچى ← **پالانچى ـ پۇستانچى.**

پالانچى ـ پۇستانچى ① سۆزلىگۈچى ئېيتقاقچى بولغان كىشىلەرنىڭ ئىسمىنى ئاتاشنى خالىمىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئىسمىنى بىلمىگەن شارائىتتا شۇ كىشىلەرنىڭ ئىسمى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: سەن، پالانچى ـ پۇستانچىلار كېلىدۇ، دېۋىدىڭ، كەلمىدىغۇ؟ ② سۆزلىگۈچى ئېيتىشنى ئەپ كۆرمىگەن ھاقارەت سۆزلىرى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ گەرچە سېنى ھۆ «پالانچى ـ پۇستانچى» دەپ تىللاپ كەتسىمۇ قۇللىقىڭنى يوپۇرۇپ كېتىۋەرسەڭ، جەدەل چىقمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولما، چۈنكى، پوققا چالما ئاتسا، يۈزىگە چاچرايدۇ.

پالاندى سۈپ ① چەت، ياقا يۈرتلارغا مەجبۇرىي ئەۋەتىلگەن، پالانغان، سۈرگۈن قىلىنغان: سۈرگۈن: خەلچىخان ئايلا لۈكچۈن ۋاڭنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇ لۈكچۈن ۋاڭلىقى تەرىپىدىن نەگىدۇ بىر يەرگە پالاندى قىلىندى. * كۆرەلمىدىم سېنى تالاي يىل، دىلىنى ئۆرتىدى سېغىنىش، قاقشاش. پالاندى بولۇپ يۈردۈم چۆلدىمۇ، لاچىن سوققان توشقانغا ئوخشاش. ② تىل‌ھا. باشقا يۇرتتىن كەلگەن كىشىلەرنى كەمسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ماۋۇ ماموت پالاندى بەش كۈن بولماستىن ھومىيىدىغان بولۇۋالدىغۇ؟

پالانماق «پالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىر پالۋان خەلق ئارزۇسىنى يۈرەككە تېڭىپ، مانجۇ زالىملىرىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىسيان كۆتۈرگەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم زىندانغا تاشلاندى، قۇمۇلغا پالاندى. * سادىر دەپ ئېتىم يامان، ئون بەش ياشتا ئاتالغان. دەسلەپتە توتۇلغاندا قۇمۇل خانغا پالانغان.

پالانى ئال. ئادەم نەرسىنىڭ ئۆزىنى ئاتىمىغان شارائىتتا ئۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: پالانى ئادەم. پالانى جاي. پالانى نەرسە. * تۇغقانلار بىز پالانى كەلمىدى، ئۇ پالانى كۈنى پالانى نەرسىنى ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى، دېگەن گەپلەرنى قويۇپ، مۇشۇ مەسىلە

هەققىدە ئۆزىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار بولسا، ئېيتساق، ئۇنىڭدىن كېيىن پالانى - پۇستانىلار هەققىدىكى گەپمۇ قېچىپ كەتمەيدۇ.

پالانى - پەمدىمانى ← پالانى - پۇستانى: ئۆكام، سەن - مەن، پالانى - پەمدىمانى دېيىشىپ ئولتۇرمايلا، سودا دېگەنىنى كېسىپ بىر تەرەپ قىلىۋېتەيلى، قانداق، مېترى توققۇز كويدىن يۇز مېترنى يىرتامسەن؟

پالانى - پوكۇنى ← پالانى - پۇستانى.

پالانى - پۇستانى سۆزلىگۈچى ئېيتماقچى بولغان ئادەم ياكى نەرسىنىڭ ئىسمىنى ئېيتمىغان شارائىتتا شۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ:

پالە ئى [خەن] ← **جەرىمانە.**

پالە قويماق ← جەرىمانە قويماق.

پالەچ ئى [ئە] ① <تب> بىر خىل كېسەلىك. بۇنىڭدا، نېرۋا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بەدەننىڭ بىر قىسمى هەرىكەت ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن هالدا مەھرۇم بولىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، خىزمەت يۈرۈشمىگەن، توختاپ قالغان؛ پاسسىپ هالەتكە چۈشۈپ قالغان، ئاقساپ قالغان هالەت: خىزمەت پالەچ هالەتكە چۈشۈپ قالماق. * هازىر بەزى جايلاردا رەھبەرلىك بوشىشىپ قالغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىش دۇيى ئاپپاراتى ۋە رەھبەرلىك بەنزىسى پالەچ ۋە يېرىم پالەچ هالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، نۇرغۇن خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولىدىغان كىشى بولماي قالدى.

پالەچ بولماق ① <تب> نېرۋا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بەدەننىڭ بىر قىسمى هەرىكەت ئىقتىدارىدىن قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي قالماق: خەلىچخانىنىڭ ئىككىلا پۇتى پالەچ بولغانلىقتىن تۆت يىلدىن بېرى يېرىم جان هالەتتە ئوچاقنىڭ ئالدىدا يېتىپ، بايرام كۈنلىرى رومان ئوقۇپ، باشقا كۈنلىرى پايپاق توقۇيتتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، خىزمەت يۈرۈشمەي پاسسىپ هالەتكە چۈشۈپ قالماق، توختاپ قالماق: رەھبەرلىك ئىدارە خىزمەتلىرىگە بولغان رەھبەرلىكنى بوشاشتۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىدارە خىزمەتلىرى پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى.

پالەچ قىلماق ① نېرۋا خىزمىتىنى توسقۇنلۇققا ئۇچرىتىپ، بەدەننىڭ بىر قىسمىنى ياكى پۈتۈنلەي كاردىن چىقارماق، ئىشلىمەس قىلىپ قويماق: جادۇگەر سېھىر بىلەن يىگىتنىڭ ئەزالىرىنى تاماممەن پالەچ قىلىپ قويۇپتۇ، پۈتى باسمايدىكەن، قولى تۇتمايدىكەن، كۆزى كۆرمەيدىكەن، تېنى سەزمەيدىكەن. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ۋە خىزمەتلەرنى پاسسىپ هالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق، ئاقىستىپ قويماق، توختىتىپ قويماق: ئۇ چاغلاردا كوللېكتىپ ئۇچۇن جان كۆيدۈرۈپ كەلگەن نۇرغۇن پىشقەدەم دۇيى كادىرلىرى پالەچ قىلىپ قويۇلغان چاغلار ئىدى. * مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ قالايمىقانچىلىقى ماتارىپنى پالەچ قىلىپ قويدى.

پالەچلەنمەك پ. پالەچ هالەتكە كېلىپ قالماق: هەرىكەت ئىقتىدارىدىن قالماق: يولدىشى مەمەت ئېلىنىڭ بوش ئىگىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەرهابا ئورنىدىن دەس تۇردى - دە، بېلىنىڭ تۆۋىنى پالەچلەنگەن مەمەت ئېلىنى پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، ئاۋايلاپ بىر تەرەپكە ئۆرۈپ قويدى. بۇ چەكسىز مېھرىبانلىقتىن يۇرىكى سۆيۈنگەن مەمەت ئېلى كۆزىگە غەلىبە ياش ئالدى.

پالەچلىك «پالەچ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كېسەلنى پالەچلىكتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئۇنۇملۇك چارىسى ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ داۋالاشتىن ئىبارەت. * ئىدارىمىز خىزمەتلىرىنىڭ چۈۋالچاقلىق، پالەچلىك هالىتىنى چوقۇم ئۆزگەرتەيلى.

پالەك ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى سەل - پەل ئۇچ بۇرجەك؛ يىلتىزى سەل قىزىل كېلىدۇ؛ ئوتياش ئورنىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلىتىلىدۇ.

پالەكلىك ئى. پالەك ئۆستۈرۈلىدىغان جاي.

پال-پال «پال I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مۇشۇك چاشقان ئۇۋلىسىنىڭ تۆشۈكىگە كۆزىنى «پال-پال» قىلىپ قاراپ تۇراتتى.

پالپال سۈپ. پارقىراق، يالتىراق: تەشى پالپال، ئىچى غالغال (ماقال). * ئۆزەڭگە باقماي تېخى مېنى زاكىلىق قىلۋاتامسەن، پالپال كۆز! — دېدى تىنىمۇ بوش كەلمەي، — ئاۋۇ دىڭگىيىپ تۇرغان سەت بۇرۇتۇڭغا قاراپ باقتىنا نېمىدېگەن كۆلكىلىك!

پال-پۈل يالتىراپ، يورۇق چىقىرىپ تۇرغان ھالەت: ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇ يەر، بۇ يەر «پال-پۈل» قىلىپ تۇرغان يېشىل چىراغدەك بىرنېمىلەر كۆرۈندى. بۇ ئۇنىڭ ئېسىگە كېچىك ۋاقتىنى كەلتۈردى. * ساۋۇتچان سادەتنىڭ كارىۋىتىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يانچۇقىدىن «پال-پۈل» قەغەزلىك پاپىروسىتىن بىرنى ئېلىپ تۇتاشتۇردى. * ئەلۋەك سوپىنىڭ گۆشلۈك بۇرۇن ۋە سالپىيىپ چۈشكەن ئېغىزلىرى تارتىشىپ كەتتى. چەكچەيگەن كۆزلىرى «پال-پۈل» قىلاتتى.

پالتا ئى. ياغاچ ماتېرىياللىرىنى كېسىش، ئوتۇن يېرىش قاتارلىقلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈر ساپلىق چۈلدىسى بار، تېغىلىق سايمان: ئاي پالتا. * ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپماق (ماقال). * پالتا چۈشكۈچە كۆتەك دەم ئاپتۇ (ماقال).

پالتا سېپى تەگمەك ← سامانلىقنىڭ ئاچقۇچى تەگمەك.

پالتا-كەكسىنى قاقتۇرماق قىلىمەن دېگەن ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىگەندىن كېيىن شۇ ئىشنى قىلىشتىن توختاپ قالماق، قىلغان ئىشلىرى بىكار كەتمەك: ئويلاپ ئىش قىل دېسەم ئۇنىماي كەينىدىن پالاقلىدىڭ، قانداق؟ ئەمدىغۇ پالتا، كەكەڭنى قاقتۇرۇپ تۇرغانسەن؟

پاتۇس ئى [لات] <زوئول> بېلىق، تېنى ياپىلاق، شەكلى يوپۇرماققا ئوخشايدۇ، ئۇزۇن ئىللىپس شەكلىدە بولۇپ، ئۇششاق تەڭگىچىلىرى بار: سول يان تەرىپىدە بېغىر رەڭ قارا سەپكۈنلىرى بولىدۇ، ئوڭ تەرىپى ئاق رەڭلىك: ئىككى كۆزى سول تەرەپتە بولىدۇ: ئېغىزى چوڭ، چىشى ئۇچلۇق ۋە ئۆتكۈر كېلىدۇ: دېڭىزنىڭ تېيىز يېرىدە ياشايدۇ: دېڭىز ئاستىدا ئوڭ تەرەپنى تۆۋەن قىلىپ ياتىدۇ: كىچىك ھايۋانلارنى تۇتۇپ ئۇزۇقلىنىدۇ.

پالتۇك ئى. دىئال ① پەگاھنىڭ بىر چېتى. ② ئۆي ئىشىكىدىن سۇپىغىچە بولغان پەس جاي.

پالچى ئى <دىن> پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شەخس: پال باقىدىغان ئادەم: بىركۈنى مەھەللىسىمزگە بىر پالچى پەيدا بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمگە يېقىن جايدا «پال ئاچمەن، پالغا ئىشەنمە، پالسىز قالما...» دەپ ئۆز تەقدىرىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى چاقىرىشقا باشلىدى.

پالچىق ئى ① سۇ يىغىلىپ قالغان جايلار-دىكى پاتقاق، سۇيۇق لاي. ② ئات-ئۇلاغ ياكى پىيادىلەر كېچىپ ئۆتىدىغان سۇ بار كېچىك: ئېرىق، ئۆستەڭ.

پالچىلىق ئى. پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى، پال ئېچىش ئىشى: پالچىلىق قىلماق.

پالچىلىق قىلماق پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللانماق: پال ئېچىشنى كەسىپ قىلماق: موللازىمىدىن ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىپ ياقا يۇرتلارغا بارغاندىن كېيىن جان بېقىش يۇزىسىدىن، دىندار قېرى ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، ئاخىرى پالچىلىق قىلدى.

پالسز سۈپ. پال سالدۇرماي، پالغا ئىشەنمەي، پالنى كېرەك قىلماي: پالسز يۈرمە، پالغا ئىشەنمە (ماقال).

پالشوپكا ئى [ر] قايرىما ياقىلىق، ئۇزۇن-لۇقى كاسىنى بېسىپ تۇرىدىغان تاشقى كېيىم؛ قىسقا پەلتو.

پالقان ئى. دىئال. ئاياغىنىڭ سوڭىغا ئورنى-تىلغان قەلەي.

پالكۆز سۈپ [پال+كۆز] چاندىقى كەڭ، پولتىيىپ چىقىپ تۇرىدىغان كۆز: سادىقنىڭ پالكۆزلىرى ھەمىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى. * ھاشىم سىپايىلىك بىلەن بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ تۇرۇپ: ــ سەن ھېلىقى مىخ قېقىلغان چومىقىڭنى ئېلىپ كەل، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار، ماۋۇ ئۇششاق بالىلار ئاۋۇال بېرىپ تاش ئاتسۇن، ــ دېدى.

پالكۆز بېلىق <زوئول> ئالتۇن بېلىقنىڭ بىر سورتى. ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقى ناھايىتى چوڭ، كۆزى سىرتىغا پولتىيىپ چىقىقان بولۇپ، قورساق قىسمى چوڭ، قۇيرۇق پالاقچىسى ئالاھىدە چوڭ كېلىدۇ.

پاللادىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pd (Palladium)؛ كۈمۈشتەك ئاق، گازلارنى سۈمۈرۈش ئالا-ھىدىلىكىگە ئىگە، بولۇپمۇ ھىدروگېننى سۈمۈ-رىدۇ، ساپ ھىدروگېن ئېلىشتا سۈمۈرگۈچى قىلىنىدۇ؛ يەنە «كاتالىزاتور»مۇ قىلىنىدۇ. پاللادىي قېتىشمىسى چىشنى داۋالاش ماتېرە-يالى ۋە زىننەت بۇيۇملىرى قىلىنىدۇ.

پاللاس ئى [ر] ← **پاللاس بېلىق.**

پاللاس بېلىق <زوئول> بېلىق، تېنى ياپىلاق ھەم ئۇزۇن، دۈمبە تەرىپى قارامتۇل، ئىككى يان تەرىپى ئاقىقا مايىل يېشىل رەڭلىك، يان سىزىقلىرى يوق، دېڭىزدا ياشايدۇ، مۇھىم ئىقتىسادىي بېلىقلار ھېسابلىنىدۇ.

پاللىدە رەۋ «پال» قىلغان ھالدا، «پال» قىلىپ: ھاشىمجان بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تەمشىلىشىگە زەينەپخان چوڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىدە «پاللىدە» قىلىپ چىراغ يانىدى. * مومای بىر-بىرىگە جۇپلەنگەن كىرپىكلىرىنى ئېچىۋېدى، گويا قاراڭغۇ ئۆيدە بىردىنلا ئېلېكتر چىرىغى يېقىلغاندەك، ئىككى كۆزى «پاللىدە» يورۇپ كەتتى.

پالما ئى [ر<ئىنگ] ← **پالما دەرىخى.**

پالما ئائىلىسى <بوت> تاق يوپۇرماقلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭغا دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقال ۋە ئاز بىرقىسىم پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر كىرىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى تۈز ۋە بەزىدە ناھايىتى قىسقا ئۆسىدۇ: يوپۇرمىقى چوڭ ۋە نۆۋەتلىشىپ ئۆسۈپ، پەيسىمان ياكى بارماقسىمان بېرىلغان بولىدۇ؛ گۈلى كىچىك ھەم ئاچ يېشىل رەڭدە كېلىدۇ ۋە كونۇسسىمان ياكى باشاقسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان بولىدۇ؛ مېۋىسى شىرىنلىك ياكى ئۇچكىلىك كېلىدۇ. مەسىلەن: پالما دەرىخى، پالما بامبۇكى، ماي پالمىسى، كوكۇس پالمىسى، ھاراق پالمىسى، يەلپۇ-گۈچ پالمىسى، سېپارى، ئالتىنيارىيە قاتارلىقلار. بۇ ئۆسۈملۈكلەر ئىسسىق ۋە مۆتىدىل ئىسسىق بەلباغقا كەڭ تارقالغان، دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ۋە تەيۋەن ئۆلكە-سىدىمۇ تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

پالما بامبۇكى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال، غولىنىڭ سىرتىدا تورسىمان تالا غىلىپى بولىدۇ؛ يوپۇر-مىقى ئالقانسىمان چوڭقۇر يېرىلغان؛ گۈلى سۇس سېرىق، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ؛ غولى ئىنچىكە ھەم قاتتىق بولۇپ ھاسا، كۈنلۈك سېپى قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پالما تالاسى <بوت> پالما دەرىخى يوپۇر-ماق غىلىپىنىڭ تالاسى. ئۇ دەرەخ غولىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرىدۇ، رەڭگى قىزغۇچ

قۇ كۆر؛ يامغۇرلۇق، ئارغامچا، چوتكا قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پالما دەرىخى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، غولى سېلىندىر شەكلىدە بولۇپ شاخلانمايدۇ؛ يوپۇرمىقى چوڭ، ئۇزۇن ساپاقلىق، ئالقانسىمان چوڭقۇر يېرىلغان، ياپراقلىرى تۆمۈنە شەكىلدە كېلىدۇ؛ گۈلى سېرىق، ئاتلىق، ئانىلىقلىرى ئايرىم تۇپتە بولىدۇ؛ ئۇچكىلىك مېۋىسى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ؛ ياغىچىدىن سايمان ياساشقا بولىدۇ.

پالما مەرىزى <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر تۈرى، قارىغاي يىلتىزىدا پارازىت ياشايدۇ، شەكلى تاتلىق ياڭيوغا ئوخشايدۇ، سىرتقى پوستى قارا قوڭۇر رەڭلىك، ئىچى ئاق ياكى ھال رەڭ بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەش، تىنچلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

پالمىتىن ئى [لات] ← **پالمىتىن كىسلاتا**.

پالمىتىن كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{15}H_{31}COOH$، رەڭسىز كىرىستال جىسىم؛ ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك مايلىرى تەركىبىدە ئۇچرايدۇ؛ شام، سوپۇن، سىلىقلاش مېيى قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

پالمىزارلىق ئى ← **پالمىلىق**.

پالمىلىق ئى. پالما دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي، پالما دەرىخى بىلەن قاپلانغان يەر.

پالنامە ئى [ئە+پ] <دىن> پال سېلىش، پال ئېچىش قائىدىلىرى يېزىلغان مەخسۇس قوللانما، كىتاب: نەزىرە بۇنىڭدىن سەل بۇرۇن بۇ ئۇيغا بىر قېتىم كەلگىنى ئۈچۈن، بۇ نۆۋەت ھېچكىمنى باشلاتقۇزماي، ئۆزى يالغۇز كېلىۋەردى. بېشىغا ئاق لېچەك ئارتىۋالغان رەمچى مومای ئۆيىدە يالغۇز «پالنامە» ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى.

پالوپا سۈپ. دىئال. ئاقساپ ماڭىدىغان، تولا پۈتلىشىدىغان؛ پۈتلاشقاق.

پالۋان [پ] ① ئى. جىسمانىي جەھەتتىن كۈچلۈك، بەقۇۋۋەت، جەسۇر؛ باتۇر كىشى: يۈگەنسىز ئاتنى پالۋان مىنسۇن (ماقال). *مۇختار: — مەن بىر جەڭچى، پالۋانمەن، مەن ھازىر بوز دۆڭگە قاراپ ئاتلىنىمەن. ھېلى سىلەر ئوقۇغان خەت شائىرنىڭ جەڭ پەرمانى، مۇشۇ پەرمان بويىچە تاغدا جەڭ باشلايمەن، — دېدى. ② سۈپ. جەڭدە، چېلىشتا زور كۈچ كۆرسىتىپ باتۇر دەپ ئاتالغان: پالۋان يېگىت. ③ سۈپ. قارىغا ئېتىشقا، چەنلەشكە ماھىر؛ مەرگەن: خوجىنىياز پالۋان ياقۇپ ياساۋۇلنى قوغلىدى. ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ، ھە دەپ ئوق چىقىراتتى.

پالۋانلارچە رەۋ پالۋانلارغا خاس، پالۋانلارغا ئوخشاش، پالۋانلاردەك: پالۋانلارچە جەڭ قىلماق.

پالۋانلىق «پالۋان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەستىدىن پالۋانلىق چىقىپ تۇرىدىغان گەۋدىلىك بىر ئوتتۇرا ئەترەت كومانىدىرى: — بىزنىڭ بىرنەچچە قېتىملىق ئۇرۇشلاردىن كېيىن كەلگەن خۇلاسىمىز مۇنداق: ھەربىر دۈينىڭ رازۋېتكا ئىشى ئۆز ئالدىغا بولمىسا قاملاشمايدىكەن، — دېدى.

پالېئونتولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> گېئولوگىيىلىك تارىخىي دەۋرلەردىكى جانلىقلارنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش، تۈرلەرگە بۆلۈنۈش، ئۆزگىرىش ۋە تارقىلىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى جانلىقلارنىڭ يەر قاتلاملىرىدا، ساقلىنىپ قالغان ئىز، جەسەتلىرى ۋە تاشقا ئايلانغان قالدۇقلىرىدىن ئىبارەت.

پاللداتقۇزماق «پاللدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاللداتقۇزۇلماق «پاللداتقۇزماق» پېئىل-

لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالىلداتماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاشقان تۆشۈكىگە كۆزىنى پالىلدىتىپ قاراپ تۇرغان مۇشۇك ئىچكىرىدىكى بۇيدىن ئاڭلانغان قاتتىق جاراڭ-جۇرۇڭ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەينىگە قاردى.

پالىلداشماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايدىڭ كېچە، ئاسمان چېھرىسىدىكى تۇركۈم-تۇركۈم يۇلتۇزلار پالىلدىشاتتى. بۇ ئاكاتسىيىلەردىن چۈشكەن ئالا-بۇلا كۆلەڭگىلەر يەردە تىترىشەتتى.

پالىلدىماق پ «پال-پال» قىلىپ يانماق، «پال-پال» قىلماق، يالتىرىماق: شىمالىي مېھمانخانا يېنىدا تۇرغان ئاتلىق ساقچىلار بىردىنلا ئات يۈگۈرۈتۈپ كېلىشتى ھەم ئۇلارنىڭ بىسى كەڭ قىلىچلىرى پالىلدىدى. * ئەخمەتجان قاسىمى بولسا خەلقىمىز ئىچىدىن خۇددى قاراڭغۇدا پالىلداپ كۆرۈنىگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ چىقتى. خەلقنىڭ قىممەتلىك دوستى ۋە ھەقىقىي رەھبىرى ئىدى. ئۇنىڭ تېخى خەلق ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمىتى، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى جىق ئىدى.

پالىماق پ ← **سۇرگۈن قىلماق:** خان لەشكەرلىرى خەلق قوزغىلىڭىنى باستۇرغاندىن كېيىن، قوزغىلاڭغا قاتناشقان دېھقانلاردىن ساق قالغان ئون مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى زىمىستان قىشتا ئىلىغا پالىدى. * كەلدى يېتىپ تۆت مانجۇ، قىلىچىنى ئويناتتى. ھېكىم بەگ سوراپ قويسا، ئۆلتۈرمەيتتى پالايتتى!

پالىنولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بوت> بوتانىكىنىڭ بىر تارمىقى، قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سىپورىسى ۋە گۈل چېڭىنىڭ ھالىتى، يېرىلىشى، تۇرگە بۆلۈنۈشى، ئۆزگىرىشى، گېئولوگىيىلىك ۋە جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى جەھەتلەردىكى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

پامپا ئى. دىئال. ئاختارمىلىقتىكى يوغان چالما: داڭگال.

پامدۇر (توغرىسى: پەمىدۇر) ← **پەمىدۇر.**

پانا ئى. ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ ئاراچىلىرىغا قېقىلىپ، چىڭىتىش رولىنى ئويناىدىغان ياكى بىرەر نەرسىنى يېرىش ۋە ئاجرىتىشتا ئارىلىقىغا قىستۇرۇلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈردىن ئىشلىنىدىغان ياپىلاق سايمان؛ چوڭ شىنا: پانا قاقماق.

پانار ئى [ر] يورۇتۇش نۇقتىسى يەنى ئوتى، شېشە بىلەن ئورالغان چىراغ: ھۆسەن ئاكا سۆز-ھەرىكەتلىرىدە قوپال بولغىنى بىلەن قولى ئەپلىك ئىدى. «شتاب»قا قاراۋۇلۇق قىلغاندىن بېرى نەدىندۇر بىر پانار تاپتى. * ئوقۇغۇچىلارنى ئۇزىتىپ قويۇپ، لۇتپۇللا يەنە پانار يورۇقىدا يېزىشنى داۋاملاشتۇردى.

پانار يېغى دىئال. كىرسىن.

پاناق سۇپ. بۇرۇن كۆمۈرچىكى تەرەققىي قىلمىغان، بۇرنى پەس، قاڭشارسىز: ئۇنىڭ قىسقا ۋە پاناق بۇرنىمۇ، چوڭقۇرراق قورۇققا ئوخشاپ قالغان قىيغاچ كۆزلىرىمۇ كۈلۈمسىرەش بىلەن تەڭ يوقلىپ، ئۇنىڭ يۈزى كۈندە قورۇلۇپ قالغان خام قاپاققا ئوخشاپ قالدى.

پاناه (پاناھى) [پ] ① ئى. ئۆز ھىمايىسىدە ساقلىغۇچى، قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى: روزى ئاخۇن بوۋاي: — دۇرۇس، دۇرۇس، ئەزالارنىڭ قۇلقى بىزدە، كۆزى بىزدە، كىچىك بالا ئانىسىدىن پاناه تىلىگەندەك ئەزالار بىزنى ئۆزلىرىگە پاناه بولىدۇ دەپ ئۈمىد كۈتمەكتە، — دېدى. * ئۇ ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، يەنىلا چىڭ تۇرۇش، يولداشلارنى تېپىش، تەشكىلنى تېپىش قارارىغا كەلدى... دۇرۇس، پارتىيىنى تاپقاندىلا پاناه تېپىلىدۇ، ئىشەنچ تۇغۇلدۇ... ② ئى. كۆچمە. ھىمايە، ھامىيلىق: ئانا قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ: — ئى ئاللا، ئوغلۇمنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن! — دەپ ياش تۆكۈپ دۇئا قىلدى. ③ سۇپ. ساقلىنىشقا بولىدىغان، خالىي: پاناه جاي. * بىرەر پاناه جاي تېپىپ بىر ئاخشام ئۇخلىۋالسام، يەنە بىرمەزگىلىلىك

مادار تاپاتتىم. ④ ئى. همماىه، پاناه تېپىش مۇمكىن بولغان جاي: پاناه تاپماق.

پاناه بولماق ① ئۆز همماىىسدا ساقلىماق، قوغدىماق؛ همماىه قىلماق: ئۇ ئويلىنا ـ ئويلىنا ئاخىرى شاهقا شاهزاده تۇغلۇقىنىڭ كەچۈرمىشلىرى ـ نى ئۆز كەچۈرمىشى قىلىپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە: ـــ سىلە ماڭا ئاخىرغىچە پاناه بولۇپ قالسىلا، مەن سىلىنىڭ ئوغۇللىرى بولاي ، ـــ دەپتۇ. ② همماىىچى، يار ـ يۆلەك، هامى بولماق: سىيت ئاخۇن دېگەن گاڭگۇڭ جېنىدىن جۇدا بولدى. جاللاتلارغا خەن دارىن، يار ـ يۆلەك پاناه بولدى،

پاناه تاپماق ئۆز همماىىسدا ساقلىنىدىغان جايغا ئېرىشمەك: ئۇلار دۇشمەن قوشۇنلىرى قىلىچ ـ لىرىنى يالىڭاچلاپ تۇرغان شارائىتتا يۈگۈرگىنىچە بىر خانىقاغا كىرىۋېلىپ پاناه تاپتى. * ـــ مېنى ھەدە، بۇلاڭچى ئەسكەرلەر راستىنلا كىرىپ قالسا قانداق قىلىمىز؟ ـــ دېدى چىن مېيغا قاراپ. بۇ چاغدا ھەممەيلەن جۇشنىڭ ئۆيىگە توپلىنىۋېلىپ، پاناه تېپىشنىڭ چارىسىنى مۇھاكىمە قىلماقتا ئىدى.

پاناه تارتماق همماىىسغا ئېرىشىشنى ئۇمىد قىلماق، ياردەم كۈتمەك، شەپقەت تىلىمەك: قەشقەر گەرچە ئىسلام دانالىرى جۇغلاشقان ئەزىزانە جاي بولسىمۇ، لېكىن ماڭا مەشە باب، مەشەنى پىنھان بىلىپ، ئۆزلىرىنى پاناه تارتىپ كەلدىم. * ھېكمەت نېمە ئۈچۈن بۇ مەھەللىگە چىقتى؟ زادى ئۇ كىمنى پاناه تارتىپ چىقتى؟ ئاسىم ئۆزىنىڭ ھېكمەت ھەققىدىكى گۇمانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

پاناه تىلىمەك ئۆز همماىىسدا ساقلاشنى، غەمخورلۇق قىلىشنى ئۇمىد قىلماق؛ شەپقەت ۋە ياردەم كۈتمەك: مىرزا ئەھمەت ئېيتتىكى: ـــ مىسىر شەھىرىدىن كېلۈرمەن، گۈزەل شاھنىڭ خەزىنىچىسى ئىدىم، بىر كېچە گۈزەل شاھ بىر يامان چۈش كۆرگەنىكەن، ھېچكىم تەبىر بېرەلمىدى، پادىشاھ قېشىدا تۇرغان كىشىلەرگە غەزەپ ـ لىنىپ، بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى، بەزىلىرىنى قوغلاپ چىقاردى. مەن ھەرقايسىلىرىنىڭ تەرىپىنى ئالغاچ كەلدىم. * ھېكىم نۇر بىزدىن پاناه تىلىدى. بىزگە ئاسىيلىق قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئامانلىق بەردۇق.

پاناه جاي پاناه تېپىش مۇمكىن بولغان خالىي جاي: ئېلى نۇرىدىن جېنىنى قويىدىغان جاي تاپالماي پايلاقچى قىزلارغا بىر ۋارقىرىغا ـ نىكەن، ئۇلار قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ ۋە پاناه جاي تېپىپ يوشۇرۇنۇپتۇ.

پاناه قىلماق پاناھلىنىدىغان جاي، ماكان قىلماق: بىز بۇ يەرگە ناھايىتى تەسلىكتە يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەرنى پاناه قىلىپ ياتتۇق. چۈنكى بۇ شەھەردە ھېچقانداق تونۇشىمىز يوق! ـــ دېيىشىپتۇ. * يالاڭتۆشلەر يەنە بىر ـ بىرىنى تالىشىدۇ، بىز بولساق، خۇدا مەدەت ئىلتىپات قىلسا، دەرھال مەغرىب تەرەپنى پاناه قىلايلى...

پاناه ئىزدىمەك ① پاناه بولىدىغان جاي، همماىىسغا ئالىدىغان ئادەم ئاختۇرماق: ئۇ: ـــ مەن نەگە بېرىشىمنى ۋە نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەي، تەمتىرەپ يۈرگىنىمدە بۇ مەسچىتكە كۆزۈم چۈشتى، پاناه ئىزدەپ بۇ يەرگە كىردىم! ـــ دەپتۇ. * ئەمدى ئۇلاردىن پاناه ئىزدىسەك، ھەتتا ھاياتىڭ خەۋپ ئىچىدە قېلىشى مۇمكىن! قانداق، شۇنداق ئاقۇۋەتكە قېلىشنى خالامسەن؟

پاناھدار ئى [پ] يېزىت. ئۆز پاناھمدا ساقلىغۇچى، ئۆز پاناھىغا ئالغۇچى؛ همماىىچى: مەنمەنلىكتىن كۆردۈم بالا، بولمىدى بىزگە باغرىڭ پاناه، تىلمىدىدۇر ھەمدۇسانا، قايدا پاناھدارىڭ سېنىڭ.

پاناھدىماق [پ] ① خاتىرجەم، خالىي جاينى ماكان قىلماق؛ ئۆزىنى دالدىغا ئالماق: لۇ جۇنيى سۆز ئاچتى: ـــ مەن كېچە پال ئاچۇرـ دۇم، پالدا ماڭا مۇشۇ يۇز كۈن ئىچىدە بىر قانلىق بالا ـ قازا دۇچ كېلىدىغانلىقى ئايان بولدى، بۇنىڭغا كۇنچېقىش تۆۋەنىدىكى يۇز چاقىرىمدىن يىراق كېلىدىغان بىر جايغا بېرىپ پاناھدىماقتىن باشقا چارە يوق ئىكەن. ② پاناه ئىزدىمەك، پاناه تارتماق: ۋېي يەن ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى شەھەر سىرتىغا قېچىپ چىقتى، قاردىسا

لیۇ بېي كۆرۈنمەيتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ چاڭشا هاكىمى خەن شۇەنىنى پاناهداپ شۇ ياقتا يول تارتتى.

پاناهسز سۈپ. پاناهلىنىدىغان ئورنى، همايچىسى، ئىگە ـ چاقىسى يوق: كونا جەمئىيەتتە پاناهسز قالغان قىزچاق ئەلنىڭ همايىسى ۋە پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ئون ئۇچ يېشىدا بىرىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردى. * ئاي كۆردى: زېمىندا سانسز تۆل ـ غېرىپ، ماكانسز تەمتىرەپ كېزەر سەرگەردان. تاپىنى تېشلگەن پاناهسز يېتىم. ئاشپۇزۇل ئالدىدا ياتىدۇ نەمجان.

پاناهسزلىق «پاناهسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئېلىپ كەتتى شۇ مېهرىبان ئۆز ئاناڭنى ۋاقتسز ئۆلۈم. ئاتاڭ كۆڭلى بۆلۈنگەن بۇرۇن... پاناهسزلىق سەن ئۇچۇن زۇلۇم.

پاناهگاه ئى [پ] يېزىت. پاناه بولىدىغان جاي: بىر قىسىم زىيالىيلار موڭغۇل قوشۇنلىرى ۋە هاكىمىيەتلىرى بىلەن بىللە چېچىلىپ كەتكەن بولسا، بىر قىسمى چىگىزخانغا قارشى هالدا دېھلى سۇلتانلىقىنى پاناهگاه قىلغانىدى.

پاناهلانماق [پ] پاناه تېپىش مۇمكىن بولغان خاتىرجەم، خالىي جايغا يوشۇرۇنماق: ئاخىرى تاشۋاينىڭ بىرمەزگىل ئەنجان تەرەپكە بېرىپ پاناهلىنىش پىكرىگە قوشۇلۇشتى ۋە سەپەر ۋاقتىنى ئەتە سەھەر ــ بامدات ۋاقتى قىلىپ بېكىتىشتى. * مەن خەۋپتىن پاناهلىنىش ئۇچۇن قاچتىم. مەقسىتىم: جانىجان پارتىيەمىزگە مۇنۇ ئادالەتسزلىك ئۇستىدىن شكايەت قىلىش، پارتىيىدىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەش.

پاناهلىق «پاناه» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بېيجىڭ ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ گۈزەل قويىنىدىكى مەركىزى كوچىلارنىڭ بىرىدە پاناهلىق ئۇچۇن ئازادە تۇرار جاي ئاتا قىلدى.

پاناهلىق بەرمەك ساقلىنىدىغان، قوغدىنىدىغان ئورۇن، جاي، ماكان بەرمەك: كۆپ ئۆتمەي ئاتىسى يول تاپتى ئاڭا ـ ئەمەلىنىڭ سايىسى بەردى پاناهلىق. كەسپىمۇ يارىشىپ قالدى ئۇنىڭغا، بىر ئۇستەل، ئورۇندۇق قېپقالدى تارلىق. * ئالمىخان ئېرىدىن ئۇزمەي كۆزىنى، تۇرغانچە تاقتى بولدى بۇ دەم تاق. دەر ئىدى: سىلىگە بەرگەن پاناهلىق، كىم ئىدى؟ هە قېنى ئېيتسلا پاتراق!

پاناهلىق تىلىمەك قوغدىنىدىغان ئورۇن، جاي ۋە مېهىر ـ شەپقەت، ياردەم تەلەپ قىلماق: ئايىم بۇۋى قار شۇرغان ئىچىدە قىزنى يېتىلەپ چىقىپ، رەھىمنىڭ ئۆيىگە پاناهلىق تىلەپ كەلدى. * هاتەم يەنە سەجدىگە باش قويۇپ، ئاللاتالاغا ئىلتىجالار قىلىپ ياش تۆكۈپ پاناهلىق تىلىدى.

پاناهلىماق پ ← **پاناهدىماق**: مەيپۇرۇش: ــ كەيپ بولۇپ قالدىلىمۇ، مېهمان؟ تۆۋەندە ئادەم ئۆلتۇرۇش ئىشلىرى بولۇۋاتىدۇ، مەينەك پۇلنى چاققانراق تۆلەپ، باشقا يەرگە بېرىپ ئۆزلىرىنى پاناهلىسلا! ــ دېدى. * توختى بەگ قولىدىكى ئۇزۇن يىلان قامچا بىلەن سادىرغا تاياق سالدى. سادىر ئۆزىنى پاناهلاپ، توپاقنىڭ كەينىگە يوشۇرۇناتتى.

پانئامېرىكانىزم ئى [ر<گرېك + ئىنگ] ئامېرىكا قىتئەسىدىكى دۆلەتلەرنىڭ بىرلىشىشىنى تەرغىپ قىلىدىغان سىياسىي تەشەببۇس. بۇنى ئەسلى XIX ئەسىردە لاتىن ئامېرىكىسى مىللىي ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى ئىسپانىيە، پورتۇگالىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك هۆكۈمرانلىقىغا بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئۈچۇن ئوتتۇرىغا قويغان.

پانتوتېن ئى [گرېك] ← **پانتوتېن كىسلاتا**.

پانتوتېن كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_9H_{17}O_5N$، ۋىتامىن B نىڭ بىر خىلى يەنى رەڭسز يېپىشقاق سۇيۇقلۇق؛ جىگەر، فېرمېنت ۋە تۇخۇم سېرىقىدا بولىدۇ؛ ئادەم تېنىدە پانتوتېن كىسلاتاسى كەم بولسا تېرە كېسەللىكى، بۆرەك ئۇستى بېزىدىن قان چىقىش قاتارلىق كېسەللەر كېلىپ چىقىدۇ.

پانتوگراف ئى [ر<گرېك] <مات> هەرقانداق

بىر شەكىلگە ئوخشاش شەكىلنى بەلگىلىك چوڭايتىش ياكى كىچىكلىتىش نىسبىتى بويىچە سىزىشتا قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

پانتۈركىزم . ئى [ر] تۈرك بۇرژۇئازلىرى ۋە پومېشچىكلىرى ئارىسىدا XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پەيدا بولغان ۋە تۈركىي تىلىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق خەلقلەرنى تۈركىيە ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇرۇش، تۈرك دۆلىتىگە بىرلەشتۈرۈش ئىدىيىسىنى تەرغىپ قىلىدىغان بىر خىل كونا شوۋىنىزىملىق نەزەرىيە.

پانتۈركىست ئى [ر] پانتۈركىزمنى ھىمايە قىلغۇچى، پانتۈركىزم تەرەپدارى.

پانتېئىزم ئى [ر<گرېك] <پەلس> خۇدانى تەبىئەت بىلەن بىر دەپ ھېسابلايدىغان ۋە تەبىئەت — خۇدانىڭ مۇجەسسەملەنگەن ھالىتى، دەپ قارايدىغان دىنىي پەلسەپىۋى تەلىمات.

پانروھچىلىق ئى< پەلس> پەن بىلەن زىتلىشىدىغان ئىدېئالىستىك نۇقتىئىنەزەر. ئۇ بارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرىدە جان بار دەپ قارايدۇ.

پانساد ئى [پ] تارس. خانلىق دەۋرلىرىدە ئەسكەر باشلىقلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۋانلاردىن بىرى؛ شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس: پانسادبېشى.

پانۇس ئى [ئە<گرېك] ئادەتتە قولدا كۆتۈرىدىغان ياكى بىرەر جايغا ئېسىپ قويۇلىدىغان، شامال ۋە ھۆل-يېغىندىن ساقلىنىش ئۈچۈن سىرتى قەغەز ياكى ئەينەك بىلەن قاپلانغان، ئىچىگە شام ياكى كىرسىن يېقىلىدىغان بىر خىل چىراغ: باغچىغا ئوڭ تەرەپتىن كىرگەندە سەيلە ئايۋىنىدىكى ئېلېكتىر چىراغلىرىنىڭ ھەممىسى ياندۇرۇلغانىدى. بامبۇكزار ۋە قارىغايزارغا ئوخشاش ئېلېكتر چىرىغى يوق جايلارغا دەرەخلەر ئارىسىغا قىزىل، يېشىل، سېرىق دېگەندەك خىلمۇخىل رەڭلىك پانۇسلار ئېسىلغانىدى. * ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىگە پانۇس، باش تەرىپىگە يوغان قەندەلدە شام يېقىلغانىكەن. شۇ ياتقىنىچە تۈننىڭ ئۈچتىن بىرى ئۆتكۈچە ئۇخلاپتۇ.

پانۇس دەرەخ <بوت> ساپىندۇس دەرەخلىرى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكلىدە؛ گۈلى سۇس سېرىق بولۇپ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان؛ غوزا مېۋىسى ئۇزۇن ئىللىپىس شەكىللىك، ئۇرۇقى يۇمىلاق قارا رەڭلىك؛ يوپۇرمىقىدا ئېچىتقۇ ماددىسى بولۇپ، تېرە ئەيلەش ماتېرىيالى ياساشقا، گۈلنى سېرىق بوياق ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدۇ.

پانۇسچى ئى ① پانۇس ياساش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ پانۇس ياسايدىغان ئۇستا: ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارنى ساراي ئالدىغا ئېلىپ كېلىشتى، بۇلارنىڭ ئىككىسى يايى، سەككىز-توققۇزى پانۇسچى ئۇستا ئىدى. ② پانۇس كۆتۈرىدىغان ئادەم.

پانۇسگۈل ئى [پانۇس+گۈل] <بوت> چىنىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۆمۈنە شەكىللىك؛ گۈلى ئاق ياكى قىزىل؛ دولىتىمىزنىڭ شىمالىدىن چىقىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، دورا ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش رولىغا ئىگە.

پانئىدراكچىلىق ئى <پەلس> مەۋجۇدىيەت بىلەن تەپەككۇرنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى ئىدېئالىستىك نەزەرىيە. پانئىدراكچىلىق تەبىئەت دۇنياسى بىلەن جەمئىيەتنىڭ

پۈتكۈل تەرەققىياتى «ئالەم روھى»نىڭ ئەقلى، لوگىكىلىق پائالىيىتىنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت دەپ قارايدۇ. ماركسزملىق ماتېرىيالىستىك پەلسەپە تۈپتىن ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان مەيدانىنى چىقىش قىلىپ، دۇنيا ماددا ھەرىكىتىنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتىنى بويىچە راۋاجلىنىدۇ، ئۇ ھېچ-قانداق «ئالەم روھى»غا موھتاج ئەمەس، دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ.

پانئسلامزم ئى [ر<گرېك+ئە] XIX ئەسىر-نىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يېقىن شەرقتە پەيدا بولغان ۋە مۇسۇلمان ئەمگەكچىلىرىنىڭ سىنىپىي كۈرىشىنى باستۇرۇش مەقسىتىدە ئىسلام دىنىدىكى بارلىق خەلقەرنى بىر دۆلەت قىلىپ بىرلەشتۈرۈشنى تەرغىپ قىلىپ كەلگەن ئەكسىيەتچىل دىنىي سىياسەت، ئېقىم.

پانئسلامىست ئى [ر<گرېك+ئە] پانئسلا-مزمنى تەرغىپ قىلىدىغان شەخس، پانئسلامزم تەرەپدارى.

پانئلاھچىلىق ئى <پەلس> بىر خىل پەلسەپىۋى تەلىمات. بۇ خىل تەلىمات بويىچە بولغاندا، ئىلاھ ئىنسانىي بولمىغان مەنبە، بۇ مەنبە تەبىئەت دۇنياسىنىڭ سىرتىدا بولماس-تىن، بەلكى تەبىئەت دۇنياسى بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرىدۇ. دېمەك، پانئىلاھچىلىق روھنى تەبىئەت دۇنياسىغا سىڭدۈرۈپ، تەبىئەتتىن تاشقىرى مەنبەنى ئىنكار قىلىدۇ. ئىلمىگرى ماھىيەت جەھەتتە ماتېرىيالىستىك تەبىئەت قارىشى ھەمىشە پانئىلاھچىلىق شەكلىدە مەيدانغا كەلگەنىدى، ھازىر پانئىلاھ-چىلىق دۇنيانىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئىلاھقا باغلىق دەيدىغان ئىدىئالىستىك نەزەرىيىگە ئايلىنىپ، بۇرژۇئا پەلسەپىسىنىڭ پەن بىلەن دىنىنى ياراشتۇرۇش يولىدىكى ئەكسىيەتچىل ئۇرۇنۇشى بولۇپ قالدى.

پانلاتماق «پانىلماق» پىئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پانلانماق «پانىلماق» پىئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پانلىق سۈپ ① پانىسى بار. ② پانا ئۇچۇن تەييارلانغان، پانا قىلىشقا بولىدىغان: پانلىق ياغاچ.

پانىلماق پ. بىرەر نەرسىگە پانىنى كىرگۈزمەك، پانا قاقماق.

پانىي سۈپ [ئە] تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان؛ ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى، ئامانەت: پانىي ئالەم؛ پانىي دۇنيا. * ئەرۋاھ دېگەن پانىي ئالەمدىكى-لەرگە بەختىت قۇشى قونسىمۇ خۇشال بولۇپ ئۇسسۇل ئويناشار ئىمىش، ئىسىت، ئارماندا كەتكەن قېرىندىشىم!...

پانىي ئالەم ← **پانىي دۇنيا**: ئۇزاق ئۆتمەي خوجا بەرزەخ پانىي ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپ، باقىي ئالەمنىڭ يولىنى تۇتتى.

پانىي جاھان ← **پانىي ئالەم**: بۇ ھاياتتا ھەر كىشىنىڭ نامۇرىزقى باشقىدۇر، سەن بىلەن مەندىن ئېشىپ قالغاي يەنە پانىي جاھان.

پانىي دۇنيا ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى دۇنيا، بۇدۇنيا، بۇ ئالەم: بوۋاي ۋەسىيىتىنى باشلاپ: — بالىلىرىم، ئۆمرۈمۇ بىر يەرگە باردى. ناۋادا ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ، قازا يېتىپ قالغۇ-دەك بولسا، بۇ پانىي دۇنيا بىلەن خوشلىشە-مەن، — دېدى. * ئۇ يەنە ئۆزى بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرىدىغان بايلارنىڭ كەينى-كەينىدىن پانىي دۇنيادىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقى، ئۆزىگىمۇ نۆۋەت كېلىپ قالغانلىقى، ئەتە ياكى ئۆگۈن سالام بېرىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېتىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

پاھ ئىم ① بىرەر ئىش ياكى سۆز-ھەرىكەتكە ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: پاھ، قوللىرىڭىز نېمانچە قاتمال! * پاتىمە ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، بىر قارارغا كېلەلمىدى. سابىرنى تېپىپ

ئۇنىڭغا مەسلىھەت سالغانىدى. سابىر تىت- تىت بولۇپ: — پاھ!، تازىمۇ ئەقىلسىز ئىكەنسىز! بۇ بىر مەخپىي ئىش تۇرسا، نېمىشقا ماڭا دەپ يۇرۇيسىز؟ — دېدى. ② مەمنۇنلۇق، خۇشاللىق ۋە ھاياجانىنى بىلدۈرىدۇ: پاھ، تازا ۋاقتىدا مېھمان بولۇپ كەپتىمەن- دە! * ئىمىن تۇلكە شەرىخاننىڭ ئاغزىدىن چىققىنىنىڭ ھەممىسىگە رازىمەنلىك بىلەن ماقۇل بولدى. «پاھ! مۇنداقمۇ ئوڭۇشلۇق ئىش بولامدىغان» دەۋەتتى شەرىخان ئىمىن تۇلكە كەتكەندىن كېيىن. * پاھ! بۇ يەر نېمانچە گۈزەللىشىپ كەتكەن- ھە! بۇرۇن مەن كۆرگەن تارىم يېزىسى مۇشۇنداقمىدى؟... كۆز ئالدىمدا بىردىنلا يېگىرمە سەكىز يىل ئىلگىرىكى يېزىنىڭ قىياپىتى پەيدا بولدى...

پاھ- پاھ «پاھ» سۆزىنىڭ تەكرار ئېيتىلىشى: — پاھ- پاھ، تازىمۇ ياخشى گەپ ئىكە، — دەپتۇ ئەپەندىم ۋە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، — قېنى ئەمدى ئىككىنچىسىنى ئاڭلايلى، — دەپتۇ. * ۋەزىر ساھىبجامالىنى كۆرۈپ، ساقلىنى تۇتۇپ "پاھ- پاھ" دەپتۇ.

پاھىشە [ئە] ① ئى. نىكاھلانمىغان ئەر- ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى بۇزۇقچىلىق، زىناھ: پاھىشە قىلماق. پاھىشە ئۆتكۈزمەك. * جاڭ جىنلۇڭغا گەپ ئۆتمەيدىغانلىقىنى كۆرگەن شىياۋمېي ئۇنىڭدىن زېرىكتى، غەزەب بىلەن ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ ئورنىدا ئولتۇردى ۋە: — بوپتۇ، غودۇڭشىما! خائىن بولساڭ بولمۇر. ھاراق ئىچىپ، پاھىشە ئويناپ، قېمارۋازلىق قىلىپ يۈرمۇر. سەن ۋىجدانىڭنى يوقىتىپ ئادەمگەرچىلىكتىن چىقماقچىسەن! — دېدى. ② سۆپ (ئاياللار ھەققىدە) پاھىشە، زىنا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان؛ ئەخلاقى بۇزۇق: پاھىشە خوتۇنلار كوپ ۋاقىتتا سىزلام كېسىلىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

پاھىشە قىلماق ناتوغرا جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولماق، زىنا قىلماق: پادىشاھ ئوغلىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپتۇ. ئەمما شاھزادە شاھ كابۇل كېچە- كۈندۈز ھاراق- شاراب ئىچىدىكەن، پاھىشە قىلىدىكەن.

پاھىشخانا ئى [ئە+پ] كونا جەمئىيەتتىكى ۋە كاپىتالىستىك جەمئىيەتلەردىكى پاھىشىلەر تۇرىدىغان، پاھىشۇازلارنى قوبۇل قىلىدىغان جاي: «دىيانەت» توۋلانغان مەھكىمىلەردە پارىخورلۇق ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ؛ «نومۇس» پەردىسى ئارتىلغان ماكانىدا پاھىشخانىلار قۇرۇلۇۋاتىدۇ؛ مانا بۇ بۇزۇلۇش يىللىرى...

پاھىشۇاز ئى [ئە+پ] پاھىشىلەر بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشقا بېرىلگەن، ئەخلاقسىز بۇزۇق ئەر؛ زىناخور: — بۇ پاھىشۇازلار ئەيىمەنمەي يەنە بىللە ئىشلەپ يۈرۈشىدۇ، — سەلەي غەزەپلەنگەن بىر ئىپادىنى كۆرسەتتى، ئاندىن چىرايلىرىنى پۈرۈشتۇرۇپ كۈلدى.

پاھىشۇازلىق ئى. پاھىشىلەر بىلەن بۇزۇق- چىلىق قىلىشقا بېرىلىش ئادىتى؛ زىنا- خورلۇق: جاڭ ۋېنفېڭ ئوغرىلىق- يانچۇقچىلىق، پاھىشۇازلىق، ئۇرۇشۇش قاتارلىق يامان ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاخىرى ئىككى يىللىق ئەمگەك بىلەن مەجبۇرىي ئۆزگەرتىلىشكە ھۆكۈم قىلىندى.

پائۇزا ئى [ر<لات] <مۇز>① كۈي، شېئىر- قوشاقلاردىكى ئۇيغۇلۇش، توختاش ۋە ئۇنىڭ بەلگىسى. ② ئوپېرا، بالېتلاردا پەردە ئارىلىقىدا چېلىنىدىغان ۋە ناخشا باشلىنىش ئالدىدا چېلىنىدىغان ئۇششاق مۇزىكا؛ مەرغۇل: باست قوشۇپ قويدى: — «تاھىر- زۆھرە»دىن باشلاپ «غېرىب- سەنەم» گىچە ئۇرىۋەر! دۇتار سايرىدى، مۇڭلۇق پائۇزىدىن كېيىن غۇلامنىڭ سۇزۇك، جارانلىق ئاۋازى مۇشاۋرەك مۇقامىنىڭ داستانىغا ياڭرىدى.

پاۋان ئى. ئۆۋچى؛ مەرگەن: پاۋان دەرد يەيدۇ، باللىرى گۆش يەيدۇ (ماقال). بەيگىدە ماھىر چەۋەندىز، ھەم چېۋەر پاۋان ئىدى. تەپسە تاغ ئۇرۇلگۈدەك قۇدرەتكە يار پالۋان ئىدى. * تاغقا چىقتىم كېيىك ئاتتىم، تاغچى پاۋانلار بىلەن، ئۇمرۇم شۇنداق ئۆتتۈرمۇ قەدىر بىلمەس

يارلار بىلەن.

پاۋلونىيە ئى [لات] ← **پاۋلونىيە دەرىخى.**

پاۋلونىيە دەرىخى <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى چوڭ، تۇخۇم شەكلىدە ياكى يۇرەك شەكلىدە بولىدۇ، سىرتقى يۈزى سىلىق، ئارقا تەرىپىدە يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ؛ گۈلى كونۇسسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان بولۇپ، گۈل تاجى سۆسۈن رەڭدە كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق؛ ياغىچى يۇمشاق بولۇپ مۇزىكا ئەسۋابلىرى، مودېل قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پاۋىئان ئى [ر<نېم] تۇمشۇقى ئۇزۇن، بىر خىل چوڭ مايمۇن. ئۇ ئافرىقا ۋە ئەرەبستاندا ياشايدۇ.

پائىز ئى [ئە] يىزت. پىرسەنت: مەملىكىتىمىزنىڭ 80 پائىزىدىن ئوشۇقراق ئاھالىسى ساۋاتسىزدۇر.

پائىلاتۇن ئى [ئە] <ئەد> ئەرەب تىلى مورفولوگىيىسىدىكى ئىككىنچى بوغۇمى قىسقا سوزۇق تاۋۇش، قالغانلىرى ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇش بولغان تۆت بوغۇملۇق سۆز فورمۇلىسى بولۇپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئاروز ۋەزنىدىكى بەھىرى تەۋىل تۈركۈمىنىڭ ھەجەز بەھرى (ــV ــ ــ) فورمۇلىسىنى كۆرسىتىدۇ: يازغىنىم يېڭى ئۇتۇقلارنىڭ پەقەت ئوندىن بىرى، پائىلاتۇن، پائىلاتۇن، پائىلاتۇن، پائىلۇن.

پاي I ئى [پ] بىرەر تىجارەت ياكى كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن شېرىكچىلىك ئاساسىدا قوشۇلغان ھەسسە؛ ئۈلۈش، دەسمايە: پاي پۇلى. پاي قوشماق. * ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار... ئىشلەپچىقىرىش دۆيلىرى ۋە دېھقانلارنى پاي قوشۇشقا جەلپ قىلىپ، تىجارەت پايدىسىنى پاي فوندى ۋە سېتىپ بەرگەن يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ سانى بويىچە تەقسىم قىلىپ، تەمىنات ــ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ تىجارەت پائالىيەتلىرىنى دېھقانلار ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەن بىرلەشتۈردى.

پاي توپلىماق بىرەر تىجارەت، بىرەر كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن قەرەللىك قايتۇرۇلىدىغان ياكى پايدىنى قايتۇرىدىغان سەرمايە توپلىماق؛ دەسمايە يىغماق: ناھىيە-مىزدە تەشكىل قىلىنغان تەشۋىق ئۆمىكى خوتۇن-قىزلار سانائەت كارخانىسىغا پاي توپلاش توغرۇلۇق بىرنەچچە ئاۋغۇستتىن ئون بەشنەچچە ئاۋغۇستقا قەدەر شەھەر ئىچىدە تەشۋىق ئېلىپ بارغاندى.

پاي چېكى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتى پايچىكلارغا تارقىتىپ بېرىدىغان بىر خىل دوكۇمېنت. ئۇ پايچىكلارنىڭ قانچىلىك پاي قوشقانلىقىغا ئىسپات بولىدۇ.

پاي ئۆسۈمى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتى پاي چېكىنىڭ سانلىق مىقدارىغا ئاساسەن ھەرقايىسى پايچىكلارغا بۆلۈپ بەرگەن پايدا.

پاي II [پ] ① ئى. پۇت، ئاياغ؛ تاپان: كۆرسەتكىن نىزارىنىڭ خانىسىنى، مەن ئۇنىڭ ئىز ــ پايىنى قىلاي تاۋاپ، تاپشۇراي مەھزۇنىنىڭ مەكتۇبىنى، نۆبىتى سالام ئېيتقان ئاڭا ئاتاپ. ② ئى. بىر جۈپ ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىرى: سىگار پاي ئاياغ. مەن موماي بىلەن بىر پاي چورۇقنى ئىزدەپ يېتىۋەردىم، كېتىۋەردىم، ھېچ يەرنى تاپالمىدىم؛ ئېگىز تاغلارنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، پۇتۇن ئالەمگە قارىدىم، كۆرۈنمىدى. ③ مىق. نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ؛ دانە، تال: جەڭچىلەر باتالىيون كوماندىرى ئەۋەرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قورال-لىرىدىن ئون ئىككى پاي ئوق ئۇزدى. ــ مۇشۇ ھۆجۇمىمىزنى، ــ دېدى ئەنۋەر تاپانچىسىنى قولىغا ئېلىپ، ــ يولداش كېۋىرنىڭ نامى بىلەن باشلايلى! * خام كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ، سىلىق سۈزۈلگان ئاشپەزلىك ئوچىقىدىكى قازانغا تۆت پاي قاسقان قوندۇرۇلغان. ④ ئى. ئاياغ ئىزى كوپ تەگكەن؛ كۆپ دەسسەلگەن يەر ياكى

نەرسە: جۇۋازنىڭ پېيى.

پاي III ئى. بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئورۇلۇپ، باغلانغان ھالىتى: پاي تىكمەك.

پاي تىكمەك بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ باغلىرىنى ئۆرە تىكلەپ تىزماق: خامانغا توشۇلۇپ بولمىغان بۇغداي باغلىرى ئېتىزدا پاي تىكىپ قويغان پېتى تۇرۇۋاتىدۇ.

پاي IV ئى. غەيرەت: چىدام، بەرداش: پاي بەرمەك.

پاي بەرمەك ← **پايلىماق.**

پايات ئى [ر] تۆۋەنچىلىك، قەلەيچىلىك، قۇيمىچىلىق، مىسكەرچىلىك، زەرگەرلىكىكە ئوخشاش ھۈنەر-كەسىپ ساھەسىدە ئۆزۈلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتاللارنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇشتىغان كەيپىيات: گاز پايات. ئېلېكتر پايات. * مانا بۇگۈن ئاخىرقى پايات قىلىش تاماملىنىپ، جاپالىق مېھنەت ھوسۇل بەردى، ھەممە ساۋاقداشلار زور قىزغىنلىق بىلەن رادىئو ئەترايىدا «بېلىقچى بىلەن ئالتۇن بېلىق» ھەققىدىكى چۆچەكنىڭ قىزىق بايانىنى ئاڭلىماقتا ئىدى. ئاڭلىتىش تۈگىدى.

پايات قاماق ← **پاياتلماق.**

پاياتچى ئى. پايات قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، كەسپىلىگۈچى كىشى: ئۇ كۆپچىلىككە تەكشى نەزەر سېلىپ كۆلۈمسىرىگەن ھالدا كۆپچىلىكتىن: — سىزلەرنىڭ سېخىتا مانتيورلار، پاياتچىلار ۋە تۆمۈرچىلەر تولۇقمۇ؟ ئۇلارنىڭ ئىش ئۇنۇمى قانداق؟ — دەپ سورىدى.

پاياتچىلىق ئى. پاياتلاش ئىشى: پاياتلاش كەسپى: پەرىزاتنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنى نەدە كۆرسە شۇ يەردە بەزى يىغلاپ، بەزى غىلجىڭلاپ خىزمەتنى ئالماشتۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى: — قانداق قىلىمىز؟ ھەممە يەر ئوخشاش ماي، پاسكىنا، ھەممە سېخىتا ئوخشاش جاپالىق ئىش، — دېدى ئۇ ھېمتكەمۇ، پەرىزاتنىڭ ئۆزىگىمۇ، — زاۋۇتتا پاكىزەك، يەڭگىلرەك، ئايالىلارغا باپ كېلىدىغانراق ئىش شۇ پاياتچىلىق.

پاياتلىماق پ. ئۆزۈلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتاللارنى ئوت، گاز ياكى ئېلېكتر كۈچى بىلەن مېتاللارنى قىزدۇرۇپ بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ ئۇلىماق: كەپشەرلىمەك: مەن ھازىر تەكشۈرۈپ كەلدىم. پار قازانىنى پاياتلىساق، يەنە ئالتە-يەتتە يىل ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

پايان (پايانى) ئى [پ] ① جاي، مۇساپە، يول قاتارلىقلارنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى: چېگرىسى: زەپ ئوخشىغان بۇغداينىڭ پايانى ھېچ كۆرۈنمەس: كېچە-كۈندۈز قۇندۇزنىڭ ھارغىنلىقى بىلىنمەس. ② ئىش-ھەرىكەت، گەپ-سۆز، ۋەقەھادىسىلەرنىڭ ئاخىرى: داۋامى: بىلمىدىم كۈلپەتنىڭ بارمۇ پايانى، ئالەمگە ھەمراھكەن ئادەم پىغانى. ③ كۆچمە. ھېس-تۇيغۇ، كەچۈرمىش قاتارلىقلارنىڭ چېكى: ئاخىرى: تارقىلىپتۇ ئاخشامقى تۇن تۇمانى، ئېقىن بىلەن بىللە ئۇزدۇم باھاردا، بۇ ئېقىنغا ئىشقىمنىڭ يوق پايانى، ئۇ ئاققان جاي بولغاچ قەلبىم ماكانى.

پايانى يوق ← **پايانسىز:** ئېگىز تاغنىڭ يان باغرى پايانى يوق جىلغا-ساي، قوي، يىلقىلار بۇلۇتتەك، يايلاقلىرى گۈزەل، باي.

پايانداز ئى [پ] ئىنتايىن ھۈرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا سېلىنىدىغان گىلەم؛ پالاس: ھوي، نېمىسىنى ئېيتىسىز، شۇ كۈنلەردە خوتەن يېزىلىرىنىڭ قەيسىرىگە بارماق، كۆزىگىزگە مەخمەل پايانداز ۋە رەڭدار كەشتە كۆرۈنىدۇ، ئاڭلايدىغىنىگىز بولسا باھار ناخشىسى. * توي ئىگىلىرى، ساھىبخانلار: — ۋاي ئېسىل مېھمان كەلدى، تويىمىزنىڭ ھۈرمىتى! — دەپ، قىزىنى پايانداز لارغا دەسسىتىپ، خوتۇن خەقلەر قاينىغان كەك سورۇنلۇق ياسداق سارايغا باشلاپتۇ.

پايانداز سالماق ئىنتايىن ھۈرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا زىلىچا-گىلەم سالماق: چوڭ خېنىم مۇندىن ئۈچ كۈن بۇرۇن كېنىزەكلەرگە: — پادىشاھنىڭ كېلەر ۋاقتى بولدى،

ئۇردىنى ياساپ ـ جابدۇپ، يولغا پايانداز سېلىپ قويۇڭلار، ـــ دېدى.

پایاندازلىق سۈپ. پایاندىزى بار، پایانداز سېلىنغان: قىزىل پایاندازلىق زال بىلەن مېڭىپ 218 ـ نومۇرلۇق ياتاققا ئورۇنلاشتۇق.

پایانسىز سۈپ. چېكى، چېگرىسى يوق؛ ناھايىتى كەڭ؛ كۆز يەتكۈسىز؛ بىپايان: ھاتەم ماڭا ـ ماڭا ئاخىرى بىر قومۇشلۇق باياۋانغا چۈشتى. ئۇنىڭ نە بېشىنى، نە ئايىغىنى بىلىپ بولمايتتى. ئۇ يەر پايانسىز جاڭگاللىق بولۇپ، سۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. * ئۈرۈمچى قىسىملىرى پارتكومنىڭ چېگرا مۇداپىئە لىنىيىلىرىدىكى ئىلغار تىپلارنى تەقدىرلىگەنلىكىدىن ئىبارەت خۇش خەۋەر پايانسىز چېگرا مۇداپىئە لىنىيىلىرىگە يېتىپ كەلگەندە، تەقدىرلەنگەن ئورۇنلار، شەخسلەر ۋە چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرىدىكى كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئۇنىڭدىن ئىلھام ئالدى.

پایە ئى [پ] بېزت ① ئېگىزلىككە چىقىپ چۈشۈشتە ئىشلىتىلىدىغان شوتا، پەلەمپەي؛ باسقۇچ: ھاتەم ئورنىدىن تۇرۇپ، تەختىنىڭ بىرىنچى پايىسىگە قەدەم قويۇشى بىلەن بىر بەتھەيۋەت ئاۋاز كۆتۈرۈلدىكى، گويا قەسىر ئۆرۈلگەندەك بولۇپ كەتتى. ② پۇت، ئاياغ: ئەتىرگۈلدەك چىرايىڭغا بېقىپ، رەڭگىم چىلان بولدى، تىكەن پايەڭ تۈپەيلىدىن مېنىڭ كۆكسۈممۇ قان بولدى. ③ ياغاچ ياكى ساپالدىن ياسالغان چىراغ قويىدىغان جاھاز: ئالدىڭ ئۈچ ئامىلدىن «چىراغ» دېگەن نام، بىرى ياغ، پىلكۇ، بىرىدۇر پايە. مەگەر بۇ ئۈچ ئامىل بولالمىسا جەم، قالىدۇ قۇرۇق نام، خىيالىي سايە. ④ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ شېخى، يوپۇرمىقى، گۈلى ۋە مېۋىلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان يەر ئۈستى قىسمى؛ غولى، تۈپى: بەرپا قىلدۇق چۆللەردە گۈلشەن، شۇنچە كۆركەم گۈللەر پايىسى. شۇڭا دەيمىز: ماڭلاي ئۈنچىسى، گۈزەللىكنىڭ گۈلى ـــ تاجىسى. * تەنزىلەر چەيلەنگەن، ئۆي ـ گەمىلەر ۋەيران، ئاشپۇزۇل ـ دۇكانلار تامام تاقالغان. ئەتراپتا كۆرۈنمەيدۇ ئىنسان سايىسى، باغلاردا زەپىران گۈللەر پايىسى.

پایپاس تەق [پ] تەمتىرەپ ھولۇقۇپ، بىر پۇتىنى ئېگىز، بىر پۇتىنى پەس كۆتۈرگەن ھالدا مېڭىش ھالىتى.

پایپاس ـ پایپاس «پایپاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پایپاس ـ پایپاس» مېڭىپلا يۈرەمسەن؟

پایپاسلاتقۇزماق «پایپاسلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپتوبۇستا تۇتۇلغان يانچۇقچىنى ئىككى ساقچى ئالدىغا سېلىپ پایپاسلاتقۇزۇپ ئېلىپ ماڭدى.

پایپاسلاتماق «پایپاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پایپاسلاشماق «پایپاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول كەڭرىتىپ پوش ـ پوشلاپ، پایپاسلىشىپ يۈرۈپتۇ. شاھقا «شاھى ـ نىجات» دەپ، نامۇنىشان بېرىپتۇ.

پایپاسلىتىلماق «پایپاسلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پایپاسلىماق پ. بىر خىل ئاۋاز چىقارغان ھالدا ھولۇقۇپ، تەمتىرەپ، ئالدىراپ ئېگىز ـ پەس دەسسەپ ماڭماق: بىركۈنى خاڭدا بىراۋنىڭ نوچى خورىزى بار ئىكەن، دەپ ئاڭلاپ، چار خورازنى چاپاننىڭ پېشىگە ئوراپ، شۇ يەرگە پایپاسلاپ چىقتىم. * سامىلاق جىسانىڭ خوتۇنى پایپاسلاپ چوڭ قىزىنى ئەگەشتۈرگەن پېتى يىغلاپ ساي بويىغا قاراپ ماڭدى.

پایپاق ئى ① پۇتنىڭ پەنجىسىدىن تارتىپ تىزىغىچە بولغان قىسمىنى ئوراپ، بېسىپ تۇرىدىغان، ھەر خىل يىپتىن توقۇلغان ئاياغ (پۇت) كىيىمى: يىپ پایپاق. يىپەك پایپاق. نىلۇن پایپاق. ② پۇتنى ئىسسىق ساقلاش ئۈچۈن رەخت، ئەيلىگەن قوي تېرىسى، قوي يۇڭىدىن تەييارلىنىدىغان ئاياغ كىيىمى: پاختىلىق پایپاق. تېرە پایپاق. كىگىز پایپاق. مەسىنىڭ پایپىقى. ③ ئۇچار قۇشلارنىڭ

پەنجىسى ئۈستىدىن ئۆسۈپ چىققان يۈمران پەيلەر.

پايپاققا دەسسىمەك ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىماق، پېشكەللىككە يولۇقماق.

پايپاققا نال قاققاندك پەقەت جايىغا چۈشمىگەن، لايىقىدا بولمىغان؛ داڭقان پۇتى: خۇ ئەپەندى ئۆز مەيلىچە ئۆزگەرتىشكە باشى، شۇڭا پېقىرنىڭ سۆزىنى پايپاققا نال قاققاندەك سۆز دېمەس.

پايپاقلىق سۈپ ① پايپىقى بار، پايپاق كىيگەن: ھەممىنىڭ ئالدىدا كاستۇم-بۇرۇلكا كىيگەن بىر ئەر بىلەن پەلتو كىيىۋالغان كارىشىنۋاي پايپاقلىق بىر ئايال كېلىۋاتاتتى. ② پەنجىنىڭ ئۈستىنى يۇمشاق پەي قاپلىغان، تۈكلۈك، يۇڭلۇق (قۇشلار ھەققىدە): پايپاقلىق خوراز. پايپاقلىق كەپتەر. ③ پايپاق تىكىش، توقۇش ئۈچۈن لايىق، باپ: پايپاقلىق يۇڭ. پايپاقلىق يىپ. پايپاقلىق رەخت. * زەينەپ ئۇكىسى رىشاتقا پايپاق توقۇپ بېرىش ئۈچۈن بىر پايپاقلىق يۇڭ يىپ سېتىۋالدى.

پايپاقلىق موگۇ <بوت> موگۇنىڭ بىر خىلى، رەڭگى كۈل رەڭ بولۇپ قارا قوڭۇر رەڭلىك يولچىلىرى بولىدۇ، كۆپىنچە ئوت-چۆپ دۆۋىلىرىدە ئۆسىدۇ، يېگىلى بولىدۇ.

پايپېتەك رەۋ [پاي+پېتەك] ئالدىراش-تېنەش، ئاۋارە، پاتىپاراق: ساھىبخانا قاسىم ئاخۇن ئاكا چاي قويۇش، نان ئوشتۇش، مېھمانلارنى مەزەگە ئېغىز تېگىشكە زورلاش بىلەن پايپېتەك ئىدى.

پايپېتەك بولماق ئالدىراپ-تېنەپ، ئاۋارە بولماق، پاتىپاراق بولماق: سۈرۈك ئۆتتى ۋاقتىدىن ئېشىپ، پايپېتەك بولدى، تېنىدى باشلىق. ــ ھەي كاتىپ! ــ دەپ يەنە ئالدى تېلېفون، ــ چاقىرىڭ! ــ دەپ ۋارقىرىدى قاتتىق.

پايپېتەك قىلماق ئالدىراش-تېنەش ھالەتتە قالدۇرماق، ھولۇقتۇرماق، پاتىپاراق قىلماق؛ تىرىپىرەن قىلماق: يېنىمدىكى جەڭچىمۇ گرانات تاشلىدى. ئىككى دانە گرانات دۈشمەن ماشىنىسى ئۈستىگە چۈشۈپ پارتلىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، ماشىنىدىكى ئوق-دورا پارتلاپ دۈشمەننى پايپېتەك قىلىۋەتتى.

پايپېتەكچىلىك ئى «پايپېتەك» بولغان ھالەت: تاغام پايپاسلاپ كېلىپ ئايالىغا ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ئون مىنۇتقا قالماي، ئۆيگە يېتىپ كەلدۇق. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ پايپېتەكچىلىك باشلاندى.

پايپىلىقۇش سۈپ. قولى قىسقا، ھال-ئەھۋالى ناچار، نامرات، ئۇتتۇرلۇق.

پايتەخت ئى [پ] بىرەر دۆلەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئورۇنلاشقان شەھەر ۋە شۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى: ۋەتىنىمىزنىڭ پايتەختى بېيجىڭ. * شۇنداق قىلىپ، پايتەخت ئالىي مەكتىپىدە ئوقۇشتىن ئىبارەت كىشىلەرگە ئاسانلىقچە نېسىپ بولمايدىغان بەخت-سائادەتنىڭ مېھرىدىن كېچىشىمگە توغرا كەلدى.

پايتىما ئى [پ] قونچلۇق ئاياغ كىيگەندە پۇتقا ئورىلىدىغان رەخت؛ ماتا، كىگىز پارچىسى: ئۇ ئەمدىلا ئۆتۈكىنىڭ ئىچىگە سۇ توشۇۋالغانلىقىنى سەزدى-دە، دەرھال ئۆتۈكىنى سېلىپ، ئىچىدىكى سۇنى تۆكۈپ تاشلاپ، پايتىمىسىنى سىقىۋېتىپ قايتىدىن ئوراپ كىيدى.

پايتىمىسى چۇۋۇلماق ئەپتى-بەشىرىسى ئېچىلماق، ئەيبى ئاشكارىلانماق.

پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىماق پالاكەت باسماق، نەس باسماق، پېشكەللىككە يولۇقماق، تەلىيى قاچماق: ــ ھە، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن، ئالدىمىغا چۈشۈپ ماڭ، ــ دېدى-دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىغان سەيسىكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغراتتى. ئۇندىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى.

پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرمەك ئىشىنى

ئەپلەشتۇرەلمەي سۆزلىپ يۈرمەك: ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنىڭ تايىنى يوق، پايتىمسىنى سۆزەپ يۈرۈپ كۈننى ئۆتكۈزىدۇ.

پايچمك ئى [پ+ر] ھەسسىدارلىق شىركىتىدىكى پاي چېكىنى باشقۇرىدىغان ۋە پاي قوشقان كىشى، ھەسسىدار.

پايچىكلىك «پايچمك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھەسسىدارلىق شىركىتى ھەربىر پايچىكنىڭ پايچىكلىك ھوقۇقىنى ئەلۋەتتە ئېتىراپ قىلىدۇ.

پايخان ئى ① بىرىنچى قېتىم سورۇلغان خاماندىن چىققان، قايتا يەنجىشكە تەييارلانغان يېڭى سامان ۋە باشاقلار: تەخەيلىك ئېشەك پايخانغا يارىماس (ماقال). * ئۇلار زوكزنيۇبلىپ يېرىم كېچىگىچە ئارپا يۇلدى. سيرىلما يەر بىلەن تۆۋەنگە قاراپ يۇلغاچقا تۇرسۇننىڭ گەجگىسى، تېقىمى قاتتىق ئاغرىدى. ئۇلار پايخاندىن چىققان كالىلاردەك چاڭقاپ كەپىگە ماڭدى. نە سۇ، نە تاماق يوق ئىدى. ② پاچاق سۆڭىكى: بەلكى، چىن ئىنسانغا ياتتۇر ئۆچ ـ ئاداۋەت ساقلىماق، ئىنتىلا خاس بىر ھۇنەردۇر ئەسلىي پايخان چاينىماق.

پايخان بولماق دەسسەلمەك، يانجىلماق، چەيلەنمەك: قارىغىنا ئەتراپىڭدا قالماپتۇ چۆپ، بۇ ئوتلاقمۇ تۇگىشىپتۇ پايخان بولۇپ.

پايخان قىلماق ← **پايخانلىماق**: چاك توزۇتۇپ بېغىمغا بىرچاغ، بىر توپ مەلئۇن كەلدى ئولىشىپ. قىلدى رەڭدار گۈلىرنى پايخان، گۈل بەرگىمۇ كەتتى سولىشىپ.

پايخاندىماق پ ← **پايخانلىماق**.

پايخانلىماق پ دەسسىمەك، يانجىماق، چەيلىمەك.

پايدا ئى [پ] ①بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە يېتىدىغان مەنپەئەت، نەپ: خەقنە ئىشلىشپ بەرگىلى بىكاردا قالغان كىشى بارمىكىن، قىلدىغان ئىش بولمىسا، ئۆيگە بېرىپ ئۆز ئىشىمىزنى قىلساق شۇ پايدا ئەمەسمۇ؟ ② <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش، سودا ـ سېتىق ۋە تۇرلۇك تىجارەت يوللىرى ئارقىلىق كىرگۈزگەن كىرىمدىن، تەننەرقى ياكى دەسمايىنى ۋە باجنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى ئاشقان سوممما، ھايان: ئۇزۇن يىل سودىگەرچىلىكتە يۈرگەن تۆرىخانىنىڭ پايدىغا ئۆگەنگەن كۆڭلى، پايدا دېسە ئۇيقۇسى كەلمەيدىغان كۆزلىرى، بۇلتۇرقى گۈرۈچتىن كىرگەن بىرمۇنچە ھايان بۇ يىلمۇ يەرنى كۆپسراتسىيىگە بەرمەستىن، تېرىشقا مەجبۇر قىلدى.

پايدا ئالماق بىرەر ئىش ياكى بىرەر نەرسىدىن نەپكە ئىگە بولماق، مەنپەئەتكە ئېرىشمەك: ساڭا ئەللىك سوم دەسمايە بېرەي. سەن دەڭلەرگە بېرىپ، يېزا ۋە قىرلاردىن كەلگۈچىلەردىن سۈرۈشتۇرۇپ، تېرە ـ تەسەك سېتىپ ئال، ئۇنى جالاپ (مويىچى سودىگەر)لارغا ساتساڭ پايدا ئالسەن.

پايدا بەرمەك بىرەر ئىش ياكى نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت يەتكۈزمەك، ھايانغا ئېرىشتۇرمەك.

پايدا بولماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان كۆرۈلمەك: سۇلايمانىنىڭ تۇنۇگۈن ساتقان ئالتە سۇكەن شاپتۇلىدىن ئوتتۇز يۇەن پايدا بولدى.

پايدا تاپماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايانغا ئېرىشمەك: بەزىلەرنىڭ دېيىشچە ئۇلار باغ ھېسابىدا سېتۇۋېلىپ ماشىنىلىرى بىلەن قەغەز زاۋۇتىغا ئاپىرىپ كىلولاپ ساتىدىكەن. شۇ چاغدا بىر باغ قومۇش ئەللىك يەتتە پۇڭغا يارايدىكەن. شۇنداق قىلىپ پايدا تېپىۋاتقان ھايانكەشلەر ئوخشايدۇ، ئاكا.

پايدا تەگمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن مەنپەئەت، نەپ يەتمەك: ھايانغا ئېرىشمەك: بەزىدە كېچىكىپ قايتسا ئۆيمگە، زوردىخان توختىماي سۆزلەپ كېتەتتى: «ئەزالار قايتقىلى نەۋاق ئېتىزدىن، بىھۇدە ئىشتىن نە پايدا تېگەتتى.»

پايدا چمقماق نەپ، مەنپەئەت، ھايان

كۆرۈلمەك: بۇ يەردە تۇرتۇپرىشتىن ھېچ پايدا چىقمايدۇ. قايتىپ بېرىپ مەسلىھەت بىلەن بىرەر چارىسىنى قىلايلى...

پايدا قونماق بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان قوشۇلماق: بۇ سودىدا بىر تەڭگە بەش تەڭگە پايدا قوندى.

پايدا قىلماق ① بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن ئىقتىسادىي نەپ، مەنپەئەت يەتمەك: تۇنۇگۈن مەن بىر ھارۋا قوغۇن ئېلىپ سېتىۋىدىم، ئىز پۇلىدىن بىر ھەسسە ئوشۇق پايدا قىلدى. ② ئىجابىي نەتىجە بەرمەك، ياخشى تەسىر كۆرسەتمەك: پەقەت قىزغا دورىلارنى ئوراپ بېرىپ بولغاندىن كېيىن بىرئاز مەنىلىك قىلىپ: ــ پايدا قىلىپ قالسا يەنە كېلەرسىز، ــ دېگەن سۆزنى ئارانلا دېيەلىدىم.

پايدا كۆرمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ كۆرمەك: مەنپەئەت، ھايان تاپماق: كىچىككىنە قىزنى يىغلىتىپ، قانچىلىك لەززەت ئالدىم؟ ئوقۇتقۇچىغا يالغان ئېيتىپ نېمە پايدا كۆردۇم؟...

پايدا كۆزلىمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان ئېلىشنى ئويلىماق: بۇنىڭ ھەممىسى پايدىنى كۆزلەپ قىلغان ئىش، چىن دوست ساڭا پايدا كۆزلەيدۇ، ئۆزىنى ئۇنتۇپ سېنى سۆزلەيدۇ.

پايدا نسبتى <س ئىق> قوشۇمچە قىممەت نسبىتىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى، پايدا نسبىتىنىڭ يۇقىرى ــ تۆۋەن بولۇشى تۆۋەنــدىكى ئۇچ ئامىلغا باغلىق. بىرىنچى، قوشۇمچە قىممەت نسبىتى قانچىكى يۇقىرى بولسا، پايدا نسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئىككىنچى، كاپىتالنىڭ ئورگانىك تۈزۈلۈشى قوشۇمچە قىممەت نسبىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا قانچىكى تۆۋەن بولسا، پايدا نسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئۈچىنچى، كاپىتالنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچىكى تېز بولسا، يىللىق پايدا نسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

پايدا ئۈندۈرمەك بىرەر ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا ئۈنۈمدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان قىممىتى چىقىرىۋالماق: ئۇلار خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ سېلىق ــ دارامەتلىرىنى ھۆددىگە ئېلىپ خەلقتىن پايدا ئۈندۈرۈپ ئالغۇچى ئىككى جازانسىخور يەھۇدىنى كۆرۈپ قاپتۇ.

پايدا يەتكۈزمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ بەرمەك: مەنپەئەتكە، ھايانغا ئىگە قىلماق: مەيدان يېڭى قۇرۇلغان 1959 ــ يىلدىن بۇيان دۆلەتكە جەمئىي 99 مىڭ كۇب مېتردىن ئارتۇق ياغاچ ماتېرىيالى يەتكۈزۈپ بەردى ۋە ھەر يىلى دۆلەتكە نەچچە ئون مىڭ يۈەن ئەتراپىدا پايدا يەتكۈزدى.

پايدا يېمەك ئەرزان ئېلىپ، قىممەت سېتىش، قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈش، سودىنى كېلىشتۇرۇپ قويۇش قاتارلىق يوللار بىلەن نەپ ئالماق: ــ ئىناپ قىلسلا. شۇنىڭ ئۆزىدىمۇ بىر ــ ئىككى مىڭ كوي پايدا يەيلا ئەمەسمۇ؟ ئىش ئوڭۇشلۇق بولۇۋېرىدۇ قارىم.

پايدا ــ زىيان پايدا ۋە زىيان: ئەسلىنى ئېيتقاندا، پايدىسى يوق ئىشنى قىلىشقا ئۇرۇنۇشنىڭ ھاجىتى يوق. لېكىن بىر ياشنىڭ قەلبىنى پايدا ــ زىيان ھېساباتى بىلەن مەڭگۈ چىرماپ قويغىلى بولامدۇ؟ * ئەكبەر ئىشكىنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا: ــ مەن بۇ يەردە پايدا ــ زىيان قوغلىشىۋاتمايمەن، خاتىرجەم بولۇڭ! ــ دەپ جاۋاب بەردى.

پايدىسز سۆپ ① پايدىسى، مەنپەئىتى يوق، پايدا چىقمايدىغان: ــ قارىسلا سىلىنىڭ ئەخمەقلىقلىرىنى، مۇشۇنداق بىر پايدىسز ئىشقا شۇنچە كۆپ ئاۋارە بولدىلا. بولدى قىلسىلا ئەمدى، ــ دېدى ئايالى قاسىم قارىيغا نارازىلىق بىلەن. ② ئەھمىيەتسىز، زىيانلىق: پايدىسز گەپ. * ئۇرۇشنىڭ ئۆزى ئۆچۈن پايدىسز بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مىڭلىرى دەرھال دۈمباقلىرىنى چالدۇرۇپ چېرىكلىرىنى چېكىنىشكە بۇيرۇق قىلدى.

پايدىسىزلىق «پايدىسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسكەرلەردىن گايىلىرى سوسىتاۋغا يېتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پايدىسىزلىقىنى بىلىپ، توختاپ قالدى.

پايدىكەش سۆپ [ئە+پ] دائىم پايدا ئېلىش كويىدا بولىدىغان، هايانكەش: ئاھ، ئەجەب كۆنلەر ئىدى، ھەر ياندا ھەجران قايغۇسى، پايدىكەش قاسساپقا ياغ، قوي، ئۆچكىگە جان قايغۇسى، ئۆچىتى، ئەي ئۇستاز، سېنىڭ ئۆمرۈڭ ـ هاياتىڭ پانۇسى، «ئىنتىقام!...» ئۆچمەس يۈرەكتىن بۇ قىسانىڭ تامغىسى.

پايدىلاندۇرماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پايدىلانماق پ. بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئىمكانىيەتتىن بەھرىمەن بولماق؛ ئۇنى ئۆز ئىشى، ئېھتىياجى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرماق؛ ئىشلەتمەك: ۋاقىتتىن پايدىلانماق، كۆچىدىن پايدىلانماق. * ئۇ نېجاتقا كىتاب، يېمەك ـ ئىچمەك ياكى باشقا لازىمەتلىكلەرنى ئەكىرىپ بەرمەكچى بولسا، كۆپىنچە هالىلاردا ئەخمەتنىڭ كېچىك ئىنىلىرىنى ئىشقا سالاتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئۆزىگە يېقىن بولغان بەزى قىز ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ پايدىلاندى.

پايدىلىق سۆپ. پايدىسى بار؛ پايدا، مەنپەئەت كەلتۈرىدىغان: پايدىلىق ئىش. پايدىلىق ئادەم. * قاسىمنىڭ كاللىسىنمۇ نۇرغۇن چىگىش خىياللار چىرمىۋالىدى، ئۇمۇ ئۆزىگە پايدىلىق گەپ ـ سۆزلەرنىڭ چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. * مېۋىسىز باغ ـ بوستاندىن چۆل ـ باياۋان پايدىلىق، مەنپەئەتسىز ئادەمدىن تىلسىز هايۋان پايدىلىق.

پايدىلىق قۇشلار <زوئول> زىيانداش هاشاراتلار ئۈچۈن زىيانداش هايۋانلارنى تۇتۇپ يەپ، بۇ ۋاستە ياكى ۋاستىلىك هالدا ئىنسانلارغا پايدا يەتكۈزىدىغان قۇشلار. مەسىلەن: قارلىغاچ، كاككۇك، مۇشۇكياپىلاق قاتارلىقلار.

پايدىلىق هاشاراتلار <زوئول> ئىنسانلارغا بۇ ۋاستە ياكى ۋاستىلىك هالدا پايدا يەتكۈزىدىغان هاشاراتلار. مەسىلەن: مەشۇت چىقىرىدىغان پىلە قۇرتى، هەسەل ئىشلەيدىغان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى چاڭلاشتۇرىدىغان هەسەل ھەرىسى، دېھقانچىلىقتا زىيانلىق هاشاراتلارنى يوقىتىدىغان ياچۇەك، خانىقىز، يېڭناغۇچ قاتارلىقلار.

پايدىلىق ئېگىزلىك <هەرب> تۆۋەننى كۆرگىلى، ئەتراپتىكى يەرنىڭ ئېگىز ـ پەسلىكىنى ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىنى كونترول قىلغىلى بولىدىغان ئېگىزلىك.

پايدىلىنىش «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئۇنىڭدىن ئومۇملاشتۇرۇپ پايدىلىنىش هەمدە ئىشلەپچىقىرىش، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ئېهتىياجىنى قاندۇرۇش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىپ هەل قىلىش لازىم.

پايدىلىنىش نىسبىتى <س ئىق> مەلۇم بىر نەرسىنىڭ پايدىلىنىلغان قىسمىنىڭ ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى.

پايدىلىنىشماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدۇۋۇپلى دادۇي ئىشخانىسىدا دادۇي كادىرلىرىغا شۇنداق دەپ ۋاراقلاۋاتاتتى: ــ هەرقايسىڭ شۇنچە يىللاردىن بېرى كوللېكتىپنىڭ مال ـ مۈلكىدىن خالىغانچە پايدىلىنىشتىڭ، بولار ئەمدى، ئىنساپ قىلىش...

پايدىلىنىلماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ خەتتىكى بەزى مىسرالاردا ئەكس ئەتكەن پىكىرلەر شېرىننىڭ پەرھاتقا يازغان خېتىدىن پايدىلىنىلدى.

پايسۇق رەۋ. دىئال. پوسۇققىدە، تۈيۇقسىز، تاسادىپىي.

پايسىندۇرماق «پايسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئاڭلىسام سەن هېساب دەرسىدە هەممىدىن بۇرۇن قول كۆتۈرىدىدىكەنسەن، بىلەمسەن، رەقىب مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ. سەن كەلمەستە ئۇ تۆتىنچى سىنىپتا هەممىنىڭ ئالدى ئىدى. سەن كېلىپ هە دېسىلا ئۇنىڭدىن

بۇرۇن قول كۆتۈرۈۋېرىپ ئۇنى پايسندۇرۇۋەتتىك.

پايسنماق پ ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى گەپ-سۆز قىلىشتىن رايى قايتماق: مەن بۇ ئىشنى قىلىشتىن سەل پايسنىپ قالدىم. ماڭا بۇ ئىشنىڭ ئارقىسىدا قانداقتۇر بىر خەۋپ-خەتەر يوشۇرۇنۇپ تۇرغاندەكلا تۇيۇلدى. ② بەرداشلىق بېرەلمەسلىك، بوشاشماق.

پايسنىشماق «پايسنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پايقەدەم ئى [پ+ئە] تاشلانغان قەدەم، ئېلىنغان قەدەم: ئۆزۈندىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ پايقەدەملىرى بۇ تەرەپكە يەتمىدى، نېمە بولغاندۇ؟

پايكا ئى. دىئال. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا ساتقۇچى.

پايلاتماق «پايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پايلاشماق I پ. چىدىماق، پايلىماق: — ھېلىمۇ مۇشۇ تاغلار پايلاشتى-دە، — بۇۋاي ئېغىر خورسىنىپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش دەمدۇ، بىر ھەرىكەت كەلدى. بەش ئادەم بار يەرگە بىردىن ئوچاق سېلىۋېلىپ، تۆمۈر تاۋلايمىز دەپ، ساي-سايلاردىكى دەل-دەرەخلەرنى كېسىپ كۆيدۇرۇشتى. بىزمۇ توسۇپ قالالمىدۇق.

پايلاشماق II «پايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەسكەر سۆزىنى داۋام قىلىپ، — مەرھۇم سىزدىن بۆلەك ھېچكىمگە بەرمىگەن دەپ تاپشۇرۇۋېدى. بالدۇرراق كېلەي دېسەم، ئىلاج قىلالمىدىم: ئارقامدىن پايلاشتى. ماۋۇ كېسىلەرنى تېپىپ، ئاندىن كەلدىم.

پايلاق ئى. پايلاقچى تۇرىدىغان جاي؛ تۇتۇپ تۇرۇش ئورنى؛ قاماقخانا، تۈرمە: ھويلاڭلار ئەجەب ياخشى، كىرىپ كۆرگىلى بولماس، سەن قەپەستە پايلاقتا، بىرگەپ قىلغىلى بولماس.

پايلاقچى ئى ① بىرەر ئادەم ۋە نەرسىنىڭ ئامانلىقىنى، بىخەتەرلىكىنى ساقلاشقا، كۆزىتىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ كۆزەتچى، ساقچى: ۋەزىرنىڭ خوتۇنى قىز تۇرغان ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە ئىككى ياش قىزنى پايلاقچى قىلىپ قويۇپ ئۇلارغا ھېچكىمنى بۇ ئۆيگە كىرگۈزمەسلىكنى بۇيرۇدى. ② بىرەر كىشىنىڭ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇن كۆزىتىپ مەلۇم قىلىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ خائىن، جاسۇس: راخمان ئەسىرنى ۋاقتىنچە پادىچى ساتمىسىدا نازارەت قىلىشنى بۇيرۇپ، كۆز ئالدىدىكى ئۇرۇش پىلانىنى ئويلاشقا باشلىدى. ئۇ پايلاقچىدىن مۇھىم ئاخباراتنى قولغا چۈشۈرۈۋالغانلىقىغا تولىمۇ خۇشال ئىدى.

پايلاقچىلىق «پايلاقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەن ئەقلىمغە كەلگەندىن بۇيان ناسىر بەگنىڭ بوسۇغىسىدا پايلاقچىلىق قىلدىم، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قېرىپ، ماغدۇرۇمدىن كەتتىم. * گومىنداڭچىلار پارتىزانلارنىڭ ئارقا سېپىنى پاراكەندە قىلىش ئۈچۈن، ئەڭ تەجرىبىلىك جاسۇسلارنى تاللاپ يولغا سالدى. بۇ جاسۇسلار كىچىك تىجارەتچى، قەلەندەر نىقابى بىلەن ئاقسۇ، باي ناھىيىلىرىدە پايلاقچىلىق قىلاتتى.

پايلاقلىق سۆپ. ئارقىسىغا پايلاقچى قويۇلغان، نەزەربەند قىلىنغان: مەن نەگە بارالايمەن، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق. ھەربىر باسقان قەدىمىم، مىڭ كۆز بىلەن پايلاقلىق.

پايلىماق I پ. بىرەر ئىش ياكى سۆز-ھەرىكەتتە بەرداشلىق بەرمەك، سەۋر قىلماق، تاقەت قىلماق: بۇ بالىغا بىر ئاياغ جىق بولسا بىر ئاي پايلايدۇ. * جۇپ ئۆزۈك قولۇمدا تۇرسا، دۇنيانى ئويلاپتىمەن. بىر دەم ئايرىلىماس يارىمنىڭ ئوتىغا پايلاپتىمەن.

پايلىماق II پ. يوشۇرۇن كۆزەتمەك، كۆز-قۇلاق بولماق، مارىماق: پېيىغا چۈشمەك: دۇشمەننى كۈندۈزى ئويلا، كېچىسى پايلا (ماقال). * قۇتلۇق دەل زەيتۇنەم ئۆيىدىن چىقىدىغان پەيتنى پايلاپ، ئالدىنقى كۈنى ئىككىيلەن خوشلاشقان ھېلىقى چىغىر يول ئاغزىدىكى ئېگىزلىققا ماللىرىنى قويۇۋېتىپ، سۆۋادانىدەك ئېگىز ئۆسكەن بىر تۇپ نان جىگدىنىڭ ئۈچىغا

چىقىپ ئولتۇرۇپ، زەيتۇنەمنىڭ ئۆيدىن چىقىشىنى كۈتتى. * لۇتپۇللانمۇ بىر ياماق قىسمەت قوغلاشماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە بىر مۇدھىش دىئونىڭ سايىسى ئەگىشىپ پايلاپ يۈرەتتى.

پايمال ئى [پ] ← **پايمال بولماق.**

پايمال بولماق ① ئاياغ ئاستىدا دەسسەلمەك، بېسىلماق، چەيلەنمەك، يانجىلماق. ② كۆچمە. ئاياغ ئاستى بولماق، دەپسەندە بولماق، **خورلانماق:** نەچچە ئون يىل مۇستەبتلەرگە بولۇپ بىز پايمال، بىرلىشىپ قىلدۇق كۆرەش، ھۆرلۈك ئۈچۈن تاپتۇق ئامال.

پايمال قىلماق ① ئاياغ ئاستىدا دەسسەمەك، باسماق، يانجىماق، چەيلىمەك: ساۋۇت ئاكا بامداتتىن يېنىپ ئېتىزلىقىغا كەلسە ياۋا توڭگۈزلار زىرائەتلىرىنى ئاللىقاچان پايمال قىلىۋەتكەنىكەن. ② كۆچمە. ئاياغ ئاستى قىلماق، دەپسەندە قىلماق، خورلىماق: قىلدى ئەل بەختىنى پايمال جۇت ـ شۇرغان بىرزامان، كۈلمىگەي ئەردى كۆڭۈل داۋايى گۈلاپ بولمىسا.

پايمۇپاي ① بىر پاي، بىر پايدىن: پايمۇپاي ئاياغ. ② باشمۇباش: ئىسكەندەر ھارۇنىنى ياسىنىڭ ھارۇنىغا پايمۇپاي تېگىشتى.

پايقماق (تۇغرىسى: بايقماق) ← **بايقماق.**

پاياپ ئى ① يۇقىرى ئېقىن، سۇنىڭ بېشى: ــ سۇلايمان قېچىپتۇ، بۇ نېجىس تاشلىق پاياپ ئايغىدىكى ئازغان يولدىن ئۆتۈپ، ساي ئىچى بىلەن تاغ تەرەپكە قېچىپتۇ، ــ دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. ② سۇپ. **سۇ تەستە چىقىدىغان، سۇغا قېرىق:** ــ بۇ پاياپراق يەر، مېھنىڭ ئەمگەك كۆچۈم ئاز، شۇڭا مۇمكىن بولسا ماڭا سۇ ئىنتىكرەك چىقىدىغان يەردىن بەرسەڭلار، ــ دەپ ئىلتىماس قىلدى رەقىب ئاخۇن.

پاينەك ئى [پ] ① تۇخۇمنىڭ توم، يوغان تەرىپى (ئۇچىغا قارىمۇقارشى تەرىپى): سىيىت، مەشرەپكە كۆرەكلەپ: ــ مۇشۇنداق تۇخۇمدىن ئىككى يۈزنىڭ ئۇچ ـ پاينىكىنى ئۇرۇۋاڭلىمەن، دېسىمۇ قورقماي چېكىشۇبرىمەن، ــ دېدى. ② كۆچمە. مىلتىق، ئاپتومات، قىلىچ قاتارلىق قوراللارنىڭ تۇتقىدىغان سېپى، دەستىسى: جانىبەك، كەلگەن پېتى قوش ئېغىزلىق مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ھېلىقى كىشىگە يامىشۇاتقان بۆرىنىڭ بېشىغا پۇتۇن كۈچى بىلەن بىرنى سالدى. ③ باشنىڭ چاچ ئۇنمىگەن ۋە چاچ چۈشۈپ كەتكەن غېلتاڭ قىسمى، پارقىراق چوققىسى: قىلغان خىيالىنىڭ تولىلىقىدىن باشلىرىنىڭ تۆكى چۈشۈپ، ساتىراشنىڭ ئۇرۇقىدەك غېلتاڭ بولۇپ كەتتى دېسىلە...يىگىت بېشىدىن دوپپىسىنى يۇلۇۋېلىپ، قېقىزىل پاينەك چوققىسىغا شاپىلاقلىدى.

پاينەكباش ئى [پاينەك + باش] بېشىغا چاچ ئۇنمىگەن، بېشىنىڭ چېچى چۈشۈپ كەتكەن، چېچى يوق، ئايپاڭباش، تاقىرباش: پاينەكباش بۇ ئادەمنىڭ ئىنتايىن ئاچچىقى يامان ئىدى. شۇڭا كىشىلەر بۇ ئادەمگە كۆپ ھاللاردا چاقچاق قىلىشقىمۇ پېتىنالمايتتى.

پەپىلەتمەك «پەپىلەمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پەپىلەشمەك «پەپىلەمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەپىلەنمەك «پەپىلمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەپىلمەك پ. كۆيۈنۈپ ئاسرىماق، تەربىيىلىمەك، قەدىرلىمەك: سىز مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئاتا ـ ئانا تېپىپ بەردىڭىز، شۇ ئاتا ـ ئانام مېنى پەپىلەپ ئۆستۈرۈپ، ئوقۇتۇپ ئادەم قىلدى.

پەپىلقۇش ئى. دىئال. قولدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز ئادەم.

پەتە ئى [ئە] ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىرلارنى يوقلاپ قايغۇ بىلدۈرۈش: تەسەللى: ــ ئايال كىشىنىڭ بوسۇغا داۋىنىنى ئاتلاپ چىقمىقى ئاسانمۇ، ــ دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى

سۈرتۈپ تۇرۇپ، — ئەينىدىنىنك تۇغقانلىرىنى يوقلىيالماي يۈرەتتىم، ئۆلۈم پەتىلىرىنى بىريوللا تۇگىتىپ چىقاي دەپ ماڭدىم. ② ئۇرۇق- تۇغقان، ئەل- ئاغىنىلەرنى يوقلاپ قىلىنغان زىيارەت: پەتە قىلماق. * ئۇنىك نەزىرىدە، شەھەر چىقىقان كۈنى كېلەلمىسمۇ، ئەتىسى ئەتىگەندە چوقۇم بۇ ئۆيگە پەتىگە كېلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇنىك ئۇمىدى يوققا چىقتى.

پەتە قىلماق ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىرنى يوقلاپ، قايغۇ بىلدۈرمەك: تەسەللى بەرمەك: مانا شۇنداق كۈنلەرنىك بىرىدە، كۈتۈلمىگەندە ئابدۇللا دامۇللا مەتقۇربانىنىك ئۆيىگە پەتە قىلىپ كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەتتىكى پەتە ئىدى ② ئۇرۇق- تۇغقان، ئەل- ئاغىنىلەرنى يوقلاپ، زىيارەت قىلماق: مەسۇمكام ماڭا قاراپ: — بىزنىك ئۆيلەرگىمۇ پەتە قىلىپ بېرىنىك، ئۈكام. يەڭگىزنىك قولى گۈل، قايماقلىق ئەتكەن چاي، تۇخۇم پوشكىلى بىلەن مېھمان قىلدۇ، — دېدى.

پەتەك سۇپ. بويى ئۆسمىگەن؛ پاكار: ئوسمان بەگنىك ئۆيىگە ھەر- ھەر كاتتا مېھمانلار توشۇپ كېتىپتۇ، ئوسمان بەگە سەلەي موللامنىك كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئالدىراپ- تېنەپ ئالدىغا چىقىپتۇ. مېھمانلار: — ئوسمان بېگىم بۇ پەتەكىكە نېمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟ — دەپ ھەيران قاپتۇ.

پەتەكبۇرۇن ئى [پەتەك+بۇرۇن] <بەن> نەقىش گۈللىرىنىك ئارىلىقلىرىغا گەج، لاي بېرىپ سىلىقلايدىغان ئەسۋاب.

پەتتە ئى ① قۇرۇلتاي، يىغىن قاتناشچىلىرىنىك مەيدىسىگە تاقايدىغان ۋەكىللىك بەلگىسى؛ لېنتا: سالى ئەپەندى كۆرۈنۈشىدىن كەسپىنى پەملىگىلى بولمايدىغان بۇ ھەمراھىغا كۆزىنىك قىرىدا ئاستا قارىدى. مەيدىسىدىكى قىزىل پەتتە ئۇنىك تۇرقى ھالىتىگە قىلچە ماسلاشمىغانىدى. ② ئەر- ئايالىلارنىك تۇرمۇش قۇرغانلىقىنى، تويلىشىشنى ئىسپاتلايدىغان گۇۋاھنامە؛ نىكاھ خېتى: پەتتە ئالماق. پەتتە يازماق. * نىياز، قاسىمغا: — ھازىرقى كۈندە قىزنىك كۆڭلى بولمىسا پەتتە بەرمەيدىكەن، مانا شۇنىك ئۈچۈن قىزنى قولىغا كەلتۈرۈش تەس بولۇۋاتىدۇ، — دېدى. ③ سەللىنىك مۇرىگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان قىسمى؛ ئۇچى: ھاجى ئىشاننىك سۆزىنىك ئېغىر تەسىرى ئاستىدا، بېشىدىكى چوڭ سەللىسىنىك پەتتىسىنى مۇرىسىدىن ئارتىلىدۇرۇپ مەيدىسىگە چۈشۈرگەن، ئىككى بىلىكىگە بىر جۈپ كەھرىۋا تاشلىق تەسۋى ئاسقان، چوڭ «قۇرئان»نى ئىككى قوللاپ ئېچىپ تۇتقان ھالدا ھېسامىدىن دامۇللا ئۆيىدىن چىقىپ كەلدى.

پەتلە ئى. كىيىم- كېچەكنىك تۇگمىلەيدىغان تۆشۈكى: پەتلە ئاچماق. پەتلە تورلىماق.

پەتنۇس ئى [ر] ئۇستىگە چىنە- قاچا، قەنت- گىزەك قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى سېلىپ توشۇشقا ياكى داستىخانغا قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تەخسە شەكىللىك مېتال بۇيۇم: ئىشىك ئېچىلىپ نان، چەينەك ۋە چىنە قويۇلغان پەتنۇسنى كۆتۈرگەن گۈلچېھرە مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى.

پەتىچى ئى ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىرلارغا تەسەللى بېرىپ، يوقلاپ كەلگەن كىشى: ئانا قىزى ئانار يادىغا چۈشسىلا ئۆزىنى توختىتالماي ئىختىيارسىز يىغلايتتى. يىراق- يېقىندىن پەتىچىلەر كەلسە، ئىختىيارسىز ئىككى قولىنى بېلىگە تىرەپ، پىغان بىلەن قوشاق قېتىپ ھازا ئاچاتتى. ② ئادەتتە ھېيت- ئايەم، توي- مەرىكە مۇناسىۋىتى بىلەن ئەل- ئاغىنە ۋە تونۇش- بىلىشلەرنى يوقلاپ كەلگەن كىشى: مەن بېيجىڭدىن قايتىپ كەلگىنىمدىن باشلاپ مېنى تەبرىكلەپ كەلگەن پەتىچىلەر ئۈزۈلمىدى. ھەممىلا كىشى مېنى خۇددى يېڭى تويۇم بولغاندەكلا مۇبارەكلەيتتى.

پەتىلەتمەك «پەتىلىمەك» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايزىمخان ئاچا بۇگۈن ئەتىگەندە ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ كەلگەن قىزىنى

ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە پەتىلەتكىلى ئېلىپ ماڭىدى.

پەتىلەشمەك «پەتىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: هېيىت نامزىدىن يانغان جامائەت ياقۇپ بوۋاينىڭ ئۆيىنى پەتىلەشتى.

پەتىلىمەك پ ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى هازىدارلارنى يوقلاپ، مەرھۇمغا قايغۇ بىلدۈرمەك؛ تەسەللى بەرمەك: جامائەت مەرھۇم هاشىم ئاكىنى ياد ئېتىپ ئۇنىڭ ئائىلىسىگە بېرىپ ئارقىمۇئارقا پەتىلىدى. ② ئادەتتە هېيىت ـ ئايەم، توي ـ مەرىكە مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنە، قولۇم ـ قوشنىلارنى يوقلىماق، زىيارەت قىلماق: كېلەر ئازنا كۈنى ئۆيدىكى هەممەيلەن قىزنىڭ هامىسىنىڭ ئۆيىگە پەتىلەپ بارىدىغان بولدى. * ئۇلار بىر ـ بىرىگە ئېگىلىپ سالام بېرىشەتتى. سىيتىمۇ هەممە ئۆيىنى دېگۈدەك پەتىلەپ چىقاتتى. دىتىغا ياقمىغان ئىشلارنى كۆرگەن هامان: ــ هوي، ئۇلۇغ ئاي، ئۇلۇغ كۈنلەردە يامان بولدۇ، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

پەتىنگان ئى [پ] <بوت> ← **چەيزە:** توختاخۇن، بايىز خالۋاپىلارنىڭ مەسلىھىتى بويىچە تېرىلغان قوغۇن ـ تاۋۇز هەم مەيدانىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئوتياشلىقتا تەرخەمەك، شوخلا، پەتىنگان، قىزىل مۇچ، جاڭدۇ، بەسەي، سەۋزە، پىيازلار ئاللىقاچاندىن بېرى يېيىتىلىپ توشۇلماقتا ئىدى...

پەتىۋا ئى [ئە] <دىن> بىرەر چىگىش، مۇشكۈل مەسىلەرگە قارىتا شەرىئەت ۋە قانۇنغا ئاساسەن دىنىي ئۆلىمالار تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان خۇلاسە؛ قارار، هۆكۈم: پەتىۋا چىقارماق. * هېسامىدىن دامۇللا مۇنداق چاغلاردا شەرىئەتنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن جارى قىلىنىدىغان پەتىۋالىرىنى هە دېگەندىلا ئويدۇرۇپ چىقىرىۋېرىشكە ماهىر ئىدى.

پەتىۋاچى ئى. پەتىۋا چىقارغۇچى كىشى، مۇپتى: ــ ئۆزلىرىنىڭ ئورنىدا پېقىر بىرىپ كېلەي، ــ دېدى مەنسۇر بېگىم ۋە شۇ ئان ئادىل پەتىۋاچى يۇنۇس بەگ بىلەن بىللە سەكسەز لەشكەرنى ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ كەتتى.

پەتىۋاچىلىق ئى. پەتىۋا چىقىرىش، پەتىۋا بېرىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: پەتىۋاچىلىق قىلماق. * مەن ئۇنىڭغا: ــ پەتىۋاچىلىققا، كىتاب كۆچۈرۈشكە، چىرايلىق هۆسەن خەتكە، هېساب ۋە ماتېماتىكىغا ماهىرمەن، ــ دېدىم.

پەجمۇردە سۈپ [پ] ① غەمكەن، سولغۇن: پەجمۇردە بولغان بالا. * سۆھبەتچىلەر تۈيۈقسىز پەيدا بولۇپ، قىزىق سۆھبىتىنى بۆلۈۋەتكەن بۇ پەجمۇردە يىگىتكە بىرئاز نارازى بولغان هالدا قاراشتى. ② تىتىلغان، زەخمىلەنگەن، بۇزۇلغان: ــ بۇنىڭغىمۇ شۇكۇر، تېرەڭدە كېلىشتۇرۇپ بىر جۈۋا كىيەي، پەجمۇردە قىلماي سويۇڭلار، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

پەجمۇردە بولماق ① غەمكىنلەشمەك، سولاشماق، سولىماق. ② بۇزۇلماق، تىتىلماق، زەخمىلەنمەك: گۈللىرىم پەجمۇردە بولدى، شاخمۇ شاخ قونىدۇڭ كېلىپ، بەرگلىرى يەرگە چېچىلدى شاخلىرى كەتتى سۇنۇپ.

پەجمۇردە قىلماق ① غەمكىنلەشتۇرمەك، سولاشتۇرماق، سولدۇرماق. ② بۇزماق، زەخمىلەندۇرمەك، تىتماق: ئىت چىشلەپ پەجمۇردە قىلىۋەتكەن جۈۋامنى كۆتۈرۈپ، هويلىدىن ئاران قېچىپ چىقتىم.

پەجمىدە (توغرىسى: پەجمۇردە) ← **پەجمۇردە.**

پەچەك ئى. <دىئال> پۈتىنىڭ تىزىدىن تۆۋەنكى قىسمىنى ئىككى يان تەرەپكە كېرىپ ماڭىدىغان كىشى.

پەچىم [پ] ① سۈپ. يېپىق، چاك قاتارلىقلارنى قادايدىغان، هىملاشتۇرىدىغان؛ چىگىتلىدىغان: پەچىم مىخ. پەچىم ياغاچ. ② ئى. چىگىغان، هىملاشتۇرۇلغان هالەت: ئاغزىنىڭ پەچىمى يوق.

پەچم قاقماق هملاشتۇرۇپ چىكتىدىغان نەرسىلەرگە پەچەم مخ ياكى پەچەم ياغاچ قاقماق.

پەچم مخ بىر تەرىپى قالپاقلىق يەنە بىر تەرىپى بىر ياكى ئىككى تىلىلىق، قېقىلىپ بولغاندىن كېيىن تىللىق ئۇچى يان تەرەپكە ياتقۇزۇۋېتىلىدىغان بىر خىل مخ.

پەچم ياغاچ بىر-بىرىگە ھەم قىلىپ قۇراشتۇرۇلغان تاختايلارنى چىگىش توتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن تاختاينىڭ ئارقىسىدىكى ئويۇقچىغا كىرگۈزۈپ چىكىتىدىغان، بىر ئۇچى ئىنچىكە بىر تەرىپى توم قىرلىق ياغاچ.

پەچم ياندۇرماق پەچم مخنىڭ تىللىق ئۇچىنى قايرىپ يانداۇرۇپ، مىخلانغان جايىنى بوشىمايدىغان قىلىپ چىكىتماق: نۇراخۇن ئۇستام دەرۋازىنى مخلاپ پەچەم يانداۇرۇپ تۇرۇشىغلا يەنە ئەخمەت دۇيجاڭ ئالدىرىتىپ كىردى.

پەچەملەتمەك «پەچەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پەچەملەشمەك «پەچەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رىشت ھاجىم ۋە خوتۇنلىرىنىڭ كۆزلىرى بولسىمۇ بولمىدىغان، بولمسمۇ بولىدىغان ئۆي سەرەمجانلىرىغا تىكىلدى ۋە ئۇلارنى ئېلىشقا سېتىپ، قورساقنى پەچەملەشتى.

پەچەملەنمەك «پەچەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەچەملىمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ چاك، يېرىقىنى ئەتمەك، ھەملەشتۇرمەك، چىكىتماق: ئاغزىنى پەچەملىمەك. * ئۇكام، بۇ گەردۇن چىننى كىم قادىدى؟ سالغان قاداق مخلىرى خېلى كۆپكەن، ياخشى پەچەملەپتۇ جۇمۇ؟ ئاتا-ئانىدىن قالغان تەۋەررۈكنى تاشلىۋەتمەي، سۇنسىمۇ قاداپ ئىشلەتكىنىگىز ياخشى بولۇپتۇ. ② بوش ئورۇن قويماي رەتلىمەك تىزماق: ئۇلار شۇنداق يامغۇرغا قارىماي مالىلارنى ماشىنىغا پەچەملەپ باستى ۋە ئۇستىنى ياپتى.

پەخەس رەۋ [پ] ھوشيار، دىققەت، ئاگاھ: پەخەس بولماق، پەخەس تۇرماق. * ئىشكىتىن چىقتى ئۇ سالدى قۇلۇپنى، تېز قايتىتى ئاردىدىن ئۆتمەي ئۇزاق. دېدى ۋە «پويىزغا قالدى ئون مىنۇت، مەك بېلەت، پەخەستە قوزغىلىڭ تېزرەك».

پەخەس بولماق دىققەت قىلماق: ئاگاھ بولماق، ئېھتىيات قىلماق، ھوشيار بولماق: مەخمۇت پەيزۇللاغا: — مەن ساڭا باشتىلا ئېيتقان ئىدىمغۇ، سەن ئەمدى پەخەس بول، بولمسا ئۇنىڭ قانداق ئۆچ ئالغانلىقىنى تۇيمايلا قالسەن، — دېدى.

پەخەسلىك «پەخەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ چىشىنى چىشلەپ، غەيرەتكە كەلدى، پەخەسلىك بىلەن قول بومبىسىنى قولىغا ئالدى.

پەخىر (پەخرى) ئى [ئە] ① مەمنۇنىيەتلىك ھېس-تۇيغۇ، مەمنۇنىيەت: غۇرۇر: ئېھ! شۇ كۈن جانلاندى چەكسىز دىيارىم، كېچىلەپ كەلمىدى ئەلىنىڭ ئۇيقۇسى. ئېھ! سېنى ئۆستۇرگەن ئۇلۇغ ۋەتەنىنىڭ، ئۇرغىدى قەلبىدىن پەخىر تۇيغۇسى. ② ماختىنىشقا، غۇرۇرلىنىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم ۋە نەرسە، ئەڭ ياخشى نەمۇنە، ناما-يەندە: ئىپتىخار: ئېلىپ پارتىيىدىن قوۋۇۋەت، ۋەتەندە تاپتى تەربىيەت، جاھاندا تاپىتى شان-شۆھرەت، ۋەتەننىڭ پەخرى ئارمىيە.

پەخىرلەنمەك پ. بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئېرىشلىگەن مۇۋەپپەقىيەت تۈپەيلىدىن مەمنۇن بولماق، غۇرۇرلانماق، ماختانماق: شاھ پەرى ھاتەمنىڭ بۇ يەرگە ئۆزلۈكىدىن كېلىشىدىن چوڭقۇر پەخرلەندى. ھەددىدىن ئارتۇق ھۇرمەت-ئېھتىراملار بىلدۇردى. نەچچە كۈنلەرگىچە قانماي سۆھبەتلەشتى.

پەخىرلىك سۆپ. ھۇرمەت، شان-شەرەپ بېغىشلانغان، بەخش ئېتىلگەن، پەخىرلەنسە ئەرزىيدىغان: شەرەپلىك: خەلقىمىزنىڭ غۇرۇرى، مۇقام پىرى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ پەخرلىك نامى گويا بىر ئۆچمەس يۇلتۇزدەك،

ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ!

پەخرىي سۈپ [ئە] كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ھۆرمەت يۈزىسىدىن سايلانغان ياكى مەرتىۋىسى ساقلاپ قېلىنغان: پەخرىي رەئىس. پەخرىي ئەزا. پەخرىي ئۇنۋان. * ئۇ ئەسلىدە بۇ كۆرگەزمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلغۇچى باش ساھىبخانا ۋە لېنىتا كەسكۈچى پەخرىي ئادەم ئىدى.

پەخرىي قاراۋۇل ① بىرەر دۆلەت ئەربابى ياكى ئالاھىدە كىشىلەر ھۆرمىتى ئۈچۈن قويۇلىدىغان ھەربىي ئەترەت: قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەلۇم دىۋىزىيە شتابى پەخرىي قاراۋۇللۇقتا بىر باتالىئوننى تەينىلىدى. ② مەرھۇم ھۆرمىتى ئۈچۈن تاۋۇت قېشىدا تۇرىدىغان مەخسۇس كىشىلەر.

پەخرىي يارلىق كۆرسەتكەن ئالاھىدە خىزمەتلىرى ئۈچۈن بېرىلگەن بىرەر ئەمەلىي ئۇنۋان ھەقىقىدىكى رەسمىي ھۆججەت، ئۇقتۇرۇش، پەرمان.

پەخرىي ئۇنۋان ياراتقان ئالاھىدە تۆھپە، كۆرسەتكەن پەۋقۇلئاددە خىزمەت ئۈچۈن بېرىلىدىغان ئالىي ھۆرمەت نامى؛ دەرىجە.

پەدە ئى [پ] ① تۇرلۇك چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ دەستىسىدىكى تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇملار: پەدە باسماق. پەدە باغلىماق. * ئۇ مېنىڭ دۇتارغا يېڭىدىن ئىشتىياق باغلاپ پەدە بېسىشنى ئەمدى ئۆگىنىۋاتقان چاغلىرىم ئىدى. ② ئاھاڭ: ھەش-پەش دېگۈچە ئىككى ئۇستەل سىرتقا چىقىرىۋېتىلدى، تالىپ دۇتارنى باشقىدىن ساز قىلىپ شوخ پەدىلەرگە باشلىۋەتتى.

پەدە باسماق چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ دەستەسىدىكى تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇملىرىنى ئاھاڭغا كەلتۈرۈپ قول بارماق-لىرى بىلەن باسماق: پەدە بېسىشتا پەدە باسقان بارماقتىن باشقىلىرى يۇمۇلۇپ قالماي تۆۋەنكى پەدىلەرنى بېسىش ئۈچۈن تەييار تۇرۇشى لازىم.

پەدە باغلىماق دۇتار، تەمبۇر، راۋابقا ئوخشاش چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ دەستىسىگە تار ياكى سىم بىلەن تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇمچىلارنى بېكىتمەك: باغلىماق: ئۆز زامانىسىدا راۋابمۇ ئىككى تارلىق، پەدىسىز بولىدىغان، سېنىڭ قولۇڭدا ئۇنىڭغا يەنە بىر تار قوشۇلدى، پەدىمۇ باغلاندى. ئاھ ئوغلۇم، سېنىڭدىن ئۆمىدىم چوڭ!

پەدە بېسىش ئۇسۇلى <مۇز> چالغۇ ئەسۋابلارنى ئىشلىتىشتىكى بارماق قوللانىلىش تەقسىم قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. نوتىدا ئاۋاز بەلگىسىنىڭ ئۈستى ياكى ئاستى تەرىپىگە قايسى بارماق بىلەن چېلىنىدىغانلىقى ئەرەب رەقىمى بىلەن كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ.

پەدە چاقماق چالغۇ ئەسۋابلىرىدىكى پەدىلەر ئىنچىكە-توم ئورنىتىلىپ قالغانلىقتىن بېسىلغان تار باشقا پەدىگە تېگىپ قالماق: راۋابنىڭ پەدىلىرى ئۈپىراش سەۋەبىدىن پەدە چاقىدىغان بولۇپ قالدى.

پەدە يۆتكىمەك ① چالغۇ ئەسۋابلارنى بىرەر ناخشىغا چېلىۋېتىپ تۇرۇپ باشقا بىرەر ناخشىغا ئۆزگەرتمەك: ناخشىنى يېڭىلىماق: ئىلىشا تەدرىجى پەدە يۆتكەپ، ئۆز قىسمەتلىرىنى بايان قىلىشقا باشلىدى. * كېنىزەك ئۇنىڭدىن كېيىن دىلىنى ئۆزىگە تارتىدىغان «ياقام پارە» دېگەن پەدىگە يۆتكەپ چاپتۇ. ② كۆچمە. پىلانىنى، ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتمەك، باشقىچە يول تۇتماق: شۇ بولىدى بىر قارار، يۆتكەلدى پەدە، ئورۇنلاشقا تەلەپنى بەردى ۋەدە.

پەدەر ئى [پ] يېزىت① ئاتا، دادا: پەدەرنىڭ ۋاقتىدا جانابىي ئۆمەر سازەندىنىڭ ئوردىدىن كېتىپ قېلىشى توغرا ئىش بولمىغان ھەزرىتىم. بۇ ئىشتا پەدەرنىڭ ئەيىبى يوق، — دېدى ئابدۇرىشىتخان. ② مۆتىۋەر، ئۇلۇغ، يېتەكچى كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن قوللىنىلىدىغان

هۇرمەت سۆزى: بۇ يۇرتتا كۆپ ئەسىرلەر ئىلگىرى بولغان ھۇنەر پەيدا، فارابى ھەم يۇسۇپ ئوخشاش ئۇلۇغ ئۇستاز پەدەر پەيدا. بولۇپ لۇتپى، ناۋايى ھەم قىدىرخانىدەك گۆھەر پەيدا، مۇقام ـ كۇي ئىقلىمى قىلدى بۇيۇك كەشپىتىن خەۋەر پەيدا.

پەدەئ ئى. دىئال. تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىلىك سۇپ. پەدە باغلانغان، پەدىسى بار: پەدىلىك چالغۇ ئەسۋاب. * بۇ خىل سازلارنىڭ پەدىلىكى ئۇچۇن ئۇچەي تېرىسى، قوي تېرىسى تېركىشى، بوم تار، نىلۇن تار قاتارلىقلار ئىشلىتىلىپ كەلمەكتە.

پەر ئى [پ] (توغرىسى: پەي)← **پەي.**

پەرەز ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ھەققىدە ئالدىنئالا قىلىنغان تەخمىنىي مۇلاھىزە؛ قىياس: ھازىر مۇشۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان ۋاقتى. مېنىڭ پەرىزىمچە، سىلە تونۇشتۇرغۇچى بولۇشنى رەت قىلغانلىرى بىلەن ئۇنى تونۇشتۇرغۇچىلار يەنە چىقىدۇ. ② <پەلس> تېخى بىلىنمىگەن شەيئى ياكى قانۇنىيەت توغرىسىدا بار دەلىل ـ ماتېرىياللارغا ھەم ئىلىم ـ پەن قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ قىياسەن قىلىنغان چۈشەندۈرۈش، تەسەۋۋۇر.

پەرەز قىلماق بىرەر نەرسە ھەققىدە گۇمان، قىياس، مۆلچەر، تەخمىن قىلماق: سادىق ئۇلارنى «ھۆكۈمەت ئادىمى (سوراقچىلار)مىكىن» دەپ پەرەز قىلدى، سەل ـ پەل ئۇمىدلەنگەندەك بولدى. * مەن ئايالىنىڭ ئۆزگىچە تەقى ـ تۇرقىدىنلا چوقۇم ۋاھىت ھاكىمنىڭ بايا بىز كېپىنى قىلغان جۇرىنى ئايالى شۇ دەپ پەرەز قىلدىم. ئۇ شۇنچىلىك كىلەڭسىز سەمرىگەن ئىدىكى، چوڭ ـ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئاستىدىكى گۆشلىرى ئىششىغانىدەك پەسكە ساڭگىلاپ قوش ئېگىكى قاتلىشىپ تۇراتتى.

پەرەزىي سۇپ [ئە] پەرەزگە ئاساسلانغان؛ تەخمىنىي، خىيالىي.

پەرەك ئى. بۇرۇن تۆشۈكىنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك: نەجمىدىننىڭ گۆشلۈك، پارقىراق يۇزى ئېسىلىپ، كۆزلىرى پۇلتىيىپ چىقتى. بۇرۇن پەرەكلىرى كېرىلىپ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتى قىمىرلاپ كەتتى.

پەرەڭ [پ+ئە] ① ئى. **فرانسىيىلىك؛ فرانسۇز؛ غەربىلىك: بوۋاي:** ــ بۇ مېھمانلار ئامېرىكىدىن كېلەمدۇ، پەرەڭدىن كېلەمدۇ بىزنىڭ كارىمىز يوق، لېكىن ئۇلار ئۇيغۇرنىڭ ناخشىنى قانداق پەيزى ئېيتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ قالسۇن! ــ دېدى دىلبەرگە بېشىنى ئىرغىتىپ. ② سۇپ. **فرانسىيىدە، ياۋروپادا، غەربتە تەييارلانغان ياكى كەلتۇرۇلگەن:** پەرەڭ ملتىق. ③ كۆچمە. سۇپ. **ھەرقانداق ئىش قولىدىن كېلىدىغان؛ چېۋەر، ماھىر، ئۇستا:** ئۇ قولى گۇل، پەرەڭ ئادەم. * مەھەممەت شەمشەر دولان بويىچە داڭلىق ھۇنەرۋەن ئىدى. ئۇنىڭ قولىدىن ئايروپىلان ياساشتىن باشقىسى كېلەتتى. ئۇنى شۇڭا كىشىلەر «مەھەممەت پەرەڭ» دەپمۇ ئاتىشاتتى. ④ كۆچمە. سۇپ. **قىپقىزىل، قېنىق قىزىل:** پەرەڭ ياغلىق. * رەيھان گويا سادىق بۇ سۆزنى باشقا بىرسىگە ئېيتىۋاتقانىدەك، دەسلەپ ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە تېڭىرقاپ تۇرۇپلا قالدى ۋە كېيىن سادىقنىڭ ھاياجانغا تولغان ئوتلۇق كۆزلىرىگە قاراپ، بىردىنلا ئاق سۇزۇك مەڭزىلىرى، قۇلاق، بويۇنلىرى پەرەڭدەك قىزىرىپ كەتتى.

پەرەڭ ياغلىق قىپقىزىل ياغلىق: يار بېشىدا پەرەڭ ياغلىق، قاش ـ كۆزى كۆرۈنمەيدۇ، يار يېنىمدا ئولتۇرسا، تاڭ ئاتقان بىلىنمەيدۇ.

پەرەڭگۈل ئى [پەرەڭ + گۈل] <بوت> ① تۇگمە گۇل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك؛ گۈلى ئاق، ھال قىزىل ياكى قىزىل بولىدۇ، گۈل تاجىسى بىر قەۋەت ياكى قاتمۇقات؛ مېۋىسى غوزىسلىق مېۋە بولۇپ، ياپىلاق تۇكلۈك كېلىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

پەرەنجە ئى [پ] ئازادلىقتىن ئىلگىرى

ئايالىلار باشقا ئەركىشىلەرگە يۈزىنى كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن بېشىنى پۈركۈۋالىدىغان، تونىسىمان ئۈزۈن يېپىنچا: مەن ئايالىمغا ئۆزىمنىڭ ئايىملىرىنىڭ پەرەنجىسىدىن كىيدۈرسەم قىلچە چانىمايدۇ، ــ دېدى زاھىرجان.

پەرەنجىلىك سۈپ. پەرەنجىسى بار، پەرەنجە يېپىنغان: پەرەنجىلىك ئايال.

پەربۇن ئى <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى لېنتا شەكىللىك، گۈللىرى كىچىك، رەڭگى سېرىق، مېۋىسى سوقمىچاق؛ يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ؛ ئىسسىقنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىپ ھەيزنى تەڭشەش، ئاشقازان، تاللارنىڭ پائالىيىتىنى كۈچەيتىش رولى بار.

پەرت I [ئە] ① سۈپ. يەككە، يالغۇز؛ تەنھا: شەرتى كېتىپ، پەرتى قالدى (ماقال). ② سۈپ. <ئەد> كلاسسىك لىرىكىدا بىر بېيىتتىن ئىبارەت كىچىك مۇستەقىل شېئىر.

پەرت II تەق. قورقۇپ قېچىش ياكى بەزى رەختلەرنى يىرتىشتىن چىقىقان ئاۋاز: «پەرت» قىلىپ قاچماق. «پەرت» قىلىپ يىرتماق.

پەرت قىلماق ① «پەرت» قىلىپ ئۆتۈپ كەتمەك، «پەرت» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: پەرىكازچىك بەش مېتر سىيامبۇنى مېترلاپ بولۇپ، «پەرت» قىلىپ يىرتتىدە، قاتلىمايلا خېرىدارنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

پەرتۇق ئى [ر<نېم] ⟵ **پەشتاما**: پەرتۇق تارتماق. * ئوچاق ئالدىدا تۇرغان سەلىمە ئالدىغا تارتقان پەرتۇقنى يېشىپ قوزۇقتا ئىلدى ــ دە، ئىشكىنى ئېچىپ يۇگۇرگەن پېتى تاشقى كېسەللەر 2 ــ بۆلۈمى تەرەپكە قاراپ كەتتى.

پەرتۇقلۇق ① سۈپ. پەرتۇقى بار، پەرتۇق تارتقان: پەرتۇقلۇق دوختۇر. پەرتۇقلۇق چوكان. * كەڭ دالىدا ياڭرا ــ ياڭرا گۈللەر ئېچىلدى. پاختىزارغا ئاق پەرتۇقلۇق قىزلار يېيىلدى.

② ئى. پەرتۇق ئۈچۈن تەييارلانغان، پەرتۇق ئۈچۈن ئىلىنغان رەخت: پەرتۇقلۇق ئالماق.

پەرتىتىدە رەۋ. «پەرت» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پەرت» قىلىپ: پەرتىتىدە يىرتماق. * ئايالى ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى ــ دە، كۆڭلىكىنى پەرتىتىدە يىرتىپ ئىككى قىلۋەتتى.

پەرداز ئى [پ] ①نەرسىلەرنىڭ سىرتىنىڭ بويىاش، سىلىقلاش يوللىرى بىلەن چىرايلىق، كۆركەم قىلىنىشى: پەرداز قىلماق. پەرداز بەرمەك: پەردىزى ياخشى بۇيۇم. * سەلەي ئاخۇن ئۇستام ئەتە بازارغا ئېلىپ چىقىدىغان چوڭ ئۆتۈكلەرنىڭ پەردىزىگە جىددىي ئىشلىمەكتە. ئىلىجانمۇ ئىككى دانە بالا ئۆتۈكنى پەردازدىن چىقىرىشى كېرەك. ② ھۆسن تۇزەش ياكى سۇنئىي گۈزەللىك ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئوسما، خېنە، ئۇپا ــ ئەڭلىك سۈرتۈش ئىشى: ئۇ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ داۋاملىق پەرداز قىلىپ يۈرىدىغان بالا بولۇپتۇ. ③ گىرىم ۋە شۇنداق زىبۇ ــ زىننەتنىڭ ئۆزى: شەرىپە بۇگۈن ئۇنىڭدىن ھاراقتىن باشقا ئايالارنىڭ پەرداز مېيىنىڭ پۈرىقىمۇ كېلىۋاتقىنىنى سېزىپ گۈمانلاندى. ئۇ، ئابدۇشۇكۇرنى بۇ دەرىجىگە يەتكەن ئادەم دەپ ئويلىمايتتى.

پەرداز قىلماق ① بىرەر نەرسىنىڭ سىرتىنى بويىماق، پارقىراتماق، سىرلىماق، گۈللىمەك: مەتنىياز قېچا ئورۇشنى توختىتىپ ئىززەتخاننىڭ توپلىينى پەرداز قىلىپ چىقاردى. ② سۇنئىي گۈزەللىك ھاسىل قىلماق، ئۇپا ــ ئەڭلىك سۈرمەك؛ گىرىم قىلماق، ھۆسن تۇزىمەك: مەلىكە ئۆزىنى ياساپ ــ جابدۇپ، پەرداز قىلىپ ئالدىدىكى خىزمەتكارلىرىنى «سىلەر چىقىپ تۇرۇڭلار» دەپ چىقىرىۋېتىپتۇ، ئەمما مېھرىنى تەختىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ ئالدىدا ئېلىپ قاپتۇ.

پەرداز كالتىكى موزدۇزچىلىقتا ئايىغ كىيىمنى پەردازلاشقا ئىشلىتىدىغان بىر خىل

سىلىق قىسقا كالىتەك، «بالا بۇشتەك»مۇ دەيدۇ.

پەردازچى سۆپ. پەردازغا ببرىلگەن، پەرداز قىلىپ يۇرۇشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ پەردازخور، ياسانچۇق: پەردازچى خوتۇن.

پەردازخور سۆپ [پ] داۋاملىق پەرداز قىلىپ يۇرۇشكە ئادەتلەنگەن: پەردازخور ئايال. * نىساخان، ئاق پىشماق، قېشى قارا، بويى پاكارراق، سىمىز كەلگەن، پەردازخور چوڭ ئايال كىشى بولۇپ، ئۇزۇن يىللىق ئائىلە تۇرمۇشىدا ئېرىنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ناھايىتى تولۇق بىلەتتى.

پەردازخورلۇق «پەردازخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: لۇتپۇللا ئۆسمۇرلۇك چاغلىرىدىلا شەكىلۋازلىق، پەردازخورلۇقتىن خالىي ئىدى، يەنە كېلىپ، ئۇ بۇندىق ئىللەتلەرنى كىمدە كۆرسە، قەيەردە كۆرسە يۇزتۇرانە تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئۆز پىكرىنى ئېيتاتتى.

پەردازسىز سۆپ. پەرداز قىلىنمىغان، پەردىزى يوق، پەرداز بېرىلمىگەن: ئاناڭنى دادامغا پەردازسىز كۆرسەتمە (ماقال). * ئىداره باشلىقى مۇسانىڭ خوتۇنى رەيھان قىرىق بەش ياشلارغا كىرىپ قالغان بولسىمۇ تۇرقىدىن پەردازسىز يۇرمەيدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پەردازلاتماق «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تويدا كىيىدىغان ئاياغ كىيىمنى پەردازلىتىپ تەييارلىدى.

پەردازلاشماق «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۇك دەرىجىسى.

پەردازلانماق ① «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۇك دەرىجىسى: شۇڭا جاپا تارتىپ ئەينەك ئالدىدا، پەردازلىنىپ، تارانماقتا بۇ خانىم. ئۆچەي دېگەن ئۇمىدلىرى تۇتىشىپ، كۆڭۈل قويۇپ ياسانماقتا بۇ خانىم. ② «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇماق پەردازلاندى.

پەردازلىماق پ ① پەرداز بەرمەك، گىرىم قىلماق، چىرايلىق قىلماق: مەلىكە بۇ قېتىمقى زىياپەت ئۈچۈن ئەتەي يەتتە خىل غىزا تەييارلاپ، ھەربىر خىل تائامنى بىر ئىشكىتىن ئېلىپ كىرىپتۇ. ھەر قېتىم كىرگەنىدە كىيىم يەڭگۈشلەپ ئۆزىنى باشقا بىر خىل پەردازلاپتۇ. ② كۆچمە. **ناچار تەرىپىنمۇ ياخشى دېمەك**: مەن تۇرلۇك ئۇسۇلدا ئۇلارنىڭ ھەمىسى بىلەن ياخشى چىقىشۋالدىم. ئىمكانىلا تېپىلسا ئۇلارنى يوق ئۇتۇقلار بىلەن پەردازلاپ بولۇشچە ماختىدىم.

پەردە ئى [پ] ① دېرىزە، ئىشىك، سەھنە قاتارلىقلارغا زىننەت بېرىش ياكى توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەخت: دۇخاۋا پەردە. چىت پەردە. پەردە ئاچماق. * خىزمەتچى مەلىكە بۇدۇرنىڭ تۇرغان قەسىرىگە قەمەرۇززامانىنى باشلاپ كىرىپ، پەردە تۇتۇلغان ئىشىكنىڭ ئارقىسىدا توختىتىپتۇ. ② <ئانات> ئورگانىزمدا ئايرىم ئورگانلارنى قاپلاپ، ئوراپ ياكى بىر ـ بىرىدىن ئاجرىتىپ تۇرىدىغان نېپىز شىللىق نەرسە: يۇپقا توقۇلما: قىزلىق پەردىسى. قۇلاق پەردىسى. * ھەمدۇلنىڭ قۇلقى يۇقۇملىنىپ يېرىڭلاپ، ئاخىرى قۇلاق ئىچكى پەردىسى تېشىلىپ، ئوڭ قۇلقى ئاڭلىماس بولۇپ قالدى. ③ <تىبا>سەھنە ئەسىرىنىڭ، فىلىمنىڭ مۇستەقىل ۋەقەلىكتىن ئىبارەت بولغان تولۇق بىر قىسمى: — بۇ دراما قانچە پەردە ئىكەن؟ * كومېدىيە دېگەن بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر پەسىيدۇ، شۇنداق بولغاندىلا ئاندىن تەمى بولىدۇ. بىرىنچى پەردىسىنى ئويىنغان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ئىككىنچى پەردىسىنى ئۇلاپلا سەھنىگە ئېلىپ چىقايلى، — دېدى رېژىسور. ④ كۆچمە. ئاتا ـ بالا ۋە چوڭ ـ كىچىكلەر ئارا قىلىنىدىغان ھايا: پەردە ساقلىماق.

پەردە ساقلىماق ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئوتتۇرىسىدىكى ھايا ۋە ھۆرمەتنى بۇزماي داۋاملاشتۇرماق.

پەردە قاناتلىقلار ئەترىتى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئەترىتى، بۇ ئەترەتكە كىرىدىغان ھاشاراتلارنىڭ تۆت قانىتى سۈزۈك

ۋە نېپىز؛ قانات تومۇرى ئاز، ئېغىز ئورگەنىنىڭ تۈزۈلۈشى ئالاھىدە بولۇپ، چېقىش، چاينىش، يالاش، شوراش رولىنى ئۆتەيدۇ؛ چىشسىنىڭ قۇيرۇق ئۇچىدا تۈخۈم سېلىش ئورگىنى ياكى چېقىش تىكەنچىسى بولىدۇ؛ شەكىل ئۆزگەرتىشى تولۇق ئۆزگىرىشكە كىرىدۇ؛ ھەسەل ھەرىسى مۇشۇ ئەترەتكە كىرىدۇ.

پەردە قوللۇق ئەجدىها <زوئول> قەدىمكى سۆرەلگۈچى ھايۋان، ئالدىنقى ئايىغى بىلەن تېنىنىڭ ئىككى يان ئارىلىقىدا نېپىز پەردىسى بار؛ ئۇچالايدۇ، بېشى ئۇزۇن، تۇمشۇقى ئۇچلۇق، قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ. سىلور ۋە بور دەۋرلىرىدە ياشىغان.

پەردە قوللۇقلار ئەترىتى <زوئول> ئۇچىدە. غان سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر ئەترىتى، ئالدىنقى ئايىغى ياغاق پەردىگە ئۆزگەرگەن، ئالدى ئايىغى بىلەن ئارقا ئايىغى ئارىلىقىدا ۋە ئارقا ئايىغى ئارىسىدا قانات پەردىسى بولىدۇ؛ كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇنىڭغا ھەر خىل شەپەرەڭلەر كىرىدۇ.

پەردە ياللۇغى <تىب> ئادەتتە كىشىلەردىكى تېز خاراكتېرلىك كۆز قىزىرىش كېسەللىكى.

پەردىسمان سۈپ. پەردىگە ئوخشايدىغان، پەردە شەكىللىك.

پەردىشەپ ئى [پ] ① تۇن قاراڭغۇسى. ② تۇرمۇشتا بىر-بىرىدىن ھايا قىلىدىغان، ئۆزئارا شەخسىيەتچىگە تەئەللۇق ئىش ۋە قىلىقلار: قاسىمجان بىلەن ئۇزۇندىن بېرى بىر پەردە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز، ئارىمىزدا ئاز-تولا پەردىشەپمۇ بار ئىدى، مانا ئەمدى تۇغقان بولغاندىن كېيىن بۇنداق پەردىشەپ تېخىمۇ قويۇقلاشتى.

پەردىلەشمەك ① «پەردىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② توسۇۋالدىغان پەردە ھاسىل بولماق، شەكىللەنمەك: ھېلىقى كىشىنىڭ كۆزى پەردىلىشىپ، كەچتە كۆرەلمەس بولۇپ قالغانىكەن.

پەردىلەنمەك «پەردىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەردىلىك سۈپ ① پەردىسى بار، پەردە تۈتۈلغان: پەردىلىك ئۇي. ② ئورگانىك پەردىگە ئىگە بولغان، پەردە بىلەن قاپلانغان: ئۆردەك ۋە غاز قاتارلىق قۇشلار سۇ ئۇزۇغىدە پەردىلىك پەنجىلىرىنى ئۇزلۇكسىز ھەرىكەتلەندۈرۈپ تۇرىدۇ. ③ <تىبا> قىسمىغا ئاجرىتىلغان، بۆلەكلەرگە ئايرىلغان، پەردىلەرگە بۆلۈنگەن: يالقۇنلۇق يۇرەكتىن ئۇرغۇپ چىققان سۆزلەر بىلەن بەش پەردىلىك «قانلىق ياشلار» دۇنياغا كەلدى! ④ پەردە ئۇچۇن مەخسۇس تەييارلانغان: پەردىلىك رەخت. پەردىلىك دۇخاۋا.

پەردىلىمەك پ ① پەردە بىلەن توسماق، پەردە تارتماق، پەردە تۇتماق: دېرىزىنى پەردىلىمەك. ② كۆچمە. ئوچۇق-ئاشكارا ئىپادىلىمەي، يوشۇرۇن خۇپىيانىلىك بىلەن بىلدۈرمەك؛ نىقابلىماق: ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى ئىرادىنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىنى پەردىلەشتىن ئىبارەت.

پەرز ئى [ئە] ①<دىن> ئاللانىڭ بەندىلەرنىڭ ئادا قىلىشىغا ۋە ساقلىنىشىغا بۇيرۇغان ۋەزىپىلىرى: پەرزنى ئادا قىلماق. * تەجەللى: — ئۆز يېرىمىزدىكى ھەجەرى ئەسۋەدتىنمۇ ئەلا بولغان بۇ جايغا بېرىپ دۇئا-تەكبىر قىلىش تېخىمۇ پەرز بولسا كېرەك، ھاجىم! — دېدى. ② چوقۇم ئورۇندىشى زۆرۈر بولغان ۋەزىپە: مەجبۇرىيەت: بۇ خەتنى ئوقۇپ، پادىشاھ خوجىمايغا ئانچە ئويلانمايلا: — ئەلنى باشقۇرۇپ پۇقراغا ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتقان بىزلەر ئۇچۇن بۇ پەرز ھەم قەرز، — دەپتۇ.

پەرزنى ئادا قىلماق ① پەرز قىلىنغان مەجبۇرىيەتلەرنى بەجا كەلتۈرمەك: ھاجىخان تەقۋادار ئايال، ئۇ ياشانغىنىغا قارىماي روزىسىنى تۇتۇپ، نامىزىنى ئوقۇپ پەرزىنى ئادا قىلىۋاتىدۇ. ② ئاتا-ئانىلار ئوغۇل-

قىزلىرىنىڭ توي-نىكاھ ئىشلىرىنى بەجا كەلتۈرمەك: رۇسۇل ئاكىسىنىڭ «كۆزۈمنىڭ ئوچۇقچولۇقىدا پەرزىنى ئادا قىلسام بولاتتى...» دېگەندەك ئاتىلىق قەرزىنىڭ ئالدىرىتىشى رەھمىنى توي قىلىشقا مەجبۇر قىلماي تۇرالمىدى.

پەرزەنت ئى [پ] ① ئاتا-ئانىغا نىسبەتەن ئوغۇل ياكى قىز بالا؛ ئەۋلاد: پەرزەنت كۆرمەك. پەرزەنتلىك بولماق. * ئەكرەم بىلەن زۇمرەت چوڭقۇر ھاياجان بىلەن پەرزەنتلىرىنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپ قويىدى. بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ خۇشاللىق ۋە خىجىللىق ئارىلاش ئىسىق كۆز ياشلىرى بوۋاقلارنىڭ يۈمران چاچلىرىغا تامماقتا ئىدى. ② كۆچمە. ئۆز ۋەتىنى ياكى خەلقىغە مەنپەئەت كەلتۈرىدىغان، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن خىزمەت قىلىدىغان كىشى: پەرزەنت قوشۇن. خەلق پەرزەنتى. * ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەخت-سائادىتى ئۈچۈن كۈرەشكەن، ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ.

پەرزەنت كۆرمەك ← بالا كۆرمەك: ھەۋزىخان ئوسمان بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن، بىر پەرزەنت كۆرگەندى، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ پەرزەنتى ئۇزاق ئۆتمەي ۋاپات بولدى.

پەرزەنتسىز سۈپ. پەرزەنتى يوق؛ بالىسىز: پەرزەنتسىز ئائىلە. پەرزەنتسىز ئەر-خوتۇن. * پادىشاھنىڭ دوستلىرىدىن بىرى: — پادىشاھى ئالەم، پەرزەنت دېگەن ئاتا-ئانىنىڭ تۇڭمەس-پۇتمەس بەخت-دۆلتى. پەرزەنتسىز ھاياتنىڭ لەززىتىمۇ، ھۇزۇرىمۇ يوق. سىلىدەك بىر پادىشاھنىڭ پەرزەنت كۆرۈشى شەرت، — دەپتۇ.

پەرزەنتسىزلىك ر «پەرزەنتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەھرىمان شاھ ساقلى ئاقسېپ، چىشلىرى سارغىيىپ، قەددى پۈكۈلگەنگە قەدەر بىرەر بالا يۈزىنى كۆرمەپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ پەرزەنتسىزلىكىنى ئويلاپ ئىچى پۈشۈپ خاپا بولۇپتۇ.

پەرزەنتلىك سۈپ ① پەرزەنتى بار، پەرزەنت كۆرگەن: پەرزەنتلىك ئايال. پەرزەنتلىك ئائىلە. *خالىبۇۋى ئەنسىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن بۇ گەپنى خەتتە يوشۇرغاندى. يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇپ ئۆتۈش تەقدىرى ئەر-خوتۇنىنىڭ تۇنجى ئوغۇل ئېلىشادقا بولغان مېھر-مۇھەببىتىنى چېكىدىن ئاشۇردى. ② پەرزەنتتە بولىدىغان، پەرزەنتتە بولۇشقا تېگىشلىك: پەرزەنتلىك بۇرچ. پەرزەنتلىك مەجبۇرىيەت. * قايناق جەڭدە غەيرىتىگە غەيرەت قوشار، ئەسلىسەم شۇ ئىلھام بەخش سۆزىڭىزنى: «گاڭ قورالنى مەھكەم تۇتۇڭ، تۇرۇپ ھوشيار، ئادا قىلىڭ چىن پەرزەنتلىك بۇرچىڭىزنى!»

پەرزىن ئى [پ] شاھمات ئويۇنىدا ئەڭ كۈچلۈك ئۇرۇق يەنى ۋەزىرنى كۆرسىتىدىغان ئۇرۇق.

پەرسەڭ ئى [پ>ئە] يېزىت. تەخمىنەن 6.24 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى مۇساپە.

پەرق ئى [ئە] ئىش-ھەرىكەت، نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشماسلىق ئۆزگىچىلىكنى ئايرىپ تۇرىدىغان بەلگە، ئايرىما: پەرق پەقەت بىلۈۋىلىنغان نەرسىلەر بىلەن بىلۈۋىلىنمىغان نەرسە ئوتتۇرىسىدىلا مەۋجۇت.

پەرق ئەتمەك ئىش-ھەرىكەت ياكى نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزگىچىلىك، ئوخشىماسلىقنى سېلىشتۇرۇپ كۆرمەك؛ بىلمەك؛ ئايرىماق: — ئەلنى زۇلۇمدىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ھەممە ئادەم ئوقۇپ، ئاق-قارىنى پەرق ئېتىش، دوست-دۈشمەننى ئايرىش كېرەككەن، دادا، — دېدى ئوغلى ياسىن. * ھايات دېگەن شۇنداق ئۆتۈۋەردى. كىچىك ئاخۇنلۇقنىڭ بولسا ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنى، ئايلارنى ۋە يىللارنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمۇ يوقتەك كۆرۈنەتتى.

پەرق قىلماق ← پەرق ئەتمەك: بىرچاغدا، قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن سول تەرەپتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىرنەچچە تۈپ قارىغايىنى ئارانلا پەرق قىلالىدىم ۋە خۇشاللىقتىن ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا

قالدىم. * قاراڭغۇدا ئۇلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن بىرى قىز، بىرى ئوغۇل ئىكەنلىكىنى پەرق قىلغىلى بولاتتى.

پەرق - تاپاۋەت پايدا - زىيان: بۇ ئىشتا بىز ئۇچۇن پەرق - تاپاۋەت ئانچە كۆپ ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ «قىلىپ كۆرەيلى» دەپ قالدۇق - دە.

پەرقسىز سۈپ. پەرقى يوق، پەرقلەنمەيدىغان: دەھشەت باسقان تۇرمىدە مەن بىگۇناھ ئەركىسىز، دېسەم شۇ ئان راستىنى: «ئىككى دۇنيا پەرقسىز».

پەرقسىز تەڭپۇڭلۇق <فىز> ھەرىكەتسىز جىسىمنى يۆتكىگەندە، ئۇنىڭ ئېغىرلىق مەركىزىنىڭ ئېگىزلىكى ئۆزگەرمىسە، بۇ خىل جىسىم ھەرقانداق ئورۇننىڭ ھەممىسىدە تەڭپۇڭ تۇرالايدۇ، بۇ خىل تەڭپۇڭلۇق پەرقسىز تەڭپۇڭلۇق دېيىلىدۇ. يۇمىلاق شار بىلەن تۈز قويۇلغان سىلىندىرلار مۇشۇ خىلدىكى تەڭپۇڭلۇققا كىرىدۇ.

پەرقلەندۈرمەك «پەرقلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىيار بارغانسېرى چىراي تۈزەپ ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، بۇدۇرۇق-قىنا بىر ئوغۇل بولدى. لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدىكى بىر خىل ئۆزگىچە ئايرىمچىلىق ئۇنى ئۆيدىكىلەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇراتتى. * قانۇنىنى بۇ ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلىيالايدىغان قىلىش ئۈچۈن دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىلەن خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا پەرقلەندۈرۈش كېرەك.

پەرقلەندۈرۈشمەك «پەرقلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەرقلەندۈرۈلمەك «پەرقلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىش ئۇنۇمسىنىڭ برقەدەر ياخشى بولۇشى ئۈچۈن خىزمەت بىلەن دەم ئېلىش ۋاقتى ئەھۋالغا قاراپ پەرقلەندۈرۈلسە بولىدۇ.

پەرقلەنمەك پ. بىرەر نەرسە ئىككىنچى بىرنەرسىدىن ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيىتى ۋە ئوخشىماسلىقى بىلەن ئايرىلىپ تۇرماق: ھېكايىدا مەتنىياز دىن باشقا يەنە ھەمرا، سىيىت، ساۋۇتجان، ئىززەتخان قاتارلىق بىرنەچچە پىرسوناژ بار بولۇپ، ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. * شەھەردىن يىراق بولغان بۇ يېزا ئۆزىنىڭ گۈزەللىكى بىلەن ئەتراپتىكى باشقا يېزىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ.

پەرقلىق سۈپ. پەرقى بار، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان: پەرقلىق مۇئامىلە قىلماق. پەرقلىق داۋالىماق. * ئايال ئۈيلىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ: — خۇدا ئادەملەرنىڭ بەزىسىدىن پەرقلىق يارىتىتى. شۇ سەۋەبتىن ئەرلەر خوتۇنلاردىن ئۈستۈندۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەرقلىق گاھىتلىق كۆپىيىش <بىئول> چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل شەكىلدىكى كۆپەيىش ھۈجەيرىلىرى ئۆزئارا بىرىكىدىغان بىر خىل جىنسلىق كۆپەيىش شەكلى، بۇ كۆپ ھۈجەيرىلىك جانلىقلارنىڭ كۆپەيىش ئۇسۇلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، تاق جىنسلىق ھۈجەيرىلىك جانلىقلاردا بولسا نىسبەتەن ئاز كۆرۈلىدۇ.

پەركا I ئى [پ] <سانا> **سىركول.**

پەركا II ئى. بۆز توقۇش دۇكىنىدىكى ئىككى بېشى ئىككى تىك ئاچا ياغاچقا مىندۇرۈلگەن ئىككى جەينەك ئارقىلىق دەپتىنگە چېتىلغان، پۇت ئۇستىدىكى تاشنىڭ بېسىمىدىن جەينەك دەپتىنىنى كەينىگە ئىتتىرىپ تۇرىدىغان ھەرىكەتلىك چاتما ياغاچ.

پەركا قوزۇق پەركانى ئىككى تەرەپتىن كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ئىككى تال ئاچا ياغاچ.

پەركا III ئى.دىئال. **ۋارۇنكا.**

پەرلەتمەك «پەرلىمەك» پېئىلى «①،③»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەردەم چاپىنىنىڭ پەۋنىزىنى ئاپسىغا قايتىدىن پەرلەتتى.

پەرلەشمەك «پەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مىللىي كىيىم ــ كېچەك كارخانىسى ــ دېگى ئۇستىلار ھېيتلىق تەييارلىغان كىيىم ــ كېچەك ــ لەرنى قولمۇقول پەرلەشمەكتە ئىدى.

پەرلىگۈچ ئى. قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقىرىش ئۈچۈن ياسالغان نەرسە؛ بۇ كۆپىنچە سۆڭەكتىن ياسىلىدۇ.

پەرلەنمەك «پەرلىمەك» پېئىلى «①، ③»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەرلىمەك پ ① چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقارماق؛ پىلىكنىڭ كۆيگەن قالدۇقىنى چۇشۇرۇپ ئۇچلىماق: چىراغلار ئۆچەي دەپتۇ، پەرلەپ قويسا كۆيەرمۇ، بىزنىڭ يارلار كەلمەپتۇ، چىلاپ قويسا كېلەرمۇ. ② قۇشلار تۇمشۇقىنى بىلەن قانات ۋە باشقا ئەزالىرىنى تارىماق: يوپۇرماقلار سارغايسا، سوغۇق يامغۇر تامچىلاپ، قانىتىڭنى پەرلىدىڭ، قارلىغچىم ئالدىراپ. ③ كىيىم ــ كېچەك، داستىخان، ياغلىققا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ چۆرىسىنى پۈكمەك؛ تىكمەك، تورلىماق: كۆڭلەكنىڭ ياقىسىنى، سىم يىپ بىلەن پەرلىگەن. تاك ئاتقۇچە ئىشقىلىپ، چاق ئىگىرىپ يەملىگەن.

پەرمان ئى [پ] ① ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئېلان قىلغان بۇيرۇق، يولىيورۇق، قارار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆججەت: مەرگەنلىكتە داڭ چىقارغان مىرزا جاپپار دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى، بۇ پەرماننى ئاڭلاپ، ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ شەھەر سىرتىغا چىقىپ بىر چوڭ تاغنىڭ ئۈستىدە ماراپ تۇردى. ② بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش ھەققىدىكى بۇيرۇق، ئۇقتۇرۇش: ــ ئاتىسىنىڭ پەرمانىغا قۇلاق سالمىغان بالىنى بالا دېگىلى بولامدۇ؟ ھەي خوتۇن ئۇنى دەرھال ئۆيدىن ھەيدە! ــ دېدى سالى قاسساپ.

پەرمان بەرمەك بىرەر ئېغىزچە ياكى يازما ھالدىكى پەرماننى بېجىرگۈچىگە ئۇقتۇرماق: غەيۇرشاھ قىزى مەلىكە بۇدۇرنى بۇ ئەھۋالىدا كۆرۈپ، خىزمەتچى، چۆرە، كېنىزەكلىرىگە: ــ بۇنى دەرھال تۇتۇڭلار! ــ دەپ پەرمان بېرىپتۇ. ئۇلار شاھنىڭ ئەمرىگە مۇۋاپىق مەلىكىنى تۇتۇپ باغلاپتۇ.

پەرمان چۈشۈرمەك پەرماننى تۆۋەنىنىڭ ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن ئېغىزچە جاكارلىماق ياكى يازما تارقاتماق: پادىشاھ ئۆز ــ ئۆزىگە: ــ مەن «ئەلنى ئادىللىق بىلەن سورايمەن» دەپ زالىملىق قىپتىمەن ــ دە! ــ دەپىتۇ. شۇ كۈنىلا ئايالىنى ئوردىدىكى ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە چىقىپ، جاللاتلارغا ئوڭ قول ۋەزىرىنى تۇتۇپ كېلىش پەرمانى چۈشۈرۈپتۇ.

پەرمان قىلماق بىرەر ئىش ياكى مەقسەتنى ئەملگە ئاشۇرۇشنى بۇيرۇماق: شاھرىمان شاھ خىزمەتكار ساۋابىتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بۇ ئىشقا سەۋەبچى بولغان ۋەزىرگە نەپرەت بىلەن قاراپ ئۇنىڭغا: ــ ماڭ، ھازىرلا بېرىپ ئوغلۇم قەمەرۇززامانىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى دەرھال ئېنىق بىلىپ كەل! ــ دەپ پەرمان قىپتۇ.

پەرمانبەردار ئى [پ] يېزىت. پەرمانغا، بۇيرۇققا ھەمىشە تەييار تۇرىدىغان: ئىتائەتمەن: پەرمانبەردار بولماق. * ھەممىمىز ئاتلىق ئىدۇق. ئۇ خۇددى خان ــ پادىشاھ، بىز گويا قول ــ چاكار ئىدۇق. ھە دېسىلا بىزنى پەرمانبەردار بولۇشقا چاقىراتتى.

پەرمانبەردارلىق «پەرمانبەردار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىغرىشخان ۋەز ــ نەسىھەت قىلىپ: ــ ئەي بەگلەر! ئەي باتۇر چەۋەندازلار! گۆر ئوغلى سىلەرگە ھەرقانداق پەرمان. قىلسا، بەجانىدىل پەرمانبەردارلىق قىلىڭلار! ــ دېدى.

پەرمانچى ئى. پەرماننى باشقىلارغا يەتكۈزگۈچى؛ جاكارلىغۇچى.

پەرمانسىز سۈپ. پەرمان قىلىنمىغان، پەرمان بېرىلمىگەن: پەرمانسىز قالماق.

پەرمايىش ئى [پ] يېزىت. پەرمان، بۇيرۇق، تاپشۇرۇق، كۆرسەتمە: ساۋ ساۋ جاڭنەنىنى تىنجىتىش توغرىسىدا سا ۋېن بىلەن سا خۇڭغا بەش تۈمەن لەشكەر بىلەن يۈرۈش قىلىشنى پەرمايىش قىلدى.

پەرمۇدە ئى [پ] خېمىرى تۇخۇم بىلەن يۇغۇرۇلۇپ بولدۇرۇلىدىغان، قېيمىسىغا دورا ــ دەرمەكلەر ئارىلاشتۇرۇلىدىغان بىر خىل سامسا، جۇۋاۋىسىغا ئوخشاش تۇگۇلىدۇ: شىرە ئۇستى ھول ــ قۇرۇق مېۋە ــ چېۋە، خىلمۇ خىل سەي، چىلاندەك قىزىرىپ پىشقان پەرمۇدە، ھاراق ــ شاراب ۋە تاتلىق ــ تۇرۇملار بىلەن تولغانىدى.

پەرمۇدىچى ئى. پەرمۇدە پىشۇرۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: تاش ئاخۇن پەرمۇدىچىنىڭ دۇكىنىدىن يېڭى ياقتۇرۇپ كەلگەن پەرمۇدە مېھمانلارنىڭ ئىشتىيىنى ئېچىۋەتكەنىدى.

پەرمۇدىچىلىك «پەرمۇدىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: دادام ئون بەش يىلدىن بېرى پەرمۇدىچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

پەرمۇق ئى [پ] چىنگىۋۇل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، 10 ــ 35 سانتىمېتر ئېگىز ئۆسىدۇ؛ شەكلى تۆمۈنسىمان، گۈلى ئاق بولۇپ، چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ غوزىلىق مېۋە تۇتىدۇ؛ تاغلىق جايلاردا كۆپ ئۇچرايدۇ.

پەرھەز ئى [پ] سالامەتلىككە تەسىر كۆرسىتىدىغان، زىيان قىلىدىغان يېمەك ــ ئىچمەكلەرنى يېيىش ــ ئىچىشتىن ساقلىنىش ۋە ۋاقتىنچە ئۆزىنى تارتىش: پەرھەز تۇتماق. پەرھەز قىلماق. * بۇرۇن پەرھەز قائىدىلىرىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن.

پەرھەز تۇتماق ① سالامەتلىككە زىيانلىق بولغان يېمەك ــ ئىچمەكلەرنى يېيىش ــ ئىچىشتىن ئۆزىنى چەكلىمەك، ساقلانماق، توسماق: ــ زاپاس ئېلىۋالغان دورا ئايالغاشقان ھامان خەت يېزىپ، بولۇپمۇ زىيان قىلىدىغان نەرسىلەردىن بىرمەزگىل پەرھەز تۇتۇشنى ئۇنتۇمايلا، ــ دېدى مەسۇمخان مېھرىبانلىق بىلەن ياسىنغا قاراپ. ② غەيرىي ھەرىكەتلەردىن خالىي تۇرماق، ئۆزىنى تارتماق: لىيۇ بېي شىنىيېگە قايتىپ كەلدى. بىركۈنى پالچىغا پال سالدۇرۇپ، ياخشى كۈندىن بىرىنى تاللاپ، ئۇچ كۈن پەرھەز تۇتتى.

پەرھەز قىلماق ① سالامەتلىككە زىيانلىق بولغان نەرسىلەردىن ئۆزىنى خالىي تۇتماق، ئۆزىنى چەكلىمەك، ئۆزىنى تارتماق: تاماقتىن پەرھەز قىلماق. * قۇبلەي ۋە ۋەزىر ــ سەركەردىلەر، ئەسكىرىي ئەمەلدار ۋە ئەسكەرلەر، پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ئاق كىيىم كىيىشتى. بۇ خەنزۇلارنىڭ ئادىتى بىلەن ئوخشىمايتتى. خەنزۇلار ئاق كىيىمنى ماتەم كىيىمى دەپ ھېسابلاپ، بايرام كۈنلىرى ئاق كىيىم كىيىشتىن بەكمۇ پەرھەز قىلاتتى. ② ساقلانماق، ھەزەر قىلماق.

پەرھەزدار ئى [پ] پەرھەز تۇتقۇچى. شەخس: ئاغىنەم: ــ قېنى مېھمانلار، داستىخان ئاددىي بولسىمۇ ئىلتىپات قىلىشسىلا، ــ دېدى. مەن پەرھەزدار بولغانلىقىمدىن گۆش يېمەستىن بىر پارچە كاكچا نانىنى چاينىغاچ ئولتۇرۇپ ئۆي ئىچىگە سەپسالدىم.

پەرھەزكار سۈپ [پ] نەپسىنى يېغىۋچى، تەقۋادار: دادام پەرھەزكار، پاك كىشىلەردىن ئىدى. ئۇ ساددا، گول بولغىنى بىلەن قەلبى پاك بولغانلىقتىن، ھەممە ئادەم ھۆرمەت قىلاتتى.

پەرھەزكارلىق «پەرھەزكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەي ئوغۇل، يىگىت ئىكەنسەن، يىگىت بول، قېرىغاندا قېرىلارچە ھەرىكەت قىل. قېرىلىقتا يىگىتلىك زوق، ئەيىش ــ ئىشرەتلەرنىگە ھەۋەس قىلما. قېرىغاندا پەرھەزكارلىقنى ئاشۇرغىن، ئەي ئوغۇل، قېرىلىقتىن، يىگىتلىكتىن شىكايەت قىلدىم، بۇ سۆزلەرنى قوبۇل قىلغايسەن.

پەرۋا (پەرۋايى) ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسىلەرگە بولغان دىققەت ــ ئېتىبار؛ قىزىقىش، كۆز سېلىش: پەرۋا قىلماسلىق.

پەرۋا قىلماسلىق دىققەت ئېتىبارىنى قاراتماسلىق، نەزەر سالماسلىق؛ پىسەنت

قىلماسلىق: دىلىمىزدىكى ئاشخانىدا تاماق يەۋاتقان چەت ئەللىكلەرگە قاراپ، ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ يىراق يېزىسىدىكى قولۇم-قوشنىلىرىنى، دوست-يارەنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. «ئۇلار ئېتىزلىقتا تونۇردەك يېلىنجاپ تۇرغان قىزىق ئاپتاپتىن دۇمبىسى كاۋاپ بولۇپ كۆيسىمۇ پەرۋا قىلمايدۇ» دەپ ئويلاپ ئۇلارغا بولغان ھۆرمىتى يەنىمۇ ئاشاتتى.

پەرۋايى پەلەك بولۇۋاتقان ئىش، ۋەقە، ھادىسىلەر بىلەن قىلچە چاتىقى يوق، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغان: ــ مەن ئۇنى مېنىڭ خاتىرجەملىكىمنى بۇزغان دۈشمەن ئورنىدا كۆرىمەن، ئۇ ئۆلەمدۇ، تىرىلمەدۇ مېنىڭ پەرۋايىم پەلەك، ئۇنىڭغا بولغان مېھرىم شۇنچىلىك، ــ دېدى. * مېھرىبانىنىڭ يۇرىكى «جىغ» قىلىپ كەتتى. چۈنكى رۇقىيە سۈيۇقلۇقىنى تېززەك ماگدۇرۇش ئۈچۈن شپىرىسقا چوڭ يىڭنە بىكىتكەنىدى، سۈيۇقلۇقنىڭ ئونىدىن بىرى ماگما-ماگمايلا دۇم ياتقان بالا يىغىدىن بوغۇلۇپ كەتتى. رۇقىيە بولسا پەرۋايى پەلەك ھالىدا ئىتتەرگۈچىنى كۈچ بىلەن بېسىپ تۇراتتى.

پەرۋايىغا كەلمەسلىك ← **پەرۋايى پەلەك.**

پەرۋاز ئى [پ] قانات كېرىپ ھەرىكەت قىلىش، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈش؛ ئۇچۇش: پەرۋاز قىلماق. * بۇركۈتنىڭ پەرۋازى ھەممىگە ئايان، ئۇچىدۇ ئاسمانىدا بولغاچ قوش قانات. يادىكار قىلغاچ سىز ئۆلمەس «دىۋان»نى، بىر يېڭى مەنگە تولىدى بۇ ھايات. * ئاگلىنىدۇ ئاشۇ خاگدىن ناخشا ئاۋازى، ناخشىكى ئىشچىلارنىڭ ھايات پەرۋازى.

پەرۋاز ئەيلىمەك ← **پەرۋاز قىلماق:** كۆكتە پەرۋاز ئەيلىدى جۈپ قارلىغاچ، ئەلنى مەپتۇن ئەيلىدى زەپ سايرىغاچ.

پەرۋاز قىلماق ئاسمانغا كۆتۈرۈلمەك، ئېگىز ئۇچماق: پەرمانقۇل ئايالى بىلەن نەزمىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئەگگۈشتەرنى باغرىغا باسقىنچە، دۇلدۇلغا مىنىپ ئۆز يۇرتىنى بالايىئاپەتتىن تېزرەك قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كۆكىكە پەرۋاز قىلتۇ. * ئىلىم-پەندىن كۈچ-قۇۋۋەت تېپىپ، گۈزەل ئارزۇ چىقىتى تەختىگە. پەرۋاز قىلدى سۈنئىي ھەمراھىمۇ، چولپان قىزنىڭ تەلەي-بەختىگە.

پەرۋاسىز سۈپ. پەرۋا قىلمايدىغان، ئېتىبار بەرمەيدىغان: قىزىل بىنا ئالدىدىكى كىچىك باغچىنىڭ سوغۇق بەندىگىدە تەنھا ئولتۇرغان نىجات پەرىشانلىق، ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ھاگىرقاي ئوچۇق تۇرغان دەرۋازا ئارقىلىق چوڭ ئاسفالت كوچىدىن ياقىلرىنى كۆتۈرۈشۈۋېلىپ دوگدەرەپ ئۆتۈشۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەرگە پەرۋاسىز نەزەر تاشلايتتى.

پەرۋاسىزلىق «پەرۋاسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زەينۇرە رىقابەت نەزىرى بىلەن جەمىلەمگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ، ئاندىن پەرۋاسىزلىق بىلەن قۇرۇققىنا تازىم قىلدى.

پەرۋانە ئى [پ] ① <زوئول> بىر خىل ھاشارات، قورسىقى قىسقا ۋە توم كېلىدۇ؛ تەگگىچىسى بولغان تۆت دانە قانىتى بولىدۇ؛ كېچىدە ھەركەت قىلىدۇ؛ يورۇقلۇققا قاراپ ئۇچىدۇ، بۇنىڭ كۆپ تۈرىدىكىلىرى دېھقانچىلىققا زىيان سالىدۇ: قاش قارايغان ۋاقىت ئىدى، كاۋا باركى ئاستىدا چاقناپ تۇرغان لامپۇچكىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىلار، پاشا-كۆمۈتىلار ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. ② كۆچمە. **مەھەللىيا، ئاشىق؛ مەپتۇن:** قەمەر مومايىنى ئوچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. موماي ھۈسەنىنىڭ تەلىپىنى بايان قىلىپ: ــ قىزىم، سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆيگەن يەنە بىر پەرۋانە سېنى ئىزدەپ كەپتۇ، ــ دەپتۇ.

پەرۋانە بولماق ① مېھرىبانلىق ياكى خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرمەك: ئەگەر تەمىنى بالىڭنىڭ تېتىپ قالغان كىشى خۇددى، بولۇپ پەرۋانە قېشىڭدىن كېتەلمەي ئايلىنار نىلقا. * كېمىدۇ ئۇ، بۇ يەرگە تۈيۈقسىز كېلىپ، ئەۋلادلار غېمىدە ئاۋارە بولغان؟! ئۆسمۈرلەر كۆڭلىنى تاغدەك شاد قىلىپ. ئاندەك كۆيۈنۈپ پەرۋانە بولغان. ② مەھەللىيا بولماق، مەپتۇن بولماق، ئاشىق بولماق: مانا بۇگۈن

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، ئۇنىڭ «جانانىسى» ئۆزىگە كۆيۈپ پەرۋانە بولغان «يىگىتنىڭ» ئۆز ئىشقىنى ئىزھار قىلىشىنى كۈتۈپ جىلۋە قىلىپ تۇرۇپتۇ...

پەرۋەردىگار ئى [پ] <دىن> بارلىقنى ياراتقۇچى؛ خۇدا: قازى بىرپەس ئۇن-تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن: — كايىمىسىلا خوجام، ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم ئەزىز بەندىلىرىنى ھېچقاچان خار قىلغان ئەمەس، — دەپ قويدى.

پەرۋىش ئى [پ] ئاسراش، ئۆستۈرۈش، ۋايىغا يەتكۈزۈش مەقسىتىدە قىلىنىدىغان ھەرىكەت؛ قاراش، بېقىش، تەربىيە: پەرۋىش قىلماق. * بىچارە ئانا پۈتۈن دەرد-ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپ، بالىلارنى پەرۋىش قىلدى، ئوقۇتتى. ۋەتەن ئاسمىنىدىكى قارا تۇمانلار سۈپۈرۈپ تاشلانغاندىن كېيىن تۇرسۇنىنىڭ ئائىلىسى يېڭى ھاياتلىققا ئېرىشتى.

پەرۋىش قىلماق ئاسرىماق، ئۆستۈرمەك، تەربىيىلىمەك، ۋايىغا يەتكۈزمەك: بوۋاي: — پادىشاھى ئالەم، ھېلىقى مېۋىنى مەن ئۈچ يىلدىن بېرى ياخشى پەرۋىش قىلىپ، مانا بۇ يىل بىردانە مېۋە ئالدىم، ئۇنى سىلىنى يەپ كۆرسۇن دەپ ئەكىردىم، — دەپتۇ. * بىر گىياھكى تېپىلماس تېنى تۆمۈر، پەرۋىش قىلسا كۆرىدۇ يۈز يىل ئۆمۈر.

پەرۋىشچى ئى. پەرۋىش قىلغۇچى، ئۆستۈرگۈچى، تەربىيىلىگۈچى كىشى: ھەر جاي-ماكاندا قىلسا باغ، پەرۋىشچىدە بولمايدۇ داغ، كۆرگەن كىشىنىڭ ۋاقتى چاغ، شاخ مانتا دەيمىز ئەنجۈرۈم.

پەرۋىشسىز سۈپ. پەرۋىش قىلىنمىغان، تەربىيىسىز؛ بېقىش تاپمىغان، ئاسرالمىغان: قورۇدىكى پىشايۋانغا تولۇپ تۇرغان تال باراڭلار پەرۋىشسىز تاشلىنىپ قالغان. ھويلا-ئارام پاسكىنا، قورۇنىڭ بۇلۇڭىغا ھاراق بوتۇلكىلىرى قالايمىقان تاشلانغان. بۇ قورۇ تاشلاندۇق، ۋەيرانە جايغا ئوخشاپ قالغاندى.

پەرۋىشكار سۈپ [پ] پەرۋىش قىلىدىغان، تەربىيىلەيدىغان، ئاسرايدىغان: ئاپتورلار ئۇلارنى «دوربىسى شېپالىق دوختۇر، قولىدا قايچىسى بولسىمۇ قەلبىدە گۈل ئىشقى يانىدىغان پەرۋىشكار باغۋەن» دەپ ئاتاپ، ئۇلارنىڭ ماقالە-نۇتۇقلىرىدىن ئۆزلىرى ھېچقاچان سېزىملىمىگەن نۇقساللىرىنى كۆرۈۋېلىپ، ئىختىيارسىز قايىللىق ھېس قىلاتتى.

پەرۋىشلىمەك پ. پەرۋىش قىلماق: بۇ تولىمۇ قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان قىممەتلىك روھ، شۇڭا تەھرىرلەر ئاپتورلارنى باغۋەن خۇددى كۆچەتلەرنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشى، پەرۋىشلەپ، قىزغىن يارىدەم قىلىپ، ئۇنى شېرىن مېۋە بېرەلەيدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈشكە يۆلەك بولۇشى كېرەك.

پەرى ئى [پ] ① ئەپسانىلاردىكى ئىنتايىن گۈزەل قىز قىياپەتلىك، پەرىشتىلەرگە ئوخشىتىلغان ئايال: بوۋاي، ئۆزلىرىدىنمۇ ماھىر باغۋەنلەرنىڭ بارلىقىغا ھەيران بولۇپ، بىر-بىرىگە قاراشقىنىچە تۇرۇشۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا يىللىق شامال كۆتۈرۈلۈپ، دەل-دەرەخ، گۈل-چېچەكلەر گويا تەزىم قىلغاندەك يېقىملىق تەۋرىنىپتۇ-دە، ھاۋادىن بىرقانچە پەرى پەرۋاز قىلىشقانچە باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەرمەر قىرغاقلىق كۆل يېنىغا كېلىپ قونۇشۇپتۇ. ② كۆچمە. ئىنتايىن گۈزەل، ساھىبجامال قىز؛ نازىنىن: قەمەر بىلەن ئانىسى ئۇنى يېيىش-ئىچىشكە زورلايتتى. خەيرۇللا چاي سۈمۈرۈۋېتىپ پىيالىنىڭ قىرى بىلەن قەمەرگە كۆز تاشلىدى. قىز ھېيتلىق كىيىملەر بىلەن تېخىمۇ ئېچىلىپ پەرىلەردەك بولۇپ كەتكەندى، قەمەرمۇ ئۇنىڭغا قارايتتى.

پەرىجە ئى. ياقىسى ئۈيۈپ چىقىرىلغان، تۆگمە بېكىتمەيدىغان، ئىچ يانچۇقلۇق ئۇزۇن چاپان؛ تون: ئەپەندىم ئېشەك مىنىپ كېتىپ بېرىپ، بىر ئۆستەڭگە دۇچ كېلىپتۇ. تەرەت ئالماق بولۇپ، سەللە ۋە پەرىجىسىنى ئېشەككە ئارتىپ قويۇپ، ئۆزى سۇ بويىدا تەرەت ئېلىشقا ئولتۇرغىنىدا، ئوغرىلار ئۇنىڭ سەللىسى بىلەن پەرىجىسىنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ.

پەرىجىلىك سۈپ ① پەرىجە كىيگەن، پەرىجىسى بار؛ تونلۇق: «مۆھتەرەم قارى»

قۇربان ئاقساقالىنىڭ ئۆيىگە ئەتىۋارلىق «زىيارەتـ كار مۇخلىس» بولۇپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، خېلى بىرۋاقىتلارغىچە شىرمەممەت سەللە ـ پەرىجىلىك بۇ ئەربابقا ھېچبىر قىزىقمىدى. ② پەرىجە تىكتۈرۈش ئۈچۈن سېتىۋېلىنغان؛ پەرىجىگە ئاتاپ تەييارلانغان: پەرىجىلىك رەخت سېتىۋالماق.

پەرىزات ئى [پ] ① پەرى نەسلىدىن تۆرەلگەن ئايال؛ پەرىلەر ئەۋلادى: — خۇداۋەندە كېرىم ئۆز كارامەتلىرى بىلەن ئاسماندىن پەرىزات ئەۋەتكەن بولسا، ئەگەر بۇ پەرىزات ماڭا نېسىپ بولسا، بۇنى قوبۇل قىلماسـ لىق چوڭ گۇناھ دېسىلە تەقسىر!... * — پادىشاھ ھەزرەتلىرى، — دەپتۇ ئايالى، — ئوغلىڭىزنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مايمۇن سۈرىتىدىكى پەرىزات ئىكەن. ماڭا كۆرۈنۈش قىلدى. ② كۆچمە. خوتۇن ـ قىزلار ئىچىدىكى ئەڭ چىرايلىق، گۈزەل قىز: ئۆتكەن زاماندا بىر كەمبەغەل دېھقاننىڭ يالغۇز قىزى بولغانىكەن. قىز ئىنتايىن چىرايلىق بولۇپ، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن كۈن دېسە كۈن ئەمەس، خۇددى بىر پەرىزات ئىكەن. * ئەتىسى تاڭ سەھەردە شاھزادە يەنە شىكارغا ماڭماقچى بولۇپ، كېنىزەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەنىكەن، زۆھرە پەرىزاتتەك كۆزگە تاشلىنىپتۇ.

پەرىشان [پ] ① سۈپ. ھەر تەرەپكە چېچىلـ غان، بىسەرەمجان، تەرتىپسىز: لەيلىگۈل دۈشمەنلەرنىڭ ياردەمسىز، پەرىشان ۋەزىيىتىدىن پايدىلانماقچى بولدى ـ دە، مۆكۈنۈپ تۇرغان ئورنىدىن ئۆمىلەپ رازىقنىڭ قېشىغا كەلدى. ② رەۋ. پىكىر ـ خىيالى، دىققەت ـ ئېتىبارى (زېھنى) بىر نۇقتىغا مەركەزلەشمىگەن، ھەر تەرەپكە بۆلۈنگەن، چېچىلغان، يىغىنچاق ئەمەس، تارقاق: ئەتە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇم بىلەن خوشلىشىدىغانلىقىم ئۈچۈنمىكىن ياكى مۇشۇ كوچىلار بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالغانلىقـ تىنمىكىن، نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم پەرىشان ئىدى.

پەرىشان بولماق كۆڭۈل غەش بولماق، كەيپى ئۇچماق، بىسەرەمجان بولماق، پاراكەندە بولماق، چېچىلماق: — سىزنىڭ يېنىڭىزغا ھېچكىم كىرمىدى ۋە ھېچكىم ياتمىدى. ئەي شاھزادەم، ئارتۇقچە پەرىشان بولۇپ چېچىلماڭ! ئەقلىڭىزنى يىغىۋېلىڭ! — دەپتۇ ۋەزىر شاھزادە قەمەرۇززامانغا.

پەرىشان قىلماق كۆڭۈلنى غەش قىلماق، كەيپىنى ئۇچۇرماق، بىسەرەمجان قىلماق، پاراكەندە قىلماق، چېچىلدۇرماق: نەئىمە: — ئەي ھۈرمەتلىك مەلىكەم، مېنىڭ يۈرىكىمنى جاراھەت قىلىپ، خىيالىمنى پەرىشان قىلغانمۇ شۇ يىگىتنىڭ ئىشتىياقى ۋە ئىشقى! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەرىشانلىق «پەرىشان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تىنجىق ياز كېچىسىدە چىرىلدىغان چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازى، ۋېژىلدىغان تومۇزغىنىڭ ۋە كۇركىرىغان پاقىلارنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ داۋۇتنىڭ پەرىشانلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

پەرىشتە ئى [پ] <دىن> ① دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئاللانىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىدىغان، جەننەت ۋە دوزاخنى باشقۇرىدىغان، قاناتلىق، غەيرىي تەبىئىي مەخلۇق؛ مالائىكە: ئۇلۇغ تەڭرى بۇ چۇپاننىڭ دىنغا قانچىلىك ئىخلاس بىلەن بېرىلگەنلىكىنى، چىداملىقلىقىنى ئەمەلىيىتىدە سىناپ كۆرمەكچى بولۇپتۇ. پەرىشتىلىرىدىن بىرنى ئۇنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپتۇ. پەرىشتە دەرھال چىرايلىق بىر خوتۇن كىشىنىڭ سۈرىتىگە كىرىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. ياخشى خۇلق ـ مىجەز، ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە بولغان ۋە گۈزەللىكتە كامالەتكە يەتكەن كىشى: ئەكبەر سونۇرنىڭ مۈرىسىگە تايىنىپ تۇرۇپ، — ئەمما ئۇنداقلارنىڭ بازىرى تېخى بارىكەن، ۋىجدانىنى سېتىپ بىردەمدە پەرىشتە، بىردەمدە ئالۋاستى بولۇۋا ـ لىدىغانلارمۇ بەزىدە ئەتىۋارلىق بولۇپ قالىدىـ كەن! — دېدى. * ئەي يىگىت سەن ھۈرمۇسەن، ياكى پەرىشتە، يا پەرى، يوق ئېرۇر يەنە جاھاندا سەندەك چىرايلىق دىلبەرى.

پەرياد (پەريادى) ئى [پ] دۇچ كەلگەن قاتتىق خاپلىق، دەرد-ئەلەم، روھىي ئازاب تۆپەيلىدىن كېلىپ چىققان ناله-زار؛ يىغا: پەرياد چەكمەك. پەرياد قىلماق. * ئۇ راۋابنى «مۇناجات» پەدىسىگە چالدى. يۇرەكنى ئېزىدىغان غەمكىن ئاھاڭلاردىن سەبىي كۆڭۈلنىڭ ھەسرىتى ۋە قايغۇلۇق پەريادى ياڭرىدى.

پەرياد چەكمەك قاتتىق خاپلىق، دەرد-ئەلەمدىن ئاھ ئۇرماق، زارلىنىپ يىغلىماق، روھىي ئازابلانماق، قايغۇ-ھەسرەت چەكمەك: مايسىخان ئاچا سۆزلەشىنىڭ ئورنىغا بىردىنلا يىغا باشلۇۋەتتى. ئۇ بىر ياقتىن يىغلىغاچ، يەنە بىر ياقتىن مەرھۇم ياسىن ئاكىنى ياد ئېتىپ، ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىدىن پەرياد چېكەتتى.

پەرياد قىلماق قاتتىق خاپلىق، دەرد-ئەلەم تۆپەيلىدىن ئاھ ئۇرماق، زارلىنىپ يىغلىماق، ناله قىلماق، توۋلىماق: يولنىڭ كۆلپىتىدىن ھېرىپ ھالى قالمىغان شاھزاده «ئەمدى بۇ دەرەخ تۈۋىده بىرەر سائەت يېتىپ راھەتلىنەي» دەپ بېشىنى يەرگە قويۇپ، تېخى كۆزى ئۇيقۇغا بارمىغانىكەن، سۇمۇرغىنىڭ بالىلىرى پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇ.

پەرياد كۆتۈرمەك ← **پەرياد قىلماق:** مەرىيەم پەرياد كۆتۈرگىنىچە دادىسىنىڭ يېنىغا يۈگۈندى-دە، مۇزدەك جەسەتنى قۇچاقلاپ يىغلاشقا باشلىدى.

پەرياد ئۇرماق ← **پەرياد چەكمەك:** قىز-نىڭ نالىسىغا چىدىمىغان نامراتلار ياش تۆكمەكتە، قىز تىزىغچە قار كېچىپ، ئانىسىنىڭ يەرلىكىگە ئۆزىنى ئېتىپ پەرياد ئۇرماقتا.

پەزا ئى [ئە] يېزىت ① كەڭ ماكان؛ بىپايان زېمىن: بۇ سۆز گويا كى سىگنالدەك جارانلايدۇ پەزا بويلاپ. كومانىدىر قەلبى دولقۇنلاپ، تولار كۆچكە ئۈنى ئويلاپ. ② ھەممە تەرىپى چەكسىز كەتكەن بوشلۇق، ئاسمان، كائىنات: قۇياش بار ئىكەن كۆكتە ئەزەلدىن، ئۆتۈپتۇ ئالدىن ساناقسىز ئەسىر، كېپتۇ ئۇ ئالەمنىڭ سۈلتانى بولۇپ، قىلىپ كەڭ پەزانى مۇقەددەس قەسىر. * راسا ياڭرا مۇقام، سازىم ئۇنۇڭ ئاي، مارسقا ئاڭلانسۇن! بۇ چەكسىز پەزا گويا يېشىل سەھنەڭگە ئايلانسۇن!

پەزل ئى [ئە] يېزىت. ئىجابىي خىسلەت: ئېسىل ئەخلاق، پەزىلەت: گەپ باشلايلى ئاۋۋال دۇينىڭ مالچىسىدىن، ئىسمى ماموت، قەلبى باھار باغچىسىدىن، ماموت ئاخۇن ئەللىك ياشلىق كىشى ئىدى، كوللېكتىپنى سۆيۈش پەزلى — ئىشى ئىدى.

پەزلەنمەك پ.دىئال. بىرەر ئىشقا، سەپەرگە جابدۇنماق: تەمشەلمەك، تەييارلانماق.

پەزىلەت ئى [ئە] ① كىشىلەردە بولىدىغان ئىجابىي خىسلەت، ياخشى سۈپەت، ياخشى خۇسۇسىيەت: تۆز ھەققىنى ئاقلىماق ئىنسانىنىڭ ئالىي پەزىلىتىدۇر. * ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر قېتىملا ھەمسۆھبەت بولغان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئەڭ يېقىن مۇھەببەتلىك دوست بولۇپ قالاتتى. چۇنكى، ئۇ كىشى ھوقۇقنى ھۆرمەت قىلغۇچى، ھەممىنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرگۈچى پەزىلەت ئىگىسى ئىدى. ② ئايالالار ئىسمى.

پەزىلەتسىز سۈپ. پەزىلەتتىن مەھرۇم بولغان، پەزىلىتى يوق: قاراپ باقساڭ خېرىدار يوق ئالۇرغا ئەمدى سۆلەتنى، پەزىلەتسىز تاپالمايسەن ئانا يۇرتۇڭغا شۆھرەتنى، تەسەددۇق ئەيلىدىم مەن ھەم ئاڭا سۆيگۈ-مۇھەببەتنى.

پەزىلەتلىك سۈپ. ياخشى، ئىجابىي خىسلەتكە ئىگە، پەزىلىتى بار: پەزىلەتلىك ئادەم. پەزىلەتلىك ئايال. * خىزمەت ئەترەتلىرىنىڭ كادىرلىرى ئاددىي-ساددا، قىزغىن، دىلكەش بولۇپ، پەزىلەتلىك كىشىلەر ئىدى.

پەژمۇدە (توغرىسى: پەجمۇردە) ← **پەجمۇردە.**

پەس سۈپ [پ] ① بىرەر ئېگىزلىك ياكى مەلۇم تەكشىلىككە نىسبەتەن تۆۋەن: پەس تام. پەس دەرەخ. * ماۋۇ پەس تامدىن ھالقىپ ئۆتسەكلا ئاندىن تۆز يولغا چىقىمىز. — دەپ ئويلىدى باست. ② بويى ئۆسمىگەن،

پاكسنەك، پاكار (ئادەملەرگە نسبەتەن): ئېگىلدىك تولمۇ بۇرادەر — دوستۇم، تېخمۇ پەسلىدى سېنىك پەس بويۇك. ئېگىلىش ئارقىلىق بىرەر مەنسەپكە ئېرىشىش ئىكەنلىگى نېيىتىك، ئويۇك. ③ كۆچسىز، بوش، **تۆۋەن** (تاۋۇش، ئاۋاز ھەققىدە): — بۇ مۇھەببەتمىكىن؟ — دەپ پەس ئاۋازدا ئۆز — ئۆزىگە سوئال قويدى تەلئەت ۋە بىردىنلا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تەسۋىرلىگىلى بولمايدىغان بىر خىل ئىسسىق ھارارەتنىك ئوراپ ئالغانلىقىنى ھېس قىلدى. ④ كۆچمە. ئادەمگەر — چىلىكنى يوقاتقان، ھەرقانداق ئەسكىلىكتىن يانمايدىغان؛ يۇزسىز، رەسۋا: پەس ئادەم. پەس قىلىق. * مەسىتۇرە ئەنۋەرگە: — ماڭا قارا، مەن ئۆزەمنى پۈلغا ساتىدىغان قىزمۇ؟ سەن مېنى مۇنچىلىك پەس چاغلىما، — دېدى. * پاتەمخان مەئۇلۇدەنىك قۇلىقىنى سوزۇپ: — بۇ ئاياغىنى كىمنىك ئېلىپ بەرگەنلىكىنى بىلەمسەن؟ ھەي پەس، يوقال كۆزۈمدىن! — دېدى — دە، ئۇنى بىر كاچات سالدى. ⑤ كۆچمە. قەدىرسىز، خار: قەست قىلغانىنى پەس قىل (ماقال). * — ئاغرىقمىنى سوراپ قالدىلا جېنىم ئاچا، بۇ ئاغرىقىنىك سەۋەبى بولمامدىغان. بىز ئەزەلدىن تارتىپ باي غوجامىلارنىك ئالدىدا ئادەم ئەمەس، ئىتتىنمۇ پەس سانىلىپ كېلىۋاتىمىز، — دېدى تۇخان ھەسرەت بىلەن. ⑥ كۆچمە. سىنىپىي جەھەتە، يۇقىرى تەبىقىنىك چۈشەنچىسى بويىچە ئەسلى زاتى يۇقىرى بولمىغان (كەمىستىش مەنىسىدە): تېگى پەس. نەسلى پەس.

پەس باريپر <تەن> ئاتلاپ يۇگۈرۈشنىك بىر تۈرى، ئۇنىڭدا ئەرلەر پەس باريپرىنىك بەلگىلەنگەن يۇگۈرۈش مۇساپىسى 200 مېتىر، ئاياللارنىك پەس باريپرىنىك بەلگىلەنگەن يۇگۈرۈش مۇساپىسى 80 مېتىر بولىدۇ.

پەس كۆرمەك باشقىلارنى ئۆزىدىن تۆۋەن دەپ ھېسابلىماق، تۆۋەن سانىماق، خارلىماق: زۇلىيار تىترەپ كەتتى: — ھۆرمەتلىك بىر ئادەمنى كىمدىن پەس كۆرۈۋاتىسەن؟ ئۇ قانداق ئادەم بىلەمسەن؟

پەسەندە سۈپ [پ] پەس، ئىپلاس، رەزىل مەنىسىدىكى تىل-ھاقارەت سۆزى: — چىق، چىقە ھويلىنى مەينەت قىلماي، — دېدى ھېلىقى خوتۇن چاللاقاپ، — ئەر كىشىنىك ئۈچىدىنمۇ سەندەك پەسەندە ئادەم چىقىدىكەن. * گېزەندىلەر قۇرتلاپ، چېكەتكىلەر كۆپەيدى، ھارام تاماق تىرىك تاپ پەسەندىلەر كۆپەيدى.

پەسەندىلىك «پەسەندە» سۆزىنىك ئىسىم شەكلى: ئۇنىك بۇ قىلمىشلىرى پەسەندىلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

پەسەيتكۈزمەك «پەسەيمەك» پېئىلىنىك قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاۋۇل ئۆيگە كىرىپ سۈپىنىك ئېگىز بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، بىرئاز پەسەيتكۈزمەكچى بولدى.

پەسەيتمەك «پەسەيمەك» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پەسەنت قىلمىدىم، ئۇ چاغلاردا ئارىمىزدا ئۇنىڭدەك ھەرقانداق تىكەنمۇ ساڭا بولغان قىزغىن مۇھەببىتىمىنى پەسەيتىش قۇدرىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. * ساۋۇر بىردەم زوقلىنىپ ئاڭلىدى، كېيىن ئاۋازىنى بىرئاز پەسەيتىپ قويدى — دە، قولىنى ئېڭىكىگە تىرەپ خىيال سۈرۈشكە باشلىدى.

پەسەيمەك پ ① بىرەر تەكشىلىك ياكى تۆپىلىكىگە نسبەتەن تۆۋەنلىمەك: بۇگۈن يەر بىرئاز تۆسۈپ قالغانمۇ ياكى تورۇس سەل پەسەيگەنمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ ئىبنىسىنا ساۋاقداشىدىن، ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە ياكى ئادەم روھىي ھالىتىنىك دەرىجىسى تۆۋەنلىمەك، كۆچسىزلەنمەك، كېمەيمەك، سۈسلىماق: بوران توختاپ، دولقۇن پەسەيگەندە چوڭ ئارال دېڭىز ئۈستىگە پۈختا ئورۇنلىشىپ، تەۋرىمەيدىغان ھەم مىدىرلىمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئارالدىكى خەلق خۇشال تەنتەنە قىلىشىپتۇ. * بۇ گەپنى ئاڭلىغان ھاۋاز «پوم»نىك چىرايى غەلىتە بىر ئۆزگىرىپ، دەرھال ئەسلىگە كەلدى.

لېكن باياتىنقى خۇشاللىقى خېلىلا پەسەيگەنسىدى.
* ئاتا ـ ئانا ۋە بالىلار ئارىسىدىكى ئۇرۇش ـ تالاش-لارنىڭ پەسىيىپ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋە كۆڭۈللۈك ئەھۋال.
③ <مۇز> **تاۋۇش**، نوتىنىڭ رېتىم قائىدىسى بويىچە يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئاستىلاپ بارماق؛ **تۆۋەنلىمەك** (ئاۋاز، ئاھاڭ ھەقىقىدە): بىرپەس جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن كۆكۈيۇن يەنە گەپ باشلىدى ۋە سۆزلىگەنسېرى ئاۋازى پەسىيىپ باردى.

پەستەۋەت سۇپ. دىئال. نومۇسسىزلىقتا ئۇچىغا چىققان؛ پەسكەش، ئىپلاس.

پەسكار [پ] (توغرىسى: پەسكوي) ← **پەسكوي**.

پەسكارغا چۈشمەك (توغرىسى: پەسكويغا چۈشمەك) ← **پەسكويغا چۈشمەك**.

پەسكەش سۇپ [پ] ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى، نومۇسىنى تۆكىدىغان، نەزىرى پەس، رەزىل، ئىپلاس: ئادەملەرنىڭ تىل قورالى ھەر خىل ئادەملەردە ھەر خىل ۋەزىپە ئۆتەيدۇ: ئۇ بەزى پەسكەش ئادەملەر ئۈچۈن ئىغۋا تارقاتقۇچى بولۇپ، بەزى ئادەملەر ئۈچۈن خۇشامەت قىلغۇچى بولۇپ، بەزى ئادەملەر ئۈچۈن قان يۇتقۇچى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

پەسكەشلىكمەك پ. نومۇسسىز، پەسكەش قىلمىقلار بىلەن شۇغۇللانماق؛ رەزىللەشمەك: جەمئىيەتىمىزدە بەزى كىشىلەر شەخسىي مەنپەئەت يولىدا تولىمۇ پەسكەشلىشىپ كەتتى.

پەسكەشلىك «پەسكەش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تۇرسۇن ئاتا ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ: ـــ كامال راست ئېيتىدۇ، بۇ ھەممە پەسكەشلىك، ھەممە جىنايەت بىلەن تولغان ئوردا ۋە سارايلار خەلقى ئالەم ئالدىدا شەرمەندىدۇر. بۇنى ۋەيران قىلىش، زۇلۇم قىلغۇچىلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىش بىزنىڭ ئۇمىدىمىز، ـــ دېدى. * مەن ھەممىنى چۈشەندىم، لېكن جەننەتخانىنى بۇنداق پەسكەشلىك قىلار دەپ ئويلىمىغانىدىم.

پەسكوي سۇپ. ← **پەسكويغا چۈشمەك**.

پەسكويغا چۈشمەك بىرەر ۋەقە، ھادىسە، ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئادەم روھىي ھالىتىدىكى جىددىيلىك نورمالىلاشماق، ئەسلىگە كەلمەك: ئەتىگەندىن بۇيان ئاتا ـ ئانىلار بىلەن ئۇششاق بالىلار قاينىاپ كەتكەن ئازاد كوچا ئاھالە كومىتېت قورۇسى ئەمدىلىكتە سەل ـ پەل پەسكويغا چۈشتى. * بىر مەيدان قىسقىلا ئېلىشىشتىن كېيىن، يىغىن تەرتىپى ئەسلىگە كەلدى، ھېلىقى «باشلىق» مۇ پەسكويغا چۈشتى.

پەسلەتكۈزمەك «پەسلىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادالەت ۋېلىسىپىتىنىڭ ئېگىرىنى پەسلەتكۈزۈپ كېلىش ئۈچۈن رېمونتخانىغا ئەكەتتى.

پەسلەتمەك «پەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامال ھۇجۇمىغا ئۆتكەن قىسىملارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن ئونلاپ ئايروپىلانىنى يەرگە پەسلەتتى. * مەرىيەمخان ئانا قازانىنىڭ ئوتىنى سەل پەسلىتىپ قويۇپ، ئەمدىلا كاڭغا چىقىپ يېنىنى يەرگە قويۇۋىدى، ھويلىدا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ ئامىنەم كىرىپ كەلدى.

پەسلەشتۇرمەك «پەسلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزى ھاللاردا چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن چاقچاقمۇ كىشىنىڭ ئۆز قىممىتىنى پەسلەشتۇرىدۇ، خالاس.

پەسلەشتۇرۇلمەك «پەسلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەسلەشمەك ① «پەسلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چارلىغۇچى ئايروپىلانلىرىمىز دۇشمەن ئىستېھكاملىرىنى بومبارىدىمان قىلىشقا تېز سۈرئەت بىلەن پەسلەشتى. ② كۆچمە. رەزىللەشمەك، رەسۋالاشماق: ـــ ۋاي بالام! ـــ دېدى ئانىسى ھەيران بولغان ھالدا، ـــ ھەرقانچە پەسلىشىپ كەتسەڭمۇ، ئاشۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كۆزىدىلا بىزگە، ساڭا ۋاپاسىزلىق قىلىپ قېچىپ كەتكەن بۇۋاي ھەجەرنى ئالامسىنا؟ بولدى قوي، ساڭىمۇ ئوبدان لايىق تېپىلىپ قالار! بولمىغاندا يالغۇز ئۆتۈپ كەتكىنە!

پەسلىك «پەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ يېزىدا ئەپچىلەم دېگەن بىر يېگىت بولۇپ، بۇ يېگىت بايىنىڭ ئاشۇنداق پەسلىك — پېخسىقلىقىغا غەزەپلىنىپتۇ.

پەسلىمەك پ ① يۇقىرىدىن پەسكە قاراپ تۆۋەنلىمەك، ئېگىزدىن پەسكە چۈشمەك: پەسەيمەك: ئۇچ ئايروپىلان ئايلىنىپ كېلىپ، بازار ئۈستىدە پەسلىدى — دە، خەلق ئۈستىگە مۆلدۈر دەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. * قارىغاندا بۇ قەبرىنىڭ ئالدىغا كېلىدىغان/كىشىلەر ناھايىتى كۆپ بولسا كېرەك، ئەتراپىتىكى بوش ئورۇن خېلىلا پەسلەپ كېتىپتۇ. ② ئىش ھەرىكەت ۋە ئادەم روھىي ھالىتىدىكى جىددىيلىك سۇسلاشماق، پەسكويغا چۈشمەك: ئاسماندا كۆكۈش قارامتۇل ئىس بۇلۇتلىرى لەيلەيتتى. ئېتىشىلار بىردەمدىلا پەسلەپ، بىردەمدىلا ئەۋج ئېلىپ كېتەتتى ۋە ئاجايىپ توقۇنۇشلار باشلىنىپ كېتەتتى. ③ كۆچمە. ئاجىزلاشماق، بوشماق، تىنچىلانماق (ئاۋاز، تاۋۇش ھەقىقىدە): ئۇچىنىڭ بېشى جەم بولۇپ، شاكىرنىڭ ئاۋازى پەسلەيدۇ، چىراغ ئۆچىدۇ. * نۇراخۇنۇمنىڭ ئاۋازى پەسلىشى بىلەن ئايالىنىڭمۇ يىغلىغان ئاۋازى پەسلەپ كەتتى.

پەسىل ئى [ئە] <ئاستر> بىر يىلنى تەشكىل قىلىدىغان تۆت مەۋسۇمنىڭ ھەربىرى (ئەتىياز، ياز، كۈز، قىش)؛ مەزگىل: ئەتىسى كۈن قىزىلدا ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىدا دوختۇر ماشىنىسى پەيدا بولدى. مۇدىر بوۋاينى يۇدۇپ ماشىنىغا ئاچىقتى. بۇ 1979 — يىلى قىش پەسلى ئىدى. * بىر يىل دېگەن تۆت پەسىل، ھەر بىر پەسىل ئۇچ ئايدىن، ئۆتەر ئۆمرۈم يىل بىلەن، تۇتالماسمەن ھېچ قايدىن.

پەسىل خاراكتېرلىك تاۋار <سودا> سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ۋاقتىت خاراكتېرىنى ئالغان، پەسىل خاراكتېرلىكى كۆچلۈك، پەسىل ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان تاۋار.

پەسىللىك سۈپ. پەسىل، ۋاقىت خاراكتېرىنى ئالغان، شۇ پەسىل ئۈچۈن مۇۋاپىقلاشقان: پەسىللىك تاۋار. پەسىللىك سودا. پەسىللىك ۋەزىپە. * — ئۇ پەسىللىك قۇشلار، بىزگە مېھمان بولۇپ كېلىپتۇ، — دېدى قاسىم ئاكا.

پەسىللىك باھا <سودا> سېتىۋېلىش ۋە سېتىش كەسپىدە تاۋارلارنىڭ پەسىلگە قاراپ بەلگىلىنىدىغان ۋە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان باھاسى.

پەسىللىك شامال <مېتېرو> پەسىلگە قاراپ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىدىغان شامال. بۇنى ئاساسەن دېڭىز — ئوكيانلار بىلەن قۇرۇقلۇق ئوتتۇرىسىدىكى تېمپېراتۇرا پەرقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ يۆنىلىشى قىشتا قۇرۇقلۇقتىن ئوكيانغا، يازدا ئوكياندىن قۇرۇقلۇققا يۆنەلگەن بولىدۇ.

پەسىللىك كۆچۈش <زوئول> دېڭىز — ئوكيانلاردىكى بەزى بېلىقلار ھەر يىلى ياز، ئەتىياز پەسىللىرىدە ئىسسىق ئېقىمغا ئەگىشىپ شىمالغا ئۇزىدۇ. كۈز، قىش پەسىللىرىدە سوغۇق ئېقىم تەسىرى بىلەن جەنۇبقا ئۇزۇپ كېلىدۇ. بۇ خىل ھادىسە پەسىللىك كۆچۈش دېيىلىدۇ.

پەسىلچان سۈپ. پەسىل خاراكتېرىنى ئالغان، پەسىلگە باپ، پەسىلگە لايىق.

پەسىلچانلىق پەسىلگە لايىقلىق، پەسىلگە باپلىق: ھەر خىل كىچىك تېپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىڭ پەسىلچانلىقى، يەرلىكلىكى كۆچلۈك بولىدۇ. تۇرى ۋە ئۆلچىمىمۇ كۆپ بولىدۇ.

پەسىلداش ئى. بىر پەسىلدە تۇغۇلغان، تەڭ دېمەتلىك: زامانداش: ئايلىناي، پەخرىم مېنىڭ ساڭا پەسىلداش بولغىنىم، بولسىدى بۇ پەسلىمىزمۇ مەڭگۈ پارلاق، بۇلبۇلۇم.

پەسىھ سۈپ [ئە] يېزىت ① سۆزلەش سەنئىتى يۇقىرى، سۆزگە ئۇستا، سۆزمەن، ناتىق: ئوچۇق، گۈلگۈن يۇزۇڭ خۇددى باھار نۇرىنى پارلاتتى، ئېگىلگەن ئەۋرىشىم قەددىڭ

مۇلايىملىقنى ئويغاتتى. پەسە لەۋزىك ۋۇجۇدۇمغا بەئەينى بالىنى يامراتتى، يېقىملىق ھالىتىك ئىلھام بەخش بىر قىسسە ئاڭلاتتى. ② **ئوچۇق، روشەن، راۋان، يېقىملىق:** پەسە لەۋز. پەسە تىل. * ئۇ شۇ زامانىدىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكا ۋە گراماتىكا جەھەتتىن باي ھەم پەسە تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەش I ئىم. مۇشۇكنى قوغلاش — ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مېھمان بار چاغدا مۇشۇكنى پەش دېمە (ماقال). * — بالام ئاۋۇ مۇشۇكنى «پەش!» دەپ قوغلۇۋەتكىنە، خېمىر-تۇرۇچنى يەپ كەتمىسۇن، — دېدى رەۋىخان ئاچا قىزىغا. * ئاغزى بۇيرۇقىغا ئۆگەنگەن ئادەم، ئۇنىڭسىز تىلنى ئالدۇ چىشلەپ، كۆڭلىنى خۇش قىلار بولمىغاندا ئۇ، توخۇنى «تاخ»، مۇشۇكنى «پەش» دەپ.

پەش II ئى [پ] <تىل> جۈملىدىكى تەڭداش تەركىبلەر ۋە قوشما جۈملىدىكى تارماق جۈملىلەرنى ئايرىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان تىنىش بەلگىسى (،).

پەش III رەۋ. ← **پەش قىلماق.**

پەش قىلماق ① بىرەر ئىشى ياكى بىرەر ئالاھىدىلىكى بىلەن كۆزەڭگىلىمەك، ماختانماق، ئۇنى دەسمايە ۋە مىننەت قىلماق: قاسىم يۆتكىلىپ كەلگىنگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ خېلى تېز نام چىقاردى، ئۇ بىرمەزگىل ئەھۋال كۆزەتتى. قەيەرگە بارسا ئۆزىنىڭ «بىلىمى» توغرۇلۇق ماختىنىپ، بۇرۇنقى ئورنىدا جۇيجاڭ بولغانلىقىنى پەش قىلدى. ② بىرەر نەرسە بىلەن باشقىلارغا دوق قىلماق، پوپوزا قىلماق: بۇ قېرىلار يەر ئىسلاھاتىدىن تارتىپ، كوپېراتسىيلىشىش، كۆشىلىشىش ۋاقىتلىرىدىكى تۆكىكەن تەرلىرىنى ئەسلىتىپ، ساقاللىرىنى پەش قىلىپ، كىچىك ئاخۇن تەرەپ بولدى. * تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەگەر كىمكى يىغىن تەرتىپىگە رىئايە قىلمىسا ئىنقىلابىي تەدبىر قوللىنىدىغانلىقىنى پەش قىلدى. ③ بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىگە مەيلى يوقلۇقىنى بىلدۇرمەك: تۇزۇت قىلماق، ناز قىلماق: ھېزىم لام — جىم دېيەلمەي، تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇ بەختكۇلىنىك نازلىنىپ پەش قىلۇاتقانلىقىنى نەدىنمۇ بىلسۇن. * پەش قىلىپ: «مەنسەپتىن تەمەيىم يوق» دەيسەن، «جاپالىق ئىشلىدىم، ئارامىم يوق» دەيسەن. ۋەلېكىن، ھەسەتتىن ئارىدايدۇ قورسقىڭ، «گەر مەنسەپ بەرمىسە سالامىم يوق» دەيسەن.

پەش IV ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىملەرنىڭ ئالدى تەرىپى؛ ئېتەك قىسمى: بۇگۈن بۇ يەردە ئىلىنىڭ كەڭ، مۇنبەت يەر — سۇيىنى بۆلۈشۈۋالغان زېمىندارلار، ئۇزۇن چاچلىق تۆرىلەر، باشلىرىغا ئېگىز موزا كىيىپ، قوللىرىغا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ، ئۇزۇن تاۋار چاپانلىرىنىڭ پەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋالغان ئەمەلدارلار ئىرغاڭلىشىپ يۈرەتتى. ② دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش جاي: پەش كۆش.

پەش تارتماق ئىختىيار قىلماق، كۆڭلى تارتماق؛ ياقتۇرۇپ قالماق: ئۇ شان — شەرەپكە پەش تارتىش تۇراخۇن ئاكامنىڭ خىيالىغمۇ كىرىپ چىقمايدۇ — دە، دەپ ئويلىدى. * — ئاڭلىسام ئۇ بالا بىر قىزغا پەش تارتىپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، بۇنىڭغا بىزنىڭ باشقا پىكرىمىز يوق، لېكىن ئەتراپلىق ئويلاپ ئىش قىلسۇن، بۇ ئۆمۈر سودىسى، — دېدى سايىت ئاخۇن ئاكام ماڭا ئوغلى توغرۇلۇق.

پەش سۆرىمەك ← **پەش تارتماق:** رىسالەت كېتىپ ھەپتە ئۆتمەي غالىب تاجىنىسا ئىسىملىك بىر قىزغا پەش سۆرەپ ھە دېگەندە ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پارچە «سۆيگۈ» خېتى يازدى.

پەش گۆش دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش گۆش.

پېشىگە ئېسىلماق بىرەر ئىش — ھەرىكەتنى ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىرەرسىنىڭ داۋاملىق ياردىمىگە، غەمخورلۇقىغا ئېرىشىشنى قولغا كەلتۈرمەك، ئۇنى چىڭ تۇتماق: بۇندىن كېيىن ۋاقتىتىن ئىبارەت خالىس، سېخىي، شۇنداقلا رەھىمسىز بوۋايىنىڭ پېشىگە مەھكەم

ئېسىلىپ، داۋاملىق يۇقىرى ئۆرلەيمەن... * ئادىل ئاكا، ئەمدى مەن سىزنىڭ پېشىڭىزغە چىڭ ئېسىلدىم، سىز مېنىڭ ھەققىي ئۇستازىم، ماڭا كۆپ ئۆگىتىڭ، كۆپ ياردەم قىلىڭ.

پېشىنى تۇتماق ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىركىمنىڭ ياردىمىگە تايانماق، يۆلەنمەك، ئەگەشمەك، ئىزىدىن ماڭماق: مەن شۇ كادىرلارنىڭ پېشىنى تۇتقىنىمچە قويۇپ بەرمىدىم. ئۇلار ماڭا تۇغۇلۇپ مېھرىگە قانمىغان ئانام ۋە مېنىڭدىن ئۈمىدلىرىنىڭ شولىسىنمۇ كۆرەلمىگەن دادامنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمىدى. مەن ھۆكۈمەت تەمىناتى بىلەن 1950 - يىلى غۇلجا شەھىرىدە بەشىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم. * تۇتۇپ سېنىڭ پېشىڭنى مەھكەم، كۆرەشلەردە ئۆستۈم يېتىلدىم، سەن باشلىغان جەڭگىۋار سەپكە، مەنمۇ جەڭچى بولۇپ قېتىلدىم. ② ئۈگەنمەك، يولغا كىرمەك، بېرىلمەك: بۇ دۇنيادا ئادەم ئۆچۈن ئەڭ مۇھىم نەرسە بىرەر ھۈنەرنىڭ پېشىنى تۇتۇش. دېمەك، كىشىگە ئەسقاتىدىغىنى ھۈنەردۇر. ③ ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: — ئەسسالام جالالىدىنجان، ھېلىتىن ئالدىڭىزغا باش ئۇرۇپ چىقسام ئەتە - ئۆگۈن بىرەر ئەمەلنىڭ پېشىنى تۇتسىڭىز قېنا كۆزىڭىز بىلەن باقمايدىكەنسىز - دە!؟ — مېھمان كۈلگىنىچە سايىم كۆرسەتكەن كرېسلوغا ئەمدىلا سەمرىشكە باشلىغان ئوتتۇرا ئەت تېنىنى تاشلىدى.

پېشىنى قاقماق قېيىدىماق، رەت قىلماق، قول ئۈزمەك، باش تارتماق: داۋۇت موللامنىڭ توختىغۇدەك سەۋر - تاقىتى قالمىغانىدى، ئۇ پېشىنى قېقىپ، كۆرسەك ئۆزەك كۆر دېگەندەك قىلىپ، ھەممىنى قارىقويۇق قارغاپ ئۆز يېزىسىغا كەتتى. * سابىر ئىختىيارسىز ھالدا: — نىياز ئاكا، سېنىڭ ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوقلا پېشىڭنى قېقىپ يىغىندىن چىقىپ كەتكىنىڭ ساڭا يارىشىدىغان ئىشمۇ؟ — دېدى بېشىنى لىڭشىتىپ.

پەشتاق ئى [پ] ① بىنالارنىڭ ئالدى تەرىپىگە، ئالدى كۆرۈنۈشىگە چىقىرىلغان **ھەشمەتلىك قۇرۇلما**: شاھزادە سىنچىلاپ قارىسا پەشتاق ۋە راۋاقلىرى پۈتۈنلەي ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان ئىمارەتلەر تۇرغۇدەك. ② خانىقا ۋە مەسچىتلەردىكى مەزىن ئەزان ئېيتىدىغان، ھېيت - ئايەم، مۇراسىم كۈنلىرى ناغرا - سۇناي چالىدىغان جاي: مەزىن بامداتقا ئەزان ئېيتىپ بولۇپ پەشتاقتىن چۈشۈپ كېتىۋاتقاندا باش - كۆزىنى چۈمكەپ، كوچىنىڭ چېتى بىلەن خۇپيانە كېتىۋاتقان ئايالنى كۆرۈپ قالدى. ③ ئېگىز كۆتۈرۈلگەن پەلەمپەيلىك سۇپا؛ پەلەمپەينىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى: پەشتاق ياسىماق. پەشتاق سالماق. * — سىلىگە بىر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم، — دېدى ھۈرنىسا شارقىراتما بېشىدىكى سېمونت پەشتاقتا كېلىپ ئولتۇرۇپ. ④ ئايرودرومدىكى ئايروپىلان بىلەن ئالاقىلىشىدىغان خەۋەرلىشىش ئورنى. شەكلى مۇنارغا ئوخشايدۇ. ئۈنىڭغا رادىئو خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولىدۇ.

پەشتاقلىق سۈپ. پەشتاق چىقىرىلغان، پەشتىقى بار: پەشتاقلىق سېپىل. پەشتاقلىق ئىمارەت. * ئالماس شىرمەممەتتىن قانائەت ھاسىل قىلىپ ئۆيدىن چىققاندا، ئەل - جاھان جىمىقتان بولۇپ «خۇدالىق مەدرىسى» يېنىدىكى پەشتاقلىق مەسچىتتىن بەزى مويسىپىتلار خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ قايتىپ چىقۋاتقانىكەن.

پەشتاما ئى [پ+ئە] ← **پەشمال**: ھەلىمخان پەشتاما تارتقان ھالدا داستىخان كۆتۈرۈپ چىقتى ۋە جۈمەشكە سەللا ئېگىلىپ تازىم قىلىپ داستىخانىنى سېلىپ كىرىپ كەتتى.

پەشخۇن ئى [پ] خېمىرنى چەيلەپ يۇغۇرۇش، زوۋۇلا قىلىپ نان راسلاش ۋە سېتىلىدىغان نانلارنى تىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان تاختا: شەھەر دەرۋازىسىنىڭ قېشىدا بىر ناۋايخانا بولۇپ، ئېلىم - سېتىمنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن. ئابدۇل كىشىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ قارىغانىكەن كۆزى

پەشخۇندىكى گىردە ـ شىرمەننانلارغا چۈشۈپتۇ. * مەمتىمىن مەخسۇم سۆزىنى مۇشۇ يەردە توختاتتى، گىردىلەر راسلىنىپ پەشخۇنغا تىزىلىپ بولغانىدى. بىز تونۇرغا ئوت سېلىپ ئاقارتتۇق ـ دە، بىرپەستىلا نانلارنى تونۇرغا يېقىپ تۈگەتتۇق.

پەششاپ (توغرىسى: پاششاپ) ← **پاششاپ.**

پەششەپ (توغرىسى: پاششاپ) ← **پاششاپ.**

پەشقۇن (توغرىسى: پەشخۇن) ← **پەشخۇن.**

پەشلەتمەك «پەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: توختى باياتىن قاسساپقا پەشلەتكەن گۆشنى توڭلاتقۇغا سېلىشقا باشلىدى.

پەشلەنمەك «پەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داۋۇت ئۇستام پەشلەنگەن گۆشنى توغراشقا باشلىدى.

پەشلىك سۈپ. تىكىلىدىغان كىيىمنىڭ پېشى ئۈچۈن تەييارلانغان رەخت، پەشكە ئاتاپ كېسىلگەن رەخت.

پەشلىمەك پ. ئۆلتۈرۈلگەن قوينىڭ پەش گۆشى بىلەن پېشىگە تۇتاش يەرلىرىدىكى ماينى شىلىپ ئالماق: سۇلايمان گۆشنى پەشلىدى.

پەشمال ئى [پەش + مال] تاماق ئەتكەندە ئالدىغا تارتىۋالىدىغان بوغقۇچلۇق لاتا. پەرتۇق، پەشتاما: پەشمال تارتماق. * ــ چاتاق يوق، ــ دېدى بوينىغا لۆڭگە ئېسىپ ئالدىغا پەشمال تارتىۋالغان شاپ بۇرۇت تاڭجاڭ، ئۇ قازان بېشىغا قاراپ، ئاش بۇيرۇتۇپ بولغۇچە مېنى باشلاپ كىرگەن كىشىگە ئوپمۇئوخشاش ياسانغان ئىككى ياش بالا كىرىپ كەلدى.

پەشمەت I ئى [پ] توغرا ياقىلىق، تىزنى بېسىپ تۇرىدىغان ئىچ پەتلىلىك چاپان: بېشىغا شاپاق دوپپا، ئۇچىسىغا ئۇزۇن پەشمەت كىيگەن، پەرىشتىلەردەك ئاپئاق ساقاللىق، ئۇزۇن يىللىق مېھنەتتە بەللىرى مۈكچەيگەن، قولىغا ھاسا تايانغان بىر بوۋاي ماڭا قاراپ تۇرىدۇ.

پەشمەت II ئى [پ] ياغدا قورۇلغان ئۇن ۋە قىيامدىن تەييارلانغان، تالا ـ تالا يىپسىمان يەرلىك تاتلىق يېمەكلىك: ھالۋايى پەشمەت. * ئۇ كىچىكىدىنلا بوينىغا تەنزە ئېسىپ كوچىمۇ كوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ قەنت ـ ناۋات، پاتاسا، پەشمەت سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

پەشۋا ئى [پ] ① پۇت پەنجىسىنىڭ دۈمبىسى، ئالدى تەرىپى: پەشۋا ئاتماق. پەشۋا ئۇرماق. * ياشلار ئۇرۇشقاندا مۇشت، باش ۋە پەشۋالار بىلەن زەربە بېرىشتىن تاشقىرى كالتەك، چوماق، تۆمۈر مۇشت... پىچاق قاتارلىق ۋاستىلەرنى ئىشقا سالاتتى. ② تېپىك: ئۇ بىر پەشۋاغا يارىماي موللاق ئېتىپ چۈشكەنچە، بىر سائەت قوپالماي ياتتى. ③ كۆچمە. زەربە، دەشنەم؛ دەككە: پەشۋا بەرمەك. پەشۋا يېمەك. * بۇ نۇقتىئىنەزەر مۇقەررەر ھالدا ماتېرىيالىزمغا ئېلىپ بارىدۇ، پروفېسسورلۇق مەدرىس پەلسەپىسىنىڭ سان ـ ساناقسىز ئويدۇرمىلىرىنى بولسا بىر پەشۋا بىلەن ئۆرۈۋېتىدۇ.

پەشۋا ئاتماق پۇت پەنجىسى بىلەن ئۇرماق؛ تەپمەك: شەمشىدىن بىر پەشۋا ئېتىپ بىر دورغىنى يەر چىشلىتىۋەتتى، بىر مۇشت ئۇرۇپ يەنە بىر دورغىنى ئېرىققا پۈكلىۋەتتى.

پەشۋا بەرمەك دەككە بەرمەك، زەربە بەرمەك، دەشنەم بەرمەك: ئاش بەرگەنگە مۇشت بېرىپتۇ، نان بەرگەنگە پەشۋا بېرىپتۇ (ماقال). * ــ ئۇ چاغدا سىز مېنىڭ ئۆيۈمگە ياخشى نىيەت بىلەن كەلگەن بولسىڭىزمۇ، ئەمما مەن پەشۋا بەردىم، قاتتىق تىللىدىم، ــ دېدى گۈلچىمەن ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلىپ.

پەشۋا ئۇرماق ← **پەشۋا ئاتماق:** توزدۇردى گۈلۈمنى باھار شامىلى، بىر يۇتۇم سوغ سۇغا قىلدى ياز تەشنا. زەپىران ئەيلىدى كۈز چىرايىمنى، كۆكسۈمگە رەھىمسىز قىش ئۇردى پەشۋا.

پەشۋا يېمەك ① تېپىك يېمەك: بىردەمدىن كېيىن، دوك قىزىقچىلارنىڭ بىرىدىن پەشۋا يەپ، موللاق ئېتىپ، سەت قىياپەتتە پومزەكتەك يۇمىلاپ سەھنىدىن چىقىپ كەتتى. ② دەككە، زەربە، دەشنەم يېمەك: ئۆمۈرۋايەت ئۆيلەنمەيمەن،

دېگەندىم، كۆڭۈل دېگەن بۇ شەيتان مېنى يەنە ئازدۇردى. بىرقانچىسىگە گەپ قىلدىم، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن كېلىشتۇرۇپ پەشۋا يېدىم.

پەشۋاچى ئى. پەشۋا ئېتىشقا ئۇستا ئادەم: ئابلىكىم كىچىكىدىنلا پەشۋاچى ئىدى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ھۈنىرى ئۈز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

پەشۋالاتماق «پەشۋالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنسۇر ئۈز غالچىلىرى ئارقىلىق ئابدۇقادىرنى پەشۋالاتتى.

پەشۋالاشماق «پەشۋالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ۋەھشىلەشكەن چوماقچىلار سۇلتاننى ئارىغا ئېلىۋېلىپ پەشۋالاشتى.

پەشۋالانماق «پەشۋالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھاشىم ئۇلارنىڭ يالاقچىلىرى ئارقىلىق پەشۋالاندى.

پەشۋالماق پ ① پەشۋا بىلەن ئۇرماق، پەشۋا بەرمەك: ئۇ بىردەم ئاكسىنى پەشۋالىسا، بىردەم ئىنىسىنى چوقۇلايتتى، سىڭىللىرىنى بوزەك ئېتىپ ئارام بەرمەيتتى. ② كۆچمە. توساتتىن دەكىكسىنى بەرمەك: ئوغرىنىڭ شەپسىنى ئاڭلىغان ئەر ــ خوتۇن ئىككىسى يوشۇرۇنۇۋېلىپ ئەپچىللىك بىلەن پەشۋالاپ دەككىسىنى بەردى.

پەغەز ئى. ئۈچۈپ كەلگەن كەپتەرلەر قونىدىغان قونداق: ئۇ ئۆيگە كەلگەندە، پەغەزگە ئاران قوندۇرۇلغان كەپتەر يەنە پاراسلاپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك بىر ئىش بولدى.

پەقەت يۈك [ئە] ① «يالغۇز» دېگەن مەنىدە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: مەن پەقەت مۇشۇ ئىش ئۈچۈن كەلدىم. * سائادەت ماشىنا بىلەن بىر كۈن يول يۈرۈپ، كەچ نامازدىگەر بىلەن ئۆزى ئىشلەۋاتقان گۈڭشې دوختۇرخانىسىغا يېتىپ كەلگەندە، تىببىي خادىملار ئىشتىن چۈشۈپ بولۇپ، پەقەت دىجورنى دوختۇر گۈزەل-مۇرلا قالغانىدى. * يەنە قايتا دەيدىغنىم شۇكى، ۋاقىتنىڭ ئويۇنىغا بەرمەي ئوبدان ئۆگەن، سەن: ــ چوڭ بولسام ئىنىژىنېر بولىمەن، ــ دەيتتىڭ، بۇ مەقسەتكە پەقەت ئوقۇش بىلەنلا يەتكىلى بولىدۇ. ② بولۇشسىز جۈملىدە «ھەرگىز» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: مەن بۇ يەرگە پەقەت كەلمىگەن. * ئۇ بالا يىغلاپ پەقەت ئۇنمايۋاتىدۇ.

پەقەش ئى. دىئال. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى.

پەقىر سۈپ [ئە] (توغرىسى: پېقىر) ← **پېقىر**.

پەكەش ئى. تېرىنى ئەيلەشتىن بۇرۇن نەملەپ كېرىگەن ھالەت.

پەكەشلىمەك پ. تېرىنى ئەيلەشتىن بۇرۇن نەملەپ كەرمەك.

پەگاھ ئى [پ] ئۆينىڭ ئىشىكىگە يېقىن يېرى، تۆرنىڭ قارىمۇقارشىسى: پەگاھتا ئولتۇرماق. پەگاھتا قالماق. * بۇ ئۆيدە يەنە ئون يەتتە ــ ئون سەكىز ياشلاردىكى بىر يىگىت پەگاھتا ھەرىكەتسىز ھالدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى سولغۇن، بېشى ساڭگىلىغان بولۇپ، خۇددى گۇناھكار كىشىگە ئوخشايتتى.

پەگاھ چىراغ <تىيا> سەھنە ئالدىنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر قاتار يورۇتۇش چىرىغى.

پەلەز (توغرىسى: پېلەك) ← **پېلەك**.

پەلەك ئى [ئە] ① يەردىن گۈمبەز، قازان شەكلىدە بولۇپ كۆرۈنىدىغان ھاۋا بوشلۇقى: ئاسمان، كۆك: پەلەكە تۇتاشماق. پەلەكە يەتمەك. * خىيالىم قۇشلىرى ئۈچتى پەلەكە، ئالدىمدا تۇرىدۇ پايانسىز ئوكيان. مەن ئۇنىڭ قوينىدىن ئۈزۈپ ئۆتۈشكە، تاپماقچى بولىمەن ئەپلىك بىر ئىمكان. ② ئالەم، كائىنات، دۇنيا، جاھان، زامان: تېخنىكىمىز ئۇستىگە چىقتى قىزىل تۇغ، باھارنىڭ پەيزىگە چۆمدى يۈرتىمىز، سۆيۈملۈك ئارمىيە بىزگە سۇ بەردى، پەلەكنى قاپلىدى شۇ چاغ كۈلكىمىز. ③ كۆچمە. تەقدىر، قىسمەت: شۇم پەلەك. * ھەي ۋاپاسىز پەلەك! ــ دەپ خىتاب قىلغانىدى مەھمۇت

كۆڭلىدە ئۆز ـ ئۆزىگە پىغان بىلەن پىچىرلاپ، ــ جاھانىنىڭ ئىشى ئەمدى مۇشۇلا بولسا، ھايات كەچۈرۈش بىرگەپ بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ.

پەلەك تەتۇر كەلمەك بەخت ـ تەلەيسى قاچماق، تەقدىرى يامان بولماق: ــ يا رەببىم، سىدىق، بۇگۈن ساڭا پەلەك تەتۇر كەلدى، ــ دېدى غۇلام. سىدىقنىڭ رەڭگى ئۆلۈكىنىڭ رەڭگىگە كىرىپ، ئالىلانىڭ بۇ رەھىمسىزلىكىگە غەزەپلىنىپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقاي دېگەنىدى.

پەلەك چاقى تەتۇر چۆرۈلمەك ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، دەرد ـ ئەلەملىك دەۋر ھۆكۈم سۈرمەك: ئۇزاق يىللار تەتۇر چۆرۈلگەن پەلەكنىڭ چاقى ئاخىر ئۆز ئىزىغا چۈشتى، سان ـ ساناقسىز ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە، ۋەتىنىمىزدە ئازادلىق تېڭى ئاتتى. * ئەسرلەر چۆرۈلۈپ تەتۇر پەلەكنىڭ چاقى بۇ يۇرتتا، جاھالەت دوزىخى ئىچىرە كۆيەتتى كەمبەغەل ئوتتا.

پەلەك چاقى ئوڭ چۆرۈلمەك خۇشال ـ خۇرام، بەخت ـ سائادەتلىك زامان كەلمەك: قىسقىسى، كۈچى ھالال، گۆشى ھارام ھايۋانغا ئوخشاش، مىڭبىر مۇشەققەتتە تىرىكچىلىكسىز ئۆتەتتى. سەۋر قاچمىز يېرىلىشقا ئاز قالغاندا، پەلەكنىڭ چاقى (گەردىشى) ئوڭ چۆرۈلدى، كۈنمۇ بەختىمىزگە كۈلۈپ قارايدىغان بولدى.

پەلەك چۆگىلمەك ئالەم ئۆزگەرمەك، جاھان ئۆزگەرمەك، زامان ئۆزگەرمەك: ئايان بولدى پەلەك كۆپ چۆگىلەپتۇ، گۈناھ قانۇنسىمۇ كۆپ ئۆزگىرىپتۇ، كىتاب ـ ژۇرنال ئوقۇشسىمۇ بىر گۈناھ ئىكەن، قوشاق ـ ناخشا توقۇشمۇ بىر گۈناھ ئىكەن.

پەلەككە كۆتۈرمەك بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، ئادەم ۋە نەرسىنى ھەددىدىن زىيادە ماختىماق؛ ئاسمانغا ئۇچۇرماق، كۆككە كۆتۈرمەك: ئابدۇرىشتخان: ــ بارىكاللا، باللار، بىزنىڭ روھىمىزنى پەلەككە كۆتۈردۈڭلار، ئەجەب ياخشى، ــ دېدى.

پەلەككە يەتمەك ئەڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، ئەۋجىگە چىقماق: بىر ھەپتىدىن كېيىن گۈلسۇمنىڭ تويى بولدى، تويدا ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتقان خۇشاللىق تەنتەنىسى پەلەككە يەتتى. * ھەر مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئايلىق ئىشلەپچىقىرىشتا روھلۇق بولۇپ، پەلەككە يەتكۈدەك غەيرەت بىلەن ئىشلىدى.

پەلەك گەردىشى تەتۇر چۆگىلمەك ← پەلەك چاقى تەتۇر چۆگىلمەك.

پەلەك گەردىشى ئوڭ چۆگىلمەك ← پەلەك چاقى ئوڭ چۆگىلمەك: جاھان ئەمدى بىزنىڭ، پەلەك گەردىشى ئەمدى ئوڭ ئايلىنىدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى. مەن قىسمەت چورۇق نەدە يېتىپ ـ قوپىسەن، يا ئۆلگۈچە ماكانسىز تەمتىرەپ يۈرىۋەرسۇن دەمسىلەر؟

پەلەكنى قاپلىماق جاھانغا، ئالەمنى بىر ئالماق، ئالەمگە بىركەلمەك: بىر مەيدان دەھشەتلىك ئۇر ـ يىقىت باشلىنىپ كەتتى. ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا گۈلخانلا چېچىلىپ، قىپقىزىل ئوچقۇن كۆتۈرۈلەتتى، تۇياقلارنىڭ دۈپۈر ـ دۈپۈرلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، قىلىچلارنىڭ بىر ـ بىرىگە سوقۇشۇپ «جاڭ ـ جۇڭ» قىلغان سادالىرى ۋە يارىدارلارنىڭ «داد ـ پەريات» لىرى پەلەكنى قاپلاپ كەتتى.

پەلەكنىڭ گەردىشى تەقدىر، كۆرگۈلۈك، پېشانە، قىسمەت: «مەن ئوغرى ئەمەس، بەلكى يەمەن دىيارىنىڭ پادىشاھىمەن، پەلەكنىڭ گەردىشىدىن بۇ زىندانغا چۈشۈپتىمەن» دەپتۇ يەمەن پادىشاھى. * تۆمۈر ئاتا: «گەپ زامانىدا، پەلەكنىڭ گەردىشىنىڭ قايسى تەرەپكە قاراپ ئايلىنىشىدا، ساقالىلار ئاقىرىپ كەتكىنى بىلەن كۆڭۈل ياشىرىپ كەتتى. ئۆزەمنى ئوتتۇز ـ قىرىق ياشلىق بەردەم كىشىلەردەك سېزىمەن»، دېدى.

پەلەك ئوڭغا تارتماق قىلغان ئىشى ئىلگىرى باسماق، ئىش ـ ئوقىتى راۋاج تاپماق؛ بەخت ـ تەلەيى كەلمەك: ــ ئالسام ئالاي، پېشانەمدىن كۆردۈم، ــ دېدى جامالدىن بايغا قاراپ، ــ ئوندىق بولسا، گەپنى چىك ـ پىشىق قىلايلى. ناۋادا پەلەك ئوڭغا تارتىپ بۇ جىنازىغا

جان كىرىپ قالسا، كۆز قىزىرىدىغان ئىش بولماس.

پەلەمپەي ئى <بىن> ياغاچ-تاش، خىش ياكى بېتونلاردىن ياسالغان، يۇقىرى بىلەن تۆۋەننى تۇتاشتۇرىدىغان بەلدەملىك يول؛ باسقۇچ، پەللە: قادىر پەلەمپەيدىن ئاستا تۇرۇپ، دەسلىپىدە شۇنچە ئىسسىق، ئەمدىلىكتە بولسا شۇنچە سوغۇق كۆرۈنگەن يەرلەر ئىلەن خوشلاشتى.

پەلەمپەي ئېتىز <دېھ> ئېگىز تۆپىلىكلەر ياكى تاغ باغرىدا تېرىقچىلىق قىلىش ئۈچۈن باسقۇچ يەنى پەلەمپەي شەكىلدە مەخسۇس ياسالغان ئېتىز: توختىكام كۆچىلىكە :— بىز-نىڭ يەرلىرىمىز تاغلىق ياكى قىيپاش يانتۇ يەرلەر ئەمەس، ئاساسەن تۈز يەرلەر، شۇڭا پەلەمپەي ئېتىز ياساپ كۆچنى ئىسراپ قىلىشقا بولمايدۇ، — دېدى.

پەلەمپەيلىك سۆپ. ① پەلەمپەي قۇرۇلغان، پەلەمپەي ئورنىتىلغان، پەلەمپىيى بار: پەلەمپەيلىك ئىمارەت. پەلەمپەيلىك شارقىراتما. * ئاسىم يەر ئاستى ئۆيىنىڭ پەلەمپەيلىك ئىككىنچى تۆشۈكىدىن يەتتە نەپەر ئەسىرنى ھەيدەپ يۇقىرىغا چىقتى. ② پەلەمپەي قۇرۇش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلەمپەي ياساشقا بولىدىغان: بەش پەلەمپەيلىك ماتېرىيال تەييارلاندى.

پەلەي ئى. قولنى سوغۇقتىن، زەخمىلىنىش-تىن، زەھەرلىنىشتىن ساقلاش ئۈچۈن قولغا كىيىلىدىغان بۇيۇم؛ قولقاپ: يۇڭ پەلەي. تېرە پەلەي. * ئۆزى زىلۋا، كېلىشكەن، قولىغا يۇپقا ئاق پەلەي كىيگەن بىر ئايال بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەغرۇر دەسسەپ مەجلىسخانىغا كىرىپ كەلدى.

پەلەيلىك سۆپ. ① پەلەي كىيگەن، پەلەيى بار: پەلەيلىك قىز. ② پەلەي تىكىش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلەي تىكىشكە ئاتالغان: بىر پەلەيلىك يىپ. بىر پەلەيلىك تېرە.

پەلتەك ئى. دىئال. تۆت پۇتلۇق ئۈزۈن ئۇرۇندۇق؛ بەندىك.

پەلتو ئى [ر<فران] بىر خىل سىرتقى كىيىم، ئادەتتە قايرىما ياقلىق بولۇپ تىزدىن ئېشىپ تۇرىدۇ، يۇڭ رەخت ۋە ھەر خىل ئالىي سورتلۇق رەختلەردىن تىكىلىدۇ: سارجا پەلتو. * گۈلشەن سائەت ماگىزىنىغا كىرمەي كىيىم-كېچەك ماگىزىنلىرىنى ئايلىنىپ، قارا سوكنا پەلتودىن بىرنى ئالدى.

پەلتولۇق سۆپ ① پەلتو كىيگەن، پەلتوسى بار: پەلتولۇق ئايال. * بۇ ئايال بىزگە روبىرو كەلگەندە ئاغزىنى قوشۇپ ئورىۋالغان تۇتۇق شالنى سەل تۆۋەن سېرىپ، باش ئىشارىسى بىلەن سالام بېرىپ كۈلۈمسىرىدى، پەلتولۇق ئايالنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ ئېنىقراق كۆرۈۋېلىشقا مۇۋاپىق بولدۇم. ② پەلتو تىكىتۇرۇش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلتو تىكىتۇرۇشكە مۇۋاپىق: پەلتولۇق ئالماق. بىر پەلتولۇق رەخت.

پەلسەپە ئى ① [ئە<گرېك] دۇنيا قاراش ھەقىقىدىكى تەلىمات، كىشىلەرنىڭ پۈتكۈل دۇنيا (تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر) توغرىسىدىكى تۈپ كۆز قاراش-لىرىنىڭ سىستېمىسى، تەبىئەت بىلىملىرى بىلەن جەمئىيەت توغرىسىدىكى بىلىملەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى ۋە يەكۈنى: ئابدۇغېنى شىنجاڭ داشۆنىڭ پەلسەپە كافېدراسىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ، ئۇ ئون بەش يىلدىن بېرى پەلسەپىدىن دەرس ئۆتۈپ كەلمەكتە. ② كۆچمە. ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇلاھىزە قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان، پاكىتسىز، ئاساسسىز پىكىر، سەپسەتە، قۇرۇق گەپ: روزى سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ: — پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ — دېدى.

پەلسەپە ساتماق ئورۇنسىز، پايدىسىز، ئەرزىمەيدىغان، ئۈزۈن مۇلاھىزىلەرنى يۈرگۈزمەك: ئەمەلىيەتسىز، قۇرۇق گەپنى تولا قىلماق: — روزى، كەچكىچە بىكار

ۋالاقلاپ، پەلسەپە سېتىپ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلغاندىن كۆرە، كىچىككىنە بولسىمۇ ئەمەلىي ئىش قىلغان ياخشى ئەمەسمۇ؟ — دېدى سۇلايمان،

پەلسەپىچى ئى. پەلسەپە ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى؛ پەلسەپە ئەھلى: ئۇ ئاتاقلىق پەلسەپىچى.

پەلسەپىۋاز سۈپ [ئە+پ] پەلسەپىگە ببرىلگەن، پەلسەپىگە ئىشتىياق باغلىغان؛ ھە دېسە پەلسەپە سۆزلەيدىغان.

پەلسەپىۋازلىق «پەلسەپىۋاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پەلسەپىۋازلىق قىلماق.

پەلسەپىۋى سۈپ [ئە] پەلسەپە ئاساسىدىكى، پەلسەپىگە دائىر، پەلسەپىگە ئالاقىدار بولغان: پەلسەپىۋى ئەسەر. پەلسەپىۋى مەسىلە.

پەلكەت سۈپ. دىئال. يامان، ئەسكى، ناچار: پەلكەت بالا. پەلكەن رەخت.

پەلكۆچ ئى ① بىرەر نەرسىنى پەردازلاش، ياغلاش. سۈرتۈپ تازىلاش ئۈچۈن چوكا ياغاچ ياكى تۆمۈرنىڭ ئۈچ قىسمىغا پاختا ياكى يۇمشاق نەرسە ئوراپ ياسالغان سايمان؛ سۈرتكۈچ: ھېلىقى ئاغرىققا ئالتە جىڭ ئاق ئۇن تېپىلمايدىغان، قازانىنى پەلكۆچ بىلەن ياغلايدىغان كۈنلەرمۇ كەلمەسكە كەتتى، دۇيلەردە خەلق ئەسكەرلىرى ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ ئەزالارنى ئىشقا ھەيدەيدىغان، چىقالمايۋاتقالسا نومۇر بىلەن جازالايدىغان ئىشلارمۇ يوق. ② قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى پەرلەيدىغان ياغاچ؛ پەرلىگۈچ: پەلكۈچ ياسماق.

پەلكۈچلىمەك پ ① چوكىسىمان ياغاچ ياكى شۇ خىلدىكى نەرسىنىڭ ئۈچىغا پاختا، يۇڭ قاتارلىق يۇمشاق نەرسىنى ئوراپ پەلكۈچ ياسماق: ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە مەرھۇمنىڭ ئۈستىبېشىنى يەڭگۈشلەپ ئازراق پاختىنى ياغاچقا پەلكۈچلەپ، پەلكۈچىنى ئوسمىغا مىلەپ، ئانىسىغا كىيىشتۇرۇپ پەردا قىلىپتۇ. ② چىراغ پىلىكىنى چىقارماق، پەرلىمەك: چىراغنى پەلكۈچلىمەك. ③ پەلكۈچ بىلەن ماي، بوياق قاتارلىقلارنى سۈرمەك: ئۇكام مۇنۇ مايىنى پۈتۈڭغا پەلكۈچلەپ قويايى، شىپاتاپسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

پەللە ئى [پ] ① پەلەمپەي، شوتا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر باسقۇچى، بالدىقى: ئۇ شوتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققاندا زادىلا بولالماي قالدى، ② بىرەر ئىش، ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىدىكى ئايرىم پەيتى، دەۋرى: باسقۇچى، دەرىجىسى: پەن مەلۇم پەللىگە يەتكەندە، ئۇنىڭ ئالدىدىكى يېڭى پەللىگە قاراپ ئىلگىرىلەيدىغان يېڭى يول ناماياں بولىدۇ. ③ <تەن> يۇگۇرۇش مۇسابىقىسىدا، تەييارلىق ھالىتىدە تۇرىدىغان ياكى يېتىپ بارىدىغان ئورۇن؛ سىزىق، چەك: پەللىدىن چىقماق. پەللىگە يېتىپ بارماق. * ئۇ ئاخىرى ئوغلاقنى تارتقۇزماي پەللىگە كېلىپ توختىدى. ④ بەلگىلەنگەن نۇقتا، نىشان، مەنزىل: موللا زەيدىن تەمتىرىمەستىن دېمىنى رۇسلاپ، زەڭگىنى گويا كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ چىقتى. ⑤ <تىب> ئادەم بەدىنىڭنىڭ يىگىنە سانجىشقا بولىدىغان يېرى، بەدەندىكى نېرۋىلارنىڭ ئاخىرقى ئۇچلىرى زىچ توپلاشقان جايلىرى ياكى تومۇراق نېرۋا تالالىرى ئۆتىدىغان جايلار پەللە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تېرە كېسەللىرىدىكى داۋالىنىدىغان جايمۇ پەللە ھېسابلىنىدۇ. ⑥ تارازنىڭ نەرسە قويۇلىدىغان تەخسىسى. ⑦ <بوت> ئۇرۇقنىڭ مۇستەقىل ئاجرالغان ھەربىر بۆلىكى.

پەللە بىزنىڭكى ئامەت، غەلىبە، نۆۋەت، دەۋر، زامان بىزنىڭكى.

پەللە يوپۇرماق <بوت> ئۇرۇقلۇق ئوسۇملۇكلەر تۆرەلمىسىنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ بىرى يەنى ئۇرۇقنىڭ ئۇنۇش ۋاقتىدىكى ۋېگېتاتسىۇ ئەزاسى. تاق پەللەلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە بىرلا پەللە

يوپۇرماق بولىدۇ؛ قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە بىر جۈپ پەللە يوپۇرماق بولىدۇ؛ يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق پەللە يوپۇرماق بولىدۇ.

پەللىدىن چىقماق <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا مۇسابىقە قائىدىسى بويىچە پەللىدە تەييارلىق قىياپەتتە تۇرۇپ بولغاندىن كېيىن يۈگۈرۈشنى باشلىماق.

پەللەك دىئال. ساغرا، كاسا.

پەللىمە سۈپ <مۇز> تۆۋەندىن يۇقىرىغا تەدرىجى ئۆرلەيدىغان ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تەدرىجى چۈشىدىغان؛ باسقۇچمۇ باسقۇچ: پەللىمە ئاۋاز.

پەللىمە ئاۋاز <مۇز> نوتىدىكى تۆۋەندىن يۇقىرىغا باسقۇچلۇق ۋە رىتىملىق ھالدا ئۆرلەپ ماڭىدىغان ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە باسقۇچلۇق ۋە رىتىملىق ھالدا پەسىيىدىغان ئاۋاز سىستېمىسى.

پەللىمەك پ. گوللىماق، ئالدىماق، خەيلى قىلماق: — ئۇنداق ئادەم پەللىمىسىلە بوغالتىر، — دېدى روزىمەت ئىشتىنىنىڭ لېپىزىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ قويۇپ، — ئەمىسە ماۋۇ تام قوشنىلارغا بەش يىللىق ھۆددە بېرىپتۇغۇ، يا ئۇلار ھۆكۈمەتنى ئۆزلىرى ياسىۋاپتۇمۇ؟

پەللىمۇپەللە باسقۇچمۇ باسقۇچ، بالداقمۇ بالداق، دەرىجىمۇ دەرىجە: پەللىمۇپەللە ئۆرلىگەن ئېتىز قىرلىرى نۆۋەنكى چاقانىڭ ئايىغىدىكى تۆمۈرچى مەھەللىسىدىن قارىغاندا خۇددى چوڭ يولدىن تاغقا سېلىنغان پەلەمپەيلەردەك كۆرۈنىدۇ.

پەلۋان (توغرىسى: پالۋان) ⟵ **پالۋان.**

پەلىپەتىش سۈپ. قالايمىقان، تەرتىپسىز، چۇۋالچاق، مالىماتاڭ: پەلىپەتىش ئىش. پەلىپەتىش ھەرىكەت. پەلىپەتىش ئادەم. * ھەر خىل پەلىپەتىش خىياللار بىلەن ئەركىنىنىڭ يۈرىكى سېلىپ، پۇتلىرى ئىختىيارسىز ئالمىشىپ ماڭالمايلا قالدى. * گومىنداڭچىلار نەيزىلىك مىلتىقلار ئارىسىدا خۇددى سۇغا چۈشكەن ئىتتەك دۈگدەرەپ، پادىدىن يانغان مالدەك پەلىپەتىش توپۇرلىشىپ كەلمەكتە.

پەلىپەتىشلىك «پەلىپەتىش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قېرى پەيجاڭ ناھايىتى غەزەپلىنىپ، شۇاڭ شىغا قاراپ: — مەن ئىشلىمەيمەن! بۇ ئۇرۇشمۇ ياكى تاماشامۇ؟ ئۆتۈپ كەتكەن پەلىپەتىشلىك بولدى، — دېدى.

پەلىگۈچ (توغرىسى: پەرلىگۈچ) ⟵ **پەرلىگۈچ.**

پەلىمەك (توغرىسى: پەرلىمەك) ⟵ **پەرلىمەك.**

پەم (پەمى) ئى [ئە] ① ئەقىل، ئىدراك، پاراسەت: پەم بىلەن ئىش قىلماق. * ھەر ئىشقا پەم كېرەك، ئۆتۈككە چەم كېرەك (ماقال). * ناۋادا مەنمۇ يۇنۇسقا ئەگىشىپ «راست بۇ سۇ ئىكەن» دېيىشىپ بەرسەم، ئەمەت جۈيجاڭنىڭ يۈزىگە سەت ئەمەسمۇ؟ ھەرقانداق ئىشتا بىر پەم كېرەك. ② كىشىلەر بىرەر ئىشنى بېجىرىشتە قوللىنىلغان ئەپ؛ چارە، ئامال، تەدبىر: پەم ئىشلەتمەك. * ياسىنىنىڭ پەمى بار ئىكەن، تىجارەت قىلىشقا باشلىغانغا ئانچە ئۇزاق بولمىدى، ئوبدانلا پىتلىنىپ قالدى. ھازىر ناھىيىدە سەن ئەمەس مەن دەپ يۈرىدۇ. ③ كىشىلەرنىڭ بىرەر ئىشقا نىسبەتەن قىلغان ئوي، قىياسى، مۆلچەرى: — ئاكا، سېنىڭ پەمىڭچە، مۇشۇ كارخانىنى كۆتۈرە ئالساق، كېيىن «ئىست» دەپ قالماسمىزمۇ؟ — دېدى ئابدۇغېنى ئاكىسى ئازادنىڭ چىن كۆڭلىدىكىنى بىلمەكچى بولۇپ. ④ دىققەت، ئېھتىيات: ئالماس مەشرەپنىڭ قولىدىن تۇتۇپ پەم بىلەن ھويلىغا كىردى ۋە باراقسان ياڭاق دەرىخىنىڭ يېنىغا يوشۇرۇندى. * غەيرەت قومۇشلۇق ئارىسىدىكى ئەگرى - بۈگرى چىغىر يولدا ناھايىتى يېنىك دەسسەپ، پەم بىلەن كېتىپ باراتتى.

پەم ئەتمەك پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق، چۈشەنمەك، پەم قىلماق: غالىبقا تونۇش-

بىلىشلەر ئۇچرىمىدىمۇ ياكى ئۇچرىسىمۇ «ھاراق ئىچكەنگە تويسۇن» دېدىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇ ئۇچ ساتەتكە يېقىن ئىگە-چاقسىز يېتىپ قالدى. بىركەمدە بېشىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ قالغان يېرىنى ئاران پەم ئەتتى.

پەم قىلماق قىياس قىلماق، مۆلچەرلىمەك، پەم ئەتمەك: پەرەڭ ھەييار بىرنەچچە قېتىم ئۇ ياق، بۇ ياققا ئۆتۈپ سەپسالغان بولسىمۇ يىگىتنى بەھرامغا ئوخشىتالمىدى، ئاخىر يېقىن كېلىپ قارىۋېدى، سەل-پەل ئوخشاشلىق بارلىقىنى پەم قىلدى.

پەم-پاراسەت پەم ۋە پاراسەت: ئۇزاق ئۆتمەي، ئايرودرومنى ئازاد قىلدۇق. يولداشلار چاقلىرى مۇز تېگىدە قالغان ئايروپىلانلارنى كۆرگەندە، نادىرىنىڭ باتۇر، قەيسەرلىكى ۋە پەم-پاراستىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى.

پەم-پاراسەتسىز پەم-پاراستى بولمىغان، **پەم-پاراستى يوق:** باست: — ھەسەن، خەلق سېنى «دەردى بارنىڭ ئۇستىدىن كۈلسۇن،» دەپ دائىمي كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلىغان ئىكەن-دە؟! مەن يىغلايمەنۇ، سەن كۈلىسەن، ئېيتقىنا، يەل تاپان، مېنى پەم-پاراسەتسىز قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، سەككىز ئاياغلىق بولۇپ چېپىپ يۈرسەن، — دېدى.

پەم-پاراسەتلىك پەم-پاراسەتكە ئىگە، **پەم-پاراستى بار:** ھارۇسكەش ئېگىز بوي، قاتاڭغۇر، قارىغا مايىل، ئەمگەكتە پىشقان ئادەم ئىدى. ئۇ ياغاچچىنىڭ بالىسى بولۇپ، كىچىكىدىلا ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، ئاتىسىغا ئەگىشىپ ئۇ يەر، بۇ يەرلەردە ئىش قىلىپ ئۆتكىنى ئۈچۈن قولى ئەپلىك، پەم-پاراسەتلىك ئادەم بولۇپ ئۆستى.

پەمسىز سۆپ. بىرەر ئىشقا پەم ئىشلىتەلمەيدىغان، **پەمى يوق:** پەمسىز ئايال. * پەمسىز پەلەمپەيدىن يىقىلار (ماقال). * تاماق ئېتىپ تۇز قۇيمىسا بولۇر تەمسىز، تۇز قۇيدۇم دەپ تۇزلۇق قىلۇر ئاشنى پەمسىز.

پەمسىزلىك «پەمسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھاڭ بېقىپ شەپەرەڭ ھەيرانلىق ئىچرە، بۇ سىرنى بىلەلمەي مىيقىدا كۈلدى. ۋە دېدى: پەرۋانە پەمسىزلىكىدىن، خەتەردىن قاچالماي بىكارغا ئۆلدى.

پەملەشمەك «پەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ خىلدىكى ئىشلارنىڭ يېقىن ئاردا ھەل بولمايدىغانلىقىنى پەملەشتى.

پەملەنمەك «پەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياسىن دەككە-دۈككىگە چۈشۈشكە باشلىدى، چۈنكى رەنانىڭ كېلەلىمەيدىغانلىقى پەملەنگەنىدى.

پەملىك سۆپ. بىرەر ئىشتا پەم ئىشلىتەلەيدىغان، پەم-پاراسەتلىك: پەمى بار: ئەي ئوغۇل، ئەگەر ھاكىم، سوراقچى (ئەمەلدار) بولساڭ ياۋاش، پەملىك، ھەق-ناھەقنى ئايرىغۇچى بولغايسەن. ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئوبدان ئويلاپ، خەلقنىڭ خاراكتېرىنى تونۇغايسەن.

پەملىمەك پ ① گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ تېگى-تەكتىگە يەتمەك: قۇربان ھاشىم ئىشنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى پەملەپ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھەممىنى ساۋۇتجانغا دۆكۈندى، ساۋۇتجان بولسا، غوۋغىنىڭ بۇنداق چوڭىيىپ، بۇنچە كۆپ سۆز بولۇپ كېتىشىنى پەقەتلا ئويلىمىغانىدى. ② ئويلىماق، مەقسەت قىلماق: — سەن بىرنەرسىنى پەملەۋاتسەنغۇ دەيمەن، — دېدى ئەختەم دوستى مۇسانىڭ جىددىي خىيال قىلىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ. ③ ئەپلىمەك، باپلىماق، جايلىماق: كامال، ئالماسنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىپ قۇلىقىغا: — ئاۋۇ ماش رەڭ چاپانلىقىنى كۆردۈڭمۇ؟ بارە، بۇل كاسا يانچۇقىدا جۇمۇ، قورقما، مەن ئاۋۇ كەپسكە شەپكىلكىنى پەملەي، — دېدى.

پەمىدۇر ئى [ر<ئىتال] <بوت> ⟵ **شوخلا.**

پەمىدۇر قىيامى <يېم> يېگى، ھۆل پەمىدۇردىن ياسىلىدىغان مۇرابا.

پەمىدۇرلۇق سۆپ. پەمىدۇر تېرىلغان، پەمىدۇر ئۆسكەن: پەمىدۇرلۇق يەر. پەمىدۇرلۇق ئېتىز.

پەمىلە (توغرىسى: فامىلە) ⟵ **فامىلە.**

پەملچاي ئى ← **قىزدل پەملچاي.**

پەن I ئى [ئە] <پەلس> تەبىئەت ۋە جەمئىيەتتىكى تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەمدە ئەتراپتىكى مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىلىملەر سىستېمىسى: پەن تەتقىقاتى. * بۇرۇن مېنىڭ ئۆگىنىشىم ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى، ھەرقايسى پەنلەردىن ئازان يەتمەش — سەكسەن نومۇر ئالاتتىم، ھازىر بولسا توقساندىن يۇقىرى نومۇر ئالىدىغان بولدۇم.

پەن تەتقىقات پەن ھەققىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىلمىي تەكشۈرۈش، ئىلمىي مۇلاھىزە، ئىلمىي تەھلىل: ئاشۇ سەپتىن ئورۇن ئالدى ياش تېخنىك، گۈڭشېمزىنىڭ پەن تەتقىقات ئورنىدا، ئەقىدىسى مېۋىلىدى چېچەكلەپ، بەھرە — قۇۋۋەت ئالغاچ بىلىم يۇرتىدا.

پەن II ئى [خەن] ← **تاختاي:** ھازىر بىر مېتر پەن ئىككى سوم دېگىنە، پەن تىلغان ئادەمنىڭ ھەققىنى بېرىۋەتسەمۇ ماڭا 500 سوم پۇل قالىدۇ. يەنە ئۇنىڭ شاخ — شۇمبا، يان تاختايلىرىچۇ تېخى.

پەنەر (توغرىسى: پانار) ← **پانار.**

پەنەركە ئى [ر<نېم] <بىن> ياغاچ قىرىندىلىرىنى تېخنىكىلىق يول بىلەن ماشىنىنىڭ بېسىم كۈچىدە يۇغۇرۇپ، ئۇزۇن، ئەنلىك، سىلىق ھەم پارقىراق قىلىپ ئىشلەنگەن كۆپ قەۋەت ياكى يالاڭ قەۋەتلىك بىر خىل نېپىز تاختاي، بۇنداق ماتېرىيال چىڭ، پۈختا بولىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا، ئۆي جاھازلىرى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ: ياغاچ ماتېرىيالدىن ئومۇملاشتۇرۇپ پايدىلىنىشنى كەڭ يولغا قويۇش، پەنەركە زاۋۇتى، قىرىندى تاختا زاۋۇتى ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان زاۋۇتلارنى كۆپلەپ قۇرۇش كېرەك.

پەنت ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسە ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئۈچۈن قوللىنىلغان تەدبىر؛ ھىيلە، ئالدام: پەنت قىلماق. پەنت ئۇرماق. * بىر پەنتىم بارکى، ئۇ قۇللىنىلسا قوي — پوي سويدۇرۇپ شاراب ئاپىرىشنىڭ، زېمىن ۋە تامغىنى تەقدىم قىلىشنىڭ، شۇنىڭدەك شەخسەن دەريادىن كېچىپ يۇرۇشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

پەنت قىلماق تەدبىر كۆرسەتمەك، ھىيلە ئىشلەتمەك؛ ئالدىماق: شۇ جەريانداا نياز پالۋان ئوڭغا تولغاپ پەنت قىلدى.

پەنت ئۇرماق پەم، ھىيلە ئىشلەتمەك، ئالدامغا چۈشۈرمەك، تۈزاقتا دەسسەتمەك: مەن بىر ئانىي ئادەم، پەنت ئۇرساڭ خۇدايىم بار. سەن ساقلىمساڭ مېنى، ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەنتىگە چۈشمەك ئالدىنىپ كەتمەك، دامغا چۈشمەك؛ تۈزاقتا دەسسىمەك.

پەن — تېخنىكا پەن ۋە تېخنىكا؛ ئىلىم، ھۈنەر: ئۇلارنىڭ بىخەتەر، كۆمۈرنى جىق قېزىشى ئۈچۈن، زامانىۋى پەن — تېخنىكا لازىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. لېكىن زامانىۋى پەن — تېخنىكىنى ياخشى ئۆگۈش ئارقىلىقلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىكەن.

پەنجە I ئى [پ] ① قولنىڭ بارماقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمى، بارماق: پەرھات بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن كۆڭلىدە تۈگۈلغان سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىگەندەك بېشىنى ئىككى قولىنىڭ پەنجىسىگە ئېلىپ خىرە يورۇپ تۇرغان تورۇسقا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتتى. * بولدى، ساتماي مەن، مېنىڭمۇ قولۇمنىڭ پەنجىسى بەش، ئۆزەم تېرىيمەن، — دېدى سېتىنياز ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ. ② بەزى ھايۋان ۋە قۇشلار ئايىغىنىڭ ئۇچ قىسمى: چاڭگال، تىرناق: پەنجىلىك ھايۋان. پەنجىلىك قۇشلار. * گويا بۈركۈت ئالدى قاچقان تۈلكىنى، تۆمۈر پەنجە بىلەن تۇتۇپ ۋە قارماپ، مىنمىپ ئالدى باتۇر باقماقال ئوستىگە، ئايان بولدى خەنجەر سوغۇق يالتىراپ. ③ دەستە: بىرپەنجە يانتاق، بىرپەنجە ئۇنچە. * ھېسامىدىن ھەركۈنى باش توخۇدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېشكىنى توقۇپ سايغا چىقىپ كېتەتتى — دە، باشقىلار ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە

ئېشكىگە ئون بەش ـ ئون ئالتە پەنجە يانتاقنى ئارتىپ كېلىپ بولاتتى. ④ گىلەم توقۇشتا ئارقاقا ئۆتكۈزۈلگەن يوڭ يېپنى چىڭدايدىغان تۈتقۇچلۇق، تارغاقسىمان تۆمۈر ئەسۋاب؛ دەستىگاھ: تېپىلدى نىيىدىن تارىخ گۈۋاھى، قەدىمىي پەنجە، زىلچە، دەستىگاھى.

پەنجە سالماق ← **پەنجە ئۇرماق.**

پەنجە ئۇرماق ئارقاقا ئۆتكۈزۈلگەن يېپنى چىڭدىماق؛ پەنجە سالماق، پەنجىلىمەك: ئەتىدىن كەچكىچە پەنجە ئۇرۇپ، مۇكچىيىپ ئولتۇرۇشتىن زېرىكتىم ئادىل، ھازىر ئىلكىمزدىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئېشىنچىمىز بار بولدى. تەۋەككۈل دەپ ئىمتىھان بېرىپ پېشانەمگە پۈتۈلگىنىنى سىناپ كۆرەيمكىن.

پەنجە II ئى [پ] <بوت> تۈگمە گۈل ئائىلىسىگە مەنسۇپ يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى قوڭغۇراق شەكىللىك، ئادەتتە ئاق، قىزىل سۆسۈن رەڭلەردە بولىدۇ؛ غولىنىڭ ئەۋرىشىم قىسمىدىن تالا چىقىرىشقا بولىدۇ. ئۇ قەغەز ئىشلەشكە خام ئەشيا ۋە تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ: تەرجىمان ماركوغا ئۇنىڭ ياغاچ پاختا دەرىخى ئىكەنلىكىنى، جۇڭگونىڭ جەنۇبىدىمۇ بۇنداق دەرەخ بار بولۇپ، بەزىلەر ئۇنى «پەنجە دەرىخى» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ چوڭ گۈلى قەھرىمانلار تاقايدىغان چوڭ قىزىلگۈلگە ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن يەنە بەزى كىشىلەر ئۇنى «قەھرىمان دەرىخى» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

پەنجىرە ئى [پ] <بىن>① ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ يورۇق بولۇشى ۋە ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرۇشى ئۈچۈن ياغاچ ياكى تۆمۈردىن تارغاقسىمان ياكى ئۇششاق كاتەكچە چىقىرىپ ياسالغان جاھاز؛ روجەك، دېرىزە: بۆرە، موماي تاغقا كەلگەن ۋاقتىدا كېلىپ، يەنە ماراپ يېتىپتۇ، لېكىن بىرھازا كۈتۈپ يېتىپ، قوزا چىقمىغاندىن كېيىن ئاچچىقىدا ئۆينىڭ پەنجىرىسىگە كەپتۇ ـ دە، ئالداپ كۆرۈپتۇ...② ياغاچ ۋە تۆمۈردىن يانمۇيان قىلىپ تارغاققا ئوخشاش ياسالغان توسۇق؛ شادا: مايسىلىقنىڭ ئاخىرىدا، قورغان ئەتراپىنى ئورىۋالغان ۋە ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئالتۇنىدەك سىرلىرىنى دات بېسىپ كەتكەن تۆمۈر پەنجىرە كۆرۈنەتتى.

پەنجىرلىك سۈپ ① پەنجىرە ئورنىتىلغان، پەنجىرىسى بار: پەنجىرلىك ئۆي. پەنجىرلىك ساراي. * كەڭ كامېر يېرىم قاراڭغۇ ئىدى. ئۇششاق پەنجىرلىك ئىشىكى كىچىككىنە دېرىزە يورۇقمۇ ئۆتكۈزمەيتتى. ئادەمنىڭ نۇرغۇنلۇقىدىن قىمىرلاشقىمۇ بولماي قالدى، ئون بەش كىشى ئورنىغا ئوتتۇز بىر كىشى تىقىلىپ ياتاتتى. ② پەنجىرە ياساش ئۇچۇن تەييارلانغان: پەنجىرلىك ياغاچ. پەنجىرلىك ماتېرىيال.

پەنجىگاھ ئى [پ] <مۇز>ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ 5 ـ سى. ئۇ 25 نەغمە، 240 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە 174 مىسرادىن؛ 3 داستان 6 نەغمە 24 مىسرادىن؛ 5 مەشرەپ 5 نەغمە 42 مىسرادىن تەركىب تاپقان: پەنجىگاھ مۇقامى. پەنجىگاھ داستانى. * بۇگۈن مۇقام توغرىسىدا قىلىنغان ئىشىمىزنىڭ نەتىجىسىنى سۈلتان ئالىيلىرىغا بايان قىلىش ئۈچۈن «پەنجىگاھ» مۇقامىنىڭ بىر قىسمى جانابىي ئۆمەر سازەندە باشچىلىقىدا ئورۇندىلىدۇ.

پەنجىلىك سۈپ. پەنجىسى بولغان، پەنجىسى بار: كەڭ پەنجىلىك قول. * ئۇنىڭ كۆزلىرى قان توشقۇزۇلغان پىيالىدەك يوغىناپ، كەڭ پەنجىلىك قوللىرى بازغاندەك تۇگۈلگەنىدى.

پەنجىلىمەك ① ئارقاق يېپىنى چىڭتىماق، قۇرنى زىچلىماق؛ چىڭدىماق: گۈلنار توقۇۋاتقان گىلىمنى سۈپەتلىك چىقىرىش ئۈچۈن قۇرمۇ قۇر پەنجىلەيتتى. ② سەيلىمەك، دەستىلىمەك، يىغىنچاقلىماق، تايلىماق: زەيتۇنەم ئالدىراپ قالدى. ئۇ يەر، بۇ يەردە چېچىلىپ ياتقان يانتاقلارنى بىر ـ بىرلەپ يىغىپ، كەتمەن بىلەن ئۇرۇپ،

دەسسەپ، چىڭداپ پەنجىلەشكە؛ ئىشى ئاۋۇمغاندەك سېرى، كەتمەنگە قوشۇپ ئارىنىمۇ ئېلىۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىلىشقا باشلىدى.

پەند ئى [پ] يېزىت. ئۇگۈت، نەسىھەت: سەن كىرگەن كوچىنىڭ كىرىش ئاغزىدا، بار ئىدى ئاقىللار سۆزلىرى، پەند: ــ ئازمىغىن! بىزمۇغۇ ئېيتقانىدۇق ئۇنى، كۆنمىدىڭ نېمىشقا يىغلايسەن ئەمدى؟

پەندنامە ئى [پ] كىشىلەرنى يامان يولدىن قايتىشقا، ياخشىلىقنى ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان، ئەدەب ـ ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىدىغان نەسىھەت خېتى: پەندنامە يازماق. * بەش بالامنىڭ ئىچىدە، چوڭى «پەندنامە» ئوقۇيدۇ، مېنى مويتۇكزىدا چاپسا، تېنىمنى قاغا چوقۇيدۇ.

پەند ـ نەسىھەت پەند ھەم نەسىھەت: ئۇلار يەنە ئالىملارنىڭ ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىش توغرىسىدا قىلغان پەند ـ نەسىھەتلىرىنى ئۆگىنىپ ۋە تەسىرات سۆزلەش يىغىنلىرىنى ئېچىپ، سىنىپتا بەسلىشىپ ئۆگىنىشتەك ياخشى كەيپىياتنى يارىتتى.

پەندىيات ئى [پ] قاتتىق بىزار بولغان، تويغانلىقنى بىلدۈرىدىغان، «ئەستە ساقلاشقا تېگىشلىك نەسىھەت، ساۋاق» دېگەن مەنىدىكى پۇشايمان، ئەپسۇس سۆزى: يېگىدىن خىزمەتكە چىقىپ مۇنداق ھاقارەتنى كۆتۈرەلمىگەن ئانا «پەندىيات!» دېگىنىچە مەكتەپكە كەلدى ـ دە، بولغان ۋەقەنى مۇدىرغا ئېيتىپ، سۈرۈشتە قىلىشنىمۇ خالىمىدى ۋە ھەپتە يول مېڭىپ باشقا كەسىپكە ئالمىشىپ كەتتى. * ــ بولدى، پەندىيات! ئەگەر خوتۇن مۇشۇنداق بولسا، ئىككىنچى ئۆيلەنمەپتىمەن، ــ دېدى ئۇ نىكاھتىن ئاجرىشىش خېتىنى قاتلاپ يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ.

پەندىيات دېمەك قاتتىق بىزار بولغانلىقنى، توۋا قىلغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ھەبەش پادىشاھى ئوغرىغا ـ يالغان ئېيتىسەن ئوغرى، بۇگۈن ساڭا شۇنداق سىياسەت قىلايكى، پۈتۈن ئالەم ئالدىدا پەندىيات دېگىن، ــ دەپتۇ.

پەندىيات قىلماق ← **پەندىيات دېمەك:** ــ ئۇنى نەچچە ئايغىچە باللىرى بىلەن قوشۇپ باقتۇق، ئاخىردا نېمە قىلدى دېسىلە؟ يېنىپ ئۇستى، شۇڭىمۇ زادى قوشنا ئولتۇرغۇزۇشقا پەندىيات قىلغانتۇق، ــ دېدى جەنئەتخان.

پەنساد ئى [پ] <تارىخ> خانلىق دەۋرلىرىدە ئەسكەر باشلىقلىرىغا بېرىلىدىغان ئۇنۇۋانلارنىڭ بىر تۈرى ۋە شۇ ئۇنۇۋانىغا ئىگە بولغان شەخس.

پەنشۇناس ئى [ئە+پ] بىر پۈتۈن تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.

پەنشۇناسلىق ئى. بىر پۈتۈن تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن. ئۇ بارلىق تەبىئەت پەنلىرىنى بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئۆزئىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىپ، ئۇنىڭ تۈپ خاراكتېرىنى تەتقىق قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى يەكۈنلەيدۇ ھەمدە مۇشۇ ئومۇمىي قانۇنىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئىلمىي تەتقىقاتنى تەشكىلىي باشقۇرۇشنىڭ ئاساسىي قائىدە ـ پرىنسىپ ۋە ئومۇمىي ئۇسۇلى ھەققىدە ئىزدىنىدۇ. پەنشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەقسىتى تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ئەڭ ئەۋزەل بولغان تەرەققىيات يولىنى تېپىشتىن ئىبارەت.

پەنلەر ئاكادېمىيىسى چوڭ كۆلەملىك ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان، ئۇ ئۇنۇۋېرسال ۋە كەسىپىي خاراكتېرلىك ئىككى خىل بولىدۇ: چولپان بۇلاقتەك كۆزلىرىنى ئويناتىپ: ـ دېگە ھامما ئاچا، بىزگە سىز بولمىسىڭىز بولمايدۇ، پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىكى يولداشلار سىزنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىنتايىن خۇشال بولدى، ــ دېدى.

پەنلىمەك پ. بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت ياكى

گەپ ـ سۆزدە باشقىلارنى ئالدىماق، بۇردا قىلماق، ساختا قىلماق: بەزىلەر ئۆزىدە بىر كۆز بولسا، خېرىدارغا مىڭ كۆز بارلىقىنى بىلمەي «قولدىن ئۆتتى، ئىش پۈتتى» دەپ ھۇنەر قىلىدۇ. خېرىدارنى پەنلەيمەن دەپ، ئۆزىنى پەنلەيدۇ. خېرىدار دېگەن خىزىر ـ دە، خىزىر!...

پەن ـ مەرىپەت پەن ۋە مەرىپەت: بىز شۇ كۆزۈڭ ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ دۇردانىلىرىدىن (بۇ كەڭ دۇنيانىڭ مۆجىزە، ھېكمەتلىرىدىن)، پەن ـ مەرىپىتىدىن خەۋەردار بولىدۇق، ساڭا ئاپىرىن!

پەنىي سۈپ [ئە] پەنگە، ئىلمىگە ئاساسلانغان؛ ئىلمىي: پەنىي بىلىم. پەنىي مەكتەپ، پەنىي ساۋات. * بىزگە مەلۇم، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرىنىڭ مەزمۇنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭكىگە قارىغاندا پەن سىستېمىسىغا يېقىنلاشقان بولۇپ، نۇرغۇن ئابستراكت ئۇقۇملار سىستېمىسى ۋە پەنىي قانۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ.

پەنىي ساۋات ئىلىم ساھەسىدە ئېرىشىلگەن ئاساسىي بىلىم؛ ئۇقۇم، چۈشەنچە.

پەنىي مەكتەپ ياش ئەۋلادلارنى ھازىرقى زامان پەنىي بىلىملەر بىلەن تەربىيىلەيدىغان ئوقۇتۇش ئورنى: پەنىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى. پەنىي مەكتەپتە ئوقۇماق.

پەنىيلەشتۈرمەك «پەنىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جۇڭگونى زامانىۋىلاشقان بىر دۆلەت قىلىش ئۈچۈن، پەنىيلەشتۈرۈشنى بىرىنچى نىشان قىلىپ بەلگىلەپ، قەتئىي نىيەت بىلەن ئۆزگەرمەيدىغان قىلىشىمىز لازىم.

پەنىيلەشتۈرۈلمەك «پەنىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جۇڭگونى زامانىۋىلاشقان دۆلەت قىلىمىز دېسەك، ئەلۋەتتە پۈتۈن مەملىكەتتىكى تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش پەنىيلەشتۈرۈلۈشى كېرەك.

پەنىيلەشمەك پ. پەنگە، ئىلمىگە ئىگە بولماق، ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولماق؛ ئىلمىيلەشمەك.

پەنىيلىك «پەنىي» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پەنىيلىككە ئەھمىيەت بېرىش دېگىنىمىز، ئوقۇتۇشنىڭ مەزمۇنى، ئوقۇتۇشنىڭ ئۇسۇلى، ئوقۇتۇشنىڭ تەشكىلىي شەكلىدە قاتتىق ئىلمىيلىك بولۇش دېگەننى كۆرسىتىدۇ.

پەھلىۋان (توغرىسى: پالۋان) ← **پالۋان.**

پەۋاز ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ پەش، ئېتەك قىسمىدىكى پۈكۈلگەن جايى؛ قىرغاق: پەۋىزىنى تىكمەك. پەۋازلىماق. * ئەسترىدىن پەۋىزى چوڭ (ماقال). ② جۇۋا پەۋىزىنىڭ ئۈستىگە قوندۇرۇلغان تۈكى پەس، ياغاق تېرە؛ جىيەك: پەۋاز تۈتماق. پەۋاز چاتماق. پەۋاز قوندۇرماق.

پەۋاز قاپاق قاپىقى ساڭگىلىغان، ياپما قاپاق: قۇددۇسمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئالدىدا ئولتۇرغان ئەزىزنىڭ تەقى ـ تۇرقىغا بىرقۇر سەپسېلىپ چىقتى: شالاڭ ساقاللىرى تىكەنىدەك ئۆسۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ قارا، پەۋاز قاپاقلىرى تېخىمۇ ئىششىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

پەۋازلاتماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماشىنىچى ئۇستام تىككەن كىيىملەرنىڭ پەۋىزىنى شاگىرتىغا پەۋازلاتتى.

پەۋازلاشماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پەۋازلانماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىيىم پەۋازلاندى.

پەۋازلىماق پ. ھەر خىل كىيىم ـ كېچەكلەرنىڭ چۆرىسىنى پۈكۈپ جىيەك تۇتماق، قىرغاق چىقارماق، پەۋىزىنى ئەتمەك: ئائىمە سەيپۇك ئۇستامنىڭ ئاسقۇسىدىكى پاختىلىق چاپىننى كۆرۈپ پەشلىرىنى بىرئاز كەڭرەك پەۋازلاپ قويغىنىنى ياراتمىدى.

پەۋان (توغرىسى: پالۋان) ← **پالۋان.**

پەۋەس سۈپ. توشۇپ كەتكەن، لىق: پەۋەس ئادەم. پەۋەس ئاشلىق. * قارىغىنا، بۇ بەرنىڭ ئۇستى ئالتۇنتاغ، ئاستى كۈمۈش،

باغ، يۇرتداش دېسەك ئەتراپىدا پەۋەس، ئەل — ئاغىنە دېسەكمۇ دوزنىسى بىلەن تېپىلىدۇ. * سۇپىدا يەنە ئۇچ — تۆت تاغارغا پەۋەس قاچىلاڭغان يىرىك ئاشلىقمۇ ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. * ھايات قاينىمى شاۋقۇنلۇق، كېزەر مەمۇرچىلىق يۇرتنى، كاۋاپ، گۆشگىردە، ئاشمانتۇ پەۋەس بازارىنى كۆردۈم.

پەۋقۇلئاددە [ئە] ① سۇپ. باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان، ئادەتتە ئۇچرىمايدىغان؛ كۆتۈلمىگەن، تاسادىپىي: پەۋقۇلئاددە ئەھۋال. پەۋقۇلئاددە ھادىسە. * ئانىسىدىن تۇغۇلغانىدا ئوغۇزخان بولغانلىقىن پەۋقۇلئاددە خىسلەتلىك. يىگىت بوپتۇ قىرىق كۈندە چوكىيىپ، ۋە قەھرىمان بوپتۇ ئەلدە ئىززەتلىك. ② رەۋ. ئادەتتىن تاشقىرى، ھەددىدىن زىيادە، غايەت، ئىنتايىن: پاتمىخان مۇئەللىم ئۆز سىنىپىغا خۇشاللىق بىلەن دەرسكە كىردى. بىراق بۇ سىنىپنىڭ بىر مەۋسۇم ئىچىدە پەۋقۇلئاددە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولدى. ③ سۇپ. ئالاھىدە ۋەقەلەر، ھادىسىلەر ياكى مەخسۇس شارائىت تەلىپى بىلەن بەلگىلىنىدىغان، سادىر بولىدىغان؛ نۆۋەتتىن تاشقىرى: پەۋقۇلئاددە ۋەزىپە. پەۋقۇلئاددە ئەلچى. * ئۇلارنىڭ بىرى قانىنىڭ بېسىمى مەلۇم بىر ئەزاسىغا ئالاھىدە كۈچلۈك تەسىر قىلسا، پەۋقۇلئاددە ھادىسە يۈز بېرىشى مۇمكىن دەپ ئېيتتى. شۇڭا بۇۋاي گەپ قىلسا، گېپىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سال. * ھازىر ئۇ، ساقچى ئەمەلدارى بىلەن يېپەك سەللىلىك ئاخۇننىڭ سۆزىدىن پەۋقۇلئاددە بىر يېڭىلىقنى سەزدى، كۆتۈلگەن ئازادلىقنىڭ ئالدىنى ئەمدى ھېچكىمنىڭ توسالمايدىغانلىقىنى بىلدى، قەلبى دولقۇنلىنىپ كەتتى.

پەۋقۇلئاددە ئەلچى <ت ئىش> دۆلەت ۋاقىتلىق ئەۋەتكەن، پەۋقۇلئاددە ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان دىپلوماتىك ۋەكىل.

پەۋقۇلئاددىلىق «پەۋقۇلئاددە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھاشىم بۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلغان ئەمەس، بۇ بىر پەۋقۇلئاددىلىق.

پەي I ئى [پ] قۇش تېنىنى قاپلاپ تۇرىدىغان مۈڭگۈزسىمان نەيچىلەر ۋە شۇ نەيچىلەرنىڭ ئىكىكى يېنىدىن ئۆسۈپ چىقىدىغان يۇمشاق تۈك؛ موي: پەي ياستۇق. پەي يوتقان. پەي كۆرپە. * سۇلايمان پادىشاھ قۇشلارنىڭ گەپ — سۆزلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، باغقا كىرسە، قۇشلار ناھايىتى روھسىز، پەيلىرى توزۇغان ھالەتتە، باشلىرىنى ساڭگلىتىپ يۇرگۈدەك، پادىشاھ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا، ھۆپۈپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: — ھۇرمەتلىك پادىشاھىم ئالەم، مەن يۇرتۇمنى بەكمۇ سېغىنىپ كەتتىم، بىر كۈنلۈك رۇخسەت بەرسىلە، يۇرتۇمنى كۆرۈپ كەلسەم، — دەپتۇ.

پەي توپ <تەن> ① توپ ئويۇنلىرىنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ قائىدىسى ۋە ئىشلىتىدىغان سايمانلىرى ئاساسىي جەھەتتىن چويلا توپقا ئوخشايدۇ. ② شۇ خىل توپ مۇسابىقىسىدا ئىشلىتىلىدىغان توپ، ئۇ ئۆچكە تېرىسى ئورالغان پۈرۈپكىغا پەي ئورنىتىلىپ ياسىلىدۇ.

پەي قەلەم قۇش قانىتىدىن ياسالغان، سىياھقا چىلاپ يازىدىغان قەلەم: پەي قەلەم بىلەن خەت يازماق.

پەي ياستۇق قۇشلارنىڭ پەيلىرىدىن تەييارلانغان ياستۇق: تۇلكە قۇيرۇقىنى شىپالىتىپ — ئېيقباي، مەن سىزنىڭ بىقىنىڭىزغا تاش پاتمىسۇن دەپ، پەي ياستۇق تەييارلاشنىڭ غېمىدە بولدۇم، — دەپ قولتۇقىدىكى بىر ياستۇقنى ئېيىقتا ئۇزىتىپتۇ.

پەي II [پ] ① ئى. بەدەندىكى مۇسكۇللارنى سۆڭەككە بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدىغان ئاق رەڭلىك مۇستەھكەم، ئەرۇشسىم توقۇلما؛ سىكىر: پەي تار. پەي تارتىشماق. * قورساقلار تارتىشىپ پەي بولغانىدا، سۆڭەكلەردە يىلىك تۇگەپ نەي بولغانىدا ئەتسىياز كېلىپتۇ. ②سۇپ. كۆچمە. چىلىك، مەزمۇت، پۇختا: پەي ئادەم.

پەي تار <مۇز> قوي، **ئۆچكە ئۇچيىدىن ئىشلەنگەن تار:** دۇتارىممۇ دۇتارىم، دۇتارىمدا پەي تارىم. تۇمۇچۇققا ئوخشايدۇ، لەۋلىرى ناۋات يارىم، ئاھ گۇللەللە...

پەي تارتىشىش <تب> بەدەن مۇسكۇللىرى توساتتىن يىغىلىۋالىدىغان بىر خىل كېسەللىك ئالامىتى، كۆپىنچە پۇت ـ قول، يۈزدە كۆرۈلىدۇ.

پېيىدە بولماق بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ كويىغا كىرمەك: ئۆردەك گۆشى يېسەك، غازنىڭ پېيىدە بول (ماقال). * ۋېي رېن بىر تەرەپتىن ئاق تۇرنا بىلەن پاراڭلاشسا، بىر تەرەپتىن ئاق تۇرنىنى تۇتۇۋېلىشنىڭ پېيىدە بولۇپتۇ.

پېيىدە يۈرمەك ← **پېيىدە بولماق:** مەريەمخان ئىلگىرى ئېرىدىن خېلى كۆپ پۇل ـ مال بىلەن تۇل قالغانىدى، مەن ئۇنىڭ چىرايلىق ھۆسنى ـ جامالىدىن كۆرە ئەنە شۇ پۇلىغا كۆزۈم چۈشكەنلىكتىن ئۇنىڭ پېيىدە يۈردۈم.

پېيىگە چۈشمەك بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ غېمىدە بولۇپ ئۇنىڭ كەينىگە كىرمەك، شۇ يولدا ھەرىكەت قىلماق: نۇردۇن ئۆزىنىڭ توختى شۇجىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئويلىغىنىدا، ۋۇجۇدىدا گويا ئاسماندىكى ئاينىمۇ يۇلۇپ ئالالايدىغانىدەك كۆچ ـ قۇۋۋىتىنى ھېس قىلاتتى، شۇڭا ئۇ زور ئىشەنچ بىلەن كەپتەرنى ماريغان مۇشۇكتەك قۇندۇزنىڭ پېيىگە چۈشتى.

پېيىگە كىرمەك ← **پېيىگە چۈشمەك.**

پېيىنى قىرقماق باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلماق، قەست قىلماق: ــ ئۇنىڭ بۇ سىرلىق ھەرىكەتلىرىگە قارىغاندا، ئۇ جەزمەن بىراۋنىڭ پېيىنى قىرقماقچى، ــ دېدى ئاكام ئىشەنچ بىلەن.

پەي III ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيە قۇرۇلمىسىنىڭ شتات بىرلىكى، ئۇ ليەندىن تۆۋەن، بەندىن يۇقىرى بولىدۇ.

پەيت ئى ① مۇئەييەن ۋاقىت؛ پۇرسەت: تېخى كۈن چىقمىغان تاڭ سەھەر پەيتى، كۆڭلۈم شاد چىقتىم مەن گۈللۈككە ــ باغقا، ياپيېشىل ياپراقلار ئالتۇن چىنىسى تولۇپتۇ كۈموش رەڭ شەبنەم ــ سىمابقا. ② دەۋر، زامان، مەزگىل، مەۋسۇم: جىددىي پەيت. ھالقىلىق پەيت. * باتۇر بىرقانچىلىغان ئاتلىق كىشىلەرنى باشلاپ كەلگەنلىكىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرگەندىن كېيىن گالى پالۋان شۇنچىلىك خۇشال بولۇپ كەتتىكى، ــ مەرھۇم دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىدىغان پەيت كەپتۇ! ــ دېگىنىچە ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى ۋە ئالدىراپ باتۇر تەرەپكە ماڭدى. * ھازىر تازا گۈل تېرىدىغان پەيت، ئەتىدىن باشلاپ ئىشىك ـ دېرىزىلەر ئالدىدىكى مايماق تام ـ توساقلارنى چېقىپ تاشلاپ، پۈتۈن قورۇيىمىزنى تۇتاش گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇشنى قارار قىلدۇق. ③ بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قولايلىق پۇرسەت، ئىمكانىيەت: پەيت تاپماق. پەيتنى قولغا كەلتۈرمەك.

پەيت كەلمەك ۋاقىت، شارائىت پىشىپ يېتىلمەك؛ ئىمكانىيەت تۇغۇلماق، پۇرسەت كەلمەك، مۇرىتى كەلمەك: ــ دوختۇر قاتتىق زۇكامداپ كەتتىم، بىر داۋالاپ قويسىلا، ــ دەپ يالۋۇردى. ــ مانا پەيتى كەلدى، ــ دېدىم ـ دە، دەرھال ئوكۇل ئۇرمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ كاسسىدىن پالەچ قىلىش ئوكۇلى سېلىۋەتتىم ـ دە، تۆت ـ بەش تال دورا بەردىم.

پەيتۇن ئى [ر] كۆتۈرمە سايىۋەنلىك قىلىپ ياسالغان تۆت چاقلىق ھارۋا؛ ئىزۋوش: ئايشەمخان يولدىشى سابىر بىلەن مەسۇم باينىڭ مالايلىرى قاتارىدا ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ يولدىشى باينىڭ پەيتۇنىغا قاتقىغان ئاتلىرىنى بېقىپ، ھارۋىسىنى ھەيدەيتتى.

پەيتىدە رەۋ. مۇئەييەن ۋاقىت، مەزگىل، شارائىت، پۇرسەتتە: مانا شۇنداق جىددىي ئىش پەيتىدە ئىشچىلارنىڭ بۇ يەرگە يىغىلىپ ئۇلارنى ئەيىبلىشى ھۇرلۇكىكە يېگىمدىن كۆچ ـ قۇۋۋەت بېغىشلىغاندەك بولدى.

پەيجاڭ ئى [خەن] <هەرب> ئارمىيىنىڭ ئاساسىي قاتلىمىدا بىر ئەترەت جەڭچىگە رەھبەرلىك قىلغۇچى شەخس ۋە شۇ شەخسكە بېرىلگەن ھەربىي ئەمەل نامى: قىزغا ئوق تېگىپ ئاتتىن يىقىلدى. دەل شۇ چاغدا، پەيجاڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ قىزنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

پەيجەمبى ئى. دىئال. تامبال.

پەيجۇ ئى [خەن] <سودا> ① ماشىنا (ئاپتوموبىل)، ھارۋىلارنىڭ قاتنىشى ئۈچۈن ھۆكۈمەتتىن تارقىتىپ بېرىلگەن ھۈججەت؛ نومۇرلۇق تاختا، قاتناش گۇۋاھنامىسى. ② كونا جەمئىيەتتە تىجارەتچى سودىگەرلەر ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرەپتىن تارقىتىپ بېرىلىدىغان رۇخسەت خېتى؛ تىجارەت كىنىشكىسى: پەيجۇ ئالماق.

پەيچۇسو ئى [خەن] <هەرب> ئېلىمىز جامائەت خەۋپسىزلىك ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي قاتلام ئورگىنى. ئۇ ئاھالىلارنىڭ نوپۇس ئىشلىرىنى بېجىرىش ھەم ئاساسىي قاتلامنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش قاتارلىق خىزمەتلىرىنى ئۆتەيدۇ.

پەيدا رەۋ [پ] ھاسىل، مەۋجۇت: پەيدا بولماق، پەيدا قىلماق. * چىن دوستلۇق ئىناقلىققا، يۈرىكىم ھامان شەيدا، بىرلىك-ئىتتىپاقلىقتىن، چۆللەردە چىمەن پەيدا.

پەيدا بولماق ① بارلىققا كەلمەك، يارىتىلماق: خىزىر يەنە بىرقانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ جايدىن ئۆتۈپتۇ، قارىسا سازلىقنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر شەھەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ. * شۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن دار ئويۇنى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ دارنى باغلىغان ئادەم جۇۋازچى بولۇپ، ياش ۋاقىتلىرىدا دارۋاز بولغانىكەن. ② كېلىپ قالماق، ھازىر بولماق يادىكار كوچىغا چىقىپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، نەدىندۇر يەنە قادىر پەيدا بولۇپ قالدى. ③ ھاسىل بولماق، سادىر بولماق: ھەربىرىمىز بىرەر قەدەم يەرنى بولسىمۇ كۆپرەك ئىگىلىۋېلىشقا تىرىشىدىغان بولدۇق. نەتىجىدە ئۆزئارا غەيۋەت-شىكايەت، جېدەل-ماجىرا پەيدا بولدى. ④ كۆرۈنمەك، نامايان بولماق، ئەكس ئەتمەك: بۇگۈن تۇرسۇن مۇئەللىم سۆزلەۋاتقاندا، سەلەي ئاخۇن ئۇستامنىڭ چىرايىدا ئۆتكەن كۈندىكىدەك گەپ قۇلاققا ياقمايۋاتقانلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس، دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇسى كېلىۋاتقانلىقىنىڭ بېشارەتلىرى پەيدا بولدى.

پەيدا قىلماق ۋۇجۇتقا كەلتۈرمەك، بارلىققا كەلتۈرمەك، كەلتۈرۈپ چىقارماق، سادىر قىلماق: مۇزەپپەر بىر پارچە ماتېرىيالنى قولىغا ئېلىپ: — بۇ زاكىر باسقۇنچىلىق قىلغان قىزنىڭ ئەرزى. بۇنى يەنە بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ يۇقىرىغا يوللايمىز. مەن سىزگە ئۆتكەندە ئېيتقاندەك، زاكىر يېقىندا مانا مۇشۇ باسقۇنچىلىق ئەنزىسىنى پەيدا قىلدى، — دېدى.

پەيدىن-پەي (توغرىسى: پەيدىنپەي) ⟵ پەيدىنپەي.

پەيدىنپەي رەۋ. كەينى-كەينىدىن، ئارقا-ئارقىدىن؛ بىر-بىرلەپ، ئۈزلۈكسىز: چەت ئەل كاپىتالىزمى جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇڭگو جەمئىيىتىدە كاپىتالىستىك ئامىللار پەيدىنپەي ئۆسۈشكە باشلىغاندىن تارتىپ، جۇڭگو جەمئىيىتى پەيدەنپەي مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئودالىلىق جەمئىيەتكە ئايلاندى. * ياخشى ئادەم. ياخشى ئىشلارنى زور كۈچ بىلەن تەقدىرلەپ، ياخشى ئىجتىمائىي كەيپىياتنى پەيدىنپەي تىكلىۋېلىشىمىز لازىم.

پەيز [ئە] ① ئى. باشقىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، زوق-شوق بېغىشلايدىغان، كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك: قۇياش يىللىق نۇر سېپەتتى ۋە ھەممە يەر باھار پەيزى بىلەن جانلىنىشقا باشلىدى. * — پەيزىڭ بار يىگىت، — دېدى توختىكام نىجات دۇتارنى توختاتقاندىن كېيىن، — قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن، خۇدا ئۆمرۈڭنى ئۇزۇن قىلسۇن! ② سۈپ. گۈزەل، چىرايلىق، ياخشى:

مۇراد گۈللۈكىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ: ــ چاپسانىراق بولساڭچۇ، ئاداش، بۇ قالتىس پەيز يەر ئىكەن، بىنا بىلەن قوشۇپ بىرنى تارتقىنا، ــ دەپ يەھيانى ئالدىراتتى. ③ ئى. ھۇزۇر، راھەت: پاقىۋاي خوراز بەگىنىڭ يېقىن كېلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ناخشىنىڭ ئاخىرىدىكى «ئامان بول، ملك ــ ملك ياشا» دېگەن جۈملىنى شۇنداق ساز ئاۋاز بىلەن كېلىشتۇرۇپ ئېيتتىكى، ئۇنىڭ پەيزىدىن ئۆزىمۇ ھەيران قالدى.

پەيزى بار كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، ئۆزگىچە گۈزەللىكى بولغان: ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىك: مەن دۇكانىنى مۇشۇ يەرگە ئاچقىمەن، قارا بۇ، ھەقىقەتەن پەيزى بار جاي. * گۈزەل قىش پەسلىنىڭ ئەجەب پەيزى بار، ئۆرۈك چېچەكلىدەك تۆكۈلسە ئاق قار، ھەم يېنىڭدا بولسا ئۆزەڭ سۆيگەن يار، دالا سەيلىلىرى بەكمۇ يارىشار.

پەيزى سۈرمەك ھۇزۇر ــ ھالاۋەت كۆرمەك، لەززەتلەنمەك: غېرىب بىلەن سەنەم گۈلدەك ئېچىلىپ كۆرۈشتى، قول تۇتۇشۇپ چار باغقا يۈرۈشتى. شۇ يۇرگىنىچە قىرىق كۈنگىچە مۇھەببەت پەيزىنى سۈرۈشتى.

پەيزى قاچماق كەيپى بۇزۇلماق، ھۇزۇر ــ ھالاۋىتى يوقالماق، مەززىسى كەتمەك: ــ بىر ئوبدان پەيزى قىلىۋاتاتتۇق، نەدىن كەلدى، بۇ مەست، ئادەمنىڭ پەيزىنى قاچۇرۇپ، ــ دېدى نازاكەت يېنىدىكى دوستىغا ئاستا پىچىرلاپ.

پەيزى قىلماق مەززە قىلماق، كەيپ سۈرمەك، ھۇزۇر قىلماق، راھەتلەنمەك: ھېكىم نۇر: ــ ئۆزئارا ئولتۇرۇش نۆۋىتى مانا كېلىپ قاپتىكەن، قاتنىشىپ بەرسىڭىز، دوستلىرىمىز بەك خۇش بولاتتى. خوجىكامۇ تەمبۇر بىلەن راسا پەيزى قىلىپ بەرسە، تۇردىكامۇ بارسا، ــ دەپ كۆپچىلىككە مۇراجىئەت قىلدى. * ــ بۇگۈن راسا پەيزى قىلدۇق، ئەمدى يەنە بىر ھەپتە باش چۆكۈرۈپ ئىشلەيمىز. كېلەر يەكشەنبە خەير، ئەمىسە، ــ دېدى زىياۋىدىن ئاغىنىلىرىگە قول بىرىپ.

پەيزى ئۇچماق ← **پەيزى قاچماق.**

پەيزى يوق كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدىغان، كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلىيالمايدىغان، ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى يوق، خۇنۇك، بىپەيز: پەيزى يوق ئويۇن.

پەيزسىز سۈپ. كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدىغان، ھۇزۇرى، پەيزى يوق: ئاخشامقى ئولتۇرۇش تازا بىر پەيزسىز ئولتۇرۇش بولدى ــ دە.

پەيزلىك سۈپ. كىشىنى جەلپ قىلالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە، پەيزى بار: يازنىڭ گۈزەل بىر ئاخشىمى پەيزلىك ئەجەب، چاقنىماقتا كۆكتە يۇلتۇز، سوقىدۇ شامال. ئاي ئۈزىدۇ كۆڭ ئاسماندا ئالتۇن لېگەندەك، ئوماق قىزنىڭ يۈزلىرىدەك كۆرىنىپ جامال.

پەيسىز سۈپ. پېيى يوق.

پەيسمان سۈپ. پەيگە ئوخشايدىغان، پەي شەكىللىك: پەيسمان يوپۇرماق. * ماركو بىللە كەلگەن خادىمىدىن: ــ بۇ چوڭ دەرەخلەر چىنارغا بىرئاز ئوخشاپ كېتىدىكەن، بىراق يوپۇرماقلىرى پەيسمان بولۇپ، شاخ ۋە دەرەخ غوللىرىدا كونۇسسمان تىكەنلەر ئۆسىدىكەن، بۇ قانداق دەرەخ، ــ دەپ سورىدى.

پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق <بوت> يوپۇرماق سېپىدا خۇددى قۇشنىڭ پېيىدەك رەتلىك تىزىلغان يوپۇرماقلىرى بولىدۇ. كىچىك يوپۇرماقلارنىڭ سانى تاق بولسا، تاق سانلىق پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، جۈپ سانلىق پەيسمان مۇرەكىكەپ يوپۇرماق دېيىلىدۇ، مەسىلەن: چۇچۇكبۇيا، بۇيا، ئەرمدۇن، كۆك پۇرچاق قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش.

پەيشەنبە ئى [پ] ھەپتىنىڭ چارشەنبىدىن كېيىنكى جۈمەدىن بۇرۇنقى تۆتىنچى كۈنى: بۇ گۈلاخقا يېقىن بىر يەردە بىر ئاياغ كىيىم بازىرى بار ئىدى. بۇ بازار ھەر پەيشەنبە كۈنى

شۇنچىلىك قايناپ كېتەتتىكى، مال ساتقۇچىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىراشلىرى، بازارغا كەلگەن-لەرنىڭ ھەر خىل پاراڭ، كۈلكە - چاقچاقلىرىدىن كىشى چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدە سۇرەن - شاۋقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

پەيشەنبە بازار ① ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى ئاھاللارنىڭ توپلىشىپ سودا - سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن كۈن. ② پەيشەنبە كۈنى بازار بولىدىغان شۇ جايىنىڭ نامى: بىز پەيشەنبە بازاردىن. ئۆتكەن چاغدا كۈن ئولتۇردى.

پەيشەنبىلىك ئى. تارس. دىنىي مەكتەپلەردە پەيشەنبە كۈنى بالىلار موللامغا ئاتاپ ئېلىپ بارىدىغان پۇل ۋە ماددىي نەرسىلەر: ئوقۇش پۇلى، ئوقۇتۇش ھەققى: بالا دادىسىغا يالۋۇرۇپ: — موللام بالىلار پەيشەنبىلىككە ئېلىپ بارغان پوشكال، قاتلىما نانلارنى بورداۋاتقان تۆت قوينىغا بېرىدۇ. بىزگە بەرسە ساۋاب بولماسمىدى! — دېدى.

پەيغەمبەر ئى [پ] <دىن> دىنىي ئېتىقاد بويىچە ئاللانىڭ ئىرادىسى ۋە ئەمر - پەرمانلىرىنى بەندىلەرگە يەتكۈزگۈچى ئىلاھى ۋەكىل؛ نەبى: روسۇلىللا خورمىچىلارغا: — مەن دۇنيانىڭ پەيغەمبىرى ئەمەس، دىنىڭ پەيغەمبىرى، دۇنيانىڭ ئىشىنى ئۆزەڭلار ئوبدان بىلىسىلەر، — دېگەن.

پەيغەمبەرلىك «پەيغەمبەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پەيقۇ ئى. دىئال. ياستۇق.

پەيكان ئى [پ] يېزىت ① ئوقيا ئوقى ئۇچىدىكى مېتال، ئوق: يا قىلىپ كۆزۈك قېشىڭىنى ئاتتى بىر پەيكان ماڭا، سانجىلىپ قالدى يۈرەككە دەل تېگىپ شۇ ئان ماڭا. ② كۆچمە. كىرپىك: ئۇرۇنسا گەر ھەسەتخورلار گۈلۈڭنى خەستە ئەيلەشكە، ئۇلارغا ئوق بولۇپ تەگسۇن كۆزۈڭ پەيكانىسى دىلبەر.

پەيكەر ئى [پ] يېزىت. بەدەن، گەۋدە: چىراي: جاھانغا كەلمىگەي ئۇنىڭدەك پەيكەر، كېچە - كۈندۈز پىراقىدا كۆزۈمنى غەرق ياش ئەتتى. * پەرى پەيكەر ئۆزىڭىز، راستىمۇ مۇشۇ سۆزىڭىز؟ دەپ دەرەخنىڭ كەينىدىن، سادا چىققان غايىبتىن...

پەيل (پەيلى) ئى [ئە] ① كىشى خاراكتېرىنى، خۇلقىنى ئىپادىلەيدىغان روھى خۇسۇسىيەتلەر، ئەلپاز، تۇرق: «تەلەپمۇ قىل، سەۋەبمۇ قىل» دەپتىكەن، ھاكىمنىڭ پەيلىدىن ئەزرائىلمۇ قورقىدۇ، بەلكىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا ئەزرائىلمۇ قورقۇپ، ئۆيگە كىرمەي كېتىپ قالار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم. * لېكىن ئۇ پېشايۋاننىڭ سۇپىسىغا چىقىش بىلەنلا يۈزلىگەن غەزەپلىك كۆز، تۇگۈلگەن مۇشت، كىرىشكەن چىشلارنى كۆرۈپ، بىردىن چىرايىدىن قان قاچتى، پۈتى سىرقىراپ قالدى. خەلقنىڭ پەيلىنى كۆرۈپ قورقتى. ② كىشىنىڭ مەلۇم پەيتىتىكى روھىي ھالىتى، كەيپىياتى، مىجەز، خۇلق، قىلىق، خۇي: گۇمان قىلغىنىمدەك، توي بولۇپ ھەپتىدىن كېيىن ئۇنىڭ سەللىسى يوقالدى. ساراڭ كالىدىن بەتتەر يامان پەيلى ئاستا - ئاستا نامايان بولۇشقا باشلىدى. ③ مۇراد، مەقسەت، نىيەت: پەيلى يامانىنىڭ خۇيى يامان (ماقال). * رەھىم ناۋاي ئۆمەر بايغا: — غوجام، پەيللىرىدىن يانسىلا، نېمە قىلسىلىمۇ قىلسىلا، راۋابقا چېقىلمىسىلا! تاشۇاي ئۇچۇن مەن ناماقۇل، — دەپ يالۋۇردى.

پەيلى بۇزۇق ① نىيىتى بۇزۇلغان، يامان نىيەت: سادىر بىر تۇغقانلىرىنى ئاستا ئويغىتىپ: — مومايىنىڭ پەيلى بۇزۇق، سەگەك ياتايلى! — دەپ شۇرلاپتۇ. ② ئەلپازى، تۇرقى يامان: ھاۋا تۇتۇق، ئاسمانىنىڭ پەيلى بۇزۇق ئىدى.

پەيلى يامان ① نىيىتى بۇزۇلغان، يامان غەرەزلىك: بەتنىيەت: ئۇ ھازىر نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ نىلىقىغا قېچىپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇپ، ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىقىنى، شۇڭا كېچىلىرى توپلىشىپ پاراڭ قىلى-

شىدىغان پەيلى يامان ئادەملەرگە دىققەت قىلىشـ
نىڭ لازىملىقىنى، ئەنۋەرلەرنىڭ يوقاپ كېتىشى ـ
نىلقىغا كەتكەنلىكنىڭ بەلگىسى ئىكەنلىكى ھەققىدە
سۆزلىدى. ② خۇيى ئەسكى، خۇيى يامان؛
بەتخۇي: ياسىن كۆكىبىشى بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ،
بالىنى قانداق قىلىشنى ئويلىدى، ئۆيگە ئەكىتەي
دېسە، ئاتنىڭ پەيلى يامان، ئالغۇزمايدۇ، ھەم
بالا ئويغىنىپ كېتىپ، ئۆزىنى تونۇمايدىغانلا
بىر ئادەمنىڭ كۆتۈرۈپ ئەكەتمەكچى بولۇۋاتقانـ
لىقىنى كۆرۈپ، كېچىدە قورقۇپ كېتىشى مۇمكىن.

پەيلىدىن يانماق يامان غەرەز، يامان
نىيەتتىن قايتماق: قارىسام ئۇستىخىنى قاتمىغان
كىچىك بالا ئىكەن، مۇشت كۆتۈرەلمىگۈدەك.
شۇنىڭ بىلەن پەيلىمدىن ياندىم. * قادىر ئاستا ـ
ئاستا بوشىشىپ پەيلىدىن يېنىشقا مەجبۇر بولدى ۋە
«بۇ يەردە تۇرىۋېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلار
چىقىپمۇ قېلىشى مۇمكىن»، دەپ ئويلاپ كەينىگە
بۇرۇلدى.

پەيلاسوپ ئى [ئە<گرېك] ① پەلسەپە
ئالىمى، مۇتەخەسسىسى؛ پەلسەپە بىلەن
شوغۇللانغۇچى كىشى: ئەبۇ ناسىر فارابى
يالغۇز ئۇلۇغ شائىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى
ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم ۋە پەيلاسوپ ئىدى.
② كۆچمە. دانالارچە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان
كىشى: ئۇ بۇگۈن كىشىنى ھاڭتاڭ قالدۇرغۇدەك
دەرىجىدە پەيلاسوپ بولۇپ كەتكەنىدى.

پەيلاسوپلۇق ئى «پەيلاسوپ» سۆزىنىڭ
كەسپىي نامى.

پەيلىك سۈپ. پەيلىرى كۆپ، پېيى بار:
سايراپ ھارماس كۆكتالغا، كۆكۈش پەيلىك
مۇلايىم. مامۇق پەيدىن ئازغانغا، ئۇۋا سالار ھەر
دائىم.

پەيمان (پەيمانى) ئى [پ] يېزت ① بىرەر
مەقسەت، نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن
قىلىنغان سۆز؛ قەسەم، ئەھدە، ۋەدە: پەيمان
ئەيلىمەك. پەيمان قىلماق. * ئاجرىماي كەلدۇق
ئىككىيلەن نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، دوست
بولۇپ پەيمانغا سادىق، چىن ۋاپادار ئى قەلەم!

پەيمانە ئى [پ] قەدەھ، شاراب قاچىسى،
پىيالە: چېچەكلەر بەرگىدە شەبنەم قۇياشتا
يالتىرار ھەر دەم، ئېچىلغان گۈل، قىزىل مەيگە
تولۇر پەيمانە ـ پەيمانە.

پەيمانىسى توشماق ← **پەيمانىسى تولماق:**
سوپى دېھقانغا قاراپ: ـ خەتتىمۇ ئەھۋال ناھايىـ
تى ئېنىق يېزىلىپتۇ، سىز ھازىر ئۆيىڭىزگە قايتىپ
تۇرۇڭ، بۇ ئوغرىنىڭ پەيمانىسى توشتى، ئەمدى
ئۇ جەزمەن ئۆز جازاسىنى تارتىدۇ، ـ دېدى.

پەيمانىسى تولماق زاۋالغا يۈز تۇتماق،
ئەجىلى توشماق، كۈنى ئاخىرلاشماق:
قازى سېنى بۇگۈن خۇدا ئۇرغاندۇر، شۇم پەيـ
لىڭنى ھەممە كۆرۈپ تۇرغاندۇر. پەيمانەڭمۇ
ئەمدى تولۇق تولغاندۇر، راست جاۋاب بەر
قازى ئەمدى ئۆلەرسەن،

پەينەك (توغرىسى: پاينەك) ← **پاينەك.**

پەينەۋرە ئى. ئوغلى ياكى قىزىنىڭ بالىسـ
نىڭ بالىسى؛ تۆتىنچى ئەۋلاد، ئەۋرە:
پەينەۋرە كۆرمەك. پەينەۋرىلىك بولماق. * پەيـ
نەۋرە كۆرىمىز، چوڭ بولغىنىمىزنىڭ بېرى شۇ،
ئويلاپراق گەپ قىلىڭلار، مېنىڭچە، سېكرېتارنىڭ
دېگەنلىرى توغرا...

پەينەۋرىلىك سۈپ. پەينەۋرىسى بار،
پەينەۋرە كۆرگەن: ئۆزلىرى ئۇزۇن ئۆمۈر
كۆرگەن، پەينەۋرىلىك ئادەم، ياش بالىلارنىڭ
ۋاراڭ ـ چۇرۇڭىدا بىئارام بولۇپ قالارلىمىكىن؟!

پەيۋەست سۈپ [پ] يېزت. ئۇلىنىپ كەتـ
كەن، بىرىككەن، تۇتاش: قەلەم ئېيتار:
ۋۇجۇدۇمدا خۇنۇك، نۇر ئىككىسى پەيۋەست،
مەگەر يۈكسەك دېسەڭ يۈكسەك، ئەگەر پەسكەش
دېسەڭ پەسكەش. مېنىڭ دەۋرانى لەۋزىمگە
تەپەككۇر رەھناما، ھاكىم... مەگەر قاتىل دېسەڭ
قاتىل، ئەگەر دىلكەش دېسەڭ دىلكەش.

پەيۋەستە رەۋ [پ] يېزت. ئۆزئارا باغلانـ
غان، تۇتاش: شەھەرگە قايتىدىن قۇردۇق
بىنالار كۆككە پەيۋەستە، ياسالدى ئاسفالت
يوللار، دېگەيسەن كۆز سېلىپ كەشتە.

پەيۋەند سۈپ [پ] يېزت. ئۆزئارا باغلانـ

غان، تۇتاش، پەيۋەست: قۇچاقلار لەيلىنى ساقلاي دېگەندەك، ئۇنى باغرى بىلەن ئاسراي دېگەندەك. لېكىن لەيلى بۆلەك ئويلار بىلەن بەند، ئۇنىڭ بۇ ئويلىرى ئىقبالغا پەيۋەند.

پەيۋەندە رەۋ. يېزت. پەيۋەستە قىلىنغان، ئۇلانغان.

پتېروكارىيە ئى [لات] <بوت> ← **پتېروكارىيە دەرىخى.**

پتېروكارىيە دەرىخى <بوت> ياڭاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كىچىك يوپۇرمىقى ئۇزۇن ئىللىپىس شەكىللىك كېلىدۇ، ئۇششاق ھەرە چىشلىرى بولىدۇ؛ پوتلىسىمان گۈل رېتى پەسكە ساڭگىلىغان بولىدۇ، گۈل يېپىنچىسى بولمايدۇ؛ مېۋىسى قاتتىق ۋە قاناتلىق؛ ياغىچىدىن سەرەڭگە تېلى ۋە ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا، قوۋزاق تالاسىدىن ئارغامچا ئېشىشكە، ئۇرۇقىدىن ياغ چىقىرىشقا، يوپۇرمىقىدىن دېھقانچىلىق دورىسى ئېلىشقا، كۆچىتىنى ياڭاقنىڭ ئۇلاق تۈپى قىلىشقا بولىدۇ.

پرازېئودىمىي ئى [ر<گرېك ر] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pr (Praseodymium)، سېرىق رەڭلىك كرىستال، ئالاھىدە قېتىشما ۋە ئالاھىدە ئەينەك ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پراكتىكا ئى [ر<گرېك] خىزمەت ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئۆگەنگەن نەزەرىيىۋى بىلىمنى ئەمەلىي خىزمەتتە ئىشلىتىش ۋە سىناش جەريانى: كۇرستا زىرائەت ئۆستۈرۈش، ئىرسىيەت ۋە ئۇرۇقچىلىق، ئۆسۈملۈك ئاسراش، ئۆسۈملۈك فىزىئولوگىيىسى، تۇپراقچىلىق، ئوغۇتچىلىق، مېۋىچىلىك ئىلمى قاتارلىقلار دەرسلەر ئۆتۈلدى، بەزى دەرسلەرگە بىرلەشتۈرۈپ پراكتىكا ئېلىپ بېرىلدى.

پراكتىكا قىلماق ئۆگەنگەن نەزەرىيىۋى بىلىمنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلىماق، تەجرىبە قىلماق، سىناقتىن ئۆتكۈزمەك: تاشمەت بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىنى باشلاپ كېلىپ مۇشۇ دوختۇرخانىدا ئۈچ ئاي پراكتىكا قىلغان، شۇنىڭ بىلەن دەسلەپكى تونۇشلۇقىمىز كېيىنكى ئاغىنىدارچىلىققا ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

پراكتىكانت سۈپ [ر] پراكتىكا قىلىۋاتقان: پراكتىكانت ئوقۇغۇچى. پراكتىكانت دوختۇر. سۇ گۈەنلەن: — ياردەمچى دېگىنى قۇرۇق گەپ، ئەمەلىيەتتە خىمىيە ئاسپىرانتى ياكى پراكتىكانتىمەن، — دېدى.

پراكتىكانتلىق «پراكتىكانت» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

پراگماتىزم ئى [ر<گرېك] ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدىكى سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزملىق ئىدىيىۋى ئېقىم، ئامېرىكىدا مەيدانغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: دۇنيانىڭ ماددىيلىقىنى، ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكار قىلىش؛ ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت بىلەن سۇبيېكتىپ تەجرىبىنى بىرلەشتۈرۈۋېتىش؛ تەپەككۇر بولسا مۇھىتتىكى مۇشكۈلاتلارنى ھەل قىلىشنىڭ ۋاستىسى دەپ قاراشتىن ئىبارەت («سۇيىئىستېمالچىلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

پروبىركا ئى [ر] <خىم> لابوراتورىيە ئىشلىرىدا قوللىنىدىغان بىر تەرىپى پۈتۈك نەيچىسىمان شېشە.

پروپورتسىيە ئى [ر<لات>] ① <مات> ئىككى نىسبەتنىڭ تەڭلىكى؛ تاناسىپ: تەتۈر پروپورتسىيە. ئوڭ پروپورتسىيە. ② قىسىملارنىڭ، ئۆلچەملەرنىڭ ئۆز ئارا نىسبىتى، ئومۇمەن نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مىقدارىي مۇناسىۋەت.

پروپورتسىيىلىك سۈپ. تەڭ نىسبەتلىك، نىسبەتلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، نىسبەتلەشكەن؛ تاناسىپلىق: پروپورتسىيىلىك تەڭلىمە.

پروپورتسيىلىك فورمۇلا.

پروتاكتنيي ئى [لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى (Protactinium) Pa ئاق كۈل رەڭ بولۇپ پارقىرايدۇ. ئۇ ئەڭ تۇراقلىق ئىزاتوپ ھېسابلىنىدۇ؛ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن ئوتتۇز ئىككى مىڭ يىل.

پروتوپلازما ئى [ر <گرېك] <بىئول> ھۈجەيرىنىڭ ھاياتىي كۆچكە ئىگە تەركىبىي قىسمى. ئۇ ھاياتىنىڭ ماددىي ئاساسى بولۇپ ئاقسىل، يادرو كىسلاتاسى، ماي، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ئانئورگانىك تۇز، سۇ قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

پروتوتىپ [ر<گرېك] كونا ← **خام ماتېرىيال.**

پروتوزوئا ئى [لات+گرېك] <زوئول> ئەڭ ئىپتىدائىي، ئەڭ ئاددىي ھايۋانلار، سۇدا ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ تېنى ئىچىدە ياشايدۇ، ھەممىسى دېگۈدەك بىر ھۈجەيرىلىك ھايۋانلاردۇر، بەزىلىرى كۆپ سانىدىكى يەككە تەنلەرنىڭ بىرلىشىشى ئارقىلىق توپلىشىپ ياشايدۇ.

پروتون ئى [ر<گرېك] <فىز> ئاتوم يادروسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بىرى، مۇسبەت زەرەتلىك، ئۇنىڭ زەرەت مىقدارى ئېلېكترونىنىڭ 1836.5 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. ھەر خىل ئاتوملارنىڭ تەركىبىدىكى پروتونلار سانى ئوخشاش بولمايدۇ.

پروتېئازا ئى [ر<گرېك] <بىئول> ئورگانىك بىرىكمە، ئاساسەن ھايۋانلار تېنىدە بولىدۇ. تۈرى كۆپ بولۇپ، ئاشقازان، ئۆچەي، ئاشقازان ئاستى بېزى قاتارلىق ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ ھەممىسىدە بار. ئۇنىڭ رولى: مۇرەككەپ ئاقسىلنى پارچىلاپ، ئاددىي، ئاسان قوبۇل قىلغىلى بولىدىغان ئامىنو كىسلاتاسىغا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

پروتېستانت ئى [نېم] <دىن> خرىستىئان دىنىدىكى ئۆچ چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى. ئۇ ئاساسەن ئەنگلىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، شۋېتسارىيە، شىمالىي ياۋروپادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ۋە ئاۋستىرالىيە، يېڭى زېلاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە كەڭ تارقالغان. ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن بۇرۇن جۇڭگوغا كىرگەن.

پروتىي ئى [گرېك] <خىم> ھىدروگېن ئىزاتوپلىرىنىڭ بىرى، بەلگىسى ^{1}H (Protium)، ماسسا سانى1. ئۇنىڭ ئاتومى بىر دانە پروتون بىلەن بىردانە ئېلېكترونىدىن تەركىب تاپقان. ئۇ ھىدورگېنىنىڭ مۇھىم تەركىبى بولۇپ، ئادەتتىكى ھىدروگېندا 99.98 پىرسەنت پروتىي بولىدۇ.

پروزا ئى[ر <لات] <ئەد> نەسىر بىلەن يېزىلغان بەدىئىي ئەسەر (ھېكايە، ئوچېرك، پوۋېست، رومان قاتارلىقلار): بەدىئىي پروزا بىلەن يېزىلغان ئەسەر. * زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇتىدىغىنى پروزا بولۇپ، ھېكايە ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

پروزېچىلىق ئى. پروزا يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: ئاپتور «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزىنىڭ تەرەققىياتى» دېگەن ماقالىسىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پروزېچىلىقىنىڭ ئازادلىقتىن بۇيان بېسىپ ئۆتكەن ئەگرى ـ توقاي مۇساپىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئېسىمزگە سېلىپ، ئىجادىيىتىمىزدە قولغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

پروژېكتور ئى [ر <ئىنگ] ← **قول چىراغ:** ئەكېر بۇلارنىڭ قەغەزلىرىگە پروژېكتور يورۇقىدا سىنچىلاپ قارىدى. قەغەز، تامغىلار ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن مەھكەم ئورۇن ئالدى.

پروفېسسور ئى [ر <لات] <مائار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئالىي دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۇۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى: ئۇنىۋېرسىتېت پروفېسسورى. * خۇرشىدە جامالىدىنغا پىچىرلاپ: — ئوقۇتقۇچى بولۇش نېمىدېگەن شەرەپلىك - ھە، قايسى ئالىم، قايسى پروفېسسور ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسىنى ئاڭلىمىغان، — دېدى.

پروفېسسورلۇق ئى. «پروفېسسور» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: پروفېسسورلۇق قىلماق. پروفېسسورلۇققا تەيىنلەنمەك.

پروكات ئى [ر] ئىككى تاياقنىما غالتەكسىمان ئوق تارىسىدىن سقىپ ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ھەر خىل شەكىللەرگە كەلتۈرۈلگەن دېتال، مەھسۇلات.

پروكاتلىماق پ. مېخانىكا ئۇسۇل بىلەن پروكات ھالەتكە كەلتۈرمەك: پروكاتلاپ چىقماق.

پروكائىن ئى [ر] <تىب> دورا ئىسمى، ئورگانىك خىمىيىۋى بىرىكمە، خىمىيىلىك فورمۇلىسى $C_{13}H_{20}O_2H_2$. ، ئاق رەڭلىك يېڭنىسىمان كرىستال ياكى كرىستاللىق پاراشوك؛ تەمى قىرتاق، زەھەرلىك خۇسۇسىيىتى ئاجىزراق؛ بەزىدە ھوشسىزلاندۇرۇش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

پروكسىلىن ئى [لات] <خىم> ئادەتتىكى پاختا تالاسى بىلەن نىترات كىسلاتاسىنىڭ ئارىلاشمىسى، پارتلاش ۋە يۇقىرى دەرىجىدىكى يېنىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

پروكۇراتۇرا ئى [لات] <قا> ← **تەپتىش مەھكىمىسى.**

پروكۇرور ئى [ر] <قا> ← **باش تەپتىش:** بەش يۈز كىشىلىك يېغىن زالى ئادەم بىلەن تولغىنىدى. مىڭلىغان كۆزلەر سەھنىگە تىكىلەتتى. سوۋېيە خالىق ئۇستىدىكى ئوچۇق سوتنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلىغىنى، ياش پروكۇرور ئەيىبلەش قەغىزىنى قولىغا ئالدى.

پروكۇرورلۇق ئى. ← **باش تەپتىشلىك.**

پروگراممىا ئى [ر <گرېك] ① قىلىنىدىغان ئىش - ھەرىكەتنىڭ پىلانى. ② سىياسىي پارتىيە، ھۆكۈمەت، جامائەت تەشكىلاتى ياكى ئايرىم دۆلەت، جامائەت ئەربابلىرىنىڭ دۇنيا قاراشلىرى، ۋەزىپە ۋە مەقسەتلىرى بايان قىلىنغان ھۆججەت: پروگراممىا تۈزمەك. * ھازىرقى ئاساسىي قانۇننىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا: «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى — پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ رەھبەرلىك يادروسى»، دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن. ③ رادىئو، تېلېۋىزىيە، كونسېرت، تېياتىر، سېرىك قاتارلىقلارنىڭ مەزمۇنى، ئۇنى ئورۇندىغۇچىلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېلان، چۈشەندۈرمە: ئاڭلىتىش پروگراممىسى. ④ مەكتەپ ۋە بىلىم يۇرتلىرىدىكى ئۆتۈلىدىغان دەرس ياكى ئوقۇتۇشنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى: ئوقۇتۇش پروگراممىسى. تېل دەرسلىكى پروگراممىسى.

پروگراممىلىق سۈپ. پروگراممىغا ئىگە، پروگراممىسى بار: پروگراممىلىق ھەرىكەت. * مېنى يالغۇز «پارتىيىگە قارشى بولۇشنىڭ ئەزاسى» دەپلا ئەمەس، بەلكى «پارتىيىگە قارشى قۇرۇلغان پروگراممىلىق تەشكىلاتنىڭ غوللۇق ئەزاسى» دەپ قاتتىق تۆتۈپ كەتتى.

پروگرېسسىيە ئى [ر <لات] <مات> ھەرىبىرى ئالدىنقى سانغا بەلگىلىك سانىنى قوشۇش ياكى كۆپەيتىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان سانلار تەرتىپى: گېئومېترىيىلىك پروگرېسسىيە. ئالگېبرالىق پروگرېسسىيە.

پرولوگ ئى [ر <گرېك] <ئەد> ← **مۇقەددىمە.**

پرولېتار ئى [ر] <س ئىق> كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم بولغان يالىلانما ئىشچى، يوقسۇل:

پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى، بىرلىشىڭلار.

پرولېتاریات ئى [ر <نېم] <په‌لس> كاپىتالىستلىك جەمئىيەتتە، بۇرژۇئازىيە تەرىپىدىن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن مەھرۇم بولغان يالىڭانما ئىشچىلار سىنىپى؛ پرولېتارلار سىنىپى: پرولېتاریات ئىنقىلابى. * بىز ئىزباسار تەرىپىلەنگۈچىلەرمىز. پرولېتاریات ئىنقىلابى ئىشلىرى ئۈچۈن ئەڭ يارامسىز كىشىلەرنى تەرىپىلەپ چىقىشىمىز كېرەك.

پرولېتاریات دېموكراتىزمى <په‌لس> ← **سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە.**

پرولېتاریات دىكتاتۇرىسى <په‌لس> پرولېتاریات قورالىنىڭ ئىنقىلاب ئارقىلىق بۇرژۇئازىيىنىڭ دۆلەت ماشىنىسىنى بۇزۇپ تاشلىغاندىن كېيىن تىكلىگەن يېڭى تىپتىكى دۆلەت ھاكىمىيىتى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: مەملىكەت سىرتىدا، تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزى ۋە ئاغدۇرمىچىلىقىدىن مۇداپىئە كۆرۈش، مەملىكەت ئىچىدە، ئەكسىيەتچىلەر، ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە سوتسىيالىزمغا قارشى ئۇنسۇرلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ۋە ئاخىرى كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

پرولېتاریات ئىنتېرناتسىئونالىزمى <په‌لس> ← **ئىنتېرناتسىئونالىزم.**

پرولېتاریات ئىنقىلابى <په‌لس> ← **سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب.**

پرولېتاریاتلاشتۇرماق «پرولېتاریاتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تار دائىرىسى تەرىپىدىن بوغۇلغان يېرىم سانائەت، بىر تەرەپتىن، بارلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنى بارغاڭسىرى پرولېتاریاتلاشتۇردى، يەنە بىر تەرەپتىن بازىرى كاسات مەھسۇلاتلارنى بارغانسېرى كۆپ ئىشلەپ چىقاردى.

پرولېتاریاتلاشتۇرۇلماق «پرولېتاریاتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پرولېتاریاتلاشماق پ. پرولېتارغا ئايلانماق. كەمبەغەللەشمەك.

پرولېتاریاتلىق سۈپ. پرولېتاریاتقا خاس، پرولېتاریاتقا مەنسۇپ، پرولېتاریاتقا تەئەللۇق: لېنىن ئەخلاقنىڭ سىنىپىلىكىنى يوققا چىقىرىدىغان خىلمۇخىل كۆز قاراشلارنى پاش قىلغان ۋە تەنقىد قىلغاندا، پرولېتاریاتلىق ئەخلاقتا بولۇشقا تېگىشلىك سىنىپىلىكنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرگەنىدى.

پرومېتىي ئى [گرېك] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pm (Promethium)، ئۇرانىنىڭ يېمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدۇ، يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى 2.64 يىل، پرومېتىينىڭ نۇرى فوسفورنى نۇرلاندۇرىدۇ. ئۇ يالتىراق پاراشوك ۋە پاراخوت مايا‌كى ياساشتا قوللىنىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كىچىك ۋە يەڭگىل ئاتوم باتارىيىسى ياساشتىمۇ قوللىنىلىدۇ.

پرویېكتور ئى [ر <لات] يورۇقلۇقتىن پايدىلىنىپ دېتاللارنىڭ پرویېكسىيىسىنى ئېكرانغا چوڭايتىپ چۈشۈرۈش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى، بۇلۇڭ گرادۇسى ۋە شەكلى قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىق دەرىجىسى ئۇستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئۆلچەش ئەسۋابى.

پرویېكسىيە ئى [ر <لات] ① <فىز> يورۇقلۇق تەسىرىدە بىر جىسىمنىڭ باشقا بىر جىسىم يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن كۆلەڭگىسى؛ ئەكسى. ② <مات> بىر نۇقتىدىن بىر تۈز سىزىققا ياكى بىر تەكشىلىككە تىك ئۆتكۈزۈلگەندە ئىگە بولغان تىك ئاساسىي نۇقتىنىڭ ئاشۇ تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىكتىكى پرویېكسىيىسى

دېيىلىدۇ؛ بىر كېسىك ئۈستىدىكى ھەرقايسى نۇقتىلارنىڭ بىر تۈز سىزىق ياكى بىر تەكشىلىكتىكى پرويېكسيىلىرىنى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق، بۇ كېسىكنىڭ ئاشۇ تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىكتىكى پرويېكسيىسى بولىدۇ.

پرويېكسيه ئاپپاراتى <فىز> نەرسىنىڭ پرويېكسيىسىنى كۆرسىتىدىغان قۇرۇلما. ئۇ ئاساسەن يورۇقلۇق مەنبەسى، لىنزا ۋە ئاپپارات ساندۇقىدىن قۇرۇلىدۇ.

پرونۇس ئى [لات] <بوت> ⟵ **پرونۇس گۈل.**

پرونۇس گۈل <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئىللىپىس ياكى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، قارىياغاچ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشاپ قالىدۇ؛ گۈل چېچىكى قىزىل بولىدۇ؛ ئۈچكىلىك مېۋىسى شار شەكلىدە بولۇپ، قىزىل كېلىدۇ؛ ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

پرېزىدېنت ئى [ر <لات] رېسپۇبلىكا تۈزۈمىدە ئىدارە قىلىنىدىغان بەزى مەملىكەتلەرنىڭ دۆلەت باشلىقى؛ رەئىسى: ئالىي سوۋېت پرېزىدېنتى. ئا ق ش پرېزىدېنتى.

پرېس ئى [ر <لات] ماتېرىياللارنى ماشىنا ياكى باشقا بەلگىلىك ئېغىرلىقتىكى نەرسىلەر بىلەن بېسىش، قىسىش.

پرېس ماشىنىسى <ماشىن> **پرېسلاش ستانوكى.**

پرېستان ئى [ر] <قاتن> كېمە، پاراخوت توختايدىغان جاي؛ پورت: گوگۇم مەزگىلىدىكى يول چىراغلىرىنىڭ يورۇقىدا جاڭ ۋېنفىڭ ۋېلىسىپىتكە مىندى. ئىككى كۈن ئۆتمەستىنلا، ئۇ ۋېلىسىپىت مىنىپ پرېستان ياقىسىدا چاپالايدىغان بولدى.

پرېسلاتماق «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پرېسلاش «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

پرېسلاش ستانوكى <ماشىن> پرېسلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق پولات تاختىلارنى شەكىلگە كەلتۈرىدىغان ياكى پولات تاختا ئۈستىگە تۆشۈك ئاچىدىغان بىر خىل ماشىنا. ئاپتوموبىللارنىڭ سىرتقى قاپقىلىرى ۋە ھاراق بوتۇلكىلىرىنىڭ ئېغىزى قاتارلىقلار بۇ خىل ماشىنىدا ئىشلىنىدۇ.

پرېسلاش قېلىپى <ماشىن> پرېسلاش ستانوكىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان ماتېرىيالنى شەكىلگە كەلتۈرۈشتە ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ. ئۇ ئادەتتە ئەركەك-چىشى دەپ ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ.

پرېسلاشماق «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پرېسلانماق «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھاشىم بەگكە ئەتىدىن كەچكىچە پرېسلانغان پاختا قاپلىرىنى كۆتۈرۈش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈش ھەقىقەتەن ھاقارەتلىك ئىش بولۇپ تۇيۇلىدۇ. لېكىن تەقدىرنىڭ ھەرقانداق خورلۇقلىرىغا چىداپ بولسىمۇ كېيىنكى ئامەتلىك كۈنلەرگىچە ياشاپ قېلىش ئىستىكى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چۇلغىۋالغان ھاشىم بەگ ئاخىرى بۇ ئىشقىمۇ كۆندى.

پرېسلىتىلماق «پرېسلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پرېسلىتىلغان پاختا.

پرېسلىماق پ. پرېس بىلەن باسماق، پرېس بىلەن بېسىپ، سىغداپ تەخلىمەك: يۈزلىگەن ئىشچى پرېسلانغان پاختىلارنى تايلاپ ياسىماقتا ئىدى.

پرىتسېپ ئى [ر] پاراۋۇز ياكى ئاپتوموبىلغا چېتىلىدىغان، ئۆزىدە ھەرىكەتلەندۇرۇش قۇرۇلمىلىرى بولمايدىغان قاتناش قوراللىرى؛ كوزۇپ، ۋاگون: تەييارلىغان يۈكلەرنى

پرىتسىپكە قاچىلىماق.

پرىتسىپل ئى [ر] <هەرب> مىلتىق، زەمبىرەك-لەرنىڭ قارىغا ئېلىش قىسمى. نىشانىنىڭ ئارىلىقىغا قاراپ پرىتسىپلنى تەڭشىگەندە دەل تەگكۈزۈش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.

پرىددىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_9H_5N، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق سۇيۇقلاۋق، ئېرىتكۈچى ۋە خىمىيىلىك تەجرىبە دورىسى قىلىنىدۇ.

پرىزما ئى [ر <گرېك] ① <مات> كۆپ تەرەپلىكلەرنىڭ بىر خىلى. ئىككى ئاساسىي پارالىلېل بولغان تەڭ كۆپ تەرەپلىكتىن، يان ياقلىرى پارالىلېل تۆت تەرەپلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ؛ ھەجمى ئاساسىنىڭ يۇزىنى ئېگىزلىكىگە كۆپەيتكەنگە تەڭ. ② <فىز> خۇددى شۇنداق شەكىلگە ئىگە بولغان ۋە سۇزۇك جىسىمدىن ياسالغان ئۇپتىك ئەسۋاب. ئۇ نۇرنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىش، مۇرەككەپ نۇرنى سېپكترغا ئاجرىتىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پرىكازچىك ئى [ر] <سودا> سودا ئورۇنلىرىدا تاۋارلارنى سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم؛ دۇكان خىزمەتچىسى: خېرىدار مەيدىسىنى پوكەيگە تىرەپ، بېشىنى ئالدىغا ئېگىشتۈردى، پرىكازچىك بولسا سول تەرەپتىكى شېرىنكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر بوپىنى بايىقى كىشىگە ئۇزاتتى.

پرىكازچىكلىق ئى «پرىكازچىك» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇلار ھەقسىزتەنمۇ بەختىلىك تۇرمۇشقا قاراپ يۈزلەنگەنىدى. مۇندىن بىر يىل ئىلگىرى ئەر ـ ئايال ئىككىلىسى بىر يېزا ماگىزىنىدا پرىكازچىكلىق قىلاتتى.

پرىمات ئى [لات] <زوئول> ←← **پرىماتلار ئەترىتى.**

پرىماتلار ←← **پرىماتلار ئەترىتى.**

پرىماتلار ئەترىتى< زوئول > سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر ئەترىتى. مايمۇن، ئادەمسىمان مايمۇن قاتارلىقلار مۇشۇ ئەترەتكە كىرىدۇ. بۇ ئەترەتكە كىرىدىغان ھايۋانلار يۇقىرى دەرىجىدىكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بولۇپ، چوڭ مېڭىسى سەل تەرەققىي قىلغان بولىدۇ؛ يۈز قىسمى قىسقا كېلىدۇ؛ ئوقۇرەك سۆڭىكى ياخشى يېتىلگەن بولىدۇ؛ تۆت پۇتىنىڭ ھەممىسىدە بەشتىن بارماق بولۇپ، نەرسە ـ كېرەكلەرنى تۇتالايدۇ.

پرىمۇس ئى [ر <لات] ئائىلىلەردە تاماق پىشۇرۇش، سۇ ئىسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس ياسالغان تۇرمۇش ئەسۋابى؛ كېرىسىن ئوچاق: پرىمۇسقا ئوت ياقماق.

پرىمىدىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_4H_4N_2$، رەڭسىز كرىستال، غىدىقلىغۇچى پۇراقتا ئىگە، خىمىيىۋى دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پلاتفورما ئى [ر <فران] ①<گىئول> ئاساسلىق گېئوتېكتونىك بۆلەكلەرنىڭ بىرى، ئۇ گېئوسىنكلىنال بىلەن قارىمۇقارشى ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان يەر پوستىدىكى تۇراقلىقراق رايون ھېسابلىنىدۇ. ② <بىن> ۋوگزالدىكى، **يولۇچىلارنىڭ** پويىزغا چىقىپ ـ چۈشۈشى ياكى مال قاچىلاش مەقسەتلىرى ئۈچۈن يەر يۈزىدىن ئېگىز قىلىپ ياسالغان سۇپا.

پرىنسىپ ئى [ر <لات] سۆز ۋە ھەرىكەتتە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان قانۇن، نىزام: پرىنسىپتا چىڭ تۇرماق. پرىنسىپ بويىچە ئىش قىلماق. * سېتىۋالدى: ـ ھېلىغۇ شەھەر باشلىقىنىڭ تەستىقىنى ئەكەپسىز، ۋالېينىڭ تەستە-

قىنى ئەكەلسەكنزمۇ ئىكىكى پۇل! بىلىپ قويۇڭ، ھەممە ئىش پرىنسىپ بويىچە بولىدۇ. پرىنسىپتىن چىقمايمەن، ئەۋلىيادىن قورقمايمەن! گەپ شۇ، بېرىپ ئەرز قىلىڭ! — دېدى.

پرىنسپال سۈپ [ر] ① پرىنسپتىن كېلىپ چىقىدىغان، پرىنسپقا ياتىدىغان، ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان: مۇھىم، جىددىي: پرىنسپال مەسىلە. پرىنسپال كۆرەش. * بەزىدە شەخسىي مەنپەئەتكە ئالاقىدار مۇددىئا بىلەن ئىجتىمائىي ئېھتىياجقا ئالاقىدار مۇددىئا ئارىسىدا زىددىيەت كۆرىشى بولىدۇ. مانا بۇ پرىنسپال كۆرەش. ② پرىنسىپقا قاتتىق رىئايە قىلىدىغان، پرىنسىپتا چىڭ تۇرىدىغان: پرىنسپال ئادەم. پرىنسپال بولماق. * بۇ تازا جايىدا ئىش بولدى، ئۇ ھاكىمغۇ بىزگە تاغنى ئۆرۈپ بەرگىنى يوق، ئۆزى بەك پرىنسپال ئادەم.

پرىنسپاللىق «پرىنسپال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇتقۇچىغا بەرگەن باھاسىدا ناھايىتى چوڭ كونكرېتلىق ۋە بىر تەرەپلىمىلىك بولىدۇ، پرىنسپاللىق ۋە ئومۇملۇق جەھەتتىن ئالغاندا يېتەرسىز بولىدۇ، ئوقۇتقۇچى بۇنىڭغا دىققەت قىلىشى لازىم.

پرىنسپسىز سۈپ. بىر پىكىرده چىڭ تۇرالمايدىغان: پرىنسىپىنى كېرەك قىلمايدىغان، مەيدانسىز: پرىنسىپسىز ئادەم. * بۇ گۇرۇھ ئىنقلابىي تاكتىكىدا چىڭ تۇرۇپ، كائۇتسكىنىڭ «ئوتتۇرا گۇرۇھ» مەيدانىغا ئۆتۈپ كېتىپ، ماركسزم بىلەن ئاغمىچىلىق ئوتتۇرىسىدا پرىنسىپسىز تەۋرەنىپ يۈرگەنلىكىگە بىر دەلىل كەلتۈرەلەيمىز.

پرىنسپسىزلىق «پرىنسپسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پرىنسپسىزلىق قىلماق. * سىز دېگەندەك بىر قىسىم كادىرلىرىمىزدا پرىنسپسىزلىق، سوۋغات ئېلىش، ئارقا ئىشىك قىلىشلار مەۋجۇت، ئۇلار قائىدە — تۈزۈم ئورنىغا مۇناسىۋەتنى، پرىنسىپ ئورنىغا يېقىنچىلىقنى قويۇپ، بىر قىسىم ئىشلارنى ناھەق قىلۋاتقان بولسىمۇ، ئاخىرى بۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ.

پرىنسپلىق سۈپ. پرىنسىپى بولغان، پرىنسىپقا ياتىدىغان: پرىنسپلىق مەسىلە. پرىنسپلىق پەرق. * بەزى ئۇششاق — چۈششەك ئىشلاردا ئۆزئارا يول قويۇشۇپ، مۇرەسسە — مادارا بىلەن ئۆتۈشكە بولسىمۇ، لېكىن پرىنسپلىق مەسىلىدە مۇرەسسە قىلىشقا بولمايدۇ.

پرىيوم ئى [ر] ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئۆزىگە ئېھتىياج بولغان بوشلۇقنى تولۇقلاش يۈزىسىدىن كۆزدىن كەچۈرۈپ، قولدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان، قوبۇل قىلىنغان ماددىي بۇيۇم: پرىيوم قىلماق. پرىيوم پىلانى. * ئۇرۇق-لۇق سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن بۇ شىركەت ئۇرۇقلۇق پرىيوم قىلىش بويىچە بىر يۈرۈش قاتتىق تۈزۈم ئورناتتى.

پرىيوم قىلماق مەلۇم بىر ساھەگە ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى تەكشۈرۈپ بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە تاللىماق.

پرىيومچىك ئى [ر] مەلۇم بىر ساھەدىكى ماددىي نەرسىلەرنى تەكشۈرۈپ، بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە سېتىۋالغۇچى: قوبۇل قىلغۇچى، مال ئالغۇچى.

پسخولوگ ئى [ر] <پسخول> ① پسخولوگىيە ئالىمى، پسخولوگىيە مۇتەخەسسىسى. ② كۆچمە. كىشىنىڭ پسخولوگىيىسى، مىجەز-خۇلقى، روھىي ھالىتىنى ياخشى بىلىدىغان، شۇنىڭغا قاراپ مۇئامىلە قىلىدىغان سەزگۈر ئادەم.

پسخولوگىيە ئى [ر <گرېك] ① پسخىكىلىق ھادىسىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. پسخىكىلىق ھادىسە دېگىنىمىز — بىلىش، ھېسسىيات، ئىرادە قاتارلىق پسخىكىلىق جەريانىنى ۋە قابىلىيەت، خۇسۇسىيەت قاتارلىق پسخىكىلىق ئالاھىدىلىكنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تەتقىقات دائىرىسى ۋە تەتقىقا ۋەزىپىسىنىڭ ئوخشاشماسلىقىغا قاراپ ئومۇمىي پسخولوگىيە، بالىلار پسخولوگىيىسى، مائارىپ پسخولوگىيىسى

قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ② كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، روھىي ھالىتى.

پسخولوگىيىلىك سۈپ. پسخولوگىيىگە ئائىت، پسخولوگىيىگە دائىر: پسخولوگىيىلىك ھادىسە. پسخولوگىيىلىك خۇسۇسىيەت. * ئۆزلەشتۈرۈش دېگەن، ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبىسىنى تىل ئارقىلىق ئىگىلىگەندە پەيدا بولغان بىر خىل پسخولوگىيىلىك ھادىسە بولۇپ، ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبىسىنى ئىگىلەش جەريانىدىكى بىلىش باسقۇچى.

پسخىكا ئى [ر <گرېك] <پەلس> ئوبيېكتىپ ۋەقەلىكنىڭ ئاڭغا تەسىر قىلىشىدىن ھاسىل بولغان روھىي ھالەت.

پسخىكا تەسۋىرى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتى، ھەرىكىتى بىۋاستە يېزىلىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئېچىپ بېرىلىدىغان تەسۋىر.

پسخىكىلىق سۈپ. پسخىكىغا دائىر، پسخىكىغا ئائىت: پسخىكىلىق تەجرىبە. پسخىكىلىق ھادىسە. * پسخولوگىيە پسخىكىلىق ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان، ئادەمنىڭ پسخىكىلىق پائالىيەتلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان پەن.

پسخىكىلىق تەجرىبە <پسخول> مەلۇم پسخىكىلىق ھادىسىنىڭ شارائىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئوقۇنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبىنى ياكى ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان بىر خىل پسخولوگىيىلىك تەتقىقات ئۇسۇلى. ئۇ لابوراتورىيە تەجرىبىسى ۋە تەبىئىي تەجرىبە دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

پسخىكىلىق جەريان <پسخول> بىلىش، ھېسسىيات ۋە ئىرادىنىڭ تەرەققىي قىلىش ھەم مۇكەممەللىشىش جەريانى.

پسخىكىلىق سىناش <پسخول> ئادەمنىڭ ئەقلىي سەۋىيىسى، پسخىكىلىق ئالاھىدىلىكى جەھەتلەردىكى ئايرىم پەرقلىرىنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان ئۇسۇل. پسخىكىلىق سىناشنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ، ئاساسلىقلىرىدىن ئەقلىي سىناش، ئەخلاقىي سىناش، قابىلىيەت سىنىقى، نەتىجە سىنىقى قاتارلىقلار بار.

پلاتىنا ئى [ر <ئىسپان] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pt (Platinum). كۈمۈشتەك ئاق، پارقىرايدۇ، سوزۇلىدۇ؛ توك ۋە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى ياخشى، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن تېگىل ۋە ئېلېكتر قۇتۇپى ياساشقا بولىدۇ؛ ئۇنى يەنە كاتالىزاتور قىلىشقا بولىدۇ؛ پلاتىنا بىلەن ئىرىدىيىنىڭ بىرىكمىسى سىياھ قەلەمنىڭ ئۇچىنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

پلازما ئى [ر <گرېك] ① <بىئول> ئورگانىزم ئىچىدىكى شىللىق پەردە تەرىپىدىن ئاجرىلىپ چىققان بىر خىل سۇيۇقلۇق. ئۇ رەڭسىز ۋە سۈزۈك بولۇپ، سىلىقلاشتۇرۇش رولىنى ئويناپىدۇ. ② <فىز> مۇسبەت ئىئون ۋە ئىئونلاشقان ئېلېكترونلاردىن تەركىب تاپقان جىسىم، شۇنىڭدەك ماددىنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ئىئونلاشقان ھالىتى. ئۇ زەرەتسىز بولۇپ، توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك؛ كۈچلۈك توك ئۆتكەندە، ئېلېكترو ماگنىت تەسىرىدە زور دەرىجىدە قىسقىراپ، نەچچە مىليون گىرادۇستىن يۇقىرى بولغان ئىسسىقلىقنى پەيدا قىلىدۇ. قۇياش قاتارلىق كۆپلىگەن پلانېتىلاردا پلازما بولىدۇ.

پلازما ئانا ھۈجەيرە <بىئول> تېخى يېتىلمىگەن پلازما ھۈجەيرىسىنىڭ دەسلەپكى ھالىتى.

پلازما هالەت <بىئول> ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى بىر خىل هالىتى. يۇقىرى تېمپېراتۇرا، كۈچلۈك ئۇلترا بىنەپشە نۇر، X نۇرى ۋە گامما نۇرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى گاز هالەتتىكى ماددىلارنى پلازما هالەتكە ئۆزگەرتىۋېتەلەيدۇ.

پلازمېت ئى [ر<گرېك] <بىئول> ستوپلازما ئىچىدىكى ئۆزلۈكسىز كۆپىيەلەيدىغان بىر خىل تۈزۈلۈش. مەسىلەن: خوندرىئوسوم.

پلاستىر ئى [ر] <تىب> مەخسۇس يارا ۋە جاراھەتكە چاپلىنىدىغان، يېپىشقاقلىق مەلھەمى سۈرتۈلگەن لېنتا.

پلاستىنكا ئى [ر] ← پاتېنون تەخسىسى.

پلاش ئى [ر] سۇ ئۆتكۈزمەيدىغان ماتېرىيالدىن تىكىلگەن، يامغۇردا كىيىلىدىغان ئۇست كىيىم؛ يامغۇرلۇق، يامغۇر چاپسىنى: جۇش ئۇرۇپ يۇرىكىم شۇ مەھەل، تىكىلدىم پلاشقا يېنىشلاپ، يايرىتار ئىدى بۇ تېنىمنى، ئاجايىپ يىللىقىلىق بېغىشلاپ.

پلاكات ئى [ر<نېم] تەشۋىقات، ئاخبارات ئىشلىرىنى كەڭ ئاممىغا بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قىسقا تېكىستلىك قىلىپ يېزىپ چاپلانغان، ئېسىلغان چاقىرىق، شوئار ياكى شوئالار يېزىلغان رەخت، تاختا: پلاكات ئاسماق. پلاكات چاپلاق. پلاكات كۆتۈرمەك. * سەھنە تېمىدىكى قىزىل پلاكاتقا يېزىلغان «هوشيارلىقىمىزنى ئاشۇرۇپ، چېگرا ئامانلىقىنى قوغدايلى!» دېگەن شوئار ھەيۋەتلىك چاقناپ تۇراتتى.

پلاكاتچى ئى. پلاكات كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى.

پلاكىئوكلاز ئى [ر<گرېك] <گېئول> دالا شپاتلىرىنىڭ بىر تۈرى، تەركىبى ناترىي بىلەن كالتسىينىڭ سىلىكاتلىرىدىن ئىبارەت، سەل چۈرۈك بولىدۇ؛ سۈزۈك كېلىدۇ؛ ئاق، يېشىل، قىزىل قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ. ئۇ كۆپلىگەن تاغ جىنسلىرى تەركىبىدە ئۇچرايدۇ.

پلانېتا [ئى ر<گرېك] <ئاستر> قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىپ تۇرىدىغان ۋە ئۆزىدىن چۈشكەن يورۇقلۇقنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئاسمان جىسملىرى؛ سەييارە.

پلانېتارىي ئى [ر] <فىز> ئالاھىدە ئىشلەنگەن ئوپتىكىلىق پروېكسىيە ئاپپاراتى. يولتۇزلۇق ئاسمان پروېكسىيىسى بۇ خىل ئاپپارات ئارقىلىق يېرىم شار شەكلىدىكى ئېكرانغا چۈشۈرۈلۈپ، قۇياش، ئاي ۋە يولتۇزلارنىڭ ھەرىكىتى؛ كۈن ۋە ئايىنىڭ تۇتۇلۇشى؛ ئاقار يولتۇز يامغۇرى قاتارلىق ئاسترونومىيىلىك ھادىسىلەر كۆرسىتىلىدۇ.

پلانتاتسىيە ئى [ر <لات] <دېھ> ① ئومۇمەن مەخسۇس پەرۋىشكە ئېھتىياجلىق بولغان زىرائەت ئېتىزلىرى: زىرائەت مەيدانى: بۇغداي پلانتاتسىيىلىرى. پاختا پلانتاتسىيىلىرى. ② شېكەر قومۇشى، كېۋەز، چاي، كوفې قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى بېتىشتۇرىدىغان يېرىم كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق ئىگىلىكى.

پلانېر ئى [ر <فران] <تەن> ھەرىكەتلەندۇرگۈچى قۇرۇلمىلىرى يوق، تۈزۈلۈشى ئاددىي ۋە يېنىك بولغان بىر خىل ئۇچۇش ئەسۋابى. ئۇنىڭ قانىتى بولىدۇ، ئۇچۇش مەشقىي ۋە ئاۋىئاتسىيە تەنھەرىكەتلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ؛ ئادەتتە ئايروپىلان، ئاپتوموبىل ياكى ئېلاستىك ئارقانلار ئارقىلىق يەردىن كۆتۈرۈلىدۇ ۋە يۇقىرى ئۆرلىگەن ھاۋا ئېقىمىدىن پايدىلىنىپ بوشلۇقتا لەيلەپ ئۇچىدۇ.

پلانېر تەنھەرىكىتى <تەن> دۆلەت مۇداپىئە تەنھەرىكەت تۈرى. تەنھەرىكەتچىلەر پلانېر ئارقىلىق بوشلۇقتا ئۇچۇپ ئاۋىئاتسىيە بىلىملىرى ھەققىدە تەربىيە ۋە ئاساسلىق ھەيدەش ماھارىتى توغرىسىدا مەشىق ئېلىپ

بېرىشقا بولىدۇ. مۇسابىقە ئەرلەر، ئاياللار، يالغۇز كىشىلىك ۋە ئىككى كىشىلىك، ئوچۇق دەرىجە، ئۆلچەملىك دەرىجە ۋە ئون بەش مېترلىق دەرىجە قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

پلانېرچى ئى. پلانېر ئۇچۇرىدىغان، پلانېر ھەيدەيدىغان كىشى.

پلانىمېتىرىيە ئى [ر <لات + گرېك] <مات> ماتېماتىكىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ تەكشىلىكتىكى گېئومېترىلىك شەكىللەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى (كۆرۈنۈشى، چوڭ-كىچىكلىكى، ئورنى قاتارلىقلار)نى تەتقىق قىلىدۇ.

پلائۇن ئى [ر] <بوت> پلائۇن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ياتما غولى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن بولۇپ، كۆپ يېرىدىن شاخلايدۇ؛ يوپۇرماق شەكلى تەڭگىچىگە ئوخشايدۇ؛ تاغلىق رايونلاردا ئۆسىدۇ.

پلۇتون ئى [گرېك] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى توقۇز چوڭ پلانېتىنىڭ بىرى. ئۇ توقۇز پلانېتىنىڭ قۇياشقا بولغان يېراق-يېقىنلىق رەت تەرتىپىدىن سانىغاندا توققۇزىنچىسى، شۇنىڭدەك قۇياشقا ئەڭ يېراق ۋە ئەڭ كىچىك پلانېتا ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ قۇياشنى ئايلىنىش ئومۇمىي دەۋرىي 248 يىل؛ سىرتقى يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 220°C؛ بىر دانە سەييارە يەنە ئۇنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ.

پلۇتونىي ئى [ر <لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق ئېلېمېنت، بەلگىسى Pu (Pluto nium)، سۇس كۆك رەڭدە پارقىرايدۇ، ھاۋادا ئوڭاي ئوكسىدلىنىدۇ. ھازىرغىچە ئۇنىڭ 12 خىل ئىزاتوپى بايقالدى، يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغانلىرىنىڭ 500 مىڭ يىل، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئۇران بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇ ئاتوم بومبىسى ياساشنىڭ مۇھىم ماتېرىيالىلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پلىيونكا ئى [ر] <گ. سەن> يورۇقلۇق سەزگۈچى دورا سۈرتۈلگەن يالتىراق لېنتا. ئادەتتە فوتو سۈرەت ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

پو I ئى [خەن] ① ئۇرۇشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل قورال: ئۇلار ئۇچ تاغ ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ سايغا ئىچكىرىلەپ كىردى. چېرىكلەر بىرنەچچە بۆلەككە بۆلۈنۈپ، ئاۋۋال پو ئاتقۇچى چېرىكلەرگە يول بەردى. ② كۆچمە. سۇپ. ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلىدىغان: ئاشۇرۇلغان: قۇرۇق، يالغان (گەپ-سۆز ھەقىقىدە): سەممىي سۆزنى، راست سۆزنى ئۆزەكتىكە بىر نىزام ئەيلە، قۇرۇق، پو سۆزنى، جا سۆزنى نومۇس دەپ بىل، ھارام ئەيلە. جېنىڭ راست سۆز بىلەن چىقسا، سېنى ئارسلان خىلى دەرلەر، كى مەككار تۈلكە بولدۇڭمۇ، بۇ دۇنيانى تامام ئەيلە.

پو ئاتماق چوڭ گەپ قىلماق، يوغان سۆزلىمەك، پاختا ئاتماق، مۇبالىغە قىلماق: — سىز، ئاغزىڭىزدا قورقمايمەن دەپ ھەرقانچە پو ئاتقىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئالدىڭىزغا قاراپ يولۇاستىن، كەينىڭىزگە قاراپ بۆرىدىن قورقىسىزدە، ئۇكام! — دېدى كاتىپ. * بايا تىندىن بېرى ئاتقان پولىرى بەكرى تەرەپتىن بىر تىيىن بولغانلىقىنى بىلگەن ئابدۇكېرىم ئەمدى گېپىنى نېمىدىن باشلاشنى بىلمەي قالدى.

پو سۆزلىمەك ← **پو ئاتماق**: — ئاغىنە ئالدىرىما، پو سۆزلىگەنلەرنىڭ كارامىتىنى كۆرىدىغان پەيتلەرمۇ كېلىۋاتىدۇ، شۇ چاغدا ئاندىن كۆرۈشۈپ قالارمىز، — دېدى ئابلەت دوستىغا.

پو II ئى. دىئال. ھور، پار، بۇس.

پوپ ئى [ر <گرېك] <دىن> كاتولىك دىنى ۋە پراۋوسلاۋىيە دىنىنىڭ روھانىسى، ئادەتتە بىرەر چېركاۋغا باشچىلىق قىلىدۇ: كەچ سائەت توققۇزدا جەسەت بوش ئۆيىدىكى كارىۋاتقا ياتقۇزۇلدى، ئۇنىڭ ئىككى يېقىدا ئىككى تال

شام يېنىپ تۇراتتى، قېشىدا يالغۇز بىرلا پوپ ئولتۇراتتى.

پوپاك سۈپ (توغرىسى: پورپاك) ← **پورپاك.**

پوپاي سۈپ. دىئال. سېمىز، پاكار.

پوپايكا ئى [ر] <كىي> ھەر خىل يۇڭ يىپ ۋە سۈنئىي تالالىق يىپلاردىن توقۇلىدىغان ئۇست كىيىم: ئۇ بىزنى ھەر خىل پوپايكىلار سېتىلىدىغان يەرگە باشلاپ باردى — دە، ئايالىمغا: — قىزىم خۇش بولغۇدەك پوپايكا ئالايلى، — دېدى.

پوپكا ئى. دەرسلىك ماتېرىيال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنى سالىدىغان سومكا: خالىمۇرات شۇنچە ئالدىراش تۇرسا، ئۇ ئۇكىسىنىڭ سۆزى ئۇنىڭ قۇلقىغا كىرەمتى؟ خالىدەم بىر قولىدا سامان بار سېۋەتنى، بىر قولىدا پوپكىنى ساڭگىلىتىپ ھويلىغا كىردى.

پوپوزا ئى. تەھدىت، ھەيۋە: بايا تىن باشقا كېمىچىلەر گەپ قىلسا بۇتىتەك تۇرغان ماشىنىلار مانا ئەمدى ھەسەن ئاكامنىڭ بىر پوپوزىسى بىلەن قوڭغۇزدەك ئۇ ياق، بۇ ياققا قىمىرلىشىپ يولنى بىكارلىغىلى تۇردى.

پوپوزا قىلماق: تەھدىت سالماق، ھەيۋە قىلماق: بۇنى كۆرگەن ھېلىقى ئەبلەخ كۆرەڭ-لەپ: — يېقىن كەلسەڭ جېنىڭنى ئالىمەن! — دېگىنىچە ئۇنىڭغا پوپوزا قىلدى. يىگىت ئىككى قەدەم داجىۋىدى، ئۇ پوپوزا قىلىپ قىستاپ كېلىشكە باشلىدى.

پوپوزچى ئى. تەھدىت سالغۇچى، ھەيۋە قىلغۇچى: ئۇ پوپوزچىلارنىڭ تاناۋىنى تارتىپ قويغاچقا، ھەممە ئۇنىڭدىن تەپ تارتىشاتتى.

پوپۇچ ئى. بىر ياشتىن ئىككى ياشقىچە بولغان بالىلارنىڭ ئاياغ كىيىمى: بۇ خالىسا قىلىپ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ پوپۇچ تىكىشلىرىگە ئوخشىمايدۇ.

پوپىلماق پ. دىئال. دەسسەپ چەڭدىماق، باسماقدىماق، نەختىماق.

پوتا ئى [پ] بەلگە باغلىنىدىغان رەخت بەلباغ: يېتىمنىڭ ئاتىسى يوق، بېلىدە پوتىسى يوق (ماقال). موللا نىياز ئۆزىگە مۇلايىم تىكىلىپ ئولتۇرغان باتۇرغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ، بېلىگە باغلىغان سېرىق شايى پوتىسىنى يەشتى — دە، قايتىدىن چىڭراق باغلىدى.

پوتا سالماق مەشرەپ ئويۇنلىرىدا بىر — بىرىگە پوتا سونۇپ ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلماق: ساربخان ئانارخانىنى ئاتايىن سۇلتان مامۇتقا كۆرسەتمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئونىمغىنىغا قارىماي، پوتا سېلىپ، ئوتتۇرىغا ئاچقتى.

پوتا ئويۇنى ① مەشرەپلەردە ئەر — ئاياللار بىر — بىرىنى ئۇسسۇلغا تارتىشتا پوتا تاشلاش ئارقىلىق ئويىنىلىدىغان بىر خىل ئويۇن: مەن ئۇنىڭ ئويىنىغان ئۇسسۇلى بىلەن پوتا ئويۇنىدا ئېيتقان بېيتلىرىگە قاراپ كۆيۈپتىمەن، ئەمدى قارىسام بىر يۈك بولدى. ② باللارنىڭ چەمبەر شەكلىدە چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ بىرسىنىڭ ئارقىسىغا سەزدۈرمەي پوتا تاشلاپ قويۇش ئۇسۇلى بىلەن ئويىنىلىدىغان بىر خىل ئويۇنى.

پوتال ئى. ھەر خىل ئەسۋابلارنى زىننەت-لەش، پەردازلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى؛ ھەل.

پوتاللىق سۈپ. پوتال بىلەن زىننەتلەنگەن، پوتال بىرىلگەن، پوتىلى بار.

پوتەي ئى ① ئۇرۇشتا قارشى تەرەپنىڭ ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ۋە قارشى تەرەپكە ئوق چىقىرىش مەقسىتىدە ياسالغان مۇنار شەكلىدىكى قۇرۇلۇش: ھېلىقى پارتلىتىۋېتىلگەن پوتەينى چۆرىدەپ پاراڭ سېلىشۋاتقانلارنىڭ سۆزى بىردىنلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىدى ② مق س. ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى؛ بىر پوتەي ئون چاقىرىمغا تەڭ، يەنى بەش كىلومېتىرغا تەڭ كېلىدۇ: نىزامىدىن ھارۋىنى سۆرەپ تۇزلەڭگە چىقىرىشىپ بەرگەن چاغدا، كۈن خېلىلا قىيىلغان بولۇپ، كەنتكە تېخى ئون پوتەي بار ئىدى.

پوتلا ئی ① بۇرۇندىن ئاققان شىلىمسىمان سۇيۇقلۇق؛ ماكقا: زېرىكمەيتتى دوختۇر ھېچ ئۇنى تولا داۋالاپ. تېرىكمەيتتى دادىسى پوتلا-سىنى ئادالاپ. ② تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماق چىقىرىشتىن بۇرۇن چىقىدىغان چېچىكى: دەرەخلەر پوتلا چىقىرىشقا باشلىغان ئەتىياز پەسلى ئىدى. ھاۋا بەزىدە ئېچىلىپ، بەزىدە تۇتۇلۇپ تۇراتتى. ③ قارا چىراغ، شام پىلىكلىرىنىڭ كۆيۈپ ياكى چالا كۆيۈپ، پولتىيىپ ساقىلغان قىسمى: چامغۇرغا ئورنىتىپ قويۇلغان شامنىڭ پوتلىسى ئۆسۈپ، ئىسلاشقان بۇ زەي ئۆيىنىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا.

پوتلىلىق سۈپ. پوتلىسى بار، پوتلا چىقارغان.

پوتلىسمان سۈپ. پوتلىغا ئوخشايدىغان، پوتلا شەكىللىك.

پوتلىسمان گۈل رېتى <بوت> چەكسىز گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى، گۈللىرى يۇمران، گۈل ئوقىنىڭ يېنىدىن ئۆسىدۇ، تاق جىنسلىق بولىدۇ، گۈل ساپىقى بولمايدۇ؛ گۈللىرى ئېچىلغاندىن كېيىن ياكى مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن پۈتۈن گۈل رېتى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن: تېرەك، سۆگەت، لاپىن دەرىخى قاتارلىقلارنىڭ گۈل رېتى ۋە ياڭاق، ئورمان ياڭىقى قاتارلىقلارنىڭ ئاتلىق گۈل رېتى.

پوتېنسىئال ئى [ر< لات] <فىز> ئېلېكتر ياكى ماگنىت مەيدانىنىڭ مەلۇم نۇقتىدىكى ھالىتىنى خاراكتېرلەيدىغان مىقدار: تارتىش كۈچى پوتېنسىئالى.

پوتېنسىئال ئېنېرگىيە <فىز> جىسىمنىڭ تۇرغان ئورنى ياكى ئېلاستىك دېفورماتسىيىسىدىن ئېرىشكەن ئېنېرگىيە. سۇنۇق چۇشۇش پەرقى ۋە پۇرژىننىڭ ئىش قىلىش ئېنېرگىيىسى پوتېنسىئال ئېنېرگىيە بولىدۇ.

پوتېنسئومېتر ئى [لات+گرېك] <فىز> ئۆزلۈكسىز تەكشىگىلى بولىدىغان بېسىم بۆلۈگۈچتە ئىشلىتىدىغان ئۆزگىرىشچان قارشىلىق. تەركىب تاپقان ماتېرىياللىرى بويىچە ئورامسىلىق ۋە ئورامسىز دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ.

پوتىلىق سۈپ ① پوتا باغلىغان، پوتىسى بار. ② پوتا ئۇچۇن تەييارلانغان، پوتىغا لايىق: پوتىلىق رەخت.

پوچاڭزا ئى [خەن] پارتلىغۇچ دورىنى قەغەزگە ئوراپ، ئۇچىغا ئوت تۇتاشتۇرىدىغان پىلىك بېكىتىپ ياسالغان پارتلاتقۇچ: ئىدارە دەرۋازىلىرىغا قادالغان «مەرھابا باھار بايرىمى» دېگەن چوڭ خەتلەر، پاراسلاپ ئېتىلغاتقان پوچاڭزىلار قوشۇلۇپ ئومۇمىي خۇشاللىقنى پەيدا قىلغاندى.

پوچتا I ئى. يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان تۆت چاقلىق ھارۋا. بۇنداق ھارۋىنىڭ يۆلىنىدىغان يېرىنىڭ ئۇستىدە كۇنلۇكى بولۇپ، ئۇنى لازىم بولغاندا ئېچىپ، لازىم بولمىغاندا يىغىپ قويۇشقا بولىدۇ: ئانچە ھايال تۆتەمي قاتىرىسىغا ئۇچ كىشى ئولتۇرغان، ئالدىدا بىر ياش يىگىت ھەيدىگەن ئۇچ ئات قوشۇلغان پوچتا مەھەللىگە كىرىپ كەلدى.

پوچتا II ئى [ر<پولەك] ① پوسۇلكا، ھۇججەت، پۇل ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىپ، كۆرسىتىلگەن كىشى ياكى جايغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئالاقە ئورنى ۋە شۇ ئورۇن جايلاشقان بىنا: شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى. ② پوچتىخانىلار تەرىپىدىن تېگىشلىك ئورۇن ياكى شەخسلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىلىدىغان خەت، پۇل، پوسۇلكا قاتارلىق نەرسىلەر: بۇگۈن پوچتا كەلدى؟ ③ پوچتىخانا: مەن بۇگۈن پوچتىغا باردىم.

پوچتا - تېلېگراف پوچتا ۋە تېلېگراف.

پوچتالیون ئى [ر] ← **پوچتىكەش**: ئانام

خېتمنى پوچتالیوننىڭ قولىدىن تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن چوقۇم يۈزلىرىگە ياقىدۇ، لەۋلىرىگە يېقىپ سۆيىدۇ.

پوچتالیونلۇق «پوچتالیون» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پوچتالیونلۇق قىلماق.

پوچتچى ئى ← **پوچتكەش.**

پوچتكەش I ئى «پوچتا I»نى ھەيدىگۈچى كىشى: تەختىراۋان يەنە بىر ئىشكىتىن ئۆتۈپ، سالاسۇنلىرى چىرايلىق سىرلانغان سەينادا توختىدى. شۇ چاغدا پوچتكەش ئۇيناقلاپ تۇرغان ئاتلارنى كەينىگە شوخشىتىپ، پوچتىنىڭ ئىشكىنى ئاچتى، خىزمەتچى ۋە مۇھاپىزەتچىلەر ۋاكىنى يۆلەپ پوچتىغا چىقاردى.

پوچتكەش II ئى [ر+پ] پوچتىخانىنىڭ خەت-ئالاقە، گېزىت-ژۇرنال قاتارلىق نەرسىلەرنى توشۇغۇچى خادىمى؛ پوچتالیون: دەرۋازا غىچىلداپ ئېچىلىپ، پوچتكەش كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ قولىدا بىر پارچە خەت تۇراتتى. رۇسۇل ئاكا ئورنىدىن چاچراپ تۇردى-دە، خەتنى ئالدى.

پوچتىخانا ئى [ر+پ] پوچتا ۋە تېلېگراف ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارە: مەن بىرھازا ئويلىنىپ، ئاخىرىدا ئوتتۇز يەۋەن پۇل ئەۋەتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ، مىڭ تەسلىكتە خېتىمنى يېزىپ تۈگەتتىم-دە، ئىتتىك سىنىپتىن چىقىپ پوچتىخانىغا بېرىپ خەتنى سېلىۋەتتىم.

پوچى I سۆپ. پو ئاتىدىغان، يوغان گەپ قىلىدىغان، چوڭ سۆزلەيدىغان: ئادىلە خۇشال بولۇپ: — بىزنى باشقىلار «غۇلجىلىق پوچىلار» دېيىشىدىكەن. بىزدە پوچىلارمۇ بار، لېكىن مۇنۇ ئەلانۇردەك، سىزدەك، گۈزەلئايدەك نوچىلارمۇ بار، — دېدى.

پوچى II ئى. كان كولاشتا ئىشلىتىدىغان ئۇچى ئۇچلۇق تىغ بىكىتىلگەن، بازغان شەكىللىك ئەسۋاب.

پوچىركا ئى [ر] بىر كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس خەت يېزىش ئۇسلۇبى، خەت شەكلى: مەن ھېلىقى كونۇبرتنى ئېچىپ، ئىچىدىكى خەتكە قاراپلا ئۇنىڭ دوستۇم ئەيسانىڭ پوچىركىسى ئىكەنلىكىنى تونۇۋالدىم.

پوچىلىق ئى. چوڭ سۆزلەيدىغان، پو ئاتىدىغان سۆز-ھەرىكەت: يولۋاس پوچىلىق بىلەن ماختىنىپ: — ئانا خاتىرجەم بول، ئوغلۇڭ بالانىڭ ئاغزىدىن ساق كىرىپ، كەينىدىن كۆلۈپ چىقىدۇ، — دېدى.

پوخور سۆپ. ئايالىلارغا يامان نىيەتتە، ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولىدىغان؛ زىناخور: بۇ يىل كىرگەندىن باشلاپ، جامائەت ئارىسىدا شەيخىم توغرۇلۇق كۆس-كۆس گەپلەر پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى. يەنى «شەيخ قەبرىغىنىغا قارىماي پوخور ئىكەن»، «شەيخ نەپسانىيەتچى ئالا كۆڭۈلكەن»، — دېيىشەتتى.

پوخورلۇق ئى. ئايالىلارغا يامان نىيەتتە، ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولىدىغان ھەرىكەت، قىلىق: ئۇ گالىستۇكنى تۇزەشتۇرۇپ، كومېدىيەلىك ئوبرازنى زالدا ئولتۇرغان نەدىكى بىر ئايالغا پوخورلۇق قىلىپ قويياتتى.

پودپولكوۋنىك ئى [ر] كونا ← **جۇڭشياۋ.**

پودوكارپۇس ئى [لات] ← **پودوكار پۇس قارىغىيى.**

پودوكارپۇس قارىغىيى <بوت> پودوكار-پۇس قارىغىيى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى يېپىسمان تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ، ئارقا تەرىپىدە ئاق پاراشوكى بولىدۇ. ئاتلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ؛ مېۋىسى يۇمىلاق تۇخۇم شەكىلىدە. ياغىچى قۇرۇلۇشقا ۋە ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

پودۋال ئى ① ئۆي تاملىرىنىڭ پەستكى تەرىپىگە قىلىنغان نەقىش بېرىلگەن سىر: پودۋال چىقارماق. ② گېزىت سەھىپىسىنىڭ ئالاھىدە ماقالە بېسىلغان تۆۋەنكى قىسمى ۋە شۇ سەھىپىنى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدىغان تۈز سىزىق: بۇگۈنكى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئۇچىنچى بەت پودۋال ئاستىغا بېسىلغان ماقالە

كشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پور ① ئى. دەرەخ غولىنىڭ چىرىپ چىداملىقىنى يوقاتقان قىسمى: سۆگەت پورى. * تۆزلەڭلىكتە ئۇجمە ئۆستۈرۈپ، پىلە باققان يوپۇرمىقىدا. تارتقان يىپەك-مەشۇتىغا ئەل، بويىاق بەرگەن ئۇنىڭ پورىدا. ② سۈپ.

پورلاشقان، پورى بار: پور تېرەك. پور سۆگەت. ③ سۈپ. سۆگەتنىڭ پورىغا ئوخشايدىغان، **قوڭۇر:** پور رەڭ. * پور رەڭ كاستۇم كىيگەن بىر يىگىت ئالدىراش ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى-دە، بۆلۈمدە ئولتۇرغانلارغا سالاممۇ بەرمەستىن سۆزلەپ كەتتى. ④ سۈپ. **ئىچى كاۋاك، تېشىغا بۆرتۈپ چىققان، قاپارتىلغان، قالپاقلىق:** پور مېخ. پور سۈمبە.

پور سۈمبە ئۇچى كاۋاك سۈمبە.

پور سېمىز نورمالسىز هالدا سەمرىگەن، خام سېمىز: ئاشۇ پور سېمىز ئۆزىنىڭ ئۇسسۇلچى ئاشنىسىنىڭكىدە تاماق يەيدىكەن. هەي، هەي مېنىڭ ۋەكالەتچىم ئۇنىڭغا پاكىتنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندە ئۇ غىڭ قىلالماي قالدى.

پور قاقماق مىسكەرچىلىكتە چۆگۈن، ئاپتۇۋۇا، چىلاپچا قاتارلىق نەرسىلەرگە قالپاق گۈل چىقارماق.

پور مېخ قالپاقلىق مېخ، قالپىقى بار مېخ.

پوراچ ئى. ياغاچ پومزەك.

پورەك I ئى ① تېخى ئېچىلمىغان گۈل، غۇنچە: سالام ساڭا مۇئەللىم ساڭا چوڭقۇر يۇرەكتىن، تەربىيەگىدە ئېچىلغان مىڭلاپ غۇنچە-پورەكتىن. ② كۆپمە هالەتتىكى، كۆپۈشكەن، كۆبجۈگەن: پورەك چاچ.

پورەك چاچ كۆبجۈپ، پورەكلەپ ئۆسكەن چاچ: پورەك چاچ بالا. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى مەندىن خېلىلا چوڭ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كاستۇم-بۇرۇلكا كىيىپ قېتىۋالغان يىگىتلەر، شەپكىسىنىڭ ئالدىدىن پورەك چاچلىرىنى چىقىرىۋالغان مەن دېمەتلىك باللار، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان، يۈزلىرىگە گىرىم قىلغان چوڭ-چوڭ قىزلارمۇ ئولتۇرۇشاتتى.

پورەك II ئى. دىئال. زاغرا.

پورەكلىمەك پ. غۇنچىلاش، غۇنچىلاپ ئېچىلماق: بىنانىڭ ئەڭ چېتىدىكى 5-قەۋەتنىڭ لەمپىسى باشقا لەمپىلەردىن ئالاهىدە بولۇپ، هەشقىپىچەكلەر پىلەك تارتىپ، تەشتەكلەردىكى گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەندى.

پورپاڭ ① سۈپ. توزۇپ تۇردىغان، توزۇيدىغان؛ بوش، يۇمشاق: ئاسفالت يولدا سىلىق كېلىۋاتقان ماشىنا بۇرۇلۇپ قارا يولغا چۈشكەندە جالاقلاپ سىلكىنىشكە باشلىدى-دە، پورپاڭ توپا ئاسمانغا تاغدەك كۆتۈرۈلۈپ، هەممىنى چاڭ-توزانغا كۆمۈۋەتتى. ② كۆچمە. ئى. **غوۋغا، ئالىتوپىلاك:** پورپاڭ كۆتۈرمەك. پورپاڭ چىقارماق * — مەن قۇمۇلدا پورپاڭ كۆتۈرۈپ تۇرپانغا بېرىپ، تۆمۈر خەلىپە بىلەن ئالەمنى بىرئالغان تۇرسام مېنىڭدىن قورقمايدىغان كىم بار ئىكەن، — دېدى هېلىقى كىشى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ.

پورپاڭ چىقارماق غوۋغا چىقارماق، ئالىتوپىلاك قىلماق، قالايمىغانچىلىق تۇغدۇرماق: ئۇلار هەر يەردە ئېقىپ يۈرگەن ماكانسىز سەرگەردانلارنى ئارقىغا سېلىۋېلىپ، شەهەرمۇشەهەر پورپاڭ چىقىرىپ يۈرگەنىكەن.

پورپاڭ ساماق ← پورپاڭ چىقارماق: ئۇ «نىجات ۋە نۇر ئەلىخانلارنىڭ هەرقانداق ئىشلەپچىقىرىش تېمىلىرىدا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشى خاتا، ئەمەلىي قارار چىقىرىشى تېخىمۇ قارامىلىق، نىشاندىن چەتنىگەنلىك» دېگەن سۆزلەر بىلەن پورپاڭ سالدى.

پورپاڭ قىلماق غوۋغا قىلماق، ئالىتوپىلاك قىلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق.

پورپاڭ كۆتۈرمەك غوۋغا كۆتۈرمەك، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق، ئالىتوپىلاك قىلماق: ئەگەر ئۇ ئىجتىمائىي ئەهمىيەتكە ئىگە ياكى ئىبرەت ئېلىشقا تېگىشلىك تىپ بولىدىكەن، بۇ هەقتە گۇمانخورلارنىڭ پورپاڭ كۆتۈرۈشىنىڭ كارايىتى چاغلىق. بۇ خىل تىپىك ئىللەت كىمدە

بولىدىكەن، ئىللەتنى ئەيىبلەش نەشتىرى ئۇنىڭغا سانجىلىپ كەتسە، بۇنىڭ نېمە زىيىنى؟

پورپاڭلىق سۈپ. توپسىي پورپاڭلاشقان، پورپاڭ توپسىي بار: پورپاڭلىق يەر. پورپاڭلىق ئېتىز.

پورت I ئى [ر <فران] <قاتن> سۇ يوللىرىدا كېمە، پاراخوتلار توختايدىغان: يۇك بېسىش، يۇك چۈشۈرۈش ئۈچۈن مەخسۇس جاھازلانغان جاي: ئۇ 1978 - يىلى شەھەرلىك سۇ ترانسپورت شىركىتى بويىچە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى باھالىنىپ، بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، يەنە B شەھەرلىك پورتنىڭ سۇ ئۈستى بىخەتەرلىك ئاكتىپلىرى يىغىنىغا قاتناشتى.

پورت ھەققى <ت ئىش> پورتقا كىرىپ-چىقىپ تۇرىدىغان پاراخوت-كېمىلەر ۋە تۇرلۇك ماللار ئۈچۈن ئېلىنىدىغان قائىدە-يوسۇن خراجىتى ۋە مۇلازىمەت خراجىتى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

پورت II تەق. يۇمشاق نەرسىلەرنىڭ ئىچىدىكى گاز ياكى سۇيۇقلۇقنىڭ قاتتىق بېسىم تەسىرى بىلەن ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پورت-پورت «پورت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پورتتىدە رەۋ. «پورت» قىلغان ھالدا، «پورت» قىلىپ: پورتتىدە ئېتىلىپ كەتمەك.

پورتمان ئى [ر] خۇرۇم، يالتىراق قاتارلىقلاردىن تىكىلىدىغان، يانچۇققا ياكى سومكىغا سېلىشقا قولاي: پۇل، بىلەت، فاكتور قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بىر خىل قاپچۇق، ھەمىيان: زەيتۇنەم ئېرىنىڭ قولىدىكى چاپانىنى ئېلىپ، ئۆزى ئاختۇرسا تېپىلىپ قالىدىغانىدەك ئالىدىرىماي ئاختۇرۇپ چىقتى. پورتمان ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق!

پورتۇچكا ئى [ر] ئۆيىنىڭ ھاۋاسىنى ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن قويۇلغان دېرىزىنىڭ ئۈستۈنكى كۆزنىكى: ئۇ تېرمومېترنى يېگىتنىڭ قولىتۇقىغا تىقتى ۋە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ پورتۇچكىنى ئېچىۋەتتى.

پورتراپت ئى [ر] <گەسەن> كونكرېت ئادەملەرنىڭ ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن رەسىم: ئۇ پورترېت تەسۋىرىدە پېزسونازۇ قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە بولىدىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تالىلاپ تەسۋىرلىسە، تەبىئەت تەسۋىرىدە پېرسونازنىڭ ئېچىكى كەچۈرمىشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ.

پورترېت فوتوگرافىيىسى <گەسەن> فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ باش سۆرەت، يېرىم بەدەن سۆرىتى، پۈتۈن بەدەن سۆرىتى ۋە كۆپ كىشىلىك سۆرەت قاتارلىق پېرسونازلارنىڭ ئوبرازىنى تەسۋىرلەيدىغان فوتو سۆرەت ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. نادىر فوتو سۆرەت پورترېت ئەسەرلىرى پېرسونازلارنىڭ تاشقى قىياپىتىنى تەسۋىرلەپلا قالماستىن، بەلكى پېرسونازلارنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ۋە روھىي ھالىتىنىمۇ تەسۋىرلەپ بېرەلەيدۇ.

پورتۇگال ئى<ئىرق> پورتۇگالىيەدە ئولتۇرۇشلۇق ئاساسلىق مىللەت ۋە خەلقلەر.

پورداق ① ئى. ئەركەك جىنسىلىقلارنىڭ جىنسىي ئەزا قىسمىدىكى ئۇرۇقدانىنى ئوراپ تۇرىدىغان خالتىسىمان ماددا. ② پورداق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم. ③ كۆچمە. سۈپ. جىنسىي مۇئامىلىدە كېرەككە كەلمەيدىغان، پالاكەت (ئەرلەرگە نىسبەتەن).

پورداق كېسىلى <تب> ئادەتتە يېرىق ساھەسىگە چۈشكەن گىرىژا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ تولاراق قورساق پەردىسىنىڭ ئاجىز نۇقتىسىدىن ئىنچىكە ئۇچەي ئۇرۇقدان خالتىسىغا چىقىپ قېلىشتىن بولىدۇ. يېرىق ساھەسى پولىتېسىپ چىقىپ ياكى ئۇرۇقدان خالتىسى

يوغناپ، پات-پات قاتتىق ئاغرىيدۇ. بۇ هال شوك ياكى ئۇچەي چىرىپ كېتىدىغان هادىسىلەرگە سەۋەبچى بولۇشمۇ مۇمكىن.

پورداق يۇز نومۇس قىلمايدىغان، ئۇزا تارتمايدىغان؛ يۇزى قېلىن، يۇزسىز.

پورداقچى ئى. خۇشامەتنى، يالاقچىلىقنى ئادەت قىلغان كىشى؛ خۇشامەتچى، يالاقچى.

پورداقچىلىق «پورداقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پورداقچىلىق قىلماق.

پورفىر ئى [ر <گرېك] <گېئول> بىر خىل ئورتا كىسلاتالىق ئېتىلما جىنس ياكى كىسلاتالىق داغلىق تېمىز جىنس. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: داغلىق قۇرۇلمىغا ئىگە؛ فىنوكرىسلىرى ئاساسەن ئىشقارلىق دالاشپاتىدىن تەشكىللەنگەن.

پورفىرىت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل ئورتا نېگىزلىك ئېتىلما جىنس. تەركىبىدە رەڭگى قارامتۇل بولغان مىنېرال مىقدارى بىرقەدەر كۆپ بولىدۇ. لېكىن رەڭگى ئاچىراق بولغان مىنېرالالاردىن پلاگىئوكلاز، داغلىق قۇرۇلمىغا ئىگە تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ.

پورفىنلار ئى [ر <گرېك] <خىم> بىر خىل ئورگانىك ماددا بولۇپ، خلوروفىل، قانغا قىزىللىق بەرگۈچى ئاقسىل قاتارلىقلارنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ. بۇلار ئوكسىگېن مولېكۇلىسىغا ئوخشاش كىچىك مولېكۇلىلارنى ئۆزلىرىگە بىرىكتۈرۈۋالىدۇ ۋە ھۈجەيرىلەرنىڭ ئەڭ ئاساسىي خىمىيىۋى جەريانلىرىنى — فوتوسىنتېز، نەپەس ئېلىش جەريانلىرىنى ئىدارە قىلىدۇ.

پوركاپ ① ئى. ئۆتۈكنىڭ قونچىغا سېلىپ، پاشنىسىنى مىخلايدىغان دۇگىلەك ياغاچ كالتەك: پوركاپ كالتىسكى. پوركاپ ياسىماق. ②سۆپ. ئۇۋالغان، يۇمشاق، ئۇۋاق: تۆمۈر ئاتا چوڭ بوزلۇقنى كېسىپ ئۈتكەن پوركاپ توپىلىق هارۋا يولىدا جېدەللەپ كېتىۋېتىپ، ناهىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى...

پورشېن ئى [ر] <ماشىن> سىلىندىر ياكى ناسوس ئىچىدە تەكرار هەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل دېتال. يۇمىلاق كېلىدۇ. ئۇ ماتور سىلىندىرى ئىچىدە پار ياكى يېقىلغۇنىڭ پارتلىشى نەتىجىسىدە هاسىل بولغان بېسىمنى مېخانىكا ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدۇ.

پورلاشتۇرماق «پورلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پورلاشماق پور هالەتكە كەلمەك، پور بولماق: دەرەخنىڭ غول شاخلىرىنى تولا كەسسە دەرەخ ئاسان پورلىشىپ قالىدۇ.

پورلۇق سۆپ. پور قويغان، پورى بار: پورلۇق جۆجەي.

پورلۇق جۆجەي هالقىلىرىغا پور قويۇلغان، پور قويۇپ ئىشلەنگەن جۆجەي.

پورلۇق يۇگەن پور قويۇپ زىننەتلەنگەن، پور قويۇلغان يۇگەن.

پورما ئى. سوغا ئىچىگە ئورنىتىلغان ماروژنى چىقىرىدىغان قاچا، كىچىك تۇڭ.

پوروخ ئى [ر] ← **مىلتىق دورىسى:** جۇڭگودا تاڭ سۇلالىسىدىن بۇرۇنلا پوروخ كەشپ قىلىنغانىدى. * يېگىرمە سەككىز يىل بۇرۇن بۇ سايىدا، جەڭ بولىدى باسمىچى مەلۇنلار بىلەن. پوروخنىڭ ئىسىغا تولىدى يەر-ئاسمان، قاپلاندى ئەتراپىم يالقۇنلار بىلەن.

پورۇق تەق. قازاندىكى سۇ قايىنىغاندا چىققان ئاۋاز.

پورۇق-پورۇق «پورۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پورۇق-پورۇق قاينىماق.

پورۇقشماق پ ← **پورۇقلماق:** ئوت پاراسلاپ كۆيۈپ، قازان پورۇقشىپ قاينىماقتا ئىدى.

پورۇقلاتماق «پورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: پورۇقلىتىپ قاينىتىماق. بالام قازانىنى پورۇقلىتىپ قاينىتىۋەرمە، ئاستىراق قاينىسمۇ بولىدۇ.

پورۇقلاشماق «پورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ چوڭ ئاشخانىدىكى بەس-بەس بىلەن پورۇقلىشىپ قاينىۋاتقان داش-قازانلار توك توختاش بىلەنلا لاسسىدە توختىدى.

پورۇقلىماق پ. پورۇق قىلىپ ئاۋاز چىقار-ماق: ئوچاقتا لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى، قاينىاق سۇ پورۇقلاپ قاينىۋاتاتتى. ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ تالاغا چىقتى.

پوزا ئى ① قىمارنىڭ بىر خىلى بولغان ئوشۇق ئويۇنىدا ئوتقانلىقنى، يەڭگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان بىر خىل شەكىل: پوزا چۈشمەك. پوككا پوزا. ② قاتتىق مەستلىك ھالىتى.

پوزا بولماق ھاراق ئىچىپ ھوشىنى بىلەلمىگۈدەك مەست بولماق.

پوزا چۈشمەك ئوشۇق ئوتقانلىقنى بىلدۈرىدىغان شەكىلدە چۈشمەك.

پوزا قىلماق ھاراق ئىچىۋېرىپ ھوشىنى بىلەلمىگۈدەك مەست قىلماق.

پوزىترون ئى [ر<لات] <فىز> ئاساسىي زەرىچىلەرنىڭ بىر خىلى، مۇسبەت زەرىتلىك، ماسسىسى ئېلېكترونىنىڭ ماسسىسىغا بىلەن تەڭ. ئۇ ئېلېكترونىنىڭ ئانتى زەررىچىسى.

پوزىتسىيە ئى [ر<لات] ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تۇتقان ئورنى، ئىشغال قىلىپ تۇرغان جايى، مەۋقەسى، ۋەزىيىتى: 1945-يىل 13-يانۋار، تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرىمىز دۈشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى. ② كۆچمە. بىرەر مەسىلىگە قارىتا تۇتۇلغان يول، نۇقتىئىنەزەر: ئۆگىنىشتىكى ئاكتىپ پوزىتسىيىسى بىلەن ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ.

پوزنەك ئى. دېئال دۆۋە.

پوزىتىۋىزم ئى [ر<لات] <پەلس> يېقىنقى زامان بۇرژۇئا ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىدىكى بىر مەزھەپ. ئۇنى فرانسىيىلىك ئىدېئالىست پەيلاسوپ كونت ياراتقان. ئۇ بىلىش ئوبيېكتى ھەقىقىي پاكىتلاردۇر، پەن پەقەت سۇبيېكتىپ تەجرىبىسىنىڭ تەسۋىرىدۇر دەپ قاراپ، ماددىي دۇنيانىڭ ئوبيېكتىپلىقى ۋە ئۇنى بىلگىلى بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ.

پوس تەق. ئىچىگە گاز ياكى سۇيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق نەرسىلەرگە يېڭىنە قاتارلىقلارنى سانجىشتىن چىققان ئاۋاز.

پوس - پوس «پوس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پوست I ئى [پ] ① دەرەخ، مېۋە، كۆكتات، دان قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان قەۋىتى: ئەخمەقنىڭ دوستى تولا، پىيازنىڭ پوستى تولا (ماقال). * بۇ باغدىكى شاپتۇل، چىلان كۆچەتلىرى يېڭىدىن مېۋىگە كىرگەنىدى. بۇ شاپتۇل تازا پىشقان چاغ بولۇپ، پوستىنى سويغان ھامان سۈيى تېمىپ تۇراتتى. ② ئادەم ۋە جانىۋارلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نېپىز توقۇلما، تېرە ئۈستىدىكى يۇپقا پەردە: ئىشەنمىگەن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال). * بىركۈنى يىلان پوستىنى سىلىپ يوشۇرۇپ قويغان جايىنى ئۇنىڭ خوتۇنى كۆرۈپ قاپتۇ. * شۇندا قەست ئەيلەپ چايان ئۆز «دوستى»غا، نەيزىسىنى ئۇردى قايرىپ پوستىغا. ③ يەرنىڭ ئۈستكى قەۋىتى: يەر پوستى.

پوستىغا كىرمەك بىركىم بىلەن غەرەزلىك ھالدا ئاپاق-چاپاق بولۇۋالماق، ئىشەنچسىگە ئېرىشمەك، شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ سىرىنى بىلىۋالماق: شاھزادىنىڭ دىلى يۇمشاپتۇ. مەلىكىنى باغرىغا ئاپتۇ، تەسەللى بېرىپ كۆڭلىنى ياساپتۇ. پاتمە بولسا، قولىنى چىشلەپ، يېڭى تاپان-تۇزاققا ئىشلەپ يۇرۇپتۇ. شاھزادە بىلەن

سىڭلىسىنىڭ پوستىغا كىرىپ ئامراق بىر تۇغقان قېرىنداشلاردىن بولۇپتۇ.

پوست تاشلماق <زوئول> نۇرغۇنلىغان بوغۇم ئاياغلىق ۋە ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلار يېتىلىش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ كونا پوستى چۈشۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭىدىن پوست ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئادەتتە ھەر قېتىم پوست تاشلىغاندا ئازراق چوڭلايدۇ.

پوستىغا سامان تىقماق ئېغىز زىيانكەشلىك قىلماق: ئىشەنمىگەن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال).

پوست II ئى[ر<فران] <ھەرب> ھەربىي قىسىم ئورۇنلاشقان جاي، ئىدارە ـ جەمئىيەت ۋە باشقا مۇھىم جايلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئەسكەر، قاراۋۇل: پوستتا تۇرماق. * ئۆي ئىگىسىنى گۆش سېلىشقا بۇيرۇدى، نۇر پالۋاننى قوتان تۆۋىدىكى قارىغايغا باغلاپ، يېنىغا پوست قويدى. قىزنى باشقا يەرگە جايلاشتۇردى.

پوستەك ئى [پ] تۇگمەن خامپىسىدىكى ئۇننى سۈپۈرۈشكە ئىشلىتىلىدىغان يۇڭلۇق تېرە پارچىسى؛ تېرە سۈپۈرگە: كۆپ تىرىشتى، قېرىلىقنىڭ ئىزلىرى، بويىاق بىلەن رەڭ ئاستىدا يوقالدى. ئاپئاق بولۇپ ئۇپا ـ ئەڭلىك ئىچىدە، پوستەك تۇتقان تۇگمەنچىدەك تۇس ئالدى.

پوستەكچى ئى ① تۇگمەندە ئىشلەيدىغان كىشى، تۇگمەنچى: ھاشىم ئاكا، بايىنىڭ تۇگمىنىدە پوستەكچى بولۇپ ئىشلىگەن. ② كۆچمە. باشقىلارغا خۇشامەت قىلىپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان كىشى، يالاقچى: توپ ـ توپ بەگ بالىلىرى، توپ ـ توپ باي بالىلىرى، توپ ـ توپ مەخسۇملار، ھۇنەرۋەن كاسىپلار، ھەتتا پوستەكـچىلەرمۇ توپ ـ توپ بولۇپ يۈرەتتى.

پوستەكچىلىك ئى ① تۇگمەندە ئۇن تارتىش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى: ئۇ، قىران ۋاقتىدا بايىنىڭ تۇگمىنىدە پوستەكچىلىك قىلغان چاغدىكى ھۇنىرىنى ئۇنتۇپ قالمىغانىدى. ② كۆچمە. خۇشامەتچىلىك، يالاقچىلىق: ئۇ پوستەكچىلىك قىلىپ باشلىققا ياخشى كۆرۈنمەكچى.

پوستەكچىلىك قىلماق ① ئۇن تارتىش، تۇگمەنگە قاراش بىلەن شۇغۇللانماق. ② كۆچمە. خۇشامەتچىلىك، يالاقچىلىق قىلماق.

پوستىپىياز ئى [پوستى+پىياز] پوستىپىيازنىڭ رەڭگىگە ئوخشايدىغان، شاپىقى نېپىز، بالدۇر پىشىدىغان يازلىق قوغۇنىنىڭ بىر خىلى.

پوستىلاق ئى <بىئول> ئىچكى ئەزالارنىڭ سىرتقى توقۇلمىسى.

پوستۇمبا ئى [پوست+دۇمبە] قوي قۇيرۇقىدىكى ئاستىن قىسمىدىكى نېپىز تېرە ياكى يېغى بىلەن قوشۇپ ئىلىنغان قۇيرۇق تېرىسى.

پوستۇمبا كاۋاپ پوستۇمبىدىن قىلىنغان كاۋاپ.

پوسكاللا ئى [پوس+كاللا] دېمەكچى بولغان گەپ ياكى مەقسەتنىڭ ئاساسىي نېگىزى، تۇگمىنى، نەق جايى: ئۇلار تاغدىن ـ باغدىن بىردەم ھال ـ مۇڭ بولۇشقاندىن كېيىن گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئاچتى. * گەپنىڭ پوسكاللىسى شۇكى، كۆزلىگەن نەرسەڭگە ئېرىشەي دېسەڭ، ئاخىرغىچە بوشاشما. ئۇنداق بولمىسا، ماۋۇ ئەخمىتاخۇندەك بۇغداي ئورنىغا سامان ئىلىپ قالىدىغان ئىش.

پوسكاللىسىنى دېمەك دېمەكچى بولغان گەپ ياكى مەقسەتنىڭ ئاساسىي نېگىزى، تۇگمىنىنى ئېيتماق، جايىنى دېمەك: گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم،... ئىسمائىلدەك قان قەرزى بار باندىتنىڭ سۇقۇنۇپ كىرىۋىلىشىغا زادى يول قويغىلى بولمايدۇ.

پوسما ئى ① يېشىغا تولمىغان بوۋاق بالىلارنىڭ ئەستەرلىك ياكى نېپىز پاختا سېلىنغان باش كىيىمى: مومايىنىڭ كۆزى ئوسمىدا، گادايىنىڭ كۆزى پوسمىدا (ماقال). * ئۇ قىزنىڭ كىيىملىرىنى قېقىشتۇرۇپ، قۇچقىغا ئالدى، بېشىدىكى پوسمىسىنى تۈزەپ، مەڭزىگە

سۆيۈپ قويدى. ② دوختۇر، سېسترا قاتارلىق-
لارنىڭ ئىش ئۈستىدە كىيىدىغان يالاڭ باش
كىيىمى: ئۇ ئۆز بۆلۈمىگە چىقىپ، ئاسقۇچتىكى
قاردەك يۇيۇلغان پوسما بىلەن خالاتقا قاراپ
پىسسىڭكىدە بىرنى كۈلدى-دە، ئاۋايلاپ كىيدى،
ئىش ئۈستىلىگە كېلىپ ئېلېكتر لامپىسى يورۇقىدا
«كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەر ۋە ئۇنى داۋالاش
ئۇسۇللىرى» تېمىسىدىكى ئىلمىي ماقالىسىنى يېزىشقا
كىرىشتى.

پوسۇر تەق. ئادەم ماڭغاندا چىققان ئاۋاز.

پوسۇرلىماق پ. «پوسۇر» قىلغان ئاۋاز
چىقىرىپ ماڭماق؛ پايپاسلىماق.

پوسۇق بۇ بىرەر ئىشنىڭ تۇيۇقسىز يۈز
بېرىش ھالىتىگە تەقلىد قىلىنغان سۆز.

پوسۇققىدە رەۋ. تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت،
توساتتىن، بىردىنلا، كۈتۈلمىگەندە:
توغرا، مەمتىمىن بوغالتىرنىڭ گۇناھى نېمە؟ ئەس-
لىدىمىغۇ شۇ چاغدا بوغالتىر مۇدىر ئىشخانىسىغا
كىرمىسە بوپتىكەن، قايسى شەيتان ئازدۇردى، ئۇ
ئىشخانىغا پوسۇققىدە كىرىپ قالدى.

پوسۇلكا ئى [ر] ساندۇق، تاغار، خالتىغا
ئوخشاش نەرسىگە ئوراپ بىر جايدىن ئىككىن-
چى بىر جايغا پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن
نەرسە: ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتى ياخشىلانغاندىن
بېرى بىز بىر-بىرىمىزگە داۋاملىق خەت ۋە
پوسۇلكىلار ئەۋەتىشىپ تۇرۇۋاتىمىز.

پوش ئىم. يول بېرىشنى تەلەپ قىلىش ياكى
بۇيرۇق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: —پوش! —
دەپ ۋارقىرىدى ساتتار ئاتنىڭ بېشنى تارتىپ، —
يول بېرىڭلار، پوش، ھارۋىدا ئېغىر كېسەل بار،
دوختۇرغا يەتكۈزۈۋالايلى.

پوش دېمەسلىك تەپ تارتماسلىق، كۆزىگە
ئىلماسلىق، نەزىرىگە ئىلماسلىق: مۇختەر
راستتىنلا ئويۇنقېپى ئىدى. ئۇ مەندىن تەپ
تارتسىمۇ، ئانىسىنى «پوش» دېمەيتتى. جىلتىسىغا
كۆپ ھاللاردا ۋاراقلىرى يىرتىلىپ، ئىچى بىلەن
تېشىنىڭ تايىنى يوق كىتاب-دەپتەرلىرىدىن
كۆپرەك باشقا نەرسىلەرنى سالاتتى.

پوش-پوش «پوش» سۆزىنىڭ تەكرارلى-
نىشى: —پوش-پوش! —جۈمەش تېپىرلاپ
تۇرغان ئېتىغا قامچا ئۇرىدۇ، ئات يۇلقۇنۇپ،
قولى ئارغامچا بىلەن باغلانغان دېھقاننى يىقىتىپ
سۆرەپ ئېلىپ ماڭىدۇ، كىشىلەر ئارىسىدا ساراسىمە
كۆتۈرۈلىدۇ، مۆمىن ئاكا يۈگۈرۈپ چىقىپ ئاتنىڭ
تىزگىنىگە ئېسىلىدۇ، ئات تېپىرلاپ توختايدۇ.

پوشتا (توغرىسى: پوچتا) ⟵ **پوچتا.**

پوشكا ئى. دىئال. كۆنچىلەر تېرىنى
ئەيلىگەندە تېرىنى ئارتىدىغان ياغاچ جازا.

پوشكال ئى. خېمىرنى نېپىز يېيىپ قىزىتىل-
غان ياغقا سېلىپ پىشۇرىدىغان بىر خىل
يېمەكلىك: داستىخانغا نان، چاي، جىنەستە،
ئۆرۈك، ئۈجمە، قېتىق، پىشۇرۇلغان تۇخۇم ۋە
پوشكال كەلتۈرۈلدى.

پوشكالچى ① ئى. پوشكال سېلىش ۋە
ئۇنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى.
② كۆچمە. سۈپ. داۋاملىق نەزىر-چىراغ
قوغلاپ يۈرىدىغان، نەزىر-چىراغنىڭ
تائاملىرىنى يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ بىكار
تاماقنى يېيىشكە ئامراق: پوشكالچى موللام.

پوشكالچىلىق ئى. داۋاملىق نەزىر-چىراغ،
توي-تۆكۈن تاماقلىرى بىلەن قورساق
تويغۇزۇشنى ياخشى كۆرىدىغان قىلىق، ئادەت:
تۆت ئۇستىخىنى ساق ئادەم ئۈچۈن پوشكالچىلىق
بىلەن قورساق تويغۇزۇش ئەلۋەتتە نومۇس.

پوق ئى ①ئادەم، ھايۋان قاتارلىق جانلىق-
لارنىڭ چوڭ تەرىتى، گەندە: ئادەم پوقى.
مۈشۈك پوقى. * ئورۇق كالىنىڭ پوقى يوغان
(ماقال). ② مېتالنى تاۋلىغاندا قالغان
قالدۇق: كۈمۈش پوقى. ③ كۆچمە.
ئىقتىدارسىز، كېرەكسىز، قولىدىن ئىش
كەلمەيدىغان ئادەم: —ۋاي پوق، —دېدى
دادىسى ئۇنىڭغا قاتتىق خاپا بولۇپ، —شۇنچىلىك
ئىشنى قاملاشتۇرالماي دومسىيىپ تۇرغىنىنى.

پوق بولماق خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋا

بولماق، ئەپتى-بەشىرى ئېچىلماق، چاۋىسى چىنتقا يېيىلماق.

پوق پاچاق دىئال. لەقۋا، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، بوشاك ئادەم.

پوقتىن قۇتۇلماق يالغانىدىن ئويدۇرۇلغان تۆھمەت-بەتنامىلاردىن قۇتۇلماق، پالاكەت-چىلىكتىن خالاس بولماق.

پوق چاينىما ← **پوق يېمە:** تولا پوق چاينىما! 8-ئارمىيە ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەنىنى قۇتقۇزۇش يولىدا كۆرەشتى، پۈقرانىڭ ھەممىسى ئۇنى ھمايە قىلىۋاتىسا، نېمىشقا كۇنى ئۇزاققا بارمايدۇ.

پوق دەسسەپ يۇرمەك ھېچبىر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماي، تەييارغا ھەييار بولۇپ يۇرمەك.

پوق قىلۇەتمەك ① بىرەر ئىشنى بۇزۇپ بىكار قىلماق، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان قىلىۋەتمەك. ② بىركىمنى ئەل جامائەت ئالدىدا رەسۋا قىلىپ، باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋەتمەك، ئىززەت-ئابرويىنى چۈشۈرمەك.

پوق كۆتەم دىئال. ھۇرۇن، لەقۋا، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پوقنىڭ پۆپۈكىنى بۇزماق بىر ئوبدان ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرماق، ياخشى كېتىۋاتقان ئىشنى بۇزماق.

پوقنى ئىككىگە بۆلەلمەسلىك قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەسلىك، بىرەرمۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماسلىق.

پوقى بار مەسىلىسىنى، گۇناھى بار؛ ساپ ئەمەس: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا پوقى بار تۇرۇقلۇق نېمىگە يۇغانچىلىق قىلىدۇ؟

پوقى چوڭ بۇ سۆز قىلالمايدىغان، كۆچى يەتمەيدىغان، ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا ئۇرۇنىدىغان ئادەملەرنى، ئاساسەن بالىلارنى سۆيەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.

پوقى چىقماق ① مەسىلىسى چىقماق، چاتىقى چىقماق. ② ھېرىپ، چارچاپ، ماغدۇرىدىن كەتمەك، ھالسىزلىنىپ ئۆزلەر ھالەتكە كەلمەك: بىر دېمە، ئۇي كۆچۈپ بولغۇچە پوقۇم چىقاي دېدى

پوقىدا شام قادايدىغان ئىنتايىن پىخسىق، خەسىس، كىشىگە نەپ بەرمەيدىغان.

پوقىدىن ئۇركۈمەك قىلمىشىنىڭ ياكى مەسىلىسىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەككە-دۈككىدە تۇرماق: پوقىدىن ئۇركۈپ يۇرمەك.

پوقىغا كەتمەك باشقا بىرىنىڭ خاتاسى تۈپەيلىدىن جاۋابكارلىققا تارتىلماق، باشقا بىرىنىڭ سورى بىلەن زىيان تارتماق: توختى سەمەتنىڭ پوقىغا كەتتى.

پوقى قاتماق جاھىللىقى تۇتماق، رازىلىقىدىن يېنىۋالماق، ئۇنماي تۇرۇۋالماق.

پوقى قىڭغىر دىئال. ئىچى يامان، نىيىتى بۇزۇق.

پوقىنى بوغۇزلىماق ئۆز ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولماق، ئۆز-ئۆزىگە رەنجىمەك.

پوقىنى چېلىپ ئىچىدىغان ئەقىل ئىشلەتمەي، قارىسىغا ئىشلەپ، تەۋەككۇل قىلىپ ئىش بۇزىدىغان؛ كالۋا، دۆت.

پوقىنى ئېرىغدىماق چىققان مەسىلىنى، چاتاقنى تۈگەتمەك.

پوقىنى ئىلەشتۇرمەك ئۆزى قىلغان ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرماق، ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك، قىلغان ئىشىنىڭ ئاخىرىنى ئۇزەلمەي بۇزۇپ قويماق.

پوقى يۇقماق ← **پوقىغا كەتمەك.**

پوق يەۋالغاندەك بولۇپ قالماق كۆكۈلگە شەك-گۇمان چۈشۈپ، ئەنسىزلىنىپ بىئارام بولماق؛ ئەندىشىدە قالماق: مەن ئۇنىڭ بۇ كۆكۈلسىز گېپىنى ئاڭلاپ، پوق يەۋالغاندەك

بولۇپ قالدىم.

پوق يېگەن خورازدەك مەڭزى قىزىل.

پوق يېمە قىلىشقا تېگىشلىك بولمىغان گەپنى، يوق گەپنى قىلما، يالغان سۆزلىمە.

پوق يېمەك بىلىپ-بىلمەي كەمچىلىك، خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويماق، توغرا يولدىن ئاداشماق.

پوقاق ① ئى. قالقان بەز ئىشىشى، يەنى بويۇندا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك: موللام ئۆچكە ساقال، گېلىدە مۇشتەك پوقىقى بار، يوغان بۇرۇن، ئەللىك ياشتىن ئاشقان، ئېگىز بوي سېرىقراق ئادەم ئىكەن. ② سۈپ. كۆپۈشۈپ چىققان، كۆپۈشكەن، كۆپكەن: پوقاق بولغان باشاقلار.

پوقاق بولماق <دېھ> شال، بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى ئىچىدە ھاسىل بولغان باشاق يوپۇرماقىنى يېيرىپ چىقماق: بۇغدايلار پوقاق بوپتۇ.

پوقچى ئى ① مەخسۇس ھاجەتخانا تازىلاش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، پوق توشۇغۇچى. ② كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئەركىلەتمە سۆز.

پوققورساق سۈپ [پوق+قورساق] ① قورسىقى يوغان، يوغان قورساق؛ پور سىمىز. ② قولدىن ئىش كەلمەيدىغان؛ دۆت، كالۋا.

پوقلاق ئى. دىئال. ھاجەتخانا.

پوقلماق پ. پوق قىلماق.

پوقلانماق «پوقلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پوقلاشماق ① «پوقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② بىر-بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، يامان گەپلەر بىلەن تىللاشماق، شۇ سەۋەبتىن مۇناسىۋەتتە قاتتىق يىرىكلەشمەك.

پوك تەق. بىرەر نەرسە ئېگىزدىن پەسكە چۈشكەندە چىققان ئاۋاز: شۇ چاغدا دەرەختىن سىلكىنىگەن بىر توپ قار «پوك» قىلىپ قىزىنىڭ بېشىغا چۈشۈپ ئۇنى چىرايلىق ئېچىلغان ئاپئاق كېۋەز غوزىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

پوكان I ئى. ئادەم ۋە ئۇچار قۇشلارنىڭ تۆش قىسمى، كۆكرەك: ھەيدەر پوكىنىنى ئۇستەلگە قويغىنىچە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

پوكىنىغا باسماق دۆلەت ھەم شەخسلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ مەھكەم بېسىۋالماق: ئۇلار كوللېكتىپنىڭ مال-مۈلكىنى ھەر خىل باھانىلەر بىلەن بۇزۇپ چاچتى ۋە پوكىنىغا باستى.

پوكان II سۈپ. چالا پىشقان (مېۋە-چېۋە ھەققىدە)، تولۇق قاتمىغان، (زىرائەت دانلىرى ھەققىدە)، نەملىكىنى يوقاتمىغان، قۇرۇمىغان (كىيىم-كېچەك قاتارلىقلار ھەققىدە).

پوكانچى ئى. مەخسۇس مال سويۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم؛ قاسساپ: قوچقارنى چۆلۈۋىدىن تۇتۇپ تۇرغان گەۋدىسى يوغان، ئېگىز پوكانچى قوچقارنى پۇتلىرىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ باستى، پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېلىدىكى چىگە بىلەن باغلىدى. ئاندىن ئۇ بېلىدىكى غىلاپتىن سېپىغا گۈل ئويۇلغان چوڭ پىچاقنى سۇتۇق بۇغراخانغا سۇندى.

پوكانچىلىق ئى. قاسساپلىق: پوكانچىلىق قىلماق، پوكانچىلىق قىلىدىغان ئادەم.

پوكەي ئى [خەن] سودا دۇكانلىرىدا ھەر خىل گەزمالالارنى تىزىپ سېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ياغاچ، كېسەك ياكى سېمونتتىن ياسالغان ئۇستەل شەكلىدىكى جاھاز؛ توسما: قولاقچىسىنى تەتۇر كىيگەن، كىچىك كۆزلىرى قىزىرىپ، لەۋلىرى تەتۇر ئۇرۇلۇپ تۇرىدىغان، ئورۇق ئېگىز ئادەم ئاغزىنى بۇزۇپ، قىسىلىپ ئۆتۈپ، پوكەيگە پوكىنىنى قويۇپ مۇكچەيدى ۋە تۆش يانچۇقىدىن بىر سقىم پۇل چىقىرىپ سانىمايلا ماگزىنىچىغا تەڭلىدى.

پوك - پوك «پوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك (ماقال). * يىغىندىن يۈرىكى پوك - پوك قايتقان ئابدۇقىيۇم دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئۆيدىن قولتۇقىغا قاتلانغان گىلەمنى قىستۇرۇپ كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان قاسىم قارى بىلەن دوقۇرۇشتى.

پوكەيدى ئى. سودا تىجارىتىدە ساتىدىغان نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ سودا قىلىدىغان ئۇششاق تىجارەتچى؛ كۆتۈرمىچى.

پوككا ئى. ئوشۇقنىڭ كىندىك تەرىپىگە قارشى تەرىپى، دۇمبىسى. پوككا پوزا. پوككا چۇ. * قىمارۋازمۇ تۆت ئوشۇقنى دەتتىكام، دەپ ئاتىدۇ، يا چىككە ياكى پوككا چۇشىدۇ، بىزنىڭ بۇ تاۋۇكا- يىمىز ئوشۇقنى ئېتىش بىلەنلا يىغىشتۇرۇلۇپ كەتتى.

پوككا پوزا تۆت ئوشۇقنىڭ ئوخشاش كىندىك تەرىپىنى يەرگە، دۇمبىسىنى ئاسمانغا قارىتىپ يېتىشى، قىمار ئويۇنىدا ئوشۇق ئاتقان ئادەمدە مۇشۇنداق چۇشسە ئۇ ئۇتقان بولىدۇ.

پوككا چۇ تۆت ئوشۇقنىڭ بىرى ئۆرە تۇرۇپ قالغان ئۇچىنىڭ كىندىك تەرىپىنى يەرگە، دۇمبىسىنى ئاسمانغا قارىتىپ يېتىشى، قىمار ئويۇنىدا ئوشۇق ئاتقان ئادەمدە مۇشۇنداق چۇشسە ئۇ ئۇتتۇرغان بولىدۇ.

پوككىدە رەۋ ① «پوك» قىلغان هالدا: مەن هارۋىغا لىق يۈك بېسىپ كېلىۋاتقىنىمدا، هارۋا چاقى ئۇ ئويۇپ قويغان يوشۇرۇن ئورەككە پوكىكىدە چۇشۇپ، ئىچ كامېرى ئېتىلىپ كەتتى. ② كۆتۈلمىگەندە، ئۇشتۇمتۇت: ئۇ ئىشكىگە كېلىپ ئەمدىلا بوسۇغىدىن ئاتلىشىغا، پوككىدە ئىكىكى ئادەم ئۆيگە كىرىپ كەلدى: ئالدىدا كىرگىنى سىياھ بەگلەرچە، كېيىن كىرگىنى مۇلازىملارچە ياسىنىۋالغانىدى.

پوكۇلداتماق «پوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: هەي ئاقساقال، تايىنى يوق گەپنى قىلىپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى پوكۇلداتمىغىنا؟

پوكۇلداشماق «پوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۆڭشىنىڭ يېنىدىكى بىر كوچىدىن ئۆتۈپ، يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر توپ ئادەمنى كۆرگىنىدە يۈرەكلىرىنىڭ پوكۇلدىشۇاتقانلىقىنى هېس قىلىشقا باشلىدى.

پوكۇلدىماق پ «پوك» قىلغان ئاۋاز چىقماق: ئابدۇللا ئىختىيارسىز دۇرنەمنى قويۇۋېتىپ كەينىگە داجىدى. باشقىلارنىڭ يىغىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن قورقۇپ يۈرىكى پوكۇلدىدى.

پوكۇنى ئال. مەلۇم بىر كىشى ياكى نەرسە: ئۇلارنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە قورسىقى توق، قىلىدىغان ئىشى يوق، ئاشۇنداق «ۋاي پالانى ئانداق، پوكۇنى مۇنداق»، دەپ غەيۋەت قىلماي نېمە قىلسۇن!

پوكۇنچى ئال. مەلۇم بىر كىشى: پوكۇنچى كەلدى. پوكۇكچى كەلمىدى.

پوكۇۋاي ئى <كي> ئايالنىڭ ئارتىدىغان قىشلىق يۇڭ ياغلىق: — ئۇكام ئەكبەر، ماگىزىنغا پوكۇۋاي ياغلىق، دۇخاۋا كەلدى، هەدەمگە ئېيتىپ قويارسىز، — دېدى هېكمەت خوشلىشۇېتىپ.

پوك تەق. بىرنەرسە ئېتىلغان، يېرىلغان ياكى بىر يەرگە تەككەندە چىققان ئاۋاز: لامپۇچكا «پوك» قىلىپ ئېتىلىپ كەتتى * قاياقتىندۇر پوك قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

پوك - پوك «پوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پوك - پوك» قىلىپ ئېتىلغان پوجاڭزا ئاۋازى قورۇنىڭ ئىچىنى بىرئالدى.

پوك - پوك سۆزلىمەك گەپ - سۆزدە تۇزۇت قىلماي ئۇدۇلسىغا سۆزلىمەك، خىيالىغا نېمە كەلسە، شۇنى دېمەك: توختىماي ئېچىلىپ - يېپىلىپ تۇرغان ئىشكىتىن ئۇرۇلغان سوغۇق شامال ئۇنىڭ ئوشۇقىغا كېلىپ تېگەتتى، دالاندا توپلىنىپ تۇرغان ئېگىز بويلۇق، كۆك چاپانلىرى هۆل بولۇپ كەتكەن هارۋىكەشلەر زالدىن چىققانلارنى خۇشال كەيپىياتتا پوك - پوك سۆزلەپ هارۋىسىغا تەكلىپ قىلىشاتتى.

پوگزەك (توغرىسى: پومزەك) ← **پومزك.**

پوڭڭىدە رەۋ ① «پوڭ» قىلغان ھالدا: جوزا ئۈستىدە تۇرغان چايدان پوڭڭىدە يېرىلىپ ئىشخانىدا ئولتۇرغان ھەممەيلەننى چۆچۈتۈۋەتتى. ② ئۇشتۇمتۇت، بىردىنلا: پوڭڭىدە يىغلىۋەتمەك. پوڭڭىدە سۆزلەپ تاشلىماق.

پوڭۇلداتماق «پوڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاتقان ئوقۇمنىڭ تەگكەن - تەگمىگەنلىكى بىلەنمۇ ھېسابلاشماي پوڭۇلدىتىپ ئېتىۋەردىم. بىر ۋاقىتتا ئىزۋوت كومانىدىرىنىڭ: — ھەي، ناسىر، بىكارغا ئېتىۋېرەمسەن، بولدى، بۇ ياققا كەل، — دېگەن سۆزى بىلەن ئېتىشنى توختىتىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

پوڭۇلدىماق پ. «پوڭ» قىلغان ئاۋاز چىقماق: پوڭۇلداپ ئېتىلىۋاتقان پوجاڭزا ئاۋازى يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پول ئى [ر] كارىدور ۋە ئۆينىڭ تاختاي ئورنىتىلغان ئاستى يۈزى: مۇختەر ئىچكى كېسەللەر بۆلۈمىدە پول سۈرتەتتى، تۈكۈرۈك قاچىلىرىنى تازىلايتتى، كېسەللەرنىڭ تەرىتىنى تۆكەتتى، دوختۇرلارنىڭ قارا خىزمىتىنى قىلاتتى.

پولا سۈپ. پىشىپ ۋاقتى ئۆتۈپ يۇمشاپ كەتكەن؛ لۆم - لۆم، موس - موس: پولا قوغۇن. پولا بولماق. پولا بولۇپ كەتمەك.

پولا بولماق پىشىپ، ۋايىدىن ئېشىپ، يۇمشاپ، لۆمشىپ كەتمەك: پولا بولۇپ كەتكەن قوغۇن.

پولات ئى [ئە] ① تۆمۈر بىلەن كۆمۈرنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل قېتىشما مېتال. ئۇنىڭ تەركىبىدە 1.7 پىرسەنتتىن تۆۋەن كۆمۈردىن باشقا، يەنە ئاز مىقداردا مانگان، كرىمنىي، گۈڭگۈرت، فوسفور قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار. پولات ئادەتتە چويۇن بىلەن كېرەكسىز تۆمۈر - تەرسەكلەرنى تاۋلاش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ئۇ تۆمۈرگە نىسبەتەن يۇقىرى بولغان فىزىكىلىق ۋە مېخانىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئۇنى سۇغىرىشقا، يېسىلاشقا ۋە تەركىبىنى تەڭشەش ئارقىلىق خۇسۇسىيىتىنى ئوتقا، چىرىتىشكە، سۈركىلىشكە چىداملىق قىلىپ ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ. سانائەتتە ئۇ ناھايىتى زۆرۈر ماتېرىيال ھېسابلىنىدۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پولات ئارغامچا <بىن> ئىنچىكە پولات سىملاردىن ئېشىلگەن ئارغامچا. ئېغىرلىق كۆتۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

پولات ئەينەك <خىم> ناھايىتى يۇقىرى مېخانىكىلىق كۈچىنىشچانلىققا ئىگە ئەينەك. ئادەتتىكى ئەينەكنى ئىسسىقلىقتا بىر تەرەپ قىلىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ؛ زەربىگە چىداملىق ۋە ئېلاستىكىلىق كېلىدۇ؛ ئىسسىقلىق تۇراقلىقى ئادەتتىكى ئەينەككە قارىغاندا بىر ھەسسە يۇقىرى بولىدۇ.

پولات تاختا <سانا> سوغۇق ياكى ئىسسىق پروكاتلاش ئاساسىدا پولاتتىن ياسالغان تاختايلار. ئادەتتە تۆت مىللىمېتردىن يۇقىرىلارغا قارىتىلىدۇ. تۆت مىللىمېتردىن تۆۋەنلىرى «تۈنىكە» ياكى «قاڭالتىر» دېيىلىدۇ.

پولات تامغا ئىدارە، تەشكىلات، مەكتەپ، كارخانا قاتارلىق ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئىشلىتىدىغان ۋە پولاتتىن ياسالغان تامغا. ئۇ، كىنىشكا، ھۈججەتلەرگە بېسىلىدۇ، بېسىلغاندا قەغەز ئۈستىگە چوڭقۇر ئىزى قالىدۇ.

پولات تاۋلاش <سانا> چويۇن ۋە كېرەكسىز پولاتلارنى پولات ئېرىتىش ئوچىقىغا قاچىلاپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ئېرىتىش ئارقىلىق، تەركىبىدىكى كاربوننىڭ ۋە ئارىلاشما ماددىلارنىڭ مىقدارىنى بەلگىلەنگەن تەلەپكە يەتكۈزۈش ياكى تۈرلۈك كېرەكلىك ئېلېمېنتلارنى قوشۇش ئارقىلىق ھەر خىل پولاتلارنى ياساپ چىقىش.

پولات تۈۋرۈك <بىن> ھەر خىل شەكىللىك پولاتلاردىن قۇراشتۇرۇپ ياسالغان تۈۋرۈك.

پولات چۈنق <بىن> پولاتتىن ياسالغان، بېتون ئارىسىغا ئېلىنىدىغان چۈنۈق. توغرا كەسمە يۈزى ۋە سىرتقى شەكلىگە قاراپ بىرقانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

پولات رۇلېتكا <بىن> پولاتتىن ياسالغان ۋە ياندا ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك قىلىپ تۆمۈر قاپچۇق ئىچىگە ئوراپ قويۇلغان مېتر. ئىشلىتىش ۋاقتىدا چىقىپ تۇرغان ئۇچىدىن تارتىپ چىقىرىپ ئىشلىتىلىدۇ، قويۇۋۆتسە ئۆزلۈكىدىن كىرىپ كېتىدۇ.

پولات سىم <سانا> ئىنچىكە يۇمىلاق پولاتلارنى سوزۇش ئارقىلىق ياسالغان يىپ شەكلىدىكى مەھسۇلات. توم ئىنچىكىلىكى ئوخشىمايدۇ. پۇرۇزنا، پولات ئارغامچا، پولات تور قاتارلىقلارنى ياساشنىڭ ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پولات قالپاق <ھەرب> ئەسكەرلەر ۋە ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىملار كىيىدىغان قالپاق. پولاتتىن ياسىلىدۇ، باشنى ئاسراش رولىنى ئويناىدۇ.

پولات لىم <بىن> پولاتتىن قۇراشتۇرۇلغان ياكى پولات تاختىلاردىن كەپشەرلەپ ياسالغان لىم.

پولات ـ تۆمۈر پولات ۋە تۆمۈر. پولات ـ تۆمۈر ئىشلەپ چىقارماق.

پولەك ئى ← **پولەكلەر.**

پولەكلەر ئى. <ئىرىق> پولىشنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغان، غەربىي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ خەلق.

پولەكچە ① سۈپ. پولەكلەر فورمىسىدا، پولەكلەر يوسۇنى بويىچە، پولەكلەرگە خاس: بۇ پولەكچە كىيىم. ② ئى. پولەك تىلى: «خىتابنامە»نىڭ 1892 ـ يىلدىكى پولەكچە نەشرىنى پولشا سوتسىيالىزمنىڭ «تاڭ نۇرى» ژۇرنىلى نەشرىياتى لوندوندا نەشر قىلدى.

پولتۇق تەق. مەلۇم ئېغىرلىقتىكى نەرسىنىڭ سۇغا چۈشۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پولتۇق ـ پولتۇق «پولتۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كۆلدە بېلىق ئويناسا «پولتۇق ـ پولتۇق» قىلىشىپ. خۇشال بولار بالىلار ئۇنىڭا قاراپ كۈلۈشۈپ.

پولتۇققىدە رەۋ. «پولتۇق» قىلغان ھالدا، «پولتۇق» قىلىپ: ئەركىن كىيىملىرىنى سېلىپ پولتۇققىدە سۇغا سەكرىدى.

پولتۇقلاتماق «پولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پولتۇقلاشماق «پولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پولتۇقلىماق پ «پولتۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: يوغان داش قازاندا پولتۇقلاپ ئۇماچ قاينىماقتا ئىدى.

پولتۇك تەق. مەلۇم ئېغىرلىقتىكى نەرسىنىڭ سۇغا چۈشۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: ـــ تېز بولۇڭلار، ئىسسىق شامال كەلدى، چاپسان سۇغا سەكرەڭلار! ـــ دەپ ۋارقىرىدى ھېلىقى مويسىپىت. ئارقىدىنلا ئۆزىمۇ «پولتۇك» قىلىپ كۆلچەكىكە سەكرەپ، يۈزىنى جەنۇب تەرەپكە قىلۋالدى.

پولتۇك ـ پولتۇك «پولتۇك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پولتۇكشماق ـــ پولتۇكلىماق: ـــ بۇ مېنىڭ دادام بولىدۇ. سىز كۆلدە پولتۇكشۇاتقاندا، دادامۇ شۇ يەردە بار ئىدى، ـــ دېدى ئەكبەر رۇقىيەگە.

پولتۇكىدە رەۋ. «پولتۇك» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پولتۇك» قىلىپ: ئابىت پوچى پور تېرەكتەك پولتۇكىدە ئۆستەڭگە موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كەتتى.

پولتۇكلاتماق «پولتۇكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باغچىدىكى سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنى بويلاپ ئولتۇرغان بالىلار بەس ـ بەستە پۇتلىرى بىلەن سۇنى پولتۇكلىتىپ ئويناىدى.

پولتۇڭلاشماق «پولتۇڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزىلۈك دەرىجىسى.

پولتۇڭلىماق ① «پولتۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پولتۇڭ» قىلماق؛ پولتۇڭلاپ كەتمەك، پولتۇڭلاپ تۇرماق. ② كۆچمە. ئىككى تەرەپكە ئېغىناپ ماڭماق: كونا كەشتى پۇتىغا سېپىپ ئىچ كۆڭلەك بىلەن پولتۇڭلاپ چىققان تەلەيخان بوغچىغا سىنچىلاپ سەپسالدى.

پولداڭ-سولداڭ دىئال. ساڭگىل-سۇڭگۇل.

پولدۇرۇڭ تەق. ئېسقلىق تۇرغان نەرسىنىڭ تەۋرىنىش ھالىتى.

پولدۇرۇڭ-پولدۇرۇڭ ① «پولدۇرۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. بۇزۇپ چېچىپ، ئايىماي: باردا پولدۇرۇڭ-پولدۇرۇڭ، يوقتا قاراپ ئولتۇرۇڭ (ماقال).

پولكا ئى [ر<چېخ] <ئۇس> بىر خىل ئۇسسۇل، ئەسلىدە چېخلاردىن تارقالغان. ئۇنى ئىككى سەپكە تىزىلىپ، جۇپ-جۇپ بولۇپ ئويناىدۇ: ناخشا ئورنىنى شوخ، جۇشقۇن پولكا ئالدى، ئاندىرى ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇدى. ئۇ شۇنچىلىك ئىخلاس بىلەن چالدىكى، ئويۇن ستىفانىيېگمۇ تەسىر قىلدى.

پولكوۋنىك ئى [ر] كونا <ھەرب> ⟵ شاڭشياۋ.

پولك ئى [ر] كونا <ھەرب> ⟵ **تۇەن.**

پوللۇق سۆپ. ئاستىغا تاختاي ئورنىتىلغان: ئۇلار بۇرۇن ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئاستى پوللۇق ئۆيلەردە ئولتۇراتتى.

پولونىي ئى [لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Po (Polonium)، يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 138 كۈن.

پولۇ ئى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر خىل ئەنئەنىۋى تامىقى، ئاساسىي ماتېرىيالى گۈرۈچ، مايى، گۆش، سەۋزە، پىياز قاتارلىقلار بولۇپ، قورۇپ، دەملەپ پىشۇرىدۇ: خۇدا دېگەن يەردە بالا يوق، شال تېرىغان يەردە پولۇ يوق (ماقال). * ئەقىلسىز بىلەن پولۇ يېگۈچە، ئەقىللىق بىلەن تاش توشۇ (قامال). * بوۋاي ئۆيگە كېلىپ خوتۇنغا، بولسا سەۋزىدە، بولمىسا چامغۇر توغراپ پولۇ تەييارلاشنى بۇيرۇپتۇ. تۇزنى كەم قىلىشنى جېكىلەپتۇ.

پولىتسىرېن ئى [گېرمك] <خىم> فېنىل ئېتىلېنىنىڭ پولىتمېرلىنىشىدىن ھاسىل بولغان يالتىراق، ئىزولياتورلۇقى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ئېلېكتر سانائىتىدە كەڭ قوللىنىلىدۇ، ئۇلترا قىسقا دولقۇن، رادار ۋە تېلېۋىزور قاتارلىقلار ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئىزولياتور ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پولىباش [پولا+باش] سۆپ. ئەر-خوتۇن-چىلىقتا خوتۇنىنىڭ ئەخلاقسىزلىقىغا يول قويىدىغان، كۆرمەسكە، بىلمەسكە سېلىپ، بېشىنى ئېچىگە تىقىپ يۇرىدىغان: يۇمشاقباش: پولىباش ئادەم.

پولتېخنىكا سۆپ [ر] تېخنىكا تارماقلىرى، بۆلەكلىرى؛ تېخنىكا ساھەسى.

پولىمېرلار ئى [ر <گرېك] <خىم> خىمىيىۋى تەركىبى بىر خىل، ئەمما مولېكۇلىلىرىدىكى ئاتوملار مىقدارى بىلەن بىر-بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ماددىلار.

پولىمېرلىنىش <خىم> ماددىنىڭ بىرقانچە مولېكۇللىرى ئۆزئارا بىرىكىپ، بىر چوڭ مولېكۇلا ھاسىل قىلىش جەريانى. بۇنىڭدا ماددا تەركىبى ئۆزگەرمەيدۇ، لېكىن فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى ئۆزگىرىدۇ، مەسىلەن: ئېتىلېن پولىمېرلىنىپ پولىئېتىلېننى ھاسىل قىلىدۇ.

پولىيارسكوپ ئى [ر] <فىز> پولياريزاتسىيە-لەنگەن ۋە يورۇقلۇق ھاسىل قىلالايدىغان لىنزا (ئەينەك). سۆزۈك كالتېست قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ.

پولىمورفىزم ئى [گرېك] <گېئول>

تەرکىبى ئوخشاش بولغان بەزى ماددىلارنىڭ ئوخشاشمىغان تېرمودىنامىك شارائىتلاردا، قۇرۇلمىسى ئوخشىمىغان كرىستاللارنى پەيدا قىلىش ھادىسىسى. تەركىبى ئوخشاش لېكىن قۇرۇلمىسى ئوخشىمىغان كرىستاللار پولىيمورفىزم ئۇۋزگەرمىلىرى دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ئالماس بىلەن تاشسىياھ كۆمۈرنىڭ پولىيمورفىزم ئۇۋزگەرمىسىدۇر.

پوم I ئى ① قوناق ئۇنىدىن خېمىر يۇغۇرۇپ تۆگىگە بېرىش ئۇچۇن راسلانغان كۇمىلاچ: ئۇ زالمنىڭ ئۆيىدە يەيدىغىنىم كېپەكتە ياققان پوم، كىيىدىغىنىم جۇلدۇر كېپەن، ئىش ھەققىمگە ئالىدىغىنىم تاياق، ئىزا ـ ئاھانەت بولۇپ، پۈتۈن ئەۋلادىم خار ـ زارلىقتا ئۆتكەنىدى. * كەلكۈندەك يامرايىتىتى قاينىاپ غەم ـ غۇسسە، ئاھ، قانداق ئۆتۈر كۈن، كەلمىسە كۆرۈپ. ئىككى پوم، جىرىسنى چىگىپ ياغلىقا، ماڭدى ئۇ، تالاغا ئورنىدىن تۇرۇپ. ② مەلۇم دائىرە، چېگرا، پاسىلنى بەلگىلەپ تۇرۇش ئۇچۇن توپىدىن سېلىنغان كىچىك دۆۋە: پاسىلغا پوم سالماق.

پوم قىلماق كۇمىلاچلىماق، پوملىماق.

پوم نان يۇزىنى بەك ئاچماي قېلىن قىلىپ ياققان نان: بۇگۇن بىر تونۇر چوڭ نان، بىر تونۇر پوم نان ياقتۇق.

پوم II ئى. جانۋ. پومېشچىك (پومېشچىك سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى): خەلىچە پوم. داۋۇت پوم.

پومبۇلاق دىئال. يۇپيۇملاق، دوملاق.

پومپا ئى [ر <فران] <سانا> سۇيۇقلۇقنى سۇمۇرۇپ، تارتىپ چىقىرىدىغان بىر خىل ئۇسكۇنە. ئۇ ئارقىلىق سۇيۇقلۇقنى بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا ياكى تۆۋەندىن يۇقىرى ئورۇنغا تارتىپ چىقارغىلى بولىدۇ. ئىشلىتىلىشىگە قاراپ، سۇ پومپىسى، گاز پومپىسى ۋە ماي پومپىسى قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

پومپاق سۆپ. پومپىيىپ چىققان، پومپىيىپ كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان: قېلىن: گەپنىڭ ئايىغى چۈشمەستىنلا، تەسىرلەنگەن يىگىت مەستۇرىنىڭ پومپاق لەۋلىرىگە ئىشتىياق بىلەن لېۋىنى باستى.

پومپايتماق «پومپايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولدا گومىداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى ئۇچراپ تۇراتتى. ئۆلۈك يەپ قورساقلىرىنى پومپايتىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ ـ يېنىپ كەتكەن بۆرىلەر شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان قىسمىنى كۆرۈشى بىلەنلا قاچاتتى.

پومپايتىشماق «پومپايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يولىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، يانلىرىدا ئورۇق، ئاجىز، ئىككى مۇرىسى كۆتۈرۈلۈپ چىققان، بويىنى ئىنچىكە، غەلىتە كۆرۈنىدىغان ئۇششاق بالىلار قورساقلىرىنى پومپايتىشىپ توپىغا ملىنىپ ياتاتتى.

پومپايماق پ. كۆپمەك، دومبايماق: چولپان سۇتكە تويۇپ، قورسىقى پومپىيىپ كەتكەن پاقالانىنى تۇتۇپ تۇرۇپ دادىسىدىن سورىدى. * مەخسۇت بەگ پۇتىغا تۇمشۇقى سەل ئىلمەك، ئېگىز پاشىنلىق، ئۇزۇن قونچلۇق زەڭگەر ئۆتۈك كىيگەن، ئالدىغا پومپىيىپ چىققان قورسىقىنىڭ ئۇستىدىن ئاچ يېشىل شايى پوتا باغلىغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مىسۇاك ۋە ساقال تارغىقى ئاسقان.

پومداق سۆپ. تۇرۇلۇپ يىغىلغان، كاللەك: ئۇ پومداق قەغەزنى يەردىن ئالدى، يورۇققا ئەكىلىپ، ئالدىرىماي ئېچىپ يايدى.

پومداقلاشماق «پومداقلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چۈجە ـ خورازلار پومداقلىشىشقا ئاز قالغاندا، ئاتابەكرى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى يېزا باشلىقى مۇرتىزا، كەنت باشلىقى زەپەرنىڭ ھەمراھلىقىدا يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەكلا پەيدا بولۇپ قالدى.

پومداقلماق پ. تۇرۇپ يىغماق، كاللەك قىلماق: ئۇ يىرتىلغان كىرلىكىنى پومداقلاپ سىيرىتمىغا سالدى ـ دە، ھاپىلا ـ شاپىلا كارىۋىتنى

تۇزەتتى. * تەرتىپ مۇدىرى بىردىنلا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئېتىلىپ كەلدى ـ دە، ئاۋۇال ئالماسنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئېلىقۇل ۋە يەنە ئىككى ئوقۇغۇچىنى توخۇنى قامالىلىغاندەك قاماللاپ، تۇيۇقسىز سۇرىگەن پېتى ئېلىپ بېرىپ، مەش مەيدانىنىڭ يېنىدىكى ھەمەك قېلىنلىقىدا مۇز تۇتقان مەكتەپ كۆلىگە پومداقلاپ تاشلۇەتتى.

پومزەك ئى. توپ، كىچىك توپ: پومزەك ئويناماق. * مەن سىلەرنى پوتبول ئويناشقا تەكلىپ قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئىككى تەرەپكە بۆلۈنىمىز، كىمكى پومزەكنى قارشى تەرەپ-نىڭ دەرۋازىسىغا تېپىپ كىرگۈزۈۋېتەلىسە، مانا شۇ «گاڭگۇك»، قايسى تەرەپ كۆپ كىرگۈزسە، شۇ تەرەپ ئۇتقان بولىدۇ.

پومساق سۈپ. دىئال. پومغا ئوخشايدىغان، دومىلاق، يۇمىلاق.

پومسايتماق «پومسايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قورسقىنى پومسايتماق.

پومسايماق پ. كۆپمەك، كۆپۈپ، ئۆرلەپ چىقماق، تۇرۇلمەك: قىزنىڭ ئالۇچمدەك چىرايلىق لەۋلىرى كۈلۈش ئۈچۈن پومسايدى، كۈندە قىزارغان كىرسىز، پاكىز يۈزلىرى ئانارداەك قىزاردى.

پوملاپ ـ سوملاپ بىرەر ئىشنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا، ئەپلەپ ـ سەپلەپ، بىر ئامال قىلىپ: پوملاپ ـ سوملاپلا ئۆتكۈزۈۋەتمەك.

پوملاتماق «پوملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پوملاشماق «پوملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تونۇر بېشىدىكى ئاياللار قوناق خېمىرىنى پوملاشقاچ ئۆزئارا قىزىق پاراڭلىشۋاتاتتى.

پوملاق سۈپ. يۇمىلاق، دۇگىلەك: پوملاق لاي. پوملاق كۆمۈر.

پوملاقلاشماق «پوملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ مىلتىقلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ ئاننىڭ يەرگە تېگەيي ـ تېگەيلا دەپ قالغان ئاياغلىرىغا چىرمىشىپ يىغلاۋاتقان يالىڭاچ بالىنى يەردىن يۇلۇۋالدى. بۇ چاغدا خەلق چېرىكلەر بىلەن پوملاقلاشماقتا ئىدى.

پوملاقلانماق «پوملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پوملاقلىق سۈپ. پوملاقلانغان: ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا پوملاقلىق، قىپقىزىل بىرنېمە تۇراتتى، ئانا سىنچىلاپ قارىدى ۋە ئۇنىڭغا قولىنى سوزدى.

پوملاقلىماق پ. تۇرمىلەكلەپ يىغماق، كاللەك قىلماق: جىلتىلرىنى ئېسىپ مەكتەپكە كېتىپ بارغان بەزى بەڭباش بالىلارغا ئۇچراپ قالسام، ئۇلار ماڭا قارىنى پوملاقلاپ ئېتىشاتتى.

پوملىماق پ ① پوم قىلماق، پومزەكلىمەك: خېمىرنى پوملىماق. لاينى پوملىماق. * مەن ئۇچ ـ تۆت ئاغىنەم بىلەن يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا توپىدىن قىر سېلىپ چۆنەك ئېتىپ، توپا پوملاپ، قوغۇنلۇق ياساپ ئويناۋاتاتتۇق. ② كۆچمە. كۆز بويىماق، ئالدىماق، ئەپلىمەك: پوملاپ ئوتكۈزمەك.

پومىشچىمك ئى [ر] كۆپ يەر ئىگىلىگەن، ئۆزى ئەمگەك قىلمايدىغان، يەرنى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىپ، ئۇلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بەدىلىگە تۇرمۇش كەچۈرىدىغان شەخس: ئوگۇشلۇقلۇق بولمىسا، قېينىچىلىق بولمايدۇ؛ قېينىچىلىق بولمىسا، ئوگۇشلۇقلۇقمۇ بولمايدۇ. پومىشچىك بولمىسا، ئىجارىگە ئالغۇچى دېھقان بولمايدۇ؛ ئىجارىگە ئالغۇچى دېھقان بولمىسا، پومىشچىكمۇ بولمايدۇ.

پومىشچىكلار سىنىپى <پەلس> كۆپ يەر ئىگىلىگەن، ئۆزى ئەمگەك قىلماي دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ياشايدىغان سىنىپ. پومىشچىكلار سىنىپى دېھقانلارنى ئاساسەن يەر ئىجارە شەكلى ئارقىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدۇ.

پونكت ئى [ر<لات] ① يەر يۈزى ياكى بوشلۇقتىكى ئالاھىدە بەلگە ۋە خۇسۇسىيىتى

بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان نۇقتا، مەلۇم بىر جاي: ئاھالە ياشايدىغان پونكىت. * پەنىلەر ئاكادېمىيەسىدىن ئەۋەتىكەن يۇننەنىڭ بىر ئېگىز تاغدىكى ئالەم نۇرلىرىنى كۆزىتىش پونكىتى توغرىسىدىكى ماتېرىيالنى كۆردى، زامانىۋى يۇقىرى ئېنېرگىيە فىزىكىسىنىڭ تەرەققىياتىغا زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ماتېرىيال خېلى بۇرۇنلا ئايال ئالىمنى قاتتىق جەلپ قىلغانىدى. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت، تەدبىر ئۇچۇن بېرىلگەن، مەخسۇس ئۇسكۇنىلەنگەن بىنا ياكى جاي: تېلېفون ئىستانسىسىنىڭ سۆزلىشىش پونكىتى. * ئۇ بۇگۇن چۈشتىن كېيىن ئات ھارۋىسىنى قوشۇپ ئارىلىقى يەتتە كىلومېتر كېلىدىغان بازار ئاشلىق پونكىتىدىن لېيەنگە ئۇن، ياغ ئېلىپ چىقتى ـ دە، ئۇنى ئاشپەزلەر بىلەن ھە ـ ھۇ دەپ ئىسكىلاتقا ئەكىرىۋەتكەندىن كېيىن، يۇز ـ كۆزلىرىدىكى تەرلىرىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتكىنىچە ئىشخانىسىغا كىردى.

پوئېما ئى [ر<گرېك] <ئەد> ⟵ **داستان.**

پوۋېست ئى [ر] <ئەد> رومانغا نىسبەتەن كىچىكرەك، سۈژىتى ئاددىيراق بەدىئىي نەسرىي ئەسەر، قىسسە: كېيىنكى كۇنىلەردە مەن ئۇنىڭغا ئاتاپ «ئارام باغ» ناملىق بىر پوۋېستمۇ يازغان.

پوۋۇسكا ئى [ر] <قاتىن> بىر ياكى ئىككى ئات قوشۇلىدىغان، چاقى ئېگىزرەك مەپە شەكىللىك ھارۋا: ئۇزۇن ئۇۋىتمەي كېلىشتى مېھمان جانابلار، يېغىپ كەتتى پوۋۇسكا ھەم پىكاپلار.

پوئېتىك سۈپ [ر] <ئەد> پوئېزىيىگە، شېئىرىيەتكە ئائىت، شېئىرىي: پوئېتىك ئەسەر.

پوئېتىكا ئى [ر<گرېك]<ئەد> ئەدەبىيات ھەققىدىكى پەننىڭ شېئىرىيەتكە دائىر قىسمى.

پوئېزىيە ئى [ر<گرېك] <ئەد> ① بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ شېئىرىي فورمىسى؛ شېئىرىيەت، نەزمە: پوئېزىيە نەزەرىيىسى. ② بىرەر شائىرنىڭ، خەلقنىڭ ياكى دەۋرنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى يىغىندىسى؛ شېئىرلار: ئۇيغۇر پوئېزىيىسى.

پويىرارىيە ئى [لات] <بوت> ⟵ **پويرارىيە چاتقالى.**

پويرارىيە چاتقالى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پېلەك تارتىپ ئۆسىدۇ. غولىنىڭ ئۈستىدە سېرىق تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى چوڭ بولۇپ، ئۇچىكە يېرىلىغان بولىدۇ؛ يىلتىزى توم كېلىدۇ. ئۇ تەرلىتىش، قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە. ئۇنى كراخمال ۋە دورا ياساشتا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

پويزا ئى ⟵ **كەمەر.**

پويىز ئى [ر] <قاتىن> بىر خىل قاتناش قورالى، ۋاگونلىرى بىر ـ بىرىگە ئارقىمۇ ئارقا چېتىلىغان بولۇپ، تۆمۈرىيول ئۈستىدە ئوت كۈچى ياكى توك كۈچى ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدۇ: يولداش ئىسمائىل پويىز قوزغىلىشقا سىگنال بەردى.

پويىز خىرمەتچىسى <قاتىن> پويىز ئۈستىدە خىزمەت قىلىدىغان خادىم.

پويىزكەش ئى [ر+پ] پويىز ھەيدىگۈچى، پويىز باشقۇرغۇچى.

پويىز يولى ⟵ **تۆمۈرىيول.**

پۇبلىستىكا ئى [ر<لات] <ئەد> ئىجتىمائىي، سىياسىي مەسىلىلەرگە بېغىشلانغان ۋاقىت خاراكتېرلىك سىياسىي ماقالە، ئوبزور قاتارلىق ئەسەرلەر.

پۇت I ئى [پ] ① ئادەم، ھايۋان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ يەرنى تايىنىپ تۇرۇشى، يۈرۈشى ياكى ئۆمىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى؛ ئاياغ: ئوك پۇت. پۇتىنىڭ ئۈچى. پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرماق. ② كارىۋات، ئۈستەل، ئورۇندۇق قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرىدىغان

قىسمى: ئايمغى: ئورۇندۇق پۈتى. سافانىڭ پۈتى. ئۈستەلنىڭ پۈتى.

پۈت ئاتماق ① پۈتنى سوزۇپ تەپمەك: ئالىم يول ئۈستىدىكى قاراقچىلارنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالمىدى، بىر پۈت ئېتىپلا بىرنى يېقتتى. ② ئۆزىدىن چوڭلارغا گەپ ياندۇرماق، ياتماق: بىزنىڭ زەرەپشانىدا بەگلەرگە، بايلارغا، بولۇپمۇ يەر ئىگىلىرىگە پۈت ئېتىپ، قول ياندۇرىدىغان ئىش ئەلۋەتتە ئەزەلدىن بولمىغان. * بىزنىڭ بۇ يەردىكىلەردە ئاش بەرگەنگە پۈت ئاتىدىغان ئادەت بار، سىلەر بولسىڭلار ئۇلارغا ئوخشمايسىلەر.

پۈت بارماق سۆڭەكى <ئانات> پۈت بارمىقىنى تەشكىل قىلىدىغان كالتە نەيسىمان سۆڭەك. بۇنداق سۆڭەكتىن چوڭ بارماقتا ئىككى تال، قالغان ھەربىرىدە ئۈچ تالدىن بولۇپ، بىر پۈتتا جەمئىي ئون تۆت تال بولىدۇ.

پۈت تەمرەتكىسى <تىب> تېرە كېسەللىكى. بۇ كېسەللىكنى بىر خىل كۆكىرىك زەمبۇرۇغى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، كۆپىنچە پۈت بارماقلىرى ئارىسىدا پەيدا بولىدۇ. ئالامەتلىرى: سۇلۇق قاپارتما پەيدا بولۇپ، دائىم قىچىشىدۇ، ئۇچى بۇزۇلغاندا سېرىق سۇ چىقىدۇ، ئېغىرراقلىرى جاراھەتكە ئايلىنىدۇ.

پۈت تېپىشمەك بىرەر ئىشتا قارشى تەرەپ بىلەن ئېلىشماق، زىتلاشماق، تالاشماق، رىقابەتلەشمەك: تۈرسۇن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولۇپ كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن يوشۇرۇن ھالدا مەنسۇر بىلەن پۈت تېپىشمەكتە، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش يەنىلا كەسكىن داۋاملاشماقتا ئىدى. * ئۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بىلەن پۈت تېپىشىپ قالسا، ئۆزىنىڭ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئاشۇ يېرىدىن ئايرىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ تۇرۇۋاتامدىكىن.

پۈت تىرەپ تۇرماق ① ئۆزى قاتناشقان بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى مەسلىدە ئاخىر-غىچە چىڭ تۇرماق: مەن پەقەتلا ئايدۇراخمان ئاكىنىڭ پۈت تىرەپ تۇرۇشى بىلەن ئوقۇشنى پۈتتۈرۈۋالدىم. ② مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق، ئۆزىنى ساقلىماق: — پىتنە-ئىغۋا ھېچقاچان ھەقىقەت ئالدىدا پۈت تىرەپ تۇرالمىغان ئەمەس! — دېدى مۇنەۋۋەر غەزەپ بىلەن. * سودا ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرى، توپ مال تارقىتىش ئورۇنلىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىزگە يار-يۆلەكتە بولىدۇ، ئۇلارسىز بىزنىڭ پىلانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىشىمىزمۇ، شىركەتنىڭ پۈت تىرەپ تۇرۇشىمۇ قېيىن.

پۈت تىقماق مەلۇم دائىرە ۋە چېگرىدىن ھالقىپ، ئاتلاپ كىرمەك، دەسسىمەك: — ئۇ بالا بالىلىق قىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا ئېيتاي، باغقا كىرىپ بېھى ئۈزمەسۇن، — دېدى بوۋاي بالىغا ئىچى ئاغرىغان ھالدا، لېكىن بوۋاي گېپىنى تۈگىتىشىگىلا باغ ئىگىسى: — ئۇ يەنە باغقا پۈت تىقىدىغان بولسا، مەن ئۇنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋېتىمەن! — دەپ جار سالدى.

پۈت دەسسەپ تۇرماق ← **پۈت تىرەپ تۇرماق.**

پۈت دەسسىگۈدەك يەر يوق كىچىككىنىمۇ بوش ئورۇن يوق.

پۈتقاپۈت، قولغا قول بولماق ← **قولغا قول، پۈتقا پۈت بولماق:** مۇشۇ ئىككى يىلدىن بېرى مەھەممەت روزى نىيازنىڭ خىزمىتىنى يەنە بۇرۇنقىدەكلا قوللىغان ھەمدە ئۇنىڭ پۈتىغا پۈت، قولىغا قول بولۇپ ھەمكارلىشىپ بىللە ئىشلىگەن.

پۈتقا ھۆل خىش قويماق بىراۋنى ئورۇنسىز ماختاپ ئۇچۇرماق، كۆككە كۆتۈرمەك: قويۇپ «دوست»لار پۈتۈمغا خىش، دېسە «سەن ھەممىدىن قالتىس». كۆرەڭلەپ مەنمۇ كۆڭلۈمدە دېدىم «مەن ھەممىدىن قالتىس».

پۈت گۆش ← **سان گۆش.**

پۈتى پۈتمغا تەگمەيدۇ بەك ئالدىراشلىق بىلەن، ناھايىتى جىددىي: 11-ئاي كىرىشى بىلەنلا سىدىق ئاكا كارخانىنىڭ خوجىلىق خىزمىتى-

لىرنى پۇتى پۇتىغا تەگمەي ئىشلەشكە باشلىدى.
پۇتىغا چېتىق بولماق بىراۋنىڭ ئىشىغا پۇتلىكاشماڭ، توسالغۇ بولماق.
پۇتىغا چېتىۋالماق بىرەر ئىش ياكى ئەيىب-لىنىشكە باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالماق: — ھەي، سادىغاڭ كېتەي، پوقۇڭ ئۆزەڭ بىلەنلا كەتسە بولماسمىدى، ئۇنى نېمىشقا پۇتۇڭغا چېتىۋالدىڭ؟
پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە بىردەم جىم تۇرالماي، ھەر تەرەپكە چاپقان ھالدا، ناھايىتى ئالدىراش: پادىشاھ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ تېخىمۇ غەمگە چۆشۈپىتۇ، پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە تۇرالماي قاپتۇ.
پۇتىنى تارتىۋالماق ئوپچە ئىشلىگەن ئىش ياكى توختام، كېلىشىمدىن ئايرىلىپ چىقىۋالماق، ئۆز ئالدىغا بولۇۋالماق.
پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئىختىيارىغا قويماي، زورلۇق بىلەن، مەجبۇرىي: دەرھال، تېز: ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسى مەھمۇتنىڭ قاتىللىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي تۇتۇپ ئەكەتتى. * پادىشاھ ئۇنى پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئەكىلىشكە تۆت نەپەر نەۋكەر ئەۋەتىپتۇ.
پۇت II مق [ر] ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى، بىر پۇت 16.38 كىلوگرامغا تەڭ بولىدۇ: مەنسۇر ئالدىنقى يىلى يازلىق يىغىم مەزگىلىدە مەكتەپتىن تەتىل قىلغان باللىرىنى بىنەمگە باش تېرىشكە قوغلاپ، تۆت-بەش پۇت بۇغداي قىلىۋالغانىدى.
پۇتاتماق «پۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇنۇگۈن باللارغا تالنىڭ شاخلىرىنى پۇتاتتىم.
پۇتاشماق «پۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىپارگۈل چوڭ ئاپىلىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇزۇم يوپۇرماقلىرىنى پۇتشىپ بەردى.
پۇتاق ئى ① دەل-دەرەخلەرنىڭ غولى ياكى چوڭ شاخلىرىدىن ئۆسۈپ چىققان **تارمىقى**، يان شېخى: خېمىر باتۇر چىنار دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، دېمىنى ئالغاندىن كېيىن، پۇتاقلارغا ئېسىلىپ چىنارغا چىقىپتۇ. قاق يېرىمىغا چىقىپلا دەريانى يېرىپ كېلىۋاتقان ئەجدىھانى كۆرۈپتۇ. ② كېسىلگەن شاخنىڭ غولدىكى **قالدۇقى**: قاسىم چاپان ۋە پوتىسىنى دەرەخنىڭ بىر پۇتىقىغا ئېلىپ قويۇپ كەتمەنىنى قولىغا ئالدى. ③ كۆچمە. بىر پۇتۇن ياكى بىر يۈرۈش ئەقىدىلەرنىڭ مەلۇم **تارمىقى**، **بۆلىكى**: شەرىئەتنىڭ پۇتىقى تولا. ④ كۆچمە. يېتەرسىزلىك، نۇقسان، كەمچىلىك؛ **قۇسۇر**: پۇتاق چىقارماق. * دادام ياغاچچىلىقنى ئۆگىتەي دېسە، ئۇ: — كۈنۈم قىرىتىدىلار ئارىسىدا ئۆتەمدۇ، مەن ياغاچنىڭ پۇتىقىنى ئالغۇچە ئۆزەمنىڭ مىڭبىر پۇتاقلىرىنى تۈزىتەي، — دەپ زادىلا گەپكە كىرمىدى. * — سىزغۇ مېنىڭ گېپىمدىنمۇ، ئىشلىرىمدىنمۇ پۇتاق چىقىرىپلا تۇرىسىز، — دېدى ئايالى ئېرىدىن نارازى بولۇپ.
پۇتاق چىقارماق ① شاخلىماق. ② نۇقسان، چاتاق، **قۇسۇر تاپماق**: يوق يەردىن پۇتاق چىقارماق. *— بۇ ئىشتىن يەنە بىر پۇتاق چىقارمۇ مەنسۇر؟ — دەپ سورىدى ئاسىم مەنسۇرنىڭ جەينىكىدىن ئاستا تۇرتۇپ.
پۇتاقسىز سۈپ. پۇتاق چىقارمىغان، پۇتىقى يوق، پۇتىۋېتىلگەن.
پۇتاقلىق سۈپ ① پۇتىقى بار: ئاقمۇللا پۇتاقلىق كونا ئەگرى ھاسىغا تايانغىنىچە نازىمنىڭ ھېكايىلىرىنى كۆزلىرىنى يۇمۇپ، بېرىلىپ تىڭشىدى. ② پۇتىقى كۆپ؛ پۇتىقى، شېخى تولا: قېرى ئۇجمە دەرىخى كېچىدىكى سىرلىق پىچىرلاشلارنى ئۆزىنىڭ پۇتاقلىق، كەڭ، قوپال غولىغا سىڭدۇرۇپ ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك سايە تاشلاپ تۇراتتى.
پۇتالماق «پۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يول بويىدىكى دەرەخلەر ئاساسەن پۇتلىپ بولدى.
پۇتبول ئى [ر<ئىنگ] <تەن> ئىككى كامان-

دىنىڭ ئۆزئارا قارىمۇقارشى تەرەپلىرىدىكى ۋاراتاغا ئاياغ بىلەن تېپىش ياكى باش بىلەن ئۇسۇش ئارقىلىق كۆپرەك توپ كىرگۈزۈش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىسپورت ئويۇنى ۋە شۇ ئويۇندا ئوينىلىدىغان توپ: ئۆتكەن كۈن ئۇ ئىشتىن سىرتقى پۈتبول ئۆگىنىش مەيدانىغا مەشىق قىلغىلى بېرىپ بىر پۈتىنى قايرىۋالدى. ئۇ ماڭالمايتتى. ساۋاقداشلىرى قول هارۋىسىغا ئولتۇغۇزۇپ ئۆيىگە ئەكىلىپ قويدى.

پۇت ـ قول پۇت ۋە قول: پۇت ـ قولىدا جان قالماسلىق. پۇت ـ قولى باغلىنىپ قالماق. پۇت ـ قولىنى چۈشمەك. * ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى ـــ پۇت ـ قولۇمنىڭ بوشلۇقى (ماقال).

پۇت ـ قولى بوشاشماق پۈتۈن بەدىنى كۈچسىزلەنمەك، ماغدۇرسىزلانماق: بىردىنلا پۇت ـ قوللىرىم بوشىشىپ ئولتۇرۇپ قالدىم.

پۇت ـ قولى بوشىماق ئىشنىڭ جىددىي ئالـ دىراش ۋاقتى تۇغۇپ بىكار بولۇپ قالماق: روزاخۇن ئۇنىڭ سوئالىغا بىنائەن: ـــ هە، ئىش ـ پىش دەمسىنا، پۇت ـ قولىمىز بوشاپ، زېرىكىپ تۇرۇۋاتقاندا ساڭا ئىش نەدە تۇرۇپتۇ، ـــ دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ.

پۇت ـ قولىدا جان قالماسلىق ① پۇت ۋە قولىدا، پۈتۈن بەدىنىدە كۈچ ۋە مادار قالماسلىق، بوشىشىپ كەتمەك: بۈگۈن ناشتىسىز يۇرۇپ، پۇت ـ قولۇمدا جان قالماپتۇ. ② بىرەر قورقۇنچتىن ۋەھىمگە چۈشمەك، قورقماق: نۇرمەت شاھىدەنىڭ بىر ياقتىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئىچىدە «خۇدايىم بار، ئۇنى كۆرۈپ پۇت ـ قولۇمدا جان قالمىدى، يەنە مېنى كۆرۈپ قالمىسۇن» دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئاستا پىچىرلىدى.

پۇت ـ قولىنى تۇزىمەك پۇت ـ قولىنىڭ تېلىشىنى، بەدەنىنىڭ هاردۇقىنى چىقارماق: دەم ئالماق: ـــ كومۇنا، كومۇنا بولۇپ بىر كۈنمۇ ئىشتىن ئايرىلىپ قالغىنىمنى ئۇقمايسەن. بۈگۈن بەك هېرىپ كېتىپتىكەنسەن، بىر ئاخشام پۇت ـ قولۇمنى تۇزىتۋالاي دەپ ئولتۇرۇپ قاپتىكەنمەن، ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاۋاتقىنىنى كۆرمەمسەن، ـــ دېدى روزىخان، قوشنىسى هەلىمىخانغا شىاۋدۇيجاڭ سىيتىنىڭ ئۇستىدىن دەرد تۆكۈپ.

پۇت ـ قولىنى چۈشمەك بىرەرسىنىڭ هەرىكىتىنى، پائالىيىتىنى چەكلەپ قويماق، قامال قىلماق، قىمىرلىيالمايدىغان قىلىپ قويماق: گومىنداڭ هۆكۈمىتى خەلقنى ئەركىنلىكتىن مەهرۇم قىلىپ، خەلقنىڭ پۇت ـ قولىنى چۈشەپ، ئۇلارنى ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرالمايدىغان قىلىپ قويدى. * ـــ ئاممىنىڭ پۇت ـ قولىنى چۈشەيدىغان بۇنداق ئەمرىمەرۇپىنى بەلگىلەپ بېرىش ئىنتايىن خاتا، ـــ دەپ رەھبەرنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى هەمىت ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ.

پۇت ـ قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ← **پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي.**

پۇت ـ قولى يەرگە تەگمەي ← **ئايىغى ـ ئايىغىغا تەگمەي:** بۇ گەپنى خوتۇنىدىن ئاڭلىغان ئىملا ئاكا پۇت ـ قولى يەرگە تەگمەي، ئۇدۇل بۇغدايلىققا يۈگۈردى.

پۇتلاتماق «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇتلاش ① «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى. توسالغۇ، پۇت ـ لىكاشاڭ: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش تولا (ماقال). * تۇراخۇن ئاكا روزى شۇجىدىن: ـــ سالا ئېتىزلارنى بەرپا قىلىش چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە، تراكتور، كومبايىنلارنى ئىشلەتىشكە قولايلىق دەپ ئېيتتىڭىز، ئۇنداقتا ئاۋۇ دەرەخلەر تراكتورغا پۇتلاش بولامدۇ؟ ـــ دەپ سوردى ئېكىسكى بىلەن ياڭاق دەرىخىنى ئىشارە قىلىپ.

پۇتلاشتۇرماق «پۇتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ـــ ئەمما شۇنىسى ئېنىق: هەممىنىڭ كۆزى ئاۋۇال ساڭا چۈشىدۇ، قىڭغىر دەسسىسىلا پۇتلاشتۇرىدۇ، ـــ دېدى زىۋىرشا، ئۇنىڭغا. * رەقىبنىڭ گۈزەلىكى ئۇچۇن هەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنمۇ بىلىمەن. ئۇ باھانە

تېپىپ مېنى پۇتلاشتۇرۇشى، تۇز يولدا تېپىلا-
دۇرۇشمۇ مۇمكىن.

پۇتلاشتۇرۇلماق «پۇتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇتلاشماق پ ① يول يۇرگەنده، ماڭغاندا پۇت بىرەر نەرسىگە ئۇرۇلۇپ ياكى تاقىشىپ مۇدۇرۇلمەك: ئەپەندىم بازارغا كېتىپ بېرىپ، بىر تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ ۋە تاشنى «مىڭ لەنەت، ساڭا!» دەپ تىللاپتۇ. * پەرھات بىر قېتىم دالان ئۆيىدىن چاي ئېلىپ كىرگۈچە پۇتلىشىپ كېتىپ قولىدىكى چايىمۇ تۆكۈلۈپ كەتتى. ② كۆچمە. بىرەر پېشكەللىك، ئوڭۇشسىزلىق، كېلىشمەسلىكلەرگە دۇچ كەلمەك، يولۇقماق: ئۇ ئادىلىنىڭ بىرەر ئىشتا پۇتلىشىپ كېتىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ يۈردى، بەزىدە: «بىرەر ئاۋارىگەرچىلىككە يولۇقۇپ، مەڭگۈلۈك مېيىپ بولۇپ قالسا، ئەگەر ياخشىسى ئۆلۈپ كەتسە» دېگەنلەرنىمۇ ئارزۇ قىلدى.③ پۇتلىكاشاك، توسقۇن بولماق، تاقاشماق: سەن، مېنىڭ ئىشىمغا تولا پۇتلاشما.

پۇتلانماق «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەرگە چاپلىشىپ ياتقان بۇغدايلاردىن بىرەر كىشىنىڭ مېڭىشىدىن پۇتلانغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

پۇتلۇق I سۈپ. پۇتى بار، پۇت بىكىتىلگەن: تۆت پۇتلۇق شىرە. * 25 - فېۋرال كۈنى ئەتىگەنلىكى شىمالىي مېھمانخانا ئالدىدا ئىنچىكە پۇتلۇق، ئۇيناقلىغان سېرىق ئاتلارغا مىنگەن ساقچىلار تۇراتتى. * پەگاھىنىڭ جەنۇب تېمىغا يۆلەپ تۆت پۇتلۇق ئاددىي ئۇستەل قويۇلغان، ئۇستەلنىڭ ئۇستىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈپ، بىر تەرەپكە تاۋاق - قاچا، چوكا سالغۇچ، لازىمجاق قاچىسى، چىنە - چەينەك قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغان، يەنە بىر تەرىپىگە ئىسرىقدان، شامدان قويۇلغانىدى.

پۇتلۇق II سۈپ. مىقدارى مەلۇم پۇت ئېغىرلىقىدا بولغان: بىر پۇتلۇق گىر تېشى. * كېۋىر بىدە باغلىسا مىك باغنى يېرىم كۈندە باغلاپ بولىدۇ. تاغار كۆتۈرسىچۇ، ئون پۇتلۇق تاغارنى دەم ئالماستىن ھۆكۈمەت سېئىنىڭ يۇقىرىسىغا كۆتۈرۈپ ئاچقىدۇ.

پۇتلىكاشاك ئى [پۇتلا + كاشلا] توسالغۇ، كاشلا بولىدىغان نەرسە ۋە ھادىسە: ئاز ساندىكى كادىرلار ئۆز ئالدىغا يەرلىك سىياسەت چىقىرىپ، پارتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى يېزا ئىگىلىك سىياستىگە پۇتلىكاشاك بولۇۋاتىدۇ.

پۇتلىكاشاك بولماق توسالغۇ بولماق، دەخلى - تەرۇز كەلتۈرمەك: بۇ خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەشكە ئېغىر تەسىر يەتكۈزۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا پۇتلىكاشاك بولماقتا.

پۇتلىكاشاكلىق «پۇتلىكاشاك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — پۇتلىكاشاكلىق قىلماي، بىر چەتتىرەك تۇرساڭچۇ ئۇكام، — دېدى ئالدىراپ كېلىۋاتقان قاۋۇل ئاخۇن بوسۇغىدا تۇرۇۋالغان بالىنى بىر تەرەپكە ئىتتىرىپ.

پۇتلىماق پ ① پۇت بىلەن باشقا بىرسىنىڭ پۇتىنى ئىلىپ، يېقىتىشقا ئۇرۇنماق: تۇرسۇن يولدا جەم كېتىۋاتقان ئەخمەتنى قەستەن پۇتلىۋەتتى. ② كۆچمە. باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەك، مەلۇم ئورۇن ۋە ۋەزىپىدىن ئېلىۋېتىشقا ئۇرۇنماق: ئادىل ئىنسىغا - سادىقىنىڭ نىيىتى يامان ئادەم، ئۇنىڭ بىلەن باردى - كەلدى قىلساڭ، ئاخىرى بىر كۈن سېنى بىر ئىشتا پۇتلايدۇ، — دەپ قاتتىق جېكىلىدى. * ئۇنىڭ چاقچاقتا پۇتلاپ قىلغان ھەربىر جۈملە سۆزى يۈرىكىمگە نەشتەردەك سانجىلماقتا ئىدى. ئەگەر باشقا چاغ بولىدىغان بولسا، ئۇنى ئاغزى - بۇرنىغچە تويغۇزۇپ قويغان بولاتتىم.

پۇتسماق پ. دەل - دەرەخلەر ۋە بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كېرەكسىز شاخ - شۇمبىلىرىنى كېسىۋەتمەك: ئۇ ئەتىگەنلىك چايغا كەلگۈچە ھاسا بىلەن پوسۇرلاپ يۈرۈپ سالىنىڭ قارىياغاچ ۋە سۆگەتلىرىدىن ئىككى - ئۈچ سېۋەتلىك شۇڭا پۇتىۋالدى.

پۇجۇك ئى [خەن] تارس. ۋاڭنىڭ ئاياللىرىنىڭ يەخرىي نامى؛ ۋاڭنىڭ خوتۇنى: پۇجۇك

خېنىم. چوڭ پۇجۇك ئاغىچا. كىچىك پۇجۇك ئاغىچا. * شامەخسۇت كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاندىن بۇيان، پۇجۇك ئاغىچا ھەر كۈنى بىر - ئىككى قېتىم يوقلاپ كېرەتتى. ئۇ كىرگەن چاغلاردا بۇ ھۇجرىدا ئەركەك جىنسى قالماي، ھەتتا تۇرشا تۇغبېگى بىلەن ئوردا تېۋىپلىرىمۇ كۆزدىن غايىب بولۇشى كېرەك ئىدى.

پۇچ سۆپ. ئىچى بوش، مېغىزى يوق، **پۇچەك:** پۇچ ياڭاق. * قاسىم ئاكام: — شاڭجاڭ، قورساقنى ئېسىپ قويغىلى بولمايدۇ، بالىلارنىڭ يىلكى پۇچ بولۇپ قالمىسۇن دەيمەن، — دېدى.

پۇچ بولماق پۇچەك بولۇپ قالماق، **پۇچەكلەشمەك:** بۇ يىلقى ياڭاقلارنىڭ تولىسى پۇچ بولۇپ كېتىپتۇ. * بالىلار كىچىكىدە ئوبدان ئوزۇقلانمىسا، يىلكى پۇچ بولۇپ قالىدۇ.

پۇچەك سۆپ ① ئىچى بوش، مېغىز ئالالمىغان، مېغىزى يىگىلەپ كەتكەن؛ **مېغىزى تولمىغان:** پۇچەك دان. پۇچەك بۇغداي. پۇچەك ئۇرۇق. * ئۇ بەلبىغا ئورنۇالغان قوناقتىن ئىككى باشنى ئېلىپ ماڭا كۆرسەتتى، بۇ قوناقلارنىڭ ئىككىلىسى ئاق مەدەك ئۇرۇقىدىن بولسىمۇ، لېكىن بىرى ناھايىتى دانلىق ھەم يوغان ئىدى، يەنە بىرى بولسا پۇچەك ئىدى. ② كۆچمە. ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان، تايىنى يوق، قۇرۇق: سادىقجان جوزىغا موشتلاپ ۋارقىراپ بىر سائەتچە سۆزلىدى، ئاندىن كېيىن تېخىمۇ بىمەنىلىشىپ يەنە دېگىنىنى يەنە دەپ تۇتۇرۇقسىز پۇچەك گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى.

پۇچەكلەشتۇرمەك «پۇچەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» سوتسىيالىزمنى پۇچەكلەشتۇرۇۋەتتى.

پۇچەكلەشتۇرۇلمەك «پۇچەكلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇچەكلەشمەك پ ① مېغىز ئالالماسلىق، پۇچەك ھالەتكە كەلمەك، پۇچەك بولۇپ قالماق: تۆرىخان كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا: — بۇ يىل شالغا ئۇششۇك تېگىپ، پۇچەكلىشىپ كەتكەنلىكتىن جىمىك باسالمىدى، — دېدى. ② كۆچمە. مەنىسىز، قۇرۇق، چاكىنا بولۇپ قالماق: ئوقۇتقۇچى تۇرسۇنىنىڭ ماقالىسىنى كۆرۈپ مۇنداق دېدى: — ماقالىگىزىنىڭ ئاخىرى بىرئاز پۇچەكلىشىپ كېتىپتۇ. پاكىتلىرى دەل، مەزمۇنى ئېنىق بولسۇن، سۆزنى تەكرارلاۋەرمەك...

پۇچەكلىك «پۇچەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياڭاق پۇچەكلىكتىن جىمىك باسمىدى. * مەن ئۇلاردىن باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىدە پۇچەكلىك، پەسلىك، بىمەنىلىكلەرنىڭ بار - يوقلۇقىغا ھۆكۈم قىلىشنى ئۈمىد قىلالمايمەن.

پۇچقاق I ئى ① ئىشتانىنىڭ تىزدىن تۆۋەن تۇرىدىغان قىسمى: ئىشتانىنىڭ پۇچقىقى. * ۋالىي پۇچقاقلىرى تۇرۇلگەن كىشىلەرنىڭ يامغۇرنىڭ يېغىشىغا قارىماي بىر خىلدا ئېتىزدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھاياجانغا چۆمىدى. ② ھايۋانلارنىڭ تىزدىن تۆۋەن قىسمى ۋە ئۇنىڭ تېرىسى: تولكە پۇچقىقىدىن تىكىلگەن جۇۋا. ③ چەت، ياقا: بۇلۇڭ - پۇچقاق. ياقا - پۇچقاق.

پۇچقاقتىن پۇڭۇلمەك بىراۋنى ماختاپ ئۇچۇرماق، يەل بەرمەك: پۇچقىقىدىن پۇڭۇلسە ماختاپ بىراۋ، تانىسىز لەگلەك كەبى كەتسە ئۇچۇپ. يۇرگىنىگدە تور تۇتۇپ سەن يۇرت ئارا، قانچىلىك كۆپ ماختىسا مەدھىيە ئوقۇپ.

پۇچقاقتا پىت چۇشمەك ← **پاچاقتا پىت چۇشمەك.**

پۇچقاقنى تۇرمەك بىرەر ئىش - ھەرىكەتكە كىرىشىش ئۇچۇن تەييار تۇرماق، ھازىر بولماق، ھازىرلانماق.

پۇچقاق II ① ئى. ھەر خىل پارچە - پۇرات تېرە پۇرۇچلىرى: پۇچقاق جۇۋا. ② سۆپ. مەللە رەڭ، ئالىتاغىل: پۇچقاق مۇشۇك.

پۇچقاق جۇۋا ھەر خىل پارچە - پۇرات تېرە پۇرۇچلىرىدىن قۇراشتۇرۇلۇپ تىكىلگەن جۇۋا.

پۇچقاق مۇشۇك مەللە رەڭ، ئالىتاغىل

مۇشۇك: يۇمشاق بىرنەرسە يۇزۇمنى سىپىغاندەك مەلۇم بولىدى. چۆچۈپ كۆزۈمنى ئاچسام، بىزنىڭ پۇچقاق مۇشۇك! بىر ئۇ ياققا، بىر بۇ ياققا ئۆتۈپ قۇيرۇقى بىلەن يۇزۇمنى يۇمشاققىنا سىپاپ مېنى ئويغاتقانىكەن.

پۇچقاقلىق سۈپ. پۇچقىقى بار: ئۇنىڭ كاۋا چېچكى رەڭگە مايىل رەختتىن تىكىلگەن كەڭ پۇچقاقلىق ئىشتىنى، قىزىل خۇرۇمدىن تىكىلگەن ئېگىز پاشنىلىق بەتىنىكىسى، يېشىغا نامۇناسىپ هالدا قويۇۋالغان بۇرۇتى بولمىسا بەئەينى ئايال كىشىنىڭ ئۆزى ئىدى.

پۇچقاقلىق ئىشتان پايپىقى بولمىغان، ئىشتان-چاپىنى بىرگە تىكىلگەن قىشلىق بالىلار كىيىمى؛ ئىشتان.

پۇچماق (توغرىسى: پۇچقاق) ← **پۇچقاق.**

پۇچۇق ① سۈپ. پارچىلانغان، ئۇچۇپ كەتكەن؛ سۇنغان: پۇچۇق چىنە. * ئۇ، ئاتىسىدىن قالغان هېلىقى بىر دانە پۇچۇق قازاننىڭ تارىخى توغرىسىدا خېلى تەپسىلىي توختالدى. ② پۈتۈن ئەمەس، يېرىم: پۇچۇق نان. * ئەخمەت ۋە نوردۇن ئەنە شۇ بىر زاغرىنى پۇچۇقتىن يېدى. ③ پاناق، ماكچايغان، كەمتۈك: بۇرنى پۇچۇق. * دورامچۇقنىڭ ئاغزى پۇچۇق (ماقال).

پۇچۇقلاشماق «پۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز ئىككىمىز بىر نان تاپساق پۇچۇقلىشىپ يەپ چوڭ بولغان ئوغۇللاردىن ئىدۇق.

پۇچۇقلانماق «پۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەخسە پۇچۇقلىنىپ كەتتى.

پۇچۇقلىماق پ. پۈتۈن نەرسىنىڭ بىرەر يېرىنى سۇندۇرماق، پۇچۇق هالەتكە كەلتۈرمەك، ئۇشتۇماق: ئۆي ئىگىسى مېهمانلارغا — قەنى، مېهمانلار، چايغا باقايلى، — دېگەچ، لېگەندىكى نانىنى پۇچۇقلىدى.

پۇچۇلدرماق «پۇچۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇچۇلدرۇلماق «پۇچۇلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇچۇلماق پ ① بىر پۈتۈن ساق نەرسىنىڭ مەلۇم بىر يېرى سۇنۇپ كەتمەك، پۇچۇقلانماق، پۇچۇق بولماق: چەينەكنىڭ جوغمىسى پۇچۇلۇپ كەتتى. * چىنە يۇيۇلغۇچە دىققەتسىزلىكتىن تاشقا تېگىپ پۇچۇلدى. ② قاتىلىنىپ پۈرلىشىپ، ئەسلىي قىياپىتىدىن ئۆزگىرىپ كەتمەك: قول يازمىنىڭ چۆرىلىرى پۇچۇلۇپ بەزى يەرلىرىنىڭ خەتلىرى ئۆچۈپ كەتكەنىدى. ③ كۆچمە. دەردـئەلەم، ئازاب دەستىدىن ئەسلى كۆرۈنۈشىنى يوقاتماق، قورۇق چۈشۈپ، سەتلەشمەك (يۈز، چىراي هەققىدە): ئۇنىڭ كۆزلىرى بەقەدەر قىزىرىپ كەتكەن، چىرايىدىن توپا ئۆرلەپ، گۈزەل هۆسنى پۇچۇلغانىدى. * مۇشكۈل ئەمگەكتىن پۇچۇلغان هەر چىراي، نۇر چېچىتۇ شۇ كۈنى بوپ مىسلى ئاي.

پۇچىلاتماق «پۇچىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇچىلاشماق «پۇچىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى:

پۇچىلانماق «پۇچىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: — ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ، بۇ جەمئى ئۇرغۇر مەستلەر «سىزگە ئۆزداق كۆيدۈم، بۇنداق پۇچىلاندىمەي، سىز ئۇنداق چىرايلىقەي» دەپ مېنى جىلە قىلدى، — دېدى ئايشەمخان خىجىل بولۇپ تۇرۇپ. * نومۇستىن يۇرىكى پۇچىلانغان قىز يۇرتىغا — ئانىسىنىڭ قېشىغا كەتتى.

پۇچىلماق پ ① چوغ ياكى قوقاسقا تاشلاپ ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈپ، سۇركەپ، ياكى كۆمۈپ پىشۇرماق: بالىلار كۆكباش پۇچىلاپ يېدى. * بېشىر، يەردىن ئاقلانمىغان ئىرغاي دەستىدىن ئىككىنى ئېلىپ چىقتى. هويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا گۈلخان يېقىپ دەستىلەرنى پۇچىلاپ ماتىغۇچ بىلەن ماتىدى. ② كۆچمە.

ئازابلىماق، قينىماق: رەشك ۋە كۆندەشلىك ئوتلىرى مەنسۇر بەگنىڭ ۋۇجۇدىنى پۇچىلدى.

پۇخا (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇخادىن چىقماق (توغرىسى: پىغاندىن چىقماق) ← **پىغاندىن چىقماق.**

پۇخان (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇختا سۈپ [پ] ① چىداملىق، چىڭ، مۇستەھكەم، پىششىق: پۇختا رەخت. پۇختا توقۇلغان پايپاق. پۇختا قەغەز. * ۋېلىسىپىتلەرنىڭ ئىچىدە «كەپتەر» ماركىلىق ۋېلىسىپىت ئەڭ پۇختا بولۇپ، ئۇنىڭغا 150 كىلوگرام يۈكنى ئارتىپ ماڭسىمۇ ھېچبىر چاتىقى چىقمايدۇ. * ئاساسىي قاتلاملارنىڭ قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۈچەيتىپ، ئاساسىي قاتلامنىڭ سىياسىي خىزمەتكە پۇختا ئاساس سېلىش لازىم. * ئۆتكەن يىلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ بىنائىەت ئىشلەپچىقىرىشى ئىگىلىكىنى تەڭشەش قاتتىقچىلىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش داۋامىدا پۇختا قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىدى. ② بىرەر ئىش كەسىپ ۋە ئىلىمدا ياخشى، پىششىق، مۇكەممەل: رەئۇپ ئىسمىلنىڭ بۇ خۇش چاقچاق تاتار يىگىتى قازاق خەلقىنىڭ ئۆرپ-ئادەت ۋە تىلىنى پۇختا بىلىدىكەن، گارمون چېلىشقىمۇ ماھىر ئىكەن. * تاھىر رۇس تىلىغا پۇختا ئاساس سالىدى. * بۇرۇنقى زامانىدا بىر بوۋاي بىلەن مومای ئۆتكەن بولۇپ، بىرلا ئوغۇل پەرزەنتى بار ئىكەن. ئۇلار ئوغلىنىڭ بەختىيار ئۆتۈشىنى ئارزۇ قىلىپ، ئۇ بالىغا «بەختىيار» دەپ ئات قويغانىكەن. بەختىيارمۇ تىرىشچان، ئۆي ئىشلىرىغا پۇختا بالا بولۇپ چوڭ بولۇپتۇ.

پۇختىلاتماق «پۇختىلاماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇختىلاشماق «پۇختىلاماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇختىلانماق «پۇختىلاماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارتىزانلار تۈزۈشتى پىلانىمۇ باشقىچە. پۇختىلاندى بۇ جەڭنىڭ تەييارلىقى تاڭغىچە.

پۇختىلىق «پۇختا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىشنى پۇختىلىق بىلەن قىلماق. * يىگىت ئەسكەرلىرىنى پۇختىلىق بىلەن جەڭگە تەييارلاپتۇ. تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن يىگىت ئەسكەرلىرى بىلەن دۇشمەن ئۆستىگە ئاتلىنىپتۇ.

پۇختىلماق پ. پۇختا، چىڭ، مۇكەممەل قىلماق: مۇستەھكەملىمەك: پىششىقلاماق: قاشنى پۇختىلماق * بوۋاي، بۇ كۈنلەردە ئوبدانراق پۇل يىغىپ تاشۇاينىڭ توي تەييارلىقىنىمۇ پۇختىلىيالىسام دەپ ئويلايتتى. * ئاندىن كىچىك كۆچەتنى تىكىتى ئاستا ئاۋايلاپ. توپا تاشلاپ تۈۋىگە چىڭىتتى ھەم پۇختىلاپ.

پۇخۇن ئى. دىئال. قۇرغۇن.

پۇدەستە سۈپ. دىئال ① كۆڭلى قارا. ② تۇم قارا.

پۇر I تەق. قۇشلار ئۇچقان چاغدا قانىتىنىڭ ھاۋادا ھەرىكەتلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۇزۇمگە قونغان بىر توپ قۇشقاچلار ملىتقىنىڭ «پاڭ» قىلىپ ئېتىلىشى بىلەنلا «پۇر» قىلىپ ئۇچۇپ كەتتى.

پۇر II رەۋ [پ] تولغان، تارقالغان، يېيىلغان، بىركەلگەن ھالەت: ئالەمگە پۇر كەتمەك. ھۇشۇر ئەلەس دۇيگە كېلىشتىن ئىلگىرى ھۆكۈمەتتىن ئورۇنلىشىش سوممىسى ئالغانلىقى بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئاغزىدا پۇر ئىدى.

پۇر بولماق ← **پۇر كەتمەك:** بۇ ماجىرا ئەل ئاغزىدا پۇر بولۇپ، گۈڭشې باشلىقلىرىنىڭ قۇلاقلىرىغىچە يەتتى، ئاخىرى ھادى باشقا تراكتورغا يۆتكىلىپ، پولات بۇ تراكتورنىڭ مۇستەقىل خوجايىنى بولدى.

پۇر قىلماق ئەتراپقا تارقاتماق، يايماق: ئىش ھەمىشە ئوڭۇشلۇق بولۇۋەرمىدى، مەكتەپتە يۈز بەرگەن بىر ئىش ساۋۇتىجانىنىڭ نامىنى مەكتەپكە پۇر قىلدى.

پۇر كەتمەك ئەتراپقا تارقالماق، بىر ئالماق، يېيىلماق، قاپلىماق: بۇ ۋەقە شۇ كۈنلا پۈتۈن شەھەرگە پۇر كەتتى. * «گۈزەلنى كىنو ئىستودىيەسىگە ئېلىپ كېتىدىكەن» دېگەن خەۋەر پۈتۈن مەكتەپكە پۇر كەتتى.

پۇراتماق ① «پۇرىماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۆشنى پۇرىتىپ قويماق. * گۈلسۇمخان ئانا ئۆتكەن پەيشەمبە كۈنى ئۆلۈك-لەرنىڭ روھىغا ئاتاپ ياغ پۇراتتى. ② كۆچمە. ئۆزىنىڭ قارشى تەرەپكە دېمەكچى بولغىنىنى ئەسكەرتمەك، شەپە بەرمەك، دارتماق: ئەخەت بۇ ھەقتە يېقىن قولۇم — قوشنىلارغا، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا گاھ پۇرۇتۇپ، گاھ ئوچۇق - ئاشكارىلا ھال ئېيتاتتى. * ئۇ ئاخىرىدا بۇ ئىشلارغا توسالغۇلۇق قىلغۇچى كۈچلەرنىڭ يىمىرىپ تاشلىنىدىغانلىقىنى كەسكىن ئەسكەرتتى، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئالاھىدە پۇراتتى.

پۇرىتىشماق «پۇراتماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدەمنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى قاراقۇمغا يېتىپ كەلگەندە، ئايۇپ شۇجى قاتارلىقلار قاتتىق ئېچىندى. رەناخان قاتارلىق ئاق كۆڭۈل ئاياللار بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ خالىس ياغ پۇرىتىشتى، دۇئا - تىلاۋەت قىلىشتى.

پۇراش «پۇرىماق» پېئىللىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: پۇراش سەزگۈسى. پۇراش نېرۋىسى.

پۇراش سەزگۈسى <پسخول> پۇرايدىغان ماددىلارنىڭ گاز ھالىتىدىكى مولېكۇلىلىرى بۇرۇن پەردىسىگە تەسىر قىلغاندا ھاسىل بولغان سېزىم.

پۇراش سېزىمى <فىزىئول> بۇرۇن بوشلۇقى شىللىق پەردىسى سىرتقى ماددىلارنىڭ گاز مولېكۇللىرى بىلەن ئۇچراشقاندا پەيدا بولىدىغان سېزىم.

پۇراشتۇرماق «پۇراشماق» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇچ ئىت ئېرىق، چىغلارنى پۇراشتۇرۇپ، تىللىرىنى چىقىرىشىپ ئاتنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭماقتا ئىدى.

پۇراشماق «پۇرىماق» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ماشىنا ئەتراپىدا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ماشىنا ئوت ئالغاندا بېنزىننىڭ كۈيگەن چاغدىكى سېسىق ھىدىنى پۇراشتى، چوڭ چاتاق چىققانلىقىغا ھېچكىمنىڭ گۇمانى قالمىدى. مۇناسىۋەتلى باراڭياكى يوق بولۇشىغا قارىماي بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

پۇراق ئى ① پۇراش سېزىمى ئارقىلىق سېزىلگەن ھەر خىل ھىد: مەززىلىك پۇراق. سېسىق پۇراق. * قازاندا پورۇقلاپ قاينىۋاتقان گۆشنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئىشتىھانى غىدىقلاپ دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. خىسلەت: ئالامەت، بەلگە، شەپە، قىياپەت: ئۇ كىشىنىڭ سۆز - ھەرىكىتىدىن ئەمەلدارلىق پۇراق چىقىپ تۇراتتى. * جامالىدىننىڭ يۈرىكى دۈكۈلدەپ كەتتى. ئۇ مانا بۇ سۆزلەردىن ھەقىقەتنىڭ پۇرىقىنى سېزىۋالغاندى. ③ كۆچمە. سۆزدە، ناخشا، مۇزىكا قاتارلىقلاردا ئۆزگىچە بىلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت: ئۇسلۇب: مەتنۇرسۇنىڭ تەلەپپۇزىدىن خوتەن تىلى دىئالېكتىنىڭ پۇرىقى چىقىپلا تۇرىدۇ.

پۇراقسىز سۈپ. پۇرىقى بولمىغان، پۇرىقى يوق: چۆللەردە ماشىنىغان يانتاقىنىڭ ئەمما، شېكىرى كېسەلگە بولىدۇ داۋا، پۇراقسىز گۈل بولۇپ باغدا ئۆسكەندىن، چۆلدىكى يانتاقتەك ياشىغان ئەلا.

پۇراقلىق سۈپ. پۇراپ تۇرىدىغان، پۇرىقى بار: خۇش پۇراقلىق گۈل. * — ھەئە، ۋاقىت زىچ، شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلارغا ئورما ئالىلىقاچان باشلىنىپ كەتتى، — دېدى ۋالىي پۇراقلىق چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ تۇرۇپ.

پۇراقلىق ئاپپىلسىن <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكۈرۈپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن تۇخۇمسىمان، گۈلى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسىنىڭ شۆپىسىكى قېلىن بولۇپ خۇش بۇي پۇرايدۇ، ئېتى چۈچۈمەل كېلىدۇ، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پۇراقلىق موم → ئوزوكېرىت.

پۇر - پۇر «پۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى:

بىركۈنى، ئىگەم ھويلىدا ئۆرە تۇرۇپ تاماكىسىنى پۇر - پۇر ئىس چىقىرىپ چېكىۋاتقانىكەن. مەن تېخى بۇ ئادەمزاتنىڭ ئىستېمال قىلىدىغان ئەڭ ئېسىل بىر خىل نېمىسى ئوخشايدۇ دەپ دىققەت - ئېتىبارىم بىلەن قاراپ تۇرۇپتىمەن.

پۇرجا ئى. دېئال. پۇرسەت، ۋاقىت.

پۇرچاق <ئى بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، دېنى ماشتىن يوغان، سېرىق پۇرچاقتىن سەل كىچىكرەك، رەڭگى ئاق، سېرىق ۋە قارا بولىدۇ. دېنى قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى: دادامغا يوق پۇرچاق ئاتامغا نەدە (ماقال).

پۇرچاق ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى؛ سامان غوللۇق، ياغاچ غوللۇق بولۇپ، تەخمىنەن مىڭ خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ مېۋىسى چوكا مېۋە؛ دادۇر، خاسىڭ، تۇخۇمەك قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر بۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

پۇرچاق چېرىپاشكىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. بەدىنى كەڭ ھەم ياپىلاق بولۇپ، تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ يېتىلگەنلىرىنىڭ رەڭگى قارا، تۇتى قويۇق ئۆسىدۇ؛ قانىتى قاتتىق، ئۇستىدە ئىللىپس شەكلىدىكى داغلاردىن ھاسىل بولغان تاغىل يوللىرى بولىدۇ؛ پۇتى قىزىلغا مايىل سېرىق كېلىدۇ. ئۇ پۇرچاقنىڭ زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ.

پۇرچىقى پىششىماسلىق ← **پىيىزى پىششىماسلىق:** — مەنسۇر بىلەن نېمىشقا پۇرچىقى پىششىمايدىكىن، تاڭ؟ — دەپ سورىدى زۇلال. — نېمىشقا بولاتتى، مەنسۇر پۇلنى جىقراق تاپايلى دەيدىكەن، ئەكىسىچە بولسا ئادەملەرنىڭ ئەگرى يەرلىرىنى تۈزەيلى دەيدىكەن، ئېيتماقتا ئاسان بولغان بىلەن بۇ ئىككى ئىش نۇرغۇن ئىشلاردا دوقۇرۇشۇپ قالىدىكەن.

پۇرچاقلىق ئى. پۇرچاق تېرىلغان، پۇرچاق ئۆسكەن يەر: بىز يەكشەنبە كۈنى پۇتبۇن بىر كۈن پۇرچاقلىققا بېرىپ ئوت ئوتىدۇق.

پۇرچاقلار <بوت> پۇرچاق تېپىدىكى ئۆسۈملۈكلۈكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن: جاڭدۇ، كۆك پۇرچاق، نوقۇت، ماقىلە، دادۇر، سېرىق پۇرچاق، سەي پۇرچىقى قاتارلىقلار.

پۇررىدە رەۋ ①«پۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «پۇر» قىلغان ھالدا: ھويلا تېمىدىن شۇڭغۇپ كىرگەن بىر قارىلغاچ بېشىمىز ئۈستىدىن پۇررىدە ئۇچۇپ بېرىپ، پېشايۋاندىكى ئۇۋۇغا قوندى ۋە بىز تەرەپكە قاراپ قۇيرۇقىنى لىكىلداتقىنىچە ۋىچىرلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. **ھەش-پەش** دېگۈچە، تېزلا: قوناققا بىرلا سۇ كىرىش بىلەن پۇررىدە كۆتۈرۈلۈپ، غوللىرى جانلىنىپ كەتتى.

پۇرژىنا ئى [ر] ھەر خىل ماشىنا ۋە مېخانىزملارغا ئورنىتىلغان، سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشى بىلەن يىغىلىپ قىسقىرايدىغان ياكى ئۇزىرايدىغان ھەمدە ئۇزىرىغاندىن كېيىنمۇ ئەسلى ھالىتىگە قايتالايدىغان بۇرما شەكىللىك قاتتىق جىسىم. ئۇ ئادەتتە قېتىشما پولاتتىن ياسىلىدۇ: سائەتنىڭ پۇرژىنىسى ئۇزۇلۈپ كەتتى.

پۇرژىنا پولات <سانا> پۇرژىنا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پولاتلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئادەتتە، تەركىبىدىكى كاربونىنىڭ مىقدارى 0.50 پىرسەنتتىن 0.85 پىرسەنتكىچە بولىدۇ. ئۇ يۇقىرى ئېلاستىكلىق چەك، چارچاش چېكى ۋە يېتەرلىك ئېلاستىكلىققا ئىگە بولىدۇ. دائىم ئىشلىتىدىغان قېتىشما پۇرژىنىسلىق پولات تەركىبىدە سىلتىسىي، مانگان، خروم، ۋانادىي، مولىبدىن قاتارلىق ئېلېمېنتلار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى خروم، سىلتىسىي، ۋانادىيلارنىڭ ئېلاستىكلىقى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ.

پۇرژىنىلىق سۈپ. پۇرژىنىسى بار، پۇرژىنا بېكىتىلگەن: پۇرژىنىلىق ئورۇندۇق. * ئىچكىرىكى ئۆيدىكى ئىككى كىشىلىك قوش پۇرژىنىلىق سىم كارىۋاتنىڭ بېشىدىن ئاشۇرۇپ يىغىلغان ئورۇن - كۆرپىگە بىر يۈڭ ئەدىيال يېپىلغان بولۇپ، ئۇستىدىكى ئىككى جۇپ پەي ياستۇق پۈۈلەپ قويغاندەك تىك تۇراتتى.

پۇرژىنىلىق ئىشىك <بن> كېشىكى بىلەن قانىتى ئارىسىغا پۇرژىنا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە ئۆزلۈكىدىن يېپىلىپ قالىدىغان ئىشىك.

پۇرسەت ئى [ئە] بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن ئەڭ قولاي بولغان ۋاقىت، پەيت: پۇرسەت كەلمەك، پۇرسەت كۈتمەك. پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماق * ھازىر ئۇلار دۈشمەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ، ساي تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىغان ئاساسىي قىسىم ئۇچۇن پۇرسەت ياراتماقتا ئىدى.

پۇرسەت تاپماق ← پۇرسەت چىقماق: ئەركىن پۇرسەت تاپسىلا كىتاب ئوقۇيتتى. * ئاشقلار شۇ يوسۇندا دىدار تېپىشتى، نە دىدارىكى، دىدار ئاتلىق گۈلزار تېپىشتى. شۇندىن بۇيان تاپسا پۇرسەت گاھى - گاھى، ئەيلەر بولدى يار بويىنى قارارگاھى.

پۇرسەت چىقارماق ئەپلىك پەيت، ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرمەك، ياراتماق: مەن پۇرسەت چىقىرىپ ئۇنىڭ يېنىغا بىر بېرىپ كېلەي دەۋاتىمەن.

پۇرسەت كەلمەك مۇۋاپىق پەيت، شەرت-شارائىت يېتىپ كەلمەك: ئازادلىقتىن كېيىن ئۆتمۈشتە ساۋاتسىز قالغان نۇرغۇن دېھقانلار ئۈچۈن بىلىم ئېلىش پۇرستى كەلدى.

پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلمەك ئەپلىك پۇرسەت ياكى ۋاقىتتىن مۇۋاپىق پايدىلانماق: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن شەيخ جامائەتكە يېتەكچىلىك قىلىپ مازارنىڭ بۇرۇلغان، ئۆرۈلگەن يەرلىرىنى رېمونت قىلدى. مەسچىت، چۇشكۇنخانىلارنى يېڭى ھالەتكە كەلتۈردى. شۇ قاتاردا ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى.

پۇرسەتنى قولدىن بەرمەك قولاي، ئەپلىك پۇرسەت ياكى ۋاقىتتىن پايدىلانماي، ئۇنى بىكار كەتكۈزۈۋېتىمەك: شۇنداق ئەپلىك پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇپ ئەتىلىككە «ۋاي ئىست» دېگەن بىلەن ئۇرنىغا كەلمەيدۇ.

پۇرسەتپەرەس سۈپ [ئە+پ] بىرەر مەقسىتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ھەرقانداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيدىغان، پۇرسەت كۈتۈپ يۈرىدىغان، پۇرسەتنىڭ كويىغا چۈشكەن: پۇرسەتپەرەس ئادەم. پۇرسەتپەرەس كىشى. * ھۈشۇر گەپدان، ئىنتايىن پۇرسەتپەرەس بىرنېمە ئىدى. ھەيلە - مىكىردە يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەر چەقىرالايىتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بۇ ئىشلەپچىقىرىش دۈيمىدە ئۇنىڭ جەمەتى مۇتلەق ئۇستۈنلۈكنى ئىگىلەيتتى.

پۇرسەتپەرەسلىك «پۇرسەتپەرەس» سۆزدىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۈندىق خىزمەت ئىستىلى جالالغا ئوخشاشلارنىڭ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىپ ئۆز مەقسىتىنى ھەيلىگەرلىك بىلەن ئىشقا ئاشۇرۇشىدا يېتەرلىك زېھنىنى ھازىرلاپ بېرەتتى. * بەزى گۇمانلىق كىشىلەر ئاپتوبۇستىكى ئادەملەرنى قەستەن قىستاپ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىدۇ.

پۇرقەت ئى (ئە) ① يېزىت. ئۆزىگە ئەزىز ۋە سۆيۈملۈك دەپ ھېسابلانغان كىشى ياكى نەرسىدىن ئايرىلىش: جۇدالىق، ھىجران: نىگارىم خاكىپايى دەپ كۆزۈمگە تۇتىيا قىلدىم، بويۇم يادەك ئېگىلدى پۇرقىتىگىدىن جان بولۇپ بىمار. * ئاڭلىسام ئايالىم كۈتىمەپتۇ مېنى، ئۇستازىم ئابدۇللا كېتىپتۇ دەرتىتە. سىلەرنى ئىزدىدىم، ئالالماي ئۇچۇر، قېيىقالدىم ئالەمچە غەمدە، پۇرقەتتە. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پۇرقەتلىك سۈپ. ئايرىلغان، جۇدا بولغان: ئەي ۋەتەن غېمىڭدا پۇرقەتلىك بېشىم، گەر ئۆلسەم زاتىمغا ئېتىم ئىلىشماس. سەن ئۇچۇن كۆزۈمدىن تۆكۈلگەن يېشىم، دۈشمەنگە قارشى گاڭ ئوقتىن قېلىشماس.

پۇرقۇتماق «پۇرقۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا دادىسىنىڭ كۆرسەتـ

مىسى بويىچە بىر پادا كالىنى ھەيدەپ مېڭىپتۇ، دەرۋەقە كالىلار بىر يەرگە بارغاندا قاتتىق ھۆركىرىشىپ ئالدى ئىككى پۇتىدا يەرنى تىلغاپ، توپىنى ئاسمانغا پۇرقۇتۇپتۇ. * بۇگۈن شاد تەنتەنە ئىچىدە گۈزەل غۇلجا ناۋا قىلدى. چېچەكلەر پۇرقۇتۇپ ئىپار، چىمەنلەر شوخ جۇلا قىلدى.

پۇرقۇشماق «پۇرقۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەس-بەستە گۈلدەرگە سۇ پۇرقۇشۇۋاتاتتى.

پۇرقۇماق پ ① سۇ ياكى باشقا نەرسىلەرنى ناسۇس قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن چاچماق: ئۇ بىكار بولسىلا گۈلدەرگە سۇ پۇرقۇيتتى. ② ئات، ئېشەكلەر بوغۇز يېگەندە گېلىدا تۇرۇپ قالغان دانىنى ياندۇرۇش ئۈچۈن بۇرنىدىن ئاۋاز چىقىرىشىغا ئېيتىلىدۇ: چىلان تورۇق ئات بوغۇز يەۋېتىپ، پات-پاتلا پۇرقۇپ قويياتتى.

پۇرقىراتماق «پۇرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆركەم سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا ئالدىدا ھەم يوغان ھەم ئېگىز بىر كىشى رېشاتكىدىن ئاتلارغا قارىغان ھالدا پۇرقىرىتىپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى.

پۇرقىراشماق «پۇرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇرقىرىماق پ. ئىس-تۈتەك، پار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش گاز ھالىتىدىكى ماددىلار «پۇر-پۇر» قىلىپ كۆتۈرۈلمەك، ئۆرلىمەك: يېڭى سېلىنغان ئۆينىڭ تۆرخۇنىدىن پۇرقىراپ ئىس چىقىشقا باشلىدى. * ئادىل كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ ئۇ نەرسىنىڭ دەستىسىدىن ئىس پۇرقىراپ تۇرغان بىر تال گرانات ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

پۇرلاش (توغرىسى: پۇرلەش) ← **پۇرلەش.**

پۇرلاشماق (توغرىسى: پۇرلەشمەك) ← **پۇرلەشمەك.**

پۇرلىماق (توغرىسى: پۇرلىمەك) ← **پۇرلىمەك**

پۇرۇپكا ئى [ر] ① <بوت> ئۆسۈملۈكلەر-نىڭ غولى ۋە يىلتىزى چوڭايغاندىن كېيىن تېنىنىڭ سىرتىدا ھاسىل بولىدىغان قوغدىغۇچى توقۇلما. يېتىلگەن پۇرۇپكا ھۈجەيرىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پوستىدا كۆپ مىقداردا پۇرۇپكا ماددىسى بولىدۇ، ھۈجەيرە بوشلۇقىدا دەرەخ يېلىمى، تانىنىلىق بىرىكمىلەر بولىدۇ، ياكى ھاۋا توشۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ پارقىراق ۋە يېنىك بولىدۇ، سۇ ئۆتكۈزمەيدۇ، ئېلاستىكلىقى يۇقىرى بولىدۇ؛ توك، ئىسسىقلىق ۋە ئاۋاز قاتارلىقلارنى ياخشى ئۆتكۈزمەيدۇ. سانائەتتە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ. ② بوتۇلكا، شېشە ۋە ئىدىش قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئاغزىنى ئېتىش ئۈچۈن پۇرۇپكا دەرىخىدىن ياسالغان قاپقاق، ياپقۇچ.

پۇرۇپكا دەرىخى <بوت> بۇك دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن بولۇپ، يۈمىلاق ياكى تۆمۈنە شەكىللىك، يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبىسىدە كۈل رەڭ ئاق تۈتى بار؛ ئۇرۇقى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ دەرەخ قوۋزىقىنىڭ پۇرۇپكا قەۋىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولىدۇ. پۇرۇپكىنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى كەڭ بولۇپ ئۇنىڭدىن چايدان، بوتۇلكا ئاغزى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

پۇرۇپكا قەۋىتى <بوت> ئۆسۈملۈك قوۋزىقىنىڭ بىر قىسمى، زىچ بىرىككەن ۋە بوشلۇقنى ھاۋا تولغان ئۆلۈك ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ ئۆسۈملۈك تېنىنى قوغداش، سۇنىڭ پارلىنىشىنى كونترول قىلىش ۋە سوغۇقتىن ساقلاش قاتارلىق رولىلارنى ئويناىدۇ، كۆپىنچە دەرەخلەرنىڭ غولىدا بولىدۇ.

پۇرۇپكىلىق ماددا <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇرۇپكا قەۋىتىنى تۇزگۈچى ھۈجەيرىلەرنىڭ تەركىبىدە بولىدىغان بىر خىل ئورگانىك ماددا.

پۇرۇپكىسىمان سۈپ. شەكلى پۇرۇپكىغا ئوخشايدىغان، پۇرۇپكىدەك: ماشىنىغا ھەر خىل، لېكىن، ئۆلچەملىك بولتىلار بىلەن ئۇستى، يان ۋە ماي تەڭنىسى قاپقاقلىرى بېكىتىلىدۇ. قاپقاقلار بىلەن ماتور گەۋدىسى ئارىسىغا ماي ئوتكۈزمەيدىغان مەخسۇس پۇرۇپكىسىمان قەغەزلەر قويۇلىدۇ.

پۇرۇچ ئى. تېرە، رەخت قاتارلىقلاردىن كىيىم-كېچەك پىچقانىدا قالغان ئۇششاق پارچىسى: تېرە پۇرۇچى. لاتا پۇرۇچى. * پۇرۇچ يىغىسىنى تون بولۇر (ماقال). * كاسىپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا: ــ ئاتىڭمۇ ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەنمۇ ئۇزۇندىن تونۇشمىز. ئۆزەم پۇرۇچ چېچىپ ئولتۇرىدىغان كاسىپ بولساممۇ، كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدىغان بىر خىسلىتىم ئارتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپ كىشىلەر بىلەن تونۇشمەن، ــ دېدى.

پۇرۇلداتماق «پۇرۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇرۇلداشماق «پۇرۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇرۇلدىماق پ «پۇر-پۇر» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: خاماندىكى چەشنىڭ ئۇستىگە قونغان بىر توپ قۇشقاچ مۇشۇكنىڭ يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ پۇرۇلداپ ئۇچۇپ كەتتى.

پۇرۇتىلماق «پۇراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياغ پۇرۇتىلماق.

پۇرۇماق پ ① پۇراش سىزىمى ئارقىلىق بىرەر پۇراقلىق نەرسىنىڭ پۇرىقىنى سەزمەك: گۈل پۇرىماق. پۇراپ باقماق. * ئات خوددى ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى بىلدىغاندەك، قوي پادىسىنى ئايلىنىپ ئوتتى-دە، يولنى نەچچە پۇراپ قويغاندىن كېيىن، پۇشقۇرغىنىچە يول بويلاپ ئالغا مېڭىپ كەتتى. * گۈللىرىڭنى پۇرىسام ئۇندىن مېھرىڭ بىلىندى. ئۇلۇغ غايەڭ، ئىرادەڭ كۆز ئالدىمدا كۆرۈندى، ② بىرەر نەرسىنىڭ پۇرىقىنى ھاۋا بىلەن قوشۇلۇپ ئۆز ئەتراپىغا تارىتىماق: دىماغىقا ئۇرۇلماق: سېزىلمەك: دوختۇردىن دورا پۇرايدۇ. * ئۇ گەپ قىلغاندا ئاغزىدىن تاماكا پۇرايتتى. * قوشنىسى ئۇنىڭدىن: ــ پاتىگۇل، ئۆيىڭىزدە نېمە پۇرايدۇ-ھە؟ كارىۋاتنىڭ تېگىدە ماكا قوغۇنىنى ساقلاۋېرىپ سېسىتىۋەتكەن ئوخشىمامسىز نېمە؟ ــ دەپ سوردى. ③ ئەسلىدىكى تەمى ۋە پۇرىقىدىن ئۆزگىرىپ باشقىچە پۇراق چىقىدىغان بولۇپ قالماق: نەقسىماق: قازانىدىكى ئاش پۇراپ قاپتۇ. * يازنىڭ كۈنى گۆش ناھايىتى ئاسان پۇرايدۇ.

پۇرىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ھۇلهكۈلا فورمۇلىسى $C_5H_4N_4$، رەڭسىز كرىستال، ئادەم بەدىنىدە ئوكسىدلىنىپ سۈيدۈك كىسلاتاسىغا ئايلىنىدۇ.

پۇزا ئى. ياغاچتىن ئىككى تەرىپى ئىنچىكە (ئوتتۇقۇچلۇق) ئوتتۇرىسى توم قىلىپ ياسالغان، مانتا، سامسىلارنىڭ جىلتىسىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل سايمان.

پۇزا كالتەك خۇرۇم، كۆن قاتارلىق رەختەلەرنى پارقىرىتىش ئۈچۈن، رەختنىڭ يۈزىگە سۈركىلىدىغان پۇزا شەكىللىك كالتەك.

پۇزەك ئى. دىئال. ياغاچنى رەندىلىگەندە چىقىدىغان نېپىز قاسراق، قىرىندى.

پۇزۇر سۈپ. چىرايلىق، سۆلەتلىك، مەدەنىي: پاھ، بۇگۈن ئەلى نېمىدېگەن پۇزۇر ياسىنىۋالغان-ھە، خۇددى شاھزادىلەردەك كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدۇ. * ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك، قۇلاقلىرىغا ئالتۇن ھالقىلارنى سېلىپ پۇزۇر يۈرۈشەتتى.

پۇزىلماق پ ① زوۋۇلا قىلىنغان خېمىرنى پۇزا بىلەن ئاچماق: خېمىرنى پۇزىلماق. ② پۇزىنى ئاياغ كېيىمىگە سۈرتۈپ سىلىقلاش-

ماق، پارقىراتماق: تۇرسۇن مۇئەللىم ئۆتۈكنى پەرتۇق ئۈستىدىن ئىككى يوتىسىنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ پاشنىسى تەرەپنى قورسىقىغا تاقاپ تۇرۇپ، پۇزىنى ئىككى قوللاپ ئۆتۈكنىڭ باشلىقىغا كۈچەپ سۈرۈشكە باشلىدى. باشلىقنى ئېچىپ، ئاپقۇتقا ئۆتتى. پۇزىلاپ بولغاندىن كېيىن چوغ ئۈستىدىكى پومۇلنى ئېلىپ، هارارىتىنى تەڭشەپ پەرتۇققا بىرنەچچىنى سۈرتۈۋەتتى، ئاندىن كېيىن، پاشنا، چەم چۆرىسىگە، باشلىق ۋە ئاپقۇتلارغا پومۇل سۈردى.

پۇس تەق. يەل ۋە گاز هالىتىدىكى جىسىملارنىڭ قاچىلانغان نەرسىنىڭ تۆشۈكىدىن مەلۇم بېسىم بىلەن سىرتقا ئېتىلىپ چىققاندا هاسىل بولغان ئاۋاز: هارۋا كامېرىنىڭ يېلى پۇس قىلىپ چىقىپ كەتتى.

پۇس-پۇس «پۇس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گەپنىڭ يامىنى كۇس-كۇس، ئوسۇرۇقنىڭ يامىنى پۇس-پۇس (ماقال). * ئوچاققا تىقىپ قويغان سۆكسۆك ئوتۇن ئاچچىق ئىس چىقىرىپ پۇس-پۇس قىلىپ كۆيسە، جىنچىراغ پىلدىرلاپ يېنىپ تۇراتتى.

پۇستانى نامەلۇم ئادەم ياكى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدىغان ئېنىقسىز ئالماش: پۇستانى ئادەم. پۇستانى كىشى. پۇستانى نەرسە.

پۇستانچى نامەلۇم كىشىنى كۆرسىتىدىغان ئېنىقسىز ئالماش: ئۇ بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر سائەت ئىشلىمەيتتى، پالاقلاپ يۈرۈپ كۆرگەنلا ئادەمگە «پالانچى ئانداق، پۇستانچى مۇنداق» دەپ غەيۋەت قىلىپ بېرەتتى.

پۇسسىدە رەۋ. «پۇس» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان هالدا، «پۇس» قىلىپ: يولدا كېتىۋاتقان هارۋىنىڭ كامېرىغا نېمىدۇر بىرنەرسە كىرىپ پۇسسىدە يېلى چىقىپ كەتتى. * يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك پۇسسىدە بولۇپ قالغان غۇلام باشقىدىن جانلىنىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، تاۋىكا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

پۇسكايتماق «پۇسكايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئەيىب سىلىدە ئەمەس ئۇستام! ئەيىب ماۋۇ جۇۋىدا، جۇۋا سىلىنى قوي سۈرىتىدە قىلىپ پۇسكايتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا، بىز هەرگىز تاپالمايتتۇق، — دېدى هېلىقى كەكە ساقال تۆمۈر مەتنىيازغا كايىغان تەلەپپۇزىدا.

پۇسكايتىشماق «پۇسكايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇسكايتىلماق «پۇسكايتماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پۇسكايماق پ. دوڭغايماق، دومبىيىپ كۆرۈنمەك: قارنىڭ ئاستىدا قىشىچە كۆمۈلۈپ ياتقان جەسەت ئەتىيازدا مانا مەن دەپ پۇسكىيىپ چىققىنىدەك، ئۇنىڭ روهىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى نەرسىلەرمۇ بىرنەچچە ئايلىق جىددىي كۈرەشلەردە ئاشكارىلاندى.

پۇسكىيىشماق «پۇسكايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇسمىلاق سۈپ. ئاق پىشماق (چىراي، تەن قۇرۇلۇشى هەققىدە): ئۇنىڭ ئاق پۇسمىلاق كەلگەن بىرلا قىزى بار. * مەن ئۇلارنىڭ پۇسمىلاق، ئوماق چىرايلىرىغا، چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە زوق بىلەن تىكىلدىم.

پۇسۇر تەق. بەزى كىشىلەر يول يۈرگەندە ئايىغىدىن چىققان ئاۋاز: پۇسۇر قىلىپ ماڭماق.

پۇسۇر-پۇسۇر «پۇسۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: — پۇسۇر-پۇسۇر مېڭىپلا يۈرمەي، ئولتۇرۇپ دەرسىڭنى تەييارلىساڭچۇ، — دېدى ئانىسى ئوغلىغا نەسىهەت قىلىپ.

پۇسۇرلىماق پ «پۇسۇر» قىلىپ ماڭماق: هەيدەر جامائەتتىن ئايرىلىپ زىۋىرشانىڭكىگە ماڭدى. زىۋىرشا ئادىتى بويىچە ئورنىدىن سەهەر تۇرۇپ قاراڭغۇ هويلىسىدا پۇسۇرلاپ يۈرگەنىكەن. * ئۇ هازىرمۇ هە دېسىلا قومۇش سېتىپ پۇل تاپىمەن، قاۋانلىقنى ئېچىپ ئاشلىق تېرىيمەن دەپ پۇسۇرلاپ يۈرۈۋاتىدۇ.

پۇسۇلدىماق پ «پۇس-پۇس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق.

پۇش تەق ① ئادەم ۋە بەزى ھايۋانلارنىڭ ھاسراپ تىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: پۇش قىلىپ ھاسرىماق. ② پار ياكى قاينىاق سۇنىڭ مەلۇم تۆشۈكتىن بېسىم بىلەن ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: پويىز بېكەتكە يېتىپ كېلىپ توختىشى بىلەن تەڭ، «پۇش» قىلىپ پار قويۇپ بەردى.

پۇشايمان ئى [پ] ئۆز قىلمىشى ئۈچۈن روھىي جەھەتتىن ئازابلىنىش، ئەپسۇسلىنىش، ئۆكۈنچ؛ ھەسرەت، نادامەت: كېيىنكى پۇشايمان ئۆزىگە دۈشمەن (قامال). * باي تۇلۇمدىن چىقىپ، ئەتراپتىكى ياتقان ئادەم سۆڭەكلىرىنى كۆرۈپ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىپتۇ.

پۇشايمان قىلماق ئەپسۇسلانماق، ئۆكۈنمەك، پۇشايمان يېمەك: پادىشاھ ئەبۇئامىنى ئۆلتۈرگىنىگە كۆپ پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، پۇشايمان ھېچ پايدا بەرمەپتۇ. * بۆرە تۇلكىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ بارمىقىنى چىشلەپتۇ.

پۇشايمانىنى ئالدىغان قاچا تاپالماسلىق ئۆز قىلمىشلىرى ئۈچۈن قاتتىق ئۆكۈنمەك، ھەسرەت چەكمەك: تولا گەپدەنكەشلىك قىلما، كېيىن پۇشايمانىنى ئالدىغان قاچا تاپالمايسەن!

پۇشايمان يېمەك ← پۇشايمان قىلماق: پاتقۇل ئۆز سوئالىنىڭ نىجاتىنى راستىنلا خىجىل قىلىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ شۇ ھامان پۇشايمان يېدى. تاجىگۇل ئۆمرىنى ئەلگە خۇش پۇراق چېچىش ئۈچۈن ئەمەس، تاجىسىنى ئېچىلدۇرۇش ئۈچۈن سەرپ قىلغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان يەپتۇ.

پۇشايمانسىز سۈپ. پۇشايمان قىلمايدىغان، پۇشايمان يېمەيدىغان: ئۆمۈرنى پۇشايمانسىز ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، ۋىجدانىڭ بولۇنىكى جېنىكىدىن ئەلا. ھەر سۆزۈڭ قىلىچ بولۇپ قىرسۇن دۈشمەنلىرىڭ، ئىرادەڭ ئالدىدا خەس بولسۇن بالا.

پۇشايمانلىق سۈپ. پۇشايمان يېگەن، پۇشايمان قىلغان بار: ئۇنىڭ پۇشايمانلىق ياشلىرى كۆزىدىن خۇددى يېپى ئۈزۈلگەن مارجانەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى. * ئابدۇرەھىم ئۆزىنى ھەرقانچە خاتىرجەم تۇتاي دېسىمۇ، لېكىن پۇشايمانلىق ئىشىنى ھامان ئېسىدىن چىقىرالمايتتى.

پۇش-پۇش «پۇش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: يېڭىلا ئوپېراتسىيەدىن چىققان كېسەل «پۇش-پۇش» تىنىپ ئۇخلاۋېتىپتۇ. * ئىشخانىدا يەل قاچقان ناسۇستەك «پۇش-پۇش» قىلغان ئاۋازدىن ئۆزگە تەۋىش ئاڭلانمايتتى.

پۇشت ئى[پ] ① ئادەم ياكى ھەرسلەرنىڭ ئۇرۇقى ياكى تۇخۇمسىدا بولىدىغان، مەلۇم شارائىتتا راۋاجلىنىپ تۆرەلمىگە ئايلىنىدىغان، ئۆز راۋاجلىنىشىنىڭ باشلانغۇچ باسقۇچىدىكى ھۇجەيرىسى: مەن ئۆز پۇشتۇمدىن تاپقان بالىنىڭ خۇي-پەيلىنى بۇگۈن بىلۋالدىم. ② ھەرقانداق بىر ئائىلىنىڭ ئۆزىدىن ئاۋۋالقى ئەجدادى ۋە كېيىنكى ئەۋلادى، نەسلى: —خەپ توختاپتۇر! يەتمىش ئىككى پۇشتۇڭنى كۆزۈڭگە كۆرسەتمىسەم! — دېدى ئۇ يىغلامسىرىغانىدەك مىشىلداپ. * ھاكىم ھەرقانچە ئەرشىلاغا چىقىپ كەتسىمۇ يەنە شۇ بوۋاينىڭ پۇشتىغۇ؟

پۇشتىدىن بولماق ئۆز نەسل-ئۇرۇقىدىن تۆرەلمەك، تۇغۇلماق: مەن ئۆز پۇشتىمىدىن بولغان بالىنىڭ خۇي-پەيلىنى بۇگۈن بىلۋالدىم. يۇزسىز!... دادىسىنىڭ ساقلىنى ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كېسىدىغان يۇزسىز!...

پۇشتىدىن تامماق ← پۇشتىدىن بولماق: ئۆز پۇشتىڭدىن تامغان جان-جىگەر ئوغلۇڭ شۇ دەرىجىگە يەتكەن يەردە باشقىلار قانداق بولۇشى مۇمكىن؟!

پۇشتاك ئى. دىئال. ئات توقۇغاندا كۆرپىنىڭ ئۈستىدىن تارتىدىغان تۆشلۈك.

پۇشتەك I ئى. مېتال، يالتىراق قاتارلىقلاردىن ياسالغان، پۇۋلەپ چالىدىغان كىچىك سايمان. بۇ كۆپىنچە كىشىلەرنى بىر يەرگە يىغىش؛ گىمناستىكا، تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى قاتارلىق پائالىيەتلەردە ئىشلىتىلىدۇ: پۇشتەك

چالماق. * ساقچىلار ئەترىتى بۇ يەرگە كېلىپ بىر پۇشتەك بىلەن ھەممە ياقتىن ئادەم يىغىشقا باشلىدى.

پۇشتەك II رەۋ. ئالدىراش، تىنىمسىز.

پۇشتەك موللاق ئاتماق تىنىمسىز ھەرىكەت قىلماق: نېمىشقىمۇ بۇ ئادەمگە رىزقىم قوشۇلۇپ قالغان بولغىيتىتى. مەن خوتۇن كىشى جېنىمدا ئەتىدىن كەچكىچە مۇشۇ ئۆينىڭ غېمى بىلەن پۇشتەك موللاق ئېتىپ يۈرىمەن، ئۇنىڭ ئەھۋالى شۇ موللام ئېيتقان بايىقى.

پۇشتگەردان ئى [پ] نەققاشلارنىڭ نەقىش ئويۇشتا ئىشلىتىدىغان ئەگرى پىچقى.

پۇشتىپاناھ ئى [پۇشت+ى+پاناھ] ئىشەنچلىك، ھىمايىچى، ھامىي: رەھىم ئەيلىدى ئول خۇدايىم، پىرلار بولىدى پۇشتىپاناھىم، ھەققە يەتتى چەكىكەن ئاھىم، يۈسۈپ ئەھمەد شاھنى كۆردۈم.

پۇشقاق (توغرىسى: پۇچقاق) ← **پۇچقاق.**

پۇشقۇرتماق «پۇشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئېشكىنىڭ بۇرنىنى تاياق بىلەن غدىقلاپ پۇشقۇرتاتتى.

پۇشقۇرماق پ. بۇرنىنى قاقماق، چۇشكۇرمەك (ئات، ئېشەك، قېچىر قاتارلىق ھايۋانلارغا قارىتا): قارا تەرگە چۆمگەن ئات ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئالماس، ئېلىقۇلىلارنى تونۇپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ پۇشقۇرۇپ كىشىندى. * ئۇرۇككە باغلانغان بوغاز ئېشەك ئۇزۇن - ئۇزۇن تاۋۇش بىلەن پۇشقۇرۇپ تۇراتتى.

پۇشقۇرۇشماق «پۇشقۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاتلارمۇ ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەندەك پۇشقۇرۇشۇپ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، يورغىلاپ ماگماقتا ئىدى.

پۇشماق پ ← **ئىچى پۇشماق.**

پۇشمان (توغرىسى: پۇشايمان) ← **پۇشايمان.**

پۇشۇرماق «پۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ← بولدى، بولدى دۇيجاڭ، ئىچىڭىزنى تولا پۇشۇرماڭ، ← دېدى مەتكېرىم خۇشامەت بىلەن ھەجىيىپ تۇرۇپ توختىنىيازغا.

پۇشۇرۇشماق «پۇشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: بولدى شۇنچىلىك ئىشقا بۇنچىۋالا ئىچىمزنى پۇشۇرۇشۇپ ئولتۇرغىچە ناخشا - ساز بىلەن كۆڭلىمزنى ئاچمايمزمۇ، ← دېدى ئارسلان.

پۇشۇق ئى. مەلۇم سەۋەب بىلەن كىشىنىڭ روھىي كەيپىياتىدا ھاسىل بولىدىغان بىر خىل زېرىكىش، تەت - تەتىلىق ھالەت: مەندە ئوقۇسا ئىچ پۇشۇقى چىقىرىدىغان كىتاب يوق. * قوشنىمز ھەلىمخان ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى «ئازراق ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقراي دەپ كىردىم» دەپ بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپتۇ.

پۇشۇقماق پ. ئىچى تىتىلدىماق، جىلە بولماق: ھاشىم ئاكام شېرىن ئۆيقۇسىنىڭ بۆلۈنۈپ كەتكىنىگە پۇشۇقۇپ تۇرغاندا، تۇن يېرىمدا ئىشىك قاقىقۇچىنىڭ يۇسۇپ مەڭلىك چىقىپ قېلىشى ئۇنىڭ قۇيقا چاچلىرىنى تىك تۇرغۇزۇۋەتتى.

پۇشۇلداتماق «پۇشۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ← بارە، نېرى! بۇرنۇڭنى پۇشۇلداتماي، غەزىپىم ئۆرلەپ تۇرغاندا، بىكار كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالسەن، ← دېدى خالىق ئاچچىقى بىلەن.

پۇشۇلداشماق «پۇشۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: يۇك - تاقلار ئۇ يەر، بۇ يەرلەرگە قالايمقان چۈشۈرۈلگەن، يۇك يۆكلەنگەن قوتازلار بولسا ئېغىر پۇشۇلدىشىپ سۈرمانىڭ قېشىدا تىزىلىپ ياتتى.

پۇشۇلدىماق پ. بۇرۇن بىلەن «پۇش - پۇش» ئاۋاز چىقىرىپ تىنماق، ھاسىرىماق: كىچىك ئاخۇن بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ھېچبىر مۇناسىۋىتى يوقتەك، يەردىن بېشىنى كۆتۈرمىدى. ئۇ گويا ئۇخلاۋاتقاندەك پۇشۇلدايتتى. * ئۇ خۇددى يېراق يەردىن كەلگەندەك پۇشۇلداپ كەتتى.

پۇغان (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇقرا ئى [ئە] ① بىرەر دۆلەتنىڭ تەۋەلىكىدىكى ۋە شۇ دۆلەتنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن

ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتىن بەھرىمەن بولدۇ-غان كىشى: دۆلەتسىزنىڭ ھەربىر پۇقرا-سى، دۆلەت قانۇنىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى ئاڭلىق قوغدىشى، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەمنىڭ باراۋەر بولۇشىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەك. * بىركۈنى پادىشاھ ئەپەندىمنى چاقىرتىپ: ــ ئەپەندىم، سىز مەملىكەتىمىزنىڭ كۆپ جايلىرىنى ئايلىنىپ، پۇقرالار ئارىسىدا بولغانسىز، پۇقرالىرىمىزنىڭ ئەڭ خۇشال-لىق كۈنى قايسىكەن؟ــ دەپ سوراپتۇ. ② ئاددىي ئاۋام خەلق: ئوت قويسا ئامبال يوق سوراق، پۇقرا ياقالمايدۇ چىراغ (ماقال). * گالى پالۋاننى كىشىلەر ياخشى كۆرەتتى. پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلاتتى. ناھەق ئىشلارنى كۆرسە چىداپ تۇرالمايتتى.

پۇقرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇقى <قا> ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن، پۇقرالار بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇق.

پۇقراپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] پۇقرالارنىڭ تەلەپ-ئېھتىياجىنى، ئارزۇ-ھەۋەسلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان ۋە ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىدىغان ھەمدە ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىدىغان؛ پۇقرالارنى ياقىلايدىغان، پۇقرا تەرەپدار: ئۇنىڭ شاھ بولغىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنى تەبرىكلىگۈچىلەر ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى، بەخت-سائادەتنى تىلەپ، ئۇنىڭ ئادالەتلىك، پۇقراپەرۋەر شاھ بولۇشى ئۈچۈن دۇئا قىلىشىپتۇ. * ئەنە شۇ يۇرتتا غەيۇر ئىسىملىك بىر دانىشمەن بار ئىكەن، ئۇ ھەركۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرگەنىدە تۇيۇقسىزلا: ــ ئەي شاھىم، بىرئاز پۇقراپەرۋەر بولساڭ، ــ دەپلا كەينىگە يانىدىكەن.

پۇقراچە رەۋ. پۇقرالار پاسونىدا، پۇقرا-لارغا ئوخشاش، ئاددىي ئاۋام خەلقتەك: كۈنىلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۆز ئادىتى بويىچە پۇقراچە كىيىنىپ شەھەر ئەتراپىدىكى بىر مەھەللىگە بېرىپتۇ.

پۇقراچىلىق ئى. پۇقرالارغا خاس تۇرمۇش؛ پۇقرالارغا خاس ھال-ئەھۋال؛ پۇقرالار ئىگە بولالىغۇدەك ھوقۇق، ئىمكانىيەت: چۈنكى دەردىنىڭ كۆپلۈكىدىن توشتى كارىز لىقمۇلىق، قانچە چاپسان كەلگىنىڭ بىزلەر ئۈچۈن چوڭ پايدىلىق، بىزدە يوق زەررە گۇناھ، قانداق قىلاي پۇقراچىلىق، سېنى بىز سايلاپ ۋەكىل، تەكلىپ ئەۋەتتۇق، كەلسۇنا...

پۇقرادارچىلىق ئى. پۇقرالارچە تۇرمۇش كەچۈرۈش، پۇقراچە ياشاش: بۇ خورلۇق بىز پۇقرالارنىڭ جېنىمىزغا پاتتى، سەۋر-تاقىتىمىز تۈگىمدى. ئەمدى بىزنىڭ سەۋر قاچىمىز تولدى. ئۇلار ناۋادا بىزنى تىنچ پۇقرادارچىلىق قىلسۇن دەيدىغان بولسا، دەردى-ئەھۋالىمىزغا يېتەر.

پۇقرالىق سۈپ. پۇقرالارغا خاس، پۇقرا-لارغا تېگىشلىك: پۇقرالىق ھوقۇق. پۇقرالىق گۇۋاھنامە. * 1975-يىلى 3-ئايدا، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى يەنە قاماقتىكى ھەممە ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى پەۋقۇلئادە كەچۈرۈم قىلىپ قويۇپ بېرىشنى ھەمدە ئۇلارغا پۇقرالىق ھوقۇقى بېرىشنى قارار قىلدى.

پۇقرالىق ھوقۇقى <قان> پۇقرالارنىڭ ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقى.

پۇڭ I مق [خەن] يەر يۈزى ئۆلچەم بىرلىكى، كۆلىمى تەخمىنەن 66 كۋادرات مېترغا تەڭ بولىدۇ: يېزىلىق ھۆكۈمەت بۇ يىلدىن باشلاپ ھەربىر يېزا ئاھالىسىگە سەكسىز پۇڭدىن شەخسىي يەم-خەشەك يېرى قالدۇرۇشنى قارار قىلىپ بېكىتتى.

پۇڭ II مق [خەن] ئەڭ كىچىك پارچە پۇل بىرلىكى، بىر پۇڭ ئون لىغا تەڭ بولىدۇ: ئۇ: ــ بۇ قارىماققا بىرنەچچە پۇڭ ئۇستىدىكى تالاش-تارتىشتەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ماھىيەتتە ئىككى خىل ئىدىيىنىڭ ئىنكاسى، ــ دېدى.

پۇڭلۇق I سۈپ. كۆلىمى پۇڭغا باراۋەر كېلىدىغان، پۇڭ چوڭلۇقىدا: ئۇنىڭ ئوي-خىيالى ئەنە شۇ ئۆزىگە بىرلىگەن ئىككى مو ئىككى پۇڭلۇق بۇغداي يېرىنى ياخشى سۇغىرىۋېلىش بولۇپ،

چوپچوك قارا كۆزلىرى ئاينىك شولىسى چۈشكەن بۇلاق سۈيىدەك يالتىراپ تۇراتتى.

پۇڭلۇق II سۇپ. پۇك قىممەتلىكى، پۇڭغا تەك: ئىككى پۇڭلۇق پۇل. * ئۇ يانچۇقىدىن بىر دانە بەش پۇڭلۇق مېتال پۇلنى ئالدى. * ئۇنىڭ بىر پۇڭلۇق نەرسىسى باشقىلارغا ئۆتۈپ قالسا، بىرنەچچە كۈن ئۇخلىيالماي قالاتتى.

پۇل ئى [پ<گرېك] ① سودا مۇئامىلىلىرىدە ئىقتىساد ئالماشتۇرۇشتا ۋاستىلىك رول ئوينايدىغان، دۆلەت مالىيىسىگە ئاساسەن دۆلەت تەرىپىدىن مەلۇم دەرىجىدە مۇقىم ۋە بەلگىلىك ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە قىلىپ تۇراقلاشتۇرۇلغان، مېتال ياكى قەغەزدىن ياسالغان بەلگە؛ ئاقچا: قەغەز پۇل. * پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى (ماقال). * پۇلۇڭغا ئىشەنگۈچە، ئەقلىڭگە ئىشەن (ماقال). * پۇل دۇشمەننى دوست قىلار، دوستنى دۇشمەن قىلار (ماقال). * مەن ئۇلارنىڭ ئات ھارۋىسىنى قەرز ئالمايمەن، پۇل قەرز ئالمەن، پۇل. ② كاپىتال، مەبلەغ: قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجراتماق.

پۇل بولماق پۇلغا ئالماشتۇرۇلماق، سېتىلماق: بۇ يىلقى مېۋە-چېۋىلەر ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا خېلى پۇل بولدى.

پۇل پاخاللىقى <س ئىق> بازار مۇئامىلىسىدىكى قەغەز پۇللارنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى مۇئامىلىدە ئەمەلىي كېرەكلىك ئالتۇن پۇل مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىپ، قەغەز پۇلنىڭ كۇرسى چۈشۈش، مال باھاسى ئۆرلەشتەك بىر خىل ھادىسىنىڭ پەيدا بولۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پۇل تىقماق مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن پۇل پارا بەرمەك: ھاشىم ئاكا، قەستەن ئادەم ئۇرغان دېگەن باھانە بىلەن ساقچىغا تۇتۇپ كېتىلگەن بىر تۇغقان ئىنىسى ئەركىنىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ساقچى ئەمەلدارلىرىغىچە پۇل تىقىپ باقتى.

پۇل چىقارماق پۇل قوشماق، پۇل بەرمەك: بۇ قېتىمقى ئولتۇرۇشقا ھەربىرىمىز بەش كويدىن پۇل چىقاردۇق. * ئىدارە ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ داۋالىنىشىغا ھۆكۈمەت پۇل چىقىرىدۇ.

پۇلغا چاقماق ← **پۇلغا سۇندۇرماق:** ئۆمەر شائىيو، زوربىخانغا: — ئەگەر كالىنى سېغىپ ئىچىشتىن قورقىسىڭىز، نۇرىنىڭ ئىشلىگەن پۇلىغا چېقىپ كۆزدە بىرەر كالا بېرىۋېتەرمىز، — دېدى.

پۇلغا سۇندۇرماق قىممىتىنى پۇل بىلەن ھېسابلىماق، پۇلغا ئايلاندۇرماق: ئىمىن ئاكا ئوغلىنىڭ تويىدا، قوشنىسى خالىقىتىن ئالغان قەرز پۇلىنىڭ بەدىلىگە مەلۇم مىقدارىدا پۇلغا سۇندۇرۇپ ياغاچ ماتېرىيالى بەردى.

پۇل قىلماق ① بىرەر نەرسىنى پۇلغا ساتماق: — ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ساقى! نەگە كېتىپ بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ باقى. — سىلەرنىڭ شەھەرگە كېتىپ بارىمەن، ئۇ ياقتا ياڭاق قىممەت دەپ ئاڭلىدىم، مۇنۇ يوغان ياڭاقلارنى پۇل قىلىپ كېلەي، — دەپتۇ ساقى. ② **پۇل تاپماق، پۇل توپلىماق:** ھەسەنجان توي قىلىش ئۈچۈن، ھەر ئايلىق مائاشىدىن ئاز-ئازدىن بانكىغا قويۇپ، خېلى پۇل قىلىۋالدى.

پۇل مۇئامىلە <س ئىق> ئالتۇن، كۈمۈش، ھەرقايسى دۆلەت پۇللىرى، بانكا بېلىتى، چەك، قەرەللىك چەك، پاي چېكى، زايوم قاتارلىق پۇل ۋە قىممەتكە ئىگە بىلەتلەرنى تارقىتىشقا؛ ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىشقا؛ پېرېۋوت قىلىشقا، ئامانەت قويۇشقا، ئالماشتۇرۇشقا، سېتىۋېلىش-سېتىشقا، شۇنىڭدەك قەرز كاپىتالىنى ئامانەت قويۇشقا، سىرتقا چىقىرىشقا، سىرتتىن كىرگۈزۈشكە ۋە باشقىلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر.

پۇل ئوبوروتى <س ئىق> تاۋار مۇئامىلىسىدە پۇل ئۈزلۈكسىز تۇردە سېتىۋالغۇچىدىن ساتقۇچىنىڭ قولىغا سېتىۋېلىش ۋاستىسى سۈپىتىدە ئۆتۈپ تۇرىدىغان ھەرىكەت. پۇل ئوبوروتى تاۋار مۇئامىلىسىدىن پەيدا بولىدۇ. تاۋار مۇئامىلىسى پۇل ئوبوروتىنىڭ

ئاساسى بولىدۇ. پۇل ئوبوروتى — تاۋار مۇئامىلىسىنىڭ ئىپادىسى.

پۇل ئۆرۈمەك توي-تۆكۈن، بەزمە-مەشرەپلەردە توي ئىگىسى ۋە تاماشىبىنلار سورۇندا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئۇسسۇلچىلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ پۇل تەقدىم قىلماق: ھەسەن بەدرىدىن ئۆيگە كىرگەن سازچىلار، ئۇسسۇلچىلارغا پۇلنى ئايىماي چېچىپتۇ، ھېچكىم ھەسەن بەدرىدىنچىلىك پۇل ئۆرۈمەپتۇ. * دىلبەرنىڭ ئۇسسۇلى كۆپچىلىككە ياراپ كەتكەنلىكتىن، توي ئىگىسى ئۇنىڭ بېشىدىن ياغلىق ئۆرۈسە ۋە يەنە بەزىلەر پۇل ئۆرۈپ سورۇننىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇشى ئۈچۈن يول ئاچتى.

پۇل ئېتىقادچىلىقى <س ئىق> پۇلنى سىرلىقلاشتۇرىدىغان بىر خىل نۇقتىئىنەزەر. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۈلۈكچىلىكنى ئاساس قىلغان تاۋار ئىگىلىكىنىڭ مەھسۇلى ۋە تاۋار ئېتىقادچىلىقىنىڭ تېخىمۇ تەرەققىي قىلىشىدۇر. پۇل ئومۇمىي تەڭ قىممەتلىك بولۇپ، ھەرقانداق تاۋارلارنى سېتىۋېلىشقا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، كىشىلەردە گويا پۇلنىڭ ئۆزى كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان بىر خىل سىرلىق كۈچكە ئىگىدەك خاتا چۈشەنچىنى پەيدا قىلدۇ.

پۇلا ئى. بوتسۋانا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇل بىرلىكى، 1977-يىلى 4-ئايدىكى سانلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، بىر پۇلا 1.2075 ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان.

پۇلاڭ تەق. بىرنەرسىنىڭ مەلۇم بىر تەرەپكە سىلكىنىپ يانتۇلىشىش ھالىتى: پۇلاڭ-پۇلاڭ. پۇلاڭ قىلماق.

پۇلاڭ-پۇلاڭ «پۇلاڭ» قىلىپ تەكرارلانغان ھالەت: ئاچال باشقۇرغۇچى ئۈچ بۈرجەكلىك بايراقچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭ-پۇلاڭ قىلىپ، پويىزنىڭ مېڭىشىغا بەلگە بەردى.

پۇلاڭ-سالاڭ قوللىرىنى پۇلاڭلاتقان، پۇتلىرىنى قالايمىقان دەسسىگەن ھالەت: ئەسمۇتۇللا زىياپەت زالىدا ھاراقنى كۆپ ئىچىپ ئېغىر مەست بولغاچ، پۇلاڭ-سالاڭ قىلىپ ئارانلا ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.

پۇلاڭشىتماق «پۇلاڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — قارىماققا، تراكتور ئېلىشقا بولىدىغان ئوخشايدۇ، ئادىلجان شۇجى قاۋانلىقنى ئېچىشقا قالتىس قىزىقىدىكەن-دە! — دەپ سونۇر قوللىرىنى پۇلاڭشىتىپ سۆزلەپ كەتتى.

پۇلاڭشىشماق «پۇلاڭشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى:

پۇلاڭشىماق پ ⟵ **پۇلاڭلىماق:** ئېز يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان ئادالەتنىڭ قاپقارا توم، ئۇزۇن ئىككى چېچى توختىماستىن پۇلاڭشىيتتى.

پۇلاڭڭىدە رەۋ «پۇلاڭ» قىلغان ھالدا: پۇلاڭڭىدە چۈشمەك. پۇلاڭڭىدە يىقىلماق. * مەن دادام بىلەن بىر قېتىم ئاقتاشقا ئوتۇنغا چىققانىدىم، ئېسىمدە قېلىشىچە ئۇ چاغدا ھارۋىغا بېسىلغان ئوتۇن بەك ئېگىز بولۇپ كەتكەچكە، ھارۋا ئاقتاش يولىدا كېتىۋېتىپ پۇلاڭڭىدە ئۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى.

پۇلاڭلاتقۇزماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇلاڭلاتماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سونۇر غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ يوغان مۇشتۇمىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى-دە، كۈچ بىلەن ئۈستەلگە ئۇردى. * ئاپتوبۇس ئاستا قوزغىلىش بىلەن تەڭ، ئۇلار دېرىزىدىن قوللىرىنى چىقىرىپ پاتەمخان بىلەن بەختىيارغا پۇلاڭلاتتى.

پۇلاڭلاشماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلاڭلىتىشماق «پۇلاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يىراقتىن گەپنى ئاڭلىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ، قوللىرىنى شوخ پۇلاڭلىتىشتى. ئابلەت بىلەن ئەزىز بولسا، بارلىق

كۇچ - غەيرىتىنى ئىشقا سېلىپ كېمىنى شىددەت بىلەن ئالغا ئېلىپ كەتتى.

پۇلاڭلىتىلماق «پۇلاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇلاڭلىماق پ. ئىككى تەرەپكە سىلكىنمەك، چايقالماق: باراڭدىكى قاپاقلار شامالدا پۇلاڭلاپ تۇراتتى. * مەن گەپ قىلماقچى بولدۇم، لېكىن ئۇنىڭ ئارقا - ئارقىدىن ئۇلىشىپ كېلىۋاتقان زەنجىرسىمان جۇملىلىرىنى ئۇزۇۋېتىشكە كۆزۈم قىيمىدى، ئۇ، ھە دەپ سۆزلەيتتى، سۆزلىگەندە بىلىكىدىكى سېۋىتىمۇ ھە دەپ پۇلاڭلايتتى.

پۇل - بىسات پۇل ۋە پۇلغا يارايدىغان نەرسە - كېرەكلەر: ئادەملەردە مال - مۈلۈك ۋە پۇل - بىسات، ھېسابلىنار ئىدى كۇچ ۋە ئىناۋەت. ھە دېگەندە باشقىلارغا قول سوزماق قىلغان بولار ئىدى ئۇنى خىجالەت.

پۇلپەرەس سۈپ [پ] پۇلغا ئامراق، دائىم پۇلنىڭ غېمىدە بولىدىغان: ئۇ دۇنياغا تويمايدىغان پۇلپەرەس ئادەملەرنىڭ بىرى. * پۇلپەرەس ئادەمدە بولمايدۇ ئۇجدان، ئۇنىڭغا بارچىدىن پۇلدۇر بەك ئوبدان، پۇلپەرەس نامەرد بىلەن پولۇ يېگەندىن، ياخشىدۇر مەرد بىلەن ئىچسە گەر يوبدان.

پۇلپەرەسلىك «پۇلپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئادەتتە، پۇلپەرەسلىك كىشىلەرگە ياخشى ئاقىۋەت كەلتۈرگەن ئەمەس.

پۇل - پۇچەك پۇل ۋە پۇلنىڭ رولىنى ئۆينايدىغان نەرسىلەر: ياغاچچى بىركۈنى بالىسىنى ئالدىغا چاقىرىپ: — ئوغلۇم، ھۈنەرنى قاچانلا بولمىسۇن ئۆگىنىۋالالايسەن، بىرنەچچە كۈن ئارام ئالغىن، شەھىرىمىزنى سەيلە قىل. پۇل - پۇچەك لازىم بولسا، تارتىنماي سورىغىن، — دەپتۇ. * — ياخشى كۈنلەر كېلىۋاتىدۇ. قورساق قايغۇسىدىن قۇتۇلۇپلا قالماي، پۇل - پۇچەككىمۇ، رۇزىغارغىمۇ ئېرىشتۇق، — دېدى مەسۇم ئاكام بىر يۆتىلىپ قويۇپ.

پۇلتايتماق «پۇلتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسلا، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، كۆزلىرىنى پۇلتايتىپ، خۇددى ئادەمنى يەۋېتىدىغاندەك قىلىقلارنى قىلاتتى.

پۇلتايتىشماق «پۇلتايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلتايماق پ. ئىچكى قىسمىدىن توەپىيىپ سىرتقا چىقىپ تۇرماق: ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنەرسە پۇلتىيىپ چىقىپ قاپتۇ. * ئوسمان ئىشكىتىن كىرگەن پېتى سالام - سائەتسىزلا، ئۇستەلگە ئېگىشىپ دىققەت بىلەن ماتېرىيال كۆرۈۋاتقان قىزىل دۇخاۋا بۆكلۈك، چار بۇرۇت ئادەمگە گۆشلۈك قاپاقلىرى ئاستىدىكى توشقانىنىڭكىدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان سۇرلۇك كۆزلىرى بىلەن چەكچىيىپ قاراپ قويدى.

پۇلتكۆز ئى. دىئال. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز، بادراق كۆز.

پۇلتىيىشچان سۈپ. ئاسانلا پۇلتىيىپ چىقىدىغان، پۇلتىيىپ چىقىش بىلەن پەرقلىنىدىغان: پۇلتىيىشچان قالقان بەز ئىششىقى.

پۇلتىيىشماق «پۇلتايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلدار سۈپ [پ] كۆپ پۇلغا ئىگە بولغان، پۇلى كۆپ: پۇلدار ئادەم. پۇلدار ئائىلە. * ئۇ، مىڭ قىلغان بىلەن، پۇلدار كىشىلەردىن زادى نەپ تەگمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى.

پۇلدان ئى [پ] مەخسۇس پۇل سېلىپ يۈرۈش ئۈچۈن ئىشلەنگەن قاپچۇق، پورتمان: كېنىزەك قىز زەرگەرنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئۇنىڭغا: — بېگىمىز سىزنىڭ ئېيتقان پىكرىڭىزگە قوشۇلدى ۋە رازىلىق بەردى، — دەپتۇ. ئاندىن يانچۇقىدىن تىللا سېلىنغان پۇلدانىنى چىقىرىپ: — بېگىمىز سىزگە ئالاھىدە سالام ئېيتقاندىن كېيىن، ماۋۇ پۇلداندىكى تىللانى سىزگە ئەۋەتتى. «ئۇنى بىزگە ئاتاپ ئېلىنغان نەرسىلەرگە سەرپ قىلسۇن!» دېدى، — دەپتۇ.

پۇلدۇڭ تەق. بىرەر نەرسە سۇغا چۈشكەندە

ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۇ، ئېرىقتا قاراپ: ــ توختا، كۆچەپ تۇرۇپ بىرلا سەكرىسەم، بەلكى ئۆتۈپ كېتەرمەن، ــ دەپ ئويلاپتۇ ۋە خۇرجۇنىنى ئۇ قىرغاقتا چۆرۈۋېتىپ، بارلىق كۈچىنى يىغىپ بىر سەكرىگەنىكەن «پۇلدۇك» قىلىپ سۇنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا چۈشۈپتۇ.

پۇلسىرات ئى [پ+ئە] ① <دىن> دىنىي ئەقىدىلەرگە كۆرە، دوزاخ ئۈستىدىكى ساۋابلىق ئىش قىلغان كىشىلەرلا ئۆتەلەيدىغان كۆۋرۈك: قارىم، ئۇي ئىگىسىگە: ــ خەيىر ــ ساخاۋەت، ئۆشۈرە ــ زاكات بەرگەن كىشىگە ئۇ دۇنيادا شاپائەت كۆپ بولىدۇ، قىيامەت كۈنى پۇلسىراتتىن ئۆتىدىغان چاغدا ئۆشرە ــ زاكات ئۇنى يۆلەيدۇ، ــ دەپ ئېگىسىگە ئېگىسىگە تەگمەي سۆزلەپ كەتتى.

پۇلسىراتتىن ئۆتمەك جان كېتىدىغان، قىيىن، مۇشكۈل، خەتەرلىك ئىشلارنى پۈتتۈرمەك: بوۋاي: ــ مەن سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكىنى بىلىپ تۇرىمەن، بۇ، پۇلسىراتتىن ئۆتمەكتىنمۇ تەس بولغان بىر ئىش ئوغلۇم، ــ دېدى.

پۇلسىز سۈپ ① پۇلى بولمىغان، پۇلى يوق: پۇلسىز ئادەم. * مەن، بۇ يەردىن قايتقاندا پۇلسىز قالماي دەپ، پۇلۇمنىڭ يېرىمىنى بىر يەرگە يوشۇرىدۇم. ② پۇل تۆلەنمەيدىغان، ھەقسىز، بىكارغا: پۇلسىز داۋالىماق. پۇلسىز كىنو قويماق. * ھۆكۈمەت بالىلارنى پۇلسىز ئوقۇتتى.

پۇلسىزلىق «پۇلسىز» سۆزى «①»نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پۇللۇق سۈپ ① پۇلى بار، پۇلى كۆپ: پۇللۇق ئادەملەردە بەختكە قارىغاندا غەم كۆپ بولىدۇ. * رەقىب غۇلجا شەھىرىدىكى دادىسىدىن مىراس قالغان جايىنى سېتىپ پۇللۇق بولۇۋاپتۇ. ② كۆچمە. باھاسى يۇقىرى، قىممەت باھادىكى، قىممەتلىك: پۇللۇق نەرسە. * ئۇي ئىگىسى گۈلچېھرىنى تاماملىرىغا پۇللۇق گىلەملەر ئېسىلغان، سىم كارىۋات ۋە لۆم ــ لۆم ئورۇندۇقلار قويۇلغان بىر كاتتا ئۆيگە باشلاپ كىردى.

پۇل ــ مال پۇل ۋە مال، مال ــ دۇنيا: بۇ ئادەم ئاز ۋاقىت ئىچىدە بۇ يەردىن بىرمۇنچە پۇل ــ مال تېپىپ يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنىكەن.

پۇل ــ مۇل پۇل ۋە پۇل تېپىگە كىرىدىغان نەرسىلەر: مەريەمخان ئاچا زوربىخاننىڭ ئۇرۇمچىگە دوختۇرغا كۆرۈنگىلى چىقىمەن دېگىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا: ــ دوختۇرغا كۆرۈنگىلى يېتەرلىك پۇل ــ مۇلۇك بارمۇ، بولمىسا، مەن بېرىپ تۇراي، ــ دەپ ئۆزىربىخاھلىق ئېيتتى.

پۇلۇق ئى. دېئال كىچىك سېۋەت، قوشۇقلۇق.

پۇمپي ئى ← **پۇمىيلار**.

پۇمپي تىلى <تىل> خەنزۇ ــ تىبەت تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تىبەت ــ بىرما تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدىغان، مەملىكىتىمىزنىڭ يۇننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنپىڭ، نىڭلاڭ، ۋېيشى قاتارلىق ناھىيىلىرىدىكى پۇمىيلار ئارىسىدا قوللىنىدىغان تىل.

پۇمىيچە ① سۈپ. پۇمپي خەلقى، تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: پۇمپي خەلقىنىڭ خاس بولغان: پۇمىيچە كىيىم. پۇمىيچە ئۇسسۇل. پۇمىيچە ياسىنىماق. ② ئى. پۇمپي تىلى: لىخۇڭ كېچىكىدىن پۇمىيلار ئارىسىدا چوڭ بولغاچقا، پۇمىيچىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ.

پۇمىيلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئاساسەن يۇننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنپىڭ، نىڭلاڭ، ۋېيشى قاتارلىق ناھىيىلىرىگە جايلاشقان.

پۇنۇس ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى جۇپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى سېرىق چوكا مېۋىسى ئۇزۇن بولۇپ مۈڭگۈزگە ئوخشايدۇ، تۆت قىرلىق كېلىدۇ؛ يۇمران مايىسى ۋە يۇمران مېۋىسىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ؛

ئۇرۇقنى چاي ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ؛ پىشقان ئورۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۆتنى تازىلاش، ئىسسىق يەلنى ھەيدەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، ئۇچەينى سىلىقلاش رولىغا ئىگە.

پۈيپۈلماق پ. دىئال ① ئاياغ ئاستى قاماق، دەسسىمەك، بوزەك قاماق، ② باھانە قىلماق، ئاغىنە قىلماق.

پۆپەك (توغرىسى: پۆپۈك) ← **پۆپۈك**.

پۆپۈچەك ئى. نەرسىلەرنىڭ پۈپۈكىكە ئوخشايدىغان قىسمى، پۆپۈكى: قوناقنىڭ پۆپۈچىكى. * رازىيە ھەر كۈنى تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئاتلىرىغا يەم بېرىدۇ، ئۇلارنى سىلاپ-سىپاپ خۇددى كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك «ئېسىل جانۋارلىرىم» دەپ پۆپۈچەكلىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىدۇ.

پۆپۈچەك تورغاي <زوئول> تورغايىنىڭ بىر خىلى، چوققىسىدا كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان پۆپۈچىكى بار، ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەندە تېز-تېز قانات قېقىپ، بىر جايدا مەلۇم ۋاقىت تۇرالايدۇ. بەزى جايلاردا «سوپى تورغاي»مۇ دېيىلىدۇ.

پۆپۈچەكلىك سۈپ. پۆپۈچىكى بار: ئىككى كەپتەر يورغىلاپ كېلىپ بوسۇغىدا خۇددى ئانىسىغا سالام بەرگەندەك پۆپۈچەكلىك قىسقا تۇمشۇقلىرىنى كۆپۈپ تۇرغان پوكانلىرىغا سۈركەشپ، قاناتلىرىنى يېنىككىدە سىلكىشتى.

پۆپۈك ئى ① نەرسىلەرنى بېزەش ئۈچۈن قادىلىدىغان بىر باغلام يىپ ياكى تالا-تالا قىلىپ كېسىلگەن قەغەز ۋە رەخت ياكى رەڭدار قۇش پېيى: دوپپىنىڭ پۆپۈكى. * زەيتۇن تاۋار دوپپاڭنىڭ پۆپۈكلىرى گۈل ئىكەن، ساڭا كۆيگەن يىگىتلەر ئىندىگەن قۇرغۇي ئىكەن. ② بىرەر نەرسىنىڭ بىر ئۇچىغا ياكى چۆرىسىگە تۆتۈلغان ياكى ئۆزىدىن ئىشلەنگەن تالالار: قامچىنىڭ پۆپۈكى. نەيزىنىڭ پۆپۈكى. لەۋھەنىڭ پۆپۈكى. ③ قۇشلارنىڭ بېشىدىكى پۆپۈك شەكىلدە بىرئاز ئېگىز ئۆسكەن تۈكلىرى: دەمدەرنىڭ پۆپۈكى. توخۇنىڭ پۆپۈكى. ④ بەزى زىرائەتلەر ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماق چىقىرىش توختىغاندىن كېيىن ئۆسۈپ چىقىدىغان پۆپۈككە ئوخشاش قىسمى: قوناقلار تەكشى پۆپۈك چىقارغان بولۇپ، يازنىڭ كەچكى سالقىن شامىلدا يېنىك تەۋرىنىپ تۇراتتى.

پۆپۈكى سۇغا چىلاشماق ← **تەپىكى سۇغا چىلاشماق**.

پۆپۈكلىمەك پ. قوناق، قومۇش قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر پۈپۈك چىقارماق

پۆپۈكلۈك سۈپ. پۈپۈكى بار، پۆپۈك ئورنىتىلغان: پۆپۈكلۈك مېكىيان. پۆپۈكلۈك قامچا. * يول ئەتراپىدىكى چوڭ-كىچىك قۇم دۆڭلىرى ئۇستىدە كۆكلىگەن پۆپۈكلۈك قومۇشلار ۋە يانتاقلار ھەر خىل رەڭدە كىشىگە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. * تۇراخۇن پۆپۈكلۈك قامچىسىنى ئوينىتىپ، قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن كالىنى نوقۇدى. * موللام مەھەللىدىن چىقىپ شەھەرگە ئاپىرىدىغان چوڭ يولغا بۇرۇلۇشى بىلەنلا يول چېتىدىكى قېرى قارىياغاچ كەينىدىن پۆپۈكلۈك نەيزە تۇتقان ئىككى كىشى چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

پۆرە ئى. خېمىرنىڭ ئىچىگە كۆكتات، گۆش، تۇخۇم قاتارلىقلاردىن قىلىنغان قىيمىنى سېلىپ، قازان ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۈرىدىكى بىر خىل تاماق: جۇسەي پۆرىسى.

پۆشۈلۈ سۈپ. دىئال. گاچا، دۆت ھاڭۇاقتى، پاڭقۇش.

پۇ (توغرىسى: پۇۋ) ← **پۇۋ**.

پۇتەي سۈپ. تېشىلمىگەن ياكى تولۇق تېشىلمىگەن: پۇتەي تۆمۈر. پۇتەي نوكەش.

پۇتەيلىك «پۇتەي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

پۈتكۈزمەك I «پۈتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاتار ئولتۇرۇشقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرقىدىن بارلىق تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، جەڭگە ئاتلىنىش بۇيرۇقىنى كۆتۈپ تۇرغان كومانىدىر ـ جەڭچىلەرنىڭ قىياپىتى چىقىپ تۇراتتى. * بۇ سۆھبەت بولۇپ ئۇچ كۈن ئۆتمەيلا، سۇلايمان ئۆزىنىڭ ماقالىسىنى يېزىپ پۈتكۈزدى.

پۈتكۈزمەك II «پۈتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ناھايىتى خۇشال بولغان پادىشاھ لەشكىرى مىرزىنى ئالدىغا چاقىرتىپ تىلخەت پۈتكۈزۈپتۇ. * تولۇن ئايغا تىل تەگمىسۇن پۈتكۈزدۇم تومار. سۇدىن قالغان لەھەڭ تاشتەك كۆزلىرى خۇمار.

پۈتكۈزمەك III «پۈتمەك III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇر گۇلمىرەنىڭ كېسىلىگە ئەھمىيەت بېرىپ، بارلىق ئۇسۇللار بىلەن يارىسىنىڭ ئاغزىنى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پۈتكۈزۈۋەتتى. * ئۇنىڭ بەرگەن دورىسى بۇرنۇمنى پۈتكۈزۈپ قويدى.

پۈتكۈزۈشمەك I «پۈتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: * قەدىرلەشتى مىنۇت ـ سېكۇنتنى، ئازايتىشچۇن ئۇلار زىيانىنى. غەلىبە قىلىپ بۇ نازۇك ئىشتا، پۈتكۈزۈشتى يېڭى داستانىنى.

پۈتكۈزۈشمەك II «پۈتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈشمەك III «پۈتكۈزمەك III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈلمەك I «پۈتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ بىنا ناھايىتى تەستە پۈتكۈزۈلدى.

پۈتكۈزۈلمەك II «پۈتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈلمەك III «پۈتكۈزمەك III» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتكۈل سۇپ. بارلىق، پۈتۈن: ئەكبەر تۇپراقشۇناسلىق ۋە ئۆسۈملۈك تەتقىقاتى ئىشلىرى ئۇچۇن ئۆزىنىڭ گۈزەل ياشلىقى ۋە پۈتكۈل ئۆمرىنى ئاتاپ قويدى. * ئۇنىڭ خېتى: — قەدىر ـ دان دوستۇم ئابدۇرىشىتقا ۋە سەن ئارقىلىق پۈتكۈل ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەر، ۋەتەنداشلىرىمغا! — دەپ باشلانغانىدى.

پۈتمەس سۇپ ① «پۈتمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۇپەتدىشى. ② تۇگىمەيدىغان، چېكى يوق، چەكسىز: ھارۇنىڭ جابدۇقى پۈتمەس، خوتۇن كىشىنىڭ كىيىمى پۈتمەس (ماقال). * ۋەتەن ـ ئانا، شانمەسەن، پۈتمەس بەخت كانىمسەن. ئادا بولماس تەرىپىڭ، ناخشامدا بايان ئەتسەم.

پۈتمەس ـ تۇگىمەس پۈتمەيدىغان ھەم تۇگىمەيدىغان، چەكسىز، ھېسابسىز: لۇتپۇللا پۇشكىن، لېرمونتوۋ ۋە باشقا شائىر ـ يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن پۈتمەس ـ تۇگىمەس مەنىۋى ئوزۇق ئالدى. * مەن پۈتمەس ـ تۇگىمەس خۇشاللىق ئىچىدە مۇئەللىمنىڭ كۆزلىرىگە باقتىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئىشەنچ ۋە چوڭقۇر مۇھەببەت چاقنايتتى.

پۈتمەك I پ ① ئاخىرىغا يەتمەك، تامام ـ لانماق، تۇگىمەك، ئاياغلاشماق: تەييارلىق پۈتمەك. * پۇلۇڭنىڭ كەتكىنىگە، ئىشىڭنىڭ پۈتكىنىگە قارا (ماقال). * تارىم سۇيى پۈتمەيدۇ كېچە ـ كۈندۈز ئاققانىغا، تۇگىمەيدۇ شەنگىز قوشاقلارغا قاتقانىغا. ② تەييار بولماق: كىيىم پۈتمەك. قۇرۇلۇش پۈتمەك. * ئۇستام كىيىمنى قاچان پۈتىدۇ؟ ئىلاجى بار ھېيتقىچە تىكىپ بەرسىلە. * كۆپچىلىكنىڭ جان پىدالىق بىلەن ئىشلىشى ئارقىلىق قۇرۇلۇش مۆلچەرلىگەن ۋاقىت ئىچىدە پۈتتى.

پۈتمەك II يازماق: ئامان شاھ ئۆز شەھىرىگە قايتقاندىن كېيىن، دەرھال بىر پۈتۈك پۈتۈپ ئەلچىلەرگە تۇتقۇزۇپ يولغا سېلىپتۇ. پۈتۈكتە: — ياخشىلىقچە، قىزىنى ماڭا بەرسۇن، بولمىسا لەشكەر تارتىپ بېرىپ شەھىرىنى تۇزلەپ، ئۆزلىرىنى باغلاپ كېلىمەن، — دېيىلگەنىكەن.

پۈتمەك III پ ① ئىچىدىكى بوشلۇق تىنىپ كەتمەك، تۆشۈكى ئېتىلىپ قالماق؛

پۈتەي هالەتكە كەلمەك: يېڭىنىڭ تۆشۈكى پۈتۈپ قاپتۇ. ② بوغۇلماق، گاراڭ بولۇپ قالماق: ئۈنىڭ قۇلقى پۈتۈپ قاپتۇ. * ناخشىچى قىزنىڭ ئاۋازى بىرئاز پۈتۈپ قالدى. * توي كۈنى ئانارخان تولا يىغلاپ، كۆزلىرى ئىششىپ، ئاۋازلىرى پۈتۈپ كەتتى.

پۈتمەك IV پ. ئىشەنمەك: باشقىلارنىڭ سۆزىگە پۈتمەك. * دۇشمەندۇر هېيلىگەر، كۈلگەنگە پۈتمە، هەسەل دەپ زەھەرنى، گۈل دەپ تىكەننى، دۇمبە دەپ ئۆپكىنى بەرگەنگە پۈتمە.

پۈتمىش ئى. پىشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك، تەقدىر: قارىغىنا گۈل، مېنىڭمۇ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىدىغان ۋاقتىم ئاز قالدى. مۇشۇ گۈزەل زېمىندىن، قۇشلارنىڭ شوخ سايراشلىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيدۇ كىشىنىڭ، لېكىن نېمە چارە بار، پۈتمىشىگە تەن بېرىش كېرەك — تە!

پۈتۈشتۇرمەك «پۈتۈشمەك I» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈتۈشمەك I كېلىشمەك، توختاملاشماق، قارارلاشماق: ئۇلارنىڭ بىرى ئەمگەك كۆچى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى چىقىرىپ، يەنە بىرى يەر ۋە ئۇرۇق چىقىرىپ شېرىك دېھقانچىلىق قىلىشقا پۈتۈشتى. * ئەزىز ئاق كۆڭۈل، ئەخلاقلىق قىز رەھىمە بىلەن دېكابىر ئايلىرىدا توي قىلىشقا پۈتۈشكەنىدى.

پۈتۈشمەك II «پۈتمەك II» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: گۈلسۇمخان ساناق مەيدانىغا يېتىپ كېلىپ، گىدىيىپ تۇرغان تەيجىنى كۆردى — دە، ئۇدۇل ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ غەزەپلەنگەن هالدا: — تەيجىبەگ خوجام مېنىڭ ئوغلۇمنى ئۆمۈر بويى قۇل قىلىشقا خەت پۈتۈشۈپلا، بۇ نېمە ۋەجدىن؟ — دەپ سوردى. * ئولتۇراتتى بالىلار، بۇندا كىتاب ئوقۇشۇپ، تەسىراتنى بەس — بەستە، دەپتىرىگە پۈتۈشۈپ.

پۈتۈشمەك III «پۈتمەك III» نىڭ پىئىلى «②» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەرھۇمنىڭ بالىلىرى تولا يىغلىشىپ، ئاۋازلىرى پۈتۈشۈپ كەتتى.

پۈتۈشمەك IV «پۈتمەك IV» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: هەرقايسىلىرى مېنىڭ گېپىمگە پۈتۈشمەيۋاتاملا نېمە؟

پۈتۈك I ئى. يېزىلغان، ئويۇلغان ياكى بېسىلغان يېزىق؛ خەت، مەكتۇپ، كىتاب: مەن كۆرگەن تىبابەت پۈتۈكلىرىدە «ماش تالقىنى يۇرەككە ئاسرايدۇ، ئاغرىقنىڭ زەھىرىنى يۇرەككە ئۆتكۈزمەيدۇ» دېيىلگەن. * هېيلىگەر مومای ئۆيىگە بېرىپ، ئوقۇغلى بولمايدىغان بىر پارچە پۈتۈكنى كۆتۈرۈپ پادىشاهغا كەلتۈرۈپتۇ: — مانا بالام، بۇ دۇئاغا تەزىم قىلغىن. بۇ سۇلايمان ئەلەيسالامنىڭ يادىكارلىرى، — دەپتۇ.

پۈتۈك II سۇپ ① بوشلۇق تىنىپ قالغان؛ تۆشۈكى ئېتىلىپ قالغان، پۈتەي: بۇ يېڭىنىڭ كۆزى پۈتۈك ئىكەن. * زەيتۇنەمنىڭ بۇرنى پۈتۈكمۇ ياكى ئۆز خيالىلىرى بىلەن بەند بولۇپ كېتىپ، بۇ سېسىقچىلىقنى سەزمىدىمۇ، سۇدىكى قۇياشنىڭ ئەكسىگە تىكىلگىنىچە، تاتلىق كۈلۈمسىرىدى. ② بوغۇلغان، ياكراق چىقمايدىغان بولۇپ قالغان: ئۈنى پۈتۈك.

پۈتۈكچى ئى. يېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، كاتىپ: پۈتۈكچى بولسا مەكتۇپ يېزىۋاتىدۇ؛ بەھرام بىلەن مەردان شاهىنىڭ ئۇدۇلىدا قول قوشتۇرۇپ ئولتۇرىدۇ. پۈتۈكچى مەكتۇپنى پۈتۈپ بولۇپ مۆھۈر بېسىپ شاهقا سۇنىدۇ. * ماركوپولو: — جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخ پۈتۈكچىلىرى تارىخنى بامبۇك تۇرۇبىسى ئۈستىگە خاتىرىلەيتتى دەپ ئاڭلۇتىدىم، — دېدى.

پۈتۈكچىلىك ئى «پۈتۈكچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

پۈتۈكلۈك سۇپ. پۈتۈلگەن، پۈتۈلگەن پېتى: خانىش كۈلۈپ كېتىپ، ئېرىنىڭ ئەمرى پۈتۈلگەن قەغەزنى قولىغا ئاپتۇ: — مانا بۇنىڭغا پۈتۈكلۈك تۇرۇپتۇ، — دەپتۇ خانىش، — شاهزادەم بىرنېچىدىن، يىغلاشتىن بۇرۇن سىلىدىن ئىجازەت ئالمىدى، ئىككىنچىدىن يىغلاۋېرىپ ئەمرلىرىنى كۆزگە ئىلمىدى.

پۈتۈلمەك «پۈتمەك II» نىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: باقى قويۇچى كەم چىققان قويلارنى تۆلەشكە ھېچ ئامالى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بۈنىڭ ھېسابىغا باتۇر قازىغا ئۆمۈر بويى ئىشلەپ تۆلەيدۇ، دەپ خەت پۈتۈلدى. خەت پۈتۈلۈپ بولغاندىن كېيىن تۆمۈر ساناق ئېلىۋاتقان تەيجى كۈمۈش تامغىسىنى باستى.

پۈتۈم ئى. توختام، كېلىشىم، قارار: ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئەمرىگە ئەمەل قىلىپ، پۈتۈم يېزىپ، پادىشاھنىڭ مۆھۈرىنى بېسىپتۇ.

پۈتۈم تۈزمەك كېلىشىم ئىمزالىماق، توختام قىلماق.

پۈتۈن سۈپ ① سۇنمىغان، كەم يېرى يوق، پارچە ياكى يېرىم ئەمەس: پۈتۈن نان. * بوغۇزنى پۈتۈن يېسە، ئايىغىدىن تۈتۈن چىقار (ماقال). * تۈگمەنىڭ نوردىدىن پۈتۈن چىقىپتۇ (ماقال). * مەخسۇت يېڭى چېقىۋېتىلگەن ئەسكى تاملىق ئىچىدىن بەش يۈزدەك پۈتۈن كېسەك تالىلاپ چىقتى. ② بارلىق، بارچە، ھەممە: پۈتۈن دۇنيا. پۈتۈن كادىرلار. * بۇ ئىشتىن دەرغەزەپكە كەلگەن ئەسكەر باشلىقى پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى سەپكە تارتتى. * ئۇلار پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قارتىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن، ئابلىزغا قاراپمۇ قويۇشمىدى. * ئۇ، ئۆزىنىڭ بىر ناخشىسى ئارقىلىق قەلب سىرىنى پۈتۈن يۈرتقا جاكارلىدى. ③ تولۇق، مۇكەممەل: ئۇلار يىل بويى ئىشلىسىمۇ قورسىقى تويمايتتى، كېيىمى پۈتۈن بولمايتتى. * دادام زۇمرەتخان ئاچىغا: — بالىنىڭ ئوقۇشى ئوبدان بولسا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغىنى ياخشى، پۈتۈن ئادەم بولىدۇ، — دېدى سۆز قىستۇرۇپ. ④ كۆچمە. خاتىرجەم؛ توق (كۆڭۈل ھەقىدە): مانا ھەببۇل ئەل غېمىدە ئەسكەر بولدى، يۇرت كۆردى، كۆزى ئېچىلدى، چېنىقتى، ئەمدى ئۇنى ھەرقانداق ئىشقا قويمايلى كۆڭلىمىز پۈتۈن تۇرىدۇ. ⑤ <مات> كەسىر سانى بولمىغان، كەسىرگە ئايلانمىغان: پۈتۈن سان. ⑥ چوڭ، پارچە ئەمەس (پۇل ھەققىدە): بانكىدىن مىڭ يۈەن پۇل ئالسام ساپ يۈز يۈەنلىك، ئون يۈەنلىك پۈتۈن پۇل بەردى.

پۈتۈن ئەمگەك كۈچى <س ئىق> يېزا ئىگىلىكىدە بىر ئەمگەك كۈنىدە ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئەمگەكنى ئۆز ئۈستىگە ئالالايدىغان، جىسمانىي جەھەتتىن يارامليق ئەمگەك كۈچى: ئۈچىنچى شياۋدۇيدىكى ئەمگەكچى 99 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پۈتۈن ئەمگەك كۈچى 64 نەپەر، يېرىم ئەمگەك كۈچى 28 نەپەر، قالغىنى قوشۇمچە ئەمگەك كۈچى ئىدى.

پۈتۈن بۆلۈنۈش <مات> A سانى B سانىغا بۆلۈنگەندە كېلىپ چىققان نەتىجە پۈتۈن سان بولغان بۆلۈنۈش.

پۈتۈن سان <مات> ① ئاددىي كەسىر ياكى ئونلۇق كەسرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان سانلار يەنى نۆل، پىلوس ياكى مىنۇس بەلگىلىرى بىلەن كەلگەن تەبىئىي سانلار. ② پارچە قىسمى بولمىغان سانلار، مەسىلەن: 10، 200، 3000، 40 مىڭ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

پۈتۈن سان قانۇنى <گېئول> كرىستاللاردىكى، كرىستال قىرلىرىغا پاراللېل بولغان ئۇچ تۈز سىزىقنى كوردىنات ئوقلىرى قىلىپ بەلگىلىسەك، ئۇ چاغدا كرىستالنىڭ خالىغان ئىككى يۈزىنىڭ ئۇ ئۈچ كوردىنات ئوقىدىن كېسىلگەن ئارىلىقلىرى (يەنى $\overline{CO_2}$، $\overline{OB_2}$، $\overline{OA_2}$ ۋە $\overline{OC_1}$، $\overline{OB_1}$، $\overline{OA_1}$)نىڭ نىسبىي قىممەتلىرىنىڭ نىسبىتى چوقۇم بىر ئاددىي پۈتۈن سانلار نىسبىتى بولىدۇ. يەنى

$$\frac{\overline{OA_1}}{\overline{OA_2}} : \frac{\overline{OB_1}}{\overline{OB_2}} : \frac{\overline{OC_1}}{\overline{OC_2}} = q:q:r$$

بۇ قانۇن پۈتۈن سان قانۇنى دېيىلىدۇ.

پۈتۈن كۆنلۈك تۈزۈم <مائار> بىر خىل مائارىپ تۈزۈمى. بۇنىڭدا ئوقۇغۇچىلار يېرىم كۈن ئوقۇپ، يېرىم كۈن ئىشلىمەي، پۈتۈن كۈننىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئاساسەن دەرس ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

پۈتۈن - سۈرۈك پۈتۈن، راۋۇرۇس: پۈتۈن - سۈرۈك بىر قويىنىڭ گۆشى. پۈتۈن - سۈرۈك بىر ئات. * ئەلى شاھزادە ئۇركۈتۈۋەتكەن ئاتلارنى تاپىمەن دەپ، يىرتقۇچلارغا يەم بولدى. پۈتۈن - سۈرۈك بىر ئادەم ئات ئۇچۇن ھالاك بولدى.

پۈتۈنلەتمەك «پۈتۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پۈتۈن تىجارەتتە چۈشكەن بارلىق پارچە پۇللارنى بانكىدا پۈتۈنلىتۈالدىم.

پۈتۈنلەشمەك پ. پۈتۈن ھالەتكە كەلمەك، پۈتۈن بولماق: بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز كۈندىن - كۈنگە ياخشىلىنىپ، رىزقىمىز پۈتۈنلەشتى. * پۇقرالارنىڭ نېنى پۈتۈنلەشتى.

پۈتۈنلەش ① «پۈتۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئىسمىدىشى. ② <مات> ھېسابلاش ۋاقتىدىكى تەخمىنىي قىممەتنى ئېلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا ساننىڭ تاشلۇبتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئالدىنقى بىر خانىسىدىكى رەقەم بەشكە توشسا، ئېلىنىدىغان ساننىڭ ئاخىرقى خانىسىغا بىر قوشۇلىدۇ؛ بەشكە توشمىسا تاشلۇبتىلىدۇ. مەسىلەن: 3.3785نى ئىككى خانىلىق ئونلۇق كەسىرگىچە ئالساق 1.38 بولىدۇ؛ 1.2434 نى ئىككى خانىلىق ئونلۇق؛ كەسىرگىچە ئالساق 1.24 بولىدۇ.

پۈتۈنلەنمەك «پۈتۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتۈنلەي رەۋ ① تامامەن، تولۇق: چىمەن ئۆزىدىن سەل نېرىدىلا پۈتۈنلەي قېرىپ ئۆزگىرىپ كەتكەن، چىرايلىرى سېرىق، ئۆڭۈپ كەتكەن دېگا شىمىنى تىزىغىچە تۇرۇۋالغان ناھايىتى تونۇش بىر چىرايىنىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. * ئايشەم ھەدە ئۇنىڭ مەقسىتىنى پۈتۈنلەي چۈشەندى. ② ئۆزۈل - كېسىل؛ قەتئىي، تولۇق: مەن، دېھقانلىرىمىزنىڭ ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن تېخى پۈتۈنلەي قۇتۇلۇپ كەتمىگەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ③ ھېچ؛ ئەسلا؛ زادى: تاشۋاي ئۇچۇن گۈندىپاينىڭ بۇ مەسلىھەتلىرى پۈتۈنلەي ئويلىمىغان يەردىن چىقىۋاتاتتى. * يېقىندا يۇقىرى خەلق سوتىنىڭ ھۆكۈم قەغىزىنى تاپشۇرۇۋالدىم. ئۇنىڭدا مېنىڭ پۈتۈنلەي گۇناھسىز ئىكەنلىكىم، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقىم ئېيتىلغانىكەن.

پۈتۈنلۈك ئى ① «پۈتۈن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پۈتۈنلۈك نەزەرىيىسى. * بىزنىڭ مەملىكىتىمىز يېرى كەڭ، ئەھۋالى تولىمۇ مۇرەككەپ مەملىكەت. بۇ ھال بىزدىن پۈتۈنلۈكنى تەتقىق قىلىش ۋە پۈتۈنلۈكنى چۈشىنىش بىلەن قىسمەنلىكنى تەتقىق قىلىش ۋە قىسمەنلىكنى چۈشىنىشنى زىچ بىرلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. ② <پەلس> زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپنىڭ مۇئەييەن شەرت بىلەن بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ بىللە تۇرۇشى، يەنى نىسبىي جىملىق ھالەتتە تۇرۇۋاتقان شەيئى ياكى جەريان. بۇ ۋاقىتتا شەيئىنىڭ پەقەت سان ئۆزگىرىشلا بولۇپ خاراكتېر جەھەتتە ئۆزگىرىش بولمايدۇ. شۇڭا بىرلىك، بىرلىشىش، تەڭپۇڭلۇق، جىملىق قاتارلىق ھالەتلەر زاھىر بولىدۇ. ھەرقانداق بىر پۈتۈنلۈك زىددىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت بولىدۇ. قارىمۇقارشى تەرەپلەر - نىڭ بىر - بىرىگە ئايلىنىشىغا ئېلىپ بارىدۇ. بىر پۈتۈنلۈكنىڭ پارچىلىنىشى، بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ، بۇ چاغدا شەيئىنىڭ خاراكتېرى جەھەتتە ئۆزگىرىش بولىدۇ. - دە، كونا بىر پۈتۈنلۈكنىڭ ئورنىنى يېڭى بىر پۈتۈنلۈك ئالىدۇ. ھەرقانداق بىر پۈتۈنلۈك شەرتلىك، ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ نىسپىيدۇر.

پۈتۈنلىمەك پ ① پۈتۈن ھالەتكە كەلتۈرمەك، پۈتۈن قىلماق: يېرىم كۈندىن بېرى ئاچ يۈرگەن بالا ئۆيگە كىرىپلا تەخسىدىكى نانىنى ئالدى - دە سۇندۇردى. لېكىن بىرسىنىڭ سىرتتىن كىرگەن ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ئاستا پۈتۈنلەپ قويدى. ② كېمىنى تولدۇرماق، تولۇقلىماق:

ساۋۇركام تاغارنى ئاچىتى - دە، يەنە ئۇچ چارەك بۇغداينى هارۋا ئۈستىدىكى تاغارغا قۇيۇپ ئۇنى پۈتۈنلەپ ئون چارەك قىلىپ بازارغا سېتىشقا ماڭدى. ③ ئۇششاق، پارچە پۇلنى چوڭ پۇلغا ئالماشتۇرماق: بۇگۈنكى سودىدا چۈشكەن پارچە پۇللارنى بانكىغا ئېلىپ بېرىپ پۈتۈنلەپ كەلدىم. ④ سانىنىڭ تاشلىۋېتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئالدىنقى بىر خانىسىدىكى رەقەمگە قاراپ ئېلىنىدىغان سانىنىڭ تەخمىنىي پۈتۈن سان قىممىتىنى بەلگىلىمەك.

پۇچەك (توغرىسى: پۇچەك) ← **پۇچەك.**

پۈدىمەك (توغرىسى: پۈۋلىمەك) ← **پۈۋلىمەك.**

پۈركەندۈرمەك «پۈركەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈركەلمەك «پۈركىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خىيالىمدا ماتەم ماشىنىسى ئورنىدا «لاپ» قىلىپلا قىزىل رەختلەر ۋە قىزىل گۈللەرگە پۈركەلگەن كىچىك ماشىنا كۆرۈنگەندەك بولدى. * ئاپئاق قار بىلەن پۈركەلگەن ھەيۋەتلىك تاغ شەرقىتىن غەربىكە سوزۇلغان بولۇپ، خۇددى تىلسىماتتىكى سېپىللاردەك ئالدىمىزنى توسۇپ تۇراتتى.

پۈركەنمەك ① «پۈركىمەك» پېئىلى «①»نىڭ **ئۆزلۈك دەرىجىسى:** دۇختۇرنىڭ ئاپئاق يوتقىنىغا پۈركىنىپ ياتقان ساۋۇت تەسلىكتە كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئايىمخانىنى كۆردى. ② «پۈركىمەك» پېئىلى «②»نىڭ مەجھۇل **دەرىجىسى:** يېزىمىز گۈل - چېچەكلەرگە پۈركەنىدى. * پۈتۈن شەھەر ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. قار بولسا توختىماي لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى. نەجات پەرىدە بىلەن پاراڭلاشقاچ كىنوخانا ئالدىغا كەلدى.

پۈركەنجە ئى. ئايالالار باش ۋە گەۋدىسىنى پۈركۈۋالىدىغان چوڭ ياغلىق، رومال ياكى يەڭسىز كىيىم: مەن كوچىلاردا پۈركەنجە ئارتىپ كېتىۋاتقان ئايالالارنى كۆرۈپ قالسام ماڭا گويا قۇلىقىمىنىڭ تۈۋىدە بىرسى: «ئەخمەق، سەن ئالدىغان ئەنە شۇ، بېرىپ كۆرۈۋال» دېگەندەك تۇيۇلاتتى. * ئىشىرەت ئوغرى قىزنى كۈندۈزدىلا سۈغا چىققان يېرىدىن، بېشىنى پۈركەنجە بىلەن يېپىپ، ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ قېچىپتۇ.

پۈركۈتمەك «پۈركۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ پۈركۈتمەك. دورا پۈركۈتمەك. * ئۇستام شاگىرتىغا دەپ يېڭىلا پۈتكەن ئايالچە كاستۇمغا سۇ پۈركۈتۈپ دەزمال سالدۇردى.

پۈركۈگۈچ ئى <ماشىن> شۇمۇرۇش رولىدىن پايدىلىنىپ سۇيۇقلاندۇرۇلغان دورا ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى تۇمان ھالەتتىكى ئۇششاق سۇ دانىچىلىرىغا ئايلاندۇرۇپ، نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە تەكشى پۈركۈپ چاچىدىغان ئۈسكۇنە.

پۈركۈشمەك «پۈركۈمەك» پېئىلىنىڭ **ئۆملۈك دەرىجىسى:** يىگىرمىدەك ياش يىگىت ئېتىز ئارىلاپ شال مايسىلىرىغا پۈركۈگۈچ بىلەن دورا پۈركۈشمەكتە ئىدى.

پۈركۈلمەك «پۈركۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — خاپا بولماق. دەزمال سالىدىغان كۆڭلەككە پۈركۈمەكچى ئىدىم، دەققەتسىزلىكتىن چاپىنىمىزغا پۈركۈلۈپ كەتتى، دەپ ئۆزىنىڭ ئاھلىق ئېيتتى ئايىم دوستىغا.

پۈركۈمەك پ. سۇ ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى باشقا نەرسىنىڭ ئۈستىگە سەپمەك، چاچماق: سۇ پۈركۈمەك. دورا پۈركۈمەك. * توخۇۋاز توخۇ سوقۇشۇۋاتقان مەيدانغا يۈگۈرۈپ چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ خورىزىنى ئاجرىتىۋېلىپ قاراڭغۇ ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ، باش كۆزىگە سۇ پۈركۈپ، تاجىسىنى مايلاپ چىقتى.

پۈركۈپ سۈغىرىش بىر خىل سۈغىرىش ئۇسۇلى، سۇ ماشىنا ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق پۈركۈش ئاغزىدىن ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ، ئېتىزلارغا يېمۇرۇلىدۇ.

پۇركۈلگەن سۇ ئېتىزغا خۇددى تەكشى ياغقان يامغۇرغا ئوخشاش چۈشىدۇ.

پۇركىمەك پ ① بىرەر نەرسە بىلەن باشتىن ئاياغ بېكىتىپ ئورىماق، ئوراپ قويماق: ئەسقەر ئېرىنچەكلىك بىلەن ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ سائەتكە خۇش ياقمىغاندەك قارىدە، دادىسىنىڭ يېرىم سائەت بالدۇر ئويغىتىۋەتكەنلىكىگە نارازى بولۇپ، ئۆزىنى ئورنىغا تاشلاپ، بېشىنى يوتقانغا چىڭ پۇركىدى. ② كۆچمە. قاپلىماق، چۆمىدۇرماق: تولدۇرماق: يىراق ئۇيۇقتىن قۇياش نۇر چاچاتتى، ئۇ، خۇددى قىزىل ياقۇتتەك جۇلالىنىپ، كەڭ دالىنى قىزىلىققا پۇركىگەنىدى. * ياشايمىز قىزىل گۈلباغ، يۇرۇش قىلىپ قاقاس چۆلگە. پۇركەيمىز دالا-تۈزنى، رەڭمۇرەڭ چېچەك-گۈلگە.

پۇرلاش سۆپ. پۇرلىشىپ قالغان، پۇرلەشكەن: ئۇ مېھمانخانا ھۇجرىلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى ناھايىتى سۆرۈندى: گاھ تۈتۈق، گاھ پارقىراپ كۆرۈندىغان، يول-يول پۇرلاش قىل رەخت بىلەن قاپلانغان بىرنەچچە دۆۋان ۋە ئورۇندۇقلار قويۇلغان.

پۇرلەشتۈرمەك «پۇرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەرىنى تۈرۈپ، كەينىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغان سوراقچى سەھنە كىتابىنىڭ قول يازمىسىنى پۇرلەشتۈرۈپ تۇتقىنىچە پۇلاڭلىتىپ تۇرۇپ: — خوش يازغۇچى ئەپەندى، بۇ ئىغۇانى توقۇپ چىقىشقا سىزنى نېمە مەجبۇر قىلدى؟ — دېدى نادىرغا كۆزىنى قاتتىق تىكىپ تۇرۇپ.

پۇرلەشتۈرۈلمەك «پۇرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇرلەشمەك پ. قاتلاشقان، پۇرلەشكەن ھالەتكە كەلمەك، پۇرۇلۇپ قالماق، پۇرۇلمەك: سابىر يۈزىنى سۈرتۈۋېتىپ، پۇرلىشىپ كەتكەن ياقىلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، زۆھرەخان ئاچچىنىڭ ئالدىدا بىچارە قىياپەتتە سۆزلەشكە باشلىدى. * ئۇ يوشۇرۇپ ساقلاپ كەلگەن كىچىك بىر قۇتىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن پۇرلەشكەن، رەڭگى ئۆچكەن بىر پارچە قەغەزنى چىقاردى.

پۇرلىمەك پ. قەغەز، رەخت قاتارلىق نەرسىلەرنى قول بىلەن ياكى باشقا نەرسىلەر بىلەن سىقىپ، يېغىپ، بېسىپ، تەكشى يۈزىنى بۇزۇپ پۇرلەشكەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: قەغەزنى پۇرلىمەك. * ئىت مۇشۇكنى پۇرلەپ باستى. * رىشىت ئاتا-ئانىسىدىن كەلگەن بىر پارچە خەتنىڭ ئاغزىنى يىرتتىيۇ، لېكىن ئۇنى ئوقۇغۇسى كەلمەي پۇرلەپلا يانچۇقىغا تىقتى.

پۇرمە ① سۆپ. پۇرۇپ قويۇلغان، پۇرۇلگەن، پۇرۇم: پۇرمە يوپكا. * سۇرەتتە ئۇ خۇددى سەھنىگە چىقىپ ناخشا ئېيتىشقا تەمشىلەۋاتقان ئارتىسلاردەك تەبەسسۇم قىلىپ تۇراتتى. بەللىك ئاددىي پۇرمە كۆڭلەك بولسا ئۇنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە قۇيۇپ قويغاندەك ياراشقانىدى. ② ئى <گېئول> تاغ جىنس قاتلىمىنىڭ ھەرىكىتى نەتىجىسىدە بېسىمغا ئۇچراش بىلەن قىسىلىپ شەكىللەنگەن ئۇلانما ۋە ئەگرى ھالەتتىكى تۈزۈلمە شەكىل.

پۇرمە قاپاق پۇرۇلگەن، پۈرۈلۈپ تۇرىدىغان قاپاق: سەلمە قاچا بىلەن قوشۇقنى يۇيۇشقا ماڭغاندا خۇرشىدىخان كىرىپ كەلدى. ئۇ پۇرمە قاپاق، دوغلاق كەلگەن، كۆك كۆز، ئەللىك ياشلاردىكى ئايال ئىدى.

پۇرمە مۇسكۇل <ئانات> مەقئەت، دوۋساق ئېغىزى ۋە ئاشقازان چىقىش ئېغىزى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى ھالقىسىمان مۇسكۇل. ئۇ يىغىلىش ۋە بوشاش ئىقتىدارىغا ئىگە، يىغىلغاندا مەقئەت، دوۋساق ئېغىزى ۋە ئاشقازان چىقىش ئېغىزى قالىدۇ، بوشىغاندا ئېچىلىدۇ.

پۇرمەك I پ. پۇرمە-پۇرمە ھالەتكە كەلتۈرمەك، قاتلىماق: ئايشەمخان سىگىلىسى ئىسپارگۈلنىڭ كۆڭلىكىنى كۆكرىكىدىن پۇرۇپ تىكىپ بەردى. * ئۇ چىرايىنى پۇرۇپ خېلىغچە گەپ قىلماي ئولتۇردى.

پۇرمەك II ئى. پۇرۇلگەن جاي، پۇرۇك: يېمەي تويدۇم بۇ شالنىڭ كۇرمىكىدىن، پۇتۇن

چىقتى قوڭۇمنىڭ پۇرمىكىدىن (ماقال).

پۇرمىلەنمەك «پۇرمىلىمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئادەم چوڭ مېڭە پوستىلىقىنىڭ يۇزى تەخمىنەن 2200 كۋادرات سانتىمېتر‌غا بارىدۇ. ئۇ قاتلىنىپ پۇرمىلەنگەن شار شەكلىدە باش سۆڭىكى ئىچىگە جايلاشقان بولىدۇ.

پۇرمىلىك سۇپ. پۇرمىسى بار، پۇرمىلەنگەن: پۇرمىلىك بەلباغ. * گۈلبەرە ماگىزىندىن بەل پۇرمىلىك كۆتكەلكتىن بىرنى سېتىۋالدى.

پۇرمىلىك بەلباغ <گېئول> گېئوسىنكلىنالدىكى چۆكمە جىنس قاتلاملىرىنىڭ شىددەتلىك يەر پوستى ھەرىكىتى نەتىجىسىدە پۈرۈلۈپ ۋە كۆتۈرۈلۈپ چىقىشى تۈپەيلىدىن شەكىللەنگەن تاغ سىستېمىسىنى ھاسىل قىلغۇچى بەلباغ.

پۇرمىلىمەك پ. پۇرمە ھالەتكە كەلتۈرمەك، پۇرمە قىلىپ تىكمەك: كۆتكەلكىنىڭ ياقىسىنى پۇرمىلىمەك.

پۇرۇشتۇرمەك «پۇرۇشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قادىر سۆزلەۋېتىپ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان ھاراقنىڭ پۇرىقىدىن سەسكەنگەن بولسا كېرەك، بىردىنلا ئۇلاردىن ئۆزىنى تارتىپ، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ يەرگە تۈكۈردى.

پۇرۇشتۇرۇلمەك «پۇرۇشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇرۇشمەك «پۇرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشىك ئارقىسىدىكى ئەمەلدار سىياقىدىكى بىرنەچچە كىشى «گۈك - گۈك» بىرنەرسىلەرنى دېيىشىپ، مەسخىرە قىلغانىدەك چىرايلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ تۇراتتى.

پۇرۇك I ① سۇپ. پۇرۇلۇپ كەتكەن، پۇرۇلگەن: شۇ تاپتا ئۇنىڭ گۆشلۈك قاپاقلىرى ئاستىدىكى پۇرۇك كۆزلىرى يۇمۇلۇپلا قالغانىدى. ② ئى <زوئول> بەزى بېلىقلار، قوش ماكانلىقلار، سۆرەلگۈچىلەر ۋە قۇشلارنىڭ ئۇچىيى، سۇيدۇك نەيچىسى ۋە كۆپەيمىش بېزىنىڭ ئېغىزلىرى بىر بوشلۇقتا بولىدۇ. بۇ بوشلۇق پۇرۇك دېيىلىدۇ. ③ ئى. قوك: توخۇنىڭ پۇرۇكى.

پۇرۇلمەك «پۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۆرسۈن ئەپەندىنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ، يۈزلىرى ئەلەمدىن پۇرۇلدى. * مەن ئايخانىنىڭ بۇ جەھەتتىكى نەتىجىلىرىنى ناھىيە بويىچە تونۇشتۇرۇشنى ئويلاپ قويىدۇم. لېكىن باستىنىڭ چىرايىي بىردىن تەۋىلەرچە پۇرۇلدى.

پۇرۇم ئى. دېئال. ياغاچتىن ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۇكتۇرمەك «پۇكمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەرد، قەھرىمان بوۋىلار روھى، نۇرلاندۇردى خەلق قەلبىنى. ئاپراسىياپ بولۇپ پۇكتۇردى، ئىسكەندەرنىڭ مەغرۇر قەددىنى.

پۇكتۇرۇشمەك «پۇكتۇرمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇكتۇرۇلمەك «پۇكتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇكلەشتۇرمەك «پۇكلەشمەك» پېئىللىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — كىتابنى پۇكلەشتۇرمەيلى، بولمىسا سۇپىتىگە تەسىر يېتىدۇ، — دېدى مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ.

پۇكلەشتۇرۇلمەك «پۇكلەشتۇرمەك» پېئىللىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇكلەشمەك ① «پۇكلىمەك» پېئىللىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇششاق بالىلار قەغەزنى ئايروپىلان ياسايمىز دەپ پۇكلىشىپ ئوينىدى. ② پۇكلەنگەن ھالەتكە كىلىپ قالماق، پۇكلەنمەك، پۇكۇلمەك: رەيھان تۆنۈگۈنلا دەزمال سالغان كۆينەكلىرىنىڭ پۇكلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئىشىك تۆۋىدىن كەينىگە ياندى.

پۇكلەكلىك سۇپ. پۇكلىنىپ قالغان، پۇكلەنگەن: بوۋاي، ئەزىزىنىڭ قولىدا تېخىچىلا پۇكلەكلىك خەت تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: — سەن تېخى خەتنى ئوقۇپ بولماپسەنغۇ! ... دەپ

سوردى.

پۈكلەنمەك ① «پۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەخلەتلەرنىڭ يانچۇقىدا پات-پاتلا چىرايلىق قىلىپ تۇمارچە پۈكلەنگەن خەتلەر پەيدا بولۇپ قالاتتى. ② «پۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: داۋۇت ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلىپ، ناسىر شۇجى بىلەن تىنچلىق سوراشتى.

پۈكلىمە سۆپ. پۈكلىنىدىغان، پۈكۈلىدىغان: پۈكلىمە ئورۇندۇق. پۈكلىمە سىزغۇچ. پۈكلىمە يەلپۈگۈچ.

پۈكلىمەك پ. قاتلىماق، قايرىماق، پۈكمەك: شاھزادە ئەسەد تۈگۈنچەكنى قولىغا ئېلىپ خەتنى ئېچىپ ئوقۇپتۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپقانىدىن كېيىن خەتنى پۈكلەپ شۇ پېتىچە يانچۇقىغا سالىپتۇ.

پۈكمە سۆپ ← **پۈكلىمە** لۇتۇن بېشىدىكى سادىر پالۋان نۇسخىسىدا چۆرىسىگە پۈكمە تىكىلگەن ئاپئاق تارانچى قالپىقىنى قولىغا ئالدى-دە، مەغرۇرلانغان ۋە ھاياجانلانغان ھالدا سۆزلەشكە باشلىدى.

پۈكمەك پ ① ئېگىپ قاتلىماق، قايرىماق، پۈكلىمەك: سىمنى پۈكمەك. قەغەزنى پۈكمەك. * بوۋاي تىلىنىڭ ئاستىغا كاپ قىلىپ ناسۇال ئېتۇۋېلىپ، بارماقلىرىنى پۈكۈپ ھېسابلاشقا كىرىشتى. ② كۆچمە. نىيەت قىلماق. قارار قىلماق. ئويلىماق: كۆڭلىگە پۈكمەك. * ئەزالار بوغالىتىردىن ھېساب ئېلىشنى خىلىدىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى.

پۈكۈك سۆپ. پۈكۈلگەن، پۈكلەنگەن: پۈكۈك قەغەز. * ئۇزۇلىدى بىر غۇنچە ھايات باغدىن، ۋۈجۇدۇم پۈكۈكتۇر بۇ دەرد تاغدىن.

پۈكۈلمەك ① «پۈكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قەددى بارغانسېرى پۈكۈلۈپ، ھازىرلا ئېشەكتىن يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك قىلاتتى. * ئاڭلا خالىدەم، قەدرىڭ ئۆتۈلدى. دەردىڭدە مېنىڭ قەددىم پۈكۈلدى. ② «پۈكمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېلىقى ئادەم قولىدىكى ئاشقان پۇلىلارنى دىققەت بىلەن رەتلەپ، بىر-بىرلەپ سەيلەپ، پۇللارنىڭ پۈكۈلگەن بۇرجەكلىرىنى تۈزەپ چىقتى.

پۈگە ئى. دېئال. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈگەت ئى ① بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى. ② ئوقنىڭ مىشكى.

پۈلەتمەك (توغرىسى: پۈۋلەتمەك) ← **پۈۋلەتمەك**.

پۈلەشمەك (توغرىسى: پۈۋلەشمەك) ← **پۈۋلەشمەك**.

پۈلىمەك (توغرىسى: پۈۋلىمەك) ← **پۈۋلىمەك**.

پۈھ ئىم. كىشى سېسىق پۇراقلاردىن بىزار بولغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

پۈۋ تەق. ئاستى-ئۈستى كالپۇكنى بىر-بىرىگە جۈپلەپ تۇرۇپ، ھاۋانى قاتتىق چىقارغاندا ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئېلىيۇۋ كېچىدە بىرنەچچە كىشىنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ، ھەيۋە بىلەن ئۆيىگە كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. يۇرىكى سالغاندەك بولدى-دە، «پۈۋ» قىلىپ چىراغنى ئۆچۈرۈپ بېشىنى چىڭ پۈركەپ يېتىۋالدى.

پۈۋەك ئى <زوئول> بەزى بېلىقلارنىڭ تىنىدىكى كۆپۈپ ۋە بوشۇشۇپ تۇرىدىغان خالتىسىمان ماددا، ئۇچىگە ئازوت، ئوكسىگېن، كاربون (IV) ئوكسىدى قاتارلىق ئارىلاش گازلار تولۇپ تۇرغان بولىدۇ؛ بوشاشقان ۋاقتىدا بېلىق چۆكىدۇ، كۆپكەن ۋاقتىدا لەيلەيدۇ؛ بەزى بېلىقلارنىڭ پۈۋىكى ئاڭلاش ۋە نەپەسلىنىش رولىنمۇ ئويناىدۇ.

پۈۋلەتمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈۋلەشمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پۈۋلەنمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى.

پۇڭلىمەك پ. ئىككى لەۋ ئارىسىدىن «پۇڭ» قىلىپ يەل چىقارماق: سۇت ئىچىپ ئاغزى كۆيگەن قېتىقىنىمۇ پۇڭلەپ ئىچەر (ماقال). * ئاسىم بۇگۈن باللارنىڭ سامان قەغەزگە يېزىلغان تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئادەتتىكىدىن تېزرەك كۆرۈپ تۇگەتتى ـ دە، چىراغنى پۇڭلەپ ئۆچۈردى.

پۇڭلىمەي سالماق باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى تەپ تارتمايلا ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، ھالال ـ ھارامنى ئىلغىماي يېمەك: توختىنىيازنىڭ شۇجى بولۇشى بۇرۇنىنىڭ قويچى بولغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش. ئۇ ھەرقانداق چاغدا پۇڭلىمەي سالىدۇ، — دېدى سەمەت، توختىنىيازنىڭ شۇجى بولغىنىغا نارازى بولۇپ.

پېپەك (توغرىسى: پۇپەك) ← **پۇپەك**.

پېپتون ئى [ر<گرېك] <بېئول> ئاقسىللارنى كىسلاتا، ئىشقار ياكى ئاقسىل ئېنزىمى ئارقىلىق پارچىلىغاندىن كېيىن كېلىپ چىقىدىغان نىسبەتەن ئاددىي بولغان ئورگا ـ نىك ماددا، مېدىتسىنادا باكتېرىيىلەرنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەزىم قىلىش يوللىرى ـ نىڭ كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

پېپتىد ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ئامىنو كىسلاتاسى سۇسىزلانغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدۇ، تەركىبىدە گىدروكسىل بىلەن ئامىنو رادىكالى بولىدۇ، ئۇ بىر خىل ئىككى ياقلىمىلىق بىرىكمە ھېسابلىنىدۇ.

پېپسىن ئى [ر<گرېك] <خىم> ئاشقازان سۈيۈقلۇقىنىڭ تەركىبىي قىسمىلىرىنىڭ بىرى، ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ ياردىمىدە ئاقسىلنى ھەزىم قىلىدۇ.

پېپتەك ئى. ئايال كىيىمىنىڭ ئىچىگە سېلىش ئۇچۇن ماتا، كىگىز قاتارلىق نەرسىلەردىن تەييارلانغان بۇيۇم: ئۆتۈككە پېتەك سالماق. * كۆڭلىكىڭنىڭ ئېتىكى، ئېتىكدە چېچىكى، بىزنى تاشلاپ سۆيگۈنۈڭ ئايىغىنىڭ پېتىكى.

پېتەكگۇل [پېتەك + گۇل] ئى <بوت> ← **سەبرە**.

پېتىر سۇپ [ئە] ① بولدۇرۇلمىغان، ئۆرلەمىگەن (خىمىر ھەققىدە): پېتىر نان. پېتىر ماننا. * موللا خەقتىن پۇل ئالماق، پېتىر ناندىن قىل ئالماق (ماقال). * بۇ قېتىم يېقىلغان نانىڭ خىمىرى پېتىر بولۇپ قاپتۇ. ② كۆچمە. ياخشى ئەمەس، چاتاق: ھالى پېتىر. * كىچىك ئاخۇننىڭ ئىشى پېتىر ئوخشايدۇ. ئاڭلىشىمچە نۆۋەتتىكى يىغىنغا ئۇنى مەجبۇرلاپ ئەكىلىپ قاتناشتۇرۇپتۇدەك.

پېتىر قۇلاق ← **بەز قۇلاق**: — سەن ئۇماچ تۇماقنىڭ ماۋۇ پېتىر قۇلقى، ئىشچىلار سىنىپى ھەممىگە رەھبەرلىك قىلىشى كېرەك، — دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدى؟

پېتىر ماننا پېتىر خىمىردىن تۇگۈلگەن ماننا: شاراپەت كەچتە مەشۇرنىڭ بازاردىن چىقىشىغا ئۇلگۈرتۇپ سېمىز قوي گۆشىدە پېتىر ماننا ئەتتى.

پېتىر نان پېتىر خىمىردىن قىلىنغان نان ياكى خىمىرى بولدۇرۇلمىغان نان.

پېتىر ناندىن قىل سۇغۇرغاندەك ناھايىتى تەس. ئىنتايىن مۇشكۇل: بۇنى ئاسان ھەل بولىدى دەمسىلە، خۇددىي پېتىر ناندىن قىل سۇغۇرغاندەك بىر ئىش بولدى.

پېتىرىغا يانماق ھەل بولمايدىغان تەرىپىگە قاراپ يۇزلەنمەك، خىمىغا يانماق، قىيىنلاشماق: ئەبەيدۇللانىڭ ئايالىنىڭ خىزمىتىنى ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ كېلىش ئىشى ئاخىرى بېرىپ يەنە پېتىرىغا ياندى.

پېتروخىمىيە ئى [گرېك+لات] <گېئول> پېترولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، تەتقىقات مەزمۇنى: ئۇ ئايرىم تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىبى، ئۇنىڭ ھاسىل بولۇشىغا

مۇناسىۋەتلىك بولغان تۈرلۈك تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىب جەھەتتىكى ئوزئارا مۇناسىۋىتى، تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىبىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى ۋە مىنېرالىلارنىڭ تەركىبلىرى ئارىسىدىكى قانۇنىيەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پېتروگرافيه ئى [ر + گرېك] <گېئول> پېترولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ ئەمەلىي ماتېرىياللارغا ئاساسەن تاغ جىنسلىرىنىڭ مىنېرال تەركىبى، خىمىيىۋى تەركىبى، قۇرۇلمىسى ۋە تۈرلەرگە ئايرىپ نام بېرىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىپ، تاغ جىنسلىرىنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى، ھەر خىل تاغ جىنسلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىش ھادىسىلىرىنى يېشىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۇ پېترولوگىيىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ.

پېترولوگىيه ئى [ر<گرېك] <گېئول> تاغ جىنسلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، ئۇ تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى، مىنېرال تەركىبى، تۈزۈلۈشى، تۈرى، پەيدا بولۇش ھالىتى ۋە سەۋەبلىرى توغرىسىدىكى قانۇنىيەتلەرنى، ھەمدە تاغ جىنسلىرىنىڭ مىنېرالىلىنىشى، خۇسۇسىيىتى ۋە پەيدا بولۇش ۋاقتىدىكى گېئولوگىيىلىك شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تەرەققىياتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

پېتىشالماسلىق ئى. چىقىشالماسلىق، كېلىشەلمەسلىك: ھىسسىدىن قارىنىڭ ئىككى كېلىنى دەسلەپ بىر-بىرى بىلەن ئانچە پېتىشالماي يۈردى، لېكىن قېيىن ئانىسى لەۋەن، شېرىن سۆز ئايال بولغاچقا ياخشى گەپ قىلىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئاچا-سىڭىلىدەك قىلىۋەتتى.

پېتىشماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچى ياتاقتا كىرىپ ئىككى قەۋەتلىك ئون كارىۋات قويۇلغان بىر كىچىك ياتاقتىكى يېڭى ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ «قانداق پېتىشتىڭلارمۇ؟» دەپ سورىدى.

پېتىق ئى ← **پاتقاق:** زاغرا نان قېتىقتا ياخشى، قېرى كالا پېتىققا ياخشى (ماقال). * ئوت بار يەدە تۈتۈن بار، سۇ بار يەدە پېتىق بار (ماقال). * نەچچە سائەتلىك سانائەت ئىمتىھانى ئارقىلىق بۇ خىل ماشىنىنىڭ قاچىلاش كۈچى كۈچلۈك، ئۇنۇمى يۇقىرى ئىكەنلىكى، لۆم-لۆم پېتىق يوللاردىمۇ ماڭالايدىغانلىقى ئىسپاتلاندى.

پېتىقچىلىق ئى، ھەممە يەر لاي، پاتقاق بولۇپ كەتكەن ھالەت، پاتقاقچىلىق: كېچە ياققان يامغۇردىن كېيىن، توپا يوللارنى پېتىقچىلىق قاپلىغان بولۇپ، يول مېڭىش تېخىمۇ قىيىنلاشتى.

پېتىقدىماق پ ← **پېتىقلماق:** ئىلى نۇرىدىن ۋەزىرنى ئات ئۇستىدىن كاپلا قىلىپ يۇلۇۋاپتۇ ۋە شۇ ھامان يەرگە ئۇرۇپتۇ. ۋەزىر ئوڭدىسىچە لايغا يىقىلىپ چۇشۇپتۇ، ئىلى نۇرىدىن ئۇنى راسا پېتىقداپتۇ. چۇماقتەك يوغان مۇشتى بىلەن ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇۋېرىپتۇ.

پېتىقلاتماق «پېتىقلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇسۇپ بوۋاي، ئۆزى ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىدا ھاسىغا تايىنىپ تۇردى ۋە كىچىك نەۋرىلىرىگە كۆمۈر كېسكىنىڭ لېيىنى پېتىقلاتتى.

پېتىقلاشماق «پېتىقلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئارىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي، ئىككى توپاق يەنە قوتاندىن پاتراقلاپ يۇگۇرۇشۇپ چىقتى-دە، بۇغدايلىقنى قالايمىقان دەسسەپ، چەيلەپ، پېتىقلىشىپ بىرقىلىۋەتتى.

پېتىقلانماق «پېتىقلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پېتىقلماق پ. ئۇستى-ئۇستىگە كەينى-كەينىدىن دەسسىمەك: لايىنى پېتىقلماق. * ئادىل شۇجى سۆزۈمنى ئاڭلاپ بولۇپ، خۇددى ئۇنىڭ نەزىرىدە مەن يوقتەك، قايتا كەتمىنىنى قولىغا ئالدى ۋە ئاستىدىكى لايلارنى پېتىقلىدى.

* ۆەزىر ئوڭدىسىچە لايغا يېقىلىپ چۈشۈپتۇ. ئېلى نۇرىدىن ئۇنى راسا پېتقىلاپتۇ.

پېتىلە سۈپ. دىئال. غۇژمەك؛ توپ، دۆۋە.

پېتىنىشماق «پېتىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تىنماي يەر تاتىلاپ ئوزۇق ئىزدىشىش؛ ۋاتقان توخۇلار مەسۇم ئاكىنىڭ قولىدىكى قاپاقنى كۆرگەن هامان ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشتى، هەتتا بەزى ئەركەكلىرى نانىڭ چېچىلىشىغا تاقەت قىلالماي، مەسۇم ئاكىنىڭ قولىغا قونۇشقىمۇ پېتىنىشتى.

پېتىنقى سۈپ. ئىچىگە پاتقان، ئويمان: پېتىنقى لىنزا. پېتىنقى ئەينەك.

پېتىنقى ئەينەك <فىز> سفېرىلىق ئەينەكنىڭ بىر خىلى، قايتۇرۇش يۈزى ئويمان بولۇپ پاراللېل نۇرنى قايتۇرۇپ، ئەينەك ئالدىدىكى بىر نۇقتىغا يىغالايدۇ. بۇ نۇقتا «فوكۇس» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر نۇر مەنبەسى فوكۇستا بولسا، چىققان نۇر قايتۇرۇلغاندىن كېيىن. پاراللېل يورۇقلۇق دەستىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

پېتىنقى لىنزا <فىز> لىنزىنىڭ بىر خىلى، مەركىزى قىرلىرىدىن نېپىز بولىدۇ. پاراللېل نۇر پېتىنقى لىنزىدىن ئۆتكەندىن كېيىن تۆت ئەتراپقا تارىلىپ كېتىدۇ. يىراقنى كۆرەلمەيدىغان كۆزگە تاقىلىدىغان كۆزەينەكنىڭ ئەينىكى مۇشۇ تېپقا كىرىدۇ.

پېتىنماق پ. جۇرئەتكە كەلمەك، جۇرئەت قىلماق: گەپ قىلىشقا پېتىنماق. * پادىشاھ: — ئەپەندىم، تەختىمدىن يۇقىرى يەردە ئولتۇرۇشقا قانداق پېتىنىدىڭىز؟ — دەپتۇ ئاچچىقى بىلەن. * — خۇدا بەندىسىگە شۇنداق ئوتنى سېلىپ قويىدىكەن هاشىم ئاكا، خەيرىنساغا كۆڭلۈم چۈشۈپ قالدى. ئۆزىگە بىرگەپ قىلىپ باقاي دېسەم هېچ پېتىنالمىدىم، — دېدى نىياز هاشىم ئاكامغا كۆلۈپ تۇرۇپ.

پېچەت ئى [ر] پايدىلىنىشنى توسۇش ياكى باشقىلارنىڭ ئاچماسلىقى ئۈچۈن قويۇلغان بەلگە ياكى ئۇرۇلغان تامغا: پېچەت سالماق. پېچەت چاپلىماق. * ئۆمەرلەرنىڭ توخۇ كاتىكىدەك كېچىككىنە ئۆينىڭ قوپال ئىشكى تاختاي بىلەن مىخلانغان بولۇپ، ئۈستىگە يوغان بىر پارچە ساقچى پېچىتى چاپلانغاندى.

پېچەت ئامبۇرى <سانا> ساندۇق، تاغار، ۋاگون قاتارلىقلارغا قاچىلانغان ياكى رەختلەرگە ئورالغان يۈكلەرنىڭ ئاغزىنى پېچەتلىگەندە، يىپ ياكى سىم ئۆتكۈزۈلگەن قوغۇشۇن تۆگمىنى قىسىپ پېچەتلەپ، بەلگىلىك ئىز قالدۇرىدىغان ئامبۇر.

پېچىتى بۇزۇلمىغان ① پېچەت هالىتىدىكى، پېچىتىدىن چىقىرىپ ئىشلىتىلمىگەن، پېچەت پېتى، يېپىپبىگى: پېچىتى بۇزۇلمىغان پۇل. پېچىتى بۇزۇلمىغان سەرەڭگە. * مۇدىرنىڭ ئۆيىدىكى زىياپەتلەردە پېچىتى بۇزۇلمىغان ئالىي سورتلۇق هاراقلار سۈدەك ئىچىلەتتى، نازۇ نېمەتلەرنى ئىشتەي بىلەن يېيىشكەن مېهمانلار ئۆي ئىگىسىنىڭ سېخىيلىقى، ئادەمگەرچىلىكى هەقىدە بەس-بەس بىلەن ماختىشاتتى. ② كۆچمە. ئەركىشى بىلەن تېخى بىرگە بولمىغان، جىنسىي مۇناسىۋەت ئوتكۈزمىگەن، قىز پېتى: پېچىتى بۇزۇلمىغان قىز. ③ كۆچمە. تېخى ئوتتۇرىغا چىقمىغان، ئاشكارا بولمىغان، يوشۇرۇن هالەتتىكى؛ يوشۇرۇن: — مەسىلە ئېغىر، تېخى پاش بولمىغان مەسىلەلەر، پېچىتى بۇزۇلمىغان ئىشلار بار. بۇ راستىنلا قاراڭغۇ جاڭگال، — دېدى تۇرسۇن هاكىم بېشىنى ئىرغىتىپ ۋىلايەتتىن كەلگەن ۋالىيغا.

پېچەتلەتمەك «پېچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گومىنداڭچىلار غۇلامنى ئۆيىدىن تۇتۇپ ئاچىقىشى بىلەن تەڭ، گومىنداڭچىلارنىڭ باشلىقى يېنىدىكى بىر قولىچۇمقىغا بۇيرۇق بېرىپ ئۇنىڭ ئۆيىنى پېچەتلىتىۋەتتى.

پېچەتلەشمەك «پېچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پېچەتلەنمەك «پېچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلار ئىمتىهان

مەيدانىغا كىرىپ ھەممىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇردى. مەيدان نازارەتچىلىرى پېچەتلەنگەن ئىمتىھان سوئاللىرىنىڭ پېچىتىنى يېشىپ ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىشقا باشلىدى. * ھۇشۇرمۇ ئۇنىڭغا سېنىڭ بۇ ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىشكە ئەمدى ھەققىڭ يوق! ئۆيدىكى مال - مۈلۈكلەر خەلقنىڭ، ھازىردىن باشلاپ پېچەتلىنىدۇ، — دەپ بىرھازا كايىدى.

پېچەتلىك سۈپ پېچىتى بار، پېچەت چاپلانغان: پېچەتلىك ھاراق. * نىساخان باياتىنقى گەپلەرگە تېڭىرقاپ تۇرغان بولسىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ كۆزى خۇرجۇندىن چىققان خالتىلاردىن پېچەتلىك پۇلغا تىكىلدى.

پېچەتلىمەك پ. باشقىلارنىڭ پايدىلىنىپ كېتىشىنى توسۇش ياكى ئاچماسلىق ئۈچۈن پېچەت چاپلىماق، ئاچماسقا تاقىماق: گېزىتنى پېچەتلىمەك. مال - مۈلۈكنى پېچەتلىمەك. * قاتناش نازارىتىنىڭ باشلىقى بۇ قېتىمقى يىغىندا قاتناش - ترانسپورتنى ئوبدان تۇتۇپ، تاشيول ترانسپورتىنى باشقۇرۇشتىكى قالايمىقان ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، بەزىبىر ئاپتوموبىللارنى پېچەتلەپ ماي تېجەش خىزمىتىنى داۋاملىق ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا دوكلات بەردى. * گۈزەلئاي ئۆي ياسىغان كۈنىلا كىتابلىرىمنى بىر ياغاچ ساندۇققا قالايمىقان تاشلاپ ئۈستىنى پاكىز قەغەزلەر بىلەن پېچەتلەپ زالغا ئاچىقىپ قويۇپتۇ.

پېچەك I ① ئى. يىپ ئورۇلىدىغان ئوقسىمان غالتەك: پېچەككە يىپ ئورىماق. ② مىق س. ئورالغان يىپنىڭ مىقدار سانىنى بىلدۈرىدۇ: بىر پېچەك يىپ سېتىۋالماق. بىر پېچەك يىپ ئورىماق.

پېچەك II ئى. مەنپەسىنىڭ شېكەر قىيامىدىن ياسىلىدىغان ئىككىنچى بىر خىلى.

پېچەكلىك سۈپ. پېچىكى بار. پېچەككە ئورالغان: پېچەكلىك يىپ سېتىۋالماق.

پېچىنە ئى [ر] قەنت، توخۇم، ياغ ۋە سۈت قاتارلىقلار بىلەن يۇغۇرۇلغان خېمىردىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك: پېچىنە بىلەن چاي ئىچمەك. * ئۆي ئىگىسى ئۆيىدە بار گۆش، ساڭزا ۋە پېچىنىلەر بىلەن سەپەردىن ھېرىپ كەلگەن جەڭچىلەرنى مېھمان قىلدى.

پېداگوك ئى [ر<گرېك] <مائار> ئوقۇتقۇچىلىق، مائارىپ، تەلىم - تەربىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ مائارىپچى، مۇئەللىم: رۇس پېداگوكى ئۇشىنسكى ئېيتقاندەك: «پېداگوك كىشىنى ھەممە تەرەپتىن تەربىيلەشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، ئۇ چاغدا ئالدى بىلەن ئادەمنى ھەممە تەرەپتىن چۈشىنىشى كېرەك».

پېداگوگىكا ئى [ر <گرېك] <مائار> مائارىپنى تەتقىق قىلىش، مائارىپنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدىغان پەن.

پېداگوگىكىلىق سۈپ. پېداگوگىكىغا مۇناسىۋەتلىك، پېداگوگىكىغا ئائىت: پېداگوگىكىلىق باللار ئەدەبىياتى. پېداگوگىكىلىق مائارىپ. * بىز «ئائىلە باشلىقىلىرى مەكتىپىي»دە ئۇلارغا بەزى پېداگوگىكىلىق بىلىملەرنى سۆزلەپ تۇرىمىز.

پېداگوگىكىلىق مائارىپ ئوقۇتقۇچى تەربىيلەشنى ئاساس قىلغان تەلىم - تەربىيە خىزمىتى.

پېدال ئى [ر <فران] <ماشىن> ئاپتوموبىل، ۋېلىسىپىت ۋە كىيىم تىكىش ماشىنىسى قاتارلىقلارنىڭ پۇت بىلەن بېسىپ ھەرىكەتلەندۈرۈپ بېرىدىغان قىسمى، تەپكە: ئۇ ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپىتكە مىنىپ، پېدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

پېرە ئى [پ] <دىن> تۇغ باغلاپ، داپ چېلىپ ئايەتلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق كېسەل كىشىنى داۋالايدىغان بىر خىل دىنىي پائالىيەت: پېرە ئوينىماق. * كىملەرنىڭدۇ مەسىلىھىتى بىلەن سىڭىلنى پەرەڭنىڭ دوختۇرخانىسىغا ئاپاردۇق. كېيىن، قوشنىلارنىڭ: «ئۆزد-

مىزنىڭ ئىرىمىنى قىلىپ باقايلى» دېگەن گېپى بىلەن باخشىغا پېرە ئويناتتۇق. پېرە بولغان كۈنى ئۆيىمىز قىزىپ كەتتى.

پېرە ئويىنماق <دىن> پېرە پائالىيىتىنى ئېلىپ بارماق.

پېرسوناژ ئى [ر<فران] <ئەد> بەدىئىي ئەسەرلەردە (يەنى ھېكايە، پوۋېست، رومان، كىنو سېنارىيىسى، دراما ۋە قىسسە قاتارلىقلاردا) يارىتىلغان شەخس: پېرسوناژ تىلى. * ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز ھېكايىسىنى بۇنداق مۇڭەپپەقىيەتلىك يازالىدى؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۇكى، ئاپتور ھېكايىسىدا ئەڭ ئاۋۋال باقىدىن ئىبارەت تېپىك پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ، ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا ئىگە قىلدى.

پېرسوناژ تەسۋىرى <ئەد> ئەدەبىيى ئەسەردىكى مەلۇم شەخسنىڭ سۆز-ھەرىكىتى، قىياپىتى، روھىي ھالىتى ۋە ئىچكى ھېسسىيات-تىنى سۆزەتلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان تەسۋىر. پېرسوناژلار تەسۋىرىنى بۇاسىتە ئۇدۇل ئېلىپ بارغىلى يا-كى ۋاستىلىك ھالدا، يان تەرەپتىن ئېلىپ بارغىلىمۇ بولىدۇ.

پېرسوناژ تىلى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەر-دىكى پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگ ۋە مونولوگ-لىرىدا ئىشلىتىلىدىغان تىل. پېرسوناژ تىلى پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىشتە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ.

پېرلىت ئى [ر] <كېئول> ← **ئۇنچە جىنس.**

پېرىخۇن ئى [پ] <دىن> ← **باخشى:** ئۇ بالىسىنى داۋالىتىش ئۈچۈن پېرىخۇن چاقىرىپ كېلىپ، جىن-ئەرۋاھلاردىن مەدەت-ئامانلىق تىلەپتۇ.

پېرىخۇنلۇق ئى ← **باخشىلىق:** پېرىخۇنلۇق قىلماق. * ھېلىقى ئالدامچى پېرىخۇنلۇق قىلىپ كۆپ كىشىلەرنى ئالداپ كەتتى.

پېرىخۇنلۇق قىلماق ← **باخشىلىق قىلماق.**

پېرىسكوپ ئى [ر<گرېك] <فىز> سۇ ئاستى كېمىسى ياكى يەر ئاستىدىكى يوشۇرۇن ئاكوپ ئىچىدىن سۇ ئۈستى ياكى يەر ئۈستى-دىكى دۇشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتىشتە ئىشلى-تىلىدىغان ئوپتىك ئەسۋاب. ئۇ يورۇقلۇقنى سۇندۇرغۇچى بىرقانچە لىنزىلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

پېرسىيە ئى ← **پېرسىيە ئىمپېرىيىسى.**

پېرسىيە ئىمپېرىيىسى <تارىخ> مىلادىدىن بۇرۇنقى 550-يىلى ئىران ئېگىزلىكىنىڭ غەربىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن، قۇللۇق تۈزۈمى-دىكى بىر دۆلەت، پايىتەختى سوزا. بۇ ئىمپېرىيە داۋاملىق تۇردە سىرتقا كېڭىيىپ، كىچىك ئاسىيا، سۇرىيە ۋە پەلەستىن قاتار-لىق رايونلارنى بېسىۋالغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى IV ئەسىرگە كەلگەندە، ئاجىزلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 330-يىلى ماكىدۇن ئالېكساندر تەرىپىدىن يوقىتىل-غان. مەزكۇر ئىمپېرىيە قەدىمكى شەرقتىكى ئەڭ تىپىك مۇستەبىت ھاكىمىيەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ «پارس ئىمپېرىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پېرسىپي ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ← **پېرسپي يۇلتۇز تۇركۈمى.**

پېرسپي يۇلتۇز تۇركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۇركۈمىلىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۈزۈنلۇقى 3 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 45° بولۇپ، ئاندرومېدا يۇلتۇز تۇركۈمى، كاسسىئوپىيە يۇلتۇز تۇركۈمى، ھارۇنكەش يۇلتۇز تۇركۈمى ۋە سەۋر يۇلتۇز تۇركۈمى قاتارلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىدۇ.

پېرېۋوت ئى[ر]<سودا> بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىش

ھەمدە شۇ يول بىلەن ئەۋەتىلگەن ياكى تاپشۇ-رۇۋېلىنغان پۇل: تاشقى پېرېزوت. پېرېزوت چېكى. پېرېزوت قىلماق.

پېرېزوت چېكى<سودا> بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان ياكى تاپشۇرۇۋېلىنىدىغان پۇلنى ئېلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ھۆججەت.

پېرېزوت قىلماق بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرمەك.

پېرىشتە (توغرىسى: پەرىشتە) ← **پەرىشتە.**

پېرىمېتر ئى [ر<گرېك] <مات> گېئومېتر-رىيىلىك شەكىلنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى قوشقاندىكى يىغىندى.

پېسە ئى [پ] <تب> ← **ئاق كېسەل.**

پېسەندە سۈپ [پ] پەسكەش، ئېپلاس: تۆھمەت بىلەن جان باققۇچى ئۇ پەسەندە، قاراپ تۇرۇپ مېنى دېدى: «سەن گېزنده.»

پېسو ئى <سودا> ئارگېنتىنا، كۇبا، مېكسكا، ئۇرۇگۋاي قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

پېسېتا ئى <سودا> ئىسپانىيە پۇل بىرلىكى، *1* پېسېتا *100* سېنتىمۇغا تەڭ بولىدۇ.

پېسسىمىزم ئى [ر] <پەلس> روھىي چۈشكۈنلۈك: ھاياتقا، كېلەچەككە ئۈمىدسىزلىك بىلەن قاراش، چۈشكۈنلىشىش: پېسسىمىزم — زاۋاللىققا يۈز تۇتقان ئەكسىيەتچى سىنىپلار دۇنيا قارىشىنىڭ خاراكتېرلىك خۇسۇسىيتى.

پېسسىمىزملىق سۈپ. پېسسىمىزم تەسىرىگە ئۇچرىغان، پېسسىمىزم تەسىرىدىكى، پېسسىمىزم خاراكتېرىنى ئالغان: بىز كونا شەرىئەت ۋە مۇقامنىڭ كونا تېكىستلىرىدە بىرقاتار ئىدېئالىستىك تارىخىي كۆز قاراشلار ۋە پېسسىمىزملىق ئىدېيەلەرنىڭ ساقلانغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. * ئۇلار گەرچە جاھىل كۇچىلەرگە قارشى كۇچلۇك ئىسيان كۆتۈرگۈش روھىغا ئىگە بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇلار تۇرلۇك سەلبىي ئامىللاردىن، جۈملىدىن پېسسىمىزملىق ئالامەتلەردىن خالىي بولالمىغان.

پېشاب (پېشابى) ئى [پ] چوڭ-كىچىك تەرەت: ئالدى پېشاب. ئارقا پېشاب. * تېۋىپ، كامالىنىڭ ئاغزىنى ئاچقۇزۇپ تىلىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭ ئالدى پېشابىنىڭ رەڭگىنىڭ قانداقلىقىنى سوردى.

پېشانە ئى [پ] ① يۈزىنىڭ قاشتىن چاچقىچە بولغان قىسمى؛ ماڭلاي: كەڭ پېشانە. پېشانىسى كەڭ. پېشانىسى تار. * ئەخمەق نامازنى ئوقۇ دېسە، پېشانىسىنى يېرىۋالار (ماقال). * ماھيارشاھ ھاتەمنىڭ قىسمىنى ئوقۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاتەمنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپتۇ. ② كۆچمە (خۇراپاتلىقتا) تەقدىر، قىسمەت: پېشانىسى ئوڭ. پېشانىسى تەتۈر. شور پېشانە. ئۆز پېشانىسىدىن كۆرمەك. * ئۇ ئۆزىنىڭ ھۇرۇن-لۇقىنىمۇ ئانچە ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. شۇڭا ئۆزىنىڭ نامراتلىقىنى پېشانىسىدىن كۆرۈشكە ئادەتلەنگەنىدى.

پېشانە تېرى مېھنەت، ئەجىر، ئەمگەك: — دادام ئۆزى يانتاق سېتىپ قېنىلىپ، مېنى ئوقۇتقان، دادامنىڭ پېشانە تېرى بىكار كەتمىسۇن دەپ ياخشى ئوقۇدۇم، ئاخىر مۇشۇنداق ئادەم بولدۇم، — دەپتۇ سەمەت.

پېشانە تېرىنى ئاققۇزماق مېھنەت سىڭدۈرمەك، ئەجىر قىلماق؛ ئەمگەك قىلماق: — مەن بۇ يەرگە ئون يىل پېشانە تېرىمنى ئاققۇزۇپ، ئۇنۇملۇك يەرگە ئايلاندۇردۇم. ئەمدىلىكتە مەندىن بۇ يەرنى تارتىۋالىدىغان قانداق ئەۋلىيا ئىكەن ئۇ؟ — دېدى زۇنۇن ئاخۇن غەزەپ بىلەن.

پېشانە تېرىنى تۆكمەك ← **پېشانە تېرىنى ئاققۇزماق.**

پېشاندىن كەتمەسلىك مەڭگۈ تاپا-تەنگە قېلىش، باشقىلارنىڭ مىننىتىدىن قۇتۇلالماسلىق: ئەگەر بىز شۇنداق قىلىپ قويساق، بۇ داغ ئۆلگۈچە پېشانىمىزدىن كەتمەيدۇ، — دېدى ئاۋۇتنىڭ ئانىسى سۆز قىستۇرۇپ.

پېشاندىن كۆرمەك تەقدىرده يېزىلغانىنى كۆرمەك، بېشىغا كەلگەنىنى كۆرمەك: مەختۇمسۇلا «ئەمدى قانداق قىلارمەن؟» دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوك تەرىپىده ئىتنىك ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سول تەرىپىده تۆتۈن كۆرۈنۈپتۇ. مەختۇمسۇلاغا ئوت تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. «نېمە بولسا بولسۇن، پېشانەمدىن كۆرەي» دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ.

پېشانىسىنى سىلاپ باقماق ئۆزىنىڭ قىلمىش ــ ئەتمىشىنى ئويلاپ كۆرمەك، ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىنى ئېسىگە ئالماق: زەيتۇنەمنىڭ: ــ بۇ جەھەتتە مېنى ئەيىبلاشتىن بۇرۇن، ئۆز پېشانىڭنى سىلاپ بېقىڭ، ــ دېگەن گېپىنى ئاڭلىغان سېتىنسا خۇددى ئۇستىگە سوغۇق سۇ قۇيۇلغان قازاندەك گېپىدىن شاپپىده توختاپ قالدى.

پېشانىسى ئوچۇق ئامىتى بار، ئامەتلىك، تەلەيلىك: ــ رەھمەتلىك ئاتاڭ مۇشۇ كۆنلەردە بولغان بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى، خۇشال-لىقتىن يۇرىكى ئىچىگە پاتماي كېتەتتى، ئۇ سەن پاقلان ۋاقتىڭدا قولىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ «بۇ بالىنىڭ پېشانىسى ئوچۇق، خۇدا ئۆمرىنى بەرسە ساڭا قول قانات بولۇپ قالىدۇ، ــ دېگەنىدى. خۇدا ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەتتىن قىلسۇن، ــ دېدى مومای.

پېشانىسى ئوك ← پېشانىسى ئوچۇق: ــ قارىسام پېشانەڭ ئوك، باشلىرىڭ مىس قازاندەك پارقىراپ تۇرۇپتۇ، دۆلەتىمەن بولۇپ قېلىشىڭ مۇمكىن، ئۇ چاغدا يەنە مېنى ئۇنتۇپ قالمىساڭ بولىدۇ! ــ دېدى موللازەيدىن ۋېلىخان بەگكە.

پېشانىغا پۈتۈلگەن ← پېشانىغا يېزىلغان: قىز، بۆشۈكتىكى چېغىدا بىراۋنىڭ پىچاق سېلىپ قاچقانلىقىنى، كېيىن داۋالاپ ساقايغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ، بۇنى ئاڭلاپ سوپى ئىشان يىگىرمە يىل بۇرۇن ئۆزىگە ئۆچرىغان «تەقدىر كەسكۈچى بوۋاي»نىڭ خىزىر ئىكەنلىكىنى، پېشانىغا پۈتۈلگەن تەقدىرنىدىن ھېچكىمنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى بىلىپتۇ.

پېشانىغا تەگمەك باشقىلارنىڭ تاپا-تەنە، دوق ۋە مىننەت قىلىشىغا ئۇچرىماق.

پېشانىغا قويماق مىننەت قىلماق، تاپا-تەنە قىلماق.

پېشانىغا ئۇرماق ← پېشانىغا قويماق.

پېشانىغا يېزىلغان <دىن> تۇغۇلغاندىلا تەكرى تەرىپىدىن بەلگىلەپ قويۇلغان (دىنىي چۈشەنچىده): ھاكى، ماڭا: ــ بولدى، باشقا گېپىم يوق... ھازىر قانچە دېسەممۇ ئىشەنمەيسەن، ئاڭلاشنىمۇ خالىمايسەن، مەيلى، بوپتۇ! بەلكىم كېيىن بىركۈنلىرى چۈشىنىپ قالارسەن، مەنمۇ پېشانەمغا يېزىلغانىنى كۆرەرمەن، ــ دېدى كايىپ.

پېشايۋان ئى. [پ] ئۆينىڭ ئالدى تەرىپىگە چىقىرىلغان ئايۋان: پېشايۋان چىقارماق. پېشايۋان ياسىماق. * ئۆمەر باي لامپا كۆتۈرگەن، زۇمۇرەخان ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشكەن ھالدا پېشايۋاندىن ئالدىراپ ئۆتۈپ لەيلىگۈلنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدۇ. * ئۇنىڭ خىزمەتكە يارەمگە كىرگەن قولۇم-قوشنىلىرى قازان بېشىدا، پېشايۋاندا، باراڭ ئاستىدا خۇش چاقچاقلىق بىلەن ئالدىراشماقتا.

پېشايۋانلىق سۈپ. پېشايۋىنى بار، پېشايۋان قىلىنغان: قازى تار يول ئارقىلىق كىچىك ئەگمە ئىشكىتىن ئۆتتى-ده، كەڭ پېشايۋانلىق ھويلىغا كىرىپ كەلدى. پېشايۋانلىق سۈپىنىڭ ئۈستىگە قىپقىزىل گىلەم سېلىنغان، گىلەم ئۈستىدىكى نەچچە قەۋەت كۆرپىنىڭ ئۈستىده ئىلىنىياز خوجا كەپتەر تۇخۇمى چوڭلۇقتىكى تۆت تال كۈمۈش شارچىنى ئويناپ ئولتۇراتتى.

پېشقەدەم سۈپ [پ+ئە] مەلۇم بىر ئىش ياكى ساھە، كەسىپ بويىچە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، ئالدىدا يول ئېچىپ ماڭغۇچى، ئۆرنەك كۆرسەتكۈچى، پېشۋا: پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى. پېشقەدەم كادىر. * ئىككى تال ياش تامچىسى مەڭزىگە كېلىپ توختاپ قالغان پېشقەدەم مۇزىكانت سەھنىگە زوق بىلەن تىكىلگىنىچە ھاياجىنىنى باسالماي پىچىرلايتۇ. * ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم پېشقەدەملەرنىڭ

سالامەتلىك ئەھۋالىغا ئاساسەن ھەرقايسىنى مەسلىھەتچى، ئۆگەتكۈچى، يېتەكلىگۈچى قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە ئورۇنلاشتۇردى.

پېشكا ئى [ر] شاھماتنىڭ ئەڭ كىچىك ئۇرۇقىنىڭ نامى: پېشكا يۈرمەك.

پېشكەل سۈپ [پ] پالاكەت باسقان، نەس باسقان، نەس؛ بىتەلەي: پېشكەل خوتۇن. * گۈلسۇمخاننىڭ قۇلقىغا بىر دىنلا بىر تونۇش ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى. قۇلاق سېلىۋىدى، «پېشكەل ئايال... بەش كوي پۇل...» دېگەنىدەك گەپلەر ئاڭلاندى، ئىشكىتىن بېشىنى چىقىرىپ قاراپ باقتى.

پېشكەلچىلىك ئى ← **پېشكەللىك**: ئۇ بۇ پېشكەلچىلىكتىن تېخىمۇ جىلە بولۇپ، ناسۇبلىنى دەرھال تۇكۇردى-دە، پاتىگۈل ھەدىگە كۆزلىرىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ بىر ئالايغانىدىن كېيىن بايىتال تەرەپكە ئالدىراپ ماڭدى. * بۇ پېشكەلچىلىكنى قارىمامدىغان، ماشىنىنىڭ ئارقا ئوقىنىڭ ئىچكى تەرىپىدىكى چاق خۇددى شاپتۇلدەك ئېزىلىپ كېتىپتۇ.

پېشكەللىك «پېشكەل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ پېشكەللىكلەرگە باللىق چاغلىرىدىن باشلاپلا ئۇچرىغان، ھازىرغا قەدەر قانچە قېتىم پېشكەللىككە ئۇچرىغانلىقىنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ تولۇق ئېيتىپ بېرىلمەيدۇ. * مەن شۇ كۈنى ئوپېراتسىيە تامامىلانغۇچە ئىشخانىدا كۈتۈپ ئولتۇردۇم. مۇيەسسەر ئۇچ سائەتتىن كېيىن ناھايىتى ھارغىن ھالەتتە ئوپېراتسىيە ئۆيىدىن چىقتى. سېستىرالارنىڭ ئېيتىشىچە، ئوپېراتسىيە يېرىملاشقانىدا كېسەلنىڭ قان بېسىمى تۇيۇقسىز تۆۋەنلەپ، خېلى پېشكەللىك يۈز بېرىپتۇ.

پېشىن ئى [پ] <دىن> ① كۈن چۈشتىن سەل قايرىلغان ۋاقىت: ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، كۈن ئاللىقاچان پېشىندىن قايرىلغان بولۇپ، ئاتلار قارا تەرگە چۆمۈپ، دەسسەپ تۇرغۇدەك ھالى قالمىغانىدى. ② پېشىن ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان نامازنىڭ ئەمدى باللىغىنى قوي، مەن پېشىننى ئوقۇۋالاي، ئاندىن مەن بىلەن كەت، مەن سېنى مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويايى، — دېدى مولالام.

پېشىۋا (پېشۋاسى) ئى [پ] مەلۇم بىر ساھە ياكى ئىشتا يولباشچى، يېتەكچى شەخس: مەھمۇت قەشقەرى ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكىنىڭ پېشىۋاسى. * يۇنۇس ئۆمەرنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى خەلق ئىچىگە خۇددى خەلق قوشاقلىرىدەك كەڭ تارقالغان. تۇركلەر ئۇنى ئوسمانلى دەۋرىدىكى تۇرك شېئىرىيىتىنىڭ پېشىۋاسى، دەپ ئىززەتلەيدۇ.

پېشىۋالىق سۈپ. پېشىۋالار ئۇستىگە ئالالايدىغان، پېشىۋالارغا خاس، پېشىۋالارغا مۇناسىپ: بىز چوقۇم ئاۋانگارت، جەڭچىلىك رولىمىزنى جارى قىلدۇرۇشىمىز، باشقىچە ئېيتقاندا پېشىۋالىق رول ئوينىشىمىز لازىم.

پېقىر [ئە] ① سۈپ. كەمبەغەل، نامراد، يوقسۇل: پېقىر ئادەم. پېقىر كىشى. * بۇلۇتنىڭ قەدىرى يوق ئاي يېنىدا. پېقىرنىڭ قەدىرى يوق باي يېنىدا (ماقال). ② ئال. «كەمىنە، مەن» مەنسىدىكى ئۆزىنى كىچىك پېئىل ۋە كەمتەر تۇتۇشنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ئەمەت ئۇستا بىلەن مۇتەلىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ، بىر-بىرىنى تەبرىكلەشتى. ئاندىن ئەمەت ئۇستا بايىقى خۇشاللىق ھېسسىياتى بىلەن: — ئەپەندىم، بايا قوشنىلارغىمۇ خەۋەر قىلىپ قويدۇم. بۇگۈن پېقىرنىڭ خانىسىغا مېھمان كەلمەكچى، چەت ئەللىك دوستلار، — دېدى. * — پېقىر تىجارەت بىلەن يىراق سەپەردىن يېقىندىلا كېلىشىم، كەلسەم قەدىناس خوتۇنۇم قازا قىلىپ ئۇ دۇنياغا كېتىپتۇ...، — دېدى نەسىردىن سۆز باشلاپ.

پېقىرانە رەۋ [ئە+پ] پېقىرلەرگە خاس، پېقىرلەرچە: ئەمەت پېقىرانە تۇرمۇش كەچۈرمەكتە ئىدى.

پېقىرپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] پېقىرلەرنى ياخشى كۆرىدىغان، پېقىرلەرنى ياقلايدىغان، پېقىر تەرەپدار: سەندە سەككىز ئەزگۈ، ئۇلۇغ خىسلەت بار، زامان ئەھلى دائىم ئەمىرىڭگە تەييار. ئىززەت-ئىكرام، ئېھسان، تەقۋا، زور

ئىشەنچ، پېقىرپەرۋەر دانا سۆزۈك مەنىدار.

پېقىرلىق «پېقىر» سۆزى «①»نىڭ ئىسىم شەكلى: پېقىرلىقتا تۇرمۇش كەچۈرمەك. * بايلىق بىلەن پېقىرلىق ئىككىسى ئىكىكى ئات (ماقال). * ئاتام ماڭا: — پېقىرلىقتا قېلىشتىن ئەنسىرىمە، ئوغلۇم، پۇل — مال سەندىن ئايلانسۇن، ھېچ نەرسە- سىدىن غەم يېمە! ئاتاڭ ۋە ئانىلىمىزنىڭ ھەممە ئەزاسى سېنىڭ سالامەتلىكىڭدىن خۇشال، — دەيتتى.

پېقىرىما سۈپ. دىئال. پىژغىرىم.

پېقىش سۈپ. دىئال. پارچە، يانجىلغان، پاخشە.

پېكتىن ئى [گرېك] <خىم> ئۇرگانىك بىرىكمە، شەكلى تۇراقسىز يىلىمسىمان ماددا بولۇپ، ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پەردىسىدە ساقلىنىدۇ، سۇدا ئېرىيدۇ. ئۇنىڭدىن مېۋە مۇرابباسى ۋە قەنت- گىزەكلەرنى ئىشلىگىلى بولىدۇ.

پېگاس ئى [گرېك] <ئاستر> ← **پېگاس يۇلتۇز تۈركۈمى.**

پېگاس يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 22 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 21°، ئاندرومېدا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، دەلتا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ.

پېگماتىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> دانىچە ھالەتتىكى ماگما جىنس، كۆپرەك ئۇچرايدىغانلىرى دالاشپاتى، كۋارتس ۋە چىرىم- تال قاتارلىق مىنېرالىلارنىڭ چوڭ كرىستال- لىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئارىسىدا ھەمىشە كۆھەر ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار بولىدۇ.

پېلەك ئى [پ] <بوت> قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يەر بېغىرلاپ ئۆسىدىغان غول، شاخ ۋە بەرگلىرى: بۇ يىل قاتتىق مۆلدۈر چۈشۈپ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى رايونلىرىدا قوغۇن- تاۋۇزلارنىڭ پېلىكىنى قۇرۇتۇۋەتتى.

پېلەك تارتماق پېلەك چىقىرىپ ئۆسمەك، ئۇزۇن پېلەك چىقارماق: ھېلىقى قارلىغاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بىر تال قاپاق ئۇرۇقىنى تاشلاپ قويۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن باي موماي ئىچ- ئىچىدىن خۇشالىلىنىپ مەدىكارلارغا بۇ قاپاق ئۇرۇقىنى ئاپىرىپ تېرىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئۇ، بارغانسېرى پېلەك تارتىپ يوغان بىر قاپاق چۈشۈپتۇ.

پېلەك غولۇق ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يۆگىمەچ غولى ياكى ياماشقۇچى غولى بار ئۆسۈملۈكلەر. ئادەتتە ياغاچ غولۇق ئۆسۈملۈكلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئۈزۈم.

پېلەكسىز سۈپ. پېلىكى يوق، پېلەك تارتمايدىغان: پېلەكسىز ئۆسۈملۈكلەر.

پېلەكلىك سۈپ. پېلىكى بار، پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان: پېلەكلىك ئۆسۈملۈكلەر.

پېلەكلىمەك پ. پېلەك چىقارماق، پېلەك تارتماق.

پېلۈپتسىيە ئى [ر] <بوت> ← **پېلۈپتسىيە ئوتى.**

پېلۈپتسىيە ئوتى <بوت> پېلۈپتسىيە ئوتى ئائىلىسىدىكى دېڭىز يۈسۈنلىرىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى قوڭۇر، سۆسۈن ياكى يېشىل بولىدۇ، ياپىلاق ۋە كەڭ كېلىدۇ؛ پۈتاقلىرى ئارا شەكىلدە بولۇپ، خۇددى بۇغىنىڭ مۈڭگۈزىگە ئوخشايدۇ؛ دېڭىز ساھىلىدىكى قورام تاشلار ئارىسىدا ئۇنىدۇ، ئۇنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى يېپىشقاق ماتېرىياللارنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىشقا بولىدۇ.

پېلىشماق پ. دىئال. سۇغا چىلاشماق، يوققا چىقماق، مۇۋەپپەقىيەتلىك بولماي قالماق.

پېنتادا ئى [گرېك] <ئاستر> ← **بەش كۈن.**

پېنتادىللىق تېمپېراتورا ھەر بەش كۈننىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتورىسى.

پېنتسىللىن ئى [ر<لات] <تىب> ئانتىبىئوتىكلارنىڭ بىر خىلى، يەنى پېنتسىللىن زەمبۇرۇغىنى ئۆستۈرگۈچى سۇيۇقلىق ئىچىدىن ئاجرىتىۋېلىنىدىغان بىر خىل دورا، كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى پېنتسىللىننىڭ كالىيلىق، كالتسىيلىق ياكى ناترىيلىق تۇزلىرى بولۇپ، ئاق ۋە پاراشوك ھالىتىدە كېلىدۇ؛ شەكلى تۇراقسىز بولۇپ، سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ؛ ئۇزۇمسىمان شارچە باكتېرىيە، زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە، لېمپا شارچە باكتېرىيىسى ۋە ئۆپكە يالليۇغىنىڭ قوش شارچە باكتېرىيىسى قاتارلىقلارنى چەكلەش رولىنى ئويناپىدۇ.

پېنسىيە ئى [ر<لات] گىراژدانلارنىڭ دۆلەتكە خىزمەت قىلىش ۋاقتى توشقانلىقى، قېرىپ ئىشقا يارىماس بولۇپ قالغانلىقى ۋە شۇ قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشى: پېنسىيە پۇلى. پېنسىيە پۇلى ئالماق. پېنسىيگە چىقماق.

پېنسىيگە چىقماق خىزمەت ئورنىدىن بوشىنىپ، دەم ئېلىشقا چىقىپ كەتمەك: قادىر قاسىم ئۆتكەن يىلى پېنسىيگە چىقىرىلغانىدى. ئۇ پېنسىيگە چىققاندىن كېيىنمۇ جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىش قىلىشنى توختاتمىدى.

پېئىل I ئى [ئە] <تىل> شەيئىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكىتى، ھالىتى، ئۆزگىرىشى، ئىپادىسى ۋە سېزىمى قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدىغان سۆز تۈركۈمى: ئۆتۈملۈك پېئىل. ئۆتۈمسىز پېئىل. يارىدەمچى پېئىل. پېئىل زامانلىرى.

پېئىلنىڭ دەرىجە كاتېگورىيىسى <تىل> جۈملىدە پېئىل ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ گرامماتىكىلىق مۇناسىۋەتلىرىنى بىلدۈرىدىغان گرامماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ باش دەرىجە، مەجھۇل دەرىجە، ئۆزلۈك دەرىجە، ئۆملۈك دەرىجە، مەجبۇرىي دەرىجە قاتارلىق بەش خىل دەرىجە شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پېئىلنىڭ زامان كاتېگورىيىسى <تىل> پېئىللاردا ئىپادىلەنگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ سۆز قىلىنغان ۋاقىت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى كۆرسىتىدىغان گرامماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ ھازىرقى زامان، ئۆتكەن زامان ۋە كېلەر زامانىدىن ئىبارەت ئۈچكە بۆلۈنىدۇ.

پېئىلنىڭ شەخس كاتېگورىيىسى <تىل> ئىش-ھەرىكەتنىڭ قايسى شەخس تەرىپىدىن قىلىنغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان گرامماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ سۆزلىگۈچى، تىڭشىغۇچى، ئۆزگىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەخستە ئىپادىلىنىدۇ.

پېئىلنىڭ مەيل كاتېگورىيىسى <تىل> پېئىلنىڭ خەۋەر شەكىللىرىدە كۆرۈلۈپ، جۈملىدە سۆزلىگۈچىنىڭ ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىنى قانداق تەرزدە ئېيتقانلىقىنى بىلدۈرىدىغان گرامماتىكىلىق كاتېگورىيە.

پېئىل II [ئە] كىشى خاراكتېرىنى تەشكىل قىلغۇچى روھىي خۇسۇسىيەتلەر يىغىندىسى، روھىي ھالەت، كەيپىيات؛ خاراكتېر، خۇلق: كىچىك پېئىل. * شۇ ۋاقىتلاردا ئاتام قىرىق ئىككى ياشلارغا كىرگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك ئېگىز بوي، كىشىلەر بىلەن ئاسان چىقىشىپ كېتەلەيدىغان خۇش پېئىل، ئەمگەكچان ئادەم ئىدى.

پېئىللىق I سۆپ <تىل> سالمىقىنى پېئىل ئىگىلىگەن، پېئىل مەنىسى ئاساس قىلىنغان، پېئىل بىلەن ئايالاشقان: پېئىللىق بىرىكمە. پېئىللىق جۈملە.

پېئىللىق II سۆپ. بىرەر ئېنىقلىغۇچى بىلەن

بىللە كېلىپ بەلگىلىك خۇلق-مىجەز، خاراكتېرگە ئىگە دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: كىچىك پېئىللىق، غەيرىي پېئىللىق: قەمەر ئۇنىڭغا: سىز شۇنى بىلىڭكى، ئەخلاقسىزلىق قىلىدىغان، غەيرىي پېئىللىق ئايال ئېرى يوق ۋاقىتلاردىلا ئەمەس، ھەتتا ئېرى يېنىدا بولغان ھالەتتىمۇ ئۆزىنى يامان ئىشلاردىن تارتىپ قالالمايدۇ.

پې تەق. پىپى قاتارلىق ئېغىز بىلەن پۇۋلەپ چالىدىغان نەرسىلەرنى چالغاندا ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پىئانىنو ئى [ر<ئىتال] <مۇز> كۇنۇپكىلىق بىر خىل مۇزىكا ئەسۋابى. ئىچكى قىسمىغا نۇرغۇنلىغان مېتال تارلار ۋە تېۋىتلىق رەخت ئۇرالغان بولىقسىمان كىچىك تاياقچىلار ئورنىتىلغان بولۇپ، تىلى بارماق بىلەن بېسىلغان ھامان تاياقچىلار تارغا ئۇرۇلۇپ، ئاۋاز چىقىرىدۇ.

پىئانىنوچى ئى. پىئانىنو چالغۇچى كىشى: ئارتىسلار رېپېتىتسىيەدىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوتتۇرىسىدا چاتاق چىقىپ قالدى. ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرۇپ ئېنىقلىدى.

پىپا ئى [خەن] <مۇز> ← **باربىت.**

پىپەن ئى [خەن] تارس. خاتا ئىدىيە، خاتا كۆز قاراش ۋە خاتا سۆز-ھەرىكەتلەرگە ياكى شۇلارنى سادىر قىلغان كىشىگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل تەنقىد ئۇسۇلى؛ بۇ ئادەتتە ئاغزاكى ياكى ماتېرىيال يۈزىدە بولىدۇ: پىپەنىنى قانات يايدۇرماق. * سوۋېت ئىتتىپاقى پەيلاسوپلىرى يېقىنقى يىللاردا دېبورىن ئېقىمىنىڭ ئىدېئالىزمىنى پىپەن قىلدى. * بىز بۇرژۇئا ئىدىيىسىنى ۋە باشقا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئىدىيىلىرىنى قاتتىق پىپەن قىلىشىمىز لازىم.

پىپەن قىلماق تەنقىد ۋە تەھلىل ئارقىلىق خاتالىقنى، خاتا ئىدىيە ۋە قاراشنى رەت قىلماق: ئۇ مەكتەپتىلا ئەمەس، بەلكى دۇيىدىمۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى پىپەن قىلىش يىغىنلىرىغا دادىسى بىلەن بىللە ئاكتىپ قاتنىشىپ تۇرىدۇ، ئەزالارغا گېزىت ئوقۇپ بېرىدۇ.

پې-پې تەق «پې» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پې-پې» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق.

پىپى ئى ①<مۇز> سۇنايى قاتارلىق پۇۋلەپ چېلىنىدىغان سازلارنىڭ ئېغىزدا پۇۋلىنىدىغان كىچىك نەيچىسى. ② پۇۋلەپ چېلىش ئۇچۇن سۆگەت چۆنىقىنىڭ قوۋزىقىدىن ياسالغان نەيچە: يېشىل يۇمران تال سۆگەتتىن پىپى ياسىدىم، ھەر يېقىغا نەقىش ئويۇپ، تازا بېزىدىم.

پىپى ئۇلاق <دېھ> نوتىنىڭ قوۋزىقىنى بىخ بىلەن قوشۇپ پىپى چىقىرىپ، ئۇلاق تۇۇنىڭ ياغچىغا كىيدۈرۈپ ئۇلىنىدىغان ئۇلاق.

پىت ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، ئېقىش كۇل رەڭ، ئاچ سېرىق ياكى قاراكۇل رەڭ كېلىدۇ؛ تېنىدە قىسقا تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ بېشى كىچىك، قانىتى بولمايدۇ؛ قۇيرۇقى چوڭ، تۇخۇمى ئاق بولۇپ ئىللىپس شەكىلدە؛ دائىم ئادەم، چوشقا ۋە كالا تېنىدە قان شوراپ پارازىت ياشايدۇ؛ قارا كېزىك، قايتۇرما كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى تارقىتىدۇ.

پىت باقماق كېيىم ۋە بەدەنىدىن پىتنى تېپىپ ئۆلتۈرمەك، يوقاتماق: «AQ»مۇ كەمزۇلنى يېشىپ، پىت باقىلى باشلىدى.

پىتتىن پوستۇمبا ئالماق ← **بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالماق.**

پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپىنىنى ئوتقا سالماق ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۇن چوڭراق بىرنەرسىنى زىيانغا ئۇچراتماق: — پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپىنىنى ئوتقا سالغىلى بولمايدۇ، بالام، — دېدى ساۋۇتكام ئوغلى ناسىرغا تەسەللى بېرىپ، — بوپتۇ، بۇمۇ

سەن ئۇچۇن ساۋاق بولدى. بۇندىن كېيىن دىققەت قىلارسەن.

پىتنىڭ ئاچچىقىدا كۆڭلەكنى ئوتقا سالماق ← **پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا سالماق.**

پىت ئۇچەي ئىچى تار، قورسىقى كىچىك: — مەن ئۆيدە تاغسىنىڭ بىرنەچچە كۈن تۇرۇشىنى خالىمايدىغان ئىچى تار، پىت ئۇچەي ئادەمۇ ئەمەس، ئەلۋەتتە. لېكىن مۇنداق ئىككى تۇرلۇك ئەھۋال مېنى ئەندىشىگە سېلىپ قويغانىدى، — دېدى ئۇ ئۆزىنىڭ ھال - ئەھۋالىنى ئېيتىپ.

پىت ئۇچەيلىك قىلماق ئىچى تارلىق، كۆزى كىچىكلىك قىلماق: شۇنداق قىلىپ مەسۇمخانىنىڭ ئۆزى تۇغقان بالىلىرىغىمۇ پىت ئۇچەيلىك قىلىپ يىغىپ تۆشىگەن سەكسەن كوي پۇلى ۋە بىر چارەك ئاق ئۇننى ھېلىقى ئوغرى قۇرۇتۇپ قويدى.

پىتىنىڭ ئۇچىيىگە ھېسىپ قويىدىغان كىچىككىنە رەنپەئەتنىمۇ ئۆتكۈزۈۋاتمايدىغان، ئۆتۈپ كەتكەن پىخسىق: ئۇ پىتىنىڭ ئۇچىيىگە ھېسىپ قۇيىدىغاندىن بىرنەرسە ئالماق تەس، يۇر توختىكامدىن سوراپ باقايلى.

پىت يىگەن ئىنتايىن پاسكىنا؛ دۆت، كالۋا.

پىتپاڭزا سۈپ. [پىت+پاڭزا] ھەددىدىن زىيادە پىخسىق، بېخىل.

پىتكۆز سۈپ [پىت+كۆز] ① كۆزى كىچىك: — ئاۋۇ، ئاۋۇ، ئەنە ئاۋۇ شۇ! — دەپ چاشقانغا ئوخشاش چىرقىرىدى ئاغزى مايماق، پىتكۆز بىر ئەبلەخ قاسماق بىسىپ كەتكەن دوپپىسىنى تاقىر بېشىنىڭ كەينىگە ئىتتىرىپ قويۇپ. ② پىخسىق، بېخىل، ئاچكۆز، قىزغانچۇق: پىتكۆز ئادەم. * ئۇكام بۇ سودىنىڭ ئىشىنى ئاكاڭ قاسىم تەخەيگە ئېيتمىغىن، ئۇ تازا بىر پىتكۆز بىرنېمە، ئىشمىزغا كۆرۈكى تۇتۇپ قېلىپ ھېلىقى ئېگىز دەرۋازىغا يۆگۈرمىسۇن يەنە.

پىتكۆزلۈك «پىتكۆز سۆزى» «②» نىڭ ئىسىم شەكلى: پىتكۆزلۈك قىلماق.

پىتلاشماق ① «پىتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② پىت بىسىپ كەتمەك، پىتلىماق: ئۇزۇن ۋاقىت كىيىم - كېچەكلىرىمنى سالماي دۇم يېتىپ، دۇم ئۆپۈپ يۇرگەنلىكىمزدىن كىيىملىرىمىز پىتلىشىپ كەتكەنىدى.

پىتلانماق ① «پىتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② كۆچمە. ئازتولا پۇل تاپماق، بېيىماق، ھالئۇقتى ياخشىلانماق: - مەخپىركا، سېنىڭدىن رەنجىشىم يوق، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، — يولۇمغا پۇتلاشمىساڭ، بازاردا پۇلنى ئاسان دوملاتقىلى بولىدىكەن، كىچىككىنە پىتلىنۇالاي.

پىتلىق سۈپ. پىتى بار، پىت بىسىپ كەتكەن، پىتى تولا: پىتلىق ئادەم. * ئۇ قەلەندەر: — بايلار مېنى «پىتلىق گادای» دەپ يولاتمىسا، ئۆزەمگە ئوخشاش گادايغۇ دەپ سىزگە كەلسەم، سىزمۇ قوغلىسىڭىز، قانداق قىلارمەن ئەمدى، بۇ پادىشاھنىڭ شەھرىدە كۈن ئالماق تەس بولدى، — دەپ يالغاندىن يىغلاپتۇ.

پىتلىماق پ. پىت بېسىپ كەتمەك، پىت كۆپەيمەك، پىتلاشماق: ھەممىمىز يۇيۇنۇپ پىتلاپ كەتكەن ئىچ كىيىملىرىمىزنى سېلىپ تاشلاپ پاكىز كۆڭلەكلەرنى كىيگەندىن كېيىن ئادەم سىنىغا كىرىپ قالدۇق.

پىتنە ئى [ئە] غەرەزلىك ھالدا بىراۋنى قارىلاش ئۇچۇن ئۇيدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان سۆز، تۆھمەت: ئابلا خۇددى بىراۋ بوغۇزلاۋاتقاندەك چىرقىرىدى، شۇنىڭدىن كېيىن، زاۋۇتتا «ئادەم ئۆلتۈرۈلدى» دېگەن پىتنە تارقالدى.

پىتنە قاماق يالغان سۆز - چۆچەك، ئىغۋا تارقاتماق: — ئاۋۇت بۇ ئىشنى قىلىشتا باشقىلارنىڭ پىتنە قىلىشىدىن قورقۇۋاتىدۇ، — دېدى داۋۇت.

پىتنە - پاسات يالغان ياۋىداق سۆز: جاڭگال - دىكى باشقا كۆپلىگەن ھايۋانلارمۇ تۈلكە كەلگەندىن

باشلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىناقلىقى يوقالغانلىقى، پتنه ـ پاسات كۆپىيىپ، جهدهل ـ ماجرانىڭ ئاۋۇغانلىقىنى سېزىشكه باشلاپتۇ. * ئۇ، باتۇرلۇق بىلهن ئوتتۇرىغا چىقىپ باندىتلارنىڭ پارتىيه، هۆكۈمهتكه قارشى پتنه ـ پاساتلىرىنى پاش قىلغان، خهلقنى باندىتلارغا ئهگهشمهسلىككه سهپهرۋهر قىلغان، باندىتلارنىڭ بۇلاڭچىلىقىنى توسقانلىكهن.

پتنه ـ پاساتچى پتنه ـ پاسات تېرىپ يۈرۈيدىغان كىشى، ئىغۋاگهر.

پتنه ـ ئىغۋا پتنه ۋه ئىغۋا: ئاۋۋال قازى موللانىياز دادامنى «دىنسىزغا شهك كهلتۈرۈۋاتىدۇ، ناھايىتى يامان ئادهم» دېدى. ئاندىن بوۋا سېنى «موللانىياز بىلهن تىلى بىر، يېقىندا ئۇستۇمدىن پتنه ـ ئىغۋا تارقىتىپتۇ» دېدى.

پتنىخور سۆپ. پتنه قىلىشقا ئادهتلهنگهن، پتنه پهيدا قىلغۇچى؛ پتنه تارقاتقۇچى: پتنىخورنىڭ سۆزى ياماں، سۆزىدىنمۇ ئۆزى ياماں (ماقال). * ھېلىقى مهككار، پتنىخور ۋهزىرلهر بىر ـ بىرىدىن كېلىپ تهخت تۇۋىدە پادىشاھ قېشىدا تۇرۇشۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى باشقىلاردىن چوڭراق ئىكهن.

پتنىخورلۇق «پتنىخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئۇسسم شهكلى: پتنىخورلۇق قىلماق. * پتنىخورلۇق قىلغان ئادهم ئاخىرى ياخشىلىق كۆرمهيدۇ.

پتىر I ئى[ئه] <دىن> ئىسلام دىنى قائىدىلىرى بويىچه روزا ئېيى ئاخىرلاشقاندا كهمبهغهللهرگه بېرىدىغان سهدىقه، زاكات: پتىر بهرمهك.

پتىر II تهق. ئۆز ئورنىدا جىم تۇرماي ئۇ ياقتىن بۇ ياققا تېز ھهرىكهت قىلىش ھالىتى: پتىر قىلىپ قالماق. پتىر قىلىپ ھهرىكهت قىلماق.

پتىرا ئى. ئوۋ سىلتىقىنىڭ ئوقى، چاچما ئوق.

پتىراتماق «پتىرىماق» پېئىلىنىڭ مهجبۇرىي دهرىجىسى.

پتىراشماق «پتىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دهرىجىسى: بايىز ئاق سانجىلغان ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى تىترەتكهن ھالدا: ـــ بهگ ئۆستىڭىگه سۇ چىقمىسا بىز ئاچ ـ ئورۇق خهقلهرگه نېمه زىيان، ئهمما، بهگ چىدىمايدۇ، بايلار پىتىرىشىدۇ، ئۆز يېغىمىزدا ئۆز گۆشىمىزنى قورۇشىدۇ، ـــ دهپ زهرده بىلهن قاينىدى.

پتىراڭغۇ سۆپ. پتىراپ كېتىدىغان، چېچىلاڭغۇ.

پتىر ـ پتىر «پىتىر II» سۆزىنىڭ تهكرارلىنىشى.

پتىرلاشماق «پتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دهرىجىسى: يېتىپ كهلىدى بىرپهستە شۇرلىشىپ، بېسىپ كىردى ھهم ئۆيگه پىتىرلىشىپ. ھهممىسىلا ئېتىلدى قاسىم جانغا، يار ئىشقىدا پهرھاتتهك باغرى قانغا.

پتىرلىماق پ. ئۆزىنى ھهر يانغا ئۇرۇپ، پۇت ـ قولىنى سىلكىپ ھهرىكهت قىلماق؛ تېپىرلىماق: چوققىلار ئۆستىدە گۈرۈلدهر بوران. كهڭ يېيىپ قانىتىنى ئۇچىدۇ بۇركۇت، گويا ئۇ، قوغلايدۇ ئالدىغا سېلىپ، قاچماقتا پىتىرلاپ قارامتۇل بۇلۇت.

پتىرىماق پ. قالايمىقان چېچىلىپ، ھهر تهرەپكه تارىلىپ كهتمهك: ئانارگۈل باشلىق يهتته قىز بۇرۇلۇپ خاندى تهرەپكه بېرىپ، ئاتلىق قىلچىلىرىنى ئوينىتىپ جهڭگه كىرگهندە، خان لهشكهرلىرىنىڭ سېپى بۇزۇلۇپ، ھهر تهرەپكه پىتىراپ قېچىشتى. * كىشىلهر مهھبۇسلارنى يالاپ كېلىۋاتقان چېرىكلهرنى كۆرگهندىن كېيىن، ئۇركىگهن قۇشلاردهك پىتىراپ قېچىشتى.

پتىق تهق، ئۇماچ ۋه بوتقا ھالىتىدىكى سۇيۇق جىسىملار قاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: پتىق قىلىپ قاينىماق. پتىق قىلغان ئاۋاز ئاڭلانماق.

پتىق ـ پتىق «پتىق» سۆزىنىڭ تهكرارلىنىشى: قازان پتىق ـ پتىق قاينىاپ كهتتى.

پتىقلاشماق «پتىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

پىتىقلىماق پ «پىتىق-پىتىق» قىلىپ قاينىماق، «پىتىق-پىتىق» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: قازان پىتىقلاپ قايناپ كەتتى.

پىتىگە ئى. دىئال. كىچىك بالىلارنىڭ قورسىقى يوغىناپ بويىغا ئۆسمەي قېلىش ھالىتى: پىتىگە بولۇپ قالغان بالا.

پىچاق ئى ① پولاتتىن ياسالغان بىر ياكى ئىككى بىسلىق، سېپى بار كېسىش ئەسۋابى: يىتكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * پىچاقنى ئالدى بىلەن ئۆزەڭگە سال، ئاغرىمسا ئۆزگىگە سال (ماقال). * شاھزادە زار ئۈستۈنكى ئۆيگە چىقىپ، پىچاقنى ئېلىپ شوتىدىن چۈشۈۋاتقاندا تېيىلىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىكى پىچاق قولىدىن ئاجراپ چۈشۈپ بالىنىڭ كۆكرىكىگە سانجىلىپ قاپتۇ. ② <سانا> تۈرلۈك ستانوكلارنىڭ كەسكۈچى قىسمى.

پىچاق بىسى قالماق ناھايىتى ئاز قالماق، كىچىككىنە قالماق.

پىچاق تارتماق دىئال. چاقچاققا تېرىكىپ ئۆچ ئېلىشقا ئۆتمەك.

پىچاق سۆڭەككە قادالماق ← **پىچاق سۆڭەككە يەتمەك.**

پىچاق سۆڭەككە يەتمەك ئەھۋال چىداپ بولمايدىغان دەرىجىگە كەلمەك، دەرد-ئەلەم ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتمەك: — سەۋر-تاقەتنىڭمۇ چېكى بولىدۇ، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى، — ئاخىرى پىچاق سۆڭەككە يەتتى-دە، ئەمدى ھۆكۈمەتنىڭ چېرىكلىرىمۇ خەلقنىڭ غەزىپىنى باسالمايدۇ.... * چىداپ بولماس كالتەككە، پىچاق يەتتى سۆڭەككە. يەتمىگۈچە تۇرمايمىز، ئاخىر ئەركىن تىلەككە!

پىچاق سۈرمەك بوغۇزلىماق، ئۆلتۈرمەك (قوي، كالا... قاتارلىق چارۋىلارغا نىسبەتەن): — قوي! دادا، قويغىمۇ پىچاق سۈرسە تېپىرلايدىغۇ؟ بىز نېمە ئۈچۈن ئۆزەڭ ئېيتىپ بەرگەن چىن تۆمۈر باتۇرلاردەك بولالمايمىز؟! — دېدى ئادىل.

پىچاققا يارىغۇدەك ئانچە ئورۇق ئەمەس، سويسا يامان ئەمەس گۆش چىقىدىغان (قوي-كالا قاتارلىق ماللار ھەققىدە).

پىچاق قوندىقى <ماشىن> ستانوكلاردىكى پىچاق ئورنىتىلىدىغان قونداق. پىچاقلار بۇ قونداققا بولتىلار ئارقىلىق ئورنىتىلىدۇ.

پىچىقى كەسمەك ھوقۇقىنى ئىشلەتمەك، گېپى ئوتمەك: ئەسقەر بىر ئامال قىلىپ يېڭى رەھبەرلىك بەنزىدىكىلەر بىلەن بولۇپمۇ، ھازىرنىڭ ئۆزىدە خىزمەتتىكى دېدىللىكى، ئادىللىقى ۋە ماھىرلىقى بىلەن پىچىقى كېسىپ، جامائەتنىڭ ئارىسىدا نوپۇزى ئېشىپ كېتىپ بارغان سادىر چاڭجاڭ بىلەن يېقىنلىشىش پۇرسىتىنى ئىزدەيدىغان بولدى.

پىچاقچى ئى ① مەخسۇس پىچاق سوقۇش، ۋە سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بالا، بوۋايغا بۇ قەلەمتىراشنى بۇلتۇر يازدا پىچاقچى قوشنىسى ئىسمەت ئاكىنىڭ سوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتتى. بوۋاي قەلەمتىراشنى كۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ، سىنچىلاپ قارىغانىدى، ئۇنىڭ تىغىغا ئويۇلغان بىر قاتار رەقەملەر ئوچۇق كۆرۈندى، پىچاقچى ئۇستا ئۆز قولىدىن چىققان بۇ ئەسۋابقا سوقۇلغان ۋاقىتنى ئويۇپ يېزىشنى ئۇنتۇمىغانىكەن. ② كۆچمە. ھە دېگەندە باشقىلارغا پىچاق كۆتۈرىدىغان، ئۇرۇش-تالاش بولغاندا پىچاقنى قورال قىلىدىغان كىشى.

پىچاقچىلىق ① «پىچاقچى» سۆزى «①»نىڭ كەسپىي نامى: ئەنۋەرلەرنىڭ ئائىلىسى ئەزەلدىن پىچاقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ② ھە دېگەندە باشقىلارغا پىچاق كۆتۈرۈش، ئۇرۇش-تالاش بولغاندا پىچاقنى قورال قىلىش ئادىتى، قىلىقى.

پىچاقلاشماق «پىچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: روزىخان ھەقىقەتەن يامان ئايال بولۇپ، ئۇ ۋاقىتى كەلسە ئەرلەر بىلەن

تەك مۇشتلىشىپ، تەك چېلىشىپ، پىچاقلىشىپ ھۆددىسىدىن چىقاتتى.

پىچاقلانماق «پىچاقلىماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشكىتە ئۆزى يالغۇز پوستتا تۇرغان قاراۋۇل قاراقچىلار تەرىپىدىن پىچاقلاندى.

پىچاقلىماق پ. پىچاق سالماق، پىچاق تىقماق، پىچاق بىلەن جاراھەتلەندۈرمەك ياكى ئۆلتۈرمەك: مەن، دۇنيادا ئەڭ ئاچچىق نەرسە دۇشمەن ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدىن بىلدىمكى، يېقىندا مۇشۇ مەھەللىدە ئىككى كىشى بىر-بىرىنى پىچاقلاپ ئۆلتۈرۈشتى، سەۋەبىنى سورىسام، ئۇلار كۆپتىن بېرى بىر-بىرىگە دۇشمەنلىشىپ يۈرگەنىكەن.

پىچاقۇاز ئى. ھە دېگەندە كىشىلەرگە پىچاق كۆتۈرىدىغان، ئۇرۇش-تالاشتا پىچاقنى قورال قىلىدىغان، پىچاق ئىشلىتىدىغان كىشى: پىچاقۇازلار تەشكىلاتى.

پىچاقۇازلىق «پىچاقۇاز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پىچان ئى. سازلىق ۋە شورتاڭ يەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك: پىچان ئورماق.

پىچانگۈل [پىچان+گۈل] ئى <بوت> ← **پاقاچىغىرتمىقى.**

پىچانلىق ئى. پىچان بار يەر، پىچان كۆپ ئۆسكەن جاي: مەردان قېلىن ئۆسكەن پىچانلىق ئىچىدىن ئاق بوز ئاتنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، چىنارنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئىككى دوستى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

پىچەك (توغرىسى: پۇچەك) ← **پۇچەك**

پىچەكگۈل ئى <بوت> پىچەكگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ كۆپىنچە سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ؛ تۇگۈنەك يىلتىزى يۇمىلاق تۇۋرۇك شەكىلدە كېلىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، شەكلى تۇخۇمغا ياكى ئىللىپسقا ئوخشايدۇ؛ گۈلى ئاق كېلىدۇ، ئاتىلىق-ئانىلىقلىرى ئايرىم تۇپتە بولىدۇ؛ تۇگۈنەك يىلتىزىدا كراخمال ۋە ئاقسىل بولىدۇ؛ ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، دورا ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ، ئۆپكىنى قۇۋۇتلەپ، يۇرەكنى مەنپەئەت قىلىش، خىلىت ھاسىل قىلىپ ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، ئېھتىلامنى تىزگىنلەش رولىغا ئىگە.

پىچماق پ ① كىيىم-كېچەك تىكىش ئۈچۇن رەختنى مەلۇم ئەندىزە ۋە ئۆلچەملەردە كەسمەك: تون پىچماق. * خۇماخان ئاكسىنىڭ سۆزىنى، يەڭگىسىنىڭ قارىشىنى تولۇق چۈشەندى. ئۇ بۇ كېچە خېلى بىركەمگىچە خىيال سۈردى. تالاي كىيىملەرنى پىچىپ، ئۆيلەرنى بېزەپ بولدى. ② كەسمەك، تىلماق، توغرىماق: تاۋۇز پىچماق. قوغۇن پىچماق. * بوۋاي بالىنىڭ ئالدىدىكى كاسىدىن بىر تىلىم پىچىپ ئۇنمۇ يەۋەتتى. — ھەي بوۋا، ئەمدى بۇنى كىچىك قىلىپ قويىدىغىز! — دېدى بالا خېلى جىلە بولۇپ. ③ <زوئول> ئەركەك مالنىڭ جىنسىي بېزىنى ئېلىۋەتمەك. ④ كۆچمە. بەلگىلىمەك، بىر ھۆكۈمگە كەلمەك، كەسمەك (باھا، نەرخ، ئىش ھەققى ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): باھاسىنى پىچماق. * ئادىل ئورنىدىن تۇرۇپ، شەمسىدىننىڭ قورۇ-جايىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە ئارقىدىن باھا پىچىپ: — مېنىڭچە، قورۇ-جايلار ئون بەش سەر ئالتۇنغا يارايدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا زىخمۇ كۆيمەيدۇ، كاۋاپمۇ... — دېدى. * يەنە ئۆتۈر بەلكى تالاي يىل، ئۆتۈشۈرمىز يەنە شۇ ھالدا. ئىككىمىزنىڭ نەرخ-ناۋاسىن، خەلق ئۆزى پىچار شۇ چاغدا...

پىچۇرماق «پىچماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىچۇرۇشماق «پىچۇرماق» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىچۇرۇلماق «پىچۇرماق» پېئىلنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

پىچىر ① تەق. سۆزلىگۈچى بىلەن ئاڭلىغۇچىنىڭ ئۆزلىرىلا ئاڭلاپ باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان پەس ئاۋاز: قاراڭغۇدا بولۇڭدا «پىچىر» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. ② ئى. شۇنداق ئېيتىلغان گەپ: گەپنىڭ يامنى پىچىر، ئاتنىڭ يامنى قېچىر (ماقال).

پىچىر-پىچىر ① «پىچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىچىر-پىچىر» قىلىپ سۆزلىمەك. * ئۇ كېتىۋېتىپ پات-پات ئارقىسىغا، ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە قاراپ قويياتتى. ئاغزى بولسا «پىچىر-پىچىر» قىلىپ مۇنۇ سۆزدىن خەۋەر بېرەتتى: — خىزمىتىڭنى ياخشى قىلالمىدىم ئانا، مەندىن رازى بولغىن ئانا... ② ئۆزئارا قىلىشقان خۇپىيانە گەپ-سۆز، سۆز-چۆچەك: تۇرغۇن، پەرزاتنىڭ ئەتىلا بۇ «ئىنكاس»نى راستىنلا ئىشچىلار ئارىسىدىن ئاڭلىغاندەك بولۇۋالىدىغانلىقىنى ۋە بۇنىڭ بىلەن زاۋۇت ئىچىدىكى باشلىنىدىغان «پىچىر-پىچىر»لارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى.

پىچىرلاتماق «پىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆزلە ئەي، ئىشقىم تاڭلىرىغا ئۆرلىگەن چولپان، پىچىرلىتىپ جىنەسىتىدەك لەۋلىرىڭنى سىر نېمىدە؟...

پىچىرلاشماق «پىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوردا قووۇق ئالدىغا نۇرغۇن ئادەملەر يىغىلغانىدى. كىشىلەر ئېگىزگە قانداقتۇر بىرنەرسىگە قارىغان پېتى نە تۇرۇشنى، نە كېتىشنى بىلمەي، هودۇقۇش ئىچىدە ئۆزئارا پىچىرلىشاتتى. * ئوقۇغۇچىلار ئىختىيارسىز بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ، «ئاسىم ئەپەندىم، ئاسىم ئەپەندىم...» دەپ بىلىنەرلىك ئاۋاز چىقىرىپ پىچىرلاشتى.

پىچىرلىماق پ. باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان دەرىجىدە پەس ئاۋاز بىلەن گەپ قىلماق: ئىككى-ئۈچ قىز ئىشخانا تەرەپكە ئالدىراپ يۈگۈردى، يەنە بىرقانچىسى ئۇلارنىڭ كەينىدىن قارىغىنىچە كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قاراپ قالدى. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان نىجات ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلايتتى.

پىچىگار ئى. تارس. ئوپېراتسىيە: قەدىمكى زامانىدىمۇ بىزدە ئوپېراتسىيە قىلىش بولغان، ئوپېراتسىيىنى «پىچىگار»، ئوپېراتسىيە دوختۇرلىرىنى «جەررا»ھ» دەپ ئاتىغانىدى، — دېدى مەننانى.

پىچىلماق «پىچىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېگەش بىلەن پىچىلغان تون قىسقا كەلمەس (ماقال). بۇ كۈنلەردە نازىرنىڭ كۆڭلى زادىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى: ئۆزىگە «باي» دېگەن تون پىچىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، كېچىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيتتى، كۈندۈزى قولى ئىشقا بارمايتتى. * بىزنىڭ ئۇ سابىق شۇجمىز ئەلەم كۈرەشلىرى كۆپىيىپ كەتكەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە كىملەر تەرىپىدىنىدۇ قاتتىق ئۇرۇلۇپ سوغۇقتا توڭلاپ ئۆلگەنىدى. ئۆلگەندىن كېيىن «خائىن»، «گومىنداڭ ئىشپىيونى» دېگەن قالپاق پىچىلىپ، ئائىلىسىدىكىلەر يىراق بىر يېزىغا ئەۋەتىلگەنىدى.

پىچىم ئى ① رەختنىڭ كىيىمگە ئۆلچەپ كېسىلىشى؛ پاسون: بۇ بۇرۇلكىنىڭ پىچىمى ياخشى بوپتۇ. جىسمىغا قاراپ ئىسمى بولىدۇ، بەستىگە قاراپ پىچىم بولىدۇ. ② كۆچمە. تاشقى كۆرۈنۈش، قەددى-قامەت: پىچىمى كېلىشكەن يىگىت، * مەن ئۇ قىزنىڭ خۇش پىچىم قاملاشقان قامىتى، ھۆسن-جامالىنى پۈتۈن گۈزەللەرگە ئەندىزە ۋە ئۈلچەك خۇلقى، يېقىملىق مىجەزى، قول ھۈنەر، خىسلەت-پەزىلەتلىرىنى ھەممە چەۋەندازلارغا ئۆلگە، ئۆرنەككە لايىق قاملاشتۇرۇپ يارىتىپ قويغان تەبىئەتكە تەھسىن ئېيتىمەن. ③ كۆچمە. توختىتىلغان، بېكىتىلگەن باھا؛ نەرخ: شەھسىدىن قورۇ-جاينىڭ پىچىمىنى ئاڭلاپ، ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

پىچىمچى ئى. مەخسۇس كىيىم-كېچەك لايىھىلەپ پىچىدىغان ئادەم؛ كېسەچى: سەيىدىن قارىي باش پىچىمچى ئۇستامىلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

پىچمچىلىق ئى. كىيىم پىچىش كەسپى:

نادىر تۆت ئاي ئىچىدە يالغۇز كېيىم تىكىشىنىلا ئەمەس، بەلكى پىچمىچىلىقىنىمۇ ياخشىلا ئۆگىنىۋالدى.

پىخ تەق ① كۆلگەندە تاماقتىن پارتلاپ چىققان قىسقا بوغۇق تاۋۇش: ئايشىگۈل «پىخ» قىلىپ كۈلدى. ② مۇشۇك ئۆز رەقىبىنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ھۇرپىيىپ تامىقىنى قىرىپ چىقارغان تاۋۇش: «پىخ» قىلغان تاۋۇشنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. قارىسام دەرەخنىڭ تۆۋىدە يوغان بىر قارا مولۇن مۇشۇك كۆزىنى پارقىرىتىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ.

پىخ قىلماق بالىس. كەسمەك؛ سويماق؛ ئۆلتۈرمەك: قوينى پىخ قىلماق.

پىخ-پىخ «پىخ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىخ-پىخ» قىلىپ كۈلمەك. ئۇ ئوقار، بىر كۆزى قىزىلار تەرەپتە، بەزىدە قىزىلارمۇ «پىخ-پىخ» كۈلەتتى. بوينىدا بارماقتەك كۆپسە تومۇرلار، ئۇزۇلمەس مىسرالار داۋام ئېتەتتى.

پىخخىدە رەۋ «پىخ» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: ئامىنە ئۇلارنىڭ ئۇستىگە بىر كۆرپىنى يېپىپ قويغاندىن كېيىن كاستۇرۇلكىنىڭ ئىچىگە قاراپ بېقىپ، پىخخىدە كۈلۈۋەتتى.

پىخسىق سۇپ. كىشىگە نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل: پىخسىق ئادەم. * بىركۈنى بوۋاي ئوغۇللىرىنى يېنىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا: — مەن كېسىلمىدىن ساقىيالمايدىغان بولدۇم. نەپسىمنىڭ ئاخىرىدا سىلەرگە مۇنۇ ئۇچ ئىشنى تاپىلايمەن: بىرىنچىسى، ئاكا-ئۇكا ئىناق ئۆتۈڭلار؛ ئىككىنچىسى، ياش چېغىڭلاردا كىشىلەردىن بىلىم ۋە ئەقىل-پاراسەت ئۆگىنىڭلار، قېرىغان چاغدا پايدىسىنى كۆرىسىلەر؛ ئۈچىنچىسى، ھەرقانچە كۈلپەت-ئەلەملەرنى تارتساڭلارمۇ، يېزىمىزدىكى پىخسىق بايغا يىللىقچى بولماڭلار... — دەپتۇ-دە، جان ئۇزۇپتۇ.

پىخسىقلىق «پىخسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پىخسىقلىق قىلماق. * شۇ يىلى باش كۈزدە قوشكۆل تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىگە ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان، ئەمما پىخسىقلىقتا داڭقى كەتكەن مىشا ھاجى، كېزىك بىلەن ئاغرىپ ياتقان پادىچىسى مىرزىمەتنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى.

پىخىلداتماق «پىخىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانا بالىلىرىنى پىخىلدىتىپ كۈلدۈردى.

پىخىلداشماق «پىخىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۇمىلىۋىك دەرىجىسى: — نېمە گەپ، — دېدى ئوقۇتقۇچى، — دېلىمەرگە نېمە بولدى؟ — قىزلار ئۆزئارا پىچىرلاشتى، بەزىلىرى پىخىلدىشىپ كۈلۈشتى. * ئىككى بالا پىخىلدىشىپ كۈلۈشكىنىچە ئورۇندىلىرىدىن تۇرۇشۇپ بىر-بىرى بىلەن قىزغىن قول ئېلىشتى ۋە يۈگۈرۈپ ھويلىغا چىقىپ كېتىشتى.

پىخىلدىماق پ «پىخ-پىخ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئامىنە بېشىنى گۈلجامالنىڭ مەيدىسىگە قويۇپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. ئۇلار ئېغىر ياتقۇ مەھەللىگىچە بىر-بىرىنى غىدىقلىشىپ پىخىلداپ كۈلۈشتى. * ئۇ سېمىزلىكىدىن پىخىلداپ يۈرەلمەي قاپتۇ.

پىدا ئى [ئە] ① بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش: قۇربان بېرىش: «ئانا يۇرتۇم بولسا ئامان، رەڭگىرويىم بولماس سامان»، قەلبىم سۆزى شۇكى مېنىڭ: ۋەتەن ئۈچۈن پىدا بۇ جان! ② ئەرلەر ئىسمى.

پىدا بولماق بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن جان بەرمەك، ئۆزىنى ئاتىماق: سەن ئەگەر پىدا بولۇپ، ئەل يولىدا بولساڭ شېھىت، ئارمىنىڭ بولماس جاھاندا، روھىڭ ئۆلمەس مەرد يىگىت.

پىدا قىلماق بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاماق: ئۆزىنى قۇربان قىلماق، ئۆزىنى ئاتىماق: ئۇلار خەلق ئازادلىق ئىشى ئۈچۈن ئۆزىنى پىدا قىلغان جەڭچىلەر. * ۋەتەن كۈتمەكتە، ئەي ئوغلۇم، پىدا قىل جانىنى، ئەسكەر بول، كۆرەش يالقۇنىدا تاۋلان، تېپىپ كۈچ، جەڭدە قەيسەر بول.

پىداكار سۈپ [ئە+پ] بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە يولىدا جېنىنى پىدا قىلىدىغان، ئۆزىنى ئاتايدىغان؛ چەكسىز ساداقەتمەن: پىداكار جەڭچى. پىداكار كىشى. * ئاناڭنىڭ ئارزۇسى شۇكى، كۆرەشلەردە پىداكار بول، ۋەتەن چاقىرسا جەڭلەردە، ئېلىپ شەمشەرنى تەييار بول.// بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن، باتالىون كوماندىرى ئاپتوماتچىلاردىن بەشمىزنى تاللاپ، پىداكارلار ئەترىتى قىلىپ تەشكىللىدى ھەمدە قېرىنداش قىسمىدىن ئايرودرومنىڭ يەر شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان بىرەيلەننى ئەترەت باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلدى.

پىداكارانە رەۋ. جاننى پىدا قىلىپ، ئىنتايىن ساداقەت بىلەن، بېرىلىپ: ئۇلارنىڭ پىداكارانە ئىشلىشىدىن تەسىرلەنگەن ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ ئوت ئۆچۈرۈشكە قاتناشتى. ئۇلار كېيىم-كېچەك-لىرىنىڭ كۆيۈشىگە قارىماي، دۇكاندىكى مالالار سىرتقا توشۇلۇپ بولغۇچە ئوت بىلەن جەڭ قىلدى.

پىداكارلىق ① «پىداكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەمما ئىبراھىم ئاكىنىڭ دىققىتى تۇرسۇندا ئىدى، ئۇغلىنىڭ پىداكارلىق روھى، كىچىك بولۇشىغا قارىماي ئېتىز ئىشلىرىدىكى پائالىيەتچانلىقى، خۇددى دېھقاندەك ئورغاق بىلىشى ئۇنى خۇشال قىلاتتى. ② ئۆزىدىن كېچىپ، بېرىلىپ ئىشلەش، پىدائىيلىق: ھاياتقا مۇھەببەتتە شەخسنىڭ ئۆز ھاياتىدىن پىداكارلىق بىلەن كېچىشتەك يالقۇنلۇق يۈرىكى يوشۇرۇنغان؛ ھاياتقا مۇھەببەتتە شەخسنىڭ ئۆلۈمى بىلەن قولغا كېلىدىغان مەڭگۈلۈك ھاياتلىق بار.

پىدالىق «پىدا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سەمەت ساڭا تۇيغۇزماي تۇرۇپ شۇنچىلىك جان پىدالىق قىلىدىكى، مەن ئۇنى ساڭا سۆزلەپمۇ تۇگىتەلمەيمەن.

پىدائىي سۈپ [ئە] بىرەر كىشى، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيىگە سادىقلىق بىلەن بېرىلگەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن جاندىن كېچىشكە تەييار بولغان، پىداكار، سادىق: دىلبەر يەرلىك پارتىزان پىدائىي يىگىتلەر بىلەن بىللە ياتالماسقا قاراپ ماڭدى. قادىر قاتارلىق پارتىزان يىگىتلەرمۇ قوراللىرىنى مۇرىسىگە ئېسىۋالغاندى. بۇگۈن پارتىزانلارنىڭ ھەمراھ بولغىنىدىن دىلبەر بەكمۇ خۇشال بولدى.

پىدائىي بولماق بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىماق، ئۆزىنى ئاتىماق، جان بەرمەك: پارتىزان شەكىلىدىن ئاستا-ئاستا مۇنتىزىم قىسىملارغا ئايلىنىۋاتقان بۇ جەڭچىلەر شۇ تاپتا ھەر خىل ئىشلار بىلەن مەشغۇل ئىدى، يېڭىدىن پىدائىي بولۇپ سەپكە كىرگەنلەر قورال ئىشلىتىش، مىلتىق-پىلىموتلارنى چۈۋۈپ، قايتىدىن تۈزەشلەرنى مەشىق قىلۇاتاتتى.

پىدائىي قوشۇن <ھەرب> دۇشمەن بىلەن بولغان ھەققانىي كۆرەشكە ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوشۇلغان ۋە بۇ كۆرەش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى بېغىشلىغانلاردىن تەشكىللەنگەن قوشۇن.

پىدائىيلارچە رەۋ. پىدائىيلارغا خاس، پىدائىيلارغا ئوخشاش، پىدائىيلاردەك: دۇشمەن بىلەن پىدائىيلارچە ئۇرۇشماق.

پىدائىيلىق «پىدائىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قۇلۇڭغا قورال چىقىپ قاپتۇ، سەنمۇ پىدائىيلىققا يېزىلدىڭمۇ نېمە — دەپ سوردى رۇستەم قادىردىن. * — مانا مەن ئوغلۇمنى پىدائىيلىققا بەردىم، ئۇ تالاي دۇشمەننىڭ كاللىسىنى ئالدى، — دېدى خەلىچخان ئانا، شۇ ئەسنادا دەھشەتلىك گۈمبۈرلىگەن زەمبىرەك ئوقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

پىدايى (توغرىسى: پىدائىي) ← **پىدائىي**.

پىدىگەن ئى [پ] <بوت> ← **چەيزە**.

پىر I ئى [پ] ① ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگەن، ئادەم، قېرى كىشى: مەن چۇشۇمدە پىردەك چاچ ساقىلى ئاقارغان بىر كىشىنى كۆرۈپتىمەن. ② <دىن> تەسەۋۋۇپچىلارنىڭ يېتەكچىسى، رەھبىرى: ئابدۇرىشتخان: — ھەزرىتى پىرىمنىڭ خەيرخاھلىقىغا تەشەككۇر — دېدى. ③ بىرەر كەسىپنىڭ ئاساسچىسى ۋە ئۇنى ۋۇجۇدقا

چىقارغۇچى دەپ قارىلىدىغان كىشى: ياغاچچىنىڭ پىرى. * ھەرقايسى دەۋرلەردە تۆتكەن ئىستېداتلىق مۇزىكا پىرلىرىنىڭ ئورۇنلاش سەنئىتى جەھەتتە قوشقان ئۇلۇغۋار تۆھپىلىرىنى ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ دۇنيا سەھنىسىدە نامايان بولۇشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى دەپ قارىمايمۇ مۇمكىن ئەمەس. ④ كۆچمە. بىرەر ئىش، كەسىپ ياكى ساھەنى ياخشى ئىگەللىگەن كىشى، شۇ ساھەدە ئەڭ ماھىر، ئۇستا ئادەم؛ ئۇستاز: ــ ئويىنىماي ئولتۇرسام بىلمەمدىكەن دېمەڭ، تانسا دېگەنىنىڭ پىرى بىز! ــ دېدى نامەت. * ــ مەن ئۇ ئادەمنى پىر تۇتۇپ كەينىگە كىرگەن، ئەمدى باشقا ئۇستىنىڭ كەينىگە كىرسەم نامەردلىك بولىدۇ، ــ دەپ ئۇنمىدىم.

پىر تۇتماق ئۇستاز قىلماق؛ پىشىنى تۇتماق؛ چوقۇنماق (بىرەر كەسىپ ياكى ساھەدە): نەكىم سەئىدىن نازارىنى تۇتۇپ پىر، يازاتتى گاھى ــ گاھىدا غەزەل ــ شېئىر.

پىر II تەق. پىرقىرىغۇچ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئايلىنىشىدىن ۋە قۇشقاچ قاتارلىق كىچىك قۇشلارنىڭ ئۇچۇشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز: سۇ قوشتىن ئىتتىنىڭ ئېقىپ چۇشۇشى بىلەن تەڭ تۇغمەننىڭ چاقپىلكى «پىر» قىلىپ ئايلاندى. * ئەنە بەخت مۇقامغا ياڭرايدۇ دۇتار، تۆكچىلەرنىڭ ئاستىدا پىر ئايلىنىدۇ يەر، بۇلبۇل بولۇپ پەلەكلەرگە ئۇچىدۇ ھامان، قانىتىنى يېيىپ توزدەك ئوينار پەرىلەر.

پىر III ← **ھەپسىلىسى پىر بولماق.**

پىراق ئى [ئە] يېزىت. ئەڭ يېقىن، سۆيۈملۈك كىشى ۋە ئۆزى ئۇچۇن قەدىرلىك بولغان نەرسىدىن ئايرىلىش، ھىجران: مەڭ پىراقىڭدىن بىر ئەلىمەڭ يامان (ماقال). * غۇلام كۇندۇزى پادىشاھقا خىزمەت قىلىدى، كېچىسى ئاتا ــ ئانىسى ۋە قېرىنداشلىرىنىڭ پىراقىدا يىغلاپ بىر يىلنى ئۆتكۈزدى. * ئىشق پىراقىدا بىتاقەت بولغان شاھزادە دەرھال چىن تۆمۇر باتۇرغا كىشى ئەۋەتىپ: ــ سىڭلىسىنى ماڭا بەرسۇن، بەرمىسە لەشكەر تارتىپ سوقۇشۇپ ئالىمەن، ــ دەپ پوپوزا قىلىپتۇ.

پىراقنامە ئى [ئە+پ] يېزىت. ئايرىلىش ئازابى ھەققىدە يېزىلغان خەت؛ جۇدالىق خېتى: ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ پىراقنامىنى ئوقۇپ خۇن جىگىرىدىن زار ــ زار يىغلىدى. ئاغىچا ئانا: ــ ئى مەلىكە، نېمانچە يىغلايسىز، ماڭا ئەرزى ھالىڭىزنى بايان قىلىڭ، ــ دېدى.

پىراھمدا ئى [ر<گرېك] ① <مات> كۆپ ياقىلىقنىڭ بىر خىلى. ئۇ بىر دانە كۆپ تەرەپلىك بىلەن بىر چوققىغا ئېگە بولغان بىرقانچە ئۇچبۇلۇڭلارنىڭ ئورىشى ئارقىلىق تۇزۇلىدۇ. ھەجمى، ئاساسىنىڭ يۈزى بىلەن ئېگىزلىكى كۆپەيتمىسىنىڭ ئۇچتىن بىرىگە تەڭ كېلىدۇ. ② شۇ خىل شەكىلدىكى جىسىم. ③ قەدىمكى مىسىردا، پىرئەۋنلەرنىڭ شۇ خىل شەكىلدە ياسالغان تاش مەقبەرىسى: ئېھرام.

پىراۋا ئى [ر] ئاپتوموبىل، موتسىكلىت ۋە شۇ قاتارلىق ھەر خىل ماتورلۇق قاتناش قوراللىرىنى ھەيدەش ھوقۇقىنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلاش ئۇچۇن تارقىتىپ بېرىلىدىغان سالاھىيەت كىنىشكىسى، گۇۋاھنامە: ياش ساقچى: ــ مەسىلە ئېغىر، مەقسەتلىك ھالدا ماشىنا ئوغرىلىغان، مەست ۋە پىراۋىسىز ماشىنا ھەيدىگەن ــ دېدى.

پىراۋەدى سۆپ. دىئال. ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان، يامان.

پىرەندىك (توغرىسى: پىرەنىك) ← **پىرەنىك.**

پىرەنىك ئى[ر] ئاق ئۇنغا ياغ، سۈت، تۇخۇم، ھەسەل ۋە شېكەر قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ھەر خىل شەكىلدە تەييارلانغان، دوخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك: تالىپ ئۇچىنچى كۇنى پىرەنىك، كەمپۇت، ئالمىلارنى ئېلىپ دوختۇرخانىغا مېنى يوقلاپ كەلدى. * ئۇستەلنىڭ ئىككى بېشىغا ئىككى چوڭ ۋازىدا ساڭزا، ئوتتۇرىغا

ئىككى پەتنۇستا نان ئەتراپىغا پىرەنىك، باقالى، كەمپۇت، يېمىشلەر تىزىلغاندى.

پىرئەۋن ئى [ئە] تارىخ. قەدىمكى مىسىر پادىشاھلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى، ئۇنۋانى.

پىر-پىر «پىرII» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بىز تورغىيىم، بوز تورغاي، ئەجەب خۇش خۇي سايرايسەن، «پىر-پىر» قىلىپ ھاۋادا، موللاق ئېتىپ ئويناپسەن.

پىرت تەق. سۈيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق قاپلىق نەرسىلەرنى ياكى سۇلۇق مېۋىلەرنى قاتتىق سىغقاندا سۈيۇقلۇقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سۇ ناسۇسدىن «پىرت» قىلىپ سۇ چىقتى.

پىرت-پىرت «پىرت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سۇ پۇركىگۈچتىن «پىرت-پىرت» قىلىپ ئېتىلدى.

پىرتتىدە رەۋ «پىرت» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: پىرتتىدە يەل چىقاق.

پىررومت ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى Fe_1-Xs ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ، $x = 0.1 — 0.2$، ئالتە يانلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولىدۇ. ئۇ تاغ جىنسلىرى ئارىسىغا كالىلەك ھالىتىدە زىچ ياكى دانىچە ھالىتىدە تەرتىپسىز تارالغان؛ رەڭگى سېرىق، يوللىرى توق كۇل رەڭ، مېتال پارقىراقلىقىدا بولىدۇ؛ سىلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.5 — 4.6، قاتتىقلىقى 3.5 — 4.5 بولۇپ، چوڑۇك كېلىدۇ؛ ماگنىتلىققا ئىگە بولۇپ، توكنى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇ ھەر خىل تېپتىكى ئىچكى قىسمدا ھاسىل بولىدىغان كان ياتمىلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ؛ گۈڭگۈرت تاۋلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ؛ سانائەتتىكى قىممىتى ئانچە زور ئەمەس، ئەگەر نىكېل، مىسلار ئارىلاشتۇرۇلسا، ئاندىن قىممىتى يۇقىرىلايدۇ.

پىررول ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_5N، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، دورا ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

پىرردە رەۋ ① «پىر» قىلىغان ھالدا، «پىر» قىلىپ: رەيھان قىزىنى ئاۋايلاپقىنا كۆرپە ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويۇپلا، بېشىنى رۇسلىدى. ئەمما بېشى پىررىدە قىلىپ ئايلىنىپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تېقىلدى. * مۇدىر خۇددى بىر كىشى چۆگىلىتۇەتكەندەك پىررىدە ئارقىسىغا ئۆرۈلدى-دە، يوتىسىغا پاقىدە بىرنى شاپىلاقلاپ، ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

پىرسەنت ئى [ر<لات] ① <مات> 100نى مەخرەج قىلىغان كەسىر. ئادەتتە «%» بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، مەسىلەن: $\frac{11}{100}$ ئادەتتە 11% قىلىپ يېزىلىدۇ. ② قەرز-ئامانەت ئىشلىرىدىكى ئۆسۈم: بۇ يىل دېھقانلارغا تارقىتىلغان چارۋا سېتىۋېلىش قەرز پۇلىنىڭ پىرسەنتى بارمىكەن؟ — دەپ سوردى رىشتكام.

پىرسەنت بەلگىسى <مات> پىرسەنتنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (%). مەسىلەن: بەش پىرسەنت — 5%.

پىرسەنتلەشتۇرمەك «پىرسەنتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇقىرىدىن كەلگەنلەر كارخانىمىزنىڭ ئومۇمىي كىرىمىنى پىرسەنتلەشتۇرگەندى، بۇ يىلقى ئىقتىسادىي كىرىمىنىڭ ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا 25 پىرسەنت ئاشقانلىقى مەلۇم بولدى.

پىرسەنتلەشتۇرۇلمەك «پىرسەنتلەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ 1987-يىلدىكى كىرىمى بىلەن 1986-يىلدىكى كىرىمى پىرسەنتلەشتۇرۇلدى.

پىرسەنتلەشمەك پ. پىرسەنت بويىچە ھېسابلىماق، پىرسەنتكە سۇندۇرۇلماق.

پىرسەنتلىك سۇپ ① بەلگىلىك پىرسەنت قىممىتى بولغان، بەلگىلىك پىرسەنتكە ئىگە:

توقسان پىرسەنتلىك ئىسپىرتنى سۇ قوشماي ئىچىشكە بولمايدۇ. ② <مات> پىرسەنت بىلەن ئىسپاتلىنىدىغان، پىرسەنتتىكە ئائىت: سانلارنىڭ پىرسەنتلىك نىسبىتى.

پىرغاي سۆپ. دىئال. تولغماچ؛ بۇدرە.

پىرقە ئى [ئە] تارس ① كىشىلەر توپىي، گۇرۇھ، گۇرۇپپا: ـ ئالدىنقى ھەپتە ئاقسۇ بازىرىغا بېرىپ ئىلىخو تەرەپتە بىرئاز چاتاق چىقىپتۇ. ئورۇس دېگەن بىر پىرقە بار ئوخشايدۇ، شۇ خەلق ئىلىخونى بىسۇاپتۇ دەپ ئاڭلىدىم. شۇنىڭغا چېرىك تۇتۇۋاتامدۇ، كىم بىلسۇن! ـ دېدى بۇۋاي. ② پارتىيە: مەن بارلىق پىرقە ئەزالىرىنى يىغىپ، جاھاننىڭ دۆڭ ـ چوڭقۇرلىرىنى تىنىڭ ـ تىنچلاشتىن دوكلات ئالدىم. ئۇلار ماڭا ئاڭلىغان ـ بىلگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى دوكلات قىلىشتى.

پىرقەت (توغرىسى: پۇرقەت) ← **پۇرقەت.**

پىرقىراتماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلەت مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇۋالدى ـ دە، تاشقىرىغا ئاچىقىپ پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى. * تراكتور ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەكبەر قوماندانلىق شتابىتىن لايىغا مىلەنگەن كىيىملىرى بىلەنلا يۇگۇرۇپ كەلدى. ئۇ كەلگەن پېتى ئارزۇگۈلنىڭ قوللىرىنى قىستى، مۇرىسىگە ئۇردى، سۈنۈرنىڭ يوغان گەۋدىسىنى چىڭ قۇچاقلىدى ـ دە، كۆتۈرۈپ پىرقىراتتى.

پىرقىراتقۇزماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىرقىراشماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەرھۇمنىڭ تۇغقانلىرى بۇ دۇنيادىن بالدۇر كۆز يۇمغان مېيىت ئەترا ـ پىدا زار ـ زار يىغلىشىپ پەرۋاندەك پىرقىراشماقتا ئىدى. * ئىزغىرىن شامالدا قار ئۇچقۇنلىرى خۇددى تىنىپ تاشلانغان پاختىدەك ھاۋا بوشلۇقىدا پىرقىرىشىپ، كۆرۈنگەن يەرگە قونماقتا.

پىرقىراتما ← **پىرقىرىما:** بۇلار زالنىڭ پىرقىراتما ئىشكىدىن ئۆتۈپ پەلەمپەي ئاستىدا توختىتىپ قويۇلغان، پۇتۇن گەۋدىسىدىن نۇر چېچىلىپ تۇرىدىغان نەپىس يېنىك ماشىنىغا ئولتۇرۇشتى.

پىرقىرىتىلماق «پىرقىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پىرقىرىغۇچ ئى ① قەغەزدىن ياسىلىدىغان، شامالغا قارشى يۈگۈرسە پىرقىرايدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى. ② ئايروپىلان، ماتور، ئېلېكتىرلىق شامالچى قاتارلىقلارنىڭ پىرقىراپ ئايلىنىدىغان قاناتلىرى. ③ مۇز ئۈستىدە كىچىك بالىلار قامچا بىلەن ئۇرۇپ پىرقىرىتىپ ئويناىدىغان ئويۇنچۇق، نۇر: پىرقىرىغۇچ ئويىنماق.

پىرقىرىما سۆپ. پىراقىراپ ھەرىكەت قىلىدىغان، پىرقىراش خۇسۇسىيەتكە ئىگە: كۆچا قىزىل مىك ئۆيىنىڭ 220 ـ ئۆيىگە تاك دەۋرىدىكى پىرقىرىما ئۇسسۇلنىڭ رەڭلىك سۈرىتى سىزىلغان. // سەمەت سۈيى قۇرۇپ ئۆڭتۈرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان پىرقىرىمىنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپ ئۇلۇغ كىچىك بىر تىندى.

پىرقىرىماق پ ① جىسىم بىرەر نۇقتا ياكى ئۆز ئوقى ئەتراپىدا چەمبەر شەكلىدە چۆگىلىمەك، ئايلانماق: چاق پىرقىرىماق. چاقپەلەك پىرقىرىماق. * ئۆستەڭگە قۇرۇلغان ئېلېكتر ئىستانسىنىڭ 200 كىلوۋات سائەتلىك ئىككى گۇرۇپپا دىنامى قۇيۇندەك پىرقىرىدى. * پىرقىرايدۇ ئورنىدا خۇددى تۇگمەن تېشىدەك، ناخشا ئېيتار يېقىملىق، خۇددى تىرىك كىشىدەك. ② قايماق، ئايلانماق (باش ھەقىقىدە) ـ كىنوخانا ئالدىدىكى كىشىلەر سەل شالاڭلىغان بولۇپ بېشىم تېخىچە پىرقىراۋاتاتتى، دەل شۇ چاغدا غايىبتىن پەيدا بولغاندەك ئىككى ئاغىنەم يېنىپ كەلدى، ـ دېدى نۇرمەت.

پىركامىل ئى [پىر+كامىل] <دىن> دىنىي جەھەتتە كامالەتكە يەتكەن، يېتىشكەن، تولغان، پىر، ئۇستاز: كەمپىر نەئىمنىڭ ئانىسىغا يېلىنىپ :ـ سېنىڭ بالاڭ مېنىڭمۇ بالام،

سەن بۇ بالىغا قانداق كۆيۈنسەڭ مەنمۇ شۇنداق كۆيۈنىمەن، قىزنىڭغا ئۇلۇغلارنىڭ، پىركاممىلارنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ بېرەي دەيمەن، — دەپ ئانىسىنى ئالداپ قىزنى ئاچچىپ كېتىپتۇ.

پىرمە ئى <بوت> ← **قارىغان.**

پىروخلور ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى $(Na,Ca\cdots)_2\ (Nb,Ta\cdots)_2\ Ob\ (F,OH)$، پەيدا بولۇش شارائىتىغا قاراپ تەركىبى ئۆزگىرىدۇ؛ تەڭ ئوقلۇق كرىستال سىستېمىسىدا، كرىستاللىرى سەككىز يۈزلۈك، رەڭگى قوڭۇر ياكى قارا بولىدۇ؛ يوللىرى ئاچ قوڭۇر ياكى ئاچ سېرىق، يېرىم سۇزۇك ياكى سۇزۇك كېلىدۇ؛ مايلىق پارقىراقلىقتا ئىگە؛ قاتتىقلىقى 5 — 5.5 بولۇپ، چوڭۇك كېلىدۇ؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.03 — 4.36؛ ئاجراش-چانلىقى بولمايدۇ، كەسمە يۈزى سەدەپسىمان كېلىدۇ؛ كۆچلۈك رادىئوئاكتىپلىققا ئىگە؛ ئىشقارلىق جىنسلار، زور كرىستاللىق جىنسلار ۋە كاربونات جىنسلاردا ئۇچرايدۇ؛ ئاز ئۇچرايدىغان يەر ئېلېمېنتلىرى، نىئوبى، تانتال ۋە رادىئوئاكتىپلىق مېتاللارنى تاۋلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

پىروكسېن ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى تۆمۇر، كالتسىي، ماگنىي، مانگان قاتارلىقلارنىڭ سىلىكاتلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، دانىچە ياكى تۈۋرۈك هالىتىدە بولىدۇ؛ كۆل رەڭ، ئاق، يېشىل ياكى قارا رەڭلەردە ئۇچرايدۇ؛ ئەينەك پارقىراقلىقىدا بولۇپ چوڭۇك كېلىدۇ؛ قاتتىقلىقى 5 — 6؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.2 — 3.6 غىچە؛ يانار تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبلىرىنىڭ بىرى؛ تەبىئەتتە كەڭ تارقالغان.

پىروكسېنىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> ئوشۇقچە ماگنىي-تۆمۇرلۇك جىنسلارنىڭ بىرى، تەركىبىدىكى SiO_2 نىڭ مىقدارى 50% ئەتراپىدا بولىدۇ. ئۇ پۈتۈنلەي دېگۈدەك پىروكسېندىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، ئاز مىقداردا زەيتۇن تاش ئارىلاشقان؛ رەڭگى تۈتۈق، تەڭ دانىلىق تۈزۈلمىگە ئىگە. ئۇ پىروكسېنىتنىڭ ئارىلىشىش ئەھۋالىغا قاراپ ئېنەپشە پىروكسېنىت، سۇزۇك پىروكسېنىت، برونزا پىروكسېنىت، ماگنىيلىق پىروكسېنىت، قوش پىروكسېنىت قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. پىروكسېنىت تەركىبىدە كۆپرەك ماگنىت تاش، تىتانلىق تۆمۇر تاش قاتارلىقلار بولىدۇ. ئۇ كۆپرەك خروم، نىكېل، كۆبالت قاتارلىق مېتال كان مەھسۇلاتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

پىروفىللىت ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى $AI_2\ [Si_4\ O_{10}]\ (OH)_2$. يەككە يانتۇلۇق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كۆپىنچە زىچ كاللەكسىمان، تارشىسىمان ۋە چاچما نۇرسىمان قۇرامساق هالىتىدە بولىدۇ؛ رەڭگى ئاق، ئاچ سېرىق ياكى ئاچ يېشىل ئارىلاش كېلىدۇ؛ يېرىم سۇزۇك ۋە ئەينەك پارقىراقلىقىدا؛ قاتتىقلىقى 1 — 2، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 266 — 290؛ ئاساسەن يانار تاغ جىنسلىرىدىكى ئورۇن ئالماشتۇرغان كان ياتمىلىرىدا ئۇچرايدۇ؛ كاللەك هالەتتىكىلىرى قەغەزچىلىك، فارفور بۇيۇملىرى سانائىتى، ئوتقا چىدامىلىق ماتېرىياللار سانائىتى، ئېلېكتر سانائىتى قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

پىروزا [پ] ① ئى. هاۋا رەڭلىك، قىممەت باهالىق زىننەت بۇيۇمىغا ئىشلىتىلىدىغان تاش. ② سۇپ. هاۋا رەڭ.

پىروزا كۆز كۆك كۆز: قارا كۆز ئاربىسىدا،

پىروزا كۆز بىرە - بىرە. پىروزا كۆز ئالىدىدا، قارا كۆز تەرمەچ تېرە.

پىر - ئۇستاز پىر ۋە ئۇستاز: سەيدۇللا موللا ھېكايىچىلىكنىك پىر - ئۇستازى ئىدى.

پىرىق I تەق. كۆلگەندە دىماغتىن چىقىدىغان ئۇزۇك - ئۇزۇك ئاۋاز: زەيتۇنەم «پىرىق» قىلىپ كۆلدى..

پىرىق II سۆپ. پوستى سولىشىپ، تەركىبىدىكى شىرنىسى تەمسىز سۇغا ئايلانغان (ئۇزۇم ھەققىدە): پىرىق ئۇزۇم.

پىرىق - پىرىق «پىرىق» سۆزىنىنىك تەكرارلىنىشى: پىرىق - پىرىق قىلىپ يىغلىماق. پىرىق - پىرىق قىلىپ كۆلمەك.

پىرىلداتماق «پىرىلدىماق» سۆزىنىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆز پەسلى، كوچىدا بىرقانچە بالا پىرقىرىغۇچلىرىنى پىرىلدىتىپ ئويناپ يۈرەتتى.

پىرىلداشماق «پىرىلدىماق» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىرىلداق ئى. قەغەزدىن ياسالغان بالىلار ئويۇنچۇقى. ئۇ شامالغا قارشى يۈگۈرگەندە پىرقىرايدۇ.

پىرىلدىماق پ. «پىر - پىر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ماتور پىرىلداپ چۆگىلدى. * رەھىم قولىنى قارىلغاچنىك ئۇۋۇسىغا ئۇزىتىشى بىلەنلا، ئانا قارىلغاچ ئۆز نەسلىنى ھىمايە قىلىپ، شىددەت بىلەن رەھىمنىك بېشى ئۈستىدە پىرىلداپ ئۇچۇپ، تۆمشۇقى بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى.

پىز تەق. نەم نەرسىلەر ئوتتا كۆيگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: يېڭى كېسىلگەن ئۇجمە ياغچى تونۇردا «پىز» قىلىپ كۆيدى. * غەم يېگەن قاقشال ۋۇجۇدۇمغا توتاشتى يانىدى ئوت، «پىز» ئېتىپ كۆيدى يۈرىكىم، يار دېدىم جاندىن كېچىپ.

پىز - پىز ① «پىز» سۆزىنىنىك تەكرارلىنىشى: پىز - پىز قىلىپ كۆيمەك. ② كۆيدۇرگۈدەك ئىسسىق: كارۋانلار شەھەردىن ئايرىلىپتۇ. دەشتۇ - باياۋان، قۇملۇق چۆللەرنى ئارىلاپ مېڭىپتۇ. ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپتۇ. پىز - پىز ئاپتاپتا ئابدۇلنىك پېشانىسى كۆيۈپتۇ. كۆزلىرى تولىشىپ، لەۋلىرى قۇرۇپ، ئۇھ دېگۈچىلىك مادارى قالماپتۇ.

پىزغىرىم سۆپ. «پىز» قىلىپ كۆيدۇرىدىغان: پىزغىرىم ئاپتاپ. تاشماق مۇشۇنداق پىزغىرىم ئىسسىقتا ۋېلىسىپت بىلەن ئون نەچچە چاقرىم يولنى بېسىپ، مانا شۇ «ئىشلار» توغرىسىدا باستىنى ۋاقىپلاندۇرۇش ئۈچۈن كەلگەندى.

پىزۈندە رەۋ. «پىز» قىلغان ھالدا: شۇ تاپتا ئەركىنىنىك قورسىقى يەنە پىزۈندە ئاچقانىدەك بولدى. بىراق ئاۋۇتكامنىك بايىقى ئەلپازىنى ئويلىدى - دە، پۈتىغا باشقىدىن مەدەت بېرىپ، چوك - چوك دەسسەپ كېتىۋەردى.

پىزىلداتماق «پىزىلدىماق» پېئىلىنىك مەجبۇرىي دەرىجىسى: جانان قىزلار كۈيلىشەتتى بۈلبۈل كەبى، ئانار گۈلنىك شادلىقىنى يار - يار قىلىپ. ئەتراپىدا ئايلىنىشقان يىگىتلەرنىك، يۈرىكىگە پىزىلدىتىپ ئوتلار سېلىپ.

پىزىلداشماق «پىزىلدىماق» پېئىلىنىك ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىزىلدىماق پ «پىز - پىز» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: بوۋاينىك ئۆيىدە ساماۋارلار پورۇقلاپ قاينايتتى، كۆپلەردە لىپمۇلىپ تۇرغان قىمزلار، كاۋاپدانلاردا پىزىلداپ پىشۇاتقان كاۋاپلارنىك ئۆتكۈر پۇرىقى كىشىنىك ئىشتىھاسىنى غىدىقلايتتى.

پىس تەق. تار ھەم كىچىك تۆشۈكچىدىن ھاۋا يەل، گاز چىقىنداپ ياكى چوغقا سۇ سېپىلگەندە ۋە شۇنداق ھالىلاردا چىقىقان ئاۋاز: ۋېلىسىپتنىك «پىس» قىلىپ يېلى چىقىپ كەتتى.

پىسەنت ئى [پ] دىققەت، ئېتىبار، نەزەر، پەرۋا: تۇن نېسىبى، تاغ تەرەپتىن نەم كۈز شامىلى ئۇرۇپ تۇراتتى. جاسارەتلىك ئەزىمەتلەر نە سوغۇق، نە ئۇيقۇسىزلىققا پىسەنت قىلمايتتى.

پىسەنت قىلماسلىق نەزەرگە ئىلماسلىق، مەنسىتمەسلىك: ماموت چېرىكلەرنىك ھەيۋىسىگە پىسەنت قىلماي، چەبدەسلىك بىلەن كەينى - كەينىدىن بىرقانچە چېرىكنى تېپىۋىدى، چېرىكلەر

ئارقا ـ ئارقىدىن يەرگە دۇم چۈشتى.
پسەنتىگە ئالماسلىق ← **پسەنت قالماسلىق.**
پسەنتىگە سىغماسلىق كۆڭلىدىكىدەك بولماسلىق، كۆڭلىگە ياقماسلىق، دىققەت ـ ئېتىبارىنى تارتماسلىق: ــ كەيپىياتىڭدىن قارىغاندا ئۇ قىز ئانچە پسەنتىگە سىغمىدىغۇ دەيمەن؟ ــ دېدىم مەن ئۇنى سىناش ئۈچۈن.
پسەنتىگە كەلمەسلىك ← **پسەنتىگە سىغماسلىق:** شەرىپىنىڭ تويلۇق دەپ تىككۈزگەن كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى غۇلامنىڭ پسەنتىگە كەلمىدى.
پسپىس دىئال ① ئى. پىستان، پىسلداق. ② سۇپ. ئىشنى ناھايىتى ئاستا قىلىدىغان، ئالدىرىمايدىغان.
پىس ـ پىس «پىس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بار ۋۇجۇدۇم ئەل ئۈچۈن تۇرسا قىزىپ يانماق بولۇپ، ئوت ئېلىپ يالقۇنلىماي، «پىس ـ پىس» قىلىپ قانداق تۇتەي.
پىستان ئى [ر<فران] ① <هەرب> ئوق مىشكىنىڭ كەينى قىسمىدىكى ئوت ئېلىش قۇرۇلمىسى: پىستان چاقماق. ئۇ پىستانىنىڭ كەينىدىكى SBP ھەرپلەرنىڭ ئاستىغا 763 سىفىر يېزىلغان بولۇپ، بۇ ساقچىلار ئىشلىتىدىغان «54» ماركىلىق يان قورال ئوقىنىڭ پىستىنى ئىدى. ② بەتىنكە قاتارلىق ئايا‌غ كىيىمنىڭ بوغقۇچ ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكىگە بېكىتىلىدىغان يۇمىلاق تۆشۈكلۈك بۇيۇم: بەتىنكىگە پىستان بېكىتمەك. ③ كۆڭلەك، چاپان قاتارلىق كىيىملەرگە قادىلىپ تۇگمە ۋە پەتلە رولىنى ئويناىدىغان ئەركەك ـ چىشلىق بۇيۇم.
پىستان چاققۇچ ھەربىي قوراللاردا ئوقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان پۈرژىنلىق تەپكۈ.
پىستان چاقماق ① ئوق ئېتىلماي قالماق: ئارقا ياقتىن جىڭ جاللات دەرھال تەپكىنى باسماي. پىستان چېقىپ مىلتىقى، ئۆزى يىقىلىپ ياتتى. ② كۆچمە. چاتاق چىقماق، ئەپلەشمەي قالماق، مەسىلە كۆرۈلمەك: ــ ئۇنداقتا ئىمنكامنى نېمىشقا سايلىمايسىلەر ياكى پىستان چاقىدىغان يېرى بارمۇ؟ ــ سورىدى كامىل ئوسمانكامدىن.
پىستانلىق سۆپ. پىستىنى بار، پىستان ئۇرغىلىغان: زەيتۇنەم نىياز قۇربانغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، پىستانلىق ئىخچام بەتىنكە كىيىۋالغان ئىككى پۇتىنى كۆرسەتتى ۋە ئۇنىڭغا: ــ دادۇيىم يېقىن، سىز يېڭىيەرگە بارغۇچە، مەن ئۆزەمنى ئايدىڭكۆلدە كۆرىمەن، ــ دېدى.
پىستە I ئى [پ] <بوت> ① سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئېگىز ئۆسىدىغان چوڭ دەرەخ، يوپۇرمىقى يۇمىران نوتىلاردا توپلىشىپ ئۆسىدۇ، تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى توخۇمسىمان؛ گۈلى قارامتۇل يېشىل، ئۇچكىلىك مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ؛ مېغىزى دورا قىلىنىدۇ؛ بۆرەكنى ئىسسىتىپ، مۇسپىلىكە يارىدەم بېرىدۇ؛ ئىشتىھانى ئېچىپ ئىچ سۇرۇشنى توختىتىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.
پىستە II ئى [پ] <زوئول> ئىتنىڭ بىر سورتى، تېنى كىچىك، تۆكلىرى ئۇزۇن، پۇتى قىسقا بولىدۇ، كىشىلەر تاماشا قىلىش ئۈچۈن باقىدۇ. «خورخور» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.
پىستە ـ بادام پىستە ۋە بادام.
پىستىرما ئى <هەرب> توساتتىن ھۇجۇم قىلىش ياكى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان يوشۇرۇن قۇرۇلما، جايى: پىستىرما قوشۇن. تاشخان ئالتە نەپەر جەڭچى بىلەن دۇشمەنگە ئۇدۇل زەربە بېرىش ئۈچۈن جىلغا ئىچكىرىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇلار جىلغا ئىچىدە تاشلاردىن ئىستىھكام ياسىدى. ھامۇت باشچىلىقىدا ئالتە نەپەر جەڭچىنى پىستىرمىغا ئەۋەتتى.
پىستىرما قوشۇن يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ،

پۇرسەت كۆتۈپ دۇشمەنگە زەربە بېرىدىغان قوشۇن.

پسر I تەق. ئاستا، سۇس قىلىنغان ھەرىكەتتىن چىققان پەس ئاۋاز.

پسر II سۈپ. دىئال. ئېزىلەڭگۇ، مىس-مىس.

پسر - پسر «پسر I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قوماندان بۇتنىڭ ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئاغزىدا «پسر-پسر» قىلىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ، جېنىنىڭ ئامانلىقى، يۇرتىغا سالامەت قايتىشى ئۈچۈن دۇئا-تەلەپ قىلۇاتاتتى.

پسرلماق پ. بوش ئاۋاز چىقارماق: پىسرلاپ سۆزلىمەك.

پسسسده رەۋ «پىس» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: — ماشىناڭ پىسسسده يەل قويۇۋەتتىمۇ نېمە، — دېدى پىشقەدەم ئۇستام ئەمەت ئاكا، ئابلەتكە چاقچاق قىلىپ.

پسسق ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدا قىلىنغان غەيۋەت.

پسسق - پاسات بىرەر كىشى توغرىسىدا تارقىتىلىغان ئويدۇرما گەپ، بوھتان: — ئارقامدىن دائىم پىسسق - پاسات تارقىتىپ يۈرگىنىڭ يەتمەي، ئەمدى ئاشكارا زىيانكەشلىككە ئۆتكەن بولساڭ، بۇنىڭغىمۇ مەيلى، قېنى، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىپ باق، — دېدىم مەن ئۇنىڭ تۆمۈردەك كۆكرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ تۇرۇپ.

پسسق - پاساتچى پىسسق - پاسات تارقاتقۇچى، تۆھمەتخور.

پسسك تەق. يۇقىرى ئاۋاز چىقارماي، تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈش ھالىتى: ئۇنىڭ ۋارقىراپ ھەيۋە قىلىشلىرى ھاشىر ئاكامغا قىلچە تەسىر قىلمىدى، ھاشىر ئاكام مەنىستىمىگەندەك «پسسك» قىلىپ كۈلۈپ سۆزىنى باشلىدى.

پسسك - پسسك «پىسسك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پسسك - پسسك» قىلىپ كۈلمەك.

پسسكىده رەۋ. «پسسك» قىلغان ھالدا: مەن بەش ياشلىق ئوغلۇم شۆھرەتنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئىككى ئايلاندۇرۇپ يەرگە قويدۇم. ئۇ قۇچىقىمدىن چىقىپ قولىدىكى كەمپۈتنى چىڭ سىقىمدىغان ھالدا ئىككى يانچۇقىنى تۇتۇپ كۆردى - دە، ماڭا قاراپ پىسسكىده كۈلۈپ قويدى.

پسسلداتماق «پىسسلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پسسلداشماق «پىسسلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پىشايۋان تۆرىسىدىكى ئۇۋۇدا بولسا، خۇددى ئاشۇنىڭدەك ئىككى قارلىغاچ بالىسى گويا قېرىندىشى ئۈچۈن قايغۇرۇۋاتقاندەك، باشلىرىنى پەسكە ساڭگىلاتقان ھالدا پىسسلدىشاتتى.

پسسلدىماق پ «پىس - پىس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: ۋېلىسىپىتنىڭ سۇغا چىلانغان ئىچ كامېرىدىن پىسسلداپ يەل چىقۇاتاتتى.

پسسنچا ئى. دىئال. گىرە، گىرەچە.

پش ئىم. مۇشۇكنى چاقىرىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

پشا ئىم. دىئال. مۇشۇكنى ھەيدىۋېتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

پشاڭ ئى <فىز> ① بىر خىل ئاددىي مېخانىزىم يەنى قوزغالماس نۇقتىنى ئوق قىلىپ ئايلىنىدىغان خادا. خادا ئايلانغاندا ئوق قىلىنغان نۇقتا تايىنىش نۇقتىسى بولىدۇ، كۈچنى ئاشۇرىدىغان نۇقتا كۈچ نۇقتىسى بولىدۇ، كۈچ ھاسىل قىلىدىغان نۇقتا ئېغىرلىق نۇقتىسى بولىدۇ؛ ئۇچ نۇقتىنىڭ ئىككى ئارىلىقىنىڭ نىسبەتەن قىممىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق كۈچنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ؛ پىشاڭنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ تۇرلۇك مېخانىزملارنى ياسىغىلى بولىدۇ. ② ئېغىر نەرسىنىڭ ئاستىغا تېقىپ ئۇنى قوزغاش ياكى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان كالتەك

ياكى لوم تۆمۈر.

پىشاڭ سالماق ① پىشاڭنى ئاستىغا تىقماق: توختى بىرقانچە ياش يىگىتلەرگە باشلامچىلىق قىلىپ، دۈمبىلىرىدە چوڭ ـ چوڭ تاشلارنى كۆتۈرۈشۈپ، تەشمە يولىغا دۆۋىلەۋېتىپتۇ، ئابابەكرى ئۇزۇن لوم تۆمۈرلەر بىلەن سەمەت تىرەپ تۇرغان بىر قورام تاشنىڭ ئاستىغا پىشاڭ سېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ سۆزىگە سۆز قوشۇپ ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تېخىمۇ ئۆرلىشىگە تۈرتكە بولماق.

پىشاڭلىق سۈپ ① پىشاڭى بار، پىشاڭ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ② پىشاڭ بولۇشقا يارايدىغان، پىشاڭ بولىدىغان؛ پىشاڭغا ئوخشاش: پىشاڭلىق ياغاچ. پىشاڭلىق لوم تۆمۈر. پىشاڭلىق رولى. * ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى باج يىغىۋېلىش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى ھەقىقىي كۈچەيتىشى، باجنىڭ خەلق ئىگىلىكىدىكى پىشاڭلىق رولىنى كۈچەيتىپ، باج يىغىۋېلىش ئاپپاراتلىرىنى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ۋە كۈچەيتىپ، باج تارماقلىرىنىڭ خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشىنى قوللىشى كېرەك.

پىش ـ پىش «پىش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مۈشۈك «پىش ـ پىش» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپلا ئىشىكنىڭ بوسۇغىسىغا تۇمشۇقىنى سۆرتكىلى تۇردى.

پىشىشىق ① سۈپ. پىشىپ يېتىلگەن، پىشقان (مېۋە ـ چېۋە ۋە دانلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): پىشىشىق تاۋۇز. * پەتتار بوۋاي، نەۋرىسى ئەكىرىپ بەرگەن پىشىشىق قوغۇننى كاسا قىلىپ ئىشىتىھا بىلەن يەۋاتاتتى. ② سۈپ. پىشۇرۇلغان، خام ئەمەس، پىشقان: پىشىشىق خىش. پىشىشىق گۆش. * پۈتۈنلەى پىشىشىق خىش بىلەن ياسالغان، ياغاچلىرىغا ھەر خىل نەقىشلەر چېكىلگەن مۇنداق ئېسىل دەرۋازىنى پەقەت شەھەرلەردىلا ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. ③ سۈپ. كۆچمە. بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەتنى قىلىشقا ماھىر، ئۇستا: نادىر تېخى ئالدىنقى ھەپتىدىلا بۇنى بىزگە باشقىچە تونۇشتۇرۇپ: — ئۇ كەسىپتە پىشىشىق، سەۋىيىسىمۇ يۇقىرى، ئۇ خۇددى تۇپا ئاستىدا بېسىلىپ قالغان ئالتۇن، — دېدى. ④ رەۋ. پۇختا؛ مۇكەممەل؛ تولۇق؛ راۋان؛ ياخشى: زەۋقى ئىسكىرىپكا چالدى، بالىلار ئەگىشىپ ئوقۇشقا باشلىدى، يىرىم سائەتتىن كېيىن بالىلار بۇ ناخشىنى خېلى پىشىشىق ئۆگىنىۋالدى. * مەسۇم ئاخۇن باشقا مىللەت تىللىرىدىن بىرنەچچىنى پىشىشىق بىلەتتى. شۇڭا ئۇ ئۆز زامانىسىدىكى تاشكەنت، قازان شەھەرلىرىدە نەشىر قىلىنغان رۇسچە، تاتارچە، ئۆزبېكچە كىتاب ـ ژۇرناللارنى دائىم كۆرۈپ تۇراتتى. * رەۋەيدۇللا مۇئەللىم، بىزگە تۈركچە دەرسنىڭ تېكىستلىرىنى پىشىشىق ئوقۇپ كېلىش ھەققىدە تاپشۇرۇق بەردى. ⑤ سۈپ. يىپتىن ـ يېڭنىسىگىچە، تەپسىلىي، تولۇق: ناھىيىلىك پارتكوم سېكرېتارى بۇ جاينىڭ ئەھۋالىنى پىشىشىق بىلىدىغان دېھقانلار بىلەن يەنە بىر قېتىم سۆزلىشىپ چىقتى. ⑥ سۈپ. كۆچمە. مول ـ ھوسۇللۇق، مۇنبەت: پىشىشىق يەر، ⑦ سۈپ. كۆچمە. باشقىلارغا بىرنەرسە بەرمەيدىغان؛ بېخىل: پىشىشىق ئادەم. ⑧ سۈپ. كۆچمە. پۇختا، مۇستەھكەم، چىداملىق؛ ئوڭاي ـ ئاسان ئۈزۈلمەيدىغان، يىرتىلمايدىغان؛ بەك: پىشىشىق رەخت، پىشىشىق ئارغامچا. * خالىق كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىۋىدى، راست دېگەندەك بىر غېرىچ كەلگۈدەك پىشىشىق ئاق يىپنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ⑨ سۈپ. كۆچمە. ئورۇنلۇق، مەزمۇنلۇق: سۆزنىڭ پىشىشىقى ياخشى، ئاشنىڭ ئىسسىقى ياخشى (ماقال). ئۇ ناھايىتى تىلى پىشىشىق بالىكەن.

پىشىشىق ئاش ① پىشۇرۇلغان، پىشۇرۇپ تەييارلانغان تاماق: خام ئاشنىڭ ئەتىۋارى بار، پىشىشىق ئاشنىڭ ئەتىۋارى يوق (ماقال). ② دەرھال ئېھتىياجنى قاندۇرالايدىغان تەييار نەرسە: — پۇل دېگەن پىشىشىق ئاش، ئۇنى يانچۇقتا ساقلىغىلى بولمايدۇ. بانكىغا ئاپىرىپ قويساڭ بولامدىكىن، — دېدى شەرىخان ئانا ئوغلى ئادىلغا،

پششقلاتماق «پششقلماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پششقلانماق «پششقلماق» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رۇستەم ئادەت بويىچە ئىشلەپ قاتتىق تاپشۇرۇق، پششقلىنىپ دەرسى تاپتى كۆڭلى ئارام، زوق.

پششقلىق «پششق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن دادامنىڭ پششقلىق بىلەن تۇغقىنى تۇغۇچىنى بۇزۇپ - چاچتىم يوقاتتىم. * زەينەپقىزنىڭ چىرايلىق بەستى، ئۆڭى ئىشلىرىغا شۇنچە پششقلىقى ئايسىخانىنى سۆيۈندۈرۈۋەتتى.

پششقلىماق پ ① تەكرارلاش ۋە تولۇقلاش ئارقىلىق بىرەر ئىشنى، نەرسىنى پششىق، پۇختا ئۆگەنمەك: ئۇ، بىر يىلدىن بۇيان مەركىزىي دوختۇرخانىنىڭ بالىلار كېسەللىكى بۆلۈمىدە ئىشلىدى، كەسپىنى پششقلىدى. رەھبەرلىك ۋە ئاممىنىڭ ئىشەنچ - ھۆرمىتىگە ئېرىشتى، ② ياخشى، مۇكەممەل ھالەتكە كەلتۈرمەك: مۇھەررىر ماقالىنىڭ دەسلەپكى ئورنىگىنالىنى تەھرىرلەش جەريانىدا ئۇنى پششقلاپ ئىشلىدى. ③ چىڭىتماق، چىنىقماق پۇختا ھالەتكە كەلتۈرمەك: گىلەمنى پششقلىماق. كىگىزنى پششقلىماق.

پششقلاپ ئىشلىمەك <سانا> خام ئەشيا ماتېرىياللىرى ۋە يېرىم تەييار مەھسۇلاتلارنى قايتا ئىشلەپ، ئۇنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاپ، بەلگىلەنگەن تەلەپكە يەتكۈزمەك.

پششقماق پ. بەك تورلىنىپ كەتكەنلىكتىن غۇژمەكلىشىپ تۇرۇلۇپالماق (يىپ، ئارغامچا قاتارلىقلار ھەققىدە).

پشقەدەم (توغرىسى: پېشقەدەم) ← پېشقەدەم.

پشقىرتماق «پشقىرماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پشقىرماق پ. بۇرۇندىن كۆچلۈك ھەم بوغۇق ئاۋاز چىقارماق (ئات - ئېشەك، ئۆي ھايۋانلىرى ھەققىدە): تۇن كېچىدە ئۆزەم يالغۇز ئاتلىق كېتىپ باراتتىم، ئەتراپ جىمجىت، پەقەت ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ۋە ئارىلاپ - ئارىلاپ پىشقىرىغان ئاۋازىدىن باشقا بىرەر شەپە يوق ئىدى.

پشقىن ئى. ھاك: گۈل - چېچەكلەرگە ئوراپ كۆكنى تۇتىتۇم خوش ئالسىلا، دۇنيانىڭ كارى نېمە يىراقتىنا تاشلىسلا، ئېگىز - ئېگىز ئۆيلىرىنى پىشقىن بىلەن ئاقلىسلا، ئۇنداق قىلماي ئاشۇ ئۆيگە بىزنى پات - پات باشلىسلا.

پشكە سۇپ. دىئال. جان ت. ئازراق، كېچىككىنە، بىرئاز.

پشلاق ① ئى. سۇتنى ئېچىتىپ تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك: بۆرىتالا چاڕۇنچىلىرى بەكمۇ تەملىك ۋە ئوزۇقلۇقى مول بولغان قېتىق ۋە پشلاق ياساشقا ئىنتايىن ماھىر كېلىدۇ. شۇڭا ئۇ يەردىن ئۆتكەن ھەربىر يولۇچى ئۇ جايىنىڭ قېتىقىنى ئىچەتتى ۋە پشلىقىنى تېتىپ كۆرەتتى. ② سۇپ. كۆچمە. سۇيى چىقىپ تۇرىدىغان: پشلاق كۆز.

پشلدۇرماق «پشلماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جىرتاق كۆز تەرتىپ مۇدىرنىڭ مۇزلۇق كۆلگە پشلدۇرۇش، ئوقۇغۇچى ۋە بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ جازا تەدبىرىگە نارازىلىق بىلدۈرۈش ھەرىكىتى پارتلىغان كۈنى ئاسمىنىڭ بۇ مەكتەپكە كەلگىنىگە ئۇچ ئاي بولغانىدى.

پشلماق «پشماق II» پېئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تەرتىپ مۇدىرى مۇزلۇق كۆل ئىچىدە سۇغا پشلىپ پالاقشىپ يۈرگەنىدە ئوقۇغۇچىلار ئۆز غەلىبىسىدىن خۇشال بولۇپ، تەنتەنە قىلىپ ئىسقىرتىپ - چاۋاك چېلىشىپ كەتتى.

پشماق I ① ئۆسۈپ، راۋاجلىنىپ ئىستېمال قىلىشقا، ئىشلىتىلىشكە بولىدىغان، ياراملىق ھالغا كەلمەك: يېتىلمەك (مېۋە - چېۋە، دانلىق زىرائەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار ھەققىدە): پىشقان قوغۇن ساپىقىدا تۇرماس

(ماقال). * ئۇجمه پىش ئاغزىمغا چۈش (تەمسل). * ئەتىيازدا ھەممىدىن بۇرۇن ئۇجمه پىشىدۇ. ئاندىن ئۈرۈك پىشىدۇ، ئۈرۈك تۆگىگەندىن كېيىن شاپتۇل پىشىدۇ، شاپتۇل تۆگىگەندىن كېيىن، ئۈزۈم پىشىدۇ، ئاندىن ئالما پىشىدۇ، ھەر خىل مېۋىلەر كەينى-كەينىدىن پىشىپ تۇرىدۇ. ②قوروش، قاينىتىش، دۇملەش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئىستېمال ئۈچۈن تەييارلانماق: تاماق پىشماق. * بەرمەسىنىڭ ئېشى پىشماس، ئوچاق بېشىدىن چۈشمەس (ماقال). * شاھزادە قورسىقى تويغاندىن كېيىن، ئۇ ئاشپەزنى چاقىرىپ: — ئۇستام، مۇشۇ مانتا ئاشۇ قاسقاندا پىشتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ③ كۆچمه. بىرەر ئىشقا، ساھەگە تەجرىبىلىك بولۇپ يېتىلمەك: كەسپىكە پىشماق. ياسىن خوجا خۇددى پىشقان ئارتىستەك شۇ گەپنى قىلىپ تۇرۇپ، بىر باشتىن كىشىلەر بىلەن قول ئېلىشىپ، دولا قېقىپ كۆرۈشتى. ④ كۆچمه. چېنىقماق، تاۋلانماق: بەختىيار سۆزلەۋېتىپ، ئەمگەكتە پىشقان قاتمال قوللىرى بىلەن سائادەتنىڭ پاختىدەك ئاق، يۇمشاق قوللىرىنى ئاستا تۇتتى. ⑤ كۆچمه. قارار قىلماق، بىرلىككە كەلمەك (مەسىلىھەت ھەققىدە): شۇ كېچىدە مەسلىھەت پىشتى، بۇنى چىرىكلەرگە ئۇقتۇرۇش، باش توخۇدا ئاشتا قىلىش، تاك يورۇشتىن ئاۋۋال جابدۇنۇپ بولۇش ۋە تاك ئاتقاندا جەڭگە ئاتلىنىشقا پەرمان بېرىلدى. ⑥ كۆچمه. يېتىپ كەلمەك: ھازىرلانماق (ۋاقىت، پەيت، شەرت-شارائىت ھەققىدە): شەرت-شارائىتى پىشماق. ⑦ كۆچمه. سىگىش بولۇپ قالماق، ئادەت بولماق (كۆزى ۋە قۇلاققا): كۆزى پىشماق. بۇ گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ، مېنىڭ قۇلىقىم پىشىپ قالدى. ⑧ كۆچمه. چىڭدالماق، پىششىقلانماق: كىگىز پىشتى. خىش ياخشى پىشتى.

پىشماق II پ. سۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۇيۇقلۇققا چىلاپ ھۆل قىلماق، چۆمۈلدۈرمەك: سۇغا پىشماق.

پىشۇرغۇزماق «پىشماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىيار پادىشاھ بىر لېگەن تۇخۇمنى رەڭدار قىلىپ پىشۇرغۇزۇپ، بۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا يەنە بىر قېتىم قويۇپتۇ.

پىشۇرماق «پىشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەپەندىم بىركۈنى بازاردىن گۆش ئەكەلسە، خوتۇنى ئۇنى پىشۇرۇپ يەۋېلىپ، ئەپەندىمگە ئىت يەپ كەتتى، — دەپتۇ. * ئېتىزغا قوغۇن تېرىپ، پىشۇرۇپ ساتىمەن ئەمدى. مېھرىبانلىقنى ئايرىلىپ، يالغۇز ياتىمەن ئەمدى.

پىشۇرۇشماق «پىشۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ئىناق ئولتۇرۇپ مەسلىھەتنى پىشۇرۇشتى، ئېلىشىش كامىل بىلەن قالدىغان بولدى. مەريەم مەرھابانى ئېلىپ كېتىدىغان بولدى.

پىشۇرۇقلۇق سۈپ. پىشۇرۇپ قويۇلغان، پىشۇرۇلغان: ئادىل مەيدە يانچۇقىدىن بەش يۆنلىك پۇلدىن بىرنى شىرە ئۈستىگە قويىدى، ساماۋارچى پۇلنى ئېلىۋېتىپ: — يەيدىغانغىچۇ؟ يۇمشاق نان، پىشۇرۇقلۇق توخۇمۇ بار، ئالامسز، — دەپ سورىدى.

پىشۇرۇلماق «پىشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەپەندىم ئۆردىدا ئولتۇرغىنىدا بىر كىشى پادىشاھقا پىشۇرۇلغان غازنى سۇۋغا قىلىپتۇ، پادىشاھ غازنى ئەپەندىمگە بېرىپ: — قېنى، ئەپەندىم، غازنى ئادىللىق بىلەن بۆلۈپ بېرىڭ، — دەپ ئىلتىماس قىلىپتۇ.

پىشىم مق. تەخمىنەن بىر قېتىم ئاش-تاماق ئېتىپ پىشۇرۇش ئۈچۈن كەتكەن ۋاقىتنى بىلدۈرىدۇ: دەرۋازا قېقىلىشقا باشلىدى. خاسىيەت تېز قەدەملەر بىلەن بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى. دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەنلا بىر يىگىت: — ئاللا كارامەت، خاسىيەت، سىزمۇ بار ئىكەنسىز، ھە؟ — دېدى خۇشلۇقىنى بىلدۈرۈپ، — مەن كەلگىلى بىر ئاش پىشىم بولاي دېدى.

پىغان ئى [پ] يېزىت. قاتتىق خاپا بولۇش ۋە ئىچ پۇشۇقىتىن كېلىپ چىقىقان نالە-پەريات، ھەسرەت-دەرد-ئەلەم، يىغا: پىغان

چەكمەك. * مۇيەسسەر. ھەمىشە قاپىقنى تۇرۇپ، جىممىدە يۇرەتتى. قارىغاندا ئۇنىڭ دائىملىق ھەمراھى ئۇنسىز پىغان ۋە چوڭقۇر قايغۇ ئىدى. * تۆكۈلۈپتۇ يامغۇردەك ئۇكسىنىڭ ياشلىرى. پىغانىدىن ئېرىپتۇ ھەتتا تاغنىڭ تاشلىرى.

پىغان چەكمەك ناله قىلماق، يىغلىماق، ھەسرەتلەنمەك: ياش ئەمەس ئاقارمىش ئىككى كۆزىدىن، يۈلغۇنىنىڭ رەڭگىدە تامچە ـ تامچە قان. سامانلار ھەيرانمىش سولىغۇن يۇزىدىن، كۆيەرمىش بىر ئوتتا چېكەرمىش پىغان.

پىغاندىن چىقماق كۆڭۈلدىكى ئىچ پۇشۇقى، غەم ئەندىشسى، دەرد ـ ئەلەمى، خاپىلىقى چىقىپ كەتمەك، بېسىلماق: راخمان مۇدىر، ئۇنىڭدىن پىغاندىن چىققۇچە ئۆچىنى ئېلىۋالدى. * ـــ پاھ، پىغاندىن چىققۇدەك ئويندۇق ـ دە، ـــ دېدى ئۇ ئاخىرى ئۆزىنى سافاغا تاشلاپ تۇرۇپ.

پىغانسىز سۈپ. پىغانى يوق، پىغاندىن خالىي: سەن كۆرۈندۈك يانبۇلاق ئەينەك بولۇپ، كۆڭلەمدىكىنى سادىرنى كۆرگەندەك بولۇپ. مەن پىغانسىز ناخشا ئېيتسام ئالدىدا، كەتتى يايراپ چېھرىسى گۈلدەك بولۇپ.

پىغانلىق سۈپ. دەرد ـ ئەلەم، ناله ـ پەريادقا تولغان، پىغان چىقىپ تۇرىدىغان: پىغانلىق كۈنلەر. * بىردىن جىلغا بويىدا تونۇش نەي ئاۋازى ياڭرىدى. گۈلمىروي ئورنىدا تۇرۇپ قالدى. نەي ساداسى شۇنچە پىغانلىق ۋە مۇڭلۇق، مۇھەببەت دەريا سىدەك دولقۇنلۇق ئىدىكى، گاھ بىچارە قىزنىڭ يۈرەك دەردىنى سۆزلىگەندەك، گاھ ماھىر نەيچىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆيگۈ ۋە ئەقىدىسىنى بايان قىلۋاتقاندەك ئىدى. * قەشقەر خەلقىنىڭ پىغانلىق كۆز يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئاققان تۇمەن دەريا سى بويىدا، كوزىچى يار بېشى قويىندا سىيىت ئىسمىلنىڭ بىر ئەزىمەت بارلىققا كەلدى. ئۇ شىرنىڭكىدەك كەڭ كۆكرىكى، يولۋاس قاپلىنىڭكىدەك ئالقىنى بىلەن ھەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پىكاپ ئى [ر<ئىنگ] كىچىك ماشىنىلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ مەخسۇس ئادەم ئولتۇرۇشلۇق ئورۇندۇق، يۈك ئورنى قاتارلىق ئىككى قىسىمدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، يۈرۈشكە قولايلىق، يەڭگىل ۋە ياسىلىشى سىپتا كېلىدۇ: ئۇ ئۆزىنىڭ ئوڭايسىزلانغانلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئايۇاندىن ئۆتۈپ، سىرتقا چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ «سانىتانا» ناملىق قارا پىكاپى پەلەمپەينىڭ ئالدىدا تۇراتتى.

پىكرات ئى [ر<گرېك] <خىم> ⟵ **پىكرات كىسلاتا**.

پىكرات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، تەركىبى ئۈچ نىترو فىنول؛ مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_6H_2(NO_2)_3OH$، سېرىق رەڭلىك كرىستال؛ زەھەرلىك؛ قورۇتۇلغاندا ئاسانلا پارتلايدۇ، پارتلىغۇچى دورا ياكى سېرىق رەڭلىك بويياق ياساشتا قوللىنىلىدۇ، كۆپىنچە سېرىق رەڭلىك پارتلىغۇچى دورا دېيىلىدۇ.

پىكۈس ئى [لات] <بوت> ئۈجمە ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى چوڭ، ئىللىپىس شەكلىدە، قېلىن ۋە پارقىراق كېلىدۇ؛ تېنىدە سۇتى بولۇپ، كاۋچۇك ئېلىنىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ھىندىستان؛ ئادەتتە تەشتەكتە بېقىلىدۇ.

پىكىر ئى [ئە] <لوگ> ① بىرەر نەرسە ياكى كىشى ھەققىدىكى ئوي ـ خىيال، مۇلاھىزە: لەيلىگۈلنىڭ مېڭىسىدە «ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ» دېگەن دەھشەتلىك پىكىر لاۋۇلداپ يېنىپ كەتتى ۋە ئۆزىنى ئېتىپ «دوختۇرخانىم»نى قوچاقلىۋالدى. ② بىرەر ئىش ھەققىدە قىلىنىدىغان تەكلىب؛ مەسلىھەت: رۇستەم دوستىنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى، لېكىن شائىرنى بۇنىڭغا كۆندۈرۈش ئاسانغا چۈشمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئات ھازىرلاش توغرىسىدا خېلى ئۇزۇن ئويلاشتى. ③ بىرەر نەرسىگە ئېرىشىش، بىرەر ئىشنى ئەملىگە ئاشۇرۇش ھەققىدىكى نىيەت، مەقسەت: ئەركىن خەلچەمنىڭ كۆزىدىن چىققان ئىككى تامچە ياشنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنى

يەنە ئەيىبلەش پىكرىدىن قايتتى. ④ بىرەر نەرسە ئۈستىدە يۈرگۈزۈلگەن مۇلاھىزە نەتىجىسى؛ يەكۈن، خۇلاسە: ئۇلار ئۇزۇن مۇزاكىرىلىشىپ ئاخىرى بىر پىكىرگە كەپتۇ. ⑤ چۈشەنچە، بىلىم؛ ئاڭ، ئەقىل: پىكرى ئوچۇق. * ھەرقانداق ئادەم ئەقىل بىلەن پىكىرنى كىتابتىن شۇنداقلا ئەمەلىي تۇرمۇشتىن قوبۇل قىلىدۇ. ⑥ دۇنيا قاراش، مەسىلەك: — نېمە ئۈچۈن، ئەزىزىم، ئادەملەرگە يامان پىكىردە بولىۋېرىسىز؟ — دېدى سادىر ھەيران بولۇپ.

پىكىر ئالماق بىرەر مەسىلە، ئىش ھەرىكەت ھەققىدە باشقىلاردىن مەسلىھەت، پىكىر سورىماق: بۇنىڭغا ئاساسەن مەيدان رەھبەرلىكى ئۆتكەن يىلنىڭ بېشىدا ئاممىدىن پىكىر ئالدى ۋە كۆچەت باشقۇرۇشنى شەخسلەرگە كۆتۈرە بەردى.

پىكىر بەرمەك بىرەر ئىش ياكى بىرەر مەسىلە ھەققىدە ئۆزىنىڭ پىكرىنى (ئوي، خىيال، نىيەت، مەقسەت، تەسەۋۋۇر، مۇددىئاسىنى) بايان قىلماق، ئېيتماق: ئەزالار بەس-بەس بىلەن پىكىر بېرىشكە باشلىدى، لېكىن چۈشۈۋاتقان پىكىرلەردىن يىپ ئۇچى چىقماي، كۆپچىلىك بەزىدە تېڭىرقىغاندەك شۈك بولۇپ قالاتتى. * بۆلۈم باشلىقىنىڭ بەزى ناتوغرا ئىشلىرى ئۈستىدە بىرنەچچە قېتىم پىكىر بېرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئابدۇللا باشلىقنىڭ كۆڭلىگە ياقماي قالدى.

پىكىر چۈشمەك بىرەر كىشى ياكى بىرەر ئورگاننىڭ خىزمەتتىكى يېتەرسىزلىكىنى پاش قىلىدىغان ۋە ئېچىپ تاشلايدىغان پىكىر-تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلماق: تۈنۈگۈنكى يىغىندا ئابدۇللا قارىيىنىڭ ئىستىلى مەسىللىرى ھەققىدە خېلى كۆپ پىكىر چۈشۈپتۇ.

پىكىر قاتناشتۇرماق يىغىن ياكى مۇھاكىمىلەردە مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان مەسىلىگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ تونۇشىنى، كۆز قارىشىنى، چۈشەنچىسىنى بايان قىلماق، سۆزلىمەك: بۇ قېتىمقى يىغىندا نۇرغۇن يولداشلار خېلى ئەتراپلىق پىكىر قاتناشتۇردى.

پىكىر قىلماق ⟵ **پىكىر بەرمەك**: زاۋۇتنىڭ بۇ يىلقى ئىشلەپچىقىرىش پىلانى توغرىسىدا كۆپچىلىك بەس-بەس بىلەن پىكىر قىلىشتى.

پىكىر ئېقىمى <پەلس> مەلۇم تارىخىي دەۋردە مۇئەييەن سىنىپ ياكى قاتلامنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بىر خىل ئىدىيىۋى خاھىش. ئۇ «ئىدىيىۋى ئېقىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پىكرى چېچىلماق دىققەت-ئېتىبارى مەركەزلەشمەي قالماق، ئۆي-پىكىرى قالايمىقانلاشماق: ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان ۋە كۆڭلى غەش بولغان ھالدا ياتىقىغا قاراپ ماڭدى ۋە چىمەنزارلىققا يېتىپ بارمايلا، يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئىنسىنى كۆردى.

پىكرى ئېچىلماق مەسىلىگە بولغان چۈشەنچىسى، تونۇشلۇقى چوڭقۇرلاشماق، زېھنىي كۈچى ۋە تەسەۋۋۇرى بېيىماق: — مەن ئۇنىڭغا-ئۇ يەردە سىز ئالىملار بىلەن سۆزلىشىسىز، مەلۇماتىڭىز ئېشىپ، پىكىرىڭىز ئېچىلىدۇ، — دېدىم. * زەينۇللا چەت ئەللەرگە بېرىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پىكىر يۈرگۈزۈشكە تېخىمۇ ماھىر بولۇپ قالغان. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ پىكرى تېخىمۇ ئېچىلغانىدى.

پىكىر يۈرگۈزمەك مۇئەييەن بىرەر خۇلاسىغا كېلىش ئۈچۈن نەرسە ياكى ھادىسىلەر ھەققىدە مۇلاھىزە قىلماق، تەھلىل قىلماق: سابىر گويا ئەقىل دەرياسىغا چۈمگەندەك، بۇ پارلاق، ئىلھام بەخش جۈملە ئۈستىدە قايتا-قايتا پىكىر يۈرگۈزدى.

پىكرەن رەۋ [ئە] پىكرگىلا ئاساسلىنىپ؛ خىيالەن: سېلىشتۇرۇش ئوبيېكتلارنى پىكرەن پەرقلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئوخشاشلىق ۋە ئوخشىماسلىقىلىرىنى ئېنىقلاش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇ-

رۇشنى ئىلگىرى سۈرۈشىنىڭ مۇھىم شەرتى.

پىكىر ـ تەلەپ پىكىر ۋە تەلەپ: بىر قىسمىغا كەلگەن ئاتا ـ ئانىلاردىن ھال سورىدۇق ۋە ئۇلارنىڭ قىسىم قۇرۇلۇشىغا بولغان پىكىر ـ تەلەپ-لىرىنى ئاڭلاپ، بالىلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردۇق.

پىكىر ـ خىيال پىكىر ۋە خىيال: ئاچ قورساقتا ئىچىلگەن ئاچچىق ھاراق ئۇنىڭ كېكىردىكىدىن تارتىپ ئۆچەيلىرىگىچە كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. بىراق، بالا دېھقانىنىڭ پۈتۈن پىكىر ـ خىيالى بايىقى موتسكلىتتا ئىدى. * ئامىنخانىنىڭ پىكىر ـ خىيالى ھازىر پەرزەنت كۆرۈشتىلا قالدى.

پىكىرداش ئى [ئە+پ] بىرەر كىشى بىلەن بىر خىل پىكىردە، بىر مەسىلەكتە بولغان كىشى؛ مەسلەكداش: نىزامى ـ XII ئەسىردە ئۆتكەن، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە پارس دۇنياسىدا داڭقى چىققان، ئۇ پەيلاسوپ ئۆمەر ھەييام بىلەن زامانداش ۋە پىكىرداش شائىر ئىدى.

پىكىرلەشمەك پ. بىرەر ئىش ياكى نەرسە، ھادىسە ھەققىدە مۇئەييەن بىر خۇلاسىغا كېلىش ئۈچۈن مۇلاھىزە قىلىشماق، پىكىر يۈرگۈزۈشمەك؛ ئويلاشماق: مەسئۇر بىلەن ئەكبەر ئۇستەلگە جەينەكلىرىنى قويۇپ ئالدىدا ئېچىلىق تۇرغان خەت توغرىسىدا پىكىرلەشمەكتە ئىدى.

پىكىرلىك سۈپ. ئويلىيالايدىغان، ئەتراپ-لىق پىكىر قىلالايدىغان، چوڭقۇر مۇلاھىزە-لىك: ئاسىم رەسىم ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇزاق سۈرۈشتۈرۈپ تەكشىدى ۋە ئىلغار پىكىر-لىك بۇ ئادەمنىڭ ئېتىلىپ كەتكەنلىكىگە ئىشىنىپ ئېچىندى....

پىگمېنت ئى [لات] <بىئول> ھەر خىل جان-لىق ئورگانىزملارنى تۇرلۇك رەڭگە كىرگۈ-زىدىغان ماددىلار. مەسىلەن: قىزىلگۈلۈنىڭ قىزىل بويىقىغا ئوخشاش. بەزى پىگمېنتلار ھاياتلىق پائالىيىتىدە مۇھىم رول ئويناپدۇ. مەسىلەن: قاندىكى ھېموگلوبىن بەدەندە ئوكسىگېن توشۇش رولىنى ئويناپدۇ؛ ئۆسۈمە-لۈكلەر تېنىدىكى خلوروفىل نۇر سېنتىزلاش رولىنى ئويناپدۇ.

پىگمېنتلىق سۈپ. تەركىبىدە پىگمېنت ماددىلىرى بولغان.

پىگمېنتلىق ھۈجەيرە <بىئول> تۆۋەن دەرە-جىلىك ھايۋانلارنىڭ تېرىسى ۋە چوڭقۇرراق بولغان بەزى قەۋەتلەردىكى توقۇلمىلاردا بولىدىغان بىر تۈرلۈك ھۈجەيرە، تەركىبىدە تارىلىش ۋە يىغىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان رەڭلىك دانىچىلار بولىدۇ.

پىگىلو ئى [خەن] بالون چاقلىق چوڭ ھارۋا: ئۇ ئەركىن نەپەس ئېلىپ قۇيۇرۇقى ئۇزۇلمەي دۆڭگە يامىشۇاتقان ھارۋىلارغا قارىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئاسمان ـ پەلەك باغ باسقان ئۈچ ئات قوشقان بىر پىگىلو كېلىۋاتاتتى.

پىك I تەق. بىرنەرسىنىڭ تۆۋەندىن يۇقا-رىغا تېز، يەڭگىل ئۇرلەپ چىقىشتىكى ھالىتى: ئەھمەتنىڭ ئۇرغان توپىسى «پىك» قىلىپ يۇقىرى ئۇرلىدىدى ـ دە، سىرتقا چىقىپ كەتتى.

پىك II ئى [خەن] ياز كۈنلىرى ئاپتاپنى توسۇش ئۈچۈن ھارۋىنىڭ ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاھازلىق سايىۋەن. ئۇ ئەھۋالغا قاراپ، لاتا ياكى بوراندىن ياسلىدۇ: سىگانلار ئادەتتە پىك ئورنىتىلغان ھارۋىلارغا چۈشۈپ، قەبىلە بويىچە يۇرتمۇيۇرت كۆچۈپ جاھانگەشتىلىك قىلىدۇ.

پىك ـ پىك «پىك I» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى: ئەمەت يېراقتىن دادىسىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ «پىك ـ پىك» يۈگۈرگەن پېتى ئالدىغا باردى.

پىگفاك مىق [خەن] ← **كۈادرات**

پىگىدە رەۋ «پىك» قىلغان ھالدا، ناھايىتى تېز: ئۆمەر يېراقتىن قولىدا قورال كۆتۈرۈشۈۋالغان بىر توپ كىشىلەرنىڭ كېلىۋاتقان-لىقىنى كۆرۈپ، خۇددى سادىن ئۇركۈگەن

چۈجىدەك پىڭڭىدە يۈگۈرۈپ ئۆيىگە كېرىپ كەتتى.

پىڭلىق سۈپ. پىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلغان، پىڭى بار: سىگانلار قەدىمكى زامانلاردا قازان-قومۇچ، يۈك-تاقلىرىنى ئېلىپ، پىڭلىق ھارۋىلاردا قاتارلىشىپ سەپەر قىلىپ، يۇرتمۇيۇرت، دۆلەتمۇ دۆلەت جاھانگەشتىلىك قىلىپ تۇرمۇش كەچۈرگەنىدى.

پىڭىلداشماق «پىڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دە رىجىسى: ئاپرېلنىڭ ئاخىرى، كۈن ئىسسىغان، يېزا باللىرى يالىڭاياغ بولۇۋېلىپ، توپىلىق يەرلەردە پىڭىلدىشىپ يۈگۈرۈشۈپ ۋەللەي ئوينىماقتا ئىدى.

پىڭىلدىماق پ «پىڭ-پىڭ» قىلغان ھالدا تېز ھەرىكەت قىلماق: ئادىلجان ئويناۋاتقان ئويۇننى تاشلاپ، ئاتلىق كىشىگە ئەجەبلىنىپ قارىدى، ئاتلىق كىشى بالىغا كۈلۈمسىرەپ قارىغا-نىدى، ئۇ بىردىنلا تونۇپ قالدى-دە، كەينىگە قاراپ پىڭىلداپ يۈگۈرگىنىچە ۋارقىرىدى.

پىل ئى [ئە<پ] <زوئول> قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ چوڭ سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، قۇلىقى چوڭ كېلىدۇ؛ بۇرنى ئۇزۇن بولۇپ كانايغا ئوخشايدۇ ۋە يىغىلايدۇ. بىر جۈپ ئۇزۇن چىشى ئېغىزىنىڭ سىرتىغا چىقىپ تۇرىدۇ؛ پۈتۈن تېنىدىكى تۈكلىرى ناھايىتى شالاڭ، تېرىسى قېلىن كېلىدۇ؛ ياۋا سەي ۋە يۇمران ئوت قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبى، ھىندىستان، ئافرىقا قاتارلىق ئىسسىق بەلباغ يەرلىرىدە ياشايدۇ؛ بەزىلىرىنى بېقىپ ئۆگىتىش ئارقىلىق ترانسپورت قورالى سۈپىتىدە پايدىلىنىشقا بولىدۇ. چىشىدىن تۈرلۈك ھۈنەر سەنئەت بۇيۇملىرىنى ياساشقا بولىدۇ.

پىل پۇتى كېسەللىكى <تىب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى. بۇ كېسەل نەتىجىسىدە ئاياغ، ساغرا، ئۇرۇقدان خالتا تېرىلىرى قېلىنلىشىپ، خۇددى پىل تېرىسىگە ئوخشاپ قالىدۇ.

پىل II تەق. چىراغنىڭ كۆيۈۋاتقان چاغدىكى ھالىتى: چىراغپايدىكى مېيى تۈگىگەن قارا چىراغ «پىل» قىلىپ ئۆچۈپ قالدى.

پىلات (توغرىسى: پىلاتى) ⟵ **پىلاتى.**

پىلاتا (توغرىسى: پىلاتى) ⟵ **پىلاتى.**

پىلاتى ئى [ر] بەدەننىڭ يۇقىرى قىسمىغا كىيىلىدىغان ئەستەرسىز يازلىق چاپان: ئەزىزخاننىڭ ئىشخانىسىغا بىر كاستۇم پەيدا بولۇپ قالغان، ئاياللارنىڭ ئېيتىشىچە، كاستۇمنىڭ ئىگىسى ئۇنى پىلاتى قىلىپ ئۆزگەرتمەكچىكەن.

پىلان ئى [ر<لات] خىزمەت ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئالدىن بېكىتىلگەن مەزمۇنى ۋە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ قەدەم-باسقۇچلىرى: تاغام قاۋۇز شۇجىنىڭ شېھىتقۇمنىڭ ئىستىقبالى ۋە ئۇنى ئېچىشنىڭ ئون يىللىق پىلانى ھەققىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ خۇشاللىق كۈلكىسىنى باسالماي قالدى-دە، بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇردى.

پىلانچان سۈپ. پىلان بىلەن ئىش قىلىدىغان: يۈسۈپ ئاكام خىيالىغا كەلگەننى قىلىۋەرمەيدىغان، يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان، پىلانچان ئادەم.

پىلانچانلىق «پىلانچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز يېزا بىلەن شەھەرگە، ئىچكى بازاردا سېتىش بىلەن ئېكسپورت قىلىشقا، شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدە ئېھتىياجىغا تەڭ ئېتىبار بېرىشىمىز؛ تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشنى تەڭپۇڭ قىلىپ ئۇيۇشتۇرۇشىمىز؛ پىلانچانلىقىنى كۈچەيتىپ، بازارنى تەكشۈرۈش ۋە ئالدىن مۆلچەرلەش ئىشىنى كۈچەيتىپ، قارىسىغا ئىش قىلىشنى تۈگىتىشىمىز لازىم.

پىلانچى ئى. پىلان تۈزۈشكە ۋە كۆرسىتىشكە ئۇستا، ئېپى بار كىشى: توپنىڭ ئالدىدا تۇرغان ياقۇب تاغا، ئۇ كىشىگە: — توغرا، قىزىمىز ئالمىخان «ئارىيار»نى بويسۇندۇرغان ئۇستا پىلانچى، — دەپ جاۋاب بەردى. * مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە كېۋىر ئاخۇن ئىمام تولىمۇ پىلانچى بولىدىغان.

پىلانچىلىق «پىلانچى» سۆزىنىڭ ئابسترا-

كت ئىسىم شەكىلى: ئۆمەر ساتتارنى «ئۇنداق پىلانچى، بۇنداق پىلانچى»، ــ دەپ ئىسھاققا ماختىغىلى تۇردى. بۇ ماختاشلارنى ئاڭلىغان ئىسھاق: ــ ۋاي، ئۇنىڭ پىلانچىلىقىمۇ تاينىلىقكەن، بىز ئۇنى ياخشى بىلىمىز، ــ دەپ ساتتارنىڭ گېپىگە لوقما سالدى.

پىلانسىز سۈپ ① پىلانغا ئاساسلانمىغان، ئالدىن پىلان قىلىنمىغان: پىلانسىز ئىگىلىك. پىلانسىز ئىش يوق ئىش (ماقال). ② پىلان بىلەن ئىش قىلمايدىغان، پىلانى يوق: پىلانسىز ئادەم. پىلانسىز بالا.

پىلانسىزلىق «پىلانسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پىلانسىزلىقنى تۈگىتىش كېرەك.

پىلانلاتماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىيەت دەرىجىسى: سۇ ئامبارنىڭ قۇرۇلۇشىنى يولداش جۇمە ئۇرۇمچىدىن كەلگەن تېخنىكىلەرگە پىلانلىتىپ، ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن بىرنەچچە يېزىلىق ھۆكۈمەتلەرگە تەقسىم قىلىپ بەرگەنىدى.

پىلانلاشتۇرماق ① «پىلانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىيەت دەرىجىسى: يېزا ئىگىلىكىنى پىلانلاشتۇرماق. ② ئىش، تەدبىر، پروگراممىلاردىكى قاتارلىقلارنىڭ بىر يۈرۈش پىلانىنى تۈزمەك، ئومۇمىي پىلان ئىچىگە كىرگۈزمەك، پىلانلاشقان ھالەتكە كەلتۈرمەك: فاكۇلتېتنىڭ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسىنى پىلانلاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

پىلانلاشتۇرۇلماق «پىلانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىق شۆيۈەننىڭ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا دادىللىق بىلەن «ئادەتتىكى بىر يېزا ئىگىلىك ناھىيىسى قانداق پىلانلاشتۇرۇلۇشى ھەمدە قانداق قىلىپ، تەبىئىي شارائىتتىن تولۇق پايدىلىنىپ مەخسۇسلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىشى كېرەك؟» دېگەن تېمىدا ئىلمىي تەسەۋۋۇر ماقالىسى يېزىپ، يۇقىرى باھاغا ئېرىشكەنىدى.

پىلانلاشماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاقنىياز ئۇنى ئاقتۇەت كۆندۈردى ۋە ئىشەندۈردى. قوۋۇرغا، تۆمۈر، تاش تەييارلاشتى. ھاجەتخانىنىڭ تۆشكى بىلەن قېچىش پىلانلاندى. * بۇ يىل 350 مىڭ مو يەردە ئورمان بىنا قىلىش پىلانلاندى، بۇ ئۆتكەن يىلى بەرپا قىلىنغان 380 مىڭ مو يەردىكى ئورماندىن ئاز، شۇڭا بۇ يىلقى پىلاننى 380 مىڭ موغا كۆپەيتىش لازىم.

پىلانلىق سۈپ. پىلانى بار، ئالدىن پىلانلاشتۇرۇلغان، مۇئەييەن تەرتىپلىك، قائىدىلىك: سوتسىيالىستىك دۆلەت ۋە قانۇنلارنىڭ ئىگىلىكىنى پىلانلىق ئۈيۇشتۇرۇشتىكى رولى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلىتى ۋە قانۇنلىرىنىڭ ھېچقايسىدا يوق.

پىلانلىق باشقۇرۇش <س ئىق> پىلان تۈزۈش، ئىجرا قىلىش، تەكشەش ۋە تۈزىتىش ئارقىلىق كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنى تەشكىللەيدىغان باشقۇرۇش.

پىلانلىق باھا <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى قىممەت قانۇنىنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە ئاساسەن، دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك سىياسەتلىرى بويىچە تۈزۈلگەن باھا.

پىلانلىق تەكشەش <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، بىر تۇتاش پىلان بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئالماشتۇرۇشنى تەكشەش.

پىلانلىق تۇغۇت پىلان بويىچە تۇغۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا كېچىكىپ توي قىلىش، تۇغۇتقا

ئۆملۈك دەرىجىسى: كىچىك دوستلار ئەتە دەم ئېلىش كۈنىدىن پايدىلىنىپ ياخشى ئىش قىلىشنى پىلانلاشتى.

چەك قويۇش ۋە ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن تۇغۇتنى پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. پىلانلىق تۇغۇت سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشقا، ئانا-بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە، خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىغا پايدىلىق بولۇپ، ئۇنى يولغا قويۇش ئارقىلىق مىللەتنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

پىلانلىق ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك تۈزۈمى ئاساسىدا، سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن دۆلەت بىر تۇتاش پىلانلىق باشقۇرىدىغان خەلق ئىگىلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنىڭ بىرى. ئۇنى يولغا قويغاندا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى تېجىگىلى ۋە ئۈنۈمدىن مۇۋاپىق تۇرده پايدىلانغىلى، پەن-تېخنىكا تەرەققىياتىنى تېزلەتكىلى، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى يۇقىرى سۈرئەت بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈشكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

پىلانلىقلىق «پىلانلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ ئىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە، يەرلىك ئورۇنلار، تارماقلار، كارخانىلارنىڭ ئاكتىپلىقى چوقۇم سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پىلانلىقلىقى بىلەن ئۈزئارا بىرلەشتۇرۇلۇش لازىم.

پىلانلىماق پ. بىرەر خىزمەت ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ۋە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئالدىن پىلانىنى تۈزۈپ چىقماق: ئۆستەك ئىلىش، توسما سىلىش، كۆۋرۈك سىلىش، شارقىرتما ياساش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى تېخنىكلار پىلانلاپ چىقىدۇ. راستىنى ئېيتسام، مەن بۇ تېخنىكلارنى باشقۇرغىنىم بىلەن ئۇلار قىلالىغان ئىشنى قىلالمايمەن. * چەندارىن ئۆتكەن قېتىم ئالدانغانلىقىنى ھېسابقا ئىلىپ، بۇ قېتىم باتۇرنى ئالداپ كۆرۈشنى پىلانلىدى.

پىلە ئى [پ] پىلە قۇرتى چىقارغان مەھسۇلات يەنى مەشۇت.

پىلە تۇخۇمى <زوئول> پىلە كەپىنىكى تۇغقان تۇخۇم.

پىلە غوزىكى <زوئول> پىلە قۇرتى چىقارغان مەشۇتتىن ھاسىل بولغان غوزەك، ئىللىپسىس شەكىلدە بولىدۇ، پىلە ئۈنۈك ئىچىدە قۇرۇتقا ئايلىنىدۇ. ئۇ توقۇمچىلىق سانائىتىدە يىپەكچىلىك ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پىلە قازىنى پىلىنى قاينىتىپ پىشۇرىدىغان قازان.

پىلە قۇرتى <زوئول> ھاشارات، لېپىنكىسى ئىقش كۈل رەڭ بولىدۇ؛ ئۇجمە يوپۇرمىقىنى يەيدۇ، تۆت قېتىم تېرە تاشلايدۇ؛ مەشۇت چىقىرىپ غوزەك ھاسىل قىلىدۇ ۋە ئۈنۈك ئىچىدە قۇرتقا ئايلىنىدۇ؛ قۇرتى پىلە پەرۋانىسى بولۇپ چىقىدۇ، پەرۋانىسى چېتىشىپ تۇخۇم سالغاندىن كېيىن ئۆلۈپ كېتىدۇ. لېپىنكىنىڭ چىقارغان مەشۇتى توقۇمچىلىقنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ.

پىلە كەپىنىكى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ يېتىلگەن ۋاقتى، رەڭگى ئاق بولىدۇ؛ سەزگۈچ مۇڭگۈزچىسى پەيگە ئوخشايدۇ؛ بىر جۈپ قانىتى بولسىمۇ، ئانچە ئۇچالمايدۇ؛ ئېغىزى رودىمېنتلاشقان بولۇپ، ئوزۇقلىنالمايدۇ.

پىلە مايىقى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ

مايىقى، قارا ۋە دانىچە ھالەتتە بولىدۇ، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

پىلە ئۈچىكى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ ھەر قېتىم تېرە تاشلاشتىن بۇرۇنقى ئوزۇقلانماي جىم تۇرۇۋېلىش ھالىتى، پىلە يېتىلىش جەريانىدا تۆت قېتىم تېرە تاشلايدۇ.

پىلپىل ئى [پ] <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان بولۇپ، يۈرەككە ئوخشايدۇ؛ ئاتىلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپتە بولىدۇ؛ مېۋىسى شىرنىلىك بولۇپ، تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ، مېۋە باشىقى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىپ، سوغۇقتىن بولغان قورساق ئاغرىش، قۇسۇش، ئىچ سۈرۈشنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پىلپىل قارىمۇچى <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئىللىپىس شەكلىدە؛ گۈلى يېشىل؛ مېۋىسى ئاچچىق-چۈچۈك بولىدۇ.

پىل-پىل «پىل II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇدۇلدىكى ئۆي ئىچىدە «پىل-پىل» قىلىپ يېنىۋاتقان قارا چىراغنىڭ شولىسى ئىشىك يوچۇقىدىن غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئابلەي قاۋان بىرىنچى بولۇپ، ئۆينىڭ ئىشىكىنى چەكتى. * ئاسماندا شالاڭ يۇلتۇزلار ئاندا-ساندا «پىل-پىل» كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پىلپىلگۈل ئى [پىلپىل+گۈل] <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى كىچىك، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۇ باش باھاردا ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ يەر ئاستىدىكى تەڭگىسىمان غولى شار شەكلىدە بولۇپ، سىرتىنى كۆپ قەۋەت قارامتۇل خورما رەڭلىك پەردىلەشكەن تەڭگىچىلەر ئوراپ تۇرىدۇ، يەر ئۈستىدىكى غولى تىك بولۇپ، شاخلىمايدۇ؛ يوپۇرمىقى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى تۆمۈنىگە ئوخشايدۇ؛ گۈلى سېرىق بولۇپ، ئۇچىدىن ئۆسىدۇ، قوڭغۇراقسىمان كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى سوقىچاق كېلىدۇ؛ تەڭگىسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ؛ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زەھەرنى تارقىتىش، ئىششىقنى ياندۇرۇپ، تۈگۈنچەكلەرنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

پىلتە ئى [پ] ① دوپپىنىڭ تۆپىلىكى بىلەن ئەستىرى ئارىسىغا ياكى تونلارنىڭ قىرىغا پىلىك شەكلىدە قىلىپ بېرىلىدىغان پاختا ياكى قەغەز: — خوجا قەغەز پۇلدىن ۋازكەچتى. نېمىشقا دېسەڭ، قەغەز پۇل كاسات. خەق ئۇنى — ھېلىقى گەنجىڭ تىزا بارغۇ، ھە ئۇنى دوپپىغا پىلتە قىلىدىغان، جىڭلاپ سېتىۋالىدىغان بولدى، — دېدى شاتۇر دورغا ② پارتلىتىش بومبىلىرىنىڭ ئوت ئېلىش نۇقتىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىنچىكە بوغقۇچ، يىپ: شۇنداق قىلىپ، ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، يېڭى ياسالغان پارتلىتىش دورىسى بىلەن رەسمىي سىناق ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى. تۇرغۇن پىلتىلارغا ئوت يېقىپ بولۇپ كېيىكتەك تاقلاپ ئۆزىنى دالىدىغا ئالدى. تۇيۇقسىز قۇلاقنى يارغۇدەك گۈمبۈرلەش بىلەن تاغلار سىلكىنىپ، ئىس-تۈتەكلەر چوققىلارغا كۆتۈرۈلدى. ③ سۇيۇقئاش، لەڭمەنگە ئوخشاش غىزالاردا، ئاۋۋال يوغانلىقى تەخمىنەن بارماقتەك قىلىپ، سىرتىغا سۇ مېيى سۈركەپ راسلىنىدىغان خېمىر: لەڭمەنگە پىلتە قىلماق. * پاتىمە ئۆيگە كىرىپ تۆت پىلتە ئاشنى چاچتەك سوزۇپ ئىككى نەۋرىسىگە سېلىپ بەردى. بالىلار ئېشىنى يەپ بولۇپلا، يەنە ئوينىغىلى تالاغا يۈگۈرۈشتى.

پىلتە بەرمەك دوپپىنىڭ تۆپىلىكى بىلەن ئەستىرىنىڭ ئارىلىقىغا پىلتىنى زىخ ئارقىلىق ئۆتكۈزمەك.

پىلتە قۇيماق مەخسۇس يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ئىككى پىلتىنى بىرلەشتۈرۈپ

ياغدا پىشۇرۇلغان ئۇزۇنچاق قۇيماق.

پلتىگۈچ ئى ① پاختا ياكى قەغەز پلتىلەرنى دوپپىنىڭ ئەستىرىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، دەستىلىك ئىنچىكە تۆمۈر چوكا: تۆپە پلتىگۈچ. كېزەك پلتىگۈچ. * پلتىگۈچ بىلەن دوپپىنىڭ كېزىكىگە پلىتە بەرمەك. ② قۇلاق كولاشتا ۋە بەدەنگە دورا سۈرتۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈچىغا پاختا ئورالغان ياغاچ،

پلتىك تەق. بىلىق قاتارلىقلارنىڭ يەڭگىل هالدا سۇ يۈزىگە سىلكىنىپ چىقىش، شۇڭغۇش هالىتى: بىلىق پلتىك قىلىپ سۇ ئۈستىگە سەكرەپ چىقتى.

پلتىك ـ پلتىك «پىلتىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بالا پلتىك ـ پىلتىك قىلىپ ماڭدى.

پلتىڭلاشماق «پىلتىڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەختىگۈل باراڭ ئاستىدىكى سۈپىدا ئولتۇرۇپ، تەلەڭگىدىكى توخۇملارنى ساناۋاتاتتى، كىچىككىنە سادىق بىلەن پاتىگۈل قوللىرىدا بىرى بىردىن تۇخۇمنى تۇتقىنىچە كاتەك تەرەپتىن پلتىڭلىشىپ مېڭىپ كەلدى. * گايتكامنىڭ سېۋىتىدىكى كۆلدىن تۇتۇپ كېلىنگەن يوغان كارىپ بېلىقلار پلتىڭلىشىپ، قۇيرۇقلىرىنى تولغىشىپ تۇراتتى.

پلتىڭلىماق پ. «پىلتىك ـ پىلتىك» ھەرىكەت قىلىماق: سادىق ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدىدا ئەمدىلەتتىن بىر ياشقا كىرگەن ئوغلى پەرھاتنى كۆتۈرۈۋالغان ئىككى قات ئايالى رەيھانىنى كۆردى. پەرھات ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا پلتىڭلاپ، ھە دەپ دادىسىغا تەلپۈنۈپ قوللىرىنى سوزۇپ: ــ دادا، دادا، ــ دېمەكتە ئىدى. * سۈپۈرگە ئاكا قېيىلىڭاچ كەنجىتايىنىڭ ئۆزىنىڭ كەينىدىن پلتىڭلاپ ئەگىشىپ چىققىنىنى كۆرمىدى.

پلتىڭدە رەۋ «پىلتىك» قىلغان هالدا، «پىلتىك» قىلىپ: بىلىق پلتىڭدەك سۇ ئۈستىگە ئۆرلىدى.

پلتىلىك سۈپ. پلتىسى بار، پلتە ئورنىتىلغان، پلىتە بېرىلگەن: پلتىلىك گرانات. پلتىلىك دورا. پلتىلىك ملتىق.

پلتىلىمەك پ. پلتە هالىتىگە كەلتۈرمەك، پلىتە قىلماق: مەرىيەمخان ئانا لەڭمەنىڭ خېمىرىنى پلىتىلەپ قويۇپ، سەينىمۇ قورۇپ بولدى. ئىشىك ئالدىغا ئىككى قېتىم چىقىپ قاراپمۇ باقتى. يا قىزى ئامىنەم، يا كۈيئوغلى مۇھەممەتجان كۆرۈنمەيتتى.

پلىخانا ئى [ئە+پ] پىل بېقىشقا تەييارلانغان ئۆي: پىل بىلەن دوست بولساڭ، پلىخانانىڭ راسلا (ماقال).

پلدىر تەق. يەڭگىل، تېز ھەرىكەت قىلىش، ئايلىنىش هالىتى.

پلدىر پەلەك ئى. دىئال. قوناق ئۈننىڭ چىلان شەكلىدە يۇمىلاقلاپ پىشۇرۇلغان بىر خىل تاماق.

پلدىراق ئى <تەن> بالىلار ئويۇنچۇقلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇ ياغاچ ياكى پىلاستىماسستىن ياسىلىدۇ: شەكلى ياپىلاق ياكى يۇمىلاق كېلىدۇ: ئوتتۇرىسىدا بىر بېشى ھەم ئۇچلۇق ئوقى بولىدۇ: قول بىلەن ئوقنى يىپ ئەشكەندەك بۇراپ پىرقىرىتىپ ئويناشقا بولىدۇ.

پلدىر ـ پلدىر «پلدىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كېپىنەكخان، كېپىنەك، پلدىر ـ پلدىر ئۇچسەن، پۇراپ قويۇپ بىر گۈلىنى، باشقىنى قۇچسەن.

پلدىرلاتماق «پىلدىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نادىرنىڭ ئىزىنى بېسىپ قالغان ئادىلجان كىچىككىنە كۆزلىرىنى پلدىرلىتىپ ھەيرانلىق بىلەن بىر ئاكسىغا، بىر مومىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويياتتى. * جاپپار قات ـ قات گۈلنىڭ ئېچىلىپ تۇرغان نازۇك بەرگلىرىدىن ئىككى تالنى ئۈزۈۋالدى. ئۇنى قولىدا پلدىرلىتىپ ئويناشقا

باشلىدى.

پىلدىرلاشماق «پىلدىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قانات قېقىپ شوخ تورغايلار پىلدىرلاشتى، قارلىغاچلار ئۇسسۇل ئويناپ ۋىچىرلاشتى.

پىلدىرلىغۇچ ئى. شامال كۈچى بىلەن پىلدىرلاپ ئايلىنىدىغان، قەغەزدىن تەييارلىنىدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى.

پىلدىرلىماق پ. تېز ھەرىكەت قىلماق، ئايلانماق: گۈلزارلىقتا ئۇ ياندىن بۇ يانغا پىلدىرلاپ ئۇچۇپ يۈرۈپ ھېرىپ قالغان كېپىنەك ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن بىر تال قىزىلگۈل بەرگىگە قونۇۋالدى. * جىنازا مەھەللىدىن ئوزىتىلىدى. ناھايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ، بۇرنىنى تارتىپ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي، مۇدۇرۇپ ـ مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ ماڭدى.

پىلسىرات (توغرىسى: پولسىرات) ← **پولسىرات.**

پىللىدە رەۋ «پىل» قىلغان ھالدا، «پىل» قىلىپ: چىراغ پىللىدە يېنىپ يەنە ئۆچتى. *«ئاھ جېنىم دادام!»، دەپ زارلاندى مەھمۇت شۇ ئان ئۇنىڭ يىغلاپ يۈرۈپ قۇرۇپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن «پىللىدە» ياش ئۇرغۇپ چىقتى.

پىلۇس ئى [ر<لات] <مات> قوشۇش بەلگىسى (+) نىڭ نامى.

پىلۇس ئالامتى <مات> ماتېماتىكىدىكى مۇسبەت سانىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (+)، قوشۇش بەلگىسى.

پىلۇس زەرەت <فىز> ← **مۇسبەت زەرەت.**

پىلىپاختا ئى [پىلە+پاختا] پىلە غوزىسىنى سۇدا پىشۇرۇپ يىمپ چىقىرىۋالغاندىن كېيىنكى قېپىقالغان قالدۇق قىسمى، سەيناخ.

پىلىتا ئى [ر] كۆمۈر قالايدىغان ئوچاقلار-نىڭ ئۈستى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان، كۆپ ئېغىزلىق چويۇن قاپاقى: ئۆمەر ئاكا دەرھال ماقۇل بولدى. ئۇ پىلىتىنىڭ كىچىك كۆزىنى ئېچىپ ئوچاقنى ئىككى كۆرەك كۆمۈر سېلىۋەتتى.

پىلىچەك ئى. دىئال. ماروزنى ئۈسىدىغان كىچىك ساپال كۇرۇشكا.

پىلىچى ئى. پىلە بېقىش ۋە يېتىشتۇرۇش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: — خۇش خەۋەر! بىزنىڭ دادۇيىگە ئۇچ نەپەر پىلىچى قىز چىقىدىكەن. بۇلار قەشقەردىن كەپتۇ...، — دېدى ئابدۇقادىر.

پىلىچىلىك ئى «پىلىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: كورلا ناھىيىسى ئۆتكەن يىل پاختىچىلىق، پىلىچىلىك ۋە باغۋەنچىلىكتە كەسپىلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا برلەشتۇرۇپ ھەق ھېسابلاش، مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىشكە ئوخشاش ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنى يولغا قويدى. * ئۇلارنىڭ بىرى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى، يەنە بىرى پىلىچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى ئىدى.

پىلىخانا ئى [ئە+پ] پىلە باقىدىغان جاي، ئورۇن: قەمەرنىسا ياغاچچىلارغا ياردەملەشمەكچى بولدى، خالىدەم پىلىخانىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. * ئۇلار دادۇي پىلىخانىسىدا تەجرىبە ياراتماقچى بولۇشقانىدى. * ئابدۇقادىر قىسقىغىنا بىر يىغىن چاقىرىپ، قەمەرنىسانىڭ كېسىلى توغرىسىدا ئاسمىگۈل ۋە باشقىلار بىلەن مەسلىھەتلەشتى. ئاخىرىدا ئاسمىگۈلگە دوستىنى گەپكە كۆندۈرۈش ھەقىقىدە تەكلىپ بەردى. ئارىدىن يەنە ئىككى كۈن ئۆتۈپ كەتتى. قەمەرنىسا ئاۋۇالقۇدەك پىلىخانىمۇ پىلىخانا ئايلىنىپ يۈرىۋەردى.

پىلىك ① ئى. بىر ئۇچى چىراغنىڭ يېغىغا چىلىنىپ تۇرىدىغان، يەنە بىر ئۇچىغا ئوت يېقىلىدىغان، پاختىدىن ئېشىلگەن ياكى ماتادىن تىكىلگەن بۇيۇم: چىراغ پىلىكى. شام پىلىكى. * سابىر ئورنىدىن تۇرۇپ، قىزغۇچ نور چېچىپ تۇرغان پەنەرنىڭ پىلىكىنى چوڭراق

چىقاردى، نېمىنىدۇ ئويلىنىپ قالدى، ئىختىيارسىز قوشۇملىرى تۇرۇلدى، دېرىزە ئالدىغا كەلدى.
② سۆپ. كۆچمە. يۇمشاق، بوش، ياۋاش: ئۇنىڭدىن غەم يېمە، — دېدى زاھىر ماڭا، — ئۇ 15 كۈنلۈك تۇتۇپ تۇرۇشتىن چىققاندىن كېيىن پىلىك بولۇپ كەتتى. بۇرۇنقى «نوچى»لىقلىرى نەدە دەيسەن.

پىلكار ئى [ئە+پ] ← پىلىچى: بىركۈنى تەك كېچىدە كۆتۈلمىگەن ھادىسە يۈز بېرىپ، پىلكارلارنىڭ يۇرىكىنى سوغۇرۇۋالغىلى تاس قالدى.

پىلكىلىك سۆپ ① پىلىكى بار، پىلىك بىلەن يانىدىغان، پىلىك ئورنىتىلغان: كارىدورىدىكى ئون پىلكىلىك كىرىسىن ئوچاقىغا ئېسىلغان قازاندىن سۈيۇقئاش سۈيىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بىنا ئىشكى ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان تامچىلارنىڭ دېمىغىغا ئۇرۇلاتتى. ② پىلىك قىلىشقا بولىدىغان، پىلىك قىلىشقا ئىشلىتىدىغان: پىلىكلىك پاختا. پىلىكلىك لاتا.

پىلىكئوت ئى [پىلىك+ئوت] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پۈتۈن تېنىنى ئاق، ئۇششاق تۈكچىلەر قاپلاپ تۇرىدۇ؛ غولى شاخلىمايدۇ ياكى ئۆستۈنكى قىسمى شاخلايدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ، شەكلى يېپىسمان بولۇپ تولۇق گىرۋەكلىك كېلىدۇ؛ گۈل رېتى باشسىمان كېلىدۇ؛ يەر ئۇستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ؛ تەبىئىيتى سوغۇق بولۇپ ئىسسىقنى قايتۇرۇش، قانىنى سوۋۇتۇش رولى بار، بۆرەككە پايدا قىلىدۇ، سۈيدۈكنى ماڭغۇزىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

پىللداتماق «پىللىدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىللىدىماق پ «پىل-پىل» قىلماق: ئۇ ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىنى قېيا ئېچىپ، ئۇستىدە غەلۋىر چىلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈش ئاسمانغا قارىدى: سۇبھى كۆتۈرۈلۈپ، ئاسمان گۈمبىزىدە ئاخىرقى يۇلتۇزلا پىللىدىماقتا ئىدى. * نىجات ئانىسىغا كۆلۈپ قارىدى. ئەمما ئۇنىڭ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرىدە بولسا ھەسرەت ئۇچقۇنى پىللىدايتتى.

پىلىموت ئى (ر) <ھەرب> ئاپتوماتىك ھالدا تېز ئېتىلىدىغان قورالالارنىڭ ئومۇمىي نامى: «تا-تا-تا-تات» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىرقانچە پاي پىلىموت ئوقى بايا مەن تۇرغان يەرگە چۈشۈپ قارلارنى توزۇتۇۋەتتى. يېزىنىڭ شەرقىدىكى پوتەيدىكىلەر ملتىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ بۇلارغا پىلىموت ئاتتى. پىلىموتلارنىڭ ئوقلىرى بۇلارنىڭ بېشىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

پىلىموتچى ئى. پىلىموت ئاتىدىغان، پىلىموت بىلەن قورالالانغان ئادەم: ئەڭ ئۇستۇنكى قەۋەتكە بىرىنچى بولۇپ چىققان نىزامىدىن كۆچ بىلەن ئىشكىنى تېپىپ ئېچىۋەتتى-دە، گومىنداڭ پىلىموتچىسىنى غەزەپ بىلەن غولىدىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ دېرىزىدىن يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

پىلىموتلۇق سۆپ. پىلىموتى بار، پىلىموت تۇتقان، پىلىموت ئاسقان: پىلىموتلۇق ئىككى ئەسكەر يولدىن ئۇچقاندەك ئۆتۈپ ئۆزىنى تامنىڭ دالدىسىغا ئالدى.

پىنان I ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{18}$، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، نىئورگانىك كىسلاتا ۋە ئوكسىدلىغۇچىلار تەرىپىدىن ئاسانلىقچە پارچىلانمايدۇ.

پىنان II ئى [ئىنگ] <بوت> پاپوروتىنكىلارنىڭ بىر تۈرى، تېيىز سۇدا ئۆسىدۇ؛ غولى پاتقاقتا توغرىسىغا تۇرىدۇ؛ يۇمشاق كېلىدۇ؛ شاخلىنىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇن ساپاقلىق بولىدۇ، تۆت تال كېچىك يوپۇرمىقى يوپۇرماق سېپىنىڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ، ياز ۋە كۈز پەسلىگە بارغانسىرى يوپۇرماق سېپىنىڭ تۆۋى قىسمىدىن كېچىك شاخلار ئۆسۈپ چىقىدۇ، بۇ شاخلارنىڭ ئۇستىدە سپورىلىرى بولۇپ، ئېچىدە سپورىلىرى بولىدۇ.

پىنە ① ئى. تېرىق دېنىنىڭ سىرتقى پوستى، قاسىرىقى، پىنىسى. ② سۈپ. دان ئالالمىغان، پۇچەك: پىنە شال.

پىنەك ئى. جان ت. نەشە: ساقى، ـ ھەي ئوغۇل باللار، پىنەك يوقمۇ، پىنەك! بولسا يۆگەشمەمسەن، تارتىشۇالايلى! ـ دېدى.

پىنتاك ئى [خەن] گۆشنى سوڭپياز قاتارلىق سەيلەر بىلەن قوشۇپ، سۇ قۇيۇلغاندىن كېيىن پىنتوزا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل سۇيۇق تاماق.

پىنتوزا ئى [خەن] ماش، تاتلىقياڭيۇ قاتارلىق كراخمالالاردىن سەمدەك ئىنچىكە قىلىپ تەييارلىنىدىغان، سەي قىلىپ ئىشلىتىلىدىغان خام ياسەكلىك.

پىنجەك ئى. ئارىسىغا پاختا ياكى تېرە ئىلىنىدىغان، يېڭى ۋە ياقىسى يوق، قىسقا كىيىم؛ جىلىتكە: تۇرسۇن ئاكا ئىككى قات يۇڭ پوپايكا سىرتىغا سوكىندىن تاشلانغان، بورسۇق تېرىسىدىن تىكىلگەن پىنجەك كىيۋالغانىدى. ئۇ ئەكبەرنى كۆرۈپ كۈلۈپ ئورنىدىن تۇردى.

پىنجەكلىك ① سۈپ. پىنجەكى بار، پىنجەك كىيگەن: يولىنىڭ ئۇ چېتىدە پىنجەكلىك بىر يىگىت بۇ ئىشلارغا ھەيران بولغىنىچە قاراپ تۇرماقتا. ② پىنجەك تىكىشكە يارايدىغان، پىنجەك بولىدىغان: بىر پىنجەكلىك تېرە.

پىندەك سۈپ. پاكار، پەتەك: تەلىغەت بىر تۇرۇپ: ـ لۇتپۇللا مېنى تام گېزىتىگە چىقىرىپ رەسۋا قىلغان، ئۇ ماڭا ھەرگىز چىن كۆڭلىدىن ياردەم بەرمەيدۇ، ـ دەپ ئويلايتتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىگە بوي تۇرقى تەڭ ياكى چوڭراق باللاردىن بىرەرسىنى بەلگىلىمەي، سىنىپ بويىچە ھەممىدىن كىچىك بىر «پىندەك»نى بەلگىلەپ قويۇشقانلىقىغا خاپا بولاتتى.

پىندىق ئى <بوت> ← **پىندىق ياڭقى**.

پىندىق ياڭقى <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تار ئىللىپس شەكلىدە؛ گۈل بەرگى ئاق رەڭدە بولۇپ، سۆسۈن سىزىقچىلىرى بولىدۇ؛ مېۋىسى يېشىل، يېيىشكە ۋە ياغ چىقىرىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پىنگۋىن ئى [فران <لات] <زوئول> سۇ قۇشى، تېنىنىڭ ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن بىرمېتر كېلىدۇ؛ تۇمشۇقى ئىنتايىن مەزمۇت؛ بېشى، دومبە قىسمىلىرى قارا رەڭلىك، قورساق قىسمى ئاق؛ پۇتلىرى قىسقا، قويرۇقمۇ قىسقا، قانىتى كىچىك كېلىدۇ؛ ئۇچالمايدۇ؛ سۇ ئۈزۈشكە، چۆكۈشكە ماھىر كېلىدۇ؛ قۇرۇقلۇقتا تىك تۇرغاندا يىراقتا قارىغاندەك كۆرۈنىدۇ؛ ئانتاركتىكا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئاراللاردا توپلىشىپ ياشايدۇ.

پىننە ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۈزۈن بولۇپ، يۈرەك شەكىللىك كېلىدۇ؛ گۈلى كۆك سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ؛ ئۇرۇق مېۋىسى دۇم ھالەتتىكى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ غول ۋە يوپۇرمىقى خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىق ئۆتۈشنى، ھۆللۈكنى قايتۇرىدۇ، ئاشقازاننى ياخشىلاپ، قۇسۇشنى توختىتىدۇ.

پىننە چېيى پىننە ياغچى سېلىپ دەملەنگەن چاي.

پىننىلىك ① سۈپ. پىننە سېلىنغان، پىننىسى بار. ② ئى. پىننە ئۆستۈرۈلگەن جاي، ئېتىز.

پىنھان سۈپ [پ] ① كىشىنىڭ نەزىرىدىن خالىي، كىشى نەزىرى ئاسان چۈشمەيدىغان، خىلۋەت، خالىي: پىنھان يەر. * بىز مېڭىپ بىر جىلغىغا يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەر ئىنسان ئايىغى باسمىغان پىنھان جاي ئىدى. ئازراق يەر ئېچىپ تېرىدۇق. * مۇتەللىپ قوشنىڭاتنىڭ شىمالىدىكى

چوڭ ئۆستەڭنى بويلاپ، مېڭىپ چوڭ يولدىن يېرىم كىلومېتر يىراق جايدىكى غولى مۇكچىپ كەتكەن بىر چوڭ سۆگەتنىڭ ئۈستىگە چىقتى ۋە پىنھانىدا ئولتۇرۇپ، سۆگەت ئۈستىدىكى ئاق قۇچقاچلارنىڭ ۋىچىرلىشىغا قۇلاق سالدى. ② **يوشۇرۇن، مەخپىي:** ئۇ يىگىت، قىزغا بولغان ئىشق ـ مۇھەببىتىنى يۈرىكىدە پىنھان تۇتۇپ كۆيۈپ يۈرمەكتە ئىدى. * قىز ماڭا قاراپ: ــ سەن بۇ يەردە كۆرگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى كىشىلەرگە ئېيتىپ يۈرمە! ــ دېدى، مەن: ــ ئەلۋەتتە پىنھان تۇتىمەن! ــ دېدىم ۋە بېشىمنى ئەگدىم.

پىنھانە رەۋ [پ] يېزىت. كىشىلەردىن مەخپىي ھالدا، بىركىمگە بىلدۈرمەي، يوشۇرۇنچە: ھە، مانا كەلدى ئۇ كۆتكەن يېرىگە، ئۆزىنى بىر ئوبدان دالدىغا ئالدى. قىزىشقان بىر توپ ياش سۆھبەت ئۈستىدە، ئۇلارغا پىنھانە باقتى، كۆز سالدى.

پىئونېر ئى [ر <فران] <ماتار> سوتسىيالىستىك مەملىكەتلەردە كومۇنىستىك پارتىيە رەھبەللىكىدىكى ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتىنىڭ ھەربىر ئەزاسى: كىشىلەر «چېگرا بۇركۇتى» دەپ نام قويۇۋالغان ئون تۆت ياشلىق پىئونېر غەيرەت توغرىسىدىكى ھېكايە مېنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى.

پىئونېرلار ئەترىتى <ماتار> پىئونېرلارنىڭ ئامىمىۋى تەشكىلاتى: مەكتەپ نىزامنامىسىدا: ــ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياخشى پائالىيەتلىرىنى تەقدىرلەشنى سىنىپ مۇدىرى، ياشلار ئىتتىپاقى ۋە پىئونېرلار ئەترىتىنىڭ مەسئۇللىرى ياكى باشقا ئوقۇتقۇچىلار سىنىپ يىغىنىدا ئېلىپ بارسا بولىدۇ، ــ دەپ بەلگىلەنگەن.

پىئونېرلارچە رەۋ. پىئونېرلارغا خاس، پىئونېرلاردا بولىدىغان، پىئونېرلاردەك: ھەجەر ئامىنە مۇئەللىمگە پىئونېرلارچە سالام بېرىپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ سىنىپقا كىرگەندە، ھېچكىم ئۇنىڭغا قاراپ كۈلمىدى.

پىئونېرلار لاگېرى پىئونېرلارنىڭ ئۆزلىرى تۈرۈشلۇق جايدىن سىرتقا چىقىپ پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان ئورنى: بۇ يىل مەكتەپ رەھبەرلىكى ئوقۇغۇچىلارنى پىئونېرلار لاگېرىغا ئېلىپ چىقىشنى قارار قىلدى.

پىئونېرلىق «پىئونېر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سادىق تېخى بۇ يىل مەكتەپكە كىرگەن، يېرىم يىللىق ئوقۇشتا «ئۈچتە ياخشى» بولۇپ باھالانىپ، پىئونېرلىققا ئۆتكەنىدى. * پىئونېرلىق بۇرچىنى ئادا قىلىپ ھەرقاچان، ۋەتەن ئۈچۈن ئۆگىنىپ، كەلتۈرىمىز شەرەپ ـ شان.

پىۋا ئى [ر] ئارپىغا ياۋا قۇلماق ياكى قۇلماق قوشۇپ، ئېچىتىپ ئىشلىنىدىغان بىر خىل ئىچىملىك. ئۇنىڭ كۆپۈكى ۋە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە بىر خىل پۇرىقى بولىدۇ: تەمى سەل قىرتاق، ئىسپىرت مىقدارى نىسبەتەن ئاز بولىدۇ: پىۋا ئىچمەك. پىۋا ئېچىتماق.

پىۋا ئېچىتقۇسى <بىئول> ئېچىتىپ پىۋا ئىشلەش جەريانىدا، قوشۇمچە يېمەكلىك قاتارىدا يىغىۋېلىنىدىغان قۇرۇق ئېچىتقۇ ھۆجەيرىسى. ئۇ ۋىتامىن «B» ۋە ئاقسىللارنى تەييارلاشتىكى تەبىئىي مەنبەدۇر.

پىۋىچى ئى. پىۋا ئىشلەپچىقىرىدىغان ياكى پىۋا سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

پىۋىچىلىك ئى. پىۋا ئىشلەپچىقىرىش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى.

پىۋىخانا ئى [ر+پ] مەخسۇس پىۋا ساتىدىغان ۋە كىشىلەر سېتىۋالغان پىۋىسىنى ئىچىدىغان دۇكان.

پىيادە [پ] ① رەۋ. قاتناش قورالسىز، ئۇلاغسىز، ئۆز ئايىغى بىلەن، ياياق: ئاتلىق يالغۇز ماڭغۇچە، پىيادە بىللە ماڭ (ماقال). * كونا بوز داستىخانغا ئورالغان پۇتۇن بىر پاقلانىڭ گۆشىنى يەلكىسىگە ئارتقىنىچە پىيادە مېڭىپ كەلگەن خېۋىر كۈن پېتىپ شەپەق باغلىغان چاغدىلا يېزىغا يېتىپ كەلدى. ② كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىللە كېلىپ قاتناش قورالسىز،

ئۇلاغسىز يول يۈرىدىغان كىشىنى بىلدۈرىدۇ: پيادىلەر يولى. * بۇ يولدا ماشىنا-تراكتورلار، ئات-ئېشەك هارۋىلىرى، پيادىلار تىنماي، ئۇ ياقتىن بۇ ياقىقا ئۆتۈپ تۇراتتى. * بارات ئاكا كوچىنىڭ پيادىلار يولىدا ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاتمىش ياشلاردىكى بىر كىشىنى كۆردى-دە، دەرهال ئۇنىڭ ئالدىغا باردى...

پیاده ئەسکەر <هەرب> پىيادە يۈرۈپ ئۇرۇش قىلىدىغان قىسمنىڭ جەڭچىسى.

پیاده قسىم پيادە ئەسكەرلەر قىسمى.

پیادىلەر يولى <قاتن> چوڭ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پيادىلەر ماڭىدىغان يول.

پیاز ئى [پ] <بوت> ← باش پىياز.

پیاز كۆكى رەڭ <گ سەن> سۇس يېشىل ۋە سەل قىزغۇچ بولىدىغان بىر خىل رەڭ.

پیىزى پشماسلىق كېلىشەلمەسلىك، چىقىشالماسلىق، پېتىشالماسلىق: — ئۆيدە بىكار يېتىپ كەلسە-كەلمەس يۇرسەڭ ئۇنىڭ خاپىلىقىنى مەن تارتىدىكەنمەن، يەنە شۇنداقلا بولىدىغان بولساڭ، پىيزىمىز پىشماي قالدۇ، — دېدى رابىيە يولدىشى ئۆمەرگە كايىپ.

پیىزى گىچ-گىچ ئىككى خىيالدا، تازا پىشمىغان، ئارىسالدى هالەتتە: هەي! بۇ ئىشنىڭ پىيىزى گىچ-گىچ جۇمۇ، شۇڭا، مەن تازا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن.

پیازگۈل ئى [پیاز+گۈل] <بوت> ← **گۈلسامساق.**

پیاله ئى [پ <گرېك] تۇۋىدىن يۇقىرىغا قاراپ كېڭەيگەن، قورسىقى كىچىك بولىدىغان كىچىك چىنە؛ چاي چىنىسى (ئاساسەن چاي ئىچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ): روزىخان ئىككى پىياله بىلەن بىر چەينەك چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا قويغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى.

پیىزەك ئى <بوت> قىياق ئاتلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر ئاستى غولى توغرىسىغا ئۆسىدۇ، بوغۇمى كۆپۈپ تۇگۈنەكلىكە ئوخشايدۇ، غولى تىك، ئۇچ قىرلىق بولىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلەشىپ ئۆسىدۇ؛ باشاقسىمان گۈل رېتى بىر تەرەپكە توپلىشىپ ئۆسۈپ، مۇرەككەپ باشاقسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ تۇگۈنەك غولىدا كىراخمال بولىدۇ، هاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ؛ غولى قەغەز ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ؛ تۇگۈنەك غولى دورا قىلىنىدۇ، قانىنى ماڭغۇزۇپ خۇنىنى راۋان قىلىش، هەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش، يەلنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

پیىما ئى [ر] قوي يۇڭىدىن بېسىپ تەييارلىنىدىغان قونچلىق قىشلىق ئاياغ كىيىمى: پيما باسماق. * مەن دادۇيدىن چىقتىم. پۇتۇمدا يوغان پيىما، ئۇچامدا ئۇزۇن جۇۋا، قولۇمدا تايىنىدىغان بىر هاسا، قۇلاقچامنى چۆكۈرۈپ كيىپ، يوتامغىچە قار كەچكەن هالدا ئېغىر-ئېغىر قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتىمەن.

پیىمچى ئى. پيما بېسىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، پيما بېسىشنى كەسىپ قىلغان ئادەم: — دولقۇن خېلى ئۇستا پيىمچى، دەپ ئاڭلىدىم، بۇ يالغان ئەمەستۇ؟ — دېدى ئايشەم دولقۇنغا قاراپ كۈلۈپ. — ياق، مەن تېخى پيىمچى، دېگەن نامغا ئېرىشكىنىم يوق، — دېدى دولقۇن جاۋابەن.

پیىمچىلىق «پيىمچى» سۆزىنىڭ كەسپي نامى: — ئەمىتاخۇننىڭ پيىمچىلىق بىلەن شۇغۇللانغىنىغا توپتوغرا يىگىرمە يىل بولۇپ قالدى، — دېدى ساۋۇت ئاكام ئالمجانغا ئۇنى تونۇشتۇرۇپ.

پیىملىق سۇپ. پيىمسى بار، پيما كيگەن: ئابدۇبەسەر بىلەن ئابدۇقادىر تار كوچىدا ئېگىز قار دۆۋىلىرى ئارىسىدىن كېتىپ باراتتى. قار ياغماقتا، ئاياغ ئاستى غىچىرلاپ تۇراتتى. پاكار چاننى چاپىتۇرۇپ كېتىۋاتقان پيىملىق كىشى قېتىپ كەتكەن ئايىغىنى ساڭگىلىتىپ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتكەنىدە: — هوي، يىگىتلەر، پوش-پوش، چانا بېسىۋالدۇ، — دەپ ۋارقىرىدى